TARTALOM.

MÁSODIK FEJEZET.

Bethlen trónraléptétől Mátyás haláláig (1613—1619.).

HARMADIK FEJEZET.

II. Ferdinánd trónraléptétől a nikolsburgi békéig (1619—1622.).

NEGYEDIK FEJEZET.

A nikolsburgi békétől Bethlen haláláig (1622—1629.).

ÖTÖDIK FEJEZET.

Bethlen halálától III. Ferdinánd trónraléptéig (1629—1637.).

HATODIK FEJEZET.

II. Ferdinánd trónraléptétől a forradalom kitöréséig (1688—1648.).

HETEDIK FEJEZET.

A linczi békekötés ideje alatti országgyülések (1643—1647.).

ELŐSZÓ.

Tíz esztendeje annak, hogy *«a magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai»*, czímű dolgozatomnak első kötete napvilágot látott.

Azóta a magyarországi protestáns egylet, mely azt közzétette, a közöny veszélyes zátonyára kerülvén, működését beszüntette, s úgy látszott, mintha vele együtt egyházi irodalmi életünk érverése is teljesen megállt volna.

A kik az ügy szentségétől áthatva, nagyobb munkálatokhoz fogtak, azok vagy végképen felhagytak vállalatukkal, vagy a kiadhatás reménye nélkül, csupa magánszenvedélyből, folytatták tanulmányaikat.

Ez utóbbiak közé tartoztam én is. Tizenkét évi országgyűlési képviselői tanulmányaimnak legkellemesebb részét fentebb említett művemnek folytatása képezte. Minél tovább haladtam a kutatásban, minél több becses anyag került kezeim közé, annál erősebb lett lelkemben a vágy, hogy e szellemi kincset prot. egyházunk számára biztosítsam. Ugy jártam, mint a bányász, a ki a föld mélyében dolgozva

véletlenül új gazdag aranyerekre talál. Egyházi történelmünk gazdag bányájába jutottam. A régi országgyűlések naplóiban, irataiban, tudósításaiban és hozott határozataiban megtaláltam a hazai prot. egyh. közéletének leghívebb fejlődési processusát; megtaláltam azokat a mértföldjelzőket, melyek legbiztosabban mutatják az utat, melyen egyházunk és nemzetünk századokon át, küzdve és remélve haladott; megtaláltam lélektani okait is azon érdekes rejtélynek, hogy miért és mely körülmények akadályozták meg a lelkiismeret és tudományos kutatás szabadságának diadalát Magyarországon.

Mindez élvezetessé tette nekem a kutatást; s azt gondoltam, hogy másoknak érdeklődését is fel fogja költeni az, a mi nekem lelki gyönyört okozott. Igy történt, hogy protestáns tudományos folyóirat hiányában, némely országgyűlésnek adalékait, mint önálló kutatásaim eredményét, olykor-olykor bemutattam a magyar tudományos akadémiának, annyival is inkább, mivel ezen tudományos intézetünk kiváló gondot fordított a régi országgyűlések emlékeinek fölkeresésére. A fogadtatás, melyben felolvasásaim részesültek, további kutatásra sarkalt; s egyszerre azon vettem magamat észre, hogy dolgozatom egész kötetekre nőtt.

Időközben jött létre a magyar protestáns irodalmi társaság. Ennek igazgató választmánya a feloszlott prot. egylet óhajtását is teljesítette akkor, midőn szerény művem kiadását elhatározta, s ez által lehetővé tette, hogy egyháztörténelmünknek

igen lényeges része, úgyszólván egész külső történelme, a nagy közönség kezébe jusson.

Teljes hálával fogadva az intézkedést, igyekeztem művemet minél teljesebbé tenni. E czélból az akadémiában felolvasott adalékoknak egyháztörténeti részét — habár más összefüggésben — tisztán a hazai protestantismus szempontjából átdolgozva, szintén felvettem e munkába. Azon hiszemben vagyok, hogy a szives olvasó, a ki fáradságot veend magának a részletek összehasonlítására, azt fogja vallani, miszerint azokat egyrészt a mű teljességének és szerves összefüggésének koczkáztatása, másrészt a protestáns olvasó nagy közönség jogos igényeinek sérelme nélkül, itt mellőznöm nem lehetett.

A mi az egész mű beosztását és az anyag kezelését illeti, az teljesen megfelel azon módszernek melyet a protestáns egylet által kiadott első kötetben követtem. Lehet, sőt valószinű, hogy a kidolgozás itt-ott hiányos lesz; de szabadjon hinnem, hogy a tartalom érdekessége és az anyag gazdagsága bő kárpótlást fog nyujtani mindazoknak, a kik a hazai protestantismus multja és jövője iránt érdeklődnek.

Mai helyzetem és állásom nem engedi az új és teljes átdolgozást. Adom a munkát úgy, a mint azt országgyűlési képviselő koromban elkészítettem, és adom úgy, mint akkori kedvencz foglalkozásomnak szerény eredményét. Vajha azt mások, különösen pedig szeretett hitrokonaim mind a két evangelikus felekezet részéről, oly lelki élvezettel *olvasnák*, mint a minővel én irtam; vajha a komoly biráló

itélete megerősíthetné abbeli szerény vélekedésemet, hogy talán nem méltatlan és nem haszontalan munkát végeztem akkor, midőn hiterős apáinknak országgyűlési küzdelmeit, szenvedéseit, aggodalmait és reményeit a feledés porától megtisztítva, igaz vonásokkal megörökíteni igyekeztem.

Szentesen, 1890. év végén.

Zsilinszky Mihály.

ELSŐ FEJEZET

MÁTYÁS TRÓNRALÉPTÉTŐL BETHLEN TRÓNRALÉPTÉIG.

1609—1618.

Az 1609—10-ki pozsonyi országgyűlés.

1609. nov. 17-től 1610. jan. 20-ig.

I.

Az óhajtott béke nem jön létre. — A papság felszólal az 1608-ki törvény ellen. — Illésházy halála szükségessé teszi az országgyűlés összehívását. — Az előkészületek. — A király tanácsosai mellőzni kívánják a vallás kérdését; de a katholikusok sürgetik.

Az 1608-ki pozsonyi országgyűlésen megkoronázott Mátyás uralkodása nem hozta meg sem a nemzetnek, sem az egyes vallásfelekezeteknek az óhajtott békességet.

Nem lehet tagadni, hogy a koronázó országgyűlésen nagyjelentőségű köz- és magánjogi kérdések lettek megoldva; sok alkotmányi, politikai és vallási pont törvénybe igtatva. Kétségtelen az is, hogy sokaknak nagy megnyugvására szolgált azon tény, miszerint a 70 év óta vándorolt korona hazakerült s a 46 év óta hiányzott nádor megválasztatott és pedig egy oly nagy tekintélyű protestáns férfiú személyében, mint Thurzó György. De az elégedettség nem volt általános. Csakhamar kitünt, hogy az események kényszerűsége alatt létrehozott béke nem nyugodott biztos alapokon. Az évtizedek óta képződött pártok kebelében nagyobb volt az elkeseredés, mint valaha. A béke voltaképen csak a papiron

volt meg; a törvény csak holt betű maradt. Sem a protestánsok, sem a katholikusok nem voltak teljesen megnyugtatva. A Bocskay-féle mozgalom idején birtokaiktól, javaiktól megfosztott egyesek és testületek csak alkalomra vártak, hogy valódi vagy vélt jogaikat érvényesíthessék.

Maga a király nagyon kényelmetlen helyzetbe jutott a pozsonyi szövetség által, mely főképen a protestáns vallás védelmére jött létre.

Mátyás, a főherczeg, olyanokat irt alá, midőn e szövetség élére állott, a miket mint király nem tarthatott meg. Olyanokat helyeselt, melyek egyéni nézetével, meggyőződésével, családi érdekeivel és fejedelmi aspiratióival homlokegyenest ellenkeztek. A népszerűség, melyet Rudolf konok uralkodása alatt szerzett, a protestáns rendek ragaszkodása, melyet a bécsi békekötés óta tapasztalt, terhessé vált nekie. A német kath. fejedelmek és a pápa nem hagytak neki békét.[1]

Innét van, hogy ő egész uralkodása alatt ingadozó volt, hogy néha úgy tünt fel, mint a protestantismusnak barátja, máskor mint annak ellensége.

[1] V. Pál pápa már máj. 8-dikáról kelt brévéjében határozottan tiltakozik a protestánsoknak tett engedmények ellen. Midőn a magyar papság kérdést tett hozzája, mitevő legyen az uj törvényekkel szemben, a pápa azt válaszolta, hogy a király által tett engedmények érvénytelenek. «*Concessiones a Rege factas nullas et invalidas esse*, nec vos ad earum observationem ullo pacto teneri, propterea, quia Articuli illi *perniciosissimi* praeferunt in Titulo et Conclusione vestrum Nomen cum detrimento vestrae Famae sicuti apud nos quaesti estis. Debetis pulchra scriptura Regi dilecto, quae damnationem Articulorum contineat, *hanc imposturam* detegere, et rei veritatem ad Fidei Catholicae Tutelam et Ecclesiastici Juris Conservationem manifestare. Nos interim orationibus Nostris nunquam cessabimus Dei Misericordiam in Vestrum Auxilium implorare, nihil unquam praetermissuri, quod in hac Causa praestare possimus, quemadmodum nec antea praetermisimus de iisdem rebus cum Rege diligenter agere; interim Benedictionem Nostram Apostolicam Vobis ex intimis nostri Cordis Visceribus impertimur. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris 8-a Calend. May 1608. Pontificatus Nostri Anno Quarto. Collecta Mommentorum Hist. Ecclesiasticae Protestantium. Nemz. Muz. lev. 2057. fol. lat.

A magyar klerus örökké zaklatta őt kérvényekkel és tiltakozásokkal — a protestáns vallás ellen.

Alig hangzottak el az 1608-ki utolsó vallási viták; alig száradtak meg a meghozott törvények elleni tiltakozások betűi, s ime 1609. tavaszán újra megindult a mozgalom minden irányban.

Már február 11-kén Pozsonyban tíz pontba foglalták össze panaszaikat és sérelmeiket a főpapok az 1608-ki megerősített törvények ellen.[1]

Márczius 28-kán pedig újra egy feliratot intéztek a királyhoz, melyben csodálkozásukat és fájdalmukat fejezik ki a felett, hogy az 1608-ban hozott törvényeket megerősítette. A főpapok, jelesül Forgách F. esztergomi érsek, Migazzi Miklós váradi, Almási Pál váczi, Telegdi János boszniai, Herovitius Mátyás csanádi püspökök, Piber János és Buber Pál prépostok, soha sem hitték volna, hogy ő felsége a katholikus vallás és az egyházi rend kárára hozott határozatokat helyben hagyja. Ugy ismerték őt, mint igazságos embert. Azért minden alkalommal protestáltak a hozott határozatok ellen s kérték őt, hogy azokat meg ne erősítse. Az összes egyházi rend és a katholikus rendek jelentékeny része elvetette azokat, mint az egyházi kánonok és a régibb hazai törvények ellen hozottakat.

Minél fogva most újonnan az istenre kérik őt, hogy tekintve az isten itélőszéke, a pápa és minden katholikus fejedelem előtti felelősségét, szolgáltasson nekik igazságot s ne engedje, hogy ők oly sok jogoktól és jövedelmektől, különösen pedig a tizedek feletti biráskodás jogától megfosztassanak. Legyen őre azon hagyománynak, melyet a régibb királyoktól örökölt; legyen patrónusa a róm. kath. egyháznak és vallásnak a hármas törvénykönyv értelmében, mi által isten előtt nagy érdemeket fog magának szerezni s nevének hire be fogja tölteni a világot.[2]

[1] Országos levéltár, Acta Diaetalia.
[2] U. o.

Látni való, hogy a főpapok a protestánsokat — mint heretikusokat — az 1608-ki törvények meghozatala után is saját jurisdictiójuk alatt akarták tartani. Különös súlyt fektetnek a jövedelmekre és a szentszékek régi jogaira. Nem birták képzelni, hogy a kath. egyház mellett más egyház is létezhessék az országban. Ezért mozgattak meg minden követ a királynál, hogy a legközelebbi országgyűlésen kiforgassák az 1608-ki határozatokat.

Voltak kétségtelenűl olyan ügyek is, melyeket az 1608-ki országgyűlés befejezetlenűl hagyott s melyek ennél fogva a legközelébb tartandó országgyűlésre voltak elhalasztva. De a vallás nem tartozott ezek közé. Az egész ország örült a meghozott vallási törvénynek, csak a klerus tüzelgett ellene minden alkalommal. Ehez járult azon körülmény, hogy Illésházy István nádor 1609. máj. 5-kén meghalálozott és így az ő helye betöltésének szüksége, valamint az ezzel kapcsolatba hozható más kényes természetű ügyek szintén arra kényszerítették Mátyást, hogy összehívja a rendeket.

A régi szokáshoz képest azonban mindenek előtt magyar és német tanácsosait, kamarai és katonai főembereit hallgatta meg a teendőkre nézve.

A meghivó leveleket szeptember elején bocsátotta ki, csak általánosságban jelölvén meg bennök, hogy atyai jó indulatánál fogva az ország békéjének biztosítása és a nemzet fenmaradása tekintetéből tanácskozásra hívja fel az ország rendeit. Az országgyűlés helyéűl Pozsony városa, a megnyitás idejéűl Mindszentek napja, vagyis november elseje jelöltetett meg.[1]

A király szept. 22-kén Bécsben kelt rendeletében mellőzve a mult évi koronázás előtti 10-dik t.-czikk azon rendeletét, mely magyar ügyekben csak magyar tanácsosok véleményét engedi meg, felhivta a bécsi udvari kamarát is, hogy a magyar országgyűlési királyi előadásokba foglalandó

[1] Lásd Sopron városához szóló meghívó levelet, mely Bécsben szept. 4-kén kelt. *Kovachich*, Vestig. Com. Suppl. III. 363. l.

ügyek iránt véleményt adjon.[1] Ugyanez ügyben kivánta a magyar tanácsosok véleményét is, a kik szept. 30-kán meg is tették felterjesztésöket. De abban a vallás ügyét — kivéve a káptalanok és konventek visszahelyezését illető pontot — gondosan elmellőzték. A tanácsosok többsége úgy volt meggyőződve, hogy e tárgynak szellőztetése ez idő szerint nem volna helyes dolog.

A római katholikus tanácsosok azonban éppen azért nem voltak megelégedve ezen javaslattal, mivel a vallás ügye abban teljesen mellőzve van. Ennél fogva a magok részéről október 7-kén az egész magyar egyház nevében külön felterjesztést tettek a királynak mindazon pontokra nézve, melyeket a többség mellőzött s melyeknek lényege a tavaszi feliratokban is olvasható.

Ezen felterjesztésben figyelmeztetik ő felségét arra, miszerint nemcsak az egyházi rend, hanem a világi katholikusok is ellentmondották annak, a mi a közelmúlt országgyűlésen a katholikus vallás és a katholikus papság jogai és szabadságai ellen hozatott. Ezen törvények tulajdonképen semmisekül volnának tekintendők. De mivel az erőszak fentartja azokat, a katholikus egyházi rend tűri a nyomást. De ha nem képes is az egyház minden sebeit meggyógyítani, legalább némelyeken akarjon segiteni. Legnagyobb bajt okoz a vallás szabadsága! Ezen bajnak elébb-utóbb elejét kellend vennie ő felségének. Az egyházi törvénykezés romlására vezet az, hogy ha bármely vallásbeliek superintendenseket választhatnak. Ez által a katholikus espereseknek tekintélye az egyházak látogatása alkalmával csorbát szenved: az egyházi jövedelmek, jóllehet ezekről a törvény nem szól, protestáns prédikátoroknak adatnak: a prebendák és oltári adományok a prédikátoroknak és iskolamestereknek juttatnak, pedig bizonyára nem a régi katholikus egyházi jövedelmekből kellene őket ellátni, hanem az új embereknek újakat kellene alapítaniok.

Ennél fogva először is kérik ő felségét, hogy királyi

[1] Jászai okmánygyűjteményében.

propositiójába azt is befoglalni kegyeskedjék, miként a főesperesek hivatala és jövedelme el ne vétessék, hanem visszaadassék; a prebendák és oltári jövedelmek a régi alapítványok értelme szerint hagyassanak meg s ne terjesztessék ki a superintendensekről szóló törvényczikk odáig, hogy a katholikus jövedelmek felett is feljogosítva érezzék magokat rendelkezni.

Továbbá másodszor a tizedek ügye, az ország jogai ellenére, a szentszéktől elvétetett; ez oly újítás, az egyháznak oly sérelme, melynél fogva alig van mód, hogy tizedeit beszedhesse, mert az ország törvényei nem intézkednek arról, hogy ez ügyben minő eljárás követtessék a világi biróság által. S mivel e biróságok tudják, hogy az egyházi rend a világiaktól semmit sem vár, szabadon ragadják el tizedeit s mindenféle jogtalanságokat elkövetnek.

Kérik tehát ő felségét, hogy a tizedek ügye, mely mióta a keresztyénség fennáll, mindig az egyházi hatóság alá tartozott, ismét egyházi hatóság alá rendeltessék.

Harmadszor felhozzák, hogy a Bocskay, Illésházy, Rédei és más urak által adományozott egyházi javak annyira meggyengítették nemcsak az egyházi rendet, hanem a királynak patrónusi jogát is, mint semmi más. Azért könyörögnek, hogy ő felsége mindazokat visszaadassa s az országgyűlésen ezekről intézkedést tétessen, nehogy azokat valaha bármely alkalomból érinteni lehessen, mert a lázadások nagy tüzét az egyházi javak eladása, elidegenítése és beirása nagy mértékben éleszti. Bármely lázadó felkelhet a király ellen, ha arra az egyházi birtokokból pénzt és költséget szerezni szabad.

Ehez csatolják még a túróczi prépostságot is, kérve ő felségét, hogy azt a jezsuita társaság collegiumának visszaszerezni kegyeskedjék. Nehogy azonban a jezsuita atyák visszahelyezése az ezek ellen létező nagy gyűlölet miatt nehézségekbe ütközzék, javasolják a királynak, hogy a nevezett túróczi prépostságot a többi egyházi javak között saját neve alatt szerezze meg s vegye át királyi kezeibe; azután lesz elég módja és alkalma a jezsuita rend visszahelyezésére. Ha

ezen Collegium nem állíttatik fel, akkor az ifjúságot nem lehet oktatni a katholikus vallásban s nem lesz elegendő pap az egyházak számára. Már most is szükségét érzik a papoknak.

Végül kérik még azt is, a mit különben a tanácsosok többsége is óhajt, hogy tudniillik a szétoszlott káptalanok és konventek visszaállíttassanak, nehogy a régi kegyes királyok alapítványai veszendőbe menjenek.

Ezek azok, — úgy mondanak — melyeket Felségednek előterjesztenünk kellett, alázattal kérve Felségedet, hogy a mennyiben nemcsak másoké, de a mi királyunk is, reánk is tekintsen, hogy Felségednek uralkodása alatt régi jogainkat és szabadságainkat élvezhessük. Mi viszont nem szününk meg imádkozni Felségedért, hogy az isten hosszú életet, boldog uralkodást és ellenségein diadalt adjon.[1]

Ugy látszik azonban, hogy a király mellőzte e propositiót, mely csak arra volt alkalmas, hogy a régi harczokat felidézze. Október 9-ki rendelvényével csakis a világi magyar tanácsosok propositióját küldötte át az udvari kamarához azon utasítással, hogy a felett minél előbb véleményt mondjon.[2]

A világi magyar tanácsosok javaslata két nappal utóbb, azaz október 2-kán tétetett át véleményadás és netaláni pótlás végett az udvari kamarához.[3] A hadi tanács is ezen időtájban kapta azt meg hasonló czélból s már október 5-kén készen is volt jelentésével és javaslatával, mely azonban tisztán a hadi ügyekre és az adókra vonatkozott.

[1] Jászai okmánygyűjteményében.
[2] U. o.
[3] Orsz. levéltár. Acta Diaetalia.

II.

A követi utasítások. — Az országgyűlés megnyitása. — Az austriai rendek követei felhozzák a vallás kérdését. — A nádor választásánál szintén a vallás játsza a főszerepet. — Az udvar katholikus férfiút akart; az ország rendei több felirat után az ev. vallású Thurzó Györgyöt választják meg.

Amíg ezek a királyi udvarnál, jelesül a magyar tanács, az udvari kamara és a hadi tanács kebelében történtek: addig az ország különböző vidékein, t. i. a megyékben és városokban, szintén nagy előkészületek történtek a megnyitandó országgyűléshez.

A megválasztott követek utasításul vették, hogy mindenek előtt a vallásügyben nem régen hozott törvények szigorúan megtartassanak; hogy a nádorválasztás okvetlenül megejtessék, hogy a visszaélések az adókivetés és behajtás körül megszüntessenek. A városok többnyire saját kiváltságaikra, az iparra és kereskedelemre vonatkozó utasításokat adtak követeiknek. A lőcsei követek például utasításul kapták, hogy a vallási szabadságon kívül a rézbányászatra, a város adósságaira, kamataira, Kolonics tartozásaira, a fizetési taxákra, a Bocskay korában megkárosított kereskedőkre vonatkozó kérdésekben mind a királynál, mind a rendeknél minél többet kieszközölni igyekezzenek.[1]

E közben megérkezett az országgyűlés megnyitásának ideje. Megjelentek az egyházi rendből: Forgách Ferencz bibornok érsek, Náprághy Demeter kalocsai érsek, Erghéli Ferencz veszprémi, Migazzi Miklós váradi, Domitrovich Péter pécsi, Bartulich Simon zágrábi, Almási Pál váczi, Lépes Bálint nyitrai, Herovitz Mátyás csanádi, Majtényi László szerémi, Mathisi György tinnini és Telegdi János boszniai püspökök; továbbá a győri, pozsonyi, szepesi, ó-budai és pilisi káptalanok és prépostságok képviselői.

[1] Istructio pro Dominis Ablegatis civitatis Leutschowiensis Posonium Daetam profectis. Lőcsei levéltár.

A főurak közül: Thurzó György, Dóczy András, Czobor Mihály, Pálfy István, Osztrosich András, Szúnyog Mózes, Vizkelety Tamás és Pongrácz Dániel, Draskovich János, Homonnai Drugeth György, Széchy Tamás, Batthyányi Ferencz, Thurzó Szaniszló, Révay Péter, Thurzó Kristóf, Istvánfi Miklós és Erdődi Tamás.

A megyék közül ezek voltak képviselve: Nógrád, Hont, Bars, Zólyom, Gömör, Heves, Szathmár, Moson, Pozsony, Zemplén és Szabolcs. A követek névsorát nem ismerjük. Az ország birája, továbbá Czobor Márton és özvegy Illésházy Istvánné külön követeket küldöttek magok helyett.

Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Szeben, Nagyszombat, Szakolcza, Varasd, Pozsony, Modor, Korpona, Kaproncza, a hét bányaváros, Beszterczebánya és Kőrös (most horvát) városok szintén képviselve voltak.[1]

Szlavonia vagyis az akkori Horvátország részéről kiküldettek: Napulyi Boldizsár zágrábi kanonok, Pethő Gergely, és Patasics István varasdi alispán.[2]

Az egybegyűlt rendek nehezen várták a király megérkezését.

Ugyanis Mátyás, részint a tanácsosok hosszas tanácskozásai, részint pedig az austriai protestáns rendek követelései folytán támadt nehézségek miatt, csak november 17-kén érkezett Pozsonyba.[3] Két nappal utóbb a rendek felvonúltak a királyi várba, hogy meghallgassák a királyi propositiókat.

Mátyás szivélyesen köszönte meg a rendeknek, hogy hivására oly szép számban jelentek meg; kivánta, hogy a mindenható isten áldja meg működésöket, mely, mint reméli, az istennek dicsőségét, a királynak örömét és az egész ország üdvét fogja előmozdítani.

A rendek illő tisztelettel csendesen hallgatták meg a királyi propositiókat, melyekben a vallás ügye egy szóva

[1] Országos levéltár. Diaetalia. V. ö. a törvényk. aláiróival.
[2] Jászay okmánygyűjteménye.
[3] Lőcsei követek jelentése.

sem érintetett. De mindenki meg volt győződve, hogy a fenforgó körülmények között azt elmellőzni nem lehet.

Ha a magyarok akarták volna is mellőzni, felhozták volna azt az ausztriai rendek küldöttei, kik épen azért jelentek meg ezen az országgyűlésen, hogy vallási sérelmeik orvosolása ügyében a magyarok pártfogását kikérjék. Az ausztriai protestáns rendek ugyanis mindaddig nem akarták Mátyásnak letenni a hűségi esküt, míg a pozsonyi szövetség értelmében vallási szabadságaik városokban és falvakban nem biztosíttatnak; míg elfoglalt templomaik és iskoláik vissza nem adatnak, — szóval: míg a Miksa király idejében élvezett jogaik vissza nem állíttatnak. Sok feliratot intéztek e részben Mátyáshoz, de mindig hiába. Szóbeli igéretnél egyebet nem kaptak. Most tehát utána küldötték követeiket a pozsonyi országgyűlésre annyival is inkább, mert a legbefolyásosabb magyar államférfiak is ide utasították őket a bécsi udvarnak nem kis bosszuságára.

Mikor az ausztriai rendek küldöttei Pozsonyba érkeztek, a magyar rendek épen a nádorválasztás kérdésével voltak elfoglalva, melyben hasonlóképen a vallás ügye játszotta a főszerepet.

A király propositióiban nádor helyett királyi helytartó választását ajánlotta a rendeknek. Világos volt abbeli törekvése, hogy ezen legfelsőbb méltóságra katholikus embert állítson, annyival is inkább, mert a közelébb elhalt Illésházy nádor protestáns volt. Ezt követelte nyiltan a főpapság is, melynek hűsége és ragaszkodása nem lehetett közönyös dolog reá nézve; ezt követelte a német császári korona is, melyet csak úgy lehetett elnyernie, ha erős és határozott katholikusnak bizonyítja magát.

De a rendek ragaszkodtak a mult évi országgyűlésnek azon határozatához, mely nemcsak a nádorról, hanem annak választási módjáról is intézkedik. Ugyanis a koronázás előtti III-ik törvényczikk azt mondja, miszerint a nádorválasztás ezután úgy történjék, hogy ő felsége jelöljön ki két katholikust és két protestánst, s ezek közül az országgyűlés fog

választani. Ha a nádor meghal, ettől számítva egy év leforgása alatt hívja össze ő felsége a nádorválasztó országgyűlést, a mit ha nem tenne, tegye meg az országbiró; ha ez sem tenné, tegye meg a tárnokmester, — a kik is, ha e kötelességet elmulasztanák, hivatalukat és becsületöket veszítsék el.

Bármily határozottan volt is ez mondva, Mátyás és tanácsosai azon törekedtek, hogy ezt kijátszák, és hogy a nádorválasztást megakadályozzák. Ebből egy több hétig tartó heves vita keletkezett, mert a rendek utasításában mint legsürgősebb tárgy bent volt a nádorválasztás.

A király úgy tett, mintha e tekintetben nem is volna határozott törvény. Mellőzve a mult évi uj törvényt, a régibb törvényczikkek között keresett olyat, melyből kiolvashatni vélte, hogy a nádorválasztás joga őt illeti meg. Ilyen volt az 1439. II. t-cz. mely azt rendeli, hogy a nádort a király az ország rendeinek egyező akaratával válassza. Ebből azt szerette volna kimagyarázni, hogy tehát az ő szava legyen a döntő. Ezt a magyarázatot elfogadta nemcsak a főpapság, hanem a világi főrendek nagy része is. Nov. 21-kén Révai Péter, Dóczi András, Homonnai György és Czobor Mihály megjelentek a rendek között, hogy nézetüknek pártot szerezzenek. Előadták, hogy a főrendek e tárgy fölött sokat tanácskoztak, de mivel arról győződtek meg, hogy nagy a véleménykülönbség, azon nézetüknek adtak kifejezést, miszerint jó lenne elébb egymás között megegyezniök s azután javasolni ő felségének. Ők azt tartják, hogy most világi rendből választandó királyi helytartót kellene az ügyek élére állítani; de a rendek a törvényben gyökerező jogaikhoz s a bécsi békéhez ragaszkodván, csak nádort akartak választani.[1]

Ezt küldöttségileg adták tudtára a főrendeknek.

A főrendek, midőn a közhangulatból észrevették, hogy

[1] Sie wollten Einen Locumtenentem, der Secularis war, ehrwelen, aber die Status et Ordines nicht gewolt, sondern wollen bey den Wienerischen Artikeln verbleiben. Lőcsei követek jelentése.

a rendek nem fognak engedni, végre belenyugodtak a nádorválasztásba; de a választás módjára nézve azon kivánságukat adták elő, hogy az országgyűlés jelöljön, a kik közül aztán a király választani fog. Felvetették azt a kérdést is, hogy miből lesz a nádor fizetve? Erre a felelet az volt: majd elintézi azt ő felsége és a nádor, ha meg lesz választva. Különben kijelentették a rendek, hogy addig semmiféle más tárgyalásba nem fognak, míg a nádor nem lesz megválasztva.

Harmadizben Thurzó György vezérlete alatt jött egy új küldöttség a rendekhez, kérve őket, hogy engedjenek a királyi akaratnak és válasszanak királyi helytartót a világi rendből. De a rendek hajthatatlanok maradtak. Inkább itt hagyjuk — úgy mond — a gyűlést, sem hogy a nádorválasztástól, mely mindnyájunk utasításában áll, elálljunk. Azután arra kérte őket Thurzó, hogy jöjjenek át a főrendek közé. De ezek nem mozdultak; hanem feliratot nyujtottak át ő felségének, melyben magoktartását igazolták.

Ekkor a király nov. 27-kén összegyűjtötte titkos tanácsosait, hogy e feliratra vonatkozó véleményüket meghallgassa Ezek, jelesül: Kremberg, Graff, Meggau, Khuen és Lobkowicz azt javasolták, figyelmeztessenek a rendek, hogy ő felsége a hazának atyja — pater patriae — a ki mindeddig atyailag bánt velök, s javukért életét is feláldozza. Most is az ő javukat akarja előmozditani a nádor által, csak ne ellenezzék az ő nézetét. Ha a nádor meglesz, ő felsége nem fog nehézséget csinálni a fizetés dolgában. Készitsenek utasítást a nádor számára. Végre, a régi szokáshoz képest, jelöljenek ők két katholikust és két protestánst, a kik közül ő felsége választani fog. Egyébiránt gondoskodtak a titkos tanácsosok arról is, miszerint az érsek hivja össze a katholikusokat, kik aztán folyamodjanak az iránt, hogy a nádor katholikus vallásu férfiú legyen.[1]

Másnap ugyanazon titkos tanács javaslatot tett az ausztriai protestáns rendek iránt követendő eljárásra nézve

[1] Jászay okmánygyűjtemény.

is. E szerint ő felségének oda kell törekednie, hogy a városokat elvonja tőlük. Különben is ő felsége, midőn megengedte nekik az összejövetelt, nem ilyet gondolt; azt hitte, hogy csak a Bécsben levők jönnek össze elhatározásának meghallgatására.

Azonban bármily kellemetlen volt is e kérdés, a magyar rendek magatartása mégis több gondot okozott a királynak, mint az ausztriai rendek.

A felső házban minden követ megmozdított arra nézve, hogy a befolyásosabb férfiakat a maga részére nyerje. Tudakozódott a közhangulatról, hogy azon esetben, ha engedne a rendek akaratának és a mult évi törvény rendeletének, kit akarnának tehát megválasztani? Késznek nyilatkozott azonnal bele menni a választásba, ha biztos lenne arról, hogy katholikus férfiúra esik a szavazatok többsége. Ellenkező esetben sok feltételt akart kikötni a maga részére, azon óhajtás mellett, hogy ezen egész ügynek végleges eldöntése egy más országgyűlésre halasztassék.

Semmi sem vet tisztább fényt az udvar zavarára, mint azon töredékes jegyzetek, melyek a deczember 1-jén tartott titkos gyűlésről felmaradtak.

A titkos tanácsosok előtt állott a rendeknek abbeli nyilatkozata, hogy addig, míg nádor nem választatik, a királyi propositiók tárgyalásába nem bocsátkoznak. Azt is tudta volt, hogy a magyar tanácsosok nem fognak elállani e részbeni javaslatuktól. Nincs tehát más mód, mint engedni az országgyűlés kivánságának.

De hogyan? ki legyen a nádor? Lehet-e azt eltűrni, hogy a királynak döntő szava ne legyen? Hiszen ő maga, mint király, a szavazatok felével bir. Némelyek azt tanácsolták, hogy a propositiókhoz kell ragaszkodni. Mások, hogy engedni kell. Voltak, a kik elébb az esztergomi érsek véleményét akarták kikérni, s a katholikusok nézetét bevárni; de másfelől nem hiányzott olyan tanácsos is, a ki rögtön a kijelölendő személyek felett akart határozni.

Thurzó ellen felhozatott vallása, és Illésházynak állítólag

a mult évben mondott azon állítása, hogy Thurzót nem kell nádorúl proponálni. Igen, de mivel lehetne ezt indokolni? Ha Thurzót kihagyják a jelöltek sorából azért, mert már egyszer volt jelölve, akkor másokat is ki kell törülni e czímen.[1] Becsületsértés nélkül ezt tenni nem lehet. De ha ekként Thurzót kizárni nem lehet, sőt nem is tanácsos, mégis szükséges lesz őt alkudozásra hivni fel, hogy előlegesen is le legyen kötve ő felségének.[2] Különben meg kell még hallgatni a pápai nunciust, Khleselt és Istvánfit, hogy mi nézetben vannak e kérdésben.

Ezek voltak a titkos tanácskozásnak tárgyai és határozatai.

Thurzót még az nap este a királyhoz hívták, s ott a következő pontokat olvasta fel előtte Kremberg:

«Emlékezhetik Nagyságod, miképen ő felsége a dieta előtt a magyar tanácsosok által nehány czikkelyt iratott, melyeknek elseje a nádorról szól. Ő felsége tárgyalásba vétette, vajjon mi volna előnyösebb: világi helytartót vagy nádort választani? s maga uraságod is e pont javításául javasolja a világi egyéniségek közül való királyi helytartót. De mivel a rendek a nádorválasztást sürgetik, abban ő felsége is megegyez. Azonban nem akarná ő felsége, hogy e tisztséget a király akarata ellenére nyerné el valaki, vagy hogy a nádorválasztás régi módja által a királyi jog magának a nemzetnek kisebbségére mellőztetnék.

«Ő felségének szabadságában áll ezt vagy amazt kinevezni. Tapasztalván mindazáltal sok féle ügyekben uraságod-

[1] Da ainer soll aussgelassen werden, so vor ainem Jhar benent worden, ergo die andern alle aus zulassen. 1. sein die vertigen tauglich gewesen Ergo . . 2. daz sy ausstrücklich auff den T. gehen 3. wen man ainen ausslast khan nit wol sine infamia honoris geschehen. 4. die übrigen katholischen haben ein feindt an Ihm.

[2] Modus wie man In pinden khan: — daz ihr Mt. In fordern, wail ihr Mt. entschlossen furzuschlagen, hetten sy in vor einem Jhar in furgeschlagen, hab in bisher aufrichtig befunden . . . *Jászay*. okmánygyűjteménye és Állami levéltár.

nak hűségét, s bízva őszinteségében, minden mások előtt önt akarja e tisztségre előmozdítani, feltéve, hogy ügyességével ki fogja eszközölni a rendeknél, hogy ezek önt másokkal együtt kijelöljék, s a választás, miként elődei alatt, ő felségének hagyassék. Ha ezt kieszközli, biztosítja önt ő felsége, hogy megválasztatásában kegyelmesen megegyez, feltéve, hogy a többi feltételeket is aláírja.[1] Jelesül:

1. hogy ő felségét azokban, melyek őt, méltóságát s tekintélyét illetik, meg nem rövidíti, s azokba nem is avatkozik;

2. gondja lesz reá, hogy az egyházi rend és világi katholikusok jogaikban, javaikban és szabadságaikba fentartassanak;

3. hogy a Bocskay idejében elvett javak a mult végzések szerint tényleg visszaadassanak;

4. hogy ő felsége többi országainak semmiféle ügyeibe nem avatkozik, s azokat ő felsége ellen sem pénzzel, sem tanácscsal nem támogatja; mert Starzernek — az ausztriai protestáns rendek küldöttének — utasításából tudatik, hogy az ő (Thurzó) véleménye szerint küldetett ide s akarnak még más követek is eljönni;

5. hogy ő felségének határozata Forgáchra nézve létrehozassék;

6. hogy ha a kivánt választási módozat el nem fogadtatnék, ezen előterjesztés csak ezen esetre szoríttatik, a jövőben a régi szokás tartatván meg.[2]

Thurzónak ezen pontokra adott válaszát nem ismerjük: de jelleméből következtetve, és a következményekből ítélve,

[1] E mellett ónnal irva ezen szavak is állanak: «sicut etiam Palatinus demortuus fecit» — de egyuttal keresztül is van húzva; s így valószinüleg nem is olvastatott fel.

[2] Jászay okmánygyűjt. Eredeti fogalmazványa megvan az állami levéltárban, hol a pontokra nézve Kremberg (!) ezeket jegyzi meg a margóra: «Haec . . . sunt Domino Comiti Tursoni per me in presentia S. Mtis exclusis aliis DD. intimis perlecta, die 1. decembris circa horam 5 et 6-tam.

mondhatjuk, hogy csak olyan igéretet tehetett, mely nem hozta ellentétbe sem vallási, sem alkotmányos érzületével.

A rendek természetesen semmit sem tudtak a titkos tanácsban lefolyt jelenetről. Az ugyan e napon tett sürgetésökre azon választ kapták, hogy várakozzanak. Ő felsége még nem határozta el magát, hanem más napra halasztotta el válaszát.[1] Kivánta tudni, hogy mit mondanak a katholikus rendek Thurzó jelöltetésére nézve.

E végből az esztergomi érsek által hivatta össze a legbefolyásosabb katholikus férfiakat, jelesül: a kalocsai érseket, a zágrábi és bosnyák főpapokat, a horvát bánt és Dóczi Andrást. Ezek az urak azt találták, hogy Thurzó megválasztatása ellen nagy akadályul szolgál ugyan vallása; de mégis alig lehetne őt mellőzni, mert megtörténhetnék, hogy a rendek erőszakosan is megválasztván őt, egyenesen feltolják ő felségére, hogy erősítse meg.

Mindnyájan azon nézetben voltak, hogy ő felsége nem egykönnyen mellőzheti Thurzónak kijelöltetését, már csak azon oknál fogva sem, mert az a dicsvágytól ösztönöztetve rosszra vetemedhetnék, s ebben a rendek követnék őt.

Egyébiránt a választás módjára nézve javasolják, hogy ő felsége még keményebb hangon követelje a rendektől, hogy ők jelöljenek ki és a király válaszszon. De ha ez nem sikerül s Thurzót ő felsége kijelöli, kötelezni kell őt, hogy a katholikus vallást, a papság és ő felsége érdekeit nem fogja csorbítani. Hogy csupán eretnekek jelöltessenek, nem tanácsos, mert ennek okát a katholikus világ nem értené. A katholikusokat mellőzni nem lehet. A tényt előzetes például használhatná fel az ellenfél, s megtörténhetnék, hogy jövőre katholikust választani vagy nem akarna, vagy nem merne. Ezért jobbnak látták, hogy katholikusok és protestánsok vegyesen jelöltessenek. Ha ezek közül Thurzó nyer többséget: jó — elérte, a mit keresett; ha kisebbségben marad:

[1] Lőcsei követek jelentése.

még jobb, mert ő felségének kivánsága teljesülend a katholikus nádorra nézve.[1]

A rendek, úgy látszik, észrevették, hogy a király végleges határozatát a főpapság hátráltatja, s még az nap, t. i. decz. 2-kán átüzentek a bibornokérsekhez, hogy ne tegyen nehézségeket a nádorválasztás körül; legyen azon, hogy az erre vonatkozó törvény tiszteletben tartassék. Forgách érsek diplomatice válaszolá, miként ő mindig azon törekedett, hogy hazájának szolgálatot tegyen.

Ezalatt a király, a meghallgatott vélemények alapján végre arra határozta el magát, hogy enged a rendek akaratának, és hogy a katholikusok közül Forgách Zsigmondot és Erdődi Tamást, a protestánsok közül pedig Thurzó Györgyöt és Széchy Tamást fogja jelölni.

Thurzó látta, hogy mind a rendek, mind a király őt akarják megválasztani. De nem volt titok előtte az sem, hogy ezt mind a király, mind a rendek más-más érdekből teszik. Ugy látszik, szerette volna a legfőbb méltóságot elnyerni, de érezte, hogy megválasztatása esetén nagyobb nehézségekkel kellend megküzdenie, ha most valamely párthoz csatlakozik, mint ha a két ellentétes érdek között a közvetítő szerepét fogja játszani. Egész multja arról tanuskodik, hogy ő rendíthetlen hivséggel ragaszkodik a királyi családhoz; de másfelől hazája és vallása jogait sem tévesztette szemei előtt soha, valahányszor azok a királyi udvar részéről megtámadtatásnak voltak kitéve. Már Bocskay korában is ő volt a békítő, a közvetítő és engesztelő szellem. Most is azzá lett. Deczember 3-kán azt a nehéz szerepet vállalta magára, hogy a rendeket a király akaratjának elfogadására birja. Megjelent tehát több főur kiséretében ujra a rendek ülésében; és valamint két nappal előbb a királyt a törvény tiszteletére figyelmeztette, úgy most a rendeket arra kérte, hogy méltányos-

[1] Az esztergomi érsek és némely biztosabb tanácsosok véleménye a nádorválasztás tárgyában, decz. 2-án. *Jászay* okmánygyűjteménye.

sági szempontból engedjék meg, miként a királynak némi előjoga legyen; annyival is inkább, mert a főrendiház ebben már megegyezett. De a rendek erről hallani sem akartak. Kijelentették, hogy ők a már egyszer megalkotott törvénytől elállani nem fognak. A nádorválasztás joga az országgyűlést illeti, ők ahhoz ragaszkodnak.[1]

Kétséget nem szenved, hogy a rendeknek ezen határozottságát nagy mértékben fokozta a főpapságnak tapintatlan magaviselete. A lőcsei követek naplójában olvassuk, hogy a főpapok nagy lármával követelték a rendek ülésén, hogy adassék meg ő felségének a kivánt előjog.[2] Az egész vitának az lett a vége, hogy egy bizottság választatott, mely a főrendekkel együtt irásban közölje az ország nézetét ő felségével.

Deczember 4-kén a titkos tanács ujra összeült, hogy a rendek ezen harmadik felirata felett véleményt mondjon.

A titkos tanácsosok ezuttal felhagytak a további ellenkezéssel; csak arra fordították figyelmöket, miként lehessen ő felségének jogait és tekintélyét megőrizni. Ám legyen meg a kijelölés a már említett személyekből; csakhogy ebből ő felségére és utódaira nézve semmi sérelem ne következzék.[3] Azt is kivánják hozzátenni, hogy ezután mindenkinek szavazata a régi szokáshoz képest szabadon meghagyassék[4]

[1] Wie Her Thurzo herein khomen ihn angezeigt das sie nicht weichen fon dem einmahl gemachten Artickel, sondern die Landschaft sol macht haben dem palatino zu erwhelen.

[2] Bey anderthalb Stund daraus blieben die pfaffen vnd ihr Anhang gewaldig geschrieren man sol ihr Majestät zuelassen, hernach per voces gefragt, aber die aus Oberungern den platz behalten . . . Die pfaffen und ihr Anhang wöllens gern auf das alte Wesen gern bringen. Es ist zue Erbarmen das wir so schendlich die zue alhir müssen so verliegen den der teufel ist aus der Höllen wider frei worden. *Lőcsei* követek jelentése.

[3] Sua Mtas priori propositioni personarum pro hac vice inhaeret, nihil tamen hoc modo Electionis sibi aut sui successoribus praeiudicatum posse. Titkos tanácsi jegyzék. Jászaynál.

[4] Zu inseriren zum beschluss ut imposterum cuilibet votum suum liberum relinquant, iuxta antiquum usum et consvetudinem. U. o.

Ennek alapján másnap kiadatott a királyi válasz. Ebben Mátyás csodálkozását fejezte ki a fölött, hogy némelyek nem véve figyelembe az ő kegyességét, melynél fogva több kérelmeiket teljesítette, a végzések és királyi jog ellenére oly makacsúl ragaszkodnak kivánataikhoz s oly jogot tulajdonítanak magoknak, mely a királyt illeti meg. Nehogy azonban e miatt az országgyülési tárgyalások fennakadjanak, a kijelölt személyek mellett megegyez ugyan a rendek választásában, de azon óvással, hogy e miatt az ő és utódainak királyi joga csorbulást ne szenvedjen. Kiköti ennélfogva, hogy a nádorválasztás után, e választás módozata, ha lehet még ezen országgyülés alatt még egyszer tárgyalás alá vétessék s a jövőre nézve pontosabban meghatároztassék. Mire nézve ő felsége igyekezni fog kellő okmányokat beszerezni.[1]

A rendek azonban úgy voltak meggyőződve, hogy a nádorválasztás módja fölött egyátalában nem szükséges ujra tanácskozni, mivel az a mult évi törvényben elég világosan van körülirva.

Ennélfogva másnap, decz. 6-kán, fájdalmukat jelentették ki a királyi leirat fölött, mely az ország jogait kétségbe vonja. Három okból sürgetik ujra a nádorválasztás ezen módjának megtartását:

1. Már a mult országgyülésen ki lett mondva törvényileg, hogy ő felsége négy egyént jelöljön, a kik közül a rendek egyet válaszszanak. E módozatot nemcsak követte már maga ő felsége, hanem a többi törvényekkel együtt szentesítette is, mitől tehát mint törvénytől nem lehet elállaniok.

2. E törvényben még az is meg van határozva, hogy a nádor halála esetében, ha ő felsége uj nádorválasztást nem' akarna eszközöltetni, az országbiró vagy ennek hijában a tárnokmester tartozzék nádorválasztó országgyülést összehivni.

3. Valóban nem látják, mi kisebbség hárulna e módo-

[1] Acta Diaetalia, eredeti fogalmazat.

zatból a királyra, mely módozat jogot ad neki nemcsak négy személyt kijelölni, hanem még a választottat is megerősíteni. Kérik tehát ő felségét, nyugodnék meg minden föltétel nélkül hű rendeinek törvényes kivánatában.[1]

Deczember 7-diki országos ülésen összeirták a szavazók névjegyzékét, természetesen nagy zaj között, mivel az egri káptalan és a papság kifogásokat tett némelyek ellen. Végre megkezdődött a szavazás a király által kijelölt férfiakra. A katholikus papság Erdődi mellett nagy izgatást követett el; de annak daczára is csak ötven és egynehány szavazatot birt összehozni. A nagy többség a protestánsok jelöltjére, Thurzó Györgyre szavazott, a ki hitfeleinek nagy örömére 150 szavazattal megválasztatott Magyarország nádorává.[2]

Másnap a rendek a templomba gyülekeztek, hogy hálát adjanak istennek a szerencsés választásért. Felhangzott a Te Deum laudamus hatalmas éneke, melynek elzengése után szép alkalmi beszédet mondott a lelkész Ezsaiás prófétának 49-dik fejezete alapján.

Az isteni tisztelet után a nádor, kiséretével együtt lakására vonult vissza. A rendek és főurak mind odagyülekeztek, kivéve a katholikus urakat és a főpapokat.[3] Majd elkisérték őt a várba, hol Thurzó az eskü letétele után szép beszédet mondott, melyben ő felségének és a hazának szerencsét és boldogságot kivánt. A várból ismét haza kisérték őt a rendek; a bibornok és követői akkor is tüntettek, nem csatlakoztak a menethez, hanem külön mentek.[4]

[1] *Jászay* okmánygyűjteményében.

[2] Lőcsei követek jelentése szerint Her Thurzo hat anderthalbhundert stümmen gehabt, Her Erdödi etlich und 50; got fon himmel wolle ihr gnaden glück und heil, bestendige gesundheit, langes Leben verleihen Amen!

[3] Haben sich auch alle Magnates hier versammlet, ausgenhomen die Catholische Heren und pfafen . . .

[4] Dem Hern Thurso allesampt wider fon Schlos das geleit zue haus geben, ausgenomen der Cardinal sampt seinen Anhang sonderlich gegangen . . . Lőcsei követek jelentése.

Másnap, t. i. decz. 9-kén, midőn a rendek összegyülekeztek, tudtokra adatott a királynak azon óhajtása, hogy mivel már most a nádor megválasztva és megerősítve van, ideje volna hozzá látni a királyi propositiók tárgyalásához.

De a rendek kijelentették, hogy «elébb az isten országát kell keresni», minélfogva mindenekelőtt azon békeháborítók megbüntetését követelik, kik a nagyszombati prédikátorokat hivatalaikból és lakaikból erőszakosan kihányták. Hiába jött a főrendek részéről Révay Péter és Széchy Tamás csillapítani a kedélyeket, a felelet csak az volt, hogy mindenek előtt a protestánsok sérelmét kell orvosolni.

III.

A nagyszombati ref. pap és tanitó elűzetése nagy zajt idéz elő. — A katholikusok Forgách bibornokban, a protestánsok Thurzó nádorban bíznak. — A rendek többsége visszahelyezi az elűzötteket.

Deczember 9-kén a nagyszombati esemény képezte a tanácskozás tárgyát.

Ugyanis Forgách Ferencz bibornokérsek, nem törődve az ország törvényeivel, semmiképen nem akarta megtűrni, hogy az ő székvárosában eretnek templom és iskola legyen.

A város tanácsa, mely nagyobb részben katholikusokból állott, Forgách tanácsára tiltakozott az ellen, hogy Nagyszombatban a protestánsok befészkelhessék magokat: fenyegetőzött, hogy a kalvinfelekezetbelieket, mint idegeneket, szabad királyi városi szabadalmánál fogva, a városból ki fogja űzni, templomukat és iskolájukat pedig bezáratja és eltiltja.

Illésházy nádor, kihez a fenyegetett protestáns hitközség folyamodott, 1609. mácz. 24-kéről Bazin várából kelt parancsával meghagyta a városnak, hogy a protestánsokat ne merje háborgatni vallásuk szabad gyakorlatában. Figyelmeztette a tanácsot azon országgyűlési határozatra, mely a királyi városokban megerősíti a szabad vallásgyakorlatot, mely határozat ellenében semmiféle más királyi szabadalom nem

érvényes azon jogelv szerint, hogy a király s az ország rendei törvényt szereznek és megsemmisítenek.

De a város többet adott a bibornokra, mint a nádorra s követelte, hogy a protestáns pap az iskolatanítóval együtt hagyja el a várost.

Ezek azonban bízva a nádor tekintélyében és a törvény erejében, nem mozdultak. Erre a Forgách által felizgatott[1] tanács, felbátoríttatva azon körülmény által, hogy Illésházy nádor időközben meghalálozott, erőszakhoz nyúlt. Törvényszék elé idézték Rátkai György református prédikátort és Makai Máté iskolatanítót, s midőn ezek megjelenni nem akartak, szept. 27-kén egy durva tót poroszlót küldöttek érettök.

A törvényszék mind a kettőre kimondotta az itéletet, hogy három nap alatt hagyják el a várost. Következett a végrehajtás.

Október 16-kán, irja a megtámadott protestáns pap és tanító, «hatalmasúl rákerekedtek a prédikátor házára a polgárok és feldühödve megesküdtek, hogy addig sem nem isznak, sem nem esznek, míg a prédikátort és az iskolamestert ki nem vetik a városból. Négy tanácsbéli, a fertálymesterek és darabantok jelenlétében odarendelt szekerekre rakatták portékájokat, felrakván azután feleségével, gyermekeivel a prédikátort is s azonképen az iskolamestert. A felekezet hívei megjelenvén, nem mulasztták el részvétöket tanusítani, de a nagyszámú katholikusok fenhangon kiáltozák: csak menjenek oda, a honnét jöttek; senki sem adott nekik engedelmet arra, hogy itt megtelepedjenek». A város határából ekként erőszakkal kivitt prédikátor és iskolatanító először csak hitfeleik könyörülete által karoltattak fel, de csakhamar felkaroltattak az összes protestáns rendek által is.

A nagyszombati protestáns gyülekezet ezen ügyét az

[1] Asztalos András Szenczi Molnár Alberthez irott leveleiben keservesen panaszkodik, hogy az izgatás az érsektől, a püspököktől és a káptalantól ered. V. ö. Ipolyi Veresmarti élete. 372. l.

országgyülés elé hozta s a rajta és tanítóin ejtett durva sérelemnek orvoslását mind a királytól, mind az új nádortól Thurzó Györgytől követelte. E mellett követeket küldött Pozsonyba, kik az országgyülés főurait, a vármegyék és városok követeit személyesen is felkérjék ügyük pártolására.[1]

A nádorválasztás után tehát mindenek előtt ezen sérelem orvoslását követelték a rendek. A katholikus párt, melynek élén az egész botrányt rendezett Forgách bibornok állott, a kath. vallás előjogaira és a király tekintélyére hivatkozott. Úgy viselte magát, mintha előtte a bécsi béke és a nem rég hozott törvény nem léteznék; mintha a király, kénye-kedve szerint adhatna ki törvényellenes rendeleteket a katholicismus előnyére és hasznára. Természetes, hogy a miatt nagy zaj támadt a rendek között. Felhozatott a jezsuiták üzelme Pete Márton testvérének erőszakoskodása s több oly eset, mely a kedélyeket a legnagyobb mértékben felizgatá.[2]

A nagyszombati reformátusok ügyének védelmére, illetőleg az erőszakos tanács elleni vád emelésére Szegedi Gáspár, Béldi Pál és Tarnóczy Miklós vállalkoztak. Ez utóbbi határozottan követelte, hogy a református prédikátor az iskolatanítóval együtt helyeztessék vissza hivatalába s ezentúl mindketten a város költségén tartassanak fel. A vádirat némely pontjai ellen Lipcsei András tiltakozván, indulatosan felkiáltott: az nem igaz!

Szegedi ezért széksértéssel vádolta Lipcseit s elégtételt

[1] *Asztalos András,* tekintélyes nagyszombati református polgár, kinek házában volt a protestáns iskola, nov. 28-káról kelt levelében ezeket irja Szenczi Molnár Albertnek: «Miután ily nagy véletlen violentiát, erőszakot cselekedtek rajtunk, most országgyűlése lévén Pozsonyban, no immár az ország előtt vagyon dolgunk. De még elő nem vétetett, míg palatinust nem választanak Illésházy helyett. Az urakat eleget solicitáltuk és a vármegyéket. Felette ajánlják magukat. Jó reménységgel vagyunk, hogy ismét béhozhatjuk a prédikátort és scholát is. Isten legyen oltalmazónk, a ki Isráelnek Ura, ki nem aluszik, sem nem szunyad, szégyenítse meg az ő sz. igéinek háborgatóit... V. ö. *Ipolyi,* Veresm. XIV. fej. 376. l.

[2] Lőcsei követek jelentése.

követelt. Éktelen zaj és lárma következett, melyet csak nehezen lehetett lecsendesíteni. Voltak olyanok, a kik a papokat ki akarták dobálni.[1]

A felvidéki protestáns követek követelték, hogy Pete Márton és testvére a jezsuitákkal együtt pörbe fogassanak; különben mindaddig, míg ezek nem bűnhődnek, semmiféle más tárgyat nem vesznek elő. Az új nádor azzal nyugtatta meg őket, hogy ki fogja hallgatni a vádlottakat és azután három nap mulva ki fogja mondani az itéletet. Meg is tette. Maga elé idézte az illető követeket. Ezek, kétségtelenül Forgách bibornok tanácsára, a városhoz fordultak új utasításért s azon kívül még két vagy három képviselő küldését kérik, hogy annál hatályosabban léphessenek fel a nádor előtt. De itt nem lehetett úgy erőszakoskodni, mint otthon Nagyszombatban; azért a követeknek számbeli megerősítése egészen feleslegesnek bizonyult be.

Az országos rendek decz. 16-kán tartott ülésökben újra elővették az ügyet. Egész nap folyt felette a vita. A főpapság s ennek élén Forgách bibornok, erősen védelmezte magát és a katholikus egyház előjogait. S midőn látta, hogy a közhangulat nagyon kedvezőtlen reá nézve, felkelt és a többi főpapokkal elhagyta a termet. De a rendek kimondották, hogy az elüzött protestáns lelkészt és tanítót vissza kell helyezni hivatalukba, a város pedig birságot fizessen.

Különös, hogy a míg ezek történtek Pozsonyban s Thurzó a törvény védelmét biztosítani kivánta hitfelei számára, addig Forgách bibornok, ki különben sógora volt Thurzónak, mindent elkövetett, hogy Nagyszombatban a protestáns lelkész megtelepítését megakadályozza. A nála megjelent városi katholikus követeknek szivére kötötte, hogy ne engedjék az eretnek papokat a városba jönni s ha merészelnének bejönni, dobják ki őket a város falain keresztül. A

[1] Es geschah ein gros geschrei, man sol ihm ia alle pfaffen raus stossen, es hat gar ein wenig gefehlt, das nicht geschehen . . . Lőcsei követek jelentése.

maga részéről biztosította őket a felől, hogy kész a végletekig menni, készebb életét feláldozni, mintsem megtűrni, hogy többé valamely prédikátor bevezettessék.[1]

Thurzó, ismervén Forgách szenvedélyes természetét, nem sokat adott az ilyen fenyegetésekre. Megtartotta higgadtságát; elnyomta keblében a fájdalmat és boszút s egyedül a törvény alapjára helyezkedett. Azon volt, hogy az eléje vitt ügyet mind a két résznek a megnyugtatására intézze el. Az országgyűlés többsége ugyan azt követelte, hogy a nagyszombati városi tanács felelősségre vonassék, de ő mellőzni óhajtván a boszúállást, akként döntötte el az ügyet, hogy Nagyszombat városa tartozzék a királyi biztosok által visszahelyezendő prédikátort és iskolamestert befogadni. Ezt végrehajtani követeli nádori tekintélye, még akkor is, ha bibornok sógora a végletekig akarná is feszíteni a dolgot. De azt, hogy a város birságot fizessen s a prédikátort és iskolamestert közköltségen tartsa, nem tartotta szükségesnek megitélni.

Deczember 19-kén külön parancsot küldött a városhoz, melyben ezen higgadt és bölcs itéletét közölvén hangsúlyozta, hogy ez itélet az országgyűlés hozzájárulásával és megnyugvásával hozatott. Azt hitte, hogy ennek hangsúlyozása által minden ellenállásnak eleje fog vételni. Azonban csalódott. Mert ámbár az itélet végrehajtásával megbizott két férfiú, Herman Márton és Bajcsics Péter decz. 28-kán Nagyszombatban megjelentek és a református papot és tanítót hivatalaikba visszahelyezték.[2] az ellenkezés még sem szűnt. Forgách bibornok kész volt a végletekig menni, kész volt szembe szállani nemcsak a nádorral, hanem az egész törvényhozással is. Futott a királyhoz és annak legfőbb hatalmára hivatkozva követelte, hogy a nádort, a ki az ő nézete szerint különben is jogtalanúl van megválasztva, most ez első alkalommal alázza meg. Ne tűrje, hogy egy eretnek ember ítélhessen igazhitű katholikusok felett és azok vallási érdekei ellen. A király

[1] Ipolyi, Veresmarti, 378. l.
[2] U. o., 399. l.

elég gyenge volt az indulatos és vakbuzgó ember szavára hallgatni. Elhitte, hogy Thurzó önkényesen és jogtalanúl bánt a nagyszombatiakkal és ezért a nádori tekintély sérelmére, sőt az országgyűlés határozatának megvetésével, felhatalmazta a bibornokot, hogy ez ügyben szabadon védelmezheti vallási érdekeit.

De a nádor, bármily békeszerető ember volt is, nem tűrte el megaláztatását. Törvényhozás elé vitte az ügyet. Deczember utolsó napján, midőn már az országgyűlés befejezendő volt, előadta Forgách bibornoknak titkos fondorlatait és a törvények kijátszására irányzott működését. A rendek emlékezetébe hozta Forgáchnak tűrhetlen magaviseletét a nagyszombati református pap és tanító ügyében, valamint a törvényhozásnak e részbeli határozatát is. Az ország határozata volt, hogy az illetők hivatalaikba visszahelyeztessenek. Ő ezt, mint nádor, tisztének fogva végre is hajtotta. És ime Forgách bibornok őt bepanaszolta ő felségénél, hogy a nádor önkényesen és jogtalanúl itélte el a nagyszombati katholikus elöljáróságot! Ennélfogva hivatkozik az egész országra, hogy az valótlan állítás; és egész erkölcsi felháborodással kiáltotta a rendek előtt, hogy az, a ki azt a király előtt mondotta, legyen az főpap, püspök, bibornok, földesúr, nemes vagy bárki más, az hazudott mint egy gazficzkó, áruló és kurvafia! Az egész ország azt kiáltotta: úgy van, úgy van; a bibornokot ki kell dobni az ablakon és megkövezni.[1]

A nádor azonban lecsillapítá a kedélyeket és miután hivatalos eljárásáért a rendek részéről teljes erkölcsi elégtételben részesült, ő maga is nyugodtabbá lett. Bibornok

[1] Ergo sag ich, das wer der ist, der das gethan hat, er saj Praelat, Bischof, Cardinal, Pfaf, Landher, Edelman, saj wer er saj, so hat er gelogen, als ein schelmen, ferreter und Huren Son — das ganze Land geschrieren Amen, Amen. Hernaher geschrieren man sol ihn zum Fenster raus werfen und mit steinen zu tod werfen den Cardinal. H. Palatinus aber geantwort die weil schon der Landtag das Meiste fierüber er wolle mit diesem Mitagsmal fier angenehm haben . . . Ezzel végződik a lőcsei követek jelentése.

sógorával azonban még ezután is véghetetlen sok kellemetlensége volt. Ez ugyanis, minél öregebbé lett, annál izgatottabban kereste lelke üdvösségét a protestántismus üldözésében. Ez minduntalan ellentétbe hozta őt a protestáns vallású nádorral. A nagyszombati ügyre vonatkozólag még 1610. jan. 5-kén kelt levelében is megtámadta Thurzót és figyelmezteté őt arra, hogy a király csak azon feltétel alatt engedte meg a prédikátor visszahelyeztetését, ha ez által a város sérelmet nem szenved s ha csak magán istenitiszteletet tart hiveivel. Ő ezt közölte a városi tanácscsal és a közönséggel is s ettől semmi esetre sem fog eltérni. Azért felkéri a nádort, igyekezzék idejekorán elejét venni a bajnak, mert ő a felelősséget el nem vállalja.

Thurzó ezen fenyegető levelére higgadtan válaszolá, hogy a Nagyszombatban felmerült viszálynak elejét akarván venni, rendeli, miszerint a protestáns felekezetnek a királyi határozat folytán is joga van prédikátort és iskolamestert tartani a számukra kijelölt helyiségekben.

IV.

Az ausztriai rendek folytonos összeköttetésben állanak a magyarokkal. — Starzernek előleges küldetése a pozsonyi országgyűlésen. — A négytagú küldöttség eljárása — a királynál, a nádornál és a rendeknél. — A magyar rendek közbelépnek. — A király visszautasítja őket. — Végre Thurzó által válaszol. — A küldöttség visszatér Bécsbe.

A míg a nádor és érsek között folyt a vallási torzsalkodás, addig az ausztriai rendek küldöttsége is nehézségeket gördített a magyar rendek országos tárgyalásai elé.

Ugyanis az ausztriai protestáns rendek, kik Mátyásnak pozsonyi szövetsége óta hű szövetséges társai voltak a magyaroknak, folytonos összeköttetésben állottak a magyar protestáns rendekkel és a protestáns vallású nádorokkal. Minden nevezetesebb lépést ezeknek tudtával és tanácsával tettek csak. Még Illésházy korában is gyakran folyamodtak

a magyar rendekhez vallásuk szabadságának érdekében:[1] annál inkább ragadták meg az alkalmat most, midőn látták, hogy a magyarok egy oly országgyűlésre hivattak össze, melyen a vallás kérdése egy igen nevezetes alkotmányos politikai kérdéssel, t. i. a nádorválasztással kapcsolatban fog eldöntetni. Ezt az alkalmat tehát nem akarták elhalasztani sem ők, sem a stiriaiak, sem a karinthiak, sem a karneoliak. Ezeknek rendei nov. 4-kén Gráczban kelt iratukban teljes bizodalmukat fejezvén ki a magyar rendek vallásos buzgalma és testvéri szeretete iránt, röviden előadák, mily nagy zaklattatásnak vannak ők kitéve régi időktől fogva vallásukhoz való ragaszkodásukért. Tudják ezt már a magyar rendek részint magán tndósításokból, részint némely honfitársaik személyes tapasztalásából. Papjaikat több helyről elűzték, szent könyveiket elégették, templomaikat és temetőiket szétrombolták; szent helyeiket, sirjaikat megszentségtelenítették; előkelőnek kiváltsággal birt testeit meghábórgatták; pénztáraikat kirabolták, és midőn számtalan jogtalan adót beszednek tőlük, türelmükkel meg nem elégedvén, az aranynak telhetetlen szomjától üzetve, vallásuknak és országuknak tökéletes kiirtására törekszenek. Ily szomorú helyzetben a szükségtől kényszeríttetve folyamodnak Magyarország gyűléséhez, kérve a rendeket, hogy magokat a királynál közbevessék, kérve őt, miszerint mint uralkodóházának feje, tekintélyének hatalmával lépne fel Ferdinánd főherczeg ellen, vallásuk szabad gyakorlatának érdekében. Hivatkoznak a jó szomszédi, baráti és rokoni viszonyokra, s kérik, hogy a vallási szabadság közös áldásának elnyerésében segítsék. Figyelmeztetik azon veszélyre, mely Magyarországra is háramolnék, ha a szomszéd tartományokban elnyomatnék a protestáns vallás; ha nem védenék úgy mint a morvák, a Horvát- és Tótországban elnyomott és most velök együtt folyamodó protestáns hitsorsosokat. A keresztyén szeretet, a szomszédság, barátság és rokonság nevében kérik tehát a magyar rendeket, hogy könyö-

[1] *Katona* XXIX. 189–192., 196., 202–7. l.

rögnének érettök oly módon, mintha azt felhivás nélkül, csak önszántukból tennék a királynál, hogy ez vesse magát közbe Ferdinánd föherczegnél, miszerint vallásukra nézve ők is ugyanazon szabadságnak örvendhessenek, mint szomszédaik,[1] az ausztriai rendek.

Tiz nappal utóbb, tehát nov 14-kén Thurzó Györgyhöz hasonló tartalmú levelet intéztek; nehogy hallgatásaikkal alkalmat nyujtsanak arra, hogy az ellenök szórt rágalmaknak hitelt adjon. Elmondják, miként védekeznek a katholikusok ellen; s mi az, amit a királytól a márt. 10-iki irat értelmében várnak és kérnek. Nem akarják ők, úgy mond, ő felségét, kinek kegyessége és jósága általában ismeretes, távolról sem vádolni; sem az egész katholikus részt nem kivánják felelőssé tenni; de azt határozottan kimondják, hogy hazájuk minden szenvedésének egyedül némely királyi tanácsosok az okai. Kérik, adjon tanácsot, hogy ily körülmények között mitevők legyenek?

Három nap mulva átküldötték neki a többi protestáns főurakhoz és megyékhez küldött iratoknak tartalmát, hogy annál jobban legyen tájékozva a teendők iránt, ő, a ki az ágostai hitvallásnak, a békének és egyetértésnek oly buzgó apostola.

Mindezekre Thurzó azt a választ adta nekik nov. 18-kán, hogy semmit sem óhajt élénkebben, mint hogy kivánságuknak eleget tehessen. De, mint nem régen, midőn több magyar tanácsossal Bécsben lévén, e tárgyban megkeresték, azt felelte, hogy privatim egyikük sem tehet érettük semmit, forduljanak ügyükkel Magyarország összes rendeihez: úgy most is azon nézetének ad kifejezést. Jelenleg épen együtt vannak Pozsonyban az ország rendei; tehát követek által könnyen előadhatják nekik kivánságukat. Ő a maga részéről nem kételkedik benne, hogy a rendek megteendik azt, a mit mint szövetséges társaknak tenniök illik.[2]

[1] *Katona.* XXIX. 205—207. l.
[2] *Katona* XXIX. 211. l.

Ezen, és még egy más hasontartalmú levél következtében addig is, míg Thurzó tanácsához képest a magyar országgyűlésre menendő követeket a november utolsó napján tartandó közgyűlésükön megválaszthatnák, kiküldték Starzer Zachariás lovagot Pozsonyba, hogy nevükben a király határozatát, legujabban átadott kérvényükre kieszközölje, és a magyarokat az ausztriai állapotokról kellőleg felvilágosítsa. Mátyást pedig Magyarország felé tartó útjában Hainburgban egy nov. 1-jén kelt külön emlékirattal keresték meg, hogy ne hagyja őket megnyugtató válasz nélkül.[1]

Mátyás Magyarországba érkezvén, azt hitte, hogy az ausztriai rendek zaklatásaitól megmenekült. De mily nagy volt csalódása, midőn megtudta, hogy azok küldöttje, Starzer Zachariás a magyar rendek között forgolódik!

A királyi tanácsosok azon voltak, hogy ezen veszélyesnek hitt embert eltávolítsák Pozsonyból, nehogy a magyar rendeket fellázítsa. Ki is eszközöltek Mátyástól egy általánosságban mozgó és semmit mondó királyi iratot[2] s azt azon felhivással adták át Starzernek, hogy azonnal távozzék haza.

Ez azonban nem távozott, hanem küldetéséhez képest Mladossevits Horváth Péter protestáns főúr házában, mintegy hetven tagból álló gyülekezetben részletesen előadván az ausztriai protestánsok siralmas állapotát, felhívta a magyarokat, hogy az ausztriai protestáns rendek sérelmeit még ezen országgyűlésen elintézni sziveskedjenek. Másnap felolvasták e sérelmeket az országos ülésben is, hol többen lelkesen felszólaltak mellettök.

Starzernek ezen merész fellépése annyira felingerelte Kremberg kanczellárt, hogy erőszakkal is el akarta őt távolítani. De Thurzó Györgynek hathatós közbenjárása, valamint Starzernek azon nyilatkozata, hogy az ő kiűzetése által az ügy nem elintézve, hanem inkább megnehezítve lenne, oly hatással volt a bécsi kormányra, hogy továbbra is szabadon

[1] *Raupach*, IV. 852. Kurzer Anhang der Relation.
[2] *Raupach*, IV. 256—257. és Kurzer Anhang 62. l.

hagyták őt Pozsonyban; de csak azon kikötés mellett, hogy a magyarokat országgyűlési teendőikben nem fogja akadályozni.[1]

Igy állottak a dolgok, midőn az ausztriai rendek Mátyás ellenzése daczára, nov. végén csakugyan összejöttek Bécsben s egy négy tagból álló küldöttséget választottak a pozsonyi országgyűlésre, hogy a magyar rendek közbenjárását kikérvén, a király márcz. 19-kén kiadott resolutiójának kihirdetését és a polgári rendnek a többi országos rendek sorába való felvételét kieszközöljék.

A küldöttség tagjai voltak: Tschernembl György Erasmus, Stahremberg János, Windischgrätz Vilmos és a fentebb említett Starzer Zachariás. Vezérszónokuk, az első helyen említett Tschernembl volt, ki alapos tudományos képzettségével, őszinte egyenes jellemével, rettenthetlen bátorságával és kétségbevonhatlan hűségével Mátyás tiszteletét is kivívta magának. Mindenkor meg tudta különböztetni a szabadságot a szabadosságtól, a törvényes ellentállást a lázadástól, a vallásos meggyőződést a rajongástól. Kiválóan neki köszönhető, hogy az ausztriai protestáns rendek, minden elkeseredésök mellett, nem fordultak idegen fejedelmekhez segélyért, hanem csak magyar protestáns hitfeleik közbenjárását keresték.[2]

A küldöttségnek utasítása volt, hogy 1) a meghódolási resolutio kihirdetését követelje a királytól; 2) hogy a polgári rend mellőzését ne tűrje s a nélkül semmiféle audientiát el ne fogadjon: 3) hogy a magyar rendeknél, mint szövetséges társaknál, jelentkezzék, a szenvedett sérelmeket nekik előadja, s ezeknek megszüntetése érdekében közbenjárásra felkérje; 4) vitatkozás esetében valamely tag csak a többi küldöttek értesítése után beszéljen.

Ezen utasítás értelmében a küldöttség mindenek előtt

[1] *Raupach*, IV. 260. l.

[2] Zur Charakteristik des Freiherrn Georg Erasmus v. Tschernembl und zur Geschichte Österreichs in den Jahren 1608—1610. von Jodok Stülz. — Archiv für. Österr. Gesch. IX. 169—226.

a királytól kért kihallgatást; azután pedig az új nádornál tisztelgett.

A király nem tagadta meg kereken a kihallgatást, de mégis kijelentette, hogy csak a két felső rendet fogadhatja, a polgári rend követei nélkül.[1] A küldöttek azonban, kapott utasításukhoz ragaszkodván, e feltételt el nem fogadták és a kitűzött órára nem is jelentek meg a király előtt, hanem megjelentek Thurzónál. Mindenek előtt örömüket és szerencsekivánatukat jelentették ki megválasztatása felett. Küldetésök czéljáról beszélve Tschernembl, mint szószóló, előadá, hogy utasításukhoz képest kihallgatást kértek ő felségénél; de eddig még nem tudják, hogy ki lesznek-e hallgatva vagy sem. Azonban félnek, hogy az udvari tanácsosok azon működnek, miszerint ügyöket elő ne terjeszthessék a rendeknek. Azért kérik a nádort, engedje meg, hogy a következő napon, decz. 10-kén, megjelenhessenek a rendek gyülekezetében és ott előadhassák küldetésök czélját.

Thurzó udvariasan fogadta a küldöttséget, de arra, hogy a következő napon megjelenhessenek a magyar országgyűlésen, nem nyújtott kilátást. Egyébiránt reményét fejezte ki arra nézve, hogy ő felsége ki fogja őket hallgatni. Azon esetben, ha ez nem történnék meg, a magyar rendek előtt bizonyosan meg fognak jelenhetni. Bizalmasan tanácsolta nekik, hogy panaszaik rövid tartalmát közöljék a rendekkel is, hogy ezek ahhoz képest vethessék szavukat az eldöntés mérlegébe.

Úgy látszik, eleinte a rendek is azon nézetben voltak, hogy nem lehet a küldötteket kihallgatniok, míg a király nem fogadja őket. Ezt mutatja Mátyásnak azon levele, melyben nagy megelégedését fejezi ki a felett, hogy a magyar rendek nem hallgatták ki az ausztriai küldötteket. Előadja ott, hogy a tegnapi napon délutáni négy óra volt számukra kitűzve, de nem jelentek meg. Elvárja továbbra is a magyarok-

[1] *Rationes*, cur Sua R. Mtas Civitates suas proprias et sibi specialiter juratas in legationibus Aug. Conf. admittere non potuerit... Jászay gyűjt.

tól, hogy mindaddig nem is fogják kihallgatni, míg ő nem végez velök.[1]

Egy másik levélben előadja, hogy ő hajlandó volt elfogadni az ausztriai rendek követeit, de csak úgy, hogy a polgári rend különválva jelentkezzék. Azonban a követek nem jelentek meg.

Világos ebből, hogy a király erősen számított a magyar rendek abbeli lovagiasságára, hogy a királyi tekintélyt fel fogják tartani az ausztriai küldöttekkel szemben. Azonban ebben csalódnia kellett, mert a magyar rendek belátták, hogy a követek utasításaiknál fogva nem tehetnek eleget ő felsége kivánatának. Arra pedig, az előzményeknél fogva, erkölcsileg voltak kötelezve, hogy mint szövetséges társaikat legalább kihallgassák. Thurzó közbenjárásának végre sikerült kieszközölnie, hogy decz. 14-kén megjelenhettek a magyar rendek gyülésén.

Tschernembl, mint a küldöttség vezetője, a rendek feszült figyelme mellett, latin nyelven elmondott hatásos beszédében festette az ausztriai protestánsok sérelmeit. Előadta, hogy a Ferdinánd és Miksa királyok által engedett szabadságaiktól megfosztatnak; hogy a mostani király által kiadott resolutiónak egyetlen pontja sem tartatik tiszteletben, sőt napról napra újabb sérelmek halmoztatnak fel. Hivatkozott arra, hogy a városi rendet, mely a többi rendekkel mindig össze volt kapcsolva, vallási tekintetben most is minden áron el akarják szakítani a két főrendtől, s nem engedik, hogy annak sérelmei ezekéivel együtt tárgyaltassanak. Ime, most is hatszor ismételt kérelem után, sem sikerült a királynál kihallgatást nyerniök, hacsak a városi rend külön nem választatik. Hogy az mennyiben ellenkezik utasításaikkal s mennyire sérti a többi rendeket, kitűnik azon iratból, melyet a protestáns rendek november 1-jén nyujtottak át a királynak. A király ugyan igéri, hogy be fogja váltani szabadságaik biztosítására adott igéreteit; de az eredmény ellenkezőt bizonyít.

[1] Jászay okmánygyűjt.

Igér orvoslást, de azért sérelmet kell szenvedniök; szabadságot hirdet, de szolgaságot tapasztalnak; békét ajánl, egyetértést, csendet és összetartást emleget, de ellenségeskedés és egyenetlenkedés magvai szóratnak el szemeik előtt. A baj nem szünik, sőt szaporodik. Ő felségét a királyt senki sem vádolja, mert ismeretes az ő atyai indulata, úgy a protestánsok, mint a katholikusok iránt; ő mindenkinek panaszát meghallgatja, de mit ér mindez? Ausztriában a fejedelmet azok veszik körül, a kiknek méltósága megrontja a hazát. Mindazáltal nem veszett még el reményök; biznak a magyarok szövetségében, melyet a közjó érdekében ők továbbra is fenn akarnak tartani; mert tudják, hogy a mint a multban üdvös volt ez Magyarországra nézve, midőn a korona visszahozatalában ők is hasznos szolgálatot tettek, úgy kétségen kívül üdvös lesz most is, ha a sokat hányt-vetett Ausztriát Magyarország rendei viszont jóakaratúlag támogatni fogják.

Ezért jelentek meg ez alkalommal, hogy a magyar rendeket kérjék, miszerint szövetségöket még ezen országgyűlés bezárása előtt a törvénykönyvbe[1] iktassák; továbbá, hogy ő felségénél, akár közbevetés által, akár más alkalmas úton kieszközöljék, hogy a protestáns rendek, nov. 1-jén benyujtott iratukra, kedvező resolutiót kapjanak; jelesül:

1. hogy ő felsége a protestáns polgárok rendjét ezentúl ne engedje tőlök elválasztatni;

2. hogy az egész bécsi békekötés Ausztriában minél elébb végrehajtassék:

3. hogy a hivatalok és méltóságok valláskülönbség nélkül oly alkalmas egyéneknek juttassanak, a kiket a tartomány rendei fognak ő felségének ajánlani;

4. hogy mindazon sérelmek, melyek eddig a bécsi békekötés ellen elkövettettek, minél hamarébb megszüntessenek, s bünhődjenek azok, a kik vakmerően merészeltek ellene véteni;

[1] Ut confoederationem nostram albo seu regio libro inseri haud gravare iubeant.

5. végre, hogy a lovas és gyalog katonaság minél elébb szétbocsáttassék.

Ezek után kijelentették azt, hogy ha netalán kétség merülne fel e tárgyban, ők hajlandók bővebb felvilágosítást is nyujtani. Végül hangsúlyozzák, hogy ők a katholikusokkal békében és egyetértésben akarnak élni, ügyöket még egyszer a rendek figyelmébe ajánlják.[1]

A beszéd nagy hatást tett a jelenlevőkre.

A magyar rendek felkarolták szövetséges társaiknak ügyét s decz. 16-kán, a magyarok sérelmei mellett, külön feliratban terjesztették elő abbeli kérelmöket, hogy az ausztriai rendek panaszai még ezen országgyűlés bezárása előtt intéztessenek el.

Miután, úgymond, bizonyos súlyos és üdvös okoknál fogva, ő felségének akaratából Magyarország rendei és a szomszéd tartományok, jelesül pedig felső és alsó Ausztria között egy szent szövetség köttetett, s azt a többi rendekkel együtt a polgári rend is aláírta; a már egyszer megkötött szövetséget megsérteni nem tartják illőnek. Az evangyélmi vallású ausztriai rendek, kik az említett szövetség alapján némely követeiket ide küldötték, arra kérik az ország rendeit, hogy őket, az ez évi megegyezés és a bécsi béke értelmében, nemcsak mint főrendeket és nemeseket, hanem mint városi polgárokat külön rendnek ismervén el, jogaikban sértetlenül hagyni s ezt Ausztriában minél előbb kihirdettetni kegyeskedjék: hogy azon városok protestáns vallású rendei, mint negyedik rend, a két főherczegségben másoktól el ne különíttessenek: hanem, hogy szükség esetén szabadjon nekik összejönniök és másokkal együtt ő felsége előtt is meghallgattassanak, úgy a mint az Ferdinánd és Miksa királyok idejében volt: hogy továbbá valamennyi hivatal valláskülönbség

[1] A beszéd szövege az Ottensheim várában őrizett kézirat után közöltetik *Archiv für Österr. Geschichte* IX. 208—211. lapokon. Töredékesen: *Raupach*. Evang. Österr. IV. 267. és 268. l. Némely kihagyásokkal közli *Katona* is XXIX. k. 215—220. l.

nélkül osztassék az arra való személyeknek; hogy végre ő felsége minél elébb adjon választ azon feliratra, melyet a protestáns rendek Bécsben nov. 1-jén átnyujtottak nekie, s az abban felhozott sérelmek megszüntettessenek. Mely ügyekben, mivel csak azt kérik, a mi méltányos és a mi a közbéke előmozdítására és ő felsége javára látszik szolgálni: kérik, hogy ő felsége ez országgyűlés bezárása előtt méltóztassék mindezeket kegyesen teljesíteni.[1]

De a király azt válaszolta, hogy az osztrák rendek sérelmei nem tartoznak a magyar országgyűlés elé. Azokat ezután is Ausztriában kell tárgyalni, hol nemcsak az evangyélmi két rend, de mind a négy rend jelen lesz. Ennélfogva a magyar sérelmekhez csatolt ausztriai sérelmeket figyelembe nem veheti; de megigéri, hogy ez ügyek tárgyalhatása czéljából külön országgyűlést fog összehivni Ausztriában.[2]

E határozat ellen, alkotmányosság szempontjából, alig lehet valamit felhozni; de ha figyelembe veszszük azt, hogy Mátyás a pozsonyi szövetséget maga alkotta, hogy e szövetségnek főczélja volt a vallási szabadság biztosítása, hogy ezt több tartományok rendei vele együtt aláírták: akkor ez nem egyéb, mint az önmaga által alkotott kelepczéből való kiszabadulásnak kisérlete. Tagadhatatlan, hogy ő ama szövetség által olyanra kötelezte magát, a mi ellentétbe hozta őt a pápa és a német birodalom kath. fejedelmeinek véleményével és saját lelkiismeretével. Bármely irányban határozott,

[1] *Katona*, XXIX., 221—222. l.

[2] Quod denique Austriacos attinet, quorum Status et Ordines Regni Hungariae in suis gravaminibus fecere mentionem, cum horum negotium plane Austriacum sit, et hanc Hungaricam Dietam neque etiam gravamina Hungarica concernat, sed in Austria hactenus tractatum fuerit eoque spectet, et imposterum quoque ibidem tractari necessum sit, quod illud non hos solum duos August. Confessionis Status, sed omnes quatuor ex aequo respiciat, ideo etiam Sua Majestas hanc Statuum et Ordinum intercessionem, gravaminibus Hungaricis insertam, ut inter gravamina Hungarica minime acceptare potest; habitura tamen est Sua Majestas etiam huius intercessionis in reassumtione Austriacae Dietae condignam rationem. *Raupach*, IV. 268. l.

mindig elégedetlenséget támasztott vagy az egyik, vagy a másik félnél.

A Pozsonyban levő ausztriai követek, e határozat után, csak Thurzó György nádor által érintkezhettek a királylyal. Deczember 29-én arra kérték őt, tudakolná meg, mikorra gondolja ő felsége összehívni a megigért ausztriai országgyűlést? továbbá könyörögjön nevökben, hogy a harmadik rendet ne szakítsa el a többi rendektől; s végre, hogy a katonaság bocsáttassék el. Thurzó eljárt a dologban lelkiismeretesen. Az országgyűlés megnyitásának napjáúl 1610. február 2-ka tűzetett ki.

Erre Tschernembl deczember 30-kán hosszabb emlékiratot nyújtott be Thurzónak, melyben az országgyűlés napjába belenyugszik ugyan, de a király által felhozandó sérelmeket elébb kellene közölni, különben a propositiók tárgyalásába nem bocsátkozhatnak. A harmadik rendet semmiképen sem lehet elkülöníteni a többiektől. A katonaságra vonatkozólag az a nézetök, hogy mivel a protestánsok a magok költségén tartják fel a védelmökre kész katonaságot, illő dolog, hogy a katholikusok is a magok zsebéből fizessék katonáikat.

A nádor január 1-ső napján újra megjelent a király előtt és a titkos tanácsosok jelenlétében terjeszté elő az ügyet. Végelhatározása a királynak, melyet Thurzó és Trautson közöltek velök, ez volt:

1. hogy ő az országgyűlést febr. 3-kán okvetlenűl meg fogja tartani s annak összehivását már el is rendelte;

2. hogy valamennyi sérelmet meg akar orvosolni;

3. hogy a városok rendi jogait nem vonja kétségbe, de csak bizonyos feltétel és különbség mellett, mit az összes rendek fognak eldönteni:

4. hogy a katonaság elbocsátását nem ellenzi.

Január 2-kán újra megjelentek az ausztriai rendek a magyar országgyűlés termében, hogy meghallgassák a rendek határozatát. A nádor, az ország valamennyi karainak és rendeinek nevében, előadta, hogy mit eszközöltek ki a magyarok, közbenjárásuk által, az ausztriai rendek számára. Elmondotta

a fentebb idézett pontoknak tartalmát. Azután pedig kijelentette, hogy a magyar rendek el vannak határozva az ausztriai rendekkel kötött szövetséget sértetlenül fentartani s azt a magyar törvénykönyvbe igtatni. Végül barátságos üdvözletüket jelentvén és üzenvén az összeülendő ausztriai rendeknek, a további támogatásról is biztosítja őket.

Erre felállott Tschernembl és ismételve hangsúlyozván az ő kivánságaik méltányos voltát, fájdalmát fejezte ki a fölött, hogy a király a harmadik protestáns rendet a többiekkel együtt mindeddig elfogadni nem akarta, holott Ferdinánd császár soha sem zárta ki őket. Ha a katholikus polgárok nem különíttetnek el a többiektől, méltányos, hogy a protestánsok se különíttessenek el. Mert ha ezek ügyét elhanyagoljuk, akkor az ausztriai összes városok rendjét, mely többnyire protestáns polgárokból áll, vetettük el, miből nem kis sérelem fog hárúlni Ausztriára és Magyarországra. A protestáns városok rendje, más rendekkel egyetemben, mindig résztvett a szövetségnek és a békének, valamint a magyarok jogának és szabadságának védelmében. Épen úgy, mint más rendek, készek voltak ezek a magyarokat jogaikban és szabadságaikban támogatni s jogos és törvényes ügyökért halálra is készeknek nyilatkoztak . . . Az ő kivánságaik, melyeket nov. 1-jén benyújtottak, nem méltánytalanok, mert csak azt kivánják, hogy a király teljesítse igéretét. Ehhez nem kell tanácskozás. Egyébiránt örömmel és köszönettel veszi a magyaroknak ama határozatát, hogy a szövetség a törvénykönyvbe iktattatott; viszont igéri az ausztriai három protestáns rend nevében, hogy ők is híven megtartják a szövetséget és a szomszédi jó viszonyt.

Végül hálás köszönetét fejezi ki a magyar rendek közbenjárásaért s kivánja, hogy ezen országgyűlés végzései az isten dicsőségére, a király, az ország és a szomszéd tartományok javára szolgáljanak.[1]

Ezzel a küldöttség visszatért Bécsbe.

[1] Archiv für Österr. Geschichte IX., 211—213. l. V. ö. *Katona*, XXIX. 222—225. lap.

V.

A birtokok visszaadásánál felszólalnak a jezsuiták. — A papi rend kikel a papi tized feletti világi biráskodás ellen. — A sérelmek tárgyalása. — A törvényczikkek szövege; a gyűlés bezárása 1610. január havában.

Könnyen érthető, hogy ily vallási viták mellett csak kevés idő maradt azon egyéb fontos ügyek tárgyalására, melyek a királyi propositiókban előszámláltatnak.

Egyik legbonyolódottabb, de egyszersmind legnehezebb kérdés volt a Bocskay korában elvett és eladományozott birtokok és jövedelmek visszaadása. Az ellenkező érdekeknek egész serege előtérbe nyomult. Az erdélyiek azért folyamodtak, hogy a Bocskay adományai épségben maradjanak.[1] Mások, különösen a papok, az ellenkezőt kérték.

A decz. 11-ki gyülésen kimondatott, hogy az illetők adják elő okmányaikat, melyekből kitünjék, ki hogyan és minő jogon birja vagyonát. Az érdeklettek erre három napot kértek. Ez meg is adatott, úgy azonban, hogy még azon napon mindenkinek be kell nyujtania igazoló okmányait. A ki nem nyujtja be, az elveszti ügyét.

Ugy látszik, hogy a jezsuita atyák akkor nyujtották be folyamodványukat a királynak, melyben a túróczi prépostságra vonatkozó inscriptió megvizsgáltatását kérik.

Tudomásukra jutván — úgy mondanak — hogy az országgyűlésen az határoztatott, miszerint mindenki még ma igazolja jogát: ők pedig a sellyei javakért semmit sem tehetnek, részint mivel egy év előtt onnét kizárattak s hivatva meg nem hallgattattak, részint mivel az egyháziak közül senki sem sürgetheti, mivel azok senkinek sem adattak. Egyedül ő felségéhez folyamodnak tehát, a ki a patronátus jogán visszakövetelheti a birtokot és alázatosan kérik, parancsolja

[1] Die Legaten aus Siebenbürgen ihr schrift eingereicht ihr begeren wegen der donation, die Bocskay geben, in suis vigore zuverbleiben. Lőcsei követek jelentése decz. 9-kéről.

meg a nádornak, hogy a túróczi prépostság inscriptióját, mely prépostságnak pátronusa ő felsége, megvizsgáltassa.[1]

A sellyei jezsuiták ügyében nov. 8-kán maga a pápa is irt Mátyásnak levelet, melyben felhivja őt, hogy a jezsuitákat sellyei collegiumjaikba visszahelyezni sziveskedjék.[2]

Deczember 11-kén a nádornál folyt a tanácskozás ismét a birtokviszonyokról. Abban történt a megállapodás, hogy márczius elsején mindenki mutassa elő birtok-levelét, s igazolja ahhoz való jogát és a netáni terheket.

Két nappal utóbb a sérelmek vétettek elő. A tárgyalás siettetését és a királyi propositiók elővételét sürgette a király; de ez utóbbiakra csak 17-kén lehetett térni, mivel a sérelmek nagy halmazzá nőttek fel.

A papok erősen kikeltek azon törvényczikk ellen, mely őket a tizedek feletti biráskodástól azért tiltja el, mivel nem lehetnek ez ügyben perlők is, birók is.

Elismerik, hogy senki sem lehet a maga ügyének birája. De itt nem is ez az eset áll, mert egy pap sem itél a maga tulajdon ügyében, hanem más egyházi férfiak ügyében. Különben is, ha az egyházi biró azért nem lehet biró a papok ügyében, mivel egyházi ember, — ebből az következnék, hogy világi ember sem lehetne biró a világi személyek ügyében; polgár nem itélhetne más polgár felett; nemes nem itélhetne más nemes felett. De ha már minden vármegyének és minden városnak sőt falunak is vannak saját birái, kik peres ügyeiket elintézik, miért ne lehetnének az egyháznak is saját birái, kik vitás ügyeikben itéletet mondanak? Ha a világi biró itéletében meg lehet bizni, mért kellene kételkedni az egyházi biró itéletében, a ki szintén esküvel van kötelezve arra, hogy személyválogatás nélkül mondja ki itéletét? Vagy a világi ember esküje többet ér mint az egyházié? De tegyük fel

[1] Ad Serenissimum ac Potentissimum Regem Matthiam etc. .. humilis revocatio in Memoriam Patrum Societetis Jesu in Hungaria. Acta Diaetalia. Orsz. levéltár.

[2] Fraknói, Pázmány P. és kora. I. 78. l.

— úgymond — hogy olykor akár tudatlanságból, akár kedvezésből a törvénynek meg nem felelő itélet hozatik; akkor is van, épen úgy mint a világiaknál, magasabb forum, hová a sértett fél ügyét felebbezheti s a rajta elkövetett igazságtalanságot megszüntetheti.

Arra nézve, hogy a tizedek ügyét a világi birák vizsgálják és intézzék el, azt felelik, hogy az sok oknál fogva lehetetlen.

Először azért, mert a szellemi dolgokat rendesen tárgyalni a világiak nem képesek. Hogy pediglen a tizedek joga szellemi és isteni dolog, az nem csak a sz. irásból, nemcsak a kánoni és polgári törvényből, hanem az ország jogaiból és alkotmányából is kitünik. Erről szól a Verbőczy-féle Tripartitum bevezetése; továbbá Kálmán király Decretumának I. könyve 24. fejezete; Zsigmond 4-ik Decr. 1411: 6. Szilágyi Mihály Decr. 1458: 9. Mátyás I. Decr. 1462: 3. és a pozsonyi országgyűlés 1596: 55-ik t.-czikkelye.

Másodszor azért, mert a tized joga szellemi ügy lévén, a kánoni jog szerint itélendő meg, miként azt az ország alkotmánya is világosan kifejezi, midőn meghagyatik, hogy a lelki ügyek a kánoni jog szerint biráltassanak meg. Miből következik, hogy a laikusok, vagyis a világi birák nem avatkozhatnak a szent szék ügyeibe, mert arra nincs is képességök.[1] Ez kitünik az 1553: 22; az 1557: 9; az 1563: 27: az 1567: 25. t.-czikkekből.

Ehhez járul az egyháznak régi szabadsága, mely annyi évszázadon át országos törvényekben mindeddig megerősíttetett, s melynél fogva a tizedek feletti biráskodás kezdettől fogva mindig az egyháziak joga volt. A szokásos jog tripartituma szerint az egyházi kánoni jog ellen hozott rendszabály nem érvényes.

Harmadszor, a világi birák azért sem biráskodhatnak

[1] Cum nec capaces de juribus Canonicis sed civilibus duntaxat, cognoscere; nulla enim est Laicis de Spiritualibus disponendi vel cognoscendi facultas.

a tizedek ügyében, mivel a Tripartitum nem rendelkezik arról, hogy mily módon hozassék itélet az egyházi forum elé tartozó ügyekben. Nem lévén törvény, hogyan lehet az itéletet kimondani?

Világos, hogy míg a Tripartitum nem rendelkezik az egyházi ügyekben való biráskodás módjáról, addig a kánoni jog részletesen szól a tizedek elhelyezéséről, haszonvételi jogáról és átirásáról; továbbá az azok feletti rendelkezésről és azoknak mikénti használatáról.

Egyébiránt arra nézve, hogy a szent szék előtt előfordulni szokott visszaélések megszüntettessenek, szükségesnek vélik, hogy azok részletesen előszámláltassanak; miből kitünnék, hogy a visszaélésekben több része van a világiaknak, mint a papságnak.

Ugyanis sok nemes ember szolgálatába fogadja alattvalóit, a kik aztán szabadságot vesznek magoknak arra, hogy a magok földjeitől is megtagadják a tizedet; s ebben a földes urak is minden módon támogatják őket, csak hogy szolgálatukban megtarthassák.

Némelyek elfoglalják az ő alattvalóiknak földjét, azt művelik s attól nem fizetik a tizedet; pedig az ország törvénye értelmében az urak és nemesek csak a kúriákhoz és saját házaikhoz tartozó földektől nem kötelesek tizedet fizetni; a közlakosoktól kapott földektől igen, a mint az 1563 : 70. törvényczikkből világos.

Némelyek bizonyos összeg pénzt vesznek kölcsön a gazdagabb lakosoktól, adván nekik szabadságot arra, hogy míg azt vissza nem fizetik, mentek legyenek a tized fizetésétől.

Mások szabadokat csinálnak jobbágyaikból pénzért, mely vásárolt szabadság szintén nagy megröviditésére szolgál az egyháznak; mert az ilyenek aztán nem akarják fizetni a tizedet. Szabadokká nem pénzért, hanem érdemekért ingyen kellene tenni a jobbágyokat.

Mások a 40, 50 vagy még több év óta kiirtott földet használnak a nélkül, hogy ettől tizedet fizetnének az egyháznak.

Mások az elpusztított vidék földjét más urak alattvalóinak adják hetedéből, nyolczadából vagy kilenczedéből művelni, a miből szintén elmarad az egyházi tized. A kérdőre vontak azzal védik magokat, hogy a nemeseknek szabad joguk van birtokaikat vagy saját erővel művelni, vagy másoknak átengedni; pedig nagy különbség van a nemesi és coloniális fundus között.

Mások főpapokká teszik magokat és a magok alattvalóitól szedetik a báránybeli tizedet azon ürügy alatt, hogy az nem tized, hanem a legeltetésért való díj...

Ezekhez járúl a molnároknak nagy száma, kik malmaikat szabadoknak, illetőleg nemesi malmoknak állítják s az ezekhez tartozó földektől fizetendő tizedet megtagadják, miben őket földes uraik is támogatják.

Nem különbek ezeknél az armalis nemesek, kik a magok földes uraitól függnek, a tized-fizetéstől mégis felmentve akarnak lenni armalis levelök ürügye alatt.

Mindezen és más végtelen sok visszaélés miatt, mely a tized ellen a világiak részéről követtetett el, ezek miatt törültettek el a szentszékek, holott épen megfordítva a visszaéléseket kellett volna megszüntetni.[1]

[1] Orsz. levéltár. Acta Diaetalia. Ez időtájban kelhetett az egyházi rendnek azon felirata is, melyben kéri ő felségét, ne vegye rossz néven, hogy kérelmeikkel megkeresik; de az egyház és vallás ügyében oly nehéz állapotba jutottak, hogy kénytelenek hozzá folyamodni. Mert a tizedek felett való biráskodás a törvények értelmében egyedül csak egyházi forum elé tartozik — mit a világi rendek a mult évi törvényczikk alapján magoknak követelni nem átallanak, úgy szintén az egyházi jövedelmek, tizedek és katedraticumok is az egyházi rend tulajdonául tartattak.

Minthogy azonban az evangelikus rendek az eddig mindig fenállott szokás ellenére, továbbá Mátyásnak 1402-ki első decr. 3. 17. t.-cz. második vagyis 1404: 2., továbbá 1471: 3. 17., ötödik decretumának 17-ik, Ulászló 3-ik decr. 60. 61. 62. és 4-ik decr. 33. 35., 5-ik decr. 25. t.-cz., sőt Szent István király t.-könyve 2: 25. Kálmán t.-k. 5. 6. 14., Zsigmond 3-ik decr. 3. 14. t.-cz. ellenére a tizedeket és negyedeket el akarják tőlünk venni.

Ezen kívül sok nemes, a maga nemesi földjét saját jobbágyainak

Decz. 17-kén vették elő a propositiókat s mindenekelőtt a végházak s katonák ügyét. Két nap alatt letárgyalták a propositióban levő tárgyakat, s fölterjesztették ő felségének. A király megtette megjegyzéseit mind e tárgyakra, mind pedig a felhozott sérelmekre vonatkozólag.

A sérelmekre vonatkozólag kijelentette, hogy ő ragaszkodik az alkotmányhoz; senkit sem akar vallásában megháborítani. Ha valakinek e részben panasza van, azt előterjesztheti neki.

Az ausztriai protestáns rendek kérelmére vonatkozólag kijelentette, hogy a kötött szövetség ügyét szivesen előmozdítja; a mennyiben pedig az osztrákok nem voltak megelégedve, most ő felsége el van határozva, hogy arra nézve egyszermindenkorra fog nyilatkozni; de megjegyzi, hogy különben a magyar országgyűlés nem határozhat ausztriai ügyek felett.

Uj nehézségek merültek fel azonban a törvényczikkek szövegezése körül. A király tanácsosainak kifogásaik voltak a rendek szövege ellen; ezeknek viszont amazoké ellen.

A király és tanácsosai mindjárt az első, vagyis a nádorról szóló czikknél ezt a szövegezést kivánták: «istennek segélyül hivása mellett magok részéről megválasztották és megtették, kit azután ő felsége is kegyelmesen megválasztott és megerősitett.» A másik javítás szerint így: «kit ő felsége is

osztja el; és ideiglen azon jobbágyok mezei földjét magok vetik el, melyektől sem az illető földes urak sem azok alattvalói a tizedet Ferdinánd király 1563: 30. és 1548: 61. t.-cz. ellenére megfizetni nem akarják. Hasonlóképen a véghelyek katonái is Mátyás 5-ik Decr. 1. t.-czikke ellen a tizedet megtagadják. Magok a szolgák pénzzel vásárolják meg a szabadságot arra, hogy a tizedtől megszabaduljanak.

Az espereseknek census cathedratikusa, melylyel Ulászló 3. Decr. 35: 3. és 4. Decr. 4: 38., Miksa Decr. és 1609: 43. t.-cz. értelmében tartoznak, a prédikátorok által az eddigi szokás ellenére elvétetik, sőt tizedeiket is az evangelikus papok akarják eltulajdonítani.

Minél fogva az egyetemes egyházi rend alázattal kéri ő felségét, hogy királyi jogánál fogva a fentebb említett egyházi tizedeket visszaadni kegyeskedjék. — Acta Diaetalia. (Datum nélkül.)

kegyelmesen *kinevezett* (denominavit), egyező akarattal megválasztott és megerősített.»

Harmadik helyen az egri káptalan ügyében így: «míg ő felsége azoknak fentartásáról és helyéről másképen fog gondoskodni, vagy míg teljesen visszaállíttatni, gondoskodni fog ő felsége az ő tizedeikről, mint az előtt, bérlet neve alatt...» Más javítás szerint pedig így: «méltóztassék ő felségének megengedi, hogy bizonyos ideig Nagyszombatban lakásuk legyen és a míg azok teljesen visszaállíttatnak vagy helyökről és fennállásukról másképen lesz gondoskodva, irántok való kegyességből gondoskodni, hogy addig is legyen magokat miből fentartaniok.»

Ez utóbbi szöveg ment a törvénykönyvbe is.

A hadi szállítmányról, a harminczadosok zaklatásáról és a feltolt korona elhelyezéséről szóló czikkelyek után a vallás ügyében és a kincstárnok hatalmáról szóló czikkelyek adtak ismét eltérő javításokra alkalmat. Egyik szöveg szerint csak az lett volna kimondandó, hogy «ő felsége a vallást a bécsi békekötés s a mult évi megállapodások első czikkelyében körülírt állapotban hagyja». A másik szöveg szerint: «a vallás ügyében maradjanak érvényben a bécsi határozatok és a mult évi első czikkely. És a bécsi határozatok értelmében állíttassék fel az országos kincstárnoknak és a hozzáadandó tanácsosoknak hatalma, ki jó viszonyban legyen a nádorral és az udvari kamarával, de ne függjön tőle.» Ez utóbbi foglaltatott a törvénybe; — de a vallást illető pont elhagyatott.

A püspökök fölötti határozat más országgyűlésre halasztatott.

Fontos volt még azon pont is, mely a szomszédokkal való szövetség megerősítésére, és a jezsuiták ellen mult évben hozott törvény eltörlésére vonatkozott. Ez utóbbi elmaradt.

Végre a szövegezési munkálattal teljesen elkészülvén, a 77 czikkelyből álló törvénykönyv 1610. január 23-kán iratott alá a király és a legfőbb országos méltóságok viselői által. Ezzel a gyűlés szétoszlott.

A bécsi országgyűlés 1610-ben.

Február 5-től márczius 3-ig.

Thurzó a bécsi országgyűlésen. — Mint közbenjáró beszédet tart. — A király német tanácsosainak csinyje. — Thurzó haragja és javaslata. — A katholikus és protestáns rendek kibékülése. — Thurzó és a zsolnai zsinat márcz. 28.

Jellemző az akkori politikai és vallási viszonyokra nézve, hogy a szövetséges rendek egymás gyűlésére külön követeket küldözgettek és hogy ekként közvetlenül befolyást gyakoroltak egymásnak országgyűlésére. E tekintetben Magyarország volt a központ. Onnét vártak leghathatósabb segélyt az alsó- és felsőausztriai, a morva és sziléziai protestáns rendek: mert ott látták a protestántizmusnak leghatalmasabb védőit s azok között első sorban a higgadt és bölcs Thurzó György nádort, ki iránt a király is teljes bizalommal viseltetett.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy a király az ausztriai és a magyar protestáns rendek megnyugtatása végett, leginkább Thurzó nádor fáradhatatlan közbenjárása következtében, megigérte, hogy 1610. évi febr. 3-kára okvetlenül össze fogja hívni az ausztriai rendeket.

Ez meg is történt. A gyűlés szinhelye Bécs városa volt, hol a szövetséges rendek küldöttei is megjelentek.

A magyarok részéről ott volt Thurzó György nádor, a ki 5-kén, midőn a királyi tanácsosok nála tanácskoztak, határozottan kijelentette abbeli nézetét, hogy azon esetben, ha a protestáns rendek ki nem elégíttetnek, valamennyi szövetséges tartományban általános háboru fog kiütni. A magyarok — ugy mond — különösen azért választották meg Mátyást királyokul, mivel Morvaország és Ausztria az övé volt, különben magyar embert választottak volna; s ha háborúra kerül a dolog, akkor ők kénytelenek lesznek egy főt választani, mely elég erős legyen védelmet és oltalmat nyujtani.[1]

[1] Archiv für Österr. Gesch. IX. 202. l.

Ugyanezen alkalommal határozták el a tárgyalás sorrendjét.

E szerint a király febr. 6-kán az összes rendeknek előterjeszti propositióit. Azután a protestáns és katholikus rendek elő fogják adni kivánságaikat a Magyar- és Morvaországból jött közbenjárók előtt. A protestánsok szabadságaik biztosítását követelték. Ezt Thurzó is méltányosnak találta. De a a király febr. 16-kán kelt leiratában, midőn egyfelől hajlandónak nyilatkozott az 1609. márcz. 19-kén tett igéreteinek teljesítésére a városokat és falvakat illetőleg; addig másfelől nem helyeselte, hogy a két protestáns rend azokat a királytól a maga részére akarja vonni. Az országgyűlést azért hívta össze, hogy a két vallás rendei között egyességet hozzon létre, úgy hogy mind a két félnek becsülete és lelkiismerete sértetlenül maradjon. Remélette, hogy a rendek megelégesznek ezzel és a propositiók tárgyalásához fognak; de úgy tapasztalja, hogy a protestáns rendek nem hajtván arra, «a mit ő minden katholikus hatalmak és fejedelmek sértésével» tett, nem tartják szavukat, sőt mindig több és több becsületérintő követeléssel lépnek fel. Világos ebből, hogy a békét nem akarják, hanem csak azon törekednek, hogy királyuknak szomoruságot okozzanak. Nem akar alattvalóival vitázni, de felvilágosítás végett mégis felhoz némely pontokat a városok és polgárok jogairól.[1]

De a protestáns rendek határozottan követelték jogaikat és szabadságaikat. Kétséget nem szenved, hogy mindazonáltal semmit sem tudtak volna kivinni, ha Mátyás és a katholikus rendek nem féltek volna a fondorkodó Rudolftól, a ki, hogy boszut álljon Mátyáson, titkos összeköttetésbe állott a protestánsokkal. Ezek ugyan semmit sem biztak benne; de alkalmúl illetőleg eszközül használták fel jogaik érvényesítésénél.

Senki sem nézte ezen dolgokat nagyobb aggodalommal, mint Thurzó György, Magyarország nádora. Egész nagyságában szemei előtt állott a nagy veszedelem, mely ezen czivakodásból úgy Ausztriára, mint Magyarországra háramolhatik.

[1] Lásd ezeket előszámlálva Archiv für Österr. Gesch. IX. 203. l.

Azért ujra közbenjáróúl lépett fel a két ellenséges párt közé. A katholikusokat figyelmeztette Rudolf ármányaira, ki már Passauban zászlók alá gyűjtögette a népet. Intette őket, legyenek méltányosak protestáns vallású polgártársaik iránt és egyezzenek meg barátságosan egy közösen tartott ülésben.

Kelletlenül bár, de azért mégis engedtek. Febr. 20-kán jöttek össze a katholikus és protestáns választott rendek. Thurzót és a morva követeket küldöttség által hívták a gyűlésbe s meghallgatták beszédét, melyben egyességet és békét ajánlott nekik. Elibők állította a nagy romlást és nyomort, melyet a belháború okoz az országban; hivatkozik a római birodalom bukására, mely szinte belháborúból következett; hivatkozik Magyarországra, mely belviszály és egyenetlenség következtében a legnagyobb nyomorba jutott, úgy hogy hajdani virágzásának nyomai is elvesztek már. Ha mindezt meggondolom — ugymond — fájdalom és gyász fogja el lelkemet. Ugyanez az állapot van a felső és alsó Ausztriában is, félő, hogy hasonló, vagy nagyobb baj fog következni. A katholikusok és evangelikusok között egyenetlenség van. Oly nagy a bizalmatlanság és az ellenséges indulat, mely a legnagyobb veszedelembe fogja dönteni egész Ausztriát. Figyelmezteti tehát a rendeket, hogy béküljenek ki egymással, nehogy egyetemes háború keletkezzék. Egyesek a lelkiismeret szabadságát védelmezik. A katholikusok szabadságaikhoz ragaszkodnak. Az evangelikusok vallásukat védelmezik. Ebből baj keletkezett, melyet ő felsége el akarván háritani, a mult évi márcz. 19-kén kiadott rendeletében vallásszabadságot engedett. Ő, a nádor, mindent megtett ő felségénél arra nézve, hogy ő felségét a rendek kivánságának teljesítésére birja s ő felsége, mint reméli, teljesíteni fogja igéretét. E végből át is vette a királyi leiratot, mely most a rendeknek fel fog olvastatni s mely bizonyára ki fogja elégíteni kívánságaikat. Ő úgy a saját, valamint a morva küldöttek nevében is kéri és inti a rendeket, hogy ezentúl minden ellenségeskedéssel és bizalmatlansággal felhagyván, egyesüljenek egymással őszinte jó-

akarattal s tartsák meg a szent egyetértést, mert különben kint és bent csak baj fog származni.[1]

Midőn azonban a királyi leirat, melyre a nádor ezen beszédében hivatkozott, felolvastatott, kitűnt, hogy a király tanácsosai rút játékot űztek nemcsak az ausztriai rendekkel, hanem Thurzóval is.

Ugyanis a lepecsételt királyi leirat egészen ellenkezőjét foglalta magában annak, a mit a nádor élőszóval mondott.

A különben higgadt nádor e miatt komolyan megneheztelt. Rögtön felment a királyhoz és lelkiismeretlen tanácsosaihoz. A pápai nuncziussal heves vitába keveredett; a királyt pedig figyelmeztette azon veszedelmekre, melyek az ily meggondolatlan statuscsinyekből származni fognak. Sértett önérzettel azonnal ott akarta hagyni Bécset. De a király tanácsosai, kik csak most vették észre tettüknek veszélyes voltát, kérték őt, maradjon, míg az ügy békés kiegyenlítést nyer. Egyszersmind felhivták arra is, hogy ő maga állapitsa meg azon pontokat, melyeket megnyugtatóknak gondol; ők a magok részéről igyekezni fognak rábeszélni ő felségét, hogy azokat fogadja el.

Thurzó febr. 21-kén, a protestáns rendek tudtával, készített egy — a király által is helybenhagyott — *javaslatot*, melynek meghallgatására, illetőleg elfogadására másnapon összejöttek ismét az összes ausztriai rendek.

A nádor ismét latin beszédet mondott. Utalván az egyetértés és béke áldásaira, kiemelte, hogy mivel multkori beszédjével nem egyezett meg a királyi decretum, most tehát ujonnan tanácskozott ő felségével és tanácsosaival s oly leiratot hozott, melynek tartalma tökéletesen megfelel annak, a mit ő felsége igért: s mely leirat latin és német nyelven szerkesztve meg fogja a rendeket győzni a felől, miszerint ő felségének sincs egyéb óhajtása, mint hogy a béke és egyet-

[1] Oratio Palatini Hungariae in pleno Austriacorum statuum conventu 20. Febr. 1610. proposita. Archiv für Österr. Gesch. IX. 222—224. l. *Katona*, XXIX. 282—285.

értés a rendek között fentartassék, nehogy e dulakodásból úgy Ausztriára mint a szomszéd tartományokra veszély következzék. Ujra kéri tehát a rendeket, úgy maga mint a morva követek nevében is, hogy a király leiratát fogadják el őszinte szívvel, nehogy a király jóakaratát elveszítsék. Ő azon lesz, hogy a király megtartsa igéretét. Ha nem tartaná meg, akkor lesz elég idő és ok váddal lépni fel ellene: idő előtt nem kell kétkedni benne. Nehogy azonban úgy járjon, mint két nap előtt, felolvasta ő maga a latin szövegű leiratot s felolvastatta annak német fordítását is.[1]

Azután pedig megkérdezte úgy a katholikus, mint az evangelikus rendeket: meg vannak-e elégedve ezen királyi leirattal, vagy nem? Külön a katholikusokhoz azt a kérdést intézte: megigérik-e a protestánsoknak, hogy őket vallásukban háborgatni nem fogják, hanem velük békében, barátságban kivánnak élni? Ugyanerre kellett felelniök viszont a protestánsoknak is. Hozzá tette még azt, hogy ezen kérdésekre adandó felelethez képest fogja ezen leiratot királyi pecséttel megerősíttetni, vagy ő felségének jelentést tenni.[2]

A katholikusok nevében gróf Trautson válaszolt olyképen, hogy ők minden politikai ügyekben a protestánsokkal együtt akarnak intézkedni és élni. A vallás a lelkiismeret dolga lévén, azt nem akarják a politikai ügyekbe keverni; a katholikusok megmaradnak vallásukban, azonban másokat sem akarnak saját vallásukban zavarni.

[1] 1. Dass der König dasjenige, was er am 19. Martii vorigen Jahrs den Evangelischen Ständen in seiner Resolution gnädigst zugesagt, getreulich halten; 2. Dass diese durch den Palatinum geschehene Vorlesung der Erklärung statt der Publication gelten; 3. Dass die Städte und Märckte für den vierten Stand geachtet auch in Religions-Sachen ihnen dasjenige, was der König ihrenthalben mündlich gesagt, gehalten und gehandhabt werden; 4. Dass die Catholischen von den Evangelischen so wenig, als die Evangelischen von den Catholischen in ihrer Religion turbiret werden sollten. *Raupach*, Ev. Östr. IV. 287. l. *Katona*, XXIX. 285. l

[2] Oratio Palatini Hungariae in pleno Austriacorum statuum conventu Viennae 22. Februarii 1610. proposita. *Archiv* für österr. Geschichte IX. 224. l. *Katona*. XXIX. 288. l.

A protestánsok a királyi leiratot a magok magyarázata szerint elfogadják; a részletek fejtegetésénél kivánják, hogy a *vallás* szó, mely a német fordításból kimaradt, betétessék s a harmadik rend jogai tiszteletben tartassanak. Egyébiránt a katholikusokat ők sem akarják háborgatni vallások gyakorlatában, sőt velük barátságos egyetértésben kivánnak élni.

Ezen kölcsönös nyilatkozatokat a nádor közölte a királylyal, ki viszont a kivánt megnyugtatást megtévén kiadta végleges decretumát, mely febr. 27-kén olvastatott fel az országgyűlésen. A városok és falvak jogai felett azonban ismét vita keletkezett, melyet Thurzónak sikerült lecsendesítenie és mind a két fél megnyugtatására oldania meg, úgy hogy márcz. 1-jén minden egyes rend külön nyilatkozott, hogy igenis a békét fel fogják tartani.

De a király másnap, midőn a protestáns rendek Thurzó által *együttes* kihallgatást kértek, megint elrontotta a dolgot azzal, hogy ezt csak különös *kegyelemből* adottnak jelentette ki. Ez új olaj volt a hamvadó tűzre. Thurzónak csak nagy nehezen sikerült eloltania a szenvedélyek kigyuladását; mert a protestáns rendek nem kegyelmet, hanem igazságot s Ferdinánd és Miksa királyok által is elismert jogot kivántak. Végre a felmutatott királyi decretumok és országgyűlési irományok meggyőzték a király tanácsosait arról, hogy a protestáns rendek kivánsága a harmadik rendre vonatkozólag nemcsak méltányos, hanem törvényes is. A kért audientia megadatott. A király ott is nyakas volt. «A nádor által — úgymond — tudtokra adtam nézetemet és elhatározásomat, e mellett vagyok most is.» A többit Kremberg kanczellár által mondatta el, ki azon szemrehányások által, mintha a protestáns rendek idegen fejedelmeknél keresnének segélyt, új feleselést idézett elő.[1]

Ezek után Thurzó György márcz. 3-kán az ausztriai protestáns rendek nagy hálálkodása között elhagyta Bécset,[2] kétségen kivül azon meggyőződéssel, hogy a király tanácsosai

[1] *Raupach.* IV. 291—293. l.

[2] Ez alkalommal házat vettek neki Bécsben.

itt is úgy, mint Magyarországon esztelen indulat és makacsság által hasonló indulatokat költenek magok ellen, mi által az ügyek vezetése megnehezíttetik. A főpapság új erőt és új reményt merített a király magatartásából. Lehetetlen volt észre nem vennie, hogy az udvar örömmel fogad minden kisérletet, mely a katholicismus kiváltságainak megerősítésére irányul. Ezért bátor sőt gyakran vakmerővé lett; a hozott törvényeket semmibe sem vette. Nem az állam törvénye volt neki irányadó, hanem a pápa akarata. Semmi sem tanusítja ezt világosabban, mint a papságnak azon eljárása, melyet a Thurzó által márcz. 28-kára összehívott zsolnai zsinat határozatai ellen követett. A nagynevű nádor ugyanis csak azt akarta, hogy a bécsi békekötésnek azon határozata, mely szerint «a gyűlölség elhárítása czéljából minden vallásnak vagy hitfelekezetnek saját elöljárói, superintendensei legyenek» végrehajtassék és hogy az evangelikus gyülekezetek ne legyenek kitéve a katholikus papok zaklatásainak. A mint az összehívott tíz vármegye papjai és előkelő világi urai megállapították egyházi rendtartásukat és megválasztották az első három superintendenst: azonnal megindult a harcz. Forgách bibornok ápr. 17-kén egy epés óvást bocsátott közre a zsolnai határozatok ellen; a superintendensek választását sértő kifejezések kiséretében hallatlan vakmerőségnek nyilvánította, mely a hazai törvényekkel (!) az egyház szabadságával (!!) és a kánoni és isteni határozatokkal (?) ellenkezik. Sőt átkot mond azokra, a kik a zsinat határozatait végrehajtják. Természetesen erre a protestánsok sem maradtak adósak a felelettel. A nádor beleegyezésével a megválasztott superintendensek egyike, t. i. Lányi Illés egy alapos védiratban a történelem és a sz. irás fegyvereivel utasította vissza a bibornok érsek kifakadásait. [1]

[1] *Katona.* XXIX. 390. l. Hist. Dipl. 27—29. l.

Báthory Gábor erdélyi országgyűlései.

I.

A rendek 1609-ben elhalasztják a vallás kérdését. — 1610-ben a fejedelem ellen merénylet készül, mely a katholikusokra rosszul üt ki. — A beszterczei országgyűlés és annak határozatai.

Forgách bibornokérsek figyelme Erdélyre is kiterjedt. A katholicismusnak érdekeit ott is elő akarván mozdítani, Báthory Gáborral lépett összeköttetésbe. Ennek hallgatagsága, nagyravágyása, vakmerősége és főképpen ügyesen szinlelt katholikussága elég alkalmasnak látszott a vakbuzgó bibornok előtt arra, hogy eszközül felhasználhassa. Különösen nagyra volt vele, mikor Báthorynak azon igéretét vette, hogy ha fejedelemmé lesz, akkor visszaállítja a katholikus vallást és az egyházi javakat s örökre aláveti magát a magyar koronának és az ausztriai háznak.[1] Forgách ezt készpénz gyanánt vette.

Pedig Báthory igéreteire nem igen lehetett építeni. A mily könnyen igért, olyan könnyen feledett; a csalást meg épen nem tartotta valami megvetendő bűnnek. Vallás dolgában a legjellemtelenebb emberek közé tartozott. A katholikusok előtt szidta a protestánsokat; a protestánsok előtt erősen gyalázó kifejezéseket használt a katholikus «bálványozók» ellen. Egy ideig oly ügyesen játszotta szerepét, hogy az egymás ellen vakon küzdő két párt hitt neki és komolyan alkudozott is vele. De a gyalázatos játék nem tarthatott sokáig. Bécsben úgy, mint Magyarországon be kezdették látni, hogy Báthoryban bízni nem lehet.

Az erdélyi országgyűléseken a rendek, minthogy Erdély viszonya Magyarországhoz még az 1608-ik évi kolozsvári

[1] Offert restitutionem religionis catholicae et bonorum ecclesiasticorum, offert perpetuam submissionem et dependentiam a corona Hungariae, offert studium et fidele servitium inclytae domus Austriacae etc. Forgach levele Prága, 1607. jul. 22. Bécsi titk. levéltár.

gyűlésen rendezve volt,[1] a belügyek rendezésével voltak elfoglalva. A vallás ügyét lehetőleg félretolták. Az 1609-ki ápril 28-kára és okt. 9-kére Kolozsvárra összehívott országgyűléseken ugyan előfordult a vallás kérdése, a mennyiben a katholikusok szabad vallásgyakorlatuk szabályozásáért, a szilágysági református papok pedig sérelmeik orvoslásáért folyamodtak, de mindez a következő országgyűlésre halasztatott.

Azon körülmény, hogy Mátyás ez év őszén Daróczyt követségbe küldötte Báthoryhoz, azon hirre adott alkalmat, hogy Báthory segélyét akarja magának biztositani az ausztriai protestánsok ellen.[2]

Az áprilisi gyűlésen hozott törvények 16-dik czikkelye így hangzik: «Tetszett az is, hogy egyik religión való pap is más religión való papnak jurisditiójába ne menjen, se egyik pap az másiknak dolgában.»[3]

Az októberi gyűlés határozatainak első pontja pedig ez: «Megértettük kegyelmes urunk az felséged közinkbe küldött propositióiból felséged kivánságait, melyek mind hazánk javára néznek. Az mi azért az religió dolgát nézi, minthogy felségednek is az tetszése, hogy az római religión való atyánkfiai kivánságára való resolutiót ez jövendő gyülésre halasszuk, mindenestül fogva az religió dolgát akkora halasztottuk.[4]

(10) Az Karaszna és Közép-Szolnok vármegyebeli atyánkfiainak predikátorok állapotjok felől, kiknek jövedelmeket elvették, úgy mint Hadadban, Zilahon, Somlyón, Karazteleken, Karasznan, sőt ezek között némely helyekre pápista papokat beszalitottanak, nemely helyekről extrudalni is akarnák: — tetszett azért, hogy az jövendő gyülésig azon állapotba maradjanak, az miben ő felsége találta tempore inaugurationis, mindazok, mind az többi minden helyeken, jövedelmek is megadassék.»[5]

[1] Lásd e mű I. kötetének 342—345. lapjait.
[2] Szilágyi, VI. 28. l.
[3] Szilágyi S. VI. 121. l.
[4] U. o. 164. l. és Veszely Károly Erd. Egyh. Adatok I. 259. l.
[5] U. o. 165. l.

Az elhalasztott vallásügyi kérdés előfordult ugyan az 1610. márcz. 25-kére *Beszterczére* hirdetett országgyűlésen; de egészen más alakban, mint a hogy azt a katholikusok várták.

Ugyanis a fejedelem azon kétszinű eljárása, melynél fogva a katholikus főurak előtt a protestánsokat, a protestáns vallású hajdúk előtt pedig a katholikusokat gyalázta, de a mellett egyik párt iránt tett igéreteit sem tartotta meg; továbbá erőszakos kéjhajhászó és fékezhetlen szenvedélyes természete egy messze elágazott titkos összeesküvésre adott alkalmat élete ellen.

A katholikus párt türelmetlenül várta az új fejedelem vallásügyi igéreteinek teljesítését; s nagyon lehangolta az, hogy nem találta fel benne vallásának óhajtott és remélt támoszlopát, hanem azt is kellett tapasztalnia, hogy az inkább a reformált vallás felé hajlik. E csalódás mélyen sértette a két Forgáchot, Kendy Istvánt, Kornis Boldizsárt és más katholikus főurakat s elhatározták, hogy Báthoryt meg fogják buktatni.

A fejedelem vad természete siettette a terv végrehajtását. Mikor a *beszterczei* országgyűlésre utazott, útközben több főúrnál s ezek között Kornis Boldizsárnál is látogatást tett Radnóton. Egy vidám lakoma után mámoros fővel Kornis nejére gerjedett s oly botrányt idézett elő, mely után az illetők jogosultnak találták megöletését.

A terv azonban napfényre jutott, a merénylők részint kivégeztettek, részint elfogattak, részint elmenekültek. És minthogy ezek többnyire katholikusok voltak, az országgyűlésen ismét megújult az ellenszenv a katholicismus ellen. Voltak olyanok, a kik ez összeesküvésben is a jezsuiták működésének nyomait látták és ennélfogva megújítani kivánták az 1588-diki meggyesi törvényczikkelyeket, melyek a jezsuitákat kizárják az országból. Csáky Istvánné udvarában Bálint nevű jezsuita tartózkodott, a ki különösen magára vonta a rendek figyelmét. Most azt követelték, hogy ez is hagyja el az országot és mivel némely katholikus patrónusok erőszakkal

foglaltak volt el némely javadalmakat és templomokat, ezeket visszaadni rendelék. Szükségesnek tartották kimondani, hogy ezután senki se kényszeríthesse jobbágyát a misére. Ha valaki önszántából látogatja a misét, tegye szabadon. Komondották, hogy Tövisen, Fejérvárott, Monostoron, a somlyai jószágban Székely-Udvarhelytt s általában e székben nem tartózkodhatik katholikus lelkész. Az urak ugyan tarthatnak magoknak udvari papokat, de ezeknek püspökjük ne legyen.

Egyébiránt a hozott törvények szövege ekként hangzik:

(6.) Vagynak sokan az országban, kik nem tartván az religióban való innovatorok ellen emanáltatott articulushoz magokat, az innovatiótól nem szünnek, hanem zsidó hitet és zsidó ritusokat követvén, isten ellen való káromlásokat szólnak. Tetszett azért országúl, hogy efféle religión valókat az jövendő gyűlésre czitáltassa felséged, holott ha ad meliorem mentem nem redeálnak, törvény szerint büntettessenek. Interim az papok, kik káromlásokat szólottanak, tisztességes custodia alatt tartassanak.

(7.) Panaszolkodnak némely atyánkfiai, hogy az pápás patrónusok az kösségnek kedve és akaratja ellen pápás papokat vittek jószágokban, templomokat elvötték, jövedelmeket is elvötték és az kösség papjától elszakasztották. Végeztük azért, hogy azhol azféle pápás papokat az kösség kedve ellen collocáltanak, ammoveáltassanak onnan, templomokat és jövedelmeket, melyeket a kösségtől elvöttenek, restituálják. Ha pedig valamely pápista patrónus az ország végzése szerint az papok jövedelmét meg nem akarná adni, az ispánok és az vármegye azfélék jószágára reá menjenek és megvegyék rajtok az papok jövedelmét és megadják nekik. Sőt se Tövisen, se Fejérváratt, se Monostoron, se a somlyai jószágban, se Székely-Udvarhelyt, abban az székben egyébütt is pápás papnak szabad ne légyen lenni, minthogy bizonyosan comperiáltatott, hogy ez mostani ő felsége elleni practikában is ők is misceálták magokat és alattomban azt foveálták. Az hol templomokat építettek az pápista papoknak, úgy mint főképen Telegden, elrontassék. És miérthogy az elébbi templomot

elrontván, abból építették, helyire hordják és az mint akkor volt, az mikor elrontották, úgy meg is építsék. Senki pedig az alatta való kösséget az pápista pap predikatiójára, miséjére, se közönséges helyre, se házához erőszakkal ne cogálja; ha maga akaratjából reá megyen, szabad vele. Az ki pápás papot akar tartani, házánál tartsa. Az pápista papoknak pispekek ne légyen. Jezsuita papot pedig ez birodalomban se Magyarországban, sehol senkinek tartani szabad ne légyen. Csáky Istvánné asszonyom is Bálint papot a jezsuitát ne tartsa.[1] In summa, az religió dolgában az medgyesi 1588-dik esztendőbeli articulus tartassék, kinek tenora ez:

«Noha penig kegyelmes urunk az nagyságod közinkben küldött propositiói is olyak, hogy az minémű dolgok hazánk jovát nézik, in eodem potissimum cardine versantur: mindazáltal miérthogy minden üdőben az mi eleink minden gyűléseket az istennek tiszteletére nézendő dolgokon kezdették el, mi is azoknak dicséretes példájokat követvén, azt itéljük országul elsőnek lenni, kiről nagyságoddal együtt végezünk. Occurál penig elsőben az jesuita szerzet, kiért nagyságodat instantissimis nostris precibus bántottuk: mozdított praeter alias innumeras rationes, melyeket nagyságodnak proponáltunk, ez, hogy ez a szerzet hazánknak romlására és posteritásunknak veszedelmére tendálna, bőségesen megmutatták az mi eleinknek dicséretes cselekedeti, melynek általa Izabella királyné asszonynak béjövetelinek előtte ez az pontificia religió minden professorival és szerzetivel cum omnium vobis communibus mind ez mi hazánkból, mind Magyarországból kiigazíttatott volt, sőt következendő időben, királyné asszonyunk béjövetelinek utánna in generalibus regni comitiis, az mint akkori 1556. esztendőben emanáltatott articulus megmutatja, azoknak megtérésekre, vagy az országba visszahúzásokra minden útat elrekesztettek, ezzel is, hogy jószágokat confiscálták és sub gravi interdicto ezféle szerzettől in perpetuum elszakasztották. Ilyen méltó okból való könyörgésünket azért, mellyel nagy-

[1] Ez a pont csak Veszely szövegében fordúl elő; 2. m. I. 241. l.

II.

Báthory ellen mindenütt ellenszenv mutatkozik. — Az 1610-ki szebeni országgyűlés vallási törvényczikkelyei. — Háború a fejedelemmel; decz. 27. Tokajban fegyverszünet köttetik. — Az 1612-ki szebeni országgyűlés tavaszi és őszi határozatai a vallás ügyében.

Báthoryt lassankint utóléri a nemezis. Garázda magaviselete miatt mind a protestánsok, mind a katholikusok elpártolnak tőle. 1610-ben már ellenséges hangulat volt tapasztalható ellene Magyarországon is.

Kendy ezt felhasználta s megkezdte a mozgalmat arra, hogy Báthory helyett más ültettessék — és pedig protestáns vallású férfiú — a fejedelmi székbe.

Báthory ezt nem akarta bevárni; támadni akart. Elébb azonban decz. 17-kére *országgyűlést hívott össze* az elfoglalt *Szebenbe*, hol az ő biztonságára vonatkozó intézkedések mellett a vallásra vonatkozólag ez lett határozva:

(5.) Végeztük azt is, hogy mind jelenlétiben, mind pedig távollétiben az felséged religióján való papjai az templomban szabadon praedicálhassanak. Az szász atyánkfiainak pedig praedicatora is az ő cerimoniájokat oly módon és oly órára rendeljék alternatim mint Kassán, hogy a magyar praedicatoroknak is az ő órájok el ne múljék.[1]

Szebenből, miután benne erős magyar őrséget hagyott, Oláhországba tört. Serbán Radul oláh fejedelem Bécsbe folyamodott segélyért. Kérelmét pártolta a Báthoryt gyűlölő Thurzó nádor épen úgy mint Forgách Ferencz bibornok-érsek, kinek főczélja volt a katholikus vallás uralmát visszaállítani Erdélyben. Ezt pedig most csak Báthory megbuktatása által remélte elérhetni. A hadjárat megindult. A protestáns hajdúk Báthory zsoldjába állottak; de Weisz Mihály brassói királybiró által csakhamar megvesztegettetvén cserben hagyták s csatlakoztak

[1] A nagyszebeni országgyűlés végzései, Szilágyi S. Erd. orsz. IV. 196—199. l. Veszelyi Erd. egyht. Adatok I. 241. l.

Thurzóhoz, a kiben, mint protestáns emberben és a bécsi béke egyik főeszközlőjében biztak. Báthory azonban titkos ügynököket bocsátott a hajdúkhoz, kik a király zsoldjában lévén Forgách Zs. zászlaja alá rendeltettek. Ezek ismervén a hajdúk gyengéjét, azt hiresztelték, hogy az egész hadjárat csak azért indíttatott Báthory ellen, hogy Erdély leigáztatván, a jezsuiták oda visszahozathassanak, a protestáns vallás pedig az azt biztosító bécsi békével együtt eltörültessék. A hajdúk annál könnyebben adtak hitelt e beszédeknek, mivel Forgách lobogóin a szűz Mária képe volt látható. Ujra elváltak tehát a királytól és Báthoryhoz csatlakoztak.

Thurzó, ki augusztus végén Kassán tartott kis országgyűlésen a felsővidéki nemességet a hajdúk elleni felülésre birta, már novemberben alkudni kezdett s decz. 27-kén fegyverszünetet hozott létre Tokajban.

Azonban ismét különös hir támadt Báthoryról, t. i. az, hogy az 1612. évi febr. 3-kára összehítt *kolozsvári országgyűlésen* ki akarja végeztetni Mátyás király katholikus és nem katholikus hiveit.

De ez nem következett be; sőt Báthory a sok zavar között a *máj. 15-kére Szebenbe* hívott országgyűlésen az engedetlenek megbüntetésén kívül a vallás dolgában engedékenynek is mutatkozott, a mint azt a következő törvényczikkek is bizonyítják:

(9.) Nem kicsiny fogyatkozására lévén az országnak az fejérvári káptalanoknak helyben való nem lételek, könyörgünk felségednek, az felséged kegyelmes igéreti szerint azoknak restituálását ne halogassa, hanem mentül hamarébb állattasa helyre.

(11.) Mivelhogy az 1608. esztendőbeli kolosvári generalis gyűlésünkben is egyenlő akarattal elvégeztük, hogy Kolosvárra az sz. háromságról való igaz orthodoxa confessio, melyet helvetiai confessiónak hínak, bévetettessék és ott az confessio publice azon confessión lévő tanítók által praedicáltassék, melyre felséged keresztyéni jó indulatából és atyai gondviseléséből bizonyos helyeket is, ugyan Kolosváratt az

Óvárban lévő puszta templomot rendelte és adta, kiben az donatariusok legitime sine omni contradictione iktattak is és fölséged donatiójokat in formam privilegii sui redegit: mi is azért országúl az fölséged erről való donatióját és privilegiomát acceptáljuk és minden részeinek consentiálván, azt az jelen való articulusunkban sensualiter inseráljuk, hogy az donatió, sőt az fölséged kegyelmes donatiója és ez mi végezésünk szerént, az megnevezett templomot in perpetuum szabadosan birhassák.[1]

Az őszi gyűlésen, hivatkozással az 1611-ki kolozsvári országgyűlésre, melyről azonban adataink nincsenek, a szász papok jövedelmeiről intézkedtek a rendek.

Az erre vonatkozó törvényczikkek ím ezek:

(4.) Az mint az elmult ezer hatszáz tizenegy esztendőben Kolosváratt celebraltatott gyülésben, bizonyos okokért az szász nemzetség között való praedicatoroknak régi, szokott három quartajövedelmit elfoglalván, fiscus számára aplicálta volt felséged, és azolta az két esztendőben csak az egy quarta járt ő számakra, mostan ismét az felséged fejedelmi kegyelmessége accedálván, az szász pap uraimék és az ő kegyelmek egész communitásában levő minden rendeknek régi privilegiumát restituálván és confirmálván: mi is egész országul annak nemcsak consentiáltunk, hanem az felséged kegyelmes akaratjából akkori Kolosváratt lett végezést per contrariam constitutionem teljességgel abrogálván, az három quartának eleitől fogva való szokások szerént percipiálásába vigore presentis constitutionis országul ő kegyelmeket, sőt minden privilegumokba az egész universitást és annak minden részeit in ordine ecclesiastico confirmáljuk az mód szerint, az mint felséged nekik adott confirmatiója contineálja, tudniillik, hogy

[1] Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium ei subjectarum, in comitiis eorum generalibus et civitate Cibiniensi ad 15. diem Maji anno domini 1612. indictis ac celebratis conclusi. Szilágyi, Erd. orszgy. VI. 227. 228. l. V. ö. Veszely, Erd. egyht. Adatok I. 242. l.

az egy quarta, mely fiscus számára járt sok időtől fogva absque ulla solutione arendae aut taxae, ezután felséged és fiscus számára úgy collegiáltassék.[1]

A 1613-ki pozsonyi országgyűlés.

— *Február 24.* —

I.

Ezen gyűlés előzményei: a nagyszombati zsinat és a klerus felirata Mátyáshoz. — A pápai nunczius intése. — A királyi propositiók és ezekre a rendek válasza. — A protestánsok és katholikusok sérelmei.

Az alatt, míg Erdélyben a felekezeti surlódások mellett folyt a Báthory elleni harcz, Magyarországon Forgách bibornok-érsek összehívta a nagyszombati zsinatot (1611. aug. 1.), hogy tüntessen a nádor zsolnai zsinata ellen. Az a szitok és átok, melyet híres óvásában a protestánsok ellen szórt, arra volt számítva, hogy visszariassza őket. Most a klerust akarta felfegyverezni ellenök. Öt részbe foglaltatta össze azt, a mi által a zsolnai határozatokat ellensulyozni kivánta. Az elsőben a püspöki kötelességek tárgyaltatnak s egyebek közt kiemeltetik, hogy az ország több vidékein a plebánusok tudatlansága vagy épen hiánya miatt a nép protestáns lelkészeket keresett föl, kiktől a szentségeket felvette s kik aztán magokhoz térítették az árva hiveket. Ezért gondoskodjanak a püspökök az egyházi pályára készülő ifjak alapos neveltetéséről és pappá csak azt szenteljék, kit jelleme és tudománya arra méltóvá tesznek; ismerjék továbbá főfő feladatuknak, hogy személyesen is hirdessék az isten igéjét s hogy káptalanuk által ellássák az üresen álló plébániákat. A második rész a

[1] Articuli dominorum regnicolarum etc.... in comitiis generalibus et civitate Cibiniensi ad vigesimum diem mensis Novembris anno domini 1612 indictis ac celebratis conclusi. Szilágyi S. Erd. orszgy. VI. 254. 255. l. Veszely K. I. 243. l.

papság erkölcsi magaviseletét s tanulmányait tárgyalja. Az egyházi visitatió alkalmával értesíteni kell a népet, hogy papi személy nem léphet törvényes házasságra; hogy szájában a házasság igérete bujálkodásra czélzó hitegetés. Eretnek könyvet olvasnia tilos az alsó papságnak, legfeljebb a felsőbbség engedelmével lehet. A harmadik rész szól a lelkipásztorkodásról. A plébánus püspöki felhatalmazás nélkül községét rövidebb időre se hagyhassa oda: az úr vacsoráját tilos két szín alatt osztogatni a világiaknak, mert a kehely utáni esengés, mint a tapasztalás bizonyítja, csak ürügyül használtatik a katholikus egyházból való kitérésre. A negyedik rész tiltja az egyházak vagyonának elzálogosítását vagy elidegenítését, mit ha a védúr cselekszik, veszítse el patrónatusi jogát; ha pedig a pap teszi, fosztassék meg javadalmától s vétessék átok alá. A királyi felség ne hagyja a törvényes időnél tovább üresen a püspökségeket s kinevezésétől függő egyéb javadalmakat; vessen gátot a kamarai tisztviselők ragadozásának, kik a meghalálozott főpapok összes vagyonát magokhoz ragadják s még csak a temetési költségekről, adósságok és kegyes hagyományok kifizetéséről sem gondoskodnak; szerezze vissza az erdélyi püspöknek jószágait; az espereseknek *valamennyi egyház után* a census catedraticust; védje meg a papság tizedjogát s utasítsa a tizedek ügyében keletkezett pereket az egyházi törvényszékek elé. Az ötödik rész az évenkinti visitatio módját és feladatát szabja meg tüzetesebben az espereseknek...[1]

Ezen zsinati határozatok fölötte érdekes szinben tüntetik fel a római katholikus egyház akkori állapotát és a klerusnak törekvését. A papi rend értelmi és erkölcsi szinvonalának emelése; az eretnekségnek kárhoztatása; a protestantismus javára eddig alkotott törvényeknek kijátszása; e részben a gyenge királyra való erkölcsi nyomás gyakorlása — ime ezek maradtak továbbra is vezéreszméi a katholikus

[1] Péterffy, Concil. Hung. II. k. 195. l. V. ö. Szalay L. M. T. IV. 489., 490. l.

klerusnak. Forgách bíbornok-érsek tevékenyebb, buzgóbb és makacsabb volt, mint valaha. Minden eszközt felhasznált arra, hogy az országos rendeket, de különösen a királyt arra birja, hogy a katholicismus előjogait, jelesül pedig a püspöki karnak tekintélyét a zsolnai zsinaton hozott határozatokkal és az új protestáns superintensek hatáskörével szemben megvédelmezhesse. A nagyszombati zsinat negyedik részében foglalt határozatok értelméhez képest 1612. évi jan. 14-kén az összes katholikus egyházi status egy előterjesztést tett a királyhoz, melyben a katholicismus érdekében teendő intézkedések ajánltatnak.

Ebben [1] ugyanis elmondatik, hogy a főpapok hivatásuknál fogva és az isten egyházának java iránti érdeklődésből kötelességöknek ismerik előterjeszteni ő felségének azt, a mit a római katholikus egyház javára és védelmére szükségesnek tartanak. Figyelmeztetik a királyt az ősi vallás védelmének szükségességére és az egyházi rend jogainak visszaállítására vonatkozó kötelességére.

Panaszkodnak a felett, hogy a vallásszabadságról eddig hozott törvények ellenkeznek a róm. kath. vallás érdekeivel. Minélfogva kérik ő felségét, hogy azon törvényeket a jövő országgyűlésen megváltoztatni vagy legalább enyhíteni kegyeskedjék; kérik, hogy a római katholikus földesuraknak szabad legyen saját birtokaikon katholikus lelkészeket tartani s ebben őket senki ne akadályozza. Kérik az egri káptalannak visszaállítását, mint olyat, melyet régi királyok alapítottak s melynek fentartása a katholikus vallás érdekében most is felette szükséges. Hasonlóképen kérik, hogy az ifjúság vallásos és tudományos kiképeztetése szempontjából állíttassék vissza a sélyei collegium, melynek jezsuita tanárai eddig is sok protestáns ifjat vezettek vissza a katholikus egyház kebelébe; adassék vissza a turóczi prépostság is a jezsuitáknak, mit ha a más

[1] Ad Sacratissimam Caesaream Regiamque Mattem Dnum Dnum clementissimum Humillima Supplicatio Ecclesiastici Status Regni Hungariae. Orsz. lev.

vallásúak elleneznének s nem engednék, hogy a jezsuita atyák vagyonnal birjanak Magyarországon, azon esetben ő felsége a turóczi prépostság igazgatását az esztergomi káptalanra bízza, a jezsuita atyákat pedig N.-Szombatra helyezze át, hogy az ifjuságot taníthassák. A tizedek ügyét régi szokás szerint a szent székekre kivánják bízni és megszüntetni azon visszaéléseket, melyek a tizedeknél abból származnak, hogy a földesurak jobbágyaiknak pénzért adván el a földet, ezek a tizedet megtagadják. Kivánják, hogy a nemességet nyert egyének mutassák ki adómentességi jogaikat és hogy azok, a kik jobbágyi fundussal, vagy városokban földet vagy szőlőt birnak, ne vonhassák el magokat a tized fizetésétől. Azt is neheztelik, hogy kegyuri jog czímén a protestánsok elfoglalják az egyházi javakat és azokat az ő papjaiknak adományozzák. E tekintetben a pozsonyiakat, sopronyiakat és a kassaiakat emelik ki, mint rossz példaadókat. Rossz néven veszik, hogy a Bocskay-féle mozgalom idején elvett és világiaknak adományozott egyházi javak elébbeni birtokosaiknak nem adatnak vissza és hogy ő felsége e tekintetben nem szigoruabban jár el. Az egyházi rend egyenes megrövidítésének állítják azt is, hogy az evangelikus superintendensek szedik azon census cathedraticust, mely eddig a törvény szerint egyedül a katholikus espereseket illette; továbbá, hogy a szolgabirák ott, hol a protestánsok nagyobb számmal vannak, mint a katholikusok, ezektől elveszik a templomokat és iskolákat és azokba protestáns papokat és tanítókat helyeznek.

Végül, midőn még azt is elpanaszolják, hogy a végvidéki katonák lovai lelegelik az egyháziak legelőjét, komolyan figyelmeztetik ő felségét azon kiváló hűségre, melyet a római katholikus papság az ausztriai ház iránt mindenkor tanusított; és kérik, hogy őseihez méltóan, karolja fel a katholiczismus ügyét s mint legkatholikusabb fejedelem, tartsa fenn és védje a régi fényétől már-már megfosztott katholikus anyaszentegyházat. Könyörüljön azon elnyomás felett, melyet szenvednek az ősöktől, a régi magyar királyoktól nyert adományok elvétele miatt, mely adományok fentartását azok

esküvel és átokkal bízták utódaikra, a mint azt sok hiteles okmány bizonyítja. Ők a magok részéről igérik, hogy egész erejökkel azon lesznek, miként ő felsége segítégével az isteni-tisztelet emeltessék, terjesztessék, ő felsége hivei gyarapodjanak és a hitben s az ausztriai ház iránti hűségben örökké megtartassanak.

Az egri káptalan külön folyamodott ő felségéhez, hogy az országgyűlésen régi jogai és javai visszaállíttassanak;[1] sőt, a mi legérdekesebb, még a pápa által is hatni akartak reája. Ugyanis Albert főherczeg, ki azelőtt bíbornoki ruhát viselt, máj. 14-kén azt írja Mátyás királynak, miként a pápai nuncius által inti őt a pápa, hogy a katholikus vallás iránt nagyobb buzgalmat tanusítson és a protestánsok iránt ne legyen oly elnéző, mert különben a császári méltóságot nehezen fogja elérni. A katholikus rendek, kivált pedig az egyházi választó-fejedelmek gyanuval viseltetnek iránta.[2]

Mátyás jun. 5-kén Frankfurtban kelt levelében csodálkozását fejezi ki a pápai nunczius ilyetén izenetén, minthogy a pápa maga teljes megelégedését fejezte ki e tárgyban tanusított magaviselete fölött s pártfogását a császári korona elnyerése iránt neki megigérte.[3]

Mindezen ostromok — mint látjuk — akkor voltak Mátyás ellen intézve, mikor ez a német császári koronáért Németországba készült s mikor az elmenetele előtt Magyarországon össze akarta hivni a rendeket. A nádor és a magyar

[1] Orsz. levéltár, Acta Diaet.

[2] Ire Haylichkhait begereten, das E. Mt. Ich also in brüderlichen vertrauen zeitlich zu gemüet führen, und dieselbe ferner wolmainentlich ermahnen und dahin bewegen wollte, damit sy alles bej sich selbst reifflich considerirn und erwögen, und sich in Iren actionen und Handlungen khünftig yederzeit also verhalten und erzaigen wöllen, damit alle weldt spüren und erkhennen möge, das E. Mt. nicht weniger als alle unsere in Gott rhuende geehrte Vorfahren unseres löblichen Hauses die Catholische ohne das aller end periclitirende Religion und derselben conservation und erbraitung Ire eifferig angelegen sein, und zu hertzen gehen lassen. Horváth M. Brüsseli lev. IV. 60—62. l.

[3] U. o. 63., 64. l.

kamara tanácsosai még az év elején adták elő véleményeiket ezen országgyűlésen előveendő tárgyakra nézve.[1] Ezekben a vallás ügye mellőzve volt. De Thurzó nem mulasztotta el figyelmeztetni királyát a törvények szigorú megtartására, a cseh, sziléziai és luzitániai szövetség megújítására. Mindez éles ellentétben állott a klerus törekvéseivel; minélfogva a király a két ellentétes hatás befolyása alatt görnyedve a magyar országgyűlés összehívását 1613. év elejére halasztotta el.

Ekkor már nem lehetett elodázni, mert a királynét kellett megkoronázni. A magyar rendek 1613. febr. 24-kén összejöttek Pozsonyban.[2] A királyi propositiók, melyek Lépes Bálint nyitrai püspök és Ferenczfy Lőrincz kir. titkár által voltak ellenjegyezve, márcz. 9-kén adattak ki. Ezekben a király dicséri a rendeket, hogy oly nagy számban jelentek meg. Ajánlja nekik többek között, hogy a Bocskay által elfoglalt birtokok az 1609-ki 2., 3., 4., 5., 6. és 8-ik t.-cz. értelmében visszaadassanak. Egyházi tekintetben kiemeli az egri káptalan és más káptalanok és conventek helyzetét a felvidéken; felhíván a rendeket, hogy azoknak székhelyei, javai, tizedei, negyedei visszaadassanak. És ámbár a mult országgyűlés 10. t.-czikkében a rendek azt kérték, hogy azoknak Nagyszombat engedtessék át székhelyül, ellátásukról ő felsége gondoskodjék, a rendek tudják, hogy a véghelyek fentartására és az ország egyéb szükségleteire alig volt elegendő jövedelem. Innét van, hogy a káptalanok, mint számüzöttek, kénytelenek voltak a magok ellátása tekintetéből könyöradományokra szorúlni. Nehogy azonban a régi királyi adományok végrehajtatlanúl maradjanak, ő felsége felhívja a rendeket, hogy azon jövedelmek visszaállításáról valamit határozzanak. A tizedek fizetésére is rendelkezést sürget.

[1] Országos levélt. Thurzó Gy. nádor még 1610. elején tíz pontban foglalta össze azokat, miket nézete szerint ő felségének a közjó érdekében minél elébb végeznie kellene. Az utolsó pontban figyelmezteti a győri protestáns lelkész elűzetésének jogtalan voltára. — Lásd *Jászay* gyűjt.

[2] *Szalay*, L. M. T. IV. 491. l.

Az előterjesztések legnagyobb része azonban katonai és adózási ügyekkel foglalkozván a *rendek válasza* is leginkább arra szorítkozott; de az egyházi birtokok visszaadását illetőleg kijelentették a rendek, hogy a bécsi békekötés e részbeni intézkedéseit tiszteletben kivánják tartani és hogy a Bocskay által adományozott világi és egyházi javak előbbeni birtokosaiknak minden késedelem nélkül visszaadassanak. A kik ezt tenni nem akarnák, azokat a nádor kényszerítse reá.

Az egri káptalan visszaállítása czéljából Jászó városa adatik át székhelyül; ellátásáról pedig ő felsége gondoskodjék. A tizedek pontos behajtására szigorú rendelkezéseket tettek. A túróczi és csornai prépostságok ügye a törvény értelmében elintézendő.

A protestáns követek minden igyekezetöket arra fordították, hogy a bécsi békekötés meghiúsítására irányzott ármány czélt ne érjen. Azért külön tanácskozásokat is tartottak Horváth Péter lakásán.

Pethe László kamarai elnök ezt igen rossz néven vette. Levelet intézett a királyhoz, melyben arra kéri: tiltaná el Mladossevich Horvát Péternek az országgyülési követek összegyűjtését s azokkal való magántanácskozását. Nem tartja eltűrhetőnek azt, hogy a felvidéki követek összejöhessenek és ő felségének tetteit birálgassák. Szigorú megintéssel és ha kell, büntetéssel is el kell ezt tiltani. Meginteni kivánja a personalist is, hogy olyanokat, kiket ő felsége nem hívott meg, ne bocsásson az országgyülésre, nehogy azok lármájokkal zavarják a katholikus szavazókat.[1]

Egy másik levélben, arra is felhívja a királyt, hogy az országgyülésre a kamarai tanácsosok is meghívassanak.[2]

A tanácskozások egyébiránt igen élénkek valának. Minden a bécsi béke pontjainak magyarázata körül forgott. A protestánsok nagy súlyt helyeztek arra, hogy az oly nagy véráldozat árán létrehozott törvények fel és el ne forgattassanak, külö-

[1] Jászay gyűjtem.
[2] U. o.

nösen pedig, hogy a protestáns superintendensek hivatalos hatásköre, mely leginkább bántotta a katholikus püspököket, ne csorbíttassék. Ehhez képest kivánták, hogy az országos sérelmek között, a vallásszabadságot illető törvények mindenek felett hangsúlyozva legyenek. Ezt az országos rendek, a papi rend kivételével, méltányosnak és igazságosnak találták.

Ennél fogva benyújtott sérelmeik során elpanaszolják, hogy a szövetségesekkel és az erdélyi fejedelemmel kötött béke meg nem tartatott; hogy a rendek által hozott törvények önkényesen magyaráztatnak és alkalmaztatnak; hogy a nádornak rendes székhelye nincs és a végvidékek a nádor mellőzésével német kanczellária által kormányoztatnak; hogy a várkapitányságok nem született magyaroknak és nem valláskülönbség nélkül osztogattatnak; hogy az idegen katonaság most sem vitetett ki az országból, — és végül megemlékeznek a vallási sérelmekről is. Mert ámbár a bécsi békekötés czikkelyei értelmében a szabad vallásgyakorlat biztosíttatott, mégis mivel a rendek előtt panasz emeltetett a győri evangelikus vallású katonák által, hogy lelkészt hozzájok be nem bocsátanak, hanem a váron kívül életveszély között kényszeríttetnek a szónoklat hallgatására; azon kívül a szakolczai nemesség részéről is panasz érkezett, hogy a temetkezésben és a harangok szabad használatában akadályoztatnak: ennél fogva a protestáns karok és rendek kérik ő felségét, hogy a bécsi békekötésnek e részbeli czikkelyeit is tiszteletben tartatni szíveskedjék, nem hallgatván a katholikus papság és status ellenmondására, kik a római katholikus egyház sérelméről és a bécsi czikkelyek ellenére a protestáns papnak Szakolczára való vitele ellen panaszkodnak.

Minthogy az 1608-ki t.-czikkekből világos, hogy minden vallás birhat saját superintendensekkel, ennélfogva az evangelikus rendek állandóan elrendelendőnek tartják, hogy minden perlekedő fél a maga ügyét saját illetékes egyházi birósága előtt és nem más idegen előtt tárgyaltathassa; és a superintendensek, a katholikusok tiltakozása daczára is, szedhessék a katedratikumot saját kerületeikben.

Ugyanitt kérik a rendek ő felségét, hogy végre valahára a túróczi prépostság ügyét is a törvény értelmében elintézni méltóztassék.

Ha pedig a katholikus rendek a magok sérelmeit külön nyujtanák be, az evangelikus rendek azoknak, a mennyiben a bécsi békekötés és az 1608-ki vallásügyi törvény ellen volnának intézve, ezennel ellentmondanak.[1]

Ennek ellenében a katholikus rendek csakugyan benyujtották ő felségének sérelmeiket, különösen azt igyekezvén kimutatni, hogy a bécsi békét a protestánsok sértették meg. Hosszas iratukban mindenek előtt tiltakoznak az ellen, mintha ők akadályoznák a haza fenmaradását illető tárgyalásokat, vagy mintha ők adnának okot gyülöletes viták megkezdésére. Ők kényszerítve vannak arra, hogy sérelmeikkel előálljanak; és ha ebből a kereszténység ügyére valami veszély fog háramlani, annak nem ők lesznek az okai.

Emlékeztetik ő felségét, hogy a szent katholikus egyház sérelmére hozott törvények ellen a mult országgyűléseken is ünnepélyesen tiltakoztak. Ezt teszik most is, kivánván, hogy erről a jelen országgyülés törvényei is tanubizonyságot tegyenek.

Minthogy azok, a kik más vallást követnek, sokféle vádakkal illetik őket, a többi sérelmeket most hallgatással mellőzik, de mégis tiltakoznak ellenök, nehogy hallgatásuk ügyük rövidségére szolgáljon. Csak azokat számlálják elé, melyekkel a bécsi békepontok elleni vétség miatt sujtják. Nem ők, hanem a protestánsok sértik meg a bécsi béke pontjait.

A mi a bécsi béke első pontját illeti, arra nézve felhozzák, hogy a római katholikus vallás szabad gyakorlata több helyen megakadályoztatott. Trencsénmegyében Tepliczen a jobbágyok hiába kértek földesuraiktól katholikus lelkészt; Nyitrában Nagyemőkén nem engedték meg a proczeszsziót;

[1] Gravamina Regnicolarum Anno 1613. Acta Diaetalia. Állami levéltár.

sem Váralján Szepesben, sem Sz.-Györgyön Pozsonymegyében. Barkóczon és vidékén szintén nem nyerhettek katholikus lelkészt, kit a beregszászi szuperintendens elűzött.

A mi a klerus sérthetlenségét illeti, a leleszi prépost panaszkodik, hogy a Czobor Mihály ügyében eljáró conventi tag a végrehajtás alkalmával megöletett s gyakran történik, hogy a végrehajtásra kiküldött conventi tagokat szidalommal és gyalázattal illetik. Ugyszintén más káptalanok is panaszkodnak, hogy néha életveszélyben kényszeríttetnek a végrehajtásra. Jelesül panaszkodnak Nyáry Miklós ellen, a ki Detre Jánost, midőn egyházi szolgálat végzése után Jászóra visszatért, nyilvánosan az úton megverte s midőn ez Gömörben végrehajtás végett járt, méltatlan szavakkal illette. Larisius Máté lelkészt, midőn a trencsénmegyei Bisztriczen isteni tiszteletet végzett, Balassa Zsigmond jobbágyai megölték. A szkalkai lelkészt némely trencséni lakosok megverték. Hasonló sors érte a drietomai lelkészt is.

Az is a katholikus papság sérelmét képezi, hogy a census kathedraticust, mely az ország törvényei szerint kezdettől fogva a római katholikus esperesek számára volt alapítva, némelyek a zsolnai conventiculum szerint a magok szuperintendenseik számára foglalják le. A katholikus esperesek az egyházak látogatásában akadályoztatnak. Ennélfogva szükségesnek látják, hogy ő felsége szigorúan ügyeljen arra, nehogy világi személyek egyházi ügyekbe ártsák magokat.

A templomokat illetőleg határozva volt, hogy a zavarok idején elfoglalt templomok visszaadassanak. De ez a határozat nem lett végrehajtva, mert az elvett sz.-györgyi templom és jövedelmei, a soproni külváros Sz. Mihály temploma, az ahhoz régóta tartozó iskolákkal nem adattak vissza. Hasonló eset van Deákiban Nyitrában, Pozsonymegyében és másutt.

A most Horvát László alatt levő bogdáni jobbágyok, a földes úr tudtán kívül erőszakosan vittek be az abaujvármegyei Garbóczra protestáns papot s azt elhelyezték a parochiában, mely a templommal együtt a széplak-apáti apátsághoz tartozik. Zavaron, Pozsonymegyében, a kezdettől

fogva katholikusok kezében levő templom, a földesurak ellenében elvétetett; úgyszintén a szepesmegyei Tamásfalván, a a nyitramegyei Galgóczon, továbbá Modoron, Sz.-Györgyön, Bazinban, Sellyén, Váralján és Jablonczán a katholikus templomok elvétettek. Szakolcza sz. kir. városába némelyek csak nem régen protestáns lelkészt vezettek be, hol ezelőtt ilyen nem volt, és a mibe sem a város tanácsa, sem a megye beleegyezését nem adta.

A bécsi békekötésnek a vallás szabadságára vonatkozó határozmányai csak a sz. kir. városokra vonatkoznak, nem pedig más városokra, falvakra vagy egyéb birtokra. Világos, hogy a katholikus vallású urak birtokain a katholikus vallás gyakorlata azon határozmányok szerint is szabad volt, ezt a rendek a koronázás után hozott törvényczikkelyek által megsértették.

A katholikus egyházi rendnek régi királyok által adományozott és régi szokás által megszentelt azon kiváltsága és joga, mely szerint valamennyi püspök a király tanácsosaihoz számíttatik, szintén súlyosan megsértetett. A pozsonyi tanács mult évben a vallás és jog megvetésével Sz. László ünnepén nemcsak kriminális itéletet hozott, hanem birságolt is.

A bécsi békekötés ötödik pontja, a hol az mondatik, hogy a kincstárnokok csak a korona jövedelmeiről gondoskodjanak, annyiban van megsértve, a mennyiben az egri káptalan negyed és tized jövedelmei, a királynak ismételt rendeletei ellenére, a szepesi kamarának adatnak.

A hatodik pontot illetőleg, mely szerint a prépostságok és apátságok régi alapítványaik élvezetében meghagyatnak, az egyházi rend annyiban van sértve, a mennyiben némely prépostságok birtokai elvétettek, pl. a jászói prépostsághoz tartozó Döbred, Mindszent és Perethe.

A bécsi béke hetedik pontja a szent székek tekintélyét feltartja, de a katholikus status e tekintetben is nagy sérelmet szenved, a mennyiben a nemrég megválasztott superintendensek némely egyének házassági ügyeit, melyek tulajdon-

képen a szent szék elé tartoznának, nem tudni miféle vakmerőségnél fogva, magok intézik el, s önhatalmúlag uj és eddig hallatlan törvényszéket állítnak fel az országban.

A tizedek ügye, mely a bécsi békekötésben nem vétetett el a vikariusok hatósága alól, utóbb a megyei törvényszékekre bizatott; de a vármegyék majdnem valamennyien hosszas perlekedés tárgyává teszik a tizedek ügyét; minélfogva a katholikus rendek kérik ő felségét, hogy a tizedek fölötti itélet a régi módra vitessék vissza. Egyébiránt a tizedek körül oly sérelmek is előfordulnak, hogy például némely helyen negyedet és tizedet nem engedik részletekben szedni; másutt a földesurak a bérlet idején nem akarják megvenni a tizedet, ha pedig ez másnak adatik, akkor elveszik attól, a ki kivette. Továbbá a kikötött bért nem fizetik rendesen, mint pl. Szepesben és Abaujban, Hontban, Győrben, Mosonban, Nyitrában, Trencsénben az illető prépostságokban és káptalanokban. Az egri káptalan tizedei másra fordíttatnak; a győri várbeli katonák, nemesek és polgárok semmiféle tizedet nem fizetnek a győri káptalanbeli földek után. A nyitrai püspök panaszkodik, hogy Trencsénmegyéből nem fizetik neki a tizedet.

A bécsi béke nyolczadik pontját illetőleg is nagy sérelmet szenvednek a katholikus rendek; mert a bécsi czikkely sértetlenül hagyta a királyi jogot, s mégis utóbbi időkben a jezsuiták ügyében ezen királyi jog kétségbe vonatott. Minélfogva a katholikus status fölkéri ő felségét, hogy azon királyi jogát (melylyel mint főpatrónus bir) sértetlenül fentartsa és a jezsuitákat régi jogaikba visszahelyezze. A jezsuitákat csak azért zárták ki, hogy a katholikusoknak ne legyenek alkalmas iskoláik, hol gyermekeiket és papjaikat nevelhessék. — E részben nemcsak a katholikus vallás szabadsága, hanem méltányosság is megsértetik, a következő okoknál fogva: 1. Minden isteni és emberi joggal ellenkezik, s magok a bécsi czikkelyek is szigoruan tiltják, hogy valaki elitéltessék, mielőtt vádolva és meggyőzve lenne. Minthogy pedig a jezsuiták semmiféle bűnnel vádolva és meggyőzve nem voltak, világos,

hogy törvényes eljárás nélkül csak a katholikus vallás elleni gyűlöletből fosztattak meg jogaiktól. 2. Rossz példa az a jövőre nézve, ha bárki is a rendek sorába fölvétetvén, minden előleges ok nélkül, némelyek lármája következtében jogaiból kizavartatik és a királyok adományai megszoríttatnak. 3. Ha ő felsége azt rendelné el nyilvánosan, hogy olyan pap és tanító Magyarországban ne lehessen, ki Wittenbergből vagy Heidelbergből jött be, jóllehet egyéb tanítók és papok nem érintetnének, mégis a protestánsok nagyon sértve éreznék magokat, ha épen azon papjaik és tanítóik záratnának ki, a kiket ők legügyesebbeknek tartanak. Igy vannak a katholikusok is. Minthogy az ifjuság nevelésére a jezsuitáknál alkalmasabb és ügyesebb tanítóik nincsenek, azoknak kizárása a katholikus vallás nagy sérelmét képezi. Minélfogva ismételve kérik ő felségét, hogy királyi jogával, melyet a bécsi béke érintetlenül hagyott, élni méltóztassék és a túróczi prépostságot, mely ő felsége kezében van, a jezsuitáknak ujra adományozni sziveskedjék.

A tizennegyedik pontot illetőleg, melyben uj királyi adományozások tiltatnak, annyiban érzik magokat sértve, hogy a kassai szabadház és az egri káptalan széplaki része a kassai prédikátornak adatott zálogba; ugyancsak azon káptalan aranyosi birtoka az aradi kapitánynak, Monaki Miklósnak, iratott be. Sok birtok, mely Bocskay korában elvétetett, most is idegen kézen van; pl. Polgári, Sz.-Margit, Kisfalu, Palkonya, a hajdúknál; Uraj, Somogyi Györgynél; Boch, Bekény Andrásnál; Bogáth, Kis Imrénél és Tornyai Györgynél; Szomolya, Török Bálintnál; Várkony, Galgócz és Csiokva másoknál vannak. Kassa városa Bocskay adományaként birja a széplakapáti birtokot; hasonló jogon birja Szabó György kassai polgár a somogyi birtokot; Thurzó Kristóf a lechniczi monostor birtokait foglalta el s ma is birja azokat, ugyanazon monostornak három szőllejét mások birják. — Mladosevith Péter elfoglalta a rimaszombati Sz. Antal malmot, s azt most is birja. Csuthy Gáspár Bocskai inscriptiója alapján 500 frtban birja a sellyei házat.

Végül kiemelik, hogy a bécsi békekötésben világosan mondatik, hogy az egri káptalan biztos fentartásáról gondoskodva legyen; de sem jó hely nem jelöltetett ki számára, sem fentartása nincs biztosítva. Kérik ő felségét, hogy erről és a legrégibb püspökség betöltéséről gondoskodni sziveskedjék.

Ezek azon sérelmek, melyeket ezuttal a bécsi békekötést illetőleg ő felsége elé terjeszteni szükségesnek látták. A többieket más alkalmasabb időre tartják fel. Alázattal esedeznek, hogy mindezeken kegyesen segíteni méltóztassék, és ne engedje, hogy az ő saját vallása, t. i. a katholikus vallás elnyomassék.[1]

Ha a két sérelmi iratot összehasonlítjuk, kitűnik, hogy az 1608-diki törvényt mindenik fél a maga érdekében magyarázta. A protestánsok a vérrel szerzett jogokat körömszakadtig védelmezték; a superintendensek hatáskörét valamennyi evangélikus lakosra kiterjesztették, s következőleg a katholikus visitatorokat el nem ismerték. Igaz, hogy még ekkor nem szervezkedtek országosan. A zsolnai zsinat csak nehány vármegyére terjesztette ki figyelmét, mely körülmény nagyon megkönnyítette a hatalmas szervezettel biró katholikus egyházak azon munkáját, mely századokon át az ellenreformátióban nyilatkozott.

A katholicismus azon elvből indult ki, hogy a protestáns nép, mely különben sem volt egyházilag szervezve, az 1608-diki törvény után is a katholikus püspökök hatósága alá tartozik. Ezért a visitatiót ezután is kiterjesztette reá s a szent székek joghatóságát fölötte továbbra is feltartotta. Ezért a sérelmek nagy részét erre alapítván, tiltakozik az evang. superintendensek látogatásai és rendelkezései ellen; tiltakozik az egykor katholikus templomok és jövedelmeknek protestáns lelkészek általi használata ellen.

[1] Gravamina, quae St. et Ord. Catholici Sermae Caes. Regiaeque Matti complananda ac penitus tollenda humillime offerunt. Állam levéltár.

miatt sok más helyen végtelen panaszok és zavarok keletkezzenek. És minthogy az 1608-diki törvényben végtére is semmi sincs egyéb, mint hogy minden vallásnak saját felsőbbjei vagy superintendensei legyenek; azoknak egyházi biráskodásáról semmi sem mondatik; sőt a következő törvényczikk szerint, mely a szent székről szól, a bécsi törvényczikknek erről szóló pontja éppen megerősíttetik: ennélfogva ő királyi felsége uj és az országban szokatlan biráskodást a közalkotmány ellenére és sokaknak sérelmére semmiképen nem engedhet meg; nem tartván megegyeztethetőnek, hogy ez a katholikus statusnál és a papságnál, ugy az egyházi biráskodásban, mint a kathedratikus censusban elvétessék és a superintendenseknek átadassék, mit a boldog emlékezetű királyok alapítványai folytán azok birtak és a minek birtokában emlékezet óta mindig ben voltak.[1]

Világos, hogy ezen rendelkezése, illetőleg válasza a királynak sértette a protestánsokat, a kik nem régen épen azért választottak magoknak superintendenseket, hogy a katholikus klérus látogatásaitól megszabaduljanak. Hogy ezt Mátyás semmibe sem vette, bizonyítja azon eljárása, melynél fogva február havában elrendelte, hogy Novák Miklós, a zólyomi katholikus esperes, szabadon és «régi szokás» szerint látogathassa meg az esztergomi érsekség területén lévő egyházakat; meghagyván egyuttal a hatóságoknak is, hogy őt ezen feladatának teljesítésében készségesen támogassák. Ugyancsak ő május 31-én elrendelte, hogy az ezen országgyűlésen hozott végzés értelmében az egri káptalan Jászót kapja birtokúl és lakhelyül. Következő évben pedig a turóczi prépostságot Forgách F. bibornok-primásnak adományozta, hogy annak jövedelmét a törvény kijátszásával a jezsuiták élvezhessék.

A protestánsok a papságnak és a királynak mindazon tetteit, melyek által a bécsi béke megsértetett, élesen meg-

[1] *Katona*, XXIX. 481. l. V. ö. Sacr. Caesareae Mattis Responsio ad gravamine proposita Statuum Regni Hungariae. An. 1613. Orsz. levéltár.

támadták. A fejlődő események naponkint szolgáltattak oly példákat, melyekből szomorúan kellett meggyőződniök, hogy a törvények — daczára a nádor éber őrködésének — a Forgách által vezetett klérus által minduntalan félremagyaráztatnak, legtöbb esetben tudatosan és daczosan megsértetnek. Midőn tehát a király első leiratára kellett választ adnia az országnak, a protestáns rendek ujra kifejezést kivántak adni a törvényhez való szigorú ragaszkodásuknak. Válaszukban többek között arra is kérik ő felségét, hogy a szabad vallásgyakorlatot a bécsi békekötés, valamint a koronázás előtti törvények értelmében fentartani méltóztassék, s ennélfogva Győrött és Szakolczán az evangélikus lelkészek bevitele megengedtessék; mert különben az evangélikusok tiltakozni fognak a tizedek fizetése ellen és a katholikusoknak azon állítása ellen, hogy ő felsége vagy az egyháziak, más vallású papot a magok birtokán tűrni nem tartoznak.[1]

A király azonban e tekintetben ragaszkodott előbbi nézetéhez. Ő mindenkinek — ugymond — egyforma igazságot akar szolgáltatni; és nem látja szükségét, hogy e tekintetben uj törvény hozassék: e részben semmiféle tiltakozást el nem fogad, épen azért ezen czikkely egészen elhagyandó.[2]

Midőn a német katonák föltétlen befogadását követelte a rendektől, ezek itt is figyelembe vették a régibb idevonatkozó törvényeket és a német katonák befogadását, csak bizonyos föltételek alatt akarták megengedni. Ezen föltételek között ott volt általában az, hogy ezzel a bécsi békekötésnek pontjai meg ne sértessenek; hogy csak a szövetséges németek közül és csak bizonyos meghatározott számban, magyar fővezérek alatt legyenek; és hogy a vallásszabadságot meg ne sértsék. Ellenkező esetben, ha a közjó ellen

[1] Responsum primum Statuum et Ordinum Regni Hungariae ad propositionem S. Mttis. ubi gravamine prius resoluta denuo assumpserunt et immiscuerunt. Anno 1613. — Állami levéltár.

[2] Replica S. C. Rque Mttis ad Responsum super Proposit. Diaetali. Anno. 1613. — Állami levéltár.

vétenének, a mint szabad volt őket befogadni, úgy szabad legyen őket az országból ki is utasítani,[1] stb.

Az alkotott törvényczikkek bizonyítják, hogy a rendeknek abbeli törekvése, miszerint a bécsi béke pontjai sértetlenül mindenki által valláskülönbség nélkül fentartassanak, nem vezetett eredményhez.

Vallásra vonatkozó uj törvény e gyűlésen nem hozatott; de mégis hozatott egynehány olyan törvényczikk, mely azzal szoros kapcsolatban áll. Ilyenek például a következők:

(II.) Az isteni igazság és emberi törvények azt hirdetik, hogy mindenkinek meg kell adni a magáét. És a bécsi békekötésben is nyilván foglaltatik, hogy a Bocskay és hivei által elvett és elzálogosított egyházi és világi birtokok kiszabadítassanak: minthogy különben is a Bocskay-féle adományozások egyszerűen s teljesen eltörültettek. Azonkívül ily birtokokból fölvett jövedelmek és haszon, a zálogos tőkeösszeget annyi időköz alatt többszörösen felülmulják; és kevesen vannak olyanok, kik még ily egyházi és világi birtokot birnának: megállapíttatott, hogy azokat mostani birtokosaik minden halasztás és ellenvetés nélkül visszabocsássák. A vonakodókat tartozik az ország nádora azonnal átengedésre kényszeríteni, a birtokokat kezeikből kivenni és törvényes áraiknak és birtokaiknak átadni.

(III.) Az egri káptalan helyreállítása végett Jászó városa kijelöltetik, hol lakhelye legyen s honnét a végrehajtásokat eszközölje. Fentartásáról pedig ő felsége kegyelmesen gondoskodni fog. Ez azonban ugy értendő, hogy a lakhely a prépostnak és prépostságnak sérelme nélkül engedtetett át.

(XXXII.) Méltóztassék ő felségének a turóczi prépostságot, annak alapítványa szerint, érdemes belföldi egyházi személynek még ez országgyűlés alatt adományozni, ki a conventet azonnal helyreállítani s a végrehajtáshoz szükséges személyeket tartani tartozzék (minthogy az ő Felsége által

[1] De Receptione Militum Germanorum. Anno 1618. — Állami levéltár.

megerősitett bécsi czikkekben is az tartalmaztatik), hogy a prépostságok alapítványaik szerint megmaradjanak, azért ujra meg ujra könyörögnek, hogy már valahára az ez iránt kiadott törvényeknek, az országlakók óhajtásainak s könyörgéseinek elég tétessék, és a közjón segítve legyen. Hasonlóan a csornai convent visszaállítását is kérik, mely iránt ő felsége a rendek kérését méltó tekintetbe fogja venni.[1]

Ezen országgyülés folyama alatt jelentek meg Báthory Gábor erdélyi fejedelemnek követei, Kamuthy Farkas, Erdélyi István és Kassay, hogy Mátyással ujabb szövetségre lépjenek. De ez a szövetség, illetőleg az alkudozás meghiusult, mivel Báthori nem akarta nyiltan betenni a pontok közé azt, hogy Mátyást a török ellen is kész lesz segélyezni.

De a mit a nyilvános szerződési pontokba nem mert fölvenni, azt hajlandó volt megtenni titokban; jelesül meg lett állapítva:

1. hogy Mátyás hivei, főként a jezsuiták, teljes bünbocsánatot nyernek;

2. hogy a katholikusoknak teljes vallásszabadságuk lesz Erdélyben;

3. hogy háború esetén a magyar királyt segíteni fogja a török ellen is.[2]

Mátyás ezt április 11-én erősítette meg a többi pontokkal együtt.[3]

De Erdély már ekkor tökéletesen megunta a feslett fejedelem uralkodását. Városok, főurak, nemesek egyiránt zúgolódtak ellene; s ámbár a május 1-ére összehívott *szebeni országgyűlés*, az említett egyezség létrehozása miatt hizelgő szavakkal a «haza atyjának» és megtartójának nevezi, mégis a szívek rejtekében oly erős ellenszenv uralkodott személye ellen, hogy állása tarthatatlanná lett, kivált midőn a török megtudta a Mátyással kötött szerződés titkos pontjait.

[1] Corpus Juris Hung. i. h.
[2] Báthory Gábor tört. 234. l. Szilágyi S.
[3] Erd. orszgy. VI. 72.

Bethlen Gábor már mult év őszén (1612. okt. 13-án) irta Thurzó György nádorhoz, hogy Báthorytól szabadulni óhajt az ország. «Hiszen — ugymond — jobb omnium regnicolarum consensu oly jó erkölcsű keresztyén, megtért elméjű és józan életű urat fejedelmünknek eligálnunk, az ki mind az nagy fejedelmeknek kedvöket keresvén, az szomszéd országokkal békességben éljen, országát csendességgel gubernálja és törvény szerint való igazságnak kiszolgáltatója legyen, pacis turbator avagy totius christianitatis colluvies ne legyen, mint ez (Báthory) volt mind ez ideig, hogysem mint ilyen istentelen, vérszopó, kegyetlen, parázna életű, részeges, ország pusztító, nyughatatlan elméjű, ujabb-ujabb veszedelmekben gyönyörködő, békességben nem élő, állhatatlan fejedelmektől gubernáltatván, jussunk utolsó veszedelemre, ki bizony sem az keresztyén fejedelmeket, sem törököt tökéletesen nem akarta szolgálni és nagyságodnak valóban ellensége, kit én tudok bizonynyal . . . !)[1]

Báthory értesülvén a közhangulatról, megijedt. Az elbizott kéjencz gyáva lett; és minthogy nem bizott többé Mátyás pártfogásában, a fentebb említett szerződést, jelesül annak a vallásra vonatkozó részét végrehajtani nem akarta s azokat, a kik őt erre felhivták és megintették, méltatlansággal illette.[2] Ujra a török karjaiba vetette magát azon reményben, hogy elhomályosult szerencsecsillaga még egyszer felderülend. De ott is csalódott. Bethlen már Erdélyben volt török segítséggel, s igy ő nekie, mint tartománynélküli fejedelemnek, menekülnie kellett. Halála ép oly gyalázatos volt, mint élete. — Október 27-én megölték őt a hajdúk Nagyváradon.

[1] Bethlen levele 1613. okt. 13. l. *Szilágyi* Erd. orszgy. VI. 246—251. l.

[2] Mátyás levele Albert főherczeghez 1614. febr. 5. a mellékletben, *Hatvani* IV. 67. l.

MÁSODIK FEJEZET

BETHLEN TRÓNRALÉPTÉTŐL MÁTYÁS HALÁLÁIG.

1613–1619.

Erdélyi gyűlések és alkudozások.

I.

Bethlen az 1613. okt. 21-diki kolozsvári országgyűlésen fejedelemmé választatik; esküjében a vallásszabadságot biztosítja. — Politikai iránya, jelleme ellentétben áll Mátyás politikájával. — A meggyesi országgyűlés 1614. febr. 25.; — ennek vallásügyre vonatkozó végzései.

A feslett életű és jellemtelen Báthory Gábor helyébe egy komoly, tehetséges, jellemes és tevékeny férfiú ült a fejedelmi székbe, Bethlen Gábor személyében.

Ezen férfiúnak föllépésével Erdélynek legdicsőségesebb kora következett be. Senki sem küzdött oly erős meggyőződéssel és oly fáradhatatlan buzgalommal ezen kis ország függetlenségeért, mint Bethlen Gábor. A politikai szabadság soha sem volt oly szoros összefüggésben a vallási szabadsággal, mint ezen fejedelem uralkodása alatt. Kora ifjuságától fogva a közügyek terén mozgott: mint bátor katona, mint fejedelmi tanácsos és éleseszű államférfiú. Bocskayt egykor ő ajánlotta maga helyett fejedelemnek; és most a szerencsétlen Báthory által okozott közveszély idején ismét feléje fordult a közbizodalom.

Okt. 23-án egyhangúlag fejedelemmé választották az erdélyi rendek. A fejedelmi conditiók között, melyeknek megtartását esküvel kellett fogadnia, ott volt a legelső helyen a vallás kérdése is e szavakkal:

«Hogy minden rendeket személyválogatás nélkül szabadoson megtart religiójokban és annak szokott exercitiumába az articulusok tartása szerént».[1]

A szászoknak abbeli kivánságát, hogy a próféták és apostolok tanain alapuló és az ágostai hitvallásban foglalt vallásuk szabadon gyakoroltassék, és hogy a magyar királyok által a szász egyháznak és papságnak adott s régebben is helybenhagyott javai és jogai megerősíttessenek, igazságosnak találta.[2]

Fejedelmi esküjében ujra ismételte, hogy a «nagyságos urakat, nemeseket, vitézlőket, székelységet, kerített és mezővárosokat és in genere minden nemzetségeket, rendeket, statusokat *religiókban*, fejedelemségre való libera electióban stb.» meg fogja tartani.[3]

Bölcs előrelátásra vall, hogy midőn követeket küldött Mátyás királyhoz, ugyanakkor Khlesel bibornok pártfogását is kikérte magának,[4] jóllehet politikája homlokegyenest ellenkezik annak nézetével. A Bécsből és Prágából jövő ellenséges politikai törekvésekkel szemben azon meggyőződésre jutott, hogy a magyar nemzet csak úgy lesz képes magát fentartani, politikai és vallási szabadságát csak úgy fogja megvédelmezhetni, ha Erdély a törökkel szövetségben egészen

[1] Articuli et conditiones, quibus futurus et eligendus princeps unanimi consensu trium nationum regni Transylvaniae suum benignitate inire principatum, tenere atque tueri debeant, sitque astrictus juramento. — *Szilágyi*: Erd. orszgy. VI. 358. l.

[2] Articuli totius gentis Saxonicalis veriusque ordinis ad Illustr. Dominum nostrum gratiosissimum. Anno dom. 1613. 23. Octobr. U. o. 365. l.

[3] Forma juramenti novi electi principis Gabrielis die 23 Octobris. *Hegyes*, naplója. Fundgruben 295—6. és Szilágyi S., Erd. orszgy. VI. 368. l.

[4] U. o. 379. l.

függetlenné tétetik Bécstől. Ezen meggyőződéshez képest hű szövetségese maradt a töröknek, s a török viszont mindenkor készségesen támogatta őt veszély idején, jóllehet Bécs nem egyszer kivánta megzavarni e viszonyt, hogy a maga czéljait Magyarországban és Erdélyben valósíthassa. De az ármányok okozta veszélyt Bethlen rendkívüli ügyességgel tudta elhárítani. Útjában, czéljaiban nem zavartatta meg magát. Testestül, lelkestül protestáns és magyar hazafi lévén, azon nagy misszióra vállalkozott, hogy az ellenreformatió által veszélyeztetett protestáns vallás szabadságát biztosítsa és a magyar nemzet alkotmányos szabadságát megszilárdítsa. Súlyt fektetett arra, hogy Erdély legyen a magyar nemzeti és a protestáns vallási szabadságnak főbástyája — minden ellentörekvésekkel szemben.

Szemben látta magát egy megrögzött politikai áramlattal, melynek leghatalmasabb szövetségesei mindenkor a római katholikus főpapok valának. A bécsi kormánynak és a katholicismusnak érdekei solidaritásban voltak egymással. Innét van, hogy a nemzetben a kormány elleni indulat a római katholikus egyház elleni gyűlölettel együtt fejlődött; innét van, hogy Bethlen, midőn a bécsi kormány ellen föllépett, ugyanakkor önkénytelenül az európaszerte üldözött protestantismusnak is védőjévé lőn.

Ebben áll az ő hatalmas szereplésének titka. A kor eszméi benne kifejezőre találtak. Ő lett a forrongó vallási mozgalomnak és az azt mozgató szabad eszméknek főhőse. Azzal nőtt és azzal fogyott az ő hatalma. Neve, lángesze, dicsősége, koronája, becsülete mind ezen eszmékkel van összeforrva.

Mikor uralkodása kezdetén számot vetett magával és a körülményekkel, tudta, hogy feladatát csak úgy fogja megoldhatni, ha mindenekelőtt Erdélyben a belbékét megszilárdítja, a három nemzet uniójának megerősítése [1] és uj törvé-

[1] L. Replicatio illustr. principis de modalitate unionis et concordiae perpetuae trium nationum . . . *Szilágyi* S. VI. 404. l.

nyek alkotása által. E végből 1614. febr. 25-kére Meggyesre hívta össze az erdélyi rendeket. Itt a vallás ügyében csak kisebb fontosságú administrativ kérdések fordultak elő. — A szászokat sikerült engedelmességre birnia. A jövőre való tekintetből gondoskodott ez országgyűlés a jósok és kuruzslók elleni intézkedésről, valamint az egyházi fegyelemről is. — Elrendelte a püspöki visitatiókat és az iskolák felállítását.

A hozott törvények első pontjában hálával emelik ki a rendek, hogy a fejedelem propositiójában «kiváltképenvaló és főbb gondjai néznek az ur istennek szent tiszteletire» a miről természetesen Báthory korában szó sem volt.

A tárgyunkra vonatkozó többi határozatok így hangzanak:

(3.) Az ecclesiasticus ordo minthogy jobb példaadással, nemcsak tanítással oktatja jóságos cselekedetekre az hallgatókat, gyakor visitatiókkal az püspekek, seniorok, kiki mind az ő szokott vallásában recepta religióján valókat mindenütt ez országban szabadon visitálhassák, fogyatkozásokat reformálhassák, és jókat is jobbítani és az vétkeseket érdemek szerint való büntetéssel, minden erejekkel, hasznos, jóságos és dicséretes cselekedetekre indítsák.

(4.) Az tanuló scholáknak is azonképpen minden helyeken, kiknek mennyire lehet értéke, mindenütt igyekezzenek helyére állatni és fölépíteni.[1]

(20.) Mivelhogy az mostani romlásban az harangokat sok helyekről elvitték, méltónak itéltük, hogy azokat vagy székelységen vagy szászságon vagy egyéb helyeken megtalálhatják, megadassanak; az (kik) penigh pénzen váltották volna meg, azoknak pénzek megadassék, megbizonyítván, mint vötte meg: ha kik penig nem akarnák, sine contentatione tartozzanak az után megadni.[2]

[1] Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae . . . in comitiis eorum generalibus et civitate Megdiensis, ad diem vigesimum tertium mensis Februarii anno domini millesimo sex centesimo quarto indictis et celebratis consuli. Szilágyi S., Erd. orszgy. VI. 413. l. V. ö. *Veszely* K. i. m. I. 244. l.

[2] U. o., 319. l.

(25.) Végeztük egyenlő akaratból, hogy ennekutána semmiféle had nemes ember és pap házára, se majorjára, feje, jószága, tisztessége vesztése alatt ne merjen szállani ....[1]

II.

Mátyás alkudozásba bocsátkozik Bethlennel ápril hóban. — A titkos pontokat Bethlen nem irja alá. — Mátyás titkon ellenségeket szerez neki. — A szászok a papi dézsma ügyében az országgyűléshez utasíttatnak.

Mátyás nem szivesen látta, hogy Erdélyben szövetségesének, Báthory Gábornak megöletése után oly erélyes fejedelem ragadta kezébe a kormány gyeplőjét, mint Bethlen Gábor. Már az is csökkentette bizalmát, hogy ez az uj fejedelem a török segítségével jutott a trónra; de még inkább aggasztotta azon körülmény, hogy erős protestáns érzületét határozottan kijelentette. Félni lehetett tehát attól, hogy a katholikusok üldözésére fogja magát ragadtatni.

Nevezetes, hogy akkor maga Thurzó György nádor sem sokat bízott Bethlenben.[2]

Mindazáltal megkezdték vele az alkudozást, oly körülmények és előzmények után, melyek tökéletesen alkalmasak voltak arra, hogy mind a két félnek kölcsönös bizalmatlanságát neveljék. Mátyás követei, kik Báthorynak minden bűneit felhordták, többek közt azt is, hogy a bécsi békének vallást illető pontját sem tartotta meg,[3] azzal gyanusították

[1] U. o. 420. l. V. ö. Teutsch G. D. Urkundenbuch der Evang. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen. 104. és 105. l.

[2] Thurzó Gy. levele Dóczyhoz decz. 14-én. Tört. Lapok. II. 840. l.

[3] Az ápr. 25-én előterjesztett pontok közt a 6-dik így hangzott: «In tertio articulo transactionis obligaverat se pacificationem Viennensem in omnibus suis punctis, clausulis et articulis observatorum.

Primus autem articulis Viennensis conclusionis de libero usu et exercitio religionis et restitutione ademptorum ecclesiarum, in effectum

Bethlent, hogy nem őszinte barátja a keresztyénségnek, mert a keresztyénség esküdt ellenével, a törökkel tart. Az elfoglalt várak bonyodalmas ügyén kívül ez volt a legkényesebb pont, mely sarkpontját képezte az alkudozásoknak.

Bethlen bámulatos higgadtságot és türelmet tanusított a felhordott gyanusításokkal és rágalmakkal szemközt; s midőn arra hivatott fel, hogy a Báthory által elfogadott «titkos» pontokat irja alá, őszintén figyelmeztette őket az ebből, illetőleg a titok meg nem tartásából keletkezhető bajokra. Felhozta a Zápolya, János Zsigmond és Báthory

non fuit deductus, de ciuis articuli observatione et de amnestia fidelium Suae Mtis per peculiare decretum Suae Mtis Posonii ante finalem resolutionem legatis dato, acceptoque, licet per legatum caesareum Franciscum Nagymihályi requisitus fuisset, tantum abfuit, ut eidem satisfaceret, quod ipsum etiam nom prout par fuit, quemadmodum etiam alterum legatum Suae Mtis Petrum Kohari tractaverit.

Eidem articulo Viennensi, nec in eo satisfecit, quod bona fidelium Suae Mtis ob fidelitatem Suis Mtibus praestitam, violenter a Bachkaio et demum a Rakoczio etiam adempta, et restituti in Viennensibus articulis conclusa, licet tam a Sua Mte, quam statibus et ordinibus regni Hungariae illmo quoqu Dno palatino princeps Báthori requisitus fuisset, non restituerit . . . *Szilágyi*, Erd. orszgy. VI. 455. l.

V. ö. a 478-ik lapot, hol az erd. országgyülésnek erre vonatkozó felelete foglaltatik, a követek oldaljegyzeteivel együtt.

Az országgyülés ugyanis azt állítja (a hatodik pontban), hogy a bécsi békekötés a pozsonyi alkudozás szerint is csak annyiban kötelező Erdélyre nézve, a mennyiben a szabadválasztásnak és a jelen egyezségnek nem prejudical. A szabad választás ereje pedig abban áll, hogy ez ország maga alkothat magának saját országgyülésén alkalmas törvényeket, minélfogva a fejedelem a vallás és elvett templomok ügyében is intézkedhetett.

Erre a követek azt jegyezték meg: hogy a bécsi békekötés, melyet a magyar király és rendek, valamint a szövetséges országok fejedelmei is megerősítettek, egyetemes érvényű, s azt az erdélyiek külön részeiben nem forgathatják fel, annyival is inkább, mert annak megtartását esküvel fogadták. A fejedelemnek nincs jogában ezzel ellenkezőt cselekedni vagy rendelni; a vallásszabadság és az elvett templomok visszaadása nem egyes személy, hanem Erdély összes katholikusainak joga, melyet nem lehet (infringi)álni. A szabad választást illető magyarázat ezzel ellenkező nem lehet. (478. l.)

István példáit, mint a kik aláirtak ily titkos pontokat, de tettöket Bécsből elárulták s ebből tömérdek baj háromlott nemcsak az illető fejedelmekre, hanem Erdélyországra is. Hivatkozott azon tudomására is, hogy a Báthory Gábor-féle titkos pontokat neki a budai basa adta át, a ki azokat a bécsi császári udvarból kapta. Hogyan kivánhatják tehát, hogy ő kitegye magát és országát ily árulásnak? Mind a mellett, hogy meggyőzze Mátyást arról, hogy őszinte barátja a békének és a keresztyénség ügyének, hajlandónak mutatkozott arra, hogy egy megbizható ember előtt megesküdjék azon pontokra, sőt veszély idején hajlandó lesz váraiba a király őrségét is befogadni.[1]

Mindez nem volt elég arra, hogy Mátyás és tanácsosai elfogadták volna az egyezséget; a tárgyalások azonban nem szakadtak meg. A marosvásárhelyi országgyülés, mely időközben április—május hóban tartatott, jóformán eredménytelenül oszlott el. A tanácskozás folyamában kitünt, hogy Mátyás tulajdonképen Bethlen megbuktatását czélozza. Ő ugyanis Bocskay halála óta mindig azon törte a fejét, miként kebelezhesse be Erdélyt Magyarországba. Nyilt háborúval nem birta a török hatalom miatt; politikával nem tudta Bethlen ügyessége miatt. Khlesel, a kire Mátyás Pázmány mellett legtöbbet adott, a keresztyénség érdekét azonosnak hitte Mátyás uralkodó házának érdekével; Bethlent egyszerü török kormányzónak tartotta. Ily értelemben voltak hangolva a német választó fejedelmek is. Akadtak erdélyi főurak, kik Bethlen megbuktatásán törekedtek; felbujtották a Báthory-család tagjait és a szászokat, kik a papi dézsma negyedik quartáját is követelték.

Bethlen mindezekkel szemközt a törvény és igazság

[1] *Szilágyi* S., Erd. orszgy. VI. 332. és 491., 492. l. Tandem promisit se istam assecurationem verbaliter, tactis sacris, corporali scilicet juramento, coram fideli aliquo Mtis Vrae famulo praestiturum literas dare non posse. Et fideliter etiam Mti Vrae inserviturum, significando omnia consilia et conatus adversos Turcarum, qui nulli aeque quam ipsi forent scitu facilia.

erejére támaszkodva, szerencsésen fel birta tartani országa békéjét s nyugodalmát. A szászokat az országgyűléshez utasította; s figyelmeztette őket, hogy a meg nem erősített szász papok fejedelmi megerősítése érdekében tegyék meg a kellő lépéseket, mert különben könnyen megtörténhetik, hogy a kezökben levő quartát is el fogják veszteni.[1]

A szász papok dézmája nem csekély fontosságú kérdés volt; az ez ügyben Bethlennél járt szász küldöttségnek többek között ez volt utasításul adva:

«Minthogy ő nagysága megigérte, hogy mindennemű rendeket igazságokban, törvényekben, privilegiumokban megtart: azért könyörgünk nagyságodnak, mint kegyelmes fejedelemnek, az praedicatorokat is szabadságokban megtartsa, és azoknak quartáért az árendát méltóztassék megadatni, avagy az praedicator uraimnak azt percipiálniok megengedje.»[2]

Bethlen erre következőleg válaszolt:

Az szász papok árendája felől tegnap verbotenus resolváltuk magunkat. Várják az jövendő gyűlést, az egész ország előtt láttassék törvény szerint meg. Valamit az ország végez, készek vagyunk ahhoz tartani magunkat. Mi az miben találtunk, abban tartsuk.[3]

Erre azonban a szászok még egyszer feleltek, hivatkoztak fejedelmi igéretére, mely szerint mindenkinek szabadságát megadja; adja meg tehát a szász praedikátorok árendáját is. Mire a fejedelem ingerülten utasította őket a gyűlés elé.[4]

[1] *Szilágyi* S., Erd. orszgy. VI. 337. és 540. Articulus septimus instructionis pro legatis Saxonicis ad illustrissimum principem és Resolutio illustr. principis ad praecedentem articulorum 7-mum.

[2] Articulus septimis instructionis pro legatis saxonicis ad illustrissimum principem. *Szilágyi* Erd. országgy. VI. 540. l.

[3] Resolutio illustrissimi principis ad praecedentem arcticulorum 7-um. U. o.

[4] Replicatio dominorum Saxonum ad resolutionem illustr. principis, és Resolutio illustr. principis ad articulum praecedentem. U. o. 541. l.

Péchy Simon jul. 16-kán kelt levelében a fejedelem nevében arra figyelmeztette a szászok superintendensét, hogy a fejedelem nem minden szász papoknak jövedelmét szüntette be, csak azokét, a kik parochiát változtatván, a püspöktől megerősítést nem nyertek s így jogtalanul élvezik a jövedelmeket. Ahol tehát ily esetek fordulnak elő, ott lépjen fel a püspök erélyesen s az engedetlenekről jelentést tegyen.[1]

III.

Thurzó Kristóf Szepesváralján zsinatot tart. — A klerus mozog; Homonnait erdélyi fejedelemmé akarja tenni. — A n.-szombati békeokmányok a kolozsvári országgyűlésen 1615. június 25-kén kicseréltetnek. — A titkos pontok is elfogadtatnak. — Homonnai és a papság ármányai. — Bethlen összehivja a kolozsvári országgyűlést szeptember 27-re. — Vallásügyi törvényei.

A míg Bethlen a szászokkal vesződött, addig Thurzó Kristóf a szepesi és sárosmegyei evangélikusokat Szepesváraljára hivta össze 1614. január 22-kére, hol a zsolnai zsinat mintájára fontos határozatok hozattak. Azzal szemben a klerus is nagyobb tevékenységet kezdett kifejteni. Sőt — úgymond a krónikás — a praktikához derékképen hozzája kezdének ismét, hogy a más confessión levőket exstirpálhassák és ugyan deleálhassák.»

A siker biztosítására abban állapodtak meg:

1. hogy a jezsuiták a világi katholikus urakkal karöltve működjenek,

2. hogy jezsuita collegiumok alapíttassanak nemes ifjak neveltetése czéljából, kik aztán a papismust újra felvirágoztassák,

3. hogy e czélból a világiak áldozatokat hozzanak,

4. hogy a dolgot nem kell oly nyilvánosan kezdeni, mint azt (Barbiano) Jakab tette, hanem titokban,

[1] U. o. Litterae Pechy ad clarissimum virum dominum Superintendentem. Datum Albae Juliae die Julii Anno 1614.

5. hogy nem a fején kell elkezdeni, mint (Barbiano) Jakab Kassán és Pethe Márton Lőcsén tették, hanem az apró egyházakat kell elébb eltántorítani, ekként észrevétlenül lehetne a szabad városokat is megtámadni,

6. hogy a katholikus urak birtokaikon protestánsokat ne tűrjenek, mihez mint patronusoknak joguk is van,[1]

7. hogy a protestáns papoktól a negyed és nyolczad elvonassék és egyedül a katholikus egyház javára fordíttassék,

8. hogy a prelátusok az ő prebendájokon bizonyos számú tanulót tartsanak,

9. hogy tisztségeknek, javaknak osztogatásával minden rendeket a katholikus vallásra térítgessenek,

10. hogy a hajdúk, mint az üldözés főakadályai, vagy szétoszlassanak vagy eltöröltessenek.

Ezen megállapodások megvalósításához azonnal hozzá is fogtak, Bethlen ellenében Homonnai Györgyöt kivánván erdélyi fejedelemmé tenni.[2] A titkos tanácsban 1615. jan. 8-kán meg is állapították azon pontokat, melyek a fellépésnek feltételeit foglalták magokban. Ezek között volt az is, hogy Homonnai a vallás ügyét abba az állapotba helyezi vissza, melyben Báthori Zsigmond alatt volt.[3]

Április elején Bethlen küldöttei követelték és várták[4]

[1] E tanács — úgymond a krónika — nagyot árta az Isten anyaszentegyházának a többivel; de előbb-előbb menvén az effectuálásban, per accidens sokat használa. Mert ez lőn mintegy próbakő. kik legyenek igaz keresztyének, hazánknak igaz fiai és hazájoknak és nemzetségöknek gonosz akarói az urak közül, az mint az idő azután megmutatja az példákból.» *Sepsi Laczkó* Máté, Krón. Mikónál. III. 143. l.

[2] «Homonnai György Homonnán a templomot elveszi és pápista papokat viszen bele. Homonnán a jezsuitáknak collegiumot épít, igen ampliálja reditusát, jószágot ad hozzája. igen elszaporodnak: «Collegium Drughetanum»-nak nevezék. Végre Homonnát kezdék kérni tőle, de azt nehezteli odaadni, mivel onnan neveztetnék. U. o. 144. l.

[3] Religionis negotium. uti tempore Sigismundi quondam Bathorei in usu fuit, in integrum restitui quontum possim conabor. . L. *Reversales* dni Homonna ratione Transylvaniae de 8. jan. A. 1615. *Szilágyi* Erd. országgy. VII. 206. l. V. ö. *Horváth* M. V. 136—138. l.

[4] Bethlen G. irja Kolozsvárról Dóczy Andrásnak 1615. április

Homonnai megfékeztetését s nem akartak titkos pontokat elfogadni. Végre azt is elfogadták s május 6-kán a békeokmányt aláírták Nagyszombatban. Ebben az erdélyi nemzetek minden jogai és szabadságai sértetlenül fenhagyatnak; a bécsi békekötés minden pontja és záradéka megerősíttetik különös kiemelésével a vallás szabad gyakorlatának.[1] Mátyás megigérte, hogy nem sokára országgyűlést fog összehívni.

Bethlen hasonlóra kötelezte magát, mihez képest május 3-kára, tehát mielőtt még követei visszaérkeztek volna, *Gyulafejérvárra országgyűlést* hirdetett, hol a n.-szombati egyezség megerősíttetett.[2] A vallásra vonatkozólag felmerült eset alkalmából, ez határoztatott:

(24). Kraszna vármegyei atyánkfiai panaszolkodnak, hogy a somlyai tiszttartó az elmult husvétban keresztet adott ki Krasznára, melylyel a krasznaiak processiót járván a mezőn, a szentegyházban, a faluban bé akarták volna azután vinni, kiket a prédikátor tiltott, hogy a cinterembe se menjenek bé, de azzal nem gondolván, a cinterembe bémentenek és ott minden cerimóniákat peragálták, annak utána lövöldöztenek s a prédikátort illetlen szókkal illették volna; kiből azért, hogy nagyobb dolog ezután ne következzék, végeztük országul, hogy ezután efféle dolgok ne történjenek.[3]

Az említett egyezség végrehajtására vonatkozó utasí-

9-kén, hogy az ő teljhatalmú biztosai felmentek már a királyhoz. Ő semmi illetlent ő Felségétől nem kiván, csak azt, a mi megilleti. «Csendesen várjuk — úgymond — ennek a tractatusnak végét az ő Felsége kegyelmes resolutiójával együtt, kivánván az úristentől, hogy ő Felsége jó eventusát engedje az sz. nevének dicséretére, hazánknak, nemzetünknek javára s megmaradására.» Panaszolja, hogy Kendy István üzenget és hittel erősíti, miszerint ő Felsége Homonnait akarja erdélyi fejedelemmé tenni s hogy ennélfogva nem kell bizni a béketárgyalásokban, mert ő Felsége fegyverrel is végbeviszi szándékát. De ő bizni akar a királyban és várja az ő resolutióját. — Szilágyi S. Bethlen G. kiadatlan politikai levelei. 24. l.

[1] *Horváth*, Brüsseli okm. IV. 117. l.

[2] *Szilágyi* S. Erd. országgy. VII. 256—259. és 259—262. l.

[3] *Veszely* K. i. m. 244. l.

tásokban többek között mondatik az is, hogy a biztosok sürgessék a katholikus vallásnak oly módon való szabad gyakorlását, hogy Erdélyben és a hozzája csatolt magyarországi megyékben a templomok, iskolák és monostorok, valamint az azokhoz tartozó javak oly állapotban állíttassanak vissza, a mint azok Báthori Zsigmond korában valának.[1] Természetes, hogy ezen utasításon kívül még Khlesel is adott külön utasításokat, melyek nem kedveztek a protestánsoknak.

Az okmányok ünnepélyes kicserélése Kolozsváron történt, hova Bethlen június 26-kára *részleges országgyűlést* hivott össze.

Mátyás követeit fényes kisérettel fogadták és midőn az okmányok kicseréltettek volna, előlépett Daróczy s átnyujtá a fejedelem kezébe Mátyásnak egy levelét, melyben ez a katholikus vallásnak régi jogaiba való visszahelyezését sürgette. Bethlen illő figyelemmel olvasta el a levelet s röviden csak annyit jegyzett meg reá, hogy e tárgy csak rendes országgyűlésen intézhető el.

A titkos pontokra kerülvén a sor, a fejedelem és a követek a külső terembe vonultak, hol a kicserélés végbement június 24-kén.

Mátyás követei június 26-kán újra szóba hozták a vallás ügyét; de Bethlen ismételve azt válaszolta, hogy ő ebben országgyűlés nélkül nem intézkedhetik;[2] de megigérte, hogy a tövisi templomot visszaadja.

A várak átadása késett és Homonnai újra «practicát inditott» Bethlen megbuktatására — természetesen a bécsi udvar beleegyezésével és a főpapság segítségével. Ugyanis Khlesel és Pázmány régi terveiket megvalósítandók, mindent elkövettek, hogy daczára a n.-szombati egyezségnek, Bethlent

[1] Urgebunt instanter usum et exercitium religionis catholicae in tota provincia partibusque Hungariae ei annexis. liberum et templorum, scholarum, monasteriorum et bonorum ad eadem pertinentium quemadmodum temporibus Sig. Bathorii fuerant catholicis restitutionem. *Szilágyi* u. o. 263. l.

[2] *Szilágyi* S. VII. 26. l.

és vele együtt a protestantismust megsemmisítsék. A jobb érzelmű hazafiak elfordultak e gyalázatos üzelmektől; elfordult még a katholikussá lett Forgách Zsigmond is, kit a nevezett két főpap hiába igyekezett terveinek megnyerni. Khlesel egy rábeszélő levelében többek között azt irja neki, hogy «inkább támogatni az Isten ellenségeit, mint a katholikus egyház hiveit, annyit tesz, mint az isteni végzetekbe nyulni, saját lelke üdvösségét koczkáztatni.» [1] Pázmány a király egyenes megbizásából értekezett Forgáchchal, Dóczival és Homonnaival.

A felháborodott közvélemény lecsillapítása czéljából Mátyás szinleg letiltotta Homonnait a fegyverkezéstől, csakhogy Thurzó nádort, ki Bethlennek nem volt igen barátja, félrevezesse. Pázmány a király megbizásából bejárta a felvidéket, hogy a titkos tervet elpalástolja és Bethlent népszerűtlenné tegye. Felkereste Thurzót is, hogy bevonja a Bethlen elleni cselszövénybe.[1] De a nádor, bár nem szivelte Bethlent, még sem volt hajlandó oly vállalat támogatására, mely végtére is, ha sikerülne, a protestantismust veszedelembe döntené. Ugy látszik ezt Khlesel előre sejtette s azt irta róla Molárt hadügyi tanácselnöknek: «elébb lesz katholikussá, mint állandó hivünkké».

A míg az ármány ekként szőtte hálóját, Bethlen a n.-szombati egyezséghez hiven, azon munkálkodott, hogy a béke megszilárdíttassék s mind azon pontok, melyek a két alkudozó fél által elfogadtattak, szigorúan végrehajtassanak. E végből összehivta 1615. szept. 27-kére az erdélyi rendeket *Kolozsvárra*. Itt beszámolt eddigi eljárásáról és a vallásra vonatkozólag tett igéreteinek beváltására megtette a kellő

[1] Khlesel levele Forgáchhoz 1616. április 16. Hammer III. Urk. 620. sz. 392. l. V. ö. Fraknói. Pázmány I. 195. l.

[2] «Ha a nádor — úgymond — nem tart velünk, úgy lehetetlen a dolog sikerében biznunk, mert a tartományok többet adnak reá, mint másra; de ha ő a mienk, győztünk s azért az ő megnyerésében sem költséget sem fáradságot nem kell kimélni.» *Hammer,* Khlesel's Leben III. 103. l.

intézkedéseket, melyek a főpapságnak említett cselszövényeivel szemben fényesen bizonyítják az ő őszinte jóakaratát és türelmét.

Ő hajlandó volt a katholikusoknak minden jogos igényét kielégíteni. Hajlandó volt figyelembe venni a katholikus hivek többségét egyes községekben és ahhoz képest igyekezett igazságot szolgáltatni a perlekedő hitfeleknek. Hajlandó volt visszaadni a tövisi és kolosmonostori templomokat, természetesen úgy, hogy az illető katholikus urak ne kényszeríthessék protestáns vallású jobbágyaikat a katholikus templomba járni. Hajlandó volt más kérdéseket is tisztába hozni, de mindig úgy, hogy necsak az egyik fél, hanem lehetőleg minden felekezet megelégedjék.

Ehhez képest a rendek a következő törvényben foglalták össze megállapodásaikat:

(34). Az romána religióú uraink atyánkfiai instantiájokra, minthogy artikulusunk vagyon rólla, hogy a hol melyik fél többen vagyon, az ollyané légyen az templum, megengedtük, hogy Somlyón és Udvarhelyt is, ha többen vadnak azon az hütön valók, az templomok ő számokra légyenek; de addig bele ne szállhassanak, hanem az elsőben egyenlőképpen és egy költséggel az két religión valók építsenek Somlyón és Udvarhelyen auditoriumokat, azután restituáltassék mind az két helyen mind az két parochiához való házzal és quartával együtt az major parsnak.

(35). A kolosmonostori és tövisi templomokat is az Nagyságod kegyelmes tetszése is accedálván, megengedtük, de úgy, hogy más hütön valót senkit is fenyíték alatt, sub poena ducentorum florenorum, az dominus terrestrisek sehul praedicatiójokra menni ne cogáljanak.

(36). Vadnak ilyen panaszolkodások is, hogy valamely praedicatorok megyéjekben mennek vagy hazatérnének, igaz útjokban némelyek megverik és vagdalják őket. Hogy azért ilyen dolog ezután sehul ne történjék, végeztük: hogy ha ki ecclesiastica personákat, praedicatort, schola-mestert vagy deákot megverne és vagdalna vagy csak megkergetne is maga

vagy mások által ok nélkül és az dolog megbizonyosodnék, az olyan fenyegetődők és háborgatók és annak authori, mox de facto kétszáz forinton maradjanak, melyet az ispánok és tisztviselők az olyan emberen mindjárast exequálhassanak, melyben semminemű törvénybeli remedium ne admittáltassék, melynek fele az executoroké, fele az laesa parsé légyen. De ha az tisztviselők nem exequálnák, azok is kétszáz forinton maradjanak. Viszont ha praedicator cselekednék per se, vel per alios ilyen módon, annak megbüntetésében is az feljül megirt mód observáltassék.[1]

Miután a fejedelem okt. 3-kán megerősítette volna a törvényeket, a gyűlés szétoszlott.

IV.

Homonnai elfogott leveléből kitűnik a mozgalom czélja. — Bethlen értesíti erről Thurzót. — Forgách Zsigmond a felvidéki rendeket kétszer Kassára hívja. — A rendek kikelnek Pázmány ellen. — Homonnai folytatja a lázítást. — Thurzó halála és rövid jellemzése.

A kolozsvári gyűlés után Bethlennek egész figyelmét a Homonnai-féle mozgalom vette igénybe. Sokkal élesebben látó férfiú volt, semhogy a történtek után be nem látta volna, hogy ez a főpapoknak állandó «praktikája» ellene. De még nem volt elég hiteles bizonyság a kezében, melyre nyiltan hivatkozhatott volna s melynek alapján az egyezség felbontására határozhatta volna el magát. Figyelemmel várta a fejleményeket; várta különösen azt, hogy Magyarország nádora, kit a vármegyék még az év elején országgyűlés összehivására ösztönöztek,[2] erélyesen fog bánni az ország békéjének felzavaróival.

Várakozása nem volt haszontalan. A véletlen kezébe játszotta Homonnainak azon levelét, melyben az egész ármány

[1] A kolozsvári országgy. határozatai. *Szilágyi* Sándor: Erd. országgy. VII. 277—289. l. *Veszely*: Erd. egyházt. Ad. I. 245. l.
[2] *Bethlen*: Pol. lev. 44. l.

terve benfoglaltatik, melyből világosan kitűnt, hogy e nagyravágyó férfiú csak hitvány eszköz a bécsi udvar és a klerus kezében, felizgatva azon ábrándos gondolat által, hogy fellépésével a katholikus egyháznak, sőt az egész keresztyénségnek is megmentőjévé leszen.[1] «Én ő Felsége kegyelmes requisitiója előtt — irja Homonnai elfogott levelében — sok ideig excusáltam magamat, sőt én a bajt semmiképen nem akartam magamra vennem, de ő felsége is aztán végre egyebet nem akarván benne, az közönséges jónak megmaradásáért resolváltam ő felségének aztán magamat s föl is vettem magamra az véghezvitelét. Ezt pedig nem az magam hasznomért, sem méltóságomnak öregbüléseért cselekedtem, két dologért: az catholica religiónak oltalmazásáért s propagatiójáért; másikért az egész keresztyénségnek megmaradásáért, hogy én mind istenemnek s mind az (katholikus) anyaszentegyháznak s mind pedig az egész keresztyénségnek hasznosan szolgáljak, azért vöttem fel.»[2]

Homonnai csakugyan alkalmas volt ily tervek kezdeményezésére. Korlátolt eszű és vak buzgalmú férfiú, a kinek hiúságát a legmagasabb fokra izgatta az aranygyapjas rend, melylyel a jezsuiták és a katholicismus mellett kifejtett buzgalmáért csak nem régen diszíttetett fel.

Bethlen sietve irt június 22-kén a nádornak, a vármegyéknek és a generálisoknak, hogy országgyülés tartassék és a lázadó Homonnai, társaival együtt, «jure belli» megbüntettessék.[3] Ő maga is Alvinczen június 21-kén tábori gyülést

[1] Hogy a római pápai udvar is be volt vonva a dologba, mutatja a római államtitkárnak 1616. márcz. 19-kéről szóló levele, melyben a Homonnai tervére vonatkozólag ez áll: «Alakítsa Isten a viszonyokat olyképen. hogy azokból mind azon előnyök származzanak, melyeket a katholikus vallás szabadsága és emelkedése érdekében reméllenek. *Fraknói* Pázmány. III. Pótl. 621. l.

[2] *Szilágyi* S. Erd. országgy. VII. 293—294. l.

[3] ... minden ez ideig való álnok praktikájok napfényre jött, semmit immár el nem fedezhetnek, sőt hogy római császár engedelméből volt, világosan megtetszik instructiójának első articulusából. . . Azért uram, mi is ezt immár könnyen ne hagyjuk; minthogy mi okot

rögtönzött s ott felmutatta a kezeibe került Homonnai-féle iratokat, melyek nemcsak feljogosították, sőt inkább kötelezték arra, hogy önvédelemről gondoskodjék. Világos volt előtte, hogy Homonnai a király segitségével nem kisebb vállalathoz fogott, mint hogy őt a fejedelemségtől megfoszsza. Thurzót a nádorságban megbuktassa és a «haeretikusokat» megtörje.[1]

Thurzó, mihelyest a titkos fondorlatokról értesült, azonnal utasitotta a vármegyéket, hogy Homonnai ellen kezdjék meg «az inquisitiót.»

Forgách Zsigmond, mint a felvidék főkapitánya, *Kassára hivta össze a felvidék nemességét*, hogy vele a zavarok mi-

nekik semmire nem adtunk, igaz ügyünkben mi is méltán kivánunk igazságot. És hogy az magyar nemzet ellen ne láttassunk mi fegyvert vonni . . . azért im irattunk mind az vármegyéknek, palatinus és generális uraméknak, minthogy az országok békességének oltalmazására ő kegyelmek s ő nagysága köteles, azt kivánjuk mi is *orszdgul,* hogy Homonnait compliceseivel együtt mindjárt jure belli megbüntesse; tessék meg azzal, hogy nem ország s nem a magistrátusok akaratjából indította ezt a háborúságot Homonnai és el sem szenvedi neki. . . Bethlen Rhédeynek június 22. Bethlen pol. lev. 60. és 64. l.

[1] Az pogánságnak — úgymond Homonnai elfogott levele — nem keveset kelletik tartani attól, az mikor Erdélyben katholikus fejedelem leszen valaki. Második dolog az, hogy mivel Magyarországban az ország palatinusa Thurzó György haeretikus, az mi országunknak legnagyobbik része, avagy talán csak tizedrésze ha katholikus, a többi mind haeretikus. 2. Erdélyben is Bethlen Gábor mind török s mind haeretikus, kitől Isten oltalmazzon bennünket, ha történet szerént az mi kegyelmes urunk s királyunk Mathias császár meg történnék halni, ez két hatalmas haeretikus úr conspirálna egymás között, az catholikusok ellen feltámadnának s mind exstirpálnák, vagy martyrommá tennék őket. . . *Homonnai* levele közli Szilágyi S. VII. 293—295. l.

. . . Hogy mindezek az felyül megirt ratiók szerént ez veszedelem praecaveáltasson úgy kellett énnekem erre magamat vennem, hogy mindezekben hasznosan s kedvesen szolgálhassak . . . s a feltett czélt effectuálhassam.

Minthogy ő nagysága istenfélő katholikus úr, szereti mind az egész keresztyénségnek s a katholica religiónak megmaradását s terjesztését, ex sua pietate et zelo és a katholicus religiónak promotiójára nézve: nincsen abban kétségem, hogy mindent ő maga kész nem volna a felyül megirt ratiókért s okokért cselekedni. U. o. 294. l.

is mondották és keresztül vitték, hogy a határozatok harmadik pontjában ez kifejezést nyerjen.

Ezen harmadik pont így hangzik:

«Miután Pázmány Péter jezsuitát a rendek testi lelki ellenségüknek tekintik, minél előbb hagyja el Magyarország felső részét, hova a békességnek nem helyreállítása, hanem teljes megzavarása végett jött. Lehetetlennek is tartják a rendek, hogy ő, ki ezen mozgalmaknak egyik főoka, hajlandó lenne állandó béke tárgyalásában, annál kevésbé létrehozásán fáradni.»

Július 15-kén kihirdették a végzéseket és a rendek balsejtelmek között hagyták el Kassát.

Általában el volt terjedve a hir, hogy a pápa titkon pénzt küldött Homonnainak,[1] hogy Pázmány azért járt két hétig a felvidéken, hogy az urakat a rendektől elszakítsa, hogy Homonnai terveit annál könnyebben megvalósíthassa. Zemplénmegye hivatalosan jelenté Sárosmegyének, hogy Pázmány a felvidék főkapitányát, Forgách Zsigmondot nemcsak erélyesebb fellépésre buzdította, hanem arra is fölhivta, hogy a nemességet ölje és tömlöczre vesse; hogy a rendeket is azzal fenyegette, miszerint nem sokára haddal fog visszatérni az ellenszegülők megfékezésére. A nádor felhivatott, hogy ily jelentések alapján vizsgálatot rendeljen, mi aztán a király tudtával meg is történt, természetesen oly eredménynyel, minőt ily titkos ármányok szövedékében, melyben Thurzót kivéve a főbb tisztviselők a királylyal egyetemben részesek voltak, lehetséges. Pázmány ártatlannak mondatott ki és a rajta elkövetett méltatlanság fájdalmát csakhamar

[1] *Mikó*, Erd. tört. eml. III. 160. l. Tény, hogy Rómában élénk figyelemmel kisérték e mozgalmat és hogy a Bethlen ellen irányzott terveket melegen pártolták. A pápai nuncius az erdélyi püspök felhivása következtében felhivta a lengyel királyt, hogy Homonnait Erdély elfoglalásában pénzzel és haddal segítse. Minden kis siker után jött a biztatás és bátorítás a katholikus ügy melletti kitartásra. — *Fraknói*. Pázmány I. Pótlék 621. l.

azzal gyógyította meg a király, hogy őt esztergomi érsekké tette 1616. szeptember 28-kán.

Homonnai a kassai gyűlés után újra mozogni kezdett. Radul vajdával szövetkezett Bethlen ellen; de azért ügyesen tudta magáról elhárítani a lázítás vádját. Bethlen védelmezte magát. Bizonyságul hivta fel Istent és az ő szent angyalait, hogy ő a király ellen nem fondorkodott. Csodálkozását fejezte ki a felett, hogy vallása miatt úgy üldözik. De részben örült is neki. Vetélytársának ármányait addig tűri, a míg lehet. Hazája gyilkosának nem akar tartatni. Bízik Istenben, ügyének igazságában.[1]

A hajdúk kétfelé szakadtak; egy részük Bethlen, más részük Homonnai felé hajlott, de a rablásban és fosztogatásban egyformák voltak. A háború kitörését nem lehetett megakadályozni már csak azért sem, mert az a férfiú, a ki leginkább volt képes hatni a kedélyekre, Thurzó György nádor, 1616. deczember 24-kén elköltözött az élők sorából. Mikor a hajó elveszti kormányosát, a szelek által felkorbácsolt hullámok könnyen összecsapnak felette.

Thurzó kitűnően kormányozta az ország hajóját.

Két kiváló jellemvonása tette őt az ország legkitűnőbb kormányzójává, t. i. lángoló hazafisága és erős hitbuzgalma. Mint magyar hazafi, rendületlen hűséggel ragaszkodott az ország törvényeihez és alkotmányos szabadságaihoz. E részben sem a királyi kegy mosolya, sem a korában oly gyakran felmerült demagógok szidalma nem tántorította meg. Békés természete mellett az engesztelő, a békítő és csitító nehéz szerepét vállalta magára, a nélkül, hogy elveiből egy hajszálnyit is lealkudott volna. Mint vezér előrelátó és rendszerető, mint családfő gyöngéd és önfeláldozó, mint nádor alkotmányőri tisztében higgadt és erélyes volt.

A protestáns vallásnak nem volt őszintébb híve, erősebb támasza és lelkesebb vezére, mint Thurzó György. De a más felekezetűek iránt türelmes volt, csakis akkor hasz-

[1] *Fraknói*. Pázmány I. 249. l.

nálta hivatalos tekintélyének hatalmát, ha valaki erőszakosságaival közbotrányt okozott. Megvesztegethetlen jelleménél fogva nemcsak e hazában, hanem ennek határain kívül is úgy tekintették őt, mint békebirót, mint az egymás ellen agyarkodó hitfelekezetek kiengesztelőjét. Felekezetének természetes jogait, vallásának szabad gyakorlatát igen súlyos körülmények között védelmezte és midőn annak lételét törvényileg biztosította, egyúttal arról is gondoskodott, hogy egyháza belszervezetének megalapítása által annak fejlődését is előmozdítsa. E tekintetben a zsolnai zsinat határozataiban örök emléket biztosított magának az utókor előtt. Nagy kiterjedésü uradalmaiban számos egyházat és iskolát alapított; gondoskodott jeles papok és tanítók kiképeztetéséről, úgy lévén meggyőződve, hogy az evangyéliom igazságának terjesztői, a hitélet ébresztői csak alapos tudomány, megbízható jellem és kitartó buzgalom mellett hathatnak igazán jótékonyan a népre.

A tudománynak és művészetnek kedvelője volt. Istvánfi Miklós történetirónkat jó tanácscsal és anyagi segélylyel támogatta s ő maga is szivesen irt, ha hivatalos teendői mellett egy kis üres ideje maradt. Természetesen az azon kor szelleméhez képest, leginkább gyönyörködött a vallási irodalomban s ebben is a protestáns vallásirányú művekben. Hogy mily erős meggyőződés honolt lelkében a protestáns vallás igazsága felől, mutatja azon körülmény, hogy végrendeletében azon utódait, kik atyai tanításairól és intéseiről megfeledkezve, az igaz ágostai evangyélmi hitvallástól (ab orthodoxa Augustana confessione) eltérnének, az örökösödésből kirekesztette.

Ez ugyan kissé túlszigorú intézkedésnek tűnik fel, de indokát találja azon veszélyben, melybe a protestáns felekezet egy részről a külső előnyök általi csábítások, másfelől pedig az ellenreformátió erőszakosságai miatt jutott. Mindenre kiterjedő figyelme, fáradhatatlan munkássága számtalan oly intézménynek adott lételt, melyek halála után még nagyobb embernek tüntették őt fel, mint a minőnek tartották míg életben volt. A mily nagyra becsülték őt mint hazájának és vallásának fővédőjét, ép oly őszintén siratták is meg halála után mind-

azok, a kik a magasabb eszmék iránt lelkesedni tudtak és a kiknek lelke el nem volt homályosítva magán és hatalmi érdekek szenvedélye által.

V.

Bethlen kénytelen fegyverhez nyulni. — Forgách Kassára hívja a felvidéki rendeket; ezek békekísérletet ajánlanak. — A prágai tanácskozmány országgyűlést sürgetve, kölcsönös szemrehányások után eredménytelenül eloszlik. — A nagyszombati tanácskozmány jun. 29-től aug. 2-káig. — A N.-Károlyban tervezett összejövetel elmaradt. — A reformatió százados ünneplése.

Bethlen az ellene szőtt ármányok következtében, a Mátyás tudtával támasztott Homonnai-féle támadás visszaverésére kénytelen volt fegyvert fogni, annyival is inkább, mert a valódi tények elferdítésével a király őt vádolta békezavarással, egyenetlenség szítással.

Thurzónak közbejött halála jó alkalom volt Khlesel és Pázmány érsekeknek arra, hogy a kormány tényleges vezetése mellett szítsák az egyenetlenség tüzét, harczra tüzeljék a Prágában lakó királyt, izgassák a katholikus befolyásosabb embereket. Homonnai Györgyön kívül, szolgálatukban állottak még: Eszterházy Miklós és Kendy István, Lónyay Endre és Dóczy Endre.

Forgách Zsigmond, midőn látta, hogy a türelmét vesztett Bethlen csakugyan beütött Magyarországba és hogy seregei már Debreczen alá érkeztek: *Kassára* hívta a felsőmagyarországi rendeket jan. 2-kára, hogy a teendők felől tanácskozzanak.

Az volt a kérdés, hogy miképen lehetne Bethlent békés visszavonulásra birni, vagy ha ez nem sikerülne, az országot megvédelmezni. Forgách előterjesztéseiben felhívta a rendeket, hogy mindenek előtt követet küldjenek Bethlenhez és csak akkor, ha ez kedvezőtlen válaszszal jönne vissza, kellend közfelkelést hirdettetni.[1]

[1] Az ide vonatkozó okmányok a Nemz. Muzeumban vannak. Libraria Diplom. I. k. és Compages Diplomatum.

A király távol lévén, a nép és a rendek zavarban voltak arra nézve, hogy voltaképen ki vezesse az ország kormányát.

A hatalmat tényleg a papok ragadták kezeikbe. Pázmány volt az irányadó; az birta a király bizalmát, ahoz jártak a királyi tanácsosok, annak szava döntött a legfontosabb országos kérdésekben. Esze, tudománya, katholikus túlbuzgalma ellenállhatlanúl ösztönözték őt arra, hogy Bethlennel megbirkózzék. Érezte, hogy magához méltó ellenféllel van dolga, a ki szellemi tehetség dolgában egy hajszállal sem volt nálánál kisebb, csak azon eszközök voltak kisebbek, a melyek felett ez rendelkezhetett.

Pázmány és társai belátták, hogy Bethlen, mihelyest általok megtámadtatik, kénytelen lesz a török segítséghez folyamodni. Ezért figyelmeztették is a királyt, hogy halaszsza el Erdély ellen a támadást, míg a fejedelem béke iránti hajlamairól meggyőződhetnek.

Bethlen azzal mutatta meg békés hajlamát, hogy jan. végén két követet küldött *Prágába* a fenforgó félreértések eloszlatására. A maga részéről határozottan és nyiltan tudtára adá a királynak, hogy elfogott levelekből tudomása van róla, miszerint Homonnai mindig a királyi udvartól kapott segélyt és bátorítást. Ő a zavargók megbüntetését és nem bátorítását sürgeti, és a béke megszilárdítására legczélszerűbb eszköznek tartja a *magyar országgyűlés* összehivását. Ha ezt a király megteszi, akkor meg fog győződni arról, hogy «nem oly férfiúval van dolga, ki mint a nád, megingattatik minden szellő által, hanem olyannal, ki a becsületet és állhatatosságot mindenek fölött becsüli.»

A király maga is belátta az országgyűlés összehivásának szükségét, de azt sem merte megtenni, míg Pázmánynak e részbeni véleményét meg nem hallgatta.[1]

[1] Mátyás levele Pázmányhoz 1617. junius 27-kén, melyben felhívja őt, adjon véleményt az iránt, mikor lenne legczélszerűbb az országgyűlést összehívni. Prim. levélt. Fraknói I. 271. l.

A prágai tanácskozásban szintén Pázmány volt a király legbizalmasabb embere; ez által hívta még meg Lépes Bálintot, Hoffkircher Andrást és Révai Pétert is, a kik márczius havában Bethlen követeivel, jelesül Kemény Boldizsárral és Kassai Istvánnal megkezdték a tárgyalásokat.

Mátyás biztosai azon álláspontra helyezkedtek, mintha a királynak semmi része sem volna a Homonnai-féle mozgalomban; ők játszották az ártatlant és tizennégy pontban foglalták össze és terjesztették elő azon állítólagos sérelmeket, melyeket a király és Magyarország Bethlentől szenvedett.

Ezekben szemére hányják Bethlennek, hogy a törököt a király ellen ingerli s Magyarországban terjeszti a békételenséget. Ezen eljárásában — úgy mondják — ürügyül a vallást használja, mintha a király őt vallása miatt üldözné. A hajdúkat nyilt levelekben fenyegeti, hogy ha hozzá nem állanak, tűzzel-vassal fogja elpusztítani lakhelyeiket. A királyt azzal *gyanusítja*, hogy Homonnai mozgalmát elősegíti. A nagyszombati szerződést megsértette; igéretét meg nem tartotta. A király leveleit elfogta; alattvalóit lázította stb.

Ezen vádpontok ellenében könnyű volt Bethlen követeinek a védelme. Kimutatták, hogy a fejedelem Homonnai felkelése előtt semmit sem tett a király ellen. Azután kénytelen volt magát védelmezni, mert tudta, hogy a király támogatta a mozgalmat. Homonnai elfogott leveleiből kiderült, hogy a király vallása miatt üldözi Bethlent. A hajdúkat nem csábítgatta a fejedelem, csak arra figyelmeztette őket, hogy ha a békét meg nem tartják, a török reájuk megy. A király levelét nem ő fogta el, hanem a hajdúk hozták hozzá felbontva stb.

Ezek után előadák a követek urok kivánságait és sérelmeit.

Kivánták, hogy a Homonnai-féle lázadásban résztvevők megbüntessenek s miután Homonnai és Dóczy azzal dicsekesznek, hogy ők e mozgalomban a király parancsát teljesítették, tehát nyujtassék erre nézve felvilágositás. A nagyszombati szerződés, mely meg nem sértetett, erősittessék meg újra. E végből hivassék össze mielőbb az országgyűlés.

Elpanaszolták azután az erdélyi küldöttek, hogy az ő fejedelmök sértve érzi magát azon rágalmak által, melyeket róla terjesztenek. A császári udvarból a birodalmi rendekhez intézett levelek úgy jellemzik őt, mint a keresztyénség ellenségét és tartományának zsarnokát. A királyi udvar szóval, irással és erőszakos tények által sokféleképen megsértette a fejedelmet; titkos fondorlatokat szőtt ellene, a mint az a király elfogott leveleiből világosan kitűnik stb.

A választ a király nevében Pázmány készítette, oly hangon, mely nagyon elárulta, hogy Prágában az igazságot nem szívesen tűrik. Még azon is megütközik, hogyan merészel Bethlen valamely kivánságot fejezni ki a király ellenében! Ellenben a maga részére elégtételt követelt és azt, hogy Erdélyben és a hozzákapcsolt megyékben a katholikusoknak teljes vallásszabadságuk legyen. Holott tudvalévő dolog, hogy Bethlen a legtürelmesebb fejedelem volt.

Elég az hozzá, hogy e tanácskozmány, mivel a nézetek nagyon különbözők és mivel a küldöttek nem voltak teljhatalommal felruházva, eredménytelen maradt. A vallás kérdése, mely körül forgott tulajdonképen az ügy, más kérdésekbe lett burkolva. Mind a két fél tudta ezt; minden másban, mint mellékes ügyben, szivesen engedett volna, de csak ha e mellett a maga vallásos meggyőződésének diadalt szerezhetett.

Egy újabb tanácskozás szüksége merült fel. Ennek helyéül *Nagyszombat*, idejéül pedig jun. 29-ke tűzetett ki.

A király ismét *Pázmányt* bízta meg az értekezlet vezetésével, melléje adván *Molárt* Jánost, *Pethe* Lászlót és *Révai* Pétert mint biztosokat. Bethlen a maga részéről *Pécsi* Simon kanczellárt, *Fráter* István protonotáriust, *Balássi* Mihály marosszéki kapitányt és *Dávid* deákkőhalmi királybirót küldötte ki.

Pázmánynak egy melegen irt levélben ajánlotta az ügynek őszinte felkarolását. «Kegyelmedet azért — irja — szeretettel kérjük, maga keresztyén jóindulatját, becsületes állapotját, jó hírét, nevét szeme előtt viselvén, sokszori maga

ajánlásáról megemlékezvén, mostan azokat cselekedetivel is megteljesítvén, minden erejével, tehetségével legyen azon, valamit szegény megromlott hazánknak, elfogyott nemzetségünknek és az egész keresztyénségnek javára, előmenetelére föltalálhat, igyekezzék abban, a mostani tractatus mehessen boldogúl jó végben.»[1]

Sok kényes kérdés lett megbeszélve, míg a kölcsönös szemrehányások után a vallás kérdéséhez eljutottak.

Julius közepén Bethlen fejedelmi czíméről volt a szó, melyet a király követeinek nagyobb része nem akart elismerni. E tekintetben Pázmány okosabb volt mint társai. Ő nem helyezkedett az oppositió merev álláspontjára. Kész volt engedni, de természetesen viszont engedmények mellett. Szivesen beleegyezett abba, hogy Bethlen megkapja a fejedelmi czímet; de annak fejében követelte, hogy Erdélyben a katholikus vallás jobb lábra állíttassék.

Julius 20-kán abban történt a megállapodás, hogy a király elismeri Bethlen fejedelmi czímét s ennek fejében az egyesség minden pontjának őszinte megtartását kivánja. Bethlen követei viszont a magok részéről kijelentették, hogy a katholikus vallás szabad gyakorlata úgy az egyházi személyeknek, papoknak és tanítóknak és bármely rendű és rangú katholikus embereknek Erdélyben minden akadály nélkül megengedtetik. Ennek fentartása tekintetéből a fejedelem gondoskodni fog, hogy azokról vagy a régi parochiák visszaadása által vagy más módon gondoskodva legyen.[2]

Julius következő napjaiban nem volt nyilvános ülés, csak magán értekezleteken tanácskoztak a felett, hogy mit kellene az új békeokmányba tenni s mit abból kihagyni. Pázmány erre nézve a királytól várt választ, de mivel az késett, tehát csakis jul. 26-kán vették fel ujra a tárgyalás fonalát. Itt a vallás ügyében az kivántatott, hogy a katholikus vallás érdekében biztosítékot nyújtsanak az erdélyi követek.

[1] *Fraknói.* I. 289., 290. l.
[2] *Szilágyi* Erd. orszgy. VII. 443. l.

De ezek azt felelték, hogy e tekintetben magán kérdés intézendő a fejedelemhez, ki sokkal inkább fogja megtartani az egyességet így, mintha oly valamire köteleztetik általok, mire nézve nincs semmi utasításuk.

Augusztus másodikán még tanácskoztak a külön pontok fölött: a tárgyalásokat azonban e napon bezárták s a békeokiratot egymással kicserélték. Megújíttattak az 1615-ki szerződés határozatai. Ezeknek a multban történt megsértésére mindkét fél a feledés fátyolát borítja; de jövőre a békének felzavarása hűtlenségi büntetést von maga után. Erdély megtartja azon határokat, melyekkel Báthory Zsigmond idejében birt. Végre még némely ügyek elintézése végett mindkét fél biztosai Nagy-Károlyban fognak találkozni.[1]

A Nagykárolyban tervezett összejövetel azonban elmaradt, a mennyiben a' magyar biztosok a fejedelem némely követeléseinek elintézését közvetlenül a királyra bizták. Ezek közé tartozott a fejedelmi czím is, mely a katholikus vallás szabadságának biztosításával volt összekötve. E tekintetben a király részletes véleményt kért Pázmánytól. Attól félt ugyanis hogy a közvélemény Bethlennek «princeps» czímét úgy fogná fel, mint «gonosz tetteinek» jutalmát, mint tekintélyének emelését, mi veszélyes következményeket vonhatna maga után.

A részletes véleményt és a végleges királyi választ nem ismerjük; de az bizonyos, hogy Mátyás részéről a nagyszombati egyezség megerősítése elmaradt. A közvélemény ily körülmények között mindinkább hangosabban nyilatkozott az országgyűlés összehívása iránt. A nádor halála, a király beteges volta és örökösének kijelölése nem kis gondot okozott az ország élén álló férfiaknak. Féltek, hogy ha a protestánsok többségre találnak jutni, az uralkodó házra nézve még Magyarország birtoka is kérdésessé tétethetik. Már pedig az, hogy a protestánsok nem csekély számban vannak e hazában és hogy az összetartás ösztöne élénken él kebleikben, világosan kitünt abból, hogy a mindkét protestáns felekezethez

[1] *Fraknói*, Pázm. I. 293. l.

tartozó hívek ezen év nov. 10., 11. és 12-kén a reformatió évszázados emlékét országszerte megünnepelték. Az ország legelőkelőbb családai örömmel vettek részt az evangéliomnak ezen kiváló nagy ünnepén. Oda tartoztak a Thurzók, Battyániak, Perényiek, Bethlenek, Bocskayak, Illésházyak, Rákóczyak, Rhédeiek, Zrinyiek, Nádasdyak, Apponyiak, Tökölyek, Forgáchok és Sennyeiek; továbbá Széchy, Prépostváry, Liszty, Zólyomi, Máriássy, Kapy, Korláth, Pethő, Lorántfy, Török, Károlyi, Kemény, Szirmay, Zay, Ujfalussy, Szentiványi, Bártfai, Haller, Wesselényi, Balassa, Czobor, Nyáry, Révay stb. családok. Ezek ellen nyilt háborút indítani akkor, mikor Erdély trónján egy Bethlen Gábor ült, nem volt tanácsos.

Az 1618-ki pozsonyi országgyűlés.

Márcz. 4-től jul. 4-ig.

I.

A trónöröklés kérdése és a katholicismus. — Az udvar és a protestánsok aggodalmai. — Mátyás sok habozás után 1618. márcz. 4-ére összehivja a rendeket. — A megyék utasításai. — Mátyás helyett Ferdinánd főherczeg jött a gyűlésre.

Minthogy Mátyásnak késő házasságából gyermeke nem volt, nagy gondot okozott az uralkodó családban azon kérdés: ki legyen hát a magyar trón örököse? Ennek tisztábahozatala annál sürgetőbbé vált, mennél inkább hanyatlott Mátyásnak egészsége, s mennél több ok volt félni attól, hogy a trónörökség felett viszály fog kiütni a király halála után.

Nagy szerencsétlenségnek kell jeleznünk azon körülményt, hogy az illető körök katholikus vallási szempontból indultak ki s olyant kerestek a családban, a kinek lelkülete elég kezességet fogna nyujtani arra, hogy az európaszerte megindított ellenreformatiónak hive és hogy a protestantismus kiirtására és Bethlen megbuktatására elég bátor lesz vállalkozni.

A papság e részben mindenütt érvényesíteni akarta befolyását. Pázmány Péter, ki még 1614-ben Rómában járva figyelmezteté a pápát e kérdésre,[1] most kettős buzgalmat fejtett ki, hogy egykori gráczi barátjának, Ferdinánd stájer főherczegnek előkészítse az utat, melyen a magyar trón magaslatáig eljuthasson. A királyi családban azok, a kik az örökösödés rendje szerint következtek volna a trónra, t. i. Mátyásnak öcscsei: Miksa és Albert főherczegek, hajlott korúak és gyermektelenek voltak. Ezért Károly főherczeg fiában, az ifjú Ferdinánd főherczegben történt a megállapodás, mint a kinek már két gyermeke volt és a ki legalkalmasabbnak tűnt fel arra nézve, hogy a katholicismus ügyét erélyesen fogja felkarolni. Erre elég kezességet nyujtott neveltetése és eddigi élete. Mint a jezsuiták ingolstadti iskolájának méltó növendéke, a lorettói Szűz Mária előtt fogadást tett, hogy az eretnekséget mindenütt, a hol csak teheti, kiirtja. Ezen fogadalmát a pápa is megáldotta és hogy ez áldásnak volt foganatja, azt bőven igazolta azon ténynyel, hogy az apai örökségből, jelesül Stajer-Krajna és Karinthia tartományokból a protestánsokat tökéletesen ki is irtotta. Ilyen királyt óhajtottak most a magyar trónra emelni!

Lehet-e csodálkozni, hogy a magyarok között kivált a protestánsok nagy bizalmatlansággal fogadták Ferdinánd jelöltetését? Lehet-e csodálkozni, hogy rémület fogta el azoknak szivét, kik a törvényileg biztosított vallásszabadság ujabb veszélyeztetőjét, esküdt ellenségét látták a magyar trónra emeltetni, épen oly időben, midőn még a Homonnai-féle protestánsellenes mozgalom folyamatban volt!

A közhangulat a lehető legrosszabb volt. Khlesl Menyhért bíbornok és bécsi püspök — a mindenható minister — többször nyilatkozott, hogy a királyválasztásra nézve soha sem voltak oly kedvezőtlenek a viszonyok, mint most; mert szerinte a protestánsok birják az országban a döntő hatalmat. S ezek titkos összeköttetésben állanak a törökkel,

[1] *Fraknói* Pázm. I. Pótlék 618. l.

továbbá Ausztria és Morvaország protestáns rendeivel. [1] Ily körülmények között jul. 15-én kelt levelében oda utasította Khevenhiller grófot, a spanyol udvarnál levő császári követet, hogy katonai s pénzsegélyt eszközöljön ki. «Katonaság nélkül — ugymond — nem tarthatjuk meg a magyar országgyülést. A magyarok ugyanis összeköttetésben lévén a törökkel, megakadályozni szándékoznak a királyválasztást. Azután a magyarok ismét nádort akarnak választani, mi nagy kárára válnék az ausztriai háznak, mely jogait érvényesíthetni és az országot magának biztosíthatni nem fogja, míg a nádori méltóságot meg nem szüntetik. Ez pedig fegyveres erő nélkül nem sikerülhet...» [2] Hasonló nézetben volt Eszterházy Miklós is, a ki 1617. okt. vége felé írta Khleselnek, hogy a magyarok semmiképen sem fogják Ferdinándot királyul elfogadni. «Összeesküvéseket koholnak — mondja — s Pozsonyban gyüléseket tartanak. A katholikusok ellenben egymás között pártokra szakadtak; sokan közülök a protestánsokhoz csatlakoztak. Több királyi tanácsos, köztük Forgách, nem szándékozik megjelenni az országgyülésen. Több egyházi és világi úr az érsek ellen készül fölszólalni s vádat emelni a király ellen, miszerint fogadásait s esküvel erősített igéreteit meg nem tartotta...» [3]

S valóban nagy volt az ingerültség és az elégedetlenség akkor, midőn Mátyás 1617. okt. 10-én Prágában kelt meghivók által azon évi Lucza napjára, vagyis deczember 13-ára Pozsonyba országgyülést hirdetett. S épen ezen kedvezőtlen hangulat miatt mellőzte a meghivókban a trónörökösödés ügyét, s azt csak tiz nappal utóbb a főispánokhoz menesztett királyi leiratban említé az elintézendő tárgyak sorában. Rossz előjel volt a tárgyalásokra nézve az is, hogy

[1] *Hammer.* Khlesels Leben III. Urkundenbuch. 652. sz. 449. l.

[2] U. o. 734. sz. 561. l. Érdekesek e tekintetben azon adatok, melyeket Fraknói közölt Pázm. III. k. 341—350. lapokon, hol a spanyol államtanács jelentése III. Fülöp királyhoz tiszta világításba helyezi a kir. udvar véleményét a magyarokról és azok alkotmányáról.

[3] U. o. 576. l.

e határnap meg nem tartatott és a király nov 28-án kelt leiratában 1618. évi vizkereszt ünnepét, majd ismét ennek meghiusultával deczember 27-én kibocsátott új meghivókban 1618. márcz. 4-két tűzte ki az országgyűlés megnyitásáuak napjául.[1]

Addig is a kormány mindent elkövetett, hogy a magyar főurakat igéretekkel és vesztegetéssel a maga részére nyervén, a közhangulatot megváltoztassa. Khlesel Forgách Zsigmondot hallgattatá el 1500 tallérral; Pázmány pedig valóságos korteskedést űzött a megyékben, mely buzgóságát maga V. Pál pápa is egy külön brevével igyekezett fokozni.[2] Maga Ferdinánd is hálás köszönetet mondott neki fáradozásaiért.[3]

A vármegyék mindjárt az első meghivó után gyűléseket kezdének tartani, a követeknek adandó utasítások elkészítése végett. Abauj még 1617. nov. 16-án, Győrmegye nov. közepén, Nyitra decz. elején[4], Zemplén szintén decz.

[1] *Kovachich*, Vestigia Comitiorum 771., 773. és Supplem. ad vest. Com. III. 370. l. Nevezetes, hogy midőn a második elhalasztó leirat kibocsáttatott, a rendeknek nagy része már Pozsonyban volt. A király Harrach Károlyt küldé hozzájuk, hogy a halasztás okait tudtokra adja. Ennek következtében «az urak mind eloszlának — irja a kassai követ — és a vármegye követei is mind haza menének; ennyi ideig nem akarnak itt hiába heverni, akkor is lészen-e meg, vagy nem, csak az Isten tudja.» Kassai levélt.

[2] *Fraknói*, Pázm. I. 313. s köv. «Nem kételkedik — úgymond a pápa — hogy az érsek a kath. vallás és a közjó iránti buzgóságánál fogva az örökösödési ügy előmozdítására minden erejét fölhasználni fogja. Ezért egyedül arról tudósítja, hogy ő kéri Istent, miszerint adjon erőt az érseknek, hogy szerencsésen végrehajtsa, mit vallásosságától, bölcsességétől és buzgalmától vár.»

[3] *Hammer*, IV. 22., 23. l. 823., 824. sz.

[4] A nyitrai követek utasításában 1617-ben a vallásra vonatkozó második pont így hangzott:

«Liberum Religionis Exercitium iuxta eosdem Wiennenses et Coronationis Articulos in hoc Regno Hungariae partibusque ejus subjectis, in omnibus dominiis, praesidiis, civitatibus, oppidis et villis sponte Religionem acceptantibus, consolidetur atque per neminem impediatur. Et quia hactenus plerisque in locis Augustana Confessio turbata est, templaque adempta, et incolae ad amplectendam aliam

elején választá meg követeit, s adta ki számukra az utasításokat.

Az örökösödési és más köz- és magánjogi kérdések mellett ott volt a vallás ügye is, mely különben is mindig felmerült, valahányszor nádorválasztásról és más főbb tisztviselőkről volt a szó, kiket valláskülönbség nélkül kellett választani.

Zemplénmegye utasításainak 22. és 23-dik pontjaiban az foglaltatott, hogy a megválasztandó új király még trónra lépte előtt biztosítsa mindenkinek a vallás szabad gyakorlatát úgy Magyarországban, mint annak kapcsolt részeiben az 1608-ki pozsonyi vallástörvény értelmében. A követek utasítva voltak oda hatni, hogy az ágostai és helvéthitvallású lelkészek ne állíttassanak a kath. szent székek elé, hanem superitendenseik előtt döntessék el ügyük, a mint azt az 1608-iki első törvényczikk épen az egyenetlenség kikerülése végett rendeli. Mind a római katholikus, mind az ágostai és helvét hitvallású hivek és lelkészek ápolják a kölcsönös szeretetet s egymást sem vagyonában, sem jövedelmében, sem templomaikban, sem személyeikben meg ne sértsék. Az elvett templomokat előbbi birtokosaiknak visszaadják, mások jogainak sérelme nélkül.[1] Alig szükség mondanunk, hogy az ily utasítások adása nem ment zaj és keserű kifakadások nélkül.

Azokat, kik különösen az örökösödést illetőleg szabadabban nyilatkoztak s kiktől tartani lehetett, hogy Ferdinánd megválasztatásában nehézségeket fognak csinálni, a legbefolyásosabb emberek által komolyan megintették, nem egyszer

confessionem, diversis et illicitis atque constitutionibus Regni contrariis modis etiam per vim adigebantur, curabunt domini Ablegati nostri, imo apud reliquos quoque Status et Ordines elaborabunt, ut imposterum quisque reliquatur in suo libero Religionis exercitio, exturbatique in integrum restituantur.» — Orsz. levélt. Acta Diaet. V. ö. Kovachich Gyűjt. U. o.

[1] Zemplénmegyei utasítás 1617-ben, közli *Nagy Gyula*, Tört. Tár 1881. évf. 80—86. l.

megfenyegették.[1] Több vármegyében hatott Pázmány működése; másokban, azt adták utasításul, hogy «több vármegyékkel és regnicolákkal egyetértvén, a dologból a mi legjobb, azt kövessék, szóval meghagyják, hogy ne is contrarioskodjanak.» [2]

Ily előkészületek után márczius első felében összegyülekeztek a rendek, kiknek Mátyás márcz. 15-én tudtul adá, hogy betegsége következtében személyesen meg nem jelenhetvén a gyűlésen, *helyetteséül* a megválasztandó Ferdinánd főherczeget fogja leküldeni; melléje pedig biztosokul Khleselt, Molard Jánost és Ulm Lajost küldi ki, hogy a tárgyalásokat teljhatalommal vezessék.

Ferdinánd márcz. 19-én érkezett Pozsonyba. A főpapoktól környezetten lóháton vonult be a városba. Négy nappal utóbb személyesen nyitotta meg a gyűlést. Latin beszédében kiemelé, hogy miután Mátyás gyengélkedése miatt nem jelenhetett meg, tehát őt nevezé ki helyettesévé. Felhivta a rendeket, hogy engedelmeskedjenek a császár akaratának, ki viszont mindenben eleget kiván tenni kivánságaiknak. A királyi propositiókat Pázmány vette át és miután azokat a kanczellár magyar nyelven is megmagyarázta volna, a rendek nevében az esztergomi érsek mondá el sajnálatát a király távolléte fölött, de egyúttal reményét is kifejezte a felett, hogy Ferdinánd vezetése alatt minden bajok orvosoltatni fognak.

[1] *Forgách* Zs. azt irja Rákóczy Jánosnak Kassáról 1618. febr. 12-éről: «Odafent nagy hire vagyon, hogy a prédikátorokkal gyakorta Conventiculumokat tart, a kiből seditiók következhetnek; ki ha úgy volna, kegyelmed nagy veszedelembe hozhatná magát. Intem azért Klgdet tisztem szerint, hogy Kgld csendességben legyen és semmi zűrzavarra okot ne adjon, hanem az ő fölségéhez való jó hűséget igazán megtartsa és nemzetségének jó hirnevét utoljára meg ne gyalázza és eszébe jusson ama deák versecske: «an nescis longas Regibus esse manus». Annak is nagy hire vagyon, hogy Kgld szólott a vármegyékben, nagy illetlen instructiók adására izgatja az embereket, ha úgy volna, az sem illenék Kgldhez.» *Fraknói* Pázm. I. Pótlék. 622. l.

[2] U. o. *Dóczy* A. levele febr. 20-áról Forgáchhoz.

De a rendeknek nagy része nem táplálta e reményeket. Már a tanácskozások első napjaiban is kitűnt a két egymással szemben álló pártnak vallási szinezete. A protestánsok nem ok nélkül bizalmatlanul nézték az udvar intézkedéseit. A vármegyék óvásképen kijelentették, hogy Ferdinándot a király helyetteséül és országgyűlési biztosúl elismerik ugyan, de csak úgy, ha ő és a vele jött királyi biztosok «magukat mindenben az ország szabadságaihoz, törvényeihez és szokásaihoz, valamint saját utasításaikhoz alkalmazandják s azoktól eltérni egy hajszálnyira sem fognak.»

A királyi propositió tárgyalásánál a protestáns rendek kijelentették, hogy a királyválasztásba mindaddig nem akarnek bocsátkozni, míg kivánataik nem teljesíttetnek. Ilyen kivánatok voltak például, hogy a czímzetes püspökök és apátok az országgyűlésen helyet ne foglaljanak; hogy az egri káptalan, miután az egri püspök nem székel megyéjében, szüntettessék meg. Ezzel szemben a katholikusok szavazataik számát gyarapítani óhajtván, mindezt ellenezték, sőt a bécsi békének azon pontját eltörölni kivánták, mely a jezsuitákat fekvő jószágok birhatásától eltiltotta. [1]

Khlesel bíbornok ármányai és kétszinűsége csak növelte az ingerültséget. Kétséget nem szenved, hogy ha ő nem avatkozik a dologba, könnyebben lehetett volna keresztül menni a királyválasztás kérdésén. Voltak, a kik határozottan kijelentették, hogy vele tárgyalni nem fognak.

Abban, hogy általában választassék-e király, könnyen megegyeztek, de nagy nehézséget okozott azon kérdés, vajjon a király elébb választassék-e, mint a nádor? A királyi biztosok ugyanis a nádorválasztást szerették volna egészen mellőzni, de a többség a nádori méltóságot az alkotmány főbiztosítékául tekintvén, hivatkozással az 1485-ki I. t.-cz.-re, azt kivánta, hogy a királyválasztás megelőzze a nádorválasztást: [2]

[1] *Fraknói*, Pázm. I. 624. l.

[2] A főrendeknek márcz. 26-iki üléséről szóló jegyzéket l. Jászay gyűjt. . . . Kassai követek jelentése.

különben a jelöltre nézve hajlandóknak nyilatkoztak a király akaratát teljesíteni «szabadságaik sérelme nelkül».

Az alsó tábla április elsején állapodott meg, hogy ugyanazon egy napon eszközöltessék elébb a nádor, utána pedig a király választása. A főrendek azonban ebbe nem akartak megegyezni, minek következtében a rendek között éles kifakadások történtek. Némelyek ingerülten mondák: «királyunk van, de nincs nádorunk... készek vagyunk inkább eredmény nélkül szétmenni, ha azonnal nem választatik nádor» Ha valamely főpap e kérdéssel kapcsolatban a kath. vallás érdekeit kezdte emlegetni, azonnal fenyegető hangok emelkedtek, hogy az nem tartozik ide. s a ki azt e kérdéssel összekeveri, azt ki kell dobni az ablakon. A papok erre még daczosabbak lettek és indítványozták, hogy Ferdinándot az alsó ház hozzájárulása nélkül kiáltsák ki királyul. Ettől azonban elállottak és a világiak — bár voltak közöttük, kik a dynastia érdekeit féltették — odavitték a dolgot, hogy miután a király ápril 9-ki leiratában megigérte a szabad királyválasztási jognak külön okmány általi biztosítását, továbbá a nádorjelöltek neveinek a királyválasztás előtti kézbesítését és a sérelmeknek a koronázás előtti orvoslását — végre a rendek beleegyeztek Ferdinánd megválasztatásába.[1]

II.

A kir. diploma feletti viták. — Az «una cum templis» kifejezés indokolása — protestánsok és katholikusok részéről. — A protestánsok óvást tesznek a hozandó vallási törvény ellen.

Most az új király által elfogadandó *hitlevél* szerkesztése foglalta el a rendek figyelmét. Mindenki tudta, hogy itt a sérelmek fel fognak soroltatni, s azoknak orvoslása felett hosszas viták fognak keletkezni. A ravasz Khlesel — ki egy-

[1] Az e tárgyban váltott iratok és okmányok olvashatók Acta Diaetae Posonii 1618. czím alatt Sepsi Laczkó Máté Krónikájában 172—178. l., úgyszintén Katonánál XXIX. 680. s köv. lapokon.

szerre nyolcz főurat biztosított arról, hogy nádorrá fogja segíteni — most is fondorkodott: és a hangulatot látva, Trautson grófnak ápril 20-káról azt irta, hogy a magyarok a sérelmek és feltételek fölött veszekednek és hogy a vallásbeli sérelmekkel gorombán fognak bánni.[1]

Khlesel jól sejtette a nehézségeket. A diploma készítése körül csakugyan a vallás kérdése tett legtöbb bajt; a körül érdeklődtek legtöbben, ugy a gyűlés termeiben, mint azokon kívül.

Hogy a viták oly elkeseredettekké lettek, annak okát abban lehet találni, hogy maga Ferdinánd elég vigyázatlanúl bele ártotta magát a vallási harczba. A pápai követ jelentéseiből tudjuk, hogy ő buzdította a főpapokat a kath. vallási elvek védelmére: ő erőszakolta a királyválasztás feltétlen keresztülvitelét és a katholikusok ezen biztatásokra kijelentették, miszerint a királyt maguk készek megválasztani a prot. rendek hozzájárulása nélkül is.[2]

A követek, mint láttuk, olynemű utasításokkal voltak ellátva, hogy a szabad vallásgyakorlatot a bécsi békekötés értelmében a koronázási hitlevélbe is betétetni kivánják; hogy az elszedett templomok és iskolák adassanak a protestánsoknak vissza; hogy a nép vallása miatt ne zaklattassék, hanem mindenki saját vallása mellett békén hagyassék. Ehhez képest a hitlevél hatodik pontjában azon biztositékot követelték, «hogy a megválasztandó magyar király a két protestáns vallásfelekezet kiküzdött jogait tiszteletben tartsa. A jobbágyokról és a földesúri hatóság alatt álló mezővárosok és falukról nem volt ugyan említés a bécsi béke pontjai közt, de volt az 1608-ki koronázás előtti törvényekben. E szerint a törvény megsértése nélkül azokat nem is lehetett

[1] Jetzund schmieden sie an den gravaminibus und conditionibus, das wird eine neue Wäsch geben... Die Ungarn machten es grob; viel gröber, trage ich Sorge, werden Sie es mit der Religion und andern gravaminibus machen.» — *Hammer*. IV. Urkund. 48. l. 845. sz.

[2] *Fraknói*, Pázm. I. 627. l.

akadályozni vallásuk szabad gyakorlatában; de minthogy *a templomokról* külön intézkedés nem történt, a katholikusok tehát ezt használták fel ürügyül a protestánsok háborgatására. Ugy okoskodtak, hogy a törvény értelmében ugyan szabadon gyakorolhatják vallásukat, de nem szabad nekik katholikus földesúr által épített templomokat elfoglalniok. A földesurak, ha protestánssá lesznek, nem tulajdoníthatják magoknak a templomot mindaddig, míg csak egy katholikus lakos van a helységben. Természetes, hogy ebből igen sok surlódás keletkezett: mert a protestánsok úgy értelmezték a törvényt, hogy templomok nélkül nem gyakorolhatják vallásukat. A hitlevél hatodik pontját tehát így kivánták fogalmazni:

«A vallás ügye a karok és rendek részére, ezeknek és a fiskus jószágain, valamint a magyar véghelyekben is, az ország nyugalma és fönmaradása tekintetéből a bécsi békekötés és a koronázás előtti törvény értelmében maradjon szabad és sértetlen; úgy tudniillik, hogy a vallás gyakorlata mind a zászlósoknak, főuraknak és nemeseknek, mind a szab. kir. városoknak saját és a fiskus jószágain, továbbá az ország véghelyeiben, valamint a mezővárosok és falvakban is mindazoknak, kik azt önként elfogadni kivánják, a *templomokkal együtt* — una cum templis — mindenhol szabad legyen; a jelenleg uralkodó felségnek, okmányilag tett őszinte és jóakaró magyarázatja értelmében. És senki bármely osztályhoz s állapothoz tartozzék, a vallás szabad gyakorlatában és a templomokban sem ő felsége, sem bármely földesúr által semmiképen és semmi ürügy alatt ne zavartassék.»

E méltányos javaslat ellen azonban a kath. papság erélyesen felszólalt s azt jogosulatlannak nyilvánította. Soha sem fogadta el a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó törvényeknek azon értelmét, melyet azoknak a protestánsok tulajdonítottak. A törvényben tett minden engedményt kétségbe vontak és csak a záradékot a kath vallás sérelmét hangoztatták.

A protestánsok *«Rationes Evangelicorum»* [1] czímű iratban indokolták kivánataikat. Elmondják ebben, hogy az 1608. törvényczikkben, melyben a szabad vallásgyakorlat biztosíttatik, a templomok szabad használatának joga is értetik, miután a vallás nyilvánosan leginkább templomokban gyakoroltatik. Hivatkoznak azon szokásra és gyakorlatra, hogy a bécsi béke előtt és után a templomoknak is használatában voltak, — különben a katholikusok értelmezése szerint egy templomuk sem lehetne. Elmondják, hogy Mátyás okmánya a bécsi békekötésnek vallási czikkét ugy magyarázza, hogy a szabad vallás gyakorlatában a templomoknak használata benfoglaltatik; s ugyanezen értelemben szól a csehek és osztrákok által, a bécsi okmány kiállítása után adott biztosítás. De nemcsak azt törekedtek ezen iratban kimutatni, hogy kivánatuk jogosult, hanem azt is, hogy ezen kivánatuk nem sérti a földes urak kegyúri jogait sem. A jogot épen nem semmisíti meg, csak korlátozza; valamint azon törvények, melyek a jobbágyoknak földesuraik iránti tartozását szabályozzák, a földesúri jogokat nem semmisítik meg, hanem csak korlátozzák. Tekintetbe kell venni továbbá, hogy a jobbágyok között sem hiányzanak olyanok, kik inkább szenvednének vértanui halált, mielőtt elpártolnának hitüktől. A protestánsok nem kivánnak semmi ujat, csak biztosítani iparkodnak jogaikat, miket a katholikusok kétségbe vonnak. Azon három föltétel között, melytől a rendek Ferdinánd megválasztatását függővé tették, legfontosabb az, melyben biztosíttatni kivánnak, hogy senki vallásában és templomaiban zavartatni nem fog. Fölemlegetik a vallás ügye miatt nemrég támadt zavarokat, melyeknek megujulását ki kellene kerülni; hivatkoznak a követek utasításaira, melyek azt követelik, hogy a hitlevélben a templomok szabad használhatása biztosíttassék; végre kiemelik, «hogy minden rendbeli Statusoknak egy fejedelem alatt és egy országban lakván, s mind kicsiny és nagy egy szabadság elvén, nem volna illendő, hogy egyiknek avagy másik-

[1] Egykorú másolata megvan Zemplénmegye levéltárában.

nak circa Religionem nagyobb avagy kisebb szabadsága volna. Mi azért, úgy mint Evangélikus Status, nem kivánunk többet magunknak vindicalni, csak annyit, a mennyit a római katholikusoknak; azért ők sem kivánhatják azt, hogy ő nekik több praerogativájuk legyen.»

Ezen méltányos és igazságos kivánatok ellen a katholikus rendek keményen kikeltek; s Pázmány vezetése és sugalmazása folytán rögtön megkisérlették a protestánsok indokolását hamis következtetésekkel és egyoldalú törvénymagyarázatokkal kiforgatni. Tagadják, hogy a vallás szabad gyakorlata templomok birását föltételezi. Mátyás magyarázó oklevelét — melyre a protestánsok hivatkoznak — a katholikusok mindig érvénytelennek tartották; mert országos törvények értelmében csak azon rendeletek birnak jogérvénynyel, melyek koronás királytól származnak. De különben is ezen okmány a katholikusok felfogásának kedvez, a mennyiben a bécsi békekötés első czikkét magyarázza s *csak* azokra vonatkozhatik, kiket a bécsi első czikk illet. Már pedig — mondák ők — ez utóbbi *egyedül* a főuraknak, nemeseknek, sz. k. városoknak, véghelyek őrhadainak és kiváltságos mezővárosoknak engedé a vallás szabad gyakorlatát, nem pedig a jobbágyoknak. Elismerik ugyan, hogy az 1608-ki I. törvényczikk a vallás szabad gyakorlatának jogát kiterjeszti a jobbágyokra is, de a *templomok használatáról* nem tesz említést, s így azoknak a templomokra jogot nem ad. A földesúr felette áll a jobbágynak, méltányosabb tehát a templomokat inkább az uraknak, mint a jobbágyoknak engedni; a jobbágyok azon földön, melyet művelnek, semmiféle joggal nem birnak; semmi másra nem tarthatnak igényt, mint munkájok bérére. A föld a földesúr tulajdona. Ha tehát a földdarab sem a jobbágyé, melyen háza áll, mikép követelhetni részükre a templomokat? A régibb törvények a jobbágyoknak sohasem engedtek jogot a templomokra. Ezt a protestánsok eljárása is bizonyítja. Ha ugyanis a régibb törvények a jobbágyoknak ily jogot biztosítanak, miért nincsennek megelégedve azokkal, miért kivánnak ujakat? Végül kijelentik, hogy az a legnagyobb

igazságtalanság, midőn a protestánsok a katholikusokat akaratjuk ellenére, a kegyúri joguktól megfosztani igyekeznek.[1]

Látnivaló, hogy a katholikus rendek czáfolata mindig az ő vallásuk *előjogait* biztosító törvényekre való hivatkozásból áll s hogy a protestánsok jogait kereken kétségbe vonják s még Mátyás biztosító okmányát is érvénytelennek nyilvánítják. Fősúlyt fektetnek a patronátusi jogra, melyre nézve eleinte Ferdinánd is azon nézetben volt, hogy nem tartható fenn a vallás szabadságát biztosító törvényekkel szemben. De Pázmány csakhamar megnyugtatta lelkiismeretét s oly elméletet állított fel a patronus földesurak jogáról, mely hazánkban már a XIII. században lett hevesen megtámadva és megsemmisítve, mely szerint t. i. a patronus földesúr szabadon rendelkezhetik a tulajdonában álló egyházak javai és jövedelmei felett, szabadon nevezi ki és teszi le a papi személyeket.[2] Ferdinánd és az akkori kath. párt

[1] Falsae motuum originis refutatio. *Katona* XXIX. 744. l.

[2] Pázmány azt irta Ferdinándnak. «hogy a protestánsoknak törvényileg biztosított szabad vallásgyakorlat a patronus földesúr jogait érintetlenül hagyja. Az idevágó törvényekből és engedményekből korántsem lehet következtetésképen levezetni, annál kevésbé határozottan megállapítottnak tekinteni, hogy patronus földesuraknak nem lenne szabad községeik templomait a haeretikusok elől elzárni, a predikátorokat azokból kizárni és helyettök a kath. parochusokat behelyezni. Sőt ellenkezőleg a patronus-földesurak jogosítvák a protestáns predikátorok kizárásával a kath. papokat behelyezni és az egyház összes jövedelmeit, még azt is, a mit a jobbágyok a parochusnak fizetni szoktak, a kath. pap javára biztosítani; és pedig azon okból, mert a jobbágyok hazai törvényeink szerint, uruk földjén munkájok jutalmán kívül semmi más joggal nem birnak. (Verbőczy H. K. III. 30. §. 7.) Annál kevésbé birhatnak patronusi joggal az egyházak felett. Mivel pedig a patronusi jog a földesurakat illeti és nem a jobbágyokat, a predikátorok kiűzésére való jogosítvány is a földesurat illeti. V. ö. Timon Ákos, A párbér Magyarországon 101—103. lapokon. Pázmány irata ezen czím alatt: Considerationes quid juris competit Dnis terrestribus Catholicis patronis non obstante eo, quod acatholicis publicum exercitium sit permissum? Eszterg. primatialis levéltárban. Ugy látszik, hogy csakugyan az 1618-ki év van helyesen ráirva az

elfogadták ezen veszedelmes és az ország átkává lett elméletet, mely századokon át lehetetlenné tette az egymással küzdő felek kibékítését.

Most is ezen veszélyes elmélet ellen harczoltak a protestáns rendek. A katholikusok és protestánsok nyakasan ragaszkodtak nézeteikhez s öt napon át elkeseredetten harczoltak egymás ellen. [1]

A katholikusok többségben voltak s így könnyen elbántak ellenfeleikkel; s mivel a politikai láthatáron sem mutatkoztak még a 30 éves háború vészeit magában hordozó fekete felhők, ismételten a legkeményebb és elbizottabb szavakban tiltakoztak a protestánsok követelései ellen. «Inkább hagyják el jobbágyaim falvaikat — mondá Pázmány — s pusztuljanak el ezek: de megengedni nem fogom, hogy azok. kegyúri jogainak sérelmével elfoglalják a templomokat.» Tudván, hogy szavait a többség helyeselni fogja, még tovább ment s avval fenyegetőzött, hogy a katholikusok által épített prot. templomokat el kell szedni azoktól: különösen a kassai templomra nézve megjegyzé, miszerint azt nem lehet tűrni, hogy azon templom, melyet katholikus királyok építettek, a katholikusok századokon át birtak, de melyet a zavarok alatt protestánsok foglaltak el, azok kezei közt maradjon. Annál inkább, mivel a sz. k. városokban a legfőbb kegyúri jog a királyt illeti.

Ily körülmények között a protestánsok belátták, hogy ez idő szerint ügyük diadalát el nem érhetik, magánértekezletekben tanakodtak a teendők felett. Elhatározták, hogy

okmányra, mert e kérdés ezen évben tárgyaltatott érdemileg az országgyűlésen.

[1] Mely dologról való disputatiónak öt napja vagyon, melyből mi következzék, csak Istenünk tudja......? A katholikusok és evangélikusok között fölötte nagy differentia és discussió vagyon és erre nézve minekünk szabad városok követének a kath. papi és úri rendnél semmi gratiánk nincsen, és náluk nem kedves személyünk; de azzal semmit nem gondolván, követjük ama mondást: «melius est obedire Deo, quam hominibus». A kassai követek máj. 5. A városi levéltárban.

tovább küzdeni nem fognak, mert a Pázmány által vezetett s Ferdinándtól támogatott kath. többség által mindenben leszavaztatnak, hanem ünnepélyes *óvást* tesznek a hozandó törvény ellen s azzal haza térnek eredménytelenül.

A királyi biztosok erre megdöbbentek. Lehetetlen volt be nem látniok, hogy a prot. rendek ily eljárása által a királyválasztás, melyet annyira sürgettek, elhalasztatnék, mi ismét károsan hatna vissza az ország egyéb ügyeire is. Ezért kérték őket, hogy álljanak el szándékuktól, inkább a katholikus rendek is szelídebben fognak velök beszélni s elfogadják a Mátyás alatt alkotott czikkeket valódi értelmökben; csak azt kivánják, hogy ebből a katholikus vallás sérelme ne következzék. A katholikus főurak közül is sokan békítő hangon beszéltek velök s kérték, hogy jogos és méltányos kivánataikat azon alkalommal adják elő, midőn az országos sérelmek fognak tárgyaltatni. De voltak olyanok is, a kik minden áron botrányt akartak előidézni. Ilyen volt Frangepán horvát bán, ki oly sértő kifejezéseket használt a protestánsok ellen, hogy azért ki akarták dobni a teremből. Csakis a higgadtabb evangélikusok akadályozták meg a botrányt, midőn a bán felugorva helyéről, harsányan kiáltá, hogy lépjenek elő, a kik őt kidobni akarják. A főpapok más úton kivánták a protestáns rendeket engedékenységre birni. Szakadást akartak előidézni az ágostai és helvét hitvallású rendek között. De ezek ezúttal összetartottak. Ösztönszerűleg érezték, hogy szakadás esetében még nagyobb veszélybe döntenék ügyüket.[1]

[1] Undt gehen zwar die Pontificii darauff, dass sie gerne zwischen Uns Evangelischen, d. i. Lutherischen eines, undt calvinischen andern theils eis schisma undt Scission oder trennung machen wollen, damit Ihre vota dessto grösser, undt was sie begeren, wirklich erlangen mögen. Aber zue den Zeytt die Lutherischen der calvinischen treyen beystand bedürftig, ein Theil das Andere in keinen Weg nit lassen kan, sonsten mentschlich davon zue reden, wir die Kirchen undt endtlich das Exercitium Religionis selbst in toto verlieren möchten. Das Gott gnediglich verhietten wolle. — Lőcsei követek jelentése máj. 4-kéről. Városi lev.

Az alatt a király is türelmetlenül várta a vita befejezését. Tanácsosai által megizente a rendeknek, hogy ne disputáljanak. Ha vannak sérelmeik, adják elő akkor, ha a gravaminákra kerül a sor. Most siessenek az új király megválasztásával. [1]

A protestánsok végre csakugyan engedtek. Nem lévén kilátásuk arra, hogy kivánságaikat érvényesíthessék, ügyüket jobb időkre halasztották el. Most pediglen Forgách Zsigmond előtt letették ünnepélyes óvásukat. Kijelentik ebben, hogy habár a hitlevélnek a vallásról szóló pontjából az *«una cum templis»* kifejezés kihagyásában, a királyi tekintély iránti hódolatból és a kiküldött biztosok azon intése következtében, nehogy a további viták miatt a királyválasztás és más közügyek elodáztassanak, megegyeztek: mindazonáltal nem akarnak eltérni sem a bécsi békekötésnek, sem az 1806-ki országgyülésnek a vallás szabad gyakorlatát biztosító czikkeitől; hanem azon magyarázat szerint kivánják azokat érteni, melyet II. Mátyás király, mint főherczeg 1606. szept. 25-én kelt oklevelében adott. És ha őket bárki azon törvények által biztosított jogaikban sérteni fogná, önvédelmükről kellőképen fognak gondoskodni. [2]

[1] *Lászay* okmgyüjt. Máj. 5-kéről szóló feljegyzés. Nemz. Muz.

[2] Protestatio Haereticorum contra Catholicos Anno 1618. máj. 5. Acta Diaet. Orsz. lev. A nádornak erről szóló bizonyságlevele szerint: «Solenniter protestantur, quod ab Articulis super libero Exerticio Relligionis tam tempore pacificatione Viennensi, quam et post ante coronationem modernae Majestati Caesar. atque Reg. emanatis, quos reali continuoque usu confirmassent, et in quo perstitissent ac etiam de presenti persisterent, nullatenus recedere vel eosdem in dubium vocare, sed iuxta genuinam sinceramque et benignam praetitulatae Suae Majestatis Caes. et Reg. explicationem Dipplomate suo Vienna die vigesima quinta Sept. Anno Millesimo Sexcentesimo Sexto emanato confirmatam, eodem quo Sua Mtas atque Regia sensu, utpote author et plenipotentiarius praenominatae pacificationis Viennensi accepit eosdem intelligere, iisque etiam modis omnibus inherere vollent. Ac si per quempiam contra tenorem praescriptorum Articulorum turbarentur, suis ipsos non de futuros juribus uti hoc nomine palam protestati essent ac manifeste. Qua quidem solenni prostestatione per prasensitos Status et

A következés — fájdalom — nagyon is keményen éreztette az «una cum templis» kimaradásának káros voltát; mert e miatt igen sok honfinak vére áztatta a különben is sokat ázott magyar hantokat.

III.

A katholikusok ellenóvása. — A hitlevél hatodik pontja. — A jezsuiták ügye újra szóba hozatik. — A királyválasztás után Forgách Zs. nádorrá választatik. — A protestánsok és katholikusok sérelmei.

A protestáns rendek határozott hangú óvástétele megtette hatását.

A katholikus rendek, mintha csak előre sejtették volna, hogy a jövő országgyűléseken ez ügy bizonyosan a protestánsok javára fog eldőlni, ellensúlyozásul rögtön siettek ellenóvásukat megtenni, nehogy az utókor előtt legyőzetteknek tünjenek fel. Azon régi elvükhöz, hogy más felekezetek javára semmiben sem kell megegyezni, a legnagyobb szivóssággal ragaszkodtak. Méltányosság ellenében elsőbbséget, igazság ellenében előjogokat, törvény ellenében a katholicismus régiségét állították s a protestantismust, mint újat, mint eretnekséget, jogosulatlannak, a papi rendre nézve sérelmesnek hirdették. A békekötésekről azt szerették mondogatni, hogy azok érvénytelenek, mert a főpapság nem adta beleegyezését. Régibb ellenmondásaihoz most is ragaszkodik.

Ellenóvásukban kijelentették ugyanis, hogy mivel az ágostai és helvét hitvallású összes rendek sokáig azon működtek, hogy a vallásügyben a bécsi békekötésben és az 1608. évben hozott törvényekhez új záradékok, jelesül pedig ezen kifejezés «ac Templis» adassék, miből úgy a kegyúri jogra, valamint a főpapok és főurakra nézve sérelem támadna, a

Ordines Evangelicos modo praemisso facta. iisdem literas sibi protestatorias a nobis authentice Jurium Status Evangelici futuram ad cautelam necessarios dari postularunt. Supra qua protestatione iisdem presentes literas nostras protestationales extradandas duximus atque concedendas.

parasztoknak pedig, kiknek az ország törvénye értelmében földjük nem, csak munkabérök lehet, oly jogot nyernének, melylyel eddig nem birtak: ennélfogva a kath. főpapok, főurak és az összes rendek ezt semmiképen el nem fogadhatják. Minthogy a protestánsok az e felett folytatott tanácskozások alkalmával azon kifejezést «ac Templis» a törvénybe iktatni nem birván, e miatt protestatiót nyujtottak be; ennélfogva a katholikusok is hasonlót cselekesznek; és pedig ekképen: Ámbár a bécsi békekötés és az 1608. országgyülés alkalmával a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvények nem a katholikus, hanem a protestáns rendek kivánatára hozattak; mégis épen ezek *semmisítik meg* azokat új hozzáadások, változások által.

Hogy a kath. rendek a templomok ügyében sem kegyúri, sem egyéb földesúri jogaiknak sérelmét szenvedni nem akarják; daczára bármily szőrszálhasogatásoknak, a szokás s gyakorlatra való hivatkozásnak, titkos okleveleknek, vagy a törvényczikkek erőltetett magyarázásának. Soha a kath. rendek oly nyilatkozatokat vagy ajánlatokat nem tettek, melyek alapján a jogaik ellen intézett sérelmek igazolhatók lennének.

A kath. rendek mindazon a vállásügyre vonatkozó rendelkezésekben, melyek eddig hozattak vagy hozatni fognak, *alattomban* értetni kivánják a záradékot, miszerint azokhoz csak a kath. vallás s következőleg az *egyházi rend sérelme nélkül* adják megegyezésüket. Az oly rendelkezések ellen, melyek ily sérelmet foglalnak magukban, a katholikusok tiltakoztak, s azokat mint érvényteleneket, el nem fogadták.

Az egyházi rend mindazon óvásokat és ellenmondásokat, melyek a Bocskay-mozgalmak idejétől kezdve tétettek. a jelen és jövő időkre nézve is érvényeseknek nyilatkoztatja. *És ha valaha elmult időkben történt, vagy jövőben megtörténnék, hogy nyilvános tárgyalások határozatai közé a vallás dolgában valami igtattatnék a más felekezetűek javára, azt ugy kellene tekinteni, mint mi az egyházi rend akaratja nélkül s ellenére történt.*

Végre valahányszor egyháziak a nyilvános politikai ügyek tárgyalásában részt vettek, vagy részt venni fognak, *nem volt és nem is lesz szándékuk soha a más felekezetekre vonatkozó javaslatok előterjesztését megengedni* vagy követelni; részvételük egyedül politikai ügyekre szorítkozik.[1]

Evvel a viták egyelőre megszüntek s a hitlevél hatodik pontja ily szerkezetben lőn elfogadva: «A vallás ügye, a rendek s a korona javain és a véghelyeken, az ország békességének föntartása kedvéért, a bécsi békekötés s a koronázás előtti törvénykönyv rendeletei értelmében maradjon szabad és sértetlen. Ugy tudniillik, hogy vallásuk szabad gyakorlatának jogával birjanak a zászlósok, főurak, nemesek és összes rendek saját és a korona jószágain, a véghelyek őrhadai és azon mezővárosok meg helységek, melyek azt szabadon elfogadják. És senki vallásának szabad gyakorlatában sem ő felsége, sem a földesurak által ne háborgattassék.»[2] Az «una cum templis» kifejezés tehát kimaradt.

A hitlevél többi pontjain nehézség nélkül haladtak át, mindenben egyetértettek a rendek, csak a *jezsuiták* kérdése került ismét roppant küzdelembe.

Tudni való, hogy a jezsuiták az 1608-ki országos törvény által el voltak tiltva fekvő jószágok birhatásától. Ők azonban e törvényt kijátszották azáltal, hogy az elszedett birtokok jövedelmeit titokban élvezték, sőt oly jövedelemmel rendelkeztek, hogy a nagyszombati collegium felállításán kívül vesztegetésekre is jutott pénz. Pázmány még 1610-ben mindent elkövetett, hogy a törvény ellenére megtartsa a rend birtokait titokban. Igy például Kolcsvát, Tamásfalvát, Arnótfalvát, a liszkai három szőlőt, a lőcsei házat, melyek a jezsuiták birtokában voltak, a jezsuita lelkű Pethe Lászlóra, kamarai elnökre ruházta,[3] hogy addig annak neve alatt élvezhessék, míg ujra kiküzdhetik a jogot, hogy nyiltan is birhassák. Azon-

[1] Katona XXIX. 737. l.
[2] Katona XXIX. 722. és 737. l.
[3] *Fraknói*. Pázmány P. 78. l.

kivül több erőszakosságot követtek el s titokban annál nagyobb buzgalmat fejtettek ki a protestánsok üldözésében.

Épen nem lehet csodálkozni, hogy a protestánsok, kik a jezsuiták törvénytelen üzelmeit jól ismerték, azt kivánták, hogy necsak a javaktól fosztassanak meg *igazán*, hanem, hogy az országból is örökre számüzessenek, mint a honpolgárok nyugalmának felzavarói. De bármily fontos okokkal támogatták a protestánsok kivánatukat, a jezsuiták oly férfiaktól pártfogoltatva, minő volt Pázmány, Khlesl s maga a leendő király Ferdinánd, e kérdésben is diadalmaskodtak. Midőn a törvényre hivatkoztak, feleletül azt nyerték: «mi is mutathatunk föl törvényt, mely Luther és Kálvin követőit máglyára itéli.» Ily okoskodás ellen nem tartották érdemesnek a további küzdelmet. Várták a jobb jövőt, melyben több ereje lesz az igazság szavának, mint most.

A király nem volt megelégedve az országgyülés lassú működésével; rossz néven vette, hogy a rendek az új királytól a sérelmek orvoslását sürgetik, miáltal még az uralkodó király jogkörébe való avatkozásra kényszerítik. Aggodalmai azonban szétoszlottak. Végre valahára a hitlevél,[1] s miután Ferdinánd az országgyülés által elébe terjesztett feltételeket elfogadta s különösen a sérelmeket, kormánya kezdetén minden más előtt orvosolni igérte volna, május 15-én megerősíttetett,[2] a választás megtörtént, az ünnepélyes királyválasztás után következett a nádor választása. Forgách Zsigmond, Erdődy Tamás, Battyány Ferencz és Török István közül az első lett a nádor.

Ferdinánd máj. 17-én előterjesztette a királyi másodelőadásokat; de a rendek, hivatkozván királyi igéretére, mindenek előtt a sérelmek orvoslását sürgették. Két napon át, u. m. máj. 18. és 19-én a sérelmek összeirásával foglalkoztak a rendek s azokat 46 pontban terjesztették elő a

[1] Katona XXIX. 727—734.

[2] Diploma Assecuratorium Regiae Majestatis super Articulis sibi propositio observandis... Posonii 15. May. Anno Domini 1618. Orsz. levéltár.

királynak.[1] Legtöbb vitára ezúttal is a vallási sérelmek adtak alkalmat, miket a megyék követei — utasításaikhoz képest — első helyen kivánták tárgyalni. Mind a protestánsoknak, mind a katholikusoknak voltak sérelmeik.

A protestáns követek panaszt emeltek, hogy a törvénybiztosította szabad vallásgyakorlatukban akadályoztatnak, a mennyiben a győri erősségben a protestáns katonák akadályoztatnak hitök szerinti isteni tiszteletükben s a várfalakon kivül csak szabad ég alatt szabad imádniok az istent: hogy az 1608. VII. t.-cz. daczára sem szüntek meg a szentszékek visszaélései. Felhozták, hogy míg a superintendensek hatásköre és tekintélye csorbíttatik és aláásatik, addig másfelől a kath. főpapok közül sokan túlterjesztik hatalmukat s olyanok is részt vesznek az országgyülésben, kik az országban sem székhelylyel, sem javakkal nem birnak. Követi utasításaiknál fogva tehát azt kivánják, hogy az ily főpapok a káptalanoktól elváltan külön ne szavazhassanak. Sérelemnek említik végre azt is, hogy a jezsuiták az 1608. VIII. t.-cz. ellenére, bár fekvő javak birásától eltiltattak, mégis mások közvetítése által alattomban élvezik a turóczi prépostságot s annak jövedelmeit veszélyes czélokra fordítják. Nehogy tehát az ország világos törvényei továbbra tán más irányban kijátszassanak, kivánták, hogy a jezsuita rend — mint legtöbb bajnak okozója — az országból kizárassék.[2]

A katholikusok viszont sérelemnek mondák azt, hogy joghatóságuk, javaik és kegyúri jogaik megszoríttattak. A két fél közt oly nagy volt a véleménykülönbség, hogy a viták egész máj. 23-ig elhúzódtak. Ekkor — mint Fraknói mondja — engedtek mind a két részről s a vallási sérelmeket foglaló

[1] Acta Diaetae 65. 95—138 könyv. Dallos naplója. — Jászay okm. gy.

[2] Dallos naplója 21. május Sunt perlecta gravamina primo Ultradanubiorum partium, secundo Cisdanubiorum et Superiorum partium simul inter quorum gravamina primum locum habuerunt, qui de religione erant, erectione tribunalis Superintendentum, de ablationibus templorum, de jesuitis etc.

iratokat a gyűlés szine előtt széttépték s határozatba ment, hogy ezúttal egyedül a politikai sérelmek tárgyaltassanak. De a protestánsok ennek daczára is szilárdul ragaszkodtak azon követelésükhöz, hogy a kath. szentszékek protestánsok felett ne biráskodhassanak és hogy a jezsuiták számüzessenek. Május 27-én az elsőre nézve oly módosítást tettek. hogy a szentszékek, a házassági ügyek kivételével, minden ügyeket kénytelenek legyenek a protestánsokhoz áttenni; aratás idején szüneteljenek; csekélyebb jelentőségű ügyekben ne idézzék meg a feleket; protestáns lelkészek ne köteleztessenek előttök megjelenni. A másodikra nézve felhozták, hogy a jezsuitáknak nem lett volna szabad Nagyszombatban collegiumot állítaniok, hogy azok az ország békéjét folyvást felzavarják, hogy az ő behozataluk előtt a rendek közt mindig egyetértés volt, azóta pedig csak meghasonlás tapasztalható.

Ez ellen a katholikus szónokok azt hozták fel, hogy épen a «*prédikátorok*» bejövetele óta van visszavonás; hivatkoztak Németországra, Angliára és Erdélyre, mintha itt is nem épenúgy jezsuiták garázdálkodtak volna, mint minálunk. Mivel titkon nagy jövedelmekkel rendelkeztek s ennek következtében ingyen oktathatták a gyermekeket, azért volt meglehetős sok tanítványuk. E tekintetben gúnyosan azt válaszolták a protestánsoknak: «kövessék a jezsuiták példáját a ti tanáraitok is, mondjanak le ők is minden jutalomról, talán reábirhatjátok a katholikusokat, hogy gyermekeiket a jezsuita iskolából kivezetvén, a ti tanáraitokhoz küldjék». Igen természetes, hogy ily okoskodások ellen az anyagi forrásokban szűkölködő protestánsoknak sikerrel harczolniok nem lehetett. Kénytelenek voltak követelésüktől ezúttal elállani; s mikor a kath. rendek a szentszékre vonatkozó törvény módosítására hajlandóknak mutatkoztak, [1] máj. 25-én

[1] A szentszékről való gravament a nemes vármegyékkel együtt a gravaminák közé irván, mivelhogy a nemességnek is erről volt queremoniájuk; de a papi rend ezeknek magukat opponálván és ezek-

a sérelmek — a vallásiak kivételével — fölterjesztettek. Azonban a királynak sok kifogása volt a fölirat ellen s így csak június végén egyezett meg tökéletesen a rendekkel.

IV.

Az ausztriai protestáns rendek közbenjárásért folyamodnak. — Jesseniust, a csehek küldöttét, Forgách letartóztatja. — A kedélyek mindinkább felháboríttatnak. — A vallásügyi törvényczikk. — A gyűlés vége.

A fentebb vázolt országgyűlési tárgyalások alatt kiütvén a cseh háború, a szomszéd szövetséges tartományok rendei részint levelekben, részint követek által kerestek segélyt a magyaroknál.

Május végén Pozsonyba érkeztek az ausztriai protestáns rendek követei, a kik Bécsben még febr. 13-án nyert audientia alkalmával hiába nyujtották be a császárnak sérelmeik megszüntetése iránti kérelmüket. Most a magyarok közbenjárásához folyamodtak. Természetes, hogy sem a király, sem a nádor, sem Khlesel bibornok nem szivesen látták őket Pozsonyban. Úgy tekintették őket, mint nyugtalan ellenfeleket, a kik a kormány régi terveit meghiusítani akarják; a kik, ha a magyar rendek többségét megnyerhetik, veszélyeztetik vagy legalább is elodázhatják Ferdinánd megkoronáztatását. Ezért mindent elkövettek arra nézve, hogy fellépésöket mind a rendeknél, mind az udvarnál lehetőleg ellensúlyozzák. Sok akadálygördítés után azonban a követek jún. 11-én mégis meghallgattattak. Szóbeli előadás után átnyujtották azon terjedelmes emlékiratukat, melyben az 1609. óta szenvedett sérelmeik és az 1610-ben Thurzó György nádor által kieszközölt s vallásszabadságot biztosító

kel együtt a kath. status, semmiképen nem engedték, hogy a több gravaminák közül legyen, hanem ezt is nagynehezen, két egész nap eről azokkal contendálván, az articulusok irására halasztották, és hogy erről is articulus legyen azt végezte az ország. Kassa város követei máj. 25-kéről.

császári leirat ellen elkövetett erőszakosságok felsoroltatnak. Kimutatják ebben, hogy a császár aláirásával és pecsétével ellátott vallási decretumnak egyetlen egy pontja sem tartatik meg a katholikusok által; hogy annak tartalma nem közöltetett kellő ünnepélyességgel az illető hatóságokkal, minélfogva azt a törvényszékek nem is tartják kötelező erejűnek. Kérik tehát a császárt, hogy mindenekelőtt azon decretum ünnepélyesen kihirdettessék. Áttérve a részletekre, egyes példák felhozásával kimutatják, hogy az 1610-ki határozatok figyelembe se vétetnek. Kérelmüket tehát abban foglalják össze, hogy sérelmeiket ő felsége, adott szavához képest, minél elébb megorvosolni kegyeskedjék. [1]

A magyar rendek még élénken emlékeztek azon bécsi 1610-ki országgyülésre, melyen Thurzó György, Magyarország nádora, mint meghivott közbenjáró, a bécsi udvar ármányaival szemben kieszközölte, úgyszólván kierőszakolta a vallásszabadságot biztositó határozatot. Ezért készséggel vetették magokat közbe az osztrák protestánsok sérelmeinek orvoslásáért. Június 18-kára elkészitették közbenjáró kérelmüket a királyhoz, melyet aztán egy küldöttség vitt át Bécsbe Mátyásnak. Ez június 24-én történt.

Mátyás röviden csak azt válaszolta, hogy ámbár ő már az ausztriai rendeknek kiadta határozatát, de minthogy a benyujtott sérelmi iratban vizsgálatot igénylő magánügyek is előfordulnak, méltányossági tekintetből elfogadja a magyarok közbenjárását és annak idején közölni fogja velök is határozatát.

Ugyanezen időtájban jött Pozsonyba Jessenius, a csehországi protestáns rendek küldötte. Ennek is az volt a feladata, hogy a csehek és magyarok közt létezett szövetség megujitását szorgalmazza és a felmerült erőszakos esetekkel szemben a közös védelem módját megállapitsa. Ugyanis nem volt titok, hogy a magyar király sereget kiván küldeni a csehek ellen. Ezt kivánta Jessenius mindenekelőtt megakadá-

[1] Raupach, Evang. Oesterr. IV. 344. l.

lyozni azáltal, hogy a magyar rendeket e sereg visszatartására és egy küldöttségnek Prágába való menesztésére akarta birni.

A nádor ezt lázításnak vette s Jesseniust letartóztatta azon ürügy alatt, hogy a nádorhoz szóló megbizó levelét nem tudta előmutatni. Jessenius hiába hivatkozott arra, hogy azon időben, mikor a cseh rendek őt Pozsonyba küldötték, Magyarországnak nádora nem volt; azt meg épen nem sejtette, hogy Forgách fog megválasztatni s ekként hozzá czímzett levelet nem is hozhatott. A nádor jelentést tett erről a királynak, addig is szigorú őrizet alá helyezvén a csehek küldöttét. Ez természetesen a legnagyobb mértékben felizgatta kedélyét azoknak, a kik a csehek szövetségét épségben tartani kivánták. A nádor eljárását erőszakosnak mondották és midőn a törvények szerkesztésére került a sor, a vallásügyi pontnál ujra kitört a szenvedélyek vihara. Éles kifakadások történtek különösen a jezsuiták ellen, kik, mintha a reájok vonatkozó törvény nem is léteznék, széltiben garázdálkodtak, dús jövedelmeket húzván a törvény által tiltott birtokokról. Természetes, hogy ezeknek védelmezői hasonló szemrehányásokat tettek a protestánsoknak; sőt — a mint Fraknói mondja — olyanok is találtattak, kik a jezsuitákat fegyverrel is készek voltak megvédelmezni.

Végre a vallásról szóló törvényczikk, mely elég jellemzően a törvénykönyv utolsó (77-dik) czikkét képezi, röviden a következő szavakban nyert kifejezést:

«Vallás ügyére nézve az 1608. évi koronázás előtt kiadott 1. czikkely megújíttatik.»

Ekként ezen országgyűlés — miután Ferdinánd július első napján Pázmány által Magyarország királyául megkoronáztatott volna — a protestánsokra nézve egészen eredménytelen maradt és midőn július 4-én szétoszlott, a jezsuiták kivételével mindenki aggodalommal nézett a jövő felé.

Erdélyi gyűlések 1618- és 1619-ben.

I.

Az 1618-ki kolozsvári országgyűlés.

(Okt. 4—21)

Bethlen fellép a zsidózó felekezet ellen. — A rendek hálával fogadják ezt; — és szigorú törvényeket alkotnak a bevett vallásokon kívül keletkező új felekezetek ellen.

A magyarországi legújabb események, az országgyűléseken nyilatkozó közhangulat, a mindinkább ingerültebbé váló kifakadások egy perczig sem engedtek kétkedni a felett, hogy bekövetkezett az igazhitűség igényeinek harcza és az erőssé, nagygyá növekedett protestantismusra Európaszerte újra a megpróbáltatás nehéz napjai következtek be.

Semmi sem árthatott neki annyira, mint a belső meghasonlás. Semmi sem használtatott fel ellene oly eredményesen, mint a katholikusok részéről gyakran hangoztatott azon állítás, hogy szabadosságra és féktelenségre vezet. Bethlen Gábor ezt a gyanúsítást nem akarta eltűrni és az októberi kolozsvári országgyűlésen határozottan az orthodox protestáns egyház jövőjét kivánta biztosítani, midőn az úgynevezett zsidózó felekezet ellen föllépett.

A mivel hajdan Dávid Ferencz idejében az unitáriusokat gyanusítgatták, hogy a Krisztus istenségének tagadásával visszamennek a zsidó vallásra, azt kezdették szemére hányni újra a protestantismusnak. Látszólag volt is ennek némi alapja, a mennyiben a meggyőződés szabadságának örve alatt sokan túlmentek a kellő határon és a reformatió igaz szellemétől eltérve a zsidóság eszmekörébe csaptak át. Ezek között legkiválóbb alak volt Péchy Simon, a fejedelem hű embere, korlátnoka, a ki tudományos képzettségével, hivatalos tekintélyével és kellemes modorával nagy hatással volt környezetére. Családi viszonyainál fogva — férje lévén Kornis

Farkas leányának, Judithnak — összeköttetésben állott Erdély legelőkelőbb családaival.

Szemlélődő természeténél fogva sokat foglalkozott a vallás kérdéseivel, a dogmák különbségeivel és a külső szertartásoknak mérlegeléseivel. A saját hitfelekezete számára vallásos énekeket irt, mi kétségtelenül nagy befolyással volt a zsidózó felekezet «eretnek» tanainak terjedésére.

Bethlen, a türelmes és szabadelvű fejedelem, nem sokat látszott törődni hiveinek vallásos meggyőződésével. Soha Péchynek szemrehányásokat nem tett. De midőn egyfelől tapasztalta, hogy sokan már a kereszténységnek lényegét kezdik megtámadni; midőn tapasztalta, hogy II. Ferdinánd és katholikus hivei ebből fegyvert kovácsolnak a reformatió és általában a protestantismus ellen; midőn nem lehetett többé kétség a felett, hogy a sokféle vallás miatt a külföldön valóságos veszély fenyegeti országát és fejedelmi tekintélyét: akkor fellépett és az összejött országos rendek előtt «a hamis isteni tiszteletnek és sectának exstirpálását» ajánlotta.

A rendek nagy hálával fogadták a fejedelemnek előterjesztéseit. Istentől áldást kivánnak fejére azon fáradhatatlan tevékenységeért, melyet a béke fentartása és a vallás érdekében kifejtett. Ez utóbbi ügyben tett előterjesztését szóról szóra elfogadván, az első törvényczikkben ekképen foglalták össze:

1. «Mivelhogy penig kegyelmes urunk Nagyságod minden üdőben lévő dicséretes fejedelmeknek nyomdokát követvén, minden külső felette szükséges és súlyos, reánk való szorgalmatos vigyázása és gondviselése között legelsőben az úristennek szent tiszteletit akarta véghez vinni, abban való abususokat corrigálni és istennek boszuságára s ellenünk méltán felgerjedett haragjára találtatott innovatiókat szegény hazánkban tollálni: tetszett elsőben, hogy Nagyságod arról közinkben külön és kiváltképen küldött propositióját ez mostani articulusainknak seriesében de verbo ad verbum inseráltatnók, melyből nemkülönben mint egy tükörből az Nagyságod istenhez való tiszteletinek zelusa minden keresz-

tyén országoknál kitetszenék. Mely Nagyságod propositiója így következik:

Propositio illustrissimo domini principis contra Judaizantes sive Sabbatarios et alios extra receptas confessiones novam in Transylvania sectam profitentes.

Az mindenható úristen lévén minden birodalmoknak főauthora, a kiket ő felsége jó voltából fejedelmi méltóságra emel, és egyéb emberek közzül maga nevezetit is nekik adja, istennek nevezvén őket, mindazok valamennyivel méltóságosbakká tétetnek egyéb embereknél, annyival nagyobb zelussal, háladatossággal tartoznak istennek szolgálni az ő nagy áldásáért. Nem mutathatják penig semmi nagyobb dologban háladatosságokat és istenhez való engedelmes voltokat inkább meg, mint ha az istennek szentséges nevét, igaz tiszteletit, ki őket ily nagy méltósággal koronázta meg minden emberek felett, ők is teljes erejek szerint oltalmazzák és terjesztik. Az kik az istennek kedves népének szent fejedelmi közül erről az ő kötelességekről hálaadó szívvel megemlékezvén, az istennek szent igaz tiszteletit és törvényit oltalmazták, az hamis istenitiszteleteket birodalmokból kitisztították, azoknak birodalmokat ő felsége is boldoggá és békességessé tötte: ellenben penig a kik háladatlanok lévén ebbeli tisztekben el nem jártak, birodalmok is csak zűrzavar volt, életeknek is gyakrabban tragicus exitussa következett.

Mi is azért fejedelmi állapotunkat isten nagy áldásának ismervén és vallván lenni, minden gondjaink közt főbb, elsőbb és legszükségesebbnek tartjuk birodalmunkban az isten tiszteletinek igazán való oltalmazását és az recepta religiókon kívül való hamis isteni tiszteletnek és sectáknak exstirpálását. Támadtanak és igen kezdettenek szaporodni bizonyos részeiben birodalmunknak az recepta religiókon kívül való secták, úgymint az Judeismus, és ahhoz hasonló káromkodások, kiknek ily könnyen való elhallgatásáért istennek rettenetes büntetését várhatjuk fejünkre mindnyájan, az mint ennek jeleit szemeinkkel látjuk. Mi azért efféle istenkáromló sectáknak birodalmunkból való kitisztitásában fejedelmi tisz-

tünk szerint procedálni akarván, mindazáltal Kegyelmeteknek elsőben akartuk hirré adni, intvén szeretettel, velünk együtt istenhez való zelusát megmutatván, ezen gyűlésünkben szorgalmatosan keresse ki afféle sectáknak autorit, promotorit, fautorival együtt, és büntetlen ne szenvedjük, sőt a régi királyok decretumai szerint Kegyelmetek is végezzen oly móddal erővel, hogy ha kik publice avagy privatim, akár tanitók, akár egyéb rendek, az recepta religiókon kívül való sectákban találtatnak, most és ennekutána is minden kedvezés nélkül büntetődjenek mind személyekben, mind javakban. És az Kegyelmetek végezése legyen perpetuum decretum, hogy az felséges Istennek így méltán felgerjedett haragját mitigálhassuk; külső országokban is felőlünk az sokféle vallások miatt költ gyalázatos hirünk nevünk aboleáltassék. Az istenét elsőben így megadván, annak utánna Kegyelmetek is boldogúl fordíthatja elméjét egyéb előtte álló szükséges dolgok felől való végezésre.

Mely Nagyságod kegyelmes propositióját minden részében egész országul oly igaznak és méltónak itéltük, hogy annak véghezviteléből az úristennek szegény megromlott hazánkhoz nagy jóvoltát és kegyelmét, elhalgatásából penig és véghez nem viteléből nem egyebet, hanem méltó boszúállását és tovább való romlásunkat bizonyosan várhatjuk.

Végeztük azért országul, communibus votis et suffragiis, pro perpetuo et nunquam tollendo decreto, hogy valakik ez országban akár tanító, akár minémű renden való emberek legyenek, kik az recepta religiókon kívül való haeresiseket követnének, hogyha azok ez jövendő karácson napjáig a die promulgationis presentium articulorum arra az religióra, az melyből exorbitáltatnak, avagy akármelyikre az recepta religiók közül nem convertálnak, az olyanokat urunk ő Nagysága directora által citáltatván, és legitime unico tantum termino convincáltatván, iuxta contenta decreti minden kedvezés nélkül megbüntesse ő Nagysága mind

magokat, mind peniglen azoknak patronusit, promotorit és fautorit.»[1]

Ezen törvény, bármily szigorú volt, úgy látszik, nem hajtatott végre. Czélja tulajdonképen az volt, hogy a külföld előtt a féktelen szabadosság vádját elhárítsa magától. Péchy Simon ezután is korlátnok, s mint ilyen, a fejedelem bizalmas embere maradt.

II.

Az 1619-iki fejérvári országgyűlés.

(Máj. 5.)

Bethlen a valláserkölcsi életre nagy súlyt fektet.—A rendek templombajárást, ünnepszentelést ajánlanak, a rossz életet tilalmazzák.

Bethlen nemcsak a vallási, hanem az erkölcsi szabadosságnak is ellensége volt. Úgy volt meggyőződve, hogy a vallás jóságának és tisztaságának legerősebb bizonyítékát az erkölcs tisztasága képezi. Ezért a vallást érintő társadalmi bűnöket, jelesül a paráznaságot és káromkodást, mely különösen az előkelő körökben elharapódzott, kivánta megszüntetni. Ezt pedig leginkább az által vélte elérhetni, ha a nép a templomjárásra buzdíttatik, ha az ünnepek megszenteltetnek s vasárnapokon minden zajos mulatság elkerültetik és az elöljárók e részben kellő szigort fejtenek ki.

Mihez képest fejedelmi propositiója szerint a rendek három pontban foglalták össze azon határozatokat, melyek törvény erejére emelve hivatva voltak a sülyedt erkölcsöket megjavítani. A törvény szavai ekképen hangzanak:

1. Minden egyéb világi külső állapotoknak igazgatása előtt penig, mivel az úristennek sok rendbeli ostorát és fenyegető csapásit látjuk és halljuk mind itt magunk között, s mind a szomszéd országokon, Felséged kegyelmes inté-

[1] A kolozsvári országgyűlés törvényei. *Szilágyi* S. VII. 487—489. l. *Veszely* K. I. 246—248. l.

séből is igen javaljuk, hogy az egyházi rendeknek jó intéseket a poenitentiatartásról mindenütt szorgalmatosan megfogadják, és mentől nagyobb buzgósággal az isteni szolgálatban, könyörgések és imádságoknak templomokban celebrálásában, józan és ártatlan élet mellett, minden rendek előljárjanak, és életeknek, erkölcsöknek jobbításával az isten felhuzott haragját engesztelni igyekezzenek. E mellett az innepek megszentelése kivántatik úgy, hogy az nevezetes főünnepek és az vasárnapok megillettessenek (azaz megtartassanak); se maga, se szolgája, se jobbágya azokon a napokon az dologra ne kényszerítessenek. Menyegzők se egyéb lakodalmok akkor ne celebráltassanak, utra is senki ne induljon, hanem ha bizonyos elmulhatatlan ok kényszerítené; sőt ekkor sehun praedikatió végéig a vásárok meg ne szabadítassanak. se bort sehun délesti predikatió végéig ne áruljanak. Valakik penig ez ellen cselekesznek, nemes emberen hat forintot, paraszt emberen két forintot dúljanak az ispánok a vármegyéken, a székelységen az királybirák. Mely pénznek harmadrészét magoknak tartván, a két részét pedig számán hagyják és adják azon városokon, falukon lévő egyházfiaknak kezekbe, mely jövedelmecskéből tartozzék azon város és falu az templomokat és scholákat megépítteni. Semmi külső profánus ususra sub amissione capitis et omnium bonorum ne merészeljenek abból az atyafiak se semmi rend költeni. Egyházfiakat pedig minden városokon és falukon igen hiteles jó lelkiismeretű zálogos embereket constituáljanak, az kik miatt kárt abból az faluk, városok ne valljanak.

2. Az lélekkel való éktelen szitkozódás is mivel ilyen szörnyen eláradott, noha elég constitutió vagyon eddig is felőlle, mindazonáltal látván, hogy az emberek attól meg nem szűnnek, végeztük, hogy mindenütt igen megtiltassanak, minden rendek között. És hogy inkább elszokhassanak rólla, nemes ember valamennyiszer elmondja, egy-egy forintot vegyenek tőlle, szolgát és paraszt embert az kézi kalodába tegyenek, és délig ott tartassék: ha pedig meg akarja magát

váltani, huszonöt-öt pénzzel válthassa ki toties quoties elmondja. Mely dolgokra minden városokon, falukon a bírák esküdt polgárival együtt viseljenek szorgalmatos gondot, és személyválogatás kedvezés nélkül minden rendeken exigálják. Az nemes embereken viceispánok és királybirák exequálják, de tartozzanak a falus bírák hitek szerént erre számot tartani és az ispánoknak megmondani. Urak, főemberek, magok becsületiért tartozzanak lelkek kötelessége alatt minden alatta valókkal ezt a végezést megtartani, és az feljül megírt büntetést exequáltatni, és oda, az hova rendelletett, convertálni.

3. Noha minden cégéres vétkekben szántszándékkal élő emberek felől végeztünk egynehányszor, hogy megbüntettessenek: de hallatlan panaszkodások sok helyeken, hogy meg nem büntettetnek, vagy ha büntettetnek is, nem az istennek törvénye sem az ország végezése szerint lenne büntetések, hanem csak birsággal, fizetéssel, menekednének meg. Végeztük azért most is ujabban, hogy minden afféle vétkekben élő emberek, úgy mint: gyilkos, házasságtörő, isten nevét szidalmazó, tolvaj, orv, bűbájos, és több efféléhez hasonló, az tisztviselőktől személyválogatás és kedvezés nélkül, az bűnöknek szörnyű volta szerént, valamit érdemelnek, megbüntettessenek, és bírsággal sehun tisztek vesztése alatt vétkeseket meg ne szabadíthassanak. Az nőtelen személyek [1] is pedig ne birsággal, hanem vesszőzéssel büntettessenek, és annak utánna az ecclesiát tartozzanak megkövetni. Ha pediglen az olyanok egymást elvészik, meg ne vesstőztessenek, hanem az ecclesiát tartozzanak megkövetni.» [2]

Ezen szigorú erkölcsi törvények által Bethlen az erdélyi egész társadalmat meg akarta javítani. Elődjének, a feslett életű Báthori Gábornak példája iszonyú rombolásokat tett;

[1] Azaz vadházasságban élők.

[2] *Szilágyi* S. Erdélyi orszgy. VII. 512—513. lap. *Veszely,* I. 248—250. l.

[3] *Szilágyi* S. VI

a házasságról igen laza fogalmai lettek az embereknek. Az 1614-iki medgyesi országgyűlés Imreffinének szigorú büntetése által [3] segíteni akart a bajon, de nem sikerült. Most ismét Báthory Anna, elébb Bánfy Dénesné majd Jósika Zsigmondné okozott országos botrányt szeretőivel, kiket «elbűvölt». Bethlen az ilyenek iránt szigorú volt; a kicsapongó uri nőket erővel is férjeikhez vitette vissza, és hogy e baj tovább ne terjedhessen, hogy az erkölcsök sülyedésének elejét vegye, hozatta a fent idézett törvényt.

HARMADIK FEJEZET.

II. FERDINAND TRÓNRALÉPTÉTŐL A NIKOLSBURGI BÉKÉIG.

1619—1622.

Az 1619-ki pozsonyi országgyűlés.

Máj. 26-tól aug. 13-ig.

I.

Mátyás a cseh háború kitörésekor elhalván, II. Ferdinánd veszi át a kormányt. — Ez máj. 26-ára összehívja a rendeket. — A megyék és városok utasításai. — A csehek, morvák és osztrákok kérelmei.

A míg Magyarországon a protestáns vallás szabadsága ellen elkövetett sérelmek miatt viharos országgyűlés folyt; a míg Erdély fejedelme a vallási és erkölcsi szabadosság meggátlásán fáradozott: addig Csehországban vallási üldözés miatt oly háború támadt, mely a szenvedélyek felzaklatása következtében harmincz évig pusztította egész Németországot. A jezsuiták ott is ugyanazt a politikát követték, melyet hazánkban. Szövetkeztek a világi hatalommal, hogy a lelki üdvöt rákényszerítsék az evangyéliomhoz ragaszkodó cseh atyafiakra. A császári tanácsosok rendelkezésökre állottak. Megtiltották a protestáns jobbágyoknak katholikus földesurak jószágain templomokat építeni, — épen úgy, mint Magyarországon. Az épülőfélben levő braunai protestáns templomot lerombolták, a készen álló klostergrabit pedig becsukták. Sőt az is megtörtént, hogy némely katholikus urak, hivatkozással földesúri jogaikra, protestáns alattvalóikat kutyákkal kergették

a katholikus misére. A vérháborító jelenetek fegyvert adtak gr. Thurn Henrik kezébe. A hozzácsatlakozott protestánsok megtámadták az üldözés főokozóit Prágában; felkeresték a császár tanácsosait a várpalotában és a tanácsterem ablakain keresztül kidobálták őket a sánczokba máj. 23-án. Az ország ügyeinek vezetésére 30 tagból álló bizottmányt neveztek ki, mely sereget gyűjtött s a jezsuitákat az országból kiűzte.

Ezen forradalmi események ideje alatt a beteges Mátyás meghalt, máj 20-án s utódja II. Ferdinánd, átvette a kormány gyeplőjét akkor, midőn a szenvedély megfékezésére a legnagyobb szükség lett volna. De ő épen nem volt alkalmas arra, hogy a háborgó kedélyeket lecsillapítsa. Ismeretes elvei, összeköttetései, makacs és vakbuzgó természete, már eddig is rémülettel töltötte bé a protestáns lakosság kebelét. Kétszeresen nagy volt a rémület most, midőn a végletekre kész ezen vakbuzgóság a császári és királyi teljhatalommal egyesült. Ő egy oly tervet vitt a trónra — mondja Horváth Mihály katholikus püspök —, mely miatt egész uralkodásának idejét vérengző háborúk töltötték be. E terv, melynek végrehajtását 1600-ban, midőn Stájerország kormányát átvette, Lorettóban ünnepélyes esküvel fogadta [1] s melyet azon tartományban idő folytával minden nehézségek daczára végre is hajtott, nem vala más, mint: *hogy a római katholikus vallást az evangelikus felekezetek romjain hajdani uralmára emelje fel.* Ferdinánd lelke ezen eszmétől annyira át volt hatva, hogy nem kételkedett annak mindent alávetni, érette szintúgy a maga nyugalmát, mint népei boldogságát, jólétét feláldozni. Többször hallák tőle bizodalmasabb emberei ama nyilatkozatot, «hogy kész volna pallos alatt végezni életét, ha vérével az eretnekséget eltörülhetné s a katholikus egyház kebelébe minden alattvalóit visszaterelhetné». Ugyanily szellemű ember volt — mint fentebb láttuk — Pázmány is,

[1] Hasonló fogadalmat tett 1621-ben Csehországra, 1629-ben pedig Magyarországra nézve Mária-Czellben. Guil. Lamormain: Ferdinand II. Virtutes. Vienn 1638. Sporner: Univers. Lustra I. 60. Horváth M. Magyarország tört. III. k. 517 l.

kiről az egykorú Sepsi Laczkó Máté azt irja, miszerint «a püspökökkel és prépostokkal tartott tanácsban azt svadeálja vala, hogy immár nem kell tovább halasztani az eretnekek kigyomlálását, *mert jobb, ha az országot a farkasok és a rókák lakják, hogy nem mint az eretnekek*».[1] Ezt helyeselték a többi püspökök is. S midőn szavazáskor Pethő Ferenczre, a jászai prépostra jutott a sor, ezt mondá: «Ime jó uraim! mind azt mondja kegyelmetek, hogy jobb, ha az eretnekek lakóhelyeit farkasok és rókák lakják, de bizony igen félek azon, hogy valamiképen a mi lakóhelyeink ne legyenek farkasoknak és rókáknak barlangivá». Ezt hallván az érsek, Pázmány Péter, mondá: «La a gyermek la! Pethő Ferencz mivel álmodozik!» És mindnyájan csúfolják és nevetik vala.[2]

Ily körülmények között, mit lehetett egyebet várni annál, a mi bekövetkezett? A szivek rejtekében ellenséges indulat honolt; az eddig legalább színleg visszatartott fanatikus szenvedély egész valójában kitört és a jövőnek láthatárán a kitörendő vihar sötét felhői emelkedtek, mely pusztulással fenyegették Európa összes keresztyén tartományait.

A múlt 1618-ki pozsonyi országgyűlésről hazatért katholikus főurak, bízva az uj király támogatásában, megkezdték az üldözést. Homonnai György elvette a terebesi protestáns parochia földjét. Allagi Menyhért a pácini és karcsai templomokat foglalta el. Dóczy András a nyirbátoriakat üldözé.

[1] Ezen nyilatkozata Pázmánynak — habár más szavakkal — több azon kori okmányokban is olvasható. Borsos Tamás az erdélyi fejedelem konstantinápolyi ügynöke 1619. szept. 4-én tudósítá urát, hogy Szokoly György hadnagy, mint fültanú beszélé neki Pázmány ezen nyilatkozatát: «No magyarok! Láttam minden szándéktokat, intentumotokat, de meglátjátok, hogy a mit elkezdtünk, véghez is viszszük; *mert inkább akarom azt, hogy Magyarországnak a helyét farkasok, vadak, madarak lakják s erdő nőjje fel, hogy nem a mi elkezdett dolgunk véghez nem menne.*» Frankl megkisérlette e vádat elhárítani a hatalmas érsek fejéről, de sikertelenül. L. Pázmány I. 379. s. k. l. *Dudik* Forschungen in Schweden 304. l.

[2] Sepsi Laczkó Máté Krón. Erd. T. A. III. 193. l.

Kendy István Boldogkőben dühöngött, a kálvinistákat ebhitüeknek nevezvén.

Igy folyt az üldözés munkája, midőn Ferdinánd nem szivesen ugyan, de mégis összehívta a magyar rendeket máj. 26-ára Pozsonyba, hogy az ügyek vezetését tényleg a kezébe vegye.

Ezen országgyülés összehívása annál nagyobb jelentőséggel birt, mert a «lázadó» csehek s velök a morva és ausztriai protestáns rendek a magyar elégületlenekkel összeköttetésben állottak s félni lehetett, hogy az általános ingerültség közepette a magyarok is hajlandók lesznek fegyverrel üdvözölni az uj királyt. Gróf Thurn már Bécs felé vonult; a pozsonyi út veszélyessé vált; senki sem tudta, hogy mit hoz a következő nap. Ezen bizonytalanság kényelmetlen hatása alatt Ferdinánd nagyon szerette volna a már kijelölt országgyülést elnapolni s ezen szándékát közölte is a nádorral.

De a régi magyar törvények és saját koronázási esküje arra kötelezték őt, hogy trónralépése után hat hónap alatt tartozik összehívni az országgyülést s orvosolni a sérelmeket. Eleinte a nádor maga is habozott. De mivel az ország hangulata igen ingerült volt s valóban attól lehetett tartani, hogy lázadás tör ki, mégis azt tanácsolta a királynak, hogy az országgyülést ne halaszsza későbbre, sőt mihamarébb személyesen nyissa meg azt; mert félő, hogy a rendek, támaszkodva a legujabb 1618-ki 56-ik czikkre őt — a nádort — fogják fölhívni az országgyülés megtartására. Egyszersmind kérdést tett a királynál, hogy mi tevő legyen, ha az említett eset bekövetkeznék, «*mert az ország törvényeitől el nem térhet*». A nádor ezen fölterjesztése elkésett, mert a király *elhalasztó* irata már le volt küldve. Igy még egy előterjesztést kellett tennie a király előtt,[1] melyben komolyan figyelmezteti őt azon veszélyekre, melyek a hazát mind a törökök, mind a csehek részéről fenyegeti. Végre a király engedett, elhalasztó rendeletét visszavette és mivel ő az ellenséges hadak miatt

[1] Forgách a királynak, máj. 5. Prot. Palat.

Pozsonyba nem jöhetett, a nádorra bízta a gyűlés megnyitását.

* * *

Most a megyékben élénk viták fejlődtek ki a felett, hogy mily utasításokat adjanak a követeknek. Mindenütt volt panasz, mindenütt a sérelmek orvoslását követelték, tudván, hogy az ország boldogsága és hatalma máskép nem érhető el. Minthogy pedig legtöbb sérelem a vallási törvények nyilt megszegéséből eredett, ezért különösen a felvidéki megyék, utasításaikban a vallás szabad gyakorlatának biztosítását követelték.

Az elébbi országgyülés történelménél láttuk, hogy a leghevesebb viták a törvény félremagyarázása, a templomok használata felett a védúri jognak hamis felfogása, a jezsuiták garázdálkodása és számüzetése fölött folytak. A protestánsok akkor semmit nem vihettek ki. Most tehát ujra megujították követeléseiket. Barsmegye utasítá követeit, hogy igyekezzenek az ország javát előmozdítani, «tartsák magokat szorosan az uj király diplomájához és a bécsi békekötés pontjainak teljesítését, különösen a jezsuiták számüzésére nézve, szorgalmazzák». Minthogy pedig különösen az érseki jószágokon, bizonyos Bélavári nevű érseki tisztviselő sok sérelmet követett el, azok összeszedésére egy választmány küldetett ki, mely aztán azokból készítse az utasítást. — Trencsénmegye hasonlókép komoly figyelembe kivánja vétetni az ország helyzetét s követeit oda utasítá, hogy azon legyenek, miszerint a király Csehországot és a hozzátartozó tartományokat a zavarok lecsillapítása után vegye birtokba. Biztosítani kell a vallás szabad gyakorlatát; ki kell mondani, hogy minden felekezet szabadon használhatja templomát és alkalmazhatja lelkészeit. A bécsi békekötés azon záradéka, mely annyi bajnak lett okozója s mely a protestáns felekezeteknek «a katholikus vallás sérelme nélkül» enged szabadságot, módosíttassék. A katholikusoknak jövőben ne legyen szabad egyházi javadalmakat és templomokat visszakövetelni vagy elfoglalni kegyúri vagy földesúri jogok alapján. Sürgetik, hogy II. Mátyás-

nak a templomok használatáról kiadott rendeletét igtassák a törvénykönyvbe. Ha pedig a király kivánná, hogy magyar hadak küldessenek a csehek vagy más szövetséges tartományok ellen, azt semmiképen meg ne engedjék. Hasonló szellemű volt Zólyom[1] és más megyék, valamit a szabad kir. városok utasítása is.

Lőcse város követeinek, jelesül Graff Lőrincznek és Wolff Jánosnak, utasításul volt adva többek között az is, hogy a cseh szövetséget pártolván, arra törekedjenek, miszerint a kitört háború lecsillapíttassék, nehogy annak szikrái a szomszéd tartományokban is tüzet támaszszanak. Különösen meghagyatik pedig a követeknek, hogy a csehek ellen semmiképen hadat ne engedjenek kivinni, nehogy ez által okot szolgáltassanak a töröknek beavatkozásra. Emlékezzenek meg a rendek arról: mily nagy veszedelem és kár háramlott ez országra a hussiták korában is, midőn vallásuk elnyomása és üldözése által fegyverfogásra kényszerítették a cseheket. Most is hasonló történik és hasonló veszedelem származhatik, ha ellenök hadat engedünk.

A szövetséges osztrák protestáns rendek kivánságát a magyarok segítsége iránt illő figyelembe kell venni. A törökkel és az erdélyiekkel jó barátságot kell tartani s annak megsértésére semmi okot nem szolgáltatni. A fegyveres népet bent kell tartani az országban. A bécsi békekötést erősítse meg ő felsége s annak pontjai a törvénybe iktattassanak. Hasonlót kivánnak a koronázás előtt elfogadott hitlevélre nézve is.

Ezen utasításokból látni, hogy az ország közhangulata ingerült és hogy a megyék és városok teljesen felfogták a veszélyt, mely a hazát a vallásüldözés miatt támadt cseh háború miatt fenyegeti.

Ferdinánd kedvetlenül fogadta a megyékből érkező híreket s azon törte a fejét, hogy miként lehetne a zajosnak igérkező magyar országgyűlést elnapolni.

[1] Eszterházy M. nádor élete I. 53. l.

II.

A magyar rendek küldöttsége a csehekhez. — Pázmány tanácsa a királyhoz. — A szövetséges morva-osztrák rendek közbenjárásért folyamodnak. — A magyarok felhívására adott királyi válasz rossz vért csinál.

Az alatt, míg a szövetséges tartományok rendei a magyar rendeket és a nádort megnyerni iparkodtak, a csehek győzelmesen nyomultak elő Magyarország felé, mi ismét zavarba hozta a királyt: de azért az országgyűlés megtartását junius első napjaiban elrendelte és a csehekhez küldöttséget menesztett.

A jun. 7-én tartott ülésben a király által ajánlott közfelkelés eszméje megbukott: mert a rendek nem akartak szövetségeseik ellen fegyvert fogni. De a küldöttség menesztésébe annál szivesebben beleegyeztek a rendek, mivel a béke fentartására magok a csehek is felhívták őket. A küldöttség feje Thurzó Szaniszló szepesi főispán volt; tagjai pedig: Balázsfy Tamás bosniai püspök, Chernel István, Amade István, Keresy János, Székely Balázs és Szeleczky Jakab. E küldöttségnek előbb a királyhoz kellett mennie.

Pázmány még az nap értesíté Ferdinándot, hogy a rendek követséget küldenek hozzája a végett, hogy a csehekkel való békét helyreállítani kegyeskedjék. De ez — ugymond — csak ürügy arra, hogy a csehekkel és morvákkal kötött szövetséget megerősíthessék és azokkal együtt a királyt a sérelmek orvoslására kényszerítsék. És ha e sérelmek igazak lennének, ám hagyján; de olyanok, mint a vallási sérelmek, melyek szerint a szentirásban találják azt, a mi nekik tetszik és mindabban sértve érzik magokat, a mi nem az ő nézetük szerint történik.

Ezért azt tanácsolja a királynak, adja válaszul a rendeknek, hogy a békétől nem idegen: de a béke feltételeiről addig nem tanácskozhatik, míg a cseh katonaság Ausztria határaiból ki nem vonul. Ezt eszközöljék ki a magyar küldöttek. Ha a csehek ezt meg nem teszik, akkor intse meg

a rendeket és a nádort, hogy közfelkelést hirdessenek ellenök. Ekként ő felsége nem lesz felelős a bajokért.

E tanácsot a király elfogadta s jun. 15-éről szóló leiratában közölte elhatározását az országgyűléssel; de a rendek mégis elküldötték követeiket a csehekhez, mire az ausztriai rendek által is felhivattak, különösen a vallásegyenlőség behozatalának szempontjából.[1]

Ugyanezen időtájban — jun. 13-án — jött Pozsonyba Tiffenbach Frigyes báró, a morvaországi rendek követe; úgyszintén Stahrenberg János felső-ausztriai, Thonrädel András, Starzer Zachariás és Fleischmann Máté alsó-ausztriaia evangélikus rendek követei is, hogy a magyar rendek közbenjárását, régibb szövetségük megújítását s a magyar hadak visszahívását kieszközölhessék.

Tudják ők, hogy nem a magyarok, hanem ő felsége a király küldött ellenök hadat; mindazonáltal szükségesnek látják kijelenteni, hogy ők sem a király tekintélyét sérteni, sem a rendek akaratát korlátozni nem akarják, de mivel a megkötött szövetséget szentnek és sérthetlennek tartják s

[1] Es wirdt auch durch diese Confoederation — mondják az ausztriai rendek — nichts anders gesucht, alss das die Catholischen nicht mehr undt nicht weniger sein sollen als die Ewangelischen, und hergegen die Ewangelischen nitt mehr unnd nitt weniger sein sollen, als die Catholischen, sondern beede Religions verwandte, ieder inn seinem Standt inn gleichen vernehmben, zue gleichen politischen hohen unndt niedrigen Officien, digniteten Ehren unnd Würden ahngenomben, befürdert, gewürdigt, und erhebt werden, welche Confoederation inn allen göttlichen geistlichen unnd weltlichen Rechten fundiret, unnd hoffentlichen ein solche heilige gemeine Confoederation, die Löbliche hungarischen Landts Stände ausszuschlagen kein ursach haben, unnd wo das wieder verhoffen geschah der schaden ratione der hülffen, so sie bishero ausz denen Confoederirten Ländern wieder den Erbfeindt Christlichen nahmbens gehabt haben, noch haben unnd inns künftig vielmehr hierausz haben khönnen am maisten zue entgelten unnd zu empfinden hetten, welches sie Ihnen billich zue herzen nehmben sollen, weil das Königreich Hungern, ausser dieses Königreich unnd Länder hülff unnd assistenz gegen den Türkischen macht beharrlich nicht sufficirent sein khönnen. — *Jássay* okm. gy.

annak érvényét a király halála sem semmisíti meg; mivel továbbá Ferdinánd király a múlt 1618-ki országgyűlésen máj. 15-én ezen czikket: «Csehországgal és más tartományokkal, valamint Erdélylyel megkötött szövetség a bécsi békekötés és az 1609-ki 42. t.-cz. értelmében érvényben marad» aláirta és elfogadta: mindenki láthatja, hogy a határaikon megjelent katonaság embertelen pusztításai megsértik nemcsak a jó szomszédságot, hanem a szent szövetséget is. Ki ne látná, hogy ő velük, kik a békét mindenkor elébe tették a háborúnak, kik okot a harczra nem adtak, azok, a kiket a szövetség vallása kötelez, igen rosszul bánnak el?

Ha tehát a magyar rendek fentartják a szövetséget, ne tűrjék, hogy azt a béke megzavarói megrontsák; hívják vissza a magyar vezérek alatt levő hadsereget és ne engedjék, hogy bárki is büntetlenül megháboríthassa a kölcsönös barátságot és az uniót. Erre nézve a királyhoz is folyamodni fognak.[1]

Folyamodtak is: de mihelyest folyamodásuk felérkezett, azonnal ott volt ellensúlyozóul Pázmánynak jun. 20-ról kelt levele, melyben tanácsolja a királynak, ne engedje a szövetséget, hanem a magyarokat, osztrákokat, cseheket és morvákat követküldésre hívja fel a Bécsben tárgyalandó békekötésre s ezáltal mutassa ki a béke iránti jó hajlamát. Tanácsolja azt is, hogy ő felsége a török és cseh mozgalmak miatt minél elébb oszlassa el a magyar országgyűlést.[2]

Ez azonban nem történt meg. Ferdinánd nem tartotta tanácsosnak az országgyűlés eloszlatását, minek kétségen kívül azon színezete lett volna, hogy a magyarok panaszait sem akarja meghallgatni. De különben is a magyar rendek éppen jun. 20-ról kérték meg őt külön feliratban, hogy jöjjön le személyesen az ország gyűlésére, vagy ha nem jöhet, lássa el a nádort teljhatalommal a gyűlés vezetésére, küldjön követet a portára.[3]

[1] Jászay gyűjt. 1619. orszgy. 23. l.

[2] Jászay gyűjt.

[3] U. o. — Bethlen, ki ekkor Fogarasban volt, jun. 13-án felvilágosítást kért Rhedey Ferencztől arra nézve, hogy a király megjött-e

A király jun. 22-én és 24-én három leiratot küldött az országgyűléshez, melyekben megengedi, hogy a rendek a csehekkel megkezdhessék a békealkudozásokat s igéri, hogy a csehek békefeltételei után közölni fogja határozatát. A török fenyegető mozgalmaira nézve tudatja az országgyűléssel, hogy követet küld a portához, kihez a rendek is adhatnak egyet. Végül, az egész országgyűlés, de különösen a nádor sértésével, jelenti, hogy pár nap múlva leküldi a királyi biztosokat, kik az országgyűlést a király nevében vezetni fogják.

A király ily eljárása igen rosz hatást gyakorolt a rendekre, kik a gyűlés vezetését nem akarták a királyi biztosokra bízni és kiknek nagy része hajlandó volt a szomszéd tartományok kérésének engedve, megújítani a szövetséget. De a főpapi rend mindent elkövetett, hogy ezt meggátolja s csupán az ellenségeskedések megszüntetését követelték, úgy formulázván a morva és ausztriai rendeknek adandó választ, hogy: «fölkent uruk, törvényesen választott s megkoronázott királyuk ellen senki mellett sem fognak pártot ütni». [1]

Ekként a szomszéd tartományok elutasításával a protestánsok jogai melletti felszólalás egyértelműnek lőn mondva a pártütéssel.

Nem is maradtak el a keserű kifakadások, daczára annak, hogy időközben Molard meghozta a nádor számára a királyi felhatalmazást az országgyűlés vezetésére. Mihelyt a koronázási hitlevél hatodik pontja került a szőnyegre, mely a protestáns felekezetek szabadságairól szól, azonnal lehetett látni, hogy két egyiránt edzett és határozott párt áll egymással szemben. A protestánsok összeirták tömérdek sérelmeiket s julius 15-én benyújtották az országgyűlésnek. A nádor, előre tartván a bekövetkezendő vihartól, azon törekedett, hogy e tárgy ne kerüljön elő az országgyűlésen, hanem csak

Pozsonyba? mert «így — úgymond — bizonytalan dologra a követeket nem tudom expediálni, noha én tőlem régen expeditusok». Pol. lev. 116. l.

[1] A magyar országgyűlés válasza jul. 30. Acta Diaet. 407. A magyar rendek levelei az ausztriai és morva rendekhez jun. 27-ről, lásd Jászay gyűjteményében 1619. orszggy. 123—130. l.

a nádori törvényszék előtt döntessék el. Igérte, hogy ő igazságos és méltányos akar lenni a protestánsok iránt.[1] De azok nem hallgattak reá: tudták, hogy ha a katholikus főpapság az ország világos törvényeit is ily nyiltan meri megszegni, akkor a nádori törvényszék által hozandó netán kedvező rendszabályokat még kevésbé fogja tiszteletben tartani. Altalában keveset bíztak a nádorban; ujra követelő hangok emelkedtek arra nézve, hogy a király tartsa kötelességének személyesen megjelenni az országgyűlésen, mikor veszedelem mutatkozik. A nádor kijelentette, hogy ő felsége a király semmiképen nem jelenhet meg személyesen a gyűlésen, «mert — úgymond — ő felségének az imperium gyűlésében kell Frankfurtumba menni... hanem engemet hagyott personalisnak, hogy presideáljak».[2]

Ezt hallván, az ország a palatinusnak azt mondá: «Ámbátor úgy legyen, ha ő felségének oly nagy szüksége vagyon: de azt kérdjük nagyságodtól: ha plenipotentiával hagyta-e nagyságodat ő felsége.»

Erre a nádor «igen»-nel válaszolván, a rendek megnyugodtak benne és ő hozzá járultak kérelmeikkel és panaszaikkal.

Panaszaik közt ugyanis felsorolják mindenekelőtt azon eseteket, melyekből önként kiderül, hogy a papság a törvény

[1] Az ország az Assecuratoriájában való conditiót erősen állatja és azt kivánja, hogy personaliter compareáljon a király és a gravaminákat fogadása szerint tollálja és törvény szerint complanálja. A palatinus mind azt svadeálja vala, hogy más időre kelljen negotium Religionis halasztani, de az evangélikus statusok nem assentiálnak... Sepsi Laczkó Máté Erd. T. A. III. 198. l.

[2] Lásd Plenipotentiales Suae Mtis super Continuatione Dietae, Domino Comiti Palatino datae 6. julii dictatae... Jászay gyűjt. 1619. orszgy. 132. l. — «Kivánja ő felsége — irja Rimai János jun. 29-ről gr. Thurzó Imréhez — hogy palatinus uramat abban az néki engedtetett hatalomban megbecsüljék és minden dolgokat úgy tractáljanak, concludáljanak is ő nagyságával, mintha önnön maga ő felsége praesideálna az gyűlésben.» Nagy Gy. Az 1619-ki orszgy. történetéhez. Tört. Tár 1880. évf. 427. l.

minden védelme ellenére üldözi őket. Előadják, hogy a főhivataloknál a protestánsok mellőztetnek; sok helyt a temetkezés, a harangok használata eltiltatik nemcsak a népnek, hanem a földesuraknak is. Allaghi Menyhért a pácini és kárcsai, a pálosrendű szerzetesek főnöke a laádi, Eszterházy Mihályné a zsolnai, Vesselényi Ferencz a tepliczi templomokat, továbbá Móricz Márton a tornai és vizsolyi, a széplaki tiszttartó a peszteri, a szentmártoni plébános a szentmártoni és szuchányi, az esztergomi érsek a szochocsi és kaproniczai (Barsmegyében) templomok, Echiapi (?) Ferencz a pászthói kápolna jövedelmeit és birtokait. Ugyanez és Kendy István az evangélika vallást gyalázó szavakkal illették, azt «kutya hitnek» nevezvén. A hontmegyei Lessenye helységben György plébános a földesurat azért idézte törvényszék elé, mivel az bizonyos asszonyt, kit a plébános három napon át vonakodott a temetőben eltemetni, maga temettette el. Ifjabb Révai Ferencz a blatnicai és mosovi templomokat kirabolta. Szent-Márton mezőváros plébánosa a protestáns iskolamestert és ennek tanulóit az utczán szolgák által megverette; jobbágyaira fogság és birságok által erőszakolta a katholika vallást. Révai Péter s a holicsi nemesség a községgel együtt kizárattak a holicsi templomból, a temetkezéstől és harangok használatától eltiltattak. Az elhunyt bíbornok Sellyéről, Nagy-Salló, Farnad, Ölved, Kural, Udvard, Martos, Bálvány, Szakállos és Mocsról kiűzte a protestáns lelkészeket. Ugyanez Ölveden több protestáns polgárt elfogott, 180 frtnyi birságot zsarolt ki tőlök s az iskolamestert kényszeríté, hogy az iskolát zárja el. Szt.-György helységben (a Garam mellett) a protestáns lelkésznek saját plébániai földein termő gabonája és pinczében levő bora is megtizedeltetik. Pálfi István, mint somorjai kegyúr, ismételve kiűzte a protestáns lelkészt s a piacz közepén akasztófát állított fel, avval fenyegetőzvén, hogy ha még egyszer visszatér, egyenesen az akasztófára fogja felhúzatni. Balassa Péter összes birtokaiból kiűzte a protestáns lelkészeket s mintegy tizenkét templomot foglalt el tőlök. Himmelreich György szt.-mártoni apát Deákiból; az

óvári kapitány Óvárból és Rajkáról; Vörös Mátyás soproni keresztes lovag Bű helységéből kiűzték a protestáns lelkészeket. Wolfgang érsekujvári lelkész útközben a martosi protestáns lelkészt és tanítót gorombán megtámadta, öklével és botjával verte. A győri őrségnek eltiltatott protestáns lelkészt tartani, holott a zsidóknak, ráczoknak, anabaptistáknak és más vallásbelieknek megengedtetik. Ekként a gyermekek keresztség nélkül, az öregek és betegek pedig gyakran vigasz nélkül halnak el. A lébenyiek fogság s pénzbirság által kényszeríttettek eltávolítani protestáns lelkészüket. A komáromi protestáns egyház újraépítése a király nevében eltiltatott. A bazini és szentgyörgyi protestánsok megfosztattak templomaiktól stb.

Mindezen sérelmek elősorolása után kérik a rendeket, hogy a jogtalanul elvett templomok, temetők és harangok előbbi birtokosaiknak visszaadassanak; a nép földesurai által ne kényszeríttessék a katholikus vallás elfogadására; hozzanak új törvényt, mely a templomok, harangok és temetők szabad használatát biztosítsa; a bécsi béke és az annak alapján keletkezett törvények megsértői büntettessenek. A protestáns lelkészek, kiknek a koronázás előtti törvény szerint saját superintendenseik vannak, ne tartozzanak megjelenni a katholikus szent székek előtt, a netáni keresetek saját superintendenseik elé hozassanak. Azonkívül az ország nyugalmának érdekében kérik nemcsak az 1608-ki VIII. t.-cz. megújítását, mely a jezsuitákat eltiltja a fekvő javak birtoklásától, hanem azt is, hogy a jezsuiták az országból száműzessenek. Ezek terjesztik a protestánsok elleni gyűlöletet; ő miattok bomlott fel azon egyetértés, mely az előtt — míg ők idegen országokból be nem hozattak — a katholikus és protestáns rendek között létezett. Az egyezség és szeretet, melyre mindenekfölött szükség van, csakis úgy állhat helyre, ha e kivánatuk teljesül. [1]

[1] Gravamina Statuum et Ord. Inclyti Regni Hungariae 15. julii dictata ac per Sacr. Regiae Mattis Plenipotentiarium Illustrissimum

A katholikus rendek s élükön a főpapság, következetesen tagadták a protestánsok jogait, bármily világos szavakkal szólott is mellettök a törvény. Az uralkodó és egyedül idvezitő egyház tanaival semmiképen sem tudták megegyeztetni az ellenfélnek azon felfogását, hogy más felekezetnek is hasonló joga és érvénye legyen. A patronátusi jognak oly értelmezése, hogy a katholikus egyház még akkor sem engedheti át templomát a protestáns egyháznak, ha az illető helységben egy katholikus lakos sincs, általános volt. A földesúri jognak ily értelmű létezése adott alkalmat legtöbb kicsapongásra. Ezt a felfogást érvényesítette a klerus mindenütt; s azt lehet mondani, hogy a királyi felsőbb akarat mellett, ez tette oly gyakoriakká és általánosakká a sérelmeket.

Természetes, hogy a katholikusok, kik a papi rend ellenmondásaival ostromlott törvények érvényességét kétségbe vonták, a protestánsok panaszait alaptalanoknak tartották. Ellenben, a magok felfogásához képest, sérelemnek tekintették magának a protestáns felekezetnek puszta létezését is.

Ezt illustrálja azon sérelmi iratuk, melyet a protestáns panaszok ellensúlyozására rögtön összeállítottak.

Ebben azon egyházi javaknak, melyek Bocskay óta világi kezekben voltak, visszaadását sürgették. Panaszképen említék, hogy a protestánsok a «census cathedratikust» nem a katholikus espereseknek, hanem a saját szuperintendenseiknek fizetik. Ugyanezt fájlalják a negyedekre és tizedekre nézve.

Kivánják, hogy a katholikus esperesek és azok helyettesei, midőn az egyházakat látogatják, ne akadályoztassanak. A némely főurak és nemesek által alapított új törvényszékeket, melyek a házasságokat legkisebb okból felbontják, el kell törülni. A katholikusok körmeneteit, zarándoklásait s bucsújárásait a protestánsok több megyében és városban megzavarják.

Dnum Comitem Palatinum Regni Hungariae ante omnes alios Diaetales tractatus tollenda et effectuanda. Acta Diaet. 332—337. l. Jászay gyűjt. 136. l.

Pozsonymegye Zavar nevű községében a többségben levő birtokosok akaratja ellenében a templom elvétetett. Hasonlóképen a Rákócziak birtokán: Moszticzkán, Hazlinon. Hrabóczon; úgyszintén Esztergomban is. Szakolczára és Sz.-Mártonba a csekély számú protestánsok lelkészt hoztak be, — amott a község beleegyezése nélkül, emitt a főapát tiltakozása daczára. Számos fiókegyház elszakíttatott a katholikus egyháztól. A superintendensek számos katholikus földesúr birtokain a földesurak s lakosok tudta nélkül protestáns lelkészeket rendelnek A holicsi jószágokban az urak a katholikus lelkészeket megfosztották a tizedtől s ezt a protestáns lelkészeknek adták.

A pálosoknak az elmúlt zavarok alatt elfoglalt kolostorai vissza nem adattak. Galgóczon a sz.-ferenczrendűeket megfosztották zárdájoktól. A soproni polgárok a Sz. Dorottya javadalmakat, Sz. Mihály és Sz. György templomait iskoláikkal együtt, a modoriak a templomot és iskolát, a pozsonyiak több egyházi javadalmat visszaadni vonakodnak. Garbócz. Bester és Olcsvár, a széplaki apátsághoz tartozó helységekben a protestánsok Bocskay fölkelése alkalmával elfoglalták a templomokat; a nádor elrendelte, hogy ezek jogos birtokosaiknak visszaadassanak, de Abaujmegye visszaadta a protestánsoknak.

Lengyel János saját és testvére birtokán Hegymagyason (?) lutheránus lelkészt tart s katholikus jobbágyait annak hallgatására kényszeríti. Széchy Tamás a petróczi templomba lutheránus lelkészt hozott. A Zrinyi grófok, Thurzó Imre és Illésházy Gáspár jobbágyaikat; Bártfa és Eperjes városa a katholikus polgárokat: Pérecze helységben a kálvinisták a katholikus lakosokat birság mellett eltiltják a katholikus isteni tiszteleten való részvéttől. Pásztón 150 katholikus között csak 12 kálvinista tartózkodott Ezek megrohanták a katholikus templomot, az egyházi öltönyöket szétragadták és felgyújtották. A katholikus papot a töröknél hamisan bevádolván, életveszélynek tették ki.

Széchy Tamás Petróczról, Thurzó Imre árvai birtokai-

ról, Széchy György Deresről és más helyekről; az esztergomi őrség Esztergomból, Barczai falujából kiűzték a katholikus lelkészeket. Tornamegye Rákóczy Pált és Móricz Mártont kényszeríteni igyekezett, hogy protestáns lelkészt fizessenek. Számos katholikus templomban protestáns isteni tisztelet tartatik és a földesurak a katholikus isteni tisztelet gyakorlásában gátoltatnak. A protestánsok Vecsén, Galanthán és Teczén akadályozták a katholikus halottak eltemettetését.

A protestánsok számos kath. egyházi és világi urakat személyes bántalmakkal illettek. Mikáczi váradi püspököt Battyáni Ferencz hajdúi megtámadták s bántalmazták. Csemetei István vasvári prépostot éjnek idején mintegy 25 lovas megtámadta s megölte. Tömördy György vasvári kanonokot szintén Battyáni Ferencz hajdúi súlyosan megsebesítették. Maurovich Mihály ungvári főesperes, a lébényi, az aisgrubi és a körtvélyesi lelkészek, valamint a szepesi káptalan tagjai tényleges bántalmakban részesültek.

Tolnay Istvánt, az egri káptalan országgyűlési követét és kanonoktársát Zsolnán ily gyalázó szavakkal illették: «ó pápisták, mindnyájatokat rövid idő mulva kiirtunk». A pataházi protestáns lelkész a győri kanonokokat «ökrök»-nek nevezé. A káptalanok és konventek tagjainak, ha végrehajtásra küldetnek ki, rendesen sokat kell szenvedniök. Egy liptómegyei plébánost Rosenberg utczáin, a senkviczi plébánost Bazinban kigúnyolták. Ugyancsak Bazinban a jelen országgyűlés alatt a plébániát ágyúgolyókkal lövették. Maróton a templom falára a pápára vonatkozó gúnyrajzot illesztettek. Bornemisza Miklós «kutya vallásnak» nevezé a katholikus hitet. A veszprémi apáczák Körmenden meg nem maradhattak a prédikátorok és protestáns katonák erőszakos tettei miatt.

A protestánsok méltatlan módon sürgetik, hogy a jezsuita rend az országból kizárassék, mert az országos törvények az országban való maradását megengedik. A vallás szabad gyakorlata kivánja, hogy mindenki tetszése szerint választhassa és fogadhassa házába vallásának tanítóit... A protestáns rendek, midőn a vallásgyakorlat szabadságának jótéte-

ményeit mind templomaik, mind lelkészeikre nézve igénybe veszik, ezektől a katholikusokat megfosztani igyekeznek.[1]

Látni való a vallási sérelmeknek ezen két ellenkező sorozatából, hogy az álláspontok ellentétessége szerint a két fél sérelmei nem birnak egyenlő jelentőséggel. Mert eltekintve azon egyes erőszakosságoktól, melyek minden háborús időben előfordulnak, a protestánsok az állam törvényeinek alapján védelmezték álláspontjukat, míg ellenben a katholikusok előjogaik és a hatalom szempontjából beszélnek. A protestánsok, midőn a jezsuiták ellen kikelnek, nem a katholicismust támadják meg, hanem egy idegen rendet, mely veszélyes erkölcstannal egyenesen a protestantismus kiirtására hozatott be. Az önfentartási ösztön és a szenvedett üldözés kényszerítette őket az önvédelemre: de nem birta őket soha arra, hogy hasonló társulatokat szervezzenek a katholicismus ellen.

De megvolt a kölcsönös bizalmatlanság és ellenséges indulat. Előre lehetett látni, hogy a két ellenséges fél kölcsönösen hamisnak és alaptalannak fogja nyilvánítani egymásnak sérelmeit és hogy a keserű vitáknak és szemrehányásoknak vége-hossza nem lesz, ha részletezni kezdik a panaszt.

III.

A nádor a sérelmek mellőzésére akarja birni a rendeket. — A protestánsok egy ideig küzdenek jogaik mellett; majd egy erélyes óvástétel mellett más országgyűlésre halasztják ügyüket. — A gyűlés szept. elején eredménytelenül eloszlik.

A nádor nem ok nélkül félt a sérelmek tárgyalásától. Tudta, hogy az egymással küzködő felek sem őt, sem senkit mást e világon nem fognak elismerni illetékes biróúl oly dologban, mely a lelkiismeret jogát és titkát képezi. Azért

[1] *Gravamina,* quae Status Cath. S. R. Mtis Plenipotentiario Illmo D. Palatino complananda et effectuanda proponit. Acta Diaetae 367. l. — Továbbá *Jászay*: Gyűjt. 1619. orszgy. 168—183. l.

minden befolyását csak arra használta fel, hogy a rendeket a sérelmek tárgyalásának mellőzésére birja.[1]

Tiz pontban foglalta össze érveit, melyekkel szépen indokolá azt, hogy a vallási viszály minden áron lecsillapítandó, mert használni semmit sem szokott, ártani ellenben sokat. Nemcsak a régi irók, hanem Magyarország történelme is hirdeti, hogy a vallási villongások mindenkor nagy veszélyt szoktak előidézni az országban, a mennyiben elidegenítik egymástól az ország rendeit s lehetővé teszik, hogy a török, felhasználva a pártokra szakadt helyzetet, végromlást hozhat a hazára. Figyelmezteti a rendeket a szomszéd cseh- és morvaországi belviszályokra s kéri, hogy azokat minden áron távol kell tartani az ország határaitól. Ajánlja a vérrel szerzett béke fentartását, a nyári idő okos felhasználását, a király támogatását, mert attól függ az ország jóléte és fenmaradása. Emlékezteti őket a magyar nemzetnek ama dicső régi erényére, melynélfogva az királyához minden viszontagságok között híven ragaszkodott. Fel kell tehát tartani az ősi erényt, különösen most, midőn a király teljhatalommal ruházta fel a nádort a sérelmek orvoslására; mert ha ez országgyűlés szerencsétlenül végződnék, ki tudja, fog-e a nádor valaha ily hatalommal rendelkezhetni. Mindezeknél fogva fölkéri: tartózkodjanak a vallási viszálykodásoktól, hogy kölcsönös egyetértés által Magyarország hajdani virágzása magas fokára emelkedjék.[2]

[1] *Rimay János* erre vonatkozólag ezeket írja Pozsonyból Thurzó Imrének jul. 19-kéről: «Palatinus uram üzent ma fel, az egész országot is maga szállására hivatván, sok szép szóval kért bennünket, hogy a sok panaszolkodásnak, kiváltképen a religió dolgában békét hannánk, lenne a szép egyesség közöttünk és kiki maradna abba az állapotba, a kibe most vagyon; — véljük azért aztot, remélni, hogy meg nem alkhatunk az religió dolgában, azért akarna előzni, kérleléssel bennünket. Mi pedig gondolkodásra vettük ezt a dolgot s hét órára végeztünk egybegyűlni, hogy választot adjunk ő nagyságának; ha meg nem szakadunk mi az egyszer beadott gravamenek mellől semmi uttal el nem akarunk távoznunk . . . *Nagy* Gy. Tört. Tár. 1880. 702. l.

[2] Graves ac justae rationes, quibus Illustr. Dom. Comes Palatinus

A protestánsok átlátták a visszavonásból eredhető veszélyeket s hajlandók lettek volna sérelmeik orvoslását a nádortól várni, ha a nádor gondolkodásmódját s Pázmánynyali viszonyát jól nem ismerték volna Ügyüket reábízni annyi lett volna, mint minden eddigi jogokról önkényt lemondani. Azért vonakodtak a tárgyalásokba bocsátkozni, míg sérelmeik nem orvosoltatnak.

«Legelsőben — mondja Sepsi Laczkó Máté — azt kivánná az ország, hogy a mely templomokat és egyházi jövedelmeket violenter occupálták, azokat restituálja. Erre a palatinus azt mondá: «hogy nincsen őneki arra plenipotentiája». Az ország replicálá és azt mondá: «lám nagyságod az előtt azt mondotta, hogy cum plenipotentia hagyta nagyságodat ő felsége». Erre azt felelte: «Ne kívánjon tőlem az ország lelkiismeretem ellen való dolgot». Az ország ezt hallván, azt mondá: «Egyátalában az ország semmire nem megyen, valamíg a templomok nem restituáltatnak és a regiment ő felsége kezébe semmiképen nem adják». Igy állt a dolog más kérdésekkel is. Hiába kivánták a protestánsok, hogy a katholikus földesurak el ne űzhessék birtokaikról a protestáns lelkészeket s hogy a jezsuiták kizárassanak az országból, minden pontban heves ellenzékre találtak a Pázmány által fegyelmezett papságban és katholikus rendekben.

Jul. 23-káról irják a lőcsei követek: Mi itten harczolunk egymás ellen, mint az oroszlánok, a vallás szabad gyakorlatáért. A nádor nem intézi el a sérelmeket azért, mert kivánja, hogy e tárgyban a törvényalkotást más csendesebb időkre halaszszuk, míg ő felsége is jelen lehet. Hogy a többi sérelmek és a propositiók feletti tanácskozás minél könnyebben menjen, a protestánsok saját sérelmeiket irásba foglalták, hogy annak idején az országgyűlés elé terjeszszék. Ha ez el

Sigm. Forgách Statibus et OO. Regni svadet, seponendas esse controversias de Religione motas, quippe quae nocere plurimum, commodare vix posse videantur. Acta Diaet. 411—422. és Jászay Gyűjt. 1619. orszgy. 184—192. l.

nem fogadtatik, akkor ünnepélyes protestatió benyujtása mellet elhagyják a gyűlést.[1]

Julius 25-kéről is hasonlót ir a nagyszombati követ. «Ekkoráig — úgymond — e mostani gyűlésben, csak a religio avagy hit dolgában és a Pátereken disputáltanak, most is csak azon vagyunk úgyannyira, hogy ők sem akarják külömben, hanem hogy valahonnan kiküldték a Prédikátorokat, ismét visszavigyék és valahol a község minémű vallásban vagyon, a templomokkal együtt olyan Predikátor legyen és hogy a Páterek kimenjenek az országból. A katholikusok is megmondták, hogy arra nem mennek. Igy azért csak isten tudja mi lészen a vége. Az más hitben valók el akarnak menni és fenyegetnek bennünket. Elég búslakodása vagyon Palatinus urnak. Mindazon által, ha elmennek is ugyan, végeznek a többi, kik itt maradnak. De talán ők is még meggondolják magokat és megmaradván, az egyességre mennek.»[2]

De bizony, fájdalom, nem lett meg a remélt egyesség. A viták, melyek egy hónapnál tovább tartottak, napról-napra hevesebbekké váltak; és a terrorismus minden neme felhasználtatott arra, hogy a protestánsok követeléseik sürgetésétől visszariasztassanak.[3] Ily körülmények között, nehogy az úgy is eredménytelen veszekedések által más fontos kér-

[1] Sollte in disem nicht gewilliget oder concedirett werden, ohn welchem uns sehr zweiwelt wissen mihr nicht ob mihr nicht unverrichter sachen werden unsern abscheid nehmen, doch Bonis Modis cum Protestatione . . . sehen sie sich für was sie anfangen werden . . . Lőcsei levéltár.

[2] Nagyszombat városi levéltár.

[3] Aug. 4-kéről irják a lőcsei követek: «wir haben bis dato nichts richtiges geschlossen. — Sindt so weit kommen, das mihr Artikell gemacht haben de exertitio Religionis wie mihr sie E. N. W. alhier beiliegendt mitschiken, — werden sie darinne zu ersehen haben, wider dieses practicirett... Wie man uns möchte mit arglist beykommen das man uns hiervon abbringen möchte das mihr dieses fahren liessen. Man fordertt bald ettliche Personen von den Spanschaften privatim, man singt ihn so sies, wen das nicht hilftt, so bereit man daneben scharffe Straffe an. Desgleichen thuet man auch mit der Freystett abgesandten . . . Lőcsei levéltár.

dések tárgyalásától elvonassanak, ügyüket egy erélyes óvástétel mellett más országgyűlésre halasztották el. És mivel a háború mindinkább valószínűvé lett, egyenkint haza oszladoztak, hogy önvédelmükről gondoskodjanak.[1]

Óvásukban panaszképen elmondották, hogy sérelmeiket az országgyűlésen előterjesztették s azoknak orvosoltatását, jogaiknak új törvények általi biztosítását és a jezsuitáknak az országból való számüzetését erélyesen kivánták. De a katholikus rendek, különösen az egyházi férfiak, mindazon törvényeket és okmányokat, melyek az evangelikus vallás szabadságait biztosítják, rosszakaratból félremagyarázzák, sőt a boldog emlékezetű Mátyás király által kiadott diplomát is érvényétől megfosztani kivánják. Templomaikat, melyek jogtalanúl szedettek el tőlök, visszaadni nem akarják; oly törvényczikkek alkotását, melyek a vallás szabad gyakorlatát mezővárosoknak és helységeknek a templomok használatával együtt biztosítanák, ellenzik. «Sérelmeikben» a közszabadság ellen tett merényletükkel az evangelikus rendek becsületét, jó hirét és javait veszélybe dönteni igyekeztek. Mindezekhez pedig ők — az evangelikusok — beleegyezésöket nem adhatják; de, mivel szavaik félremagyaráztattak, szándékuk tisztasága kétségbe vonatott, szükségesnek itélték ünnepélyes óvástételük által elhárítani a súlyos vádat, mintha ők ő felsége királyi tekintélye iránt hűtlenek lennének, vagy az ország óhajtott

[1] Julius 26 tájban derékképen tractál az ország de libertate religionis, de a prelatusok semmit nem engednek. Elvégre mikor a foglalt templomoknak restituálását sine relaxatione urgeálná az ország, Pázmány Péter az ország instantiájára azt feleli a gyűlésben: hogy semmiképen ők meg nem adják a templomokat és senki — úgymond — abban nem piszkál... Igen meg is háborodék az érsek mód nélkül való szaván az ország. V. ö. *Csuty Gáspár* és *Rimay János* levelét 1619. jul. 25-kéről Thurzó Imréhez. Tört. Tár 1880. évf. 704., 705. l.

Ez utóbbiak keservesen panaszkodnak jul. 29-kén kelt levelökben, hogy: «a pápisták napról napra mind többülnek, az horvátországi bánnal bejöttek az horvát és tótországiak, támogatják vallásokat, mi pediglen akkor oszlottunk el, mikor vallásunkon kellett volna szorgalmatoskodnunk... Tört. Tár 1881. 90. l.

békéjét és nyugalmát megzavarni czélozták volna; mintha a király koronázási feltételei és az ország összes sérelmei hat hónapi időköz alatt miattuk maradtak volna teljesíttetlenek és orvosolatlanok. Végül hazafias őszinteséggel és határozottsággal kinyilatkoztatták, hogy ők és küldőik a király iránti hűségben rendületlenül kivánnak maradni, hogy viszályok és egyenetlenségek előidézésétől óvakodni fognak s a közbéke és a rendek közti egyetértés előmozdításán, valamint eddig, úgy ezután őszintén törekedni fognak.[1]

A katholikusok ennek ellenében aug. 7-kén szintén nyilvános protestatiót nyujtottak be a nádornak, melyben a protestánsoknak mult évi óvásának különösen az «una cum templis» kifejezése és a jezsuiták elleni kifakadásai ellen tesznek kifogásokat.

Ugyanis ők sohasem fogadták el a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó törvényeknek és Mátyás főherczeg magyarázó diplomájának azon értelmét, melyet azoknak a protestánsok tulajdonítottak. Soha sem ismerték el, hogy a protestánsoknak joguk legyen a falvakban és városokban templomokat építeniök és prédikátorokat tartaniok. Végre nem ismerték el azt sem, hogy a jezsuitákat lehessen birtokaiktól megfosztani és az országból kitiltani. Sőt ellenkezőleg, mindezt a római katholikus vallás sérelméül tekintvén, azon törekedtek, hogy az illető törvények megváltoztassanak és a protestánsoknak tett engedmények visszavétessenek. Magát a protestánsok által beadott óvást sérelmesnek jelentvén ki, az ellen tiltakoznak.

Jelesül nem ismerik el, mintha ők, a törvények ellenére sértenék a protestánsok vallási szabadságát. Ha valamely katholikus az adott engedmények ellen cselekedett, azt a többiek a törvények szerint igyekeztek elintézni. Igaz, hogy az egyházi rend ragaszkodik a törvények ellen beadott protestatiójához, de a világi urak türelmesek voltak a protes-

[1] Protestatio Statuum Evangelicorum. Lásd Sepsi Laczkó Máténál. M. Erd. Tört. Ad. III. 201—204.

tánsok szabad vallásgyakorlata iránt s jövőre is azok akarnak lenni. Hogy a protestánsok által a templomok ügyében hozni szándékolt új törvény ellenkezik minden régibb törvényekkel és ő felségének mult évben kiadott diplomájával, azt ujra állítják és hivatkoznak a diploma feletti viták folyamára, mint a melyekben a protestánsok a templomokat is be akarták foglalni a diploma szövegébe, de a többség nem engedte. Mert a templomokra vonatkozó kivánság nemcsak újnak, hanem az összes rendek szabadságával és az ország alkotmányával, valamint a földesurak kegyúri jogával is ellenkezőnek találtatott. Abból csak zavar és a parasztok lázadása származott volna. A templomoknak oly értelmű használatából, mint a minőt a protestánsok saját jobbágyaik számára követeltek, a katholikus vallás szabad gyakorlatának és fejlődésének megszorítása következnék, mert a templommal biró parasztok teljesen kiszorítanák a földesurak vallását.

A mi a (Mátyás) főherczeg által kiadott diplomát illeti, arra nézve megjegyzik, hogy annak érvényessége kétséges. Tartalma különben sem kedvez a parasztoknak. Mert az csak némely Bocskay-párti követek kivánságára adatott ki azon főherczeg által, a kinek teljhatalma már akkor rég érvénytelen volt; kiadatott akkor, mikor a többi biztosok távol voltak s arról tudomással sem birtak. A főherczeg teljhatalma csak is az országgyűlés tartamára szólt, melyet későbbre nem terjeszthetett ki.

Azonban feltéve, hogy a szóban forgó diplomának volt némi érvénye, a templomokra vonatkozó dispositió akkor sem vonatkozik a parasztokra. Mert az a diploma a protestánsok elismerése szerint is, nem volt egyéb, mint a bécsi békének magyarázata; ebben pedig csak a rendeknek, kiváltságos városoknak és véghelyeknek engedtetik vallási szabadság, de nem a parasztoknak, a kikről említés sem tétetik. Ennél fogva a parasztoknak a templomok birásához való jogát ezen diploma szerint elismerni nem lehet.

Mikor a protestánsok a katholikusokat papjaiktól s jezsuita tanítóiktól kivánják megfosztani az által, hogy azok-

nak a hazában állandó birtokot nem akarnak engedni. sőt őket a hazából kitiltani igyekeznek, — akkor igen nagy jogtalanságot követnek el úgy a katholikusok iránt általában, mint különösen azon rend tagjai iránt is. A katholikusok soha sem kívántak hasonlót a protestáns tanítók ellen Azt, hogy a jezsuitáknak az országban állandó birtokaik vannak és hogy gyűlölséget szítanak, semmiféle okmányokkal nem lehet kimutatni. Ezt a protestánsok egyedül a katholikus vallás elleni gyűlöletből mondják. Ez által ő felségét a királyt is megsértik, a ki e vallást követi; igazságtalanok a jezsuiták iránt, a kiket törvényes idézés és meghallgatás nélkül, minden isteni és emberi jog ellenére az országból kiűzni akarnak. Különösen kiemelik azt, hogy a katholikusok a protestánsok által emelt vádakat nyilvánosan és magán úton, szóval és írásban már sokszor megczáfolták, míg a protestánsok a katholikusok válaszát, nem tudni mi okból, még csak meghallgatni sem akarják, annál kevésbé képesek arra válaszolni. Utalnak arra, hogy csak a minap is, a vallási ügyek vitatásának mellőzése mellett, a katholikusok által felhozott súlyos okokat lenézték; míg ezek az ország nyugalmának érdekében elfogadták.

Végül a protestánsok által már beadott tiltakozásra vonatkozólag megjegyzi a nádor, hogy a törvényes birák és más hiteles személyek nem tartoznak magok ellen nyilatkozatokat kiszolgáltatni; ő maga is, mint királyi teljhatalommal felruházott nádor, a fentemlített nyilatkozat által sértve lévén, nem adta azt ki, mert a protestánsok főbbjei, birtokos nemesei és rendei között is akadtak olyanok, a kik az említett protestatióval egyet nem értettek. Ha kiadta volna, abból nem származott volna egyéb, mint békétlenség a nép kebelében. Minél fogva a katholikusok a protestánsok által benyujtott tiltakozásnak, az abban foglalt követeléseknek, egyes pontoknak és czikkeknek mindenben ellentmondanak és tiltakoznak minden biráknak, itélőmestereknek, káptalanok, konventek s minden hiteles helyek olynemű ténye ellen, mely az említett protestánsok óvástételének még csak helyet is ad; tiltakoznak

az ellen is, hogy — ha a protestánsok a nekik engedményeket tevő törvényekkel meg nem elégedvén újakat kivánnak — ő felsége és a katholikusok köteleztessenek azok tiszteletben tartására . . .[1]

Minthogy az országgyülés bezárása már aug. 13-kára ki volt tüzve, a vallási ügyek elintézése és a sérelmek orvosoltatása újonnan a jövő országgyülésre halasztatott el. A katholikusok II. Ferdinánd hatalmában oly annyira biztak, hogy még a legvakmerőbb vallásháborgatókat sem voltak hajlandók megbüntetni.[2] A helyett tehát, hogy méltányos és igazságos kiegyezés által megnyugtatták volna a kedélyeket, mire e mozgalmas időkben valóban nagy szükség vala, a bizalmatlanság régi csirái folyvást megmaradtak, sőt új gyülöletté sarjaztak, mi alatt az ország leglényegesebb érdekei elhanyagoltattak. A hozott törvényeket a király, a kit a német választófejedelmek többsége aug. 23-kán császárnak választott, szept. 11-kén erősitette meg Frankfurtban.

Igy végződött az 1619-ki nyári országgyülés, mely valóban «re infecta solváltatott».

[1] Protestatio Catholicorum circa clausulam «cum Templis» et Jesuitas in Comitiis Anni 1618 facta. Data Posonii in Generali Regni Diaeta 7. die m. aug. anno 1619. Nemz. Muz.

[2] Ambruster Ferencz erre vonatkozólag ezt irja Thurzó Imrének aug. 11-kéről: «Az evangelikus statusok már annyira elmentek volt, hogy negotium religionis a jövendő gyülésre halasztották, ilyen okkal: hogy interim senki cuiuscumque status aut conditionis senkit hitiben ne merjen háborgatni és ha háborgatna, absque ullo respectu nótába ejtessék. Erre sem akarván az római atyafiak menni és az mieink cum solenni protestatione félbe akarván az gyülést hagyni, magok is azt találták, hogy differáltassék az gyülés. . . Tört. Tár. 1881. 97. l.

Az 1619-ki kassai részleges országgyűlés.

(Szept. 21—26.)

Ezen gyűlés előzményei. — Bethlen fegyvert fog a magyar protestansok mellett. — Querelae Hungariae. — A kassai gyűlés jelentősége, — határozatai.

A magyar protestáns rendek a mult országgyűlés tárgyalásaiból is meggyőződtek arról, hogy ha Csehországban a háború szerencsétlenül üt ki, akkor a halálos csapás reájuk fog intéztetni. Ha a bécsi békét biztosító szövetséges társaik elnyomatnak, akkor maga a béke is, mely a protestantismusnak jogalapját képezi, könnyen összeomolhat. Szemeik önkénytelenül Erdély felé fordultak, hol az evangeliumot kedvelő, mély vallásos meggyőződéssel biró Bethlen Gábor erős keze vezette a kormányt. Bethlen, a mióta a fejedelmi széket elfoglalta, mindinkább meggyőződött a felől, hogy a bécsi udvarral lehetetlen barátságban élnie. A Homonnai-féle mozgalom óta felmerült események oly érdekellentéteket hoztak létre, melyek mélyen belevágnak nemcsak a vallásos meggyőződés szentélyébe, hanem a politikai létkérdés szövevényes tömkelegébe is. Nemcsak a csehek példájából, hanem saját tapasztalásából is látta, minő értéket tulajdonitanak Bécsben a békekötéseknek és a szentesített törvényeknek. Látta az ellenreformatió lázas tevékenységét Európaszerte, kezdve a hugenottairtó franczia háborúkon, az angol lőporösszeesküvésen, a német protestáns unió és a katholikus liga küzdelmein egész a cseh háborúig — és azon meggyőződésre jutott, hogy a jezsuiták nagyobb erővel működnek mindenütt, mint valaha. A protestantismussal együtt veszélyeztetve látta az alkotmányos politikai szabadságot is; veszélyeztetve saját nemzetiségét sőt fejedelmi létét is. A protestantismus által eddig kiküzdött vívmányokat minden áron megőriznie érdekében állott mint protestánsnak mint magyar hazafinak és mint fejedelemnek egyaránt.

Mikor a cseh-morva protestáns rendek hozzája fordultak segítségért, egy ideig kerülte a határozott választ, míg t. i. meg nem kapta a török engedélyét, s míg a magyar elégületlenekkel is nem jutott tisztába. Mert ezek is csak ő benne bíztak szorongatott helyzetökben.[1] Érintkezett Rákóczy Györgygyel, ki a Homonnai-féle mozgalomban is hathatósan támogatta; érintkezett a Thurzókkal, Batthyánival, Révayval, Széchyvel és többekkel. Augusztus 18-kán közölte Rákóczyval abbeli elhatározását, hogy felkel a protestantismus védelmére.[2]

[1] Felette igen nehéz vala penig ez időben az eklesiának és a közönséges libertásnak defensióját elkezdeni. Ezt látják vala a defensorok és in tanta angustia, a nagy és sok hatalmasok ellen nem tudának hova folyamodni, hanem istentől vezéreltetvén, az erdélyi fejedelmet találák meg mind követök által s mind levelök által, hogy ő felsége a következendő veszedelmet látván, az eklésiát és nemzetét szánná meg Magyarországban is és jőne segítségére a persecutorok ellen. A fejedelem is ő felsége látja vala, mely nagy hatalomnak kellene magát opponálni; de az istenhez, az eklésiához és magyar nemzetéhöz való szeretetitől meggyőzettetvén, a defensióra eligérkezék, a magyarországi keresztyén urak, Rákóczy Gy. Széchy Gy. etc. hitlevelet küldvén ő felségének a vármegyéknek akaratjából és consensusából. A fejedelmet penig már annak előtte a csehek is megtalálták volt régen legátusok által; kivánták ők is ő felsége segítségét, és az imperiumban levő keresztyén statusoknak intentumokat ő felségének intimálták . . . Sepsi Laczkó Máté Krón. Erd. T. A. III. 216. lap.

[2] «Annak okáért — u. m. — akarék kegyelmednek mostan egynehán szóval írni az előttünk álló szükséges dolgokról . . . mely dolgokhoz jóllehet én elein kedvetlen voltam sok ratiókból, kiváltképpen tudván az austriai familiának nagy fejedelmekkel való conjunctióját; második az én kicsiny állapotom szerént fejedelemségemnek mostani megerősödött szép csendes, békességes voltáról is nem keveset gondolkodtam, kellessék-e ilyen fundámentomos állapotomat bizonytalan reménységért koczkára vetnem; harmadik izgatott ez is, hogy ilyen dologhoz a ki kezdeni akar, mélységes tanácsos embernek kévántatnék lenni, nagy értékűnek, melynek egyikét sem tudván magam körül lenni, retteghetek. — De ellenben, *mikoron a magyar nemzetnek nyomorult sorsán gondolkoznám, igaz religiónknak láb alá való tapodtatására való gonosz intentumokat*,

Ugyanazon hónap 26-kán megindúlt Fehérvárról és szept. 12-én már Debreczenben volt, honnét körleveleket bocsátott ki a megyékhez, melyben felkelésének okát és czélját fejtegeti.[1] A felvidéki lakosság, nagyobbára protestáns

mikoron sok felől igen bizonyosan hallanék, igazán mondom, hogy meggyőzött sokképen nemzetemhez való igaz effectusom, az nagy istennek igaz tiszteletihez való nagy zélusom, és magamban elvégeztem, hogy az isten tisztessége mellett nemzetünknek szabadságáért kiáltmadjak, értvén ezen dologhoz kegyelmednek főképpen több keresztyén atyánkfiaival együtt nagy indulatját. akaratját.» Miután elmondja, hogy a törökkel és a csehekkel tisztában van, ez utóbbiak ragaszkodására vonatkozólag mondja, hogy «ezek semmiben az magyar nemzettől különbözni nem akarnak, örömest együtt élnek-halnak véle, sőt arra igérik magokat levelekben, hogy valakit az magyar nemzet királyának választ, ők is azt eligálják magoknak és így egy főtől akarnak függeni. Engemet kértenek, hogy semmit ne késsem, hanem bátorsággal induljak, siessek egyenesen Pozsonyhoz, ott semmi difficultás nem leszen, mert együtt értenek velek Thurzó uraimék, Battyáni. Nádasdy uraimék, Révai uram és sokan többek is egyetértenek velek ... Bethlen pol. lev. 119—120. l. V. ö. a Thurzó Imréhez, Széchy Györgyhöz intézett leveleit U. o. 121—124. l.

[1] ... Azonközben concurráltanak ilyen három okok: 1. hogy az csehországiaktól és állapotjokról megtaláltattunk; 2. annak felette, hogy az mely magyar vitézek ő felsége jó hirére, nevére, fizetésére segítségül mentenek volt, contra jura gentium az maga hadaitól plus quam lycaonica crudelitate levágattanak negyobb részint; 3. hogy az *religiók libertásának* az cseh pacificatio semmit nem akarván helyt adni, *az magyarországi klerus* sok helyeken mind szóval, mind írással nyilvánvaló sok fenyegetésekkel éltenek minden rendek között, hogy nemcsak az religiónak szokott libertását akarnák turbálni, sőt főfő patronusokkal, városokkal és ki tudja mit akarnának mívelni; mely fenyegetések miatt sokaknak rémülés sőt desperatiója következvén, lakóhelyünkben az Tátrán innét való sok tekintetes uraktól, fő és nemes rendektől, s egyéb állapotbeli, nemzete, hazája és az közönséges megmaradásnak szerető embereitől találtattunk meg, hogy az mi édes nemzetségünk, sőt az egész keresztyénség között ilyen veszedelmes állapotot ne akarnánk csak hivalkodó szemmel nézni ... mutatnók mindenképen szent egyességre és hasznos békességre vezérlő gondviselésünket ... magunk is annyi megtalálásra ... megindultunk, nem egyéb okért, hanem hogy afféle megsebhetett és egymástól meg-

lévén, úgy fogadta Bethlent, mint a sokszorosan megsértett törvények tekintélyének visszaállítóját és a folyvást üldözött protestánsok megmentőjét. A prot. lelkészek nem titkolták örömüket Bethlen közeledtének hirére. A kath. püspökök, papok és más királypártiak a dunántúli részekre futottak; maga Pázmány érsek is, ki az előbbeni országgyűlésen a királynak adott tanácsaival oly nagy buzgalmat fejtett ki a protestánsok ellenében, tanácsosnak látta Bécsbe menekülni, hogy az ottani kormány férfiaival együtt folytathassa a harczot Bethlennel.

Ezen időtájban jelent meg a *Magyarország panaszai* (Querelae Hungariae) czím alatt egy kiáltvány, melyben terjedelmesen soroltatnak elő az ország sérelmei és Bethlen fegyverfogásának okai. Ebben Magyarország szerencsétlenségének okául a papság van feltüntetve. A klerus indítá — úgymond — a török ellen küldött idegen hadakat a hon polgárai ellen, hallatlan nyomort hozván az országra. A papság a protestáns vallás kiirtásán törekszik; a templomokat lefoglalta, a lelkészeket számüzte, a csecsemők keresztségét, a halottak illő eltakarítását gátolta. Annak befolyása által csatoltatott az 1604-ki törvényekhez a vallásról szóló 22-ik törvényczikk. A protestánsok e miatt kénytelenek voltak fegyvert fogni sérelmeik orvoslata és szabadságuk visszaszerzése végett. A polgárháború iszonyai árasztották el az országot, míg végre létrejött a bécsi békekötés, mely a szabadságot és egyességet visszaállítá. A klerust, melyet mint a hazában dúló pestist, kiirthatták volna, javulás reményében meghagyták régi állapotában.

E remény meghiusult. Ujra a viszály magvait kezdé hinteni; az erdélyi fejedelem ellen támadást hozott létre; a királyt a bécsi béke megsértésére buzdítá, hirdetvén, hogy a protestánsoknak tett igéreteket nem kell megtartani; Ferdinándot reábirta, hogy a rendek ünnepélyes meghivását

idegenedett sziveket, elméket . . . minden religio persecutiója nélkül, egymás szeretetére hozhassuk. . . . *Eszterh. Mikl.* I. 59—63 l.

be nem várva, az 1618-ki országgyűlésen megjelenjék; ezen országgyűlést eredménytelenné tette; Ferdinánd megválasztatását kierőszakolta; a cseheknek az országgyűlésre küldött követét elfogatta, a királyi személynök által a vallásszabadság ellen óvást emeltetett. Számtalanszor megsértette nemcsak a békekötést, hanem az 1608-ki törvényeket is. Névszerint Pázmány Péter több protestáns templomot elfoglalt, üldözte a lelkészeket s erőszakkal terjesztette a katholikus vallást. És midőn a prot. rendek az országgyűlésen sérelmeik orvoslását sürgették, Pázmány néhány párthiveivel elvált a rendek többségétől és a vallási kérdéseket csak felületesen és mellékesen engedék törvénybe igtatni.

Homonnai György is több erőszakos tettet követett el; a jezsuitákat törvény ellenére pártolja. Hasonló vád éri Dóczyt, Eszterházy Miklóst és Lónyai Endrét, különösen az 1616-ki mozgalom megindítása miatt, melynek következtében a Kassán összegyült felső-magyarországi rendek által a haza ellenségeinek nyilvánítattak; mindazáltal nemcsak a megérdemelt büntetést kikerülték, hanem a legkitünőbb méltóságokat nyerték. Mit várhat a hon azoktól, kik a protestáns vallásnak és az ország törvényeinek bevallott ellenségei?

Továbbá a bécsi béke 3-ik czikke kötelezé a királyt, hogy a magyar ügyeket a nádor és magyar tanácsosok által tárgyaltassa. De 1615-ben a török alkudozások alkalmával a nádor mellőztetvén, Forgács bíbornok, Apponyi Pál és Pethe László voltak a király biztosai, kik az ország legnagyobb gyalázatjára és hátrányára az esztergomi várhoz tartozó hatvan falut átengedték a töröknek s káros megállapodásokat hoztak létre. S mindezt a végből tette a klerus, hogy meggyengíttetvén az ország ereje, szabadabban üldözhesse a protestánsokat. Ezen szándékot magok elárulták; világos szavakkal kimondották, hogy «jobb ha az elpusztult országot vadállatok lakják, mint ha ott a vallás szabad gyakorlata uralkodik». — A klerus ugyanazon török alkú alkalmával más módon is kitüntette részrehajlását. A katho-

likusoknak nagyobb előnyöket eszközölt ki, mint a protestánsoknak. A török birodalomban egyedül katholikus papoknak van megengedve vallásuk hirdetése, mi bizonyosan jutalom a 60 falu átengedéseért.

A bécsi békében megállapíttatott, hogy a jezsuiták Magyarországban ingatlan javakat ne birhassanak. Ezen rendelkezés czélja volt őket az országból teljesen kizárni; ismeretes lévén azon káros befolyás, melyet az ország ügyeire gyakorolnak. A klerus azonban kijátszá a törvényt, midőn azt betűszerinti értelemben vette s a jezsuitákat Nagyszombatba visszavezette. Ezen jezsuiták soraiból való Pázmány Péter, ki hogy Krisztus egyházát nagyobb erővel üldözhesse, Magyarország primásává neveztetett épen akkor, midőn a felső-magyarországi megyék testi-lelki ellenségüknek nyilatkoztatták. Mint érsek megfeledkezvén hazája iránt tartozó szeretetéről, Khlesel Menyhért és Pákay Benedekkel egyetértvén, az 1618-ki országgyülésen a kir. előterjesztéseket saját jezsuita felfogása szerint szerkeszté. Midőn pedig azok tanácskozás alá vétettek, hogy álnokságát elpalástolja, csekélyebb jelentőséggel biró kérdésekben a rendekkel szavazott. De mihelyt fontosabb ügy került szőnyegre, a kir. szándékok leghatalmasabb védőjének bizonyítá magát.

Ezekből minden épeszű ember láthatja, hogy Magyarországban általában a jóknak rossz, a rosszaknak jó sorsuk van. A ki méltóságok után vágyódik, váljék előbb rablóvá, Krisztusnak és az evangyéliomnak üldözőjévé s a klerusban azonnal hatalmas pártfogásra fog találni. A protestánsokon elkövetett sérelmek száma fölmegy legalább 600-ra, a miket előszámlálni nagyon hosszas volna.

A protestánsok egyedül igazságot és egyenjogúságot követelnek. Kivánják, hogy a protestáns vallást mindenki s mindenhol szabadon gyakorolhassa; a hivatalok betöltésénél ne legyen tekintet a vallásra; a klerus a közügyekre való befolyásától fosztassék meg; semmi szín alatt ne avatkozzék a világi és politikai ügyekbe, tractatusokba, hanem tisztán csak a vallási ügyekre legyen gondja, Krisztus ama mon-

data szerint: «*Ti pedig nem így*» és «*senki sem szolgálhat két úrnak*». Arma miles tractet, curet sua templa sacerdos. Ha majd egyik vallás a másik felett elsőbbséggel nem bir, akkor béke és egyetértés fog uralkodni. Azért mondtuk ezeket így el, hogy szomszédaink, szövetkezett testvéreink, s az egész keresztyén világ tudják meg, lássák és magok megitélhessék, mily fontos és sürgető okaink vannak nekünk arra, hogy az isteni és emberi törvények helyreállítása végett fegyvert fogjunk. Mert kötelességök a világiaknak, hogy minden ellenséges támadás ellen védjék magokat, nemcsak minden vagyonuk, hanem feleségök, gyermekeik, sőt életök feláldozásával is; a klerus pedig, a mely ágyasai körében kényelmesen és henyélve él, s az ország védelmezői ellen ármánykodik, figyelmeztessék kötelességére. Fejedelmek! s a keresztény világ oszlopai! vegyétek komolyan figyelembe, hogy a szomszéd országot fenyegető veszély titeket is illet. *Nam tua res agitur* etc. igyekezzetek ezen zaklatott országot óhajtott révpartra juttatni, mert ha mi meggyengittetünk és megtöretünk, majd az fog történni veletek is, s a mi ennél is nagyobb, majd kénytelenek lesztek azt látni, hogy a mi helyünkön más, mi tőlünk egészen különböző szomszédotok lesz. Ezeket akartuk nektek elmondani.[1]

[1] Ezen irat, mely Szalárdy krónikájában olvasható, Alvinczy Péter, kassai ref. lelkésztől származott; s ellene Pázmány Péter szinte névtelenül írt ily czimű munkát: «Falsae originis motuum Hungaricorum succincta refutatio», melyben az ő ellene és a klerus ellen felhordott vádakat alaptalanoknak igyekszik kimutatni, s a magyarokat, mint törvényes királyok elleni lázadókat kárhoztatja. Ugyancsak a klerus védelmére irt a botrányos életű Balázsfy Tamás is ily czimű munkát: «Apollogia pro Clero».

A mozgalom okait részletesen előadva, egykorú feljegyzés szerint olvashatni Tört. Tár 1879. évf. 246—254. l. Czíme *Manifestum Bethlenianum*; két példányban ismeretes: egyik a beszterczebányai városi levéltárban, a másik pedig Londonban őriztetik. — Maga Bethlen is részletesen beszéli el fegyverfogásának okait azon levélben, melyet október 7-én irt III. Zsigmond lengyel királyhoz. L. *Hatvani*, Brüsseli okm. IV. 154—158. l.

Miután Bethlen ekképen indokolta volna lépését a világ előtt, S.-Patakon át *Kassára* sietett, hol szept. 20-án nagy ünnepélylyel fogadtatott s másnap országgyűlést tartott párthiveivel, a kik rendkívül nagy számban jelentek meg környezetében.

Eszterházy Miklós életrajzában meg van említve, hogy Bethlen párthivei közül huszonnyolcz előkelő urat, kik között a nádor is volt, a kénytelenség vitt oda, hogy csatlakozzanak.[1] Harmincz úr és tizenhat nemes hivta meg Bethlent.[2] A kapitányok közül hatan «azoknak a rossza» csatlakozott hozzá.[3]

Ellenben a király hivei, kikhez tartoztak a horvátokon kívül «a pap urak mind», csak négyen voltak, jelesül: Zrinyi György, Bánfi Kristóf, Pálffy Pál és Pálffy Miklós. Látni való, hogy Bethlen ügyét a magyar rendek nagy többsége úgy fogta fel, mint a haza és a vallás szabadságának oly nagyfontosságú ügyét, melynek veszélyeztetése kötelességökké teszi, ha kell, a fegyveres védelmet is. A kassai rendek gyűlése ezen helyzetnek indokolását képezi. Nem volt ott

[1] Névszerint: Palatinus uram, Pálffy István és János, Allaghy Menyhért, Balassa Péter és Zsigmond, Rákóczi Pál, Bosnyák Tamás, Horvát Gáspár, Apponyi Pál, Althan János, Károlyi Mihály, Melith Péter és György. Pethe György, Czobor Imre és János, Dóczy Mihály. Osztrosith István és János, Forgách Miklós. Eszterházy Dániel és Pál. Vesselényi István. Koháry Péter. Liszty Kristóf és János.

[2] Urak: Batthyány Ferencz. Thurzó Imre és Szaniszló. Három Révay, Nádasdy Pál és László, Széchy György öcscseivel. Rákóczy György, Illésházy Gáspár. Jakusics András. Tököli István. Zrinyi Miklós, Erdődy Kristóf. Szunyogh Mojzes, Vizkeleti Mihály. Nyáry István és Miklós. Két Liszty István. Pongrácz István és János. Zay Zsigmond. Lőrincz és András. Dóczy István. Eszterházy Gábor. Forgách Péter. Nemesek: Rákóczy János, Bossányi Mihály, Fuló Miklós, Bogdányi János, Sándor János, Liptay István. Strucz Ferencz, Csuti Gáspár, Szegedy Gáspár. Zmeskál Jeroszlav, Liptay Imre, Horvát Pál, Sepsi János, Vizkelety János. Dávid János. Gyürky Benedek.

[3] Abafi Miklós. Pogrányi György, Lengyel Boldizsár, Jákófi Ferencz. Sennyey Gáspár. Sárkány István. — Kismartoni levéltár, Eszterházy Mikl. I. 66—69. l.

ellenfél, nem kellett hosszas vitákat tartani. Mindenki teljes tudatában volt annak, hogy a mit most tesznek, az oly tény lesz, melynek következményei úgy a hazára, mint a rendek személyeire is végzetszerűleg fognak nehezedni. Ennek a következő határozatokban adtak nyilt kifejezést:

«Nyilván vagyon előttünk kegyelmes urunk, mind Isten s mind a világ előtt, mely nehéz ítéletet viseljenek azok, kik az országnak régi szabadsága és megrögzött törvénye szerint szabadosan választott fejedelmökre, koronás királyokra ok nélkül támadnak. De viszontag, mikor a subditusok is a fejedelmektől és királyoktól nagy ártatlanul külső szép szabadságokban, jó rendtartásokban mentül inkább penig *lelkiismereteknek tiszta szabadságában* megbántatnak, háborgattatnak, különben eleit nem vehetvén: igaz igyök láttatik, ha ők is az olyan előttök járóknak nem kezdnek engedelmességet praestálni és mind hírek mind külső szabadságok helyére állításáért illendő gondviseléseket mutatják hazájokhoz és posteritásokhoz; holott noha a fejedelmek közönséges tisztet viselnek, de ha az országok törvényéhez kötelességeket meg nem tartják, csak emberek és egy személyek lévén, egymás után a törvények őrizése nélkül, minden jó rendtartások és az országok boldog állapotja mind fölforgattatnak.

Mi is annak okáért, hogy ez mostani indulatunk miatt azok közibe ne számláltassunk, kik ok nélkül bontogatnánk hazánknak szép békességes állapotját és ezt a terhes gondviselést csak nyughatatlanság miatt vöttük volna fel, támadással, pártoskodással kárhoztatnánk ellenkezőinktől. Mely igyünkben, hogy vagy ő felsége vagy közel való szomszéd országok előtt sok szóval igazítsuk dolgunkat, szükségesnek nem ítéljük. Mert valaki esmérte, tudta állapotunkat: ha közöttünk járt vagy tudakolta dolgainkat, különben nem találta, szemeivel láthatta, füleivel hallhatta; nem tudjuk, ha valami régen ellenünk praeconceptum odiumból és bosszúállásból, avagy csak a religiónak disparitása miatt, nemhogy az ő felsége tisztviselői és a római valláson való papi rendek, a bécsi pacificatió után absque discretione religionis egyenlő

2. Hogy ha kik közülök megjőnének és oly praktikások találtatnának, abban jó módot szabván, sine dilatione országunk érdemes törvénye szerént megbüntettessenek; a kik büntelenek, mind személyökben, mind marhájokban, mind jószágokban békével maradjanak.

3. Sokan vagynak a római hitön való urak és nemes rendek, kik a bécsi pacificatió után, ipsorum authoritate, a régi mód szerént megjáró jövedelmeket hatalmasul megtartották és a régi szentegyháznak praejudiciumjára új kápolnákat erigáltanak: Azért a kik afFélék volnának, akármely helyekben, addig a jószágok meg ne adassék, míg az időtől fogván megtartott jövedelmeket meg nem adják a megkárositott prédikátoroknak, avagy eklésiának és reversalist tartozzanak adni magokra, successorokra és legatariusokra, hogy sem ők, sem azok ezután meg ne tarthassák, hanem éppen minden fogyatkozás nélkül minden jövedelmeket megadják és az új kápolnák is, kit interim épitöttenek, de facto elvonattassanak ő magok által. Elfoglalt szentegyházakat is parochiákkal s ahhoz való jószágokkal együtt a kiktől elfoglaltatott, a viceispánok mellettök lévén, egy-egy szolgabiró és egy-egy esküttt által jövedelmöket károkkal együtt restitualják de facto. Ipsis insufficientibus generalis uram exequáljon.» [1]

A többi törvényczikkekben gondoskodtak még a rend és béke fentartásáról, a rakonczátlankodók és izgatók megbüntetéséről. Védelembe vették a papi jószágokat is, melyekről a 8. r. t. cz. ekképen szól: «A fiscus jövedelmére, hasonlóképen a papi jószágokra és tisztviselésekre, ez előtt való végezésünk szerént, ő felsége méltóztassék gondot viselni.»

Bethlent fejökké s teljhatalmú kormányzóvá, Rákóczy Györgyöt főkapitánynak nevezték ki és közfelkelést rendeltek

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum Trium Statuum Regni Hung. in Comitiis eor. Generalibus in Civitate regia et libera Cassoviensi ad 21. diem. mensis sept. Anno Domini 1619 indictis et celebratis conclusi... Sepsi L. M. Krón. Erd. T. A. III. 225. s köv. l.

el. A hozott végzések szeptember 26-kán erősíttettek meg. Nem szükség mondani, hogy azok Bécsben kellemetlen hatást gyakoroltak. Világosan kitűnt azok szövegéből, hogy a király tekintélyének Magyarországon semmi varázsa nincs. A főpapságon kívül senki sem ragaszkodott hozzá. Még a nádor is elhagyta. Legalább egy időre a nemzet pártjára állott, míg a szerencse forgandósága ismét visszavezette őt az «igazhitűek» táborába.

Az 1619—20-iki pozsonyi országgyűlés.

1619. november 11-től 1620. január végéig.

I.

Bethlen Pozsonyt a koronával együtt elfoglalja. — A nádor által összehívja az ország rendeit. — A főpapok elmaradnak. — Bethlen visszautasítja a vádat, mintha koronáért harczolna. — De a rendek kívánják megkoronáztatását. — A cseh követség. — A templomok ügye elintéztetik.

A haza és egyház történelmében eseménydús napok követték egymást.

Bethlen a kassai gyűlés után Pozsony felé nyomult. Október 10-kén Nagyszombatnál táborozott. Innét Rhédey Ferenczet 8000 emberrel a csehek segítségére küldvén, ő maga 14-kén Pozsonyt vette be, melyet Forgách nádor, Pálffy István és Révay Péter koronaőrök Tiffenbach német labanczaival védelmeztek. A várba menekült nádor, miután Bethlen által biztosíttatott, hogy nádori hatásköre nem fog megsértetni, mind a várat, mind a koronát a fejedelem kezébe adta. A fejedelem október 17-én nagy pompával vonult be a várba. A protestáns lakosság öröme nem ismert határt, midőn szabadítóját a vár falai között látta.

A győzelmes fejedelem, nehogy további intézkedéseiben önkénynyel, törvénytelenséggel vagy zsarnoksággal vádoltathassék, a nádor által november 11-kére az «országot végső romlással fenyegető veszélyek elhárítása végett» országgyűlést

hivott össze Pozsonyba. Ezért mondja a megyékhez irott körlevelében, hogy az ország békéje és megmaradásáról minél hamarébb határozni lehessen, *jónak látta az ország nádora*, a királyi felség távollétében, saját nádori hatalmánál és tekintélyénél fogva az ország rendeinek egyetemes gyűlést hirdetni s ugyanazon *nádor jóváhagyásával mi is kérjük uraságtokat*, hogy a gyűlésen megjelenjenek.[1]

Bethlen abban is jelét adta békességre hajlandó indulatának, hogy mivel ezen országgyűlésnek legfőbb tárgyát a vallás ügye képezte volna, külön meghivókat menesztett a főpapokhoz is. Pázmánynak, kinek magatartásától függött leginkább a többi főpapok magaviselete, külön biztosító levelet küldött, melyben biztositá, hogy ha az országgyűlésen nem mint ellenség, hanem barátságos és békés érzülettel fog megjelenni, ő és kisérete nemcsak szabadon jöhet Pozsonyba és tartózkodhatik ott, hanem akadálytalanul haza is térhet. Mind ezen biztosítások azonban nem voltak elegendők. A főpapok, jóllehet Bethlen becsületszóval biztosította őket mindennemű bántalmazások ellen, nem hittek neki, nem is jelentek meg. Némelyek ugyan hajlandók voltak tényleg bebizonyítani, hogy őket hazájok és vallások szeretete vezérli tetteikben és hogy a nyujtott békejobbot Bethlentől is elfogadják, de Pázmány nem találta tanácsosnak megjelenni oly országgyűlésen, melyen a protestánsok többségben vannak, következőleg melyen az ő nézeteinek érvényt szerezni lehetetlen volt.[2]

[1] Október 18-káról Bethlen ezeket irja Rákóczynak Pozsonyból: «Palatinus urammal így végeztünk, hogy ő publicálja a gyűlést, mivel ország palatinusa, őtet concernálja, az ország szabadsága is úgy maradhat meg inkább minden részében meg. Mindaz által én is minden vármegyékre iratok, hogy inkább el merjenek jönni minden statusok. Kegyelmednek arra legyen szorgalmatos gondja, minden vármegyék úgy expediálják követjeiket mentől felesben lehet, ne csak kettőt, hanem, ha lehet, tizet-tizet, hogy abból is az ország szabadsága álljon helyére . . . a németek idejében ahhoz szoktatták volt az országot, két-két követet küldjenek, hogy inkább minden kévánságokra vehessék az vármegyéket. *Bethlen*, Pol. lev. 144. l.

[2] Pázmánynak azon emlékirata, melyben meg nem jelenését indokolja, olvasható Fraknói, Pázmány III. 355—357. l.

Nézetét osztotta a főpapok legnagyobb része; csakis négy püspök és nehány prépost jelent meg, kiknek nevei azonban nem jegyezvék fel. A vármegyék követei, Győr, Veszprém és Mosony kivételével, mind megjelentek, daczára annak, hogy Pázmány és Lipót főherczeg mindent elkövettek a királynál, hogy a gyülést törvénytelennek jelentse ki és az azon megjelenendő követeket és főurakat hütlenségi keresettel riaszsza el a megjelenéstől. Azon gyanusításoknak sem volt nagy eredménye, melyekkel Bethlent a külföldi fejedelmek előtt illették, mintha már király czímet bitorolna, a mint azt III. Zsigmond lengyel király el is hitte s egyik levelében szemére lobbantotta. Bethlen e vádat okt. 7-én Váriban kelt válaszában egyenesen visszautasítja s föllépésének okait újra előadja. «Tudja meg felséged — irja — hogy egyáltalában nem vagyok képes oly szemtelenségre, hogy szabad országban, a rendek jogai és szabadságai sérelmére, erőhatalommal keressem az uralkodást. kivált most, midőn a jövő kor tanuságos példájára egész Cseh- és Morvaország fegyvert ragadott Ferdinánd király ellen a hatalommal való visszaélése miatt ... A bécsi békekötés — mondja tovább — az osztrák ház hét tartománya által biztosíttatott s akkoron ezek szoros szövetségbe léptek a magyarokkal. Most ama békéért kereskedett tartományok oly súlyos háborúval nyomatnak Ferdinánd király által, hogy ha nem gyámolíttatnak, le fognak győzetni; tudjuk pedig, miként el van határozva, hogy azután a magyarokkal még keményebben bánjanak el. A miben továbbá a csehek, morvák, siléziek s osztrákok a felséges uralkodó ház ellen panaszkodnak, hogy t. i. templomaik elvétettek s lerontattak, jövedelmeik lefoglaltattak, mindezekre nézve még több a magyarok panasza. Tudva van, hogy a lelkipásztorok száznál sokkal több templomból kiüzettek; hogy az utolsó pozsonyi gyülésen az esztergomi érsek s a kir. személynök által kijelentetett, miképen a protestánsok hitvallása az országba hozandó vallonok, spanyolok, olaszok segélyével végkép kiirtatik, állítván, hogy Magyarország termékeny földjét inkább óhajtják vadállatok, mint kálvinista és lutheránus eretnekek lakásául

hagyni. Továbbá a protestáns urak semmi hivatalokba nem alkalmaztatnak, semmi méltósággal nem diszíttetnek fel; hanem a jezsuiták alattomos vádaskodásai által zaklatva, mintha számkivetésben volnának, remegésben töltik életöket. De mi mindennél több, a törökkel értekezletek tartattak a magyar nemzet kiirtása iránt; miszerint a köztök levő békének az elpusztított honi földön a sivatag legyen őre. Mindezt elfogott levelek.... tanusítják. A vallásuk kiirtásától félő nemzetek s tartományok tehát egyesültek kölcsönös fentartásuk végett. Engem pedig magyar nemzetem, melyhez vérségi kapocs, vallási közösség, szoros szövetség s ama hála által, melylyel iránta a múlt években versenytársaim ellen nyert védelméért tartozom, egyiránt lekötelezve érzem magamat, — indított reá, hogy e körülményekben segedelmére siessek. Ezen okokból.... jöttem én fegyveresen Magyarországba.... királyi méltóságról, az ország elfoglalásáról szó sincs köztünk: a népek s országok, kivált pedig a magyar nemzet java, az elnyomott vallási szabadság forog egyedül fenn s emez is nem úgy, hogy valamelyik vallás kiirtassék, avagy csak meg is sértessék, hanem hogy valamennyinek egyenlő szabadsága helyreállíttassék...»[1]

Bethlen jó lélekkel irhatta, hogy őt a királyi méltóság nem izgatja. De híveinek nagy része annyira el volt keseredve II. Ferdinánd ellen, hogy annak a trónról való letaszítását s helyébe Bethlennek megválasztatását elkerülhetetlennek hitte. Azért mihelyest a tanácskozások nov. 18-án megkezdődtek, sokan azt sürgették, hogy az ország koronája a rendek kezébe adassék. Ez meg is történt nov. 22-én; s e tény örömére a legközelebbi vasárnapon a főtemplomban katholikus istentiszteletet tartatott, melyet egy helvét és egy ágostai hitvallású lelkész hitszónoklatai követtek. A fejedelem, vallási türelmességének példájául, a misét is végig hallgatta. A király

[1] E levél olvasható Hatvani Brüsseli Okmánytár IV. 154. l. Szalay is közöl belőle egy részt a jegyzetben IV. k. 518. lapon, de keltének ideje nem egyez vele. Szalay Dudik után közölvén, e levelet irja, hogy Warecsről (Gálszécs?) irta Bethen 1619. okt. 1-én.

letételéről még ekkor szó sem volt, habár a hevesebb vérű ifjak Bethlen megkoronáztatását nem tartották lehetetlennek. Eszterházy Gábor, a pozsonyi gyűlés folyamáról értesítvén Eszterházy Miklóst, erre vonatkozólag többek között ezt irja nov. 23-ról: «A mi a fejedelem dolgát nézi, kivánja-e az országot és koronánkat, nem tudom; de ha Isten akarja s az ország megkinálja vele, bolond volna, ha futna előle, szolgálni akarván hazájának s az egész keresztyénségnek.»

Az országgyűlési tanácskozások azonban igen lassan folytak, részint azért, mert a hadjárat esélyei zavarták a rendeket, részint azért, mert a nádor még mindig hitte, hogy Ferdinánd el fogja küldeni követeit Pozsonyba és így a béke helyrehozható leszen. De reménye hiú volt, mert Ferdinánd más tanácsosok befolyása alatt lévén, nov. 26-án kelt iratában tudatja a pozsonyi rendekkel, hogy gyülekezetöket országgyűlésnek el nem ismeri. Állítja, hogy a békét óhajtja. Arra törekedett mindig, arra törekszik most is. Ő erre egy új országgyűlést fog összehívni. De ezen gyűlésre, mely régi szokás és a királyi tekintély rovására hivatott össze és a papi rend ellen van irányozva, biztosokat nem küldhet, nehogy a hozandó határozatok érvényét elismerni látassék.

A nádor kényes helyzetbe került, mert a rendek az ő felhivására már az előterjesztések tárgyalásához fogtak s nov. 27-én már a sérelmeket kezdték összeirni.

Deczember első napjaiban megérkeztek az ausztriai, cseh és morva protestáns rendek követei is, hogy Bethlennel való szövetségöket újra megerősíthessék. Dec. 4-én fogadta őket a fejedelem; majd az összes karok és rendek a nádor lakásán gyülekezve össze, meghallgatták a prágai követség előterjesztését s e követség ellátására naponkint száz forintot szavaztak meg. Másnap reggel 7 órakor a fejedelem lakásán német beszédben fejtegette gr. Hohenlohe, mint a követség vezetője, a szövetség megújításának a nürnbergi gyűlésig való elodázhatlanságát.

Az alatt a gyűlésen a sérelmek, különösen pedig a templomok kérdése vétetett elő.

A rendek nevezetes határozatokat hoztak. Kimondották a vallási felekezetek egyenjogúságának nagy elvét s ahhoz képest rendezték a templomok kérdését is, mely legtöbb panaszra adott alkalmat. Kimondották, hogy minden városban a főtemplomra azon vallásfelekezetnek van joga, melyhez a lakosság többsége tartozik. Ez ellen ugyan a katholikusoknak sok kifogásuk volt, de a rendek nem tágítottak. A kimondott elvet azonnal alkalmazni is kezdették. Szeleczky János követ abbeli folyamodására, hogy a pozsonyi Szt. Márton-templom átadassék a protestánsoknak, nagy örömmel és zajjal kiálták a rendek: «oda adjuk, oda adjuk». De a nádor ellenzése után szavazásra kerülvén a dolog, 83 szavazattal 11 ellen eldöntetett a kérdés. A templom csakugyan átadatott. Dec. 7-én nagy ünnepélyességgel, harangok zúgása mellett, nyitották fel a régebben lepecsételt ajtókat. Protestáns és katholikus kiváncsi néppel teltek meg a padok. Mindenkinek tekintete az oltár és a szószék felé volt szegezve. Egyszerre megjelen a szószéken Alvinczy Péter és megható alkalmi egyházi beszédet mondott, áldást kérve Istentől a hazára és az ő szentegyházára. A legközelebbi vasárnapon magyar és német nyelvű szónoklatokat hallgatott a nagy közönség.

A lelkesedés napról-napra emelkedett; nem csoda, hogy a vallásegyenlőség elvét sokan túlhajtották s midőn egyfelől igénybe vették a protestánsoknak nyújtott jogokat, ugyanakkor másfelől kétségbe vonták a katholikusoknak oly jogait is, melyek épen nem állottak a vallásfelekezeti jogegyenlőség megvalósításának útjában.

Decz. 9-én beszüntették a papi rendnek politikai jogait, a papokat az országházból kiutasították, javaikat elkobozták és a végvárak fentartására fordíttatni rendelték. Homonnai György, Eszterházy Miklós, Bosnyák Tamás, Balassy Péter és Pálffy másokkal egyetemben száműzettek.

Hiába olvasták fel másnap a királynak a nádorhoz irott levelét, melyben a béke iránti jóindulatát hangsúlyozza; hiába volt a békealkudozások czéljából ajánlva küldöttség

kinevezése. A rendek egyátalában nem bíztak Ferdinándban; tudták, hogy csak a vaskényszernek fog engedni.

Decz. 15-ről írják a lőcsei követek, hogy az országgyűlés naponta összejön, de keveset végez, mert az országnak voltaképen nincs királya. A csehekkel megköttetett a szövetség. Most újra az itthoni sérelmek felett folyik a vita, leginkább azért, hogy az eddigi határozatok a templomokra vonatkozólag végre nem hajtatnak. Bazin és Szt.-György városaiban a protestánsok többségben vannak, mégis a kisebbségben levő katholikusoké a templom. Ezek erővel vették el amazoktól. Ellenben Nagyszombatban, mivel a katholikusok vannak többségben, a nagy templom nekik adatott; a protestánsoknak pedig az új jezsuita-templom igértetett oda. A követek azon reményben vannak, hogy még több templomot fognak visszakapni.

Bethlen azonban igazságos ember volt. A protestánsoknak azon kivánságát, hogy a nagyszombati főtemplom nekik adassék át, nem teljesítette. Hivatkozott a viszonosság elvére és azon legújabb határozatra, mely annak érvényt szerezni volt hivatva. Elrendelte tehát, hogy a főtemplom legyen a katholikusoké; de a kis templom, mely a jezsuitáké volt, adassék át a protestánsoknak.

II.

A helvét hitvallású tanítók külön adják be kivánságaikat az országgyűlésnek. — A tizenkét pont és az arra adott válaszok. — A rendek válasza a nádori előterjesztésre. — A király salvus conductust kér követei számára.

A viszonyok okozták, hogy a dogmatikai kérdéseknek gyakori feszegetése által a protestáns két felekezet papjai egymástól elidegenedtek. Ebben sok része volt azon röpiratoknak, melyek Pázmány irodalmi támadásai következtében egymás után megjelentek, valamint azon eljárásnak is, hogy a két evangélikus egyház papjai külön zsinatokat tartván, habár egy alapelv szerint, mégis külön szervezkedtek. Most

talán az is némi befolyással lehetett a helvét hitvallásúakra, hogy Bethlen maga is hozzájuk tartozott s így oly követelésekkel, illetőleg kivánságokkal léptek fel, melyek csakis saját felekezetöknek emelésére voltak számítva. Egy magasabb tudományos intézetnek felállítását, a sárospataki iskola felszerelését, lelkészeiknek a katholikus papok biráskodása alól való teljes felszabadítását, a szentszéknek eltöröltetését, a fegyelemnek független kezelését, a vallásbéke biztosítását, a kassai gyűlés határozatainak végrehajtását, a papok ellátását és a hitvédők felállítását most tartották legkönnyebben keresztülvihetőknek. Azért, mint «a helvetiai confessión levő magyarországbeli tanítók» tizenkét pontban a következőkben nyújtották be kivánságaikat:

I. Rendeltessék valamely alkalmatos hely elegendő jövedelemmel Akadémiának, azaz közönséges és legfőbb nevezetes tanuló helynek, az igaz evangyéliumi tudománynak és a politikának, azaz külső társaságnak helyesen igazgatására szükséges tudománynak terjesztésére, ő felségének istenes és keresztyéni ájtatos indulatjából ez mult kassai közönséges országgyűlése alatt megjelentetett kegyelmes akaratja szerint.

Ezen első kivánságra nézve határoztatott, hogy annak teljesítése békességesebb időre halasztassék.

II. A sárospataki schola, táplálására való jövedelemmel és felette szükséges épületekkel s házakkal öregbíttessék, hogy minden rendeknek gyermeki abban tűrhető költséggel az Akadémiában való tanulásra késztethessenek és táplálttathassanak és abban leendő tanítómestereknek elegendő számok tisztességes fizetéssel tartathassanak.

Erre nézve határoztatott: «a pataki scholára provisiónak kell lenni.»

III. A boldog emlékezetű második Mátyás királynak koronázatjakor irattatott első artikulus az religiónak szabadságáról ez szükséges nyilvábban való magyarázattal elől hozattassék és megconfirmáltassék, tudniillik: hogy a földesurak is a religiónak, templomnak, temetésnek, prédikátorsághoz való házoknak, schólának és ezekhez való örökségeknek,

jövedelmeknek és akármely névvel nevezendő jószágoknak, házasságbeli causáknak és minden egyébféle dolgoknak, valamelyek néznek a helvétiai confessión levő rendeknek Isten igéje szerént való igazgatására: ezen szabadságban, azoknak seniorok és azokhoz tartozó prédikátorok, schólamesterek, tanuló deákok és azoknak birtokában levő jobbágyságból álló hallgatók, akár minémű ok és szín alatt semmiképen meg ne bántassanak.

Ezen pontra nézve az országos rendek azon nézetnek adtak kifejezést, hogy e sok egyenetlenségre okot szolgáltató ügy «az ország artikulusába vagyon immár írva; immár artikulust ir ezután az ország az ő jó tetszése szerént róla».

IV. A helvétiai confessión levő eklézsiák tanítójokkal és hallgatójokkal egyetemben, teljességgel megmentessenek és szabadságossá tétessenek a pápista papok jurisdictiójok és birodalmok alól, mind igazgatásokra s mind fenyítékre és jövedelmekre nézve.

Ez törvénybe is lőn igtatva.

V. Az úgynevezett szentszék, a helvétiai confessión levő tanítóknak és minden renden lévő hallgatóknak javokért, teljességgel eltöröltessék.

Végzésképpen kimondatott, hogy e kérdés elintéztetett, a mennyiben a szentszékek hatósága csakis a katholikus házassági ügyekre szoríttatott, «az evangélikusokét pedig competenter az evangélikus superintendensek és seniorok elé» rendeli a törvény, míg a vegyes felekezetűek ügyei felett mindkét felekezetű vegyes birák ítélnek.

VI. A Tiszán túl és innen a helvétiai confessión levő eklézsiáktól már régen bevétetett és sok időktől fogván való éléssel egyező értelemből megerősített artikulusok az eklézsiai fenyítékről, mindeneknek ellenkező igyekezetek ellen szabadosan exerceáltassanak és gyakoroltassanak a vármegyéknek tulajdon senioritul.

Ezen hatodik kivánság differáltatott.

VII. A boldog emlékezetű Bocskay Istvántúl, hazánknak és a törvények szabadságának ótalmazójátúl és helyben állító-

játúl és a tekintetes Thúrzó György urunktól is az országnak ez elébbi palatinussától, a helvétiai confessión levő prédikátoroknak adatott diplomát ő felségének és a nemes országnak egyezéséből, az ország gyűlésében confirmáltassanak.

Ez hasonlóképen differáltatott.

VIII. Magyarországon ezideiglen közönségesen bevett, megendtetött és szabad religión lévő minden rendeknek megparancsoltassék, hogy egymás között békességben és egyezségben éljenek, viszálkodások, versengések és azoknak minden alkalmatossága úgy eltávoztassék, hogy ennekutánna csak valami kicsiny alkalmatosság se adassék köztök való gyülölségre és zenebonának indítására.

Erre nézve részletes törvény hozatott a hitvédőkről, t. i. hogy az egyetértés és a szivek jóhajlama minél erősebb gyökeret verhessen az emberek keblében és a szakadásra és egyenetlenségre semmi ok ne nyújtassék, a karok és rendek gondoskodnak, hogy ezentúl a papok és prédikátorok, bármely felekezethez tartoznak is, nyilvános prédikálásokban s más magán előadásaikban vagy bármely czím alatti nyomtatványaikban a római katholikus, az ágostai és helvétiai vallást sértő és becsmérlő szavakkal ne illessék, a sziveket el ne keserítsék, mert különben a hitvédők által, a kiderített igazság szerint javaiktól megfosztatni és a hazából végképen — irremissibiliter — számüzetni fognak.

IX. Kassán e minapi országgyülésében kiadattatott artikulusok prédikátorsághoz való házaknak elvételéről, mind egyéb helyeken s mind Zemplén vármegyében, nevezet szerént Homonnán, Paczinban, Karczán, Parnón, Varanón stb. templomoknak elvételéről, elfoglalt jövedelmeknek megtérítéséről, ujonnan épített kápolnáknak elvonatásokról mindjárast effectuáltassanak.

A kilenczedik kivánság is törvénybe iratott.

X. A szentirás szerént méltó a munkás az ő fizetésére. Annak okáért a helvétiai confessión lvő prédikátoroknak a quartáknak hasonfele a decimából conferáltassék.

Ezen tizedik kivánság «differáltatott deliberatióra».

XI. A boldog emlékezetű Báthory Istvántúl a prédikátoroknak és szegényeknek táplálásokra hagyattatott jószágok, melyek Ecsedből elvitettenek, adattassanak meg és fordíttassanak oda, a hova testamentom szerént átok alatt hagyattak. Ez is differáltatott.

XII. Hogy pedig ezek és egyéb megtartásra minden szükséges dolgok közönséges és magán való javokra, minden státusoknak, rendeknek és állapotban levőknek, patrónusoknak, prédikátoroknak, földesuraknak és jobbágyoknak épen és minden bántás nélkül megmaradhassanak és minden erőszaktétel nélkül nemzetségről nemzetségre megtartassanak és vigeálhassanak: a confoederatus cseh, morva és sléziai uraink dicséretes példájok szerént, ez mi feljebb nevezett szabadságos religiónknak, egyházi fenyítékinek s ahhoz tartozó dolgoknak és arról következendő artikulusoknak a helvétiai confessión levő urak közül hazánkban rendeltessenek defensorok, kik kötelesek legyenek hittel az eklézsiáknak ótalmazását törvény szerént felvenni és a mi megbántatnék vagy sértetnék, az előbbi helyre és állapotra állatni tartozzanak.

Ez is megengedtetett és arról szóló törvényczikk szerént effectuáltatott. [1]

Ezen kivánságok elintézése után, decz. 15-én benyújtották a rendek a nádor által tett előterjesztésekre irt válaszukat. Ebben kifejték okaikat, hogy miért voltak ők kénytelenek Ferdinánd király ellen fegyveres erővel is föllépni. Szerintök a király az oka minden bajnak. Már megválasztatása is erőszakolva volt a nemzetre. Pázmány s más püspökök a múlt országgyűlés előtt bejárták az országot, hogy szavazatokat szerezzenek számára, hogy követekül csak oly férfiak küldessenek, kik a bécsi udvarnak hívei. Az ország-

[1] Az helvétiai Confessión levő magyarországbeli eklézsiáknak tanítóinak kivánsági, melyeket a következendő 1619. esztendőben 11. novembris a pozsonyi gyűlésbe felment nemes vármegyéknek és az eklézsiáknak követi az országnak beadtanak. *Sepsi Laczkó* M. krón. Erd. T. A. III. 238—241. l.

gyűlés folyama alatt megvesztegetéshez értő kezek a protestánsok közül is többet elnémítottak. Az ekkép megválasztott Ferdinánd nyomban a koronázási ünnepély után Bécsbe sietett, a nélkül, hogy felavatási oklevele értelmében az ország sérelmeit orvosolta volna. A protestánsok az ő tudtával és akaratával üldöztetnek a püspökök által s maholnap a spanyol inquisitiót hozza nyakukra. A magyarokat arra kényszeríti, hogy zsoldosaival egy sorban harczoljanak a csehek és morvák ellen, kikre haddal menni tiltja azon frigylevél, melyet maga Ferdinánd is aláirt. Ennyi oknál fogva a nemzet felkelése törvényszerű, mert II. Endre arany bullája ily esetben ellentállásra jogosítja fel a nemzetet. Tudják a rendek, hogy nemzeti és vallási szabadságuk mindaddig nem lesz biztosítva, míg őt le nem teszik s uj nemzeti királyt nem választanak, ki a török pártfogása alatt védje őket jogaikban.[1]

A mint ezen válasziratból látjuk, a rendek többsége már Ferdinándot letenni és helyébe Bethlent megválasztani akarta. A gyűlés kezdetén nyilvánult békés hangulat rövid idő alatt harcziassá lett. Ennek okát a küleseményekben találjuk. Homonnai lengyel serege, mely Rákóczyt megverte, most ettől szétveretvén, dúlások között vonult haza. A lengyel urak, sőt maga Zsigmond király is biztosítá a magyar rendeket, hogy ellenök semmi ellenséges szándékot nem táplál. A porta részéről követ érkezett Pozsonyba, a ki Bethlent a porta jó indulatáról biztosítván, a magyaroknak mindennemű segedelmet igért, ha az ausztriai háztól elszakadnak. E körülmények merészebbekké s Homonnay kozák hadainak dúlásai ingerültebbekké tették a pozsonyi rendeket, kik csakis azért tartózkodtak Bethlen megválasztásától, mivel ez vonakodott és mivel épen akkor érkezett meg Ferdinánd levele a nádorhoz, melyben biztosító leveleket kér a Pozsonyba küldeni szándékolt követei számára. A rendek a salvus conductus kiadatását elhatározták. Kimondták azonban azt is, hogy

[1] *Pray,* Hist. R. Hung. III. 288. l. Szalay IV. 521., 522. l.

Ferdinánd követeivel tárgyalni semmit nem akarnak; csakis a méltányosság tekinteteinek hódolnak akkor, midőn azok kivánságát meghallgatni hajlandók.

III.

Bethlen elhalasztja a királyválasztást. — Ferdinánd követei megérkeznek; ezek előterjesztése, a rendek válasza — és viszonválaszok. — Bethlen csak a kormányzó czímet fogadja el és megköti Ferdinánddal a fegyverszünetet. — A hozott törvények tartalma.

Ferdinánd követeinek megérkeztéig a rendek megállapíták a Bethlen elé terjesztendő koronázási feltételeket. Ezek decz. 18-án már készen valának és a vérmesebb hazafiak erősen hitték, hogy nehány nap múlva egy nagyszerű nemzeti koronázás ünnepélyének lesznek tanúi. De a fejedelem méltányolván a nádor okait s bízván a béke lehetőségében is, be akarta várni a királyi követek megérkezését és elhalasztá a választást.[1]

A királyválasztáshoz tehát minden készen állott, midőn a király követei: Lépes Bálint kalocsai érsek, Meggau Lénárt, Preiner Siegfried és Nádasdy Tamás decz. 27-én Pozsonyba érkeztek. Három nap mulva átnyujtották meghivó leveleiket a fejedelemnek, Lépes Bálint volt a szónok, ki a királynak abbeli üzenetét is átadta, hogy «állapíttassék meg fegyverszünet, melynek tartama alatt a rendek Ferdinándot tartsák királyoknak. Ő országgyűlést fog összehívni, személyesen fog megjelenni ott s mindent megteend az egyesség létrehozására».

A rendekhez szóló iratban hivatkozás történik Ferdinándnak a haza iránti jó indulatára; hivatkozás történik arra,

[1] «Conditiones electionis nostrae az statusok beküldték ... melyre a resolutio is készen vagyon, de az császár követinek elérkezésére várakozni akarván, eddig ki nem küldtük, — ma kiviszik és az electio meg fog holnap lenni ... Császár követi is holnap beérkeznek és mindjárt meglátjuk, mit akarnak.» Betlen levele decz. 20-káról. *Századok* 1881. 435. l.

hogy ő, midőn Németországba utazott, nem szűnt meg gondoskodni a béke fentartásának eszközeiről.

Ő felsége — úgymond — távollétében legnagyobb visszatetszéssel és felháborodással hallotta, hogy magyar királyságában zavargások keletkeztek, ő felsége, királyi tisztének fogva, atyai gondoskodása tárgyává teszi mindazt, a mi az ország és a lakosság üdvét illeti. Azon okokat és izgatásokat, melyek által ezen mozgalmak szitattak, teljesen megszüntetni óhajtja ...

Hivatkozik az ausztriai háznak Magyarország iránt szerzett érdemeire, hogy mily nagy fáradsággal szabadította meg ellenségeitől. A mostani király sem akar elmulasztani abból semmit, a mi ezen királyságnak üdvére és nyugalmára óhajtandónak látszott, hanem szentül és atyailag akarja szentesíteni és végrehajtani mindazt, a mi a biztosító oklevelekben — assecurationales — a diplomákban és az ország törvényeiben foglaltatnak. A sérelmeket hű alattvalóinak megelégedésére megorvosolni a római birodalomból való visszatérése után az országgyűlés határozataihoz képest kész lett volna, ha az országban béke lenne. Most is kész királyi esküjét teljesíteni és híveinek eleget tenni. Kész minden alattvalóinak szabadságait és szabadalmait sértetlenül fentartani. Elvárja viszont a rendek részéről, hogy hűségük adóját ő felsége iránt lerovandják.

Gondolják meg — u. m. — minő károk háramlottak naponkint az országra ezen mozgalomból... A sok vagyonnak hanyatlása, a szegény népnek gyengítése, az árvák és özvegyek nyomorúsága és pusztulása következtében mindenkinek azon gondolatra kell jönnie, hogy legalább az ország romjait kell megkímélni.

Ha a fejedelem, a nádor és az ország rendei összehasonlították ennek hasznát az ellenkezőből keletkezhető veszélyekkel: a jövőre reméli ő felsége, hogy a béke fentartását czélzó jelen tárgyalás, minden nehézség nélkül a remélt eredményhez fog vezetni. Elvárja ő felsége, hogy a fejedelem, a nádor és az ország rendei ezen üdvös tanácsokat követve,

azon fognak működni, hogy minden nehézséget elhárítva és a különbözeteket kiegyenlítve, képesek lesznek a haza jogainak, szabadságának és javának nyugodtan örülni és azokat élvezni.

Miért is inti ő felsége a nagyságos fejedelmet, a nádort és az ország rendeit, hogy a béke helyreállítása czéljából megkezdett intézkedést oly módon vegyék szivökre, hogy mind a haza fenmaradásáról, mind az ország lakóinak üdvéről gondoskodva legyen s annak ugy ők magok, valamint az utókor is örvendhessen . . . [1]

Az országgyülés tisztelettel hallgatta végig a kir. követek ezen előterjesztését; de midőn választ kellett reá adni, mindenfelől hangzott: már késő az igéret! «Ezen mostani irása és propositumja ő felségének, császár urunknak igen késő, és nem mostani időre és állapotra való, mert nem orvosolta az ország gravamináit, a nádornak nem adott teljhatalmat; mert a confoederatus országokra a magyar rendek kérése és protestatiója ellenére hadat vitt; mert a mult országgyülésnek öt végzése főképen csak a klérus által hozatott s mindeddig ki nem hirdettetett. A lengyeleket az ország romlására behívta a császár. Ezért kellett a magyar nemzetnek magára gondot viselnie és az erdélyi fejedelmet segítségül hívnia... «És akarván az ország háladó lenni ő felségéhez az erdélyi fejedelemhez, neki (koronázási) conditiókat is adtanak be, kiben immár nem lehet visszalépni» ; a csehek és a többi szövetséges tartományoktól sem állhatnak el többé. Ez okokból a császár ő felsége nevében beadott propositió már késő ; hanem ha a biztosok a béke megkötésére is fel vannak hatalmazva, adják elő megbizatásukat — a rendek készek azt meghallgatni.[2]

A biztosok biztató szavaira a bizalmatlanság szava tört ki a rendek között. «Ne igyekezzék ő felsége — mondák — az országot fegyverrel subjiciálni, kinek semmi

[1] Demkó, Adatok . . . Századok 1881. 435—37. l.

[2] *Horváth* M III 537. és Hatvani, Brüsseli okm. IV. 185—186. l.

kedvünk ő felsége alatt való lételhez nincsen.» A koronát ők már felajánlották Bethlennek, azért «nincs semmi módjuk abban, hogy örökkévaló gyalázatjukra egyszeri végzésüket retractálhassák. Nem is cselekszik soha, sőt készek magokat halomra rakatni fejenként, hogy nem mint attól elálljanak».[1]

A királyi követek január 4-én pontonkint válaszoltak a rendek ellenvetéseire és kifogásaira. Hivatkozással az 1619-ki pozsonyi országgyűlésen alkotott öt törvényczikk bevezetésére, visszautasítják azon vádat, mintha Ferdinánd trónraléptekor nem szándékozott volna orvosolni az ország sérelmeit; mintha a nádornak nem adott volna teljhatalmat. A szövetségesek ellen vitt katonaságra vonatkozólag az volt a válasz, hogy e tekintetben ő felsége királyi jogával élt. Hogy a múlt országgyűlés öt törvényczikkelyét a többség ellenmondása daczára csak a klérus alkotta meg, erre nézve azt válaszolják, hogy ő felségének a többség ellenmondásáról tudomása nincs. A törvényczikkelyeket a karok és rendek alkották, a mint az kitűnik az illető törvény bevezetésének végszavaiból és a nádor elnöki záradékából. Nem egyedül a papság alkotta e törvényczikkeket, mert a papság a rendek összeségének csak egy részét képezi. Hogy pedig a törvényczikkek némely megyében ki nem hirdettettek, ennek nem ő felsége az oka; valamint a végvárak elpusztításának sem. Azon szövetségről, melyet a rendek a cseh királysággal és más tartományokkal kötöttek s a melytől — mint mondják — el nem állhatnak, ő felsége mit sem tud. Azt pedig tudniok kellene, hogy az ő királyi megerősítése nélkül semmiféle szövetség nem érvényes. Azon vád, hogy az országba annak pusztítása czéljából lengyel vagy más idegen hadak vezettettek volna be, magoknak az uraknak ítélete szerint is elesik. Mert nem vélekednek-e úgy, hogy a szegény nép és haza megmentésére bármily őrséget fel kell használni — és ha a keresztyénségnek okozott kár említtetik, nem vélik-e, hogy a törököt ki kellene űzni az országból?

[1] *Bibboni* flórenczi követ jelentése január 3-káról Fraknóinál I. 531. lap.

Ezek után a kir. követek megujítják a rendekhez már egyszer intézett intéseiket; felhívják őket, hogy ismerjék el Ferdinándot királyuknak s vele együtt gondoskodjanak az ország bajainak megszüntetéséről.[1]

A rendek többsége s azok élén a tüzes Thurzó Imre, tiltakozott a királyi követek okoskodása ellen és Bethlen megkoronáztatását sürgette.

De a fejedelem nem kivánta a koronát. Ha azon nagyravágyás honolt volna lelkében, melyet ellenei oly sokszor szemére lobbantottak, most engedett volna a rendek kivánságának, kik már a koronázás napját is kitűzték volt — jan. 12-ére. Ő azonban a neki átadott koronázási feltételeket tisztelettel félretette; de elfogadta a rendek azon bizalmát, melylyel őt jan. 8-án Magyarország kormányzójának választották meg Ezzel az alkudozás ügyét saját kezébe vette át. De mivel ő a cseheket is be akarta foglalni a békébe, a király pedig attól idegen volt, az alkudozásnak semmi egyéb eredménye nem lett, mint az, hogy jan. 17-én fegyverszünet köttetett, mely szerint a jövő Szt.-Mihály napig Magyarországban és Lengyelország szélein békének kellett lenni. A békét a király. méltányos feltételek alapján a csehekre és szövetségeseikre is kiterjesztendi.[2] A fejedelem e szerződést mind a császárnál, mind az említett tartományoknál s más keresztyén fejedelmeknél minden lehető módon elősegítendi, ugy, hogy a fegyver letétetvén, e mozgalom mind a két fél megelégedésére békében végződjék. Az országból a mit ki bir, azt teljes hatalommal kormányozza. Május 31-kén Beszterczebányán országgyülés tartassék, melyen a fejedelem, a nádor s a többi karok és rendek személyesen, a vármegyék

[1] Paria replicationis Illustrissimorum Dnorum Comissariorum Imperatoriae Majestatis ad rationes Regnicolarum 4. Jan. Anno D. 1620. exhibitae. *Századok* i. h. 443. l.

[2] Ezt Ferdinánd nem akarta; s jóllehet az okmányt ily értelemben aláirta, mégis Albert főherczeghez irott levelében azt magyarázza, hogy *más értelemben* irta alá. *Hatvani*. Brüss. okm. IV. 191—194. l. V. ö. u. o. 206. l.

és városok követeik által fognak megjelenni, hogy a jelen zavaroknak alkalmúl szolgált bajok és nehézségek minél teljesebben kiegyenlíttethessenek ....[1]

Ezen fegyverszünet pontjaival a főpapok semmiképen sem voltak megelégedve; s ez magában is elegendő ok volt arra, hogy annak fentartásában a bizalom megrendüljön. — Pázmány különösen a fegyverszünet hosszú tartama ellen szólalt fel, mert azalatt az egyházi javak nem jöhettek azon főpapok kezébe, kik, mint ő is, az országból kizárva valának.[2] Még kevésbé voltak megelégedve azon határozatokkal, melyek ezen országgyűlésen általában, de különösen a vallás ügyében hozattak, jóllehet ezek csak ideiglenesek, azaz csak a májusban megnyitandó országgyűlésig voltak érvényesek.

Ezen ideiglenes czikkelyek bevezetésében elmondják a rendek, hogy miután a közszabadságért fegyvert fogtak s e munkában a fejedelemtől, ki saját fejedelemségének veszélyeztetésével a közjóért oly nagy áldozatokat hozott, hathatós támogatást nyertek: ezért való hálájok tanuságáúl megkinálták őt a főhatalommal. De a fejedelem, személyének ilyetén felmagasztaltatását s a legfőbb hatalommal felruháztatását nem fogadta el némely olyan okoknál fogva, a melyek kiválóan illenek a fejedelmi egyénekhez; mely ezen szerénységért való hálájokból őt ezennel fejedelmükké teszik és nevezik, hogy épen olyan teljhatalommal kormányozza az országot, mint ha maga a király kormányozná.

Ezután az első czikk a jövő május végére Besztercze-bányára összehivott országgyűlésről és az arra küldendő követekről szól, kijelentvén azt, hogy a kik e gyűlésen személyesen vagy követek küldése által meg nem jelennek, azok ellen Ulászló király VI. decretumának 8-dik articulusa alkalmaztassék.

A második czikkely arról rendelkezik, hogy a fejedelem

[1] Pray-Miller. Gabr. Bethlen Principatus Trans. I. 108. s k. l. V. ö. Demkó K. A magyar-cseh confederatió. «Századok» 1886. évf.

[2] Fraknói, Pázm. I. 535. l.

Magyarországot és a hozzá kapcsolt részeket a nádor közbejöttével és a törvények szerint kormányozza, míg a következő országgyülés véglegesen nem határozand.

III. t.-cz. És minthogy ezen mulandó és rövid életnek összes javai között, melyekkel a halandók boldogságukat mérni szokták, semmi sem lehet nagyobb, semmi becsesebb és inkább óhajtandó, mint az, a mi mindenkinek isten iránti kegyességéből, melyet a keresztyének vallásnak neveznek, származni szokott; honnét van, hogy ezen vallás szabadságának óltalma minden más féltett közszabadságoknál féltékenyebben őriztetik; minthogy a lefolyt időkben elég világossá lőn, hogy a vallás ügye és állapota odajutott, hogy az ezen szent névvel visszaélők békétlenkedése által annak szabadsága mindenképen ostromoltatik, midőn tapasztaljuk, hogy e miatt minden közhatározatok, minden törvények, végre a békekötések és azoknak megerősítései félremagyaráztatnak, vallásában kiki háborgattatik; végre gyakoribb mozgalmak és házi békétlenségek támasztatnak: ennélfogva, hogy ezután a vallás ügye, s annak szabadsága háborítlan maradjon és hogy hasonló mozgalmaknak és szerencsétlen háboruságnak eredete és oka elháríttassék: az ország karai és rendei a vallás ügyében a következő artikulusoknak alkotását határozták el: *először*, hogy a vallás ügye az ágostai, helvét és róm. katholikus hitvallást követő rendeknek, a magok és a kir. ügyész birtokain, úgyszintén a végvidéki magyar katonáknak, az ország békés fenmaradásáért szabad és háborítlan legyen; és pedig olyképen, hogy a vallás gyakorlata úgy a zászlósoknak, főuraknak és nemeseknek, valamint a szabad királyi a bányavárosoknak; s az ország összes karainak és rendeinek, a magok és a kir. ügyész birtokain, ugyszintén az ország végvidékén, nem külömben a mezővárosokban és a falukban, mindazoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, a templomokkal, temetők és harangok használatával mindenütt szabad legyen; és senki, bármi rendű és rangú legyen is, a vallás szabad gyakorlatában, a templomok, temetők és harangok használatában sem a fejedelem,

sem más földesúr által, semmiképen és semmi szin alatt ne háborgattassék, és ne akadályoztassék.

IV. t.-cz. A vallás védelmére és a netán támasztandó vallási egyenetlenségek megszüntetése czéljából válaszszon ő felsége a fejedelem az ország mind a négy kerülete számára, 4—4 békeszerető egyént mind a három említett vallású rendekből, úgy hogy összesen tizenkét személy legyen, kiknek egyike az elnök, a többi pedig hozzája csatoltassék az ország illető részeiben. Ezen személyek, ha valamely közbejövendő törvényes akadály következtében teljes számban össze nem jöhetnének, azon esetben azok, kik az elnökségen kivül jelen lesznek, a bejelentett ügyet megvizsgálják és a kiderített igazsághoz képest, a megye előleges vizsgálata folytán, eligazítsák, és a jelen törvénynek áthágóját, jószág és birtokjog elvesztéssel sujtsák, ha t. i. a vallást háborgatná, s jobbágyait bármely ürügy alatt vallásuk szabad gyakorlatában templomok, temetők és harangok használatában akadályozná; — és minden felfolyamodás kizárásával azon legyenek, hogy az illető birtokok az alispán, szolgabiró vagy esküdtek által lefoglaltassanak és a kir. ügyész által az ország szükségeinek fedezésére fordíttassanak; nemkülönben az olyan templomot, minden tartozmányaival együtt, a vallás épségben tartása mellett annak, a kitől elvétetett, visszaadassék. Ha a vallássértő hatalmas ember lenne, az ellen a főispán, a megyei nemesség felültetésével felkelni és a végrehajtást eszközölni képes és jogosított legyen. Oly esetben, ha a jobbágyok saját földes urok ellen panaszt emelni nem mernének, szabadjon azt a megyének tennie és a vallásvédőknek följelentenie. Az említett vallásvédők szükséges költségeit azon megye viselje, melyben az ügy fölmerült.

V. t.-cz. Továbbá, minthogy bizonyos, hogy a rendeknek sokszorosan ismételt panaszai és sérelmei daczára a róm. katholikus rend sok templomot vett el erővel az evangélikusoktól, azért határoztatik, hogy az ily templomok összesen és egyenkint, előbbeni tartozmányaikkal együtt, az alispán,

szolgabiró és . . . (?) által visszaadassanak.[1] A pozsonyi templom, mely tartozmányaival, mindig a város hatalmában volt, s melynek használatától a temetkezéssel és a harangok használatával együtt a nagyobbára evangélikus elöljárókkal biró város eltiltatott, és a katholikusoknak, kik ezen kivül két templomban birtak szabad vallásgyakorlattal, adatott. Ennélfogva az ország karai és rendei azt határozzák, hogy nevezett Pozsony városa, a nevezett, az üdvözítőhöz czímzett parochialis templom törvényes hatóságában és használatában, ama templom ékszereivel és tartományaival együtt a jelen országgyüléstől e végre kiküldött biztosok által mindig fentartassék és törvényes birtokában hagyassék. A templom sekrestyéjében talált ékszerek, leltár mellett, a budai, székesfehérvári és pozsonyi káptalani pecsétekkel és jegyzőkönyvekkel együtt a jövő országgyülés által hozandó határozatig hü megőrzés végett a polgároknak adassanak át. Azon ékszerek pedig, melyek bármi módon elidegenitettek, az illető város által visszaválthatók legyenek. Nagyszombat városában a Sz. Miklós-féle parochialis templom a római katholikusoknak, a Sz. János-féle templom pedig a collegiummal, a szegények házával és a n.-szombati területen lévő más tartozmányokkal együtt az evangélikus magyaroknak adassék. A soproni parochialis templom használatában, örök időkre azon város polgárai és lakosai megerősíttetnek, mihez a paplak minden jövedelmeivel és tartozmányaival az evangélikus lelkész és iskola fentartása czéljából szintén odacsatoltatik. Szakolcza városában, mivel csak parochialis temploma van, ez úgy a katholikusok, mint az evangélikusok számára, a

[1] Itt a t.-cz. szövege megszakíttatván, az értelem homályos. Ugy látszik nehány ily templom meg is volt nevezve, a mint az kitünik Pázmány Péter azon czáfolatából, melyben a t.-czikkre vonatkozólag tagadja, mintha ő a séllyei, rébeni (?) és hinorani, továbbá a zebelébi és leszenyei s végre az ölvedi, udvardi, martosi, szakállosi és a mocsi templomokat erőszakkal vette volna el az evangélikusoktól. Tehát valószinü, hogy e helyek ezen t.-cz. eredeti szövegében fel is voltak említve. De Katonánál nincsenek meg. Lásd *Katona*, XXX. 274., 275. l.

temetkezéssel és harangokkal együtt közösnek nyilváníttatik. Ugyanez áll a köpcsényi és a holicsi templomokra nézve is.

VI. Legszigorúbb és örök törvény által ügyelni kell arra, hogy ezen országban és a hozzátartozó részekben jezsuiták ne legyenek, és senki által, bármi rendű, rangú, nemű és méltóságú legyen is az, semmi szin és ürügy alatt, sem nyiltan, sem titkon, ne tartassanak; támogatásukkal, tanácsukkal és jelentésökkel semmiféle országos, akár egyházi, akár polgári küldetésben vagy közigazgatásban sem király, sem fejedelem, sem a rendek bármelyike ne éljen; semmi néven nevezendő méltóságra ne alkalmaztassanak, az országos rendek által országgyűlésileg kimondandó és okvetlenül végrehajtandó örök számüzetés büntetése alatt . . . .

VIII. t.-cz. Hogy a végvárakról, melyektől egyedül függ az ország és a többi szövetséges tartományok üdve és fenmaradása, a mostani ügyállás mellett gondoskodva legyen: addig is, míg a segély a szövetségesek által, az újabb szövetség értelmében meglenne, a rendek azt határozták, hogy az összes egyházi javak a fejedelem és a nádor által a végvidék és az ország szükségeinek fedezésére fordíttassanak, kivévén azokat, melyeket ő felsége a fejedelem a jelen időkig a közjó javára eladományozott és egyeseknek beirt. Mihez képest a rendek, a jelen idők szükségletére való tekintetből, felajánlanak a végvidék fentartására egy mérő búzát és egy mérő zabot, azon világos kijelentéssel, hogy minden kapitány az egyházi javaknak limitatiójához képest gondoskodjék arról, hogy az ily gabona a vármegyékből a véghelyekre elszállíttassék . . . . . .

XXII. t.-cz. Határoztatik az is, hogy a kik csoportosan vagy nagyobb számmal, a fejedelem és a főkapitányok tudta és engedelme nélkül az országon kivül mennek s ott hazájokat megvetve, csupán a pénz és birtokvágyból vezettetve nyiltan vagy titkon az ország ellen törnek; azok törvényes eljárás útján a fejedelem vagy főkapitányok által fejvesztéssel büntettessenek . . . .

XXIV. t.-cz. Továbbá mivel az ország szabadsága érdeké-

ben megkezdett ezen háború kezdetétől fogva, vagyis 1619-ki szeptember óta sok erőszakosság, házakba és kastélyokba való betörés, birtokfoglalás, gyilkosság és más latorság követtetett el és ezután is elkövettethetnék: határoztatott, hogy a kik ezen idő lefolyása alatt a közbéke megzavaróinak és hűteleneknek tüntek fel, s rossz lelkiismeretüktől üzetve az országból kifutottak, azoknak birtokjogai azonnal a kincstár részére lefoglaltassanak és csak azon esetben adassanak vissza, ha az országtól kegyelmet nyernek. A mi pedig az ingóságokat illeti, azok hallgatással mellőztetnek, s azok elvevőit visszaadásra kényszeríteni nem lehet. Azokra nézve pedig, a kik az országban ugyan bentmaradtak, de látván a közveszélyt, biztosabb helyekre menekültek, azonban a hűséget az ország és ő felsége iránt megtartották, a birtokjogok minden káruk megtérítésével együtt, azok által, a kik csak önzésből a fentebbi erőszakosságokat elkövetni nem irtóztak, az erőszakról szóló s ezennel megerősített törvényczikk értelmében, visszavétessenek és a gonoszságok elkövetői megbűnhödjenek....

XXVII. t.-cz. Az egyházi rend és mindazon főurak és nemesek, kik jelenleg az országból eltávoztak és a kik tényleg bemutatták azt, hogy szökevények és a közjóval és a szabadság előmozdításával nem törődnek, a legközelebbi gyűlésig távol legyenek az országtól és számüzötteknek tekintessenek mindaddig, míg a fejedelemtől kegyelmet nem nyernek. De Pázmány Péter, Balázsfi Tamás, Homonnai György, Kendy István, Herencsényi István és Hetei András és hozzájok hasonlók a fejedelemtől semmiképen kegyelmet ne nyerhessenek; a legközelebbi országgyűlésen pedig az országból ünnepélyesen kitiltassanak és soha többé ide visszatérniök szabad ne legyen.

XXVIII. Dóczy András, Eszterházy Miklós és Lónyai András a nádor által a legközelebbi országgyűlés elé idéztessenek, a kik megidéztetnek, kötelesek legyenek megjelenni és magokat igazolni. Addig is Dóczy Andrásnak birtokai, míg ügye törvényesen megvizsgáltatik, nejének visszaadassanak.....

XXXI. t.-cz. És mivel a mindennapi tapasztalás azt mutatja, hogy nincs oly erős ország, mely a belső egyenetlenség által nem gyengülne és meg ne töretnék; ellenben bizonyos, hogy az egyezség győz, és hogy az egyetértés által a kis dolgok is nagyra szoktak növekedni, ... ennélfogva közakarattal végeztetett, hogy valamennyi karok és rendek, t. i. a nádor, a bárók, a főrendek, a nemesek és városok nyilatkozzanak, hogy ők az ország fennállásáért, a vallás szabadságáért készek ő felsége mellett megmaradni. A ki pedig e végzésnek ellenszegülne, az alávettessék azon büntetésnek, melyet Ulászló király VI. decretumának 8. czikke foglal magában; valamint viszont a fejedelem is igéri és magát kötelezi, hogy az országnak javát és szabadságát. életben-halálban fentartani fogja .....

XXXIV. t.-cz. Azon esetben végre, hogyha a fejedelem, a kinek egyébiránt a rendek hosszú életet és dolgainak szerencsés előmenetelt kivánnak, a legközelebbi országgyűlésig netán az élők sorából kiköltöznék, legfeljebb egy hónapnak leforgása alatt a nádor vagy annak nemlétében, a koronaőrök, hivatalvesztés büntetése alatt a rendeket országgyűlésre összehivni, ezek pedig a fentebb jelzett büntetés terhe alatt azon megjelenni tartozzanak. A fentebbi esetben, mit isten ne adjon, az országgyűlésig az ország kormányát a nádor és az ő tanácsosai vigyék.»[1]

Természetes, hogy Pázmány Péter, a ki ezen végzések által személyesen volt érintve, nem mulasztotta el az egész katholikus egyház nevében ünnepélyes óvást tenni az egész eljárás ellen.

[1] *Katona*. XXX. 265—293. l.

Az 1620-ki fejérvári országgyűlés.

Ápril 5—20.

Ferdinánd és Bethlen között újra kitör az ellenségeskedés. — Bethlen Erdélyben ideiglenes kormányt állít. — A fejérvári országgyűlés. — Ennek végzései.

A pozsonyi gyűlés után is folytak ugyan a békealkudozások a király és a fejedelem között; de nehéz volt egyetértésre jutniok. Ugyanis Ferdinánd a fegyverszünet okmányának azon pontjára nézve, mely a cseheket is befoglalja a békébe, nehézségeket támasztott. Reményét vetve az akkor keletkezett mühlhauseni katholikus szövetségbe, melynek tagjai az evangelikus unió ellen hadi segélyt is biztosítottak neki; reményét vetve továbbá a pápában és a Pfalzra készülő spanyolokban, vonakodott Fridrik cseh királyt is befoglalni a békébe, sőt Buquoinak meghagyta, hogy támadólag lépjen fel a csehek ellen. Bethlen, ki a cseh, morva és osztrák protestáns rendekkel újra megkötötte a szövetséget, mihelyt a porta részéről biztosítva volt s mihelyt meghallotta, hogy Ferdinánd a kötött fegyverszünet sérelmével a cseheket újra megtámadta, segélyt küldött szövetségeseinek s ezzel kitört újra az ellenségeskedés, mely lassankint európai jelleget vett föl. A beszterczebányai országgyűléstől nem sokat lehetett várni a kibékülésre nézve, sőt inkább több jel arra mutatott, hogy heves küzdelmek fognak következni.

Ily körülmények között Bethlen látván, hogy hosszabb ideig kellend Erdélytől távol maradnia, arról gondoskodott, hogy otthon ideiglenes kormányzatot rendezzen.

E végből Kassáról, márcz. 2-káról Fejérvárra ápr. 5-kére *egyetemes országgyűlést* hirdetett. Teljhatalmú biztosokká Bethlen Istvánt és Péchy Simont nevezte ki.

Fejedelmi előterjesztéseiben, melyeket Péchy Simon vitt le magával s mutatott be a rendeknek, testvérét Bethlen István grófot nevezi ki helytartójává addig, míg ő vissza-

térvén, személyesen fogja átvehetni a kormányt. Ugyancsak propositiójában tudatta a rendekkel, hogy a cseh királylyal és a cseh-morva rendekkel jan. 20-kén szövetséget kötött és megujította az uniót. Felhivta őket, hogy a confoederatióba ők is álljanak be.

Az országgyülés szivesen vette a távollevő fejedelem gondoskodását és felhivását.

«Nagy és örvendező hálaadással tartozunk — úgymond az első törvényczikkely — az úristennek, kinek mind menynyei s mind földi birodalmok, uraságok és méltóságok, egyedül való szent gubernálása által igazgattatnak, hogy ő szent felsége az mi kegyelmes és természet szerint való urunk fejedelmünknek szivét szomszéd országbeli magunk vére nemzetsége megromlott szabadsága oltalmazására felindítván, nem szánván nagy és fáradságos nyughatatlanságát és sok költségét, bizonyos számú vitézlő hadaival kimenvén, minden jó igyekezetit az sz istennek kegyelmes providentiájából jó karban állatta és mind ennyi sok és hasznos fáradsága között is, alig vévén magának egy kis respiratiót, eszét és elméjét ő felsége édes hazájának gondja viselésére fordítván, ilyen szerelmes atyjafia és úr követi commissarusi által jó és dicséretes rendelése szerint előttünk járó vigyázó felől provideálván, kinek hüségesen és kedvesen annuáltunk és ő nagyságát Bethlen István uramat, hazánk és nemzetségünkbeli főurunkat, kedvesen acceptáltuk, minden jónkra való szükséges dolgokról irt kegyelmes propsitióját közinkben ezen gyülésünkben küldvén és az mellett elindított s fenálló titkos dolgainak magyarázatját szóval való izeneti által megjelentette.»

(2.) «Mivel pedig ő felsége kegyelmesen propositiójában int bennünket, hogy ennyi hasznos jóból mi is, ki ne rekesztenők magunkat, hanem az mely confoederatus országok mostan Magyarországgal együvé corporáltattak újabb confoederationak általa, azra az confoederatióra mü is accedálnánk communi omnium nostrorum trium nationum voto, melynek mivoltából mü is néminémüképpen, mint olyan nagy jótól, idegenek nem volnánk, de mostan szintén reája nem mehe-

tünk, hanem az nemes Magyarországnak az mostani előttünk álló, Beszterczebányán leendő gyűlésére, az ő felsége parancsolatja szerint, az mi kegyelmes urunk mellé főúri és tekintetes atyánkfiait felküldöttük, kiknek az szent confoederatiónak jó móddal való tractálására, az ő kegyelmeknek adott instructiónk szerint, plenaria authoritást adtunk egész országul. Nem kétkedvén semmit is az ő kegyelmek mind az mi kegyelmes urunkhoz ő felségéhez mind hazájokhoz való igaz hűségekben és szeretetekben, ott létekben ő kegyelmek, az mi jobb móddal tudnak, arról tractáljanak isten engedelméből és végezzenek mind az confoederatus országok követivel, de legkiváltképpen az nemes Magyarországgal.»[1]

A beszterczebányai országgyűlésre az unio pontjainak megállapítása végett kiküldettek Kamuthy Farkas, Kornis Ferencz és Klausenburger Péter. A fejérvári törvények ápril 30-kán erősítettek meg.

Az 1620-ki beszterczebányai országgyűlés.

Június 1-től augusztus 24-ig.

I.

Ferdinánd magatartása. — A titkos tanács nézete; Bethlen meghívója. — Az országgyűlés megnyitása késik Ferdinánd követeinek elmaradása miatt. — Bethlen levele. — A szövetségesek előterjesztése.

Minél több ország volt érdekelve a szövetségek megkötése által; minél nagyobb buzgalommal igyekezett Európaszerte szervezkedni az egymással szemben álló két nagy vallási párt; annál feszültebb kiváncsisággal várták az előre kijelölt beszterczebányai országgyűlés megnyitását.

A megkötött, de meg nem tartott fegyverszünet ideje alatt a diplomatia csendes háborúja folyt.

[1] Articuli Dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvanae et partium Hung. 1620. apr. 5. *Szilágyi* Erd. orszgy. VII. 539. 540. l.

volt Bethlennek, mivel a dán, a belga és az angol protestáns fejedelmek nem fejtettek ki oly erélyt és buzgalmat a protestantismus ügye iránt, a minőt tőlök joggal remélleni lehetett volna.[1]

Itthon a megyékben és a városokban lázas izgatottsággal folytak az előkészületek. Érezte mindenki, hogy e gyűlés határozatai fognak dönteni Magyarország és az ausztriai ház jövője fölött.[2]

Bethlen felhivta a megyéket, hogy a közelgő országgyűlésre megbízható követeket küldjenek «oly authoritással, plenipotentiával, hogy valami elejökbe adatik az sz. úristennek tiszteletire, hazánk, nemzetségünk megmaradására, a közönséges jónak és szent békességnek helyreállatására szolgáló dolgokban velönk, palatinus urammal és a tanácsurakkal egy értelemben lévén, császárral ő felségével végezhessünk minden jót és az uristennek sz. nevét segítségül híván, azokat vihessük kivánatos végben is.»

Igéri, hogy ő a maga részéről mindent megteszen az említett czél elérésére, csak a küldendő követek támogassék jó szándékában. Nem hiszi, hogy a mostani állapotban hatá-

[1] . . . Szomorkodom azon, — irja a fejedelem Thurzó Imrének — hogy csak az szegény confoederatusok és mi vagyunk mégis és senki új segítségünk nincsen sem Angliából, Dániából, Belgiumból, imperiumból, sőt csak követeket sem expediáltak sehonnét ez mostani gyűlésre, a melyben reméljük vala az ker. fejedelmeknek és státusoknak mostani gyűlésben követségek által velünk való conjunctiójukat, segítségeknek oblatióját, mely hogy nincsen, bizonyos jele azokról az részekről, hogy semmit nem remélhetünk, kin csak magamban igen sokat csodálkozom, és okait feltalálni nem tudom, miért kellessék az angliai, dániai királyoknak Mauritius herczegnek Belgiumban, Brandenburgicusnak, Helvetusoknak és a többi imperiumbeli reformata religión levő herczegeknek, imperialis városoknak magokat ily igen ez mostani állapottól megóvni, holott ha mirajtunk és cseheken erőt vehet az római vallás, bizony nem remélhetem nekik is békességeknek megállását az után . . . Bethlen pol. lev. 197. l.

[2] Igaza volt az udvari titkárnak, midőn irta, hogy «Similem Dietam vix unquam Hungaria habiut. In hoc enim de corona et Regno difficillima quaeque agentur.» Jászay gyűjt.

rozott utasítást lehetne adni a követeknek. «Az mi opiniónk szerint — úgymond — kivántatik csak az követekben való igazság, kik mindenekben az közönséges jóra és megmaradásra nézzenek s azt kövessék, ne az privatum commodumot.»[1]

Ehhez képest a követválasztások gyorsan mentek véghez, de a rendek a mindenfelől érkező nyugtalanító hirek következtében nagyon lassan gyülekeztek Beszterczebányára.

Maga a fejedelem junius 2-kán indúlt el Kassáról. Útját úgy intézte, hogy a pünkösdi ünnepeket, jún 7. és 8-kán már Beszterczebányán tölthesse. Ez azonban, valószinűleg azért mert arról értesült, hogy még igen kevés hive van ott, nem történt meg. Az ünnepnapokat Gácson töltötte; onnét 9-kén indult nejével és fényes kiséretével s a következő napon délutáni két óra tájban tömérdek nép örömrivalgása között vonult be Beszterczebányára.

A körmöczi, selmeczi és beszterczebányai bányakamarák három zászlóalj lovassal és egy zászlóalj gyalogcsapattal mentek elébe mintegy három mértföldnyire. Velök, illetőleg utánok mentek a nép ezrei és csatlakoztak azon kék ruhába öltözött 1200 testőrből és kétezer kopjásból álló fényes csapathoz, mely Bethlen kiséretét képezte.

A város kapujától a fejedelem lakásáig háromszáz emberből álló polgári őrség sorfalat képezett. A nép örömzaja töltötte be a levegőt. A rendek csekély számban voltak jelen. A városok követein kívül a megyékből csak öten, a főrendűek közűl csak Apponyi Pál és Horvát Gáspár voltak jelen. Ezeknek nevében Schauder János magyarúl üdvözölte a fejedelmet, a ki igen vidoran szállt le kocsijáról és az üdvözlet elfogadása után sorban kezet nyújtott a közellevőknek.

Részint ekkor, részint később érkeztek meg a külföldi szövetséges fejedelmek követei, jelesül a cseh, morva, sziléz és osztrák rendek képviselői;[2] továbbá a lengyel király követe,

[1] Datum Cassoviae die 12. apr. 1620. — Bethl. pol. lev. 195. l.

[2] A *csehek* részéről Pliskoi Hogiegov Sámuel báró, Jesseni Gosser János és Jesseni Sámuel prágai polgár; — *Morvaországból:* Schavitz

Dombroviczky Firley Miklós, a moldvai vajda és a török szultán követe is. Szokatlan fény és pompa volt ekkor látható Beszterczebányán. Az egybegyültek között mesés hirek terjesztettek a császári hadak újabb támadásáról; a lengyelek szándékáról és egyéb kalandos vállalatokról.

Lassankint megérkeztek a főurak is: Thurzó Imre és Szaniszló, Károlyi Mihály, Rákóczy György, Illésházy Gáspár, Pethő György és mások. A dunántúli mágnások aprólékos ürügyek alatt maradtak el; míg a katholikusokat a Ferdinándtól való félelem tartotta vissza a megjelenéstől.

Azonban a rendes tárgyalások még nem voltak megkezdhetők, mivel a császár követei nem érkeztek meg. Ugyanis Ferdinánd szándékosan akarta húzni-halasztani a gyűlés tárgyalásait mindaddig, míg a katholikus liga által igért segélyhadak talpon nem lesznek. Tanácsosai még mindig azon reménynyel kecsegtették magokat, hogy az egész beszterczebányai gyülést katonai erővel szétugrasztaniok sikerülni fog. Lamminger által szemrehányásokat tettek Bethlennek, hogy nem tartotta meg abbeli igéretét, miszerint az országgyülés megnyitása előtt követet küld Ferdinándhoz, hogy a szövetségesekkel együtt a fegyverszünet sérelmével ellene törekszik; végül Ferdinánd küldendő követeinek biztosítására kezeseket kérnek.

Bethlen június 13-kán válaszolt Ferdinándnak. Levelében mindenek előtt mentegetőzik, hogy követét elébb nem küldhette el. Most az országgyülés kezdetén lévén, sajnálja, hogy ő felségének követe oly kivánatokkal áll elő, melyekre ő maga az országos rendek meghallgatása nélkül nem adhat érvényes választ A csehek és más szövetséges társak leszállítását illetőleg figyelmezteti, hogy ő kezdettől fogva azoknak a békekötésbe való foglalását sürgette. A magyarok nem akarják felbontani a fegyverszünetet, hanem csak a csehek

Rudolf báró, Wolbran Pál őrgróf és Meinrad Frigyes znaimi senator; — Alsó- és Felső-Sziléziából: Dhóna Ábrahám báró ezredes, Rhor Dávid és Dornau Gáspár; — Alsó-Ausztriából: Stahremberg Lajos és Starzer Zachariás. — Századok, 1886. évf. 225. l.

és más szövetséges társaik iránti kötelességöket akarják teljesíteni, ezért segítik őket. Bethlen hangsúlyozza továbbá, hogy a mit tett, azt a nádor és a kassai országos rendek tanácsa és határozata következtében tette, tenni kénytelen volt. Ő el akarta hárítani a bajt; protestált a csehek üldözése ellen, de nem hallgatták meg. A szövetség pontjait kénytelen becsületesen teljesíteni. Mihezképest az ő segélye nem jelenti a magyar fegyverszünet megsértését, hanem a szövetség megtartását.

Az ellen nincs kifogása, hogy a csehek kibékítésének ügye a német birodalmi gyűlésre vitetik.

A kezesek küldésére vonatkozó kivánságát előterjesztette a rendeknek, kik fontos okoknál fogva nem egyezhetnek bele. Ez által meg lenne sértve az országgyűlések szabadsága, hova mindenki szabadon jöhet és mehet; sőt ezáltal a királyi tekintély is csorbát szenvedne, végre gyengíttetnék a nemzetközi jog is, melynél fogva a követségek mindig szabadon mozoghatnak.

Minthogy kezesek követelése által az országgyűlés tárgyalásai elhuzódnak s ez által szokatlan sok nép vesztegel Beszterczebányán, sürgetve kéri a királyt, hogy követeit minél előbb küldje, nehogy a hosszas késedelem miatt türelmetlen rendek szétoszoljanak.[1]

Ferdinánd összehivta tanácsosait.

A június 19-kén tartott titkos tanácsban Pázmány hevesen támadta meg a fejedelem fentebbi levelét s kivánta, hogy az arra adandó válasz minél élesebben legyen szerkesztve. De a király és higgadtabb tanácsosai csak annak indokolására kivántak szorítkozni, miért nem küldhette el eddig követeit. Pázmány azzal akarta bosszuját tölteni, hogy az ideiglenes követeknek adott utasításból és kir. iratból Bethlen czímeit mindenütt kitörülgette és a kifejezéseket élesítgette.

Ferdinánd azonban ezúttal okosabb volt. Több veszteni valója volt, mint az érseknek. Ezért a magyar rendekhez

[1] Jászay gyűjt.

intézett iratában biztosítja őket kegyelme felől, igéri minden jogaik, szabadságaik és kiváltságaik megtartását és hogy minél hamarébb megszünteti azon sérelmeket, a melyek neki is ép úgy fájnak, mint a rendeknek; nem kételkedik, miszerint tudva van a rendek előtt, mily különös s mily atyai gondot fordított ezen országra, mióta ennek kormányát átvette; mennyi mindent megtett ennek jóléte és békéje érdekében. Mely állítás bebizonyítására legyen elég számtalan sok tény közül csak a pozsonyi fegyverszünetet említeni meg; ennek eredménye e mostani országgyűlés összehivása is, mely országgyűlésre mihelyt itt elegendő számmal lesznek az illetők és mihelyt a fejedelem kiadja a már kinevezett teljhatalmú biztosok számára a salvus conductust, azonnal eljönnek a biztosok. Addig is azonban inti a rendeket, hogy emlékezzenek meg hűségesküjökről, a melyet büntetlenül megszegni nem lehet; tanusítsanak ő felsége iránt tartozott hűséget és segélyt; hagyjanak fel minden magán szenvedélylyel; ne hagyják magokat elámíttatni azok által, a kik a magok javát az ország kárára keresik s midőn hamisan békét emlegetnek, csak harczot akarnak. Gondoskodjanak országuk valódi javáról, a melyért a felséges habsburgi család már sokat áldozott.[1]

Ezen intésnek nagyon csekély hatása lehetett akkor, midőn a néhány nap előtt méreggel kimult Homonnay által Ferdinánd számára fogadott zsoldos kozákok Árva és Trencsén vármegyén ölve, dúlva vonultak keresztül és midőn Miksa bajor herczeg katholikus hadakkal Ausztriába tört az ottani protestánsok elnyomására. Minden jel oda mutatott, hogy a háború kikerülhetetlen.[2]

[1] *Katona,* XXX. 397—400. l.

[2] Vagy hitünket violáljuk vagy hadakozunk, ha igazán akarjuk a dolgot, de hogy hitünket ne kényszerítessünk violálni és az elébbeni iga alá se hagyjuk nyomorult országunkat juttatni, ez egyetlen egy módját látom csak, . . . legyen az pénz, mely ha leszen, semmit ne kételkedjenek (a csehek) bennünk, mert az sz. úristent segítségemre hiván, a míg fejem vállamon leszen, bizony tökéletesen akarok az

Ilyen előzmények után június 25-kén a beszterczebányai rendek a szövetséges rendek követeit hallgatták meg. Dornau Gáspár mint szónok, dicsőíté a szövetkezésben és barátságban nyilatkozó erőt, mely képes őket megvédelmezni azok ellenében, kik minden szentet és világit összekevernek és az ő nyomorúságokból arany tőkét gyűjtenek maguknak. Üdvözli a magyar rendeket, mint régi hű szövetséges társakat. Ő és küldői óhajtják a békét, mert tudják, hogy egy béke többet ér számtalan diadalnál. Erre törekedtek a birodalmi rendek, kik a haza meghasonlott fiait kibékíteni igyekeztek; erre törekedtek a szövetséges rendek is, kik a háború szikráit úgy azelőtt, mint most eloltani akarták. De hiába való volt e törekvés. A fegyver dühöngésének nem lehetett útját állani. A cseh directorok követei megjelentek Frankfurtban a választó fejedelmek gyűlésén, hogy előadják ügyüket és mi történt? Be sem bocsátották, ki sem hallgatták őket! A miből világos, hogy a cseh rendek nem okai a háborúnak. Ferdinánd most sem akar engedni, sem a magyaroknak, sem a cseheknek, sem a szövetséges rendeknek. Hova fog ez vezetni? Mi értelme van a keresztyén rendek kéréseinek, midőn látják, hogy ezért még gyűlöletet aratnak a németeknél? Idegenek lázíttatnak fel ellenök, ártatlanok vére áztatja a földet és hamuvá lesznek a városok. Mi — úgymond — becsületes békét kivánunk; békét, mely állandó legyen csalás nélkül, mely erős legyen gonoszság nélkül, mely biztos legyen ravaszság nélkül. Azt hiszi, hogy a magyar rendek is ezt akarják. Azért felhivja őket a közreműdésre őszinte akarattal. Jobb a nyilt ellenség, mint megbizhatlan béke. Ez rosszabb a háborúnál. Legyen tehát közöttünk a szövetség, a barátság őszinte és erős.[1]

Ezen beszéd kiséretében átadta a confoederatiónak 18

úristen tisztessége, hitünk, szabadságunk megoltalmazásában maradni. Bethlen, Pol. lev. 200. l.

[1] Jászay, gyűjt.

pontba foglalt feltételeit;[1] és a két Ausztria protestáns rendeinek irásba foglalt panaszait. Ebben elmondatnak mind azon szenvedések, melyeket a császár seregei okoztak; mindazon

[1] Ezek a következők voltak:

1. Magyarország s a hozzá kapcsolt tartományok. az erdélyi fejedelemség és a hozzá tartozó magyarországi részek... Csehország, a két ausztriai főherczegség, a morva őrgrófság, sziléziai herczegség, lauzitzi őrgrófság karai és rendei saját és utódaik nevében örök és felbonthatatlan szövetséget kötnek.

2. Egymásnak bárminemű ellenségét közös ellenségnek fogják tekinteni s a közös védelem módozatait az összes szövetséges országok gyűlésén együttesen állapítják meg.

3. A szövetségbe lehetőleg más országokat is be kell venni, a belépőket esküvel kötelezvén a szövetség közös érdekeinek támogatására

4. Hogy a szövetség az utódoknak is örök emlékezetében tartassék, a szövetséglevelet minden országgyűlésen fel kell olvasni. A cseh stb. szövetségek hívjanak össze gyűlést, hogy azon a szövetségi pontok körül netalán szükségesnek mutatkozó változtatások megtétessenek, a támadható akadályok elenyésztessenek.

5. A szövetséges társak beleegyezése nélkül a szövetségnek egyik tagja sem indíthat sem támadó, sem védelmi háborút, kivéve, ha valamely ellenség váratlanul támadná meg. A szövetségnek sem mostani, sem jövendőbeli ellenségeivel nem szabad az egyes tagoknak fegyverszünetet vagy békét kötniök. Ha közösen köttetik meg a béke, abba foglaltassanak be mindazon személyek, kik a szövetséget hadi, vagy politikai ügyekben haszonnal szolgálták. Sem a fejedelmeknek sem az uraknak nem szabad az ország tudta nélkül háborút kezdeniök, területükön a szövetséges országokba ellenséges hadat átereszteniök, ellenséges had szerzését vagy annak növelését megengedniök.

6. A cseh királyság a hozzá csatolt és vele szövetséges országok a magyar végvárak fentartására s azok őrségének fizetésére évenként 50 ezer tallért (1 tallér 70 krajczárral számítva) fizessenek. Ezen összegnek a jelzett czélra fordítására ellenőrző biztos neveztessék ki. A szövetségesek nyilvánítsák készségüket arra, hogy ha a magyar végvárak restauratiójára és őrséggel ellátására rendkívüli szükség lenne, a magyarok megkeresésére a szükségleteket fedezni fogják.

7. A porta jóakaratának megszerzése végett a törökhöz a szövetségek együttesen küldjék el követeiket. A küldendő ajándékokról és a követség költségeiről mindenik ország külön gondoskodjék.

8. Magyarországnak Morvaország, Szilézia és Ausztria felé eső vitás határai rectificáltassanak.

erőszakoskodások, melyekkel őket arra akarták kényszeríteni, hogy szövetséges társaik és hitrokonaik ellen harczoljanak. Igéretet nyertek, hogy azon esetben, ha ezt megteszik, a

9. A szövetségesek működjenek közre, hogy Magyarországnak Ausztria által birt részei csatoltassanak vissza.

10. A szövetséges országok közt a kereskedelem, a rendek, városok, községek és magánosok régi kiváltságai és szabadalmainak épségben tartása mellett, szabad legyen.

11. Közös pénzláb hozassék be s a pénzértéket a legközelebb tartandó szövetségi gyűlés állapítsa meg.

12. A szövetség tagjai közt netán felmerülő viszályok elintézésére, az érdekelt felek megkeresésére, az összes szövetségesek követeket küldjenek a meghatározott helyen és időben tartandó gyűlésre. Nehogy azonban nagyobb viszályok támadhassanak, a szövetség érdekeire való felügyelettel megbizatnak Magyarország részéről a fejedelem, a nádor és az országtanácsosok, cseh és a többi országok részéről a megválasztandó egyének s minden vitás ügy előbb ezek elé terjesztessék.

13. A jezsuiták az összes szövetséges országból tiltassanak ki.

14. A magyar segédhadak, bármely szövetséges országba mennek, a magyar királytól vagy fejedelemtől, a nádortól és a királyi főkapitányoktól függenek s ezek a hadi tanácsban részt vegyenek. A segédhadakat zsolddal küldőik látják el, kik szigorúan ügyelnek a fegyelem tartásra, nehogy segély helyett rombolást vigyenek a népre. A szövetséges országokban a magyar segédhadakat az illető országok fejedelmei élelmezik.

15. A szövetséges országokban levő levéltárak gondosan kutattassanak át s azokban Magyarország jogaira vagy területi viszonyaira vonatkozólag található oklevelek adassanak ki.

16. A szövetséges országok közt netalán fenforgó viszályok azonnal szűnjenek meg.

17. Ha valaki a szövetséges országok valamelyikéből számüzetik, az az összes szövetséges országokra nézve számüzöttnek tekintessék, fentartatván a fejedelmeknek a jog, a rendekkel egyetértve megkegyelmezni az illetőnek. A menekült számüzöttek kölcsönösen kiadandók.

18. A szövetségbe lépett országok mostani és jövendő királyai ezen szerződést megerősítve uralmukat e szerint rendezzék be s a szerződésben foglalt védelemre minden ellenségük ellen számot tarthassanak. Ha pedig valamelyik elpártol a szövetségtől, alattvalói a hűségi eskü alól felmentetteknek tekintendők. A koronázás alkalmával a királyok és fejedelmek esküvel köteleztessenek ezen szövetség megtartására.

császár kész meggondolni, vajjon vallásuk szabad gyakorlatára és politikai jogaikra vonatkozó kivánságaikat teljesítheti-e? Ezen feltételt azonban ők nem fogadták el.

Ennélfogva kérik a magyarokat, hogy a béketárgyalásoknál óvatosak legyenek és csak oly feltételeket fogadjanak el, melyek az összes szövetséges társak érdekeit kielégítik. Kivánják, hogy a császár a két ausztriai herczegség területéről űzze el a jezsuitákat; a világi hivatalokra alkalmazott papi személyek mozdíttassanak el és semmiféle világi ügyek tárgyalásában részt ne vegyenek; a császár eddigi tanácsosai számüzessenek: a katonaság által okozott károk megtéríttessenek.

Ha ezt a császár nem fogadná el, akkor semmiféle tárgyalásba nem kell vele bocsátkozni, hanem a szövetség mindenáron fentartandó. Ez esetben a magyar hadak azonnal csatlakozzanak a szövetségesek haderejéhez. Ha császári követek megjelennek a gyülésen, ezeknek előterjesztését a magyarok közöljék a többi szövetségesekkel s azoknak tudta nélkül semmi egyezkedésbe ne bocsátkozzanak. Végül értesítést kérnek arról, hogy a fejedelem minő válaszokat kapott a töröktől és a lengyelektől.

Minthogy a császári seregek vezérei Bouquoi és Dampierre oly erős állást foglaltak el, hogy őket onnét kizavarni nem könnyü dolog lesz, ajánlatosnak tartanák, hogy a dunántúli részekre magyar hadak küldessenek s azon magyarokat, kik a szövetségnek ellenségei lévén, Ausztriának kárt okoztak, kártérítésre szorítanák. Ha ezen kivánságaik meghallgattatnak, Ausztria rendei készek lesznek a magyar végvárak szükségleteire, a törökhöz küldendő követségek s más ügyekre kivánt összegeket megadni.[1]

Június 26-kán elmondá küldetésének czélját a lengyel követ is; de nem volt képes a fejedelem és a rendek rokonszenvét megnyerni.[2]

[1] Demkó K. Magyar-cseh conf. és a beszterczebányai országgyülés. Századok 1886. 226–228. l.
[2] U. o. 291 l.

Azoknak elfogadása után megválasztották a portára menendő követeket és azon főuraknak, kik még az országgyűlésen meg nem jelentek, egy hónapi határidőt engedtek a megjelenésre.[1]

II.

Bethlen megnyitja a gyűlést. — Ferdinánd előleges küldöttei. — Bethlennel a magyar rendek újabb szövetséget kötnek. — Ferdinánd biztosainak megjelenése, kivánsága, tiltakozása, eltávozása.

A fejedelem, nem várva be a király követeit, július 3-kán megjelent a rendek között s egy terjedelmes magyar nyelvű beszéddel megnyitotta a gyűlést. Jelentést tett eddigi kormányzói eljárásáról. Kiemelte, hogy a pozsonyi gyűlés óta minden igyekezetét a béke helyreállítására fordította; de miután a gyűlés egyik főeredménye a szomszéd tartományok rendeivel kötött szövetségben állott: a békét nemcsak Magyarországnak, hanem a szövetségeseknek is meg akarta szerezni. E végett a császárnál mind levelei s követei, mind más hatalmak, különösen a lengyel király, a szász választó fejedelem és Velencze közbejöttével is működött, de siker nélkül. A császár nemcsak ki nem terjesztette a fegyvernyugvást a csehekre, de még csak biztosító leveleket sem adott követeiknek. Sőt azon volt, hogy őket fegyverhatalommal megtörje s kényszerítse akaratának elfogadására. Ez őt, a fejedelmet is arra indította, hogy némi segedelmet küldjön a szövetségeseknek, a nélkül, hogy a fegyvernyugvásból eredő kötelezettségét megszegte volna. Ferdinánd ellenben a zsoldjában álló kozákokkal ezen országgyűlés folyama alatt is pusztíttatta a felföldet. Ily eljárás alig nyujthat reményt arra, hogy a császártól mind magok, mind szövetségeseik számára békét eszközölhessenek; mert ezektől elszakadniok becsületük sérelme nélkül egyátalán nem lehet. Egyébiránt tudja, hogy vannak ellenkező véleményűek is. Ezeket ő nem

[1] A pozsonyi köv. jelentése június 27. és 30-ról, Fraknóinál.

kényszeríteni, hanem jobb meggyőződésre óhajtja vezetni. Gondja lesz reá, hogy a tanácskozások teljes szabadsággal folyjanak; mert fő kivánsága az, hogy a mit végzendenek, legyen az béke, legyen az háború, egy értelemmel végezzék. A szent békességet, ha lehetséges, a háborút, ha kell. De mindenesetre szükséges, hogy a rendek gondoskodjanak pénzről és a véghelyekről. Számot adván továbbá a három fő követség eljárásáról, mivel annak kapcsában oly kérdések fölött kell határozni, melyeket a közügy kára nélkül nyilvánosan tárgyalni nem lehet, indítványozza, hogy a rendek nehány tagból álló választmányt küldjenek ki. Azon egyes személyekről mind azáltal, kiknek ügyét a pozsonyi gyűlés a mostanira halasztotta, végezhetnek nyilvánosan is; végezniök kell is most, mert azóta is ártalmára voltak a hazának, kivéve Herenycsényi Istvánt, kinek, mivel megtért s jó szolgálatokat tett, megkegyelmezett. Ennyi az, mit előleg szükségesnek látott a rendek elébe terjeszteni. [1]

A rendek azonnal tanácskozás alá vették a fejedelmi előadásokban tett indítványokat; miközben a császár előlegesen alkudozó követei [2] kihallgatást kértek a fejedelemnél. Ott előadták a király következő három kivánatát, melyet Pázmány a fentebb említett titkos tanácsülésben javasolt, t. i. hogy a fejedelem kezeseket küldjön Bécsbe; biztosítsa a katholikus főpapokat, hogy az országgyűlésen bántatlanul jelenhetnek meg; a királyi biztosok megérkeztéig halaszsza el a közügyek tárgyalását. A fejedelem kijelenté, hogy erre szükség nincs. Ő ad biztosító okmányokat, melyek elég biztosítékot nyújtanak mind annak, a ki őszintén a békét keresi. A mi pedig a főpapokat illeti, azok «önként és szabadakaratból távozván, elszakadtak az országtól; a pozsonyi országgyűlés ismételve felhivta őket a megjelenésre; de azt

[1] *Katona*. XXX. 405. l. *Horváth*. V. 224—225. l. *Demkó* i. m. 296—298. l.

[2] Dávid Pál knini czímzetes püspök, Teuffel Gy. báró és Lamminger Farkas. Utóbb július 29-kén megérkeztek még Lichtenstein Károly herczeg, Salm Fülöp gróf és Pókay Benedek kir. személynök is.

elmulasztották, valamint megvetették azon módokat, melyeket a törvény a kegyelem megnyerésére kijelölt; végre az országgyűlés alatt a hazának minden hű fia biztosságban érezheti magát.» Ezen határozott válasz után a követek megelégedtek biztosító okmányokkal is. Egyébiránt a nádor még júl. 8-kán elküldé a biztosító leveleket a császári követek számára. Minthogy pedig azok még mindig késtek, a türelmét vesztett fejedelem kijelentette, hogy reájuk két hétnél tovább nem várakoznak.

Az alatt, július 14-kén, a rendek Bethlennel újabb szorosb szövetséget kötöttek s mindazokat, kik ahhoz járulni nem akarva a haza közérdekeiből magokat kivonák, száműzni s javaiktól megfosztani, a katholikus klérust pedig, melynek nevében Pázmány a pozsonyi országgyűlés végzeményei ellen óvást tett, a világi ügyekbe való befolyástól kizárni határozták. Az erről szóló oklevelet 165 pecsétes aláirás erősitette meg, melyek között a nádoré is olvasható.

E közben a király, július 12-ről szóló nyilatkozatával elküldé biztosait, adván nekik olyan felhatalmazást, hogy «mindazon dolgokról, a melyek Magyarország fenmaradására szükségesek és azon mozgalmaknak, zavaroknak, a melyek ezen országot mostanában felzaklatták, lecsillapitására czélszerűeknek látszanak, Erdély nagyságos fejedelmével és az országos rendekkel, teljhatalommal értekezhessenek, határozhassanak, igérvén, hogy a mit e tárgyban határoznak, azt ő jóvá fogja hagyni.» Ugyanezen napról irt az országos rendeknek, általánosságban intvén őket a béke fentartására. Minthogy azonban erre semmi kilátás nem volt, a besztерczebányai rendek a fejedelmi előadások nyomán gondoskodtak a háború eszközeiről.

Végre július végén csakugyan megérkeztek Ferdinándnak biztosai: Gróf Collalto Reinbold császári tábornok, Cziráky Mózes tanácsos és Ferenczfy Lőrincz királyi titkár, kikhez az eddig alkudozó követek: Dávid Pál, Teuffel György és Lamminger György is csatlakoztak.

Augusztus 1-jén ünnepélyesen fogadtattak a fejedelem

és a rendek által. A teremben feszült várakozás állott be. Collalto gr. kivont karddal foglalta el helyét császári ura nevében.

«Ugy kell — kiáltának a császárpártiak — viseljen gondot ő felsége méltóságára.»

Következett a császár és király iratának felolvasása. Bethlen levette fejedelmi fövegét s a királyi leiratot fedetlen fővel hallgatta végig. A király ebben kijelenti, hogy ő egyedül a fejedelemmel és a magyar rendekkel kíván alkudozni; a cseh-morva ügyek tárgyalását mellőztetni kívánja, mi a rendeket legnagyobb mértékben felingerlé. Ők azt adták válaszul, hogy szövetségeseiktől elválni s azok nélkül alkudozásokba bocsátkozni nem fognak. Az ő ügyük szoros kapcsolatban áll a csehek ügyével, melynek védelmére szövetkeztek. Midőn a királyi követek ismételten kijelenték volna, hogy a cseheknek a békébe való foglalására nincsenek felhatalmazva, a rendek aug. 4-dikén egy külön feliratban fejezték ki azon nehézséget, mely a teljhatalomnak ilyetén hiányosságából származik.

Magyarország rendei, ugymond, a mozgalmak kezdetétől fogva arra törekedtek, hogy a szövetséges országokat pusztító háború minél elébb szüntettessék meg. A belviszályok lecsendesítése czéljából az 1619-ik évi szentháromság vasárnapjára összehivott országgyülés egy bizottságot küldött ki, melynek működése azonban elmaradt.

Bethlen fejedelem őszintén akarta a békét, és — jóllehet már segítségükre ment a szövetségeseknek — mind ő, mind a rendek egyedül azért kötöttek fegyverszünetet, hogy az erről szóló okmány 2-ik és 6-ik pontja értelmében Magyarország és a szövetségesek érdekeiről és békéjéről közösen gondoskodhassanak. Ezen közös czél elérésére oly szoros szövetséget kötöttek, melytől többé el nem állhatnak és így szövetségeseik kizárásával semmiféle tárgyalásba nem bocsátkozhatnak. A biztosoknak adott meghatalmazás egyáltalában nem említi a szükségeseket, miből a rendek azt következtetik, hogy a király a szövetség tagjainak egymástól való

elszakítását akarja, vagy kétségbe vonja a magyarok által a szövetségeseknek tett igéretek őszinteségét. Ha pedig a mostani meghatalmazást összehasonlítják a mult országgyűlések irományaival, amazokban azt látják, hogy a biztosok akkor felhatalmaztattak úgy intézni a tárgyalásokat, mintha a király saját személyében lenne jelen és királyi szavának szentségére fogadta a biztosokkal hozandó határozatoknak elfogadását, — míg a mostani meghatalmazásban erről szó sincs. A meghatalmazások rendesen nyiltak, királyi hit és tekintély által megerősítettek szoktak volt lenni; az pedig, a mely most adatott ki, oly szűk körű, hogy azt a jelenlegi fontos körülmények között megfelelőnek tekinteni nem lehet.

Kivánatos tehát, hogy ő felsége részéről oly meghatalmazás állíttassék ki, melynek alapján Magyarország és a szövetséges országok ügyei együttesen intéztethessenek el. Mert ha egyedül Magyarország dolgáról lenne a szó, nem lett volna szükség külföldi biztosokra, hanem azt a törvények értelmében a nádor közvetítésével a rendek maguk is elintézték volna.[1]

Mikor ezt a választ átadták a királyi biztosoknak, akkor egyuttal arra is felkérték őket, hogy 12 nap alatt eszközöljenek ki oly meghatalmazást, melynek alapján a szövetségesekkel való béke csakugyan megköthető lenne. Ha ezen idő alatt az új meghatalmazás meg nem érkezik, e körülményt a rendek hadizenetnek fogják tekinteni.

Ferdinánd azonban és bécsi tanácsosai hallani sem akartak erről; sőt ellenkezőleg minden módon azon igyekeztek, hogy a szövetséget felbontsák. A hol a fenyegetés nem használt, ott ármánynyal és vesztegetéssel igyekeztek szakadást idézni elő a szövetségesek között. Ily módon sikerült Alsó-Ausztria protestáns lakóinak egy részét megnyerniök. Mintegy huszonnégy embert tudtak kapni arra, hogy aláírásukkal és pecsétjeikkel ellátott levelet intézzenek a Besztercze-bányán összegyűlt magyar rendekhez. Ebben a szokásos

[1] Demkó i. m. 304. l.

szólamú bevezetés után kijelentik, hogy a császárnak meghódoltak, mivel az vallásuk szabad gyakorlatát biztosította s egyuttal megigérte, hogy politikai jogaikat azon állapotban fogja tiszteletben tartani, a melyben trónraléptekor voltak. Értesültek arról, hogy meghódolásuk miatt a magyarok őket megtámadni akarják, kérik a rendeket, álljanak el ezen szándékuktól, ellenségeskedés helyett inkább kivánjanak nekik szerencsét a kedvező békéhez. Egyébiránt kijelentik, hogy ha megtámadtatnak, védelemről gondoskodni fognak.

El lehet képzelni, hogy midőn ezen irat aug. 4-kén a rendek előtt felolvastatott, minő hatást idézett az elő. A hevesebb vérű magyarok árulásról beszéltek. Az ausztriai jelen volt követek pedig tiltakoztak az ellen, mintha ezen levél az alsó-ausztriai protestáns rendek közvéleményét fejezné ki. Az lehetetlen; azt csak nehány megfélemlített ember irhatta alá, a nélkül, hogy a többségnek előleges tudomása lett volna róla. Ezt annál inkább merték állítani, mert a nagy többség, mely a rendek legtekintélyesebb részét képezi, most is együtt van Znaim mellett; s nemcsak nem hódolt meg, de a szövetségesek beleegyezése nélkül azt megtenni nem is akarja.

Mindezt a király biztosai hallották és lehetetlen volt meg nem győződniök a felől, hogy az udvar politikája inkább bajt mint békét fog hozni a birodalomra. Kötelességükhöz képest ezt meg is irták Bécsbe és ujabb, tágabb körű meghatalmazást kértek.

Ferdinánd, jóllehet kedvetlenül olvasta a magyar rendeknek aug. 4-iki feliratát, melyben felavatási hitlevelének megszegésével vádoltatik, általában szükségesnek tartotta a békét. De avval a gondolattal, hogy a csehekkel s azoknak új királyával békét kössön, nem tudott megbarátkozni. A kért meghatalmazást aug. 9-kén állította ki biztosai számára; azt irván nekik, hogy «mindent épen úgy igérhessenek, tehessenek s végrehajthassanak, illetőleg ezeket tenni tartozzanak, mint a hogy mi magunk igérhetnénk, tehetnénk és végrehajthatnánk, ha jelen volnánk.»[1] De világosan megirta nekik

[1] *Katona*, XXX. 437. l.

azt is, hogy ez csak a magyarországi ügyekre vonatkozik. A szövetségesekkel nem Beszterczebányán, hanem a német birodalmi gyűlésen kiván alkudozni.

Ehhez képest Ferdinánd követei aug. 15-én adtak választ a magyar rendeknek.

Csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogy a rendek kétségbe vonták a királyi meghatalmazás helyességét; holott a szerint teljhatalommal vannak felruházva a gyűlésen előforduló minden ügyek felett tanácskozni és határozni. Hogy e meghatalmazás teljesen hiteles volt, arról meggyőzheti őket azon körülmény is, hogy a király sajátkezűleg irta alá, saját pecsétjével látta el s másolatban mind a fejedelemnek, mind a nádorhoz, mind a rendekhez elküldötte.

A dolog lényegére nézve ismételten hangsúlyozzák, hogy a király őszintén akarja a békét; azért engedett fegyverszünetet, azért akart a csehekkel is alkudni. De a magyarok szövetséget kötöttek ellenségeivel. Ezt ő felsége törvényes és érvényes dolognak el nem ismerheti. A törvényesen megkoronázott király beleegyezése nélkül kötött *magán*szövetségek a Hunyadi János kormányzósága alatt 1446-ban alkotott 5. t.-cz., — II. Lajos 1519-ki 44. t.-cz., — I. Ferdinánd 1536-ki 40. t.-cz.; — és II. Ulászló király 6-dik decretuma 8-ik czikke értelmében érvénytelenek s ekként ha a békekötés tárgyalásához akarnak fogni, van elég alapjuk arra, hogy a szövetségtől elálljanak.

A királyi biztosok kifejtik, hogy ők a fegyverszüneti okmány 6-dik pontja szerint csak is a *magyar rendekkel* való tanácskozásra és azokkal való végzések hozatalára küldettek ki teljhatalommal. *Mások* ügyének tárgyalása itt lehetetlen.

A rendeknek azon állítására, hogy a magyar ügyek vezetésére elég lett volna a nádor is, azt válaszolják, hogy hiszen magok a rendek sürgették a biztosok kiküldetését. A mult pozsonyi országgyűlésen is, a nádor tekintélyének sérelme nélkül tárgyaltak kir. biztosokkal. Azelőtti időkről is van erre elég példa. Végül határozottan kijelentik, hogy a

szövetségesek ügyének tárgyalására nem tartják illetékesnek a magyar országgyűlést.

Nem szükség mondanunk, hogy ezt az egybegyűlt rendek nem fogadták el. Sőt, mivel látják, hogy a király minden áron el akarja őket szakítani szövetségeseiktől; mivel csak vazallusoknak tekinti őket, minden további alkudozást lehetetlennek jelentettek ki.

Ferdinánd követei ennél fogva a király nevében feloszlatták az országgyűlést s kimondották, hogy annak minden eddigi s ezutáni végzései érvénytelenek. A király más országgyűlést fog egybehívni. A netáni további vérengzésekért pedig a még együtt maradandó rendek lesznek felelősek Isten és világ előtt.

Két nappal utóbb, vagyis aug. 17-kén visszatértek Bécsbe; utánuk ment csakhamar a lengyel követség is.

III.

Bethlen királylyá választatik; — a koronát nem teszi fejére. — A hitlevélnek vallást illető pontjai. — Az országgyűlés vallásügy határozatai.

Ekként a háború koczkája el lőn vetve. A magyar rendeknek nem lehetett többé lelépniök a megkezdett útról. Felelőssé tétetvén a következményekért nem akarták elismerni, mintha a végleges szakadásnak okai ők lennének; a bekövetkezendő vérontásért és pusztításért ők viszont Ferdinándot tették felelőssé. A forradalom valóságos időpontja bekövetkezett. Thurzó Imre, a tüzes vérű ifjú, indítványba hozta, hogy Ferdinánd, ki az ország törvényeit lábbal tapodja és a polgárháború tüzét szítja, trónvesztettnek nyilváníttassék s helyébe Bethlen Gábor választassék meg Magyarország királyáúl. Ez indítványt örömmel magukévá tették nemcsak a magyar országos rendek, hanem a jelen volt szövetséges rendek követei is. Voltak ugyan olyan urak is, kik a király választást — tartva a rosz következményektől — ellenezték. De az ingerültség Ferdinánd ellen és a

lelkesedés Bethlen mellett oly nagy volt, hogy e felszólalókat túlharsogták és cseh módra az ablakon kidobással fenyegették. Az ellenzék ekképen elnémulván aug. 25-kén reggeli 7 órakor a nádornál tartott gyűlésen Bethlen közfelkiáltással újra királylyá választatott.

Ugyanaz nap a rendek a már mult országgyűlésen készített választási, illetőleg felavatási hitlevelet terjesztették elő, mely ekképen szóllott:

Mi, Gábor, Isten kegyelméből Magyarország és Erdély fejedelme stb. miután Magyarország rendei a mult évben Pozsonyban tartott azon országyűlésükben, melyet Forgách Zsigmond a maga nádori teljhatalmával hívott össze, bizonyos sürgető és fontos okoknál fogva letették akkori királyukat Ferdinándot és helyébe a haza sokképen megrongált szabadságának mintegy megboszúlójáúl s helyreállítójáúl minket, az ország régi jogai és szabadságai szerint egyező akarattal és szavazattal elválasztottak s arra is készeknek nyilatkoztak, hogy minket, a Szent Lélek segítségül hívása mellett, azonnal megkoronázzanak, egyúttal terjesztettek elibünk elfogadás és megerősités végett némely conditiokat és artikulusokat. De mi a nevezett császári felséggel kötendő béke érdekében fegyverszünetet kötöttünk s másik ország-gyűlést híttunk össze Beszterczebányára a f. é. május hó utolsó napjára s ott nagy költség és idővesztéssel értekeztünk ő felsége biztosaival a béke tárgyában, de eredmény nelkül, mert a nevezett biztosok a békének még reményét is elenyésztették s ekként az ügyek oda mentek vissza, a hol állottak a pozsonyi gyűlésen. Ekkor az ország rendei ismét elébünk terjesztették a fentebb említett conditiokat és articulusokat, kérvén minket, hogy adjuk rájok jóváhagyásunkat s megerősítésünket és mind magunk tartsuk s mind mások által tartassuk meg. Mely articulusok tartalma ez: [1]

[1] Itt egy új bevezetésben hivatkoznak a magyaroknak abbeli régi törvényére, hogy a megválasztott királyok elé választási feltételeket szoktak terjeszteni; elmondják a forradalom lefolyását s kikelnek Ferdinánd megválasztásának módja ellen.

I. Hogy az országnak minden szabadságait, kiváltságait, jogait, szokásait, a bécsi békekötésnek határozatait, úgy szintén II. Mátyásnak koronázása előtti és utáni 1608-ki és 1609-ki törvényeit teljes épségben feltartja, kivéve azokat, a melyek a róm. katholikus klérusra, ennek javaira és a jezsuita rendre vonatkoznak, melyeket a rendek ezennel teljesen eltörölnek és megsemmisítenek. A mennyiben pedig az említett szabadságok sérelmet szenvedtek volna, azokat Ulászló és András király decretumai szerint visszaállítandja.

II. Hogy a vallás az ágostai, helvét és római katholikus hitet valló rendek számára az ő és a kir. ügyész birtokain, úgy szintén az ország végvidékein lakó magyar katonáknak, az ország békességes fenmaradása tekintetéből, szabad és sértetlen legyen és pedig oly formán, hogy a vallás gyakorlata mind a zászlósoknak, főuraknak és nemeseknek, mind a szabad kir. városoknak, mind az ország összes karainak és rendeinek, saját és a fiskus jószágain, úgy szintén az ország véghelyeiben, valamint a mezővárosokban és falvakban is, azoknak, kik azt önkényt elfogadni akarják, a templomokkal, temetkezéssel és harangokkal együtt mindenütt szabad legyen: és senki, bármily rendű és rangú legyen is, semmi képen és semmi ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék az ő vallásának szabad gyakorlatában sem templomának, temetőjének és harangjainak használatában, sem a fejedelemtől sem bármely földesuraktól.

III. Hogy az összes rendek valamennyi sérelmeit, melyek a fejedelem uralkodása idején felmerülnek, országgyűléseken, melyeket ő fensége minél gyakrabban, de minden esetre három éven belől összehívni és hirdetni tartozik, azon gyűlések folyama alatt, minden egyéb tárgyalások előtt teljesen orvosolni és megszüntetni fogja. Míg e sérelmeket meg nem szünteti, addig nem tartoznak a rendek hozzá fogni a kir. propositiók tárgyalásához.

IV. Hogy valahányszor Magyarország és a hozzá tartozó részek ügyei tárgyalásáról lesz a szó; azt született magyarok által végeztesse ő felsége és Magyarországot illető

ügyeket az ország tanácsosai, jelesül pedig a nádor tudtán kivül ne tárgyaljon és ne határozzon.

V. Az ország főhivatalait, minden fokon, akár a belső akár a külső kormányzást illetőleg, vallásra való minden tekintet nélkül adja az érdemes hazafiaknak, kik közt főtekintet legyen a régi családokból való származásra, t. i. a hivatalok méltósági fokához képest, hogy mindenki a maga helyén legyen; s minden hivatalt a nádor előleges tudtával és megegyezésével osztogasson, — azokat soha üresen ne hagyja.

A többi pontok szóllanak az igazságszolgáltatás módjáról: a nádor és a tanácsosok hivatali esküjéről, a véghelyek ellátásáról stb. A tizenhetedikben azt kivánják, hogy mind azon határozatokat, articulusokat, melyeket a rendek koronkint alkotni jónak látnak, megerősíti minden hozzáadás és elvétel nélkül. A tizenkilenczedikben pedig kifejezik, hogy ha ő fensége ezen czikkeket vagy egészben, vagy részben megerősíteni s végrehajtani vonakodnék, ezen esetben a rendek II. András decretuma szerint minden hűségtől s engedelmességtől fölmentetnek, s teljes szabadságukban lesz az ellenmondásra és ellenállásra.

«Mi tehát — igy szól a befejezés — a Karok és Rendek ezen alázatos kérelmére kegyelmesen hajolván, hogy bebizonyítsuk irántok való hajlamunkat és jó indulatunkat, mint a ki különben is az ő vérükből való vagyunk, s a természet ösztönénél fogva szeretjük a hazai törvényeket és a szabadságot, a fennevezett törvényczikkeket együtt és egyenkint helyeselvén, elfogadván és megerősítven, fejedelmi szavunkra biztosítjuk a nevezett rendeket, hogy azokat uralkodásunk egész ideje alatt megtartjuk és mások által is megtartatjuk.»[1]

Ezen hitlevelet, mely jobbára minden lényeges pontban egyezik a II. Ferdinánd által elfogadott hitlevéllel s legfeljebb abban különbözik, hogy az ország ősjogaira és szabadságira

[1] *Katona*, XXX. 466—477. l.

nagyobb súlyt fektet, a rendek átadták az új királynak, ki őket aranynyal hímzett veres bársony székben fogadta. Mellette állottak jobbról a szövetséges országok küldöttei, balról a magyar és erdélyi főurak. Először a nádor üdvözölte őt röviden és meglehetősen hidegen. Azután hosszasabban és lelkesebben az ifjú Thurzó Imre tolmácsolta a nemzet örömét és óhajait. Bethlen nevében Pécsy Simon kanczellár válaszolt, kijelentvén, hogy ura a választást elfogadja és az eléje terjesztett pontokat elfogadja. Thurzó elragadtatással kiáltá: Gábor király ő felsége éljen! a mit a jelenlevők harsány hangon ismételtek. Ezután fogadta a szövetséges országok hódolatát s végre ünnepélyes isteni tisztelet tartatván a római és helvét hitvallásuak szertartásai szerint, örömlövések dörgései rekeszték be a nap ünnepélyét.

Most már csak a koronázás ténye volt hátra. Az új király azonban megelégedett azzal, hogy birja a koronát; de azt fejére nem tette. Sokkal eszélyesebb, sokkal élesebben látó férfiú volt, semhogy a koronázás csábingerei által elragadtatni engedte volna magát és hogy a koronát a fejére tette volna mindaddig, míg annak megtarthatására nézve kételyei voltak s általában míg a protestántismusnak diadalát minden kétséget kizáró módon biztosítva nem látta. Nem kételkedett ugyan abban, hogy Magyarország és Erdély, a töröktől segíttetve, oly súlyt vethet a háború szerencséjének mérlegébe, melylyel a katholikus pártot ellensúlyozhatja; de másfelől ismerte a szerencse forgandóságát és a magyar rendek állhatatlanságát is. Reményei nem voltak oly vérmesek, mint udvari papja Alvinczy Péteréi; «az ár órájában készült az apályra». Várta, hogy mit hoz a legközelebbi jövő.[1]

[1] Érdekes erre nézve saját nyilatkozata Alvinczy Péterhez irott levelében: « . . mely victoriákra nézve engemet (azt hiszem, isten híre nélkül) *mindjárt koronázni akar vala az ország*; de félvén mégis azoktól, melyeket oda feljebb recenseálék (t. i. a magyarok állhatatlanságától) nem merém felvenni, nem is akarám, akarván várakozni mégis az elkezdett dolgoknak eventusira . . . . Gondolkodjék az iránt

Az országgyűlés további folyamában kevés ellenmondással 52 törvényczikket alkottak a rendek. Ezeket megerősítés végett beterjesztették az ujonnan megválasztott királynak, ki az ez alkalommal aug. 29-kén kiadott manifestumát így kezdi: «Mi Gábor, Magyarország *választott királya* ... aztán elmondja a pozsonyi országgyűlés óta történt dolgoknak fejlődését annak hangsúlyozásával, hogy ő a rendek és más szomszéd tartományok felhivására a megsértett polgári és vallási szabadság visszaállítására fogott fegyvert. Királylyá választatásáról többek között ekkép nyilatkozik: «De, hogy eltávoztassuk még a gyanuját is annak, mintha mi nagyra vágytunk vagy saját hasznunkat kerestük volna, a mitől különösen óvakodni kell annak, a ki a közjó barátjának kiván tekintetni, fejedelmi czímünkkel megelégedve, nem egyeztünk bele királylyá választatásunkba, hanem tovább is kerestük a békét, de hogy mily eredményre jutottunk, megtetszik a rendeknek mindjárt alább látható nyilatkozatából, mint a kik «meggyőződtek arról, hogy ha még többet tennének, mint a mennyit tettek, oleum et operam perderent, s csak növelnék a most is nagyon súlyos veszélyeket; minélfogva nem halaszthatják tovább a magukról való gondoskodást; és nehogy az országot valami váratlan baj érje, minket teljes szabadságuk szerint királyukká, urokká választottak.»

Ezután következik az új törvényczikkek elé bocsátott bevezetés, melyben az eddig történtek ujra ismételtetnek.

A vallást illető törvényczikkek tartalma im ez:

I. Minthogy a régibb és újabb időkben támadt fölkelésnek és mozgalmaknak főokát és kezdetét az képezi, hogy a vallás szabad gyakorlata templomelvételek és más

kegyelmed, *hogy ha magamat meg engedtem volna koronáztatni, mennyire vallottam volna nagyobb szégyent* ... sokan ellenségünkké lőnek azok közül, kik azelőtt Ferdinánd császárt, maga követinek hallásokra vaksinak és nem tudom micsoda gyalázatokkal nem illetik vala, kik közül némelyeket magam torkoltam meg érette ... *Századok* 1868. évf. 230., 232. l.

módok által különböző helyeken megzavartatott és akadályoztatott, nehogy ezentúl a közbéke és nyugalom valaha ily sérelmek által megzavartassék, a jelen évi 1620-diki pozsonyi országgyűlés harmadik és negyedik czikkelyei, melyek az ágostai, helvét, és róm. kath. hitvallások szabad gyakorlatáról, s az elvett templomok visszaadásáról szólanak, megújíttatnak. Ehhez hozzá adatik, hogy ha valamely templomok eddig nem adattak volna vissza, azok az alispánok által azonnal ezen országgyűlés után, egy, legfeljebb két hónap lefolyása alatt, még háborús idő esetén is kir. felségének súlyos büntetés s hivatalvesztés terhe alatt visszaadassanak. Úgyszintén megengedtetik, hogy a győri német és magyar katonai őrség szabadon gyakorolhassa vallását, és szabadon vezethessen be a falakon belől evangélikus lelkészt; és ebben sem a kapitányok, sem bárki más által az ország világos törvénye ellenére ne akadályoztassanak. A nádornak hertneki, oszkówi és bartalusfalvi templomai az ő kezén maradjanak.

II. Vallásháborítók ellen, az 1620-diki IV-ik t.-cz. értelmében hitvédők neveztetnek ki, és pedig a dunántúli részekre a katholikus főurak közül Bánfi Kristóf és Erdődy Zsigmond, nemesekből Szántóházi Ferencz és Tsernel István, Szombathely város részéről Hetesy Pál; ágostai hitvallású főurak közül gr. Zrinyi Miklós és Nádasdy Pál, a nemesekből Horváth Bálint és Eördögh Simon, Sopron város részéről Lekwr (?) Kristóf; a helvét hitvallású főurak közül Batthyáni Ferencz, a nemesekből Sárkány István, Pollányi Lajos és Uki János, Pápa város részéről Rauser Gergely, kik között Batthyáni lesz az elnök. A dunáninneni részek számára a róm. kath. főurakból gr. Erdődy Kristóf és Horváth Gáspár, a nemesek közül Erdődy Gáspár és Liptay Imre, N.-Szombat részéről Húzó Imre; az ágost. hitvallású főurak közül gr. Thurzó Szaniszló és Imre; a nemesekből Szentpéteri Dávid János és Ujfalusi János; Pozsony város részéről Szeleczky Jakab; a helv. hitvallásuak közül Forgách Péter és Miklós, a nemesekből Szegedi Gáspár és Emődi Mátyás; N.-Szombat város részéről Kenézi János. Ezeknek elnöke

Thurzó Szaniszló leszen. A felvidék részére a róm. katholikus főurak közül Allaghy Menyhért és Károlyi Mihály, a nemesekből Hoffmann György és Kapi Zsigmond; Kassa város részéről Marossi András. Az ág. hitvallású főurakból Szécsy György és Nyáry István; a nemesek közül Berzeviczy András és Ketzer András; Lőcse város részéről Klementis Mihály. A helv. hitvallású főurakból Rákóczy Zsigmond és Tökölyi István; a nemesek közül Lónyay Zsigmond és Rákóczy János; Kassa város részéről Varanai András. Ezeknek elnöke Allaghi Menyhért leszen. Ezen hitvédők, félretévén minden magángyűlölködést, azon legyenek, hogy a szabad vallásgyakorlat fölött egymással czivakodó feleket mindenekelőtt egymás között kibékítsék; azon esetben pedig, ha ez az illető felek közt nem sikerülne, szem előtt tartván az isteni és emberi törvényeket, a legközelebb tartott országgyűlés IV-ik articulusában foglalt mód szerint járjanak el; azon esetben, ha az egyik vagy a másik fél elmaradna, végezzenek azok, a kik megjelenhettek, az igazság és méltányosság szerint; a közbéke előmozdításában inkább a lelkiismeretet, mint a magánemberek kivánságát tartsák szemeik előtt és döntsenek úgy, a mint az illető hely haszna s az egész ország java és a jó példaadás kivánja. Ha az említett hitvédő urak és nemesek közül időközben valaki elhalna, azok helyéből a többi hitvédők az illető országrészekben másokat helyettesithessenek. A lévai templom ügye a hitvédők által újra megvizsgáltassék és elintéztessék. Addig is mind a két fél maradjon meg előbbeni állapotában és egyikük se merjen a másik ellen valamit tenni.

III. Hogy pediglen az egyetértés és a lelkek összhangja mélyebb gyökereket verhessen a rendek lelkében és semmi alkalom ne nyujtassék a szakadásra, az összes karok és rendek ügyelni fognak arra, hogy ezentúl bármely valláshoz tartozó pap, prédikátor, lelkész sem nyilvános szónoklatban, sem magánbeszélgetésben, sem bármely czím alatt megjelent irásban ne merészeljék rágalmazni és bántalmazni a római katholikus, az ágostai és helvét hitvallásokat; ne merjék a

sziveket ingerelni igaztalan és a szentirásban nem levő rágalmazó szavakkal, hivatalvesztés, sőt számüzetés büntetése alatt, melyet a hitvédők az igazság kiderítése után fognak a törvény áthágóira szabni.

IV. Azt is méltányosnak itélik az ország karai és rendei, hogy a zsolnai és szepesváraljai evangélikus zsinatok artikulusai és az ágostai hitvallású superintendensek és inspektorok hivatalai és rendszabályai érvényben maradjanak épen úgy, mintha azok szórúl szóra a jelen országos törvénybe lennének foglalva. Más ágostai és helvét hitvallású községeknek is, a hol eddig nem volt szabad hasonló zsinatokat tartaniok az illető részek főurainak és megyéinek elrendezése szerint: ily zsinatok szabályainál fogva az említett hitvallások superintendensei és inspektorai azon egyházaktól, melyek tőlük függenek, melyeket azok meglátogatnak, s melyek az ő vallásukhoz és törvénykezésükhöz tartoznak, az illető papoktól szedhetik a census cathedratikust is. A tizedek, nyolczadok, tizenhatodok és más parochialis jövedelmek, melyek az egyházak és szokások különfélesége szerint akár gabonában, akár borban, akár pénzben szoktak fizettetni, a fent említett három vallás papjainak és paplakjainak szintén fizettessenek. A bérleti díjak a régi törvény és szokás szerint, nem aranyban, hanem folyó pénzben, egy aranyat csak egy magyar forintba számítva, fizettessenek. És pedig azért, hogy az illető lelkészek az ily tizedeket nem valakinek hasznaként ingyen szerezzék meg, hanem a magok munkájának béréül kapják; nem lévén egyéb élelmük, csak a tizedekből tartják fenn magokat.

V. A kifejezendő egyenlőségnek okáért szükséges, hogy a római katholikusoknak is három püspökjük legyen, úgy miként az evangélikusoknak is három superintendensük van. E szerint az egyik püspök a kelet északi részek számára volna az egri; a másik a dunáninneneik számára lenne a nyitrai: a harmadik a dunántúli részek számára lenne a győri püspökség ő felsége által választva és az illető részekben a káptalanok és konventek helyén birván saját lakóhelyekkel. Mindeniknek becsületes kitartására két ezer magyar

forint járjon, a mit vagy készpénzben vagy jószágokban kapnak ahhoz képest, a mint ez a királynak, a nádornak és a tanácsosoknak tetszeni fog. A többi püspökök vagy más egyházi személyek bármily rangúak legyenek is, ha a legközelebbi Szent Mihály napjáig az országba visszatérnek, — kivéve a jezsuitákat és a névszerint számüzötteket — szerzett vagyonukkal szabadon élhetnek, nem kevésbé az ősi apai és anyai birtokokkal birhatnak azok is, kik az országból ki nem futottak.

VI. És mivel az oklevelek megőrzésére és a szükséges végrehajtások eszközlésére hiteles helyek fentartása szükséges, ennélfogva rendeltetik, hogy az alább irt káptalanok és konventek a szükséges személyzettel együtt fentartassanak; nevezetesen: a dunántúli részekben Vasban hat, Győrött szintén hat egyénnel; dunáninnen Esztergomban nyolcz, Nyitrán szinte nyolcz; Szepességen négy, Jászón négy, Leleszen négy hivatalnokkal és mindenik helyen jegyzővel fejenkint kétszáz forinttal . . . .

VII. Szükséges, hogy a szentszékek a házassági perek elintézése végett, fentartassanak; úgy azonban, hogy a czivódások elkerülése tekintetéből minden felekezetnek saját és a püspökök vagy bármely vallású superintendensek által kinevezett egyházi birái legyenek és a maga ügyét mindenki saját egyházi birája előtt tárgyaltathassa. Ha pedig valamely perlekedő felek két valláshoz tartoznának, akkor a birák is hasonló számban közös helyen jőjjenek össze és így döntsék el az ügyet. Minden más ügyek, melyek az ország törvényei szerint az egyházi törvényszék elé tartoznak, az illető megyei törvényszék felülvizsgálása és itélete alá bocsáthatók: úgy azonban, hogy az elutasító végzéseknek a megyékben a birák hivatalvesztés terhe alatt helyt adjanak és azon ügyek, a szerint, a mint az egyházi forum elé vagy a királyi tábla elé tartoznának, az eddigi szokás szerint felsőbb biróság által megvizsgáltassanak, a hol, ha az illető ügy az egyházi forum elé nem tartozónak itéltetnék, az a megyei törvényszékhez utasíttatik, annak végzése pedig föllebbezésképen az

összes csatolmányokkal együtt a királyi táblához küldetik. Oly szentszéki pörök, melyek eddig római katholikus birák előtt kezdettek meg, de nem fejeztettek be, megszünteknek tekintessenek s a jelen törvényczikk szerint ujra megindíttassanak.

VIII. Tudják a karok és rendek, hogy a papi rend a hajdani magyar királyok által a végből lett felállítva, hogy az magát Istennek és isteni tiszteletnek szentelvén tiszta és szent életet éljen; továbbá, hogy az állandó banderiumok fentartása által az ország védelmére vigyázzon, s hogy ekképen a kapott egyházi jószágokkal az ország fenmaradásához mindenképen hozzájáruljon; de a klérus az ország ezen javadalmaival visszaélt, nem használta az isteni tisztelet előmozdítására, hanem a maga nagyravágyásának eszközeül; sőt némelyike fényüzésre, vagy épen az ország kárára fordította azokat. A papság az ő jószágait és jövedelmeit nem a közjóra fordította; sőt valahányszor a közjóról és az ország nyugalmas és biztos fenmaradásáról akár nyilvános, akár magántanácskozások tartattak, azt mindig akadályozta. Mely dölyfösség által az ország rendei mintegy kényszerítve érezték magokat, hogy azoknak jószágait az ország közszükségeinek fedezésére fordítsák és az ország véghelyeinek fentartására alkalmazzák; úgy a mint azokat Magyarország törvényes királyai és azok utódai mindig használtatni akarták is. Végezték és határozták tehát, hogy a papi javak és birtokok ezentúl mindig a korona vagyonáúl a végvárak szükségeinek fedezéseül tartassanak; és azokat ő felsége vagy az ő utódai semmi ürügy alatt el ne adományozhassák, be ne irathassák és el ne tulajdoníthassák, sem semmiféle hitelezőknek el ne adhassák és el ne zálogosíthassák. A korona és a végvárak számára ekként lefoglalt birtokok a következők: Minden jószágok, várak, városok, falvak, puszták és minden egyéb, bármi néven nevezendő jövedelmek; úgyszintén a tizedek és bérletek, melyek az esztergomi érsekséghez tartoznak — kivéve a körmöczi malmot — mely a helybeli körmöczi iskola és tudós férfiak

fentartására örök joggal fordíttatik; ezenkivül ha saját területökön más malmot kivánnak épiteni, az szabad legyen; továbbá a nyitrai, győri, váczi, veszprémi, egri, zágrábi püspökségeknek; a pannonhalmi, pornói apátságnak, a sági, túróczi (kivéve a sélyei Csuthy Zsigmond-féle házat, melyet Mátyás király ezer magyar forintban irt volt be Csuthy Gáspárnak, s melyet Pázmány Péter esztergomi érsek erőszakkal elvett, de a rendek visszaadandónak itéltek) a csornai, felhévizi, szepesi, jászói, leleszi prépostságnak; az esztergomi káptalannak, a garamparti szent-benedeki várral és tartozékaival együtt, valamint a győrinek és egrinek minden jószágai és jövedelmei. Ha pedig valaki az itt előszámlált és lefoglalt egyházi javakból valamit ő felségétől bizonyos összeg pénzben vagy másképen kapott volna, ez iránti irományait a jövő országgyűlésre tartozik elhozni a végből, hogy a rendek azoknak visszaváltásáról és a birtokosoknak netaláni kárpótlásáról gondoskodhassanak és határozhassanak. Minden más és összes egyházi birtokok, bármilynemüek és ez ország határain belől bárhol legyenek is, ő felsége által az országnak új szükségletei számára beirandók és zálogba adhatók, oly formán, hogy e beirásnak összegét és módját az ország kincstárnoka ismerje és azt az egész összeget az ország szükségeire és a végvárak ellátására fordítsa; e tekintetben az adószedők, kik jómóduakból választandók, kötelesek a lakosokat felvilágosítani. Ha ezen a közjóra elzálogosítandó birtokok valamelyikét ő felsége már elébb valakinek beirt volna: az ilyenekről szóló irataikat az illetők szintén a jövő országgyűlésre hozzák, hogy a rendek tudomást szerezvén magoknak az ügy állásáról, a fölött határozhassanak. Eladó jószágok mindenekelőtt azoknak adassanak el, a kiknek elődei birták vagy ha már eddig eladattak volna, a rokonságnak szabad legyen azokat visszaváltani; kijelentvén azt is, hogy ha valakik az előbb előszámlált egyházi birtokokra nézve zálogjogot követelnek magoknak, kiknek elődei csak vigaszképen bizonyos összeg pénz fejében kapták a zálogot, az oly birtokok a nádor és rendes birák által minden hosszas

eljárás nélkül, az illető pénzösszeg letétele mellett átadassanak a törvényes örökösöknek; az összeg pedig a kincstárnok által előirt módon az ország szükségére fordíttassék. Ugyszintén az érseki és egyházi birtokok határát illető s netán fölmerülendő vitás kérdések a rövidséget szenvedő fél panaszára a nádor által kiküldendő biztos által igazolandók.

. . . .

XXIV. Minthogy pedig Pázmány Péter, a jezsuita rendből különféle practikák által nem régen az esztergomi érsekségre emeltetvén, annyira átadta magát a pompának és fényüzésnek, hogy nem mozdította elő az ország közjavát, hanem megvetvén és háttérbe szorítván a régi dicső családoknak hőseit, elbizakodott és mindent kész volt feláldozni gonosz vágyainak, és minthogy nemcsak azon időben, mióta e méltóságot elnyerte, de azelőtt is, míg a jezsuita rendhez tartozott, irataiban, szavaiban, sőt tetteiben is nyiltan rossz hazafinak bizonyította és nyilvánította magát, úgy hogy a jelen mozgalomnak ő volt az oka, s e mozgalom kitörésekor gonosz tetteinek öntudata által fölzaklatva, az országból kifutott; és semmit sem mulasztott el, mi az ország veszedelmét elősegítheté, minek nyilvánvaló bizonyítványa Homonnai Györgyhöz intézett s elfogott levele. Minél fogva, mint a közbéke és az ország felháborítója, ezen határozat erejénél fogva, egyhangulag és az országlakók egyetértésével ezennel örökre számüzetik.

XXV. Hasonlóképen Balásfy Tamás, boszniai püspök, mint a ki ugyanazon kihágásokban, gonosz tettekben és merényletekben vétkes, a nevezett Pázmány Péternek segédje volt és a pozsonyi templomot nyilvánosan megszentségteleníté, szintén örökre számüzetik.

XXVI. Homonnai György, Kendy István és Hetey Endre a mult országgyülés 27-dik t.-cz. határozata szerint a mostani gyülésen lennének számüzendők; mivel azonban időközben elhaltak, ő felsége kegyeskedjék a nádor és az ország rendes birái által eldönteni, hogy azoknak ősi és szerzett vagyona jogosan kire legyen szállandó.

XXVII. Ámbár ugyan Eszterházy Miklósnak is kellett volna a közelebb lefolyt országgyűlés 28-dik czikkelyéhez képest a jelen országgyűlésen személyesen megjelennie és eljárásáról számot adnia; minthogy azonban ezen megjelenésre nézve előbb ugyan levele, azután pedig küldöttei által igyekezett magát a rendeknél némi okokkal menteni — melyek egyébiránt nem találtattak érvényeseknek, sőt itéletet kellett volna ellene hozni — figyelembe vévén mindazáltal a dunántúli megyék követeinek, megbizóik nevében tett közbenjárását és az ő családjának is tekintetbevételével s oly remény fejében, hogy a hazának jó polgárává fog válni., Sz. Mihály legközelebbi ünnepét tűzik ki neki határnapúl a végett, miszerint addig ő felségét személyesen fölkeresse, vele és az országgal kibéküljön, a szövetséget aláirja és ez által magát a haza hű polgárának vallja. Ha pedig a nevezett Eszterházy Miklós, fel sem vévén a köznyugalmat, a szabott ideig meg nem keresné ő felségét, vele és az országgal nem békülne ki, a szövetséget nem irná alá, akkor ezzel már száműzöttnek és elitéltnek tekintessék...

Ugyszintén Telegdy János nyitrai püspök ügye és az említett t.-czikk alapján való idéztetése, bizonyos okoknál fogva elhalasztatik olyképen, hogy az is a feljebb említett Sz. Mihály napig ő felsége előtt személyesen megjelenjék, ő felsége és az ország hűségére visszatérjen s időközben a a nyitrai várból ellenségeskedést ne kezdjen, a német és más külföldi katonákat várából elbocsássa s többet be ne fogadjon, — ellenkező esetben most, mint azelőtt számüzöttnek tekintendő.

XXVIII. Ámbár a pozsonyi gyűlés említett czikkelye az ott megnevezett büntetés terhe alatt hagyta meg az összes főuraknak, hogy a jelen országgyűlesen személyesen megjelenjenek; minthogy azonban sokan részint követeik, részint irataik által mentették magokat, de némely mentségnek a rendek helyt nem adtak: ezért a karok és rendek most is hazafias jóindulatból ezek számára szintén Sz. Mihály nap-

ját tűzik ki, mely határnapig ő felségéhez és a szövetséghez térni tartoznak: máskülönben az említett törvény szerint lesznek büntetendők .....[1]

III.

Az új törvények nagy forradalmat idéznek elő. — Bethlen hívei ingadozni kezdenek. — Ferdinánd semmiseknek nyilvánítja az illető törvényeket. — Pázmány egy röpiratban önmagát és egyházát védelmezi.

Bethlen augusztus 29-én erősítette meg az eléje terjesztett törvényeket. Rendkivüli időknek rendkívüli tanubizonyságai voltak azok. Ferdinánd letétezése, Bethlen királylyá választása, a korona elfoglalása, püspökségek megszüntetése egyházi jószágoknak világi czélokra való fordítása, nagy befolyású főpapoknak és főuraknak száműzetése, mind oly tények, melyek a magyar alkotmány és közjog alapelveit érintvén, számtalan bonyodalmat és előreláthatlan nehézségeket idéztek elő. Bethlen legkevésbé sem kecsegtette magát azon reménynyel, hogy a megerősített törvényeket könnyű szerrel fogja végrehajthatni.

A beszterczebányai törvények, melyeket egy jogaiban és szabadságaiban mélyen sértett nemzet az önvédelem és az arany bullának erre vonatkozó pontja alapján kényszerűségből alkotott, nagy forradalmat idéztek elő. Megkezdődött az uralkodóház és a nemzet közötti óriási küzdelem. Mind a két fél vezérférfiainál a legerősebb szenvedélyek hozattak mozgásba. A hazafiság és dicsvágy, a köz és magánérdek, a hatalom és bosszú, a büszkeség és vitézség érzelmeinek bámulatos zürzavarában alig lehetett tájékozódnia a legélesebb látású államférfiúnak is.

Bethlen azt hitte, hogy «a németnek nehéz igája alól való felszabadítás» munkája nem fog oly óriási akadályokba ütközni; azt hitte, hogy a bécsi kormánynak e század elejétől fogva követett azon politikája, mely szerint a magyar

[1] *Katona*. XXX. 487—548. l.

alkotmány és a protestáns vallás megsemmisítésére semmiféle eszköztől nem riadott vissza, elég erőssé, elég kitartóvá fogja tenni a nemzetet és a Bocskay óta fölnövekedett uj nemzedéket arra, hogy a szabadságharczot dicsőségesen végig harczolja. Csalódott, keserűen csalódott!

A nemzetnek egy nagy része visszarettent a következményektől; megunta a hosszas háborúk vérpazarlását; zavarba jött a «törvényes» királyra nézve — és ingadozni kezdett. A letett király e hangulatot felhasználva, kegyelmet igért mindazoknak, a kik visszatérnek hozzája. Azok a főurak és főpapok pedig, kiket a beszterczebányai törvények, mint rossz hazafiakat, számüzetéssel vagy jószágvesztéssel sujtottak, siettek az önigazolással; a hozott határozatokat jogtalanoknak, törvényteleneknek jelentvén ki, sürgették a régi állapot helyreállítását.

Ezek között leghangosabb volt a számüzött Pázmány Péter, a ki e határozatokban a régi római katholikus egyház megsemmisítését látta, és a ki még elébb két iratot intézett az országgyüléshez. Az egyikben saját ártatlanságát igyekszik kimutatni; a másikban egyháza előjogait védelmezi. De szavai hatástalanúl hangzottak el, mi azonban még inkább ösztönözte arra, hogy a bécsi udvarral és a katholikus fejedelmekkel még szorosabb szövetségre lépjen. A szerencse kedvezett neki és Ferdinándnak. Csehországban nagy diadalt nyertek a protestáns szövetségesek fölött.

A *fehérhegyi* csatának (nov. 8.) borzasztó következményei voltak. Csehország Ferdinánd és a jezsuiták boszujának esett áldozatul. Most Magyarország leigázásán volt a a sor.

Ferdinánd a katholikus liga segítségével vívott csehországi diadalai után Bethlent hitszegőnek nevezte; a Pozsonyban és Beszterczebányán hozott minden végzést semmisnek nyilvánítá, intvén az ország rendeit, hogy hozzá, mint törvényes királyukhoz visszatérjenek, különben a hütlenekkel szigorúan fog bánni. Azalatt fegyveres erőt gyüjtött össze.

Pázmány szintén felhasználta minden erejét, hogy a

beszterczebányai végzéseket, melyek leginkább őt sujtották, megsemmisíthesse. Összeszedte minden érvelő tehetségét, hogy *«röpiratában»* Bethlent és a magyar nemzet ügyét igaztalannak, jogtalannak, istentelennek bizonyítsa. Valóban bámulni kell az érseknek ügyességét, midőn iratait olvassuk. Ő a szerint, a mint rá és egyházára nézve üdvösnek látszott, választja a vita alapját; gyakran ignorálja a tényeket, gyakran meg épen egy bizonyos tényt ragad meg, s abból egy általános tételt állítván fel, húz következtetéseket, melyek formailag megtámadhatlanok; de mivel a főtétel hamis, természetesen össze kell dülnie az egész következtetésnek. Igy tett jelen röpiratában is. Teljesen mellőzi a kormány és a klérus garázdálkodásai és a törvénytaposásai miatt létrejött Bethlen-féle forradalom tényét. Nem akarja ismerni az okokat, melyek a vérengzést előidézték; nem a vérengzéseket megszüntető békekötéseket. Ő a kétoldalú békekötéseket úgy nézte, mint melyek a királyra és a katholikus klérusra nem kötelezők, mivel nem kedvezők; ellenben az ellenfél hallgatni tartozik még akkor is, ha már minden jogaitól megfosztatott. Ha mellőzzük a forradalom létrejöttének okait, akkor Pázmány okoskodása egészen helyesnek tűnik fel «A beszterczebányai törvényeket érvényteleneknek kell tekinteni, mert nem törvényes úton alkottattak. Magyarországban egyedül a koronás király s ez is csak a «nép megegyezésével» alkothat törvényeket, a mely nép alatt az ország rendei: a főpapok, főurak, megyék és városok küldöttei értetnek. Főpapok nélkül sem törvényes országgyűlést tartani, sem királyt választani nem lehet. Továbbá a beszterczebányai rendek törvényes perfolyam nélkül sujtották ama kegyetlen itélettel a klérust; már pedig igazságtalan minden itélet, melyet nem előz meg alapos vizsgálat. Az egyházi javak örök alamizsnaképen adattak az egyházaknak, így szól a magyar jog; ha tehát örökre adományoztattak, senki el nem veheti». Mindezek igy általánosságban mondva tökéletes igazságok, de háborus időre különösen polgárháborúra egyátalán nem alkalmazhatók. A háború jogának saját logikikája van. A ki a létező törvényt lábbal

tapodja, hogyan hivatkozhatik legyőzetése után érvényesen a törvényes formákra? A ki az ország rendei és a koronás király által közösen hozott határozatokat békés időben sem tartotta meg, s ezzel a forradalmat előidézte, hogyan vádolhet másokat a beállott következményekért? Pázmánynak, ki főoka volt a bekövetkezett háborúknak, legkevesebb joga volt vádolni Bethlent törvénytelenséggel. De ő mindenképen megdönteni igyekszik azon érveket is, melyekkel a papságra nézve sujtó törvények támogattattak. Különösen ezen hármat: 1. hogy a klérus javadalmait nem az isteni tisztelet emelésére, hanem dölyfének táplálására és fényüzésének kielégítésére használta; 2. hogy a klérus a haza nyugalmát fölzavarta s a közügyekről tartott tanácskozmányokban a közjót és az ország biztos megmaradását czélzó megállapodásoknak útjában állott.

Ő ezt rágalomnak, ráfogásnak mondja; a vádakat Bethlenre és követőire visszahárítja. Beszél hűtlenségről, törvényszegésről, erőszakosságról, izgatásról, vérontásról, gonosz szövetségről, papok és püspökök gyilkoltatásáról, templomok megfertőztetéséről, minden jog, törvény és rend felforgatásáról. Mindezt Bethlen követői követték el! Lám hányszor ismétlődik a farkasról és bárányról szóló mese. A farkas zavarja a vizet s mégis a bárány lakol érte. Pázmány e mesét gyakran használta vitairataiban.

A mi pedig saját személye ellen emelt vádat illeti, t. i. hogy *ő volt a zavarok okozója*, azt épen nem hárította el, csak elkerülte és tagadta.[1] Egy helyen így nyilatkozik: «Lelkiismeretemre mondhatom, soha sem tettel, sem tollal nem törekedtem az ország romlására. Ha azonban ellenállani a lázadás csekély számu szerzőinek, fölszabadítani szeretett hazámat Bethlen igája alól, védelmezni a törvényes király tekintélyét, visszahelyezni a katholikus egyházat és a klérust régi állapotjába, elhárítani törvényes védelem által a törvénytelen erőszakot; ha mindez Bethlenék szemeiben annyit tesz,

[1] L. Pázm. és kora I. 564. l.

mint a haza romlására törni: elismerem, teljes örömmel és gyekezetemmel rajta voltam. Homonnai grófot leveleim általi intettem, serkentettem és buzdítottam, hogy a haza elrablott szabadságát visszaállítani, Bethlen kárhozatos törekvéseit meghiúsítani, az erőszakot és az ország feldulását meggátolni minden törvényes eszközökkel igyekezzék. Ily értelemben irtam, ezt nem tagadom. De ez által a hazának nem vesztét és romlását, hanem elnyomott szabadságának visszaállítását czéloztam; azt tiszta lélekkel állíthatom.» És valóban Pázmány szavainak őszinteségét nem lehet kétségbe vonni. Ha valaki azon meggyőződésből indul ki, hogy a protestántismus, mint ilyen, veszedelmes eretnekség és hogy annak elnyomása istennek tetsző, tehát egyúttal jogos és szent dolog is; — akkor a Pázmány által felhordott érvek és következtetések kifogástalanoknak fognak feltünni. De a ki a lelkiismeret szabadságának tisztelője lévén, a protestántismus létjogát kétségbe nem vonja s ennél fogva az annak biztosítására hozott törvények érvényét elismeri, — az minden bizonynyal azt fogja mondani, hogy a nagynevű érsek sokkal inkább volt az egyházi viszályok szenvedélye által elvakítva, sem hogy méltányos és igazságos tudott volna lenni ellenfeleinek meggyőződése iránt.

A nikolsburgi békekötés tárgyalásai.

Haimburgi előtanácskozmány.

I.

A fehérhegyi csata után sokan elpártolnak Bethlentől. — Mind Ferdinánd, mind Bethlen követeket küldenek Haimburgba béketárgyalások végett. — A tárgyalások fennakadnak. — Mind a két fél követei új utasítást nyernek; — de eredménytelenül eloszlanak.

A beszterczebányai országgyűlés után Bethlen szerencséjének és dicsőségének fénycsillaga halaványulni kezdett. Serege több helyen megveretett; a portán is rosszra fordúltak ügyei. De legnagyobb csapás volt reá és a protestántismusra

nézve a fehérhegyi csata, melyben Fridrik cseh király protestáns serege tönkre veretett. A kik a csatában nem lelték halálukat, azok a Ferdinánd-pártiak kiméletet nem ismerő vad boszujának estek áldozatául. Ennek hirére a magyar protestánsok is megdöbbentek. Sokak lelkében megvillant a gondolat, hogy hasonló sorsuk kikerülése végett inkább Ferdinándhoz csatlakoznak; különösen akkor, midőn Ferdinánd a pozsonyi és beszterczebányai országgyűlések végzéseit érvényteleneknek nyilvánítván, kegyelmet igért mindazoknak, a kik Bethlentől elpártolnak és őt ismerik el törvényes fejedelmöknek.

Az örökös harczokba beleunt főbb emberek gondolkodásában hirtelen nagy változás állott be. Ha nyiltan nem is, de titokban már sokan elállottak a protestántismus ügyétől.[1]

Bethlen érezte helyzete veszélyes voltát: belátta, hogy a harczot hona és ügye javára nem folytathatja tovább s így hajlandó lett, a franczia követek közbenjárása folytán, békealkudozásba bocsátkozni Ferdinánddal.

Az alkudozás helye, mivel Németujhelyen pestis tört ki, *Haimburg* volt. Ide küldte követeit mind Ferdinánd mind Bethlen.

Elébb azonban mind a két fél külön tanácskozott saját embereivel a felett, hogy az alkuvó biztosok mily alapon, mily feltételek közt fogjanak a tárgyalásokhoz.

Ferdinánd hivei 1621-dik év első napjaiban *Bécsben*

[1] Bethlen erről későbben így panaszkodik: «mert az nagy fervor hirtelen megváltozék az emberekben; az hadakozást megúnák az úri és nemes rend mindjárt, látván és vévén eszekben, hogy nem egy két hét alatt mehet végbe hazájoknak egy római császár keze alól való megszabadítása . . . . bokrosan kezdének tanácsot tartani; de annál inkább elrémülének, meghallván az prágai infelix pugnát, exinanimes facti sunt, quam plurimi és némelyek quesitis coloribus házokhoz kezdének búcsúzni, némelyek kétségbe esvén Kain módjára az Istennek hatalmas ereje és gondviselő irgalmassága felől, palatinussal conjungálák magokat és veszedelmemre conjurálnak, nem emlékezvén meg az én ő érettök felvett hadakozásomról, életemnek periclitásáról . . . Századok II. 231. l.

különösen azon kérdés felett vitatkoztak soká: megtarthatja-e Bethlen a királyi czímet? Pázmány ezt ellenezte. A király — úgymond — nem tűrheti, hogy saját és utódainak jogai ily sérelmet szenvedjenek. Ellenezte továbbá az ország bármely részének átengedését; kivánta, hogy a biztosok kiváló gondot fordítsanak a vallás ügyére és arra, hogy a király német hadakat vezethessen az országba, mi ellen a magyar nemzet mindig tiltakozott.

Bethlen hivei ugyanazon időtájban, hasonló czélból *Nagyszombatban* gyűltek össze. A fejedelem felszóllította őket, hogy újabb katonakiállítási módozatról s a királylyal kötendő béke feltételeiről gondoskodjanak. A császártól pedig azt kivánta, hogy az alkudozáshoz biztosul se Pázmányt se Eszterházyt ne küldje.[1]

Ezalatt megkezdődtek a haimburgi alkudozások. A franczia követek, kik közbenjárók voltak Ferdinánd és Bethlen között, szintén megjelentek. Ferdinánd biztosai voltak: *Salm Frigyes*, *Meggau Lénárd*, *Preiner Siegfried*, *Dallos Miklós* és *Eszterházy Miklós*. Bethlen és a magyar rendek részéről pedig: *Forgách Zsigmond* nádor, *Battyáni Ferencz*, *Péchy Simon*, *Jakusith Endre*, *Sándor János* és *Apponyi Pál*.[2]

Jan. 5-kén tartott tanácskozmányban Dallos pécsi püspök, a császári biztosok legtevékenyebb tagja, elmondá Ferdinánd kivánatait, hogy visszakivánja a Bethlen által elfoglalt részeket minden feltétel nélkül, legfölebb amnestiát biztosít a fejedelem hiveinek, kivéve a zavarok szerzőit. Különben a királynak nincs mit inditványba hozni, kész meghallgatni az ellenpárt kivánatait s megadni azt, a mi méltányos; mert hisz «a királynak módja lenne fegyveres erővel visszahódítani az országot,

[1] Bethlen 1620. dec. 29-kén Nagyszombatból a közbenjárókhoz többek között ezeket ismételte: «A császár által választandó biztosokat mi illeti. megmarad elébbeni nézeténél, hogy egy magyart se szabadjon közéjök sorozni s hogy kivált Pázmány Péter és Eszterházy Miklós legyenek e bizottságból kereken kirekesztve, mint hiteles közhatározatok által számüzött, elmarasztott személyek.» *Esterházy* I. 169. l.

[2] Eszterházy Mikl. I. 172. l.

ha akarná».[1] Ily kihivó beszédre Bethlen küldöttei épen nem akarták előterjeszteni kivánataikat, mert az ország tényleg az ő kezökben volt; hanem a Ferdinándiakat szólították föl az ő kivánságaik előterjesztésére. Egy havi haszontalan ujjhuzás után Bethlen biztosai már félbe kivánták szakítani a tárgyalásokat, midőn végre abban történt a megállapodás, hogy mind a két fél új utasítást kérjen küldőitől.

Dallos és Eszterházy febr. közepe táján a következő jegyzéket küldötték fel Bécsbe:

«Bethlen sürgeti ugyan, hogy a Fátráig való tizenhárom vármegye engedtessék át neki; de mint a franczia követ uraktól értettük, azon oknál fogva látszik annyit kivánni, hogy kevesebbet annál könnyebben nyerhessen. A franczia követek azt is értésünkre adták, hogy nekik úgy látszik, miszerint Bethlen megelégednék, ha a három tiszántúli megye s egy tiszáninneni — Bereg Munkácscsal — engedményeztetnék neki.

... Bethlen azon esetre fog a fentebbiekkel megelégedni, ha a rendek is kielégíttetnek. Ezeket pedig a következő pontok elégítenék ki:

1. Általános amnestia, minden kivétel nélkül;

2. Az ő felsége által koronázáskor fogadott alkupontok teljesítése;

3. A bécsi békekötés érvényben maradása;

4. Az ország szabadságainak és kiváltságainak épen tartása.

Gondolja meg tehát kegyelmesen ő felsége: ha lehet-e bolmi általánosságokkal az elősoroltak iránt megnyugtatni a hazafiakat? ha vajjon nem szükséges-e részletekbe bocsátkozni? Ha pedig erre nem volna hajlama, vegye tekintetbe, mily karban legyen hadserege s mit kisérthetni még vele? Feltéve mindazáltal, hogy ő felsége hajlandó a háborúnak elébe tenni a békét, a biztosok úgy hiszik, hogy ez következő feltételek mellett volna eszközölhető:

[1] A franczia követek jelentése szerint Fraknói. Pázm. I. 570.

a tiszántúli megyék, a nádornak is nézetéhez képest, engedményeztessenek Bethlennek, olyképen hogy:

a királyi hatóság, vagyis a kormány ő felségét illesse;

mind az egyházi, mind a világi javak tulajdonosaik által szabadon birtokoltassanak;

a tizedek szedése ne akadályoztassék Bethlen által;

a vallásgyakorlat szabad legyen;

ama részek rendei szokott módon tartozzanak jönni az országgyűlésre;

a király tudta és beleegyezése nélkül Bethlen semmiféle jogokat ne adományozzon;

a végházak hittel legyenek ő felségének lekötelezve;

a hajdúk is egyszerűen ő felsége hűségében maradjanak; Bethlen semmiképen se avatkozzék beléjök;

a fejedelem tartózkodjék Erdélyben;

ne mondogassa a töröknek, hogy ő az országot elfoglalta;

erős hitlevelet adjon a fejedelem mindezekre nézve.[1]

Ennek alapján Ferdinánd azt adta utasításul biztosainak, hogy óvakodjanak oly engedmények adásától, melyek a katholikus vallásra vagy a véghelyek biztonságára veszélyesek lehetnének. Amnestiát ne igérjenek, csak annyit, hogy a király kész az országot kegyelmébe visszafogadni s a nemzet szabadságait biztosítani. A fejedelem ügyét válasszák el a magyar rendek ügyétől; ez utóbbinak tárgyalását akkorra halasszák, midőn Bethlen kielégítése után az ország a király kezeiben lesz. Az engedményekben fokonként haladjanak, csekélyről nagyobbra. Különben a fejedelem hagyja el az országot, mondjon le a királyi czímről és adja vissza a koronát; szolgáltassa kezébe Thurnt, Hoffkirchert, Landot (?) a két Thurzót s még néhány *főlázadót.* A véghelyeket, az egyháziak s világiak lefoglalt jószágait, valamint a katholikusoktól elvett templomokat adja vissza. A szomszéd tartományokkal kötött szövetségek okmányait szolgáltassa a király kezeibe.

[1] Eszterházy I. 178—180 l.

Ennek fejében viszont igérhetik a multak feledését, a király barátságát, 200—300 ezer tallért, vagy hasonértékü fekvő birtokot, Oppeln és Ratibor herczegségeket és — ha épen nagyon sürgettetnék — a «princeps» czimet. Végső esetben odaigérhetik a tiszántúli megyéket élethossziglani birtokúl oly feltétellel, ha ezt az országgyülés jóváhagyja. Az ország rendeit biztosíthatják, hogy a király jogaikat tiszteletben fogja tartani s az egybehivandó országgyülésen megnyugtatja az országot.[1]

A királyi biztosok ezen utasításuknak különösen azon pontját követték, mely azt mondja, hogy «az engedményekben fokonként haladjanak». Ez tette eredménytelenné az az alkudozásokat; mert Bethlen határozottan előadatá kivánatait.

De a királyi biztosok húzni halasztani akarván a tárgyalásokat, először csak 200 ezer forintot ajánlottak, vagy annyi értékü jószágot. Ezt Bethlen követei el nem fogadták. Az ő utasításuk az volt, hogy legkevesebbet sem engedjenek elvonni a fejedelem hatalmából és tekintélyéből, valamint a magyar ősöktől örökölt s újabban visszaszerzett szabadságokból sem, melyekhez a rendek szilárdul ragaszkodnak s készek, ha szükséges életük, vérük s vagyonuk koczkáztatásával is a végletekig menni. A fejedelem nem mond le a királyi czímről, habár nem kivánja, hogy királynak czímezzék, sőt maga sem él e czímmel; de követeli, hogy az ország egy részének kormánya kezében maradjon. De a király biztosai az egész hatalmat királyuk kezébe akarták keríteni; sérelmek orvoslásáról hallani sem akartak.[2]

[1] Fraknói. Pázm. I. 572.

[2] *Péchy Simon* febr. 17-kéről Hainburgból irja Thurzó Imrének: «Gravaminák complanatióit jövendő gyülésre provocálják, kit a császár promulgál, az előtt, most hogy az ország renunciáljon aperte választott királyának (Bethlennek) és redeáljon specialiter ad finem et devotionem caesaris; mint complanálná pedig az gyülés aztán az ország gravamináit, ahol jelen lenne az papi rend és sok német, gondolhatja kegyelmed . : .» Tört. Tár. 1878. évf. 121. l.

Április 11-kéről Bethlen irja nejének: «meglátják és elhihetik, az

Bethlen látván, hogy nem boldogul velök, odautasítá embereit, hogy személyes igényeit mellőzvén, a rendek kívánatait hozzák szőnyegre. Ez febr. 14-kén meg is történt. «Sürgették a beszterczebányai gyűlés ismeretes vallásügyi végzéseinek foganatosítását; a nádori méltóság, magyar helytartótanács és kanczellária régi hatáskörének visszaállítását. Továbbá, hogy a véghelyek kapitányságai és más hivatalok az udvari kamara és haditanács mellőzésével s a magyar tanácsosok befolyásával töltessenek be. Egyháziak főispáni tiszteket ne viseljenek. Pázmány Péter és Balásfi Tamás mindaddig maradjanak az országon kívül, míg felőlök az országgyűlés határoz.[1] A király teljesítse a koronázási feltételeket és adjon általános amnestiát.»[2]

A királyi biztosok vonakodtak e pontok tárgyalásától; de hogy az alkudozások fonala el ne szakadjon, ismét igértek valamit, t. i. Oppelnt és Ratibort; természetesen az egyházi javak, a klérus jövedelmei és kiváltságai s a katholikus hitvallás épen tartásával. Hosszas alku után megigérték a négy vármegyét is; de ott is a katholikus vallás és egyházi hatóság szabadságának és jövedelmeinek biztosítása mellett. Bethlen elébb 13 majd 11 vármegyét követelt; de Bécsben nem

német minémű békességet akarna, az bécsi végezést és az maga coronatiója idején az 17 conditiót nem hogy teljesíteni akarná, sőt tiltja, hogy ingyen se említsék; mint nyilván való latroknak, gratiát igér az országnak . . .» U. o. 1879. évf. 205. l.

[1] Ő fölsége megparancsolta volt az előtt — irja Péchi Simon — hogy Pázmány Pétert és Balásfit excipiáljuk, az gyűlésig maradnának Bécsben, ha az több clerus haza szállna is. Proponáltam én nekik ezt az exceptiót, de fölötte igen inténék minket, most is nehezen fognának menni császár részéről az generalis amnestiára és ha mi excipialunk, igen könnyű császárnak azt a két papot accomodálni másuvá. . .de ők is olyanokat excipiálnak itt, kiket mi inkább bánhatunk. . .országos békességnek az két személy lehet-é és mint lehessen derekas akadálya, tegnap magunkban eleget discuráltunk; az két gonosz közül melyik lehet kisebb, könnyű azt is feltalálni . . . April 2-kán Hamburgii, Tört. Tár. 129. l.

[2] *Fraknói*, Pázm. I. 575. l.

engedtek. Mind a két fél bizalmatlanabb volt mint valaha.[1] Pázmány erősen dolgozott, hogy a király és egyháza régi tekintélyét visszanyerje és hogy a protestánsoknak ez ellen való törekvését megsemmisítse.[2] A bécsi tanácsban ő volt a vezérszónok, az ő utasításait vették a biztosok is. Április 4-ki ülésben ujra azt ajánlá, hogy csak a katholikus vallás és a királyi jogok sérelme nélkül köttessék meg a béke. Határozottan ki kell nyilatkoztatni — mondá —, hogy az általános amnestia a királyra nézve sérelmes. A király csak egy feltétel mellett adhatja meg; ha ugyanis lemond a zavarok szerzőinek megbüntetéséről, hogy jövő zavaroknak elejét vegye, más biztosítékról kell gondoskodnia. Meg kell engedni, hogy német hadakat vezethessen az országba. A király az inditványt elfogadá s a bevonulandó német katonák kapitányainak kinevezését magának tartotta fönn s igérte, hogy habár az erre *alkalmas és érdemes* magyarokat sem kivánja kizárni, mégis kiváló tekintettel lesz a *katholikusokra*, mert

[1] Bethlen márcz. 12-kén irja Thurzó Imrének: «A confidentia egyik részről sem lehet, én nem tudom, hogy kell hinni nekik. Prágát hitre adták meg császárnak, de mostan 75 urat, főembert foglak meg Prágában. Csehországban, Morvában 80 templomot vöttenek el az evangelikusoktól, az szegény papokat minémű rettenetes kinzásokkal ölték meg, tudom hallotta kegyelmed, mint hisztek uram nekik, álljon az magatok arbitriumában. Én bizony nem hihetek. Az békesség véghez mehetne holnap is reménylem, ha resignálnám az országot és a mint megirtam ez előtt is, az négy vármegyét ideigérték, ahoz még kettőt adni fognának, Patakot, Tokajt, Ungvárat remélem megszerezhetném ... de az békességhez semmit nem bizunk ...» Bethlen pol. lev. 271. l.

[2] Péchi Simon febr. 23-káról irja Thurzó Imrének: «Tudom látta kegyelmed, mint adtuk be az ország postulatumit; abban az religió dolgát a mennyire neheztelik, tiz annyira a generalis amnestiát ... Eszterházy és az érsek teljességgel azon vagyon, megtanítsák az magyarokat, többször efféle dolgot ne merjenek próbálni. Ezt én ő felségének sem akartam megirni, várván, ha a derék tractában progrediálhatunk, ezt a rút igyekőzetet és bosszúállást elhagyathatjuk vélek, de inhaereálván amaz odafen való gyalázatos és nehéz kivánságokon, már ma csak elbúcsúztunk és válunk egymástól cum protestatione solenni.» Tört. Tár. 1878. évf. 122. l.

nem felejtheti el azon károkat és veszélyeket, «melyeket Schvendi és Tiffenbach lutheránus tábornokok előidéztek». E közben felhasználták az alkalmat, hogy Bethlen hiveit bocsánat, pénz és méltóság igéretei által magokhoz csábítsák. Némelyek elég gyengék voltak hajlani a szép szavakra s később tényleg el is szakadtak, köztök maga a nádor is.

Bethlen az egész alkudozás folyama alatt higgadtan és következetesen viselte magát. Személyes ügyét, a maga javára nem választotta el az ország érdekétől, ő a békét komolyan óhajtotta[1] s azért hajlandó volt nagyobb engedményeket is tenni, de az ország szabadságának koczkáztatása nélkül. Mint bölcs államférfi, figyelmbe vette a szomszédokkali, különösen a törökkel való viszonyát is; figyelembe vette az európai politikai és vallási állapotokat és különösen a protestánsoknak egymás iránti szeretetlenségét.[2]

[1] «Én is az Úr Istentől semmit bizony lelkem idvességén kívül úgy nem kivánnék, mint pacem honestam, securam, sed non fucatam et jesuiticam», irja márcz. 20-káról Dóczi István és Rimay János portai követeknek. Mikónál Erd. Tört. A. II. 384. l.

[2] 1621. ápr. 19. Ujvárról irja Bethlen Rimay Jánosnak: «Dolgomban én eljárok és csak érkezzenek az hadak, minden dolgokat fogyatkozás nélkül vihetünk véghez, ha Isten akarja. De az állapotot ha consideráljuk, én főképpen értvén az austriai és hispaniai háznak intentumát, oly bizonnyal reméllem mintha szemeimmel látnám, hogy elnyomják ebben és az következendő esztendőben csaknem egész Európának minden evangelica religion való statusit, fejedelmit, ha az töröknek ereje által hadokat nem distrahálhatjuk. Mert az evangelikusok egymást nemhogy szeretnék, de ha lehetne egyik religio az másikat egy momentumban vesztené el, úgy gyűlölik egymást. Az saxo, noha evangelikus, de Fridericusra való irigysége miatt az Krisztus ecclesiájának ellensége lőn — vagynak többen is az imperiomban olyanok — és egymást addig űzik, kergetik, ölik, vágják, hogy az megerősödött és religiojokkal összefonatott papista statusok dolgokban eljárnak . . . . .
. . . .
és ha az austriai ház victor evaserit, actum erit de tota Hungaria, Bohemia, imo de tota Europa. Soha bizony sem Helvetica, sem Augustana confessio tovább nem leszen, minden országok szabadsága elromol és némettel, hispánussal rakják meg az országot s az urak, nemesek jószágait azoknak osztják. Ez a magyar nemzet penig — valaki pápista —

Április közepén kijelentette Bethlen, hogy az egyezség megerősítésének országgyűlésen kell történnie, mely szent Mihály napján fogna megnyittatni, a mikorra a töröknek jóváhagyását is kieszközli. Addig is fegyverszünetet ajánl. De Bécsben el nem fogadták ajánlatát. Már ekkor Forgách nádor nyiltan elpártolt Bethlentől, ki ezért ápr. 25-kéről egy erős szemrehányó levelet irt neki.[1] A jezsuitáknak pedig sikerült meggyőzniök Ferdinándot a felől, hogy Magyarország szabadságait nem kell fentartania, mert hiszen azok részint ki vannak erőszakolva, részint pedig felségi tetszésétől függők. Nyiltan hirdették, hogy ő felsége nem fogadhatja el a békét, míg a magyarok az újabb békében kierőszakolt jogaikról le nem mondanak, jelesül míg a bécsi béke el nem töröltetik. míg a hitlevél 17 pontja meg nem semmisíttetik és míg minden magyar várba német katonaság nem bocsáttatik.[2]

Mindezeknél fogva a haimburgi tanácskozásnak eredménytelenül kellett eloszlania; mivel Bethlen a jezsuiták tanácsában foglalt feltételeket a nemzet érdekében el nem fogadta.

Bethlennek keserű tapasztalatai voltak az alkudozások alatt. Fájt neki, hogy hivei közül sokat a császár haragjától való félelem és gyávaság miatt ingadozni látott s hogy Forgách

de azok mind ellenségeink, nagyobb részént és éjjel nappal csak tanácsot tartanak ellenünk; de ezek között való defectiót nem egyébb hozza, hanem az nagy hitetlenség és császár részéről adandó segítség felől való reménységnek elfogyása . . . Mikó, Erd. Tört. Adatok II. 394. és 395. l.

[1] Eszterházy I. 195—201. l.

[2] U. o. 198. l. Péchy Simon ápr. 26-káról irja Thurzónak: «Neköm az Eszterház Miklós fő jezsuita pater Sz. Györgyi igen világosan megmagyarázta, hogy császár ez mostani mótussal föl akarja magát szabadítani mind praedecessori által s mind maga idejében lött s következett kétféle kötelesség alól és diplomák alól: ab extortis et Majestalibus. Az extortakon értik a bécsi pacificatiot, kit fegyverrel nyertek az magyarok; az majestalesekön értik, a melyeket et tempore electionis fogadtanak, kivel kételenek voltak az majestas elnyeréséért, hogy adják és fogadják az országnak és így sem az bécsi végezést, sem az 17 conditiót nem akarná megerősíteni... Tört. Tár 1878 évf. 131. l.

nádor tényleg elszakadt tőle. Régen ismerte ő a nádor tettetését és érzelmeit; de csak a tárgyalások vége felé győződött meg teljesen árulásáról.

«A palatinus most mutatta ki foga fehérit — irja márcz. 20-kán — noha tudtuk eleitől fogva ő kegyelme magaviseléséből minden affectusát mihozzánk; de most leginkább megmutatta, látván tovább nem titkolhatja dolgát, mivel kivánsága szerint per pacificationem az clerus introductiója nem secundálhat, látta Haimburgban penig igen öszveelkutt volt az császár commisarusival — együtt vendégeskedett véllek, és Buquoi, Tiffenbak is Bécsből hozzámenvén, igen ittanak és engemet gyalázatosan emlegettenek maga asztalánál, kiről senkit meg sem szólított, noha tiszti szerént kellett volna urát oltalmazni etc.» Elpártoltak még: Széchy Gy., Jakusith A., Apponyi P., Balassa Zs., Bosnyák Tamás és mások, kik hajdan hűséget mutattak a fejedelem ügye iránt.

II.

Bethlen Eperjesre hívja össze az ország rendeit. — Thurzó ezt ellenzi. — A csekély számban összejött rendek csüggednek. — Ezért Bethlen új alkudozásba bocsátkozik Nikolsburgban. — A két fél utasítása.

Bethlen, a sok elpártoló által elkeseríttetve, nem bízott többé senkiben, csak saját fegyverében. Látván, hogy a haimburgi eredménytelen tanácskozás után kikerülhetetlenné vált a háború, egy manifestumot bocsátott ki, melyben az alkudozás meghiusulásának okát Ferdinándra hárítja. Mint az alkotmányos szabadságnak rendíthetlen híve, össze akarta hívni az ország rendeit is, hogy eddigi eljárásáról számot adva, megkérdezze őket, akarják-e polgári és vallási szabadságukat tovább is védelmezni vagy nem. Május elején közölte ezen szándékát néhány párthivével. Thurzó Imrének levélben irta meg Kassáról, hogy az országgyülés jun. 1-jén lesz vagy Kassán, vagy ha a rendek akarják, Eperjesen. Ő majd előterjeszti a korona őrzését illető nézetét. Kitör az áruló nádor ellen, a ki az országot fegyverrel akarja a császár lábai alá

hajtani. Látni akarja, kik tartanak vele, kik jönnek el az országgyűlésére s kik nem.[1]

Bethlen, bármily nagyon neheztelt is a nádorra, a békességtől, ha arra kilátása volt, nem idegenkedett. Azért irta máj. 15-kén Thurzónak, hogy ő az Eperjesre jövendő rendeknek elő fogja terjeszteni a diplomát és ha azok megelégesznek vele, ő belenyugszik; ő ugyan azt hiszi, hogy az nem fog az ország javára lenni, de elfogadja. A maga részéről szintén elkészítteté a diplomát, felküldé Bécsbe a császárnak elfogadás végett. Lemondásának feltételéül ezeket tűzte ki: 1. hogy jún. elsejéig a hadviselés szüneteljen, hogy a rendek szabadon nyilatkozhassanak elfogadják-e a császár diplomáját, vagy sem; 2. ha az ország nem lenne megelégedve a diplomával, lehessen annak javításáért folyamodni és azt, a mi igazságos és méltányos, a császár adja meg. Ő maga nehézségeket nem fog csinálni s fel is hatalmazza Thurzót, hogy az előleges béketárgyalást a nádorral megkezdheti, csak őszinte legyen a császár akarata. Késznek nyilatkozik arra is, hogy ha az ország gyűlése elfogadja a császár feltételeit, a rendeket a hűségi eskü alól felmenti;[1] de azt ne kivánja tőle senki, hogy az ország rendei össze se jöjjenek, hanem fegyveres erő előtt meghajoljanak, mert ő azt nem fogja megengedni. «Íme előttünk az 1 dies Junii — irja máj. 25-kén Thurzónak — isten azt megengedvén érnem, oda megyek, a kik compareálhatnak, eleikbe adom palatinusok szerzette szép békességet, ha contentusok lesznek rajta, volenti non fit iniuria és én sem veszekedem tovább, hanem de facto az resignatióról végezek. De ha nem lesznek contentusok s meg se engedik, hogy pro melioratione et reformatione difficultatum

[1] «Az gyűlésre hívó leveleket kegyelmed küldesse meg, kérem el ne mulassa, én mindent hivatok, a ki nem compareal vagy personaliter vagy per legatum, az megmutatja magát, akarnám igen, ha kegyelmed maga is akkorra Eperjesre jöne. Bizony nagy hasznát reményleném...» Bethlen Thurzónak máj. 10. Polit. lev. 296. 297. l. Meghívó levél máj. 9-kéről u. o. 474—475. l.

[2] Bethlen pol. lev. 301. l.

in diplomate postán magok atyjokfiai által császárt és nem Forgáchot requirálhassák, bizony soha halálomig el nem állok az ország mellől; ha csak öt avagy hat vármegye marad meg mellettem is, mégis eleget akarok tennem kötelességemnek, conscientiámat, híremet, nevemet, meg nem undokítom...»[1]

Ilyen hangulatban várta Bethlen az eperjesi országgyűlés megnyitását.

Thurzó nem tartotta az időt alkalmasnak arra, hogy ez az országgyűlés megtartassék; kérte is a fejedelmet annak elhalasztására. De Bethlen azzal indokolta a gyűlés megtartásának szükségét, 1. hogy az országnak alkalma legyen a nádor elpártolása felett nyilatkozni, 2. hogy a korona felett intézkedhessék, 3. hogy a rendek a császár diplomáját tárgyalhassák, 4. hogy a hadi ügyekről, esetleg ellentállásról gondoskodhassanak, 5. hogy a nagyszombati megbizáshoz képest csak két hónapra volt adva neki a hadsereg s annak lefolyása után országgyűlés tartandó.[2]

Ezen okoknál fogva okvetlenül szükséges, hogy az urak, a városok és megyék követei összejöjjenek.

Ugy látszik azonban, hogy Thurzónak igaza volt; a háború miatt a gyűlés meg nem tartathatott. Legalább junius elején igen kevés megye küldötte el követét Eperjesre.[3] E közben folyt a háború és Bethlen, nehány diadala után, hajlandó volt ismét a békekötésre; kétségen kivül azért, mert az összejött rendeknél is rossz hangulatot vett észre. A Ferdinánd részéről igért kegyelem sokaknak fejét megzavarta. Ezért irta későbben Bethlen, méltó panaszos hangon, hogy «amaz gyalázatos grátiát minden statusok örömmel elveszik vala, nem gondolnak vala semmi gyalázatos hirben-névben való eséssel, hazájok szabadságának labefactatiójával, az isteni igaz tiszteletnek, vallásnak megromlásával; eszekbe sem jut vala azelőtt 9 és 10 holnappal concludált unióról (melyet a pápis-

[1] Bethlen pol. lev. 308. l.
[2] Bethlen pol. lev. 310. l.
[3] Eszterházy, I. 205. l.

ták igazán neveztek volt *unni* jónak) Ferdinánd császár királyságának in aeternum renunciálásáról; meg sem emlékeznek vala akkor, hogy én választott királyok vagyok: mert körmökre égett vala és nem hihetik vala abból az labirintusból való emergálásokat különben, hanemha császár hűsége alá redeálnak ismét...[1]

A csüggedés oly nagy volt, hogy még Thurzó Imre is hajlandó volt magát megadni, de Bethlen egy hatalmas levéllel felgyujtotta ismét lelkesedését. Ily körülmények között nem maradt egyéb út, mint néhány győzelem nyerése után alkudozásba bocsátkozni Ferdinánddal.

Szept. 24-kéről irja Rákóczy Györgynek, hogy «a szent békességnek tractájához jövő hetfőn hozzáfognak». Előlegesen Thurzó Imrének és Ditrichstein bibornoknak kellett volna találkozniok Szakolczán, hogy a békealkudozás alapjaival tisztába jöjjenek; mert, bár mind a két fél óhajtá a békét, mégis félni lehetett, hogy nem fognak többre menni, mint Haimburgban. De a bibornok félt Szakolczára mennni, «hogy fortély ne essék rajta oly messzelevő erőtelen helyen». A tanácskozás helyévé elébb Pozsonyt ajánlották, később, mivel ott pestis kezdett dúlni, Rabensburgot Morvaországban. Végre is *Nikolsburgban*, a bibornok fényes várpalotájában jöttek össze a felek küldöttei.

Ferdinánd részéről jelen voltak: Ditrichstein bibornok, Preiner Siegfried, gr. Collalto Rajmbold, Pázmány Péter és Eszterházy Miklós; tehát többnyire azok, kik a haimburgi alkudozások alkalmával. Nem csoda tehát, hogy utasításuk majdnem ugyanaz volt, t. i. hogy Bethlen ügyét elválaszszák a rendek kivánataitól; amazt tárgyalják, emezt további intézkedés végett Bécsbe küldjék. Az engedményekben most is fokonkint kell haladni s követelni mindazt, a mit Haimburgban kivántak.

Bethlen követei voltak: Thurzó Imre, Sándor János, Fráter István és Kassai István. Ezeknek utasítása az volt,

[1] *Századok,* II. 232. l.

hogy elébb a fejedelem kivánatait, azután a rendek sérelmeit tárgyalják, de a végzésekben a két ügyet el ne különítsék. Legtöbb súly a vallási ügyekre fektettetett s e részben kivánják, hogy a jezsuiták, kik a nyár folytán ismét Nagyszombatra jöttek (Káldi Gy.), az országból kizárva legyenek, a klérus viszonyai az 1620-ki pozsonyi végzések alapján rendeztessenek. A politikai sérelmek orvoslását a legközelebbi országgyűlésre kell halasztani. A fejedelem is ott fogja a koronát és az országot átadni. Általános amnestiát kivánjanak.[1]

Ezen utasításokból lehetett sejteni, hogy a béke nehezen fog megköttetni. Az értekezletek nov. 11-kén épen oly szerencsétlenűl kezdődtek, mint Haimburgban, mert a ferdinándiak ismét nem akarták elsők előterjeszteni kivánataikat. Thurzó tehát felállván, úgy tett, mint a császáriak azelőtt, t. i. nagyon is sokat követelt, hogy legyen miből lealkudni. A császár — mondá — hagyja magára Bethlent és a magyar rendeket; mondjon le az országra tartott minden igényeiről; s akkor készek őt megvédeni bármely ellenség ellenében is. Erről Ferdinánd követei hallani sem akartak, valamint arról sem, hogy az ország megosztassék. Ellenkezőleg, azt kivánták, hogy a fejedelem mondjon le a királyi czímről s adja vissza az elfoglalt országrészt. Ezek sem engedtek. A fejedelem újabb utasítása szerint azonban okt. 18-kán kijelentették, hogy beleegyeznek abba is, s a fejedelem lemond a királyi czímről, ha viszont a király a fejedelem és a rendek kivánatait teljesíti. Kivánják tehát, hogy a császár Bethlen személye és örökösei részére átadja a tiszántúli megyéket a szatmári, munkácsi és ecsedi várakkal és uradalmakkal; a véghelyek fentartására és az őrségek fizetésére adjon évenkint 100 ezer forintot, egyszer mindenkorra 100 ezer aranyat, Oppeln és Ratibor herczegségeket, «a római sz. birodalom, Magyarország és Erdély fejedelme, Oppeln és Ratibor herczege, a

[1] Bethlen utasítása, szenczi táborából 1621. szept. 27. Lásd Fraknói, Pázm. I. 594.

székelyek grófja» czímet; czímerébe új jelvényeket; a birodalmi gyűlésen széket és szavazatot; az arany gyapjas rendet; ha a török által megtámadtatnék, segítséget; ha Erdélyből kiszoríttatnék, Pardubicz csehországi várost. Végre fogadja a király kegyelmébe azon német urakat, kik a fejedelemhez menekültek.

E közben nagy csapás érte a fejedelmet, legbuzgóbb hivének Thurzó Imrének halála által (okt. 19.), ki elejétől fogva legerélyesebb harczosa volt ügyének. A békealkudozásokban, melyek e miatt nov. 7-kéig félbeszakadtak vala, Thurzó Szaniszló pótolta némileg helyét.[1]

Ennek tiz pontba foglalt utasításában a vallásra vonatkozólag az volt, hogy az 1606-ki évi bécsi békekötésnek 1608-ban az országgyülés által inkább kifejtett és megerősített czikkelyei, minden pontjaikra, záradékaikra és összes foglalatukra nézve, néhai Mátyás császár és király hitlevelével, a vallás szabad gyakorlatával s templomok használatával együtt megtartandók lévén, ezeknek erejénél fogva Győr várába is bebocsáttassék az evangelikus hitszónok; és valamennyi templom azoknak, kiktől elvétettek, névszerint pedig a szentgyörgyi és bazini polgárokéi, adassanak vissza haladék nélkül a közcsend feltartása kedvéért. Szintén ezen okból a jezsuiták is, kivétel nélkül számüzendők.

A tizenhét alkupont, melyet Ferdinánd választása alkalmával elfogadott, iktattassék a legközelebbi országgyülés alkalmával az ország végzeményeibe; és az üresen álló nádori szék töltessék be. Szüntettessenek meg az ország valamennyi sérelmei országgyülésileg és azután adassék át az ország tényleg ő felségének.

Minthogy pedig az ország végzései tiltják a birtoktalan nemesek és czímzetes püspököknek dietára való meghivását: szükséges, hogy a prépostok és apátok ne birjanak a káptalaniaktól külön székkel és szavazattal, hanem ezentúl káptalannak és prépostnak csak együtt legyen egy szavazata; a

[1] Bethlen pol. lev. 358. l.

káptalan és prépost nélküli prépostok és apátok pedig szavazattal épen ne birjanak.

A jelen zavaros időkben történt adományozások és beirások terjesztessenek a jövő országgyűlés elébe, hogy látván és értvén azokat a statusok, érvényességökről itéletet hozhassanak ... Általános amnestia adassék stb.[1]

Október 26-kán tartott ülésen Bethlen és Pázmány czímei adtak okot vitatkozásra. Ez utóbbi kinyilatkoztatta, hogy ő esztergomi érsek lévén, az érseki czímet nem engedi magától elvitatni s hogy a beszterczebányai végzés nem bir érvénynyel. Mind két felől sok oly kivánság fejeztetett ki, mely szószaporításnál egyebet nem eredményezett.

Vallási ügyben Ferdinánd, a már fentebb érintett egyéb pontokon kívül, kivánta Bethlentől, hogy a neki átengedendő Szatmár, Szabolcs, Ugocsa és Beregvármegyékben, a karok és rendek beleegyezése mellett, a keresztyén katholikus hitvallás s az egyházi hatóság szabadon gyakoroltathassék; hogy az e vármegyékben létező püspöki s egyéb tizedeket, az egri káptalan negyedeit s a nagyváradi püspökség javadalmait az egyháziak, a károlyi szerződés értelmében, csorbítatlanul szedhessék, birtokolhassák; hogy ezekre nézve a nevezett vármegyék s az erdélyi fejedelem, a királyi felségnek, az ország végzéseinek törvényes ügyeikben a nádor s az ország rendes birói hatóságának legyenek alávetve; a lakosok pedig, fentartatván szabadságaikban az országgyűléseken megjelenni és a közterhekben részt venni köteleztetnek ...[2]

Bethlen követei sürűn leveleztek urokkal. Minden fontosabb momentumról jelentést tettek neki s véleményét kérték. Ehhez képest nov. 6-án ismét tiz pontba foglalta össze azon indokokat, melyek Ferdinándot a fejedelem kivánalmainak elfogadására birhatnák. De hiába való volt ez is. Hosszas meddő viták után sem tudtak egyre jönni. Bethlen követei

[1] Eszterházy, I. 217—220. l.
[2] Eszterházy, I. 224. l.

tökéletesen belefáradtak a tanácskozmányokba. Attól tartottak, hogy ha most meg nem köttetik a béke, az ország végromlásra fog jutni. A háború folytatásához meg épen semmi kedvük nem volt. Ennélfogva minduntalan arra kérték a fejedelmet, hogy a béke megkötését ne hátráltassa. A seregben is sokan zúgolódtak s fenyegetőztek, hogy ha béke nem köttetik, szétoszlanak. Mindezeknél fogva Bethlen kényszerítve volt a békére; hajlandó volt lemondani a királyi czímről s elhagyni az országot; de követelte, hogy az ország sérelmei orvosoltassanak, különösen a protestánsok szabadságai a bécsi béke és II. Mátyás ismeretes magyarázó okmánya alapján biztosíttassanak; a jezsuiták pedig számüzessenek.

Mindezek igen fontos kérdések voltak, melyeknek eldöntése még sok időt vett igénybe.

III.

A papi javak és a jezsuiták feletti tanácskozás. — A vitás kérdések Ferdinánd és Bethlen elé terjesztetnek. — Ferdinánd irásbeli nyilatkozata. — A béke decz. 31-én létre jön; annak pontjai.

Az 1621-ki nov. végétől decz. végéig folyt alkudozások alatt legtöbb nehézséget okoztak *a papi javak és a jezsuiták*.

Bethlen ugyanis azt kivánta, hogy az általa birandó vármegyékben létező papi javakat is ő birhassa élethossziglan. A császár világi tanácsosai hajlandók voltak a béke kedvéért beleegyezni; de a főpapok és a vakbuzgó Ferdinánd — «ki aggódó lelkiismeretének megnyugtatása végett a hittudósokat is meghallgatta» — másképp gondolkoztak és — határoztak. Ők a katholikus egyház birtokainak csorbításáról és a protestáns hitfelekezeteknek oly szabadságáról, minőt a fejedelem követei követeltek, hallani sem akartak. Ő felsége, mondák, koronázásakor hittel fogadta, hogy az egyházi urakat is jogaikban megtartandja, a hazai törvények s a kánonok is úgy kivánván, hogy azokból semmi sem idegeníttessék el.

Erre a fejedelem követei azt válaszolták, hogy a törvény nem ellenzi a papi javaknak az ország közszükségeire való ideiglenes fordítását. E tekintetben hazai példák sem hiányoznak. Juthat tehát az egyházi uraknak is valami, a fejedelemnek is valami.

A mi a jezsuitákat illeti, azokra nézve hivatkoztak a rendeknek azon kivánságára, miszerint azok az országból kizárandók. Decz. 5-ki ülésben előterjesztették a már fentebb közlött utasításoknak némely módosításai.

Ugyanis az első pontnak a jezsuitákat illető záradéka ekképen fogalmaztatott: «A jezsuiták pedig, mivel azok az ország megegyezése nélkül, sőt a közvégzeménynek és néhai méltóságos gr. Thurzó György, Magyarország nádora, mint a királyi fenség után főfő magistratus ünnepélyes tiltakozásának ellenére jöttek be az országba s collegiumokat, ingatlan jószágok képére bitorolták és birtokba vettek, mindnyájan az országból számüzessenek.»

A királyi hitlevél tizenhét pontjának sértetlen fenmaradásán kívül azt is erősen hangsúlyozták, hogy az országos tisztségek, érdemes és régi családokból származó személyeknek, valláskülönbség nélkül adományoztassanak.[1]

Ferdinánd e kérdéseket lehetőleg háttérbe szorítani igyekezett. A papi javakra nézve a decz. 18-ki ülésen ismételve kijelentette, hogy mivel azoknak adományozása lényegesen királyi jogot képez, tehát azt követeli a fejedelemtől, hogy az átengedendő országrészben az egyházi jogokat kivétel nélkül bocsássa neki át. A jezsuitákra nézve külön nem nyilatkozik, csak átalánosságban igéri, hogy ha a fejedelem mérsékeltnek fog mutatkozni, különösen azon kérdésekben, melyek az ő *lelkiismeretét és becsületét* illetik, azon esetben ő is nagylelkű lesz.

Másnap az által kivánta nagylelkűségét bebizonyitani, hogy Bethlennek engedte át Abaujvármegyét Kassával egyetemben; de csak azon esetre, ha a többi feltételeket elfogadja

[1] Eszterházy I. 258. l.

és ha azon lesz, hogy a rendek kivánalmaiból maradjon ki mindaz, mit *lelkiismeretének* sérelme nélkül meg nem adhat. Különös, hogy az itt megigért Abauj helyett visszakivánja a már elébb odaengedett Borsódot.

Erre nézve Bethlen biztosai mondák: «a mi felséges urunk szintén óhajtja a békét; a császári királyi felség által neki engedélyezendőket köszönettel és hálával veendi; de ahhoz nincs remény, hogy a már egyszer megigért valamely megyéről lemondjon. Ferdinánd biztosai végre Borsódot is felajánlották, de oly értelemben, hogy valamennyi tized, Tiszán innen úgy, mint Tiszán túl, továbbá az egyházi jószágok és jövedelmek ő felségét és a többi birtokosokat illessék.

Bethlen biztosai erre kinyilatkoztatták, hogy a fejedelem igenis kész a tiszáninneni tizedeket ő felségének hagyni s kész az egyházi férfiaknak visszaadni valamennyi egyházi jogokat Liszka és Kisfalud kivételével. Itt azonban felszólalt Pázmány, hosszasan bizonyítgatván, hogy Liszkát és Kisfaludot nem lehet a fejedelem kezében hagyni, mert — úgymond — ez a király lelkiismeretének sérelmével járna, mint a ki megesküdött a főpapoknak, hogy őket jószágaik birtokában megtartja. Ő, t. i. a szóló, nagy áron vette meg a liszkai tizedet és ha ez most elvétetnék, nagy kára lenne nemcsak neki, hanem a szepesi prépostságnak és káptalannak is, mint a melynek egyéb jövedelme alig van.

Hosszabb vita után sem birván e tárgyban megállapodásra jutni, Ferdinánd és Bethlen elé terjesztetett a kérdés. Az adományozásokra és beirásokra nézve Ferdinánd biztosai azt kivánták, hogy a fejedelem által adományozott és beirt jószágok azonnal ingyen adassanak vissza elébbi birtokosaiknak. Bethlen biztosai pedig a bécsi békekötés eljárására hivatkozva, az országgyűlés elé valónak állították az ügyet. Ez is Ferdinánd és Bethlen elé felebbeztetett [1]

Egyébként Ferdinánd biztosai decz. 19-én benyújtott

[1] Eszterházy I. 269—271. l.

irásbeli nyilatkozatának idevonatkozó pontjai ekképen hangzanak:

1. Ő császári királyi felsége legkegyelmesebb urunk, az összes karokat és rendeket szabadságaikban és kiváltságaikban meg akarja tartani. A bécsi békekötés czikkelyeit s az 1608-ban boldog emlékezetű Mátyás császár és király koronázása előtt és után hozott végzéseket — úgy mindazáltal, hogy a bécsi czikkelyekben a katholikus hitvallás s az egyházi státus mellett megállapítottak, világosan ismételtek gyanánt tartassanak — az ő felsége szerencsés koronázása előtt megengedett és elfogadott alkupontokkal együtt kegyelmesen megtartandja s másokkal is meg fogja tartatni; egyes-egyedül a tizenkettedik és tizenharmadik pont kivételével, melyek közül amaz már nem szükséges, miután Csehország s más szomszéd tartományok, melyek Magyarországgal elébb szövetkezve voltak, nemcsak kibontakoztak ilyetén szövetkezésök terhétől, hanem az illető okleveleket is ő felségének kezeihez juttatták: az utóbbi pedig a státusok kivánalmainak hetedik pontjával s Magyarország fentartásával egyenesen ellenkezik. Mert ha Magyarország a keresztyénségnek előfala, a mint hogy tagadhatlanul az is, joggal kivántathatik erre a keresztyén országoktól segély; miután azonban ezen országok és tartományok megtagadnák a segélyt, ha elvül állíttatik fel, hogy hadaik a végvárakból kirekesztve legyenek, úgy látszik, az ország fentartásának érdeke követeli, hogy ezen feltétel vagy hagyassék ki, vagy módosíttassék.

2. Az amnestia megadatik . . .

3. Ő felsége a békeszerződés megkötése napjától számítva hat hónap lefolyása alatt országgyülést fog hirdetni s abban az összes státusok valamennyi sérelmeit, a második alkuponthoz képest tettlegesen meg fogja szüntetni . . .

A többi pont nincs összefüggésben a vallás ügyével, azért e helyen mellőzhető.

Bethlen követei sürgették a tárgyalások befejezését. Követelték a végválaszt Ferdinánd követeitől először a fejedelem kielégíttetésére, aztán a rendek kivánalmaira nézve

Ezek decz. 30-án jelentést küldtek uroknak a dolgok állásáról, még mindig attól tartván, hogy a fejedelem követei «rejtekben tartanak valamit vagy a templomok, vagy a jezsuiták vagy más ilyesmi tárgyban, melylyel csak Bethlen kielégítésének biztosítása után akarnak előlépni».[1]

A király azzal lepte meg kétkedő követeit, hogy nyomós politikai okoknál fogva, még aznap, t. i. decz. 31-én megerősítette a békepontokat.[2] Bethlen szintén a viszonyok kényszerűsége miatt elfogadta az eléje terjesztett megállapodásokat.

A szerződési oklevelek aláirattak és kicseréltettek. Bethlen példánya főpontjaiban ekképen hangzott:

«Mi Gábor, Isten kegyelméből a Római Szent Birodalom és Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura, a székelyek grófja s Oppeln és Ratibor herczege.

Emlékezetül adjuk jelen levelünk által értesítvén mindeneket, kiket illet, hogy a Magyarországban minap keletkezett mozgalmak lecsendesítésére, némi biztosainknak — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

teljhatalmú leveleket adván — ezen biztosok, miután a rómaiak szentséges császári s Német-, Magyar- és Csehországok királyi felségének szintén teljhatalmú levelekkel ellátott biztosaival — — — — — — — — — — — —

— — — a morva őrgrófságban kebelezett Nikolsburg városában összejöttek volna: az ezen mozgalmak és ujdonságok megszüntetésére és lecsendesítésére mindkét félről tartott s irányzott több rendbeli és különféle értekeződések után, a mondott szentséges császári és királyi felséggel, a béke és kölcsönös kiengesztelődés alulirt egyességében, ajánlkozásaiban és feltételeiben állapodtunk meg, melyek ekkép következnek:

[1] U. o. 277. l.

[2] Thurzó Szaniszló jan. 4-ről ezeket irja Czobor Erzsébetnek: Akarám kegyelmednek értésére adnom, hogy az Ur isten az szent békességet tegnapi napon . . . szerencsésen végbe engedte vinnünk, kiért ő szent fölségének dicsértessék örökkön örökké az ő áldott neve . . . . *Tört. Tár* 1879. 444. l.

A fejdelem úr egyszerűen és teljesen leteszi, lemondván róluk örökre, a királyi czímet, valamint Magyarország öszves igazgatását, kormányzását s jelvényeit; és soha semmi szín alatt sem fog az ország igazgatásába és kormányzásába avatkozni s beléelegyedni, azokat mindazáltal kivévén, melyek jelen szerződés erejénél fogva a fejdelem úrnak engedélyeztetnek.

A fejdelem úr az ő felségének hagyandó városokat, várakat és végházakat valamennyi ágyúkkal, lőporral, erőssségi és hadiszerekkel, úgy a mint most vannak, a felség biztosai kezéhez adandja, azoktól semmit ki nem vivén s el nem szállítván.

A fiscalis jószágokat és öszves jövedelmeket, nemkülönben a szintén ő felsége részére visszatartandó aknákat és mindennemű érczbányákat is, az ezekhez tartozó minden eszközökkel egyetemben, minden károsítás és rontás nélkül ő felsége ezen biztosainak kezéhez adandja és juttatandja. És ezentúl nem is fog ilyetén jövedelmeket bitorolni vagy elfoglaltatni.

Mindezeknek átadására és foganatosítására pedig még ezen értekezlet közben mindkét részről biztosok neveztessenek hasonszámmal, — — — — — — — — — — — —

Az ország szent koronáját a fejdelem még mielőtt biztosai Kassára érkeznének, oda fogja vitetni s a koronaőrökkel és ő felsége biztosaival a koronát és a hozzá tartozó ereklyéket sértetlenül kivitetni és Trencsén városába szállíttatni — — — — — — — — — addig tudniillik, míg a legközelebbi országgyűlés alatt, Pozsonyba, mint az őrzéséül az előtt kijelölve volt helyre, kellő módon visszavitetik.

A szepesi kamara levéltárát is vizsgálják meg és leltározzák — — — — — — — — — — — — — —

Az ezen mozgalmak közben akár egyháziaktól, akár világiaktól elfoglalt valamennyi várakat és bármi néven nevezendő fekvő jószágokat kibocsátván a fejdelem, — előbbi uraiknak és birtokosaiknak, az ország visszaadásának ezen

határideje alatt, halasztás és ellenszegülés nélkül, az ő felsége által neki engedélyezett területeken is, visszaadandja, valamint a leveleket és okiratokat s a káptalanok pecséteit is, ha ilyesek találtatni fognak, de mindazok kivételével, melyek eddiglen netalán valakinek beirattak vagy ajándékoztattak és melyek a fejdelem úrnak ő felsége által engedélyeztettek.

A mi pedig a világi s egyházi jószágoknak egyszerű és szolgálatokért tett adományozásait illeti, azokat az ország valamennyi státusaiból ő felsége, a fejedelem úrnak engedélyezett területekre nézve pedig ő általa kinevezendő és átküldendő biztosok — köztök az országnak még fennlevő rendes birái is és ha időközben ő felsége országbirót nevez, ennek elnöklete alatt — az oklevelek kicserélésétől számítva, két hónap közben vizsgálják meg és hajtsák azonnal végre.

A beirványok s a fejdelem úr által elzálogosított jószágok maradjanak érvényességben, míglen a státusok e javakat a közelebb tartandó nyilvános országgyülésen felszabadítandják és azokat, kik a pénzt adták, kielégítendik; ezentúl pedig semmiféle beirványok, bármi czím vagy ürügy alatt, ne történjenek többé.

A fejdelem által történt nemesítések maradjanak érvényességben, úgy mindazáltal, hogy a mondott legközelebbi országgyülésen az illető oklevelek bemutattassanak, miszerint a nemesség tudva legyen s e tekintetben csorba ne üttessék a törvényeken.

Néhai gróf Homonnai György örököseinek váraikat és jószágaikat a fejdelem úr az ország általadása után azonnal a gróf hátrahagyott özvegyének, mint természetes és törvényes gyámnőnek s az árvák kezéhez adandja — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

A foglyokat, azokat t. i., kik szabadságuk visszanyerése iránt még nem szerződtek, a fejdelem úr minden váltságdíj nélkül elbocsátandja s hajdani szabadságuknak visszaadandja.

Igéri továbbá a fejdelem úr, hogy ezentúl a császári királyi felség, a fenséges ausztriai ház s ennek hű alattvalói ellen sohasem fog ellenségeskedést elkövetni s fegyverhez

nyúlni; nem is fogja őket háborgatni; — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

A császári királyi felség viszontag a fejdelem urat, jogánál és császári hatalmánál fogva, a római szent birodalom fejdelmévé teszi és nyilvánítja. Azonkívül Sziléziában két herczegséget, Oppelnt és Ratibort, a czímek és czímerek szabad használatával s mindazon joggal, hatósággal és jövedelmekkel, melyekkel azokat a néhai fejdelem somlyai Báthori Zsigmond birá, birtoklá és élvezé vala, a fejdelem úrnak és saját ágyékából s törvényes házasságból származandó fiai egyikének, ilyesek nemlétében pedig, fogadott fiának és öcscsének, ifjabb Bethlen Istvánnak, élte hosszára kegyelmesen adományozza; az egyházi jószágok s a clerus jövedelmei, mentességei és hatóságai s a katholikus hitvallás gyakorlata ezen herczegségekben is épségben és sérelem nélkül maradván és semmi áron sem levén szabad akár a fejdelem, akár más valakinek, azokat más hitvallás behozatalával vagy egyébképen változtatni vagy zavarni.

A czímre nézve kegyelmesen megegyezik ő felsége, hogy Erdély fejdelmének szokott czímén kívül, a római szent birodalom méltóságos fejdelmének s Oppeln és Ratibor herczegének czímével is élhessen.

Ezekhez ő felsége a mondott fejdelem úrnak az ország Tiszán túl és Tiszán innen fekvő hét egész megyéjét, úgy mint: Szatmárt a hasonnevű erősséggel, Szabolcsot, Ugocsát, Bereget, Zemplént, Borsódot, Szendrő kivételével (az ottani harminczad jövedelmei mindazáltal a fejdelem úr részére maradván) és Abaujt Kassa városával, öszves régi széleikkel és határaikkal a Tiszán innen s a Tiszán túl, jövedelmeikkel és fiscalis járandóságaikkal, teljes törvényhatósággal és kormányzással egyetemben, de mégis a következő feltételek alatt, életének napjaira birni és birtokolni engedélyezi.

A fejdelem úrnak engedélyezett, felebb említett hét megyében a katholikus hitvallás s az egyházi hatóság békén maradván, mindenütt szabadon gyakoroltathassanak.

A fejdelem úr az öszves tiszáninneni tizedeket az egyháziak s a törvényes birtokosok részére hagyja.

A mondott megyék az ország törvényeinek s igazságszolgáltatási ügyekben a nádornak s az ország rendes biráinak legyenek alávetve a szokásos végrehajtásokkal; s követeiket is szokott módon az országgyülésekre küldjék és utalják, hol a mágnások s az országgyülésekre meghívatni szokott mások is jelen legyenek, de mégis a fejdelem úr tudtával, ki az országgyülés tartásáról is fog ő felsége által bizton értesíttetni. Ezen megyék egyébiránt szabadságaikban és kiváltságaikban meg fognak tartatni. Az egyházi jószágok adományozása pedig s a patronátus jog ezen megyékben ő felsége részére épségben maradjon.

A Magyarország szent koronájára magszakadásból vagy olyasoktól, kik az ország rendes birái által az ország közvégzeményeihez képest örök hütlenség vétségében fognak elmarasztaltatni vagy bármi más törvényes módon jogszerüleg háramlandó jószágokat érdemes személyeknek, ő felsége helyeslésének bevárása mellett, adományozhassa a fejdelem úr, melyeknek megerősítése engedélyeztetni fog ő felsége által és kanczelláriájában ingyen kiadatni.

A mondott megyék főispánai, valamint a végek és hajdúk kapitányai és várnagyai is, a városok és kiváltságos mezővárosok birái és tanácsnokai, a jelenvalók s a jövendőben levők, kik az ország általadására kitüzött határidő alkalmával a fejdelem úrnak esküsznek, ő felsége biztosai előtt is különösen e pontokra fognak esküdni.

Hogy a fejdelem úr életében is ő császári királyi felsége s utódai, Magyarország törvényes királyai és Magyarország s az ő hív alattvalóik ellen, ellenségeskedést senkinek parancsaira és szorgalmazásaira sem fognak elkövetni:

és noha ő felsége a törökkel kötött békét a kitüzött határideig meg akarja tartani: ha mindazáltal török háború állana be, a fejdelem úrnak engedélyezett ama megyék lakosai és véghadai, nemkülönben mint az ország többi megyéi, ilyetén háborúban hüséges és ernyedetlen szolgálatot köte-

lesek tenni ő felségének és utódainak, Magyarország törvényes királyainak;

végre, hogy a fejdelem úr halála esetére, ő felségének és utódainak Magyarország törvényes királyainak, teljes engedelmességére s az országgal egyesülésre azonnal és tettleg vissza fognak térni s a törököknek, az ország megirt részeiből, semmi ürügy és szín alatt egyáltalában semmit sem fognak odaengedni vagy általadni. Mely végekről a fejdelem is erejéhez képest úgy fog gondoskodni, hogy az ellenségeskedés minden veszélyétől mentek maradjanak Azonfelül Erdély is biztosítani fogja ő császári felségét és utódjait, Magyarország törvényes királyait, hogy a mondott hét megyére és Kassa városára, jog vagy öröködés czímmel nem tart semmiféle igényt s azokban ő felsége kegyelmes megegyezése nélkül nem is fog katonákat toborzani.

Munkács várát valamennyi jószágaival és bárminemű tartozandóságaival ő felsége háromszázezer magyar forintig beirja és elzálogosítja a fejdelem úrnak s örököseinek és utódainak, valamint hagyatékosainak is, azon feltétel alatt, hogy magának a fejdelemnek életében még a tőkepénz lefizetésével se válthassák vissza, az ő kimúltával pedig, az örökösöktől és utódoktól vagy a kiknek hagyományozni fogja, másképp ne, hanem csak a mondott háromszázezer magyar forint leolvasásával vétethessék el és váltathassék ki.

Beléegyezik továbbá ő felsége, hogy a fejdelem úr Tokaj várát, a jelenleg hozzá tartozó valamennyi jószágokkal, nemkülönben Tarczal és Keresztúr mezővárosokkal együtt mostani birtokosaiktól, ugyanazon feltételek alatt, a mint ők birtokolják, saját maga és örökösei, utódai s hagyatékosai számára letévén, azoknak a pénzt visszaválthassa; — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Határozatba ment az is, hogy azon esetre, ha a fejdelem úrnak engedélyezett birodalomban jószágokat tartó országlakosok és nemesek közül egynémelyek ő felsége biralmaiban akarnának lakozni, az nekik szabad legyen, a fejdelem úr

biralmában öszves javaik épségben maradván; mi ő felsége részéről is fog engedélyeztetni.

Valahányszor a fejdelem úrnak kivánsága leszen ő felsége országaiban és biralmaiban bárminemű fegyvereket szükségeihez képest venni, megszerezni és onnan saját biralmába szállítani, ez neki, ő felsége előleges megkeresése után, szabad legyen a csak ő felségét illető vámnak minden fizetése nélkül.

Szintúgy szabadságában álljon a fejdelem úrnak, a maga használatára és szükségére, bármily mesterségbeli állapotú kézmüveseket ő felsége országaiból és biralmaiból felfogadni és meghívni.

És noha a törökkel mindkét részről megtartandó a béke: ha mindazáltal ő, a török, a jelen békekötés miatt magának a fejdelem biralmából némi végeket és végházakat kivánna adatni, mi tőle erősen fog megtagadtatni; és ha e miatt haddal menne a fejdelem ellen: akkor ő felsége mind saját, mind a római szent birodalom, Spanyolország katholikus királyának s más külföldi királyok és fejdelmek kieszközlött erejével és támogatásával idején segédére leszen a fejdelemnek feltéve, hogy a fejdelem idejekorán értesíti ő felségét, ki nem mulasztandja el viszont az ügyet a birodalom fejdelmeinél és státusainál s a katholikus királynál szorgalmazni s akaratukról és segélyeikről a fejdelem urat minél előbb bizonyossá tenni.

A történt békeszerződésről és megállapításról ő felsége tudósítani fogja Lengyelország fenséges királyát, megkeresvén őt, hogy közte és a fejdelem úr s országaik és tartományaik között jó s biztos szomszédság uralkodjék, de a fejdelem úr is ügyekezzék kellőképen alkalmazkodni . . .[1]

Ferdinánd a maga részéről 1622 jan. 7-én kelt oklevelében a következő szavakkal biztosítja a nikolsburgi békekötésnek pontjait:

«Mi Ferdinánd stb. Emlékezetül adjuk stb. Mivelhogy mi a Magyarországunkban minap támadott belmozgalmak

[1] Eszterházy I. 278—291. l.

békességes lecsendesítésére némi biztosainknak úgy, mint tisztelendő stb. tanácsosainknak teljhatalmat adtunk s ezen biztosaink a méltóságos Bethlen Gábor úrnak stb. szintén teljhatalmú levéllel ellátott követeivel, úgymint tekintetes stb. a mondott fejdelem tanácsosaival, a morva őrgrófságunkban létező Nikolsburgban találkoztanak: e mozgalmak s ujságok megszüntetésére s lecsillapítására mindkét részről irányzott több és különféle értekeződések után, a nevezett fejdelem úrral szövetkezett Karokkal és Rendekkel a béke és kölcsönös kiengesztelődés ezen alólirt egyezkedésére, ajánlkozásaira és feltételeire léptünk kegyelmesen, mely is ekkép következik:

I. Hogy az öszves Karokat és Rendeket szabadságaikban, mentességeikben és kiváltságaikban kegyelmesen megerősítendjük; a bécsi békekötés czikkelyeit, a Mátyás császár és király koronázata előtt, az Úrnak 1608-ik esztendejében kiadott határozmányokat, a szerencsés koronázásunk előtt külön hitlevél mellett általunk megengedett, elfogadott és megerősített tizenhét alkuponttal együtt kegyelmesen megtartandjuk s mások által megtartatandjuk s a mondott tizenhét alkupontot a közelebb beállandó országgyűlésen a törvényczikkelyek közé iktattatni és kihirdetni méltóztatandunk;

II. hogy valamennyi Karoknak és Rendeknek, kik felségünkkel kiengesztelődve lesznek, mindannak amnistiáját és feledését, mi 1619. martius havának 4-ik napjától fogva mostanig innen s túlnan történt és elkövettetett, kegyelmesen megadjuk, úgy hogy minden gyilkosságok, rablások, fosztogatások, várelfogások, városok, mezővárosok, falvak és jószágok elfoglalásai, általában pedig az ezen időközben tett és elkövetett öszves erőszakok, senkinek bármily állású, rendű és kitűnésű legyen, be ne tudassanak, hanem magoktól és egyszerűen elenyésztetve legyenek és soha semmi időben, bármily keresett módon vagy szín alatt, a miatt sem a mi felségünk és utódaink, Magyarország törvényes királyai, sem a kárvallott országlakosok egymás irányában, se nyilván, se titkon, sem törvényszéken, sem annak kívüle, sem közvetve, sem közvetlenül se nem akadályoztathassanak, se bármiképen

ne terheltethessenek. Sőt ezek megannyian, a mondott időközben elkövetett tetteikre nézve, akármily felperesek, ügyészek és perlekedők elől mind törvényszéken, mind ennek kívüle, szabadok legyenek s egészen felmentettek és szabadokul s felmentettekül tartassanak; felettök ne is ítélhessen s ne merjen ítélni semmiképen bármily rendes biró, hanem csak felségünknek s a többi uraknak és nemeseknek számadásra köteles szolgáik felett, kik innen kivétetvén, csakugyan számadásra fognak vonatni. Ha úgy találtatik, hogy tőlök akár a mi, akár a státusok jövedelmei fegyverrel vagy erőszakosan vétettek el, ez esetben ilyetén jövedelmek visszaadására ne legyenek kötelesek. Ha a mondott Karok és Rendek közül egynémelyek bármily várakat, kastélyokat vagy erősségeket önkényt vagy kénytelenül adták is volna által a magyaroknak és külföldiek, törökök vagy tatárok segédével nekünk vagy a szomszéd tartományoknak kárt tettek, nemkülönben szabad városokat, bányákat, mezővárosokat, falvakat, pusztákat, taksákat, vámokat és bármily néven nevezendő jövedelmeket el- és lefoglaltak s mások részére bitoroltak volna, legyenek ők is azonképen, mint a többiek, felmentve, úgy azonban, hogy ilyesektől teljességgel tartózkodjanak ezentúl. Valamint viszont Magyarország lakosai s a hozzá tartozó tartományok és megyék nekünk és utódainknak, Magyarország törvényes királyainak, örök hittel, hűséggel és engedelmességgel országosan kötelezendik le magokat: miszerint épségben maradván az ország jogai és szabadságai, elpártolást, lázadást, felkelést, közbékebontást, szomszéd tartományokra támadást s pusztítást, belső vagy külső összeesküvést, törököknek, tatároknak s más bármily ellenségeknek Magyarországba és a szomszéd tartományokba bevezetését s magán gyülekezéseket ellenünk és az ország java ellen művelők nem lesznek soha mindörökké s ilyeseket bármily szín vagy ürügy alatt meg sem kisértenek;

III. hogy mondott Magyarországunkban minél előbb s legfelebb hat hónap alatt, ezen oklevél kicserélésétől számítva tartandó országgyűlést, ha előbb nem volna hozzá alkalom,

kihirdetendünk; s abban az öszves státusoknak valamennyi sérelmeiket, a második alkuponthoz képest foganatosan megszüntetendjük;

IV. hogy minden alkalmas és szükséges eszközhöz fogunk nyúlni, miszerint mondott Magyarországunk véghelyei megerősíttessenek s az őrhadak zsoldjukra bizton számot tarthassanak;

V. hogy buzgón azon leszünk, miszerint a törökkel kötött béke ezentúl is a kitűzött határidőig megtartassék, — ajánlkozunk.[1]

Az 1622-iki kolozsvári és beszterczei országgyűlések.

— *Május 1—23. — Szeptember 29, október 21.* —

A rendek örömmel veszik a fejedelem előterjesztését. — Kolozsvárott akadémia állíttatik. — Törvény az «új keresztyének»-ről. — Az akadémia ellenzőiről.

A nikolsburgi békepontok értelmében Bethlen átadta Ferdinándnak a magyar koronát; aztán sietett Erdélybe, hol már harmadfél év óta nem volt, hogy a május 1-jére *Kolozsvárra* összehívott országgyűlésen[2] a békének illető pontjait törvénykönyvbe iktattassa és hogy felhatalmazást kérjen a rendektől arra, miszerint a megkezdett tractát folytathassa s a római császárral confoederatiót köthessen.

A rendek örömmel értesültek a fejedelem előterjesztéseiből, hogy a béke munkáján sikerrel fáradozik és megadták neki a kért felhatalmazást, de természetesen azon kikötéssel, hogy a római császárral kötendő szövetség ne irányuljon a török ellen, nehogy ez által Erdély veszedelembe döntessék.

Lelkesedéssel fogadták a rendek a fejedelmi propositiók-

[1] Eszterházy I. 292—295. l.

[2] A meghivó levél Kassán kelt márcz. 19-kén. L. *Szilágyi* S. Erd. országgy. Eml. VIII. 89. l.

nak azon pontját is, melyben őket egy akadémia felállítására hívja fel.

«Communibus votis et suffragiis végezték az statusok — úgymond a VI. articulus — hogy Kolozsvárott a régi pápisták puszta klastromhelyén építtessék egy akadémia, melyben ő felsége bizonyos főprofessorokat constituálván, azoknak bizonyos és örökké megállandó proventusokról is kegyelmesen disponáljon.

Nem tagadhatjuk kegyelmes urunk, hanem magunk szemeivel is eléggé látjuk az tudós embereknek, kik hazánknak sok fődolgaiban hasznosan szolgáltanak, az elmult időkben forgott sok disturbiumokban, mely igen elfogyatkoztanak közülünk, ki miatt, ha gondviselés reá nem lészen, rövid időn országunk és maradékink is veszedelmesebb állapotra juthatnak, nem lévén támaszuk, kik az gondviselésben mindnyájunknak succedáljanak. Felségednek arról való kegyelmes dispositióját igen dicsérjük és javalljuk, holott Felséged ebbeli fogyatkozásinkat restaurálni akarván, egy közönséges akadémiának építéséről gondoskodott; holott pedig az akadémiáknak állapotja, kegyelmes urunk, csendességes, nyugodalmas és békességes helyet kivánjon, ez mi szegény hazánk pedig gyakorta véletlenül oly mótusokat szenved, hogy az miatt nemcsak az akadémia, de egyéb helyek és állapotok is megháboroghatnak és változhatnak.

Kelletett oly közönséges és illendő helyről gondoskodnunk, az, ki mind securitással, mind állapottal, helylyel arra alkalmatos lehessen. Tetszett azért kegyelmes urunk, egész országul, hogy az akadémiának erigálása ebben az helyben Kolosvár városában legyen az pápistáktól biratott puszta klastromhelyen, mely mostan vacál és a nélkül is pusztában áll. Ilyen conditióval és örökké állandó végzéssel, hogy Isten Felségedet reá segítvén, ennek építésére és helyben állatására, tudós emberekkel, professorokkal annak módja szerint megrakván és ugyan felruházván és öltöztetvén, azoktól semminemű időben, semmi okon, semmi változásokban, se ezután következendő fejedelmektől, se egyéb rendektől soha

el ne vétessék, el ne abalienáltassék, hozzárendelt minden proventusokkal egyetemben, hanem ezen mostani rendelésünkben álljon és maradjon, mely mostani erővel való közönséges deliberatiónkat egész országul perpetuum statutumnak mondunk lenni communi ore et suffragio.»

Vallás-szabadságról általában nem kellett gondoskodni, mert az biztosítva volt Erdélyben. De az üldözött morvák és csehek, kiket Bethlen a bányászat emelése czéljából Alvinczen telepített le, oly szertartást követtek, mely némileg különbözött az erdélyi protestánsok szokásaitól s mely szükségessé tette azt, hogy ezek szabadsága is törvényben legyen biztosítva. Ezeket nevezték a rendek «új keresztyének»-nek, kikről a XXIII. articulus szól ekképen:

«Az új keresztyének is, kik most itt ben vannak és ezután is bejőnek ő felsége engedelméből, az minemű helyet és szabadságot ő felsége adott nekik, az statusok is annak consentiálnak és confirmálják articulusokban.

Az mely új keresztyének, kegyelmes urunk, Felséged jó akaratjából ez országban bejöttenek és immár ugyan meg is telepedtenek, Felséged kegyelmes parancsolatja szerint azoknak állapotjokról országul így végeztünk, hogy azoknak az új keresztyéneknek és az kiket magok mellé azután behozhatnának is ez országban, minden névvel nevezendő mesterségek szerint való munkájokat, szabadon excerceálhassák. Az melyet pedig, tudniillik Alvinczet, Felséged nekik rendelt, abban az helyben religiójokat is az ő szokások szerint szabadon exerceálhassák és senki őket abba meg ne háborítsa, az ország közé (sic) semminemű adózással ne tartozzanak, valakik az Felségedtől rendeltetett helyen, tudniillik Alvinczen fognak lakni, hanem az, mint Felséged nekik adott privilegiumokban declarált, hozzájok való kegyelmességét, mi is országul consentiáltunk és abban megtartjuk.» [1]

A törvényeket Bethlen május 23-kán erősítette meg és

[1] Articuli Dominorum etc. *Szilágyi* S. Erd. országgy. eml. VIII. 96., 102. l. *Veszely*, I. 250—251. l.

miután az épen ez időtájban tartott soproni országgyülésre menendő követeket kiküldötte volna, a gyülés eloszlott.

Az ugyanezen év őszén, jelesül szept. 29-kén Besztérczére összehitt országgyülésről keveset tudunk. A fejedelmi előterjesztésekből csak egy rész maradt fenn, a székelyekről szóló. A törvények első czikkelye a judaizáló emberek ellen régebben hozott törvényt megerősíti s egyúttal azokra is alkalmaztatni rendeli, a kik az felállítandó akadémia ellen ignominose szólanak.

«Minden dicséretre méltó dolog — úgymond a törvény — kegyelmes urunk és fejedelmünk, nemcsak ez világi emberek, hanem az felséges mindenható Isten előtt is, minden ez világi cselekedeteket elsőben is az Istennek szent nevének dicséretire néző és illendő dolgokon elkezdeni. Az mint felségednek is elméjét és szivét mindenek előtt arra inditotta fel ő szent felsége, hogy az ő sz. ismereti és vallása kívül tévelygő és szent nevét káromló embereket az religiónak igazságára hozni igyekezzék, tudniillik a kik az judaizmust mind ez óráig is imitálván, elhadni nem akarták, az felséged és az ország jó intézésére is, kik felől annis superioribus communi suffragio articulust is irtunk volt. Mely articulus most is in omnibus punctis et clausulis helyén maradván, annak continentiája szerint, ha kik az négy recepta religión kívül afféle idegen sectákon levőknek comperiáltatnak lenni, ezen elébbeni articulusunknak continentiája szerint per directorem citáltassanak az terminusokra ante octavum diem és ha táblák nem celebráltathatnak, az diaeta alatt is azoknak causajok revideáltassék és juris ordine convincáltatván, az törvény exequáltassék is és azok ellen való animadversióban is, az kik az akadémia felől per ludibrium ignominose szólottak, azon mód és processus observáltassék.»

Az egyházi nemesek, t. i. a papok utódai dolgának eligazítását azon időre halasztották, a midőn a fejedelem Váradra fog menni. Az erről szóló IV. t.-cz. ekképen kangzik:

«Az Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros és egyéb helyeken in partibus Hungariae existentibus egyházi

nemeseknek, mind az kik Felséged kegyelmes parancsolatja szerint mostan itt compareáltanak, mind az kik certis ac probabilibus de causis nem compareálhattanak, dolgoknak eligazítása: végeztük Felséged kegyelmes akaratjából, hogy mostanról differáltassék és ha Isten Felségednek Váradra való első kimenetelit engedi békességben, akkor Felséged mellette lévő tanácsit és az főrendek közzül is, az kik jelen lehetnek, kik között az mesterek is, ha ott lehetnek, convocáltassa és dolgokat akkor revideáltatván, az érdemesekre méltóztassék kegyelmes tekintetinek lenni, helybenhagyván nemességöket kegyelmes igéreti szerint. Az itt benlevőknek penig eligazítása akkor légyen, mikor az Felséged kegyelmessége tartja.» [1]

Ezen törvényeket a fejedelem okt. 21-kén erősítette meg.

Az 1622-ki soproni országgyűlés.

— *Május 1-től augusztus 6-ig.* —

I.

Az országgyűlés összehivása, elhalasztása és megnyitása. — A kir. propositiók nem elégítik ki a rendeket. — A nádorválasztás. — Thurzó Szaniszló. — A vallási sérelmek mellőztetnek.

A nikolsburgi békekötés alkalmával Ferdinánd azt az igéretet tette, hogy hat hónap lefolyása alatt országgyűlést fog összehívni. Mint Bethlen Erdélyben, úgy Ferdinánd Magyarországban személyesen kivánta előterjeszteni az országnak mindazon nevezetes változásokat, melyek az közelébb lefolyt idő alatt történtek. E végből a rendeket eredetileg április 3-kára *hívta össze Sopronba.*[2] A meghivókban az ország békéje és nyugodalma, melynek helyreállítására a

[1] *Szilágyi S.* Erd. országgy. eml. VIII. 108. és 110. lapokon. *Veszely,* I. 251—252. l.

[2] Sándor Jánoshoz és a vármegyékhez intézett meghivók január 10-kéről, Jászay gyűjteményében.

király törekedett, különösen hangsúlyozva van. Hangsúlyozva van az is, hogy e gyűlésre ő felsége személyesen fog lejönni, hogy azokról, melyek a béke további fentartására és védelmére szükségesek, a rendekkel együtt tanácskozhassék.

A Bethlen Gábornak engedett hét vármegye követei meghivatván e gyűlésre, Kassán történt előleges megállapodás szerint az iránt folyamodtak Ferdinánd királyhoz, hogy az országgyűlés *napját június 1-jére* és helyét vagy *Pozsonyba* vagy *Nagyszombatba* tenni kegyeskedjék, hogy ekképen ők is megjelenhessenek. Lehetetlennek mondják, hogy a szokatlan árvizek miatt oly messzefekvő városban megjelenhessenek.[1]

A király a gyűlést május 1-jére halasztotta, de a helyre nézve nem változtatta meg nézetét.[2] Azon hir, hogy a király jelentékeny hadsereg kiséretében akar az országgyűlésen megjelenni, nagy nyugtalanságot idézett elő úgy a magyarországi mint az erdélyi rendeknél. Ebben az ország szabadságait látták ismét veszélyeztetve. Nem is maradtak el a heves felszólalások, sőt az erdélyi rendek követeket is küldöttek Bécsbe, hogy attól a királyt visszatartsák. A bizalmatlanság mind a két részről nagy volt és így új bonyodalmakra volt ismét kilátás.

Pázmány Péter, ki 1619 óta folytonosan Bécsben lakott, nem szűnt meg Ferdinándban a Bethlen iránti bizodalmatlanságot táplálni. A fejedelemnek minden mozdulatát rosszra magyarázta, minden hallott hirből vészt jósolt. Azzal ijesztette a királyt, hogy Bethlen hívei az országgyűlésen fel akarják őt hívni, hogy Németország békéjét állítsa helyre, hogy a német katonaságot vonja ki Magyarországból és hogy az egyházi jószágokat hagyja a tényleges birtokosaik kezében. Ez pedig oly bajokat idézhet elő, hogy az országgyűlést eredménytelenül kellend szétoszlatnia.[3]

[1] Kelt Kassán márcz 19-kén 1622. Jászay, Gyűjt.
[2] Márczius 24-kéről szóló új meghivók. U. o.
[3] Velenczei követ jelentései alapján Fraknói, Pázm. II. 8. l.

Nem csoda, hogy a király sokáig habozott, vajjon hát megnyissa-e az országgyűlést vagy nem. Tanácsosai e részben szintén zavarban voltak, míg végre abban történt a megállapodás, hogy a király — bár kisebb haderő kiséretében — mégis személyesen jelenjék meg a rendek között.

A rendek már szép számban voltak együtt, midőn a király jó későn, t. i. *május 24-kén* megjelent Sopronban. Kiséretében voltak családjának tagjai, főtisztviselői, a pápa, a spanyol király és a flórenczi nagyherczeg követei.

Másnap a királyi várban, a rendek körében megjelent királyt Pázmány üdvözölte az egész ország nevében és átvette tőle a királyi *propositiókat*. Ezekben a vallás ügye nem említtetik; de igenis a nikolsburgi békekötésnek megtartása. A király tanácsosai szükségesnek találták, hogy minden polgár jogainak épségben tartása, a birtokoknak törvényes jogon kézbe való adása hangsúlyozva legyen, úgy a mint azt a nikolsburgi békepontok is kivánják. Idegen országokkal való szövetség megkötése kárhoztatva van. A felvidéki vármegyék visszacsatolására való alkalmas módnak keresése sürgettetik. Egyébiránt felhivatnak a rendek, hogy ők magok is adják elő a közjó előmozdítására vonatkozó javaslataikat.

Látni való, hogy a királyi propositiókból épen az hiányzott, a mit a rendek leginkább vártak és a mire a király a nikolsburgi békekötés okmányában kötelezte magát. A rendek ugyanis jogosan várhatták, hogy a király a hazai törvények értelmében a koronázási feltételeket a törvénybe fogja iktattatni: várták, hogy a halomra gyűlt sérelmeket meg fogja orvosoltatni; várták, hogy a Forgách Zsigmond halála által két év óta üresedésben volt nádori széket be fogja töltetni és hogy végre a vallási bonyodalmak megszüntetésére alkalmas módokat fog a rendek figyelmébe ajánlani.

Mindezekről azonban a király mélyen hallgatott; előterjesztései tehát csak a bizalmatlanság és elégedetlenség érzelmeit kavarták fel újra, a mire pedig az országnak épen semmi szüksége sem volt. De a király tanácsosai és különösen a klérus ezzel mit sem törődtek. Jól ismerték ők az

ország hangulatát; tudták azt is, hogy a királyi propositiók azon alakban, nem fogják kielégíteni az ország rendeit; de azért mégis azt javasolták a királynak, a ki elég gyenge volt a szentesített törvényekben és békeokmányokban a magára vállalt kötelezettségéről megfeledkezni.

A főpapok és némely főurak ezzel nem gondolva sürgették a kir. propositióknak napirendre való kitűzését. De a törvényekhez ragaszkodó megyei és városi követek, utasításaikra hivatkozva, mindenekelőtt a *sérelmek orvoslását és a nádori szék betöltését* sürgették.

Ezzel ismét két táborra volt szakítva az országgyűlés. Szemben állottak egymással a főpapok által vezetett főrendek és a követek; szemben állottak egymással azok, kik a hatalomra és azok, kik a törvényre támaszkodtak. Ez pedig mindig veszélyes állapot egy országra nézve. Ferdinánd nem titkolta ellenszenvét a nádori tiszt ellen. Ugy tekintette azt, mint absolutistikus törekvéseinek és hatalmi intézkedéseinek főakadályát. Attól meg épen borzadott, ha e méltóságra esetleg nem az ő bizalmát biró, hanem a rendek előtt népszerűségnek örvendő valamely protestáns férfiú fogna megválasztatni. A főpapok is ettől féltek leginkább, ezért minden befolyásukat felhasználták arra, hogy a nádorválasztást megakadályozzák. Ezzel világos tanúbizonyságát adták annak, hogy egyházi és vallási tekintetekből, avagy talán önző érdekből készek az ország alkotmányának és törvényének felforgatására is. Könnyen érthető azon gyűlölet, mely ezért ellenök nyilatkozott és ha nem helyeselhető is, de mindenesetre igazolható a másik félnek azon hibája, hogy a papság iránti gyűlöletét átvitte a r. kath. egyházra is, miből az ország romlása nem egyszer következett.

Most is a Pázmánynyal tartó főpapok és főurak csakis azért ellenezték a nádorválasztást, mert a közhangulatból látták, hogy protestáns vallású férfiú körül központosul a bizodalom. *Thurzó Szaniszló* nevét hangoztatták mindenfelől. Ez eszébe juttatá a papságnak a hatalmas Thurzó György nádorságát, mely a törvényszegéseknek és hatalmas-

kodásoknak egyáltalán nem volt kedvező. Természetes tehát hogy ehhez hasonló állapotot sem az absolutistikus hajlamokkal biró király, sem a vallási türelmetlenségben megrögzött papság nem akart.

Azonban még sem lehetett végletekre vinni a dolgot. Sok szenvedélyes vitatkozás után, melyben a papi javak visszaadása képezte a főbajt, végre a főpapok is belenyugodtak a nádorválasztásba. A király sem tartotta tanácsosnak világos törvénysértéssel ingerelni tovább a rendeket. Miután a főrendek megnyugtattattak arra nézve, hogy a nádorválasztás után az elfoglalt papi javak is tárgyalás alá fognak vétetni, némileg helyreállott a rend és következett a nádorválasztás. A király a katholikusok közül *Eszterházy Miklóst* szerette volna megválasztatni. Ezt tette a jelöltek közé *Erdődy Tamással* együtt. A protestánsok közül *Batthyáni Ferencz* és *Thurzó Szaniszló* volt jelölve. Az érdekek harcza erősen folyt e férfiak nevei körül; végre június 3-kán szavazásra kerülvén a dolog, Thurzó Szaniszló lett megválasztva nyolczvan szavazattal Eszterházy Miklós hatvanöt szavazata ellenében. Még az nap letette az esküt és nagy pompával hazakísértetett; de — mint az eperjesi követ Naplója mondja — «csakis az evangélikus rendek által».

Thurzó nem volt kedves embere a királynak, jóllehet Bethlentől való elpártolása óta meglepő buzgalmat tanusított a király érdekeinek támogatásában. Mint nádor nem örökölte nagynevű elődjének, Thurzó Györgynek államférfiúi bölcsességét és határozottságát. Jellemén végig vonult a szélsőségek közötti ingadozás. A protestáns valláshoz ugyan ragaszkodott, de úgy látszott, hogy azt is inkább ellenzéki hajlamból, mint meggyőződésből tette. A katholikusok iránt engesztelékeny, sőt barátságos volt. Nem akarta még árnyékát sem elárulni a részrehajlásnak. De azért a katholikusok nem biztak benne. Pázmány csak külsőleg ismerte őt el az ország legelső méltóságának, máskülönben az udvarnál ügyesen ellensúlyozta hatalmát és befolyását. Ez annál könnyebben sikerült, mert Thurzó nem épen lovagiasan viselte magát előbbeni ura és

fejedelme, Bethlen Gábor iránt. Ezt pedig még a király főbb emberei is rossz néven vették neki. A hálátlanság sohasem képez ajánló levelet tisztességes jellemek előtt.

Thurzónak nádorrá történt megválasztatása után, a június 4-iki ülésben azon indítványnyal léptek fel a főpapok, hogy most az elfoglalt papi javak visszaadása vétessék tárgyalás alá. De a rendek ezt határozottan ellenezték azon okból, mivel e javak visszaadásáról csak akkor lehet szó, ha majd az arra vonatkozó törvény ő felsége által megerősíttetik. Különben is a papi javak visszaadása csak magánérdek, míg ellenben az *országos sérelmek* mindenkit egyiránt érdekelnek, tehát mindenek előtt ezeket kell elővenni. Egy hétig folyt e felett a meddő vita, míg végre abban történt a megállapodás, hogy a vallásügyi sérelmek félretételével az országos sérelmek tárgyalása tüzessék ki napirendre.

A sérelmek pedig nagy halmazt képeztek, daczára annak, hogy a mult pozsonyi és beszterczebányai országgyülések azok megszüntetésére igen fontos határozatokat hoztak. Ámde a megyék és városok követei általában azon utasítással voltak ellátva, hogy a protestáns vallás szabadságáról alkotandó törvénybe felvétessék az «una cum templis»-féle záradék; vagyis, hogy a protestáns jobbágyoknak szabadságukban legyen a katholikus földesurak birtokain levő templomaikat használni. Utasításul volt nekik adva az is, hogy a Sz.-János egyháza Nagyszombatban, melyet 1615 óta a jezsuiták birtak, előbbi birtokosainak, az apáczáknak visszaadassék, miáltal a jezsuiták végleg ki lettek volna zárva a városból. Sérelemnek tekintették azt is, hogy a czimzetes püspökök, kik egyházmegyével nem birnak, az országgyülésen mégis oly szavazattal birtak, mint a valóságos püspökök.

A protestánsok most is azt követelték, hogy a vallásügyben hozott eddigi törvények és határozatok, jelesül az 1608-iki koronázás előtti és utáni t.-czikkek, a Ferdinánd király diplomájának hatodik feltétele és végre a nikolsburgi

békekötés pontjai tiszteletben tartassanak. Ezért külön küldöttséget menesztettek a nádorhoz és Sándor Jánoshoz, mint a kik a nikolsburgi tárgyalásokban részt vettek s ennélfogva az ott hozott határozatok érvényesítését joggal kivánhatták tőlök. Egyúttal átüzentek a personálishoz is, hogy mint elnök a vallásügyben felszólaló követek iránt több türelemmel viseltessék és idő előtt ne igyekeznék egyik vagy másik rész javára kimondani a végzést. A personális mentette magát s egyúttal igérte, hogy igazságosan fog eljárni.

A főpapok, kik külön tanácskozásokat tartottak, június 10-kén Pázmány által kijelentették, hogy a vallás ügyében eddig hozott határozatokon felül semmiféle engedménybe nem fognak belenyugodni.

Erre a pápai nuncius is buzdította őket, ki minden engedményt úgy tekintett, mint a r. kath. egyház tekintélye ellen elkövetett merényletet.

Végre a protestánsok, látva, hogy törekvéseiket siker nem fogja koronázni, június 13-kán egy szerencsétlen javaslattal kivánták a tárgyalások menetét megkönnyíteni, jelesül: azt indítványozták, hogy *vallási egyenetlenségeket tiszte szerint a nádor intézze el, tekintet nélkül a vallásra.* Ugy látszik, hogy ez inditvány tételénél megfeledkeztek azon lehetőségről, mely szerint esetleg katholikus nádor is lehet, a ki a reá ruházandó hatalmat épen ellenök fogná felhasználtatni. Az előrelátóbb követek ezt nem is nagyon sürgették, sőt ellenkezőleg jól felfogott saját érdeküknél fogva a katholikusokhoz csatlakozva kivánták a javaslat elvettetését. Végre szavazásra kerülvén a dolog, abban történt a megállapodás, hogy a vallási kérdés maradjon meg változatlanul elébbi állapotában. Minthogy azonban ily általánosságban kimondott határozat mellett az elébbi sérelmek is helyeselve látszottak lenni, a kisebbségben maradt protestánsok óvást emeltek e határozat ellen. A béke kedvéért — úgymond — beleegyeznek ugyan az előbbi állapot fentartásába, de ragaszkodnak a vallásszabadságról alkotott törvényczik-

kekhez oly értelemben, miként azokat Mátyás főherczeg okmánya magyarázta.[1]

Ezen óvás június 14-kén a felsőházban a sérelmek kapcsában került tárgyalás alá. A főrendek Széchy Györgyöt és Eszterházy Miklóst küldötték át az alsó táblához, hogy a protestáló rendeket óvásuk visszavételére birják. Ezek hiába biztatták őket azzal, hogy az óvás visszavétele esetében a vallás ügyében hozott határozatok sértetlenül tiszteletben fognak tartatni; a protestáns rendek nagyobb része ebben nem nyugodott meg és a vita eredménytelenül tovább folyt.

A lőcsei követek június 17-kéről irják Sopronból: «Az országgyűlés már szépen bevégződött volna, ha a papok nem lennének ellenünk oly kemények. Tizennégy napot czivakodással töltöttünk el az ő jószágaik visszaállítása miatt; az ország nem engedett s így ők voltak kénytelenek engedni. Igy mentünk át a nádorválasztásra. Most nehány nap óta a sérelmeket vettük elő. Ebben ismét ellenünk vannak a papok az «una cum templis» kérdésében. Hiába intik őket szeretetre és egyetértésre, nem akarják megtartani a bécsi békekötést.[2]

Az egri káptalan más biztosabb helyet kivánt az országtól, jelesül Eperjest. De ez ellen felszólaltak a szabad városok követei,[3] kik még június 20-káról irt jelentésökben is panaszkodnak, hogy a sérelmek feletti vita eredménytelenül folyik.

[1] Az óvás eredetije a nemzeti múzeum kézirattárában. V. ö. Fraknói, Pázmány II. 16. l.

[2] Jetzs schon etliche Tag haben wier die Gravaminen vor unss. Alda sein sye uns widerumb entgegen. In diesem punct «una cum templis», man ermant sye zue Lieb und Einigkeit, wir begehrn ja nichts Neues, der Wienerischen Pacification und der 17 Condition nach halten wir sich, aber wir kennen an ihnen wenig schaffen. Gott woll sye bekheren Követi jelentés v. levélt.

[3] Wir bedarffen ihrer nicht in Stedten, was ferner vorgehn mochte, weis nur Gott, und giebt die Zeit. Wir hoffen es werden die Spanschaften nicht zugeben. U. o.

II.

Bethlen követeinek fogadtatása. — A sérelmi feliratok. — A papi jószágok visszaadatnak. — Bethlen ezt rossz néven veszi. — Az országgyűlés bezáratik augusztus 6-kán.

Még javában folyt a politikai és magántermészetű sérelmek felett a vita, midőn Bethlen követei megérkeztek Sopronba. A fejedelem ugyanis nehéz szivvel fogadta a hirt, hogy Magyarország rendei hajlandók azokat, kik az előbbi zavarok idején papi birtokot kaptak adományul, ezen birtokoktól minden kárpótlás nélkül megfosztani. Ezért követeket küldött hozzájok. kik június 22-kén bemutatták urok megbizó levelét és annak nevében fel is kérték a rendeket, hogy hiveit hagyják meg azon birtokokban, melyeket tőle adományképen vagy zálogba nyertek; vagy ha ez nem volna lehetséges, akkor gondoskodjanak megfelelő kártalanításról.

A rendek kevés rokonszenvvel fogadták a követeket, sőt midőn a fejedelemnek adandó válasz felett tanácskoztak, némelyek igen kemény szavakban törtek ki ellene azért, mivel levelében a rendeket «kedvelt rendeinek» nevezte. Legdühösebb volt e miatt a nádor, ki azzal akarta a fejedelemtől való függetlenségét bebizonyítani, hogy őt eszélytelen felháborodásában «fattyunak» merte nevezni, kinél ő — a nádor — sokkal előkelőbb családból származik. E hang nagy botránkozást idézett elő a finomabb érzésű és hidegebb vérű férfiak előtt s bár nem teljesítették a fejedelem óhajtását, mégis illetlennek találták az ily kifejezéseket oly ember irányában, a kit a magyar rendek egy lázas pillanatban, épen egy Thurzó inditványára, királyoknak választottak volt.

Másnap, t. i. június 20-kán felolvastatott a sérelmek tárgyában tett felterjesztésre érkezett királyi leirat. Ebben a király késznek nyilatkozott a rendek sérelmeit orvosolni lehetőleg még ezen országgyűlés alatt. De voltak olyan pontok is, melyekre nézve nehézségeket tett, például a pénz és hadügyre vonatkozólag. Ez ellen a rendek természetesen újra felirtak s igyekeztek a felhozott érveket meggyengiteni egy

második és harmadik sérelmi feliratban; — míg végre július 7-kén megnyugodtak a király igéreteiben.

Egy kérdés volt csak, melyre nézve a rendek egymás között sokáig nem tudtak egyetértésre jutni, t. i. a sokszor feszegetett *papi jószágok visszaadása*. Egyrészt az erdélyi fejedelem követei, másrészt pedig a főpapok igényei támasztottak nehézségeket, jóllehet a nikolsburgi béke e tekintetben világosan szólt. Ugyanis az illető pont azt mondja, hogy Bethlen az egyháziaktól és világiaktól elfoglalt jószágokat visszadja. Azon javak visszaadásáról, melyeket ő adományozott, országos bizottság fog intézkedni. Azok, melyeket elzálogosított, tényleges birtokosaiknál maradnak, *míg őket a jövő országgyűlés kárpótolni fogja*.

A javak visszaadása tehát bizonyos feltételekhez volt kötve, melyeknek teljesítése nélkül a visszaadás nem is volt érvényes. Igen, de a megfosztottak nehezen várták a kérdés eldöntését és minden követ megmozgattak arra nézve, hogy minél elébb visszakapják javaikat. Minthogy azonban az érdekek ellentétes volta nagyon nehezítette az ügy tisztábahozatalát, az országgyűlés jul. 7-én bizottságot nevezett ki, melynek feladata volt véleményes javaslatot készíteni egyes fenforgó esetekben.

Midőn e bizottság két nap múlva beadta véleményes jelentését, élénk viták indultak meg a rendek között. Kiindulási pontul a nikolsburgi egyességnek illető megállapodásai szolgáltak. Világos volt azon értelem, hogy azok, kik a fejedelemtől szolgálataik fejében kaptak ily jószágokat, vagy a kik kölcsönzött pénzösszegek fejében zálogba nyertek ilyeneket, kárpótlást igényelhetnek. De, midőn ezt a többség elismerte, nehézségre talált azonnal, mihelyest az jött szóba, hogy ki által és mikor történjék a fentemlített módon adományozott és elzálogosított jószágok tényleges birtokosainak kártalanítása?

E tekintetben két vélemény állott egymással szemben. Az egyik párt, t. i. az, mely a papsággal tartott, azt kivánta, hogy a Bethlen által elfoglalt jószágok azonnal bocsáttassa-

nak régibb birtokosaik kezébe; a kártalanítás pedig halasztassék el a jövő országgyűlésre. A másik párt, melyhez tartoztak a fejedelem követei, ellenben azt kivánta, hogy a tényleges birtokosok csak akkor adják vissza e birtokokat, ha kárpótlást nyertek érte: miből természet szerint következett, hogy ha a kártalanítás a jövő országgyűlésre halasztatik, a jószágok is addig maradnak a tényleges birtokosok kezében Bethlen követei így magyarázták a nikolsburgi békekötésnek illető pontját; és helyesen, mert a szövegezésen kívül maga a dolog természete is ezt hozta magával.

Ámde a papság, mely eddig is fájdalmasan nélkülözte némely birtokait, mást olvasott ki a nikolsburgi békepontokból és türelmetlenül sürgette a birtokoknak azonnali visszaadását. Szerinte csak a visszaadás lett ezen országgyűlésre utasítva, a kártalanítás idejéről és módjáról nem történt intézkedés. A bécsi békekötés után is úgy történt, hogy a kártalanítás több évvel a visszaadás után eszközöltetett. Most is azért nem történhetik meg rögtön, mert az illetők nincsenek mind jelen s így követeléseik tulajdonképeni jogalapja meg sem határozható.

A vita folyamán mindenik párt a maga nézetének helyességét bizonyítgatta; visszamentek a nikolsburgi tanácskozmányok történetére, hogy az illető pontoknak igazi értelmét kimagyarázhassák. Mind ez azonban haszontalan szószaporítás volt. Sem az egyik, sem a másik párt nem engedett: de mivel Thurzó, az új nádor, ezen kérdésben is Bethlen elleni törekvésekkel kivánta bizonyítani a királyhoz való hűségét, szótöbbséggel kimondatott, hogy az elfoglalt birtokok haladéktalanul adassanak vissza; a kártalanításról pedig a jövő országgyűlés gondoskodjék. A jószágok visszaadásának ideje aug. 23-ára tűzetett ki.

Nem szükség mondani, hogy e végzés határtalan örömöt okozott az egyházi rendnél, mely ez eredményt nehány nap előtt is alig merte remélleni. Ez kétségtelenül Pázmány egyik legnagyobb vívmánya volt. Az eszes főpap, hogy Thurzót — ki Bethlentől 15 ezer forint erejéig zálogban birta a jezsuiták

túróczi prépostságát, melyet tehát szintén vissza kellett bocsátani — e kérdésben megnyerje, az illető összeget kifizette neki. Ezzel a nádor le volt kötelezve; és mivel a saját érdeke ki volt elégítve, egész buzgósággal a papság malmára hajtotta a vizet.

Ez mélyen sértette Bethlent. Sokszor igen keserűen fakadt ki a magyar országgyűlés ellen. Igy többek között jul. 23-án Szebenből irja, hogy nem kevés búsulással érti az országgyűlés azon eljárását, miszerint az általa adományozott jószágokat az illetőktől minden kárpótlás nélkül elvétetni rendelte. «Sokat csodálkozunk — úgymond — ilyen articulus csináláson, honnét és micsoda okokból mehetének arra, holott az nemes Magyarország minket királyának választván, authoritást és szabadságot adott volt, hogy a papi jószágokat és az országgal ellenkezők javait, ha bizonyos határnapig nem jelentkeznének, az ország szükségére inscribálhassuk.»

Hivatkozik az erről szóló békepont szövegére, mely szerint az illető jószágok maradnak az illetők birtokában, míg az országgyűlés azok pénzbeli kielégítéséről nem gondoskodik. Ezt a király elfogadta, aláirta; hogyan végezhetett a gyűlés ezzel ellenkezőt! Nem az van a diplomában, hogy az történjék, a mit az országgyűlés végezni fog, hanem hogy ő felsége azt fogja megtartani, a mi Nikolsburgban végeztetett és hogy az illetők pénzbeli kárpótlást kapnak.

Annak okáért — u. m. — minékünk, az a végezés igen illetlennek látszik, ezért nem egyezhetünk belé, nem is engedhetjük executióját.[1] Figyelmeztette Ferdinándot, hogy teljesítse a nikolsburgi egyezség pontjait; az illető adományozott urakat pedig felhívta, hogy jószágaikat addig ki ne adják, míg e tekintetben a császár másként nem intézkedik.

Ugyanily neheztelésről tesz tanubizonyságot a hét megyéhez jul. 13-án[2] és Eszterházy Miklóshoz okt. 18-án irott levele

[1] Bethlen pol. lev. 373. V. ö. Pray Collect. Tom. I. 59. sz.
[2] *Eszterházy* M. élete I. 312. l.

is, melyben a többek között ezeket irja: «— az múlt országgyűlésében végeztetett articulusok láttatnak igen kétségessé tenni az békességnek fenállhatását, ha ő felsége kegyelmesen velünk való végezésiről meg nem emlékezik és az conditiók szerént nem fogjuk accomodálni magunkat, kiről ő felségét eddig is requiráltuk és instáltuk volna; de érsek uram irása szerint várakoztunk az ő felsége hozzánk küldött követire, mivel mi ő felségéhez solemniter expediáltuk volt követeinket, ki ha nem leszen is, csak értsük, ő felségét ugyan requirálni igyekezünk, mert az kegyelmetek végezése szerint lehetetlennek látjuk az állapotnak csendességben való maradását, holott igen ellenkezik az nikolsburgi conditiókkal...»

Az országgyűlés csakugyan nem volt alkalmas arra, hogy a békét hosszabb időre biztosítsa. A királyi propositiók tárgyalása alatt a vallás kérdése többször előfordult; de az új nádort megnyert papság következetesen vissszaverte a protestánsokat, kik a német katonaság kivezetése mellett is mindvégig erélyesen harczoltak. A nádor és a papság magatartása oly jeleneteket idéztek elő, melyek épen nem voltak alkalmasak arra, hogy az országos rendek az augusztus 6-án bezárt országgyűlésről nyugodt kedélylyel hazatérve lecsillapíthatták volna az elégületlenséget.[2]

[1] Bethlen pol. lev. 375. l.

[2] Ezen országgyűlés Diariumát lásd Kovachich gyűjteményében a N. Muz. kézirattárában.

NEGYEDIK FEJEZET.

A NIKOLSBURGI BÉKÉTŐL BETHLEN HALÁLÁIG.

1622—1629.

Az 1623. és 1624-ki tanácskozások.

I.

A béke tarthatatlan. — A felvidéki rendek kassai gyűlése követeket küld ki a beszterczebányai tárgyalásokra. — A tanácskozmány eredménytelen. — Bethlen Fehérváron gyűlést tart. — A tárgyalások meghiúsulása után fegyvert fog a nikolsburgi pontok meg nem tartása miatt. — Új béketárgyalások kezdetnek.

Sem a nikolsburgi béke, sem az arra következett 1622-ki soproni országgyűlés nem biztosította a várva várt békét. Az a körülmény, hogy a vallásügyi sérelmek orvoslása egyik gyűlésről a másikra halasztatott, csak arra ösztönözte az egymással szemben álló felekezeteket, hogy szervezkedjenek és ujabb, talán még erősebb harczok küzdelmeire készek legyenek.

Tudjuk, hogy Pázmány még a mult soproni országgyűlés alatt is püspöki tanácskozmányokat tartott a többi főpapokkal, azon czélból, hogy a katholicismus ügyét mind a nevelés, mind a tudomány, mind a vagyoni és társadalmi befolyás tekintetében emelje. A jezsuiták ismét megnyitották nagyszombati iskoláikat; és a pápa új buzgóságra ösztönözte a rend atyáit; a király pedig birtokok visszaadása által erősítette munkájukat.

tetben a császárhoz is követeket küldött; de «a nikolsburgi végezés szerint — ugymond — császártól ő felségétől certificaltatván, az elmult soproni generalis gyűlésre, magunk akaratjából ő kegyelmek követjeket felküldvén, ott hosszú ideig való végezések után, mikor egész ország neve alatt emanáltatott artikulusokat megláttuk és olvastuk volna és azokban némely dolgokat nem egy helyeken vettük volna eszünkbe, melyek ex diametro mind a nikolsburgi végezésekkel ellenkezni láttatnának, mind pedig a magunk méltóságának nem homályosan derogálnának, nem mondhatjuk, hogy azokat minden részeiben méltán javalhatnók». És minthogy a fejedelem úgy gondolja, hogy a rendek sem értették meg jól a császárral kötött egyezséget és a soproni országgyűlés határozatainak voltaképeni czéljával nincsenek tisztában, azért kivánta ezt itt előadni.

A császár diplomájából világosan kitetszik, hogy a fejedelem jurisdictiója és gubernatiója a hét magyar megyében biztosítva vagyon; mégis a soproni végzések az ő követeinek ellenmondása daczára és a nikolsburgi békepontok ellenére is, megsértik az ő fejedelmi kormányának szabadságát. Ezt ő a rendeknek tudomásul hozza fel csak; a maga részéről határozottan kijelentvén, hogy «a soproni articulusok közül azokat, melyeket a nikolsburgi végezésekkel ellenkezni avagy fejedelmi authorításával ellenkezni manifeste láttatnak» megtartani nem fogja.

Felhivja a rendeket, hogy küldjenek ki a magok kebeléből nehány tagot, kikkel együtt ő megjelölné az elkövetett hibákat, s megmutatnák a nikolsburgi békének valódi értelmét.[1]

[1] Propositiones Serenissimi principis et Dni Dni Gabrielis dei gratis sacri romani imperii et Transylvanie principis, patrium Regni Hungariae Domini, Siculorum Comitis, ac Oppuliae Ratiboriaeque dncis etc. etc. dominis proceribus, magnatibus et nobilibus coeterisque septem comitatuum regni Hungariae ditione suae serenissimae celsitudinis subjacentium ablegatis, in liberam et regiam civitatem Cassoviensem convocatis exhibitae. Tört. Tár. 1889. évf. 448—453. l.

A rendek hálával fogadták a fejedelem előterjesztéseit és ámbár nem lelkesedtek minden egyes javaslata mellett, mégis kivánságához képest Kamuthi Farkast és Kassai Istvánt küldötték ki a béketárgyalások folytatására. Ezek a király küldötteivel, kiknek élén Dallos Miklós győri püspök állott, haladéktalanul a munkához fogtak *Beszterczebányán.*[1] De csakhamar kitünt, hogy a kiegyezés lehetetlen. A fejedelem követei urok sérelmeinek orvoslását és a nikolsburgi béke pontos megtartását sürgették. A király követei ellenben kijelentették, hogy addig érdemleges tanácskozásba nem is bocsátkozhatnak, míg Bethlen a király területén tart katonákat. Kamuthi ragaszkodott kivánságához, hogy az elkövetett sérelmek orvosoltassanak, és hogy a király büntesse meg a primást, a nádort és az országbirót, kik a béke felbontásának legfőbb okozói; kárpótolja az elzálogosított és beirt javak tényleges birtokosait; végre fizesse le azon összegeket, melyekkel a nikolsburgi egyęzség értelmében tartozik. Hosszas vitatkozás után a király biztosai százezer forintot ajánlottak fel az elzálogosított és beirt javak tényleges birtokosainak kárpótlására; igérték, hogy a király tartozását ki fogja egyenlíteni; de az ország legfőbb méltóságait viselő három főúr megbüntetéséről hallani sem akartak. És mivel köztudomású dolog volt, hogy a sérelmes soproni végzések hozatalánál ezek voltak a főtényezők és hogy a király most is ezek szava után indul, a tanácskozmány eredménytelenül oszlott el.

Bethlen tudta, hogy a beszterczebányai alkudozásnak semmi eredménye sem lesz. Csakis azért küldötte oda követeit, hogy megmutassa a nikolsburgi békének igaz értelmét és hogy ne mondhassák, hogy a békét nem akarja előmozdítani.

A király főbb embereihez irott leveleiben az őszinteséget tartja a béke legfőbb biztosítékául. Márcz. 16-kán irja Eszterházy Miklósnak: «Semmi jót nem kezdünk remélhetni

[1] Szalay: Eszterházy M. élete II. 38. és 39. l.

az ő felsége tisztviselőinek actáiból békességünknek sokáig megállhatása felől; bizony szintén elunjuk a sok rajtunk való szegezgetéseket, utánunk való czirkálásokat, ellenünk forraló practikákat ez embereknek; ez nem békesség, a mint velünk kezdenek bánni; ha a hitel köztünk nincsen, mi haszna a végezéseknek. Jobb aperto marte egymást prosequálni, hogysem mint clandestinis machinationibus életünk elfogyatására igyekező emberekkel színes barátságot viselnünk...»[1]

Pázmánynak is ily értelmű levelet irt márcz. 23-kán Tokajból: «Szeretettel kérjük, legyen azon, hogy álljon fenn és tartassék meg az egyszer köztünk sok munkával véghezvitetett sz. békesség, ő felsége és kegyelmetek ne igyekezzék minket is hírünkben, nevünkben így meggyalázni, a mint a soproni gyűlésben megkezdette...»[2]

Ápril 3-kán a fejedelem már Nagyváradon meghivó leveleket irt, melyekkel az erdélyi rendeket május 14-kére Fejérvárra gyűjti össze, hogy sérelmeit előadhassa, melyeknek orvoslását Horváth Gáspár követe által hiába sürgette Ferdinándnál. Ezen sérelmek nem voltak csupán vallásiak, hanem olyanok, melyek a fejedelem személyét és biztonságát illették. S minthogy a török nem a vallás, hanem az utóbbi által volt különösen érdekelve, még az országgyűlés megnyitása előtt megadta Bethlennek az engedélyt Ferdinánd megtámadására.

A fejedelmi propositiók is leginkább hadi dolgokkal foglalkoztak. A vallás ügye szóba se hozatott, mert hiszen mindenki tudta, hogy a kitörendő hadjárat tulajdonképen annak szabadságáért fog vívatni. El volt mondva, hogy a nikolsburgi békének pontjait az esztergomi érsek kiforgatta eredeti értelmökből; a király pedig olyat engedett törvénybe iktatni Sopronban, a minek ellenkezőjére kötelezte magát. A nádor nyilvános gyűlésen a császár, pápa és spanyol király követeinek jelenlétében a rendek előtt mondá, hogy az adomá-

[1] Bethlen pol. lev. 377. l.
[2] U. o. 378. l.

nyok tiszteletben tartása csak azért tétetett a békepontok közé, hogy a hadak leszállíthatók legyenek; különben nem bánja, ha e pont meg sem tartatik.

Ilyen hangulattal oszlott el a fejérvári országgyűlés június elején.[1]

E hangulattal szemben Bécsben is megtették a harczias intézkedéseket; és mivel a királynak Németországba kellett utaznia, távollétére Thurzó nádor, Pázmány érsek, Eszterházy Miklós, Zrinyi György és Bánffy Kristóf, mint ideiglenes kormányzók vették át az ország vezetését. Bethlennel ezek érintkezésbe tették magukat s felhivták a béke fentartására. Ez a sérelmek orvoslását követelte a királytól. Végre abban történt a megállapodás, hogy úgy a fejedelem, mint a király, a felmerült nehézségek eloszlatására még egyszer biztosokat fognak kiküldeni, kik aug. 15-kén *Lőcsén* vagy Eperjesen fognak értekezi.[2]

A difficultások — úgymond Bethlen szept. 19-kén Eszterházyhoz irott levelében — olyak, melyek immediate ő felségének praesentiáját és a statusoknak jelenlételeket kivánnák... ezekre gyűlés kivántatott volna, melyet a hét holnaptól fogva, ha ő felsége celebrált volna, most hamarébb alkalmazhatnánk rajtok; mostan immár a gyűlés post festum lévén, mit cselekedik ő felsége, áll a maga bölcs itéletin».[3]

Ez alatt megkezdődött a hadi működés. Bethlen szept. 12-kén Szendrőről hirdette a vármegyéknek és városoknak, hogy kénytelen volt ismét fegyvert ragadni, mert a nikols-

[1] Bethlen, hogy országát népesebbé és erősebbé tegye, megengedte a zsidóknak a kerített helyeken való lakást, a szabad kereskedést és szabad vallásgyakorlatot az anabaptistákéhoz hasonló kiváltságokkal. Szilágyi. Erd. orsz. Eml. VIII. 143. l.

[2] Bethlen levele Pázmányhoz jún. 30-ról. *Miller* I. 48. l. *Zeidler* aug. 16-áról jelenti, hogy Lőcsére gyűlés van hirdetve, hová a császár Pázmányt és Eszterházyt küldi ki. *Marcali*, Ujabb regesták. Tört. Tár. 1879. évf. 529. l.

[3] U. o.

burgi békekötés czikkei meg nem tartatnak, méltósága nyilván megsértetett. Ő többször sürgette a császárt mind levelek, mind követek által, hogy kötelességét tegye meg; de látja, hogy csak szavakkal tartatik, s mivel mást jövőre sem vár, kénytelen más eszközökhöz nyúlni. Különben kiemeli, hogy a protestánsok jogait mind Magyarországon, mind a szövetséges tartományokban fel akarja tartani.

Még e hónapban seregének egyik része a nógrádi várakat és a bányavárosokat vette meg; a másik Liptó felé megy. Októberben bevette *Nagyszombatot* és ugyanide nov. 19-kére *összehívta az ország rendeit.*[1] A gyűlés megnyitása előtt hadainak egy részét Morvába küldötte Mansfeld segítségére, s mindenfelé diadalmasan ment, úgy, hogy Bécsben a kir. udvar menekülésre gondolt.

Ekkor a nádor és a primás közbenjárókul léptek fel Bethlennél. Ujra békét ajánlottak fel neki. A fejedelem külső körülményeinek változása következtében elfogadta ezt, annyival is inkább, mert a Nagyszombatra összegyűlt rendek is határozottan a békét óhajtották. Hogy pediglen a maga részéről is meggyőzze ellenfeleit őszinte békehajlamairól, 1624. elején Káldy György jezsuitát küldé el Bécsbe ez irányú ajánlatával. Thurzó nádor a gődingi táborba ment Bethlenhez, hogy fegyverszünetet s ennek alapján új béketárgyalást hozzon létre. Ez meg is történt. A fegyverszünet 1624. febr. végéig tartott, azután következtek a *bécsi béketárgyalások.*

[1] *Bánffy* Kristóf dunántúli kapitány meghivó levele, — Bethl. pol. lev. 396. l.

II.

Az 1624-ki bécsi békekötés. — A fejedelem és a király kivánságai. — Ez utóbbi nem fogadja el alapúl a nikolsburgi békét. — Bethlen kassai országgyűlése. — A békepontok máj. 8-kán aláiratnak. — A gyulafehérvári gyűlés végzése a jobbágyfiúk iskoláztatásáról.

Nem lehet mondani, hogy a Bécsben megkezdett békealkudozások egyedül a vallási kérdések felett folytak volna: de tagadhatatlan, hogy az egymással küzdő két pártnak főmozgató eleme a vallási buzgóság volt, mely a felmerült kérdésekben mindenütt alapszín gyanánt jelentkezik. A ki ezt csak egy pillanatra is szem elől téveszti, az nem fogja megérteni a felmerült politikai kérdések jelentőségét; nem fogja tudni magának megmagyarázni, hogy oly férfiak, mint Pázmány és Eszterházy mért nem akarták a nikolsburgi békét a tárgyalások alapjául elfogadni és viszont Bethlen mért ragaszkodott azon béke egyes pontjaihoz oly szívós kitartással.

Ezen bécsi békének valóban csak politikai oldala van előtérbe szorítva; de ha megfigyeljük azt a körülményt, hogy Pázmány volt a király fősugalmazója, hogy a harmincz éves vallásháború esélyei voltak a két alkudozó fél magatartásának szabályozói, akkor nem fogjuk tagadhatni, hogy a felekezeti érdek nagy szerepet játszott ezen bécsi békénél is.

Pázmány és társai, kik Bethlent és vele a protestáns vallást minden áron megsemmisíteni akarták, arra ösztönözték a királyt, hogy ne engedjen; hogy erélyes föllépéssel, ha kell a fegyver hatalmával is, verje le ellenfeleit. Szerencsére azonban voltak a királynak higgadtabb tanácsosai is, a kik az európai politikai helyzetre való tekintetből azt óhajtották, hogy Bethlennel még engedmények árán is béküljön ki. A király ezúttal az utóbbiak tanácsát fogadta el és a béketárgyalások vezetésére kiküldötte a nádort, a primást, *Dallos* győri püspököt, *Eszterházy* Miklóst, *Collalto* grófot és *Teufel* bárót, majd mivel a harczias Eszterházy és Pázmány visszaléptek, *Sennyeit* és *Czobor* Imrét.

A fejedelem részéről *Kamuthi* Farkas, *Kassai* István

és *Bornemisza* János voltak kiküldve. Ezek február hó 6-án érkeztek Bécsbe és a fejedelem részéről nyert megbizatás következtében azonnal magánkihallgatást kértek ő felségénél, állítólag a fejedelem házassági ajánlatát akarták ő felségének előterjeszteni. Ez azonban Pázmány praktikája következtében nem sikerült; s így némi habozás után hozzá fogtak a tulajdonképeni béke feltételeinek tárgyalásához. A fejedelmi követek előadták, hogy ők a Nikolsburgban kikötött hét vármegyéhez még négyet követelnek, azon kívül azt, hogy a király a nemzet politikai jogait és a protestánsok vallási szabadságát új okmány által biztosítsa, idegen hadakat ne vezessen be az országba és végre általános amnestiát adjon.

Ezt a király küldöttei el nem fogadták; sőt keményen keltek ki a fejedelem ellen. Ime — mondák — a fejedelem az eddigi engedményekkel sem elégszik meg; újakat kiván. Ez biztos jele annak, hogy az ország kormánya után vágyik. Ha a király ily emberrel lép békére, a korona tekintélye és a népek java veszélyeztetik. Tehát biztosítékokat kell követelni a megkötendő békére nézve. A fejedelem követei e részben nem ajánlhattak egyebet, mint «a keresztény igéret és a fejedelmi szó szentsége által megerősített okmányt». De az ellenfél erre mit sem adott. Biztosítékul a hét vármegye átengedését követelte. Hogy a király — mondja Fraknói — ily merész politikát fogadott el, ez a pápai nuntius és Pázmány igyekezeteinek volt eredménye, kik ismételve hangsúlyozták, mennyire méltatlan azon túlságos kimélet és erélytelenség, melyet eddig Bethlen iránt tanusított.[1]

De a fejedelmi követek kijelentették, hogy urok nem mondhat le arról, a mit neki a nikolsburgi békekötés biztosított, ők egyedül *a nikolsburgi béke alapján* kivánnak alkudozni. Pázmány — bár nem volt a békebizottság tagja — keresztül vitte a királynál és tanácsosainál, hogy csak úgy lehet folytatni a béketárgyalásokat, ha Bethlen a béke biztosítása céljából lemond a Tiszáninnen birt magyar vár-

[1] Pázm. II. 88. l.

megyékről. Ezzel szemben sok meddő vitatkozás után a fejedelem követei föltették a kérdést: akarja-e ő felsége a nikolsburgi tractatust pro fundamento tractatus admittalni, vagy nem? Ha igen, készek áttérni a felmerült nehézségek részletes tárgyalására; ha nem, akkor kényszerítve lesznek megszakítani az alkudozást. Ismét csak Pázmány szava döntött, a ki általánosságban felvetett kérdések által kivánta eldönteni a kath. vallást érdeklő pontokat. A király ennek és a pápai nuntius tanácsa alapján kijelentette, hogy *a maga részéről a nikolsburgi egyezséget felbontottnak tekinti* és csak oly feltétel alatt fogadja el a békét, ha Bethlen mindent visszabocsát, mit Magyarországban bir.

Természetes, hogy ily magatartással szemben a fejedelem követei nem tárgyalhattak semmit és szükségesnek látták uruk utasítását kérni ki, addig is ragaszkodván a nikolsburgi béke feltételeihez. Mindkét részről történt valami engedmény; de azért a márcz. 26-kán előterjesztett békeokmány javaslatát még sem fogadták el.

Bethlen nem akart csupán önfeje szerint határozni. Márczius 28-kára *Kassára országgyűlésre* hivta össze a felső magyarországi rendeket. A meghivó levélben hangsúlyozza a béke megszerzése utáni törékvéseit. Mielőtt azonban a királylyal folytatott békealkudozásokat befejezné, minthogy a fegyverszünet ideje is lejáróban van, tanácskozni kiván a rendekkel a további teendők iránt, hogy róluk minden romlást és veszedelmet eltávoztasson. [1]

Mindenki tudta, hogy ő elégedetlen az eddigi tárgyalások eredményével. «Nem tagadhatjuk — irja Thurzó nádornak ápril 21-kén — hogy nagy exacerbatióval nem volnánk. Nem érdemlem, bizony nem érdemlem uram, tőletek a nagy gyalázásokat . . . mert lám egy talpalatnyi földet ő felségétől nem kivánok és nem igaz ez iránt az embereknek felőlem való hamis csacsogásuk. Én contentus volnék az én sorsommal, csak ő felsége nem venné el azt tőlem, a mit egyszer

[1] Bethlen polit. lev. 404. l.

adott; ki remélheti így az ő felsége propensióját, melyet nevével igértek mindig uram mindnyája. Clemens ám legyen isten azoknak, kik okai ezeknek». [1]

A rendek magok is hasonlóképen gondolkoztak. Ők is megütközéssel fogadták, hogy a nikolsburgi békepontokban megjelölt feltételeken túl követelnek valamit a király követei; de a békét melegen óhajtották és kivánták, hogy a vallásszabadság biztosítva és a német katonaság kivezetve legyen.

Ily értelemben utasították a Bécsbe küldött új követeket, t. i. Kovacsóczy Istvánt, Bornemisza Jánost és Keczer Jánost. Midőn ezek előadták a kassai gyűlés kivánságát, már akkor a király követei is engedékenyebbek voltak; a békeokmány újra átdolgoztatott. Ennek tartalma szerint Bethlen lemond a királyi czímről, úgyszintén a két siléziai herczegség birtokáról is. Az elfoglalt részeket és jószágokat visszabocsátja, a foglyokat szabad lábra helyezi. Viszont megtartja a hét vármegyét, Ecsedet, Nagy- és Felső-Bányát örökjogon.

Ezen békeokmány május 8-kán mind a két rész biztosai által aláiratott s az abban kikötött feltételek végrehajtása, illetőleg az elfoglalt birtokok visszaadása végett összeült egy bizottság, melynek tagjai Ferdinánd részéről: Osztrosith István, Móricz Márton, Apponyi Balás és Pesty Gergely; Bethlen részéről pedig Monaky Miklós és Bornemisza János voltak.

Maga Bethlen, miután egy csapat anabaptista morvát az ipar emelése végett Erdélybe indította s Vinczen letelepített, jún. 28-kára *Gyula-Fehérvárra országgyűlést hirdetett.*

Fejedelmi előterjesztéseiben értesíté a rendeket a béke megkötéséről, bemutatta a béke-okiratokat és felhivta őket, hogy a hét vármegye visszabocsátásáról állítsák ki az okmányt.

A rendek örömmel értesültek a béke megkötéséről és

[1] Fraknói Pázm. II. 100. l.

miután némely visszaélések megszüntetéséről intézkedtek volna, egy igen nagy fontosságú határozatot hoztak arra nézve, hogy a földesuraknak ne legyen joguk az iskolás jobbágyfiúkat az iskolától visszatartani.

Erről a VI-dik articulus ekképen hangzik:

«A praedikátor rend uraink jelentik, kegyelmes urunk, némely patronusoktúl minemű boszukkal illettetnének, főképen az ecclésiákhoz való gondviseletlenségek miatt, sőt volnának olyak, a kik Dei et hominum timore postposito bona ecclesiastica dilapidarent, vel in proprios usus converterent, templomokon való szokatlan cselekedeteket attentálnának, magokat is bántogatnák, mely miatt az isteni szolgálatra sem érkezhetnének. Végeztük azért országul, hogy valakik, bona ecclesiastica in proprios usus convertent, tales comperta rei veritate, in mille florenis convincáltassanak, melyet Felséged tempore diaetae irremissibiliter exigáltasson is. Ugyanezen predicator rend uraink panaszolkodnak, kegyelmes urunk, hogy volnának némelyek az patronusok közűl, kik jobbágyok gyermekit is az scholátúl megfognák, sőt, ha scholában volnának is, ki akarnák őket hozni. Végeztük azért országul, hogy a kik tanuságnak okáért, nem egyéb praetextus alatt, nem is öreg korokban mennek a scholába, kedvek ellen onnan ki ne vehessék, az ki penig azt attentálná, in poena praedeclarata modo eodem exigenda convincáltassék». [1]

A törvényeket Bethlen jul. 8-kán erősítette meg.

A következő *évben a fejérvári országgyűlésen* (máj. 1—29.) hozott és a székely papságról szóló XVI-dik articulus így szól:

«Végeztük kegyelmes urunk az Székelységen lévő egyházi rendeknek álláspontjok felől is, hogy annyiból a mennyiből külső jószágokat és örökségeket birnak, értsenek egyet

[1] *Szilágyi* S. Erd. orszgy. Eml. VIII. 236. l. V. ö. *Teutsch* G. D. Urkundenbuch der evang. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen I. 108. l. *Veszely* I. 252. l.

az falun való szedőkkel; de mivelhogy privilegiomok is vagyon róla, valamig papi tisztet viselnek és nem deponáltatnak, egyéb teherviselésre őket ne erőltessék, ha szintén megyéjek nincsen is». [1]

Az 1625-ki soproni országgyűlés.

Szept. 25-től decz. 14-ig.

I.

Bethlen és Ferdinánd családi czéljai megnehezítik a tárgyalásokat. — Az országgyűlés összehivása. — A kir. előterjesztésekből vallási indokból kimarad a király- és nádorválasztás. — De a rendek sürgetésére előkerül. — Eszterházy nádorrá lesz. — A vallásügyi sérelmek mellőzése.

Hogy az eddigi békealkudozásoknak és országgyűlési tárgyalásoknak oly kevés eredménye volt, annak tulajdonképeni oka abban rejlett, hogy a vallás ügye sok más kényes természetű kérdéssel volt összeszőve. Bethlennek is, Ferdinándnak is voltak mellékes családi czéljai.

Bethlen ugyanis azon törte a fejét, hogy miként lehetne Magyarország állami és vallási szabadságát a török nélkül Ferdinánddal kötendő szorosabb barátság, illetőleg *rokonság* által biztosítani. E végből követe által felszólítá Ferdinándot, lépne vele szövetségre, hagyna fel a protestántismus ellen folytatott háborújával; egyesítené erejét a spanyol és lengyel erővel együtt a török ellen. Ezen terv sikerének reményében hajlandó volt egy titkosabb szerződés megkötésére is, mely szerint kötelezé magát, hogy az osztrák ház s annak alattvalói ellen soha többé fegyvert nem fog ragadni. Végre Ferdinánd leányainak egyikét nőül kérette, igéretet téve, hogy nemcsak lelkiismeretesen fog a katholikusok vallásszabadságáról gondoskodni, nemcsak helyreállítja az egyházakat kolostorokat, hanem talán még maga is áttér idővel a katholikus

[1] *Szilágyi* S. Erd. orgy. Eml. VIII. 272. l.

vallásra. «Simulált is szegény fejedelem — irja erről Kemény János — a religio dolgában, . . . de mégis religiójára nézve nem adák neki, noha más tisztességes szint csináltak a dolognak». [1]

Ferdinánd és környezete nem akart szövetkezni a gyűlölt protestánsokkal. A dolog — úgymond — nagy óvatosságot kiván; meg kell még tudni a ház spanyol ágának és a szent széknek véleményét is; mindenesetre pedig szükségesnek látszik, hogy Bethlen áttérése a római egyházba megelőzze a házasságot. Ez annyi volt, mint határozott visszautasítás, mert oly dolgot kivántak Bethlentől, mely éles ellentétben állott multjával, jelenével, gondolkodásával, érzelmeivel és törekvéseivel, szóval egész férfias jellemével. Ezért kénytelen volt visszatérni a török barátsághoz, s nőül kérte György Vilmos brandenburgi választó fejedelem hugát Katalint, mi által ismét szorosabbá tette a német protestánsokkal való viszonyát. [2]

De Ferdinándnak is voltak olyan mellékes családi czéljai, melyeknek valósítása tekintetéből nehézségek támadtak a tárgyalások folyamán. Ilyen volt az ő fiának magyar-királylyá való megválasztatása oly formán, hogy ne kellje[n] királyi hitlevelet kiadnia és a protestáns vallás szabadságá[t] biztosítania. Erre azonban nem volt kilátása. Tanácsos[ai] aggodalmasnak jelentették ki az ország hangulatát, az újonna[n]

[1] Önéletirás 65. l. V. ö. *Khevenhiller* Annales Ferd. X. [illegible] 167. l.

[2] *Sculteti*, a fejedelem udvari orvosa április hóban a brande[n]-burgi választónál kihallgatást nyervén, a többek között azt mon[dá] hogy urának nincs örököse, kire országát hagyja, hogy a vallást [biz]tosítsa, és azért német protestáns fejedelmi házzal akar rokonság[ra] lépni s Katalint venni nőül, kiről hallotta, hogy vallásos és jám[bor] életű. «Ihm waren wohl — irja — ander heyrathen vorgeschlag[en] wie zu sonderheit aus dem Haus Mantua; ya wohl zu des kays[er]s selbsten frewlein Hoffnung gemacht. Er wüsste aber wie es sei[ne] Vorfahren mit der österreichischen Heyrath gegangen. Truge auch [zu] dem papistischen Frewlein keinen willen. *Marczali* Regesták. [illegible] Tört Tár. 1879. f. 790. l. V. ö. Liszt. Fer. szavait u. o. 787. l.

összehivandó országgyűléstől féltek, mert az időközben elhalt Thurzó Szaniszló helyett új nádorválasztás következett, mely a régi vallási szenvedélyek felháborítása nélkül nem mehetett végbe.

De az országgyűlés összehivását még sem lehetett a végtelenig elodázni. Az volt a nagy kérdés Bécsben: mikorára? hová? és minő tartalmú levelekkel hivassanak össze a rendek? A magyar tanácsosok Sopron városát ajánlották. Ezt a király elfogadta és a gyűlés megnyitásául sok ingadozás után szeptember 8-kát tűzte ki, azon igérettel, hogy akkorára személyesen is meg fog jelenni Sopronban. E közben hire terjedt, hogy Bethlen újra fegyvert fogott és hogy ennélfogva a gyűlés elhalasztatik. De a hir alaptalan volt. A rendek, bár lassan, de szeptember hóban mégis összejöttek.

Addig a király tanácsosai Bécsujhelyben nagy titokban a *királyi előterjesztések* szerkesztésével foglalkoztak. Az volt a kérdés, hogy a *királyválasztás* előhozassék-e a kir. propositiókban vagy sem? A német tanácsosok úgy okoskodtak, hogy jobb lesz azt elhalasztani; mert ha a főherczeg most választatik meg királyul, akkor ki kell adnia az atyja által elfogadott hitlevelet, mely a katholikus vallásra és a királyi hatalomra nézve sérelmes. Ellenben a magyar tanácsosok. jelesül Pázmány és Eszterházy azon nézetnek adtak kifejezést, hogy a választás elhalasztásából még nagyobb baj fog következni úgy a róm. kath. egyházra, mint magára a dynastiára nézve is. Ki tudja, hogy Ferdinánd halála után nem fognak-e a rendek szabad királyválasztást követelni? és hogy a porta segítségével nem helyeznek-e épen protestáns vallású fejedelmet a magyar trónra, úgy, mint azt a csehek tették? Ezen utóbbi érv roppant hatással volt a királyra, ki a kath. vallás érdekeit és házának jogait egyiránt veszélyeztetve látta a királyválasztás halogatása által. De azt óhajtá, hogy ezt a rendek kivánják, ne pedig ő, a király. Azért a kir. propositiókban nem is említi e kérdést.

Nem kevesebb aggodalmat okozott a bécsi udvarnál a *nádorválasztás* kérdése is.

E körül is ugyanazon érdekek nyomultak előtérbe. A király és a papság nem volt hajlandó nádort választani. Úgy tekintették e hivatalt, mint a királyi hatalom akadályát és a főpapok befolyásának ellensúlyozóját. De az ország alkotmánya és törvénye e tekintetben határozott volt. Egészen megtagadni vagy épen eltörülni a nádori méltóságot nem lehetett; és csakis a protestáns vallás iránti elfogultság sugallta a király tanácsosainak azt, hogy e kérdés se emlittessék meg a kir. propositiókban. Mert a közérdeklődés szokatlan élénkséggel foglalkozott nemcsak a nádori méltósággal, hanem az arra méltó személyek rostálásával is. Természetes, hogy ismét vallásérdekek szerint csoportosultak a pártok, és a protestánsokat azzal ijesztgették, hogy a király Pázmányt vagy Eszterházyt akarja; a katholikusokat pedig azzal, hogy az erdélyi fejedelem a maga öcscsét Bethlen Istvánt kivánja nádorrá tenni. Ily körülmények között nem volt épen tapintatos eljárás a király részéről, hogy e kérdést királyi propositióiból kihagyta.

A hangulat nem volt kedvező, mikor a király 1625 október 13-kán két gyalogezred és 2000 lovas kíséretében Sopronba érkezett, hogy a gyűlést megnyissa. Az elégületlenségről valamint a rendek főtörekvéséről volt tudomása; de úgy tett, mintha minden rendén lenne. Elment a barátok kolostorába, nyugodtan elvégezte miséjét, azután pedig átnyujtotta királyi propositióit, azon felhivással, hogy a rendek haladéktalanul azok tárgyalásához fogjanak.

De a folytonosan növekedő ellenzék mindenek előtt a *nádori méltóság* betöltését és a sérelmek orvoslását követelte: és e követelés oly erős hangon nyilatkozott, hogy az udvari párt nem tartotta tanácsosnak az ellenszegülést. A sérelmek összegyűjtésére és szövegezésére okt. 17-kén Záborszky János szepesi, Féja György túróczi és Szemere Pál abaujmegyei követek, továbbá a szabad kir. városok részéről Szeleczky Jakab pozsonyi és Sárossy Márton eperjesi

követek küldettek ki. A míg ezek munkájokat végezték, addig a rendek a nádorválasztást sürgették. Kellemetlen hatást gyakorolt a főpapságnak e részben követett azon politikája, melynél fogva protestáns férfiú megválasztatásától rettegve, magát a nádori méltóságot is kész volt megbuktatni. Egyszerűen királyi helytartót akart választatni, természetesen a főpapok sorából. Az udvari párt ily körülmények között a papságot eszközül használta az alkotmány egyik leglényegesebb tényezőjének megsemmisítésére. De midőn látta, hogy ez ellen még a leghatározottabb katholikus hazafiak is felszólalnak, kénytelen volt engedni és a királynak — ki fiának megválasztatását koczkáztatni nem akarta — hasonlóképen engedékenységet javasolt. Ennélfogva Ferdinánd a nádorválasztást, illetőleg a nádori jelöltek előterjesztését sürgető országos bizottságot annyival is inkább kegyesen fogadta, mert időközben megtudta, hogy a kath. vallás iránti buzgalmáról ismert Eszterházy Miklósnak megválasztatása igen valószínű; ellenben az bizonyos, hogy protestáns vallású férfiú ezúttal nem fog megválasztatni. A jelöltek neveit rejtő királyi levél okt. 25-kén bontatott fel; jelölve voltak a katholikusok közül *Eszterházy* Miklós és *Pálffy* János, a protestánsok közül *Nádasdy* Pál és *Osztrosith* István. A főpapi korteskedésnek és vesztegetésnek [1] meg volt a sikere, a mennyiben a szavazatok nagy többsége által Eszterházy, a protestáns szüléktől származott jezsuita növendék, az Illésházy István nádornak unokaöcscse, emeltetett az ország legelső méltóságára. Kétséget nem szenved, hogy ezen erélyes és hazafias lelkületű férfiúban, a ki Thurzó Imre özvegyével való házassága által roppant jószágok birtokába jutott, a római kath. egyház igen hatalmas támaszt nyert; és a papság méltán és teljes joggal ünnepelhette megválasztatását, s remélhette tőle az egyház érdekeinek előmozdítását. Eszterházy fel tudta tartani tekintélyét, s bár e miatt az érsek-

[1] Hatvan szavazatot 20,000 frton szereztek meg, a mi akkoriban óriási összeg volt. *L. Gindely* A. Bethlen G. 146. l.

kel összeütközése volt, mégis a vallási téren, mint rokon-lelkű és szellemű barátja, vele együtt harczolt s ha kellett, erőszakot is használt. Ezen buzgalmáért, jellemzően *II. Pázmánynak* szerették nevezni.[1]

A nádorválasztás után a megyék és városok követei a sérelmek összeirására kiküldött bizottság jelentését kivánták tárgyalás alá venni és orvoslás végett ő felségének előterjeszteni. Ez ellen erős hangok emelkedtek és már-már kitört a vihar, midőn a personalis indítványára az összegyűjtött sérelmek átadattak az új nádornak áttanulmányozás végett. A nádor, hogy munkájának sikerét biztosítsa, több követet hivott magához, hogy közreműködésük által elválaszsza a lényeges sérelmeket a kevésbé fontos ügyektől. Ő azt kivánta, hogy a két fősérelem, mely már a mult országgyűlésen is oly sok és keserű vitára adott alkalmat, t. i. *a vallás kérdése* és a német hadak kivitele, ezúttal mellőztessék. Ezt ajánlotta a befolyásosabb követeknek is. Ez ellen azonban Abauj és Borsod vármegyék követei úgy ez alkalommal, mint későbben is, jelesül nov. 1-jén és 11-kén ünnepélyesen protestáltak. Ők ezen két pont szerencsés elintézésétől várták az ország nyugalmát s épen ezért semmi szín alatt a többi orvoslandó sérelmek sorából kitörülni nem akarták.

Nyilvános tárgyalásra kerülvén a dolog, az alsó tábla sürgette e két pont felvételét; de a felső ház, hol a papság hívei többségben voltak, azoknak mellőzését kivánta. Több eredménytelen üzenetváltás után a nádor *vegyes* ülésben kivánta eldönteni a kerdést: tudta, hogy ha a rendek mindnyájan együtt lesznek, egy kis erkölcsi és hatalmi pressióval többséget fog csinálni a maga javaslatának. A főpapok, különösen Pázmány, erélyesen támogatták és biztatták őt. Az együttes szavazás elvi jelentőséggel is birt, a mennyiben ezáltal a főrendeknek biztosíttatott a törvényhozói hatalom döntő súlya. Eszterházy ezt akarta, és hogy ezt elérje, erő-

[1] Fraknói, Pázm. II. 399. l.

szakosságtól sem riadt vissza. Azon követeket, kik a régi szokásra és törvényekre hivatkoztak, lehurrogatták. A szatmári követek panaszolkodása érdekes fényben tünteti fel ez állapotot. «A mint a dolog vagyon — úgy mond — semmi jót ebből nem várhatunk; szabad voltunk nincsen; ha mit szólunk, torkunkba verik és szólanunk nem hagynak; ha ki közülünk az úrral meg nem egyez, palatinus urunk mindjárt azzal fenyeget, hogy czitáltat bennünket és meg is büntet, melylyel mi, meg a hét vármegye képekben, kik vagyunk, nem gondolván, voksunkat megmondottuk.» [1] A nádor valóban úgy viselte magát, mintha ettől függött volna egész tekintélye és hatalma. Hevétől elragadtatva szidalommal és fenyegetéssel illette mindazokat, a kik az illető sérelmek felvételét követelték. «Palatinus urunk — írják a szatmármegyei követek — rút gyalázattal és szidalommal illet bennünket: azt mondja: egyátaljában vagy akarunk vagy nem, de különben semmi sem leszen, hanem az, mit ő nagysága akar, annak kell lenni; nekünk semmiben kedvünk nem telik... A mi gyalázatunk és szidalmaztatásunk kevesebb volna; de az nagyobb, hogy a mi kegyelmes urunkat és fejedelmünket gyalázza és szidalmazza, sőt nyilván nem szégyenli ő nagysága azt mondani: mit várok az erdélyi fejedelemtől? (az ujjával fittyet hányva.) Ezt adom rajta: én is vagyok olyan ember, mint ő...» [2]

Ilyen eljárás mellett sikerült keresztül vinni a vallási sérelmek mellőztetését. «*A nehézségek* — mondja az illető végzés — *melyeket a vallás tárgyában mindkét rész emelhetett volna, egyelőre mellőztetnek, hogy ekként a kölcsönös szeretet a rendek szíveiben erős gyökeret verjen; egyébként érvényben maradnak a hitlevél VI-dik pontja és a régebben alkotott vallásügyi törvények.*» [3]

Ekként a vallás ügye kizáratott azon sérelmi pontok

[1] Horváth M. Magy. T. III. 598. l.
[2] U. o.
[3] Kaprinay kéziratgyűjt. A nov. 2-ki sérelmi felirat.

közül, melyek a királyhoz voltak felterjesztendők. Ezt a király is jó szívvel vette és *válasziratában* elismeréssel szólott a rendek hűségéről; egyúttal kilátásba helyezte a felterjesztett sérelmek orvoslását.

Azonban az ellenzék nem volt megelégedve sem az országgyűlés felterjesztésével, sem az erre adott királyi válaszszal. Eltekintve a német hadak kivezetésétől, sértette a megyék és városok követeit azon eljárás, melyet a nádor a vallás kérdésében követett. Sértette őket az is, hogy a király ezen oly fontos ügyről egy szóval sem emlékezik meg. Nov. 9-kéről irják a lőcsei követek, hogy ő felsége átnézte a sérelmeket s azokra nézve közölte is elhatározását, kivéve a vallást illető pontot.[1] A protestáns követek azt óhajtották volna, hogy egy vegyes biróság állíttassék fel, mely hivatva lenne a felmerülő vallási kérdésekben intézkedni és itéletet mondani. A katholikusok ebben nem egyeztek meg, s három napi heves viták után a *második sérelmi feliratban* csak azon kérelem vétetett fel, engedné meg a király, hogy a protestáns felekezetek vallási szabadsága újabb törvény által megerősíttessék. A hét vármegye követei ezzel nem elégedtek meg, s miután a többi rendek közül is némelyek hozzájuk csatlakoztak, óvást tettek.

Ilyen helyzetben várták a királynak újabb elhatározását: ez pedig nov. 14-ki második kir. leiratban úgy hangzott, hogy «a viszályok elhárítása tekintetéből ő felsége elhatározá, miként a nehézségek, melyeket mind a két rész a vallás tárgyában emelhetne, mellőztessenek és a régibb törvények érvényben maradjanak».[2]

[1] Ihre Mt. der Landständ gravamina übersehen, auch sich auff alle derselben Punkta resolvirt, ausgenommen den Punkt der Religion betreffend, welchen weil ihr Mtt. sicco pede preterirt, und ausgelassen, sind darumb die Comitatus sehr male content gewesen; haben derwegen mit ungestimm und vielen Schreyen in ihrer replica, so sie auf ihrer Mtt. resolution gethan, untereinander auch 2 punkt, einen wegen der Religion, dass darin niemand perturbirt soll werden, den andern, dass die Freystädt etc. duplicatis et insolitis Taxis nicht sollen onerirt werden... *Városi* levéltár.

[2] Abauji követek naplója. Kovachich gyűjteményében a Magy. Nem. Múzeumban.

Látni való, hogy a király ezúttal is csak azt válaszolta, a mit a nádor a vegyes gyűlésen keresztül vitt, és a mit a főpapok akartak. Ezzel a sérelmi kérdés tárgyalása be lett fejezve.

II.

A királyválasztás kérdése. — A király és tanácsosai vallási indokból kerülik a hitlevél kiállítását. — A rendek kivánják a hitlevelet. — Ennek vallást illető pontja. — A törvényczikkek szerkesztése. — Winkovics botrányos esete. — A hozott törvény ellen a klérus óvást tesz. — A pápa dicsérete.

Most a királyválasztás kérdése lépett előtérbe. A királyi propositiókban ugyan nem tétetett róla említés; de azért kétségen kívül ez érdekelte leginkább úgy a királyt, mint a főrendeket is. Láttuk, hogy Ferdinánd már régebben foglalkozott fiának megkoronázásával, s hogy belső titkos tanácsosai valóságos rémületbe hozták őt, midőn Csehországra mutatva azt mondották neki, miszerint a lázongó magyarok a porta segítségével még protestáns vallású fejedelmet is hajlandók lesznek a magyar trónra emelni, ha nem igyekszik még életében rendezni ez ügyet. A vallási kérdésnek a napirendről való leszorítása után ez vette igénybe az országos rendek figyelmét. Fájdalom, itt is felekezetek szerint sorakoztak a pártok. Egyfelől állott Pázmány, Sennyei és Eszterházy a hozzájok szító katholikus főurakkal; másfelől Bethlen követei a velök tartó protestáns rendekkel.

Ez utóbbiak megnyerésére a nádor minden lehetőt megtett. Rábeszélés mellett igéretek és fenyegetések által kivánt reájok hatni: sőt a hol a czél máskép el nem érhetőnek mutatkozott, a nádorválasztásnál eredményesnek bizonyult megvesztegetést is megkisérlette. E czélra — mint Fraknói mondja — mintegy 20—30 ezer forint utalványoztatott:[1] mind csak azért, hogy a királyválasztás sikerét a

[1] Pázmány II. 163. l.

Bethlen részéről emelkedhető akadályokkal szemben biztosítsa.

Ugyanis tény, hogy Bethlen meg akarta akadályozni a királyválasztást; a hét vármegye követeit komolyan intette, hogy a király ezen szándékát, mely ismét a protestáns vallás ellen irányúl, akadályozzák meg, annyival inkább, mert erre küldőik utasításai nem is hatalmazzák fel őket. De a nádor fentemlitett eszközei — fájdalom — nem maradtak hatástalanok. A protestáns követek közül sokan engedtek és jóformán csak a hét vármegye követei maradtak meg ellenzéki álláspontjuknál. Ezek határozottan kijelentették, hogy «vagy ölik vagy vágják őket, de ők sem választanak, sem koronáznak».

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a koronázást némelyek el akarták különíteni a választástól. Ezuttal elegendőnek látták, ha a főherczeg csak megválasztatik, s ezzel az ország birtoka biztosíttatik nekie; a koronázás elmaradhat annyival is inkább, mert ezelőtt királyi hitlevelet kellene kiadni, mely a katholikus vallásra és a király érdekeire nézve hátrányos lenne. A király tanácsosai, különösen Pázmány és Eszterházy erre nagy súlyt fektettek. Nem tagadták ugyan, hogy Bethlen bajt csinálhat, ha igényt formál a már egyszer neki nyujtott magyar koronára; de ez ellen elég óvszer a főherczegnek törvényes megválasztatása. Királyi hitlevél most nem szükséges; sőt egyáltalában nem tanácsos a vallás ügyének bolygatására alkalmat adni. Elég bajnak tartják, hogy II. Ferdinánd olyan hitlevelet adott, melyet a katholikusok csak kényszerűségből eredettnek, de elfogadhatónak soha nem tartottak. Most várni kell kedvezőbb viszonyokat, midőn vagy uj győzedelmek vagy Bethlen halála lehetővé teszik a katholikus vallás és korona hatalmát korlátozó törvények megváltoztatását. Nem volna helyes e tekintetben az ifju fejedelem lelkiismeretét és cselekvési szabadságát előre megkötni.[1]

[1] Sperabant in dies, vel per obitum Bethleni, vel per conti-

A király érezvén milyen sok bajt okozott neki az ő evele, milyen sokszor sértette azt meg csak azért, hogy iismeretét és papjait megnyugtassa, elfogadta a tanácso-; de még jezsuita gyóntatóját is ki akarta hallgatni. — fenforgó kérdés — úgymond — lelkiismeretének forumá-tartozik, s mielőtt határoz, gyóntatójának, Lamormain ának tanácsát kell kikérnie». Nem szükség mondani, hogy a rajongó királyt csak abban erősítette meg, a mit mány és a pápai nuntius akartak; t. i. hogy kerülni kell iden oly cselekményt, mely esetleg a katholikus vallás lmát korlátozhatná. Ily indokok alapján a király abban podott meg, hogy ezúttal fia csak megválasztassék — a onázás maradjon el.

Most a nádor és Pázmány a rendeknél kivánták ugyan-keresztül vinni. Magánértekezleteket tartottak, kérvén a olyásosabb követek támogatását. November 23-kán már yira haladtak, hogy az inditványt nyilvánosan is meg-tték. A hét vármegye követei ezuttal is ellenzéket képez-; de a többség kimondotta, hogy Ferdinánd ausztriai erczegnek magyar királylyá való megválasztatását kiván-; de hozzátették, hogy a főherczeg megválasztása alkal-val az ország szabadságainak, jogainak és törvényeinek teletben tartásáról *hitlevelet fog kiállítani.* Ez utóbbi vak nagy zavart idéztek elő a királyi udvarban, hol a ácsosok épen azért akarták mellőzni a koronázást, hogy őherczegnek ne kelljen hitlevelet kiállítania. S ime, most endek ezt nem a koronázáshoz, hanem a választáshoz ik.

A király erre nem volt elkészülve; azt hitte, hogy fiá-

tas victorias meliora tempora successura, et sic ex punctis iis, quae iolicam Religionem praepediebant, posse aliquando mitius iuramen-praestari; neque certe aliquis istorum audebat tam temeram con-ntiam adolescentis tam foedo vinculo adulteratae Religionis irretire, perpetuo irretitus, forte aliquando suspirasset et suae aetatis Con-riis culpam prostitutae libertatis adscripsisset. *Comment.* de m. 244. l.

nak megválasztatása akadály nélkül fog végbemenni, hogy a hitlevelet elkerülheti. Eszterházynak nagy erőfeszítésébe került, míg megnyugtatta őt. Figyelmeztette az ellenszegülés rossz következményeire, a protestánsok és Bethlen által támasztandó uj mozgalomra, sőt a katholikusoknak is az ország szabadságaihoz való ragaszkodására. A mi pedig a katholikus vallás uralmának biztosítását illeti, arra nézve hasonlóképen igyekezett a király lelkiismeretét megnyugtatni. «A hitlevél — úgymond — melyet a főherczeg kiállítani fog, nem fogja a katholikus vallás és a korona érdekeinek előmozdításában akadályozni, ha a protestánsok megtérítése vagy más eszközök által megnyernie sikerül a rendek többségét, melynek közreműködésével hatalmában álland a hátrányos törvényeknek megváltoztatását kivinni».[1] Csakis azon reményben nyugodott meg a király a hitlevél kiállításában, hogy a viszonyok jobbra fordultával a vallásra vonatkozó czikkelyeket meg fogja változtatni, és ez által a nagy hatalommá emelkedett protestantismust ha nem is nekie, de legalább fiának ismét alárendelt helyzetre szorítania sikerülend. Ha ez megtörténik, akkor a királynak módjában leend bármit is tenni a protestantismus ellen.[2]

A hitlevélnek vallást illető pontjában a megválasztott új király fogadja, hogy a vallás ügye az ország karai és rendei közt azoknak saját és az ügyészség birtokain, úgy szintén a végvidéki magyar katonák között a bécsi béke és a koronázás előtt kiadott (1608-ki) törvények szerint szabad, sértetlen és érintetlen maradjon és pedig oly képen, hogy a vallásgyakorlat az ország zászlósainak, főurainak és nemeseinek, úgy szintén a szabad városoknak és az összes karoknak és rendeknek saját és az ügyészség birtokain, úgy szintén a véghelyeken, valamint a városokban és falvakban azoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabadon hagyassék és annak szabad használatában és gya-

[1] Fraknói, Pázm. II. 168. l.
[2] *Caraffa.* Comment. 212—213. l.

korlatában senki, bármi rendű és állapotú legyen is, sem ő Felsége sem más földes úr által, semmi ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék.

Ezután az eddig hozott határozatoknak törvényczikkelyekké való szerkesztésére a katholikusok közül 24, a protestánsok közül 12 tagot neveztek ki. Ezek a munkával csakhamar elkészültek és javaslatukat az országgyűlésnek deczember első napjaiban bemutatták.

A vallásügyre vonatkozó czikk az alsó táblánál decz. 4-kén került napirendre. Ebben az mondatott, hogy az 1608: I. t.-cz. és a hitlevél VI-ik pontja jövőre is érvényben marad. Turóczmegye protestáns vallású követe volt az előadó, a ki az illető törvény és királyi diploma érvényességére vonatkozólag e kifejezést használta «örök időkre». A katholikusok, kiknek főemberei a királyválasztás idején az imént is csak azzal tudták megnyugtatni a király lelkiismeretét, hogy a vallási törvényeket a viszonyok javultával a katholicismus javára meg lehet változtatni, nagyon zokon vették e kifejezést, mely homlokegyenest ellenkezett az ő törekvéseikkel. Szerintök a vallásbékét örök időkre csak úgy lehetett volna biztosítani, ha a protestántismus Pázmány és II. Ferdinánd akaratához képest az országból végképen kiirtatik. Minden törvény, mely ezen törekvésnek ellene volt, előttök csak ideiglenes, csak kényszerűségből tűrendő, addig, míg fel nem forgatható. Ezen felfogásból indulva ki tehát az «örök időkre» kifejezés ellen hevesen kikeltek; állítván, hogy az nincs összhangzásban az országgyűlés megállapodásaival. De a protestánsok a békének állandó fentartása mellett küzdve, keresztül vitték, hogy a többség a javasolt szerkezetet elfogadta és hozzájárulás végett a főrendekhez is áttette, mint olyat, mely úgy a király újabb leiratával, mint a régebben hozott vallásügyi törvényekkel tökéletesen megegyezett.

Midőn az alsó tábla küldöttsege e javaslattal a főrendeknél megjelent, annak szónoka, Winkovics Benedek zágrábi nagyprépost, — a nélkül, hogy társaival közölte volna szándékát — elég vakmerő volt az alsóház határozatát birálat

vallás és vallástalanság, az erény és gonoszság között. És bizonyára sehol sem kereshetitek biztosabban az üdv fegyvereit, mint az ég fegyvertáraiban, hol buzgón fognak támogatni Magyarország szent védnökei: Adalbert püspök és István király. Míg védnökségök alatt álltok, nem kell rettegnetek a haláltól, s a vallástalanság zsarnoki hatalma ellen diadalokat fogtok kivívni, tanuskodókat a Mindenható kegyességéről, melylyel Magyarország iránt viseltetik».[1]

Ezen pápai buzdítás nem tévesztette el hatását. A magyar katholikus klérus az országgyűlés eloszlása után azonnal folytatta munkáját, a protestantismus ellen. A bekövetkezett tények bizonyítják, hogy Róma hatalma még messzire kiterjedt.

Az 1626. és 1627-ki gyulafehérvári országgyűlés.

Bethlen nőül vévén Brandenburgi Katalint, közelebbi viszonyba lép a német protestánsokkal. — Szövetségre lép velök; — nejét utódává választja a gyulafehérvári gyűlés. — Vallásügyi törvény. — Új háború s novemberben a pozsonyi béke. — A tokaji utótanácskozás pontjai. — Bethlen törekvései a protestantismus mellett; — halála; — jelleme.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy Bethlen a béke iránt táplált érzelmeinek nyilvánításában egész a végletekig ment, midőn kész volt a törökkel szakítani és az ausztriai házzal kötendő barátságot házasság által is megerősíteni. De a jezsuiták ezt is meghiusították. Igy történt, hogy 1626. márczius 2-dikán a protestáns vallású, de — mint utóbb kitünt — rossz erkölcsű Brandenburgi Katalint vette el nőül. Ezen házasság már kezdetben is sok kellemetlenséget okozott neki. A közügyekre azonban az a közvetlen eredménye volt, hogy rokoni kötelékekkel még közelebb csatoltatott a német protestánsokhoz, a kik benne a változatos harmincz éves háború folyama alatt, szent ügyöknek egyik leglángo-

[1] Fraknói. Pázmány. II. 177. l.

lóbb barátját tisztelték. Szövetségre léptek vele Anglia, Dánia, Németalföld és a német birodalom alsó szász rendei; sőt a francziák és velenczeiek is segélyt igértek neki — Ferdinánd ellen.

Mielőtt azonban tényleg fegyverhez nyúlt volna, nejét akarta bemutatni az erdélyi rendeknek; egyúttal gondoskodott arról is, hogy azt a háború esélyeivel szemben utódává válaszsza meg.

E végből 1626. május 24-dikére országgyűlést hívott össze Gyulafehérvárra.

A rendek örömmel üdvözölték az új fejedelemasszonyt és mindjárt az ülések kezdetén megállapították a választási feltételeket.

Ezek között kimondatott, hogy a fejedelemasszony egy melléje választandó kormányzó és tanács beleegyezése nélkül mit sem tesz, a vallásszabadságot mind a négy recepta religióban fentartja és a törökkel jó viszonyban fog élni.[1]

Június 12-kén Brandenburgi Katalint megválasztották Bethlen utódává. Másnap a feltételek elfogadása után Katalin letette az esküt és ünnepélyes lakoma tartatott. Az ünnepélyes eskümintában biztosítja a rendek vallásszabadságát és nemesi kiváltságait.[2]

[1] A XI-ik conditio így hangzik: «Az négy recepta religióban minden bántás nélkül minden rendeket megtartson ő Felsége». Szilágyi VIII. 314. l.

[2] Nos Catharina Dei gratia princeps Transsylvaniae etc. juramus per Deum virum, patrem filium et spiritum sanctum . . . quod nos omnes hujus regni Tranniae et partium eidem adnexarum trium nationum magnates, nobiles, ecclesiasticos et seculares, ceterosque omnes status et ordines omnesque regnicolas *in receptis eorum religionibus*, immunitatibus et libertatibus, juribus, privilegiis ac in antiquis et approbatis consvetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus . . . Ita nos Deus adjuvet et individua trinitas etc. Brandenburgi Katalin esküformája. L. Szilágyi S. Erd. orgy. Eml. VIII. 354 l.

A hozott törvények között vallás tekintetében a következők birnak jelentőséggel:

XI-a articulus: «Hogy az ecclesiabeli személyeknek az dominus terrestrisek injuriájára kocsmát tartani szabad ne légyen, az előtt is elvégeztük volt, most is végeztük országul, hogy az ecclesiabeli rendek salva eorundem dignitate tartsák magokat: korcsmát az dominus terrestris kárára és akaratja ellen szabad ne légyen tartani; ha kik penig ez ellen cselekednek, szabadosan vágattassék ki az boroknak feneke».

XII-ik articulus: «Az oláh püspökök is kegyelmes urunk, hogy szegény jobbágyinkat ne sarcoltassák és mód nélkül való taxát rajtok ne vegyenek, Felséged resolutiója szerént tartsák az régi szokáshoz magokat, egész országul egy akarattal végeztük: alioquin, ha excessus találtatik, kiváltképpen szolgáiktól, ha mi esik azokon, magoknak tulajdonítsák».

XXIV-ik articulus: «Minémű nagy confusiók légyenek kegyelmes urunk az ecclesiákban, praedicator uraink ő kegyelmek relatiójából értjük; tudniillik, hogy az külön-különféle valláson lévő tanítók magok határában nem tartván magokat, ha valamely ember valamely vétket cselekedik, melyért az ecclesiának büntetését érdemelné, nem megyen reá, hanem az adversariusok közé transfugiál, azok is mindjárt recipiálják. Az házasoknak is ódásában, kötésében is, semmi jó rend nem tartatik; mert avagy vérség vagy egyéb akadály találtatik az mátkások közt, melyre képest nem copuláltatnak, mindjárást confugiálnak az adversariusokhoz csak az oláh papokhoz is, az kik sine discrimine et examine copulálják őket; az szerint az házasokat citra ullas justas divortii causas, ha harmad quindenára valamelyik pars nem compareál, az minthogy compareálni nem is tartozik, alienus et incompetens judex előtt mindjárast divortialtatnak; és így forum conscientiae nem csak in forum litigiosum transmutarunt, hanem az pogány polygamiát is sensim invehálják. Végeztük azért országul, hogy valakik efféle vétekben találtatnak, comperta rei veritate in amissione honorum et officii

convincáltassanak, ez penig az articulus mind az négy recepta religión valóknak egyaránt suffragáljon».[1]

A fejedelem a törvényeket június 27-én erősítette meg. Még a gyűlés tartama alatt befejezte a külföldi fejedelmekkel folytatott tárgyalásokat.

Augusztus 18-án kiadta a hadfelkelési rendeletet, 21-én pedig ultimatumot küldött Ferdinándnak, melyben felsorolja sérelmeit.[2] Egyúttal kapitányainak is tudomására hozta támadásának okait. «Nem kételkedvén — úgymond — vitéz híveinknek, jámbor szolgáinknak minekünk tartozó hűségekben, hogy az istentiszteletinek megbántását, igaz hitünknek üldözését, sok keresztyén felebarátinknak az ausztriai fejedelmektől hitekben, vallásokban, minden szabadságokban való megnyomoríttatások és sokaknak számkivetésbe üzettetések, nekiek is mint keresztyén embereknek — kik arról gondolkodni tudnak — keserves és fájdalmas nem volna.

Mi pedig, kik ifjúságunktól fogva semmiben inkább forgolódni, fáradni nem igyekeztünk, mint az isten tiszteletinek és anyaszentegyházában való híveinek ótalmazásában s annak gyarapodásában, hazánknak, nemzetünknek minden szabadságinak őrzésében, magunk becsületinek megtartásában. Ez volt főoka kétszeri hadra indulatunknak, és noha mind a kétszer római császárral megbékéllettünk bizonyos conditiók alatt, nem néztük az magunk kárait, sok éjjeli, nappali nyughatatlanságinkkal, minden értékünknek elköltésével nem gondolván, igyekeztünk az magyar nemzetnek békességét szabadságival együtt helyére állatni, melyet noha végbenvittünk vala, mindazonáltal azt csak hamar kezdék felbontogatni».[3] Elmondja aztán, hogy a császár, daczára

[1] A gyulafehérvári országgyűlés törvényei. *Szilágyi S.* Erd. orszgy. Eml. VIII. 312—326. l. V. ö. *Teutsch G. D.* Urkundenbuch. I. 109—111. l. Veszely, I. 253. l.

[2] Eszterh. élete II. 340—349. l.

[3] Instructio pro G. Gaspare Csúti, aulae magno ad milites sub capitaneatu gen. Petri Kovácsi, Joannis Puskás, Andreae Forgách, Andr. Gombos et Andr. Kovácsi expedita. *Szilágyi S.* Erd. orszgy. Eml.

kiadott hitlevelének, nem tartotta meg szavát s a tanácskozmányokat a nádor inkább félbeszakítani akarta, semhogy törvénybe engedje iktatni azt, hogy a császárnak nincs joga Erdélyhez. Felsorolja szövetséges társait és talpra hívja fel minden csapatait.

Augusztus végén Kolozsváron volt a fejedelem nejével együtt; azután megkezdte a harczot, mely rövid ideig tartott. Németországból azt a leverő hírt vette, miszerint Tilly a katholikus liga vezére megverte a dán királyt, Keresztélyt; Wallenstein pedig Mansfeldnek seregét úgy szétugrasztotta, hogy ez csak mint menekült jött hozzá néhány száz emberével.

Ily körülmények között ismét kénytelen volt tervéről lemondani. Ferdinánd annyira félt Bethlentől, hogy daczára a németországi győzelmeknek, kész volt vele kibékülni.[1]

November elején megkezdődtek a békealkudozások *Pozsonyban*, melyek sok nehézség között deczember végén fejeztettek be. Bethlen *Lőcsén* deczember 28-án irta alá a békepontokat. Ezekben a vallásra vonatkozólag semmi új nem foglaltatott, csak a nikolsburgi és az 1624-ki bécsi békekötés pontjai erősíttettek meg.

A békének egyik pontja szerint a még függőben maradt kérdések egy utólagos értekezleten voltak eldöntendők. Ez az értekezlet Tokajban tartatott meg 1627. márczius 25-től május 20-ig.[2]

VIII. 355. l. — Eszterházy aug. 8-án Bethlenben irott levelében tagadja azt, hogy a császár valakit vallásáért üldözött volna; sőt e vádat egyenesen a protestánsok ellen fordítja. — L. Eszterházy élete II. 324—331. l.

[1] Erre nézve lásd Eszterházynak levelét, melyben az ország állapotát festvén, kéri Ferdinándot, hogy kezdjen béketárgyalásokat Bethlennel. U. o. 428—438. l.

[2] Ferdinánd biztosai voltak: *Pyber* János egri püspök, *Osztrosics* István tanácsos. *Hoffman* György felvidéke jövedelmek administratora. Bethlen részéről: *Lónyay* Zsigmond krasznai főispán, *Bornemisza* János kassai algenerális, *Kassai* István erdélyi protonotárius és *Beleváry* Dávid, a kassai kamara prefectusa. Eszterházy élete III. 47. és 48. l.

Az első pont általában a béke fentartásáról, a második pedig a vallás szabad gyakorlatáról szól. Mind a két fél a diploma ötödik pontját fogadván el alapul, Ferdinánd követei azt kívánták, hogy Kassán a római katholikus vallás szabad legyen; Bethlen követei pedig, hogy a somogyiak ne akadályoztassanak református lelkész és templom tartásában. Az elsőre megjegyeztetett, hogy Kassán eddig sem volt tiltva a katholikus vallás s a fejedelemnek gondja lesz rá, hogy ezután se legyen akadály. A második pedig akként intéztetett el, hogy habár Somogy községe az esztergomi érsek birtokához tartozik, mégis ügyelni kell, hogy annak lakosai a törvények értelme szerint vallásuk szabad gyakorlatában ne akadályoztassanak.[1]

Még folyt a tokaji egyezkedés, midőn Bethlen összehívta az erdélyi rendeket Fehérvárra, hogy a Ferdinánddal kötött békét — melyet a fejedelem magára nézve megalázónak, sőt egy levelében «gyalázatosnak» nevezett[2] — a rendek által is megerősíttesse. A vallás ügye különösen nem hozatott elő, mert az különben is biztosítva volt Erdélyben: de a mire fősúlyt fektetett, a mire mindenek felett törekedett, az volt, hogy Ferdinándnak a törökkel folytatott alkudozásaiban a német protestánsok ügyének használjon és az ellenök folyt háborút megszüntesse. E végből Mikó Ferencz követét oda utasította, hogy Sir Roe Tamás angol és hollandi követtel egyetértve oda működjék, miszerint a porta csak úgy egyezzék bele a béke megújításába, hogy abban minden barátságos hatalmak és Németország vallási szabadsága is befoglaltassanak. Ebből azonban semmi sem lett. A béke szeptember 12-én megköttetett a nélkül, hogy pontjai között csak egy szó is lenne a német protestánsokról.[3]

[1] A tokaji kiegyezés okiratai. Szilágyi S. Erd. orszgy. Eml. VIII. 419. l. — Eszterházy élete III. 48. és 49. l.

[2] *Századok* 1868. évf. 233. l.

[3] A magyar részről előterjesztett panaszpontok 19-dikében az mondatik, hogy a katholikus és protestáns papok a töröktől adófizetésre kényszeríttetnek, holott ők isteni szolgálatnál egyébbel nem tar-

Bethlen — ki a pozsonyi béke miatt magára vonta Anglia, Hollandia és Dánia neheztelését — még ezután sem tudott lemondani életének legdicsőbb feladatáról, a protestáns vallás szabadságának védelméről. A protestáns unio fejedelmeit biztosította, hogy velök kész ezután is a nagy czélra közreműködni; és Ferdinándnál azt akarta kieszközölni, hogy az elűzött cseh királyt, pfalzi Fridriket, helyezné vissza választófejedelemségébe; kötne békét a német protestáns rendekkel és ő vele fordulna a török ellen, kinek hatalma a mily gyülöletes, oly rothadt.[1] Ezen tervei ellen azonban erélyesen működött két hatalmas ellenfele, Pázmány és Eszterházy,[2] kik a portán is elárulták őt terveiért azon szá-

toznak, sőt segítséget várhatnának minden rendektől. Eszterházy élete III. 76. l.

[1] *Kovachich,* Script. min. I. 277.

[2] Eszterházy, midőn Ferdinánd 1627. szept. végén fia megkoronáztatása végett Prágába utazott, egy *emlékiratot* küldött Sennyei kanczellár által Prágába, melyben Magyarország akkori szomorú állapotját festvén, Bethlenről ezeket mondja: «...mivelhogy természetiben vagyon neki az nyughatatlanság, csak legkisebb occasióval is félelmes, hogy megint valami új indulatokat ne csináljon... Ezt penig a gyanuságot, két kiváltképen való okból veszem az mostani időhöz képest hozzája. Egyikből, hogy nem szünnek meg most is szorgalmazni mindenfelől őtet az factióknak és eretnekségeknek gyámolítói, hatalmas nagy igéretekkel és bő pénzbeli költségadásnak biztatásával. — Másikból abból itélem nyughatatlanságát, hogy az magyarországi *haereticus status* is így kezdett az szomszéd országok állapotjával álmodozni s tartnak attól, hogy szintén úgy ne járjanak mint az többi, kiket mindenfelől ingerlenek azok az rosz expulsusok, kik közül mivelhogy ide Magyarországba is nem kevés számmal jöttenek mind predikátorok s mind egyéb rendek; csudálatos dolog, a mint exaggerálják az dolgot mindenfelől, s mivelhogy Bethlen egy desperatus ember és igen felfuvalkodott kevély ... méltó gondolkodni felőle, hogy az ő felségének hadainak is messze voltát tudván és maga személyének is ő felségének, és az készületlenséget is *sub specie religionis* új fegyverhez ne nyúljon, avagy ha maga nem cselekszi is aperte, subordináljon valakiket, az kik neki lázaszszák az haereticus statust és sok szabad legényt s pórságot is, kihez készek az predikátorok is, s azok által is ne indítson valamit, a mint erről vadnak sok példáink is immár az országban. — Eszterházy élete III. 197. és 198. l.

mitással, hogy majd a boszús szultán meg fogja fosztani fejedelemségétől. De ez nem sikerült, mert Bethlen ott is segített magán ügyességével.

II. Ferdinánd még azt sem türte meg, hogy a külföldről menekült protestánsok Magyarországban megtelepülhessenek; ezért minduntalan rendeleteket küldözgetett a különben is túlbuzgó nádornak, hogy azt ne engedje. Azt is rossz néven vette, hogy a magyar protestánsok a német szomszéd tartományokban állítólag nemcsak vásár, hanem vallásuk terjesztése czéljából szoktak megfordulni.[1] Bethlentől elvárták az ő egykori külföldi szövetségesei, hogy a protestánsokat legalább Magyarországon védelmezze. Ezt ő meg is cselekedte; sőt lehetőleg elő is mozdította ügyüket. Főgondja lévén az iskolákra, szemmel kisérte mindazon mozzanatokat, melyek a tanügy fejlődését elősegítették, és pedig nemcsak a protestánsoknál, hanem a katholikusoknál is.

Bántotta az a tapasztalás, hogy a jezsuiták, különösen mióta a Pázmány által alapított és Eszterházy által pártolt n.-szombati iskola virágozni kezdett, túlszárnyalják a protestáns tanítókat. Ezért elhatározta, hogy Fehérvárott akadémiát állít fel. Mihelyt az új épület felemeltetett, Bojtit, ki Bocatius után «udvari historicussá» lett, Németországba küldötte, hogy onnét elsőrangú tanárokat hozzon Erdélybe. — A sikerhez annál több reménye lehetett, mert most neje útján nagy összeköttetései voltak.

Hogy a református papok tekintélyét külsőképen is emelje, 1629. július 13-án kiadott adománylevelében azokat és azoknak maradékait a nemesi rendbe emelte s czímerekkel ellátta.[2]

De ekkor már érezte testi erejének rohamos fogyását, érezte, hogy messzeható terveit nem fogja végrehajthatni.

[1] Lásd az erre vonatkozó leveleket, Eszterházy élete III. 219., 255—258. l.

[2] *Salamon I.* De Statu Eccl. Ref. in Trans. Commentatio 26. s következő lapok.

A vizkórság mindinkább erőt kezdett rajta venni. Augusztus 1-én megkezdte irni végrendeletét, melyben jelentékeny hagyományok között megemlékezett a felállítandó fehérvári akadémiáról is. Erős hite Istenben soha meg nem rendült. Végperczeiben irószereket kívánt s az eléje tett papirra e szavakat irta: «Ha isten velünk, kicsoda ellenünk? — senki nincsen bizonyára, bizonyára nincsen». Ezek voltak bucsúszavai, melyekkel november 15-én Gyulafejérvárott az örök hazába költözött. Benne nemcsak a magyar, hanem a németországi protestantismusnak is egyik legerősebb támoszlopa dűlt ki. Rendkívüli észtehetsége, párosulva mély vallásos lelkülettel, szilárd férfias akarattal és kitartó tevékenységgel, azon dicsők csarnokába emeli nevét, kiknek mint magasztos eszmék képviselőinek, hálával adózik az utókori nemzedék. Egykorú titkos és nyilt ellenei ócsárolták jellemét,[1] kétszinű és ravasz embernek festették, kinek szavában nem lehet bízni, ki önzésből a keresztyénség nevében annak legnagyobb ellenségével, a törökkel, szövetkezett a katholicismus megbuktatására. E téves vádak, ócsárlások többnyire azoktól származtak, kiknek cselszövő terveit, czélzatait éles eszével előre átpillantván, ügyesen kijátszotta, meghiusította. A törökkeli szövetségét Magyarország és Erdély akkori sajátságos politikai helyzete igazolja. S hogy csak rendkívüli körülmények kényszerítették arra, mutatják tettein kívül azon őszinte szavai, melyekkel e tárgyban sok helyen nyilatkozik.

Mint mély meggyőződéssel biró protestáns, saját vallása

[1] Kemény József gr. ismerteti az Új M. Múzeum 1856-dik folyamában «Bethlen G. jelleme egykorú vélemények szerint» czímű czikkében néhány röpiratot. Ilyenek: Secretissima instructio gallo-britanno-batavica. Friderico V. Comiti Palatino Electori data. Ex gallico conversa, ac bono publico in lucem evulgata. Anno 1620. — Secreta Principis Anhaltini Cancellaria etc. Anno 1621. 208. lap. — Brevis Informatio et responsio solida ad praecipua capita, loca, puncta Secretae Cancellariae Bavarico-Anhaltinae etc. 1624. — Altera secretissima Instructio gallo-britanno-batavica stc. 1626, melyekben azonban Bethlen ellenpárti szempontból jellemeztetik.

elveit nemcsak vallotta, hanem jó cselekedeteivel is igazolta. A gyulafehérvári protestáns főiskola, mely később Nagy-Enyedre tétetett át, századok mulva is fennen hirdeti alapítójának emelkedett szellemét. Bethlen, ki harczai mellett is szívesen foglalkozott a tudományokkal, nemcsak az által emelte hitfelekezetét, hogy oly híres külföldi tudósokat hívott be, minők: Alsted, Bisterfeld, Opitz, Piskator; hanem az által is, hogy tanulni szerető magyar protestáns ifjak számára külföldön is gazdag alapítványokat tett.

Vallásbeli türelem és józanság tekintetében messze túlhaladta korát, melynek fő jelleme a vallási üldözés volt. Míg egykorúi közül az ellentáborban, még oly szellemek is mint Pázmány, Khlesl, Eszterházy s maga Ferdinánd császár, lelkük üdvösségét keresték abban, hogy a maguk hitvallását más hitvallások üldözésével emeljék uralomra s e czélból embertelen mészárlásokat idéztek elő: addig Bethlen a lelkiismeret szabadságának jogát, melyért annyit harczolt, oly tiszteletben tartotta, hogy fejedelemségében a katholikusoknak egyenlő szabadságot engedett a protestánsokkal,[1] sőt a veszélyes elvű jezsuitákkal is szívesen társalkodott. A valláshábor legméltóbb fegyverét, a bibliát,[2] ép oly ügyesen forgatta vitatkozásaiban, mint a kardot a csaták mezején. Kemény János — a későbbi fejedelem — ki jó

[1] «Akartuk volna, — irja 1628. márczius 14-éről — hogy ez újabb háborúságra való materia ne adatott volna... sőt mi igen csodáljuk, micsoda elmétől viseltetnek azok, a kik urok méltóságának derogamenével az ország szabadságát bontogatni meg merik próbálni, a községnek conscientiáját meg merik sértegetni..., a községet fenyegetésekkel, birságoknak impositiójával, tömlöczbe való hányásokkal ne kényszerítsék a római vallásra, kegyelmesen intjük őket. *Engedjenek optiót nekik és a ki mit akar, vallja azt, erőszak alatt ne üdvözítsenek senkit. Lám mi senkit religiójában nem háborgattunk, mindennek birodalmunkban szabad vallást engedtünk és mindenik valláson valóknak papokat tartani engedtünk. Kegyelmetek is azt cselekedje... Fraknói.* Pázmány. II. 402 l.

[2] Életében több mint húszszor olvasta el, s még a háborúban is magával hordozta.

ismerője volt a nagy fejedelemnek, ekképen jellemzi őt önéletirásában: «Eszes, vitéz, kegyelmes, liberális, takarékos, munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő, külsőkép tekintetiben oroszlán, conservatiójában nyájas, józan életű, isteni szolgálatban nem külsőképen tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő, egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, ekklesiákat építő, segítő, alapító, tudós emberek conservatiójokban, disputatiók hallgatásiban gyönyörködő, az hazafiaknak atyjok, a vitézlő rendnek mind jó tanítójok s mind tükörük, de édes atyjok is; megharagudni tudó, de azt megmértéklő, haragot nem tartó, nem kegyetlen s vértszomjazó, hamar megengesztelődő; künn a közönséges helyen magát nagy autoritással, benn pedig házában, belső szolgái közt magát nyájas szelídséggel viselő; jó lovakban, fris öltözetekben, muzsikákban, építésekben, fejedelmi vendégségekben s néha tánczokban is, de nem részegséggel, mértékletesen gyönyörködő».

Valóban Bethlen oly alakja a magyar nemzet és a protestáns egyház történelmének, melynek nagysága és fénye idők haladtával nem fogy, sőt inkább növekedik. Ha az emberi nagyságot a legnagyobb feladatokkal szemben a legyőzött nehézségek nagyságával mérjük, akkor Bethlen egy óriásnak tűnik fel sok jeles kortársa felett. Szemben állott vele II. Ferdinánd, Magyarország királya és a hatalmas német birodalomnak császárja szövetségeseivel és kifogyhatlannak látszó segédeszközeivel; szemben állott Eszterházy Miklós nádor, korának egyik legeszesebb, legmunkásabb és leghatalmasabb magyarja; szemben állott Pázmány Péter, a katholicismusnak kétségtelenül legkiválóbb előharczosa és legerősebb támoszlopa: — és végre sokszor szemben állott a török hatalom is, mely egy század óta irányt adott Erdély politikájának.

Mindezen hatalmakkal szemközt mit tehetett egy kis Erdély fejedelme? Nyilt erővel visszaverni nem volt hatalmában; és ha mégis fel akarta tartani önállóságát, honának és vallásának szabadságát, kénytelen volt sokszor a diplo-

matia kétélű fegyvereihez folyamodni. Itt tüntek fel jellemének fényes vonásai; de itt tüntek fel azon sokszor megrótt kétes vonások is, melyek súlyos helyzetének és körülményeinek voltak szüleményei, s mikre őt az eszélyesség, szemesség, óvatosság, hasonlónak hasonlóval való visszatorlás ösztöne vezették. Az ő szerepe lényegesen védelmi szerep volt; neki a támadás mivoltához kellett alkalmazkodnia, de a főczélt mindig szem előtt tartania. Nélküle Erdély önállása és a magyar protestántizmus saját romjai alá temettetett volna; s igen valószinű, hogy a magyar alkotmány is rommá, a harminczéves háború pedig irtóhaddá lett volna.

A ki mindezt meg tudta gátolni, a ki felismerte a kormánya alatt álló igénytelen ország nemzetközi fontosságát, a ki egy világküzdelmei között vergődő országot lábra állított, a ki elég nagy lélekkel, elmével, ügyességgel és rendületlen hittel birt arra, hogy a rendelkezésére álló aránylag igen csekély eszközökkel honát, vallását fenn tudja tartani, az megérdemli a nagy magyar és a nagy protestáns nevezetet, az kivívta magának az utókor tiszteletét és elismerését. Kemény János azt irta róla, hogy «hasonló magyar Mátyás királytól fogva és István királyon kívül nem hallatott, nem is remélhetni»; — s ez itélet most, két század lezúgása után is, helyesnek bizonyult.

ÖTÖDIK FEJEZET.

BETHLEN HALÁLÁTÓL III. FERDINÁND TRÓNRALÉPTÉIG.

1629—1637.

Az 1630-diki országgyülések.

I.

Brandenburgi Katalin beiktatása előtt visszatér a protestáns vallásra. — Az unió feltételei és az esküforma. — A négy vallás szabadsága biztosíttatik. — Az illető articulusok. — Katalin elveszti a trónt. — Rákóczy György a segesvári gyűlésen fejedelemmé választatik; — biztosítja a szabad vallásgyakorlatot.

Bethlen halála után Erdélyben felbomlott a rend, eltünt az egyetértés. Az ellenzék eddigi nagysága, ereje alábbszállott. Katalin, ki még férje életében esküvel fogadta, hogy hű marad protestáns vallásához,[1] megmaradt a fejedelmi székben; mellette Bethlen István vezette a kormányt. De Katalin, kit a jezsuiták titkon a katholikus egyházba térítettek és annak katholikus pártfelei, kik a kinevezett kormányzót nem szívelhették, alattomban hadat gyüjtöttek, melylyel őt még a nagy fejedelem temetése alkalmával megbuktatni szándékoztak. De Bethlen István észrevette a cselszövényt, a fondorkodók táborát szétverette és az elhalt fejedelem temetése, valamint a fejedelemnő beiktatása végett is országgyülést hívott össze *Fehérvárra* 1630. év elejére.

[1] *Marczali,* Regesták 170. l.

Az összegyülekezett rendek már előre sejtették a bekövetkezendő bajokat s oly feltételekről gondoskodtak, melyeknek elfogadása által a béke biztosítva legyen és a kormányzás megmentessék Katalin szeszélyeinek veszedelmétől. Leginkább lehetett pedig tartani attól, hogy a jezsuiták és a bécsi kormány ármányai a vallási békét fogják megzavarni. Ezért némelyek keserű szemrehányásokat tettek Katalinnak az országgyülés folyama alatt. Schulitz, még a temetés előtti napon, t. i. jan. 24-én, szemére lobbantotta hithagyását és figyelmeztette könnyelmű tettének következményeire. Temetés után híre menvén, hogy Csáky a szomszéd falvakban hadat tart, néhány fiatal ember «tumultust» támasztott az utczán; kivont karddal kiabálván, hogy «a pápistákat levágják».

A fejedelemnő remegett. Álmatlan éjjelei voltak. A tapasztalt közhangulatban már igazolva látta Schulitz jóslatát; a kormányzó ellen szőtt fondorlatok nem sikerültek. — Ily helyzetben Bethlen István, ki e pillanatban a helyzet ura volt s a zavargó ifjakat csitította, meglátogatta Katalint. Szeme elé állítá ármányos ellenségeskedésének rossz következéseit s a maga részéről biztosította őszinte jóindulatáról. Kivont kardját átadván neki, mondá: «ha nem talál Felséged igaznak, vágja le nyakamat: de ha igen — bízzék bennem».[1]

Ezzel a kibékülés látszólag megtörtént. De Katalinban a rendek nem bíztak s a fejedelemséget is csak azon feltétel alatt voltak hajlandók neki átengedni, melyet még a megboldogult fejedelem is tett volt, t. i. ha a protestáns vallásra visszatér.

Katalin, ki ekkor különben is beteges volt, nehéz helyzetbe jutott. Az ország rendei előtt minden tette ismeretes volt. Lehetetlen volt nem éreznie, hogy minden számításai dugába dőltek — és hogy a kormányzónak tervezett megbuktatása helyett ő maga jutott a legrettenetesebb állapotba. Lelkileg-testileg meg volt törve. Kétségbeesésének tetőpontján volt, midőn Schulitz meglátogatta őt. Feldúlt arcza elárulá a

[1] Szilágyi S. Erd. orszgy. IX. 22. l.

gonosz asszony szenvedélyeinek tusáját, kitört önmaga ellen és a viszonyok ellen. Kitörése, mondja Schulitz, nem volt hasonlítható a Kainéhoz. Testileg és tényleg meg lévén szállva az ördögtől, szitkozódásban tört ki; egészen kétségbeesvén, hogy az isten hithagyásáért valaha megbocsáthatna neki — s már mint örök kínokra kárhoztatott lény, ujjaival mutatta a sátán fenyegető arczát.

Hitéhez képest erősen meg volt győződve, hogy a gonosz szellemet ki kell űzni belőle. Ez kivánságához képest meg is történt. Az exorcizálás 28 óráig tartott. Schulitz, Alstäd és Geleji Katona István ez alatt folyvást mellette voltak, zsoltárokat énekelve és irást magyarázva neki, mi oly jótékonyan hatott dúlt kedélyére, hogy lassankint felvidúlt és jan. 27-én reggel kijelentette, hogy a pápistasággal végképen szakít és az urvacsorát a protestáns szertartás szerint kivánja felvenni.

Ez még az nap megtörtént nyilvánosan a fehérvári székesegyházban. Vasárnap lévén, Geleji Katona tartotta az egyházi szónoklatot s annak végeztével a fejedelemnőnek következő nyilatkozatát olvasta fel a szószékből: «Felséges kegyelmes asszonyunk nyilvános hálaadást rendelt el, mert isten hosszú betegségből kigyógyította s egyszersmind közzétette, hogy bár a gonosz tanácsadóktól félrevezettetve, ámításaiknak helyet adott, az egész múlt és most eltelt évben a pápások sötétségébe bonyolódott, az evangyéliom igaz útjáról letért, a prófétàk és apostolok tanait elvetette: de isten akarta, hogy teste és lelke együtt gyógyuljon ki a kisértésből és lelkiismerete furdalásai következtében nyilvánosan megtért. Ezért ezen nyilvános gyülekezetben ismét visszatér az igaz hitre s a többieket is hasonlóra hívja fel. Isten segélje és erősítse, hogy abban, mit a szentlélek munkálkodása benne létrehozott, megmaradjon».[1]

Az áttérés utolsó tényét, az urvacsorának protestáns ritus szerint való felvétele képezte. Ezzel Katalin megszerezte magának a fejedelmi trónt, de nem szerezhette meg azon

[1] U. o. 23—24. l.

rendek bizalmát és becsülését, kik lelkületét közelebbről ismerték.

Most már hozzáfogtak a tárgyalásokhoz. Katalin fejedelmi propositiójában intette a rendeket, hogy elhagyva minden viszályt és egyenetlenséget, tekintsék csak a haza javát s hátratévén a vallásos gyülölködést s önhaszonlesést, restituálják a haza szabadságát s a béke fentartásán munkálkodjanak.

A rendek a legközelébb lefolyt pártos események hatása alatt, mindenek előtt arról gondoskodtak, hogy a versengő felek a békét meg ne zavarhassák. E végből megkötötték az uniót, megállapították annak feltételeit; s ezeknek megtartására, mind a jelen, mind a távollevő rendeket hütlenség terhe alatt kötelezték. Kimondották, hogy jelesül a négy bevett vallás szabadságát úgy a fejedelemnő, mint a rendek is esküvel biztosítják.

Az unió feltételeit, valamint az esküformát a következő alakban állapították meg:

I. Articulus. Mivel azért kegyelmes asszonyunk fejedelmünk a Felséged közinkbe küldött propositiójában, úgy mint kegyes gondviselő, hazáját szerető Fejedelemhez illik, int arra, hogy szemünk előtt viselvén az Istennek előbbeni kegyelmességét, minden egymás között való gyülölséget és egyenetlenséget hátravetvén, csak a közönséges megmaradásra, hazánk javára és csak édes békességére igyekeznénk, letevén minden Religióknak respectusit és kiváltképpen való kinek-kinek haszna keresését és ebben oly mediumoknak feltalálását követnénk, hogy mind a szegény haza szabadsága restituáltatnék, mind pedig a két hatalmas császár között való szép békesség megmaradhatna. Mely Felséged kegyelmes intését szemünk elébe vévén és minden részében illendőnek s alkalmatosnak ismervén, tudván azt is, hogy az különben semmi úton nem lehetne, hanem postpositis omnibus odiis, discordiis et aemulationibus csak az egy egyességhez és szép unióhoz ragaszkodnánk. Mely unio, egy értelem, egymás szeretet, minémű dicséretes jó legyen, kitetszik ama mondás-

ból: Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur. Nem akarván annakokáért mi is tovább való fomest az ellenkezéseknek suppeditálni, végeztük országul Felséged kegyelmes tetszéséből, hogy minden uri, nemes és közrend, ha kik itt vannak a gyűlésben, ugyanitten, ha kik pedig itt nem volnának, székes helyeken az ide alább megirt uniónak conditióira való juramentum alatt deponálják azt: minthogy az, kik itt jelen voltunk, deponáltuk is. Az, ki ebből vonogatná magát, notorius legyen. Mely juramentumnak és conditióknak tenora így következik:

Forma juramenti super unione per Regnicolas depositi sequitur hoc modo:

Én T. T. esküszöm az élő istenre, ki Atya, Fiú és Szentlélek, teljes szentháromság egy igaz isten, hogy a négy recepta Religióknak megtartására igyekezem teljes tehetségemmel, és soha annak oppressiójával a magam religióját promoveálni nem akarom, sem e dologban soha sem titkon, sem nyilván nem cselekszem. Senki személye ellen hitért, vallásért gyűlölséget, ellenkezést nem viselek, hanem kinek-kinek szabad megtartására igyekezem és sem titkon, sem nyilván senkivel contraria Religio ellen sem másokkal nem praktikálok annak oppressiójára, se ártalmas tanácsommal, sem fegyveremmel, sem mások által semmi úton nem igyekezem. Sőt ha kit effélét tudnék, megjelentem az egész Tanácsnak és minden tehetségemmel eltávoztatni igyekezem. Asszonyunknak ő felségének egymás ártalmára való tanácsot nem adok és hazánknak közönséges és csendes békességének megmaradását, szabadságinak promoveálását egyenlő értelemmel és tehetségemmel igyekezem oltalmazni; és ez ellen hazámon kívül valókkal senkikkel nem tractálok. Mivel pedig a mi kegyelmes Asszonyunk ő felsége is kegyelmesen igér hite szerint assecurálni bennünket, hogy valakik ő felségének ez után mi ellenünk árulkodnának, ő felsége is megjelenti nekünk s a Tanácsnak. Én is így köteleztem magamat erre az előszámlált hitre, valamíg ő felsége is ehhez, és nekünk hittel tett egyéb igéretihez és conditiókhoz tartja magát, addig tar-

tozzam én is ehhez tartani magamat: egyikünk a másikhoz is addig, valamíg más felebarátom is ennek felbontására okot nem ad. A ki pedig ezt felbontaná, comperta rei veritate, in notam perpetuae infidelitatis incurráltnak lenni pronuncialom.

Conditiones autem in unione specificatae, sequuntur hoc modo:

A négy recepta Religióknak szabados exercitiumi engedtessenek és illibate megtartassanak ez országban és in partibus Hungariae huic Regno incorporatis az ország constitutiói megtartatván, hogy minden helyeken a major pars tartson vallásán való papot, a hol pedig exercitiuma valamely helyben, valamelyik vallásnak nem volna is, betegek gyóntatására és in casu necessitatis gyermekek keresztelésére szabad legyen bemenni az magok vallásán való papoknak. Három nemzetből állván az ország, ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásiban, privilegiumiban szokott és régen bevett rendtartásiban bántódása lenne, rekvirálván felőle a két nemzetséget, tartozzam hitök és kötelességök szerint országgyűlésnek előtte is, de facto mindjárt megtalálni ő felségét és tanácsit a panaszolkodó nemzettség megbántódása felől, sőt minden úton és módon e három nemzetség egymásnak oltalommal segítséggel tartozzék lenni méltó panaszolkodásokra — — —

Hogy a katholikusok is megnyugodhassanak, erre nézve azok kérelmére, pátenslevelet állítottak ki, hogy e vallás szabad gyakorlata a régiben marad, a jezsuiták továbbra is megmaradhatnak Fehérváron, Monostoron és Karán-Sebesen; taníthatják az ifjúságot. Ha valaki közülök meghal vagy eltávozik, annak helyét szabad mással betölteni. Az, a miben a rendek és e társaság megegyeztek, tartassék meg és az elhúnyt fejedelem rendeletei hajtassanak végre.[1]

[1] Aláirva: Bethlen István, Kornis Zsigmond, Kovasóczy István, Kapy András, Erdélyi István, Kassay István, Keresztessy Pál és Gotzmeister Kálmán. L. *Kazy*, I. L. IV. 205. *Szilágyi S.* IX. 28. l.

A tárgyalások folyamán elővétetett az udvarhelyiek folyamodása, melyben elpanaszolják, hogy templomuk erőszakosan elvétetett; eleintén azzal vigasztalták, hogy a várbeli templomot megkapják, de az nem történt. Aztán a más hitvallásúakkal közösen, majd külön akartak magoknak templomot építeni, de az is elmaradt. És így Bethlenfalvára kénytelenek járni isteni tiszteletre és ott fizetni papot. Érzékenyen panaszolják azt is, hogy a református lelkésznek, bár szolgálatát igénybe nem veszik, kénytelenek fizetni. Kérik a rendeket, hogy törvényileg mondassék ki, miszerint a tőlök elvett templom nekik visszaadassék. Ők készek a más hitűekkel közösen építeni egy imaházat, melyben az ő papjok prédikáljon. A templom pedig legyen a többségben levő katholikusoké.[1]

Ez ügy megvizsgálása végett egy vizsgáló bizottság neveztetett ki, melynek jelentése alapján a következő törvény hozatott:

XLIV. Articulus. Az székely uraink s atyánkfiai kívánságokra, hogy Felséged minden helyeken indifferenter Religiójokat szabados exercitiumokban kegyelmesen admittálta és ahol bántódások estenek, annak is eligazítására rövid időt mindenik Religiókból arra rendeltetett commissariusit kibocsátani igérte, kik inquirálván ex novo valakik közöttök is potiorb parsoknak találtatnak, Ecclesiájoknak mindenképpen azoknak restituáltatja, Felségedtől illendő hálaadással vettük: Végeztük is, exmissióját az Commissariusoknak ne differáljuk mentül hamarébb igazíttassék el dolgok minden Religiókból egy-egy Commissarius legyen, ahol kevesb pars lészen, az major pars is Auditoriumot csinálni segítsen.

XLV. Articulus. Akar mely Ecclesiákban annuatim hogy egyszer visitáljanak és a tanítókat hahogy nem acceptálják, a seniorok erővel ott ne tarthassák rajtok, hanem amelyet a megyék akarnak, régi szokások szerint, olyan papokat tarthassanak és hogy az előbbi szokás szerint vasár-

[1] Udvarhelyiek folyamodása. U. o. IX. 107. l.

napi esketés, keresztelés admittáltassék (mivel difficultásokat jelentik abból őkegyelmek) közönségesen országul végeztük.

LIX. Articulus. Jelentik ugyan az székely uraink és atyánkfiai, hogy némely ecclesiastica personák magtalanul elhalván, némely helyeken javait fiscus számára applicálták; végeztük azért, hogy ennek utána, ha efféle̋nek atyjafia vagy legatariussa nem találkoznék, tehát az ottvaló ecclesia számára, legyen in perpetuum.[1]

E törvényeket Katalin február hó 17-én erősítette meg.

Megjegyzendő még, hogy a fejedelemnő az országgyűlés folyama alatt azzal is meg akarta nyugtatni a rendeket a protestáns valláshoz való ragaszkodásáról, hogy Froschius János fehérvári német pap által vasárnaponkint magyaráztatta magának az CI-ik zsoltárt. Ebben az illető lelkész Dávid udvarát állítá neki követendő például. Óvta a gonosz tanácsadóktól, rágalmazóktól, kevélyek és hazugoktól, végre a jezsuitáktól.

De mind ez, a mint elbeszélésünk további folyamán látni fogjuk, haszontalan tanítás volt. Katalin nem volt sem őszinte, sem állhatatos. Mihelyest a katholikusok közé jutott, azonnal más nézete lett. Csáky még mindig uralkodott szíve felett.

Vallásváltoztatása sértette a katholikusokat, de nem nyerte meg a protestánsokat. A viszonyok folyvást bonyolódtak. Bethlen, mint kormányzó, sehogy sem fért össze a fejedelemnővel.

Világos volt, hogy Katalin uralkodása tarthatatlanná lett. Ily körülmények között szept. 28-án a fegyveres rendek egy követsége lemondásra birta, mi által a további botrá-

[1] Ezen törvényczikkek nyomtatásban jelentek meg 1630. Albae-Juliae Jacobus Effmurdt Liquicens. Typogr. Suae Serenitatis. V. ö. *Szilágyi S.* Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorundem comitiis, in civitate Alba Julia, ad diem vigesimum quintum mensis Januarii, Anno 1630 indictis celebratis conclusi. Erd. orszgy. Eml. IX. 76—106. l.

nyoknak eleje vétetett. Katalin ismét katholikussá lett és Ferdinánd oltalmába helyezvén magát, Bécsbe ment lakni.

Új fejedelemről kellett tehát a rendeknek gondoskodniok. A protestánsok Bethlen István és Rákóczy György körül csoportosultak; a katholikusok pedig ezektől rettegve, részint Katalinhoz ragaszkodtak, részint pedig Prépostváryt óhajtották volna megválasztani. Haller azért kivánta ezt, «mert — úgymond — ha a gubernátor (Bethlen István) vagy Rákóczy obtineálnák a fejedelemséget, bizonyára a katholikus religiót innen teljesen exstirpálnák . . .»[1]

Igy gondolkozott Csáky István, a fejedelemasszony kedvese, így Kornis, Kovasóczy és más katholikus férfiak is, a kik hogy Prépostváry megválasztatásával a katholicismus uralmát biztosíthassák, kikérték Ferdinánd király és Pázmány érsek támogatását is. Ezen körülmény és különösen az, hogy Katalin is Pázmányhoz folyamodott segítségért,[2] még nagyobb összetartásra buzdította a protestánsokat, — kik előbb a tehetetlen Bethlent, majd ismét a nov. 26-ára Segesvárra összehívott országgyűlésen Rákóczy Györgyöt, az egykori fejedelemnek, Rákóczy Zsigmondnak, jeles és népszerű fiát emelték a fejedelmi székbe. Ez decz. 20-án Kolozsvárra, majd a fejedelmi székvárosba Fehérvárra sietett, hol ünnepélyes beigtatása decz. 22-én ment végbe.

A választási conditiók többnyire a régiek voltak. Rákóczy fogadá, hogy Bethlent minden támadás ellen megvédi s becsületit megadja és másokkal is megadatja; hogy a portától el nem szakad; a szomszédokkal békében fog élni stb.

A vallásügyre vonatkozó V-ik pont ekképen volt szövegezve: «Hogy mindeneket személyválogatás nélkül az négy

[1] Haller levele 1629. deczember végéről.

[2] «Tudja meg Uram — irja Pázmánynak — a miatt kell szenvednünk, mert ő felsége a császár pártfogása alá helyezkedtünk. ... és biztosan tudják, hogy a katholikus vallásra tértünk. Már régóta forralták ellenünk gonosz terveiket s most már nyiltan felléptek..... Uraságodat, mint szeretett atyánkat kérjük, legyen segítségünkre a veszélyek között.» *Fraknói*, Pázmány II. 341. l.

recepta religiókban és azoknak szabados exercitiumokban ő nagysága megtart és másokkal is megtartat és egyik religión való ecclesiákra is hatalmasul nem küld és el nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectussáért is senkit is hazafiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretio nélkül az boldog emlékezetű fejedelemnek dicséretes példáját követi, tudván azt, minémű hasznos megmaradására volt mind ő felségének, mind pedig hazánknak ebbeli cselekedeti».[1]

Rákóczy György mind gondolkodásmódjára, mind buzgalmára és tevékenységére nézve legméltóbb utódja volt Bethlennek s mint ilyen, mind a négy vallásnak teljes szabadságot biztosított Erdélyben. A protestáns vallásnak még Bethlen idejében, mint kassai generális, nagy szolgálatokat tett. Nem csoda tehát, hogy mind a nemesek és lelkészek, mind a hajdúk és katonák nagy bizalommal viseltettek iránta.

De épen ez nem tetszett Bécsben. Eszterházy nádor, azt vetvén okul, hogy Rákóczy a magyar király beleegyezése nélkül vállalta el a fejedelemséget, mindent megtett megbuktatására. «Nem hagyom — úgymond — megtollasodni repülésig, hanem míglen csak pehes, addig előzöm meg». Ferdinánd beleegyezését adta, hogy a nádor fegyveres erővel semmisítse meg Rákóczy fejedelemségét. De ez nem sikerült; mert Rákóczy győzelmesen ellentállott és a nádor kénytelen volt vele Kassán békére lépni.

A míg ezek történtek, addig Ferdinánd Magyarországon is országgyűlést tartott.

[1] Articuli et Conditiones universorum procerum, magnatum, et ordinum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eisdem annexarum, quibus jam electus Princeps Dnus noster clementissimus Dei benignitate suum principatum tenere atque tueri debeat. *Szilágyi S.* i. m. IX. 152. l.

II.

Az 1630-ki soproni országgyűlés sok halasztás után összehívatik. — Pázmány és Eszterházy tanácsai következtében a vallás kérdése mellőztetik.

Törvény és szokás szerint hazánkban, ha valami rendkívüli események nem jöttek közbe, az országgyűlés minden harmadik esztendőben megtartandó volt.

Most azonban már öt éve nem hivattak össze a rendek. Ferdinánd ezt a sürgető megyékhez intézett leiratában részint a németbirodalmi bonyodalmakkal, részint fiának III. Ferdinándnak házasságával, továbbá a folyamatban levő béketárgyalásokkal igyekszik igazolni; s a rendek vigasztalására mondja, hogy a legközelebbi országgyűlésre, melyet nem sokára fog összehívni, személyesen akar lejönni közéjök.[1]

És csakugyan meg is tette a kellő intézkedéseket, hogy az országgyűlés 1630-ik évi febr. 2-ára Pozsonyba összehívassék.[2] Gondoskodva volt arról is, hogy a hét vármegye követei is megjelenhessenek. De a felvidéki viszonyok rendezésére, illetőleg a hét vármegye átvételére kiküldött biztosok jelentése következtében a már kihirdetett országgyűlés elhalasztatott.

E részben a király meghallgatta a nádornak és az esztergomi érseknek a véleményét.[3]

Pázmány helyesli a gyűlés elhalasztását és pedig azért, mert így a koronaörökös neje is megkoronázható lesz; mert a téli gyűlés sok kellemetlenséggel jár; mert addig bizonyos függőben levő kérdések, jelesül az olasz ügyek még elintéztethetnek s akkor hasznosabban fog megtartathatni az országgyűlés; talán a lutheránusok sem fognak bajt okozni, kik a katholikus vallás kárára a magok felekezetét megerősíteni

[1] Datum ex Civitate Vienna 15. mens. Febr. 1629. Jászay gyűjt.
[2] Füley Tamás apáthoz szóló meghivó nov. 1-ről 1629. Jászay. U. o.
[3] Bécsben jan. 14-én kelt levelében felhívja őket, adjanak véleményt, elhalaszsza-e a gyűlést és ha igen, milyen okot mondjon? Jászay gyűjt.

örekesznek. Az erdélyi ügyek kitörőben vannak és ha országgyűlés alatt törnek ki, nagy bajt okozhatnak.

Ezen okokat azonban Pázmány nem akarta nyilvánosan elmondatni. Elégnek tartott a király által csak annyit adni tudtul a megyéknek, hogy ő felsége akar tartani országgyűlést, de az erdélyi fejedelem halála következtében a hét felvidéki vármegye visszacsatolása ügyében járt biztosok azt tanácsolják, hogy alkalmasabb időre halasztassék el a rendek összehívása.[1]

1630. jan. 22-en Ferdinánd csakugyan elhalasztotta az országgyűlést ápril hó 14-ére;[2] a nádort pedig és magyar tanácsosait előleges tanácskozás végett ápril 4-ére hívta meg Bécsbe.[3] Ezeknek aztán előterjesztette a kamara véleményét a királyi propositiókba teendő pontok iránt.

A nádor azt javasolta, hogy minden oly tárgy felemlítése mellőztessék, mely felingerelné a kedélyeket. A sérelmek most ne vétessenek elő, hanem a jövő országgyűlésre, mely egy év leforgása alatt lenne összehívandó, halasztassanak el. Hogy pedig a rendek ne gyanakodjanak, mintha ez által ő felsége ki akarná őket játszani, ne kivánjon adót csak egy évre. A vallás kérdése is el fog kerültetni s e végből megemlítendő, hogy ne tárgyaltassék oly tárgy, mely egyenetlenséget szülne közöttük...[4]

Ehhez képest a király csakugyan mellőzte propositiójában a vallás ügyét és a sérelmeket.

De a sérelmek előhozását nem tilthatta el.

A rendek ugyanis, kik máj. 3-ki ülésen huszonkét tagból álló küldöttséget választottak a sérelmek összeirására, nagy hálával és elismeréssel fogadták ő felségének abbeli intézkedéseit, melyek által az oly régóta háborúval sújtott

[1] Jan. 18. 1630. U. o.
[2] A meghivó márcz. 14-én kelt Bécsben. Jászay gyűjt.
[3] Ezen meghivó márcz. 24-én kelt. U. o.
[4] U. o. A nádor ápr. 29-én magához hivatván a rendeket, ugyanezt kötötte szivökre. L. *Czerinthy* István és *Szemere* Pál Naplóját. Kovachich gyűjt. Nemz. Múz. levélt.

ország bajain segíteni óhajt. De nem hallgathatják el azokat a bajokat, melyek az ország nyugalmát minduntalan megzavarják s melyeknek orvoslását követelniök kell. Ilyen a végvárak siralmas állapota és a benne levő katonák nyomorúságos helyzete; ilyen a pénz rosszasága; a harminczadok kezelése stb. De a vallás ügyét magok a rendek is a következő gyűlésre halasztották. Legalább a felhozott sérelmek közt nem fordul elő. Ugyanis máj. 5-én a nádor ismételve kérte a sérelmi ügyek összeirására kiküldött bizottságot, hogy az istenért, hagyják ki ezúttal a vallási sérelmeket és egyedül a politikai sérelmekre szorítkozzanak.[1] Ez meg is történt.

Május 16-án a törvényczikkek szerkesztéséhez fogtak s miután azokat a király még az nap megerősítette, a rendek szétoszlottak.

III.

Erdélyi országgyűlések 1631—1638.

Az 1631. és 1632-ki fehérvári országgyűlések végzései. — A szombatosok ügye 1635-ben; — az ellenük hozott törvény. — Az 1636-ki végzés a Bethlen-féle collegium ügyében.

Rákóczynak sok küzdelemmel kellett fentartania fejedelemségét; de vallási tekintetben nem igen voltak figyelemreméltóbb mozgalmak Erdélyben. Legfeljebb a zsidók és az unitáriusok voltak arra kényszerítve, hogy magokat a gyanusítás és rágalom ellen védelmezzék. Rákóczy ugyan nem sértette meg a bevett vallások szabadságát biztosító törvényt; de azért szigorú volt azok iránt, kik az ő vallásától eltérő más felekezethez tartoztak.

Fejedelemsége elején csak apróbb egyházi közigazgatási kérdések merültek fel az országgyűléseken; de későbben az unitáriusokkal meggyűlt a baja.

Az 1631-ki junius havában tartott fehérvári ország-

[1] Diarium Diaetae Sopr. An. 1625. Kovachich gyűjt.

gyűlésen a 7-ik törvényczikkben kimondatott, hogy a hódoltságon levő egyházi nemeseknek a hadviselésre vonatkozó régi rendtartása megtartassék. A 29-ik t.-cz. az alvinczi anabaptisták eddigi jogait biztosítja következőképen:

«Kegyelmes urunk, noha az új keresztyének is immár alkalmasint gyarapodtanak Vinczen, az ő lakó helyekben; mindazáltal, mivel az megholt kegyelmes urunktól is privilegiumok vagyon s Nagyságod is azt, mint értjük, confirmálta: azért végeztük országul, három nemzetül, hogy ő felőlök az Nagyságod kegyelmes dispositiója légyen. De mivel ekkédig a szász városok sokadalmiban árújokkal nem szabad volt menniek, ezután se menjenek».[1]

Az 1632-ki fehérvári gyűlésen, május 1-én a következő törvény hozatott:

XXV. Articulus. Hogy az predikatori rendek, mikor szántóföldet perelnek, az Ecclesiához az 1620. és 1624. esztendőbeli articulusok observáltassanak.

Kegyelmes Urunk, az predikatori rendek, mikor valami szántóföldet vagy szénarétet perelnek az Ecclesiához, végeztük, hogy observáltassék ebből is az 1620. és 1624. esztendőben erről emanáltatott Artikulusunk.[2]

Három évvel későbben vagyis 1635-ben a fehérvári májusi gyűlésen előfordult a judaizálók ügye. Pécsy Simon, kit Bethlen Gábor Szamosujváron elzáratott volt, mihelyt 1624-ben a fogságból kiszabadult, teljes erővel hozzá látott hitfelekezetének terjesztéséhez. Leszoríttatván a politikai pályáról, vallási elmélkedéssel, egyházi költészettel és bibliafordítással foglalkozott. Az elméleti tudományos foglalkozás azonban nem elégítette ki lelkét; kilépett a gyakorlati élet küzdterére, mint judaizáló új apostol. Szent Erzsébeten iskolát állított fel, melyben ő maga volt a főtanító. Egyáltalában nem zavartatta magát azon körülmény által, hogy ő, ki egy-

[1] *Szilágyi S.* i. m. IX. 271. l.
[2] *Teutsch G.* Urkundenbuch. I. 112. l. *Szilágyi S.* Erd. orszgy. Eml. IX. 286. l.

kori magas hivatalánál fogva «nagyságos úr» volt, a szerény tanítói hivatalban nyert lelke vágyának megfelelő új foglalkozást. A gyermekek felvételében nem volt szűkkeblű. Befogadott bármely vallású gyermeket s ámbár nincs adatunk arra, hogy tanítványaira erőszakolta volna a maga hitét, mégis szemet szúrt eljárása és liberális buzgólkodása. Az unitáriusok nem szerették azért, mivel tulajdonképen az ő hitfelekezetük neve alatt hódított; a reformátusok pedig azért, mert az ő híveiket is zavarba hozta tanaival és egyházi énekeivel. Vádak emelkedtek tehát ellene mindenfelől Rákóczynál, hogy a Péchy Simon által terjesztett új hit «fene módjára az egész Udvarhelyszéket kezdi inficialni» és hogy a körülmetélés műtéte következtében már nehányan meg is haltak. Kérték tehát a fejedelmet, hogy «az ártalmas secta» terjedését alkalmas módon akadályozza meg.

A fejedelem elég fontosnak találta az ügyet arra, hogy a rendek elé terjeszsze és eldöntését az ország gyűlésétől kérje.

A tárgyalás folyamáról nincsenek adataink; de hogy a tárgy kellő méltatásban részesült, mutatja a törvénykönyv, melynek első articulusa ekképen hangzik:

«Mivel azért kegyelmes urunk mind ennyi sok külső gondjai között is akarván ez mostani gyűlésre az istennek szent nevének dicséretire nézendő dolgokon elkezdeni, vévén eszünkben mi is az Nagyságod kegyelmes propositiójából, hogy ez országban lévő judaizáló emberek miképpen szaporodnának: tetszik azért, hogy azoknak állapotjokról observáltassanak az 1618. és 1622-ik esztendőkbéli arról iratott articulusink in omnibus punctis, clausulis et articulis, hoc addito, hogy az kik ez jövendő karácsony napjáig az 1618-ik esztendőbéli articulusban specificált mód szerént nem convertálnának, az olyanok ellen comperta rei veritate et fiscus per directorem az 1622-ik esztendőbéli articulus szerént procedálhasson. Considerálván penig azt is, hogy az megnevezett napiglan sem egy, sem más valláson való püspök, sem a director ellenek nem inquiráltathat; azután ha ki

comperiáltatnék, hogy nem convertált, az director citálja s inquiráltasson felőle. Ez az citatus is pro sui expurgatione inquiráltathasson. Az discussiókor légyen jelen az kolosvári ünitárius püspök is valahány papokkal, az mind illendő lészen pro informatione, ha egyez-é véllek az vallásban avagy nem.

II. Articulus. Declarálja Nagyságod kegyelmesen propositiójában, az scholában lakó jobbágyink gyermeke felől való 1624. esztendőbéli articulust is. Tetszik azért minékünk is, hogy ezen dologról observáltassék azon 1624. esztendőbéli articulus inviolabiliter.[1]

Az 1636-ki országgyűlések a Rákóczy és Bethlen István közt kiütött egyenetlenség kérdésével foglalkoztak. A május végére Fehérvárra összehívott országgyűlésnek is az volt a főfeladata, hogy Bethlen ügye tisztáztassék és a felmerült vitás kérdésekben a fejedelemhez való viszonya megjelöltessék. Valláskülönbség a két fél között nem lévén, csak a Bethlen-féle collegium igazgatásának illetékességi kérdése volt elintézendő, mely a III-ik Articulusban ekképen oldatott meg:

«Az collegium dolgát a mi illeti kegyelmes urunk, mivel püspök uramtól kévánja maga is az úr, hogy quietantiát küldjön az summának depositiójáról: tetszik minékünk is egész országul, igazítsa püspök uram az ecclesiával együtt s tegyenek ő kegyelmek arról választ ő nagyságának, mert nem ország közönséges dolga, hanem tulajdon az ecclesiáé».[2]

[1] *Szilágyi S.* i. m. IX. 415. l. A második articulust közli *Teutsch*, Urkundenbuch I. 112. l.

[2] Szilágyi S. IX. 506. l.

IV.

Az 1634—35-ki soproni országgyűlés.

Az országgyűlés előzményei. — Pázmány és Eszterházy közötti surlódás. — Az elnapolt gyűlés megnyitása. — Sérelmi bizottság. — A nádor nem akarja fölvétetni a vallásügyi kérdést; de a protestánsok erélyesen követelik. — Nagyszombati sérelem. — A szabadszólás tilalma. — A gyűlés berekesztése febr. 15-én. — Pázmány és Ferdinánd halála, rövid jellemzése.

II. Ferdinánd azon biztatás kiséretében zárta be az 1630-ki országgyűlést, hogy a rendeket a következő évben újra össze fogja hívni. De az erdélyi és németországi bonyodalmak ebbeli szándékában megakadályozták.

Németországban, már Bethlen végéveiben, rosszra fordult a protestánsok sorsa. Wallenstein zsoldos csapatai elborították felső Németországot, pusztítva mindent, mi útjokban állott: csak Stralsundot nem birták bevenni. A Ferdinánd által kiadott u. n. *edictum restitutionis* is — mely szerint a passaui egyezkedés óta (1552) elfoglalt protestáns birtokok visszavétettek — Wallenstein által hajtatott végre; kinek szigorúságát s katonai zsarnokságát még a katholikusok is megsokalták. A császár kénytelen volt őt elbocsátani.

A levert protestánsok szorongva néztek a jövő elé, mígnem Gusztáv Adolf, Svédország lovagias, vitéz és vallásos lelkű fejedelme, egy kis, de lelkesült hadsereggel megjelenvén Pomerania partjain, új fordulatot adott a háborúnak. A nép mindenütt szabadítójaként örömriadással fogadta; de a csatlakozásra szólított protestáns fejedelmek, kik rettegtek Ferdinánd haragjától, nem mertek hozzá csatlakozni. Igy történt a magyar és erdélyi protestánsokkal is, kik az elnyomott protestáns papság által lelkesíttetve, szivesen csatlakoztak volna Gusztáv Adolfhoz, a vallásszabadság biztosítására. De nem volt vezérök. Az ekkori erdélyi fejedelem, I. Rákóczy György, ki sok nemes tulajdont örökölt Bethlen Gábortól, még nem érezte magát és családját annyira biztosítottnak, hogy Ferdinánd ellen felléphessen. Innét van, hogy Gusztáv

Adolf felszólítását nem követhette. Azonban a svéd király diadallal nyomult előre; és habár a Tilly és Pappenheim által ostromolt Magdeburg lerombálását a szász választó fejedelem gyávasága miatt meg nem akadályozhatta is, de 1631. szept. 7-én *Breitenfeldnél* (Lipcse mellett) fényes diadalt aratott a Tilly által vezetett császári hadakon. Ezen csata semmivé tette a császárnak minden eddig kivívott eredményét. Teljes megsemmisítéséhez nem kellett egyéb, mint hogy Rákóczy és a török is fegyvert fogjon Gusztáv Adolf újabb felszólítása folytán Ferdinánd ellen. De Rákóczy, ki barátságos viszonyban élt Pázmány érsekkel, nem látta tanácsosnak koczkáztatni hatalmát; különben is még nem volt egészen tisztázva Ferdinándhoz való viszonya. Az alatt Gusztáv Adolf, miután több felbátorodott német protestáns fejedelem csatlakozott hozzá, déli és nyugati Németországba nyomult a katholikus liga megsemmisítésére.

Ferdinánd segítség után látott. Egyrészt a már egyszer letett Wallensteinhoz folyamodott, állna még egyszer seregeinek élére; más részről pedig Pázmányt küldte követül Rómába, hogy a Francziaországhoz hajló VIII. Orbán pápát segélyadásra birja a katholicismust veszélyeztető svéd király ellen. Az első sikerült, de a második elmaradt; daczára annak, hogy Pázmány azt a javaslatot (1632-ben) tette, hogy a pápa és a katholikus fejedelmek lépjenek *szövetségre* «az eretnekség kiirtása és a török kiűzése végett». Hogy e szövetség tagjait kitartásra birja, mintegy jutalmul igérte, hogy az eretnekektől és törököktől visszafoglalandó területek a katholikus hatalmak között fognak szétosztatni. «Katholikus uralkodók — úgymond — annál dicsőbb szövetséget nem létesíthetnének. S ez, ha valósulna, bámulatos eredményeket szülne».

Hogy miből állottak ez eredmények, azt a következő események megmutatták. Örök béke helyett örök háború.

Rákóczy összeköttetésbe tette magát a svéd királylyal, a mint az elfogott leveleiből nyilvánosságra is jött; de a *lützeni* szerencsétlen csata után (1632. nov. 6.), melyben

maga Gusztáv Adolf is elesett, felhagyott tervével s Pázmány közbenjárására kibékült Ferdinánddal. (Eperjes 1633.)

E közben mindig feszültebbé és elkeseredettebbé vált a viszony Pázmány és Eszterházy nádor között. Az egy czélra törekvő két hatalmas férfiú Rákóczy fejedelemsége óta és különösen Pázmány bibornoksága óta csupa hatalomféltésből oly ellenségekké váltak, hogy maga Ferdinánd sem birta őket kibékíteni. Egymás eljárását gáncsolták. Pázmány és a többi főpapok félni kezdtek attól, hogy a boszús Eszterházy szövetkezni fog a protestánsokkal a legközelebbi országgyűlésen. Azért «főpásztorilag» megintették, hagyna fel a más hitű főrendekkel való szövetséggel; felszólítják, nyilatkozzék, ha ugyan szándékában van-e ez és miért s miben akarja «ő kegyelme az ekklezsián tölteni egy vagy két ember elleni neheztelését?» atyailag intik tehát «sub denuntiatione aeternae damnationis», ne terhelje lelkét az ilyen igyekezettel. Ha segíteni nem akarja az egyházi rendet, ne igyekezzék rontására: a papok elnyomása annyi, mint a katholikus vallás elnyomása stb.[1] A nádor erre terjedelmes választ adott, melyben kijelenti, hogy ő a más hiten valókat nem akarja feltüzelni a főpapság ellen s azért nem is érdemli ama gyalázatos üzenetet; mert jól tudja, hogy esküvel kötelezte magát az egyházi rend iránt. Vétke csak az lehet, hogy a törvényczikkelyeket nem hajtotta végre azok ellen ő kegyelmök közül, kik, a hol a közjóra közremunkálniok kellett volna, megfogyatkoztak; vagy hogy keménységgel viseltetett azok iránt, kik a prédikátorok kiűzését, templomok elvételét sürgették. Hogy mit akar ő tenni a legközelebbi országgyűlésen, azt ne követeljék tőle; hiszen ott leszen ő kegyelmök is, meghallhatja véleményét, stb.[2]

Míg az ország és egyház ügyeibe legfőbb befolyással biró férfiak ekképen czivakodtak; addig az 1634. febr. 19-ére

[1] Tyrnaviae 22-a decz. 1633. Kismart. levéltár. V. ö. Fraknói Pázmány III. 86., 87. l.

[2] Kelt Bicsén, jan. 3. 1634. Kismart. levéltár.

kitűzött országgyűlés ideje is közeledett. Azonban Ferdinánd, ki előtt e viszony nem volt titok s a ki különben is el volt foglalva Wallenstein árulási vádjaival, félt az országgyűlésen kiüthető zavaroktól s ennélfogva a gyűlést elhalasztotta nov. 30-ára; de mivel az elhalasztás okai még fennállottak, s Pozsonyban pestis dúlt, csak decz. 22-én nyitotta azt meg Sopronban.[1]

[1] Az 1635-ki soproni országgyűlésen részt vett rendeknek névsora:

Az egyházi rendből:

Pázmány Péter, esztergomi bíbornok-érsek.
Telegdi István, kalocsai érsek és nyitrai adminisztrátor.
Losy Imre, egri,
Draskovics György, váczi,
Lippay György, veszprémi.
Vinkovics Benedek, pécsi,
Simándi István, erdélyi,
Sennyei István, győri,
Hosszútóti László, nagyváradi,
Nagyfalvai Gergely, tinnini,
Ivánczy N., szerémi püspökök.
Böjthe Miklós, sághi prépost. esztergomi érseki helyettes.
Jakusith György. ó-budai prépost.
Csekovius János, mislei prépost.
Telekessy István. leleszi prépost.
Pisky János, szkalkai apát.
Vörösmarty Mihály apát, Tamás pilisi apát.
N. István. veszprémi prépost.
Kopcsányi N. győri kanonok és bakonybéli apát.

Világi főrendekből:

Gr. Eszterházy Miklós nádor és fia István.
Gr. Erdődy Zsigmond, horvát bán.
Gr. Erdődy Miklós.
Gr. Batthyányi Ádám, a dunántúli részek generálisa.
Gr. Bánffy Kristóf. tárnok-mester.
Gr. Zrinyi Miklós, kir. lovász-mester.
Gr. Pálfi Pál, pozsonyi kamarai elnök.
Gr. Illésházy Gáspár.
Gr. Forgách Miklós, kassai generális.
Br. Forgách Zsigmond.
Br. Csáky László, pápai kapitány.

Ezen idő alatt Pázmány és Eszterházy között még mérgesebb viszony fejlődött ki. Tudta a nádor, hogy a papság ellenzéket fog képezni minden tettei ellen; egyszersmind

Br. Csáky István, szendrői kapitány.
Osztrosith István két fiával.
Lónyay Zsigmond.
Nyáry Lajos és Bernát.
Wesselényi Ferencz.
Szunyogh Gáspár.
Bakith Péter.
Serényi Pál.
Apponyi Balázs.
Eszterházy Dániel és Pál.
Hédervàry István.
Vizkelety Mihály.
Pálfy János, koronaőr.
Révay István, tokaji kapitány.
Révay Ferencz, turóczi főispán.
Balassa Ferencz.
Keglevich Ferencz.
Czobor Imre és fia Ádám.
Balogh István, tatai kapitány.
Draskovics János.
Korszky N., horvát vicebán.
Amade Lénárd, vicenádor.
Homonnai Drugeth János gr.
Barkóczy László.
Rátkai Pál.
Nádasdy Ferencz gr.
Szécsy Dénes.
Daróczy Ferencz.
Pongrácz István.
Sennyei Sándor.
Morócz Farkas, országbiró.
Mikulicz Tamás, kir. személynök.

A főpapok közül elmaradtak: Erghélyi Ferencz zágrábi, Tumkó János boszniai és Dubóczi csanádi püspökök; elmaradt két káptalani küldött is. — A főurak közül elmaradtak: gr. Erdődy István, György, Gábor, Péter és Tamás; Rákóczy Pál, Tersáczky Miklós és fia és Zrinyi Péter; továbbá Nyáry István, Keglevich István, Péter és Miklós, Draskovics Miklós és Gáspár, Forgách László, Pálfi István, Thurzó

azt is kellett éreznie, hogy a papsággal, mely a királynál és az országgyűléseken döntő befolyással birt, eredménynyel nem köthet ki. Azt pedig, hogy a protestáns párthoz szegőd-

Ádám és Mihály, Tökölyi N., Milith Péter és fia, Palóczy Gábor és Czobor Imre.

A vármegyék és szabad királyi városok követei közül többen voltak, jelesül:

Abaujmegyéből: Szemere Pál és Hanvay Péter.
Sárosból: Keczer János és Fehérpataky Márton.
Zemplénből: Kacsándy Mihály és Huszár Bálint.
Ungból: Palóczi Horváth György.
Borsodból: Zákány András és Pedery Zsigmond
Szabolcsból: Kőrösy János.
Szepesből: Máriássy György és Rédey István.
Hevesből: Mocsáry Balázs.
Liptóból és Árvából: Kubinyi László.
Turóczból: két Keviczky.
Zólyomból: Osztroluczky Menyhért.
Nógrádból: Horváth György és Divéky András.
Trencsénből: Bogády András és Mednyánszky János.
Barsból: Bossányi Mihály és Szobonya Pál.
Hontból: Bakó Ferencz és Palásthy Pál.

A dunántúli vármegyék közül Zala és Somogy ugyanazon követeket küldte Bogáry Zsigmond és Perneszy Ferencz személyében. Győrből: Dallos János és Nagy Ferencz küldettek ki. Sopron vármegyéből: Récsey Bálint és Chernell Pál; Vasból: Káldy Ferencz és Rajky Imre; Veszprémből: Lippay Gáspár és Vizkelety János.

Az erdélyi fejedelem Chernell Györgyöt és Hrabóczius Dánielt küldötte.

A városok közül: Kassa Molnár Pétert és Debreczeni Mihályt; Eperjes Sárosy Mártont, Quesztoresz Jakabot és Langfelder Mihályt; Szeben Gosznoviczerus Mátyást; Nagyszombat Bogdanóczy Györgyöt és Suskovics Jánost; Modor Vörös Bálintot; Szakolcza Horváth Györgyöt és Rekenszky Andrást; Pozsony Karner Dánielt, Szeleczky Jakabot és Venczel Mártont; Bártfa Grünwald Jánost és Huldvényi Lénárdot; Lőcse Sándor Jánost és Szovenczy Jánost; Sopron Andrássy Jánost és Zoanna Jánost; Trencsén Leszenyei Jánost és Reviczky Menyhértet.

Összesen mintegy háromszázan jöttek össze a gyűlésen. Jankovics, Acta Publica, Nemzeti Múzeum 2277. fol. lat. 468. l. — Vesd össze a Szemere-féle Naplót, melyből összeállítva lett a követek névsora.

k, múltjánál fogva sem tehette. S így történt, hogy — bár egtöbb dologban eltérőleg cselekedett a főpapságtól — a vallásügyben, mihelyt az országgyűlés összeült, egy czélra működve kezet fogott vele; s ez nem csekély aggodalmat okozott a protestáns rendeknek.

Decz. 12-én nagy pompával vonult be a nádor Sopronba számtalan főúr kiséretében. Az egybegyűlt rendek nagy nyugtalansággal várták a király megérkezését s küldöttség által kérdeztették a nádort, hogy mikor nyitja meg ő felsége a gyűlést? A rendek megunták a haszontalan költekezést; szerettek volna a munkához fogni. Még napok teltek el a királyi családnak mikénti fogadtatása feletti tanácskozásokkal, míg végre decz. 18-án szokatlan fénynyel vonult be a két király, t. i. II. Ferdinánd és fia III. Ferdinánd nagyszámú kiséretökkel együtt.

A nádor azon czélból, hogy az országos tárgyalások menetét megkönnyítse, decz. 20-án magához hivatta Zala, Sopron, Pozsony, Bars, Abaujvár, Szatmár, Borsod és Szabolcs vármegyék követeit s közölte velök az általa gyűjtött sérelmek sorát.

Harmadnapra a rendek összegyülekeztek a királyi palotában, hogy meghallgassák a királyi előterjesztéseket. Ezekben a király arra inti a rendeket, hogy minden magánügyek mellőzésével, csak oly közérdekű tárgyak felett tanácskozzanak, melyek a haza üdvére vonatkoznak. Ezek közé nem számította a vallás ügyét. Ellenben a «békeháborítók» ellen szigorú intézkedést követelt. A katholikus egyház érdekeinek emelése szempontjából a 10-ik pontban kivánja, hogy az egyháznak adományozott, de időközben bármi módon a világiak kezébe jutott birtokok az egyházaknak visszaadassanak; továbbá a 18-ik pontban kivánja, hogy a tizedekre vonatkozó törvények szigorúan alkalmaztassanak; végre hogy keresztségismétlők az országból számüzessenek s további bevándorlásuk pedig betiltassék.[1]

[1] Katona. Hist. Crit. XXXI. 908. l.

Deczember 29-én megválasztották a sérelmek összegyűjtésére kiküldött bizottságot. Megválasztattak a papi rendből: Böjti Miklós esztergomi vicarius, Zenkvitz Mátyás esztergomi kanonok, Telekessy István leleszi prépost, Cseh János tapolczai prépost és egri lector és Vasvári György vasvári káptalan követe. A nemesek rendéből: Mikulicz Tamás personalis, Hadricius György nádori, Lippai Gáspár országbirói és Kürthy István személynöki protonotariusok; továbbá Cserenkóczy Gábor horvátországi, Káldy Ferencz vasmegyei alispán, Pogány Zsigmond és Perneszi Ferencz zalai alispán; a dunáninneni részről: Bossányi Mihály barsi, Sándor István nyitrai, Bogády András trencséni, Bakó Ferencz honti, Divéky András nógrádi; Felső-Magyarországból: Szemere Pál abaujvári, Keresy János szabolcsi, Kacsándy Mihály zemplémi, Zákány András borsodi, Fejérpataky Márton sárosi, Komlóssy Tamás beregi követek. A főrendek közül: Barna György, mint gr. Zichy György özvegyének küldöttje, Úsz János, mint Rákóczy Pál küldöttje, Vetésy István, mint Bethlen István küldöttje, Vithnyédi János, mint Nádasdy Pál özvegyének küldöttje, Dévényi György, mint Thurzó Mihály küldöttje. A városok részéről: Molnár Péter kassai, Szeleczky Jakab pozsonyi, Sárossy Márton eperjesi, Reviczky Menyhért trencséni és zólyomi és végre Bogdanóczy György nagyszombati követek.

Másnap, azaz decz. 30-án azonnal hozzáfogtak a munkához. De alig kezdték a sérelmeket összejegyezni, nagy vita támadt a bizottság tagjai között a vallás kérdése felett.[1]

[1] Die trigesima Decembris, összegyülekezvén és hozzá akarván kezdeni az gravaminákhoz, az romano katholikus statusnak majori ex parte akarattya az volt, hogy az horvátországi gravaminákat proponálják az odavaló követek, de az más statusok nem accedáltak reá, instructiójukat állatván, a kikben primum et ante omnia etc., hanem az tizenkét conditiót s az bécsi pacificatiónak az religióról való articulussát és az 1608. esztendőbeli arról való articulusokat olvastatták meg elsőben és azután kivánták, hogy a gravaminákban vegyék azt, az miképen azon articulus és végezés ellen némely urak az alattok valóktól az templomokat elvették... Berényi György naplója közli Komáromi A. Tört. Tár. 1885-ki évf. 119. l.

A protestáns követek érzékenyen panaszkodtak, hogy az evangélikus vallású lakosok még most is háborgattatnak vallásuk gyakorlatában; hogy a Thurzó grófok, Batthyányi Ádám, Rákóczy Pál és különösen Forgách Zsigmond özvegye elűzik birtokaikról a protestáns papokat; templomaikat pedig lefoglalják. A katholikus rész e sérelmek fölvételétől vonakodott: s ekként a personális odautasította őket, hogy magok a protestáns követek jegyezzék össze sérelmeiket és adják azokat át a bizottság valamely ülésén. Ez meg is történt. A következő év első napján az evangélikusok sérelmei már össze voltak állítva. De midőn jan. 2-án az alsó- és felsőház tagjai az országházban összegyülekeztek, a nádor egy hosszas beszédben intette őket, hogy a vallás kérdését, mely csak gyűlölséget és egyenetlenséget szokott támasztani, ezúttal mellőzzék és az országgyűlés egyéb tárgyainak vitatásához fogjanak. Felhívta őket, hogy kövessék az 1625. és 1630-iki országgyűlések példáját, melyek a vallási sérelmek tárgyalásától elállottak. Ugyanezt kivánták többen is a katholikus részről. De a protestánsok ragaszkodtak követeléseikhez 1. azért, mert az 1625-ik év óta felmerült vallásügyi sérelmeket, melyek orvosolatlanul egyik országgyűlésről a másikra halasztattak, végre valahára teljesen megszüntetni szükséges; 2. mivel ezt követeli a király hitlevelének első és hatodik pontja, a bécsi békekötés és a koronázás előtti és utáni vallási törvényczikkek: 3. az ország békés felmaradására vonatkozó királyi propositió hatodik pontja, nehogy abból gyűlölség, egyenetlenség és czivakodás következzék: 4. mert ő felsége a király többszörösen biztosította a rendeket szóval és irásban, hogy sérelmeiket megnyugtatásukra fogja megszüntetni; 5. mert a vallásügyre vonatkozólag erős és világos törvények léteznek, melyek parancsolják, hogy a törvény megsértői és áthágói bünhődjenek; 6. mert az adott utasításoktól eltérni se nem tanácsos, se nem tisztességes dolog.[1]

[1] Az 1634-ki pozsonyi országgyűlésre Rákóczy Chernell Györgyöt, Hrabéczy Dánielt és Réz Andrást küldötte ki. Utasításuk 37 pontból

Másnap, jan. 3-án, a nádor magához hivatta Bossányi Mihályt, Szemere Pált, Bogády Andrást és Hanvay Pétert és mindenképen arra akarta őket birni, hogy a vallási kérdés feszegetésétől álljanak el. De ezek nem tágítottak; még az nap felhozták e tárgyat az országos ülésben és a fentebbi hat pontban foglalt okaikat a főrendekkel is közölték. Ezek a három első pontra vonatkozólag azt felelték, hogy a katholikusok sem a bécsi béke, sem a királyi hitlevél pontjai ellen nem vétettek. Nem tagadják, hogy templomokat foglaltak; de ezt a földesúri és kegyúri jog alapján cselekedték. A mi pedig a múlt országgyűlések határozatait és a felségnek a sérelmek megszüntetésére vonatkozó igéretét illeti, az meg fog történni, de csak oly sérelmekre nézve, melyekre az összes rendek megegyeznek és melyek ellen senki sem tett óvást. A követek utasításaira való hivatkozásnál vigasztalják magokat azzal, hogy azok értelmében szorgalmazták is a sérelmek orvoslását, de mivel sem a főurak, sem a főpapság engedni nem akarnak, erővel semmit sem vihettek véghez. Mindezeknél fogva javasolják, hogy 1. vagy vegyék le a vallási sérelmeket a napi rendről, 2. vagy bízzák az eldöntést a királyra, 3. vagy szavazatra bocsássák, 4. vagy re infecta oszoljanak el.

Délután négy órakor Bossányi lakásán azt határozták el magok között, miszerint semmiképen sem állanak el azon szándékjoktól, hogy a vallási sérelmek elővétessenek. Hiába kivánta őket a nádor lebeszélni e szándékról, hiába hivo-

állott. Ezek között a vallásra vonatkozó 24-ik pont azt mondja: «Illendő becsületek, helyek meglévén, az gyűlésben az statusokkal minden haza szabadságira s annak megtartására néző dologban egyetértsenek; kiváltképen hogy az religiónak szabados exercitiumja legyen, keményen urgeálják és oltalmazzák: valamik pedig ez ellen láttatnának lenni, abban csak a legkisebben is ne consentiáljanak... 28 p. Sok helyen Magyarországban a predikátorok jövedelme s parochialis házak turbáltattaznak a Dnus terrestistől. Ebben is azért ő kegyelmek úgy viseljék magokat, azokat is igazságosan promoveálják, istentől is vehessék érdemét, jó hirt is szerezhessenek magoknak... Szilágyi S. XI. 436. l.

gatta ujra magához a befolyásosabb követeket, ezek nyiltan és határozottan kijelentették, hogy nem tágíthatnak.[1] A január 4-iki ülésen ujra heves viták támadtak e tárgy felett. Az evangelikusok utasításaikra hivatkoztak s felhívták a katholikus rendeket, keressenek tisztességes módot és okot arra nézve, hogy miképen nyugtassák meg küldőiket, ha az utasításokat, ha saját lelkiismeretöket és az országnak erről szóló szentesített törvényeit megsértik. Ezt akarták a főrendeknek szokott módon, küldöttség által átüzenni, de mivel a küldöttségbe egyetlen kath. pap sem akart részt venni, a dolog abba maradt.

A főrendek ujra azt üzenték,[2] hogy vagy tegyék le a kérdést, vagy szavazással döntsenek felette. Január 5-ikén a protestáns vallású főrendek is megjelentek Bossányi lakásán,[3] hogy a további teendőkről tanácskozzanak. Végre abban állapodtak meg, hogy a vallási sérelmek, ugy mint 1625-ben történt, most is befoglaltassanak az országos sérelmek közé; és hogy mint az azon évi országgyülésen erről törvényczikk alkottatott, úgy alkottassék most is. Ezt a nyilvános országos gyülésen Szemere Pál terjesztette elő; és midőn ez ügy a felső házba került, a papság, bár sokáig

[1] «Ugyanazon estve Bossányi Mihály uram szállására gyülekezvén, azt végezték, hogy egyátaljában inhaereáljanak az magok előbbi kévánságának, holott se voxra, se declaratiójára ő felségének nem bocsátják, sem pedig mód nélkül eloszolni nem akarnak, hanem ha salvis articulis de religione sancitis, salva conscientia, salva instructione sua, oly mediumot talál az pápista status, az mely mediummal seponálhatják az religio dolgát, bene sane. Hol pediglen nem, engedjék meg, hogy az evangelikus urakkal consulálkodhassanak felőle. *Berényi* Gy. naplója. i. h.

[2] Az üzenet átvivői ezek voltak: Bánffy kanczellár, Battyáni, Széchy, Osztrosith, Wesselényi, Barkóczy és Liszty. Ezeknek elnöke «az cancellarius uram hosszú oratióval persvadeálta azt, hogy noha ő nekiek nagyobb panaszuk lehetne, hogy semmint az evangelikusoknak, de pro communi bono sokkal jobb utrinque seponálni.» U. o.

[3] Ezek voltak: Osztrosith István, Pogrányi István, Pongrácz János és Liszty János, és az erdélyi fejedelem követei.

ellenezte, mégis belenyugodott, hogy a vallási sérelmek befoglaltassanak a többi sérelmek közé![1] Ezek közt legtöbb vitára adott alkalmat a nagyszombati reformátusok templomügye.

Ugyanis Nagyszombatban a helv. hitvallású evangelikusoknak tulajdonképen csak egy fából épült rozzant imaházuk volt, melyben isteni tiszteletet szabadon tarthattak. Midőn azonban ezen imaház javításához fogtak és a korhadt faépületet téglából és kőből akarták ujonnan felépíteni, ebben őket a katholikusok megakadályozták, mert ez szerintök valóságos templomépítés, holott csak imaház volt nekik megengedve. Most ez az ügy az országgyűlési sérelmek között felhozatván, a protestáns rendek kivánták, hogy nagyszombati hitsorsosaik imaházuknak téglával és kővel való kiépítésében ne akadályoztassanak. Bármily természetesnek látszik is ezen kívánság, a főpapok mégis több napi vitát idéztek elő; és a nádor január 20—22-ik napjain külön értekezleteket tartott ez ügyben a kiválóbb protestáns követekkel és a papság nézetét osztó főrendekkel. Végre abban történt a megállapodás, hogy a nagyszombati evangelikusok faimaházukat téglával és kővel ujraépíthetik; e czélból a város követeinek hozzájárultával kiküldetik egy téglaégető mester is. Január 24-én a többi sérelmek vétettek elő. Ilyenek voltak az esperesi látogatások alkalmával elkövetett erőszakosságok a kath. esperesek részéről, kik daczára annak, hogy a zsolnai zsinat által a protestáns lelkészek kivétettek a kath. esperesek hatósága alól, mégis

[1] Berényi György Naplójában az mondatik, hogy a rendek határozatát a personalis vitte át a főurakhoz. «Az honnan megtérvén.. olyan választot hozott az uraktól, hogy ő nekik csak gondolatjokban sem volt, hogy valamit csak gondoljanak is, nem hogy cselekedjenek az ország statutumi ellen, melyek vannak az religióról irva, hanem az ő elméjök a jus patronatusságra nézett. Azért consentiáltak örömest annak, hogy az articulus is olyan legyen, mint az 1625. esztendőbeli, és az gravamenek közé is az 1625. esztendőbeli paragraphushoz hasonló paragraphust tegyenek most is...» U. o.

betolakodtak az evangelikusok egyházaiba és az illető földesurak és a k. kamara segítségével végrehajtották a visitatiókat. Jench János pozsonyvárosi evang. lelkészt azért, mert a katholikus szentszék ítéletéről kárhoztatólag nyilatkozott, Pázmány sürgetésére elűzték a városból. A pozsonyi tanács könyörgött Pázmánynál, legyen közbenjáró a királynál, hogy papjukat megtarthassák. De az ridegen visszautasította a kérelmöket. «Tudják meg — ugymond — hogy az én óhajom az, bárha egy prédikátoruk sem lenne. Igaz ugyan, hogy az ország törvényes engedményei a prédikátorok és a máshitűek kizárását tiltják; de, ha hatalmamban állana, megyémben csak katholikust tűrnék.» Komárom vármegyében rendszeres üldözés folyt. Bajcs, Bálványszakálos, Hetény és Mocsa protestáns lelkészeit az ujvári tiszttartó elűzte. Apáczaszakáloson a pozsonyi apáczák szintén lefoglalták azt a templomot, melyet protestáns jobbágyok a magok költségén építettek fel. Kolonics komáromi főkapitány Komáromból és Sz.-Péterről, Balogh István tatai főkapitány pedig Tatáról űzte el a prot. lelkészeket. Hasonló esetek nagy számban hozattak fel Gömör, Zólyom, Trencsén, Nyitra, Abauj és más felvidéki vármegyékből.

Ezen sérelmek egyenként megállapíttatván, orvoslás végett átadattak ő felségének, ki azokra csak január 30-án adott választ, azon szokott intés kiséretében, hogy a rendek hagyjanak fel minden magánérdekű sérelmeikkel, s azok helyett inkább az ország közügyeinek elintézésére fordítsák idejöket és munkájokat. A nádor is magához hivatta Szemere Pált és Barna Györgyöt, rábírni óhajtván őket, hogy ne ellenségeskedjenek, hanem legyenek azon, hogy a rendek a törvényczikkek szerkesztéséhez lássanak. Másnap az országos ülésen valóságos tilalom adatott ki, hogy t. i. *ő felsége akaratja ellen senki se merészeljen felszólalni.* Ez új czivakodásra adott alkalmat, mivel a követek szabadszólásuk jogát nem akarták feladni. Hivatkoztak a multra, hogy t. i. a követek ismételve replikáztak a király leiratára; és hogy jövőben senki se mondhassa, hogy a mostani rendek nem

mertek replikálni, tehát meg kell cselekedni. Lám 1618-ban és 1625-ben háromszor is replikáltak; 1630-ban csak azért nem, mivel ő felsége mindenben a rendek óhajához képest resolválta magát.

Azonban a főrendek arra igyekeztek őket birni, hogy ha már minden áron replikálni akarnak, tegyék azt szóval és ne irásban; és ha akkor sem kapnának kedvező választ, tegyenek erről említést a törvényczikkek előszavában. Midőn a rendek látták, hogy a főczélt, t. i. a sérelmek orvoslását el nem érhetik, elállottak ugyan a szótól, de azon világos kikötéssel, hogy a törvénykönyv bevezetésében kitétessék, hogy a király iránti tekintetből való elállásukból jövőre régi jogaik ellen semmi következtetés ne vonassék; továbbá kitétessék az is, hogy ők némely pontok ellen, ha nem is irásilag, de szóval mégis protestáltak.[1]

Ekként a további tárgyalásoktól elüttetvén, azon igyekeztek a protestáns rendek, hogy legalább a szerkesztendő törvényekben legyen valami a vallásszabadság megerősítésére nézve. Február 7-én küldöttséget menesztettek a nádorhoz, mely többek között a nagyszombati protestánsokra nézve azt kivánta kimondatni, hogy azok a rozzant imaház helyett nagyobb terjedelmű magas házat, illetőleg templomot építhessenek. A nádor csak annyit válaszolt, hogy erről elébb a többi tanácsosokkal akar értekezni és csak azután fog határozott végleges választ adni. Másnap csakugyan jelentette, hogy ő felsége megengedi, miszerint a nagyszombati evangélikusok tetszésök szerinti magas templomot építhetnek.

Ezen kívül még az 1630-iki országgyűlésen hozott s a donatiókra vonatkozó hatvanadik törvény czikkely adott alkalmat a vitára. A megyei követeknek az volt utasításul adva, hogy annak eltörlését követeljék: a klérus azonban erélyesen ellenezte azt, sőt olyan záradékot kivánt a czikkelyhez

[1] Szemere Naplója Kovachichnál. V. ö. Berényi György Naplójával.

csatolni, mely lehetővé tette volna az egykor egyházi kézben volt valamennyi birtoknak visszavételét a világi uraktól. A klérusnak ezen kivánságát a király is helyeselte; de mivel az által az erdélyi fejedelem birtokai is megtámadtattak, ennek követei Csernel György és Lónyay Zsigmond, az ellenzéki követekhez csatlakozva, erélyesen tiltakoztak a tervezett clausula ellen [1] és keservesen panaszkodtak a felett, hogy némely protestáns főurak, a helyett, hogy folytatnák a harczot, a vitáktól kifárasztva hazamennek.

Rákóczy fejedelmet mélyen érdekelte e kérdés. Február 22-én Fogarasból kelt levelében többek között ezt irja követének Chernel Györgynek: «A mely clausulát a klérus be akarna iratni az articulusba, s végben vihetné, nem itéljük bizony, hogy Magyarországban is állandó békesség lenne, isten se adja, hogy végben vinnék .. ha szinte egyebek reá mennének is, de Kegyelmetek a mi részünkről — vagy használna vagy nem — egy protestatio avagy contradictio nélkül el ne jőne. Ha most az 1630. esztendőbeli 60. §. articulust el nem bontja Kegyelmetek, ez után is isten tudja mint lészen. Elég isten ostora, hogy az emberek így elvonszák magokat, ki miatt veszett ez előtt is a haza szabad-

[1] «Ezen dolgot — irja Chernel febr. 4-kéről a fejedelemnek — ő felsége is (ugy reméljük az clerus instantiájára) propositióban is adta ki, melyet ha véghez vihetnének — kit isten ne adjon — bizony oda lenne sok uraknak várok, városok, jószágok és senki nem bízhatnék sem privilegiumához, sem pura statutiójához; Patak és Sáros több jószágai is Nagyságtoknak mind periclitáltatnék. Bizony súlyos és nehéz állapottal vagyunk itt, mert az kiknek ezt a dolgot keményebben kellene oltalmazni és ellátni, azok hallgatnak és csak könynyen mennek el mellőle, támaszkodnak csak egynehány szegény vármegyék követére, az mely miatt minémű nagy tribulatiónk és búsulásunk vagyon, csak az úristen tudja. Illésházy uram is tegnap mene haza, az többi is némelyek mentest mennek, most volna pedig az súlya az dolognak; az melyik itt vagyon is némelyik, annyi mintha otthon volna. Mindeneket meg nem irhatok; tegnapi napon is mind azon az artikuluson disputáltunk az pap urakkal, mi az kik az articulusokat compiláljuk...» *A magyar kir. kamarai* levéltárból.

sága, fogyatkozott az isteni tiszteletnek igaz exercitiuma; mi nem hiszszük, az úristen terjedjen reájuk, azokon pedig, kik megszólalnak az isten tisztességéért s a haza szabadságáért, nincs kétségünk bizony, hogy az úristen sokképen nagy áldását mutatja meg mind ez életben, mind a másikban. Jobb is mindenkor s dicséretesebb is istennek s hazájának szolgálni embernek, mintsem a világnak...» [1]

Mikor a fejedelem e sorokat irta, már akkor az országgyülési viták a királynénak hirtelen bekövetkezett betegsége miatt befejeztettek febr. 15-én.[2]

A törvénykönyv hirtelen összeállíttatott s a király érzékeny szavakkal bucsúzott el a rendektől. Rákóczy sajnálta, hogy a vallás kérdése e gyülésen el nem intéztetett; de egyuttal remélte is, hogy a jövő kedvezni fog a protestantismusnak és hogy nem fog sikerülni «az isten anyaszentegyházának e világi kegyetlenektől való elboríttatása.»[3]

[1] Ad generosum Georgium Chiernel ad comitia hungaro generalia Sopronium indicta in 1634. s. cels. legatum datarum par. Magy. kir. kam. levélt.

[2] Mi — irja Csernel Gy. Rákóczynak febr. 23-ikáról — a mostani országgyűlést 14. febr. végeznénk el. Úgy vagyon, hogy még lett volna talán vagy két hétig való igazgatásunk, avagy végezésünk; de majd csaknem félben kelleték hagynunk, mivel hirtelenséggel császárné asszonyunk ő felsége, igen megbetegedett és nehezedett vala ugyanynyira, hogy a doktorok is desperálván élete felől, hamar az áért meg nem változtatta volna, melyre képest császár urunk ő felsége, az országot felette igen kérette, hogy az előttök való dolgot muturálnák. És arra nézve, mintegy futva, igen hamar concludálnánk; ő felsége is semmi difficultásokat nem csinálván a végzésekben, a melyekben magunk között, elég sol altercatiokkal megalkudtunk volt. És igy 15. febr., ő felsége sok szép szókkal bucsúzék el az országtól... Én, egynehány gyülésen voltam ifjuságomtól fogva, és hallgattam is, mikor ő felségek elbucsúztak az országtól; de olyan szép, atyai bucsúzást, nem hallottam, amint ő felsége tőn az országtól... *Fraknói*, Pázm. III. 382. l.

[3] «Ami kicsiny s igen vikony tetszésünkből — irja követének — az országnak jobb lött volna most mindenen által menni, mert félő, az mi utánunk valókra sem tekintet ennyi nem kezd lenni,

Egyébiránt az 1634/5-diki országgyűlés vallásügyi czikkelyei ezek:

XXVI. t.-cz. A karok és rendek az anabaptistáktól, — jóllehet azokat ideiglenesen megtűrték — szigoruan megkövetelik, hogy felekezetükbe egy keresztényt is bevenni, vagy ujra megkeresztelni ne merészeljenek.

Azok, kik ellenkezőt cselekednének, a dolog valóságának kitudása után minden befogadott s ujra megkeresztelt személytől azonnal ötszáz császári tallérban elmarasztaltassanak és elmarasztaltottaknak tartassanak, mely összeg fele részben a földesurat illesse, másik fele pedig ő felsége parancsából a vég helyek szükségleteinek fedezésére fordíttassék.

XXIX. t.-cz. A vallás szabadságának ügyére nézve megállapíttatott, hogy a koronázás előtt kiadott 1608-ik évi első t.-cz. és a hitlevél hatodik feltétele érvényben maradjon.

LXI. t.-cz. Hogy pediglen a győri egyház részére az előszándék minden birtokokból adni szükséges tizedeket és negyedeket azonnal és tényleg, igérete és intézménye folytán, ezután természetben szolgáltatás végett visszabocsátani, visszahelyezni méltóztatott, azért ő felségének a karok és rendek alázatos köszönetet mondanak.

—

Ezen országgyűlés után sem szünt meg a nádor és az érsek közötti viszály. Ugyanis Eszterházy, nádori tiszténél fogva, mindenek felett a belbéke fentartására ügyelvén,

az alkalmatosság is elfogyhat, az keresztény emberek ennél is inkább megkevesedhetnek, noha bizony még eddig ugy tapasztaltunk, mennél inkább várták a papista atyafiak magok részére az jó alkalmatosságot jelen lenni, annál inkább az úristen megfogyatkoztatta őket, s most is mi elhittük az országgyűlését ő felségével nem a végre celebráltatták volt, hogy az templomok s egyéb hit dolgára néző dolgot csak igy halaszszanak továbbra, de ebben is az úristen mindnyájunkra kegyelmes gondviselését meg akarta velek ismertetni, ha meg akarnák ismerni, nincs kétségünk, az úristen azután is az ő anyaszentegyházára úgy visel gondot, azt bizony el nem hagyja boríttatni ez világi kegyetlenektől . . .» Rákóczy levele Chernelhez 1635. febr. 22. A m. kir. kamarai levéltárban.

semmi olyan lépésnek nem vala pártolója, mely a protestánsoknak méltó panaszra nyujtana okot, hogy a törvények és szerződések megsértettek. Pázmány őt e miatt avval vádolta, hogy «gyülölséggel viseltetik a papok iránt, hogy kedvez az eretnekeknek és a katholikusoknak még eretnek palatinus alatt is jobban volt dolguk, mint az ő idejében; majd nádori díját panaszolta; majd ismét arról vádolta, hogy Bethlen Istvánt izgatja az erdélyi fejedelem Rákóczy ellen, sőt maga is törekszik a fejedelemségre. Az agg korában elnyavalyásodott nagy egyházi férfiú mind zsémbesebbé lett versenytársa ellen s Eszterházy panaszai szerint már abban is munkálkodott volna, hogy nádori hivatalától megfosztassék. E viszályoknak csakis a kardinál halála vetett véget, mely 1637. márcz. 19-én következett be.

Pázmány, a kath. egyház leghatalmasabb harczosa s a királynak legkedveltebb tanácsosa, kétségen kívül korának legnagyobb férfiai közé tartozott. Tudomány, ész és erős akarat egyesült benne. Neveltetésénél fogva erős meggyőződéssé vált benne, miszerint az egyén üdvöt s az ország jólétet csak a kath. vallás által nyerhet. Ezért egész működése odairányult, hogy a kath. egyház hatalmát emelje, a protestántismust pedig kiirtsa. Mint szónok, mint iró, mint főpap erre törekedett; és mivel mint érsek nagy hatalommal birt, a katholikusok tisztelettel, a protestánsok ellenben rettegéssel néztek feléje. Jelleméből hiányzott a vallási türelemnek azon szép vonása, mely Bethlent oly magasra helyezi kortársai között. Nem titkolta abbeli nézetét, hogy ha tehetné, az összes prot. papságot kiűzné az országból. Az országgyüléseken mindig azokkal szövetkezett, a kik a protestánsok ellenségei voltak. Ezt tette 1608., 1609., 1618. és 1625-diki országyüléseken is.

Bethlenben méltó ellenfélre talált; de legyőzni nem birta. Legtöbb bajt okozott neki az által, hogy híveit egyenként elhódította; és így terveinek keresztülvitelében meggátolta. A Habsburg-ház nem kevesebbet köszönhetett neki, mint maga a róm. egyház. Soha az uralkodóház érdekei

nem voltak oly szorosan fűzve a kath. valláshoz, mint Pázmány korában; s ez magyarázza meg azon nagy szenvedések és csapások forrását, melyeket a protestántismusnak ez időben eltűrnie kellett.

Pázmányt a sírban egy hónappal előzte meg királyi barátja, II. Ferdinánd, a ki sok tekintetben hasonló jellemvonásokkal bírt.

Február 15-én szűnt meg élni e király, a ki a kath. vallás uralmának helyreállítására fordított túlbuzgalmával s hajthatatlan akaratával annyi vérbe és gyászba borította országát és különösen protestáns vallású alattvalóit.

Ferdinánd jellemében tagadhatatlanul oly vonások is vannak, melyek az emberi nagyság tulajdonai közé volnának sorolhatók egy magánembernél. A saját indokolt meggyőződéséhez való szilárd ragaszkodás, a kitűzött magasztos czél felé való határozott törekvés szép tulajdonok, de csak akkor, ha az illető ugyan e tulajdonok jogosultságát másokban is elismeri. Ferdinándban e feltétel teljesen hiányzott. Másoknak őszinte meggyőződését nem tudta tisztelni. Teljesen hiányzott benne a királyi erények legszebbike: a más nézetűek iránti mérséklet és türelem. Az ő állhatatossága a makacsság, meggyőződése a vakbuzgóság jellegével bir.

Vallás ügyében nem tudott lenni sem igazságos, sem kegyelmes. Lelkiismeretét, melyet Lamormain jezsuita gyóntatója és Pázmány érsek majd élesztgettek, majd elaltattak, fölibe helyezte az országgyűlések határozatainak és az ország törvényeinek. Sem az ország közakarata, sem saját királyi esküje nem volt előtte szent, nem volt rá nézve kötelező, mihelyest az «egyedül üdvözítő» kath. egyház érdekeit látta fenforogni. Erősen hitte, hogy Istentől nyert hatalmával csak akkor él helyesen, ha azt az Isten egyházának, azaz a katholicismus erejének növelésére fordítja. Ő — mint maga mondá — inkább akart elpusztult, mint elkárhozott ország felett uralkodni. Ezen elv szerint járt el Stájerben, Tirolban és Karinthiában; ezen elv alkalmazása folytán apasztotta le Csehország három milliónyi lakosságát 780,000-re; ezen elv

következtében térített meg százezer magyar eretneket s alapított harmincznál több jezsuita-collegiumot.

Lorettói fogadalmát, melyet Magyarországra nézve Mária-Czellben megújított, hogy t. i. «kész volna életét pallos alatt végezni, ha vérével az eretnekséget eltörülhetné», egész életén át szemei előtt tartotta s ahhoz képest választotta meg barátait és tanácsosait. Az akkori európai kath. fejedelmek mindnyájan hozzája csatlakoztak s ezeknek anyagi segélyével képes lett volna híres fogadalmát be is váltani, ha a minden földi hatalomnál erősebb elvek bajnokai nem állottak volna utjába. Bethlen Gábor és Gusztáv Adolf a hozzájok csatlakozott protestáns magyarokkal, németekkel, dánokkal, svédekkel, angolokkal és hollandokkal, a lelkiismeret szabadságának zászlója alatt minden tekintetben ellenfelei és gátlói voltak Ferdinánd önkényes törekvéseinek. Azoknak lehet köszönni, hogy ez időben a vallásszabadság eszméje a népek kebléből ki nem irtatott és hogy különösen hazánkban a török segélyére is támaszkodó protestáns vezéreknek sikerült vallásuk szabadságát és ezzel együtt országuk alkotmányát is megmenteni.

HATODIK FEJEZET.

III. FERDINÁND TRÓNRALÉPTÉTŐL A FORRADALOM KITÖRÉSEIG.

1638—1648.

Az 1637—38-ki pozsonyi országgyűlés.

1637. szept. 21. — 1638. márcz. 26.

I.

III. Ferdinánd király és Lósy esztergomi érsek folytatják az **üldözést.** — **A pozsonyi** evangelikus templomépítés **betiltása.** — **Ezért a rendek ingerülten** jöttek Pozsonyba. — **A** király **nov. 29-kén vonúl be a városba.** — Királyi előterjesztések, **sérelmek.** — **A nádor kifakadásai és a** templomok ügyében beadni **szándékolt panasz** elleni **törekvései.** — A protestánsok ellenészrevételei.

III. Ferdinánd, ki még apja életében, 1625-ben megkoronáztatott, a kormány tényleges átvételekor nem hozott magával sem uj elveket, sem uj embereket. Mint apja szellemének és buzgalmának örököse, csak a régen taposott úton vezette az ország szekerét. Ugyanazon politikai elvek, ugyanazon küzdelmek jellemzik az ő uralkodását is, melyek elődei alatt oly sok vitának és oly sok vérontásnak voltak okozói. Az ország lakossága között kifejlődött ellentétes nézetek továbbra is fenmaradtak; a nemzeti és vallási sérelmek nem hogy szüntek volna, sőt ujakkal tetéztettek. Ennélfogva a kormány és nemzet közötti surlódások, különösen pedig a főpapság túlbuzgalmából eredő vallási háborgatások szüntelen izgalomban tartották a hazafiak kebelét.

Pázmány utódja Lósy Imre, ki semésztehetségre, sem kitartásra nézve nem volt hasonmása elődjének, vallási vakbuzgó törekvések által akarta pótolni egyéb tehetségeinek hiányait. A törvényileg megerősített nikolsburgi békét nem tartotta magára nézve kötelezőnek. Az illető pontok határozott értelmének ellenére, fekvő birtokot adott a jezsuitáknak s ujra napirenden volt a protestáns jobbágyoknak erőszakos térítése és a katholikus hitre áttérni nem akaróknak üldöztetése. A nagyszombati protestáns templomot ismét a jezsuiták foglalták el. Léván, Szakolczán és több helyen a reformátusok nyilvános egyházi szertartásukban akadályoztattak.

Maga az országgyűlés szinhelye, Pozsony, már egy év óta nagy küzdelmet folytatott a kormánynyal épülőfélben levő ev. temploma miatt. Ugyanis az evangélikusok még 1635-ben elhatározták, hogy a fennálló rozzant imaház helyén egy uj nagyobbszerű imaházat, illetőleg templomot fognak a magok költségén és hitfeleik segélyével felépíteni. Ez ellen a pozsonyi katholikus prépost panaszára ő felsége egy tiltó rendeletet bocsátott ki, melyben a királyi kegy és városi szabadságaik elvesztésének terhe alatt a templomépítéstől ismételten eltiltatnak: mivel — úgymond — 1. a törvény nem engedi meg, hogy a lutheránusok templomot építhessenek; 2. a szabad vallásgyakorlat ugyan meg van engedve, de csak templom nélkül; 3. az imaház helye polgári, illetőleg közös tulajdon, minél fogva a katholikusoknak épen annyi joguk van hozzá, mint a lutheránusoknak; 4. a katholikus polgárok a kir. kamara előtt protestáltak az építés ellen; 5. főurak és nemesek is tettek kifogást az ellen, hogy azon a helyen a város jogainak rövidségére templom építtessék; 6. ezen építés a főurak és nemesek vallására nézve sérelmes és az eredeti katholikus egyházra nézve hátrányos; 7. a városok a korona tulajdonát képezik s a király kénytelen ragaszkodni jogaihoz; minélfogva a városi tanácsnak szigorúan meghagyatik, hogy a gyülekezetet a templomépítéstől tiltsa el.[1]

[1] *Lichner Pál*, Joh. Pogners Verzeichniss über den Bau der evangelischen Kirche in Pressburg von 1636 bis 1638. 7. l.

A pozsonyi evangélikusok ez ellen védekeztek. Küldöttségeket menesztettek a királyhoz, a nádorhoz és a kamara elnökéhez. Mindenütt az volt a felelet: szüntessék be a templomépítési munkát. Ezek hivatkoztak a törvényre és a szükségre — s a templomépítést új meg új tilalmak daczára folytatták. Ferdinánd királyi haragjával fenyegette őket; könyörgő követségöket, mely még Németországban is fölkereste, nem fogadta el. A nádor hiába fenyegetődzött; hiába kérte őket, hogy legalább néhány napi szünet által engeszteljék ki a megsértett fejedelmet: a pozsonyiak nem engedelmeskedtek. Már meg voltak téve a hatalmi intézkedések a királyi parancscsal daczoló hitközség megtörésére, midőn II. Ferdinánd és utána Pázmány Péter is meghalt.

De ezzel az ügy nem fejeztetett be. A bécsi kormány és Eszterházy nádor — kire az uj király, III. Ferdinánd is bizta az ügy elintézését — hosszas perlekedés után csak azt követelte, hogy az építkezést legalább az országgyűlés folyama alatt ne folytassák; továbbá, hogy ugyancsak az országgyűlés alatt semmiféle isteni tiszteletet ne tartsanak, hogy az épülő templom vége ne félköralakú, hanem szegletes legyen, hogy az ajtók és ablakok négyszegletűek legyenek, és hogy maga az épület ne legyen magasabb, mint a közönséges házak, s a mennyiben a falak már most is magasabbak, egy ölnyi magasságban leszedessenek. Ez ügyben pedig ő hozzá semmiféle követséget ne küldjenek; mert nem hajlandó többé közbenjáró szerepet vinni ő felségénél. Inti őket, gondolják meg az őket fenyegető veszély nagyságát és tovább ne nyakaskodjanak.

A gyülekezet azonban a nádornak minden egyes pontjára válaszolt. Egyben, t. i. hogy az országgyűlés folyama alatt ne építsen, engedelmeskedett, de a többiben ellentmondott.[1] De a nádor, ki a többi pontokban hajlandó volt

[1] A válasz ez volt: 1. Was das Bauen im währendem Landtag betreffe, werde man ohnehin schwerlich bauen können, weil man damalen wegen der Menge des Landvolks und der vielen herumfahrenden

engedni, épen csak ebben az egyben nem akart engedni. A királyi személynök azzal fenyegette a pozsonyiakat, hogy még az országgyűlés megnyitása előtt, mint a királylyal daczolókat, perbe idézi. A pozsonyiak ismét Bécsbe futottak; majd a nádornál kopogtattak az isteni tiszteletnek az országgyűlés tartama alatti tartása ügyében.[1]

Wagen einen Stillstand werde halten müssen. damit bei dem äusseren Gebäu kein Mensch durch die von dem Gerüst unversehens abfallenden Steine und Ziegel beschädigt werde. 2. Was das Predigen an demselben Ort unter währendem Landtag anbelanget, könne man damit nicht innehalten. sintemal vornehmlich zu solcher Zeit unsere Leute und Dienstboten. wenn Herr und Frau bei der Hauptpredigt sein werden, sie nicht mit ihnen zugleich gegenwärtig sein können. sondern zu Haus hin und wieder, vornehmlich auf das Feuer. Achtung geben müssen. Und derowegen, damit das Gesinde die sonntäglichen Frühpredigten auch anhören möge, welche vor der Hauptpredigt gehalten werden, habe man hierzu keinen andern, als diesen unsern jeder Zeit gewöhnlichen Ort. 3. Was das Eck oder vermeinte Sanctuarium betrifft, oder dass man allda einen Thurm aufzuführen gedenke. da wäre das Gebäu gar nicht auf solche Form geführet worden, wie man etwa ihrer Majestät berichtet haben mag, sondern blos zu einer Sacristei, darauf nichts anderes gerichtet wird, als zwei Zimmer auf einander, zur Wohnung unserer Geistlichen. die wir nothwendig haben müssen, weil auch vorhin daselbst Zimmer und Wohnungen für unsere Geistlichen gewesen waren. derowegen könne man solches Eck nicht abtragen. 4. Was die Quadratform der Fenster und Thüren anbelangt, wäre die Gemeine nicht dawider, wenn wir nur Ein- und Ausgang, auch *Lichtes* die Genüge haben. 5. Was die Höhe des Gebäus betrifft, könne man davon nichts abtragen, wie solches auch der italienische Baumeister vom Schloss und andere italienische Maurer besichtigt haben und berichten können; zu dem wären wohl solche hohe Häuser in der Stadt, als dieses Gebäu, die dergleichen Höhe haben, zu ersehen und anzutreffen ... *Lichner Pál* Pogners Verzeichniss. 36. l.

[1] «Da durch Gottes Gnade der Landtag seinen Anfang genommen hat. haben uns ... die verordneten Abgesandten aus den Ständen, die der evang. Religion zugethan waren, bei uns angehalten, dass man ihnen vergünstigen wolle, damit sie in unserem Kirchenbäu ihre wöchentlichen Gebete und Sonntags-, wie auch Festpredigten in ungarischer Sprache halten dürfen. Diese Sache wurde hernach im Landhaus öffentlich erwähnt, und weil dawider niemand von den Landständen protestirte. sondern die Sache still vorüberging: also hat man auch den

Igy állottak az ügyek Pozsonyban és országszerte, midőn III. Ferdinánd 1637. szept. 21-ére összehívta az ország rendeit, hogy velök az ország javáról értekezhessék. A török fenyegető állása miatt azonban a gyűlés megnyitása elhalasztatott. De a rendek, kik többnyire határozott utasítással voltak kiküldve,[1] elég korán és nagy számban jelentek meg.[2]

ganzen Landtag durch in diesem Gebäu nicht allein die deutschen Früh-Sonntags-, sondern nach denselben auch die ungarischen Predigten, vornehmlich aber auch die ungarischen Frühgebete alle Tage darinnen verrichtet ohne jemandes Widerspruch.» U. o. 39. l.

[1] A liptói követek, jelesül: Palugyay Pongrácz, Szmrecsányi Péter és Kubinyi Mátyás a vallásra vonatkozólag következő utasítással voltak ellátva: «Quoniam ex parte liberi exercitii Religionis, superioribus temporibus, certae conditiones et declarationes extarent, sicut etiam in serie septemdecim conditionum declaratur habetur, supplicandum erit itaque apud suam Majestatem, dignetur sua Majestas septemdecim conditiones seu articulos Viennensis pacificationis, in omni earum parte cum effectu benigne et clementer observari retinerique facere. Atque propter evitationem scandalorum et odiosum religionis exercitium, una cum Templis et sepulturis ac usu campanarum liberum permaneat, juxta conditionem 6 velut pacificationem. L. Instructio Universitatis Dom. Nobilium, Comitatus Liptoviensis. Majláth B. gyűjteményében.

[2] Az 1637-ki országgyűlés követeinek névjegyzékét Szemere Pál akkori abaujmegyei követ ekképen állította össze:

I. A felvidékről:

Szepes vármegyéből: Máriássy János és Záborszky Miklós.
Sárosból: Usz István, Devény István, Sztánkay István és Keczer Ferencz.
Zemplénből: Butkay István és Kacsándy Mihály.
Szabolcsból: Keresy János és Bay István.
Bereghből: Kisfalussy István és Lipcsey György.
Ugocsából: Ujhelyi János.
Ungból: Tibay László és Bodó Lajos.
Szatmárból: Farkas István és Gyulaffy András.
Abaujból: Barna György és Szemere Pál.
Tornából: Vadass István.
Gömörből: Szakmáry Miklós és Bassó Mátyás.
Borsódból: Zákány András és Móré István.
Hevesből: Divéky András.

Feltünő volt, hogy Spanyolországból rendkivül sokan jöttek követségben e gyűlésre, és hogy a király megérkezéséről semmi határozott hir nem érkezett Pozsonyba. Ennek következtében november huszadikán küldöttség ment a nádorhoz, megtudandó, mikor érkezik meg ő felsége. A nyugtalanság annál nagyobb volt, mert nyiltan beszélték: a király

II. A Dunán inneni vidékről:
Pozsonyból: Morócz Farkas és Hadricius György.
Nyitrából: Sándor László és Koronthály István.
Esztergomból: Konkoly Pál és Rózsa István.
Trencsénből: Sándor Imre és Mednyánszky Jónás.
Barsból: Szobonya Pál és Bossányi János.
Hontból: Bakó Ferencz és Fáncsy György.
Nógrádból: Horváth György és Komjáthy Ábrahám.
Pest, Pilis és *Soltból*: Batik János.
Zólyomból: Auguszti István és Osztroluczky Menyhért.
Túróczból: Keviczky Menyhért és Keviczky János.
Árvából: Kubinyi János.
Liptóból: Palugyay Pongrácz és Kubinyi Máté.

III. Dunántúlról:
Sopronból: Eörsy Zsigmond és Károly János.
Győrből: Czapáry András.
Mosonból: Szombathelyi Márton és Gervay János.
Vasból: Sibrik István és Gazdagh Fülöp.
Komáromból: Farkas Gáspár.
Veszprémből: Körmöly István és Darázs István.
Zalából: Pernyeszy Ferencz és Lippay Gáspár.

IV. Horvát részről:
Szlavoniából:
Kőrös megyéből: Szakmárdy János.
Zágráb megyéből: Potnichovics György.
Varasd megyéből: Cserenkóczy Gábor.

A Szlavon-, Dalmát- és Horvátország rendeinek követei:
Bogdán Márton, zágrábi prépost.
Csernkóczy Gábor, váradi.
Petrikovich György, várasdi.

Negyedik Rend.
A szabad kir. és bányavárosok követei:
Pozsonyból: Szeleczky Jakab és Heuchelin Gáspár.
Sopronból: Artner Erhard és Vitnyédy István.

szándékosan késik, hogy a követek költség tekintetében kime rüljenek, és azután annál inkább hajlandók legyenek a királ propositiók tárgyalásához fogni.

A nádor azon megnyugtató szavait, hogy ő felsége német követek után várakozik, nem fogadták el, sőt a erdélyi követeknek azon kifakadásra adtak alkalmat, hog

Nagyszombatból: Bogdanóczy György és Huszár Péter.
Szakolczáról: Horváth György és Túróczy György.
Kassáról: Debreczeni Mihály és Reviczky János.
Eperjesről: Questoris Jakab és Langfelder Dániel.
Lőcséről: Sándor János és Teuffel Kristóf.
Bártfáról: Glacz Miklós.
Szebenből: ?
Modorból: Radimóczy György és Kempius János.
Trencsénből: Leszenyei János és Ladiszlaides.
Ó-Zólyomból: Stimmely Timóteus és Venczelius Márton.
Korpondról: Kusztra Mihály és Csernák János.

A hét bányavárosból:

Körmöczről: Miller Zachariás.
Selmeczről: Hosz Gábor.
Beszterczebányáról: Raminger György és Keviczky Menyhért.
Libetbányáról: Márczius Kristóf.
Nagybányáról: ?
Szatmárról: ?
Németiből: ?
Varasdról: Simonics Szaniszló.
Kapronczáról: Szakmárdy János.
Kőrösről: Garay István.

A mágnások és özvegyek követei:

Az erdélyi fejedelem ***Rákóczy György*** követei: Chernel György Bogády András.
Bethlen követei: Horváth György és Szigethy Miklós.
Forgách nádorné k.: Zsarnóczay Sebestyén és Farkas János.
Nádasdy Pálné k.: Vitnyédy János (?) és Ferenczy Péter.
Széchy Györgyné k.: Barna György és Rudnay László.
Battyáni Ferenczné k.: Hollósy.
Thurzó Mihályné k.; Berényi György és Turánszky Ferencz.
Széchenyi Istvánné k.: Kramarich György és Szele György.
Révay Pálné k.: Zukovy Sámuel.
Nyáry Istvánné k.: Zatureczky Frigyes.

az országgyűlés nem a németek, hanem a magyarok számára tartatik. A személynököt is felhivták, hogy addig, míg ő felsége megérkezik, hivja »össze a rendeket, hogy némely szükséges tárgyak fölött előlegesen tanácskozzanak. De a személynök nem tartotta magát feljogosítva a felség megérkezése előtt gyűlést tartani. Türelemre intette a nyugtalankodókat.

November 23-án a nádor magához hivta a rendeket és hosszú beszédben fejtegette ő felsége késedelmének okait, melyek között legelső az, hogy az ország rendei még most sincsenek mindnyáján együtt. Egyúttal felhivta őket, hogy a király ünnepélyes fogadtatásáról gondoskodjanak, annyival is inkább, mivel a király «mint regnáló soha sem volt még hazánkban; asszonyunk pedig egyébiránt is soha nem látta Magyarországot». Míg a főhivatalnokok a fogadtatás külső fényéről gondoskodtak, addig a szabad kir. városok követei a Pálffy Pál által rajtok és vallásukon elkövetett sérelmekről tanácskoztak. Ugyanis Pálffy, ő felségének engedélyére való hivatkozással, el akarta venni a modoriak templomát, s midőn ezek ellentállottak, a pozsonyi káptalan elé idéztette meg őket; és mivel nem jelentek meg, templomvesztésre itéltettek. Hogy pedig ne mondhassák, hogy vallásukat szabadon nem gyakorolhatják, kényszerítették őket uj imaház építésére és egy okmány aláirására, melyben az foglaltatott, hogy a templomot «önként» átadták. Ez ellen a város jegyzője felszólalt, a miért a katholikus vallás ellenségének mondották. A réchei evang. lelkész, kit Keglevich István elüzött egyházából, beadta folyamodását, melyben kéri a nádort, hogy mint a törvények őre, a vallásügyi törvényben biztosított szabadságot védelmezze.[1] A nádor erre azt felelte, hogy mivel a parasztok a földesúr fundusán semmi joggal sem birnak, tehát a földesúr joggal vehette el tőlök a templomot s űzhette el onnét az evangélikus lelkészt. Hiába

[1] Forma libelli Supplicis — a bártfai követ naplójában M. n. múz. levéltárában.

folyamodott e részben közbenjárásért Illésházy Gáspárnál Martinides superintendens által. A sérelem nem orvosoltatott, — s így az országgyülés elé terjesztetett.

Ezalatt november 29-dikén megérkezett a király, s Lósy Imre esztergomi érsek által fogadtatva, nagy pompával vonult be Pozsony városába. Mindenekelőtt a Sz.-Márton templomába sietett és csak a mise meghallgatása után ment szállására. Másnap reggel a barátok templomában volt; és csak deczember 1-jén jelent meg a rendek között, hol királyi előterjesztéseit átnyújtotta. Deczember 2-án a sérelmek összeirására mintegy negyven követet választott a követek háza:[1] kikhez még a főrendek is akartak a magok részéről néhány főpapot és főurat csatolni; de ezt a rendek ellenezték, nehogy a vallásügyi kérdést még jobban elmérgesitsék. Ugyanis a protestáns követeknek utasitásúl volt adva, hogy addig semmiféle más tárgyalásokba ne fogjanak, míg a vallási sérelmek nem orvosoltatnak. Barna György, Szemere Pál, Chernel, Keviczky és Langfelder követségben mentek a nádorhoz, megkérdezendők tőle, hogy mit remélhetnek a vallás ügyében. A nádor azt válaszolta nekik, hogy hagyjanak fel e kérdéssel; ő felsége határozottan azt kivánja, hogy az ő előterjesztéseinek

[1] Neveik ezek: Mikulicz Tamás, személynök; Morócz Farkas, vice judex Curiae; Hadriczius György, palatinalis. Lippay Gáspár, curiai; Gazdagh Fölöp, személynöki protonotarius; Szenkviczy Mátyás, kir. táblai praelatus; Telekessy István, leleszi prépost; Kopcsányi Mihály, pozsonyi prépost; Mauroviczius Mihály és Czeglédy Albert, egri kápt. követek; Rohonczy István, zalavári apát; Cherenkóczy Gábor, horvát követ; Trsztyánszky Pál, Kerekes Döme, Mosdó Imre, Úz János, Szemere Pál, a királyi táblának öt ülnöke; Chernel György és Bogády András, az erd. fejedelem küldöttei; Pernyeszi Ferencz szalai, Sándor László nyitrai, Barna György és Szemere Pál abauji, Fáncsy György honti, Farkas István szatmári, Keresy János szabolcsi, Zákány András borsodi, Dévény István sárosi, Szobonya Pál barsi, Mednyánszky Jónás trencséni, Máriássy János szepesi, Szakmáry Miklós gömöri, Deviky András hevesi, Gervay János mosoni, Czapáry András győri és Darázs István veszprémi vármegyei követek; azonkívül a kassai, pozsonyi, eperjesi és nagyszombati városi követek.

tárgyalásához fogjanak. Ez azonban oly kivánság lévén, melyet teljesíteniök már utasításaiknál fogva sem lehetett, azon sérelmek összeirását folytatták, melyeket a katholikusok 1608. óta ejtettek az evangélikusokon. Ezek között kiemelték azt, hogy a nagyszombati katholikusok nem engednek a protestánsoknak e városban templomot építeniök; hogy a szakolczai protestánsok akadályoztatnak halottaiknak a közös temetőbe való temetésében, és hogy a földesurak mindenfelé elszedik az evangélikus nép templomait.

A deczember 4-én, a hontvármegyei követek, u. m.: Bakó Ferencz és Fáncsy György lakásán tartott tanácskozásban részt vettek a protestáns főurak közül is: Illésházy Gáspár fiával együtt; Osztrosith Imre fiaival, Nyáry Lajos testvérével, Balássi András és Simon, Zay János, Golenich és mások. Ezek azt határozták, hogy egy követség menjen ujra a nádorhoz, felkérendő őt, hogy a vallásügyi sérelmek tárgyalása czéljából legyen közbenjáró ő felségénél. Egyúttal átadták neki az összeállított sérelmek jegyzékét. A nádor vitába elegyedett a küldöttséggel, s egyúttal kijelentette abbeli óhajtását, hogy vagy húsz befolyásosabb követ jelenjen meg nála a végből, hogy a tárgyat előbb magán értekezleten minél jobban elintézhessék. A protestáns követek közül sokan azon nézetben voltak, hogy a nádorral nem szükséges vitába bocsátkozniok: neki nem szabad ellenfél gyanánt szerepelnie, mert ő állásánál fogva közbenjáró szerepre van hivatva, s ha igaz és törvényes a protestánsok kivánsága, annak teljesítését kötelessége kieszközölni ő felségénél.

De a nádor sokkal inkább volt érdekelve a katholikus álláspont iránt, semhogy a vitától visszatarthatta volna magát. Midőn a protestánsok küldöttsége nála megjelent, ezen kérdést intézte Osztrosithhoz: ismeri-e a bécsi békekötést? S annak igenlő válaszára figyelmeztette őt a záradékra, mely így hangzik: «a római katholikus vallás sérelme nélkül». Osztrosith erre azt felelte: «az előtt nem voltak oly üldöző főpapok, mint a mostaniak, nem is volt oly nagy egyenetlenség, mint van most. Azelőtt békének és szabadságnak

örvendettünk, most pedig zaklattatunk.» Például hozta fel Forgách özvegyének azon tettét, hogy birtokairól az evangélikus papokat elűzte.

A nádor ezt védelmezte. Szerinte Forgách özvegye jogosan cselekedett, mert kegyúri jogánál fogva szabadon rendelkezhetik földjével és jobbágyaival. A mi pedig — úgymond — a templomok visszaadását illető követelésteket illeti, tudjátok meg, hogy ezt se tűzzel, se vízzel, se vassal, se semminemű tractával nem fogjátok elérni soha; tanácsom az, hogy ettől elálljatok és ő felségét ne zaklassátok. Gondoljátok meg, hogy a királyné spanyol eredetű, a kit nem illik háborgatni, nehogy azt mondhassa rólatok, hogy «moslék» nép vagytok.

Erre az evangélikus küldöttek méltó felhevülésükben azt válaszolták a nádornak, hogy inkább meghalnak, semhogy re infecta hazatérjenek, mert őket kötelezik utasításaik.

Másnap a nádor közölte a királylyal és a klérussal a tanácskozmány eredményét, s azoknak elhatározását Osztrosith által közölte a protestáns rendekkel, t. i. azt, hogy azok semmiképen nem fognak beleegyezni az elfoglalt templomok visszaadásába; ő felsége kész inkább re infecta visszamenni az országból, a papok pedig készek inkább számüzetésbe menni, mint e követelést teljesíteni. Egyébiránt azt megengedik, hogy a nagyszombati kálvinisták templomot építhessenek magoknak, a szakolczaiaknak szabad temetkezési joguk legyen és hogy ezentúl senki se erőltesse a protestáns jobbágyokat a katholikus vallás fölvételére.

A két fél között oly nagy űr volt, melynek áthidalása, ha nem is épen lehetetlen, de mindenesetre nagyon nehéz volt. Egy hétnél tovább tartott még e felett a vita és pedig úgy a főrendek, mint a nemesi rendek tagjai között. A templomok elvétele, a papok elűzése, a temetők használatának megtagadása számtalan izgató jelenet alakjában volt felhordva a protestánsok részéről. Ez ellen a katholikusok azzal állottak elő, hogy a katholikusoknak még több sérelmök van. A nádor igyekezett őket megnyugtatni. Hiszen — úgymond — a vallásszabadság templom nélkül is megvan. Mikor azt kérdezték

tőle, hogy hol tartassanak a prédikácziók, ha a templomok elvétetnek a protestánsoktól, röviden azt válaszolta: a biró előtt! És ha az a hely is elfoglaltatik? Majd meglátjátok! Az urak kegyúri jogát nem lehet — úgymond — kétségbe vonni. A parasztnak semmi joga sincs a földesúr birtokán, legfeljebb az, hogy bérét megkapja. A templom a földesúré s ez olyan papot állíthat oda, a minő neki tetszik.

A külön tanácskozásokban résztvett protestáns rendek [1] végre abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket külön fogják benyújtani ő felségének. Ezen szándékjokat bejelentették a nádornak, ki azonban mindenképen le akarta őket beszélni ezen szándék végrehajtásától. A vele közlött hét pontba foglalt sérelmek szólottak:

1. A jobbágyoktól elfoglalt templomokról.

2. A templomoknak a kegyúri társaktól és közös birtokosoktól való elvételéről.

3. A jobbágyoknak a katholikus vallás felvételére való erőszakos kényszerítéséről.

4. Az egyházak birtokát régen képező javaknak, földeknek, erdőknek stb. elfoglalásáról.

5. Némely szabad kir. városokban templomépítési tilalmakról.

6. A protestáns papoktól a tizenhatod rész elvételéről.

7. A protestáns papoknak római katholikus szentszékek elé való önkényes hurczoltatásáról.

Ezekre nézve a nádor azt felelte, hogy az első pontot a katholikus rendek semmiképen el nem fogadhatják, mert az ellenkezik a földesurak kegyúri jogával.

A másodikat elfogadják. A harmadikat szintén. A negye-

[1] Ezek voltak 1. a főrendek közűl: gr. Illésházy Gáspár, Osztrosith István és Nyáry Lajos; 2. a nemesek közűl: Bossányi Mihály, Bogády András, Barna György, Dévény István, Szemere Pál, Zákány András, Vittnyédy József, Fáncsy György, Máriássy János, Kacsándy Mihály, Berényi György, Fejérpataky Márton, Reviczky Menyhért, Szeleczky Jakab, Keviczky János és Langfelder Dániel. — L. Szemere naplóját decz. 5-ikéről. A m. nem. Múz. levéltárában.

dik pont, minthogy a földek a templomokhoz tartoznak és a templomokat a földesurak kegyúri joguknál fogva elfoglalhatják, nem teljesíthető. Az ötödiket elfogadják. A hatodikra nem adott választ; de a hetediket semmiképen nem akarják elfogadni.

Ez ki nem elégítette a protestánsokat s újra abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket benyújtják ő felségének. A nádor ez ellen ismét kifogásokat tett. Ezen sérelmek — úgymond — nem köz sérelmek,[1] mivel nem az összes rendek nem a klérus hozzájárulásával irattak össze. Ő felsége elfogadja a köz sérelmeket, de magán sérelmeket nem. A főpapok, pedig kijelentették, hogy ha ő felsége elfogadná is a vallásügyi sérelmeket, ők magok részéről ez ellen óvást tennének. Lósy érsek azt mondotta, hogy ő felségének azt kellene a lutheránusokkal cselekednie, a mit tett egykor Szt.-István a pogányokkal, midőn azokat a keresztyén vallásra térítette. A lutheránusokat katholikusokká kell tenni; mert nem illő dolog, hogy a jobbágyok más hiten legyenek, mint urok.[2] Szóval, minden lehető okot felhasználtak, csakhogy a sérelmek benyujtását megakadályozzák.

Decz. 11-én nagyon élessé vált már a vitatkozás. A nádor már fenyegetődzött; a klérus pedig hozzá csatlakozott, hogy közös erővel, leszavazással kényszerítsék a protestánsokat sérelmeik mellőzésére. A főrendi ház részéről kiküldött bizottság tagjai, nevezetesen Jakusich György veszprémi püspök, gróf Pálffy János és Osztrosith István következő pontokba foglalták össze érveiket:

1. Császár urunk csak nem rég vevén kezébe a kormányt, ne kedvetlenítsék el ilyenekkel.

2. Czászárné asszonyunk eddig soha sem látott magyart, beteges is, nem kellene tőlünk elidegeníteni.

[1] De his gravaminibus tale est judicium Palatini, ea non esse publica gravamina, quia non sunt ab omnibus Statibus h. e. a Clero etiam conscripta . . Bártfai követ naplója decz. 9-kéről.

[2] U. o. decz. 10.

3. A török rablásokról szóló hírek naponkint szaporodnak.

4. Ha a mult országyűlésen igen sok fontos oknál fogva kellett félretenni a vallás ügyét, úgy százszorta több okunk van most, melyek annak sepositiójára kényszerítenek.

5. A római katholikusok immár seponálták; illő dolog, hogy az evangélikusok is seponálják. Egyébiránt a nádor gondot visel, mit kellessék cselekedni.[1]

Hogy ezen okok nem hatottak a protestáns követekre, az a már ismeretes utasítások után, természetes. De azért még sem hivatkoztak csupán utasításaikra, hanem következőkben foglalták össze nézeteiket a katholikusok által tett és még ezután teendő ellenvetésekre: «Ha a romano-katholikusok azt kivánják, hogy az ügy menjen voksra, erre azt felelik: mi evangélikusok voksra nem megyünk, 1. mert minékünk annál nagyobb és drágább privilégiumunk nincsen, mint a religió; s hitünk ágazatját azért voksra semmiképen nem bocsáthatjuk. A hit isten ajándéka lévén, vokssal hitet nem illendő igazgatni. 2. A római katholikusok ebben ellenfeleink, ő tőlük bántattunk meg; hogyan itélhetnek ők felettünk, holott pöröseink és biráink egyszersmind nem lehetnek. 3. A bécsi végezés, az 1608-ki koronázás előtti 1. t.-cz. a kir. diplomának hatodik feltétele és a vallásról szóló többi törvények oly világosak, hogy semmiféle magyarázatra nem szorulnak. Ily nyilvánvaló artikulusokat voksolásunkkal nem tehetünk kétségesekké, vagy azoknak értelmét voksolásunkkal meg nem változtathatjuk. Ha az Ulászló király II. decr. 25-ik t.-czikkét fogják sürgetni a szavazásra vonatkozólag, akkor azt felelik: 1. hogy mikor azt a törvényt hozták, akkor nem tárgyalták a vallás ügyét s az akkori idő igen-igen különbözik a mostani időtől; 2. semmit sem foglal az az artikulus magában olyat, hogy az egyszer meghatározott s többször megerősített törvényt és az ország közalkotmányát kelljen igazításba venni; 3. a közvetlen utána következő tövényczikk oly országgyű-

[1] Szemere naplója decz. 11-kéről. A m. nemz. Múz. levéltárában.

lésnek állítja azt, melyen a nemesség nem követek által volt képviselve, hanem személy szerint jelentek meg a nemesek magok; 4. azon törvényczikk a propositiók feletti eltérésről szól; mivel pedig még a kir. propositiókhoz nem nyúltunk, az új szokás és törvény szerint előbb a sérelmeket kell megorvosolni, mielőtt a propositiók tárgyalásához fognánk. Nekünk pedig nincs nagyobb sérelmünk a vallásinál, azért is itt (nem) alkalmazható az idézett törvény; 5. a boldog emlékezetű megholt császár urunk resolutiója is az volt, hogy a legközelébb tartandó országgyűlésen sérelmeink egészen orvosoltassanak.

Ha pedig a vallási sérelmeknek a béke kedveért való mellőzését kivánják, arra sincs módunk: 1. mivel a sérelmek megszüntetése a királyi diploma második feltételében biztosíttatott kiváltképen a mi részünkről, religióra nézve; 2. mivel ezelőtt is egynéhány országgyűlésen ezen ügy a rendek kölcsönös kibékülhetése czéljából elodáztatott, azon reményben, hogy azután a vallás ügyében nem fognak fölmerülni ily ellenkezések: de mivel naponkint épen ennek ellenkezőjét kell tapasztalnunk, hogy az afféle elodázásból még több baj ne következzék, kell az ügyet egyszer mindenkorra eligazítani: 3. a vallás szabad gyakorlata a diploma hatodik föltétele szerint, az ország békéje és felmaradása tekintetéből biztosíttatott: ez pedig úgy leszen meg, ha már egyszer valahára a vallásügyben felmerült sérelmek orvosoltatnak; 4. mivel császár urunk ő felsége propositióinak kiadásakor ily atyai szókkal biztatott bennünket: «a mit megboldogult atyámban elvesztettetek, azt bennem visszanyeritek»; a megholt császár 1634. Pozsonyban országunk gyűlésén azt igérte, hogy az ország minden sérelmeit orvosolni fogja; 5. utasításainktól sem térhetünk el semmiképen; 6. az idézett törvényczikkekben sepositióról semmi sincsen; sőt az van rendelve, hogy a közügyek tárgyaltassanak.

A mi azon öt pontot illeti, melyeket Jakusits veszprémi püspök, gróf Pálffy János és Osztrosith István proponáltak az evangélikus statusnak; arra nézve ilyen választ adtak:

Az *elsőre nézve:* Ő felségét császár urunkat ezzel nem kedvetlenítjük el, mert ő felségének második conditiója azt tartja, hogy azonnal uralkodása kezdetén valamennyi sérelmet orvosolni fog; és a kiadott propositióban erről ezen szavakkal biztosította a rendeket: a mit atyámban vesztettetek, azt bennem visszanyeritek. Ő felségének ezen kegyelmes atyai szavaihoz teljes bizodalommal ragaszkodunk.

A *másodikra nézve:* Császárné asszonyunk ő felsége betegeskedésén szivünk szerint szánakodunk, kivánjuk, hogy isten ő felségét gyógyítsa meg, és kérjük őt, hogy a mi kegyelmes urunk előtt dolgunkat könnyítse.

A *harmadikra nézve:* A mi a török felől való hireket illeti, ő felsége és az urak gondoskodjanak felőle, hogy biztosságban lehessünk és az országgyűlésen jelenlevő végbeli kapitányokat küldjék haza, hogy tisztök szerint oltalmazzák a hazát.

A *negyedikre nézve:* A minémű okokért ez előtt országunk gyűlésén seponáltunk volt, tudniillik, hogy ezután a vallás ügyében efféle czivakodások nem lesznek: ebbeli reménységünkben igen megfogyatkoztunk, mert a katholikus status azóta sokkal több és nagyobb sérelmeket tett.

Az *ötödikre nézve:* A katholikusok könnyen seponálhatták a vallásbeli sérelmeket mi ellenünk, mivel miattunk semmiféle sérelmet nem szenvednek: de mi evangélikusok, mivel igen megbántódtunk, utasításainktól el nem állunk és a sérelmek mellőzésébe nem egyezhetünk.[1]

Ilyen okokkal fölfegyverkezve jelentek meg a protestáns rendek deczember 12-dikén az ország házában, hol a klérus nagy számban várta őket, elfoglalván a követek helyeit. Gyűlöletes kemény vita fejlődött ki ujra, melynek azonban egyéb eredménye nem lett, mint az, hogy az evangélikusok nem egyezhetvén bele a klérus követeléseibe, kimondották, hogy a következő napon sérelmeiket egyenesen ő felségének fogják benyujtani.

[1] *Szemere* naplója a nemz. Múzeumban.

II.

A nádor, a főrendek és a personális le akarják beszélni a protestánsokat sérelmeik beadásától. — A küldöttség tagjai és a katholikusok törekvései ellenök. — A megyénként előszámlált sérelmek.

Hogy az óhajtott audientiát megnyerhessék, Nyáryt bizták meg: tudná meg Trautmannsdorf cs. titkos tanácsos révén ő felségétől, hajlandó-e őket és mikor elfogadni? A királynak pár napra volt szüksége, míg tanácsosaival az adandó feleletre nézve értekezhetik. Ezek természetesen azon voltak, hogy az ügy elodáztassék, és hogy a felség válasza kemény és visszariasztó legyen. Széltében beszélték, hogy a protestánsok szakadást akarnak előidézni az országban, hogy összeesküvést forralnak, és hogy egyáltalában nem lehet velök boldogulni. Természetes, hogy ez még inkább felingerelte a kedélyeket. A nádor azt mondotta a nála megfordult protestáns követeknek, hogy haszontalan minden törekvésök. «A mint igaz, — úgymond — hogy isten isten, oly bizonyos, hogy semmit sem fogtok elérni, mert ő felsége mindent elhisz, a mit a klérus mond neki.»[1] A főrendek részéről hozzájok küldötte a szepesi prépostot és a két Forgáchot, Zsigmondot és Pétert, azon utasítással, hogy ezek a vallási sérelmek előterjesztésétől vonják el őket. És midőn ezek az üzenetet átadták volna, a personális ezen szavakkal fordult a protestáns rendekhez: «Hallottátok a főurak beszédét? Én is kérlek barátságosan és intelek benneteket, álljatok el szándékotoktól, hiszen a katholikus status erősen áll együtt, az emberek megtérésében a sz. lélek működik közre, hogyan állhatnátok ti ellent? Keressetek más módot a baj orvoslására; hiszen nem történik rajtatok olyan igaztalanság.» Erre Szemere abaujmegyei követ válaszolt. «Hát nem igazságtalanság az, uram, mikor templomainkat elszedik, papjainkat elűzik, szabadságainkat lábbal tapodják, ha-

[1] Matheides és Szemere naplója, a nemzeti múzeumban.

lottainkat eltemetni nem hagyják? Az orvoslás eszközét mi abban találjuk, hogy e bajok az ország békés fenmaradása tekintetéből, az ország törvényei szerint elintéztessenek és a törvénysértők ellen büntetés szabassék, s ez nyilvános legyen.» Utalás történt Lengyelországra, hol annyi különböző felekezetek daczára béke van, mivel ott a vallást senki sem háborgatja. A főrendek részéről Draskovics György győri püspök, Pálffy János, Forgách Zsigmond és Eszterházy Dániel személyében új követek új ellenvetésekkel jöttek a protestáns rendekhez. «Az, a mit ezek kivánnak — úgymond — egészen új és szokatlan dolog; nekik is vannak sérelmeik, de hallgatnak velök. Ám, ha a protestánsok minden áron be akarják adni a magok sérelmeit, legyen; de csak a katholikus vallás sérelme nélkül.» Erre a protestánsok azt felelték, hogy nem az az új dolog, a mit ők kivánnak, hanem ellenkezőleg, az az új dolog, hogy őket ilyenekkel meg akarják akadályozni sérelmeik átnyujtásában, holott ő felségéhez még magánszemélyeknek is szabad folyamodniok. Ha — úgy mondanak — jogtalan dolgot kivánunk, ne adja meg ő felsége; de ha igazunk van, miért tagadná meg kérésünket? Ha pedig úgyis megtagadja, újra kérni fogjuk. Erre a pozsonyi prépost emelt szót: micsoda igazság lenne az, hogy ő felségének, mint patronusnak ne lenne a ti városaitokban temploma? Igen, volt a válasz, ő felségének van kegyúri joga, arra nézve, hogy védje, de nem arra, hogy birja és elfoglalja a templomokat. Ekkor a personalis mondá: lehetetlen dolog az, a mit kivántok; hiszen a kassai, lőcsei, eperjesi, bártfai templomok, melyeket nektek kellett átengedni, tulajdonképen a mi templomaink . . .

Ilyen és ezekhez hasonló párbeszédek folytak, midőn a klérus részéről azon indítvány tétetett, hogy szavazásra kell bocsátani a kérdést. Ekkor Dévényi István a fentebb említett megállapodáshoz képest mondá: Itt két fél van; az egyik sértett, a másik sértő. Mi lévén a sértett fél, önök akarnak lenni a mi biráink? Az nem lehet. Senki sem

lehet egy személyben vádló is, biró is. Mi az isten nevében ő felségéhez folyamodunk.[1]

—

Deczember 15-én a protestáns rendek Illésházy lakásán gyülekeztek össze, azon szándékkal, hogy onnét indulva sérelmi iratukat ő felségének átadják. A nádor még egyszer le akarta őket beszélni s e czélból átküldé hozzájuk Eszterházy Dánielt. De azok nem engedtek, hanem a nádor egyenes tilalma daczára tömegesen mentek a király lakására. Heten, u. m.: Illésházy Gáspár, Zay Zsigmond, Chernel György, Fáncsy György, Bogády András, Farkas István és Dévényi István voltak megválasztva azon szűkebb bizottság tagjaiul, mely a sérelmi irat átadására volt hivatva. Mielőtt azonban ezek bebocsáttattak volna, a katholikusoknak nyolcz tagból álló küldöttsége járt a királynál,[2] kérvén őt, hogy a protestánsok kérelmét ne fogadja el és ha sérelmeiket átveszi, azokat elébb velök közölni kegyeskedjék.

A király ezt megigérte nekik; és csak azután fogadta a protestánsokat. Illésházy vitte kezében a sérelmi iratot, s a mint a felség szine előtt megállottak, Bogády András kezdett szólani. Jobbágyi hűséggel és bizalommal járulnak — úgymond — ő felségéhez rövid, de fájdalom, panaszos iratukkal. Kérik, hogy azt királyi kegyelménél fogva elfogadni, megolvasni, megfontolni és az abban foglalt sérelmeiket kir. hatalmánál fogva orvosolni kegyeskedjék. A király válasza ez volt: Irástokat szivesen elfogadjuk s azt

[1] *Bártfai* követ naplója. A nemz. múzeum levéltárában. Szemere naplójában az is megvan, hogy a protestánsok a személynököt is magukkal hivták ő felségéhez. Ő nagysága — u. m. — mivel nekünk is Personalisunk, jöjjön el velünk ő Felségéhez ad exhibenda et porrigenda nostra gravamina; de ő nagysága nem annuált, sőt holnap (15-kére) hét órára hirdetvén bennünket, mi deklaráltuk magunkat: ő nagysága nehéz néven ne vegye, de az ő Felségétől audientiára rendelt óránkat (10 óra) el nem mulathatjuk.

[2] Ugymint: Lippay György egri püspök és kanczellár, Bánffy Kristóf, Csáky István, Pálffy János, Szenkviczy Mátyás és a horvát követek: Cserenkóczy Gábor, Szakmárdy János és Potnikovics György.

megolvassuk és megfontoljuk, s reá kegyelmes válaszunkat kiadandjuk.[1]

Ezen sérelmi iratban elmondják a rendek, hogy az országgyűlés kezdetén jobb szerették volna a királyt örvendő szivvel üdvözölni, s a tárgyalásokat nyugodtan megkezdeni, mint e panaszokkal alkalmatlankodni. Minthogy azonban a vallás gyakorlatának szabadsága nemcsak a bécsi békekötés, és a néhai Mátyás király által kiadott diploma ellenére, sőt az ország ismételten megerősített törvényei, jelesül: az ujabb királyok által elfogadott s megerősített koronázó diplomák ellenére is a kath. klérus részéről megsértetik; kénytelenek panaszaikkal némely ujabb vallási sérelmek elősorolása mellett ő Felségéhez járulni s azok orvoslását kérvényezni. Azon reményben vannak, hogy ő Felsége atyai kegyénél fogva nemcsak kegyelmesen fogja fogadni, hanem tényleg is orvosolni fogja azokat.

Nem akarják az összes sérelmeket fölsorolni, csak némelyeket emlitenek föl, melyek kiválóbb fontosságuknál fogva elég alkalmat fognak nyújtani arra, hogy 1608 óta idáig elkövetett sérelmek megszüntettessenek.

Ehhez képest elmondják, hogy *Ungmegyében* Kalmanzay Sámuel gyereni plébános az ungvári evang. lelkészt illető tizenhatodrészt nemcsak lefoglalta, hanem a város biráját is az egri káptalan széke elé idéztette.

Zemplén vármegyében Pálfi Katalin lefoglalta a garami templomot, mely mai napig használatlanul elpusztulva áll; ugyancsak ő az újlaki lelkészt megfosztotta parochiális jövedelmétől. Hasonló módon Hommonai Drugeth János elfoglalta a terebesi templomot.

Abauj vármegyében Cseh (Che) János mislei pap eltiltván a harangok használatát, az ottani templomot a

[1] Heute haben — irják a lőcsei követek deczember 15-ikéről — die Ewangelisch Ständt um 10 Uhr ihre gravamina Ihr. kais. Mayst. exhibirt. Daráuf Ihr Mtt geantwortet: Scriptum vestrum libenter acceptavimus, quod perlecturi et ruminaturi sumus, resolutionemque benignam daturi sumus. Lőcsei lev.

hozzátartozó filiális egyházakkal együtt elvette és a lelkészt elmozdítván, jövedelmétől megfosztotta. Hasonlóképen Székely Balázs elfoglalta a szomogyi templomot, s a lakosságot szigorúan eltiltotta még a szomszéd templomok látogatásától is.

Szabolcs vármegyében Horvát Ferencz elvette a kenézi templomot s annak használatától úgy a lelkészt, mint a lakosokat eltiltotta.

Sárosban a már említett Pálfi Katalin nemcsak a szentpéteri templomot foglalta el, s ajtait s ablakait betörette, hanem az ottani lelkésznek lakát is megrohantatta s lerontatni akarta; midőn a lelkész még így sem hagyta magát hivatalos kötelességétől elriasztatni, kegyetlen boszúból, a legnagyobb hidegben, nejével s gyermekeivel együtt erőszakosan kihányatta a parochiából s a mezőre kivitette; azonkívül a szegény elhagyatott lakosságot börtönnel, birsággal és minden kigondolható bántalmakkal illette, míg azt nem mondták, hogy inkább akarnak katholikus, mint protestáns papot.

Barsban Fráter Pál szentpáli szerzetesek vicáriusa a velikapoli protestáns lelkészt az ország törvényei és usus ellenére, valamint a patronusok biráskodásának mellőzésével, a jelen országgyűlés folyama alatt kizárta paplakából. Úgyszintén a kistapolcsányi és maróti prot. lelkészek kiűzettek egyházaikból. A már említett Pálfi Katalin elmozdította a nagykereszti evangélikus lelkészt, és nemcsak a szomszéd kegyurakkal közösen birt templomot vette el tőle, hanem a temetkezés és harangozás eddigi szabadságát is betiltotta; minélfogva azon templom ma is elpusztulva hever. A szentbenedeki apát a szemléri lakosokat annyi bántalommal, birsággal és börtönözéssel zaklatta, hogy lelkészöket kénytelenek voltak elbocsátani és ma sem szabad sehol vallásukat bántatlanul gyakorolniok. A szentgyörgyi, nagysarlói, fernádi, ölvedi és martosi protestáns lelkészek szintén elűzettek. A lévai birtokon a lelkészektől minden tizenhatodok, valamint más föld, szőlő s malombeli jövedelmek elvétettek.

A helvét hitvallásuaknak ugyanott már romokban he-

verő templomát nem szabad kijavíttatni. Az ágost. hitvallásúaknak azon templom helyett, melyet a jezsuiták a jövedelemmel együtt elvettek tőlök, nem lehet újat építeniök, sőt a papjoknak sem szabad a városban hivatalos kötelességét teljesítenie. Minélfogva az evangélikus rendek alázattal kérik ő Felségét, hogy hasonló zaklatások kikerülése czéljából a jezsuita atyák megbüntettessenek és az 1608-ban ő reájok vonatkozólag hozott 8. törvényczikk, hogy tudniillik az országban javakkal ne birjanak, érvényre emeltessék.

Komárom vármegyében az evangélikus lelkészek katholikus szentszék elé idéztetnek s tizenhatodaik elvétetnek.

Az apácza-szakálosi templomot, mely az ottani lakosság költségén épült, a pozsonyi apáczák elfoglalták. A hetényi, bajkcsi, úrvári és maczai evangélikus lelkészek Literáti Tamás érseki provisor által a lakosok akarata ellenére elűzettek; a bálvány-szakálosi templom pedig, mely szintén az illető lakosok költségén épült, ugyanazon provisor által elvétetett, a lelkész pedig elmozdíttatott. Kolonics, komáromi kapitány, a szentpéteri evangélikus lelkészt elűzte, a lakosokat pedig birság terhe alatt a katholikus vallásra kényszerítette. Hasonló módon járt el Balog István tatai kapitány, a ki az ottani evangélikus lelkészt elűzte és a prot. katonaságot a római katholikus vallásra erőszakkal és börtönnel szorította. A nagymagyari és izsáki nemesség és jobbágyság egyiránt, a saját költségökön emelt templomtól Nagy Mihályné által jogtalanul és erőhatalommal megfosztattak, mely a katholikus plébánusnak adatott.

Győr vármegyében a győri várban lévő protestáns katonaság sem a városban, sem azonkívül templomhelyet nem kaphat: a vallás gyakorlata végett közös költségökön szerzett imaház Pataházán tőlök elvétetett és az evangélikusok sérelmeivel a jezsuita atyáknak adatott át.

Ezenfelül a lelkészek a városba való meneteltől és szent hivatásuk teljesítésétől eltiltatnak. Ha pedig valamely evangelikus lakos meghalt, csak a legszigorúbb őrizet alatt szabad nekik a városon keresztül menniök. A győri káptalan pedig

e város összes lakosságának, a nemeseknek úgy, mint a jobbágyoknak, 12 forint büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a keresztelésnél, esketésnél vagy bármely egyházi szent cselekménynél evangélikus papot használjanak.

A győri püspök hasonlóképen két nemesi curiális fundust Pataházán, melyet annak törvényes birtokosai az evangélikus vallás gyakorolhatása czéljából végrendeletileg adományoztak, szomszédi jog ürügye alatt elvenni és a szabad vallásgyakorlatot megakadályozni akarja; a szigeti és révfalvi protestáns lakosoknak pedig tényleg betiltotta vallásuk gyakorlását.

Pozsony vármegyében Keglevics Ferencz, a récsei község ideiglenes birtokosa, az ottani templomot elfoglalván, a lelkészt a lakosok akarata ellenére elűzte. Az olgyai, czengei, vajas-vattai, nagy- és kismagyari nemesek az ó-budai papok által törvényes joguk és szabadságuk ellenére elitéltettek.

A Nagyszombatban lakó evangélikus lakosok és polgárok, jóllehet az ország törvénye értelmében nemcsak templomjavítási szabadsággal birtak, hanem erre nézve a legújabb soproni országgyűlésen külön határozatot is nyertek, mégis római katholikus polgártársaik részéről az említett törvények mellőzésével akadályoztatnak templomuk kijavításában és a kőmíveseket büntetéssel fenyegetik és ijesztik el a munkától.... Hasonló önkényt követnek el az evangélikusok ellen másutt is, midőn az evangélikus mesterembereket akaratuk ellenére a katholikus processiókban való részvételre kényszerítik, az engedetleneket pedig egy vagy két megintés után ismételt birságokkal terhelik, az ellenszegülőket pedig a czéhekből kizárják, s ekkép mesterségök gyakorlatában majdnem egészen megakadályozzák. Minthogy pedig az ilyen tények nyilvános botrányt képeznek s az ország törvényét és szabadságát sértik, azért az evangélikus rendek alázattal kérik ő Felségét, hogy a törvények ilyen nyilt áthágóit mások példájául szigorúan megbüntetni méltóztassék. Mindenki tudja, hogy Nyitrában mily üldöztetést

szenvednek a szakolczai evangélikusok, hol a róm. katholikus lakosok azokat a tűz által elpusztult imaházuk újra fölépítésében akadályozzák. A szokott temetkezéstől és minden isteni tisztelettől megfosztatnak, úgy annyira, hogy a város egész határában sem engednek nekik temetkezési helyet és mivel a közös föld, mely a gonoszoktól és vadállatoktól sem tagadtatik meg, nekik semmiképen sem engedtetik át, kénytelenek halottjaikat a határon kívül nagy fájdalommal és keserűséggel eltemetni. A már többször említett Pálfi Katalin a komjáthi templomot elvette és az evangélikus lelkészt földönfutóvá tette.

Bossányi Boldizsár özvegye elvette a suránkai templomot; Oszlány város tizenhetede az azon egyházhoz tartozó jövedelmekkel együtt elfoglaltatott. A kalocsai érsek a püspökfalvi lakosokat eltiltotta a csörmenti templomba való járástól és vallásuk gyakorlatától s az említett egyház jövedelmeit erőszakosan elvette. Ugyanezt cselekedte egynehány helyen *Trencsin megyében* is, hol az evangélikus lakosokat különféle kigondolt büntetésekkel, birságokkal és börtönözésekkel kényszerítette a római katholikus vallás elfogadására. *Nógrád megyében*, a dévényi protestáns lelkészt Bosnyák István és Balassa Imre özvegye kegyetlenül és jogtalanul az örökös földesúr jogainak sérelmével kidobták a paplakból s a templomát elfoglalták.

Sok súlyos dolgot kellene még itt — úgy mondanak — felemlíteniök, melyek sérelmekről, templomfoglalásokról, lelkészek elüzetéséről, jövedelmek elvételéről stb. szólanak; de mivel nem akarják ő Felségét ezeknek hosszas elősorolásával terhelni, itt megállapodnak. Alázatosan kérik ő Felségét, hogy az előszámláltakat általában és különösen nemcsak kegyelmesen visszaadni, hanem az ország törvényeinek világos megsértői ellen szigorú büntetést is szabni méltóztassék. Ezt pedig azért kivánják, mert a mint a bécsi békekötésből és a hatodik feltételből is kitünik, ő Felsége kötelezve van arra, hogy a szabad vallásgyakorlatot a közjó és az ország békés fenmaradása érdekében a törvények szerint fentartsa.

Egyébiránt ezen szabad vallásgyakorlat, mely 1608-ban a koronázás előtti törvényczikkben az egyenetlenség és gyűlölet megszüntetése czéljából engedtetett, nem csupán a karoknak és rendeknek, hanem egyszersmind a városi és falusi lakosoknak is szól. Innét világosan kitetszik, hogy az evangélikus status, midőn az 1608. óta elfoglalt templomok visszaadását a Mátyás király említett diplomája értelmében sürgeti, semmi olyast nem kiván ő Felségétől, a mi az ország törvényeivel ellenkeznék. Mert azon törvények és diplomák hajdan is gróf Thurzó György nádorsága idején sokáig ellenkezés nélkül életbe voltak léptetve és megerősítve.

Elfogadta és megerősítette azokat ő Felségének boldog emlékezetű atyja, midőn királylyá koronáztatott; elfogadta ő Felsége is, midőn 1625-ben Sopronban a királyi koronát elfogadta.

S ámbár az efféle templomfoglalásokat, paplakok és jövedelmek elvételét, evangélikus lelkészek elűzetését és különösen 1608 óta elkövetett zaklatásokat mindez ideig meg nem szüntették, mindez az idézett törvények erejét meg nem erőtleníti, minthogy a visszaéléseket és a közbejött erőszakoskodásokat senki sem helyeselte, annál kevésbbé szentesítette.

A sérelmek megszüntetésének elhalasztása az elhunyt király kivánságára történt. Ezekre nézve ő Felsége az ország karait és rendeit először Pozsonyban 1634-ben, azután pedig a következő soproni országgyűlésen, a kétségtelen elégtétel és valóságos végrehajtás reményével biztosította.

A most uralkodó Felség, midőn legújabban hű alattvalói körébe jött, különös kegyelmét nyilvánosan igérte meg; és midőn szerencsésen megkoronáztatott, a koronázási hitlevél második pontjában kegyelmesen biztosította az ország rendeit arról, hogy a sérelmeket mindjárt uralkodása kezdetén, a hat hónap alatt kihirdetendő első országgyűlésen teljesen orvosolni és megszüntetni fogja.

Mindezeknél fogva az evangélikus karok és rendek ismételve az Istenre kérik ő Felségét, ne engedje, hogy a

katholikus földesurak bármi ürügy alatt erőszakot követhessenek el jobbágyaik lelkiismerete ellen, és hogy a vallás szabad gyakorlatát gyászos szolgaságra juttassák, sőt inkább arra méltóztassék hatni, hogy az evangélikus vallású honpolgárok is örülhessenek azon szabadságnak, mely az ország békéjének fentartásához okvetlenül szükséges.[1]

III.

A király a protestánsok eljárását újnak és szokatlannak jelenti ki feleletében. — A nádor ujabb kifakadásai s erre a protestánsok válasza. — Nem ismerik el, hogy eljárásuk helytelen volna. — A király deczember 22-én új válaszában ismét kárhoztatja a protestánsok eljárását. — A nádor fenyegetései. — A protestánsok utasításaikra hivatkoznak.

Ezen sérelmek benyujtása után deczember 16-án a personális felhivta a rendeket, hogy most már a kir. propositiók tárgyalásához fogjanak. A főrendek részéről is jött üzenet, mely arra inti a rendeket, hogy miután a sérelmek Ő Felségének átadattak, most már akadály nélkül vegyék tárgyalás alá az ország dolgait. De az evangélikus rendek nyakasan ragaszkodtak utasításaikhoz s ujonnan kijelentették, hogy addig, a míg benyújtott sérelmeikre ő Felsége válaszát nem kapják, más tárgyalásba bocsátkozni nem fognak. Hiába intette őket a personális, hogy mint kisebbség, mellőzzék privátügyeiket, melyeknél előbb valók a közügyek Minekünk — volt a válasz — a vallás nem privátügy, hanem közügy, mert a lélek elébbvaló mint a test, mert ettől az ország békéje függ. A klérus arra hivatkozott, hogy ők képezik az ország nagyobb részét; a personális pedig arra figyelmeztette őket, gondolják meg, hogy az országgyűlés nem csupán a protestáns rendek, hanem sok más országos ügyek miatt hivatott össze.

Mind hiába; nem engedtek.

[1] Katona, XXXII. 38. l. és Hist. Dipl. Appendix 16—20. l.

Másnap a nádor magához hivta a protestáns rendeket, hogy meghallgassák a kanczellár által hozott királyi resolutiót. Ezen királyi resolutióban egy szó sem foglaltatott, mely az ügy érdemére vonatkozott volna, hanem az eljárásra vonatkozólag az mondatik benne, hogy a mennyiben a protestáns rendek külön, a többi rendektől elváltan, nyujtották be sérelmeiket, az *egészen új és szokatlan dolog.* Kérdés, volt-e valaha arra példa, hogy az országnak egy része «Evangélikus rendek» czíme alatt saját privát panaszait ő Felségének «sérelmek» gyanánt benyujtotta volna az ország gyülésének? Lehet-e ily ujítást megengedni? adhat-e ő felsége egyik rend sérelmeire választ, midőn annak egy másik rend ellentmond? Ő Felsége nem helyesli, hogy ily ujításokkal az idő a közjó kárára pazaroltassék; s erre nézve a rendek nézetét ezennel kikéri. A nádor nem titkolta haragját. Szenvedélyesen kikelt a protestánsok eljárása ellen. Fenyegette őket a király hatalmával, mely előtt — úgy mond — az egész világ tisztelettel hajol meg. Maga a török nagyobb tiszteletet tanusít a király iránt, mint a protestánsok; pedig irva van: féljed az istent és tiszteld a királyt. Figyelmeztette őket a királyi ház azon jelmondatára, hogy Concordia res parvae crescunt. De hogyan nőhetne közöttünk — úgymond — valami, mikor az alattvaló ellene van urának, a világi ellene van a papságnak! A protestánsok kivánságát nem lehet teljesíteni. 1608 óta emelgetik ők a követ, melyet valamennyi gyülésen nem birtak elmozdítani; most pedig végbe akarják vinni s elmozdítani azt a követ, a mely alatt kigyók, viperák és békák lappanganak. De ezt nem fogják elérni, mert, mellőzvén ügyöket, oly tárgyakat fogunk elővenni, melyek a közügynek és az egész országnak üdvére szolgálnak.

Ezen heves kifakadás bámulatba ejtette a jelenvolt rendeket. Senki sem felelt egy szóval se: csak midőn azt hallották, hogy a hallgatás beleegyezésnek vétetik, akkor szólaltak fel a protestánsok, hogy itt nem akarnak válaszolni, mert ez nem illetékes hely ily tárgyak megbeszélésére.

Másnap az országházban összegyűlt rendek csakugyan felszólaltak a nádor goromba nyilatkozatai ellen és öt tagból álló küldöttséget menesztettek hozzá, azon kijelentéssel, hogy a rendek nem «disznópásztorok», hanem ő Felségének hű alattvalói s ennélfogva nem fogadnak el olyan korholásokat a nádortól. Az ügy érdemére nézve kijelentették, hogy az ő Felségéhez való folyamodás által nem vétettek. — A nádor belátta hibáját, csillapítólag válaszolt. Kérte őket, hogy ne magyarázzák rosszra szavait; ő csak azt kivánta, hogy tiszteljék a királyban a haza atyját és álljanak el követeléseiktől. A rendek ezzel megelégedvén, a personálist a végből küldötték a nádorhoz és a főrendekhez, hogy megtudja, vajjon az volt-e ő Felségének határozott válasza, a mit a kanczellár előadott, avagy más irásbeli választ várjanak még tőle? Erre azt a feleletet nyerték, hogy ámbár a királyi resolutió csak a kanczellár hű kezeire volt bizva, mindazáltal nekik is ki fog az adatni másolatban, ha hozzá fognak az országgyűlési tárgyalásokhoz. Ha azonban más valamit várnak ő Felségétől, akkor tudják meg, hogy ő Felsége az ország tanácsa nélkül semmit sem fog tenni. Ha az ország többsége azt fogja mondani, hogy a protestáns rendek eljárása *szokatlan ujítás*, akkor a király nem fog engedni.

A katholikus rész a klérussal együtt azt állította folyvást, hogy ők képezvén az ország többségét, nélkülök és ellenök a király nem határozhat. Ez ellen a protestáns rész felhozta, hogy az országot négy rend képezi, úgy mint: a főpapok, a főurak, a nemesek és városok rendje. A főpapok kivételével a főurak egy része protestáns, a vármegyék és városok követeinek legnagyobb része szintén az; tehát ők képezik az ország többségét. E részben is két ellentétes nézet uralkodván, nem lehetett az ügyet eldönteni. A nádor újra meg újra ez ügy mellőzését sürgette; a personális pedig a többi sérelmek szerkesztésére intette a rendeket. Midőn pedig a vallás ügyének eldöntése előtt még erre sem voltak hajlandók, akkor haragosan azt mondá, hogy maradjanak ott a sérelmi bizottság tagjai; majd meglátom — úgymond —

ki fog itt ellenkezni és más personálist keresni. Erre a protestáns tagok azt felelték: távol vagyon tőlünk, hogy valaki a personális ellen cselekedjék. Itt maradunk, de csakis maradunk, mert egy szót sem fogunk szólani; majd meglátja nagyságod, mit fog a mi hozzájárulásunk nélkül végezni!

A míg ezen sajnálatos czivakodások folytak az alsó házban, addig a főrendiház határozatilag kimondotta, hogy a protestáns rendek eljárása csakugyan *szokatlan ujítás*, s ezt a rendeknek küldöttség által adta tudtul, azon felhivással együtt, hogy fogadják el ők is e határozatot és ne kivánjanak ő Felségétől más választ. De ebből újra nagy zaj támadt. A personális a rendek nevében azt a választ adta a főrendi küldöttségnek, hogy a katholikus status kész a főrendek javaslatához járulni: de az evangélikus status, hivatkozással arra, hogy már több országgyűlésen mellőztettek a vallási sérelmek, oly czélból, hogy a további gyűlölködésnek és veszekedésnek vége legyen, és ennek éppen az ellenkezője éretett el, tehát nem ismeri el eljárását szokatlan ujításnak, ha ő Felségétől a sérelmek orvoslását követeli. Ezt annál inkább kell tennie, mert az utasítások erre kötelezik. A klérus azon állítására, hogy ők a «potior pars», a rendek azt kiabálták «mi vagyunk a potior pars»; a papok csak a papság nevében, de mi a nemesek millióinak nevében vagyunk itt. Ha minden nemes megjelenne az országgyűlésen — úgymond — majd kitünnék, hogy mely részen van a többség! A kanczellár e zajos vita után azt kérdezte, hogy mit akarnak tehát ő Felségének válaszolni? Szemere Pál azt felelte: ezúttal semmi válaszolni valónk nincs; beadtuk ő Felségének sérelmeinket, ő Felsége megigérte azokra kegyelmes válaszát, tehát azt várjuk; a mi fellépésünk nem szokatlan, mert minden egyes embernek szabad ő Felségéhez kérelemmel járulni. «Nem tudom — úgymond a kanczellár — miért panaszolkodtok ti a templomok és paplakok elvételeért; mi panaszolkodhatnánk inkább ezért, velünk történtek ilyen sérelmek. Ti védelmezitek a parasztokat a nélkül, hogy megbizó leveletek volna tőlök, hiszen

azokkal minden földesúr szabadon rendelkezhetik; szeretném tehát tudni, miért panaszkodtok? Erre ismét Szemere Pál válaszolt ekképen: «Uram, nagyságod minket a parasztok védőinek nevez, holott mi nem parasztok, hanem a nemesek követei vagyunk: tudjuk jól, hogy a mi nemesi szabadságaink azt hozzák magokkal, hogy a paraszt nem ellenkezhetik a nemessel. Hogy a főpapok és főurak nem panaszkodnak, az helyes, mivel előjogokkal és hatalommal birnak. De mi történik a szabad királyi városokban? Nagyszombatban nem szabad templomot építeniök, holott ezt az egész ország megengedte nekik. Szakolczán nemcsak hogy templomot nem engednek építeni, de még csak a temetkezést is tiltják, pedig még az állat eltemetésére is kell helynek lennie. Hasonló erőszakoskodások történtek Léván stb.

Mindezen vitatkozásnak csak annyi eredménye volt, hogy ő Felsége deczember 22-én új resolutiót adott ki, melynek meghallgatására a rendek ismét megjelentek a nádor lakásán. Ebben a király törvénytelennek és szokatlannak nevezte a protestánsok eljárását, miután csak a főrendekkel együtt s nem mint külön testület jogosítvák sérelmeiket benyújtani; odautasítja tehát őket, hogy a drága időt e tárgygyal tovább ne vesztegessék, hanem haladék nélkül fogjanak a gravaminák compilátiójához. A nádor a maga részéről «kemény szókkal és hosszú beszéddel», tekintélyének latbavetésével szintén azt parancsolta, hogy a többi sérelmekhez fogjanak, mert különben más compilátorokat rendel és a törvények értelmében fog elbánni azokkal, kik ellenkezni fognak. A protestánsok ujra irásban kivánták magoknak kiadatni a királyi leiratot; de ez ismét csak azon feltétel mellett igértetett, ha hozzá fognak a többi sérelmek tárgyalásához. Ekkor megjelent a rendek között Jakusits püspök néhány főúrral együtt és hosszas vita után felhivják őket, hogy a ki «a decretumhoz akarja magát alkalmaztatni, az mindjárt velök együtt menjen a nádor lakására». A personális a katholikusokkal azonnal felkelt és ment. A protestánsok látván, hogy magokra maradtak, kevéssel utóbb szintén utánok mentek. A nádor ujonnan

kemény szavakkal korholta őket és fenyegetésekkel ijesztette, hogy ha holnap nem fognak rögtön a többi sérelmekhez, akkor ő nádori hatalmánál fogva másokat fog helyettök a bizottságba kinevezni és a távollevőket megbünteti. Ezzel szemben a protestánsok abban állapodtak meg, hogy küldöttségileg adják tudtára a nádornak, miként ők küldőiktől mint szabad emberek szabad országgyűlésre küldettek ki szabadon tárgyalni; de fájdalommal tapasztalják, hogy itt akaratjok ellenére erőszakoltatnak olyanra, a mit nem helyeselnek. Kijelentik tehát, hogy beleegyeznek ugyan a többi sérelmek összeirásába, de csak oly feltétel alatt, ha beadott sérelmeikre ő Felsége kielégítő választ fog adni.

Ezzel a munka valamivel előbbre ment; de nem minden akadály nélkül; mert a protestáns rendek erősen el voltak határozva, hogy ha ő Felsége a vallásügyre vonatkozólag nem ad nekik kielégítő választ, a királyi propositiókat tárgyalni nem fogják. Erre még inkább sarkalta őket a sérelmek összeirásánál tett azon tapasztalat, hogy a törvények világos szavai és értelme ellen elkövetett sérelmekről a klérus hallani sem akart, hanem mindig oly kérdéseket vetett fel, melyek alkalmasak voltak az ügy érdemének elejtésére és az időnek haszontalan czivakodásokkal való elpazarlására. Másfelől sarkalta őket a küldőik elismerése is, mely a megyei gyűléseken hazafias szavakban és határozatokban nyilvánult irántok.[1]

[1] Abauj vármegye 1637. deczember 28-dikán megelégedését fejezvén ki a követek hasznos és állhatatos magoktartása iránt, «buzdítja őket, hogy továbbra is utasításaikhoz ragaszkodjanak, s az ország szabadságának és immunitásának oltalmazásában, megbántott religiojoknak szabad ususában, helyreállításában» fáradságot ne kiméljenek... «Annak okáért — u. m. — kegyelmeteket egész nemes Vármegyéül nagy és tökéletes bizodalommal, mint jóakaró urainkat és atyánkfiait kérjük, mindenekben egyetértvén az többi Evangelikus Statusokkal és nemes vármegyék követivel egyszeri kglmeteknek adott Instructiója mellől precipue et specifice in negotio Religiones... ne recedálljon, hanem annak inhereálljon, melynek jó és hasznos kimenetellel való effectuálására kivánatos és kedves jó válaszszal körinkbe való egészséges megjövetelére Isten ő sz. Flsége klmeteket boldogul segítse... Eredetije a Nemz. Múzeum levéltárában.

IV.

Az «evangelikus rendek» elnevezés feletti vita. — A protestánsok indokai. — A nádor és a personalis lebeszélései eredménytelenek. — A király meginti őket; de ők irásbeli biztosítékot kérnek; — maradnak követeléseik mellett.

Midőn a protestánsok 1638. elején [1] új kérvényt akartak benyujtani ő felségéhez s ennek átadásával Nyáry Bernát, Bakó Ferencz, Kőrösi János bizattak meg, a kath. rendek szóba hozták *«az evangélikus rendek»* elnevezését. Többségökre való hivatkozással szerették volna még e nevezettől is megfosztani ellenfeleiket. Ám irják magokat a protestánsok ágostai és helvét hitvallású hiveknek, de ne evangélikusoknak, mert ez szerintök a római katholikus vallás sérelmét képezi.

A protestánsok ezzel szemben hivatkoztak az 1608-ki koronázás előtti 3-dik törvényczikkre, hol világosan az «evangélikus rendek» elnevezés használtatik; hivatkoztak a szokásra és az eddigi joggyakorlatra.

Indokaikat a következőkben foglalták össze:

1. Mióta a nemes országrendek között, jelesül az 1606. és 1608. évektől kezdve a mostani korig, a religióról valami disceptatió vagy ellenkezés támadott, e nevezet közöttünk mindenkor, minden dietalis tractatusokban fentartatott; régi eleinknek ideiben is «Evangélikus status, római katholikus status,» és minden országgyűlésen ezen nevezettel illettük egymást.

2. A mi sérelmeinket és azután kéréseinket is ezen név és czím alatt «evangélikus status» adtuk be ő felségének császár urunknak.

3. Ő felsége is két rendbeli dekretumában minket úgy nevezett.

4. Az 1625-ki és 1635-ki soproni országgyűlésen is, mikor a vallásügy sepositiójáról volt a szó s mikor a sérel-

[1] Lásd január 5-én kelt folyamodásukat l. Acta Dietalia. Nemzeti Múzeum.

meket összeirtuk, azt ilyen szókkal irtuk: a vallás dolgában *utrinque* előfordult sérelmek. Mit kell ezen szón «utrinque» egyebet érteni. mint az evangélikus és katholikus statust?

5. Az 1608-ki koronázás előtti harmadik czikkben a nádorról lévén szó, az egész nemes ország is distinguálta, hogy két személy a római katholikus statusból s ugyanannyi az evangelikus statusból jelöltessék.

6. A jelen országgyűlésen is egész országúl egymás között forgott követségekben, szójárásainkban is mindig ezen nevezetes szókkal éltünk s így neveztük egymást: «evangélikus status, római katholikus status». Azért semmiképen ezen nevezettől «evangélikus status» mi evangélikusok el nem állunk.[1]

[1] *Szemere* Naplója január 9-kéről. Ugyanott áll a következő jegyzet: «Tegnapi napon kivántuk mi Evangelikusok, hogy quoad sextam conditionem csak bátor az mi nevünk alatt ilyen formán tegyünk emlékezetet az Religióról: Gravamina quae *Evangelici Status* circa negotium Religionis asserunt, iam sunt Suae Mtti humiliter praesentata, exspectantes superinde Suae Mttis Resolutionem. Ugyanezen nona die Januarii az Praelatus és Nagyságos urak Pysky csanádi püspöktől, Forgách Péter és Eszterházy Dániel úrtól izentek, hogy a concepta formát be engedik irni, tudniillik *Augustanam et Helveticam confessionem profitentes* ad suas in negotio Religionis Suae Mtti porrectas quaerelas asserunt se exspectare Resolutionem. Nos vero Evangelici deputarii talem conceptum ipsis remisimus: *Evangelicae Confessionis Status* ad suas in negotio Religionis Suae Mtti porrectas quaerelas humiliter se proferunt benignam superinde Suae Mttis exspectantes Resolutionem, — mely ezen utószori concepta formát midőn az uraknak odaküldöttük volna, megharaguván, az urak küldék kezünkbe Osztrosith István, Illésházy Gáspár, Sennyei Sándor és Nyáry Lajos uramokat, kik midőn a középső concepta formát persvadeálták volna, resolváltuk magunkat, hogy életünk fogytáig soha bizony az «Evangelikus» nevezettől nem recedálunk, el sem hagyjuk. Azután osztán csak magátúl. Eősy Zsigmond uramtól az urak azt izenték, hogy látják ő Nagyságok, hogy erőt akarnának rajtok venni és erővel akarjuk magunkat vélek Evangelikusoknak neveztetni. melyet lelkiismeretök ellen nem cselekedhetnek, azért lássuk, mit cselekeszünk, de egy-egy átaljában erre ő nagyságok többé öszve sem gyűlnek, et sic cum rancorositate discessum est.

Nevezetes, hogy Szakmárdy István zágrábi követ «a-katholikusoknak» nevezte a protestánsokat, a mi ellen azok tiltakoztak is.

A legkitünőbb protestánsok erősen harczoltak az «evangélikus rend» elnevezés mellett. Nyáry, Illésházy, Bogády és Szemere kimutatták, hogy ezen elnevezés benn van a törvényekben, királyi leiratokban, nádorválasztási diplomákban és magában a gyakorlatban is. Ettől nem hagyják magokat megfosztatni, mert akkor ép oly könnyen fosztanák meg őket minden nemesi kiváltságaiktól is. Illésházy a nádor előtt védelmezte álláspontját. Ő — úgymond — állhatatosan ragaszkodik vallásához, melyben született és megkereszteltetett. Mit használ e nélkül a vagyon, rang és dicsőség? Mindezek hiuságok hiuságai, melyek itt maradnak a földön. Ő hű alattvalója ő felségének, ez lesz ezután is; de nem egyezhet bele oly dolgokba, melyek lelkiismeretével ellenkeznek. Azért inti a többieket is, hogy állhatatosak legyenek ez ügyben; gondolják meg, mit cselekesznek és ne engedjék az «Evangélikus» czímet magoktól elragadtatni. Nyáry hasonlóképen kiemelte, hogy e névvel a protestánsok régi idők óta élnek; ezt használják Németországban és a királyi udvarban is, midőn azt mondják: ime itt jönnek az evangélikus rendek.[1] De úgy látszik, hogy a katholikusok az «Evangélikus» név elvétele által el akarják venni tőlük szabadságaikat, szabadszólásukat, szabad vallásgyakorlatukat és végre még a «rendek» elnevezését is megtagadják tőlük.

A nádor és a personális a klérussal egyetemben még mindig azon dolgoztak, hogy az evangélikusok sérelmeit ő felsége el ne intézze. Azért naponkint vitatkoztak az egyes sérelmek felett s naponkint azon felhivással zárták be a vitát. hogy a protestánsok álljanak el követeléseiktől és fogjanak

[1] Nos hoc nomen a vetustate et antiquo usurpasse et passim hoc nomen tribuitur etiam in Germania et Suae Mttis aula, cum dicunt: da kommen die Evang. Stände ... *Bártfai követ* Naplója — Kovachichnál.

a többi országos kérdések tárgyalásához. Jan. 13-án a nádor négy tagból álló küldöttséget menesztett a protestáns rendekhez, mely által tudtokra adja, hogy 1. a katholikus status semmi említést nem akar tenni ő felségénél az ő sérelmeikről, jóllehet azok a katholikusok ellen vannak irányozva; 2. hogy az «evangélikus» név, melyet eddig használtak, maradjon meg nekik ezután is, úgy a mint az a törvényben is foglaltatik; de azután erről említés se tétessék és a vita fel ne ujíttassék; 3. hogy birják azt jogosan és törvényesen, de ujítást ne követeljenek; (itt oly jezuitikus fogással élt, hogy ő nem nevezte őket evangélikusoknak, hanem követelő atyafiaknak); 4. intette őket egyetértésre, hogy ne vitatkozzanak haszontalan szavak felett, mert nincsenek iskolában, hanem nyilvános helyen, hol dologról és nem szavakról kell tenni.

Erre a protestánsok kijelentették, hogy ők azt, a mit eddig jogosan és törvényesen birtak, ezután is birni óhajtják s ennek irásbeli elismerését követelik ő felségétől nagyobb biztosság okáért.[1] A klérus arra kérte őket, nyugodjanak meg ily tekintélyes küldöttség szavában. «Látszik — úgymond a válasz — mint akarjátok megtartani igéreteteket, mikor rólunk se most, se jövőre nem akartok említést tenni.» A personális, hivatkozással arra, hogy a mit az ország kanczellárja ünnepélyes szóval igér, abban megnyugodhatnak, inti őket, hogy ne kivánjanak irásbeli biztosítékot. De ezen vonakodás még inkább megerősítette a protestánsok bizalmatlankodását. «Egyszer mindenkorra elejét kell venni az ilyen egyenetlenségnek — mondá Szemere — adjanak nekünk biztosítékul szolgáló irást a kanczellár szavairól és azután mindenkinek az őt megillető név adassék meg. A nádor által tett intő üzenetre Bogády azt mondá: ha azt sem akarják megtartani és biztosítani, a mi a törvényben van, mit remélhetünk ezután a jövőtől?

[1] Szemere előadása szerint a nádortól és a personalistól kértek irásbeli elismervényt arról, hogy ők «Evangelikus» elnevezéssel a régibb országgyűléseken is éltek.

Midőn Nyáry azt kérdezte az esztergomi érsektől: miért nem akarják irásba foglalni azt, a mit szóval igérnek — tőle ezen választ nyerte: azért, mert az irott betű megmarad.

— Hogyan lehet a szónak hitele, — mond Nyáry — ha azt, a mit szóval mondotok, irásilag nem akarjátok megerősiteni?

— Uram, volt a válasz, nekünk hitelünknek kell lenni méltóságunknál fogva!

Nyáry tovább folytatta a kérdéseket: jelesül azt kérdezte, hogy a Bocskay fegyverfogása előtt statust képeztek-e a protestánsok vagy nem? Akkoriban az ország kétfelé volt szakadva és mind a két félnek szabad vallásgyakorlat engedtetett, pedig ott nem volt szó a papokról, jóllehet azok az elsők. Most ők nem akarnak bennünket rendekül elismerni, holott azon időtől fogva minden király rendeknek ismert el bennünket.

Illésházy is kifakadt a főrendek előtt. Most látja — úgymond — miképen bánnak el velök, . . . a zsidóknak és oláhoknak vannak saját főnökeik, sőt még a czigányoknak is van saját nevök; és mi hagyjuk elvétetni saját becsületes elnevezésünket? Nem kivánunk egyebet . . . én — úgymond — szegény legény vagyok, két lovam van, melyen ide jöttem; ezzel hazaszállitom nőmet; — megöregedtem saját vallásomban, nem illenék ily korban elhagyni hitemet, megtagadni megváltómat, még ha kényszerítenének is reá börtönnel, — eltűrök érette mindent és ünnepélyesen protestálok ő felsége előtt, kinek én hűségesebbb alattvalója leszek, mint a papok; de a vallás ügyében lelkiismeretem ellen semmit sem fogok cselekedni. Mert inkább kell engedelmeskedni istennek, mint az embereknek.

Mások is hasonló értelemben nyilatkoztak. Haszontalannak jelentettek ki minden összejövetelt, minden tanácskozást, ha szabadságaikat nem akarják elismerni. Beszélték, hogy ha most sikerül a protestánsokat az «evangélikus» névtől megfosztani, akkor három év letelte alatt megujitják a rákosi

országgyűlés azon határozatát, mely úgy hangzik, hogy «lutherani comburantur.»

Január 16-án betiltották a privát tanácskozmányokat.[1] Ugyan e napon ő felsége a rendekhez küldé gr. Trautmansdorf udvari tanácsosát és Brielmajer udvari alkanczellárját. Ezek a király nevében elmondották, mily zokon veszi ő fel-

[1] *Szemere* Naplójában olvassuk január 15-ről: «Ő nagysága Palatinus urunk igen nagy szomorú szivvel vagyon, hogy ennyi sok drágalátos időt sok kibeszélhetetlen kárunkkal csak hiába töltünk el. Mert midőn ő Nagysága sok atyai szép intésekkel intene bennünket nem hogy annak foganatja volna, de inkább reája panaszoltunk Érsek és Cancellarius s több uraknál, hogy ő Nagysága Eszterházy Dániel uram által azt izente volna közénk Illésházy úr házánál, vagy szállásán, hogy mivel ellene adtuk be Gravamináinkat super Religione — ezután immár minden utat módot felkeres ellenünk, valamit felkereshet . . . Okát efféléknek mind azt látja ő Nagysága, mivel is az Hosztatban (?) *privatum conventiculumokat* tartunk, kinek sequeláit látja ő Nagysága, hogy mindenestől gonosz és contra Bonum omne pacis vagyon. Melyektől ez mai naptól fogvást ezután immár *tilalmaz ő Nagysága bennünket,* hogy többé ne legyen, mert egyátaljában nem engedi.

A melyekre Czobor uram ő nagyságától, item Bogády András, Farkas István, Keresy János, Osztroluczky és Fejérpataki uraimék által ő Nagyságának megizentük: 1. Okai mi semminek nem vagyunk, holott immár még csak az Evangelikus nevet is le akarják rólunk venni. 2. Az ő Nagysága atyai intésit, melyek nem tendálnak in Praejudicium Communis Libertatis et Religionis nostrae, örömest veszszük mindenkor; de vádolást mi nem cselekedtünk, hanem ő Nagyságokat is kértük érsek, kanczellárius és több urakat, hogy dolgainkat promoveálják, mert semmiképen nem recedálunk az Evangelikus nevezettől . . . 3. Semmiképen ő Nagysága bennünket nem tilalmazhat, mert nem privatum conventiculum, hanem mindenkor és minden időben celebráltatott országunk gyűlésében szabadságos volt mindenkor az követeknek mutua consultatiót és mutua intelligentiát tenni, sub corona Regni lévén és ő felsége a mi kegyelmes urunk jelenlétében nem in perniciem Regni, sem in derogamen Suae Mttis, hanem édes hazánknak s nemzetünknek libertásiról s szabad Religiónk felől s megmaradásunk felől, jobban egymást értvén egymással consultálkodhassunk. Nem is recedálunk régi Eleinktől reánk származott abbeli jó szokásainktól és ususunktól. Gyakorta az Clerus és az Cath. Status is cselekeszi . . .

sége, hogy már hét hét mult el az ő megjelenése óta és a rendek mind ez ideig semmit nem végeztek, hanem gyülöletes czivódással töltik az időt; intették a rendeket, hogy mellőzve a czivakodást, a tárgyalásokkal siessenek, mert ő felségének más dolgai is vannak, melyek miatt nem időzhet itt soká. Ő felsége nem akarja megsérteni az ország szabadságait és törvényeit, de azt sem akarja, hogy ujitások tétessenek az alkotmányban; tehát haladjanak a rendek a régi törvényes úton előre. A nádor a maga részéről szintén ismételte az intést.[1]

De a protestáns rendek, látván, hogy sem a klérus, sem a nádor, sem a király nem akarja őket *irásilag* megnyugtatni; látván azt, hogy csak meg nem tartott elröppenő szóval akarják őket elhallgattatni, annál állhatatosabban ragaszkodtak követeléseikhez. A király fentebbi szóbeli üzenetére is csak azt felelték, hogy ha ő felsége «nem akar semmi novitást admittálni.... az evangélikus status sem kiván semmi novitást, hanem csak azon könyörög ő felségének, hogy az ő irott törvényen alapuló sérelmeit a sérelmek orvoslásáról szóló második feltétel szerint tollálja és *scriptotenus* resolválja magát.» Az elnevezés körül támadott nehézségek megszüntetése czéljából pedig azt kivánták, hogy használtassék azon kifejezés, mely a vallásügyben kiadott királyi diploma 2. és 6-dik föltételében, valamint az 1608-ki koronázás előtti harmadik törvényczikkben használtatott és pedig világos megkülönböztetésével az ott megnevezett vallásoknak.[2]

A nádor hajlandó volt némely sérelmeket orvosolni, csakhogy kibontakozhassék ebből a kínos helyzetből. Ujra magához hivatott nehány protestáns főurat és követet. De ezek törvényes és irásos biztositékot követeltek, a mit a nádor

[1] Az efféle alkalmatlanságok — u. m. — az éjjeli conventiculumokból származnak; azért sub poena capitis interdicálja ez napságtól fogvást. Isten Sz. Háromság őtet úgy segélje, ha többször összejövünk, mindjárt citáltat. Szemere Napló.

[2] Diarium Diaetae Posoniensis Anni 1683. Rhéday-féle kézirat magyar nyelven a Nemzeti Múzeum levéltárában.

semmiképen sem akart nyujtani, mert az által megkötötte volna a katholikus egyház érdekében eddig oly buzgón működő kezeit s elidegenítette volna magától a kir. udvar minden befolyásosabb tagját. Keménységgel akart hatni a protestánsokra. Ad extrema ment már a dolog — úgymond. Messze néző suspitiók vannak fenn, ha ki nem mondják is; káros vége leszen a sok szónak. A törvény igen általános, s mindent magában foglal, kár tehát részletesen specificálni a felekezeteket: különben is a III-dik törvényczikkben meg van nevezve az evangélikus felekezet. A panaszoknak elejét akarja venni még e gyűlés alatt, de lehetetlent ne kivánjanak tőle. Lám a szabad kir. városokban a katholikusoknak sincs szabad vallásgyakorlatuk, mégis eltűrik. Nem tartja szükségesnek, hogy bizottság menjen ki a sérelmek orvoslására. A vérrel szerzett szabadságok nem commissió elé valók. Ez pörös ügy, mely ha commissio elé bocsáttatik, sok kellemetlenséget fog okozni. Eddig — úgymond — morgó társunk volt a jobbágy, de ezután pörös urunk lenne; a nemes vármegyék pedig köteles szolgák lennének a földesurak ellen... Ő nem ajánlja, hogy ilyen új «tribunal» állíttassék fel. «Ezeken, ha meg nem nyugszik kegyelmetek — így végzi szavait — nem a Religiót, hanem mást vélnék alatta lenni, kinek kimeneteléről könnyű a gondolkodás».[1]

Mindez hiábavaló volt. A protestánsok egymást kitartásra buzdították, hogy a nádor kénytelen legyen belátni, miszerint itt minden intés, minden fenyegetés haszontalan. «Kénytelenek vagyunk — úgymond Szemere — magunkat categorice resolválnunk. Azért valamig minékünk a mi principalisink vagy más instructiót nem küldenek, vagy pedig helyünkbe más követeket nem küldenek; mindaddig a mi irott instructiónk mellől nem recedálunk, ad ulteriores tractatus dietales nem lépünk, valameddig beadott vallási gravaminainkra ő felsége kegyelmes resolutiót nem ád».[2]

[1] Diarium január 22-ről. U. o.
[2] Szemere Naplója, Nemzeti Múzeum.

V.

A király újabb tagadó válaszára az evangélikus rendek is megtagadják a további tárgyalásokban való részvételt. — A király végre enged; négy pontba foglalja nézetét. Az ezek feletti tanácskozások miatt a nádor dühössé lesz; de az evangelikusok rendületlenül küzdenek jogaik mellett. — A kir. resolutió ismét megtagadja tőlök «az evangélikus rendek» czimét.

Jan. 23-án előbb az országházba, majd a nádor lakására mentek a rendek, hogy a királynak újabb leiratát, melyet ismét az osztrák kanczellár intőbeszéd kiséretében adott át, meghallgassák. A leirat most is rövid és határozottan tagadó tartalmú volt. A király azzal fenyegetőzött, hogy ha a rendek a vallási vitáktól el nem állanak, zajgásaikat mellőzni fogja s nélkülök fogja az ország ügyeit elintézni.

Némán, szótalanúl, de látható boszankodással fogadták ezt a protestáns rendek. A nádor hozzájok fordult e kérdéssel: megértették-e mindnyájan?

Senki sem felelt.

— Hát mért nem felelnek kegyelmetek? kérdi boszúsan: hiszen a kocsis is válaszol, ha azt kérdik tőle, merre hajt; s kegyelmetek hallgat?

— Majd a szokott illetékes helyen fogunk válaszolni, — mondák ezek — ha nyilvánosan fel fog olvastatni a királyi leirat.

S ezzel csakugyan megindultak az országház felé, hol a leirat felolvasása után azt kivánták, hogy az irásban adassék ki nekik. Ezen kérelemmel egy küldöttség ment a nádorhoz, a ki nem látta jónak e kivánság megtagadását, nehogy ez által is új vitákra és így a többi sérelmek elodázására adjon alkalmat.

A protestánsok bámulatos szivóssággal ragaszkodtak azon álláspontjukhoz, hogy mindaddig, míg benyujtott vallási sérelmeikre ő felségétől megnyugtató választ nem nyernek, tartózkodni fognak más tárgyalásokba bocsátkozni. Tudták, hogy a király félre van vezetve, hogy tanácsosai hamis érvekkel idegenitik el szivét: azért a tények hamisitatlan fölterjesz-

tését és a fejedelemnek czélzatosság nélküli értesítését követelték. A nádor a klérussal egyetértve még mindig a merev tagadás terén maradt; sőt, hogy a maga álláspontjának szilárdságát a protestánsokkal szemben kitüntesse, ujra betiltatta a pozsonyi evangelikusoknak templomépítését. Ez olaj volt a tűzre. A kedélyek még inkább fellángoltak, — s általánosan el volt terjedve a hir, hogy a nádor ily erőszakosságok által lázadásra akarja ingerelni az evangélikusokat, a miért aztán teljes joggal és hatalommal lehessen őket egyszerre elnyomni.

De ez nem sikerült. A protestáns rendek bámulatos lélekjelenléttel és higgadtsággal védelmezték ügyöket. Kerülték minden alkalmat az összeütközésre, egyedül a törvényt tartván kezökben — bíztak a jó ügy diadalában. Ez a rendíthetlen bizodalom nem is csalta meg őket. A király tanácsosainak jobbjai — bár óhajtották a kath. vallás javát — beismerték az evangelikusok kivánságainak jogosultságát; figyelmeztették a királyt a lehető rossz következményekre; figyelmeztették arra, hogy ha nem enged, akkor a királynénak ezen országgyűlésen szándékolt megkoronáztatása el fog maradni, mivel a protestáns rendek utasításaiknál fogva semmiféle ilyen tárgy felvételéhez nem nyúlnak, míg sérelmeik orvoslásáról törvényileg nem intézkedik.

És a király hajlott e figyelmeztető tanácsokra. Belátta, hogy a klérus tanácsát követve, országát, népét és uralkodó családját a legnagyobb bajba fogja keverni; és hogy ezt kikerülje, arról kezdett tanácskozni titkos tanácsosival: mit lehetne engedni a protestánsoknak, hogy azok megnyugodjanak? Január végén abban történt a megállapodás, hogy 1. a vallás ügyében ezen az országgyűlésen oly törvény alkottassék, mely szerint a bécsi békekötés első czikke a hatodik feltétel, az 1608-ki koronázás előtti I. és III. törvényczikkek, az ottan foglalt elnevezéssel együtt érvényben maradjanak; 2. a nagyszombati és lévai imaház építése, a szakolczaiak temetőjével együtt megengedtetik; 3. a városokban és falvakban vizsgálatot rendel ő felsége és azután a

tapasztaláshoz és igazsághoz képest fog intézkedni; 4. ő felsége inti az összes rendeket, hogy egyenetlenségre okot ne szolgáltassanak.

Ezen négy pont közöltetett bizalmasan Osztrosith által a protestánsok legbefolyásosabb embereivel. A nádor ekkor is fenyegetésekkel akart nyomást gyakorolni reájok. «Ebben — u. m. — csak egy punctum változás nem lehet; ha erre reá nem mennek, vége leszen a gyülésnek, és valami azután történik, magoknak tulajdonítsák.» De ezen eljárása által az ellenkező hatást idézte elő a már végelkeseredéshez jutott rendeknél. Némelyek egyszerüen visszautasítani kivánták a közölt négy pontot, sőt magát Osztrosithot is megtámadták, miért vállalta magára a közbenjáró szerepét. Mások csak kibővíteni szerették volna a négy pontot; jelesül azzal, hogy betétessék az elvett templomok visszaadása és a törvény áthágóinak megbüntetése. Barna György és Szemere Pál pontonkint kivánták tárgyalni az iratot. Az első pontra nézve kivánták, hogy az elnevezésnél az ágostai és helvét hitvallásúak megkülönböztetése világosan kitétessék. A második pontnál az imaház helyett tétessék *templom* szó, mivel a bécsi békekötésben is templomokról van szó. A nagyszombatiaknak és lévaiaknak imaház javítása, a szakolczaiaknak szabad vallásgyakorlata a temetkezéssel együtt engedtassék meg. A harmadik pontra nézve hasonlóképen kivánták, hogy a kiküldendő vizsgáló bizottság a nádor által, szokott módon — t. i. valláskülönbség nélkül mindkét félből egyenlő számban — alakittassék; a végrehajtás pedig az alispánok és szolgabirák által eszközöltessék. Az «engedés» szó nem használandó, mivel itt csak az engedtetik meg, a mi a törvényen alapul. Dévényi még keményebb magatartást kivánt. Ha ezen ügyek — úgymond — a törvényben vannak, akkor nem kell eltérni a törvénytől, hanem inkább hozzá kell ragaszkodni. Mire való olyan felett vitatkozni, a mi világos. Hiszen ezt maga a nádor is elismerte, midőn igérte, hogy igyekezni fog az ilyen erőszakolásoknak elejét venni. Csak arról van szó, hogy a mi szóval el van ismerve, az tényleg

is végrehajtassék s erősíttessék meg új törvény által. Ne bonyolódjunk több irásba; ragaszkodjunk egyhez, t. i. ahhoz, mi a törvényben van, mert nem kisebb erény a megszerzett jogot megtartani, mint azt megszerezni. Ha azonbnn a nádor kivánságunkat igaztalannak fogja találni s azt fogja mondani, hogy az nem a törvényben gyökerezik, akkor nincs mi felett vitatkoznunk; várjuk be ő felsége elhatározását. Mert, ha ő felségének uralkodása kezdetén semmit sem vívunk ki, akkor soha többé nem remélhetünk semmit, mivel azután a jövő országgyűléseken alig fognak az evangelikus rendek ily szép számban összegyülekezni.[1]

Lónyay engesztelő hangon szólott. Ő eredményt óhajt elérni e tanácskozás által; s ezért a nádorhoz, mint közbenjáróhoz kiván fordulni s felkérni őt, hogy megértvén a protestánsok óhaját, végre valahára vessen véget a vitáknak, hogy a rendek más tárgyakra mehessenek át. A többség elfogadta e javaslatot és néhány társával együtt épen Lónyayt küldötték a nádorhoz, hogy a négy pont feletti megállapodásokat közölje vele.

A nádor kedvetlenül fogadta őket. Rosszalását fejezte ki a felett, hogy a bizalmasan közlött pontokat bővíteni s ez által ő felségének mintegy előirni akarják mit cselekedjék. Ha — úgymond — tudta volna, hogy ily nyakasan fogják magokat viselni, soha sem közölte volna velők e pontokat.

Midőn több napon át arra kérték, hogy legyen közbenjáró s tegye lehetővé a módosítások és kivánt bővítések elfogadását, ridegen és izgatott hangon válaszolá: ő már megtette azt, a mit lehetett. Megfelelt a törvénynek. Ott az irás, fogadják el; ha nem tetszik, jelentést tesz ő felségének és kivánni fogja az országgyűlés szétoszlatását. Ám lássák következményét. Aztán mérgesen kiáltva, cselszövőknek és árulóknak nevezte őket és felugorván helyéről, lábával top-

[1] Bártfai követ Naplója. Nemzeti Múzeum.

pantott s kezével hadonázott és keztyűjét odvetve, mondá: no, álljon elő, a ki velem párviadalt akar.[1]

E szavak Dévényinek szólottak, a kiről azon nap estéjén széltiben beszélték, hogy a nádor el fogja fogatni, mint békeháborítót. De Dévényi azt mondotta: «még eddig nem láttam, hogy követet felfüggesztettek volna, én sem félek tőle.» Mások azonban annyira megrettentek a nádor kitöréseitől, hogy még a siker reményéről is le kezdtek mondani. Minek küzködjenek tovább? Az erőhatalom ellen semmit sem lehet kivívni; ezt a küldők is be fogják ismerni! De a követek nagy része még mindig utasításra hivatkozott, s attól eltérni nem akart; sőt a nádor kitörései felett megbotránkozva követelték, hogy ez ügy vitessék ő felsége elé. Lehet-e a rendeket «árulóknak» czímezni, mint azt a nádor cselekedte? Ők készek tüzet, vizet, halált szenvedni, de az *áruló* czimét el nem tűrhetik. Ám döntsön ő felsége: lehet-e árulókat tűrni az országban, avagy épen az országgyűlésre küldeni!

Iszonyú zajjal és ingerültséggel folyt e felett a vita, midőn a főrendek részéről jöttek át néhányan a kedélyek lecsillapítására. A zaj meg is szünt, de nem az elégületlenség; mert a nádor és a király ellenséges indulata folytonosan táplálta azt. Még az nap jött a hir, hogy az udvarnál levő spanyolok és főpapok azt tanácsolták a királynak, hogy karddal cserdítsen az engedetlen eretnekek közé.[2]

A nádor még január 31-én is szokott nyerseségével támadta meg őket; hivatkozott arra, mily sok templommal birnak a felvidéken és a véghelyeken, és mégis nyakaskodnak! Ő a maga részéről eleget tett a törvénynek s ép azért elhárítja magától a huzavona vádját. «Büntesse azt isten — úgymond — a ki oka az országgyűlés ily hosszúra nyú-

[1] Qui ita paratus est ad monomachiam. Orsz. napló.

[2] Relatio: hispanos et reliquos Pontificios svasisse Suae Mtti auf dass er nun mit dem Schwerdt unter die ungehorsamen Ketzer schlage, si werden ihr Blut und Gut bei Ihro Majestät lassen. — Bártfai követ naplója. Nemzeti Múzeum.

lásának. Én nem vagyok oka, sőt oly hű fia vagyok ez országnak, mint senki más; vagy az országgyűlést kell más alkalmasabb időre elhalasztani, vagy a protestánsoknak kell engedniök.» Ezek azonban csak azt válaszolták, hogy nem kivánnak igazságtalan dolgot, se nem forralnak rosszat; de kivánságuktól el nem állanak.

«Tehát végképen nem akarnak más tárgyalásokhoz fogni?» — kérdé a nádor.

— Nem, feleltek ezek röviden.

Ezzel tiz óra tájban szétoszlottak. A következő napon hiába várták az igért kir. választ. A nádor a kanczellárt vádolta a protestánsok iránti gyűlölettel. Majd február 2-án közbejött a gyertyaszentelő ünnep, melyen a király is részt vett a nyilvános körmenetben s jelen volt Lósy Imrének bíbornokká való felavatásánál. Végre február 3-án jelentette a personális, hogy ő felsége kiadta végső határozatát a protestánsok sérelmeire s ennek meghallgatása végett összehivta a rendeket elébb az országházba s onnét a nádor lakására. Ezek remény és félelem között nagy számban jelentek meg és csodálkozva hallották a nádor szemrehányó beszédét és szemlélték annak végeztével a lepecsételt királyi resolutiónak czimét, mely ismét az «Evangelikus rendek» elnevezés megtagadásával csak azoknak szólt, kik ő felségének folyamodványt nyújtottak be ily czimmel: «Az evangelikus rendek sérelmei».

Tartalma a fennebb említett négy pontnak ismétléséből állott — aláírva Ferenczfy Lőrincz udv. titkár által.

Az evangelikus rendek azonnal kikérték a leirat másolatát s kivánták annak felolvastatását. De a personalis ezt megtagadta és a római katholikusok ott hagyták a termet. A protestánsok ekképen magokra hagyatva, arról tanácskoztak, hogy mitevők legyenek ezen kir. leirattal szemben? Beszéltek: Barna György, Bogády, Fáncsy, Zákány, Zobor, Nyáry Albert és Dévényi István. Némelyek csüggedve engedékenységet, mások állhatatosan küzdve kitartást ajánlottak. A bártfai követ naplójában megjegyzi, hogy e tanácskozásban

Chernel György, az erdélyi fejedelem küldötte, ki mindig jelen szokott lenni a küzdelmekben, hiányzott és hogy Barna és Szemere Pál, kik eleinte hegyeket mozgattak, most fát sem mozgatnak többé, mely állhatatlanság felett Dévényi fejcsóválva csodálkozását fejezte ki. Abban állapodtak meg végre, nehogy ő felsége iránt engedetleneknek és lázadóknak tünjenek fel, Isten nevében hozzáfognak ugyan a többi sérelmek összeirásához, de elébb bejelentik a nádornak, hogy ők még egyszer könyörögni fognak ő felségénél más leiratért, hogy ekképen a küldők utasításában nyilatkozó akaratnak is elég tétessék. De a nádor ezt is ellenezte és a nála járt küldöttségnek azt válaszolta: ha ezerszer fogtok is folyamodni, más leiratot nem kaptok. Elég sokat nyertetek. A ti elődeitek csak fegyverrel tudtak annyit kieszközölni, mint ti most; ha ez nem tetszik, adjátok vissza a király resolutióját.

VI.

A királyné megkoronáztatik. — A sérelmi bizottság tárgyalásai közben a protestánsok új határozatot kértek a királytól. — A nemesi szabadság feletti vita. — A kir. leiratra szóló replica, törvénykezés, erőszakoskodás. — A király bezárja a gyűlést.

A két félnek hosszas makacssága után, a kölcsönösen belefáradt rendek végre valahára hozzá fogtak a királyné megkoronáztatásához február 14-én.

De azalatt a sérelmek összeirására kiküldött bizottság kebelében folytak az egyes sérelmek feletti viták; jelesül: a klérus biráskodása sok panaszra adott alkalmat Nagy-Szombatban, úgy mint más városokban is. A papság azt az ügyetlenséget követte el, hogy külön tanácskozásban tiltakozott az ellen, hogy világiak tanácskozhassanak a papok ügye felett. Természetes, hogy ez még inkább ingerelte ezeket a papi dolgok szellőztetésére, nevezetesen arra, hogy a régibb törvényekre való hivatkozással kikeljenek a jezsuiták ellen, kik a törvények ellenére birtokokat szereztek az ország-

ban és a világi hatalomtól is segíttetve, újra a térítés munkájához láttak. A nádor és a personális védelmökre keltek. Sem ezekről, sem a nagyszombati sérelmekről templomfoglalásokról, kiközösítésekről nem akartak említést tétetni a sérelmek között.

Február 9-én Nyáry és Bogády több társaikkal audientiát kértek ő felségénél, új kérvényt óhajtván neki benyujtani, melyben, hangsúlyozásával annak, hogy nem akarván engedetlenek lenni, belementek a sérelmek összeirásába, arra kérik ő felségét, hogy a protestáns sérelmek érdemére, jelesül pedig a templomok visszaadására vonatkozó határozatát kiadni kegyeskedjék.[1]

Másnap a sérelmeket a felsőházban kezdték tárgyalni. Nagy vita kerekedett a földesurak jogainál, a nemesek beperelésénél és a sz. kir. városok szabadságánál. Még nagyobb lett a zaj az alsóházban a nemesek szabadságát illető pont körül; és midőn ez ügyben küldöttség akart menni ő felségéhez, a klérus ez ellen felszólalt, mivel ez által az ő tizedjövedelmei is érintve voltak. A király részint a nádor, részint Trautmansdorf udvari tanácsosa által akart hatni a rendekre, hogy hagyjanak fel ezen kérdéssel, halaszszák el a jövő országgyűlésre. Ő felségének sok a dolga más keresztény országaiban is. A tárgy nagy jelentőséggel bir, tehát annak eldöntése több időt igényel. A főrendek hasonló nézetnek adtak kifejezést.

Mindazáltal az országos rendek február 26-án beadták kérelmöket szabadságaik épségben tartása érdekében, mi ellen a főrendek egy más iratot nyujtottak be ő felségének. A következő napokon a két ház közötti ellentét kiegyenlítése képezte a tanácskozások tárgyát. A kanczellár a király nevében intette a rendeket, hogy álljanak el e vitától; de bizony még márczius első napjai is ezzel teltek el. A márczius 2-ki gyűlésről írja a napló: «így csaknem re infecta

[1] Supplicatio Evangelici Status, Suae Mtti ... die 9 Febr hora 5 pomeridiana exhibita. Acta Dietalia.

nemcsak azt a napot vesztének el, de kevésben mult, hogy a gyülés is el nem oszlott.»[1] A rendek semmiképen nem akarták elismerni a főrendek ítéletét a nemesi szabadságokra nézve és csak midőn a kanczellár megnyugtatta őket, egyeztek bele, hogy ez ügy a jövő gyülésig elhalasztassék és hogy most a sérelmek olvastassanak fel A sérelmek oly nagy tömeget képeztek, hogy olvasásuk két órát vett igénybe; pedig a horvátok sérelmeit elhagyták egészen.

Márczius 9-én Ferenczfy Lőrincz királyi titkár felolvasta a rendeknek a sérelmekre adott új királyi leiratot. A nádor szokása szerint most is szemrehányásokkal telt intő beszédet tartott a rendekhez, hogy nyugodjanak meg ezen királyi leiratban. De ezek a márczius 10-ki ülésben «sok veszekedések után» azt határozták, hogy ő felsége resolutiója ellen «replikálni» fognak, mert abból sok maradt ki olyan, a mit a király diplomájában megigért és mert ő felségének ez az első országgyülése, tehát a personalissal szemben kijelentették, hogy «nem volna jó desvetudóba venni azt, hogy ne replikálhasson az ország.» Aztán példát is akartak adni az utókornak arra nézve, hogy miképen teljesítették törvényhozói kötelességeiket. Különösen pedig a vallás ügyében akartak eleget tenni utasításaiknak. A personális és a nádor most is le akarták őket beszélni e szándékról, de a többség a replikát márczius 11-én csakugyan benyujtotta ő felségének.

Másnap a király összehívta tanácsosait, hogy velök a benyujtott replika felett tanácskozzék. Ugyanekkor Trautmannsdorf értekezett az evangélikus rendekkel külön. Két nap mulva leérkezett a királyi válasz, mely ismét csak általános kifejezésekben utasította vissza a protestánsok kivánságát és egyéb tárgyakat is felölelt.

A kanczellár ezen leirat elfogadását ajánlotta, mivel szerinte minden nehézség eloszlattatott. De Szemere ez ellen

[1] Rhédey Lajos-féle gyűjtemény. Nemzeti Múzeum.

felszólalt: Ezen leirat, úgymond, nehézséget foglal magában, azért új tanácskozás alá veendő.

Márczius 15-én Fáncsy lakásán külön tanácskozás folyt a felett, hogy vajjon replikáljanak-e még ezen leirat ellen, avagy pedig nyugodjanak bele? Dévényi. István kiemelte, hogy a vallás kérdése még mindig függőben van; a nemesi szabadalmak nincsenek megerősítve; ő felsége már csak tiz napig akar itt maradni, hogyan lehet így megállani a küldők előtt? Úsz István azt kivánta, hogy várjanak jobb választ és ha nem kapnak, akkor óvással oszoljanak el. Chernel hasonlóképen abban a nézetben volt, hogy mivel erőszakkal a király ellenében semmit sem birnak kivívni, protestatió mellett végeztessék be az ügy. «Én — úgymond — nem akarom megsérteni lelkiismeretemet és küldőim megbízását ily körülmények között, midőn látom, hogy semmit sem bírunk kieszközölni, elég, ha őrt állunk az ügy felett.» Szemere más véleményben volt. Már csak a jövő kedvéért is azt kivánja, hogy még egyszer irjanak fel ő felségéhez, hátha jobban felgondolja számtalan kérvényeiket. Az, hogy ő felsége csak tiz napig maradhat az országban, nem tesz semmit; az ország szabad s azt nem lehet kényekedve szerint korlátok közé szorítnia. Az új feliratra nézve értekezni akar az evangélikus főrendekkel is, jelesül Czoborral és Lónyaival. Mások elégnek tartották csak az elvet fentartani és a biztosítékokhoz ragaszkodni.

A nyilvános ülésben abban történt a megállapodás, hogy csak néhány pontra nézve és csak szóbeli replika adassék elő ő felségének. Ezt a király is méltányolta s Lippay György kanczellár által márczius 16-án hasonlóképen szóbeli üzenetet küldött a rendekhez, melylyel a többség — úgy látszik — meg volt elégedve.

—

A következő napokon a törvénykönyv szerkesztéséhez fogtak. A protestánsok Reviczkyt bizták meg, hogy egy, ő felségéhez benyujtandó kérvényt szerkeszszen, sérelmeik érdemleges elintézése ügyében. A törvényczikkek szerkeszté-

sénél pedig panaszt emeltek ujra a jezsuiták ellen s kivánták, fejeztessék ki új törvényczikk által, hogy azok tényleg ne birhassanak jószágot a hazában; továbbá, hogy a papságnak ne legyen oly nagy hatalma a világi dolgokban. De ez ellen a klérus felszólalt s azt kivánta, erről ne legyen szó a törvénykönyvben, hanem valami más módon legyen segítve a bajon.

Márczius 21-én, kora hajnalban, a protestáns rendek külön összejövetelt tartottak a vallás kérdésében. Meghallgatták a királynak beadandó kérvény szövegét, melyhez csatolták a lévai kapitány azon levelének tartalmát, melyet az a megyék követeinek irt, mely szerint t. i. az még a király parancsa után sem engedi meg az evangélikusoknak, hogy templomjokat felépítsék, mivel — úgymond — erre nincs ő felsége által szentesített törvény, a királyi parancsot pedig csak a titkár Ferenczfy irta. Továbbá felszólaltak az illetéktelen egyházi adózás ellen is, azon reménynek adván kifejezést, hogy ő felsége a vallás kérdését szerencsésen fogja megoldani.

Másnap felolvastatott a szerkesztett törvények szövege, melyre némelyek észrevételeket tettek és miután a városok követeinek jogai felett egy kemény összeütközés történt volna, átvitték a tőrvényjavaslatot, hozzájárulás végett, a főrendekhez.

Márczius 25-én még egyszer felszólaltak a protestánsok, kérvén a personálist, hogy ő felségénél eszközölje ki a kérvényökre adandó kedvező királyi választ. De az nem vállalkozott reá. «Ha akarjátok, — úgymond — tegyétek meg magatokat, én nem teszem.» Nem is tette meg — s ekkép a törvényczikkek a főrendek részéről is elfogadtatván, benyujtattak ő felségének szentesítés végett és pedig — mint a napló mondja — igen malo exemplo, minek előtte beadták volna ő felségének az articulusokat, ad calamum diktálták azokat az egyik párból, a másik párt pedig ő felségének küldötték be.[1]

[1] Rhéday-féle napló a Nemzeti Múzeumban.

újonnan is azt üzente a rendeknek, hogy ragaszkodik elébbi elhatározásához. Midőn a nádor márczius 26-ára arra hivta fel a rendeket, hogy a kebelökből eltávozó király bucsúüdvözletére siessenek: a protestánsok még akkor is azt kiáltották: hát a vallás kérdése hol maradt? Mit határozott erre nézve ő felsége? Mit mondjunk otthon küldőinknek? A kanczellár átadta nekik a király végleges határozatát; — s ezzel vége lett a gyűlésnek. A király még az nap délután két órakor Bécsbe utazott.

A törvénykönyv első czikkelyében a királyi hitlevél s annak a vallásról szóló 7-dik pontja is, szóról szóra beiktattatott.

Az erdélyi országgyűlések.

1638—1642.

I.

Az 1638-ki fehérvári tavaszi országgyűlésen az unitáriusok és judaizálók. — Rávius és Beke pártja. — A kolozsvári unitáriusok és reformátusok egyessége.

Rákóczynak uralkodása kezdetén sok baja volt nemcsak Bethlen Istvánnal, hanem Székely Mózessel is. Ezek a fejedelmi székből akarták őt leszorítani. A míg e baj fenyegette, addig nem igen volt ideje a vallási viszonyok rendezéséről gondoskodni. Mint láttuk, az eddigi országgyűléseken hozott vallásügyi articulusok, kivéve a zsidókra vonatkozó 1635: 1. t.-czikket, nem igen birtak elvi jelentőséggel. Most Rákóczy, a buzgó református, erre is kiterjeszté figyelmét és pedig valószinűleg azon rendek kétes magaviselete által indíttatva, a kik az unitárius vallású Székely Mózes fejedelmi jelöltségét előmozdítani akarták. Az unitárius vallás, mint láttuk, a négy recepta religió közé tartozott. Törvénysértés nélkül azt egyenesen megtámadni, avagy csak megszorítani is lehetetlen volt. De ürügyet mindig lehetett találni arra, hogy a Dávid Ferencz utódai, «a zsidózók felé hajló» unitáriusok ellen fellépni lehessen.

Tudjuk, hogy 1618 és 1622-ben kemény rendszabályok

magyarul nem tudó Rávius Szőrös Mátyás, a kolozsvári szász unitáriusok papja állott, a ki a lengyel unitáriusokkal szövetkezve támadást intézett Beke ellen.[1]

Ily körülmények között Rákóczy meghagyta Beke Dániel püspöknek, hogy zsinatot híván össze, állapítsa meg az unitárius hitczikkelyeket és azokat nyújtsa be az országgyűlésnek. Beke összehívta lelkésztársait Tordára, majd Kolozsvárra és azokkal való tanácskozás után a következő hitvallás benyújtása által felelt meg a felhivásnak:

«Hiszünk a Jézus Krisztusban, mi urunkban, a ki által vannak mindenek; — a magasságbeli isten fiában, a ki által az utóbbi időben isten szólott, a kit urrá és Krisztussá tett, és a kit mindeneknek örökösévé, az ecclesia fejévé, közbenjáróvá, élők és holtak királyává és birájává tett.

Ez istennek fiát sem láthatlannak, sem halhatatlannak, sem mindenek felett való istennek, sem a kitől mindenek lettek, vagy magától való istennek nem mondjuk soha, hanem istentől való istennek, világosságtól való világosságnak, igaz istentől való igaz istennek, a bölcs istentől való bölcsnek, halhatatlantól való halhatatlannak, és hogy ezek adattak az isten fiának, amaz embernek, a ki fogantatott sz. lélektől és született szűz Máriától, mert mindezeket ő neki az Atya adta.

Ezeket pedig vallásunk szerint mondjuk, hogy világosban megérthesse minden, hogy a Krisztus mindeneket az Atyától vett és magától semmije nincsen.

Valljuk, hogy a Jézus Krisztus istennek amaz egy fia, kiről gyakorta az isten tanubizonyságot tett és a kit régen az asszony magvából Ábrahámnak megigért, annak utána a patriarcháknak az Ábrahámnak magvából, annak utána

[1] Szőrös Mátyás pap, az öccse Szőrös András, Kerekes Péter, Uzdi Tamás. Rozbiczky Pál, Szentgyörgyi István diák új sectát indítának, az mely miatt Kolozsvárott és az Székelyföldön illetlen dolog következék, az mint az embereket az Krisztus felől examinálták, az ki soha nem volt. az kik ennekelőtte unitáriusok valának és aztán meghasonlottak. Segesvári Krónika. 215. l.

Dávidnak magvából, és a kiről egyedül és nem másról jövendöltek minden próféták, kiváltképen Mózes, mondván: Prófétát támaszt tinektek az isten a ti atyátok fiai közül, hozzám hasonlót. Ugyanazon látható Jézus Krisztust mondjuk, hogy az Atya istennek egyetlen egy szülött fia és minden teremtett lények és holtak között elsőszülött, a kin kívül más nincsen; és a ki a világnak végezeti után az Atyának alája vettetik. Ugyanazt istennek is valljuk lenni, a hol kiváltképen az ő istensége a megszentelő lélek által és az elvett hatalom által világosan megmutattatik. A kit tiszteljünk és segítségre hivunk, az Atya után, az ő parancsolatja szerint és az apostoloktól előnkbe irt regula szerint, a kik őtet segítségre hitták, nem úgy mint magasságbeli egy istent, hanem úgy mint annak fiát, mi közbenjárónkat, Urunkat, Messiásunkat és megváltónkat.

Valljuk azért, hogy mi nem akarunk egyebet tudni semmit, hanem a Jézus Krisztust, azt, a ki megfeszíttetett, a ki állandó isten mindörökké!»

Ezen hitvallás, melynek minden egyes tétele a szentirás idevonatkozó helyeivel van támogatva, átadatott ugyan az országgyűlésnek, de nem tárgyaltatott. Annak előleges megvitatására, hogy e hitvallás megegyezik-e azon elvekkel, melyeket az 1579-ki országgyűlés az unitárius vallás alapelve gyanánt elfogadott, a bevett vallások tagjaiból álló nagy bizottságot — minden hitfelekezetből 17 tagot — küldöttek ki, azon utasítással, hogy aztán nézetüket a julius hó 1-jére Deésre összehivandó országgyűlésen előadhassák.

Az erre vonatkozó I. Articulus így hangzott:

Az Judaizánsok ad diem 1. Julii Deésre evocáltassanak és ott finaliter dolgok decidáltassék, végeztetik.

Az mint azért Nagyságod kegyelmes Urunk, intimálja közinkbe küldött propositiójában, hogy mi is országul megtekintvén az Uristennek reánk való gondviselését, mi tőlünk is megkivántatnék, Istenünkhöz való háladatosságunknak megmutatása, mely úgy lehetne meg, ha az ő Felsége isteni tiszteletit, dicsőségét promoveáljuk és azoknak káromlóit

meggátoljuk, melyre minden keresztyén ember ugyan köteles is.

Úgy vagyon azért kegyelmes Urunk, hogy az Judaizánsok ellen elegendő articulusink extálnak, mind in Annis 1622 és 1635, melyeket most is minden részeiben az Nagyságod kegyelmes tetszéséből helybenhagyunk; excepto eo: hogy az kik az 1635 esztendőbéli Articulusnak continentiáiban praefigált terminusig nem convertáltanak volna, azokat az Nagyságod directora nem várván *Diaetát* vagy Terminust, Deésen az mely *conventus* lészen, prima die Julii Anni praesentis az unitaria religión levő atyánkfiai között való controversiónak, az három recepta religiókból bizonyos delegatus személyek előtt való eligazítására, arra az terminusra evocáltassa az Judaizánsokat, és addig director uram is inquiráltasson, s az evocatusok is pro sui defensione, inquiráltassanak, s oly készen legyenek utrinque, hogy ott finaliter decidáltassék dolgok, az 1618. esztendőbeli Articulusban specificált mód szerént, juxta contenta Decreti.[1]

—

Ezuttal még csak a kolozsvári unitárius tanács ügye intéztetett el.

Ugyanis az unitáriusoknak főfészke Kolozsvár volt. E városnak mind belső, mind külső tanácsa csupa unitáriusokból állott. Ebből a reformátusokkal sok összeütközés származott. Rákóczy ezen fehérvári országgyűlésen akarta kimondatni, hogy a város közigazgatásában «az orthodox religión lévő atyafiak», t. i. a reformátusok is részt vegyenek. De a város tanácsa megelőzte az országgyűlés határozatát. A fejedelemmel előlegesen megegyezvén, kész fogalmazványban a következő pontokba foglalt egyezséget jelentették be a rendeknek:

Nos Stephanus Rozas primarius, Caspar Zeöcz (Szücs)

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitiis, in Civitate Alba Julia ad diem 23. mensis Apr. 1638. indictis, celebratis Conclusi. — Veszely. i. m. 255. l.

regius Judex, ceterique Cives et senatores, ac universitas Incolarum et Inhabitatórum civitatis Colosvár, receptam unitariam Religionem profitentium etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: Hogy mivel az elmúlt esztendőkben, a mi kegyelmes urunknak, a méltóságos tekintetes és nagyságos Rákóczy György urunknak, isten kegyelmességéből Erdélyország fejedelmének, Magyarország részei urának és székelyek ispánjának ő nagyságának etc. értésére lévén, hogy városunknak elei, isten után gubernálói, úgy mint a polgári társaság a centum paterek között az orthodoxa religión levő atyánkfiai közül, mind alsó- és felső tanácsban nem volnának, noha ő nagysága minket tanácsul requiráltatván, intett kegyelmesen, hogy az országnak unióját is szemünk előtt viselvén, az orthodoxus atyánkfiai közül is bizonyos személyeket vennénk nemcsak a felső, hanem az alsó tanácsban is: mindazáltal mi arra, úgy és oly állapottal, a mint ő nagysága akkor tőlünk kivánta, nem mehetvén, és ő nagysága látván közöttünk a religió végett való egyenetlenséget és gyülölséget és azt akarván atyaiképen szép egyességre hozni közöttünk, e mostani generalis gyülésben, melyet ad vigesimum tertium diem Aprilis promulgáltatott volt ő nagysága országának, propositióiban a statusok eleibe támasztotta volt ez dolgot is, kévánván ennek igazítását a statusoknak deliberatiójok után articulusban való irás által jó helyben állatni. De mi inkább akarván ő nagysága kegyelmességéhez ragaszkodnunk, mint sem az országnak ebben való deliberatiójához támaszkodnunk, ő nagyságát becsületes atyánkfiai által alázatos könyörgésünkkel megtalván és ez dolgot azok által tractálván, végre az alább megirt, örökké megmaradandó articulusokra mentünk és léptünk.

Először. A mely articulusokat a mi kegyelmes urunkkal ő nagyságával végeztünk, mindazokat minden részeiben nem különben tartjuk és observáljuk, mint több szt. királyoktól és fejedelmektől confirmáltatott uniónkat.

Másodszor. Négy esztendő alatt huszonöt orthodoxa

religión levő embereket beveszünk a száz emberek közibe, avagy azt cselekesszük, hogy a míg az huszonöt orthodoxa religión levő atyánkfiainak számok be nem teljesedik, a magunk recepta unitaria religiónkon való embereket a száz emberek közé be nem veszünk, s az huszonöt számból álló orthodoxa religión valók megmaradván mindenkor in perpetuum, a száz ember között a többi álljon a mi unitaria recepta religiónkból, úgy mint hetvenöt személy.

Harmadszor. Mindenkor az alsó tanácsban, úgy mint a polgári tisztre három orthodoxa religión levő atyánkfiait beválasztjuk. De mostan egy elsőben ilyen móddal, hogy az jövendő karácsonban Filstich Lőrinczet polgárrá választjuk. Ezerhatszáz harminczkilencz esztendőben, ha azt éri, Váradi Miklóst; ha ő meghalna, mást az orthodoxa religión lévő atyánkfiainak az elei közül. Ezerhatszáznegyven esztendőben meg harmadikat. Annak utána pedig e rendtartást úgy continuáljuk, hogy ha ki a három közül meghalna, avagy ha a felső tanácsban vitetnék is, de seccesivis semper temporibus az alsó tanácsban a polgárok között, ex praecipuis, három orthodoxa religión levő atyánkfiait tartunk continue in perpertuum mindenkor úgy, hogy a felső tanácsban levő huszonöt orthodoxus az alsó tanácsban való három orthodoxus személyekkel együtt huszonnyolcz személyekből állók legyenek.

Negyedszer. Az orthodoxa religión való atyánkfiai közül is a biróválasztást ennek utána megengedjük és in perpetuum usurpáljuk. Ilyen móddal mindazáltal, hogy a mint városunknak régi ususa szerint senki ennek előtte is a biróságnak tisztire nem juthatott, hanem ha egyéb tisztektől üres volt is, de a sáfárságnak és adószedésnek tisztin elsőben által kellett menni, mivel a két tisztviselés által tudhatja meg városunkban levő minden rendbeli embereknek sorsokat, állapotjokat s a városnak minden teherviselését. Igy azért ezután is ez observáltatván, az orthodoxa religión levő atyánkfiai is elsőben a két tisztnek viselésén altalmenvén, annak utána istentől s az embereknek commune suffragiumából választassanak. És annak utána azon módot minden negyedik

esztendőben az orthodoxus atyánkfiai közül való biróválasztásban fogyatkozás nélkül megtartjuk és continuáljuk. Ezt a módot és rendtartást pedig nem a tisztviseléstől való elidegenítéstől való elidegenítésre s orthodoxa religión levők gyalázatjára cselekeszszük, hanem ab antiqua mindenkor e mód tartatott meg közöttünk.

Ötödször. Városunkban az orthodoxa religión levő atyánkfiai templomikhoz, scholajokhoz és annak proventusihoz és ezek gondviseléséhez semmi nemű közünket nem mondjuk s nem tartjuk. Az orthodoxus praedikatorok és kántorok s mesterek házait szabadságban tartjuk, adót rajtok nem veszünk, sem más teherviselésre azokat nem kénységerítjük. Ez mindazáltal az ott lakó, mind a két ecclesiában szolgáló személyekről értetvén.

Hatodszor. Az ország közönséges uniója ellen semmi úton módon és szin alatt az orthodoxa religiónak s azon lévő atyánkfiainak oppressiójokra nem igyekezünk, s személyek ellen religiónkra nézve gyűlölséget, haragot, boszúállást nem viselünk, kárt nékiek nem teszünk; ha pedig ez ideig a religió miatt valami idegenség lött volna is közöttünk, azt utrinque egymás között in perpetuum sopiáljuk. Hasonlóképen az orthodoxa religión lévő minden rendbeli atyánkfiai is mindezeket nekünk praestálják, az országnak közönséges uniója és mostani végzésünk szerint, ha az unióban specificált poenát el akarják távoztatni. Mindezeknek pedig a feljül megirt articulusoknak minden részeiben, czikkelyiben fogyatkozás nélkül való megállására és épen való beteljesítésére kötelezzük mi magunkat és successorinkat keresztyéni hitünk alatt, et sub ammissione omnium libertatum et immunitatum nostrarum ő nagyságának, a mi kegyelmes urunknak s legitimus successorinak, ez országnak választandó fejedelminek és a megirt orthodoxa religión levő atyánkfiainak s a következendő minden posteritásoknak in perpetuum. Sőt ezeknek megállásáról in authentico etiam loco, a hol ő nagysága akarja, készek vagyunk ő nagyságát és successorit ezen poena alatt assecurálni. Mely dolognak

bizonyságára adtuk ez mi subscribált, városunk pecsétével megerősített obligatoria és reversalis levelünket.[1]

Az e gyűlésen hozott törvények VII. articulusa így hangzik:

Értjük kegyelmes Urunk azt is, hogy az egyházi személyeknek is kevés injuriájok volna, némely nemes ember atyánkfiaitól; hogy azért az egyházrendeknek is bántódások és panaszok megszünjék, az országnak az egyházi rendekről és parochiákról irott articulusi hogy illibate és intacte megtartassanak: végeztük, hogy mind az egyházi rend, mind pedig az nemes ember atyánkfiai tartsák ahoz utrinque magokat.

II.

A deési országgyűlés 1638. júl. 1-én. — Az unitárius hitvallás feletti vita. — Az egyezség szövege. — A szombatosok elitéltetése.

Az unitáriusok és judaizálók ügyének rendezése, mint láttuk, a deési országgyűlésre halasztatott el. Ez 1638. júl. elsejére volt összehiva. Voltaképen nem is volt ez országgyűlés, hanem inkább egyházi *convent*; de a mely országgyűlési tagokból állott és fejedelem által hivatott össze.

Beke Dániel unitárius püspök és társai, továbbá Rávius Mátyás kolozsvári szász unitárius lelkész és társai, és a fejedelem által kiküldött bizalmi férfiak tárgyalás alá vették az unitárius hitvallást. Felkeresték a János Zsigmond fejedelem korában összeállított és az országgyűlésnek benyujtott unitárius hitvallásokat, hogy azok alapján határozzák meg, melyik az igazi unitárius hitvallás és mi az, a mi abban a

[1] Datum in Civitata Alba Julia, instante Generali Dominorum Regnicolarum trium nationum Transylvaniensium, et partium Hungariae eidem annexarum Congregatione, die decimo mensis Maji. Anno 1638. Mich. *Samarjai*, Casp. *Beytsi*, Steph. *Bácsi*, And. *Haerman*, Mich. *Nyiró*, Casp. *Kovács*, G. *Nickel*. Ker. Magvető. IX. k. 152—155. l.
[2] Teutsch. i. m. 113 l.

zsidósághoz vezet. Tudjuk, hogy maga Dávid Ferencz is 1579-ben azért lett elitélve, mert ujítónak tartották, mert «az ő agyától koholt tudományt követvén, elhagyta az ecclesia egységét.» Most is az a vád emeltetett, hogy a zsidózók a bevett unitárius vallás czége alatt terjednek és veszélyeztetik az unitárius vallás tekintélyét. Azt kellett tehát tisztába hozni, kik a zsidózók és kik az igazi unitáriusok.[1] A főkülömbség a két árnyalat között az volt, hogy a zsidózók egyáltalában nem imádták Krisztust, annak segítségét imáikban nem kérték, míg az unitáriusok Krisztus istenségét elismervén, azt «invocálták és adorálták».

Az előlegesen összejött unitárius lelkészek az 1578-ban János Zsigmond alatt elfogadott hitvallást vették alapul, mely szerint hiszik és vallják, hogy a Názáreti Jézus istennek egyszülött fia, a ki a szentirás értelmében istennek nevezendő:

1. mert a sz. lélektől fogantatott;

2. mert a szent lélek által felkenetett és mérték nélküli lelket nyert;

3. azon hatalom és dicsőség miatt, melyet az Atya adott neki az égben és a földön;

4. mert az Atya isten az idők teljességében adta őt nekünk, hogy általa üdvözöljünk és az örök élet örökségét elnyerjük.

Ezen Jézus Krisztust hisszük tisztelendőnek és imádandónak, mivel az Atya mindeneket adott a fiúnak és meghagyta, hogy azt hallgassuk, benne higyjünk, őt tiszteljük és

[1] Rákóczy Gy. fejedelem 1638. jún 30-kán kelt levelében irja Tolnay István sárospataki lelkésznek: «Ezen az terminuson de vera religione unitarii, sint ne, vel non, nem lészen semmi disputatio, hanem csak azt keressük ki, kicsodák azok a szombatosok, kik az recepta unitaria religióról exorbitáltanak az Judaizmusra, mert csak azok a recepta unitariusok, kik az úr az Jézus Krisztust invocálják, adoralják mint istent; de atyjától adásra nézve 1579 az mint David Ferenczet condemnálták volt, azok mind megvannak néktünk, s csak arra az rámára fogják most vonni őket. Ker. Magvető IX. köt. 155. l.

imádjuk; a tudomány és bölcseség minden kincsét benne helyezi el, hogy az ő teljességéből mi is kapjunk, hogy tisztelvén a Fiút, tiszteljük az Atyát, és hivén a Fiúban, higyjünk az Atyában is, mivel az Atya a fiúban tiszteltetik.

Valljuk, hogy Jézus ama valódi Messiás, míg a földön volt, közölte és most is közli lelki javait a hivőkkel az ige és a lélek által, azért segítségül hivandó; az Atyaisten által minden javak azért helyeztettek el benne, hogy azokat tőle kérjük és reméljük. Innét van, hogy midőn a földön megjelent, sokan folyamodtak hozzá mondván: Dávidnak fia Jézus, könyörülj rajtunk; Uram Jézus fogadd el lelkemet. Nem azért, hogy az atyaistent, a kitől mindenek vannak, hivassák, nem is oly formán, mint a hogy az Atyát hivjuk, mikor mondjuk: Mi atyánk stb., hanem azon oknál fogva, hogy abban, a mit az atyaisten nekie adott, biztosak legyünk Krisztus bő ajándékiról, azon igérete szerint: A mit az én nevemben kérni fogtok, megadatik nektek. Adok nektek bölcseséget; örök életet adok nekik.

Állítjuk a szentirással, hogy Jézus ama Krisztus, ki mondatik a mi fejünknek, most is az egyház királya s szelleme által kormányozza az ő hiveit s uralkodik az elevenek és holtak felett. Mert az atya azért adta nekünk Krisztust, hogy a hivőket vezesse és nekik örök életet adjon, s az ég alatt egyedül ő legyen, a kinek nevében üdvözülnünk kell. S ámbár I. Kor. 15-ben mondatik, hogy akkor lesz vége, mikor a Fiú átadja az uralmat az Atyának s mikor mindenek alája lesznek vetve, ebből még nem az következik, hogy a Krisztus most nem király, mert az is mondatik, hogy addig kell uralkodnia, míg mindenek alája vettetnek.»

Július 3-kán volt az első érdemleges ülés, melyen Haller István elnökölt. Minthogy a fejedelem azt kivánta, hogy elébb az unitáriusok versengése tárgyaltassék és csak azután a zsidózók ügye, Haller felhivta az unitárius két félt, hogy szabad vitatkozás útján mutassák meg igazaikat. Rávius Mátyás volt a vádló s így övé volt az első szó. Utána rögtön a vádlott fél, Beke Dániel püspök nyilatkozott. Mind-

ha jelenvoltak mégis azon törekedtek, hogy a két fél hitvallását egyeztessék ki. Az eredményt hátráltatta a sértett Bekének nyakassága, a miért júl. 7-kén a fejedelem megdorgálta s ezzel engedékenységre birta. Ugy jött létre a következő «conplanatio»:

«Az miképpen Dávid Ferencz condemnálása után Demetrius Hunyadi püspöknek idejében az unitaria religion levő miniszterek ezen megegyeztek, hogy az Úr Jézus Krisztusnak, az atya istentől adatott istenségét vallani, igaz istennek hirdetni kell és imádni és segítségül híni, segítséget tőle kérni, ez ellen pedig senki, se titkon, se nyilván ne tanítson, se ne szóljon, sőt a szerint tanítson, prédikáljon és énekeljen, Jézus Krisztust pedig isteni tisztelettel imádják és directe segítségül hívják, úgy mint kinek hatalma vagyon üdvözíteni és el is kárhoztatni az embereket. Ez pedig az ecclesiastica disciplinának harmadik articulásának «de officio ministrorum» világosb declarátiójára az ecclesiastica disciplinában verbotenus beirattassék, kinek beirását nem difficultálhatják, mert in loco publico mind a püspök mellette levő miniszterekkel s mind pedig az unitaria recepta religion levő főemberek sponte megvallották. Az, mit azért ilyen publice vallottak és vallnak, méltán a disciplina articulusában is beirattatik.

A sacramentumok administrálásában is legyen a recepta unitaria religio és ecclesiastica disciplina szerint, a kisdedek, gyermekek, atyának fiúnak és szentléleknek nevében kereszteltessenek meg, az Úr vacsorájában a pohár a communicansok kezébe adassék, magok igyanak belőle, mint az unitaria magyar ecclesiában.

Az ecclesiastica disciplinát, úgy az mint már mostan, a recepta unitaria religiohoz conformáltatott, felvevén Ravius Mátyás, az ecclesiastica püspöknek elegendő gondviselése lészen rá, mostan az előbbeni tisztében és tisztességében beállatik és megtartatik.

Akárminemű injuriák és bántódások lettek volna ultro citroque Szőrös Mátyás és mellette lévők között és a püspök Dániel Beke s a hozzátartozó ministerek, kolosvári birák,

polgárok, a communitás s több unitaria recepta religion levő statusok között, azok mindenestől örök feledékenységben és amnistiában menjenek; és azokért sem most, sem ennek utánna is, egyik féltől is, sem titkon, sem nyilván, semmi nemű úton és pretextus alatt bosszúállás ne lehessen, ne is legyen: egymás ellen, ha káptalanokban avagy akárhol protocolumokban protestatiok és egyéb jövendő bosszúállásra való irások lettek volna, utrinque cassáltassanak és annihiláltassanak in perpetuum.

Mindazáltal a zsidózók és a Jézus Krisztus igaz istenségének és dicsőségének káromlói ez amnistiától most és ennekutánna is, in perpetuum excludáltassanak és pro exclusis habeantur.

Mentől hamarébb lehet az unitarius superintendens sinodust convocáljon és az unitaria confessiot és consensust s ecclesiastica disciplinat, a mint most eligazíttatott, minden unitarius minisztereknek, mestereknek publicálja s igen serio injungálja, hogy mind miniszterek, mesterek és kántorok a szerint prédikáljanak, tanítsanak és énekeljenek, sub poena notae infidelitatis.

Azon sinodusban formáljanak és irjanak oly katekizmust is, mely conformis legyen per omnia a recepta unitaria confessióhoz, consensushoz és ecclesiastica disciplinához, a mint mostan eligazíttatott, mely katekizmust a jövendő terminusra reportáljanak a mi kegyelmes urunk ő nagysága méltóságos személye elé és akkor jelen leendő tanács urak és táblabirái elé és ha a felül megiratott recepta unitaria religiohoz conformisnak találtatik, annakutána minden unitaria ecclesiákban és iskolákban a szerint tanítsák és tanulják.

Ha kik a mostani eligazított recepta unitaria confessio ellen vétenének, azoknak megbüntetésében való authoritást az országnak supremus magistrátusa, az unitarius püspöknek és consistoriumnak nem engedhet, holott ezelőtt való fejedelmek is azt az authoritást magoknak reserválták, a mint ezen dolog az országnak régi articulusából constal.

Ha azért az unitaria religion levők közül, akár eccle-

siastica s akár secularis personák legyenek, a most eligazíttatott recepta unitaria religio ellen tanítana, irna, vallana és újabb újítást indítana, ad instantiam directoris az országgyülésre evocáltassanak és mint innovatorok és publicae pacis perturbátorok, comperta rei veritate, in nota perpetuae infidelitatis convincáltassanak.

Ha pedig az unitarius ministerek, mesterek külső rendtartásokban, erkölcsökben, magok viselésekben az ecclesiastica disciplina ellen delinquálnak, azokat püspök és a consistorium büntessék a disciplina szerint.

Ha kiknél akár ecclesiastica s akár secularis personáknál, oly könyvek, irások és káromlásra formáltatott képek volnának, melyek az mostan eligazíttatott recepta unitaria religio ellen valók, mindazokat a könyveket, irásokat és képeket minden ember felkeresvén, tartozzék a jövendő szent Márton napjára a fejérvári káptalanba bevinni, ennek utánna pedig, a féle könyveket, irásokat és képeket senkinek szabad ne legyen irni, nyomtatni vagy másunnan az országban behozni, sub poena natae infidelitatis.

Ha az unitaria religionak confessiója szerint könyveket irna is valaki, de azt kinyomtatni és kibocsátani, az országnak fejedelme híre nélkül semmiképpen ne merészelje, sub eadam poena notae infidelitatis.

Mivel pedig az aratás jelen lévén az unitarius püspök sinodust mostan mindjárást nem convocálhat, concludáltatott, hogy az mostani eligazíttatott unitaria recepta confessiót és complanatiót leiratván és kezekben vévén, innét ecclesiájokban redealván, az unitarius ministerek, ecclesiájokban első conciójokban publice publicálják és annak vallására s követésére és megtartására minden alattok levő hallgatókat kényszerítsenek.[1]

[1] Actum in Oppido Deés, die Septima Julii Anno 1638. Praesidente Illustrissimo Domino Principe Nostro, ac praesentibus ejusdem consiliariis, aliisque proceribus et primariis viris, per Status et Ordines Regni, ex tribus Nationibus, ac extra Unitariam Receptam Religionem, aliis tribus receptis in Transylvania, Confessionibus delegatis. Aláirva:

tokban az ország különböző vidékein fekvő várakba szállították, hogy addig is, míg «észre térnek», várépítési munkára használtassanak. Az észretérés alatt azt értették, hogy az illető megbánva «tévelgését», újra felveszi a keresztséget.

Azóta, hogy Báthory István a székelyek leverése után tömeges perbefogásokat rendelt, hasonló per nem fordult elő Erdélyben. De Rákóczy György komolyan el volt tökélve a zsidózó felekezet kiirtására, nem gondolván meg, hogy vallási meggyőződés megváltoztatására csakis szellemi fegyverek, a meggyőzés és tanítás használhatók. A vádlottaknak legnagyobb része azzal mentette magát, hogy nekiek a törvényről, mely a zsidózást tiltja, tudomásuk nem volt, a püspök azt nem hirdette ki. De a mentség nem fogadtatott el; tömegesen fő- és jószágvesztésre itéltettek.

Ilyenek voltak: Szabó István, János és Gáspár, Literáti Dániel, Kálbay János, Beke Katalin, ki fejváltság mellett maradt és özv. Géczy Istvánné kolosvári lakosok.

A főszombatos, Péchy Simon, nem jelent meg. Mikor az idéző levelet máj. 30-án kezéhez vette, beteges volt és azt mondá: «Az ő nagysága parancsolatját értem, mivel istennek fogságában vagyok. ő felsége dispositiójában vagyon életem, addig nem tudom mi következhetik, melyre nézve nem tudok kegyelmeteknek semmi bizonyost mondani.» Minthogy a kitűzött időre gyengélkedése miatt nem jelenhetett meg Deésre, jul. 7-én Szenterzsébeten hallgatták ki. Az ellene tanuskodó harminczhárom egyén nyilatkozataiból kitűnt, a mi különben is tudva volt, hogy ő ragaszkodik zsidó nézeteihez, a szombatot ünnepli, kovásztalan kenyérrel áldozik, nem eszik disznóhust és iskolát tart. Ezek alapján — három napi haladék mellett — fő- és jószágvesztésre itélték. Hasonló itélet mondatott ki több családtagjára nézve, jelesül leányára Zsuzsannára, a ki Kénosi Ferencz neje volt; Krisztinára, a ki Farkas Ferencznek felesége és Juditra, ki Angyalos István neje volt. Ez utóbbival együtt elitéltettek Borsos István és neje Vallon Borbála is. Nem kerülte el az elmarasztaló itéletet Rákóczy egyik előkelő tanácsosának,

Keresztessy Pálnak özvegye, Kendeffy Zsófia sem, a ki ügyvéd által védelmeztette magát. Az elitéltek közt voltak még Orbán Ferencz Udvarhelyszékről, Szentmiklósy Mihály, Péchynek udvari papja és ugyanennek Margit nevű hajadon leánya.

A legsúlyosabb váddal illetettek közé tartozott Toroczkai János, kolosvári ötvös, a Máté püspök fia, a ki bolond észszel «káromolta a Krisztust». Nemcsak istenségét tagadta, hanem mint embert is gyalázta. «Jőne csak a földre — mondá meggondolatlanul — a szőlőbe küldeném, hogy dolgozzék.» Ezzel valószinűleg a szőlőbeli munkásokról szóló bibliai parabolát akarta kicsúfolni. Ehhez képest az ő elitéltetése is bibliaszerű, s az itélet végrehajtása nagyon is tragikus volt. Ugyanis jul. 17-én Deésen öt czigány által agyonkövezték, nejét pedig a városból «kiperengéreztették». Egy Csipár nevű kolosvári tanácsost, mivel szintén káromolta a Krisztust, a bitófa alatt elszenvedendő hatvan botütésre itélték. Ezek kétségen kívül kemény büntetések voltak, melyeket az illetők frivolitása csakis érthetővé tesz, de nem igazolhat. A vallásbeli meggyőzés vagy tévelygés maga nem sújtatott oly keményen. Mutatja az, hogy az alsóbbrendű megidézettek, ha visszatértek a keresztyénségre, csakis dorgálásra itéltettek.

Péchy Simont és papját, továbbá Orbán Ferenczet és többeket Kővárba küldtek. Voltak olyan perek is, melyek az őszi novemberi gyűlésre halasztattak. Ilyen volt Paczolay-Péterné Kornis Borbála ügye, melynek vizsgálatából kitűnt, hogy ő még a perbefogatás előtt, jun. 14-én újra megkeresztelkedett. Ezen tény alapján Paczolayné ügyvédje a védelem folyamán erősen hangsúlyozta, hogy védencze, a ki tényleg áttért az unitarius vallásra, a ki azóta urvacsorával is élt, a ki disznóhust eszik és szombat mellett a vasárnapot is megszenteli, nem itélhető el úgy, mint azok, a kik tényleg a zsidózásban találtattak. A törvényszék ennek következtében felfüggeszté itéletét addig, míg e tekintetben az unitarius zsinat nem dönti el az előleges kérdést: vajjon Paczolayné tekinthető-e valóban unitariusnak vagy nem?

Ezzel a szombatosok ügye ezen országgyűlésen befejez-

tetett, néhány fontosabb esetnek végeldöntése az őszi gyűlésre maradván.

Hogy az ily szigorú eljárás megdöbbentette őket, az kétséget nem szenved. Hatalmuk megtört és azontúl nyiltan senki sem merte magát szombatosnak nevezni.[1]

III.

A beszterczei gyűlés folytatja a szombatosok elleni pert. Paczolayné a zsinat határozata szerint elitéltetik. — Péchy Simon jótállás mellett kiszabadul s áttér a református hitre.

Az 1638-ki novemberi országgyűlés Beszterczére volt összehíva. Itt a franczia követ fogadtatásán kívül a szombatosok ügyének befejezése is napi rendre volt kitűzve. Itt tárgyalták Paczolaynénak, Péchy Simonnak és leányának Margitnak ügyét.

Az elsőnek ügye, mint láttuk, a legközelébb elmúlt gyűlésen függőben maradt volt, míg az unitarius zsinat nem dönt benne. Ez pedig egy előleges vizsgálat alapján, melyből kitünt, hogy Paczolaynét gyermekkorában atyja Kornis Ferencz megkereszteltette ugyan, de anyja a zsidozó vallásban neveltette, aug. 11-én kijelenté, hogy *nem* tartozik az unitarius hitfelekezethez. Természetes, hogy a zsinat ezen kijelentése következtében az országgyülési törvényszék nem mondhatott egyebet, mint azt, hogy Paczolayné tévelygő s ennélfogva fő- és jószágvesztésre itéltetik. Péchy leányának, Margitnak ügyét Rákóczy kegyelem útján intézte el: talán azért, mert atyja Simon, testben lélekben megtörve, hajlandónak mutatkozott a megtérésre. Egy sereg főúr vetette magát közbe s nov. 11-én kezességet vállaltak érte, hogy megszabadíthassák a fogságból. A kezeslevélben hivatkoznak arra, hogy az 1635. évi országgyülés kimondotta, miszerint a zsidózó tévelygésben levők azon év karácsony napjáig a négy bevett vallás bármelyikebe lépni tartoznak; ha pedig ezt meg nem teszik,

[1] *Szilágyi S.* Erd. orszgy. X. 17—29. l.

akkor a «fiscalis director» által bepereltetnek. Kimondatott az is, hogy az illetők a legközelebbi gyűlésen minden ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztandók. De sokan evvel nem gondoltak; és a bevett négy vallás egyikére sem tértek át, hanem megátalkodottan megmaradtak tévelygésökben. Ezek azonban különböző okoknál fogva mind ez ideig be nem pereltettek. Ez most az 1638-ki országgyűlésre halasztatott, melyen ezen kívül az unitariusok ügyének is el kellett dőlnie. A zsidózók megidéztettek Deésre jul. 1. napjára és ott, mivel a fent idézett törvény értelmében más bevett vallásra át nem tértek, fej- és jószágvesztésre itéltettek. Ezek között volt szent-erzsébeti Péchy Simon is, ki «azon vakmerőségben találtatván és az országtul prefigáltatott terminusig a recepta religiók egyikére is az zsidózó tévelygésből meg nem térvén, citáltatott és azon sententiában esett volt . . .» Ezért a fejedelem az ellene kimondott és kihirdetett itélethez képest, őt is fogságra vetette, javait pedig elkobozta.

Azonban a rendek közül többen, jelesül: Ugron Pál, Apaffy István és Székely Boldizsár kéréssel járultak a fejedelemhez, hogy bocsássa meg vétkét. Ezt a fejedelem meg is tette, de csak azon feltétellel, ha az illetők kezességet vállalnak érette tizezer forintig azért

1. hogy immár vénségére az igazságot isten kedve ellen is vele megismertetvén, abban állhatatos, tökéletes, nem képmutató leszen.

2. sem titkon, sem nyilván, szóval, irás, izenet és egyezés által nem practikál, senkivel olyanokkal s oly dolgokban magát nem elegyíti, melyért derekas és helyes gyanut vonhatna magára.

3. Igaz, tökéletes hazafi és a fejedelemnek ő nagyságának is olyan híve leszen, hogy érette életét is elfogyatni kész és a mit a fejedelem megerősít, azt Péchy Simon is praestálja.

4. Erdély határán kívül a magyarországi részekbe, sem máshova nem megyen; de itt az országban szabad járáskelése legyen.

5. Valahonnan kezébe mennének levelek vagy oly tanácskozásokról és emberekről lenne tudomása, kik a fejedelemnek ártalmára lehetnének, azokat ő nagyságának nemcsak bejelenti, hanem azokat elfogván, ő nagysága kezébe küldi, a levelekkel ugyanazt cselekszi és a dolgot bejelenti.

6. A szenterzsébeti udvarházat az ott levő jobbágyokkal együtt, továbbá Szentábrahámot, a sárdi portiót, Héjasfalvát, melyekben összesen 70 jobbágy van, a fejedelem — noha nem tartoznék vele — kegyelemből visszaadja Péchy Simonnak és nejének Barabási Katának, hogy azokat holtig birhassák.

Ezért Péchy Simon és neje ezer tallért fizetnek a fejedelemnek, úgy azonban, hogy ezeknek holta után ezen összeget letévén, az örökösök tartoznak ezért azon fentemlített udvarházat és jószágot kezükből kibocsátani. Ha pedig azon udvarháznak és jószágnak tulajdonjogát még azok életében akarná a fejedelem valamely hivének átadni, a statutiót pure engedik véghezvinni. Addig is, míg birják, a jószágot nem pusztítják, nem kevesbítik és idegennek el nem adják, sem gondviseletlenség miatt szándékosan meg nem rontják. Péchy Simon azonfelül törvényes egyének előtt a fejedelem kivánságára bármikor kijelenti, hogy semmi néven nevezendő tulajdoni just magának, haeresinek, posteritásinak vagy legatariusinak, sem titkon, sem nyilván, az ő nagysága kegyelmessége nélkül semmi jószágában fen nem tart.

Ezek voltak azon feltételek, melyek alatt az urak, bizonyos összeggel jótállást vállaltak Péchy Simon személyeért;[1]

[1] Jótállók voltak: Barcsai Zsigmond 1000 frtig; Mindszenti Gábor szintén 1000 frtig. Nemes Tamás 1000 frtig. Dániel Mihály 1000 frtig; Ugron Pál 1000 frtig; Apaffy Györgyné és fia István 1000 frtig; Bagothay István 1000 frtig; Orbán Péter 1000 frtig; Tordai János 500 frtig; Domokos Pál 500 frtig; Henter András, Székely Boldizsár, Miháczy Demeter és Kispál Bálint együtt szintén 1000 frtig; Derzsi Mihály 500 frtig; Menyhárt György 400 frtig; Veres György 100 frtig; Gál György 100 frtig; Bú Tamás, Szép Antal, Vajda András és Gálfi Márton 100—110 frtig. Keresztyén Magvető XVIII. k. 309—311. l.

kijelentvén azt is, hogy ha ő ezen pontok ellen vétene, «eo facto halál legyen a fejére érette». És ha a kezesek az ő személyét nem adhatnák a fejedelem kezébe, ez minden akadály nélkül rajtuk vegye meg és jószágukat exequáltathassa, minden jogorvoslat keresésének kizárása nélkül.

Péchy Simon, meghatva az iránta részvétet mutató urak ezen eljárása által, nehány hónap mulva csakugyan áttért a reformált vallásra s ennek alapján a fejedelem 1639. máj. 21-én kegyelmet adott neki. Ezt látva a többi szombatosok, mint vezérét elvesztett nyáj, elzüllöttek és egymás után visszatértek részint a reformált, részint az unitarius egyház kebelébe. S ezzel ez ügy, legalább egy időre, befejeztetett.

IV.

Az 1639. májusi országgyülés határozatai. — Az 1640-ki fehérvári országgyülés. — A katholikusok sérelmei.

A fejedelem 1639-ben hadi készületekkel és diplomatiai alkudozásokkal volt elfoglalva.

E közben tartotta meg május elsején a fehérvári országgyülést, mely a várak építésére új adókat szavazott meg. Intézkedések történtek az oláh papok viszonyainak rendezéséről és a vasárnapnak megszenteléséről. Ugyanis a műveletlen oláh nép között gyakran jobbágyi osztályból származott papokat alkalmaztak, kiknek fiai már nem akartak a jobbágyok közé soroztatni: mi ellen azonban a magyar nemesek tiltakoztak. Ugyancsak az oláh papok műveltsége alacsony szinvonalának volt tulajdonítható azon eljárás, hogy a házasfeleket mellékes tekintetekből egymástól elválasztották, a minek erkölcsileg igen rossz következései voltak.

Hogy e viszonyoknak gát vettessék, a következő törvények hozattak:

V. Articulus. Vagyon panaszunk kegyelmes Urunk az oláh papokról is, kik szintén olyan praerogativával akarnak élni, mint szintén az magyar praedicatorok; végeztük azért

és concludaltuk, hogy az olyan oláh papok tartozzanak földes uroknak honorariumot adni és az örökös jobbágyból álló oláh pap fia legyen jobbágy és föl is kérhessék. Az melyek pediglen az oláh papok közül, valami mód nélkül való dolgot cselekednének, házasokat egymástól elválasztanának, az oláh Püspökök és Esperestek, az ő régi vallások s rendtartások szerint annuatim, minden visitatiókor az olyanokat kikeressék és megbüntessék kedvezés nélkül. Ha pedig meg nem büntetnék, comperta rei veritate, mind Püspök s Esperestek tisztektől priváltassanak.

VI. Articulus. Az Hunyadmegyebéli nemes atyánkfiai jelentik kegyelmes Urunk, hogy az kik közülök tanulásnak okáért gyermekeket Szászvárosra adnák scholában, ha ott meg találnak halni, nagy summa fizetésen adnák ki gyermekeknek testeket. Végeztük azért, hogy ezután az olyan megholt gyermekeknek testeket ne tartozzanak pénzen megvenni, hanem szabadoson vihessék el onnét és in genere minden helyről. De ha ott halottjoknak harangoztatni akarnak s praedikátorokkal és mesterrel s deákokkal tisztességesen kikisértetni kivánnak, az olyanért illendő béreket adják meg.

XII. Articulus. Az székely uraink s atyánkfiai jelentik kegyelmes Urunk, hogy szentegyház jobbágyi lévén sok falukban közöttök, egyenlő terhet az falusival viselni nem akarnak; végeztük azért az Nagyságod kegyelmes tetszéséből is, hogy az mely jobbágyok tulajdon az szentegyház fundusán vannak, azok ne tartozzanak az falu között való teherviseléssel, azon kivül a mely földet vagy testamentomban legálták az szentegyház vagy falu közönséges földére telepítettek jobbágyokat, az olyanok az faluval tartoznak mindenekben egy terhet viselni.[1]

XXI. Articulus. Tetszik ez is, kegyelmes Urunk, hogy ennek utána senki vasárnapokon szőlőt ne szedjen, hanem akkor nyugodjék és az Isten parancsolatja szerént azt az

[1] Veszely i. m. 256., 257. l.

napot szentelje meg sub poena 12. floren. hungaricalium és a kik ez ellen impingálnak, exequálják az ott való tisztek, polgármesterek, város birái és az viceispánok s szolgabirák.[1]

A törvények máj. 20-án erősíttettek meg.

Ezen országgyűlés bezárása után érkezett Erdélybe Bercsényi Imre, mint a bécsi udvarnak megbizottja, hogy tudomást szerezzen magának Rákóczy terveiről és gondolkodásáról. Bercsényi nem akart hivatalos színt adni küldetésének. Elébb magánlátogatásokat tett a katholikusok között és csak azután kereste fel a fejedelmet Gyaluban, máj. 25-én. A fejedelem úgy, mint Bercsényi, eleinte gondosan kerülte minden kényes kérdést, míg barátságos asztalnál rá nem került a sor Magyarország viszonyaira is. Rákóczy poharat emelt a császár egészségére. Bercsényi bizalmaskodása oly tárgyakra vezette a beszélgetés irányát, melyek a fejedelmet mélyen érdekelték és őszinteséggel kitárta nézeteit a magyar viszonyokra nézve. Szerinte a magyar király három módon fegyverezheti le ellenségeit: 1. adjon országának vallásszabadságot: 2. adja vissza phalzi Frigyes fiának Pfalzot és 3. kárpótolja a károsultakat. Az eszmecsere folytán Rákóczy különösen az elsőre fektetett súlyt, t. i. hogy a protestánsok ne háborgattassanak vallásuk szabadságában. Épen nem titkolta, hogy e miatt Ferdinánd ellenségei őt is megkeresték s folynak a tárgyalások.

Körülbelül egy évig folyt e tárgy felett a csendes tanácskozás, miközben az erdélyi katholikusok is oly értelemben szólaltak fel, hogy a fejedelem által hangoztatott vallásszabadság az erdélyi katholikusokra is alkalmaztassék. Ugyanis Rákóczy a vallástürelem dolgában nem volt követője Bethlen Gábornak. Mint láttuk, a bevett vallások jogait nem sértette: de minden alkalommal kész volt a más felekezetek terjesztésére czélzó minden mozgalomnak útjába állani. Igy tett a judaizálókkal, az unitáriusokkal és így tett a katholikusokkal is. Különös ellenszenvvel viseltetett a jezsuiták iránt, a miért

[1] U. o 114. l.

Eszterházy nádor nem egyszer szemrehányásokat tett neki. Mint erős kálvinista, azt akarta, hogy az ő hite legyen uralkodóvá Erdélyben. Innét volt az a sok panasz nemcsak az unitáriusok, hanem a katholikusok részéről is.

Mikor Rákóczy 1640. márcz. 15-ről ugyanazon év *április 24-ére Fehérvárra* összehívta az ország rendeit s ezek részt vettek a fejedelem kisebbik fiának, Zsigmondnak nyilvános közvizsgáján, a katholikusok felléptek sérelmeikkel és azoknak orvoslását követelték. Fősérelem gyanánt emelték ki, hogy nincs püspökjük, a vicarius jogai meg vannak szorítva s általában a katholikus papok hivatalos működésökben sok akadályba ütköznek. A sérelmek irásba foglaltattak.[1]

Ezekben előadatik, hogy ámbár a katholikus vallás bevett vallások közé tartozik, az azt követőknek még sem szabad sem püspököt, sem vicariust tartaniok, a ki jogosan ügyelne fel a katholikus népre és papokra. A többi bevett vallásoknak, még az oláhoknak is saját püspökeik vannak, kik egyházaik felett a hatóságot gyakorolják. Panaszképen említik továbbá azt is, hogy oly helyeken, a hol kevés katholikus lakik, nem engednek katholikus papot az egyházi functiók végzése végett; már pedig a f. é. 10. t.-cz. szerint saját házában mindenkinek szabad katholikus papot tartani. Sőt nemcsak az történik, hogy némely helyen tarthatnak katholikus papot, hanem még egy napra sem bocsátják be. Pedig ott van az 1630-ki törvény. Mert ámbár valamely vallásnak némely helyen nincs is szabad gyakorlata, mégis szükség esetén gyermekkeresztelés végett mindig szabad volt a papoknak olyan helyekre elmenniök.

Panaszkodnak továbbá, hogy a bán Lugosban rosszul bánik a katholikusokkal: a könyöradományt gyűjtő katholikus papokat elfogatja; a karánsebesi főpapot nemes emberek

[1] Az erre vonatkozó adatok datuma nem vág egészen össze, de a tény maga kétségtelen. Szilágyi S. május közepére teszi a katholikus sérelmek beadását. Lásd országgyűlési eml. X. 48. lap. Az országos levéltárban található okmányok szerint pedig aug. közepére adattak be a sérelmek.

által háromszor halállal fenyegette, ha a katholikusok vizsgálatára Lugosba jön, mint az előtt tette.

Elmondják azt is, hogy a fejedelem praefectusa, nem tudni a fejedelem parancsára-e vagy önhatalmúlag, István jezsuita atyát Gyulafehérvárból kiutasította. Kérik azért ő nagyságát a fejedelmet, hogy fejedelmi esküjéhez képest biztosítsa a katholikusoknak vallásszabadságát.

Erre a fejedelem azt válaszolta, hogy megengedi, miszerint a belföldi papok közül vicariust választhassanak magoknak, de úgy, hogy az egyházi látogatások alkalmával visszaélést ne kövessen el s hatalmát a kellő korlátokon túl ne terjeszsze. Ő megtartja az ország törvényeit, melyekhez a katholikus status ragaszkodik: úgy tudja, hogy senki sem háborgatja és senki nem üldözi őket. A lugosi bán ellen tett panasz alaptalan. Ha a török tartományokból átjött emberekre és egyházi személyekre felügyel, azt jogosan és kötelességszerűen teszi. Hogy idegen tartományból az ő tudta nélkül jöhessenek be emberek, azt nem lehet megengedni. A mi a praefectus által kiutasított jezsuitát illeti, az szintén helyesen történt, mert 1. a páter az ő tudtán kívül jött be az országba, 2. katonaruhában jött be, 3. nem elégedvén meg a római katholikusok igazgatásával, a törvénykezésbe is beavatkozott és 4. a mi fő, a ki elolvassa a múlt évek törvényeit, e sérelmet megszűntnek fogja találni.

A katholikusok azonban nem voltak megelégedve a fejedelem válaszával. Ujra folyamodtak hozzá. A vicariusra vonatkozólag megjegyzik, hogy ha korlátozva csak belföldit lehet választani, akkor nincs teljes vallásszabadság. Ha pedig a belföldi egyházi személyek közül a fejedelem adna nekik vicariust, az még inkább sérelmet okozna, a mennyiben a bevett vallásfelekezeteknél ez nincs szokásban. Sem a fejedelem udvari papja, Geleji, sem a kolosvári lelkész nem belföldi. Radványi Bálint püspök sem az országban született. De a főbaj az, hogy a belföldiek részint vad házasságban élnek, részint felszenteletlenek és rossz életű emberek, a kik a népnek inkább botrányára, mint javára lennének. Ilyenek

közül vicariust választani nem lehet. Azt, hogy a fejedelem a törvényt meg akarja tartani, köszönettel veszik és kérik, intse meg a kolosvári birákat, hogy a katholikus papok által végzendő temetéseket ne akadályozzák. A karánsebesi ügy nem úgy áll, a mint a bán állítja; kérik tehát, parancsolja meg a bánnak, hogy ezután a karánsebesi főpapot ne akadályozza a katholikusok látogatásában. A kiutasított jezsuitát ártatlannak mondják. Az 1588-ki törvény eltörültetett 1595. és 1599-ben. Az 1607. és 1630-ban hozott törvények a négy bevett vallást oly állapotban kivánják megtartani, a minőben voltak. Akkor pedig a jezsuiták bent voltak. Báthory Zsigmond és Bethlen Gábor behívták őket, a minek a rendek nem mondottak ellent. Ennélfogva kérik a fejedelmet, hogy e részben kegyelmesebb választ adni méltóztassék.

Adott is a következőkben:

1. Válaszszanak a katholikusok három egyént, a kikből a fejedelem fogja kinevezni a vicariust; ennek teljes joga lesz egyházi látogatásokat végeznie, úgy mint más szabad országokban van.

2. Az ország törvényei megtartatnak, különösen pedig az unió következő feltételei: A négy recepta Religióknak szabados exercitiumi engedtessenek és illibate megtartassanak ez országban és in partibus Hungariae huic Regno in corporatis az ország constitutiói megtartatván, hogy minden helyeken a major pars tartson vallásán való papot, a hol pedig exercitiuma valamely helyben valamelyik vallásnak nem volna is, betegek gyóntatására és szükség esetén gyermekek keresztelésére szabad legyen bemenni a maguk vallásán való papoknak. Három nemzetből állván az ország, ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásiban, privilegiumiban bántódása lenne, requirálván felőle a két nemzetséget, tartozzanak országgyűlés előtt is megtalálni ő felségét.

3. Ugyanaz a törvény alkalmaztassék a Lugosra menő papra nézve is.

4. Az uniónak megerősítésére mindenki köteles; de a fejedelem nem úgy érti az uniót, hogy a jezsuiták szabad

lakással birjanak az országban; a régibb fejedelmek sem úgy értették, hanem csak hogy némely helyeken.

A katholikusok még erre is megjegyzést tettek. Ők nem találnak az országban három alkalmas embert a vicariusságra. Erre a fejedelem azt felelte nekik: hozzanak Magyarországból; de ne jezsuitákat. Ezután megengedte nekik, hogy a franciskánus barát Salini István legyen a vicarius, a kinek hatalma legyen a székely papokat világi karhatalommal is engedelmességre szorítani.

Mikor a jezsuitákról és azok tanításáról beszéltek neki, boszusan mondá: «kérlek hagyjatok békét, nem tűrhetem őket birtokaimban». S mikor figyelmeztették, hogy a külföldön azt fogják mondani, hogy üldözi a jezsuitákat, ezt felelte: «mit bánom én, akármit mondanak». Nem is igen tűrte meg őket; de annyit megengedett, hogy a kik az országban vannak, azok a törvény korlátai között továbbra is bent maradhatnak.[1]

A katholikusok panaszaikkal Ferdinándhoz fordultak.

Ez alatt a rendek befejezték tárgyalásaikat. Az alkotott törvényeket pedig a fejedelem máj. 17-én erősítette meg. Ezek között a vallásra vonatkozólag csak ez állapíttatott meg:

XI. Articulus. Végeztünk volt arról is kegyelmes Urunk, hogy az oláhok is hatalmasul ne ragadnának feleséget magoknak: de abból meg nem szűnvén, most is azont cselekednek. Concludáltuk azért, hogy az hol ezután afélét tentálnának az oláhok és valamely oláh pap megeskütné őket, arról az oláh Püspök az papságot mindjárt vonja le s foszsza meg tisztitől: az oláhok pedig valahányan lesznek, a kik a féle elragadást, tolvajságot cselekesznek, külön-külön az ellen az Dominus Terrestris ellen, az kinek az földén cselekeszik az raptust, díjok szerint való hatalmon maradjanak; és ezen articulusnak vigorával, az olyan oláhokon exequálván az viseispánok és szolgabirák az Dominus Terrestrist contentálják róla. Az olyan ragadozó oláhokat pedig az vice-

[1] Szilágyi, X. 48. l.

ispánok és szolgabirák megfogván, büntessék érdemek szerént, mint olyan tolvajló, ragadozó embereket. Ha pedig valamely nemes ember az olyan oláh papokat oltalmazni fogja, a kik tisztekben excessust csinálnak; az olyan nemes embereket is citálják az viceispánok és büntetődjenek az Articulusnak continentiája szerént.[1]

V.

Az 1641-ki fehérvári országgyűlés ápr. 23.

A nádor szemrehányásokat tesz a fejedelemnek a jezsuiták és a munkácsi vladika miatt. — A fejedelem elintézi az ügyet. — Az országgyűlésen törvényt hoz a paráznaság ellen. — A törvény szövege.

Az a körülmény, hogy Rákóczy a katholikusok sérelmeit nem úgy intézte el, mint azt a katholikus rendek kivántak, alkalmat adott Eszterházy nádornak arra, hogy a fejedelemnek éles szemrehányásokat tegyen. Még 1640. decz 12-én a nála járt Bogády fejedelmi követ által megüzente neki, hagyjon fel eddigi törekvéseivel. Különösen megtámadta azért, hogy a jezsuitákat üldözi. Rámutat a magyarországi protestánsokra, kik hasonló üldözésekért feljajdulnak és nem hagyják magokat elnyomatni. Sok egyéb tárgy felhordása mellett panaszkodik, hogy nincs «jó confidentia» közöttük. azért kéri Rákóczyt, küldjön hozzá oly követet, «a kinek ő is hihetne» stb.

Rákóczy Bornemisza Pált küldé a nádorhoz, hogy a vitás kérdéseket oldja meg. A nádor azonban, mint mindig, úgy most is határozottan a katholikus álláspontra helyezkedett és a jezsuiták mellett harczolt. A fejedelem követe hivatkozott a jezsuiták furfangos és veszélyes működésére: hivatkozott arra, hogy egy jezsuita páter katonaruhába öltözködött, és úgy járt az országban téríteni. Ezt a fejedelem nem tűrheti, azért utasította ki azokat, a kik országa

[1] Veszely, i. m. 257. l.

békéjét veszélyeztetik. A nádor azt kivánta, hogy a kiutas tott pátereket a fejedelem befogadja és az erre vonatko rendeleteit vonja vissza.

Még egy más vallási kérdésben is közbenjáróul lépe fel a nádor, t. i. a munkácsi vladika ügyében. Tarasovic Vazul, mint tudományosan képzett és erélyes férfiú, Munkács és Máramaros megye vidékén görög püspökké választatott volt s Rákóczy e választást még 1634-ben megerősítette. A püspök buzgó unionista volt, — és hogy görög hívei között az uniót terjeszsze, erős rendszabályokhoz nyúlt; szokatlan adót vetett ki és azokat, a kik ezért a fejedelemnél panaszt emeltek, egyházi átok alá vetette. Rákóczy elfogatta a püspököt és a munkácsi várban elzáratta 1640. november havában. Homonnai János hiába igyekezett őt kiszabaditani: közbenjárásért a nádorhoz és a császárhoz folyamodott. Rákóczi hosszas üzenetek és tárgyalások után végre szabadon bocsátá a püspököt.

E közben, 1641. április 23-ra Fehérvárra országgyűlést hirdetett. Sok elintézni valója volt úgy az anyagi, mint erkölcsi téren is. Az előkelő családok között a paráznaság oly mérvet öltött, hogy törvény útján kellett annak megszüntetése iránt intézkedni. Meg volt idézve Mindszenti Gábor, Bánffy Miklós «ángyával, Bánffy Kristófnéval való paráznaságért», és ugyanezen nő többekkel együtt «sodomiért». Ezen erkölcsi bajok kétségen kívül egyrészt az erkölcsi érzék hanyatlásából, másrészt pedig a papoknak a házasságkötés körüli lelkiismeretlen eljárásából származtak. Ezt akarták a rendek megszüntetni a következő articulus által:

Látunk ilyen fogyatkozást is, kegyelmes Urunk, hogy ha valamelyik religión levő Ecclesiákban, bizonyos okokra nézve, valamely házasuló személyeket öszve nem esketnek, azok mindgyárast más religión lévő Ecclesiákba mennek, és ott absque omni metu et differencia öszve esketik őket: Végeztük azért egész országul, három nemzetül, hogy a modo in posterum akár melyik religión levő pap és praedikátor efélét tentálni ne merészeljen, sub amissione hono-

ris et officii, hanem az olyan házasulandó személyek lakó helyektől azon Ecclesiában levő Praedikátortúl és falusi Birótúl és Esküttől hitszerént való Testimonialist vegyenek, hogy ők tisztességbeli jámbor személyek, és az köztük való házasságban semmi frans et dolus nincsen; alioquin a feljebb megírt mód szerint semmiképen ne merészeljék.[1]

VI.

Az 1642-ki gyulafehérvári országgyűlés febr. 16.

A Rákóczy és Eszterházy közötti viszony. — II. Rákóczy György fejedelemmé lesz. — Hitlevelet ad. — Vallási törvény. — A bürkösi szász gyülekezet ügye. — A fejedelem végzése. — Az 1643-ki 1646., és 1647-ki t. czikkek az oláh papokról

A fejedelem és a nádor közötti viszony napról napra feszültebbé lőn. A fentebb érintett üzenetek keserű érzést hagytak Rákóczy szivében, a ki mindinkább megerősödött azon meggyőződésében, hogy az összeütközést nem lehet elkerülni. A nádornak mély érdeklődése az erdélyi jezsuiták iránt; továbbá azon törekvése, hogy minden jövendőbeli zavarokért és romlásért a fejedelmet tegye felelőssé; végre az a sok kihivó üzenet, hogy alázza meg magát a császár hatalma előtt, mélyen sértette önérzetét és fejedelmi méltóságát. Réz András követét Jakusith veszprémi püspökhöz küldé panaszaival. A nádor — úgymond — már azzal fenyegeti, hogy a császár, mihelyt a birodalmi ügyek tisztába jőnek, ellene fog indulni. Ő jobbnak látná, ha a császár megtartaná a bécsi békét s a jogtalanúl elszedett templomokat visszaadná. A török viszonyok csak romlanak, ha a nádor kibeszéli a török hireket stb.

A nádor nem maradt adós e vádakra. O sem egyenesen, hanem Kornis Zsigmond útján válaszolt, természetesen

[1] *Teutch* Urkundenbuch. I. 114. és 115. l. Veszely, i. m. 258. l.

szól a vallásról, intézkedvén, hogy az oláh püspök tudatlan parasztokat papokká ne szenteljen, s a kiket eddig a tudatlanok közül felszentelt, azokat tartozzék a papságtól megfosztani és az illető földesuraknak visszaadni, és pedig tiszének elvesztése alatt.

«Kegyelmes urunk, Fejedelmünk, honnan vévén az oláh püspök authoritást magának, nem tudjuk, de ekkediglen sok rendbeli atyánkfiainak irástudatlan oláh jobbágyokból, kik teljességgel csak parasztok, és az urok szolgálatját kerenik, fizetésért oláh papokat creált belőlük: végeztük azért a Nagyságod kegyelmes tetszéséből is, hogy az olyan tudatlan paraszt oláh jobbágyokból ezután semmi szín és praetextus alatt ne merészeljen papokat tenni, sub ammissione officii. Akiket pedig ekkedig is olyanokat tett volna papokká, azokat is mox et de facto, levévén a papságot rólok, bocsássa földes uroknak kezekbe, sub eadem poena».[1]

Ezen kívül csak egy vallási kérdés vette igénybe a rendek figyelmét: t. i. a bürkösi gyülekezet ügye. Itt a szászok és a magyarok között merült fel vita a papválasztás alkalmából. Ezért Fabinus János szász ev. lelkész áradozó beszédben kelt ki a magyar nemesség ellen.[2]

A kényszerűség vitte őt oda, u. m: hogy szavát felemelje a szász ev. egyház jogainak védelmére. Sajnálattal látja igazságát azon mondásnak, hogy mindenki csak addig élhet békében, míg a szomszédja akarja. A szászokat is szomszédjaik háborgatják; azért kell megtámadott kiváltságaiknak várát védelmezniök. A bürkösi szász ev. egyház századok óta birt tizedekkel, lelkészszel, templommal és paplakkal és földekkel. Ezt a magyar királyok és erdélyi fejedelmek

[1] Articuli Universorum Dominorum regnicolarum Trium nationum Regn. Transylvaniae . . . . Albae Juliae febr. 16. Anno 1642.

[2] Joh. Fabinus, ev. Pfarrers zu Prethei 1642 auf dem Landtage zu Karlsburg gehaltene Vertheidigungsrede für die Rechte der ev. Ecclesie in Bürkösch gegen die Angriffe der dasigen ungarischen Adeligen, nebst dem darauf erfolgten Privilegio des Fürsten Georg Rákóczy. Archiv des Vereines für Siebg. Landeskunde Ujf. I. 203. sk. l.

is elösmerték. Az illető lelkész a háborús időben viselte a rendes és rendkívüli kiadások terheit, a közjó érdekében.

Azonban történt, hogy a magyar nemesek új lelkészválasztás alkalmából magyar papot kivántak behozni. A ref. püspököt rávették, hogy küldjön nekik magyar prédikátort. Ez meg is történt azon felhivással, hogy annak eltartásáról gondoskodjanak. Azonban azok a szász parochiára helyezték el a református lelkészt, és a tized egy részét annak számára lefoglalták. Székely Mihály, ki az egész bajnak okozója, az elhalt szász lelkész özvegyét a parochiából kiűzte, a parochialis föld jövedelmét elvette, a templom és a parochia kulcsait magához vette és a szász püspök részéről oda küldött vizsgáló bizottságot szolgái által fegyveresen akadályozta meg működésében. Ezen hallatlan, a fejedelmek és királyok diplomáit sértő eljárást a magyarok csak azzal indokolják, hogy ők többségben vannak és hogy kivánják, miszerint ők is részesülhessenek az isten igéjének hallgatásában. De valjon ebből az következik-e, hogy a szászok jövedelmei, tizedei átadassanak a magyarok papjának? Hiszen ezen következtetés szerint a nemesek birtokai is odaadhatók lennének a jobbágyok papjainak, mert a jobbágyok többségben vannak és azok is részesülni akarnak az isten igéjének hallgatásában. Ha a magyarok sokan vannak és akarnak papot tartani, gondoskodjanak annak jövedelméről is. Azt sem ismeri el szóló, hogy a szászok az oláhoktól jogtalanúl szednék a tizedet, mert azt a fejedelmek régen úgy határozták, még mielőtt egyetlen oláh létezett volna az illető területen. Hogy a fundus nemesi birtok, azt elismeri; de nem nemesi a templom, a paplak és a tized és más tartozmányok. Ezek a szász nemzet tulajdonai — ezeket a magyar királyok adományozták nekik. Felsorolása után a II. Géza, II. András, Zsigmond, Mátyás, Ulászló, Lajos, János és János Zsigmond királyok, továbbá az erdélyi fejedelmek kiváltságleveleinek, hivatkozik a szokásjogra és azon áldozatokra, melyeket a szász nemzet az érintett kiváltságokért hozott. Hiába hivatkoznak a magyarok azon törvényczik-

kekre, melyek a templomot a többségben levő felekezeteknek adják. A nemesek sehol sem képezik többségét a hallgatóságnak; sem az unitáriusoknál, sem a katholikusoknál, sem a helvét és ágostai hitvallásúaknál.

De ha igazuk volna is a magyar nemeseknek, még sem kellene a rendes, törvényes utat mellőzniök. Van törvény, vannak törvényszékek; mért nem folyamodnak azokhoz? A mióta a katholikusok által épített templomok különféle felekezetek kezébe jutottak, azóta sok törvény hozatott arra nézve, mely templomok és paplakok kinek tulajdonát képezik. Ezeket meg kell tartani. Hivatkozik a Kamutiak és Macskásiak őseire, a kik a szászok jó szolgálatait elismerték, a kiknek csontjai a szászok templomaiban fekszenek.

Mindezeknek elmondása után kéri a rendeket, hogy a régi fejedelmek tekintélyének tiszteletben tartása mellett, a törvények megszegőit fékezzék és a szászok jogait visszaállítsák.

Ezen beszéd után vegyes bizottság küldetett ki az ügy megvizsgálására. Kiküldettek a magyar nemesek részéről: Gerendi István, Székely Mihály, bürkösi Literatus János és kövesdi Szarka Albert; — a szászok részéről bedig: Szentágoti Mihály n.-szebeni királybiró, Thelesius György szász superintendens, Fabinus János esperes, Richelius Péter és Aquilinus Lázár lelkészek. Megállapodásaikat a következő pontokba foglalva terjesztették elő Rákóczy György fejedelemnek:

1. A bürkösi nemesi funduson két lelkész legyen, t. i. magyar és német.

2. A németet a szász egyház az eddigi szász egyházi szokás szerint válaszsza, nevezze és vezesse be; a parochiában az lakjék és a privilegiumok szerint birja a parochiának minden jogait, a censust és más terheket ő viselje.

3. A tizedek két egyenlő részre osztatnak, hogy minden lelkésznek két quarta jusson.

4. A földesúri patronusok a magyar lelkész eltartásáról gondoskodjanak.

5. A templom javítása a magyarok és szászok közös költségén eszközöltessék.

6. A magyar lelkész családjával együtt a magyar püspök alá tartozik.

7. Egyik fél sem háborgassa a másikat vallásában vagy bármely más ügyekben, hanem mindenki tegye a maga kötelességét.

8. Ezen egyes eset alkalmából más szász gyülekezetben senki sem indítson hasonló mozgalmat.

9. A helybeli lelkészeknek kijelölt tizedeket, nem kévékben, hanem a fejedelem diplomájának értelme szerint kalangyákban kell híven kiszolgáltatni.

10. Jelen feltételek megszegői 200 magyar forinttal büntetendők a főügyész javára minden további kereset kizárásával.

11. Tiszteletben a korosabb járjon elől.

12. A szónoklatra nézve azon rend tartandó meg, hogy az egyik az egész héten át, a másik a következő héten át végezze kötelességét a reggeli órákban.

13. Ha netalán halál, baj vagy épen a patronusok hanyagsága miatt a bürkösi egyház egy éven át magyar lelkész nélkül maradna, annak fizetése, vagyis a tized fele a közös templom építésére fordíttassék; a szász lelkész részéről ugyanez teendő. Ha pedig a nemesek valamely oknál fogva nem akarnának magoknak külön magyar papot tartani, a harmadik quarta szintén a szász lelkészre szálljon, a negyedik quarta pedig a templom épitésre fordíttassék. Hasonlóképen ugyanaz történjék, ha a szászok vagy nem akarnának, vagy nem birnának szász lelkészt tartani, — ha tudniillik vagy pestis, vagy más szerencsétlenség következtében oly csekély számra jutnának, hogy a fogyatkozás miatt papra többé szükségük nem lenne. Ha viszont jövőben, kedvezőbb körülmények beálltával ismét birnának vagy akarnának külön papot tartani, akkor térjenek a jelen egyességre és lépjen életbe ujra a mostani rend.

Ezen pontozatokat a fejedelem 1642. július 12-én ki-

állított diplomájával helybenhagyta, megerősítette és mind a világiaknak, mind az egyháziaknak megtartás végett kiadatta; azokat pedig, a kik ezt áthágják, kétszáz frttal büntetendőknek nyilvánította.[1]

Az országgyűlésen hozott törvényeket a fejedelem május 9-én szentesítette.

VII.
Az 1643-ki gyulafehérvári országgyűlés.

Április 24-től május 21-ig.

II. Rákóczy Györgynek Báthory Zsófiával való házassága nagy fordulatot jelent a vallásügyekben. — Órsy Zsigmond küldetése az országgyűlésre. — A hozott törvény szövege.

A magyarországi és erdélyi egyházi viszonyok további fejlődésére nagy befolyású esemény volt II. Rákóczy Györgynek Báthory Zsófiával való házassága. E házasság nem volt szerencsés. A vallásklönbség és az ebből eredő nézeteltérések nem engedték, hogy az legyen. Az öreg Rákóczy György ellenezte is ezt a házasságot, de megakadályozni az ifjak szerelme miatt nem volt képes. 1643. február 3-ikán Fehérváron nagy pompával ment végbe a menyegző. Gelei Katona István, két más kálvinista és egy szász püspök segédlete mellett végezte az esketést. A császár követe Jakusith György egri püspök, a nádoré Vesselényi Ferencz volt. Erdélynek majdnem összes főnemessége megjelent, részt venni a fejedelmi ünnepélyességekben, melyek egy hétnél tovább tartottak. Maga az alkalom sok politikai és vallási vitatkozásokra adott alkalmat. Igy maga az öreg Rákóczy, fájdalommal emlékezett meg Jakusith püspök előtt a magyarországi protestánsok üldöztetéséről s azt az ajánlatot tette,

[1] Diploma ab illustr. principe dno Georgio Rákóczy p. Archiv des Vereines f. Sieb. Landeskunde Uj f. I. 212. l.

hogy orvosolja meg a császár a vallási sérelmeket és ez által biztosítani fogja magának, úgy az erdélyi fejedelemnek, mint magyarhoni alattvalóinak közreműködését külföldi ellenségei ellen. Jakusith kijelentette, hogy a császárnak tilos a vallásszabadságot megerősítenie s mélyebben nem bocsátkozván a vitába, február 7-én elutazott. Azonban Lónyay Zsigmond bizalmas üzenetet hozott Rákóczynak, mely szerint a nádor, a fejedelem hazaszeretetére való hivatkozással inti őt, ne igyekezzék szakadást előidézni.

Talán Rákóczynak erre adott válasza, mely a hazaszeretet hangsúlyozása mellett kilátásba helyezi a «közjónak» érdekében való fáradozását: talán az a körülmény, hogy a fejedelem fia egy katholikus nőt vett feleségül, bátorította fel az illetőket, hogy most szót emeljenek a katholikus vallás érdekeben.

A fejedelem márczius 15-én kelt meghivók által összehívta az ország rendeit április 24-ére Gyulafehérvárra, hogy velök az égetővé vált kérdések felett tanácskozzék. A császár és Eszterházy nádor Őrsy Zsigmondot küldötték Rákóczyhoz s egyúttal az országgyűléshez is azon utasítással, igyekezzék mind a két helyen kieszközölni, hogy a Magyarországon lakó birtokos alattvalók szabadon kimehessenek a császár ditiójába és hogy az erdélyi katholikus ifjak Bécsben tanulhassanak. Ha a fejedelem ezen kivánatoknak engedni nem volna hajlandó, fenyegesse megtorló rendszabályokkal.[1]

Mikor Őrsy Zsigmond Gyulafehérvárra érkezett, már akkor a rendek javában tanácskoztak a fejedelem előterjesztései felett. A fejedelem május 11-én szivesen fogadta a császár küldöttét s megigérte neki, hogy kivánságát közölni fogja a rendekkel. De Őrsy személyesen kivánta magát és megbízó levelét bemutatni az országgyűlésnek. Rákóczy ebben sem tett nehézséget. Előzékenysége annyira ment, hogy Őrsyt saját diszhintójában vitette az új országházban tanács-

[1] Szilágyi X. 69. l. és a Törvények és okiratok LII. a) alatt.

kozó rendekhez. Barcsay Zsigmond díszes kisérettel sietett elébe s vezette be a terembe, hol utasítását a rendek elnökének kezébe adá.

Eltávozása után elővétetett a tárgy, melyet a császár küldötte fölvetett. Majdnem egy heti tanácskozás után május 18-án a rendek irásban adták ki Örsynek azon határozatukat, miszerint a rendek a régi, t. i. az 1591. és 1594-ki határozatoktól el nem térhetnek s az erdélyi alattvalóknak nem engedhetni meg a szabad járás-kelést a császár ditiójában, valamint a katholikus ifjaknak sem engedhetik meg, hogy a külföldi jezsuita iskolákban tanulhassanak.

Ezen határozat vétele után Örsy a fejedelemnél bizalmas magánlátogatást tett, mely alkalommal azt kivánta tőle. hogy: 1. a császár kedvéért engedjen több szabadságot a katholikusoknak; 2. ne hallgasson ez ügyben az ő professoraira és papjaira; 3. ne hallgasson a törökre sem.

De Rákóczy, bármily jóindulatot tanusított is a császár küldötte iránt, határozottan és röviden válaszolta: hogy a katholikusok Erdélyben nincsenek elnyomva. Ennek tanubizonyságául felhozta a példát, hogy főgenerálisa Kornis Zsigmond s a mellett több tanácsos és főispán katholikus. kiknek vallása épen nem szolgál akadályul arra, hogy főhivatalokat viselhessenek. A mi a professorok és papok tanácsát illeti, arra nézve szintén megjegyzé, hogy a császár rosszul van értesülve. mert ő nem azoknak tanácsa. hanem az ország java és érdeke szerint szokott cselekedni. A töröktől pedig több oka van a császárnak tartani.

Ekként a magánkihallgatáson sem tudván boldogulni. Örsy az ifjú fejedelemasszonynál. Báthory Zsófiánál próbált szerencsét, a ki ezidőben már Lorántfy Zsuzsánna fejedelemnő keze alatt színleg áttért volt a protestáns vallásra. de lelkében még mindig a katholikus hithez ragaszkodott. Mikor az ifjú II. Rákóczy meghívta ebédre s ott asztal felett az akkori idők szokása szerint a vallási vita megkezdődött, Örsy kellő óvatossággal kivánt hatni a vakbuzgó nő lelkére. Ez nem csinált titkot áttéréséről. bevallotta, hogy az úrvacso-

rát már a protestáns szertartás szerint vette fel, ostya helyett kenyeret evett. «Nem tesz az semmit — mondá Örsy — nincsen abban semmi bűn. Jóízűen megeszem én is a kenyeret a hússal — *csak szivében tartsa meg ősei hitét.*» Az ifjú férj csakhamar észrevette, hogy a beszélgetés rossz irányt vett s másra vitte a beszélgetés tárgyát.

Örsy május 20-án távozott el Fehérvárról, magával vivén a rendeknek és a fejedelemnek irásba foglalt válaszát úgy a császárnak, mint a nádornak is. A fejedelem ugyanis a rendek akaratára és határozatára hivatkozva, tagadó választ adott; sem azt nem engedte meg, hogy a birtokos alattvalók és katonák a *rendek beleegyezése nélkül* a császár ditiójába kijárhassanak: sem azt, hogy az erdélyi katholikus ifjak Bécsben tanulhassanak. Ez utóbbit azzal indokolta, hogy ha valamire való derék ifjak mennek ki, azokat a jezsuiták azonnal körülveszik és rosszra használják fel.

Örsy eltávozása után a rendek csakhamar elkészültek a törvénykönyvvel. — Vallás ügyében csak apróbb közigazgatási egyházi kérdés jött elő. Jelesül a

XXI. *Articulus* arról intézkedik, hogy

Az Ecclesiákhoz való jószágokban is a gonosztevőket a külső tisztek megbüntethessék.

Vannak oly panaszink is, hogy némely Ecclesiákhoz szentegyházakhoz jobbágy lévén, effélék sok insolentiákat cselekesznek és ha kiadják is őket tempore inquisitionis, módjok a tiszteknek nincs benne, hogy megbüntessék. Végezetül azért, hogy a kik Ecclesiáknak jószágiban laknak és insolentiákat cselekesznek, mind a jó példaadásra nézve, mind pedig azért, hogy az Ecclesiák székin criminalis causák nem szoktak decidáltatni: ezután az olyan malefactoroknak büntetésében légyen authoritások a secularis tiszteknek is és büntessék érdemek szerént.[1]

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum ... Alba Juliae die 24. Apr. Anni 1643.

Az 1643-ki országgyűlés után a közügyek mindinkább elmérgesedtek. A svédek és francziák felkeresték a fejedelmet, a ki keserű szemrehányásokat tett úgy a királynak, mint a nádornak azért, hogy az evangélikusok irányában nem tartják meg az ország törvényeit s ez által a sérelmek számát szaporodni engedik.

A háború kitörése után az erdélyi országgyűléseken vallásügyi vita nem fordult elő. A hozott törvények is csak az oláh papok bírságolásáról s egyéb jelentéktelen tárgyakról szólanak.

Vannak ugyan egyes nyomok arról is, hogy az unitáriusok ez időtájban folyamodtak a rendekhez, de a rendelkezésünk alatt álló adatokon az évszám hiányozván, az időpontot egész biztonsággal meg nem határozhatjuk. Mindazonáltal álljanak itt az illető hivatalos adatok.

A folyamodás így hangzik:

Mivel bizonyosan azt elhittük, hogy a mindenható felséges Isten véghetetlen irgalmasságából sz. lelkének általa indította a nemes országnak, a mi édes hazánknak minden rendit a recepta Religiók felől való uniónak és abban való szabados exercitiumnak continuálására való erős végezésekre és bölcs rendelésekre, hogy e dologbul is kimutatódnék az Istennek, a közönséges békességes megmaradásra való kegyelmes gondviselésének nyilvánvaló jele: ez okért Nagyságtokat és tikegyelmeteket közönséges végzése ellen rajtunk és Religiónkon levő keserves megbántódásunkról igen alázatos instantiákkal és supplicatiónk által megtalálnunk.

Elsőben. Kiváltképen 'a székelységben vagynak oly ecclesiák, a melyekben commissariusok is tettenek inquisitiót. És ha ez illyenekben főképpen az 1630. esztendőben iratott articulusok szerént hagynának élnünk, az más volna, de ezelőtt hallatlan törvénytelenségekkel bántattak ecclesiáink. Mert a hol a református urainknak akármi kevés számú kisebbségük legyen is, de azokat nem engedik, hogy a többségnek templomát, pap és mesterházát építsék, sem hogy papjának bért adjanak. Ámbár úgy lenne, csak minekünk

is azon ignobilitással hagynának élnünk; de ez ellen, a hol a mieink kevesebbek, nem hogy azoknak religiójokban való szabados exercitiumot engednének, hanem inkább az ellen, Dániel János uram nem tudjuk mire való tekintetre az elmult czirkáláskor erős büntetéssel, fogsággal és egyébbel való fenyegetéssel megparancsolta a kevesebb unitáriusoknak, hogy református urainknak templomukat, papházukat építsék, a bért is nem az unitáriusoknak, hanem a reformátusoknak adják, sőt prédikátorinkat arról eltiltották, hogy azoknak prédikállani se merészeljenek, a conscientiáknak nagy keserves fájdalmokra. Még házokat is ő kegyelme és ő kegyelmek hasonlóképen háborgatják, a kiknek a nem országtól kibocsátott commissáriusok pecsétek alatt a religióknak szabados exercitiumára való levelet adtanak és a kik felől a mi kegyelmes urunk ő Nagysága fejedelmi kegyelmessége szerint azt irta, hogy a mit a commissariusok találtanak, mindkét fél ahhoz tartsa magát, ha kárát nem akarja vallani.

Másodszor. Ez elmult napokban Dániel János uram néminémű Ecclesiákra drabantokat reáküldvén, igaz unitárius szegény embereket, a kik egy óráig is soha judaizansok nem voltanak, captiváltatott, erős fogságba vettetett, addig el nem bocsáttatott, míg conscientiájok ellen más religióra nem eskette őket; a többit is erősen mind egyképen, mind másképen ijesztette, rettentette, hogy ha religiójukat el nem hagyják, mind megfogatja. Ő kegyelmével együtt a református prédikátor uraim is a szegénységet egybegyűjtvén, másodnapot hagytak nékiek, hogy ha religiójokat el nem hagyják, mindegyig Fogarasba fogságra küldik. Amazok elijedvén a fogságnak kemény és súlyos voltától, kezet adtak ugyan, de conscientiájokban való keserves bánatokban esedeznek abból való megszabadulásra. Ilyen fogságfenyegetéssel megtöbbítvén az ő kegyelmek számát illegitime templomunkat elvévén, prédikátorunkat exturbálták. Az ilyen erőszakkal való térítés a mindenható Istennek is ellene vagyon: mert ő szent felsége egy pillanatban az egész

világot egy religióra hozhatná. De ő szent felsége igen bölcsen az evangyéliomnak prédikálása által térítette elejétől fogva e világot ismeretére. Ha ő kegyelmek evangélikusoknak tartják magokat, ne külső világi erőszakkal, hanem az evangyéliumnak hirdetése által térítsék az embereket a szent apostoloknak példája szerint.

Harmadszor. Marosszékben Sz.-Györgyön Rédey János uram is prédikátor uraimékkal együtt hasonló törvénytelenséget cselekedett. A szegény unitárius embereket az udvarban birsággal, erős fenyegetéssel begyűjtvén, erőszakkal abjuráltatta velök Religiójukat. A templomra hatalommal reáküldvén, erőszakkal okkupálták, senkivel semmit nem gondolván. A prédikátorházban, meghalt prédikátorunknak szegény özvegyét csak éjjeli nyugalomra is nem engedték, hanem exturbálták.

Negyedszer. A fehérmegyei ecclesiáinkban is, kiváltképen Hévizen, alsó Rákoson, Ürmösön és Hidvégen immár egynehány időtől fogva való keserves bántódásokat szenvedünk. Mostan ujólag erős fenyegetés alatt vagyunk, mert Hévizen, alsó Rákoson és Hidvégen erőszakkal a patronus urunk emberemlékezet óta prédikátorinknak járandó béreket épen elfoglalták, az ürmösieknek egy részét Hersel Kristóf uram; a mely az országnak articulusi és uniója ellen való nyilvános cselekedet. Mostan pedig Nagy Pál uram ő kegyelme nem elégedvén azzal, hogy prédikátorunknak tartozó bérit elidegenítette, hanem immár egynehányszor prédikátorunkat exturbálással fenyegette s mostan is fenyegeti s azt irja ő kegyelme, hogy tovább nem is szenvedi prédikátorunkat, noha az egész falu az unitárius religióban vagyon.

Nagyságtoknak azért és tikegyelmeteknek alázatosan könyörgünk, méltóztassék szeme elibe venni ilyen keserves bántódásinkat és az unióra való kötelessége szerint, istenesen e felől gondolkodván, itélje meg nagyságtok az efféle hittel való szövetségnek megváltoztatása miatt, eleitől fogva az úr Isten mely súlyos romlásokkal büntette meg az orszá-

gokat. Hogy azért az Isten haragjából származott eféle büntetések hazánkon ne essenek, Nagyságtokat és tikegyelmeteket az Istenért és az ő szent fiáért kérjük: instáljon mellettünk a mi kegyelmes urunk, fejedelmünk ő nagysága méltóságos személye előtt, efféle törvénytelen bántódásokat ne engedjen ecclesiánkon senkinek cselekedni. Az unitárius embereket ne fogdossák, ne fenyegessék, ne vesztegessék. Hiszen ha a recepta unitaria religio ellen vétenének is, ő nagysága kegyelmesen observáltatta a deési gyűléskor való articulusokat, melyeket ő nagysága az országbeli statusokkal együtt pecsétekkel is confirmáltatott. A mely ecclesiákat ilyen törvénytelen fenyegetésekkel mind a jelen, mind a mult esztendőben elfoglaltanak, ő nagysága az articulus szerént méltóztassék oly commissariusokat rendelni, a kik a szegény embereket, az ő lelkiismeretök szerint való szabados confessiojokra hagyják, ne erőltessék külső világi félelemmel és fenyegetéssel conscientiájok ellen való confessióra ...[1]

Hogy mi történt a kérvénynyel, nem tudható. A fejedelem vagy a rendek határozata meg volt hozva, de tartalmát nem ismerjük.

Az unitáriusok ugyanezen időtájban még egy más panászlevelökben elmondják, hogy sok sérelmük van, melyeket a református atyafiak részéről kellett szenvedniök; de azokat nem akarják mind előszámlálni. Csak néhány pontban foglalják össze panaszaikat azon kérelemmel, hogy azokat a rendek az elfogadott unio értelmében megorvosolni méltóztassanak: Ilyenek:

1. A hidvégi templom az unio és törvény ellenére erőszakosan elvétetett tőlük, daczára annak, hogy ott akkori

[1] Ad Spectabiles et Magnificos Generososque Dominos. Proceres, Magnates et Nobiles. Ceterosque universos nationum Regni Tsansylvaniae Status et Ordines Ecclesiarum rec. Unitariam Religionem in Transylvania profitentium humillima suplicatio. *Ker. Magv.* XIX. 91—93. l. Évszám nélkül.

időben más templom is volt. Ekként hitsorsosaik templom nélkül maradtak, sőt templomhelyük sincs.

2. Marosszékben Kálban sub specie Articuli elvették tőlök a templomot, de sem templomhelyet, sem templomépítési költséget nem adták; ellenben a parochiához tartozó minden appertinentiákat és javakat elvettek.

3. Udvarhelyszékben Kis-Solymoson is elvették a templomot és sem templomhelyet, sem költséget, sem parochialis javakat, ezüst poharak, harang, föld és rét helyébe kárpótlást nem adtak.

4. Ugyancsak Udvarhelyszékben Bezeden elfoglaltatván a templom, a helyett sem templomhely, sem költség, sem egyházi birtok nem adatott.

5. Ugyancsak Udvarhelyszékben, Bezedújfaluban, Ujszékhelyen sub specie Articuli vétetvén el az unitarius templom, sem templomhely, sem költség nem adatott, sem ecclesiasticum bonum nem dividáltatott.

6. Küküllő vármegyében Nagy-Teremiben ugyanoly módon vétetett el a templom. Itt templomhelyet ugyan adtak, de a templom felépítéséhez való költséget, poharat, harangot s egyéb parochiális javakat nem: sőt a negyedet, mely a pap fizetését képezte, egészen elvették, s a szegény pap és egyház sérelmével nem osztották meg.

7. A Musnában elvett templom helyett is kivánnak új templomhelyet és az építéshez szükséges költséget.

8. Fehérvárott szintén templom- és iskolahelyet kivánnak.[1]

Ugy látszik, hogy ezen panasz következtében vizsgáló bizottságok küldettek ki, hogy a törvény értelmében procedáljanak. A Musnában 1642. július 29-én járt bizottság összeszámlálta az unitáriusokat; megvizsgálta a templomot is. Minthogy arról győződött meg, hogy az unitáriusok száma

[1] Az unitarius Statusnak difficultása, melyet a Ref. Statusnak ő Nagyságoknak s ő kegyelmeknek alázatosan, de bizalommal és szeretettel kételenítettek demonstrálni. Ker. Magvető. XIX. 90. l.

háromszor annyi, mint a reformátusoké, ezért a templomot és paplakot az unitárius atyafiak kezében hagyja. De ezek egy év alatt tartoznak a reformátusoknak ezeknek tetsző helyen egy kisebb templomot építeni kőből, melynek költségeihez ezek egy negyeddel tartoznak hozzájárulni. Ha az új templom 1643. évi sz. Jánosnapig fel nem építtetik, az unitáriusok a mostan fennálló templomot mindaddig nem használhatják, míg az új fel nem épül. A haranghasználat joga közös. Vasárnap és sátoros ünnepek alkalmával a két pap egyetértése szerint, közösen egy harangozás történjék. Hétköznap, ha az unitáriusok nem akarnának harangozni, a reformátusok a kisebb haranggal harangozzanak.

De ez nem történt meg; a miért az unitáriusok azzal mentették magokat, hogy a reformátusok nem akarták kimutatni a nekik tetsző helyet s a megfogadott kőmivesek nem dolgozhattak. Ennek ellenében a reformátusok azt állították, hogy csak azért nem mutatták ki a helyet, mert későn szólitattak fel s a kőmiveseket is csak 11 nappal elébb fogadták, mint a hogy a templomnak késznek kellett volna lennie. Ezért az unitáriusok — a kőmivesek kihallgattatása után — arra itéltettek, hogy a régi templomot az új templom felépítéséig nem használhatják.

Az unitáriusok a Magyarországon működő fejedelemhez fellebbeztek. Többféle oly körülményt hoztak fel, mely őket a templomnak meghatározott időben való felépítésében akadályozta. Ilyen volt a reformátusok szabódása, a pestis kiütése stb. Kérik a fejedelmet, hogy a kiküldött bizottság által jelöltesse ki a felépítendő templom helyét.

A fejedelem 1648-ban május 6-án Fogarasból azt irta, hogy a bizottság tegyen neki jelentést az ügy állásáról. Ez megtörtént július 4-én, a mikor a parochiális föld megosztásáról is referáltak.[1]

Az 1645-ben tartott országgyűlésen nem fordult elő vallásügyi kérdés. A következő évben azonban már a IV-ik

[1] *Koncz József,* Ker. Magy. XIX. 96. 97. l.

articulus egyházi tartalmú. «Látjuk — úgymond — azt is, kegyelmes Urunk, hogy némely tisztviselők, kiváltképen az oláhság között, fizetésért divortiumot csinálnak; végeztük azért egész országul, három nemzetül, hogy az mely tisztek ezután effélét tentálnának, comperta rei veritate, 200 frton convincáltassanak, toties quoties peccaverint.[1]

Az 1647-ki gyulafehérvári márczius 16-án tartott gyülésen is csak némely oláh papok visszaéléseiről hozatott egy törvényczikk, mely következőképen hangzik:

V. Articulus.

Hogy az oláh papok és ecclesiastica personák, oly birságot ne exigáljanak, mely a külső tisztet concernálja, törvényt is ne revideáljanak, mely nem az ő forumokat illeti.

«Vannak oly inconvenientiák, kiváltképen az oláh papoktól, kik auctoritate sibimet ipsis vendicata, a secularis tisztek s bírák authoritása ellen birságlást exigálnak és törvényeket is tesznek. Végeztük azért a modo in posterum, hogy az oláh papok és az ecclesiastica personák oly birságot, mely a külső tisztet concernálja, ne exigáljanak, sem törvényt, mely nem az ő forumokat illeti, ne revideáljanak».[2]

Ezen törvényczikkelyek tartalma oly rendes vallási viszonyokról tanuskodik, melyek éles ellentétben voltak a magyarországiakkal, hol a bécsi kormánynyal szövetkezett klérus bámulatos kitartással küzdött a protestántismus ellen; és hol ennél fogva az országgyűlési vallásügyi tárgyalások folytonos izgalomban tartották a kedélyeket.

[1] *Teutsh*, Urkundenbuch ... I. 116. l.
[2] Artic. Dom. Regnic. Albae Juliae die 16. marc. Ann. 1647.

Az 1642-iki pozsonyi országgyűlés.

A bécsi kormány alkotmányellenes törekvései. — A nádor sürgeti az országos sérelmek orvoslását. — Az országgyűlés összehivatik; de eredménytelenül szétoszlattatik. — A rendek nyugtalanok; a nádor memorandumot nyujt be a királynak.

Az 1637—38-ki pozsonyi országgyűlésen előforduló szenvedélyes jelenetek után oly események következtek be, melyek egyenesen a forradalom örvényébe sodorták a nemzetet.

Az udvar nem is gondolt a törvények megtartására, még kevésbé gondolt az azoknak megszegéséből származott sérelmek orvoslására. Német tanácsosok nyiltan mondogatták, hogy a magyarországi kormányzatnak oly módját kell megalapítani, mely egyszerűbb, könnyebb és gyorsabb legyen, mint a milyen országgyűlések tartása mellett lehetséges. Tehát ismét a magyar alkotmány elleni azon szerencsétlen törekvés fészkelte meg magát Bécsben, mely annyiszor adott önvédelmi fegyvert a magyar nemzet kezébe. Az egymást érő vallási sérelmek ismét természetes szövetségesévé tették a protestánsokat azoknak, a kik a nemzet fenyegetett szabadságának védelmére keltek.

Rákóczy György erdélyi fejedelem lett most az elégületben hazafiak vezérévé. Ő a svédek és francziák ösztönzése folytán már 1639-ben hajlandó volt fegyvert fogni a sokképen bántalmazott magyar protestánsok mellett; de a porta, melyre támaszkodhatott volna, határozottan megtagadta tőle a háború inditására kért engedélyt. Még elbizottabbá tette Ferdinánd kormányát és a főpapságot az, hogy az 1640 elején elhalt IV. Murad utódja, a kéjelgő Ibrahim maga kinálta meg békével Ferdinándot. S ámbár a következő évben történtek is némi összeütközések a királyi hadak és a törökök között, 1642-ben márczius 19-kén húsz évi béke köttetett a törökkel Szőnyben.

Ily körülmények között Ferdinánd kormánya alkalmasnak találta az időt arra, hogy a magyar alkotmány felfor-

gatására és a protestáns egyház megsemmisítésére vonatkozó tervét végrehajthassa. Egymást érték a politikai és vallási sérelmek.

A rendek és kivált a protestánsok ezekkel szemben azt sürgették, a mit a főpapokkal szövetkezett bécsi kormány végképen elodázni akart, t. i. az országgyűlés összehívását. Ebben látták ők, nemcsak az alkotmányos kormányzás biztosítékát, hanem egyszersmind a protestáns vallás szabadságának egyedüli törvényes alapját is. Szerencse, hogy a nádori széken ekkor olyan férfiú ült, a ki jóllehet a protestánsoknak határozott ellensége volt, az alkotmányos kormányzást a nemzet elidegeníthetetlen jogának tekintette. Eszterházy még 1641 végén egy terjedelmes emlékiratban figyelmezteté a királyt mindazon veszélyekre, melyek a törvények vakmerő megsértéséből származnak. Egyúttal felkérte, hogy a sérelmek orvoslására hivjon össze haladéktalanul egy új országgyűlést. «Sok igéret tétetett — úgymond a nádor — az országnak, mely nem teljesíttetett: sok törvény hozatott, mely nem hajtatott végre, — még a koronázási hitlevél sem. Különbség tétetik az önkénytes és kizsarolt engedmények között, s mert a vallásiakat ilyeneknek vallják, örökös aggodalom, gyanú, nyugtalanság fogja el a kedélyeket. Igy aztán az ország sem teljesíti a teendőket.... Tartasson ő felsége gyakrabban fő- és rendkívüli törvényszékeket, minthogy ezekkel úgy is tartozik, akkor nem kell az országgyűléseknek peres ügyekkel foglalkozniok.... A haladás egyik akadálya az, hogy a főrendek és a rendek külön tanácskoznak és üzenetek által közlekednek... Nagy baj a meghasonlás is úgy az egyházi és világi urak, mint magok az egyháziak között is, s fájdalom, sokan készakarva táplálják a meghasonlást, azt hivén, hogy így könnyebben megtarthatnak bennünket határaink között.... Panaszkodik a főhivatalnokok gyengesége felett. Nem szivesen bocsátkozik a kormánytól elfordult kedélyek szemlélésébe s e jelenet fejtegetésébe, miután már többször emlékezett a meghozott törvények végre nem hajtásáról: de minthogy ő felsége e pont körül őszinte nyi-

latkozatot vár, nem titkolhatja el, hogy a *honfiak* elidegenedtek az országgyülések tartásától is, magokat teljesen elhagyottaknak, és semmi tekintet, még kevésbé szeretet által vonzottaknak vallják. Panaszkodnak, hogy a hivatalok osztásából az ország és a király jövedelmeinek kezeléséből, a haza közvédelmének gondjaiból kizárattak; panaszkodnak, hogy a végházak és végházőrök teljes elhanyagoltatása miatt ki vannak téve az ellenség kegyetlenségeinek; azon bú emészti őket, hogy ő felsége külföldi ministerei őket készakarva elhagyják, megvetik s mindenmódon gyöngíteni igyekeznek....

Mindezeket, mondja folytatólag, hogy lehessen rövid idő alatt megorvosolni, nem tudom; de a legnagyobb rossz elkerülése végett, *hogy t. i. a nemzet annyi bajtól elnyomatva, mintegy kétségbeesésből, a maga és a szomszéd tartományok végromlásával is valamire ne vetemedjék,* alázatosan könyörgöm ő felségének, szánja idejének egy részét e nehéz ügyeknek is, s a mit helybenhagyhatónak és kivihetőnek vél, annak valóságos teljesítését rendelje el.... Most négy emlékiratot terjesztek ő felsége elejbe az ország bajainak orvoslása módjáról. Érdemes leszen ő felségének azon tanácsosaival értekezni, kik előtt e dolgok ismeretesek s hathatósan hozzálátni az ország megmentéséhez, melynek megmaradásától függ ő felsége egyéb országainak java is. Ezt tévén ő felsége — így végzi emlékiratát a nádor — kétségen kívül megnyerjük a hazafiak sziveit, birjuk kedvezéseiket s nem alkalmatlan, hanem a felség előtt kedves országgyűléseink lesznek.»[1]

Nem annyira a nádornak aggodalmai és javaslatai, mint inkább Torstenson svéd hadvezér föllépése és előnyomulása birta rá Ferdinándot, hogy 1642. márcz. 30-kán kelt királyi levelével május 29-kére Pozsonyba hivja össze az ország rendeit. De ugyancsak Torstenson lipcsei diadala oly rémületbe ejtette őt, hogy az országgyűlést november 11-ig

[1] Opinio Palatini Regni Hung. circa insituenda et facilitanda futura Comitia Regni. Toldy, Eszterházy élete. L. III. 2.

lfüggesztette. Ekkor is el akarta még halasztani, de az 'szág rendei és maga a nádor is oly hangon követelték a relmek orvoslását, hogy azt előre megtagadni nem lehetett.

Az udvar hangulatát jól ismerő nádor, sejtve a beköੇtkező bajokat, le akart mondani hivataláról. Ebbeli elhatározását még a királyi meghivók szétküldése előtt bejelentte a királynak és a vármegyéknek.[1] Felhivta a rendeket, ogy mivel már ki van hirdetve az országgyűlés, gondolozzanak más alkalmas nádorról. Körlevelében elismeri, hogy palatinusság, melyet «nehéz igának» nevez, nem azzal a yümölcscsel vitte, mint ő maga is kivánta volna és a mit szegény haza szüksége vagy a rendek szolgálata megkivánt olna, de kénytelen lemondani oly hivatalról, melynek nem elelhet meg részint öregsége, részint *egyéb akadályok iatt.*[2]

A király és udvara nagy zavarba jöttek a nádor eréres magatartása miatt, de a gyülés megtartását nem leheett mellőzniök. A rendek a meghivók hibás szétküldése miatt y csekély számmal jöttek össze Pozsonyba, hogy e miatt megnyitás elhalasztatott. Minden titkolódzás daczára eljutott écsből azon hir, hogy a kormány nem is szándékozik megyitni a gyülést, mert fél az ott kitörendő szenvedélyek harától. Ez még inkább felingerelte a rendeket, kik a sérelek orvoslásától várták egyedül a béke fentartását.

A nádor csak attól félt, hogy vallási háború tör ki a yülésen. Ennélfogva sokat forgolódott a türelmetlenkedő endek között és miként a múlt országgyülésen, úgy most mindent elkövetett, hogy azokat a kényes természetü valısi kérdés tárgyalásától visszatartsa. Alig gyültek össze a endek, magához hivatá nov. 18-kán a befolyásosabb köveeket és előadván ő felségének a 30 éves háború szerensétlen folytatása miatti kedvetlenségét, aggodalmait, kérve érte őket, hagyjanak fel a sérelmek emlegetésével. De ezek

[1] A megyékhez irt levél kelt Szemptén ápr. 6.
[2] Toldy: Eszterházy élete LVIII. és LIX. l

egyhangúlag ismét utasításaikra hivatkoztak, melyektől eltérniök nem szabad, nem lehet; egyúttal viszont arra kérték a nádort, vesse magát közbe ő felségénél, hogy ezen országgyűlés szerencsés és eredményes befejezhetése tekintetéből orvosolja a sérelmeket.

A nádor maga is elismerte a sérelmek sokaságát, sőt bizalmasabb emberei előtt keservesen panaszkodott a felett, hogy a klérus ellene áskálódik, hogy nádori tekintélyét sértegetik, hogy a németek garázdálkodnak a véghelyeken. Ő maga is előterjesztette ő felségének az ország sérelmeit s reméli, hogy meg is fog hallgattatni. Szemere Pál és Zákány András előtt kitört a papság erőszakosságai ellen és számtalan levelet mutatott fel nekik bizalmasan, melyek mind a vallásügyre vonatkoztak.[1]

A követek türelmetlenül várták az országgyűlés megnyitását, mi leginkább azon ürügy alatt halasztatott el napról-napra, mert a főpapok és főurak nem érkeztek meg kellő időben Pozsonyba. Ennek oka az is lehetett, hogy az elhalt Losy Imre érsek helyett ujonnan kinevezett új esztergomi érsek, Lippay György ünnepélyes bevonulását és felavatását várták, mi csak november 23-kán történt meg. E napon az összes klérus teljes díszben követte az umbellum alatt bevonuló érseket. Szent Márton templomában ének, zeneszó és ágyúdörgés mellett ment végbe az érseki beiktatás. Az ezt követő díszlakomán a jelenvolt protestáns követek is részt vettek és a jókedvű főpapokkal bor mellett vitatkoztak egyházi kérdések felett.

A következő napokon mind a főrendek, mind a követek külön tanácskoztak a teendők felől. A követek küldöttségileg kérték a nádort, hogy közbenjáró szerepénél fogva hivja fel a királyt az országgyűlés szokásos megnyitására és a propositiók előterjesztésére, mert különben ez az ország, a mely egyfelől oly nagy külveszélyeknek van kitévé, másfelől

[1] Mirabilia Scripta et Litteras Missiles ostendit Dnus Palatinus in Negotio Religionis. Nov. 21. Szemere naplója a nemz. múzeumban.

a közjogi sérelmeknek naponkint nagyobb halmaza által terheltetik, a végső szorongattatásnak s fölforgattatásnak tétetik ki. Kérje meg tehát ő felségét, ne engedje, hogy ily kétségbeesetten távozzunk el, nehogy aztán valami rémítő veszély jöjjön az országra.[1] A nádor szivesen ajánlkozott erre nov. 26-kán, sőt azt is megigérte, hogy személyesen fog Bécsbe utazni, hogy ő felségével közölje a rendek jogos kivánságát.

Azonban Bécsben már akkor el volt döntve a magyar országgyűlés bezárása és a rendeknek szétoszlatása. November 29-kén a királynak két tanácsosa, jelesül Khevenhiller és Kurcz, megjelent a rendek között és közölték velök a király abbeli elhatározását, hogy az országgyűlést szétoszlatni kénytelen. Ennek indokául általában csak az hozatik fel, hogy ő felségének gondjait most a külügyek foglalják el. Különben azt izente a rendeknek, hogy megengedi, miszerint a végrehajtatlanul maradt törvények a *lehetőségig* végrehajtassanak. A mi a vallásügyet illeti, készebb Magyarországtól távol maradni, semhogy abban valamit engedjen.[2]

A királynak ezen üzenete és váratlan intézkedése még inkább felingerelte a rendeket és az ország nyugalmát féltő nádort. Tanácskoztak a felett, hogy miként kellene az ország ügyeit békében vezetni addig is, míg az új országgyűlés — mint remélték — egy év lefolyása alatt össze fog hivatni. Felhozták, hogy mivel közönséges országgyűlésen kívül adót kivetni nem szabad, tehát jó lenne időnkint részleges országgyűléseket tartani, akár Kassán, akár más városokban is, mert különben az ország a legnagyobb zavarnak fog kitétetni. A lengyel és török követségek, a véghelyek és katonák, végre a sérelmek, mind oly tárgyak, melyek elintézésre várnak. De ezen véleményt nem helyeselték a főrendek. Szerintök, mivel a mostani országgyűlés rendes módon se meg nem nyittatott, se be nem záratott, felkérendő lenne ő felsége, hogy legalább egy hétre jelennék meg a rendek között,

[1] Eszterházy élete. 60. l.
[2] Kismartoni levéltár. Viennae die 17. nov. 1642.

míg az ország fenmaradására szükséges intézkedések megtétetnek. A részleges gyűléseket ellenzik; de a lengyel és török követség s több efféle kérdés elintézését kivánják. A török követségre Szelepcsényit proponálják, ki ellen azonban a rendek élesen kikeltek, mivelhogy pap volt.

Miután nem tudtak egyetértésre jutni, a béke megzavarásától rettegő nádor módot keresett arra, hogy az ő aggodalmai az ország rendeinek neve alatt jussanak el Bécsbe. Ő maga készített egy memorandumot s miután azt többen helyeselték, elfogadtatta elébb az alsó házzal, utóbb a főrendekkel is.

Miután a memorandum az országgyűlésen ünnepélyesen átadatott a király bécsi tanácsosainak, a rendek deczember 3-kán bucsút vevén egymástól és a nádortól, balsejtemekkel távoztak küldőik és rokonaik körébe vissza.

HETEDIK FEJEZET.

LINCZI BÉKEKÖTÉS IDEJE ALATT TARTOTT ORSZÁGGYŰLÉSEK.

1644–1648.

I.

écsi kormány és a katholikus papság erőszakosságai válságot idézelő. — Rákóczy fegyvert fog, kiáltványt bocsát ki. — A béketárások megkezdetnek. — Kassai országgyűlés. — A fejedelem propositiói. — A rendek helyeslik eddigi eljárását.

Az eredménytelenül eloszlott pozsonyi országgyűlés után rsan közeledtek a válság évei.

A bécsi kormány fejét vesztette, a klérus pedig vérmet kapott. Amíg amaz tanácstalanúl, a külföldi viszok szerencsés fordulatában bizva, engedte a magyar otmány felforgatását; addig emez, a jezsuitákat visszava, folytatta a prot. templomok erőszakos elvételét és ev. papok és tanítók üldözését. Az elégületlenség általános, orradalom bizonyos volt.

Rákóczy György szemtanuja volt a magyarországi üzelknek. Csak nehezen tudta magát elhatározni, hogy azok: véget vessen. Mikor látta, hogy felszólalásai eredménynül hangzanak el; mikor tapasztalta, hogy fejedelmi háza bécsi udvaronczok gúnytárgyául lett; mikor megjelent «egy cskos pasquillus, melyben még a kegyes életű és istenfélő sb fejedelemasszony is nagy rútúl és mocskosan marngoltatott,» akkor a közönyösnek látszó fejedelem nagy

tettre határozta el magát s a franczia és svéd hatalmakkal szerződésre lépve, megkezdte a harczot Ferdinánd ellen. — A nemzet szinejava hozzája csatlakozott. Kiáltványában, melyet 1644. február 17-kén bocsátott ki, azt hangsúlyozta, hogy hadai a lelki-testi, a vallási és polgári szabadság visszanyerését tűzték ki feladatokul. Az ország rendei közül mind az evangélikusok, mind a katholikusok sokszor felhivták őt, hogy serkenne fel valahára e drága kincsek oltalmára. Ő nem akar hitet igazgatni, annál kevésbé elnyomni, ő csak azt akarja, hogy mindenki örvendhessen szabadságának. A klérus Magyarországot az ausztriai ház örökös tartományává akarja tenni s a maga vallásán levő világiakon is mind lelki, mind testiképen akar uralkodni. . . . A jezsuita szerzet az ország szabadságának romlására, az evang. religió elnyomására behozatott. . . . A nádor tekintélye annyira alászállíttatott, hogy e tisztnek már csak a neve maradt fenn. Az evang. statustól az 1638-iki országgyülés óta is számtalan templom és paplak elvétetett; az evangélikus vallásúak a tisztségekből kizáratnak; kereseteikben, ha igazuk van is, czélt nem érnek; az is megtörtént már, hogy némelyik jogát követelvén jószágához, életét veszélyezteté! A felvidéki 13 vármegye 1640 óta évenkint megkereste a császár ő felségét és a nádort, de minden eredmény nélkül: dorgálással, pirongatással eresztettek vissza. . . Ő tehát immár tovább nem tűrheti hivalkodó szemmel hazája veszedelmét, nemzete elnyomattatását. Bizonyságul hivja Istent, hogy nem magán ok miatt nyúl fegyverhez; az ország statutumait akarja helyreállítani és a haza és vallás szabadságát megvédelmezni. . .

A háború változó szerencsével, de nagy kegyetlenségek kiséretében folyt. A nádor, a ki sokszor majdnem ugyanazon panaszokat emelte a király előtt, melyeket Rákóczy, sürgette a békealkudozásokat. A király, daczára Lippay érsek harczias izgatásainak, beleegyezését adta a béketárgyalások megkezdéséhez. Május 19-kén *Szendrőn* találkoztak a fejedélem követei Lónyay Zsigmond és Kemény János, a nádor-

ral. De eredménytelenül váltak el egymástól. A polgárháború tovább dúlt.

Majd júniusban, a *sárosi táborban*, vétetett fel az alkudozások fonala, de szintén eredménytelenül. Mindössze három napi fegyverszünet eszközöltetett ki. A nádor ingerült és beteges volt, követeléseivel minden békét meghiusított.

Rákóczy augusztus hó elsejére *Kassára* hivta össze a felvidéki rendeket, hogy jelentést tegyen nekik a félbeszakadt béketárgyalásokról.

A közhangulat, daczára a főpapok erőszakosságának, békülékeny volt. Az összejött rendek véget akarván vetni a háború okozta szenvedéseknek, minden eszközt szivesen megragadtak, mely a tisztességes béke létrehozatalára alkalmasnak látszott.

A fejedelem hasonló szellemben tette előterjesztéseit. Rámutatván a háború okaira és következményeire, utal a béketárgyalások okmányaira és felhivja a rendeket, nyilatkozzanak őszintén: akarják-e és mi módon megkötni Ferdinánddal a békét? Ő, a ki velök egy czélra törekszik, csak a rendek beleegyezésével kivánja azt elérni és megvalósítani.

Propositiója ekképen szól:

«Megemlékezvén arról, hogy az emberek teremtetésének vége az Istennek a dicsősége legyen és a közönséges haza felnevelésének hálaadóssága leginkább annak oltalmában és gondviselésében álljon. Miótátul fogva az Ur Isten minket ingyen való kegyelmességéből szabados dispositiója szerént, ez mi édes hazánkból szomszédos országunknak fejedelemségére hivott és előállatott, igyekeztünk mind azótától fogva szorgalmatos vigyázásunkkal azon: miképpen az ő nagy Nevének dicsősége, igaz tiszteletének szabad folyásával, az szegény nemzetünknek sok vérek hullásával keresett szép régi szabadsága is ez mi hazánkban szégyen és bántódás nélkül maradhatna, melyben ő kegyelmekkel és kedves posteritásával együtt jövendőben az mi maradékunk is csendesen és bátorságosan nyughatnának: és midőn mind ezekkel ellenkező akadályokat és megbántódásokat ismertünk és szomo-

rúan érzettünk volna is: nem mulattuk el még 1635. esztendőnél fogva egynehányszorig alkalmatosságokkal való privata requisitiókkal s mind pedig az egész nemes országgal együtt követeink által közönséges gyülésekben beadott gravaminákban instálnunk Római Császár előtt, ő felsége előtt: *hogy ő felsége az evangélikus statusnak az Religió állapotjában való gravamináit tollálni, és több megbántódott szabadságit is az nemes országnak az ő felségétől acceptált 17. conditiók szerint complanálni méltóztatnék.*

Mely közönséges és ő kegyelmekkel együtt való instantiánknak minémű haszna és effectusa lett legyen, hogy szóval ne declaráljuk azoknak. a kik mind ezeket fájdalmas szívvel experiálták: megmutatják csak az 1638. eszt. gyűlésnek aktái is, és azután a Diplomák continentiája ellen elbomlott országgyülésnek haladéki és hasonló gravamináknak ez idő alatt is naponkint való nevekedési. templomok foglalási, és külső szabadságában való bántódási, kiket az Ur Istennek tiszteletihöz tartozó kötelességünkből, édes hazánk s nemzetünkhöz való szeretetünkből, annak nyomorúságos során való méltó szánakozásunkból, hivalkodó szemmel tovább nem nézhetvén, hogy a napról napra gerjedező tűz szegény nemzetünknek religiójában megmaradhatott és szabadsági megbántódásán igaz magyarsággal szánakozó kevés számát is szintén végre emésztetve kényszeríttettünk vala édes hazánk és nemzetünk otalmazó fegyverhez nyulnunk és az ő kegyelmök közönséges megmaradására nagyobb gondviseléssel vigyáznunk, készek levén mindezekért életünket és az Ur Istentől nékünk adatott javainkat is szerencséltetnünk.

Meggondolván mindazáltal azt is, hogy a bátorságos és állandó békességnek nyugodalma feljebb való volna sok győzedelmeknél is. ugy igyekeztünk viselni azoltától fogva is hazánk oltalmára felvett fegyverünket, hogy a jó istenes. tisztességes és bátorságos békességnek is mediomit és alkalmatosságát meg ne rekesztenők és el ne mulatnók, kire nézve az fegyver között is minémű instantiákkal találtuk meg ő felségét, minémű requisitiókat és irásokat tettünk Palatinus

uramhoz ő kegyelméhez is az jó egyességnek mediumi felől, *jó* alkalmatossággal azokat is közleni fogjuk ő kegyelmökkel.

Noha pedig a mi istenes igyekezetünknek és méltó kivánságainknak semmi, avagy igen kevés tekintetit ismertük; sőt azoktól kivánságainknak méltatlanságának megmutatásával, hanem inkább azzal akarattunk rejiciáltatni, hogy mi az országnak egyedül csak egyik membruma lévén, az ő kegyelmök közönséges bántódásinak sérelme és annak orvoslásinak kivánsága nem minket illetne, mindaz által, hogy mi is semmit azokban magunk részéről el ne mulatnánk vala, melyeket az jó és tökélletes békességnek megszerzésére és helyben állatására szükségesnek itélhetnénk, és hogy mind Isten és ez világ előtt nyilvábban kitetszenék az mi igaz ügyünknek valósága és az közönséges jóra való méltó kivánságunknak igazsága, két izben bocsátottuk becsületes követinket Palatinus Urunkhoz ő kegyelméhez ezen jó békesség felől való Tractatusra oly punctumokkal való instructióval, melyekben hogy az ő kegyelmök közönséges javát, religiójának szabados exercitiumát és szabadságinak megtartását s ezekben való bátorságos nyugalmát és békességes megmaradását néztünk, azon Propositiónkat és aktáinkat in specie ő kegyelmek eleiben terjesztvén jó itélettel megismerhetik.»

Minthogy, úgymond tovább a fejedelem, ezen nagyfontosságú ügyeket nem akarta a rendek tudta és akarata ellenére elvégezni, azért hivta őket össze, hogy végezzenek mindazokban, «melyek az Istennek dicsőségére, hazánk javára, oltalmára és békességes megmaradására alkalmatosak lesznek».

Előterjeszti a lengyel király közbenjárását, és felhivja a rendeket, nyilatkozzanak a tekintetben, hogy akarják-e a békét vagy nem; s ha igen, mi módon éressék az el.

«Kegyelmesen intjük és requiráljuk is ő kegyelmeket, — úgymond végül — hogy ily jelenvaló nagy ügyében Religióját, édes hazáját, annak szabadságát, maga életit, kedves posteritását, javainak oltalmát és megmaradását nézendő állapotjában magának és édes nemzetének meg ne fogyatkoz-

zék; melyben való ő kegyelmeknek egyességét és készségét látván és megesmérvén mi is, mint szintén ez ideig ennek utánna is tehetségünk szerént édes hazánknak és ő kegyelmeknek fejenként semmiben megfogyatkozni nem akarunk. Ajánlva ő kegyelmöknek egyenkint és mind közönségesse minden időben fejedelmi kegyelmességünket.»[1]

A rendek ezen propositiók alapján megkezdték a tárgyalásokat. A béke szükséges voltára nézve nem volt véleménykülönbség; csak az volt a nehéz feladat, hogy miképen fogalmaztassanak a béketárgyalás alapjául szolgálandó pontozatok.

A rendek között nagy eltérés volt arra nézve, mit vegyenek fel elengedhetetlen feltétel gyanánt. Egy részük azt kivánta, hogy egyenkint soroltassanak fel azon törvények, melyeknek szigorú megtartását minden körülmények között követelni kell a királytól. Lónyay figyelmeztette a rendeket az ily részletezésből következhető veszélyekre. Ismerte ellenfeleit, a kik az ily eljárásból hajlandók lesznek azt a következtetést húzni, hogy tehát a fel nem sorolt törvényczikkeket nem is kell megtartani. Óvta őket, ne menjenek a részletekbe, maradjanak csak általános kifejezések mellett, s mondják ki, hogy a királyi diploma mind a tizenhét pontjának, a bécsi békekötésnek úgy, mint a még végre nem hajtott *valamennyi* törvénynek végrehajtását követelik.[2] Ennek lesz hatása, míg ellenben a részletezés kárára lehet a békekötésnek.

[1] Reverendissimis Illustrissimis Spectabilibus Magnificis Generosis Egregiis et Nobilibus Prud. et Circumsp. Statibus et Ordinibus Partium Regni Hungarie Superiorum Presentatum.

[2] «Nekem bizony — mondja 1645. jan. 23-kán a fejedelemhez irott levelében — soha nem tetszett, az mint Kassán publice is megmondtam vala, hogy *némely* articulusokat beirjanak, hogy effectuálljon ő felsége, és többeket elhagyjanak, mert sok az az articulus és haza szabadsága. Nemcsak azok, kiket mi beirtunk, az melyeket az országnak hol egy, hol más részében effectuálni kellene a közönség megmaradásáért, kire nézve az sárosi tractánkban is Nagyságod *in genere* adatta vala be, ugy hogy az 17 conditiók, az bécsi pacificatiók és az effekctuálatlan maradott articulusokat ő felsége *mind* effectuálja az

De a kassai rendek többsége más véleményben volt. Azt hitték, hogy ha csak általánosságban fogják kifejezni kivánságaikat, a külföld nem fogja megérteni, mi az voltaképen. a mit kivánnak és a minek érvényesítése czéljából kénytelenek voltak fegyvert fogni.

Egyébiránt a fejedelemnek eddigi eljárását helyeselték, intézkedéseit helybenhagyták és ujonnan felkérték őt arra, hogy a religió és haza szabadságainak védelmében tegye meg mindazt, a mit a nemzet becsülete és a törvény szentsége megkiván.

Másfelől Fehérpatakyt követségbe küldötték Bécsbe, még egyszer felkérni a királyt, hogy a béketárgyalások újabb felvételéhez járulni sziveskedjék. Küldetése eredményének meghallgatására új gyűlés összehivását határozták el.

II.

A tokaji októberi országgyűlés. — A császár és a nádor üzenetei. — A rendek felirata. — Panaszok és sérelmek. — A kiküldött követek névsora.

A király szeptember hó közepére Nagyszombatba küldte követeit. hogy a Sárosban félbeszakadt tárgyalásoknak fonalát ismét fölvegyék. — Rákóczy pedig, egyrészt hogy Fejérpataky jelentését előadhassa, másrészt pedig, hogy a maga részéről kiküldendő követeknek a rendek tetszése szerinti utasítást adhasson, október elsejére *Tokajba* hivta össze a felvidéki vármegyék követeit.

A rendek a kitűzött időben szép számban gyülekeztek össze.

Tizennégy vármegye és hat szabad kir. város volt képviselve követei által. A megalakulás formaságain csakhamar

jövendő gyülésen.... de hogy Kassán declaratióban vőnek az regnicolák *némely* punctumokat, elhagyván mellette *sokakat*, az vala oka, hogy mégis mutatódjék valami ok az keresztyénség előtt az igazi panaszokért való fegyverfogásnak....» Szilágyinál 211. l.

túlestek. Mindjárt az első rendes ülésen megállapították a tárgyalás sorát, mely szerint mindenek előtt meghallgatják az császárnak és a nádornak a békére vonatkozó kívánságait s azokra nézve megteszik észrevételeiket.

A fejedelmi üdvözlet szavainak elhangzása után, csak ugyan felolvasták a császár üzenetét, melyet Fejérpatak hozott magával. Ebben az ország iránti jó indulat hang súlyozása mellett Ferdinánd «kegyesen» kijelenti, hogy óhajt a békét és hogy a további pusztítások megszüntetése cz-jából kész a Sárosban félbeszakadt tárgyalásokat újból f- venni. De óhajtja, hogy valamint ő hajlandó haderejét vonni a fejedelem birtokairól, úgy a fejedelem is vonja a magáét a magyar földről. Így gondolja a békét állandó és biztossá tehetni.[1]

Felolvasták a nádor levelét is, melyet a rendeknek aug. 22-iki feliratára válaszképen írt. Elmondja ebben Eszterházy, hogy neki magának oly nagy kárai vannak e háborúból, miszerint inkább bosszuállásról kellene gondolkodnia, mintsem hogy «mediatorságot» viseljen azokért, a kik becsületének és életének vesztét keresik. De keresztényi és hazafias érzése azt parancsolja neki, hogy könyörületes legyen és előbbre tegye a közügyet a maga személyes kárainál. Azért vetette magát közbe ő felségénél, kérve őt, hallgassa meg a fejedelem küldötteit és mutassa meg irántok atyai kegyelmességét. Ezt ő felsége meg is tette: követeit kiküldötte, hogy az országban levő tüzet megolthassa. A nádor inti a Tokajba jött rendeket, gondolják meg ő felségének méltóságát és hatalmát. Az ő szárnyai alatt tartatott meg eddig is Magyarország. Ezután sem tarthat fel bennünket más hatalom, sem mi magunkat nem vagyunk képesek megtartani. Azért — úgymond — úgy alkalmaztassák magokat, és kívánságaikat, hogy ő felségének sérelmére okot ne adjanak.

Hivatkozással Lónyaival folytatott levelezésére, végül

[1] Datum Viennae 29. aug. anno 1644. Ellenjegyezve Szelepcsényi veszpr. püspök és Orosi György által. Szilágyinál 48., 49. l.

ιég egyszer figyelmezteti a rendeket: «jól meglássák, kiért mit mívelnek, s mint kivánnak együtt mindnyájan veszeэlemnek bocsátkozni.»[1]

A felvidéki sz. kir. városoknak, jelesül Kassának, Eperssnek, Bártfának, Lőcsének és Szebennek szintén irt a nádor asonló hangú levelet. Mivel ezeknek lakossága túlnyomólag angelikus volt, azért különösen vallási türelmetlenséggel ádolja őket, míg a királyt e részben egészen ártatlannak lenti ki. Szemrehányást tesz nekik, hogy «kegyelmes urokat s fejedelmöket, a ki őket sem religiójokban, sem szabadsáokban, sem privilegiomokban meg nem bántotta, elhagyták, őt ellene támadtak s más szabadságot s religiót keresnek. Pedig voltaképen a katholikusok panaszkodhatnának méltán zért, hogy az ő religiójok elnyomatik a városokban.

Végül kihívó hangon azt mondja: «álljon elő csak legisebbike is Kegyelmeteknek, s mutassa meg, kitül, micsoda zabadságában avagy religiójában bántódott meg, s mondja ıeg azt is, vagy mutassa meg, ha van-e csak egy szeglete a katholikusoknak az kegyelmetek városában, s mégis eligiót és szabadságot keres! Sed ingrassatus recalcitravit et ecessit a domino salutario suo. Többet azért már mi Kegyelmeteknek nem irunk, s nem örömest mentünk ez iránkra is: de legyen utolsó ez intésünk, s úgy nézzék a actát is, hogy abban sok üdő és bizonytalanság is vagyon.»[2]

Látni való, hogy a nádor ezúttal is támad és fenyeget.

A rendeket azonban ekképen ijeszteni teljesen felesleges olt. A közveszély tudatában ők magok is óhajtották a békét. z iránti óhajtásukat okt. 7-én kelt *feliratukban* fejezték , melyet Ferdinánd királyhoz intéztek.

Nagy fájdalommal emlékeznek abban a hajdan virágzó szágnak — leginkább vallásgyűlölségből eredő — pusz-

[1] Eszterházy levele a Tokajba gyűlt rendekhez. Semptaviae de . aug. anno 1644. Szilágyinál 50. l.
[2] U. o. 45. l.

tálásáról. A rendek látják, hogy ez az Istennek büntetése az emberek által elkövetett bünökért: a rendek közt fennálló egyenetlenségért, mely vallási gyülölködésből eredvén, kész az emberi és isteni jogokat felforgatni, a békét feldúlni, a végzéseket semmivé tenni és a királyt panaszokkal zaklatni és hamis informatiókkal terhelni.

Innét van, úgy mond, hogy midőn az ország a legsiralmasabb harczok után a boldog emlékezetü II. Mátyás király idejében hozott törvények által már felvirágozni és megnyugodni kezdett; midőn az ország békés fenmaradásáért a vallás szabadsága az ország más jogaival együtt a bécsi béke után országos törvénynyel lőn elfogadva és megerősítve s néhány éven át fentartva: utóbb a nyugtalankodók tanácsa folytán a törvény megsértetett s ezzel az országgyüléseken elég panasz és kérelem emeltetett; de az evangelikus rendek sérelmei csak elhalasztattak vagy elintézetlenül elutasíttattak, mi által az egyenetlenség csak növekedett. Ezt az 1638-ki országgyülés irományai elég világosan bizonyítják.

Midőn pedig az erdélyi fejedelem, látva a szabadság és lelkiismeret elnyomásából eredő elkeseredést, több rendbeli haszontalan felszólalás után, kénytelen volt védő fegyverét felemelni, és midőn a szabadság visszaállítására megindított béketanácskozásokon semmit sem birt elérni s e miatt az ügy eldöntését újra a fegyverre kellett biznia: a magyar felvidéki rendek tanácsosabbnak vélték kérelemmel vetni magokat közbe ő felségénél a királynál és a fejedelemnél, hogy e bajt inkább béketárgyalások, mint kétes kimenetelü háború által szüntessék meg.

Ezért küldötték volt fel a kassai rendek Fejérpataky Mártont Bécsbe, hogy ott ő felségével és tanácsosaival értekezzék. Hálás szívvel fogadják ő felsége jó indulatát s kérik, hogy ezuttal előterjesztendő és már sokszor elodázott sérelmeiket a fennálló hazai törvények értelmében megorvosolni kegyeskedjék.

Ezen panaszok és sérelmek pontjait annál kevésbé

mellőzhetjük, mert azok szolgáltak alapúl és zsinórmértékül a következő tárgyalásoknál, Tartalmuk ez:

A bécsi békében megállapítva, az 1608-iki első törvényczikkben megerősítve, a királyi hitlevél hatodik czikkelyében elfogadva s több következő országos határozatban megujítva lőn, hogy a vallás az ország valamennyi rendeinek, a magok és a királyi ügyész birtokain, továbbá az ország békességesebb fenmaradása czéljából a végvidéken is, a bécsi béke és a koronázás előtti törvény értelmében szabad és sértetlen maradjon; és pedig olyképen, hogy a vallás szabad gyakorlata úgy a főuraknak és nemeseknek, mint a sz. k. városoknak és országos rendeknek a magok és a kir. ügyész birtokain, továbbá az ország végvidékén, úgy szintén a városokban és falvaknak, azoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabad legyen és senki bármily állású legyen is, vallásának szabad gyakorlatában sem ő felségétől, sem bármely más földesuraktól semmiképen és semmi ürügy alatt meg ne háboríttassék és ne akadályoztassék.

Ezen biztosított szabadság megsértésével történt, hogy a jobbágyok földesuraik által nem a törvényben hangsúlyozott önkéntes elfogadás, hanem önkényes kényszer által, birságolás és más erőszakos módon kényszeríttetnek oly vallásra, oly szertatásokra és oly parochialis fizetésekre, melyek lelkiösmeretökkel meg nem egyezők. Minthogy pedig a szabadság fogalma minden kényszert kizár, az említett országos végzések szerint úgy kellene a bajon segíteni, hogy minden efféle erőszakosság és háborgatás megszüntettessék és minden kényszerített jobbágynak önelhatározására bizassék a vallás megválasztása.

Ehhez járul még, hogy a parochiájokból elzaklatott és jövedelmeiktől megfosztott protestáns lelkészeket egyházaikból számüzni akarják. Minthogy pedig világos, hogy a vallás szabad gyakorlata lelkészek és szentségkiszolgálgatás nélkül nem lehetséges: kétségtelen, hogy ott megzavartatik a vallás szabad gyakorlata, a hol annak folytatására szükséges esz-

közök elvétetnek. Ezen sérelem megszüntetésére igazságos lenne, ha az elűzött prot. lelkészek, vagy azok helyett az ő vallásukhoz tartozó más lelkészek az elszedett régi parochiákba visszamenjenek, szokott jövedelmeiket élvezhessék, s egyházi hivatalukat szabadon gyakorolhassák.

Utolsó panaszuk e részben, hogy a földesurak nemcsak paplakokat, hanem templomokat is elszednek az evangélikusoktól s megtiltják nekik a temető és harangok használatát. Miből következik, hogy a szabad vallás-gyakorlat helyétől és módjától megfosztva a törvényhozás idején fennállott szabadságukat nem élvezhetik. Minthogy pedig az efféle új változtatások nem maradhatnak, a szabadság gyakorlására végzések erejénél fogva megkivántatik, hogy a vallásgyakorlat a templomok látogatásának, harangok és temetők használatának azon módjára vitessék vissza, melyben az 1608— törvény keletkezésekor volt, s minden bárki által és bármiképen eddig elfoglalt templomok azoknak szabad vallásgyakorlatával, a kiktől elvétettek, visszaállíttassanak.

Ezeket, mint a megerősített törvények szerint igaz panaszokat, melyeket a protestáns rendek 1638-ban a pozsonyi országgyűlés alkalmával bővebben terjesztettek elő ő felségének, ekképen előrebocsátván, kérik a királyt, méltóztassék azokat nemcsak kegyesen elintézni, hanem az elintézetteket valósággal végre is hajtani.

Hogy pedig az említett végzéseknek megsértése a jövőben büntetéstől való félelem által is megakadályoztassék, és a rendek egyetértése kölcsönösen megerősödhessék: méltóztassék ő felségének az említett végzések megsértőit a jelenben úgy mint jövendőben is, mások rettentő példájául azon büntetéssel sujtani, melyet Ulászló király hatodik decretumának 8-dik czikke rendel az ország törvényeinek megsértői ellen; úgy azonban, hogy a katholikus és evangelikus statusból választandó küldöttség előzetesen vizsgálja meg az ügyet.

Felesleges volna ezuttal fejtegetni, hogy a mult pozsonyi országgyűlésen minő vita támadt az «evangélikus

endek» elnevezése felett. Ezt mindenki tudja. Minthogy azonban ezen elnevezés alapja az 1608-ki törvény 1. és 1-ik czikkelyéből elég világos, és a szóló rendek nem látják, miért kellene az evangélikusoktól elvitatni a «rendek» elnevezését, melyet a katholikusok csak magoknak akarnak fentartani, holott minden szabadság, előjogaival együtt közös: kérik azért ő felségét, hogy ez elnevezés egyenlősége tartassék meg; a mit a katholikusok magok használni kivánnak, azt ne irígyeljék a velök egy szabadságnak örvendő lakostársaiktól; s ezután ne támaszszanak e tárgyban hasonló nehézségeket.

A szentszékekre vonatkozólag az volt a bécsi békekötésnek végzése, hogy ha netalán valamely visszaélések csúsznának be, azok javíttassanak ki. Minthogy pedig most olyan visszaélések tapasztaltatnak, hogy sokan azon ürügy alatt, mintha a kath. vallást háborgatnák, az evang. vallás iránti gyűlöletből pörbe fogatnak, s ugyanazon személy vádló és biróként szerepel; továbbá a házassági kérdésekben nemcsak r. kath., hanem evangélikus vallású egyének felett is ítélnek — hogy tehát e részben is elkerültessék a vallás sérelme és teljesíttessék az 1608-ik I. t.-cz. abbeli rendelete, hogy a gyűlölség és visszavonás elhárítására minden vallásnak saját superintendensei legyenek: kivánják a rendek, hogy, a házassági kérdésekben, melyek a protestánsok lelkiismereti szabadságát illetik, a katholikus szentszékek ezentúl ne hozzanak itéletet.

Az 1608-ki koronázás előtti 8-dik t.-czikkben az mondatik, hogy a jezsuiták Magyarországban semmi állandó birtokokat és birtokjogokat ne birhassanak. Mindamellett az idézett törvény megsértésével nemcsak collegiumokkal, állandó birtokkal és székhelylyel, hanem tényleg birtokjoggal is felruháztattak, s ő felsége a legújabb pozsonyi országgyűlés utolsó előtti czikkelyében kegyesen megigérte, hogy a végre nem hajtott törvényeket végrehajtatni fogja: ennél fogva a rendek alázattal kérik e törvénynek végrehajtását olyképen, hogy a jezsuitáknak adott birtokok ismét előbbeni birtoko-

saiknak adassanak vissza, és hogy azon birtokok ezután sem ezeknek, sem más egyházi személyeknek vagy testületeknek ne adományoztassanak; sőt hogy a rendek békés nyugodalma szempontjából a nevezett jezsuita atyák az országon kívül maradjanak, minthogy más rendű egyházi férfiak, úgy mint a régi királyok alatt, elegendők az egyház teendők végzésére.

Az 1609: 18. t.-cz. értelmében a tizedeket a régi szokás szerint kellene bérbe adni. De ez ellen a főpapok nag visszaéléseket követnek el, a mennyiben a régi bérrel m nem elégedve, azt a birtokosok terhére emelik. Végezen volna, hogy a régi szokástól el ne térhessenek.

A többi pontokban panaszkodnak a földesurak törvényszéki jogbitorlásáról, birtok-átruházási visszaélésekről, különösen az egyházi rendnél; az országgyűlésnek három éven túli elhalasztásáról és általában a sérelmek mellőzéséről. Kivánják többek között, hogy a szavazásnál a megyéknek és testületeknek nagyobb súlya legyen, mint a magánszemélyeknek. Az egyházi személyek meghivásánál pedig tartsa meg ő felsége az ország törvényeit.

A bécsi békének 9. és 10. pontjában, valamint az 1608-ki koronázás előtti törvényben is kimondatott, hogy a kisebb és nagyobb hivatalok a magyaroknak valláskülönbség nélkül adassanak. De ezen törvény az evangélikusokra nézve mind ez ideig nem tartatott meg, mivel II. András 30. t.-czikkének sérelmével egyes személyekre nemcsak két, hanem több méltóság is ruháztatik, s így másoknak nem jut semmi. Kivánatosnak tartják tehát a rendek, hogy ő felsége az egyes személyek kitüntetésében mérsékeltebben, a vallás-különbség nélküli hivatalosztásban pedig bőkezűbben járjon el. Arra is kérik, hogy az egyházi hivatalok osztásánál figyelemmel legyen a nemesi származásra, a korra és az érdemre.

Teljesíttetni és végrehajtatni kérik a német katonák kivitelére, a törvénykezésre és politikai hivatalokra vonatkozó

törvényeket. Kivánják, hogy a törökkel való békét is magyar emberekkel tárgyaltassa.

Végül tanubizonyságul hívják fel Istent, hogy a jelenlegi mozgalomra nem ők adtak okot. Ők nem akarnak semmit ő felsége ellen, csak sérelmeik orvoslását kérik, mint kérték eddig is, fájdalom, eredménytelenül. Szerintük a béke helyreállítható, ha ő felsége általános amnestiát ad azoknak, kik a legújabb mozgalomban részt vettek. Könyörögnek ismételve, hogy a felhordott sérelmeket a törvények értelmében ezen béketárgyalások által megszüntetni és az ország rendeit régi szabadságaikban, dicséretes szokásaikban és jogaikban megtartani kegyeskedjék, az erdélyi fejedelem által óhajtott békével egyetemben. [1]

Ez volt a rendek kivánsága.

E pontozatokkal összhangzólag a fejedelem október 8-án a vallásügyben a következő utasítást adta követeinek:

«Az religiónak szabados exercitiuma templomok restitutiója: az bécsi pacificatiónak és az 17. conditióknak szentül való megtartása, effectuálása, praestáltatása és minden rendbeliekkel való megtartása, akadék, bántódás és sérelem nélkül. Ennek pedig áthágói, háborgatói ellen erős büntetés rendeltessék, kiben ő felsége és utána való igaz legitimus successori ne kedvezzenek senkinek. Az generális amnestia mindenkinek megadassék... Szóval a fejedelem a lényegre nézve ragaszkodott régebbi utasításaihoz.

A követség élére most is a higgadt gondolkodású Lónyay Zsigmondot állítá. Melléje adattak: Nyáry Bernát, Chernell György, Soporni Miklós, Kőrösy István és Zakány András.

A király részéről kiküldött követség tagjai ezek voltak: Eszterházy Miklós nádor, Lippai Gáspár, Rohonczi István, Csáky László, gr. Tieffenbach Rudolf, Qvenstenberg Gerhát és Mikulics Tamás.

[1] A tokaji gyűlés felirata III. Ferdinándhoz. Szilágyi Sándornál 51—61.

Ezeknek ujra sürgetniök kellett, hogy a fejedelem seregei vonuljanak ki Magyarországból, hogy ő maga a magyar ügyekbe ne avatkozzék; hogy a svédekkel és francziákkal kötött szövetséget bontsa fel; hogy az erdélyi urakkal együtt kötelezze magát arra, miként ő felségét többé háborgatni nem fogja stb.

III.

Az ónodi 1645. januári országgyűlés. — A fejedelem előterjesztése a béketárgyalásokról, ezt a rendek helyeslőleg tudomásul veszik. — A király kemény válasza.

A tanácskozások izgatottan és hosszasan folytak. A nádor csak mint *kérő* félt tekintette a fejedelem követeit s a felvidékieknek jogosultságát kétségbe vonta. Lónyay higgadtságával és érveinek hatalmával kivánt hatni. Nem engedte, hogy a magyarországi felvidéki rendeknek kérése külön szakíttassék a fejedelem ügyétől. Hosszas propositiók, replikák és duplikák következtek egymás után.[1] Mind a két fél, ha döntő választ kellett adnia, fejedelmére hivatkozott. — Rákóczy ily esetben mindig a rendek elé terjesztette az ügyet, hogy mondják el véleményöket; úgy tett mostan is. Híveit 1645. évi január elejére *Ónodra* hívta össze országgyűlésre.

A rendek készségesen jelentek meg, mert a napi események kellemetlenségei erősen sarkalták őket, hogy e nehéz állapotoknak véget vessenek.

A fejedelem őszinte bizodalommal eléjök terjeszté a béketárgyalások előhaladásának jelen stádiumát. Bemutatta követeinek részletes jelentéseit; a király követeinek azon hires replikáit, melyekben a kiküldött követeknek jogosultságát és törvényes követi minőségét kétségbe vonták. Egyuttal

[1] Lásd ezeket részletesen: «A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényczikkek története» czimű dolgozatomnak 74. lapjától 134. lapig.

felhívta őket, hogy — ha szükségét látják — adjanak a biztosoknak újabb utasításokat.

A rendek megelégedéssel és hálával fogadták a jelentéseket; de egyuttal sajnálatukat is kifejezték a császári követek kötekedő modora felett, melynél fogva nem akarják elismerni a 14 megye nevében való szólásuk illetékességét; melynél fogva inkább «a magok szokásából és édes nemzetünkhöz való könyörületlenségből mintsem ő felsége intentiójából» azzal gyanusítják őket, hogy a haza «lángoló tüzét» segítik. Mert ugyan is — irják — mi szüksége lett volna ő felségének internuntius atyánkfia által küldött supplicatiónkat, mely specifice circa punctum religionis versabatur, admittálni s arra oly assecuratoriát adni, hogy postulata audire, idque, quod e re bonique Regni et nostri permansione foret proficuum ulterius, statuere dignabitur; ha a religió dolgában járó gravaminák sopiálásához kedve és akaratja ő felségének nem lett volna.»

A rendek a magok részéről újra kijelentik, hogy az eddig adott teljhatalmat megerősítik és a követeket lelkük üdvösségére kényszerítik, hogy különösen a vallás ügyében ragaszkodjanak a bécsi békekötés pontjaihoz, a 17 feltételhez és az 1608-ki határozatokhoz; de az azokkal ellenkező határozatokat kerüljék. A templomok visszaadásának követelésében, valamint a jezsuiták kiüzetésének, az idegen katonaság kivitelének és hivatalok osztogatásának kérdésében is kövessék a fejedelemnek előbbeni utasításait.

Ha pediglen az ezután adandó válasziratukra is kedvezőtlen feleletet kapnának — mit nem hisznek, mert biznak a király kegyelmességében és minden országgyűléseken hozott törvények megtartását és végrehajtását illető biztosításaiban: akkor a fejedelem utasítása szerint, hagyják ott a tanácskozmányt és informálják a rendeket is «minémü karban marad az ultimaria resolutio». Emlékeztessék azonban a nádort Magyarországhoz, mint édes hazájához való kötelességére; s legyenek meggyőződve, hogy vallásuk és hazájok

érdekében kifejtett ezen munkásságukat az utókor is hálával fogja fogadni.[1]

Az ónodi részleges országgyűlés nem hozta közelébb egymáshoz az alkudozó feleket.

Fejér Gáspár e gyűlés eloszlása után azonnal sietett Nagyszombatba; de a háborús idők kellemetlensége következtében csak január 13-án kézbesíthette az ott levő követeknek az ónodi gyűlés határozatát.

A császári követek hasonló akadályokkal küzdöttek. Uroknak régen várt válaszát még ekkor sem kapták meg. A kanczellár, ki Linczben nemcsak új választ, de új utasítást is várt, a kiütött pestis miatt sokáig nem bocsáttatott ő felsége elé. — Végre kiadatott a papok tanácsa szerint készült kemény válasz, mely miatt a fejedelem követei félbe akarták szakítani a tárgyalásokat.

A nádor nyugtatta és tartóztatta őket. Mentegette magát, hogy ő és társai kénytelenek ama kemény resolutió értésökre adni, de «egyépképen örömest facilitálni kivánják a dolgokat».[2]

A király éles resolutiója alapján január 8-án kiadott

[1] Missiles expeditae a Dnis Ablegatis 14 Comitatuum et 6 liberarum Civitatuum ex Oppido Ónod anno 1645. 12. Jan. ad Dun. Commissarios suos Tirnaviae . . . Lőcsei levélt. A vörösvári levéltárban hivatalos másolat kelte ez: Datum in confinio Ondiensi ex consultatione nostra die sexta Januarii Anno Domini 1645. Spectabilibus, Magnificis. Generosis. Prudentibus item ac circumspectis Dominis N. N. Statuum et Ordinum Baronum Magnatum et Nobilium nec non sex Liberarum Civitatum partium Regni Hungariae Superiori ad modernum pacis Tractatum Tirnaviensem ablegatis Nuntiis etc. Dominis Amicis et fratribus nobis confidentissimis observandissimisque . . . Szilágyi S. 181—184. l.

[2] . . . jelenté palatinus uram ő nagysága, hogy noha magok is örömestebb el löttenek volna az tovább való disputatió nélkül, de minthogy oly dolgok voltak beadott feleletünkben. az melyekre mind az magok mentségére, mind az jövendő posteritásra nézve nem lehetett, hogy meg ne feleljenek, ehez képest nem mulathatták el azoknak kiadását . . . Szilágyinál 219. l.

asz az ónodi rendek határozata ellen volt irányozva. császáriak csodálkozásukat fejezik ki a felett, hogy a fejeem küldöttei oly sokszor ismétlik régi okaikat és semmi .t nem tudnak mondani. Ők a magok részéről el nem adják a hosszas viták miatti szemrehányást, mert annak ii épen a fejedelmi követek, kik nincsenek teljhatalommal itva, hanem minden megállapodást országgyűlés elé visz- c. Így nem lehet végezni semmit.

Ha az ország szabadságát követelik, senki sem ellenzi ; legkevésbé ő felsége.

Ha a vallás ügyét akarják rendezni; ki vonta azt kétbe, hogy a parasztoknak is legyen szabad vallásgyakorık? A mi a rendeket illeti, kétségtelen, hogy azok eddig úgy a kegyúri jognál, mint adományozás és gyakorlatnál va a templomok használatát élvezték, úgy hogy senkit n lehet felmutatni, a ki őket akár vallásuk gyakorlatában, ir kegyúri jogaikban, akár pedig templomok használatában .k szóval is háborgatta volna.

Ennélfogva sem a vallás, sem az ország szabadsága ıtt nem kellett háborút kezdeni. Azt a császáriak is akar- . Minthogy pedig a fejedelmi követek senkit sem neveznek g, a ki azt a szabadságot megsértette volna, világos, hogy rallásügyben tett nyilatkozatuk csak arra való, hogy a ınut ok nélkül táplálják a lelkekben.

A mi a prédikátorok ügyét illeti, e tekintetben sem :hatnak fel a rendek panaszt, csak a jobbágyok. Minthogy lig az ország törvényeiben nincs olyan, mely a parasznak világosan megengedné, hogy a földesúr birtokán, ıak akaratja ellenére, prédikátort lehessen tartaniok, azért katholikus urak okosan cselekesznek, ha nem hagyják gokat megfosztatni azon jogoktól, melyeket eddig a paroák és azok jövedelmei tekintetében élveztek.

A templomok ügyét illetőleg kérdik, hogy jogilag kit tnek azok inkább: a földesurakat-e vagy a parasztokat? ország törvénye szerint a parasztnak kétségen kivül semmi rėb joga nincs a földesúr birtokán, mint a munka bére.

Azon követelést illetőleg, hogy a földesurak által 1638 óta elfoglalt templomok visszaadassanak a parasztoknak, azt válaszolják, hogy azt lehetetlennek tartják, mert az a földesurak jogainak sérelme nélkül nem hajtható végre. Azt azonban nem ellenzik, hogy ez a kérdés a jövő országgyűlésre vitessék és ott olyképen intéztessék el, hogy sem a nemesi jog, sem a kegyúri jog sérelmet ne szenvedjen, de a mellett a parasztok jogos követelései is figyelembe vétessenek. Figyelembe kivánják azonban vétetni, hogy

1. minő méltatlanság lenne az, ha a földesúr, ki mielőtt a katholikus vallást elfogadta, teljes joggal birta a templomot, azután pedig, ha katholikussá lett, attól fosztatnék meg, a mit addig békén birt, és pedig megfosztatnék saját jobbágyai által?

2. Azon időből oly templomok is vannak, melyek a földesúr lakóhelyén épültek, némelyek ujabban protestánsokká lettek, mások pedig a katholikus vallásban maradtak, kérdik, ily esetben kinek legyen több joga? a parasztnak vagy a földesúrnak? Melyiknek itéltessék oda a templom? — A parasztot úrral összehasonlitani is méltatlanság, mert az ennek birtokán a munkabéren kivül semmi egyéb joggal nem bir; minélfogva csodálkoznak, hogy az ellenfél saját szabadságainak ellenére sürgeti a jobbágyok jogainak kiterjesztését.

3. Ehhez járul az is, hogy már több oly helyen, hol a katholikusok templomot foglaltak el, magok a parasztok vagy mindnyájan, vagy nagyobb részben áttértek. Ilyen helyen is vissza kell adni a templomot? E tekintetben a jog semmit sem használ; ha a parasztok itéletére bizzuk az elvett templomok ügyét, akkor veszélyes fegyvert adtunk nekik a nemesség ellen.

4. Nem értik világosan, mit akarnak akkor, midőn a templomok visszaadását kivánják, mert azon templomok, melyeket elfoglaltnak mondanak, már azelőtt sem voltak a földesurak hatósága alatt, s nincs olyan, mely nem volna azok fundusán. Mit tesz az tehát, hogy el vannak foglalva?

Ha az övéké voltak előbb is, ki és hogyan adja vissza? A parasztoknak soha sem volt saját templomuk, a földesúr birtokán azok egy talpalatnyi földet, egy fácskát nem mondhatnak magokénak; hogyan bizonyíthatják tehát azt, hogy övék volt a templom? Ha parasztok számára csak a templomok használatát követelik is, kérdés: inkább fogják-e azt megitélni a parasztoknak, mint a földesuraknak, kiknek birtokuk és kegyúri joguk van?

5. Épen ilyen itéletet mondanak, mint ha azon földesurak templomainak használatáról volna szó, a kik talán azzal volnának vádolhatók, hogy senkitől sem foglaltak, hanem maradtak a régi jog gyakorlatában. Ki lesz ily esetben is a biró, a közvetitő, a határozó és végső itéletmondó a parasztok érdekében?

6. Itt nem alkalmazható a bécsi békekötésnek illető pontja, mely azt mondja, hogy a háború idején el vett templomok mindenütt visszaadassanak; mert ott nem a földesurak és azok jobbágyai, hanem az ország rendei között volt viszály, jóllehet azon törvényczikk miatt a katholikusok ma is jogtalanságot szenvednek, a mennyiben annak határozatai nem hajtattak végre; mert világos, hogy a soproniak akkor foglalták el tőlünk a Sz. Mihály templomot, s ma is birtokukban van.

7. Azt sem kell figyelmen kivül hagyni, hogy több földesúr van, kiknek a parasztok ellenszegülni akartak, s azok jogát sértve, magokat döntötték veszélybe. Valóban ily kivánság nem tesz egyebet, mint hogy örökös gyűlöletet táplál a földesúr és jobbágya között.

8. Mely paraszt lesz oly vakmerő, hogy a maga urának templomát elvegye? ki merészelne valamit forralni saját ura ellen? S ha e tekintetben volna is intézkedés, a paraszt azt nem követhetné, mert a földesúr saját joga ellen nem fog itélni. Az a rendek minden joga és szabadsága ellen való, sőt képtelen és lehetetlen dolog, hogy valaki az úr és jobbágy felett itéletmondást bitorolhasson. Ha tehát a rendeket megnyugtatni kivánjuk, akkor nem illik őket ilyenekkel ingerelni.

Remélik, hogy az országgyűlés a katholikusoknak e részbeli panaszait nemsokára megszünteti s a nyugtalanságot lecsillapítja. Ezekkel mutatták ki a császári követek, hogy a fejedelem abbeli kivánsága, hogy a földesurak a templomok használatát átengedjék az ő jobbágyaiknak, alaptalan és törvénytelen...

A bécsi békekötésre vonatkozólag kijelentették, hogy nagy különbség van az akkori és a mostani idők között. Ezt nem akarják bővebben tárgyalni. Elmondották már, hogy a bécsi békére alapított kivánságaikban vannak olyanok, melyek a katholikus vallás felforgatását czélozzák, a mennyiben el akarják távolítani azon kutyákat, melyek a nyáj lelketeste felett őrködnek. Ez ellen a követek védekeznek ugyan, mintha eszök ágában sem volna ilyes. Ők ugyan nem láthatnak a lelkökbe, mivel a titkok felett nem itél az egyház, de azon kivánság, hogy a jezsuiták és a német katonák kiüzessenek az országból, kivált a katholikus vallásnak ilyetén üldöztetése idején, odairányul.

Ezek után az ausztriai háznak és ő felségének Magyarország iránti érdemeit kiemelve, fejtegetik az «evangélikus rendek» kifejezését.

A szentszékekre vonatkozólag szóval állítják a követek, hogy csak a visszaéléseket akarják megszüntetni, de valósággal ellenök törnek. Azt akarják, hogy az evangélikusok házassági ügyei ne vitessenek ezen székek elé. Minthogy pedig az alkotmány minden efféle ügyet ezen székek itélete alá utasít, a ki tehát ezt megmásítani akarja, az nem a visszaéléseket, hanem magát a szent széket akarja megszüntetni. Az ő ellenvetésük nem gyengíti, sőt erősíti a kath. álláspontját. Mivel ezeknek a házasság szentség, tehát a szent székek elé tartozik a házassági pör is.

Nem akarják említeni azon végtelen visszaéléseket és elválásokat, melyeket a prédikátorok az isteni törvények és az ország alkotmánya ellenére nemcsak megengednek, sőt elősegítenek, úgy hogy némely zsinataikon száznál többet is elválasztanak egymástól.

Nem értik, hogy mit akarnak következtetni a jezsuiták ellen hozott törvényből. Mert a bécsi békekötés ezen czikkelye vagy érvényes volt, vagy nem. Ha érvényes volt, akkor világos, hogy a királyi jog a jezsuita atyák mellett szól; ha nem, akkor annak megerősítése sem lehet érvényes, következésképen az 1608-diki VIII. t.-czikkből semmit sem lehet levonni.

A birtokügyek az ország gyűlésére halasztandók....[1]

IV.

A bártfai februári országgyűlés. — A biztosok előterjesztései. — Az utasítás pontjai. — A fejedelem kivánságai.

A számtalan válasz és viszonválasz után,[2] Rákóczy február elejére ismét országgyűlésre hivta össze hiveit *Bártfára*; egyrészt azért, hogy a királynak jan. 22-diki leiratát, másrészt, hogy a francziák ujabb ajánlatát közölje velök.

A rendek kissé lassan gyülekeztek. Világos volt, hogy megunták a hosszas béketanácskozásokat, még inkább pedig a belháború szomorú jeleneteit. A fejedelem azonban mindent közölni akart velök. nehogy az esetleges balsiker esetén azt mondhassák, hogy nélkülök cselekedett.

Február 12-én megnyitván az ülést, mindenek előtt felolvastatta a fentebb közlött királyi választ, melyet az ónodi gyűlés határozataira vonatkozólag kiadott.

Klobusiczky András volt az előadó. Visszapillantva a mult országgyűlés lefolyására és a rendeknek biztató nyilatkozatára, társai nevében is köszönetet mond a rendeknek elismerő szavaikért. Ezután még inkább ösztönözve érzik magukat az eléjök tűzött feladat megoldására. Bemutatják a császári követeknek január 8-áról kelt iratát és az arra

[1] Succincta Responsio Dominorum Caes. Commissariorum ad Replicam nuper Ipsis exhibitam, per Dnos Ablegatos quorundam Magnatum Comitatum atque Civitatuum. — Lőcsei vár. lev.

[2] Lásd linczi béke 144—170. l.

adott feleletüket. Ez utóbbiban kijelentik, hogy ők nem disputatiókra, hanem végezésre jöttek oda. Minthogy pedig tudják, hogy még tovább teendő észrevételeikre mi lenne a válasz, azért úgy itélik, hogy e vitatkozásnak nincs más birája az istennél és a fegyvernél. Felhivják ennélfogva a rendeket, hogy addig is, míg a harcz újra kitörne, figyelmeztessék a nádort, viseljen gondot hazájára. Ők is figyelmeztették; el is vállalta. Külön pontokban nyujtották be neki a főbb kérdéseket. De azokban nem birtak vele megegyezni; valamint azokban sem, melyeket viszont a közbenjáró nádor adott nekik. A haszontalan viták eredményét tehát kötelességükhöz képest a rendek elé terjesztik. Bölcs itéletökre bizzák, hogy a nádor által kiadott pontokat elfogadják-e vagy pedig háborúra bizzák a dolog sikerét. «Mi — úgymond — mind ez dologban szolgák és hazafiak is, kiket kegyelmetek nem háborúság, hanem békesség szerezni bocsátott volt, megemlékezvén ebbeli hivatalunkról, kegyelmeteknek is nem egyebet inkább, mint az jó békességnek szeretetit tanácsolhatjuk.»

A jelen állapotokat tekintve a követek azt hiszik, hogy a meglevő pontok alapján a jövő országgyülésen eredményesebben lehetne tanácskozni, mint most fegyveres békekötés mellett. Most különben is a rendek közül sokan hiányzanak. Ők három hónap óta hiába fáradtak a béke létrehozásán, s ha kivántatik tovább is fognak fáradni, de a legközelebbi országgyülésig nem remélnek eredményt. Azért jobb lesz azt bevárni, mint bizonytalan kimenetelü harczra bizni a dolgot. Végül kérik a rendeket, vegyék mind ezt kellő figyelembe, tanácskozzanak és végezzenek legjobb belátásuk szerint és őket az eredményről értesíteni sziveskedjenek.

Az összejött 14 vármegye és hat szabad kir. város követei komoly tárgyalás után következő utasítással látták el a nagyszombati béketárgyalások folytatásával megbizott küldötteiket:

1. A vallás ügyében épségben tartván a bécsi békekötést, az 1608-diki koronázás előtti törvényczikket és a

királyi diploma hatodik feltételét, valamint más e részben hozott határozatokat, elvetésével az eddigi különféle akadályoknak és magyarázatoknak, határoztatott: hogy az ország minden rendei, a sz. kir. városok, úgy szintén szabadalmazott községek és a magyar véghelyeken levő magyar katonák szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetők szabad használatával együtt, és hogy szabad vallásgyakorlatában senki bárkitől, semmi módon és semmi ürügy alatt ne háborgattassék vagy akadályoztassék.

2. A parasztokról, hogy ezek saját hitvallásukban ne háborgattassanak és ne akadályoztassanak, azt kivánják határoztatni, hogy azok az ország jótévő békéjeért és nyugalmáért, akár végvidékiek, akár városiak, akár falusiak legyenek is, bármely földesuraknak vagy ügyészségnek birtokain a fentebb említett törvények és föltételek szerint vallások gyakorlatában és használatában sem ő felsége, sem miniszterei, sem más földesurak által bármi módon és bármely ürügy alatt ne háborgattassanak; azoknak pedig, a kik eddig háborgatva és akadályozva voltak, az ő vallásuk szertartásainak szabadsága megadassék s más szertartásokra ne kényszeríttessenek.

3. Ábban is megegyeztünk egymás között, hogy ezután a városi és falusi nép akaratja ellenére és beleegyezése nélkül a prédikátorok vagy lelkészek paplakaikról el ne mozdíttassanak és semmiképen el ne űzessenek; sőt inkább az eddig elüzöttek és elmozdítottak visszahelyeztessenek és a városiak és falusiak többségének akaratja szerint helyettesíttessenek. Parochiális jövedelmök pedig épségben hagyassék.

4. Azon templomok, melyek 1638 óta mindkét részről elfoglaltattak vagy elvétettek, az ország békességesebb megmaradása kedvéért, a bennök folytatott vallásgyakorlat szabadságával együtt, azoknak, a kiktől elvétettek, az illető megyékben mindkét vallásból egyenlő számú küldöttek által tényleg visszaadassanak. A templomok további foglalásától és elvételétől, úgy az ország rendei, valamint a városok falvak és véghelyek tartózkodjanak.

5. Az evangélikusok által mult 1638-diki országgyűlésen az ő felsége elé terjesztett sérelmekre vonatkozólag határoztatott, hogy a legközelebb tartandó országgyűlésig küldjön ki ő felsége minden megyében a két vallásbeliekből egyenlő számban választandó alkalmas biztosokat, kik az illető sérelmeket hitelesen összeszedjék s azokat vagy a rendek barátságos egyezkedése által, vagy ha ez nem sikerülne, a protestánsok megnyugvására ő felsége által ugyanazon országgyűlésen elintéztessenek és kiegyenlíttessenek.

6. Határoztatott az is, hogy a vallás ügyében felmerülendő sérelmeket ő felsége jövőben is a rendek közmegegyezése szerint orvosolja.

7. Abban is megegyeztek, hogy ő felsége a végzések megszegői ellen a jövő országgyűlésen megújítsa László király VI. decr. 8. t-czikket vagy pedig más méltó büntetést szabjon reájok.

8. Hogy mindezek a végzések bővebb magyarázatául és a rendek közötti viszálkodás megszüntetése végett a legközelebbi országgyűlésen a törvénybe iktattassanak, az szintén elhatároztatott.

9. A jelenlegi béketárgyalások alkalmával felvett többi ügyek, jelesül a szentszék állapota, a jezsuitáknak az országból kitiltása, a II. András decretumának Lajos király általi megerősítése a javak adományozásáról, Ulászló király 3. decr. 55. t.-cz. megtartása a tizedek haszonbérletéről, az 1548. 6. t.-cz. megújítása és megtartása, az ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítése, az országgyűlésre meghivni szokott személyek megválasztása és szavazata, az idegen katonaságnak az 1625. 24. t.-cz. szerint az országból kivitele, az országos hivataloknak valláskülönbség nélkül betöltése, a jog és igazság kiszolgáltatása, minden béketárgyalásoknak a törökkel és más szomszéd nemzetekkel született világi magyarokkal való intézése és minden egyéb a haza szabadságait és védelmét, a rendek és lakosok megmaradását érdeklő ügyek felől valami

azonnal az első országgyűlésen határoztassék vagy a már eddig hozott határozatok ugyanott azonnal végrehajtassanak.

10. Az egyetemes országgyűlés a mostani béketárgyalások befejezési napjától kezdve az oklevelek kicserélése után három hónap alatt, minden további halogatás nélkül olyképen tartassék meg, hogy ott az 1618-diki t.-cz. értelmében meghivatni szokott minden rendek szabadon megjelenhessenek és tárgyalhassanak s meglegyen az országgyűlésnek szokott régi szabadsága s ott az ország javát illetőleg eddig hozott, de végre nem hajtott törvények az 1638. 77. t.-cz. szerint valósággal végrehajtassanak és megtartassanak.

11. Ő felsége általános amnestiát adjon mindeneknek és egyeseknek az első bécsi békekötés alkalmával adott amnestia formája szerint olyképen, hogy az utolsó háborúban elvesztett javak és jogok, melyeket ő felsége vagy a nádor másoknak eladományozott vagy beirt vagy bárki bármi módon elvett, előbbi birtokosának vagy örököseinek azonnal és tényleg visszaadassanak és visszaállíttassanak. És az ilyen amnestia felől ő felsége külön oklevelet adjon.[1]

Ezen pontokat úgy lehetett tekinteni, mint utolsó megállapodásokat, melyektől eltérnie sem a fejedelemnek, sem az ő küldötteinek nem lehetett. A rendek nagy elismeréssel nyilatkoztak a követek működéséről. Február 27-én külön iratban is tolmácsolják irántuk megelégedésöket.

Meggyőződtek — ugymond — arról, hogy hazájukhoz, nemzetükhöz és igaz keresztyén vallásukhoz hiven azon törekesznek, miként az országot emésztő tüz eloltassék. — Remélték, hogy ő felsége a király adott szavához képest kegyelmesebb resolutiót fog adni törvényes kivánságaikra. De ha már az isten annyira megkeményítette a katholikusok szivét, hogy miattok még legméltányosabb ügyük sem talál

[1] Conceptus in Congregatione Bartphensi ad diem 12. Febr. per Illustrm. Dn. Principem indicta, per Ablegatos No. 14 Comitatum et 6 Civitatum Liberarum Nuncios, pro Instructione nostratium, Tirnaviae Pacis tractandae gratia commorantium Ablegatorum formatus. Lőcsei levéltárból. Szilágyi a bártfai másolatot közli i. m. 261—263. l.

pártolásra a királynál, nem tudják mi a czéljok. Úgy látják, hogy a császár követei által kiadott utolsó pontozatok nemhogy a vallásról hozott törvények világosítására vagy a rendek megnyugtatására s a nép lelkiismeretének és külső becsületének megoltalmazására szolgálnának, de sőt azzal okot adnak a katholikusoknak arra, hogy a protestánsokat elnyomják s vallásuktól elszakítsák, lévén azokban sok homályos értelmű kifejezés. Jóllehet a királyi követek sok okot hoznak fel arra nézve, hogy a legutolsó országgyűlés óta elfoglalt templomok visszaadása lehetetlen, mégis az összegyűlt rendek vallásos buzgalma nem engedi, hogy ily törvényes kivánságoktól elálljanak, és hogy a vallást illető ily határozatok országgyűlésre halasztassanak. Hogy e kérdésben minemű kedvezőtlen határozatok hozattak ekkorig, szivbeli fájdalommal és keserves kárvallással tapasztalják. A meglett példákból tanulván és a felhordott okokat megfontolgatván, noha naponkint tapasztalják a háborúnak számtalan hátrányait, melyeket a hazájok pusztulása felett siránkozó hazafiak méltán a vallási gyűlölködésből eredetteknek állítják; mindazáltal a kiengesztelődés barátai lévén, elővették a követek pontozatait és a királyi követeknek erre adott nyilatkozatát. Ezen kettőből csináltak ők Klobusiczky jelenlétében egyet, s ezt a fejedelemmel való közlés után felküldik a többi követeknek is, kérvén őket, hogy a vallási törvényeknek valódi értelmét tovább is keressék, világosítsák s ezzel édes hazájokhoz, szerelmes nemzetökhöz való szeretetöket és vallásukhoz való buzgóságukat megbizonyítsák.

Ha pedig a sziveket igazgató bölcs isten tovább is meghagyná szivök keménységét és nem érnék el czéljokat, akkor foglalják irásba a dolognak meritumát, megállapodásukat egy külön futár által közöljék ő felségével, kérvén őt, hogy adott biztosító leveléhez képest a vallásbeli sérelmeket a bécsi békekötés tartalma szerint intézze el. Ha ez sem sikerülne, szakítsák félbe az alkudozást . . . és a békekötés folytatásának későbbi jobb reményével térjenek haza a rendek közé. Istennek atyai gondviselése alatt ennek utána

eredményesebben fog folytattatni a tárgyalás, mihez a fejedelem részéről is kellő informatiót fognak kapni.

Minekünk — ugymond — bizonyságunk az úristen, mind az kegyelmetek jó tanácsolására és mind szerelmes hazánk pusztulására és édes nemzetünknek csaknem utolsó veszedelemben forgására nézve is csak egyedül az jó istenes és állandó békesség, egymás szereteti és az közönséges haza oltalmára való concordia kelletnék. Azért is munkálkodtunk eleitől fogvást.

És úgy hiszszük, annak kivánatos végbemenetele sem részünkről, sem kegyelmes urunk részéről — meglévén ő nagyságának is édes hazánk és nemzetünk szabadságáért, religiónkért tett sok költségének méltó és illendő contentiója (melyben mi ő nagyságátul el sem akarunk szakadni) nem múlik. De ha az úristen dicsősége és igaz vallásunk mellett kényteleníttetünk ezután is az mi keresztény religióinknak háborgatóitól az hadakozásnak incommoditását szenvednünk, ilyen veszedelmes állapotjáról szegény hazánknak azok adjanak számot az Istennek itélőszéke előtt, az kik okai. Mi bizván a mi szentséges Istenünkben, kinek áldott szent nevéért eddig is szenvedtünk, most is szenvedünk — segítségében, a ki igaz ügyünkben mellettünk lévén, bennünket oltalmaz az mi keresztény hitünknek háborgatóitól. Nagy bizodalmunk lévén az Kegyelmes urunk ő nagysága reánk való gondviselésében is, hogy az vitézlő rendeknek is incommoditásával, édes hazánk ezután már szintén ennyire nem bántatik, hanem szigorúbb fegyelem alatt tartatik az hadakozás, ha ugyan fel kelletik lennie és arra kelletnék továbbra is menni az dolognak . . .

Ugyanekkor előterjesztették a rendek a fejedelemnek a katonaság által szenvedett sérelmeiket. A mint egyrészről hálával fogadják, hogy «az Keresztyén Evangelika religióra nézendő dologban» nem enged a császár követeinek, úgy másfelől félnek, hogy ha a nagyszombati békealkudozásokból semmi sem lesz, újra ki fog törni a háború és az azzal járó iszonyatos pusztítás, melyet a katonaság elkövet, a

népet tönkrejuttatja. Kérik azért, hogy ezt hárítsa el az országtól és a megkezdett békét folytassa és megkösse.

Bármily nehéz volt is a fejedelemnek a fenforgó viszonyok között magát fékeznie, mégis megtette. Eltűrte a nádornak kifakadásait személye és vallása ellen. Eltűrte a jezsuitáknak azon garázdaságait, hogy a királyt nyilvános szónoklatokkal izgatták ellene, hogy küldötteire gúnydalokat szerkesztettek, és azokat — mint egy február 15-én kelt nagyszombati levél mondja — az illetők ablaka alatt énekeltetik.

Márczius 2-án követeihez irott levelében hangsúlyozza, hogy ő a rendek kivánságához ragaszkodik, attól eltérni nem akar.[1] A nádor haszontalan szószaporításaira nem akar többé válaszolni, mert látja, hogy csak a hadi szerencsét lesi, mint 1633-ban az eperjesi béketárgyalások idején. A fejedelem bizik ügye diadalában.[2] Egyébiránt azt kivánja, hogy az ő kivánságait ne irásban, hanem csak élőszóval adják elő, nehogy az irással újra visszaéljenek, mint már sokszor tették a császáriak.

A követek híven teljesítették urok kivánságát.

A bártfai országgyűlés határozatait haladéktalanúl átnyujtották a nádornak és társainak, azon kéréssel, hogy azokat ő felségének elfogadás végett ajánlani sziveskedjenek.

[1] Elsőben az regnicolák kivánságira legyen meg az satisfactió s azt kövesse az miénk, mert mi egyáltalában ő kegyelmektől el nem akarunk szakadni, az mint hogy ő kegyelmök sem mi tőlünk . . .

[2] Az minemű ratiókkal és csak colorizáló idővesztő szapora beszédekkel fárasztotta kegyelmeteket palatinus uram, az mint hogy az regnicolák, úgy mi is szükségesnek nem látjuk, hogy bőven replicáljunk, mert annak sem vége sem haszna sem egyik, sem másik részről nem leszen. Az igaz igyet nem kell sok szóval és ratiocinalkodva oltalmazni és meggátolni . . . . nincs kétségünk, az uristen igaz igyünkre kegyelmesen fog vigyázni . . . U. o.

V.

A béketanácskozások folytatása és vége. — Tőrös János. — Az elfogadott békepontok örömet idéznek elő. — Az 1646-ki pozsonyi országgyűlés. — kezdete és lefolyása. — A békepontok beiktattatnak a törvénykönyvbe. — A vallásügyi törvényczikkek szövege.

A nádor és társai a bártfai országgyűlés határozatait Linczbe küldték a királyhoz, pro finali resolutione. A magok részéről készeknek nyilatkoztak a békére; minduntalan emlegették «az szegény haza pusztulását», de azért, valahányszor döntés alá került a kérdés, a király hatalmára és tekintélyére hivatkoztak. Maga a nádor napról napra izgatottabb és zsémbesebb lett. Türelmetlensége és indulatossága nem ismert határt. Végre a király belátta, hogy ilyen emberrel békét kötni nem lehet. Elhatározta, hogy a nádor mellőzésével Tőrös Jánosra bízza a béketárgyalások további vezetését: oly emberre, a ki tapintatosságával képes leszen a fenforgó nehézségeket eloszlatni.

És valóban Tőrös Jánossal egészen más szellem kezdett uralkodni a két fél követei között. A fölösleges szemrehányások elmaradtak, az egymás iránti bizalom és becsülés helyreállott. Néhány hónap alatt, jóllehet a király linczi tanácsosai keményen tartották magokat, létrejött a béke. Rákóczy elbucsúzik külföldi szövetségeseitől, a fegyveres zaj elnémul s a békeokmányok Linczben decz. 16-án kicseréltetnek.[1]

A vallás szabad gyakorlatára vonatkozólag kimondatott, hogy

1. az erre vonatkozó 1608-ki koronázás előtti t.-cz. a hitlevelek hatodik pontja s az országnak erre vonatkozó törvényei érvényben maradnak, s ekképen mindenki szabadon és akadály nélkül gyakorolhatja saját vallását;

2. e szabadság kiterjesztetik a parasztokra is, a kiket ezentúl a földesurak nem kényszeríthetik vallásukkal ellenkező szertartásokra;

[1] Lásd bővebben Zsilinszky: A linczi békekötés 187—230. l.

3. ezentúl az evang. papok el nem űzethetnek hivatalaikról;

4. a templomfoglalások megszünnek; az e részbeli sérelmek országgyűlésen orvosoltassanak meg;

5. a vallásügyi törvények áthágói megbüntettessenek;

6. mindezek a jövő országgyűlésen törvénybe iktattassanak;

7. a többi kérdések, jelesül a jezsuiták, tizedek, egyházi birtokok, a hivataloknak valláskülönbség nélkül viselése stb. kérdések a jövő országgyűlésen intéztetnek el;

8. a szóban levő országgyűlést ő felsége három hónap lefolyása alatt összehívja;

9. ő felsége bocsánatot ad és az elfoglalt birtokokat törvényes birtokosainak fogja visszaadni.

Ezen pontokon kívül, külön diplomában, még a fejedelem személyes kielégíttetésére vonatkozó más pontok is aláiratván, általános öröm fogta el a sziveket. Hálaadó isteni tiszteletek tartattak; örömöt hirdető lövések dörgése töltötte el a levegőt. Mindenki egy szebb, nyugodtabb és boldogabb jövőnek nézett eléje.

Azonban a közöröm korainak bizonyult. A béke csak a papiron volt meg, a valóságban pedig még mindig ellene dolgozott a béke és szeretet hirdetésére hivatott — klérus. A békepontok végrehajtására kiküldött bizottság ismét hosszas és üdvtelen tárgyalásokba bonyolódott. — Tokajban, Lippay esztergomi érsek minden eddigi eredményt meg akart hiusítani, még azt is, hogy a király a kitűzött három hónap alatt összehivja az országgyűlést![1] Szerencse, hogy ott volt Tőrös János, a ki egyedül volt képes az érsek üzelmeit ellensúlyozni.

A jóakaratú király őszintén óhajtván a békét, az érseket engedelmességre és csendre intette. Az országgyűlést 1646. aug. 30-kára hívta össze Pozsonyba.

Az ország különböző részeiben, a vármegyékben úgy

[1] L. Zsilinszky: A linczi békekötés stb. 233—326. l.

mint a városokban, a követek megválasztása és az azoknak adandó utasítások elkészítése kemény vitákra adott alkalmat. A protestáns vidékeken a békepontok értelméhez képest a vallás szabad gyakorlását biztosító törvényeknek megerősítését kivánták; míg ellenben a katholikus papság befolyása alatt levő vidékeken az ellenkező irány jutott kifejezésre. Igy meglehetős izgalomban jöttek fel a követek; köztük a fejedelem követei is. A főurak és a főpapok majdnem teljes számban jöttek fel.[1] A király szept. 11-kén nagy pompával vonult be a városba s 22-kén adta ki propositióit. Három nap mulva az időközben elhalt Eszterházy helyett nagy szótöbbséggel Draskovics János horvát bán, buzgó katholikus férfiú választatott meg nádorrá. Ezután a linczi békepontoknak törvénybe való iktatása következett, habár a klérus ennek mellőzésével az országos sérelmek tárgyalását óhajtotta.

Az ebből keletkezett hosszas magánvitáknak a király azzal vetett véget, hogy Khevenhiller és Prikelmair biztosai által október elején átküldötte a rendeknek a békeokmányt azon határozott kivánságának kijelentésével, hogy azt azonnal a törvénykönyvbe iktassák.

A rendek többsége örömmel fogadta a király kivánságát, de Lippay György esztergomi érsek, az összes papság és a vele tartó nehány katholikus főúr nevében *ellentmondott* a békeokmánynak, a mennyiben nézetük szerint annak a vallásra vonatkozó része sérelmet képez a róm. kath. vallásra nézve. Ismét a sérelmek tárgyalását követelték.

Azonban a rendek okt. 4-kén azt üzenték a klérusnak, hogy a békeokmány beczikkelyezése előtt semmiféle más tárgyat elővenni nem hajlandók. Az erdélyi követek is ily értelmű emlékiratot adtak be a királyhoz.

A király ismét elrendelte a békeokmány tárgyalását és beiktatását, — és midőn tárgyalás közben a klérus ünnepélyes ellenmondást nyujtott be s e miatt általános felháborodás keletkezett úgy a rendek, mint a főrendek között, három

[1] U. o. 331—339. l.

iták és üzenetváltások után végre is abban történt a llapodás, hogy a békeokmány egész terjedelmében a ›nybe iktattatik s utána ezen záradék csatoltatik, hogy *klérusnak és némely világi katholikusoknak ellenndása figyelembe nem vétetik, sőt örök időre érvényennek nyilvánittatik*». Ezt ő felsége a király is elfogadta.

Ezzel kapcsolatban szőnyegre került a templomok visszaadása.

Természetes, hogy a klérus a templomok visszaadásáról, daczára annak, hogy a békepontokban az is benfoglaltatott, hallani sem akart. Ujra egy hosszú és elkeseredett harcz következett, melyben sem az országgyűlésből kiküldött biztosok jelentései, sem a tárgyalásban részt vett evangélikus követek érvei nem voltak képesek a klérust más útra terelni.

Az evangélikusok külön pontokba foglalták kívánataikat (nov. 2.), mire a katholikusok megadták a tagadó választ (nov. 5.); amazok a királyhoz fordultak sérelmeikkel (nov. 8.), a ki barátságos egyezkedésre hívta fel őket a katholikusokkal. De ez sem vezetett czélhoz. Mind a két fél makacsúl ragaszkodott álláspontjához. A protestánsok ismételten kérték a királyt, hogy a békepontok értelmében adassa vissza elfoglalt templomaikat. A királyi biztosoknak minden közbenjárása hiábavalónak bizonyult. — Decz. 5-kén a protestánsok, két nappal utóbb a katholikusok adták be sérelmeiket a királynak. Mind a két okmány szomorú emléke egy türelmetlen boldogtalan korszaknak.

Sem a királyi tanácsosok közbenjárása, sem a királynak decz. 22-ki leirata nem nyugtathatta meg a protestánsokat, a kik csak a kir. diplomában foglalt pontoknak szigorú és igazságos végrehajtását követelték. Karácson előnapján még egy kérelemmel járultak a királyhoz, melyben keserves hangon panaszolják el a katholikusok részéről szenvedett méltatlanságokat.

Végre Rákóczy fejedelem is beleavatkozott a dologba. Követeihez irott levelében erélyesen nyilatkozik a parasztok templomainak érdekében, és mivel látja, hogy a békeok-

mányba foglalt vallásügyi pontokat Ferdinánd nem birja vagy nem akarja végrehajtani s ezért háborúval fenyegetőzik; mert sajnálva tapasztalja, hogy ismét a kardnak kell döntenie ott, hol az igazságnak és törvénynek kellene határoznia!

E közben a protestáns követek folytatták a harczot a a visszaadandó templomok érdekében. Vármegyénként összeirták azon templomokat, melyek 1608 óta elvétettek az evangélikusoktól, számszerint 144-et. — A tények és érvek nyomása alatt végre a király követei és a katholikusok belátták, hogy engedniök kell.

Január (1647) 26-kán tett ajánlatukban 68 templomot voltak hajlandók átengedni, január 30-kán 84-et, végre február 12-kén 90-et. Még e felett is hosszasan folytak a viták: új meg új replikák adattak be, míg végre márczius végén egy közös javaslatban állapodtak meg, melynek alapján június 17-kén létre jöttek a következő törvényczikkek:

5. *Czikk.*

Miután ő szent felsége, ez országban a minap támadt belső egyenetlenségeket atyai kegyelméből, békés úton elintézni és nagymélt. erdélyi fejedelem Rákóczy György úrral és párthíveivel, némely biztosok közbenjárása mellett bizonyos feltételek alatt kegyelmesen békét kötni méltóztatott; és az ország karaitól s rendeitől kivánta volna, hogy azon béke iránt kiadott oklevélhez megegyezésöket adják, az ország azon összes hű karai és rendei, ő Felsége kegyelmes megkeresésébe alázattal megegyezvén, ő szent Felsége azon oklevelének jelen törvénybe igtatásával — nem állván ellen a papság és némely más kath. világiak ellenmondása, sőt az örökre semmi érvénynyel nem birván — elfogadták, helybenhagyták és megerősítették.

1. §. Az oklevélnek rende ez:

2. §. Mi harmadik Ferdinánd, Isten kegyelméből mindig Felséges választott római császár és Német, Magyar, Cseh,

Dalmát, Horvát és Tót stb. országok királya, ausztriai főherczeg, Burgund, Brabant, Stájer, Karantán, Kárniol herczege, Morvaország őrgrófja, Luxenburg, alsó és felső Szilézia, Würtemberg és a két Lusatia fdjedelme, habsburgi, tiroli és göreczi gróf stb. Ezeknek rendében adjuk emlékezetül és tudomásul mindazoknak, a kiket illet:

3. §. Hogy midőn Magyarországunkban közelebb mult időkben némely belső mozgalmak és ellenségeskedések támadtak és a miatt a béke, csend s az ország nyugalma felháborittatott: Mi kegyelmes atyai indulattól indíttatva, azon feltámadt zavarokat, inkább békés egyezmény útján, mint fegyveres erővel kivánván elnyomni és lecsendesíteni, hogy a keresztény vér ontása kiméltessék és az országban a visszavonás elenyésztetvén, a hazafiak csendben és nyugalomban élhessenek; nagymélt Rákóczy György erdélyi fejedelem, Magyarország némely részeinek ura, székelyek grófja és a hozzá csatlakozott magyarok kivánataira s követeléseire kegyelmesen kijelentettük.

4. §. E kegyelmes engedményünk rende — miként az a nagyszombati egyezményben, valamint az említett erdélyi fejedelemhez küldött követünk, nemzetes Tőrös János hívünk, nemkülönben magyar kamaránk tanácsosa közbejöttével utólagosan is megállapíttatott — ekképen következik:

5. §. Először. Mi a vallásügyet illeti: Az 1608. évi koronázás előtt kiadott 1. czikk és a királyi hitlevelek 6. feltétele és az országnak más ez iránt következett törvényei érvényben hagyatván, nem állván ellent az eddig tett akadályok és magyarázatok, kijelentetett és határoztatott: hogy az ország minden karai és rendei, magok a szabad városok, valamint a szabadalmazott városok, az ország véghelyein levő magyar katonák, mindenütt szabad vallásgyakorlattal birjanak, templomok, harangok és temetők szabad használatával és senki szabad vallásgyakorlatában senki által, semmi módon, semmi ürügy alatt ne háborgattassék, ne akadályoztassék.

6. §. Másodszor. A magok hitvallásában nem akadályozandó s nem háborgatandó parasztok iránt, kijelentetett és

határoztatott: hogy azok is az ország jótévő békességeért és nyugalmáért, akár legyenek véghelybeliek és helységbeliek, bármely földesuraknak és ügyészségnek birtokain, a fentirt törvényczikk s föltétel ereje szerint, vallásuk szabad gyakorlatában és a fentebbihez hasonló használatában a királyi Felségtől, vagy annak tanácsosaitól avagy földesuraiktól, semmi módon és semmi szin alatt ne háborgattassanak, ne akadályoztassanak; az eddig akadályozottaknak, háborgatottatnak és kényszerítetteknek szabad vallásgyakorlatukat megkezdeni, gyakorolni és folytatni megengedtessék és vallásukkal ellenkező más szertartások végbevitelére ne kényszeríttessenek.

7. §. Harmadszor. Köztünk azon megegyezés is történt, hogy ezután az egyházak papjai és lelkészei, az ő városi és helységi papságukból, senki által el ne mozdíttathassanak és semmikép ki ne zavartathassanak; kik pedig eddig elmozdíttattak, szabad legyen azokat visszahelyezni, vagy helyettök másokat alkalmazni.

8. §. Negyedszer. A vallásügyet és a templomok elfoglalását tárgyazó sérelmek feletti kérdések pedig, úgyszintén azok, melyek ő Felségének 1638. évben előadattak, mind az azután közbejöttek, a legelőbb tartandó jövő országgyűlésen, az ország nyugalmának és fentartásának érdekében és a szivek egyesüléséért vagy az országlakó urak barátságos elintézésével megszüntessenek, vagy királyi hatalommal az evangélikusok kielégítésével végkép kiegyenlíttessenek, és a kiknek részére fog a templom használata határoztatni, a papság jövedelme is azokat illesse; templomfoglalások pedig többé ne történjenek. Azon templomok, melyek ezen zavaros időben mindkét részről elfoglaltattak, az oklevelek kicserélése után azonnal az érintett evangélikusoknak, valamint a katholikusoknak is visszaadassanak. Azonban a jövő időben is mint a katholikus, mind az evangélikus hitvallásúaknak ezen vallásügyben felmerülő sérelmeit, mind úgy az evangélikus, mint a katholikus országlakóknak egyéb sérelmeit, ő Felsége a tizenhetedik feltétel értelmében, minden országgyűlésen teljesen kiegyenlíteni fogja, az evangélikusok megbántatása nélkül.

9. §. Ötödször. Szinte egyezség történt arra nézve, hogy ő Felsége a vallásügyi törvények áthágói ellen, a jövő országgyűlésen gondoskodni fog, vagy Ulászló király 6. rendelete 8. czikkének megujításáról s megtartásáról, vagy a végrehajtóval együtt méltóztatni fog illő büntetést is megállapitani.

10. §. Hatodszor. Elhatároztatott, hogy a szabályok bővebb kifejtése és az országlakók további visszavonásainak megszüntetése végett, a legközelébb tartandó országgyűlésen az előbocsátottak mind megerősíttessenek és hogy az ország köztörvényeibe beigtattassanak.

11. §. Hetedszer. Egyéb, ezen békekötés alatt mindkét részről felhozott és tárgyalt dolgokról, mint: a szentszék állapotáról, a jezsuita atyáknak az országtól való távoltartásáról, második András rendeletének első Lajos által történt megerősítéséről: a tizedek bérléséről szóló 1548. évi 61. czikk megujítása és sikeres megtartásáról; ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítéséről: országgyűlésre meghívni szokott személyek megválasztásáról és az országgyűlésen a szavazatok egybegyűjtéséről és vizsgálatáról; külföldi katonaságnak az országból való kiviteléről az 1624. évi 24. czikk szerint; hasonlóképen a magyar katonáknak az ország véghelyeiről való ki nem viteléről; az ország nagyobb és kisebb tisztségeinek s hivatalainak valláskülönbség nélkül való osztogatásáról, jog és igazság kiszolgáltatásáról: valamint Magyarországra nézve a törökökkel vagy bármely más szomszéd nemzetekkel való egyezkedésnek született magyarokkal leendő eszközléséről és minden egyéb, a haza szabadságait és az ország s lakosainak védelmét és fentartását érdeklő ügyekről, hogy azonnal az első országgyűlésen valami bizonyos rendeltessék, vagy melyek már rendeltettek, ugyanott tettleg foganatosíttassanak, szinte elhatároztatott.

12. §. Nyolczadszor. Az ország szóban levő közgyűlését méltóztatni fog ő császári és királyi szent Felségének, jelen egyezmény bevégzésétől és az oklevelek kicserélésétől számí-

›tt három hónap alatt — lecsendesíttetvén az erdélyi fejeelemmel való zavargás — kegyelmesen kihirdetni és minden ›vábbi halasztás és késedelem nélkül akkép megtartatni, ›gy az 1608. évi koronázás után kiadott 1. czikk szerint, ; országgyűlésre hivatni szokottak mind, az országgyűlés›k régtől gyakorlott szabadsága szerint, ott bátran megjenhessenek és működhessenek. Abban az ország javát illető ;yéb, eddig nem foganatosított czikkek is, az 1638. évi 72. ;ikk szerint tettleg foganatosíttassanak és megtartassanak.

13. §. Kilenczedszer. Ő szent Felsége méltóztatni fog inden egyes országlakónak, a bécsi békekötés szerinti előbbi ›csánathoz képest általános bocsánatot engedni, akképen, ›gy mindenkinek ezen zavaros időben ő Felsége, vagy az szág nádora, avagy mások által bárkinek adományozott, ruházott, vagy ő Felsége bármely hívei által bármikép 'oglalt és elvett birtokai és birtokjogai, előbbi birtokosaiık, vagy örököseinek azonnal és tettleg visszabocsáttassaık, hasonlóképen visszaadassanak a könyörgő országlakók szére is. És az efféle bocsánat iránt ő szent Felsége méltztatni fog külön oklevelet kiadni.

14. §. Mi tehát a fentirt összes és egyes engedménye›t és czikkeket és minden bennök foglaltakat, a mint azok rgyaltattak és határoztattak és ezen levelünkbe szóról szóra tattattak, elfogadjuk, helybenhagyjuk és hitelesítjük, biztosítin az említett erdélyi fejedelmet s párthíveit és nemes agyarországunk összes és egyes karait és rendeit is, királyi avunkkal és jó keresztényi hitünkkel, hogy egyenként mind:on czikkeket minden pontjaik s záradékaikban mind magunk entül és sértetlenül megtartandjuk, mind minden más attvalóink által, kiket illet, vagy illetni fog, bármely rendűek állapotúak legyenek, megtartatni fogjuk. Ennek megtartára utódainkat is, tudniillik Magyarország törvényes királyait ›telezetteknek akarjuk, ezen kezünk aláírásával megerősített relünk erejénél és tanuságánál fogva. Kiadatott linczi várunkn, Felső-Ausztriában, deczember hó 16. napján, az Úrnak

1645. évében, római uralkodásunk 9. Magyar sat. 20., Csehország pedig 18. évében.

6. Czikk.

Az ország karai és rendei igen jól emlékeznek arra, miszerint az országlakók között templomok elfoglalása miatt eddig mily nagy visszavonások történtek, melyek hogy jövőre elhárittassanak, s a polgári egyenetlenségek magva kiirtassék és az országlakók inkább békében és kölcsönös egyetértésben éljenek, a különféle, minden oldalról tett vitatások és előterjesztések után, végre azután az ország karai és rendei közt a templomok és más járulékok foglalására nézve — ő szent Felsége hatalmának közbevetésével is — azon módon s úgy történt az egyezés, hogy az 1638. évben előadott és azután is következett sérelmeikben előszámlált templomokból ezen kilenczven templom adassék vissza az evangélikusoknak:

1. §. Abaujban: Somogy, Mizsle, Alsó-Meczenzéf.

2. §. Zemplénben: Varannó, Garan, Kucsin.

3. §. Sárosban: Szent-Péter, Fel-Sebes.

4. §. Szepesben: Káposztafalva, templom a szentélylyel együtt, Dunavecz, Krompach, a csötörtökhelyi kápolnába a katholikusok bejárása kivülről legyen, nem a templomból.

5. §. Hontban: Báth, Füzes-Gyarmat, Viszoka, Princzfalva.

6. §. Barsban: Velikapolya, Marót, Nagykerestyén, Keresztúr, Fenyőkosztolány, Kiskeszi, Zseliz.

7. §. Nyitrában: Komjáthi, egy a városon kívül fekvő Szt.-Péter nevű templom az evangélikusoknak és a városban paplak és iskola épitésére elegendő és alkalmas hely adassék. Sopornyán, Negyed, Kas, Poruba, Hendlova fiókegyházakkal, Kraszna fiókjaival: Galgóczon a kórházi templom azon telken lévő iskolával és paplakkal s ahhoz tartozó jövedelmekkel és temető a városon kívül; Pöstyén melletti Szerdahely, Udvarnok, Bajna, Ujlak, Pásztó, Deáki.

8. §. Trencsénben: Alsó-Hricsó, Jeszenics és Predmér Kis-Szucsánnal.

9. § Túróczban: Sz.-András, Sz.-Márton, Mosócz, Turány.

10. §. Komáromban: Nagymegyer, Apácza-Szakállos, Bálvány-Szakállos.

11. §. Pozsonyban: Nagymagyar fiókjaival, Német-Guráb, Limbach, Süll, Taksony, Negy-Mácsid, Nagy-Szely, Vizközi-Kürt, Tarlós, Nagy-Szeg, Sz.-Abrahám, Ivány, Szerdahelyen ugyan a helybeli templom a katholikusoknak jutott, az evangélikusoknak templom, paplak és iskola építésre Megyeri János és Borbély István telkei és azon elhagyatott telek jelöltetnek ki, mely Enyedi György kezén zálogban van, tartozmányaikkal és mentességgel, valamint Kálló Mátyás telkének kis része is. Sempczen a város közepén lévő torony mellett templomépítésre hely jelöltessék, temetőnek pedig a városon kívül, ha a városban könnyen nem lehet; paplak-, iskolaépítésre pedig Verboy János telke minden tartozmányaival és mentességgel az evangélikus városbeliek által, a birtokosoknak illő árban leendő kielégítése mellett a helvét hitvallású lakosoknak adassanak. Az ágostai hitvallásúaknak pedig — ha magok önkényt elfogadnák — templomnak, iskolának s paplaknak a már kimutatott másik telek maradjon.

12. §. Somogyban: Kis-Komárom városban.

13. §. Vasban: Gyarmat, Ujvár, Szt.-Gröt, Opár, Perenye, Puszta-Szent-Mihály, Merény, Kiczláden, Bolfau, Kám, Sámfalva, Vép városban azon telek visszaadatik, melyből a lelkész elmozdíttatott, szomszédban lévő Sipos-Páléval — az evangélikus lakosok által illő díj kifizettetvén — templom-, paplak- és iskolaépítésre tartozmányaikkal s mentességgel.

14. §. Sopronban: Sándorff.

15. §. Mosonyban: Óváron a kisebb templom a magyar és német lakosságnak; paplak és iskolának pedig a kiküldendő biztosok által alkalmas s elegendő hely adassék. Miklósfalu, Levél, Német-Jándorf, Kémlye, Kálnok, Szolnok, Zarándfalva, Lépenyben az apátságon kívüli kisebb templom, Mecsér.

16. §. Győrben: Zámoly.

17. §. Veszprémben: Vaszar, Dobron.
18. §. Esztergomban: Farnád, Ölved.

7. *Czikk.*

A fentirt kilenczven templomhoz, melyek eddig az evangélikusok kezeiben voltak és melyek a közel mult zavarok alatt elfoglaltattak, semmi egyéb fiókegyházak vissza ne adassanak, mint a melyeket birnak és a melyek az érintett 90 templommal együtt kijelölve az evangélikusoknak engedményeztettek.

1. §. Kijelentetvén, hogy ha az anyaegyházat katholikusok birják és a fiókegyházat evangélikusok és viszont az anyaegyházat evangélikusok és a fiókegyházat katholikusok, egyik fél a másik által ne háborgattassék, mindazáltal úgy, hogy szabad legyen az evangélikus parasztoknak, ha akarják, vallásbeli papjokat oda vinni és tartani, vagy tanítás hallgatására máshová menni.

8. *Czikk.*

Először, Szakolcza szabad királyi városban lakó, helvét és ágostai hitvallásúak megháborított és sértett helyzetére nézve, azoknak vallásgyakorlatára kiadott épületeik visszaadása mellett, érintett vallásgyakorlatot folytatni szabad legyen; ellen nem állván ő Felsége biztos urainak a fentirt Szakolcza város tanácsához minap kiadott végrehajtási levelei.

1. §. Másodszor, a nagyszombati evangélikusoknak s másoknak templom-, paplak és iskolatelkei minden városi adózástól és fizetéstől megszabadíttassanak és menteknek tartassanak.

2. §. Harmadszor, hogy Nagyszombatban s máshol tartózkodó czéhbeli mesteremberek és kézművesek vallásukkal ellenkező szertartásra ne kényszeríttessenek és kik az oklevél elfogadása után, ez országgyűlés alatt megbüntettettek, teljesen visszahelyeztessenek.

9. Czikk.

Győr véghelyen templom építése az újvárosban megengedtetik, szabad gyakorlat pedig azon véghely kőfalain belül és kívül, és hogy az evangélikus vallás papja az érintett véghelynek falai közt lakhassék és házban tanítást is tarthasson.

1. §. Léván is megengedtetik az építés az ágostai evangélikus vallásbelieknek.

2. §. Tihanyban helyszűke és az apátság miatt építés könnyen nem történhetik; azonban szabad gyakorlat engedtetik és visszaadatik azon ház, melyben azelőtt az evangélikus pap lakott.

3. §. Révkomáromi és Holics városbeli evangélikusoknak is templomot építhetni és javíthatni és vallásukat gyakorolhatni szabadságukban hagyassék.

10. Czikk.

Az építést illetőleg, a mennyiben az elfoglalt és sérelmekben előadott templomoknál sokkal több maradt a katholikusok kezeiben, mint mennyi az evangélikusoknak visszaadatott: oly helyeken szabad legyen az evangélikusoknak vallásuk gyakorlása végett más templomokat, paplokat és iskolákat építeni, arra elegendő és alkalmas helyeken: efféle templomok, paplakok és iskolák végett a megyék alispánjai s a megyei közönség által hozzáadott, egyenlő számú katholikus és evangélikus vallású előkelő nemesek előtt, a földesurak által, a törvényczikkek kihirdetésétől három hónap alatt, kijelelés s mentesítés teendő.

1. §. Hanem a temetésért és harangozásért az evangélikusok részére is, a katholikusokkal hasonló s egyenlő díj közösen szolgálván.

2. §. Ezen templom-, paplak-, iskola-építést pedig azon helybeli evangélikusoknak bármikor jónak és hasznosnak látszatik folytatni, minden akadály nélkül szabadon tehessék.

11. Czikk.

Fizetésekre nézve, valamint evangélikus rendűek katholikus plébánosoknak, úgy a katholikus rendűek evangélikus papoknak semmi fizetést tenni kötelesek ne legyenek.

1. §. Továbbá az ungvári egyház jövedelmeit az evangélikus papok békével birják.

12. Czikk.

A szegény nép fizetését illetőleg: hol a papságnak s templomoknak jövedelmei vannak — melyeket ugyanis fentartásuk végett a plébánosok szednének — mint: jobbágyok, zsellérek, malmok, földek, szőlők, kaszálók, vagy ilyneműek, oly helyeken az evangélikusok semmi fizetésre ne szoríttassanak; hanem azon helybeli plébános papsági jövedelméből és katholikus hallgatóinak fizetésével elégedjék meg; valamint papsági helyeiken az evangélikusok is.

1. §. Hol pedig papságuk nem lenne, az evangélikus hallgatók azon vallásbeli papjoknak fizessenek, tudniillik, kinek szolgálatát s munkáját használják: úgy a katholikusok is a katholikus papoknak.

2. §. A hol pedig eddig az evangélikus hallgatók a katholikus papoknak nem fizettek, ezután is semmi szín alatt fizetésre ne kényszeríttessenek: úgy a katholikusok sem az evangélikusoknak.

3. §. Mely helyeken pedig a papságnak semmi jövedelmei nem volnának, hanem a plébánosok fentartása csupán személyes vagy jobbágyi fizetésekből történnék, azon helyeken ezután a jó béke kedvéért, a katholikus és evangélikus lakók által teljesítendő efféle fizetésök azon helybeli birák által behajtatván, két egyenlő s egyforma részekre osztassanak s azok egy része a katholikus papnak, másik része pedig az evangélikusnak, vagy azon más helybelinek ugyanis, kinek szolgálatát használnák, minden hiány nélkül átadassék.

4. §. Azonban a stóla-fizetéseket vagy jövedelmeket, minden helyeken a katholikus plébánosok és evangélikus papok vallásbeli hallgatóiktól egészen megkapják.

13. Czikk.

A visszaadni igért templomok, úgy egyebek is, melyek a zavaros idők alatt, vagy után elfoglaltattak és mindeddig ő Felsége kétszeres bizottmánya mellett is vissza nem adattak az evangélikusoknak, azok iskoláival, paplakaival, birtokaival és jövedelmeivel, valamint azon templomokkal is, melyek eddig az evangélikusok kezén lennének, bármikép neveztessenek, még jelen országgyűlés alatt mielőbb, az országlakók közül, mindkét vallásbeliekből egyenlő számmal kiküldendő biztosok által visszaadassanak.

14. Czikk.

Büntetést illetőleg, bárki, akár egyházi, akár világi méltóságú ezután templomokat, paplakot, iskolákat, jövedelmeket és azokhoz tartozó birtokokat elfoglalni, a rendeket vagy népet harangok vagy temetők használatától megfosztani tapasztaltatnék, vagy a fentebbi templomokat paplakokkal, iskolákkal, azok birtokaival s jövedelmeivel vissza nem adná; kik templom, paplak és iskolák építésére fentebbi módon, az evangélikusoknak alkalmas és elegendő helyeket vagy telkeket nem adnának; vagy azok építését az érintett helyeken akadályoznák; a rendeket vagy népet szabad vallásgyakorlatukban háborgatnák, vagy az ország törvényeit s királyi oklevelet vallás tárgyában megsértenék:

1. §. Először, az ilyenek az alispánok által, kikhez panasz tétetnék, mindenek előtt megintessenek, hogy az elfoglalt templomokat s egyebeket visszaadják és hibájokat kiegyenlítsék; mit ha megtennének, semmi büntetésnek nem fognak alávettetni.

2. §. Ha pedig ily megintésre is vissza nem adnák, vagy ki nem egyenlítenék, akkor megyékben az alispánok,

szolgabirák és a megye közönségétől. mindkét. úgymint katho-likus és evangélikus vallásbeli, egyenlő számmal rendelendő előkelő nemesek által. előbb a dolog valósága kitudatván annyiszor, mennyiszer 600 magyar forint büntetésben marasztaltassanak, az ország véghelyeire öt részben, hatodikban pedig a végrehajtóknak jutván, az elfoglalt templomoknak s egyebeknek visszahelyezése mellett — minden birói orvoslatoknak elmellőzésével — mindenesetre birtokon kívül, az egy felebbvitel engedtetvén meg, az ország közgyűlésére, a karok által teendő megvizsgálás végett.

3. §. Ezen megvizsgálás idejéig ugyanis, fentebbi véghelyekre eső ötszáz forint, biztosabb megőrzés végett szabad városokban tétessék le, vagy ha másként a megye közönségének alkalmasabbnak fog tetszeni, megtartassék; ha azonban birtokelvétellel hajtatott végre azon büntetés. akkor a végrehajtás alatti birtokok jövedelméről, a felebbvitel megvizsgálása idejére, érintett alispánok a megyéknek számot adni tartoznak: és azon alispánok, szolgabirák és esküdt ülnökök, mindkét vallásbeli előkelő nemesekből hozzájok adandókkal együtt, mint a kiknek ezen szabály erejénél fogva az előbocsátottakra felügyelni és felvigyázni kötelességök leend. azok végrehajtására kötelezetteknek tartassanak, hivatalaik és birtokaik elvesztése alatt: melyek az ország fő- vagy alkapitányai által a véghelyekre alkalmazandók és csupan közbecslés folytán megváltandók.

4. §. Nyilván kijelentvén, hogy a kik a fentirt végrehajtásnak ellenállni mernének, azokat az ország nádorispánja, vagy az országbiró, avagy azon részek főkapitánya, megkerestetvén az oly megyei közönség által, hol tudniillik az ily erőszakos ellenállás vagy végrehajtás megháborítása történt — a megkeresés ugyanis nem az érdekelthez tétetvén — hivatalukhoz képest a végrehajtás megengedése feletti megintést eszközölvén, ha azok engedelmeskednének, azért semmi büntetésnek alávetve nem lesznek; ha pedig az ily megintésnek nem engedelmeskednének, vagy pedig említett nádorispán, vagy az országbiró, avagy azon részek főkapitánya

megintést tenni nem akarnának, akkor az ily végrehajtásnak ellenszegülők ellen Ulászló király 6. rendelete 8. czikke megtartandó és az ott kitett büntetés végrehajtandó lészen.

82. Czikk.

Az ország összes karai és rendei az ország felső részében lévő 13 vármegyék közpanaszából nagy csodálkozással egyszersmind sajnálattal tudták meg Kassa város kihágását, melyet mind belsőleg a vallási szabadság, mind külsőleg a nemesi szabadság elnyomására, épen úgy polgáraik, mint a városban s azon kívül lakó és nem is törvényhatóságuk alatt levő nemesek ellen büntetlenül elkövetnek, magoknak valamely független köztársasági hatalmat bitorolván; miként azok ő szt. Felségének felterjesztett sérelmekben, hosszú sorban felszámláltatnak.

Mivel mindazok világosan a hazai törvények felforgatására és a nemesi közszabadság elnyomására látszanak czélozni: annálfogva a karok és rendek elhatározzák, hogy ő felsége kegyelmes intézménye szerint, azon szerzők és fők, kiknek ösztönzéséből és inditásától vezéreltetve és ingereltetve, a város a fentebbi sérelmekben érintett tetteket elkövette, úgymint Nyeregjártó András biró, Keviczky János és Miskolczi György városi tanácsnokok, a királyi ügyészség kérelmére — kinek időközben is kötelessége lenne azoknak a sérelmekben előszámlált kihágásai ellen hivatalánál fogva vizsgálatot inditani — az ország nádora által, egy bizonyos és kitüzendő helyre rövid határidőre végérvényesen idéztessenek és azon nádor úr, egybehíván azon időre, a kezében kapható ország rendes biráit és ő Felsége mindkét rendbeli tanácsosait és a többi királyi tábla biráit is, az ügyet ellenök, mint kik ellen közpanasz tétetik, biróilag elvégezze; és a dolog valódiságának kitudása mellett, őket más hatalmasok s hazai törvényeket megvetők példájára, kellő büntetéssel sujtsa.[1]

[1] Lásd ezen országgyűlés részletes történetét Zsilinszky i. m. 239—460. l.

Ezen törvényeket, melyek a hazai ágostai és helvét hitvallású evangélikusok vallási szabadságának második alaptörvényét képezik, Ferdinánd király június hó 18-án azon reményben erősítette meg, hogy általok az ország békéje hosszabb időre biztosítható leszen.

Azonban a rendek, kivált pedig a protestánsok előre sejtették, hogy a klérus és némely világi katholikusoknak örökre érvénytelennek nyilvánított ellenmondása szomorú következményeket fog maga után vonni. És a bekövetkezett események keservesen igazolták sejtelmeiket. A vakmerő törvénytaposásnak és a féktelen hatalmaskodásnak leggyalázatosabb korszaka csak ezután következett!

Az az erős érdekszövetség, mely az evangélikusok szabadságát ellenző klérus és a nemzet szabadságát fenyegető bécsi kormány között természetszerűleg kifejlődött, nemcsak a protestántismusnak már nagyon is megtépett fáját akarta gyökerestül kiirtani; vakmerősége odáig fokozódott, hogy a nemzet szabadságának és alkotmányos életének gyökerére is lesujtott a durva erőszak pusztító fegyvereivel.

•••••

A MAGYAR PROTESTÁNS

IRODALMI TÁRSASÁG

KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI

KENESSEY BÉLA,

A M. PROT. IROD. TÁRS. TITKÁRA.

BUDAPEST 1893.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK

VALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI

A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

IRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

HARMADIK KÖTET.

1647—1687.

BUDAPEST, 1893.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

ELSŐ FEJEZET.

A linczi béke törvénybeiktatásától III. Ferdinánd haláláig (1647—1657).

MÁSODIK FEJEZET.

Lipót uralkodásának első évei a vasvári békéig (1657—1664).

NEGYEDIK FEJEZET.

Az önkény évei és a bujdosók. (1672—1681.)

A MAGYAR PROTESTÁNS

IRODALMI TÁRSASÁG

KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI

KENESSEY BÉLA,

A M. PROT. IROD. TÁRS. TITKÁRA.

BUDAPEST 1893.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK

VALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI

A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

IRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

HARMADIK KÖTET.

1647—1687.

BUDAPEST, 1893.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

Lap

ELSŐ FEJEZET.

A linczi béke törvénybeiktatásától III. Ferdinánd haláláig (1647–1657).

MÁSODIK FEJEZET.

Lipót uralkodásának első évei a vasvári békéig (1657—1664).

HARMADIK FEJEZET.

A vasvári békétől az alkotmány felfüggesztéséig. (1664—167

NEGYEDIK FEJEZET.

Az önkény évei és a bujdosók. (1672—1681.)

ÖTÖDIK FEJEZET.

A török hatalom és a protestantismus megtörése (1681—1687.).

ELSŐ FEJEZET.

A LINCZI BÉKE TÖRVÉNYBEIKTATÁSÁTÓL III. FERDINÁND HALÁLÁIG

1647–1657.

*

Az 1649-ki pozsonyi országgyűlés és előzményei.

Január 25-től június elejéig.

I.

Az eperjesi tanácskozmány. — A klerus a régi tant hirdeti. — Nádasdy és Megyeri protestatiója. — Az eperjesi tanácskozmány főpontjai; — az azok feletti vita. — A megállapodások aláiratnak.

Azok, akik az 1646/7-ki vallási törvények meghozatala után azt hitték, hogy a protestáns egyház hosszabb békének és gyorsabb felvirágozásnak fog örvendeni, keserűen csalódtak. Nemcsak a törvények szigorú és igazságos végrehajtása, hanem a régi gondolkodásmódnak megváltoztatása kellett volna ahhoz, hogy reményük valósággá lehessen.

A vallási animositás mindig élesíti a különféle felekezetek közötti ellentéteket. Az a körülmény, hogy az 1646/7-ki országgyűlésen a klerus ellenmondása örök időkre érvénytelennek mondatott ki, nem szüntette meg a római katholicismusnak azon törekvését, hogy elvesztett positióját visszaszerezze. Sőt ellenkezőleg a papi körökben és azokkal rokonszenvező világi katholikusoknál a harczi kedv nagyobb volt, mint valaha. A klerus fegyelmezett hadsereg gyanánt állott készen a támadásra és ellenszegülésre. Nemcsak tekin-

télyét, hanem anyagi jövedelmeit is megrövidítve érezte az új törvény által. És hogy annak végrehajtását megakadályozhassa, elvi alapot keresett és talált, melyet akképen formulázott, hogy az emberek törvénye felett áll az Istennek törvénye. Ez pedig azt mondja, hogy csak egy igaz vallás lehet a földön, t. i. a római katholikus; s ehhez képest csak egy hatalom uralkodhatik, t. i. azon egyháznak látható feje — a pápa.

Ez a tan okozta, hogy az 1646/7-ki vallási törvény nem volt képes az óhajtott békét létrehozni. Ennek a tannak érvényesítésére irányzott törekvés vonta maga után azt, hogy a törvény szentségére hivatkozó protestánsok felszólalásainak ezután sem volt több értéke, mint ezelőtt. S ezt a tant nemcsak az esztergomi érsekprimás, nemcsak a többi püspökök és papok követték, hanem egyes világi főurak is, minden tartózkodás nélkül fennen hirdették, hogy a protestánsoknak törvényileg adott „engedményeket“ nem szabad megtűrni.

Gróf *Nádasdy Ferencz,* Fogaras és Vasvármegyék főispánja és *Megyeri Zsigmond* július hóban ünnepélyes protestatiót nyujtottak be a nádornál az országgyűlés határozotai ellenében.

A törvény létrejövetelét és tartalmát röviden összefoglalván kijelentik, hogy ők azt érvényesnek el nem ismerik; mert, úgy mondanak, ámbár az elmondottak az ország törvényébe iktatvák, mindazáltal e határozatok és békekötések az ő nézetök szerint ellenkeznek az isteni és emberi törvényekkel, mivel azok fegyveres erővel csikartattak ki és nem az összes rendek, hanem csak némely ágostai és helvéthitvallású *emberek* akaratja szerint lőnek a törvénybe iktatva; továbbá ellenkeznek a királyok előjogaival és adományaival, ellenkeznek az ország és a nemesség szabadságaival, az urak és nemesek kegyúri jogával, melyet eddig az ő földjeiken épített templomokra nézve élveztek, — ellenkeznek a parasztok felett eddig gyakorolni szokott jurisdictióval. A parasztnak a legrégibb szokás és országos törvények szerint, a munkabéren kívül semmiféle joga nem

volt a földesúr földjén, annál kevésbé volt templomjoga; s minthogy az említett vallásbeli engedmények, a templomok, harangok és temetők használata a nemesség elleni lázadás következtében adattak: mindezeknél fogva a két nevezett főúr az érintett békekötéseknek és határozatoknak, melyek a vallás szabad gyakorlatára, különösen a parasztokra, a templomfoglalásokra, a templomoknak ágostai és helvét hitvallású emberek számára való visszaadására, a végrehajtás módozatára, a kálvinista és lutheránus papok visszahozatalára, a harangok és temetők szabad használatára, a kiszabott büntetésekre és bármely más vallást illető határozatokra vonatkoznak, valamint azok törvénybe való iktatásának is ünnepélyesen ellentmondanak, az ellen óvást tesznek, kijelentik, hogy azokat úgy tekintik, mintha sohasem határoztattak volna. Ellenben ragaszkodnak saját jogaikhoz úgy azokra nézve, melyek a vallást, valamint azokra is, melyek a templomok és parochiák kegyúri jogát illetik.

A nádor kiadta nekik erről szóló elismervényét.[1]

Semmi sem jellemzi jobban az akkori viszonyok ziláltságát és a törvények iránti tiszteletlenség általános szellemét, mint ezen protestatió, mely az ország rendei által alkotott és a király által szentesített törvényeket *nem létezőknek* jelenti ki! A nádor gyenge, tehetetlen ember volt; nem teljesítette hivatását, mely abban is állott, hogy a törvények végrehajtása felett őrködjék. Nem örökölte Eszterházynak sem hazafiságát, sem lelkiismeretességét. Csak egyben volt méltó utóda, t. i. abban, hogy a katholicismus érdekeit előtérbe helyezte, sőt nem egyszer az ország törvényei fölé is emelte.

Ez nagy mértékben megnehezítette, sőt valóban lehetetlenné is tette a béke megszilárdulását. Voltak kérdések, melyekben az illető hivatalos közegeknek könnyű volt ité-

[1] Protestatio Domini Comitis Nádasdy et Megyeri in negotio Religionis. Lásd Acta Publ. Fasc. 36. nro 53. A m. kir. kamarai levéltárban.

letet hozniok, mert az új törvény világosan intézkedett felőlök. De voltak még függőben maradt oly kérdések is, melyeknek tisztába hozatala az országgyűlés utáni időre halasztatott.

Minél inkább állott az ország érdekében, hogy a vallási surlódások kikerültessenek, annál inkább kellett a két kibékült fejedelemnek gondoskodnia arról, hogy mindazon kérdések, melyek a tokaji tanácskozmány alkalmával el nem intéztettek, minél elébb véglegesen megoldassanak.

E végből mind a két fél sürgette a vitás pontok elővételét és az egyezség létrehozását. Láttuk fentebb, hogy a tokaji tanácskozások nem voltak teljesen félbeszakítva, és hogy némely biztosok az országgyűlés folyama alatt is tárgyaltak. Most a tárgyalások folytatására és befejezésére Ferdinánd király részéről Hoszutóthy László váczi püspök, Wesselényi Ferencz, Tőrös János, Tassi Gáspár és Aszalay István, —Rákóczy fejedelem részéről pedig Lónyay Zsigmond, Nyáry Bernát, Keménv János, Chernel György, Szemere Pál és Klobusiczky András küldettek ki.

A tárgyalás szinhelye nem Tokaj, hanem *Eperjes* volt. Voltak ugyan ellenvetések ez ellen is, de mivel a fejedelem Kassát nem akarta, ezen kívül pedig ott közel olyan hely, mely méltó lett volna a király küldötteinek elfogadására, nem lévén, belenyugodott ő is Eperjesbe.

A tárgyalások lassan mentek, mert még most is kevés őszinteség volt a felek között. Midőn nov. 10-kén a fejedelem követei felhívták a király követeit a tárgyalások rendes fölvételére, ezek azt válaszolták, hogy ők semmiféle új alkudozásba bocsátkozni nem fognak, míg a fejedelem az általa kiadott diploma pontjait nem hajtja végre. Ezek között volt az is, hogy Kassán a kath. vallás szabad legyen. Minthogy pedig a fejedelemnek több pontra nézve észrevételei voltak, sőt mivel időközben oly súlyos betegségbe esett, hogy már holt hirét is költötték, az idő nagyon előre haladt a nélkül, hogy valamit határozhattak volna.

Végre november végén mindkét félnek követei össze-

jövén, megkezdették a tárgyalásokat. A király követei azt a tapintatlanságot követték el, hogy mindjárt szemrehányással kezdték. Felhordták urok érdemeit és abbeli törekvéseit, hogy a békét megszilárdítsa; de a fejedelem, ime, hiába tölteti velök az időt.

A fejedelem követei méltatlannak és igaztalannak találták e szemrehányást. Tanúbizonyságul hívták fel Istent, hogy a fejedelem semmit sem óhajt élénkebben, mint hogy a királylyal kötött béke megszilárdíttassék. A késedelem okai egyszerűen azok voltak, hogy a fejedelem Erdélyben lakván, későn kapta kezéhez a mult pozsonyi országgyűlés határozatait, és hogy súlyos betegségbe esvén, nem volt képes intézkedni. Egyébiránt arra kérik a király követeit, terjeszszék elő irásban urok kivánságait. Biztosítják őket, hogy azoknak elintézésében a diploma értelme szerint őszintén fognak eljárni.

A császáriak hét pontban foglalták össze kivánataikat.

Az első szólt a r. kath. vallás szabad gyakorlatáról és a kassai kápolna átadásáról. Jelesül azt kivánták, hogy Kassán a háború idején beszüntetett r. kath. istentisztelet visszaállítassék, e czélra a nevezett kápolna átadassék, s az elszedett templomok általában, a diploma értelme szerint, mindenütt visszaadassanak.

A második pont — a szepesi kamarai levéltárról — kevésbé fontos lévén, itt mellőzhető. Ennél nevezetesebb volt a negyedik, mely az egri püspökség és káptalan tizedjövedelméről szólt. Ugyanis a püspök arról panaszkodott, hogy püspökségének tiszáninneni részében a tizedet a mult és a jelen évben is a fejedelem élvezte. A folyó évre ugyan fizetett valamit, de nem annyit, amennyivel tartozott volna. Minthogy pedig azon feltételek között, melyek alatt némely vármegyék a fejedelemnek adattak át, világosan az is állt, hogy a tiszáninneni tizedek az egyháziakat illetik; tehát kivánják, hogy ez azonnal meg is történjék; vagy pediglen a fejedelem fizessen a püspöknek.

A többi pontok ágyúkról, bécsi kereskedőkről, har-

minczadról és térítvényekről szólván, itt mellőzhetők. Lássuk, mit feleltek a vallás ügyében a fejedelem követei?

Mindenek előtt megjegyezték, hogy a kath. vallás szabadságáról a törvény rendelkezik; ennélfogva legkisebb kifogásuk sincs az ellen, hogy Kassán a katholikusok szabadon gyakorolhassék vallásukat. A kápolna ügyében azonban hivatkoznak a régi gyakorlatra, mely abból áll, hogy a kié a fundus, azé a kápolna is. A jezsuiták ügyét is előhozták. Minthogy ezeknek a hazából való kizáratására nézve a legközelebbi országgyűlés semmi újat nem határozott, pedig a diploma értelmében kellett volna határoznia; minthogy továbbá az 1608-ki koronázás előtti azon törvényczikk sincs végrehajtva, mely azoknak birtokaira vonatkozik: ennélfogva azt hiszik, hogy a nevezett jezsuita atyák az országgyűlés újabb határozatáig a fejedelem birtokain javakkal nem birhatnak; sőt a tokaji tanácskozmányban történt megállapodás szerint se Kassán, se Szathmárt lakással nem birhatnak. A kápolna a kassai kúriáé.

Az egri püspökség tizedére nézve azt jegyzik meg, hogy erről a legújabb 1647-ki 95-dik t.-czikk intézkedett. A fejedelem ennek tartalma értelmében kész a püspök igényeit kielégiteni.

Ezen észrevételek mellett benyujtották a fejedelem részéről emelt panaszokat is. Elmondák, hogy a fejedelem fájdalommal és keresztyéni részvéttel tapasztalja, miként az evangelikus statusnak a diplomákban és törvényekben biztosított szabadságát sokan még most is büntetlenül sértik; a visszahelyezett lelkészeket elűzik; a népet csupa vallási gyűlöletből üldözik. Vannak ugyan az ilyen erőszakos emberek ellen hozott törvények, de azok végrehajtatlanok. Kivánja tehát, hogy ő felsége egyszer valahára elégítse ki az evangelikusokat, és necsak ő maga, de alattvalói is tartsák tiszteletben az ország és a diplomák határozatait, s hajtassa végre a még végre nem hajtott törvényeket....

A fejedelem ezen panaszára, melyhez még a szökevényekről és egyes magánügyekről szóló négy más panasz

is volt csatolva, a királyiak semmit sem válaszoltak. Úgy tettek, mintha süketek lennének. Nem akarták hallani azt az unalmas követelést, hogy a törvény végrehajtassék.

Annál nagyobb buzgalommal hangoztatták a király követeléseit. Az azok ellen felhozott okokat és észrevételeket hosszasan czáfolgatták. Nem fogadják el azt a nézetet, mintha a kassai kápolna azé volna, akié a fundus. Hivatkoznak Bocskay és Bethlen korára, amikor még a visszaadandó templomok visszaadásáról szóló diploma nem létezett, és a kápolna mégis a katholikusoké volt. Ezen kápolnának visszaadását és a jezsuita atyák lakásának visszaállítását nem lehet az országgyűlés határozatáig elhalasztani; mert ez annyi volna, mint a hozandó határozat előtt már eleve kárhoztató itéletet mondani ki. Nézetük szerint a jezsuiták a fejedelem ditiójába is bebocsátandók, és bebocsátandók mindazon helyekre, melyeken a háború előtt lakhattak....

A mi a jezsuiták residentiájának átadására vonatkozó tokaji határozatot illeti, az csak ideiglenes természetű volt; t. i. csak az összehivandó országgyűlésig szólt, a hová a fejedelem sok más kérdést halasztott. Minthogy azonban erre vonatkozólag az országgyűlés semmit sem határozott, igazságtalanság lenne, hogy újabb határozatig a jezsuiták nélkülözzék residentiájokat és ahhoz való jogukat. Végűl azt mondják, hogy őket a legújabb törvény 18-dik szakaszával nem lehet a diplomától eltériteni, mert az a szakasz nem kényszeríti őket, ha nem akarnak....

Az egri püspök és káptalan tizedeinek bérletére nézve világosabban kivánják meghatározni, hogy miképen alkalmazkodjék a fejedelem az újabban hozott 95-dik t.-czikkhez, mely tulajdonképen az 1548-ki 61-dik t.-czíkken alapszik. Mert ezen törvényczikk értelmében szabadságában áll az egyháziaknak bérbe akár kiadni, akár ki nem adni; s ha a bérösszeg nincs meghatározva, akkor szabadon egyezkedhetnek. Az egri püspök tizedei ő felsége uralma idejében előleges megegyezés szerint mindig a kamara által bérceltettek. Ennek alapján a követek ragaszkodnak az 1647 : 20.

t.-czikkhez, mely akképen szól, hogy a tiszáninneni minden tizedek az egyházi törvényes birtokosok czéljaira hagyandók. ... [1]

Ezen replica átvétele után a fejedelem követei elégedetlenségüket és csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogy a fejedelem kivánataira még csak egy szóval sem válaszoltak. Kielégítő magyarázat helyett azzal lepettek meg decz. 6-kán, hogy az eddigieken kívül még új 28 pontba foglalt pótkivánságokat kaptak.

A fejedelem kivánságaira csak úgy mellékesen felelik, hogy nem értik, mit akar. Ha vannak esetek, hogy az evangelikusok üldöztetnek — a miről azonban tudomásuk nincs — ott vannak a legújabb országgyűlés határozatai, melyek az orvoslás módját körülirják. Ami pedig ő felsége diplomájának végrehajtását illeti, az nem ide, hanem az országgyűlés elé tartozik.

A tárgyalások további folyamán is ugyanez a hang, ugyanez a modor volt uralkodó. A pótkivánságok hosszú és meddő vitára adtak alkalmat. Mindenik fél szivósan ragaszkodott saját álláspontjához. A kassai kápolnára vonatkozó tárgyaláskor felemlegették újra Bocskay és Bethlen korát, a királyi diplomákat és törvényeket; de egyezségre nem jutottak. Még több és szenvedélyesebb harcz folyt a jezsuiták ügye körül, mert a királyiak ezeknek becsempészésétől várták a katholicismusnak megerősödését és a protestántismusnak megtörését. Az új pontokúl felvett kivánságok között, a barátszőlő, a dézma és tized, a varannai templom, a kassai kath. orgonista, a temetkezés és egyéb kérdések a törvényben elintézett dolgoknak voltak tekinthetők. De most újra vita tárgyává tették oly birtokjogi viszonyokkal kapcsolatban és oly szőrszálhasogató módon,

[1] Replica ad responsum dominorum commissariorum illustr. Principis Transylvaniae, super certis punctis propositis commissariorum Suae Majestatis die 5. dec. 1647. extradata. *Szilágyi S.* Linczi békek. 568. s k. l.

hogy a fejedelmi követek kénytelenek voltak a fejedelemhez oly kérdést intézni, nem jobb lenne-e az egész tárgyalást félbe szakítani?

Rákóczy, mikor ezen pontokat közölték vele, megbotránkozva vette észre, hogy itt újra csak időhalasztás czéloztatik.[1] Követeinek tehát utasítást adott, hogy a diplomához tartsák magokat, és egyenes választ adjanak. Az első pontra nézve, t. i. a vallásszabadságot illetőleg intézkedett a törvény; azt tehát nem kell magyarázni. A tokaji tárgyalások alkalmával a kassai kápolnára nézve elismerték, hogy a kié a fundus, azé legyen a kápolna is. Az új 18. t.-czikk is intézkedik erről. A többi pontok is világosak a törvény és a diploma szerint, csak jóakarat kell hozzá. A másodikra nézve ugyan a nikolsburgi diplomában is ott volt az a szó „ubique", de mivel ez a legújabb törvény 20-dik czikkelyéből kimaradt, bele kell nyugodni. A törvényhez nem kell semmit hozzáadni, sem abból valamit elvennie. De arra igen nagy súlyt fektettek, hogy sub nomine liberi exercitii a jezsuiták ne értessenek, és a hol eddig nem voltak, ezután se legyenek katholikus szerzetesek.

A negyedik pontra vonatkozólag a nikolsburgi diploma szavaihoz ragaszkodtak. A tiszáninneni tizedek teljes tör-

[1] «Mi ezekből az punctumokból — irja dec. 9-re táján követeinek — csak azt látjuk, mivelünk s kegyelmetekkel időt akarnak vontatni, holott ennek nagy része vagy a tokaji tractatuson igazíttatott el, vagy az ország gyülésén. Azért az Istenért kérjük kegyelmeteket, consideratióba vegye kik az ilyent halogatásra, hijába való időtöltésre való punctumokra jobb, hogy egyszer tenne kegyelmetek cathegorica resolutiót az ő felsége commissariusinak igazsággal és az Diplóma szerént, s ha nem engednek neki, bizzuk Istenre s az időre igazságunknak ügyét. Bizonyságunk az Isten, keresztyén fejedelmek vagyunk ... csak az egy sincera tökéletes állandó békességhez volna kedvünk ... de ha az ő felsége commissariusi mind ebbe mennek el, így akarnak velünk tréfálódni, requirálván ő felségét mindenekről alázatosan, ezután is, ha csak azt várhatjuk, él, él az Isten uram, Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo, mert elkeseredtünk.» — Vörösv. levéltár. *Szilágyi S.* gyűjteményéből.

vényes joggal maradjanak az egyháziak kezében. A fejedelem nem egyezhetik bele, hogy úgy irassék „miként a zavargás előtt volt“; először azért, mert a zavargás előtt a királyi kamara birta azokat haszonbérben; másodszor, mivel a zavargás után oly törvény hozatott, mely szerint ha a fejedelem a tizedet abban az állapotban akarná hagyni, mint volt a zavargás előtt, sokan elüttetnének a törvény használatától. Ha azon záradék betétetnék, akkor a fejedelem kijátszatnék és elesnék a tizedek bérletétől. A hol a tizedek eddigelé pénzben fizettettek, fizettessenek ezután is úgy. A tokaji tized specificatiója maradjon ki, mert az benne van a diplomában.

A többi pontokra nézve, melyeknek száma harmincznégyről leszállíttatott tizenhétre, nem volt lényeges kifogás. Erdély biztosítására nézve a Bethlen korában követett módot kivánták alkalmaztatni.

Végre 1648. január havában létrejött az egyezség. A kiküldött követek mindkét részről aláírták a megállapított tizenhét pontot, melyeknek vallásra vonatkozó része így hangzott:

1. A kassai kápolna marad a fejedelem birtokában és használatában.

2. A fejedelemnek átadott hét vármegyében mindenütt a katholikus vallás szabad gyakorlata és egyházi biráskodása is épségben maradjon a diploma és törvény értelmében.

4. A tiszáninneni tizedeket hagyja a fejedelem az egyháziak és törvényes birtokosaik kezében.

10. A parochialis jövedelmek és személyes fizetések úgy a rendek, mint a parasztok részéről adassanak a saját vallású papjaiknak az ujonnan hozott 11. és 12. t.-cz. értelmében. A harangok és temetők használata mind a két félnek szabad legyen az új törvény 14-dik czikkelye szerint.[1]

[1] A vörösvári levéltárból. Szilágyi Sánd. gyűjt. V. ö. Linczi béke 604—605. l.

II.

A papi rend üzelmei. — Rákóczy halála, rövid jellemzése. — Az egybegyült rendek névsora. — A rendek sürgetik a király megjelenését. — Az új nádor s annak az érsekkel való összeütközése.

Hogy minő hatása volt az eperjesi határozatoknak, mutatják az országszerte megindult üldözések. A templomok visszaadása csak részben történt meg. Nem volt a törvények egy pontja sem, mely teljesen végrehajtatott volna. Ellenkezőleg: minden nap arról tett szomorú tanúbizonyságot, hogy Magyarországon a papi uralom korlátlan hatalmat gyakorol.

Természetes, hogy azok, a kik az új törvények által jogokat és engedményeket nyertek, ezeknek élvezetébe és gyakorlatába kivántak lépni. Teljes joggal léptek fel igényeikkel; s valahányszor ellenkezésre találtak, mindannyiszor új szóbeli harcz keletkezett. Már említve volt, hogy a katholicismus semmi áron nem akarta feladni uralmát; ezt most különösen a *canonica visitatiók* által éreztette a protestáns hitközségekkel. A kath. visitáló archidiakonok, püspöki és királyi decretummal kezökben, meglátogatták az evangelikus hitközségeket, s ott számba vették az egyházi vagyont, az épületeket, a szent edényeket, mintha nem is léteznék törvény.[1] A kath. földesurak a patronátus czime alatt zak-

[1] Erre nézve érdekes adatokat hoz fel Timon Ákos a Párbérről szóló művében. «A földesúri hatalom — úgy mond — és a visitatio canonica szigorú foganatba vételével, valamint a királyi hatalom erélyes támogatásával, a kath. egyház lassankint ellensúlyozza az 1647-ki decretumnak rá nézve hátrányos rendelkezéseit. Az 1647 : 12. t.-cz. . . . tételei lassanként feledésbe mennek, a gyakorlati életben elmosódnak és az egyház hovatovább ismét győzelemre juttatja azon álláspontját, *hogy a protestánsok, mint hereticusok a kath. lelkész részére ép úgy szolgáltatni tartoznak, mint a többi hivek.* A visitatio canonicából látjuk, hogy számos helyen, a hol ezelőtt az 1647 : 12. t.-cz. értelmében az egyenlő megosztás divott, utóbb a kath. lelkész az egész párbérjövedelem élvezetébe jut. . . » *Párbér Magyarországon,* 119. s köv. lap.

latták jobbágyaikat, épen úgy, mint a Rákóczy-féle forradalom előtt. A törvényben kiadatni rendelt templom- és iskolahelyeket nem szolgáltatták ki. A király jóakarattal viseltetett ugyan minden alattvalója iránt; kiadta a végrehajtási rendeleteket, de nem volt ereje azoknak érvényt szerezni. A klerusnak az elvesztett jövedelmek feletti fájdalmát azzal kivánta enyhíteni, hogy a papság segélyére 6000 frtnyi alapítványt tett, mely első alapját képezi a most is létező vallásalapnak. Az ekként megvigasztalt papság elbizakodottságát nevelték még némely külső körülmények is.

A németországi események akként alakultak, hogy a westphali béke 1648. október 24-kén csakugyan létrejött. Nehány nappal előbb, t. i. okt. 11-kén, meghalt Rákóczy fejedelem, a kinek eszétől nem kevesebben féltek, mint kardjától. Azok az elvek, melyeket ő képviselt, éles ellentétben állottak a klerus törekvéseivel. Azok a tulajdonok, melyek őt erőssé, nagygyá és tiszteltté tevék a protestánsok előtt, a katholikusok által lenézettek. Az ő hazafiságát nagyravágyásnak; törhetetlen buzgóságát makacsságnak; vallásos meggyőződését pedig sajnálatra méltó tévelygésnek tartották. Pedig Rákóczy minden fösvénysége mellett határozott jellem volt. Politikai tekintetben osztotta Bethlen Gábornak azon meggyőződését, mely szerint Magyarország csak Erdélylyel együtt képes Ausztriától való függetlenségét megvédelmezni. A körülmények sodorták oda, hogy ehhez a török szövetségét kellett elfogadnia. Ezen politikai alapelv látható minden cselekedeteiben, ez szerezte meg neki a magyarhoni és erdélyi reformátusok bizalmát, és a magyar ügyhöz hű katholikusok támogatását is.

A fenti tanácskozások hosszú tárgyalásai alatt mindig arra törekedett, hogy családjának a fejedelmi trónt biztosíthassa; de a mellett hű maradt a protestáns vallás ügyéhez is. Mint kormányzó szigorú, olykor hatalmaskodó is; mint katona és hadvezér bátor, edzett, kitartó és határozott volt. Mint ember nélkülözte az egyéniség azon varázsát, a felfogás azon élességét és a tevékenység azon sokoldalúságát.

mely Bethlen Gábornak nevét oly ragyogóvá, de egyszersmind oly félelmessé tette. Mindazáltal korának színvonalán álló férfiú volt, a ki bár nehezen tudta magát nagyobb vállalatra elhatározni, magas hivatását szemei elől soha nem vesztette. A tudomány előmozdítása, valamint a protestantismusnak kitartó védelmezése örökké dicsőségét fogja képezni nevének; valamint az is, hogy a külföldön diplomatiai összeköttetéseiben tiszteltté és becsültté tette a magyar nevet.

Nem csoda, hogy mikor ilyen férfiú tünt el a cselekvés szinpadáról, Lippay érsek és a vele egyforma gondolkodású férfiak nem titkolták örömüket a viszonyok ily alakulása felett, és bátrabban kezdettek garázdálkodni. Ha X. Incze pápa tiltakozott a harmincz évi pusztítást befejező westphali béke ellen, mivel abban a protestánsok vallásszabadsága biztosítva lett; ha az esztergomi érsek és némely világiak hasonló okból tiltakoztak az 1647-ki vallási törvények ellen: akkor nem lehet csodálkozni, hogy a papság országszerte felszabadítva érezte magát a törvény ereje alól. Lippay mindenütt előljárt. A jezsuita rendet decz. 2-ki levele által felavatta az egyházi rend törvényes tagjává. Séllyén, Nyitramegyében szuronyos katonákkal hurczoltatta ki a protestáns lelkészt a határra. Haj ki Calvin a városból!

Ilyen dolgok történtek akkor, mikor III. Ferdinánd összehívta az országgyűlést Pozsonyba, 1649-ki év elejére.

Az országszerte megejtett követválasztásokon többnyire azokban összpontosúlt a közbizodalom, a kik a legközelebbi országgyűlésen szerepeltek. Utasításaiknak tartalma abban volt összefoglalva, hogy az eddig hozott törvények szigorúan megtartassanak és a vallási béke ellen vétő papság az 1647-ki 14. §. értelmében bűnhődjék.

Ott voltak:

Berényi György, családjának utolsó férfi ivadéka, a ki Mednyánszky Jónással az özvegy erdélyi fejedelemnét Lorántfy Zsuzsannát képviselte.

Barna György, a nagytekintélyű férfiú, ki most mint országbirói itélőmester szerepelt.

Szemere Pál és *Bárczay* Ferencz, abaujmegyei követek;

Szirmay Péter és *Halmi* Gábor, mint zemplénmegyei követek;

Darázs István, ki a mult országgyűlésen Veszprém és Sopron megyéket képviselte; s most ezeken kívül még Zala és Somogy is őt küldé ki, mely vármegyék — úgy látszik — nagyra vették, hogy oly férfiúval képviseltethetik magukat, a ki mint személynöki itélőmester is érdemeket szerzett magának a törvényhozásban. Ennek méltó társa *Kerekes* András, pozsonyi követ, szintén mint személynöki itélőmester szerepelt. Követtársa *Morócz* István volt, a ki egyúttal a távollevő gróf Pálffy Miklóst is képviselte.

Egresdy Boldizsár és *Keresztúri* László, nyitrai követek, kik közűl ez utóbbi alországbiró volt.

Ujfalusi András és *Nagymihályi* Ferencz, kir. táblai ülnökök.

Dévényi György, *Matyasovszky* Menyhért és *Ordódy* István Trencsénből.

Pongrácz Péter és *Kubini* János Liptóból.

Meskó Miklós Árvából, aki egyúttal a távollevő Horváth Ferenczet is képviselte.

Máriássy János és *Görgey* Miklós Szepesből.

Keczer Ferencz és *Melczer* Lajos Sárosból.

Draskoczy György Turóczból.

Gyürky Gáspár és *Bezegh* Mátyás Zólyomból.

Szelényi János Hontból.

Ráday András Nógrádból.

Jeney János Gömörből.

Török Zsigmond Barsból.

Horváth András Tornából.

Fehérpataky Kristóf Ugocsából, aki Szirmay Istvánnal a távollevő Perényi Zsigmondot is képviselte.

Molczay Balázs Unghból.

Lővey Istvén Szabolcsból.

Szilágyi Ferencz Szatmárból.

Ilosvay Ferencz Beregből.

Vámossy István és *Bottlik* János Hevesből.

Százady Ferencz és *Majláth* Miklós Esztergomból.

Szeghy János és *Palásthy* János Komáromból.

Farkas András és *Czöker* György Győrből. Ezeknek
seje gróf Draskovics János özvegyét is képviselte.

Kerekes Menyhért Mosonból.

Majtényi Mihály és *Botka* Ferencz Zalából és Somogyból;
Meszlényi Benedek és *Palásthy* János Vasból.

Említtetnek még a hely megnevezése nélkül: *Czeglédi*
renez, *Fekete* György, *Somogyi* Ferencz.

A szabad kir. városok különösen erősen voltak kép-
elve; némelyik három-négy követ által is. Így például
.ssáról megjelent Soporny Miklós, az erdélyi fejedelemnek
yik hű embere, továbbá Reviczky János és Boros Miklós.

Eperjesről: Langfelder Dániel, Biber János és Serédy
nos.

Lőcséről: Gvorsin Dániel, Gosznoviczer Mátyás és Zá-
rszky Miklós.

Bártfáról: Splényi Éliás és Krisztiani Ábrahám.

Szebenből: Holsatka Izrael és Magyar Mihály.

Pozsonyból: Sédel Márton és Szegner András.

Sopronból: Schwarcz György és Grandt György.

Nagyszombatból: Lipold István, Kinig János és Kórodi
ván.

Trencsénből: Szilvay György és Wegrényi Ferencz.

Szakolczáról: Rakolupszky János és Bady István.

Modorból: Veres Bálint, Marthy János, Kempi János
Sexti Mihály.

Korponáról: Rozsnyay András.

Zólyomból: Sembery János.

Nagybányáról: Deck Balázs, és Cheley János.

A hét bányavárost csak két ember képviselte, u. m.
ladinus Dávid és Trajsin Kristóf.

Kismartonból megjelentek: Schick Ottó, Habarler Zachariás, Dietrich Péter és Warmuth Kristóf.

Kőszegről: Pamer János, Ziericz András, Küllős György és Tolnay János.

Szentgyörgyről: Saladinus János és Moticska István.

Bazinból: Thabrer Tamás és Seidendeffer N.

Zágrábból: Magyarádi István és Szupanicz Márton. Ez utóbbi gróf Frangepán Farkast képviselte.

Körösről: Dolaczky János.

Varasdról: Sámbár György és Ferjenicz Gábor.

Kapronczáról hasonlóképen Sámbár György, a ki ezen kívül a távollevő Zrinyi Pétert is képviselte.

Az erdélyi fejedelem II. Rákóczy György részéről megjelentek: Zákány András és Klobusiczky András; mindketten régi tapasztalt és hű bajnokai a szabadság és a protestantismus ügyének.

A főpapi rend teljes számban volt képviselve; majdnem egytől-egyig ugyanazok jelentek meg, a kik a mult országgyűlésen is jelen voltak.

A grófok között hasonlóképen kevés új ember volt látható; ilyenek voltak: Tersáczky Farkas és a két Kollonics: Kristóf és Ulrik. Ez utóbbiak a mult országgyűlésen még mint bárók szerepeltek.

A bárók között a régiek mellett újakúl feltüntek: Perényi Gábor és Zsigmond, id. Tökölyi István, Tökölyi Zsigmond és ifj. István, ifj. Révay István és Dániel, Z[illegible]ay Péter, Dóczy Menyhért, Balassa Imre, Bálint és János, palocsai Horváth András és István, Nyáry Bernát és Imre, Serényi Pál, Megyery Zsigmond, Bocskay István, Horeczky Gábor, Pázmán Miklós, rozsályi Kún István, Rátkay Péter, Tőrös János, Rueber János, Orlé András, Illésházy István, Telegdy István, Zichy Tamás, Mikulics Sándor, Bakács Sándor, Kún István és Belcz Zsigmond.

A távollevő mágnások követei gyanánt szerepeltek a már említteteken kívül:

Szegedy Ferencz — gróf Nádasdy Ferencz helyett.

Sujánszky Mihály és Reviczky János — Illésházy bor helyett.

Keresztúri Gergely — Illésházy György és Forgách lós özvegye helyett.

Bereczky András — Erdődy Imre és Tamás helyett.

Lipicz Márton zalai követ és Budor Gáspár — gróf nyi Miklós helyett.

Bencsics János — Koháry István és Serényi Pál helyett.

Zatureczky Ferencz — Révay István helyett.

Zmeskál György — Thökölyi István helyett.

Kraloviez György — Liszti László helyett.

Mándi János és Somkay István — Kún István helyett.

Szelestey György és Telekessy Mihály — Viczay Ádám yett.

Kőner Ferencz — Pogrányi Ferencz, Eszterházy Ferencz Dóczy Menyhért helyett.

Késmárky János — Zichy Tamás helyett.

Pruszkay István és Kőner Ferencz — Balassa Imre egye helyett.

Bay István — Perényi Imre helyett.

Holló Zsigmond — Pethő Zsigmond helyett.

Zemliky János — Dóczi Mihály özvegye helyett.

Vittnyédi István — Erdődy Bálint özvegye helyett.

Turánszky Gábor és Lendvay Márton — Thurzó Mihály egye helyett.

Mády György — Eszterházy Pál özvegye helyett.

Körmendi Tamás, Jó Márton és Németh Mihály — legdi István helyett.

Bogdán Márton — Nón Imre és Bárki? Gáspár özgye helyett.

Rajesányi Gábor — Petróczy Miklós özvegye helyett.

Fekete Gáspár és Kalniczky László — Melith Péter yett.

Majtényi Kristóf és Kőner — Dóczy Menyhért helyett.

Sándor Miklós — Homonnai János özvegye helyett.

Bakó György — Bocskay István helyett.

Csonka Mihály — Liszti Kristóf özvegye helyett.
Majláth Miklós — Gyulaffy Kristóf helyett.
Szabó István és Zatureczky Lőrincz — Melith György helyett.

Káptalanbelik.

Supanicz György zágrábi.
Knapicz Péter chasmei.
Boni János, Bendeczi György és Ciriaki György győri.
A szent-mártoni apát személyesen jelent meg.
Századi János nyitrai.
Balaskó István erdélyi püspöki.
A lekecvi Szt.-Salvator-féle és a tapolczai Szt.-Péter-féle apátságok küldötte a földvári apát és prépost.
Béni János a sokljosi Szt. Háromság apátja.
Linter Imre és Németi János szepesi káptalanból.
Ivancsics Pál és Petroviczi György a Szt. Pálról nevezett szerzetesek generalisa helyett.
Pálfalvay Ferencz és Pozsgay Miklós az esztergomi káptalanból.
A pécsváraljai apát; a báttai apát.
Tolnay Ferencz és Gálossy György a vasi káptalanból.
A pécsi apát; a turócz-szt.-mártoni apát.
Somogyi Ferencz és Banoveczky Gábor egri káptalanból.
A harpkai apát és egri prépost.
Izdenczy Miklós a saári szt.-endrei apát.
Ajtay János beéli apát.
Rátkay György, Szakmárdi János és Budor Gáspár horvát-szlavon országokból.[1]

Ezeknek legnagyobb része január végén már Pozsonyban volt; s türelmetlenül várták a király megérkezését. Az egész februárt haszontalan várakozással töltötték el. Úgy a főúrak, mint a követek zúgolódni kezdtek, mert a jégzajlást

[1] L. Cathologus Universorum Dominorum Praelatorum, Baronum et Ablegatorum Diaetae Anni 1649. — Acta Diaetae 1649. Nemz. Múz. az Illésházy-féle kéziratok között.

nem tartották olyan nagy akadálynak, hogy e miatt ő felsége le nem utazhatott volna, a mint azt tanácsosai mondták. Külömben is tudták, hogy Pozsonyba nem nehéz eljutni Bécsből, ha komolyan akarja valaki.

A haszontalan ürügyek ellenében emlegetni kezdték II. Ulászló azon törvényét, mely szerint a megszabott határidőn túl, senkit sem kell várni. Február 26-án Pálffy Pál országbirót küldötték fel Bécsbe egy sürgető levéllel, melyben arra kérik ő felségét, hogy a rendek között megjelenni és a gyűlést megnyitni kegyeskedjék.

A főpapok, főurak és városi követek ezt nem helyeselték; illetlenségnek tartották, hogy a király mintegy kötelességének teljesítésére hivassék fel alattvalói által. S valóban a királynak sem volt inyére ezen eljárás. Kedvetlenségét az által fejezte ki, hogy nem is válaszolt; nem még a márczius 11-én tett újabbi sürgetésre sem. Márczius 15-én azonban már előkészületeket tettek fogadására. Nagy nehezen elkészült a hajóhid, melyen át kellett jönnie, és 20-án azon körülmény, hogy a király nejét is magával hozta, oly ünnepélyes fogadtatásra adott alkalmat, hogy a rendek elfelejtették a késedelem miatti haragjokat.

Márczius 23-án az ország összes karai és rendei a királyi várban gyülekeztek össze, hogy meghallgassák a királyi propositiókat. Az ország részéről Szelepcsényi György kanczellár magyar nyelven üdvözölte a királyt, a ki aztán latin nyelven válaszolt, egyetértésre intvén a rendeket. A királyi propositiókat az esztergomi érsek Lippay György vette át; és azoknak szokásos lemásolása után, az elhalt Draskovics helyére új nádorválasztáshoz fogtak.

Bécsben attól tartottak, hogy az ingerült hangulat mellett protestáns embert fognak a rendek megválasztani, s ezért a király, Szelepcsényi kanczellár által, még az nap megüzente a rendeknek, hogy *ha vannak* sérelmeik, azokat még ezen a napon nyujtsák be, s terjeszszék föl *a nádorságra általok kiszemelt* egyének neveit.[1] Így akarta biztosít-

[1] Katona, XXXII. 601. l.

tatni magát, hogy az 1608-ki törvénynek a nádorválasztás módozatáról szóló czikk mellőzésével, katholikus választassék nádorúl.

A rendek azonban felvilágosították, hogy ilynemű erőltetésre most szükség nincsen, mert van olyan katholikus férfiú, a kire a protestánsok is készek szavazni. Így történt, hogy a király visszatért a törvény útjára, s kijelölte Pálffy Pált és Forgách Ádámot, mint katholikusokat; Lónyay Zsigmondot és Nyáry Lajost, mint protestánsokat. A rendek az első helyen jelölt Pálffyt választották meg 178 szavazattal, Lónyaynak 53 szavazata ellenében.

Pálffy egyike volt azon férfiaknak, kik a legnagyobb pártoskodás idején is megtartják higgadtságukat és józanságukat. Egyházának hű fia maradt minden körülmények között; de ez nem vakította el annyira, hogy közbenjáró és törvényvédő szerepéről megfeledkezzék. Nem közvetlen elődjét, a gyenge és tehetetlen Draskovicsot tartotta előképéül, a ki a papságnak uszályhordozója volt; hanem a hatalmas Eszterházyt, a ki még Pázmány túlkapásainak is gátat tudott vetni. Nádori esküje úgy, mint a fenforgó körülmények erősen figyelmeztették őt arra, hogy a törvényt tiszteletben tartsa még akkor is, ha azzal eltérő nézetei vannak. Tudta, hogy az ország annyi pártviszály után, leginkább a béke áldásait óhajtja élvezni; de tudta azt is, hogy ennek legtartósabb és úgyszólván egyedüli biztosítéka: a fennálló törvényeknek tisztelete. Ezt hangsúlyozta ő a király és nemzet előtt egyiránt. És e tekintetben nem tett kivételt a vallás ügyében hozott törvényekre nézve sem.

Ezen józan elvek összeütközésbe hozták őt mindjárt hivatalának kezdetén a vakbuzgó Lippay érsekkel, a ki a vallás ügyében semmiféle világi törvényt nem akart elismerni. Ugyanis, midőn a nádor az országos küldöttség előtt határozattan kijelenté, miként a király nem akarja, hogy a régi vallási sérelmek felújíttassanak, — Lippay, ki a király látogatásán elkésett, mihelyt a gyűlésen megjelent, jónak látta a nádort nyilvánosan meghazudtolni.

— Ő felsége — úgy mond — nem azt akarja, a mit a nádor mondott, hanem azt, hogy a katholikusok sérelmei megszüntessenek, és hogy a protestánsok lakoljanak a háború dúlongásaiért.

Pálffy ekképen az ország színe előtt hazugsággal vádoltatva, megbotránkozott az érsek szavai felett. Érezte, hogy nemcsak mint az ország első méltóságát viselő férfiú, hanem mint becsületes ember is meg van sértve. Első felháborodásában elégtételkövetelésre gondolt. De elnyomta indulatát, és a dolog tisztábahozatala végett a királyhoz egy küldöttséget menesztett, mely vegyesen protestáns és katholikus férfiakból állott.

Az egész ország feszülten várta a király válaszát, mely eldöntendő vala, hogy az ország két legfőbb méltósága közül, melyik élt vissza a király szavával, melyik mondott nyilvánosan, saját erkölcsi reputatiójának rovására a férfi jellemet megbélyegző valótlanságot. A király, bármily nehezére esett a döntés, Trauttmannsdorf ministere által kijelentette, miszerint a kérdéses ügyben a nádornak volt igaza, az érsekre egyáltalában semmit sem bizott. •

El lehet képzelni, hogy e királyi válasz minő hatást gyakorolt a várakozó rendekre. A becsületében mélyen sértett, de fényesen igazolt nádor kemény szavakkal támadta meg a vakmerő érseket.

— Honnét e hazug szemtelenség — mondá — mely nem iszonyodik a király kegyét az ország ellen álnokúl használni, s az egyetértést és békét megzavarni? Ha az érsek nem volna egyházi személy, érdeme szerint bánnék el vele.

A többi rendek azzal fejezték ki a királyi név szentségével visszaélt érsek iránti botránkozásukat, hogy őt keményen megróvták. Emlékeink sehol sem mutatják, hogy Lippay megbánta volna tettét. De azt lehetetlen volt nem éreznie, hogy a nyilvánosság előtt úgy áll, mint megbélyegzett ember, a ki nem méltó a király bizodalmára. A lovagias gondolkodású világi férfiak úgy vélekedtek, hogy az érsek

a megtörtént botrány után nem vehet részt a tanácskozmányokban. De a papi gondolkodású főúrak azon nézetben voltak, hogy az egyházi főméltóság becsülete nem a lovagiasság mértékével mérendő. A czélt, mely miatt Lippay elragadtatta magát, annyira szentnek tartották, hogy az annak elérésére választott eszköz helytelen alkalmazása miatt egyáltalában nem akarták büntetni. Úgy látszik, maga a nádor is hajlandó volt neki megbocsátani.

III.

Általános ingerültség. — Az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok között egyenetlenség támad. — Reviczky kassai követ kizáratik az ülésekből. — Vegyes tanácskozások. — Sérelmi bizottság.

A nádor és az érsek közötti összeütközés rossz előjel volt a vallásügyi tárgyalások további folytatására. A rendek között szokatlan ingerültség uralkodott. Mintha a levegő villanyosabb lett volna, mint máskor; most minden kérdés felett viharos jelenetek keletkeztek. A vallás ügyében pedig oly zűrzavar uralkodott a rendek között, a minő még eddig egy gyűlésen sem volt tapasztalható.

Nemcsak a katholikusok és protestánsok között merültek fel ellentétek, hanem az ágostai és helvét hitvallásúak is egymás ellen elkövetett sérelmekről beszéltek. Kölcsönös szemrehányások és vádaskodások voltak napi renden; míg végre abban tört ki a vihar, hogy a kassai követet Reviczky Jánost nyilvános ülésen megtámadták és az üléseken való részvételből kizárni akarták.

Ennek okát a gyűlést megelőzött eseményekben kell keresnünk.

Ugyanis Kassán még a linczi békekötés idején egyenetlenség volt tapasztalható a többségben levő ágostai és a kisebbségben levő helvét hitvallású protestánsok között. Ezt az egyenetlenséget, a mint az alkudozások irataiból kitünik, a katholikusok szándékosan élesztgették. Az ágostaiakat azzal ijesztgették, hogy ha Rákóczy hatósága alá kerülnek,

az a helvétek isteni tiszteletét fogja reájuk parancsolni. Az énekes könyvek miatt csakugyan volt is perpatvar a két testvér felekezet között. Éppen úgy veszekedtek e miatt, mint a helvét hitvallásúak egymás között az egyházalkotmányi kérdések felett a szathmár-németi zsinaton.

Azonban nem ez volt a szakadás oka, hanem az, hogy a többnyire ágostaiakból álló városi tanács nem akart a helvét hitvallásúaknak új templomhelyet kijelölni, a mi miatt nagy vita folyt az 1647-ki országgyűlésen is; sőt a 19-dik t.-czikkben ki is mondatott, hogy a vallás szabad gyakorolhatása tekintetéből a helvét hitvallásúak számára okvetlenül templom és iskola számára való hely jelöltessék ki. Ezen felül ugyanezen országgyűlés a 82-dik t.-czikkben azt határozta, hogy Nyeregjártó András kassai biró, Reviczky János és Miskolczi György városi tanácsosok a vallásügyben elkövetett hatalmaskodásaik miatt, továbbá a hazai törvények felforgatására és a közszabadság elnyomására való törekvéseik miatt az ország nádora által megidéztessenek, s általa a tényálláshoz képest biróilag elitéltessenek és mint a hazai törvényt megvető egyének példásan bűnhödjenek.

Ezen kemény határozat azonban nem hajtatott végre; sőt a kassai tanács ünnepélyes óvást tett ellene, mint olyan ellen, mely a városok törvényhatósági jogát és a nemesek szabadságát sérti. Minthogy pedig e jogokra a többi sz. k. városok is féltékenyek voltak, azok is Kassa mellett nyilatkoztak és protestáltak a fent említett 82-dik t.-czikk ellen.[1] Ezzel az ügy csak bonyolultabbá lett, mert a vallási sérelem most ezen protestatióval kapcsolatosan jött birálat alá.

Az elkeseredett helvét hitvallásúak haragja különösen Reviczky személye ellen volt irányozva. Őt tartották a baj legfőbb okozójául. Ennél fogva, mikor mint követ, a tanácsterembe lépett, roppant zajjal követelték, hogy mint törvényileg megbélyegzett ember az ülésekből zárassék ki.

Reviczky védelmezte magát. Felhozta, hogy törvényesen

[1] Lásd e mű II. köt.

nem volt megidézve a törvényszék elé, annál kevésbé lett elitélve; minél fogva tehát követi jogát teljes épségben kivánja fentartatni. Hivatkozik a város által benyujtott protestatióra, melyben az idézett törvény-czikk az alkotmány ellen elkövetett sérelemnek van feltüntetve.

Mindazáltal a követek haragja nem csillapodott. Roppant zaj között kimondatott, hogy Reviczky mindaddig, míg ügye törvényesen meg nem vizsgáltatik, s míg a szentesített törvény által reá kimondott itélet alól a nádor és a rendek által fel nem oldatik, az ország rendei között helyet nem foglalhat, velök nem szavazhat és küldetést el nem fogadhat.

Reviczky márczius 29-én ennek daczára megjelent a gyűlésen. A felingerült rendek ez ellen ismét éles szavakkal protestáltak, és a főrendeknek azt üzenték, hogy ha Reviczky ki nem záratik a követek sorából, ezen országgyűlést nem fogják törvényesnek elismerni.

A nádor mindent elkövetett, hogy a felhevült kedélyeket lecsillapítsa. Mint egykor Eszterházy Miklós, ő is magához hivatta a kiválóbb protestáns követeket, hogy e kényes természetű ügy lebonyolítását lehetővé tegye. Ennek lehet köszönni, hogy az evangelikus rendek márczius utolsó napjaiban Illésházy Gáspár lakásán külön tanácskozmányokat tartottak a kassai ügy elintézése czéljából. A református követek éles kifakadások kiséretében kárhoztatták a kassai tanács azon szükkeblű eljárását, melynél fogva a kassai helvét hitvallásúak szabad vallásgyakorlatát akadályozzák és számukra a törvényileg engedett templom- és iskolahelyiséget kijelölni nem akarják.

Ápril elején a husvéti ünnepek miatt félbeszakadt a vita; de a befolyásosabb követek ápril 6-án újra tanácskozás alá vették az ügyet. A helvét hitvallásúak közül Bottka János, Bárczai Ferencz, Illosvay Ferencz és Makcsay Balázs voltak kiküldve egy vegyes tanácskozásba.

Előterjesztett indokaikra az ágostai evangelikusok fájdalmukat fejezték ki az egyenetlenség felett; egyúttal azon

készségüknek is kifejezést adván, hogy mindent elkövetnek az ügy kiegyenlítésére és a megzavart béke helyreállítására.

Másnap, ápril 7-én, az ágostai hitvallásúak a trencséni követek lakásán jöttek össze; a helvét hitvallásúak pedig Zákány Andrásnál. Az erdélyi fejedelem követei is közbevetették magokat, hogy az ügy békés kiegyenlítést nyerjen.

Mikor a helvét hitvallásúak azon felhivást intézték az ágostaiakhoz: találjanak és mutassanak módot a béke helyreállítására; ezek Draskóczy György turóczi követ és Sujánszky Mihály által azt üzenték, hogy nem ők, hanem a helvét hitvallásúak, mint követelők, mutassák meg a békére vezethető útat.

A reformátusok azt felelték: nincs más mód, mint az erről szóló törvénynek végrehajtása. — Az ágostaiak, a sz. kir. városok nyomása alatt lévén, más módot kivántak; jelesül, hogy a helvét hitvallásúak formulázzák a kérdést. Mire ezek azt kérdezték: melyik részhez csatlakoznak az evangelikus urak, vajjon a helvét hitvallásúakhoz, avagy Kassa városához?

Erre az evangelikusok részletesebb választ adván kijelentették, hogy a szabados és igazságos ügyben a legszívesebben csatlakoznak a helvét hitvallásúakhoz; de nem tudják, hogy ez által a kassaiak megadják-e magokat. Egyébiránt erősen sürgetik, hogy a szab. királyi városok álljanak el a mult országgyűlésen hozott törvényczikk ellen beadott protestatiójoktól.

A városok nem engednek. Ez után az evangelikusok Reviczkyhez fordultak, felhiván őt, törekedjék oda, hogy Kassán a vallási egyenetlenség megszünjék és hogy a helvét hitvallásúaknak templom, paplak és iskola számára hely jelöltessék ki. Mire ez azt felelte, hogy ő Kassán csak jövevénynek tekintetik, s ennél fogva küldőinél nem képes keresztül vinni, hogy a helvét hitvallásúakkal kiegyezkedjenek.

Midőn Reviczkynek ezen nyilatkozatát Draskóczy és Sujánszky a helvét hitvallású követek tudomására hozták, ezek felháborodván, a veséket vizsgáló mindenható isten

előtt protestáltak az ellen, mintha azon előrelátható gonoszoknak, melyek a jövőben a helvét és ágostai hitvallású evangelikusoknak egymástól való elszakadásából az egész „evangelikus Status"-ra nézve származni fognak, ők lennének okai. Ők mindent elkövettek arra nézve, hogy a béke helyre álljon, hogy a szakadás megszünjék és mind az, a mi az evangelikus statusnak ártalmára lenne, közös akarattal elháríttassék. Ezt cselekedték a mult országgyűlésen is. A felelősséget a kassaiakra és azokra hárítják, a kik azokat nyakasságukban támogatják és lelkesítik. Ám adjanak ezek számot tetteikről az Istennek itélő széke előtt, a hol kétségtelenül igazságos és szigorú itélettel fognak sujtatni.

A helvét hitvallásúak elkeseredése jogosult volt; mert valóban nem lehetett fájdalom nélkül szemlélni, hogy azok, a kik egy század óta nehéz körülmények között testvérekül együtt harczoltak a lelkiismeret szabadságáért, most ellenségek gyanánt egymással szemben állanak! És e jelenet annál sajnálatosabb volt, minél inkább világosabbá vált, hogy e czivakodást a „divide et vinces"-féle elv alkalmazásával éppen azok szitották, a kik a protestantismusnak esküdt ellenségei valának.

A kassai evangelikusok ezt csak hónapok mulva vették észre, a mikor már a más térre átvitt keserű vita kijózanította őket.

Ápril 8-án mind a főrendek, mind a követek külön tanácskoztak azon protestatió felett, melyet a szabad kir. városok a mult országgyűlésen hozott némely törvény-czikkek ellen benyujtottak. Mind a két ház intette a városokat, álljanak el protestatiójoktól; de ezek sérelmeiket hangsúlyozván, kivánták, hogy jövőre nézve biztossíttasanak ily sérelmek elkövetése ellenére.

Ennek következtében a rendek bizottsági ülésben a következő szerkezetű javaslatot tették és ajánlották elfogadásra: „A kir. ügyész és a városok ellenmondása, melyek azok a mult országgyűlésen hozott némely törvény-czikkek ellen benyujtattak, örökre eltörültessék; sérelmeik és panaszaik

azonban, a mennyiben a nemességi jogokkal és az ország alkotmányával és törvényeivel nem ellenkeznek, az ország sérelmei közé felvétessenek és orvosoltassanak."

A következő napokon a két testvér protestáns hitfeleket küldöttei ismét összeültek, hogy a még el nem intézett kassai ügy részletei felett tanácskozzanak. Kölcsönösen érezték a helyzet viszás voltát; mert e vitatkozások által tényleg ellentétbe jutottak azon magasztos elvekkel, melyeket a katholikusok ellen fennen hangoztattak. Ezt különösen a kassai követeknek kellett érezniök, valahányszor utasításuk értelmében felszólaltak.

Ennek lehet tulajdonítani, hogy röstelték a dolgot; s midőn ápril 10-én felhivattak arra, hogy a bizottsági ülésen jelenjenek meg, szó nélkül elmaradtak az ülésről. De ezzel semmi sem volt elérve. Az egybegyültek a magok kebeléből két ágostai hitvallású férfiút, jelesül Máttyasovszky Menyhért trencséni és Keczer Ferencz sárosi követeket azon kérdéssel küldötték át hozzájok: adjanak határozott nyilatkozatot arra nézve, hajlandók-e a törvény értelmében alkalmas és elegendő helyet kijelölni a reformátusoknak templom, paplak és iskola számára?

A kassaiak utasításukra hivatkoztak és azt válaszolták: a törvény értelmében készek a kassai reformátusok számára templomhelyet adni; de az átadás módjának meghatározására indítványozzák:

1. Küldessék ki két ágostai és ugyanannyi helvét hitvailasú oly férfiú, a kik nincsenek ez ügyben érdekelve, Kassára, és azok összehiván a lakosságot, egyenlítsék ki a bajt.

2. Mindazon végrehajtások, melyek eddig azon törvényczikk alkalmából a kassaiak vagyona ellen megindíttattak, megsemmisíttessenek és beszüntessenek.

3. A kassai sérelmek vizsgáltassanak meg és igazíttassanak el egy küldöttség által, mely állana az ágostaiak részéről Osztrosith Pálból és még két vagy négy megyei követből; a helvét hitvallásúak részéről Lónyay Zsigmondból

és hasonlóképen két vagy négy megyei követből; a kath. klerus két tagjából és végre hat városi követből.

4. A városok ellen hozott törvényczikk módosíttassék, illetőleg javíttassék ki.

Erre a helvét hitvallásúak a következő feleletet adták.

Az első pontra nézve semmiképen nem egyezhetnek belé, hogy ezen országgyűlés kebeléből bármiféle küldöttség menjen Kassára, és pedig a következő okoknál fogva:

1. mert az ellenkeznék a törvény erejével és értelmével, mely szerint t. i. a végrehajtásnak nem küldöttség, hanem az alispán és ezzel kiküldendő megyei tagok által kell történnie;

2. mert a sérelemnek kiegyenlítése ügyében a katholikusok által magok az ágostai hitvallásúak is hasonló küldöttséghez utasíttatnának a törvénynek sérelmével;

3. mert megtörténhetnék, hogy míg az a küldöttség munkálkodnék, addig az országgyűlés eloszlattathatnék, és így az ügy eldöntetlenül maradna és még több bonyodalmakat szülne;

4. mert alig fognak akadni oly követek, a kik ily fárasztó munkát magokra vállalnak, mikor külömben is saját küldőik érdekei felett tartoznak őrködni.

A mi a második pontot illeti, arra nézve azt válaszolják, hogy a már megkezdett végrehajtásokat beszüntetni és megsemmisíteni nem lehet, minthogy az ilyféle büntetések az erről szóló törvény szerint a véghelyekre és így nyilván az egész országra vonatkoznak.

A harmadik pontra nézve hivatkoznak az országnak régi dicséretes szokása által megerősített azon törvényére, mely szerint a sérelmeket csak a királyi hatalom, de nem küldöttség által lehet megszüntetni. Máskülömben az egész ország határozata ellenére megtörténhetnék, hogy a kir. ügyész és a kir. városok által beadott ellenmondással könnyen összeütközésbe jönnének egymással.

A negyedikre is azt mondják, hogy a törvény-czikkek javítása ő felségére és az egész országra tartozik, s nem

bizathatik az erre kiküldendő magánszemélyekre. Ennél fogva az ügynek illetékes helyre és személyek elé való utalását sürgetik, hogy az a maga törvényes útján elintéztethessék.

Úgy látszik az ágostaiak ezen okok súlyát elismerték; mert a vallásra vonatkozó törvény végrehajtásának szükségét többé nem vonták kétségbe; de az ennek kapcsában felmerült sérelmek megvizsgálására mégis vegyes bizottság kiküldését sürgették.

Ezen hosszas vitatkozással azt nyerték, hogy a nádor és az esztergomi érsek is beleavatkoztak a vitába.

Ez utóbbi már régóta különös érdeklődéssel szemlélte a dolgok fejlődését. Itt-ott kárörvendő nyilatkozatokat is tett; de nyiltan be nem avatkozott a protestánsok vitájába. Várta, a mig ők magok fognak neki alkalmat adni erre. Ez meg is történt.

Ugyanis ápril 11-én az ágostai hitvallásúak a vallásbeli sérelmeknek olyatén előterjesztése felett tanácskozván, miszerint ő felségének minél kevesebb alkalmatlanság okoztassék, a nádorral egyetértőleg egy küldöttséget menesztettek hozzá a végből, hogy vele előlegesen és barátságosan beszéljék meg a dolog. A küldöttség tagjai: Osztrosith Miklós, Palásty János, Szelényi János, Máttyasovszky Menyhért, Keczer Ferencz, Sujánszky Mihály, Schedel Márton és Fekete György valának.

Ezek délután 3 órakor Osztrosith vezérlete mellett megjelentek az érseknél, a ki örömmel vette abbeli óhajukat, hogy a fenforgó sérelmek, melyek a katholikusokra is vonatkoznak, az ő közreműködésével barátságosan elintéztessenek. Meg is igérte nekik, hogy teljes erejével azon fog működni, hogy az evangelikusok benyujtandó sérelmeikre minél hamarébb megkapják ő felségének resolutióját, és hogy azzal meg is elégedjenek; annyival is inkább, mert bizalmasan értesült, miszerint ő felsége részint a német birodalmi ügyek miatt, részint pedig egészségi állapota miatt csak rövid ideig fog Pozsonyban maradni.

A sérelmi irat tartalmát még ekkor nem ismerte; de a jelenlevőket felkérte, hogy mihelyest a compilatorok készen lesznek a szerkezettel, azt neki benyujtani annyival is inkább sziveskedjenek, mert szeretné előlegesen a katholikusokkal is közleni.

A küldöttek elégedetten távoztak az érsektől. Szükségesnek találták, hogy a sérelmi irat minél elébb készen legyen, és pedig olyformán, hogy a kassai ügy ne mellőztessék, de a mellett a két protestáns felekezet közös sérelmei is összeállíttassanak.

Ehhez képest ápril 12-én intézkedtek arról, hogy mind a katholikusok, mind az evangelikusok sérelmei a diploma pontjai szerint készen legyenek és lehetőleg egyszerre nyujtassanak be ő felségének. Osztrosith Miklós nagy súlyt helyezett arra, hogy a katholikusok sérelmei, mielőtt ő felségének beterjesztetnek, az evangelikusokkal közöltessenek annak megitélhetése végett, nincs-e bennök valami, a mi a kir. diplomával ellenkezik. Mert a kir. diploma azt is meghatározza, mi és mi módon adassék ő felségének orvoslás végett. Ferrarius János „ordinis candidorum publicorum" abbeli kérelmét, hogy rendje a jezsuiták elleni ügyben a turóczi prépostságot illetőleg pártoltassék, egyhangúlag elfogadták, mint olyat, mely a törvényeken alapszik.

A következő napon a sérelmek összeirására kiküldött bizottság szorgalmasan dolgozott. Feltünt, hogy már itt a helvét hitvallásúak nem feszegetik külön sérelmeiket, sőt az ágostaiak kivánságait mély csendben hallgatták. Vita csak a katholikus tizedek felett támadt, melyben a katholikusok megvető hangon azt vágták szemébe a protestánsoknak, hogy az ő papjaik se nem rendek, se nem nép.

Ápril 14-én a katholikusok nagy számban gyülekeztek össze a nádor lakásán, hogy az evangelikusok ellenében felhozható és összeszedhető katholikus sérelmek felett tanácskozzanak. A klerus itt ismét szeretetlen kifejezésekben tört ki az evangelikusok ellen.

Ugyanekkor az ágostai hitvallású evangelikusok rendei

jes számban a trencséni követek lakásán gyülekeztek ıze. Csakhamar megtudták, hogy a katholikusok erősen ;atnak ellenök és sérelmeik ellen. Az a hir is nyugtala-ólag hatott reájuk, hogy a helvét hitvallásúak ismét :almatlankodnak.

Mindez figyelmessé tette őket a veszélyre, mely az szes protestantismust fenyegeti. Magok közé hivták Szirmay tert, a jeles helvét hitvallású férfiút és közölték vele katholikusok veszélyes törekvéseit. Egyúttal megemlékez-n az ő minapi nyilatkozatáról, mely a két testvér evan-liumi felekezet összetartásának szükséges voltát hang-lyozza, felkérték, hasson oda hitfeleinél, hogy az evangelikus ıd ellen intézendő minden támadás egyesült erővel veressék sza; minden replica közös tanácskozás útján készíttessék.

Szirmay a közbenjárást kész örömmel elvállalta. Még napi esti 5 órakor összejöttek az ágostai és helvét hit-lásúak közös tanácskozmányra, mely alkalommal elha-ozták, hogy a helvét és ágostai hitvallású testvérek :ötti egyesség a legszigorúabban fentartassék; bármely ıek veszedelme közös veszedelemnek tekintessék és mint ən egyesült erővel elhárittassék és viszaveressék.

Ugyanezen közös tanácskozásból kiküldettek az érsek-:: Keczer Ferencz, Vámosy, Splényi János és Fekete, ;y ismételjék a sérelmeket és kivánjanak azokra minél bb megnyugtató resolutiót.

Az érsek ismét biztató és nyájas szavakkal kedves-lett. Ő segíteni akar a bajokon, csak türelmet kér, míg nehézségeken átmennek. A katholikusoknak is vannak elmeik, melyekre nézve szeretné, ha azokat az evan-ikusok szintén előlegesen átnéznék és magok között gyalnák.

A következő napok, egész ápril 19-ig, a sérelmek :rkesztésével teltek el.

Mindenik fél azon törekedett, hogy azok minél elébb felsége elé kerüljenek.

Ez azonban nem történhetett meg addig, a míg a két fél egymás között nem kisérlette meg a király által óhajtott barátságos kiegyezést.

IV.

A protestánsok sérelmi irata. — A katholikusok sérelmei.

Hogy a további tárgyalások tulajdonképeni tárgyát, vagyis a kölcsönösen felhordott sérelmek mibenlétét láthassuk, szükséges lesz mindenek előtt az oly viharos előzményekkel biró sérelmi iratok szövegével megismerkednünk.

Az egymással kibékült protestánsok elismerik sérelmi iratuk elején, hogy a mult országgyűlésen a haza fenmaradása és a vallás szabadsága ügyében némely alkalmas törvények hozattak, sőt büntetés is szabatott azokra, a kik a törvényt és a békét megsértenék: mindazáltal fájdalommal tapasztalják, hogy sokan a vallásügyben hozott legújabb törvények és ő felsége e tárgybeli leirata ellenében új sérelmeket követnek el a protestáns vallás ellen. Első helyen Kassa városát hozzák fel, mint a melynek tanácsa nemcsak hogy a mult országgyűlés 19-dik czikke rendeletének nem felelt meg; nemcsak hogy a helvét hitvallásúaknak nem engedte meg a temető és harangok használatával egybekötött szabad vallásgyakorlatot; nemcsak hogy nem jelölte ki az iskolának, templomnak és parochiának való alkalmas helyeket, hanem új súlyos sértésekkel illette a reformátusokat, azoknak vallásgyakorlatát különféle ürügyek alatt akadályozván. A helvét hitvallású tanulókat kiűzik a városból, a lelkészt pedig naponta gyalázattal és fenyegetéssel illetik, hogy a városból kizaklassák.

Alázattal kérik tehát ő felségét, hogy királyi hatalmánál fogva intézkedni méltóztassék, miszerint a kassai helvét hitvallású lakosoknak a mult országgyűlés 19-dik czikkéhez képest, vallásuk szabad gyakorlata az ott megjelölt szerelvényekkel együtt biztosittassék, és az építkezésre alkalmas helyek a megyei alispán és vegyes bizottság előtt

a törvényben megjelölt büntetés terhe alatt valósággal kijelöltessenek.

A részletek között említik, mikép Felső-Lindván *Vasvármegyében* Szécsi Dénes elfoglalta a protestánsoknak némely egyházi javait; Egervárban Nádasdy Ferencz megfosztotta az evangelikus lelkészt a Rába vizén felállított vizimalom lisztilletékétől, a tanítót pedig 12 köböl járulékától; ugyanő Hegyfaluban száz köböl buzát vett el a protestáns lelkésztől, s a katholikus plébánosnak adta. Azonkívül elvette a bizonyos földek után járó tizedet és más a parochiához tartozó jövedelmeket. A már említett Szécsi Dénes Gencsen elvette a protestáns egyházi malmot, mely jóformán egyedüli jövedelmét képezte az egyháznak. Czenken, Sopronmegyében hasonlóképen bevonatnak a malomjövedelmek. A szegény zsellérek katonák beszállásolása által tönkre tétetnek; a protestáns papoknak eddig ingyen járt failletéke elszedetik; az egyház legelője a földesúr lovai által lelegeltetik.

Nyitrában Szobotiste és Szenicze nevű falvakban a régi időktől fogva protestáns egyház birtokához tartozó jövedelmek Tardi és Majtényi úri családok által lefoglaltattak; több helyen, mint Galgóczon, Assán és Ablancz-Kürtön a szántóföldek elvétettek. A hegyi gyülekezetnek a kir. biztosok által visszaadott földei újra elvétettek. Alsó-Modesitsen fél malom jövedelme vétettek el. És ámbár a békeokmány 2-dik pontja kimondja is, hogy a parasztok véghelyeken és falukon bármely földesúr birtokán sem ő felségétől, sem a földesuraktól vallásukban *semmi ürügy alatt* ne háborgattassanak és vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek; és ámbár e pont a mult országgyűlés 14-dik végzése által megerősíttetett: mindazáltal némely kath. földesurak, megvetve a törvényt, prot. allattvalóikat nemcsak üldözték, hanem börtönre is vetették, névszerint Nádasdy Ferencz három leykai jobbágyát és Apponyi Balázs özvegye pedig több jablonczai jobbágyát azért záratta el, mivel protestáns papot hallgattak.

Hasonlóképen más helyeken a mult évi végzés 10-dik

pontja értelmében a templomok, iskolák és paplakok építése csak igen kevés helyen vétetett foganatba; Sopronban, Vasban meg se választották az illető küldöttségeket; ezért a törvény életbeléptetése tekintetéből kérik ő felségét, hogy a templomok helyiségének kitűzésére ev. superintendensek, esperesek, vagy az evang. egyházak folyamodására, mindkét felekezetből egyenlő számú megyei küldöttség választassék, mely az építendő templomok, paplakok és iskolák helyét a nép zaklatása nélkül kijelölje.

Ily helyek kijelölésére ezúttal a következőket ajánlják: Sopron és Vas vármegyéken kívül Batthyány, Nádasdy, Eszterházy és más földesurak minden birtokait; Neusidelt, Ontaut, Tóth-Újhelyt, Jabloniczát, Cseklészt, Szeredet, Nagy-Sur, Grinoba, Récze és Galántha, Besse, Turnove, Bicsicza, Stranzke, Bruzke, Pizolac, Szlopna, Domanicz, Polatovicz, Dluhepole, Viznobe és egyéb helyeket. Nem értik, hogy a liptómegyei Tepla és a nógrádi Maskfalvi templomok mért nem számíttatnak a 90 templom közé; kérik azért ő felségét, hogy ezen két templomhelyet, új bajok elkerülése végett, ezen országgyűlés alatt a többiek sorába foglalni méltóztassék.

A lezajlott zavargások alatt több templom lefoglaltatván a katholikusok által, s bár a legutóbbi országgyűlés által visszaadattak, mindazáltal ugyanazon urak által ismét elszedettek, s maig is birtokukban vannak. Ilyenek Vas vármegyében: Lenka, Vámos-Család, Hidegség, Miske; Sopron vármegyében: Lózs, Peresztegh, Löve, Külve és Kereszt; Zalában: Turtrisztia s más egyebek. Ezekre nézve azon kérelemmel járúlnak ő felségéhez, hogy a jelen országgyűlésből kiküldendő követek által visszaadassanak és a 14. t.-czikkben foglalt büntetést alkalmazzák.

Kimutatták továbbá, hogy a linczi béke 4-dik pontja és a legközelebbi országgyűlés 12-dik czikke ellenére a protestáns papságnak jövedelmei, mint zsellérségek, malmok, földek, szőlők, kaszálók s más efflélék a mult országgyűlés óta több katholikus úr által erőszakkal elszedettek. Erre

nézve is jogorvoslatot és az illető erőszakoskodók ellenében a törvényes büntetés alkalmazását kérik. És hogy ő felsége jobban legyen róluk értesülve, részletesebben is előszámlálják az egyes eseteket.

A sopronmegyei Donnerskirchen nevű faluban gróf Eszterházy László nem engedte a prot. papot visszavinni, és több birtokán megakadályozta a vallás szabad gyakorlatát; azonkívül Nyéken az ő tisztei sok protestáns lakost elűztek és némelyeket büntetésekkel a kath. vallásra kényszerítettek. Hasonlóképen Újlakon (Neusidel) a templom, paplak és iskola számára való hely ki nem jelöltetett, a protestánsok szabad vallásgyakorlata betiltatott és a protestáns lakosok azért, mivel a földes úr tudtán kívül hoztak be papot, elítéltettek. Hasonló zaklatásban részesül a szegény nép vallása miatt Renken(?) is, hol bizonyos Székely Ferencz különféle büntetésekkel illeti.

Nem csekély fájdalommal kényszeríttetnek az evangelikus rendek arra, hogy ő felségének az evangelikus papok és nép ellen megyénkint elkövetett sérelmeket előterjeszszék; mert némely katholikus főurak, mint például gróf Nádasdy Ferencz Somogymegyében, még azt sem engedte meg, hogy az evangelikus lelkészek sérelmeiket előterjeszthessék. Hogy ily eseteknek jövőre eleje vétessék és hogy az ev. lelkészek sérelmeiket, éppen úgy mint a katholikusok, a megyei gyűléseken előadhassák, erre nézve új törvényes intézkedést várnak ő felségétől, és az erőszakoskodókra büntetés szabandó.

A személyes fizetésekre vonatkozólag intézkedett ugyan a legközelebbi országgyűlés 12-dik czikkelye, mindazáltal akad sok katholikus úr, ki ezen törvényt megvetve, az evangelikus népet arra kényszeríti, hogy a személyes fizetést a katholikus pap számára adja. Kérik tehát e részben is ő felségét, hogy a törvénynek érvényt szerezni méltóztassék.[1]

[1] Gravamina Evangelicorum, circa Negotium Religionis, Suae Majestati Sacr. exhibita. Hist Dipl. App. 87—89. l.

Ezen sérelmi irat még ápril 11-én közöltetett az érsekkel, hogy az abban foglaltakra nézve a katholikusok megtehessék észrevételeiket.[1]

Négy nap mulva, vagyis ápril 15-én, a katholikusok is összeállították a magok sérelmeit, és pedig oly alakban, a mint azokat ő felsége elé kivánták terjesztetni.

A katholikusok pontonkint részletesen is elősorolják sérelmeiket.

Semmit sem tesznek kedvetlenebbűl — mondák — mint azt, hogy ő felségének ilyen dolgokkal kénytelenek alkalmatlankodni. De mivel látják, hogy a protestánsok „unalmas és gyűlöletes“ panaszaikkal és követeléseikkel újra meg újra előállanak, nehogy hallgatásuk által elismerni láttassanak a vád igazságát, mintha t. i. a vallási mozgalmaknak ők volnának okai, kénytelenek előadni azon sérelmeiket, miket ők a protestánsok részéről szenvedtek.

Hivatkoznak a békeokmányra, mely szerint nemcsak a protestáns, hanem a katholikus templomok is visszaadandók volnának. Ha a protestánsok azt követelik, hogy 1608 óta elfoglalt templomaik mind visszaadassanak, úgy a katholikusok is ugyanazt követelik a protestánsoktól. De hozzá teszik, mintegy kivánalmaik magyarázatául azon tételt, hogy senkisem adhatja vissza azt, a mit nem kapott! — oly templomokat is visszaköveteltek, melyekbe szerintök a katholikus nép ellenére evangelikus papot vittek, mivel az sérelem a katholikus vallás ellen; valamint sérelem az is, ha országos törvények ellenére megtűretnek, sőt templomokat és paplakokat építhetnek a piccarditák, hussziták és más hasonló eretnekek.

Ezek az országból zárassanak ki, s ő felsége ne tűrje meg őket.

[1] Az időrendre nézve útbaigazít a Nemz. Múzeum levéltárában levő (542. fol. l.) Diarium és Acta Diaetae 1649. egy jegyzete, mely igy hangzik: «Haec ipsa Gravamina (t. i. Evang.) die 11. Aprilis D. Archiepiscopo Lippay Evangelici facilitanda assignant. Qua cum facilitare pro desiderio eorundem Evangelicorum neglegit porriguntur Suae Mti die 27. Aprilis.

Aztán elősoroljak a Vas, Sopron, Moson, Győr, Pozsony, Komárom, Nyitra, Bars, Túrócz, Árva, Nógrád, Szepes és Abaúj vármegyékben állítólag elkövetett katholikus templomfoglalásokat, melyek közt felemlíttetnek még a Bocskay korában elvesztett templomaik is.

Ugyanis *Vasban* Kőszegen, hol a külvárossal együtt három templomjuk van az evangelikusoknak, azt kivánják a katholikusok, hogy egy templom, mely azelőtt is az övéké volt, visszaadassék; ugyanott sérelem történt, a mennyiben az esztergomi érsek által kiküldött kath. papok kifogásait Hosszutóti István biró el nem fogadta. Sári és Szent-Lőrincz községekben az ev. pap nem engedi a katholikusok temetkezését; Hegyfaluban pedig akadályozza a parasztokat kath. vallásuk gyakorlatában.

Sopronban a Szt. Mihály-templomot és a Szt. Erzsébet-kápolnát kivánják visszaadatni és pedig az azokhoz tartozó jövedelmekkel együtt. Az is sérti a soproni katholikusokat, hogy tulajdonképen az evangelikusok választanak nekik papot, holott a törvény szerint minden felekezet maga választhatja meg saját papját. Iskola számára való helyet és a városi hivatalokban valláskülümbség nélkül való alkalmaztatást, saját törvénykezést, szabad ház- és örökségvételt, a vandorfi bucsújárásnál a külvároson keresztül való szabad átmenetelt, ünnepeiknek tiszteletben tartását, az 1647 : 114. t.-czikknek a katholikusok javára való megváltoztatását szintén követelik. A mellett panaszolják, hogy a városi tanács csak nehezen engedte meg gróf Nádasdy Ferencznek, hogy saját fundusán sekrestyét építhessen a kápolnához.

Továbbá felhozzák, hogy Roitegen és Egyházasfalun az evang. pap akadályokat gördít a katholikusok temetkezése elé; Németiben pedig a Nádasdy birtokát képező Szül faluba kath. isteni tiszteletre menő katholikusok úgy a harangok használatában, mint a temetkezésben akadályoztatnak. Söjtörben az evang. pap egy iparosnak fiát csak azon feltétel alatt engedte eltemettetni, ha a katholikusok megigérik, hogy ezután más katholikust nem fognak akarni

ott eltemetni. Végre Kapuvárott és Tabóton is hasonló sérelmek követtettek el a katholikusok ellen.

Moson vármegyében Leven községben az illető evang. lelkészszel disputáló kath. ifjút — jóllehet a pap is állította, hogy nincs megsértve — az evang. emberek csupa vallási gyűlöletből agyonvertek.

Győrben Edvi községben oly templomot, mely sem a 90 templom közé fel nem volt véve, sem a biztosok által a katholikusoktól el nem vétetett, erőszakosan elvették tőlük és a papot kiűzték a parochiából.

Pozsony megyében, jelesül Pozsony városában van a Szt. Katalin-kápolnája, melyet emberemlékezet óta katholikusok birtak, de melynek tartozékait a pozsonyi polgárok megosztották, most annyira elpusztult, hogy alig birják kijavítani. A külvárosban levő Szt. László nevű kórház, mely a Bethlen-féle zavargás előtt a katholikusoké volt, utána a pozsonyi lakosok a magok részére foglalták le, és kath. koldust csak ritkán fogadnak bele. Vizkeleten az iskolát és a paplakot legközelebbi országgyűlés alatt a kiküldött biztosok utasításuk ellenére elvették a katholikusoktól és az evangelikusoknak adták. A *hegyi* kápolnából, mely sohasem volt az evangelikusoké, nem is foglaltatik a 90 templom között, a katholikusokat vallásuk sérelmével elűzték, s ámbár a hegyi, kossolti és vizkeleti katholikusok folyamodtak is ez országgyűléshez, orvoslást nem nyertek.

Szenczen 1647. június havában az evangelikus lakosok a kath. pap megkérdezése nélkül csoportosan kimentek a temetőbe, harangoztattak, a tanítót a temetőből kiutasították; a kath. papot pedig, ki csendesítés végett ment ki a temetőbe, balkézen súlyosan megsebesítették. Cseklészen 1648. deczemberben az evangelikus lakosok felgyujtván a parochiát, oly erősen zárták el az ajtót, hogy a semmit nem gyanító plébánus alig tudott kijönni, csakis egy rorátéra menő katholikus tudatta vele a bajt.

Komáromban e napokban a katholikus lelkész meglátogatta egy ingadozó gyengehitű hivét; ennek házában

Fursth György, csupán a kath. vallás iránti gyűlöletben oly erősen megtámadta, hogy kénytelen volt onnét eltávozni.

Nyitrában nagyon panaszkodnak a katholikusok és különösen a papi rend a husvétkor Ludánban történt esemény miatt. Ugyanis midőn a katholikusok szokott módon körmenetet tartottak, odamentek Osztrosithnak némely szolgái és ott tánczolni kezdettek, sőt oly vakmerők voltak, hogy egyikük még a templom oltárát is meggyalázta. Azért kivánják, hogy ily szentségtelenségek büntetlenül ne maradjanak, s az illetők mások rettentő példájára még ezen országgyűlés alatt a karok és rendek elé idéztessenek, és érdemük szerint bűnhödjenek. Liczkón a kath. papot éjszakának idején megrohanták és megölték.

A Fardi család a felett panaszkodik, hogy ámbár a berencsi vár és birtok fele őt illeti, s több tagja lakhelylyel bir Szeniczen és Szoboticzán, mégis e városok egyikében sem kaphattak templomot. Kivánják, hogy Szeniczen a katholikus urak számára adassék át a templom, s az ott levő evangelikus parasztoknak és nemeseknek templomhely jelöltessék ki; a Nyáry családnak maradjon meg a szoboticzai templom; és az odavaló katholikus parasztoknak és birtokosoknak hasonlóképen hely jelöltessék ki az isteni tisztelet számára. Erdődy Gábor, Horeczky Gábor és Ferencz, Amade János, Majtényi György, Imre, Gáspár és János, Horváth Zsigmond, Eszterházy Erzsébet, Majtényi Mihály, Kerekes András, Nagymihály Ferencz, Bessányi Dávid és Szopek Dávid kath. birtokosok arról panaszkodnak, hogy a velök osztályos Nyáry Lajos, az örökségi jog ellenére, maga gyakorolja az említett egyházakban a kegyúri jogot; a vendéglő, paplak és iskola jövedelmeit bevonja, és a többi osztályos birtokosok jogait a végrendelet ellenére, nem tiszteli; kivánják tehát jogaiknak visszaállítását.

*Bars*megyében ismeretes dolog, hogy Körmöczön mily méltatlan zughelyen gyakoroltatik a katholikus isteni tisztelet, s midőn ezen segítendő, az esztergomi érsek bizonyos házat akart megvenni, a város ebben megakadályozta; azért

kivánják, hogy azon ház a kath. isteni tisztelet számára berendezve nekik átengedtessék, az erőszakoskodók pedig megbüntettessenek.

A maróti evangelikusok megtagadták a katholikusoknak a harangok és az imaház használatát; Hitzer faluban a prédikáló papot elűzték; a maróti lelkész fenyegette a katholikusokat, ha merészelnek Kis-Apáczára menni istenitiszteletre, a kis-ápaczai papot pedig halállal fenyegette, ha prédikálni merészel. És ámbár a maróczíaknak és hirczerieknek saját kath. papjuk van, a kitől a szentségeket fölveszik, mégis a (ref.) lelkésznek való fizetésre kényszeríttetnek. Nagy-Lehotán Rákóczy László birtokán a templomot az evangelikusok foglalták el, daczára annak, hogy a 90 templom sorában nem fordul elő. Zsarnóczon a megye alispánja a földesurak jövedelmeit elvette és az evangelikus pap ellátására fordította.

Turóczban jóllehet az előbbeni országgyűlésen a Révay család birtokán levő minden templom — kivéve a pellenit — elvétetett a katholikusoktól, mégis ezen egy templom és paplak negyedét és földjét az odavaló ev. pap foglalja el a maga részére, a katholikusok nagy sérelmére.

Árvában több ezerre megy a katholikus nép száma, s több falu van, melyben csupa katholikus nép lakik, még sem engednek nekik kath. papot tartani; midőn a szentségek kiszolgáltatása végett Lengyelországból jött oda egy kath. pap, azt az árvai várnagy különféle fenyegetések között elkergette, valamint megsértette azt az archidiakonust is, a ki hivatalos látogatásra volt kiküldve.

Nógrádban 1647-ben a maksfalvai evang. lakosok a katholikus templomot, a lehotkai és prágai filiákkal együtt, daczára annak, hogy harmincznégy év óta a katholikusok birták, elfoglalták.

*Szepes*megyében a szabad vallásgyakorlat sérelmével nem engedik meg a katholikusoknak, hogy a pongráczfalvi templomot használhassák, holott minden lakos katholikus, s a templom sem foglaltatik a 90 templom között. A krom-

pachi templom ugyan ott van a 90 templom között, mindazáltal kérik a katholikusok, hogy vagy ezen templom adassék nekik vissza, vagy alkalmas hely jelöltessék ki számukra templom és paplak építhetése czéljából. Körtvélyesen, jóllehet valamennyi lakos katholikus, s a templom is az, mégis a paplakot Dökő Kristóf lutheranus birja. Azt is sérelmesnek találják, hogy Lőcse városában nincs katholikus istenitisztelet, mivel az ottlevő monostor Bocskay korában elvétetett, mit ezennel visszakövetelnek.

Sárosban, jelesül Eperjesen, midőn egy kath. lelkész az éppen ott levő biztosok jelenlétében istenitiszteletet tartott és intéseket adott, az egész város fellázadt és fegyveresen támadták meg, csak kicsibe mult, hogy a biztosokkal együtt életveszélybe nem került, a mi bizonyára megtörtént volna, ha a pap el nem menekül. Ha kath. ember hal meg, az evang. tanács azt követeli, hogy az mindig neki bejelentessék, a mi eddig hallatlan volt. A kath. foglyok látogatását is csak a biró tudtával engedik meg; sőt ezeknél még a szentségek kiszolgáltatásához is a biró beleegyezése kivántatik. Azelőtt, míg az evang. pap predikált, a katholikusok kimehettek és az egyházi személyek szabadon jöhettek a városba; most azonban sem a lakosok nem mehetnek ki, sem a papok nem jöhetnek be. A katholikus papot csak evang. ember jelenlétében engedik a kath. fogolyhoz menni, nehogy a többi foglyokat is részesítse az üdvben. És minthogy Eperjesen a katholikusoknak egyátalában nincs istenitiszteletre való helyük, méltán követelik, hogy ezután ott, Bártfán és Szebenben is hely jelöltessék ki a kath. templom, paplak és iskola számára.

Abaújban a kassai templom ügye az 1647 : 18. t.-czikk értelmében mind az ideig nem lett eligazítva, kérik tehát a katholikusok, hogy az említett t.-czikknek még ez országgyűlésből kiküldendő biztosok által elég tétessék, és a templom helyett az egykori dominikanus kolostor adassék vissza. Minthogy pedig az egri káptalan levéltárával együtt a török által folytonosan fenyegettetve Jászón(?) veszélyeztetve van;

azért szükségesnek vélik, hogy az biztosság tekintetéből Kassára tétessék át. Különben a kath. vallás sérelmét látják abban is, hogy a kassai börtönben levő Győry Jánosnak csak a kitört ablakon keresztül engedték meg a szentséget kiszolgáltatni. Ehhez járúl, hogy midőn a meczenzéfi templom elvétetett és midőn az evangelikus lelkész Stooszba ment, az őt kisérő hivek a velök véletlenül találkozott katholikust arra akarták kényszeriteni, hogy a lelkészt ő is kisérje, és midőn ez kijelentette, hogy neki semmi köze a lutheránus paphoz, azok megsebesitették és kezét levágták; a meczenzéfi evangelikusok pedig a miséhez tartozó oltári ékességeket a megkötött szerződés daczára sem adták ki a katholikusoknak. Felső-Meczenzéf kath. papját nehány evang. ember a jelen országgyűlés alatt ok nélkül megverték, hajánál és szakálánál fogva meghurczolták; hasonló igaztalanságot követtek el ugyanazok egy kath. házaspár ellen, mivel az védte a maga vallását. Hogy mily súlyos helyzete van Alsó-Meczenzéfen a kath. papnak, mutatja az is, hogy a neki járó tizednek egy részét az alispán a 12. t.-czikk ellenében evang. papnak rendelte. Az országos rendek azon törekedtek, hogy a szegény népnek szabad vallásgyakorlata legyen, mégis vannak alispánok, a kik a kath. népet arra kényszerítik, hogy az ő vallását nem követő idegen papot fogadjon el. Ezek ellen törvényes intézkedést kérnek. Fájdalommal viselik a katholikusok, hogy a szabad királyi városokban és más kiváltságos községekben szent czélokra végrendeletileg szánt javaknál, az evangelikus lakosság csupa vallási gyűlöletből megtagadja a végrehajtást, vagy azokat a maga világi czéljaira fordítja.

Tűrhetetlennek jelentik ki azt az állapotot is, mely szerint ámbár első sorban a földesurakat illeti úgy a vallás szabad gyakorlata, mint a kegyúri jog, mégis oda kényszeríttetnek, hogy saját lakhelyeiken saját templomaikkal ne rendelkezzenek, hanem a parasztok birják azokat; sőt még oly helyeken is, a hol két templom van, a földesúr egyiket sem mondhatja magáénak, pl. Lenkán és Sólymos

várában. Kobold várához tartozó községekben hét templom van, és ámbár a földesurak mind katholikusok, kivéve egyet, ki a birtoknak csak tizenkettedik részét birja, még sem birnak azok egy templomot sem. Jogosnak és méltányosnak találják tehát, hogy a hol két templom van, az egyiket a földesúr elfoglalhassa, a hol pedig csak egy templom van, ott a földesúr a parasztoknak templomépítésre való helyet jelölne ki. Sérelmes eljárásnak tartják azt is, hogy ámbár a mult országgyűlés 100-dik t.-czikkelye azt rendeli, hogy a plébánosokat megerősítés czéljából a földesuraknak be kell mutatni, a helvét és ágostai hitvallású papokat az illető parasztok nem mutatják be, pedig egyforma szabadsága van a nemességnek.

Végre panaszt emelnek a mult országgyűlés által kiküldött biztosok eljárása ellen is, melyet nézetük szerint felülvizsgálni kellene. És ámbár még ezeken kívül igen sok sérelme van az ősi katholikus egyháznak, de mivel ezekkel nem akarják ő felségét terhelni, azon kérelemmel fordúlnak hozzá, hogy a mint a mult országgyűlés az evangelikusokról több törvényczikk által gondoskodott, úgy most a katholikus vallás védelméről is gondoskodni kegyeskedjék.[1]

Ezeket a sérelmeket a katholikusok egyenesen a sérelmi bizottságnak nyujtották be, daczára annak, hogy az érsek előlegesen megigérte volt, hogy az evangelikusoknak fogja átküldeni.

Ezen eljárás ellen a sérelmi bizottság evang. tagjai felszólaltak, és kivánták, hogy a sérelmek küldessenek át egyenesen az evangelikusoknak. Ez meg is történt; és az evangelikusok a magok kebeléből Osztrosith Miklós, Berényi György, Barna György, Szirmay István, Egresdi Boldizsár, Matyasovszky János, Vitnyedi István, Drasköczy György, Auer Jakab és Langfelder Dániel urakból álló küldöttséget neveztek ki a végett, hogy a katholikusoknak adandó válasz szövegét megállapítsa.

[1] Gravamina Catholicorum. Hist. Dipl. App. 91—97. l.

Az ezek által készített szöveg ápril 18-án olvastatott fel, és csekély változtatással még az nap átküldetett a nádorhoz továbbítás végett. A nádorhoz menő küldöttség tagjai voltak: Osztrosith Miklós, Berényi György, Máriássy Zsigmond, Tolnay János és Aur János. Megjegyzendő, hogy a helvét hitvallásúak közül Barna György és Zákány András, s ezek bármelyikének akadályoztatása esetében Szemere Pál is kiküldettek; de ezek a kiküldetést nem fogadták el.

A küldöttségnek utasításúl volt adva, hogy a nádort figyelmeztessék, mily nagy veszedelem fenyegeti a mult országgyűlésen beiktatott békeokmányt s ezzel az egész országot azon új követelések által, melyek a katholikus sérelmek czíme alatt felsoroltatnak. Értésére kivánták hozni az érseknek is, hogy ily módon az ő általa igért támogatás, melyet az evangelikusoknak igért, meghiusíttatik.

A nádor szivélyesen fogadta a küldöttséget, s kifejezte abbeli törekvését, hogy a vallásügyben felmerűlt minden nehézségeket szétoszlasson. Kifejezte abbeli örömét, hogy kezdetben mindjárt nem hozzá, hanem az érsekhez fordultak segítségért. Úgy tudja, hogy ez már néhányszor közölte sérelmeiket az összes kath. rendekkel, és hogy azok a kiegyezés útját kellőleg előkészítették.

Ezzel a küldöttség visszatért, várván az átnyujtott replika által előidézendő hatást.

V.

A protestánsoknak a kath. sérelmekre adott válasza. — A katholikusok észrevételei — és Lippay Gáspár informatiója. — Új tanácskozmányok és üzenetek. — A király nem fogadta el a protestánsok sérelmeit. — A katholikusokét igen. — Az evangelikusok nem akarnak privát tárgyalásba bocsátkozni. — Beadják sérelmeiket.

Mielőtt az események további elbeszélését folytatnók, nézzük, miképen czáfolták meg a protestánsok a katholikusok sérelmeit.

Mindenek előtt elismeréssel és hálával emelték ki ő felségének abbeli törekvését, hogy az evangelikus vallás szabadsága ne gátoltassék és az országtól a polgári háború dühöngései elháríttassanak; nagy lelki fájdalommal tapasztalták azonban azt, hogy a kath. rendek bizonyos követelő sérelmeiknek benyujtása által ismét felélesztik a régi czivakodások tüzét és elvetik az új egyenetlenség magvait, oly dolgokat bolygatván meg, melyek általában és részletekben a legújabb békeokmány 4-dik pontjában e szavakkal intéztettek el: „A vallás ügyét és a templomok elfoglalását illető sérelmek, úgy azok, melyek ő felségének 1638-ban beterjesztettek, valamint azok is, melyek azután következtek, az ország nyugalma és fennmaradása, valamint a lelkek egyesítése tekintetéből is a jövő országgyűlésen vagy a rendek barátságos elintézése vagy ő felségének tekintélye által megszüntettessenek és az evangelikusok megnyugvására véglegesen elintéztessenek.... Az ezután felmerülendő vallási sérelmeket pedig úgy a katholikusoknál, mint az evangelikusoknál, úgy szintén a rendeknek más sérelmeit is ő felsége a 17-dik feltétel szerint egyes országgyűléseken fogja elintézni az evangelikusok kára nélkül."

Még világosabban szól erről a legújabb országgyűlés 6-dik t.-czikke, a következő szavakban: „Az ország karai és rendei jól emlékeznek arra, miként az országlakók között templomok elfoglalása miatt eddig mily nagy visszavonások történtek, melyek hogy jövőre elháríttassanak, s a polgári

egyenetlenségek magva kiirtassék és az országlakók inkább békében és kölcsönös egyetértésben éljenek, a különféle, minden oldalról tett vitatások és előterjesztések után, végre aztán az ország karai és rendei között a templomok és más járulékok foglalására nézve — ő felsége hatalmának közbevetésével is — azon módon s úgy történt az egyezés, hogy ez ügy végképen elintézve és kiegyenlítve legyen.

Egyébiránt, nehogy úgy tűnjék fel, mintha az evangelikus rendek a katholikusok sérelmeit hallgatással mellőznék, a lehető rövidséggel czáfolni kivánják azokat, következő öt osztályba foglalván össze azoknak tartalmát:

Az elsőben bizonyos elfoglalt templomoknak, kápolnáknak, kolostoroknak és tartozékaiknak visszaadását, s több helyt templom, paplak és iskola számára helynek kijelölését.

A másodikban a mult országgyűlés után a vallásügyben hozott törvények ellen elkövetett sérelmeknek a békeokmány idézett szavai szerinti elintézését.

A harmadikban némely különleges jogtalanságok megszüntetését.

A negyedikben a piccarditáknak és husszitáknak — ha a helvét hitvallást alá nem irják — az országból való kiutasítását.

Az ötödikben a zavargások alatt elfoglalt templomok visszaadására kiküldött biztosok által elkövetett hibák kijavítását kivánják.

A mi az első osztályba foglalt sérelmeket illeti, azok, a mennyiben a nyilvános békeokmány és az idézett új törvény által egyszer mindenkorra elintéztettek, más újabb elintézés alá nem jöhetnek; mert nem volna helyes, hogy az ország törvénye és békeokmánya valamely részben megválasztattatnék.

A mi a sérelmek második csoportját illeti, hogy t. i. a mult országgyűlés óta Saárban, Hegyfalun, Szt.-Lőrinczen, Szenczen, Kapuvárt stb. a szabad vallásgyakorlat megsértetett, arra nézve azt felelik, hogy azt a törvény értelmében

kiküldendő vegyes bizottság az igazság alapján intézze el; kivánják, hogy e részben egyenlő mérték alkalmaztassék mind a két félnél.

A harmadik csoportba tartozó sérelmekre vonatkozólag esetenkint részletesen válaszolnak; nevezetesen, hogy Kőszegen a vizsgálat nem történt meg, az onnét van, mert az 1608. koronázás előtti t.-czikk elleni követelés volt; a katholikus pap nem volt feljogosítva evangelikusok felett vizsgálatot tartani. A soproni plébánosválasztásra vonatkozó sérelem se áll, mert a legújabb országgyűlés megerősítette a városnak ebbeli régibb jogát. A hivataloknak valláskülömbség nélkül való betöltését illetőleg az evangelikusoknak több méltó panaszuk lehetne, mint a katholikusoknak, mert az egész országban alig jut nekik valamely hivatal. A törvénykezésre nézve ott az illetékes országbiró, javítsa a hibát; a szabadvételekre ott a törvény, alkalmaztassék. A vandorfi eset a tanács tudtán kívül történt, s ha ezt valaki a vallás elleni gyűlöletből tenné, az ellen a legújabb törvény alkalmaztassék. A gróf Nádasdy-féle panaszt sem ismerik el alaposnak, mert a helyet maga Nádasdy átengedte.

A *Mosonymegyében* felhozott kath. ifjú halálát illetőleg azt mondják, hogy a tettesek ellen lépjen fel a megyei törvényszék a törvények értelmében.

Győrben az edvini templom elvétele nem történt a békeokmány és a törvény ellenében.

Pozsonyban a vizkeleti ügyet illetőleg a kiküldött biztosok járjanak el a 13-dik t.-czikk értelmében.

Komáromban rossz néven veszik a történt esetet; de megjegyzik, hogy e részben az evangelikusoknak sokkal több panaszuk van, mint a katholikusoknak, egyébiránt kivánják, hogy ezután ilyenek elő ne forduljanak.

A *nyitrai* esetet hasonlóképen helytelenítik, és elmondják, hogy Osztrosith személyesen az országgyűlésen volt akkor, de mihelyest értesült az esetről, azonnal Ludánba küldötte embereit, hogy az illetők a megyei törvényszék elé idéztetve, megérdemlett büntetésüket elvegyék.

A liszkói kihágás elkövetőit az illető kath. földesurak megbüntethetik.

Barsban a körmöczi házat illetőleg megjegyzik, hogy annak átadását a város jogainak sérelme ellen nem eszközölték, az nem mondható jogtalanságnak. A zsarnóczi eset kiegyenlíttetett.

Túróczban elismerik a beleni ügy méltánytalanságát, s kivánják magok is, hogy a személyi fizetés az új pozsonyi országgyűlés 12. t.-czikkelye szerint történjék.

Nógrádban a maksfalvai templomot illetőleg elismerik, hogy ámbár a megegyezési pontban névszerint is előfordúl a 90 templom között, de nem tudni mi okból, a 6-dik czikkből kimaradt, ezért szükségesnek találják, hogy azt a mostani törvényhozás vegye fel.

Szepességen az alispán és a kiküldött vegyes bizottság alatt bebizonyíttatott, hogy a pongráczfalvi templom emberemlékezet óta az evangelikusoké volt, a törvény is nekik ítélte; kérik azért ő felségét, hogy a katholikusok által mult nyáron elvett ezen templom nekik ismét visszaadassék és az elvevő a törvény értelmében bűnhödjék. A krompachi templom ott lévén a 90 templom sorában, a törvényt megsérteni nem szabad. Körtvélyesen semmiféle paplak nem volt, csak a Dőke család engedett át az evang. papnak egy zsellérházat, mely a pap eltávoztával ismét úra kezébe ment vissza. Az ottani templomot a katholikusok és protestánsok közösen birták, de az országgyűlés után a jezsuiták foglalták el. Minthogy pedig a Dőke evang. családnak e templomban szabad temetkezési joga van, az igazság követeli, hogy a templom a régi állapotba helyeztessék vissza.

Sárosban az Eperjesen állítólag a katholikus pap elleni támadásról az odavaló követek mit sem tudnak. A temetkezést illetőleg is éppen az ellenkezője történik annak, a mit a katholikusok állítanak; mert példákkal bizonyítható, hogy a katholikusokat tisztességesen szokták eltemetni. Abban, hogy a kath. pap a biró tudta nélkül nem bocsáttatik a foglyokhoz, semmi jogtalanság nincs, mert ez történik az ev. papokkal is.

Abaujban, jelesül a kassai templomügyben felhozott sérelemre nézve azt válaszolják, hogy a kassaiak ellen járjanak el a törvény értelmében. Az egri káptalan ügye nem vallási ügy. Az alsó-meczenzéfi templom ügyét eldöntötte a vegyes bizottság a mult országgyűlés 14-dik czikke értelmében. És ha arról tétetik panasz, hogy a szegény nép ellenkező vallás követésére kényszeríttetik, akkor az evangelikusoknak több méltó panaszuk van, mint a katholikusoknak. Ők egyébiránt meg lesznek elégedve, ha az alispánok a törvény szerinti eljárásra figyelmeztetnek. A végrendeleteknél is a régi szokás tartatik meg. . . .

A mi már a sérelmek negyedik csoportját illeti, a picarditák és husszitákat illetőleg nem tudják, hogy azok hol laknak és voltaképen kik ők; de ha a szakolczai és puchói helvét hitvallásúakat értik alatta, akkor megjegyzik, hogy azok a mult országgyűlés idején mind a helvét hitvallást irták alá, s mint ilyenek, a 8-dik t.-czikk által megerősítvék.

A mi végre az ötödik csoportot, vagyis a templomok visszaadására kiküldött biztosok által elkövetett hibákat illeti, azokra nézve csak annyit válaszolnak, hogy a biztosok hivatalos jelentését a rendek tudomásúl vették, ennélfogva úgy kell hagyni. Ezek után ő felségére bizván felhozott érveiknek méltánylását, kérik, hogy a már egyszer törvényileg elintézett dolgokat a katholikusok által újra felbolygatni ne engedje, hanem kir. diplomájához és a törvényekhez ragaszkodván, a haza békéjét és felvirágzását biztositani kegyeskedjék.“[1]

A fentebbi választ, illetőleg czáfolati iratot a nádor csakhamar átküldte a katholikusoknak, a kik azonnal hozzáfogtak észrevételeiknek összefoglalásához.

A huszonegy pontba foglalt észrevételeken mindenekelőtt kifejezték abbeli nézetüket, hogy a protestánsok sérelmei tulajdonképpen nem is országgyűlés elé valók, miután a

[1] Replica Status Evangelici ad Gravamina Dominorum Catholicorum die 19. Apr. iisdem Dnis Catholicis transmissa. — Acta Diaetae 1649. Nemz. Múz. V. ö. — Hist. Dipl. App. 97. s k. l.

14-dik t.-czikk rendelkezik arról, mikép bűnhődjenek azok, kik templomokat, paplakokat, iskolákat és jövedelmeket foglalnak. Minthogy e törvényben a biróság és a büntetés módja is meg van határozva, sérelmeik oda utasítandók.

1. Külömben az első pontra nézve méltányosnak találják, hogy a 18. és 19. t.-czikk végrehajtassék, s a kassai előljáróság kényszeríttessék, hogy mind a katholikusoknak, mind a helvét hitvallásúaknak illő helyiséget jelöljön ki egyházi épületek számára.

2. Más oly helyeken is, hol a templomok számára még nem volna kijelölve a telek, az illető törvények szerint járjanak el a birák; és ha valamely vármegyében még nem volnának ily birák, azok választassanak meg. De abba, hogy a megyékben prot. papok határozhassanak ily vallási ügyekben és hogy kath. alattvalóknak patronusai lehessenek, mivel arra nincs törvény, semmiképen meg nem egyezhetnek. A jobbágyok bajos ügyeikkel a vármegyék alispánjaihoz utasítandók; úgy szintén a papok is, ha saját személyökben sértettek. Az alispánok pedig a törvények szerint ítéljenek. A protestánsok által sérelemkint felhordott templomfoglalások a kegyúri jog alapján történtek; így a trencsénmegyei Domanics, Zlopna és Berse községekben, hol külömben is a lakosságnak legnagyobb része katholikus, hol tehát az evang. népnek nem lehetett átengedni a templomot.

3. Erdődy Bálint özvegye sok éven át bírt szabad vallásgyakorlattal pap bevezetése nélkül is.

4. A 90 templom sorából kimaradt két templom, ha igaznak bizonyúl, vétessék fel a jelen országgyűlésen.

5. Az eljárás történjék a 14-dik t.-czikk szerint; a felhivott birák úgy a foglalást, mint a visszafoglalást illetőleg igazságot szolgáltassanak. Lózson Viczay a jobbágyaival kötött egyesség szerint a két templom közül egyet méltán tarthatott fel saját vallásának. Leukán, minthogy a Nádasdy-családnak ott temetője és lakása van, az evangelikusok megelégedhetnek azzal, hogy Nádasdy a másik templomot az ő számukra akarja kijavítani.

6. A hol a templomoktól és paplakoktól elfoglaltattak a jövedelmek, ott a 14-dik t.-czikk szerint történjék az eljárás. A mi pedig a tizenhatodot és a malomjövedelmet mint fizetést illeti, az a 11-dik t.-czikk szerint intéztessék el. A katholikusok nem kötelesek fizetni az evangelikus papokat. De ha valamely malom az egyházhoz tartozik, méltó, hogy az visszaadassék.

7. Minthogy a szobotistyei és szeniczei ügy már a megyénél van, intéztessék el a törvény értelmében.

8. A katholikusok sérelmeiben történjék nyilatkozat Hegyet illetőleg.

9. és 10. Világos az eddig adott válaszból.

11. A többi jobbágyok alá legyenek vetve Nádasdynak; a fa pedig ne tagadtassék meg a parochustól.

12. Újhelyen a földesúr fundusán az evangelikusoknak valósággal legyen templomuk.

13. A nyolczadik ponthoz mint sérelmekben említessék.

14. Majtényi Mihály kész azonnal az ellenkezőt bizonyítani.

15. Az evangelikusok által idézett 14-dik t.-czikk szerint történjék az eljárás, mert Nádasdy és Apponyi Balázs özvegye tagadják, mintha jobbágyaikat vallásuk miatt zárták volna el.

16. Van rá törvény.

17. Adjon felvilágosítást Lippay Gáspár.

18. A földesúr egyszerűen tagadja.

19. Van reá törvény.

20. Már fentebb mondatott, miként a katholikusok nem engedhetik meg, hogy az evang. lelkészek legyenek jobbágyaiknak felsőbbjei.

21. Van törvény, mely szerint kelljen eljárni.[1]

A mosonmegyei Nezsiderre vonatkozólag Lippay Gáspár külön informácziót adott.

[1] Replica Dominorum Catholicorum, ad praemissa Status Evangelici Gravamina die 19. Apr. facta et extradata. — Acta Diaetae 1649. Nemz. Múz. V. ö. Hist. Dipl. App. 90. l.

A felhozott első sérelemre nézve, hogy t. i. az evangelikusok számára a mult országgyűlés 10-dik t.-czikke daczára sem adtak templom, paplak és iskola számára helyet, azt mondja, hogy Moson vármegye alispánja az illető biztosokkal a helyszinén meggyőződött, miszerint ott sem 1608 után, sem az előtt, sem béke, sem háború idején nem volt evangelikus lelkész; következésképen sem templom, sem paplak, sem iskola az evangelikusoktól el nem vétethetett. Ezért nem lehetett az illető földesurat szorítani, hogy templom és iskola számára helyet adjon.

A második sérelemre vonatkozólag, hogy t. i. a földesúr büntette jobbágyait, mivel azok evangelikus papot hoztak, azt hozza fel, hogy igenis büntette, mivel azok be nem várva az országgyűlés e részbeli határozatát és a kiküldött biztosok működését, önkényesen, a földesúr tudta nélkül, tehát kegyúri jogának sérelmével hoztak maguknak papot. Ez tehát szintén nem képezhet oly sérelmet, mely ellen jogosan felszólalni lehetne.[1]

A mint az evangelikusok kézhez kapták a katholikusoknak észrevételeit, azonnal tanácskozás alá vették azokat. És minthogy a privát helyiség nem volt elég alkalmas arra, hogy az érdeklettek mind elférjenek benne, ápril 20-án átmentek az ország tanácstermébe. Nem is gyanították, hogy ezt a katholikusok rossz néven fogják venni. Javában folyt a vita, a mikor a nádor titkára, Vásárhelyi Gergely betoppan közéjök és ura megbizásához képest kijelenté, hogy igyekezzenek a katholikusokkal barátságos egyezkedésre lépni. Az ország tanácstermét hagyják el, mert azt jogosan nem egy felekezet, hanem csak az összes rendek használhatják.

Erre az evang. rendek röviden csak azt válaszolták, hogy ők az ország egy tagját képezik, s mint ilyenek több embert képviselnek, mint a katholikusok. Egyébiránt annyi joguk van a teremhez, mint azoknak és midőn azt használják.

[1] Informatio domini Casparis Lippay circa punctum gravaminis Neusideriensis, in comitatu Mosoniensi.

nem tesznek egyebet, mint a mit elődeik is tettek 1631-ben, 35-ben, 38-ban és 47-ben.

Ápril 21-én az evangelikus rendek mind a personálishoz, mind a nádorhoz sürgető deputátiókat menesztettek a végből, hogy a vallásügyi sérelmek nyilvános tárgyalására hivassanak össze az összes országos rendek.

Másnap az evangelikus rendek külön jöttek össze, hogy a vallási sérelmeik szövegét és a katholikusoknak adandó viszonválaszt meghallgassák, kijavítsák és ő felségének beadandó alakban megállapítsák.

Mind a két fél érezte, tudta, hogy a nyilvános tárgyalás nem fog czélra vezetni, ha elébb egy szűkebb körű bizottság valamiben meg nem állapodik.[1] Azt is tudta mindenki, hogy az egyenesen ő felségének benyujtandó sérelmi iratok nem fognak többet eredményezni, mint a mult országgyűléseken eredményeztek. És mind ennek daczára a protestáns rendek sürgették mind a kettőt; sürgették a nyilvános tárgyalást és sürgették a sérelmeknek külön való benyujtását ő felségénél.

Azonban a király nem volt hajlandó átvenni sérelmeiket. Mikor ápril 23-án küldöttség járt nála az audientia kieszközlése végett, azt mondotta, hogy ő az evangelikusok és katholikusok között felmerült sérelmek eligazítását a nádorra bizta; ám tessék ott megkisérleni a kiegyezést, és csak akkor folyamodjanak hozzá, ha ott czélhoz nem jutottak. Akkor az audientiát nem fogja megtagadni.

A nádor, a ki hasonlóképen előbb bizottságilag akart egyességet hozni létre, most azt a kérdést intézte titkárja által az evangelikus rendekhez, hogy mit akarnak sérelmeikkel tenni? Mire azt ezek válaszolták, hogy azon kívül, a

[1] A nádor az Istenre kérte az evangelikusokat: «ne cum exhibitione gravaminum suorum festinet ad suam Majestatem, verum potius e medio sui septem aut octo personas eligat, qui cum tot personis ex parte catholicorum deligendis, in presentia sui, circa conplanationem eorundem gravaminum, ultro citroque tactent et laborent...» Acta Diaetae 1649. fol. lat. 542. Nemz. Múz.

mit már elébb üzentek, semmiféle tanácskozásba és vitatkozásba nem akarnak bocsátkozni a katholikusokkal; sajnálják, hogy — értesülésök szerint — a katholikusok már benyujtották sérelmeiket ő felségének, s az által az országgyűlést mellőzték. Ha ezt szó nélkül hagynák, önmagukat itélnék el, mint a kik valótlan panaszokat emeltek. Ennél fogva ők is be akarják adni ő felségének a magok sérelmeit; egyébiránt kérik a nádort, hogy a felhozott bajok orvoslásáról és ügyük védelméről gondoskodni sziveskedjék.

A nádor újra kérdi: hogy mivel ő felsége reá bizta az ügy eligazítását, az evangelikus status nyilatkozzék, akarja-e a barátságos eligazítást elfogadni vagy nem?

Az evangeliusok azt válaszolták: hogy megkisértik, de előre kijelentik, hogy csak azon bajok eligazításához hajlandók hozzászólani, melyek a legközelébb tartott országgyűlés *után* támadtak mind a két részről.

Erre a nádor felkérte őket, hogy a magok kebeléből küldjenek ki nyolcz egyént, a kik aztán a katholikusokból kiküldendő szintén nyolcz egyénnel — köztük az érsekkel, kanczellárral és Csákyval — tanácskoznának a felmerült vitapontok felett.

De az evangelikusok erre azt felelték, hogy küldőik utasításai nem engedik, hogy ők mint követek, ilyféle magán tanácskozmányban részt vegyenek és ott a vallásügyét tárgyalják. Külömben is ez a felhivás valóságos sértés az evang. statusra nézve, a mennyiben akkor intéztetik hozzájok, mikor a kath. status már ő felségének beadta panaszait.

Kérik a nádort, eszközöljön ki számukra is audientiát ő felségénél, hogy átadhassák ők is sérelmeiket.

Mindezen nyilatkozat daczára a nádori titkár, Vásárhelyi, megjelenvén másnap (ápril 24-én) az evangelikus rendek között, jelenté, hogy a fenforgó vallási egyenetlenség eligazítására a kath. status már megválasztotta bizottságát,[1]

[1] Tagjai voltak: Lippay György érsek. Szelepcsényi Gy. kanczellár, Rohoncy István, Pálfalvay, Csáky István és Forgách Ádám.

kéri tehát az evangelikusokat is hasonlónak megtevésére. Mire az evangelikusok egy tekintélyes küldöttség által[1] válaszolták, hogy a már elmondott okoknál fogva a kezüknél levő oly sérelmek tárgyalásába, melyek a legközelebb elmult országgyűlés *előtti* időről valók, semmiképen nem bocsátkozhatnak.

A katholikusok minden áron vitát akartak provokálni. A protestáns küldöttek előtt kinyilatkoztatták, hogy azoknak vallási sérelmei már el vannak intézve, míg ellenben a katholikusokéi még nincsenek. Előállottak a főpapok és kath. főurak részéről ő felségének benyujtott irat szövegével, melyben felemlegetvén a multak sebeit, annak jogosultságát bizonyítgatják, miszerint a mult országgyűlés előtti sérelmeket is joggal lehet felbolygatni; mert ha jogos és törvényes dolog volt, hogy a protestánsok a bécsi békekötés ideje óta rajtok elkövetett sérelmek orvoslását követelték, úgy jogos a katholikusok azon követelése is, hogy az ő régibb sérelmeikre is kiterjedjen ő felségének figyelme. Kérik ő felségét, hallgassa meg ezen méltó kivánságukat, s ne engedje, hogy a katholikusok bármiféle ürügy alatt elüttessenek igazaiktól.[2]

Ezt az iratot a nádor átküldötte a protestáns rendeknek is, azon felhivással, hogy nézeiteket közöljék vele. De ezek közül sokan kifogyván a türelemből, éles kifakadások kiséretében kijelentették, hogy nekik ezen irathoz semmi közük, azt se elolvasni, se elfogadni nem akarják. A többség azonban a nádor és a főrendek iránti tiszteletből elolvastatá, és azután csak annyit üzent vissza, hogy az iratot nagy kedvetlenséggel olvasták és mivel annak minden egyes pontja ellenkezik az evangelikusok felfogásával, kénytelenek lesznek azt megczáfolni.

A czáfolat szerkesztésére Osztrosith Pál, Berényi György,

[1] Tagjai: Osztrosith Pál, Berényi Gy., Szelényi János és Szirmay Miklós.

[2] Scriptum a Praelatis et Magnatibus catholicis S. Majestati praesentatum, die 24. Apr. 1649. Processus Diaetalis Akad. levéltár.

Szirmay és Szebeni János küldettek ki, a kik abban foglalták össze nézetüket, hogy mivel a mult országgyűlésen a vallás ügye teljes elintézést nyert és ezt ő felsége meg is erősítette, s ennek értelmében több templom, mint például a szempczi és szerdahelyi stb. visszaadatott a katholikusoknak, tehát nem lehet mondani, hogy kivánságuknak elég nem tétetett.

Erre azonban azt a rövid feleletet nyerték, hogy ha akarnak barátságosan egyezkedni, akkor fogjanak hozzá; ha pedig nem, akkor adják be replikájokat és sérelmeiket ő felségének. A katholikusok nézete szerint az evangelikusok kivánságai a békeokmány értelmében elintéztettek; igazságos és méltányos lenne tehát, hogy az ő kivánságaik is teljesítessenek.

Még két napig folyt e felett a vita. Az evangelikusok állhatatosan azon állásponthoz ragaszkodtak, hogy a mult országgyűlésen végleg elintézett ügyeket új sérelem gyanánt felhozni nem lehet; míg ellenben a katholikusok éppen ezen országgyűlés határozatain kivántak rést ütni. A nádor nem tagadhatta, hogy a protestánsoknak igazuk van. Ennél fogva azon kéréssel kivánta megnyugtatni őket, hogy várjanak, míg ő felségének határozott akaratját kitudván, végleges nyilatkozatot tehet.

Az evangelikusok látván előre, hogy itt boldogulniok nem lehet, ápril 26-án külön tanácskoztak a teendők felett. Abban mindnyájan megegyeztek, hogy a mult országgyűlés határozatait megingatni nem engedik. Az azelőtti állapotok felbolygatása nem lenne egyéb, mint a végtelen zavaroknak szándékos felújítása. És midőn a nádor részéről új követ érkezett hozzájok azon kijelentéssel, hogy a katholikusok nem állhatnak el sérelmeik orvoslásának sürgetésétől, — és midőn újra meg újra felhivattak arra, hogy gondolják meg még egyszer a dolgot és vegyék figyelembe a méltó sérelmeket: akkor még egyszer és utoljára kijelentették, hogy a mult országgyűlésen megerősített békeokmány előtti időből felhozott kath. panaszokat, mint már véglegesen elintézet-

teket, sérelmek gyanánt sem most, sem ezután elismerni nem fogják.

A nádor még ezen határozott válasz után is új kérdésekkel állott elő. Nevezetesen az kérdeztette tőlük: hajlandók-e az evangelikusok a katholikusoknak templom, iskola és paplak számára helyet kihasítani a szabad kir. városokban?

Erre ezek azt válaszolták, hogy a vallás szabad gyakorlata törvényileg biztosítva van; a mi pedig a helykihasítást illeti, arra nézve is a törvényhez alkalmazzák magokat.

A nádor más választ kért és mivel mást nem kaphatott, azt mondotta, hogy ezentúl nem fogja akadályozni a protestánsokat abban, hogy sérelmeiket ő felségének benyujthassák.

Ez ápril 27-én meg is történt. Ugyanis Nyáry Lajos, Osztrosith Pál, Kolonics Siegfried, Berényi György, Zmeskal György és Langfelder Dániel audientiát kérvén ő felségétől, úgy a sérelmeket, mint a katholikusok panaszaira vonatkozó replikákat beadták ő felségének.

Berényi György volt a szónok, a ki rövid bevezető szavak után átnyujtá ő felségének az evang. rendek kérelmét is, melyben ezek elhárítják magoktól a vádat, mintha ők volnának okai annak, hogy annyi idővesztegetés mellett egymást ily kellemetlen vitákkal kínozzák, s küldőiknek annyi költséget okoznak a nélkül, hogy eredményre tudnának jutni. Ők az országgyűlés kezdetén ő felségét is sürgették a gyűlések megnyitására, azután is azon törekedtek, hogy tárgyalásaikkal czélhoz jussanak.

Mindjárt a nádori szék betöltése után eltörölték a kir. ügyész és városok ellenmondását, mint a mely ellenkezik az ország törvényeivel és szabadságaival. Majd összeirták a sérelmeket. melyek a vallás ügyében a mult országgyűlés óta felmerültek; de azokat, mivel az esztergomi érsek által tett üzenet következtében nem akartak ő felségének alkalmatlankodni, a katholikus rendeknek adták át. ezek ismét a magok sérelmeit közölték velök, de a katholikusok nem akartak válaszolni az evangelikusoknak mindaddig, míg

ezek nem felelnek. Ez megtörtént, s midőn czáfoló iratukra hasonlóképen vártak volna, a katholikus urak, mellőzve a szokásos eljárást, sérelmeiket az evang. replikájával együtt ő felségének nyujtották át s oly követelésekkel léptek fel, melyeknek tárgya úgy a diploma, valamint a legújabb törvények által is el vannak intézve.

Hogy tehát az illető iratokat ő felsége teljesen megismerhesse, átnyujtják neki mind a két félnek indokait, sérelmeit és czáfolatait; melyekből meggyőződhetik, hogy az evangelikusok őszintén jártak el, midőn kijelentették, hogy hajlandók minden panaszt elintézni, mely a mult országgyűlés óta felmerült; de azon ügyekhez, melyek már egyszer a diploma és a legújabb országgyűlés határozatai által végleg elintéztettek, nyúlni nem akarnak. Sem nekik, sem küldőiknek nem lehetett czéljok, hogy azok, melyek már egyszer eldöntettek, újra kérdésbe vétessenek. Ha ezt megengednék, akkor minden eddigi munka kárba veszne, a régi polgári egyenetlenség sebei újra fölszaggattatnának és az ország békéje és fenmaradása újra veszélybe döntetnék.

Azért könyörögve kérik ő felségét, ne engedje, hogy a már egyszer elintézett ügyek újra felbolygattassanak és ezzel a közbéke újra megzavartassék. Ők a magok részéről készeknek nyilatkoznak arra, hogy a mult országgyűlés óta a diploma vagy a törvény ellen elkövetett sérelmek elintéztessenek. Ezt kivánják a katholikusoktól is, mihez ő felségének kegyes segedelméért esedeznek.[1]

A kath. sérelmekre vonatkozó replikájok tartalma pontonkint a következő volt:

1. A kassai ügyre vonatkozólag megelégedtek azzal, hogy mind a katholikusok, mind a helvét hitvallásúak részéről a törvény szerint járjanak el.

2. Azt is méltányosnak találják, hogy a templomok, iskolák és paplakok számára való hely a törvény szerint

[1] Hist. Dipl. App. 102. l.

hasíttassék ki; de nem tudják felfogni annak az okát, hogy miért tiltassanak el a prot. lelkészek panaszaiknak a megyéken való benyujtásától, holott a kath. lelkészeknek ez meg van engedve evang. vármegyékben, s a népjog még a pogányoknak és a zsidóknak is megengedi, hogy sérelmekeit a keresztények előtt előadhassák. Annál inkább követelhetik e jogot az evangelikusok számára. Az egyes esetekre ott a törvény.

3. Minthogy paptartás nélkül nem gyakorolható a vallás, kivánják, hogy Erdődy Bálint özvegye tarthasson Monyorókeréken udvari szónokot.

4. Kivánják, hogy a 90 templom közé felvett, de a törvényből tévedésből kimaradt liptói és maksfalvai két templom a jelen országgyűlés törvénye által tétessék oda.

5. A kölcsönös szerződés nem ellenkezhetik a diplomával, mert külömben a nép a földesúrtól való félelemből könnyen vallásváltoztatásra üzetnék. Azért a bizottság által visszaadott leukai templomot Nádasdy nem követelheti; a család temetkezése lehet a várban, de nem a templomban.

6. Az 1557 : 12. t.-czikkből világos, hogy a tizedek tizede és negyede kezdettől fogva a parochiális jövedelemhez tartozott, s másnak ahhoz joga nem volt, tehát most se lehet. Ezt kell érteni a parochiákhoz rég időtől fogva tartozó egyéb jövedelmekről is.

7. Helyeslik, hogy a szoboticzai és szeniczei jövedelmek a nyitrai alispán és a hozzácsatlakozó bizottság által a törvény szerint megvizsgáltatván, az igazsághoz képest visszaadassanak. Hasonlóan gondolkodnak a galgóczi fogadó jövedelmére nézve is.

8. A hegyi kápolnára vonatkozólag megjegyzik, hogy az sohasem volt a katholikusok birtokában, s így nem is formálhatnak hozzá jogot; a szántóföldek régi időktől fogva ezen hegyi templomhoz tartoztak.

9. és 10. Ismétlik a második pont alatti nézetöket.

11. Elfogadják a katholikusok nézetét.

12. A vágújhelyi templom ellen sem tesznek kifogást

csak a paplak és iskola számára követelnek törvény szerinti helyet. A többi felhordott sérelmeknél is következetesen mindig a törvényre és az igazságra hivatkoznak; annak érvényesítését követelvén.

A mosonmegyei alispán eljárására nézve kifejezték, hogy nem kellett volna vizsgálnia, valjon, ott t. i. Nezsideren 1608 előtt vagy után volt-e evangelikus lelkész, hanem a templom, iskola és paplak számára helyet kellett volna kihasítania. — Az a templom ott volt a sérelmek között és a lakosság többsége evangelikus volt, s ennél fogva a városbeliek evang. pap bevezetése miatt semmiféle büntetéssel nem voltak sujthatók, mert azt a törvény megengedte nekik.

A földesurak jogaira, valamint a papfizetésekre vonatkozólag is csak a törvény végrehajtását sürgették.[1]

Erre a katholikusok is siettek ellenészrevételeiket ő felségénél benyujtani. Ápril 28-án külön tanácskoztak a fentebb említett prot. küldöttek kivánságai felett; és csakugyan elállottak a régibb sérelmek vitatásától. Újabb feliratukban csakis az 1647-ki országgyűlés *óta* történtekre nézve kivánják az intézkedést.

Elmondják benne, hogy milyen sok engedmény tétetett a mult országgyűlésen a protestánsoknak. Méltányosnak és igazságosnak tartják, hogy most a katholikusok sérelmei is' orvosoltassanak, melyek 1619 és 1638 óta mindig elodáztattak. A mult 1647-ki országgyűlés óta sem volt alkalmas idő azoknak orvoslására. Nem akarják ők a mult országgyűlés határozatait felforgatni, mint azt az evangelikusok állítják; csak azt kivánják, hogy a katholikusok is kielégítessenek, hogy sérelmeik megszüntessenek és hogy az ősi kath. vallás bírja azt a szabadságot, mely másoknak megadatott. Az ő sérelmeik a mult országgyűlésen nem lettek elintézve, nem is voltak tárgyalva, hanem más időre

[1] Replica Dominorum Evangelicorum ad resolutionem Dominorum Catholicorum, contra Gravamina eorundem Evangelicorum factam. Hist. Dipl. App. 100. l.

elhalasztva. Ebből világos, hogy a katholikusok javára törvény nem hozatott; éppen azért kivánják, hogy az eddigi törvények épségben tartása mellett nekik is visszaadassanak az ő templomaik, mint ahogy visszaadattak a protestánsoknak.

Kérik tehát ő felségét, hogy méltányos kéréseiket meghallgatva, ne engedje, hogy ők a protestánsok által kijátszassanak, sőt inkább megparancsolni méltóztassék, hogy a köztörvénynek és az igazságnak, az ősi sz. kath. vallás védelmére és megtartására elég tétessék.[1]

VI.

A katholikusok sérelmei a helv. hitvallásúak ellen. — Ezeknek válasza. — A király a kath. sérelmeinek seponálását kivánja. — A protestánsok megnyugosznak. — A törvény szövege és a gyűlés vége.

A katholikusok, a mint láttuk, azon álláspontra helyezkedtek, hogy az előbbeni országgyűlésnek határozatai érvénytelenek. A linczi békeokmányt, mely véres harczok után oly nehezen jött létre, s mely a király kivánságára is, a törvénykönyvbe igtattatott, csak oly okmánynak tartották, melyet megtartani egyáltalában nem kell, — csupán azért, mert a klerus nézete szerint a kath. vallásra sérelmes.

A fentebbi tárgyalásokból kitünt, hogy a kath. sérelmek tulajdonképen a törvény intézkedéseit tartják sérelemnek. Első tekintekre világos azon törekvés, hogy a törvény felforgattassék és hogy a király minél több sérelmi pont felhordása által új intézkedésre kényszeríttessék. Az evangelikusok hiába akarták a kath. sérelmek számát kevesbíteni, a törvényben elintézetteknek kizárásával. Ellenfeleik kifogyhatlanok voltak új meg új sérelmek felhordásában.

A fentebbieken felül külön sérelmi iratot terjesztettek be a helvét hitvallásúak ellen.

Ebben elmondják, hogy az

Esztergom vármegye szölgyéni várában lakó katholikusok

[1] Hist. Dipl. App. 104. l.

nem gyakorolhatják szabadon vallásukat; mert ámbár a váron kívül a helybeli kapitányok kijelöltek e czélra egy helyet, de azt életveszedelem nélkül használni nem lehet. Ennek bizonyságául felhozzák, hogy nem régen istentisztelet tartásakor a szomszédságban levő törökök megrohanták a katholikusokat, s közűlök többeket fogságra hurczoltak, s mintegy százan megölettek. Ennél fogva azt kérik, hogy régi templomuk visszaadassék, vagy legalább két részre osztassék a katholikusok és helvét hitvallásúak között.

Nógrád vármegyében 1648-ban Dali László és Terenyei Margit szécsényi nemesek éjjel belopóztak Felfaluba, s ott a katholikusok harangját elvevén, azt a szécsényi kalvinisták tornyába helyezték, hol mai napig is áll.

Abauj vármegyében a somodi templom a Bocskay kora előtt mindig a katholikusoké volt; a zavargás idején elvétetett tőlük és a helvét hitvallású lelkésznek adatott át. Ennek halál után azonban a katholikusok visszafoglalták templomukat és bírták egész Bethlen koráig, a mikor ismét elvétetett tőlük. De a kassai és 1625-ki tokaji tanácskozmány alkalmával Bethlen beleegyezésével ismét a katholikusoknak engedtetett át minden tartozékaival együtt. Lelkészül azonnal bevezettetett Egri István, a ki most is él Egerben mint kanonok. — Hasonlóképen panaszolják, hogy Somogy községében a földesurak tizedet adtak a kath. lelkész fentartására; de azt most a ref. lelkész bitorolja, a ki semmit sem akar engedni belőle a kath. lelkésznek.

Zemplén vármegyében Varannón az történt, hogy ámbár a kiküldött kath. biztosok a tizedet a helybeli r. kath. lelkésznek rendelték adatni, mégis a helvét hitvallásúak önkénytesen elfoglalják a tizedet, s még a harangok használatát sem engedik meg a katholikusoknak. Ezenkívül felhozzák, hogy ugyanezen községben a mostani birtokosok elődei a kath. lelkész számára két egész falut adtak; most pediglen mind a kettő elvétetvén a kath. lelkésztől, a helvét hitvallású lelkész rendes jövedelméül rendeltetett. E miatt az illető birtokosok most is panaszkodnak. Hasonló történt a községi

kórházhoz tartozó faluval, melyet minden ok nélkül, az alapító szándéka ellenére — mely a községi szegények eltartását czélozta — a helvét hitvallású lelkész kezébe adatott.

Ungh vármegye, hasonnevű Ungh városában, a helvét hitvallású lelkész a kath. vallást lenézőleg megtiltotta hiveinek, hogy a kath. tanulóknak lakást adjanak házaikban; valamint azt is, hogy katholikus lakótársaikat látogatni merészeljék. A katholicismus sérelmét látják abban is, hogy a kálvinisták az Isten által rendelt szent házasságot, még ha gyermekek vannak is, minden lényeges ok nélkül felbontják és új házasság kötésére engedélyt adnak, — holott a házasságnak felbonthatlannak és örökösnek kell lennie.

Nyitra vármegyében nem hallgathatják el azt a legújabb sérelmet, mely most az országgyűlés folyama alatt ejtetett a r. kath. valláson, hogy t. i. mikor a pannonhalmi főapát, husvétkor elküldötte szolgáit, hogy harangozzanak, a helvét hitvallású lelkész hallván a harangot, a népet a katholikusok ellen izgatván, az illető harangozókat megveretni akarta, és ha ezek az erdőbe nem menekültek volna, bizonyosan agyonverettek volna. Kérik tehát, hogy e lelkész még ez országgyűlés alatt példásan megbüntettessék.

Ezen vádak és sérelmek ellenében a helvét hitvallásúak röviden válaszoltak; és pedig az elsőre, vagyis a szölgyéni templomra vonatkozólag azt, hogy ha a katholikusok életveszélyesnek tartják a váron kívüli istenitisztelet tartását, ám osztassék a várban levő evang. templom, ha elég nagy, ketté, úgy azonban, hogy mind a két félnek külön bejárata legyen és hogy a helvét hitvallású pap számára parochiaépítése megengedtessék, s ugyan e lelkész az iskolai jövedelmek szedésében ne akadályoztassék.

A másodikra nézve is ilyen engesztelő hangon azt válaszolták, hogy a nógrádi alispán intézze el a felfalusi harang ügyét a katholikusok megelégedésére.

A harmadikra azt mondják, hogy mivel a somodi templom a törvényileg visszaadott kilenczven templom közé

tartozik, ennélfogva a parochialis jövedelem is hozzá tartozik a békeokmány 4-dik pontja értelmében.

A varannói kath. tized és harang ügyében azon meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy a zempléni alispán, a ki még ez ügyben nem kerestetett meg, bizonyára hivatalos kötelességének fogja tartani, hogy azt a fennálló egyességi pontok szerint elintézze.

A két falura vonatkozólag azt mondják, hogy azok a helvét hitvallású Báthory család által adattak a templomhoz; a jövedelem pedig a diploma szerint a templommal jár. A harmadik község nem választható el a kórháztól; nem is adatott át az evang. lelkésznek, hanem régi szokás szerint a felügyelet és administrátió átadatott néhány községi világi embernek azon határozat szerint, melyben ő felségének és a fejedelemnek biztosai Eperjesen megegyeztek.

Az unghi esetnél kárhoztatják a pap eljárását és gondoskodni kivánnak arról, hogy ez többé ne történjék.

A házasságoknál előforduló visszaéléseket is kárhoztatják és szükségesnek tartják, hogy azok mindkét részről megszüntettessenek.[1]

Ezzel a sérelmek tárgyalása befejezettnek tekintendő. A két panaszolkodó és vádaskodó félnek figyelme a király felé fordult. Kiváncsian és türelmetlenül várták a hozzá benyujtott sérelmekre adandó válaszát, mely hivatva lett volna az ügyet véglegesen eldönteni. Nem is mulasztották el a szokásos módon való sürgetéseket.

A nádor azt ajánlotta a protestánsoknak, gondolják meg jól, minő nagy veszedelem fenyegeti hazánkat a török felől. Ha egymás között czivakodnak a keresztyének, könnyen a pogány igája alá kerülnek; azért jó lesz felhagyni a további vitatkozással!

Az evang. rendek ily jó tanács meghallgatása után

[1] Gravamina Catholicorum contra Helveticae Confessionis homines, — és Replica Helveticae Confessionis Regnicolarum ad nonnulla gravamina Dominorum Catholicorum. — Processus Diaetalis. M. tud. Akad. levéltári példányban.

kérdezték a nádortól: miből áll ő felségének resolutiója általuk benyujtott kérvényre nézve?

— Ő felsége, úgy mond a nádor, azt kivánja, hogy atholikusok sérelmei seponáltassanak. Ha pediglen 1638 csakugyan szenvedtek sérelmeket, azok a legújabb országlés törvényczikkei szerint intéztessenek el.

Ezt a választ nagy örömmel hallották a protestánsok. ıte nem merték hinni, hogy a király oly határozottan a ʳényesség álláspontjára helyezkedjék. Az eddigi események ʐtanították őket arra, hogy ne nagyon bizzanak még a lemesen hangzó resolutiókban se. Most is kétkedni kezdtek, jon ez-e a nádor által tolmácsolt válasznak az igazi értelme, ɑit ők hajlandók belőle kiolvasni. Mikor az e feletti tanácsásra összegyülekeztek, Osztrosith Pál azt a kérdést vetette minő seponálásáról van itt szó a kath. sérelmeknek? ƴ kell-e azt érteni, hogy e sérelmek örökre félretétetnek, ;y pediglen csak ideiglenesen oly czélzattal, hogy a leg:elebb tartandó országgyűlésen ismét elővétessenek a legiebbekkel együtt?

Berényi György hasonló kétségeskedő hangon szólott, azt kivánta, hogy ő felségének azon válasza, az evanikus status biztosítéka gyanánt külön irásban körülirva megmagyarázva kérессék ki; annyival is inkább, mert elen alakban mindenki úgy magyarázhatja, a mint akarja.

Szemere Pál is hozzá szólott e kérdéshez és kérdésɔen felveti: vajjon a katholikusok sérelmei a kir. válasz elmében egyetemlegesen és általában — in genere — ıonálandók-e, vagy pedig csak azok értetnek, melyeket jelen országgyűlés alatt irtak össze, és melyek ő felʐének be is adattak?

Mindezen kérdésekre kielégítő válasz kérésére követek anánt kiküldettek a nádorhoz: Osztrosith Pál, Berényi ·örgy, Szemere Pál és még két városi követ. Válaszúl ztják, hogy igenis a katholikusoknak valamennyi sérelme ɔonáltatott. Azokra nézve pedig, melyek 1647 óta mindt részen netán felmerülhettek, az a megnyugtató magya-

rázat adatott, hogy azok a legutóbb tartott országgyűlés határozmányai szerint szüntetendők meg.

Ezzel az ügy befejeztetett, és a compilatorok az országos sérelmek összeirásához fogtak. Az e feletti tárgyalások egész május végeig eltartottak, a mikor a törvényczikkek szövegezésére került a sor.

Mikor a kész szöveget felolvasták, az evangelikusok csodálkozással tapasztalták, hogy a vallás ügye végképpen elmellőztetett. Természetes, hogy ez ellen rögtön felszólaltak és követelték, hogy a szabad vallásgyakorlatra vonatkozó megállapodások okvetlenül felvétessenek a törvénykönyvbe. Ezáltal a tanácskozások elhuzódtak június 2-káig, s egész véletlenül oly jelenetre adtak alkalmat, mely a már-már lecsillapított kedélyeket nagy mértékben felizgatá. Ugyanis Soporni Miklós és Boros Miklós elég tapintatlanok voltak valami gúnyiratot hozni be a terembe, mely a papok ellen volt irányozva. Ebből oly vihar támadt, hogy csak kevésbé mult, hogy Sopornit ki nem dobták az ablakon.

Június 3-án felolvastatott a törvények szövege, melyeknek vallásra vonatkozó része ekképen hangzik:

(X.) Ha a vallásügyben közelebb mult országgyűlésnek ez iránt alkotott törvényczikkei ellenére valamely méltatlanságok támadtak volna, vagy támadnának: azokra nézve megállapíttatott, miszerint mindkét részről az érintett országgyűlési törvényczikkek szerint kell eljárni.

(XI.) Nógrádvármegyében, Maskfalva birtokban, s Liptóban, Teplán levő templomok az 1647-ki évi 6-dik törvényczikbeli 90 templomok közűl figyelmetlenségből kihagyatván, azokhoz számíttassanak és odaszámítottaknak tekintessenek.

Széllye városában a helvét hitvallás gyakorlására, a Hermin-utczában levő Farkas Mihály-féle telek, mentesség mellett, azon városnak helvét hitvallású lakóié maradjon; és azok vallásukban ezentúl ne háborgattassanak.

(XII.) Jóllehet az 1647-ik évi közelebb mult országgyűlés 18. és 19. czikkeiben elég világosan és szigorúan megállapíttatott, hogy Kassa város a katholikusoknak és a

helvét hitvallású evangelikusoknak, templomokra, iskolákra és paplakokra elegendő alkalmas helyisegeket jelöljön ki:

Minthogy azonban az ily helyiségek kihasítása (a beadott ellenmondás már közönségesen megsemmisítve lévén) azon város által mindeddig elmulasztatott, sőt ellenkezőleg ugyanott a vallás szabadsága sokfélekép háborgattatott volna: ennélfogva határoztatik, hogy az ország hivatolt törvényei szerint, azonnal az országgyűlés eloszlása után egy hónapra kitüzött határidő alatt Abaujvármegye alispánja és egyik vagy másik szolgabirája és mindkét vallásbeli — úgymint: katholikus és evangelikus — s Abaujvármegye által arra egyenlő számban választandó előkelő nemesek előtt templomoknak, iskoláknak és paplakoknak, mind a katholikusok, mind a helvét hitvallásúak használatára elegendő és alkalmas helyiségeket, azon Kassa városa és tanácsa, mindenesetre azon Kassa városában, a közelebb mult országgyűlésnek fentebb említett 1647-ik évi törvényczikkében kijelölt és annyiszor, mennyiszer tettleg eszközlendő és mulhatatlanúl végrehajtandó büntetés alatt, minden kártérítés nélkül, tettleg és valósággal átadjon.

Az ekkép átadott helyiségek, minden adóktól s polgári jövedelmektől szabadoknak és menteknek tekintessenek.

És ezután mind a katholikus, mind a helvét vallásgyakorlat, harangoknak és temetőknek használatával, azon városban lakó polgároknak s többi lakóknak és minden ott tartózkodóknak, az országnak érintett törvényczikkeihez képest, minden akadály nélkül, mindenkor szabad legyen.

És azon városnak, valamint más egyéb városoknak polgárai is, az 1608-ik évi koronázás előtti 13-dik t.-czikk szerint, minden valláskülömbség nélkül válasszassanak, vegyesen és felváltva, főbiráknak, tanácsnokoknak — és egyéb méltóságokra is — alkalmaztassanak.

XXXVIII. t.-czikkben az egri káptalan lakhelyéül Kassa város rendelhetik.

(XLV.) A mi a Kassa város hivatalnokai ellen a közelebb mult 1647-ik évi országgyűlésen hozott 82-dik t.-czikket

illeti, az ország karai és rendei elhatározzák, hogy ha azon Kassa város és tanácsa az ország mostani s közelébb mult országgyűlési szentesített törvényczikkekhez, mind a katholikus, mind a helvét hitvallás ügyében, mind pedig a nemeseknek érintett szabadságaira nézve, magokat mindenekben alkalmazandják és a mondott törvényczikkeket, tartalmukhoz képest foganatosítandják, azon törvényczikk megszüntnek tekintessék.

Külömben a nagyméltóságú magyarországi nádorispán úr, illető hatalmánál fogva, említett városnak azon hivatalnokai ellen, az említett törvényczikk tartalmához képest biróilag járjon el.[1]

Június 4-én a rendek haza siettek.

Az erdélyi országgyűlések.

1649—1655.

I.

Uj szellem a fejedelmi udvarban. — A kath. püspöki vicarius működése. — Az 1649-iki és az 1651-iki fehérvári gyűlés vallási czikkei. — Az 1652-iki országgyűlésen a kiskorú Rákóczy Ferencz fejedelemmé lesz; — a választási feltételek — és a jezsuiták kérdése.

A míg I. Rákóczy György tartotta kezében a fejedelmi pálczát, addig Erdély sorsa és érdeke szoros összefüggésben volt Magyarországgal. Politikai és egyházközi viszonyok ugyanazon irányban fejlesztettek, melyet Bethlen Gábor inaugurált volt. De midőn II. Rákóczy György vette kezébe a kormány gyeplűit, sok tekintetben változtak e viszonyok. Ez a fiatal és könnyelmű fejedelem elhanyagolta a magyar ügyeket, s másutt keresett tért nagyravágyásának kielégítésére. Vallás tekintetében sem volt oly határozott, mint közvetlen elődei. Anyja, a protestáns szellemű és nemes lelkű Lorántfy Zsuzsánna, a míg élt, jótékony hatással birt

[1] Corpus Juris Hung.

nemcsak reá, hanem katholikus szellemű és kétszinű nejére Báthory Zsofiára is. De a mint az meghalt, megváltozott a fejedelmi udvar erkölcse, szokása és szelleme. A jezsuiták tért foglaltak; és ámbár a fejedelem a rendek kivánságához képest, kiűzte őket az országból, azok álruhában mégis szabadon jártak-keltek a nép között; sőt a fejedelem udvarában is.

Ez természetesen elégedetlenséget támasztott, mely a fejedelemnek lengyelországi szerencsétlen hadjárata és annak súlyos következményei által még inkább növekedett.

Nagyjelentőségű vallásügyi törvények nem hozattak, mert a vallásszabadság biztosítva volt. Az unitáriusok ereje meg volt bénítva a zsidózók által. A katholikusoknak püspöki vicariusa volt, a ki szabadon intézkedhetett, s a ki nem annyira a protestánsok erőszakossága, mint inkább saját hitfeleinek engedetlensége miatt panaszkodhatott.

Mindjárt az 1649-ki fehérvári országgyűlésen felmerült e tárgy, Salinis István vikarius ellen emelt panasz következtében. Ugyanis a háromszéki kath. papok magokra nézve sérelmesnek találták azt, hogy a vikarius minden apró egyházi kérdésben rendeletek által akarja őket kormányozni. Végre összebeszélés folytán felmondták neki az engedelmességet. Ez azonban nagy feltünést okozott a világi katholikusok között, a kik félvén az ebből következhető fejetlenségtől, elégtételt követeltek a hivatalos tekintélyében megsértett főpapnak. Hivatkoztak I. Rákóczy Györgynek azon megerősítő levelére, melyben a vikariusság megállapíttatik, s melyben az illető vikariusnak kötelességei körüliratnak.

Ezen országgyűlés, melyen a meghalt fejedelem ünnepélyes eltemettetése is végbe ment, sok nevezetes reform behozatalára volt hivatva; s éppen azért tovább is tartott, mint a több közönséges gyűlések. Márczius 10-én készen voltak az artikulusok, melyeknek vallásra vonatkozó pontjai következőleg hangzanak:

Az első törvényczikk megerősíti az 1630-ban elfogadott uniót következő szavakkal:

„Mivel a közönséges lelki és testi jókra nézve a nemes ország, kegyelmes urunk, konkludált volt az unióról az elmult 1630. esztendőben, melyet mostan is Nagyságod kegyelmességéből konfirmálunk, hogy in omnibus punctis et clausulis observáltassék, úgy mindazon által, hogy valahol ennekelőtte a religiónak exercitiuma volt, azután is azon modalitással observáltassék. A hol pedig valamelyik religio eddig nem exerceáltatott, ennek utána is ne exerceáltassék."

A 13-dik t.-czikk azt rendeli, hogy az egyházi nemes emberekhez az utasok erővel ne szállhassanak és azoktól póstaló adásra ne erőltessenek.

A 30-dik t.-czikk azt mondja, hogy a tisztek azok ellen, a kik magokat egyházi szolgálat ürügye alatt a hadi expeditiótól elvonják, felléphessenek.

A 33-dik t.-czikk így szól: „Volt kegyelmes urunk nem kevés panasza a háromszéki római katholikus atyafiaknak, hogy az ő kegyelmek vikáriussától a háromszéki róm. katholikus papok semmiben dependálni nem akarnának, ha mi excessust cselekesznek azoknak animadversiójában ellenek, hogy executiót tégyen, nem engedik, nem akarván semmiben az ecclesiastica disciplina alá canonok szerint magokat submittálni. — Végeztük azért Nagyságod kegyelmes annuentiájából, hogy valaminémű conditiókkal idvezült kegyelmes urunktól ez vikáriusságról való utóbbi levele vagyon, minden részeiben a szerint tisztiben eljárhasson vikárius uram, nőtelen pap is lehessen esperes, ha nős papok is választják Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak alázatosan megszolgáljuk."[1]

Az 1650-ki márcziusi fehérvári gyűlésen vallási kérdésben törvény nem hozatott. De már az 1651-ki, ugyancsak Fehérváron tartott országgyűlés gondoskodik arról, hogy az oláh papok által a házassági elválasztások körül visszaélések ne történhessenek.

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum etc. Alba Julia 1649. Akad. lev. és Veszely. 260—261. l.

Ugyanis a 13-dik articulus így szól: „Az oláh esperesek nem tudván a magok kötelességöket szemök előtt viselni, sok illetlen és alkalmatlan divortiumokat csinálnak, némelyeket feleségétől elválasztanak cum plenaria absolutione, némelyeknek pediglen régen elhagyatott feleségöket visszaadják Isten parancsolatja és a keresztyén társaságnak bévett szokása ellen, minthogy azért absolutiójok vagyon, a tisztek nem merték megbüntetni érette: végeztük azért egész országgal az Nagyságod kegyelmes annuentiájából, hogy efféle illegitimum Divortium celebráló espereseknek élete fogyjon el, el érette annak is, a ki azt cselekedné, absolutionalisok is ne suffragáljon."[1]

Az 1652-ki febr. 18-ki fehérvári országgyűlés mindenek felett fájdalmas részvételét fejezte ki a fejedelem fivérnek Rákóczy Zsigmondnak halála felett. Azután pedig kivételképen, a fennálló törvénynek épségben tartása mellett megválasztotta a kiskorú Rákóczy Ferenczet fejedelműl, úgy azonban, hogy addig, míg nagykorúvá lesz és a fejedelmi esküt le nem teheti, a rendek sem teszik le neki a hűségi esküt. Azon esetben, ha apja a nagykorúság betelte előtt elhalna, átveszi ugyan az uralkodást, de csak kormányzóság felügyelete mellett.

Mind az által jónak látták a rendek már most megalkotni és a törvénykönyvbe igtatni a választási feltételeket és a netán szükségessé válandó kormányzóság utasításait is.

A választási feltételeknek második pontja a vallásról szól ekképen:

„Hogy a négy recepta religiókban és annak szokott exercitiumában az articulusok tartása szerint mindeneket szabadosan megtart, nevezet szerént pedig juxta Articulos Anni 1649 1-um et 33-um religiónak respectussára is, senkit hazafiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személy válogatás és discretió nélkül, az boldog emlékezetü Fejedelmeknek példájokat követi."

[1] Veszely i. m. 261. l. Szilágyi S. Erd. Orsz. XI. k., 127. l.

Az utolsó vagyis a 17-dik feltétel a ifjú választott fejedelem vallására vonatkozik, a ki szeretettel csüngött kath. vallású anyján és a kitől nem ok nélkül féltették a rendek a fejedelmet. Az volt a közvélemény, hogy a kath. valláshoz ragaszkodó fejedelemnő — ha netalán férje elébb halna el — okvetlenül vallásváltoztatásra fogja birni. Ennek némely urak nyilt kifejezést is adtak.

A katholikusok nem láttak ebben semmiféle veszedelmet; s felszóllalásaikban kérdezték: mért ne lehetne az országnak kath. fejedelme? Hiszen a nép úgy is vegyes vallású, s a kath. vallás nem lehet akadály a fejedelemségben.

De a többség nézete győzött, s a többi pontok között elfogadták a 17-dik feltételt is.

Kivánják ebben a rendek, „hogy a mostani választott kegyelmes Fejedelmünk a minémű Religióban megkereszteltetett és ez eddig édes attyjától neveltetett, azon Religiójában mind holtig állhatatosan megmaradjon, hogy a közönséges veszedelemre és háborúságra Religiójának is változtása okot ne adjon, alioquin absolutusok legyen minden statusok ő magyságához való kötelességektől és hűségektől.“

A leendő gubernator számára első feltételül határoztatott, hogy az ifjú-fejedelem számára most alkotott választási feltételeket, s azokon kívül mind azt, a mi az országnak javára, szabadságára s a fejedelmi méltóság megtartására vonatkozik; továbbá mindazt, a mi a gubernatorság tisztét és méltóságát képezik, tehetségével megtartani s másokkal is megtartatni igyekszik; ezekkel ellenkező dolgokba pedig magát semmi szín és ürügy alatt nem elegyíti, sőt mindenekben az ország alkotmányához és határozataihoz alkalmaztatja magát.

Ebben benfoglaltatik a vallás szabadságának biztosítása is, azért erről külön szó nem is tétetik.

A gyűlés 1652. márczius 12-én véget ért. A rendek nyugodtan oszoltak széjjel, de a fejedelemnek még egy kényes kérdést kellett elintéznie, mely még az országgyűlés megnyitása előtt merült fel. Ugyanis a jezsuiták Báthory

Zsigmond korától kezdve ki voltak zárva Erdélyből. Most álruhában többen beszöktek, sőt a fejedelem udvarában is megjelentek, mint a hol a fejedelemnőben hatalmas pártfogóra találtak. Ezt azonban a protestáns főurak megtudták, s hangosan követelték az álruhás pátereknek kiüzetését. Az ebből támadt zaj komoly jelleget öltött; de a fejedelem nem engedte, hogy az országgyűlésen szóba hozassék e kérdés, annyival is inkább, mert már tanácsurai előtt volt a panasz, s ő maga is kész volt megnyugtatni a nyugtalankodókat.

E közben a lengyel és a magyar királyok is beavatkoztak a dologba. János Kázmér februář 15-én, Ferdinánd pedig január 22-én és február 28-án irt neki, tudakozva az ügy valódi állása felől, s igyekezve őt a kath. vallás iránti türelemre hangolni. Rákóczy az ügy végleges eldöntését az országgyűlésileg kiküldött codificáló bizottság munkálatának elkészüléséig elhalasztotta; Ferdinándnak pedig levélben fejté ki az állapotot, mely szerint a jezsuitáknak éppen nincs okuk a panaszkodásra.[1]

II.

Az 1653-ki fejérvári országgyűlés.

Január 15-től márczius 15-éig.

A törvénykönyv készítése alkalmából új vallási viták. — A jezsuiták ügye. — Approbata Constitutió megerősítése — az egyházi dolgokra vonatkozó törvények.

Még a mult évi országgyűlésen merült fel azon óhajtás, hogy az eddig hozott erdélyi törvények egy rendes gyűjteménybe foglaltassanak. A fejedelem maga is helyeselte a kivánságot és megengedte, hogy a legjelesebb törvénytudók sorából egy codificáló bizottság választassék. Meg is választattak a következők: Bethlen János, Vitéz György, Thorma Péter, Orbán Ferencz, Szentpáli István és Lázár György,

[1] Szilágyi S. i. m. 152. l.

mint a kir. tábla birói; Virginás István és Sárpataky Márton közügyigazgatók; Kőrösy István, Károlyi Mihály, Farkas Ferencz, Reiszner János és Literati János.

Ezen bizottság nem minden előmunkálat nélkül fogott feladatának megoldásához. A törvénykezési anyag még Bethlen korában gyűjtetett össze; I. Rákóczy György az egésznek összeállítását tervezvén, szintén sokat gyűjtetett egybe. Most kellett az egész anyaghalmazt oly módon dolgozni fel, hogy a sokszor ellenkező, sokszor tökéletlen törvények kijavíttassanak, egymással összhangzásba hozassanak, és a jelenkor követelményeihez képest rendszeres egészszé alkottassanak. A bizottság akképen oldotta meg feladatát, hogy a külömböző időben hozott artikulusokat tárgyak szerint csoportosította, s úgy a törvényeket, mint az edictumokat kijavítva abc-rendben összeirta. — A kész dolgozat aztán, a fejedelem jóváhagyásával az 1653-ki fejérvári gyűlés elé terjesztetett.

Itt egy második országos bizottság választatott, azon feladattal, hogy az elsőnek munkálatát felülvizsgálja. Ezen bizottság tagjaiúl az ország legtekintélyesebb államférfiai választattak meg, jelesül: Haller István, Rhédey Ferencz, Serédy István, Kemény János, Bethlen Ferencz, Sulyok István, Barcsai Ákos, Haller Gábor, Basa Tamás és Pettki István.

Ezek az abcés rendszert nem helyeselték, hanem az összes törvényeket tárgyrokonság szerint öt részben kivánták összefoglalni. Első csoportba tartoztak az egyházi ügyek; azután következtek a fejedelmet, a rendeket, a törvénykezést és a közönséges edictumokat illető tárgyak. A bizottság tagjai, különösen pedig Kemény János nagy buzgalmat fejtettek ki a munka körül; bizonyos nemes ambitiót helyeztek abba, hogy az országgyűlés plenuma elé oly javaslatot tegyenek, mely méltó legyen az elfogadásra.

Mindazáltal a dolog természetéből következett, hogy minél fontosabb tárgyak foglaltattak az illető csoportokban, annál több észrevételt tettek reájuk a törvényhozásra hiva-

tott rendek. Különösen sok ellenzésre talált az egyházi ügyekről szóló első csoport. Mind a protestánsok, mind a katholikusok találtak benne olyat, a mi nem tetszett, a minek új fogalmazása új félreértésekre adott alkalmat. Ugyanis általánosan ismert dolog volt, hogy az 1574-ki vallási törvényt, mely szigorú büntetést szabott minden vallási újítókra, tulajdonképen az unitáriusok ellen hozták. Azóta azonban a protestánsoknál, jelesül pedig a helvét hitvallásúaknál is akadtak újítók, a kiket azon törvény szavai szerint csak úgy kellett volna sujtani, mint akár a zsidózókat. Ott volt a partiumban is nagy zajt ütött puritán újítás, mely két részre szakítá a reformátusokat, a mennyiben egyik részük a Geleji-féle cánonok által szentesített consistorialis rendszer helyett a presbyteriális rendszert pártolta. Sőt magában a fejedelmi udvarban is két nézet jutott érvényre, a mennyiben a fejedelem a consistorialisokhoz, az özvegy fejedelemasszony pedig a presbyterialisokhoz szitott. Ilyen ellentétek sok beszédre adtak alkalmat, míg az illető törvénynek beigtatását szótöbbséggel elfogadták.

A jezsuiták ügye annál élénkebb vitát idézett elő, mivel abba a szomszéd kath. fejedelmek is beleavatkoztak. Az ifjú fejedelemasszony titokban pártolta az álruhában bejött jezsuitákat; míg a rendek kath. tagjai nyiltan követelték e szerzet befogadását. A vita élénk volt; mert a szónokoknak két ellentétes törvényre lehetett hivatkozniok.

Tudjuk, hogy a beszterczei országgyűlés teljesen kizárta a kath. szerzeteseket s így a jezsuiták is; míg ellenben a meggyesi gyűlés befogadta azokat. Azon kívül az 1630-ki és 1649-ki unióról szóló pont teljes vallásszabadságot enged a katholikusoknak, minél fogva a szerzetesek bejövetelét is jogosultnak találták. Kornis Ferencz és Haller László határozottan a jezsuiták mellett foglaltak állást. Elismerik — úgy mond — hogy a jezsuiták törvényileg lettek kizárva az országból; de azóta változtak a viszonyok. A nagy fejedelmek Bethlen Gábor és I. Rákóczy György megtűrték őket, mért kellene tehát őket kizárni? A kath.

vallás szabadsága magával hozza a kath. vallás tanításának szabadságát; a jezsuiták a legjobb vallástanítók, tehát befogadandók.

De a többség megmaradt azon nézete mellett, hogy a kath. vallás szabadsága világos szavakkal biztosíttassék; de a jezsuiták, kik nem annyira tanítással, hanem térítéssel foglalkoznak, s mint ilyenek felháborítják az ország békéjét, kizárassanak.

E viták nagy érdeklődést keltettek mindenfelé. Magyarországból, valószínüleg a király megbizásából, Somogyi Ferencz egri prépost személyesen sietett Fejérvárra, hogy befolyásával elhárítsa a vészt a jezsuitákról. De hiában minden fáradozása haszontalan volt.

Derkay György jezsuita, ki Kolosmonostoron szorongó kebellel várta az országgyűlés határozatát, márczius elején már kiköltözésre gondolt.

Levelet intézett Kemény János fejedelmi tanácsoshoz, melyben jelenti, hogy páter Mikó István kiment már az országból, de ő még itt maradt Monostoron, úgy gondolkodván, hogy bevárja az országgyűlés végét. Meg akart győződni arról, hogy vajjon az országgyűlés azon határozat mellett marad-e, a melyet a követnek adott, vagy nem. Remélte, hogy a jezsuiták száműzetésére vonatkozó határozatot meg fogják változtatni és őt békén hagyják mostani lakásában. „De ha — úgy mond — aeternumnak kell lenni az egykor rólunk kiadott szententiának: én sem opponálom magamat ő nagysága és az ország ellen — recedálok.“ Azonban fél, hogy kiutazása alkalmával bántalmazni fogják, azért a fejedelemtől egy elbocsátó levél kieszközlését kéri.[1]

Ezen gondoskodás nem volt felesleges, mert a gyűlés csakugyan a jezsuiták ellen határozott. A fejedelem márczius 15-én erősítette meg az Approbata constitutiót, melynek első része az egyházi dolgokról ekképen szól:

[1] Veszely, I. 264—265. l. a jegyzetben és Szilágyi S. i. m. XI. k., 160. lap.

ELSŐ RÉSZ.

Első czím.

Religiókra nézendő dolgokról.

II. Articulus. A négy recepta Religiók az országnak ezen megegyezett közönséges végezései szerint ennek utánna is in perpetuum pro receptis tartassanak, boldog emlékezetű eleinknek dicséretes példájok szerént: holott az Hazának közönséges megmaradása is azt kivánja, hasonlóképen az Ország Constitutiói és nehány rendben lött uniók is. Ezen négy recepta, úgy mint: Evangelica Reformata (vulgo Calviniana), Lutherana sive Augustana, Romana Catholica, Unitaria vel Antitrinitaria religióknak szabados exercitiumok in locis juxta constitutiones Regni solitis ezután is megengedtessék.

III. Articulus. A négy recepta Religiókon kívül in articulis fidei vel religionis se privatis akár mi rendbéli emberek, se pedig gyülekezetek innovátiót, se pedig szakadozásokat behozni vagy cselekedni ne merészeljenek sub poena nota infidelitatis.

Az Ecclesiai direktiókban és ritusokban pedig reformálniok vagy variálniok az Ecclesiáknak eleitől fogva szabados volt, mely keresztyéni szabadság ezután is el nem rekesztetik és tiltatik, de úgy, a mint más keresztyén országokban, s ez mienkben is éltenek és élnek mostan is, tudni illik: hogy in minoribus, és a melyek csak az egyházi rendeket illetik, magok az egyházi rendek is concludálhatnak és constitutiókat csinálhatnak, de azokat is közönséges generalis gyűlésekben. Az hallgatókkal és külső rendekkel köz, vagy azokra is nézendő dolgokban pedig, nem különben hanem azoktól is köz értelemből úgy mint: kiki magok religióján levő fő Magistrátusoknak és Patronusoknak egyenlő tetszésekből.

Ki nem rekesztetvén mindazáltal az is, ha mikor és miben valakik az ecclesiáknak épületire nézendő sz. irás szerént való tetszésöket communicálni akarják, mely ily móddal engedtetik, hogy a közönséges egyházi gyülekezetben tartoznak proponálni és mind magokat s mind pedig opiniójokat a közönséges gyülekezetnek censurája alá submittálni, melyet azok a sz. irásnak serpenyőjében igazságosan megfontolván minden privatus respectusok kívül, vallásokon lévő külső fő és utánna lévő magistrátusokkal s patronusokkal communicálván, ha mind hasznosok, s mind pedig szükségesnek itéltetik, közönséges megegyezett végezésből vétessék ususba is; és ekképen in externis ritibus directioneque ecclesiastica lehessen a reformatio avagy variatio (semmiben meg nem illetvén a hitnek és vallásnak fundamentumban és articulusiban való dolgokat); ellenben pedig a dolog nem javaltatván sem acceptáltatván, afféle opiniók interdictumban legyenek, ezt megirt módon, kívül semmi rendek magokat afféle dolgokba ne elegyítsék. Egyébaránt, ha hol és kik s akárminemű rendbeli emberek felől olyan dolog hallattatnék, azon vármegyéknek vagy székeknek tisztei, azon religión levő püspökök, vicariusok, esperestek, decánok, a kiknek tudniillik inspectiójuk alatt az ilyen emberek resideálnának, egymást tudósítván confinálјanak mindkét rendből álló értelmes, elégséges számú emberekkel, certificálván a vádoltatott személyeket is, akár egyházi s akár külső rendek légyenek és a dolgot szorgalmasan examinálják meg és ha comperiáltatik igaznak lenni a megirt tilalmas dolgokból lett vádoltatások, elsőben megintessenek szorgalmatosan és ha mindjárt desistálnak s magokat az intésnek engedelmesen submittálják, meg ne bántassanak; ha pedig ugyan contumaciter abban perseverálnak, annál inkább abbéli opiniókat praxisba vennék, vagy valamely ecclesiába privata authoritate a közönséges megegyezés kívül introducálnak, citati per Directorem, ha saecularis emberek lesznek, immediate, ha egyházi rendek, degradáltassanak elsőben és azok is a szerént citáltatván, mindkét rendbeliek

mperta rei veritate legitimoque juris processu in talibus servari solito in notam perpetuae infidelitatis incuráljanak, est ammissionem omnium bonorum, ipsos solos praecise ncementium, caput tamen redemptibiliter.

Ha kik pedig efféle dologért convincáltatott emberek-k párttartói találkoznának tudva, rei veritate comperta, en mód és processus szerént convincáltatván, hasonló nába incurráljanak; interim a convictusok perseverálván on vétekben, binaria gratia életeknek se adassék. Ide m értvén az oláh vagy görögök sectáján lévőket, kik pro npora szenvedtetnek usque beneplacitum Principium et gnicolarum.

VIII. Articulus. Végeztetett, hogy senki alatta lévő zséget, jobbágyakat, hazoknépét, se semminemű rendeket őszak, vagy akárminemű büntetésnek is fenyítékje alatt ga religiójára ne kénszerítse, se pedig a földesúr, más ligion lévén, a falunak vagy városnak templomát el ne glalja, más religión levő papokat reájok ne vigyen, se ponáljon, maga valláson levő papokkal semminemű alkal-atosságokban való egyházi szolgálatokat ne celebráltasson, b pona fl. 200.

IX. Articulus. A négy recepta religión lévők közül, a lyül megnevezett reformata Evangelika, Lutherana vagy ugustana, Unitaria vagy Antitrinitaria religión lévőknek lajdon püspökjök magok vallásán levők legyenek, a Catho-usoknak vagy Papistáknak pedig vicariusok, kik az ő ligiójok és inspectiójok alatt az egyházi rendekre vigyázza-k; mindazonáltal az eleitől fogván observáltatott usus erént, a kik a püspökségre vagy vicariasságra választat-k az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszésekből végezésekből, azok a fejedelmektől confirmáltassanak on obstantibus tamen regni legibus ac usu roboratis con-etudinibus) melyek szerént mind a püspökök, mind espe-stek a visitátiók állapotjában procedáljanak, kiki a maga spectiója alá bizattatott és ez ideig observáltatott usus erént.

XII. Articulus. A vasárnapi vagy hetedszaka iinnepe
(úgy mint Istentől rendeltetett hetedik napok, melyek akko
időben szombatoknak neveztettének és mely helyett az Ó
testamentomban már vasárnapok tartatnak a keresztyén
ecclesiákban) megszenteltessenek és illettessenek; hasonló
képen az ecclesiában bevétetett három nevezetes innep
napok is megtartassanak és azokban való Isteni szolgálato-
kal illetessenek.

— — — — — — — — — — — — —

Ötödik czím.

Papok vagy predikátori Rendekről.

I. Articulus. A mely helyeken az egyházi tanítóknak dézmájok, quartájok vagy egyéb elejétől fogva rendszerint járni szokott jövedelmek volt, és vagyon, azt senki tőlök elvenni ne merészelje.[1]

III. Articulus. A külömböző religiókon való papok egymás hivatallyába magokat ne elegyítsék, a visitálásokban az eddig observáltatott usust kövessék. . . .

IV. Articulus. Egyik religión levő pap is más religión lévő személyeket sem copulálni, sem divortiálni, sem ecclésiai reconciliatióra admittálni ne merészellye, ha szintén oly időben vallását változtatni akarná is, mikor más vétkes cselekedeti vagy igyekezeti elválásra, vagy copuláltatásra, vagy ecclésiai reconciliatióra nyilván valókká lettenek; hanem elsőben azon religión levő egyházi rendek előtt (melyen volt akkor, midőn a dolog indíttatott) decidáltassék és ezután ha akarja religióját változtatni, szabadságában leszen; alioquin valamely egyházi ember ezek ellen impingálna in amissionem honoris et officii incuráljon, és post degradationem, a külső magistratus hatalma alá vettetett legyen és azok ad instantiam quaerulantum, érdemek szerént való

[1] Approbat Georg. Rákóczi II. Albae Juliae die 15-a Martii 1653. Veszely. Erd. Egyhtört. Adatok I. 34. l.

büntetések légyen; sőt azon egy religión való papok is, magok ecclesiáján kívül valókat, külömben ne admittáljanak, az feljebb megirt, és egyéb hivataljokat illető dolgokban, hanem azoknak igazságokat, vagy testimoniális levelekből, vagy bizonyos hiteles relatiókból megértsék, bizonyos és a dolgokat tudó helyekről: idegen és jövevény, s bizonyos ecclésia nélkül való személyeket is szorgalmatosan megvizsgáljanak.

V. Articulus. Ha kik minden ok és mód nélkül vel per se vel per alios predikátort és schola mestert vernének, vagdalnának vagy csak megkergetnének is, két vagy három jámbor által megbizonyosodván, az olyanok per Comites vel Sedium officiales, exclusis omnibus juridicis remediis mox et de facto kétszáz forinttal büntettessenek és azon felül sérelmekről azokat contentálják, a mulctális pönának hasonfele a panaszlófélé, fele az executoroké légyen.

Ellenben ha a predicatorok és mesterek cselekednék magok vagy mások által, azok is hasonló poenába incurálljanak, és azon tisztek exequáljanak, minden azért való büntetések félelme nélkül, melyet ha a tisztek praetermittálnának, ő rajtok exequáltassék.

Hatodik czím.

Ecclésiai személyekről.

I. Articulus. A predikátorok és scholák mesterei, s deákoknak állapotjokról, annak rendiben vagyon emlékezet bővebben: de azokon kívül vannak olyanok, kik az ecclésiához való szolgálatnak szine és titulusa alatt, a jobbágyság avagy hadi expeditiók alól akarják magokat abstrahálni, mely semmiképen meg nem engedtetik. Mindazonáltal a kik valóságos igazsággal predikátori s mesteri hivatalokban, vagy a deáki tudománynak tanulásában forgolódnak, azoknak megakadályoztatások, háborítatások, hogy semmi rendtől ne legyen az 1624. esztendőbeli Articulus szerént sub pöna flor. 300 ez után is observáltassék. . . .

MÁSODIK RÉSZ.

Első czím.

Fejedelmek és gubernátorok állapotjokról.

Én Rákóczy Sigmond Erdélynek választott fejedelme... esküszöm az élő Istenre, Atyára, Fiúra, Sz. Lélek istenr— teljes sz. Háromságra, hogy az én megmondott birodalmom— ban levőket.... minden nemzetségeket, rendeket és stat— sokat religiójokban.... szabadságokban, törvényekben approbata consuetudojokban megtartok.... Isten enge— úgy segéljen.

II. Articulus. Conditiones ejusdem Principis Gabr. Báthori.

1. Hogy a religió szabadságára magát megkötelezze és abban személy válogatás nélkül minden rendeket megtartson s oltalmazzon in liberis eorum exercitiis mind Sigmond fejedelem idejében....

VI.... Tiszteket bene meritis sine discretione religionis adgyon a haza fiainak.

III. Articulus. Conditiones Principis Gabrielis Bethen (1613).

1. Hogy minden rendeket személyválogatás nélkül, szabadosan megtart a religióban és annak szokott exercitiumában az Articulusok szerént....

V. Urak, nemesek; kerített és mezővárosok, székelység, szászság régi és legitime emánált privilegiumokban, donatiójokban, melyek helyben hagyattatnak, annuentiájokban, inscriptiojokban megtartatnak.

IV. Articulus. Catharina fejedelemasszony conditiói.

XI. A négy recepta religiókban minden bántás nélkül minden rendeket megtartson ő felsége.

XII. Urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelységet, szászságot, régi és legitime emanált privilegiu-

mokban, donatiókban, melyek helyben maradtanak, annuentiákban, inscriptiókban megtartasson.

V. Articulus. Conditiones Principis Georgii Rakoczy. (1630.)

V. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta religiókban és azoknak szabados exercitiumában ő nagysága megtart és másokkal is megtartat és egyik religión való ecclésiákra is hatalmason nem küld és el nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectusáért is senkit is a haza fiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretió nélkül a boldog emlékezetű fejedelemnek ditséretes példáját követi; tudván azt, minemű hasznos megmaradása volt mind ő felségének mind penig hazánknak ebbeli tselekedeti.

VII. Hogy Urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, szászságot és székelységet régi és minden legitime emanált privilegiumokban, donatiójokban, annuentiájokban, inscriptiókban megtart, a sz. András király decretumának continentiája szerént.

VI. Articulus. Conditiones moderni Celsissimi Principis D. D. Georgii Rákótzy Junioris. (1642.)

V. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta Religiókban és azoknak szabados exercitiumiban, megtart, és másokkal is megtartat, és egyik Religión lévő Ecclesiakra is hatalmasul nem küld és el nem foglaltatja ő Nagysága: Religióknak respectusáért is senkit is meg nem vét Hazzafiai közzül, hanem ebből minden személyválogatás és discretio nélkül, a boldog emlékezetü Fejedelemnek dicséretes példáját követi tudván azt, minémü hasznos megmaradására volt mind pedig Hazánknak ebbéli tselekedete.

VII. Hogy Urakat, Nemeseket, Keritett és Mező Városokat, Szászságot és Székelységet régi és minden legitime emanált Privilegiumokban, Donatiojokban, Annuentiájokban, Inscriptiokban megtart a Sz. András Király Decretumának continentiája szerént.

VII. Articulus. Conditiones Celsissimi D. D. Francisci Rákótzi. (1652.)

II. Hogy a négy recepta religók és annak szokott exercitiumiban az Articulusok tartása szerént mindeneket szabadosan megtart, nevezet szerént juxta Articulis anni 1649 L et XXXIII., religióknak respectusáért is senkit az hazafiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretió nélkül a boldog emlékezetü fejedelmeknek dicső példájokat követi.

VIII. Hogy Urakat, nemeseket, keritett és mezővárosokat, székelységet, szászságot régi és minden legitime emanált privilegiumokban, donatiójokban, annuentiájokban, inscriptiójokban megtart.

HARMADIK RÉSZ.

Első czím.

Uniókról.

Az ország statusi minémű módok és conditiók alatt való uniót celebráltanak légyen egymás között az 1613., 1630. és 1649. esztendőkben, erről lett constitutiókból kitetszik; de mivel az 1630. esztendőbéli Articulusban az bővebb declaratióval iratott meg, s a 1649. esztendőbeli Articulus is arra látatik mutatni, az szóról szóra az Articulusban is inseráltatott, mely ekképen következik:

Forma juramenti super Unione per Regnicolas depositi sequitur hoc modo:

Én T. és I. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, sz. Lélek, teljes sz. Háromság egy igaz Isten, hogy a négy recepta religióknak ez hazában való megtartására igyekezem teljes tehetségemmel és soha annak appressiójával a magam religióját promoveálni nem akarom, sem azoknak oppressiójokra való dolgokban soha sem titkon, sem nyilván, nem tselekszem, senki személye ellen, hitiért vallásáért gyűlölséget, ellenkezést nem viselek, hanem kinek kinek szabad megtartássára igyekezem és sem titkon, sem nyilván, senkivel contraria religio ellen, sem másokkal nem practicálok

annak oppressiójára, se ártalmas tanátsommal, sem fegyveremmel, sem magam, sem mások által semmi uton nem igyekezem, sőt ha kik effélét tudnék megjelenteni az egész tanátsnak, és minden tehetségemmel eltávoztatni igyekezem, sem fejedelmemnek egymás ártalmára való tanátsot nem adok és hazámnak közönséges és tsendes békességének megmaradását, szabadságának promoveálását egyenlő értelemmel és tehetségemmel igyekezem oltalmazni és ez ellen Hazámon kívül valókkal senkikkel nem tractálok. Mivel pedig a Fejedelmek is hitek szerént assecurálják a Regnikolákat, hogy valakikkel a Haza közönséges java ellen árulkodnának, megjelentik az Országnak és Tanátsnak, én is így kötelezem magamat erre az előszámlált hitre, valamig az Fejedelmek is ehez és nekünk hittel tött egyéb ígéretekhez és Conditiokhoz tartják magokat, addig tartozván én is ehez tartani magamat; egyikünk a másikunkhoz is addig valamig más felebarátom is mennek felbontására okot nem ad. A ki pedig ezt felbontaná, comperta rei veritate in notam perpetuae infidelitatis incurráltatnak lenni pronunciálom.

Conditiones autem in Unione specificatae sequuntur hoc modo:

A négy recepta religióknak szabados exercitiumi engedtessenek és illibate megtartassanak az országban és in partibus Hungariae huic regno incorporatis, hogy minden helyeken a major Pars tartson vallásán való papot, ha hol pedig exercitiumja valamely helyen valamelyik vallásnak nem volna is, beteg gyóntatására és in casu necessitatis gyermekek keresztelésére szabad legyen bémenni a magok vallásán való papoknak, három nemzetből állván az ország (az ország constitutiói megtartatván). Ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásiban, privilegiumiban, szokott és régen bévött rendtartásiban bántodása lenne, requirálván felőle a két nemzetséget, tartozzanak hitök és kötelességök szerént országgyűlésének előtte is de facto mindjárt megtalálni a fejedelmet és tanátsit, a panaszkodó nemzetségnek

megbántodása felől, sőt minden úton és módon a három nemzetség egymásnak oltalommal, segítséggel tartozzék lenni, méltó panaszolkodásokra.... Országgyűlésében a mit hazánk megmaradására, békességes tsendességére, szabadsága és törvénye megtartására nézendő jókat feltalálhatnak, afféle dologban egy értelemben légyen minden, kiki hátra vetvén a maga utilitását és privátumját és nemzetségünk szabadságunk mellett, sőt tsak egy privata persona méltó igazsága mellett is mind a három nemzetség és minden statusok egyenlő értelemmel és akarattal minden úton és módon egymásnak patrocináljunk és egymást oltalmazzák.

Ha kik pediglen vádolnának méltatlanul és hamisan valakiket, vagy executorok lennének valaki vádlására megfogásban törvény előtt való dologban, jószága és javai elfoglalásiban, in notam perpetuae infidelitatis incurráljanak.

Tizennegyedik czím.

Salvus conductusokról.

I. Articulus. 1. Ha kik idegen országba deáki tudománynak, nyelveknek tanulásáért, peregrinálásért, viszont a hazával és fejedelmekkel nem ellenséges helyekre, vitézi vagy egyéb tisztességes állapotbéli szolgálatért ki akarnának menni, avagy gyermeket küldeni, elsőben is azon vármegyebéli, székbéli, vagy városi főtiszteket requirálván, azok szorgalmatosan megvizsgálják az elmenni igyekezőnek vagy küldendőnek minden állapotját, szándékának méltó okát; és ha valakinek véle oly praetensiója nintsen, melyet subterfugiálni azzal akarna; sőt ha elégségesen nem constatálna a tiszteknél, a vármegyének vagy széknek közönséges gyűlésére is rejiciálják és a dolognak ugyan fundamentumából menjenek végére; igazságos és méltó szándéka a feltett dologra alkalmatos volta comperiáltattatván, ha in publica congregatione forog, vármegye petséti alatt, ha tsak a főtisztek előtt, azonoké alatt vegyenek testimoniálist, melyet a cancellariára producálván (hogy ha fejedelmeknek is nem

constál valami oly dolog azon exponens felől, kit netalán a tisztek nem tudhattak volna, mely vagy a fejedelmi személynek, vagy az országnak ártalmára való volna) tartozzanak az olyanokhoz salvus conductust adni, és ékképen békével elmehessenek: mindazonáltal másutt való lakosokban is magokat úgy alkalmaztassák, hogy ha a fejedelmek és haza ellen való ártalmas dolgokban elegyítik magokat, az olyanok de bonis citáltassanak az ország törvénye szerént, ha convicáltatnak azon ország törvényében specificált pőnával is büntettessenek, mint az hazában lakók....

ÖTÖDIK RÉSZ.

L. 1. Rendelet.

A nevezetes innepeknek, melyek a három sátorosoknak mondatnak, úgymint karátsonyi, husvéti, pünkösti innep napoknak megilletések isteni szolgálattal való eltöltések, mint Istennek nevezetes jótéteményének emlékezetire rendeltetett napok, annál inkább a vasárnapi innepnapok is, hogy innepi szenteléssel töltessenek el, méltó dolog; annak okáért azokon a napokon senki, se maga, se szolgái, sem elkerülhető és rabotás munkára ne kénszeríttessenek; menyegzői lakadalmak ne celebráltassanak, útra indulások elmulhatatlan okoknak kénszerítése kívül ne legyenek, vásárok, annál inkább sokadalmok azokon ne légyenek és fel ne szabadíttassanak, a kortsmákon lévő czégérek bevétessenek és a déllyesti prédikátiónak végéig borivó emberek a kortsoma házakhoz be ne botsáttassanak, házokhoz mindazonáltal a lakos embereknek, és szállásokra idegen embereknek is illendő módon bort adhatnak: valakik pedig ezek ellen tselekednének, nemes embereken 6 forintot, paraszt embereken 2 forintot exequáljanak a vármegyék, székek, és városbeli tisztek toties quoties, melynek harmada az executoré légyen, két részét pedig számán hagyják, és adják azon városokon vagy falukon lévő egyházfiaknak

kezekbe, mely jövedelmetskét azon helybéli templom- vagy scholaépítésre fordíttassanak, és semmi külső profanus usura sub pöna fl. 200 ne merészeljenek költeni se egyházfiak, se birák és egyéb rendek.

Egyházfiakat pedig mind városokon, falukon, jó lelkiismeretű, hiteles és zálagos embereket constituáljanak.

Szőlő szedések is az innepnapokon megtiltatnak sub pöna fl. 12, melyeknek is exigálása, mind pedig usus szerént légyen.

Az ujonnan hozott törvények között a második azt mondja, hogy mivel a praedikátorok perlekedéseikben ellenfeleiktől a közbenszólások alkalmával fizetni szokott birságért kezest kivánnak: jövőre a papok is állítsanak kezest.[1] Ez is a többiekhez csatoltatván, a fejedelem gondoskodott, hogy az egész törvénykönyv kinyomattassék.

III.

Az 1655-ki kolozsvári gyűlés vallásügyi czikkei.

Az 1654-ki fejérvári gyűlésen vallásügyi törvény nem hozatott.

Az 1655-ki kolozsvári országgyűlés, mely febr. 20-án ült össze, csakis egyes speciális panaszokat intézett el. Az idevonatkozó artikulusok elég világosan tüntetik fel a felmerült panaszok természetét.

XIV. Articulusban az vladikával való perlekedésnek módja decernáltatik:

Vannak ilyen megbántódásai is szegény nemes atyánkfiainak, hogy vagy magokon, kik közül azon az *sectán* vannak, vagy jobbágyainkon törvénytelen büntetéseket cselekesznek, az Vladika is olyan dolgokban elegyíti magát, melyek nem az ő tisztit illetik. Ha kik pedig ezféle excessusért *in jus* akarnak adtrahálni residentiátlan ember lévén, hol lehessen competens foruma, nem tudják. Végeztük azért

[1] Szilágyi Sándor: i. m. XI. k. 164. l.

és concludáltuk, accedálván az Nagyságod bölcs itélete is, hogy az megbántódott félnek arbitriumában legyen, ha vármegyén akarja-e keresni, vagy Táblán az olyan dolgokat pátráló Vladikát, az vármegyéről pedig transmittálhatják táblára, ha az causának merituma úgy kivánja. Az Vladika pedig tartozzék kétszáz forintig kezest állítani, hogy az törvényt végig állja, s legyen is miből a triumphans félnek satisfactiót impendálni.

XV. Articulus. Az egyházi személyek hivataljokon kivül való dolgoknak patrálásában az ország, törvények és annak processusának subjaecáljanak.

Középszolnok vármegyebéli attyánkfiaitól értjük, kegyelmes urunk, hogy vármegyejekben egy nemes embernek lovát ellopván az nyomat az praedidátor házához nyomozták volna, honnét az lator elszaladván, javait az káros embernek, még tiszt kérésére is ki nem adta volna, praetendálván azt, hogy semmiben nekie az vármegye nem praescribál. Mivel peniglen az olyan dolgoknak patrálása papi hivatalján kívül vagyon, és nem úgy papi mint nemessi szabadsággal élő emberek ő kegyelmek is, annak okáért illendőnek itéltük, sőt deliberáltuk is, az nagyságod tetszéséből, hogy az ország törvényének és annak processusának subjaceáljanak ez ilyen casusokban az egyházi rendek is nem kisebb szabadsággal mind az által, mint más nemes emberek ellen procedáljanak az tisztek ő kegyelmek ellen is.

XXXIV. Articulus. Vannak Háromszéken és egyebütt is az Székelységen kegyelmes urunk oly darab erdők. melyek Szentegyház érdeinek hivattatnak, melyeknek mind gondviselése, mind kis jövedelmének erogálása addig az falubéliek dispositiójában állott, mostan pedig ez autoritast az egyházi rendek magoknak akarják vendicálni. Végeztük azért az Nagyságod kegyelmességéből is, hogy ez dologból eddig observáltatott régi usus tartassék meg és abból való proventus templom épitésére convertáltassék.[1]

[1] Veszely: i. m. 262. 263. l. Szilágyi. i. m. 196. és 200. l.

Az 1655-ki pozsonyi országgyűlés.

Januar 24-től június 27-ig.

I.

A protestánsok elleni indulat; — ezeknek törekvései. — A kormány nem akar országgyűlést tartani; de kénytelen vele. — A gyűlés késedelmes megnyitása. — Wesselényi nádorrá lesz. — Az országos rendek névsora.

Azon körülmény, hogy az 1649-ki országgyűlés szétoszlása után hat éven át nem hivattak össze az ország rendei, eléggé mutatja, hogy a király környezetében nem sokat adtak a törvényre. Mert a törvény szerint minden három évben országgyűlés lett volna összehivandó.

Az udvarnak oka volt félnie a zajos gyűlésektől, mert még most sem mondott le régi politikájáról; sőt most (1649. júl. 1-én) a törökkel huszonkét évi békét kötvén, szabad kezet biztosított magának Erdélyország felől azon pont által, mely ekképen hangzik: „Tapasztaltatván, hogy az erdélyi fejedelmek ellenséges és baleljárás által a hatalmas császárok közti egyetértést gyakran háborgatni igyekeztek, sőt elég vakmerők voltak ellenök fegyvert is fogni: mindkét császár azon lesz, hogy a béke minél nagyobb biztosítására bármily alkalomnak is eleje vétessék, a fejedelmek pedig minden garázdasággal felhagyva, békében éljenek.“ [1]

A Lippay által vezérelt papság látta, hogy II. Rákóczy György, bár reformált vallásához hű maradt, s a jezsuitákat Erdélyből kiűzte, nem örökölte apjának sem erélyét, sem belátását, — s ennél fogva nem is féltek tőle semmit sem. Szabad folyást engedtek tehát térítési munkájoknak; de észrevehető volt, hogy ezen munkájokban több kíméletet és okosságot alkalmaznak a protestánsok iránt, mint eddig. Az eredmény nem is maradt el, mert részint házas-

[1] Szalay L. Magyarország Tört. V. 10. l.

ságok, részint méltóság- és birtok-adományozások által sok protestáns család elhagyogatta vallását, úgy hogy a főurak közül — kik hajdan hatalmas támaszai voltak a protestántismusnak — 1655-ben már csak négy protestáns mágnás család volt az országban.[1] Ezeknek erőlködése a felső házban vajmi kevés hatású volt a nagy erő ellenében.

A protestánsok ily körülmények között arra voltak utalva, hogy egyházaikat és iskoláikat szervezzék, kitünő papokat és tanárokat alkalmazzanak, a kik a szellem fegyverével ellensúlyozhassák a katholikusok támadásait. A felvidéki népes és művelt királyi városok előljártak. Sopronban Lang Mátyás tanár és Sobitsch Kristóf pap és később superintendens, Pozsonyban Böhm Kristóf tanár, Eperjesen a jeles Dirner Sámuel működtek. Lányi György superintendens 1652-ben Tót-Prónán zsinatot tartott, melyben kimondatott azon nagy jelentőségű elvi határozat, hogy a superintendens jelöléséhez a nemes világiaknak is joguk van.

Ha az 1647. és 1649-ki törvények pontosan végre hajtattak volna, akkor a protestánsok ügye virágzásnak indult volna. Azonban ez — a mint láttuk — nem történt. A kormány — látva a királynak testi lelki gyengülését — mindinkább korlátlan irányban működött. Nemcsak hogy a törvények végrehajtását elhanyagolta, hanem arra is el volt tökélve, hogy legalább a török béke fennállásáig nem tart országgyűlést. Mikor 1652-ben bekövetkezett a rendes országgyűlés összehivásának törvényes ideje, a kormány ezt szó nélkül hagyta elmulni. Egy év mulva az ország kimondhatatlan kárára meghalt a jeles Pálffy Pál nádor, a ki egyedüli őre volt az alkotmánynak és a protestánsok szabadságának. A kormány ekkor sem gondoskodott arról, hogy új nádor választassék. Sőt ellenkezőleg rávette Ferdinándot, hogy királyi helytartóul éppen azt a Lippay érseket nevezze ki, a ki a mult országgyűlésen oly jellembe vágó

[1] Wesselényi F. levele 1655. ápr. 21-ről Hevenesy kézir. XXXIV. k. 251. l.

botrányos tettet követett el. Ezzel kétségtelenül tanusítá abbeli törekvését, hogy a nádori hivatalt megszüntesse.

Azonban a császári családban váratlanúl bekövetkezett gyászesemény meghiusította e törekvés sikerét. Az 1647-ben megkoronázott alig 21 éves IV. Ferdinánd meghalt 1654. július 9-én himlő betegségben. Ezzel a másodikszor nejét csak nem rég elvesztett öreg király teljesen lesújtatott. Felhagyott absolut uralomra való törekvésével és hogy a trónt még életében biztosíthassa második fiának Leopoldnak, kénytelen volt a rendeket összehivni Pozsonyba. A meghivó levél 1654. nov. 11-én kelt; az országgyűlés összejövetelére pedig 1655. január 24-e tűzetett ki.

A meghivó levélben mélyen hallgatott a királyválasztásról és a koronázásról; de a nádorválasztást, mint egyik főteendőt, megemlítette, mi a rendek nagy részére megnyugtatólag hatott. Nem tagadta, hogy az országgyűlés összehivásával kissé megkésett; de ezt az összes keresztyén világ nagyjelentőségű ügyeivel igyekszik indokolni.[1]

A meghivók késedelmes megküldése sok kellemetlenséget okozott a megyéknek és az erdélyieknek.[2] Talán

[1] Kovachich, Vestig. Com. 798. l.

[2] Mednyánszky jan. 21-kéről ezeket irja Klobusiczkynak: «Soha ilyen alkalmatlan készületet az gyüléshez nem láttam ; felette késűre hozták mindenüvé az regalisokat. Az mi asszonyunknak való regálisát illeti, mindjárt irtam volt cancellarius uramnak felőle, ő nagysága felette búsult rajta, nagyon állatván, hogy megiratta s azt kivánta, hogy megirjam, ha ugyan meg nem vitték volna, hogy menten mást fog iratni, azon azért nem kell gondolkodni, hogy asszonyunk számára is ne obtineálnánk az regálist, mert azt megküldik; nem is kell arrul gondolkodni, hogy studio elhagyták volna (hanem az expediálásban esett az vétek), mert ide is egynehány urnak, vármegyének is kettőnek, vagy háromnak is meg nem vitték, kik mindnyájan most panaszkodtak érsek uramnak és cancellarius uramnak, hogy meg nem vitték nekik a regalisokat, ujabban irattak azoknak is. Az cameralistáknak tulajdonítják az expeditioban való fogyatkozásokat. Im azért én mostan alámenvén Posonba, megjelentem érsek uramnak is, hogy asszonyunk számára meg nem vitték; tudom ő nagyságának is azontul irni fog felüle Bécsbe. *Tört. Lapok* I. k. 99. 100. l.

nnek lehet tulajdonítani, hogy a főurak későbben gyüleeztek össze, mint a vármegyei és városi követek,[1] a kik em ok nélkül nyugtalankodtak a gyűlés megnyitásának ésedelme miatt. Február 23-káról irott levelében azt irja ·axa István, hogy ő felségének sok sürgetés után megrkezését febr. 28-ára várják.[2]

S e hir valóban nem volt alaptalan. Az egybegyült endek bizottságot neveztek ki az érkező király üdvözlésére ·s pedig a főrendek részéről: Püsky János kalocsai és ácsi érseki helyettest, Pálfalvai János erdélyi püspököt és szepesi prépostot, gr. Illésházy Györgyöt és Trsztyánszky Györgyöt; — az alsóház részéről: Luzsénszky Joachim esztergomi kanonokot, Péchy György sárosi, Botka Ferencz zalai és somogyi, Kállay Mihály kassai és Tuczentaller Mátyás pozsonyi követeket. Ezek Hainburgig mentek a király elébe, ki azonban a Duna-hidnak lassú elkészítése miatt csak márczius 3-án vonulhatott be Lipót fijával együtt Pozsony városába.

Már ekkor a rendek teljes számban együtt voltak, és pedig:

[1] «Mint már itten — irja Mednyánszky febr. 28-án Lórántfy Zsuzsánna fejedelmi özvegynek — Pozsonyban alkalmas időtől fogvást lévén, csak az időt hiában töltjük; az urakból is még kevesen vannak itten; de az követek már mind megérkeztenek. Ő felségét a övő szerdára várják; már a hidnak csinálásához is hozzá fogtanak, kire nézve már bizonyosban várjuk bejövetelit. Mint fognak folyni dolgaink, nagyságodat mindenekről tudósítani el sem mulatjuk . . . . Szilágyi S. Az 1655-iki pozs. országgyülés történetéhez. Tört. Lapok. I. 101. l.

[2] «Az ő felsége bejövetelit eleget sollicitáljuk érsek uram ő nagysága és a personális uram által, s úgy vagyon azzal is biztatnak bennünket, hogy 28 praesentis bejő ő felsége, de mi annak semmi circumstantiáját nem látjuk, mivel az ő felsége bejövetelinek sok antecedentiái szoktak lenni; szóval reméljük is bejövetelit, s bizonytalanok is vagyunk felőle; immár pedig az regnicolák némely urakon kivül mind begyülekeztenek. Tizenegyedik napja mulék ma el, mióta itt költünk haszontalanúl, az üdőt haszontalanúl töltjük . . . U. o. 115. l.

1. A főpapok közül:

Lippay György, esztergomi érsek.
Püsky János, kalocsai és bácskai érseki helyettes
Kisdy Benedek, egri püspök.
Szelepcsényi György, nyitrai püspök.
Püsky János, győri püspök.
Zongor Zsigmond, váradi püspök.
Petretus Péter, zágrábi püspök.
Pálfalvay János, erdélyi püspök.
Széchény György, veszprémi püspök.
Hoffmann Pál, pécsi püspök.
Tarnóczy Mátyás, váczi püspök.
Pálfy Tamács, csanádi püspök.
Gyurkovicz György, szerémi püspök.
Mariani György, zenki püspök.
Marian Móricz, boszniai püspök.
Gurab Ferencz, novi püspök.
Folnay Ferencz, szamandriai, scopii, és unini püspök.

Főurak közül, kik tanácsosok voltak:

Gróf	Wesselényi Ferencz.	Gróf	Druggeth György.
„	Csáky István.	„	Frangepán György.
„	Forgách Ádám.	„	Illyésházi Gábor.
„	Batthyányi Ádám.	„	Illyésházi György.
„	Erdődy György.	„	Kéry János.
„	Pálffy Miklós.	Báró	Szúnyogh Gáspár.
„	Nádasdy Ferencz.	„	Barkóczy László.
„	Erdődy Imre.	„	Révay László.
„	Draskovich Miklós.	„	Forgách László.
„	Zrinyi Péter.	„	Balassa Ferencz.

A nem tanácsosok közül:

Gróf	Rákóczy László.	Gróf	Erdődy Péter.
„	Erdődy Miklós.	„	Erdődy Simon.
„	Erdődy Tamás.	„	ifj. Erdődy György.

Draskovich Gáspár.
Kolenich Christophor Nándor.
Kolenich Ulrik.
Czobor Imre.
Balassa Imre.
Thököly István.
Pázmány Miklós.
Eszterházy Pál.
Csáky Ferencz.
ifj. Csáky István.
Wesselényi Ádám.
Draskovich Miklós.
Draskovich János.
ró Thököly Zsigmond.
Priny György.
Priny (Perinyi) Imre.
Pongrácz Dániel.
Pongrácz István.
Pongrácz Ferencz.
Osztrosith Miklós.
Osztrosith Mátyás.
Malakóczy Miklós.
Petróczy István.
Eszterházy Wolfgang.
Gyulaffi Christophor.
Forgách István.
Liszthius János.
Révay Ferencz.
Révay Dániel.
Keglovits Miklós.
Keglovits Péter.
Keglovits Zsigmond.
Keglovits István.
Révay Miklós.
Révay Imre.

Báró Nyáry Lajos.
„ Rhéday László.
„ Eszterházy János.
„ Eszterházy Mihály.
„ Eszterházy Zsigmond.
„ Eszterházy György.
„ Eszterházy Miklós.
„ Eszterházy Sándor.
„ Zay László.
„ Zay Péter.
„ Balassa Valentin.
„ Balassa Zsigmond.
„ Balassa János.
„ Horváth Gábor.
„ Palocza Endre.
„ Károly Ádám.
„ Károly László.
„ Szerényi Pál.
„ Horváth Ferencz.
„ Horváth Zsigmond.
„ Majthényi György.
„ Majthényi Imre.
„ Majthényi János.
„ Majthényi Mihály.
„ Majthényi Gáspár.
„ Megyery Zsigmond.
„ Cziráky Ádám.
„ Bosgay István.
„ Pograny Ferencz.
„ Sennyey Albert.
„ Sennyey Ferencz.
„ Bocskay István.
„ Ámady János.
„ Sennyey István.
„ Horeczky Gábor.
„ Kappi György.

Báró Mélith Péter.
„ Mélith György.
„ Koháry István.
„ Czikulini Ferencz.
„ Kún István.
„ Rattkay Péter.
„ Pettheő István.
„ Pettheő Zsigmond.

Báró Pettheő János.
„ Orly András.
„ Illyésházy István.
„ Illyésházy Tamás.
„ Wicsay János.
„ Bossányi László.
„ Serényi András.

A következő káptalanok képviseltették magokat; esztergomi, pozsonyi, egri, zágrábi (hetriensis), szepesi, vasmegyei (castriferrei), győri, veszprémi, zenki, csazmei.

A vármegyék képviseletében.

Zalamegye: Bottka Ferencz, Lippis Márton.
Veszprémmegye: Rábbi István, Sándor György.
Vasmegye: Hadasdi Balthazár, Meszlényi Benedek.
Sopronmegye: Bezerédy György, Vitnédy István.
Győrmegye: Szakony István, Farkas András.
Komárommegye: Szeghi János, Pesti János.
Mosonymegye: Kerekes Menyhért.
Pozsonymegye: Morócz István, Nagymihályi Ferencz.
Nyitramegye: Berényi György, Keresztúri László.
Trencsénmegye: Ordody Istv., Mattyasovszky Menyhért.
Árvamegye: Zmeskaly György.
Liptómegye: Zmercsányi János.
Szepesmegye: Mariássy János, Záborszky Gábor.
Sárosmegye: Péchy György, Dobbay András.
Abaújmegye: Barna György, Bakssa István.
Zemplénmegye: Tussay Jakab, Farkas László.
Szabolcsmegye: Záthureczky Lőrincz, Banczy András.
Beregmegye: Miskolczy János.
Ugocsamegye: Veszely Pál.
Ungmegye: Geőczy László, Putnoky Ferencz.
Turóczmegye: Záthureczky János.
Szatmármegye: Szilágyi Ferencz, Szilágyi Gábor.
Borsodmegye: Székely András, Mocsáry Ferencz.

Tornamegye: Beczkeházy András, Istvánffy Mátyás.
Gömörmegye: Deőry Ferencz.
Zólyommegye: Bory Mihály, Gyeörky Gáspár.
Hontmegye: Szelényi János, Bartholovics János.
Barsmegye: Teörök Zsigmond, Nagylesényi Ferencz.
Esztergommegye: Szaszádi Ferencz, Korodi István.
Nógrádmegye: Madách János, Bene János.
Heves-Szolnokmegye: Vámossy István.
Pest-Pilis-Solt-megye: Ráday András.

Horvát tartományokból.

Dalmácziából: Patachich Miklós.
Horvátországból: Budor Gáspár.
Szlavoniából: Malenicz György.

Az erdélyi fejedelem követei:

Zákány András. Klobusiczky András.

Az özvegy fejedelemnő követei:

Berényi György. Mednyánszky Jónás.

Szabad városok képviseletében.

Kassa város: Kállay Mihály, Lehmann Gáspár, Madarász Márton, Schiermer János.

Pozsony város: Auer Jakab, Tuczentaller Mátyás.

Nagy-Szombat város: Lippoldt István, Könighi János, Biber János, Huszo Imre.

Lőcse város: Grosznoviczer Mátyás, Deheitman Márton.

Bártfa város: Splenius Illés, Wágner Márton.

Eperjes város: Zimmermann Zsigmond, Weber János, Schönleben Mihály.

Kis-Szeben város: Metzner Mihály, Deák Mátyás.

Szakolcza város: Rakolubszky János, Melegh János.

Trencsén város: Koszma György, Müller Samu, Lübszky István.

Nagybánya város: Wassas János, Wárady Mihály.

Sopron város: Grad György, Poch György, Nadl Lipót.

Modor város: Veöres Bálint, Kempis János, Sixtius Mihály, Schreiber Dániel.

Bazin város: Thabor Tamás, Csernak János, Duchon Zakariás, Jancsovics Miklós.

Szt.-György város: Gilich Wolfgang, Wegrini Ferencz Keczkés István.

Kőszeg város: Tolnay János, Gombossy Mátyás, Schweiger Jakab.

Zenk város (Dalmáczia): Pezelovich. ....

Zágráb város: Werniczel György, Belecz István.

Caproncza város: Natulia Miklós.

Varazsd város: Gyorgyovics Gábor, Modrics Miklós.

Körös város: Petrus Miklós.

Zólyom város: Bartosovics András, Ordődy István.

Korpona város: Podmaniczky Gábor, Roszenauer András.

A hét bányaváros: Stefani Samu Körmöcz. Laufer Gyula és Cholostomus Illés Selmecz, Marcus Konrád, Szaladinus Illés, Grebner Frigyes és Liptay Márton Zólyom. Haneke Mátyás, Libetbánya. Krcsma András, Bakabánya.

Kis-Márton város: Hieb György, Stetner János.

Breznóbánya város: Fejérpataky János, Sztadecimus János.

Főúri özvegyek:

Lorántffy Zsuzsánna — erdélyi fejedelem özvegye.
Käan Franciska — Pálffy Pál gróf nádor özvegye.
Batthyányi Borbála — Forgách Zsigmond gróf özvegye.
Batthyányi Magdolna — gróf Csáky László özvegye.
Draskovics Sára — Szécsy Dénesnek özvegye.
Bossányi Eszter — Forgách Miklósnak özvegye.
Horváth Ilona — Thurzo Mihálynak özvegye.
Bosnyák Judith — Balassa Imrének özvegye.
Serény Borbála — Apponyi Balázsnak özvegye.

Battka Katalin — Pográny Jánosnak özvegye.
Puchaim Erzsébet Zsuzsánna — Révay Pálnak özvegye.
Lippai Katalin — Balogh Istvánnak özvegye.
Domianicz Anna — Rattkay Pálnak özvegye.
Wiszkeleti Mária — Dóczy Mihálynak özvegye.
Eszterházy Erzsébet — Hérderváry Isvánnak özvegye.
Thurzo Mária — Wiszkeleti Mihálynak özvegye.
Rumi Judith — Eszterházy Dánielnek özvegye.
Sándor Mária — Nyáry Imrének özvegye.
Windischgrätz Mária Magdolna — Balassa Simonnak özvegye.
Amady Judith — Erdődy Gábornak özvegye.
Kappi Katalin — Forgách Istvánnak özvegye.
. . . . . . — Forgách Jánosnak özvegye.
. . . . . . — Paloczai Istvánnak özvegye.
. . . . . . -- Osztorsits Pálnak özvegye.
. . . . . . — Amade Lénárdnak özvegye.
Draskovich Borbála — Erdődy Wolfgangnak özvegye.

Prépostságok követei.

Zágrábi: Dienosovics Miklós.
Csürjei: Folnay Ferencz.
Fejérvári: Szalay János.
Pécsi: Péchy András.
B. Mariae Virg. de Lypto: Soós György.
Benyősi: Szaszy János.
S. Eustachy de Csuth: Mohácsy György.
De Promontorio Varadiensi S. Stephani: Hoffmann Pál.
Titiliensis: Baróthy Ferencz.
Miszleni: Keresztes István.
Turóci: Palkovics Márton.
Eörsi: Bertóczy György.
Csornai: Sz. Tomossy Mátyás.
Hatvani: Mattkovich Mihály.
Vágujhelyi: Gyurgyovics György.
Szepesi: Pálfalvay János.

Letesiensis: Somody Ferencz.
Ó-Budai: Melay János.
Egri: Stanger János.
Berseni: Sala György.
Szt. Alberti: Szalay János.
Szt. Móriczi: . . . . . .
Papóczi Prior: Witnedi Ferencz.
Zambecki: Szegedi Ferencz.
Papoczi: Boldkovics Mihály.
Paulinusok főnöke: Ivanovics Pál.

Apátságok követei.

Pannonhalmi: Megyer Placidius.
Rayki: Auhwet Ambrosius.
Beéli: Szászy János.
Pásztói: Fejérpataky Mátyás.
Murai: Mattkovics Mihály.
Szkalkai: Lippay Ferencz.
Sebejini: Luschinszky Joachim.
Madaczai: Szegedi Ferencz.
Siklosi: Benj János.
Czikadori (?): Salix János.
Pécs Varadi: Szalay János.
Rigteri (?): Recsény György.
Belai: Szentgyörgyi Ferencz.
Pornói: Nedeczky Ferencz.
Sexardi: Thelegdi György.
Papolcsai, De Silezio, De Saar: . . . . . .
Zalawari: Hoffmann Pál.
Battysai (?): Pálffy Tamás.
Földvári: Porgay Miklós.
Szeredicz: Hedváry János.
Kopornaki: Philipatich Péter.
Szt. Gotthardi: Csáky Pál.[1]

[1] A bártfai levéltárból.

Számszerint jelen volt: 16 főpap, 10 káptalanbeli ›vet, 25 prépost, 22 apát; tehát 73 egyházi férfiú. Továbbá › gróf és 73 báró, összesen 112 főúr; négy erdélyi, rom horvát, 54 szabad kir. városi, 13 bányavárosi és 3 főúri özvegyi követ. Ezen országgyűlés tehát 340 sze- élyből állott.

Ezek türelmetlenül várták az országgyűlés megnyi- sát, a mi azonban minden sürgetésük daczára, csak árczius 10-én történt meg.

II.

A vallás ügye a nádorválasztásnál is szerepel. — Sokan vannak szóban. — Megválasztatik Wesselényi Ferencz. — A protestáns követek együtt tartanak. — A nádor kérése daczára sem mondanak le sérelmeik orvosoltatásáról.

Az országos rendek a királyi propositiók meghallga- ása végett márczius 10-én megjelentek elébb a királyi árban, utóbb a zöld házban, hol Ruttkay András lediktálta zokat.

A vallás ügye nem volt ugyan világos szavakkal meg- rintve, de azért mindenki tudta, hogy a tizedik pontban oglalt azon intés, mely szerint a jó egyetértés érdekében ellőzendő minden *magánpanasz,* mely a tárgyalások menetét ltarthatná — tulajdonképen a vallásra vonatkozik. A kor- ánynak érdekében állott, hogy ez az ügy elodáztassék. alószínű, hogy még a nádori szék betöltését is — daczára, ogy a regálisban igérve volt — azért akarta mellőzni, ogy ne lehessen korteskedni és hogy Lippay királyi hely- artó maradhasson; azaz: hogy az ország élén minden örülmények között oly katholikus vallású ember legyen, a i az udvarral és a papsággal jó viszonyban áll. A rendek egütközéssel vették Szelepcsényi kanczellár által a király bbeli kivánságát, hogy „mivel tudja, miszerint többen ágynak a nádori hivatalra, nehogy e miatt meghasonlás ámadjon a rendek között, halasztassék el a nádorválasztás

a legközelebbi országgyűlésig."[1] Az e miatt támadt szenvedélyes vitákból csakhamar meggyőződött Fedinánd, hogy e tervet nem lehet keresztül vinnie. Egyrészt e hivatal keresőinek nagy száma, más részt a törvény világos rendelkezése miatt. Némelyek Nádasdy Ferenczet óhajtották, a ki a protestáns vallásról áttérvén, kiváló buzgalmat fejtett ki a katholicismus mellett. Ennek igérte meg támogatását az esztergomi érsek is azon esetben, ha a kir. helytartóság csakugyan megbuknék. Mások Erdődy György és Zrinyi Miklós neveit hangoztották. Ismét mások Forgách Ádám és Csáky István mellett lelkesedtek.[2] Wesselényinek kevés embere volt; de az udvar ezt kivánta leginkább jutalmazni, azon szolgálatokért, melyeket a lefolyt háborus időkben egyrészről a dynastiának, más részről a katholicismusnak tett. Ő is protestáns szülék gyermeke volt; hithagyása oly tekintélyt szerzett neki, mely minden egyéb érdemeinél többet nyomott a döntő körök előtt.

A protestánsok között kevés nádornak való férfiú volt, mert a főúri családok egymás után katholikusokká lettek, mivel csak mint ilyenek remélhettek előmenetelt. Lippay érsek fondorkodott; a nádorságot igénylő urakat összeveszítette egymással. Azután arra törekedett, hogy a leghatalmasabbakat lekötelezze magának. Zrinyit titkos tanácsossággal és arany gyapjúval;[3] Csákyt és Nádasdyt ...

[1] Katona, XXXII. 772. l. — Az 1655-ki pozsonyi gyűlésre me[nt] képviselőknek, u. m. Mallenich Györgynek, Budor Gáspárnak és Patachi[c]h Miklósnak utasításul volt adva, hogy a nádor választásnál a kath. jelöl[t]re szavazzanak; vallás ügyében pedig az igaz kath. vallást védelmezz[é]k. — Jászay gyűjt.

[2] Baxa István levele febr. 23. Tört. Lapok I. k. 116. l.

[3] «Zrinyi urammal is gyakorta vagyok szemben — irja Klobusiczky márczius 23-án Rákóczynak — nagy devotióval vagyon ugyan nagyságodhoz, sokszor mondja, ha lehetne bizony ma tenne koronát fejében nagyságodnak. Azt az embert én féltem, vagy megétetik, vagy lekötik valami biztatással, most titoktanácsossággal és aureum vellussal basbosgatják, az idő megmutatja, mint leszen contentus vele.» Tört. L. I. 117. l.

nádorsággal biztatta. Természetes, hogy aztán valamennyinek neheztelését magára vonta, mert nem tartotta meg igéretét.[1] A végtelen fondorlatoknak és korteskedéseknek véget vetett a király az által, hogy márczius 15-én leküldötte a nádorjelöltek névsorát. Jelölve voltak: Csáky István és Wesselényi Ferencz a katholikusokból; Perényi György és Tökölyi Zsigmond a protestánsok sorából. Most sült ki csak valósággal, hogy az udvar kit akar. A katholikus klerus, Lippayval együtt, Wesselényi mellett nyilatkozott, mint ki az erdélyi fejedelemnek és a protestánsoknak leghatározottabb ellenfele volt.[2] A míg Csákyra csak ketten szavaztak, addig Wesselényi közel *kétszáz* szavazatot kapott. A protestáns jelöltek közül Perényi Györgynek huszonöt szavazata volt.[3] Ekként Wesselényi Ferencz, mint megválasztott nádor, letette az esküt és azonnal hozzálátott a munkához. Lippay után ő volt a császári háznak és a katholicismusnak leghivebb embere. E miatt sok hazafi előtt gyanuban állott. Öcse Miklós, mint jezsuita, nyiltan folytatta a protestánsok elleni harczot; ő mint nádor nem tehette azt. De örömmel ragadta meg az alkalmat, ha szolgálatot tehetett új vallásának. Kész védelmezője volt a szeplőtelen fogantatásnak, melyet akkor az egyház még nem fogadott fel dogmái közé, és bőkezűen gondoskodott a kolostorokról. A nádori széken azonban szűk látkörű embernek bizonyult.

[1] «Az urak. mint agyonütöttek, úgy járnak, lator áruló érsek dolga, mind nagyságod és urak bosszujára cselekedte azt, haragszik Csáki István is, mert őtet csak azért hitták volt fel, — szidja az érseket. . . .

«Csaknem eszik kezeket lábokat az urak, busúlnak, boszankodnak. Barkóczy, Homonnay s a többi. Oda, kegyelmes uram, az mi szabadságunk, félek hazánk is oda lesz.» U. o.

[2] «Nem elég — irja Klobusiczky — hogy *nagysdgod bossujára* palatinussá tette az érsek Wesselényit, most immár az generálisságot is az fiának szerzik.... Én az cancelláriusnak mondottam: ha immár palatinust nagyságod boszujára tettek, generalissá ne legyen olyan ember, mert semmi jót nem várok belőle.» I. h.

[3] U. o.

Inkább érdekelték az apró részletek, mint az általános szempontok. Hirtelen haragú ember lévén, nem volt következetes tetteiben. Könnyen hajlott mások szavára és elhatározásában nagy befolyást gyakorolt reá hiusága és hitbuzgósága. Ez idő szerint azon volt, hogy a protestánsok mondjanak le minden követeléseikről, vagy pediglen, hogy azoknak elintézését a jövő országgyűlésre halaszszák. Remélte, hogy addig ők magok is előmozdítják romlásukat, azon üdvtelen czivakodások által, melyeket esztelenül évek óta folytatnak egymás ellen.

Tudjuk, hogy az ágostai és helvét hitvallású protestáns követek már a mult országgyűlés alkalmával keserű harczot folytottak egymás ellen. Most mind a két rész követei belátták, hogy e czivakodás veszedelemnek viszi egyházukat. Még a gyűlés megnyitása előtt, márczius 2-án, abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket együttesen fogják összeirni, s azok orvoslását közös erővel fogják sürgetni. A kassai követek kijelentették az erdélyi fejedelem követeinek, hogy a városi tanács nem vallási gyülölettől vezéreltette magát, midőn a reformátusoknak kevés tért engedett az előljárók sorában. A kik arra érdemesek voltak, azokat tényleg fel is vették. Ilyen például Burja Péter és Szabó János. Egyébiránt megigérik, hogy a jövő évi választásnál nagyobb figyelemmel lesznek a reformátusokra.

Az erdélyi követek erre nézve irásbeli biztosítékot követeltek a kassai tanácstól. Ha ezt megadja, akkor elállanak az ügy további feszegetésétől, ha pedig nem, akkor kénytelenek a kérdést, mint sérelmet, az országgyűlés nyilvános ülésére vinni. Kállay Mihály és Madarász Márton, kassai követek, mindezt megirták küldőiknek és a többi kérdések, minők voltak: a kegyes adományok és templomkerítés kérdései, barátságos elintezését ajánlották.[1]

Ezen előleges tanácskozásnak megvolt a kellő sikere. A protestánsok összetartottak.

[1] *Szilágyi S.* Tört. Lapok I. 115—116. l.

Midőn a sérelmek összeirására kiküldendő bizottság névit Orossy György personális előterjeszté, a protestánsok ·evették, hogy közülök nagyon kevesen vannak jelölve. ánták tehát, hogy többen választassanak be. E részben ·amodtak az új nádorhoz közbenjárásért, kinek beleezésével márczius 18-án megválasztották ugyan a bizottot,[1] de a megválasztás után azonnal arra is felhivták, ;y a vallás ügyének békét hagyjon.

A sérelmek összeirása márczius 20-ig sőt a husvéti iepek miatt egész e hó végéig eltartott.

Sokaknak az volt a nézete, privát úton kellene a nehézeket megszüntetni, hogy ne kelljen nyilvános ülésen ·szasan vitatkozni. De míg a protestánsok visszaköveék a törvény értelmében nekik jutott templomokat; lig a katholikusoknak az volt a kivánsága, hogy a szabad ályi városokban nekik is legyenek templomaik.[2] Felrült a jezsuiták kérdése is. Erről Klobusiczky ezt irta kóczynak márczius 23-án: „A jezsuiták állapotján két nap ;zekedtünk; azok megesküdtek, soha nem consentiálnak

[1] Megválasztattak: a personálison és a kir. tábla ülnökein kívül: ;sgay Miklós, Somogyi Ferencz, Mokcsay András, Pinnyei János, rovich Pál és Malenich György a papi rendből; továbbá: Berényi ;rgy, Zákány András, Klobusiczky András, Budor Boldizsár, Gejőczy szló, Baksa István, Szilágyi Ferencz, Dobay András, Ujhelyi Pál, ·kas László, Ráday András, Ordódy István, Szelényi János, Szady Ferencz, Rabbi István, Keresztúry László, Botka Ferencz, Török gmond, Farkas András, Milejkovicz Miklós, Bosnyák Péter és Sán-Miklós, részint megyei, részint főúri követek. — végre Auer Jakab sonyi, Madarász Márton, kassai Splényi Eliás hét bányavárosi, ladinus Eliás nagy-szombati és Lipoldt István soproni követek.

[2] Mi kegyelmes Uram, az elmult napokban érsek uramnak partem beadván religiónkról való gravameneket, azt gondolván, n valahogy megalkhatunk rajta, nem köll in publicum menni az ·gnak; de meg nem felelvén az mi gravaminainkra, ők is az magok éről sokat adtanak ki, mindenütt az szabad városokon templo:at kivánván és tökéletlenségeket; azután fogom megküldeni Nagy-ɔdnak; most irják őket, mert sok. Klobusiczky levele, Tört. L. 17. l.

annak, jószágot ne birhassanak; mi is hasonlóképen megesküdtünk, soha nem consentiálunk, hogy birjanak, — és így úgy látom, most is in suspenso marad az dolog, jobb időre kell hagynunk.[1]

E közben a personális és a nádor mindent elkövettek, hogy a protestánsokat sérelmeik mellőzésére birják. A nádor ugyanis márczius 18-án magához hivatta a befolyásosabb protestáns követeket, úgy szintén az erdélyi követeket is, s azok által kivánt hatni a többiekre, hogy halaszszák el sérelmeiket a jövő országgyűlésre. Ezt a katholikusok is hajlandók elfogadni. Indokúl hozatott fel, hogy ő felsége megrongált egészségének helyreállítása czéljából kénytelen fürdőbe menni; hogy a cseh országgyűlés megnyitása a küszöbön áll, s végre hogy a Pozsonyban jelentkező pestis hasonlóképen ő felségének elutazását javasolja. Mindezeknél fogva a protestánsok kedves dolgot fognak cselekedni, ha a vallás kérdését mellőzve, csak azon sérelmekre szorítkoznak, melyek az ország felmaradását illetik. Ő felsége a maga részéről meg fogja igérni, hogy a vallási sérelmek a fennálló törvények értelmében orvosoltassanak, és ha némelyek nem orvosoltatnának, azok a három év leforgása alatt okvetlenül megtartandó jövő országgyűlésen orvosoltassanak. Azonban a protestáns követek ismét utasításaikra, az illető országos törvényekre és királyi diplomákra hivatkozván kijelentették, hogy kivánságuktól el nem állhatnak; sőt inkább felhivják a nádort, hogy hivatalánál fogva ő is sürgesse a sérelmek orvoslatát, hogy azután más országos ügyek elintézéséhez foghassanak.

De a nádor ismételte előbbeni felhivását; újra meg újra hivatta őket majd a maga lakására, majd az érsekhez. Figyelmeztette őket, hogy a vallásháborgatók ellen vannak törvények, ott az 1647 : 14. t.-czikk, alkalmazzák azt, és ha a megyei alispánok nem hajtják végre a törvényt, forduljanak a nádorhoz, a ki aztán nádori parancsával fogja a

[1] U. o.

törvényt végrehajtatni. Erre a protestáns rendek *ápril 5-én* azt válaszolták, illetőleg azt kivánták, hogy

1. a sérelmek orvoslása és a törvények áthágóinak megbüntetése még ezen országgyűlés alatt történjék, a kir. diplomának 4-dik pontja és az 1647-dik évi 5-dik t.-czikk rendeletéhez képest;

2. nem szükséges, hogy a törvény végrehajtása a nádor parancsára történjék, de történjék a t.-czikkely erejénél fogva. Ám orvosoltassanak a katholikusoknak sérelmei is, legyen mind a két rész kielégítve az 1649 : 10-dik t.-czikk szerint.

Sok vita folyt a felett is, hogy a végrehajtás némely templomokra nézve még az országgyűlés tartama *alatt,* vagy pediglen *utána* történjék. Az evangelikusok a diploma alapján az elsőt követelték; a katholikusok az utóbbit igérték. Egyébiránt helytelennek jelentették ki, hogy a protestánsok a sérelmek orvoslását a végrehajtással akarják kezdeni. Nézetük szerint biróra bizandó az ügy eldöntése; most pedig mellőzendőnek mondták a kérdést, mi felett a protestánsok megbotránkozásukat fejezték ki és új meg új czáfolatokat irtak. Így tartott ez napokon keresztül. A király türelmetlenül nézte a meddő vitát, végre ápril 8-án kemény parancsot küldött le az ország összes karainak és rendeinek, melyben kedvetlenségét jelenti ki a felett, hogy az időt haszontalan czivakodással töltik. Hivatkozott német birodalmi teendőire, egészségi állapotára, és az 1649-ki 44-dik t.-czikk rendelkezésére, atyailag intve őket, hogy félretévén minden további vitatkozást, csakis azon ügyek tárgyalásához fogjanak, melyek az ország felmaradását, békéjét illetik, nehogy a kitűzött rövid idő elteltével eredménytelenűl legyen kénytelen az országgyűlést szétoszlatni.

A katholikusok e leiratot készséggel fogadták, mert az időhalasztás vádja csakis a protestánsokat érte. De ez utóbbiak annál érzékenyebben kezdtek panaszkodni; és miután a vádat visszahárították volna a katholikusokra, újra kijelentették, hogy mindaddig, míg vallásos sérelmeik

a törvény és a kir. diploma értelmében nem orvosoltatnak, más ügyeket nem fognak elővenni. Ezt tudtára adták a personálisnak azon hozzáadással, hogy küldötteiket a sérelmi bizottságból is ki fogják vonni.

Egyébként a magok sérelmeit külön összeirván, ápril 10-én benyujtották ő felségének.

III.

A protestánsok sérelmi irata megyénként számlálja el a sérelmeket. Pozsony, Nyitra, Heves, Külső-Szolnok, Torna, Ungh, Pest, Vas, Győr, Sopron, Trencsén, Moson, Nógrád, Zólyom és Sáros vármegyék sérelmes esetei.

Az ápril 10-én benyujtott sérelmi iratban a protestánsok kiterjeszkednek mindazon esetekre, melyek miatt a vidéken kisebb-nagyobb összeütközések támadtak.

Elmondják abban, mennyire óhajtották volna kikerülni ez alkalmatlankodást; de mivel senki máshoz nem folyamodhatnak, kénytelenek ő felségét, mint a haza atyját kérni, hogy a vallás szabad gyakorlata ellen elkövetett sérelmeket a törvények és a kir. diplomák értelmében az evangelikusok megnyugvására megorvosolni kegyeskedjék. Egyedül az ő igazságszeretetében és kegyességében biznak. Felhozzák, hogy a törvény értelmében visszaadott templomok újra elfoglaltatnak, a templomok és iskolák építésére rendelt helyek ki nem jelöltetnek, a vallásgyakorlat mindenféle ürügyek alatt akadályoztatik, és az evangelikus szertartásokkal ellenkező szertartások hozatnak be, s azok elfogadására úgy a rendek, mint a szegény nép is birságolás által kényszeríttetnek; a templomokhoz és iskolákhoz törvényesen tartozó jövedelmek elvétetnek és számtalan más igaztalanság követtetik el az evangelikus vallás ellen. A vallási szabadság ügyében hozott törvények a katholikusok által semmibe sem vétetnek. Mondatik ugyan, hogy az ilyen törvényszegők ellen vannak országos határozatok, és hogy ezeket alkalmazni kell. Igenis kellene, de a végre-

hajtás különféle ürügyek alatt megtagadtatik. A hivatalnokok, kiknek kötelességök lenne büntetés terhe alatt eljárni a törvényszegők ellen, nem teljesítik e kötelességöket, s azok is, a kik ezt akarnák, abban megakadályoztatnak. Minthogy pedig minden törvény haszontalan, ha végre nem hajtatik, s hiába való maga a törvényhozás is, ha határozatai nem tiszteltetnek, azért kérik ő felségét, hallgassa meg kérelmüket és panaszaikat a legújabb királyi diploma 4-dik pontja értelmében még ez országgyűlés folyama alatt intézze el. Csak azt kivánják, a mi igazságos, csak annak végrehajtását kérelmezik, a mit az ország közmegegyezés útján elhatározott. Egyedül ő felségétől várnak orvoslást és igazságot; egyedül ő nyugtathatja meg őket úgy, hogy ez ügy üdvös eldöntése után átmehessenek azon ügyek tárgyalásához, melyeket küldőik és ő felsége egyiránt elintézni óhajtanak. Ezen reményben újra meg újra kérik, hogy őket, mint hű alattvalóit, védelmébe fogadja, lelki szabadságukban — mely nélkül semmiféle szabadság nincs — megtartsa.

És pedig *először,* minthogy azon helyeken, hol az 1647 : 10. t.-czikk s azon évi diploma 4-dik feltétele, valamint az azon évi országgyűlésnek s 1638-ban beadott sérelmek szerint a templom- és iskolaépités számára helyeket kellett volna kijelölni, vagy a hol a templom-, iskola- és jövedelemfoglalásból származott egyéb vallási sérelmek fordulnak elő, a jobbágyok földesuraiktól való félelem miatt nem mernek a megyékben panaszolkodni, s inkább nem folyamodnak, sem hogy magokat különféle zaklatásoknak kitegyék. Ily panaszok megszüntetése czéljából az evangelikusok kivánják, hogy a vallás ügyében ezentúl benyujtandó panaszok az evangelikus superintendensek vagy helybeli evang. lelkészek, vagy végre az evang. status nevében azon megye valamely nemes embere által is elintéztethessenek. Méltányosnak vélik, hogy e tekintetben az evangelikusok és katholikusok között teljes paritás legyen, s az efféle megtagadások által a vallási gyűlölködés ne tápláltassék.

Másodszor megtörténik az is, különösen oly vármegyékben, hol a tisztviselők jobbára katholikusok, hogy midőn vallást illető panaszok adatnak be hozzájok, azokat éppen nem intézik el, hanem a földesurakhoz utasítják, a kik természetesen az ügyet elodázzák, s a templomhelyek kihasítását s más törvényszegések megszüntetését lehetetlenné teszik. Ennélfogva külön törvény volna hozandó arra nézve, hogy az alispánok a két vallásfelekezetű nemesekből egyenlő számban választott tagokkal együtt, törvényesen kitűzött határidő alatt, minden megyei kiküldés nélkül is kimehessenek a helyszínére és ott az 1647 : 10. t.-czikk szerint a templomok, paplakok és iskolák építésére alkalmas helyek kitűzését minden akadály nélkül eszközölhessék, s hogy a katholikus biztosok elmaradása, mely rendesen szándékos szokott lenni, ne lehessen akadály a végrehajtásban, hanem az alispán helyettesíthesse a hiányzókat és így az illető helyeket kijelölhesse és a vallás ügyében előforduló egyéb panaszokat is megszüntethesse, alkalmazván az 1647 : 14. t.-czikkben kiszabott büntetést a törvényszegők ellen.

Átmenvén a panaszok részletes előadására, a következőket említik fel:

Pozsonyvármegyében. 1. Szenczen a protestánsok vallásukkal ellenkező szertartások és ünnepek megtartására kényszeríttetnek az illető plébános által; és az 1647 : 8. és 10. t.-czikk ellenére a harangok használatában akadályoztatnak. 2. Boldogfalván és Németbősön az evangelikusok, daczára annak, hogy a kath. lelkész szolgálatával nem élnek, annak fizetésére szoríttatnak, mi ellenkezik az 1647 : 12. t.-czikkel. 3. Cseklészen, Szereden, Récsen, Galantán, Csallóközön, Kürtön, Nagy-Surón és más szomszédos helyeken többszörös folyamodások után sem jelöltettek ki a templomok, paplakok és iskolák számára alkalmas helyek, sőt az illetők vallásuk szabad gyakorlatában és különféleképen megzavartatnak. 4. Vizkeleten a paplakot és iskolát, jóllehet a mult országgyűlésről kiküldött bizottság az evangelikusoknak adta, a katholikusok újra visszafoglalták.

5. Hegyen a temetkezésnél történt zavargás megvizsgálásánál a katholikusok javára szabálytalanság követtetett el, a mennyiben az esztergomi káptalan az evangelikusnak nem adta ki a kellő bizonyítványt (attestationem). 6. Ugyanaz a káptalan a n.-szombati evang. lelkész ellen kiadta a bizonyítványt, de az evang. lelkész hasonló kérelmét nem teljesítette. 7. A n.-szombati evangelikusok, midőn saját harangjaikat akarták használni, ebben őket a kir. diplomák világos értelme ellenére a pozsonyi alispán megakadályozta és nehogy ezt azután megkisérthessék, az 1647 : 14. t.-czikkben foglalt büntetés terhe alatt csupa vallási gyűlöletből megtiltotta az evangelikus tótoknak, hogy a város polgárai legyenek. 8. Midőn Deákiban az evang. hivek az evang. papnak járó 16-od lefoglalása miatt a pozsonymegyei alispánhoz folyamodtak, ez nemcsak hogy nem adott nekik elégtételt, hanem méltatlansággal illetvén őket, elkergette. Midőn továbbá Szabó Márton evangelikus ember a 16-od terményt az evang. lelkész deáki kertjébe akarta vinni, ebben őt a kath. lelkész és a szt.-mártoni apátság jószágigazgatója megakadályozta; s úgy ezen egyház, valamint a hozzátartozó filiák, ú. m.: Pered, Csigárd, Palócz, Nyárasd és Hetmény 16-odát, mely régi időktől fogva az evang. lelkészt illette, erőszakkal lefoglalta. A szt.-mártoni apát szolgája Deák Péter erőszakkal ment be a távollevő evang. lelkész lakására és az ott csendesen levő papnét szerelmével megostromolta és megkinozta, és midőn ezen gonoszságért az alispánnál bevádoltatott, ez nem büntette meg, ellenére a bécsi béke 1. czikk és az 1647 : 14. t.-czikkének. 9. Ugyanazon apát, nem lévén Deákiban biró, vallási ügyben, Győrbe idézte az evang. lakosokat és ott a saját birósága által itéltette oda a katholikus papnak azt a fizetési részt, melyet addig az evang. lelkész élvezett. 10. Ugyancsak Deákiban tizenhét kath. jövevény volt, a ki saját házzal birt, s ezektől és a kath. plépános lakához tartozó jövedelmekből, szántóföldekből és legelőkből a pap elég jövedelemmel bir, s így a sokszor említett 1647 : 12.

t.-czikk értelmében sem követelhet a protestánsoktól személyi fizetést. 11. Ugyanott a mult országgyűlés által kiküldött biztosok a 16-ot a paplakhoz és iskolához tartozó összes jövedelmekkel együtt az evangelikusoknak adták, ezt midenki tudja, mégis azt a kath. lelkész ma is lefoglalva tartja. 12. Ugyancsak a deáki kath. plébános akadályokat gördít az evangelikus pap elé a személyi fizetést illetőleg és nem akarja engedni, hogy az evang. hivek saját papjuknak rendes fizetésén felül valamit adhassanak. 13. Az evang. lelkészt akadályozza a fa és erdő használatában. 14. Ugyanaz a deáki kath. plépános 40 frt birság mellett tiltotta meg az evang. papnak szántóföldet eladni. 15. Az evang. lelkésznek még stólaris jövedelmébe is beavatkozik. 16. Az isteni tisztelet tartásában is akadályozza az evangelikusokat, a mennyiben a harangok használatát csak akkor engedi meg, ha ő a szándékosan 9—10 óráig elhúzott miséjét befejezte. Ez is ellenkezik a bécsi békekötés 1. a kir. diploma 6-ik az 1647 : 5., 6., 10. és 14. t.-czikkeivel. 17. Vizkereszt alkalmával a plébános kereszttel házankint körjáratot tart a faluban és ilyenkor az evangelikusokat vallásukkal ellenkező szertartásra kényszeríti az 1647 : 8. t.-czikk ellenére: és midőn egyszer az utczán menne s ő előtte Molnár Bálint és Pap György, saját házuk előtt állva kalapot nem emeltek, ezért bezáratta őket az 1647 : 10. t.-czikk ellenére. 18. Az is megtörtént, hogy midőn egy evang. asszony elhalt leányát evang. pap által eltemettetni akarta, a plébános annak férjét elzáratta. 19. Ugyanazon plébános, csak azért, mivel az evang. szülők gyermekei énekelni jártak, azokat és szülőiket börtönbe vettette. 20. A protestáns valláshoz hajló ifjakkal úgy szokott elbánni, hogy különféle ürügyek alatt magához hivatván, letartóztatja őket, s mind addig el nem ereszti, míg a maga vallására nem téríti. 21. Némely katholikusok goromba káromlatokkal illetik az evangelikusokat, ördögi és kutya hitűeknek mondják őket, ezért hiába mennek panaszra a plébánoshoz, ez nem bünteti a káromlókat, sőt az evangelikus lelkészt gorombá-

levelekkel zaklatja. 22. A galantai templom egy harmada a Boross család örököseit illeti, ott van a családi sirbolt is, de az esztergomi érsek semmiképen nem engedte meg, hogy Boross István özvegye oda temettessék el. 23. A Boross-család által saját birtokából templom, iskola és paplak számára kihasított telket nem engedik használni az Eszterházyak. Az evangelikusok kivánják, hogy e hely még ez országgyűlés alatt adassék át nekik templom, iskola és paplak felépíthetése czéljából. 24. A katholikusok által lefoglalt saját harangjukat szintén visszakövetelik. 25. A samarjai templom Pálffy Pál nádor által bizonyos szerződés mellett, melyet ő felsége is megerősített, a katholikusoknak lőn átengedve. Azt kivánják tehát az evangelikusok, hogy ezen szerződés minden pontja megtartassék, vagy pediglen a templom adassék nekik vissza. 26. A bazini plébános megengedte az evangelikus embereknek, hogy saját szertartásaik szerint a katholikus temetőbe temetkezhessenek, — ezáltal az evang. lelkész jogos jövedelmét megtagadja. 27. Fehérpataky Rafael a limbachi malom jövedelmét már két év óta megvonta az evang. lelkésztől. 28. Schwanzbokban az evangelikus temető dirutum a kath. templom építésével. 29. Az is világos megbántása az evang. vallásnak, hogy midőn magyar hazafiak Németországba, vagy más külföldi tartományba mennek tanulás vagy tapasztalatszerzés végett, s onnét visszatérve könyveket hoznak magukkal, azok Bécsben s ő felsége más tartományaiban tőlök elszedetnek, a mint az történt 1652-ben Szeleczky Jakabbal, a kinek Bécsben elszedett könyvei ma sem adattak vissza. Kivánják tehát az evang. rendek, hogy azok Szeleczkynek visszaadassanak és a pozsonyi könyvárusoknak is szabad legyen németországi könyveket eladniok. 30. Azt is kivánják, hogy a Szeredhez tartozó Czepen filiális községben az 1647 : 10. t.-czikk ellenére megtagadott harangozás megengedtessék.

Nyitravármegyében. 1. Érsekujváron az evang. vallást követő mesteremberek és katonák, és a szomszéd községi

szegény nép vallásukkal ellenkező szertartásokra, jelesül körjáratokra, kath. ünnepek megtartására stb. kényszeríttetnek. 2. Gúton és Anyolán a protestáns lelkészt illető 16-od elvonatik és az evang. hivek az 1647. évi diploma és törvény ellenére kath. pap fizetésére szoríttatnak. 3. Sellyén a temetkezés körül merültek fel törvényellenességek. 4. Ugyanott a harangok használata körül tesz nehézségeket a kath. lelkész. 5. A jezsuiták akadályozzák az evangelikusokat házak vásárlásában. 6. Az evang. mestereket nem akarják fölvétetni a czéhekbe, csak ha a kath. vallásra térnek; sőt azt is megteszik a nevezett jezsuiták, hogy az ő rendeleteiknek nem hódoló s a kath. processiókban résztvenni nem akaró evang. mestereket a czéhekből kizaklatják és az evang. hiveket kath. oltári szolgálatra szorítják. 7. A séllyei evang. templom tere oly szük és alkalmatlan, hogy az oda épített paplak és iskola miatt veszély idején alig lehet hozzáférni. 8. Az ehhez tartozó földek még nem hasíttattak ki. 9. Ugyancsak a jezsuiták az evangelikusoknak két házát elvették. 10. Az evangelikus templom építésénél foglalkozó építészeket elvonják; az idegeneket be nem eresztik és a templomhoz készített fát elszedik. 11. Az evang. templomot a kath. tanító kicsufolja; annak ajtait és küszöbét bemocskolják, a nélkül, hogy valaki megbüntetné őket. 12. Ugyanazon kath. tanító tanítványaival együtt fegyveresen és éjjel megtámadta az evang. lelkész lakását, a lelkész csak futással mentette meg életét, míg otthon maradt neje oly kegyetlenül megkinoztatott, hogy ennek következtében egy hónapon át súlyos betegségben sinlődött. 13. A jezsuiták az evang. lelkésznek még a saját szőlejében termett borát sem engedik bevinni. 14. Nem engedik meg neki, hogy saját pénzéért földet vásároljon. 15. Ha valaki az evang. lelkész ellen elkövetett ily méltatlanságok ellen panaszt emel, azt a jezsuiták azonnal pelengérre állíttatják. 16. Katholikus tanulók gyakran betörnek az evang. iskolákba és ott rablást követnek el. 17. A kath. vallásról evang. vallásra tért nemeseket és parasztokat a jezsuiták kiűzik a városból. 18. Nincs

káromlás és gyalázat, melyet a katholikusok az evang. vallás ellen nem mondanának. 19. A séllyei plébános személyi fizetés miatt számtalanszor idéztette az evang. lelkészt az esztergomi szentszék elé. 20. Az evang. templom, paplak és iskola építéséhez a séllyei katholikusok semmiféle segélylyel nem járultak, mégis a kath. biró, midőn kath. templom épült, az evang. hiveket is fizetésre és közmunkára kényszerítette. 21. A harangozó fizetése körül is szabálytalanság fordult elő. 22. Ha valaki az evang. egyházra valamit végrendeletileg hagyományoz, azt a katholikusok erőszakkal elveszik. 23. Oly katholikus hullákat, melyektől a tisztességes temetés megtagadtatott, a protestáns temetőbe visznek. 24. Szakolcza városában az evangelikus lelkészt, midőn egy haldokló nőhöz gyóntatni ment, az utczán fegyveresen támadták meg és megakadályozták vallási szertartásának gyakorlásában. 25. Szeniczen a malomjövedelem körül történt jogtalanság. 26. A vágújhelyi prépost a csejtei rektort fegyveresen megrohantatta. 27. Ugyanez a prépost a hatodik parancsolat ellen vétőket, az evang. lelkész hatósága alól elvette és a bűnre feljogosította. 28. Ugyan ő, ha disputál, a botot érvűl használja. 29. Az újhelyi evang. lelkészt, midőn ez a templomból hazatérve, háza ajtajában megállott, Révay László szolgája szó nélkül „sclopum displosit“.

Komáromvármegyében. 1. Révkomáromban és a szomszéd falvakban az evangelikusok vallásukkal ellenkező szertartásokra birságolás által kényszeríttetnek. 2. Abból, hogy Szeghy János komárommegyei alispán a törvényben kijelölt kötelességét mulasztva nem jelölte ki az udvardi templom, paplak és iskola számára való helyet, sok baj következett. 3. Midőn az evangelikusok tanítójuk számára saját pénzükön egy kis házat vettek, az újvári provisor néhányakat elfogatott és csak akkor bocsátotta szabadon, mikor megigérték, hogy az illető tanítót kizárják abból a házból. 4. Az alispán hanyagsága miatt több helyen, jelesül Martoson, Perpetén, Imrén, Bajóczon és Szt.-Péteren sem jelöltettek

ki a templomok, iskolák és paplakok építésére alkalmas helyek. 5. A szt.-tamási konvent prépostja 1650-ben nehány katonával megjelent Izán (Issa?) és ott az evang. templomot és iskolát lerontani, a papot elűzni akarta, hiveit meg zaklatta. És ámbár ez ellen a megyei gyűlésen panaszt emeltek és annak a jegyzőkönyvbe való vételét követelték, mégis elintézetlenül maradt a dolog a törvények nem csekély sérelmére. 6. Az udvardi templom katholikus birtokosa az evangelikusoktól is fizettetik a törvény ellenére. 7. Martos, Bajcz és Kamocza községekben nincs kath. pap, mégis kényszeríttetnek az evangelikusok fizetésre. 8. Nagy-Megyeren Zichy István az evang. pap fizetésének felét a kath. pap számára foglalta le. 9. A komáromi megyei tanács elé citált evang. lelkészt, meg nem jelenés miatt 100 forintra büntették.

Esztergommegyében. 1. Szögyénben a kath. plébános az evangelikusokat vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszeríti és nem engedi, hogy azok lelki szükségeinek kielégítése, keresztelés, esketés stb., végett, evangelikus lelkész jöjön a községbe. 2. Ölved, Tarnód és más nevű községekben az evangelikusok megfosztatnak 16-odaiktól.

Barsvármegyében. 1. Nagy-Sarlón az evang. templom számára kijelöltetett ugyan a hely, de az esztergomi érsek tisztjei nem engedik a templomot felépíteni. 2. A ludányi paplakhoz tartozó tized már három év óta a lévai vár számára foglaltatik le. 3. A tizenhatodot is elszedik az érsek tisztjei. 4. E megyében az evang. lakosság kath. szertartásokra kényszeríttetik. 5. A felső hámori malmot, mely a helybeli egyházé volt, Dóczi Menyhért elfoglalta.

Hontvármegyében. 1. A füzes-gyarmathoz tartozó filiális szántói templom és paplak földjei a kanczellár úr tisztjei által elvétettek. 2. Ugyanott az evangelikusoktól megtagadtatik a tizenhatod és a hivek kath. szertartásokra kényszeríttetnek.

Heves és Külső Szolnokvármegyében A tiszajenei templomot, mely régi időktől fogva az evangelikusoké volt, melyet

ezek nagy költséggel és fáradsággal oly időben építettek, midőn ott egy kath. ember sem lakott, a kath. lelkész az országos törvény és a megyei határozat ellenére elfoglalta. Az evangelikusok kivánják, hogy az 1647 : 14. t.-czikk értelmében nekik a templom visszaadassék és a plébános megbüntettessék.

Tornavármegyében, a termények után ember emlékezet óta tized helyett nyolczad fizettetett az evangelikus lelkésznek a nélkül, hogy ez által valaki sértve érezte volna magát; két év óta azonban Szádvár birtokosai a nyolczadot önkényesen tizenhatoddá változtatták. Kérik ennek a régi mód szerinti átváltoztatását.

Unghvármegyében jóllehet a megye követei a mult országgyűlés alatt is panaszt emeltek az ungvári jezsuita növendékek azon garázdálkodásai ellen, mely szerint a protestánsok iskoláit csoportosan és fegyveresen megrohanják, s ott a tanítókat és tanulókat vérig verik; jóllehet ez ügyben az esztergomi érsek is megkerestetett, mindazáltal ez ideig semmi sem történt ezen kihágás megszüntetésére. Méltónak sőt szükségesnek tartják tehát az evangelikusok, hogy az illetők bünhődjenek.

Pestvármegyében, Váczon, Veresegyházán és más helyeken a tizenhatod megtagadtatik az evang. lelkészektől; a tized körül is bajt okoznak a váczi püspök tisztjei.

Zemplénvármegyében Polyan és Csernő faluban a leleszi prépost akadályozza a protestánsokat vallásuk szabad gyakorlatában; papjait közéjök küldi, a keresztet csókoltatja velök. . . .

Vasvármegyében. 1. Vép községben, ámbár az 1647 : 6. t.-czikk értelmében kiküldött országos bizottság által templom, paplak és iskola épitésére kijelölt helyet az evangelikusok megfizették, s az oda tartozó területet nehány éven át háborítlanúl birtak: mégis gróf Erdődy György, nem tudni mi okból, az illető helyek elvétele czéljából pert indított ellenök és nagy pénzösszeg fizetésére itéltette őket. Ez ellen is orvoslást kérnek. 2. Midőn a vasmegyei evang. lelkészek

az 1647. országgyűlés után Szombathelyen (Sabaria) a végett jöttek össze, hogy a kir. diploma értelmében sérelmeik orvoslásaért ő felségéhez folyamodást intézzenek, először a megye alispánja, majd ismét Nádasdy Ferencz főispán ebben megakadályozta őket. Azon felől azon főispán a tizenhatod és malomjövedelmek szedésében is akadályozza az evang. lelkészeket. 3. Ikervárott az evang. lelkésznek azon csekély jövedelmét is elszedi gróf Nádasdy, melyet az a tizenhatod és malomjövedelemből húzott és a kath. lelkésznek adja. 4. Ugyan ilyen panasz van Sáron is. 5. Sárvárott az evangelikusok szabad vallás gyakorlatában háborgattatnak, a gyermekek keresztelésében akadályozza őket Nádasdy. 5. Eölybőn az evang. lelkész saját pénzén egy kis szőlőt vett, melyet Nádasdy kapitánya tőle erőszakosan elvett és a papot katonasággal megrohantatta, házát feldulatta; azután Nádasdy, mint közönséges latrot Sárvárra hurczolta a lelkészt, s ott majdnem halálra verette; az evang. templomot és paplakot pedig a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt erőszakosan elfoglalta. 7. Hegyfaluban a malomjövedelmet Nádasdy lefoglalván, szintén a kath. plébánosnak adta. 8. A leukai paplak jövedelmeivel együtt, daczára annak, hogy a biztosok kétszer visszaadták az evangelikusoknak, újra elvétetett tőlök, s ámbár ez ellen panaszt emeltek a megye alispánjánál, orvoslás helyett fenyegetést és üldözést kénytelenek tűrni. 9. Csemben (Chyem) a parochiához tartozó jövedelmek foglaltattak le. 10. A Borostyánkő és Szalonnok váraihoz tartozó Pinkafeld, Mansdorff és más helységekben az evangelikusok számára az 1647 : 10. t.-czikk ellenére ma sem jelöltettek ki templom, paplak és iskola számára való helyek, sőt a kath. plébános mindenképen akadályozza őket vallásuk szabad gyakorlatában és illetéktelen fizetésekre kényszeríti. 11. Felső-Lindván Széchy Dénes özvegye követett el jogtalanságot. 12. Midőn a rohonczi evang. tanító, némely hivekkel együtt a végett folyamodott az alispánhoz, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák, ezért a hivek börtönre vettettek, a tanító pedig hivatalától

megfosztatott. 13. Hidegkúton és Pukszdorfon az evang. lelkészek elűzettek 14. A tornyisai ev. templom újra elvétetett. 15. A vasvári káptalan Kőszeg lakosai ellen követett el megtorolatlanúl erőszakosságot.

Győrvármegyében. 1. Eöttevényben Pázmány Miklós erőszakosan tört be az evangelikus parochiára, s ott a lelkészt bántalmazta; a templom és paplak elfoglaltatott. 2. Midőn az evangelikus vallású Fehérváry János, győri biró, elhalt leányát evang. szertartás szerint evang. pap által akarta eltemetni, ebben megakadályoztatott. 3. Ugyancsak a győri véghelyen egy mester embert kizártak a czéhből s mindaddig nem engedték mesterségét folytatni, míg evang. nejét veréssel kath. vallásra nem kényszerítette. 4. A győri véghelyen lakó kath. molnárok kirekesztették czéhükből az evang. molnárokat. 5. Azt is fájlalják, hogy az evang. papnak nem engedtetik meg, hogy a halálra ítélt evang. híveket vigasztalhassák és úrvacsorával elláthassák. 6. Ellenkezik a vallás szabadságával az is, hogy ámbár Győrött szabad evang. papot tartani, de a pap német lévén, az evang. nép saját nemzetiségű papot nem hallgathat.

Sopronvármegyében. 1. Itt éppen úgy mint Vasmegyében, mikor az evang. lelkészek a sérelmek orvoslásáért kívántak folyamodni, gróf Nádasdytól ebben megakadályoztattak. 2. Lövőn a biztosok által háromszor visszaadatott evang. templom és paplak, a katholikusok által ismételten visszavétetett. 3. Így Kövesden is. 4. Lóson Viczay Ádám a templomhoz tartozó jövedelem nagyobb részét a kath. plébános számára foglalta le. 5. Pinnyén Bessenyey István özvegye a régi időktől fogva úrvacsoránál használt kelyhet elvette, kétfelé osztotta, egyik felét magának tartva, a másikat a más felekezetű kegyúrnak küldötte el; azonkívül is sok erőszakosság miatt van hiába bepanaszolva a megyénél. 6. Peresztégen a czenki kath. plébános az evang. templomot és paplakot a hozzájok tartozó jövedelmekkel együtt elfoglalta. 7. Czenken az evang. lelkész jövedelme lefoglaltatott; a nép pedig Nádasdy által nyomorgattatik.

8. Babódon a kapuvári plébános foglalta le az evang. lelkész jövedelmeit. 9. Kapuvárott a nép akarata ellenére vitetett be a kath. lelkész. 10. Csepregen két templom és paplak már többször adatott vissza a biztosok által; de a szegény nép börtönöztetés által kényszeríttetik a kath. vallásra. A kath. plébános fegyveres őrökkel fogatja el azokat, a kik ünnep napokon a szomszéd községekbe mennek isteni tiszteletre. Mikor az evang. egyik pap meghalt, a kath. lelkész azonnal elvette a templom kulcsait és az elhalt pap temetésére megjelent superintendenst a néppel együtt nagy zajjal elhallgattatták, az özvegyen maradt nőt árváival együtt a parochiáról kihányták és a paplakot a templommal együtt elfoglalták. 11. Vittnyéden az evangelikusok Nádasdy által megakadályoztattak templomuk kijavításában. 12. Kőhalmon két kehely vétetett el. 13. Hasonlóképen Pétersdorfon és Vépersdorfon is. 14. Fehéregyházán az evang. nép háborgattatik vallásában. 15. Hasonló történik a lanczéri, fraknói, kismártoni és lakompaki evangelikus lakossággal. 16. Valpersdorfon a processiós katholikusok erővel az evang. temetőbe mentek, s ott tartottak kath. szertartásokat. 17. Szárföldön az evang. lakosság arra kényszeríttetik, hogy a csornai kath. plébánosnak is fizessen.

Trencsénvármegyében. 1. Pruszkián nem adtak helyet az evang. vallásgyakorlat számára. 2. Serényi Pál tisztjei a trencséni egyházhoz tartozó evang. jobbágyokat szokatlan munkára kényszerítik és a protestáns tanulók számára rendelt gabonát megvonják. 3. A halusiczi egyházhoz tartozó szőlők tizede az 1647 : 95. t.-czikk ellenére erőszakosan szedetik be, úgy Beczkón is. 4. A bicsei várhoz tartozó birtokokon nem engedtetik meg a vallás szabad gyakorlata, s nem jelöltetek ki a templomépítésre való hely. 5. A gróf Thurzó Ilona által a trencséni evang. egyháznak végrendiletileg hagyott 3000 frt nem adatik ki.

Mosonmegyében. 1. Rajkán Székely Ferencz nevű hivatalnok különféle büntetéssel és ijeszgetéssel zaklatja az evang. népet, papot és tanítót, és ámbár ott a kath. papnak

lég jövedelme van, mégis arra kényszeríti az evang. lakosságot, hogy annak fizetéséhez járuljon. Ugyanez a Székely hatalmaskodik a végrendeletek, házasságok és temetők ügyében is. 2. A rajkai kath. plébános fegyveres kézzel támadta meg az evang. lelkészt, azt és nejét halállal fenyegette és gyalázó szavakkal párbajra hivta ki. 3. Németjandorfon Majtényi Mihály a rajkai plébánossal egyetértve, kath. pap behozatalára kényszerítette a népet, jóllehet csak két kath. pár volt a faluban. Azonfelül papfizetésre, templom és temető megosztásra kényszerítette, és mivel mise alkalmával harangozni nem akartak, 140 tallér birságra itélte a szegény népet, s tanítóját pedig elmozdította. 4. Ugyanott a kath. esperesek jogtalanúl az evang. superintendenseket megillető látogatást végeznek. 5. Nezsideren Lippay Gáspár az 1638-ki sérelmekben foglalt sérelmeket folytatja; sem templomot, sem helyet, sem evang. papot, sem vegyes házasságot nem tűr. A Lippai árvák gondnoka az érsek is mindent elkövet az evang. vallás elnyomására.

Nógrádvármegyében. 1. A gyarmati kath. plébános a verbói temetőbe eltemetett evang. embert kiásatott a sirból és a mezőre vitette; ugyanezt cselekedte két más hullával Vadkerten. 2. A füleki és bujáki várba nem bocsátanak be evang papot.

Zólyomvármegyében Liszti János neje az evang. lelkész által emberemlékezet óta birt bérletet erővel elvette.

Sárosvármegyében. 1. Berzeviczen és Bertóton az evang. papnak fizetni szokott tizedet megtagadják. 2. Palocsán a törvény daczára sem jelölnek ki helyet építendő evang. templom, paplak és iskola számára.

Jóllehet az 1647 : 95. t.-czikkben világosan ki van jelezve, hogy a parochiákhoz tartozók tizeddel nem terhelhetők, mégis a püspöki tizedszedők behajtják ilyenektől; sőt a kegyes czélokra végrendeletileg hagyományozott szőlőktől és szántóföldektől is, a mi különösen Nagyszombatban és más szabad királyi városokban szokott történni. . . . A tizenhatod ügyében sem tartatnak meg az 1557 : 12. és

az 1647 : 12. t.-czikkek.... Nagy jogtalanság követtetik el az evangelikusokon az által, hogy a törvény által egyenesen a superintendensekhez tartozó evang. házassági ügyek a kath. szentszék elé hurczoltatnak és a meg nem jelenők büntettetnek. Kivánják tehát, hogy az evangelikusok a superintendensek előtt tartozzanak megjelenni; az illeő törvény új és határozott intézkedés által javíttassék.[1]

IV.

A király válaszol ápril 15-én. — A protestánsok második felirata. — a kanczellár válasza. — A protestánsok harmadik felirata. — A törvényjavaslat kétféle szövege. — A protestánsok negyedik felirata és — a megegyezés. — III. Ferdinánd halála, rövid jellemzése.

Nem szükséges mondanunk, hogy e hosszas sérelmi irat nem jó benyomást tett az udvarnál. A klerus boszankodott. Lippay különféle tervekkel állott elő, hogy azon sérelmek tárgyalása elodáztassék.

A türelmetlenül várakozó protestánsok, látván e törekvést, ápril 14-én küldöttségileg kérték fel a nádort, hogy közbenjáró hivatalánál fogva eszközölje ki számukra ő felségének kegyelmes válaszát.

Másnap csakugyan kiadatott a királyi válasz. Ebben elmondatik, hogy a király részéről a diplomának elég tétetett; hogy most az 1647-ig és az azután felmerült vallás-

[1] Gravamina Statuum et Ordinum Regni Hungariae Evangelicorum, Sacr. Caes Regiaeque Majestati Domino Dno ipsorum Clementissimo, medio quorum Spectabili ac Magnifico Dno Nicolao Osztrosith perorante die 10 Mensis Aprilis hora tertia pomeridiana in arce Posoniensi exhibita.... *Acta Diaetalia* 1655. Nemz. Múzeum. Ugyanez megvan Bártfán magyar nyelven — némely apró eltéréssel — a következő czím alatt: Difficultates Statuum et Ordinum Evangelicorum ad intimationem Illustrissimi et Reverendissimi Domini Georgii Lippay Archiep. Strig. eidem Dno Archiepiscopo per Illustr. Dnum Comitem Stephanum de Csák alias tavernicorum Regalium Magistrum assignandae, et manibus ejusdem Domini Comitis Stephani de Csák Anno 1655 medio Generosorum Dnorum Andreae Zákány et Andreae Dobay pro complanatione transmissae.

elmeket az evangelikusok kedvéért hozott törvények rint kell orvosolni. Vannak kirendelt birák, van szabva ıtetés a bűnösök ellen, sőt még azon birák ellen is, a : mulasztást követnek el vagy a kik akadályozzák az let végrehajtását. S ekképen az evangelikusokról gondosdva van; nincs tehát ok arra, hogy az országos tárgyaıokat akadályozzák. Ha azonban ily törvényes eljárás ellett sem kapnak elégtételt, ő felsége késznek nyilatızik, hogy ezen országgyűlés eloszlása után királyi tekinlyével is kényszeríteni fogja az illető hatóságokat a törvény ;grehajtására. Különben inti őket, hogy evvel elégedjeık meg és ne hátráltassák az országgyűlési tárgyalások enetét.[1]

Minthogy azonban ezen válasz a protestánsokat ki nem égítette, ápril 16-án egy küldöttség menesztetett ő felségéez. Ezen küldöttség élén Osztrosith Miklós állott, mint ónok. Vele voltak: Bocskay István országnagy, Gejőczy ászló, Bottka Ferencz, Ráday András megyei és Zimmerann Zsigmond városi követek. A benyujtott folyamodnyban röviden adták elő panaszaikat. Látják — úgy nd — hogy hiába reméltek ő felségétől kielégítő választ, ıét csak azt kapták feletül, a mit azelőtt a katholikusok gyakran vetettek ellenök. A diplomának, nézetük sze:, csak abban tétetett elég, hogy az 1647-ki országılésen az 1638-ban benyujtott vallásügyi sérelmek némileg ıtéztettek és az azután felmerülteknek a diploma szerinti ıtézése a következő országgyűlésekre utaltatott. Ő felsége ıni fogja nem rég benyujtott sérelmeik jegyzékéből, hogy ly sok helyen lett a törvény megsértve, a törvényesen szadott templomok, iskolák, paplakok és jövedelmek mily kmerően és erőszakosan vétettek el újra a katholikus clesurak által, és hogy az ily hatalmaskodások ellenében

[1] Sacratissimae Caesar. Regiaeque Mattis ad Statuum et Ordim Regni Evangelicorum Gravamina demissum . . . iisdem Statibus angelicis representatum Decretum, Die 15. Aprilis Anno 1655. — :ta Diaetalia Anno 1655, Nemz. Múz.

felszólaló nép mennyi zaklatásnak és üldözésnek van kitéve. A katholikusok a megyékben megakadályozzák az ily visszaélések megszüntetését; nehogy tehát a törvény továbbá is így kijátszassék, kérik ő felségét, méltóztassék ennek véget vetni; méltóztassék az evangelikus alattvalókat, kik készek ő felségéért és a hazáért vérőket ontani, megvigasztalni az által, hogy a törvény ellenére tőlök elszedett templomokat, iskolákat és jövedelmeket még ezen országgyűlés alatt visszaadassa és a templomok, paplakok és iskolák építésére alkalmas helyeket kijelöltesse. A vitás esetek elintézése a gyűlés utánra és pedig a törvényszegők ellen hozandó új büntetés kimondása által lenne biztosítandó. Ez nem ellenkezik az eddigi törvényekkel, sőt inkább azoknak valódi erőt és hatályt kölcsönöz. Legyen tehát könyörületes, hallgassa meg kérésöket, mely nem sérti a katholikusokat, ellenben őket és küldőiket meg fogja nyugtatni és a tárgyalások folytatására lelkesíteni.[1]

Ezen fölterjesztésre a király Szelepcsényi kanczellár által azt üzente a protestánsoknak, hogy ő elolvasta folyamodásukat, és hogy azt a titkos tanácscsal is közölte. Végső határozata az, hogy előbbeni decretumánál marad; ahhoz alkalmazkodjanak ők is.

„Noha kegyelmetek azt irja — mondá Szelepcsényi hogy ő felsége sem adott többet, mint az kath. Status igére, arra ő felsége azt mondja, hogy soluta Dieta megh parancsolja, hogy statim mindenütt kimenjenek nem intra spatium bimestre, aut trimestre, sed soluta Dieta mindenütt az vice ispányok suo processu juris vigore Articulor procedálljanak, és ha kik nem cselekednék, Palatinus urunknak is megh parancsollja, hogy azokra vigyázzon, és animadvertállyon, sőt ha úgy kivántatik ő felsége kész lészen azokat is megbüntetni, az kik nem admittálják. Ebben azért kegyelmetek acquiescallyon, mert ez az ő felsége ultima ratiója, és ő felsége azt parancsollya, hogy holnap fogjon az ország

[1] Acta Diaetalia, Nemz. Múz.

›lgához kgelmetek.“ [1] Hogy mennyi e szavakban a király mennyi a főpap Szelepcsényi része, azt nem lehet tudni; ɜ annyi bizonyos, hogy szavai fájdalommal töltötték el a lenlevő protestánsokat. Mert mit lehetett egy oly királyi ›ndelettől várni, mely előre felteszi azt, hogy nem fognak eki engedelmeskedni, azt mondván, hogy ő felsége kész :sz azokat is megbüntetni „az kik nem admittálják“! Ennél- ›gva még egy harmadik folyamodványt is benyujtottak ő ›lségének.

Barna György volt a szónok, a ki ápril 20-án rövid, e lelkes beszéddel ajánlotta ügyüket ő felsége különös gyelmébe. Fájdalmasan érintette őket, hogy második fel- atukra nem kaptak irásbeli választ, és hogy csak előbbi ilaszának tartalmára lettek utasítva. Hivatkoznak küldőikre újabban is kérik, hogy kedvezőbb válaszával méltóztas- k a rajtok elkövetett jogtalanságokat megszüntetni.

Ugyanekkor folyamodtak ez ügyben a királylyá koro- ızandó Lipót főherczeghez is, panaszkodván a felett, hogy ményök ellenére ő felsége nem akarja ügyöket ezen ország- ᵣűlés folyama alatt elintézni.

Ezuttal azonban nem kellett sokáig várakozniok a ılaszra; még az nap, t. i. ápril 20-kán kaptak választ, ejérpataki Rafael által, melyben ő felsége az 1647-ki, 549-ki törvényekben foglalt birói eljárásra való utalással ijelenti, hogy a törvényes végrehajtás megakadályozói ellen ész kir. hatalmával is fellépni; de egyszersmind inti a ·otestáns rendeket, hogy ebben megnyugodván fogjanak : egész ország felmaradását illető ügyek tárgyalásába, ıgyék tekintetbe, hogy ő felségének más országaiban is ntos tendői vannak, melyek őt elszólítják Magyarországból.

Látni való, hogy az ügy ezzel sem mozdíttatott elő. protestánsok nem biztak semmiféle igéretekben, a míg a ıtatkozó jóakaratot tényekben, azaz a törvények őszinte

[1] Paur Iván, Adalék a prot. ügy történetéhez az 1655-ki ország- ilésen. Új M. Múz. 1856. 271. l.

és részrehajlatlan végrehajtásában nem látják nyilatkozni. A hatalom birtokosai igen bőkezűek voltak igéretekben és csodálkoztak, hogy a protestánsok nem hisznek nekik. A nádor és az érsek, továbbá Szelepcsényi kanczellár kijelentették, hogy ő felsége jobb választ nem adhat, mert — úgy mond — a katholikusoknak is volnának sérelmeik, melyekkel előállhatnának, de most az idő rövidsége miatt elállanak azok feszegetésétől. De óhajtanák tudni, mit akarnak voltaképen a protestánsok elérni? minő törvényalkotás elégíthetné ki őket? Keressenek olyan formulát, melyben mind a két fél megnyugodhatnék.

Erre a felhivásra a protestánsok külön tanácskozásra jöttek össze és törvényjavaslat alakjában fejezték ki óhajtásukat ekképen:

„A vallás ügyében 1647. és 1649-ben hozott törvények ujíttassanak meg, és mind azon sérelmek, melyek 1647 óta felmerültek, minden akadály elhárításával, ő felségének ajánlata szerint a törvényben megjelölt módon, az ezen országgyűlésnek benyujtott sérelmek figyelembevételével, ezen országgyűlés eloszlása után az illető megyékben azonnal orvosoltassanak meg."

E javaslatra a katholikusok a következő ellenjavaslattal feleltek:

„A vallás ügyében 1647 óta felmerült jogtalanságok és panaszok mind két részről az 1649-dik évi törvényben megjelölt birák által és eljárási mód szerint mindjárt ezen országgyűlés eloszlása után intéztessenek el. Ha ezen eljárás és végrehajtás valahol eddig megakadályoztatott volna, ezentúl az ne történjék. Erre nézve ő felsége teljes hatalmával kész odaműködni, hogy az ily eljárás és igazságszolgáltatás minden akadályok elhárításával mindkét részen megtörténjék."

Ezen két javaslat, így egymás mellé állítva világosan mutatja a két fél törekvéseit.

A protestánsok fősúlyt helyeznek arra, hogy az 1647. és 1649-ki törvények — minthogy a mint láttuk, a klerus

amiseknek jelentette ki — megerősíttessenek. Ezt a katho-
:usok javaslata nem akarja. A protestánsok hangsúlyozzák,
gy a sérelmek minden akadályok elhárításával orvosol-
ssanak meg a király által óhajtott módon. Tehát nem
épzelnek kivételt és akadályt, mely a végrehajtást meg-
kadályozná. A katholikusok a multra nézve megelégesznek
yszerűen annak kijelentésével, hogy *ha* a végrehajtás
lahol megakadályoztatott volna, az ezentúl ne történjék.
protestánsok semmi feltételt nem fogadnak el a törvény
grehajtásánál; feltétlenűl eredményt akarnak látni. A
tholikusok azon eljárási módra fektetik a súlyt, mely
ellett 1647 óta a sérelmek még inkább szaporodtak; mely
járási mód már csak azért sem volt helyes, mert a vak-
erő ellenszegülők büntetlenűl maradtak. Ezek a példák
ztatók voltak a katholikusokra nézve, a kiknek eljárásá-
n nagyon is erősen nyilatkozott az elv, hogy a czél szen-
síti az eszközöket.

Ezt látván a protestánsok, arra törekedtek, hogy a
endő törvény minden kétértelműséget és határozatlanságot
ellőzve, mindenkire egyiránt kötelező alakban formuláz-
sék. Fájt nekik a tapasztalás, hogy a király az őt kör-
ező főpapi tanácsosok által elvakíttatik; hogy az ő leg-
bb indulatuk félremagyaráztatik és a tények alapján
szeirt sérelmeik alaptalanoknak mondatnak. De nem mon-
ttak le a reményről, miszerint ő felsége szívét elébb
óbb meg fogják nyerhetni.

Május 1-én már a negyedik folyamodásukat nyuj-
tták be ő felségének. Ebben elmondják, hogy a nádor
lhívásához képest, a katholikusokkal együtt megkisér-
ttek egy törvényjavaslati formulát készíteni; de a főpapok
némely világi katholikusok elvetik azt minden vizsgálat
ilkül, — és oly javaslattal lépnek fel, mely csak az eljá-
si módra vonatkozik, mely éppen nem alkalmas arra,
gy sérelmeiket megorvosolja; sőt inkább azokat még
aporítaná. Ők készek arra, hogy javaslatuk tárgyalás alá
étessék; és ha kitünnék, hogy az ellenkezik a vallás-

ügyben eddig hozott törvényekkel, vagy pediglen ő felségének régebbi resolutióival, akkor készek kivánataikat módosítani. Azonban, nem tudják miért, kivánságaik nem teljesíttetnek; sőt — mintha ők az ország rendeinek csekélyebb részét képeznék — a katholikusok országos szokás és szabadság ellenére azt hirdetik, hogy nélkülök is fognak törvényt alkotni és az országgyűlést befejezni. Ez hallatlan eljárás, mely emberemlékezet óta e hazában nem volt szokásban, melyből nem egyesség és engesztelődés, hanem ellenkezőleg nagy elkeseredés fog támadni. Mindezeknél fogva, bár szomorú szívvel, folyamodnak ő felségéhez azon kéréssel, méltóztassék sérelmeiket a királyi diploma értelmében orvosolni és őket megnyugtatva bocsátani vissza küldőik közé.[1]

Mind ennek semmi sikere nem lett. A ministerek tanácskozás alá vették ugyan a protestánsok ezen kérelmét; de a főpapoknak itt Pozsonyban és a többi papságnak kint a vidéken folytatott erőszakosságaiból világosan volt látható, hogy mind ez csak haszontalan formalitás. Az erdélyi követek élénk színekkel festik a klerus garázdaságait és annál nagyobb aggodalommal néznek a jövő elébe, mivel Magyarországon a presbyteriános rendszer feletti vitákban a református papság teljesen összeveszett és romlás fenyegette az egész egyházat.[2] Barna György május 3-án

[1] Acta Diaetalia 1655. Orsz. lev.

[2] «Vallásunkon lévő tanítók között emergált alkalmatlan tűzzavart és dissensiót szomoruan értvén, annál inkább, hogy az úr isten nemcsak a pontificusok által, hanem magunk tanítóinknak dissessiója által is sanyargatja ecclesiáját a mi bűneinkért; bátor magunk között egyesek volnánk is, elég ellenkezőink volnának, kikkel kellene digladiálkodnunk, ha elménk volna hozzá. Óh, istennek látható ostorozása rajtunk; nem elég, hogy már a Tátrán túl édes hazánkban a bárány köntösében öltözött farkasok Késmárkra, szepesi káptalanban, Kassára, Mislére, Homonnára, Ungvárra, Károlyban befészkeltenek, hanem az egymással való egyenetlenkedés közben ezentúl más helyekre is becsúsznak másznak. Jelei ennek megvannak, mert már öt egész hete mulék, hogy az religióról való gravameneken sem tudunk megalkudni. . . Barna Gy. lev. Tört. L. 132. l.

zsonyban kelt levelében többek között ezeket irja e szo-
rú állapotokról: „Az religióban való bántódásokról (a
tholikusok) sem articulariter nem akarnak cautiót tenni,
a satisfactiót, sőt még csak a régi articulusokat is con-
nálni. Egy szóval olyat feszegetnek, hogy az gyűlés után
adjárast reformatióhoz akarnának fogni, mely ha hirtelen
ni földünkre nem penetral is, itt fenn a Duna két felén
ndékjokban elébb menvén, ugyan oda is elterjed, azután
sák a jó presbyterianus uraim, miként állják meg. Itt
n már megtörtént, hogy az predikátort, az antikrisztus
en prédikálván, megfogták, sententiázták, fejét vötték; a
olamestert csaknem megkövezték, ha el nem vehette
na magát. Predikátorokat házokból kiszalasztanak, ház-
bit éktelenítik; auditoriumoknak, parochiáknak, scholák-
k ajtait consputálják, ocsmányítják. Talán az nehéz még
einknek, hogy eféle rút ocsmányságok oda nem pene-
ltak. Lássák a jó uraim, de nem látok senkit közülünk,
gy e rút independentismust spargáló presbyteriánusoknak
aki patrocináljon.[1]

A míg a hű protestánsok ezen állapotok felett sirán-
ttak és azok megszüntetését Rákóczy fejedelemtől várták,[2]
lig Ferdinánd ministerei, jelesül Auersperg, Dietrichstein
Prickelmayer, május 6-án a következő királyi határozatot

[1] Tört. Lapok I. 133. l.

[2] «Jde fel való evangelikus hitünkön levő vármegyék követei
- irja Klobusiczky május 10-éről — úgy vagyon emberséges embe-
; de gyenge értelmüek. Nem szeretik ők is ezt az egyenetlenséget.
iek egész predikátorsággal bennünket (t. i. az erdélyieket) az dolgot
zuk jó egyességre ott alatt, mert derekasban annak az egyenetlen-
ek mérge reájok hat. Nincs abban egyéb mód, urunknak és nagy-
dnak köll abban az dologban magát közbenvetni, s minden vár-
yékből, székekből főrendeket s predikátorokat összehivatni s az
ot úgy kézen eligazitani. . . .» Tört. Lap. I. 147. és 165 l. Ez utóbbi
en így ir: «Nekem is, kegyelmes uram, tetszenék igen az natio-
s synodus, mert ha ebben marad, nem vonhatok semmi jót a
gból . . . valamint deliberál az synodus, ahoz köll tartani magát
mely félnek is.» Aug. 21. 1655.

közölték a protestáns rendekkel: „A vallás ügyében 1647 óta felmerült és még most is felmerülő panaszok ő felségének kegyes ajánlata szerint az 1649 : 10. t.-czikkben formulázott módon, az ott megjelölt birák és eljárás szerint, ezen országgyűlés után azonnal elintéztetnek; és ha a végrehajtás valahol megakadályoztatott volna, az ezután ne történjék.“

A protestánsok, különösen az utolsó mondatban kifejezett szavakkal nem lehettek megelégedve. Mert ha már az 1647-ben a valláskáborgatókra kimondott büntetés kimondása után is folytonos zaklatásnak voltak kitéve, mit lehetett várniok most, midőn e büntetés megerősítése és végrehajtása nélkül egyszerüen az mondatik, hogy ezután efféle dolgok ne történjenek! Természetes, hogy a fent nevezett ministerek előtt indokoltan felszólaltak és a következő formulázást ajánlották elfogadás végett:

„A vallás ügyében 1647 óta az ország törvényei ellenére felmerült panaszok és jogtalanságok körül, mindkét részről ő felségének ajánlata szerint hárítván el az akadályokat, mindjárt ezen országgyűlés után az 1649. évi 10-dik t.-czikkben s azon évi törvényczikkekben kifejezett módon kell eljárni.“

A király és környezete nem tartották tanácsosnak továbbra is ellenezni a protestánsok kivánságának teljesítését; szükségük volt ezek jó indulatára, azért, hogy a király Leopold fiát megkoronáztathassa. Innét magyarázható, hogy május 9-én tudatta velök, miként a fentebbi formulázást elfogadja, s ahoz a kath. klerus is hozzájárult.

A következő napokon az országos közsérelmek összeirásával foglalkoztak a rendek egész május 24-ig. Ezen sérelmek benyujtása után következett Leopold főherczeg királylyá választatása és megkoronáztatása, a ki arra kötelezte magát, hogy elődeinek példája szerint a koronázás előtt a hitlevelet ki fogja adni. A protestánsok bár nem voltak megnyugtatva, sőt az erdélyiek protestáltak is a fentebbi szöveg ellen, nem opponáltak többé, s részt vettek minden egyéb törvények alkotásában.

Az 1655-ki vallásügyi törvényczikk ekképen hangzott: (XVIII. t.-cz.) Vallás ügyében 1647-ik évtől fogva azon országgyűlési törvényczikkek ellenére felmerült és támadt panaszok s méltatlanságok iránt, az eljárás mindkét részről, ő Felségének ajánlata szerint, a jelen országgyűlés után azonnal az 1649-dik évi 10. t.-czikkben s azon évi törvényczikkekben kitett mód és rend szerént történjék.

Klobusiczky András május 10-dikéről ezt irta Lorántfy Zsuzsánna fejedelemasszonynak: „Az vallás dolgán immár általmentünk. Többet mi nem vihettünk (ki) im az articulusnál, melyet megküldöttem nagyságodnak. Noha titoktanács urak előtt tegnap az várban protestáltunk, hogy nekünk ez artikulussal satisfactiónk nem lött; mert a *gyűlés alatt* köllött volna a mi gravaminainkat a diploma szerint ő felségének complanálni. Abban pedig semmi nem lött. Kéntelenségből kell ennek acquiescálnunk, minthogy többet rajtuk nem vehettünk. . . . Istenre és az időre köll a többit biznunk.“ [1]

S valóban istenre és a jövőre bizván sorsukat, kétes remények között oszoltak szét a rendek július 1-én.

III. Ferdinánd nem hivta őket többé össze, mert 1657. évi ápril havában meghalt. Az utókor tartozik elismerni róla, hogy habár a klerus befolyása alól nem tudta magát teljesen elvonni, mégis egyike volt az igazságos fejedelmeknek. A linczi békekötés ellen protestáló papok és némely világiak ellenmondását semmisnek jelentette ki. Midőn pedig Lippay visszaélt nevével, igazságot szolgáltatott a megsértett Pálffy nádornak. Uralkodásának ideje alatt Magyarország nagy eseményeknek volt tanuja, s Ferdinándnak kétségen kívül nagy érdeme van abban, hogy a vallási békét mind hazánkban, mind Németországban létrehozta. Fájdalom, biztositani nem birta. Az erőszakos Lippay érsek mindig tudott módot és ürügyet találni a törvények kijátszására; és Ferdinánd szóbeli intésen és dorgáláson felül soha sem mert erélyesebb

[1] Tört. Lap. I. 147. l.

büntést alkalmazni. Ő maga is jezsuiták által neveltetvén, nem csoda, hogy az „egyedül idvezítő“ róm. kath. egyháza érdekében hajlandó volt mindig áldozni. — „Istenfélelemmel és igazsággal“ kivánt kormányozni; e jelszavakhoz, mennyire körülményei engedték, hű akart maradni. Ha békés időben uralkodhatott volna, kétségen kívül egyik legjobb királya lett volna Magyarországnak. De a háborúknak vérfagyasztó jelenetei és a jezsuitáktól örökölt elvek mind untalan nehéz helyzetbe sodorták. A protestánsok álláspontját nem tudta megérteni. Küzdelmeiket megunta és azon törekedett, hogy ügyük az országgyűlések tárgyai közül kiszoríttassék, s egyszerüen vármegyei ügygyé degradáltassék. De odáig sohasem ment, mint atyja, hogy a protestántismus kiirtását kivánja. Ily lelkületnek öröksége II. Ferdinándról, nem III. Ferdinándra, hanem I. Leopoldra szállt. Ezt fogják bizonyítani a következő félszázadnak gyászos eseményei.

MÁSODIK FEJEZET.

LIPÓT URALKODÁSÁNAK ELSŐ ÉVEI A VASVÁRI BÉKÉIG

1657–1664.

*

Az 1659-ki pozsonyi országgyűlés.

Július 21-től deczember 2-ig.

I.

Lipót neveltetése; — környezői. — A protestánsok iránti indulat. — Az országgyűlés megnyitása. — A sárosi és veszprémi botrányos esetek. — A protestánsok vallási sérelmeiket tolják előtérbe, mit a személynök ellenez. — Kérő küldöttségek.

Lipótnak trónraléptével felújul ismét a jezsuitismusnak azon fénykora, melynek szomorú hatását Rudolf és II. Ferdinánd idejében láttuk. Ennek egyik főokát most is az uralkodó neveltetésének szellemében találjuk fel.

Lipót életének 14-ik évéig papnak neveltetett és pedig a jezsuiták által. A passaui püspökség már neki volt szánva, mikor bátyjának IV. Ferdinándnak halála után, mint trónörökös, világi dolgokkal kezdett foglalkozni. Szelid, jó kedélyű ifjú volt, a ki örömét találta a zenében, költészetben és vallási gyakorlatokban. Hajlamainál fogva csakugyan inkább volt papnak, mint uralkodónak való. Az állami kormányzásnak nem birt azon magaslatára emelkedni, honnét a külömböző vallású és nemzetiségű népek felett egyenlő törvény szerint egyenlő igazságot kell szolgáltatni. Csak

egy elvhez ragaszkodott erősen, t. i. hogy semmit ne tegyen tanácsosainak beleegyezése és tanácsa nélkül. Ez az uralkodó családnak általános elve volt, melyre a jezsuiták oktatták, nehogy az uralkodó lelkiismeretét valamely bűnös tett által megterhelje! Az elv maga nem is lett volna rossz, ha alkotmányos értelemben vétetett volna. De nem úgy történt, s éppen azért végzetessé vált Magyarországra nézve, hol Lipót környezetében igen gyenge, elvtelen és hitvány emberek szerepeltek mint tanácsosok, a kik az ő jószívűségével visszaéltek és őt a leggonoszabb tervek végrehajtására birták. Innét van, hogy míg privát életében szelíd jámbor embernek tünt fel, addig a kormányon a legkegyetlenebb zsarnokként szerepel.

Tetteinek rugója két fő jellemvonásra vihető vissza, t. i. uralkodói gőgjére és vallási fanatismusra. Származásának, méltóságának túlságos öntudatát környezete; vallási érzelmeinek és egyháza kizárólagos üdvözítő voltának erejét nevelői és gyóntatója ébresztették benne. Megdönthetetlen dogmaként hitte, hogy neki mint királynak, legfőbb feladata a kath. hitet gyarapítani, a protestántismust pedig kíméletlenül üldözni és kiirtani. Az „eretnekség“ létezése szent borzalommal töltötte el lelkét. Gyóntatója, Müller Fülöp jezsuita, ezt hatalmasan tudta nevelni; és valóságos lelki nyugalmat szerzett neki minden tudósítás, mely az eretnek pusztításáról szólott. Ő csak *egy* vallásnak jogosultságát ismerte el, daczára annak, hogy a protestánsok vallásszabadságát koronázási hitlevelével biztosította. Minden törvénynek értékét a szerint becsülte, mennyire felel meg uralkodói méltóságának és a katholicismus szellemének.

Az országgyűléseket nem szerette. Mások véleményét, ha nem egyezett meg korlátolt nézeteivel, nem szívesen hallgatta meg; annál kevésbé szerette azt, hogy az országos rendek protestáljanak kormányának visszaélései ellen.

Ily körülmények között ministerei, kik csak saját érdéküket tartották szemeik előtt, könnyen felismerték a helyzet kedvező voltát arra, hogy Lipótra hathassanak. H[illegible]a

hizelegtek neki, ha méltóságára és lelkiismeretére apellálták, ha a „lázadó“ magyarok és protestánsok ellen tüzelték: mindenkor meghallgattattak.

Tanácsának feje Porcia Ferdinánd herczeg, egykori nevelője volt, a ki ugyan tisztességes férfiú volt, de a magyar ügyekhez semmit sem értett. Mellette szerepeltek Schwarzenberg, Auersperg, Gonzaga, Trautson és Lobkovicz Venczel herczeg. Ez utóbbi különösen nagy szerepet játszott hazánk történetében. Mint Csehország kanczellárja, minden viszontagságok között hive és szenvedélyes védelmezője volt az ausztriai háznak és a katholicismusnak. Tetteiben csak saját és urának érdekeit tartotta szemei előtt. Kevésbé állott a papoknak, mint hatalmi szenvedélyének befolyása alatt.

Ha ezen idegen ministerek mellett Magyarország részéről ott látjuk Wesselényit, Lippayt, Szelepcsényit és Nádasdyt, kiknek jellemét már az eddigiekből ismerjük, akkor előttünk áll azon csoport, mely ez idő szerint Magyarország és a protestántismus sorsára döntő befolyást gyakorolt. Feltünő azon egyetértés, melyet ezen férfiak a vallás dolgában tanusítottak.

Lippay érsek 1658 nyarán Nagyszombatban zsinatot tartott, hol a bécsi és linczi békekötéseket és az azokon alapuló vallási törvényeket semmiseknek jelentették ki. Vörösmarty Mihály, a ref. papból lett pozsonyi kanonok, nyiltan hirdeté, hogy a katholikusok teljes joggal birnak a protestánsokat, mint hittévelygőket, tűzzel vassal, s minden erőszak használatával a kath. hitre téríteni.[1]

Ehhez a papság valóban derekasan hozzá látott; miből könnyen érthető a protestánsoknak azon ingerült hangulata, melyet az 1659-diki pozsonyi országgyűlésen tanusítottak.

Ugyanis Erdélyben Rákóczynak szerencsétlen lengyelországi hadjárata után felfordult minden. Rákóczy elvesztvén fejedelemségét, a török új fejedelmeket küld Erdélynek.

[1] Lányi, Egyháztört. II. 228. l. Ribini. I. 498. l.

Lipót beavatkozván e dologba, a kitörendő háborúval szemben intézkednie kellett a védelem eszközeiről.

A rendek július 21-kére voltak összehíva. Megyékben és városokban zajos követválasztások folytak. Mivel előre látható volt, hogy a kormány áldozatot fog kivánni a nemzettől, a rendek méltán kivánhatták, hogy az ő követeléseik, t. i. a sérelmek orvoslása is teljesíttessék. Azok között a vallási sérelmek első helyen említettek. Az új király személyes jelenlététől sokat vártak azok, a kik nem ismerték a viszonyokat. De a beavatottaknak nem voltak vérmes reményeik.

Minthogy a király megérkezését csak aug. 14-kére várták; a szép számban együtt volt rendek türelmetlenül töltötték a hó első napjait. Privát összejöveteleiken előlegesen beszélték meg a napi rendre kerülendő tárgyakat.

Augusztus 9-én a primás pozsonyi kertjében összejöttek: Sztankay András és Berthóty Gábor kath. követek, továbbá a nádor, az érsekprimás, Kisdy Benedek egri püspök és Oroszy György személynök. Előre sejtették, hogy a protestánsok sérelmekkel fognak fellépni. Hogy ezt ellensúlyozzák, abban állapodtak meg, hogy támadni fognak. Az érsek nagy hévvel beszélt a katholikus egyház elnyomott állapotáról; és panaszkodott a felett, hogy a választások alkalmával a katholikus férfiak szembetünőleg mellőztettek. Azért az egybegyültek azt kivánták, hogy a megyék nemessége felhivassék, válaszsza a követeket olyképen, hogy mind a két vallásfelekezethez tartozók jöhessenek fel az ország gyűlésére. A hol nem így jártak el, ott az illetők nem ismertetnek el követekül.

Ezt az egybegyült kath. főtisztviselők úgy értették, hogy katholikus vidékről azonban csak az egyik lehessen protestáns, a másik pedig okvetlenül katholikus.

Hogy ezt a protestánsok nem helyeselték, nem szükség mondanunk. Mihelyest a király fogadtatásával egybekapcsolt ünnepélyességek elmultak és mihelyest a király propositiókat augusztus 21-én meghallgatták, azonnal élén

ken protestáltak az ellenök irányzott ezen újabb támadás ellen.

A királyi propositiókban hangsúlyozva volt a béke fentartásának, a netán keletkezhető háború leverésének és ahhoz megkivántató eszközök előállításának szüksége; hangsúlyozva volt a végvidékről, az igazságszolgáltatásról való gondoskodás. Végül megintettek a rendek, hogy e gyűlésen tartsák fel egymás között a békés egyetértést; kerüljék a szakadást és gyűlőletet előidézhető tárgyakat, a *magán sérelmeket,* melyek a nyilvános tárgyalások menetét akadályozzák, ő felségének pedig és a rendeknek kellemetlenséget okoznak.

Ez utóbbi kellemetlen tárgyak alatt értette ő felsége a vallás ügyét, melyet propositióiban gondosan elkerült.

De már az első ülésen, mely augusztus 23-án tartatott, kitünt, hogy a vallás kérdését elodázni, annak tárgyalását megakadályozni nem lehet. Ugyanis Sárosvármegye három követet küldött, kiknek ketteje, u. m. Keczer András és Dobay András evangelikusok és csak egyikük, t. i. Sztankay András volt katholikus. Ebben a személynök a katholikus rendek sérelmét látván, azt követelte, hogy az evangelikusok közül csak egy követ ismertessék el, a másik pedig mozdíttassék el. De a követek hivatkoztak a királyi meghivóra és a vármegye régi szabadságára, melynél fogva az jogosítva van három követ küldésére. Ha a vármegye ezen joga most megszoríttatik, készek inkább elhagyni a gyűlést, mint abba beleegyezni. A főrendi ház úgy akarta kiegyenlíteni a dolgot, hogy a kath. Berthóti Gábor negyedik sárosi követnek jelentessék ki. Ez ellen a sárosi követek még inkább protestáltak, és Berthótit, mint olyat, a kit a vármegye nem látott el törvényes utasítással, nem ismerték el követtársuknak. Szigoruan ragaszkodtak álláspontjukhoz, várván a vármegyének e részben hozandó határozatát.

A sárosi ügynél nem kisebb zajt idézett elő a veszprémi követek kérdése. Veszprém vármegye ugyanis egyhangú választás útján két követet küldött ki, u. m. Sándor Györgyöt evangelikust és Horváth Miklóst katholikust. De

az ottani alispán, nem birván keresztül vinni a maga jelöltjét, a törvény világos tilalma ellenére kiküldötte követnek a pápai alkapitányt, a kit ő felsége mint kath. embert a győri püspök közbenjárására, csakugyan meg is erősített ezen minőségében. A szabad választási jognak ilyetén megsértése ellen természetesen felszólaltak a vármegyék követei; de felszólalásuknak semmi eredménye nem lett.

Ilyen erőszakos eljárás által a rendek azon egyetértése, melyet a király propositióiban ajánlott, nem jöhetett létre, sőt ellenkezőleg a törvények szentségét tisztelő rendek nagy mértékben felizgattattak. Midőn tehát a sérelmek összeirására kiküldött bizottság szeptember elején megkezdte a működését; s midőn a személynök buzgón intette a kiküldött tagokat, hogy a magán sérelmek mellőzésével csakis az ország közjavát érdeklőket vegyék tárgyalás alá: a kiküldött bizottsági tagok nem fojthatták el botránkozásukat már e gyűlés elején elkövetett törvénytelenségek felett. Különösen a Sárosvármegyében történt események bántották őket. A fentebb említett követválasztási sérelmen kívül ugyanis alispánválasztásnál is sérelem követtetett el, a mennyiben a főispán minden áron katholikus vallású férfiút akarván e hivatalra emelni, mellőzte az egyik gyakorlatban volt törvényes eljárást. Ennek elbirálása hasonlóképen az országgyűlés elé terjesztetett. A sárosi prot. követek a legbefolyásosabb urakhoz és a leghiresebb törvénytudókhoz folyamodtak, hogy azok tanácsával és segítségével megsértett vármegyéjöknek elégtételt szerezzenek.

Kétséget nem szenved, hogy ezen kérdés, mint a főispáni önkény frappáns példája, sok vádaskodásra adott alkalmat, és nagy mértékben fokozta a protestáns rendek szenvedélyességét. Bizonyára az e tárgyban tapasztalt önkény ösztönözte őket arra, hogy vallási sérelmeiket összegyűjtsék s azoknak orvoslását mint a mult országgyűlésen, úgy a jelen alkalommal is sürgessék.

Szeptember 5. és 6-án tartott tanácskozások alkalmával Zákány András, a többi protestáns rendek nevében

:ijelentette, hogy a vallási sérelmek tárgyalását minden iás tárgyak előtt kivánják elővétetni, és ha ezt a kath. endek ellenzik, akkor ők semmiféle más tárgyalásokban észt venni nem fognak. A kath. klerus ennek ellenében z országos közsérelmek tárgyalását sürgette; és a protesánsok panaszaira vonatkozólag azt állítá, hogy a katholikusoknak még több panaszuk van a protestánsok ellen. ezzel akarták a protestánsokat követeléseiktől elriasztani.

De az nem sikerült. A Dobay András (sárosi) és Keczer István (szt.-györgyi) követek által összeirt vallási érelmeiket, nyilvános ülésben szeptember 15-én Zákány András nyujtotta át a személynöknek. Ez azonban másnap — értekezvén a főpapokkal — kijelenté, hogy az evangelikus rendek sérelmeit nem lehet az országos sérelmekkel együtt ő felsége elé terjeszteni, mivel azokhoz az egyházi end nem járulhat. Ám nyujtsák be az evangelikusok sérelneiket külön. Majd a katholikusok is hasonlóképen fognak selekedni, annyival is inkább, mert 1608. óta nem kaptak légtételt.

A protestánsok megütközéssel fogadták a személynök ıyilatkozatát. Panaszt emeltek a nádornál. Hivatkoztak a kir. diploma 6-dik feltételére, mely szerint a vallási sérelmeket el kell fogadni; s nemcsak elfogadni, hanem orvosolni is.

A nádor szivélyesen fogadta őket. Közbenjárását megigérte, és hogy ebbeli fáradozásának biztosabb sikere lehessen, kérte, hogy sérelmeiket irásba foglalva vele is közöljék.

Szeptember 20-án reggel Baksa István abauji, Keczer .ndrás sárosi, Nádasdy Boldizsár vasi, Görgey Ezéchiel :epesi, Libércsey Mihály nógrádi, Draskóczi György túróczi ı Kecskés István szt.-györgyi követekből álló küldöttség tte át a sérelmek kivonatos jegyzékét a nádorhoz. Élőóval kellőleg kibővítették azt. — Rossz jelnek vették e ildöttek, hogy a nádor adandó válaszának meghallgatására ásnap az esztergomi érsek pozsonyi kertjébe hivta meg

őket; a hol megjelenvén, nem is a nádor, hanem az érs adott nekik választ. Hosszas, bőbeszédű előadásának értel oda ment ki, hogy leghelyesebb lenne, ha a protestáns véglegesen félretennék sérelmeiket. Mert íme, más fon sabb kérdések foglalkoztatják most ő felségét. Ott van török felől fenyegető veszély; annak elhárításáról tanác kozzanak, nem pedig vallási sérelmekről.

A nádor hasonló értelemben szólt. Jóakaratának hang súlyozása mellett kérte őket, álljanak el követeléseiktől mert ha el nem állanak, akkor a katholikusok is előhozzál számtalan sérelmeiket.

Ugyanekkor volt egy más küldöttség, ugyan e tárgyban a személynöknél. Tagjai voltak: Pongrácz Kristóf abauji, Botka Ferencz zalai, Buchányi Zsigmond kőszegi követek Ezek határozottan kijelentették, hogy ha ki nem elégíttetnek akkor az ülésekben részt nem vehetnek, mert különben küldőik bizalmát fognák elveszíteni. — Másnap ismételték kérésöket az érseknél, Nádasdy Ferencz országbirónál Eszterházy Pálnál, Erdődy Györgynél, Osztrosith Miklósnál Homonnai Györgynél, Rákóczy Lászlónál és több befolyáso kath. főúrnál. Erre kényszerítette őket éppen e napokban történt két új sérelem, jelesül Beczkón az evang. templomban egy sírboltnak elvétele által és Pozsony városában azon hallatlan erőszakosság által, melyet a kormány a templomjukat védő evangelikusok ellenében ugyancsak az országgyűlés folyama alatt elkövetett.

II.

A pozsonyi evang. egyházi elöljárókat Bécsben elfogják ;. többeket megidéznek. — A protestáns rendek felszóllalása a miniszterek — és a király előtt.

A pozsonyi magyar evangelikus lakosság a fennálló törvények alapján, a városban saját pénzen vásárolt telken templomot és tornyot épített s egyúttal harangokat is szerzett.

Egyszer azonban egész váratlanul királyi küldöttek jelentek meg az evangelikus egyház elöljáróinál, s azokat és a többi hiveket a templom és harangok használatától eltiltották. Minthogy a pozsonyi evangelikus egyház elöljárói nem engedelmeskedtek, egyenesen Bécsbe ő felsége elé idéztettek. Ott a nélkül, hogy a király elé bocsátották volna, a nélkül, hogy ártatlanságukat kimutathatták volna, elfogattak és börtönbe vettettek, azonkívül Pozsonyban mintegy hetven evangélikus polgárt harmadnapra a királyi tábla elé idéztek, mint olyanokat, a kik állítólag ő felsége parancsának ellene szegültek! Hiába hivatkoztak ezek a vallási és nemesi szabadságot biztosító országos törvényekre; hiába mondták, hogy még azon esetben is, ha ő felsége iránt hűtlenséget követtek volna el, rendes törvény elé idézés és kihallgatás nélkül elítélni őket nem lehet. Minden haszontalan felszólalás maradt.

Ez az eset roppant felháborodást idézett elő a protestáns rendek között.

Azonnal magán tanácskozást tartottak és követeket küldöttek ő felsége tanácsosaihoz, jelesül Auersperghez, Porciához, Schwarzenberghez, Rottalhoz és másokhoz, hogy e hallatlan eljárás indoka és czélja felől tudakozódjanak, s tiltakozzanak minden törvénytelen és erőszakos biráskodás ellen. Egyúttal elhatározták azt is, hogy egy tekintélyes küldöttséget fognak meneszteni a királyhoz, követelendők a törvény megtartását és a vallási sérelmek orvoslását. A király tanácsosai úgy tettek, mintha semmi tudomással sem

birnának az eset felől, s jóakaratot szinlelve megigérték, hogy a legközelebbi tanácsülésben lehetőleg helyre fogják ütni a dolgot.

A nádort, az érsekprimást, Zrinyi Miklóst, Homonnayt, Rákóczy Lászlót, Szelepcsényi kalocsai érseket és kanczellárt, valamint Nádasdy Ferenczet és Zichy István kamarai elnököt hasonlóképen külön küldöttségek által keresték fel, s ügyüket, mint olyat, melyben az ország sarkalatos törvénye van megsértve — a mennyiben honfiak és nemes emberek Bécsben lettek letartóztatva — különös figyelmökbe ajánlták.

A nádor nem találta valami nagy dolognak az egész esetet. Csodálkozott, hogy a protestáns rendek e felett oly nagyon megindulhattak. A pozsonyiak nem vallásuk, hanem nyakasságuk miatt fogattak el. Ha országgyűlés idején valaki ellen ejtett sértő szavakért lehet ilyen eljárást indítani, miért ne lehetne azok ellen, a kik a királyi tekintélyt sértik meg? Egyébiránt határozott érdemleges válaszát más napra igérte.

Az érsekprimás hasonló nézetben volt. Ő a hozzá fordult rendek előtt kijelenté, hogy a pozsonyi evangelikusok iránt részvéttel nem viseltethetik, mivel azok engedetlenségök által megsértették a király tekintélyét. Más szavakkal ugyan, de hasonló értelemben nyilatkoztak a többi főhivatalnokok, miből a protestáns rendek azt a szomorú meggyőződést merítették, hogy itt hiába keresnek segélyt. Ügyük a király tanácsosai előtt elveszett ügy volt.

Még csak egy forumok volt, melyhez folyamodhattak, t. i. maga a király!

De hát lehetett-e attól valamit várniok, a kinek nevében, sőt a kinek állítólag egyenes parancsára történt a pozsonyiak elfogatása és harmadnapra megidéztetése? Lehetett-e reménleniök, hogy az a király, a ki elhitte, hogy az ő kir. tekintélye és vallásos érzelme a pozsonyiak által sértve van, valóban kegyelmes lesz a sértők iránt és igazságos lesz a kérvényező protestáns rendek iránt? Valóban

hhez a hitnek és bizalomnak rendkívül nagy foka kiántatott.

És a protestáns rendek birtak e hittel, birtak e bizoalommal. Felkérték Kollonicsot, hogy ő felségénél audienát eszközöljön ki számukra, mely alkalommal a pozsonyi ɪrelem orvoslásáért kivánták kérelmöket benyujtani. És a egnyert audientián megjelenve előadták fájdalmukat a ɔzsonyi eset fölött, melyhez — mint mondák — hasonló ldig nem fordult elő és melyet röviden a benyujtott kérényben is elbeszéltek. Hivatkoznak a vallás szabadságát iztositó kir. diplomára, az 1647-ki 5. t.-czikkelyre, melynek ırtalmát idézik is. Világosan ki van ott mondva, hogy protestánsokat vallásuk szabad gyakorlatában, jelesül *mplomok, harangok és temetők használatában* semmi szín és rügy alatt háborgatni sem szabad. A kir. biztosok ebben áborították meg a pozsonyiakat és hamisan vádolták őket felsége iránti engedetlenséggel. Idézik a törvényczikkeket, ıelyekbe a kir. ügyész eljárása ütközik; hivatkoznak a emesség előjogaira, melyeket megsérteni büntetlenül senkiek, tehát még a kir. fiskusnak sem szabad. Kérik tehát felségét, intézkedjék arról, hogy a kir. diplomák és országos törvények által biztositott nemesi jogok és szabadságok, alamint a törvényesen megállapitott birói eljárás is tisztetben tartassanak; a királyi ügyésznek hallatlan eljárása edig, melyet a pozsonyi evangelikusok iránt követett, megemmisíttessék. Kérik, legyen kegyelmes és engesztelékeny lattvalói iránt.[1]

A király nem szivesen fogadta a folyamodókat; ügyüet a titkos tanács elé terjesztette. Nemesi jogok sérelıéről levén szó, meg kellett hallgatnia a magyar alkotmány örvényes őrének, a nádornak véleményét is. De ez, részint z érsektől félt, részint mivel tudta, hogy a király komolyan

[1] Supplicatio Suam Mttem in Negotio Civitatis Personiensis Inolarum Nobilium, et Concivium ad Tertium Diem citatorum. — Koachich gyűjt.

neheztel a pozsonyiakra, nem használta fel nádori tekintélyét. A nála kérvényezők előtt kijelentette, hogy a vádlottaknak meg kell jelenniök a kir. tábla előtt. Egyébként igérte, hogy még egyszer szól ő felségével; de más felől javasolta nekik, hogy jó volna, ha Lipót Vilmos főherczeghez is folyamodnának ez ügyben.

Ez is megtörtént. Benyujtott folyamodásukban a kir. diplomákra és törvényekre hivatkoztak; azokból mutatván ki az egész eljárás törvénytelen és méltatlan voltát. Röstelve említék, hogy ezen botrány éppen most történt, midőn ő felsége először jelent meg a magyar országgyűlésen, és pedig olyan gyűlésen, mely a többi sérelmek orvoslására is hivatva lenne. Kérik, vesse magát közbe, hogy ő felsége a szerencsétlen vádlottak iránt a fennálló törvények szerint járjon el.[1]

Szeptember 25-én hirdettetett ki ez ügyben összeült rendkívüli törvényszék ítélete Wesselényi Ferencz nádor által. A tényállás elbeszélése közben hivatkozás történik abban azon három királyi leiratra, melyek 1658. november 16-káról, 1659. január 3-káról és február 14-kéről keltezve, egyenesen megtiltják a pozsonyiaknak a templomépítést, mivel azon hely, melyre azt építeni kezdték, kir. censusfizetés alá esik. Az utolsó leiratban a pozsonyiak már I. Ferdinánd 1548 : 14. t.-czikk és 1556 : 23. t.-czikkben kijelölt büntetéssel fenyegettetnek, ha a felépített templomot és a toronyban felállított harangokat használni merészelik.[2] Ennek alapján, mint a királyi tekintély megsértői ellen indíttatván meg a pör, a Trip. II. rész 20. titulusa, továbbá Ulászló királyi V. decz. 12. t.-czikk és 1625 : 4. és 62. t.-czikk szerint megidéztettek, és az ott megszabott bün-

[1] Kovachich gyűjt.

[2] Lipót e három rendeletet Bécsből adta ki; másolatát pedig Pozsonyban szept. 18-án adta ki Majláth Miklós kir. fiscusnak. Lásd az összes periratokat az Acta Dietaliák között. Nemz. Múz. levéltárban, és Lichner Pál Magyarországi Evangelikusok Tört. Emlékei I. k. 104—110. l.

téssel sujtandóknak javasoltatnak. De a vádlottak az egész eljárás törvényességét kétségbe vonták, s hivatkozással a vallásügyi törvényekre, kir. diplomákra, protestáltak elitéltetésük ellen; és hogy alkalmuk legyen az önvédelem fegyvereit használni, kivánták magoknak kiadatni az illető periratokat.

Az alatt természetesen mindent elkövettek, hogy a per beszüntettessék. Küldöttségek mentek a nádorhoz, az országbiróhoz, a kanczellárhoz, az érsekhez és Rottalhoz, hogy azok vessék magokat közbe a pozsonyi polgárok érdekében. Mindezek belátták, hogy a kir. fiscus túlszigorúan és nem helyesen járt el; de nem léphettek fel ellene a nélkül, hogy ő felségét meg ne sértsék. Ennél fogva azt tanácsolták a kérő rendeknek, hogy a pozsonyiak alázzák meg magokat ő felsége előtt és folyamodjanak hozzá kegyelemért.[1] Belátták, hogy a végletekig vitt szigor rossz vért fog csinálni oly követeknél is, a kik máskülönben nem tartoznak az oppositióhoz. Ennél fogva a király is kegyelmesnek mutatkozott.

Úgy látszott, mintha az apró kellemetlen incidenseknek vége hossza nem lenne. Alig hogy a pozsonyi ügy látszólag befejeztetett, az udvarnak egy hivatalnoka új panaszra adott okot. Ugyanis Fehérpataky Rafael királyi pecsétőr és kanczelláriai registrátor, szeptember 30-án, midőn a rendek éppen a sérelmek felolvasásával voltak elfoglalva, belépett az országházába és a kanczelláriai hivatal ellen tett kifogásokért e szavakkal fenyegetőzött: „A ki mostan legjobban kiált, annak vásik meg a foga.“ A rendek megbotránkozva Fejérpatakynak illyetén vakmerőségén, eljárását a közsérelmek közé foglalták.

Másnap, midőn a sérelmeket a főrendiekhez akarták átküldeni, megjelent a rendek között Szelepcsényi György

[1] Ezt megtették mindjárt a harmadik leirat után. Lásd Supplicatio Posoniensium accepto tertio Mandato Eidem Suae Caes. Rae Mtti praesentata. Kovachich. gyűjt. A nádor közbenjáró kérelmét és az erre adott királyi választ lásd *Lichner P.* i. m. 109. l.

udvari kanczellár és a király nevében inté őket, hogy a tárgyalások gyorsítása tekintetéből tegyék félre a magánügyeket, s egyedül a közjót érdeklő tárgyak felett tanácskozzanak. Figyelmeztette őket a Rákóczy és a török részéről fenyegető veszélyre, s ő felségének a német birodalomban való számos teendőire, melyek őt az országból elszólítják. A rendek elhárították magoktól a gyanút, mintha ők hátráltatnák az országgyűlési tárgyalásokat; utaltak a közbeeső kellemetlen eseményekre, melyek nem engedték a tárgyalások akadálytalan folytatását. Senki sem óhajtaná jobban a békét, mint ők, ha jogos kivánságuk teljesíttetnék.

A kanczellár nem elégedett meg a válaszszal, s fenyegető szavakkal hagyta el a rendek tanácskozási termét.

III.

A protestánsok sérelmei Zala, Vas, Trencsén, Zólyom, Pest-Pilis és Solt, Árva, Szepes, Sáros, Ungh, Zemplén, Gömör és Nógrád vármegyékben. — Küldöttség a királynál.

A míg a fentebb vázolt sérelmek orvoslása felett folytak a vitatkozások, addig a protestánsok irásba foglalták a vallásügyet illető temérdek sérelmeiket.

Óhajtották volna — úgy mond — hogy ő felségének az ifjú királynak hű rendei között való ezen első megjelenése alkalmával ne kényszerültek volna mindjárt siralmas panaszaikkal előállani és őt sérelmeiknek előadásával terhelni. De mivel senkijük sincs, a kihez bizalommal fordulhatnának, a kitől kegyelmes kihallgattatást és segedelmet nyerhetnének, reményüket egészen ő felsége atyai jóindulatában helyezik.

Az evangelikus vallás szabadsága biztositva van ugyan a kir. diploma pontjaiban, biztosítva az 1647., 1649. és 1655-ki országgyűlések törvényczikkeikben is; s ennél fogva remélték, hogy a mult országgyűlés alkalmával benyujtott sérelmeik végre valahára megorvosolva lesznek, s nem kellend új kérelmekkel alkalmatlankodniok ő felségénél.

Azonban a katholikusok, nemcsak hogy a kir. diploma és országos törvények ellen elkövetett sérelmeiket nem akarták megszüntetni, hanem azokat az országgyűlés eloszlása után még ujabbakkal is tetézték. A törvényileg visszaadott evangelikus templomokat, parochiákat és iskolákat újra elszedik, az azokhoz kötött jövedelmeket elfoglalják, az evang. lelkészeket a paplakokról könyörtelenül elűzik és a szegény népet minden kigondolható módon zaklatják. És ha e miatt törvényes megtorlást kivánnak, kereseteiktől mindenféle ürügyek alatt elüttetnek; sőt gyakran még ki sem hallgattatnak az illető birák által, minél fogva a törvényileg szentesített vallásszabadság teljesen illuzoriussá válik.

Kérik tehát ő felségét, mint kegyelmes királyukat, hogy hű alattvalóinak könyörgését meghallgatni kegyeskedjék és a lentebb összeirt sérelmeiket még ezen országgyűlés folyama alatt, uralkodásának kezdetéképen, a már sokszor ismételten felemlített kir. diplomák és országos törvények értelmében, az evangelikusok megnyugtatására, megszüntetni kegyeskedjék; hogy ekként ők is megnyugtatva térhessenek vissza küldőikhez.

Áttérve a részletekre, előszámlálják megyénként és községenként a szenvedett méltatlanságokat. Elmondják, hogy

Zalavármegyében Vasdinyei Sándor kir. alkapitány, midőn a nemphtei (Németfalu?) evang. pap elhalálozása után a hivek új papot akartak superintendensük közbejöttével választani, ettől őket veréssel, börtönözéssel és mindenféle fenyegetésekkel akarta elriasztani. Erőszakosan katholikus papot vitt rájok, a ki mai napig az országos törvények és az evang. nép lelkiismeretének sérelmével, élvezi az evang. jövedelmeket. — Az alsó Lindva várához tartozó Szt.-Miklóson Nádasdy Ferencz az 1647 : 14. t.-czikk ellenére elfoglalta az evangelikusok templomát, paplakát és jövedelmeit. — A turnisai templomot, a parochiával és az ahhoz tartozó jövedelmekkel együtt 1647-ben a királyi biztosok az evangelikusoknak adták át; azok azonban csak egy évig birhatták háborítlanúl, mert a földesúr

tőlük erőszakosan elvette és a katholikus papnak adományozta.

Vasvármegyében Rumban az evang. lelkész akadályoztatik a temető használatában. — A csényei templom pedig, mely a paplakkal és jövedelmeivel együtt a kir. biztosok által már háromszor adatott vissza az evangelikusoknak, ismét elvétetett tőlök.

Trencsénvármegyében Pruszkán és Bicsén a vallás szabad gyakorolhatása végett szükséges helynek kihasítása megtagadtatik. — Serényi Pál tisztei a trencséni gyülekezethez tartozó, Kis Szoblakón lakó evang. lakosoktól elvették, csupán vallásuk miatt, az emberemlékezet óta használt fát és legeltetést; a szegény trencséni tanulók segélyezésére néhai Pálfy Katalin által rendelt évi iskolai segélyt Illésházy György megtagadta; úgy szintén a banoviczei gymnasium tanulóinak végrendeletileg adományozott medietást sem adja ki. — Az 1647 : 95. t.-czikk ellenére a halusiczi templomhoz és parochiához tartozó szőlőbeli tized, mely régi alapítvány, Beczkóban is elvonatik. — Turzó Ilona, férjének Illésházy Gáspárnak halála után temetkezési helyért a trencséni egyháznak szent czélokra háromezer forintot végrendeletileg hagyományozott; de az összeg mai napig sem adatott ki az illető egyháznak. Kérik tehát ennek kiadatását. Sok helyen a 16-od is megtagadtatik az evangelikus papoktól.

Zólyomvármegyében Széchy Katalin a lipcsei várhoz tartozó uradalomban 1647 után elfoglalta a lipcsei, szelezsényi, Divo andrényi, predajnai, dubovai és valaszkai egyházaknak tizedjövedelmeit, melyek emberemlékezet óta azok használatában valának és azokat a maga hasznára fordította. Pedig az képezte az illető egyházaknak főjövedelmét. E részben Zólyommegye az 1647 : 14. t.-czikk értelmében ki is szabta a büntetést, de annak végrehajtása többrendbeli mandatum által megakadályoztatott. — Ugyanazon Széchy Katalin éppen ily módon foglalta el az emberemlékezet óta a Divo-andréni egyház tulajdonát képező és

Brusznóban levő malmot. Jóllehet az 1647 : 95. t.-czikkben kimondatott, hogy a tizedek megszabott ára azon állapotban maradjon, melyben volt, és azt semmiképen sem legyen szabad felemelni: mégis Bartók István esztergomi kanonok, evvel nem törődve, 1658-ban ötven tallért zsarolt ki a breznói egyháztól. — Az ocsovai egyház, mely 1647-ben visszaadatott az evangelikusoknak, a detvai plébános által most is háborgattatik és akadályoztatik vallása szabad gyakorlatában; a mennyiben ama plébános nem törődve avval, hogy az egyháznak van saját evang. lelkésze, erőszakosan kinyittatja a templomot, s abban a mikor neki tetszik, kath. szertartásokat gyakorol. — A véglesi uradalomhoz tartozó több gyülekezetnek kelyhei és kincsei elvétettek és mai napig sem adattak vissza. — Az ocsovai, nagy-szalatnai és zolnai evang. lelkészeket illető tizenhatodok azoktól elvonatnak. — Az ujonnan nemessé lett Kovács Jakab a szászi evang. lelkésznek mindig adni szokott tizedet az 1647 : 14. t.-czikk ellenére megtagadja.

Pest-Pilis és Soltvármegyében Kecskeméten az evangelikusok nagy mértékben háborgattatnak vallásuk gyakorlatában. Ugyanis a katholikusok által elfoglalt temető részben az evangelikus templom falához épített kápolna romjait felépíteni akarván, midőn az evangelikusok délutáni isteni tiszteleten éppen együtt voltak, ezek életének veszélyeztetésével nagy zajjal bontani kezdték a templom falát, hogy annak falából felépítsék a magok kápolnáját. Ezt pedig olyképen cselekedték, hogy ha az evangelikusok idejekorán nem gondoskodnak, templomuk egészen összeomlott volna. Ugyanezen templom tőlök elvétetett és végképen lerombol-tatott volna, ha csak negyven fejős tehenet és két bikát nem adtak volna váltságdíjul az evangelikus hivek. Papjukat némely katholikusok a töröknél bevádolták és az csak 170 birodalmi tallér lefizetése által menekült meg a török fogságtól.

Árvavármegyében, jóllehet Tököly István Árva várának és birtokainak igazgatója törvény által erre nem kötelez-

tetett, de a király kivánságának eleget tenni óhajtván, a katholikusoknak Oravkán templom, paplak és iskola építésére szükséges helyet kijelölte és kihasította. Azonban az oravkai kath. lelkész az ő hiveivel együtt ezen helyeket, a földesúr tudta és beleegyezése nélkül más czélra fordította, a világ minden részéből s különösen Lengyelországból Árvába vándorló jövevényeknek eladták, megengedvén, hogy ott házat, korcsmát és mindenféle kereskedést nyithassanak. Még evvel sem elégedvén meg, az illető kath. plébános és hivei Rapcsiczán hasonlóképen a földesúr tudta nélkül kath. kápolnát építettek, és a mi több, Veszelován az evangelikusok pénzén épített kápolnába vakmerően az ablakon keresztül törtek be, az ajtót is feltörvén ott misét és más kath. szertartásokat tartottak.

Szepesvármegyében 1658. szeptember 21-én a mindszenti kath. plébános a bruteczini evangelikus lelkészt régen és 1647 után is illető rendes tized fizetésétől börtönzéssel is visszariasztotta a népet; azonkívül a brutóczi evang. templomot, éppen mikor az evang. lelkész az isteni tiszteletet végezte, nagy tömeg nép megtámadta, az evangelikus lelkészt kizárta és ott katholikus szertartásokat végezvén a templomot erőszakosan elfoglalta az 1647 : 14. t.-czikk ellenére. Ugyanazon kath. plébános annyira dühöngött az ev. lelkész ellen, hogy az kénytelen volt a paplakot elhagyni, minek következtében az evang. hivek mind ez ideig nem gyakorolhatják vallásukat. — A szlatinai evang. templom is, mely a Csáky-féle birtokon van, elűzettetvén a prot. pap és elvétetvén a jövedelme az 1647 : 14. t.-czikk ellenére erőszakosan elfoglaltatott. — Ámbár a krompachi evang. templom, a 90 templom közé felvétetvén, az evangelikusoknak visszaadatott, mégis nem régen egy lengyel szerzetes által a rendes evang. lelkész és hivei háborgattatnak vallásuk gyakorlatában. Az evang. lelkész veréssel és halállal fenyegettetik; és akadályoztatik jövedelmeinek használatában. Hasonló erőszakosságot követ el ugyanazon szerzetes a bélai egyházban is, hol az evang. lelkész az evang. templom

és a jövedelem használatában az 1647 : 14. t.-czikk ellenére háborgattatnak. — A hol az evang. lelkészek csak parochiális izedből élnek, ámbár ettől a szepesi prépostnak megfizetik ı catedraticumot, mégis a katholikusok által megfosztatnak lyen jövedelmeiktől — az eddigi szokás és az 1647 : 14. .-czikk sérelmével.

Sárosvármegyében Rákóczy László a hazlini evang. emplomot a paplakkal és jövedelmeivel együtt csak a mult ›vben foglalta el, elűzvén onnét az evang. lelkészt az .647 : 14. t.-czikk sérelmével; és midőn ezért megintetett, ıem engedelmeskedett. — Ugyancsak ő Nagy-Sárosban efoglalta a tizedet és az evang. pap parochiális jövedelmét, niben még 1647 : 22. t.-czikk alkotása után sem akar ›ngedni. — Berthót, Nagyvitéz, Fricz Ternye, Roskovány, Szentgyörgy, Gombosfalva, Kriván, Tarkő és más községekben a katholikus urak megtagadják a törvényes tizedet és parochiális jövedelmeket a protestáns lelkészektől — az 1647 : 16. t.-czikk és a Diploma 5-dik czikkelye ellenére. — Palocsa városában, hol a templom törvény értelmében a katholikusoknak engedtetett át, a protestáns templom, paplak és iskola számára való hely nem jelöltetik ki az 1647 : 10. t.-czikk ellenére; és így az illető város lakosai, kik majdnem mindnyájan evangelikusok, kénytelenek más községbe járni istentisztelet végett. — Bártfa városában, midőn az evang. lelkésznek a német templomban nagyszámú hivek jelenlétében új házasokat kellett összeadnia, a gabolcsai kath. plébános betolakodott a templomba, s a főoltárt erőszakosan elfoglalván a nyilvánosan összeadottakat, az egész egyház megbotránkozására, oktatni akarta. Ugyanez a plébános gyakran bejövén a városba, meglátogatja a korcsmákat és az ott ivó evangelikusokat mindenféle sértő kifejezésekkel illetvén verekedésre indítja, csak azért, hogy őket maga ellen lázítván, okot nyerjen a város ellen fellépni. — Ugyanő és a zborói plébános gyakran nyiltan biztatják a falusi népet, hogy nagy számban gyülekezzenek Bártfára, hol inkább szeretik a szent cselekményeket

végezni, jóllehet ott a város falain belől egy lengyelt kivéve, egyetlen egy katholikus lakos sem lakik. — Ugyanazon plébános több társával egyetemben, midő isteni tisztelet alatt zárva tartani szokott kapuk előtt megjelennek, nagy zajjal és fenyegetéssel követelik a kapuknak azonnali kinyitását, — mi ha rögtön meg nem történik, iszonyatos káromlással és sértő szavakkal illetik a város előljáróit. ...

Ungvármegyében Homonnai Drugeth György az ungvári evang. lelkészt, Szepsy Andrást, 1657-ben a városból erőszakkal elhurczoltatta, és midőn ezért a felvidék rendei megkeresték, még akkor sem engedte meg az evangelikus hiveknek, hogy papjukat visszavigyék az 1647 : 14. t.-czikk ellenére.

Zemplénben a varanói kórházhoz tartozó Tótkayna igazgatósága rég időktől fogva az evang. lelkészre volt bízva; ezt azonban most Homonnai György elvette tőle és a maga tisztjére Havassy Györgyre bizta a fent idézett törvény ellenére. — Az evang. lelkészek jövedelmeinek és fizetésének csorbításával jár az is, hogy a rutén papok némely községekben isteni tisztelettartásra való helyeket szereznek a nélkül, hogy az ország rendeihez tartoznának, az ott lakó evangelikus népet fizetésre kényszerítik. Ezt pedig némely katholikusok izgatására teszik, kik azt állítják, hogy a rutének és azok papjai velük egyesültek. Nehogy ez által a rutén papok az ország rendei közé vegyíttessenek és általok az evang. jövedelmei csökkentessenek, kivánják — a prot. rendek, hogy a rutén papok a törvény értelmében [illegible] bűnhődjének és a fizetések az evang. lelkészeknek az[illegible] 1647 : 11., 12. és 14. t.-czikkek értelmében kiszolgáltassanak[illegible].

Gömörvármegyében az esztergomi érsek a mult ország[illegible]gyűlés után Rosnyó-Bányára jezsuitákat helyezvén el, általok[illegible]k az evangelikusok tornyát, harangjait, a köztért és az épül[illegible]ő félben levő iskolát a fundusokkal együtt kath. templo[illegible]m számára elfoglaltatta. — Ugyanott Mártonfalvay Lászl[illegible]ló jezsuita, midőn az evang. lelkész halott felett beszédet ta[illegible]r-tott, bejött a templomba és ott az evangelikus hivek[illegible]et

háborgatta, papjukat pedig vallásuk nyilt sérelmével hazugsághirdetőnek nevezte. — Ugyancsak azon jezsuita beleavatkozik a világi ügyekbe és pártját fogja a gonosztevőknek, minek következtében sok gonoszság büntetlenül marad. — Ugyanő a csetneki evang. pap hatósága alá tartozó s szénégető Ujfaluban levő kápolnában a földesúr tudta nélkül önhatalmúlag processiókat rendez, s annak jövedelmeit magának követelvén arra törekszik, hogy egészen elfoglalja.

Nógrádban Fülek várában az evangelikusoknak nem engedik meg sem az evang. igehirdetést, sem a szentségek kiszolgáltatását, sem a halottak eltemettetését, sem a gyermekek megkereszteltetését, a mennyiben oda evang. lelkészt a vallásszabadság sérelmével nem bocsátanak. — A Balassa család némely helyek tizedét elszedi az evang. lelkészektől. A dengelegi templomot, mely a katholikusokkal közös volt, egészen a kath. rész foglalta el. — Noha az 1557 : 12. t.-czikk a tizedek tizedeit, negyedeit és tizenhatodait a parochiák jövedelméűl biztosítja, s azokat a kir. diploma értelmében az evang. lelkészektől sem volna szabad elvenni, mégis a kir. diploma 4-dik pontja és az 1647 : 12. t.-czikk ellenére a kath. püspökök a bérszerződések mellőzésével majdnem mindenütt csak a kath. plébánosoknak adják. — Továbbá, ámbár az 1647 : 15. t.-czikk, mely az 1608-ki törvényt megerősíti, az evang. házassági ügyeket világos szavakkal a superintendensekhez utasítja, mégis az érseki esperesek a törvényt elcsavarva a magok szt. széke elé idézik az evang. feleket, kik — ha a forum illetékességét kétségbe vonva meg nem jelennek — excommunicatióval sujtatnak és világi hatóságot fenyegető mandatumokkal kényszerítik az ítélet végrehajtására. Ennek következtében az illető törvénynek szigorítását kérik, hogy a prot. hivek ne tartozzanak megjelenni a kath. pap idézésére.

Végül figyelmeztetik ő felségét arra, hogy a rendek a jezsuitáknak az országból távoltartása ügyében a kir. diploma és a linczi béke 5-dik pontja értelmében még az 1647-ki országgyűlés alkalmával folyamodtak ő felsége

i atyjához, de melyre ismételt kérelmeikre mind eddig kaptak kielégítő választ. Azóta a jezsuita atyák az z országot ellepték; és ámbár nekik az 1606-ki bécsi ekötés 8-dik, az 1608-ki koronázás előtti hasonlóképen ik t.-czikkely értelmében Magyarországban fekvő birot birniok nem szabad, mégis most, ha eladó birtokot sznek észre, azt a fennálló törvények mellőzésével s az ető családok sérelmével különféle czímek alatt megvásálják, s a törvényes örökösöknek vissza nem adják. Kérik ehát ő felségét, hogy az ország törvényeinek és a kir. diplomáknak e részben is eleget tenni sziveskedjék.

A vallásügyi törvényeknek nagy sérelmét látják a rendek ő felségének folyó évi 24-dik júliusban az országgyűlés folyama alatt kiadott levelében, melyet két sárosmegyei katholikus kérelmére Eperjes városát illetőleg irt és mely szeptember 2-án közöltetett az illető várossal. Jóllehet Eperjes városa az 1647-ki törvénybe foglalt linczi békekötés 5-dik pontja és az ugyanazon 1647-ik évi 14. t.-czikk ellenére nem vétett, mégis a fennálló törvényekkel, jelesül a kir. diploma 5-dik pontjával és az 1649 : 42. t.-czikkel szemben, melyek a commissióknak az országlakók akarata ellenére való kiküldését tiltják, a város arra kényszeríttetett, hogy a kivánt klastrom visszaadassék. Minél fogva az evangelikus rendek kérik ő felségét, hogy őket, illetőleg Eperjest és más szabad kir. városokat, melyek az ország negyedik rendjét képezik, hasonló commissiókkal terhelni ne méltóztassék.[1]

Általánosságban figyelmeztetik elődeinek igéreteire, a linczi béke pontjaira és az azután hozott törvényekre, melyek az evang. vallás szabadságát biztosítják. Figyelmeztetik saját diplomájára, annak második pontjára, melyben igéri, hogy a sérelmeket, melyek netán ő felsége uralko-

[1] Gravamina Evangelicorum ratione Religionis etc. Suae S. C. R. Mtti humillime presentata Die 20. Sept. Anno 1659. Acta Di[illegible]et. Nemz. Múz.

dásának kezdetéig bármiképen felmerülnének, azonnal uralkodása elején, előlegesen hat hónap alatt hirdetendő országgyűlésen teljesen megszüntetendi. Az ország összes karainak és rendeinek sérelmeit pedig, melyek uralkodása idején bármikor keletkeznének, minden egyes országgyűléseken, melyeket ő felsége jövőre az ország javára és szükségére minél gyakrabban hirdetni és tartatni méltóztatni fog, az illető országgyűlés alatt meg fogja szüntetni és végrehajtani. Figyelmeztetik végre, hogy ezen igéreteinek megtartásáról és megtartatásáról az ország rendeit esküvel is biztositotta. Erre támaszkodva terjesztik tehát elő 1647 óta felmerült és meg nem orvosolt sérelmeiket, hogy azokat a fentebb idézett biztosításokhoz képest, az ország sérelmeivel együtt elintézni méltóztassék. Elmondják, hogy a personális és a sérelmi bizottságban működő más tagok is reményt nyujtottak nekik arra, hogy sérelmeik a többi országos sérelmek közé fognak felvétetni; de a personális, ki azokat átvette, másnap visszaadta nekik. Ily körülmények között nem maradt egyéb utjok, mint hogy egyenest ő felségének nyujtsák azokat be, a fent idézett törvények és kir. diplomák úgy, mint szigorú utasításaik alapján is. Elpanaszolják ezekben, hogy egyesek és hatóságok nem tartják tiszteletben a vallásügyi törvényeket, hogy a megyei kath. tisztviselők nem adják vissza az elfoglalt templomokat, nem jelölik ki a templomok, paplakok és iskolák építésére alkalmas fundusokat; ellenben mindenféle ürügyek alatt elfoglalják az evang. lelkészek jövedelmeit; a szegény népet börtönzéssel és veréssel kényszerítik a kath. vallás felvételére; a vallást érdeklő ügyekből politikai kérdéseket csinálnak és így büntetlenül kényük-kedvük szerint itélnek a fennálló vallásügyi törvények és kir. diplomák mellőzésével. Várták, úgy mond, hogy ő felsége az egyetemes sérelmek mellett a vallásiakat is orvosolni fogja; és íme minden várakozásuk daczára választ nem kaptak, s még kevésbé oly választ, mely őket kielégíthetné. Azért a fent előadott sérelmeken kívül kénytelenek ő felségének előadni, hogy

Kertvárus (v. Körtvélyes) János, a fraknói és kis-mártoni uradalmak provisora, a martonsdorfi, marczi, dundleskircheni, oczgári lakosokat elfogatván halálra kinoztatta, gyalázatos szavakkal illette, s javaik elvétele mellett, számüzetéssel fenyegette és pedig a jelen országgyűlés folyama alatt.

Mi több, a nyilvános gyűlések tekintélye, említett personális és némely barátai által lealacsonyíttatik, szavok meg nem hallgattatik és mint ha nem is lennének követek, csak nagy bajjal bocsáttatnak eléje, vagy re infecta kénytelenek küldőikhez visszatérni. A századokon keresztül sértetlenűl megőrzött törvény minden ok nélkül megváltoztatik. Csákynak vallást illető folyamodására a gönczi parochia korcsmává tétetvén az illető törvények profanáltatnak, s ekképen az ország határozatainak és törvényeinek tekintélye mindenféle képen lerontatik, az eddig tiszteletben tartott országgyűlési ítélkezések önkényesen felforgattatnak. Ebből aztán az következik, hogy sok történik, a minek történnie nem kellene, az országgyűlések szükségtelenűl hosszúra nyujtatnak, ő felsége pedig, a ki egyébként más keresztyén államokban is el van foglalva, visszatartatik; haszontalan kiadások és czivakodások okoztatnak, egyeseknek privát ügyei közügyekként tárgyaltatnak, és az eddig hozott törvényekkel ellenkezőleg döntetnek el, a mint arról ő felsége az itt benyujtott közsérelmek sorozatából is meggyőződhetik.

Nehogy tehát küldőik méltán azt a szemrehányást tehessék nekik, hogy utasításaikhoz képest az eddig felmerült, s naponként még az országgyűlés folyama alatt is felmerülő vallásügyi sérelmek kielégítő orvoslásának sürgetését elmulasztották, alázattal könyörögnek ő felségének, méltóztassék ezen sérelmeket kegyesen figyelembe venni és azokat a kir. diplomák értelmében megnyugtatásukra akként elintézni, hogy jövőre az ily kérésekre okuk ne legyen és hogy ez ügy elintézése után ők és küldőik dicsőíthessék ő felségének kegyességét és igazságszeretetét.[1]

[1] U. o. folytatás.

Ezen sérelmi kérvény átadásával Mednyánszky Jónás
ɔzetése mellett egy küldöttség volt megbizva, melyben
yáry Lajos is részt vett. — A szónok az evang. rendek
ɔdoló tiszteletének hangsúlyozása mellett fájdalmát fejezte
a felett, hogy mindjárt ő felsége uralkodásának kezdetén
ɛnytelenek kéréseikkel alkalmatlankodni. De mivel annyi
rályok diplomái által megerősített vallási szabadságuk a
rvények világos szavai ellenére mindinkább sértetik és
ivel isten után csak ő felsége hatalmától és kegyelmétől
ɩrhatják a sérelmek orvoslását: azért folyamodnak ezen
adott iratban ő hozzá, nem egyebet kérve tőle, mint azt,
mi az ország törvényeivel, ő felségének allattvalói iránti
egyességével és a haza javával megegyező. Végül kérik,
ɔgy e kérvényt kegyesen elfogadni, megolvasni, s ahhoz
épest a 'sértetteket kegyelmes válaszával megörvendez-
tni méltóztassék.

A király megigérte, hogy a kérvényt kellő figyelem-
en fogja részesiteni, s válaszát annak idején közölni fogja
prot. rendekkel.

De e válasz sokáig késett. Az országgyűlési tárgya-
sok folyamán olynemű panaszok és jelenetek merültek
l, melyek egyáltalában nem váltak becsületére az illető
rvényhozóknak. Panaszok merültek fel némely főúrak
ɩkénye ellen. Voltak olyanok, a kik gyujtogatóknak és
blóknak neveztettek nyilvános ülésen. Ehhez járultak a
ivát családi és közpolitikai sérelmek, jelesül pedig a német
ɩtonaság által okozott károk feletti keserű viták. Sőt maga
király is nyolcz pontba foglalt sérelmekkel lépett fel kir.
ɛyeinek igazgatója által a kir. jövedelmekre vonatkozólag.
ɛy telt el október hónak első fele.

IV.

A protestánsok továbbra is könyörögnek. — Nem hallgattatnak meg. — Újra folyamodnak a királyhoz. — Egyes panaszok. — Fenyegetőzés tömeges kérelemmel. — A király hallgat a vallási sérelmekkel. — Kérő küldöttségek a minisztereknél. — A protestánsok megtagadják a gyűlésben való részvétet; — majd folyamodnak a jezsuiták ellen.

Október 13-án a protestánsok küldöttségek által keresték meg: az esztergomi érseket, az országbirót és a kanczellárt, hogy azok ő felségénél benyujtott sérelmeiknek orvoslását sürgessék.

Másnap a kanczellár a király nevében megintette őket, hagyjanak fel privát sérelmeikkel. Ő felségének egyéb fontosabb közügyei vannak, melyeknek elvégzése után más országaiba akar sietni. E rideg válasz egyátalában nem volt alkalmas a kedélyek megnyugtatására. A protestáns rendek látták, hogy minden könyörgésük haszontalan; de küldőik utasításától el nem térhetvén, kénytelenek voltak tovább is meghallgattatást kérni. A közsérelmek között előforduló és a vallás szabadságával összeköttetésben álló minden kérdésben felszólaltak és a törvények megtartását a nádortól hangosan követelték. Ilyen volt például Jankovics Jánosnak és nejének Mikulicz Evának esete, melyben a nádor ez utóbbinak ezer forintnyi örökségét, mely Mikulicz Tamásnál volt beirva, először odaitélte, később azonban azon czím alatt, hogy Horvátországban törvény szerint a protestánsok birtokkal nem birhatnak, ítéletét visszavonta. A nádor az ily eljárás ellen felszólaló protestánsoknak azt felelte, hogy neki oka volt ezt cselekednie; s egyúttal utasította őket a királyhoz. Ilyen volt továbbá a pozsonyiak ügye, melyben a kir. ügyész eljárását kárhoztatva, a per megszüntetését követelték; s erről irásilag is biztosíttatni kérték az illetőket. Ilyen volt az Eszterházyak fraknói és kis-mártoni azon kihágása, hogy az evangelikusokat éjjel megrohantatva, mint gonosztevőket börtönbe vettették, javaik-

tól megfosztották és mind addig, míg a katholikus vallásra nem térnek, börtönben tartással és veréssel fenyegettettek.

Minden ügyekben küldöttségek jártak a nádornál és az országbirónál, hogy tőlük megsértett hitfeleiknek elégtételt nyerjenek. De mind ez hiába való volt. A sértett fél nem nyert igazságot, úgy hogy az erről szóló naplónak irója keserves hangon így sóhajtott fel: Óh, uram, milyen időket kellett megérnünk!

Az idő haladt. A protestánsok sürgetéseikkel fárasztották a király tanácsosait, kik a Bécsből visszatért király előtt alig mertek érdekükben felszólalni.

Az október 30-án tartott bizalmas tanácskozás után, kihirdették a király válaszát, nem ugyan a protestánsok sérelmi iratára, hanem az ország közsérelmeire vonatkozólag. Ugyanakkor jelent meg a magyar rendek között Dániel János, mint az erdélyi fejedelem követe, s átadta a fejedelemmel egyetértő három erdélyi nemzetnek üzenetét.

Az a rideg mellőzés, mely abban nyilatkozott, hogy a régebben benyujtott vallási sérelmek a király leiratában egy szóval sem érintettek, arra birta a protestáns rendeket, hogy november 3-án újra folyamodjanak a felséghez.

Egész alázattal figyelmeztetik előbbeni feliratukban összefoglalt sérelmeikre és az azok orvoslásának szükséges voltára. Hivatkoznak küldőik iránti kötelességeikre, melyeknél fogva kénytelenek a felmerült vallási sérelmek orvoslását követelni. Mert tűrhetetlen állapotnak tartják, hogy a katholikusok világos törvények és kir. diplomák ellenére elszedik az evangelikusok templomait, iskoláit és paplakjait, elfoglalják azok jövedelmeit, és midőn ezért a megyei tisztviselőkhöz folyamodnak, a kath. alispánok nemcsak hogy elégtételt nem adnak, hanem a vallásügyi törvények önkényes felforgatásával őket elutasítják. Fölhozzák, hogy a jelen országgyűlés folyama alatt, ő felségének jelenléte idején a fraknói és kis-mártoni evangelikusokat, mint valami gonosztevőket, börtönbe vetették, javaiktól megfosztották, és mindaddig börtönben tartással fenyették, míg a kath.

vallásra térni hajlandók nem lesznek. Ha már ő felsége jelenlétében ilyeneket merészelnek tenni, mit várhatnak akkor, ha majd ő felsége távolabb lesz az országtól? Minő vallásszabadságot és a törvényeknek milyen végrehajtását lehet így remélniök? Ennek megítélését ő felségére bizzák. Nincs-e ezzel nyiltan megtámadva az evang. vallás szabadsága és általában a lelki szabadság, mely becsesebb az életnél? Nincsenek-e megsértve és felforgatva a vallásügyben hozott országos törvények és kiadott királyi diplomák? Ha ő felsége még ezen országgyűlés alatt diplomája értelmében meg nem nyugtatja őket, akkor mindig nagyobb és nagyobb sérelmeket és elnyomásokat kellend szenvedniök a katholikusoktól. Isten után csak ő felségéhez folyamodhatnak oltalomért. Azért viszik most sérelmöket ismét ő felsége trónusához, alázattal könyörögvén, hogy a vallásügyi törvények és a kir. diplomák ellen oly tüntetve elkövetett sérelmeket kegyesen megszüntetni méltóztassék, hogy ekképen ők is elégedetten térhessenek vissza küldőikhez; ez értelemben várják királyi válaszát.[1]

Ugyanekkor folyamodtak a pozsonyi evangelikusok ügyében is.

Elpanaszolják a királyi fiskus önkényes eljárását a pozsonyi evang. polgárokkal szemben, a kik ellen a város falain belül, istennek tiszteletére s a magyar nép lelki javára épített templom miatt, kriminális pert indított; és a kik ő felsége, a rendek közbevetése folytán, kegyelmébe és oltalmába fogadni kegyes volt. Hálát mondanak ezért ő felségének, úgy magok mint küldőik nevében. Hogy azonban a nevezett pozsonyi evang. polgárok ezután is megkiméltessenek hasonló zaklatástól és hogy az ország törvényei, melyeknek megtartásáról és végrehajtásáról ő felsége biztosította az országot, ne sértessenek; s általában

[1] Supplicationes Status Evangelici binariae Suae Mtti Anno 1659 die 3. Novembris in Negotio Religionis exhibitae. . . . Acta Diet. Nemz. Múz. kéziratai közt.

hogy az illetők ezentúl is békében maradhassanak, az iránt ismételve folyamodnak ő felsége atyai jó indulatához. Kérik, hogy az illető pert, mint mindnyájokra sérelmeset és mint a nemesi jogokat felforgatót, megszüntetni kegyeskedjék.[1] Addig is, míg ezen új könyörgő feliratokra választ nyertek volna, sok vita folyt a fraknói és kis-mártoni eset felett, mely fentebb is említtetik. Eszterházy Pál, mint illető földesúr, védelmezte magát, s megirta jószágigazgatójának, hogy az evangelikusok javait ne bántsa. Ezenkívül nagy vitára adott alkalmat Tökölyi Miklós panasza a szentszékek visszaélése ellen, — minek következtében küldöttségek menesztettek a nádorhoz, a primáshoz, az ország birájához és kanczellárjához; azon kijelentéssel, hogy ha ezen törvénytelenségek megszüntetésére azonnal komoly lépéseket nem tesznek, ők tömegesen fognak menni ő felségéhez, a törvények végrehajtását követelni.

A nádor és az országbiró azt válaszolták, hogy ez ügyön, míg a törvénykezés az országgyűlés idején szünetel, segíteni nem lehet. Az esztergomi érsek megkülömböztette ez ügyben a végrendeleti intézkedést — melynek elintézését az országgyűlés utáni időre kivánta halasztani — a házassági kérdéstől, melyet közönyösen vélt elintézhetni. A kanczellár felajánlotta szolgálatát a Tököly ügyben.

Ezzel azonban az evang. rendek meg nem elégedtek. Különösen az *érsek* abbeli üzenete háborította fel őket, mely szerint ő a protestánsoktól felhordott *törvények által* nincs kötve, *mivel azoknak a főpapság ellentmondott.* Kijelentették újra, hogy ha Tököly házassági pöre, mely sérti a törvényt, be nem szüntettetik, *tömegesen* mennek ő felségéhez és protestálni fognak az érsek ellenmondási üzenete ellen.

E fenyegetés hatott úgy a nádornál, mint az országbirónál, kik biztosították a követeket azon törekvésükről, hogy Tököly pöre az illetékes biróság elé vitessék, a mi nehány nap mulva meg is történt.

[1] U. o.

E közben, november 12-én, megérkezett ő felségének az országos sérelmekre adott második válasza; ellenben elmaradt ismét a protestáns sérelmek orvoslását magában foglaló és a prot. rendek által nehéz szívvel várt királyi felelet. Újra sürgető bizottságok küldettek ki ő felsége legbizalmasabb és legbefolyásosabb minisztereihez, jelesül: hg. Schwarzenberghez, hg. Auersperghez és Rottal Jánoshoz. Ezek előtt újra elpanaszolták a pozsonyi esetet; Tököly esetét és más evangelikusoknak a szent szék elé vitt házassági pöreit. Elmondák, hogy ámbár a Tököly per a nádor irata szerint beszüntettetett, az ellenfél mégis erőlteti a pert; elpanaszolták, hogy az érsek az 1647 : 15. t.-czikk ellenére oly izenetet tett, mely az ország törvényeinek megvetését foglalja magában, — és kérték őket újra meg újra, hogy ez ügyeket ajánlják ő felségének különös figyelmébe, nehogy azoknak mellőzése következtében ők is kénytelenek legyenek az országos tanácskozásból magokat kivonni, s ezzel a tárgyalás menetét megakasztani.

A miniszterek ismerték ő felségének türelmetlenségét, hiszen az imént már egy harmadik választ adott ki az országos sérelmekre vonatkozólag, melyben inti a rendeket, hogy több replikával tovább ne terheljék, mert más választ adni nem hajlandó. Hogyan lehetett tehát várni, hogy a protestánsok kivánságát teljesítse, mikor az összes rendek[illegible] kérelmét is határozottan visszautasította!

Nem maradt egyéb hátra, mint az utasításokra é[illegible] lelkiismeretökre való hivatkozással a régi fegyverhez folya[illegible]modni, vagyis: megtagadni a tanácskozásokban való rész[illegible]vételt. Ennek kinyilatkoztatása végett november 18-ká[illegible]n küldöttségeket menesztettek a főbb országos tisztviselőkhö[illegible]z. A nádorhoz Zákány András, Nádasdy Boldizsár és Bánch[illegible]hy Márton; az esztergomi érsekhez Baksa István és Nádasd[illegible]dy Boldizsár és a bártfai követ; a kanczellárhoz Botka Ferenc[illegible]cz, Libercsey Mihály és Szepessy Pál; az országbiróhoz Nádas[illegible]dy Ferenczhez Mednyánszky Jónás; és a personálishoz Dob[illegible]ay András, Gulácsy Ambrus, Bánchy András és Fent Já[illegible]nos

kőszegi követ küldettek ki. De ezek csak szemrehányással illettettek a gyűlés menetének akadályozása miatt; az ülésekből való kimaradásra nézve pedig azt a választ nyerték, hogy azon esetben a katholikusok magok fognak határozni. Erre a protestánsok még az nap délután újra ugyanazon követeket küldötték ki az illető urakhoz, ismételve kérni közbenjárásukat.

Másnap, vagyis november 19-én, reggel a personális felhívására megjelentek az ország házában; s ott tudtokra adatván, hogy a nádor és az érsek válaszához kell alkalmazkodniok, felszólalt Baksa István, mint az érsekhez küllött bizottság vezetője. Előadta, hogy az érsek e szavakkal bocsátotta el őket: „szólongassák egymást és azután effélék ne legyenek; az alispánok a vallásügyben hozott törvények szerint proczedáljanak“; továbbá előadatván az is, hogy a nádor is ily értelemben biztosította őket, megigérték, hogy a tárgyalásokban részt vesznek.

A personális és társai elég ügyetlenek voltak felhozni a katholikusoknak tegnap tett azon nyilatkozatát, hogy a protestánsok elmaradása esetén a jelenlevők fognak határozni. Az e felett támadt vita után átmentek a kir. propositiók tárgyalására.

Itt azonban egy pont a jezsuiták által teendő igazságszolgáltatásról szólott, mit a katholikusok, kik a jezsuita rend megerősődését óhajtották, helyeseltek; de annál inkább ellenezték a vármegyék protestáns követei. Ezek ismét az 1608-ki koronázás előtti 8. t.-czikkre és a linczi békekötés 3-dik pontjára hivatkoztak. Egész nap e felett folyt a vita, a nélkül, hogy bizonyos megállapodásra jutottak volna. Más politikai kérdések, jelesül a német katonák elhelyezése, a közfelkelés stb. elvonták ugyan nehány napra a közfigyelmet a jezsuitáktól, s időközben kiküldetett a törvények szerkesztésére hivatott bizottság is; de a protestánsok nem tágítottak. Hiába utasították őket a főrendek a nádorhoz; hiába biztatták, hogy a királyi propositiókra adandó választ fogadják el; hiszen a vallás kérdését utóbb

is el lehet majd intézni: ők a jezsuiták hatalmának szándéklott kiterjesztését határozottan ellenezték, sőt november 25-én külön kérvényt nyujtottak be ő felségének e tárgyban.

Hangsúlyozzák, hogy evang. vallásuk megháborított szabadságának visszaállítását csakis a felségtől reméllik; hogy utasításaik és lelkiismeretök parancsa szerint benyujtották neki azon vallási sérelmeiket, melyek 1647 óta felmerültek, hogy azokat királyi diplomája, a linczi békekötés és az 1647. évi 5. t.-czikk 5. §. értelmében orvosolni méltóztassék. De benyujtott kérelmökre kir. választ nem kaptak és az országgyűlés eddigi előrehaladott tárgyalásai után azt nem is reméllik. Mindamellett ő felsége felhivásának engedve, részt vettek a tárgyalásokban. Felhivták az esztergomi érseket, a nádort és más kiváló katholikus férfiakat. hogy sérelmeik orvoslásában segedelmökre legyenek. De daczára a részökről tett biztatásoknak, nemcsak hogy semmi tény nem következett, sőt vallásügyük egész az országgyűlés végéig elhalasztatik. Ezt annál nehezebben viselik, mivel az ország törvényei megsértetnek. A törvények az összes rendek nevében terjesztetnek ő felsége elé. Mégis a jezsuitákat a prot. rendek, sőt némely kath. követek tiltakozása daczára, az 1608-ki koronázás előtti 8. t.-czikk, ellenére a linczi békekötésre való hivatkozással az országba helyezni akarják. A pozsonyi evangelikusok hallatlan eljárással bepereltettek. Kérik azért ő felségét, méltóztassék vele született kegyességénél fogva alázatos folyamodásukat meghallgatni és úgy az 1647 óta felmerült s benyujtott sérelmeiket a törvények értelmében orvosolni, mint a jezsuiták javára, az ő és nehány katholikus ellenmondása daczára alkotni szándékolt törvényt elvetni. Végül kérik, hogy a pozsonyi evangelikusok ellen megkezdett per beszüntetése által őket megnyugtatni kegyeskedjék.[1]

[1] Status Evangelicus talem Supplicationem eodem Die (nov. 25.) ad Suam Majestatem, medio Generosum D. Christ. Pongrácz Abauj-

Mind a mellett a jezsuiták biráskodásáról szóló pont felvétetett a törvényczikkek közé. Mikor a törvénykönyv szövege november 26-án felolvastatott, a protestáns rendek nagy zajjal protestáltak e pont ellen. Velök tartottak a katholikusok közül: a pozsonyi, soproni és vasmegyei követek, Pálffy Pál özvegyének, Zsigray Zsigmond és más kath. főúrak követei. De mind hiába. A többség a jezsuiták mellett volt és így a rólok szóló pont a többi czikkekkel és az ellene tett protestatióval együtt a főrendiház elé terjesztetett. Ott is vihar támadt e pont felett; a protestánsok, kikhez itt is csatlakozott nehány kath. főúr, óvást tettek; s ezen óvásukat ő felségének is beterjesztették. Azonkívül külön küldöttségek által kérték ki Lobkovitz, Rottal, Auersperg és Schwarzenberg miniszterek, valamint a nádor és országbiró közbenjárását arra nézve, hogy már többször tett kérelmeikre ő felségének kedvező válaszát kieszközöljék.

E közben a protestáns főrendek is beadták ő felségének protestatiójukat, s erről a nádortól bizonyítványt is kaptak.

Deczember első napján a personális, hogy a rendeket a jezsuitákról szóló pont elfogadására birja, nem akarta a kész törvényczikkeket az országházban felolvastatni, hanem elegendőnek vélte csakis a zöldházban való felolvasást. Oda kellett volna menniök a követeknek is. De ezen fogása ellen — a klerus kivételével — az összes rendek, tehát nemcsak a protestánsok, hanem a katholikusok is nagy zajjal tiltakoztak. Felháborodásukat nyilvánították ezen erőszakoskodás ellen annyival is inkább, mert nem tartották érdemesnek, még a katholikusok sem, hogy a jezsuiták miatt ily méltatlanság követtessék el a rendek ellen. Sokan ingerült hangon követelték, hogy a jezsuitákról szóló pont ne foglaltassék a törvényczikkek közé, míg ő felsége nem nyilatkozik a benyujtott óvásokra nézve.

váriensi, Sigism. Buchányi Nitriensi, Mich. Libercsey Neogradiensi Comitatuum, et Matthiae Gosnoviczer Leutschoniensi Civitatis Ablegatorum tertiario transmisit. Acta Diaet. Nemz. Múz.

A rendek nagy küldöttséget menesztettek a főrendekhez és ott a legélesebb szavakkal követelték a nádortól, hogy közbenjáró szerepét a törvények szerint érvényesítse; menjen ő felségéhez, terjeszsze elő neki hiven a tényállást és kérjen tőle megnyugtató választ. Addig nem távoznak el.

A nádor nem tartotta tanácsosnak megtagadni a felingerült rendek kivánságát. Elment a királyhoz. Visszajövet a personális által üzente meg az eredményt, mely szerint ő felsége fájdalmas szivvel ugyan, de kegyelmesen enged a rendek kivánságának és a jezsuitákról szóló pontnak a törvénykönyvből való kitörlésében megegyezik.

Ezen kijelentésre a rendek lelkesedésök egész hevével kiáltották: éljen ő felsége a király! E kiáltást nemcsak a pozsonyi nép ezrei viszhangoztatták, hanem az ország milliói is, kik aggódó kebellel kisérték figyelemmel az országgyűlés meddő vitatkozásait és a klerusnak makacs és kihivó magaviseletét.

V.

A klerus sérelmi iratot nyujt be a királynak. — Ebben Árva. Nyitra, Trencsén, Esztergom, Nógrád, Ungh, Zemplén, Ugocsa, Szabolcs. Hont, Pozsony, Szepes. Sáros, Moson, Liptó, Zólyom, Győr, Sopron, Vas és Bars megyékben való sérelmek adatnak elő.

Másnap a rendek, miután a törvényeket ő felsége megerősítette, haza oszlottak, a nélkül, hogy a vallás ügye kielégítő megoldást nyert volna.

A klerus ugyanis szent kötelességének ismerte a kath. egyház érdekeit olyképpen védelmezni, hogy nemcsak a jelenben nem javasolta a protestánsok érdekében teendő engedményeket, hanem azokat is el akarta törülni, a melyeket az eddigi törvények nyujtottak nekik. A főpapság, mint külön status, gyakorlatban is érvényesítette azt az elméletet, hogy azon törvényeket, melyek hozzájárulása nélkül, vagy ellenzése daczára jöttek létre, nem ismeri el. Az, hogy ellenmondása örök időkre érvénytelennek lett kimondva a törvényben, egy cseppet sem akadályozta abban, hogy felül

helyezze magát azon törvényeken, melyekre a protestánsok sérelmi iratukban hivatkoztak, s melyeknek megtartását a királytól is hangosan követelték.

A király lelkiismeretét könnyü volt megnyugtatniok. A „sola salvifica ecclesia" előtte oly nagy tekintély volt, mely isteni törvény erejeként foglalta el lelkét; és valahányszor gyóntatója a protestánsok által kir. diplomájának és a törvényeknek meg nem tartása miatt megháborított lelkiismeretét megnyugtatni kivánta, mindannyiszor a katholikusok sérelmeit emlegette fel. És Lipót ezt nagyon a szivére vette. Mind a két félt meg akarta hallgatni, hogy mindig az egyedül idvezítő hitet valló résznek adhasson igazat, s ezzel lelkiismeretét megnyugtathassa.

Most is, az 1659-ki országgyűlés alkalmából, egy hosszú sérelmi iratot kapott a primástól, melyben részletesen elmondatik, mily sokat kell a katholikusoknak a protestánsoktól elszenvedniök.

Minthogy a protestánsok — úgy mond — sérelmeket emlegetnek, s azoknak orvoslását követelik, íme a katholikusok is előadják a magokéit, melyek sokkal súlyosabbak, mint amazok. Ők is ő felségéhez folyamodnak, hogy végre valahára az ő bajaik is az igazság és méltányosság alapján elintézést nyerjenek.

Rámutatnak a protestánsok 1647-ki panaszaira, melyekben azok vallásszabadságuk megsértését 1605 óta felemlegetik; a mi éppen a katholikus vallás elnyomását mutatja, mert akkor erőszakoltak ki a katholikusoktól engedményeket, melyek szerint a földesuraknak sem volt joga a templomokat elfoglalni. A katholikusok 1647-ben nem kaptak elégtételt; azóta is sérelmeik orvoslása mind ekkoráig elhalasztatott. Most megérkezett az alkalmas idő arra, hogy ő felsége teljesítse igéretét a katholikusok iránt. E tekintetben emlékeztetik őt kir. diplomájának 2-dik pontjára, melyben az mondatik, hogy a katholikusok sérelmei is orvosoltassanak; figyelmeztetik Rákóczy diplomájára, mely kierőszakolta a protestánsoknak adott engedményeket. Az

igazság és méltányosság azt követeli, hogy a mi a kisebbségnek megadatik, az ne tagadtassék meg a többségtől. Sokkal inkább van nyomva a katholikus vallás a protestánsoktól, mint ezeké a katholikusoktól. A kath. vallás ősi vallás, mely a keresztyénség behozatalától és a korona megnyerésétől mind ez ideig uralkodott; és csak ujabb időben volt kénytelen megtűrni más vallást, bizonyos feltételek alatt, melyeknek legkisebb megsértéséért azonnal az országgyűléstől kérnek elégtételt. De az, a mi által a katholikusok nyomatnak és majdnem elnyomatnak, mind eddig figyelembe nem vétetett.

A bécsi békekötés, melyre a protestánsok hivatkoznak, csak a kath. vallás sérelme nélkül enged nekik vallási szabadságot. Már pedig a katholikusoknak, kik az ország többségét képezik, olyan sok sérelmök van, hogy azokat türniök nem lehet. Az ellenfél szabadsága, melyet utóbb nyert, a törvény értelme ellenére, veszélyessé vált a katholicismusra nézve. Ezért kérik ő felségét, legyen kegyes a kath. sérelmeket is kegyesen figyelemre méltatni; mint fejedelem és katholikus, ne engedje, hogy templomaik és jövedelmeik igazságtalanúl elszedessenek; és isteni tiszteletük meggyaláztassék.

Már az előbbi országgyűléseken is kérték a kath. rendek, hogy vallási sérelmeik orvosoltassanak. Most ismétlik azokat; s 1. panaszt emelnek az ellen, hogy a protestáns vallásszabadság czége alatt új felekezetek támadnak az országban, melyek igen külömböznek a lutheránusoktól és kálvinistáktól. 2. Magyarország felső részében Angliából hozott új puritán és independens secták hozattak be, melyek az egyházi felsőbbséget megvetik, s a keresztyénség alapelveit felforgatják; 3. a templomok ügyében 1647-ben rossz határozatok hozattak, a mennyiben oly templomok is jutottak a protestánsok kezébe, a melyek az előtt sohasem voltak az övék. . . . 4. A protestánsok oly templomokat is elfoglaltaknak mondanak, melyeket a katholikusok 1608 után visszakaptak és olyanokat is, melyek a bécsi békekötés

dején a katholikusoknak voltak adandók; 5. oly templomokat is visszakövetelnek, melyekbe a nép akarata ellenére protestáns lelkészek vitettek, minthogy az ellenkezik a vallás szabadságával; 6. a mult zavargások ideje alatt elvett templomok visszaadásánál a biztosok tudatlansága és malitiája által oly templomok is átadattak a protestánsoknak, melyek a „lázadásban" tőlök el nem vétettek; továbbá több templom 1647 : 7. t.-czikk ellenére jutott a protestánsok kezére, s olyanok is filiáknak jelentettek ki, melyek sohasem léteztek; 7. a census catedraticus, Ulászló király 9-dik decr. 13. cz. és Miksa 1569 : 49., 1559 : 41. t.-czikk ellenére a főesperesektől elszedetik; 8. igazságosnak tartják, hogy az egyházi férfiak 1548 : 6., 1550 : 7., 1569 : 27. t.-czikk értelmében, a régi módon akadálytalanúl folytathassák egyházi látogatásaikat; s a törvénykezést 1548 : 10. és 1557 : 41. t.-czikk szerint gyakorolhassák; 9. a szent szék sérelmével sokan egyházi pereiket más forum elé viszik; a protestáns házasfelek nemcsak elválnak, hanem véglegesen is feloldatnak a házasság kötelékeitől — saját világi illetéktelen hatóságok által. . . .

Egyes vármegyékben felmerült sérelmekűl felemlegetik:

Árvamegyéből azt, hogy 10,104-re menő katholikus lakosoknak nincs helyük, a hol vallásukat gyakorolhatnák. Az oravai parochiához tartozó 5706 katholikusnak egy temploma sincs, holott a sokkal kisebb számban levő lutheránusok három templomot tartanak elfoglalva, úgy hogy a katholikusok kénytelenek új templomot építeni. — A voleski egyházhoz tartozó négy faluban 2156 kath. lélek van, kik 11 lutheránus miatt megfosztattak templomjuktól, s jóllehet ezt Velek Bódog katholikus ember a maga költségén építette, s most is katholikusok javították ki, annak használatától mégis erőszakosan elzáratnak. — Jablonkán kath. 642, luth. pedig 231. Mégis ezek nemcsak elvették a templomot, hanem a katholikusokat arra is kényszerítik, hogy a templom, iskola és parochia javításához járuljanak. . . . Így áll a dolog Alsó-Lipniken is. — A nem rég

építtetni kezdett oravai templom munkálatai az illető jószágigazgató által betiltatván, az idő viszontagságainak kitéve áll, a lelkész pedig földmivelő munkára szoríttatik az 1647 : 6. t.-czikk ellenére. — Vallási okból kénytelenek tűrni a katholikusok az árvai uradalom igazgatójának és szolgáinak zsarnokságait, kik midőn panaszra mennek, igazság helyett büntetést nyernek. A katholikusok minden hibájuk nélkül megfosztatnak hivatalaiktól, melyekbe lutheránusok helyeztetnek. Akadályoztatnak abban is, hogy házaikban kath. lelkészt tartsanak. Reviczky János, a kath. vallású Bukovinszky Zsuzsánna szolgálóját, kiről az a hamis hir terjedt el, hogy női ruhában voltaképen kath. szerzetes, úrnőjétől magához elvitette és ott szemérmetlen vizsgálat alá vette és meggyalázta. — A rapcsiczai második egyház oly kicsi, hogy a 3070-re menő kath. hiveket nem képes befogadni. Itt a kath. vallás szabadsága megsértetik, a mennyiben a templomba menő katholikusok az út közepén elfogatnak, vizbe dobatnak, ruháiktól megfosztatnak stb., nők és gyermekek kinoztatnak . . . a kath. processiók kicsufoltatnak, a kath. földmivelők protestánsok zaklatásai miatt kénytelenek más vidékre költözni. Valami Klinovszky nevű ember Proronicz Albert kath. lelkészt a temetőben vadúl megrohanta és majd halálra verte; csakis anyja szabadította meg a haláltól. Máskor ugyanaz a Klinovszky éjnek idején megtámadta a parochiát s ágyúgolyót dobott be az ablakon, s három ajtót betörve kereste a papot, ki hiába állította anyjával együtt, hogy ellene nem törekszik és hogy csak felsőbbsége parancsa folytán van itt; a kath. orgonista gyereket és a szolgát kegyetlenül megverte és hidegben a parochiáról elvitette, s arra kényszerítette, hogy hamis levelet irjanak a lelkész ellen Boczkó evang. pap diktálása szerint. Ugyanez a Klinovszky a katholikusoktól tett kegyes hagyatékokat lefoglalja.

A harmadik kath. egyház Veszeloveczen, mely a két szomszéd Veszele és Mutna község népe, jelesül pedig 92[illegible] kath. és 377 evang. által építtetett, most a protestánso[illegible]

által elfoglaltatott, s a katholikusok, kik nagyobb részben járultak az építéshez, onnét kizárattak. A kath. szent jelvények összetörettek és a kath. lakosok luth. predikátiók hallgatására kényszeríttetnek.

Veszelovszky Jakab társaival megtámadta a kath. templomot, s onnét a fungáló papot a néppel együtt kikergette, a szent edényeket és jelvényeket összetörette és széthányatta.... Klinovszky Mátyás botját ismét a kath. lelkésznek küldötte, hogy figyelmeztesse, mint volt megverve és mint kell még megveretnie, minek következtében a szegény kath. lelkész nem mert a parochián hálni... más pap sem maradhat meg, hacsak biztonságáról másképpen nem lesz gondoskodva....

Negyedik kath. templom, illetőleg imaház a trstenai parochiánál, mely mintegy 1328 lélekkel bir, nem jöhetett létre. Az egész Árvamegyében egy biztos hely sincs a kath. isteni tisztelet számára, — jóllehet a kath. Thurzó család e részben már folyamodott ő felségéhez és daczára annak, hogy III. Ferdinánd király és az esztergomi érsek irt az uradalom igazgatójának a templomhely kijelölése iránt. A trstenai parochián gyöngyörű Máriakép van, melyhez a katholikus nép imáival sietett és mivel a katholikusok száma meghaladja a lutheránusokat és mivel eddig ott csak két luth. pap volt, azt kivánják a katholikusok, hogy a templom a Máriaképpel együtt nekik adassék. Egy evang. predikátor megsebesített egy kath. lelkészt, ki csak egy folyóvizen át menekült meg. Ugyanazon megyében egy Chanovszky nevű ember temetőben vert össze egy kath. lelkészt. Krompach és Beno falvakban mintegy 300 katholikus van, míg protestáns csak 35; mégis ezeknek papja húzza a teljes fizetést, a mint ez az 1655-ki országgyűlési sérelmekben is megemlíttetik.

Nyitravármegyében a szeniczei katholikusok panaszkodnak, hogy az evangelikusok nem engedik meg a katholikus szertartás szerinti temetkezést, a mi ellenkezik a mult országgyűlés határozataival. Ugyanott a katholikusoktól

épített, majd lerontott és újra kijavított kápolnát s annak jövedelmeit a protestánsok foglalták el. A Nyáry Ferencz által alapított három parochiális malom jövedelmét egészen a protestánsok élvezik. Több ünnepet, sem az ágostaiak, sem a helvéthitvallásúak, sem a picarditák és husziták, sem az anapaptisták nem akarnak megünnepelni; sőt botrányokat igyekeznek elkövetni. Midőn 1655. augusztus 18-án Bosnyák Annának holttestét Vágújhelyre vitték eltemetés végett és a szentkereszti templomnál megállapodtak, az idevaló lelkész többekkel megrohanta a szekeret, levétette a koporsót, és azt a templomba vitette, s ekként megakadályozta, hogy kath. holttest kath. szertartás szerint temettessék el. Ismételt tiltakozás után ugyan a hulla kiadatott, de az újhelyi prépost sok sértő szóval illettetett. Ugyanazon évben a körmenetben Újhelyre menő katholikusok előtt elzárták a kaput, míg a vásárosokat beeresztették. Ámbár az 1647 : 12. t.-czikk azt mondja, hogy az evangelikusok ne kényszeríttessenek más vallásúaknak fizetni, mégis az újhelyi tanács különféle ürügyek alatt zsarol ki fizetést katholikusoktól prot. papok és tanítók számára. A városi tanácsba kath. embert nem fogadnak be. A jelen évi június 12-én Fabriczius György predikátor a szószékről gyalázta a katholikus ünnepeket; a kath. főbb embereit, a patronusokat, a pápát, a bibornokokat, királyokat, császárokat, püspököket és nádorokat ördögöknek nevezte. A cseh menekültek nyiltan lázitanak ő felsége ellen. Az alsó-ornavczai nemesek és ezek jobbágyai az ott átmenő pesti papot Podmeviczky Pált megrohanták, fejéről nemcsak a pileumot levágták, hanem agyon is verték volna, ha meg nem menekül.

A szegény nép a felett panaszkodik, hogy a földesúri jog és a keresztyénség sérelmével a csejtei contubernium három-négy év óta egymással élő házasfeleket elválaszt és másokkal összead. Ilyen példát adott az újhelyi predikátor, a ki engedélyt kapott a csejtei contuberniumtól, hogy más nőt vehessen. Az iparosok és más szegény emberek a temetkezésnél zaklattatnak a predikátoroktól. A csejtei

katholikusok különösen azt veszik zokon, hogy a többnyire kath. földesuraktól épített és javadalmakkal ellátott templom egyedül az evang. pap birtokába jutott, s a magok papját nem tudják miből fizetni. Hasonlóképen neheztelik, hogy a kőszegi, bucsáni templom, mely katholikusok által építtetett, de 30 év előtt a zavarok alatt elfoglaltatván, még most is a protestánsok kezében van; az 1647-ben visszaadatni rendelt 90 templom közt nem foglaltatott; de annak visszavételét még Ferdinánd király hagyta volt meg a nyitrai főispánnak.

Trencsénvármegyében, Liszkán közvetlenűl a Rákóczy-féle zavargás után a kath. papot úgy megverték, hogy a szegény pap a templomból kénytelen volt lelkét kilehellni. A kapuczi parochus processióképen menvén Trencsénbe, ott a protestánsok kővel dobálták meg, s egy polgár meg is verte, kiabálva: agyon kell verni a pápista kutyát! És midőn feladás következtében Trencsénbe hivatott, ott a predikátor illetlen szavakkal illette. A trencséni katholikusok nagyobb taksákkal terheltetnek, mint az evangelikusok. Csak rossz házak vételét engedik meg a katholikusoknak. Az oda menekülő picarditákat és huszitákat testvérekűl fogadják; de a katholikusokat kizárják a hivatalokból, minek következtében sokan elszakadnak hitüktől. A város elöljárói a szomszéd Morvából jövő katholikusoktól adót követelnek és ha valamelyikük a kath. templomban a szent lélek világosságát kéri, azt nemcsak mindenféle fenyegetésekkel illetik, hanem a börtönbe is vetik.

Esztergomvármegyében a Szedini helvét hitvallású lakosok önkényesen foglalták el a (kath.) templomot és harangot.

Nógrádvármegyében Vámosi István hevesi alispán, nem tudni mi okból, embereit a füleki franciskánusok templomába küldté egy ember elfogatása végett, kit onnan a szent mise alatt erővel kihurczoltatott a szent hely meggyalázásával. Ugyanezen Vámosi István neje a franciscánusok kolostorát latrok barlangjának nevezte. A gyarmati hegy szántóföldje, mely az előtt a helybeli parochusnak fizette a tizedet,

most az evang. pap által foglaltatik le. Pilisen Horváth János a kath. iskola fundusát erőszakosan elfoglalta. Nagy Oroszfalu lakosai a kath. parochia fundusán önhatalmúlag saját papjuk számára építettek paplakot. Horváth János a kolosi kath. egyház temetőjét önkényesen elfoglalta és a kath. templomot kinyitván, abba a protestánsok temetkezését megengedte.

Unghvármegyében a predikátorok Jobbász István nemes embert nejétől elválasztották. — Varannón a protestánsok nemcsak a templomot, hanem a kórházat is erőszakosan elfoglalták. Ezen kórház említve volt az 1647-ki országgyűlésen is; igazgatása pedig emberemlékezet óta mindig az illető város földesurait illette. Ugyanott Mikolay János predikátor akadályozza a katholikusok temetkezését. Az ungvári prot. pap oly szőlőket és földeket bir, melyek régente a szent-endrei várhoz tartozván, a kath. lelkészt illették. Ugyanez a varannói predikátor a földesurak tudta nélkül a kath. földektől tizedeket szed, az 1647 : 11. t.-czikk ellenére.

Zemplénvármegyében Varannón az evangelikusok zavarják a katholikusok temetkezéseit az által, hogy a keresztet kiragadják kezeik közül s más egyéb illetlenséget tesznek. A prot. pap kath. parasztokkal dolgoztat magának. A varannói földesurak és örököseik által jobbágyaik számára épített nagyobb templom, melyhez alapítványt is csatoltak, már majdnem egészen elpusztult és az alapítvány az evang. lelkész javadalmazására szolgál. Kérik ennek megváltoztatását, daczára annak, hogy ez benfoglaltatik a 90 templom között. — Terebesen az evang. lelkész a lelkek vigasztalására adott szántóföldek ötödét élvezi, mit pedig a kath. lelkésznek kellene élveznie. Magyaron az evang. lelkészek nem engednek helyet kath. tanulóknak a szállókon, míg a magok tanítóit és tanulóit odaengedik és a vétkeseket a törvénykezés alól elvonják. Ugyanoda való lelkész az ungvári hegyen levő szőlőnek ötödét élvezi, mely a lelkek vigasztalására volt adományozva, úgy szintén oly szántó-

földeket, melyeket a kath. papnak kellene birnia. Így sem a földesúr, sem a király nem kap tizedet. A predikátor peres ügyében nem a földesúrhoz, hanem a megyéhez folyamodik. A katholikusokat kutyáknak nevezi és halállal fenyegeti. A csicseri és matyóczi templomot protestánsok foglalták el. Szepesy András predikátor a pestis után egy hullát sem temetett el, míg neki egy tallért vagy aranyat nem fizettek.

Ugocsa és Szabolcsvármegyékben Perényi Gábort és Imrét a predikátor akadályozta a katholikus szertartásokban és leányaik eltemettetésében. Buday Zsigmond, midőn gyermekeit és rokonait a bekényi templomba akarta temetni, ebben a predikátor által megakadályoztatott; s ez több helyen is történt a földesúri jogok nagy sérelmére. Azt is fájlalják a katholikusok, hogy a jobbára protestáns lakosságú szab. kir. városokban a kath. parochiák és iskolák javítására kevés gond fordíttatik; holott az alapítványok hajdan a katholikus, mint ősi egyház részére tétettek. Kérik tehát ő felségét, hogy ezt igazítsa el.

A váczi püspökség területén a csegekátaiak addig zaklattattak az illető földesúr által, míg a kath. templomnál levő sekrestyét át nem engedték a helvét hitvallású lakosoknak. Heves-Győrön a ref. lelkész, nem lévén megelégedve az ő imaházával 1653. év táján önkényesen elfoglalta a kath. templomot; és ámbár időközben ez és a hozzátartozó jövedelem visszapereltetett, mégis mindez ideig a helv. hitvallású lelkész birja. Szt.-Márton-Kátán egy kóbor ref. lelkész becsempészte magát a kevés prot. néphez és háborgatja a katholikusokat. Kivánják tehát, hogy onnét kiparancsoltassék és e hely mint filia a csegekátai egyházhoz csatoltassék. Ugyancsak Györköt és Acsát, mint filiákat Püspök-Hatvanhoz, Aszalót Bakhoz, Biert Binyákhoz, Roczadot Tolmácshoz kivánják csatoltatni.

Hontvármegyében a kis-iploczi ref. lelkész Pobor Jakab egy ott mulató katholikus egyént letartóztatott, karóhoz kötött, s ott hidegben egy nap és fél éjen át tartotta, míg a következő nap meghalt. Ugyanezen papnak a felesége,

midőn némely katholikusok intették, hogy Mária mennybemenetele napján ne dolgozzék, azt felelte: „A ti Máriátok olyan asszony, mint én; sőt én jobb nő vagyok, mint az, mert nekem férjem van, annak pedig nem volt.“ Azzal ajtót nyitnak a bűnnek a predikátorok, hogy a hol a kat plébánosok nem akarják összeadni a kétnejűeket, azok összeadják. Erre nézve példákat is említenek.

Pozsonyvármegyében, jelesül pedig Pozsony városában kivánják, hogy a száz férfiúnak fele katholikusokból álljon, nehogy az evangelikusok szótöbbséggel leszavazzák őket. Két jegyzője legyen a városnak; egyik evangelikus, a másik katholikus. Ezek tudjanak jól magyarúl és jártasak legyenek a törvénykezésben. A mostani jegyző Heuchelin, kiről azt állítják, hogy egyenetlenséget szit, ettől visszatartassék. Azt is sérelmesnek találják, hogy az evangelikus polgárok mindent tetszésük szerint tesznek, a város közepén levő házaikat, a katholikusok tudta és beleegyezése nélkül isteni tiszteleti czélokra használják és a kath. házak censusának elvételével és a község elnyomásával templomot építenek. És ámbár a katholikusok ez ellen ismételve felszólaltak, s ő felsége is tiltó rendeletet bocsátott ki, még sem állanak el sem a templom építésétől, sem a harangok használatától. Látják továbbá a katholikus hivek, hogy az evang. vallású polgárok saját papjaiknak minden nehézség nélkül fundusokat engednek szerezni, de a katholikusoknak még vásárolni sem engednek ilyet. Az is igaztalanság, hogy nagyobb taksákkal sujtatnak a katholikusok házai és hogy a kath. iparosok vagy nem vétetnek fel a czéhekbe, vagy ha felvétetnek is, kiszivattyúztatnak. Az igazságot kereső katholikusok ki sem hallgattatnak, sőt ő felsége rendeletének daczára háttérbe szoríttatnak. Ha pedig meghallgattatnak, nem a hazai, hanem idegen szász törvények szerint elnyomatnak. Az evang. papokat, tanítókat, tanulókat és a templom körüli szolgákat, kiknek száma meghaladja a kath. szolgák számát, a község jövedelméből fizetik, a katholikusok sérelmére és az egész község kárára. Kivánják,

hogy ez állapot megszünjék és az evangelikusok tartsák meg a katholikus ünnepeket. Fizetés nélkül senkinek munkája ne kivántassék a község részére, valamint az evang. templom és iskola körül sem. Az adókivetésnél katholikusok is jelen legyenek; az árvák pénze idején kiszolgáltassék; Szt.-László kórháza, valamint a Szt.-Lőrincz és Szt.-Mihály temetők a katholikusoknak adassanak; az evangelikusok építsenek magoknak kórházat.

Hogy pediglen Ő Felsége tudja, hogy mit kell a pozsonyi katholikusoknak szenvedniök az evang. polgároktól, azt a jelen országgyűlésen előfordult eset alkalmából is ki kell mutatniok: 1. Censualis házakat, kath. fundusokat minden ellenmondás daczára saját templomaik, iskoláik és temetőik számára foglalnak le, nem tartván meg a törvényben kifejezett peres eljárást. 2. A kath. szent helyeket, melyeknek nem tudni mi czímen, patronusaiul tartják magokat, és jövedelmeiket lefoglalják; jelesül a Szt. Katalin kápolnát azért használják fel profán czélokra, mivel kijavíthatatlan állapotban van, hol életveszedelem nélkül isteni tiszteletet tartani nem lehet. Az e czélra tett szt. hagyományokat nem a hagyományozók akarata szerint használják. 3. A kórházi fundust saját halottjaik számára eltulajdonították, s más polgárok fundusait is e czélra használták; az említett helyeket úgy, mint a katholikusoknak régebben kijelölt temetőhelyeit úgy építették körül fallal, hogy az onnan kizárt katholikusoknak semmi helyük nem maradt. A mely hely pedig közösen mind a két felekezetű nép számára felhagyatott, azt úgy hagyják, hogy az állatok keresztülkasul járhatnak rajta . . . 4. Több katholikus a város falain kívül lakik, s azoknak gyermekei gyakran keresztelés nélkül, felnőttjei pedig utolsó vigasz nélkül maradnak, mivel nincs ott közelben pap; de az ő papjaiknak van helyök. 5. A kórházba katholikusok csak nehezen vétetnek fel; a 77 felvett szegény között alig van 7 katholikus. A kórház igazgatója soha sem katholikus ; a vigasztalni jövő szülék boszantatnak, a káplán akadályoztatik oly szolgálatokban,

melyeket az előtt szabadon végezhetett. 6. Az alapítványokat szokott időben vagy megtagadják, vagy az alapítók akaratával ellenkező czélra fordítják. 7. Bizonyos oltáralapítványi szőlőket elhanyagolnak, s kötelezettségöket nem teljesítik. 8. A kath. bevándorlókat különféle kiadásokkal terhelik, hogy eltávozásra kényszerítsék, mig az evangelikus vallásúakat nehézség nélkül befogadják. 9. A Szt. Márton egyház kántorának tartozó ellátást nem adják meg, mig ellenben a magok felekezetbeli papokat bőven ellátják. 10. A néhai eszt. érsek által szent czélból alapított 24 tanuló alapitványt elhanyagolják, sőt az alapítványt a magok egyházi czéljaira fordítják. 11. Az 1647-ki tűzvész alkalmából Ő Felsége által elengedett három évi adót a város mégis maga részére beszedi, és hogy e nagy jövedelem hov fordíttatik, azt a katholikusok nem tudják . . . mert az illető elöljáróságban nincs befolyásuk.

Dittach Gábor pozsonyi lakos, ki a katholikus vallást elhagyta, nyilvánosan káromolta a jezsuitákat és a szt. szüzet.

Bazin városában a községi kuriát a katholikusok tudtán kívül elfoglalván, annak egy részén evang. templomot építettek; felhasználták erre a közmunkát is; papjaikat, és tanítóikat messziről a község kocsiján hozzák, mig a katholikusoktól a kocsit megtagadják. Az 1644. előtt fizetni szokott 26 akó bor fizetését most már megtagadják, holott ez alapítvány a kath. egyházat illetné. A kórház minden jövedelmeivel együtt, az előtt a kath. egyházé volt; most azonban a templom átadása óta az evangelikusok kezén van. Az is felemlítik, hogy úgy a katholikus, mint evangelikus nemesség házasságkötésnél a házak vételénél kijátszatik; a kat templomba menőktől garasokat szednek. Született magy rokat és katholikusokat az 1608. v. 13. t.-cz. ellenére n alkalmaznak hivatalokban. E részben eredménytele hangzott el Ő Felségének leirata is.

Modor városában 1659-ben a kath. pap, midőn cessió alkalmával egy oltár előtt prédikált, a protestáns

közbekiáltás és kődobás által háborgattatott. A czéhbeli kath. iparosok csak úgy vehetnek részt kath. isteni tiszteletben, ha elébb garast fizetnek. A czéhbe csak úgy jutnak be, ha hitüket eltagadják. Ez gyakoroltatik a felvidéki más sz. kir. városokban is.

Nagyszombatban a tót lakosság mindig megőrizte ősi vallását, és a lutheránusok sem a Bocskay-, sem Bethlen-sem Rákoczy-féle mozgalmakban nem tudtak oda behozni ev. papot, csak most. Az 1647-ki országgyűlésen ugyan volt szó templom- és iskolahelyről, de nem harangokról, — s mégis a katholikusok beleegyezése nélkül harangokat hoztak.

Szepesvármegyében a bélai ev. lelkész két kath. papot megsebesített, egyet kővel dobott meg, két kath. nőt pedig megölt. Daczára annak, hogy Bélán csak 16 evangelikus, de 300 katholikus lakos van, mégis ezeknek még legnagyobb szükség esetén sem szabad kath. papot odavinni. Altmatzendorfban oly templomot bírnak az evangelikusok, mely nincs a 90 templom közt megemlítve.

Sárosvármegyében a parochialis jövedelmeket illető 1647: 11 és 12 t.-czikket oly módon kellene értelmezni, hogy a kath. nép semmi körülmények között ne tartozzék ilyen fizetéseket teljesíteni. Bártfán a kath. papnak misét tartani, a népnek misét hallgatni nem szabad. Ugyanott a katholikusok nem szerezhetnek házat; a kath. gyermekeket prot. papokhoz viszik keresztelés végett és több hasonló dolog történik. A bártfai superintendens nyilvános beszédben Máriát közönséges asszonynak mondotta, és a szenteket bálványoknak nevezte. Néhány bártfai polgár azt merte mondani a zborói papnak, hogy a kutya pápistákat még meg fogják ölni. Ugyanezt a zborói papot, midőn Szt. János ünnepén Bártfára ment, megakadályozták kath. isteni-tisztelet tartásában; szóval a katholikusok mindenféle módon akadályoztatnak vallásuk szabad gyakorlatában.

Eperjesen, midőn Szt. János ünnepén a franciscanus barátok processióval a városba akartak vonulni, a nép

gyveresen akadályozta azt. A lengyel földön katholikus ap által megesketett Hanusz Margit, hazajövén férjével együtt elfogatott és mind addig fogva tartatott, mig a predikatornak 12 frtot nem fizetett. Az is megtörtént, hogy egy ember nővérét akarták férjhez adni, azt mindaddig nem eskethette meg a kath. lelkész, mig az illető a protestansoknak 12 frtot nem adott. Katholikusok akadályoztatnak házvételekben. Táborszky György pileator a kath. papokat kutyáknak nevezte, a zborói parochust fenyegette; és a kath. szertartásokat csúfolta. Egy luth. asszony azt mondta, hogy a mezőn templomot fognak épiteni, melyben hóhér fog nekik prédikálni. Ugyanott Ekker György nevű kath. embert házasságra és luth. hitre szorítván 15, forintra büntették; Fextor Jánost pedig, ki kath. papnál szolgált, fogságra vetették stb.

Sárosvármegyében kath. embert nem választanak meg hivatalnoknak. Alexander Kristóf és Berzeviczy Gáspár fegyveres erővel akadályozták meg egy kathol. nőnek a bagolszki temetőbe való eltemettetését. Eperjesen és Bártfán ilyen káromló szavakkal illetik a katholikusokat: ti pápista kutyák, holnap kutyák fogják nyalni véreteket; nem fog rajtatok segíteni Marinkátok; ördög vigyen el benneteket Marinkátokkal együtt. A kath. kápolnát fegyveres erővel ostromolták. 1655-ben a kath. processiót nem engedték Eperjesen át vonulni, úgyszintén 1658-ban is hasonló eset történt. Kakasfalván a lutheránusok elfoglalták a kath. templomot.

Illésházy Györgynek több rendbeli sérelmei vannak, jelesül, hogy a trencséni javak elosztásánál a báni kastély neki jutott, de templomot, daczára annak, hogy ő a földesúr, nem kapott, holott két templom volt, melyet hajdan katholikusok építettek. Azt is fájlalja, hogy egykor Illésházy István által bírt trencséni várkápolnát nem bírhatja; továbbá, hogy a zavargás idején a kath. toronyból levett harang a vár tornyába tétetett, s annak használata szt. ünnepeke megtagadtatik. Legnagyobb panasza pedig az, hogy idős

testvérével, ki az ev. vallásához hű maradt, bizonyos birtokok előnyeit nem élvezheti; templomokat és iskolákat egyedül kath. nép számára el nem foglalhat. Legutolsó panaszként hozza fel azt, hogy a trencséni prot. lelkész nem engedte meg, hogy az ifjabb gróf kath. fiacskája kath. szertartás szerint temettessék el a város templomába. Midőn e végett panaszt emelt az alispánnál, ez ki sem hallgatta.

Ezután következtek Balassa Imre és Bálint sérelmei. Ezek ugyanis, mint a trencsénmegyei Bisztricza községének és Kékkő várának birtokosai, a felett panaszkodnak, hogy ezen birtokaikon nem bírnak kath. templommal, és hogy e tárgyban 1647-ben is hiába folyamodtak Ő Felségéhez. Most látják elérkezettnek az időt arra, hogy nevezett birtokaikon a templomok nekik adassanak.

Jászberényben a helv. hitvallású lelkész azt fecsegte, hogy a takságk nem fizettetnek, és hogy a katholikusok közül egy sem fizet; továbbá azt mondta, hogy Mária csak közönséges asszony volt; végre, hogy hallgatóit óvta a katholikusoktól, mint bálványimádóktól.

Mosonvármegyében, Felső Kemlyén a prot. lelkész megakadályozta Palatinus Mihály gyermekének a temetőben való eltemettetését; és néhányszor a harangozást is eltiltotta. Czendorf és Nikolsdorf községekben megtagadják a kath. pap félfizetését.

Liptóvármegyében Teplán erőszakkal vették el a katholikusok templomát; s az elhalt katholikusok hagyományait lutheranusok használják fel saját czéljaikra.

Zólyomvármegyében nehány beszterczebányai polgár a processiós szertartást végző jezsuita kezéből kivette a turribulumot és őt ördögnek káromolták. A kath. vallást sértő hasonló káromlásokat követtek el Ó-Zólyomban is. A protestánsok minden éneke rágalmazza a kath. vallást, és ennek szentjeit. Az odavaló rendek és földesurak panaszkodnak, hogy egész vármegyében csak egy templomuk van, oda is csak életveszélylyel juthatnak el a török miatt. Kérnek

tehát a Bocskay által elfoglalt templomokból nehányat visszaadatni.

Breznóbányán két lutheránus ember azt mondá, hogy Antelessy nevű polgártársukat megölnék, ha tudnák, hogy katholikus lesz; rühes szája másokat is megront, minélfogva sem nejét sem gyermekeit nem fogják tűrni a városban, mig 240 frtot nem fizet.

A katholikusokkal 1648-ban egyesült rutenek új jogokat, papjaik a kath. papokkal egyenlő szabadságot és kiváltságot nyertek; mégis a munkácsi görög püspökség területén, a kalvinisták több birtokot vettek el tőlük; az egyesült görög rutén papokat pedig mindenféleképen zaklatják.

A Dunántúli részeken, jelesül:

Győrvármegyében Ösztövén községében az evang. lakosok elvették a katholikusok templomát, és a lelkészt elűzték.

Sopronvármegyében, hol a legközelebbi országgyűlésen az evangelikusok a Rákóczy-féle békekötés 4. feltétele értelmében elégtételt nyertek, a katholikusok nem hallgattattak meg. Hiába mutatták ki, hogy némely templomaik és javaik még a Bocskay-féle zavargás idején elvétettek, s máig sem adattak vissza. A prot. rendek ez ügyet véglegesen eldöntött ügynek állítják, és a katholikusok követeléseinek eleget nem tesznek.

Sopron és Kőszeg városaiban, hol a protestánsok által elfoglalt templomokban is mintegy 50 évig megtűrték a régi szt. oltárokat, most az oltárokat, szobrokat és képeket onnét kidobálták, összetörték a kath. vallás nem csekély gyalázatára. Ennek megtorlásán kívül kérik, hogy a Sopron városában lévő Szt. György templom, melyet hajdan katholikusok építettek, de a protestánsok utóbb elhódítottak, nekik visszaadassék. Jóllehet a linczi békében világosan kimondatott, hogy azontúl templomfoglalások egy részről sem történjenek, mégis a soproni evangelikusok, kik mindenben elégtételt nyertek, a soproni kath. lelkészt megfosztották a harangjövedelemtől,

mely őt régóta illeti. Több evang. pap és tanító a közjövedelmekből tartatik el; méltányos dolog volna tehát, ha a kath. tanító is közjövedelemből fizettetnék. Nem lehet elbeszélni, mit kell a soproni kath. népnek vallása miatt szenvednie. Illő lenne, hogy a mint az evangelikusok, úgy a katholikusok is magok válasszák meg papjokat, és az paplakkal és jövedelemmel ellátassék. A községi tisztviselők választása alkalmával ne az evangelikusok válaszszák a katholikusokat, hanem csak katholikusok, akár van házuk a városban, akár azon kívül. Az ősi ker. vallás jelvényeit, a kereszteket, melyek régidőtől fogva a városok kapui előtt állottak és idővel elromoltak, az evangelikusok kijavítani nem akarják, sem azokat a katholikusok által kijavíttatni nem engedik. Midőn Nádasdy Ferencz a külvárosban saját fundusán sekrestyét akart építeni, azt neki a város tanácsa nem engedte.

Több helyen az evang. papok nem engedik a katholikusokat temetőkbe temettetni, és harangoztatni.

Vasvármegyében a katholikusok a törvények értelmében kivánták, hogy ősi templomaik visszaadassanak, vagy legalább hely jelöltessék ki nekik új templomok és iskolák számára. De ez nem engedtetett meg nekik. Egy Kőszegen elhalt embert nem engedtek kath. ritus szerint eltemettetni. Hegyfalván az evang. lelkész akadályozza a kath. parasztokat vallásuk szabad gyakorlatában még saját házaikban is. A katholikusokat nem engedik eltemettetni. Hasonló történik Szt. Lőrinczen is. Sárváron a temető rég időtől fogva közös volt; mégis az evang. lelkész háborgatja a kath. lelkészt, ki halottjait oda temetteti. Hallani is borzasztó, hogy a kőszegi protestánsok két év előtt áprilisban mily vakmerően sértették meg nemcsak a katholikusok vallásszabadságát, de az országbiró külvárosi házát is, az által, hogy azt, midőn ott a katholikusok oltárt akartak emelni, botokkal és fegyverrel megtámadták. Az onnan kijövőket kővel dobálták, s a városba visszatérőket bántalmazták és elfogatták. Ez valóságos összeesküvés a katholi-

kusok ellen. Ezért elégtételt, templom és parochia helyiséget követelnek.

Azt is neheztelik, hogy a preczeli templom, paplak és iskola, ámbár a 90 templom között nem említtetik, a kir. biztosok által mégis az evangelikusoknak adatott. A kapornaki apát a török torkában lakik. Mindezeken segíteni kell.

Mosonvármegyében Leben községében az evangelikusok, papjok tiltakozása daczára, egy kath. ifjút, csupa vallási gyülöletből megöltek. Óváron az 1647-ki törvény szerint a kisebb templom az evangelikusoké lett; de a kath. egyházban levő harangokról szó sincs e törvényben, mégis az evangelikusok erővel foglalták el a harangokat. A temetőt azzal fertőztetik meg, hogy megkereszteletlen gyermekeket is bele temetnek. A mosonyi és halászi katholikusok az 1647 : 11. t.-cz. ellenére evang. pap fizetésére kényszeríttetnek, s a katholikusok temetkezésökben minden módon akadályoztatnak; miért is a 14. t.-czikkben kiszabott büntetést kérik az illetőkre. A szolnoki templom, némely protestansok azon hamis állítása következtében, hogy ott csak egy kath. ember lakik, a 90 templom közé soroztatván, azt most, mivel Szolnoknak 530 kath. lakosa van, visszakövetelik. Felső Kemlyén a ref. lelkész nem engedte meg, hogy Palatinus Mihály házában halottat temessenek; a harangok használatát is megtagadja.

Végül még pótlékul felhozzák, hogy a vasmegyei Lewka községében elfoglalták a kath. templomot; hogy a sopronmegyei Kalastrom várának javai azon feltétellel adattak a Nádasdy családnak, hogy ott a kath. hit fentartassék; és ámbár némelyek a viszontagságos idők alatt elszakadtak a kath. vallástól, Laszlay község lakosai azonban mégis nagyobbára visszatértek; kérik tehát, hogy a három közül egy templom nekik visszaadassék.

Mint pótsérelmet említik, hogy Barsmegyében a nagykozmáldi ref. lelkész a kath. lakosokat 40 frt büntetés mellett kényszeríti a maga isteni tiszteletére járni; hogy Bars községében a protestansoknak három templomuk van;

ogy Körmöczön az érsektől vett házban a kath. vallás vakorlata háborgattatik. Végül még Nyitramegyéből is felnlítik a jablonczai parochia azon pótsérelmét, hogy a theránusok elvittek két casulát, két kelyhet és két mappát. parasztok földesurok parancsából megverték a tanítót; ásutt megtagadták a kath. pap jövedelmét, és a temebe való temetkezést. Lutheránus harangok számára a atholikusoktól nagyobb adót követeltek; a megyében Perveszi György hamis vádakkal lép fel a kath. lelkész ellen s káromolja a boldogságos szüzet.[1])

A naplókban sehol sem találjuk nyomát, hogy e osszú sérelmi irat valaha tárgyaltatott, vagy hogy arra Felsége válaszolt volna.

Nem is volt az egyéb, mint bizonysága annak, hogy — ha éppen sérelem kell — a katholikusok is tudnak okat felhozni. De ha most elfogulatlan szemmel olvassuk sérelmeket, azokból csak azt az egy tanúságot meríthetük, hogy a két ellenfél nem egyforma fegyverekkel küzlött. A katholicismus nem akarja megosztani jogait; uralkodó, ősi egyháznak akar maradni, az pedig csak úgy ehet, ha elveihez makacsúl ragaszkodva, ellenfelének jogoultságát következetesen tagadja, s annak létezését örökös érelemnek tekinti.

[1] Gravamina Catholicorum. Acta Diaet, Anni 1659. Nemz. Múz.

Az 1662-ki pozsonyi országgyűlés.

Május 1-től szeptember 19-ig.

I.

A katonák és papok garázdaságai növelik az elégedetlenséget. — A nádor szava nem hallgattatik meg. — A király késik: a protestánsok magántanácskozást tartanak. — Küldöttségeket menesztenek Porciához, Rottalhoz, Wesselényihez és az érsekhez.

Lipót császár és király beleavatkozott az erdélyi ügyekbe. Kemény Jánost a fejedelmi székbe segítette Barcsay Ákos ellenében, a kit a török pártfogolt. Ezért a török nagy haderővel Magyarország ellen fordult, hol külömben is nagy elégedetlenség uralkodott.

Ily körülmények között Lipót király a magyar rendekhez fordult és május 1-re összehivta Pozsonyba az országgyűlést.

A közhangulat a lehető legrosszabb volt. Az ország védelme czímén bent levő német zsoldosok garázdálkodásai előtt védetlen volt a nép vagyona és családi szentélye. Városok és megyék keserves panaszai eredménytelenül hangzottak el. A katonaságon kívül a r. kath. papság serege is mindent elkövetett arra nézve, hogy erőszakos térítéseivel a kedélyeket elkeserítse. Éppen nem lehet csodálkozni, hogy a követválasztások, kivált a felvidéken, nagyon is élénkek és zajosak voltak. A követi utasításokban kemény kifakadások kiséretében követelték úgy a megyék, mint a városok a tűrhetlenné vált polgári és vallási sérelmek orvoslását. A bécsi kormány lelkiismeretlen üzelmei ellen az egész ország közvéleménye hangosan tiltakozott.

Ezt a hangulatot lehetetlen volt nem tapasztalnia az ország nádorának Wesselényi Ferencznek is; lehetetlen volt nem látni, hogy miként a megyéken, úgy az országos gyűlésen is erős áramlattal kell majd megküzdenie a kormánynak. Wesselényi nádori tiszténél fogva igyekezett ugyan felvilágosítani a bécsi kormányt a magyar ügyek valódi

lásáról, de őszinteségéért gyanusítás és hivatalos tekinlyének aláásása volt a jutalom. Még az országgyűlés megritása előtt, ápril 27-én kelt fölterjesztésében értesítette a rályt a dolgok állásáról. Őszintén megirta neki, hogy az szággyűlésen különösen két fősérelem fog szőnyegre hotni, ú. m.: a *kath. klerus* és a *német zsoldosok* által elkötett sérelmek. A protestánsok, kik közül a mult 1659-ki szággyűlés óta 30 vagy 40 ezer lélek téríttetett a róm. th. egyházba, a templomok és papok miatt fognak feljdúlni; a vármegyék pedig a katonaság által elkövetett irosítás megszüntetését, illetőleg a kár megtérítését és a ttesek megbüntetését fogják követelni. Ha Lipót király a rotestánsokat, kiket ő, t. i. a nádor, hivatala s esküje erint támogatni köteles, kielégíti és megnyugtatja, akkor róm. kath. egyházba tért lelkek vissza fognak menni lőbbeni egyházukba, mi a katholicismusnak szégyene és ára lenne; ha pedig ki nem elégíti és meg nem nyugtja őket, akkor az országgyűlésen kikerülhetetlen a szakais, miből ismét a királyi méltóságnak sérelme és a resztyénség nagy veszedelme következnék. Így állván a log, ha e részben és a német zsoldosok ügyében a király n képes vagy nem hajlandó kedvezően intézkedni, akkor sselényi azt tanácsolja neki, hogy az országgyűlésre el jöjjön, hanem inkább valamely jó ürügy alatt bizonyn időre halaszsza el magát az országgyűlést is. Ha azon mind a két említett főpontban kielégíti az ország deit, akkor bizton állítja, hogy az összehivottnál szerensebb országgyűlés egy század óta nem volt.[1]

Lipót többet hitt német tanácsosainak, mint Magyarzág nádorának. Egyátalában nem volt szándéka a nádor al felemlített s Bécsben már nagyon unalmassá vált két érelmet a magyar rendek óhaja szerint elintézni; de rt a közeledő török háború miatt mégis az országgyűlés

[1] *Fabó Andr.* Az 1662-ki országgyűlés. Budapest. 1873. 10. és 1. lap.

megtartására határozta el magát. Wesselényi nem ellenkezett többé; de mind a mellett, midőn látta, hogy a rendek gyéren gyűlekeznek, kötelességének tartotta május 6-án irt levelében újra figyelmeztetni a királyt a magyar rendek hangulatára és az ebből következhető bajokra.[1]

Az ő szavának azonban kevés súlya volt Bécsben, a miért hivatalának méltóságát nem ok nélkül sértve érezte. A legbefolyásosabb hazafiak távol tartották magokat a gyüléstől. Elterjedt a hir, hogy sem Zrinyi Miklós, sem Tököly Imre nem fognak megjelenni Pozsonyban. Még május 10-én is oly kevesen jöttek össze, hogy Vitnyédy István azt kérdezte Kecskés Istvánhoz irt levelében, hogy lesz-e országgyűlés, vagy elmúlik?[2]

Az egybegyültek, május 11-én egy magánértekezleten, hol a felföldi követek valláskülömbség nélkül vettek részt, felhivandónak találták a nádort, az esztergomi érseket és a személynököt, hogy sürgessék a király lejövetelét és közbenjárásukkal akadályoznák meg a Pozsony vidékén levő s a gyűlés szabadságát fenyegető szokatlan számú katonaságnak összpontositását. Szóba hozták itt a nádornak azon jelentését is, mely szerint olyan előkelő főurak, mint Zrinyi Miklós, a kiktől a hazának őszinte szeretete és a szabadság védelmezésére való készség volna várható, az országgyűlésre nem jőnek el; ennek folytán a tanácskozók egy hazafias levélben hivták fel Zrinyit a megjelenésre.[3]

[1] *Wesselényi F.* levele a királyhoz május 6. *Fabóndl.* 233. l.

[2] Magyar tört. Tár. XV. 205 l.

[3] . . . Nagyságodat — úgy mond a levél — mint kegyelmes urunkat és elfogyatkozott édes nemzetünknek még fenálló egyik magyar columnáját demisse kérjük, indítsa Ngdat szánakozásra az mi édes hazánknak siralmas ügye s annak megorvoslására Ngod mennél hamarább az posoni gyűlésre való jövetelit az ő fölsége bejövetele előtt maturálni méltóztassék. Ben lévén már az mi kegyelmes urunk palatinusunk és édes atyánk. . . . Ngoddal vehesse kegyes szemei eleiben ez mi könyvezésre méltó siralmas panaszinkat és experimentaliter láthassuk s érezhessük meg mi azt, hogy az Ngtok idejében és tisztviselésében az romlásra hanyatlott haza nem jut utolsó veszedelemre.

Senkisem óhajtotta jobban, mint a nádor, hogy a nagyar főnemesség lehető nagy számban jelenjék meg a ;yűlésen; de fájdalom, sokan csak képviseltették magokat.[1] Wesselényi érezte, hogy nádori tekintélye tökéletesen aláisatott Bécsben. Szerette volna azt teljes épségben fentarani; de hazafias törekvése ellentétbe jövén vallásos érzelneivel, oly ellenmondásokba keveredett, melyeknél fogva ehetetlenség volt a rendek őszinte támogatását megnyernie. A protestáns rendek abbeli kivánsága, hogy sérelmeik orvooltassanak, ép oly méltányos, mint igazságos volt. A nádor ehát nem ellenezhette azt, sem mint magyar ember, sem nint a törvények őre; de nem is merte határozottan támoratni, mert katholikus volt és mert Bécsben csakis ezen ninőségét tartották tiszteletben. Innét következett azon ferde ielyzete, melyben oly kényelmetlenül érezte magát; innét izon majdnem nevetséges szerep, melyet ezen országgyűlésen inkénytelenül játszania kellett.

Az ő panaszai a rendek ajkát is hasonló panaszokra akaszták. A politikai és vallási sérelmeknek vége hossza iem volt. Az evangelikus rendek előadóul választották meg Szuhay Mátyást Abaújvármegye kitünő követét, a ki e gyűésen a vallásügyben mint pártvezér szerepelt; melléje idták Gejőczy László ungi, és Farkas László zempléni :öveteket, kik a sérelmek előadásában kiváló szolgálato:at tettek.

ianem az Nsgtok szives indulatja s megmaradásra való szándékozása .ltal meggyámolíttatik s előbbi békességére romlandó állapotjából felmelkedik Nsgtok boldog és ad seram posteritatem fönmaradandó jó mlékezetekre. El is hittük Ngd ez demissa instantiákat kegyelmes ekintetiben vévén bejövetelit maturálni méltóztatik. . . . Datum Posonii lie 11. mens. Mayi 1662. *Fabónál* 11. lap.

[1] Ilyenek voltak: Csáky István tárnok, Forgách Ádám érsekıjvári kapitány. Erdődy György. Imre és Miklós. Rhédey Fer., Tököly Zsigmond. Miklós és István. Perényi Gábor és György. Révay Imre. Sennyey Ferencz. Osztrosith Mátyás. Széchy György és Gáspár, Zay László. Melith Péter és Zsigmond. Pethő Zsigmond és János, Palocsay stván. Petróczy István. Bocskay István és mások.

Még a király eljövetele előtt, máj. 16-kán Bene János nógrádi követ szállásán tartott értekezleten hozták szőnyegre a vallási sérelmeket. Sándor György veszprémmegyei követ szóval is bőven előadva, bemutatá Pápa város lakosainak a prot. rendekhez irt levelét, melyben az Eszterházyak által rajtok elkövetett sérelmek és bántalmak miatt panaszkodtak. Be lőn mutatva a csallóközi mihályfalvai ref. pap folyamodása, melyben előadja, hogy őt Szelepcsényi György kalocsai érsek azért, mert katholikussá lenni nem akart, a nyitrai várba csukatta. Bene János elpanaszolta, hogy szekerét épületfával megterhelve hazaküldvén, azt a vágszerdahelyi plébános, mivel a kocsis mise idején haladott végig a falun, mindenestül udvarába hajtatta s folyvást ott tartja a követi menéved és nemesi szabadság sérelmével. Ő irt a plébánosnak, de tőle azon választ nyerte, hogy itt ünnepsértés forog fenn, holott irva vagyon: „megemlékezzél a szombatnapról, hogy azt megszenteljed". Világi hatóságot ez ügyben nem akar elismerni biróúl. Ezt a rendek, mint vallási és nemesi sérelmet a fentebbivel együtt a közsérelmek közé vették föl, az esztergomi érseket pedig megkeresték a szekér szabadon bocsátása végett, mi azután meg is történt.

A következő napon tartott értekezleten a protestans rendek azon meggyőződésre jutottak, hogy a vallásügyi sérelmeket a király eljöveteléig — vagyis máj. 19-ig — értekezlet útján összeállitani nem lehet; tehát külön bizottságokat választottak magok közül, és pedig: a *felvidéki sérelmek* összeirására Székely Andrást, Kazinczy Pétert, Szepessy Pált, Sárossy Sebestyént, Guth Dánielt és Féja Andrást; a *dunáninneniekre* Draskóczy Györgyöt, Gedey Andrást, Gerhard Györgyöt, Beregh Györgyöt és Splényi Illést; a *dunántúliakra* Sándor Györgyöt, Kecskés Istvánt, Serpilius Jánost, és Fent Jánost — kik a munkához haladéktalanúl hozzá is fogtak.

Minthogy pedig az eddigi tanácskozásoknak csak bizalmas magán jellege volt, és az ott elmondottak könnyen

félreértésekre, sőt oly sértő kifakadásokra is adhatnának alkalmat, minőket Morócz pozsonymegyei követ tett, ki ez értekezleteket „divannak“ nevezé el: tehát azt is elhatározták, hogy azt, a ki ezen értekezleteken történt dolgokat és megállapodásokat a más vallásúaknak kibeszéli, mint becstelent körükből kizárják.

Ezek voltak a magán tanácskozmányoknak lényegesebb eredményei.

A nyilvános országos ülések voltaképen csak a király megérkezése után, május végén kezdődtek. A protestansok azon idő alatt, mig a többi rendek a király ünnepélyes fogadásával bibelődtek, összeírták sérelmeiket, s azokról a döntő köröket küldötteik által felvilágosítani törekedtek.

Porcia herczeghez, ki Lipótnak elébb nevelője, most pedig főminisztere volt, Draskóczy György vezetése mellett. Székely András, Görgey Ezechiel, Palonyay István, Farkas Tamás és Serpilius János mentek. Elpanaszolták Móróczнak fentebb emlitett kifakadását, mely úgy reájok, mint küldőikre meggyalázó, a mennyiben a „diván“ török szó a magyarok közt gyűlöletes és becstelenítő; ilyen szavakat pedig közgyűlésekben használni tiltják a törvények. Minthogy az ily sértegetéseknek elejét óhajtják venni, jóllehet ez ügyben már a nádorhoz is folyamodtak, felkérik a herczeget, legyen azon, hogy hasonló merényletektől mind ők, mind küldőik megkiméltessenek. Mert ha e merészség mindjárt a gyűlés kezdetén büntetlenűl marad, akkor bárki is megitélheti, hogy a köztanácskozásokban minő szabadságot és békét várhatnak. Ennélfogva úgy ezen, mint más előfordulandó igazságos kérdésekben, különösen pedig a vallás kérdésében kérik a herczeg hathatós támogatását.

A herczeg igérte, hogy Morócz kihágását ha ő felsége elé kerül, orvosoltatni fogja. A vallásháborítást illetőleg védelmezte Ő Felségét, a kinek a pápai eseten kívül, más sérelmekről tudomása nincs; a felterjesztendőkre nézve azzal vigasztalta őket, hogy azokat Ő Felsége mind a két félnek kihallgatása után atyailag és kegyelmesen fogja

elintézni. Azonban tanácsolá, hogy a vallásügyet, mint szerinte külömben is *magánügyet*, az idő rövidsége s a fenyegető veszélyek miatt, tegyék félre, és csak az ország megmaradására vonatkozó ügyet vegyék tanácskozás alá, annyival is inkább, mivel a vallásügyről van elég törvény, mely szerint a sérelmet szenvedők elégtételt kereshetnek.

Rottal, kinél Szuhay Mátyás vezetése mellett Bene János, Ebeczky János, Dobay Gábor és Tábory Tamás tisztelkedtek, elég megnyugtató választ adott, a mennyiben igérte, hogy befolyását arra fogja használni, miszerint a sérelmek megszünjenek.

A nádorhoz Farkas László vezetett egy küldöttséget, kérve őt, siettetné az országgyűlési tárgyalásokat, nehogy haszontalanúl muljék az idő. Minthogy pedig hír szerint a német katonaság Szatmár felé tart, ennek kiszállítását, mielőtt nagyobb károkat okozna, eszközölje. A protestansok sérelmeit hivatalánál és tekintélyénél fogva úgy nyilvánosan, mint magánúton megorvosolni törekedjék. — A nádor türelemre intette a küldötteket, míg a királyi propositiók a következő napon fel fognak olvastatni; a felmerült sérelmekre nézve jóakaratáról biztosította őket.

Az esztergomi érsekhez, a kanczellárhoz és az ország birájához menesztett küldöttségek azon kérdést intézték: ha vajjon a római kath. rendek hajlandók-e a protestansok sérelmeit a királyi diploma és az ország törvénye értelmében úgy elenyésztetni, hogy teljesen kielégíttetve, ne legyenek kénytelenek a királynál alkalmatlankodni? — Mind a három helyen kitérő választ nyertek. Ellenben komolyan megintettek, hogy a válságos körülmények tekintetéből hagyjanak fel sérelmeikkel, fontosabb lévén a hazának megmentése, mint a vallás ügye, mely felett czivakodván, könnyen megtörténik, hogy azzal együtt az ország is elvész. A protestansok csekély sérelmeit az országgyűlések időről időre megorvosolták; a róm. katholikusoknak sokkal nagyobb és súlyosabb sérelmeivel egy század óta senki sem törődött. Ha most a protestansok sérelmekkel állanak elő, akkor

a katholikusok is azt fogják cselekedni; — mindenekelőtt az ország nyugalmát kell biztosítani, azután mindenki keresheti ügyének törvényes eligazítását.

Ily válaszok után azon meggyőződésre jutottak a protestánsok, hogy ügyüknek kedvező eldöntését nem remélhetik. Kénytelenek voltak tehát utasításaikra támaszkodva kijelenteni, hogy sérelmeiknek kedvező elintézése előtt más tárgyalásokba bocsátkozni nem fognak.

II.

A kir. propositió nem említi a vallás ügyét. — A protestánsok emlékirata; sérelmeik Sopron, Vas, Moson. Győr, Komárom, Veszprém, Trencsén, Pozsony, Nyitra, Liptó, Bars, Árva, Zólyom, Zemplén, Abauj, Bereg, Ugocsa, Gömör, Szathmár, Torna. Borsod, Szepes, Szabolcs és Sáros vármegyékben. — A tárgyalásokban nem vesznek részt.

Lipót király nem valami nagy pompával, nem is a nép lelkesedése között vonult be május 23-án Pozsonyba. A közbejött pünkösdi ünnepek miatt csak május 31-én nyujtotta át királyi propositóit, melyekben előadván a török részéről fenyegető nagy veszélyt, felhivja a magyar rendeket, hogy — mielőtt Németországból is segélyt eszközölne ki — tanácskozzanak csakis azon ügyekről, melyek a haza üdvére, megmaradására és megvédésére hasznosaknak fognak látszani. Nem kétli, hogy a rendek őseiknek az előbbi királyok alatt hasonló alkalmakkor tanusított buzgalmát követve, saját üdvökről annál inkább fognak gondoskodni, mivel ő is rajta lesz, hogy nemcsak örökös tartományait, hanem a német birodalmat, s más országokat is, a keresztyénség e védfalának, Magyarországnak megoltalmazására birja.

A vallás ügye szándékosan volt kihagyva a királyi előterjesztvényből.

De hiába volt kihagyva. A követi utasítások keményen ráparancsoltak a rendekre, hogy a sérelmek orvoslását *mindenek előtt* követeljék. Már június 1-én abban történt a megállapodás, hogy a sérelmi bizottság megalakítása

után[1] azonnal a vallás ügye vétessék elő, azután a német katonaságnak az országból való kiszállítása sürgettessék és csak azután mennek át más ügyekre. Zrinyi Miklós és Pálfy Miklós küldöttség által kérettek fel ezen ügy támogatására.

A katholikusok már a sérelmi bizottságban is ellenezték a tárgyalásnak fentebbi sorozatát. A helyett II. Ulászló kir. II. decr. 25-dik czikkére hivatkozva, a kir. előterjesztvények fölvételét sürgötték, annyival is inkább, mivel ezen országgyűlés csakis a végett van összehíva, hogy a honvédelemről tanácskozzanak; más tárgyakba bocsátkozniok tehát nem is lehet. Ennek ellenében a protestánsok ujabb törvényekre hivatkoztak, jelesül a bécsi békekötésre, mely világosan rendeli, hogy a közszabadságot illető sérelmek — hová a

[1] Megválasztattak a személynökön és a királyi tábla ülnökein kívül: Szakmárdy János és Patachich Miklós horvát követek, Mokcsay András egri prépost és Jakabfalvay Miklós özv. Rákóczy Györgyné követei. *A papok közül*: Méhes Pál pozsonyi plébános, Pogledicz György zágrábi kanonok, Kőszegi István győri kanonok, Bartók István esztergomi kanonok, Kolosváry István egri, Szászy János nyitrai kanonok, Gyorgyevics Lukács újhelyi prépost, Vanoviczy János, a szentgotthardi apátság követe, Szolcsányi János veszprémi kanonok. *A megyei követek közül*: Balog Ferencz zalai, Káldy Péter és Retkes Balázs vasi, Zeke István és Palonyay István soproni, Tarczy János győri, Radványi István veszprémi, Spáczay Ferencz pozsonyi, Gosztonyi Miklós nyitrai, Ottlik János trencséni, Horvát János barsi, Dráskóczy György túróczi, Bereg Gy. nógrádi, Ebeczky János zólyomi, Gedey András pesti, Nagy Ferencz esztergomi, Szuhay Mátyás és Székely András abauji, Farkas László és Kazinczy Péter zempléni, Gejőczy László unghi, Sztánkay András sárosi, Görgey Ezekiel szepesi, Szepessy Pál borsodi, Gyulaffy László szatmári, Nikházy István tornai, Nyakas Péter szabolcsi. *A távollevők követei közül*: Sigray János, Barakonyi Ferencz, Falusy Miklós, Kácser Sám., Oroszi Pál, Fodoróczy Péter, Radóczy Ferencz, Szily Gáspár, Szeghy János és Andreánszky Péter. *A városok követei közül*: Féja András kassai, Grimely János nagyszombati, Gosznoviczer János lőcsei, Splényi Illés bártfai, Mikoj Márton beszterczebányai, Györgyevics Gábor varasdi, Lanczer Gáspár pozsonyi, Serpilius János soproni, Guth Dániel eperjesi, Beliczay György szakolczai és Baloghy Gáspár korponai.

vallásügy is tartozik — a közönséges országgyűléseken *mindenek előtt* tárgyalandók; tehát a törvény értelmében követelhetik, hogy a vallásügyi sérelmek mindenek előtt elintézendők.

Mind a két fél erősen vitatta a maga nézetének helyességét. Hasztalan volt a nádor és a személynök közbenjárása. A király maga is azt üzente a protestánsoknak, hogy ne makacskodjanak, vegyenek részt a köztanácskozásokban, mert ha elvonják magokat, nélkülök fog végezni. De sem ezen fenyegetőzés, sem azon biztatás, hogy a június 5-ki gyűlésen sérelmeik tárgyalás alá fognak vétethetni, nem rendítette meg őket. Serpilius által egy emlékiratot szerkesztettek, melyet Draskóczy György vezetése alatt egy öt tagú küldöttség vitt át a királynak.

Ebben elmondják azon szívszaggató jeleneteket, melyek bent a hazában a szeretet vallásának hivei között történnek. Elmondják, hogy midőn a szerencsétlen haza tiszántúli részeinek a legközelebb lefolyt öt év alatt részint a beütött lengyelektől, részint a törökök dühétől szenvedett sok nyomorára tekintenek, könyeik és zokogásuk elfojtják bennök a szót. Mert naponkint látják ezernyi, fegyverrel, éhséggel, hideggel és számtalan más módon elveszett keresztyének összemarczangolt és szétszórt hulláit, a rabságba nem és korkülömbség nélkül elhajtottak irtózatos szolgaságát, a kik jajaik és sóhajaikkal töltik be a levegőt, irántok mégis keresztyéni szánalomnál egyebet tanusítani nem lehet. Szerencsésebbnek látszott az ország más részeinek állapota, de közelebbről tekintve, azok is több megyében szenvedett zaklatások és elnyomások hosszú sorával léphetnek fel, bizonyítékául annak, hogy a mennyit külellenségtől szenvedett amaz elpusztított országrész, ugyan annyit szenvedett, szomorító látványúl, testvérektől emitt az evang. vallás. Szerencsések ugyan e megyék, a mennyiben nem érezték a dühös pogány pusztításait, de szerencsétlenebbek abban, hogy néhány hatalmasbnak az alsóbb sorsúakon kegyetlenkedése és a lelkiismeretek fölött magoknak tulajdonított

korlátlan uralkodás által halálos sebek ejtettek rajtok, annál metszőbb fájdalmukra, minél súlyosabbak a rokonkéz ütötte sebek. Vannak ugyan a vallásszabadság ügyében az összes rendek által hozott s királyok által szentesített, elég világos s mindenki számára a határokat kijelölő törvények és rendeletek, jelesül az 1608-dik évi koronázás előtti 1. t.-czikk, az 1622. 2. és 1683. 1. t.-czikkbe foglalt kir. diplomák, az 1647-dik évi linczi békekötés 5—14. czikkei, az 1649. 10. és 1655. 18. t.-czikkek, melyeket koronáztatásakor Leopold is különös oklevéllel és kir. szavával szentesített; de találkoztak a hatalmasbak között némelyek, a kik a helyett, hogy az ország törvényeit kötelességök szerint oltalmazták volna, az evangelikusokat kikeresett módokkal kiűzni, börtönökbe vetni, s nehányat most is azokban tartani, templomokat, paplakokat és iskolákat elfoglalni, némelyeket lerombolni, vagy jövedelmeiktől megfosztani, a szegény népet testileg bántalmazni s jószágán büntetni, emígy pedig a vallás kiirtását megkisérteni nem féltek. Reményelték a protestánsok, hogy az 1647 óta fölmerült s az 1655-ki országgyűlésen előterjesztett vallássérelmek az azon évi 18. t.-czikk szerint, legott az országgyűlés eloszlása után el fognak intéztetni, s kecsegtették magukat, hogy a legközelebb mult országgyűlésen a királynak fölterjesztett sérelmeik teljesen el fognak enyésztetni, mert biztak úgy az esztergomi érseknek szóval tett ajánlkozása és biztatásában, mint a királynak minden megyéhez a nádor útján intézett parancsában, mely meghagyta a megyei tisztviselőknek, hogy a vallás körül felmerülő viszályokat az ország törvényei szerint intézzék el; de nemhogy némi enyhitést tapasztaltak volna, sőt inkább az országgyűlés eloszlása után némely hatalmasbak nemcsak saját, hanem más urak evang. jobbágyain is azonnal kegyetlenkedni, s azokat a hol rábeszélés és fenyegetés nem használt, irtózatos eszközökkel zaklatni szabadságot vettek maguknak, mit sem hagyva megkisérletlenűl, mi az evang. vallás elnyomására czélszerűnek mutatkozott.

E merészségük pedig nem állapodott meg csak a pórnép sanyargatásánál, hanem kiterjedett az evang. nemesek személyeire és udvaraira is; némelyeket kiűztek; másoknak nejei s gyermekei saját lakaikban, vagyonuk pedig ragadozás ellen nem valának biztosak. A ki vallássérelmeiért törvény útján elégtételt keresett, mindenféle kigondolható akadályra bukkant. Az alispánok között némelyek r. katholikusok levén, a törvénynek majd emilyen, majd amolyan hiányos voltát ürügyelték, s a dolgot úgy húzni-vonni törekedtek, hogy a szegény folyamodók megunva a haszontalan költekezést, mások szörnyű fenyegetésekkel megriasztalva, keresetüktől elállni voltak kénytelenek. A hol pedig meg is indíttatott a rendes per, annak folyama vagy közbevetett akadályokkal, vagy letiltó parancsokkal (pedig ily perekben perorvoslatoknak helye nincs) lőn meggátolva, sőt az említett nádori parancs némely megyékben, az evangelikusok gyakori sürgetésének daczára felolvasásra sem lőn méltatva. Ennyire levén vallásszabadságuk sértve, a fejedelem trónjához folyamodni és segélyeért könyörögni kénytelenek, a mitől ezen a keresztyénségre nézve veszélyes időben visszatartotta volna ugyan a szerénység, de kényszeríti őket a megháborított vallás kikerülhetlen szüksége, hogy a király lábaihoz borulva, az Isten szerelmére s kir. szavára kérjék őt, miszerint siralmas panaszaikat és sérelmeiket kegyelmesen fogadja el, őket elnyomóik merénylete ellen védje, a köztörvények megsértőit, kiket a sértett, de náloknál gyengébb felek törvénynyel megfékezni nem képesek, szigoruan büntesse meg, a törvények megtartására kényszerítse, az annyira megsértett vallásszabadságot pedig, a linczi békekötés 5-dik feltétele szerint, minden országgyűlési tárgyalást megelőzőleg állítsa helyre, mert veszélyeztetve levén e szabadság, semmi földi boldogság, semmi külbéke nem lehet kedves azoknak, kik vallásuk biztonsága felül biztosítva nincsenek.

Folyamodványukhoz azután folytatólag odacsatolták 1647. óta szenvedett s megyénként összeállított sérelmeiket, a mint elkövetve lőnek:

Sopronmegyében. Gróf Eszterházy Pál, fraknói, kismártoni, s fertőmelléki uradalmaiban az evang. köznépet vallása megváltoztatására már a mult országgyűlés alatt kezdé különféle sanyargatással kényszeríteni, s mivel az nem volt hitében megingatható, az országgyűlés után napról-napra nagyobb meg nagyobb terhekkel zaklatá, mert mindenkihez számosabb lovast, kiknek meg volt a rakonczátlanság minden neme engedve, szállásoltatott be és az isszonyú bántalmazásokat megúnt és javaikat féltő szegény embereket r. kath. vallásra kényszeríté.

A 90 templom közé beczikkelyezett és visszaadott sándorfi[1] templomot, a paplakkal s jövedelmeivel együtt a végett kiküldött emberei s katonái által elfoglaltatta. a kik a templom elfoglalása és a jobbágyok zaklatásánál meg nem állapodva, a paplakba is betörtek, s az ott talált könyveket, gabonát, bort és bútort felprédálták s a papot is — ha nem menekül — megölték volna.

Ugyanazon gróf a csornai plébános és saját tisztjei által a rábaközi veszkényieket és szárföldieket evang. vallásuktól erőszakosan és ijesztésekkel elvonta.

Nádasdy Ferencz babothi jobbágyait, midőn a veszély elől menekültek, magyar és német gyalog katonái rejtekeikben, melyekbe elbúhattak, keresték, a megtaláltakat a biró házához hurczolták, r. kath. áldozásra fenyegetések és ijesztésekkel kényszerítették, a papot pedig elkergették.

A vallásukban háborítlanúl élt kapuváriakat ugyanazon gróf hajdúi az ottani várba csapatonként hajtották, hol akaratuk ellenére r. kath. szentséget erőszakolt rájok a plébános.

Szintén Nádasdy gróf Szt.-Miklós városának négy előbb-kelő evang. lakosát karácson táján, az országhatárain tú[illegible] Scheibersdorf várába vitette, fogságba vettette, s míg róm[illegible] kat. papnak meg nem gyóntak, majd ötöt, sőt hatot [illegible]

[1] Talán vándorfi, mert Sándorf községet, pedig minden kútfő[illegible] úgy említi, sehol nem találok.

éjente elfogatott, összekötözve Kapuvárba szállíttatott, bebörtönöztetett, három botütéssel megcsapatott, s róm. kath. vallásra emígy kényszerített.

Rábán belül és innét a jezsuiták, kikhez néhány német katona és hajdú adatott, ugyanazon gróf birtokán az evang. jobbágyokat részint különféle kigondolt módon, hizelgések és igéretekkel, részint megveretés fenyegetéseivel, a templomkulcsok átadására kényszerítették, s az evang. vallástól elvonták, valamint az említett Szt.-Miklóson Tomsics Görgy, kapuvári számtartó, magához véve a szomszédfalvak parasztjait, az ellenszegülőkre pedig 40 frt büntetést szabva, a templomot megtámadta, s kizárva belőle az evang. papot, a paplakot és templomot jövedelmestül elfoglalta.

Nagy-Czenken ugyanazon gróf Glubiczer Polykarp, különben evang. szolgája által szigorúan megparancsolá az evang. papnak, önként menjen ki a paplakból, különben nem épen kedves módon lesz belőle kimenendő. Midőn a pap bizva vallásszabadságában, nem hagyott magára riasztatni, rövid idő mulva felfegyverzett poroszlók által, kik vagyonát felprédálták, űzette ki, s ha nem menekül, meg is öletett volna, a templom pedig és paplak a hozzájuk tartozandókkal elfoglaltattak. — Ugyancsak Czenken az evangelikusok, megtagadtatván tőlük a temető, sírhelyet pénzen venni kénytelenek, miként Szabó Péter, hogy nejét eltemettethesse, az ottani plébánosnak 12 frtot adni volt kénytelen. Mult husvétkor a jezsuiták szintén ezen czenkieknek 24 frt büntetés alatt megparancsolták, hogy mindnyája gyónni menjen, mire az éretlen koruakat is kényszerítették; midőn pedig Kovács István birónak neje elmenni vonakodott, büntetésül két ökrét elhajtották, a nőt Keresztúrra vitték, hol vele a tisztek kegyetlenül bántak és meggyónni kényszerítették.

A horpácsi templomot a jezsuiták hasonló erőszakkal elfoglalván, a papot belőle gyalázatosan kirekesztették.

Loos városában Tolnay István, szintén Nádasdy szolgája, nehány magához vett emberrel éjente a paplakra

rontott, az ajtókat betörte, a kályhát s útjába esett bútorokat összezúzta, a paplakban és kertben isszonyúan káromkodva megdühödtként szaladozott, lövöldözött, s a papot megölni törekedett, kit azután elűzvén, a templomot és paplakot elfoglalta.

Röjtökön nemes Hertelendy Adám, a többi közbirtokos akarata ellenére, az evang. papot, szakálát embertelenül kitépve, a paplakból szolgái által nemesi udvarába vitette, erőszakosan elkergette, a templomot pedig elfoglalta.

Viczay János a maga, Nádasdy s Eszterházy Pál grófok és győri püspök nevében Telekesy Mihály sopronmegyei táblabirót oly üzenettel küldé Musaj és Röjtök lakosaihoz, hogy senki közülök ne merészeljen evang. papnak szállást adni, különben a halászat és faizástól örökre el fognak tiltatni.

Nádasdy gróf Szill városába Bálintfy szolgáját küldé, ki az evang. templom kulcsát ijesztésekkel törekvék a paptól s néptől kicsikarni; de czélt nem érve eltávozott, s nagyobb ártalmakkal, pedig nem foganatlanúl, fenyegetőzött, mert nem sokára nemes Landor Péter, szintén azon gróf szolgája és az üldözésben eszköze, fegyveres csapattal a városba hatolt, a lakosokkal kegyetlenűl bánt; zaklatásuk után a templom kulcsát elvette, s őket, meghúzatván a harangokat, kemény büntetés alatt nemkülönbség nélkül, a templomba parancsolta, s ott megáldoztatta.

Hasonlóan járt el Nádasdy gróf Iványban, hol az evang. papot, a kit gúnyolva kocsisnak nevezett, előbb halállal fenyegeté, fenyegetésből később cselekvés terére lépett, a mennyiben említett Bálintfy szolgáját néhány hajdúval oda küldé, az pedig körülfogva a paplakot, belőle a papot, kinek előbb minden jószágát elkobzá, kiűzte, azután létrákon a templomba hatolt, ajtait kifeszíté s róm. katholikusoknak adta.

Széplakon Megyery Zsigmond a loosi megyegyűlésről hazatértekor a magához hivatott evang. papnak fenyegetések közt szigorúan meghagyá, hogy birtokában többé

ıtalkodni ne merészeljen, utóbb pedig kiűzvén őt, a plomot és paplakot elfoglalta.

Hegykőben szintén Nádasdy szolgái rátörtek az evankusok által régóta birt templomra, s midőn azt felnyitni :talanúl próbálták, ajtait betörték és vakmerően elfogık. A gróf azután Székely István ottani birót öt esküdttel ɔk lúd- és tyúkólba záratta, egész éjjel ott tartotta, s nap kezeiket, mintha kinpadra volnának vezetendők, .ényen összeköttette és vallásuk megváltoztatására kényítette.

A csapodi evang. papnak az lőn szintén azon grófnak ıb tisztje, azután hajdúk, végre Tomsics György kapuszámtartó által megüzenve, ha a paplakból önként nem megy, s nekik a templom kulcsát a kelyhekkel ütt nem kézbesíti, egész testében összetörve s kardokkal onczolva vetik őt ki. Midőn pedig a pap önként kiulni vonakodott, néhányad magával hajnali 4 órakor a lakra rontott, ajtaját betörte, a papot bútorostól ki az :ára hordatta, a birót pedig hat előbbkelő lakossal megɔzve Kapuvárba vitette, s ott őket Gyöngyösy László nagy vérig botoztatta. E kegyetlenséggel be nem érve, őn amazok megbotoztatás után a földön fekvének, rajtok ált s fejszével oly kegyetlenül verte, hogy néhánynak ılbordáit összetörte. A pap neje pedig, négynapos gyerságyas létére, a paplakból kimenni kényszeríttetett s rmeke a nyugtalanítás s kocsizás folytán meghalt.

Ugyanazon gróf a kőhalmiaknak Gadóczy Péter és ıpoth Pál nemesek által pünkösdkor azt üzente, rendes ıjokat bocsássák el, templomukat pedig a r. kath. pléıosnak nyissák ki. A lakosok a vallásszabadsághoz erősen aszkodnak, s a rossznak eltávolíthatását remélyelve, :amodványukban lelkiismeretök nyugalmának pártfogáa kérték a grófot, a ki őket azon ürügy alatt, hogy csenek az egész községtől felhatalmazva, elutasította. A ıalmiak azután, közmegállapodásuk bizonyítékául 60 köet küldtek Nádasdyhoz, a ki maga elé bocsátva őket,

kérdé tőlök: Katholikusuk akarnak-e lenni vagy lázadók? E kérdés hálóba keríté az együgyű és megszeppent embereket, s mit sem végezve távoztak el, de a gróf nem nyugvék, míg a papot kiűzé, a népet pedig vallása megváltoztatására kényszeríté.

A felső-lászlói népet nemes Landor Péter és poroszlói, mert a templomkulcsát neki átadni nem akarta, kegyetlen ütlegekkel, büntetéssel, börtönnel, s más kemény módokkal sanyargatta; midőn pedig másnap az evang. papnak ott temetést kellett szokott szertartással végeznie, Ányos Péter, Gadóczy Péter és Despoth Pállal eljött a leukai perjel, Gadóczy az asztalon feküdt templomkulcsot elragadta, a perjelnek adta, ez pedig bemenvén a templomba azt elfoglalta.

Bogyoszlóban, midőn az evangelikusok pünkösdkor istentiszteletet tartottak, az említett Bálintfy, a ki szintén jelen volt a templomban, s onnan a hallgatókkal egyszerre ment ki, a papot gyalázatos gúnyszavakkal illette s rajta méltatlankodott, a lakosoknak pedig meghagyta, ev. papot ne tartsanak. Néhány nap mulva Nádasdy gróf nevében, s néhány lovassal megint a paplakban termett, s az evang. papot, Büky Györgyöt, új szidalmak közt azzal fenyegette, ha 24 óra alatt a paplakból ki nem takarodik, s nekik a templom kulcsát át nemadja, muskétásokkal jő el, összevereti s kidobatja őt, javait pedig felprédáltatja. S miután a pap a templom kulcsát, mely a gyülekezet nemes pártfogóinál tartatott, nem adhatta át; a kéznél volt jezsuiták Csorba Mátyás poroszló által az ajtón volt lakatokat leverették s a templomot elfoglalták.

Újkéren Nádasdy gróf fegyveres gyalogjai az evang. papot kiűzték, a templomot elvették.

Ugyanazon gróf Szoporon át Sárvár felé utazva, a temető és templom ajtain volt lakatokat leverette, helyökbe másokat rakatott, s úgy az evang. papot, mint a helybeli evang. nemes és nemtelen hallgatókat az istentisztelettől elzárta, folyó évi Invocavit vasárnap pedig Bacsi jezsuita a grófnak magához vett szolgáival és növendék papokkal a templomot elfoglalta.

Midőn a börgöczi[1] nemesek és nemtelenek mult évi karácsonkor istentisztelet és úrvacsora végett Nemeskérre mentek, visszatértökkor Nádasdy gróf erdőcsőszei őket ruháik és fegyvereiktől megfosztották, s azóta senki sem mer közülök saját felekezete papjához menni.

Ugyanazon évi virágvasárnap Kisfaludy János magához véve Nádasdy grófnak majdnem 200 katonáját, a rábaközi Mihályi templomát, ha a helybeli evang. pártfogók és hallgatók ellen nem szegülnek vala, fegyveres kézzel elfoglalta volna.

Nádasdy gróf emberei Pordány, Barbacs és Bodonyhelyen az evang. papokat kiűzték, a paplakokat és templomokat elfoglalták.

Keczőlben Radványi István és neje az evang. papot kiűzették, a paplakot és templomot elfoglaltatták.

Cziráky Ádám a beledi és cziráki templomokat elvette s r. katholikusoknak adta.

Vásárosfalunak, Beled gyülekezetének temploma szintén elvétetett.

Musaji lakos, nemes Horváth Jakab, midőn meghalt fiának sírt a röjtöki közös temetőben ásatott volna, Hertelendy Ádám és Jósa Gáspár szolgái a sirásókat elkergették, a sírt behúzták, így az apa gyermekét a mezőn eltemettettni volt kénytelen.

A Borbolyán télre elszállásolt német katonaság két főbb tisztje a paplak felé lovagolva, azt magoknak kinyittattni kivánták, mit az oda állított három őr megtagadván, maga a tábornoki segéd lováról leszállt, a kapun áthágott s az őröket kivont karddal kergette és elűzte. Betöretvén azután a belső ajtók, az odahivottak a papot keresték, de nem találván őt meg, Despoth Simon az ablakokat kezdé betördösni, s egy bombardát s az őrök két kardját elvitte. Másnap eljött Eszterházy Pál, a biró és esküdtektől a templom kulcsát kérte, a kik azzal mentvén magokat, hogy

[1] Más példányban: bergőczi, másban ismét: borgóczi.

azt a földesurak tudta nélkül nem tehetik, szolgáival őket össze-vissza verette, a kulcsot tőlük elragadta, a templomba ment, azt elfoglalta, s a kulcsot a jelen volt papságnak adta.

Kéry Ferencz gróf a veperdi papnak megüzente, ha életét s javait veszélyeztetni nem akarja, a paplakból haladéktalanúl költözzék ki, másnap börtön s más fenyegetésekkel a szegény jobbágyoktól kicsikarván a kulcsot, a templomot Kabold leánygyülekezettel együtt elfoglalta.

A bői templomot pünkösdkor a soproni jezsuiták magokhoz vevén Sárvárról német gyalog katonákat, elfoglalták, a papot kiűzték, javait elkobozták.

Keresztúrott az evangelikusok védve a temetőt és harangjaikat, mivel ezeket a csornai prépost ott végezte egyházi látogatáskor meghuzatni vonakodtak, hatalmaskodás czímén a keresztúriak és sebeháziak közül nehányan perbe fogattak és elítéltettek.

Vasvármegyében. Péczölön Erdődy György gróf szolgái a vépi plébánossal az evang. paplakba fegyveresen bementek, az épen hazajövő papot kegyetlenül megverték, s mindenéből kifosztva kiűzték.

Ugyanazon gróf Vépen a paplakot, a templomra és iskolára az elfoglaltak helyett országos biztosok által evangelikusok számára kijelölt s ezek által vett telkeket némi törvénytelen becslés után elfoglalta, a papnak valamennyi bútorát az utczára hordatta, s a lakosok házaiba behordani nem engedte, úgy hogy azokat a pap legkeményebb hidegben három nap és éjjel ott őrizni, végre máshová szállítani volt kénytelen. Az evang. lakosoknak pedig, javaik összeirása után, megüzente, ha r. kath. vallásra nem térnek, valamennyi vagyonukért egyénenként 4 frttal kárpótolja s koldusbottal elűzi őket. Midőn pedig e fenyegetés sem hajlítá meg őket, jószágaiban összeszedett katonaféle oláhokat beszállásolás ürügye alatt, említett jobbágyaira, különféle zaklatás és nyomorgatás végett, küldé. Ezzel be nem érve, csaknem mindnyáját, nemkülömbség nélkül, kástélyába re-

lelte s vallásuk megváltoztatására sokféleképen kényszerítve, iémelyeket, mint Szekér Jánost, különben is öreg embert :eményen megbotoztatott, s félholtan börtönbe vettetett, násokat pedig vallásuk elhagyása előtt ki a tömlöczből iem bocsátott.

Landor Péter, Nádasdy Ferencz gróf katonáinak vezére, z ölbői evang. papnak azt üzente, a paplakból önként ávozzék, mit az tenni nem akarván, ugyanazon vezér a árvári plébánossal s 20 muskétással őt a paplakban ellenégkép megtámadták, s feleségével együtt maga Landor :orbácscsal, mások pedig puskaagyakkal majdnem egy ráig kegyetlenül verték, a templom kulcsát elvették, a pap avait felprédálták, végre őt kiűzték. Midőn pedig egyike hallgatóknak, a ki munkából haza jött, s az eseményt látta, andort egész szerényen figyelmeztető, hogy mindaz aligha örténik a gróf parancsából, a vezér őt halálosan megsebesíté.

Ugyanazon Landor Péter, az üldözés folytatásául, a ömjéni evang. papot, mivel ez az ő, börtönnel és békóval iáromszor ismételt fenyegetésére a paplakot odahagyni vona:odott, a sárvári plébánossal, 16 muskétással és 4 lovassal iegtámadta és gyalázatosan elkergette. Ugyanazon közégben azután nemes Izdenczy Mihályért, a kit harangozás s szertartások nélkül temettek el, a r. kath. plébánosnak 0 birodalmi tallért kelle fizetni.

Röttön is Despoth Pál és Gadóczy Péter, Nádasdy mberei, a gróf nevében a paplakra dühösen rontottak s z evang. papot, ha belőle kivonulni nem akar, kivont karosan halállal fenyegették. E hatalmaskodásért a szegény)bbágyok folyamodtak ugyan a grófhoz, de meghallgatás elyett a leukai monostor perjele, poroszlókat vevén magáoz, az evang. paplakot és templomot elfoglalta, a lakookat pedig minden lehető erőszakoskodással r. kath. valásra kényszerítette.

A pörgölini evang. templomot, paplakot és azok jövelelmeit ugyanazon gróf emberei elfoglalták, s az evangeli:usok pénzén vett kelyheket elvitték.

A zsedényi evang. papot, útitársaival Csepregen utaztában, az ottani plébános, Szakony János, lesből megtámadta, a szekérről lerántotta, földhöz vágta, s csaknem halálig verte.

Alsó-Szelestén az ottani nemes evangelikusok templomát Horváth István, Nádasdy gróf embere, a magával vitt lovasok és muskétásokkal, Szelestey Ferencz ellenállása folytán, első ízben el nem foglalhatván, másnap bizonyos ölbői licentiatus a sárvári lakatossal s néhány gyalog katonával a községbe lopóztak, a templomajtót felnyitották, a harangot meghúzták, éjjelre pedig egy jezsuita és Vasdinyei[1] Sándor, Nádasdynak leukai kapitánya, a magokkal vitt poroszlókkal az erdőből, hol elrejtőzve valának, kirohantak és a templomot elfoglalták.

Draskovich Sára grófné, Széchy Dienes gr. özvegye, a felső-lendvai evang. templomot, iskolát s a hozzájok tartozókat elvette.

A sári templomot is, ámbár az országos biztosok háromszor adták vissza az evangelikusoknak, elmozdítván az ottani evang. papot, Nádasdy gróf elfoglalta.

Szt.-Gróthon a templom, paplak, az egyházi jövedelmek hasonlóan elvétettek.

A nyögéri templomot, paplakot és egyházi jobbágyokat minden odatartozókkal, kiűzvén Nádasdy az evang. papot, r. kath. birják.

Csákányban az ottani kapitány, Kisfaludy Balázs, az evang. papot elkergette, a templomot elfoglalta.

Mosonvármegyében. Midőn a pomogyi evang. pap Eszterházy Pál grófnak fertővidéki jószágainak tisztje által tett üzenetére a paplakból, támaszkodva a vallásszabadságról hozott törvényekre, önként kivonulni vonakodott, a grófnak egyik udvarszolgája jezsuitákkal és négy német gyalog katonával a faluba jött, s észrevevén, hogy a pap nincs otthon, a templom ajtaját belülről kinyitotta, oda a többiek

[1] Más példányban: Valdinyei, ismét: Valdinai.

is bementek, az Agendát széttépték, az orgonát elvitték, a templomot elfoglalták. Ezzel meg nem elégedve, több társukkal a nép ellen fordultak, s azt kegyetlen sanyargatásokkal az evang. vallás elhagyására, végre pedig 5 forint büntetés alatt misehallgatásra kényszerítették.

Nezider evang. lakosait Lippay János és György akként háborgatják, hogy őket 40 frt büntetés alatt r. kath. templomba járni, s vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítik, két vagy három evangelikusnak összejönnie nem szabad, ha pedig négynek vagy ötnek össze kell jönnie, azt csak egy r. kath. jelenlétében tehetik; jószágaikat a biró tudta nélkül vagy neki tett előleges bejelentés nélkül eladniok, vidékieknek pedig ott házat venniök tilos. Özvegynők evangelikusokhoz férjhez nem mehetnek, evangelikusokat ének szóval vagy kiserettel temetni nem szabad; evangelikusok közhivatalt nem viselhetnek, a kik pedig eddig viseltek, azoktól elmozdíttattak. Azt, a ki evang. papot hozna be, egész vagyona elkobzásával; ha pedig az egész község hozná be, ezt 60 frt büntetéssel, végre a gálosi papot, ha a fentebbi rendeletek ellenére a városba merészel jönni, halállal fenyegetik. Intéztek ugyan a lakosok Lippayakhoz folyamodványt, enyhítenék a vallásszabadságról alkotott törvények értelmében e szigorúságot, de kérelmök foganatlan maradt.

Ugyanazon Lippayak, mivel a gálosi evang. papot ki nem űzhették, az előbbkelő lakosokat, saját jobbágyaikat, mint lázadókat az érseki lakba idézték, ott megbékózva tömlöczbe vetették s csak tetemes pénzösszeg lefizetése után bocsátották szabadon.

Szintén a Lippayak a kilitii templomot adósság ürügye alatt, hogy az őket, mint földesurakat megillető bért nem fizethették le a lakosok, elfoglalták.

Győrvármegyében. Öttevény, Zámoly és Darnó templomait a győri püspök elfoglalta, a papokat gyalázatosan kiűzte.

Radvány evang. lakosainak Lippay János és György

tisztjei nem engednek saját papot tartaniok, a pozsoni apáczák pedig Radványtól mint anyagyülekezettől a pat. siakat nagy fenyegetésekkel eltiltották, s akaratuk ellen a bősi (börcsi?) plébános alá rendelték.

Győrött csak három év óta fiatal evang. mesterembereket, névszerint a szűcsöket, a czéhbe vallásgyülölet miatt nem fogadják be. Hasonló történik a szabókkal, kik közül némelyeket Gorup Ferencz novii püspök a folyó évben magához hivatván, tőlük bizonyos czéhrendszabályokat — melyeket a győri káptalan kiváltság alakjában pecséte alatt adott ki, s melyeknek régóta békés gyakorlatában voltak — némi ürügy alatt magához vett, azokat egy hónapon túl magánál tartotta, s a szabók gyakori sürgetésére azon. az okmány végére odairt sérelmes záradékkal és föltétel alatt adta ki, hogy az említett mesteremberek 40 frt büntetés alatt egy győri evang. szabót se merjenek a czéhbe befogadni. Midőn pedig e szabályokat, mint az érintett záradék miatt sérelmeseket, úgy a r. kath., mint az evang. szabók közakarattal tiltakozva visszavitték, s régi alakjokban, minőben a püspöknek átadták, minden záradék nélkül magoknak kiadatni kérték, azokat a királyi diplomák és hazai törvények nagy sérelmével mindeddig nem kapták meg.

Komáromvármegyében. Lippay György esztergomi érsek Bálvány-Szakálasból az evang. jobbágyokat, mert nem akartak r. katholikusokká lenni, kiűzte, s helyökbe r. katholikusokat szállíttatott be.

A pozsonyi apáczák Apácza-Szakálas lakosait papjok beszédeinek hallgatásától és az evang. vallásuk gyakorlásától nehéz büntetés alatt eltiltották.

Az izsaiakat földesurok háborgatja vallásuk szabad gyakorlásában.

Puchaim gróf az evang. papot Szt.-Péterből kizavarta.

Veszprémvármegyében. 1. Eszterházy Pál Pápán, mint akkoron az ottani vár főkapitánya, 1659-ben megtagadván az evangelikusoktól a várhoz tartozó sírkertben való temet-

:zést, az evangelikusoknak e nyilatkozata folytán azt képlte, hogy ők a gróf s a többi r. kath. ellen összeesküdtek, ezért őket a felsőbb hatóságoknál bevádolta, három evang. jdát pedig, merő vallásgyülöletből, a győri tábornok által t hónapig a győri várban foglyúl tartott, kiknek ártatısága kétízben tartott vizsgálat alkalmával 380 tanu valnásából kiderülvén, a győri tábornok őket a király paranára bocsátotta szabadon.

2. Egy év mulva ugyanazon gróf számos szolgáját, vecseri katonákat és saját szabadosait a pápai várba zva, azokat a város evang. lakosainál szállásoltatta be, ılmi s ruhára való szereiket elszedette, bútoraikat felédáltatta, s mindezzel és ijesztésekkel őket az evang. llástól el, s a r. kath. vallásra téríteni akarta.

3. Pápa és Borsos-Győr evang. lakosait, a kik a pápai r evang. őrségével közös evang. papokat tartottak, evang. mplomban folytatandó áhitatoskodástól családjaikkal együtt ' frt büntetés alatt eltiltotta, az evang. papok és tanítók etését megszüntette, fiaiknak az evang. iskolában tanulni, a növendékeket élelmezni, a holtaknak harangoztatni, okat az evang. papok és iskolások által kikisérni, végre csecsemőket evang. papok hogy kereszteljék — nem gedte.

4. Ezekkel a gróf meg nem elégedve, még evang. meseket is evang. templom és istentisztelettől 12 frt bün:és alatt eltiltott.

5. Ugyanazon gróf a pápai várban élt jobbágyai közül előbbkelőt és korosabbat kiválasztott és elfogatott, közüc 12 lánszéri és lakompachi váraiba kemény fogságba ldött, a többit pápai várában tartotta, kiknek egyikét (a)bi különféle kényszerítés folytán vallásától elpártolt) vszerint Veszprémi, másképp Szabó Györgyöt, miután őt, gy vallását elhagyja, lófarkhoz köttetéssel is foganatlanúl sztette, lábait s kezeit összekötözve a lakompachi várba ldötte, s ott kemény fogságban addig, míg evang. vallá:ól le nem mondott, tartotta. Azután más, ottan élt

jobbágyait is nemkülönbség nélkül, megélemedett asszonyokat is, elfogatott, undok börtönnel kínoztatott, s különféle ijesztéssel r. kath. vallásra kényszerített, mindegyikök pedig vallása megváltoztatásáról bizonyítványt hozni volt kénytelen, s csak e bizonyitvány előmutatása mellett szabadult meg rakonczátlan katonák beszállásolásától; némelyek pedig lelkiismeretök ösztönzéséből, elhagyva vagyonukat, mely azután a gróf számára koboztatott el, titkos szökéssel segitettek magukon.

6. Úgy nemesek mindkét nemű jobbágyait, mint fizetéses katonákat elfogatott, üldöztetett s vallásuk megváltoztatására kényszerített, a miért is 600-nál több szabados és mesterember, kik a várat foganattal védelmezték volna, megijedve a fogság és üldözéstől, máshová költöztek el.

7. A szabadosságban annyira ment a nevezett gróf, hogy figyelembe sem véve a nemesi kiváltságokat, evang. nemeseket is elfogatással, sőt birtokaik és ingóságaiknak maga számára elkoboztatásával r. kath. vallásra kényszerített. Így Csór Mihály özvegyének, kit a pápai várban bizonyos ideig fogva tartatott, nem engedte, hogy neki az ő saját emberei étket adjanak, s midőn semmiféle fenyegetéssel és börtöni kinzásokkal nem volt r. kath. vallásra téríthető, a gróf őt a vár tövében elterülő tavon át, előbb becsületében megsértve, kutyahitűnek nevezve, a tóba fulasztással ijesztve csolnakon a partra szállíttatta, minden birtokából — koldusbotot adva kezébe — gyalázatosan kivetette és száműzte, azután leányával is, Bogacs György özvegyével, evang. vallása miatt ugyanazt tette.

8. A várbeli mesterembereket, kik között nemesek is vannak, mesterségök gyakorlásától evang. vallásuk megváltoztatásáig, 12 frt büntetés alatt eltiltotta, de utóbb mesterségük folytatását további intézkedéseig, az alkapitány közbenjártára, megengedte, régi czéhszabályaikat azonban azon ürügy alatt, hogy a várban őriztessenek, magánál letartotta s hozzájuk új és az illetők vallásával ellenkező czikkeket toldatott.

9. Jóllehet pedig idegen nemzetek is, jelesül ráczok, anabaptisták, czigányok, sőt zsidók és törökök is egész Magyarország szerte szabadon kereskedhetnek; azt mindazáltal sok pápai evangelikus, vallásának megváltoztatása előtt, csak engedély mellett teheti. Fájdalmas, hogy a mi más nemzeteknek diploma nélkül szabad, abban a diplomával biztosított evangelikusok gátoltatnak.

10. A grófnak különféle módon és ijesztgetésekkel evang. vallásuktól eltántorított jobbágyai mások izgatására folyamodványt irattak, melyben a többi pápai evangelikusok templomát maguk számára kérték a gróftól, ez pedig azon templomot a temetővel, tornyok és harangokkal együtt, r. kath. részére éjjel elfoglalta, s most is elfoglalva tartja.

11. Az evang. paplakhoz tartozó két malmot is az evang. vallás szabadsága ellenére, felületes megbecslés színe alatt, hasonlóan elfoglaltatta. Azután úgy a városbeli jobbágyainak, mint némely czéheknek pecséteit a pápai várba vitette s azokkal a maga részére, tetszése és akarata szerint készített bizonyítványt pecsételtetett meg.

12. A király emlékezhetik a gróf kihágásaira, melyeket a pápai evangelikusok már annakelőtte bőven előterjesztettek, a felség pedig rendes perútra, a folyamodhatás fentartásával utasított; de a gróf további bántalmazásokkal nem hogy felhagyott volna, hanem az evangelikusokat különféle ürügy alatt azután is terhelte, s károsította, német katonák alakjára fölfegyverzett s a végre fogadott szabados és jobbágycsőcseléket nemes evangelikusok házaiba beszállásoltatott, általa némelyek ajtaját betörette, boraikat s más házi szereiket elragadoztatta. Nem régen pedig a gróf hajdúi, midőn némely üldözőbe vett, de az evang. iskolába menekült evangelikusokat el akarták fogni, az iskolának fejszével betört ajtaján benyomult hajdúk egyike kilővén fegyverét, egyik társát golyóval megsebesíté. Ezen erőszakos betörés hire elterjedvén a várban az evangelikusok a paplakok és iskola elfoglalásától féltek, így vallásszabadságuk védelmére, de semmi rosszat el nem követve, össze-

seregletttek. — Ezt a gróf maga, mint főkapitány elleni lázadásnak tekintve, 116 egyént a győri katonai törvényszék elé idéztetett, s az ott mások nevében is megjelentek későbbi vizsgálatig letartóztattak. Elérkezvén a másik határnap, az evangelikusok érdemleges és törvényes kifogásai, a főtábornok szigorú parancsára, egyszerüen visszavettettek, s paplakaik és iskoláik, mint állíták igazságos védelmének bebizonyitása végett új határnapot kaptak. Ezen idő is elérkezvén, igazolásuk és ártatlanságuk bebizonyitása végett számos tanut állítottak, azonkívül irott okmányokat is mutattak elő; de más helyettesített birák, kik a per kezdetekor s a tárgyalásoknál nem voltak jelen, nemhogy az előbbi tárgyalások szerint hoztak volna ítéletet, hanem azokra nem is hederítve, az evangelikusokat fejvesztésre ítélték, az ügy most perújítástól függvén. A folyamodó országos rendek mindezek bővebb bebizonyitására ajánlkoztak, a királyt pedig kérték, e pert s ítéletet semmisítse meg, az evangelikusokat pedig az ítélet terhe alól oldozza fel.

13. Eszterházy Ferencz gróf, Pápa várának mostani kapitánya, a város lakosai közül sokat elfogatott, némelyeket megbirságoltatott, másokat esküvel s csaknem mindnyáját különféle ijesztéssel r. kath. vallásra kényszerített. Egyik azonban, Borbély György, mivel vallásához ragaszkodott, bebörtönöztetett s a börtönben meg is halt. Mások megijesztésére pedig a gróf a templomhoz sok botot hozatott, hogyha nem akarnak megáldozni, birtokaik és ingóságaik elkobzása után kénytelenek lesznek koldusbottal számüzetésbe menni; nők számára pedig verem alakú fakereszt, minővel az előljárók nyilvános rimákat ijesztenek, csináltatott, s abba számos tisztes nőt, a kik az evang. papok könyörgései s prédikáczióira jártak — vettetett, némelyeket pedig megsarczoltatott.

14. Nemes Tölsőr, másképp Molnár Mártonnak szintén Eszterházy Ferencz gróf tiszttartója, Lindvay Márton által botot küldött azon üzenettel, ha evang. vallásához ragaszkodik, r. kath. vallásban pedig, melyet annakelőtte nejével együtt kényszerből, még pedig fogságában, elfogadott, ma-

radni nem akar, úgy azon bottal fog minden birtokából száműzetni; az pedig, lelkiismerete ösztönéből, nejestől azon bottal számüzte magát egész birtoka és ingóságai a gróf részére koboztatván el. Más nemesek különféle vagyona is csupán azon okból, mert vonakodtak r. katholikusokká lenni, hasonlóan foglaltatott el.

15. Az evangelikusok és r. katholikusok által közösen használt temetőből az evangelikusokat ugyanazon gróf kizárta, de azt sem engedte meg, hogy az általok azelőtt használt saját sírkertjökben temetkezzenek.

16. A pápai evang. papok kiűzése végett a gróf azon ürügy alatt, hogy ők bizonyos parasztjavakat, melyek kihalás és magszakadás folytán reá, mint földesúrra, voltak törvény szerint szállandók, az ő sérelmével magok részére erőszakosan elfoglaltak, az evangelikusok némely paplakaikat elvenni szándékozván, előbb ugyan Pápa városában, jobbágyai, neki lekötelezett birák előtt, utóbb saját úri székén a semptei várba, általa összehítt birák előtt pert indított, s magvaszakadt jószág czím alatt az evangelikusok által sokáig jóhiszeműleg birt paplakokért az evang. papokkal, mint ideiglenes lakókkal, saját törvényszékén, az ő birái előtt, perlekedni törekedett, mint ha az evangelikusok elfogadtak volna, mind a két szabadságról lemondának vala. S ámbár a pápai evangelikusok, kiket a perbe fogott paplakok törvényes birtoklása és védelmezése törvényesen illetett, ezen országos törvényekkel ellenkező per ellen az ország törvényeire fektetett tiltakozásaikat mind a két helyen benyujtották: a birák azokkal mind a két helyen mit sem gondolva, a paplakokat a grófnak odaítélték, a papokat pedig elmarasztalták s a gróf merész volt az ítélet foganatosításához fogni. A folyamodó országos rendek kérték szerint a királyt, hogy az előadott okoknál fogva a pápaiakat a paplakok birtokában védje, a grófot pedig rendes perútra utasítsa, daczára némelyek nevében készített némi bizonyitványoknak, melyeket a pápai evangelikusok ellenkező elismervényekkel kiforgatni készek.

17. Ugyanazon gróf a mostani országgyűlés alatt czéhek számára új szabályokat készíttetett, s azokra a nélk[illegible] hogy tartalmukat előre felolvasta volna, minden vár[illegible] mesterembert erővel meg akarta eskettetni, miszerint az az[illegible] ban foglaltakat megtartják. Azon szabályok pontjai közt a is volt, hogy a r. kath. vallásban, melyet reájok erős[illegible]a koltak, meg akarnak maradni. De a kik azt nem tett[illegible]ék azonnal elfogattak, jószáguktól, ingóságaiktól megfosztatt[illegible]ak. A királyi katonák közt volt mesterembereket is vallá[illegible]suk megváltoztatása előtt a czéhekből ki s mesterségök gyakor-lásától eltiltani törekedett.

18. Szintén Eszterházy Ferencz gróf, hogy elnyomja az evang. vallást, néhány érdemes és képzett evang. katonát kisebb fokú tisztségre szállíttatott le, másokat pedig elbocsáttatott, a miért ők a győri fő- és altábornokoknak panaszkodtak is.

19. Ugyanő Pápa lakosainak megüzente, hogy az evang. papok és tanító hátralevő és folyó fizetését ne fizessék.

A veszprémi várőrség hadnagyává maga Leopold Gyalody Istvánt, hadügyekben eléggé jártas és képzett egyént, nevezte ki; de mivel ez vallását megváltoztatni nem akarta, hadnagygyá r. kath. vallású szabó mesterember tétetett. Fájdalmas, hogy csaknem minden evangelikusnak, legyenek ezek bármily érdemesek, a hivatalokban r. katholikusok, habár kevésbbé képzettek is, elébe tétetnek, s ha evangelikusok valami hivatalt kérnek, mindenkinek főleg vallását vetik szemére, holott hazai törvényeink szerint a hivatalokat érdemes egyéneknek kellene valláskülömbség nélkül kiosztani.

Eszterházy Pál gróf a nyárádi, nagy-gyimóti és szerecseni evang. papokat tisztjei által kiüzette, a paplakokat és templomokat r. katholikusok részére lefoglaltatta, azon községek lakosait pedig, valamint a csótiakat is, a vanyolai, mint anyagyülekezeti evang. paptól elszakítva, most őket Eszterházy Ferencz emberei evangelikus vallásuk megváltoztatására kényszerítik.

Borsos-Győr, Pápa leánygyülekezete evang. lakosait, vang. vallásuk gyakorlásától Eszterházy Pál már annaklőtte bizonyos birság alatt eltiltotta bár: Eszterházy Ferencz ıégis néhányat közülök engedetlenség terhe alatt a pápai árba hivatott, s különféle ijesztéssel r. kath. vallásra szoıtott; azokat, kik azt tenni vonakodtak, arczczal a föld felé ordítva, kalodába záratta s abban éjeken és napokon át artotta, szabadon bocsátásuk után pedig minden házból gy-egy személyt 40 frt büntetés alatt megint a pápai árba beparancsoltatott, s ott r. kath. vallásra különféleképzorított.

Ugodon a templomot és paplakot Eszterházy Ferencz isztjei r. katholikusok részére elfoglalván, a lakosokat evang. allásuk megváltoztatására különféle módon kényszerítették.

Széchenyi György püspök a vaszari lakosok közül izenkét korosbat a győri várba magához rendeltetett, róm. ath. vallásra kényszerített, az evang. papot elüzette, a papakot és templomot a hozzájok tartozókkal r. katholikusok észére elfoglaltatta s oda licentiatust állított be.

Trencsénvármegyében. Ámbár az 1647-iki 10. t.-czikk zerint Trnove és Visnyove községekben templomok, papakok és iskolák számára alkalmas és elegendő telkek oltak volna kihasítandók: mindazáltal mindeddig nemhogy ihasíttattak volna, hanem Révay Ferencz azon községek akosait vallásuk szabad gyakorlásában kir. oklevelek s ıazai törvények ellenére annyira gátolja, hogy nemcsak ekik nem szabad a zsolnai, mint anyagyülekezeti temlomba járniok, hanem a zsolnai papot is, ha azon közégekbe, habár magánházban tartandó istentisztelet végett ıenne, halállal fenyegeti.

Sztránszke községében és leánygyülekezeteiben hasonló ihasítás nemcsak nem történt, hanem Révay Ferencz, a i Biesiczán s más helyeken is hasonlóan zavarja a szabad allásgyakorlatot, a jobbágyoknak evang. templomokba járni emény büntetés alatt megtiltotta.

A trencsini jezsuiták Liborcsa községét a nemsovai

gyülekezettől, Szedmeróczot pedig a trencsinitől elvették, a lakosokat evang. vallásuk szabad gyakorlásában különféle ürügy alatt háborgatták, vallásukkal ellenkező szertartásokra őket akaratuk ellenére szorítani meg nem szünnek. Ugyanazt tették a beloschovi gyülekezettől elvont Pjecho község lakosaival, kik közül az előbbkelőbbeket evang. vallásuk miatt, a szalkai apátság börtöneiben öt hétig fogva tartották, szomjjal, éhséggel sanyargatták.

Szelepcsényi György Felső-Drjetoma, Dobrassov és Isztebnik lakosait bizonyos emberei által előbb magához hivatta, az evang. vallás elhagyására szigorúan megintette, a vonakodókat undok börtönbe záratta, s ott mindaddig, míg akaratára nem hajoltak, tartotta, kiket azután, jajongókat, a kosztolnai r. kath. templomhoz hajdúk erőszakkal hajtottak. A nevezett községek egyházi jövedelmei szintén elfoglaltattak.

A nem régen meghalt Trsztyánszky Mária Klára, Serényi Pál neje, Zablath és Riba lakosait, szigorú fenyegetéssel, sőt büntetéssel az evang. vallás elhagyására kényszerítette, az egyházi jövedelmeket pedig, melyek régóta a trencsini gyülekezethez tartoztak, elfoglalta.

Szintén Trsztyánszky Mária Klára a trencsini evang. gyülekezethez régóta tartozott kis-zablathi jobbágyokat a maga szolgáihoz Szelepcsényi tisztjét adva, Kosztolna-Drjetomába, Szelepcsényi ottani házába, fegyveresen hajtatta, elfogatta, és míg neki jobbágyi engedelmességet, a r. kath. vallásnak pedig jobbágyi hűséget nem esküdtek, szabadon nem bocsátotta és emígy az említett gyülekezettől elszakította. Ugyanazon trencsini gyülekezettől Forgách Mária, Illésházy György neje, Zlatócz és Orechova községeket az egyházi jövedelmekkel együtt elvette.

Trsztyánszky Mária Klára a szoblahói szintén elfoglalt anyagyülekezethez tartozott Barát-Lehota leánygyülekezet templomát minden hozzátartozóval elfoglalta.

Forgács Mária kiűzvén az evang. papot, Nemsova templomát, paplakát és iskoláját, sok nemes patronus és

latartozó község sérelme és kárával elfoglalta, a pap sok góságát, majorságát, barmait, kocsiját, gabonáját saját lenlétében nagy részére elfoglalta, elvitette s vissza mindldig nem adta.

Ugyanő aztán Bán városában két templomot, nemilönben Pruzs, Babóth, Szoblahó, Gradna és Nagy-Chlivén mplomait elfoglalta, a papokat megveretve kiűzte, javaikat szedette, az evang. jobbágyokat vallásuk elhagyására ülönféle kinzással kényszerítette, mitsem gondolva azzal, ɔgy azok másoknak voltak elzálogosítva.

Illésházy György a szucsai templomot és paplakot s fürdői kápolnát, kicsikarva a kulcsokat, elfoglalta, a ıkosokat pedig, a pap kiüzetése folytán, majd fenyegeȝsekkel, majd börtönnel, melyben többen sokáig tartattak, kath. vallásra kényszerítette. Az alsó-szucsaiakat Forgács [ária, azon ürügy alatt, hogy gabonát kölcsönöz nekik, emsovai majorságába hivatta, ott őket bizonyos házba, ıint barmokat az istállóba, záratta s a síránkozókat és ıjongókat míg r. kath. módon meg nem áldoztak, ki nem ocsátotta.

Ugyancsak Illésházy György Dobra és Tepla temploıait, paplakait és iskoláit elfoglalta, a papokat gyalázaɔsan kiűzte, a lakosokat pedig sokféle kinzással, börtönnel s birságokkal vallásuktól elidegenítette.

Illésházy Gábor a mult országgyűlés óta Dubnicza mplomát, paplakát és iskoláját elfoglalta, a papot neki va adott esküje daczára kiűzte, a lakosokat bilincsekbe ərve nemkülömbség nélkül bebörtönöztette, sőt házaikból, elyeket lepecsételtetett, kizáratta, s emígy r. kath. valsra kényszerítette. Midőn pedig egyike a jobbágyoknak ılálosan beteg nejéhez meggyóntatása végett papot hivatt, azon jobbágyot békóba verette, önkénye szerint kegyetnül megbüntette, s az alatt meghalt nejét a sírhoz csak ȝkókban kikisérni engedte.

Forgách Mária annyi templom elfoglalása, annyi pap ıűzése, s javaiknak maga részére elkobzása után Viczíano-

vicz János nemsovai papot kiűzve, midőn ez Dvorecz községében kibérelt szállásáról bizonyos ügyben a Vág felé kisétált, a végre kirendelt szolgái által őt kegyetlenül összeverette, elfogatta, nemsovai házához vitette, ott békókba verette, s ily állapotban éjjel az országból ki, morvaországi Zethin várába szállíttatta, a kinek szabadon bocsáttatása végett meginték ugyan mind a nádor, mind Trencsinmegye a grófnét, de ez a papnak nem hogy használt volna, hanem az úrnő még jobban felbőszülvén ellene, őt a családi börtönből nyilvános latrok undok köztömlöczébe záratta, honnan kiszabadult ugyan, de az említett várból nem akarta őt kibocsátani, míg vagy vallását megtagadja, vagy térítvényt ád a felől, hogy nem boszulja meg a törvény útján a rajta elkövetett méltatlanságot s kiköltözik a község és vármegyéből.

Balassa Ádám is a precsényi templomot elfoglalta, a papot gyalázatosan elűzte, s más urak jobbágyainak házában jelennen sem tűri, sőt ha a nevezett községbe lép, halállal fenyegeti.

Nádasdy Ferencz, magához vevén Eszterházy Pált, Draskovich Miklóst, s mintegy 300 katonát, Beczko városában legelőször az evang. templomot foglaltatta el, azután a papot a paplakból gyalázatosan kivetette, minden bútorát, valamint könyvtárát is, mely biztonság végett egy polgár házába volt szállítva, elvétette, Csejtébe vitette, ott a könyveket bibliával együtt a vár udvarán megégettette, s a mindenéből megfosztott papot koldusbotra juttatta. Ezek elvégeztével a lakosokat tömlöczczel, békókkal, veretéssel s más sanyargatásokkal evang. vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítette, s az evang. pap által megkeresztelt, de elhalt csecsemőket, valamint felnőtteket is tisztességesen eltemetni nem engedi.

Ugyanazon gróf jószágkormányzója s más tisztjei Melcsics, Haluzsics, Morva, Lieszko községek és Bosácza leánygyülekezet lakosait először megfenyegették, hogyha templomaikat önként átadni s papjaikat kiűzni vonakodnak,

ők 300 katonával eljövén, a községeket földig lerontják; mi a midőn nem használt volna, katonák által támogattattva, eljött az újhelyi prépost, a ki létrákon a templomokba behatolt, azokat elfoglalta, a papokat pedig gyalázatosan elkergette.

Pozsonyvármegyében. Eszterházy Pál és Ferencz Szenczen s más uradalmaikban az evang. népet katonák beszállásolásával s azoknak hallatlan garázdálkodásával zaklatni el nem mulasztották. Ugyanis a templomok elfoglalása után a katonák isszonyú kegyetlenkedése arra kényszeríté a vallásukban állhatatos lakosokat, hogy javaik elhagyásával puszta kézzel vándoroltak ki, a gyarlóbbakat pedig, kik megunták a zaklatást és segíteni kivántak magukon, r. kath. vallá ra szorították. A papoknak sem kedveztek, hanem a lakaikba küldött katonák a szükségen felül is kicsikart élelmi szereket fölemésztették, vagy hasztalanúl elpazarolták, a bútorokat felprédálták; a feltört pinczékből a borokat elvitték, magokat a papokat pedig — mindenben, kivált az egyik pap pinczéjének feltörésében és a szüreti edények elfoglalásában Sánta Tamás, Eszterházy Ferencz tisztartója, vezérkedvén — rút szavakkal illetve, megkárosították, míg a napról napra növekedett kihágásokat látva, a paplakot, javaik nagy kárával, odahagyni voltak kénytelenek. Ismételt vizsgálatok után pedig, csakugyan megváltoztatták-e vallásukat a lakosok? néhány nemesnek és kiváltságos háztulajdonosának bútorait és birtokait, nem gondolva a nemesség szabadságával, elfoglalták, azután kidoboltatták, hogy azon papnak, ki a városba jönni merészel, vele leendő holmiját elkobozzák, őt magát a semptei várba fogságba küldik, végre az említett nemeseket is a városból kitiltották. Midőn pedig a sápi evang. pap, a tilalomról nem lévén tán tudomása, a szenczi szőlőhegyen termett borának elszállítása végett oda ment, Lindvay Márton, Eszterházy Ferencz jószágigazgatója, minden törvényes ok nélkül fegyveres kézzel támadta, csak isteni gondviselés mentette őt meg. Majdnem egyazon időben a nevezett gróf egy szenczi

jobbágyát, de a kit a gróf azért, mivel vallását nem változtatta meg, elűzetett, akkor pedig a városban időzött Lindvay Márton elfogatta, vele volt holmijától megfosztotta, s oly kegyetlenül verette meg, hogy annak következtében meg is halt. Azon ürügy alatt pedig, hogy a kelyhet és oltárékítményeket neki át nem szolgáltatta, az evang. pap saját szőlejét és 11 akó borát elvétette, a város közepén fekvő templomot, mely leginkább Rákóczy György fejedelem s más felvidéki evangelikusok költségén építtetett, egy más auditoriummal együtt, melyeket most is r. katholikusok birnak, elfoglaltatta.

Szintén Eszterházy Pál és Ferencz Nagy-Mácséd, Felsőszeli, Nádszegh, Kürth, Nyék, Vezekény, Tallós, Eperjes templomait, paplakait tartozékaikkal együtt elfoglalták, a papokat kiűzték.

Taksony templomát Eszterházy Ferencz özvegye elfoglalta, papját elkergette.

Szelepcsényi csallóközi birtokainak kormányzója Csötörtök templomát, kovácscsal töretvén fel ama templom ajtaját, az oda vitt katonákkal elfoglaltatta, az evang. papokat elüzette, a lakosokat fenyegetések, békók, veretések és büntetésekkel r. kath. vallásra kényszerítette.

Midőn Pruck lakosai az említett kormányzó ismételt parancsaira is vonakodtak papjokat önként elbocsátani és érette s a lelkiismeret szabadságáért Szelepcsényinél is foganatlanúl könyörögtek s alig tértek Bécsből vissza: a kormányzó egy növendék pappal és poroszlókkal ott teremve, előbb a templom kulcsát kicsikarni, s miután a papot fenyegetésekkel meg nem riaszthatá, őt éjjel, ámbár eredménytelenül, kizavarni törekvék. A paplakkal czélt nem érve, de az szemei elől nem tévesztve, a templomra tört, de kulcsát meg nem kapva, ajtaját rudakkal s más eszközökkel kifeszítették, s benne azonnal miséztettek. Végre a különféle zaklatással fenyegetett pap is a paplakból ki, s egy kiváltságos házba vonult, de ott sem volt békés maradása, hanem máshová költözni volt kénytelen, a nép

pedig békókkal és tömlöczczel róm. kath. vallásra kényszeríttetett.

Misérden a helyben lakó Kerekes urak telkén épített templom nem lett ugyan ostrom alá azonnal fogva, csak Szelepcsényi jobbágyai olyan erőszakos módokkal, mint más községek evang. lakosai, lőnek megkisértve, hogy t. i. vagy magok bocsássák el az evang. papot, vagy legalább prédikáczióira ne járjanak. De mivel így velök czélt érni nem lehetett, sokkal szigorúbb eszközök vétettek elő. Szelepcsényi említett jószágkormányzója ugyanis gyakori büntetésekkel, békókkal, tömlöczczel arra kényszerítette őket, hogy aláirták az általa rájok erőszakolt térítvényt, miszerint az evang. vallást minden kényszerítés nélkül önként fogják elhagyni, s bizonyos meghatározandó napon r. kath. módon áldozni. Ámbár pedig a lakosokat maga Szelepcsényi is meglátogatta, a templom kulcsait kérte, s azokat — mivel a gyülekezet gondnoka, Kerekes urak jobbágya önkéntelenül adta a jószágigazgatónak — visszaküldötte, a temetőben magyar beszédet tartott, s többé nem erőszakoskodott: az ő eltávozása után mindazáltal a végre talán kiküldött szerzetesek az evang. papot levélben a paplakból kivonulásra intették, s azután karácsony harmadik ünnepén, midőn a veszélyesen beteg pap helyett egy istenészettanuló volt prédikálandó, s a nép össze vala gyülve a templomban és énekelt, a többször említett kormányzó katonáktól kisértetve a templomban megjelent, ott kissé megállt, prédikáczió kezdetén a misézés végett készen volt papot bevezettette, a megrémült s templomból kiindult népet az ajtónál elhelyezett fegyveresek kivont karddal visszatartották, némelyeket megvertek, az ellenszegülőket elfogták, másokra puskáik kilövésével rárijasztottak, egy öreg nőt golyóval arczon megsebesítettek, két terhes nőt annyira megrémítettek, hogy mind a kettő idétlent szült, s magzatostúl meghalt. A templom elfoglalása után a betegen fekvő papot is még azon este a paplakból kizavarták, s az elfoglaltakat most is birtokolják.

Illésházy Ferencz és Labrovics György, a pozsonyi

apáczák tisztje, Szelepcsényi katonái által támogattatva Nagy-Magyar templomát elfoglalták, a lakosokat a többször érintett eszközökkel a r. katholikus vallásra kényszerítették, s rakonczátlanságuk miatt maga a pap is, ámbár nemesek udvaraiban, alig maradhat meg, saját pénzen vett házát pedig az oda beállított plébános azon ürügy alatt, hogy az a templomhoz tartozik, elfoglalta s most is birtokolja.

A szt-mártoni apát is az említett gyülekezetbe bekebelezett dienesdi jobbágyait hasonló erőszakkal evang. vallásuk elhagyására kényszerítette.

Fél és Szt.-Mihályfalva templomait Szelepcsényi emberei erőszakkal elfoglalták, a népet sanyargatásokkal r. kath. vallásra kényszerítették; a szt-mihályfalvi papot isszonyúan megverték, gyalázatos szavakkal illették, összekötözték és ló mellett a nyitrai várba, hol most is fogva tartatik, fogságba vitték.

Lippay János és György Csölösztő templomát erőszakkal elfoglalták, a népet kemény büntetésekkel evang. vallás elhagyására kényszerítették.

Nagy-Szombatban a jezsuiták tanítványai az evangelikusokon méltatlankodni, iskoláikba behatolni, a tanulókat verni, a templomot kövekkel dobálni, ablakait beverni, lóháton belemenni, a papot prédikálása közben szidalmazni merészkednek.

A pozsonyi káptalan Torony lakosait anyagyülekezetüktől kemény büntetés alatt elvonta s a szenczi plébános alá adta. Hasonló történt a' körmösdiekkel. A pozsonyi apáczák Német-Bél lakosait a szenczi plébános alá vetették. Papfalva leánygyülekezetet a pozsonyi káptalan az ivánkai anyagyülekezettől erőszakosan elfoglalta, az evang. lakosokat r. kath. megáldozásra 50 frt büntetés alatt szorította, s papjok kiszolgált évi fizetésének kiszolgáltatásától 12 frt büntetés alatt eltiltotta.

Ugyanazon káptalan hasonló erőszakoskodással, t. i. javaik elfoglalásával, békókkal, tömlöczczel evang. vallásuk

elhagyására most is szorítja Csukárd lakosait, mi Pozsony városában is történik.

Végre könyörögtek a folyamodók, hogy a pozsonyi magyar templom és tornyának, mint olyannak, melyet nemcsak a lakosok, hanem országgyűléskor a rendek is használnak, sokfélekép megakadályoztatott, fölépítése befejeztethessék, s más szükséges épületek is építtethessenek, a harangok pedig, valamint máskor, úgy névszerint temetések alkalmával, bárkinek, jelesül a kir. ügyésznek tiltakozása daczára, jövőre is mindenkor szabadon használtatthassanak.

Nyitravármegyében. Nádasdy Ferencz Beczko várának más közbirtokosaival azon vár uradalmában, névszerint Újhelyen a Titter János örökösei, s más evangelikusok költségén nemesi telken fölépített templomot elfoglaltatta, földig lerontotta, s a nevezett családnak s más evangelikusoknak abban volt zászlait és sírköveit, az ott nyugvó hullák sérelmével, összerontatta. Midőn pedig a paplakot, iskolát is más egyebekkel elfoglalta, az orgonát, harangokat, s az istentisztelet más készleteit a helybeli prépost elhordatta.

Ugyanazon gróf s nehány közbirtokos Kosztolán, Padola, Csejthe, Verbó, Brezova, Mijava, Vagyócz, Krajna és Ó-Tura templomait, paplakait, iskoláit s egyházi jövedelmeit elszedték, a papokat kiűzték, a népet vallásával ellenkező szertartásokra kényszerítették, nemcsak a népet, hanem az ott levő nemeseket is zaklatják, azzal nem törődve, hogy az uradalmi törvényszéket (tribunal dominale) eltörölte már a törvény, kiváltságaik előmutatására szorítják, legelő, viztől s vallásuk gyakorlásától őket eltiltották, s nemcsak az említett urak s embereik, hanem a behelyezett plébánosok is mindenkép zaklatják őket. A nagyobb parasztok közül sokat megbotoztattak, börtönbe, békókba zárták, s onnan ki evang. vallásuk megváltoztatása előtt nem bocsátottak, az istentisztelet végett máshová menőkre az úton poroszlók támadtak. Mijaván történt, midőn egy paraszt megáldozásra kényszeríttetnék, s a plébános ostyát nyujtana neki, amaz tele torokkal kiálta fel: „Pater, esküszöm

az Istenre, újjadat harapom el, ha rám erőszakolod az ostyát!" s a mi borzasztó, sok részegben, a kiket meggyónásra késztettek, midőn az oltártól visszamentek a padokba, ittasságuk miatt, közbotrányra, nem maradhatott meg az ostya.

Veszek (Vieszka?) község templomát a helybeli urak elvették.

Nádasdy Ferencz Barátfalva, Rusov, Bori községek templomait, az ottani, jobbadán evang. földesurak akarata ellenére, fegyveres katonáival felnyittatta, s azokban és a paplakokon sokféle kihágást követtetett el.

A bajmóczi uradalomban Kain Franczisk, Pálffy Pál nádor özvegye, a privigyeieket különféle fenyegetés, ijesztés, igérettel a városon kívül fekvő templomnak, melynél temetkeznek, átengedésére akként birta rá, hogy a nagyobb beltemplomot nekik adja; de amazt így kicsikarva, emezt is paplak, iskola s egyházi jövedelmekkel együtt, valamint Szebedrás, és Czigely leánygyülekezetek templomait is elfoglalta, a privigyei papot pedig, a ki egyszersmind superintendens és néhai férje beleegyeztével beállítva s megerősítve volt és személyesen jelent meg, poroszlói által a paplakból gyalázatosan kidobatta, holmiának elhordására három napot adván neki.[1]

Ugyanő Német-Próna, Tuzsina, Czach, Koss, Chrenócz, Handlova, Brzan, Gajdel, Poruba, Rasztochne templomait, paplakait, iskoláit azokhoz tartozókkal együtt elfoglalta, a nevezett községek és a hozzájok tartozó falvak népét fenyegetések, börtönökkel a kath. vallásra kényszerítette, a bebörtönözötteket néha egész héten át éhséggel, szomjjal sanyargatta, másokat megbotoztatott, másokat ismét, a kik házuknál vagy máshol jóllaktak és pálinka vagy sertől megittasodtak, vallásukkal ellenkező gyónásra kényszerített, a vonakodó öregeket és tisztes személyeket nem-, kor és személy különbség nélkül, botokkal oda hajtatott és arra

[1] Ez Tarnóczy Márton volt.

birt, hogy némelyek önkéntes cselekedetnek voltak kénytelenek vallani azt, a mit kényszerítve tettek; sőt katonákkal is szorongattattak, s olyan elismervény lőn rájuk parancsolva, hogy a templomokat önként adták át s pártoltak el evang. vallásuktól. Az elismervényt a tisztek kényök szerint fogalmazták, a pecséteket kicsikarták, s bizonyíttatták, hogy neveiket a jobbágyok önként irták alá. Ilyen elismervény lessenyei Nagy Ferencz, akkoron kir. személynök, most pedig nádori ítélőmester által a király pecsétje alatt, mely a személynöknél volt, lőn kiadva, t. i. hogy az elfoglalásba önkényt egyezett bele a nép.

Eszterházy Pál és Ferencz Szemptén a templomot nemcsak elfoglaltatták, hanem földig le is rontották; Sopornya és Patta községek leánygyülekezeteinek templomait, paplakait, iskoláit elfoglaltatták, a papokat gyalázatosan kiűzték, a népet büntetések és kinzásokkal vallása elhagyására, sokkat ittas voltukban gyónni kényszerítettek.

Medrova (Modro?) és Hrádek templomait és paplakait, iskoláit Sándor Gáspár elfoglalta.

A galgóczi uradalomban Forgách Ádám Galgóczon a magyar templomot elfoglalta, a törvény szerint kihasított telken épített tót templomot pedig lerontatta, a papokat — elvevén tőlük saját házaikat és javaikat — kiűzette, a paplakokat és iskolákat, az azokhoz tartozókkal s jövedelmekkel egyetemben, birtokában tartja.

Ugyanő Pöstyén és Ujlak mezővárosok, Udvarnok, Pásztó, községek templomait, paplakait elfoglalta, papjait kiűzte.

Kis-Báb templomát s a hozzátartozókat Szelepcsényi, Moravankáét Csáky Ferencz elfoglalták.

A nagyszombati jezsuiták Vág-Szerdahely templomát, paplakát és iskoláját az evangelikusok kezéből kiragadták, a papot, kinek neje súlyos beteg vala, a nélkül, hogy neki három napot, avagy a paplakon, vagy a községben csak egy éjjel is meghálni engedtek volna, kiűzték.

A kameneczi gyülekezethez tartozó Alsó-Lelócz evang.

nemesei az ottani templom iránt akként szerződtek ugyan a r. katholikusokkal, hogy abban felváltva tartják az isteniszteletet, s közös temetőjök lesz: mégis lessenyei Nagy Mihály és János az evangelikusokat úgy a templom, mint a temető közös használásától a szerződés daczára egészen eltiltották, s a mi több, nemcsak a nemteleneknek, de a nemeseknek is saját lakaikban istentiszteletet tartani nem engednek, mit tettel is igazoltak, mert a kameneczi tanító Plathyné Tarnóczy György özvegye jobbágynéját eltemetni Lehóczra jövén, futással kelle menekülnie, mivel énekeltekor fegyverrel támadtak rá s ott kelle hagynia a hullát, mely más napig ott hevert eltemetetlenül, s azután minden szertartás nélkül mintegy titkon Kameneczre szállíttatott.

Apponyi István és Balázs Nagy- és Kis-Appony templomát, melyet a törökök leégettek, Apponyi Gáspár pedig helyreállított s feldiszített, a paplakkal, iskolával és egyházi jövedelmekkel együtt elfoglalták, a papot kiűzték.

Alsó- és Felső-Vecse templomát és paplakát most is evangelikusok birják ugyan, de a sellyei jezsuiták némely tisztjei gyakran oly bátorságra vetemednek, hogy a tanítót a község közepén és az iskolában megtámadni, megsebesíteni, a papot a paplakban háborgatni, s ha ki nem költözik, ütlegekkel és halállal fenyegetni csekélységnek tartják a vallásszabadság nagy sérelmével.

Placidus András pannonhalmi apát Deáki templomát, paplakát, iskoláját s egyházi jövedelmeit elfoglalta, a papot, előbb megverte őt, szakála, keze s lábainál fogva hurczoltatta, a paplakból kidobatta, a népet pedig vallásával ellenkező szertartásokra birságokkal kényszerítette.

Ürmény templomát, paplakát, iskoláját, egyházi jövedelmeit, az evang. közbirtokosok jogsérelmével, Szelepcsényi elfoglalta, a papot, javaiban nagyon megkárosítva, kiűzte.

Ugyanő Negyed és Farkasd templomait, paplakait és iskoláit elfoglalta, a papokat kiűzte, a farkasdit el is fogatta és fogva tartja.

Forgách Ádám Komjáthy templomát, paplakát és iskoláját elfoglalta, papját kiűzte.

Az evangelikusok költségén épített holicsi templomot Sennyei István vezsprémi püspök és Czobor Ádám mint gyám, nemcsak elfoglalták, hanem földig le is rontatták, harangját elvitették, a népet pedig vallásától elpártolni erőszakkal kényszerítették.

A nagyszombati jezsuiták legott a mult országgyűlés után zászlóval, dobokkal és fegyveresekkel Sellyére jövén, a papot, mint valami gonosztevőt, gyalázatosan kidobatták, ingóságait szekerekre rakatták, s vele együtt a határból kivitették. Azzal be nem érve, az evangelikusok költségén épített templomot földig lerontatták. Aztán száz katonát küldvén a lakosokra, ezeket sokféleképen kinoztatták, vallásukkal ellenkező szertartásokra lánczokkal, békókkal s javaik felprédálásával kényszerítették, s majdnem mindenükből kifosztották. Végre azon háromszáz birodalmi tallért, melyeket néhai Lorántffy Zsuzsanna, Rákóczy György özvegye, a gyülekezetnek ajándékozott, s melyek azóta 980 forintra szaporodtak, a séllyei plébános Rasoris György ürményi evang. paptól kicsikarta, s most is magánál tartja, azon felül bizonyos ellopott ló árát az evang. papon vétette meg. Ezekkel a jezsuiták meg nem elégedve, az evangelikusokat erővel megeskedték, hogy a r. kath. vallástól soha el nem pártolnak, a megesküdni vonakodókat pedig bebörtönözték, éhen és szomjan addig kinozták, míg esküvel megigérték, hogy r. katholikusokká lesznek.

Liptóvármegyében. Ivachnofalva birtokosai, t. i. a Rádayak, a szt.-mihályi papnak emlékezetet haladó idő óta fizetni szokott tizedét, a gyülekezet rendes jövedelmét, elfoglalták és megtagadták.

Barsvármegyében. Oszlán templomát Szelepcsényi emberei, egyet magok közül az ablakon át beeresztve, felnyittatták, s a paplak, iskola és egyházi jövedelmekkel elfoglalták, a papnak úgy a paplakon, mint a sekrestyében volt javait a tiszttel megjelent poroszlók fölprédálták,

mit más helyeken is tettek, a könyveket s más dolgokat elszedvén tulajdonosaiktól.

Az elefanti pálosok Velkapola templomát elfoglalták, a papot kiűzték, megverették, a népet pedig hasonló módon, miként az a bajmóczi, csejtei uradalmakban történt, az evang. vallás elhagyására kényszerítették.

Cserenye és Kis-Ugrócz leánygyülekezeteket Majthényi János az anyától elszakította, lakosaikat kegyetlen veretéssel és börtönnel vallásuk megváltoztatására szorította.

Nyitraszeg leánygyülekezet templomát lessenyei Nagy Ferencz elfoglalta.

Felső-Hámor templomát Héderváryné elvette, papját kiűzte, valamint Zsarnocza lakosai is vallásuk gyakorlásában sokfélekép háborgattatnak, papjok pedig onnan kitiltatott.

Árvavármegyében. Tököly István, Árvavárának és uradalmának kormányzója, ámbár törvény szerint nem volt köteles, de a boldogult király felszólítására Oravka községében r. kath. templom és iskola számára alkalmatos helyet jelöltetett és hasíttatott ki: mi által a helybeli plébános és hivei azzal meg nem elégedve, az ottani evang. templomot elfoglalták.

Zólyomvármegyében. A véglesi uradalom tiszttartója a nagyszalontai evang. gyülekezet telkén mészárszéket állíttatott fel, a gyülekezet által régóta birt mészárszék kárával a gyülekezet mészárosát elfogatta, s a gyülekezetet jövedelmétől megfosztotta.

Zemplénvámegyében. Sárospatakon Báthory Zsófia, Rákóczy erdélyi fejedelem özvegye és fia, Ferencz, az iskola azon jövedelmeit, melyeket Perényi Gábor adományozott, Miksa király, mint Pataknak és az uradalomnak kincstári jogon akkori birtokosa, megerősített, a későbbi utódok pedig, úgy r. katholikusok, mint evangelikusok, valamint a fejedelemné és fiának elődei évnegyedenként vonakodás nélkül, de ők magok is 1660-ban fizettek, s az emlitett jövedelmek ilyen fizetését magok is helybenhagyták és elfogadták:

mindazáltal a férj és atya halála után t. i. 1661-ben letartóztatták, kiadni vonakodtak, s vonakodnak most is.

Ugyanazon sárospataki iskola azon jövedelmeit, melyeket három főtanár, négy osztálytanár és kántor a fejedelemné s fia elődeitől, a pataki várból kaptak, Lorántffy Zsuzsanna, a pataki vár és uradalom társszerzeményese pedig végrendeletileg hagyományozott, ámbár azokat a férj és apa halálakor t. i. 1660-ban, magok is kiszolgáltatták, 1661-ben mindazáltal a tanárok és kántortól elvették, lefoglalták s az 1647 : 12. és 14. t.-czikkek ellenére saját javokra fordították.

A sárospataki gyülekezet jövedelmeit, melyeket a várnak r. kath. és evang. birtokosai evang. papoknak régóta fizettek s emlékezetet haladó idő óta semmiféle ürügy alatt senki kérdés alá nem vont és 1660-ban maga a fejedelemné és fia is kiszolgáltatták, a mult évben ugyanők lefoglalták.

A sátoralja-ujhelyi evang. papok azon fizetéseit, melyeket a pataki uradalom jövedelmeiből Perényi Gábor rendelt, Miksa király, mint a pataki vár és uradalomnak kincstári jogon akkori birtokosa, megerősített s a későbbi, úgy r. kath., mint evang. birtokosok fizettek, ugyanazon fejedelemné és fia, Rákóczy Ferencz, kiszolgáltatni nem engedték s tiszteiket a kifizetéstől eltiltották és az 1647-ki törvények ellenére most is tiltják.

Bodrog-Keresztúron azon jövedelmeket, melyeket az evang. papok őszi, tavaszi, és bortized nyolczadából húztak, s a tokaji vár és uradalom birtokosai minden nehézség nélkül kiszolgáltattak, szintén azon fejedelemné és fia, az említett törvényczikk ellenére, kiszolgáltatni vonakodnak.

Tokajban a tiszai rév szombati jövedelmét, mely az evang. gyülekezetet illeti és 32 átalagnál (tonna) nagyobb borjövedelmet, melyet a tokaji várnak úgy r. kath., mint evang. birtokosai emberemlékezet óta, sőt Miksa király, mint a tokaji vár és uradalomnak kincstári jogon birtokosa, korában is kiszolgáltattak, az evang. papoktól szintén ők elvették és kiszolgáltatni vonakodnak.

Tarczalon is 40 átalag borjövedelmet, melyet a birtokosok Miksa király óta evang. papoknak fizettek, ezektől a fejedelemné és fia elvontak.

Ugyanők Szerencsen a gyülekezet jövedelmeit, melyekből az evang. papot pénz, bor, törköly (vinacerum) s más efféleékben fizette, valamint az ottani malom szombati vámját, a szerencsi várnak úgy r. kath., mint evang. birtokosai által megtartott szokás ellenére lefoglalták s kiadni vonakodnak.

Király-Helmeczen az akkori pap az ottani szőllőhegyen feküdt papi szőlőt bedeghi Nyáry Istvánnak, a király-helmeczi jószág akkori birtokosának, 14 hordó borért szerződésileg elcserélte, Nyáry István pedig ugyancsak 14 hordó bort az evang. pap részére évenkint kiszolgáltatni úgy magát, mint örököseit lekötelezte, most azt a fejedelemné és fia az evang. paptól megtagadták és kiszolgáltatni nem akarják.

Szintén ők Alsó- és Felső-Toronyán, Abarán, s más. váraik s kastélyaikhoz tartozó birtokokban az evang. papoknak minden huza-vona nélkül régóta kiszolgáltatott egyházi jövedelmeit, az idézett törvények ellenére, letartóztatták, melyeket midő az evang. superintendensek folyamodványa s panasza folytán Zemplén és Abaujmegyék, követeik által az érintett törvények értelmében ismételve visszakérték; a fejedelemné és fia, a törvényeket félremagyarázva és a papi fizetést személyi fizetéssel összezavarva, kinyilatkoztatták, hogy a lefoglaltakból vissza soha semmit nem adnak, sőt udvarnokuk, Mikes Mihály által fogalmazott és a nevezett megyékhez fölterjesztett nyilatkozatukban az evangelikusokat gúnyból akatholikusoknak czímeztették. Végre azon jövedelmek igazolása végett, t. i. egyháziak voltak-e? a kir. diploma 5-dik pontja „Et ad privilegiorum productionem“ stb. §-a úgy szintén az 1649-ki 2-dik t.-czikkek ellenére, kir. adománylevelek s más irott bizonyítványok előmutatását sürgetik s rendes perút nélkül az ügyet, az 1649-ki 42-dik t.-czikk és a kir. diploma 1. pontja értelmének ellenére, végrehajtáson kezdették.

Varanón a r. kath. plébános a magához vett emberekkel az evang. iskolára tört, s az evang. papot, a ki őket rossznak elkerülésére intette, kegyetlenül megverték, földhöz vágták és megsebesítették. Némely szántóföldekből az evang. gyülekezetet illető tizedet ugyanazon plébános fegyveres kézzel elvitette, az e végett kirendelt vizsgálatnak is ellene szegült.

Nagy-Domasán az evang. paplakot Pethő Zsigmond tisztje elfoglalta s jobbágyot szállíttatott bele.

A kázméri orosz pap a kajnai evang. papot, mivel ez őt egy orosz eltemetésekor a templomba orosz szertartások elvégezése végett nem bocsátotta, kegyetlenül megverte, s ha futással a templomba nem menekül, meg is ölte volna, az oroszok pedig most is halállal fenyegetik.

Abaujvármegyében. Az említett fejedelemné és fia a szánthói evang. papokat régóta illető egyházi jövedelmeket, melyeket Regécz földesurai adományoztak volt, az 1647-ki 11., 12., 14. t.-czikkek ellenére a mult 1661-ik évben elfoglalták.

Kassán a gyalogkatonák egyházi járdalatokra s vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszeríttetnek, és a tisztek által vallásuk gyakorlásától a templomajtó előtt csengetve, vagy a végre küldött r. kath. katona által az evang. templomból kihivattatnak az áhitatoskodó evangelikusok megbotránkoztatásával s az 1647-iki 8-dik t.-czikk s más törvények megsértésével.

Beregvármegyében. Báthory Zsófia és fia a munkácsi evang. papok jövedelmeit, melyeket a munkácsi várból, a Latorczán levő malmok szombati vámjából és bortizedből évenkint kaptak, kiszolgáltatni vonakodnak.

Ugyanők Bereghszászon, s a munkácsi várhoz tartozó más községekben a papok malom- és tizedjövedelmét lefoglalták.

Ugocsavármegyében. A Barkóczy család a salánki malom szombati jövedelmét, melyet eddig a salánki evang. papok húztak, kiadni nem akarja.

Intalóban (?) az evangelikusoknak Perényi György által kitatarozott s eddig általok birt kápolnáját Perényi Gábor önhatalmúlag elfoglalta.

Gömörvármegyében. Szentkirályi Andrássy Miklós az oláhpataki evang. papot kiűzte, azután a község biráját, s nehány előbbkelő lakosát elfogatta, vasra verette, s krasznahorkai várában mindaddig, míg a paplak és temető kulcsait át nem adták, fogva tartotta. Ezzel meg nem elégedve, a templomot, temetőt, paplakot, harangokat az azokhoz tartozókkal együtt elvetette; ugyanazt tette Gócs templomával s a kiűzött pap helyett, a lakosok tiltakozása ellenére, jezsuitát állított be, a ki őket vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítette.

Ugyanő a betléri evang. papot kiűzte, némely holmiát megégette, a templomot, iskolát, temetőt s a templom valamennyi készletét elfoglalta és evang. pap helyett licentiatust állított be.

Lippay György esztergomi érsek 1661-ben Pelsőcz, Csetnek, Rozsnyó, Berzéte, Alsó-Sajó, Gócs, Oláhpatak, Geczelfalva, Ochtina és Restiren az evang. papoktól minden egyházi jövedelmet, t. i. úgy őszi, mint tavaszi gabonatizedet, melyet ők és elődeik emberemlékezet óta békével használták, embere, lessenyei Nagy István, s a vele küldött mintegy 60 német katona által elszedetett, az erősen lezárt papi csűröket felnyittatta, s nemcsak a parasztok tizedét, hanem azt is, melyet a nemesek és földesurak saját majorságukból papi fizetés fejében adtak, maga részére lefoglaltatta, s maga javára fordította.

Báthory Zsófia és fia hasonló papi fizetést, melyet a pelsőczi és csetneki malmokból bizonyos papok húztak, önhatalmúlag elfoglalták.

Szathmármegyében. Báthory Zsófia és fia bizonyos két falut, melyeket Bethlen István az ecsedi gyülekezetnek örökösen adományozott; úgyszintén a báthor-városi tizedjövedelmet, melyet az ecsedi gyülekezet emberemlékezet óta szedett; nemkülönben a matolcsi malmok szombati jöve-

lelmét, melyet Báthory és Bethlen fejedelmek ugyanazon ;yülekezetnek örökösen adományoztak, s az folyton hasz- iált, erőszakkal elvétették s a megye többszöri felhivására em adták vissza, az 1647-ki 10. és 14. t.-czikkek sérel- nével. Pap Dániel, szathmári tiszttartó a várhoz tartozó zamosi malom szombati jövedelmét, melyből az iskola növendékei élelmeztettek, elfoglalta.

Tornavármegyében. Andrássy Miklós Hárskut evang. emplomát a folyó 1662-ik évben elfoglalta, papját kiűzte.

Borsodvármegyében. Báthory Zsófia és fia az ónodi nalmok egyházi jövedelmeit, melyeket a sajó-szent-péteri, :delényi és kazinczi evang. papok régóta húztak, s az ottani ·. kath. földesurak és úrnők minden hiány nélkül kiszol- ;áltattak, a törvények, diplomák ellenére elfoglalták, s a negye többszöri felhivására vissza mostanig sem adták.

Szepesvármegyében. Ámbár a krembachi evangelikusok emploma, a 90 templom közé betudva, vissza lőn adva, ızt mégis Pálfalvay János, váradi püspök és szepesi pré-)ost rendeletére Zadurszky Adalbert lengyel pap a folyó 1662-ik évben elfoglalta, az evang. papot a paplakból kiűzte, övedelmétől megfosztotta, s megveréssel és halállal napon- ként fenyegeti.

Ugyanő Új-Bélán a magához vett fegyveres lengye- ekkel és más lengyel pappal az evang. paplakra rontott. ız ajtók és ablakokat betörte, s a papot csak isteni gond- ·iselés mentette meg a haláltól.

Azon egyházi s tizedjövedelmeket, melyeket az evang.)apok húznak, de tőlük a szepesi prépostnak bért (cathe- lraticum) fizetnek, a r. kath. urak elfoglalgatni meg nem szünnek; így 1661. Gombos Erzsébet, Görgei Sándor özvegye, ı görgői papot és tanítót jövedelmeiktől megfosztotta.

Olcznó evang. papját idősb Csáky István 1661-ben :mberei által kiűzte, a templomot, paplakot és jövedel- neket elfoglalta, s Pálfalvay János által r. kath. papot illíttatott oda. S ámbár a megyei alispán törvényes eljárás ·égett határidőt ki is tűz, de a r. katholikusok különféle

mentegetődzés és kifogással birákat nem választanak, így a dolognak vége hossza nincs.

Szabolcsvármegyében. A nánásiak, törököktől félve, két harangot Tokajba biztosság végett, szállítottak, a vár kapitánya mind a kettőt a várba vitette, s többszöri felszólításra is kiadni nem akarja.

Sárosvármegyében. Báthory Zsófia és fia az őszi és tavaszi gabonatizedet, melyet a nagy-sárosi evang. pap emberemlékezet óta szedett, 1661-ben elfoglalták, s kiszolgáltatásától ottani tisztjöket eltiltották.[1]

Ezen hosszas sérelmi irat, bármily hajmeresztő kegyetlenkedésekről szólott is, nem talált meghallgatást, pedig a folyamodók mindent elkövettek, hogy kedvező választ nyerjenek. Külön kérelmeket intéztek a nádorhoz, az esztergomi érsekhez, Porciához, Rottalhoz, Zrinyihez és a személynökhöz, hogy a kedvező válasz kinyerésében közbenjáróik legyenek a királynál. Ezek válaszai azonban nem voltak biztatók. Ismét abban állapodtak meg tehát a prot. rendek, hogy a míg a királytól kedvező választ nem nyernek, addig semmiféle tárgyalásokba nem bocsátkoznak. A nélkülök hozandó határozatokat érvényeseknek el nem ismerik. A személynök és a nádor biztatásaira azért nem hajoltak, mert a mult országgyűlésen is azzal voltak kecsegtetve, hogy a legsürgősebb tárgyak elvégzése után azonnal a vallás ügyét fogják elővétetni, mégsem történt meg. Ezen fortély óvatosakká, bizalmatlanokká, sőt makacsokká tette őket.

[1] E sérelmeket sok helyen hibás szöveggel, hibás vezeték és helynevekkel hozta már a «Historia diplomatica de statu Religionis evangelicae in Hungariae» 1710. «Appendix» 104—123. II. *Fabó* javítva közli. Az 1662-ki országgy. 25—60. lapokon.

III.

Új panaszok. — A király elutasító válasza. — A protestánsok ujabb folyamodása, — elutasíttatik. — A nádor kifakadásai vihart idéznek elő. — A protestánsok érvei Porcia előtt. — Lipót «decretuma» és a nádor közbenjárása. — A czímezés visszautasíttatik.

Új panaszok érkeztek a vidékről. A protestánsok június 9-én vették a panaszt, hogy Szelepcsényi kalocsai érsek egy helv. hitv. evang. papot még az országgyűlés kihirdetése előtt elfogatott s nyitrai várában hat hónapig fogva tartott. Az innét megmenekült fogoly egy kedvezőtlen eset folytán a kanczellár tiszttartójának kezeibe esett, a ki őt kegyetlenül összeverette és félholtan Gombáson újra elzáratta és ma is fogva tartja.

Ezen panasz következtében Szepesy Pál és Beregh György több társaikkal Szelepcsényihez küldettek azon kéréssel, bocsátaná szabadon a foglyot, külömben kénytelenek lesznek a prot. rendek ő felségéhez folyamodni; mert nem tudják, minő biztonság várható vallástekintetében, ha a katholikusok az országgyűlés folyama alatt, szemben azon sérelmekkel, miket a királynak benyujtottak, ily erőszakoskodásoktól nem iszonyodnak. Szelepcsényi azt válaszolta a küldötteknek, hogy azon pap nem vallása miatt, hanem azért fogatott el, mivel többedmagával betört egy r. kath. templomba, onnét egy harangot s egyebet elvitt. Ezért a kanczellár tiszttartója jól tette, hogy a szökevényt újra elfogatta és megverette; külömben ő, Szelepcsényi nem bánja, ha a rendek folyamodnak is ő felségéhez.

Ugyan e tárgyban Rottalhoz és Porciához is ment egy-egy küldöttség. Ez utóbbi meghagyta nekik: irjanak folyamodást ő felségének, melyet ő maga fog benyujtani. A folyamodvány szerkesztésével Guth Dániel bizatott meg, akképen, hogy egyúttal az Illésházy által elfogott evang. pap nyomorát is irja le.

Több hasonló eset fölvétele után a prot. rendek sürgették a kir. választ első feliratukra. De a király csak

szóval üzente nekik június 11-én Porcia által, hogy *kedvetlenséggel értesült a felől, miszerint a protestáns rendek elvonják magokat a nyilvános tárgyalásoktól, holott ő felsége csak az ország békéjét czélzó tárgyakat terjeszté eléjök.* Most nincs idő a panaszok és sérelmek elintézésére. Vannak törvényeik; szerezzenek magoknak azok szerint elégtételt; de az ország ily szorongatott állapotában ne akadályozzák a tárgyalásokat, különben ő felsége a többiekkel nélkülök fog végezni.

Erre Draskóczy mondá: „Köszönjük ő felségének atyai gondoskodását, majd jelentést teszünk küldőinknek."

Porcia e szavakra viszonzá: „Oly jelentést tegyenek az urak, hogy küldőik ide többé ne folyamodjanak, mert ő felségének komoly akarata csak az ország köznyugalmára tartozókat tárgyaltatni; a német birodalomból azt irják ő felségének, siessen, mert ott — minden egyebet félretéve — csakis Magyarország megmaradásáról fognak tanácskozni, uraságtok tehát minden egyébbel hagyjon fel."

Ezen rideg válasz nem elégítette ki a nyugtalan protestánsokat; kik ennél fogva Draskóczyt a királyhoz intézendő új folyamodvány fogalmazásával bizták meg.

A míg ez elkészült, követeket küldöttek a személynökhöz, a nádorhoz és Zrinyi Miklóshoz. A személynököt kérték, ne tartsa őket makacsoknak, hogy a fentebbi kir. válasz után is a köztanácskozásokból elmaradnak, mert megjelenésöket, mind addig, míg sérelmeiket ő felsége meg nem orvosolja, tiltják szigorú utasításaik. De igérik, hogy mihelyest kedvező választ fog adni a király, ők is készek lesznek az ország nyugalmáról és megmaradásáról tanácskozni. A személynök azt felelte: nem gondolta volna, hogy a protestánsok a királytól nyert válasz után is vonakodni fognak a tárgyalásokban részt venni. Inté őket, hogy az evang. compilatorok a bizottsági gyűlésről el ne maradjanak.

A nádort arra kérték, hogy a készülőben levő új folyamodványukat vagy ő maga nyujtsa át ő felségének, vagy legalább jelen legyen köztük az átadásnál. A nádor bármely ő általok meghatározandó módon késznek nyilat-

ɩozott jelenlétével támogatni kérvényöket. És minthogy éppen kkor ott volt a nádornál Zrinyi Miklós is, a jó alkalmat ɔlhasználva, ezt is megkérték, ennek igéretét is megnyerték.

Az alatt Kolonics kieszközölvén Lipótnál a kihallgaist, Görgey Ezékiel vezérlete alatt, kiküldött bizottság tadta az új kérelmet ő felségének. A szónok kiemelte eszédében, hogy miután istenen kívül csak ő felségétől árhatnak segélyt, ne utasítsa el őket ő felsége, hanem örveneztesse meg kedvezőbb válaszával. A benyujtott folyamodányban elpanaszolják, hogy némely r. katholikus urak lalom ellenére mint foglalták el s rontották le a templomokat, mint sanyargatták a népet s vallása megváltoztaására fenyegetésekkel, édesgetésekkel, börtönözéssel, elzetéssel, javak elkobzásával, gyalázásokkal, szidalommal s nás efféle sértegetéssel kényszerítették; mint háborgatták, ɩergették, veréssel és börtönnel kinozták az evang. papoɩat; mint zaklatták és üldözték nemesi kiváltságaik daczára ɩz evang. nemeseket. Csodálkoznak, hogy nemcsak kir. ɩzóval, hanem az ország köztörvényeivel is ismételve megɔrősített, helybenhagyott és elfogadott kir. diplomák sérőivel perúton nem boldogúlhatnak. Éppen azért a linczi liploma: „gravamina autem“ kezdetű negyedik pontjának ɔrejénél fogva sérelmeik megorvoslását a fölség válaszától ɩnnál inkább reméllették, mivel semmi méltatlant, hanem nindenekben csak az országos törvényekkel s kir. diplomákkal megegyezőt kértek.

Azonban a Porcia által adott válaszból úgy értették ɔ felsége szándékát, hogy sérelmeik ezúttal félretétessenek, részint azért, mert ezen országgyűlés nem *közönséges*, hanem *rendkívüli*, részint azért, mert vannak törvények, melyek szerint a valláshábořítók megbüntetendők, és mert a birodalmi ügyek sem engedik meg ő felségének, hogy tovább is Pozsonyban időzzék.

De mivel sem ők, sem küldőik valami *„rendkívüli“* gyűlésről semmit sem tudnak, utasításaik pedig kötelességökké teszik, hogy a megháborított evang. vallásnak, mint

legfőbb szabadságnak ügyét valamennyi tárgyalásnak elébe tegyék, — de különben a linczi diploma érintett negyedik pontja is világosan rendeli, hogy minden országgyűlésen mindenek előtt a vallásügyben előfordult sérelmek az evangelikusok rövidsége nélkül intéztessenek el; — valamint az is világos, hogy ők küldőik által nem rendkívüli, hanem *közönséges* országgyűlésre vannak kiküldve: mindezeknél fogva nem tehetnek egyebet, mint hogy kötelességökben híven eljárván, mindenek előtt az evang. sérelmek elintézését szorgalmazzák ő felségénél, mert különben, ha utasításaiktól eltántorodva, szokatlan és a kir. diplomákkal ellenkező dologba bocsátkoznának, és a „rendkívüli országgyűlés" czímében küldőik tudta s akarata nélkül megnyugodnának, becsületöket fognák elveszíteni.

Van, igenis, biró, van törvény a vallásháborítók ellen: de azon törvény csak irott malaszt, mely foganatosítva nincs, s melylyel olyanok is visszaélnek, kiknek hivatalos kötelessége volna azt végrehajtani. Ilyennek említik névszerint az országbirót, a kanczellárt s több megye fő és alispánját.

És ezen büntetlen szabadosság annyira megy, hogy a király jelenlétét s a nádor tekintélyét fitymálva, még a jelen országgyűlés folyama alatt is folytatják az üldözést. Szelepcsényi kanczellár egy prot. papot, ki csak nem rég szabadult ki, most újra elfogatott és megveretett; a fogoly pap mellett fellépő prot. követeket pedig látorvédőknek nevezte. Illésházy György hasonló erőszakoskodást követett el egy más prot. pap ellenében, kit békóval, börtönnel, éhhel, szomjusággal kinoztat, s még a nádor szavára sem akarja szabadon bocsátani.

Magok a protestáns követek sem gyülhetnek már becstelenítés nélkül össze; Moróez István az evang. rendek tanácskozásait goromba gúnynyal török divánnak nevezte: Szelepcsényi pedig több főúr jelenlétében haragosan fenyegette őket.

És ha ilyenek a király és a nádor jelenlétében

büntetéstől való félelem nélkül történnek, mi történhetik akkor, ha Lipót eltávozik hívei köréből!

Ezen és hasonló okoknál fogva siránkozva kérik a kegyelmes fejedelmet, hogy az ő szavával is megerősített királyi diplomák és hazai törvények értelmében még e gyűlés folyama alatt orvosolja meg égbekiáltó sérelmeiket és büntesse meg a vallásháborítókat; minek megtörténte után készséggel fognak a többi országgyűlési tárgyalásokba.[1]

Lipót a folyamodvány átvételekor egyelőre csak annyit válaszolt, hogy *magánügyekért* nem lehet elhanyagolni a közügyeket, különben kérelmöket kegyesen megolvassa. Azután néhány napra Bécsbe ment.

Ez alatt a két párt között kemény tusák folytak. Újabb ingerültségre tápot szolgáltattak egyrészt a megyékből jövő új panaszok, másrészt a jezsuiták is, kik elbizakodottságukban magát az országgyűlést is sértegetni kezdették.[2]

Wesselényi nádor eleinte kárhoztatta ez üzelmeket s nagy készséget tanusított a protestáns ügy mellett. Majd későbben, hogy a bécsi udvar kegyét elnyerhesse, kifakadt a sürgetők ellen, s felhevülésében sértő szavakat mondott. Fenyegette őket a király haragjával, ha nem engednek. Bocskayok — úgy mond — nincs, Bethlen meghalt, Apaffyak fegyvere nyugszik, tehát senkire sem támaszkodhatnak. Pártütőknek fognak neveztetni, s akkor ki lesz szabadítójok? Fontolják meg tehát, mit cselekesznek. Vannak törvényeik, használják azokat, a köztanácskozásokat pedig annál kevésbé hátráltassák, mivel ezen országgyűlés nem közönséges, hanem *rendkívüli,* melyen gyűlöletes magánügyek nem tárgyalhatók. Az, hogy nekik ezen országgyűlés elégtételt adjon, lehetetlen. Ha a vallásügyben eddigelé hozott törvények nem elégségesek, alkossanak más törvényt,

[1] V. ö. *Fabó,* 1662-ki orggy. 67., 68. l.

[2] Egy «Praeliminaria comitiorum» czímű irományt bocsátottak közre, melyről Fabónak egyik forrása azt mondja, hogy «a mennyi szó, annyi hazugság».

s annak értelmében járjanak el a gyűlés után a templomok foglalói ellen. Most ne nehezítsék a dolgot, ne túlozzanak, vegyék figyelembe a fenyegető veszélyt, mely a protestánsokat és katholikusokat egyiránt fenyegeti. Az isten szerelmére kéri őket, vegyék szívökre a hazának szánandó sorsát, ne védjék oly konokúl a gyűlöletes ügyet, ne hátráltassák *pártütőkként* a királyt, ki a német birodalmi gyűlésre akar menni. Ám tanácskozzanak küldőikkel, s tudósítsák őt megállapodásukról még a király elmenetele előtt, hogy tudja, mihez tartsa magát.

Wesselényi ezen beszéde új vihart támasztott. A Bocskayra és Bethlenre való hivatkozás elkeserítette mindazokat, a kik e nevekben a protestáns vallás szabadságának nemes bajnokait tisztelték. A királyi haraggal való fenyegetés akkor, midőn a fennálló törvények megtartását és végrehajtását kérték, legalább is oly tapintatlanság volt, mint a milyen meggondolatlanság a pártütés említése. Mert valóban, ha pártütésről lehetne beszélni, azt ez esetben nem Pozsonyban, hanem a király környezetében Bécsben lehetne feltalálni, hol a gonosz tanácsadók lelkiismeretlensége a világos törvények és kir. diplomák megszégését ajánlotta a koronás fejedelemnek. Az, hogy a nádor is „rendkívülinek“ nevezte a gyűlést, különösen felingerelte a rendeket, mert a kir. meghivó levél „közönséges“ gyűlésről szól, mely az 1659-ki országgyűlés után három évre, tehát rendes időre van összehíva. Rendkívüli országgyűléseket sem a törvény, sem a szokás nem szentesített soha. És ha a törvények ellenére szokásba hozatnék rendkívüli gyűlések tartása, akkor oda lenne a haza szabadsága, oda lenne a vallás védelme, mert akkor rendkívülinek lehetne nevezni minden olyan országgyűlést, melyen a gyűlöletes „magánügyeket“, minőnek most a vallást mondják, tárgyalni nem akarnák. Már pedig világos, mondák a prot. rendek, hogy ha csak két országgyűlésen mellőztetnék a vallás kérdése és a templomfoglalók és más bántalmak elkövetői nem bünhődnének, akkor három vagy négy év alatt mindenki a

. katholikus hitre kényszeríttetnek, s oda fejlődnék a dolog, ogy ha tartatnék is valaha közönséges országgyűlés, nem olna, a ki vallásügyben panaszlólag felszólalna. Ők jól itják, hogy a „rendkívüli" országgyűlést a király tanásosai csak az evangelikus vallás kiirtása végett gonolták ki.

Mindezt a nádornak, küldöttek által, tudtára adták, ki az önmaga által támasztott vihart lecsillapítandó az stenre kérte őket, ne magyarázzák félre a dolgot. Királyáal vagyon kegyelmeteknek ügye, mondá, melyre nézve ıenjen vissza kegyelmetek és oszoljon szállásokra, aludjék eája és álmodjon jobbat, mert ha azt mondják, hogy az rszág törvényeiben nincs emlékezet olyatén („particularis") yűlés felől, íme mindjárt mondok kegyelmeteknek olyatén yűlést. Midőn az Mohács mezején csak az sátor alatt celeráltatott az gyűlés, azért nincsen-e most is hatalma a irálynak olyatén gyűlést hirdetni?

Erre Székely, a küldöttek egyike viszonzá: Úgy agyon, nagyságos kegyelmes uram, hogy celebráltatott lyatén gyűlés oly módon, az mint Nagyságod mondja; de z olyatén gyűlés post declarationem manifesti belli volt, nostani időben pedig még eddig semmi sem lett.

Más nap az elhatározásuk mellett szilárdúl megmaradó rot. rendek előtt újra roszalását fejezte ki a nádor. Ám ássák — úgy mond — mit cselekesznek, de őt, mint közenjárót, a bekövetkezendő veszedelmökért ne okolják. Azon érdésére, hogy ha ez úttal sérelmeik nem orvosoltatnának, aza mennének-e, azt kapta válaszúl, hogy a sérelmek negszüntetése előtt más tanácskozásba nem bocsátkozhatak, az ügy kimenetelét a felség után az istenre bizzák. nyilatkozat után késznek nyilatkozott Wesselényi a királyi álasz megsürgetésére és az evangelikusok határozatának ipót elé való fölterjesztésére.

Porcia magán úton kivánt hatni a prot. rendekre. Iagához hivatván nehány követet, azoknak kijelentette, ogy az evangelikusok második folyamodványában előadott

okok nem ingatták meg ő felségét; éppen azért ajánlja, hagyjanak fel a további sürgetéssel, vagy nyomatékosabb okokkal álljanak elő; mert azok alapján, a miket eddig előhoztak, ő felsége nem köteles ezen országgyűlés alatt intézkedni.

A meghivottak hosszasan vitatták az ellenkezőt; és mivel a „nyomatékosabb okok" álnok követeléséből arról győződtek meg, hogy új kelepczébe akarják őket vinni, t. i. hogy vagy a királyi diplomáktól és a linczi békekötés kedvezményeitől eltántorítani, vagy pediglen a további okok hiányának feltüntetése által elhallgattatni kivánják őket. — társaikkal értekezve elhatározták, hogy az eddig felhozott érvekhez még a következőket fogják csatolni és Porciának átnyujtani:

1. A minő hatalma volt Lipótnak diplomát kiadni és az evangelikusoktól elfoglalt templomokat visszaadatni: ugyanolyan hatalma van a diploma rendeleteinek áthágóit megbüntetni és a törvényellenesen elfoglalt templomokat újra visszaadatni.

2. A templomok elfoglalói és visszafoglalói sem a diplomát, sem a törvényt megtartani nem akarják, mert ha akarnák, akkor ilyen hatalmaskodásokat nem követtek volna el.

3. A törvény ez esetben nem akadályozza a királyt abban, hogy az evangelikusok sérelmeit orvosolja; sőt ezt az ő királyi diplomájának tekintélye és méltósága annál inkább követeli, mivel a biráskodásra hivatott tisztviselők érdekelt felek, kik saját ügyükben nem biráskodhatnak, a jobbágyoknak és papjaiknak felperességét el nem fogadják, s ily esetekben számtalan kifogást keresnek és találnak.

4. Lipót diplomája világosan rendeli, hogy a kormányzás kezdetéig is netán fölmerülő sérelmeket azonnal uralkodása kezdetén, a legelső országgyűlésen szüntesse meg, s mivel ez a mult országgyűlésen nem történt, a mostanin kell annál is inkább megtörténnie, mivel a mult gyűlésen a király beleegyeztével az evangelikusoknak adott

nádori biztositó levélnek semmi nyomatéka sem volt, a templomokat a kir. diploma sérelmével tovább is foglalgatták.

5. Az nem akadály, hogy a r. katholikusok a kir. diploma ellenében a törvényre hivatkoznak, mert az evangelikusok a törvény által nem hogy elejtették volna a linczi diplomát, de mivel Lipót diplomája a törvény alapján állíttatott ki, s mivel abban a linczi diploma is világosan benfoglaltatik, ahhoz, mint el nem törlötthöz, méltán ragaszkodnak.

Kitünik ezekből világosan, hogy ő felségének azon hatalma, mely szerint a sérelmeket megorvosolhatja, semmiképen nem szünt meg, sőt a diplomának a törvénybe való igtatása által még inkább meg van erősítve. Ennél fogva a protestáns küldöttek kérik a herczeget, mozdítná elő ügyüket ő felségénél, mert különben, ha ő felsége az országgyűlésről kiküldendő biztosok által nem adatja nekik vissza elfoglalt templomaikat, ők a köztárgyalásokban, utasításaiknál fogva, részt nem vehetnek.

Porcia türelemmel hallgatván végig az előadottakat, szóváltásba elegyedett a protestánsokkal, csodálkozását fejezvén ki a felett, hogy a r. katholikusok ellenzése daczára oly mereven szorgalmazzák sérelmeiknek megorvoslását. A kapott feleletek után megigérte, hogy a fentebbi pontokba foglalt újabb érveiket be fogja jelenteni ő felségénél, a ki *annak idején* orvosolni is fogja a sérelmeket.

Wesselényi nádor többszöri érintkezés alkalmával majd intéssel, majd fenyegetéssel, majd hizelgéssel és könnyekkel is törekedett őket megtántorítani. „Isten engem úgy segélyen — mondá — semmit sem visz kegyelmetek ezzel az kegyelmetek keménységével végben, hanem azt nyerik vele, hogy ő felsége a kegyelmetek vakmerő keménységét és megátalkodott vakmerőségét ellene való tusakodását az egész keresztyénségnek fogja manifestálni. . . .“ „Nem gondolunk vele — viszonzá Székely — sőt akarjuk, hogy ő felsége manifestálja ebbeli aktáinkat; bizony mi is az egész keresztyén világban levő fejedelmeknek, sőt az egész világnak

manifestálni fogjuk ártatlanságunkat; ítélje meg isten és az egész világ igaz ügyünket. . . .“

A protestánsok ezen rendületlensége gondolkodóba ejtette a katholikusokat. Arról kezdtek tanakodni, hogy érvényes-e az, a mit ők a protestánsok nélkül fognak határozni. De eredményre nem jutottak a nézetek nagy eltérése miatt. Ily körülmények köztöt a nádor azon gondolkozott, hogy mivel a két fél között egyességet létrehozni nem lehet, ő az országgyűlés elnapolását fogja ajánlani ő felségének.

Lipótnak azonban szüksége volt az országgyűlésre, mert a török háboru már az ország küszöbén volt. Elhatározta tehát, hogy legalább látszólag fog valamit válaszolni, nehogy a világ őt vádolja, ha esetleg az országgyűlés eredménytelenül fogna szétoszlani. Július elsején megüzente a nádor által a protestáns rendeknek, hogy a királyi válasz meghallgatása végett jelenjenek meg az úgynevezett zöld házban. A nádor oda volt utasítva a király és a magokat „ország“-nak nevező katholikusok által, hogy elébb engedékenységre birja őket, s ha ez nem sikerülne, olvastassa fel a decretumat. Wesselényi nem vette észre, hogy ezen szerepe által egy véghetetlenül kényes helyzetbe kerül; mert a protestánsok mindenek előtt azon ellenvetéssel éltek, hogy ők a katholikusokat az ország részének igen, de „ország“-nak soha el nem ismerik, s ekként a nádor által hozott kir. iratot meghallgatni nem akarják, mivel a nádor nem rend és rend, hanem az ország és király közötti közbenjáró; külömben is tagadják, hogy az ország dekretumokkal lenne kormányozandó. A nádor ez ellenvetések súlyát érezvén, jó magyarázatot adott a kifejezéseknek, csakhogy a zöld házba való jövetelre birja őket.

A mint ott megjelentek, a nádor már egész kisérettel várta őket. Ott volt a személynök, ott voltak: Bársony György, Cserney János, orszábirói ítélőmester, Rabby István személynöki ítélőmester, Högyi Mátyás és Bory Mihály. A teremben ünnepélyes csend uralkodott, mindenkinek figyelme

a felemelkedő és szólani készülő nádorra volt függesztve. A katholikusok is, a protestánsok is a magok javára szolgáló beszédet vártak tőle. S valóban a nádor mind a két félnek tetsző dolgokat akart mondani, s éppen ez által bonyolódott újabb kellemetlenségekbe. A protestánsokat csendesíteni akarván, hizelegve majd fiainak, majd testének és vérének, majd országos rendeknek nevezte, majd ismét haragra lobbanva és könyekre fakadva kemény szavakkal fenyegette őket. „Átkozott legyen az — mondá — a ki ennek a következendő veszedelemnek az oka; átkozott legyen az a nap, a melyen nekem édes nemzetemnek veszedelmét kölletik megérnem, a mely nap ma lészen az! Édes magyarim, édes gyermekeim, ne keménykedjétek ennyire meg az dolgot és timagatok megkeményítésével valamit használhatnátok és abban én szolgálni tudnék: az isten egészségesen haza ne vigyen szállásomra, ha tagomat el nem metélném, eremet föl nem metszeném, csak hogy édes magyar vérem kegyelmeteknek szolgálhatnék.“ Végül azon igérettel kivánta őket megnyugtatni, hogy ő felsége kemény parancsokat küld az alispánokra, melyek szerint azok minden tiltakozások daczára eljárni tartoznak; az országgyűlés pedig az eddig alkotott törvényeket megerősíti, áthágóikra pedig új büntetést szab, melyet ő nádori hatalmával szigorúan fog végrehajtani.

Ez utóbbi szavak rossz vért csináltak a jelenlevő katholikusokban. Bársony és Cserny fel is szólaltak és emlékeztették a nádort, miszerint ők nem a végett küldettek ide, hogy az evangelikusokkal tárgyaljanak, hanem hogy intse meg őket az *ország* nevében, vennének a közgyűlésekben részt, különben a katholikusok magok fognak határozni.

Az „ország“ emlegetése új vihart támasztott, melyet a nádor csak úgy birt lecsendesíteni, hogy az *ország* szónak oly értelembeni használatát, mintha az csak a katholikusokat jelentené, eltiltotta. De a protestánsokat attól, hogy sérelmeik orvoslását ne az országgyűlésen és ne a királytól követeljék, eltéríteni nem birta. Wesselényi a magával

hozott kir. decretum felolvasásával fenyegetőzött. Erre azon választ kapta, hogy ő, mint szabadon választott nádor, nem arra való, hogy *decretumot* hozzon, hanem, hogy a törvényeket védelmezze, mert az ország nem decretumokkal, hanem országgyűlésileg alkotott s királyok által megerősített és helybenhagyott törvényekkel kormányzandó.

Ekként a kiegyenlítés meghiusulván, másnap újra e felett folyt a vita. A kedélyek annyira fel voltak izgatva részint a nádor által, részint pedig a vidékről érkező új hallatlan erőszakoskodások következtében, hogy a kibékülést javasló öreg Gejőczyt is megvesztegetéssel gyanusították. Székely András a mult országgyűléseken tapasztalt keserűségekre hivatkozva, ékes szavakkal védelmezte a protestánsok álláspontját. A nádor is megindult rajta, és kijelentette, hogy a nála levő decretumot nem adja át nekik; sőt helyesli a protestánsoknak azon szándékát is, hogy a kir .válasz szorgalmazása végett tömegesen fognak menni a királyhoz. De ezen szándék nem ment teljesedésbe; e helyett Draskóczy, Székely és Gerhard egy erélyes, a király előtt előbb felolvasandó s csak azután kézbesítendő folyamodvány szerkesztésével lőnek megbizva.

Az alatt a nádor, kétségtelenül az udvartól ösztönöztetve, ismét engedékenységre intette a prot. rendeket. Bántotta a zsebében levő kir. decretum, melyet sem a királynak nem mert visszaadni, sem a rendeknek előterjeszteni. Elkeseredésében azt mondá, hogy inkább temetését szeretné elérni, mint a decretumot átadni. De mégis meg kellett tennie.

Ebből ismét viharos jelenet fejlődött. A követek semmiképen sem akarták elfogadni a dekretumot. Az öreg Gejőczy azt mondá a nádornak: „Mi decretumot ő felségétől nem kértünk, hanem resolutiót; a mi országunk nem decretumos ország, hanem diplomás, és így törvényes királyunk is vagyon.“ Székely indulatosan kiáltá, hogy közmegállapodás szerint ők semmibe nem bocsátkoznak, míg a király kegyelmes resolutióját meg nem kapják. Erre valamennyi követ szájából hangzott: „közönségesen az a mi akaratunk is.“

A nádor kérlelő hangon mondá: „Óh édes fiaim! micsoda az a *közönségesen;* mind elvesztek, mind!"

— Veszszünk, veszszünk, nagyságos uram, kiáltának a követek, testünkben is, ha a többi szabadságunkban veszünk.

E zajban Wesselényi átnyujtotta Szuhaynak a zárt alakú pecsétes levelet, mondván: imhol az ő felsége decretuma.

— Ha decretum, viszonzá Szuhay, el nem veszem, de ha resolutió elveszem. Szavait az összes követek ismételték: „Nem veszszük el a decretumot, resolutiót várunk!"

A nádor, csakhogy szabaduljon, azt felelé: „Isten úgy segéljen, resolutió."

Ekkor Szuhay átvette a levelet, de háta megett a követek folyvást kiabálták: „Az nagyságod szavára elvesszük cum solenni protestatione, de ha decretum, Nagyságodnak visszaküldjük."

Midőn a kir. leirat felolvasására került a sor, a rendek nagy megütközéssel tapasztalták, hogy a czímezésben nem neveztetnek országos *rendeknek*, hanem egyszerűen csak „az *evangelikus vallás hiveinek.*" [1]

Ennél fogva, hivatkozással a „status" nevet biztosító törvényekre, a kir. választ felbontatlanúl visszaküldték.

A nádor roppant haragra lobbant. Úgy tett, mintha önérzete, férfias határozottsága felébredett volna. Kijelentette, hogy ezen, úgy rajta, mint a királyon elkövetett gyalázatot tűrni nem fogja; és ha a király iratát vissza nem fogadják, ő azt valamely evangelikus követ ablakán fogja bedobni. De csak nála hagyták azt mindaddig, míg a kanczellária a czímbeli hibát ki nem javította. Tudták, hogy a nádor önérzetességét nem kell komolyan venni.

Július 6-án átvették a teljes czímmel ellátott királyi levelet,[2] melyből azt olvasták: 1. Ő felségének nincs tudo-

[1] «Fidelibus Evangelicae confessionis in hac diaeta praesentibus assignandum.» *Ribini*, Memoral. II., 3. l.

[2] «Spectabilibus, Magnificis, Egregiis, Nobilibus, prudentibus item ac circumspectis, universis *Statibus* Regni Hungariae evang. conf. nunc Posonii ad *generalem* diaetam congregatis assignandum.»

mása arról, hogy az ő akarata, vagy parancsa folytán sértetett volna meg a folyamodók vallásszabadsága. 2. Ha pedig magánosok között történtek efféle viszályok, ott vannak az ország törvényei, különösen az 1647-ki végzések, azok szerint idézzék biráik elé a jogsértőket. Vallásügyi panaszok csakis felebbezésképen hozhatók az ország gyűlésére. 3. Külömben tanácsosainak előadása szerint panaszaik között nem lát fontos sérelmeket, minél fogva inti őket, hogy a tárgyalásokhoz rögtön fogjanak, mert külömben nélkülök fognak a törvények hozatni.

IV.

A protestánsok július 8-án újabb kérvényt nyujtanak be. — Barátságos egyezkedés ajánltatik nekik, — ők azonban július 24-én és augusztus 2-én újra ő felségéhez folyamodnak; — nem hallgattatnak meg. — A prot. papság véleménye.

A fentebb közlött királyi leirat tartalma nem elégíthette ki a protestánsokat. Ugyanazon konokságról és elbizakodottságról tett az tanuságot, mely az első czímben is kifejezést nyert. Ennélfogva július 8-án egy újabb folyamodást nyujtottak be Berényi György főúr által, melyben sajnálatukat fejezték ki a felett, hogy a nem remélt válasz következtében akaratlanúl is kénytelenek újból trónjához folyamodni, s alázattal könyörögni sérelmeik orvoslásáért. Elmondják újra, hogy a protestáns vallás alig szenvedett annyi üldöztetést valaha, mint a jelen országgyűlés folyama alatt; ha az egyes eseteket a magok valódisága szerint lefestenék, megborzadna felette a világ. Némelyeknek ismétlése után figyelmeztetik Lipótot azon sérelmek sokaságára, melyeket uralkodása kezdetén, az 1659-ki országgyűlés elején nyujtottak be neki; de azok a nádor és az esztergomi érsek biztatásai daczára sem lettek megorvosolva, sőt azóta olyanokkal lettek tetézve, melyeket nem szenvedni, de hallani is irtóztató. Hogyan remélhetnének jót, mikor éppen azok, kiknek tisztök volna a hazai törvényeket védeni, lábbal tapodják a törvényeket!

A király azon válaszára, miszerint nincs tudomása, hogy az ő akarata vagy parancsa folytán sértetett volna meg vallásuk szabadsága, megjegyzik, hogy ezt gondolatban sem tették fel róla; de azért emlékeztetik a kir. ügyész azon tettére, melyet az a mult országgyűléskor a pozsonyi evangelikusok ellen elkövetett, midőn őket nemcsak a harangok használatában megakadályozta, hanem azért, mert toronyépítéshez fogtak, hallatlan és törvénybe ütköző módon perbe idézte és csak a király egyenes tilalmára állott el a pörtől — de csak rövid időre. A kanczellár, figyelembe nem véve a király jelenlétét, súlyos börtönben sanyargat egy evang. papot; és ha ezt a kanczellár teszi, mit várjanak másoktól!

Azon második indokra nézve, mely a törvényes útra utasítja folyamodókat, azt válaszolják, hogy igenis a törvény megvan, de nincs a ki megtartsa. Illőnek találják tehát, hogy azon királyi diploma alapján, mely korlátlan hatalmat ad a királynak, hogy az evangelikusok sérelmeit minden országgyűlésen kielégítőleg megorvosolhassa, ez tényleg is megtörténjék. Felebbezésnek, nézetük szerint, helye nincs ott, hol a per megkezdésének útja, a már bőven kifejtett okoknál fogva, előre elzáratik. A sérelem és felebbezés között is külömbséget látnak, a mennyiben a sérelmek az egész evang. rendet, a felebbezés pedig csak a magánszemélyeket illeti.

A harmadikra nézve válaszolják: közölték már a kir. titkos tanácsokkal főbb érveiket, de hogy azokat még bővebben is megvilágosítsák és kérelmük igazságos voltát bebizonyítsák, kijelentik, hogy sem ők, sem küldőik nem makacskodnak. Megjelentek az országgyűlés elejére, azóta itt vannak. Igazságtalanságot nem kivánnak, hanem a diplomák ereje, utasításaik és szokás szerint járnak el, mi egyátalán véve nem ellenkezik a törvényekkel. S ámbár az ország lakosai négy rendre oszolvák, tényleg még két részre, t. i. a r. katholikus és evangelikus rendre vannak osztva. A nádor és koronaőrök választásakor egyenlő számban jelöltetnek közülök az arravaló egyének. Egyik rend a másik nélkül nem kötelezheti magát valaminek teljesíté-

sére, a mennyiben, mind a kettőnek egyazon szabadsága és kiváltsága vagyon.

Végül kérik a királyt, hogy sérelmeiket, diplomája értelmében, még az országgyűlés folyama alatt orvosolja meg, a közbéke háborgatóit és a kir. diplomák megsértőit, mint az ország és korona ellen támadókat, szigorúan fenyítse meg; ekként híveinek békét az országnak nyugalmat szerezzen; a követeket a közügyek tárgyalására serényebbekké tegye, küldőiket pedig az országgyűlési ügyek szerencsés eredményével örvendeztesse meg. Különben el vannak határozva (mit utasításaik is parancsolnak), hogy könyhullatással mindaddig a király lábaihoz borulva maradnak, míg őket meg nem hallgatja.[1]

A király hajthatatlan maradt. Makacsságát következetességnek, s e következetességet erénynek gondolta. Német tanácsosai élesztették benne ez „erényt". sőt még a nádort is azzal gyanusították előtte, hogy a protestánsokkal tart. Pedig távol volt tőle az ilyen szándék, habár nem egyszer szeretett volna szabadulni kellemetlen közbenjárói helyzetéből. Majd egyesek megtántorítása által akart meghasonlást idézni elő az evangelikus követek között, majd általa készített törvényjavaslatokat, majd ismét barátságos kiegyezést ajánlott a katholikusokkal. De ezek elvből nem léptek a kiegyezés sikamlós terére, maradtak a törvény biztos talaján.

Midőn ezen határozatukat Gejőczy, Retkes, Bene, Battik és mások által tudtára adták a nádornak, ez ismert lobbanékony természeténél fogva annyira megharagudott, hogy a kezében levő olvasót a földhöz vágta és ekképen szólt: „Én immár csak összecsatolt kézzel és behunyt szemmel nézem az Kegyelmetek cselekedetit; én a Kegyelmetek kivánsága szerint megcselekeszem, hogy többet soha nem fáradozom az kegyelmetek dolgában. Ma tüzet gyujtottatok és fegyvert hoztatok mind magatokra, mind maradéktokra heted izig; ezen cselekedetekért még az csöcsszopó gyer-

[1] Fabó, Az 1662-ki orszgy. 94—97. l.

mekek is megátkoznak benneteket. Én azon valék, hogy ezzel azon amicabilis compositiót való kérésemmel és tentálásommal az inget más nyakába adjam, de ha magatok erővel bujtok beléje, nyerjetek vele. Adta volna isten, hogy ezelőtt harminczkét esztendővel tették volna az földben."

— Bizony nem látjuk nagyságos uram, felelé Retkes, mint és hogy mehessünk az amicabilis compositióra, holott mennél tovább gondolkodunk, annál több labyrintustól féltjük magunkat.

A nádor boszusan és kihivólag válaszolá: „No harczoljunk, harczoljunk uram, — látom, igen kedved van az hadakozáshoz, igen bőv tebenned az vér."

— Minekünk, nagyságos uram, mondá Retkes, kedvünk az hadakozáshoz nincsen, hanem az ő felsége resolutiójától várunk.

— Nem igen gyűn bizony onnand — válaszolá Wesselényi — semmi tovább való resolutió más annál, melyet ő felsége szájával mondott.

Retkes a király jóságában bizva viszonzá: „Én is ott voltam, nagyságos uram, akkor; de ő felsége oly halkkal és lassú szóval beszéllett, hogy semmit bizony nem érthettünk, feleletiből, azért bizunk mi még az ő felsége resolutiójában."

A nádor ezen reménykedő beszédre ismét haragosan felelt: „Uram, vagyon három milliót érő jószágom, de íme az kegyelmed kicsinyéhez kötöm, hogy isten engem úgy segéljen, nem jön több resolutiótok." — Azután az öreg Gejőczy László unghi követhez fordulva folytatá: „Óh, édes Gejőczy uram, mi tudnánk, mint köllenék az illyetén vén emberekkel, mint kegyelmed, élnünk; de most mind az ifjak vezetnek benneteket és bizony sárba visznek. De meghigyjék azok az bölcs Salamonok, hogy gondom lesz reájuk és bizony catalogusba viszem neveiket ő felsége eleibe."

Ilyen jelenetek gyakran fordultak elő. A nádor kiesett szerepéből. Az elkeseredett protestáns rendeket sem kérés, sem fenyegetés nem birta arra, hogy ügyüket abba hagyják.

Porcia a király nevében azt válaszolta nekik, hogy ő felsége a felterjesztett panaszokat a protestánsok által kivánt módon elintézni nem szándékozik, s megfontolva titkos tanácsosaival minden okot és körülményt, a már adott válasznál mást nem adhat. Egyúttal kérte őket, hogy vegyék tekintetbe, mikép Erdélyben zajlik a háború, mely vajmi könnyen átcsap Magyarországba is, kivált miután a németek Kolosvárnál megszalasztották a törököt, mit a porta megtorlás nélkül alig fog hagyni.

A királynak igaza volt abban a nyilatkozatban, hogy nem adhat más feleletet, mert hiszen a titkos tanács nagy részben azokból állott, a kik ellen a protestánsok panaszt emeltek. Zrinyi Miklós, ki különös meghivásra csak azért jött e gyűlésre, hogy a protestánsok ügyén segíthessen, azt tapasztalta, hogy ez ügy elintezésében „felette akadékos a r. kath rend". A nádor pedig szintén bevallotta, miként a klerus oly makacs, hogy nemcsak templomot, de egy téglát sem akar átengedni a protestánsoknak, — nagyon természetesnek találván azt, hogy „a király inkább pártolja azt a vallást, melynek ő maga is híve."

Ily körülmények között reménytelenül folyt tovább a vita. A klerus fennen hirdette, hogy neki nemcsak joga, de kötelessége is jobbágyait visszatériteni az egyedül idvezítő egyház kebelébe. Azzal is előállott, hogy az evangelikusok által felemlegetett törvények és királyi oklevelek csak kényszerűségből és a klerus mindenkori ellenmondása daczára jöttek létre, minélfogva most azok nem érvényesek.

Az evangelikusok ily elvek hirdetői ellenében is szilárdan ragaszkodtak feltett szándékaikhoz, várva igazságos ügyük diadalát. Július 24-én újra folyamodtak a felséghez, kijelentvén, hogy csakis ő felségének van módjában a sérelmeket megszüntetni, s tekintélyével a megsértett törvényeknek érvényt szerezni. Újból kérik tehát, vegye fontolóra annyi alapos okaik súlyát és mind az ő, mind pedig küldőik megnyugtatására, a jog és méltányosság alapján intézze el véglegesen az ügyet. Minthogy pedig kegyelmét kérni

meg nem szünhetnek, folyamodásukat ne vegye alkalmatlanságnak, hanem tulajdonítsa egyedül a diplomákból, ő felsége királyi szavából és utasításaikból merített okaik fontosságának.

Szelepcsényi kanczellár most szakadást akart előidézni a protestánsok között. E végből 26-án a szabad kir. városok követeit magához idézte, s a kir. ügyész és káptalani tag jelenlétében, a király nevében kérdezte tőlök: mért ragaszkodnak oly makacsúl feltételeikhez? mért nem jelennek meg a köztanácskozásban, mikor ő felsége meghívta őket? ezentúl is ellenkezni akarnak vele?

Féja András, kassai követ, azt válaszolta, hogy mihelyest lehet, azonnal hódolnak ő felsége akaratának.

Szelepcsényi és a kir. ügyész sürgették a határidő kitüzését, aztán az első mondá: „Jól meggondolják kegyelmetek a dolgot, mert bizony igen gyenge materia ez... prudenter et circumspecte cselekedjék. Lám kegyelmeteken semmi bántás nem esett, nincsen semmi panasza kegyelmeteknek; urával vagyon kegyelmeteknek dolga, azért úgy cselekedjék, hogy az cseresnye magjával ne lövöldözze kegyelmeteket. Dormientem leonem cave ne excitaveris, látja kegyelmetek itten director uramat (rámutatván ijesztésképpen a kir. ügyészre) bizony ő circumit, querens quem devoret."

De a városi követeket ily fenyegetésekkel sem lehetett elszakítani a többi protestáns követektől. Együtt küzdöttek tovább — és várták a kedvező királyi választ. De hiába várták.

Porcia herczeg július 27-én magához hivatván őket, a király nevében ismét azt válaszolta nekik, hogy a multkor kifejtett okoknál fogva ő felsége jelenleg nem orvosolhatja meg sérelmeiket, hanem inti őket, hogy az országos tanácskozásokban részt vegyenek. — Erre Berényi azt kérdezte a herczegtől, hogy továbbra is ily reménytelen helyzetben kivánja-e őket hagyni ő felsége?

— Éppen nem, válaszolt Porcia, ő felsége gondoskodni fog önök szabadságairól, s azokat, a mik eddig az ország

törvényei ellen történtek (mit a herczeg nem hisz) megorvosolja. Ha evangelikus volnék is — folytatá — jobb tanácsot nem adhatnék, mint azt, hogy a vallási viszályt a fenforgó nagy bajok tekintetéből jobb időre annál is inkább halaszszák el, mivel rövid idő mulva új országgyűlés fog tartatni — s mi udvariak nem segíthetünk.... Gondolják meg, hogy jóllehet a vallásban egymástól különbözünk is, mindazáltal keresztyének vagyunk mindnyájan és így vagy békét kössünk a törökkel, vagy keresztyénekhez illő módon háboruhoz készüljünk férfiasan.

Berényi ezekre viszonzá: hogy a királyi választ és Porcia tanácsát tudatni fogják küldőikkel és reménylik, hogy a herczeg nem fogja megvonni tőlük segélyét, ha újból folyamodni lesznek kénytelenek. E keménység nem tetszett az udvari embereknek, és sértő szavakkal illették őket. Bársony János személynöki itélőmester boszuságában így kiáltott fel: „Isten úgy segéljen, a lutheránusok és kalvinisták mind személyekben, mind természetekben egyeznek a törökkel." S midőn az ilyen akkoriban igen megbecstelenítő sértegetések ellen panaszt emeltek a nádornál, ez megigérte, hogy a fellobbant tüzet, ha megégeti is magát, tehetsége szerint oltani fog törekedni; az evangelikusoknak az országos ülésekből való kimaradásán többé nem csudálkozik, *mert maga is látja ügyök igazságát.* Az alnádor szintén oly értelemben szólt, hogy ha ő evangelikus volna, nem tenne másképpen.

Ez biztatásnak látszott ugyan, de csakis látszott, mert a király előtt ugyanezek az urak másként beszéltek.

Így állottak a dolgok, midőn az evang. rendek a protestáns *papság véleményét*[1] és a szentirás szavaival új küz-

[1] *A pozsonyi dg. h. v. evang. papság* véleménye rövidre vonva ez volt; «Az isten igéjének vallásáért üldözések nehezednek reánk, mint kisérői az evangeliumnak, mely a keresztnek igéje. Mindig szem előtt tartandók tehát a következő okok, melyek búnkat méltán csökkenthetik s bennünket arra intsenek, hogy csendes, erős és bátor lelküek legyünk, megnyugodván istennek atyai akaratában. Azt mondja ugyanis Sz. Pál. 2. Tim. 3, 12: «De mindenek is, akik szentül akarnak élni,

delemre felhívó szózatát véve, elhatározták, hogy új folyamodással járulnak a trón elé. Wesselényi és Zrinyi újra megigérték támagatásukat, meg is tette mindenik a maga módja szerint. De az augusztus 2-án beterjesztett siralmas panaszokra és csak azt a hideg feleletet kapták, hogy ő felsége már megmondta akaratát, egyebet most sem tehet.

a Krisztus Jézusban, háboruságot szenvednek.» Ap. csel. 14, 22., Fil. 1, 12.

1. Ezen ügy annak kezében vagyon, aki oly világosan meri mondani: «Senki ki nem ragadja azt az én kezemből.» Ján. 10, 28: Mát. 16, 18: «A pokol kapui nem vehetnek azon diadalt.» Esa. 46. 4.

2. Nem volna hasznos avagy kivánatos, hogy az ügy kezeinkbe legyen letéve, mert mi azt könnyen elveszthetnők.

3. Az pedig, hogy ezen és hozzájok hasonló, élő és hathatós vígaszszalteljes mondások igazak, bizonyosak és semmiképen nem hazugok. Zsolt. 46, 2: «Az isten a mi oltalmunk és erősségünk és igen alkalmatos segítségünk a mi nagy nyomorúságunkban.» Sir. 2,- 11. I. Makk. 2.

4. Azért igaz az, hogy az isten egyetlen fiát halálra adta mindnyájunkért, Róm. 8., 32. Ha ez igaz, miért remegjünk, agggódjunk és búsuljunk oly fájdalmasan!

5. Bizonyos, hogy az Isten sokkal erősebb az ördögnél I. Ján. 4, 4.

6. Ha elbukunk, Krisztusnak, a világ királyának is velünk kell szenvedni-e . . . jobb Krisztussal elnyomatnunk, mint a világ legnagyobb hatalmával épségben maradnunk.

7. Ez ügy nem egyedül a mienk, hanem a nemzetek közt sok kegyes ember van, akik szíveik fájdalmával és forró imáikkal mellettünk vannak.

8. Az egész sz. irásban számtalan vigaszteljes igéret van, melyek megfontolandók és nagyra becsülendők. Zsolt. 55, 23. — Zsolt. 27, 14. — Ján. 16, 33. Bizzatok, én meggyőztem a világot.

9. Habár gyenge is a mi hitünk, annál buzgóbban kell az apostolokkal könyörögnünk. Luk. 17. 5. Márk. 9, 24.

10. Ezen ügy a római birodalomban Maximián, Diocletián s más zsarnokok alatt, Husz János s mások korában sokkal nagyobb veszedelemben forgott, mint napjainkban.

11. Nagy ugyan ez ügy, de sokkal nagyobb az, aki azt elkezdette, kormányozza és előmozdítja, az égnek és földnek mindenható alkotója . . .

12. Ha ezen ügy és tan hamis, miért nem mondunk le róla? ha pedig igaz, — a minthogy az — mért vádoljuk hazugoknak az

V.

A protestáns rendek újra a nádorhoz fordulnak. — A király makacsul utasítja őket vissza. — Új tanácskozások; Berényi nézete. — Újra visszautasíttatnak. — Tömegesen elhagyják a gyűlést; — végnyilatkozatuk — és a gyűlés vége.

Nem csoda, ha a protestánsoknak ennyi eredménytelen kisérlete után a klerus új bátorságot nyert az üldözés folytatására, s még e gyűlés folyama alatt több erőszakos tettet követett el. Ily körülmények között azon meggyőződésre jutották a prot. rendek, hogy Lipót király makacsságát, mely a német katonaság kiszállításában a katholikusok ellenében ép oly erős volt, mint a vallás dolgában a protestánsok iránt, csak erőszak törheti meg. De erre irtózat nélkül gondolni sem lehetett.

Újra a nádorhoz, mint törvényes közbenjáróhoz, folyamodtak tehát. Székely András megható szónoklatban fejtegette kétségbe ejtő helyzetöket, mire Wesselényi így válaszolt: Edes Székely uram és jóakaró uram! az kegyelmetek szájából valamennyi szót hallok, mindannyiak hasogatják belső részemet, mert Sz. Pál irásival egyezőknek látom; de hogy én ebben az kegyelmetek dolgában hasznosan fára-

istennek örök igéreteit? Ő azt parancsolja, ő benne vigadjunk és örvendezzünk. Zsolt. 32, 11. Zsolt. 145, 18, 19. Zsolt. 91. 14—16.

13. Jóllehet felette aggódunk, de hasztalan töprengéseinkkel mitsem nyerünk, csak magunkat sanyargatjuk és mindent roszabbá teszünk. Ő akarja, hogy őt istennek ismerjük, s veszélyben segítségünkre hivjuk . . . Pét. ap. 55 Zsolt. 23. vers.

14. Az ördög és annak eszközei nem árthatnak nekünk egyébbel, mint hogy testünket megölik, de lelkünkhöz nem férhetnek. Mát. 10, 28.

15. Krisztus bűneinkért adatott a halálra (Róm. 4, 25. és 6, 6.) ezután nem fog az igazságért meghalni, hanem mint valamennyi teremtmény mindenható ura él és uralkodik. Ha ez igaz, mit félünk?

16. Ha pedig a vallásért meg is kellene halnunk, az isten, aki Krisztusban atyánk, nőink gyermekeink- és árváinknak atyja, jóltevője és védője lesz és ezerszerte jobban intéz el mindeneket, mint, ha mi életben maradunk is.

dozhassam, semmi módját és útját én tovább fel nem találom, mert én minden tanácsomból kifogytam .... én, isten engem úgy segéljen, a mint az előtt is megmondottam, általláttam, hogy kegyelmeteknek soha semmi kedve szerint való resolutiója az dolga iránt nem leszen. Mert, uram, az királyunk az dajkája (t. i. a jezsuiták és a főpapság) mellén függ és valamig maga megért elméjére nem jut, mindaddig sine certo regimine leszen az kegyelmetek válasza." Tovább is beszélt az őszinteskedő nádor; elpanaszolta, hogy nádori hivatalának az udvarnál semmi tekintélye nincs, s hogy némelyek őt árulónak tartják stb. azért kéri a protestáns rendeket, legyenek kissé engedékenyebbek, hogy róla a gyanú elháríttassék. Ő — úgy mond — még az nap felmegy és lábaihoz borúl a királynak, s úgy fogja kérni a resolutiót.

Székely a felett is panaszkodott, hogy a katholikusok már statusnak sem ismerik el a protestánsokat; ezt a nádor félreértésnek tulajdonította, s a maga részéről is érvénytelennek jelentette ki azt, a mit egyik fél a másik nélkül határoz. Egyébiránt a felelősséget Porciára és a papságra hárította.

Wesselényi beváltotta fentebbi igéretét. Felment a királyhoz, másnap pedig Sennyey István veszprémi püspök, Erdődy György és Berényi György jelenlétében jelenté ki

17. Őseink és eleink az istennek tiszta igéjét soha sem birták úgy mint mi, kiknek Isten ingyen való könyörületességből megengedtetett még a végitélet előtt élnünk. Ugyanazon Isten halálunk után is élni fog. Eli papnak úgy látszék, hogy a zsidó egyház és állam végképen el fog enyészni, midőn az isten ládáját elragadták tőlök (1. Sám. 4, 18.) de Zsidóország még virágzóbb lett, mint az előtt. Saul király azon hitben, hogy Zsidóországnak vége, fegyverébe dölt (I. Sam. 31. 4,) holott az Dávid és Salamon korában a hatalom és dicsőség legmagasb fokára emelkedett. Midőn a pápisták Huszt 1416-ban megégették, ujongtak azon hitben, hogy a pápaságot megmentették, holott a pápa sohasem volt annyira megvetve, mint azon idő után.

18. Továbbá az isten igéje biztosít, hogy e mulandó élet után, örök és boldog élet következik, máskülömben az első parancsolat és a sz. irás egészen el volnának törlendők.

19. A tiz parancsolat gyermekeinket és utódainkat mintegy az

nekik, mikép a király *felháborodva* csodálkozék, hogy az evangelikusok annyi válasz után még egy új választ várnak, a helyett hogy akaratához képest a tárgyalásokhoz fognának. Neki nem lehet előbbeni nézeteivel ellenmondásba keverednie s más választ adnia. Vannak az evangelikusoknak Mózeseik és prófétáik, t. i. az országos törvények, használják azokat. Hagyjanak fel folyamodásaikkal, magának a nádornak se alkalmatlankodjanak, hanem a közügyek tárgyalásához lássanak.

De bármily éles, bármily megalázó volt is e válasz, ők szemeik előtt tartva utasításaikat, kötelességszerüleg és állhatatosan a könyörgés útján maradtak. A r. katholikusoknak azon üzenete sem törte meg őket, mely szerint ha a tanácskozásból továbbra is kimaradnak, nélkülök fognak határozni. Azonban nem lehet tagadni, hogy nagy gondot okozott nekik a felelősség érzete a fölött, ha esetleg új zavarok támadnak az országban. Napokon keresztül tanácskoztak tehát magok között arról, hogy súlyos helyzetökben a jövőre való tekintetből mitevők legyenek?

E tekintetben kiváló fontossággal bir Berényinek következő véleménye:

„Az tagadhatatlan — úgy mond — hogy a magyar

istennek oltalma alá helyezi. mondván az isten: «Irgalmasságot cselekeszem ezeriglen azokkal, akik engemet szeretnek, és megtartják az én parancsolatimat.»

20. Ha isten ezeket angyala által hirdettetné mineкünk, akkor talán nem siklanának el puszta hangként füleink mellett. De ha szóbeli igének nem akarnánk hinni, a prófétákat, apostolokat s magát Krisztust valóban nem kellene megvetnünk, akik minket legnyájasabban intenek . . .

21. Az is igaz, hogy ha az isten meg is engedné, hogy elleneink megöljenek bennünket, de azok boszulatlanúl nem maradnak.

22. Ez ügyben tehát legyünk nyugodtak, mert az ördög ravaszsága ellen legjobban véd meg a Krisztus, aki vallást teszen azok mellett, akik vallást tettek ő róla. I. Sám. 2, 30. . . . Krisztus csak akkor mienk, ha vele szenvedünk. Higyjünk az ő nevében, mert ez ügyet ő kezdette meg, vigasztaljuk magunkat az ő igéjével, sanyaruságunkban őt hívjuk segédül, akkor bizonyosan megsegít és meghallgat bennünket.

nemzetnek a religió dolgában soha persecutiója a mostaninál nagyobb nem volt. Mert noha Bocskay feltámadása előtt elég alkalmatlanságok estek, de abban az időben még nagy oszlopi voltak fenn az evang. vallásnak. Az udvarnak a színe, az országban levő hadaknak elei, a köz német vitézlő rendeknek nagyobb része evangelikusokból állottak. Ben a hazában a kleruson kívül kevesen, azok is csak az alacsonyabb renden levő urak voltak. Ennek ellenében Báthory István, a Homonnayak, Szécsyek, Thurzók, Illésházy István, Zriniek, Bottyániak, Nádasdiak, Rákóczyak, Dersfiak, Nyáryak, Czoborok, Prinyiek, Mágocsy mind evangelikusok voltak. A nemesség közé sem hatolt volt még annyira bé a papistaság. A végbeli vitézlő nép is jobbára evangelikusokból állott. A megnevezett evang. uraknak megvolt mind értékek, mind fegyverek, az ország erősségi is azok kezében voltak. Mindezek a mostani időben másképpen vannak, s egyenesen ellenünk fordíttatnak. Az tehát a kérdés: ezek így lévén,

A helv. vallású papság véleménye ez volt: Sokkal biztosabb és tanácsosabb, hogy dolgaikat istenre bízzák, hogysem igaz ügyöktől elálljanak, mit a következő okok tanácsolnak:

1. A ki istenre veti terhét, nem fog megszégyenülni. Zsolt. 55. 23.

2. Isten nyomorgatásokban is megsegíti s támogatja a kegyeseket, hogy el ne csüggedjenek. 2. Kor. 4, 8. 9.

3. Az isten tamaszt olyanokat, akik az üldözött kegyeseket védelmezzék. Jer. 26, 24. Ap. cs. 5, 34.

4. Az evangelikusok ügye magának istennek ügye lévén, jobb pártfogót nálánál nem nyerhetnek. Zsolt. 2.

5. Isten oktalan állatok által is segíti övéit nyomorgatásaikban. I. Kir. 17.

6. Isten népének ellenségei, bárkik legyenek, testükkel lelkükkel isten kezében vannak. Péld. 21. 1. — Ap. cs. 17, 25. 28. Esa. 10, 5. Jer. 51, 20.

7. Isten akkor szokta övéit megsegíteni, midőn reményük elhagyja őket . . . 2 Móz. 14. 2. Krón. 32.

8. Az ellenség úgy bűnködik, amint az isten híveinek ártani törekszik. Dán. 3, 22. Zsolt. 57. 7. Eszt. 7, 10.

Vakmerőségről sem vádoltathatnak az evangelikusok, mert a ki ügyét istenre bízza, nem vakmerőnek, hanem kegyesnek és okosnak mondható. Ap. cs. 27, 25. 34. — L. *Fabó* i. m. 116—122 l.

mit kell cselekedni. Való dolog: egy felől tűz, másfelől viz. *Első* dolog azért, melyet szorongattatásunkban figyelembe kell venni, ez: hogy tovább is csak insistálni kell-e annak, hogy teljes satisfactiót adjon ő felsége, s hogy máskülömben ne nyuljunk más dologhoz? *Másodszor,* ez nem történhetvén, tanácsos-e valamely tárgyalásba bocsátkozni? Harmadszor, nem jobb-e az egész dolgot jobb időre halasztani, ha valamely oly alkalmatosság találtatnék, hogy részünkről meg ne sértődnének a diploma és a constitutiók? Avagy hogy negyedszer, csak re infecta eloszlani?

A mint mindig nagy örömmel szoktam alárendelni mások ítéletének a magam opinióját, úgy most is. Ím, mindazonáltal az én vékony szőrű consideratióim ezek:

1-re. Hogy teljes satisfactiót remélhessünk, ez ellen a következő indokok szólanak: Senki sincs közülünk, a ki oly együgyüen gondolkodhassék, hogy ő felsége katholikus monarcha lévén és annyi szem vigyázván reá, ne legyen hajlandó a maga vallásának terjesztésére. Mire valók a sok szerzetek, azok közt ő felsége gyóntatója, a kik szüntelen terhelik ő felsége füleit? Mire való az udvar? Mire való a magyarországi klerus? Az itt való katholikusok, nevezetesen az érdeklettek? Mire való a kül kath. hatalmak előtt való hírnév? hogy az apja 90 templomot adott vissza, s ez egyet sem akar visszaadni, oly zelosus. Viszont mit remélhetni most, a midőn 1625., 1635., 1638. esztendőkben hasonló ügyben semmit sem kaphattak, hanem csak halasztásra kellett venniök a dolgot? noha akkor sokkal külömben állottak a mi dolgaink. Fennállott és virágzott a Rákóczyház, akkortájban esvén meg mind a rakomázi s mind a szalontai harczok. Fenlévén még akkor nagy evang. urak, másfelől pedig számos ellenségei lévén a német birodalomban ő felségének, most mindezek másképen állanak. Most ben vannak ő felségének hadai, az urak katholikusokká lettek, még a törökkel is béke köttetett. Ezek mind igen kevés reménységet nyujtanak arra, hogy meglegyen a teljes satisfactió. Az ő felsége sokféle resolutiói mire valók?

2-ra. Hogy a tárgyalás után sem várhatni sokat, erre indokúl szolgálhatnak a följegyzett nézetek. De ha adnának is valamit, tanácsos-e elvenni? Vajon el nem térünk-e a diplomák és constitutiók mellől, melyeket őseink boldogabb időkben csináltak? És vajon kinek lehet securitása benne, hogy ha ő felsége meg is adna valamit, hogy az országgyűlés eloszlása után vissza nem veszik? Nem engednők e oda azt is, a mi kezeknél maradna?

3-ra. Szent igaz, hogy nincs nehézségek nélkül a más időre való halasztás is. Mert a diploma mást tart. Mivel a sok lélek, mely különféle erőszakkal hajtatott el, mind veszedelemben marad. De az előtt is meg voltak a diplomák, meg volt a bécsi békekötés, mely alapja a többinek. De mind az 1625., 1635., 1638. esztendőkben az akkori statusok inkább kivántak arra lépni, hogy seponáltassék a sérelmek orvoslása, már pedig, mint fentebb mondatott, azok jobb napokban voltak, mint mi most. Senkinek derogálni nem akarok, de akkor is becsületes követei voltak a vármegyéknek, s hihető, hogy azoknak is szigorú utasításaik voltak. A mi a szegénység veszedelmét illeti, abban benne vannak a nyomorultak. De vajon segíthetjük-e őket, ha semmit sem nyerhetünk, vagy ha nyerhetünk is, vajon eloszolván innét, nem fogják-e újabban az előbbeni Baálra és így csak rajtok marad a veszedelem.

4-re. Hogy pedig szakadás essék, akár kitől essék is az, de egyenesen mireánk vetik; a bárány leszen a vétkes. Nem fogják-e ellenvetni, mennyiszer izent ő felsége, hogy a fennmaradásról tanácskozzunk? Nem fogják-e ellenvetni azt, mennyiszer hívtak az ország házához? Nem tesznek-e valami scissiókat? a mint már most is bennünket okoznak vétkeseknek. Az 1635-ki országgyűlés alatt az akkori követek azt meg nem merték cselekedni, hogy csak protestáljanak és hogy többre ne bocsátkoztanak volna, — a mint kitetszik az akkorbéli actákból.

Végül azzal zárja be véleményét, hogy a kisebb rosszat választván vigyázzanak, hogy semmiképen ne adjanak okot

azon vádra, mintha ők volnának a szakadás kezdői és ha fel kellene hagyni a további tárgyalásokkal, az úgy történjék, hogy meg ne sértődjék a diploma és a törvények.

Hasonló nézettől vezéreltettek mások is, s a nádornak kijelentették, hogy mivel a kir. válaszszal nem lehetnek megelégedve, új folyamodványnyal készülnek járulni a trón elé. Ezt meg is tették; de sem ezen, sem az augusztus 16-ki, utolsó folyamodványukra sem kaptak egyéb választ, mint azt, hogy ő felsége más választ nem adhat, mint a mit adott.

Az örökös kérés, könyörgés, reménykedés s a következetes hidegvérűséggel adott ugyanazon válasz örökös ismétlése miatti fájdalom és kétségbeesés végképen kimeritette a protestánsokat. Végre is azon meggyőződésre kellett jutniok, hogy minden további folyamodás haszontalan, mert a nádor által megtudták, hogy a király e válaszok fogalmazását az esztergomi érsekre szokta bizni, a ki pedig engesztelhetlen ellenfelük volt; sőt, mintha csak fitogtatni akarta volna hatalmát, folyvást új meg új sérelmeket követett el a prot. papokon.

Ily körülmények között, küldőik kivánatának meg nem felelhetvén, hosszas tanácskozás és töprenkedés után végre azt határozták, *hogy az országgyűlést tömegesen elhagyják.* Ezen elhatározásukat a következő okok támogatták:

1. Az országgyűlés törvényszabta tartama lefolyt.
2. Ahhoz, hogy elégtételt nyerjenek, semmi remény.
3. Küldőik utasításától eltérhetni semmi mód.
4. További ottmaradásukból semmi haszon.
5. Költségből kifogytak, s mivel küldőik többet nem küldenek, követségük alól fel vannak oldva.

Mindazáltal tekintetbe véve a nádor tekintélyét, hazamenetelöket neki is bejelentendőnek, s ünnepélyes nyilatkozatukat úgy neki, mint általa a királynak átadandónak határozták.

Midőn ezen határozatukat átadandók augusztus 29-én tömegesen megjelentek a nádornál és ott Szuhay Mátyás előadta hazamenetelőknek okát, a nádor kijelenté, hogy a hazamenetelt sem ő, sem a király nem engedheti meg;

mert nem egyedül az evang. rend. hanem az ország többi rendei is együttesen vannak az országgyűlésre meghíva, s e szerint csak egyszerre szabad szétoszlaniok. — De az evangelikusok feltett szándékukhoz ragaszkodván, ártatlanságuk kiderítése végett nyilatkozatukat, melyben az ügy történeti fejlődése élénk színekkel festetik,[1] a nádornak átadták, s egyúttal újabb sérelmeket is bejelentettek neki.

E nyilatkozat, melynek másolatát Zrinyi Miklósnak és az alnádornak is átnyujtották, roppant sensatiót okozott a királyi udvarban. A titkos tanácsosok összehivattak, hogy az engedetlen prot. rendek ellenében minő eljárást kövessenek. Azt határozták, hogy a prot. rendeket nem lehet haza bocsátani, de sérelmeiket sem lehet orvosolni. De az ő határozatuknak többé semmi hatása sem volt. A türelem húrja elpattant, s nem lehetett többé összekötni.

Mikor a bucsúzó prot. rendek elbocsátó levélért fordultak a nádorhoz, ez ellágyúlva könyes szemekkel fájlalta eltávozásukat; mert — úgy mond — a r. katholikusok között majd egyetlen egy sincs, ki a nádori tekintély fentartását szívén hordaná, vagy annak visszaállításán munkálkodnék. . . . Ő egyébiránt hazamenetelőket nem gátolja, de nem is tanácsolja. Ez alkalommal kénytelen volt beismerni Székely szavainak igazságát, hogy t. i. a nádori tekintély hanyatlásának oka: 1. ő maga, a ki hatalmát kellően nem használja; 2. papi hivatal elődei, kik a világi ügyek kormányázását is követelik magoknak; 3. a jezsuiták, a kik álnok tanácsaikkal mind a királyt, mind a főurakat elámítják; 4. a főurak, a kik Wesselényit gyűlölik. Azonban, midőn a király és Porcia ellenkező nézetéről értesült, azonnal más meggyőződése lett és határozottan tiltakozott ő is a hazamenetel ellen, s a hét szentség nevében kérte a prot. követeket, hogy maradjanak.

Ez ingadozó és ellenmondásokban mozgó nyilatkozaton megütközvén a protestánsok kijelentették, hogy ha az isten

[1] Fabó, i. m. 162—170. l.

szerelmére s a Jézus Krisztus sebeire, a keresztfán kiontott vérére és keserves halálára annyiszor hivatkozott folyamodásukkal mitsem nyerhettek; a hét szentségre való hivatkozás nem fogja őket megtántorítani. S ámbár tudják, nem azért marasztaltatnak, hogy valami elégtételt kapjanak, hanem hogy jelenlétökkel a róm. katholikusok végzéseit helyeseljék: mégis újabb követséget indítottak a nádorhoz megtudni:

1. Mi végre tartóztatja őket? ők a költségből kifogytak ugyan, de ha van még remény, hogy kielégítő választ kapnak, úgy szándékuktól elállanak s tovább is itt maradnak.

2. Porcia minő szándékból fenyegette őket?

3. Miután a r. katholikus rend a vele egyenlő kiváltságú evang. rend fölött némi uralmat követel magának, az evangelikusok már ezen oknál fogva is az eltökélt hazamenetelhez ragaszkodnak.

A nádor tartóztatta őket, költséget igért nekik és figyelmeztette a király boszujára és újra tiltakozott hazamenetelők ellen. Kinyilatkoztatta, hogy ezt azonnal bejelenti ő felségének, s kéri őket, hogy a király válaszát másnap 8 óráig türelemmel várják be.

Mind hiába való törekvés volt. A prot. követek azon kéréssel búcsuztak el a nádortól, eszközölje ki, hogy Lipót király róluk és küldőikről, mint hű alattvalóiról jó véleménynyel legyen. Utolsó összejövetelők megható volt. Farkas János nagyszombati helv. hitvallású, czúttal országgyűlési evang. lelkész, szentirásból merített példákkal buzdította őket búcsúbeszédében, remegő hangon és zokogva áldotta az egymástól szintén könyezve búcsúzó bajnokokat. Ezen utolsó érzékeny jelenet alatt toppant be közéjök Majláth Miklós kir. ügyigazgató, hogy törvényes büntetés és királyi kegyvesztés terhe alatt eltiltsa őket a távozástól; de már ezt senki sem akarta hallani, s mielőtt az ügyész küldetése czélját elmondotta volna, a termet elhagyták.

A magánúton kezükbe jutott fenyegetés ellenében némelyek a következőket jelentették ki:

1. Tudva van az ország törvényeiből, hogy az ország-
ılésre meghitt karoknak és rendeknek, a menevéd is azt
ván magával, a rájok bizottakban szabadon kell eljár-
ʞ, mert ha e szabadságuk nem volna, küldőik várako-
ának a követek semmiképen sem felelhetnének meg, a
dők ekként a végzésekhez nem önként, hanem fenye-
ések és ijesztések folytán járulnának, mi nemcsak a nem-
, hanem a polgári joggal is ellenkeznék s a tanácskozás
badságát megsemmisítené.

2. Az evangelikusok jól tudják, hogy elődeik a köve-
et megbizó leveleikben tett ünnepélyes biztosítással meg-
ıés vagy perbefogás ellen biztosították, így a mostaniak
küldőik részéről védelmet várhatnak.

3. A követeket és küldőiket azon veszély nem érheti,
y az ügyész őket megkárosíthatná, mert követeiket a
gyék kellő időben elküldötték, amazok pedig a törvény-
bta két hónapot a rájok bizottakban utasításaik szerint
rva, kitöltötték.

4. A törvényes büntetés, melylyel őket az ügyész fenye-
i, nem a megjelentekre, hanem a meg nem jelenőkre
ıatkozik.

5. Nincs törvény, mely szerint az utasításokhoz ragasz-
ló, elégtételt nem nyerhető s e miatt küldőihez visza-
nő követet büntetni lehetne.

6. Eljárásukról beszámolni az evang. követek másnak
a, hanem csak küldőiknek kötelesek.

7. Az is a nemzeti jogba ütközik, ha küldőik nevében
bad cselekvéssel felruházott követek. küldőikért, ezeknek
ta nélkül, feleletre vonatnak.

8. A királyi válaszokból tudják az evangelikusok, hogy
gtételt nem kapnak, s mivel utasításaiktól eltérniök nem
bad, küldőikhez visszamenni kénytelenek

9. E hazamenetelből azonban semmiképen sem követ-
tethető az, mintha ők a király tekintélyét megvetnék,
a nádor előtt szóval és irással eléggé indokoltak.

Ekként igazolva eljárásukat, szeptember 2-án reggel

elhagyták Pozsonyt. A nádor levelet küldött utánok, hogy térjenek vissza. Sejtette ő és sejtették a német tanácsosok is, hogy ennek csak rossz következései lesznek. E sejtelem még erősebbé vált akkor, midőn elterjedt a hír, hogy Zrinyi Miklós, a kit az országgyűlés elején a rendek külön levéllel hívtak e fontos gyűlésben való részvétre, hasonlóképen elégedetlenül hagyta el Pozsonyt.[1] Ez után is követet küldöttek, hogy térjen vissza. De már késő volt.

Így mérgesítették el ügyetlen és gonosz tanácsadók a vallási viszályokat Magyarországon. A legjobb hazafiak vérző szívvel nézték a pusztulást, mely óriási mérveket öltött a haza minden zugában, hová csak a katholikus klerus keze elérhetett.

A kath. rendek még tizenhét napig folytatták a tanácskozásokat, míg szeptember 19-én eloszlottak.[2]

De az ő általok hozott határozatok csak nagyobbították az elkeseredést és a hazafiak lelkében kioltottak minden reményt a javulás és békés kiegyenlítés iránt.

Nem maradt egyéb hátra, mint az ellenszegülés.

A protestánsok az ő nélkülök hozott törvények ellen tiltakoztak. Tizenhárom felvidéki vármegye Székely Endre és Szuhay Mátyás által visszaküldé a törvényeket azon kijelentéssel, hogy azokat soha érvényeseknek el nem ismerhetik, mivel az evangelikus rendek beleegyezése nélkül hozattak. A követek elébb Porcia herczeghez mentek, a ki őket a nádorhoz utasította azon felhívással: parancsolja haza ez embereket, kik nem a tizenhárom vármegye, hanem egy pár lázadó küldöttei; ha nem engedelmeskednek, hűtlenséggel határos merényükért ő felsége, ki magát gúnyoltatni

[1] «Én más valláson vagyok — mondá Zrinyi a tőle bucsúzó protestansoknak — de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem, rajtam ejtett sérelem. Volna bár százezer pápista mellett százezer lutheranus és százezer kalvinista vitéze a fejedelemnek: ők megmentenék együtt a hazát. — *Szalay L.* Magyar tört. V. 67. 68 l.

[2] Hist. Dipl. App. 100 l. Kazy, II. 255 l.

nem engedi, méltóan fogja őket megbüntetni.[1] A nyugtalanság és elégületlenség mindenütt szaporodott. A nádor hazafias buzgósággal intette a megyéket, hogy tartózkodjanak ily eljárásoktól, míg a klerus ellenkezőleg azt hirdette, hogy a békeszerződések és törvények érvénytelenek.

Erdélyi országgyűlések 1656—1664.

I.

Az 1656-ki fejérvári vallásügyi törvények. — A rendek Lorántfy Zsuzsánna kivánságát nem teljesítik. — Rhédey F. fejedelem hitlevele 1657. — Rákóczy bécsi mentegetőzése a vallási kérdésben. — Barcsay Ákos fejedelem hitlevele és az 1658-ki t.-czikk.

Erdélyben II. Rákóczy Györgynek sikerült még a vallásbékét fentartania. Az éjszak-európai protestáns hatalmasságokkal jó viszonyban állott. A szomszéd kath. fejedelmeket is le tudta csendesíteni, valahányszor egy-egy nyugtalan barát ellene akarta őket lázítani. Országgyűléseit inkább politikai kérdések foglalkoztatták.

Mind a mellet előfordultak egyes kisebb jelentőségü panaszok, melyek azonban sohasem idéztek elő nagy vitákat.

Így például az 1656-ki gyulafejérvári országgyűlésen, mely február 20-án ült össze, két egyházi érdekű panasz foglalkoztatta a rendeket. Az egyiket a szilágysági predikátorok emelték jövedelmeik visszatartása miatt; a másikat maga az özvegy fejedelemné Lorántfy Zsuzsánna, némely magyarországi papjának hivatalától való felfüggesztése miatt.

Az elsőn hamar átestek; s egyhangú határozatot hoztak, mely a XXI. artikulusban ilyen kifejezést nyert:

Az Szilágyságon lévő predikátori Rendek közinkben küldött atyokfiai panaszokból értjük kegyelmes urunk, hogy volnának némelyek, kik ő kegyelmeknek régoltától fogván szokott jövedelmeket administrálni és az eddig való szokás szerént az dézmát kiadni nem akarnák: lévén azért ennek

[1] Horváth Mih. M. T. IV. 28. l.

előtte is erről való constitutiónk, hogy senki az Ecclesiasticus proventusokat maga ususára ne convertálja, most is ujabban az Nagyságod bölcs tetszéséből végeztük, hogy az országnak constitutiói szerént való jövedelemmel az papoknak tartozzanak minden rendek, azt tőlök el se tarthassák; ha pedig más falu határán vét valaki, az ott való papnak tartozik dézmával az régi usus szerént, avval el nem tarthatja, hogy más falu határára vét, s nem hallgatja praedicatióját. Az hol pedig vékával szoktak fizetni az egyházi rendeknek, azzal, hogy most az véka megkisebbedett, bérek nem minualódhatik, hanem annyi buzát s egyéb gabonát adjanak, mint az előtt járt, könnyű azt felintézni igazságosan.[1]

A második, vagyis Lorántfy Zsuzsánna panasza nem lett eldöntve azért, mert az ügy tulajdonképpen Magyarországon volt eldöntendő. Ugyanis itt 1646 óta folyt a presbyteriánusok és consistorialisok közötti villongás. Történt, hogy néhány papját a magyarországi püspök ideiglenesen hivatalától felfüggesztette; egyikét pedig, névszerint Liptay Sámuelt a debreczeni egyházi generális gyűlés véglegesen elítélte.

Ez ellen az özvegy fejedelemnő orvoslást keresett az erdélyi országgyűlésen, hová követül Szentpáli Istvánt, erdélyi jószágainak igazgatóját küldötte el azon utasítással, hogy a nevezett ügyben elégtételt szerezzen papjainak. Szentpáli elő is adta az öreg fejedelemnőnek irásba foglalt kérését; de a rendek nem teljesítették azt. Eljárásukat azzal indokolták, hogy igazságos ítélethez okvetlenül meg kellene hallgatniok a másik félt is; de mivel a magyarországi püspök nem függ az erdélyi rendektől, tehát nem tartják helyesnek, hogy ők annak hivatalos teendőibe avatkozzanak. A rendek csakis azon egyházi ügyekhez szólhatnak, melyek az erdélyhez tartozó részeken a fejedelem hatósága alá tartoznak. Mindazáltal megbeszélték a dolgot, s arról győződtek meg, hogy a magyarországi püspök az illető esperesekkel

[1] Veszely. I. 264–265. l. Szilágyi S. XI. 237. l.

együtt egyáltalában nem sértette meg az erdélyi törvényt az által, hogy nehány engedetlen papot ideiglenesen felfüggesztett hivatalától. Ehhez minden bevett vallás elöljáróinak törvényes joga van; ebben még az erdélyi törvény sem foghatná pártjukat az illetőknek. Mert ez csak olyanokra vonatkozik, a kik „nem illetvén recepta religióinknak fundamentomit és articulusit“, csak a külső dolgokban eltérő nézetüket szokták a törvényeknek megfelelő módon proponálni, „nem pedig csak magok vakmerőségével az ecclesiában gyakorolni“, a mint azok cselekedtek, a kikre a panaszolt fenyíték alkalmaztatott.

A mi már Liptay Sámuelnek dolgát illeti, a kivel állítólag a debreczeni generalis papi gyűlés méltatlanúl bánt el, arra nézve megjegyzik a rendek, hogy ennek ő maga az oka. Mert ő hivatalától meg lévén fosztva, a papi gyűlésen fel nem szólalhatott, és mert mégis szólt, ezzel maga ellen zúdította a gyűlést. Ebben az ügyben az erdélyi ref. püspök nem tehet egyebet, mint a mit szokott tenni, midőn az engedetleneket kötelessége szerint rendre utasítja. Így állván a dolog, kérik ő nagyságát, ne vegye rossz néven, hogy kivánságát nem teljesithetik; sőt kérik, hogy az ő birtokain levő papoknak ne engedje „az ekkédig köztünk levő négy recepta religióinknak csendességét megháborítani.“ [1]

A fejedelem asszony azonban igen rossz néven vette a rendeknek ezen válaszát, s panaszkodott is miatta fiánál, de eredménytelenül. A gyűlés határozat nélkül oszlott szét márczius közepén.

Rákóczynak figyelmét ezután a lengyel ügyek foglalták el. Egyszerre kétfelől kinálták meg szövetséggel. „Svéd- és lengyel követek vannak nálunk — mondá tanácsosainak — a kik ajánlatokat tesznek, hogy frigyre lépjünk velük. A lengyel király és királyné fiokká akarják fogadni fiúnkat, örökösökké nevezik ki, — de lelke veszteségével (a mennyiben azt a feltételt tették, hogy legyen katholikussá).

[1] Lásd a rendek válaszát, Szilágyinál XI. 239—240 lapon.

A svédek neki ajánlják fel a lengyel korona nevezetes részét; — melyik ajánlatot fogadja el?" Ez volt a kérdés! A tanácskozás vége az lett, hogy elfogadta a svéd szövetséget és belebonyolodott a szerencsétlen lengyel háborúba, mely trónjába került.

A helyébe megválasztott új fejedelem, *Rhédey Ferencz* 1657. november 3-án kiadott hitlevelében biztosítja Erdélyt: „Hogy mindeneket személyválogatás nélkül az négy recepta Religiókban és azoknak egyaránt való szabados exercitiumokban ő Nagysága megtart és másokkal is megtartat és egyik Religión levő Ecclesiára is hatalmasúl nem küld és el nem foglalja ő Nagysága religiónak respectussáért is senkit is hazafiai közül meg nem vét; hanem ebből minden személyválogatás és megkülömböztetés nélkül éltet minden rendeket. (Conditio I.)

Azonban Rhédey fejedelemsége nagyon rövid ideig tartott. A bekövetkezett zavarok alatt a rendek Rákóczyt ismét elfogadják fejedelmüknek. De a török fenyegetéseire ismét elállanak mellőle. Az ezen idő alatt folyt országgyűlések a fejetlenségnek és jellemtelenségnek szomorú képét mutatják. Az ország lelketlen dúlások színhelyévé lett.

Rákóczy nagy szorongattatásai között Mikes Mihályt (1658. június 1.) Bécsbe küldötte azon utasítással, eszközölné ki Ferdinándnak támogatását. Ez alkalommal előre sejtvén, hogy Ferdinánd a jezsuitáknak és egyéb szerzeteknek Erdélybe való bebocsátását, s a kath. vallásnak teljes szabadságát fogja viszontszolgálat fejében követelni,[1] oda utasította követét, világosítaná fel ő felségét arra nézve, hogy a vallási törvényeket, melyek régóta fennállanak, ő nem törülheti el. A religiót illetőleg — úgy mond — kan-

[1] Mi kivánságok lesznek azon részről, nem tudhatjuk, mindazáltal úgy véljük ezeket el nem mulatják:

1. Jezsuitáknak, egyéb szerzeteknek tanítást, clastromot szabadoson engedjünk, és hogy azok recipiáltassanak.

2. Erdélyi püspök benn residiálhasson, tisztiben eljárhasson, szabadoson büntethesse, dirigálhassa a tiszti alatt valókat.

3. Az erdélyi ifjak tanulásra kimehessenek.

·llárius uram tehet bizonyságot; articulus abrogálása, erről ó asseeuratio van-e hatalmunkban, és ha mi végeztet--e ezeket, vagy nem? de régi időktől pápista fejedelmek ·ából való végezések-e? mi propositiónk voltak-e a kath. gió ellen, vagy mint ország postulatumi nem úgy jöttek-e ınkbe, és valakit, ha ki vallásáról eltérni akart, város, ı, személy — ellenzettük-e, vagy az kath. religiónak t-e, van-e tőlünk bántodása? az uniót megtartottuk-e? Mi — úgy mond tovább — az ország articulusát nem ·ogálhatjuk, mert arra kötelesek hittel vagyunk, hogy gtartjuk, tartatjuk, hitünkkel, lelkünk sérelmével, ő fel-;e, ez világ, országnak ítéletivel nem cselekedhetünk. ha ő felsége az országot megtaláltatja, s az ország fel-badítja végezéseit cath. religio vagy szerzetek ellen, ›ad personam nostram, azt semmi színek alatt nem im-liáljuk, ő felségét asseeurálni készek vagyunk." [1]

Ebből világos, hogy Rákóczy hajlandó volt a vallás ıgában is engedni, csak hogy fejedelem maradhasson.

De a török szultán budai basája Rákóczyt trónvesz-:nek jelentette ki, s önkényesen Barcsay Ákost tette .élyi fejedelemmé, a ki a segesvári országgyűlésen (október ·én) letette az esküt s elfogadta a fejedelmi feltételeken.

Ezeknek elseje azt mondja, „hogy mindeneket sze-lyválogatás nélkül az négy recepta religiókban és azok-ᴄ egyaránt való szabados exercitiumiban ő nagysága meg-t és másokkal is megtartat, — és egyik religión lévő ·lesiákra is hatalmason nem küld és el nem foglaltatja ıagysága, religióknak respectusáért is senkit a haza fiai ;ül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás megkülömböztetés nélkül éltet minden rendeket." [2]

4. A nős papok dolgát sem kezdik elfelejteni.
5. Hallottunk ilyet is, mintha akik pápistává lenni akartak volna. ›ttuk, meg nem engedtük. Ez volt-e igaz, cancellarius uram bizony-lehet. L. Szilágyi S. XI. 475. l.

[1] U. o.

[2] Szilágyi S. XII. 94. l.

Ez azonban csak üres formaiság volt. A rendek a török nyomása alatt Rákóczyval bajlódtak, a ki most sem akart lemondani a fejedelemségről. Hogy a vallás ügye ily körülmények között mennyire a háttérbe szorult, mutatja, hogy a hirtelen szétoszlott segesvári országgyűlés után még ugyanazon 1658-ki novemberben összehivott marosvásárhelyi gyűlésen a következő törvény hozatott:

IV. Articulus. Mivel hazánkban lévő némely rendek, tisztök és rendökön kívül való hivatalokban elegyítik magokat, hihető viseltetvén attól, hogy nem hitesek e hazához való hűségre: azért, hogy ilyen dologból alkalmatlanság ne következzék, végeztük, hogy az országban lévő minden rendek, urak, főemberek, nemesek és városiak, sőt özvegyasszonyok is, indifferenter valakik e hazában házakat vagy jószágokat birnak, egyszersmind *akár melyik valláson levő papok is*, közönséges országunk uniójára, fejedelmünk és hazánk hűségire megeskünni tartozzanak, az Articulusban megirt büntetés alatt vármegyei és székekbéli tisztek előtt tizenötöd napra.

II.

Az 1659-ki beszterczei gyűlés elrendeli a vasárnap megünneplését. — A magyarországi ref. papok Rákóczy mellett nyilatkoznak — Barcsay ellen. — A marosvásárhelyi gyűlésen Barcsay letétetvén, a katholikusok kérelme más gyűlésre halasztatik. — Fejedelmek vetélkedése. — Kemény János. — A lelkészek hűséget fogadnak neki az 1661-ki beszterczei gyűlésen. — Apafi Mihály. — A segesvári 1664-ki gyűlésen a vallás-erkölcsi élet javítására czélzó articulusok hozatnak.

Az 1659. évi február hó 3-kára Beszterczére összehivott rendeknek legnehezebb teendője volt a Barcsay és Rákóczy közötti viszonynak rendezése. E részben a vallás ügye nem képezett nehézséget. A protestáns és kath. papság látszólag közönyösen nézte a két ellenfejedelemnek harczát; meghódolt a tényleges fejedelem hatalmának.

Mikor Barcsay rendkívüli nagy fénynyel bevonult a városba, február 27-én az országgyűlést isteni tisztelettel

nyitotta meg. Propositióinak első pontja a vasárnapok megünneplésének kötelességéről szólt.

A rendek el is határozták, hogy a vasárnap megünnepeltessék, a káromló emberek pedig megbüntettessenek. Az erről szóló I. articulus ekképen szól:

„Értjük kegyelmes urunk az Nagyságod propositiójának első részét, az úr napjának megszenteléséről, melyet mi is országul agnoscálván igen méltónak itéljük ez ebbéli Nagyságod méltóságos kivánságát annyival inkább, hogy mindenképpen látjuk rajtunk az istennek haragját mind ebbéli, s mind más sok egyéb büneink miatt. Nem tagadhatjuk azt is Kegyelmes urunk, hogy az mostani üdőt majd szorosnak nem itélnők ez dologról való discussióra, holott sok nehézségek az religióra nézendők (noha sokaktól urgeáltattak) ez mostani gyűléseinkről kéntelenség alatt elébb halasztottuk. Azonban ezen Isten napjáról megszenteléséről elégedendő articulusink extálnak, volt eddig is héja csak az gondviselés; az articulusok annorum 1619 — item 1653. Az időnek szoros voltához képest noha ennek derekasabb discussióját kénszeríttettünk az közelebb való diaetára halasztanunk, — mindazáltal ez idők alatt is mind vármegyéknek, városoknak s egyébb helyeknek tisztei szorgalmasan observáltassék ezen dologról irott elébbi articulusokat.

Az szitkozódásról is penig elégedendő végezésink vadnak in articulis annorum praespecificatorum, azok inviolabiliter observáltassanak.

Az mi az nem régen kezdett káromló szitkozódásokat illeti, mi is Nagyságod kegyelmes propositiója mellett annuáltunk, úgy hogy valahol az ilyen káromló szitkon deprehendáltatik, ugyanott és azon helynek birói által büntettesenek törvény szerint, az szitkoknak mivoltához képest, ha nem nemes személy lészen; ha penig nemes, az ilyenre városi és paraszt birák ne tessenek törvényt, hanem tartozzanak az hallók hitek szerint megmondani és hirré tenni az nemes ember magistratusának, ki is sub amissione officii tartozzék törvénnyel persequálni, és secundum meritum megbüntetni

becsületes személy relatiója után az decretum szerint; — ha penig halálos lészen az büntetés, paraszt tanú ne admittáltassék nemes ember ellen, hasonlóképen az privilegiatus városok lakosit is azon helynek birói büntessék sub eadem pena.[1]

Idő közben létre jött a Rákóczyval való kiegyezés, mely szerint az lemondott a fejedelemségről és a magyar részekről. A május havában tartott szászsebesi országgyűlés hangulata egészen Rákóczy ellen irányúlt; donátiói eltörültettek, pártolói üldöztettek.

Nevezetes, hogy ezen az országgyűlésen megjelentek a magyarországi predikátorok küldöttei is, kijelentvén, hogy a sarczhoz szívesen járulnak; de Barcsay fejedelmet nem ismerik el uroknak. A rendek a tiszántuli ref. papok küldötteinek első nyilatkozatát — mely a sarczra vonatkozott — szívesen fogadták; de azt, mely a fejedelemtől megtagadja a hűséget, nem fogadták el. Úgy látszik, a fejedelem erélyesen követelte a hűséget mindazoktól, a kik az ő birodalmában laktak.

A kath. vallásra vonatkozólag érdekes nyilatkozatot tett a fejedelem követe a császár előtt akkor, mikor Rákóczy megbuktatásáról volt a szó. Ugyanis kijelentette, hogy — ha a rendek megengedik — ő hajlandó a kath. vallást Erdélyben visszaállitani. Ha azonban a rendek ezt elleneznék, akkor nincs más mód, mint ezt a kérdést boldogabb időre hagyni; mert most valóban fontosabb kérdések foglalkoztatják a közvéleményt.

Rákóczy komolyan sértve érezte magát és csak alkalomra várt, hogy Váradot visszahódítsa és Barcsayt megbuktathassa. Levelet és követet küldött az erdélyi rendekhez, de ezek azt el nem fogadták. Majd tényleg beütött az országba. A rendeknek dönteniök kellett a felett, melyik párthoz csatlakozzanak: ahhoz-e, mely Rákóczyval a török hatalom ellen van; vagy ahhoz, mely Barcsayval a török védel-

[1] Szilágyi S. XII. 220. l.

mét kéri. A keresztmezei gyűlésen ez utóbbi mellett nyilatkoztak.

De Rákóczy hadai ellenállás nélkül nyomultak Fejérvárig, — s már szeptember 24-én *Marosvásárhelyen* országgyűlés tartatik, melyet Rákóczy hivott össze, s mely Barcsayt egyszerűen letette a fejedelemségről.

Ezen az országgyűlésen Mikes Mihály a katholikusok nevében indítványt tett, hogy engedtessék meg nekik szabadon rendelkezni egyházi javaikkal. Hasonló indítványnyal léptek fel az unitáriusok is. De az idő nem volt alkalmas arra, hogy ily fontos ügyben határozhassanak, a mikor a fejedelem székéről és az ország fenmaradásáról van szó. Csak annyit mondtak ki, hogy a felhozott sérelmek a közelebbi országgyűlések valamelyikén fognak orvosoltatni.

Ez igéret megnyugtatta az illetőket; s nagyobb biztosság kedvéért articulusba (IV.) foglaltatott ekképen:

„Jóllehet a catholica renden lévő becsületes atyánkfiai solennis instantiájok által találtanak vala meg országúl bennünket religiójokban való bántódásoknak megorvoslásáról, és noha abbéli őkegyelmeknek kivánságát igen szükségesnek ismernők lenni, mindazáltal arra való időnket nem látván, holott az más religiókon valók is mindnyájon magok megbántódási tollálását pariformiter kivánták; azokon hogy őkegyelmek is nagyobb contentumentummal várakozhassanak assecuráljuk ő kegyelmeket virtute praesentis Articuli, hogy legelső gyűlésünkben mind ő kegyelmeknek, s mind más religión lévő Atyánkfiainak religiójokban való gravaminájok igazitásban venni minden egyéb dolgainkhoz való nyulásunk előtt készek leszünk, mikor tudniillik egyéb külső szabadságink helyben állatásának való alkalmatosságunkat az Nagyságod kegyelmes oblatiója szerént Isten ő felsége engedi.[1]

De Barcsay és a török fegyveres erővel mentek Rákóczy ellen. November végén a református és unitárius püspökök siettek a török pasánál bemutatni hódolatukat.

[1] Veszely, I. 266. l.

Deczember 14-kére már Barcsay hívta össze a rendeket Decsre, majd Megyesre.

Azonban alig jelent meg nehány híve, minek láttára a török visszavonult, Barcsay pedig Szebenbe zárkózott.

A következő 1660-dik évi január 16-ra ismét Rákóczy hirdetett egyetemes országgyűlést Sellemberkre, melyre Barcsayt is meghívta. De ez csak öcscsét küldte el; majd egy bizottság ment el érdekében, de eredmény nélkül.

„Sok kibeszélhetetlen kártételekkel, kárvallásokkal, nyomoruságokkal eltelék a tél — eljöve a jó tavasz...“ de az erdélyi ügyek nem javultak. A török Barcsay mellett erős haddal jött be, Rákóczy megsebesült, minek következtében június 7-én Váradon meghalt. Az év végén Barcsay lemondván Kemény János — az öreg Rákóczy Gy. tanitványa — választatott meg fejedelemmé 1661. január 1-én. Nem szükség mondanunk, hogy Kemény a vallás szabadságát biztosította, s a fejedelmi conditiókba befoglalta. Azonban a nagy események gyorsan váltották fel egymást. Az ápril 23-ára összehivott beszterczei országgyűlésen már az volt jelszó, hogy a „török az ellenség“, tehát ettől kell megszabadítani az országot és pedig a magyar király, illetve a római császár segedelmével!

Ebből természet szerint az következett, hogy a vallás dolgában alkudozni kell az erdélyi katholikusok érdekében; mert Lipót császár csak oly fejedelmet volt hajlandó pártolni, a ki a katholicismusnak nem ellensége. Kemény János erős református ember volt, de azért nem üldözte a katholikusokat.

Megelégedett azzal, ha a különböző vallásfelekezetekhez tartozó papok hűséget igérnek.

A XIX. articulusban ez a következő szavakban nyert kifejezést:

„Az előtt is articulusba iratott volt, hogy minden Religión lévő papok homagiumokat Fejedelem s ország hűségére deponálják, in Anno 1658. Art. 4, melyet most is in vigore hagyunk, cum ea declaratione, hogy minden Religión lévő

püspökök, esperestek és Vicarius: Itélőmester vagy káptalanok előtt esküdjenek meg, a több papok, püspökök vagy esperestek előtt, adhibeálván maga mellé hiteles nemes embereket is." [1]

Kemény egészben véve követte Bethlen Gábor és I. Rákóczy György türelmes politikáját, — csakhogy rövid ideig. Mert már a következő évben ő is a csatatéren maradt, s a török parancsára Apafi Mihály ült a fejedelmi székbe. Ez is reformált vallású, de tehetetlen férfiú volt; vak eszköze néhány főúrnak és a török portának. Az élet iskolája, szenvedései és csalódásai félénkké, habozóvá tették. Nem birt azzal az önállósággal, mely okvetlenül szükséges oly férfiúnál, a ki egy ország sorsának intézésére van hivatva. Bécscsel és Konstantinápolylyal is jó barátságban akart maradni akkor is, mikor azoknak teljesen ellenkező érdekeik voltak. Természetes, hogy sok kellemetlenséggel kellett megküzdenie.

Egyházi és vallási kérdésekben határozottan a protestántismus mellett foglalt állást; de a katholikusok jogos kivánságai elől sem zárkózott el. Senkisem fog csodálkozni a felett, hogy a folyton tartó háborúskodás alatt az erkölcsi élet meglazúlt. Napi renden voltak nemcsak a vagyoni szomjuságból eredő csalások és erőszakosságok, hanem a házasságtörések is. A háborúban hosszabb ideig elfoglalt vagy török rabságba került férfiaknak nejei, sokszor könnyelműségből, sokszor rosszhiszeműleg más férfiakhoz állottak, a nélkül, hogy törvényes házasságra léptek volna velök. Gyakori eset volt az is, hogy hamis halálhirek következtében a nők özvegyeknek tekintvén magokat, újra férjhez mentek. Csak későbben tünt ki, hogy egy nőnek két törvényes férje is van. Nem szükséges mondani, hogy ebből úgy vagyonilag, mint erkölcsileg viszás és káros viszonyok fejlődtek ki.

A lelkészi kar fájdalmas szívvel nézte a bajt, de nem tudott rajta segíteni. Némelyek a háború megszünésétől várták

[1] Veszely, I. 266. l.

a baj megszüntetését; mások a fejedelemhez fordultak panaszaikal. Végre is Bethlen János vállalkozott arra, hogy a vallás-erkölcsi élet javításának szükségét az országgyűlésen fogja bebizonyítani, s a rendeket törvényczikkek alkotására felhívni. A református lelkészektől megszerezte a szükséges adatokat, s így ment el az 1664-ki november 1-re Segesvárra összehivott országgyűlésre.

Ezen országgyűlésnek főtárgyát szintén a háború következtében szükségessé vált hadi intézkedések képezték; de mégis előkerültek a vármegyék sérelmei is.

November 7-diki ülésen tárgyalták a hunyad-vármegyeieknek panaszát a felett, hogy az oláh püspök az oláh papoknak fiait kellő tudományos képzettség nélkül papokká szenteli, csak azért, hogy ez által a jobbágyságtól mentesítesse őket. November 15-én tárgyalni kezdették a magánosok kérvényeit.

Ezek között volt a református papoknak Bethlen János által benyujtott azon folyamodása, hogy a rendek végre valahára az egyházi erkölcsi viszonyok javításáról is gondoskodjanak. Erélyes hangon kivánták, hogy a vasárnap megszenteltessék, a korcsmák pedig az isteni tisztelet tartása alatt mindenütt bezárassanak, bor legfeljebb tisztességes utasoknak méressék ki, de a józanság kikötése mellett; kivánták, hogy ne csak a szegény emberek, ne csak a jobbágyok, de a nemesek és főúrak is kényszeríttessenek a templomba járásra. Ez utóbbi kivánság erős megjegyzésekre adott alkalmat. Némelyek helyeselték a papoknak azon kivánságát, hogy a ki háromszor elmulasztja a templomot, az a kalodába zárassék; mások méltatlankodással tiltakoztak az ilyetén szigor ellen. „Hát a melyik nemes vasárnap vadászik — kérdi Bernhardi Dániel — mi történjék azzal?"

— Az, mondá Sárosy, nem lábánál, de nyakánál fogva zárossék a kalodába. — S a rendek többsége a kaloda-büntetést csakugyan a törvénybe iktatta. Még azt is sürgették némelyek, hogy nagy szükségen kivül vasárnap senki ne utazzék.

A rendek a tanügyre is kiterjesztették figyelmüket. Szabályozták a jobbágyfiúk oskoláztatását, és czélszerű intézkedéseket tettek az iskolaépületek fentartására nézve is. A romban heverő templomok felépítésére nézve azt mondották ki, hogy azokat azon vallás hívei építsék fel, kik az illető faluban többségben vannak. A papmarasztás és papelbocsátás joga szintén a többséget illesse.

Azután került a sor a vallás-erkölcsi élet javítását czélzó törvények alkotására. A rendek kimondandónak találták, hogy a házastársát hitetlenül elhagyó férj vagy feleség egyházi biráskodás közbejöttével tartozik családi tűzhelyéhez visszatérni. Mikes Kelemennek ez elleni felszólalására Bethlen János sikerrel válaszolván, az intézkedés csakugyan felvétetett a törvénybe.

Kimondatott, hogy a fejérvári egyházhoz tartozó edényeket a Kemény-család — melynél azok letétben voltak — adja vissza. Szederjes községéből, melynek katholikus földesura lett, azon panasz emeltetett, hogy ez a földesúr nem akar a helyi reformatus lelkésznek dézmát fizetni. Az ügy megvizsgálására bizottságot küldtek ki a rendek, és pedig a reformátusok közül Pribék Ferenczet, a katholikusok közül Szombatfalvi Istvánt, az unitáriusok közül pedig Széki Istvánt, hogy jelentésüket a következő országgyűlésnek beterjeszszék.

Nagy feltünést okozott a Csulay püspök ellen emelt azon vád, hogy az Enyedre áthelyezett fejérvári iskolának 73.000 frtnyi értékű vagyonát könnyelműen eltékozolta. Bethlen János mint azon intézet főgondnoka szólalt fel ez ellen erélyesen és kikelt a püspök nejének tékozlásai ellen is. Ez a nő — úgy mond — érdemes lenne arra, hogy vízbe fojtassék, vagy más szigorú halállal büntettessék, gonosz tetteiért. Vannak, kik tartozásaikat értéktelen dolgokkal akarják leróni; vannak ismét mások, a kik a lefizetett kamattal a tőkét akarták leróvottnak elismerni. Határozatba ment, hogy tartozását mindenki teljes értékben tartozik lefizetni. Ha ezt nem tenné, javaiból vegyenek kárpótlást s személyét is letartóztassák.

Egyébiránt az egyházi ügyekre vonatkozó segesvári törvényczikkek a következők:

Articulus VI. Az innepeknek megszentelésekről és vasárnapi szélyeljárásról és sokadalmazásoknak és vásároknak abrogálásáról, több alkalmatlanságoknak tollásáról is in Approbata Constitutione Edicto ötvenegyedik világos irás vagyon, mostan is azért azon Edictumot, ez articulusunkban confirmáljuk, approbáljuk és ratificáljuk egész országul és a tisztek kötelességek szerént publicálván, mindenütt az országban observáltassék.

Articulus VII. Az deáki tudományra menendő ifjak felöl is töttünk ilyen Conclusumot kegyelmes Urunk, Nagyságod consensusa is accedálván, hogy a kik olyanok találtatnának, csak a jobbágyság előtt lappanganának, nem akarván úgy mint rendi s módja az tudományokban való Exercitiumot elkövetni, jobbágyinkból álló ifjak kezeseket tartozzanak adni arról, hogy predikátori és schólabeli hivatalban helyeztetik magokat, ha kik kezeseket nem találnának, hitlevelet adjanak, és ha ecclesiasticus ordoban és rendben lesznek collocálva, maradjanak meg állapotjokban, ha hol az nem lenne, az kezesek kötelesek légyenek az olyan tisztességes hivatal kivül való személyeket földesuroknak reducálni, a hitlevelet adott személyek is jobbágyságra redeálni. A harangozók és mesterségnek valedicáló személyeket is ideértvén, kik csak az jobbágyságot kerülvén praedicátorok, vagy scholamesterek hátok megett látitálnának.

Articulus VIII. Az mely Religión lévők más religión lévőknek templomokat kezekből kifoglalták hatalmasúl, magok authoritásából, hogy az arról irott Articulus szerént procedáljanak ellenek, concludáltuk.

Articulus IX. Az mely paraszt ember templomot nem akarván frequentálni, az isteni tiszteletet elmulatja háromszor egymásután, az olyanokat az Dominus terrestris, istenhez való buzgóságból, méltó mentsége nem lévén az olyan jobbágynak, kézi kalodában verettesse, hogy az által is isteni tiszteletre szoktathassa, communi voto concludáltuk.

Articulus X. Jött kegyelmes Urunk előnkben az is, hogy némely predikátorok a patronusnak és populusnak nagyobb részének akaratja ellen is helyben maradnak, praetendálván, hogy azon ecclesiabéli minor parstól marasztatott, erről is concludáltunk így, Nagyságod consensusa is accedálván, hogy a patrónusnak az major pars is consentiálván, erővel az olyan helyben a praedikátor ne lakhassék, hanem az esperest köteles légyen amoveálni más helyben.

Articulus XI. Ilyen dolgok is jöttenek előnkben kegyelmes Urunk, hogy némely ember feleségét, felesége is urát elhagyván, a rabságban lévő atyánkfiainak is feleségek, némelyek urokat életben lenni tudván, hitekről meg nem emlékezvén, férjhez mentek s mennek, rab uroknak is javokat elhordván és tékozolván, ha a papok székin visszaítéltetnek is, hitek mellé nem redeálnak; némelyek pediglen efféle személyeket házoknál tartanak és lappangtatnak — erről is concludáltunk úgy, hogy ha mely személyt, akár férfi, akár asszonyállat légyen az, s visszaítélnék a praedikátorok, kötelesek legyenek hitek mellé redeálni és istenesen élni; ha hol rabságból megszabadúlt, vagy szabadulandó atyánkfiának felesége férjhez ment lészen, ha megszabadult ura sem recipiálja, elvitt és tékozlott javait tartozzék urának megfordítani; ha nem cselekedné, a tisztek kötelességek szerént tegyenek plenaria satisfactiót, ide értvén az férfiakat is, kik más feleséget vöttek, életbeli feleségekhez való kötelességek ellen. A kik pedig valakinek feleségét meg nem adnák, hitte mellé urához nem bocsátanák, azokat comperta rei veritate, eo facto statim in ducentorum florenorum Hungaricalium onus incurált személyeknek pronunciáltuk: és vigore presentis Articuli a tisztek, exclusis omnibus juridicis remediis, de facto exequálják is, a tisztek is ha kedveznének, hasonló poenában incuráljanak és modo praenotato exequáltassa rajtok a Director.

Articulus XII. Hallatnak és vannak ilyen dolgok is kegyelmes Urunk, hogy az ecclesiáknak és privata personáknak is ez mostani felháborodott időkben s az előtt is

vévén fel jovokat és pénzeket sub spe futurae restitutionis némelyek, noha némelyek részéről erős reversalisok és obligatoriák is exstálván, ha kérik, még törvényre igazítja, úgy procrastinálja a dolgát, puszta kőfallal és dibdáb eszközökkel akarván contentatiót tenni; végeztük azért kegyelmes Urunk az ilyenekről, hogy literis, vel humanis conprobálván és verificálván az adósságot, hogy ha az olyan adós ad simplicem requisitionem megadja jó; alioquin azon helybéli tisztek, az hol compeciáltatik az debitor, de facto contentálják az credidort de rebis mobilibus, illis vero non sufficientibus, etiam de rebus immobilibus ha az is nem lenne, magát is a debitort megfoghassák, és ha medio tempore interest adtak volna is meg, az derék summában ne tudják, és ha a tiszteken mulnék el, nem extorqueálnák, toties quoties in poena articulari convincáltassanak és az Director exequáltathassa is rajtok azon poenát ezen Articulusunknak erejével, minden remediumokot ebből kikötvén. Ha pedig az debitorok deficiáltak volna, azokra szálljon az adósság, kire az debitornak javai szállottanak, valamint az külső nemesség és egyéb rendek is adósságokat ez articulusunk vigorával extorqueálják az városi rendeken, úgy azok is megvehessék az nemesi és más állapotbéli rendeken is ez articulusunknak vigorával. Ha ki pedig kötés- és kezes levele szerént akar procedálni, arbitriumában hagyatik.[1]

[1] *Veszely*, I. 267—269. l. *Szilágyi S.* Erd. országgy. XIII. 369—377. l.

HARMADIK FEJEZET.

A VASVÁRI BÉKÉTŐL AZ ALKOTMÁNY FELFÜGGESZTÉSÉIG.

1664–1672.

*

A felvidéki részleges országgyűlések.

I.

A vasvári béke elégületlenséget szül. — A király majd Bécsbe, majd Pozsonyba hívja a főurakat. — A nádor országgyűlést sürget. — Báthory Zsófia erőszakos tettei. — A felvidéki rendek feljajdulnak. — A nádor Pozsonyba hívja a főbb embereket; elvállalja a kiegyenlítést.

Az 1662-ki soproni országgyűlésen a protestáns egyház; a vasvári békében pedig az egész nemzet megsértetett. A kormány méltatlan, vakmerő és önkényes tettei a hazafiakban — vallásküllönbség nélkül — élénk aggodalmat keltettek. Mindenki tapasztalhatta, hova vezet az, ha az ország törvényeinek megsértése bármely okból megtüretik. Ha nem kötelező a protestánsokat védő törvény, mért volna kötelező a többi? Mért ne lehetne ép oly joggal mellőzni a politikai jogok biztosításáról szóló törvényeket is?

Ez a rendes logikája minden absolut hatalmú kormánynak.

Ezért mellőzte Lipót kormánya azt a sarkolatos magyar törvényt, mely azt mondja, hogy a király a magyar ügyekben, legyenek azok akár békére, akár fegyverszünetre vonatkozók, csak magyarok tanácsát kövesse. Volt oka titkolni a vasvári béke pontjait, mert azok közt olyan is volt,

melyben kiköttetik, hogy a szultán ezután megtiltja az erdélyi fejedelemnek, hogy a magyar ügyekbe avatkozzék. A mi más szóval azt jelentette, hogy a bécsi kormány szabad kezet nyert arra, miszerint több mint száz éves vágyához képest, halálos csapást mérhessen a protestantismus és az alkotmány ellen.

Általános volt az elkeseredés, és pedig nem csupán a protestansok között, hanem azok között is, a kik a kormányhoz legközelebb állottak; mert ezek látták legjobban a veszélyt, mely a magyar alkotmányt fenyegette.

A király, hogy a kedélyeket némileg lecsillapítsa, 1664 végére Bécsbe hivatta az ország főurait, hogy tudtokra adván a békepontokat, azokat általuk jóvá is hagyassa. Ez az eljárás még nagyobb aggodalmakat ébresztett; mert ez által is világossá lett a király azon törekvése, hogy országgyűlés nélkül akar kormányozni.

Ez az oka, hogy a főurak nagy része megtagadta a Bécsbe menetelt, vagy legalább keresett kifogásokkal kitért előle. Se Lippay, se Wesselényi, se Nádasdy, se Zrinyi nem akart felmenni; pedig mindezek hű emberei voltak a királynak. A kik fölmentek, kedvetlenül hallgatták a kormány előterjesztéseit, s még nagyobb fájdalommal tapasztalták az alkotmányellenes szellemet, mely a királyi udvarban uralkodott. Az udvaronczok tartózkodás nélkül beszélték, hogy „nem sokára letépik a forgókat a magyarok kucsmáiról; dolmányaik arany-ezüst gombjait ólomgombokkal fogják fölcserélni; cseh nadrágba öltöztetik őket, s jármot vetnek kevély nyakukra.“ Tafferner Pál jezsuita — ki Konstantinápolyban a kálvinista Apafi helyébe a katholikussá lett Rákóczy Ferencznek akarta kieszközölni a fejedelemséget [1] — azt mondta az erdélyi fejedelem követségi titkárának: „Hála istennek! ti magyarok is elveszitek már valahára érdemeitek jutalmát. Ti gyakran sok gondot és bajt szereztetek a felséges uralkodó háznak; most meg vagytok gyön-

[1] Bethlen János I. 259. l.

gülve és fogva; többé nem fogtok gáncsoskodhatni, s ne is várjátok, hogy sorsotokon a mi közbenjárásunkkal enyhítessék."[1]

S valóban a jezsuitának igaza volt. A magyarok sorsa nem enyhült, sőt hihetetlen módon súlyosodott. A német katonaság garázdálkodása összeütközésekre adott alkalmat; a papság erőszakosságai pedig végtelen panaszokra. A vármegyék feljajdultak. Lipót megint az által akart segíteni, hogy 1665-ben Pozsonyba hívta a főurakat.

A nádor kötelességszerűleg figyelmeztette őket az utolsó országgyűlés azon határozatára, mely szerint minden három évben összehivandók az ország rendei. Ha ez meg nem történik, akkor a rendek, kik különben is mindig a törvények meg nem tartása felett panaszkodnak, ezt fősérelemnek fogják állítani; és pedig annál inkább, mivel különben is sok sürgősen elintézendő ügy van. Ilyenül hozza fel a véghelyek és katonák megfékezésén kívül az igazságszolgáltatást és a vallási szabadság megsértéséből eredő veszély elhárítását.

Propositiójának ötödik pontjában figyelmezteti a királyt azon súlyos panaszokra és bajokra, melyek vallás tekintetében a mult országgyűlésen felmerültek. Ebből következnek a szaporodó bajok, melyeknek gyökerei mélyen rejlenek; azért jól megfontolandó, hogy ezen egyenetlenség, melynél nehéz kérdések fordulnak elő, miként volna megszüntethető, és minden további viszálynak miként lehetne elejét venni.[2]

De mindez nem zavarta meg a kormányt önkényes tetteinek folytatásában, a mi végre is arra kényszerítette a hazafiakat, hogy a nádorral a szabadság védelmére szövetkezzenek.

A felvidéket lázas izgatottságban tartotta a jezsuiták tevékenysége. Ez a szerzet, melynek az országból való kitiltását több mint fél század óta sürgették a protestánsok

[1] Horváth M. Tört. IV. kötet 50. l.
[2] Jászay gyűjt.

csak 1662-től 1665-ig több mint tizezer lelket térített a kath. egyház kebelébe.[1] A térítésnél pedig nem annyira apostoli fegyverek, mint inkább aljas eszközök szerepeltek. A kath. földesurak hallatlan erőszakosságokat követtek el jobbágyaik iránt. Kiváló szerepet játszott ebben II. Rákóczy György özvegye, Báthory Zsófia, ki a míg nagynevű napájának Lorántfy Zsuzsánnának befolyása alatt állott, nemcsak tűrte a reformatiót, de maga is áttért a ref. egyházba; mihelyest azonban férje és napája meghalt, azonnal visszatért a kath. egyházba, fiával, a már hét éves korban fejedelemmé választott Rákóczy Ferenczczel együtt. Udvarában jezsuitákat tartott s azokkal térítette jobbágyait. Ő, a ki különben fukar volt, egyszerre bőkezűvé lett, mihelyest papokra és kath. egyházakra kellett költenie. Nem volt eszköz, akár illő, akár illetlen, melyet fel nem használt volna, hogy proselytákat szerezzen a kath. vallásnak. Az áttértek iránt különösen jótékony volt. De az állhatatosak ellen a zaklatásnak legdurvább eszközeitől sem rettent vissza. A prot. lelkészeket elkergette, jövedelmeiket lefoglalta. Háborgatta az ev. isteniszteletet; a szegény népet kényszerítette a kath. ünnepek megtartására. Templomokat, iskolákat oly vakmerőséggel foglalt el a protestansoktól, mintha e részben semmi törvény nem léteznék. És, a mi leginkább elkeserítette a protestansokat, megvonta a pataki főiskolától azon segélyezést, melyet a Rákóczyaknak és Lorántfy Zsuzsánna végrendelete szerint adnia kellett volna.

Midőn ez ellen az illető előljáróság panaszt emelt, Báthory Zsófia az 1647: 11. törvényczikkre hivatkozott, mely szerint a katholikusok nem tartoznak a prot. papoknak fizetni. Ezek azonban ugyanazon törvénykönyvre hivatkozván, a templomok, iskolák és azok jövedelmeinek elfoglalását látták fenforogni, mire nézve 600 frt büntetés volt szabva. Az ügy Zemplénvármegye elé került. Egy vegyes bizottság megvizsgálván az ügyállást, constatálta az erő-

[1] A jezsuiták kimutatása Hevenesinél XXXIV. k.

szakosságot és a törvény értelmében kimondotta a büntetést. De a fejedelemasszony a vármegye itéletének ellentmondott; s midőn a megye karhatalmat használt, ezt is megakadályozta egy udvari mandatum inhibitorium által. Zsófia ugyanis biztos volt a felől, hogy Bécsben az ő „működését" szivesen látják, és hogy mindenkor számíthat a király és kormánya támogatására. Ezért volt oly bátor, oly kihívó.

A protestánsok először a nádorhoz, majd a királyhoz fordultak panaszaikkal. Hangos panaszokban törtek ki a felett, hogy a törvényeket nem tartják tiszteletben azok, a kik épen végrehajtásukra volnának hivatva. A király a számtalan ivre terjedő panaszok[1] elintézését kormányára bizta. A nádor és Rottal János nem egyszer tanakodtak a felett, mi tevők legyenek a vakmerő fejedelemasszonynyal? De nem mertek vele szemközt kellő erélylyel föllépni, mivel a kath. papság határozottan mellette nyilatkozott. A tanácskozások egyre folytak, hozattak is némi határozatok, de azoknak semmi foganatja nem lett.[2] Zsófia boldog volt azon tudatban, hogy kifogott a világi hatóságon, és hogy egyházának ily szolgálatokat tehet, a jezsuiták hizelegtek neki, és a protestansok részéről támadt fenyegetésekkel szemben hivatkoztak Szűz Máriára, a ki megjelent és a ki őt minden támadások ellen oltalmáról biztosította.[3]

A Szűz Mária oltalma gróf Csáky Ferencz felvidéki főkapitány és helyettesének személyében jelent meg. Ezek

[1] *Querimoniae Acatholicorum* in objecto Religionis seu Templorum et proventuum Parochialium per Principissam Soph. Báthory ... pretensive violenter occupatorum, quo super interventa Commissionalia Acta hoc ordine semet excipiunt. Anno 1664. Orsz. lev. Vegyesek, Fasc. 12.

[2] *Conclusiones* in presenti Consultatione Cassoviensi in praesentia Excell. D. D. Comitum Palatini et Johannis a Rottal S. M. Plenipotentiariis, ratione differentiarum inter Statuum Evangelicorum et Dnam Principissam Rakoczianam in negotio Religionis adhuc incomplanate versantium etc., 1664. jul. Orsz. lev. Fasc. 79. sz.

[3] Pauler Gy. Wesselényi I. 67. 68. l.

ugyanis a királytól parancsot vettek, hogy fegyveres erővel is akadályozzák meg a megye itéletének végrehajtását. Ez nyilvános összeütközésre vezető ut volt, melyet a felvidéki rendek kerülni óhajtottak volna, és az országgyűléshez szerették volna felebbezni ügyüket.

Az 1662-ki országgyűlésen történt események azonban épen nem voltak biztatók. Olyan országgyűlés, olyan tárgyalás senkinek sem kellett. Csak az óhajtotta, a ki az alkotmányos élet kigúnyolásában gyönyörködött. Ilyen volt a bécsi kormány és annak magyar uszályhordozói. Annyira megváltozott a közhangulat, hogy a magyar alkotmány ellenségei sürgettek országgyűlést, annak hívei pedig rettegtek tőle! Báthory Zsófia eseténél is világos volt az udvar intentiója. Ezért volt hajlandó ügyét országgyűlés elé terjeszteni. A mit ott végezendnek, úgymond, rá állok engedelmesen. Mit kivánnak ennél többet?

Zemplénvármegye az összes protestánsok meggyőződését fejezte ki akkor, midőn az országgyűléstől semmi jót nem várva, kijelenté, hogy nem is fogna „sok haszontalan költséggel az országgyűlésre követeket küldeni, mielőtt a politikai és vallási sérelmek nem orvosoltatnak. Már sok koncz papirt irtak össze panaszaikkal. A felség jól tudja mi a bajuk. Segítsen királyi teljhatalmával, hajtsa végre a világos törvényt, hogy ne kelljen őt az országgyűlésen is oly kérdésekkel zaklatni, melyek csak viszálkodást szülnek a hazafiak között.[1]

A felvidék forrongott. Báthory Zsófiának az országgyűlés itéletére való hivatkozását durva gúnynak vették a rendek, s nem szüntek meg követelni a törvények tiszteletbentartását a nádornál.

[1] Zemplénmegye feliratából nov. 4. 1666. Pauler, Wesselényi I. 125. l. Még 1667. decz. elején is, midőn a protestáns főemberek Széchy Gy., gömöri főispán beiktatásán megjelentek, s midőn ott az országgyűlés összehivása szóba jött, azok kijelentették, hogy irtóznak tőle, soha sem kaptak általa elégtételt, s ha össze is hivatnék, nem fognak rajta megjelenni. U. o. 163. l.

Wesselényi nádor csakugyan kezébe vette a kibékítés munkáját. Közvetítő szerepénél fogva elébb Bécsben egyengette az utat, majd onnét hazatérve jan. 9. *1667. Pozsonyba hívta* az ország legtekintélyesebb embereit, hogy velök a felháborított felvidéki vármegyék lecsendesítéséről tanácskozzék. Megjelentek: Szelepcsényi György primás a kanczellár, Szegedy Ferencz váczi püspök, Széchenyi György kalocsai érsek és győri püspöki administrator, Nádasdy Ferencz, Csáky Ferencz, Zichy István, Draskovich Miklós, Ivánovich Pál a pálosok főnöke, Forgách Ádám tárnokmester, nógrádi és borsodi főispán, mint látják többnyire főpapok és azoknak barátai; de egyúttal olyanok is, a kik a vasvári béke miatt elégületlenek voltak a bécsi kormánynyal.

A kérdés igen kényes és bonyolódott volt. Sok okosságra és még több higgadtságra volt szükség. De a megjelentek, bár jó hazafiak, de mégis annyira elfogulva voltak a kath. egyház felsőbbsége iránt, hogy Báthory Zsófia ügyének kellő higgadtsággal és pártatlansággal való tárgyalását alig lehetett tőlök remélleni. Egy részük egészen természetesnek találta az özvegy fejedelemnő erőszakosságait és inkább azon csodálkoztak, hogy a felvidéki vármegyék hogyan jajdulhatnak fel e miatt oly nagyon. De voltak olyanok is, a kik az ország helyzetét igen veszélyesnek találván, hajlandók lettek volna a törvénynek kellő érvényt szerezni. Hivatkoztak a szárnyaló hirekre, melyek szerint a budai pasa és Apaffy utasítást kaptak volna fegyverrel támadni meg a fejedelemnőt. És ha ily esetben a császár védelmére kelne, félő, hogy az egész felvidék vagy Erdélyhez, vagy Törökországhoz fog csatoltatni. Felhozták az ellenkező eshetőséget is, t. i. ha a császár találna győzni. Mi jó következnék ebből Magyarországra? Bizonyára csak még nagyobb elnyomatás, és az ország alkotmányának ujabb sérelmei. Érdemes-e Báthory Zsófia miatt ily veszélynek tenni ki a hazát? Inkább engedni kell a protestánsoknak, a kik hívek az alkotmányhoz, és ha olyat követelnek

is, a mi a kath. egyház némely tagjainak nem tetszik, de bizonyára csak azt kivánják végrehajtatni, a mit az ország törvénye kiván.

Széchenyi kalocsai érsek, mint hazafi, érezte a felhordott okok súlyát; be is ösmerte a protestánsok sérelmét, de azt is kiemelte, hogy sok inconvenientia, a katholikusokra nézve sok baj fog következni, ha a király vagy a nádor eleget tesznek a protestánsoknak. Maga Szegedy, a jó lelkű és mérsékelt szellemű váczi püspök is abbeli meggyőződésének adott kifejezést, hogy kell valamit adni „a kiáltozóknak", nehogy nagyobb baj következzék belőle. A többség ehhez képest a protestánsok kielégítése mellett nyilatkozott; és pedig oly formán, hogy ez a kielégítés eljesen megnyugtató legyen, mert a királyhoz csak az illik, hogy mindent megszorítás nélkül, vagy semmit se adjon.

Az ellenkező nézet vitatói különbséget tettek a plébániák javai és azon kötelezettségek között, melyek a Rákóczyakra, mint Lorántfy Zsuzsánna örököseire szállottak. De ez a megkülönböztetés helytelen volt, mert a Rákócziék végrendelete világosan meghatározta a protestáns lelkészeknek és iskoláknak nyujtott segélyt. Ilyen nézetben volt Nádasdy is, a ki a vallási viszálykodásban csak a bécsi udvar „divide et vinces"-féle elvének alkalmazását látván, kijelenté, hogy a prédikátoroktól, kik most a plébániákat ellátják, azt, mit Lorántfy Zsuzsánna idejében és későbben élveztek, többé elvenni nem lehet. Wesselényi nádor pedig mondá: akár van az eretnekeknek gyökeres joguk, akár nincs: minthogy a király birtokuk megtartását esküvel igérte, igéretét meg kell tartania. Ezen nyilatkozat helyességét még azok sem tagadhatták, a kik máskülönben a kath. vallásnak előjogait féltették. Ehhez képest abban történt a megállapodás, hogy az ügy elintézését a nádorra kell bizni, ugy azonban, hogy midőn a protestánsok kivánatait lehetőleg teljesíteni kivánja, a katholikus vallás jogaira is kellő tekintettel legyen.

Utasítva lett a nádor, hogy a beszterczebányai nádori

szék után hívja össze a feleket, igyekezzék köztük barátságos úton egyességet hozni létre, de úgy, hogy a zempléni itélet jogérvényesnek el ne ismertessék. Ha pedig ez nem sikerülne, és a hazát, a felséget, a Rákóczy-házat ezért veszély fenyegetné, azon esetben compromissum utján adja vissza a predikátoroknak a parochiális jövedelmeket.[1]

Azonban ez meg nem történt. A nádor, ki hivatva lett volna ez ügy elintézésére, nem tehetett semmit, mert az irásbeli megbizás elmaradt. A felvidéki rendek Szepesy Pált és Bay Mihályt küldötték fel Bécsbe a királyhoz, egy kemény hangon irt panaszlevéllel. A nádor febr. 21-kétől levelében szörnyűködve a kemény szavak felett kéri a megyéket, hogy a 13 vármegye által kiküldött, s ő felségéhez a rendek panaszával menő követeket tartsák vissza. Nagyon nyersnek és sértőnek találja a királyhoz szóló panaszlevelet, bajt jósol belőle. Nagyok és uj hallatlan kérdések azok — ugymond — a kikkel mennek. Inkább ő fog közben járni, és ha kell, négyszer is replicál az udvarnak. Egy hónap alatt okvetlenül kapnak választ. Ha nem sikerülne elégtételt szereznie, s ez által az ő nádori tekintélye is megsértetnék, akkor aztán senki sem fogja okolhatni sem őt a nádort, sem a rendeket, ha „az extremumra lépő követséget követei által representáltatja.“ Sokat irhatna magáról, de azt mellőzi. Csak arra kéri őket „a nagyhatalmú istenért és maga magyarságára való szeretetiért“, hogy fogadják el szavát. Ha ő semmit sem tud kivinni, akkor aztán isten, világ és király előtt igazolva lesz eljárásuk. Ujra kéri őket: hívják vissza követeiket, s bizzák reá a közbenjárást.[2]

Azonban Wesselényi közbenjárása nem használt. Már akkor Bécsben el volt árulva, mint „összeesküvő.“ Ő ugyan tett az ország sérelmeinek orvoslása ügyében egy felterjesztést, de már maga sem bizott jó eredményéhez. „Tudom

[1] Kanczelláriai levélt. V. ö. Pauler Gy., Wesselényi I. 125—127. l.
[2] Jászay gyűjt.

— ugymond Rottalhoz irott levelében — hogy annyi haszna lesz, mint a többinek; de nekem lelkem nyugalmára, becsületem, hűségem hervadhatatlan, és főképen hazánk megmaradására praeservativám.[1] A bekövetkezendő nehéz napok előérzetében szeretett volna kolostorba vonulni; és bár társai egy-egy pillanatra elűzték is komor csüggeteg gondolatait, a február 28-án megnyilt beszterczebányai tanácskozás alkalmával testileg és lelkileg egyiránt össze volt törve. A felvidékieket meg nem nyugtathatta, mert márcz. 28-án utólérte a halál, mielőtt a haza javára czélzó szövetsége megkezdhette volna a cselekvést.

II.

Wesselényi összeesküvése napfényre jő. — A sátoraljai gyűlés — és a megyék feliratai; a kormány válasza. — A zempléni gyűlésnek erre adott felelete. — Nádasdy szerepe, és az ő két irata. — Bécsben tanácskoznak az országgyűlés összehivásáról 1668. végén.

Wesselényi nádor halála után csakhamar napfényre jött az ugynevezett „összeesküvés“ czélja. Maga az országbiró Nádasdy, ki minden áron nádor akart lenni, árulta azt el leghamarább. Azt hitte a jámbor, hogy ez által megnyeri az udvar bizodalmát; és egyuttal hajlandóvá fogja tenni Lipót királyt nádorválasztó országgyűlés összehívására.

Azonban Bécsben egészen más hatást tett Nádasdy besugása. Igaz, hogy az „összeesküvés“-nek eleinte nem nagy jelentőséget tulajdoníttok. Feszült figyelemmel várták a fejleményeket. A Lippay halála után kinevezett uj érseket Szelepcsényit királyi helytartónak nevezték ki, melléje adván Nádasdyt. De országgyűlés összehivásáról, nádorválasztásról még most szó sem volt. Hanula Jakab trencsényi jezsuita rektor, és Oliva római jezsuita generális zajt ütöttek a lázadási hirrel.[2] Boszankodtak, hogy Bécsben

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 129. l.
[2] Ugyanott I. 141. l.

nem ragadják meg kellő erélylyel a „lázadók“ leverésére szükséges eszközöket. Igaz, hogy az összeesküvés főemberei katholikusok voltak; de mégis részesek voltak benne némely felvidéki protestánsok is, a mi elég ürügyül szolgálhatott volna szerintük a gyors fellépésre.

Azonban az összeesküvők is óvatosan jártak el. Érdekükben állott a vallási viszályt megszüntetniök, de valósággal mégis az alkotmányos szabadság czíme alatt kivánták az országot megmenteni az osztrák miniszterek körmei közűl. Nádasdy és Zrinyi Péter mindent elkövettek, hogy a protestánsok kielégíttessenek; de természetesen csak titokban; mert féltek attól, hogy e miatt az udvar és a főpapság neheztelését magukra vonják. De Nádasdyról mégis elterjedt a hir, hogy „az eretnekségnek templomokat igért, sőt maga is eretnekké lesz.“

A tizenhárom vármegye rendei 1668. elején *Sátoralja-Ujhelyről*, hol a felvidék ügyeiről tanácskoztak, Székely Andrást és Guth Dánielt küldötték fel a helytartóhoz, hogy sérelmeiknek orvoslását tőle követeljék. Ezek utasításuk értelmében el is jártak. Panaszt emeltek az 1662-ki pozsonyi országgyűlés eljárása ellen; panaszt emeltek az azóta beállott béke ellen, mely alkalmat nyujtott a kath. papok és a német katonák garázdálkodásaira. Felemlíték a Báthory Zsófia által elkövetett vallási sérelmeket, melyek miatt már hétszer irtak fel a rendek, de sikeretlenül. Koncz papirosokra terjedhetnének panaszaik! A nemesség nyögi, szenvedi sérelmeit, s félő, arra ne kényszeríttessék, hogy a haza törvénye mellett, a maga oltalmára ki ne törjön.

A vármegyék feliratai ugyan e tárgyban oly élesek voltak, hogy Nádasdy és Szelepcsényi nem merték azokat eredeti alakjokban a felség elé terjeszteni, hanem szelidítve, körülirva adák elő tartalmukat. Ezekkel szemben az udvar merev álláspontot foglalt el. A fentebb említett két követet csak a felvidéki evangelikusok képviselőinek tekintette. Ugy is czímezte őket. Ha nem hitte is, de határozottan állítá, miként választásukba a katholikusok bele nem egyez-

tek, s ennélfogva a 13 vármegye nevében való felszólalásukat jogtalan czímbitorlásnak vette. Egyébiránt a felhordott panaszokra adott válaszában hangsúlyozá a kormány, hogy a szabad kir. városokban a katholikusok elnyomatnak; de azért a császár a sárospataki dolog eligazítására Pozsonyba comissiót fog kirendelni, hová a Rákóczy házat és a sértett felek képviselőit meg fogja hívni barátságos egyességnek eszközlése végett; mert — ugymond — törvényesen az 1647: 14. czikkelyt csak országgyűlésen lehet magyarázni.

E válaszra a követek márczius 12-én visszafeleltek. Természetesen, nem lehettek vele megelégedve. Fájt nekik, hogy őket csak egy felekezet küldötteinek tartották, küldőiket pedig jogtalan gyűlések tartásával gyanusították. Ezt ők el nem ismerhetik; sőt ellenkezőleg ők az egész felvidék nevében kénytelenek voltak a haza javának előmozdítására szolgáló eszközökről gondoskodni.

Nádasdy boszankodott az evangelikusok makacssága miatt, de azért jó barátságban maradt velük. Székelyt és Guthot Pottendorfban saját asztalánál megvendégelte.

Ezen követek által hozott császári válasz meghallgatására a 13 vármegye rendei Zemplénbe jöttek össze s onnét május 7-én adták meg válaszukat. Ebben elmondják, miszerint vették ő felségének abbeli intését, hogy a Wesselényi nádor halála folytán megürült nádori hivatal helyett a királyi helytartó hivatalhoz forduljanak, s attól várják ügyeik törvényes elintézését. Fel is szólaltak Székely András és Guth Dániel követeik által a helytartónál és ő felségénél azon sérelmes eljárás ellen, melyet némelyek a templomelvételekből származó perekben követnek; jelesül, hogy a Rákóczy Ferencz által elvett, s törvényesen visszaadatni rendelt evangelikus parochiák a törvény rendelete daczára vissza nem adatnak. Remélték, hogy ő felsége abbeli kérelmöket meg fogja hallgatni és az ország törvényei és saját királyi diplomája szerint a közjónak megfelelő válaszszal fogja őket megörvendeztetni. De az e gyűlésen

megjelent küldötteiknek úgy szóbeli, mint irásbeli jelentéséből szomorúan kellett tapasztalniok, hogy kérésök haszontalan volt. Nemcsak, hogy az ügy érdemére nem lettek kielégítve, sőt még a küldöttség czíme is kétségbevonatott, mintha ugyanis a küldöttek nem a felvidéki tizenhárom vármegye rendeinek, hanem csak az evangelikusok küldöttei lennének. Hiába hivatkoztak ezek arra, hogy az összes felvidéki rendeknek küldöttei, ezt az udvar nem akarta elhinni. Sőt, a mi ennél lényegesebb, a küldöttek s általok a rendek is, oly szemrehányással illettettek, mintha ő felségének tudtán kívül a törvények ellenére conventiculumokat tartanának; és mintha ő felsége és rendes birái iránt tartozó tiszteletet megsértették volna. A helytartó urak ő felségének régibb resolutiójára hivatkozva, megnyugtató választ nem adtak. Küldőiket arra ösztönözték, hogy Rákóczyval a vallásügyben barátságos egyességre lépjenek és más hasonló urakkal. De a mint ezt az utasítások által kötött küldöttek nem tehették, úgy ők, a rendek sem tehetik, mert vannak az országnak világos törvényei, melyek az ily ügyek elintézését szabályozzák (1647: 14. t.-czikk), és melyek a törvény áthágóira büntetést szabnak (Ulászló 8-ik törvényczikk.)

Ismételve kérik ő felségét, hogy bajukon segítve, a folyamatban levő törvényes pörök végrehajtását tiltó parancsok által ne akadályozza, sőt ellenkezőleg a visszaéléseket megszüntetni kegyeskedjék. Kérik, hogy a küldötteik által a helytartók utján előterjesztett, s most ujra sürgetett sérelmeiket, jelesül pedig a vallás ügyét illetőket, ne úgy mint eddig, hanem törvényesen az ország birája által az 1647: 14. t.-czikk értelmében, ő felsége által kiküldendő bizottság közbejöttével orvosoltassa. Az engedetlenek ellen alkalmazza a már említett Ulászló-féle törvényt (6-ik Decr. 8. t.-czikk) úgy, a mint azt diplomájában megigérte. Nemcsak az országnak általános, hanem egyeseknek magán sérelmeit is ajánlják figyelmébe. Ilyen Tökölyi István törvényellenes pöre stb. Azt is sérelemképen említik, hogy a bouszlói lako-

sok sérelmes utasításából a Trencsénmegyébe megidézett evangelikus és katholikus birtokosok nem könnyű szabadulása miatt a törvények meglazíttatnak; az által a trencséni jezsuita collegium igazgatójának kérelmére Mednyánszky János nagy patronus törvényes lépéseket akar tenni a panaszlók ellen, mit tennie a nemesek ellen, sem azon jezsuita paternek, sem másnak nem volt joga. Kérik ő felségét, parancsolja meg Mednyánszkynak, hogy e pertől tartózkodjék. [1]

Ugyanekkor irtak Nádasdynak is, mint országbirónak, a ki a nádor elhalálozása után egyik helytartóúl neveztetett ki; elmondván, hogy ő tőle és ő felségétől várják a törvények effectuatióját. Ezt tették eddig is. De nem tudják miért, ezen törekvésük miatt jogtalan szemrehányással illettettek; a közjó érdekében lett összejöveteleiket conventiculumoknak nevezvén el. A hol könnyebbséget reméllettek, ott igazságos kérelmüknek visszautasítását kellett tapasztalniok. Azon válaszban, melyet ő felsége küldötteiknek adott, nem nyugodhatnak meg; azért az imént közlött kérvényükben törvénynek megfelelő más választ kérnek. A helytartók leiratát, mint a törvénynyel és a diplomákkal ellenkezőt, nem fogadják el; hanem uj kérelemmel borúlnak ő felsége lábaihoz.

Kérik tehát Nádasdyt, hogy igazságos kérelmöket támogatni, s ő felségét kielégítő válaszadásra birni sziveskedjék. Mert az ő kérelmök nem czéloz egyebet, mint a haza megmaradását. Az 1647: 14. t.-czikk értelmében ő az engedetlenek főbirája, és megbüntetője és pedig Ulászló 6-ik decr. 8. czikke szerint. Mint ilyen, jöjjön közéjük, és hajtsa végre a Rákóczy-házra kimondott itéletet. A küldöttek által felhozott sérelmeket ő felsége magánsérelmekképen utasítá vissza, holott azokban a nemesi közszabadság és az

[1] Data ex Generali Congregatione nostra in Oppido Zemplin celebrata die 7. Mai. Lásd Acta et Statuta 13. Comitatuum. A n. Muzeum.

zág törvényei vannak megsértve. Tökölyi ellen törvény-
·n pör folyik; másutt pedig a törvényes itéletek végre-
tása illetéktelen parancsokkal akadályoztatik. Ez utóbbia-
kivonatban kérelmükhöz csatolják; kérvén őt, hogy ő
ıégénél odahatni kegyeskedjék, hogy ilyenek ne történ-
ek.[1]

Ezen feliratból is látszik, hogy a protestánsok jogos
reteléseikkel bizalommal fordultak Nádasdyhoz, mint a ki
ısánál fogva egyedül volt azon helyzetben, hogy rajtuk
íthessen.

Azonban az a körülmény, hogy bizalmat tanusítottak
ata, nagy mértékben nehezítette állását Bécsben. Nádasdy
ınségei ezt mindig terhelő indok gyanánt hozták fel
ne. Mind a mellett ő volt az egyedüli magyar főur, a
Bécsben és az országban hajlandó volt a közönség ve-
nek elfogadni. Ő maga is erre törekedett; s már-már
egondolta magát szerepébe. Sokat elmélkedett a felett,
gy az összetorlódott bajok között mikép lehetne az
zágon segíteni? Gondolatait két iratban fejezte ki, de
n tette közzé, csak kéziratban maradtak. Az egyik *oratió*
kjában az ország négy statusának szólott s egyességre
ŝ őket; a másik *elmélkedés* a felett, mikép lehetne Magyar-
zág régi fényét és hatalmát visszaszerezni?

Ez iratok tartalma nagyobbára politikai érdekű; de a
.lási kérdésnek is elég figyelmet szentel bennük. Kemé-
ın kikel a „*protector*“ ellen, kit az ország védelmére
.asztott, de ki jogtipró és hitszegő a nemzettel szemben.
metországban — ugymond — a „divide et vinces“ elvet
veti. Lengyelországot a vallásos buzgalom ürügye alatt
muszkára uszitja. Buzgalma a pápistaság mellett nem
adályozza, hogy a protestantismussal ne kaczérkodjék a
rona végett, a törökkel pedig barátságot ne tartson, a
gyar nemzet végveszélyére és megoszlására.... Számos
·t felhordása után ellenállásra hívja fel a nemzetet, mely-

[1] U. o.

nek csak romlását látja, ha négy rendjének í tekint. Ezeket sorba veszi.

A *papságra* ráillik a közmondás, hogy fej(büdösödni a hal. A romlás eleven képét látni a „kinek esze, mint a világnak négy részéről fúvó irigysége mint az eb, nemzete cseh, de inkább valóban tót ember.“ A hamis mammonnak híve, h hazudik, mézet nyal ajakáról. Ocsmány fösvénysé detlen magaviseletét, undok erkölcseit, oktalan, dis; geskedését ismeri az egész világ.[1] Soha életében dicsőségére, a hazának, felebarátjának javára sen adott zsebéből; van elég szegény gulyása, csikósa, és még sem ad nekik semmit, hanem tartogatja krisztus számára, és csalja királyát, titkos tanác delmeket és papokat, barátjait biztatással, hogy r kölnek utána, hogy csak élvezhesse az igazs szerzett vagyont, mit azonban isten nem fog me És mégis csak neki van a protectornál hite, java, és mindene, a mit csak akar, ámbár sohasem gon hogy a papi hivatását rendesen teljesítse, vagy mi nak első feje, annak védelmére valami derekas vigyen. Olasz practikákkal és török horgászással halászott. Követül járván Erdélyben, Törökorsz: nemzet erejét csökkenté; a két Rákóczyt, egyiket másikat a lengyel kézre játszotta. Mióta az igazsí tatásra befolyása van, ki birná elmondani azon melyeket ő fösvénységével megrontott? Igazságta adott decretumai folytán négy család jószágait birj rablómódon. A kincstári javak, melyeket a k haszna nélkül elnyelt, milliókra rúgnak. Sok egyh dalmat és hivatalt, bár nagy titokban, pénzért ad zott el, és nincs oly igazságtalan dolog, mit től

[1] Bethlen Miklós önéletirásában mondja, hogy őt Sz érsek többször meghívta ebédre; s ily alkalomkor tapaszt az érsek «majdnem mindennap megrészegedett.» I. 277. l.

s d
kell
eglev
kell
gyni a
na Ka
a tek
ment, h
inthogy
decz.
csai ér
nyit, F
jövő
yéb s
A
oltak.
lkesi
szép
meg
káj
le
na

nek csak romlását látja, ha négy rendjének állapotára tekint. Ezeket sorba veszi.

A *papságra* ráillik a közmondás, hogy fejénél kezd büdösödni a hal. A romlás eleven képét látni a primáson „kinek esze, mint a világnak négy részéről fúvó forgószél, irigysége mint az eb, nemzete cseh, de inkább tót, mert valóban tót ember." A hamis mammonnak híve, ha nagyon hazudik, mézet nyal ajakáról. Ocsmány fösvénységét, rendetlen magaviseletét, undok erkölcseit, oktalan, disznó részegeskedését ismeri az egész világ.[1] Soha életében az isten dicsőségére, a hazának, felebarátjának javára semmit sem adott zsebéből; van elég szegény gulyása, csikósa, kanásza, és még sem ad nekik semmit, hanem tartogatja az Antikrisztus számára, és csalja királyát, titkos tanácsát, fejedelmeket és papokat, barátjait biztatással, hogy majd örökölnek utána, hogy csak élvezhesse az igazságtalanul szerzett vagyont, mit azonban isten nem fog megengedni. És mégis csak neki van a protectornál hite, java, becsülete és mindene, a mit csak akar, ámbár sohasem gondolt arra, hogy a papi hivatását rendesen teljesítse, vagy mint a hazának első feje, annak védelmére valami derekast véghez vigyen. Olasz practikákkal és török horgászással sokat kihalászott. Követül járván Erdélyben, Törökországban, a nemzet erejét csökkenté; a két Rákóczyt, egyiket a török, másikat a lengyel kézre játszotta. Mióta az igazságszolgáltatásra befolyása van, ki birná elmondani azon pereket, melyeket ő fösvénységével megrontott? Igazságtalanul kiadott decretumai folytán négy család jószágait birják mások, rablómódon. A kincstári javak, melyeket a koronának haszna nélkül elnyelt, milliókra rúgnak. Sok egyházi javadalmat és hivatalt, bár nagy titokban, pénzért adományozott el, és nincs oly igazságtalan dolog, mit tőle pénzen

[1] Bethlen Miklós önéletirásában mondja, hogy őt Szelepcsényi érsek többször meghívta ebédre; s ily alkalomkor tapasztalta, hogy az érsek «majdnem mindennap megrészegedett.» I. 277. l.

ıegkapni ne lehetne. S jóllehet az ilyféle dolgok általánoın tudvák, Protectorunk mégis elnézi, mert tudja, hogy yféle eljárás mellett, nemzetünknek romlása, elkerülɜtlen lesz.

Szelepcsényinek ezen jellemzése kétségenkivül elárulja gyűlöletet, melylyel Nádasdy iránta viseltetett; de mind nellett sok igaz vonás foglaltatik abban, mely szomorú inben tünteti fel az akkori klerus erkölcsi állapotát. Mert ımcsak a primásról, hanem a többi főpapokról is azt ia, hogy csak pénzt gyűjtögetnek, mely haláluk után egint csak a nemzet ellenségeinek válik javára. Ha egyikásik ad is valamit az ország javára, az nem tiszta szánıkkal történik, hanem, hogy előmenetele legyen, és azért ıti ki leginkább rájok isten haragját. és leginkább azért esnek rök kézbe, oly papi javak, mint Várad, Ujvár és Nógrád.

A főurak rendje iránt sem volt kiméletesebb. Ezek ızül „ujján elszámlálhatná az ember azokat, kik e haza egmaradásával fárasztják elméjöket..."

A köznemesség rendje iránt kiméletesebb volt, ámbár mondá, hogy ennek alapja is meg van mérgezve.... A otector nagy örömére és praktikája folytán, kivesz a gyver a magyar nemes kezéből, s a pokolbeli ördög allatára, önmagát marczangolja, vallási villongásokban..

A negyedik rend hibáit sem mellőzte s végül ezt ondja: „Kelj fel édes nemzetem vitézi tettekre, nehogy a rténet végső hanyagságodról és aláválóságodról emlékezık. Beszéld rá az ország nagyjait! Ha nem megy, fogj ɔzzá ujult erővel, meg fogod ismerni, kik a haza ellenıgei. Keress segélyt a hol találsz, bármiféle legyen is, ert nemsokára későn lesz. Nyomd el a rajtad fekvő lomɔs népet; zárd el a hegyek szorosait, foglald vissza végızaidat! Keljetek fel kicsinyek, nagyok! Isten segíteni ıgja az igaz ügyet, melynek a hitszegők nem fognak lenállhatni!"

A másik irat is az ország siralmas állapotát ecseteli, ely állapotot a német szomszéd, leginkább a katholikusok

és evangelikusok közi szított gyenetlenséggel örökít meg. S ebben szövetségesekül birja a papokat, kik közt elnyomja a nemeseket, „vastag pórfiakkal“ tömi meg az állásokat, kik nem gondolnak az ország romlásával... Három módot látott, melylyel a bajon segíteni lehetne: országgyűlési végzések, fegyveres felkelés s külföldi szövetség által. Országgyűléstől a jelen helyzetben nem sokat várt, sőt azt veszedelmesnek is mondá. Minthogy azonban az ország törvényei szerint, az országgyűlést annak idején el nem kerülhetni, szerencsés kimenetele végett előlegesen is rendezni kell a vallási kérdést; jelesül kényszeríteni kell a Rákóczy-házat, hogy a közjó tekintetéből adja vissza a prédikátoroknak az elvett praebendákat; a vallásbeli háborgatókra kemény büntetéseket kell szabni, az egyes rendek közti surlódások pedig intéztessenek el deputatusok által, s a mi ekkép már megegyezéssel létrejött, az vitessék aztán megerősítés végett az országgyűlésre.

A fegyveres felkelés mellett, sok okot és példát hoz fel; de a veszélyeket sem hallgatja el... A mi a külfölddel való szövetkezést illeti, ott van a török, mely szomszédja a magyarnak. Mint ellenség, rettentő károkat okozott, neki, mint barát pedig, békés jólétet adhat. A török nem [illegible] senkit vallásáért. De azért hitetlen, pogány, a ki pénzért minden vallásfelekezet ellen kész szövetkezni. Ezért veszedelmes. Ausztria szövetsége mellett szól az a körülmény, hogy már régen együtt vagyunk vele s nem igen szabadulhatunk tőle, mert minden tervünket mindjárt elárulják a gazemberek, kivált a sok paraszt származású pap, kik ezáltal előmenetelüket keresik... Felhordja Ausztria vétkeit, törvényszegéseit és zsarnoki hajlamait... A cseh, morva, lengyel és franczia, továbbá a muszka, Németalföld és Olaszország szövetségeinek tárgyalása után, azon intéssel zárja elmélkedését, hogy a magyar, ha boldogulni akar, legyen egyetértő, titoktartó, költséget és fáradságot ne kiméljen.[1]

[1] V. ö. Pauler Gyula: Wesselényi I. 183—192. l.

Ezen két iratban, mint látjuk, a nemzet fellázítása t tervezve. De mielőtt az megtörtént volna, az egész *zeesküvés* felfedeztetett.

Bécsben arról tanácskoztak, miként kellene az összeüvőket s velök együtt az egész országot megfenyíteni. prímás és a többi megrémült magyar tanácsosok rögtöni yveres megtorlást ajánlottak. A német miniszterek azon- többet vártak ügyes diplomatiától, mint az erőszaktól. y gondolták : nem kell uj katonaságot küldeni az országba, iem csak a meglevőt összetartani és jól fizetni; az ellenormátiót fel kell függeszteni, ámbár volt a ki mondá: abbahagyni a reformátiót, mely már félig befejeztetett, jó volna Kassát elfoglalni, és nem engedni semmiben, ·t ha a tekintély elvész, minden elveszett. Rottal egész ig ment, hogy az országgyűlés összehivását ajánlotta. minthogy Rottal nézete irányadó volt a titkos tanács-, decz. 6-án csakugyan *felhivták Bécsbe* a prímást, a ocsai érseket, a veszprémi és nyitrai püspököket, Nádasdyt, ıyit, Forgáchot, Eszterházy Pált és Zichyt, hogy velük övő országgyűlésről, a nádorválasztásról és az ország éb sérelmeiről tanácskozzanak.

A tanácskozás tagjainak nézetei nagyon szétágazók ıak. Az a különös eset történt, hogy a magyarok nem esültek országgyűlés tartása mellett. Átlátták, hogy csupa p szavakkal, tettek nélkül, nem lehet többé az országot gnyugtatni. Nádasdy megmondá Rottalnak, hogy politia felforgatja az országot, és ha Bécsben nem mondanak erőszakos kormányzásról, ugy az országgyűlés legfeljebb y vitákat fog felmutathatni, de valami megnyugtató lményre vezetni nem fog. A sérelmek, különösen a valak, tényleges orvoslást kivánnak.

Ennek ellenében Rottal azon nézetének adott kifejest, hogy az országgyűlés mindent rendbe fog hozni, a magyar urak ne zavarják a dolgot. A kedélyeket ıban elébb meg kell nyugtatni. Nádasdy azon megjegyre, hogy ha már országgyűlésnek kell lennie, legyen

minél hamarább, mert különben a köznemesség meghasonlik a főurakkal, Rottal felelé, hogy a kedélyeket épen azért kell csillapítani, hogy az összeveszés be ne következzék, és hogy ez által a vérontás kikerültessék.

A főpapok a vallási sérelmekről, vagyis azoknak a felvidéki vármegyék kérelme szerinti elintézéséről semmit sem akartak tudni. E tekintetben a császár is egyértelemben volt velök. Engedményeket épen nem akart tenni; ellenkezőleg az ellenreformatiót ernyedetlenül tovább kívánta folytatni. Egyébiránt általánosan ismert nézet volt, hogy az udvarban létező áramlattal szemben a felvidéki vármegyék egyátalában nem is jelennének meg az országgyűlésen, míg vallási sérelmeik minden más kérdés előtt tényleg nem orvosoltatnak.

Igy állván a dolog, a tanácskozás eredménytelenül oszlott szét deczember közepén.

A gyűlés végén Nádasdy kérdezé: mit végeztünk tehát? Rottal kitérő semmitmondó válaszára pedig ezt mondá: Ausztria olyan, mint az egyszeri palota, melynek egyik termében — Magyarországon — a falon nagy repedés támadt. A helyett, hogy javították volna, bemeszelték a repedést, és ujra meg ujra ismételték a műtétet, valahányszor a repedés feltünt, míg egyszerre a palota összeomlott![1]

A német tanácsosok ugy tettek, mintha semmi tudomással sem birnának az összeesküvésről. Pedig ekkor jóformán már kezükben voltak az összeesküvésre vonatkozó okmányok, és gyanakodó szemmel kerestek bennök protestáns összeesküvést.

Azonban a mozgalom, mely a felföldi megyéket és protestánsokat izgalomban tartotta, nem függött össze ezen összeesküvéssel. Az egészen más természetű és régibb eredetű volt. Az ugynevezett protestáns ellenzék nem bocsátkozott kalandos tervekbe. Egyedül a maga vallásos sérel-

[1] Pauler Gy. Wesselényi. I. 221. l.

meinek orvoslására törekedett; s Nádasdyban is, úgy látszik inkább a lutheránus rész, csak azért bizott, mert az némi jó indulatot és ép érzéket tanusított a protestánsok küzdelmei iránt. De ez a bizodalom nem volt általános.[1] Sokan, és pedig alappal, kétszinűségét kárhoztatták, s féltek, hogy bajba keveri őket.

III.

Lipót Eperjesre hívja a felvidéki rendeket. — Rottal és Zrinyi szerepe. — A pataki tanácskozás; Rákóczy F. kibékűl a protestánsokkal. — Az eperjesi gyűlésen a protestánsok egyenetlenkednek. — A czímkérdés. — A rendek a vasvári békén kívül más sérelmekre is kiterjeszkednek. — A vallás ügyében tett panaszok. — A rendek a kir. biztosok válaszával nincsenek megelégedve. — Felirnak a királynak. — A gyűlés május 29-én szétoszlik.

Bécsben azt akarták volna, hogy a protestánsok soha se hozhassák fel sérelmeiket. Lipót császár ezeknek mellőzésével szerette volna kibékíteni a felvidéket.

Az 1669. márczius 14-kéről keltezet levelével ápril 28-kára részleges *országgyűlést hivott Eperjesre* a felvidéki vármegyék számára. Ki akart velök béküli; és nemcsak velök, hanem Apaffyval is. Biztosokúl a maga részéről Rottal vezetése mellett Szegedy Ferenczet, a kanczellárt, Pethő Zsigmondot és Zrinyit küldötte ki. A magyar urak közül többen szerettek volna kiküldetni, mert ezt látták

[1] Ugyanezen időben több protestáns férfiú figyelmeztette Apaffyt, ne bizzék Nádasdyban. Az országbiró — irák — csak azért közeledik hozzá, azért akar zavart, hogy nádorrá lehessen, és aztán, mint a béke angyala, lecsillapítván a vészt, Magyarországot mintegy ajándékul kapja az ő kezéből az ausztriai ház. Figyelmeztették őt arra, mily rút állhatatlanságot tanusított Nádasdy már ifjú korában is a vallás ügyében. Buzgó lutheránusból pápistává lett egy nő miatt. Jószágain a protestáns papokat kegyetlenül üldözte. Némelyeket megölt, másokat kivert, és jobbágyainak nyakára barátokat, jezsuitákat hozott. Senki sem üldözte még oly kegyetlenül a hivőket, mint ő. Az idő meg nem változtatta. Vigyázzon Apaffy, hogy bajba ne döntse... Pauler Gy. Wesselényi. I. 227. l.

legjobb alkalomnak arra, hogy a jövő országgyűlésen leendő nádorválasztásra érdemeket és pártot szerezzenek magoknak.

Ezek közül Rottal és Zrinyi őszintén óhajtották a vallási nehézségek megszüntetését, habár külömböző okokból. De Rottalnak utasításában többek között az is foglaltatott, hogy legyen ugyan békülékeny, de a vallási kérdést ne engedje a gyűlésen felvétetni; az tisztán csak magánegyesség tárgya legyen, melynek létrehozatalára és vezetésére Zrinyi volt hivatva.[1]

Rottal ápril 18-án érkezett Eperjesre. Zrinyi útközben Sárospatakra tért, hol nehány bizalmas barátjával találkozva, Rákóczy Ferenczet is rávette, hogy a franczia királyhoz forduljanak segélyért és hogy Rákóczy béküljön ki a protestánsokkal. Ezidő szerint Bocskay István vezetése alatt *Patakon* jöttek volt össze a reformátusoknak főemberei, jelesül: Szuhay Mátyás, Figedi Nagy András, Szepessy Pál, Bogdány Farkas László, Dalmadi István, Besseuyei Mihály, Keresztes András, Kórody Ispán Ferencz, Szentpéteri István, Wesselényi Pál, a meghalt nádornak unokaöcscse, Lónyay Annának Kemény János fejedelem özvegyének fia; továbbá Bónis Ferencz, Kazinczy Péter és Héczei Baksa István. — Zrinyi két napon át értekezett velök, miben nagy segítségére volt neki Nagy Ferencz, a ki az egyességből eredő hasznokat hangsúlyozá úgy a protestantismusra, mint a Zrinyi és Rákóczy családokra nézve is.

Báthory Zsófia, értesíttetvén a pataki tanácskozásokról és fiának azokban való részvételéről, rögtön odaküldé jószágigazgatóját, Cserney Pált, hogy ezt az egyezkedésről lebeszélje. De már késő volt. Rákóczy Ferencz csak azt mondhatta anyja küldöttének: „Benne vagyok! Elől tűz, hátul víz, oldalt hegyes tőr van. Ezek itt fenyegetnek, — nem tudok közöttük mit csinálni.“ Midőn Cserney ellenvetéseivel meg akarta zavarni az egyezkedést, Héczei Baksa

[1] Katona. XXXIII. 754 s k. l.

'erencz elhallgattatá, azt vetvén szemére, hogy csak ő avarja a 13 vármegye békéjét.

Ápril 26-án létrejött az egyesség, és pedig — mint ız okmány mondá — Zrinyi Péter közbenjárására és „mert ı protestánsok is a magyar nemzetnek megerősödését és zép egyességét óhajták.“ — Rákóczy, jó indulatának bizonyágául, visszaadta a pataki parochiának, mestereknek, papokıak, collegiumnak az anyja által elvett jövedelmeket. A nennyiben pedig azok némelyike tényleg anyja kezében 'olt, azok helyett másokat engedett át. A pataki tanároknak dőközben elmaradt fizetéseiért és jövedelmeikért, melyeket)obó és Lorántfy Zsuzsánna alapítottak volt, letett Sze)essy András, pataki első predikátor kezeibe 4000 magyar 'orintot. Az ujhelyi parochiának járó dézmát, melyet anyja ıem fizetett, átvállalta és egyúttal megigérte, hogy a selneczi, vámos-ujfalusi, keresztúri, tokaji, tarczali, hernádıémeti jövedelmeket, valamint annak idején az ecsedit is ꞌiadja. Kötelezte magát, hogy a deákokat, nemeseket, taná'okat a templomba való járásban Patakon nem akadályozza, emplomuk harangjait nem használja. Az evangelikusokat ı katholikus ünnepek megtartására nem kényszeríti. A emplomba menésnél a kapukat be nem záratja. A temető egyen közös, míg a katholikusok külön temetőt nem kapıak. Az iskolamesternek elvett házát és bizonyos hagyonányát a collegiumnak visszaadja, a parochia korcsmáltatási ogát nem gátolja.

Mind ennek szigorú megtartását igérték és a szerződést aláirták: Rákóczy, Bocskay, Wesselényi, Szepessy, Bónis és Kazinczy. — Zrinyi és Nagy Ferencz mint tanuk szerepelnek az okmányban.

Kétséget nem szenved, hogy ez egyesség által Rákóczy negnyerte a protestánsok rokonszenvét. Hinni kezdték, hogy ız a gyülölet, melyet anyja idézett elő a protestánsok és ꞌatholikusok között, rövid időn el fog tünni a szívek rejteꞌéből. Nyiltan mondák, hogy ezen tény által Rákóczy 20,000 kardot kötött oldalára.

Rottalt meglepte a gyors siker, melyet Zrinyi a felvidék tekintélyes protestáns férfiai közt, különösen Rákóczynak megnyerése által aratott. Nem osztozott Báthory Zsófia nézetében, a ki a pataki egyességet, fia részéről „meggondolatlan cselekedetnek“ és a katholicismusra nézve „károsnak“ jelentette ki; és pedig azért nem, mert Zrinyi „katholikus templomokat nem adott át, személyére nézve kötelezéseket nem vállalt, s külömben is a szerződés csak Rákóczyt kötelezi és nem a többi katholikusokat.“

A mi már Rottalnak eperjesi szereplését illeti, az — jóllehet a pataki egyesség által megkönnyíttetett — nem volt oly eredményes, mint a minőnek egyelőre várni lehetett. Az Eperjesre gyülekezett rendeknek hangulata elkeseredett volt. Mind a 13 vármegye, mind a 8 szabad kir. város képviselve volt, még pedig a vármegyék negyvenöt, a városok tizenkilencz követ által, a kik jobbára protestánsok voltak. Jelen voltak a régiek közül: Szuhay Mátyás, Fáy László, Csernel György, Nagyidai Székely András abaúji, Bocskay István, Baksa és Farkas László zempléni, Keczer Menyhért sárosi, Gejőczy László, Csernel Pál, Komjáty István és Pongrácz László unghi, Görgey Miklós és Nemessányi Bálint szepesi, Ispán Ferencz és Kende Gábor szatmári, Szepessy Pál, Fuló Miklós, Szentpéteri István borsodi, Mocsáry Ferencz hevesi követek. Új embereknek tekintették: Kazinczy Pétert és Bánchy Mártont Zemplénből, Dobay Andrást, Kapy Gábort és Sárossy Sebestyént Sárosból és még néhány más fiatal embert, kik még csak későbben voltak szerepet játszandók. Főurak közül csak Bocskay és Barkóczy jelent meg; Rákóczy leginkább azért jött el, hogy a király commissariusainál tisztelegbessen. A városi követek közt említtetnek, Mikovinyi Dániel kassai, Guth Dániel, Gasser György, Schönleben Mihály és Herzog András eperjesi, Splényi Eliás és Pusch Lénárd bártfai, Steckel János és Vajner Gy. kisszebeni, Gosznoviczer M. és Heim Gáspár lőcsei, Bárczy János és Dévay Pál késmárki, Asztalos István, Komáromy Márton és István szat-

mári; továbbá Balogh Gáspár és Vitnyédi István, kiknek utasításaikban a vallási sérelmek orvoslásának szüksége is hangsúlyozva volt.

A megjelent férfiak elégületlensége nem egyedül a kormány ellen irányult. Egymás között is meg voltak hasonolva az ágostai és helvét hitvallású követek, mi közös ügyüknek csak kárára lehetett. A kalvinisták Zrinyi és terve mellett lelkesedtek. A lutheránusok inkább Tököly, Petrőczy és Keczer szavára hallgattak, és a kényes helyzettel szemben tartózkodóbbak voltak. Zrinyi kedvéért nem akartak szakítani Nádasdyval, kit a kalvinisták gyülöltek. A szemesebbek, minő volt Vitnyédy és Hidvéghy, belátták, hogy e kétfelé való huzás veszedelmére lesz a protestántismus közös ügyének, azért azon törekedtek, hogy legalább a kormánynyal és a főpapokkal szemben tartsanak össze a két testvér hitfelekezet férfiai.[1]

Ennek szüksége nyilvánvalóvá lett rögtön az első napok tárgyalásainál, mikor — ápril 29-én — a követek megbizó leveleit vizsgálták. Nagy zaj támadt a felett, hogy a városokhoz menesztett királyi meghívó levelekben hiányzott a „prudentes et circumspecti" czímezés. Ebben a szab. kir. városok szándékos mellőzést láttak; már pedig a városok az ország negyedik rendét képezték. Azok képezték veszély idején egyedüli menhelyét a nemességnek, — s íme most meg akarják őket fosztani alkotmányos jogaiktól! Ezt nem lehet engedni. Ki is jelentették, hogy addig semmiféle érdemleges tanácskozásokba nem bocsátkoznak, míg a kanczellár nem biztosítja a városokat, hogy ők is meghivatnak és hogy azután ő felségétől külön meghivót nem kapnak.

A királyi biztosok, hogy a kedélyeket lecsillapíthassák, összeültek tanácskozni az adandó válasz felett. Szegedy állítá, hogy a czímezésben nincs hiba. A városok egy-egy nemest képviselvén, a nemesek czíme alatt foglal-

[1] Steckel kisszebeni követ Naplója a Nemz. Múz. kéziratai között 529. és 1727 fol. lat.

tattak, tehát nem kell új meghívót adni, mert az derogálna a felségnek. Zrinyi ellenkező nézetben volt. Szerinte új meghívókat kellene adni, mi által a kellemetlenség elhárittatnék. Nagy Ferencz tette a közvetítő javaslatot, mely el is fogadtatott. Minden rendnek megvan a maga czímezése, de a felség tekintélyének megóvása tekintetéből csak a kanczellár nyilatkozzék, hogy nem volt szándéka a városokat kizárni és hogy ilyesmi többé nem fog történni. — Több szóváltás történt, míg megállapodtak, hogy a kanczellár e nyilatkozatát meghallgatják, de azon kikötéssel, hogy az urak irjanak ő felségének, mert ha a városok kihagyatnak, ők nem jönnek többé össze.

Az érdemleges ülések május 3-án kezdődtek. A királyi biztosok előadták a felség óhajtását a béke létrehozatalára nézve. Rottal volt a szószólójuk. A fentebb említett czímezési kérdés érintése után kiemelé, hogy némelyek a nagy fáradsággal és költséggel kivívott (vasvári) békét balul magyarázzák, állítván, hogy a felség az ország egy részét a töröknek engedte át. Ennek czáfolatául Dvornikovich által felolvastatá a vasvári béke pontjait. Azután felszólítá a követeket, hogy a kinek valami baja van, forduljon a biztosokhoz. Kérte őket, tanakodjanak arról, hogy a közbátorság és a rend barátságos egyesség útján mindenütt helyreállíttassék.

A rendek részéről Szuhay válaszolt. Megköszönte a felségnek az ország iránt tanusított kegyét. Megértették — úgy mond — a béke pontjait, de azokat rendes ülésükben még egyszer elolvassák és küldőik számára leiratják; a biztosok részéről tett felhivásra is felelni fognak.

Azonban az e felett megindított tanácskozásokon erős hangok emelkedtek a kormány által követett eljárás ellen. Magyarországot pátensek által kormányozni nem lehet; ők sérelmeik orvoslását nem a biztosoktól, hanem a királytól várják, a ki a törvények tiszteletben tartására esküt tett. Nem használt Rottalnak csillapító és engesztelő szava sem, kivált midőn elterjedt a hír, hogy a szatmári németek

csoportosan mennek a falukra élelmet zsarolni és garázdálkodni.

Ily hangulatban küldöttek ki bizottságot a gravamenek összeirására. A bizottság tagjai közt voltak: Székely András, Baksa István, Kazinczy Péter, Gejőczy László, Dobay András és Sárossy Sebestyén; továbbá a városok részéről: Guth Dániel. Május 10-én készen voltak munkájukkal és az összeirt sérelmeket a királynak czímezve átnyujtották Rottalnak azon mentegetőzéssel, hogy bár éjjelnappal dolgoztak, de a nagy halommá nőtt panasz és izgatott kedélyhangulatuk miatt nem készülhettek el hamarabb. Az ily dolgokat nyugodt kedélylyel, távol a fegyverek zajától kellene végezni, de rajtok a német hadak nyomása, holott erre, ha a béke a törökkel oly biztos, mint állítják, semmi szükség nincs.

Sérelmeik elősorolásában nem szorítkoztak csupán a biztosok által kijelölt tárgyakra. Összefoglalták mind azon panaszokat és sérelmeket, melyek öt év óta keserítek a kedélyeket. Kezdték a vasvári békén, folytották az idegen hadak garázdaságain, míg a vallási sérelmekhez jutottak.

Elmondták, hogy a vallás szabad gyakorlata az egész országban, de különösen a felvidéken, mindenféle módon önkényesen és erőszakosan megzavartatik, mit elhallgatniok nem lehet. Az 1662-ben tartott egyetemes országgyűlésen, úgy szintén azóta is, folyamodtak az evangelikus rendek ő felségéhez, hogy a vallási sérelmeket, királyi hatalmánál fogva kir. diplomája és a linczi békekötés szerint megorvosolni kegyeskedjék. De semmit sem értek el. Könyek nélkül még elbeszélni sem lehet azokat, a miket az evang. vallásnak idáig szenvednie kellett. Némely katholikus urak vakmerősége a törvénysértésben határtalan. Ezek azt hiszik, hogy kath. vallásuk iránti buzgalmukban az istennek valami különösen kedves dolgot visznek végbe, ha az evang. vallás követőit feltünő módon üldözik, elnyomják, és vallásuk szabad gyakorlatától megfoszthatják. Már pedig a világ tanubizonysága szerint, az evangelikusok e hazában, jelesül

pedig a felvidéken oly türelmesek valának, hogy a legnagyobb igaztalanságot is elszenvedték. Bizván ügyük igazságában, az istenben és a királyban, inkább várták a segélyt, semhogy (mihez pedig joguk lenne) erőhatalommal védték volna szabadságukat. Elmondták, hogy az erőszakos vallásháborítók, daczára az e részben fennálló törvényeknek, daczára az 1647 : 14. t.-czikknek, nem büntettetnek meg. Elmondják például, hogy Báthory Zsófia erőszakos templomfoglalás miatt 1664-ben Sátoralja-Ujhelyen a törvényszerű megyei törvényszék által elítéltetett, s midőn az ítélet végrehajtására került a sor, ez nem történt meg. A megye fölirt a nádorhoz és ő felségéhez, hogy az ország törvényének érvényt szerezzenek és a megsértett fél jogaiba visszahelyeztessék. De a végrehajtás ismételten különféle módon megakadályoztatott. Az evang. templomoknak, iskoláknak, paplakoknak és jövedelmeiknek a katholikusok által való elfoglalásai több helyen ismétlődtek. Ezért a rendek külön követeket küldöttek Bécsbe, kik ott hetekig sőt hónapokig hiába költekeztek. Minden törvényes eszközt felhasználtak arra, hogy elégtételt nyerjenek. De mindez haszontalan volt. A kassai gyűlésből megválasztott utolsó küldöttjüknek Mocsáry Ferencznek még csak reményt sem adtak arra, hogy a törvénynek elég lesz téve. Ő felségének e részben tett igéreteit mellőzték; sőt a kanczellárián még a szabad kir. városok törvényes czímét is megtagadták, hogy ez által a rendek között külömbséget téve, azokat jogaiktól megfoszthassák.

Mindezen és számtalan más nagy üldözéseknek legfőbb oka az 1662-ki országgyűlés, melyen a katholikus töredék, megfeledkezve a törvényről és régi szokásról, mintha csak ő volna az ország, kénye-kedve szerint alkotott törvényeket. Ez törvénytelen eljárás volt, mert a törvények alkotásához nem egy töredék, külön, hanem az egész ország és a király közreműködése szükséges. Ezen sérelmes eljárás után az evangelikus vallás szabad gyakorlata és a közszabadság lett megtámadva; sőt új üldözés

lett tervezve. Számtalan templom, iskola, paplak és jövedelem lett erőszakosan elfoglalva, úgy itt a felvidéken, mint az ország egyéb helyein is, s ezek ő felségének be is jelentettek. A törvényszerű ítéletek végrehajtása tiltó parancsok által megakadályoztatik; az evangelikusoknak legigazságosabb ügye, ha az a katholikusoknak nem kedvez, oly sok esetben elodáztatik, elmagyaráztatik, hogy azokat, sokféleségük, rendkívüliségük és sokaságuk miatt előszámlálni nem is lehet. A katholikusok javára kijátszatnak a törvények, jelesül az 1647 : 14. t.-czikk, a mint az újabban is történt Zemplénmegyében Lasztóczon, hol az evangelikusok parochiális jövedelmének elvétele miatt támadt perben hozott ítélet, ő felségének tiltó parancsa miatt végre nem hajtathatott. Hasonló esetek fordultak elő Kassán, hol Pető Zsigmond és Csáky István és Ferencz zavarták meg a végrehajtást. Panaszkodnak a külföldi Valdreich Zachariás ellen, ki a kamarai hivataltól felbátoríttatva a körmöczi elöljáróságot jogtalanúl zaklatta; börtönnel és javak elvételével fenyegette. Ezt mind az ő főnökének Joanellinek példája után cselekedte, a ki az evangelikus bányászokat, csupa vallási gyűlöletből, a munkától és jövedelemtől megfosztotta, s helyökbe kóbor idegeneket fogadott fel, s az országgyűlés határozatait naponta felforgatja.

Ezeken kívül felhozták, hogy az 1647 : 15. és 1638 koronázás előtti 1. t.-czikk ellenére a házassági ügyek illetékes hatóságuktól elvonatnak. Például említik a kir. kamara egy irnokának Goldsmidt Mihálynak eljárását, ki mint haszontalan idegen a haza törvényeit nem ismerő ember egy tiszteletre méltó selmeczi senátort, mivel az leányának az illető irnok akarata szerinti titkos eljegyzésébe és házasságába beleegyezni nem akart, az esztergomi káptalan szentszéke elé idéztetett leányával és evang. papjával együtt. Minthogy pedig ezek a törvényre való hivatkozással e forum illetékességét nem ismerték el, s a szentszék előtt meg nem jelentek, nyolczezer birodalmi tallér lefizetésére lettek ítélve. Ezenfelől 600 frtnyi költség is rájok háríttatott. Az

esztergomi káptalannak a világos törvényekkel homlok egyenest ellenkező ezen ítéletét végrehajtás végett kiadták Mednyánszky János protonotáriusnak. Ez ismét törvényellenesen a város ellen fordult, s annak javait nyolczezer forintig lefoglalta. Minthogy ennek mint törvénytelen eljárásnak Selmecz városa ellenszegült, Balassa Bálint honti főispán katonai karhatalmat rendelt ki, hogy ezzel a katholikusok kérelmének eleget tegyen. Lefoglalta a városházát a régi örökös birtokával bor- és serházakkal, malmokkal, szőlőkkel és más hozzátartozandókkal együtt. Ez által a város, összes jövedelmei elvétetvén, annyira megrontatott, hogy sem magát fentartani, sem az ország javát előmozdítani nem képes. Hasonló erőszakosságot követett el szintén házassági ügyben az esztergomi káptalan Baskó György ellen, ki egy előbbeni férjétől törvényesen elválasztott nőt vett feleségül. Börtönbe vetették és minden javaitól megfosztották.

Nem kisebb vakmerőséggel sértik a törvényt a szentszékek az úgynevezett végrendeleteknél, melyeknek csak formaisága tartozik hozzájok. De ők a végrendeletek lényegét, a világi javak feletti biráskodást is a magok hatáskörébe vonják. Ebben egy úton járnak velök a Szatmármegyében tartózkodó jezsuiták, kik az evang. vallás kárára, az egymással törvényesen egybekelt házaspárokat minden kigondolható csellel egymástól elválasztgatják és másokkal adnak össze. Ezen kívül a selmeczi katholikus lakosok, felbátorodván az evangelikusuk ellen tett sikeres merényletek által, a már minden javaitól megfosztott várost lelki szabadságától is meg akarták fosztani. A királytól kieszközöltek egy rendeletet, mely a német evangelikusok templomát, kórházát minden hozzá tartozó jövedelmekkel együtt a katholikusoknak adja; mely törvénytelen adomány szerint a katholikusok, a magokat hiába védelmező evangelikusoktól erőszakosan, kalapácsokkal s más hasonló eszközökkel fegyverkezve, elfoglalták úgy a kórházat, mint a templomot, a királyi diploma és a linczi békekötés ellenére,

lyben a templomok foglalása tilalmaztatik. A katholikunak ezen erőszakos tettét a fentebb említett Joanelli yveres katonaság odahozásával is megerősíti, nem elélvén meg azzal, hogy lopja, csalja az országot, hogy sz pénzt veret, aranyat, ezüstöt, rezet az országból ki- ıt, s itt ben ez által drágaságot okoz. Hasonló sérelmek ének Korpona szabad kir. városában is, a hol a katho- ısok, jóllehet összesen csak hatan voltak, a selmeczi dától elragadtatva, templomot, iskolát és temetőt követek magoknak, vagy ha ez nem történik, akkor az ezek- alkalmas helyiség kijelölését. Az ország törvényeiben, süI pedig az 1647 : 8. t.-czikkben elég világosan van ejezve, hogy az evang. mesteremberek vallásukkal ellenő szertartásra ne kényszeríttessenek. Ha ez áll egyes mélyekre nézve, még inkább kell állania a rendekre ve. A szabad kir. városok az 1608-ki koronázás utáni 5 czikkben külön rendnek vannak felvéve. Mindazáltal egri püspök Pálfy Tamás ezzel nem törődve, a kassai ácsnak megparancsolta, hogy a város szélén álló rozzant esztfát kijavíttassa, mit a katholikusoknak kellett volna niök, mivel az ő szertartásukhoz tartozik. A szabad kir. osokban királyi küldött zsarnoki módon szerepel, nem gedvén meg azzal, hogy a maga birtokán Alsó-Meczenen az evangelikus lakosokat megfosztván birtokaiktól műzte; a püspök szolgái által egy evang. nemes embert megtett, sokan elfogattak és elzárattak; templomaik, iskoláik, lakjaik és jövedelmeik elfoglaltattak. Andrássy Miklós mör- és Tornamegyében az összes birtokain levő evang. észeket elűzte.

Azt is elpanaszolják, hogy a rozsnyóbányai polgárok iparosok az esztergomi érsek parancsa következtében lásukkal ellenkező szertartásokra és processiókra különfenyegetésekkel zaklatásokkal kényszeríttetnek. Ekként égi királyoktól nagy szabadságokkal és kiváltságokkal ított polgárok az esztergomi érsek által parasztok gyait az úriszék elé idéztetnek, s ha ott megjelenni nem

akarnak, minden javaiktól megfosztatnak. S az ily hatalmasok ellen a törvény által kiszabott büntetés nem alkalmaztatik. Báthory Zsófia Munkácson, Beregszászon, úgy szintén Gáthon, Iványban, Nagydobronyán és Tarpán stb. a parochiális jövedelmeket; Ungvármegyében pedig Dobón, Ruszkán a tizedeket foglalta le. Rákóczy Ferencz és Erdődy Ádám özvegye Rákóczy Erzsébet az evangelikusoknak hasonló jövedelmeit Nagy-Sárosban erőszakosan elfoglalván tényleg ma is birják.

Felszámlálták azon vakmerő törvénysértéseket is, melyekkel a protestánsokat politikai jogaikban rövidítik meg, az által, hogy őket, csupa vallási gyűlöletből, a világi hivatalokból kizárják. Felhozták Tökölyi Istvánt, ki elnyerte az árvai főispánságot, de abból az ország törvényeivel ellenkezőleg, az evang. vallás üldözői által kitétetett; felhoztak néhány nagyszombati és bazini evang. tanácsurakat, kik hitük miatt fosztattak meg állomásaiktól. Ugocsa megyében Jancsik nevü községben a katholikusok egy halottjukat az evang. templom elé hozták, s ott kath. szertartások előbocsátása után betörtek a templomba; a magokat és templomjukat védő evangelikusokat megsebesítették, a kath. halottat erővel az evang. templomba temették.

Mind ezeken felől felhozzák, hogy a birák törvénytelen parancsokkal zaklattatnak; és pedig nemcsak világiak, hanem egyháziak által is. Például Korody Ferencz gyilkos, törvényesen elítéltetvén, az ítéletet Beregmegye éles királyi parancsra felfüggesztette és a birák részrehajlási váddal meggyaláztattak, míg a gyilkos híressé s a jezsuiták mislei jószág igazgatójává lett. Sárosmegyét megzaklatták. A káptalanok különféle perekben ítélnek, és bárkit a kir. tábla elé idéztetnek; de ha evangelikusok folyamodnak hozzájok, még a hivatalos jelentések kiadását is megtagadják tőlök. Így tagadták meg a kassai reformált egyháznak a királyi beleegyezés szerinti birtok statutióról szóló jelentés kiadását. Szóval a kir. kanczellária által kiadott ellenkező rendeletek által az igazságszolgáltatás megzavartatik, s a kir. diploma

és a törvények megsértetnek. A szatmári jezsuiták, a német katonák segítségével erőszakosan foglalnak birtokokat; így legujabban Szatmár-Németiben foglaltak el erővel egy világi birtokot. Ezen rendkívüli kihágások oly szabadon követtetnek el, mintha ez országnak se törvénye, se királya nem lenne. A szatmári várban elfoglalt templom és iskola jövedelmeit ő felsége nem adta vissza.

Elpanaszolják továbbá, hogy a vallás miatt egyesek között is sok egyenetlenség van az országban, különösen a felvidéken. Nevezetesen felhozzák Bocskay Istvánnak Andrássy Miklós elleni, továbbá a Korláth családnak Pethő Zsigmond elleni, és Lónyay Gábornak Izsáky Miklós elleni s több más családok pörét, melyeket nem volna szabad a törvény utjáról rendkívüli commissiók elé vinni.

Élénk színekkel festék a szegény nép szenvedéseit, melyeknek okozói a garázda katonák és rablókapitányaik, kik osztalékot húznak a prédából. A nagyváradi püspök Bársony György által elkövetett gonoszságok is csak a katonák figyelmetlenségéből és a törvények megvetéséből és a birói hatáskör összezavarásából eredtek. Maguk az erdélyiek is sértegetik, kisebbítik az ország határait. Szóval: ha a sok baj nem orvosoltatik, az országnak maholnap el kell vesznie és a keresztyén világ, főkép az örökös tartományok majd meg fogják sinyleni, hogyha védbástyájuk elpusztúl.[1]

Rottal e panaszokkal szemben nem tudta, mitevő legyen. Válaszadását elhalasztotta, míg a kedélyek kissé lecsillapodnak; addig is bizalmasabb emberei által mindent elkövetett arra nézve, hogy a magyarok bizalmát megnyerje. Erre annál inkább volt szüksége, mert május 12-én megérkeztek az erdélyi fejedelem követei is, jelesül Kapy György vezetése mellett Teleky Mihály, Nemes János és Várady Virginas István. Ezekkel szintén igen fontos kérdéseket kellett megoldania a közbéke érdekében.

[1] Gravamina die 10. mensis mai Dominis Comissariis per 13 ablegatos nuncios expedita. . . . U. o.

Azonban az ellenzék nem bízott Rottalban, sem társaiban. Az ő válaszát nem ismerték el illetékesnek, mert a magyar rendek panaszaira csak a király adhat megnyugtató választ. Nagy és Farkas csitítására annyit mégis megtettek a rendek, hogy egyeseket nem akadályoztak abban, hogy a királyi biztosokkal érintkezzenek, s tőlök a kormány eljárása, továbbá Várad és Érsekujvár eleste iránt felvilágosítást kérjenek. Rottal teljes jóakarattal válaszolt a hozzáintézett kérdésekre, különösen a vasvári békére vonatkozólag. Székely András a többiek nevében mondá, hogy nem kételkednek ugyan a békekötés okainak fontosságában, de azt jóvá hagyni csak az egész országnak van joga, miért is ők a felségtől egyetemes országgyűlést kérnek.

Egyebek között, azt is megkérdezték Rottaltól, hogy miféle utasítása van a magán ügyekre nézve? Mit szándékoznak tenni a királyi biztosok, az evangelikusok által előterjesztett sérelmekkel; jelesül pedig a szatmári, selmeczi, lőcsei és korponai panaszokkal?

A biztosok nem örömmel fogadták e kérdéseket, mert érezték, hogy azok tárgyalása által eltéríttetnek kitűzött czéljuktól. Kedvetlenül tapasztalták, hogy a rendek mindig sérelmekre hivatkoznak, melyeknél egyúttal azt is kijelentik, hogy sem commissiót sem egyéb törvénysértő eljárást el nem fogadnak, hanem a selmeczi és más ujabban elfoglalt templomoknak egyszerü visszaadását követelik.

A biztosok a vallásügyi panaszokra vonatkozólag azt válaszolták, hogy azokat két részre kellene osztani. Vannak olyanok, például a szatmári és lőcsei sérelmek, melyekért hajlandók magokat közbevetni ő felségénél. Az eperjesi ügy törvényes tárgyalás alatt lévén, elhalasztható. De vannak olyan panaszok is, például a selmeczi és korponai, melyeken nem segíthetnek, melyek nem tartoznak ide, mivel — úgy mond — Selmecz és Korpona a tizenhárom vármegyén kívül esik. A magánosok vallásügyi sérelmeit a törvény megsértése nélkül nem lehet elintézni. Mert e tekintetben az illető feleket meg kellene idézni és kihall-

gatni. Erre nézve szívesen vennék, ha a rendek az eljárás módját is megjelölnék. A hamis delátorok ellen kért intézkedésre nézve azt felelték, hogy az felesleges, mert ő felsége azoknak hitelt nem ad, külömben is „az aranyat a rozsda meg nem fogja."

Május 18-án tartott ülésben a rendek tárgyalás alá vették a biztosoknak ezen válaszát.

Nem igen tapasztalják — úgy mond — hogy a vallási kérdések „svavi et legibus conformi modo tractáltatnának." A lőcsei és szatmári sérelmek nem intézhetők el sem véleménynyel, sem commissióval. A törvényeknek semmiféle vélemény nem prejudikálhat. Az eperjesi dolog egyenes megtámadása a szabad vallásgyakorlatnak. Fájdalmasan veszik, hogy a vallásbeli pereskedések törvénytelen mandátumokkal akadályoztatnak. A korponai és selmeczi ügy is nyilvános vallásbeli szabadság ügye lévén, a biztosoknak erre adott válasza az ő „legalis satisfactiójukra nem tendál." Az a kifogás, hogy e két város kívül van a tizenhárom vármegye határán, nem fogadható el, mert hiszen a törvény általános, a kir. diploma is általános. Ezen templomok ügyének elintézéséhez nem kell semmi vélemény és semmi commissio, hanem csak egyszerűen a templomok visszaadása és a törvény áthágóinak megbüntetése. A kassai ügyeknek is csak törvényszerű complanatióját kérik. Az eljárás módjára nézve sem tudnak egyebet mondani, mint azt: tartassanak tiszteletben a törvények.

Látják a biztosoknak azon válaszából is, hogy azok nem keresik az ildomos és törvényszerű megoldást. A vallási törvény erőszakosan megsértetik a kanczellária önkényes rendeletei által; min ha segítve nem lesz, kénytelenek lesznek keservesen ő felségénél repraesentálni.

A biztosok Nagy Ferencz által figyelmeztették őket, hogy „ad praemissa oly hamar nem resolválhatnak" egyrészt az ügy fontossága, másrészt pedig az erdélyi követekkel szükséges értekezés miatt. A rendek ezt méltányolták, s ekként a végeldöntés egy nappal későbbre,

maradt mi közben a privat sérelmekre is megtették észrevételeiket.

Május 20-án ismét összejöttek a rendek. Nagy és Farkas áthozták a biztosoknak irásbeli következő válaszát:

1. A szatmári és lőcsei ügyet ő felsége a magyar tanácsosok elé fogja terjeszteni, kik remélhetőleg nem fognak ártalmas tanácsot adni.

2. Az eperjesi ügy törvényes eldöntés alatt lévén, annak eredményét be kell várni.

3. A kassai dolgot közbenjárás útján akarják eldöntetni.

4. A selmeczi dolog nem extendáltatik, azért nem tudják ő felségének micsoda jelentést tehetnének. Mind az által felmenet ajánlani fogják neki.

5. A vallás ügyét ő felségének representálni fogják.

6. A magánpanaszok elintézésében nem prejudikálhatnak a törvénynek; a vallásügyben senkit sem lehet kényszeríteni, hanem azoknak, a kik akarják és jelen vannak, szívesen fognak segítségükre lenni.

7. A katholikusok és evangelikusok között felmerült perek ügyében kibocsátott mandátumok világítassanak meg, a törvényczikket és a panaszt csak úgy dispendálja ő felsége.

8. A német katonaság kivitetésére nézve is hajlandók representatiót tenni ő felségének.

9. A kapitányok zsarolása ügyében már irtak ő felségének.

10. A házassági ügyekben mind a két fél a törvényhez tartsa magát.

11. A pénz elvételéről is gondoskodik ő felsége.

12. A rozsnyai állapotot ő felségének felterjesztik, „hogy érsek uram promoveáltassék.“ (?)

13. Az evangelikusoknak adandó armalisokra vonatkozólag mondják, hogy a vallás nem tesz nehézséget, de hárman négyen s több is suferáltatják magokat a taxa miatt, s azért tagadták meg némelyeknek, de a törvény értelmében ajánlják őket.

14. Az evangelikusoknak hivatalokból való kizáratását illető panaszt, például Szentgyörgyön és Bazinban, ámbár ezek sincsenek a tizenhárom vármegyében, ő felsége meg fogja orvosolni.

15. Tökölyi Istvánnak örökös főispánságát illetőleg az érdeklettek kérdést tettek a kadczelláriánál, de a visszahelyezés még nem történt meg.

Mind ezen általánosságban mozgó feleletekkel a rendek nem voltak megelégedve. Ünnepélyes követség által jelentették ki ujra, hogy ez a resolutió nem felel meg az ő óhajaiknak; mert ezen ügyeket „commissiókkal, decretumokkal és opiniókkal el nem igazíthatni." Azért a benyujtott sérelmi irattal ő felségéhez „mint legfőbb orvosukhoz" fognak folyamodni. Nagy és Farkas közbenjáró szava hatástalanúl hangzott el. Azt tanácsolták tehát némely biztosok, miszerint kérdést kellene intézni a rendekhez, visszaveszik-e sérelmi iratukat vagy nem? Adnak-e be új iratot vagy nem?

Ha válaszoltak — úgy mond Rottal — akkor majd lehet rá felelni.

Szegedy Zrinyi és Pethő azonban azon véleményüknek adtak kifejezést, hogy nem kell a kérdést oly nyersen odaállítani; talán szégyenlik visszavenni. Egyszerűen fel kell őket szólítani, hogy egyelőre félretéve a sérelmeket, vegyék tárgyalás alá a biztosok által eléjök terjesztett kérdéseket.

Erre a rendek azt felelték, hogy ők csak kérdéseket intéznek a biztosokhoz; de a sérelmi iratukban felszámlált ügyek felett törvénytelen commissióval tárgyalásba nem bocsátkozhatnak, s ennél fogva benyujtott iratuktól el nem állhatnak.

Zrinyi tudta, hogy a vallási sérelmeknek orvoslása nélkül egyáltalában nem lehet kibékíteni a felvidéket; s éppen azért társaival szemben azon véleményét fejezte ki, hogy ha csak lehet, ezeket kell mindenek előtt eligazítani. Társai lehetetlennek tarták, hogy ilyféle dolgokat, melyeknek elintézése egyetemes országgyűlés elé való, itt

e részleges gyűlésen lehessen orvosolni. Nagy Ferencz maga is határozottan nyilatkozott. A mit a császár tisztjei állítólag elkövettek, abban a vádlottaknak kihallgatása nélkül mitsem lehet tenni. A magán embereket tetteikért szintén nem lehet a commissio elé kényszeríteni. Arra pedig, mi a tizenhárom vármegye területén kívül történt, mint a selmeczi ügy, a jelen bizottság hatásköre úgy sem terjed ki. Rottal tehát a legáltalánosabb kifejezésekben fogalmazta a választ és azon kérdést intézte a rendekhez; mily módot, mily eszközt ajánlanak ők, a vallási viszályok kiegyenlítésére? Ez által az ügy nehézségére kivánta őket figyelmeztetni. De azok egy pillanatra sem jöttek zavarba. Miután az ellenök állítólag felmerült gyanusítást, mintha t. i. a külfölddel czimborálva ő felsége és az ország vesztére törekednének, visszautasították volna, Rottal kérdésére, a vallási sérelmekre vonatkozólag, így feleltek: A vallás ügyében csak egy módon lehet békét szerezni. Adassék vissza a protestánsoknak, a mi tőlük elvétetett; nem kell ott véleményt mondani, vagy tanácsot adni, a hol világos törvény rendelkezik. A selmeczi ügy közügy, mely érdekli a haza minden fiát, s ha itt nem lehet elintézni, miért nem hívnak össze országgyűlést? (május 18.) Ők nem vártak többé Rottaltól és a commissiótól semmit, és május 20-án bejelenték, hogy már egy hónapot töltöttek Eperjesen, azt hivén, hogy a felség orvosolni fogja bajaikat, de látván, hogy a biztosoknak erre meghatalmazásuk nincs, nem akarják őket tovább hiában, haszontalan munkával terhelni, és haza mennek, csak arra kérvén őket, támogassák kérvényöket, melyet a felségnek beadandók lesznek.

Feliratukban, mely május 22-kéről van keltezve, ismételen elpanaszolák mind azt, a mi gravameneikben foglaltatott. Tiszteletteljes, de határozott hangon elmondák, hogy a megyék a királyi meghívó kihirdetése után siettek követeiket elküldeni, mert azt hitték, hogy a vasvári béke iránt fel fognak világosíttatni s a vallási és világi sérelmek az ország törvényei szerint orvosoltatni fognak. Remélték, hogy

a kiküldött királyi biztosok előadván ő felsége óhajtását, a rendek kivánságát és panaszait is ki fogják hallgatni, nemcsak az idegen katonák kivitele, hanem a vallás ügyében is. Ugyanis azt, hogy az evangelikus vallás mindenképen üldöztetik; az ország biráinak itélete törvénytelen tiltó parancsok által megsemmisíttetik, s ezzel a közszabadság veszélynek tétetik ki, már többször elmondották. A selmeczi evang. templom erőszakos elvételének ügyét részletesen előterjesztették a kir. biztosoknak, s kérték a törvényszerinti orvoslást. De az ily tárgyakkal az egyetemes országgyűlés elé utasíttattak. A templomok elvételében követett eljárás példái nemcsak hogy a felség kivánata szerint nem hozzák létre a békét, sőt ellenkezőleg úgy az ország alaptörvényeinek, mint a királyi diplomák érvényének lerontását vonják magok után. E bajokon nem véleményekkel, hanem egyedül a törvény megtartásával s esetleg az engedetlenek ellen hozott Ulászló-féle törvény alkalmazásával lehet segíteni. Ismétlik az ily eseteknek felszámlálását, és kikelnek nemcsak a vallásüldözők ellen, hanem a jó hazafiakat hamisan vádoló udvarnokok ellen is. Felhordják az egyes családok pereiben követett eljárások helytelenségét; és végül kérve a segítséget, kijelentik, hogy az ily óriási bajokat tovább tűrniök lehetetlen.

Irtak egyúttal Nádasdynak és Szelepcsényinek is hivataluk miatt, kérvén közbenjárásukat, bár ez utóbbinak leveléből „látták idegenkedését és contemptusát.“ [1] Irtak

[1] «Nemzetes Mocsáry Ferencz úr követ atyánkfia által néküuk irt Nagyságod leveléből, abban denotált váratlan és érdemetlen praesmissa intitulatiójából noha az által inkább a Nagyságod idegenségét és contemptusát, hogysem dolgainknak kivánatos promotióját experiáltuk, ezután tovább Nagyságodat nem is kellene unalommal búsítanunk. Mind azonáltal tudván a Nagyságod méltóságos tisztit, hivatalját s primátusságát. — ezen mi keserves quaereláink nem orvosoltatván, hanem napról napra inkább szaporodván, mi Nagyságodnak valamint ő Felségének a mi kegyelmes Urunknak representáltuk és irtuk azon annexa valóságos panaszokkal közölni el nem mulattuk, tovább is kérvén Nagyságodat, felette igen látván hazánknak s nemzetünknek

különösen Hontvármegyének is a selmeczi ügyben; kérvén a megye rendeit, hogy a selmeczi evangelikusokat elnyomott helyzetökben gyámolítsák. Szívük fájdalmával elmondják Joanelli kamarai grófnak garázdaságait és az evang. vallás elnyomására czélzó törekvéseit; elmondják, hogy a kamarához tartozó „valami hitvány extraneus scriba" az evang. lelkészt többekkel együtt házassági ügyben az 1647 : 15. t.-czikk valamint az 1608. koronázás előtti 1. t.-czikk ellenére az esztergomi szentszék elé idézte és nagy summa pénzbüntetésre ítélte. És midőn ezen törvénytelen eljárás végrehajtása ellen felszólaltak, az 1662-ki országgyűlés érvénytelen határozataira való hivatkozással, a város javait lefoglalta. Csodálkoznak a rendek, hogy a vármegye ezt az ország sérelmével meg engedte cselekedni; s mintegy példát adott az evangelikusok üldözésére. Azért kérik, hogy „magok előtt viselvén régi dicséretes eleiknek magokviselését és szép posteritásinak jövendőbeli securitásokat", vegye védelme alá a selmeczi evangelikusokat Joanelli, a németek és a jezsuiták insolentiája ellen és a város elfoglalt vagyonát minél elébb adassa vissza.[1]

A hangulat lehetőleg rossz volt. Sokan elkeseredve, könnyes szemekkel jöttek az erdélyi követekhez, kérve, könyörögve, kezdje el Apaffy újból ügyüket a portánál, mert sem követelésöknek igazságos volta, sem az ország törvényei nem segítenek többé rajtuk.

Azonban az erdélyi követek se tudták őket megvigasztalni; saját ügyükkel se tudtak boldogulni. Leginkább határvillongások, erőszakoskodások felett panaszkodtak.

közelítő veszedelmét, ne nehezteljen Nagyságod ezeket provolválni, ezeket szívébe venni és azoknak megorvoslásában kivánatos resolutiója obtineálásában magát ő Felségének, a mi kegyelmes Urunknak interponálni. Mely Nagyságod ez által contestálandó affectióját jó emlékezetével meghálálni és készséggel megszolgálni el nem mulatjuk.... Paria Litterarum Archiepiscopo Strigoniensis expeditorum. Nemz. Múz.

[1] Paria Litterarum ad Comitatum Hont in negotio Selmecziensium datarum. *Acta et Statuta.* 13. Comit.

melyeket magyar végbeliek, magyar urak követtek el; de mind erre csak általános igéretet nyertek, hogy a bajok orvoslására szükséges intézkedések meg fognak tétetni. Midőn pedig a protestánsok vallási sérelmeiket hozták elő — mert isten dolga mindenek felett való és az erdélyi fejedelmek vívták ki a bécsi és linczi békekötéseket — a válasz kitérő volt.

Május 29-én befejeztettek a tanácskozások. Rottal még az nap elhagyá Eperjest; útközben meglátogatta Rákóczyt Sároson, honnét aztán Bécsbe sietett, hogy a császárnak jelentést tegyen küldetésének sikeréről, vagyis inkább — sikertelenségéről.

A benyomás, melyet magával vitt Bécsbe, az volt, hogy Magyarország felső vidékén teljes fejetlenség uralkodik. A törvény tisztelete a kormány és papság önkénye következtében megszünt. Úgy gondolkodtak sokan, hogy ha a kormány nem tiszteli a törvényeket, minek tisztelnék ők is? És e veszélyes gondolkodásmódból tömérdek baj származott, melyet az elvakított király csak az alkotmány megszüntetése mellett egy vasmarkú kormányzó által vélt megszüntethetni.

IV.

Rottal jelentést tesz Bécsben az eperjesi gyűlésről. — Az ügyek elintézése az összehivandó országgyűlésre halasztatik; — de az nem hivatik össze. — A körmöczbányai részleges országgyűlés 1669. november 28. — Általános ingerültség. — A kassai gyűlés 1670. jan. 24. — Cseróczy kir. ügyész szétoszlató rendeletet olvas fel. — A rendek nem engedelmeskednek. — Csákyhoz és a királyhoz felirnak. — A breznóbányai gyűlés febr. 24.

Lipót császár 1669. jul. 16-kára hívta össze magyar tanácsosait *Bécsbe*, hogy velök az eperjesi részleges országgyűlés eredménye felett tanácskozzék. Már ekkor az „összeesküvés“ szálai mind a kormány kezében voltak,[1] s a megjelentek közűl csak kevesen tudták, hogy a császár előtt

[1] Pauler: Wesselényi. I. 240—253. l.

compromittálva vannak. Nádasdy tudta, hogy Rottal „becsületében gázol." Zrinyire nézve sem volt egészen váratlan Szelepcsényi érsekprimás nyilatkozata, midőn összeesküvéssel vádolta őt és a boszus Nádasdyt, a kivel rútúl öszszeveszett.[1] De szerencséjére a magyar tanácsosok többsége nem hitt a primásnak, vádjait egyszerűen irigységből származott rágalomnak tartották.

Rottal előadta a felvidéken tett tapasztalatait; számot adott az eperjesi gyűlés eredményéről. Az egybegyültek e jelentésből is látták, hogy országgyűlés nélkül azon bajokat, melyek orvoslást követelnek, eligazítani nem lehet. Azt kivánták tehát, hogy minél elébb országgyűlés hivassék össze. De a kormány, az udvar és a főpapság nem látták az időt alkalmasnak arra, hogy az egybehivandó gyűlés „az engedelmesség és józanság határai közt maradjon." Szelepcsényi primásnak két nagy oka volt az országgyűlés összehivása ellen. Először az, hogy a helytartói tisztet minden áron meg akarta tartani; miről pedig nádorválasztás esetén le kellett volna mondania. Másodszor az, hogy a protestánsok vallási sérelmeit minden áron elodázni kivánta, mit alig remélt elérni, ha a gyűlés összehivatnék. A török garázdálkodás is sok méltó panaszra adott okot; ezért azt

[1] «Odafel való dolgokról irhatom Kegyelmednek, — irá Kende Gábor Teleky Mihálynak — ő felsége nem régen convocálván Bécsben az consiliarius urakat, Nádasdy uram az érsekkel egybeháborodott, rútúl voltak. Megértvén ő felsége, Nádasdy uramat hivatta; nem ment, mivel árultatással vádoltatott, hanem securitást kivánt, és hogy az érsek adja meg becsületét (ki meglött); ugy ment fel ő felségéhez... Ottan ő maga cum fervore kérdezte ő felségétől, ki vádolta őtet árultatással, mert valaki azt cselekedte, ő nálánál árulóbb az, kit meg is mond szemébe, csak gyűjtessen ő felsége tanácsot... Annál nagyobbat is mondott, hogy bizonyos dolog, ha eleit nem veszi ő felsége, az magyarok úgy megbúsúltak, hogy magok közűl választanak fejedelmet etc. Egybegyülvén az német tanács, szemekbe mondta N. uram, hogy ők az császár árulói, azok közűl legelsőbben Rottal... *Kende* G. *tudositása az interessatusok* ügyéről 1669. szept. 30. Szilágyi S. Érd. orsz. XIV. 427. l.

határozták, hogy a budai pasa ne csak irással, hanem követség által is felhivassék a béke pontos megtartására. Ezt kivánták a felvidéki rendek is.

A több mint egy hétig tartó tanácskozásnak csak az lett az eredménye, hogy Rottal eljárását helyeselték; és tanácsolták a királynak, hogy a megyéknek csak általános választ adjon.

Ehhez képest az aug. 2-án kelt királyi leirat csak azt felelte a felvidék 13 vármegyéjének, hogy sérelmeik részben már orvosolva vannak, részben pedig orvosolva lesznek. A legfőbb kérdések, melyek közé a vallás ügye is tartozott, országgyűlésre lettek utalva, mely legközelebb fog összehivatni.[1]

Azok a férfiak, kik e gyűlésen részt vettek, azon meggyőződéssel távoztak haza, hogy az ország egy irtózatos örvény felé sodortatik, mely elnyeléssel fenyegeti ugy az alkotmányt, mint a protestantismust. De e meggyőződés mindenkiben más és más alapon keletkezett. A németek egyenesen a magyarok nyakasságának és rebellis természetének tulajdonították a veszedelmet. A magyarok viszont a bécsi kormányt és a katonaságot vádolták. A protestánsok a katholikusokat, ezek viszont a protestánsokat támadták meg. S együttvéve valamennyinek nagy oka volt erre.

A protestánsok kevéssel az eperjesi gyűlés után, jun. közepe táján, ujra Apaffyhoz fordultak segélyért. Ez szemrehányásokkal illette őket, hogy késedelmesek a szükséges eszközök előteremtésében, mi ha másképp nem lesz, soha sem fognak látni kedvező eredményt. Mind a mellett megigérte a kért segélyt, és tényleg el is küldötte Rozsnyay Dávidot a portához, hogy a fegyveres segélyhez való engedélyt kieszközölje.

A helyzet veszélyes volta arra kényszerítette az ország különböző vidékein lakó rendeket, hogy komolyan gondoskodjanak a bécsi kormány elleni védekezésről. Minthogy a

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 267. l.

kilátásba helyezett országgyűlés nem hivatott össze, s az elégületlenség naponta nagyobb és nagyobb mérveket öltött, a Dunán inneni részekben is tizenegy vármegye a haza védelmére oly szövetségre lépett, minő volt a felvidéki tizenhárom vármegyéé. Ennek főmozgatója Hidvéghy Mihály volt, ki rávette Nyitravármegyét, hogy hívja össze a szomszéd megyéket *Körmöczbányára*, oly czélból, hogy onnét közakarattal küldjenek követeket ő felségéhez, kérve a sérelmek orvoslását.

A körmöczi gyűlés nov. 28-ára volt összehíva. Megjelentek Nyitra, Zólyom, Hont, Trencsén, Túrócz, Nógrád, Pest, Bars, Liptó és Árvai követei. Pozsony nem képviseltette magát, talán mert mellőzve érezte magát. Ott voltak: Hidvéghy Mihály, Gosztonyi Miklós, Ujfalusy János és Horváth János Trencsénből; Bory György, Baloghy Gáspár, Gyürky Gáspár és Jánoky Gáspár Hontból; Leszenyei Nagy Mihály, és Simonyi Imre Barsból; Ebeczky Tamás és Beniczky Tamás Zólyomból, mindketten katholikusok; és velük Bezegh István protestáns. Elnökké Hidvéghyt választották, melléje pedig consiliariusokká Bory Györgyöt, Nagy Mihályt, Bezegh Györgyöt, Jánoky Gáspárt és Baloghi Gáspárt. A sérelmek összeszedésével a két Bezeghet, Istvánt és Györgyöt bizták meg; egyúttal elhatározták, hogy a sérelmek alapján Bory György, Beniczky Tamás, Ujfalusy János és Bezegh István egy ő felségéhez szóló *memorialét* készítsenek, s azt mint követek, vigyék fel Bécsbe ő felségének; követségük eredményéről pedig a jövő január hó 28-án *Breznóbányán* tartandó gyűlésen tegyenek jelentést. Elhatározták azt is, hogy azon gyűlésre a mostan megjelent megyéken kívül a felvidéki 13 vármegye is meghivassék. Addig is esküvel fogadták, hogy e dologról senkinek sem szólanak.

Világos volt a kormány előtt, hogy ha ezen 24 vármegye Breznóbányán csakugyan összejön, a béke nem lesz fentartható; mert a török és német dúlások, és különösen a vallási sérelmek miatt általános volt az elkeseredés.

Hangoztatni kezdék, hogy a magyarok csak úgy szabadulnak meg a hallatlan vakmerőséggel űzött zaklattásoktól, ha fegyveres erővel is kezükbe veszik sorsuk intézését, és az idegen uralomtól felszabadítják magokat. E tekintetben nem volt különbség katholikusok és protestánsok között. Csak hogy ez utóbbiak sokkal többet szenvedvén, mint a katholikusok, türelmetlenebbül várták a szabadulás óráját; és hajlandók lettek ismét a török szövetség segedelméhez folyamodni. Protestáns papok, kik a német katholikusoktól csak elnyomatást, a töröktől pedig türelmet tapasztaltak, nem is titkolták abbeli óhajukat, hogy: bár csak jönne a török felszabadítani őket a szolgaság járma alól! A vármegyék pedig nehezen várták az időt, hogy összejöhessenek tanakodni a teendők felől. Felkérték Csákyt, hogy hívja össze a 13 vármegye követeit; mert ha nem hívja össze, ők maguktól fognak összejönni. És valóban 1670. jan. 24. napjára csakugyan gyűlést hirdettek *Kassára.*

A protestánsok Bocskay István körül csoportosultak, ki azonban csak nevét, de nem egyszersmind tehetségeit örökölte a mult században élt Bocskaynak. Ezért a katholikusok néhány protestánssal együtt inkább Rákóczy Ferenczet szerették volna vezérökül, mint olyat, a ki a sárospataki egyezmény alkalmával igyekezett ellensúlyozni anyjának üldözéseit. De sokan nem tudták neki megbocsátani, hogy „apostata“ lett; daczára annak, hogy a hajdúk is vele tartottak. Mind két fél el volt azonban határozva, hogy a gyűlést azon esetre is megtartják, ha azt a bécsi kormány betiltaná, vagy — a mint a körmöczi gyűléssel történt — törvénytelennek jelentené ki.

A körmöczi gyűlés követei ugyanis — küldetésükhöz képest — megjelentek Bécsben, a memorialét ő felségének átnyujtották; de választ — bár igértetett — nem nyertek. Hiába várakoztak egy hónapig; végre kifogyva pénzből és türelemből, kénytelenek voltak eredménytelenül haza menni. Otthon tudták meg, hogy egy 1670. jan. 21-én kelt kir. mandatum a körmöczi gyűlést törvénytelennek jelentette ki,

s egyuttal szigorúan intette a megyéket, hogy hasonló conventiculumoktól tartózkadjanak.

Mind ennek daczára 1670. jan. 24-én a 13 vármegye követei Kassán összegyülekeztek. Zemplénből Bocskay István, Kazinczy Péter és Bánchy Márton; Sárosból a két Keczer, Menyhért és András, Dobay András, Sárossy Sebestyén és Szirmay István; Szatmárból Göresönyi Serédy Benedek, az erdélyi Középszolnok vármegyének főispánja, Gyulaffy László, Pap Dániel, Desőffy János, Sulyok János és Várady János; Hevesből Széchy Máriának költője Gyöngyössy István. A többi vármegyékből kiválóbbak voltak: Figedi Nagy András, Szuhay Mátyás, Nagyidai Székely András, Kende Gábor, Forgách Miklós, Baksa István, Bónis Ferencz, Mocsáry Ferencz, Ujfalussy Zsigmond, Chernel György, Kisfaludy György, Ubriczy Pál és végre Barkóczy István főispán. A városok részéről megjelent Guth Dániel. Rákóczy Ferencz helyettese Baranyai Gáspár, Széchy Máriáé pedig Szepessy Pál.

Az összegyültek el voltak szánva az erőszakos kormánynyal szemben végletekig menni. Mindenek előtt felhivták Csáky Ferenczet, hogy tiszte szerint velük együtt működjék közre a haza megtartására. Csáky a király betiltó levelére hivatkozván kijelenté, hogy ámbár szivén fekszik a haza megmaradása, nem vehet részt a tanácskozásban. A rendek figyelmeztették abbeli igéretére, melyet a 13 vármegyének tett, hogy t. i. bajaik orvoslására közre fog működni. Ime itt az idő, tegyen szolgálatot nemcsak a felvidéknek, hanem az egész országnak.

Csáky azonban gyávább volt, semhogy a kormánynyal daczolhatott volna; megmaradt kijelentésénél, s nem vett részt a tanácskozásokban. De az évek számával folyton növekvő visszaélések által elkeserített rendeket ez nem riasztotta vissza; nem még az a körülmény sem, hogy Cseróczy Gáspár kir. ügyek aligazgatója egyenesen avégből volt kiküldve, hogy a gyűlés megtartását megakadályozza. Megbizó leveleiket, szokás szerint Csákynak bemutatván,

megkezdték az üléseket. Azokat pedig, a kik az üléseken meg nem jelentek, ugy tekintették, mint rossz hazafiakat, a kik a veszély idején gyáván meghunyászkodnak és a hatalom erőszakosságait helyeslik.

Mindjárt az ülések elején számba vették a megjelent követeket. A távollevők ellen éles kifakadások történtek; és kirótták rájuk azt a 100 frtnyi birságot, melyet a törvény az országgyűlésen meg nem jelenőkre szabott. Szuhay Mátyás szenvedélyesen mondá: „sehonnai legyen neve, lélek kurva fiának, ki követ lévén, közénk nem jött!"

Ekkor lépett be a tanácskozási terembe Cseróczy Gáspár kir. alügyész a szepesi kamara nehány tisztjével, s felolvasván a gyűlést betiltó királyi rendeletet,[1] felhívta a jelenlevőket, hogy oszoljanak szét.

Egy pillanatra vihart jelentő csend állott be. A kir. rendelet éles hangja által még inkább felkorbácsolt kedélyek szenvedélye iszonyú zajban tört ki. Ez — mondák — hallatlan erőszak; ezt némely gaz árulók galád besugásainak köszönhetjük. Ezt nem lehet tűrni. Hiszen ők a haza védelmére gyűltek össze, mit — a törvény értelmében — tenniök kötelesség! Ők — mondák — nem marhák, hogy velük így bánjanak. — A lehető legélesebb szavakkal fordultak Cseróczy és társai ellen, s mindaddig ostromolták és távozásra unszolták, míg ki nem mentek a teremből. Azután a tanácskozást folytatva, elhatározták, hogy Csákyt és a felséget tiszta szándékukról és jóakaratukról külön iratok által felvilágosítják.

A Csákyhoz intézett levélben mindenekelőtt csodálkozásukat fejezik ki a felett, hogy összejövetelüket tilosnak és törvénytelennek tartja, holott épen ellenkezőleg ők törvényes uton vannak, és önjavukról, hazájok fenmaradásáról kötelességük gondoskodni.

[1] Kelt Bécsben jan. 15-én; ellenjegyezve Pálffy Tamás nyitrai püspök és Orbán István által. Acta et Statuta 13. Comitatuum. Nemzeti Muzeum.

A második pontban emlékeztetik őt arra, hogy beiktatása alkalmával a felvidék törvényes szabadságainak védelmére vállalkozott. Emlékeztetik különösen azon igéretére, hogy a vallási ügyekben felmerülendő minden sérelmekben az 1647: 21. és 14. t.-cz. értelmében, mint igazságos biró fog eljárni. Mégis megfeledkezvén ezen kötelességéről, nem tudni mi okból, a Bereghmegye által Báthory Zsófia ellen megindított vallási pert tokai és kassai kapitányai által megakasztotta, jelesül, midőn a mindkét valláshoz tartozó küldöttek az ügy megvizsgálása végett a helyszinén megjelentek, és kötelességüket teljesíteni akarták; némelyeket ott a helyszinén háborgatták, másokat pedig, különösen a megye alispánját, társaival együtt szállásán fegyveresen körülfogták. És mikor őt, Csákyt, ez ügyben megkeresték, a bajt nemcsak hogy nem orvosolta, hanem hivatkozva a kir. rendeletre, a nélkül, hogy annak törvényes vagy törvénytelen voltát vizsgálta volna, eszközévé vált a felvidék azon sérelmének, mely felett most panaszolkodnak.[1] Ily előzmények következtében Báthory Zsófia fejedelemnő, Ungh és Bereghmegyékben szabadon garázdálkodhatik. Fenyegeti a törvény szerint eljárni akaró birákat, még mielőtt hasonló pereket megkezdenének. Igy sértetik meg nyiltan az ország törvénye.

A többi pontokban is szemrehányást tesznek neki, hogy emberei a szegénységet sanyargatják; hogy a végvidéki katonák pusztitásokat tesznek; hogy őket engedi rágalmazni ő felségénél, mintha törvénytelen conventiculumokat tartanának. Kérik: eszközölje ki ő felségénél, hogy a végromlással fenyegetett felföld védelme czéljából többször is összejöhessenek; viselje jobban gondját hivatalának; vigyázzon a török mozgalmaira... Ha a törvényeket tiszteletben fogja tartani, ők és küldőik vérük ontásával is készek lesznek a haza oltalmára felkelni, s felajánlják továbbra is hűségüket a királynak.

[1] V. ö. *Kende Gábor tudósitását az interessatusok ügyében*, szept. 30. 1669. Szilágyi S. Érd. országgy. XIV. 428. l.

Azon levélben, melyet a felségéhez intéztek, hasonló dolgok felett panaszkodnak, és pedig a legkétségbeejtőbb hangon.

Kikeltek a török pusztítások és az árulkodás ellen, elmondván összejövetelök czélját, a régi sokszor emlegetett, de soha meg nem orvosolt sérelmeket hangoztatták. A német menjen ki az országból; a magyar had szaporíttassék és fizettessék becsületesen. A haza békéjének és a polgárok egyetértésének a vallás ügyét illető perekben hozott törvényes itéletek végrehajtása királyi tilalmak által ne akadályoztassék. Gonosz például szolgál e részben épen Csáky Ferencz eljárása, Báthory Zsófia ügyében. Felhozzák a mohácsi esetet; továbbá a beregbi alispán esetét, ki ellen, midőn hivatalos kiküldetésben járt, valóságos lázadást támasztottak, a nélkül, hogy a törvény ellen vétők Ulászló kir. 6. decr. 8. §-a szerint megbűnhödtek volna. Ez okoz legtöbb egyenetlenséget a rendek között. Ha ő felsége nem biztosítja a vallási szabadságot, okvetlenül a legnagyobb szerencsétlenség fog bekövetkezni. A törvénynek nincs kellő tisztelete. Bárki vakmerően megsértheti azt, a nélkül, hogy ezért büntetés érné. Hogy az ily kihágók büntetlensége mire vezet, mutatja Báthory Zsófia eljárása Unghvármegyével szemben. Mikor arra lett felhíva, hogy adja vissza az elvett parochialis jövedelmeket, nemcsak hogy nem engedelmeskedett, hanem azt felelte, hogy ha valamely biró merészel ellene fellépni, úgy fog vele bánni, hogy elveszti kedvét máskor ellene cselekedni. S mielőtt ezért megkezdhették volna ellene a törvényszerű eljárást, a fölség leirata eltiltá ettől a nevezett megye alispánját.

A többi pontokban panaszkodnak a rendek a rossz pénz és a nagy adók miatt; de jóllehet alig van mivel fedezniök a legszükségesebbeket, mégis katonaságot gyűjtenek; sőt készek fejenkint is felkelni a török ellen. Bejelenték egyúttal abbeli határozatukat is, hogy követeket küldenek Breznóbányára, a dunáninneni megyék gyűlésére

és hogy azokat meghívják Lőcsére egy közös gyűlésre. mely márczius 17-kére volt tervezve.[1]

Ezen kívül irtak még Tökölynek is, kérvén közbenjárását egy egyetemes országgyűlés összehívása ügyében.

A kassai gyűlés után három nappal későbben, t. i. január 28-án megnyilt a *breznóbányai gyűlés*. Régebbi megállapodás szerint itt kellett a bécsi követeknek jelentést tenniök a császárnál végzettek eredményéről. Tudjuk, hogy üres kézzel és neheztelő szívvel tértek vissza. Ez mélyen lehangolta a jelenlevőket; de azért mégis új panasziratban kértek választ körmöczi levelökre, és ennek meghallgatására új gyűlést tűztek ki február 24-én *Beszterczebányára*, egyúttal elhatározván, hogy a török elleni kölcsönös védelem ügyében a lőcsei gyűlésen is megjelennek.

E gyűlések aggodalommal töltötték el a bécsi kormány férfiait. A primás és Nádasdy február közepe táján Bécsben voltak tanakodni a király többi tanácsosaival. Minél nagyobb volt a veszély, annál többfelé oszlott a vélemény annak elhárítási eszközeire nézve. Némelyek szigort, mások engedékenységet javasoltak. Lipót ez utóbbi nézethez hajolt, és midőn a lőcsei gyűlést betiltotta, ugyanekkor a dunáninneni és felvidéki vármegyéknek külön gyűlést hirdetett *Beszterczebányára* márczius 16-ára.

[1] *Consultatio Tredecim Comitatuum partium Regni Hungariae Superiorum* ex convocatione Comitatus Zempleniensis in Libera ac Regia Civitate Cassoviensie die 24. mensis Januarii Anno Domini 1670 celebrata, praesentibus etiam nonnullis Dominis Supremis Comitibus. — Lásd Acta et Statuta Tredicim Comitatuum Super. — Nemz. Múz. kézirat. V. ö. Pauler Gy. Wesselényi. I. 308. l.

V.

A beszterczebányai országgyűlés 1670. márczius 16-án. — A rendek bizalmatlanok a kiküldött biztosok iránt. — A sérelmi irat éles és fenyegető hangon szól. — A biztosok békítő szavai eredménytelenek. — A rendek márczius 28-án szétoszlanak. — A vidéken kitör a háború Rákóczy F. vezérlete alatt. — A tályai tanácskozás meghátrál. — Rákóczy anyjának keze alatt elhallgat.

Minthogy e gyűlést maga a király hívta össze, megjelentek a főurak is, kivéve a főpapokat, kik közül nehányan csak a kir. biztosok között tüntek föl. Ott voltak: Csáky Pál és Péter, Eszterházy Miklós, az egykor hires nádornak unokaöcscse, Pethő Zsigmond, Wesselényi László, Lippay János, Czobor Ádám, Keglevich Miklós és Nyáry Ferencz. A vármegyék részéről: Bánchy Márton, Rákóczy Ferencz és Kazinczy Péter Zemplénből, Csernel György és Hanvay (Hanyi?) Péter Abaujból, Keczer Menyhért, Dobay András és Sárossy Sebestyén Sárosból, Kende Gábor és Várady Jónás Szatmárból, Fulló Miklós és Szepessy Pál Borsodból, Fekete László, Németby Pál és Bezegh György Nógrádból, Ebeczky János, Beniczky Tamás, Géczy Gábor, Asguthy István és Bezegh István, Zólyomból, Ujfalussy János és Hidvéghy Mihály Nyitrából, Bory György, Győrfy Gáspár, Baloghy Gáspár, Jánoky Gáspár és Bartakovics János Hontból, Leszenyei Nagy Mihály és Simonyi Imre Barsból, Csernel Pál és Komjáthy István Ungból, Görgey Miklós és Székely János Szepesből, Barkóczy György és Bay Mihály Bereghből, Várathay Ferencz és Kemecsey László Szabolcsból, Gőcze András és Báthonyi István, Ugocsából, Becskeházy András és Olcsványi István Tornából, Tornallyai Zsigmond és Balgó Mihály Gömörből, Mocsáry Ferencz, Battik Gergely és Kiss András Hevesből, Csemniczky Miklós és Kubinyi András Liptóból, Ghilányi György és Sándor István Trencsénből, Révay Imre és Dávid Gábor Turóczból, Abaffy Gábor és Dedinszky András Árvából, Battik Péter, Tassy Mihály és Melczer János Pestmegyéből.

A városok részéről megjelentek: Kassáról Schirmer János és Mikovinyi Dániel. Eperjesről Guth Daniel és Schönleben Mihály. Lőcséről Kulmann Mihály és Zellner Gáspár. Bártfáról Henrici János és Merlich Fülöp. Késmárkról Dévay Pál és Trombutzein Gáspár. Körmöczről Solmann András és Stefani Samu, Selmeczről Rittmiller Mátyás. Schneider Tóbiás és Colostomus Illés. Beszterczebányáról Grebner Frigyes, Hintoschkircher Mihály, Karoda Márton és Fischer Mihály, Ujbányáról Groszker János, Óbányáról Bezegh István. a ki egyúttal megyei követ is volt. Korponáról Drexler Mátyás, Breznóbányáról Schmelius Dániel és Taskó András. Szatmárról Istvándy János. Pálfy Pál és Nagy Gecze. Németiből pedig Egri István és Gyarmathi János.

Mindezeknek utasításúl volt adva, hogy az ország megmaradásáról és a sérelmek orvoslásáról gondoskodjanak. Az utasítások szavának most annyival nagyobb nyomatéka volt. mivel az elégtelenűl eloszlott 1662-ki pozsonyi országgyűlés óta tartott részleges gyűléseken már a tettleges ellenállásra is készeknek nyilatkoztak a rendek azon esetre, ha az annyiszor sürgetett sérelmeik nem orvosoltatnak.

A kormány azonban még most is a kedélyeknek egy időre való lecsillapítását óhajtotta. E gyűlésre kiküldött nagyszámú biztosainak azt adta utasításúl, hogy a közjogi és közigazgatási kérdésekhez fogva. mind azt, a mit barátságos úton kiegyenlíteni lehet, kiegyenlítsék, — a többit pedig az összehivandó rendes országgyűlésre halaszszák. Hogy ez mikor és hol tartassék. arra nézve a rendekkel állapodjanak meg és ő felségét értesítsék.

Ez utasítás értelmében kellett eljárniok azoknak, kiket a kormány ezen országgyűlésre, mint királyi biztosokat. ezúttal rendkívül nagy számban kiküldött. Ilyenek voltak: Szelepcsényi György primás, Széchenyi György kalocsai érsek. Szegedi Ferencz egri, Bársony György nagyváradi. Sennyey István veszprémi, Pongrácz György váczi, Gubasóczy János pécsi. Szily András skopii püspökök; továbbá a világiak közül Nádasdy Ferencz. Forgách Ádám, Eszter-

házy Pál és Farkas, Csáky Ferencz és István, Pálffy Miklós. Illésházy György, Balassa Bálint, Zichy István és Ujfalussy András. Idegen származású biztosok ezúttal nem küldettek ki, talán azért, hogy ez által is a kedélyek szükségtelenül ne keserítessenek.

Már a gyűlések elején kitünt, hogy az egybegyült rendek nem várnak sokat a tanácskozásoktól. Az a meggyőződés uralkodott a szívekben, hogy minden határozat haszontalan ott, hol a meglevő törvények meg nem tartatnak. Egy közkézen forgott és a rendekhez intézett levélben ilyen kérdések voltak: Ó ti szegény magyarok! mit használtak az eddigi gyűlések? miért költöttek a körmöczi követek annyi pénzt Bécsben? miért koptatták oly soká a német uraknak küszöbét? A felelet az volt, hogy minden haszontalan és eredménytelen lesz most is; a vallási gyűlölet pusztít közöttök, nem lesz a gyűléseknek jó vége. Ezt sokan elhitték és következtették abból a körülményből, hogy a főpapok mint királyi biztosok szerepeltek és hogy a régibb törvények meg nem tartásából eredt sérelmeket, köztük a vallásiakat is, el akarták odázni. Vészjósló hangok emelkedtek, a katholikusoknál úgy, mint a protestánsoknál. Ha a császár most sem tesz eleget a magyar rendek kivánságának, akkor — úgy mond — nincs más orvosság, mint az önvédelemnek jogosult fegyvere.

Mindjárt az első ülésen — márczius 19-én — midőn a követek a helytartóhoz mentek tisztelegni és a primástól átvették a felség levelét, nagy zaj támadt a rendek czímezése felett, mely így hangzott: „Egregiis, nobilibus, prudentibus et circumspectis Neosolii ad presentem Terminum congregatis.“ A „status“ elnevezés kimaradt, a miből a rendek joggal következtethették, hogy őket a király nem mint rendeket, hanem csak mint privát embereket hívta össze. Küldöttséget menesztettek a primáshoz Szepessy Pál vezetése mellett, felvilágosítást kérni a sértő eljárás felől. De a primás magaviselete még inkább felizgatta őket, mert a helyett, hogy „mint vér a vért, magyar a magyart“ illő-

képen fogadta volna őket, künn kellett várakozniok mindenféle nép között, és széket sem kaptak. Ezzel szemben felemlegették, hogy hajdanában, mikor nádora volt az országnak, nem bántak így a magyarokkal; sőt legujabban is Zichy és Forgách Beszterczebányán, üléssel, illendőképpen fogadták a követeket!

Nádasdy, látva a bajt, közbevetette magát; a szék kérdésében támadt neheztelést elsimította. De a czím kérdésében elkövetett sértés sokkal súlyosabb volt, semhogy azt a primás elmagyarázni tudta volna. Hiába mondta, hogy az csak tévedés. A rendek azt felelték, hogy ilyen tévedésnek történnie nem szabad; de nem is fogadták el a mentegetőzést, mivel hasonló sértést már többször is elkövetett a bécsi kormány. Legujabban az eperjesi gyűlésen is ezt tette. A rendek felszóllalására a kanczellár akkor igérte, hogy hasonló sértés többé nem fog elkövettetni, és íme mégis megtörtént! Lehet-e itt jóakaratról, törvénytiszteletről szó? Az udvar szándékosan akarja vérig sérteni a rendeket; azért nem is kérik, hogy ez állítólagos tévedést kiigazítsa, hanem a kir. levelet felbontatlanúl a helytartó primásnál hagyták.

Szelepcsényi belátta, hogy nagy hibát követtek el Bécsben; kérlelő hangon inté őket: „Uraim! nem kell megvetni a császár mandatumát, nagyon súlyos a német sarka!“ De azok megmaradtak elhatározásuknál; a kir. levelet nem fogadták el.

Ily előzmény mellett lehetetlen volt valami kielégítő eredményt várni a gyűléstől. A király biztosai oly vaksággal voltak megverve, mely ellen a legvilágosabb igazság sem volt elég hatékony arra, hogy az udvari politika vészes következményeit belássák. Sokan nem is akartak velök szóba állani. Minek? Hiszen azt sem lehet tudni, kik voltaképen közülök az igazi biztosok? Csak Zichyről és Forgáchról volt biztos tudomásuk. Mikor a főrendekkel tanácskoztak a teendők felett, felvetették azt a kérdést is, kik legyenek hát a király megbizottai? nincsenek-e köztük

olyanok, a kik naponkint tényleg sértegetik a nemesi szabadságot? Mert az ilyenek nem alkalmasok a kibékítés művének vezetésére.

Az urak azt válaszolták, hogy a király biztosai mind magyarok és hazafiak és hogy ennél fogva nem lehetnek ellenségei az országnak. De a rendek erre csipős feleletet adtak. Tudják, úgy mond, hogy névleg magyarok, de tetteik ellenkezőt bizonyítanak.

Aztán kikeltek egyesek, különösen a czímzetes püspökök ellen, kiknek megjelenését a bécsi béke értelme szerint törvénytelennek tartották.

Május 21-én újra összejövén a rendek, a helytartók válasza felett kellett volna tanácskozniok. Azt, hogy a sérelmek orvoslása a jövő országgyűlésre halasztassék, feleslegesnek tartották; mert hiszen azok a sérelmek ismeretesek az 1662-ki országgyűlésről és az azóta tartott eperjesi, kassai és breznóbányai gyűlések panaszaiból.

Mielőtt tehát az érdemleges tárgyalásokhoz fogtka volna, kérdést intézték a biztosokhoz az iránt, hogy miféle megbizásuk van? Mondják meg: mit orvosolhatnak és mit nem? mert a rendek nem akarják oly eredménytelenül elvesztegetni az időt, mint Eperjesen tették.

A biztosok csillapítólag hatották reájuk. Kérdéseikre azt felelték, hogy a lehetőséghez képest mindent hajlandók megtenni, a mi a békét biztosíthatja. Egyébiránt csak adják elő panaszaikat. Azokból majd kitűnik, tehetnek-e valamit, vagy a felségtől kell resolutiót kérniök. A rendek azon nézetben voltak, hogy panaszaik ismeretesek minden magyar előtt; ismeretesek az érsek és az országbiró előtt is; de ha ezt a kir. udvarnál levő magyarok nem tudják, hát majd irásban fogják azt nekik elmondani.

Hogy pedig ezt minél alaposabban megtehessék, ismeretes sérelmeik összeirására kiküldötték: Dobay Andrást, Sárossy Sebestyént, Kazinczy Pétert, Gúth Dánielt, Hidvéghy Mihályt, Bory Györgyöt, Beniczky Tamást, Bezegh

Györgyöt és Fischer Mihályt. Ezek öt nap alatt készen voltak munkájukkal, melyet márczius 26-án be is nyujtottak.

Kijelentették abban, hogy a biztosokkal, mivel nincsenek teljhatalommal felruházva, nem akarnak a sérelmek felett vitatkozni. Erre sem kedvük, sem idejük. Csak arra kérik őket, mint magyarokat és az ország főembereit, hogy e sérelmek orvoslását ő felségénél támogassák és sürgessék. A királyi választ okvetlenül elvárják. Ennek meghallgatására pedig az Eperjesre május 12-ére összehivandó gyűlést jelölték ki.

Maga a sérelmi irat a már sokszor elsorolt közjogi és vallásügyi panaszokat foglalta magában. Emlékezetébe hozták a királynak, hogy hányszor voltak már nála könyörögni haszontalanúl; nemcsak neki, hanem tanácsosainak is előterjesztették már az ország bajait; remélték, hogy kérelmök meghallgattatik, sérelmeik orvosoltatni fognak. De reményük haszontalan volt.

Elmondják, hogy éppen azért van sok baj ez országban, mely hajdan oly virágzó volt. Ezért van az általános zavar, a fenyegető veszély, a boldogtalan viszály, a gyűlölködés, az evang. vallás szabadságának megvetése, a török zsarnokság, az ország hagyományainak eltiprása és az ebből származó kegyetlenségek, a nemesek és nem nemesek gyilkolása, kiraboltatása és számtalan rossznak végbetetlen sora. Mindez azért, mert a felhordott közsérelmek kért orvoslása mellőztetik. Alig van törvény, a királyi dl olomá nak alig van egyetlen egy pontja, melyet a kormán y, a fő urak és a főpapok meg nem sértettek volna. Pedig egyedü azok szigorú megtartásától függ az ország üdve és fenmara dása.

Abb li remény ük is meghiusult, hogy bajaik e gyűlésen orvoso ltatni fog ak, mivel a biztosok kellő utasítással és felhatalmaz ással ellátv a nincsenek. Ők és küldőik csak azt kérték mind ig, a mi törv ényes és a mi az ország javára szolgál. Előszáml ják újolag a zon sérelmeiket, melyek úgy a kir. biztosok előt mint ő fels ége előtt is ösmeretesek.

Először is felhozzák az 1662-ki országgyűlésen benyujtott sérelmeiket, melyek nemcsak hogy a kir. diplomában előirt módon nem orvosoltattak, sőt azon időtől fogva annyira szaporodtak, hogy ez által a kir. diploma a külföldi nemzetek csodálkozására egészen megsértetik és felforgattatik. Ugyanis annak első feltételében az mondatik, hogy a bécsi békekötés pontjai megtartassanak, hogy e szerint oly püspökök, kiknek püspöki székhelyök nincs, a tanácsba ne bocsátassanak. Mégis ennek ellenére oly nagy az ily tanácsosok száma, hogy ebből az ország veszedelme következik. A jezsuiták nemcsak hogy személyök szerint nem tartózkodnak kívül az országon, a linczi békekötés és a diploma 7-dik feltétele ellenére, hanem a bécsi békekötés nyolczadik pontjának ellenére állandó birtokokat és birtokjogot is szereznek; sőt ezen felül egyházi birtokaikon állandó apátságokat és prépostságokat állítanak; különös szín alatt és költött vallomások alapján sok helyen világi birtokokat is törvényes örökösöktől, sőt a kir. fiskustól is eltulajdonítani iparkodnak. Ebben semmiféle törvény és kir. diplomák által nem hagyják magokat megzavartatni.

A rendeknek azon sérelme sem nyert orvoslatot, melyet a kir. diploma második pontjának megsértése miatt emeltek az 1662-ben szétoszlott országgyűlés előtt. Innét van, hogy az országgyűlési tárgyalásoknak a régi szokástól eltérő módon való elcsavarása miatt a nevezett országgyűlés szétoszlása után jónak látszott inkább mindent abba hagyni, mint az ősi szabadság megsértését megengedni. Okulva az eddigi példákon, a rendek és küldőik már kételkednek a a felett, vajjon a sérelmeknek teljes orvoslása előtt egyátalában megjelenjenek-e valamely országgyűlésen, s érdemes-e ott a haza fenmaradásáról és üdvéről valamit határozniok.

A bajoknak egyik főoka az, hogy a magyar ügyek törvény ellenére, idegen tanácsosok által kezeltetnek, kik nem a haza javát, hanem saját hasznukat nézik és az ország szükségleteit nem ismerik. A véghelyi kapitányok nem magyarok és nem valláskülömbség nélkül választvák,

hanem idegenek és gyakran méltatlan emberek, kiknek ostobaságát és hanyagságát az ország sínli meg. A törvénykezés rossz. A törvényes ítéletek végrehajtása rendeletek által akadályoztatik; s ez nemcsak egyes személyek, hanem községek és szabad királyi városok irányában is történik.

Számtalan ily felháborító eseteknek előadása után kijelentik abbeli nézetöket, hogy az ország békéjét és fenmaradását semmivel sem lehet jobban biztosítani, mint a szabad vallásgyakorlat által, mire a diploma 6-dik feltétele is czéloz. Ellenben semmi sem zavarja meg inkább a békét, semmi sem forgatja fel annyira a szerencsétlen országot, mint az evangelikus vallás üldözése és mint e vallásnak a törvények és királyi diplomák által biztosított szabad gyakorlata elleni törekvés. Mely annyira megy, hogy az evang. vallás szabadságát képező alapok már-már megrendíttettek az evang. vallás üldözői által. A vallási gyűlölet oly mély gyökereket vert, hogy ha csak ő felsége királyi tekintélyével közbe nem lép, az ország végromlása kikerülhetetlenné lesz. Mert ámbár az 1647-ben hozott 14-dik t.-czikk intézkedik a háborgatók büntetéséről, s ámbár ott kimondatik, hogy a végrehajtást megtagadó főtisztviselő ellen Ulászló király 6-dik rendeletének 8-dik czikkelye alkalmazandó, mégis az evangelikusok érdekében indított perek ezerféle módon akadályoztatnak. Felhozzák például, hogy Beregh- és Unghvármegyékben a törvény szerint folytatott perben hozott határozatok végrehajtása Báthory Zsófia folyamodása következtében királyi tiltó parancscsal, ismételten királyi haraggal való fenyegetőzéssel beszüntettetett. Felhozzák, hogy némely helyen fegyveres erővel akadályozzák a templomok átadását, mint pl. Zólyomban a ternyei templomnál, mely ámbár az 1647 : 14. t.-czikk szerint az evangelikusoknak lett odaítélve, mégis az ítélet végrehajtását Eszterházy Miklós és Sándor erőhatalommal megakadályozták, daczára annak, hogy azon községnek összes lakossága az evang. egyházhoz tartozik. Ez és ehhez hasonló szám-

talan eset mutatja, hogy az evangelikus lakosság mennyire nyomatik el a katholikusok által, kik az 1647-ki törvénykönyvbe iktatott linczi békekötésnek világos tilalma daczára folytonosan büntetlenül szedik el az evangelikusok templomait, iskoláit és jövedelmeit. Mindezeknél fogva a rendek és azok küldői kénytelenek emlékezetébe hozni azon számtalan vallásbeli sérelmeket, melyek már az eredménytelenül eloszlott 1662-ki országgyűlésnek és azóta is ő felségének benyujtattak és részletesen előszámláltattak. Kivánják, hogy ezek, valamint az újabb időben elfoglalt selmeczi templom ügye is, a törvények értelmében intéztessenek el.

Azt is neheztelik, hogy a törvény rendelete daczára nem választatik nádor, s hogy e helyett törvényellenesen az ország szabadságának veszélyeztetésével két kir. helytartó szerepel, holott e tiszt csak az országbirót illetné; de nem többeket, és semmiesetre nem egyházi személyt.

A véghelyek elhanyagolásából eredő veszélyeknek előadása után felhozzák a szabad kir. városok sérelmeit. Ezek nemcsak az 1608. koronázás utáni 1. t.-cz., hanem a kir. diploma 4-ik feltétele, valamint számos országos törvény által is az ország negyedik rendje gyanánt ismertetnek el, és mint ilyenek a magyar szent korona tagját képezik. Szabadságaikat, kiváltságaikat és szokásaikat tehát védeni kellene. Mégis az 1647: 42. t.-cz. ellenére különféle törvénytelen tilalmakkal és adóztatással illettetnek. Különösen kiemelik Korpona városának a várkapitány részéről szenvedett zaklattatását.

Abban is sértve van a törvény és a királyi diploma, hogy a szent korona nem az országban, és nem az összes rendektől valláskülönbség nélkül választott koronaőrök által őriztetik. Az ország szomszédos tartományaival és jelesül Erdélylyel kötött egyesség nem tartatik meg. Ha valaki, gazdasági vagy más ügyeinek elintézése végett Erdélybe vagy máshova megy, azt mindjárt összeesküvéssel, hűtlenséggel és lázadással gyanusítják. A közbéke az országnak és a rendeknek közös ügye; hasonlókép a háboru is.

Semmi sem veszélyezteti a közbékét annyira, mint az ország törvényei ellenére behozott idegen katonaság, és idegen tanácsosok. Ezek együtt hallatlan dolgokat követnek el. Nagy sérelme az országnak az is, hogy Lublyo és a 13 szepesi város nem váltatott vissza; holott azt a kir. diploma 15-ik feltétele követeli. A pénz és a törvénykezés rossz. A magyar kamara az udvartól függ. Az uri törvényszékek az 1647: 22. t.-cz. ellenére fennállanak és garázdálkodnak; különösen az esztergomi érsek zaklatja a rozsnóbányaiakat. A szent székek végtelenül sok visszaélést követnek el. A Forgách-féle nádori igen hiteles végrendeleteket megdöntötték az egri káptalan által, holott az 1647: 15. t.-cz. szerint, a végrendelet formaiságán kívül, a végrendeleti ügyek megbirálása egyedül a világi törvényszék elé tartozik. Hasonló visszaéléseket követnek el a házassági ügyekben, a mennyiben az evangelikus házasfeleket is, a kik pedig saját törvényes hatóságokkal birnak, megidézgetnek. Ez által megsértik az 1608-ki törvény által biztosított szabad vallásgyakorlatot, mert e törvény szerint az evangelikusok, saját superintendenseikkel birván, kivétetnek a kath. püspökök hatósága alól. Hivatkoznak Bakó György esetére, kinek első férjétől törvényesen elválasztott nejét Ujlaky Erzsébetet az esztergomi szentszék illetéktelenül elitélte. A tizedek körül elkövetett visszaélésekről is több példát hoznak fel. Különösen fájdalmas szivvel veszik a rendek azt, hogy a haza javának előmozdítása végett tartott gyűléseiket a külföldi hirekre való hivatkozással a kanczellária és a német tanácsosok lázadó fondorlatoknak tüntetik föl. Reménylik, hogy a felség nem fog hitelt adni a rágalmaknak, sőt inkább méltányolni fogja küldőiknek honszerelmét és a haza megtartására irányzott törekvéseiket.

Ezen előszámlált és még több hallatlan sérelmek, melyek némely gonosz embereknek törvénytapodó istentelen önkénykedéséből eredvén, még idegen barbaroknál is kegyetlenebbűl és gonoszabbúl, büntetlenül pusztítják ezen különben is eléggé kinzott országot, csak úgy fognak megszünni,

ha ő felsége azokat királyi tekintélyénél fogva megorvosolja; ha a királyi szavával megerősített diplomát és törvényeket szigorúan megtartja és másokkal is megtartatja; ha elégtételt ad fentebbi módon sértett hazafiaknak, és visszaállítja ugy a vallás szabad gyakorlatát, mint az ország egyéb fundamentális szabadságait is. Mert valóban félni lehet, hogy az isteni boszúállás azon gonoszokon kívül, a kik az isteni és emberi törvényeket lábbal tapodják, kik igazságot s becsületet megvetve, nem engedik az igazságot diadalra jutni, a kik eddig megérdemlett büntetésöket meg nem kapták, magát ezen felgyujtott országot fogja érni, s azok is későn fogják megbánni, a kik e sorsnak alávetve, végromlásra jutottak. Ne higyje senki, hogy ez országnak végzetes sorsa a haza határain túl nem terjedne. Messze kihat az. Romlása pedig soha nem említendő tanuságul fog szolgálni minden keresztyén nemzeteknek arra, hogy lássák, mit tesz az ország alaptörvényeit és kir. diplomáit, mit tesz a királyok és alattvalók közötti szerződéseket megtartani, és lássák az ellenkezőt is, hogy minő veszedelem támad abból, ha azok meg nem tartatnak.

Hogy a rossz előjel ezen szeretett hazától eltávolíttassék, hogy az ország békéje és nyugalma visszaállíttassék, hogy a kir. diplomák és az ország ősi alkotmányának és törvényeinek tisztelete és érvénye visszaszereztessék, hogy ennélfogva az ország lakosai között egyetértés és kölcsönös szeretet növekedjék: a rendek és küldőik ő felségétől várják a sérelmeknek teljes megorvoslását és a törvénysértőknek szigorú megbüntetését.[1]

Azon kisérő levélben, melyhez a gravamenek csatolva voltak, ismételten utalva az irtózatos veszedelemre, mely a törvények vakmerő és gonosz megsértéséből származik, kérték a császárt, orvosolja keserves panaszaikat, nehogy

[1] Gravamina Dominis Commissariis Locumtenentibus pro recommendatione repraesentata... Acta és Statuta 13. Comitatuum. Nem. Múz.

türelmet vesztve kénytelenek legyenek a vakmerő sértegetők ellen az önvédelem jogosult fegyveréhez nyúlni és az elnyomók ellen maguk maguknak szerezni oltalmat és keresni segítséget.[1]

Látni való, hogy a sérelmi irat, mint az ahhoz csatolt kisérő levél éles, határozott és fenyegető hangon volt irva. Hasonló hangon beszéltek a rendek a királyi biztosokkal is, kiktől egy ünnepélyes küldöttség által elbucsúzván — haza akartak széledni.

De azoknak kérésére, hogy velük is közöljék sérelmeiket, még egy pár órára ott maradtak. A biztosok ezt az időt arra használták, hogy egy küldöttség által próbálják a rendeket kiengesztelni és elhatározásuk megváltoztatására birni. E küldöttség tagjai: Széchenyi kalocsai érsek, Eszterházy Farkas személynők, a protonotáriusak, és egy kanonok, kérték őket, ne hagyják itt a gyűlést eredmény nélkül. Mérsékeljék kivánságaikat. Panaszaikban sok olyan dolog van, mi rendes országgyűlésre való, ezt kellett volna mindenekelőtt kérniök. Magánügyeket a másik félnek meghallgatása nélkül eldönteni nem lehet; foglalkozzanak a haza jelen veszélyes helyzetével; ők, a biztosok, mint igaz magyarok és hazafiak, készek közreműködni.

A rendek e kérlelő szavakra válaszolandók, magok között kivántak megegyezni. Az alatt Széchenyit társaival együtt a szomszéd szobába küldék. Nem sokáig hagyták őket várakozni, mert hamar készen voltak a felelettel, mely így hangzott: „Ők semmi részletes tárgyalásba nem bocsátkozhatnak, míg sérelmeik teljesen nem orvosoltatnak. Megüzenték azt már Bánchy által is bucsúzás alkalmával. Az ő kérelmeik orvoslására nem szükséges országgyűlés, mert nem kivánnak mást, mint a mit a törvény úgy is rendel. Nem kételkednek ők a biztosok jóakaratában s fel is kérik, hogy támogassák kéréseiket: de tárgyalások czélhoz többé nem vezetnek. Látták, mi történt Eperjesen: most még na-

[1] U. o.

gyobb nehézségek merülnének fel, mert a biztosoknak nincs megbizásuk.[1]

Ezzel márczius 28-án vége szakadt a tanácskozásoknak; és a rendek egymást egyetértésre buzdítva, hazafias aggodalmakkal tértek vissza küldőikhez. Otthon tett jelentéseik csak növelték az elkeseredést, mely csakhamar tetőpontra hágott. Az elégületlenek ápril 9-én Sárospatakon már fegyverfogásról tanácskoztak. A török segélyre támaszkodva Bocskay és Rákóczy vezérlete alatt megkezdték az önvédelmi harczot, „a vérrel szerzett ősi szabadságnak megtartására."

Hiba volna azt hinni, hogy a felkelést a protestánsok szervezték. Sőt megfordítva ezek gyanus szemmel nézték a mozgalmat épen azért, mert annak élén katholikusok állottak. Midőn Barkóczy István Tiszántúl járt, hallotta a reformátusoktól Debreczenben, hogy az egész felkelés csak pápista practica, melyet nem a haza javára, hanem a protestánsok megrontására kezdett Rákóczy Ferencz és Zrinyi Péter, ki szintén csak pápista. Az a körülmény, hogy Bocskay protestáns volt, nem birt hatással, mert azt gyenge embernek tartották. És mikor Rákóczy maga mellé vette Barkóczyt, a protestánsok Bocskay mellé Szuhayt adák, nehogy a katholikusok túlsúlyra jussanak. Rákóczytól pedig hangosan követelték, hogy kergesse ki a jezsuitákat az országból, mint a kiket a törvény is kizár. Rákóczy azonban erre nem hallgatott; oltalmába fogadta a papokat és barátokat mindenütt, sőt udvarában tartá Miller István jezsuitát, mint saját gyóntatóját. Ezen természetesen sokan megbotránkoztak és Szuhay nézetét osztották, a ki azt mondá, hogy pater Milleren kívül minden jezsuitát ki kellene herélni.[2]

Az ilyen vallási torzsalkodás sok bajt okozott a felkelő vezéreknek, különösen pedig Rákóczynak, kit a bécsi

[1] Acta et Statuta 13. Comitatuum. V. ö. Pauler Gy. Wesselényi I. 340—351. l.

[2] U. o. II. 29. l.

kormány a haza ellenségének nyilvánított, és egy királyi mandatum óva intette a megyéket, hogy senki ne merjen Eperjesre május 12-ére követeket küldeni, hanem seregeljenek koronás királyuk zászlói alá. A ki Rákóczy mellett marad, az mint hűtelen fog bünhődni. A kir. mandatum azt is mondá, hogy ő felsége a beszterczebányai gyűlés után rendes országgyűlést akart összehívni, de a felkelés meghiusítá atyai szándékát. Minden bajért, Isten, világ és az utókor előtt a lázadók lesznek felelősek, és Istennek boszuló kezét nem fogják elkerülni . . . mert a régi és ujabbkori történelem egyiránt tanusítja, hogy a kik a törvényes hatalom ellen fellázadnak, azok isten ellen támadnak fel, a ki pedig legyőzhetetlen.

Egy másik rendelet — ápril 29-kéről — jelenté, hogy német hadak jönnek az országba; s felhívja a megyéket, hogy gondoskodjanak az elszállásolásról.

Egy harmadik megparancsolá a magyar kamarának, hogy Zrinyinek, Frangepánnak, Rákóczynak és más rebelliseknek jószágait kobozza el.[1]

A kormánynak ezen rendeletei és Zrinyi elfogatásának híre megdöbbentette a felkelőket. Rákóczy Tályára hívta össze párthíveit, nem hogy izgassa őket, hanem hogy kibékülést ajánljon nekik. Május 1-jén sokan jelentek meg Tályán. Ott volt: Bocskay, Bánchy, Kazinczy, Szuhay, Szepessy, Gyulaffy, Bornemissza, Csernel György, Ispán Fer., Szemere László, Kende Gábor és a Barkóczyak; továbbá Székely András és Baksa István.

Zrinyi magaviselete elkeserítette őket. Szenvedélyes, heves jelenetek fordultak elő; Székely megtámadta Rákóczyt; ez viszont másokat. Kölcsönösen vádolták és átkozták egymást. Végre is meghunyászkodva kegyelemért folyamodtak és a fegyver letételét elhatározták.

Meg kell jegyeznünk, hogy e vitákban és szemre-

[1] Benignae Resolutiones, Kamarai levélt. V. ö. Pauler, Wess. II. 40., 41. l.

hányásokban a vallásnak semmi része nem volt; annál csodálatosabb, hogy utóbb mégis a protestánsokat vádolták lázadással. E tekintetben is Báthory Zsófia volt a hamis vádló, a ki fiát, Rákóczy Ferenczet e szavakkal fogadá Munkácson: „Te rossz fiú, szövetséget kötöttél az eretnekekkel, fegyvert fogtál oktalan ipad tanácsára királyod ellen és búval, bánattal töltéd el napjaimat... a háborúnak vége, ne gondolj annak további folytatására. Váramban vagy, hol én parancsolok, s neked engedelmeskedned kell!“ Báthory Zsófia volt az első, a ki a politikai természetű mozgalmat, melynek fővezérei katholikusok voltak, protestánsok rebelliójának nevezte. Ő kivánta, hogy német sereg jöjjön az országba és pedig a kath. vallás és a jezsuiták oltalmazására.

A vármegyék sorban tiltakoztak az ellen, hogy ők rebelliót indítottak volna, és kérték a császárt, ne küldjön rájuk német katonákat.

Azonban Bécsben nem hittek a magyaroknak. A német tanácsosok boszút kiáltottak. Itt az idő, mondák, a magyarok tökéletes leveretésére. Másképp kell rendezni Magyarországot; az országgyűléseket mindenkorra be kell szüntetni; az eretnekséget pedig kiirtani!

Így akarták a Wesselényi-féle összeesküvésben részt vett egyesek miatt az egész országot sujtani.

VI.

Az alkotmány felfüggesztése.

A lőcsei commissio. — A pozsonyi judicium delegatum működése. — A megyék protestálnak ellene. — A protestánsok üldözése. — Új fegyverfogás. — Lipót országgyűlést hív össze; de végzéseit nem fogadja el. — Bécsi tanácskozások az alkotmány felfüggesztésére.

Lipót király meghallgatta gonosz tanácsadóit. A felföld leverése után gróf Rottal elnöklete alatt egy bizottságot küldött ki Lőcsére, melynek czélja volt — mint ő maga irá Apaffynak — helyreállítani a békét, fegyelemben

tartani a császári sereget, *szétválasztani az ártatlanokat a bűnösöktől.*

Ennek létrejöttét leginkább Szelepcsényi primás sürgette és csak azt kivánta országgyűlés elé vinni, a mit e commissio el nem végezhetne. A katholikus egyházi érdek természetesen mindenütt előtérbe nyomult. A szerint neveztettek ki a commissio tagjai is, u. m: Rottalon kívül Gubasóczy János, czímzetes pécsi püspök, mint a primásnak kedves embere, Eszterházy Farkas kir. személynök, Heister Godofréd a hadi tanács képviselője, és Volkra Otto a szent sír lovagja, bécsi kamarai tanácsos és a kincstári ügyek igazgatója. Ez utóbbinak fejében fogamzott meg a programm Magyarország alkotmányának felfüggesztésére és az eretnekség kiirtására. Ő állította össze a vádpontokat a békételenek ellen. Főbűnűl róvta fel nekik, hogy conventiculumokat tartottak a főurak és papság mellőzésével: terhes adót vetettek a jobbágyokra; törtek a katholikusok ellen. Leveleztek a törökkel, Erdélylyel, a francziákkal és lengyelekkel.... Szervezték a rebelliót. A háború előtti időből felsorolá vétkeiket, jelesül: hogy német katonákat öltek meg; Bártfán megöltek egy papot, Szathmáron egy jezsuitát, Nagybányán egy katholikus asszonyságot. Eperjesen protestáns akademiát állítottak, s ugyanott újabb időben a német katonákat martalékul dobták oda stb. Mind e bajoknak főokát az eretnekségben, némely főurak ambitiójában, kik Bocskay, Bethlen, Rákóczy nyomán fejedelemségről és koronáról álmodoznak és a nemzet nyughatatlan természetében találá.

E bajok orvoslására tekintettel a katholicismus érdekeire következő eszközöket ajánl: ki kell végezni a főrebelliseket és el kell kobozni jószágaikat; szaporítani kell a sereget; katholikus horvátokból ezredeket kell alakítani. A gonoszok némelyikét szükséges volna megnyerni, hogy a többieknek rossz terveit kikémleljék, mire az elkobzott javakat kellene fordítani. Reformálni kell a végbeli magyar hadakat, oly formán, hogy mindenhová jó katholikusokat tegyenek

kapitányokúl ... a királyi városokat, hol jobbára protestáns lakosság van, jó lesz megalázni, lefegyverezni, jól megfizettetni, nyakukba katholikus tanácsokat tukmálni és szabadalmaikat megnyirbálni.... Szükséges gondoskodni, hogy a nemesség száma kivált a katholikusok által ne szaporíttassék. Senkinek se adjanak nemességet, a ki nem katholikus. Azonban meg kell nyerni a jó érzelmű magyarokat jó hivatalokkal. Végre gyarmatosítani kell az országot és előmozdítani a katholikus vallást.[1]

Ilyen szellemben kezdett működni a lőcsei commissió, melyhez még két titkár és Podesta János személyében, egy magyar tolmács is adatott.

Augusztus 18-án érkezett a commissió Lőcsére. Csakhamar következett Nagy Ferencznek, Széchy Máriának és Nádasdynak elfogatása; Wesselényi nádor iratainak lefoglalása. A vádoskodások, rágalmazások olyanok ellen is emeltettek, a kik a kormány hívei voltak. Még a primást is bűnrészességgel vádolták! nem külömben a kalocsai, veszprémi és váczi püspököket is! Az elfogottak száma hihetetlen módon szaporodott. A felvidéken alig volt előkelő ember, a ki el nem fogatott volna. A kir. ügyész nem győzte a perbefogásokat.

A vármegyék országgyűlést sürgettek. Rottal és társai nem boldogultak Lőcsén. Ezért az udvar Pozsonyba tette át a commissiót, hol aztán a kikutatott bűnösök elítélésére külön törvényszék állíttatott fel. Ez volt a hires „judicium delegatum". Ennek elnöke is Rottal maradt; tagjai pedig Szelepcsényi, Gubasóczy, Forgách Adám, Zichy István, Majtényi János, Morócz István, Pesti Endre, Mednyánszky János, Bársony János, Orbán Pál, Komjáthy Péter és Kerekes Menyhért. De a főbűnösök nem ezek által ítéltettek el, hanem Bécsben tisztán idegenekből álló törvényszék elé hurczoltattak.

Rottal „hatalmas poharazás mellett" tanácskozott Sze-

[1] Pauler, Wesselényi. II. 120—122. l.

lepcsényi primással a teendők felett. Főkérdés volt: vajjon folytassák-e a lőcsei commissiót Pozsonyban? és miként bánjanak el a rebellisekkel?

A vármegyék országgyűlést, nádort és rendes magyar törvényszéket követeltek. De ettől félt a bécsi kormány. A főpapság szintén ellene volt az országgyűlés tartásának. Szelepcsényi primás Lobkoviczná1 deczember 12-én tartott gyűlésen kijelenté, hogy a bűnösöket országgyűlés nélkül, sőt az országon kívül is el lehet ítélni.[1] Nagy hévvel ellenzé Rottalnak „inpractikus", „haszontalan", sőt „helytelen" mérsékletét.[2]

A császár tulajdonképen csak politikai összeesküvés ellen intézkedett, mert valósággal csakis arról lehetett szó; azonban Szelepcsényi és a többi főpapok elérkezettnek látták a jó alkalmat a protestantismus kiirtására. Minthogy isten oly szembeszökő módon segítette ő felségét, illő, hogy a kath. vallás uralmáért is történjék valami. Sok ezer ember lelki üdvösségéről van szó, kiknek ő felsége apostola lehetne. Felemlegették, mily mostohán bánnak a protestánsok a katholikusokkal ott, a hol többségben vannak, pl. a szabad kir. városokban.

Lipót császár még a lőcsei commissió idejében elrendelte volt, hogy Lőcsén, Eperjesen, Bártfán az egykor kath. templomok visszavétessenek a protestánsoktól. E parancsot azonban a mérsékelt gondolkodású Rottal nem hajtotta végre, mert a behozott német katonaság gondolkodását ismerve, nem tartá tanácsosnak az általános izgatottságot vallási kérdésekkel még inkább elmérgesíteni. Tudta, hogy a felvidéken a jezsuiták csak lázadást idéznének elő.

Most, hogy a főpapok felhozták a kérdést és erőltették a jezsuita és kapucinus barátok behozatalát, ismét csak a német tanácsosok, köztük Lobkovicz is, kivánták a vallás kérdés kizárását a perek folyamából.

[1] Pauler, Wesselényi. II. 230. l.
[2] U. o.

Mihelyt a judicium delegatum 1671. január 2-án összeült, a főpapok még a birói működést megelőzőleg *sürgették a vallás ügyének elővételét.* Pálffy Tamás nyitrai püspök sürgette a templomok visszavételét. A három fenyegetett város protestáns lakói protestáltak a katholikusok erőszakosságai ellen. Lelkiismeretökre és törvényileg biztosított jogaikra támaszkodva kijelenték, hogy templomaikat nem engedik. Ha a kormány kivánja e templomokat, ám vegye el erővel, de ők jó szerével át nem adják. E dolog egyébiránt nem is tőlük függ, hanem az országgyűléstől. Ha ez a pozsonyi commissió nem volna csak néhány magánembernek összejövetele, hanem volna törvényes alapon összehivott országgyűlés, akkor elismernék e tárgyban való határozati jogát. Figyelmeztetik ő felségét esküjére, mely szerint igérte, hogy nem fog erőszakot elkövetni az evang. vallás ellen. Ők szegények; ha még klastromi barátokat is kellene tartaniok, akkor nem tudnák fizetni adójukat. Mennyit fizettek Sporknak, hogy őrséget ne rakjon rájuk, mégis rakott! Mennyit költöttek a lőcsei commissióra! E pénzzel busásan megadták a három kolostor, illetőleg templom árát, melyeket most tőlük visszakövetelnek!

A protestánsok *szavaira* — mondja Pauler — a katholikusok *tettel* feleltek. Látván, hogy a kormány pártjukat fogja, s a német katonák most már rendelkezésre állanak; nem késtek oly dolgokat vinni véghez, melyek az örök jutalom mellett, még földi haszonnal és elégtétellel is kecsegtették. A világi urak e tekintetben egészen a papság nyomán jártak; és ott, hol a kath. vallás előmozdításáról volt szó, az ország törvényeit vagy elcsavarták, vagy készséggel mellőzték, nem emlékezvén meg Zrinyi Miklós a költő mondásáról, hogy a protestánsok szabadsága és az ország szabadsága egy alapon sarkallik. . . . Márczius közepe táján már országszerte mozogni kezdett a kath. reactió.[1]

[1] Pauler, Wesselényi. II. 237—238. s azontúl üld. pl. 238—241. l. V. ö. prot. irókkal.

Következett Magyarország történelmének legsötétebb korszaka, a gyásztized története. Gyalázatos vádaskodások, törvénytelen tömeges elfogatások, irtózatos zaklatások s kegyetlenkedések korszaka volt ez. Hithagyás árán minden bajból ki lehetett szabadulni, ellenben az eretnekség a leggyalázatosabb vádakra adott alkalmat. Egyeseknek és megyéknek közbenjárása, könyörgése az ártatlanok mellett haszontalan volt. A törvényre való hivatkozásra gúnykaczaj volt a válasz.

Báthory Zsófia a kormány és jezsuiták iránti hálából uradalmaiból ujra kiűzte a ref. lelkészeket, s a pataki iskolából a tanárokat és tanítványokat, kiket a mozgalom alatt fia visszahelyezett volt. Spankau, a felvidék kapitánya elvette a kassai templomot, bezáratta az eperjesi collegiumot. Kéry és Battyány grófok távozni kényszeríték valamennyi jószágaikból az evangelikus lelkészeket. Sopronban, Szakolczán, Kőszegen, Selmeczen, Rozsnyón, Trencsénben minden templom elszedetett a protestánsoktól. Bársony György váradi püspök és szepesi nagyprépost „Veritas toti mundo declarata“ czímű iratában megmutatta, hogy a király nem köteles a protestánsok vallását biztosító törvényeket megtartani; kilencz szepesi községből kiűzte a lelkészeket, elvette a templomokat, s jóllehet e miatt a néptől majdnem agyonveretett, vak szenvedélylyel folytatta erőszakos térítéseit. Széchenyi György horvát zsoldosokkal tette ugyanezt; Kolosváry Imre egri nagyprépost Bártfán, Szegedi Ferencz egri püspök Eperjesen, Pongrácz György váczi püspök Nagyszombatban, Szelepcsényi és Kollonics Pozsonyban katonák segélyével szedték el a protestánsok templomait és iskoláit. Hasonló sors érte Beszterczebányát, Tokajt, Keresztúrt, Liszkát, Mádot, Tályát, Szántót, Samarját, Nyitrát, Komáromot stb. A felszabadított fanatismus országszerte folytatta üdvtelen munkáját.

Az e miatt támadt visszahatás rémítő kegyetlenkedésekben nyilatkozott. A hazafiak csapatonkint menekültek ki a hazából és Apaffy erdélyi fejedelem támogatása mellett

tekintélyes haderővel törtek be az itthon sinylő testvérek felszabadítására. Iszonyú kegyetlenséggel adták vissza a kölcsönt, papok és szerzetesek üldözése között nyomultak Magyarország felső részébe, míg a császáriak által szét nem szórattak. A vallási színt öltött gyászos harcz elfojtatott; és Lipót császár, mielőtt Németországba birodalmi gyűlésre távozott volna, összehívta a feljajdult magyar nemzet rendeit Pozsonyba 1672. május 1-re, hogy velök a haza üdvéről és védelméről tanácskozzék.

Ezen országgyűlésről kevés feljegyzés maradt fenn. Csak annyit tudunk, hogy törvényczikkek alkottattak és hogy azok Lipótnak be is terjesztettek, de ő nem erősítette meg azokat. Vallásügyi törvényczikk már csak azért sem hozathatott, mert a vallás magánügynek volt kijelentve, s azon követ, a ki azt a legközelébb lefolyt üldözések után szóba merte volna hozni, mint „felségsértő" bizonyosan a rendkívüli törvényszék elé vitetett volna.

Egyébiránt már ekkor Bécsben el volt határozva Magyarország alkotmányának, s ezzel együtt a protestánsok vallásszabadságának megsemmisítése. Semmi sem érdekesebb, mint azon titkos tanácskozások, melyeket ez ügyben éppen ezen időtájban Bécsben folytattak.

Lobkovicz készítette a tervet és azt 1672. febr. 12-én előterjesztette Lipótnak, ki azután két névtelennek adta ki véleményezés végett. Az egyik jogász, a másik tanácsos volt. Mind a kettőnek véleménye az absolut királyság álláspontjára helyezkedik, s mi e helyt csak azért emeljük ki, mivel a vallás ügyére is kiterjeszkedik.

Az első némi bölcselmi okoskodás után azt mondja, hogy Magyarországnak orvosra van szüksége. A medikus, úgy mond, nem hiányzik; ott a legjobb császár és király, ki isten dicsőségét, a vallás és az ország felvirágozását hordja szívén. Orvosság kell, mely a veszélyben forgó (kath.) vallást, a csaknem kiirtott katonai fegyelmet, a félig elhalt igazságszolgáltatást s a rosszúl kezelt állami háztartás ügyét talpra állítsa. Föl kell állítani az új kormányt,

bár bizonyos, hogy ellene a primás s azon mágnások, kik eddig hívek voltak, vagy legalább úgy mutatkoztak, óvást fognak emelni. . . .

Áttérvén az új kormány számára adandó utasítás kérdésére, névtelenünk a vallásügyek terén végleges, definitiv rendszabályokat követel, természetesen a katholikus egyház javára.

A másik vélemény szintén új alapokon kivánja szervezni Magyarország kormányát és pedig az előbbenihez hasonlóan, absolut hatalommal.

A két véleményt Lipót császár a szükebb miniszteri tanács, az úgynevezett „conferencia" elé terjesztette. Ennek tagjai voltak: Lobkovitz és Schwarzenberg herczegek, továbbá Lamberg gróf, udvari főkamarás és báró Hocher, titkos udvari kanczellár; tehát éppen azok, kik az abszolutismus elvének hő pártolói valának. Lobkovitz tervét a bejött vélemények] alapján elfogadták; és a szervezendő új kormány részére szükséges utasítás készítésére egy commissiót küldtek ki.

Mint minden eddigi vélemény, úgy ezen utasítás terve is a vallásügyekből indult ki.

E szerint a Pozsonyban székelő új kormány kötelessége lenne az isteni tiszteletet nemcsak helyben, a városban, hanem az egész országban előmozdítani, a jó erkölcsökre minden irányban ügyelni, a többi közt a káromkodásnak elejét venni. Főgondja lesz azonban, hogy a római kath. vallás a többi vallások fölött virágozásnak induljon, a hol gonosz eretnekségek miatt elnyomatott vagy kiveszett, ott legjobb igyekezetével oda fog hatni a kormány, hogy lassankint régi erejére emeltessék, miközben erőszakot ne használjon, hanem alkalmas lelkészek, az ifjúság sőt az öregebbek oktatása, egyszóval, szép szó által érjen czélt: s ha mi nehézség támad ez irányban, intézkedés végett forduljon ő felségéhez.

Szemben e ténynyel, hogy a bujdosók harczának egyik főoka a protestánsok hallatlan üldöztetése volt, a legbuzgóbb

protestáns is megnyugodhatott volna az utasítás e humanitást lehelő pontján, ha azt, a mit e pont épített, a rája következő el nem rontja.

A legnagyobb igyekezettel — mondja e famozus passus — és discrét buzgalommal működjék azon a kormány, hogy a sok veszedelmes eretnek tan, mely Magyarországba belopódzott, lépésről-lépésre, minden jól eszközölhető módon, gátló rendszabályok s fenyíték alkalmazása által végre valahára eltűnjék s végkép elenyészszen. E delicat ügyben elhamarkodva mitse tegyen a kormány, hanem inkább ólomlábon járván, a fölség parancsaihoz alkalmazkodjék.

Belpolitikai ügyekben legfőbb kötelessége leszen a kormánynak a király felségjogai fölött őrködni. Különösen figyelmébe ajánltatik a tizenhárom vármegyében oly gyakori, titkos összejövetelek, conventiculumok tartását előre kipuhatolni, aztán megakadályozni, s tüstént a felségnek bejelenteni stb.[1]

Ezen terv még egy más tanács elé is terjesztetett, melynek tagjai voltak: gróf Nostitz, a cseh udvari kanczellár, báró Hocher, titkos udvari kanczellár, aztán Gräfenburg udvari tanácsos és Abele, titkos tanácsi titkár. Ezek két ízben ültek össze Nostitz lakásán u. m. ápril 30-án és május 11-én. Tiz nappal utóbb beadták jelentésüket a felségnek. Nem lehet tagadni, hogy ez igen nagy gonddal készült jelentés volt, mely kiterjedt az utasítás javaslatának minden egyes pontjára.

A vallás ügye mindjárt az első pontban volt tárgyalva. Erre nézve az mondatik a jelentésben, hogy noha mindaz tiszta igazság, a mi az utasítás tervezetében mondatik, még sem tanácsos, hogy az eretnekekről, s a kath. vallás beviteléről szóló részek változatlanúl megmaradjanak. Nem tanácsos pedig azért, mert tudni való, hogy az instructio a magyar udvari kanczellaria által fog kiállíttatni. Ez a kan-

[1] *Károlyi Árpád.* A magy. alkotm. felfüggesztése 1673. Akad. ért. 1883. 19—20. l.

czellaria pedig ama pontokat bizonynyal nem tudná titokban tartani; azok köztudomássá válnának. Hogy ez mily nagy elkeseredést és ebből folyólag mily zavarokat idézhetne elő az akatholikusoknál és eretnekeknél, az gondolható; nem is számítva azt, hogy még eddig a fölség nem határozott „vajjon a magyaroknak adott diplomákat (t. i. a protestánsok szabad vallásgyakorlatáról szóló czikkelyeket) szándékszik-e megtartani, vagy sem?“ Ezért az illető részek változtatását, az eretnekek elleni invectivák kihagyását javasolták, a mi meg is történt.[1]

A második pont a conventiculumok megakadályozásáról szól, mit jövőre az új kormány teendői közé kivántak sorozni. A többi pontok, tisztán politikai természetűek lévén, itt mellőzhetők. De nem hallgathatjuk el a leendő kormány személyeiről szóló tanácskozás némely érdekes jelenetét.

Ki legyen a kormányzó? külföldi vagy hazai férfiú állíttassék-e az ország élére? ez volt a nagy fontosságú kérdés. Ha hazai, akkor csak a primásról lehetett szó. Szelepcsényi primás mellett — mondja a relatió — az szól, hogy ő két évvel ezelőtt helytartóvá neveztették; eddig mindig híven szolgált, a legutóbbi rebelliókor is jó szolgálatokat tőn, s hűséges tanácsokat adott. Mint sok időn keresztül volt magyar udvari kanczellár, a magyar törvényekben jártas; és bajos dolog elébe idegent tenni, a helytartóságot tőle elvenni, ez által őt végképen elidegeníteni. . . . A primás s általán benszülött ellen azonban ő felsége azon határozott akarata szól, hogy a locumtenentia a nádorság s egyéb efféle ártalmas régi magyar intézmények megszünvén, az új kormány cseh mintára szerveztessék, s feje német legyen. Legalkalmasabbnak találták erre *Ampringen János Gáspárt*, a német rend nagymesterét, a ki egyházi állásánál fogva is elég kezességet nyujtott arra nézve, hogy az eretnekséget üldözni fogja. Attól se kellett félni, hogy Szelepcsényi engedetlen lesz iránta, mivel annak egyházi rangja magasabb a primásénál.

[1] U. o. 25. l.

A tanácsosok között is püspökök voltak ajánlva, kikre nézve az mondatott, hogy ha nem lesznek is mindig Pozsonyban, mivel püspöki teendőik elvonják, az nem baj, mert a német tanácsosok folytonosan ott lesznek. A magyar tanácsosok szolgálatait nagy fizetések által jutalmazták. Őrültek, ha jó nevű magyar főúr vagy főpap vállalkozott az absolutismus vak eszközéül. S ilyenek fájdalom, akadtak e gyászos korban is. Ilyenek voltak: Szelepcsényi primás, Forgács országbiró, Pálffy Miklós kanczellár, Kollonics püspök és kamarai elnök, Majtényi personalis, a kiknek nevéhez van kötve Magyarország alkotmányának megsemmisítése és az absolut kormány gyásztörténete.

I.

Az 1665-ki gyulafehérvári országgyűlés.

Május 1-től 22-éig.

Felekezeti elégületlenség. — A katholikusok supplicatiója; — s erre a fejedelem válasza. — Gyüjtés az enyedi ref. iskolára. — Az articulusok szövege.

Az erdélyi ügyek zilált állapotban voltak. Egyfelől a bécsi, másfelől a konstantinápolyi kormány bonyolította az ügyeket saját érdekében. Hogy legalább a belső állapotok lehessenek rendben, a függő kérdések eligazítása czéljából összehivatott az országgyűlés Gyulafehérvárra május 1-re. E gyűlés, mely huszonkét napig tartott, egyike volt a nevezetesebbeknek. A katholikusoknak panaszuk volt, hogy vallásukat nem gyakorolhatják szabadon, hogy sorsuk még az oláhokénál is rosszabb. A protestánsok azért neheztelték, hogy a kath. papok térítgetik híveiket. Az oláhoknak saját papjaikkal volt bajuk, a kik az utóbbi idők zavarait felhasználva, garázdálkodtak saját híveik felett, a kiktől nagy stólát követeltek, s ha nem kapták meg, akkor egész falukat eltiltottak a templomtól.

A rendek elébb a politikai természetű ügyek felett határoztak és csak azután hallgatták meg a vallási panaszokat.

A katholikus status az országgyűlés utolsó napján nyujtotta be „alázatos supplicatióját“ a fejedelemnek. Ennek bevezető soraiból azt látjuk, hogy nehány nap előtt bizonyos „postulatumokkal“ állottak elő, melyekre a választ is megkapták. De sem az egyiknek, sem a másiknak szövegét nem ismerjük. Csak az ujabb kérvény szövegéből lehet megtudni, hogy a fejedelem válaszával nem voltak megelégedve.

„Megvalljuk szívünk fájdalmával — úgy mond — hogy Nagyságodtól a nemes országgal együtt kegyesebb választ vártunk volna, holott sok és nagy megbántódásainkból panaszainkra nekünk, Nagyságod alázatos szolgáinak és ez haza igaz tagjainak, majd egy kivánatos válaszunk sem lött. Meg kell vallanunk, reménységünk, kivel frustráltattunk annyira (meghiusult), de rész szerént tulajdonítjuk boldogtalanságunkat annak is, hogy mi rövid punctumokba szedvén nyavalyáinkat.... Nagyságod és a nemes ország kivánságunkat meg nem érthette, melyet egyik becsületes atyánkfia által világosíthattunk volna meg. Az időből azért ennyire kifogyván, azon könyörgünk alázatosan Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak, tovább is gondolkodván állapotunkról bölcs tanácsival együtt, méltóztassék kegyelmesebb választ adni; mivel ennyi fájdalmas állapotunknak megelőzése és orvoslása Nagyságodat s hazánkat illeti. — Az mi pedig legközelébb való nyavalyánkat lleti a templom dolgából, nem az, hogy mi a templomokban válogatnánk, hanem hogy e mostani nyomorult sorsra jutván édes hazánk, de kiváltképpen Kolosvár vidéke ottlevő páterinknak, scholában levő gyermekinknek és kolosvári katholikus atyánkfiainak nem bátorságos, hogy Monostoron levő ecclesiánkat frequentálhassák, annál inkább, hogy künn lakhassanak, mert távol lévén a várostól egy isteni szolgálat idején, vagy egy éjszaka elraboltathatnának, ki mind nekünk holtig való szomoruságinkra, egész hazánknak is kárára eshetnék; noha mi atyánkfiainak, de távolabbvalóknak is rendelt helyt atyai gondviseléséből Nagyságod

bölcs tanácsival és a nemes országgal együtt; miért kellessék azért nekünk mintegy nyilvánvaló veszedelemre isteni szolgálatunkkal és gyermekeink taníttatásával kiszorulnunk.

Könyörgünk azért Nagyságodnak a nemes országgal együtt. vagyen minket is szokott kegyelme és oltalma alá, ha tovább nem, míg a félelemből felszabadul az a föld, kiért Isten is áldja meg Nagyságodat s édes hazánkat.[1]

A fejedelem tanácsosainak javaslata szerint, azonnal megadta a választ. A bevezetésben kijelentett azon panaszra, mintha postulatumaikra nem kaptak volna kellő és kielégítő választ, csak azt jegyzi meg, hogy oly választ, a minőt kivántak, azért nem adhatott, mivel azt az ország törvénye meg nem engedi. Egyébiránt újra kijelenti abbeli készségét, hogy a valódi sérelmeket kész azonnal megorvosolni. Figyelmezteti őket, hogy „articulusok bontogatásához vagy variálásához magától nem nyulhat". De szükségesnek látja, hogy a törvény keretén belől „némely difficultások" eligazíttassanak. Csakhogy e részben a protestánsoknak is vannak panaszaik a katholikusok ellen. Ezeket megtekinthetik az országgyűlés elnökénél, a kinek a fejedelem átadta azokat. Ő a maga részéről úgy akarja fejedelmi kötelességét teljesíteni, „hogy mindenik religión levő ecclesia in suis terminis maradhasson, csendességben, egyik az másiktól bántódást ne szenvedjen."[2]

Erre a kath. rendek csak arra kérték a fejedelmet, hogy a jövő országgyűlésen rólok se feledkezzék meg. Adjon alkalmat és időt arra, hogy „megbántódásaikat bővebben declarálhassák".

Ez meg is történt az őszi gyűlésen.(?) Ezúttal még csak egy figyelemre méltó dolog történt, t. i. az, hogy az evang. rendek a Fejérvárról Enyedre áthelyezett n.-enyedi ref. főiskolára magok között gyűjtést rendeltek, melynek

[1] Alázatos supplikatiója a katholikus státusnak Nagyságodhoz, mint kegyelmes Urához. Szilágyi S. i. m. XIV. k. 106—107. l.

[2] Humillima replicatio ad Illmam Celsitudinem Vestram, statuum Catholicorum. U. o.

szép eredménye lett. Az aláirási ivből nemcsak azt látjuk, hogy kik voltak e gyűlésen jelen és mit ajánlottak fel a szent czélra, hanem azt is, hogy ki „nem adott semmit". Némelyik az okot is oda irta, hogy miért nem ad semmit. Így például Filtsik Péter azt irta oda, hogy neki magának is kellene az alamizsna. Barcsai Zsigmondné azzal mentette magát, hogy mint szegény özvegynek nincs mit adnia. Haller Péterné pápista nem igéri akaratját, azt mondja, puszta állapottal vagyon.

De a jómódú és előkelő főurak, mint Bethlen János, Bánffi Zsigmond, Zólyomi Miklós, Kemény Zsigmond, Kapy György, Béldi Pál, Basa Tamás, Bethlen Farkas, Rédei Ferencz, Kún István, Teleki Mihály és mások bőven adakoztak pénzzel és terményekkel.[1]

A rendek május 22-én befejezték tanácskozásaikat. Vallásügyre vonatkozólag csak két articulust alkottak az oláh papok és esperesek megbüntetéséről és Haczok városának iskola és templom tartásának feltételéről.

Az első articulus ez:

Jöttek fülünkben, kegyelmes Urunk, hogy némely oláh esperestek és papok privata injuriától, vagy magok privatumokból viseltetvén, egész falukat tiltottanak el a templomtól, holt embereket is el nem temettek, a kisdedeket is kereszteletlen hagyták meghalni, a mint most is történt Hunyadvármegyében: végeztük egész országul, hogy az oláh papok sub amissione bonorum et officii, az ilyencknek igazán végére menvén, az hol comperialtatni fognak ilyen exorbitáló esperestek és papok, mind most s mind ennek utána érdemek szerént, semmiben sem kedvezvén nekik, igaz törvény szerént megbüntessenek.[2]

IV. Articulus: A postálkodásnak relaxálásáról privilegiumok lévén az háczokiaknak Rákóczy György fejedelemtől, oly conditiókkal, hogy magyar predikátort, scholát

[1] Lásd az egész névsort Szilágyinál IX. 98—106. l.
[2] Veszely, i. m. I. 269., 270. l. V. ö. Szilágyi IX. 109. l.

és templomot tartsanak, melynek praestalására mivel mostan is kötelezik magokat; végeztük annak okáért, Nagyságod kegyelmes resolutiója szerint, hogy Rákóczy fejedelem idejébéli immunitásokban ezután is tartassanak meg.[1]

II.

Az 1665-ki radnóti országgyűlés.

Szept. 11-től 16-káig.

A vallásügyi kérdés Bécsben nem karoltatik fel erősen; — a rendek törvényt hoznak a káromkodók ellen. — Az erről szóló articulus. — Bécsi törekvés kath. fejedelemre nézve.

A török Várad táján foglalásokat tett; a Konstantinápolyba vitt ajándékok hatástalanokká lettek. Az erdélyi rendek ily körülmények között Bécsbe a császárhoz fordúltak, hol Bánffi Dénes volt a követ.

Hogy a rendek Bánffinak jelentését meghallgassák és hogy a portai adóról készített számadásokat megvizsgálják, Apafi fejedelem összehívta őket szept. 10-kére Radnótra.

Bánffi kevés jó hirrel érkezett Bécsből. Úgy látszik, hogy Rottal egészen megfeledkezett abbeli igéretéről, hogy Erdélynek ügyét fel fogja karolni a császár előtt.

Lipót császár csak annyit igért, hogy gondja lesz reá, miként a békepontok megtartassanak s a kért athname megadassék. A vallás ügyét illetőleg úgy intézkedik, hogy hűséges alattvalói jogaikban ne zavartassanak; de másfelől megkivánja a fejedelemtől, hogy az is gátolja meg a katholikusoknak üldöztetését, mert nem helyes, hogy ezek üldöztetnek ott, a hol a kálvinisták, ariánusok, schismatikusok megtartatnak jogaikban. Rákóczy Ferencz fejedelmi czíméről intézkedni fog ő felsége.[2]

A gyűlés Bánffi Zsigmond elnöklete alatt szept. 11-kén

[1] Szilágyi S. IX. 110. l.
[2] Bethlen János, I. 248. s k. l.

nyilt meg. A fejedelmi propositiókban különösen három pont volt hangsúlyozva: a portai adó, a hadi segély és a foglyok szabadon bocsátása.

Vallási kérdés, mint országgyűlési tárgy nem említtetik a fejedelmi propositiókban; de Bethlen János szept. 15-kén indítványozta, hogy az ünnepek és vasárnapok meg nem tartói ellen articulus alkottassék. Szóba hozatott itt az Úr Jézus Krisztus nevének káromlása, különösen a socinianusok által; továbbá a káromkodók büntetése, különösen azoké, a kik Isten sérelmével azt mondják: „ördög teremtette!“

Ezt a rendek megbotránkozva hallották, és az istenkáromlók ellen a következő articulust alkották:

VI. Articulus. Hallatnak, kegyelmes urunk, sok isten ellen való cselekedetek és káromkodások ez hazában is, hogy tudniillik némelyek nem tartván magokat az istennek parancsolatjához és a bevett jó rendtartáshoz, egyszersmind az ország articulusaihoz is, hanem micsoda lélektől viseltetvén, az istennek szent napját, a vasárnapot nem külömböztetvén meg a több hat, dologra rendeltetett napoktól, hanem azon napestig szántanak, aratnak, kaszálnak és egyéb kézi munkát is tésznek, művelnek, s azon kívül éktelenűl káromkodnak is az isten ellen: kihez képest, hogy az ilyenek megbüntettessenek, végeztük kegyelmes urunk, egyenlő voxból, hogy valaholott efféléket hallatnak és találtatnak, az olyanokat minden helyeken a vicetisztek, sub amissione honoris et officiorum suorum citáltassák a derékszékre ratione officii hoc ipsum exigentis; az holott minden exceptio nélkül revideáltassék dolgok, minden remediumok excludáltatván ebből, az egy egyszeri exmission kívül, és valakik comperiáltatnak, ut supra, isten szombatjának, a szent vasárnapnak megszegőinek, és isten neve káromlóinak lenni, kővel verettessenek agyon, indifferenter minden helyeken. Ideértetvén azok is, a kik amaz rettenetes szitokkal, úgymint ördög teremtettével szitkozódnak, átkozódnak. Qualificálván mindazáltal és az időt megvizsgálván, 24 eszten-

dősön feljül halállal, kisebb idejűek veréssel büntettessenek meg.[1]

Meg kell jegyeznünk, hogy Bécsben csak annyiban biztatták az erdélyieket segélylyel, amennyiben szükségük volt reájuk, hogy a klérus törekvései ott is valósuljanak. A töröknél is mindig ilyen intentióval propagálták az erdélyi ügyet. A bécsi kormánynak, mely Magyarországban is mindent a katholicismus szempontjából ítélt meg, az erdélyiekkel nem törődött komolyan. Nagyobb gondja volt a török birodalomban élő keresztyének sorsának javítására, s a jezsuiták betelepítésének biztosítására, mint az erdélyi ügyek jó karban helyezésére.[2] Voltak, és pedig számosan, a kik nyiltan mondogatták, hogy a törököt nem fogják ellenségükké tenni. Fődolog, hogy Erdélyben biztosítva legyen a bécsi befolyás, és hogy Erdély katholikus fejedelem alá kerüljön. Ekkor már ajánlva volt Rákóczy Ferencz fejedelemnek.[3]

III.

Az 1666. évi fogarasi országgyűlés.

Febr. 1-től 26-káig.

Az erdélyi katholikusok reményei. — Kászoni kanonok küldetése; — a fogarasi rendek általi fogadtatása. — Páskó jelentése nagy zavart okoz. — A rendek válasza, — nemes elhatározása. — Vallásügyi articulusok.

Az erdélyi kath. rendek ügyesen használták fel a bécsi udvarnak fentebb érintett politikáját. A császár és a klérus jóindulatát sikerülvén megnyerniök, egészen beleképzelték magokat azon boldog korszakba, midőn Erdélynek, az ausztriai ház fenhatósága alatt, katholikus fejedelme

[1] Szilágyi S., IX., 141. l.
[2] Szilágyi S., IX., 21. l.
[3] Lásd Bethlen János I., 261. l.

lesz, a ki aztán helyreállíthatja az erdélyi püspökséget s ezzel a katholicismus uralmát is.

Erdélynek mostani szerencsétlen helyzete s a török hatalom részéről tapasztalt rossz bánásmód, még olyanokban is hajlandóságot ébresztett a bécsi kormányhoz való közeledésre, a kik különben csekély rokonszenvet éreztek iránta. Maga a fejedelem, tanácsával együtt azon illusióban ringatta magát, hogy a bécsi kormány, igéretéhez képest, közbe fogja magát vetni a töröknél Erdély érdekében, — annyival is inkább, mert e czélból két követe is volt a konstantinápolyi udvarnál. Azt hitték, hogy ha egy keresztyén császár aláirja a békében, hogy Erdélyt régi állapotában fogja visszaállítani, az már teljes biztosítékot nyújt a jövőre nézve!

Lipót császár, értesülve lévén az erdélyiek jóindulatáról, arra határozta el magát, hogy egy követet fog küldeni Erdélybe, a ki a rendek ezen jó hangulatát a katholicismus érdekében kihasználja. Erre legalkalmasabbnak találta Kászoni Márton esztergomi kanonokot, dömösi prépostot és komáromi archidiakonust, a ki ügyes szónoklatával és megnyerő modorával, előkelő helyet vívott ki magának az udvarnál. Feladatául tűzte ki, hogy a rendeket biztosítsa a császár jóakaratáról. Neki nincs hőbb vágya, mint hogy Erdélyt régi virágzó állapotára emelje, s fejedelmét az ország élére állítva ellenségeitől megvédelmezni. Mindezért nem kiván egyéb hálát, mint a katholicismus jogai biztosítva legyenek Erdélyben is. Ily tartalmú levelet vitt Kászoni a rendek számára, és egy hosszabb memorandumot a fejedelemnek.

Apafi fejedelem ingadozó ember lévén, minden előforduló nagyobb kérdésnél országgyűlést hívott össze; volt eset, hogy egy-egy évben 3—4-szer is összehívta a rendeket, hogy a felelősség terhét megossza velök. Most kétszeres oka volt erre, mert a kolozsváriak nemességének kérdésén kívül, a császárnak adandó válaszra nézve is megállapodásra kellett velök jönnie. Ezuttal nem Gyulafejérvárra, hanem Fogarasra hivta őket össze febr. 1-re.

A rendek gyéren érkeztek, úgy hogy alig tudtak érdemleges tárgyalásokhoz fogni. Két első napon csak a felett tanácskoztak, hogy hol tartassanak az ülések: a várban-e, vagy a városi templomban? Végre ez utóbbiban állapodtak meg. A fejedelmi előterjesztés felolvasása után következett a rendek postulatumainak tárgyalása. Alig haladtak elő nehány napon át, midőn hire jött, hogy a római császár követe, Kászoni Márton, megérkezett. A fejedelem kellő pompával fogadta és tiszteletére február 10-kén díszebédet adott, melyre a rendek előkelőbb tagjai is hivatalosak voltak.

Kászoni sima modorával és ügyességével csakhamar megkedveltette magát. A jó bor mellett föllelkesedett urak könnyen megbarátkoztak vele. A szeretet és jóakarat számtalan jeleivel halmozták őt el, úgy hogy másnap, midőn a rendek közé a templomba jött, hogy követségének czélját tudtokra adja, valóságos tüntetéssel fogadták.

A prépost meg volt hatva e fogadtatás által, és szónoki tehetségének egész teljességét kifejtette, hogy a rendeket a császár jóakaratáról meggyőzze. Apafit dicséretekkel halmozta el; a rendeket biztosította, hogy urának nincs más óhajtása, mint hogy a fejedelem továbbra is boldogítsa Erdély népeit igazságos kormányzatával, s emelje országát hajdani virágzó állapotára. E czélból utasította Leszlie nevű követét, hogy ez ország ügyeit a portán előmozdítsa; ugyanezt parancsolta meg residensének is, úgy a mint azt régebben Bánffinak is megigérte. És hogy mennyire a szivén viseli ő felsége az erdélyiek érdekét, azt a szónok azzal is erősíté, hogy csak nem rég hagyta meg Leszlienek, tegyen meg mindent a fejedelem érdekében, s ha neki valamely ok miatt el kellene is jönnie Konstantinápolyból, társa, Reninger, mindaddig a portán maradjon, míg az erdélyiek ügyét rendbe nem hozza.

Mindezért, úgy mond a prépost, a császár nem kíván egyebet, mint hogy a rendek az üldözött katholikusok sorsán javítsanak, sérelmeiket — melyek négy nap előtt nyujtattak

be — orvosolják; Monostor helyett adják át nekik az óvári templomot. A monostori kath. iskolát is tegyék oda át, mert félő, hogy a törökök az iskolás gyermekeket el fogják rabolni, ha az iskola továbbra is kint marad.

A rendek nagy megelégedéssel fogadták Kászoni szónoklatát. Még azok is bízni kezdtek, a kik eddig elégedetlenek voltak. Különösen élénk reménynyel töltötte el a csüggedők szivét a császárnak azon biztatása, hogy Reninger addig nem jön haza, míg az erdélyiek ügyét rendbe nem hozza. Ehhez képest bizalomteljes és hálás hangon volt tartva a válasz is, mely után Kászoni szokott ünnepélyességek között elhagyta a templomot és szállásán várta a rendek végleges határozatát, melyet a császárnak kellett volna visszavinnie.

A prépost kétségtelenűl örült a dolog ilyetén fejlődésén. Eszébe sem juthatott, hogy küldetésének eredményét valami megzavarhatná, avagy épen meghiúsíthatná. Képzeletében már látni vélte Erdélyben a katholikus püspököt, s a diadalérzet mámorában már előre élvezte Lipót császár magas megelégedésének és kiváló kegyelmének nyilatkozatait.

Azonban szerencsétlenségére hirtelen egy vészterhes jelentés érkezett a fejedelem portai követétől, Páskó Kristóftól, mely úgy a reménykedő erdélyi rendeket, mint a diadalittas prépostot egyszerre kiábrándította álmaikból. Páskó ugyanis azt irta, hogy a bécsi kormány biztatása nem egyébb, mint egyszerű rászedés; a császárnak azon követei, kikre a prépost oly biztosan hivatkozott, már tényleg elutaztak Konstantinápolyból a nélkül, hogy az erdélyi dolgokat komolyan szóba hozták volna; sőt tudomása van róla, hogy azokat tárgyaltatni nem is akarták.[1]

Mint váratlan villámcsapás, úgy hatott e jelentés az együtt levő rendekre és a fejedelemre. Tehát a bécsi kormány ily aljas játékot merészel űzni, és a jámborlelkű pré-

[1] Páskó Emlékirata a Nemz. Muz. levéltárában.

post ily szerepre vállalkozott? Tehát az a szép szónoklat csak arra lett volna számítva, hogy a rendek elámítassanak, mint az együgyű gyermekek a dajka hiú igéretei által? Mi jogosíthatta fel a bécsi udvart ily hitvány eljárásra, és mi bátoríthatta fel Kászonit ily vakmerő vállalatra?

A hevesebb vérű fiatal emberek boszura gondoltak. De a higgadtabb öregek arra figyelmeztették őket, ne bonyolítsák az ügyet elhamarkodott cselekedet által. Meg kell tudni, volt-e a prépostnak tudomása arról, a mi Stambulban történt, mikor e követségre vállalkozott? Fel volt-e hatalmazva a császártól oly igéretek tételére, a minőket tett, avagy csak szónoki hév és a lelkes fogadtatás által ragadtatta el magát ilyen nyilatkozatokra? Utána kell járni, hogy nem-e egyszerű fogás volt az egész, melyet a prépost papi sérthetetlenségében való bizakodásban követett el, — készen arra is, hogy elfogassék, s ezzel Erdély a császár előtt rossz hirbe kevertessék? Szóval a kétkedés maró érzelme zaklatta a rendek szivét, kik a remény szelíd hatása alatt, Páskó jelentésének megérkezése előtt, már el is készítették volt a császárnak küldendő kedvező választ.

Most azonban e választ egyszerűen félre dobták.

Kászoni a feje felett támadt zivatarról eleinte semmit sem tudott; jóllehet feltünhetett neki, hogy az igért irásbeli választ egy hét mulva sem kapta meg, és hogy a vele érintkezők nagyon gyanakvó arczczal tekintenek reá. Valószinű, hogy mikor Bécsből elindúlt, akkor a császári portai követeknek eltávolításáról nem tudott semmit. Az is lehetséges, hogy a császár csak általános utasítással látta el, melyet aztán ő — a bécsi udvar és a főpapság intentiójához képest — kibővitett. Mert bizonyos, hogy döntő bécsi körben ki volt mondva, hogy a katholicismus terjesztése czéljából nemcsak Erdélybe, de még Stambulba is jezsuitákat kell bevinni. Kászoni tehát, valószinűleg, csak *ezt* a feladatot tartotta szemei előtt, midőn az erdélyi rendeket szép szóval tartotta.

Bármiként állt légyen a dolog, annyi bizonyos, hogy

Kászoni véghetetlenül kellemetlen helyzetbe jutott. Ez a helyzet még kellemetlenebbé vált akkor, midőn a boszus rendek megmutatták neki Páskó jelentését, s annak alapján arra hivták fel, hogy adjon felvilágosítást küldetésének *valódi* czéljáról; ő a fejedelmi követ jelentésének hitelességét egyszerűen kétségbe vonta. Most már az a kérdés állott elő, ki mond valótlanságot: Páskó vagy Kászoni?

Természetes, hogy a rendek inkább hittek saját megbizható követüknek, mint a császár sima modorú, de ravasz követének, a ki őket ily nevetséges helyzetbe hozta. Ettől fogva az ünnepelt férfiú megvetés tárgya lőn. Mindenki éreztette vele hidegségét; sőt a gúnyolódás nyilait is éreznie kellett, a míg a változott helyzethez képest a rendek uj választ készítettek a császár részére.

A válasz-javaslatot a fejedelmi tanács, illetőleg a korlátnok készítette. Tulajdonképen két válasz volt készítendő, t. i. külön Kászoni és külön a császár részére. Mind a kettő elkészült, valószinűleg Bethlen János által. Legalább erre vall a fogalmazás ügyessége, a tartalom komolysága és a hangulat tapintatossága. Bármily boszantó volt a helyzet, a válasz irója nem ragadtatta magát sem gorombaságra, sem illetlen szemrehányásra. Udvarias modorban mondja el a legerősebb igazságokat; az igéret és tett közötti nagy külömbség rideg kimutatásában mutatja ki a Kászoni által hozott emlékiratnak hitványságát.

A javaslatot febr. 17-kén vették tárgyalás alá! Az elnök, tekintettel arra, hogy a császár emlékirata a nemkatholikus rendekhez vagyis a reformátusokhoz, lutheránusokhoz és unitáriusokhoz volt intézve, azt indítványozta, hogy az olvastassék fel azonnal, egyuttal kijelenti, hogy a felolvasás ideje alatt a katholikusok eltávozhatnak. De a katholikusok nem helyeselték az indítványt, s hivatkozással arra, hogy közűlök sokan hiányzanak, a tárgyalás elhalasztását kérték. Ezt a reformált vallású rendek többsége is elfogadta, habár akadtak olyanok, a kik a császár czímzésére való hivatkozással, mely szerint a *nemkatholikus* rendekhez szól,

azt kivánták, hogy a katholikusok ne vegyenek részt a tárgyalásban.

Két nap mulva, vagyis február 19-kén tárgyalás alá vették az elnök 17-ki indítványát. A kath. rendek azon kéréssel léptek fel, hogy a császárnak adandó válasz az ő jelenlétökben olvastassék fel. A míg e kérdés fölött tanácskoztak, a katholikusokat kizárták az ülésből; de a méltányosság szempontjából mégis azt határozták, hogy a katholikusok is jelen lehetnek a felolvasásnál és a tárgyalásnál; különben akár lesznek jelen, akár nem, tartoznak a választ elfogadni és azt megpecsételni.

A tárgyalás lefolyásáról részletes tudósítás nem maradt fenn. Csak annyit tudunk, hogy a katholikusok vallásuk szabadsága érdekében megújították azon kérésüket, melyet a mult évi gyulafejérvári országgyűlésnek benyujtottak volt.

Az elfogadott válaszfeliratban a rendek illő tisztelettel jelentik, hogy irásbeli és Kászoni által élőszóval tett üzenetét és kivánságait alázatosan fogadták. Ámbár tudják, hogy Kászoni mindazokról, melyeket a fejedelem és a rendek ő felsége iratára vonatkozólag tettek, jelentést fog tenni; mindazáltal kötelességöknek ismerték irásilag is kifejezni alázatos kézcsókjukat ő felségének azon atyai gondoskodásért, melyet nehéz helyzetükben irántok tanusítani kegyes volt; lekötelezve érzik magokat mindazokért a jótéteményekért, melyeket a keresztyénség és hazájuk közjaváért tett. És mivel ily nagy jótéteménynek méltó meghálálására nem képesek, a legbuzgóbb imával fognak könyörögni a halhatatlan Istenhez, hogy ő felségét és felséges házát a keresztyénség javára minél hosszabb ideig tartsa és erősítse.

Különben határtalan hálájuk adóját teszik le ő felségének lábaihoz, azon atyai intelmekért, melyekkel őket a fejedelem iránti hűségre és engedelmességre, a lelkiismeret, nemesség és szabadalmak szabadsága és a régen megszentesített unió és szövetség megtartására figyelmeztetni kegyeskedett. Nem kételkednek abban, hogy ő felsége arra törekszik, miként a szerencsés kilátásokkal, oly nagy költséggel

kezdeményezett külföldi békét, a kölcsönös egyetértés és minden rend iránt tartozó tisztelet és szeretet kötelékei által az országon belől is megerősítse. E tekintetben biztosíthatják ő felségét, s hivatkozhatnak bármely befogadott hitvalláshoz tartozó testvéreikre, hogy a lelkiismeretbeli szabadság megtartására irányult uniót mindig megtartották. s e tekintetben, a régi alkotmány épségben tartásával, a jövőre nézve is igérik, hogy ő felségének intelmeit és irántuk való jóindulatát emlékezetökben fogják tartani. De egyúttal alázatosan mentegetik magokat, ha ősi törvényeiknél fogva ő felségének mindenben nem járhatnának kedvében, habár elismerik, hogy a keresztyénségnek Isten után ő a legfőbb feje, s épen ezért hiszik és reméllik, hogy ő felsége atyai jóindulatát ezután is megtartandja irántuk; erre alázattal ezennel is fölkérik. Érzik, hogy ő felségének jótéteményei túlhaladják a rendek érdemeit; érzik azt is, hogy az idők kedvezőtlenségénél fogva azokat, annál kevésbbé újabb kegyelmét viszonozni alkalmuk nem igen lesz; de félnek. hogy még roszabb sőt a végső veszedelembe jutnak, hacsak ő felsége a kegyesen megigért közbenjárást elő nem mozdítja és a fejedelem részéről Kászoninak átadott iratban foglalt nehézségeket el nem oszlatja, és az egész veszélyes állapotot teljes biztonságban nem helyezi.[1]

Fájdalom, a fejedelem iratának szövegét nem ismerjük: de Bethlen János elbeszéli annak tartalmát. (277—85.) Elemeire van szétszedve benne a császár emlékirata, melyet Kászoni hozott magával. Ki van mutatva, hogy milyen sok igéret foglaltatik benne és mily kevés tény felel meg neki. Azután fel van sorolva, hogy a vasvári béke alapján miket kellett és lehetett volna tenni Erdély érdekében: s ezeknek mind ellenkezője történt, épen úgy, mint a felvidéki tizenhárom vármegyében történt ő felsége resolutiójával, mely

[1] Universi Status et Ordines trium nationum regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum. Datum Fogarasini in generalibus nostris Comitiis, die 15. Febr. 1666. Szilágyi IX. 179—181. l.

vármegyékben ennek kiadása után még jobban üldöztetnek a protestánsok, mint elébb. Erdélyben a bevett vallások közül egy sem panaszkodhatik üldözés miatt, legkevésbé tehetik ezt a katholikusok, kiknek jogait az ország törvényei biztosítják, s egyuttal őrködnek annak fentartása felett. A kért templomot is törvény biztosítja a protestánsoknak, kiktől ő vissza nem veheti.[1]

Kászoni, a kellemes és kellemetlen napok után, átvette az erdélyi rendeknek fentebb említett válasziratát, mely rendesen le volt pecsételve. Megjegyezte azonban, hogy ő nem posta, hanem ő felségének küldötte, a kinek tudnia kell, hogy mit visz urának, minél fogva kéri a válasz hiteles másolatát. A rendek belátva e kérelem méltányos voltát, a másolatot kiszolgáltatták neki.

Kászoni ezzel sietett vissza Bécsbe. De az ő fogarasi szereplése nagyon felnyitotta az erdélyi rendeknek és a fejedelemnek szemét. Most látták csak igazán, mennyire el vannak hagyatva, mennyire nem lehet bízni külső szövetségesekben! S ez a kiábrándulás rögtön azt a nemes elhatározást szülte kebleikben, hogy ezentúl saját erejökre támaszkodnak, s önmagokban fogják keresni az önfentartás eszközeit. Hozzá is láttak a szervezkedéshez derekasan.

Vallásra vonatkozólag csak a következő, kevésbé jelentékeny két articulus hozatott a fogarasi országgyűlésen:

XXIII. Articulus. *Udvarhelyre az orthodoxus és katholikus atyánkfiai közt való controversiáknak complanálására commissariusok delegaltatnak.*

Lettek panaszok az udvarhelyi secularis és pápista ecclesiabeli személyek ellen, hogy tudniillik az orthodoxa religión lévőknek utjokat elvévén, csak halottjokat is illendőképen el nem temethetik, azon szabados utjoknak elvétele miatt, hanem kertet mit kellene kihányni, egyéb alkalmatlanságok is lévén benne, injuriával illettetnek a megnevezett orthodoxa religión lévők; annakfelette, szokások szerént

[1] Bethlen János I. 277—85. ll.

processiót járván, midőn azon processiójárást continuálnók, az orthodoxa religión levőknek templomok előtt megállván illetlen lövöldözéseket, kiáltásokat tésznek az orthodoxusoknak injuriájokra és isteni szolgálatjokban való megbotránkoztatásokra; hogy azért az olyan illetlen cselekedetek complanáltassanak és jókarban állíttassanak, végeztük Nagyságod kegyelmes javallása szerént, hogy ad faciem loci Udvarhelyre ad undecimum diem futuri mensis Martii az udvarhelyszéki főtisztek kimenjenek, kik mellé akkorra rendeltünk bizonyos commissariusokat, a catholica religión levő atyánkfiai közűl Haller Pál, az augustana confessión kőhalmi királybiró, az unitária religión Pálffi István atyánkfiait, kik in facie loci isten és az igazság szerént azon alkalmatlanságokat eligazítván, hagyják jó karban, úgy hogy efféle alkalmatlanságokat ezután ne kövessenek.

A város erdejének élése felől is jövén ilyen panasz Nagyságod füleiben kegyelmes Urunk, hogy a romanocatholicus pater szabadosan élvén, az orthodoxus predicatornak élnie nem engedik, sőt béhozván belőle szekerit meg is büntették a catholica religión levők; hogy azért abból is több inconvenientia ki ne jöjjön, Nagyságod kegyelmes resolutiója szerént decernáltuk, hogy a megnevezett commissariusok azon egy odavaló fáradsággal, udvarhelyszéki főtiszt atyánkfiaival együtt hagyják jó karban, hogy ezután se mi országul, sem Nagyságod méltóságos fülei ne terheltessünk ilyen méltatlanságokkal.

XXIV. Articulus. *Szederjesre a dézma percipiálásának eligazítására commissariusok rendeltettek.*

Nem kicsiny panasz lévén Jósika István atyánkfiára is ilyen dologból, hogy Szederjes nevű falunak, kit most felesége jussára bir feleségével együtt, dézmáját, melyet néhai Rákóczi György fejedelem donatióval conferált volt az ott való praedicator számára, azután Praeda nevű bóérnak adván azon falut megnevezett fejedelem, mig élt azon bóér, azon dézmának szabados birásában meghagyta a praedicatort, mint kinek dézmán kívül való jussal adattatott

birására azon falu, eo jure deveniálván feleségére is, kit azután Jósika István atyánkfia vett el magának feleségül, a nékik engedtetett jussal meg nem elégedvén az ő dominiumok előtt másnak adatott just, ugymint dézmát a predicatortól elvette, s maga ususára applicálta, a praedicatort arestálván addig el nem bocsátotta, mig donatióját ki nem vette kezéből, és hagyta az ott való praedicatort dézma nélkül; kihez képest Nagyságod kegyelmes resolutiója szerént decernáltuk, hogy ad decimum quintum diem futuri mensis Martii bizonyos commissariusok menjenek azon helyre, az orthodoxa religión lévők közűl Bethlen János atyánkfia, a catholica religión lévők közűl Kornis Gáspár, az augustana confession lévők közűl Segesvári Pál János, és az unitaria religión lévők közűl Pálfi András atyánkfia, a kik ezen dolgot isten s az igazság szerént végképen eligazitsák s jó karban hagyják.[1]

IV.

Erdély visszaszerzésének és a katholicismus megerősítésének első tervei. Az ünnepek megrontói ellen hozott articulusok.

Erdélynek viszonyai a törökkel és a bécsi kormánynyal mindinkább bonyolultak. Apafi fejedelem tehetetlensége minden nap érezhető volt. Ezt kihasználta a kormánytanács, melynek tagjai közt azonban sok ellentétes vélemény küzdött egymással. A Kemény- és Barcsay-pártiak nem tudtak kibékülni egymással. E mellett a katholikus párt is fondorkodott és Bécsben való árulkodások által sok kellemetlenséget okozott.

Ilyen viszonyok között a közügyek szekere nagyon döczögve haladt. A török adó kivetése és a véghelyek erősítése nagy terheket rótt a lakosságra. Megint az az eszme tolúlt előtérbe, nem volna-e mégis helyesebb a német császár és magyar király barátságát keresni, s azzal együtt annak segítségével lerázni a török igát?

[1] Szilágyi. Erd. országgy. Eml. XIV. 192—194.

Ez az eszme nagyon rokonszenves fülekre talált Bécsben, a hol meg erős párt létezett, mely Magyarország régi jogainak helyreállítását, illetve Erdélynek visszaszerzését vette czélba.

Ettől fogva a vallás ügye ilyen összefüggésben fog előfordulni. Erdély visszaszerzésére való törekvés egyértelmű volt a katholicismus hatalmának Erdélyben való visszaállítására való törekvéssel. Ezt sejtette mind a két párt, — s épen ezért lehetőleg elodázta a kérdésnek nyilvános tárgyalását.

Az időközben felmerült vallási kérdések nagyon alárendelt apróbb intézkedések körül forognak. Igy például a fejedelem 1666. aug. 12-kén rendeletet bocsátott ki az oláh papok kiváltságainak megtartása ügyében;[1] az 1667-ki fejérvári országgyűlés pedig az ünnepeknek megrontói ellen hoz törvényt, mely a VII. articulus szerint így hangzik:

Kegyelmes Urunk, az innepszentelésről bőséges rendelési lévén az országnak, de mégis ex superabundanti végeztük egész országul, hogy ennekutána kiváltképpen a három sátoros ünnepeken és vasárnapokon mindenféle rendek dologtevéstől megszünjenek minden helyeken, mely ellen ha valaki comperáltatik cselekedni, eo facto Officiales ejusdem loci flor. 6. exequaljanak rajta irremissibiliter.[2]

Ugyanezen időtájban Apafi fejedelem az oláhok fehérvári monostorában oláh nyomdát és iskolát állított fel, hogy ezáltal is egyengesse a reformált vallás elterjedésének útját.[3]

[1] Szilágyi S., XIV. 195. l.
[2] Veszely, I., 270. l. — Szilágyi S., XIV., 215. l.
[3] U. o., 267. l.

V.

Az 1668-ki beszterczei országgyűlés.

Jan. 10-től febr. 3-ig.

A fejedelmi propositiók a zsidózókról; — az ezek feletti tárgyalás; — és a fejedelmi válasz. — A zsidózók védik magokat. — A rendek kérvényt adnak be a fejedelemnek — ki tagadó választ adott. — Katholikusok és unitáriusok kérelme. — Articulusok — és a radnóti gyűlés.

Apafi fejedelemnek sok baja volt; s ez még szaporodott a magyarországi elégületleneknek azon kérése által, hogy karolja fel az elnyomott magyar protestánsoknak ügyét. Saját országában a katholikusok békételenkedtek. Az unitáriusok közt pedig valóságos háború folyt — a zsidózók ellen. A fejedelem, bár érdeklődött a magyar „interessatusok" iránt, mégis elébb itthon, saját országában kivánta helyreállítani a rendet. Az 1668. jan. 10-re Beszterczére összehívott országgyűlésnek ez volt az első feladata.

Mikor a rendek együtt voltak, siettek a fejedelemhez, hogy hódolatukat s boldog újévi kivánataikat kifejezzék Kapy György elnök által. Azután a fejedelmi propositiók olvastattak fel, melyeknek első két pontja a zsidózókról szól ekképen:

1. Örömest senkit meg nem bántanánk, sőt az egymással nem szintén egyező dolgokat is csendesítenénk tehetségünk szerént, de az mely dolgokban az istennek ő szent felségének boszontását és szent nevének sérelmét látjuk, lelkünkisméreti nem engedi, hogy abban valakinek kedveskedhessünk: ne is egyébnek, hanem ennek tulajdonítsák ő kegyelmek ez mostani propositiónkat. Szomorúan jelentjük annakokáért ő kegyelmeknek, hogy amaz isten előtt kárhozatos és az egész keresztyén világ előtt irtózással hallandó judaizmus ez hazában nemcsak nem szűnt meg, hanem titkos színek alatt naponkint gyarapodik, hasonlóképen az isten és keresztény vallás ellen káromkodóknak számait.

Félő, az isten meg ne boszulja nemcsak azokon, a kik cselekeszik, hanem azokon is, a kik hivalkodó szemmel könnyen elszenvedik. Egyéb secularis dolgokban hogy az ember competens forumán pereltessék, javaljuk; de midőn immediate religio dolga, avagy istennek megbántódása, káromlása forog fenn, akárki általláthatja, hogy mind az négy recepta religión levők közűl delegálandó becsületes commissáriusok által kellene az ilyen dolgoknak eligazíttatni, melyről szükség, hogy ő kegyelmek országúl concludáljanak, úgy pedig, hogy az prócátorok az ilyen casusokban avagy teljességgel ne admittáltassanak, avagy ha admittáltatnak is, exceptiót ne legyen szabad mondaniok, hanem csak az meritumra feleljenek, mert az ilyen gonoszságokért közönségesen mindnyájunkra következhető isten ostorát procator uraim exceptióval el nem háríthatják. Hogyha pedig az ilyen dologban az commissariusok valami difficultást tanálnak egyszeri revisióra, első közönséges országgyűlésére bocsáttassék fel, de ez is non ad instantiam in causam attracti, hanem az commissariusokéra: hogyha azok salva conscientia finalis deliberatiót nem mondhatnának az dologban. Egyébiránt ne csak finaliter deliberálhassanak, hanem executióban is vétethessék az dolog, a director ratione officii prosequálván őket az commissariusok előtt.

Az mely pörök pedig eddig kezdettenek, az ilyenek ellen azok is transferáltassanak ilyen processusra.

2. Ugyan az judaizánsok állapotjában más dolog is vagyon, úgymint ez:

Emlékezetiben lehet ő kegyelmeknek országul, hogy üdvözült öregbik Rákóczy György ideiben az judaismus ellen az nemes ország articulust irt volt, melynek executióját sokáig halasztotta, akkor szabadságában állván azoknak a zsidózóknak, akármelyik recepta religióra állanának; de midőn tévelgésekben vakmerőképen megmaradtanak volna, az director evocáltatván őket, az ország megsententiázta, mely sententiával mind javok elfoglaltatott, mind fejeket elvesztették. Ilyen feje, javai és egyéb, szóval mindenek

elveszett állapotjokban folyamodtak azok a nem jámborok az akkori méltóságos fejedelemhez, kérvén gratiát fejeknek, s egyszersmind erős hittel megesküvén, hogy az szentháromságot teljes életekben vallják s tisztelik, és maradékaikat is annak tiszteletében nevelik; — persistáltanak is fogadásokban sok esztendőkig, hanem két három esztendők alatt színlették hozzájok egynémely praedicatorok magokat, úgy szegették meg velök hitüket, ilyen pretextust hozván fel, hogy az unitaria religió is recepta religió lévén, szabad volna arra állani akárkinek. De ezekre az emberekre nézve az ratió nem helyes, mert minek előtte az nemes ország halálra sententiázta őket, addig élhettenek volna ezzel a szabadsággal, de midőn megsententiáztattanak és elvesztették mind fejöket s mind egyéb javukat, az minémű conditióval gratiát nyerhettenek magoknak, kötelesek lettenek volna azt megállani, sőt ha kik közűlök medio tempore decedáltanak is, de ha azoknak maradéki nem akarják azt a conditiót megtartani, mellyel az ő atyjoknak gratia adatott, mivel az enyett a conditio enyett (?) maradott meg minden javok, nem méltó, hogy az is nálok maradjon. Megkivánjuk azért, hogy országul ő kegyelmek concludáljanak mostan ezek ellen, mint egyszer judaizmusért megsententiázott latrok ellen, kik újabb hitszegéssel tetézték elébbi jámborságukat. Annak felette megkivánjuk azt is igen méltán, hogy az mely predicatorok ilyen fidesfragiumra inducálták őket, ha egyéb javokban meg nem károsodnak is, de tisztektől degradáltassanak örökösen ennyi léleknek hitszegésre való viteléért.

3. Vannak oly faluk is, kikben annak előtte magyar ecclesiák voltanak, kik az sok változásokban elpusztulva, oláhok ülték meg és számmal az magyar ecclesiát meghaladván, ahoz fizetni nem akarnak; az mint azért a szász falukban is, melyekben oláhok laknak, az szász papoknak fizetni szoktak, megkivánjuk mi is, hogy az ilyen magyar falukban szállott oláhok az magyar ecclesiához valamivel tartoznak, megadják; kiről is, hogy ő kegyelmek concludáljanak, szükséges, sőt ha szintén oláhok ülték volna is meg

egészen, de az mivel ezelőtt az magyar ecclesiához tartoztanak, az mostani lakosok is adják meg.[1]

Az egyes nemzetek postulatumainak felolvasása után a fejedelmi propositiók tárgyalására került a sor jan. 21-kén. A fejedelem, a mint láttuk, az iszonyat hangján szólott a zsidózókról; és egy a négy recepta religióhoz tartozó egyénekből álló küldöttséget akart kineveztetni azok ügyének elintézésére. A rendek közűl sokan azt akarták, hogy ez ügy a tanácsosokhoz utasíttassék elintézés végett; de a tanácsosok, hivatkozva arra, hogy ők már a fejedelemmel együtt tanácskoztak eleget, kérik a rendeket, hogy a tett propositió szerint, határozzanak legjobb belátásuk szerint. Vannak törvények, melyek e részben útmutatásul fognak szolgálhatni.

Azonban a kérdés nem volt olyan egyszerű, mert a zsidózók közűl sokan, kellemetlenségek kikerülése végett, színleg áttértek az unitárius vallásra. Napok multak el, a míg e kérdés tárgyalásához fogtak. Jan. 23-kán a rendek ismét abbeli nézetüknek adtak kifejezést, hogy a zsidózók ellen vannak törvények; nincs egyéb hátra, mint hogy a fejedelem alkalmazza azokat. Mikor erről javában folyt a tárgyalás, belépett az unitáriusok püspöke, a kinek apja szintén elítélt zsidózó volt és kérte a rendeket, lépjenek közbe a fejedelemnél, nehogy a zsidózók ellen még idősb Rákóczy György korában hozott ítélet reá is alkalmaztassék, a ki 18 éves koráig református volt és csak azóta lett unitáriussá a kolozsvári unitárius iskolában. Mert ha apja miatt őt is elítélik, akkor mit várhatnak a többiek?

A rendek megigérték, hogy közbe fogják magokat vetni a fejedelemnél; annyival is inkább, mivel más unitáriusoknak is voltak kérelmeik, melyekre nézve a fejedelem még nem válaszolt. Ilyen volt a Lengyelországból kiűzött socinianusoknak még január 18-án beadott abbeli kérelme, hogy közűlök azok, kik házasság vagy birtokvásárlás útján

[1] Szilágyi S., XIV., 291—293. l.

erdélyi lakosokká lettek, törvényes polgároknak (legitimati patricii) tekintessenek; azok pedig, a kik Lengyelországból még ide akarnak költözni, ha Kolozsváron nem férnének el, alapíthassanak Erdélyben egy külön coloniát, s mint iparosok, ismertessenek el igazi polgárokúl. Dura sane petitio! kiált fel az egykorú naplóiró.

Most, a rendek újabb sürgetésére, a fejedelem kiadta válaszát, mely szerint a zsidózók közűl azok, kik idősb Rákóczy György korában elítéltetvén, kegyelmet oly feltétel alatt nyertek, hogy a zsidózóktól elszakadnak és a négy recepta religió valamelyikéhez csatlakoznak, és a kik a református vallást egyszer elfogadták, abban meg is maradjanak; minélfogva a törvény végrehajása okvetlenül szükséges. A fejedelem kijelenti, hogy ez által senkit sem akar kényszeríteni a református vallásra; mindenkinek szabadjára hagyja, hogy a négy vallás közűl azt válaszsza, a mely neki tetszik; de azt kivánja, hogy a zsidózók utódai megfosztassanak javaiktól.

Erre nagy zavar támadt az unitáriusok között. Egymásután többen felszólaltak; mindenek előtt Szentiványi Sámuel, a jogügyek igazgatója, erős és éleseszű socinianus, arra kérte a rendeket, hogy más választ kérjenek a fejedelemtől. Ne kivánja, hogy a zsidózók utódai megfosztassanak javaiktól, miből kevés haszna lesz az országnak. Ellenben egyesek nagy kárt fognak szenvedni; többek között ő maga is, a kinek felesége egy elítélt zsidózónak leánya. Horvát Cosmus figyelmébe ajánlotta a rendeknek, hogy az unitáriusok, bármily kevesen vannak is, bármily szegények legyenek is, mégis tagjai az erdélyi rendeknek; minél fogva méltán megvárhatják tőlük, hogy védelemben részesítsék. A felszólalásoknak lett is annyi eredménye, hogy a rendek egy új kérvény benyujfását határozták el, melynek elkészítésére Teleki Mihály, Mikes Kelemen, Lázár István, Gonosch Mihály és Ruffinus Bertalan küldettek ki.

A kérvény elkészült, s még az nap beadatott a fejedelemnek, a ki, mivel épen asztalhoz akart ülni és már

tanácsosai is eltávoztak volt, másnapra igérte a választ. Ez meg is történt; de a válasz oly határozottan visszautasító volt, hogy a rendek szinte kételkedtek abban, vajjon a fejedelemtől jött-e? Ugyanis a fejedelem Teleki Mihály útján azt izente, hogy a mit egyszer kimondott, azt nem fogja megváltoztatni. A rendek ne fáraszszák magokat új kérelmekkel; ő az ügyet befejezettnek tekinti.

Engedékenyebb volt a fejedelem a rendek azon kivánságánál, hogy ha a magyaroktól elhagyott valamely faluban oláhok telepednek le, ezek a magyar papnak tartozzanak adózni. A szászok ugyan felszólaltak ez ellen; hivatkoztak a vallások egyenjogúságára és a méltányosságra, de a többség figyelmen kívül hagyta okaikat. A gyűlésről szóló egykorú napló megjegyzi, hogy a többség, „mivel az erdélyiek különféle vallást követnek, s különösen a kegyességben hidegek, az igazságban részrehajlók, a kik inkább akarnak engedni saját jobbágyaiknak, mint az istenitisztelet előmozdításáról gondoskodni", elutasította kivánságukat. Bethlen Gergely, kit a napló „nullius pietatis vir"-nek nevez, még a szentirásra is hivatkozott, hogy részrehajlását igazolja, a miért elnöke ki is csúfolta, csodálkozását fejezvén ki a felett, hogy az ő rokona íme egyszerre theologussá lett![1]

Több napon át tárgyalták a katholikusoknak abbeli folyamodását, hogy a kolozsvári óvári templom nekik engedtessék át. Indokúl hozták fel, hogy a monostori templomban a törököknek közelsége miatt nem tarthatják bizton isteni tiszteletöket; még kevésbé taníthatják és gondozhatják gyermekeiket az arra rendelt jezsuita atyák. A rendek közűl sokan támogatták e kérelmet; meg is igérték, hogy azt a fejedelemnek benyujtják, de a reformátusok, attól tartva, hogy ez az ő felekezetök kárára fog kiüthetni, csak azon feltétel alatt igérték meg támogatásukat, ha ebből a többi három vallásra nézve sérelem nem fog következni.

[1] Czajbert Naplója. Szilágyinál 308. l

A fejedelem és tanácsosai tárgyalták is e kérdést; de ezúttal nem döntötték el.

Minthogy a rendek több rendbeli előterjesztésére a fejedelem még nem adott választ, jan. 28-kán Rhédey Istvánt küldötték hozzá a rendek, hogy sürgesse meg a határozatok meghozatalát. Ezek közé tartozott a lengyelországi socinianusok kérvényére adandó válasz is. Ez megadatott, de nem tetszett a rendeknek, mivel a legnagyobb ridegséggel utasította vissza a kérelmezőket, sőt meghagyta nekik, hogy husvétig mindnyájan takarodjanak ki Erdélyből. Ezért a rendek elhatározták, még egyszer megkérik a fejedelmet, hogy az iparos unitáriusokat ne űzze ki országából. Többek között hivatkoztak arra, hogy ezeknek vallása be van fogadva, s nemzetiség tekintetében sem alábbvalók, mint a már bentlakó egyéb idegen népek. De ez sem használt semmit. Jan. 31-kén egy marosvásárhelyi mesternek folyamodását tárgyalták, kinek 4 éves fiát a mikeházi barátok erővel a kolostorba vitték s anyja kérésére sem adták ki. A fejedelem a rendek kérésére azt válaszolta: gondoskodjanak a gyermeknek kiszabadításáról, mert ha ő nekie kellend gondoskodnia róla, a barátok alig fogják megköszönni. A rendek akképen intézkedtek, hogy egy, a négy valláshoz tartozó egyénekből álló küldöttség menjen a kolostorba, s a gyermeket a segesvári királybiró útján adja át annak, a kihez a gyermek menni akar.

Végűl még a zsidózók ügyével kapcsolatos azon kérdés merűlt fel, hogy mivel a zsidózók a székelyek közűl kerültek ki, vajjon ez által a székelyek régi nemzeti szabadsága megrövidíthető-e? A székelyek ugyanis azt vitatták, hogy nota esetében a szomszédok öröklik a székely vagyont. De ebben sem hozatott törvény, mint általában semmi oly vallásügyi kérdésben, mely nagyobb elvi jelentőséggel birt.

Az ezen országgyűlésen hozott törvények között csak a következő articulus vonatkozik egyházi ügyekre:

Articulus XXXIII. *Az ecclesiastica personáktól elfoglal-*

tatott dézma vagy quartabeli proventusoknak recuperáltatása, és az oláh papok tueáltatása.

„Végeztük kegyelmes urunk, hogy a mely helyekben öregbik Rákóczi György fejedelem idejétől fogva a papoknak, scholamestereknek dézmájok avagy quartájok járt, az alatt más priváta personáktúl elfoglaltattanak: a modo deinceps azon ecclesiához való papoknak, scholamestereknek, avagy azon dioecesisben levő szegényebb ecclesiastica personáknak visszaadattassanak, melyről viseljen gondot és tégyen dispositiót azon dioecesisben való esperest.

A verus praetendens possessorok az oláh papokon szokott dézmájokon és illendő honorariumokon kívül egyéb taxát ne exigáljanak sub poena articulari.[1]

Megjegyzendő, hogy a XXXIII-ik articulus elrendeli, hogy az approbata után tett és emanáltatott articulusok mentűl értelmesebb személyektől egy corpusba összegyűjtessenek. Azt, hogy kik, mikor és hová jöjjenek e végett össze, a fejedelemre bizták.

Még ugyanazon évi júl. 15-ére *Radnótra* hívta össze a fejedelem Erdélynek rendeit, hol leginkább a portai adó beszolgáltatásáról, a várőrségek zsoldjáról és egyéb hasonló anyagi dolgokról tanácskoztak. Vallásügyi kérdés csak egy merült fel. A júl. 19-ki ülésen a fejedelem tanácsa eldöntetlenűl hagyott azon kérdés vettetett fel, hogy a templomokat lehet-e egyházi vagyonnak tekinteni? Ugyanis a reformátusok és unitáriusok összezörrentek egy templom birtoka felett. Kié legyen a templom? A rendek többsége azon nézetben volt, hogy ha az illető templomot magánegyének saját fundusukon és saját használatukra építették fel, akkor az nem mondható egyházi vagyonnak; de ha azon községben létező gyülekezet, mint ilyen, épít templomot, az már egyházi vagyon. De határozat, melyet a fejedelem törvényerőre emelhetett volna, nem hozatott.

A politikai viszonyok mindinkább bonyolódtak. A

[1] Szilágyi S., XIV., 330—331. l.

magyarországi „interessátusok" Kende Gábort azon utasítással küldötték Erdélybe, vegye rá Apafit. hogy még ez év karácsonyáig segélyükre jöjjön. A fejedelem ezt csak a török engedélyével tehette meg; ezért meg is indította az erre vonatkozó tárgyalásokat.

VI.

Az 1669-ki fejérvári országgyűlés.

Január 25-től márczius 4-ig.

A fejedelmi propositiók ötödik pontja. — Reformátusok — oláhok — és katholikusok kérelmei. — Apafi követei Eperjesen — és a magyarok kérelme a fejedelemhez.

Mikor a fejedelem már megigérte a magyarországi elégületleneknek nyujtandó segélyt, kénytelen volt a portának kedvét nagy adók fizetése által keresni. Ezen adók mikénti kivetése és beszedése okozta leginkább azt, hogy 1669. jan. 25-ére Fejárvárra ismét országgyűlést kellett összehívnia.

A január 30-án átadott fejedelmi propositiók csak kilencz pontból állottak. Az ötödik pontban panaszképen említi a fejedelem, hogy nemcsak Fejérvárnak, de az egész országnak is dísztelenségére válik az, hogy Fejérvártt a templomnak tornyai pusztán állanak. Azért inti a rendeket, hogy e tornyoknak fölépítéséről gondoskodjanak. Ő a maga részéről kész tehetségéhez képest segíteni az ügyet.

A tárgyalások fonalán vallásügyi kérdésekre csak febr. 21-én került a sor. Ugyanis felolvastatott a református lelkészeknek a fejedelemhez benyujtott kérvénye az enyedi főiskolához tartozó fogadó építéséről és azoknak szigorú megbüntetéséről, kik azon collegium miriszlói és décsi jobbágyait terhelni, adóztatni merészelik. Továbbá felolvastatott az oláh papoktól törvény szerint fizetni szokott honorarium ügyében tett folyamodás, valamint a compilátákra fejedelem s tanácsurai részéről tett észrevételek is.

Febr. 27-én tárgyalták a katholikusok folyamodását a kolozsvári farkas-utczai templom átadása ügyében. De eredményhez nem juthattak. Vallásügyi törvény ezen az országgyűlésen nem hozatott.

Nem csoda. Erdélynek ekkor más nagy kérdése volt. Rendeznie kellett a portához és Magyarországhoz való viszonyát. Eperjesen ápril 14-én a felsőmagyarországi elkeseredett rendek megnyugtatásáról volt a szó, a kik nehéz helyzetökben már akkor az erdélyi fejedelemnek segitségét keresték. Apafi a maga részéről Kapy Györgyöt, Teleki Mihályt, Nemes Jánost és Virginás Istvánt küldötte ki Eperjesre. Utasításait és kivánalmait az országot és egyeseket érdeklő sérelmekről, vallásügyi, köz- és magánjogi sérelmekről több rendbeli nyilt és titkos megbizó levelekben foglalta össze. Nagy súlyt helyezett arra, hogy lehetőleg biztos alapon kezdjék a tárgyalást, különösen pedig, hogy „a magyarországi evangelikus status bántódási megorvoslását urgeálják“ ... Ha a császár commissariusi azt fognák kivánni, hogy a fejedelem „a magyarországi megbántódott evangelikusok gravameni megorvoslásába ne elegyítse magát“ ... akkor mondják meg aperte, hogy ez a fő s minden egyéb kivánság ehhez képest semmi, „mert az mind csak testi, pénz, ökör, tehén etc., de itt a mi lelki tagjainkban bántódunk meg, mely legelső s legnagyobb nyavalya, ha nem tolláltatik, nem szükség a többihez is szólni“. Ezt annál inkább kell nyiltan kijelenteni, nehogy a magyarországi protestánsokkal való érintkezésök gyanút támaszszon a bécsi udvarnál, mintha valami titkos ügyről tractálnának.[1]

[1] Titkos utasítás 1669. ápr. 17-én. Az eperjesi tractára expediált követ commissarius híveinknek adattatott ez szegény haza jövendő securitására néző titkos instructió az urak conclusuma szerint Fogarasban 17. apr. Anno 1669.

Kívül: Legtitkosabb eperjesi tractára való instr. (Eredetije a fejedelem titkos pecsétjével a gr. Teleki család levéltárában 972. sz. a. M.-Vásárhelyt.)

Mikor a fejedelem követei ily utasítással ellátva Eperjesre érkeztek, már ott akkor javában folyt a vita az evangelikus vallás szabadsága felett. Rendkívül izgatott jelenetek fordultak elő, úgy hogy Rottal, a császár megbizottja, nem tudott mit tenni a fenyegető állást foglalt felvidéki nemességgel. A gyűlés május 22-én eredménytelenül oszlott el. Hat heti tárgyalás alatt az erdélyi követek nem láttak és nem hallottak egyebet, mint panaszt és fenyegetést a bécsi kormány önkényes eljárása ellen. A császár válaszolt ugyan az eperjesi rendek sérelmi feliratára, de az evangelikusok kivánságaira csak semmitmondó általános ígéretet tett.

Ily körülmények között az elkeseredett felvidéki rendek kétszeres bizodalommal és túlzott reménységgel jöttek az erdélyi követekhez, könnyes szemekkel kérvén őket, hogy ügyüket a fejedelemnél és ez által a portánál támogassák. Ezenkívül Czeglédy István és Bagosi Márton ref. papokat külön is elküldötték Apafihoz, rávenni őt, hogy mint egykor Bethlen és Rákóczy, úgy most ő is fogjon fegyvert az elnyomott magyarországi protestánsok érdekében. Kende Gábor a politikai kilátások reményével biztatta őt. Nem csoda, hogy végre is részint erős felekezeti érzületétől, részint Erdély nagysága iránt táplált reményétől indíttatva, Rozsnyay Dávidot évi adóösszeggel és számos ajándékkal a portára küldötte, hogy a fegyveres segélyadáshoz szükséges engedélyt kieszközölje. Ezt annál is inkább meg kellett kisérelnie, mert oka volt félnie attól, ha ő megtagadja támogatását, a magyarországi elégületlenek Rákóczy Ferenczhez fordulnak. „Ha nem engedtetik meg — úgy mond — akkor veszteg ülünk s mi nem leszünk okai. Ha pedig megengedtetik: meg kell annak lenni nolle velle."

A Compilátában az 1654-től 1669-ig hozott törvényczikkekből.

ELSŐ RÉSZ.

Első czím.

Ecclesiai dolgokról.

I. Articulus. A mely religion lévőknek templomokat kezekből a más religion lévőktől hatalmasul kifoglaltattak magok authoritásokból, az ilyen hatalmaskodók ellen procedáljanak az ilyenekről irt Articulusok szerint.

IV. Articulus. Történt olyan dolog is, hogy némely nemes embernek lovát ellopván, a nyomot egyházi rend praedicator házához nyomozták, honnat a lator elszaladván, javait a káros embernek még tiszt kérésére és ki nem adta volna, praetendálván azt, hogy semmiben néki a külső tiszt nem praescribál; mivel pedig az olyan dolgoknak patrálása papi hivatalján kívül vagyon és nem úgy papi mint nemesi szabadsággal élő emberek ő kegyelmek is ez iránt, hogy azért az ilyen casusokban az egyházi rendek is az ország törvényes processusinak subjaceáljanak, sőt nem kisebb szabadsággal, mint más nemes emberek ellen procedálhassanak a tisztek ő kegyelmek ellen is.

V. Articulus. Vannak olyan emberek is, kik a predikátori rendeknek szokott jövedelmeket, dézmájokat kiadni nem akarják, lévén azért ennek előtte is erről való constitutiója az országnak, hogy senki az ecclésiai proventust, maga ususára convertálja, hanem minden rendek az országnak erről irt constitutiói szerént minden szokott jövedelmeket tartozzanak megadni, tőlök el nem tartsák...

MÁSODIK RÉSZ.

Első czím.

Fejedelmi dolgokról.

I. Articulus. Conditiones Acacii Bartsai (1658).

1. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta religiókban és azoknak egyaránt való szabados

exercitiumiban ő nagysága megtart és másokkal is megtartat, és egyik religion lévő ecclesiákra is hatalmasúl nem küld, el nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectusáért senkit is a haza fiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és megkülömböztetés nélkül, éltet minden rendeket.

IV. Articulus. Conditiones Principis Johannis Kemény (1661).

X. Hogy urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelységet és szászságot régi és minden legitime emanáltatott privilegiumokban, donatiókban, annuentiókban, inscriptiókban, ab antiquo bévött ususokban salvo jure alieno, és szabadságokban megtart.

V. Articulus. Conditiones Celsissimi Principis Domini Michaelis Apafi (1661).

1. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta religiókban, és azoknak egyaránt való szabados exercitiumában ő nagysága megtart, s másokat is megtartat, és egyik religion lévő ecclésiákra is hatalmason nem küld és el nem foglaltatja ő nagysága, religionak respectusáért is a haza fiai közül senkit meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és megkülönböztetés nélkül éltet mindeneket.

X. Hogy urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelységet és szászságot, régi és minden legitime emanált privilegiumokban, donatiókban, annuentiókban, inscriptiókban, assecuratiókban és consensusokban, ab antiquo bevött ususokban, salvo jure alieno, és szabadságokban megtart.

HARMADIK RÉSZ.

Kilenczedik czím.

Bányák colálásáról s idegen országokra való szabados járásról-kelésről.

Mindenféle szabados kereskedés, bányáknak magok harárán való colálása, a haza fiainak keresztyén országokra igazságos dolgokban szabados járások kelésök, javoknak tartása országokban, s egyéb szükséges dolgaikban való mulatások simpliciter szabados légyen. Tanulásra, szolgálatra, lakásra, peregrinálásra való mehetések is pedig nem hogy interdicáltatnék, sőt annak tilalma az hazában in perpetuum emlékezetben se legyen. Mindazáltal salvus conductust tartozzanak impetrálni, a fejedelmek is adni, melyet ha denegálnának, vagy procrástinálnának is, szabadoson elmehessenek: városi és kereskedő vagy mives legények állapotjokról az eddig való usus tartassék, mindazáltal az hazának is legitimus fejedelmeknek ártalmokkal ne merészeljenek lenni. E végezésünket pedig kivánjuk pro perpetuo et irrevocabili decreto tartani, hoc per expressum declarato, hogy ha ki akármely idő folytában fejedelmek, statusok, constitutiók változásiban tsak propositióban vagy postulatumban adná vagy venné ennek derogálását, megkisebbíttetését, annál inkább a ki voxolna, annuálna, vagy tselekedetivel annak ellene tselekednék, vagy contraria constitutiót tsináltatna, tsinálna, vagy acceptálna, a jövendő világon Istentől átkozott légyen, e világon pedig betsületi vesztett.

1669.
Compilatarum constitutionum
Parte I. Titulo I.

Articulo V. Vannak oly emberek is, kik a prédikatori rendeknek szokott jövedelmeket, dézmájokat kiadni nem akarják. Lévén azért ennek előtte is erről való constitutiója az országnak, hogy senki az ecclesiai proventust maga

usussára ne controvertálja, hanem minden rendek az országnak erről irt constitutiói szerint minden szokott jövedelmeket tartozzanak megadni, tőlök el ne tartsák.[1]

1670. febr. 25. Fehérvárott hozott törvények első Articulusa így hangzik:

A tordai quartáról s annak beszolgáltatásának módjáról. Végeztük kegyelmes urunk nagyságod kegyelmes consensusából, hogy fiscus aminémű gabonáról dézmát szokott volt exequáltatni Tordán, annak quartáját rendelte volt a predikatoroknak, mely quarta akkor sem vétetett el, midőn a fiscus a maga jussát remittálta a tordaiakat.

Azért mostan is mind azokból a leguminákból, valamelyekből a fiscusnak dézmát adtanak, a quartabéli jussa az ecclesiáknak fenmarad, és ha akkor béhordották a quartát, mikor a fiscus birta azon dézmának három részét, most is tartozzanak (per inquisitionem a Torda vármegyebéli főtisztek végére menvén, micsoda rendtartás volt ezen dologban az előtt), kit ha nem praestálnának azon tordaiak cum poena articulorum tartozzanak exequalni a Torda vármegyebéli tisztek toties quoties rajtok. Mivel pedig Tordának bőven elég határa vagyon, ha kik fraudulenter más határon szántanának a quarta elkerüléseért, terjedjen azokra is ezen dolog és tartozzanak a quartát szintén úgy megadni. A kik eddig is meg nem adták, a fennebb specificált poenát exequáltassák a főtisztek rajtok. Ide értvén mindenekben az egyházfalviakat.[2]

Fehérvári országgyűlés 1670. dec. 1.

XXVII. Articulus. Az innepeket és vasárnapokat meg nem illőkről.

Az innepeket és vasárnapokat meg nem szentelők felől extál az approbátában edicto 51 fol. 237 világos Arti-

[1] Confirmat Michael Apafi Albae Juliae diae 4-a mensis Martii, Anno 1669. Veszely i. m. 39., 40. l.

[2] Egyházfalva est ea pars oppidi, quam fluvius Aranyos alluit, nunc venit sub communi nomine O-Torda. V. ö. Veszely, I., 42. és 270. l.

culus; de avval nem gondolván némelyek, szükségek kivül is megtörik a szent napokat (ide nem értvén, a kik ország szolgálatjában vadnak) végeztük azért, hogy a tiszteknek legyen szorgalmatos vigyázása az olyanokra minden helyeken, s büntessék meg is, s el ne mulaszszák, sub poena articulari.[1]

Fehérvári országgyűlés 1671. november 25.

VI. Articulus. Ennek utánna az négy recepta religión kívül való idegen nemzetek ne nobilitáltassanak (hanem ha találtatnának olyanok, kik felől egész országul tennének recommendaciót). . . .

[1] Teutsch és Veszely, I. 271. Megjegyzendő, hogy Veszely ezt XXXVII. czikknek titulázza.

NEGYEDIK FEJEZET.

AZ ÖNKÉNY ÉVEI ÉS A BUJDOSÓK.

1672—1681.

*

Ampringen Gáspár kormányzósága.

I.

A magyarok és a protestánsok üldözése. — Gályarabság. — A bujdosók Apafyhoz folyamodnak. — A kuruczok és labanczok kegyetlenkedései. — Lipót összehívja a nemeseket Pozsonyba 1675.

Az alkotmány felfüggesztésének természetes következménye volt, hogy a király nem hívott többé össze országgyűlést, daczára annak, hogy a nemzet több alkalommal sürgette azt.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy 1662 óta csak részleges országgyűlések tartattak, néha a király akaratja szerint, de sokszor annak határozott tiltakozása ellenére is.

Most ezek ép úgy be lettek szüntetve, mint a rendes országgyűlések, és így a nemzeti akarat nyilvánítására nem volt más mód, mint a zúgolódás, tiltakozás és — fegyverfogás. Azok a főúri tanácskozások, melyeket Lipót új kormánya nagyobb veszély idején olykor Bécsbe, olykor Pozsonyba összehívott, nem tekinthetők a nemzet nevében szólók gyanánt. Mind a mellett fel kell említenünk azokat is, mivel az azok körűl részint előzmény, részint következmény gyanánt csoportosuló események nélkül alig lehetne megértenünk az alkotmány visszaállítása utáni országgyűlések tárgyalásait.

Az Ampringen-féle kormány 1673-dik évi tavaszon fényes vendégségek mellett iktattatott hivatalába Pozsonyban. De a mily vígan kezdte, oly szomorúan folytatta és végezte teendőit. Működésén nem volt Istennek áldása. Ellenkezőleg, ez idézte elő hazánknak azt a sötét korszakát, melyre minden magyar szégyennel és keserűséggel gondol vissza. A durva önkény, az emberi érzést fölháborító vértettek uralma volt ez, melyben rabláncz, jószágelkobzás, száműzés vagy egyszerű halál még enyhe büntetésnek tetszett. Kerékbetörés, karóba húzás és a gályarabság legsúlyosabb neme volt következése annak, ha valaki polgári vagy vallási jogát még csak emlegetni is merészelte. A vallási fanatismusnak leggyászosabb példái töltik el az 1673—74. évek történetét. Katholikus püspökök és jezsuita páterek német dragonyosokkal barangolták be az országot, hogy a protestánsokat kiirtsák. Szelepcsényi tömegesen megidéztette a protestáns papokat és tanítókat, „mint a közelébb múlt években ő felsége ellen néhány gonosz ember által szervezett lázadás részeseit“, hogy koholt vádak alapján „mint az isteni és földi fölség sértőit“ fej, és jószágvesztésre ítélhesse, vagy — katholikusokká tehesse. Lipót császár „kegyelemből“ várfogságra és gályarabságra küldötte azon protestáns papokat, kik hitükhöz híven ragaszkodtak. A legnagyobb gonosztevők nem szoktak szenvedni annyit, mint a mennyit e papoknak és tanítóknak kellett szenvedniök szennyes, bűzös börtöneikben és durva, lánczokkal kínos gályáikon. Velök közlekedni, rajtok szánakozni iszonyú bűnnek tartatott. Csak idegen fejedelmek s azok tisztviselői — minő volt Rüyter hollandi admirál — merészeltek közbelépni azokért, a kiket a bánat a szenvedés még életben hagyott.[1]

Ezen és az előbbeni fejezetben vázolt események következtében a nemzet fiainak szivében csordultig telt meg a keserűség. Az üldözöttek menekültek részint Németországba.

[1] Cserei M. Históriája 52—59. lap. V. ö. Kocsi Csergő Bálint: Kősziklán épült ház ostroma.

részint Erdélybe, hol Apafy fejedelmet segítségül hívták. Apafy kérte a porta pártfogását, mi ellen a bécsi kormány fel is szólalt, felhíva a török szultánt, ne szegje meg a vasvári békét és ne tűrje maga mellett „azon rablókat, a kik a király birodalmából oda menekültek a büntetés elől“. A török kormány hivatalosan figyelmeztette Apafyt, hogy a béke fentartásának szempontjából távolítsa el magától a rablókat; de magánúton utasította a budai basát, tegyen a bujdosókért annyit, a mennyit feltűnés nélkül tehet.

Igy állván a dolog, Apafy elfogadta a bujdosókat és fegyvert adott kezökbe. A folytonos üldözés szemlátomást gyarapította számukat. Be-betörtek az országba. Teleky Mihály, Petróczy, Szepesi, Kende Gábor és Szuhay Mátyás vezetése mellett még 1672-ben azt a hibát követték el, hogy vallási sérelmeiket előtérbe helyezvén, vallási szint adtak a hadjáratnak, mely különösen a kath. papság elleni dühöngés által lett gyalázatossá és kegyetlenné. Most újra bejött egy csapat bujdosó. Hajmeresztő mészárlást követett el mind a két párt. A kuruczok a labanczokat, ezek viszont azokat gyilkolták és húzták karóba. Kobb valóságos embervadászatokat rendezett. A fölébresztett vérszomj az irgalomnak és könyörületnek minden érzelmét elfojtotta. A kuruczok különösen az elfogott kath. papokon töltötték vad bosszújokat; a miért Kobb kerékbe törette, nyársolta, süttette és elevenen nyúzatta őket. Az emberi szív elszorul e vandál nemzetirtáson, s valóban alig lehet elhinni, hogy ebben a testvérgyilkolásban magyarok is segédkeztek az idegen hóhéroknak.

Végre maga Lipót is elszörnyűködött ez embertelenségek felett, Kobbot visszahívta és a tiszteknek szelídebb eljárást parancsolt; de azért a korlátlan hatalmi rendszert fentartotta. A Kobb helyébe jött Spankan, s ennek halála után Strasoldo, csak oly rémei voltak a felvidéknek, mint az. Szelepcsényi és Bársony folytatták erőszakos térítéseiket. Amaz, mint a X. Kelemen pápához írott levelében eldicsekedik, 63,000 lelket térített meg; emez pedig közel hétezer

lélekkel szaporította a katholikusok számát. Ez utóbbi — különben protestáns szülék gyermeke — annyira fanatikus térítő volt, hogy Lipótnak a „lázadás“ elfojtására egyetlen módnak még halálos ágyán is a kálvinisták és lutheránusok teljes kiirtását ajánlotta.

Ezalatt Lobkovicz megbukott. A külföldi, jelesül a franczia és török események akként alakultak, hogy Lipót mindenfelől fenyegettetve, kénytelen volt a nemzethez fordulni tanácsért.

De országgyűlést nem akart összehívni. Tanácsosai semmitől sem rettegtek inkább, mint oly alkalomtól, a hol a vérig kínzott nemzet küldöttei szabadon nyilatkozhatnának. Azt azonban szükségesnek látták, hogy a bujdosó elégületlenek kibékítése czéljából legalább a főurak összehívassanak és ott az erdélyi fejedelem követe is meghallgattassék. Maga a szolgalelkű Ampringen is azon véleménynek adott kifejezést, hogy a magyarországi állapotok tarthatatlanok. Kéri Lipótot, tegyen valamit a kedélyek megnyugtatására, míg a nemzet egészen kétségbe nem esik. A vallásüldözésekkel szemben kimondá, hogy a jelenben legalább ezzel nem kellene a magyarokat már tovább keseríteni.[1]

Lipót végre 1675-ben összehívta a mágnásokat Pozsonyba, hogy azok segedelmével keresse a kibékítés útját.

Az egybegyűltek mélyen érezték a helyzet súlyos voltát. Az önkényes kormányt az elkeseredett nemzettel kibékíteni határos volt a lehetetlenséggel. De legalább föltételeit kívánták megszerezni. Mihez képest az egybegyűltek egyhangúlag azon meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy a béke Magyarországon mindaddig nem remélhető, míg az alkotmányos kormányzat vissza nem állíttatik; míg a nádori tiszt be nem töltetik, a törvénytelen adók el nem töröltetnek, az idegen zsoldos had ki nem vezettetik, a kapitányságok és egyéb hivatalok magyarokra nem bízatnak, a vallási törvények meg nem tartatnak.

[1] Károlyi Árpád, i. m. 67. l.

A német ministerek másképen voltak meggyőződve. Eszök ágában sem volt a kormányt a nemzet akaratára bízni. Attól féltek, hogy nélkülök nem állhat fenn a rend. Ennek adtak kifejezést a magyar főuraknak adott következő válaszukban: „Tanácsotok oda megy ki, hogy a ki a hajótörést el akarja kerülni, bízza a kormányt a zajongó hullámokra".

És mit tett Lipót király? Osztotta német tanácsosainak véleményét, s nem volt hajlandó a magyar főurak tanácsát elfogadni. A német katonaságra vonatkozólag — mely ellen legtöbb volt a panasz — csak azt válaszolta, hogy az urak igen kedves dolgot fognak neki cselekedni, ha odatörekesznek, hogy a magyarok hűségük és engedelmességök által feleslegessé tegyék az idegen katonaság bentartását.

Az erdélyi fejedelem követe, Csáky László, kifejezte urának abbeli készségét, hogy a bujdosó elégületleneket kibékítse Lipót császárral, ha ez azoknak méltó panaszait meghallgatja, sérelmeiket megorvosolja; neki pedig az elődeitől birt Szathmár és Szabolcs vármegyéket átengedni hajlandó leszen.

De valamint a magyar főurak válasza, úgy ezen kívánság sem talált kellő méltatásra; és így eredménytelenűl oszlott el a gyűlés. Egyetlen eredményűl tekinthető az Ampringen által kibocsátott körlevél, melyben a protestánsoknak, jelesül a várbeli katonáknak, vallásuk gyakorlata tekintetében némileg több szabadság, a bujdosóknak pedig, ha visszatérnek a király hűségére, teljes bűnbocsánat igértetett.[1]

[1] Lásd ezt: Histoire des Troubles de Hong., II., 33., 38., 41. Wagner, Hist. Leop. I., 548. l.

II.

A németek iránti gyűlölet nő. — Barkóczy közbenjár a protestánsok kiengesztelésére. — Lipót tanácsot kér a magyar főpapoktól. — Bársony és Gubasóczy véleménye. — A főurak összehívatnak Pozsonyba 1678-ban. Hocher szemtelensége.

A pozsonyi tanácskozás semmit sem javított a helyzeten. Mint azelőtt, úgy most is dúlt a kegyetlen polgárháború, mely a vallási fanatismus által élesztve, emlékeztetett a középkor leggyászosabb idejére.

Ampringen kihívó szemtelen magaviselete, melyet a hűségben maradt magyarok iránt is tanusított, mindinkább kimeríté a türelmet. A bujdosók pedig, látván mint bánnak el otthon maradt testvéreikkel, még inkább megkeményedtek s elkeseredésökben azt mondogatták: „inkább veszszen el az ország, mintsem a németek rabszolgája legyen".

A becsapások és kegyetlenkedések tovább folynak. Strasoldo, ki szelídebb bánásmódra lett utasítva, Debreczent elpusztítá. A kuruczok visszatorlásképen több német csapatot vernek szét. Hegyalját és a Lipóthoz visszapártolt s 1676-ban elhalt Rákóczy Ferencznek uradalmait tűzzel-vassal pusztították; Kassát körültáborolták; Késmárkot elfoglalták. Bécsben oly aggodalmat gerjesztettek, hogy ismét a kegyetlen Kobbot küldték ellenök.

Részint a felújult kegyetlenkedések, részint a külföldi viszonyok kedvezőtlensége engedékenységre késztették a királyt. Barkóczy László, látván, hogy a bujdosók vezérei között egyenetlenség van és hogy a török sem segélyezi őket eléggé, azt az ajánlatot tette Bécsben, hogy most igen jó alkalom lenne a bujdosók megnyerésére, ha a kormány a protestánsok vallásgyakorlatára nézve némi engedményeket tenne. E czélból 1677-ben azt ajánlotta az udvarnak, biztosítsa a protestánsokat legalább arról, hogy minden megyében egy templomot teljes szabadsággal használhatnak: a hivatalok betöltésénél pedig semmi tekintet nem lesz a vallásra.

Az udvar elfogadta Barkóczynak ajánlatát; megbízta, hogy az általa javasolt alapon alkudozzék a bujdosó elégületlenekkel. Ezek azonban bizalmatlansággal fogadták az ajánlatot. Hivatkoztak a törvényre, annak a kormány általi eltiprására; hivatkoztak a német szószegésekre, melyek egyáltalában nem biztatók arra, hogy a most tett igéretek meg fognak tartatni. Mindazáltal a kisérletnek lett annyi eredménye, hogy a bujdosók közűl mintegy másfélezren letették a fegyvert. A többiek „bárgyúságnak" nevezték azok hiszékenységét, mely őket a jezsuiták cseleibe „bárd alá és bitófára" fogja vezetni. Elhatározásuk, fegyverrel vívni ki vallásuk és hazájuk szabadságát, erősebb volt, mint valaha. Formaszerű szövetséget kötöttek Apafyval és Lajos franczia királylyal; a török is velök tartott.

Ez hatott Lipótra. A beütött bujdosók sikerei megrémítették. Aggódni kezdett a jövő felett; s aggodalmait még gyóntatója sem birta eloszlatni. Az év vége felé ismét némely magyar főúrtól és kath. püspöktől kért tanácsot arra nézve: miként lehetne a felvidéken egyre növekedő veszélyt elhárítani, a lázadókat engedelmességre visszavezetni?

Bársony György egri püspök, kevéssel 1678 elején bekövetkezett halála előtt is csak azt véleményezte, hogy irtani kell az eretnekséget. Ő e tekintetben kérlelhetlenűl makacs volt. „Nyilvánvaló dolog, úgymond, a protestánsok pártütése és összeesküvése a katholikusok ellen. . . .

s nem büntetheti azt Felséged szelídebben, mint ha az országból valamennyi új vallást, annyi bajok okát, szigorúan kitilt . . .

Már is sokan visszatértek Luther és Calvin követői közűl...

parancsolja Felséged a többieknek is, hogy térjenek vissza őseik vallására, s végre is engedelmeskedni fognak . . .

Min Felséged elődei süker nélkül igyekeztek, ne kételkedjék Felséged száműzni, kiirtani a felségsértőket: ezt tévén, a láza-

dásnak eloltja kanóczát, elöli csiráját, bedugja forrását, az ősi vallást helyreállítja . . .

trónját megszilárdítja . . ." [1]

„Olyan argumentumokat s eszközöket kellene ajánlani a rebelliseknek, a melyek az eddigieknél kedvezőbbek, s a meggyőződésre hatásosabbak lennének. Ha az ellenkezőket ellenkezőkkel szokás gyógyítani; ha a keserűséget az édesség enyészteti el; ha a szigor és félelem szüli az elpártolást, ellenben a kegyelmesség és nyájas arcz az elpártoltakat is visszahozza; — ha igaz az, a mit Gergely pápa mondott, hogy t. i. az orvosi mesterség a hideget meleggel, s viszont a meleget hideggel gyógyítja: meg kellene tudni, mi volt a főok, a mely létrehozta a kedélyek elkeseredését, s annak épen ellenkezőjével kellene gyógyítani a bajt. Legtöbbet használna pedig az, ha Felséged kegyelmesen meghallgatná azokat a kívánalmakat, a melyeket a megyék küldöttei már több ízben kifejeztek — s ha Felséged azokra kegyelmesen ráállana. Igy könnyebben rá lehetne venni a rebelliseket, hogy adjanak helyet a jó tanácsnak. Mert úgy látszik, Tamás apostol hívei azok, a mennyiben, ha nem látják s kézzel nem tapintják a kegyelem jeleit, nem hiszik, hogy megtérésöknek jó következménye lehetne és hogy valósággal megnyerik azt, a mi netán igértetik nekik. Mindenesetre tenni kell valamit, míg nem késő, mert a veszély a küszöbön áll." [2]

„Magyarország Istenben boldogult királyai előtt semmi sem volt fontosabb, mint a kathol. egyházat hajdani fényében fentartani, s az eretnekséget visszaűzni oda, a honnan jött, u. m. a pokolba. Felséged helyzete e tekintetben annál szerencsésebb, minél nagyobbak a szent vallásunkon ejtett sérelmek, a melyeket meg kell boszulnia. Felséged elődei, a jelen század elején akaratuk ellen hódoltak az idő kényszerűségének s tettek kárhozatos engedményeket az eretne-

[1] Kazy: Lib. XXII., 225. l. — Katona: XXXIV. 296. l.
[2] Katona, XXXIV., 290. l.

keknek. Felséged fegyvereinek kedveztek az egek. Mit kétekedik hát?"

Látni való, hogy Bársony zordon lelke — a keresztyénség szellemével ellentétben levén — most sem békíteni és oltani, hanem a pusztító tűzre új olajat tölteni igyekezett. Sokkal okosabb, hazafiasabb és keresztyénibb véleményt mondott Gubasóczy János váczi püspök.

Gubasóczy történelemből vett példákkal hosszasan bizonyítgatá, hogy az önkény mindig ellenzést, a törvénytelen szigor daczos forrongást okozott ezen, egyébiránt szelid s törvényes módon könnyen vezethető nemzetben. Emlékezteti őt Seneca mondatára, hogy a fejedelmek koronájának legszebb éke a polgárok boldogsága; a fejedelmek legdicsőbb erénye a türelem s kegyelem. Csekély egyházi véleménye tehát oda megy ki, hogy a veszélyhez arányos hatalommal *békebizottság* neveztessék, mely a lázadókkal őszintén egyezkedjék; a háborgások okait megszüntesse; az elkobzott javak visszaadása, a királyi kegyelem biztosítása s egyéb szelid eszközök alkalmazása által a kedélyek ingerültségét lecsillapítsa. E bizottság működését megelőzve, teljesítse ő Felsége a vármegyéknek több ízben felterjesztett kivánságait: mert csak akkor fognak hinni, ha már nyitva látandják a kegyelem tárházát. De a szelídség, irgalom és kegyelem eszközeinek alkalmazásában nem szabad késni, mert a török félhold felkelőben van, hogy megfojtsa a keresztyéneket: a franczia kakas ébren működik, hogy szövetségeseit szaporítsa: a keresztyénség hajdan erős védfalának végmaradványait is veszély fenyegeti, melyek ha ledőlnek, a szomszéd országot is ugyanazon bajok árja borítandja el, mely Magyarországot elnyelte. Maga a kath. vallás is szebb virágzásnak induland, ha ő felségének kegyelme a békét helyreállítja...

Könyörög tehát, alkalmazza ő felsége is azon eszközöket, melyekkel elődei a belső háborgásokat mindig szerencsésen megszüntették.[1]

[1] Kazy: Libr. XII., 260. l.

Lipót ezuttal a szelídebb irányt javasló véleményt fogadta el. Kobbot ismét visszahívta s helyébe az emberséges gondolkodású Wrbna grófot nevezte ki kassai főkapitányúl. A főurakat pedig 1678. tavaszán ismét Pozsonyba hívta, hogy velök a belbéke helyreállításáról tanácskozzék. A jelenvoltak közt említtetnek: Szelepcsényi Gy., Széchényi Gy., Gubasóczy I., Boskovics Márton és Pálffy Tamás főpapok; továbbá Pálffy Pál és Miklós, Forgách Ádám, Erdődy Miklós, Draskovich János, Zichy István és Batthyáni Kristóf grófok.

Ezuttal azonban Lipót azt a hibát követte el, hogy maga helyett kir. biztosúl a gőgös Hocher birodalmi kanczellárt küldötte ki, a ki a magyar nemzet iránt különben is gyűlölettel viseltetett.

Az egybegyűlt főurak most is a törvényesség és alkotmányosság alapjára kivánták vezetni a kormányt. A mindenki által óhajtott béke feltételéül most is azt mondották, a mit ezelőtt három évvel, t. i.:

vezettessék ki a német hadsereg;

törültessenek el a törvénytelen adók;

adassanak vissza a protestánsoktól elvett és különben is sok helyt üresen álló templomok;

tartassék országgyűlés;

választassék nádor;

helyeztessék vissza az alkotmányos kormányzat — és akkor önmagoktól szünnek meg a zavarok, a dúlások és embertelen mészárlások.

Hocher ezen kivánalmakra némi ellenvetéseket koczkáztatott és midőn a főurak ismételve csak azt javasolták, a mit első felterjesztésökben hangsúlyoztak volt, iszonyú haragra gyúlt. Önfeledten rájuk támadt, és nem tekintve rangjokat, hűségüket és szenvedéseiket, szitkolódva pártütőknek és lázadóknak nevezé őket s velök az egész nemzetet.

Ez a bánásmód a magyar főurak arczába kergette a vért. Első pillanatban szótlanúl néztek a dühöngő kanczellárra, mintha csak a hallott rettentő szavak súlyát mérlegelnék.

hogy méltó megtorlással vághassák vissza a kihivó szemtelenséget. De csakhamar kitört az elfojtott boszu vihara. Végig gondolván hűségük miatti szenvedéseiken, birtokaik pusztulásán, a császár ügye mellett tett áldozataikon, melyekért méltán elismerést vártak, valóban nem lehetett rajtok nagyobb gyalázatot elkövetni, mint a mit Hocher elkövetett. Legelőször Pálffy Tamás nyitrai püspök és magyar kanczellár emelkedett fel sápadtan és méltóságteljesen, hogy erélyes szavakkal utasítsa vissza a pártütés és lázadás méltatlan vádját.

— Ily általános és vakmerő gyanusítással — úgy mond Hocher felé fordulva — ne sértse nagyságod a nemzetet, ne gyalázza nevét, melyet nehányak bűne miatt szeny nem érhet. Ha valamennyien pártütők, nevezze meg őket személy szerint. Avagy tán nem szabad szólanunk a hazai jogokról, a kik alattvalói, de nem rabszolgái vagyunk a királynak? Bűn-e az, ha szabadságainkat, melyeket őseink, midőn az uralkodó házat az ország trónjára meghívták, magoknak s utódaiknak számára fentartottak, de Hocher és hozzá hasonlók, jog és igazság ellenére megsértették, helyreállíttatni kivánják? Vagy azt akarja nagyságod, hogy fel se jajduljunk sőt meg se moczczanjunk még akkor se, ha az idegenek önkénye által kifosztatunk? Azt akarja, hogy mindenben megegyezzünk, mindent tapssal fogadjunk, akár törvényes, akár törvénytelen, akár méltányos, akár igazságtalan dolog kivántatik tőlünk. Egyébiránt én semmit sem adok arra, mit kíván egy Hocher a magyaroktól; a király bizonyára jobb véleménynyel van róluk.

Hocher gúnyosan jegyzé meg erre: boldog volna a király, ha a magyarok közűl csak minden tizediket is hűnek tudná maga iránt!

— Azt hiszem, válaszol erre rögtön Pálffy, senkisem felségsértő azért, ha Hocher nézetével ellenkezik, és ha az ő kevély parancsait megveti. Mi az összes németek közűl csak az egy Lipótot ismerjük el királyunknak, kinek a magyarokkal együtt nagyságod is szolgája. Mi nem keresünk Németországban elsőséget a németek felett; de azt

sem fogjuk tűrni, hogy ezek Magyarországban elibénk tétessenek.

Hocher ismét elbízott gúnyos megjegyzést tett Pálffy hevére, mire ez gazembernek mondotta őt.

Erre aztán általános riadalom támadt. A főurak káromkodva tombolni kezdettek, úgy hogy félni lehetett a tettlegességektől. Ekkor a beteges, köszvényes főpohárnokmester, Batthyáni Kristóf, fölkerekedik helyéről s e szavakkal: „távozzunk innét urak", a termet elhagyja.

— Tiltakozunk, mondák a fölháborodott urak, hogy minket bárki is lázadóknak nevezzen. Ily gyalázatot nem tűrhetünk. A fölkelőkhöz semmi közünk; de jogainkat visszaköveteljük.

Ezzel Batthyáni után indulva, valamennyien ott hagyták a termet. Hocher magában maradt és tehetetlenül bámult a távozók után.

III.

Tökölyi Imre a bujdosók vezére. — Sikerei. — A soproni tanácskozás eredménytelen. — A kir. tanácsosok csekély engedményei. — Ampringen elhagyja az országot. — Tökölyi kiáltványokat bocsát ki. — Sebestyén közbenjárása. — Lipót elhatározza az országgyűlés összehívását. — A papságnak protestáns nádorra vonatkozó véleménye. — A meghívó levél.

A pozsonyi tanácskozás béke helyett még nagyobb ingerültséget támasztott a hazafiak között. A bujdosók kárörömmel hivatkozhattak Hocher szidalmaira; igazoltnak és elkerülhetlennek tartották abbeli tervöket, hogy fegyverrel szerezzék vissza a nemzet törvényes jogait. Zajosan toborozták össze híveiket, köszörülték fegyvereiket és szervezték seregeiket, az önkény megtörése czéljából.

Hogy működésük eredményesebb legyen, vezérükül a még 21 éves, de kiváló tehetségekkel biró gr. Tökölyi Imrét választották meg. Ez atyjától, Istvántól, nagy vagyont örökölt. Az árvai, likavai, késmárki és rosembergi uradalmakon kívül nagy kiterjedésű birtokai voltak Erdélyben és Már-

marosban. De a háborús időben nem nagy hasznot látott e birtokokból. Egy nagy részük a fiskus kezében volt. A nagy pusztítás, melyet a felvidéken Lipót zsoldos csapatai évenkint elkövettek, már korán elidegenítették az uralkodótól. Protestáns vallású ifju lévén, útálattal fordult el azon erőszakosságoktól, miket az udvar az evang. vallású papokon és jobbágyokon elkövetett. Mint előtte Bethlen és I. Rákóczy György, ő is a politikai és vallási szabadság eszméi által lelkesíttetve fogott fegyvert, hogy hazáját, felekezetét megszabadítsa az üdvöt és boldogságot tűzzel és vassal erőszakoló hatalom alól. Elszántan és ifjú lelkesedéssel lépett a pályára, mely neki kevés dicsőség mellett oly sok tövist hozott, s mely húsz évi küzdelem után végre is a száműzetés keserű kenyerére juttatá.

Tökölyi vezérlete alatt meglepő siker koronázta a felkelök fegyvereit. Meghódították a felső vármegyék nagy részét; visszaszerezték a fővezér uradalmait, Árvát, Likavát; elfoglalták a bányavárosokat. Körmöczön 180 ezer darab aranyon kívül nagy értékű ezűst rudakat találtak, melyekből Tökölyi a maga nevére és „pro libertate et justitia" köriratttal azonnal pénzt veretett. Hívei „magyar fejedelemnek" és a magyar részek urának nevezték.

A forradalom ilyen sikerei arra birták Lipótot, hogy ismét a békét keresse. Szelepcsényi érsek primás által felhívta a kuruczokat, hogy terjeszszék be sérelmeiket és kívánataikat. Az alkudozás helyéül *Sopron* városa tüzetett ki. 1679-ben február hóban Lipót részéről kiküldettek: Szelepcsényi György primás, Schwarzenberg és Nosztitz ministerek; Tökölyi részéről pedig Szalay Pál.

A kuruczok kivánatai majdnem ugyanazok voltak, melyeket mult évben a Pozsonyba hivott főurak nyilvánítottak. Ugyanis kivánták, hogy a vallási és polgári szabadság helyreállítassék; közbocsánat hirdettessék, a nádori szék betöltessék, az elkobzott javak visszaadassanak, a törvénytelen adók megszünjenek, a vallási törvények megtartassanak, a jezsuiták az országból kitiltassanak.

A császár küldöttei azon hiszemben lévén, hogy a bevégzett franczia háborúból visszatért csapatok képesek lesznek elnyomni a kuruczokat, igen csekély engedményekre voltak hajlandók. Urok nevében kijelentették, hogy a nádori szék betölthető, de csak korlátozott hatáskörrel. Ő felsége kész eltörleni a törvénytelen adókat, de csak úgy, ha az ország neki évenkint 1.700,000 frtot biztosít; a protestánsoknak megengedi vallásuk szabad gyakorlatát, de csak oly templomokban, melyeket maguk építettek, vagy melyek csak ezután lesznek a kitüzendő helyeken építendők; azon templomok, melyeket bármikor is katholikusok építettek, azontúl is a katholikus egyház birtokában maradván. A jezsuiták kiűzetéséről természetesen szó sem volt.

Ily alapon a békét nem lehetett megkötni. A királynak minden engedménye oly záradékokkal van ellátva, melyek a czélt teljesen illusoriussá teszik. Például a nádorságot oly hatáskörrel kívánták csak visszaállítani, melyből kimaradjon mindaz, a mi ártalmas a királyság hatalmának! A protestánsoknak is igértek vallásszabadságot, de úgy, hogy minden olyan templom, melyet valaha katholikusok építettek, a katholikusok kezébe jusson, a mi egyértelmű volt valamennyi templom elvételével, mivel az evangelikusok által építetteket már úgy is elszedték.

A háború tehát 1679 tavaszán ismét kitört. A kuruczok és labanczok kegyetlenségeihez járult a pestis, mely az ország elnyomorított lakosságát megtizedelte. A nép réme, a nemzet nyomorgatója, Ampringen maga is megsokalta a csapásokat; menekült azon országból, melyben minden pártszínezetű magyar egyaránt gyűlölte. Ura, a füstölgő romok és véres mezők gazdájává lévén, komolyabban kezdett gondolkodni a pusztulás megszüntetéséről. Kezdé belátni, hogy az absolut uralmat fentartani akaró tanácsadói oly hinárba vitték, melyből csak az alkotmányosság visszaállítása által fog kimenekülhetni. Tökölyivel titkos alkudozásban állott, melynek egyik főtárgyát Tökölyinek Zrinyi Ilonával czélbavett házassága képezte és melynek kapcsában még azon hir is

elterjedt, miszerint Tökölyi késznek nyilatkozott volna még katholikussá is lenni, ha Lipót pártfogása által Rákóczy Ferencz özvegyének kezét s azzal együtt uradalmait is megnyerhetné. Azonban az 1680-ki események azt mutatják, hogy Tökölyi nagyobb erélylyel fogott a császár elleni hadjárathoz, mint valaha. Kiáltványt tett közzé a magyar nemzethez, melyben a folytatandó háborúhoz szükséges eszközök előállítását sürgeti. Egy másik kiáltványban a németek elleni gyűlöletet akarta felszítani „a magyarok száz panasza a németek ellen" czím alatt. Harczi társaival pedig szorosabb szövetséget kötött, mely szerint kötelezik magokat, hogy vezéröket a balszerencsében sem hagyják el; hogy a haza védelmében valláskülönbség nélkül vesznek részt; hogy a káromkodókat büntetni fogják; hogy a templomokat, legyenek azok bármely felekezetéi, sértetlenül hagyják; hogy az árulókat fejvesztéssel, a rablókat becsületvesztéssel és kártérítéssel büntetik ...

Ehhez képest a háború meg is kezdetett.

Lipót király megint tanácskozott főbb embereivel; de mivel ezek még most is ellenezték a törvényes kormány visszaállítását, eredménytelenűl. A hadjárat folyama alatt Szelepcsényi primás kereste a béke megkötésére vezető útat. E végből augusztus havában Sebestyén Endre leleszi prépostot és választott erdélyi püspököt a király nevében Tökölyihez küldötte azon nagyjelentőségű üzenettel, hogy ő felsége az elégületlenek kivánságait kész egy e végre *összehívandó országgyűlésen* mihamarább teljesíteni!

Ez nagy fordulatot jelez Lipót politikájában. Hiszen tizenkilencz év óta nem voltak együtt Magyarország rendei; tizenkilencz év óta pedig oly események színhelye volt ez ország, melyek megrendítették a nemzet életfáját. A kilátásba helyezett országgyűlésben a hazafiak egy szebb jövőnek hajnalát vélték láthatni; mindenesetre pedig az absolutismus megszüntetését remélették. Hogyne ragadta volna meg tehát Tökölyi két kézzel az alkalmat, mely ily alakban a béke létrehozatalára kinálkozott.

Mindazonáltal nem volt annyira vérmes reményű, hogy a bécsi udvar igéretét valóságnak vegye. Sebestyénnel megbeszélte a dolgokat, és hogy lehetővé tegye a király szándékának valósítását, négy havi fegyverszünetet kötött, mely aztán 1681. június végéig meghosszabbíttatott.

Egy kérdés volt csak, melynek országgyűlésen való tárgyalásától Lipót nem ok nélkül remegett, t. i. a vallás kérdése. De arra nézve is meg lett nyugtatva azon főuraktól, a kik a nádorság visszaállítása esetében hajlandóknak mutatkoztak az udvar és a főpapság czéljait támogatni. Bécsben és Pozsonyban egymást érték a titkos conferentiák. Sokáig tárgyalták a kérdést: összehívassanak-e hát valóban a rendek, vagy nem? A felelősség terhétől rettegő császári tanácsosok ezt veszélyes kisérletnek mondották. Semmi sem lenne, úgy mond, veszedelmesebb, mint ilyen izgatott időben országgyűlést hívni össze. A rendek, mihelyest összejönnek, fel fogják lázítani az egész országot; mert kétségen kívül olyat fognak követelni, a mit ártalom nélkül megadni és új zendülés nélkül megtagadni nem lehet.

A magyar tanácsosok következetesen azt állították, hogy nincs más eszköz a bajból való menekülésre, mint az országgyűlés. Csak a papság egy része ellenezte. Széchenyi György kalocsai és győri püspök azt mondá, hogy míg egy plébánus él Magyarországban, soha gyűlést nem admittál.[1] Egy jezsuita a soproni Mihály-templomban így prédikált: „sokat beszélnek az országgyűlésről, de én a nyakamat teszem rá, hogy nem lesz meg“.

Mindazáltal meglett. A török viszonyok úgy alakultak, hogy meg kellett lennie. Gubasóczy, Stahremberg, Rüdiger és Hörvart február 3-kán Linczből Pozsonyba érkeztek és ott Szelepcsényivel, Forgách Ádámmal, Eszterházy Pállal és más urakkal együtt már a *mikéntről* tanácskoztak. Valószínű, hogy ekkor került szóba a nádorválasztás módja is,

[1] Gamauf után Kolbenheyer.

melyre nézve a papság, különösen vallási szempontból, nagy nehézségeket tett.

Ha — úgy mond — az országgyűlés csakugyan meglesz, és ha ő felsége általában elhatározza magát a nádorválasztásra (ámbár kormányozni nádor nélkül is lehet, sőt a bécsi békekötésből is kitetszik, hogy nádor létében is lehet más kormányzó, s hozhat ítéletet úgy mint hajdan Budán és más országokban és tartományokban is volt, hogy gyakran helytartók kormányoztak), azon kérdés merül fel, hogy ő felsége tartozik-e szükségképen két eretneket jelölni a nádorságra? Ezt a következő okokból állitják:

1. Mivel a bécsi békekötés óta úgy volt.

2. Mivel az 1608-ki III. t.-cz. azt mondja, hogy ő felsége két katholikus és két protestáns férfiút jelöljön a nádorságra.

Erre azt lehet felelni, hogy ő felsége azt nem kénytelen megtartani, ha nem akarja; mert semmi törvény nem kötelezi

1. Mivel maga a bécsi békekötés is azt mondja, hogy a nádor régi módon választassék, mely régi mód leiratik Albert király 1439: II. és 1485: V., VIII. t.-czikkekben. Akkor pedig nem voltak eretnekek. Minthogy a bécsi békekötés idejében a főurak majdnem mind eretnekek voltak, azért jött létre ezen visszaélés, de nem törvény alapján.

2. Az 1608-ki III. törvényczikk a jelölés módját illetőleg a részletekben *azonnal* és *tényleg* csak azon országgyűlésre szorítkozik, s minthogy ott nem mondatik, hogy a jövőben is ezen jelölési mód tartassék meg, mely akkor megtartatott és alkalmaztatott, azt a jelen időre alkalmazni nem lehet, mivel most más képe van az országnak, a menynyiben a főurak közűl alig négy vagy öt eretnek van. A hány diploma, a hány törvény idéztetik e tekintetben, azok mind a nádor tekintélyéről szólanak és arról, hogy választassék, de egyik sem tesz részletes említést a jelölés módjáról; minthogy nem az a mi a törvényben nincs, hanem az, a mi a törvényben világosan kifejezve van, ártalmas, ő felsége akaratától függ, akar-e eretneket jelölni vagy sem.

Jelölve volt ezelőtt egy kálvinista és egy lutheránus. Most már egy kálvinista mágnás sincs Magyarországon, tehát csak egyedül lutheránust lehet jelölni, t. i. Kolonics Ulrikot. Mert ha Osztrosith lenne jelölve, akkor a hány eretnek követ van, mind reá fog szavazni; és mivel máris erősen harczol az eretnekség mellett, a puszta jelölés is bizonyos tekintélyt kölcsönözne neki.

Inteni kell a befolyásos embereket, hogy figyelmeztessék az illetőket, nehogy valamely katholikus mágnás maga helyett eretneket küldjön; a követeknek békeszeretőknek kell lenniök, nem pedig olyanoknak, a kik a vallás ügyét az 1604. évi XXII-dik t.-czikk ellenére bolygatni akarják.

A rebellisek, ha engedélyt kérnek követek küldésére, és ha ő felsége beleegyezik, nem birhatnak üléssel, de ha mint kérelmezők lesznek is jelen, körül kell írni, hogy lázításokkal az eretnekeket ne ingereljék s egyébként se rontsák a többieket.

Ezt ajánlották az országgyűlés csendes megnyitása szempontjából; a „vallás javára és ő felségének kedvéért" még többet is javasoltak a tanácsos urak. Jelesül azt, hogy intessenek meg a protestánsok, nehogy eretnek irnokokat hozzanak fel magokkal az ország gyűlésére.[1]

Mit válaszolt erre a király, nem tudjuk; de az bizonyos, hogy ápril 28-kára összehívta a rendeket Sopron városába.

A meghívó levél, mely február 28-kán Linczben kelt, kiemeli Lipót királynak uralkodása kezdetétől fogva a magyar nemzet iránt táplált jó indulatát, melynél fogva e hazát mind a török támadásoktól, mind pedig a hazában *váratlanúl* kiütött, s néhány nyugtalan ember által élesztett háboruságtól megmenteni, alattvalóinak pedig üdvét és biztos megmaradását előmozdítani atyai könyörületénél fogva törekedett. A lázadást inkább békítő, mint szigorú módon az igazság és méltányosság alapján kivánta lecsillapítani. Ekkép

[1] Acta Diaetalia 1681., az orsz. levéltárban.

az óhajtott békét és köznyugalmat mindenek fölé helyezvén, ápril 28-ikára Sopronba országgyűlést hirdet, melyen ő maga is személyesen kiván megjelenni. A gyűlés feladatául általában azt jelölte meg, hogy ott mind arról, a mi az ország üdvére és fenmaradására tartozik, a rendekkel tanácskozni kiván.[1]

A meghivó levelet remény és félelem ellentétes érzelmei között fogadták az ország rendei. A vármegyék gyűlései megélénkültek. Húsz év óta egy új nemzedék támadt, mely a követek utasításaiba mindazt szerette volna befoglalni, a mi által az ország alkotmányának megsértését lehetetlenné tenni hitték. Két főtárgy körül forgott e tanácskozás: a nádorválasztás és a vallásszabadság biztosítása körül. Ez minden követnek utasításúl volt adva s előre lehetett sejteni, hogy a viták erősek lesznek. A régi tapasztalt országgyűlési bajnokok mellett az új erők tettvágya is emelte a közhangulatot, mit a bécsi udvarhoz közelebb álló főurak és főpapok nem szivesen szemléltek.

[1] *Kovachich* Vest. Com. Append. 802. l. Litterae Regales, quibus Comitatus Gömöriensis ad Diaetam die 28. Apr. Soproniі celebrandam evocatur. Acta Diaetae Soproniensis 1681. *Kovachich* gyűjt.

Az 1681-ki soproni országgyűlés.

Ápril 28-tól deczember 30-ig.

I.

A rendek ápril végén összegyülekeznek. — A felvidékiek sürgetik ő felségének megjelenését. — A rendek tisztelegnek a primásnál. — A personalis ülést tart. — Kiküldetik a fogadó bizottság. — A király fényes bevonulása.

Ápril végén majdnem teljes számban megjelentek Sopronban az ország rendei; és pedig 22 praelatus, 48 gróf és báró, 16 kir. táblai személy, 18 főpap, 62 megyei követ, 55 városi küldött, 28 más képviselő.[1]

Ezek közűl b. Zay András volt az egyedüli protestáns főúr, Osztrosith Mátyás nem jelent meg. A megyei küldöttek közűl tizennégy helvét hitvallású, tizenhárom ágostai hitvallású; a városiak közűl pedig két helvét hitv. és tizenhat ágostai hitvallású volt. A mágnási képviselők között egy helv. h., hat ág. hitv. protestáns volt. Ezek mindössze csak egyötödét képezték az országgyűlés tagjainak, minél fogva nem is remélték, hogy ügyüket sikerrel megvédelmezhessék a nagy kath. többséggel szemben.

[1] Meghivattak név szerint a következők, jelesül:

A főpapi rendből:

Szelepcsényi György, esztergomi érsek.
Széchenyi György, kalocsai érsek.
Borlovics Manó, zágrábi püspök.
Gubasóczy János nyitrai püspök, kanczellár és szepesi prépost.
Sebestyén András, erdélyi »
Korompay Péter, váczi »
Kéry János, csanádi »
Széchenyi Pál, pécsi »
Hiaczint Demeter, modrusi »
Jáni Ferencz, szerémi »
Kalmanczay János skardonai püspök és pozsonyi prépost.
Haskó János, rozsnyói püspök, vágújhelyi prépost.
Fennesy György, alimisiai püspök. (Az egri, váradi, hatvani, boszniai és szebeni püspökségek betöltetlenek voltak, úgyszintén a szepesi és jászói prépostságok is.)

A felvidéki tizenhárom vármegye követei már május 1-jén sürgették a personalist, Orbán Istvánt, hogy siessen a gyűlés szinhelyére, mert a felföld nagy szorongattatásban van „a militaris executiónak kinnléte" és Tököly hadainak garázdálkodása miatt. A különben betegeskedő personalis csak május 8-án érkezett Sopronba, hol átvevén a követek megbizó leveleit, megigérte, hogy nehány nap mulva össze fogja őket hívni és óhajukhoz képest jelentést fog tenni ő felségének is a rendek összejöveteléről.

De a kitűzött időre nem hívta őket egybe, minél fogva május 12-kén a felvidéki 13 vármegyének nyugtalan követei a katholikusok közűl Kende Ádámot, a protestánsok közűl pedig Szemere Pált küldötték hozzá oly üzenettel, hogy: „a mint ő nagysága kit-kit a nemes vármegye követjei

Bibori György, a paulinosok generalisa.,
Gönczy Egyed, a sz.-mártoni főapát.

Prépostok közűl:

Poczak Mihály, zágrábi,	Tormássy Péter, kapornaki,
Kalocsy Miklós, hatvani,	Szakonyi János, veszprémi.

Apátok közűl:

Radonay Máté zirczi, tihanyi és szalavári; azonkívűl a szaklosi, monostori, hrabkói, tapolczai, bajonbéli, schavniki, szent-jóbi, kácsi-szekszárdi, lászlói, ábrányi és kapornaki apátok.

A Jézus-rend collégiumának igazgatói:

A kassai, mint mislei prépost, a trencséni apát, a nagyszombati mint túróczi és budai prépost; a sopronyi, mint báni és parnói apát; a győri, mint lebényi apát; a zágrábi, mint glaunoviczai apát; a lőcsei, mint sz. János Lethon priorja. Ezek azonban nem jelentek meg.

Jaklin Balázs és Matyasovszky László, esztergomi;
Ilyefalvy István, egri, mint a kacsi sz. Pál és Péterről nevezett apát;
Horvát György, nagyprépost;
Dvornikovics Mihály és Telekessy István, győriek;
Temka Máté és Belussy János, nyitraiak;
Tormássy Péter és Bartók Mihály, vasiak;
Parády Péter és Bellosics Lukács, pozsonyiak;
Berzeviczy András és Szántossy András, szepesiek;
Szakonyi János, veszprémi;
Zelezovics István, zágrábi és chasmeni;
Bositz István, zegriczi.

közül magok prezentálásakor megörvendeztetett vala azzal hogy ő nagysága e mai napon egybegyűjti ő kegyelmeket és megértvén akaratjokat, annak utána felmegyen a mi kegyelmes urunkhoz s megmondja ideváló érkezéseket s az ő felsége kegyelmes parancsolatjára alázatos készséggel való jelenlétöket: mindazon által maga tudhatja ő nagysága micsoda okokra s consideratiókra nézve mulatta el azon jó ajánlásának effectuálását. De kéretik mégis a nemes vármegyék követei ő nagyságát, isteni kegyelmes urunkhoz vivén, jelentse meg már alkalmas napoktól fogva való itt létöket idejöknek haszontalanúl való töltését ... s kérné ő felségét alázatosan az ő felsége hovahamarabb leendő bejövetelére."

Ezt azonban a personalis nehéz szívvel vette; nehez-

Konventek részéről:

A garami, leleszi, csornai, jászói konventek képviselői és a sz. Pál szerzetesek részéről Fodoróczy Péter.

A főurak:

Forgách Ádám, judex curiae.	Erdődy Sándor,
Erdődy Miklós, horvát bán.	Zichy Pál,
Eszterházy Pál, magister curiae.	Draskovics János,
Erdődy Imre. » »	Eszterházy Ferencz,
Draskovics Miklós, ajtónálló.	Czobor Ádám,
Erdődy György, kamarás.	Csáky László,
Bathyány Kristóf, pinczemester.	Széchy Péter,
Illésházy, asztalnok.	Ifj. Zichy István,
Zrinyi, lovászmester.	Kéry Ferencz,
Pálfy Antal, pozsonyi főispán.	Zichy Ádám,
Erdődy Kristóf és id. Zichy István koronaőrök.	Homonnay Zsigmond és János, Erdődy Tamás,
Csáky István.	Pálfy Károly, János és Miklós,
Balassa Bálint,	Pethő György, Ferencz és Zsigmond.

Főúri özvegyek: Rákóczy fejedelemnő, Homonnay, Pethő, Pálfy, Barkóczy, Koháry, Berényi, Bóczy, Csáky, Ujfalusi, Hölgyi, Viczai, Rátkai, Keglevich, Amade, Sennyei, Cziráky, Majtényi, Balassa és Mosonyi özvegyek.

Bárók:

Károlyi László,	Berchény Miklós,
Barkóczy Ferencz,	Viczai Tamás,
Forgách András,	Révay Imre, László és Sándor,

éssel mondá, hogy ime a követek már conventiculumokat :denek tartani; majd megmondja ő felségének, hogy nelyek már sérelmeket is kezdettek összeírni, így öntöz- ı olajjal a tüzet. Azután fenyegető szóval fordult a köve- hez, mondván: azt gondolják, hogy nincs itt szeme ő ségének?

E szavaknak, húsz esztendei borzadalmas absolutismus n roppant jelentősége volt. Fel is szólalt ellenök Kende ám szatmári követ és katholikus vallására állítá, hogy ımiféle oly összejövetel nem volt, a hol valami veszemes dolgot tárgyaltak volna. Igenis összejöttek a követek ligelé háromszor. Először akkor, mikor a personalis urat élileg meghívták; másodszor, mikor ő nagysága meg- .ezvén, a követek arról tanácskoztak, hogy miképen

assa Ádám,
bek Henrik,
ıáry István és Imre,
trosith Mátyás,
usics Imre,
ɔay János és György,
ːerházy János, Miklós, Zsigmond és Mihály,
nyogh Gáspár,
·áky Mózes,
ly Mátyás,
ɔnics Zsigmond és Henrik,
sányi Mihály,
acs Sándor,
.lusy Pál,
Amade Ádám,
Orlay Miklós,
Somogyi Pongrácz,
Csikulinyi István,
Malahóczy Miklós,
Rátkay Ferencz,
Orehóczy István,
Perényi György és Ádám,
Palocsay István,
Pongrácz Ferencz,
Majthényi György,
Sárkány István és János,
Orsits Ferencz,
Vajnovics István,
Szörényi András.

A királyi tábla ülnökei:

Orbán István, személynök és királyi itélőmester.
Szent Bálint, alnádor.
Moróczy István, alországbiró.
Balogh Miklós, táblai praelatus.
Balassa Gábor, táblabiró.
Péterffy András, egyházi ülnök.
Török György és Mérey István, érseki emberek.
Rudnyánszky János, helytartósági protonotárius.
Tallian István, nádori protonotarius.

mutassák be magokat, egyenkint-e vagy csoportosan? és harmadszor most, midőn arra kérik, hogy Bécsbe menvén, hívja meg ő felségét a gyűlés megnyitására. De a beteges personalis ezt nem fogadta el mentségül. Kissé szelidebb hangon, de mégis határozottan megtiltotta az összejöveteleket.

A míg a personalis Bécsbe távozott, hogy ő felségének jelentést tegyen a rendek összejöveteléről, addig megérkezett Szelepcsényi György, esztergomi érsek s királyi helytartó, gr. Eszterházy Pállal együtt. Azonnal mozgalom támadt a követek között, kiknek egyik legelső kötelességök volt, hogy megbizó leveleiket a kir. helytartónál bemutassák. Rövid tanácskozás után küldöttség által kértek audientiát; de a főudvarmester által azt a választ nyerték, hogy „ő

Kalmanczay István, a kuria protonotariusa.
Orbán Pál és Sigray Máté, személynöki protonotariusok.
Gyöngyösi Nagy Ferencz.
Klobusiczky Ferencz és
Putnoky Ferencz, táblai ülnökök.
Kürtösy Mihály, tavernikus.
Fodoróczy Péter, Kovasóczy György, mint horvátok, a mágnások közt foglaltak helyet.

A főurak és özvegyeik követei:

Gr. Forgách Ádám özvegye helyett *Rutkay* Ferencz.
Gr. Erdődy Imre helyett *Herbay* János.
Gr. Eszterházy Miklós helyett *Gönczy* György.
Perényiné Eszterházy Zsófia helyett *Tarnóczy* Mihály.
Ujfalussyné Károlyi Éva és Dóczyné Vizkeleti Mária helyett *Kvassay* István.
Eszterházy János helyett *Torkos* Jakab.
Pethő Zsigmondné Pachor Anna h. *Tarczaly* Ferencz.
Pethő János özvegye és fia Gáspár h. *Pelsőczy* György.
Csikulinyi Ferencz özvegye, Keglevich Judith h. *Usz* András.
Révay Dániel özvegye, Bossányi Judith h. *Okolicsányi* Pál.
Özv. Koháry Mihályné, Balassa Judith h. *Uri* (*Dúl*) Mihály.
Szunyoghy özvegye, Osztrosith Erzsébet h. *Vacsorius* (Kaczirius ?) Sámuel.
Majtényi János özv. Porván Éva h. *Szentey* Ferencz (Semsey Péter?)
Sennyei Albert özv. Amade Éva h. *Tolnay* Dániel.

Nagysága bizonyos órát az audientiára nem denominálhat, mert a sok méltóságos urak únos untig jönnek s mennek ő Nagyságához", de mihelyest lehet, május 20-án szivesen fogja őket látni.

Május 20-án reggel nyolcz órakor tömegesen siettek a rendek az érsek-helytartó lakására, hogy mások által meg ne előztessenek; de még akkor is a náloknál későbben érkező gr. Eszterházy Pál, Draskovics János, Kalmanczay János és Páter Ágoston mentek be előbb az ágyban fekvő érsekhez. Déli tizenkét óráig kellett várakozniok. Ekkor beléptek a szűk hálószobába, s körülvevén az ágyat, Devényi Péter abaújmegyei követ rövid alkalmi beszédben üdvözölvén őt a megyék nevében, arra kérte a helytartót, lenne azon, hogy ez országgyűlés jó mederbe tereltessék és

Rákóczy fejedel. özv. Zrinyi Ilona h. ***Klobusiczky*** Ferencz és ***Sztankay*** Lajos.
Brinek Mária, Anna Dresititimovics özv. h. ***Mihanovics*** Ferencz.
Csák Ferencz özv. Czobor Mária h. ***Szirmay*** Péter.
Viczay Ádám h. ***Tolnay*** Dániel.
Pálfy Károly h. ***Muslay*** Ádám.
Szörényi András h. ***Rajmann*** Mátyás.
Szunyoghy János h. ***Szulyovszky*** Zsigmond.
Zay István h. ***Kvassay*** István.
Battyány (Bossányi?) Mihály h. ***Beliczа*** Ádám.
Osztrosith Mátyás h. ***Rázga*** Márton.
Ratkay Zsigmond h. ***Vranyok*** György.
Zrinyi Ádám h. ***Antoletics*** János.

Vármegyei követek:

Nemessányi István és *Görgey Boldizsár*, Szepesből
Kapi Gábor és *Szirmay István*, Sárosból.
Kende Ádám és *Bakonyi István*, Szathmárból.
Csicseri *Orosz Ignacz* és *Mokcsay János*, Ungból.
Devinyi Péter és *Várady István*, Abaujból.
Szentiványi Mihály és *Szemere Pál*, Zemplénből.
Huszár Imre és *Juszth Ferencz*, Túróczból.
Bélteky Pál és *Csemniczky Gáspár*, Pest-Pilis-Soltból.
Gerhard György és *Duló György*, Hontból.
Beregh Pál és *Gyürky István*, Nógrádból.
Kvassay István és *Bossányi János*. Barsból.

az utolsó romlásra jutott szegény haza, nyomorúságinak terhe alól minél elébb felszabadúlhasson.

Szelepcsényi szivesen fogadta a követek üdvözletét, kijelentette, hogy ő maga is érzi az ország szomorú állapotját; saját jószágai is majdnem egészen elpusztultak a felföldön; de tudja, hogy ő felsége is hajlandó e bajokon segíteni, a háborúságot lecsendesíteni és így a békét biztosítani.

Miután a követi megbizó levelek egy asztalon rakásra tétettek volna, Devényi bővebben kezdte elbeszélni az ország népének sanyarú helyzetét. Elmondá, hogy ő felségének katonatisztei nem elégesznek meg a rendes adókivetéssel és egyéb contributiókkal, nem elégesznek meg az ingyen szállásokkal, hanem lehetetlenséget követelnek a vármegyéktől; semmiféle okot mentségül el nem fogadnak, hanem

Bezzegh György és *Alguthy István*, Zólyomból.
Szente Bálint és *Mednyánszky János*, Pozsonyból.
Hancsok János és *Bossányi Gábor*, Nyitrából.
Trsztyánky György és *Szulyovszky István*, Trencsénből.
Horváth Miklós és *Fesztetics Pál*, Veszprémből.
Tarczy János és *Iványos Miklós*, Győrből.
Falusy Miklós és *Fodor János*, (Nagy) Sopronból.
Horváth János és *Tallián István*, Vasból.
Perneszy János és *Bácsmegyei Ferencz*, Zala-Somogyból.
Szapáry Péter és *Trsztyánszky András*, Mosonból.
Szentiványi János és *Csemniczky Miklós*, Liptóból.
Radosicz Ferencz és *Torkos Jakab*, Komáromból.
Reviczky Máté és *Zmeskál Jób*. Árvából.
Nyakas Péter és *Megyeri István*. Szabolcsból.
Janka Péter, Tornából.
Leszkóczy András és *Kovács János*, Ugocsából.
Kálnássy Mihály és *Keviczky Miklós*, Bereghből.
Uzzai *Gyöngyösi István* és *Istvánffy Mátyás*, Gömörből.
Ónody Gáspár és *Aszalay András*, Borsodból.
Tassy Miklós és *Bulyovszky Ferencz*, Heves-Külső-Szolnokból.
Török György és *Petróczy János*. Esztergomból.

Városi követek:

Demeczky Mihály és *Prajner Péter*. Kassáról
Somogyi György és *Tamásfalvay István*, Pozsonyból.
Bartók János, halála után Horváth Miklós és *Serpilius János*, Sopronból.

azonnal katonai executiót rendelnek ki a községek ellen. Például hozza fel Sáros- és Ungvármegyéket, melyek végtelenül sokat szenvednek a katonaságtól.

Másfelől ott van Tököly kurucz hadserege. Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ung és Zemplén vármegyék tökéletesen el vannak lepve a „rajtok quártélozó" kuruczokkal, kik a lakosságot kimélet nélkül kifosztogatják s éhenhalásnak teszik ki. Kéri azért ő nagyságát, mint Magyarország helytartóját, találjon módot, „hogy utolsó veszedelemre jutott szegény földünk, a ki mind a török subjugatiója és excursiója, mind a bujdosó magyaroknak egynehány esztendőktől fogva való pusztítása, mind az ő felsége hadainak szüntelen

Helleprandt János és *Récsey István*, N.-Szombatból.
Wéber Dániel és *Fabriczius János*, Lőcséről.
Oszterlam András és *Ladomerszky László*, Bártfáról.
Veber Frigyes és *Stöszel Mihály*, Eperjesről.
Barna Mátyás és Salix Pál, Szabolcsról.
Jeszenszky Mihály és *Vrányai Mihály*, Trencsénből.[1]
Grineus Jakab és Felmayer Sámuel, Szebenből.[2]
Schreiber Ferencz és (*Villandt András*) Für Márton, Modorból.
Kecskés István és *Nyilas András*, Sz.-Györgyből.
Veiser János, Drakis János és Dalóczky István, Bazinból.
Nagy István és *Simon János*, Kőszegről.
Pengő György és *Diószegi György*, N.-Bányáról.
Kőszegi István és Szennyei János, Szathmárból.
Ocsovány Zsigmond és Vipacher József, Korponáról.[3]
Chmelius (*Balics?*) *Dániel* és *Pauliczius Tamás*, Breznóról.
Berky Miklós és Kadeczky Tamás, Zólyomról.
Keszler János és *Schvarcz Pál*, Kis-Mártonból.
Mlinarics Márton és Ritter Pál, Kapronczáról.[4]
Husz András és *Petrikovics Mihály*, Varasdról.
Ilyatics Jakab és *Branyek György*, Zágrábból.

[1] A megjelentek közt Veszelszky Mihály és Tronyericz Mihály nevei fordulnak elő.
[2] A megjelentek közt Nagy István és Foltner Sámuel neve jön elő ezen megjegyzéssel: „non conscriptus".
[3] A megjelentek közt *Ocsay Zsigmond* és *Hinnicius* János fordulnak elő.
[4] A megjelentek közt *Linaricz György* neve jő elő. Az előbbeniek pedig mint Segnye? város képviselői jönek elő.

s nagy szabadsággal való condescensiói miatt igen nyomorultúl vagyon, az iránt is vehetne pihenést magának".[1]

Az érsek erre is megnyugtatólag válaszolt. Azért lesz — úgy mond — országgyűlés, hogy a rendek végzéseihez képest a katonaság számára bizonyos hely jelöltessék meg; irjanak fel e részben ő felségéhez, ő a maga részéről készséggel fogja támogatni felterjesztésöket. Egyébiránt a legközelebbi teendőkre nézve jelenti, hogy ő felsége jövő csütörtökön szándékozik bevonulni Sopron falai közé; a personalis ehhez képest előző napon gyűlésre fogja összehívni a rendeket, hogy a felség fogadására küldöttségeket válaszszanak, és végre, hogy a kir. propositiók szombaton fognak kiadatni.

Pulykó István felső, *Bencsák András* alsó Kőrösről.
Günther Jakab és *Dévay* (Déry ?) Pál, Késmárkról.

Hét bányaváros követei:

Rauscher János Kristóf, Selmeczről.
Kárász Tóbiás és *Frankfurter Dániel*, Körmöczről.
Fischer János György Beszterczebányáról, Gelezneky Bálint Újbányáról, Bakabányáról és Belobányáról.

Ő felségének főminiszterei és nehány idegen:

Hg. Schwarzenberg.
Hg. Dietrichstein Imre, bécsi püspök.
Bádeni herczeg, a hadi tanács elnöke.
Hocher, udvari főkanczellár.
Gr. Nosticz, cseh kanczellár.
» Zinzendorf Albert, udv. marsall.
» Schafgott Gotlieb.
Báró Petting Farkas.
» Nejdel János és Ferdinand.
Hg. Lobkovicz Ferdinand.
Gr. Peppel Venczel.
» Malocz Miksa.
Trautmansdorf Miksa.
Althan Venczel és Kristóf.
Harrach Ferdinand.
Rottal János.
Velcz Ulrik.
Az osztrák S.-Crucis apátja.
Campi Liliorum apátja.
Szelencz Gáspár, a haditanács alelnöke.*

[1] Abaújmegyei követ Naplója.

* Nemz. Múz. levéltár. Ezek közűl május végén jelen voltak azok, a kiknek nevei dűlt betűkkel szedvék.

Más nap (május 21-én) csakugyan összehivattak az ország összes rendei a soproni tanácsházba. A nagy terem akkép volt berendezve, hogy az országgyűlés tagjai a rendek különfélesége daczára lehetőleg együtt lehessenek. A főasztalon kívül négy nagy asztal volt hosszában egymás mellett elhelyezve, mindenike új széles zöld remek posztóval bevonva. Az ablak mellett levő főasztalnál foglalt helyet a personalis; mellette jobbkéz felől ült Klobusiczky Ferencz, mint gr. Zrinyi Ilonának követe, balról a táblabirák, lejebb ültek: Zrinyi Ilonának második követe Sztankay Lajos, Putnoky Ferencz mint Homonnay János és özv. Homonnay Györgyné követe. Az asztal végén keresztbe volt téve egy másik asztal, a mely körül ültek Abaúj, Ung, Hont, Bars, Zemplén, Sáros és más megyék követei vegyesen. Feltünt, hogy a personalis asztalánál ezúttal egy vármegyei követ sem foglalt helyet, holott azelőtt Vas, Zala és Sopron vármegyék valamelyikének követei mindig ott szoktak volt ülni. Nem is maradt el az e miatti felszólalás; de eredménytelenűl. Azok a követek, kik a második asztalhoz nem fértek, ültek a harmadikhoz. A negyediknél a mágnások követei mellett helyet foglaltak a városok követei; az ötödiknél a prépostok, káptalanok és conventek követei.

Az ekkép elhelyezkedett rendeket a personalis következő beszéddel üdvözlé:

Méltóságos urak, nemes Status és Consessus! hogy isten Nagyságtokat, Kegyelmeteket ilyen szép frequentiával egybegyűjtötte, azon igen örvendek; kivánom, adjon isten Nagyságtoknak, Kegyelmeteknek erőt, szentlelket, és ennek malasztja által vigasztalja úgy mostani országgyűlésében, hogy Kegyelmes urunk ő Felsége atyai kegyelmességéből származott szent intentiója — lévén nagy inklinatiója ő Felségének a mostani felháborodott állapotoknak lecsendesítésére — a mi megromlott, utolsó veszedelemre jutott szegény hazánk megmaradása secundáltassék Nagyságtok és Kegyelmetek által.

Itt egy pillanatnyi szünet állott be. A personalis azt

várta, hogy a régi szokáshoz képest a papi rendből valaki viszonozni fogja üdvözletét; minthogy azonban ez nem történt, folytatta tovább előadását, javaslatot tévén a felől, hogy mivel ő felsége az ország iránti jó indulatánál fogva személyesen kiván hű rendei között megjelenni, illendő, hogy a nemes ország küldöttséget válaszszon annak méltó elfogadására.

Erre felállott Kapy Gábor sárosmegyei követ és a papi rendnek mulasztását némileg helyreütvén, a megyék nevében üdvözölte a personalist és a maga részéről is kivánta, hogy a király fogadására küldöttség választassék, mely a főrendek részéről megválasztott küldöttekkel együtt menne ő felsége elé a Lajta vizéig. Meg is választattak azonnal, a klerus részéről: Péterffy András sz.-tamási és Jaklin Balázs sz.-iványi prépostok; a megyék részéről: Kapy Gábor sárosi, Gerárd György honti és Szapáry Péter mosonyi, a városok részéről: Demeczky Mihály kassai és Weber Frigyes eperjesi követek. Némelyek azt kivánták, hogy az urak követei közűl is választassanak nehányan, de ez ellen erélyesen tiltakozó hangok emelkedtek, mint oly újítás ellen, mely egyenetlenséget támaszthatna a rendek között. A főurak, úgy mond, képviselve lesznek a magok részéről választott követek által és így nem szükség a távollevők követeiből is külön követeket küldeni ki, ez által „a statusi numerus is láttatnék növekedni, quod esset absurdum“.[1] A personalis nem akart határozatot kimondani, míg e részben a főrendekkel, vagy legalább is a királyi helytartóval nem értekezik. De a rendek e nélkül akartak határozni, végre egy küldöttséget menesztettek a kir. helytartóhoz, ki ismét más főurakkal való tanácskozás után akkép döntötte el a kérdést, hogy „mivel immár a mágnások közűl ő nagyságuk választottanak követeket, u. m.: Püspök

[1] A gömöri követ Naplója erre megjegyzi: „Ennek contrarium exempluma legközelébb az 1659-dik esztendőbeli Diaetalis Aktákból megmutatódhatott volna!“

Balogh Miklós ő nagyságát és Balassa Bálint uramat, — az országházában levő mágnási követeknek azzal köll megelégedniök, nem is kell afféle novitást introducálni, mivel az majd induceret speciem quinti Status, cum tamen de lege sint quatuor".[1]

Az alatt gr. Draskovics Miklós meghozta Bécsből a király bevonulására vonatkozó rendelkezéseket.[2]

Ezek szerint május 22-én ő felsége a Lajta vizéhez jött, fényes kiséretével, hol a magyar országos küldöttség várakozott reá. Balogh Miklós nevű püspök volt a szónok.[3] A fogadtatás úgy itt, mint Sopron határában szivélyes és külsőleg is nagyszerű volt. A magyar főurak ezúttal is megmutatták, hogy a látványos pompa kifejezésében senki sem múlja őket felül. A teljes virágjokban levő réteken pompás sátrak voltak felállítva, melyek körül tarka díszseregek katonái hemzsegtek. A középső, s a többinél sokkal nagyobb díszsátor viaszos vászonból készített kerítéssel volt körülvéve, hogy ezzel a nép betolakodása némileg elháríttassék. A felállított főúri seregek közűl legelső volt gróf Battyáni Kristóf tábornok négy csapatból álló serege. Az első előtt vitték a generálisság zászlóját, melyen Magyarország czímere volt rajzolva. Ezt az apa, a többit fia Ádám vezette. E mellett állottak a többi főurak seregei, melyeket azonban naplónk nem ír le részletesen, csak azt jegyzi meg, hogy gr. Eszterházy Pál serege esett leghátul, a mi miatt neheztelése volt.

Igy felállított rendben, zene, trombita és dobszó mel-

[1] Abaújm. köv. naplója.

[2] Designatio Sacrae Reg. Majestatis Itineris Neostadio Sopronium ingressusque ibidem solennis ad Comitia Regni Hungariae 1681. — *Kovachich* gyűjt.

[3] Brevis eaque ferme extemporalis Aggratulatiuncula qua A. Rom. Imp. Hung. Regem Leopoldum St. et OO. Regni per R. R. D. Nic Balogh. Episc. Noviens. ad Fluvium Leytham in Limitibus Regni Ao. 1681. die 22-a maji exceperunt. — *Kovachich* gyűjt.

lett várták a királyt és kiséretét. Mindenki feledni látszott a multak gyászát.

Délután három óra tájban a király és neje zöldszinü szép „kisded“ hintóban érkeztek meg; előttük négy lovász szép öltözetben, négy hátas lovat vezetett. A mint a felségek leszálltak a hintóról, a rendektől kisértetve egyenesen a fődíszsátorba mentek, a hol az ország nevében a királyi helytartó helyett — ki gyöngélkedése miatt nem szónokolhatott — Széchenyi Pál kalocsai érsek fogadta ő felségeiket. Beszédében felemlegette a királyi ősöket; visszament Ulászló királyig, kinek leányát I. Ferdinánd nőül vette, s ebből kimutatta, hogy Lipót leányágon valóságos magyar. Mint ilyenhez szól tehát és kéri őt, hogy valamint boldogemlékezetű ősei ezen hazát mindenkor conserválni kivánták, úgy ő is, kit a rendek a tizenegy esztendő óta tartó belháború miatt elpusztult és végromlásra jutott ezen hazában oly nehezen vártak, atyai indulattal e hazát a végromlástól megmenteni és régi állapotjára állítani méltóztassék.

Erre a király örömét fejezvén ki a szép fogadtatás felett, kijelentette, hogy épen azért hívta össze ezt az országgyűlést, hogy a rendekkel együtt gondoskodhassék az ország üdvéről és fenmaradásáról; azért jelent meg személyesen közöttök, hogy atyai jóindulatát ez által is bebizonyítsa.

Ezek meglévén — mondja az abaújmegyei követ naplója — azután ő felségeik mindketten az uraknak és követeknek kezeiket csókolásra nyújtották; mely jobbágyi hódolat kifejezése után igen mulatságos jelenetet képezett egy magyar közkatonának azon eredeti nyers, de jellemző eljárása, hogy a királynak kezét megfogta és csókolás helyett, magyarosan megszorította.

Alig lehet festőibb jelenetet képzelni annál, mely az említett üdvözletek után a soproni mezőkön kifejlődött. A főurak díszes kisérő seregei, a lovagló ifjak délczeg alakjai drágaköves és aranyos ruhában, ősi fegyverzettel, történelmi nevezetességű lobogók alatt egymásután sorakozva vonultak a város felé. Mindenik magára akarta vonni a királyi pár

magas figyelmét; mindenik úgy igyekezett, hogy az ősi magyar erények, a bátorság és hűség, kétségtelen kifejezést nyerjenek az elvonulást gyönyörrel szemlélő fejedelmi pár előtt. Midőn már az utolsó csapat is elvonult, lóra ült maga a király is, hogy méltó helyét elfoglalhassa az őt kisérő főurak sorában. Utána közvetetlenül hat fakó ló által húzott narancs-szinű hintóban, a királyné ment udvarhölgyei és lovagjai kiséretében. Legvégül ment a lovas és gyalog katonaság, kik közűl mintegy kétezer magyar és háromezer német volt.

A bevonulás esti hét óráig tartott, úgy hogy már a városban fáklyák világa s ágyúdörgés mellett hangzott a tömegek éljenzése; bármily előre haladott is az idő, ő felségeik mihelyest lakásukon megszállottak, azonnal siettek a templomba, hogy hálát adjanak istennek szerencsés megérkezésökért.

II.

A gyűlés megnyitása, — királyi propositiók. — A rendek nádorválasztást sürgetnek. — Felirnak a királyhoz.

Egy napi pihenés után ő felségeik ismét a rendek hódolatát fogadták. Mindazok, a kik eddig személyesen nem voltak bemutatva, siettek a királyi pár kezeinek csókolására. Majd a királyi propositiók átadására került a sor. Draskovics Miklós főudvarmester kénytelen volt azt izenni, hogy mivel ő felségeik lakszobái igen szorosak, lehetetlen, hogy a rendek mind ő felsége elé jöhessenek. Ez pedig nem csekély baj volt. Mert a rendeknek egyforma joguk volt az udvarnál megjelenhetni, a királyi propositiók meghallgatásától pedig senkit sem lehetett eltiltani. Azért nem csekély neheztelést vont magára a personalis, midőn némely követek meghivását elmulasztotta és a rendek tökéletesen helyesen jártak el, midőn e tekintetben rendet csináltak.

Egyáltalában azon körülmény, hogy régen nem tartatott országgyűlés, hogy időközben az alkotmány oszlopai

megrendültek. sok illetékességi kérdést hozott szőnyegre. Igy például a legelső ülés alkalmával a horvátországi követek kifogást tettek az ellen, hogy a főasztalnál a personalis jobbján Rákóczy fejedelemnek, illetőleg özvegyének, a hős Zrinyi Ilonának és gyermekeinek követei foglaljanak helyet. Más lévén ez idő szerint az erdélyi fejedelem, e czímen nem igényelhetik magoknak az első helyet. Továbbá Zala és Vas vármegyék szintén régi jogon követeltek magoknak helyet a kir. táblánál; ellenben a kir. tábla praelátusát a főrendiházba kivánták utasítani. Az is felszólalásra adott alkalmat, hogy Esztergommegye követeinek megbizó levelét nem a megye, hanem csak az érsek állította ki. Sőt voltak olyan követek is, a kik tiszta lapot hoztak magokkal és ott a helyszinén tetszés szerinti utasítást irattak be magoknak, mi nem csekély tréfára adott alkalmat.

A külső formalitások elintézése után, a rendek összejöttek a királyi előterjesztés átvételére. A kiváncsiság általános volt, különösen arra nézve, hogy mit fog a király mondani az alkotmány visszaállításáról és a bujdosók visszahivásáról.

Lipót a rendek üdvözlése után átadá királyi előterjesztését, melyben elmondá, hogy ámbár meghivójában is jelezte a rendek előtt, itt ismétli, hogy ezen országgyűlésnek az a czélja, hogy az oly sok külső és belső ellenségtől háborgatott, cselszövő és veszélyes zendülésektől zaklatott és dúlt, egykor oly virágzó Magyarországnak békét, nyugodalmat és biztosságot szerezzen, hogy a lakosság ezentúl élvezhesse a kellemes béke gyümölcseit; továbbá, hogy a mozgalom idején elidegenült hazafiak köteles hűségre visszatéríttessenek. Emlékezteti a rendeket, hogy ő a maga részéről már elébb is igyekezett őket leesendesíteni. De mivel azok nyakasan ellenszegültek és nyilt lázadásban törtek ki, jóllehet ő felsége kerülni akarta a csak bajt okozó fegyveres elnyomást, mégis a kir. méltóság megvédése tekintetéből kénytelen volt azt cselekedni. A kegyelemnek minden eszközét megkisérlette alkalmazni irántok, nem kimélt sem

fáradságot, sem költséget; de minél kegyelmesebben bánt velök, annál rosszabbak lettek, míg idegen nemzetekkel szövetkezve a haza elleni törekvésektől sem riadtak vissza. Ő felsége ugyan többször országgyűlés összehivása által is óhajtott volna segíteni a bajon, de súlyos akadályok, különösen pedig a dühöngött pestis miatt óhajtását nem valósíthatta. Most, miután isten kegyelméből békésebb idők következtek be, nem akarta elmulasztani királyi kötelességét; nem akarta megkisérlés nélkül hagyni ezen országgyűlési alkalmat sem, hogy az egész keresztyén világ előtt be ne bizonyítsa az ország iránti kegyes atyai indulatát. Minél fogva, a béke tekintetéből felhívja az ország rendeit, hogy félretéve minden magánügyeket, őszinte hazaszeretettel csakis a haza üdvére, békéjére és nyugalmára vonatkozó közügyeket vegyék tárgyalás alá. Továbbá, hogy a fegyverek és lelkek egyesítése őszinte és állandó legyen, arról is tanácskozzanak, hogy mily úton-módon lennének a bujdosók a király hűségére visszavezetendők. Ő felsége nem akarja alkalmazni ellenök a törvény szigorát, sőt a méltányosság alapján kegyelmét ajánlja fel, csakhogy visszatérjenek s ez által az ország békéjét visszaállítani lehessen. De midőn a királyi méltósággal ellenkező némely követeléseit a menekülteknek ő felsége nem teljesíthette; némelyeket pedig súlyos okoknál fogva az országgyűlés elé vitt: a menekültek nyakaskodtak; az ország és vallás kárára oly mozgalomba bonyolódtak, melynek az ország rendei valláskülönbség nélkül ellentmondottak. Az óhajtott béke tehát nem jöhetett létre. Ha ők ezután is akadályoznák az ország megbékülését, minthogy úgy bent, mint kint sok veszedelmes cselszövény van az ország ellen: ő felsége felhívja az ország rendeit arra is, hogy az ily törekvések megelőzésére és meghiúsítására szükséges eszközökről gondoskodjanak. Ő maga részéről a közjó szempontjából szükségesnek véli a katonaság számának szaporítását, úgy a véghelyeken, mint más megerősített helyeken is, hogy adandó esetben sikerrel állhasson ellen a támadásnak. Minél fogva

kivánatosnak tartja, hogy a rendek ezen országgyűlésen il; katonaság eltartására szükséges adóról gondoskodjanak Erre kötelezi őket az ország és király iránti hűség, a: isteni és emberi törvény. Végre, minthogy a szerencsétlei háborúság idején a törvénykezés rendes menete fennakadt minek következtében a birák ítélete tiszteletben nem tar tatott és a végrehajtás körül is sok visszaélés történt: ennél fogva felhívja ő felsége a rendek figyelmét arra is, hogy a jelen körülményekhez képest a törvénykezés rendes meneté nek biztosítására, az ítéletek végrehajtására, valamint a visszaélések megszüntetésére alkalmas módokról gondos kodjanak. „Ezek azok — úgy mond — melyeket ő felsége mint ez idő szerint legszükségesebbeket, a rendek elé ter jeszteni jónak látott. Mindezek odairányulnak, hogy a soka szenvedett hazának óhajtott békéje és köznyugalma, biztos sága visszaállíttassék és megszilárdíttassék. Ő felsége tehá bizodalmát helyezi a rendek tartozó hűségébe, hazájok iránt jóindulatába és szeretetébe, hogy mindezekben teljes buz galommal fognak eljárni s feltalálandják a módokat, melyel által a közjó üdvéről, a haza fennmaradásáról és ő felség méltóságának megóvásáról gondoskodni lehessen, s anná inkább fognak sietni munkájokkal, mivel tudják, hogy ő felségének a német róm. birodalomban, valamint egyél országaiban is vannak sürgős teendői, melyeket veszél nélkül elhalasztania alig lehet.[1]

A rendek látható elégületlenséggel fogadták a királ előterjesztését. Épen az hiányzott belőle, a mit ők leginkább vártak, t. i. az alkotmány visszaállítása, a törvények őréü rendelt nádor választása és a húsz esztendő óta történt vég telen sokaságú sérelmek orvoslása.

Midőn tehát a királyi propositiókra választ kellett adniok, azonnal felléptek azon követeléseikkel, hogy az elmult legközelebbi húsz esztendő folyama alatt történt

[1] Katona. Hist. Crit. XXXIV. 401—408. l. Kiadatott a rendeknek május 24-én Sopronban. Ellenjegyezve Moholányi János által.

alkotmánysértések megszüntessenek, és ha a kormánynak a béke és nyugalom iránt kijelentett szándéka csakugyan őszinte, akkor állítsa vissza a magyar alkotmány egyik főbiztosítékát képező nádori hivatalt, és az azzal járó jogokat is.

A rendeknek ugyanis utasításul volt adva, hogy a királyi helytartói hivatal, melyhez a nemzet oly gyászos napjainak emléke van kötve, töröltessék el, és a régi törvények értelmében *nádor* választassék, a ki a nemzet jogainak őre, kivánságának tolmácsa és alkotmányának támoszlopa legyen.

Ehhez képest, hogy czéljokat minél biztosabban elérhessék, mindenek előtt magát a kir. helytartó érseket kérték fel, hogy a nemzet ezen kivánságát ő felségénél előmozdítani sziveskedjék. Ez nem is utasította el magától a kérelmet, mindazáltal arra figyelmeztette a rendeket, hogy addig is, mig a nádorválasztásra kerülne a dolog, válaszszák meg a sérelmek összeirására kiküldendő bizottságot. Hivatkozott a négy utóbbi országgyűlés gyakorlatára. De a rendek ebben csak haszontalan időhalasztást láttak, és a personalis által erélyesebb hangon üzenték, hogy mindaddig, mig nádoruk nem lesz, egyátalában semmiféle más tárgyalásokba bocsátkozni nem fognak.[1]

Május 30-kán Ilyefalvi István egri káptalanbeli, Kapy Gábor, Szapáry Péter megyei követek által felhivták a főren-

[1] «Personális uram — irja a gömöri követ — urgeálta újabban a Compilatorok választását. A nemes vármegyék követei közűl a mint egymást neki biztatták, N. Hevesvármegye követtye Tassy Mihály uram szóllala meg: egyáltaljában a Törvényhez ragaszkodik és instructiója mellől el nem megyen. Azon... Personalis uram megindulván, szóla egyik hites iró diákjának: János Diák ird fel a nevét ezen követnek. Az ország is ezen közönségesen felzúdúlván, ilyen kérdést tőnek: Mire-való volna az, ha ő Nagysága mindazokat fel akarná iratni, valakik törvényünk continentiája szerint szólnak. Igy mindnyájokat irassa fel ő Nagysága; mert itt a mit egyik követ mond, mindnyájok consensussából mondja, lévén egy voxa mindnyájoknak. Ezt Personalis uram látván, hallgatással vevé elejét ő Nagysága...» Nemz. Múz. levéltár.

deket is, hogy csatlakozzanak hozzájok és együttesen kérjék meg ő felségét a nádori jelöltek neveinek minél előbbi közlésére; hogyha pedig, — a mit nem remélnek — a kir. helytartó és a főurak ebben nem akarnának velök együtt közreműködni, azon esetben a főurak segítsége nélkül is folyamodni fognak ő felségéhez saját követeik által.

Erre a főrendek azt válaszolták, hogy készek ugyan a nádorválasztás kérdésében velök együtt folyamodni, *de elébb* a sérelmi küldöttség megválasztását követelik. Ám azután az érsek úr is hajlandó lesz a nádorválasztást sürgetni, sőt abban is megnyugszik, ha a rendek semmihez sem fognak, míg ez meg nem történik. Ezen válaszszal azonban a rendek nem voltak megelégedve. Ujonnan visszaküldötték tehát ugyanazon követeiket annak határozott kijelentésével, hogy ha a főurak meg nem egyeznek is e dologban, az ország rendei már egyszer tett üzenetükhöz képest, külön fognak folyamodni ő felségéhez, és a míg czélt nem érnek, semmi egyéb tárgyalásokhoz nem járulnak. Egyébiránt arra is figyelmeztetik az urakat, hogy a két ház között fennállott régi szokást, mely szerint az urak az alsó háznak adandó üzeneteiket saját külön követeik által közvetítették, tartsák épségben ezután is.

E közben a personalis mindent elkövetett, hogy a követeket az említett bizottság megválasztására bírja. Figyelmeztette őket a kir. propositiók tartalmára, és a király kedvetlenségére. De ez sem használt. Nem használt a főuraknak azon tanácsa sem, hogy a megválasztandó sérelmi küldöttség vegye mindjárt első sorba a nádorválasztást is a sérelmek és kivánatok közé. A kölcsönös üzenetváltások alatt kitünt, hogy a főrendek világi elemeinek nagyobb része helyesli a rendek eljárását, és csak a főpapokkal tartó néhány úr ellenzi és kárhoztatja azt. Egyetlen egy papnak, a paulinusok követének volt annyi bátorsága, kijelenteni, hogy ő e tekintetben a rendek nézetén van, és mindenek előtt a nádor megválasztását kivánja.

Midőn e részben még egy felhívás ment volna a főren-

dekhez, ezek május 31-kén beleegyeztek a közös felirásba, de az érsek megjegyezte, hogy annak fogalmazása olyan legyen, „hogy valamiképpen kényszerítés ne láttassék benne, hanem alázatos könyörgés". Az érsek ugyanis ép úgy tudta, mint az országos rendek bármelyike, hogy az ő helytartói hivatala törvénytelen, és hogy a nemzet kivánságát megtagadni nem lehet; de ennek olyan színt akart adni, mintha ő és a király önként mondana le róla. Az alsóház követeihez fordulva azt kérdezte, hogy ő hozzá, a helytartóhoz, nem hoztak-e valami külön üzenetet?

— De igen, mondá Szapáry Péter.

— Mi légyen az?

— Mutassa Nagyságod atyai kegyelmességét; — a statusok reménykednek, hogy Nagyságod ezen intentiójoknak nem leszen turbátora, hanem promotora.

— Meg kell hát lennie, mondá az érsek, a ki egyúttal azt is kivánta, hogy őt egy külön emlékiratban hívják fel erre. Ha — úgy mond — megadják becsületemet, magam is csatlakozom a küldöttséghez.

Nem is volt azután nagyobb gondja, mint az, hogy az ő hozzá és ő felségéhez intézendő felirás jól legyen szerkesztve, hogy általa sem a helytartói, sem a királyi tekintély csorbát ne szenvedjen. Midőn a felirás szerkesztői[1] felolvasták dolgozatukat, az érsek világosan ki akarta tétetni a clausulát, hogy ez által a rendek ő felségét legkevésbbé sem akarják megsérteni, sőt inkább az ő tetszésén megnyugosznak. Természetes, hogy ez ellen a rendek élesen kifakadtak, mert annak olyan értelme volt, mintha az ország abba is belenyugodnék, ha a helytartót továbbra is fel fogja tartani ő felsége.[2]

[1] *Orbán* Pál az itélő mester és *Zsigray* Mátyás, annak segéde.

[2] «. . . Érsek uram előtt — irja a gömöri követ Naplója — más clausula inseráltatott az ő Nagysága (az itélő mester) tetszéséből, mely ilyen volt: nolentes tamen Majestatem Vestram Sacratissimam in minimo offendere, quin potius complacere in omnibus per hoc, — mely is majd olyat tett, hogy ha ő felségének nincsen kedve hozzá, nem bánják, ha

Végre nagy nehezen megállapították a szöveget. Ebben hálával emlékeznek meg ő felségének kegyességéről, hogy a haza békéjének helyreállítása czéljából összehívta őket, és hogy személyesen is megjelenvén közöttük, kiadta kir. propositióit. De midőn ezen propositiók értelme szerint a béke fentartásának módjáról gondoskodnak, kénytelenek ő felségéhez — a nélkül, hogy ezzel királyi méltóságát sérteni akarnák — folyamodni, hogy a régi országos törvények, királyi diplomák által megalapított, s ő felségének koronázás előtti diplomájával is megerősített nádori hivatalt mindenek előtt betölteni, s erre alkalmas személyeket kijelölni méltóztassék, hogy ez által úgy ő felsége óhajának, valamint az ország közkivánatának eleget téve, tovább haladhassanak a közügyek tárgyalásában.[1]

Ezen felirat átadására megválasztattak a főrendek részéről: maga a helytartó érsek, Kéry János csanádi püspök, Koronpay Péter váczi püspök, Erdődy Miklós horvát bán és Eszterházy Pál; — az alsó ház részéről: Kapy Gábor, Tassy Mihály, Hancsok János, Szapáry Péter, Radosics János, Kovacsóczy György, Szente Bálint, Péterfy András, Gerand György stb.

A király kegyesen fogadta őket. Feliratukat — úgy mond — meg fogja olvasni és olvastatni tanácsosaival, s azon lesz, hogy az országnak kivánatos választ adhasson. De midőn vége volt az audientiának, és a küldöttség már bucsút vett a királytól, az érsek visszahivatott, mi általános feltünést okozott; mert ebben valami titkos tervezést gyanitottak a nádorválasztás meghiusítására nézve. Azonban ezúttal nem

a locumtenentiát helybenhagyja is. Mely úgy tetszvén bizonyos okokra való nézve, hogy még az elsőnél is alkalmatlanabb volna, azt is az ország statusi sokáig forgatván maguk között, ki consentiált, ki nem.» Nemz. Múz.

[1] Statuum et Ordinum Regni ad Suam Maj. Memoriale, quo petunt pro eligendo Palatino candidatos proponi. Jun. 1. 1681. Acta Diaetae Sopr. *Kovachich* gyűjt. U. o. olvasható az érsekhez ugyanez ügyben intézett emlékirat is.

az volt a bizalmas beszélgetés tárgya, hanem az, hogy mikép lehetne a rendeket, addig is, míg a király az adandó válaszra nézve tanácsosaival megállapodásra jutna, az országos ügyek tárgyalásainak megkezdésére bírni. Meg is történt erre nézve a kisérlet. Mind az érsek, mind a personalis felhívta a rendeket a sérelmek összeirására. Kár volna — úgy mond — az időt heveréssel tölteni, és ő felsége tetszésének ellenszegülni. De mind ez nem használt. A rendek közakarattal, a főrendektől is támogattatva, kijelentették, hogy addig, míg ő felségének válasza ki nem adatik, nem tanácskoznak.

III.

A király válasza a nádorválasztás ügyében. — A rendek ezt kedvetlenűl fogadják; nem látják szükségesnek a nádori hatáskör megszorítását. — A nádorjelöltek. — Eszterházy Pál nádorrá választatik.

Június hatodikán kiadatott a királyi válasz, mely az ország összes karainak és rendeinek volt czímezve. S ez nem csekély gondot okozott, a minden csekélységben nagy dolgot kereső gyanakodó rendeknek; mert az összes karok és rendek előtt kellett volna felolvastatnia. A personalis azt a kérdést vetette fel, hogy hol olvastassék fel a kir. válasz: az urak házában? vagy az ország házában? A főrendek, hivatkozván az urak házának szűk voltára, azt üzenték, hogy előbb csak a főuraknak olvastassék fel, a personális maga jöjön közéjök a válasz meghallgatására, mert a rendek nem férnek el a teremben. Azután olvastassék el külön a rendeknek is. A rendek a hely szűk voltát látván, elfogadták a javaslatot, azon módosítással, hogy részükről nem csupán a personalis, hanem egy egész küldöttség menjen a főrendekhez a kir. válasz meghallgatására. Ez megtörtént. A felolvasás után a főrendek ismét egy más küldöttség által vitették át a kir. választ a rendek táblájához, hol, miután a rendek nagy figyelemmel meghallgatták volna, az a kérdés támadt: szóljanak-e hozzá, vagy nem. Voltak, a kik azonnal tárgyalni kivánták, mások oly fontosnak találták a király

némely kifejezéseit, hogy — a mint mondák — jó lesz reá egyet aludni, és úgy tárgyalni.

Addig is a kir. leirat lediktáltatott. Tartalma szerint ő felsége nem ellenzi ugyan a nádor megválasztását, de a multra való tekintetből szeretné, hogy a nádori hivatal hatalmának korlátozására bizonyos biztosítékról gondoskodnának a rendek, nehogy az ország összes közigazgatása és igazságszolgáltatása egy ember ítéletétől függjön.

Ő felsége figyelemmel és lelkiismeretesen tanulmányozta azon törvényeket, melyekre a rendek feliratukban hivatkoznak, de azokban sehol se találta azt, hogy a nádori hatalmat a szükséghez képest törvényes módon korlátozni ne lehetne, sőt elődeink rendeleteiből és törvényeiből az ellenkező tünik ki. Mindazonáltal atyai jó indulatánál fogva eleget akarván tenni a rendek kivánságának, hajlandó a nádori jelölést megtenni, bizván a rendekben, hogy azután sietni fognak a kir. propositiókban kijelölt tárgyak feletti tanácskozáshoz fogni.

Nehogy azonban királyi jogai sérelmet szenvedjenek, ő felsége fentartja magának és utódainak azt a jogot, hogy a hányszor a szükség kivánni fogja, hatalma legyen jobb módokról gondoskodni.[1]

Ezen kir. leirat június 7-kén tárgyalás alá vétetett a rendek házában. A personalis felhívása után csend uralkodott a teremben. Úgy látszik senki sem merte megkezdeni a vitát: mindenki mástól várta a kezdeményezést. Kapy Gábor gúnyosan szólott, hogy hát álljanak elő azok, a kik a clausulát ajánlották, és azok, a kik elébb aludni akartak egyet, most mondják el „micsoda álmot láttak".

De csak nem szólott senki sem. A personalis tudta, hogy e hallgatás elégedetlenségnek a kifejezése. Azért vigasztalni akarván a rendeket, utalt Kitonicsra, annak bebizonyítására, hogy ő felsége semmi újítást nem akar behozni az által, ha a nádor mellé tanácsosokat rendel. De a rendek

[1] *Kovachich* gyűjt.

az ily tanácsot nem tartották összeegyeztethetőnek a nádori méltósággal. Hiába történt e tekintetben hivatkozás Vesselényi Ferencz nádor botlására, és arra, hogy hiszen a király mellett is vannak tanácsosok, a nélkül, hogy ez által a kir. tekintély szenvedne. Mi lenne akkor a nádor, ha mindig tanácsosokkal lenne körülvéve? mondák, aztán ki fizesse azokat a leendő tanácsosokat?

Mindezen kérdésekre különféle törvények lettek idézve; de végre is sok vita után abban történt a megállapodás, hogy elég a király által óhajtott tanácsadásra maga az ország törvénye. Ez világosan meghatározza a nádor teendőit, s megszabja annak hatáskörét. A rendek tehát ehhez ragaszkodnak most is, mert ha nem a törvény szerinti tanácsot adnák ő felségének, ezzel egyenesen a királyi tekintélyt sértenék meg és ellene dolgoznának a kir. diploma második feltételének. Ehhez képest üzenték a főrendeknek is, hogy az ő felsége propositiójára adandó válaszban a törvények hangsúlyozva legyenek, „mert azokban annyira meg vagyon köttetve a palatinus, és az oly pácza is előtte, a kinél már nagyobb nem lehet“.

Erre a főrendek belenyugodtak az alsóház kivánságába, és a szerint kivánták szerkesztetni a válaszfeliratot, melyben kimondatik, hogy a nádor hatalmának korlátozásáról intézkedni szükségesnek nem látják, mivel a törvények világosan megszabják a nádor teendőit.

A felirat átadására kiküldettek: a csanádi püspök, gr. Csáky István, id. Zichy István, Mednyánszky János, Iglenics István, Szirmay István, Bossányi Gábor, Veszelszky Mihály, Husz András és Szánkay Lajos. A király kegyesen fogadta őket, és igérte, hogy az ügyet komoly tanácskozás tárgyává tenni és ahhoz képest fogja kiadni válaszát.

E válasz június 13-kán jött a rendekhez. A királynak két főtanácsosa: Zinczendorf és Hocher udvari főkanczellár hozták azt át, kiknek illendő fogadtatása nagy gondot okozott az ily ünnepélyességektől elszokott rendeknek, míg a régibb országgyűlések irományait felkutatva, megtalálták a

formulát. E szerint nyolczan küldettek ki a miniszterek illő fogadtatására, kik az utczára menve, a hintónál fogadták őket és ünnepélyesen vezették be a terembe. Az egyik az érsek jobbján, a másik pedig balján foglalt helyet. Hocher latin nyelven üdvözölte a rendeket, és átadta ő felségének sajátkezűleg irt lepecsételt kir. levelét, melyben a nádorságra kijelölt négy személynek, t. i. Erdődy Miklós horvát bán, gr. Eszterházi Pál, Kolonics Ulrik és Zay András nevei voltak följegyezve.

Ezzel a király két tanácsosa elbúcsuzván, az érsek felbontotta a király levelét és a jelöltekre azonnal megkezdődött a szavazás. Az eredmény biztosítása szempontjából az érsek jónak látta kijelenteni, hogy Erdődy, mint horvát bán, e tisztet nem viselheti, de különben is tudja, hogy nem fogadná el, tehát ajánlja Eszterházi Pált, a kire azonnal be is adta első szavazatát. Őt követték a többi főpapok, főurak és követek, úgy hogy Erdődyre csak ketten, Kolonicsra csak egy szavazván, a többi szavazat mind Eszterházyra esett.

Még az nap le is tette az esküt ő felsége kezeibe, és a rendek, rég nem érzett örömmel üdvözölték őt a nádori méltóságban.

Eszterházy, mint nádor, gyenge embernek bizonyúlt. Sem felfelé, sem lefelé nem bírt kellő tekintélylyel. Vallási buzgalmon kívül alig örökölt valamit nagy ősétől Eszterházy Miklóstól, mindamellett az országos rendek örültek megválasztásán, mert benne az alkotmányosság elvének győzedelmét látták a rég uralkodó absolutismus felett.

IV.

A bujdosó magyarok levele az országos rendekhez. — A nádor és a rendek válasza. — Ezzel a bujdosók meg nem elégesznek. — Protestálnak a nádor és az országgyűlés eljárása ellen.

Az uj nádornak első és főkötelessége volt a bujdosó magyaroknak visszahozása és Tökölynek kibékítése.

E végből kezébe vette a kiegyezés fonalát ott, a hol azt magok a bujdosók, vagyis „az isten dicsőségeért, hazájok szabadságáért fegyverben lévő magyar urak, nemesek és vitézlő rendek" adták a kezébe.

Ezek ugyanis Tököly vezérlete alatt még május 7-kén Kaposon azt végezték, hogy kivánataikat a Sopron városában összeülendő országgyűlés elé terjesztik. Ezt meg is tették a következő levél alakjában: „Nem kételkedünk — úgy mond — hogy szomorú szivvel ne érezné Nagyságtok, Kegyelmetek hazánknak ennyi esztendőktől fogva való siralomra méltó elpusztulását, melyet mi is, mint hazánknak igaz fiai. szomorú szívvel kivántunk, s kivánjuk ma is, s tehetségünk szerint munkálkodunk is annak régi jó állapotjára, minden királyoktól adatott, s kir. diplomával megerősíttetett régi szép szabadságára való jutását; mivel pedig Isten nagyságtoknak s Kegyelmeteknek, mint édes hazánk ennyi személyből álló rendeinek, a mi fáradságunk után is adta ezt a gyűlési alkalmatosságot érni, kit is sok esztendeje, hogy el nem érhetett, most az ideje, munkálódjon sziveseu ő felsége előtt nemzetünknek minden renden lévő szabadságainak sz. diplomája szerint való megadását, annak ujabban való állandó confirmácioját, *melyben a mi vallásunk, evangelica Religiónk*, *nekünk mindenek felett legelső.*

Elhiszszük azért, úgy kivánja Nagyságtok, s Kegyelmetek ő felsége előtt végbevinni a dolgokat, hogy minket e haza igaz fiainak ismervén, egyaránt és *vélünk együtt* munkálódjon minden lelki s testi szabadságainkban való teljes contentumunkban, az igazság s eleitől fogva való jó szokás szerint.

Ezek pedig minden sz. királyoktól adatott diploma szerint meglévén, gondolkozzék Nagyságtok, Kegyelmetek, mindenütt szomszédságinkban lévő nemzetünket ezennel megemésztő hatalmas *török nemzetnek* contentiója felől, kitől Isten után, csak a neki való kedvkeresésünk, ha mególtalmazhatja, tarthatja szegény hazánkat, mely ellen valaki édes hazánknak jövendő megmaradását tiszta szívvel és tökéletességgel kivánja, s elméhez képest való, csak csekély akadályokat, senki most nem szólhat, szeressen azért és munkálkodja tovább való megmaradását és provideáljon ez iránt is hazájának, magának és sokan szép maradékoknak securitásokrúl, melyben mi magánosan is, mint kik által látjuk nemzetünknek a nélkül való meg nem maradhatását, noha eddig sem voltunk elmulatói; de csak érthessük abban való elméjét s akaratját Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek, a hatalmas török előtt hazánk megmaradásáért tovább is tehetségünk szerint örömöst törekedünk. Vegye azért jó néven, és hazánk javára való intentiónkat, mivel mi édes hazánkhoz s nemzetünkhoz való szeretetünkből cselekedtük.

Ezen felől megirt intimatióink pedig ő erejekben meg nem lévén, mostani Nagyságtok s Kegyelmetek végezéseinek, ha nem annuálhatunk, sem Nagyságtoktúl sem Kegyelmetektől (jót gondolkodván felőle) sem a keresztyén világban senkitől, úgy látszik, méltán érette meg nem ítéltethetünk.

Látván és érezvén ezeknek meg nem létele miatt hazánknak megemésztésre való, ki még eddig annyira nem látszott külső-belső tüzek, minden felől végső veszedelemre való felgyuladását. — protestálunk is e felett Isten s a szent angyali és Nagyságtok s Kegyelmetek előtt közönségessen, ha Nagyságtok s Kegyelmetek a feljebb említett dolgokban, úgymint hazája elvesztése, lelki testi szabadságainak restauratióiban és mindenütt szomszédságinkban levő hatalmas török nemzetnek contentuma iránt való jövendőbeli securitásában ő felsége előtt alázatos törekedése által, úgy nem munkálkodnak e mostani országgyűlésében, hogy mi is, kik e végre annyi esztendőktől fogva való bujdosást és

yomorúságot szenvedtünk, sokan pedig édes nemzetünknek :abadságáért, s vallásunkban való szeretetünket s életünket elfogyattuk, Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek hazánk ıvára czélozó végezésében nem csak megnyughassunk, anem Nagyságtokkal s Kegyelmetekkel egy ügyben fára- ozó hazafiainak is elismertessünk.

Hogy így ezek meg nem lévén, ha mi nagyobb veszeelem és végső pusztulás követi ezt a hazát (most lévén gyszer ideje megbántódási állandó orvosságinak) nem mi, anem Nagyságtok s Kegyelmetek lészen az oka. Segélje ;ért a sz. Isten Nagyságtokat hazánknak javára mindeneken, hogy munkálódhasson, véget is érhessen mostani gyűlé-:ben nemzetünknek állandó megmaradására, szabadságunkık helyreállatására, tiszta szívvel kivánjuk."[1]

Ezen levelet a rendek, bár hozzájok volt intézve, nem erték felbontani a nélkül, hogy azt előzetesen be ne mutasık a királynak. Lipót e loyalitást igen jó néven vette; s agas megelégedését nem is mulasztotta el kifejezni irántok. e a bujdosókkal nem akart szóba állani. Az egész kiegye-'st a nádorra bízta, mihez a rendek is hozzájárultak.

A nádor úgy fogta fel missióját, hogy a kiegyezés, illeleg a bujdosók visszahozása tekintetéből szóbeli tárgyalást dít meg, mi legbiztosabb mód leszen arra, hogy ő felségé-:k jó indulatát a bizalmatlanok előtt bebizonyíthassa. De :t úgy kivánta eszközölni, hogy azok, a kik Tökölyi részé-il kiküldve lesznek, minden körülmény között érezzék,)gy a király, midőn velök, bár közvetve, alkudozik, kegyelet gyakorol. S ez volt a baj, mert a fegyverben állók voltak tökélve, hogy mindaddig, mig az ország törvényei-:k tiszteletben tartása nem biztosíttatik, fegyveröket le :m teszik. Ellenkező esetben készek békejobbot nyujtani , elfogadni.

[1] Copia Litterarum exulantium Hungarorum, Exlmo ac Rdmo incipi Excellmis. Illmis. Rdmis etc. Statibus et Ordinibus Dnis Dnis .utoribus et amicis colendissimis. missarum. Kapos, 7. Maji. Anno 81. — *Kovachich* gyűjt.

A nádor jún. 17-kén következőleg válaszolt a bujdosó magyaroknak fennebb közlött kaposi levelére:

„Vévén kegyelmetek levelét és megolvastatván mind az egész statusok előtt közönségesen, megértettük continentiáját. Minthogy pedig derék kérdéseket tart magában azon Kegyelmetek levele, szükségesnek és alkalmatosnak ítéltük mindnyájan, hogy arravaló alkalmatos magok embereit bizonyos instructióval küldeni ide, a kikkel tractálhatnánk azon dolgokat, s kivánt véget érhetnénk, mely által már egyszer ezen megnyomorodott haza nyugodalmat érhetne magának. Kegyelmetek azért, a mennyire lehet, ne késleltesse meg nevezett magok embereinek hozzánk való küldését, (hogy) netalántán az késedelem miatt mind a haza, mind pedig az haza megorvosolhatatlan kárt ne valljon.

Itten a szíves munkálkodásban fogyatkozás nélkül fáradozunk, mivel ezen országgyűlést is a végett rendelte leginkább Kegyelmes urunk ő Felsége, hogy a felháborodott állapotok jó csendességbe hozattassak. És mivel én is Kegyelmes urunk ő felsége és a nemes ország parancsolatjából erre a terhes állapotra rendeltettem, nyugodt elmével legyen Kegyelmetek, hogy ha csak közönséges jónak, és ezen utolsó veszedelemben forgó szegény hazánk csendes békességre való állításának kivánsága szivökbe öntődött: — Kegyelmeteknek következendőképpen minden alkalmatlan, és istenes szándékjokat meggátló állapotokat félretévén, magok részéről közelitti Kegyelmetek a dolgot, tisztem s kötelességem szerint úgy kivánok fáradozni (járulván hozzá Kegyelmes urunk ő Felsége nagy hajlandósága és kegyelmessége s mindnyájunk buzgó kivánsága) hogy Isten kegyelmes gondviselése által ezen utolsó romlásra hanyatlott szegény hazánk régi csendes állapotjában és békességes megmaradásában állíthassuk és juttathassuk. Mivel pedig az armistitium már vége felé közelget, amíg ezen levelem odaérkezik is Kegyelmetekhez, s a Kegyelmetek ideküldendő emberei eljőnek, kitelhetik ideje. Minek okáért mi a Kegyelmetek kivánsága, csak érthessem, azonnal azon leszek, hogy obtineálhassam

Kegyelmes urunknál ő Felségénél, az említett armistitiumnak meghosszabbítását, mivel idő kívántatik ilyen súlyos kérdések complanatiójára.

Addig is pedig kétségen kívül úgy fogja magát Kegyelmetek alkalmaztatni, hogy csendességben maradván, semmi fegyverkezésre való okot nem ád, hasonlót várván Kegyelmes urunk ő Felsége részéről, hogy tudniillik inkább alkalmatosabban és csendesebben munkálkodhassunk mi is itten a kivánt jónak közönséges előmenetelében. Ezek után éltesse Isten Kegyelmeteket jó egészségben.[1]

Minthogy azonban a bujdosók levele tulajdonképen az országgyűlésen összejött rendekhez volt intézve, tehát a nádoron kívül ezeknek is nyilatkozniok kellett arra nézve, hogy a kibékítés ezen módját helyeslik, és hogy az ujonnan választott nádor közbenjárását elfogadják. Ehhez képest egy külön levélben ekképen válaszoltak nekik:

Kegyelmetek levelét, mely által az utolsó romlásra hanyatlott, csaknem végső pusztulását érző hazánknak koronás király urunk ő Felsége kegyelmességéből előbbeni virágzó állapotjának helyben való állítása végett megtalált, vettük.

Mivel pedig az idevaló jóreménységgel teljes gyülekezetünknek kivánt ügyét Isten már is megadta érnünk, Méltóságos gr. Eszterházy Pál urunkat ő nagyságát választván a haza fő columnájának, palatinusunknak, kinek is mind hazájához, mind Kegyelmetekhez való szeretete s mind tiszteletbeli hivatalja azt hozván magával, a fenforgó egyenetlenségeket maga mediatorsága által sopiálja, úgy tudjuk ő nagysága ebben való szoros cooperatióját meg sem vonja, kiről ember és levele által ő Nagyságának Kegyelmetek megtaláltatik.

Nem kétlünk Kegyelmetek is kedvesen vévén ő nagy-

[1] Datum, Posonii sub grati Regni Diaetae Die 17-a Junii An. 1681. Kegyelmeteknek jóakaró barátja gr. Eszterházy Pál m. k. *Kovachich* gyűjt.

ságának abbeli fáradtságát, ezen régen óhajtva várt alkalmatosságot késedelem nélkül szeretettel vészi, kire a Sz. Isten Kegyelmetek szivét, egyező elméjét segélje, szívesen kivánjuk.[1]

Azonban Tököly nem volt megelégedve a soproni gyűlés folyamatával. Az a nagy ellentét, mely ott a katholikus és protostáns rendek között mutatkozott, és az a ridegség, melyet a bécsi kormány ez utóbbiaknak jogos és méltányos követeléseivel szemben tanusított, csak megerősítette abbeli meggyőződését, hogy az alkudozás kivánt eredményre vezetni nem fog. Tudta, hogy Bécsben csak egy érv szokott dönteni: t. i. fegyveres erő. Méltányolta ugyan az országgyűlési ellenzék nemes küzdelmeit, melyeket az alkotmányos szabadság érdekében kifejtett; de azon körülmény, hogy a nádorválasztást is úgy kellett kierőszakolni, és hogy a főpapság a német tanácsosokkal szövetkezve döntő befolyást gyakorol a királyra, kétessé sőt lehetetlenné tett minden jó eredményt. Ezért, midőn a magyar rendeknek adandó válasz ügyében Pálly várába hívta össze híveit, ezek hasonló bizalmatlanságot táplálva, július 6-kán azt válaszolták a Sopronban gyűlésező országos rendeknek, hogy nincsenek megelégedve ezeknek magokviseletével; mert — úgy mond — a praeconcipiált jó reménységnek nem hogy zsengéjét érezték volna, sőt inkább a mit ők mindenek előtt akartak elintéztetni, azt a rendek mellőzték és a diploma és a régi tractatusok ellen más dologhoz fogtak. Különben jelentik, hogy mivel a béke ügye a nádorra bizatott, tehát részletesebben annak is irni fognak külön.[2] Ezt meg is tették ugyanazon a napon.

És mi volt ezen a nádorhoz külön irt levélben? Az, hogy az országgyűlés eddigi folyamával nincsenek meg-

[1] Költ Sopronban 18. Junii. An. 1681. Kegyelmeteknek egész hazánk nyugodalmát kivánó jóakarói s atyafiai az Tekintetes Nemes Országnak minden Statusból álló Rendei stb. *Kovachich* gyűjt.

[2] Responsorium ad Literas per Inclytos Regni Hungariae Status et Ordines, exulantibus Hungaris transmissas factum. *Kovachich* gyűjt.

gedve, mivel a régi törvényeket, diplomákat és béke-éseket nem tartják meg. „Nem reméltük — úgy mond a él — hogy a Nagyságtok s Kegyelmetek gyűlésében a ificatiót félretévén, a tractatusoknak és libertásinknak vulsiójához a mi praejudiciumunkkal volna, és így a kintetes Nemes Statusok azon levelünkben feltett kivánínknak semmiben meg nem felelvén, ő Nagyságoktól s gyelmetektől azoknak nem tartottunk: holott az Evengelica igio dolgát mindenek előtt, mint publicumot ő felsége tt közönségesen, az evangelikusok kielégítésére, nem hogy mozdították volna, sőt inkább a diplomának tartalma rint el nem intéztetvén, *magánügygyé* teszik, a minek ntézésétől függne az üdv és a nyugalom.

Továbbá a vallásügynek elintézetlenül való hagyásán ül, egészen váratlanúl az egész ország választását illető teket tettek: holott levelükben az ő kivánságuk az vala, y lelki-testi szabadságaik dolgát velük együtt munkálják. ly okokra való nézve az ország törvényét ekképen sértő zésekhez ők nem járulhatván, azokat el sem fogadják.

Azt is neheztelik, hogy azon kivánságuk, miszerint az ezkedés a porta kielégítésével egyszerre történjék, még lig nem teljesült, pedig abból a nemzet romlása következhetik.

A mi az általuk kiküldendő követeket illeti, arra nézve van megjegyzésök. Ugyanis a felhívásban embereik egyr meghatalmazottaknak, máskor megbizottaknak és nem eteknek mondatnak; nem is tárgyalásra, hanem kérere hivatnak .... Mindezeknél fogva Isten s világ előtt lván vagyon, hogy ha e miatt hátrányok fognak követni, nem ők, a bujdosók, hanem azok lesznek az okai, kiktől ezen difficultások és késedelmezések vettenek detet“. Ők továbbra is első levelök tartalmához ragaszlnak.[1] S ezzel az alku félbeszakíttatott.

[1] Datum, ex generali Congregatione nostra in Castris ad Pálly tis celebrata 6-a Julii 1681. — *Kovachich* gyűjt.

V.

A vallás ügye magán ügynek jelentetik ki a katholikusok által. – A protestánsok küldöttséget menesztenek a nádorhoz és a királyhoz. – A benyujtott memorandum. — Hocher nyilatkozata. — Nostitz válasz a király nevében. — A véletlen «királyi parancs».

A míg a nádor a bujdosókkal való egyezkedéssel vol elfoglalva, addig az országgyűlésen is élénken foglalkoztatt a rendeket azon tárgy, melyről a bujdosók kaposi levelök ben azt irták, hogy az nekik „mindenek felett az első".

Ez volt a vallás ügye.

A protestáns rendek ugyanis mindjárt a nádor meg választása után, azt a kérdést intézték a katholikusokho vajjon akarják-e a többi országos sérelmekhez csatolni az vallási sérelmeiket is, avagy nem? A személynök, a k különben jó indulattal viseltetett irántuk, a főrendekhe utasította őket, tudván, hogy ott a klerus nézete lesz a döntő A válasz, melyet kérdésökre kaptak, úgy hangzott, hog *magánügyekkel* most foglalkozni nem lehet; különben ha e válaszszal meg nem elégesznek, folyamodjanak ő fel ségéhez.

Minthogy azonban a protestánsok semmiképen nem akarták azt elismerni, hogy az ő ügyök *magánügy* volna ujra kérték a kath. rendeket, hogy világosabban és egye nesen azon kérdésre nyilatkozzanak, akarják-e a vallásügye nyilvánosan tárgyalni? Ezek ismét a főrendekhez utasították őket, hol a klerus kijelentette, miként a vallás dolgáró hallani sem akar; mert az evangelikus vallásnak puszta representatiója is derogál a kath. vallásnak. Ilyen *magán-ügyet* a felső ház tárgyalni nem kiván: ellenkezőleg oda akarja utasitani a sérelmi bizottságot, hogy a végvárak körül előfordult sérelmek összeirásán kezdje meg munkáját.

Ennek ellenében a protestánsok, némely katholikusok-tól is segíttetve,[1] a vallás ügyét országos *közügynek* állítván

[1] «Ebben az ország statusi publica sessiójában a katholikus követ atyafiak közül, a kik érzék a tüzet, valóban segítették mint jó

lenni, a kir. diploma pontjai szerint kivánták összeiratni a sérelmeket, köztük természetesen a vallásiakat is, — miért is kérték a nádort és a főrendeket, hogy engedtessék nekik sérelmeik összeirására legalább két nap. Ekkor a főrendek beleegyeztek, hogy a két következő napon, a diploma pontjai szerint irják össze sérelmeiket.

Június 20-án Gerhard György követ lakásán összejövén, két küldöttség menesztését határozták el: egyet a felséghez, egyet pedig a nádorhoz.

Ez utóbbiban panaszkodnak a felett, hogy oly sok időt kell tölteniök a nélkül, hogy vallásukra nézve valamit kivívhatnának. Kérik ő nagyságát, a nádort, mint isten és király után a hazai törvények legfőbb támoszlopát, hogy törvényes kivánatukhoz képest, egyházi személyeik isteni tisztelet alkalmával vallásuk és nyelvök gyakorlatában ne akadályoztassanak.

Mire a nádor válaszolá, hogy ámbár nádori hivatalában megerősíttetett, de azt saját hatalmából még sem teheti, már csak azért sem, nehogy mindjárt hivataloskodása kezdetén gyanússá tegye magát a klérus előtt. Azt azonban nem ellenzi, hogy ügyüket ő felsége elé terjeszszék.[1]

E nyilatkozat, mely a nádor gyávaságának egyik világos tanúbizonyságát képezé, világossá tette a protestánsok előtt a helyzetet, melyben nekik nyerniök nem, csakis veszteniök lehetett. Látták, hogy a nádorban nincs támaszuk; látták, hogy a klérus nagyobb ellenszenvvel viseltetik irántuk, mint valaha. Egyedül a királyban helyezték tehát bizodalmukat; azt akarták panaszaik igaz voltáról meggyőzni, annak szivét kellett tehát könyörületre inditani. Hogy ez biztosabban sikerülhessen, külön küldöttségek által fordultak a Pozsonyban levő császári tanácsosok pártfogásáért is, miután a nádorral már tisztában voltak. A német tanácsosok

hazafiai az evangelikusok dolgát, noha némelyeknek azon kivül is instructiójokban volt adatva. *Gömöri követ* naplója. Nemz. Múz. levéltár.

[1] *Katona,* XXXIV. 423. l

épen nem szívesen fogadták őket; sőt neheztelésöknek adtak kifejezést, mikor hallották, hogy az evangelikus rendek külön követséget akarnak küldeni Bécs-Ujhelyre ő felségéhez. De neheztelésök lecsillapodott, midőn gr. Kolonics Ádám, Gerhard György és még két más követ kiséretében megjelenvén náluk, s megmagyarázván az evangelikusok súlyos helyzetét, a királyhoz benyujtandó emlékiratuk másolatát tudomás és pártolás végett átnyujtották nekik. Ez a figyelem annyira megnyerte őket, hogy a pártfogást megigérték, jóllehet azzal sehogy sem tudtak kibékülni, hogy a királyhoz küldött bizottság az ő előleges beleegyezésök nélkül indult el Bécsujhelyre.[1]

Június 25-kén vette át Lipót király a protestáns rendek emlékiratát, melyben elpanaszolják, hogy vallásuk ügye, melyért 1662-ben is folyamodtak, még folyvást elintézetlenül áll. Azóta elleneik nemcsak elszaporodtak, hanem még dühösebb üldözésekre vetemedtek mint azelőtt. „Oda jutottunk — úgy mond az irat — hogy az ország törvényei és a királyi hitlevél által erősített szabad vallásgyakorlatnak már csak nehány idomtalan romjai maradtak fel."

Az evangelikusok által törvényesen és békén birt templomok, plebániák, gymnásiumok, iskolák, kórházak s az ide tartozó jövedelmek, igen kevés kivétellel, fenyegetések, ijesztések s fegyver által, vagy más szin alatt, sőt hallatlan úton tettlegesen elfoglaltattak, némelyek tövükből kiforgattattak, ólakká s egyéb világi czélokra átidomíttattak; a halottak csak tetemes díj fizetése mellett temettettek; az evangelikus lelkészek és tanítók mindenféle ürügy alatt egyházi, világi urak, káptalanok, plebánusok, jezsuiták, végvidéki tisztek s egyéb rendbeli emberek, úgy a külföldi katonaság által összes vagyonuktól megfosztattak, elzárat-

[1] Ki voltak küldve: gr. Kolonich Ádám, Gerhard György, Mokcsay János, Fesztetics Pál, Rezga Márton, Billard Márton és Simó János. Ezeknek költségeire a megyei követek egy-egy tallért fizettek. *Gömöri követ* naplója.

k. vasba verettek, az országból kihurczoltattak; közűlök ·hányan keresztvassal a falakhoz vagy a földhöz lánczolttak; mások török rabszolgák módjára botoztattak; ismét ások csak váltság mellett bocsáttattak szabadon; a többiek ·dig néhány iskolamesterrel s diákkal egyetemben a szoottól eltérő módon, lázadás örve alatt, törvény elébe állíttak; némelyek száműzettek, mások vármunkára és gályabságra hurczoltattak, mi többeknek halálát okozta; egy ·en hármas kínpadra vonatott s elevenen megégettetett; többiek térítvények kizsarlása mellett hivatalaikból elmozttattak, miért is a templomok nagy része lelkészek nélkül aradt, s a nép minden isteni tisztelet nélkül barom módjára ·nytelen élni, s még a csecsemők közül is számtalan halt keresztség nélkül. Nemesek, parasztok egyaránt, különféle ·vek alatt elfogattak, bilincsekben a templomba hurczolttak; némelyiknek szája kifeszíttetett, hogy beléje kényerítsék az ostyát. Többen vagyonuktól megfosztattak, ások mert evangelikus lelkész előtt kötöttek házasságot, ·gy máskülönben evang. lelkész szolgálatával éltek, a szentêk elé idéztettek, birsággal sujtattak, vallásukból kitérni, katholikus papokat fizetni katonai hatalommal is kényeríttettek; ismét mások — még nemesek is — midőn agánházakban Istenhez fohászkodtak, vagy zsoltárokat ·ekeltek, gonosztevők képében elfogattak, és csak kezesség ·gy váltság mellett bocsáttattak ki.

Több végházakban ő felsége külön oltalomleveleinek lenére a tisztek makacsul ellenezték az evangelikus lelkész ·fogadását. Néhány megyében az evangelikus nemesek a vatalokból kivettettek, miért is az evangelikusok köréből ·vetek szokott módon a jelen országgyűlésre sem küldet·ttek; néhány kir. városban és szabadalmas mezővárosban tanács egészen vagy nagyjából eloszlattatott, s helyébe ·m a polgárok szabad választásából, hanem magyar kamaraztosok és végtisztek által új hivatalnokok iktattattak, kik tán az evangelikusokat a tanácsból kirekesztették; és abár felséged kegyelmes meghivó levelét nemcsak a tanács-

hoz, hanem az összes községhez intézte, mégis csak a katho likusok hivattak össze, s az evangelikusok kizárására követek a szokott mód ellenére csak katholikusok közü küldettek.

Némely városokban az evangelikus hazafiak polgárokú vagy épen nem, vagy csak nagy nehezen fogadtatnak, fekv birtokot nem vásárolhatnak; más városok evangelikus tiszti kara, mert alkalmas egyének nem lévén a katholikuso között, katholikusokat nem fogadhatott keblébe, teteme birságban elmarasztaltatott; ismét más városok templom a plebániákkal és egyéb házakkal egyetemben, a védúri é tulajdoni jog rövidségével a jezsuitáknak adattak át, kik lakosság ellenzése daczára azokat elfoglalják.

Az iparosoknak régi jogaik elszedettek, s helyökb újak adattak, miket csak vallásváltoztatással lehetett vissz szerezniök. Sok helyen az esketések, keresztelések és má egyházi szertartások betiltattak, míg az illetők vagy vall sukat odahagyták, vagy legalább reményt nyujtottak kitérésre.

Az evangelikusoknak vallási czélokra szánt hagyomá nyaik erőszakosan elfoglaltattak s az alapítók szándék ellenére más czélokra fordíttattak. Számtalan más tén csak azért nem számlálnak elő, mivel nem akarnak ő fe ségének mindjárt kezdetben alkalmatlanok lenni részlete panaszaikkal; de ha szükség lesz reá, azt is meg fog ják tenni.

Mindezeknél fogva, fennebbi sérelmeik ismétlése mellet alázattal kérik ő felségét, méltóztassék kegyelmes hitlevel értelmében, még ez országgyűlés folyama alatt, királyi hatal mánál fogva véget vetni e sérelmeknek, a sértetteket é kárvallottakat jogaikba visszahelyezni, a háborgatókat érde mök szerint büntetni s elnyomott hűséges evangelikus ren deit azon állapotba helyezni, melyet nekik törvények é szerződések biztosítanak. Ebbeli kegyelmét — végzik a ren dek — nemcsak Felséged boldogságáért s a dicsőségesen uralkodó ausztriai ház örök fennmaradásáért Istenhez kül-

dendő bőséges imádságunkkal, hanem rendületlen jobbágyi hűségünkkel is alázattal kiérdemelni minden erőnkkel törekedendünk.[1]

Az a hang, mely ez emlékiraton végig vonúl, részvétet költ; a tények, melyek abban felsoroltatnak, megdöbbentők. Nem csoda, hogy Hocher korlátnok, midőn előtte a protestánsok megjelenve s közbenjárását kérve, elmondották az itt előszámlált sérelmeiket és keserveiket, csodálkozással mondá: „Bámulandottam vala türelmeteket, ha ennyi iszonyatosságot csak tíz napig tűrtetek volna el, de hogy *tíz évig* hurczoltátok azokat, türelmeteket csodálnom kell!" Fájdalom, voltak sokan, a kiknek szive annyira megkeményedett, hogy e keserves panaszok felett csak gúnyolódni birtak. A vallási elfogultság vastag kéreggel vonta be az emberek nemesebb érzelmeit.

Különösen a király környezetében uralkodott a vallási elfogultság. Azok, a kiknek tanácsára a király legtöbbet adott, erősen meg voltak győződve, hogy a római kath. egyházba való térítés által Istennek különösen tetsző dolgot mívelnek. Erről oly erősen voltak meggyőződve, hogy semmi erőszakos módtól és eszköztől nem riadtak vissza, csakhogy az „egyedül idvezítő" róm. kath. egyház hatalmát — ha kell erővel is — megalapithassák. Erre soha sem volt alkalmasabb idejök, mint most, midőn az ország trónján egy vakbuzgó, eredetileg a papi pályára készült fejedelem ült. Azt nem tagadhatták, hogy a protestánsok emlékiratában foglalt kegyetlen dolgok igazán megtörténtek. Nem is ezt akarták ők megerőtleníteni, hanem csak jogczímet akartak szerezni arra, hogy eljárásukat igazolhassák. Hiszen az ő nézetök szerint mindazon szenvedések, melyekről a protestánsok panaszkodnak, nem állanak arányban azon gyalázattal, melyet a kath. egyház kénytelen eltűrni az eretnekség létezése miatt. Ezt kell tehát ellentétbe állítani a protestánsok

[1] Memoriale Statuum Evangelicorum. Hist. Diplomatica. Appendix 158. l. V. ö. *Kovachich* gyűjt. Acta Diaetalia 1681.

panaszaival. A törvény és a kir. diploma e tekintetben nem szolgál zsinórmértékül; a király csak saját lelkiismeretén tartozik hallgatni.

Ily nézetek uralkodván a király tanácsosai között Nostitz júl. 3-kán értésül adta az evang. rendeknek, hogy emlékiratukat ő felsége elolvasta és megvizsgálta ugyan de, mivel abban igen súlyos dolgok foglaltatnak, azt határozta, hogy e tárgyat a katholikusokkal is közlendi, s válaszát csak azok meghallgatása után adhatja ki. A katholikusok ilyen felhívás után hozzá is láttak a czáfolathoz, illetőleg a protestánsok panaszait ellensúlyozható sérelmeik összegyűjtéséhez.

De a míg ez történt, ez alatt egy különös rendelkezés zavarta fel a kedélyeket. Ugyanis a „király nevében“ írásban adatott ki a kemény parancs, mely szerint a király herczegek, grófok és követek kivételével senkinek sem volt szabad részt venni az evangelikus nyilvános isteni tiszteleten. Nagy büntetés volt szabva nemcsak azokra, a kik e parancsot áthágják, hanem a kapuknál levő tisztek is hivatalvesztéssel sőt veréssel is fenyegettettek, ha valamely evangelikust a vidékről bebocsátanak protestáns templommal bíró városba.

Mi lehet természetesebb annál, hogy a király elhatározását váró protestáns rendek ily „királyi rendelet“ hallatára felháborodtak, s rémülten kértek felvilágosítást úgy a nádortól, mint Nostitz gróftól! Ezek eleinte magok is meglepetést színleltek; s midőn látták, hogy a protestánsok ebből nagyobb zajt ütnek, mint egyelőre gondolták, midőn látták, hogy nyilt protestatió mellett új felirattal akarnak járulni ő felségéhez akkor Nostitz hivatalos komolysággal kijelentette, hogy a szóban forgó rendelet ő felségének akaratán kívül *tévedésből* adatott ki. Magyarázatául csak annyit mondottak, hogy a rendelet 1680-ban kelt s küldetett a városi elöljáróságnak s most a bírónak közbejött halála folytán nem tudni miképen jöhetett napfényre. Ezzel nagynehezen lecsillapultak a kedélyek, és a protestánsok várták a király határozatát

Időközben, júl. 8-kán Ostffy Miklós abbeli panaszát, hogy a Ráb vizén túl fekvő kastélyát a katonák azért dúlták fel, mivel ott egy Fekete István nevű prédikátort tartott, a rendek fölvették az országos sérelmek közé.

VI.

A katholikusok sérelmei; — azoknak főjelleme. — A király barátságos egyezkedést ajánl. — A protestánsok ezt nem fogadják el, — a törvények megtartását és végrehajtását kérik.

A katholikusok e közben összegyűjtötték a magok sérelmeit; s azokat a protestánsok emlékiratánál sokkal hosszabb ellenfeliratban nyujtották be a királynak.

Az ágostai és helvét hitvallásúaknak — úgy mondák — 1662 óta összekeresgélt sérelmeik első pillanatra némi súlylyal látszanak bírni; de ha *összehasonlíttatnak* azokkal, melyeket a katholikusok ama hitvallások első kezdete óta követőiktől szenvedtek, épen semmiknek fognak feltünni. Ugyanis, miután a r. katholikus s valóban keresztyén vallás nem az isteni igének hirdetése, hanem a belháború és fegyver által csonkíttatott meg, szabadságukban állott az *igazhitű* hazafiaknak ősi örökségöket, az az a templomokat és egyházakat megint visszafoglalni, melyek hajdanában katholikusok által építtettek, alapíttattak, és melyek aztán kezeikből erőszakosan vétettek ki. Lesznek, kik mondani fogják, hogy a később keletkezett királyi levelek, a hosszas gyakorlat tiltják ez eljárást. Nem tiltják, felséges császár, mert ama törvények az erőszak fegyverei által csikartattak ki, mert az összes egyházi rend, számos világi úrral együtt, ellentmondottak e törvényeknek; s mert az annyiszor emlegetett hitlevéli alap magok a protestánsok által rendíttetett meg. Ugyanis a bécsi békekötés 1606. I. t.-czikkelye, melyre valamennyi későbbi hitlevél a hatodik ágazatban vonatkozik, világosan rendeli: hogy a vallásgyakorlat szabad legyen, de a kath. vallás rövidsége nélkül; hogy a kath. klérus, a kath. templomok és egyházak illetetlenűl maradjanak, hogy

visszanyerjék mindazt, mitől a zavargások idejében megfosztattak. De a zsákmány nem adatott vissza, sőt a békekötés az erre alapított kir. hitlevelek daczára, számos lélek vesztével és az összes katholikus világ nyilvánvaló rövidségével az erőszakos foglalmány még erőszakosabban tartóztattatott le. Aztán, Isten kegyelméből, jelenleg az országban egészen máskép állanak a vallási viszonyok. Mert van-e, ki ne tudná, hogy a hatalmas nádorok és urak, a Thurzó, Illésházy, Perényi, Nádasdy, Szécsi, Batthyani, Rákóczy s más nemzetségekből majdnem az ország nagyobb részét birták, s magok protestánsok lévén, saját vallásokra kényszerítették jobbágyaikat is, s az uradalmaikban levő templomokról kényök-kedvök szerint rendelkeztek. Most az urak és nemesek nagyobb része már visszatért szentegyházunk kebelébe, csak a jobbágyok és pedig a kath. urak jobbágyai ragaszkodnak ama hitvallások maradványaihoz. Vajjon mi joggal követelhetni, hogy az úrnak állása rosszabb legyen a jobbágyénál, hogy a mely földeken az ország törvényének értelmében munkabéren kívül egyéb nem illeti a jobbágyot, övéi legyenek a templomok, a földesúr pedig magánházban szolgáljon vallásának? Nem méltányos-e, hogy az urak, mint patronusok, vallásáé legyenek a templomok?

A protestánsok által felhordott panaszokat, mint részben ismeretleneket, részben egészen más vagy épen semmiféle tényeken sem alapulókat, részben elégséges ellenokokkal eloszlathatókat — hogy névszerint a lelkészek nem mint lelkészek, hanem mint lázadók bűnhödtek — *könnyen megczáfolhatnák*. De elég annyit mondaniok, hogy ők a protestánsoktól sokkal iszonyatosabb dolgokat szenvedtek. A bujdosók, s élökön lelkészeik, bőven elkövették mindazt, mit a kath. vallás gyűlölete képes megfogantatni az elvetemedett lélekben. Elmondják továbbá, hogy a protestánsok vallásos gyűlölet által vezéreltetve, a katholikusokat mind a vármegyékben, mind a szabad városokban kizárták a hivatalból és czéhekből; még szolgául sem fogadtak katholikust, csak ha kész volt hitét megtagadni. Az ágostai és helvét

hitvallású alispánok nem ismertek mértéket a büntetésben, ha saját lelkészeiken ejtett sérelmeket kellett orvosolniok; a katholikusok bármit s bármennyit szenvedtek, nem nyertek elégtételt. A superintendensek váló pereket a katholikusok ellen az ő székeik előtt indították, lelkészeik eltiltották híveiket a kath. templomba járástól, „bálványimádók"-nak czímezvén őket. Elpanaszolják, hogy őket a protestánsok birtokszerzésben és házasságokban is gátolják, temetéseiknél a harangszót és szertartásokat eltiltották; a főbb kath. családok sírboltjait feltörték, a holttesteket megcsonkították, kifosztották és kihányták; a jobbágyokat fellázították, a kath. megyei birákat s egyéb hivatalnokokat megcsufolták, őreiket agyonlőtték; a király biztosait eljárásukban fegyveres kézzel akadályozták, másokat megvertek, kínoztak, gyilkoltak s vallásuk megvetésére homlokaikra vésett keresztekkel az országutakon hagyták az ebeknek és vadállatoknak martalékául. Hogy katholikus nemesek beretvált szakállal, bajuszszal és lenyírt hajjal pellengérre állíttattak, néhánynak nyelvét elmetszették; mások a töröknek rabul eladattak, többen, köztük urak is, kegyetlen halállal kivégeztettek; számos mezőváros és falu felgyujtatott, lakóik tűzzel-vassal pusztíttattak. Mindez nem elégítette ki olthatatlan üldözési vágyukat. Az egyházi személyek, a szerzetesek ellen még dühösebben dúltak. A plebánusok jogaiktól, vagyonuktól megfosztattak, mindenféleképen gúnyoltattak, mások kegyetlenűl megverettek, megsebesíttettek, mások télnek idején egy ingben lóhoz kötve hurczoltattak, mások fogságra vettettek és szabadságukat csak nagy váltságdíj lefizetése mellett nyerték vissza, ismét mások meztelenűl faluról falura hurczoltattak, némelyek szeméremtesteikre kötött félmázsányi kövekkel, testeikre vetett farkasbőrökkel utczáról utczára vitettek, tánczolni, tüzön átugrálni korbácscsal kényszeríttettek, csalánban és bogácsokban hengergettettek; mások lovak módjára kezeiken és lábaikon megpatkoltattak; mások a török végekben eladattak, mások pellengér alatt felkonczoltattak vagy más halálnemmel kivégeztettek, névszerint

egy plebános az egyházban a szétroncsolt oltárhoz köttetett, feje felett a prot. lelkész által a képek és szentek tisztelete ellen irányzott hosszú, szitkozódó beszéd mondatott, melynek bevégzése után a fogoly a piaczra vitetett, a felgyujtott oltár töredékei közé dobatott, hét sebbel hajánál fogva a városból kihurczoltatott, mellbe lövetett és félholtan eltemettetett; mások megmérgeztettek, némelyek hátán dohányt vágtak, fejöket fatörzsökhöz sujtották. Nincs iszonyatosság, melyet egyházakon, oltárokon, feszületeken, képeken, kelyheken, ostyákon el nem követtek volna, — szóval a katholikus vallás annyira megnyirbáltatott, hogy Liptóban csak két kath. templom van, holott a protestánsok negyvenhattal birnak; Szatmárban és Szabolcsban a várakat kivéve, katholikus papot, egyházat seholsem találni; Zemplén, Ungvár, Bereg, Ugocsa és Abauj vármegyékben alig van nehány kath. pap, s vajmi sokan a predikátorok; Szepesben, Tornában, Gömörben, a városok kivételével, kevés a plebánus, az is rejtőzni kénytelen s csak életveszélylyel láthatja el híveit; Veszprémben, Zalában, a végek és Muraköz kivételével, csak öt plebános van, míg predikátor tizenhat; Somogyban egyetlenegy plebános sincsen, mig predikátor körülbelül száz; Baranyában szintén nincs plebános, míg a predikátorok száma ötvenre megy. — Kérik tehát végűl a királyt, hogy nekik, kiknek sérelmeik az ellenfelét túlhaladják, kellő elégtételt szolgálni méltóztassék.[1]

E két vádirat szomorú képét tünteti fel azon kor türelmetlenségének. Lehetetlen megindulás nélkül szemlélni e versengést, és sajnálkozás nélkül tapasztalni a szomorú tényt, hogy egy azon hazának polgárai, egy azon Krisztusnak követői, mily gyűlölettel viseltettek egymás iránt, csupán belső meggyőződés miatt. Valóban akármely pogány vallás

[1] Replica Dominorum Catholicorum ad Status evangelici Sacr. suae Majestati per modum Memorialis exhibita Gravamina. ex Cancellaria Palatinali extradata. Histor. Dipl. Appendix 163—166. l. Bulyovszky Acta Comit. Sopr. — Das verwirrte Königreich Hungarn. Szalaynál V. 200—204. l.

szellemében inkább cselekedtek, mint a keresztyénség szellemében, melynek legelső elve: a testvéri szeretet. — Másfelől azonban lehetetlen észre nem vennünk a külömbséget is, mely a két panasziratot jellemzi. Míg a protestánsok évek hosszú során keresztűl szenvedett s folyvást halogatott sérelmeik orvoslatát s a törvények szigorú végrehajtását követelik, addig a katholikusok újra azt kivánják bizonyítani, hogy a protestánsokra nézve kedvező vallásügyi törvényeket nem szükség megtartani. Míg a protestánsok azon komoly és általános sérelmeiket hordják fel, miket kath. főpapok, főurak és országos hatóságok béke időben követtek el rajtok mindenféle ürügyek alatt, addig a katholikusok azon üres fordulattal, „hogy a protestánsok panaszait *könnyen megczáfolhatnák*“, mellőzik a lényeget és a háború folyama alatt egyes kicsapongók által állítólag elkövetett kegyetlenségeket emlegetik fel.

Ily körülmények között nem csoda, ha a papi befolyás alatt álló király nem tudott határozni. A törvényeket nem akarta teljesíteni, a papok kivánatait nem merte mellőzni. Legkényelmesebbnek találta tehát júl. 19-ki leiratában felhívni a rendeket, tegyék félre *a magánügyeket*, lássanak az országos sérelmek szerkesztéséhez, s fogjanak a közbéke és közbiztosság helyreállítását czélzó kir. előadások tárgyalásához.[1] Nostitz júl. 24-kén, midőn az országos sérelmek előterjesztése mellett ujra sürgették a protestánsok a király leiratát, kijelentette, mikép ő felsége jobban szeretné, ha a rendek nyilvános tárgyalások között *barátságosan intéznék* el a fenforgó viszályokat. Különben intette az evangelikusokat, hogy e végre békeszerető, becsületes férfiakból álló bizottságot nevezzenek ki magok közűl az 1647-ki mód szerint, mit a katholikusok szintén hajlandók lesznek megtenni. Ha pedig ez úton nem boldogulnának, akkor ő felsége kész lesz királyi tekintélyével intézni el ez ügyet.

De a klérus törekvései mellett eredményt várni nem

[1] *Ribini* Memorabilia és Histor Dippl. App. 161. s k. l.

lehetett, már annálfogva sem, mivel Bársony György nagyváradi püspök által szerkesztett „*veritas toti mundo declarata* etc. czím alatti röpirat — mely országszerte terjesztetik — azt kivánta bebizonyítani, hogy a király nem tartozik megtűrni az országban a protestánsokat. Ezek a következő napokon hiába kérvén ki a katholikusok czáfiratát, kérték a nádort és a barátságos egyezkedést sürgető kir. biztosokat, lennének közbenjárók a királynál ügyük szerencsés eldöntéséért. Nostitz azzal csendesítette őket, hogy a „Veritas...“ kibocsátása ő felsége tudta és akarata nélkül történt, és hogy ő felségének főóhajtása, miszerint az evangelikusok elégtételt nyerjenek.

A nádor némi neheztelést mutatott irántok azért, hogy az ő mellőzésével elébb a kir. biztosokhoz mentek kérelmökkel, holott tiszte szerint ő lenne „a mediator“. De felvilágosíttatván arról, hogy nem ők folyamodtak a kir. biztosokhoz, hanem azok hívták őket, kibékült és megigérte, hogy a fennebb közlött kath. sérelmek másolatát ki fogja nekik adni. A protestánsok ugyanis különösen azért kivántak a katholikusok sérelmeire válaszolni, nehogy az utókor azt mondhassa, hogy ime a katholikusoknak akkor ilyen sok sérelmök volt, és az evangelikusok nem birták azokat megczáfolni! A nádor és a kir. biztosok által ajánlott barátságos egyezkedésbe pedig azért nem akartak bocsátkozni, mert küldőik által nem arra utasíttattak, hogy a katholikusokkal tractáljanak, hanem, „hogy ő felségétől suplicáljanak diploma szerint való satisfactiót az evangelica Religiónak megbántása miatt“. A kir. diploma azt mondja, hogy ezután templomfoglalások ne történjenek, és hogy a felmerülendő sérelmeket ő felsége fogja megorvosolni. Ezt kivánják most, és semmit egyebet. Ha barátságos egyezkedésbe bocsátkoznak, akkor eltérnek a diplomától, mit nem akarnak, mert csak ő felsége nyugtathatja meg őket. Hivatkoznak arra, hogy ők híven teljesítették a törvény követelményeit, teljesítsék hát a katholikusok is. Ő felsége pedig szerezzen érvényt az országgyűlési határozatoknak. Az 1647-ki példára való hivatkozás nem

alkalmas arra, hogy őket hajlandókká tegye a barátságos egyezkedésre, sőt ellenkezőleg az épen elriasztja tőle. Mert mi történt akkor? Igazságosak voltak-e a katholikusok? Visszaadták-e a jogtalanúl elfoglalt templomokat? Hiszen tudva van, hogy a protestánsok négyszáz templom helyett, melyekhez a kir. diploma értelmében jogak volt, csak kilenczvenet kaptak vissza, és a klérus még annak is ellentmondott! Most is ugyanazt tenné, és így minden barátságos egyezkedés haszontalan maradna.

VII.

A protestánsoknak újabb felirata. — Ebben czáfolják a katholikusok sérelmeit. — A kir. tanácsosok intelmei. — A hollandi követ levele a protestánsokhoz; — béküllékenységre inti őket. — Erre adott válaszuk.

Sem az országos sérelmek tárgyalásával foglalkozó bizottság erélyes magaviselete,[1] sem a királyi biztosok békítő szavai nem elégítették ki a protestánsokat; s mihelyest a nádor által megkapták a katholikusok sérelmeinek másolatát, aug. 1-jén egy *ujabb feliratot* nyujtottak be, melyben a katholikusok vádjait megczáfolják. Minthogy látják, hogy

[1] «Ez alkalommal — irja a gömöri követ naplójában — több discursusi között ezen Compillator uraiméknak ... ezek voltanak megjegyzésre méltóbbak:

1. A Locumtenentiára nézve, — hogy ennek utánna ő Felsége nem egyházi személyre bízza a kir. Helytartóságnak tisztit, a mikor Palatinus nem talál leendeni. citáltatván Albert király Decretumának 8-ik artikulusát, mivel ez onnét ki nem hozattathatik, hogy azt a tisztet nem viselhetnék az egyházi személyek; azért méltán kivánják, hogy erről új artikulus lenne irattatva.

2. Az Egyházi és világi személyeknek egyenlő voltokról, — azt tartván felőle a hazának minden törvénye, nevezet szerint a Tripart. Decr. I. rész 9-dik és II. rész 52. titulusi, hogy azonegy szabadságok volna mindnyájoknak. De mivel az egyháziak a haza törvényeit ebben megvetvén, nem akarnák ahhoz tartani magokat, azért valami keményebb büntetéssel való artikulust kellene csinálni róla.

3. Amint a püspökök a plebánusokat azon hely patronusai akarattya ellen kezdették beállatni a plebániákban, az ellen csinált előbbeni

ügyök hat hét óta eredmény nélkül halasztatik, és reményök arra nézve, hogy sérelmeik még ezen országgyűlés folyama alatt királyi szóval orvosoltatni fognak, nem teljesedett: minthogy a katholikusok azon iratukban, mely velök közöltetett méltatlan és nemtelen módon hárítják reájok a vádakat, — tehát kénytelenek újra ő felségéhez folyamodni.

Sérelmesnek találják, hogy midőn ő felsége a fennálló törvények szerint elismeri őket *evangelikus rendeknek*, a kath. status e czímet megtagadja tőlök. Hasonlóképen bántja őket azon vád is, mintha ők a közbéke helyreállítására nem törekednének. Hivatkoznak e részben magára ő felségére, lehet-e őket azért, mert ő felségéhez, mint Isten után legfőbb védőjökhöz folyamodtak, a közbéke háborítóinak nevezni?

A benyújtott emlékiratban semmi újat nem kivántak, hanem csak azt, a mi a linczi békeokmányban, a diploma hatodik feltételében és az 1647: VI. t.-czikkben foglaltatik. Megütközéssel olvassák a katholikusok panaszaiban azt az állítást, hogy a templomokat jogosan foglalták el a protestánsoktól s ennek támogatására különféle — újabb törvények és diplomák által eltörlött — törvényekre hivatkoznak. Ez homlokegyenest ellenkezik ő felségének és elődeinek diplomáival és a hazai törvényekkel; ellenkezik a népek jogával, a mennyiben minden békének felbontására vezet. Mély fájdalommal és nehezteléssel utasítják vissza azon állítást is, mintha a reformatió nem isten igéjének hirdetése, hanem fegyver által terjesztetett volna az országban. Ezen állításnak ellentmond a mult század története. Az

haza törvényének, mely vagyon in Art. 68. Ulászló k. Decr. 3. meg kellene erősíteni.

4. Hogy a palatinus halála után az ország birája tartozzék esztendő forgása alatt bizonyos büntetés terhe alatt országgyűlést hirdetni.

5. A palatinus ülőhelyről....

6. A palatinusnak és az esztergomi érseknek nem adathatik meg a fejedelmi czím.

7. A kir. propositiókra adott válasz mely helyre tétessék.... Nemz. Múz. levéltár.

evangelikus vallás egyedül az isten igéjének hirdetése és nem fegyver vagy más erőszakos eszköz által terjesztetett, s midőn a jelen század elején a közszabadság, a bécsi békekötés tanusága szerint, minden kigondolható módon, nehány rendbontó katholikustól megsértetett, akkor kezdődött az evangelikus hitvallás üldözése is. Az is méltatlan és igazságtalan vád, mintha a királyi hitlevelek fegyver által csikartattak volna ki, mert ő felsége koronázásakor s 1659-ben, midőn hitlevele törvénybe iktattatott, nem volt háború; valamint Mátyás, II. és III. Ferdinánd hitleveleik is ellenkezőt bizonyítanak, melyekben olvasható, hogy ő felségeik nem félelemből, hanem atyai szeretetből és hű alattvalóik alázatos kérelmére kötöttek békét. Igazság és jog szerint a klerus ellenmondására sem lehet hivatkozni, mert az 1647-ki V. t.-cz. azon ellenmondást a király határozott akaratja folytán *örökre érvénytelennek nyilvánítja.* — Azzal is vádoltatunk — mondja tovább az emlékirat — hogy a bécsi békét mi szegtük meg, mivel nem adtuk vissza az ott kiadatni rendelt templomokat. Feltéve, de meg nem engedve, hogy a katholikus rendeknek azon béke pontjai szerint némely templomokat vissza kellett volna adnunk, a bécsi béke azért korántsem válik érvénytelenné, mert azon esetben a katholikusok a következett országgyűléseken visszakövetelhették volna templomaikat. Ilyesmit azonban nemcsak állítani, hanem bebizonyítani is kell. Minthogy az 1608-ki koronás előtti I. törvényczikk nem említi a templomok ezen visszaadását, sőt az 1647-ben és 1649-ben kelt királyi hitlevél nemcsak templomaik birtokában megerősítette az evangelikusokat, hanem azon felül még kilenczvenet vissza is adott nekik: ennélfogva semmi vád sem érheti az evangelikusokat a templomok lefoglalása miatt.

Mi a katholikusok számának újabb növekedését illeti, az ismeretes; e kérdés fejtegetésébe nem akarnak bocsátkozni a protestáns rendek, mivel a példák felhozatala gyűlöletes; de azt nem hallgathatják el, hogy a parasztokon kívül a nemesség, városok, mezővárosok és véghelyek nagy

a klerustól, hanem ő felségétől függ. A követek felvilágosították Nostitzot, hogy utasítások adására nem a Sopronban levő rendek, hanem a vármegyék és a városok vannak csak jogosítva és hogy ez a mostani zavaros időben, különösen a felföldön, hol Tököly hadai állanak, szinte lehetetlen. De különben sem térhetnek el a kir. diploma tartalmától. — S midőn a király német tanácsosai azt mondották nekik, hogy a diplomának és a törvénynek sok magyarázata lehet, siettek azonnal a törvény azon szavaira hivatkozni, melyekben meg vagyon irva, hogy „non obstantibus quibuscunque interpretationibus". Végre, minthogy mindazon ügyek, melyeket most a katholikusok kérdésbe akarnak hozni, a nagyszombati tanácskozmányban már eldöntettek, nem látják szükségét a király által javasolt magántanácskozmánynak.

A tizenhárom felvidéki vármegye követei az alatt türelmetlenül sürgették a királyt és az ország rendeit, hogy a bujdosó magyarokhoz békítő követség menesztessék. Napokon át tartottak az üzenetváltások, míg végre a király azon válaszával lohasztotta le lelkesedésöket, hogy ő nem egyezik bele a bujdosó magyarokhoz való követküldésbe, hanem utasítja a nádort és az esztergomi érseket, hogy azok a magok nevében érintkezzenek a magyarokkal.

Augusztus 18-án a hollandi követ, Hamel C. Bruininx levelet intézett a protestáns rendekhez, melyben a közjó érdekében az engesztelékenység szellemét ajánlja nekik. Senki sem tehette ezt oly joggal, mint Bruininx, a ki a lefolyt üldözés éveiben tanuja volt a magyar lelkészek számüzetésének, gályarabságra való hurczoltatásának, kinoztatásának és börtönöztetésének, és a kinek emberbaráti szíve akkor is arra ösztönözte őt, hogy közbenjáró legyen ő felségénél a szerencsétlen üldözöttek érdekében. Ez a nemeslelkű férfiú mindezekre hivatkozik és szelid, bölcs hangon inti a protestáns rendeket, hogy igyekezzenek a béke helyreállításán; tegyék félre a szenvedélyt, mely soha jóra nem vezet és fogadják el a mérséklet szellemét, mely egyedül képes a tanácskozmányokat kivánt eredményre juttatni. Az

isten mindent jóra fordíthat, ha a keresztyén szelídség, békesség és szeretet erényeit fogják gyakorolni. Felhívja őket, hogy álljanak el követeléseiktől, feledjék el a multban elkövetett hibákat és békében egyesüljenek a haza többi polgáraival. Enyhítsétek — úgy mond — sérelmeiteket a kegyesség törvényei szerint; mellőzzétek a jog ridegségét; keressétek mindenekelőtt a békét és az egyetértést önmagatokért, nejeitekért, gyermekeitekért, hazátokért és polgártársaitokért; a keresztény államokért, királyokért és fejedelmekért, az érettetek könyörgőkért, a felséges házért, mely annyi éveken át sok vérrel és pénzzel védelmezett benneteket és a kereszténységet ellenségeitek ellen; a ti jó, igazságos és kegyelmes királyotokért, a ki minden alattvalóit, veletek együtt szereti, a ki békét, kegyelmet és irgalmat óhajt még az érdemetlenek számára is.

Ezen jó királynak a béke és a haza nyugalma iránti jó törekvéseit támogatni kell; ezzel megszégyenülnek ellenfeleik is, a kik az evangelikus vallás eltörlésére és a szabad vallás gyakorlásának megzavarására törekesznek. Bízzanak a királyban, a ki bizalommal hívta őket össze, a ki nádort adott nekik és bizonyára még többet is fog adni, hogy mindnyájan örömmel távozhassanak haza.

Ezeket fontolgassák meg komolyan az ő kedvéért, a ki őket mint Krisztusban való barátait tiszteli, a ki javokat akarja, a ki egész lélekből őszintén kivánja, hogy a jóságos isten a Krisztusban áldja meg őket javaival, úgy a földön, mint az égben is.[1]

Bármily jeles férfiútól, bármily szent ügyben iratott is e levél, a protestánsok még sem merték azt felbontani, míg elébb ő felségével nem közlik. És minthogy a nádor épen akkor nem volt Sopronban, átadták azt gr. Nostitznak, ki nem is késett őket megdicsérni a király iránt tanusított ezen loyalitásukért.

[1] Copia literarum Ablegati Statuum et Ordinum Confoederatae Belgiae Statui Evangelico Incliti Regni Hungariae occluse missarum. *Hist.* Dipl. App. 172. l.

Azonban, a midőn a hollandi követ fennebbi szép intelmeit illő tisztelettel és hálával fogadták; a midőn annak szellemében teljes tiszteletet és hódolatot tanusítottak koronás fejedelmök iránt: nem lehettek hűtelenek küldőikhez, utasításaikhoz, elveikhez és az apák által nagynehezen kivívott vallásügyi törvényekhez. Ezért a feliratukban kifejtett okoknál fogva, most sem akartak résztvenni a tárgyalásokban, míg kielégítő választ nem kapnak a királytól. A hollandi követnek adott válaszukban köszönetet mondanak azon szíves figyelemért és buzgalomért, melyet az a magyarhoni protestáns egyház iránt tanusít most és tanusított akkor, midőn lelkészeik a gályarabság kettős fájdalmát voltak kénytelenek szenvedni. De nem hallgathatják el most sem azokat a rendkívüli méltatlanságokat, melyeket evangelikus vallásukért még mindig szenvedni kénytelenek, úgy, hogy kevés kivétellel, majdnem minden templomaik, paplakjaik, iskoláik, főtanodáik, kórházaik és az azokhoz tartozó jövedelmeik tényleg elfoglaltattak. Az elfoglalt templomok istállókra és más profán czélokra használtatnak, az ev. lelkészek és tanítók különféle ürügyek alatt elmozdíttatnak, elzáratnak és kínoztatnak; a nemesek illetéktelen birák elé hurczoltatnak, javaiktól megfosztatnak, míg a szegény nép számtalan módon elnyomatik és nyomorgattatik. Mindezen, a fennálló törvények, békekötések és a kir. diplomák ellen elkövetett méltatlanságokat bővebben, de mégis csak általánosságban kifejtették a törvényes királyukhoz benyujtott emlékiratukban, kérve őt, hogy ezeket, mint igazságos biró, a törvények szerint elintézni kegyeskedjék.

Ezen az úton, melyet az említett törvények is kijelölnek, csak békét és nyugalmat keresnek, mert semmit sem óhajtottak és semmit sem óhajtanak inkább, mint hogy a sokat szenvedett haza az óhajtott békét elérje. Ezen útról az alkudozás útjára térni nem tartják sem tanácsosnak, sem biztosnak; ettől visszariasztja őket őseik példája. Lám 1647-ben, a királyi diploma értelmében 400 ev. templomot

kellett volna az evangelikusoknak visszaadni, és mivel elődeink az alku terére léptek, kénytelenek voltak kilenczvenig engedni; és a klerus még ennek is ellentmondott! Most sem lehet egyebet várni.

A barátságos tanácskozásnak természetében fekszik, hogy az illetők eltérnek a törvénytől, feladják a királyok diplomáiban biztosított jogaikat. Ők nem akarják ezt feladni, nem akarják magokra vonni utódaiknak kárhoztató ítéletét. Az igazság és törvényesség útján meg kell maradniok; ezen haladva, bizalommal fognak járulni kérelmeikkel ezután is ő felsége zsámolyához. Kérni fogják azt, a mi igazságos, a mi törvényes, a mi békére vezet és a mi az egész országnak javára lesz. Azt hiszik, hogy ez által senkit nem sértenek; sőt épen a békét, a kölcsönös egyetértést és testvéri szeretetet mozdítják elő.[1]

VIII.

A protestánsok harmadik felirata aug. 20. — Közbenjárásért a főbb emberekhez folyamodnak. — Megtagadják az ülésekben való részvételt. — A nádor kérleli és biztatja őket. — Beadják a negyedik feliratot ő felségének aug. 26. — Indokolják az ülésekből való kimaradásukat. — A personális és a király szemrehányásai. — A miniszterek nézetei. — A protestánsok ötödik felirata szept. 8.

Ily szellemtől áthatva, a protestáns rendek augusztus 20-án, Sz.-István napján két küldöttséget menesztettek ki a magok kebeléből. Egyet a personálishoz azon kérelemmel, hogy ha a sérelmek nyilvános felolvasása alkalmával, midőn a hatodik feltételt illető gravamen jön szóba, szakítsa félbe az olvasást, s ne menjen tovább, mert ők utasításaiknál fogva mindaddig tovább nem tárgyalhatnak, míg a vallás ügye el nem intéztetik. Kérik tehát ő nagyságát, a personálist, „vétkül ne tulajdonítsa az evang. statusnak, ha a gravaminák olvasásában tovább nem consentiálna“.[2]

[1] Hist. Dipl. App. 177. l.
[2] *Gömöri követ* Naplója Nemz. Múz. kézirattárában.

A personalis ezen üzenetet, mely kétségen kivül udvarias előzékenységet tanusított iránta, szivesen vette és azt válaszolta, hogy két-három nap alatt ő felségénél audientiát kér s ügyöket ott előmozdítani igyekezni fog. Ezt a protestáns rendek annál nagyobb örömmel vették, mert így reményök lehetett arra, hogy ő felsége, kihez ugyanaznap, t. i. augusztus 20-án egy másik küldöttség már a *harmadik emlékiratot* vitte, végre valahára be fogja látni kérelmök igazságos és méltányos voltát.

Ezen harmadik emlékiratban nem akarják ismételni azokat, miket már előbbeni irataikban bőven kifejtettek; de kénytelenek mégis alkalmatlankodni könyörgéseikkel trónja előtt, hogy ügyöket kegyelmesen elintézni méltóztassék. Ők a kir. diplomában vallási szabadságuknak erős várát szemlélik s ennek védelmét várják ő felségétől. Azt hiszik, hogy nem követnek el vétket, ha elnyomatásukban könyörgéseikkel az ég felé fordulnak segitségért és szabadulásért. Az isteni felségnek látható kifejezése e földön a király, kihez folyamodniok minden nehézségek és ijesztések daczára kell. Nem is szünnek meg hozzá könyörgéseikkel és könyeikkel folyamodni, hogy azt, a mi vallásuk szabadsága és biztossága érdekében a kir. diplomában foglaltatik, királyi tekintélyével elintézni méltóztassék, hogy a vallási sérelmek orvoslása folytán maga az ország jóléte is biztosittassék.

Semmit olyast nem kivánnak, a mi a királyi méltóság ellen lenne; csak azon diplomához ragaszkodnak rendületlenül, melyet ő felsége megkoronáztatásakor kiadni méltóztatott; nem magánérdek ez, mint azt ellenségeik állítják, hanem olyan közérdek, melytől az ország békéje és nyugodalma függ. Minélfogva kérik ő felségét, hogy őket már több feliratukban kért és óhajtott határozatával megörvendeztetni kegyeskedjék.[1]

[1] Copia Tertii Memorialis Sacr. Suae Majestati per Statum Evangelicum porrecti. Hist. Dipl. App. 173. l.

A király kegyelmesen fogadta az emlékirat átnyujtásával megbízott küldöttséget s újra igérte, hogy mindent megtesz „quod justum et equum erit“.

Másnap a protestáns küldöttek meglátogatták a befolyásosabb urakat, kérvén őket, hogy ügyöket ő felségénél előmozdítani sziveskedjenek. — Schwarzenberg felajánlotta szolgálatát, de egyúttal intette is őket, hagyjanak fel túlzott követeléseikkel, annyival is inkább, mert a katholikusoknak is elég panaszuk van. „Sat prata bibere, claudite jam rivos“ — mondá Vergiliussal. A bécsi püspök hasonlóképen intette őket, fejtegetvén a templomokhoz való különféle jogokat. Némelyeket azért követelnek a katholikusok, mert az ő eleik épitették; másokat azért, mert a katholikusok által lakott helyen épitvék; némelyeket azért, mert habár szabad funduson épültek, de annak a papság és a fiskus ellentmondott; másokat ismét azért, mert az előleges ellentmondás daczára épültek. Csak oly templomok nem jöhetnek kérdésbe, melyek szabad funduson, a papság ellenmondása nélkül, az evangelikusok költségén épültek. Azért gondolják meg, hogy mit követelnek az evangelikusok vissza. Hocher kanczellár köszönettel vette a küldöttség tisztelgését. „Azért jöttem ide — úgy mond — hogy a haza lakosai között való egyezség létrehozásának eszköze legyek; boldognak fogom magamat érezni, ha az én közbenjárásomnak kivánt gyümölcsét vehetem.“ De a mellett arra inté őket, hogy ne ragaszkodjanak oly „komor kedvvel“ a diplomához, nehogy úgy tünjék fel, hogy erővel akarják ő felségét rákényszeriteni. Zinzendorf a király jóakaratát emelte ki a protestánsok iránt. Ő felsége — úgy mond — azon törekszik, hogy az evangelikusok sérelmei megorvosoltassanak, hogy mind a követek, mind azoknak küldői megvigasztalódjanak. Eddig azért nem történt ez, mert ő felsége az országos gravamenek között várta e sérelmeket. Higyjék el, ő felsége sokkal jobban igyekszik a bajokon segíteni, mint sokan hiszik. A küldöttek azon megjegyzé-

sére, hogy ők csak igazságot kivánnak, Zinzendorf azt felelte, hogy ő felsége sem akar igaztalan dolgokat.[1]

A míg ezek Bécs-Ujhelyen történtek, addig Sopronbai a felett folyt a vita, hogy mi történjék a hatodik feltéte olvasása alkalmával a vallásügyi sérelmekkel? Meghallgas sák-e a többi sérelmek felolvasását is, avagy jobb les egyszerűen elhagyni a gyűlést, nehogy úgy járjanak, min elődeik 1659-ben, a kiket szép szóval és esküvel felbiztat tak, hogy orvoslást fognak nyerni, s azután, mihelyest bele egyeztek az országos sérelmek tárgyalásába, semmiféł resolutiót sem kaptak ő felségétől! Némelyek úgy véleked tek, hogy nem is kell résztvenni a tanácskozásban, nehog a vitába vonatván, megcsalassanak. Mások azt javasolták hogy részt kell ugyan venni a gyűlésben, de ott erőse kell protestálniok az erőszakos eljárás ellen, valamint referens azon eljárása ellen is, hogy sérelmeik „nem ol szókkal és meghatározott igékkel tétettek fel", mint az magok az evangelikusok tették volt. Voltak olyanok is, kik előzetesen küldöttség által kivánták megkérdeztetni főrendeket, ha vajjon az evangelikusok ügyét akarják- „közönségesen gravamennek elismerni vagy sem?" És h erre tagadó választ nyernek, akkor kell odahagyni a gyűlés

Mindezen kérdések megbeszélése után abban történ a megállapodás, hogy a protestánsok óhaját Gerhard Györg és Szirmay István fogják előadni az országos rendek nyil vános ülésében. Ehhez képest augusztus 23-án azok kijelen tették, hogy ámbár a linczi és bécsi békekötések szerin mindenekelőtt a vallási sérelmeket kellett volna eligazítan és ámbár ezen eligazítást a diploma szerint ő felségétő várták és reméllették: mindazáltal ez ideig semmi sem tör tént, sőt még a hatodik feltétel szerinti sérelmeiket sem úgy irták össze, a mint azt az evangelikusok tették. Ennélfogva

[1] *Gömöri követ* Naplója. Nemz. Múz. Ugyanott elbeszéltetik aug. 25-éről a badeni nagyherczegnél járt küldöttség jelentése, mely lényegileg az itt közlöttekkel megegyezik.

kérik az országos rendeket, hogy egyetértve a főrendekkel, küldjenek egy követséget ő felségéhez azon kérelemmel, hogy a vallásügyi sérelmeket tényleg és valóban elintézni kegyeskedjék; mert különben nekik lehetetlen lesz a további tárgyalásokban résztvenniök.

Ezen nyilatkozat felett nagy vitatkozás támadt. A káptalani és konventi követek nem akartak résztvenni a kiküldendő bizottságban. Végre maga a personális vállalkozott reá; de mivel a főrendek országos bizottság kiküldetését nem tartották szükségesnek, eredménytelenül tért vissza.

Az alatt a nádor magához hivatta Szirmay Istvánt, Torkos Jakabot, Gyürky Pált és még néhány befolyásosabb ev. követet, hogy őket és általok a többieket is a tárgyalások folytatására bírja. Felhozta előttök, hogy a gyűlés megszakítása igen kellemetlenül hatna ő felségére, a ki különben jóindulattal viseltetik az evangelikusok iránt. Biztatta őket, bízzanak abban, hogy ügyök nem fog elodáztatni, mint az a felhozott 1659-ik évben történt. Ő és a király azon van, hogy az evangelikusok megnyugtattassanak; már irják is össze a visszaadandó templomokat s néhány nap mulva ki fog adatni a resolutió. A követek azon kivánságára, hogy mint 1647-ben, most is országos biztosok küldessenek ki a templomok visszavételére, továbbá azon aggodalmukra, hogy a klérus ismét ellent fog mondani, megnyugtatólag felelt a nádor. A klérus ellenmondása — úgy mond — nem tesz akadályt, mert ő felsége a klérus nélkül fog határozni e dologban. De másfelől figyelmezteti őket előre, hogy nem minden templomot fognak visszanyerni. Oly helyeken, hol az evang. lakosság megfogyott, nem szükséges visszaadni a templomot; ellenben oly helyen, a hol az evangelikusok többségben vannak, visszakapják azt.

Erre a követek megjegyezték, hogy a legutóbbi üldözés következtében sokan nem merik bevallani, hogy evangelikusok. Legyen csak — úgy mond — megengedve a szabad vallásgyakorlat; legyenek csak visszaadva a templomok,

majd ki fog tünni, milyen sok protestáns ember van az országban! Gyürky Pál a feletti neheztelésének adott kifejezést, hogy a rendek egyes magánszemélyek panaszát támogatják ő felsége előtt, be is irják a sérelmek közé; de a sok ezerből álló evangelikus status kérvényét a vallás dolgában nem akarják beirni, csak megváltoztatva.

— Hiszen, mondá a nádor, ha csak abból áll a kegyelmetek nehézsége, én végbezviszem, hogy akképen legyen beirva, a mint kegyelmetek feltette; csak kegyelmetek a többi státusokkal járjon be a sessióra és tractálja az ország dolgait. Azután kérdezte őket: ha ő felsége resolutiót ad kegyelmeteknek a religió dolgában, be fog-e kegyelmetek járni az ország házába és a többi dolgok tárgyalásához hozzáfog-e vagy sem?

— Igenis, mondák a követek, akkor vidámabban fogunk látni a többi dolgokhoz.

— Asseeurálhat-e kegyelmetek, kérdé tovább a nádor, hogy ha teljes satisfactiót nem nyer is kegyelmetek, azért nem fogja magát elvonni a bejárástól?

Erre Szirmay azt felelte, hogy ezen kérdésre most nem lehet válaszolni; de ha csak egy templom fog is elmaradni, akkor újra folyamodni fognak ő felségéhez.

Midőn ezen kérdés a nyilvános ülésben előhozatott, ismét a felett folyt a vitatkozás, hogy a hatodik feltétel szerinti sérelem felolvasása után belebocsátkozzanak-e a tárgyalásokba vagy ne? Végre abban állapodtak meg, hogy igenis bemennek, de a felsőház magatartásához képest fogják a további teendőket meghatározni. S mivel a főurak — mint fennebb láttuk — nem tartották szükségesnek országos bizottságnak ő felségéhez való küldését, a protestánsok kénytelenek voltak ismét csak a magok nevében nyujtani be, immár *negyedik emlékiratukat*. Az átnyujtásra ezúttal a nádor vezetése alatt Torkos Jakab, Fesztetics Pál és még nehány követ kéretett fel.

A király augusztus 26-án vette át ez iratot, melyben kijelentik, hogy mivel előbbeni emlékirataikra választ nem

nyertek, kénytelenek könyörgéseikkel újra alkalmatlankodni, de a katholikusok panaszai által érintve nem érzik magokat. Kijelentik határozottan azt is, hogy mivel a kir. diploma hatodik feltétele szerint a vallási sérelmek még ez országgyűlés alatt lennének megorvoslandók, ők tehát addig, a míg ez meg nem történik, a míg elégtételt nem nyernek, a tárgyalásokban részt nem vehetnek. Tiltják ezt az 1649 után bekövetkezett szerencsétlen évek alatt szerzett tapasztalataik, midőn világos igéretek és rendeletek daczára sokféleképen üldöztettek. Aztán a jelen országgyűlés alatt is sokan fennen hirdetik, hogy bármily törvény hozatnék is jelenleg a templomok visszaadására nézve, a visszaadást ők meg fogják akadályozni.

Nehogy tehát más tárgyakhoz való átmenetel által a vallási sérelmek orvoslásától elüttessenek, újra ő felsége lábaihoz borulnak, kérve őt, hogy a vallási sérelmeknek a diploma értelmében való elintézése által, ezen sokat szenvedett haza óhajtott békéjét visszaállítani kegyeskedjék. Midőn e czélból a mondott okoknál fogva más tárgyalásokba bocsátkozniok nem lehet, azt ő felsége ne tulajdonítsa egyébnek, mint annak, hogy benyujtott kérelmeikre minél elébb kegyelmes választ és intézkedést várnak.[1]

A protestáns rendek érezték, hogy ellenségeik ezen eljárásukat nyakasságnak és engedetlenségnek fogják tulajdonítani. Azért külön bizottságok által világosították fel a nádort, a personálist és a királyi biztosokat, jelesül a badeni nagyherczeget, a bécsi püspököt és a birodalmi kanczellárt indokaik felől. Ismételve is kérték őket, hogy ügyöket ő felségénél előmozdítani sziveskedjenek.

A personálist arra kérték, hogy mindaddig ne hívjon össze ülést, míg ő felségétől választ nem nyernek, mert ők a gyűlésre föl nem mehetnek. Ne tulajdonítsa ezt átalko-

[1] Copia Memorialis Inclyti Status Evangelici quarti Sacr. Suae Majestati per Excell. Comitem Palatinum exhibiti. *Hist. Dipl.* App. 175. lap.

dottságnak, hanem egyedül azon fontos okoknak, melyeket már többször elmondottak. Mind a personális, mind a nádor, mind a kir. biztosok a rábeszélés minden módját felhasználták, hogy őket feltett szándékjoktól eltérítsék. Volt biztatás, volt igéret, volt fenyegetés, volt minden, a mi a hatalom részéről hatást gyakorolhat az emberekre. Igérve volt, hogy ő felsége nehány nap mulva kiadja rendeletét, de addig is járjanak be a gyűlésekre; biztatva voltak ő felsége jóakaratával, kegyelmével, csak ne kivánják, hogy kényszerítve tegyen valamit; mert különben azt fogja mondani, hogy megátalkodottságból és gonosz szándékból ellenzékeskednek.

Mind hiábavaló volt. A protestáns követek az augusztus 27-ki nyilvános ülésben meg nem jelentek; sőt a felvidéki tizenhárom vármegye katholikus követei is kijelentették, hogy követtársaik nélkül semminemű tárgyalásokba nem bocsátkoznak, mivel nekik is ugyanolyan utasításuk van, mint társaiknak. Különben is a társaik távollétében netán hozandó határozatok ép oly haszontalanok lennének, mint voltak az 1662-ikiek.

A personális ezért keserű panaszokban tört ki. Ő — úgy mond — a katholikusok neheztelését vonta magára a protestánsok pártolása miatt; s ime, most mi az eredmény! Augusztus 28-án magához hivatta a tekintélyesebb evang. követeket. Újra meg újra intette őket, ne kételkedjenek ő felsége kegyességében, a ki szivén viseli a haza romlásának baját. Elégedjenek meg azon biztosítással, melyet ő felsége a nádor által tett nekik s járjanak fel a gyűlésbe. Ő maga is tudja s becsületére meri állítani, hogy ő felsége még e gyűlés folyama alatt fogja magát elhatározni a vallás dolgában. Különben gondolják meg, mit nyernek az által, ha magokat a gyűlésekből kivonván, a tárgyalásokat megakasztják: nem lesz-e abból az evang. statusnak és vallásnak több kára, mint haszna?

A nádor azon felhivására, hogy legalább oly ügyek tárgyalására jelenjenek meg, melyek nincsenek összefüggés-

ben a sérelmekkel, végre gondolkodóba estek a protestáns rendek; és azon reményben, hogy ő felségétől ki fognak elégíttetni, csakugyan bementek a gyűlésbe.

Ekkor adta ki a király azon dekretumát, melyben visszatetszését fejezi ki a felett, hogy a rendek az országos sérelmeket mindez ideig össze nem állították és hogy az evangelikusok emlékiratukban kijelentett szándékuk szerint mindaddig nem akarnak más ügyek tárgyalásához fogni, míg az ő sérelmeik meg nem orvosoltatnak. Az ágostai és helvét hitvallású evangelikusok ezen nyilatkozata szokatlan újítás, mely nem egyezik meg sem a király, sem az ország javával, a mennyiben akadályozza a közügyek menetét; s annál inkább rosszalandó, mivel ő felsége épen most atyailag gondoskodik arról, mint lehetne a vallási viszálkodásokat barátságos úton, még ezen országgyűlés alatt kiegyenlíteni. A míg tehát ő ebben fárad, kivánja, hogy az ágostai és helvét hitvallást *követők* és a többi *katholikus rendek* haladék nélkül folytassák a többi közügyek feletti tanácskozást.[1]

Ha a királyi dekretumban, melyet láthatólag a protestánsok ellenségei sugalmaztak, nem lett volna is benn azon sértő megkülönböztetés, hogy a protestánsok egyszerűen csak ágostai és helvét hitvallást *követő*knek, míg a katholikusok kitüntetve *rendek*nek neveztetnek; még akkor is hatástalanok lettek volna az ottan ismételt üres igéretek. Sokszor hallották már azt a protestáns rendek, hogy ő felsége meg fogja orvosolni a sérelmeket; de az eredmény mindig elmaradt. Most sem tekintették azt egyébnek, mint az ügy elodázásának azon ideig, míg a Tökölyvel folytatott harcz koczkája el nem dől. Ugyanis Tököly az erdélyi fejedelmi és a török seregek által erősödve Debreczen felé vonult. A harcz kimenetele még bizonytalan volt. S ez a protestánsokat is arra ösztönözte, hogy kitartók legyenek és csak igazságos kivánataik kielégítése után fogjanak a

[1] Hist. Dipl. App. 176. l.

többi országos ügyek tárgyalásához. Ki is jelentették aug 30-án kiküldött követeik által mind a nádor, mind a personális, mind a királyi biztosok előtt, hogy ezen eljárásuk egyáltalában nem szokatlan újítás, mert az evang. követek az előbbeni országgyűléseken sem akartak addig más ügyek tárgyalásához fogni, míg a vallás ügye el nem intéztetik. Most is több rendbeli emlékiratokban indokolták eljárásukat s várták a többször megigért resolutiót; de hiába várták.

A fölkeresett férfiak, mint azelőtt, úgy most is jóindulatot mutattak a protestánsok iránt, de el nem mulasztották ismét azon intést intézni hozzájok, hogy ne makacskodjanak. A bécsi püspök ezúttal is igen hosszas párbeszédben fejtegette előttök ő felségének súlyos helyzetét, a katholicismus előjogait és a protestánsok túlzásainak veszélyességét. Őszintén megmondotta nekik, hogy minden kivánságaik nem teljesíthetők s ezt ne is várják. A personális érzékenykedett most is. Schwarzenberg a vallási sérelmeket nem tartotta elválaszthatóknak a többi országos sérelmektől. Zinzendorf azon reményét fejezte ki, hogy minden sérelmekre egyszerre fognak kapni választ. Nostitz a vallási sérelmekre külön választ jósolt. Hocher ismét a közös válasz lehetőségét hangsúlyozta.

Azonban a sérelmek oly óriási halmazt képeztek, hogy azoknak csak felolvasása is elrémítette a rendeket. Ezért örömmel fogadták Kapy Gábornak azon inditványát, hogy e halmazból ezúttal csak a lényegesebbeket szedjék össze tizenkét pontba, a többieknek elintézése halasztassék a jövő országgyűlésre. Csakis így lehetett elérni azt, hogy a halasztást nem tűrő lényegesebb sérelmek sorozata szeptember 7-én a nyilvános ülésben felolvastathatott.

Másnap a protestáns rendek, megértvén azt, hogy ő felsége, ki nehány nap előtt leginkább a vallás ügyének elintézése végett jött volt Sopronba, ismét elutazik és a további tárgyalások vezetését kir. biztosaira bízta: új felirattal járultak hozzá, kérvén őt, hogy méltóztassék többször kifejtett okaikat figyelembe venni és ügyöket még

elutazása előtt akképen elintézni, hogy azon megnyugodhassanak, s mind az ő, mind küldőik siralmai örömmé változhassanak és zavartalanúl könyöröghessenek fel az egek urához ő felségének és felséges házának boldogságáért.[1]

A benyujtott országos sérelmek hatodik pontja azt sürgeti, hogy a vallás ügye még ezen országgyűlés folyama alatt intéztessék el ő felsége által.

A király biztosai mindent elkövettek, hogy a protestáns rendeket, az 1647-ben követett mód szerint, barátságos egyezkedésre bírják. Még egyszer felszólalt ez ügyben a hollandi követ is; de hiába, a protestánsok egyedül a törvények szigorú megtartásától vártak eredményt, s minden egyezkedést elutasítottak magoktól.

IX.

Lipót szept. 27-ki válasza; — az érsek fenyegető nyilatkozata. — Az országos deputatió eszméje a klérus ellenszegülése miatt megbukik. — A király boszankodik a protestánsok makacssága miatt. — Okt. 8-án kiadja válaszát; — de azt a rendek visszaküldik. — A papság magaviselete.

Az alatt a király tanácskozott tanácsosaival a beadott országos sérelmekre adandó válasz felett. A magyar tanácsosokban, úgy látszik, keveset bíztak. Hallgatagok voltak; a közelgő vész zúgását vélték hallani, s ez gondolkodóba ejté őket. Ugyanis Tököly erősített seregével megkezdte a háborút. A felvidéki követek feljajdultak és oly választ követeltek a királytól, mely képes legyen megnyugtatni a kedélyeket.

Lipót végre belátta, hogy valami határozó lépést kell tennie; de még mindig halogatta a végleges eldöntést. — Szeptember 27-én kiadott válaszában csak annyit mondott, hogy mivel a protestánsok nem akarnak alkudozni a katholikusokkal, ez ügyben ő még ezen országgyűlés folyama

[1] Hist. Dipl. App. 181. l.

alatt intézkedni fog. Egyébiránt inti őket, hogy félretév minden feleselést, siessenek a gyűlést befejezni.

Tehát ismét csak üres biztatással akarta elütni dolgot!

Azonban a hadi események kényszerítőbb hatást gy koroltak a királyi udvarra, mint a protestáns rendek sü getései és törvényre való hivatkozásai. Tököly előnyom lásán kívül arról is hírek jöttek, hogy a franczia királ szept. 29-én elfoglalta Strassburgot! Ez hatott Lipótra, d hatott a protestánsokra is. Remény és félelem ellenke nyomása alatt folytak tovább a tanácskozások. Lipót ha landó volt véget vetni az unalomig hosszúra nyúlt vallá vitáknak; de útjában állott a klérus, mely királyi tekint lyének és lelkiismeretének sérelmére való hivatkozáss vissza akarta tartani minden oly igérettől, mely kötele erővel bírna reá. Mikor a papok látták, hogy a rende sürgetése miatt a megigért resolutió kiadását tovább ne tagadhatja meg, azt tanácsolták neki, hallgassa meg ügyben „a szentirást magyarázó doktorokat is" és azo tanácsát meg ne vesse.

Hogy mikép gondolkodott a magas klérus, legjobba kitűnik az esztergomi érseknek azon bizalmas beszélgetés ből, melyet október 2-kán Gerhard György prot. követt tartott. Ugyanis az érsek szemrehányásokat tett a protestá soknak azért, hogy nem akarnak egyezkedni és hogy ny kasságukkal megakadályozzák a közügyek előmenetelé Azután ekképen szólott: „miért nem bocsátkoznak compos tióra? Tudják meg az evangelikusok, ha szinte el fog oszlani a gyűlés, némelyek közűlök megarestáltatnak. Ő ugya nem fenyeget senkit; de figyelmezteti Gerhardot, hogy a vele is megtörténhetik; azért vigyázzon magára. A diplomár hiába hivatkoznak, mert az erőszakkal van kicsikarva, é az csak Rákóczy diplomájának tekintetik. Egyébiránt akko mikor a diploma iratott, a protestánsok jó állapotban volta birták a templomokat, mert a katholikusok a magok templo maiból 90-et voltak kénytelenek nekik átengedni. Mosta

immár más idő vagyon. Most a katholikusok jutottak kedvezőbb helyzetbe és a templomok birtokába. Az evangelikusok hiába járnak ő felsége minisztereihez könyörögni a templomokért, semmit sem fognak nyerni.[1]

Nem csoda, ha ily körülmények között a protestánsok nem sokat bíztak a király igéreteiben. A halogatásból látták, hogy a klérus befolyása alatt áll az egész udvar. Innét magyarázható ki egyrészt az a szivósság, melyet a prot. rendek e küzdelemben tanusítottak, másrészt a bizalmatlanság, melyet a király szavai iránt nem egyszer mutattak. Legtöbbet bíztak a nádorban, a kivel egy héten át naponkint tanácskoztak, a kinek elmondták fájdalmaikat, követeléseiket és reményeiket, elmondták aggodalmaikat és ezek folytán a nyilvános ülésekből való kimaradásuknak okait is.

A nádor e bizalmat meg is érdemelte. Közbenjáró szerepét betöltötte, s hogy nem volt kellő eredménye, az egyedül a klérus ellenkező befolyásának tulajdonítható.

Az evangelikus rendek azt kivánták, hogy a királyhoz necsak evangelikusokból, de az országos rendek egyeteméből választandó vegyes küldöttség menjen azon kérelemmel, hogy: miután ő felsége az országos sérelmek majdnem mindenik pontjára méltóztatott resolutiót adni, csak a vallásról szóló hatodik pontra nem; mivel e pont épen oly országos sérelmet képez, mint a többi: legyen kegyes a rendeknek e részben is kegyelmes resolutiót adni; ezt annál inkább kérik, mert az ügy igazságos és törvényes, és mert a rendek az országos sérelmekben a vallás ügyét is felölelték. A protestáns rendek tehát következetesek voltak, midőn országos küldöttség által kivánták újra felkérni a vallásügyben való intézkedésre; mi ha megtörténik, az evangelikusok készek lesznek az ő felsége resolutiójára való replikában közreműködni egész a hatodik pontig, remélve, hogy a közben ő felsége válaszolni fog. Ha pedig az meg nem történik, akkor kénytelenek lesznek előbbeni álláspontjukhoz ragasz-

[1] A gömöri követ naplója. Nemz. Múz.

kodni, t. i. hogy mindaddig semmiféle tárgyalásokban nem fognak részt venni, mig a vallási ügy ténylegesen és a diploma értelmében el nem intéztetik; sőt minden oly határozatnak, mely az evang. status sérelmét foglalná magában határozottan és ünnepélyesen ellentmondanak.

Ezen nyilatkozatot nemcsak a protestáns, hanem a katholikus követek nagy része is helyeselte, mert tudták hogy e nélkül nem lesz béke az országban. Csak a klérus ellenezte most is az országos deputátiót, hivatkozván lelki ismeretére, mely nem engedi, hogy ilyen kérelemmel járuljon ő felsége elé. Sőt még azon küldöttségben sem akart részt venni, mely a tervet a főrendekhez vala viendő. Mint hogy pedig a papság nélkül tett intézkedések könnyen a törvénytelenség szinében tűnhettek fel, a prot. rendek a nádorhoz fordúltak azon kérdéssel: hogy ha a papság ezután is ellenkezik, és a többi három rend egyező akarattal fog ő felségénél kérni és kapni resolutiót, fog-e arról bizonyítványt adni az evangelikus rendeknek? A nádor erre késznek nyilatkozott. De midőn arra kérték, hogy ő vezesse a küldöttséget ő felségéhez, azt megtagadta, s ismételve felhívta őket, hogy fogjanak a további tárgyalásokhoz; ő reméli hogy a várt királyi válasz, mely már készen áll, egy nap alatt ki fog adatni. De még ez sem birta őket megingatni azon elébbeni határozatukban, hogy nem vesznek részt a tanácskozásokban.

A király mindezekről tudomást szerezvén magának, nem titkolta kedvetlenségét. Rendkívül boszantotta, hogy nem hisznek neki. Okt. 5-én így nyilatkozott a nádor előtt: „Nem akarom őket megcsalni; hiszen megmondottam, hogy addig el nem megyek, míg választ nem adok nekik; csak fogjanak a munkához“. Ezen nyilatkozathoz képest a nádor újra ajánlotta nekik, hogy engedjenek és fogjanak a munkához. Ha az alatt nem érkeznék meg a kir. resolutió, ám akkor maradjanak el, ha úgy tetszik; de legalább mutassák meg ő felségének, hogy nem akarnak vele kötekedni. Gerhard György október 7-én az egész protestáns status

nevében ezt válaszolá: „Minthogy ő nagysága a nádor szavaiból kitetszik, hogy a kir. resolutió még most sem adatott ki, az evang. status minden fenyegetőzést s az abból származó félelmet félretévén, elvégezte, hogy be nem megyen (a gyűlésbe), hanem ő nagyságának palatinus urunknak megjelenti abban való akaratját, hogy minekelőtte az ő felsége diplomatika resolutiója ki nem adatik, addig sessióba nem fog járni. Azért ő nagysága méltóztassék munkálódni benne, hogy immár ennyi idők után érhessék az ő felsége kegyelmes királyi resolutióját".[1]

Ezen magatartásukat azzal indokolták, hogy ha bemennének, akkor tudják, nem kerülnék ki a szemrehányást, mely szerint „az egész dologba consentiáltanak".

A király napról napra izgatottabb lett a protestánsok makacsságig menő szilárdsága által. Resolutiója készen volt, de hiúsága nem engedte, hogy azt kényszerítve adja ki. Okt. 8-án újra hivatta a nádort és haragosan kérdezé tőle: „Benn vannak-e az evangelikusok a sessióban és hozzáfogtak-e a dolgok tractálásához?"

— Be se mentek — válaszolá a nádor — nemhogy a dologhoz fognának, míg felséged válaszát a sérelmek hatodik pontjára meg nem tudják.

Ezt hallván Lipót, megindult rajta és csodálkozását fejezte ki a felett, hogy ámbár ismerik királyi igéretét, mely szerint a resolutiót addig, míg a hatodik pontig jutnak, ki fogja adni, mégis ime úgy látszik, erővel akarják azt tőle kifacsarni, mintha meg akarná őket csalni!

A nádor maga is már csak azon dolgozott, hogy a király tekintélyét és méltóságát, mely rossz tanácsadói által veszélybe került, megmentse. Már csak azt kivánta, hogy a protestánsok, ha nem tárgyalnak is, legalább bemenjenek az ülésbe, hogy ő felsége compromittálás nélkül, legalább az önkénytesség színével adhassa ki a már készen tartott kir. resolutiót.

[1] A gömöri követ naplója. Nemz. Múz.

Mindezt a protestáns rendek igen jól tudták; de tudták azt is, hogy a klérus mesterkedése következtében azt a sokat emlegetett resolutiót oly alakban akarja a király kiadni, mely reá nézve semmiféle hivatalos *kötelezettséget* ne hárítson. Ennélfogva ők is óvatosak voltak s kijelentették a nádornak, hogy külön, mint ev. status, nem akarják elfogadni a királyi resolutiót. A vallás ügye az országos sérelmek közé lévén fölvéve, az arra adott királyi válasznak is nyilvános gyűlésben az összes rendek előtt kell felolvastatnia. Ezt a multak szomorú tapasztalása alapján követelték. Mert ő felsége 1659-ben is így igérte a resolutiót, mégis elmaradt a királyi szó beváltása. 1662-ben sem kaptak elégtételt, daczára annak, hogy a nádor akkor is úgy biztatta őket, mint most.

Mindazonáltal, midőn a beteges personális az istenre kérte az evangelikus rendeket, hogy tekintsék a királyi méltóságot; midőn esküvéssel fogadta, hogy félóra mulva a kedvező királyi válasz kezökben lesz: nagynehezen ugyan és ünnepélyes protestatió mellett rámentek, hogy legalább a bevezető szavakat hallgassák meg, míg a vallásra vonatkozó külön resolutiót behozzák.

Az is megtörtént. Mindenkinek figyelme az azt felolvasó Orbán Pál ítélőmester felé volt fordítva. Tizennégy pontban volt megirva:

1. hogy az ország határain belül lakó rendeknek és egyeseknek, főuraknak, nemeseknek, szabad kir. városoknak és kiváltságos községeknek szabad vallásgyakorlatuk legyen;

2. hogy e szabadság megadatik a véghelyeken lakó magyar katonáknak is;

3. hogy nemcsak a vallásbeli szabadság, hanem a vallásnak szabad gyakorlata is megengedtetik, de csak a földesúri jogok sérelme nélkül;

4. hogy ezentúl egyik félnek sem leend szabad egymás lelkészét elmozdítani és kiűzni oly helyről, a hol szabad vallásgyakorlat van;

5. hogy ezentúl templomfoglalások ne történjenek;

6. hogy az 1670-ig elfoglalt templomok maradjanak mostani birtokosaik kezében;

7. hogy az ágostai hitvallásúaknak és az e név alá tartozóknak, minden oly megyében szabad templomot építeniök, a hol eddig nem birtak semmiféle templommal;

8. ha pedig birtak, azok birtoklásában meghagyassanak, a parochiához tartozó jövedelmekkel együtt;

9. hogy azon vármegyékben a főuraknak és nemeseknek szabad legyen vallásuk gyakorlata végett a várakban imaházakat és kápolnákat építeniök;

10. hogy a bécsi békének első pontja érvényben marad;

11. hogy a katholikusoknak az egész országban megengedtessék vallásuk szabad gyakorlata;

12. hogy különösen a pozsonyi ág. hitvállásúaknak szabadjon alkalmas helyen templomot építeniök, és hogy Sopron városa is háborítatlanúl hagyassék meg eddig élvezett szabad vallásgyakorlatában;

13. hogy ezután felmerülendő vallási sérelmek ne fegyverrel, hanem a király által intéztessenek el, mind a két félnek kihallgatása után, és Ulászló király 6-ik decretumának 8. czikke megújíttassék és megtartassék;

14. végül királyi kegyvesztés fenyegetése mellett intetnek, hogy mind a rendek, mind a lakosság tartózkodjanak vallási viszályoktól.[1]

Ezen leirat azonban nem nyugtatta meg a rendeket. Tartalmán kívül a külkiállítás ellen is sok kifogásuk volt, a mennyiben a czím, a kir. aláirás és pecsét hiányzott. Az is feltünt, hogy a német kanczelláriából volt keltezve és mint közönséges irat egy selyem szállal volt összekötve.

[1] Benignissima Sacr. Caes. Regiaeque Majestatis. Domini D. nostri Clementissimi Resolutio in negotio Religionis, medio Excell. Domini Comitis Palatini facta. ac die 8 mensis Octobris per D. Vice-palatinum, Spect. ac Magn. Domino Praesentiae Regiae, consequenterque universis Inclytis Statibus ac Ordinibus Regni in domo regnicolarum representata. Hist. Dipl. App. 185. l.

Ennélfogva az egész leiratot csak a papság mesterkedésének tartván, viharos vita támadt, mely alatt a kath. világiak is éles kifejezésekben vonták kétségbe ez iratnak hitelességét. Ezek az evangelikusokkal együtt azt sürgették, hogy az irat küldessék vissza a királynak hitelesítés végett. Ők csak oly resolutiót fogadhatnak el, mely a magyar kanczellária útján királyi pecséttel és aláírással jön hozzájok. A klérus látván, hogy csínyje nem sikerült, határozottan ellenszegült, mire maga a kir. személynök is kifakadt és a klérust vádolta a haza bajának okozójául. Az evangelikusok kérése — úgy mond — jogos és igazságos, midőn a hitelesítést sürgetik, mert máskülönben a leiratot gúnyiratnak is lehetne tartani. Egyébiránt, ha a klérus, eddigi szokása szerint nem tud egyebet, mint a karoknak és rendeknek ezután is csak ellentmondani, úgy ő inkább lemond az elnöki székről s odaadja a klérusnak, mert attól is lehet tartani, hogy a klérus ilyetén túlkapásai miatt megfosztatik rendiségétől és szavazati jogától. Mert ő felségének is az az akarata, hogy a klérus nyakassága daczára a többi status határozzon.[1]

Úgy látszik e szavaknak volt hatása, mivel a felirat csakugyan visszaküldetett aláirás végett, s a klérus nagy fájdalmára ki is lőn igazítva az *alaki* hiba. A protestánsok azonban a leirat *lényegével* sem lehettek megelégedve, mert általa sérelmeik épen nem orvosoltattak. Az országos sérelmek tárgyalása felett ismét áradozó szónoklatokat lehetett hallani.

Az alsóházban még a kath. követek is tisztában voltak azzal, hogy a király oly tanácsosokkal van körülvéve, kik nya-

[1] Hist. Dipl. App. 186. l. A gömöri követ naplója erre vonatkozólag ezeket írja okt. 10-éről: Personalis uram — úgy mond — a papoknak minden méltó ok [illegible] való magokmegkeményítését [illegible]ban megfeddette és ilyen [illegible]ada: ha a Diaeta a [illegible] kedése miatt re infecta fog [illegible], isten őtet úgy [illegible] impositiót vetnek nyaká[illegible]tionis nostrae [illegible] Nemz. Múz. lev.

kasságukkal és botorúl alkalmazott ravaszságukkal az országot veszélybe fogják dönteni: világos volt az is, hogy a felsőház többsége a klérus befolyása alatt állván, mindent el fog követni, hogy a királyi resolutióra adandó válasz el ne fogadtassék.

A klérus makacssága érthetővé válik, ha tudjuk, hogy nem csupán a vallásról szóló hatodik czikkely érdekelte, hanem a papi hatalmat érintő más pontok is, minő volt például a nádorról szóló, mely az esztergami érsek kir. helytartóságát érintette, továbbá a kanczellária és a kamarai prefektusság, melyhez szintén püspöki reminiscentiák kapcsolódtak.

Mikor Orbán Pál ítélőmester a főrendek előtt, október 13-kán felolvasta a királyi resolutióra adandó válasz conceptusát: az esztergami érsek mélyen hallgatott. E hallgatás okát a többi püspök azon nyilatkozata magyarázza meg, mely szerint „ő nagyságok ezen replikát nem ostromolják, *mert a nemes statusoknak szabad kérni és supplicálni*, — *ő felségének pedig szabad a kivánt dolgot meg nem adni*".[1] Ezen szavak véghetetlen elkeseredést szűltek, és a rendeket arra ösztönözték, hogy törvényes követeléseikhez még inkább ragaszkodjanak.

A protestánsok nevében Gerhard György okt. 14-kén javasolta: hogy mivel a kir. resolutió nem az evangelikus status kivánsága szerint adatott ki, kéressenek fel a főrendek, közös akarattal tovább is könyörögni ő felségénél, hogy a vallás ügye még ezen országgyűlés alatt elintéztessék, mert az eddig adott válaszszal meg nem elégedhetnek, s küldőikhez nem mehetnek. Nem kér ő egyebet, mint hogy a törvény és a kir. diploma megtartassék. A rendek e javaslatot el is fogadták, s a többi pontokhoz csatolva újra átküldötték a főrendekhez.

De a főrendek most is rideg ellenállást tanusítottak, nem [illegible] hanem más pontok irányában is. Nevezetesen

[1] [illegible] Nemz. Múz. lev.

Ennélfogva az egész leiratot csak a papság mesterkedésének tartván, viharos vita támadt, mely alatt a kath. világiak is éles kifejezésekben vonták kétségbe ez iratnak hitelességét. Ezek az evangelikusokkal együtt azt sürgették, hogy az irat küldessék vissza a királynak hitelesítés végett. Ők csak oly resolutiót fogadhatnak el, mely a magyar kanczellária útján királyi pecséttel és aláirással jön hozzájok. A klérus látván, hogy csínyje nem sikerült, határozottan ellenszegült, mire maga a kir. személynök is kifakadt és a klérust vádolta a haza bajának okozójául. Az evangelikusok kérése — úgy mond — jogos és igazságos, midőn a hitelesítést sürgetik, mert máskülönben a leiratot gúnyiratnak is lehetne tartani. Egyébiránt, ha a klérus, eddigi szokása szerint nem tud egyebet, mint a karoknak és rendeknek ezután is csak ellentmondani, úgy ő inkább lemond az elnöki székről s odaadja a klérusnak, mert attól is lehet tartani, hogy a klérus ilyetén túlkapásai miatt megfosztatik rendiségétől és szavazati jogától. Mert ő felségének is az az akarata, hogy a klérus nyakassága daczára a többi status határozzon.[1]

Úgy látszik e szavaknak volt hatása, mivel a felirat csakugyan visszaküldetett aláirás végett, s a klérus nagy fájdalmára ki is lőn igazítva az *alaki* hiba. A protestánsok azonban a leirat *lényegével* sem lehettek megelégedve, mert általa sérelmeik épen nem orvosoltattak. Az országos sérelmek tárgyalása felett ismét áradozó szónoklatokat lehetett hallani.

Az alsóházban még a kath. követek is tisztában voltak azzal, hogy a király oly tanácsosokkal van körülvéve, kik nya-

[1] Hist. Dipl. App. 186. l. A gömöri követ naplója erre vonatkozólag ezeket írja okt. 10-éről: Personalis uram — úgy mond — a papoknak minden méltó ok nélkül való magokmegkeményítését valóban megfeddette és ilyen szókra fakada: ha a Diaeta a klerus keménykedése miatt re infecta fog rumpáltatni, isten őtet úgy segélyje, nagyobb impositiót vetnek nyakába és perditionis nostrae ille erit causa . . . Nemz. Múz. lev.

kasságukkal és botorúl alkalmazott ravaszságukkal az országot veszélybe fogják dönteni; világos volt az is, hogy a felsőház többsége a klérus befolyása alatt állván, mindent el fog követni, hogy a királyi resolutióra adandó válasz el ne fogadtassék.

A klérus makacssága érthetővé válik, ha tudjuk, hogy nem csupán a vallásról szóló hatodik czikkely érdekelte, hanem a papi hatalmat érintő más pontok is, minő volt például a nádorról szóló, mely az esztergami érsek kir. helytartóságát érintette, továbbá a kanczellária és a kamarai prefektusság, melyhez szintén püspöki reminiscentiák kapcsolódtak.

Mikor Orbán Pál ítélőmester a főrendek előtt, október 13-kán felolvasta a királyi resolutióra adandó válasz conceptusát: az esztergami érsek mélyen hallgatott. E hallgatás okát a többi püspök azon nyilatkozata magyarázza meg, mely szerint „ő nagyságok ezen replikát nem ostromolják, *mert a nemes statusoknak szabad kérni és supplicálni*, — *ő felségének pedig szabad a kivánt dolgot meg nem adni*“.[1] Ezen szavak véghetetlen elkeseredést szűltek, és a rendeket arra ösztönözték, hogy törvényes követeléseikhez még inkább ragaszkodjanak.

A protestánsok nevében Gerhard György okt. 14-kén javasolta: hogy mivel a kir. resolutió nem az evangelikus status kivánsága szerint adatott ki, kéressenek fel a főrendek, közös akarattal tovább is könyörögni ő felségénél, hogy a vallás ügye még ezen országgyűlés alatt elintéztessék, mert az eddig adott válaszszal meg nem elégedhetnek, s küldőikhez nem mehetnek. Nem kér ő egyebet, mint hogy a törvény és a kir. diploma megtartassék. A rendek e javaslatot el is fogadták, s a többi pontokhoz csatolva újra átküldötték a főrendekhez.

De a főrendek most is rideg ellenállást tanusítottak, nemcsak ezen, hanem más pontok irányában is. Nevezetesen

[1] A gömöri követ naplója. Nemz. Múz. lev.

nem akarták, hogy a szombathelyieknek a győri püspök ellen beadott panasza itt elintéztessék; nem akarták, hogy a pozsonyi kamarai kincstárnokság Kollonics német-újhelyi püspöktől elvétessék, mivel — úgy mond — ezen tisztet azelőtt is egyházi személyek viselték, és mivel Kollonics, mint nemes ember és birtokos, azt ő felségétől nyerte. A mi azonban leginkább sértette a rendeket, az a főrendeknek azon eljárása volt, mely szerint az evangelikusoktól a „status“ nevezetet is újra megtagadták, hivatkozván arra, hogy az 1647: XI. t.-cz. hibásan vette fel e nevezetet.

Ezen ellenvetéseket könnyű volt megczáfolni. A mit az egész ország elhatároz, s a mit a király ünnepélyesen megerősít, az nem téves, hanem törvényes cselekedet. Épen azért a rendek, azon meggyőződésben lévén, hogy javaslatukban semmi törvénytelen és illetlen dolgot nem kivánnak, egymás között elvégezték, „hogy valamely dolgokat ezen replikában feltettenek s valaminemű punktumokat beirattanak, azokban mind végig megmaradnak és azoktól csak egy körömnyire sem távoznak el“.

Maga a hideglelős personális Orbán István is kijött a türelemből, midőn Kollonics püspök és a többi főpapok magaviseletéről értesült.

A gömöri követ feljegyzése szerint, a derék katholikus férfiú ilyen szavakra fakadt ki a klérus, különösen pedig Kollonics ellen: „Úgy látom, hogy a klérus igen fogja pártját Kollonics uramnak; okát nem tudhatom miért, mert a magyar papi rendnek soha jóakarója nem volt, s nem is lészen... nyilvánvaló dolog, hogy mind az esztergami, mind a kalocsai érsekek öreg emberek, maholnap meghalnak, s ottan hamar Kollonics uram elnyeri az esztergomi érsekséget, s azt fogja ő felségével elhitetni, hogy a vacans püspökségeket nem conferálhatja, hanem azoknak collatiójokat suspendálhatja és jövedelmét az ország szükségére vagy más állapotokra fogja fordítani ő felségével. És ha conferáltatja is azon püspökségeket, nem magyaroknak, hanem olaszoknak conferáltatja; a mint most is vannak oly papok és püspökök a

magyarországi klérus között, hogy Rómában az ablakok alatt kosarakkal hordozták a fügét és úgy árulták s complárkodtak. Azoknak nagyobb tiszti vagyon, mint kegyelmeteknek is. Trucz néked klérus uram, a ki a pápának kocsisa vagy fullajtára volt. Némelyeknek Olaszországban feleségök, fiok, leányok vagyon, s már most Magyarországban hintóban járó pap urak; s a mit itt kereskednek is, bizony nem az ország hasznára fordítják, hanem Olaszországba küldik. Meglátja jövendőben a magyarországi klérus, Isten engem úgy segéljen: Kollonics uram alája fog nekic tojni.“ [1]

A későbbi események borzasztó módon igazolták Orbánnak jövendölését. Kollonics csakugyan esztergomi érsekké és Magyarország rémemberévé lett.

A főrendek világi része ezúttal engedett; de a klérus állhatatosan ellentmondott mindannak, a mi a papi hatalom illő korlátok közé való szorítását czélozta. Az esztergomi érsek azt is követelte, hogy ellenmondása a replicába beirassék. De ezt a rendek semmiképen nem engedték meg.[2] A personális és a nádor által akarták őket ellenmondásuk visszavételére bírni, melynek különben sem lehetett egyéb eredménye, mint az országos üléseknek czél nélkül való késleltetése. Ily helyzetben a protestáns rendek ünnepélyes óvást tettek azon vádak ellen, mintha ők hátráltatnák a törvényhozás munkáját. Fájdalommal emelték ki, miképen sok rendbeli könyörgésekkel és az ülésből való kimaradásukkal is szorgalmazták mind ő felsége, mind udvarbeli főfő miniszterei előtt is a vallás ügyének elintézését, mégis azzal vádoltatnak ő felségénél és a minisztereknél is, hogy megátalkodottságukkal csak ők igyekeznek az országgyűlési

[1] A gömörmegyei követ naplója okt. 18-ról.

[2] «Arra sem mentenek reá, hogy hol egy, hol más dolgokban a minémű contradictiót a papi rend, s magok is a praelat urak tettenek, azok a replicában beirattassanak, állatván, hogy az soha nem volt volna szokás, hanem a kik a Statusok előtt contradicálnak valamely dologban, personalis uramtól testimonialist kérnek, hogy a contradictió az ország házában tétetett legyen.» U. o. okt. 19.

tárgyalásokat félbeszakítani. Minthogy pedig a vallás ügye felvétetett a kir. resolutióra adandó válasz pontjai közé, ők többé semmiféle akadályt nem tesznek, semmi okot az ügy késleltetésére nem adnak; ellenben világos, hogy minden szakadásnak egyedüli oka „és faragó mestere“ a papi rend, melynek átalkodottságáról és ellenmondásbeli vakmerő bátorkodásáról Isten és az egész keresztény világ előtt tanubizonyságot tesznek.

X.

Tököly és az erdélyi fejedelem előnyomulása nyugtalanítja a rendeket. — Ezeknek replikája a kir. resolutióra okt. 25. — A király nov. 9-ki válasza. — Békekísérlet Tökölyivel. — A rendek új felirata. — A király üzenete még nyakasabbá teszi a pártokat. — A decz. 3-ki új felirat, melyre a király siet megnyugtató választ adni.

A papságnak konok magaviselete annál inkább boszantotta a világi katholikusokat, mivel a felvidéken Tököly seregei megkezdették a hadi műveleteket. A tizenhárom vármegye követei türelmetlenűl sürgették az országgyűlés bezárását, hogy haza mehessenek családjok és vagyonuk oltalmazására.

A német tanácsosok e helyzetet arra akarták fölhasználni, hogy a vallási sérelmek félretétele mellett egyszerűen az 1659-ki törvény megerősíttessék és azzal a gyűlés bezárassék. Természetes, hogy a fölvidéki követek az ügy ekkép való eldöntését nem helyeselték. Azt is sérelmesnek találták, hogy a tárgyalások lassúsága miatt némely panaszok ezen országgyűlésről elhalasztattak; az 1659-ki törvény nem szorúlt újabb megerősítésre, hanem inkább végrehajtásra. — Immár fél esztendeje, hogy itt vannak, mondá Kapy Gábor sárosmegyei követ a nádornak, s ennyi időt hiába töltöttenek el... A dolgoknak itten lassú folyása vagyon, odahaza hazájok, javok, feleségök, gyermekök veszedelemben vagyon. Ilyen országgyűlést senki sem ért, hogy egyfelől a hazában fegyver legyen s másfelől országgyűlést tartsanak. Immár isten ellen is, a haza törvénye ellen is

vétettenek; mert hitek ellen feleségeiket veszedelemben hagyták, az ország törvénye szerint való két hónapot pedig a gyűlés tartásában régen általhágták...[1]

A nádor mindent elkövetett, hogy a háborgó kedélyeket megnyugtassa. Magához hivatta a befolyásosabb követeket; majd a főpapokkal értekezett. De a két ház között oly nagy volt az elkeseredés, hogy semmire sem mehetett közbenjárásával. Október 13-án Orbán Pál ítélőmester, a ki a felsőház ellenvetéseit a rendek tábláján referálni szokta, kijelentette, hogy ő már tökéletesen kimerült a munkában. Inkább akar — úgy mond — egy hétig a purgatoriumban mulatni, mint ezt a munkát tovább folytatni.

A közben jött a tudósítás, hogy az erdélyi fejedelem Szathmárt megszállotta s a váradi basa nyolczezernyi sereggel megy segítségére. Ily körülmények között a rendek ünnepélyesen kijelentették, hogy mivel a főrendek nyakassága miatt az országgyűlés tovább nem tartható, az ebből következő veszedelemért a felelősséget egyenesen az urakra hárítják, mely protestatiójokról bizonyítványt is kértek a personálistól. A nádor, ki előtt hasonló nyilatkozatot tettek, azzal kivánta őket megnyugtatni, hogy ámbár a papság ellenkezik, de a világi főurak hajlandók engedni, csak a replika némely keményebb kifejezése kihagyassék. De mivel a kifogásolt kifejezések meglévő törvényekből és diplomákból voltak merítve, természetesen nem lehetett kihagyni, mert ez által maga a törvény lett volna megcsonkítva. A mi pedig a tényekre való hivatkozást illeti, azt azért tartották szükségesnek a rendek, mert „ha a hazának sebei, a lakosság megbántódása és nyomorgattatása ő Felségének meg nem mutattatnak, úgy orvoslást s azokból való felgyógyulást nem nyerhetnek“. Ehhez ragaszkodnak a rendek, mert „semmit sem kivánnak olyat, a mi ő Felsége becsületi, a haza törvényei, a kir. diplomák és az okosság ellen való volna“.

[1] A gömöri követ naplója. Okt. 17.

Igy folyt a makacs harcz egész október 25-éig, a midőn a rendek benyujtották replikájokat ő felségének. Ebben kiemelik, hogy, tekintve az erdélyi fejedelem felföldi nyugtalanságát, óhajtottak volna megnyugodni ő felsége resolutiójában; de mivel ennek némely pontjaiban az ország szabadságát és jogát sértve találják, azt hiszik, nem követnek el méltatlanságot a királyi tekintély iránt, ha a törvényekhez és kir. diplomákhoz ragaszkodva, sérelmeik orvoslása végett ismét ő fölsége lábaihoz borulnak.

A vallásról szóló hatodik pontban foglalt sérelmek orvoslását mind a katholikus, mind a protestáns rendek még ezen országgyűlés alatt kivánták orvosoltatni; azért nyujtották azokat be ő felségének, és mivel a kiadott királyi válasz nem elégitette ki őket, kénytelenek újra folyamodni. Nem kivánnak ők új, vagy a királyi méltósággal meg nem férő dolgot; csak azt, a mi törvényes és jogos. Isten után csak az ő kegyelmességében és atyai jóságában bíznak, kérvén őt, hogy ezen végszükségből irott könyörgésöket kegyesen kihallgatni, bajaikat orvosolni sziveskedjék, hogy ekképen az elnyomatásból fölszabadulva, végre valahára a régi szabadságot megnyerjék, ő felsége pedig boldogan és soká békében uralkodhassék alattvalói felett.[1]

A katholikusok, különösen Kollonics,[2] mindent elkövet-

[1] V. ö. *Demissa Replica* Universorum Dominorum, Praelatorum, Magnatum et Nobilium, caeterorumque Statuum et Ordinum Regni Hungariae, Reliquorumque eidem annexorum ad benignam Suae Majestatis Sacratissimae Resolutionem circa nonnulla ipsorum Gravamina factam. Sopronii in Generali Regni Diaeta Die 25-ta Octobris Anno 1681. humillime praesentata. Hist. Dippl. App. 189. l.

[2] A kath. követeket magához hivatván, arra akarta rábeszélni: 1. hogy az evangelikusokkal egyet ne értsenek, hanem inkább katholikusoknak tartván magokat, az evangelikusok instantiáját praepediálják, mert ő felsége egy templomot sem fog nekik adni. 2. Az ő elmozdíttatásán se dolgozzanak az evangelikusokkal, hanem inkább segítsék, hogy a kamara elnökségében megmaradhasson. 3. A kamarák jurisdictiója a városi tisztek jelölésében és osztogatásában maradjon meg ezután is. Ezt kivánja a kath. követektől. Gömöri követ naplója. Nov. 1.

tek, hogy a király kedvezőtlen választ adjon e kérelemre. A felföldi követek részint azért, mert kifogytak minden költségből, részint azért, mert családjok veszélyben forgott a megkezdett háború miatt, haza szállingóztak.

Lipót király, tanácsosainak meghallgatása után, november 9-én irta alá azt a választ, melylyel véglegesen elintézettnek hitte az ügyet s melynek tartalma a következő volt:

1. A bécsi békekötés általában, különösen annak a vallást illető első czikkelye mindenben megújíttatik és megerősíttetik.

2. Nevezett békekötés következtében nemcsak a katholikusok, hanem az ágostai és helv. hitvallásúak is, legyenek azok urak, nemesek, szab. kir. városok lakosai, végekben lakó katonák és egyéb országlakók, vallásuk gyakorlatában, minden háborgatás nélkül meghagyatnak, a békeháborítók szigorúan büntettetnek.

3. Az ágostai és helv. hitvallásúak oly szertartásokra ne kényszeríttessenek, melyek hitvallásukkal ellenkeznek; legyen gond a közbotrány megelőzésére.

4. E szabadságon kívül az ágostai és helv. hitvallásúak vallásuk gyakorlata is engedélyeztetik, de a földesurak — legyenek azok katholikusok vagy protestánsok — jogainak fentartásával; oly helyeken, hol a földesurak különböző valláson vannak, a templom használata azon félé marad, mely annak most birtokában van.

5. Azon helyeken, hol a vallás szabad gyakorlata meg van engedve, a lelkészeket elmozdítani és elűzni tilos.

6. Templomokat foglalni ezután nem szabad.

7. A béke és köznyugalom tekintetéből, nehogy az országlakosok a templomok miatt egymással vég nélkül pörlekedjenek, rendeltetik, hogy a mely felekezet valamely templomot s egyházi jövedelmet 1670 óta birtokolt, azt ezentúl is birtokolja.

8. A pozsonyi ágostai hitv. evangelikusok saját költségökön, alkalmas helyen, a fölség által kijelölendő külvárosban, szabadon építhetnek magoknak templomot.

9. Sopron városában a vallási viszonyok mostani állapotjokban maradjanak.

10. A többi szab. kir. városokban szintén fog ő Felsége templomépítési helyet kijelölni. A dunáninneni részekben: Trencsényben, Körmöcz-, Beszterczebányán, Bártfán, Lőcsén, Eperjesen, Kassán és Nagybányán.

11. A megyékben az ág. és helv. hitvallásúakra nézve ez lesz a szabály: Vasban az ág. hitvallásúak Dömölkön és Nemescsón, a helv. hitvallásúak Felső-Őrön; Sopronban Vadosfalván és Nemeskéren; Pozsonyban Réthen és Pusztaföldémesen; Nyitrában Szerdahelyen és Strázsán; Barsban Simonyban és Szelezsényben; Zólyomban Osztrolukán és Garamszegen; Turóczban Neczpálon és Ivánkafalván; Liptóban Hibén és Nagy-Palugyán; Árvában Felső-Kubinban és Isztebnyén; Trencsényben Szulyovon és Zay-Ugróczon; Szepesben Görgőn és Toporczon vagy Batizfalván; Sárosban Tarczán és Pöklénben; a helv. hitvallásúak pedig Tótselmeczen és Bálpatakán bírhassanak templomokat. Szalában, Veszprémben, Győrben, Abaújban, Ungban, Beregben, Tornában, Gömörben, Borsodban, Nógrádban, Szolnok-Hevesben, Szabolcsban, Szathmárban, Zemplénben, Ugocsában és Hontban jelenleg is bírnak vallásgyakorlattal, valamint a végekben, névszerint a kanizsai kapitányságban Egerszegen és Szent-Grótón; a győriben, Tihanyban, Vázsonyban, Pápán, Veszprémben, Győrött és Komáromban; az előhegyiben Léván, Korponán és Füleken; a felső-magyarországiban Putnokon, Ónodon, Szendrőn és Tokajban; a Tiszán túl Kállóban és Szathmártt.

12. Az ág. és helv. hitvallású urak és nemesek váraikban vallásuk gyakorlata végett szabadon építhetnek kápolnákat és imaházakat.

13. Miután a róm. katholikusok méltán bírnak országszerte szabad vallásgyakorlattal, abban sehol és semmiféle módon se jelenben, se jövőben ne háborgattassanak.

14. Az ezentúl támadható vallási sérelmek és viszályok

ne fegyverrel, hanem a felek meghallgatása után a király által intéztessenek el.

15. Ő Felsége komolyan inti a rendeket s az ország összes lakosait, hogy ezentúl egyik a másik vallásának gúnyolásától s gyalázásától szigorúan óvakodjék; ő Felsége minden alattvalóit egyenlően védelmezendő az erőszak ellen, a közbéke háborítóit pedig rendkülönbség nélkül fogja büntetni. Mindezen engedmények azonban oly feltétel alatt adatnak, hogy az ág. és helv. hitvallásúak ezentúl jobbágyi hűséggel viseltessenek a király iránt.[1]

A míg e kir. leirat felett folytak a tanácskozások, mind a protestáns, mind a katholikus rendek között; — addig a felkelők seregében felbomlott az egyezség, minek következtében csekély nyomást gyakorolhattak Lipótra és a kath. pártra, daczára a török erélyes föllépésének. Tököly felszóllíttatott a király által új békealkudozásokra, igéretet nyervén a királytól, hogy a protestansok ki fognak elégíttetni, ha ő leteszi a fegyvert; sőt Zrinyi Ilonával kötendő házasságát is előmozdítandónak igérte Lipót. Tököly ugyan hajlandó volt a békére, de a kir. udvar szivóssága miatt nem sikerült azt megkötnie, nem is hihette ő, hogy a protestánsok kielégíttessenek, látván, hogy a papság a november 9-ki leirat engedményeit is sokalja.

Ugyanis a klérus egy hadicselhez folyamodott, hogy a protestánsokat több követeléséktől visszariaszsza. Beszélni kezdett újabban katholikus sérelmekről és azokat mintegy ellensúlyzóul a prot. ellenében benyújtani kivánta. Továbbá a királyi leiratra adandó válasz tárgyalása alkalmával Kollonics a personálist, Szelepcsényi esztergomi érsek pedig a nádort sértette meg, a miből igen kellemetlen jelenetek fejlődtek ki, mivel az első a kamarai kincstárnokság, a másik pedig a kir. helytartóság czímét és hivatalát kivánta minden áron megtartani. A féltékenység és boszú belevegyült a vallási vitatkozásba is; minélfogva nem csoda, hogy a király-

[1] Histor. Dipl. App. 191. l.

nak adandó második, illetőleg harmadik felirat csak november 22-én készült el, és mint eddig, az összes rendek nevében adatott át ő Felségének.

Ebben ismételve mentegetőznek, hogy mivel a kiadott kir. második resolutió nem felel meg az ő törvényen alapuló kívánataiknak, kénytelenek újra alkalmatlankodni és alázatosan könyörögni, hogy méltóztassék ügyöket úgy, mikép az a kir. diplomákban és a törvényekben megjelölve van, kegyesen elintézni. Fájdalmokat fejezik ki a felett, hogy a vallásról szóló hatodik pont, ámbár mind az evangelikus, mind a katholikus rendek sürgették, még mindig nem az ő óhajok és nem a kir. diploma értelme szerint döntetik el. Mindezeknél fogva, hivatkozva ő Felsége elődeinek igazságszeretetére, a haza szorúlt helyzetére, kérelmök jogos és méltányos voltára, és magának ő Felségének atyai jóságára és uralkodására, kérik, hogy méltányosabban és a kérők vigasztalására döntse el az ügyet.[1]

A király kedvetlenűl fogadta e feliratot, s hajlandó lett volna szétoszlatni a gyűlést, ha nejének, Eleonóra királynénak megkoronáztatását nem akarta volna még a szétoszlás előtt végrehajtani. Ennélfogva mérsékelte magát és főtanácsosait, jelesűl Hochert és Nostitzot küldötte át a rendekhez, hogy őket ő Felsége jó indulatáról biztosítván s ő Felsége utolsó válaszát átadván, a törvényczikkek szerkesztésére bírják. De ez a harmadik királyi válasz még kevésbbé elégítette ki a rendeket, mint az előbbiek. Különösen bántották őket azon kifejezések, melyekben mondatik, hogy ő Felsége az ország teljes szabadságát már visszaállította, hogy a vallási sérelmeket megorvosolta, hogy királyi kegyelmét és

[1] Demissa Secundaria ad itidem secundariam Suae Mjtis Sacratissimae benignam Resolutionem Replica universorum Dominorum Praelatorum Magnatum et Nobilium caeterorumque Statuum et Ordinum Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum, alte Memoratae Sacr. Ceas. Reg. Majestati Dno Dno ipsorum naturaliter clementissimo. Sopronii die 22. Mensis Novembris Anno 1681. debito fidelitatis ac reverentiae cultu exhibita. Hist. Dipl. App. 193. l.

szeretetét minden intézkedéseiben az ország iránt bebizonyította stb. Ezt már nem lehetett szó nélkül elviselni; annyival inkább nem, mert a tényekkel ily homlokegyenest ellenkező állítások, királyi válasz alakjában kiadva, igen alkalmasak voltak arra, hogy a külföldi hatalmak félrevezettetvén, a magyar rendek állhatatosságát makacsságnak, állításaikat valótlanságnak és sürgetéseiket vakmerő kötekedésnek tekintsék. Nehogy tehát a királyok és fejedelmek s az egész keresztény világ előtt úgy legyen feltüntetve a dolog, mintha ezen országgyűlés egyedűl a magyar rendek nyakassága s jogtalan követelései miatt oszlattatott volna szét, okvetetlenűl szükségesnek látták a rendek, hogy egy újonnan benyujtandó replikában részletesen számláltassék elő, mi hát az, a miben kielégítve nincsenek, s mi az, a minek elintézését a törvény és a kir. diploma értelmében oly régen hiába követelik. Hadd lássa és ítélje meg a világ, ki volt oka Magyarország pusztulásának.

Egy ily részletes replica megirásával Orbán Pál ítélőmester bizatott meg.

De a főpapság ebben is ellenkező állást foglalt el. Az esztergomi érsek kijelentette, hogy ő teljesen egyetért ő Felsége resolutiójával; s az ellen újra fölirni nem akar.

A nádor és a főrendek legnagyobb része a királyné megkoronáztatása ünnepélyének tervével volt elfoglalva. A király pedig, hogy a további kellemetlenségtől megkimélje magát, nem is akart a rendekkel érintkezni, a nádorra bízta, hogy az a netán felhozandó nehézségeket, az ő nevében intézze el. Természetes, hogy ez még bizalmatlanabbá tette a rendeket. Nem ismerték el, hogy a nádornak joga volna ő Felsége nevében a beadott föliratokra válaszolni avagy épen intézkedni. A rendek — úgy mond — nem ő nagyságához a nádorhoz, hanem egyedül ő Felségéhez, mint fejökhöz és királyukhoz vagynak bocsáttatva s egyedűl attól várják sérelmeiknek törvény szerint való megorvoslását.

A főrendek azonban ezúttal is az udvar pártján állottak. A királyné megkoronáztatását fontosabbnak tartották,

mint az Orbán által készített replika meghallgatását. Azért midőn fölhivást kaptak, hogy a rendek fennebbi okait figyelembe véve, a negyedik föliratlıoz járulni sziveskedjenek, azt válaszolták, hogy nem szükséges részletekbe bocsátkozni, nem is kell czáfolat, hanem egyszerű folyamodás alakjában adni elő nézetöket, annyival is inkább, mivel ő Felsége a nádorra bízta a válaszadást, illetőleg az intézkedést. Az evangelikusok kivánságára pedig ridegen csak azt válaszolták, hogy azok elégedjenek meg a király eddigi válaszával, s köszönjék meg, hogy oly kegyes bánásmódban részesülnek.

Ezt az evangelikusok „nagy kedvetlenséggel és szivök megkeseredésével értették meg".[1] Osztották fájdalmukat a katholikus vallású követek is, kik ama főrendi üzenetből az udvar és a főpapság gonosz szándékát megértették. Tudták, hogy itt semmiféle érvelés, méltányosságra és törvényes igazságra való hivatkozás nem használ. Hozzányúltak tehát oly fegyverhez, mely egyedül birhatott hatással az udvar döntő köreiben, t. i.: nem akartak a királyné megkoronáztatásához járulni, míg negyedik felirati javaslatuk a főrendek által el nem fogadtatik. A nádor és barátai mindenképen le akarták őket erről beszélni. Ne búsítsák ő felségét ilyen dolgokkal, halaszszák el ügyöket későbbre.

De bármennyire óhajtották is a főrendek, hogy a követek táblája hagyjon fel az újabb felirással, végre mégis ők voltak kénytelenek beleegyezni azon felirati szöveg elfogadásába, melyet Orbán Pál ítélőmester készített, s mely deczember 3-kán, a klérus ellenzése daczára, ő felségének átadatott.

Ebben elmondják, hogy jobbágyi tisztelettel és bizalommal fogadták ugyan ő felségének legutóbb kiadott kir. resolutióját, melyben mondatott, hogy a rendek sérelmei jobbára orvosolva, az ország szabadsága visszaállítva, a törvények megerősítve és a vallás ügyét illető legnagyobb

[1] A gömöri követ naplója. decz. 1-jéről.

kérdések elintézve vannak; de mivel nehány lejebb közlendő sérelmek a diploma és a törvény értelme szerint még most sem intéztettek el, kénytelenek felszólalni. Ilyenek a katonák kihágásai, és az, hogy ok nélkül tartatnak és a törvény értelmében le nem szállíttatnak; hogy az egyházi javak világiaknak adományoztatnak, hogy az árvák az öröklött vagyonba nem helyeztetnek, hanem sokszor a királyi fiskus által lefoglalt vagyon a törvény ellenére más czélra fordíttatik. Ilyen a vallás ügye is, melynek a diploma szerinti elintézését, mind a katholikus, mind az evangelikus rendek egyiránt kivánták; ilyen a kamarai kincstárnoki elnökség, mely a törvény ellenére fentartatik, stb.

Ezeken kívül vannak a karoknak és rendeknek nagyobb sérelmeik is, melyek a nemességnek a régi királyok által is megerősített jogainak, az ország alkotmányának és kiváltságainak, és jogainak, sőt még a királyi diplomáknak is kézzel fogható felforgatásából erednek. Ezeknek orvoslása nemcsak az ország megnyugtatása végett, hanem ő felsége más tartományainak javáért is szükséges; ezek azok, melyeknek ő felsége részéről való orvoslása az elidegenült lelkeket összehozná és örök hűségre lekötelezné. Ezért könyörögnek a rendek ismételve, hogy ő felsége, veleszületett kegyességénél fogva, ezen pontokról szóló kivánataikat, közmegnyugvás czéljából teljesíteni kegyeskedjék.

Ugyanekkor adták be a horvát rendek is az ő replikájokat.[1]

A király kegyelmesen fogadta a két küldöttséget, mely a két replikát átvitte, s örömét fejezte ki a felett, hogy a királyné megkoronáztatásához járulni készeknek nyilatkoztak. De a magyar küldöttség szónoka: Kéry János, csanádi püspök itt sem tagadta meg katholikus papi jellemét. A karok és rendek replikáját egyszerűen csak *emlékiratnak* nevezte, melynek a vallásról szóló pontja ellenében a papság ellenmondását is bejelentette a királynak. Midőn pedig eljárásáról

[1] Hist. Dipl. App. 197. l.

jelentést tett a rendek előtt, elbizottan csak „kegyelmetek"-nek czímezte őket, és mintha ő volna a döntő hatalom, azon intést csatolta jelentéséhez, hogy csak fogjanak a törvényczikkek szerkesztéséhez, mert ha a beadott „memorialis"-ra kapnak is választ, irásban alig kapják többé. Lett is e miatt kifakadás, melynek azonban a personális tapintatos eljárása folytán semmi komolyabb következése nem lett.

A király maga is sietett megnyugtatni a felingerelt kedélyeket. Már decz. 6-kán leküldé a rendek közé kanczellárját, a decz. 3-kán benyújtott replikára adott válaszával. A kanczellár ő felsége nevében kijelentette, hogy ámbár a replika átvételekor ő felsége élő szóval elég világosan válaszolt, és előbbeni resolutiójának befejezését királyi szavával megerősítette: mindazáltal, hogy kegyelmének és az ország iránti jó indulatának bizonyságát szolgáltassa, azt irásban is kiadni kegyeskedett. Bízik, hogy mivel az ország kivánságának a leglényegesebb dolgokban eleget tett, nádort választott, annak méltóságát megerősítette és az ország szabadságát helyreállította stb.: tovább való replikálással nem fogják őt untatni. Más országainak fontos ügyei elszólítják őt e hazából, de biztosítja a rendeket, hogy azon három vagy négy pontra nézve, melyben a rendek meg nem nyugodtak, a jelen országgyűlés után azonnal fog határozni. A szokásos intés, hogy most már ezen válasz után fogjanak a többi tárgyalásokhoz, most sem maradt el.

XI.

A protestánsok új meg új kérelmeket nyujtanak be a királynak — és a megkoronázandó királynénak. — Elszámlálják Sopron, Vas, Zala, Győr, Komárom, Moson, Veszprém, Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Zólyom, Turócz, Abauj, Szathmár, Bereg, Bars, Zemplén, Gömör, Torna, Ung, Hont, Nógrád és Borsod vármegyékben szenvedett sérelmeiket.

Sem az intés, sem az irásba foglalt kir. válasz, melyben a király csak általános szavakban igéri a törvények végrehajtását és kéri a rendek közreműködését a gyűlés szerencsés befejezéséhez, egyátalában nem elégítette ki a rendeket; nem is akartak tehát a törvényczikkek szerkesztéséhez fogni mindaddig, míg kielégítő választ nem kapnak. Nehogy pedig a gyűlés bezárása előtt elintézetlenűl maradjon a vallás ügye, a protestáns rendek, felhasználandók a királyné megkoronáztatásának alkalmát, mely decz. 9-kére volt kitűzve, deczember 8-kán két kérelmet nyujtottak át, egyet a királynak, egyet pedig a királynénak. Ez utóbbinak közbenjárására különös súlyt fektettek.

A királyhoz benyujtott folyamodás oly meggyőző és kérlelő hangon van irva, hogy lehetetlen megindulás nélkül olvasni.

Emlékeztetik ő felségét, hogy ez országgyűlés folyama alatt többször folyamodtak folytonos üldözések által megzavart vallásuk szabadságának visszaállításáért és, úgy saját mint küldőik megnyugtatásáért. Minthogy azonban idáig semmi oly választ nem kaptak, mely a királyi diplomákra és országos törvényekre alapított kivánságaikat teljesítette volna, ellenkezőleg a király által vallási ügyben kiadott rendeletek mindig új ürügyet szolgáltattak arra, hogy az evangelikus lelkészek, tanárok, tanítók és tanulók állomásaikról elmozdíttattak, az országból számüzettek, s jövedelmeik lefoglaltattak, és az ekkép jogtalanúl elfoglalt templomok, paplakok, collegiumok, gymnasiumok, iskolák és kórházak s az azokhoz tartozó jövedelmek visszaadása elmaradt: kénytelenek újra könyörögni, mert ha azokban,

miket ő felsége resolutiója tartalmaz, megnyugodnának, akkor egészen eltérnének a kir. diplomáktól és országos törvényektől.

Ezek szerint nem lehet megelégedni a kir. resolutió azon intézkedéseivel, hogy t. i. az 1670 óta elfoglalt templomok maradjanak a katholikusok kezében, hogy az evangelikus vallás gyakorlata, mely előbb a kir. diploma erejénél fogva az egész országban s valamennyi földesúr, még a királyi fiskus jószágain is szabad volt, most csak némely kényelmetlen helyekre szoríttassék, s a földesurak kényszerítő hatalommal ruháztassanak fel jobbágyaik vallását illetőleg. De egyéb oly intézkedések is foglaltatnak azon királyi leiratban, melyeket az evangelikusok már utasításaiknál fogva sem fogadhatnak el. Minthogy pedig előbbeni feliirataikban csak általánosságban foglalták össze vallási panaszaikat, most, hogy az elfoglalt templomok, paplakok, kisebb és nagyobb iskolák s ezek jövedelmeinek tömege annál világosabb legyen, szükségesnek látják a részleteket is felsorolni, készeknek nyilatkozván arra is, hogy ha ő felsége kivánná, a körülményeket is leirják.

Nem akarják ugyan terhelni ő felségét mindazon nyomoroknak újonnani előszámlálásával, miket 1649-től egész 1655-ig, s ettől fogva ismét 1659-ig s azontúl egész az 1662-ki országgyűlésig kellett szenvedniök; azt hiszik, hogy ezt ő felsége a követek küldöttségeitől is hallotta, sőt leirva is meg fogja találni a kanczelláriában; de benyujtják a legújabban elfoglalt templomaik, iskoláik, paplakjaik, kórházaik és az azokhoz tartozó javaik hely- és névszerinti jegyzékét, melyeknek visszaadását a rendek már sokszor sürgették, és sürgetni most sem szünnek meg. Erre úgy saját lelkiismeretök, mint küldőik utasításai egyaránt kötelezik.

Panaszosan említik, hogy némely megyékben templom és pap hiányában, a nép istentisztelet nélkül szűkölködik, a csecsemők kereszteletlenül maradnak; hogy a hol ezelőtt evangelikus istentisztelet tartatott, most ott verebek fészkel-

nek, holott némely kath. lelkésznek öt parochiája is van; más vármegyékben száznál több templom vétetett el az evangelikusoktól, s azokból csak kettő adatik vissza, mely egyáltalában nem elég oly sok ezer embernek. Ehhez járúl azon baj is, hogy collegiumok és gymnasiumok hiányában ifjaikat kellőleg nem nevelhetik.

Mindezeknél fogva ismét csak ő felsége trónjához borúlván, az isten szerelmére kérik ő felségét, tekintsen kegyelmesen az evangelikus vallás elnyomása miatt oly sokszor előterjesztett siralmas panaszaikra, s a közbéke tekintetéből szüntesse meg azokat királyi hatalmával, hogy ekképen nyugodt lelkiismerettel szolgálhassanak istennek, és mint hűséges alattvalók könyöröghessenek ő felségéért, a megkoronázandó királynéért és gyermekeiért, hogy ez a sokat szenvedett és marczangolt Magyarország visszanyerhesse régi nyugalmát.[1]

Ugyanaz nap nyújtottak be egy más emlékiratot is a megkoronázandó Eleonora királynénak, melyben teljes bizodalommal fordulnak anyai szívéhez, kérvén őt, hogy miután felséges férjéhez már ötször folyamodtak eredménytelenűl, miután világos törvények ellenére templomaik, paplakjaik és iskoláik különféle ürügyek alatt elvétetnek, s minden kérelmök daczára vissza nem adatnak: ő, mint ünnepélyesen megkoronázandó királyné, boldogítsa őket kegyelmes támogatásával, s legyen közbenjáró felséges férjénél, hogy jogos követeléseik ezen koronázás emlékére végre kielégíttessenek.[2]

Az előbbi felirathoz csatolt, részint erőszakkal elvett, részint különféle ürügyek alatt elfoglalt templomok, paplakok, iskolák és jövedelmek jegyzéke a következő:

Sopronvármegyében: Loebersbachon templom, kápolna paplak és iskola. Agendorfon, Vandorfon, Harka-Megyesen

[1] Hist. Dipl. App. 202. l.

[2] *Copia* alterius Memorialis Augustae Imperatrici die eodem der Status Evangelicos exhibiti. Hist. Dipl. App. 203. l.

(templom). Sopron városában Sz. Mihály temploma a magyar Sz. György kápolnával, a kórház minden iskolákkal és jövedelmekkel. Locsman, Szakony, Czava vagy Stob, Petersdorff, Valbersdorff v. Borbolya, Vepperd, Bük, Nemesládony és filiái: Tompaháza, Beregallja, Porladon, Mesterháza; továbbá Ság Simaházi filiával; Locs, berényi és hetyei filiákkal; Nemeskér, Szemere, Geresd, janosfai, csafordi és háli filiákkal. Rusztou templom, parochiával és iskolával. Keresztúr, Farad, Egyed, Pordány, Szent-András, Németi, Sárkány, Bodony, Ujkér.

Vasvármegyében: Felső-Lindva, Muray-Szombat, Szent-György másként Vizlindva, Tisina, Martenics, Dolnics, Laki, Sz.-Ilona, Sz.-Anna, Csopencz, Sz.-Sebestyén, Dobra, Szent-Márton, Szolnok, Puszta-Sz.-Mihály, Sámfalva belgersdorfi filiájával, Burgi badersdorfi és bopendorfi filiáival, Kukmér, Bolsa, Kieslaladen, Zulzriegel, Incenhoff, Hidekút, Szent-Kereszt, Gödri, Königsdorff, Rába-Sz.-Mihály, Hidvég, Szöcheni, Nádasdy, Sz.-Tamás, Sz.-Lenárd, Dozmád, Bucsu, Sz.-Király, Pörönye, Nyaray, Őri-Sziget, Koty, Szehnye, Kopács, Károlypáti, Tresztyenfa, Sz.-Ivánfa, Nemes-csó a pusztacsói filiával, Nagy-Páth, Asszonyfa, Metzlen, Acsád, Bőd, Szilvágy, Szécsény, Bögöd, Szarvaskend, Csány, Német-Gencs, Pösze, Doroszló, Szöpte, Sz.-György, Gvár és Szeleste.

Továbbá: Körmend, Csákány, Szecsőd, Egyházas, Hollós, Radocz, Szent-Lőrincz, Taplanyfa, Kaid, Kiskaid, Polyány, Kaponsfalva, Torfalu, Kis-Unyom, Ujfalu, Nagy-Unyom, Balogfa, Köveskút, Salvalva, Felső-Surány, Alsó-Surány, Beőd, Ivancs, Felső-Eőr és Alsó-Eőr, Bosogh, Rohoncz és Pinkafeld.

Kőszeg városában két templom, a magyar és a német, s a külvárosban egy kápolna, temetővel, paplakkal és iskolákkal, úgy szintén az evang. papok más házai, jövedelmei, alapítványai, hagyományai és ezek járulékai.

A kemenes-aljai járásban Jánosházán két templom, továbbá Ságh, Dömők, Simony, Osztfi-Asszonyfa.

Zalavármegyében: Légrádon templom parochiával és iskolával s más járulékokkal, Bagony, Sz.-Györgyvölgyén templom, paplak, iskola, minden jövedelmekkel.

Győrvármegyében: Győrött az ev. imaház minden járulékaival. Sz.-Ivány, Koronczó, Pálmány, Kisbaráti, Gyarmat, Radovány, Móriczhida, Malomcsók, Sövényháza, Sz.-Mihály, Merges, Kapi, Bódogkő, Reti, Marczaltő.

Komáromvármegye: Komárom városában két templom, imaház, parochiával, iskolákkal, temetőkkel és más hozzátartozókkal. Aranyos, Ekkell, Turi-Szakálos, Apácza-Szakálos, Ekecz, N.-Megyer, Csicsó, Nema, Fűs, Kis-Tány, Nagykeszi, Mocsa.

Tatán templom, paplakkal és iskolával.

Mosonvármegyében: Óvárott két templom paplakokkal és iskolákkal, Szolnok, Német-Jandorff, Hegyeshalom, Czundorff, Levél, Miklósdorff, Rajka, Sz.-Iván, Gallos, Téten, Puszta-Samarja, Belső-Kemlye, Kanok, Mecsér, Halászi, Mosony, Lébény Sz.-Miklós, Ilmicz, Pomogy, Apetlon.

Köpcsényben a német templom, a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt.

Veszprémvármegyében: Pápán templom, torony, temető a parochiával és az azokhoz tartozókkal együtt. Vaszar, Ugod kis-gyomóti filiájával, Kerta, Dobron, Tamássi, Csurgó, Bánk.

Pozsonyvármegyében: Pozsony városában a magyar és német templom, a temetővel, iskolákkal és a pap számára evangelikusok által tartott lakással, könyvtárral és minden más odatartozókkal együtt. Modor, Bazin és Sz.-György városokban a templomok parochiákkal, iskolákkal és jövedelmeikkel együtt. N.-Szombaton két templom parochiákkal, iskolákkal, kegyes alapítványaikkal és minden jövedelmeikkel. Samarján szintúgy. Nagy-Levárd, Limbach, Csatay, Német-Gurab, Ivány pálfalvi filiával, Beke, Gomba, Szent-Abrahám, Szap, Egyházfalu, Jóka, Gutor, Micserd v. Misdorff, Fel, Cselesztő, Szül, Majtény, Macsid, Vízkelet, Kosut, Alisztár, Rete, Bódogfalva, Kis-Borsa, Nagy-Borsa, Király-

falva, Felső-Szele, Alsó-Szele, Nyék, Vezekény, Nagy-Szep, Tarlós, Szente, Szered, Szoporina, Kiliti. — Szenczen és Szerdahelyen a templomok leromboltattak és a hozzájok tartozó jövedelmek elfoglaltattak. Ide tartozik még Csötörtök is.

Nyitravármegyében: Szakolczán két templom parochiákkal, iskolákkal és jövedelmekkel együtt; továbbá az asakürti, csermedi, szerdahelyi, paczolai, csízi, újfalvi, nagybossányi, krasznai, zsámbokréti, nyitra-szerdahelyi, nagybeliczei, korosi, szolcsánkai, racsáni, nagyleányi, handlovi, lévii, szebredrási, báni, vitkóczi, alsó-lelóczi, divékújfalusi, divéki, czigeli, rudnai, bélai, csavói, ivánki, kosztolánfalvi, lipovinki, bucsáni, belesi, eörvesdi, sz.-kereszti, moravankai, sztraczenói, ólehotai, habatisti, verbóczi, bukóczi, priterzi, szerni, beladi, komjáti, koloni, rétei, néveri, sisói, turalukai és szeniczei templomok.

Trencsénvármegyében: Trencsén városában két templom a temetőkkel, gymnasiummal, parochiákkal és jövedelmeikkel együtt. Varin a bélai és terohovai filiákkal. Újhelyen két templom a nagy-divinai és beodnói filiákkal. Raycz, Vágbeszterczе a keszteleczi filiával. Predmér, Belus a viszolyai filiával, Puchón két templom, Lednicze és Gazencze filiáikkal, Illava, Handslikfalva. Csacska a krasznai filiával, Letava, Konszke, a straskei és visnyovai filiákkal. Kamena, Poruba, Frivald a facskói filiával. Szulyó, Bodno, Schavnik, Marikov a hatnei filiával. Nemes-Csocsova a rovni filiával. Kisuvicza, Jurcsofka, Hricsó, Ugrócz az omasztinai és oxinai filiákkal. Misgócz, Dubova, Pravitiz, Podluzsán, Gorócz, Turna, Kis-Jeszenicze filiáival. Koczkócz, Rovna, Luka filiáival, Mseno, Bolesznó a pomenuczi filiával, Nagy- és Kis-Poruba, Matesecz a petrovai, lehotai és neboráczi filiákkal, Deserics, Szalatina filiáival, Timoracz, Bitócz, Felső-Drietoma, Melchicz, Haluzicz, Lieszkócz, Moravicz, Baricz ujfalusi filiájával, Kochanócz.

Árvavármegyében: Nagyfalu és Kubin filiáikkal. Turdosin két filiával, Tresztena filiájával. Subarec filiájával.

Zarkó, Dubova, Namesztó, Lokecz, Jablonka filiáikkal együtt.

Liptóvármegyében: Csorba, Hibe, Sz.-Miklós verbiczai, andrásfalvi és plestinai filiáival. Rózsahegy filiáival. Vasecz, Bócza, Dovalovo, Kokána, Sz.-Péter, Sz.-Iván, Porubka, Sz.-András, Sz.-István, Szmercsán, Madasfalva, Nagy-Bobrócz, Okolicsna, Tarnócz, Szilnicza, Proszek, Sz.-Anna, Malatina, Boldogasszonyfalva, Tepla, Liszkofalva, Kominatna a sztrahováni filiával, Kis-Palugya, Nagy-Palugya, Sz.-Kereszt, Klacsan, Sz.-Mihály, Mindszent, Alsó-Mattyasócz, Trsztena falóczi filiájával, Dubrava, Brdofalva.

Szepesvármegyében: Lőcsén négy templom gymnasiummal, parochiával, iskolákkal, kórházzal és minden jövedelmekkel. Késmárkon két templom parochiákkal, iskolával, kórházzal és jövedelmeikkel. — Tótfalu, Maldur, Busócz, Straszka, Keretzfalva, Sz.-György, Holomnicza, Kolaczkó, Kislomnicza, Viborna, Rokuz, Forberg, Hunsdorff, Kakaslomnicza, Új-Lesznya, Gerlachfalva, Mingusfalva, Felsőszonova, Gergő, Schiavnik, Hranovincza, Kubach, Alsó-Szonova, Hozelech, Svabócz, Gánócz, Filicze, Vilkócz, Farkasfalva, Jamnik, Dravecz, Vogondrisz, Haraszt, Teplicze, Viderinek, Uloza, Zavada, Sz.-András, Pikfalva, Ábrahámfalva, Dvorecz, Lemkócz, Betlehemfalva, Káposztafalva, Milenbach, Szakócz, Nagyszalók, Kisszalók, Csötörtökhely, Smisan, Illésfalva, Kuriman, Harikócz, Darnisoch, Adorin, Markusfalva csepánfalvi filiájával, Körtvélyes, Svedlár, Velbach, Gölnicz, Szomolnok, Krompach, Remere, Stósz, Pongráczfalva, Petrócz, Harkócz, Vojkócz, Kalava, Hrisócz, Kolonócz, Felső-Szalók, Felső-Szlovenka, Klukno, Riczno, Zakasócz, Jaklócz, Volkmar, Felső-Répás, Brutócz. A tizenhárom város: Béla, Libicza, Rutzkonicz, Tvarozsna, Mattyócz, Szombathely, Velka, Popráḋ, Sztrasza, Verbó, Igló, Várallja, Olaszi.

Sárosvármegyében: Eperjesen három templom a lerombolt monostorral, gymnasiummal és más iskolával; ugyanannyi paplak más jövedelmekkel. Bártfán két templom, a harmadik kórházi, paplakokkal, iskolákkal és jövedelmeik-

kel. Szebenben templom, parochia, iskola és jövedelmeik; továbbá minden templomok, iskolák, paplakok és jövedelmeik az egész megyében elvétetett az evangelikusoktól.

Zólyomvármegyében: Beszterczebánya városában mind a két templom a parochiákkal és iskolákkal; úgyszintén a kórház más kettővel együtt, a szacsovi, sz.-jakabi és tajovi filiák és jövedelmeik. Válasz és Felső-Lehota, Lipcse filiájával, Predajno, Dubova araczkói kápolnával, Sz.-Endre, Zapoje a sztrahori filiával, Radván, Badin, Hajnik, Bucsencz, Ternye, Osztroluka, Dobroniva, Bábaszék, Szász, Nagy-Szalatna, Oktovna, Zólyom, Sampron, Dubravecz, Micsinye, Szelecz és Libetbánya.

Túróczban: Felső-Ruttka, Felső-Zaturecz, Sz.-Márton, Túrócz, Sz.-Péter, Pribócz, Jeszenicze, Lászlófalva, Ivánkafalva, Tót-Próna a rudnai és zeczenovai filiákkal. Szklenó, Felső-Stubnya, Sz.-Mihály dutovai filiájával, Haj alsó-stubnyai filiájával. Mosócz, Sz.-András, Neczpál, Sz.-Mária egyháza, Béla, Sz.-Ilona egyháza, Nagy-Jeszen, Szucsán és Turán.

Abaújvármegyében: Kassán három templom a parochiákkal, felsőbb és alsóbb iskolákkal és jövedelmeikkel együtt. Szevri, Göncz, Szántó, Kaffa, Újfalu, Ras, Benyet, Vajkócz, Rozgony, Olcsvár, Beöd, Szinnye, Györke, Osva, Bogdán, Szalánez, Misle, Hutka, Szevlak, Beszter, Lengyelfalva, Bárcza, Zebes, Eniczke, Sina, Görze, Újvár, Szadani, Juzor, Kápolna, Kajáta, Redmecz, Vagas, Mikóháza, Telkibánya, Gonz, Ruszka, Tornyos, Németi, Nadaskai, Kenikcz, Végles, Hecse, Koklat, Vilman, Vitály, Boldogkő, Ujfalva, Alpár, Dotsa, Somogy, Makrancz, Csöcs, Nagy-Ida, Kis-Ida, Pany, Miszloka, Tokesek, Szurdez, Mekrenczer, Bodolgo, Radvány, Bosffa, Komlósfony.

Szathmárban: a szatmári várban és Ecseden a templomok, parochiákkal, iskolákkal és jövedelmekkel. Gyarmaton. Tarpán, Penigen szintén.

Bereghben: Munkácson templom, két parochia és iskola a kórházzal és jövedelmeivel együtt. Bereghen hasonló-

képen. Jánosi, Beregujfalu, Munkácsujfalu, Gád, Gut, Dávidháza, Rákos, Ivány, Kisfalud és mások.

Barsban: Körmöczön három templom, a parochiákkal, iskolákkal és jövedelmeikkel együtt. Kuniso, Pierghi, Luczka, Hlinik, Szenárfalva, Vihnye, Felső-Zdenya, Prochod, Zsarnócza a felső-hámori filiával, Velkopolya, Kamenecz, Nagy-Ugrócz, Simony, Brogyán, Ujbánya, Rudnó, Marót, Kozmály, Novavilla, Szelezsény, Fenyő-Kosztolán, Oczlán a félfalvi filiával.

Zemplénben: a sárospataki templom a parochiákkal, felső és alsó iskolákkal, szőlőkkel és jövedelmekkel. Tokay, Tarczal, Keresztúr, Mád, Tállya, Liszka, Tolcsva, Erdő-Bénye, Szerencs, Horváti, Vámos-Újfalu, Olaszii, Sadány, Sara, Petroh, Hottyka, Lucz, Ardó, Megyaszó, Ujhely, Bari, Borsi, Csernakó, Kis-Toronya, N.-Tornya, Kiszte, Szemlin, Királyhelmecz, Szentes, Zeteny, Bottyán, Kis- és Nagy-Tárkány, Szerdahely és egyéb falvak, melyek Boldogkőhöz tartoznak; Terebes, Gálszécs, Parnó, Polianka, Szacsur, Körtvélyes, Vásárhely, Butka, Lasztócz, Mihály, Hardicsa, Jesztres, Nagy- és Kis-Azar, Csele, Kis-Cseb, Nagy-Cseb, Rákócz, Morva, Strabócz, Főkút, Varanó, Kuczin, Garan, Nagymihályi, Pazdics, Izbugya, Taverna, Possfalu, Vehecz, Miglecz, Bocskó, Szécs, Keresztúr, Újlak, Hanusfalva, Krussó, Bisztra, Csigand, Kis-Géress, Nagy-Géress, Dobroka, Szelibka, Falkos, Imrek, Czeke, Ladmócz, Szőlőske, Szilvás-Ujfalu, Izsép, Kalsa, Legenye, Vilány, Csergő, Pelejte, Gercsel, Kazu, Vecse, Ruszka, Bánócz, Gataly, Kupon, Hor, Tusaújfalu, Raska, Abbara, Lazony, Macza, Gerenda, Kölcse-Hosszúmező, Kis-Kaszmér, Kolbásza, Pusztafalu, Vagas, Feketepatak, Kozma, Alsó-Redmécz, Alsó-Bereczky, Felső-Bereczky, Vajdácska, Kövesd.

Gömörben: Ribnicze, Gerlicze, Rákos, Bad, Bisztre, Filler, Krotova, Süvőt, Jolsva, Chisnó, Mokroluka, Murány-allja. Polki? Zavatka és Helypa filiákkal, Szümőcs filiáival, Tergrád, Vernád, Pohorella, Nagy-Szlabos, Fekete-Lehota, Felső-Sajó a rejdovai filiával, Dobsina, Oláhpataka, a go-

czovai filiával, Nagy-Vecsforész, a kis-vecsforészi és henczkói filiákkal, Bethlen, Rozlos, Golcsaltó, Ochtina, Rostar, Alsó-Sajó, Csetnek, Pelsőcz, Berzencz, Csetak, Tapolcza, Rozsnyó két templom, iskolákkal, paplakokkal és javadalmakkal.

Tornában: Torna az ayi, udvarnoki és szadelői filiákkal, Barka, Lucska, Hárskút, Szigliget, Görgő, Almás, Körtvélyes, Jabloncza, Szliczc, Borcova, Jolsvafő, Petri, Szinje, Szilas a rákói és sz.-andrási filiákkal, Komját a nadaskai filiával, Hidvég-Ardó, Venderg, Újfalu, Szőlős, Arda és Perkup.

Ungvármegyében: Szeregnye, Papka, Helmecz, Darócz, Minay, Tarnócz, Paczlócz? N.-Gehőcz, Palagy, Nagy- és Kis-Kapos, Dobruszka, Csicser, Vajan, Bes, Palócz, Mokcsa, Viszoka, Bajánháza, Ungvár iskolával, Németi, Jenke, Kereszt, Pinkócz, Zahar, Bező, N.-Szeretva, Senay, Paliny, Kraska, Zalaczkán, Gesen, Luczka, Vinna, Mattyucz, Vajkócz, Tiba, Vajnatina.

Hontban: Selmeczen négy templom, parochiákkal, iskolákkal, kórházzal és tartozékaival. Bélabányán templom, paplak, iskola és javadalom. Bakabányán szintén. Báthon, Hodrusbányán szintén. Felső-Tót-Baka, Sember, Bagyanka, Pocsuvadlo, Prencsfalva a beluji filiával, Sz.-Antal az illiai és sibriki filiákkal, Kormos a devicsi filiával, Szenograd, Litva, Dacto, Lam, Alsó-Rakoncza, Gyekes, Csal templomokkal, iskolákkal, paplakokkal és jövedelmekkel.

Nógrádban: Füleken nem szabad prot. papot tartani. N.-Kürtös, Alsó-Esztergár, Sz.-Péter, N.-Sztrahin, N.-Lám, Maskfalva, Lonyobánya, Szinobánya, Turicska, Ozdin, Uhorszka parochiákkal, iskolákkal és jövedelmeikkel.

Borsodban: Onodon templom, parochia, iskola és jövedelmeik. Szendrőn, Sz.-Péteren, Rudabányán és Aszalón egyházi jövedelmek.

Mindezeknek előszámlálása után kijelentik, hogy még ez nem minden és hogy a netán kiküldendő biztosok előtt készek részletesebb leirással is szolgálni.[1] Azt hitték sze-

[1] Hist. Dipl. App. 204—208. ll.

gények, hogy a királyné ünnepélyes megkoronáztatása által előidézett jó hangulat a király környezetét, ha nem is méltányosságra, legalább könyörületre fogja bírni és az ünnepélyt egy oly ténynyel fogja megdicsőíteni, mely az országnak és a királynak egyaránt békét és nyugalmat fog szerezni.

Nem történt meg. A király környezetén erőt vett a hatalom érzetének mámora, melynél fogva még azt a feliratot sem vette elég komolyan, melyet a nádor által az összes karok és rendek ugyancsak decz. 8-án nyujtottak be s melyben azt kérték, hogy a jogtalanúl elszedett templomok és javak az ország minden vidékén, a törvény értelmében visszaadassanak.[1]

Erre ő felsége a nádor által azt nyilatkoztatta ki, miszerint nem ellenzi, ha az engedélyezett templomok az arra kirendelt biztosok által kijelölendő más alkalmasabb helyen építtetnek, s ha az ág. és helv. hitvallásúak által már régebben épített s azután tőlök a katholikusok részére elfoglalt azon templomok, melyek világi czélokra fordíttattak, nekik visszaadatnak, de csak oly számban, mely a megjelölteket felül ne haladja.[2] Az evangelikusok feliratára pedig azt adta válaszúl, ismét csak szóval a nádor által, hogy az eddigi engedményekkel elégedjenek meg, kivált miután azokat ő felsége még azzal pótolja, hogy megengedi, miszerint a templomépítésre kijelölt helyeken iskolákat is építhetnek s halottjaikat szokott szertartásaik mellett temethetik.

Íme, ez volt a válasz! Azok a szép remények, melyeket a protestánsok a királyné megkoronáztatásának ünnepélyéhez csatoltak, egyszerre szétoszlottak; az a hit, melyet eddig

[1] Puncta Suae M. S. Caesareae et Regiae, medio Excell. Dom. Com. Palatini, nomine universorum Inclytorum Sat. et Ord. Regni Hungariae partiumque ei annexarum etc. Hist. Dipl. App. 202. l.

[2] Notula memoriae causa de iis, quae nomine Suae Maj. a Dom. Palatino Inclytis Statibus et Ordinibus ad propositura puncta oretenus respondenda. U. o. 211. l.

a király igéretébe helyeztek, egészen megrendült. Az utolsó válasz nemcsak abban különbözik a többiektől, hogy a törvényeket egészen mellőzi, hanem különösen abban, hogy azt a keveset is, a mit nyujtani látszik, csak kegyelemből adja, mintha nem is volna reá kötelezve. Ily körülmények között a protestánsok nem hallgathattak. Ügyök védelmére kénytelenek voltak az utolsó nemleges fegyverhez — a visszavonuláshoz nyúlni.

XII.

A 13 vármegye nem akar résztvenni a tárgyalásokban. — A nádor hiába kérleli őket. — Három feltétel. — A nádor replikája — és csendesítése. — A protestánsok hetedik felirata decz. 17. — A király nem válaszol; de a protestánsok még egy nyolczadik felirattal járulnak hozzá. — Erre sem kapnak választ; — a törvény nélkülök alkottatik meg. — Kilenczedik utolsó felirat tiltakozik ellene.

A fentebbi királyi válaszok miatt méltán elkeseredett rendeket a personális hiába akarta megkérlelni; hiába kérte, hogy hagyjanak fel további sürgetéseikkel, érjék be azzal, hogy a megorvoslandó sérelmeiket a jövő országgyűlésen ujra előterjeszthetik: a decz. 12-ki űlésen Kende Ádám a felvidéki tizenhárom vármegye nevében kijelentette, hogy míg a vallási sérelmek a királyi diplomák és fennálló törvények értelmében meg nem orvosoltatnak, ő és társai a tárgyalásokban részt venni nem fognak. Ujra és ujra indokolták ezen eljárásukat azon tényekkel és törvényekkel, melyeket benyujtott folyamodásaikban oly sokszor kifejtettek. És minthogy a törvényekre és kir. diplomákra való hivatkozás nemcsak a vallás ügyét, hanem az ország egyéb alkotmányos szabadságát is érintette: a katholikus követek is támogatták őket nehéz küzdelmeik folytatásában. A főrendek a törvényczikkek szerkesztését sürgették, és pedig — mint mondák — különösen azért, hogy az országgyűlés végeztével a száműzöttek és menekültek hazajöveteléről

gondoskodhassanak. De a rendek megmaradtak előbbeni határozatuk mellett.

Most ismét a nádor közbenjáró szerepe kezdődött., Decz. 13-kán magához hivatta a befolyásosabb evang. és kath. követeket, és hosszas beszédben festette előttök a király és haza szorult helyzetét, a megújult felföldi zavarokat, melyeknek megszüntetése egyedül ezen országgyűlés szerencsés befejezésétől függ és hathatós szavakban kérte őket, hogy tekintsenek a szerencsétlen ország sebeire és kellő biztosíték mellett, fogjanak a törvényczikkek szerkesztéséhez, nehogy nyakasságuk által uj vallásháborút hozzanak e hazára. A követek régi indokaikra hivatkoztak; és miután a nádornál történteket a többiekkel is közölték volna, abban állapodtak meg, hogy úgy a nádornak, mint a personálisnak külön benyujtandó iratban fogják elmaradásuk okát kifejteni, nehogy azzal vádolhassák öket, hogy az országgyűlést ők szakítják meg.

Három pontban foglalták össze kivánataikat, melyeknek teljesítésétől tették függővé további közreműködésöket. — Kivánták:

1. hogy a vallás miatt kiadott számüzetési, téritvényi és transactionális iratok, valamint azok is, melyek által az evang. egyházak papjai, collegiumi, gymnasiumi és más iskolai tanítói hivatalaiktól vagy elmozdítattak vagy pediglen az országból kiűzettek, megsemmisítessenek és az illetők régi szabadságukba visszahelyeztessenek;

2. hogy az 1670 év óta elfoglalt evang. templomok, imaházak, parochiák, collegiumok, gymnasiumok, iskolák és kórházak, úgyszintén a nem rég elfoglalt pápai és selmeczi templomok is minden javaikkal és jövedelmeikkel együtt elébbeni birtokosaiknak visszaadassanak, e végből küldöttségek neveztessenek ki, melyek azt hűtlenségi büntetés terhe alatt azonnal végrehajtsák, s eljárásuknak senki ellen ne szegülhessen;

3. hogy a többire nézve épségben maradjanak a vallásügyben kiadott kir. diplomák és országos törvények, az

1649 óta felmerült s orvosoltatni annyiszor kért, de mind ekkoráig nem orvosolt sérelmek a legközelebbi alkalommal orvosoltassanak.

Ezen pontok közöltettek a nádorral és a personálissal, kérvén mind a kettőt, hogy azoknak teljesítését az udvarnál szorgalmazni szíveskedjenek.

A nádornak az első pontra nézve az volt az észrevétele, hogy abban már van ő felségének intézkedése. De a protestánsok világosabban és határozottabban kivánták azt kifejezni, nehogy a hazatérendő számüzött papokra azt mondhassák, hogy mint prédikátorokat ugyan nem bántják. de mint lázadókat igen. Azért minden kicsikart téritvényt megsemmisíteni akartak. A második pontnál csak a selmeczi és pápai templomok visszaadására nézve tett kifogást; a harmadikat elfogadta. A personális szivesen ajánlotta magát közbenjárónak. És valóban ezen közbenjárásnak lehetett tulajdonítani a királynak azon határozatát, mely szerint a harmadik pontra nézve megengedte, hogy a mi a legközelebbi boldogtalan időkben az ország szabadsága ellen történt, az mind eltöröltessék; felhatalmazta a rendeket arra is, hogy ezt tetszésük szerint bármely szavakkal a törvényben is kifejezhetik. Ennek fejében csak azt kivánta a rendektől, hogy a czikkelyek szerkesztésével siessenek.

A personális ez alkalmat felhasználva, erkölcsi kényszert akart alkalmazni, midőn kijelentette, hogy ha az evangelikusok továbbra is vonakodni fognak a t.-czikkek alkotásától, akkor a katholikusok nélkülök fognak végezni. Azon óhajukra pedig, hogy a vallás ügyét továbbra is az egész ország nevében sürgessék eldöntetni, a personális azt felelte, hogy mivel a protestánsok magán úton adták be kérvényüket, tehát magánosan kellene azt szorgalmazniok. Holott világos volt, hogy a külön beadott pontok csak az elébb, az összes rendek nevében beadott panaszoknak magyarázata volt. De a főrendek szintén abban a nézetben voltak, hogy a prot. rendek kivánsága figyelembe nem vehető.

Decz. 16-án Orbán Pál ítélőmester, a protestáns rendek nagy csodálkozására, olvasni kezdte a már megszerkesztett czikkelyeket. Némelyek közbekiabáltak; de a többség nem hallgatott reájok. Másnap nem is mentek be többé a gyűlésre, hanem kijelentették, hogy az ily erőszakoskodás ellenében ő felségéhez fognak egy új felirattal járulni. A nádor csendesítette őket, megüzente nekik, hogy ő felsége a száműzött papokra nézve már kijelentette belenyugvását, hogy a templomok visszaadására nézve ragaszkodik előbbi resolutiójához, és végre, hogy az itt el nem intézett ügyek a legközelebbi alkalommal tárgyaltassanak.

De már akkor készen állott *hetedik* feliratuk, melyben decz. 17-én határozottan kijelentették, miszerint, ha ő felsége kegyelmesebb válaszszal nem nyugtatja meg őket, a gyűlésekben többé részt nem vehetnek. Ezen elhatározásuk mellett szilárdúl meg is maradtak. A többi rendek elébb intették őket, később büntetés fenyegetése alatt kényszerítették a tárgyalásokbani részvételre;[1] de hiába, ők nem voltak más véleményre bírhatók; három napig várták és sürgették a király válaszát, de mind hiába, a király a nádor által csak azt izente, hogy más választ, mint eddig, most sem adhat. Azonban decz. 22-én azzal akarta őket becsalni a personális deákja, hogy ő felségétől csakugyan jött számukra válasz, a miből azonban csak annyi volt igaz, hogy ő felsége ki akarta adni, de tanácsosai abban megakadályozták.[2] Nem is mentek tehát be, hanem elmaradásukat a

[1] A gömöri követ erre vonatkozólag ezeket írja decz. 18-áról: „E mellett ugyanazon hites Deák sub poena decretali citálta is az egész evang. Státust a bémenetelre. De az nap sem méne be az ev. Statusból egy követ is, sem városiak, sem vármegyebeliek, azt izenvén magok attyafiai által ő Nagyságoknak, hogy ő felségének béadván alázatos memorialisokat, arra választ várnak. A mi pedig az ő Nagysága (a personális) citatióját illeti, nem tudják semmi oly mocskos és gonosz életöket s cselekedetöket, melyért citáltatniok kelletett volna...“ Nemz. Múz. levéltár.

[2] „Szóbeszéd közben — írja a gömöri követ naplója deczember 22-éről — panaszolkodott ő Nagysága (a personális), mely kegyelmes-

neheztelő király előtt egy *nyolczadik* feliratukban azzal indokolták, hogy a katholikusok az ő sérelmeiket nyolcz hónapi kérés és sürgetés daczára ki akarják zárni a többi sérelmek sorából, mi annyit jelent, hogy sokféleképp zaklatott vallásuktól még az országgyűlési orvoslatot is meg akarják tagadni. A király végre, mivel sem a többi rendek, sem a nádor által nem bírta őket más útra téríteni, elhatározta, hogy mint már egyszer tevé, *nélkülök* fog törvényt alkotni, s decz. 22-én azt rendelte, hogy az országgyűlési végzések közé a vallásügyet illető pontok is beiktassanak, felhagyatván a protestánsoknak azon joga, hogy a nehézséget képező pontokat a legközelebbi országgyűlésen felhozhatják. A prot. rendek nem kevésbbé lepettek meg ezen eljárás által. Még inkább kijózanodtak pedig decz. 24-én, midőn a personális, hogy őket a törvényczikkek meghallgatására a gyűlésbe bevihesse, azt hazudta nekik, hogy a királynak reájok nézve kedvező resolutiója fog felolvastatni. Erre csakugyan meg is jelentek a nyilvános ülésben s egy ideig csak várnak, de a resolutió nem olvastatik, hanem olvastatnak a nélkülök alkotott törvényczikkek. Midőn ez iránt kérdést tettek az elnöklő personálisnál, ez csak azzal bíztatta őket, hogy csak legyenek türelemmel, a resolutió azonnal itt lesz. De a resolutió csak nem jön és a törvényczikkek felolvasása egyre tart.

Mikor a felolvasásnak vége lett és az ítélőmester sietett a felsőházba, hogy ott is felolvassa, a protestánsok nyugtalankodva kérdék, hogy hol van hát a kir. resolutió?

— Azonnal el fogják hozni, monda a personális.

Végre megérkezett Erdődy Kristóf néhány főúri társával és átadta a resolutiót, mely csak arra inti a rendeket,

séggel viseltetnék ő felsége, mint kegyes király; de mindeneket *tanácsbúl kell* cselekednie. Tegnap is az ő felsége Resolutiójában volt valamely aequivocatióval irtózó, azt Palatinus uram vitte Érsekhez, onnét Hocherhez, úgy fúrják-faragják az ő felsége Resolutióit . . .“ Nemz. Múz. lev.

hogy siettessék az országgyűlés végét! Nem ezt várták ők a királytól. Azért azt kivánták, hogy egy országos követség szólítsa fel a nádort, vesse magát közbe ő felségénél és a vallás ügyében eszközöljön ki kivánatos resolutiót. „Mert nem contentusok az ő felsége resolutiójával, mivel nincsen micsoda vigasztalással menjenek haza principalisokhoz, és abban a formában, a mint resolvált ő felsége a religió dolgában, nem teszik Articulusban, hanem ragaszkodnak az ő felsége szent Diplomájához . . .“ különben ők tovább recurálnak oltalomért ő felségéhez.

Eddig is csodálkoztak azon, hogy törvényes kivánataik annyi kérés és indokolás után teljesületlenek maradtak; de most egészen lesujtattak, midőn látták, hogy a teljességgel ki nem elégítő novemberi pontok, ellenzésök daczára is törvénybe iktattatnak. Ezt akarták legalább megakadályozni. Mikor decz. 28-kán ujra felolvasták a t.-czikkelyeket, a prot. rendek protestáltak ellenök. A nádor, személynök és Hocher le akarták őket beszélni az óvástételről, figyelmeztették, hogy — mivel az országgyűlés már csak e hó végéig tart — nyugodjanak meg a király rendeletében s ne akarjanak tiltakozásukkal ő felségén kifogni. De a protestánsok ennek daczára is megmaradtak követeléseiknél, s az országgyűlés feloszlatása előtti napon egy utolsó, számszerint *kilenczedik* feliratukban keserűen panaszolják, hogy a gyűlés folyama alatt többször sürgetett orvoslat helyett uj sérelmet kénytelenek szenvedni, a mennyiben az őket ki nem elégítő novemberi rendelet törvények közé iktattatik. Óhajtják, hogy az országos ügyekben hozott határozatok mind a törvények közé iktattassanak, de a vallásügyet kivétetni kivánják, mivel annak pontjait magokéinak el nem ismerhetik. Kérik tehát ő felségét, hogy őket királyi pártfogásába venni s a nov. leirat törvénybe iktatását megakadályozni méltóztassék. Ezen tiltakozás annál is inkább szükségesnek látszott, mert gyanusnak tünt fel az eddig hevesen tiltakozó Mattyasovszky kanonok azon nyilatkozata, hogy a klérus megnyugodván a király rendeletében, azt a törvénybe iktattatni kivánja.

De épen, mivel a klérussal erősödött többség is ezt kivánta, a protestánsok tiltakozásának semmi eredménye sem lett.

Deczember 30-kán néhány udvari hivatalnok jelenlétében felolvastattak a törvényczikkelyek, köztök a vallásról szóló XXV—XXVI. t.-cz. is, mely a nov. 9-ki leirattól csak annyiban különbözik, hogy a második pontban azon lelkészeknek és tanítóknak is, kik különben számüzetésben vannak, vagy bizonyos térítvények miatt hivatalaikat nem folytathatják, az országba szabad visszajövetel, vallásuk szabad tanítása és gyakorlása megengedtetik, megsemmisíttetvén ez iránt adott minden térítvény; s végül hogy az ágostai és helvét hitvallásúak a jövő országgyűlésen bővebb követelések iránti folyamodásukat előadhassák, nem állván ellen a klérusnak s más világiaknak ellenmondása. A törvényczikkek szövege ez:

25. t.-cz. A vallás szabad gyakorlatáról.

„És mivel a béke kedvéért és az ország köznyugalmáért ő felsége a vallás dolgában is kegyelmesen leírni méltóztatott, azért ezen leiratot az ország czikkei közé a karok és rendek beiktatják.

1. §. Mindenek előtt, mivel a vallás szabad gyakorlata, mely már 1606-ban a bécsi béke által megadatott, a lefolyt mozgalmak alatt némelyek által megháboríttatott: tehát azon békekötés 1. czikke itt megerősíttetvén, a vallásgyakorlat — a földesurak jogainak épségben tartása mellett — mindenkinek mindenhol az országban, az 1608. koronázás előtti I. t.-cz. szerint szabadon hagyatik.

2. §. A hitszónokoknak, iskolatanítóknak, kik vagy számüzettek, vagy bizonyos kötelezvény miatt hivataluk teendőit nem teljesíthetik, az országba való szabad visszajövetel, vallásuk szabad hirdetése és gyakorlata megengedtetik, megsemmisíttetvén adott térítvényeik.

3. §. Az ország lakói vallásuk szabad gyakorlatában ezentúl semmiképen ne háborgattassanak.

4. §. Az ágostai és helvét hitvallásúak pedig vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek.

26. t-cz. A templomokról s azok építésére való helyek adásáról.

Ezenkívül határoztatik, hogy azon templomok, melyek az ágostai és helvét hitvallású lakosok által építettek, s kath. szertartás szerint eddig fel nem szenteltettek, kiküldendő biztosok által nekik átadassanak, más helyeken pedig ő felsége kegyelmes válasza értelmében ugyanazon ágostai és helvét hitvallásúaknak templomok, iskolák és paplakok építésére alkalmas helyek jelöltessenek ki, és pedig ekképen:

1. §. Az ország minden vármegyéjében, jelesül *Vasvármegyében* az ágostai hitvallásúak Dömölkön és Nemes-Csón, a helv. hitvallásúak pedig Felső-Őrön.

2. §. *Sopronvármegyében:* Vadosfalván és Nemes-Kéren.

3. §. *Pozsonyvármegyében:* Rhéten és Puszta-Födémesen.

4. §. *Nyitrában:* Nyitraszerdahelyen és Strázsán a Vág mellett.

5. §. *Barsban:* Simonyiban és Szelezsényben.

6. §. *Zólyomban:* Osztrolukán és Garamszegen.

7. §. *Turóczban:* Neczpálon és Ivánkafalván.

8. §. *Liptóban:* Hibén és Nagypalugyán.

9. §. *Árvában:* Felső-Kubinban és Isztebnyén.

10. §. *Trencsényben:* Szulyovon és Zay-Ugróczon.

11. §. *Szepesben:* Görgön és Toporczon vagy Batizfalván, — ellent nem állván bárkinek ellenmondása, a templomok átengedtetnek.

12. §. Más megyékben pedig, u. m: Zalában, Veszprémben, Győrben, Komáromban, Abaujban, Sárosban, Zemplénben, Ugocsában, Beregben, Tornában, Gömörben, Borsodban, Hontban, Nógrádban, Szolnok és Hevesben, nemkülönben Pest, Pilis és Solt egyesült vármegyékben; továbbá Szabolcsban, Ungban és Szatmárban, a mennyiben jelenleg szintén

minden ottlevő templomaiknak valóságos használatában lennének, valóságos birtokaikban meghagyatnak.

13. §. Ezenkívül az ország határszélein a Kanizsával átellenben lévő katonai kerületben Szent-Gróton.

14. §. A győri katonai kerületben: Tihanyban, Vázsonyban, Pápán, Veszprémben, Győrött és Komáromban.

15. §. Az előhegyi katonai kerületben: Léván, Korponán, Füleken; a felsőmagyarországiban: Putnokon, Ónodon, Szendrőn, Tokajban, Kállóban és Szathmárban.

16. §. A szabad városokban pedig, u. m.: Pozsonyban az ágostai hitvallást követőknek szabad legyen saját költségükön a külvárosban a biztosok által kijelölt helyen egy templomot építeni.

17. §. Sopron városa maradjon azon vallás szabad birtokában és gyakorlatában, melyet most vall, s ebbe meg ne háboríttassék.

18. §. A szabad és bányavárosokban, mint Trencsénben, Modorban, Körmöczön és Beszterczebányán s a felvidéknek minden ilyen városában a templomok, iskolák és paplakok építésére való helyek adása megengedtetik.

19. §. Végre azon templomok, melyeknek az ágostai és helvét hitvallásúak tettleg valóságos birtokában vannak, a paplakokkal, iskolákkal és ezeknek jövedelmeivel együtt, a béke kedvéért, hogy t. i. nyugodtan és békében élhessenek, kezükben hagyassanak; a temetkezés és harangozás az ezen helyeken lévő katholikusoknak, úgy mint ezeknek, szabad legyen.

20. §. Azonban sem a katholikusok az ágostai és helvét hitvallásúak lelkészeinek, sem ezek követői a kath. plébánosoknak az 1647 : XI. t.-cz. értelmében, fizetni ne tartozzanak.

21. §. Továbbá az országban, a várakban és szokott lakhelyeiken élő minden mágnásoknak és nemeseknek — bármily felekezet szertartása szerint — szabad imaházakat és kápolnákat építtetniök és adományozniok.

22. §. Ezentúl egyik részről se történjék templom-,

iskola- és paplakfoglalás, sem a vallás gyakorlatában való háborgatás Ulászló király •17 decr. 8. czikkében foglalt büntetés terhe alatt.

23. §. A jelen törvénybe iktatott engedmény által az ágostai és helvét hitvallásúak elől épen nem záratik el az út, hogy követeléseiket, folyamodványaikat a jövő országgyűléseken beadhassák; nem állván ellent a klérusnak és más katholikus világiaknak ellenmondása.

24. §. Ennélfogva fentartatnak az országnak a királyi hitlevél által megerősített törvényei."[1]

Lipót az eléje terjesztett törvényeket megerősítvén, az országgyűlést bezárta.

Ezen eljárás ellen a protestánsok a nádor és királyi személynök előtt külön tiltakozást nyujtottak be, melyben kijelentik, hogy az ő beleegyezésök nélkül, a kath. klérus által veszélyes záradékokkal ellátott törvénybe meg nem egyezhetnek, mivel az, az evang. egyház elnyomására és kiirtására van szerkesztve; és hogy ők — bár ő felsége iránt jobbágyi hűséggel viseltetnek — ezentúl is a vallásukat illető régibb törvények és hitlevelekhez ragaszkodnak s azoktól eltérni legkevésbbé sem akarnak.[2] — Végül némelyek a bádeni herczeghez is nyujtottak be egy iratot, melyben magatartásukat igazolják.[3]

Igy végződött a híres soproni országgyűlés, mely, a mint nem volt képes kielégíteni az ország polgári szükségeit, épen úgy nem nyugtathatta meg a protestánsokat sem. A földesúri jogok fentartása, mely már eddig is annyi bajnak forrása volt, újra megerősíttetett; a templomok, iskolák stb. nem adattak vissza. Szóval, midőn egy pontban a vallásszabadság elismertetik, másban sok kikötéssel

[1] Corpus Jur. Hung.

[2] Protestatio Inclyti Status Evangelici Die 30. dec. Anno 1681. Hist. Dipl. 223. l.

[3] Literae ad Serenissimum Principem a nonullis Ablegatis Evangelicis, adhuc hic Sopronii existentibus scriptae etc. U. o. 224. l.

újra megnyirbáltatik. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a protestánsok helyzete a legközelébb lefolyt gyásztizedhez képest sokkal kedvezőbbé lett: de a teljes igazsághoz és békéhez még igen sok hiányzott. S ez az oka, hogy a vallási zavarok újra felújultak, s a protestánsok Tökölytől várták jogaiknak visszaszerzését.

Erdélyi országgyűlések.

1672—1682.

I.

Az erdélyi rendek két pártra szakadnak. — Apaffy fejedelem a magyar bujdosók felé hajlik; — de a rendek többsége ellenök nyilatkozik. — Az 1673-ki fejérvári országgyűlés nem szavazta meg a tényleges segélyt. — Az 1674-ki országgyűlés nótázza Bánfy Dénest. — A következő 1675. és 76-ki országgyűlések határozatai.

A bujdosó magyaroknak Erdélybe való menekülése nagy gondot okozott Apaffynak és az erdélyi rendeknek. Egyfelől Lipót királytól, másfelől a török szultántól rettegtek; mert mind a kettő ürügyül használhatta új beütésekre. Lipót, mint fentebb láttuk, figyelmeztette a portát, ne szegje meg a vasvári békét és űzze el a Magyarországból odamenekült „rablókat". A porta azonban a menekülteket nem tartván rablóknak, kéz alatt segítette.

A nehéz viszonyok között lassanként két pártra szakadtak az erdélyi rendek. Az egyik részen levők a török-magyar barátság mellett buzogtak; a másik részen levők képezték az úgynevezett német pártot. Amazok hajlandók voltak a bujdosókat segíteni, emezek ellenezték azt, mivel nem bíztak a francia király igéreteiben. Amazok közt voltak a legbuzgóbb protestánsok; emezek közt a nem kevésbbé buzgó katholikusok.

Az 1672-ki Magyarországba való szerencsétlen beütés alkalmából, az okt. 10-én Radnóton megnyilt országgyűlésen kisült, hogy maga a fejedelem is a magyarok mellett foglalt

állást. Teleky Mihály és a fejedelemasszony vitték őt erre, a kik „sok ratiókkal remonstrálván, mily hasznos, sőt szükséges is volna, hogy a fejedelem Bocskay, Bethlen Gábor és első Rákóczy György dicséretes erdélyi fejedelmek példája szerint a magyarok dolgába belé tekintene és Magyarországon a reformata religió oppressióját vindicálná, melynél isten s a keresztyén református királyok, fejedelmek, respublikák előtt dicséretesebb, kedvesebb dolgot nem cselekedhetnék . . .“ [1] Most van, úgy mond, ideje, hogy a maga fejedelmi házát nevelje és állandóvá tegye. Vétek volna behunyt szemmel nézni a magyarok és a protestánsok elnyomatását, holott a belgák, mint idegen nemzet, a vallás miatt készek a császár ellen fegyvert ragadni, ha a gályarabságra ítélt magyar papokat haza nem bocsátja.[2]

De az ellenkező gondolkozásúaknak is meg voltak a magok érvei.

Mikor ez ügy 1673-ban Radnóton a fejedelmi tanács elé került, a többség azt határozta, hogy a fejedelem „üljön veszteg Erdélyben, s hagyjon békét a magyarországi dolgoknak“. Lám, ott a magyarok tanulságos példája, a kik fegyverfogásuk miatt életöket és vagyonukat elvesztették. Bolondság lenne ujjukat a tőrbe akadt madárnak körme közé akasztani. Ez által amazt a tőrből meg nem szabadítanák, de magok a madarász kezébe kerülnének. Elég szép tett, hogy a Magyarországból kibujdosott urakat befogadták és a császárnak ki nem adják. Ez keresztyéni kötelesség, melyet ezután is gyakorolni hajlandók, ha azok csendesen viselik magokat. De ha ezt nem teszik, akkor mehetnek, a hová tetszik; mert jobb, hogy azok elcsapassanak, mintsem hogy miattok Erdély örökös nyomorúságba és veszedelembe döntessék. Úgy szeressük — úgy mond — felebarátunkat, hogy az által magunkat örökös nyomorúságba ne ejtsük. Mert könnyű a hadakozást elkezdeni, de ha egyszer elkezd-

[1] Cserei M. Hist. 65. 67. l.
[2] U. o. 66., 67. l.

jük, még a maradékunk sem éri végét. Különben is a franczia sokat igér, keveset praestál; amig ő ide dobol, elüti a német rajtunk. A magyarországiaknak jó refugium volt Erdély, de ha mi kiszorulunk Erdélyből, vajjon melyik nemzet fogad bé bennünket?"[1]

Az óvatosságnak ezen neme nem tetszett sem a fejedelemnek, sem Telekynek. Még azon évben országgyűlés elé vitték az ügyet, hogy ott a magyarok számára való segélyt megszavaztassák.

November 18-kán összejöttek az egybehivott rendek Fejérvárra. Itt a két párt már igen élesen állott egymással szemben. Az ugynevezett német párt még mindig gyanús volt a rendek között, habár oly hatalmas főurak állottak is élén, mint Bánfy Dénes és az öreg Bethlen János kanczellár. Teleky rendkívüli tevékenységet fejtett ki, hogy ezek ellenében a magyar párt győzelmét biztosítsa. A gyengébbek iránt fenyegetéseket is használt, míg a hiveket lelkesítő szavakkal kitartásra buzdította.

A fejedelem propositióiban előadá az ügy állását. Az üldözött magyarok és protestánsok hozzánk menekültek, úgy mond, és pártfogásunkat kérik, határozzon benne az ország bölcsesége. Bár nem volt határozottan kifejezve, mégis az tünt ki e propositiók hangjából, hogy a fejedelem csakugyan Bethlen és I. Rákóczy György szerepébe gondolta magát, és kész a hallatlan módon üldözött magyarhoni protestánsoknak segitséget nyujtani. Ennek kapcsában felolvastatott a menekültek emlékirata is, melyben megható szavakkal vázolvák a magyarországi gyászos állapotok. Kérik az erdélyi testvéreket, karolják fel ügyüket és ne engedjék, hogy országuk szabadsága és vallásuk gyakorlata végképen kiirtassék.

A rendek megilletődve hallgatták a siralmas panaszokat; de mihelyest megnyilt a vita, azonnal kitünt a fejedelmi tanácsban is nyilvánult vélemények különbsége. A nyilat-

[1] Cserei M. Hist. 68. l.

kozatok élessége elárulta, hogy a közügyekbe magánérdekek is vegyültek. Telekyt azzal vádolták, hogy a magyarok kedveért kész koczkára tenni saját hazájának boldogságát; hogy nádori méltóságra vágyik, melyet a bujdosók győzelem esetére megigértek neki. Mások a katholikusok által elkövetett gyalázatosságokat emlegették fel, hogy ez által a keresztyéni könyörület felébresztésével biztosítsák a kért segedelmet. Végül Béldi Pál emelkedett fel és a következő beszédet mondá:

„Ha csak privatumot kellene respectálni, senki a magyarok dolgában engedelmesebben nálamnál nem szólhatna; holott édes leányomat azok közül valónak, Wesselényi Pálnak adtam feleségül és azzal magamat s egész házamat szoros kötelességgel conjungáltam vele, kinek atyjának testvérbátya, a néhai magyar palatinus, ennek a motusnak feje és protectora vala. Mindazáltal, minthogy énnálam nemcsak gyermekeimnél s minden javaimnál, hanem életemnél is mindenkor becsesebb volt hazám közönséges java s megmaradása: ha mindnyájan javallanák is a mi kegyelmes urunknak, hogy a magyar motusokba elegyítse magát, én egyedűl, a mennyiben rajtam állana, ellentartó volnék, vagyok s leszek mind holtig benne, mert semmi jó exitusát nem látom, nem is várhatok egyebet belőle, hanem mind ő nagysága fejedelmi házának, mind édes hazánknak végső veszedelmét s romlását, — amint minap is a consiliumban bőven declaráltam. Sőt inkább akarom, ma szemem előtt mind a négy leányom meghaljon s mind a vejem elveszszen, mintsem ő miattok hazám békessége — újabban felforduljon. S valaki velem együtt igaz honfiának tartja magát, istenéhez s hazájához való obligatiójára kényszeritem, tegye le elméjéről, ha mi oly praeconcepta opiniója volna a magyar dolgok iránt. A Magyarországból közénk bujdosott becsületes urakat s főrendeket is kérem, ne búsítsák efféle kedvetlen s szomorú consequentiájú dolgokkal sem a mi kegyelmes urunkat, sem a nemes országot. Ne kivánják a jóért azzal

fizetni, hogy ő kegyelmek miatt mi is országostól elveszszünk.“ [1]

Hasonló véleménynek adott kifejezést a vármegyék, székely és szász székek követeinek többsége is, úgy hogy a menekültek pénz-segélyen kívül egyéb támogatást nem nyerhettek. És így — mondja Cserei — az ország gyűlése Teleky Mihálynak nagy disgustusával elbomlék.

Lipót császár nagy megelégedéssel vette a fejérvári országgyűlés határozatát. Nem is mulasztotta el annak fő előmozdítóit megjutalmazni. Ellenfelei azonban, s ezek között XIV. Lajos franczia király, mindent elkövettek, hogy a menekültek segélyt kaphassanak az erdélyi fejedelemtől, és hogy annak ellenzői megfélemlítessenek. Teleky mindenek előtt Bánfy Dénest akarta megbuktatni, a ki, mint a fejedelem sógora, legnagyobb tekintélyben állott és a ki leginkább buzgólkodott az udvari és katholikus érdekek mellett. Rottal, kassai parancsnokkal összeköttetésben állott és Lipóttól bárói czímet fogadott el. Az 1674. nov. 18-kára összehívott országgyűlésen Bánfyt, mint titkosan tractálót, mint ki a hon békéjét és Apaffy fejedelemségét felforgatással fenyegeti, mint a ki idegen hadakat akart behozni az országba és hallatlan erőszakosságokat követett el — nótázták, decz. 10-kén ki is végezték. E bűnök ugyan nagyítva voltak, de a Bécscsel való titkos összeköttetés oly időben, midőn annak parancsára a magyarhoni protestáns papok százankint lettek várfogságra és gályarabságra hurczolva, a többnyire ref. vallású erdélyi rendek előtt már maga olyannak tűnt fel, mely halált érdemel. Külömben meg kell jegyeznünk, hogy a vallás dolgában nagyobb jelentőségű inditvány nem tétetett. Az 1675-ki őszi és 1676-ki fejérvári országgyűléseken csak a szent napok megszenteléséről és a templombajárásról hozattak törvények, melyek ekképen hangzanak:

[1] Cserei M. Hist. 69—70. l.

Az 1675-ki I. Articulus. Innepek és szent vasárnapok megszenteléserül, s templomok frequentálásárul irt Articulusok indifferenter ez hazában minden helyeken megtartassanak, és minden napon az isteni szolgálatokra s könyörgésekre dologra való kimenetel előtt a kösség (idejénkorán harangoztatván azon helynek lelkipásztora) bémenjenek, s az isteni szolgálatot elvégezvén, azután menjenek ki dolgoknak végben vitelére, mely ellen a mely paraszt ember háromszor egymásután impingálna, méltó mentsége nem lévén, verettessék kézi kalodában, és mindaddig ott tartassék, mig az prédikátiót vasárnapon elvégezi a lelki tanitó. Nagyságod tetszésébül concludáltuk.[1]

Az 1676-ki XIX. Articulus. A vasárnapok és három sátoros innepek megszenteléséről az approbátában partis quintae, edicto quinquagesimo primo és az 1675. esztendőbéli templom frequentálásáról irt első Articulusok, mint a szitkozódók és átkozódók ellen való Articulusokkal edgyütt megtartassanak, melyekre ennek utána szorgalmatosan vigyázzanak a vármegyéknek és székeknek vicze tisztei és kedvezés nélkül járjanak el tisztekben sub poena viginti quatuor florenorum hungaricalium, melyet a főtisztek a viczeken, exclusis omnibus juridicis remediis irremissibiliter toties quoties impingálnak, exequáltassák. A mellett a falusi birák és esküdttek is kötelessek legyenek az alattok valókra vigyázni, és a kik a megirt Articulus szerént a templomot frequentálni nem akarják, verjék magok authoritássokból, a kézi kalodában, melyet ha elmulatnának a földös urak, avagy a tisztek magokat a birókat és esküttöket veressék a kézi kalodában. Ezt peniglen értjük ez hazában lévő minden nemzetekről.[2]

[1] Teutsch és Veszely i. m.
[2] Veszely. i. m. 271–2. l. — Teutsch.

II.

Lipót császár felállítja Erdélyben a kath. püspökséget. — Teleky fellázítja Erdélyt. — A fejedelem fegyvert fog a magyarok mellett, — de szerencsétlenül. — Vallásügyi articulusok 1678—1680. és 1682-ben.

A míg Lipót császár Magyarországon minden felől tornyosuló vészfelhők láttára szelídebb rendszabályokhoz nyúlt, a míg a magyar főurakkal és az erdélyi fejedelmet képviselő gróf Csáky Lászlóval Bécsben a béke helyreállításának módjai felől tanácskozott: addig a kuruczok és labanczok kegyetlen harcza folyt szünet nélkül, úgy hogy egyáltalában nem lehet csodálkozni, hogy az erdélyiek vonakodtak részt venni a menekültek bajában. Ők vallásilag teljesen elégedettek valának. Csak akkor riadtak fel, mikor a bécsi udvar Erdély jogaiba is belenyúlt, s tulajdonképeni czélját abban tette nyilvánvalóvá, hogy a 120 év óta megszüntetett gyulafejérvári kath. püspökséget rendeletileg újra felállította, Mokchay Andrást márcz. 29-kén püspökké kinevezte s egyúttal felhatalmazta arra, hogy Erdélybe menvén, püspöki jószágait, melyek el voltak adományozva, vegye át és kezdje meg főpapi hivatalát.

El lehet képzelni, minő hatást tett ezen kinevezés a jobbára protestáns vallású és akkor még Bécstől független Erdélyben! A prot. vallás szabadsága és Erdély függetlensége egyszerre lett megtámadva, épen úgy, mint Magyarországban. Ezt szó nélkül és erős visszatorlás nélkül hagyni nem lehetett. Teleky eljöttnek látta az időt, hogy mindazokat, kik a magyarhoni menekültek mellett a fegyveres beavatkozást ellenezték, megtörje. Ezeknek főbbjei a beteges, öreg kanczellár: Bethlen János és ennek fia, a szép képzettségű Miklós, továbbá a hatalmas Béldi Pál valának, kikhez csatlakoztak a katholikusok is, jelesül Csáky László és Apor Lázár. A fejedelmet rávette, hogy Béldit és Bethlen Miklóst, azon ürügy alatt, mintha a fejedelmet meg akarnák buktatni, elfogassa 1676. ápr. 23-án.

A magyarellenes párt, vagyis a magyarok mellett be

nem avatkozás elvének hívei megrémültek; mert Teleky most már jóformán teljhatalmú tanácsosa lett a fejedelemnek, s megkötteté vele a franczia királylyal való szövetséget (1677. máj. 27-én Varsóban) Lipót ellen. A kitört belháború iszonyait leirni lehetetlen. Béldi kiszabadulván fogságából, Teleky megbuktatásán fáradozott, mint a ki a háborút Erdély érdeke ellen kierőszakolta. De Teleky az 1678-ki fogarasi országgyűlésen számkivetésre itéltette a portára menekült Béldit és társait.[1]

Ezzel az interventiót ellenző párt teljesen legyőzetett. A következő országgyűlések, jelesül az ápril 19-ki Fogarasban és a jun. 2-ki Fejérvárott, már tetemes hadiadót szavaztak meg a magyar menekültek melletti harcz folytatására. Apaffy fejedelem fegyvert fogott és egy kiáltványt bocsátott ki, melyben előadván Magyarország elnyomatását, elmondja, mint fogtak egykor fegyvert Magyarországért Bocskay, Bethlen és Rákóczy fejedelmek; mennyi vér omlott a polgári és vallási szabadságért. Ezen fejedelmek nyomdokát követve, ő is fegyverhez nyúlt, hogy az üldözött magyar menekülteket hazájokba visszavigye s a nemzet eltiprott szabadságát helyreállítsa.

[1] Nevezetes, hogy gr. Csáky László, Apor Lázár és Damokos Tamás, kik «mérges pápisták» valának, Konstantinápolyban katholikus fejedelmet akartak nyerni. Cserei ezt így beszéli el: «. . . még Havasalföldében létekben külön kezdének suttogni, és ott punctumokat iránák Béldi Pál eleiben; ha úgy akarná, hogy vele együtt és az ő részére munkálódják a portán a fejedelemséget, elsőben hit alatt assecurálja őket azokról a punctumokról, melyeknek egyike az vala: hogy a jezsuiták ellen articulariter iratott proscriptio in perpetuum tolláltassék s szabadon bejöhessenek Erdélybe, hogy Béldi Pál az ő hirek s akaratjok ellen se országgyűlést ne convocáltasson, se tanács urakat maga mellé ne constituáljon, hanem olyanokat, aminémüeket ők javallanak etc. A szegény Béldi akkor vevé eszében, kikkel indult utra . . . a punctumokat magánál tartván, nem subscribálá . . . Ha kegyelmetek — úgy mond — így akart, jobb lett volna tőlem Erdélyben elmaradni. Csáky több társával látván, hogy Béldi Pált nem oly könnyen vehetik rá, mint Apaffy Mihályt, kivált a religiosa materiákban, — conspirálnak ellene . . . kit erős buzgó reformatusnak ismernek vala lenni; — ők azon valának, hogy pápista fejedelem lehessen . . . a portán levő

A harcz kimenetelét ismerjük. Teleky helyébe az ifjú Tökölyi Imre lép. mint hadvezér. A francziák kibékülnek Lipóttal és így dugába dőlnek Apaffy tervei. A török hadjáratok szerencsétlen kimenetele Erdélyre új meg új szenvedéseket mér. Az egyház ügye kissé háttérbe szorul. Ha az olykor összehívott gyűléseken elő is fordul a vallás ügye, az csak holmi aprólékosságra, külső szertartásokra, ünnepekre és a nép között nagyon elterjedett káromkodásokra vonatkozó határozatokban nyilvánul.

Igy például az 1678. okt. 1-jére összehívott fehérvári országgyűlésen hozott IV. Articulus a vármegyéken celebrálandó törvényes szék modalitásáról szól ekképen:

Mivel, kegls. urunk, a sok potentiáriuskodások, erkölcstelenségek és tisztátalan élettek ez hazában felettébb árrattak, nagsd. kegls. tetszéséből azoknak refrenáltatására végeztük, hogy ennekutánna Fejérvármegyékben, mind alsó, mind felső járásban, kétszer, más vármegyékben legalább háromszor celebráltassanak annuatim a törvényes székek; melyek sem commissiokkal, sem egyéb törvénytelen dolgokkal ne interturbáltassanak, sub poena articulari mox et de facto, per exhibitorem exequenda; ide értvén a recepta religiókban lévő spirituale forumokat is.[1]

Az 1680-ki május 18-kára összehívott országgyűlés első és második czikkelye így hangzik:

I. Articulus. Az innep szentelés és káromkodók állapottyárul.

Megvalljuk, kegyelmes urunk, az nagyságod közinkben

német és franczia oratorokat kezdék járni s ajándékozni, velek azt hitetvén el, hogy a catholica religiónak nagy előmenetelére lenne Erdélyben, ha pápista fejedelem lenne; sőt a német oratornál Béldi Pált hamisan azzal vádolák, hogy a Magyarországról beszorúlt rebelliseknek . . . kik mind többnyire reformatusok valának, Béldi Pál volna nagyobb fautorok, a leányát is a császár nagy ellenségének, Wesselényi Pálnak adta, s ha erdélyi fejedelem lehet, a német császár ellen Erdélyt is fellázasztja; jobb volna azért Csáki Lászlónak obtineálni a Portánál a fejedelemséget . . . Cserei M. Hist. 106—108. l.

[1] Teutsch.

küldött propositiói rendiben is arra intetvén, hogy az Isten ő felsége igaz itíleti között is, irgalmasságának reménségével tapasztalkodása által, csendes békességünk kedves illattyával megujitván bennünket mellyért tartozó háladatosságunk megbizonyitására, nagyságod consensusa is accedálván, végeztük, hogy az eddig gyakorlott innepek megszenteléséről úgy az lelkeződőkről és egyéb keresztény embereket irtóztató szitlıkoknak rendirűl is irott Articulusok, szorossan megtartassanak, és minden helyekbéli tisztek, úgy az udvarok igazgatói is azoknak kemény büntetés alatt való eltávoztatására, szorgalmatassan vigyázzanak s alkalmaztassák magokat: félvén az Istennek reájok következő nagyobb itiletitűl; egyébiránt director atyánkfiainak is szoros vigyázása lévén, mind az vétkezőkre, s mind pedig az inspectorokra, kinek kinek fogyatkozását executióban vétetni sub amissione bonorum et officii tartozzék és el ne mulassa.

II. Articulus. Az orthodoxa religión lévőknek Brassóban Bólonya uczában templomhely adatik.

Mivel kegyelmes urunk, az nagyságod propositio is azt tartván, az orthodoxa religión lévőknek exercitiuma sok akadályokkal viseltetett eddig is Brassó városában, hogy azon akadályok ezentúl sopiáltassanak, végeztük, nagyságod kegyelmes consensusa is accedálván, hogy a Brassói lakosok Bolonyába azon orthodoxa religión levő atyafiaknak rendeljenek s adjanak egy templomnak való alkalmatos helyet, Nemes János, Mikes Kelemen, szebeni királybiró, és Mikó István atyánkfiai jelen létekben, ab expiratione praesentis Diaetae ad bis quindenam exercitiumokat is ne impediálják: azon helybéli orthodoxa religion lévők penig magok részekrűl az papnak járandó fizetést nem másnak, hanem magok religióján lévők pap szükségére fordítsák.[1]

Az 1682-ki febr. 17-kén Fogarasban tartott országgyűlésen hozott törvények XXIV. articulusa ez:

Szivünknek nagy fájdalmával halljuk és tapasztaljuk

[1] Teutsch. V. ö. Veszely, I. 272. l.

is kegyelmes Urunk, hogy az Istennek mind közönséges, mind pedig személy szerént érdemlő igaz tiszteletit származtató éktelen szitkoknak és káromkodó szóknak rendi felette igen eláradtanak minden rendek között ez hazában, annyira, hogy sokak, mintha sem Isten, sem halál nem volna, megátalkodott szívvel viselik önmagokat. Noha azért az efféléket megbüntető, távoztató és orvosló szép articulusokat irván emlékezetben hadtanak minékünk is az mi régi eleink, mindazáltal, talán ezek feledékenységbe menvén, Nagyságod kegyelmes tetszéséből végeztük ezeket újabb emlékezetben hoznunk és tennünk. Meg vannak pedig ezek irva ... (idéztetnek az e tárgyban eddig hozott t.-czikkek), melyeket nem szükséges ismételnünk.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A TÖRÖK HATALOM ÉS A PROTESTANTISMUS MEGTÖRÉSE

1681–1687.

*

Az 1683-ki kassai részleges országgyűlés.

(*Január 11—28.*)

Tökölyi szerencsével harczol. — A füleki athname. — 1683. jan. 11-re összehívja a rendeket Kassára. — A rendek névsora. — Fejedelmi propositiók, és azok feletti viták. — Vallásügyi kérdések. — Medveczky Mátyás esete. — A propositióknak vallásügyi pontjára adott válasz. — Tökölyi üzenete és bucsúja.

Tökölyi Imre látván, hogy a lefolyt soproni országgyűlésen a protestánsok jogos kivánatai nem teljesültek s hogy a nádorrá választott Eszterházy Pál vallási vakbuzgalma mellett a jövőben sem lehet kilátás kedvezőbb fordulatra; látván továbbá, hogy a nemzeti jogok sem nyertek oly biztosítékot, hogy a hazafiak kielégíttettek volna: remélni kezdte, hogy a háború folytatása biztosabb eredményre fog vezetni. S valóban az erdélyi fejedelem és a török porta haddal, XIV. Lajos francia király pedig pénzzel segítette őt.

Kezdetben Tökölyi részére hajlott a szerencse. Fülekvár alatt Ibrahim budai basa őt a szultán nevében Felső-Magyarország királyának nevezte ki, s a királyi hatalom jeléűl zászlót, kardot és kalpagot ajándékozott neki.

Az athname, melyet akkor adott a porta Tökölyinek, a következő főpontokból állott: Felső-Magyarország Tökölyi

halála után szabadon választhat magának királyt. de csal evangelikust, a magyarok s a tőlük függő horvátok min den szabadsága megtartandó; mindkét felekezetű evange likusok teljes szabadsággal birjanak; a magyar nemzet a magyar föld mindenki ellen oltalmaztatik; azon gonos magyarok. kik eddig Felső-Magyarország ellenségei voltal megbüntetendők, a püspökökkel és plébánusokkal együtt stl

De Tökölyi nem fogadta el a királyságot, mivel nem a koronáért, hanem szabadságért harczolt. Megelégedel Magyarország fejedelme czímével s miután a bányavároso kat hatalmába kerítette, a felvidék nemessége tömege csatlakozása mellett az egész felvidéket meghódította.

Ekkor a császár jónak látta fegyverszünetet kötı vele. melynek tartama alatt Tökölyi deczember 12-ké Munkácsról. *1683-ik évi január 11-kére Kassára országgyű lést hirdetett* párthíveinek.[1]

Ezen gyűlésen Lipót császár híveiből is többen meg jelentek. Nemcsak az összetartó tizenhárom, de öt más vár megye, összesen tehát tizennyolcz vármegyének követe jelentek meg. Azon kívül kilencz sz. kir. város, háror püspök, két káptalan és egy konvent követei; tovább tizenkilencz távollevő mágnás és özvegynő követei. A meg jelent vármegyék száma a gyűlés végén húszra szaporodot Jelesül ott voltak: *Abaujvármegyéből* négyen, és pedi Kalmanczay István alispán, Bakay István, Várady Mihál és Rózsa Mihály helyettes jegyző. *Zemplénből* szintén négyen Klobusiczky Ferencz alispán. Thuróczy Ferencz jegyző Barankó Sándor és Keczey Mihály. *Sárosból* hasonlóképen négyen: Kapy Gábor, Szirmay István, Meleczer János é Szentpétery János jegyző. *Unghból* hárman: Mokcsay Jáno Nagymihályi Ferencz és Horváth György. *Szathmárból* ket ten: Püspöky János és Túróczy Imre. *Szepesből* hárman Görgey Miklós. Lessenyei Nagy Mihály és Görgey Boldi

[1] *Pray*: Epistolae Procerum III. 503. l. i *) alatt. **Fessler**, 31 l. *Kaprinai* Gyüjt. A. XXXII. 395. l. V. ö. ***Majláth*** **B.: A felső várm** Rendeinek gyülése Kassán 1683-ban. Kül. lenyom. **6—7. lap.**

zsár, *Gömörből* ketten: Szakmáry János és Gyöngyössy István. *Ugocsából* ketten: Leszkecsy András és Ujhelyi János. *Szabolcsból* hárman: Kemeczey Ferencz, Kéresy János és Váralljai István. *Heves és Külső Szolnokból* ketten: Tassy Mihály alispán és Bolyovszky Ferencz jegyző. *Bereghből* ketten: Komlóssy Mihály és Keviczky Miklós. *Borsodból* ketten: Dőry András és Aszalay András. *Tornából:* Breczkeházy Zsigmond és Almássy János. *Nógrádból:* Dobay János és Szilassy András. *Hontból:* Duló Ádám és Kubinyi Ádám. *Pest-Pilis és Solt* egyesült vármegyékből Csemniczky Gáspár és Sipos János. *Liptóból:* Szentiványi János és Kubinyi Ádám. *Árvából:* Zmeskál Jób és Bajcsy György. Ezekhez csatlakoztak később még két vármegyének követei, kiknek nevei azonban nem jegyeztettek fel.

Városi követek voltak: *Kassáról:* Kassai István és Féja Dávid. *Lőcséről:* Fabriczius János, Brever Sámuel és Alauda Bertalan. *Bártfáról:* Herrlich Fülöp és Henriczy Jónás. *Eperjesről:* Czimmermann Zsigmond, Baranyay Ferencz és Medveczky Sámuel. *Szebenből:* Stökkel János és Faczonius Mátyás. *Késmárkról:* Henriczy Gáspár és Dévay Pál. *Nagybányáról:* Szabó Dániel és Diószeghy György. *Breznóbányáról:* Gronel Jakab. *Korponáról* Paritius János.

A főpapok közűl megjelentek: Sebestyén András erdélyi (váradi) püspök és szepesi prépost. Horváth György korbovai püspök s jászói prépost. Korompay Péter egri püspök helyett Illyefalvy István és Cziffkay János egri kanonokok. Az egri káptalan részéről: Berzeviczy András, Szentessy András és Szegedy János.

A főurak közlű Sennyey István, Gersei Pethő Ferencz és Gáspár.

A távollevő Rákóczy Erzsébet nevében Palugyay Sándor és Ladomérszky László; Eszterházy Mária nevében Bajlovics Lajos; Paczóty Anna helyett Tarczaly Ferencz és Anda István; Forgács Andrásné helyett Nagymihályi Benedek; Károlyi László és Perényi Pál helyett Szegedi Pál; Perényi János helyett Leszkóczy András; Melleth Zs. helyett

Szegedy Pál; Barkóczy György helyett Keviczky Miklós: Andrássy Miklós helyett Gyöngyössy István; Palocsay István helyett Pelsőczy György; Perényi István helyett Maróthy István: Palagyi Prisca helyett Haraszty Imre; Korniss Anna helyett Maróthy István és Perényi György helyett Becskereky Ferencz.

Mindjárt az első ülésen elnökül Sebestyén András erdélyi illetőleg váradi püspököt választották meg a rendek. A hangulat nyomott és kedvezőtlen volt. Tökölyi propositióiban oly pontok foglaltattak, melyek a rendeket bizalmatlansággal töltötték el, kivált mikor tapasztalták, hogy a fejedelem a füleki athnamét nem akarja nekik előterjeszteni.

A nyolcz pontból álló propositiókban a haza szabadságára és a béke biztosítására tett intézkedéseinek hangsúlyozása mellett a hetedik pontban felemlíté a vallási sérelmeket is. Fájdalommal értesült arról, hogy azelőtt a katholikusok által elfoglalt templomaikat és plébániáikat az evangelikusok mind ez ideig nélkülözni kénytelenek vallásuknak és a haza szabadságának nagy sérelmére. Óhajtja, hogy az elvett templomok az evangelikusoknak egyszerűen visszaadassanak. Gondosan kivánja megválasztatni azon eszközöket, melyek által az elfoglaltak az ő valóságos birtokosaiknak adassanak vissza; mert ha ezért a makacs kath. földesurakat későbben kellemetlenség fogja érni, azt magoknak fogják tulajdoníthatni. Az utolsó pontban inti a rendeket, hogy a visszavonást kerülve a közügyeket őszinteséggel és egyértelemmel intézzék. A távollevő gyanúsak inkább váljanak ki a rendek közűl, hogy a porta tudja, kik a fejedelemnek ellenségei.

A fegyverszünetre vonatkozó okirat felolvasása után a propositiók hetedik pontját vették tárgyalás alá a rendek, kiküldvén elébb a sérelmek összeirására egy bizottságot.[1]

[1] Ezen bizottság tagjai voltak: Rózsa Mihály, Túróczy (v. Turvizi) Ferencz, Szentpétery János, Görgey Boldizsár, Szatmáry János, Bulyovszky Ferencz és Aszalay András, megyei követek. A főrendűek közűl: Pelsőczy György és Szegedy Pál. A sz. kir. városok részéről Féja Dávid és Baranyay Ferencz.

A kedélyek ez alkalommal újra felviharzottak. Félni lehetett, hogy az egyenetlenség nyílt szakadásra fog vezetni. A protestánsok egymás között sem éltek teljes békében; annál kevésbé a katholikusokkal, kik a jan. 18-kán tartott hetedik ülésen elégtételt kívántak megsértett vallásfelekezetüknek. A helvét hitvallásúak közűl némelyek, az eperjesi eset felemlegetésével, hajlandók voltak elfogadni azt, „hogy diplomatica satisfactione mediante mindenütt admittáltassék az liberum religionis exercitium.“ Az ágostai hitvallásúak azon kijelentéssel kívánták a szabad vallásgyakorlatot, hogy az mindenütt ott megadassék, hol már eddig is megvolt. E felett nagy és lármás vita keletkezett, mely már-már elmérgesedett, midőn az elnöklő püspök egy oly javaslatot tőn, mely általános nevetést idézett elő.

Egy jelen volt követ naplója e szavakkal írja le a javaslatot: „Mivel — úgy mond — urunknak ő nagyságának az szomszéd keresztyén országokban nem szinte jó hírneve futamodott, a jezsuiták és más rossznyelvű emberek ő nagyságát traducálván azzal, hogy ő nagysága a katholikusokat teljességesen eradicalni akarja, hogy azért a jezsuiták és más rossznyelvű emberek hazugságban maradjanak, ő nagysága tegyen mind az három religiónak diplomatica satisfactiót.“ Kin mindnyájan elfakadván nevetve, egy kis ideig megcsendesedtek a statusok.

A nevetést bizonyára nem az indítvány maga, mint inkább annak indokolása okozta. Mert valóban a vallási szabadság biztosítása nem azért volt szükséges, hogy a jezsuiták és más rossz nyelvű emberek megszégyeníttessenek, hanem hogy az ország polgárai egymás között békében élhessenek.

E tekintetben nem is volt a rendek között véleménykülömbség. Csak akkor támadt ismét zaj, midőn Rózsa Mihály jegyző a propositió hetedik pontjára vonatkozó válasziratot felolvasta. Azon kifejezés ellen, „hogy az, hol nincsenek templomok, az három való statusoknak szabad legyen építeni“ némelyek, különösen pedig a városi követek hevesen kikeltek és újabb zaj keletkezett.

E közben a helv. hitvallású lelkészeknek egy folyamodványa olvastatott fel, mely tárgyalás végett a sérelmi bizottsághoz utasíttatott. Hasonlóképen panasziratot nyujtottak be a szabad kir. városokban lakó katholikusok is a felett, hogy ők sem hivatalokra nem alkalmaztatnak, sem pedig vallásukat szabadon nem gyakorolhatják. Az e felett támadt vita mindaddig tartott, míg a fejedelemhez a távollevő főurak érdekében járt küldöttség vissza nem érkezett s jelentésével félbe nem szakította a vitát. Egyébiránt a religió dolgában, minthogy egyetértésre nem volt kilátás, a sérelmek összeirása után kivántak replikálni a rendek. A következő napok tárgyalásai alkalmával oly veszekedési jelenetek fordultak elő, hogy a fejedelem kénytelen volt őket csillapítani. A templomok visszaadására vonatkozólag kijelentette, hogy egy hónapot kész várni; de azon idő alatt mindazon templomok visszaadandók, melyek erőszakkal vétettek el a protestánsoktól.

Január 20-ikára elkészült a propositiókra adandó válasz. Annak felolvasása és kijavítása után elnök ismét egy kellemetlen jelenetet idézett elő. Ugyanis azt a kérdést intézte a rendekhez, hogy mivel az ajtó előtt „valami becsületes katholikus concivis emberek“ állanak, nem kellene-e őket behívni s nekik az ülésen helyet adni? A rendek kedvetlenűl fogadták az elnök kérdését; de azért nem utasították vissza feltétlenűl. Ha — úgy mond — a fejedelem meghívta őket, akkor helyet kell nekik adni; máskülömben be nem jöhetnek. Úgy látszik, hogy e válasz feltételének ellenére lépett be Medveczky Mátyás. A mint őt a rendek a teremben megpillantották, fenyegető hangon kiáltották: menjen ki, mert ha ki nem megy, ők távoznak el. Különösen a vármegyék és a városok követei csaptak zajt, úgy hogy Medveczky kénytelen volt a termet elhagyni.

A következő napokon a portára való követküldés, a költségek fedezése és némely magánügyek foglalkoztatták a rendeket. A költségek megajánlásában mutatkozó szűkmarkúság és némely követek gyanusító kifejezései annyira

felingerelték a fejedelmet, hogy kénytelen volt erélyesen fellépni. Erős szemrehányások kiséretében kétségbe vonta a rendek hazafiságát és egyenesen kimondá, hogy ilyen hazafiakra nincs szüksége. Majd rendbeszedi őket a török! Ez hatott. A megdöbbent rendek teljesítették a fejedelem kivánságát, még abban is, hogy ne két, hanem csak egy követ menjen a portára, mert ha egynél több menne, akkor legalább is mind a három vallási felekezetből kellene egyet-egyet küldeni.

A vallás ügye még a január 23., 24. és 25-iki ülésekben is előfordult, mikor a propositiókra adandó válasz szövege hitelesíttetett. A protestáns rendek rossz néven vették Rózsa jegyzőnek, hogy a válaszfeliratba oly kifejezéseket csúsztatott, melyek a katholikusoknak kedveznek. A klérus viszont azzal csinált rossz vért, hogy a vallásegyenlőségről szóló kitételhez a templomokat is kivánta említeni. Az ebből keletkezett vita befejezése után a feliratnak vallást illető hetedik pontját ezen szövegben fogadták el:

„Minthogy a három bevett vallás szabad gyakorlatáról világos törvények léteznek, melyek királyi diplomák által is megerősítvék, és a fejedelem ő nagyságának propositiója is oda irányul, hogy a sokféleképen meggyötört haza üdve és békéje isten segedelmével óhajtott nyugalomra és egyességre visszavezettessék; minthogy bizonyos és szemmel látható, hogy a mostani zavargás és az azt követő romlás leginkább a vallásgyűlöletből származik: a rendek kérik ő nagyságát, hogy ezen a jövő békét feltételező ügyben oly intézkedéseket tenni méltóztassék, melyek szerint mind a három bevett vallásnak, sérelmeikhez képest, minden törvényes és diplomatikus elégtétel szereztessék. A mi pedig a katholikusok által elfoglalt evangélikus templomoknak visszaadását illeti, a rendek e felett szorgalmasan tanácskozván, határozták, hogy ámbár olyan igen kevés van, mely már visszaadva vagyis inkább visszafoglalva nem volna és ha vannak ilyenek, azok vagy a fiscális birtokokon, vagy a német vagy a lengyel hatóság alatt léteznek;

ha azonban mégis vannak a mult zavargás alatt elfoglalt oly templomok, paplakok és iskolák, melyek törvényesen az evangélikusokat illetnék, azok jövedelmeikkel, tartozmányaikkal, kórházaikkal, kegyes alapitványaikkal és kincseikkel együtt visszaadassanak; ezt a rendek kölcsönösen a másik két vallásra nézve is egyenlő joggal alkalmazandónak és megtartandónak vélik; az engedetlenek a törvényszabta módon büntetendők."

A felirathoz csatolták a hasonlóképen nyolcz pontba foglalt sérelmeket is, melyekből azonban a vallásügyi sérelmek, kivéve a szepesi cathedraticumot, kihagyattak, mivel a fejedelem, az idő rövidségére való hivatkozással, megigérte azoknak részint magánúton, részint a nemsokára összehivatni remélt országgyűlésen leendő orvoslását.

Tökölyi január 27-ikén Szepessy Pál, Szalay Pál, Ubrisi Pál és Radics András követei által csak szóval adta meg válaszát pontonkint a rendek feliratára. „A hetedik punctumra — úgy mondanak — ő nagysága maga is megvallja, hogy a vallásbeli gyűlölség volt oka, hogy annyi romlásban voltunk; s adta volna isten, az előtt vettük volna annak eleit, és mivel ő nagyságát arra kérték, hogy mind a három recepta religiónak törvényes satisfactiója legyen, ő nagysága kész, valami lehetséges, mindent elkövetni. Az többire azoktúl is, valakik az ő nagysága kegyelmességére magokat érdemetleneknek nem teszik, nem vonja meg kegyelmességét."

A sérelmekre vonatkozólag is megnyugtató választ adott; a magánsérelmekre nézve csak azt kérvén, hogy az idő rövidsége miatt ezeket a jövő gyűlésre halaszszák.

Talán a fejedelem ezen készsége bátorította fel az egri káptalant arra, hogy utólag egy kérvényt nyujtson be a rendeknek, melyben a jezsuiták collegiumának, valamint a templom átadása ügyében való közbenjárásukat kérik. A különben zajos gyűlés végén békülékenynyé lett rendek e kérvényt ajánlva terjesztették be a fejedelemnek.

Ezek után a fejedelem a hozott határozatokat megerősítvén, a kassai gyűlést bezárta.

A rendek ragaszkodásuk jeléül tömegesen búcsuztak el tőle január 28-ikán. Minthogy a gyűlés elnöke beteg volt, Illyefalvy István egri kanonok kéretett fel a búcsubeszéd elmondására. Ez a felhívásnak engedve a rendek élén megköszönte a fejedelemnek abbeli kegyességét, hogy életének koczkáztatásával is őket ide nemes sz. kir. Kassa városába gyűlésre hívni, s dicséretes propositiókban egyességre serkengetni méltóztatott. Azután egyenkint felszámlálván a főbb tárgyakat, kiemelte a rendeknek a béke fentartására való törekvését, kivánván, „adja isten, hogy ez a gyűlés legyen utolsója s befejezője tizenkét esztendőktől fogva való sok romlásunknak, veszedelmünknek s egyenetlenségünknek; legyen elsője a szép egyezségnek, uniónak és a régen kivánt jó békességnek zsengéje. Engedje isten, hogy kegyelmes urunk ő nagysága, nemcsak ennek a 20 vármegyének, de az egész országnak s tartományoknak hirdethessen gyűlést, s azt szerencsésen mindnyájunk vigasztalásával fejezhesse be mindenkor s minden megmaradásunkra való jót végezhessen ő nagysága . . ." Végül a távollevő urak érdekében is kérve kegyességét a rendek „térdet-fejet hajtának."

Erre Tökölyi következőleg válaszolt: „Én is nem kicsiny hálaadással tartozom az én istenemnek, hogy e boldogtalan s veszedelemben forgó szegény hazámnak tizenkét esztendőktől fogva sok rendbéli romlási s pusztulási után, avagy csak ezen egyik részében való pihenését is engedte látnom . . . sok nyughatatlanságommal s életem koczkáztatásával, sokunknak vérek kiontásával szerzett kis pihenésünk alatt ide nemes Kassa városában kegyelmeteknek gyűlést hirdetnem; melyre, hogy készségét mutatta, és az portára küldendő követségben velünk egyetértett, kegyelmesen veszszük kegyelmetektől. Mi ugyan, az mint elébb is mondám, sem költségünket, sem éjjeli nappali sok fáradságunkat nem kiméllettük, sőt sokszor életünknek koczkáztatásával s vérünk kiontásával is abban fáradoztunk, hogy a szegény megromlott haza, az idegenektűl felszabaduljon

és csak a haza fiainak maradhasson ... sőt ez mostani gyűlést is avégre hirdettettük, hogy kegyelmetekkel egyező értelemmel tűzben forgó szegény hazának lecsendesítését annál alkalmatosabban munkálhassuk. Feltettük volt azt is, hogy ezen boldogtalanságok alatt interveniált injuriákat s alkalmatlanságokat is complanálhassuk, az minthogy kegyelmetek is mind in publicis mind in privatis negotiis feles gravaminákat nyujtott be ... nem kérjük, hogy némely dolgok nehezen ne essenek kegyelmeteknek, avagy csak az hadak tartása is oly dolog lévén az ki az szegénységnek terhére volna és más ehhez hasonló ónusok. De mindezeket nem imputálhatja kegyelmetek nekem, hanem az idő mostohaságának, nem levén még oly perfectióban ez haza, hogy azon hadak nélkül ellehessünk, vagy hogy költség s fáradság nélkül juthassunk az haza békességéhez. Mindazáltal Isten azt az időt adván érnünk, melyben az régi kivánt békességet elnyerjük, mindezek sopiáltatnak, és gyönyörűségünkre, vidámulásunkra fordulnak: én tovább is ajánlom arra magamat, hogy valamint eddig semmit hátra nem hagytam, mit az haza csendesítésére szükségesnek itéltem lenni, véremet, fáradságomat, életem koczkáztatását nem kiméllettem, úgy ezután is valamig Isten jóvoltából élek, s az reménylett békességet el nem érem, azon szives fáradozásomban hátrább nem állok, költségemet, fáradságomat nem szánom, hanem az haza csendesítésében éjjel nappal munkálkodnom kivánok. Az mit pedig kegyelmetek búcsuzásának conclusiójában az említett urak felől feltett .... leszen reflexiónk az kegyelmetek instanciájára, s az mennyiben lehetségesnek látjuk, az kegyelmetek tekintetéért is mutatjuk kegyelmességünket hozzájok, s azt cselekeszszük, hogy kegyelmetek is vegye észre, hogy instanciája tekintetben volt előttünk." [1]

Ezzel a rendek szétoszlottak.

[1] *Majláth* Béla: A felső várm. rendeinek gyülése Kassán 1683-ban. Acta Congregationis partium Regni Hung. Superioris et comitatuum nonnullorum cis Danubianorum percelsissimum dominum

Az 1687/8-ki pozsonyi országgyűlés.

Október 18-tól 1868. június 25-ig.

I.

Az országgyűlés előzményei. — Lipót hadi szerencséje új üldözésre ad alkalmat. — Az eperjesi mészárlás. — A kir. propositiók czélja. — A gyűlés iránti érdeklődés; — az ifjúság. — Róth János emlékirata, és mások panaszai. — Az eperjesi vérpad eltörlése. — A királyi hitlevél megnyirbálása.

Még ugyancsak az 1683-iki év folyamán, május havában tartott Tökölyi egy másik országgyűlést Tállyán, hol 19 vármegye követei jelentek meg.

Itt már nem annyira a vallás ügye, mint inkább a háború eszközeinek előállítása körül forgott a tanácskozás. Tökölyi itt még inkább összetűzött a rendekkel, kik az athname kihirdetését hiába követelték tőle. A háború, mely a következő években folyt, népszerűtlenné tette Tökölyinek és a protestánsoknak ügyét, mert a király részén az országnak a török igától való felszabadítása volt a jelszó, mely emelőleg hatott a küzdő magyarokra. Tökölyi és a bujdosók sorsa a török sorsához volt kötve. Minden vereség, melyet a török szenvedett, vereség volt Tökölyinek is. A bécsi kormány ezt jól tudván, biztos volt a győzelem felől; s ennél fogva többé nem is akart komolyan alkudozni a felkelőkkel. A nádor tanácsolá, hogy Tökölyi ne ismertessék el a magyar felvidék urának; ne adassék neki a herczegi czím. Magyarország felvidékét nem kell átengedni, kivált eretnekeknek nem, a kik éjjel-nappal azon vannak, hogy felekezetöket, a katholiczizmus rovására, előmozdítsák. Minek is tartana Felséged — úgy mond a nádor — Tökölyitől, ki rövid idő mulva kudarczot fog vallani. Adjon a nádor kezébe százezer forintot, és ő azzal Tökölyi katonáinak legnagyobb részét a császári zászlók alá vonandja.

principem. Dm. Emericum Thököly, partium regni Hungariae dominum, promulgatae et in libera ac reg. Civitate Cassoviensi Anno infrascripto inchoatae et celebratae. 27—71. l.

Ilyen hangulat mellett a császár seregei nagy győzelmeket vívtak; Bécs felszabadíttatott, Párkány, Vácz, Sz. Endre, Érd, Esztergom és Érsekujvár visszavétetnek; — és a mi az egész nemzetre lelkesítőleg hatott, Buda vára másfél század után 1686-ban ismét a magyarok kezébe kerül! Tökölyi pártja bomlásnak indúl, a nép megúnja a török szövetséget, és a győztes király pártjához csatlakozik. Rövid idő alatt Tökölyi szerencse-csillaga elhomályosúl; rövid időre ő maga török fogságba kerül, birodalma jóformán csak Munkácsra szorítkozik, melyet hősies lelkű neje, Zrinyi Ilona sokáig meg tudott védelmezni.

Azonban Lipót kormánya nem használta ki okosan a győzelmek által előidézett kedvező helyzetet. Mint az előtt úgy most is durva kegyetlenség által gyalázta meg magát. A bujdosókon, Erdélyen és a protestánsokon véres boszút állott. Oly tettek, oly események színhelyévé tette az országot, melyeket a történetíró szeretne kiszakítani hazánk szomorú évlapjaiból.

Alig hangzott fel az öröm Buda visszavétele fölött csakhamar felújult ismét a vallási üldözés, és pedig oly embertelen módon, mely sok tekintetben a gályarabokon elkövetett kegyetlenkedést is felülmúlja.

Az 1681-ki törvény végrehajtásának czíme alatt 1686 őszén, Csáky István kassai főkapitány a felvidéki sz. kir. városokban, jelesül Eperjesen, Lőcsén, Kézsmárkon, Bártfán és Nagy-Bányán elszedte a protestánsok templomait, és pedig daczára annak, hogy ezek a mult évben történt meghódulásuk alkalmával szerződésileg biztosíttattak vallásuk szabad gyakorlatáról. A nyakukra küldött idegen zsoldos-csapatok garázdaságai, vakmerő fosztogatásai még súlyosabbá tették helyzetöket. Mikor e miatt feljajdúltak, lázadóknak, összeesküvőknek és Tökölyi czinkostársainak neveztettek. A felvidéki zsoldos-csapatok feje, gr. Caraffa Antal „messze elágazó összeesküvésről“ tett jelentést, minek következtében egy rendkívüli törvényszék felállítására nyert meghatalmazást, oly utasítással, hogy a nyomozásban csak

a már kiadott amnestia után elkövetett bűntényekre szorítkozzék, s az eljárás a magyar törvények szerint történjék. De a gonoszlelkű Caraffa túltette magát minden törvényen s utasításon, s emberi érzést mélyen sértő módon járt el. Az eperjesi piaczot valóban mészárszékké tette, hol ártatlan emberek teste vagdaltatott fel. A felvidéki protestáns családok mind gyanúban voltak, hogy Tökölyivel és annak Munkácson levő nejével összeköttetésben állanak. Hajmeresztő módon bánt velök; csupa gyanúra, egyszerű szóbeli vádra, a legártatlanabb emberek kínpadra vonattak. A kínpadon kiállhatatlan gyötrelmek között kicsikart vallomások, koholt levelek és egy elvetemült, e végre fölbérelt nőnek tanúskodása elég alapúl szolgált arra, hogy valaki halálra ítéltessék; és hogy Caraffa kezeit levágassa, testét felnégyeltesse, fejét karóra pelengérre szegeztesse. Eperjes városának és vidékének legelőkelőbb férfiai estek ily módon áldozatúl. Keczer András, több országgyűlésen követ és Tökölyinek tanácsosa; ennek fia Gábor, és vejei Zimmerman Zsigmond és Sárosy Márton; továbbá Raucher, Baranyai, Fleischhacker, Medveczky, Féja, Schönleben, Radvánszky György és más evangélikus vallású férfiak, kik 1685-ben amnestiát nyertek, s azóta semmiféle mozgalomban részt nem vettek, a hóhér kezébe kerültek; csontig marczangoltattak, elevenen sütteftek; és főbbjeik, mivel a hozzájok küldött jezsuiták térítő szavára nem hajoltak, ingó és ingatlan javaik elvesztésén kívül, mások rettentő példájára, jobb kezüknek előleges levágása után lenyakaztattak, felnégyeltettek s testdarabjaik a város különböző részein kifüggesztettek. Sokan csak gazdagságuk miatt fogattak el s megkínoztatván, nagy összeg pénzért szabadon bocsáttattak. Hiába szólaltak fel egyes bátrabb férfiak, hiába a vármegyék; a császár csak akkor szüntette meg a gyalázatos mészárlást, midőn már a nádor, a horvát bán és a hadi tanács elnöke is megsokalták ez üzelmeket s kivánták azok beszüntetését.

Caraffa sötét lelke és szennyes keze a felvidék vészévé

lett; de a császár, jóllehet útólag kisült a szerencsétlen áldozatok ártatlansága, nem büntette meg, sőt magasabb ranggal és állással jutalmazta. Így szennyezte be Lipót a török felett kivívott győzelmek fényét; így lett az ország öröme a protestánsok újabb siralmainak forrásává!

A tehetetlenné és földönfutóvá lett Tökölyitől rettegő bécsi kormánynak főtörekvése az lőn, hogy a Caraffa által megrémített országot teljesen hatalma alá hajtsa;[1] az uralkodó háznak örökösödési jogát megállapítsa és végre a későbbi felkeléseknek legalább törvényes ürügyét elvegye.

Ehhez képest Lipót, minthogy az ország hajdan virágzó fővárosának, Budának több más erősségekkel és helyekkel együtt, a török torkából való kiragadását saját érdemének tulajdonította, az egész nemzet elismerését és háláját igényelte magának. Minden külső sürgetés nélkül, feltűnő készséggel hívta össze Pozsonyba 1687. okt. 18-ikára az ország rendeit.

Tanácsosai előre tartottak a gyűlésen előfordulható kellemetlen jelenetektől. Ennél fogva olynemű propositiókat javasoltak, melyeknek tartalma és szigorú hangja által minden kényes tárgy és különösen a vallásuk miatt üldözést és kínzást szenvedett protestánsok panaszai elnémíthatók legyenek.

Főczél volt — mint említők — az örökös királyság megalapításával a régi alkotmány megszorítása, és olynemű intézkedések megtétele, melyek a nemzet felkelését még önvédelemből is lehetetlenné tegyék. Az október 31-én felolvasott propositiókban tehát utalás történt „a gonoszok pártoskodásai miatt" lefolyt eseményekre, és arra, hogy a török hatalom megtörése következtében ő felsége az orszá-

[1] Ottlyk, mint kortárs, ezt mondja az eperjesi szörnyűségekről: „Ezen praetextuosa rebellió vel nova factio, csak egyedül Caraffa istentelen Conceptusa volt, hogy avval incutiáltassék terror in Hungaria, ad subjugandos Hungaros". Önéletirás. 56. l.

got *övéinek* vérével visszahódította, s ekként joggal tehetné, hogy Magyarországot, mint a hódító *fegyver jogával szerzett birtokot,* a maga és örökösei hatalma alá vetné és azt „alkalmas és nyugalmat szerző“ törvények által kormányozhatná. De vele született kegyelmességénél fogva ezt nem teszi. Fel akarja tartani a régi törvényeket és a rendek ősi szabadságait. Óhajtja, hogy azokat a megkoronázandó új király is esküvel erősitse, de oly módon, „mely a kétértelmű, *ártalmas és kivihetetlen* törvények“ magyarázatát illetőleg közmegegyezés szerint fog megállapittatni. Legjobban van azonban hangsúlyozva az uralkodó család öröködési jogának beiktatása és az ellentállási jog eltörlése. Csak e kettő teljesítésének feltétele alatt hajlandó ő felsége a visszahódított részeket az országba kebelezni és fia a felavatási levelet elfogadni. Mert külömben nem láthatja át ő felsége, miként lehetne olyas valamire megesküdni, a mi mind az isteni, mind az emberi törvényekkel ellenkezik, s nem tartható meg a kir. hatalom és az ország lakosainak világos veszedelme nélkül, alkalmat nyújtván arra, hogy királyuknak ellenszegüljenek, bármely gonoszságot büntetlenűl elkövessenek. Egyébiránt elismeri ő felsége, hogy sok súlyos szenvedés nehezült a hazafiakra, de ez a háború inditóinak tulajdonitandó. Eléggé fáj ő felségének, hogy midőn már kényszerítve volt a maga védelmére, nem tarthatta a dolgokat azon határok között, a melyek közt tartani szerette volna és hogy még most is, míg tart a háború, nem minden úgy van, a mint lenni kellene. Ily körülmények között, nem tanácsos az időt hosszú tanakodás által húzni-halasztani, hanem a háború folytatásához szükséges dolgokra kell a figyelmet fordítani. Ennélfogva ő felsége felhívja a rendeket, hogy siessenek a tárgyalásokkal; sérelmeiket akként szedjék össze, hogy 10, legfeljebb 14 nap alatt bemutathassák neki, hogy e sérelmek feszegetése ne halogassa a koronázási ünnepélyt és hogy a nevezett határidőre készíttessék el a felavatási hitlevél, — más egyéb dolgok pedig, vagy valami bizottság, vagy valamely nyu-

godtabb időben tartandó országgyűlés által fogván elintéztetni . . .[1]

Feltünő ezen propositiókban az a hang, a melynél fogva a király jogosítottnak érzi magát az országot a hódító fegyver jogán családja absolut hatalma alá vetni, és a kiadandó diplomára nézve előre kimondja, hogy abban némely „kétértelmű, ártalmas és kivihetetlen törvények" magyarázata fog megkisértetni. Ebből mindenki eszébe vehette, hogy a nemzet legsarkalatosabb jogai és a protestánsoknak leglényegesebb törvényes biztosítékai fognak kétségbevonatni, — szóval, hogy az új királyt a vallási sérelmek orvoslásának kötelességétől akarják fölmenteni.

E nézetben megerősítette a protestánsokat a papságnak a gyűlés elején az örökösödés felett folyt viták alkalmával tanusított magatartása. November 7-kén Piber László esztergomi kanonok, a papság nevében kinyilatkoztatta, hogy ő elfogadja az örökös királyságot, csupa hálából az ausztriai uralkodó ház iránt, mely Magyarország nagyobb részét felszabadította a török járom alól s visszaszerezte az ország szabadságát.[2]

Az ország nemcsak ezért, hanem máskülönben is nagy érdeklődést mutatott ez országgyűlés iránt. Sok polgári és vallási sérelem elintézését és — a mi legfőbb érdekkel bírt — az eperjesi vértörvényszék feletti határozatot is most várta. Különösen sok fiatal ember jelent meg Pozsonyban, kik hallgatni akarták a tárgyalások folyamát.

A kir. személynök november 3-kán tiltakozott az ifjúság jelenléte ellen. „Ezen ifjaknak — ugy mond — itt nincs helyök."

„Vannak itt némely becsületes nemes emberek gyer-

[1] *Katona*. Hist. Crit. XXXV. 431. l. *Hist. Crit.* Appendix. 225—226. l.

[2] Egyik Napló szerint Dulin István nyilatkozott így a káptalanok nevében. L. Kovachich. Diarium Diaetae Posoniensis. A. 1687.

mekei — válaszolá Szirmay — kik azért jöttek, hogy láthassanak, hallhassanak: hadd maradnának itt benn."

De a személynök a királytól vett utasítására hivatkozott, mely őt épen úgy kötelezi, mint a hatósági követet a magáé.[1] Úgy látszik, hogy nem akarták engedni, hogy az ifjúság hallja az eperjesi mészárlás ellen felhozandó panaszokat.

Még a királyi előadások tárgyalása előtt, november 3-kán olvastatott fel *Róth János* emlékirata, melyben előadja, mit kellett Eperjesen ártatlanul szenvednie; úgyszintén Máriássy Katalinnak, Radvánszky György özvegyének könyörgő levele, melyben férje meggyilkoltatását panaszolja, egyszersmind kéri a rendeket, hogy az ügyet újra megvizsgáltatni s elkobzott jószágait visszaadni méltóztassanak. A rendek nem titkolhatták el fölindulásukat ezen iratok fölolvasása alatt; s a személynök Megyeri Gábort, mint ama törvényszék egyik tagját fölhívta, beszélné el a rendeknek, mint jártak el az elítéltetés körül. Szavazatainkat — válaszolt az — kénytelenek voltunk a hadbiró fülibe súgni, aztán a nem magyar tagok szavazatai nagyobb értékkel bírtak, mint a magyarokéi, s végre nem is a szavazatok szerint hozattak az ítéletek. Medveczky Mátyás eperjesi követ, szinte megerősítette e nyilatkozatot, maga részéről még azt adván hozzá, hogy a tábornok megparancsolta, miszerint ne a törvény, hanem lelkiismeretök szerint ítéljenek. Klobusiczky kir. táblai ülnök Caraffát védve ellenök fordult, mondván: kegyelmeteknek mindenesetre a törvények szerint kellett volna ítélniök. Ily nézetben volt Szirmay István is. A felolvasott iratokból kitűnvén, hogy még több vádlott van elfogva Eperjesen, és hogy a vérpad még most is ott áll a városház terén; a rendek kivánták, hogy kéressék meg ő felsége, bocsáttassanak szabadon a foglyok, s a fölnégyelt hulláknak még most is a gyalázatfán függő darabjai takaríttassanak el s az árváknak elkobzott javaik

[1] Szalay M. O. T. V. 379. l.

II.

A protestánsok sérelmei és kérelmei. — Lehetnek-e a protestánsok birtokosok Horvátországban? — A protestánsok sérelmei nem országos sérelmek. — Zajos ülések. — A jezsuiták befogadása. — A prot. sérelmek országos sérelmek közé vétetnek, — de csak záradékkal.

A protestáns rendek még az örökösödési tárgyalások alkalmával, t. i. mikor a sérelmek összeállítása felett folyt a vita (november 17.), küldöttségileg tisztelegtek Lipót királynál és megkoronázandó fiánál, hogy az 1681-ki soproni országgyűlés óta összehalmozódott sérelmeik orvoslását kérjék. A küldöttség szónoka Okolicsányi Pál, Zay Endréné követe volt. Az átnyújtott emlékiratban kiemelvén a vallásügynek országos fontosságát, elmondják, hogy a kir. diplomában biztosított s a mult országgyűlés által is megerősített vallásszabadság érvényesítését mindenek előtt kellene követelniök: de mivel ez által nem akarják hátráltatni a kir. propositiókra adandó választ, sérelmeiket az országos sérelmek közé kivánják sorolni. Minthogy azonban előre látják, hogy a katholikusok ellenzése miatt az egyezség nem jöhet létre, ő felségéhez folyamodnak, remélvén, hogy törekvésöket siker fogja koronázni. Elpanaszolják újra, hogy a mult soproni országgyűlésen a katholikus rendek az ő beleegyezésök nélkül két oly vallásügyi törvényczikket készítettek, melyek ellen, mint a kir. diplomától eltérők ellen, kénytelenek voltak óvást tenni, mivel azok a régi szokás ellenére az ő hozzájárulások nélkül s törvényes szabadságaik ellen hozattak. Hogy jóllehet országos törvények szerint mindenki mindenütt szabadon gyakorolhatja vallását, mégis találtatnak ez országban több oly helyek, megyék, városok és falvak, melyekben az megszoríttatik, sőt oly helyeken is, hol eddig szabadon gyakorolták a protesánsok vallásukat, most ez országgyűlés folyama alatt lelkészeik elűzetnek, javadalmaik lefoglaltatnak, templomaik katonai karhatalommal elszedetnek. Hogy a szegény nép.

különösen a bányavárosokban, hol ő felségének úgy mint az egész országnak nagy hasznot hajt, életveszélyben forog, ha csak át nem tér a kath. hitre. A kisebb kamarai hivatalnokok önérdekből megfosztják őket élelmi kereseti móduktól, kiérdemlett béröket letartják s őket vasra verten dobják a börtönbe. Hasonlóan járnak el másutt is, elszedvén a protestáns paplakokat s az azokhoz tartozó ingó és ingatlan jövedelmeket, kegyes egyházi adományokat, földeket, épületeket, kerteket és szőlőket, melyek végrendeletileg ajándékoztattak a prot. egyháznak. Hogy a jogtalanul eltulajdonított protestáns egyházi javakat világi czélokra fordítják; a tanítókat és más egyházi hivatalnokokat békóba verik, kath. szertartások és ünnepek tartására, a nép pedig a kath. vallás felvételére fenyegetések, vagyon-elkobzások, verés és börtönzés által kényszerítik. Hogy országos hivatalra egy protestáns férfiút sem alkalmaztak, míg másfelől olyanokat is, kik községi hivatalokat viseltek, e méltóságuktól megfosztották. S mind ezt ő felsége nevében merik cselekedni. Az olyan tizedeket és negyedeket, melyek eddig nem tartoztak a kath. parochiák jövedelméhez, egyéb fizetésekkel együtt a törvény ellenére szedik; az élettelen hullákat csak önkényesen kivetett összeg lefizetése mellett lehet eltemetni; a harangok használatától eltiltatnak; a könyöradományra szoruló koldusokat, csupán evang. vallásuk miatt, kizárják. A szegény tanulókat akadályozzák abban, hogy kegyuraikhoz szokott beneficiumokért folyamodhassanak. Némely helyeken az is megtörtént, hogy parochiákat követelnek és ha ellentállásra találnak, elveszik a szomszéd épületeket és helyeket, s ekként a hol csak tehetik, a vallás gyakorlatát és annak szabadságát magán úton és nyilvánosan megháborítják, vagy kényök-kedvök szerint a városok falain kívül kiszorítják. Szóval az önkénynek semmi bűnétől sem riadnak vissza még most se sem a rendek, sem a parasztok ellenében. Nem mulaszthatjuk tehát el a trónörökös megkoronáztatásának ünnepét, hogy a diplomához képest a mult soproni országgyűlésen

annyiszor ismételt kérelmeiket meg ne újítsák, s ne kérjék ő felségét, miszerint oly szomorú helyzetbe jutott vallásuk szabadságát a kir. diploma értelmében visszaállítani, templomaikat, paplakaikat, iskoláikat minden hozzájok tartozó jövedelmeikkel együtt visszaadatni méltóztassék. Ott pedig, hol ő felsége kegyelme folytán eddig szabadságnak örvendhettek, e szabadságukban továbbra is megtartassanak, összes sérelmeik pedig megorvosoltassanak és a vallásszabadság a diploma értelmében alkotandó törvények által a királyúl megkoronázandó József főherczegtől is megerősíttessék és megtartassék. És ha netán — mitől Isten őrizzen — későbben új sérelmek merülnének fel, azokat is az országgyűlés folyama alatt megorvosolni kegyeskedjék.[1] Ugyanakkor egy más folyamodványt is nyujtottak be József főherczegnél, kérve őt, hogy ügyüket felkarolni kegyeskedjék és érdekökben közbenjáró legyen atyjánál.[2]

Lipót röviden válaszolt. Hangsúlyozta, hogy ez országgyűlés tulajdonképen csak „közügyek“ tárgyalása s fiának megkoronáztatása végett hivatott össze; mindaz által megígérte, hogy az emlékiratot el fogja olvasni s méltányosság és igazság szerint fog intézkedni. De az intézkedés ismét elhalasztatott; úgy látszik, hogy a király fiának megkoronáztatásával volt elfoglalva, mely deczember 9-ére volt már kitűzve. Ez alatt a protestáns rendek arra törekedtek, hogy ügyük az országos sérelmek sorába is beiktattassék.

Midőn a sérelmek lajstromozása alkalmával felmerült spanyol királyi ág örökösödése is elintéztetett és november 23-án Slavónia és Horvátország sérelmei is felolvastattak volna, felmerült az a kérdés, hogy a visszafoglalt országrészekben szabad-e a protestánsoknak birtokot szerezniök és vallásukat gyakorolniok?

A katholikusok, hivatkozva arra, hogy Lipót király és ők sokat küzdöttek a katholicismus érdekében, míg sike-

[1] Hist. Dipl. App. 227. l.
[2] U. o. 229. l.

rült az országot megmenteniök, most joggal követelhetik, hogy a protestánsok birtokkal és örökösödési joggal az oly nagy vérontással visszaszerzett országrészeken ne birhassanak. Természetes, hogy ez ellen a protestáns követek határozottan tiltakoztak. Kérték a bizottságot, hogy a kath. vallás ezen újszerű terjesztésével hagyjon fel és e javaslat hagyassék ki a sérelmi pontok közűl. Hivatkoztak arra, hogy az ily eljárás homlokegyenest ellenkezik a kir. diplomával és a fennálló jogállapotokkal. A birtokszerzési jog nem lehet valláshoz kötve. Birtokot valaki nem azért bír, mert evangélikus vagy katholikus, hanem azért, mert nemes ember; — a nemességi előjog pedig közös minden hitvallású emberekkel. Bármely vallásnak törvényesen adományozott birtokait erőszakkal elvenni nem lehet.

Ezen józan indokolás azonban nem talált visszhangra. A personális gőgösen mondá: örüljenek a protestánsok, hogy Magyarországban lehetnek s ne kivánják, hogy még Horvátországban is jogot nyerjenek. Ebből nagy zaj támadt és az ülés, melyen ez felhozatott, zajos tiltakozással végződött.

Két nappal utóbb, vagyis november 25-én az összeírt sérelmek az összes ülés elé vitettek s részben a főrendekkel is közöltettek. Ugyanekkor felolvastatott az evangélikusok kérvénye, valamint a királyi propositiókra adandó válasz is. Midőn ennek folytán azon ponthoz jutottak, mely az ország szabadságainak épségben tartásáról szól, az evangélikusok azt kivánták betétetni, hogy ő felsége „a diplomákban biztosított“ szabadságaikban fenn fogja őket tartani. De a katholikusok ez ellen tiltakozván, nagy zajt támasztottak, ezzel akarván elnyomni a protestánsok jogos kivánságát. Ezen az ülésen nem is lehetett határozatot hozni, oly nagy volt az ingerültség.

A következő napokon a protestáns követek csak annak sürgetésére szorítkoztak, hogy az ő sérelmeik felvétessenek az országos sérelmek közé, annyival is inkább, mert ezt az ország tekintélyes részét képező küldőik is kivánják; és

mert a vallásszabadságot a királyok által szentesített diplomák is biztosítják. Erről azonban a katholikusok hallani sem akartak. Ők a kir. propositiókban jelzett álláspontra helyezkedtek, mely szerint az ország, mint fegyver által meghódított ország volna korlátlanúl kormányozható. Ő felsége — úgy mond — meg akarja tartani a régi törvényeket, melyek közt ott van a lutheránusok megégettetéséről szóló törvény is. A mi a diploma hatodik feltételét illeti, azt egyszerűen fel lehet függeszteni, sőt fel is kell függeszteni, minthogy e század kezdetétől fogva minden szerencsétlenség, minden lázadás a vallás miatt támadt; ennélfogva a rebelliónak ezen régi gyujtószikráját most kell teljesen elfojtani.

Erre a protestánsoknak egyik követe ezt válaszolta: „Én is elfojtandónak tartom a rebellióknak gyujtószikráját; de ha ez ügyet alaposabban vizsgálom, azon meggyőződésre jutok, hogy ennek oka nem a vallás volt, hanem annak üldöztetése. Minélfogva meg kell szüntetni a vallásüldözést s megszünik a harcz is. A mi pedig a közelmult szerencsétlen mozgalmat illeti, mely az országot majdnem teljesen kimerítette, azt már csak azért sem lehet az evangélikusoknak tulajdonítani, mivel annak főverézei és indítói, Nádasdy, Frangepán és társaik, kik megérdemlett büntetésüket elnyerték, nem evangélikusok, hanem katholikusok voltak. Ezek az ősi szabadság megsértése miatt ragadtak fegyvert. Vajjon helyes volna-e ezért úgy okoskodni, hogy a fegyverfogás okát, tehát az ősi szabadságot kell megszüntetni? A mi a diploma hatodik feltételének felfüggesztését illeti, kérdem, ha egy pontját lehet felfüggeszteni, miért nem lehetne a többit is? Vigyázzanak a katholikus urak, hogy egy pont miatt tizenhetet ne áldozzanak fel. A régi törvényekre is történt hivatkozás. Tudjuk, hogy a mult században, még I. Ferdinánd korában hozattak oly törvényczikkek, melyek szerint a róm. katholikus hit Magyarországon visszaállíttassék, de ennek módozatai is körülirattak. Tudós férfiakat és jó hitszónokokat rendeltek, kik a népet az üdvözítő tan

ismeretére vezessék. Ezt a módozatot, ezt az eljárást mi is szivesen elfogadjuk. Magunk is azt akarjuk, hogy ha egyességet és lelki egyetértést kell létrehozni, azt oly szellemi eszközökkel tegyük, melyek a lelkiismeretet megnyugtathatják."

Erre a katholikusok zajjal és fenyegetőzéssel feleltek. A klerus nem bírt indulatán erőt venni. Az elnöklő személynök látván, hogy a felizgatott kedélyek miatt tovább tanácskozni nem lehet, harsány hangon kétszer „silentiumot" kiáltott. S midőn egy pillanatra csend lett, csak annyit mondott: az ülést bezárom. A rendek izgatottan oszoltak el. Mindenki ösztönszerűleg érezte, hogy a kellemetlen bevezetésnek még kellemetlenebb folytatása leend.

S ez csakugyan be is következett. Ugyanis november 9-én a főrendek részéről Benkovics Ágost váradi püspök és leleszi prépost, s Erdődy Kristóf kamarai elnök személyében, küldöttség jelent meg az alsóház rendeinél.

A küldöttség a főrendek nevében egyebek között előterjeszté a jezsuiták emlékiratát, melyben az országgyűlésbe való befogadtatásuk és hűségi fogadalmuk letételére vonatkozó javaslat foglaltatott. Egyúttal ajánlották, hogy tekintve a haza és isten országa körül tett szolgálataikat; tekintve, hogy a saját véreink és nemes családaink ezek vallását követik, a jezsuiták az országba (!) befogadtassanak. Azonban kisült, hogy e küldöttség nem az összes főrendek, hanem csak néhány túlzó fiatal mágnás és pap indításából jött a rendekhez, a miből nagy zaj támadt, mely a sérelmek és az evangélikus kérvény felolvasásakor még növekedett. Ehhez járult deczember 2-án a horvátoknak abbeli óhaja, hogy az ő sérelmeik is a magyarországi sérelmekkel együtt terjesztessenek be ő felségének. Ez elfogadtatván, a horvát sérelmek felolvasása közben feltünt a következő passus: „hogy amiképen eddig soha sem tértek el a szent római katholikus hittől, úgy ezután is állhatatosan kivánnak benne megmaradni, és törvényt kivánnak hozni arra, hogy az evangélikusoknak az országban, különösen pedig a vissza-

foglalt részeken ne legyen szabad birtokot szerezniök, sőt ha valamely evangélikusoknak ily birtokuk volna, attól megfosztassanak."

Ezen sérelmes pont ellen a protestánsok óvást tettek és követelték, hogy az kitöröltessék. A personalis azzal akarta őket megnyugtatni, hogy hiszen Magyarországban maradhatnak, de nem Horvátországban. Az evangélikusok látván, hogy itt hiába protestálnak, elhatározták, hogy ő felségéhez fognak folyamodni.

Deczember 4-én a sérelmek egyik része csakugyan benyujtatott ő felségének. A másik része pedig még nem volt benyujtható, mivel még mindig vitás kérdések maradtak fel. Igy többek között a jezsuitáknak fentebb említett emlékirata is elintézésre várt. Ugyanis a personalis felhívta a rendeket, hogy szóljanak a kérdéshez. A papság természetesen azt kivánta, hogy a jezsuiták befogadtassanak; hozzájuk csatlakozott nehány megyei követ is. De az abaujmegyei követek kijelentették, hogy utasításaiknak egyik pontja értelmében a jezsuiták befogadásához nem járulhatnak. Utánok egymásután emelkedtek fel a többi, különösen pedig a dunáninneni és dunántúli megyék követei, úgyszintén a mágnások követei is.

Ez nem tetszett a personalisnak, ki nehány katholikus követtel kikelt az evangélikusok, mint olyanok ellen, a kik csupa vallási gyűlöletből beszélnek a jezsuiták ellen. Ezek utasításaikra hivatkoztak, sőt az abaujvármegyei követ, hogy a vallási gyűlölet vádját magától elhárítsa, kijelentette, mikép ő mint evang. magán egyén, nem ellenezné a befogadást, mert azon meggyőződésben él, hogy a politikai dolgok, s következőleg az országgyűlési tárgyalásokban is a klerusból vagy egynek se kellene részt venni, vagy ha már szabad az egyik résznek, szabadjon a másik résznek is. A mint a personalis észrevette, hogy e nézetet több evangélikus követ is osztja, megragadta az alkalmat, és mondá az opponáló követeknek: ime az evangélikus urak, a kikről más nézetben voltunk, beleegyeznek a jezsuiták

befogadásába, önök pedig vallásuk hátrányára ellenzik. Igy ütötte el a dolgot, holott az abauji és más evang. követek nyilatkozatának épen nem az volt az értelme, a mit a personalis mondott; mert ők csak mint privát emberek voltak hajlandók elfogadni az abauji követ okoskodását, de nem mint követek.

Látnivaló, hogy a vita tulajdonképen szőrszálhasogatássá fajult. Maga a personalis tette azzá. Hagyta beszélni a követeket, de a határozatot úgy mondta ki, a mint neki tetszett, t. i.: hogy a rendek elfogadták a jezsuiták befogadását illető javaslatot, és hogy ezt egy küldöttség fogja a főrendekkel közölni, mely küldöttségnek tagjai közé evangelikusok is neveztettek.

A míg e küldöttség teljesítette hivatását, addig az abauji követ szóba hozta a protestánsok sérelmeinek az országos sérelmek közé való felvételét. Utalt arra, hogy az evangélikusok a jezsuiták kérdésében minden szenvedélytől menten nyilatkoztak; ennélfogva kéri a rendeket, hogy hasonló indulattal fogadják az evangélikusoknak sokszor ismételt abbeli kérelmét, miszerint vallási sérelmeik a többi országos sérelmek közűl ki ne zárassanak. Ő azt hiszi, hogy ezt törvényesen nem is lehet megtagadni, mert ha a protestánsok nem is képezik a többséget, de nem is oly kis részét teszik az országnak, hogy őket mellőzni lehetne. A követek küldőik akaratának sérelme nélkül nem állhatnak el követeléseiktől; annál kevésbbé nem, mivel csak általánosságban kivánják kérelmöket beigtatni.

A klerus azonban a régi argumentokat szedte elő. Nem engedheti meg, úgy mond, hogy a kath. vallás sérelmével, az evangélikusok panaszai országos panaszképen nyujtassanak be ő felségének. A protestáns követek hiába hivatkoztak arra, hogy a sérelmek benyujtását megakadályozni nem lehet; hiába mondták, hogy ha egyesek sérelmei is fölvétetnek, még inkább kell felvétetniök a vallási sérelmeknek. A klerus hivatkozott ő felségének abbeli tilalmára, mely szerint magánügyek mellőzendők. A vallásügyet

ismét magánügynek declarálták. Azok a törvények és diplomai pontok, melyek a katholikus és protestáns sérelmek elintézéséről szólottak, figyelmen kívül hagyattak. Ellenben ismét felújíttatott a „Status Evanglici“ elleni kifogás. Védre a personalis, a protestáns követek ismételt kérelmére megigérte, hogy általános kifejezéssel és világos megjelölésével azon régi záradéknak: „a kath. vallás sérelme nélkül“, kész felvenni az evangélikusok sérelmeit is. Ezért az evang. követek hálás köszönetet szavaztak neki.

De hálájok és örömük haszontalan volt. Mert a következő napokon, vagyis deczember 5. és 6-án, midőn a sérelmek felolvastatása alkalmával a protestáns követek figyelmeztették igéretére s kérték a vallási sérelmek felvételét is, a personalis igen különös indokolással tagadta azt meg. „Én hitemre, ebből kivonszom magamat, — mondá — mert azt vetették szememre, hogy az elmult ország gyűlésekor is hétezer forintot vettem érette nagyságtoktól s kegyelmetektől; folyamodjanak ez iránt az urakhoz; azt megcselekszem mégis, hogy innen küldöm oda az általunk ez ügyben már korábban feltett pontot.“ Mit Udvarhelyi István abauji, Csemniczky Gáspár zólyomi és Enyedi István n.-szombati követek megköszönvén, többed magokkal átvitték az érintett pontot, melynek tartalma ez vala: Miután a hazafiak egyessége és egyetértése nem csekély mértékben a vallásügy kiegyenlítésétől függ, méltóztassék azt ő felsége — de mégis a katholikus vallás rövidsége nélkül — kegyelmesen elintézni. A küldöttség, melynek szónoka Udvarhelyi volt [1] visszajövet előadta, hogy mind a

[1] Beszédje így hangzott: «Celsissime Princeps! Quot vicibus demissa nostra nomine Status Evangelici eum in finem facta Instantia, quod videlicet Nostrum quoque Negotium ratione turbatae Religionis publicis Regni gravaminibus intersereratur, Celsissimi Vestrae Palatinali molesti et importuni esse debuimus in recenti ejusdem Celsitudinis esse memoria nulli ambiguimus. Cujus gratiosa eaque optata resolutio super fienda in hunc finem Domino Personali intimatione quamvis nulla nobis occasione defuisset, quametiam effectualiter

személynök úr ő nagysága ellen gyártott rágalmat, mind az illető sérelmi pontot a nádor elébe terjesztették, kitől azon választ nyerték: hogy ő felsége lelkiismerete szerint fog a vallási ügyben eljárni; s hogy az általküldött sérelmi pontra nézve üzenet fog jönni a táblához. És csakugyan rövid idő mulva átjött Benyovszky Mátyás a nádor titoknoka, ki főnökének nevében előadta, hogy ama pont csakugyan menjen be az előleges sérelmi lajstromba, s minthogy ő nagyságát a személynököt az evangelikusok miatt méltatlanság érte, méltó, hogy ő nagyságok és kegyelmek pótolják azon hétezer forintot. „Lesz hát hétezer forintom" mondá mosolyogva a személynök. Az ügy 93-ik pontúl ment a sérelmek közé.

Midőn az evangélikus küldöttség az urak terméből kilépett, Szécsenyi György utána kiáltott, hogy neki, mint esztergomi érseknek is van joga hozzászólani a vallási ügyhez; ő nem ellenzi, miszerint ama pont felmenjen a

praestitam fuisse pro certo tenemus; tantum tamen abest, ut ad hoc usque etiam voti nostri compotes facti fuissemus. quin potius praeterita sessione . . contrario fine illa eadem occasione, qua jam effectuari idem negotium sperabatur sese resolvisset, affirmando se neutiquam amplius eidem insertioni interessaturum; siquidem propter pridie factam quoque resolutionem non sine notabili honoris et aestimationis ejusdem jactura illud eidem objecturum a quopiam extitisset, quod nimirum praeteritae quoque Diaetae sub cursu propter insertionem gravaminis Evangelicorum septem millia flor. ab iisdem numerasset — nollet itaque omnino nostram eandem instantiam adhibere. Cum autem celsissime Princeps propter injuriosam cujuspiam loquacitatem causa nostra pati, ac rejici nequaquam deberet; sed nec . . sine manifesto Principalium nostrorum cum integri candem Comitatus instructionaliter nobis commisissent praejuditio et vilipendio rejici omnino possit. Idcirco Celsitudini Vestrae Palatinali, tanquam cui idem numeris ratione mediationis suae incumberet, humillime instamus, quatenus eidem Domino Personali, ex hac ipsa sessione intimationem facere dignaretur, ne ulterius, toties fatae instantiae nostrae insertionem procrastinaret, siquidem jam residuorum quoque gravaminum finis hodie imponeretur, iisdemque praesentatis tempore penitus excluderemur. Diarium Diaetae Poson. A. 1687. Kovachich Gyűjt.

királyhoz; de hogy ő „evangélikusokat“ igenis, de „evangélikus statust“ nem ismer az országban. Küldött urak magok mentésére előadták, hogy ez elnevezés csak annyit akar mondani: a státusoknak az evangélikus hitvallást követő része; s e magyarázat, úgy látszik, egyelőre megnyugtatta az érseket.[1] Deczember hetedikén a főrendek megerősítették a jezsuiták befogadását azon záradékkal, hogy az országgyűlésen üléssel és szavazattal ne birjanak, és hogy az ország és király sérelme nélkül a vallásügyi törvények is tiszteletben tartassanak.

III.

A protestánsoknak részletezett sérelmei Abaujban, Zemplénben, Sárosban, Ungban, Szathmárban, Szepesben, Gömörben, Borsodban, Tornában, Barsban, Hontban, Zólyomban, Sopronban, Vasban, Zalában, Győrben, Komáromban, Mosonban, Veszprémben, Pozsonyban, Nyitrában, Trencsénben, Túróczban, Árvában és Liptóban.

A protestánsok november 17-én beadott kérvényökben csak általánosságban említették sérelmeiket; most, hogy az ottani állításaikat igazolják, megyénként részletesen is összeirták azokat s deczember 23-án azon kéréssel nyujtották be ő felségének, hogy azokat kegyelmesen megorvosolni sziveskedjék.

Volt azok között sok olyan, melyek már az 1681-ki országgyűlésnek is beadattak; de voltak olyanok is, melyek az utóbbi időben merültek fel.

Jól tudják, úgy mond, hogy alkalmatlan és majdnem lehetetlen a tőlök elszedett templomokat részletesen mind előszámlálni; mindazáltal felsorolják legalább azokat a templomokat, imaházakat, kápolnákat, parochiákat, közép- és népiskolákat, alapítványokat, kórházakat, jövedelmeket, ingó és ingatlan javakat, melyek a vármegyékben össze-

[1] Szalay. M. O. T. V. 393. l. V. ö. Diarium Diaetae Poson. A. 1687. Kovachich Gyűjt.

írhatók voltak. Igaz, hogy azoknak egy része már a mult országgyűlésen is előfordult, de mivel azóta sok új sérelem követtetett el, szükségesnek vélik újra előterjeszteni.

Abauj vármegyében Kassán a nagyobb és kisebb ág. h. evang. templom, a paplakkal, iskolával, más hozzátartozókkal és az evang. nép által papok fentartására rendelt jövedelmekkel együtt; továbbá a város falain kívül fekvő négy ház — melyeknek egyikét az új városi hatóság a jog és méltányosság ellenére eltulajdonított — egy kert, szántóföldek és a tokaji szőlőkben levő úgynevezett Varga-kert, az evangélikusoktól elvétettek. A város falain belől még magánházakban is eltiltatott az isteni tisztelet gyakorlása, gyermekek tanítása, a keresztelés, temetés, esketés, avatás és más egyházi functiók gyakorlása csak a falakon kívül, alkalmatlan helyeken engedtetik meg.

Azonkívül Kauffa birtoka, a boldog emlékű Tárkányi István rendeletéből a bottyáni evang. templom használata, úgyszintén a templom, paplak és iskola építése, a papok fentartása, mi végrendeletileg a kassai evang. egyház felügyeletére bizatott, minden jövedelmeivel együtt a szepesi kamara által elvétetett.

Hasonlóképen Alsó-Meczenzéfen, mint articularis helyen, az evang. pap és tanító elűzetett, a templom, paplak és iskola tizedjövedelmeikkel együtt elvétettek.

Kassaujfalun a kassai barátok a lakosok termésének tized negyedét, mely régi időktől fogva az evang. lelkészt illette, elvették.

Csányon (Tchany?) pedig a kassai új provisor, Jászay László, hasonlóképen a fent említett lelkészt illető negyedet, mint filialis jövedelmét egészen elfoglalta.

Somogyon a szerződésileg katholikus és evangélikus lelkész között régóta megosztott tized másik felét is ez évben egészen a kath. lelkész foglalta el.

Zemplén vármegyében, Sárospatakon a várban épített templom jövedelmeivel együtt, úgyszintén a városi iskola, melyet evangélikusok építettek és bizonyos jövedelmekből

tartottak fenn, elfoglaltatott. Tolcsván, Bényén, Liszkán s ezen országgyűlés folyama alatt Mádon is az evangélikusok által épített templom, Tályán, hol templom és torony majdnem egészen újra épült; Keresztúron és Tarczalon, hol bizonyos szőlők voltak az evangélikusok által a templomokhoz és iskolákhoz adva, melyeket magok az illető lelkészek szoktak mívelni, erőszakkal elvétettek.

Sárosmegyében Eperjes városában a legnépesebb három evang. nemzetiségű, u. m. magyar, német és tót templomok, a gymnasium és népiskola, három paplak minden jövedelmeikkel és kegyes alapítványaikkal együtt elvétettek. Azonkívül az evangélikusok szabad vallásgyakorlata a város falain belől teljesen betiltatott s az evang. nép, vallásának gyakorlása végett a külvárosba részint piszkos és alkalmatlan, részint hozzáférhetlen helyekre utasíttatott.

Bártfán két templom, a harmadik kórházi, paplakokkal, iskolákkal és minden jövedelmekkel, úgyszintén kegyes alapítványokkal együtt, ez utóbbiak között van a növendékek eltartására végrendeletileg alapított Hrabovszky-féle alapítvány is, elvétettek. Az evang. vallás gyakorlata pedig hasonlóképen a város falain kívül eső helyekre szoríttatott ki.

Szebenben a templomok, iskola, paplak tartozmányaikkal együtt elfoglaltattak és az evangélikus vallás gyakorlata a város falain belől betiltatott. Ugyanez történt ezen vármegye más helyein is.

Ung vármegyében a legtöbb városban és faluban a templomok, iskolák és parochiák minden jövedelmeikkel együtt elszedettek.

Szathmárban, Nagybánya városában a templomok, parochiaikkal, iskoláikkal és harangjaikkal együtt elfoglaltattak; s a szabad vallásgyakorlat is csak a jelen országgyűlés végén engedtetett meg a város falain belől; kimondatván, hogy mihelyt az országgyűlés szétoszlik, azonnal vagy a falakon kívül, hol külváros sincs, tétetik ki, vagy pediglen végképen beszüntettetik; továbbá, hogy csak egy

lelkipásztor tartandó, a másik pedig elbocsátandó lészen ... Azonkívül a kórház és parochiális és egyházi jövedelmek mind elszedettek.

A jezsuiták és a csak nemrég a városba jött szerzetesek, új parochiákat követelnek jövedelmekkel együtt, és ha nem kapnak, elszedik a templomok közelében levő házakat, épületeket és földeket; pedig nekik az elfoglalt evang. templomokon kívül is elég kényelmes templomjok van, külömben is alig van ott két-három katholikus lakos.

Ezenkívül a Gerod Tótfalu nevű birtok bizonyos szőlővel, réttel és malommal együtt emberemlékezet óta nem a kórházhoz, hanem a városhoz tartozott, mely birtok igazgatása a régi királyok által megerősített kiváltságokkal a városi tanácsra és nem az egyházra volt bízva azon világos kikötéssel, hogy annak jövedelmei a szegények használatára fordíttassanak.

Végre a városnak rég időktől bírt bortizedei a jelen országgyűlés végére lefoglaltattak, oly czélból, hogy a gyűlés szétoszlása után a jezsuiták használatában maradjanak. Écsen a templom minden tartozmányaival, úgyszintén Berencs, bizonyos malomházzal együtt, mely egykor Réday Ferencz által a szathmári iskolagyermekek segélyezésére alapíttatott, a jezsuiták által erőszakkal elfoglaltatott s ma is a kezökben van.

Szepes vármegyében Lőcse városában négy templom, gymnasiummal, parochiával, szegények házával, minden tartozékaikkal és jövedelmeikkel együtt elfoglaltattak; az evangélikus vallásgyakorlat részére pedig a város falain kívül egy puszta kertet jelöltek ki, a hol alig lakik húsz ember.

Késmárkon, a hol különben igen kevés katholikus lakik, s ezek is mindig zavartalanúl egy külön templomot használtak, most az evangélikusoktól még két templomot, iskolákkal és parochiákkal s összes jövedelmeikkel együtt elfoglaltak; ekképen az evangélikusok vallásgyakorlata teljesen meg lett akadályozva és a város falain kívülre szo-

ritva. Ezen felül igen sok más városban, községben és faluban valamennyi evang. templom, iskola, parochia és ezek jövedelmei elszedettek.

Gömör vármegyében Jolsván, Risnón, Veszverésen, Rőczén, Hosszúréten, Ujvásáron, Polomkán, Pohorellán, Sumjaczon, Rozsnyóbányán és másutt ugyanaz történt.

Borsodban Ónod várában megégvén a fatemplom, iskola és paplak, csak a puszta fundusok vannak meg. Minthogy az evangélikusok új épületeket akarnak építeni, az evangélikusok könyörögnek, hogy a diploma értelmében articularis helynek maradjanak, és a papnak eddig fizetni szokott gabonatized visszaállíttassék és kezükben hagyassék.

Tornában a hárskúti, görgői, almási és más templomok elvétettek.

Barsban Körmöcz városában három templom és a közelében fekvő falvakban hét templom; úgyszintén Geletnek, Vihnye, Felső-Zdana, Prohod, Zsarnócz, Homor, Velkopolya, Kamenecz, Simonyi, Brogyán, Marót, Koszmály, Nova villa, Szelezsény, Fenyőkosztolány, Oszlány és Felfalu községekben is.

Hontban Selmeczen a két nagyobb templom tartozékaival együtt, és szomszédságában Hodrusbányán, Bakabányán, Bélabányán, Bözsönyben, Szent-Antalon, Zsibritón, Kormoson, Deviczen, Beluján, Prencsfalván, Méznevelőn, Bozókon, Szenogradon, Litván, Gyekésen, Alsó-Rakonczán és másutt.

Zólyomban Beszterczebányán egyet, Korponán egyet, Zólyomban pedig két nagyobb templomot vettek el paplakokkal, iskolákkal és jövedelmekkel együtt.

Breznóbányán a piaristák bizonyos szerződés értelme szerint a városhoz tartozó tizedeket erővel eltulajdonítják, a templomot és más épületeket elfoglalják, daczára annak, hogy ott három katholikusnál több nem található. A tized fejében a város most fizet a zólyomi vice-archiadiakonusnak.

Zólyom-Lipcsén valamennyi templom elvétetett; a szegény népnek még könyvet sem szabad tartania evangélikus

istenitiszteleten. Ha valahová elmennek istenitiszteletre, ott elfogatnak, vagy fogságra vettetnek, vagy pediglen pénzbírsággal sujtatnak.

Ugyanez történik Ocsován, Szalatnán, Dubroviczán, Tajován és Radványban.

Sopron vármegyében, jelesül Sopron városában a Szt.-Mihály templom a hozzá tartozó magyar kápolnával és temetővel, továbbá a város falain belől Szt.-György temploma s azonkívül a kórházi templom nehány iskolával és azok jövedelmeivel szintén elvétettek.

Ruszt városában nemcsak az evangélikusok költségén ő felségének beleegyezésével és külön jogosítványa mellett épített templom foglaltatott el a paplakkal, iskolával és jövedelmeivel együtt, hanem az evangélikus istenitisztelet is teljesen betiltatott. Ugyanez történt Lépesfalva, Agfalva, Bánfalva, Harka, Wolf, Megyes, továbbá Locsmánd, Szakony, Stab, Péterfalva, Walpersdorf, Weperd, Bük, Nemes-Ládony filiáival, Ságh, Simaházával, Lócz filiáival, Szemere, Geresd, Jánosfa, Csáford, Beled, Mihályi, Kisfalud, Keresztúr, Farad, Egyed, Pordány, Német-Sárkány, Szt.-András, Bodahely, Újkér, Egyházasfalu, Basztifaluval (?), Nagy- és Kis-Völcsej községekben.

Vas vármegyében Kőszegen két templom, az egyik magyar, a másik német, torony a harangokkal együtt, a külvárosban kápolna a temetővel együtt, az evangélikusok által épített paplak és iskolák, s egyéb a lelkészek és más emberek számára épített házak, fundusok, jövedelmek és alapítványok mind elvétettek. — Felső-Lendva, Mura-Szombat, Szt.-György, Viz-Lendva, Tissina, Martinya, Dolnicz, Szt.-Ilona, Dobra, Szt.-Márton, Szolnok, Puszta, Szt.-Mihály, Sarufalva, Burg, Kukmer, Wolfan, Kiczléd, Szulzrig, Inczenhof, Hidegkút, Königsdorf, Rába-Szt.-Mihály, Hidvég, Szecsőd, Nádasd, Szt.-Tamás, Szt.-Lénárd, Dogmád, Bucsu, Pörönye, Narda, Őrsziget, Cota zsennye, Copaz Károly Páty, Teresztyén, Szt.-Ivánfa, Nagy-Páty, Meszlény, Asszonyfa, Acsád, Vad-Szt.-Szilvágy, Bögöd, Szarvaskend, Csániglak,

Német-Genes, Pősz, Doroszló, Söpte, Szt.-György, Gnár, Szeleste, Körmend, Csákány, Szecsőd, Hallos, Radócz, Szt.-Lőrincz, Taplonfa, Kis-Kaid, Polány, Kapornafalu, Tóttalu, Köves, Nagy-Ungom, Újfalu, Balogfa, Köveskút filiáival, Böd, Ivanócz, Bozók és azok tartozékai.

Kemenesalján, Jánosházán két templom, Ságon, Simonyiban, Osztfi-Asszonyfán és a vármegye több helyén a templomok elvétettek; Rohonczon és Pinkafelden az evangélikusok megfosztattak vallásuk gyakorlatától.

Zala vármegyében Légrádon templom, iskola, paplak és ezek tartozékai Bagonyban, Szt.-Györgyvölgyén és a megye több helyén szintén a templomok, iskolák és paplakok vétettek el.

Győr vármegyében Győr városának belső részén elvették az evangélikusok pénzén épült imaházat és azt világi profán czélra fordították; az evang. lelkészeket a külső újvárosba szorították ki. Ezeknek a lelkészeknek, még ha sürgős alkalom adatik elő, részint beteglátogatásnál, részint más lelkiismeretbeli ügyben, nem szabad az éjet a belvárosban tölteniök; sőt még az sem engedtetik meg nekik, hogy a holtakat szokott módon kivihessék, a mi természetesen vallásuknak nem csekély sérelmét képezi.

Ezenfelül a vármegye számtalan helyén erőszakosan elvétettek az evang. templomok, parochiák és jövedelmeik, s ma is a katholikusok használatában vannak.

Komárom vármegyében, jelesül Rév-Komárom városában a templomok és iskolák elfoglaltattak, mindkét hitvallású evang. lelkészek elűzettek. A reformátusok iskola épületét a franciskánusok lerombolták és a parochiát klastromnak alakították át. Az evang. kegyes alapítványokat, kincseket és pénzeket elvették. És ámbár a soproni országgyűlés után az evang. lelkészek visszahozattak, de a legújabb zavargás idején ismét elűzettek, s máig is odavannak. Azonkívül az evang. vallású iparosok és mesteremberek a czéhekben négy forintnyi büntetés terhe alatt kényszeríttetnek, hogy processiókban és kath. szertartásokban részt vegyenek.

Moson vármegyében nemcsak a nyilvános, hanem a magán evang. istenitisztelet is annyira ki lett irtva, hogy diplomatikus szabadságukkal még a nemesek sem merészelnek élni. Óvárott az ágostaiak és helvét hitvallásúak templomai, Szolnokon, Német-Jágendorfban, Rajkán, Szt.-Ivánon, Mosonon, Leben, Szt.-Miklóson, Tetemen, Puszta-Samarján, Czurndorfon, Levelen, Miklósfalván, Beliczén, Kemlén, Hegyeshalmon, Kánokon, Mecséren, Halásziban, Köpcsényen, Gáloson és más helyeken a templomok, parochiák, iskolák és jövedelmeik elszedettek.

Veszprémben Pápa várában a templom a parochiával és kórházzal és ezek tartozékaival s jövedelmeivel elvétetett; az ő felsége által evang. papnak és tanítónak engedett segély megtagadtatott. Más helyeken szintén elfoglalták a templomokat, iskolákat és parochiákat.

Pozsony vármegyében Pozsony városában a piaczon levő német templom, mely részint a német birodalmi protestáns rendek, részint a helybeli evang. polgárok által és költségén épült, a mellette levő gymnasiummal együtt; továbbá a magyar templom, melyet az evangélikusok hasonlóképen saját költségükön építettek fel, a pap számára vett épülettel és értékes könyvtárral együtt elfoglaltatott; s az evang. istenitisztelet a külvárosba szoríttatott.

Szt.-György és Bazin városokban hasonlóképen minden templomok, iskolák és parochiák és jövedelmek elszedettek, s az evang. vallás gyakorlata tökéletesen kiirtatott. Bazinban a leányok tanítója ezek tanításától szigorúan büntetés terhe alatt a jelen országgyűlés alatt eltiltatott.

Modorban hasonlóképen elvétetett a német templom, iskola, parochia minden jövedelmeikkel egyetemben; az evang. vallás gyakorlata pedig a város falain kívülre szoríttatott.

Nagyszombatban az ág. és helvét hitvallásúak pénzén épített két templom, az illető parochiákkal, iskolákkal, paplakokkal, jövedelmekkel, temetőkkel, harangokkal és kegyes alapítványokkal együtt elvétettek s az evang. istenitisztelet betiltatott.

Azonkívül Samarja, Szerdahely, Cseklész, Guthor, Mizsérdi, Káposztapruk, Szt.-Mihályfalva, Felső-Szeli, Csataj, Limpak, Majtény, Nagyszeg, Tallós, Kossut, Nagy-Lévárd és más községekben. És pedig Szerdahelyen a templom lerومboltatott, anyagja pedig más czélra fordíttatott.

Nyitrában, Szakolczán és más városokban és falvakban hasonló történt. Szakolczán még a házi isteni szolgálat is betiltatott; holott pedig mind az ágostai, mind a helvét hitvallásúak magok költségén állított templomaikban az 1608-ki koronázás előtti s az 1647: VII. t.-cz. értelmében szabadon gyakorolhatnák vallásukat. Vágujhelyen, Szenthén és másutt betiltatott az evang. istenitisztelet.

Trencsénben a fővárosban elvétetett két templom, a gymnasium, paplak, temető és ezeknek minden tartozékai; itt 1683-ban, midőn az evangelikus lelkész egy elgyengült német katonának ki akarta szolgáltatni a szentségeket, ebben őt egy jezsuita páter nemcsak megakadályozta, hanem a kelyhet is elvette tőle. Zsolna városában két templom vétetett el iskolákkal és paplakkal s minden jövedelmekkel együtt; ugyanez történt Hanzlikfalván, Kochanóczon, Biróczon, Dezséren, Puchón és más helyeken.

Turóczban Szklenón és Felső-Stubnyán.

Árvában Kubinban és sok más helyeken.

Liptóban Rózsahegyen és filiáin, Szt.-Mártonban és Rőczén szedettek el a templomok. Továbbá Komjatna s filiája Sztankovány, Minus Szent (?) Liszkófalu, Tepla, Szt.-Mihály, Lipcse, Boldogasszonyfalva, Lubella, Dubrava, Nagy-Palugya, Kis-Palugya, Szentkereszt, Bodófalva, Szt.-Miklós, Okoilcsánnal mint filiájával, Szentiván, Bocza, Szent-Péter, Dovalló, Hibbe, Vihodna, Vazsecz, Csorba, Kókova, Pribila, Szt.-András, Szt.-István, Szmrecsán, Trsztyena, Tarnócz, Sielnicza, Mátyásfalva, Proszék, Szentanna, Malatinával és más községekben . . . .

Ezek azok, úgy mondanak, melyeket nagyjából összeszedhettek; nem mintha még igen sok más elvett templomokat, iskolákat és parochiákat nem számlálhattak volna

élő, hanem, mivel ő felségének többek előszámlálása által nem akarnak alkalmatlankodni. Remélik, hogy mikor a törvény szerinti elintézésre kerülend a dolog, nem lesz nehéz megmutatni megyénkint, városonkint, falvankint, a végvidéken és a fiskus jószágain mindazokat, melyek viszszaadandók lesznek.

Elmondják végül, hogy több helyen üresen állanak a templomok, vagy mivel a katholikusoknak feleslegesek, vagy mivel az illető egyház csupa evangélikusokból s legfeljebb egy pár katholikusokból áll. Vannak elpusztított, romokban heverő templomok, melyeket senki sem használ. Az evangélikusok nem, mert nem szabad nekik; a katholikusok nem, mert nem kellenek nekik. Vannak ismét templomok, iskolák, parochiák és más egyházi épületek, melyeket egykor az evangélikusok emeltek; vannak jövedelmek és tizedek, melyek vagy közvetlenül az evang. lelkészeket, vagy a városokat és falvakat illették, és vannak végre kegyes adományok, melyek az 1647: XI. t.-cz. ellenére világi czélokra fordíttatnak.

Egy részük ezeknek, valamint azok is, melyek elhagyattak, vagy a mult soproni országgyűlésnek és ő felségének beadattak, részint a soproni országgyűlés előtt, részint utána, a mostaninak közvetlen megnyitása előtt, részint pedig a jelenlegi országgyűlés folyama alatt szedettek el az evangélikusoktól.

Mindezt annál fájdalmasabban érzik, mert a katholikusok nem törvényes úton, nem a diplomák szerint, hanem önkényesen járnak el ellenök, a papok, tanítók, a nemesek, polgárok, katonák, iparosok, parasztok és minden evangélikusok ellen, és pedig az 1647: XIV. t.-cz. ellenére. Ezen és hasonló kihágásoknál ő felsége nevét használják, mit a protestánsok nem hihetnek el.

Elpanaszolják, hogy az evangélikusok csupán vallásuk miatt nem bocsáttatnak megyei, városi és községi hivatalokra, országos követségre; sőt még a czéhekbe sem vétetnek fel az 1608: IX., X. és XIII. t.-cz. és az 1609: XLIV.

t.-cz. ellenére. Ellenben minden kigondolható módon kényszerítik, hogy a kath. lelkésznek stolát és egyebet fizessenek, a mi szintén ellenkezik az 1647: XI. és XII. t.-cz. szellemével.

Kérik tehát ő felségét, hogy ezen panaszaik folytán kérelmüket meghallgatván, az elvett templomokra nézve a diploma értelme szerint határozzon.[1]

Ennyi panaszra a katholikusoknak is kellett valamit mondaniok.

IV.

A katholikusok sérelmi irata. — Lipót a rendekhez utasítja. — A protestánsok sürgetése és replikája; — okaik a soproni törvényczikk ellen. — A király határozata ellen újra felirnak; — de hiában. — A gyűlés bezáratik. — Az új törvényczikkek.

A klerus huszonegy pontban foglalta össze a katholikusok sérelmeit.

Hivatkozván arra, hogy a klerus mindíg hű támogatója volt az osztrák háznak, elmondják, miszerint nekik igen sok és nagy panaszaik voltak a nemkatholikusok ellen, kik az isteni szentség, a király és törvény, a klerus és a Szt.-Mária egyházának népe ellen törekesznek; de hallgattak, mivel nem akarták ő felségének czélzatait zavarni.

Most azonban, mivel az ország nádorától megtudták, hogy némely ágostai és helvét hitvallásúak a soproni országgyűlés határozatait megsemmisíteni óhajtván, új sérelmekkel és panaszokkal járultak ő felsége elé a katholikusok ellen, — többé ők sem hallgatnak. Megütköznek azon, hogy a protestánsok az ország rendei és a király akaratja folytán alkotott törvények ellen merészelnek felszólalni és mégis törvényes jogokra hivatkozni. Szerintök a protestánsok nem hivatkozhatnak törvényes jogokra, mert pártüté-

[1] Supplicatio Statuum Hung. Evangelicorum . . . Hist. Dipl. App. 229—234. l.

seik miatt a „jó és békés magaviselet“ feltétele alatt nyert kedvezés erőtlenné vált; különben is ama törvények ellen mindig óvást tett az egyházi rend. Lám a soproni országgyűlés után is, Tököli hatalmaskodásának idején a protestánsok bántalmazták és káromolták a katholikus vallást, elűzték a plebánosokat; a jezsuitákat, „kik annyi érdemet szereztek magoknak a magyar egyház iránt“, üldözték, börtönbe vetették és gyilkolták; a templomok szent tárgyait elrombolták, a kereszteket és szent szobrokat összetörték stb. . . . szóval kétségbeejtő a katholikus vallás sorsa, különösen a felvidéken, hol alig egynehány — életéért remegő — katholikus papot találni. Ő felsége meghagyta ugyan a nem rég meghalt Draskovics Miklósnak és másoknak, hogy a soproni végzések értelmében állítsák helyre a katholikus vallást, de az nagyon kevés helyen hajtatott végre. Sérelmes, hogy a nemesség *tudatlan* udvari lelkészeket — pseudoministros — tart, kik az özvegyeket összeadják a nélkül, hogy a másik fél haláláról bizonyosak volnának s ez által bigamiák fordulnak elő a közerkölesiség és a katholikus vallás rovására. Azt sem helyeslik, hogy a lutheránusok és kalvinisták magokat „evangélikus rendeknek“ merik nevezni, holott az országban csak négy rend van: a főpapoké, a mágnásoké, a nemeseké és szabad városoké; ötödik rend ellenkezik az ország törvényeivel és a király tekintélyével. A protestánsok még az *„evangélikus“* nevet sem érdemlik, mivel nem az evangyeliom szerint, hanem az ellen tanítanak és élnek s így inkább anti-evangélikusoknak kellene őket híni. Az is elviselhetlen sérelem, hogy hajdan buzgó katholikusok által alapított városi kórházakban eretnek betegek ápoltatnak katholikusok helyett. A lélek üdvére veszedelmes az, hogy katholikus szülék után maradt árvák eretnekek gyámsága alatt vannak, mert az eretnekség beszívása által örök kárhozatra jutnak. Ezek után a schismatikusok, jelesül a zsidók és anabaptisták elleni panaszaikat sorolják fel, kérvén ő felségét, hogy mint katholikus fejedelem, szüntesse meg ezen sérelmeiket s ne engedje,

hogy az egyedül idvezítő egyház bármiben is megröviditessék. Az egyháziak által viselt országos hivatalokat ne töltse be idegen vallásúakkal; a háború alatt elveszett egyházi birtokok adassanak vissza; a jezsuita rend fogadtassék be az országba és a kapcsolt részekbe, hogy isten dicsőségére és a lelkek üdvére tovább is működhessék.[1]

Lipót most újra oly helyzetbe jutott, mint a soproni országgyűlés alkalmával. Mind a protestánsok, mind a katholikusok sérelmekről panaszkodtak; mindenik fél egyedül tőle várta az orvoslatot. E kényes helyzetből kibontakozandó, a rendekhez utasította e két panasziratot, ily választ adván a rendek által benyujtott vallásügyi pontra nézve: „A belbéke és egyetértés fentartása egyik főrésze a királyi tisztnek. Miért is, hogy e tekintetben a cs. k. felség a rendek óhajtásaihoz képest czélt érhessen, közölteti velök a klerus sérelmeit s az ág. és helv. hitvallásúak által benyujtott kivánalmakat, hogy miután véleményeiket ezen két rendbeli oklevelek iránt meg fogta hallgatni, nagyobb alapossággal és szilárdsággal intézkedhessék a köznyugalom követeléséhez s a rendek óhajtásához képest e nagyjelentőségű ügyben.“

Az evangélikusok szerették volna a klerus sérelmeit megczáfolni, de azokat nem kaphatták ki s ennél fogva 1688. január 9-én Szerdahelyi István szónoklata mellett[2] egy új folyamodványt nyujtottak be a királynak, melyben panaszképen említik azt, hogy a nádor nem akarja velök közleni a klerus panaszait s kérik ő felségét, hogy miután félő, miszerint a kath. többség által hozandó vélemény ellenök fog kiütni, miből egyházukra nézve nagy veszedelem háramolhatnék, intézze el ez ügyet királyi hatalmánál fogva a linczi béke és kir. hitlevele értelmében; s adassa

[1] Postulata et Gravamina in Patriis Regni Legibus fundata ab universo Statu Eccl. Regni Hung. Sacr. Majestati humillime presentata. Hist. Dipl. App. 238. l.

[2] Oratio ad Sacr. C. M. occasione presentationis Memorialis Inclyti Status Evangelici. U. o. 236.

vissza mindazon templomaikat és egyéb egyházi javaikat, melyek a soproni gyűlés előtt és után tőlök jogtalanúl elvétettek.

Végre január 13-án közöltettek velök a klerus panaszai, melyekre írt részletes czáfolatukat három nap mulva báró Ujfalusi, Okolicsányi Pál és több más követek által benyujtották a királynak.

Ebben nagyon zokon veszik a klerus iratában foglalt ama sértő és rágalmazó kifejezéseket, melyekben a nemkatholikusok szakadároknak, vakmerőknek, szemteleneknek, rágalmazóknak, zsiványoknak, képrombolóknak, szentségtörőknek, hamis tanítóknak, tolakodóknak, durva parasztoknak, eretnekeknek, isten és király ellen törekvőknek, anti-evangélikusoknak, kárhozatra vivőknek stb. mondatnak. Ebből látják, mily érzülettel viseltetik a klerus irántok, kikről úgy beszél, mintha nem is azon egy isten gyermekei volnának. Ők e sértő kifejezésekre nem akarnak felelni, nehogy megsértsék vele a szeretetnek szent vallását.

Nem vitatják ezúttal, melyik az igazi és nem igazi, melyik az új vagy régi vallás, mert nézetük szerint itt a vallás szabadságáról, országos törvények és kir. hitlevelek szentségéről van a szó. A vádakra felelve, állítják, hogy ők nem anti-evangélikusok, hanem az evangyelium igaz követői, kik az isteni és emberi törvényeket megtartják. Méltatlanúl vádoltatnak azzal, hogy isten és király ellen törekesznek; valamint igaztalanság őket pártütéssel vádolni s Töküli korát fölemlegetni, holott általános amnestia hirdettetett ki a zavargásban résztvettekre, a kik közt katholikusok is ép úgy találtattak, mint protestánsok. A vallási törvények nem érvénytelenek azért, mivel a klerus tiltakozott ellenök. Az 1608-ki k. e. I., 1625-ki XXII., 1630-ki XXXIII., 1635-ki XXIX., 1638-ki I., 1649-ki X., 1655-ki XVIII., 1659-ki I. törvényczikkek ellen a klerus semmi kifogást nem tett, mégis megsértette őket. Különben is a klerus ellenmondása az 1647-ki V. t.-czikk által örökre érvénytelennek van nyilvánítva. A bigamia előidézésének vádja ép oly igazság-

talan, mint a többi, mert ha történt volna is, az nem tulajdonítható az evangélikus vallásnak, mely azt szintén tiltja. Az evangélikusok joggal nevezhetik magokat „evang. statusnak", mert az 1647-ki XI. t.-czikk e czímen nevezi őket, a nélkül, hogy az által több országos rend felállítása szándékoltatnék, mint eddig volt.

Végül a soproni országgyűlés vallásügyi törvényczikkei ellen, a már többször említetteken kívül, a következő nyolcz okot hozzák fel:

1. Vannak helységek, melyekben alig egynehány vagy épen egy katholikus lakos sincs s az egész község evangélikus; másfelől pedig némely katholikus uraknak két-három templomjuk is van, de a melyekbe protestánsok nem járhatnak; sok templom pedig használat nélkül üresen áll. Ennélfogva

2. a királyi kegyelemhez illő, hogy ily helyeken az egyenlőség kedvéért amaz országgyűlési határozatok ellenében, a protestánsokat ne engedje elnyomni egy pár katholikus által.

3. Sok elvett templom, iskola, gymnasium és hasonló egyházi épület evangélikus nép adakozásából emeltetett vagy nagylelkűleg adományoztatott.

4. Abban, hogy a megyékben részben evangélikusok által épített sok elszedett templomokból stb. csak kettő adatik vissza, nincs arány és igazság.

5. Azon törvények, melyeknek értelmében a vallás gyakorlata mindenütt szabad, részrehajlóan magyaráztatnak.

6. A katholikusok magok sem tartják meg azon törvényeket, a mennyiben nemcsak a törvényileg kijelölt helyeken foglaltak templomokat, hanem a lelkészek elűzése által még a vallásgyakorlatot is akadályozzák.

7. A katholikusok visszaéltek a soproni határozatokkal, a mennyiben protestáns templomok, iskolák s más egyházi épületeknek önkényesen alkalmatlan, hozzáférhetlen, s a városok falain kívül fekvő helyeket mutattak ki.

8. A protestánsok, kiknek ügye törvényekben gyöke-

rezik, nem viseltetnek kevesebb hűséggel és engedelmességgel ő felsége iránt, mint mások; azért részesítse ő felsége őket is jóakaratának oly gyümölcseiben, mint az ország más lakosait.

A horvátországi protestánsok ügyében b. Zay Lőrincz által vezérelt küldöttség könyörgött ő felségénél, hogy szabad legyen nekik lakást és jószágot bírniok. A király kegyelmesen fogadta a folyamodásokat s igérte, hogy a mit a közjóra üdvösnek tartand, a szerint fog cselekedni. És valóban a király, félrevetvén a jogot és méltányosságot, csakis önkénye szerint cselekedett. Határozatában kijelentette, hogy a soproni határozatokat *kegyelemből még fenn* akarja tartani, daczára annak, hogy a protestánsok ellenmondásuk miatt azokra többé nem hivatkozhatnak. Kivánja, hogy ama törvények érvényben tartassanak s az azok ellen vétők szigorúan bünhődjenek.

Az evangélikusok e nem várt felelet által lesujtatva, nem tehetvén egyebet, az országgyűlés végén még egy emlékiratot nyujtottak be ő felségének, melyben a királyi határozatot következő nyolcz pont szerint óhajtották magyaráztatni s ez által a lehető visszaéléseket megakadályoztathatni.

1. hogy ő felsége a „földesúri jog sérelme nélkül"-féle záradékot megszüntetni s Mád, Tálya, Tarczal és Keresztúr városokban, Zemplénben és más vármegyékben e záradék miatt elszedett birtokokat visszaadatni méltóztassék;

2. hogy miután a vallás szabad gyakorlata *mindenütt* megengedtetik, ebben ő felsége Mosonmegyét s minden városokat, a szabad királyaikat úgy mint a bányaiakat, Nagyszombatot és Szakolczát, Kőszeget és Rusztot, Szent-Györgyöt, Bazint s Légrádot s más bárhol található falvakat, még a végvidéken is, ugyanazon szabadságban részesítse;

3. hogy a nép tanítására és az ifjúság nevelésére szükséges papok és tanítók, hivatalaik teljesítésében ne háborgattassanak;

4. hogy a nemesek, kiknek udvari lelkészök van, vagy e törvény szerint lesz, azokhoz bármily rangú és bárhonnan jövő embereket szabadon bocsáthassanak;

5. hogy az artikulált helyeken levő templomok, paplakok és iskolák evangélikusok kezében maradjanak, mivel azok különben is közterhek miatt újaknak építésére képtelenek. A felvidéki városokban pedig, mint Kassán, Eperjesen, Bártfán, Lőcsén, Szebenben és Késmárkon s más artikulált helyeken az istenitisztelet ne háborgattassék s dísztelen, alkalmatlan helyekre ne szoríttassék;

6. hogy a soproni törvények által eltörlött térítvények kicsikarásával történt visszaélések megszüntessenek;

7. hogy a mely kérelmeik idő rövidsége miatt ezen országgyűlésen nem teljesíttettek, azok a következő országgyűlésen intéztessenek el;

8. hogy a vallás ügye az új király hitlevelébe is beiktattassék.

Mind ennek azonban semmi eredménye sem lett. Az országgyűlés jan. 25-én bezáratott s a protestánsok ellenzése[1] daczára következő czikkelyek iktattattak a törvények közé:

XXI. t.-czikk. Ámbár ugyan vallás dolgában az ágostai és helvét vallástételt tartók, a legújabbi soproni országgyűlés 25. és 26. törvényczikkeivel, a miatt, hogy azok ellen felszólaltak, visszaélvén, az által annak jótéteinek részesei lenni megszüntek volna, mindazáltal a belbéke kedvéért, miután ő sz. felsége kegyéből s kegyelméből a fentirt törvényczikkeket *még* (adhuc) érvényeseknek lenni

[1] Declaratio Statuum et Ordinum Evangelicorum coram universis Regni Hung. Statibus in Dieta Posoniensi Anni 1687 congregatis, in fine dietae peracta; qua Sopronienses articulos eatenus acceptant, quatenus cum diplomate Caesareo ante Coronationem Anno 1655 emanato coincidunt, non exclusa quoque spe, extra diaetalis Cesareae declarationis in Religionis Evangelicae favorem faciendae. Quae declaratio et protestatio literis Regiis testimonialibus die 26. jan. 1688 datio comprehenduntur. Hist. Dipl. App. 249. l.

legkegyelmesebben kijelentette; azokat a karok és rendek is, az atyai kijelentés értelmében megujítottáknak s előbbi érvényében visszaállítottaknak határozták, (nem állván ellent a klerus és némely katholikus világiaknak ellenmondása); és ha, s a mennyiben eddig nem foganatosíttattak, vagy pedig egy vagy más részről időközben behozott valamely visszaélések által megsértettek volna, (azoknak, melyek azon törvényczikkek alkotása idején vagy annak utána elfoglaltattak, visszaadására nézve) mielőbb kellő végrehajtással eszközlendőknek rendelték.[1]

Ezen törvényczikkben határozottan ki van fejezve a protestánsok régibb szabadságainak elfojtását czélzó retrograd irány. A bécsi és linczi békekötések nem is említtetnek. Már az 1681-ki törvény jogmegszorítást foglal magában, a mennyiben a földesurak jogainak épségben hagyásával az evang. parasztok vallása teljesen elnyomatott. Templomépítési joguk pedig csak némely artikulált helyekre szoríttatott.

Most az új törvény azt mondja, hogy a protestánsok újabb fellépéseikkel, könyörgéseikkel ezen „jótéteményre“ érdemetlenekké tették magokat; hogy az 1681-ki XXV. és XXVI. törvényczikkek tulajdonképen nem is újíttatnak meg, hanem egy ideig *még* kegyelemből meghagyatnak! Azok a törvények, melyek egykor mindenkinek, bárhol az országban szabad vallásgyakorlati jogot engedtek, melyek a háborgatást semmi szín és ürügy alatt nem engedték; melyek a templomfoglalást szigorú büntetés terhe alatt betiltották; — melyeknek megtartására magát minden király hittel kötelezte: a gyakorlati életben lassan értéktelenekké lettek. Hiába volt kimondva ismételve a törvényben, hogy a klerus és némely katholikus urak ellenmondása örökre érvénytelen. A törvény helyébe önkény, a jog helyébe királyi „kegyelem“ lép!

És ez a királyi kegyelem nagyon fogyatékos volt.

[1] Törvénykönyv. 1054. l.

Legkönnyebben úgy lehetett elveszteni, ha valaki törvényre merészelt hivatkozni. A királynak adott azon jog, hogy a vallásügyi törvényeket, tetszése és kegyelme szerint oltalmazza, egészen új intézményeket, t. i. a királyi explanatiók és resolutiók intézményét hozta létre. Ez oly nevezetes momentum a magyarhoni protestantismus jogállására nézve, melyet különösen kell hangsúlyoznunk, mivel a következő század történelmében ez képezte a protestánsok üldöztetésének kútforrását. A katholikusok erre hivatkoztak: a királyok e szerint cselekedtek. Vége-hossza nincs az önkényes magyarázatoknak.

N 15

A
MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI
DEBRECENI SZŐTS FARKAS ELNÖKSÉGE

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK
VALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI
A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

IRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

NEGYEDIK KÖTET.

1687—1712.

BUDAPEST, 1897.
HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

Bolti ára 3 frt.

A
MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI.
SZERKESZTI SZŐTS FARKAS TITKÁR.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK
VALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI
A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

IRTA
ZSILINSZKY MIHÁLY.

NEGYEDIK KÖTET.

1687—1712.

BUDAPEST, 1897.
HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság titkári irodája: Budapest IX., Pipa-utcza 23. sz., a hova küldendők a Társaság szellemi ügyeit illető küldemények.

Tagsági jelentkezések is a titkárhoz küldendők.

Jelen munka, mint 1897-re szóló tagsági illetmény küldetik meg a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság pártfogó-, alapító- és rendes tagjainak.

A Társaság pártoló (3 frt évi díjat fizető) tagjai, ha e művet a pénztárnoknál (Bendl Henrik, Deák-tér 4. sz.) rendelik meg, 1 frt kedvezményes árért kaphatják meg.

A MAGY. PROT. IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI.

1. **Protestáns Szemle.** Tudományos havi folyóirat. Eddig IX. kötet. Az összes tagok tagdíj fejében kapják. Előfizetési ára nem tagoknak évenként 4 frt. Terjedelme 40—42 ív.

2. **Monografiák.** Tudományos, főleg egyháztörténelmi művek sorozata. Évenként egy kötet, eddig IX. kötet. A pártfogó, alapító és rendes tagok tagdíj fejében, pártoló tagok kedvezményes áron kapják.

3. **Koszorú.** Vallás-erkölcsi sorozat, különösen a nép számára. Évenként tíz füzet. A folyó évben kiadandókkal eddig XL. füzet. A pártfogó és alapító tagok tagdíj fejében kapják. Ára füzetenként 4 kr., 15 füzetenként összekötve 80 kr.

4. **Házi Kincstár.** Vallás-erkölcsi épitő könyvek sorozata, főleg a müvelt közönség számára. Első kötet (sajtó alatt): **Csendes Órák.** Angolból átdolgozza *Szász Károly.* Előfizetési ára vászonkötésben 1 frt, finomabb papiron díszkötésben 2 frt. Megjelenik szeptember hónapban.

Mindezen kiadványok kaphatók a Társaság főbizományosánál

Hornyánszky Viktornál,
BUDAPESTEN (Akadémia bérháza).

IRODALMI TARSASA

KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI

SZŐTS FARKAS,

THEOL. AKADÉMIAI TANAR, A M. PROT. IROD. TÁRS. TITKÁR

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK

ALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI

A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

ÍRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

NEGYEDIK KÖTET.

1687—1712.

BUDAPEST, 1897.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

ELSŐ FEJEZET.

Erdély meghódolása.

II

MÁSODIK FEJEZET.

Az új kormányzási rendszer és annak hatása.

(1693—1703.)

Lap

HARMADIK FEJEZET.

II. Rákóczy Ferencz felkelésétől Lipót haláláig. (1703–1705.)

NEGYEDIK FEJEZET.

József trónraléptétől az ónodi országgyűlésig. (1705–1707.)

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az ónodi országgyülés és az erdélyi gyülések. (1707.)

HATODIK FEJEZET.

A pozsonyi országgyülések. (1708—1709.)

HETEDIK FEJEZET.

A forradalom utolsó évei.

(1710–1711.)

ELSŐ FEJEZET.

ERDÉLY MEGHÓDOLÁSA.

I.

Erdély meghódításának terve 1684-ben. — Az 1685-iki fogarasi gyűlés nem enged. — A gyulafehérvári gyűlés küldöttei létrehozzák a bécsi egyezményt, mely nem fogadtatik el. — Lotharingi K. egyezménye. — A fogarasi országgyűlés elfogadja a hódolati nyilatkozatot. — A radnóti gyűlés határozatai.

Aki az előbbeni fejezetekben leírt országgyűlések történetét figyelemmel végig olvasta, az kétségen kívül észrevette, hogy a törvényalkotás Magyarországban csupa formasággá törpült.

A hatalom kezelői, a bécsi ministerek, ép oly kevéssé vették komolyan a hozott törvényczikkeket, mint az országgyűlés többsége. A r. kath. klérus és a főurak nyiltan hirdették és az életben makacsul követték azt a veszedelmes elméletet, hogy az eretnekek javára hozott törvényeket nem kell megtartani. Ez az erkölcstelen tan mételyezte meg az egész magyar politikai közéletet.

Ha a királynak lelkiismerete olykor-olykor felébredt, azt ügyesen tudták lecsendesíteni. Mért kimélné a törökkel szövetkezett „lázadókat“, akik nem tisztelik a r. kath. egyház tanait, és akik ezzel magát a királyi felséget is megsértik? Lám, a török hatalom, kitartó küzdelem után meg lett törve; ugyanezt kell tenni annak főtámaszával, a protestantismussal is. Az itt-ott fölhangzó panaszokra nem kell hallgatni; következetesen és kitartóan kell törekedni a czél

felé. Ahol az igéret nem használ, ott katonai erővel és királyi parancsokkal kell bevenni a protestantismusnak legerősebb menedékvárát — Erdélyt.

És csakugyan, alig oszlott el az 1687-dik évi pozsonyi országgyűlés; alig terjedt el a hír, hogy Palota és Eger várain kívül a Zrinyi Ilona által védelmezett Munkács is feladta magát: a bécsi kormány az előre megállapított terv szerint, aránylag igen rövid idő alatt véget vetett Erdély önállóságának. Nem nyilt háborúban hódította azt meg; hanem ravasz politikával, mely ügyesen kizsákmányolta a kényszerhelyzetet. Egyfelől a védelem kecsegtető igéretei, másfelől az erőhatalommal keresztülvitt katonai beszállásolások és az ezzel járó hatalmaskodások olyan helyzetbe hozták az erdélyi fejedelmet és a mellette küzdő rendeket, hogy nem maradt egyéb útjok és módjok, mint a meghódolás.

A terv már Bécs felmentése után, 1683-ban merült fel, s 1684-ben Dunod jezsuita páter már kész szerződési formulát hozott magával Bécsből, mely 23 czikkelybe foglalta azon feltételeket, melyek mellett Erdélyt Lipót király kezébe lehetne juttatni.

Messze vezetne ezen politikai tervezet ismertetése: ezúttal csak azt emeljük ki, ami czélunkhoz képest a vallásügyi tárgyalások megértéséhez okvetlenül szükséges.

Ugyanis az említett 23 czikkely után következett még egy „*articulus separandus*“, melyben az mondatik, hogy a vallás szabad gyakorlata mind a két vallásúaknak, t. i. a katholikusoknak és a nemkatholikusoknak akadály nélkül meghagyatik.

Ezen szerződési formulát Dunod az 1685-diki február hó 22-kére *Fogarasra összehívott országgyűlésen* akarta elfogadtatni. Egyenesen azonban nem lépett fel vele, hanem a fejedelemnek az úgynevezett „keresztyén“, vagyis a pápa, a lengyel király és Velenczével kötendő szövetségbe való lépését ajánlotta. A rendeknek maga Dunod terjesztette elő a tervet, képies beszédben. Hogy a török elleni hangulatot fokozza, beszédében felhozta a töröknek abbeli törekvését

mely szerint Erdélyt Lengyelországnak akarja adni. Ő — úgy mond — azért jött, hogy ezen tervet meghiusítsa és a rendeket rábírja, hogy Lipót császár védelmét elfogadják.

A rendek már ekkor meg voltak oszolva. Egy nagy részök elpártolt Tökölyitől; a másik rész, különösen a katholikusok, határozottan Lipót mellett nyilatkoztak. „Felnyilt vala már — mondja Cserei — az erdélyi pápistáknak a szemek, bízván a német szerencséjében.“

A fejérvári katholikus papság panaszt is emelt a protestánsok ellen. Elmondá, hogy a katholikus hívek földén termett bor és búza dézmája a református fejérvári professoroknak és papoknak adatik. A dolog úgy állott, hogy a dézma tulajdonképen a fiskusé volt, aki azt szivességből engedte át a reformátusoknak. De mivel a katholikusok ebből jogsérelmet formáltak, a rendek meghallgatták a fejérvári református papokat és tanárokat, s azoknak előadásából meggyőződtek, hogy Dunod pater és Mikes Kelemen támadásai alaptalanok. Ez utóbbiról megjegyzi az emlékíró, hogy a református papokat „rútul mocskolá, szidá az ország előtt“, sőt fenyegette is őket, amit a fejedelem annyira rossz néven vett tőle, hogy a kért háromszéki kapitányságot ezért nem adta meg neki.[1] Talán éppen Mikesnek ez a hevessége és az, hogy a keresztény (katholikus) szempontot nagyon hangsúlyozta, volt oka annak, hogy nem bírt többséget szerezni. Dunod boszankodott az eredménytelenség felett, s mikor távozott, e szavakkal fordult a rendekhez: „nolentes volentes protegit vos sua Majestas“.[2]

[1] Mikor a mindenható Teleki ajánlotta őt a fejedelemnek, ez nagy haraggal mondá: „Csudálkozom, uram, ha református embernek tartod magadat, olyan gonoszlelkű persecutornak akarja kegyelmed megszerezni a háromszéki kapitányságot, mint Mikes Kelemen. Amíg mi élünk, soha addig kapitány nem leszen, sőt megmondja kegyelmed neki: többször azt meg ne próbálja, hogy a papjainkat megszidja, mert az Isten minket ne boldogítson, ha a maga kapujára fel nem akasztjuk az áruló rossz embert“. Cserei 150. l.

[2] Cserei Hist. 149. l.

Ezzel ki volt fejezve Lipótnak azon óhajtása, hogy Erdélyt minden áron bírni óhajtja. Ahol kellett, igért; ahol szükségesnek vélte, fenyegetett. Mindenek előtt Telekit nyerte meg;[1] azután következett a többi befolyásos férfiú.

Már az október havában *Gyulafehérvárra* összehívott gyűlésen Tökölyit nótázták, javait elkobozták; a hozzá-pártolókra büntetést szabtak. Lipóttal való alkudozás végett pedig kiküldötték: Haller János, Pernyeszi Zsigmond és Inczédi Mihály urakat Bécsbe. Ezek aztán Dietrichstein Ferdinand herczeggel, Badeni Herman őrgróffal és Strattman Henrik gróffal értekezvén, 1686. június 26-kán létrehozták azon 21 pontból álló egyezményt, mely közönségesen „bécsi egyezmény“[2] neve alatt ismeretes. Ennek 6-ik pontjában Lipót király igéri, hogy a bevett négy vallást Erdélyben és az ahhoz csatolt magyarországi részekben semmi szin alatt háborgatni nem fogja; és nem fog azon törekedni, hogy a törvényileg elismert templomokat, iskolákat, paplakokat és azok jövedelmeit elfoglalja.[3]

De a 19-ik pontnak azon feltétele, hogy Kolosvárban és a dévai várban császári őrség helyeztessék el, meghiúsította az alku eredményét. Hiába javasolta annak elfogadását Bethlen Miklós; a rendek nem fogadták el.

Később a hadi szerencse következtében már 12 vár és helység lévén a császári seregek által megszállva, hajlandók lettek volna a diplomát elfogadni; de akkor már a császár nem volt hajlandó reá, mivel úgyis remélte Erdélyt elfoglalhatni. Buda megvétele után Károly lotharingi herczeg ment Erdélybe, szinleg csak téli szállásra; de valósággal, hogy azt hódolatra szorítsa. Az erdélyi kormánytanács hiába küldött követeket a külföldi protestáns fejedel-

[1] Kőváry: Erd. Tört. V. 166. és 167. l.

[2] Tractatus super protectione Transylvaniae initus, qui Viennensis sive Hallerianus vulgo audit. Sylloge Tractatuum aliarumque Actorum etc. Szász Károly 11. l.

[3] U. o. 13. l. Diplomata ad Statum Transylvaniae pertinentia. Hist. Dipl. 12. l. *Kőváry*: V. 172. l.

mekhez.[1] Hiába ment küldöttség Bécsbe, Lipót Károly herczeghez utasította, akivel aztán 1687. október 27-kén egyezség köttetett. Ez egyezség második fejezetének harmadik pontjában kimondatik, hogy a négy bevett vallás egész Erdélyben, valamint a papok és tanítók is az ő jövedelmeikben és vallásuk gyakorlatában háborgattatni nem fognak, hanem isteni tiszteletöket az eddig életben volt törvény és szokás szerint szabadon gyakorolhatják, ezért senki sem fogja őket bántani; a paplakok és iskolák sehol, s így Szeben városában sem lesznek kénytelenek szállást adni. Az 5-ik pontban a tisztviselők, várak és városok szabadságai és kiváltságai; a 6-ikban a régi fejedelmek adományai; a 7-ikben pedig a káptalani konventek szabadságai biztosíttatnak.[2]

Ezzel a balázsfalvi szerződéssel Erdély sorsa el volt döntve. „Soha könnyebben — írja Cserei — sem pogány, sem keresztyén egy országhoz ilyen könnyen nem juta, mint akkor a német Erdélyhez; egy korbácslás nélkül fejèt hajtának.“[3]

Károly herczeg kivonulása után katonai hatalom alá került Erdély. A nép feljajdult. Bethlen Miklós. a német katonai parancsnokhoz beadott emlékiratában élénken festi a nép nyomorát. Kéri: küldjön ki a kormány egy megbízható férfiút mint biztost, és adja ki a diplomát, melyet egykor a rendek visszautasítottak. Biztosítsa benne a vallási szabadságot, egyeseknek személy- és vagyonbiztosságát, úgyszintén az ország törvényeit. Hívjon össze országgyűlést; titkos szavazás útján választasson egy directoriumot, bízza erre a szükséges reformok keresztülvitelét a hazai törvények szerint.[4]

[1] *Szilágyi* S. Erd. országgy. XIX. k. 30.

[2] Cserei, Vera Historia.

[3] *Szász* K. Sylloge Tractatuum etc. 30. és 31. l. — *Kőváry* L. V. 182—187. l.

[4] Moribunda Transylvania ad pedes Augusti Imperatoris Leopoldi projecta.

Talán ezen emlékirat alapján történt, hogy a következő évben Caraffa, az eperjesi vértörvényszék rettegett hőse ment Erdélybe, hogy azt Lipót hatalma alá hajtsa. Május elején a *Fogarasban* összejött rendek ismét nagy zavarban voltak. Ellentállásra gondolniok sem lehetett; csak arról tanácskozhattak, hogy mit és miképen lehetne még megmenteniök Erdély régi alkotmányából és önállóságából.

Caraffa, ki jól tudta, mennyire félnek nevétől, átizent Fogarasba az egybegyűlt rendekhez és a fejedelemhez, küldenék hozzá követeiket, hogy velök a közügyekről tanácskozzék. Ez meg is történt. A kiküldöttek, ú. m.: Teleky Mihály, Székely László, Bethlen Gergely, Elek és Miklós, Frank Bálint, Bánfy György, Apor István, Sárosy János, Alvinczy Péter és Filtich Mihály 1688. május 9-kén írták alá a hódolatiratot, melyben Erdélyt feltétlenül átadják Lipótnak és örököseinek, és csak kérelemképen fejezik ki abbeli óhajukat, „hogy ő felsége, vele született kegyelmességénél fogva, tartsa és erősítse meg őket szabadságaikban, különösen pedig az eddig bevett vallások szabad gyakorlatában.“[1]

Ezt a fejedelem is elfogadta; csakis Bethlen Miklós és Apor István ellenezték, s elébb az országgyűlés elé terjesztését sürgették.[2] Mikor Bethlen Caraffa előtt is hangsúlyozá, hogy ez ügy eldöntése országgyűlés elé való, az

[1] *Katona*, Hist. Crit. XXXV. 563. l. . . . „submissime supplicantes, ut invictissimus Imperator, Dominus noster Clementissimus, ex innata sua clementia, libertates et privilegia nostra, in specie vero liberum exertitium in religionibus hactenus receptis benignissime confirmare . . . dignetur. V. ö. Szász. Sylloge Tract. 44. l.

[2] „Én aperte megmondám — írja Bethlen Miklós — hogy én nem javalhatom, hanem reportáljuk Fogarasba a fejedelemnek és az országnak, és lássák ő nagyságok s ő kegyelmek, mert a fejedelemségnek és országnak örökös elidegenítésére nincsen nekünk plenipotentiánk; úgy látom pedig, a generális (Caraffa) azt kivánja, hogy mi ezt subscribáljuk és pecsételjük és osztán a fejedelemmel és országgal viszont cselekedtessük. . . Megharaguvék Teleki s mond: kegyelmed-e hát olyan hive a fejedelemnek? stb. — Önéletírás II. 80 l.

a következő szavakkal válaszolt neki: „Uram, aki egy kulcscsal bemehet az ajtón, bolond volna, ha több kulcsot s hágcsókat keresne, hogy az ablakon juthasson be“.

Mindazáltal mégis több kulcshoz kellett folyamodni, és a fentebb említett hódolatiratot a majdnem folytonossá lett *fogarasi országgyűlés* megerősítése alá kellett bocsátani.

Az országgyűlésen jelen volt rendek néhány nap alatt minden nehézség nélkül elfogadták a hódolati nyilatkozatot. Egyúttal 13 pontból álló kérelmet intéztek a királyhoz, hogy hagyja meg Erdély önállóságát és alkotmányosságát, hogy különösen a négy bevett vallás semmi szín alatt ne háborgattassék, hanem minden egyházak, templomok, iskolák, paplakok eddig élvezett jövedelmeikben, jogaikban, szertartásaikban és szokásaikban; úgy szintén azoknak papjai hivatalaikban, tiszteletükben és szabadságukban sértetlenül megtartassanak, úgy, amint az a Lotharingi herczeggel kötött egyezményben van.[1]

Június 17-kén kaptak egy kitérő választ, melynek hangjából lehetett látni, hogy Erdély önállósága veszendőben van. A király a rendeket a töröktől való elszakadásukért és császári oltalma alá hajlásukért megdicsérte, s megigérte, hogy védelmökről kellőleg fog gondoskodni. És hogy atyai kegyességét irántok bebizonyítsa, biztosítá őket, hogy a bevett vallások gyakorlatában, lelkiismereti szabadságában háborgattatni senki sem fog. Gond lesz arra is, hogy a császári katonaság. szigorú fegyelemben tartatván, a tartományt védje és ne zsarolja.[2]

A rendek azonban ily általános igéretekkel megelégedve nem voltak. Nagy Pált küldötték fel Bécsbe, hogy a diploma kiadását, s abban némely kitételek igaz értelmének megállapítását kieszközölje. Október 8-káról keltezett levelökben ők magok is ezt kérték. A király deczember elején erre adott válaszában ismét csak dicséretekkel és

[1] *Szász*, Sylloge Tractatuum. 46. l.
[2] U. o. 50—51. l.

biztatásokkal felel; ő azon szavak alatt „religiones hactenus *toleratae*“, melyek az 1686-ki egyezkedés idején iktattattak a szövegbe, a tényleg *bevett* vallásokat érti; s biztosítja a rendeket, hogy e tekintetben semmi változtatást és újítást nem akar behozni. A terhek könnyítésére nézve is megtette a kellő intézkedéseket....

Az alkudozás ilyképen tovább folyt 1689-ben is. Vay Mihály volt a fejedelem követe Bécsben. Lipót szemlátomást halasztotta a végleges választ az időközben kitört török háború befejezése utáni időre. Az erdélyi országgyűlések tulajdonképen csak értelmező bizottsággá törpültek. Nagy viták nem folytak; elvi határozatok nem hozattak. Rendkívüli adóktól nyomatva, a rendek a Lipót részéről kiadandó diplomától várták az ügyek jobbrafordultát. Valamint a polgári életre tartozó kérdésekben csak aprólékos határozatokra, mint pl. pipatilalomra és verébfogásra szorítkoztak; úgy a vallás-erkölcsi élet tekintetében is leginkább az elharapózott bűnök, mint pl. gyilkosság, paráznaság, káromkodás és sodomia, úgy szintén az egyes felekezet papjai között felmerült kisebb bajok megszüntetésére fordították figyelmüket.

II.

A fogarasi május 17-ki határozatok; — a június 19-ki határozatok; — és a július 15-kén tartott országgyűlési czikkek.

Minél erősebben érezte a fejedelem a bekövetkezett kényelmetlen helyzetet, annál nagyobb gondot fordított egyházának belügyeire.

Egymás után tartott egyházi gyűléseket, melyeken az országgyűléseken előfordulható ügyeket előlegesen megbeszélték, sőt egyes esetekben határozatokat is hoztak.

Így például az 1689-diki május 17-kén Fogaras várában tartott gyűlésen a következőkben állapodtak meg:

Tiszteletes Veszprémi István Udvarhellyi Praedicator, s egjszersmind Udvarhelyszéki Tractusbeli Reformata Orto-

doxa Ecclesiák Praedikátori Esperestye, és Letenyei Pál. említett Udvarhellyi Schola Mestere között már alkalmas üdőtől fogván fenforgó Controversiák, mind a magok panaszokból, s mind pedig azon Ecclesiához közel lakó becsülletes atyánkfiaitól megértvén, közönséges teczésből concludáltuk, hogj azon eő Kegyelmek között fennforgó nehézségek, más egjéb törvényes processust, és abból származható judiciumot importalható utakon módokon ne orvosoltassanak, hanem eő Kegyelmek mind két részről való esendességekre, és böcsületeknek is helyben maradására (kiváltképpen való tekintetünk lévén arra, hogy említett Veszprémi Uram más tisztességes Ecclesiában való hivatallyát, a mi Kegyelmes Urunk eő Nagysága, némelly eő Nagysága meghitt becsülletes Tanács Úr hívei Instantiajukra lett parancsolattyára nézve megváltoztatta, és azon Ecclesiában megmaradott) vigjázván, ugy teczczet, Veszprémi Uram azon Ecclesiában maradjon meg, eltávoztatván mindazáltal az azon Ecclesiát, ott való Scholát, és másokat is meghábolítható alkalmatlanságot; Letenyei Pál pedig (imponáltatván azon Ecclesiának illendő Ratiokkal odavaló acceptáltatása) transferáltassék az Zabolai Ecclesiai Praedicatorságra, és Rozgoni Uram onnan az említett Udvarhellyi Schola directiojára hozattassék vissza és igj mindeniknek eő Kegyelmek közzül, böcsülletek megsértődése nélkül azon említett Udvarhellyi Ecclesiabeli difficultasok sopialódnak.

Eodem ibidem.

Marusszéki Makfalvi Dosa Tamás, és ugjan Marusszéki Sztgeliczei Orthodoxa Reformata infans Ecclesia között, ugjan ott lakott Néhai Nagy János háza, és szőlei dézmája iránt előnkben terjesztett s azon Ecclesia részéről comprobált controversia iránt concludáltuk. Minthogj elsőbb és nagjobb jussa is elucescalt azon Ecclesiának a megemlített házhoz, s szőllőknek dézmájához, mintsem Dosa Tamás Atyánkfiának, mely háznak és szőlők dézmájának azon Szent Geliczei Orthodoxa Reformata infans Ecclesia számára,

s kezéhez való avattatására ugjan maga Dosa Tamás mint substitutus Tiszt forgott, és volt interessatus, még is annak utánna certis sub praetextibus azon háznak égi részit, s az szőlőknek dézmáját magának vendicalta s occupálta, holott azon Ecclesia említett jussát oltalmazni inkáb, s szaporitani, mintsem károsítani, s fogjatni tartozott volna; tehát azon házat egésszen azon infans Ecclesia számára restituallya, restituálván a szőlőket is azoknak, a kiket concernál proprietássága, fenmaradván azon szőlők iránt is azon Ecclesiának dézmabeli jussa: maga ezen dolgokbeli rendeletlen cselekedetiért pedig de facto tartozzék azon Ecclesiának száz forintokat deponálni, ha pedig a megirt házat azon száz forintnak depositiójával azon Ecclesiának post harum emanationem intra vel ad octavum nem remittállya, az után nyolczad nappal cum poena ducentorum florenorum hungaricalium per legitimos Regni Executores exequenda omnibus Juridicis remediis praeclusis restituat, vigore praesentis Deliberationis.

Az Abrud-Bányai dologról.

Mivel azon kívül is sok Controversia vagion azon helyben az Ecclesiai dolgok iránt is, ebben is peniglen praetendállyák, az Ecclesiának dolgának megbántodását, hogi iobban való igazittása lehessen azon dolognak jövendőben, Commissariusoknak rendeltetnek, Thuroczkai István Alvinczi Péter, és Balogh Boldisár Atyánkfiai, kik is hová hamaréb az következendő Junius havában ad faciem loci felmenvén, az dolgokat oculálják, és az következendő Ország Gyülésére valóságosan reputallyák s akkor végső igazításban vétetődik; az alatt peniglen az aranyváltónak tisztességes szállást adván megbecsüllyék.

*

Az templom iránt, mind ennyi sok romlás, és tereh viselés alatt is, egész országostól 10,000 forintokkal megsegitteni igirjük, ugi kis arra való pihenésünk lévén, az mennyiben lehet nem is halasztjuk.

Seprődi Mátyás suplicatiójára való válasza T. Püspök Uramnak.

Mivel ennek előtte a vásárhelyi sinodusban Seprődi Mátyás opinioi condemnáltattak egyszer, azért mi az aránt való judiciumot a generalisnak nem bontogatjuk. És noha annak utánna is nem szünt meg tévelygő vélekedésit hintegetni, sőt ministeriumunkat, szent evangeliumunkat káromlatta, szidalmazta, becstelenitette, melylyel okot adott arra, hogy megfogattassék, mindazonáltal mi nem gyönyörködvén nyomorúságában, reménséget vehet szabadulása felől, ha reversalist ad ezekről.

1. Hogy az ecclesiának utolsó állapotja felől, nevezet szerént az sidóknak Canaán földre való külső carnalis restitutiojok felől való opinioit magának tartja, sem együtt, sem másutt, sem titkon, sem nyilván nem hintegeti.

2. Ha a felől való opinioiból maga elméje szerént kihozott keresztény vallásunknak fundamentumival ellenkező sententiáit revocálja. És ha többé megujitja arra legyen köteles, hogy az házábul kimegyen, vagy az mi kegyelmes Urunk ő Nagysága és az Urunk ő Nagyságok s ő Kegyelmek ujjakig megfogotván kemény itilete légyen rajta, mint teljességgel megátalkodott s keresztényi vallásunknak fundamentumit háborgató, ministeriumunkat becstelenítő, szent evangeliumunkat káromló ember ellen.

3. Ha az mely társaságot és atyafiakot megbecstelenített emberi indulatjából, azokat az partialisban mind közönségesen mind pedig személyek szerént megköveti.

A partialisban pedig meghagyatik, hogy az praedicatorok vigyázzanak magok is utánna, az hallgatókat is megintsék, hogy ha ezek ellen cselekednék, nemcsak bémondani tartozzanak, hanem mint hihető embert társaságokból, falujokból is kiüzzék, arra szabadságok lévén.

Mákfalvi István felől való tetszése T. püspök Uramnak.

Mivel Mákfalvi Istvánnak nem csak sokképpen való erkölcstelensége, hanem iszonyu káromkodása is hallatik, azért hogy mind erkölcstelensége s mind káromkodása felől inquisitio légyen, a társaságnak meghagyatik, addig maradjon fogságban.

Seprődi Mátyás választétele.

Ha a vásárhelyi sinodus az Mojses ötödik könyvének 19. részének a v. 15 ad finem lött volna, többet szólhattam volna a dologhoz.

Az 1. postulatumra: Omne bonum est communicativum sui.

Az 2-dikra. Az igaz vallásnak fundamentomival ellenkező dolgokat, eddig sem igyekeztem, sem igyekezem soha hinni s tanitani.

3. Az mit mások ellen erőtelenségből vétettem, alázatoson megkövetem.

Observandum: Seprődi Mátyás minthogy rendkivül opponálta magát választételiben további való fogsága méltónak itiltetett.

Mákfalvi István is az fogságban tartatni végeztetett.

Továbbá az 1689-ki június 19-kén tartott generalis zsinatnak azon követelései, melyek az ugyanazon év július 15-kén tartott radnóti országgyülés elé terjesztettek, ekképen hangzottak:

1. Ugy vagyon hogy még ez ideig ez esztendőben Aprilisnek vége felé Fogarasban az deputatioknak gyüléseknek alkalmatosságával T. Bajcsi András és Szekeresi István praedicator atyánkfiai által praesentált postulatuminkra lőtt kegyes választételit az mi kegyelmes Urunknak ő Nagyságának és P. nagy Rendeinknek irásban nem láthattuk: mindazonáltal az Isten házának épületire és az ő felsége dicsőségének terjedésére igen használatosnak tudván azokat lenni, kérjük alásson Nagyságodat kegyelmes Urunk

kérjük szent vallásunkat szerető nagy Rendeinket, méltóztassék Nagyságtok s Kegyelmetek akkori jó végzésit ecclesiánk és collegiumink javakra effectuálni, hogy azoknak bételjesitések halogatása és egyéb következhető alkalmatlonságok miatt haszontalanokká ne legyenek, melyért hogy Isten Nagyságtokat és Kegyelmeteket lelki és testi jókkal megáldja szivünk szerént kivánjuk. Resolutio in Castro Radnoth 4. Augusti 1689. Facta sequenti serie. Kezekhez ment ő Kegyelmeknek.

2. Az sok égre kiáltó gonoszságoknak, az Isten beszédének, és az természetnek világa ellen eső istentelen cselekedeteknek árja ellepte minden határit édes hazánknak; de azoknak megzabolázásokra és megbüntetésekre irott szép törvényeink megholtak, az itilet keserűségre változott és az igazság a földön hever Amos 5. 7. et 6. 12. Az igazság elesett az utczán és az igazságnak minden előmenetele. Es. 59. v. 14. Az sok ártatlan véreknek kebelünkben való szédése, szegényeknek és gyámoltalanoknak nyomorgatása, a fertelmes parázna életű embereknek dögleletessége, az orvoknak, latroknak és egyes gonoszságokban élő elfajult embereknek meg nem büntetése szüntelen szorgalmaztatják a földnek igaz itélő biráját az ellenünk való bosszuállásra, mely bizonynyal soha el sem mulik, ha az igazság kiszolgáltatására és életünk megjobbítására nem serdül szivünk, s folyni kezd ujabban az Istennek itileti ellenünk, mint az viz és az igazság, mint a patak Amos 5. 24. Mostan pedig egyszer az sok káromkodásokkal annyira megrakodott 23 nyavalyás háza, hogy nem csak az öregöknek, hanem az utczákon játszadozó gyermekeknek is szájok telyesen legyen azokkal. Nevezetesen az elmult hetekben mint káromlatta meg szent bibliánkot, evangeliumunkat, vallásunkat, praedicatioinkat egy ó-tordai ember irtozásra való dolog csak hallani is, miképpen arról való relatoriák megmutatják. Azért alázatosan kérjük Nagyságodat kegyelmes Urunk, kérjük Istenét szerető nagy Rendeinket, viseljen gondot Nagyságtok és Kegyelmetek az igazságnak kiszolgáltatására, ilyen istenes

munkája által is, álljon az törésre, hogy az Istennek fellobbant haragjától és kemény itiletitől teljességgel meg ne emésztessünk. Közölebb ez mostan vád alá esett személynek is éktelen káromkodási ne maradjanak büntetlen. Az igazságot és az igaz törvénynek gyakorlását a magistratusi személyekben inkább szereti az Ur az ő áldozatjoknál. Prov. 21. 3. Sam. 15. 22. Iratott articulus róla. Ez káromkodó captiváltassék végeztetett.

3. A praedicatorok és mesterek tápláltatásokra, eleinktől rendeltetett fizetések, mely sokképpen fordittatott, változtatott és vonattatott el szerte-szélyel e hazában, senki sem győzné eléggé kiirni. Sem az Ur Jezus Christus méltóságos parancsolatjával, sem e hazának rendes articulusival nem kezdettek nagyon sokon gondolni, hanem az szent ministeriumnak fenn tartására rendelt falatokat elhuzzák s vonszák, lopják és elnyelik, mely miatt végetlen és megszünés nélkül való az egyházi embereknek, praedicatoroknak és mestereknek panaszok. Azért alázatoson kérjük Nagyságtokat s Kegyelmeteket, méltoztassék az ügyünkben betekinteni és diecesisenként ez hazában kegyes és istenfélő delegálandó személyek által az esperestekkel együtt a conpitalataban (sic!) megirt ötödik és hatodik articulusok és ez hazában megnyomorult jó rendelések szerént az egyházi személyeknek fizetéseket jó karban állitani. Melyért Isten Nagyságtokat és Kegyelmeteket mind személyekben, mind maradékiban kétség nélkül megáldja.

Az helyeknek tisztei procedáljanak az afféléről irott articulusok szerént, az vármegyék főtisztei is legyenek kivántató succursussal.

4. Marus székben Szent Mártonon lakó Dersi Pál unitarius esperest, jóllehet sokszor megintetett, hogy a vadadi kicsiny reformata ecclesiácskának tagjait ne háborgassa, a vadadi unitarius pap számára való fizetéssel ne terhelje, azért őket ne dulassa, ne zálogoltassa, Kálban az vallásunkon levő ecclesiácskában való járásokat az ige hallgatásáért ne ellenzze, de még eddig rendetlen cselekedetétől

nem hogy megszűnt volna, sőt inkább azokat ujjattan ujjatja, minthogy az vallásunkon levő vadadiaknak panaszszal teljes supplicatiojokból megtetszik, reformatus praedicatornak az ige hirdetésére, betegek látogatására, halottjoknak eltemetésére, a mieink közé bemenni nem engedtetik. Azért alázatosan reménkedünk Nagyságodnak kegyelmes Urunknak, Nagyságod után vallásunkat szerető nagy Rendeinknek méltóztassék Nagyságtok s Kegyelmetek annak az ecclesiácskának megnyomoritására és elfogyasztására czélzó erőszakos esperestnek rendeletlen dolgait meggátolni, magát megzabolázni és azt az infans ecclesiácskát inséges állapotjából kivenni és igaz vallásában követésében bátorságossá tenni. Jobban végére kell menni, director Uram proloqualja, az kiket illet e törvénynyel.

5. Az bágyoni reformata ecclesiácskának nagy megbántódására és megszaporodásának meggátlására való dolog, hogy az unitaria vallásról hozzánk tért ott lakós, tős gyökeres embereknek is erdejekből részt szakasztani és adni nem akarnak, mely miatt nagy hátramaradással élnek közöttök az vallásunkon levő emberek, nem is kicsiny akadály a gyengéknek, hogy vallásunkra ne álljanak. Azért kérjük Nagyságtokot s Kegyelmeteket alázatoson, ez nem régen plántált ecclesiácskának is ebbeli nyavalyáját orvosolja meg, ha az több határokhoz közök vagyon, legyen erdejekhez is. Denomináltassanak commissariusok ezen dolog eligazitására az országtól.

6. Az Szent-Gellicei reformata ecclesia praetendal az unitaria ecclesia kezénél levő jókhoz (mely nyolcz száz forint, szántóföldek, erdő, széna rétek) ezen az okon, hogy az ő elejek is munkások voltak azoknak szerzésében, sőt azok voltanak ott nagyobb fundatori az egyházi jóknak, azért alázatoson kérjük Nagyságtokot s Kegyelmeteket ez mostan nevekedő ecclesiácskának is fundamentomos praetensióját vegye tekintetben és küldjön közikben értelmes embereket e dolognak eligazitására és az egyházi jóknak a mieinkkel való megosztására.

Elégségesnek nem tartjuk az ő Kegyelmek erre való választéteket. Ez az Dósa Uram dolgához való. Az következendő deputatio gyűlésére producálják mindkét részről, ha mi igazságok vagyon.

7. Az oláhok olyan helyeken is épitenek Beszerikákot, az holott még vallásunkon levő praedicatorok és hallgatók is vadnak: mindazáltal az magyarok fundusira telepedett oláhok az praedicatoroknak járó szokott fizetést meg nem adják, mely miatt immár sok helyeken az praedicatorok csaknem egyenlő szükségre jutottak. Ha az szász falukra telepedett oláhok az szász papoknak az régi mód szerént való jövedelmeket kiszolgáltatják, ugy tetszik azon igazsággal az magyarok is megkivánhatják tőlök. Alázatoson kérjük azért Nagyságtokot s Kegyelmeteket e részben is cselekedje azt az ministeriumnak fenntartására az olyan helyekben is, az mi igaz és illendő. Articulus iratott róla.

8. Az fejérvári collegiumnak minémü nagy fogyatkozása lévén az professorok iránt Nagyságod, Kegyelmes Urunk és Nagyságtok és Kegyelmetek jól tudja, azért alázatosan kérjük Nagyságodat mint jó kegyelmes Urunkat és Nagyságtokat s Kegyelmeteket, hogy Istenünk tisztességéhez való jó buzgóságából meltoztassék Nagyságod kegyelmességét, Nagyságtok s Kegyelmetek jó akaratját fogyatkozásában ahhoz is megujétani, nevezet szerént az ifjuságnak nagyobb mértékben való taníttatásában, nem kicsiny lévén az tanulóknak száma, T. Comaromi István becsületes atyánkfia az egész munkát erejével nem győzvén, ő Kegyelme mellé T. Kapusi Sámuel becsületes atyánkfiát helyeztetni illendő fizetést ő Kegyelmének rendelvén és conventiót adván, minthogy az mi kegyelmes Urunk ő Nagysága arról mi nékünk már reménységet nyujtott és igéretet tött. — Meg vagyon.

9. Az fejérdi ecclesiában az isteni szolgálatnak fenntartására rendelt Nagyságod kegyelmes Urunk dézmát, melyet possessor uraim felváltván kiadják ugyon quartáját, de az dézmát pénzül felváltván az pénzből ismét kivonszák, holott Nagyságod kegyelmes Urunk a quartán kivül való dézmát

adta a fejérdi ecclesiának és azt válthatják fel prossessor Uraimék, némelyek pedig két részt birván az egyiket felváltják, a másikot nem váltják. Noha megdézmálják, mint Colosvárt lakó Szilágyi Mihály Uram. Némelyek potentiose oda tartják, mint ugyan Colosvárt lakó Sztenczel Ferencz nevű unitarius ember oda tartotta a dézmát a mostan ott lakó praedicator atyánkfia előtt való becsületes atyánkfiától; némelyek az nemes ország articulusa szerént debito tempore ki nem szolgáltatják, Nagyságod, kegyelmes Urunkat első kérjük ez iránt való fogyatkozását is azon megnevezett ecclesiának kegyelmessége szerént méltóztassék orvosolni.

Fő arendator Uram parancsoljon felőle az vice arendatornak, ne vegye el az pénzt, hanem ha mind egészlen letészik.

10. A colosvári typographia házhoz német szállók szállva, Veresegyházi István typographus atyánkfia ereje felett terheltetik annyira, hogyha Nagyságod kegyelmes Urunk és Nagyságtok s Kegyelmetek a házát nem immunitálja, kénszeríttetik szállását változtatni, oda hagyván a typographia házot, melyből lehetetlen hogy nagyobb romlása és pusztulása a háznok ne következnék; annál inkább, ha (az mint hallatik) a capitányok cultusok helyének közel voltájért oda szállanak. Annak felette idvezült Veresegyházi Mihály typographus atyánkfia, a midőn azon megnevezett házban szállott volt, akkori fő curator Urainkkal lévén ilyen contractusa, hogy a mit a házon épít (bona fide arról producálván) acceptáltatik, azon contractushoz tartván magát mostan azon házban lakó Veresegyházi István typographus atyánkfia is, építtette azon házat, de még eddig, sem az idvezült atyafia költése, sem az mostan azon házban lakó Veresegyházi István költése igazításban nem vétetett. Várja abból is Nagyságos Urunk az Nagyságod kegyelmességét és Nagyságtok s Kegyelmetek jó akaratját, hogy sok költések hijában való ne légyen és nagy kárban ne maradjon. Munkálkodni kell az háznak immunitáltatásában, az typographus maga dolgáról pedig az colosvári curatorok informaljanak.

11. Az oláh esperestek abban munkálkodván, hogy született nyelveken tisztábban kinyomtatossák (igy) a bibliát, elégtelenek annak a munkának véghezvitelére, hanem ha mindenütt magok közt, Beszerikájokban ez aránt való jó igyekezeteket publicálván arra segitséget kérnek. De ezt az Nagyságod kegyelmes megengedése nélkül fel nem tehetik. Azért Nagyságodnak kegyelmes Urunknak és Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek mi általunk alázatosan instalnák, méltóztassék nem csak megengedni, hanem patens levelekkel is segíteni. — Concessum.

12. Seprődi Mátyásnak, tévelygő vélekedésiért az ecclesiának sokszori kivánságára, az Méltóságos Ur, Tekéntetes, Nemzetes Teleki Mihály Urunk megfogatta és ide hozotta, akképen ministeriumot sokképen becstelenitő, erkölcstelen Mákfalvi Istvánt. Mi tetszik Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek velek cselekedni, Nagyságtoktól s Kegyelmetektől itiletet várunk. Készüljön az válaszhoz és maga expeditiojához.

A rendek ezen felterjesztések alapján az 1869. július 15-ikén tartott országgyűlésen a következő törvényczikkeket alkották:

Articulus II.

Istennek ő Felségének rajtunk forgó súlyos látogatásival is sokan semmit sem gondolván, sok vétkeknek neme mind eláradott legyen az emberek között, szomorúan jelentjük kegyelmes Urunk, sokak kétség kívül elbizakodván a törvényeknek rendesen való nem folyásában, az nemesi szabadságnak szine alatt sokan vétkeknek cselekedésire hanyathomlok mennek, bizakodván abban, hogy az eddig observáltatott usus szerént longo litis processu, akiknek incumbálna, nem procedálhatnak ellenek, mely vétkeknek ennyire való eláradása, és annak meg nem büntetése miatt nem egyebet, hanem Istennek végső itéletit várhatjuk minden bizonnyal édes hazánkra. Hogy azért az iránt is az ő felsége fellobbant haragját csendesíthessük, csak mi részi-

ben is, nemesi szabadságnak, megsértődésével is annyi részben nem gondolván az efféle vétekben valóknak megbüntetésekről eddig observáltatott processust megrövidítvén Nagyságod kegyelmes consensusa is accedálván, egész országúl, három nemzetül végeztük ez szerint:

Hogy t. i. Director atyánkfia ez hazában mindennemű helyeken inquiráltasson, és az hol gyilkost, paráznát, káromkodót és minden keresztyén szíveket irtóztató Sodomia vétekben való embert hall, evocáltassa az méltóságos Deputatio öszvegyűlésire, az holott is az Nagyságod méltóságos táblája minden haladék és kedvezés nélkül revideálja az efféle megnevezett véteknek, valamelyikével vádoltatott embernek causáját és egyszeri exmissiónál egyéb dilatio semmisem adatván, finaliter decidáltassék dolga, és érdeme szerént meg is büntettessék.

Az mig pediglen az inquisitio peragáltathatik, minden fő- és vice tisztek és egyéb becsületes rendek is, ha kiket afféle vétekben élőket tudnak, tartozzanak kötelesség szerént megírt Director atyánkfiának értésére adni. Az ilyen vétekben deprehendáltatott ember mellett pediglen senki Nagyságodtól gratiát impetrálni ne merészeljen sub poena flor. 500, Nagyságod is mostani kegyelmes igéreti szerint ne adjon. Hogyha pediglen valaki sok sollicitálása után Nagyságodtól gratiát impetrálna is. az Nagyságod gratiája semmit neki ne használhasson, hanem Nagyságod fejedelmi authoritása megsértődése nélkül törvény szerént érdemlett méltó büntetését vegye el az olyan személy. Ez iránt való constitutiónk pediglen ez hazában három esztendeig duráljon, azontúl erőtelen legyen; hogy ha a szükség ugy kivánván ujabban egész országul, Nagyságod kegyelmes consesusa is accedalván, ezen constitutiót nem confirmáljuk.

Articulus III.

Mivel az regius fundusra telepedett oláhok a szász papoknak az ő fundusokról az előtt járni szokott bért szintén úgy bészolgáltatják, mint midőn az ő helyeken szászok lak-

tanak, nem prejudicálván, hogy a szász papnak tanitására nem járnak, vagy hogy magoknak ők is papot tartanak; végeztük azért Kegyelmes Urunk, Nagyságod kegyelmes consensusából, hogy hasonlóképpen a vármegyéken és székelységben is az mely oláhok olyan fundusokra telepedtenek, az holott annak előtte a magyar papnak bért adni szokott magyarok laktanak, legalább annyi béradással papnak, mesternek tartozzanak, a mennyivel azon helyben az előtt lakott magyar ember tartozott. Mely bért is az oláhokon azon helyeknek lakosi, a köztök efféleékben eddig observáltatott usus szerént szabadoson exequálhassák, ha szép szerént megadni nem akarják.[1]

*

Az 1690-ki június havában ugyancsak Radnóton összeült „deputatio" Vesselényi Pál és Béldi Zsuzsánna ügyében ekképen határozott:

„Az ő kegyelmek egymás között fenforgó hallatlan példáju nagy botránkozás orvoslásának modalitását az nemes ország deliberative kiadta volt ugyan, de abban az predikatori rendek fogyatkozást tévén, kénteleníttetett az vallásunkon lévő consistorium hozzá nyulni, és Isten ő felsége kemény, az embereknek pedig méltó itéleteknek eltávoztatására nézve, csendes uton igyekezte megorvosolni, de semmiképpen ezuttal is nem lehetett. — Azért tetszett az consistoriumnak ez jelen való esztendőben esendő Szt. Mihály napig ő kegyelmek mindkét részről készüljenek törvényhez, és akkortájban prefigálandó napra s helyre az vallásunkon való statusnak elei és szine összegyűlvén, s püspök uram is az esperesteknek nagyobb részével, magok mellé veendő két-két becsületes predikátorokkal odajövén, őkegyelmek is mindkét részről jó készülettel compareáljanak, s törvény szerint eligazittatik az ő Kegyelmek között lévő nagy botránkozás finaliter; mely is azon el nem múlik, ha valamelyik őkegyelmök közül nem compareálna is, hanem az

[1] Vessely, I. 273—275. l.

dolog eligazittatik és az compareáló félnek igazság szolgáltatik okvetetlen.

Hogyha pedig az alatt ő Kegyelmek megegyezhetnek magok között, mi nem ellenezzük, de egyik félnek is mi nem imponáljuk.[1]

III.

A medgyesi országgyűlés 1689. szeptember 17. — A reformátusok kérvényei, s az azokra adott válaszok.

A rendek összejövén, mindenek előtt a jelenlevők névsorát olvasták fel; azután pedig Bethlen Sámuel ünnepélyes szónoklattal üdvözölte a fejedelmet.

A bécsi követségre és a katonaság ellátására vonatkozó jelentések és határozatok után s némely apróbb kérdések mellett elővétettek az egyházi és iskolai ügyek is.

Ugyanis még ez év tavaszán, Fogarasban, a fejedelem jelentésében tárgyaltattak a reformátusoknak bizonyos kérvényei, melyekre nézve pontonkint a következő határozatok hozattak:

1-ma instantia. Az elmult esztendőben 4. Oktobris Radnóton, a mit Istenhez való buzgóságokból ő Nagyságok s ő Kegyelmek igértenek, azt ki mennyire adta meg, illendő volna végre menni és annak az igéretnek effectumát sollicitálni.

Resolutio. Vallásunkon való uri s főrenden levők nevek alatt irni kell azoknak a becsületes rendeknek, kik meg nem adták, a mit igértenek.

2-da instantia. Debreczenből már sok esztendőktől fogva egy pénzt sem adtak, meghalad az adósság fl. 12000, mit kell velek is cselekedni?

Resolutio. Megtanit az idő; most nem lehet őket erőltetni.

3-a instantia. Maradtak volt bizonyos adóssági az Ecclesiáknak a Gilányi testámentoma alkalmatosságával, melyek

[1] Consultatio Radnotiensis. Tört. Lapok. I. 599. l.

mindazáltal csak elnyomúlva vannak a háborús idők miatt; annak is ha békességet kelle várnunk vagy az alatt is procedalnak.

Resolutio. Az mint lehet, non obstante temporis injuria procedálni kell.

4-a instantia. A hol udvarbirák vagy kamara ispánok fizetnek a praedikatoroknak, majd mindenütt elfogyatkoznak az ecclesiák és praedikatorok a fizetetlenség miatt.

Resolutio. Praefectus uram provideáljon felőle, és a hol mi fogyatkozások vannak, igazitassa el, s fizettesse meg, akinek mi illik.

5-a instantia. Püspök uramnak és Szekeresi uramnak is vagyon a fejérváriaktól olyan fogyatkozások, hogy fizetéseket illendőképen nem adják meg.

Resolutio. Menjen commissio az hadnagyra és a város birájára, intra octavum fizettessenek őkegyelmeknek: alioquin fogva hozattassanak ide érdemlő büntetésre.

6-a instantia. Az enyedi collegiumnak és ecclesiának a mi kevés jószága vagyon, a mostani portiózásban, ugy mint dominus terrestrisnek, segiteni kelle az jószágot és micsoda pénzből? ha ő Nagyságok és ő Kegyelmek valami engedelemmel nem lehetnek, signanter az ecclesia kővárvidéki jószága inscriptiós lévén, mint tehesse az adót le érettek tanquam dominus terrestris, ha az a sok költség nem superscribáltatik authentice azon jószágra.

Resolutio. Az jószág adóját nem lehet relaxálni, közönséges lévén az adók terhe, egyébiránt az inscriptiós jószágokról irt articulussal élhetnek ő kegyelmek is.

7-a instantia. A fejérvári collegiumnak nagy fogyatkozása vagyon, elannyira, hogy ha ő Nagysága, vagy ő Nagyságok s ő Kegyelmök nem succurálnak, nem subsistálhat.

Resolutio. A mi kegyelmes urunk ő Nagysága méltóságos collatiói szerént való provisio ez után is megleszen. disponált is felőle ő Nagysága.

8-ava instantia. Az oláh typografiáról mint lőn Matkó

uram iránt való dispositio ezelőtti esztendőkben, juthat ő Nagyságoknak és ő Kegyelmeknek eszébe; ebben is a késedelem mit használ? Jó volna róla gondolkodni, mert Matkó uram is halandó.

Resolutio. Jobb időre halad.

9-a instantia. Az oláh scholának Fogarasban való erectiója, mely szükséges volna, nyilván vagyon ő Nagyságok s ő Kegyelmök előtt, azért az se menjen feledékenységben.

Resolutio. Leszen kegyelmes dispositiója róla a mi kegyelmes Urunknak. Bethlen Gergely uram, praefectus uram és Pataky István uraimék provideálják.

10-ma instantia. A marosvásárhelyi schola pénze, dolga is periclitál, és noha jó dispositiók tétettek róla egynehányszor, de effectumba nem mentek.

Resolutio. Azon ecclesia és a város között fenforgó sok difficultásoknak istenes complanálására és a dolgoknak jó karban való állítására az urak: Teleky Mihály uram, Bethlen Elek uram, Székely László uram, Bánffi György uram, Macskási Boldizsár uram, itélőmester Alvinczi Péter uram rendeltettek, interim országgyűlésen proponáltatni és ratificáltatni kell.

11-ma instantia. A mi kegyelmes urunk ő Nagysága, rész szerént Debreczenben levált, rész szerént a debreczeni diákoknak ugyan Debreczenben a collegium pénzéből adatott olyan reménységgel, hogy ide be Erdélybe a collegiumnak refundálja ő Nagysága és a summa leváltatott in anno 1682 és teszen fl. 2000, de mindeddig is odavagyon. Kolosvári István uram költségét is, tallerorum 300 ő Nagysága igérte hogy megadja, de még eddig meg nem adatott az is. Teszen ez kettő fl. 3200. Hogyha pedig ő Nagysága csak a Debreczenben is anno 1682 levált fl. 2000-re méltóztatnék valami kis interest adni, Isten előtt való áldozat lenne ő Nagyságától.

Resolutio. Pater Jánossal már a mi kegyelmes urunk ő Nagysága conveniált, és azon summából, amelyet már

compromittalt, megadatja ő Nagysága, ideértetvén a Kolosvári uram elköltött adóssága is. Az interes iránt is igéri ő Nagysága kétszáz forintbeli kegyelmességét.

12-a instantia. A kolosvári ecclésia számára esztendőnként az aknáról járó 1600 frt is, már négy esztendőtől fogva oda vagyon; tészen ez fl. 6400, noha sóval kezdették volt megadni, de azt is megakadályoztatták.

Resolutio (nincs).

13-a instantia. A püspök uram számára ugyan az aknákról esztendőnkint járó fl. 240 is már négy esztendőtől fogva nem adatott meg. Teszen ez fl. 960.

Resolutio (nincs).

14-a instantia. Máramarosban az aknáról adattatni szokott volt a sónak tizede, mely ugyan Isten szavának hivatott. Ezért urunk ő Nagysága conferált volt annuatim azon aknákról a kolozsvári schola számára fl. 100 de quoquomodo lett az első collatio kicsiditése, de arról az száz forintról Urunknak és idvezült asszonyunknak donatiója is extál, és valamig Hedri Benedek élt abban a huszti praefecturában, meg is adták; de azután sok esztendőtől fogva maig majd semmit sem adtak.

Ezeknek az adósságoknak megszerzésében, hogy ő Nagysága és Nagyságok s ő Kegyelmök jó hathatós utat keressenek, szükséges.

Resolutio. Ezen száz forintot ezután is adják meg fogyatkozás nélkül. A sónak pedig tizedéhez ne nyúljanak, hanem eladattatván az ára conserváltassék, és az mi kegyelmes urunk vallásunkon levő tanácsur hiveink megegyező tetszésekből forditassék vallásunkon levő ecclesiák és scholák specialis szükségére, mely ha ebben az esztendőben ki nem telnék, az következő esztendőben is supleálják.

15-a instantia. Mindennemű nagy illetlenség és a hitnek és szent házasságnak megmocskolására való dolog történt Musnai Mihály és Boldogfalvi Éva között hallhatták ő Nagyságok és ő Kegyelmök, hogy t. i. Musnai Mihállyal az a leányzó megesküdt és azután minden rendes divor-

tium nélkül ment Tornyosi Györgyhöz, kivel is megesküdött. Az mely praedikátor az utolsóval megeskette, deponáltatott. Musnai Mihálynak is a kánonok szerinti fenyitéke megleszen. A leányzó büntetése pedig álljon az ő Nagyságok és ő Kegyelmök discretióján.

Resolutio. Procurálják ő Kegyelmek az Musnai dolgát, ami kegyelmes urunk ő Nagysága is disponál a más részről, a kiknek illik.[1]

IV.

Az 1690. és 1891-ki fogarasi országgyűlések. — Apaffy halála után a porta Tökölyit fejedelemmé teszi. — A rendek a keresztyén-szigeti országgyűlésen ingadoznak, majd megválasztják. — Lipót 1690. október 16-kán kiadja a diplomát. — Az 1691-ki fogarasi országgyűlés. — A római katholikusok nem akarják elfogadni a diplomának vallásra vonatkozó pontját. — Küldöttség megy Bécsbe. — A záradék.

Apaffy fejedelem már csak árnyék volt. Sem ereje, sem tekintélye nem volt. Tehetetlenül nézte országa pusztulását, a német katonaság zsákmányolását. Reménytelenül és csüggedve nézett a jövőben, midőn a külföldi események folytán egy reménysugár kezdett derengeni lelkében. A török készülődésének hirére 1690. ápril 4-kére Fogarasba országgyűlést hirdetett. Maga is odament, de ... már tíz nap mulva, ápril 15-kén megszünt élni.

Ez az esemény nagyon megzavarta a bécsi kormány örömét, melyet az erdélyi dolgok fejleményei felett érzett. Nem azért, mintha akár Teleki Mihálynak, akár ifjabb Apaffynak fejedelemségétől félt volna, mert hiszen az régen elhatározott dolog volt Bécsben, hogy Erdély véglegesen Magyarországhoz csatoltatik; hanem azért, mert a porta, mely Erdélyhez való jogáról lemondani nem akart, váratlanul egyszerre Tökölyit nevezte ki fejedelemmé, s haderővel

[1] Comitia universorum Regni hujus Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum Statuum generalia, per Cels. Principem D. D. nostrum Clementissimum, eisdem, ad diem 17. szeptembris Anni 1699 in Civitatem Saxonicalem Medgyes indiota et celebrata. Tört. Lap. I. 485—488. l.

be is küldötte Erdélybe. Csakhamar az a rettentő hir érkezett Bécsbe, hogy Tökölyi (aug. 21.) teljes diadalt aratott a császár erdélyi hadain, a fővezér Heiszler fogolylyá, Teleki pedig halottá lett.

Ez nagy zavart okozott az erdélyi rendek között, kik nem tudták hamarjában elhatározni, hogy csatlakozzanak-e Tökölyihez, vagy pediglen hívek maradjanak Lipóthoz, aki az elhunyt Apaffy fiát szándékosan késett fejedelemmé tenni.

A helyzet annál kínosabbá lett a Lipóthoz csatlakozott rendekre nézve, mivel Tökölyi szeptember 9-kére országgyűlést hirdetett Fehérvárra, majd a gyűlés helyét megváltoztatva szeptember 15-kére *Keresztyénsziget* mezejére azon parancscsal, hogy itt az összes rendek jelenjenek meg.

A kormánytanács Tökölyi győzelme után az ifjú Apaffyval együtt Kolosvárra futott; s onnét augusztus 24-kén esdeklő kérelmet küldött Lipóthoz, hogy siessen megnyugtatni az aggódó országot, erősítse meg a fejedelemségben az ifjú Apaffyt, biztosítsa az 1686-dik évben kiadott, de Erdélytől akkor el nem fogadott hitlevél által a vallási s nemzeti jogok fentartása iránt az országot; külömben félni lehet, hogy Tökölyinek hódolnak meg a rendek.

Lipót, ki külömben erősen el volt tökélve Erdélyt, a fejedelem mellőztével, közvetlenül a maga kormánylata alá venni, szeptember 4-kén akként válaszolt, hogy e háborgó időben nem volna eszélyes dolog kiskorú árvát, kinek még magának van szüksége igazgatóra, helyezni az igazgatás élére. Az eddigelé bevett és tűrt vallásoknak a jogok és szabadságok megerősítését illetőleg, nem kell kételkedniök hite szentségében, miután azok csorbíttatlan fentartását több ízben igérte, s újból is királyi szavával igéri. Gondoljátok meg — úgy mond — hogy nekünk, ha akarnánk is, nem szabad magunkat a haza ily zivataros viszonyai közt új meg új hitlevelekkel lekötni, most midőn annyit költünk értetek, stb.[1]

[1] *Szalay* Magyarorsz. T. V. 460. l. — *Szász,* Sylloge Tractatuum etc. 59—64. l.

Ily kitérő válasz igen súlyossá tette Erdély helyzetét, kivált ha meggondoljuk, hogy a török a protestáns vallású Tökölyi fejedelemségével a régi szabadságok, s ezek közt a vallásnak is teljesen szabad gyakorlatát igérte; és hirdette, hogy a fejedelem választási jogát visszaadja, s Tökölyi oly önálló fejedelem lesz, mint voltak a régiek; Erdély adója nem lesz nagyobb, mint volt Bethlen korában.

És valóban, midőn az imént említett keresztyénszigeti gyűlés összejött, a rendeknek legelső teendője volt Tökölyit fejedelemmé választani. Herman Lukács evang. püspök szeptember 22-kén nagy ünnepélyességgel igtatta be fejedelemségébe. A fejedelmi conditiók majdnem azok voltak. melyeket a hajdani nagy fejedelmek készítettek. A vallás szabadsága, valamint az ország jogai és kiváltságai biztosíttattak. Az egykor nótázottak felszabadíttattak e büntetés alól, s általában mindazon intézkedések megtétettek, melyek a jövő biztosítására szükségeseknek mutatkoztak.

A míg ezek történtek, addig Bethlen Miklós, ki már 1686-ban is el akarta fogadni a bécsi udvar által ajánlott diplomát,[1] azon törekedett Bécsben, hogy Erdély viszonya Lipót királyhoz minél előbb szabályoztassék. Ő egyike volt azoknak, akik látták, hogy Erdély teljes önállóságáról szó sem lehet többé. De az udvarnak is be kellett látnia, hogy az erdélyiek kedélyét meg kell nyugtatnia. Így történt, hogy Dunkelman a brandenburgi választó követe, Paget angol, Demskirchen hollandi követek, sőt Caraffa közbenjárása mellett is. a diploma 1690. október 16-kán kiadatott.

Ezen diploma, mint Bethlen Miklós mondja, az eredetileg ő általa fogalmazott diplomától abban külömbözik,

[1] Önéletírás II. 35. és 36. lap. Bethlennek ezen nézetét általában rossz néven vették. „Horti István püspök, Pataki István professor és Magyari József udvari predikátor — ú. m. — hozzám jövének a szállásomra, s mondják: szomorúan és csudálkozva hallották, hogy én ilyen amolyan etc. reformatus ember azt javallom. Én mondám: bizony szinte azért javallom, hogy reformatus ember vagyok, és az ecclesiát, hazát féltem, stb. U. o. 38. l.

hogy az ő szövegezésében az is ott volt, miszerint Erdélybe se róm. kath. püspökök, se jezsuiták ne bocsátassanak; továbbá az ő fogalmazványa szerint a belső titkos tanácsban *legföljebb* három róm. katholikus lett volna, így pedig lett *legalább* három. De leglényegesebb különbség volt az, hogy — mint Bethlen mondja: „Én garantiákat kivántam az angliai, svetiai és egyéb protestans minden potentatorokat, de nem admittálták". Egyéb pontok elfogadtattak.[1]

E szerint a diplomának, mely az uralkodó családnak Erdélyhez való viszonyát rendezte, vallást illető pontjai így hangzottak:

I. A bevett vallásoknak, a templomoknak, iskoláknak, parochiáknak vagy más mint a mostani papság és egyházi személyek bevitelének ügyében semmi sem másíttatik meg, bármely ellenmondások, akár papi, akár világi részről, soha ez ellen nem nyomván semmit is; úgy mindazonáltal, hogy a róm. katholikusok önköltségükön, és így minden más vallások terheltetése nélkül, Kolosvárt, ájtatoskodásuk jelen helyén magoknak templomot építhessenek; hasonlóképen Gyulafehérvárt is a kisebb templomot, mely hajdan Báthory Kristóf által emeltetett, s el van pusztulva, újra felépíthessék; ugyanazon róm. katholikusok minden helyen, ha kevesen vannak és jövevények, magánlag, ha pedig sokan, vallásuk nyilvános gyakorlatával és templomépítés jogával bírjanak úgy, mint Erdélyben bevett más vallások bírnak oly esetben, ha t. i. valamely helyen számra nézve erősebbek.

II. Megerősitjük a hűséges karoknak minden magyar királyok, hasonlóképen Erdélynek Magyarországtól különválása óta, fejedelmei adományleveleit, jószágadásait, kiváltságait, nemesítéseit, az általok adott czímeket, tisztségeket, méltóságokat, dézmákat s végre minden rendű javadalmakat és jószágokat, akár magánosok, akár városok és községek és czéhek, akár a bevett vallások közül bármely egyház,

[1] Önéletírás II. 122. l.

parochia, vagy iskola részére adattak, mind Erdélyben, mind Magyarország részeiben, a székely földön és Debreczenben, habár egykor valamely egyházhoz, konventhez vagy káptalanhoz tartoztak is; úgy, hogy jószágaiban senki se miáltalunk, se bármely más egyházi vagy világi rendű férfiútól, megtámadás vagy pör által ne háborgattassék, hanem hogy mindenki azt, mit most vall és bír, jövendőben is vallhassa és bírhassa, az említett királyok és fejedelmek adománylevelei szerint; kivévén, ha valamely adományaikat azon fejedelmek saját végzeményeik által eltörölték volna.

III. Azon haza Approbata és Compilata Constitutióit, Verbőczy hármaskönyvét (kihagyván mindazáltal András királynak az ellentállásra vonatkozó, s a mult pozsonyi országgyűlésen eltörült záradékát) a constitutiókat, a szász nemzet minicipalis jogait sértethetlenül megtartandónak nyilatkoztatjuk.

IV. A közigazgatás, törvényalkotás és igazságszolgáltatás fenmarad régi alakjában.

V. Tisztségekre, legyenek azok akár kormányiak, törvényszékiek, akár kamaraiak, egyedül erdélyiek, magyarok, t. i. székelyek és szászok fognak alkalmaztatni, minden tekintet nélkül a vallásra; a megürülendő méltóságokban és tisztségekben sem külső nemzetek, sem azoknak tartott idegenek nem nyernek elsőbbséget, fenmaradván azonban a rendek beleegyezésével azoknak az anyakönyvbe fel vagy felnemvétele végett ajánlási joguk.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

VII. Legfelsőbb tartományi főkormányzónkat — kit hajdan vajdának neveztek — vagy annak helyettesét Erdély benszülött nemeseiből és főuraiból fogjuk kiszemelni, nem tekintve róm. katholikus-e vagy más bevett vallású, ha hűséggel és érdemmel tündöklik; ugyanez tartatik meg a főparancsnok, főkanczellár, a belső tanácsosok, a főispánok és székely kapitányok s más ezelőtt dívott méltóságokra nézve is.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

IX. A közboldogság tetemes öregbedését hittük kegyelmesen onnan következtethetni, ha a tizenkét személyből álló belső tanácsban legalább három róm. katholikus leszen; a tizenkét személyű királyi táblánál hasonlóképen három róm. katholikus, a többiek más bevett vallásból vétetvén; és pedig a belső tanácsban legyen a bevett törvények szerint a szebeni királybiró a szász nemzetből. Az ítélőmesterek közül pedig egy róm. katholikus legyen, a mostaniak azonban mindnyájan hivatalaikban megmaradván.

A többi pontok tisztán világi és politikai tartalmúak lévén, itt mellőzhetők.

A rendek 1691. január 10-kére *Fogarasba* hivattak. Itt a diploma szövege február 1-én olvastatott fel. Az e felett kifejtett nézetkülömbség bizonyságául szolgált annak, hogy a Bethlen Miklós által javasolt, de az udvar által mellőzött vallási pontok nem voltak feleslegesek.

A róm. katholikus vallást követők száma Erdélyben nagy kisebbségben volt; mindazáltal teljes vallásszabadságot élveztek, és saját püspökeik, illetőleg azok helyettesei által kormányoztattak. Apaffy Mihály fejedelem idejében IX. Kelemen pápa Domokos Kázmér ferenczrendi atyára bízta Erdély róm. kath. egyházi ügyeinek vezetését; ennek halála után pedig 1678-ban a kézdiszentléleki parochust Szebelébi Bertalant választották erdélyi vicariusnak.[1] Mihelyt pedig Erdély az osztrák uralom alá került, a róm. katholikusok reményei egyházaik régi uralmának visszaszerzése iránt újra éledni kezdtek. A bécsi kormány és a római szentszék e tekintetben bátorítólag és biztatólag hatottak reájuk. Ezen hatás érezhető vala a róm. katholikus rendek azon kivánságaiban, melyeket e gyűlésen nyilvánítottak.

Midőn ugyanis február 4-kén a diploma felett megindult a tanácskozás, a róm. katholikus rendek azt, mint reájuk nézve sérelmeset, nem akarták elfogadni. Később

[1] Veszely, Erd. egyháztört. Adatok. 355. l.

óhajaikat bővebben is kifejtették; jelesül azt kívánták, hogy nekik külön püspökjük legyen, hogy templomokat bárhol szabadon építhessenek és hogy jövedelmeik egyenlők legyenek a többi bevett vallásúakéval. Ez ellen a protestansok azt hozták fel, hogy ez által az ő biztonságuk veszélyeztetik és a diploma érvénye koczkáztatik. A róm. katholikusok az udvarra hivatkoztak és arra kívánták ügyük elintézését bízni; mi ellen a protestansoknak már csak azért sem lehetett kifogásuk, mivel a diploma első pontjában a jelen állapotok fentartásának hangsúlyozása mellett kimondatik, hogy ez ellen bármely ellenmondás érvénytelennek fog tekintetni.

A gyűlés elfogadta a diplomát és február 5-kén tartott ülésen *Bánfy* Györgyöt gubernátornak, *Bethlen* Gergelyt főgeneralisnak, *Bethlen* Miklóst kanczellárnak, *Haller* Jánost kincstárnoknak, Gyulaffi Lászlót, Gyerőfi Györgyöt, Keresztúri Sámuelt és Toldalagi Jánost tanácsnokoknak választotta. A hódolati eskü letételére a megyéknek és községeknek márczius 1-ét tűzte ki. Az erről szóló XXI-ik t.-czikk végén ez áll: magyar püspök uraimék is magok és mások is subscribaljanak, a Vicarius és az utána való püspökök hasonlóképen, a szász püspök is, hasonlóképen az oláh püspök is.

A diploma megerősítéseért egy újabb követség küldetett fel Bécsbe, mely az ifjú Apaffynak fejedelemségében való megerősíttetése mellett a diplomának némely változásokkal ünnepélyes formában kiadatását volt sürgetendő. A követség tagjai voltak: Bethlen Gergely, Gyulafy László, Alvinczy Péter és Klokner György.

Utasításul volt nekik adva, hogy a mennyire lehet, a jogok tágításán törekedjenek. A vallást illető pontokra nézve nem volt az országtól külön utasítás, de volt a róm. katholikus papoktól és némely világi uraktól Gyulafy Lászlónak azon privát utasítása, hogy a róm. katholikusok sérelmeit ő felsége előtt hangsúlyozza, és kérje azoknak a diploma általi orvosoltatását. Ugyanis ők nem voltak megelégedve

a diploma első pontjának azon rendelkezésével, hogy vallás tekintetében a status quo fentartassék; nem tetszett nekik, hogy külömbség tétetik a privát és nyilvános isteni tisztelet között; különösen pedig bántotta őket azon intézkedés, hogy az országos vallási végzések ellen való tiltakozás, akár világi, akár egyházi személyek által tétetnek is, figyelembe ne vétessék.

Ilyen és hasonló más sérelmeket adott elő Gyulafy Bécsben. Előterjesztése kész pártfogókra talált; és ámbár a diploma neheztelt pontját, illetőleg annak a rendek által is elfogadott szövegét megváltoztatni nem látszott tanácsosnak, mégis találtak módot arra, hogy róm. katholikus ügyekben a végeldöntés joga a király kezében maradjon. Ezt foglalja magában azon záradék, mely a diploma 3-dik pontjához a következő szavakban csatoltatott: „*De mivel magok a rendek mind a vallásra, mind végzeményeik és kiváltságaikra nézve egymás között egyet nem értenek, s a róm. katholikusok a fentebbi 1. és 2. czikkelyekben magokat sérelmezetteknek tartják; a szászok pedig régi kiváltságaikat s azok használatát és szokásos jogukat a 3. czikkelyben jobban oltalmaztatni kérik: magoknak a rendeknek érdekében levőnek tartjuk, hogy ama három czikkely körül forgó nehézségeiket barátságos kiegyenlítéssel és egyezkedéssel, cs. kir. helybenhagyásunk mellett elintézni törekedjenek; ha pedig ez nem sikerülne, a felekezetek meghallgatása s erdélyi tanácsosaink e részbeni véleményének megértése után, magunkra háromlik császári királyi tisztünk szerint elhatározni, ami jogosnak és igazságosnak fog találtatni*".[1]

Ez volt a leglényegesebb változtatás, melyet Lipót az eléje terjesztett s deczember 4-kén ünnepélyesen kiállított diplomán tett, s melynek elfogadását a következő évben tartandó országgyűléstől is kivánta.

[1] Szász, Sylloge Tractatuum . . . 122. és 123. l.

V.

Az 1692-ki szebeni országgyűlés. — A róm. katholikusok sérelmi irata. — A rémhírek és Veteráni. — A protestansok felhívása és a róm. katholikusok válasza. — A kálvinisták, lutheránusok és unitáriusok nyilatkozatai. — Bizottsági tanácskozások nem vezetnek czélhoz.

Lipót, mihelyest a fentebb nevezett erdélyi küldöttség elhagyta Bécset, 1692-ki márczius 15-kére Szebenbe országgyűlést hirdetett.

Ezen gyűlésnek az volt a feladata, hogy a fent jelzett záradék értelmében a bevett vallásfelekezetek egymás között barátságos egyességre lépjenek Első tekintetre világos, hogy azon záradék által a diplomának két első pontja teljesen illusoriussá vált, mert voltaképpen azzal e két pont ereje hatályon kívül helyeztetett. Mindazáltal béke kedvéért a róm. katholikusok felhívattak, hogy sérelmeiket írásba foglalva terjeszszék elő.[1]

Ekkor előlépett Haller János és a róm. katholikusok nevében márczius 22-kén egy hat pontból álló sérelmi iratot, illetőleg kérvényt nyujtott be, mely a rendek kivánságára latinból magyarra fordíttatott. Ezen iratban a róm. katholikusok azt kivánták, hogy:

1. Nekik is püspökjük lehessen éppen úgy, mint a többi bevett és be nem vett valláson levőknek szokott lenni.

2. Alsóbb és felsőbb iskolákat éppen oly szabadon tarthassanak, mint a többi vallásbeliek.

3. A római anyaszentegyházban levő személyeknek

[1] „Vala akkor — írja Cserei — egy gr. Kinsky csehországi cancellarius első minister, ki az egész császár udvarát s tanácsát dirigálta; csendes moderatus ember. Nem is mehetének semmire eddig az erdélyi pápisták, mig ő éle. Mert bölcsen által látván az erdélyi állapotot, hogy közel vagyon a törökhöz, s ha nem kedves a bécsi udvar neki, s ha törvényekben megbántja, könnyen bosszúságból máshova hajolna, azért soha nem javallotta, meg sem engedte, hogy a császár az erdélyi pápistákat a többi religiók kedvetlenségével manuteneálja; de mihelyt meghalt, s Kollonics kardinál kezére kerüle a dolog, opprimáltaték mindjárt Erdélyben a reformata religio . . . Cserei M. Hist. 227—228. l.

hasonló szabadságuk és jövedelmük legyen. mint a többi vallásbelieknek.

4. Mind az egyházi, mind a világi személyeknek egyenlő szabadságuk legyen, számuk meghatározása és személyválogatás nélkül mindenféle tisztekben

5. A városokban és egyéb helyeken, hol több templom találtatik, ezek egyenlően osztassanak el. vagy az egyik adassék vissza a róm. katholikusoknak; ahol pedig nincs, szabad legyen építeni.

6. Minden rendbeli szerzeteknek, melyek az előtt Erdélyben léteztek, ha kivánják, szabad legyen bejönniök.[1]

Amint ezen pontok nyilvánosan felolvastattak, a protestans rendek között nagy mozgás támadt. Különösen az utolsó pont rendkívül felingerelte őket. Szerzetesek, jezsuiták behozatala egyszerre a magyarországi üldözéseket, kegyetlenkedéseket, gályarabságokat stb. juttatta eszökbe. Elterjedt a hír, hogy Lipót király Erdélyben is hasonló módon kivánja visszaállítani a róm. katholicismus uralmát. Rémülten futottak a császár fővezéréhez Veteranihoz; küldöttséget menesztettek hozzá, melynek tagjai voltak: Toroczkay Mihály, Alvinczy Péter és Vajda János. Ezek élőszóval adták elő a róm. katholikusok kivánságait és azon aggályos híreket, melyek a városban elterjedtek, — és midőn a császári tábornok írásban kivánta tőlök a jelentést, ezek márczius 23-kán azon kérdést intézték hozzá, hogy az elterjedt rémhírekkel szemben szabad-e a protestansoknak vallási dolgokban szabadon és bizton szólaniok, azon buzgalommal, melylyel vallásukhoz ragaszkodnak, — és pedig nemcsak ezen országgyűlés folyama alatt, hanem azontúl is a nélkül, hogy ezért buzgalmuk balmagyarázatok folytán rebelliónak neveztessék, amitől a három vallás — Isten a tanú reá — teljesen idegen; ellenben ő felsége iránt teljes hódolattal van.

Másnap Veteráni ezt válaszolta a protestans rendek-

[1] Szász, Sylloge ... 165—167. l. V. ö. *Cserei* M. Hist. 223. l.

nek: A császári diploma az Erdélyben bevett három (evang.) vallás szabadságát már biztosította; minél fogva minden vallásnak jogában áll a maga ügyét védeni, s a maga netán létező sérelmeit előadni, azon mérséklettel, mely a közbékére és unióra és nem bizalmatlanságra és elkeseredésre vezet. Szeretné tudni, hogy mik azon hírek, melyek a három ev. vallás rendeit annyira nyugtalanítják, s felhívja őket, hogy azt vele közöljék. Egyébként inti őket, hogy békés úton siettessék az ügy megoldását.

Erre a protestans rendek a következőkben válaszoltak:

1. Aggodalmaikra sem a tábornok, sem a katonaság nem adott okot; az ő jóindulatát és pártfogását készséggel elismerik, s továbbra is kérik, hogy védelmében tartsa meg őket, és rólok rosszat ne gondoljon.

2. Aggodalmaikra okot szolgáltatott a köznépnél elterjedt azon hír, hogy a templomok tőlök elvétetnek; ez annyira felháborította őket, hogy ha e hír meg nem czáfoltatik, a legnagyobb zavaroktól lehet tartani.

3. Ehhez járult némely róm. katholikusoknak fenyegető beszéde, amint az történt a mult évi tordai országgyűlésen, mikor vallásügyi tárgyalások alkalmával némely megyei követek a róm. katholikusok részéről fenyegetéssel és éles szavakkal illettettek. Ezenkívül nyilvánosan kijelentették, hogy akár tetszik az evangelikusoknak, akár nem, ők mégis azt fogják tenni, amit feltettek magukban.

4. Leginkább felizgatta őket azon körülmény, hogy Vizkelety jezsuita pater nyilvános isteni tiszteleten a szószékről gyalázva főbbjeiket, hallgatóit arra intette, hogy feltett szándékjaiktól el ne álljanak, mert itt az idő és a jó alkalom, midőn ügyüket előrevinni lehet.

Erre a tábornok csak élőszóval felelt, s igyekezett megnyugtatni a rendeket. Az ügyet pedig áttette a kormánytanácshoz. Ennek elnöke a gőgös Bánfy György, mint újonnan kinevezett gubernátor, oly nagy ragaszkodást tanusított a császár iránt, hogy ennek kedvéért kész lett volna behozni Erdélybe a jezsuitákat is. A jól értesült Bethlen

Miklós kanczellár, jegyenesen a jezsuitáktól, elesül magától Vizkeletytől és Hevenesytől hallotta, hogy az ifjú gubernátor maga biztatta a császárt, Kollonicsot és a jezsuitákat, „hogy bészerzi őket, és a kolosvári piaczi templomot is nekik“ adja.[1]

Ilyen embertől nem sokat remélhettek a protestansok, sőt mint olyantól, ki önzésből saját hitvallása ellen is kész volt fellépni, határozottan idegenkedtek. A tárgyalások folyamán következő felhívást intéztek a róm. katholikusokhoz:

„Mivel a mi kegyelmes Urunk, felséges római császár és koronás királyunk ő felsége, a mostani hozzánk küldött kegyelmes diplomájának harmadik punctumában reménységünk kívül ezt a clausulat tette: „*De mivel maguk a rendek mind a vallásra* stb.“, továbbá: „*s a róm. katholikusok a fentebbi 1. és 2. czikkelyben magukat sértve érzik*“ azért,

[1] „Ebéd után felhívata a tanácsba 23. decz. 1693 proponálni kezdé, hogy ő neki levele jött az udvartól a jezsuiták bebocsátásáról, azért jó volna arról gondolkozni, beszélgetni. Sem pápista, sem lutheránus, sem unitárius nem volt jelen, csak reformátusok voltunk hatan. És mondám: lássuk a levelet. Mondá: az csak néki külön szól és nem szükség, nem is lehet publikálni . . . én csak a levelet kivánom ismét, s megharaguvék s mondá: mért nem hiszem az ő szavát? nem hazud ő . . . . Mire való a diploma, approbata és minden? Megindulék, elháborodám és féltérdre esve, mondám: készebb vagyok, jőjjön hóhér és vegye fejemet, mintsem én magam személyének oly traktálását, amit kegyelmed elkövet, elszenvedjem, semhogy hazám és az ecclesiának veszedelmét a jezsuiták behozásával munkálódjam etc. Naláczi, két Bethlen, Keresztesi hallgatott mint a kő. Elbomlánk, rám fogta a gubernátor, hogy részeg voltam . . Részeg volt bizony ő szegény . . . az ambitió, fösvénység, kevélység és a jezsuiták borától, mert aztán napfényre jött híres jezsuita páterek, Landel, Vizkelety és kivált Hevenesy Gábor — ki ma is él — hogy ő maga biztatta fel a császárt, Kollonics kardinált és a jezsuitákat, hogy bészerzi őket és a kolosvári piaczi templomot is nekik. Engem kinált Hevenesy az arról írt leveleivel, akiket a gubernátor erről nekik és az említett méltóságoknak írt . . . de én nem akartam; s bánom; sokat tudna erről mondani gr. Sárpataki Márton és Tarczali Zsigmond . . . *Bethlen*, Önéletírás II. 133—135. l.

hogy mind mi, mind róm. katholikus atyánkfiai ő kegyelmek ennek a fenforgó dolognak egyenes útján járjunk, minthogy ő felsége kegyelmes diplomájától semmiképen recedálnunk nem lehet, s nem is akarunk, szükséges, hogy ő kegyelmek mutassák meg ezen első és második articulusnak micsoda szavaiban vagy terminussiban érzik maguk megbántódását?

Erre a róm. katholikusok szintén írásban a következő választ adták:

„Noha semmiképen nem tartoznánk azzal, hogy a hozzánk küldött irásra olyan particularitásokra condescendálnánk, melyből a mi ítéletünk szerint csendes és atyafiságos complanatiót nem remélhetünk: mindazáltal abban is meg akarván mutatni igaz, tökéletes szeretetünket — nem a végre, hogy a már egyszer felküldött hat punctumink mellől elállanánk, vagy azokat oly törvényes és disputatióra czélzó terminusokra bocsátanánk — mi az ő Felsége közinkbe küldött diplomájában feltaláltuk a mi kivánságunkat és felküldöttük.

Ad primum. Hogy minékünk hasonlóképen püspökünk lehessen, feltanáltatik az ő felsége diplomájának első punctumában ahol iratik: „a bevett vallásoknak, a templomoknak, iskoláknak, parochiáknak vagy más mint a mostani papság és egyházi személyek bevitelének ügyében semmisem másíttatik meg“. A mi püspökünk pedig egyházi személy lévén, semmiképen nem excludáltathatik.

Ad secundum. Ezen kivánságunk is az ő felsége diplomájának első punctumában inseráltatik.

Ad tertium. Az ő felsége diplomájának második punctumában ezt is adinveniáljuk, ahol ez vagyon: „*habár egykor valamely egyházhoz etc. bármely más egyházi vagy világi rendű férfiútól megtámadás vagy pör által ne háborgattassék*“. Holott a mi confirmált Aprobatánk a jus ligatumot tollálta. Constit. Part. 4. Tit. 20. Art. 1. Itt pediglen egész jus ligatum alá esnék ecclesiánk, melyuek még csak emlékezetét is tiltja azon articulus.

Ad quartum. Mivel az ő felsége diplomájának harmadik punctumában confirmáltattanak mind az Approbata, mind a Compilata constitutiónk, az Approbátában lévén az unio, mely a személyek számának minden körülírása és valláskülömbség nélkül, mind a négy recepta religiónak egyenlő szabadságát megmutatja.

Az ő felsége harmadik punctumában pedig az íratik: „hogy ama három czikkely körül forgó nehézségeiket barátságos kiegyezéssel stb. elintézni törekedjenek. . .

Ad quintum. Ez is világosan az ő felsége diplomájának első punctumában feltaláltatik, ahol az inseráltatik: „úgy mindazáltal, hogy a róm. katholikusok önköltségükön etc. és így mi azon ötödik punctumunknak effectuálását kivánjuk".

Ad sextum. Ezen kivánságunk is az ő felsége diplomájának első punctumában comprehendáltatik, mely e szerint vagyon: *„vagy más mint a mostani papság . . . bevitelének ügyében"* stb.

Látni való, hogy a róm. katholikusoknak nem az volt a czéljuk, hogy a régi állapot fentartassék, hanem hogy az új viszonyok fordultával ők is új jogokat, sőt új jövedelmeket is nyerjenek. A czél elérése iránti reményöket éppen a császári diplomára alapították, mely harmadik pontjában kimondja, hogy amennyiben a barátságos egyezkedés nem sikerülne, véglegesen a császár fog határozni. A protestans rendek tudták ezt, s éppen ezért úgy intézték a tanácskozás menetét, hogy a császári döntésre szükség ne legyen.

A kormánytanács márczius 28-kán lemásoltatván a róm. katholikus sérelmeket, azt kivánta, hogy a három bevett protestans vallás rendei külön termekben tanácskozzanak azok felett, s megállapodásukat hasonlóképen írásba foglalják. A titkos tanács egy negyedik szobában ugyan e tárgy felett tanácskozott.

A tanácskozás befejeztével mind a reformátusok, mind a lutheránusok, mind az unitáriusok a teljes ülésben terjesztették elő nézeteiket.

Mindenek előtt a reformátusok kinyilatkoztatták, hogy ők rendületlenűl ragaszkodnak ő felsége diplomájához; attól el nem térnek, sőt éltök fogytáig abban megmaradni kivánnak. Ami pedig a róm. katholikusok által benyujtott pontokat és azokban foglalt idézeteket illeti: azoknak fejtegetésébe bocsátkozni nem kivánnak, nem akarván sem önmagok iránti kötelességöket, sem a róm. katholikus iránt tartozó atyafiságukat megbántani. Egyébiránt amint a diplomának és az aszerint letett hódolatuknak megsértése nélkül megcselekedhetnek, azt atyafiságos szeretettel készek megtenni; de megvárják viszont ő tőlök, hogy olyat, ami ő felsége diplomájának, s hazájuk és vallásuk biztonságának sérelmével jár, kivánni nem fognak.

A lutheránusok nem voltak ily tartózkodók. A szász atyafiak belebocsátkoztak az ügy érdemébe és Zabanius javaslata szerint elébb általánosságban tesznek megjegyzést, azután pedig pontonkint teszik meg észrevételeiket. Általánosságban sem helyeslik a róm. katholikusok eljárását, amidőn sérelmeiknek első, második és ötödik pontját a császári diploma értelmére akarják alapítani. A diploma két első pontját semmiképen nem lehet pro se vindicálniok. „Mert ha recolligáljuk ezen dolognak kezdetit, mely is mindenkor az egész dolognak fundamentoma szokott lenni, midőn az ő fölsége diplomája tavali esztendőben a fogarasi országgyülésen felolvastatott, akkor magokat aggravatusoknak azon két pontban lenni declarálták, s úgy mostan is azon ő felsége diplomájában magok instantiájokra azon két pontban aggravatusoknak lenni declaráltatnak; legközelébb az ő Nagyságok és őkegyelmek magyarúl béküldött pontjainak elein úgy vagyon feltéve, hogy vallások iránt bántódásuk és nehézségük volna."

Áttérvén a részletekre, az első pontra nézve kimutatják, hogy az idézet helytelen. Mert ahol ez van: in causa etc. et personarum Ecclesiasticarum *quam* ibi nunc extant nihil alterabitur", — e szavakban, kivált ebben a szóban *quam* meg van határozva világosan. Még ha úgy volna,

hogy *quae*, talán még inkább lehetne bele kapaszkodniok, jóllehet, még úgy sem alaposan.

A *második* pontban azt mondják a róm. katholikusok, hogy ezen kivánságuk is a diploma első pontjában foglaltatik. Úgy vagyon, talán az iskolát is lehet érteni az első pontban; de minthogy az ő felsége diplomájában meg vagyon határozva, tartsák őnagyságok és őkegyelmek ahoz magukat.

A *negyedik*re nézve mondják, hogy az Approbata és Compilatabéli articulusok megerősítése a negyedik pont szerint a róm. katholikusoknak nem patrocinál. Minthogy ugyanazon pont szerint ő felsége diplomájának kilenczedik czikkelyében meghatároztatott őnagyságok és őkegyelmök negyedik pontjának egyik része, mely kilenczedik czikkelyre nézve sértve nem érezték magokat, azért most őnagyságok és őkegyelmök az ellen nem szólhatnak. Hogy pedig azon negyedik pontra vonatkozólag azt írják, hogy „edictos tres articulos etc." maguknak akarván utat nyitni azon negyedik pontra, azt magokra semmiképen nem magyarázhatják; mert feljebb világosan meg vagyon irva, hogy az első és második pontban tartják magokat aggravátusoknak. Ugy látjuk azért — mondák — hogy ezen negyedik punctuma őnagyságoknak s őkegyelmeknek semmiképen fel nem tanáltatik az ő felsége kegyelmes diplomájának első és második punctumiban, semmiképen nem is urgeálhatják.

Az ötödikre vonatkozólag is a diploma első czikkelyére hivatkoznak a róm. katholikusok, s kivánják végül annak végrehajtását. Ennek — ugymond — mi is ellene nem mondunk azon értelemmel, amint ott vagyon, de a templomoknak felosztása, vagy egyikének őnagyságok s őkegyelmök számára való adása azon első articulusban nem találtatik; sőt meg vagyon határozva a templomoknak őnagyságok s őkegyelmök számára való engedése, melynél többet nem kivánhatnak.

A harmadik pontra nézve mindenekben ragaszkodnak

a diploma első czikkelyéhez; s erre nézve teljes bizalmukat fejezik ki ő felsége iránt, hogy az egyszer adott kegyelmességét tőlök meg nem vonja.

A hatodik pontban foglalt sérelem mivolta meg van határozva a diploma első czikkelyében, melyben az iratik: „contradictionibus quibuscunque etc. etc. nunquam volentibus“. Ebben tehát a róm. katholikus atyafiak nyugodjanak meg.

Az unitariusok, éppen úgy mint a reformatusok, nem tartották se szükségesnek se hasznosnak, hogy a részletekbe bocsátkozzanak. Általánosságban tartott nyilatkozatuk így hangzik: „Legelsőbben is, mivel ez a szegény haza ultro ő felségéhez redeal, mint legitimus királyához, ő felsége is, ilyen készségét a statusoknak méltó tekintetbe vévén, igen bölcsen helyesnek itélte, hogy ezen hazában lakó külömb-külömbféle nemzeteket és külömböző religión levő rendeket, már sok időtől fogva usuált unióban összeköttetett, és külömb-külömb constitutiókkal corroborált, és eddig minden veszekedés nélkül fenállott állapotjában, melyben ő felsége tanálta, abban megtartsa, abban meg ne háborítsa, sőt inkább ez iránt való uniójokat, religiójokat, egyszóval testi lelki szabadságokat confirmálja, hogy igy annál inkább ez szegény haza és ennek minden lakosi, confusio és minden tumultus nélkül az ő felsége hűségiben presistálhassanak.

Az catholikus atyafiak ő Nagyságok s ő Kegyelmek is, ha mi megbántódásokat praetendálhatták volna az eddig ez hazában usuált constitutiókban, azt ő felsége, az mennyi részében az több religióknak oppressiójára valónak nem esmérte, az mi itéletünk szerént az diplómában, azt ő felsége kegyelmesen és bölcsen megorvosolta; ugy hogy Kegyelmek annál többet nem kivánhatnak méltán, hanem ha a három religiók securitása fundamentomának szemlátomást való eversiójával.

Melyet is semmiképpen az több religiók el nem kerülhetnek, ha az diplomának két első punctumában letett

securitasoknak fundamentuma az catholikus atyafiak őnagyságok s őkegyelmeknek kivánsága szerint felbomolnak.

Az ő felsége kegyelmes diplomájában letött religiónak securitásáról való punctumoknak innuálván, az catholikus atyafiakkal való contractus csinálásban semmi securitást sem látunk; holott ha az őnagyságok s őkegyelmek kivánságinak annuálnánk, az ő felsége kegyelmes diplomájától egészben recedálnánk, mi pediglen religiónknak minden securitását abban helyeztetjük, inkább hogysem egynehányszori őnagyságokkal s őkegyelmekkel való alkalom és contractus celebrálásában.

Teljes reménységgel vagyunk azért, hogy ő felsége a maga kegyelmes assecuratióját religiónk iránt meg nem változtatja, hanem ez haza securitására, és ebben való csendes békességre nézve kegyelmesen fentartja. Melyről ő felsége előtt alázatos könyörgésünkkel esedeznünk méltónak itéljük".

A három protestans vallás rendei, amint látjuk, abban tökéletesen egyetértettek, hogy a kir. diploma igaz értelméhez ragaszkodniok kell; ha abban a róm. katholikusok kivánságához képest rést ütnének, akkor nemcsak a diploma, hanem az ő lételöknek törvényes jogalapja is felforgattatnék. Amint a három fentebbi vélemény a nyilvános ülésen felolvastatott, a titkos tanács márczius 29-kén úgy intézkedett, hogy a róm. katholikusok és protestansok között felmerült nézetkülönbség szóbeli vita által egyenlíttessék ki. E czélból kineveztettek a reformatusok közül: Bethlen Elek, Keresztesi Sámuel és Alvinczy Péter, az ágostai hitvallásuak közül: Frank Bálint, Deli Mihály és Draut György; az unitariusok közül: Sárosy János, Joó Mihály és Horváth Ferencz; a róm. katholikusok közül Gyulaffy László, Gyerőffy György és Apor István.

A tanácskozás az evangélikusoknak azon felhivásával kezdődött, melyben kérték a róm. katholikusokat, hogy ezek álljanak el követeléseiktől Ne igyekezzenek ezzel a királyi diplomát megrontani és a többi religiókat megszo-

moritani. Az ő kivánságukat az evang. vallás felforgatása és a kir. diploma megbontása nélkül teljesíteni nem lehet.

A róm. katholikusok természetesen más nézeten voltak. A jelenvolt tagok hallani sem akartak arról, hogy kivánságaiktól elálljanak, s minél tovább beszéltek, annál szenvedélyesebb lett a tanácskozás. Hiába csendesítették őket a többségben levő protestansok; hiába mondák nekik, hogy készek velük atyafiságos egyességre lépni, csak kivánjanak lehetséges dolgot és olyat, mely ne látassék az ő vallásuk felforgatására irányulni. A róm. katholikusok nem tágítottak. Álláspontjukat minden egyes sérelmi pontra nézve fentartották és indokolták; mire aztán a protestansok hasonlóképen pontonkint válaszoltak.

Az első pontra nézve a róm. katholikusok ismételték abbeli kivánságukat, hogy nekik saját püspökjük lehessen; sérelemnek mondják, hogy ez a diplomában elleneztetik. Erre a protestansok azt válaszolták, hogy ha oly jogokkal és hatalommal ellátott róm. kath. püspök hozatnék Erdélybe, mint azelőtt volt, abból nagy confusió támadna mind a jószágok, mind a statusok között, amit jövőre talán maguk a róm. katholikusok is megbánnának.

— Azzal az authoritással való püspököt — mondák — magunk sem kivánunk, hanem csak olyan formán, mint az több religiók püspökje vagynak.

— Hiszen — válaszolák ezek — a kegyelmetek vicariusa, a mint tudjuk, szintén olyan szabadsággal igazgatta a magok ecclesiáit, mint az mi püspökünk az miénket.

— Nem egészen, — volt a felelet, a mi vicariusunknak nem volt authoritása sem papok szentelésére, sem harangok keresztelésére, sem több efféle szokott ecclesiai absolutiókra.

Erre a protestansok csodálkozva mondák, hogy a vicariusnak ily hatalmat eddig soha sem kivántak; mire azok azt válaszolták, hogy nem ellenzik, akár püspöknek, akár vicariusnak neveztessék egyházuknak feje; azt se kivánják, hogy több hatalma legyen, mint a többi vallású főpapoknak.

A második pontra nézve, melyben a róm. katholikusok azt kivánják, hogy szabad legyen felsőbb és alsóbb iskolákat állítaniok, könnyen megegyeztek, amennyiben a protestansok kijelentették, hogy amint eddig nem ellenezték, úgy ezután sem fogják ellenezni, hogy felsőbb iskoláik legyenek.

A harmadik pontban azt kivánták a róm. katholikusok. hogy az ő papjaiknak oly szabadságok, és oly jövedelmök legyen, mint a többi vallások papjainak. Ennek indokolásául felhozták azt a körülményt, miszerint a róm. kath. papok némely helyeken a magok szőlőjökből a más vallású papnak dézmát tartoznak fizetni. Azt kivánják, hogy a hol a papoknak — mint például Kolosvárott — dézmájok van, ezen dézmában a róm. kath. papoknak is részük legyen.

Erre azt válaszolták a protestansok, hogy ami a papok szabadságának sérelmét illeti, az a diplomában nincsen, nem is ide való, mert azt barátságosan el lehetett volna igazítani. Ami pedig a dézmát illeti, azt az evang. lelkészek adományozás jogán kapták; a donatiókat pedig a diploma szerint sem szabad, mert ha azokat egyben felbontják, a többiben is megerőtlenednek.

A negyedik pontban foglalt sérelmöket abban fejezték ki, hogy a tanácsban és a táblán részt veendő róm. katholikusok száma meghatároztatik, holott azelőtt semmiféle tisztségben ez nem volt meghatározva. Kérik tehát. hogy e tekintetben most sem legyen változás, hanem a régi állapot állíttassék helyre. Vagy ha már circumscriptiónak kell lenni s a belső tanácsban hárman lesznek, akkor minden vallásnál ilyen szám határoztassék meg, — és egyikből is többen a tisztségeknél ne alkalmaztassanak, mint a másikból.

Erre a protestansok azt felelték, hogy erről a két első articulusban semmi említés nincs, és ennélfogva itt semmi alapja nem lévén, azt a harmadik pontban letett annexum mellett nem urgeálhatják. E tekintetben ragaszkodnak ő felsége tetszéséhez.

Az ötödik pontnál a róm. katholikusok kijelentették hogy nekik sem templomhely, sem templomépítési segély, sem puszta templom nem kell, a Kolosvárott és Fehérvárott lévő kész templomoknak felosztását kivánják. Ezt úgy állították oda, mint elengedhetetlen feltételt. Minélfogva a protestansok erről tovább nem is vitatkoztak, — tudván, hogy ebben egyetértésre jutniok nem lehet.

A hatodik pontnak igazi értelmét nem akarták megmondani. A protestansok pedig attól féltek, hogy az egykor Erdélyben volt szerzetek alatt a jezsuitákat is értik, akik ellen pedig még mindig nagy ellenszenv uralkodott az országban. Egyenes kérdésre a róm. katholikusok kitérőleg csak azt válaszolták, hogy az egész róm. kath. klerus s mind azok a szerzetek, melyek a vallás gyakorlására hivatvák, szabadon jöhessenek be.

— Ha azok a mindenféle szerzetek — válaszolák ezek — s köztük a jezsuiták is bejönnek, akkor nagy confusió fog támadni a jószágokra nézve, s így az erdélyi állapotokban csendesség nem lehet.

Erre azonban az ellenfél kijelentette, hogy ettől el nem áll. Mert ha eláilana is, vagy ha ettől eltérő egyességre lépne, ezt a klerus el nem fogadná, hanem fentartaná és keresné a maga jussát.

Hogy ezen vitában olykor éles kifakadások is történtek, az a dolog természetéből és a két fél eltérő gondolkodásmódjából önkényt következett. A róm. katholikusok nyilatkozataiból világos volt mindenki előtt, hogy ők egy láthatatlan kéz hatalmában bíznak, s nem annyira ezen tárgyalásoktól, mint inkább annak segítségétől várnak eredményt.

Midőn ennek folytán a protestansok kijelentették, hogy a szerzetesekre és jószágokra vonatkozó kivánságokon kívül egyebekben hajlandók engedni; midőn kijelentették, hogy mind abban, ami a diplomát meg nem rontja, például a vicarius ügyében, a Kolosvárott csinálandó templom, a Fehérvárt átvehető puszta templom, az iskolák állítása és

papok tartása ügyében — készek „őkegyelmeknek kedveskedni“: a róm. katholikusok márcz. 30-kán röviden csak ezt válaszolták: „Noha mind eddig is készek voltunk az kegyelmetekkel való amicabilis és atyafiságos complanatióra, igyekezvén azon, hogy mentül csendesebb utakon való egyességet érhettünk volna; de minthogy kegyelmetek a mi itéletünk szerint igen ultimaria és cathegorica resolutiót adott punctuminkra, nem tartottuk szükségesnek továbbra is kegyelmeteket búsitani és terhelni“.

Erre másnap a protestansok részletesebb választ adtak. Látják, hogy a katholikusok az ő nyilatkozatukat utolsó resolutiónak tartják. Ezt ők nem úgy látják. Igaz, hogy a jezsuiták bejövetele és rendes püspök behozatala ellen, mi a diplomát megrontaná, tiltakoztak s ebben végleges választ adtak; de a többi, sokszor felhozott panaszaikat orvosolni mindenkor készek voltak, és készek ma is. Látják ugyan, hogy a róm. katholikusok csak általános választ adnak, és a sokszor emlegetett panaszokat utolsó válaszukban mellőzik: mindazáltal ők atyafiságos készségük tanubizonyságául a diploma illető pontjainak sérelme nélkül, átküldik részletesen kifejtett ajánlatukat, mely a következőkből áll:

1. Nem ellenzik, hogy a vicariusnak a róm. katholikus vallást illető dolgokban hasonló authoritása legyen, mint a többi bevett vallások superintendenseinek van a magok hívei között. De annál se több, se kevesebb authoritása, jövedelme, titulusa ne legyen. Ne legyen „episcopus“ a neve, hanem a többi felekezetek főpapjaihoz hasonlóan ily czímet viseljen: „*Ecclesiarum, Romano-catholicarum in Transylvania existentium Superintendens*“. Ekképen a négy bevett vallás superintendensei egyranguak és egyenlők legyenek; de külső világi dolgokba, valamint emezek, úgy amaz se avatkozzék.

2. Azon kivánságokra vonatkozólag, hogy a kolosvári templomok megosztassanak, kérik, hogy kész templomot ne kivánjanak, mert az a más vallásbelieknek sérelme.

és a diploma felforgatása nélkül nem lehetséges. De hogy e tekintetben is előmozdítsák az atyafiságos egyességet, készek arra, hogy Kolosvárott a mostani róm. katholikus imaház helyén építendő templom építéséhez segélylyel járuljanak, és hogy a templomhely illően nagyobbíttassék; úgyszintén hajlandók a fehérvári puszta templom teljes felépítéséhez is a lejebb meghatározandó módon hozzájárulni.

3. Azt, hogy a róm. katholikus iskolákban a rhetorikán felül is ne tanítsanak, Erdélyben soha senki nem tilalmazta, nem tilalmazza most se. Taníthatnak minden tudományt, bárki által, kivévén a jezsuiták által. Akadémiát pedig vagy egyik felekezetnek se legyen szabad állítani, vagy ha a róm. katholikusok állítanak, akkor kivánják, hogy az szabad legyen a többieknek is, hasonló alakban, hasonló joggal és kiváltsággal. De az akadémiák is jezsuiták nélkül legyenek, mert csak úgy lesz egyenlőség az iskolák és vallások között.

4. A feljebb említett templomépítésre és róm. katholikus iskola tartására a protestans templomok és iskolák jövedelmét, mely különben is kevés, és az is némely magánemberek adománya, nem lehet átengedni; de hogy atyafias szeretetüket ebben is bebizonyítsák, az említett templomok és iskolák szükségeinek fedezésére egyszermindenkorra felajánlanak 20,000 forintot. Mely pénznek egy részéből magok váltják ki Monostort és átadják a róm. kath. egyháznak; de kikötik, hogy az oda való ref. ecclesia meg ne háboríttassék. Ezt pedig azon nyilatkozattal teszik, hogy a róm. katholikusok is mondjanak le minden protestans templomokhoz, iskolákhoz és azok jövedelmeihez való igényeikről úgy Kolosvárott és Fejérvárott, mint bárhol másutt, és e tekintetben a jövőre se háborítsák a többi vallások követőit.

5. Az is panaszul hozatott fel, hogy a róm. katholikus papok szőlője után néhol dézma követeltetik. Ezen is segíteni óhajtanak a protestansok oly formán, hogy ezentúl a róm. katholikus papok hasonló szabadsággal bírja-

nak, mint a többi religión levő papok; és ahol a más vallású papok dézmát nem adnak, ott a róm. kath. pap se adjon, hogy ekképen a bevett vallások papjai teljesen egyenjoguak legyenek.

Mindezeket — ugymondanak — atyafiságos szeretettel adjuk kegyelmeteknek, melyek, ugy itéljük, a kegyelmetek religiójának egész contensumával lehetnek, holott mind az őfelsége kegyelmes diplomájában, mind ezekben a mi igéretinkben annyi vagyon a kegyelmetek religiójának adva, hogy egyik recepta religiónak sincsen jobban, sőt ugy sincsen állapotja, kivált az kegyelmetek ez hazában való számának proportiójához képest: kérjük azért és kénszerítjük kegyelmeteket az élő istenre, a mi kegyelmes urunk római császár és koronás királyunk őfelsége királyi szent szavával és hütivel, és annak acceptiója és azon fundáltatott mű és kegyelmetek homogiumunkal megerősitett diplomájára, a kegyelmetektől és tőlünk egyiránt megesküdt únióra, ennek a hazának és abban kegyelmeteknek magának és maradékinak velünk együtt való békességére és szeretetére, hogy ezeket acceptálja, és a diplomában esett csorbát velünk együtt építse meg, és ne kivánja ezt a hazát örökös gyülölségbe és veszedelembe ejteni".

A róm. katholikusok most is röviden és csak általánosságban azt válaszolták, hogy mivel a protestansok „sem a püspököt, sem az ordókat" be nem akarják bocsátani és a személyek circumscriptióját nem is említik; mivel ők ekképen a kegyelmes és felséges császár diplomájában említett róm. katholikus sérelmeket orvosolni nem akarják: ők nem látják szükségesnek a további vitatkozást.

De a protestansok ezen kifogásra is azonnal válaszoltak. Hogy a személyek circumscriptióját nem említik, ennek az az oka, mert arról a diplomában sem történik említés. Egyébiránt, ha éppen kivánják, hát nyilatkoznak erre vonatkozólag is. Nem bánják, ha a diploma 9-ik pontja, melyben a róm. katholikusok magokat circumscriptusoknak tartják, megváltoztassék; csak a szebeni királybiró hagyas-

sék meg a tanácsban. De feltételül kötik ki, hogy a diploma harmadik pontjába a róm. katholikusok kivánságára hozott toldalék, valamint a nyolczadik pontba tett záradék szintén hagyassék ki. Kivánják, hogy aztán a róm. katholikusok örökké elégedettek legyenek, és hogy a diploma ekképen minden más pontjaiban is mindnyájuktól örökösen szentül megtartassék.

Erre azonban a róm. katholikusok nem akartak ráállani. Köszönik, ugymond, ő kegyelmök jóakaratját; de a válaszukban említett feltételt nem fogadják el. Vagy egyenlíttessék ki az ügy az ő óhajtásuk szerint, vagy hagyják abba az egész dolgot, és vegyék elő az ország egyéb dolgait.

Az ügyek ilyetén állapotában alig lehetett kilátás az egyességre. Mindazáltal ápril 2-kán még egy értekezlet volt a kiküldött követek között. Itt a róm. katholikusok csak azon pontokra nézve nyilatkoztak, melyekben a protestansok engedékenyek voltak. Jelesül a püspök authoritását nem kivánták kiterjeszteni a méltóságra nézve; de a lelkiekben mégis úgy kivánták neveztetni, mert más nevezet alatt bizonyos egyházi functiók nem lennének reá bizhatók az egyházi regulák szerint. Az iskolák tanítóira nézve kijelentik, hogy a jezsuita rendnek fundatiójától és elszaporodásától ők magok is félnek; de mivel bizonyos tanszakokat csak azok tanítanak, kivánják, hogy felsőbb iskolákban a tanítás szükségéhez képest bizonyos meghatározott számban jezsuiták is taníthassanak.

Az iskolák és papok jövedelmeire nézve megelégesznek Monostornak kiváltásával és 10.000 forinttal, de Kolosvárott mégis kész templomot kivánnak, mivel templomépítésre sem pénzük, sem idejük nem marad. De akinek kész temploma van, az könnyebben várhatja az újnak építését. A husz ezer forintnak két részét a fejérvári templom felépítésére elfogadják. A negyedik pontnak végén való záradékot ne kivánják, mivel az unió arra ugy is kötelezi. Az ötödiket elfogadják.

Erre azonban a következő napon, t. i. ápr. 3-kán a három protestans vallás küldöttei kijelentették, hogy előbb tett nyilatkozatuktól el nem állhatnak, mivel — ugymond — a róm. katholikusok lehetetlen dolgot kivánnak tőlök. Csodálkoznak rajta, mért nem fogadják el ajánlataikat. Ugy tudják, hogy vicariusi vagy superintendensi név alatt is minden püspöki teendők végezhetők a pápa és érsek engedelméből. A jezsuitákra nézve szivesen engednének a róm. katholikus atyafiak kivánságának, ha látnák, hogy azok nélkül lehetetlen a tanításbeli fogyatkozásokat pótolni; de amint tanúlhatott az egész keresztyén világ a jezsuita rend felállítása előtt, amint Európában most is sok jeles főiskola van jezsuiták nélkül is, és amint a király fia is az egész ország örömére jezsuita tanító nélkül neveltetik: ugy a többi róm. katholikusok gyermekei is taníthatók más rendbeli papok által.

A kolosvári templom átadása lehetetlen. Végül ismételten felhivják a róm. katholikusokat, ne kivánják a királyt továbbra is busítani és a hazát örökös gyűlölségbe és veszedelembe ejteni; hanem inkább igyekezzenek azon, hogy a hazának ezen nagy sebe közakarattal orvosoltassék, hogy igy szép egyességgel, szeretettel élvén, az ő felsége szolgálatját és a haza megmaradását alkalmatosabban eszközölhessék.

Ezzel a vita, mely csak egy előleges tanácskozás jellegével birt, félbeszakíttatott. Következtek a husvéti ünnepek. Ápril 9-kén, Veteráni tábornok a melléje rendelt Absolonnal együtt megjelent az országgyűlés termében, hogy a mult évi fogarasi országgyűlésen megválasztott főtisztviselőket hivatalaikba iktassa.

Mikor a terembe lépett, a rendek csendesen és ülve fogadták. A tábornok háromszoros „respekt“ kiáltására sem mozdultak, míg t. i. Absolon fel nem világosította őket, hogy a tábornok itt a császár személyét képviseli. Veteráni „deákul rosszul tudván — mondja Vass György — Absolon urammal peroráltatott, és az oratió közben maga deno-

minálja az confirmált főtiszteket", u. m.: Bánfi Györgyöt gubernátornak, Bethlen Miklóst cancellárnak stb. Az ország nevében Bethlen Elek, a tisztviselők nevében pedig Bánfi köszönte meg ő felsége kegyelmességét.

Eskületétel után tárgyalni kezdték a róm. katholikusok és a szász nemzet sérelmeit, majd a porták ügyét. A két utóbbira nézve csakhamar létrejött az egyesség; de annál több vitára adott a vallás ügye.

VI

A róm. katholikusok Béostől várják az eldöntést. — A protestansok ajánlatai és a róm. katholikusok válasza. — Ujabb „conferentia"; — és a megállapodás. — A gyűlés bezáratik ápril 24-kén.

A fentebb tárgyalt vitatkozásokból kitünt, hogy a róm. katholikusok kerülték a részletes tárgyalást, s az ügy végleges eldöntését nem itt, hanem inkább a bécsi udvarban szerették volna elérni. Onnét van, hogy a bizottsági tárgyalást minduntalan félbe akarták szakítani, sőt még a nyilvános ülések tartásának megakadályozására is ürügyet kerestek.

Ugyanis, midőn az országgyűlés a só-, gabonakereskedés ügyében egy sürgős emlékiratot akart Bécsbe küldeni, s annak átvitelével az összes rendek Kaposi Dánielt bízták meg: a róm. katholikusok attól való félelemben, hogy Kaposi az ő hátrányukra fog valamit kieszközölni, az emlékirat felvitelét akadályozták. A titkos tanács hiába akarta felvilágosítani és megnyugtatni; szenvedélyük odáig ment, hogy még a tanács, a rendek és az országgyűlés hatáskörét is megtámadták. Azt a kérdést vetették fel: szabad-e a rendeknek az ő beleegyezésök nélkül feliratot intézni vagy követet küldeni a királyhoz? Ők kétségbe vonják, hogy az országgyűlés nélkülök jogérvényes határozatokat hozhasson. Erre azt a feleletet kapták, hogy eljárásukkal rossz példát mutatnak, és igen veszélyes következtetésekre nyitnak kaput. Ilyen módon a négy bevett

vallás bármelyike megakadályozhatná az országgyűlési tanácskozások menetét és a fejedelmet kényszeríthetné az országgyűlés szétoszlatására. Ha ezt ma szabad tenniök a róm. katholikusoknak, holnap megtehetik éppen azon a jogon a reformátusok, a lutheránusok és az unitáriusok. Mi lenne abból, ha oly maroknyi része a rendeknek, mint aminőt a róm. katholikusok képeznek (15-en voltak), külön véleményével megakadályozhatná a rendek többségének döntő határozathozatalát? Hiszen akkor egy országgyűlésen sem lenne rend, nem lenne béke és nem lenne határozat. Ilyen módon lehetetlen volna általában a törvényalkotás.

Mindezeknél fogva az evangelikus rendek erősen voltak elhatározva, hogy az érintett emlékiratot felküldik, és a törvényhozási munkát tovább fogják folytatni még akkor is, ha az a róm. katholikusoknak nem tetszenék. Igy állván a dolog, a két versengő fél közé vetette magát a császár vezére, Veteráni tábornok; ki a tanácskozás termében megjelenvén, a szenvedélyes szóváltásnak véget vetett, és — Kaposi felvitte az emlékiratot Bécsbe.[1]

Ugyancsak Veteráni volt az, aki a vallásügyi bizottsági viták félbeszakadt fonalát ismét felvette. Husvét után, t. i. ápril 19-kén a három valláshoz tartozó rendek különkülön tanácskoztak. A reformátusok közül Vass György küldetett át a róm. katholikusokhoz, hogy küldenék meg válaszukat az ismert pontokra vonatkozólag. Ezek azonban azt üzenték, hogy ők is az general Veteráni intimatiójára gyültek össze s atyafiságosan elvárják a reformátusoktól: mit igérnek a már ismert resolutiójukban foglaltakra? Világos, hogy egyik fél sem akar engedni. Ezt jelentvén Veteráni tábornoknak, ez azt kivánta, „hogy ha mit még mi (reformatusok) adni akarunk a róm. katholikusoknak, izenjük meg; ha contentusok lesznek vele, jó; ha nem, eláll-

[1] V. ö. *Fabritius* K. Der Religionstreit auf den siebenbürg. Landtagen von 1691 und 1692. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. VI. 124. l.

hatunk mellőle". Legalább Bécsbe jelentést fog tehetni, hogy a protestansok hajlandók voltak az atyafiságos egyességre, de azt a róm. katholikusok meghiusították.

„Ezeket így értvén — irja Vass — mi visszamentünk az mieinkhez és sokat discurálván egymás között, mitevők lennénk, mivel azt itéltük és ismertük nagyobb gravamenjeknek az kath. atyafiaknak, hogy jezsuitákat bébocsássunk-e?.. és templomot Kolozsvárott adjunk-e? és ha adunk, melyiket adjuk?" Erre sokféle beszéd következett pro et contra. Mindenikben a jövendőtől való félelem hangja volt uralkodó.

Vass Györgynek beszéde, mely híven tükrözte vissza a református többségnek érzelmeit, ekképen hangzott: „Megvallom, ez súlyos és terhes matériához miképpen szólhassak, nem tudom — nem akarván mind lelkemet... mind hazám törvényeit és az unió szerént valamelyik religión lévő rendeket voxommal megbántani és háboritani. Ugy látom, az uniót és hazám törvényit... láttatom mingyárt megbántani akkor, az mikor az jezsuiták közül csak egynehányat is voxommal megengedek, hogy hazánkba bejöhessen. Azért én bébocsáttatásokat sem egy, sem más útonmódon, sem circumscriptive nem javallom... Ami penig az templom dolgát illeti, hogy mind az felséges udvar előtt megmutassuk engedelmességünket, és az kath. atyafiakkal megegyezésre való igyekező akaratunkat, s a generál őnagysága intését is meggondolván — én nem ellenzem, hogy templom ne adassék őkegyelmeknek, cum ea declaratione, az mint cancellarius Bethlen Miklós uram mondá. De hogy azt javalljam az urak őnagyságok voxok szerint, hogy az mi óvári templomunkat adjuk, nem javallhatom... Ugy látom, hogy unitarius uraiméknak ... nagyobb károkra esik, mintsem minekünk;... hanem kérem az unitaria religión levő rendeket, és követem, hogy voxomon meg ne induljanak: én javallanám az piaczi nagy templom mellett levő őkegyelmek kicsiny templomokat adnók oda, és az őkegyelmek religióján levő szászoknak adnók oda az mi

óvári szász templomunkat, akár — ha azzal őkegyelmök contentusok nem lennének, építtetnénk mást őkegyelmeknek". [1]

Végre is sok szónoklat után a protestansok kijelentették, hogy

1. A püspök állapotja iránt ragaszkodnak elébbeni megállapodásukhoz.

2. A jezsuita páterek be nem hozatalára nézve megmaradnak előbbi resolutiójoknál.

3. A Kolosvárott adandó templom iránt, bár nem szivesen, de a király méltóságára és a generális intésére való tekintetből, — továbbá az atyafiságos béke helyreállítása és a vallások securitása czéljából átengedik az óvári reformatusoknak nem rég megujitott templomát, a következő feltételek mellett:

1. Szabadságukban álljon a róm. katholikusoknak ezt a templomot akár örökösen megtartani, akár pedig a mostani cultusoknak helyén uj templomot épiteni. De ha itt uj templomot épitenek, akkor a most átengedett régi templomot visszaadják a reformatusoknak; mind a kettőt nem birhatják egyszerre.

2. Az azon templom mellett levő unitarius iskolát a róm. katholikusok semmiképen meg ne háboritsák.

3 Az ezen templomhoz tartozó, akár donatió, collatió, akár más módon nyert régibb beneficiumokhoz semmi igényt ne reformáljanak; a templomot ne úgy vegyék, mint azt a régi alapitvány jogán vagy a róm. katholikus vallás jussára való tekintetből adnák, mert az ellen tiltakoznak, hogy ez a jus ebben a hazában felhordassék; hanem ugy tekintsék, mint a mely a jelen egyesség alapján adatik át nekik. A márczius 31-én tett resolutió negyedik pontjában foglalt záradékhoz képest minden protestans templomokhoz, iskolákhoz és azoknak jövedelmeihez való igényeikről, ugy Kolosvárott, mint Fehérvárott és másutt is mondjanak le; — és

[1] Vass naplója 152. l.

azokban a többi vallásokat jövőben sem háborgassák, hanem ha idővel a róm. katholikusok Erdélyben szaporodnak, templomok tekintetében tartsák magokat a kir. diploma első pontjához és az Approb. Part. I. Tit. I. Art. 7-ben irott hazai törvényhez. A helyek összeszámlálásában csak a tősgyökeres lakosok számláltassanak, idegenek és presidiáriusok pedig ne. Azok a helyek, ahol egynél több templom van, azon articulus alá ne értessenek.

4. Egyéb eddig tett oblatiójukat is nem másítják meg.

5. Ha ezzel a róm. katholikusok megelégszenek, arról mindjárt itt Szebenben ünnepélyes szerződés irassék, mely mind a két fél által aláíratván és az ország három pecsétivel is megerősíttetvén, közönséges ország követe által vitessék fel Bécsbe ő felségének jóváhagyás végett, és a diplomának első pontjába foglaltassék be. Azok a szók pedig, melyek a 3-ik és 8-ik czikkelyekben odatétettek, vonattassanak ki, és a diploma azok nélkül írassék és lehozatván jó helyre tétessék, s nyomtatásban is publicáltassék az egész keresztyén világban.

Ha pedig a róm. katholikusok ezekkel nem elégesznek meg, és ezt a controversiát a bécsi udvarba viszik és ő felségit búsítják vele, ők az Isten és az egész keresztyén világ előtt protestálnak, hogy őket eddig tett igéreteik nem kötelezik. És noha — úgy mond — életünk és minden magunk és maradékink szerencséje ő felsége kezében vagyon, de mi soha többször contractusokra ő kegyelmekkel nem megyünk, hanem ő felségétől a diplomának azoktól ... a clausuláktól való megtisztítását alázatos könyörgésünk által sollicitáljuk, Istenre bízván könyörgésünknek kimenetelét, úgy mint akinek kezében vagynak a királyoknak szivei, elhivén azt, hogy ő felsége egyszeri kegyelmességében megtart, aminthogy mi is az ő felsége és felséges háza hűségében maradékról maradékra megmaradni kivánunk. Ennek a hazának pedig emiatt, ha mi szívbeli szomorúságai és az atyafiúi szeretetnek meghidegülése lészen, melyet mi is szomorúan érzünk, Isten, a világ és a maradék előtt nem

mi, hanem ő kegyelmek lésznek okai, és ő kegyelmök adnak számot róla.

Erre a róm. katholikusok, mindjárt másnap, tudniillik ápril 20-kán,[1] a következő választ adták:

1. Az, ami a püspök dolgát illeti, ha az érsek ő nagysága dispensatiójából meglehet, mi nem bánjuk.

2. A jezsuita páterek dolgát ami illeti, mi ki nem rekesztjük, ha bé nem bocsátják, arról nem tehetünk, ha ő felségének is úgy tetszik.

3. Ami a kolosvári templom átadását nézi, ezirant való jóakaratját nagyságtoknak s kegyelmeteknek becsülettel köszönjük; de aminemű conditiókkal az nekünk adatnék, teljességgel úgy nem acceptáljuk; mert az, mint a replicából látjuk, sem szeretetet, sem állandó complanatiót véghez nem vinne, sőt nagyobb-nagyobb gyűlölségre adna okot közöttünk.

Első ok: Mivel a templom iránt is örökös adás nem lenne, noha pedig szándékunkban sincsen, hogy most más templomot építsünk; de valamint hogy mi nagyságtokat s kegyelmeteket meg nem gátoljuk, hogy midőn szüksége lészen, más templomot ne építhessen, hasonlóképen mi is nem restringáltathatunk arra, hogy midőn más templomot akarunk épiteni, ne építhessünk.

Második ok: Az óvári templom oly szoros állapottal vagyon, hogy semmiképen ott sem iskolát, sem paplakot nem építhetünk, azért azon unitárius iskola azon templom mellett levén, attól el nem szakadhat.

Harmadik ok: Ami a beneficiumokat és azon templomhoz való collatiókat illeti, azon megegyeztünk husz ezer forinton. Ami azt nézi, quo jure adatik, mi is quo jure vesszük, megegyeztünk azon husz ezer forintnak tractálásában. Ami pedig a 3-ik marcii tett replicának negyedik punctuma conclusióját illeti, hogy mindennemű ecclesiai jussunkat in perpetuum contractualiter cedáljuk, arra semmi-

[1] V. ö. Czegei Vass György naplóját 153. l.

képen nem mehetünk, hanem az unió lévén fundamentuma minden dolgainknak, a mellett mindenik részről maradjunk meg.

Az Approbatában a templomok elvételéről való articulus observáltassék az eddig observáltatott mód szerint.

4. Az eddig való oblatiók maradjanak meg.

5. Ami a contractus iratásának és pecsétlésének dolgát nézi, nem látjuk szükségesnek, az unió lévén minden közöttünk megállandó dolognak fundamentoma, ahhoz tartjuk magunkat.

A diplomának in 3. et 8. articulo letett szók az ő felsége kegyelmességében álljanak, aminthogy némely részét nem sollicitáltuk, úgy annak sollicitatiója ő felsége méltóságának sérelme nélkül nem is lehetne. A köztünk való contractusnak kinyomatását vajjon ő felsége nem aprehendálhatná-e? A conclusióban pedig ami íratik, hogy ha ő felsége udvarába visszük ezen controversiát, és ő felségét búsítjuk, micsoda kemény protestatiót teszen föl a három religio, értjük; mi soha máshová nem mehetünk, hanem az ő felsége lábaihoz borulunk, onnan pedig senki minket el nem rekeszthet.

Azért mi is az élő mindenható Istenre, a szent angyalokra, az egész keresztyén világ uniójára, s a mi felséges császárunk és koronás királyunkhoz ő felségéhez tartozó igaz hűségére; a közöttünk eddig való unióra, a természet és vérség által összeköttetett szeretetre, magok és maradékjok e hazában való boldogulására, kérjük és kénysze-rítjük mind a három religiót, ilyen lelkünket elbágyasztó kemény, és e hazában soha nem forgott contractusokat ne kivánjanak, mivel ilyenre soha nem mehetünk.

Egyébiránt mi is az élő mindenható Isten előtt, kegyelmes császárunk és koronás királyunk és az egész keresztény világ előtt protestálunk, mivel minden utakat és módokat elkövettünk az atyafiságos conplanatióra, hogy mi semminek okai nem vagyunk; se most, se ennek utána ezen szegény hazát követhető szomorú consequentiáknak, és az

atyafiúi szeretetnek meghidegülésének — melyet már is szomorúan érzünk — Isten s az egész keresztyén világ és minden jelenvalók s mind pedig maradékok előtt is nem mi lészünk okai, hanem mind Isten s mind a világ előtt azon három religión levők adjanak számot róla.“

Amint látjuk, mind a két fél ingerültebb hangon ír, és egymást kölcsönösen felelőssé teszik a bekövetkező veszedelmekért. A protestansok nem maradtak soká adósak a felelettel. Még aznap este kijelentették, hogy a püspök dolgában megmaradnak előbbeni határozatuk mellett, akár dispensálja az érsek, akár nem. A jezsuita páterekre nézve sem engedhetnek. Csak arra kérik őket, hogy ezeknek behozatalát ne sürgessék ő felségénél. Tanítassák az ifjúságot más rendbeli tudós emberekkel; mert a jezsuitákat a hazai törvény ellenére nem bocsáthatják be. A szerződés szükséges, de úgy legyen szerkesztve, hogy mind a négy religió megelégedhessék vele.

Hasonló rövidséggel és határozottsággal válaszoltak erre rögtön a róm. katholikusok is. A püspökre és a jezsuitákra nézve ők is ragaszkodnak álláspontjukhoz. A szerződésre nézve örömest munkálkodnak azon, hogy oly szöveg jőjjön létre, melyben mind a négy religió megnyugodhassék. — Ezzel a második tanácskozásnak vége szakadt.

Most már a harmadik „conferentia“ következett, mely Bethlen Miklós lakásán tartatott. Az óhajtott szerződés szövegezésére kiküldettek: a reformatusok közül Bethlen Miklós és Kemény János; a katholikusok közül Apor István és Baranyai Gergely; az ágostai hitvallásúak közül Frank Bálint és Szűcs Péter; az unitáriusok közül Joó Mihály és Dálnoki János. Ezen kiváló férfiak azon szándékkal fogtak a munkához, hogy az óhajtott egyesség létrehozására megtalálják a leghelyesebb alakot. Ezen törekvésnek sikerült is egy szerződési formát létrehoznia, melyhez aztán a négy vallás követői el is fogadtak.

A szerződés így hangzott: „Mi Erdély országának három nemzetből álló és négy recepta religiókon lévő uri,

fő, nemes és városi szabadsággal élő; és közrendei adjuk emlékezetül mindeneknek, mind mostaniaknak, mind kedves maradékinknak, valakiket ezen dolog illet, hogy midőn a győzhetetlen római császár Leopoldus koronás királyunk, ő felsége másodszor közinkbe küldött diplomájának harmadik punctumában tett clausulára nézve, mely szórul szóra így vagyon: „.. de mivel magok a rendek, mind a vallásra, mind végzeményeink és kiváltságaikra nézve egymás között egyet nem értenek, s a róm. katholikusok a fentírt 1. és 2. czikkelyekben magokat sérelmezetteknek tartják; a szászok pedig régi kiváltságaikat s azok használatát és szokásos jogukat a 3. czikkben jobban oltalmaztatni kérelmezik: magoknak a rendeknek érdekében levőnek tartjuk, hogy ama három czikkely körül forgó nehézségeiket barátságos kiegyenlítéssel és egyezkedéssel cs. kir. helybenhagyásunk mellett elintézni törekedjenek; ha pedig ez nem sikerül, a felekezetek meghallgatása s erdélyi tanácsosaink e részbeni véleményének megértése után. magunkra háramlik cs. kir. tisztünk szerint elhatározni, ami jogosnak és igazságosnak fog találtatni", — egymás között atyafi szeretettel, számos napok alatt, egész országos generalis diéta alatt a köztünk fenforgó controversiákról tractaltunk volna, végezetre alkuttunk meg ez ide alább való punctumok szerint:

1. A püspökség iránt így egyeztünk: amint Erdélyben az előtt a róm. katholikus püspökség volt, és ebből a hazából kirekesztetett volt, olyan formájú püspökséget ennek a hazának állapotja nem szenvedvén, alázatosan könyörgünk a mi kegyelmes urunknak, ő felségének, hogy ő felsége úgy mint apostolicus rex, propter publicam pacem et trnquillitatem Transylvaniae, az érsek vagy maga a római summus pontifex által, az erdélyi róm. kath. vicariust per dispensationem tétesse alkalmatossá mind azokra a spiritualis és ecclesiastica functiókra, valamelyeket a püspökök szoktak végbevinni; és az a vicarius minden róm. kath. religiót illető dolgokban legyen hasonló anthoritással mint

a több recepta religiók superintendensinek vagyon, kinek-kinek az ő religiójában és keze alatt való ecclesiákban in spiritualibus, és annál se több, se kevesebb authoritása, jövedelme, titulussa ne légyen, mint amennyi a többi recepta religiókon levő superintendenseknek, kinek-kinek a superintendensi hivatala után vagyon, hogy így négy recepta religión levő superintendensek éppen egy aránuak és egyenlők legyenek; külső világi dolgokban pedig, valamint emezek, úgy ez is magát ne elegyítse, és nevezetesen a diploma continentiaja ellen valami néhai papi és ecclesiai jószágokhoz ne pretendáljon.

2. A scholák iránt így egyeztünk meg: noha eddig nem volt a róm. kath. atyánkfiainak tilalmas, hogy mindennemű arsokat scienciákat tanítathassanak scholájokban, mindazáltal továbbra is szabados legyen ő kegyelmöknek, valaminémű tudományokat és valakik által akarják taníttatni; solis per vota trium religionum exclusis, per vota dominorum catholicorum autem admittendis, dominis patribus jesuitis.

Akadémiát pedig, avagy egyik religiónak se légyen szabad erigálni, vagy ha a róm. katholikus religió közt akadémia erigáltatik, erigáltassék akárhol, ahol ő kegyelmeknek templomuk és hazafiaiból álló ecclesiájok lészen; és így legyen szabados a többi religióknak is akadémiát erigálni, hasonló formában, jussal és privilegiummal; mint a róm. katholikus atyánkfiaié lészen; melyet ő felsége in illo casu méltóztassék kegyelmesen adni, hogy így is az akadémiák vagy scholák iránt legyen equalitas a négy religiók között. Ebben pedig a scholák és akadémiák dolgában, a három religió a jezsuita patereket kirekeszti, a róm. katholikus atyánkfiai pedig kivánják.

3. Az ecclesiastica personák szabadságáról úgy egyeztünk meg, hogy a négy recepta religión levő ecclesiastica és scholastica personák mindenütt e hazában egy arányú szabadsággal éljenek, s valahol s valamikből a három religión levő predikatorok, mesterek s hasonló ecclesiai s scho-

lasticai személyek, a dezmát, quartát, szőlőjökből, gabonájokból nem adnak, a róm. katholikus ecclesiastica és scholastica personák se adjanak; egyéb teherviselésekkel is ne terheltessenek feljebb, mint a más három religión levő ecclesiastica vagy scholastica personák.

4. Amint a diplomának 9-ik punctumában a róm. katholikus atyánkfiai magok circumscriptióját sajnálták, noha ő felségétől arra a diplomának 3-ik articulusában úgy sem nyittatott volt, mindazáltal csak ez a conplanatio az ő kegyelmök vélünk egyező szeretetéből menjen végbe, nem bánjuk bár a 9-ik punctum, salvis tamen aliis, a diplomából töröltessék ki; megmaradván csak a szebeni királybiró a tanácsban lehetése, mely az Approbatában is benne vagyon; melyre ea conditione lépik a három religió, hogy a 3-ik articulusban tett annexum „De mivel magok az rendek stb. . . .“ deleáltassék.

5. A templomok dolgában előttünk viselvén mind a négy recepta religió részéről a mi kegyelmes urunk ő felsége méltóságát, a méltóságos Veterani general sok szép és ez utolsó intimatióját és e hazában igen megbántódott atyafi szeretetnek és békességnek helyben állítását és a religióknak securitását, alkuttunk így meg: hogy a kolosvári óvári religión levő magyarok nem régen megújított temploma (ide nem értetvén, ha mi beneficiumok az előtti időkben azon templomhoz donatióval, collatióval, quoquo modo birattak) és a fehérvári Báthory Kristóf építette templom a róm. kath. atyafiaknak maradjon, úgy minden templomok, valamelyek ő kegyelmek most birodalmában vagynak.

Hogy ha pedig successu temporis a róm. katholikusok ő kegyelmök ebben a hazában szaporodnak, templomok iránt tartsák magokat a diploma első punctumának ezen szavaihoz: „Iidemque Catholicii ubique locorum etc.“ és az Approbátában Part. I. Tit. 1. Art. 7. irott hazai törvényhez, mely eszerént vagyon: „A külömböző religión levő helyekben, ahol csak egy volt a templom, a régi végezések szerént a major parsnak, per Commissarios mindenik

recepta religiókból aeque idoneos ad id deputatos, szokott igazításba vétetni; és a melyik religión levők több szamuakon találtatnak lenni, azoknak adatni a templom. Közönségesen pedig a több religiókon levőknek mind számok, mind a közös templomok proportiója szerént el limitált más templomot építeni. Mostan is annak okáért az eddig lett igazítások helybenhagyattatván, a jövendő időkre is, ahol olyan tanáltatik, azon mód végeztetik observáltatásra. Ha melyik rész reluctálna, vagy a commissariusoktól prefigálandó terminusra része szerént az építést nem continuálná, admoneáltatván a tisztektől, ha ugyan contumaciter praetermittálnak, toties quoties a tisztek fl. 200 exequáljanak rajtok, melynek két része azon helybeli ecclesiához convertáltassék, harmada pedig az executoroké légyen." Ez az articulus amint eddig observáltatott, egészen úgy maradjon és úgy is observáltassék; ott residentiátlan idegenek pedig és residentiátlan presidiariusok számba ne vétessenek.

6. Továbbá a mi a róm. katholikus atyánkfiaihoz ő kegyelmekhez mutatandó atyafiságunknak megbizonyítására, az ő kegyelmek ecclesiáinak és scholáiknak szükségére, a három religió ő kegyelmek számára a mostani possessortól kiváltja Monottort, s adja ő kegyelmöknek örökösen, úgy mindazáltal, hogy az ott lévő kis reformáta ecclesiácskát semmiképen meg ne háborítsák.

Annak felette ád a három religió ő kegyelmeknek semel pro semper 15 ezer magyar forintot, melyet fordítsanak magok templominak scholáinak szükségére, amint jobbnak ítélik.

Mindezek meglévén, assecuráljuk egymást nagy szeretettel és azzal a hittel, mellyel az unióra megesküdtünk, hogy mindezeket a punctumokat az unió szerint állhatatosan megtartjuk, és ennek utána az unió és a kir. diploma szerint élünk, és azoknak felbontására semmi időváltozások vagy alkalmatosságában legkisebb okot is nem adunk, melyre nézve az uniót is ezen Conplanátiónkban szóról szóra béirattuk, — amint következik:

„Én T. T. esküszöm az élő Istenre, ki atya, fiú és szentlélek, teljes szent háromság egy bizony örök Isten, hogy a négy recepta religióknak e hazában való megtartására igyekezem teljes tehetségemmel, és soha annak oppressiójával a magam religióját promoveálni nem akarom, sem azoknak oppresiójokra való dolgokra soha sem titkon, sem nyilván nem cselekszem, senki személye ellen hitéért, vallásáért gyűlölködést, ellenkezést nem viselek, hanem kinekkinek szabad megtartására igyekezem, és sem titkon, sem nyilván senkivel contraria religió ellen, sem másokkal, nem practikálok; annak oppressiójára ártalmas tanácsommal, sem fegyveremmel, sem magam, sem mások által semmi úton nem igyekezem, sőt ha kit effélét tudnék, megjelentem az egész tanácsnak, és minden tehetségemmel eltávoztatni igyekezem; sem fejedelmemnek egymás ártalmára való tanácsot nem adok, és hazámnak közönséges és csendes békességének megmaradását, szabadságának promoveálását, egyenlő értelemmel és tehetségemmel igyekezem oltalmazni, és ez ellen hazámon kívül valókkal senkivel nem tractálok. Mivel pedig a fejedelmek is hitek szerint assecurálják a regnicolákat, hogy valakit a haza közönséges java ellen árulkodnának, megjelentik az országnak és tanácsnak, én is így kötelezem magamat erre az előszámlált hitre, valamíg a fejedelmek is ehhez és nekünk hittel tett egyéb igéretökhöz és conditiókhoz tartják magukat, addig tartozván én is ehhez tartani magamat; egyikünk a másikunkhoz is addig, valamíg más felebarátom is ennek felbontására okot nem ad. Aki pedig azt felbontaná, comperta rei veritate, in notam perpetuae infidelitatis incurráltnak lenni pronunciálom."

Mivel pedig ezeken kívül róm. katholikus atyánkfiai kivánják magoknak a reformatus atyánkfiaitól már ő kegyelmöknek igért óvári templom mellett lévő unitaria schólát, és annak felső contignatiójában levő reformatus szászok templomát, melyet most ő kegyelmöknek sok okokra nézve (melyek szóval fenforgottak) oda nem adhatunk, azért ad

17-am sequentis Maji, mind a négy recepta religióból való becsületes emberek denomináltattak. hogy Kolosvárra gyüljenek, ahová a Gubernátor és a tanácsi rend is compareál. akik amicabiliter igyekezzék azt a dolgot conplanálni a megnevezett helyen és napon; kiknek is plenipotentiájok légyen mind annak a dolognak elvégzésére, mind pedig onnét Bécsben felküldésre, mind ennek a contractusnak ratificatiójáért, mind egyéb országos nagy dolgokért. Interim assecuráljuk egymást, hogy addig ezt a tractát meg nem másoljuk, melynek bizonyságára a négy recepta religiókból négyen subscribáltuk és három párban kiadtuk. melynek egyike Generalis commendans Veterani uram, másik Gubernátor uram, harmadik róm. katholikus atyánkfiai kezében álljon. Eljövén pedig az a kolosvári consultatio, ha ezek végbemehetnek, jó, ha pedig nem, eddig volt tracta annihiláltassék."

Ezen szerződést, mely Szebenben ápril 22-kéről van keltezve, aláírták: Haller János, a róm. katholikus, Bethlen Miklós a református, Frank Bálint az evangelikus, Sárosy János peidg az unitarius felekezet részéről.

*

Ez alatt az országgyűlés végéhez közelített. A megállapított törvényczikkek szövegezése befejeztetett, és az ország legfőbb tisztviselőinek, jelesül pedig Bánffy György gubernátornak, Bethlen Gergely főgeneralisnak, Bethlen Miklós kanczellárnak, Haller János kincstartónak és a kormánytanácsosoknak kötelessége és esküformája megállapittatott. Mindezeknek esküformájában majdnem ugyanazon szavakkal mondatik, hogy Lipót császárhoz és királyhoz hívek lesznek, és „hogy a nemes országnak négy recepta religión lévő statusinak, lelki és testi szabadságának az unió szerint őrei és megtartói" lesznek.

A gyűlés ápril 24-kén bezáratott; a rendek haza oszlottak, csakis azok folytatták még a munkát, kik a vallásügynek barátságos elintézésére voltak kiküldve.

VII.

A kolosvári értekezlet máj. 21-én megnyilik. — A protestansok engedményei május 24-én. — A róm. katholikusok válasza május 26-kán. — A viszonválaszok. — Véglegee feltételek után a tanácskozás május végén félbeszakad.

A fentebb közlött szerződésben, amint láttuk, a legkényesebb vallási kérdések eldöntetlenül maradtak. A protestansok határozottan és állhatatosan a jezsuiták behozatala ellen küzdöttek. Ennek kifejezést adtak az aláirt szerződésben is. Ezzel szemben a róm. katholikusok is megmaradtak azon kijelentésök mellett, hogy ők nem zárják ki a rendet; de ha a protestansok nem engednek, az ellen nem tehetnek, *ha ő felségének is úgy fog tetszeni.* Jól tudták, hogy ő felségének az nem fog tetszeni, és hogy ennélfogva ha végső döntésre kerül a dolog, a király az ő javukra fog dönteni. Ez tette őket oly szivósakká a viták folyama alatt.

De voltak még más eldöntetlen kérdések is, jelesül: az óvári reformatus templom átadása, az unitárius iskola, mely az unitáriusok kolosvári temploma mellett állt, és a szászok azon iskola emeletén levő templomának átengedése még megoldásra vártak — és a május 17-kére összehivandó kolosvári értekezletre halasztattak.

A kolosvári értekezletre kiküldött mind a négy valláshoz tartozó urak május 21-kén ültek össze.

Különösen a reformátusok és unitáriusok panaszkodtak a róm. katholikusok követelései miatt; de a szász lutheránusok is csatlakoztak azon kérelmükhöz, melyben a róm. katholikusokat kérik, ne kivánják igényeiket a más vallásuak rovására érvényesíteni, hanem keressenek oly megoldási módot, mely a kölcsönös megelégedést fogja előidézni. Ezek azonban állhatatosan ragaszkodtak szebeni álláspontjukhoz. A protestansok részéről tett kérésre azt válaszolták, hogy az nem elnyomása az unitáriusoknak, ha

ők a főtéren levő nagy templomot követelik, mert még az unitáriusoknak marad a reformátusoktól igért templomjuk és az ahoz tartozó iskolájuk.

E felett két napon át folyt a tanácskozás, melynek eredménye az volt, hogy a protestánsok a béke kedvéért hajlandók voltak uj engedményeket is tenni, — csak hogy a végeldöntés ne bizathassék Lipót császárra. Május 24-kén átengedték az unitáriusok óvári iskoláját, a következő feltételek mellett:

1. Az unitáriusoknak iskolahelyül adassék át az a hely, ahol most a róm. katholikusok kultusza tartatik, mind azzal, ami odatartozik; és a három religiótól igért huszezer forintból építési költségre szakíttassék el elégséges összeg.

2. A református szászok temploma maradjon meg a reformátusoknak.

3. A jezsuita páterek örökre zárassanak ki az országból, s behozatalukra a róm. katholikusok ne törekedjenek.

4. Mindezek pedig ugy legyenek, hogy ezután minden vallási viszály örökre megszünjék, s ne legyen szó soha semmiféle vallású templomokról, iskolákról és azoknak jövedelmeiről; a most átadandó iskolához tartozó, eddig az unitáriusok birtokában levő jószágok, collatiók, vagy akármi jövedelmek ne menjenek az iskolával együtt a róm. katholikusok kezére, hanem örökre az unitáriusokéi maradjanak. — A Báthory Kristóf által Fehérvárott épített és a róm. katholikusoknak átadott templom mellett levő református iskolát a róm. katholikusok ne kivánják. Ez a szerződés a diplomába foglaltatván, erősíttessék meg a koronás király által.

5. A szerződés más négy példányát az erdélyi négy valláshoz tartozó világi és egyházi rendek irják alá, három pecséttel is megerősítsék — és a négy recepta religió kezénél hagyják.

6. Az unió megujittassék és mindnyájuktól megtartassék.

7. A diplomának 3. és 8. pontjaiban tett záradékok

mind a négy vallás közös kérelmére hagyassanak el, és a diploma azok nélkül eszközöltessék ki.

8. A templom, iskola és Monostor átadása csak a megerősített diploma kihirdetése után történjék; a templom akkor azonnal átadassék a róm. katholikusoknak, az iskola azonban csak akkor, ha az unitáriusok a magok tanuló ifjusága részére uj iskolát építhetnek; addig a róm. katholikusok türelemmel legyenek, vagyis legkevesebb épitésre alkalmas és háborútól ment hat nyári vagy őszi hónapokig.

9. A királyi helybenhagyás az 1692. év julius végéig végbemenjen.

10. Minthogy Várad keresztyén kézre került és a béke helyreállott, közös kérelemmel járuljanak ő felsége elé: hogy a feleslegessé vált őrség vitessék el, ugy a tanuló ifjuság és főemberek gyermekei, mint a gyakorta ott tartatni szokott gyülések és guberniumok kedvéért.

11. A processiók rossz következéseinek eltávoztatása czéljából kérik a róm. katholikusokat, hogy a városban ne tartsanak processiós meneteket, hogy az oly siralmas esetek, mint Danczkán történtek, eltávoztassanak.

12. Az óvári templomból a fejedelmek és más keresztyén kegyurak és urnők czimereit a róm. katholikusok le ne törüljék; ezt csak azok emlékéért kérik.

Ha pedig az itt leirt módon a diploma megerősítése le nem hozatnék, akkor a három vallás a jelen kötést nem köteles megtartani, hanem ő felségét kéri, hogy a legelőször kiadott diplomában igért kegyességében tartsa meg a három vallást.

Két nappal utóbb, vagyis május 26-kán a róm. katholikusok a következő választ adták:

„Jóllehet mi ez ideig mindenkor teljes tehetségünkkel azon igyekeztünk, hogy mind a mi kegyelmes urunk ő felsége diplomájában tett parancsolatját effectuálhassuk; mind pedig, hogy egymás között való igaz atyafiúi szeretetünk szerint való conplanatio köztünk végbemehessen; — de mivel a Szebenben fenmaradt iskolák ügyében adott repli-

káról fel se tehették, hogy oly sok lehetetlen feltételt tegyen, — nem itéljük szükségesnek, hogy Nagyságtok és Kegyelmeteket tovább terheljük, mivel azokra lehetetlen lépnünk. Ezzel religiónknak nagyobb szabadtalanságát és oppressióját importálnák, mint a minőben most vagyunk és a régibb fejedelmek idejében voltunk."

Hasonló rövidséggel feleltek azonnal a protestansok is.

Ők — ugymond — tehetségük szerint mindent elkövettek arra nézve, hogy „a nemes országnak négy recepta religión lévő statusi között „a jó egyesség és atyafias szeretet jobban coalescálhasson, — és ahoz képest szabták eddigi lehetséges conditiójokat. De hogy igy simpliciter akarják elvágni a Szebenben megkezdett egyességet, azt a három vallás ellen való praesuppositumoknak, és abból következhető consequentiáknak tulajdonitják. Óhajtanák tudni, hogy melyik pont az, mely a róm. katholikus vallás elnyomását czélozza, s melyet ennélfogva elfogadniok nem lehet?

Erre aztán a róm. katholikusok azt felelték, hogy ők a protestansokkal atyafiságos békességben akarnak élni; de ugy látják, hogy az ő vallásuk nem egyenlő jogokban részesül a többi vallásfelekezetekkel. Nem akarják magyarázni, hogy melyik pont az, melyet elfogadniok nem lehet, mert abból uj gyűlölség származnék. De ha csakugyan komoly szándékjuk van az egyességre, közölnek velök egynehány pontot. Ha elfogadják jó, ha pedig nem, tovább ne is fáraszszák magokat, mert ők tovább semmiképen sem tractálnak. Az alku végleges feltételei ezek:

1. Hogy a püspök egész hivatalával az országba, és a prépost Szebenbe béjöhessenek.

2. A kolosvári főpiaczon levő nagy templom, mely most az unitáriusoké, tartozmányaival együtt, s minden több templommal és iskolával biró helyeken egy kész templom és iskola, az azokhoz tartozó jövedelmekkel együtt a róm. katholikusoknak adassék; ahol nincs templom, ott

építhessenek, ahol pedig többségben vannak, ott nekik adassék a templom.

3. A kolosvári és fehérvári kész collegiumok jövedelmeikkel a róm. katholikusok kezébe adassanak; sőt, ha kivánják, másutt is szabadon építhessenek collegiumokat és iskolákat.

4. A jezsuitáknak és más szerzeteseknek e hazába való bejövésök és lakásuk szabad legyen.

5. A személyek számának meghatározása se a világiak, se az egyháziak között ne is emlitessék.

6. Akár zálog, akár donatió jogán birt bármely vallásfelekezethez tartozó jószágok, jövedelmek egyaránt osztassanak el.

Mindezek — ugymond — oly igaz atyafiságos kivánságok, mint az atyai birtokon egyaránt osztozni kivánó négy testvér kivánsága, — s mely a más három felekezetnél valósággal teljesítve is van. Ha igaz állandó istenes egyességet akarnak kötni, nálunk is hasonlóképpen úgy kell lenni; ezt tartván az igaz unió is.

Látnivaló a fentebbi pontokból, hogy az egyesség most távolabb van czéljától, mint volt a szebeni országgyűléskor. A protestansok látták, hogy ellenfeleik uj meg uj feltételeket szabnak, azon határozott czélból, hogy a döntés a királynak maradjon fel. Ezt május 28-ki utolsó válaszukban ki is fejezték. Azt, amit a róm. katholikusok Szebenben kivántak, hajlandók most is megadni, de ujabb kivánságukhoz nem járulhatnak. A sérelmeseknek jelzett pontokhoz képest a béke kedvéért készek átadni nekik iskolát, pénzt, jószágot, csak hogy senki sem okozhassa őket az egyesség meghiusítása miatt.

Ennek ellenében a róm. katholikusok május 29-ki válaszukban tagadják, mintha az alkudozást el akarnák bontani, és mintha oly kivánsággal lépnének elő, mely a Szebenben folytatott tárgyalásokban említve nem lett volna. Ők csak azt akarták megmagyarázni, hogy mit jelentenek a szebeni tárgyalások alkalmával fogalmazott pontok az ő

itéletük szerint. Hogy az ő kivánságaik benne voltak a szebeni pontokban is, azt pontonkint mutogatják.

1. Mert a püspökség behozatalát akkor is kivánták; a prépost felől csak úgy volt szó, hogy be ne jőjjön. Az, hogy a jezsuitákon kívül minden más ordó bejőjjön, elfogadtatott, benne volt hát a praepositiorum ordó is.

2. Volt említés az óvári iskoláról és templomról, mely ügynek kiegyenlítése ide Kolosvárra lett áttéve; de az is, nem hogy kiegyenlíttetett volna, hanem a reájuk küldött 12 elfogadhatlan feltétel csak rossz következményeket szült volna a róm. katholikusok számára. Azon feltételek végén az áll, hogy „ha a szerint a conditiók szerint végbe nem mennek a dolgok, minden eddigi tracták elbomoljanak."

3. A jezsuiták és egyéb szerzetek dolga benne van a szebeni egyezkedésben.

4. A személyek számának meghatározása is benne van.

5. Az egyházi jövedelmek, ha nem is ilyen alakban, de említve voltak Szebenben; de azt is a protestánsok 12 feltétele rontotta meg, kivánván az unitáriusok iskolájának felépítését.

6. Ehhez képest — ugymond — az ecclesiák procentussát méltán kivánhattuk egyenlő részre birni; mivel négy lévén a recepta religió, méltán megkivánhatja mindenik szabadságát, hasznát és becsületét az unió szerint.

De tegyük fel, hogy a szebeni tractában egy szó sem volna a tegnap közlött pontjainkban, nem voltunk mi tovább kötelesek a szebeni tractára, csak mig ide jövünk és megpróbáljuk az alkalmat. Ide jöttünk, ha Kegyelmetek nem maga állott volna is el mellőle, mi elállhatunk, s el is állunk a mellől. De hiszen mi szükség erről sokat irni? Ott van a 12 punctum után: *ha modis praemissis végben nem mennek a dolgok, a Contractusban tett oblatiókra köteles nem lészen a három religió.* Igy vége szakadt annak a tractának, és egyátaljában a Szebenben fenforgott tractához különben, a mint tegnap explicáltuk, melléje semmiképen nem állunk . . . hanem mindenekben conferáljuk

magunkat tegnapi irásunkra; mi ha úgy lészen, jó — ha pedig nem, mi is a mi kegyelmes és felséges *császárunk kegyelmességében bizunk*".[1]

S valóban ez utóbbi szavakkal minden ki volt fejezve. A tárgyalások fonala ezzel ketté szakadt; — következett a császár intézkedése.

VIII.

Alvinczy Péter küldetése Bécsben 1692. július 21-ikén. — Utasítása. — A kormánytanács véleménye. — A rendek kivánatai. — Alvinczy választ kér a királytól; új emlékiratot nyujt be. — Lipót vallásügyi leirata 1693. ápril 9-kén. — Resolutio Alvinczyana május 14. — A kormánytanácshoz szóló leirat május 20.

Erdély rendei Alvinczy Pétert kellő utasítással ellátva, július hóban felküldötték Bécsbe, hogy az ország kivánatait Lipót királynak átadja, és a még eldöntetlen kérdésekben a király kedvező határozatát kieszközölje.

Utasításul volt néki adva, hogy a legbefolyásosabb embereket, jelesül Kinszkyt a cseh kanczellárt, Strattmant az udvari kanczellárt, Caraffát, Valdsteint, Ailerst, Verdenburgot, Meyert és Palmot: a magyarok közül pedig a nádort, az ország biráját „és a pap urakat illendő becsülettel köszöntse“ és közbenjárásukat kikérje. Meg volt neki hagyva, hogy Erdélynek Magyarországhoz való csatolását mindenáron megakadályozza.[2]

[1] *Szász*. Sylloge Tractatuum . . . 167—230. l.

[2] A 7. pont így szól: A magyar nagy rendeket is, u. m.: Palatinus, Battyani, Zitsi, Judex Curiae ha ott lészen, ugy az pap urakat. levelünk mellett illendő becsülettel köszöntse. és hogy ehez az hazához mint ma[g]ok vérekhez való szeretetöket fentartsák, kérje, de in meritoribus negotiis ne fárassza, söt ha magokat ingerálni akarnák is, kivált oly formában, hogy Erdélynek vagy az Palatinustól vagy Judicatus Curiae, vagy magyar Cancellartól legyen függése . . . azt igen tartóztassa, és teljes tehetségével megelőzze; megjelentvén in tali casu, azoknak az Méltóságos embereknek, hogy azt semmi idegenségnek ne véljék, ne vegyék, mert látja isten, nec nationis nec personarum nec religionis odium forog fen benne, hanem más politika indispensabilis ratio statussa. Erdélynek nem admittálja azt a dependentiát . . . *Szász*, Sylloge 254. l.

„Ami pedig — ugymond az utasítás 8-dik pontja — a dolog vagy követség meritumát nézi, legelső dolog a religió dolga, és a diploma harmadik articulusához tett clausula kivonattatása; melyről mivel isten itéletéből az országban ez a szomorú scissio vagyon, és két ellenkező követség megyen Bécsbe, azért a religiókhoz tartozó dolgok sub literis C. et D. adatnak ő Kegyelmének kezéhez külön.“ A partiumbeli jószágok visszakövetelése mellett, ezek visszaadásához oly birákat kérnek, akik nincsenek ugy érdekelve, mint például a papi rendek, vagy a kamara tisztviselői. Nem kételkednek ugyan ezeknek becsületében sem, sőt a váradi püspököt nagyrabecsülik; de nem akarnák az eddigi gyakorlatot felforgatni. Nem akarják azt, hogy aki az illető birtokokhoz igényt tart, az azokban biró is lehessen. Ilyen érdekelt fél pedig a kamara mellett a klerus is. Holott ő felsége második diplomájában egyenesen Erdélynek igéri a partiumbeli donatiókat, még pedig világosan ezen záradékkal: „etiamsi aliquando ad aliquam Ecclesiam, Conventum“ stb.; — és a diploma 6. pontjában olyan igérettel, ami ellen a klerus köztudomás szerint óvást tett. Hogy lehessen tehát biró az, aki contradictált?

Az utasítás 15-dik pontjában a debreczeniek panaszáról van a szó. Debreczen városát Bethlen Gábor vette volt meg a Török Bálint családjától; mint birtokosa ennek jövedelméből évenkint kétezer forintot rendelt az enyedi főiskolára, mit a debreczeniek fizetni nem akarnak. Hol az adózás miatti szegénységüket hozzák fel, hol pedig más kifogásokat tesznek; de valósággal az a czéljok, hogy ezen adózástól megszabaduljanak. Már hét év óta megtagadják a fizetést. Ezt az erdélyi református egyház nem hagyhatja, mint azon nagy fejedelemnek olyan legatumát és collatióját, melyet Lipót diplomájában a többivel együtt megerősített. Ez ügyben uj küldöttség nem megy Bécsbe, de szükséges az udvart felvilágosítani a felől, hogy jogaikról le nem mondanak, s várják abban való megtartatásukat.

A másik, vagyis az ugynevezett particularis instructió

V. pontjára nézve, a hol t. i. a diploma 8-dik articulusa ezen záradékának: „Confirmatione tamen pariter nostra“ kitörléséről van szó, a hatodik indok igy szól: A religiók az ebben lappangó üldözéstől félnek, nehogy ily confirmatió alkalmával mindig katholikusok mozdíttassanak elő, mások pedig visszavettessenek. Szóval: nincs a vallási ponton kivül ennél veszélyesebb záradék a diplomában, mit ha ő felsége meg nem változtat, soha sem lesz béke az országban.

A rendek azt is kieszközöltetni kérik, hogy a census cathedraticus a többi fiscalitások közt legyen bevallva; hogy valamint a vármegyékben a földesurak az árendát a dézmákért adják, ugy ez is oly neme az árendának, melylyel a kir. funduson a dézmának nekik járó részit a predicatorok esztendőnkint szokták a fiscustól felváltani. Ezt a diploma 16. pontjának értelmében tovább is fentartatni kivánják.

A gubernium a királyhoz intézett folyamodásában — hivatkozva a küldöttségre — csakis általánosságban kéri ő felségét, hogy a rendeket lelki-testi jogaikban megtartani kegyeskedjék. Ez iratok mind 1692. jul. 21-ről vannak keltezve.

Alvinczy az utasitáson kívül még más okmányt is kapott a kormánytanácstól. Jelesül ennek részletes véleményét a vallási egyenetlenségek megszüntetésére nézve. E vélemény, mely 1692. július 22-kéről van keltezve, és emlékirat alakjában szerkesztve, a császári titkos tanács elé volt szánva. Tartalma és hangja híven visszatükrözi Erdélynek akkori szerencsétlen helyzetét.

A kormánytanács elmondja, hogy mikor a királyi diploma a fogarasi országgyűlésen 1691-ben elfogadtatott, melynek első pontjában a róm. katholikusok sok olyan jogot nyertek, amit a régibb törvények nem engedtek meg, úgy látszott, hogy minden felekezetű rendek, sőt a mérsékeltebb róm. katholikusok is kielégítve és megnyugtatva vannak, amint hogy voltak is.

De mindjárt, még ezen országgyűlés folyama alatt, és az utána történtekből kitünt, hogy némelyeket a diplo-

mának nem annyira első és második, mint inkább a kilenczedik pontja bántotta. És ha e felett ő felségének nem panaszkodtak, azt okos szerénységöknek és bizonyos javult nézeteknek; ha pedig panaszkodtak, amennyiben erről a diploma záradékában említés nem tétetik, ő felsége bölcsességének elfogadása gyanánt kell venni.

Hogy a második diploma kihirdetése után mennyire elszomoríttattak a rendek, sőt maga a köznép is egész Erdélyben, azt nem lehet megmagyarázni. Midőn pedig a szebeni egyességre került a dolog, az okosabbak aggódni kezdtek az egyesség sikere iránt a róm. katholikusoknak eljárása miatt, kik a megegyezési pontokat csak úgy akarták aláírni, ha a következő záradék tétetik oda: „Eljövén pedig a nevezett kolosvári consultatio, ha ezek végbemehetnek, jó, ha pedig nem, az eddig volt tracta annihiláltassék". Ebből sokan azt jövendölték, hogy a róm. katholikus urak máshonnan várnak valamit — ami kiviláglik a Magyarországból jött levelekből — vagy a kolosvári egyességen egyátalán nem akarják az erdélyi viszályt megszüntetni, ami ismét a tanácskozásnak oly sokszori félbeszakításából és rideg válaszokból tünik ki. Azt sem titkolták, sőt nyiltan kimondották, hogy ők többet, sőt mindent az udvartól fognak nyerni, mely majd a többi vallásokat keményebb feltételek alá helyezendi. Ez szeget ütött sokaknak fejébe; nem ugyan az okosabbaknak, kik ő felsége királyi szavára és európaszerte ismert bölcseségére többet adnak, és a kik ő felsége türelmét jobban ismerik, és ezen botrányos viszály eldöntését nem Bécsben, hanem Erdélyben barátságos egyezkedés útján kivánják eldönteni. De a róm. katholikusok ily módon nagyobb bajoktól való félelmet ébresztettek a más vallásfelekezetűekben, akik fájdalommal látták, hogy a szebeni egyezkedés Kolozsvárott félbeszakíttatott. Csodálatos volt előttük, hogy az egyesség, mely révbe jutott, mégis hajótörést szenvedett. És a tény kicsinytől fogva nagyig mindenkit megdöbbentett, és kétséget támasztott az iránt, hogy Erdélyben a testvéri szeretet és békesség visszaállít-

ható legyen. A kormánytanács kimondja, hogy a baj nagyságát nem túlozza, bár beismeri, hogy neki sokról nincs tudomása, mivel a róm. katholikusok kevés bizalommal, sőt ez ügyben gyanúval viseltetnek iránta.

De mindezeknek orvossága ő felsége kezében van letéve. Ő könnyen segíthet; sőt nagy dicsőséget arathat Isten és világ előtt, ha a róm. katholikusok kivánságait figyelembe veszi.

1. Mi volna könnyebb, mint ha ő felsége a kolosvári református templomot és unitárius iskolát, melyek inkább kierőszakolva, mint önként átengedve vannak, királyi bőkezűségével — kibővítve a szebeni egyezkedésen a római katholikusoknak felajánlott összeget — fényesebben és kényelmesebben rendeztetné be a róm. katholikusok számára? Ha ezt megteszi, a császári nap egyformán fogja felderíteni az egész Erdély egét, és miként a jótékony ég, földünket egyformán fogja megtermékenyíteni, s egy ecsettel négy falat fog egyszerre befesteni. Minden hitvallás ki lesz elégítve, a diploma, a szeretet, a béke és egyetértés fentartva, és mindezt ő felsége bölcseségének, méltányosságának és jóságának fogják tulajdonítani. Sőt mint mondani szokás, „felhő megül fényesebben tünik elő a nap", a róm. katholikusok birtoka is szebb és biztosabb leend.

Más vallásfelekezetek is nem kisebb örömmel és hálával fogják fogadni ő felsége kezéből a magokét, mint a minővel fogadták egykor a Krisztus és apostolok által halottaikból feltámasztott anyjokat a gyermekek. Így lesz elérve a róm. katholikus atyafiaknak azon egyenlősége, melyet a négy testvér egyforma osztozkodásában követeltek; el lesz érve ő felségének bőkezűsége által más testvéreknek panaszai és gyűlölete nélkül. Sőt ha ő felsége nagy hadi szükségletek miatt erre nem áldozhatna, s a dolog odáig jutna, hogy a többi felekezetek a róm. katholikusokat hasonló épületek előállításában segítsék, a kormánytanács azt hiszi, hogy a rendek semmiben sem lennének oly szolgálatrakészek, mint e pontban.

2. Ami pedig a püspököt, és az itt száz esztendő óta nem látott papságot illeti, hogy miként lenne az behozandó, arra nézve a kormánytanács nem ad véleményt, hanem az eddig lefolyt idők példáira utalja ő felségét. Merítsen magának azokból véleményt. Voltak Erdélynek unitárius, róm. katholikus és református fejedelmei; vallása ennyi részre, országa ennyi nyelvre és külömböző törvénynyel és szokással bíró nemzetekre van osztva. A keresztyénségnek szélére van helyezve. Beismerik, hogy változó nézetű, s oly szabadsághoz szokott, mely néha a szabadosságba is átcsap.

3. Ami a 9-ik pont végén levő záradékot illeti, azt politikai okoknál fogva minden vallásfelekezetek törültetni kérik. A protestansok félnek a hivatalból való elüzésben nyilatkozó üldözésektől. A buzgóbb róm. katholikusok között akad ugyan olyan, aki a róm. katholikusok javára kikötött ezen záradékot nagyon helyeslik, de annál nagyobb scrupulust támaszt mindenütt, mert valóban Erdélyben a róm. katholikusok a protestans fejedelmek korában is, a legnagyobb hivatalokat is viselték csak úgy, mint mások, ma pedig szintén bőségesen élveznek tisztségeket és hivatalokat. Minél fogva a kormánytanács Alvinczy által bővebben kivánja kifejteni ő felsége előtt azon okokat, melyeknél fogva a diplomának ezen záradékát törültetni óhajtaná. Ezzel ő felsége nem lesz megsértve; de a köznyugalom nagy mértékben lenne előmozdítva. Külömben is Erdélyben az előléptetésnél az ő felsége diplomája és az ünnepélyes unio minden vallási tekintetet kizár, és egyedül a képességet veszi zsinórmértékül.

4. Ami a diploma 9-ik pontját illeti, melynek eltörlésébe a rendek csakis a róm. katholikusok nagy sürgetésére egyeztek bele: arra nézve a kormánytanács bevallja, hogy valóban nem tudja, vajjon az a róm. katholikusoknak és a közbékének javára lesz-e vagy nem? Ugyanis fenmaradván a diploma értelmében a rendeknek jelölési joga, joggal lehet félni, hogy tág tér fog nyittatni a hivatalkeresés vesztegetésre, korteskedésre és más hasonló ország-

gyűlési mesterségekre; és így amint egyrészt több tanácsosnak bejövetele remélhető, úgy másrészről attól is lehet tartani, hogy teljesen kizáratnak, vagy kevesebben jutnak be. Ezt ő felsége és ministerei bölcs megítélésére bízzák.

Ilyen volt az erdélyi kormánytanács véleménye a vallásügyek rendezésére nézve. A szebeni egyezkedés többi pontjait megerősíttetni kéri, kiemelésével annak, hogy egy rendnek és egy vallásnak sem kivánja rövidségét.[1]

A külömböző felekezetek azonban oly féltékenyek voltak egymás iránt, hogy a Bécsbe küldött ref. vallású Alvinczy mellé, mintegy ellenőrzők gyanánt, a magok részéről külön követeket is küldöttek Bécsbe; jelesül a római katholikusok Baranyai Gergely gyulafehérvári papot, aki külön sérelmi iratot vitt fel; az unitariusok Dálnoki János kolozsvári tanácsost, a szászok pedig Zabanius Jánost, a szász egyetem jegyzőjét. Mindenikök azon törekedett, hogy a kormányférfiaknál valami engedményt, illetőleg kedvezményt eszközöljön ki a maga felekezetének. Ez utóbbi még a szász nemzet számára is külön jogokat követelt, mintegy jutalmul a dynastia iránt tanusított hűségért.

Alvinczy három emlékiratot nyujtott be a császárnak. Az elsőben, mely 1692. szeptember 3-káról van keltezve, s az összes rendek nevében nyújtatott be, 23 pontban, részletesebben adatnak elő az ország kivánatai. Ezekben első helyen áll II. Apaffy Mihálynak a fejedelemségben való megerősíttetése. Azután fájdalommal jelentik a rendek, hogy ámbár a diploma harmadik pontjához képest minden igyekezetüket arra fordították, hogy a róm. katholikusokkal mindazokra nézve, melyek a diploma első, második pontban sérelemképen említtetnek, egyesség jőjjön létre, hogy a nehézségek eltávolítása által meglegyen az egyetértés, a béke és nyugalom; de, fájdalom, ezen jó törekvés meghiú-

[1] Memoriale vel succinta opinio Consiliariorum Transylvaniae de controversia religiosa, Sacratissimae Cesareae Regiaeque Majestati bona fide scripta et humillime exhibenda. *Szász,* Sylloge Tractatuum . . . 343—350. lap.

sult, eredménytelen maradt. Az erre vonatkozó iratokat, a kormánytanácsosoknak véleményével együtt ő felségének terjesztik fel, azon alázatos kérelemmel, hogy ő felsége azt meghallgatván, olyképpen elintézni kegyeskedjék, hogy megvigasztaltatva a békét és lelkiismeretök szabadságát utódaikra is átszállíthassák.

Köszönettel veszik, hogy ő felsége a közhivatalokra valláskülömbség nélkül csak erdélyi benszülötteket alkalmazni ajánlkozik diplomájában. Kérik azonban, hogy azok számának meghatározását a gubernium belátására bízni, vagy ha ez nem lehetne, annak ajánlatát figyelembe venni kegyeskedjék, úgy hogy a javak és tisztségek kérői a gubernium előleges ajánlata nélkül resolutiót ne nyerjenek. Ekként a külömböző nemzetek és vallások közötti béke könnyebben fentartható; a veszélyes machinatiók és árulkodások, továbbá az alkalmatlan kérelmek és az ebből következhető egyéb kellemetlenségek elkerültetnek, s a közbéke és egyetértés javára. Máskülömben számtalan kellemetlenség fog következni, és az óhajtott közbéke alapja, t. i. az egyesség és egyetértés minden nemzetek és bevett vallások között fel fog bomlani, s abból inkább felforgatást mint állandóságot lehet várni.

A diploma 8-ik pontját illetőleg a rendek elhiszik, hogy a róm. katholikusok ebben inkább vannak megbántva, mint másutt; minélfogva ezen czikknek fogalmazását, a kormánytanács véleménye alapján ő felsége kegyes ítélete alá bocsátják.

Ami a debreczeniek ügyét illeti; minthogy ez a diploma második pontja által elintézve van, kérik ő felségét, hogy az enyedi iskola fentartására Bethlen Gábor által rendelt tartozásukat el ne engedje, hanem az erdélyi guberniumtól való eddig fentartott függésüket továbbra is fentartsa.

Alvinczy az első emlékiratra nem kapván választ, a következő 1693. évi január 3-kán egy új memorialét nyujtott be, melyben hosszas sopánkodás mellett az előbbeninek

pontjain halad végig. A vallásra vonatkozólag elmondja, hogy ámbár az egyezkedést a róm. katholikusok félbeszakították, mégis a protestansok, hogy ő felsége iránti tiszteletöket bebizonyítsák, huszezer forintot, azonkívül a kolozsvári javított református templomot, és az unitárius collegiumot, a nép fájdalmas feljajdulása daczára is felajánlották a róm. katholikus atyafiaknak. Minthogy pedig ezzel azok nem elégedtek meg, a kormánytanács véleményéhez képest, kéri ő felségét, hogy e vitás kérdést bölcs ítéletével és kegyelmességével ő felsége döntse el. A hivataloknak valláskülömbség nélkül belföldiek által való betöltésére nézve újra a régi kérelemmel járul a felség elé. A 8-ik pontra nézve újra ajánlja a gubernium véleményét. A szászokkal és róm. katholikusokkal kiegyenlített és elfogadott pontokra nézve, azon kérelemmel járul Alvinczy a rendek nevében, hogy azok minden záradék és hozzáadások nélkül iktattasanak be a kir. diplomába. Nem mulasztja el ismételni a debreczeniek nyakasságát, akik az enyedi ref. iskolára való tartozásukat megfizetni nem akarták; kérve a királyt, hogy erre kényszerítse őket. Kétségtelen igazság, hogy aki mivel tartozik, azt fizesse.

Erre sem kapván választ, Alvinczy már csaknem kétségbeesve adta be a harmadik emlékiratot márcz. 14-kén. Nem tudja felfogni, miért halasztatik a válasz oly fontos dolgokra nézve, melyekből Erdélynek üdve és békéje függ. Éppen azért kéri a királyt, ne vegye neki rossz néven, ha ő a rendek parancsához képest, és a vallási béke szükségének érzetétől kényszerítve, újra harmadszor is kénytelen könyörgésével alkalmatlankodni, hogy a nyert kegyelmes válaszszal nyugodt lélekkel mehessen vissza ő felségének hű alattvalói közé. Röviden még egyszer összefoglalja a rendek kivánságát, Jákóbbal áldást, Ábrahámmal pedig kegyelmet kérve ő felségének végtelen jóságától.[1]

[1] Memoriale tertium, die 14. Martii Anna 1693 repraesentatum. Szász, Sylloge Tractatuum . . . 323—342. l. Az első és második memoriale ugyanott olvasható a 287—323. lapokon.

úgy nyilatkozik, hogy miután azon magyarországi részek feletti határozatból, hová Debreczen tartozik, bajos dolog kizárni Magyarország rendeit, ennélfogva úgy intézkedett, hogy azon hivataloknál, melyek azon részeken megürülnek, a viszonosság elvénél fogva, úgy Erdély mint Magyarország nemességének jogai egyformán figyelembe vétessenek. Az enyedi collegiumnak fizetendő összegről egyenesen nem nyilatkozik. A 18-ik pontban általánosságban említi, hogy egy erdélyiekből és magyarokból álló vegyes küldöttség vizsgálná meg a Debreczen elleni panaszt, kisérlené meg a barátságos egyességet létrehozni. Ő nem akar önhatalmúlag eljárni a debreczeniek ellen.[1]

Sokkal szigorúbb hangon van tartva Lipótnak azon rendelete, mely május 20-káról keltezve a kormánytanácshoz van intézve. Ebben értesíti a tanácsosokat, hogy az Alvinczy által előterjesztett kérelmekre adott válaszát ugyancsak Alvinczy által közli a rendekkel. Szigorúan meghagyja nekik, hogy rendeleteit pontosan végrehajtsák, különösen pedig azokat, melyek a vallás ügyét illetik. Meghagyja, hogy érvényt szerezzenek azon óhajának, miszerint a kolosvári református templom helyett az unitárius templom adassék át a róm. katholikusoknak.

Szivükre köti, hogy különösen gondjuk legyen azokra, melyek a leirat 6-ik pontja szerint a róm. katholikusok és reformátusok egyenlő számára vonatkoznak oly esetekben, ha a belső tanácsosságra és királyi táblai biróságra az unitáriusok és az ágostai hitvallásúak között nem akadnának elegendő számban arra alkalmas egyének.

Ezenkívül rendelkezik még a nagyobb kihágásokra vonatkozó eljárásra nézve, és közli az ország legfőbb tisztviselőinek szóló utasításokat.[2] A kormányzó utasításának

[1] Resolutio C. R. que vulgo Alvinczyana dicitur. Szász, Sylloge. 378—389. l.

[2] Rescriptum C. R. generale ad Regium in Transylvania Gubernium. *Szász*, Sylloge 373—377. l.

3-ik pontjában az mondatik, hogy a kormányzó a vallási egyességet összes pontjaiban és záradékaiban megtartsa; a négy bevett valláshoz tartozókat, összesen és egyenkint, személyválogatás nélkül, az ő vallásuk gyakorlatában, úgy ő maga megtartsa, mint mások által is megtartassa. E vallások egyházainak egyikét se bántsa és ne foglalja el; s a belföldiek közül vallása miatt senkit le ne nézzen.[1]

Ezek voltak a nevezetes okiratok, melyek után egy hosszú sora következett oly rendeleteknek, melyek Erdélynek belkormányzatát és az országgyűlések hatáskörét egészen megváltoztatták.

Szeptember végén és október hó elején folyt a rendeletek végrehajtása, temérdek nehézségek között. Az unitáriusok és reformátusok zokogás között adták át templomaikat és iskoláikat a róm. katholikusoknak.[2]

Ez alatt folyt a török háború szakadatlanul. Lipót győzelmei megtörték az ozmán hatalmat Magyarországon, melynek buktával csakhamar elnémult minden ellenzék Erdélyben is. Tökölyi, ki részt vett a zentai csatában (1697.

[1] U. o. 411. l. V. ö. Vass. Gy. naplóját 168. l.

[2] Vass Gy., mint egyik végrehajtó, többek között ezeket írja okt. 10-kéről: „Siralmas és példa nélkül való dolog, keserves, de emlékezetes, mely végben vitetett ez mai napon *én általam* és az gubernátor uramtól ... mellém rendeltetett commis árius társaimtúl, Suki Páltól és Fleischer Tóbiás uraiméktól, melyért minket se most, se ennekutána is senki méltán nem itélhet meg és átkozhat, *mert szolgák voltunk benne,* parancsolták s kéntelenittettünk eljárni benne. Bizonyitom az istennel, hogy ezen dologban való küldetésemkor is recusáltam magamat ... hogy rendeltessék más helyettem; sok okokkal erősitvén instantiámat. De semmit nem effectuálhattam ... Die 10 Octobris, úgy mint szombatnak reggelén, szokott reggeli harangozáskor, az óvárban levő ref. templomba bémentünk, és elénekelvén az 129-ik zsoltárt, Bátai uram azon zsoltárt igen szépen resolválta, szabván az előttünk álló alkalmatosságra. Ezt elvégezvén könyörgést tött és azután elénekeltette az 74. zsoltárnak egynehány versét. Ez alatt küldtünk az róm. katholikusoktúl rendeltetett commissariusokért. Az községet megáldván Bátai uram, az bibliát nagy sirással, zokogással lehozta és az egész cultus alatt rettenetes sirás és zokogás volt ... az nép mind kün az utczában, házakban számtalan volt, és az templom is

szept. 11.) kibujdosott. Az ifjú Apaffy Bécsbe vitetett, s birodalmi grófi czímmel ruháztatott fel.

Ezzel vége lett a másfél század óta különállt Erdélyi fejedelemségnek, Apaffynak Bécsbe vitele után a diploma tekintélye és ereje mindinkább hanyatlott. Ámbár a rendek által választott gubernator és a tanácsosok kezében lett volna a politikai hatalom: ez voltaképen csak a papiron volt így, mert minden úgy ment, amint a katonai parancsnok akarta. Tartattak ugyan országgyűlések, de ezek határozataira semmit sem adott a katonai kormány.

— Bejövének sereggel a jezsuiták, pápista püspök stb. írja Bethlen Miklós ezen korról. Diploma, Erdély, religiók veszélybe kerültek, mert Bécsben Kálnoki vicecancellárius, Hevenesi Gábor jezsuita fő, Kollonics kardinál archicancellárius; — ezek a fők és Apor ezeknek locumtenensök. gubernator cum patribus jesuitis transylvanicis. Ezeknek egymással szóló echójok az egész regimen. Bánfi gubernator és Bethlen cancellarius, pulvis et umbra sumus.[1]

tele volt néppel ... vártuk az ajtóban az róm. katholikus commissariusokat, úgymint Haller István uramat őnagyságát és Bálintit Zsigmond uramat ... vélek lévén pater Vizkeleti uram is. Annak utánna így kezdtem szómat: Az felséges mindenható bölcs isten stb. ... kiváltképpen való itéletibül és az méltóságos gubernátor urtúl, az méltóságos regium guberniumtúl és az három religión lévő ... státusoktúl őnagyságoktól és őkegyelmektűl rendeltetett ez a templom az mellette lévő unitária scholával együtt az róm. katholikus religión lévő atyafiaknak ... azért mi commissariusok kegyelmeteknek ... ezen templomot az scholával együtt assignáljuk és kezekbe adjuk. Íme, az ajtókat megnyitottuk, az kulcsokat kit-kit az ő ajtajában tétettük, nagyságtok már szabadosan bémehet. ... Onnét mentünk az scholába, kinek is az ajtaja nyitva lévén, azt mind eljártuk ... és midőn arra az udvarra jutottunk volna, az holott az szászok temploma vagyon, ottan világosan és aperte megmondtam, hogy semmiképen azt a templomot nem adjuk. Onnét ... mentünk fel Monostorra, assignáltuk az egész részt, melyet Kollatvich uram birt. És ezek így menvén végben, mi kijöttünk Kolozsvárra, őnagysága és őkegyelme ottan maradtak. Isten oltalmazzon minden keresztyén jólelkű atyámfiát ilyen szolgálattúl! ... Napló 170—173. l.

[1] Bethlen Önéletírás II. 151. l.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ÚJ KORMÁNYZÁSI RENDSZER ÉS ANNAK HATÁSA.

1693—1703.

Erdélyi országgyűlések.

1692—1699.

I.

Az erdélyi udvari alkanczellárság felállítása. — Az országgyűlések e feletti határozatai. — Az 1692-ki marosvásárhelyi gyűlés kikötéseket tesz. — Az 1694. és 1695-ki kolosvári gyűléseken szerveztetik. — Az 1697-ki tordai gyűlés ellenzi a több egyén jelölését. — A király nem tágít, míg a katholicismus uralmát meg nem alapítja. — Kollonics törekvései; új meg új rendeletek. — Az 1699-ki rendelet. — Bethlen Miklós.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy Magyarországban és Erdélyben egyházi és politikai tekintetben aránylag igen rövid idő alatt óriási változás állott be.

A török hatalmának megtörése, Erdély meghódítása és a protestantismusnak majdnem teljes elnyomása oly lépésekre bátorította a bécsi kormányt, aminőkre egy évtized előtt még csak gondolni sem mert.

Erdély az önállóságnak minden tulajdonaiból ki volt vetkőztetve.

Ki merészelt volna ily körülmények között ellentállani a bécsi hatalomnak? Az országgyűlések a kormány vak eszközeivé lettek.

Nem lehet tagadni, hogy a bécsi kormány czéljainak megvalósításában sok ügyességet tanusított. Hogy terveit Erdélyben is magyar honfiak által minél könnyebben keresztülvihesse, Bécsben felállította az erdélyi udvari kanczelláriát, és pedig úgy, hogy abban minden vallásfelekezet és minden nemzetiség részes legyen.

Már az 1692-ki marosvásárhelyi országgyűlésen szóba hozta a kérdést oly tetszetős alakban, hogy a rendek többsége azonnal mellette nyilatkozott. A róm. katholikusok még akkor nem tolták előtérbe a vallási czélzatokat. Inkább a nemzeti hiúság és egyesek hatalomvágya volt a határozó. Azt mondák a rendek, hogy „úgy a lelki, mint a világi szabadság, a jelen és a jövendő nemzedék üdve, valamint a közbéke és a nyugalom egyiránt tanácsolják, miszerint ő felsége mellé a nemesség kitünőségeiből, vagy a birói karból egy referendarius, s ehhez a három nemzetből választott tanácsosok és egy titkár adassanak".

Minthogy azonban az 1692-ki országgyűlés érvei, melyek a tervezett bécsi alkanczellárságra vonatkoztak, nem hallgattattak meg, az erdélyi rendek 1694-ben a kolosvári országgyűlésen ismét azt határozták, hogy ámbár a három nemzet abban megegyezett, hogy a bécsi udvarban csak egy alkanczellár legyen, s hogy onnét visszatérve csak jegyzői czíme legyen, azt mégis kivánják, hogy az ezután Bécsbe menendő alkanczellár, ha róm. katholikus lenne is, a rendek ezen határozatát tiszteletben tartsa. Továbbá kivánták azt is, hogy az illető alkanczellárhoz, teendőinek pontosabb és hitelesebb teljesitése végett, még három tisztességes egyén adassék, kik a négy vallást és három nemzetet képviseljék, s kiknek ketteje előadó, a harmadik pedig titkár vagy iktató lehetne s egyenlő fizetéssel birnának. Ezekkel pedig az alkanczellár oly viszonyban legyen, hogy minden fontosabb hazai, egyházi és politikai ügyet csak ezeknek közmegegyezésével dönthessen el.

Ezt azonban ő felsége, a róm. katholikusoknak ellenmondása miatt, el nem fogadta. A többi utasítási pontokat

a róm. katholikusok is helyeselték. Az ő külön nézetük az volt, hogy a béke kedvéért a bécsi erdélyi alkanczellár felváltva legyen róm. katholikus és protestans; de úgy, hogy az ilyen alkanczellár ugyanakkor ne lehessen se tanácsos, se titkár, hanem mindjárt első alkalommal betöltessék a harmadik hely róm. katholikus férfiú által; és hogy a császári diploma szerint a jegyzőségre is képes és érdemes róm. katholikus emeltessék. A róm. katholikus atyafiaknak egyéb kivánságaik is voltak, melyek azonban ide nem tartoznak.

Feliratukban a békét hangsúlyozzák, és mert tudják, hogy ő felsége is óhajtja a békét, azért remélik, jó néven veendi, hogy erről gondoskodnak, oly formán, hogy a róm. katkolikusok óhajához képest az alkanczellári hivatal a róm. katholikus és protestáns vallású férfiak közt váltakozzék. Ez által a négy vallás közötti béke helyreáll.

A király 1694. deczember 4-kén Bécsben kelt határozatával megerősíti a rendek által megválasztott Kálnokit alkanczellári hivatalában; biztosítja a rendeket arról, miszerint legfőbb gondját képezi a külömböző vallások közötti békének fentartása. Sürgeti, hogy az új alkanczellár minél hamarébb elfoglalja helyét. Igéri, hogy a bécsi erdélyi kanczellária összeállításánál azon lesz, hogy a nemzetek és vallások békéje fenmaradjon.

Ezen leirat jó hatással volt a rendekre. Kihirdettetése után a gubernium hozzálátott a kanczellária tagjainak kijelöléséhez. Ekkor a róm. katholikusok azon kivánsággal állottak elő, hogy a tanácsosok egyike róm. katholikus legyen. Válaszúl kapták: mivel az alkanczellár róm. katholikus, elégedjenek meg vele; a közügy érdeke hozza magával, hogy a többi személyek a többi három valláshoz tartozzanak. De ezzel a róm. katholikusok nem elégedtek meg. Ennélfogva az ügy ismét a rendek elé vitetett. Az 1695-ki februárius 16-ára Kolosvárra összehivott rendek valláskülönbség nélkül egyhangulag azt határozták:

1. Hogy a Bécsben székelendő alkanczellárhoz két tanácsnok és két titkár adassék egyenlő fizetéssel.

2. Hogy a két titkár egyike iktató, amásik taxatór legyen.

3. Hogy ez a négy személy a bevett négy valláshoz tartozó legyen; és hogy ámbár a mostani alkanczellár róm. katholikus, egy tanácsos mégis szintén róm. katholikus legyen; jövőben pedig, ha az alkanczellár a többi három vallás valamelyikéből való lesz, egy tanácsnok szintén azon vallásból való legyen, a többiek pedig a többi három valláshoz tartozzanak.

4. Hogy az alkanczellár évenkinti változása több országos és vallási oknál fogva az augusztus 22-ki megegyezés szerint erősíttessék meg.

5. Hogy bármely ügy eldöntésénél az alkanczellár csak úgy birjon egy szavazattal, mint a többi tanácsosok.

Ezek után megválasztották a kanczellária többi tagjait is, s megerősítés végett ő felségének terjesztették fel. Első tanácsossá megválasztották Szentkereszti Andrást, mint legidősebb tanácsost és református vallásu embert. Második tanácsossá a róm. kath. vallásu Henter Benedeket; harmadikul, mint titkárt, az unitárius vallásu Pálfi Ferenczet,[1] kinek megválasztásánál székely nemzetisége is figyelembe vétetett; negyedikül pedig titkári és taxatori minőségben Czakó György szász nemzetiségü és lutheránus vallásu férfiút választották meg.

Mindezeknek utasításul volt adva, hogy az ország törvényei által hozzájuk intézendő ügyeket, jogokat, sérelmeket és panaszokat ő felségénél közvetítsék. A negyedik pontban a vallásra vonatkozólag az mondatik, hogy valahányszor a rendek között vallás miatt controversiák támadnak, és eldöntés végett az udvarhoz küldetnek: ily esetben sem az alkanczellár, sem társai ne bocsátkozzanak a controversiák tárgyalásába; azokhoz semmit ne adjanak, s belőlök semmit el ne vegyenek, s ő felségéhez való terjesztéskor semmiféle birálatot ne gyakoroljanak; hanem egyszerűen csak azon szavakkal terjeszszék fel, amelyekben

[1] E helyett Cserei Simon Mihályt említi.

az ország által szerkesztett emlékirat szól; távol minden részrehajlástól, egyszerűen kérni fogják ő felsége határozatát. Külömben óhajtják a rendek, hogy az uristen őrizze meg őket az efféle sok ügyek felterjesztésétől.

A hetedik pontban intik az alkancellaria tagjait, hogy becsület- és hivatalvesztés büntetése alatt semmit se kövessenek az ország törvényei ellen, sem ezen, sem ő felségétől nyerendő utasításaik ellen, istennek és hazájoknak tartozó hitök ellen, sem nyiltan, sem titkon, sem együttesen, sem egyenkint, semmiféle nemzethez és valláshoz tartozó egyének iránt. Nemkülömben kezelendők a magánszemélyek és barátok ügyei, amennyiben tudniillik a közjóval nem ellenkeznek.

Az utasítás részletesen kiterjeszkedik az eljárás módozataira is.[1]

Lipót császár a maga részéről okt. 31-kén adta ki utasítását az udvari alkancellár számára, részletesen körvonalozván eljárása módozatait is. De sem ebben, sem az egyes hivatalnokok által letett eskü formulájában a vallás ügye érintve nincsen.

Egyébiránt az e gyűlésen hozott határozatok II. pontja meghagyja a főbb tisztviselőknek, hogy a papok és tanítók között minden egyenetlenséget akként szüntessenek meg, hogy a parochiák jövedelmei három egyenlő részre osztatván, azokból két rész a papé, egy rész a tanítóé legyen. Ahol pedig a fizetendő gelenia[2] körül fordul elő egyenlőtlenség, az egyenlőséget, mint más vallásuaknál (a róm. katholikusoknál is) mindenütt hozzák létre; még ott is, hol

[1] Datum in Generali universorum Statuum et Ordinum trium Nationum Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum Diaeta et Regii Gubernii ac trium Nationum sigillis, ac illorum, quorum convenit subscriptionibus roboratum. Claudiopoli die 21. Marc. Anno 1695. Aláirva: Bánffy György gubernator, Bethlen Elek praesidens, Bethlen Miklós kanczellár. Kéler-féle gyűjt. Nemz. Mus.

[2] Papi adónak egy neme. Gelina, gelima, glena, gerima.

valamely parasztnak csak 12 geleniája van, az illető a papnak és tanítónak teljes fizetést adjon.[1]

Az ujonnan szervezett udvari kanczellaria személyzete, mint kormányközeg, október 31-kén iktattatott hivatalába Bécsben.

A következő évben az ifju szelid Apaffy Bécsbe vitetett, az indulatos Rabutin átvette Erdélyt, mint fő hadparancsnok. Valamennyi fölött pedig Kollonics kardinális uralkodott, aki Kálnokit csakhamar engedelmes kész szolgájává tevé; a gubernium tagjait pedig egymással összeveszíté. Mondani sem kell, hogy a vallás miatt.

Valahányszor egy-egy hivatal betöltéséről volt a szó, Kollonics mindannyiszor alkalmazni akarta azon elveit, melyeket Magyarország új kormányzatára vonatkozó művében kifejtett, s éppen ez időtájban foganatba is vett. Vezérlő elve volt a katholicismus erősítése.

„A pápista klerusnak — mondja Cserei — tíz válogatott dézmákat obtineála a császártól Erdélyben, és a jezsuitákat, kik már Erdélyben beszármaztanak vala,[2] a

[1] E generalibus regni Comitiis 1695. marc. 5. Aláirva: Haller János, Apor István, Mikola László, Gyulaffy László, Mikes Mihály és Száva Mihály. *Veszely* I. 48. l.

[2] . . . a jezsuiták . . . noha annak előtte is . . . nyilván szokott köntösökben nem mervén bejőni az ország kemény végzése ellen, hol katonaköntösben, hol az erdélyi secularis paterek köntösében sokan jöttenek be. Ilyen vala Vizkeleti Zsigmond kolozsvári és Baranyai László fejérvári papok, mindenik factiosus gonosz practicalódó, és a mi religiónkat halálban gyűlölő s üldöző emberek. Ezek látván, már a császár fegyvere Erdélyben meggyökerezett, és Apor István nagy urrá lett, azt kezdék munkálódni, hogy a jezsuiták szabadoson bejöhessenek, és amely residentiákat birtak Báthori Zs. idejében, mint Fejérvárott, Kolozsvárott, Udvarhelyt és másutt, occupálhassák. Apor Istvánt elaltaták, mely nagy és kedves dolgot cselekednék Isten előtt, ha ezt véghez vihetné, s minden bűnének bocsánatát s üdvösségét megnyerné. Apor István ira mindenfelé a ministereknek, de mig Kinszky éle, semmit nem efficiálhata; Kollonics succedálván, az eleget munkálódék, soha a császárt rá nem veheté, mert azt mondja vala a császár: „Mi hit alatt adtunk Erdélynek diplomát, hogy oda több szerzeteseket nem küldünk azoknál, kik addig köztük voltanak; az ő törvényeket is azon diploma által confirmáltuk, mely sze-

census cathedratikust, kit a szász papok szoktanak esztendőnkint, kész pénzül a nálok való dézmák árendájában fizetni a fiscusnak, conferálá a császár, mely öt ezer forintnál feljebb megyen esztendőnkint".

Ha a guberniumhoz az erdélyi országgyűlések által választott férfiak között olyanok találtattak, akik erősebb felekezeti jellemüknél vagy személyes befolyásoknál fogva tervének keresztülvitelét gátolták, azonnal kész volt új meg új tanácsokkal a felség előtt. Mikor Bethlen Elek halála következtében elnököül Keresztessy Sámuel,[1] egy hithű református férfiú, s mellette tanácsnokúl a lutheránus Zabanius János választattak meg, ezeknek beiktatása ellen mindenféle nehézségeket támasztott.

Kifogásokat tett a felterjesztés módjára nézve, s azt kivánta, miszerint minden megürült helyre egynél több egyén jelöltessék, hogy ő felsége azokból választhasson. A vallásokra — ugymond — figyelem fordítandó; e szerint minden vallásbeliekből 2—3 egyén ajánltassék, és ha valamely valláshoz tartozók közül erre alkalmas több egyén

rint örök átok alatt onnan a jezsuiták proscribáltattak, lehetetlen, hogy hitünket megszegjük". A kardinál azt felelé: „Felséges császár, engedje meg hát felséged, hadd én magamtól küldjek be oda a jezsuitákban, hiszen ha senki nem szól ellenek, ugy felséged meg nem sérti a diplomát". A császár ráhajol olyan formában; próbára beküldé Kollonics őket. Bárcsak valaki contradicál vala ellenek a három religió közül, mindjárt vissza kell vala menniök. De a gubernátor féltvén tisztségét, a többi uraknak kevés gondjok lévén az isten dicsőségére, senki egyet sem szóla ... *Cserei* M. Hist. 254. és 255. l.

[1] „És hogy (a katholikusok) jobban procedálhassanak dolgokban, s az ország között is ne szóljon minden ember kezek alá, a jámbor igaz hazafit, Keresztesi Sámuelt, kit az egész ország választott vala presidensnek, s be is esküttenek, fungála dicséretesen egy darabig hivatalában, addig munkálódának Apor István által az udvarban, gyalázattal a Diploma ellen kiveték a presidensségből, s Haller Istvánt, azért hogy pápista vala, állíták be helyébe. Sőt mindenüvé az erdélyi főtisztségekre pápistákat raktanak bé, olyan decrétumot szerezvén a császártól, hogy mikor valamely tisztségre candidatio leszen, mindenüvé hármat candidáljanak, akik közül egyik pápista legyen. Azt pedig csak azért, hogy mikor confirmatióra felment a császárhoz, Kollonics kardinális akarata szerint a pápista személy confirmáltassék, a többi csak kisérők legyenek". *Cserei* M. Hist. 285., 286. l.

nem találtatnék, akkor *más vallásuak* is ajánltathatnak.[1] Azt, hogy ki alkalmas és ki nem alkalmas, ő lett volna hivatva eldönteni.

Keresztessy Sámuel és Zabanius (Szász) János kijelölése illetőleg beigtatása ellen a király is kifogást tett, és utasította a rendeket, hogy máskor jobban tartsák tiszteletben kir. jogait.

Ezt a kormánytanács közölte az 1697-ben országgyűlésileg Kolosváron összejött rendekkel. Ezek beismerték a beiktatás helytelenségét, de a szükség erős parancsa által mentegetvén magokat, ujra kérték ő felségét, hogy a nevezett két férfiút megerősíteni kegyeskedjék. E tekintetben azonban a róm. katholikusok külön állást foglaltak el, s ragaszkodtak a mult évi országgyűlés elé terjesztett protestatiójukhoz, mely a megválasztott elnök reformált vallása ellen irányult.

Ami már ő felségének ezen óhaját illeti, hogy egy-egy hivatalra többen jelöltessenek, arra nézve a rendek kifejtik abbeli nézetüket, hogy az nagy nehézségekbe ütközik.

1. Ez által az eddigi szokás megváltoztatnék; már pedig az ily változtatások többnyire veszedelmesek szoktak lenni, amennyiben egy változtatás után következni szokott a másik és harmadik s ekkép az állapot állandósága megingattatik.

2. Az ajánlható személyekben nincs bőség; lehetnek oly üresedések, amelyeknek betöltésére egyet is nehéz találni, annál nehezebb több hasonlót. Ezért úgy az ajánló rendeknek, mint a kijelölő kormányzóságnak bajos több egyenlőtlen személyeket felterjeszteni.

3. A hivatalokra vágyóknak tágabb tér nyilik a tolakodásra.

4. A rendek nem kételkednek a felett, hogy ő felsége a diplomának vallásra vonatkozó részét megtartja;

[1] Mandatum Sacrae Caes. Regiaeque Majestatis. Anno 1697. apr. 18. Ellenjegyezve Szentkereszty András által. Nemz. Múz.

azt is tudják, hogy ha csak egyet ajánlanak valamely hivatalra, ha a király visszaveti, csak azt érik el, amit háromnak felterjesztése által érnének el. És ha ez a szándék, úgy a vallás ezen és azon az úton rövidséget szenvedhetne.

Világos, hogy ő felségének szabadságában áll egyet vagy többet is visszavetni; s ennélfogva a rendek jelölési szabadsága, akár így akár amúgy, egyforma. Méltán félnek tehát a külömbségtől ugy a király, mint a róm. katholikus atyafiak és a nép részéről is.

Minthogy ő felségének az előléptetés ügyében más ismételten kiadott rendeleteiből már elég világossá lett, hogy az unitárius és lutheránus vallású alkalmas egyének hiányában, a róm. katholikus és református vallás közötti paritás tartatik szem előtt; ezen paritásnak a róm. katholikusok részéről ez alkalommal való követelése ellen a három vallás ő felsége előtt mint akkor, ugy most is felszólalt. Sőt a nevezett két vallásbeliek a róm. katholikusok által követelt ilyen paritás ellen ünnepélyesen protestáltak. Az unitáriusok azért, hogy ez által a kitünőbb unitárius családok kihalása esetén, a lutheránusok pedig azért, hogy a szász nemzetiség iránti tekintetből (mivel magyar lutheránusok Erdélyben nincsenek) a tisztségekből hallgatag kizáratnának; és pedig a református előkelők hozzájárulásával. Mert bizony olykor-olykor az is megtörténik, hogy a családfa, vagyon és kegy többet ér, mint az erény; és gyakran a legjobbnak feltünését is megakadályozza a szegénység. Ily körülmények között végre az következnék, hogy minden hivatal csak ezen két gazdagabb vallásbeliekre, tudniillik a róm. katholikus és református vallásuakra szállna, miből könnyen következnék a többi törvényes vallások kiirtása.

Ezt a félelmet költötte fel a vallásoknál a több személy jelöltetésének szándéka. Féltek, hogy ki fogják őket játszani; féltek nemcsak azért, mert azt a király, mint legfőbb döntő forum, egyes személyek szabad visszavetése

által hallgatag is megtehette, hanem — a király iránti gyanu félretételével — azért is, mert a róm. katholikusok ily szélesebb úton sokkal hamarébb és sokkal könnyebben jöhetnének magasabb hivatalokhoz; és a más vallásuak ellen mindig kifogásokat tehetnének. Először megtennék a jelöléskor a rendek között; azután a megerősítéskor az udvarnál különböző módon, megtennék a róm. katholikus vallás nevében tett ellenmondások felelevenítése által úgy, hogy ha a vallások közül három egyén jelöltetik is, valósággal mégis csak egy, t. i. a róm. katholikus egyén fogja elfoglalni a legfőbb hivatalokat és méltóságokat. Mert valószinü, hogy minden fejedelem inkább fog hajlani saját hitfelei felé, mint mások felé; kivált ha azt a nép nyilvános elnyomása nélkül teheti, ha a nép által ajánlt jelölt is szóba hozatik. Ezt a félelmet növeli a róm. kath. tanácsosoknak úgy ezen jelölési, mint a hivatalokat illető más politikai és vegyes kérdésekben tanusított magaviselete, melynél fogva mindig és teljesen ellenkező véleményen vannak a rendekkel és a többi vallásokkal. Gyanut ébresztenek maguk iránt azon örökös állításaikkal is, hogy az ő hozzájárulásuk nélkül sem az országgyűlés, sem a rendek, sem a kormánytanács nem mondható annak, a mi. Gyanut ébresztenek azzal, hogy ő felsége a jelölésnek ezen módját a róm. katholikus vallás javára kivánja behozni; hogy az elnök visszautasítását sem tűrték volna anélkül, hogy ez ellen tiltakozásukat ki nem fejezték, s ő felségét meg nem keresték volna. Mely gyanunak ismét nem lehet más következése, mint sok kellemetlenség, mert több egyén jelöltetése alkalmával mindenik vallás a maga jelöltje mellett fog kérelmezni az udvarnál, és otthon is sok izetlenség fog következni.[1]

Egyébiránt a gubernium ugyanekkor felterjesztette az elnökségre és tanácsosságra vonatkozó jelölését; jelesül az

[1] Datum Tordae die 27. Julii Anno 1697. Aláirva: gr. Bánffy György és gr. Bethlen Miklós.

elnökségre a református vallásu Nagy Pált, a tanácsosságra pedig a róm. katholikus vallásu Henter Ferenczet. Felterjesztette a róm. katholikus tanácsosok külön véleményét is.

A bécsi udvari és az erdélyi kanczellária között nem sokáig maradt fenn a jó egyetértés; úgy hogy ez utóbbi az udvari kanczellária ellen kénytelen volt panaszt emelni ő felségénél.[1]

Lipót király 1698. ápril 25-ki rendeletével válaszolt a jelölésre vonatkozólag, hogy ragaszkodik a mult évben kiadott rendeletéhez, mely szerint a hiányzó hivatalok betöltésénél, ha valamely valláshoz tartozók között nem találtatnak alkalmas egyéniségek, más vallásból valót is jelölhessenek. Ebből aztán sok vita keletkezett, melyben nemcsak a négy vallás, hanem a három nemzet érdeke is zavarólag hatott. Legjobban mutatják e zavart a gubernium és Lipót császár között váltott hivatalos iratok.[2]

Minthogy pedig ezeket a gubernium, kötelességszerűen az országgyűlések elé vitte, nem csoda, hogy ott napirenden voltak a kicsinyes személyi versengések és vallási czivakodások. A régibb országgyűlések szinvonala nagyon alászállott. Bethlen kanczellár igen találólag festi az akkori országgyűléseket.

„A diploma és approbata szerint — ugymond — törvényes gyűléseknek és octavalis terminusoknak esztendőnkint kell vala lenni: mind is, ha két-három terminus volt... országgyűlések felette sok és hosszasak — tudok 14 hétig tartót is egyet, de igen vékonyan volt csak hire-pora is a törvénynek, hanem a gyűlések substantiája állott ezekben: conjuratio catholici status Apor uramnál, a szász natióé Szász Jánosnál. Meg a gubernátor aluszik vagy kártyázik. Délután ur, főember, tábla mind részeg. Ezek miatt tették volt a statusok mind a három natio megegyezésével ama híres solennis protestatiót in anno 1698, mikor hárman mi

[1] L. az 1697. július 7-ki feliratot.
[2] L. Kéler Gottfr. gyűjt. Nemz. Múz.

Bécsben voltunk, melynek summája volt: a gubernium fogyatkozásai és a czélja volt: azoknak megigazítása.[1]

Ne feledjük, hogy a török háború még mindig folyik; hogy a zentai csatával Tökölyinek és a töröknek reményei tönkre tétettek, és a karloviczi béke által (1699) a bécsi kormány még elbizottabbá lett. Ne feledjük azt se, hogy egyházi téren ez időben vitetett keresztül az oláhok uniója, Hevenesi Gábor jezsuita közreműködésével.[2] A katholicismus ezáltal oly hatalommá lett, hogy a jobbára protestáns rendek rettegni kezdettek tőle.

Nagy feltünést okozott, hogy 1696. nyarán Illyés Andrást czímzetes róm. kath. püspökké nevezték ki, és hogy ez tüntetőleg körutat tett a székelyföldön. Egyszerre hire ment, hogy Illyés megkapta az alvinczi uradalmat. A főurak ijedten néztek egymásra, mert attól tartottak, hogy még más püspöki jószágok adományozása is következni fog. A gubernium tanácskozott a felett, hogy a róm. katholikus püspök bejövetelét „patiálják-e, vagy nem?" Az eredmény az lőn, hogy 1697. július 30-kán „szeretettel" kérte a czímzetes püspököt, hogy mivel bejövetelével a hitlevél első pontját megsértette, „ez hazából kimenni ne nehezteljen". De a püspök nem mozdult, sőt Rabutin védelme alatt igen jól érezte magát hívei között, akik ebben az új kormányzási rendszernek teljes diadalát látták.

Eddig csak a vallásegyenlőség volt a jelszó, mely alatt a róm. katholikus pártfelek küzdöttek; most egyszerre a katholicismus *uralmát* kivánták felállítani, éppen úgy, mint Magyarországon. Keveselték a jövedelmet, keveselték a parochiákat, keveselték a lélekszámot. Elfoglalták, amint láttuk, a kolosvári óvári templomot és a mellette levő collegiumot; kiváltották a monostori jószágot Kollatovics utódaitól a reformátusok pénzén; Tövisen a régi puszta templomot felépíték s mellette kolostort állítának fel a

[1] Önéletirás, I. k. 191. l.
[2] V. ö. Cserei M. Hist. 286—288. l.

fejérvári barátok számára. A császártól három kiváló dézmát eszközöltek ki a klerus számára. Borbándon a református templomot erőszakkal elfoglalták; Fejérvárott pedig a Báthory-féle templomot elvevék, sőt ezzel meg nem elégedvén, a református collegium mellett levő házakat katonai hatalommal vették ki a reformátusok kezéből.[1]

Mikes Mihály ezeknek daczára 1699. márczius 29-kén egész sérelmi lajstromot nyujtott be a bécsi kormánynál azon kérelemmel, hogy a kath. király mozdítsa elő az erdélyi róm. katholikusok sorsát.

Kollonicsnak csak ez kellett. Még azon év, 1699. őszén, Lipót császár nevében a következő nagyjelentőségű határozatot adta ki, mely teljesen felforgatja a diplomának vallást illető pontjait:

1. hogy a tizedek negyedei ezentúl ne a protestansok predikátorainak, hanem a róm. katholikus lelkészeknek fizettessenek; felmaradván a protestansoknak azon szabadsága, hogy saját papjaiknak, mint eddig, ezután is adhassanak tizedet;

2. hogy a diplomában kifejezett hivatalokra felterjesztendő három jelöltnek egyike mindig róm. katholikus legyen;

3. hogy a városokban és községekben úgy a tanácsban, mint főbb városi tisztségekben, valamint a czéhekben is egyenlő számban legyenek a róm. katholikusok és protestansok;

4. hogy mivel ő felségének az az akaratja, hogy Erdélyben a négy bevett vallás között teljes szabadság és egyenlőség legyen, ennélfogva mindazon szokások, törvények és szabályzatok, melyek általában a protestansoktól, vagy különösen valamely városoktól és községektől a róm. katholikusok vallásszabadsága ellen behozattak, teljesen eltöröltetnek, és rendeltetik, hogy ezentúl a római katholikusok a protestansokkal, jelesül pedig a reformátusokkal egyenlő jogokban részesíttessenek;

[1] Cserei M. Hist. 281–285. l.

5. hogy Erdély egyik pecsétének őre róm. katholikus legyen, és hogy a közlevéltár őrizete a róm. katholikusokra is bizassék.

A király különösen hangsúlyozza, hogy ezen rendelete szigorúan végrehajtassék, és hogy a róm. katholikusok semmiképen meg ne rövidíttessenek, mely esetben a kormánytanácsnak „minden időre“ biztosítja királyi kegyelmét.[1] Feltünő, hogy e rendeletet a róm. katholikusokkal nem a gubernium útján, hanem a fennálló szabályok és utasítások mellőzésével csak az udvari kanczellária titkára által egyenesen a róm. katholikus rendekre czímezve külön közölte,[2] a protestansoknak nem csekély botránkozására. „Még a pápisták közül is — mondja Cserei — némely igaz hazafiai sajnálják vala a diploma eversióját azok a punctumok által.“[3]

Ezzel újabban be volt bizonyítva, hogy Bécsben egy cselszövő párt emberei garázdálkodnak, és hogy a diplomát olybá veszik, mint haszontalan lomot, melyet komoly figyelemre méltatni nem is szükséges.[4]

Ez ellen a gubernium természetesen felszólalt. A protestans felekezetek október 4-kén összejövén, küldöttséget menesztettek Bécsbe ő felségéhez, hogy az illető 5-ik pontnak valódi értelmét megtudják; mert azt nem hitték, hogy a király a diploma ellen akarjon cselekedni.

De a jezsuiták befolyása alatt levő és Kollonics védel-

[1] Datum in Castro Ebersdorf die 5. Szept. 1699. Aláírva: gróf Kálnoky Sámuel és Henter Benedek. Kéler-féle gyűjt. — V. ö. *Cserei* Hist. 291. l.

[2] Decretum ad Status in Transylvania Catholicos, quo mediante praevia Resolutio ipsis nota redditur. U. o.

[3] Cserei Hist 292. l.

[4] Az 1698—1715-ig terjedő „Liber Regiarum Resolutionum et Expeditionum“-ban erre vonatkozólag a következő jegyzet foglaltatik: „*Praemissa in Consilio Cancellariae ad mentem Instructionum non pertractata, insciis Acatholicis Consiliariis proposita, sicque per D. Referentem Secretarium consentiente Vicecancellario expedita.*

mére támaszkodó alkanczellár ezzel nem törődött. Haladt tovább a törvénytelen úton.

A gubernium ismételten felszólal, tiltakozik és megtagadja a törvénytelen rendeletek végrehajtását. Ennek következtében a dorgáló és fenyegető rendeleteknek egész sora következik.

1701. január 21-kén kelt leirat nem fogadja el a gubernium által ajánlott unitárius és református jelölteket, hanem utasítja a kanczellárt, hogy az 1699-diki híres rendelethez képest minden állásra három egyén jelöltessék.

Ugyanezen évi február 2-kán Lipót megütközését fejezi ki a felett, hogy rendeletei nem hajtatnak végre a gubernium által. Ez márczius 12-kén kelt feliratában igazolja magát és ismét sürgeti a szabályok tiszteletben tartását; egyúttal küldöttség menesztetett fel Bécsbe a félreértések eloszlatása végett.

A reformátusoknak és a guberniumnak Bethlen Miklós kanczellár volt a szószólója, a kitől különösen féltek a róm. katholikusok. Nem szerették, hogy oly gyakran jár Bécsbe,[1] mert sem az alkanczellár, sem a kardinál nem zárhatták el útját a királyhoz és ministereihez, kik mindenkor nagy vitát folytattak az eszes és erélyes protestans

[1] „Én a róm. katholikus religiót féltem kegyelmedtől — mondá neki Apor 1701-ben — azelőtt is mindenre reávette volt kegyelmed a császárt a diplomában mi róm. katholikusok ellen. — Bethlen erre válaszolá: „nekünk reformátusoknak száz annyi okunk vagyon arra, hogy kegyelmed bécsi követségétől féljünk, mégis én bizony mindjárt kegyelmedet választom helyettem követnek, mert hiszen tudom én azt, hogy kegyelmed innét Erdélyből a jezsuiták pennájával, és a róm. katholikus status pecsétjével mi ellenünk mindent szinte úgy véghez viszen, mintha Bécsben volna, sőt talán még többet. Bolond református ember volna bizony az, aki a róm. katholikus religió eversióját munkálná Bécsben a róm. katholikus király és ministerium előtt; köszönje meg, ha a magáét megőrzi. A diploma is mere defensivum instrumentum, csak nem offensivum. Bizony annak a pápistának sem tudom, hol vagyon az esze, aki Bethlen Miklóstól s tíz olyan kálvinistától is Bécsben az ő vallását félti; de jól tudom én ennek valóságos okait. . . . .“ *Önéletírás* II. 200. l.

férfiúval. Cserei azt írja róla, hogy „az egész országbó exterminálódik vala a reformata religio, ha Isten után Bethlen Miklós nem oltalmazta volna“.[1]

II.

Kollonics folytatja munkáját. — Az 1701. ápril 6., 16. és 21-ki rendeletek. — Az 1702-ki gyulafehérvári határozatok. — A kanczellária é gubernium közötti harcz — a vallás felett. — Deputatió. — Az 1702-k szebeni országgyűlés előtt küldöttség megy Bécsbe, ennek kivánságai.

Kollonics bibornok bámulatos kitartással folytatta munkáját, hogy a róm. katholicismusnak uralmát Erdélyben is biztosítsa. A jezsuiták most nyiltan kezdettek dolgozni Szebenbe és Kolozsvárra ünnepélyesen vonultak be; Bulgáriából pedig nagy kiváltságokkal ellátott róm. katholikus bulgárokat hoztak be Vinczre, akik egyenesen az udvar kamara hatósága alá rendeltettek.[2]

A gubernium nem győzte a replikákat azon új meg új rendeletekre, melyek Bécsből a vallás ügyére vonatkozólag majdnem hetenkint érkeztek hozzá.

1701. ápril 6-kán a következő rendelet érkezett:

1. hogy a vallás ügyében kiadott királyi rendeletek szigorúan és kötelességszerűen pontosan végrehajtassanak s erre az erdélyi kanczelláriának kiváló gondja legyen;

2. hogy a róm. katholikus püspök a szükséges subsistentiával és lakással elláttassék;

3. hogy a róm. kath. protonotariusnak, Henter Ferencznek is adassék pecsét, mire nézve éppen úgy, mint a püspök ügyében is külön rendelet ment az udvari kamarához

4. hogy a kanczellária a guberniumban megüresedet két helyre a kir. diplomával megegyező jelölést tegyen;

5. hogy az igazság úgy Erdélyben mint a kanczelláriában mindenkinek gyorsan kiszolgáltassék stb., szóval a kanczellária ismételten engedelmességre intetik.

[1] Hist. 292. l.
[2] Szilágyi S. Erd. tört. II. 394. l.

De valamint az előbbeni, úgy ezen rendelet is a kiadott utasításoktól eltérőleg, a protestáns tanácsosok tudta és beleegyezése nélkül adatván ki, csak arra való volt, hogy a kedélyeket elkeserítse.

Ápril 21-kéről keltezve ismét egy mennydörgő királyi rendeletet bocsátott ki, melyben az ismeretes 1699-ki parancs végrehajtása sürgettetik.[1] Különösen a róm. katholikus püspök ellátása és a pecsétnek Henter kezébe való kiadatása van kiemelve. A rendelet minden szavából látszik, hogy a gubernium és különösen a protestansok megfélemlítése czéloztatik. Hogy ez utóbbiaknak feljajdulása megelőztessék, Kollonics bibornok sietett bizonyos pontokat javasolni, feleletül az 1701. márczius 12-kén kelt gubernalis panaszra. Főczélja az volt, hogy az erdélyi Rendek panasza, és az e végett Bécsbe kiküldött országos bizottság fel se jöhessen ő felségéhez. Azért az ápril 16-kán kiadott királyi rendeletben kereken kimondatott, hogy ő felsége most, mikor a haza oly sokfelől van megtámadva, nem fogadhatja el az erdélyi országos küldöttséget; mert nem akarja sok gondját még újakkal szaporítani. Az erdélyi vallási sérelmeket külömben is ösmeri. Majd alkalmasabb időkben meg fogja hallgatni.[2]

[1] Bethlen Miklós e miatt ismételten panaszkodik Önéletírásában. „Az első Sean idejében foglalák el — úgymond — muskatélyosokkal a fejérvári scholát, tevék a várba a német commendanst és praesidiumot, a schola kertét is oda kelle hazugságért adnunk anno 1701. és 1702-ben. Énnékem mennyi munkám, veszedelmem volt ezek miatt, az Isten tudná azt csak előszámlálni: megmutatják az akkori acták, levelek és párok. Hát ezelőtt, mikor a pápista püspök bejövetelét deprecáltuk ő felségénél . . . és amaz *öt híres punctumért*, melyek Kollonics kardinál, Kálnoky Sámuel és Hevenesi jezsuita kohából sültek vala, és amint alázatosan rescribálánk ő felségének, micsoda fulmen jöve válaszul, kivált nékem és gubernátornak. II. 187. l.

[2] „Resolutio Regia Gubernio Regio ad eius Literas de 12 Martii 1701. in materia Deputationis ad Aula mittendae, data, perque Intimam Cancellariae Tr. Aulicae die 25. Apr. 1701. pro notitia communicata. — Nemz. Múz. Kéler megjegyzi: „Ex operatus est hanc Resolutionem Cardinalis Kolonits, in favorem Rom. Catholicorum, ne Status Acatholici Gravamina sua ad Aulam referre possint." U. o.

Mindazáltal a sok gond között is maradt az udvarnak ideje arra, hogy a róm. katholikus protonotarius számára egy harmadik pecsétet késztttessen;[1] hogy Apaffy Mihályt „Illustris" czímmel felruházza;[2] és hogy az ismeretes 1699-ki rendelet végre nem hajtása miatt, az engedetlen kormánytanácsot megdorgálja; s egyúttal meghagyja, hogy ezentúl a vallás dolgában kiadandó rendelet valamennyi vallású összes kormánytanácsosok előtt azonnal felolvastassék, vagy ha az nem lehetséges, minden vallásból egy-egy férfiú legyen jelen a felolvasásnál. Ugyanezen szigorú rendeletben meghagyatik az is, hogy ezentúl minden hivatalra való jelölést necsak a gubernátor és a kanczellár, hanem egy, rangra nézve legelső róm. katholikus tanácsos által is aláírassék. Ennek aláírása nélkül a jelölés nem érvényes.[3]

Nevezetes, hogy amidőn a bécsi kormány így erőszakolja a róm. katholikus tanácsos aláírását, ugyanakkor mellőzi a saját maga által kiadott és elfogadott azon utasításokat, melyek szerint az udvari kanczellária csak olyan rendeleteket expediálhat, melyek valamennyi tanácsos által helybenhagyattak. Kálnoky annyira vak eszközévé vált Kolonicsnak, hogy a vallásra vonatkozó rendeleteket következetesen a protestans tanácsosok tudta és beleegyezése nélkül adta ki.

A protestans felekezetek elébb együtt, majd a szászok elszakadása és az unitáriusok idegenkedése után csak a reformátusok külön tanácskoztak a teendők felett.

Bethlen Miklós előadása szerint a szászokat Zabanius János szakította el a reformátusoktól,[4] aminek rossz követ-

[1] Lásd az 1701. július 19-ki leiratot.

[2] Lásd augusztus 13-ki leiratot.

[3] Ezen rendelet 1702. február 13-kán kelt Bécsben, ellenjegyezte Kálnoky Sámuel és Fiáth János. Lásd Nemz. Múz. Kéler-féle gyűjt. Minthogy a prot. tanácsosok tudtán kívül adatott ki, az udv. kanczellária jegyzőkönyvébe nem is iratott.

[4] ... „Egy irás van, melyet gubernátor, én és Kresztesy subscribáltak ex parte religionis reformatae hárman; a megegyezés szerént kell vala

kezése nem is maradt el; mert így gyengébbek lettek a hatalmas Kollonics törekvéseivel szemben. Mindazáltal védték magokat, ahogy lehetett. Tanácskoztak, tiltakoztak, könyörögtek. A többi protestáns felekezetekkel együtt 1699. október 4-kén és 1701. július 8-kán hiába könyörögtek, hogy felvilágosító küldöttségeket meneszthessenek ő felségéhez.

1702. június 22-ki gyulafehérvári országgyűlésen a következő pontokban állapodtak meg:

1. Ott, ahol bármely valláshoz tartozó lelkészek vagy papok tizedei vagy negyedei nem királyi jog, vagy valamely fejedelem adománya avagy törvény által erősíttettek meg, hanem egyedül az illető egyház önkényes adakozása és szokása szerint adatnak fizetés gyanánt, senki sem tartozik más vallású papnak vagy lelkésznek adni, csak a magáénak. De, ahol a fizetések királyi jogon vagy törvényen alapulnak, ott a fizetés azé, akinek egykor adományoztatott, és akinek a királyi diploma és a törvény meghagyta. Nem hihető, hogy ő felsége e pontot másképpen értelmezhetné.

2. Minthogy a vallásfelekezetek hiszik, hogy ő felsége sem diplomájának 4-ik és 5-ik pontját, sem az 1693. ápril 14-kén kiadott resolutiójának 6-ik pontját, sem az 1697. ápril 18-ki resolutióját megsérteni nem akarja, tehát ezeknek épségben maradása mellett ezen pont most is gyakorlatban van.

3. A hivatalokból senkisem zárható ki azért, mert róm. katholikus, ha külömben képes és ha ép oly szabadon megválasztatik, mint a nemkatholikus. E tekintetben csak

subscribálni etiam ex parte religionis unitariorum hárman. Ezt én, Simonfi, Bíró Sámuel csináltuk ad mandatum religionum, és a consistorium eleibe való relatiót, mint magunk munkánkat, subscribálnunk kelle vala hárman. Soha bizony nem subscribálá egyik is, alighogy meg nem szidogatám, Fehérvárott az új házam szintén akkor rakó állásin veszekedém vala vélek; vivém aztán Gyaluba a lakodalomba, ott mi hárman subscribáltuk. Min mult el az unitaria subscriptio, én bizony nem tudom; inkább hiszem, hogy rajtunk mult, mint sem rajtok. Mert noha Szász János hitetlenül elszakasztá a lutheránusokat

Kolozsvárt képez kivételt a reformátusok és unitáriusok szerződése, ha a kolozsváriak akarják, megváltoztatható, és tanácsos, hogy aránylag a róm. katholikusok is részt vegyenek a hivatalokban.

4. Ezen szót „abolevimus“ úgy értelmezik a vallásfelekezetek, hogy azt ő felsége nem most, hanem első és második diplomájában és az idézett resolutiókban fogja megtenni. Mely resolutiók amint akkor örömmel töltötték el a vallásfelekezeteket, úgy most is alázattal és készséggel fogadtatnak s azoknak méltányos életbeléptetését alázattal és bizodalommal várják ő felségétől. Különösen pedig a reformátusok, kik annak végén ő felségének kiváló kegyességét látják. hálás köszönetet mondanak, és ezen pont gyakorlatától semmiképen el nem állanak.

5. A róm. katholikus urak eddig sem voltak annak hiával, ezután sem fog nekik eltiltatni; csak mindenek illő rendben legyenek.

6. Az aláírásra vonatkozó kivánság, vajjon politikából és megtiszteltetésből, vagy inkább lelkiismeret és vallás iránti tekintetből történik-e, azt a protestánsok, különösen azok, kik eddig szokták volt aláirni, és most még egy társat kapnának, nem tudják. Ha pedig e részben a vallásegyenlőségnek elve volt az irányadó, abból az következik, hogy mind a négy befogadott vallás részéről hasonló számban történjenek az aláírások, valamint e részt a lutheránusok részéről Szász János be is adta a maga protestatióját. Ennélfogva itt ő felségének határozata elváratik.

7. A „de Fonte Jesu“ nevű kápolna állapota, és az

tőlünk, melyről tanubizonyságok az írások, és kivált az originál, melyet Rabutin küldött nekem, de az unitáriusok, ut pote periculo etiam nobis expositiores, in religionis defensione addig jól egyetértettek velünk. Tanuld meg fiam, prókátortól, publikanustól in arduis constantiát ne várj, mert megcsalatkozol.“ Bethlen, Önéletirás II. 259—260. l. — Cserei M. a szászokról ezeket írja: „amaz istentelen szebeni királybiró, Szász János, alattomban a pápisták mellé csapá magát, és a pápisták hittel assecurálták őtet, hogy azon *öt punctum* nem feriálná a lutheránusokat és a szász városokat, hanem csak a magyarokat és a refor-

arról kiadott rendelet végrehajtása a törvényes vizsgálattól függ, melynek a Telekiek mindig készségesen alávetették magokat, most is készek reá. A vásárhelyi kápolna uráról nincs pör, ha az azt követelő róm. katholikus pap akarja.

8. Minthogy az erdélyi állapotokat illetőleg ő felsége igen bölcsen, és mind a négy vallásra vonatkozólag szintén kegyelmesen rendelte el a templomok állapotját első diplomájának első pontjához, második diplomájának első és utolsó pontjához pedig elhatározta; a reformátusok pedig ezen diplomáknak és az 1701-ik évi deczember 12-kén kelt kir. leiratnak megsértésével azt kivánják, hogy a borbádi templom tőlök erőszakosan elvétetvén, visszaadassék, s egyszersmind a nevezett 1701-ik deczember 12-kén kelt kir. leiratban foglalt büntetés is végrehajtassék.

S mindezeket, hogy mennyire másként értelmezik, magyarázzák és végrehajtatni óhajtják a róm. katholikus urak, az a benyujtott jelentésből világos; ezeknek annyi zavarok után úgy látszik nincs más módja, mint az, amelyet a jelentés végén ő felségétől alázatosan kérelmeznek, t. i. hogy állíttassék össze egy rendkívüli bizottság a hadparancsnokból és oly császári bizottmányi tagokból, kik Erdélyt jól ismerik, fenhagyatván ő felségének joga, ha netalán másokat is hozzájok csatoltatni méltóztatnék.[1]

A főpapok által vezérelt róm. katholikus rendek a királylyal egyetértve napról-napra merészebben léptek fel a protestánsok ellen. Figyelmeztették őket, hogy a királyi rendeleteknek engedelmeskedniök kell, hogy erre kötelezi őket a szentírás is, mely azt mondja, hogy minden lélek

mata s unitaria religiókat. Így Szász János elhajtá a szászokat a többi religiók mellől s amazok csak magokra maradván, noha eleget iranak, supplicálának a császárnak, remonstrálván mind a haza törvénye, mind az ő felsége diplomája mint megsértetett azokkal a punctumokkal, de semmit sem obtineálhatának, mert Kollonics a jámbor császárt elaltatá s nem engedé, hogy a közönséges igazságot kiszolgáltassa." *Hist.* 292. l. — [1] Tractatum inter Religiones Catholicam, Reformatam et unitariam, die 22 Junii Anno 1702. habitorum Substantia. Vide in Adp. breviss. Comp. Trans. Hist. p. 33—35.

engedelmeskedjék előljáróinak. A törvényre vagy a diplo mára való hivatkozást egyszerűen mellőzték. Soha vak merőebben nem valósították meg azt az elvet, hogy a ha talom többet ér a jognál, és hogy ez utóbbira való hivat kozás egészen haszontalan, mint most.

A katholikusok által ily értelemben 1702. július 5-én Gyalun írt válaszra, melyet Haller István július 20-kán közölt Gyulafehérváron a rendekkel, a reformátusok júl. 22-én feleltek. Elmondák ezek, hogy ámbár az Úr békére és a hatóság iránti engedelmességre inti őket, s jóllehet meg hagyta nekik, hogy a királyt ne csak tiszteljék, hanem még titokban sem mondjanak semmit az ő kisebbítésére — de mégis az Isten szerelmére kérik a róm. katholikus atya fiakat, olvassák el következő nyilatkozataikat: „a császár parancsokat magyarázni, azokhoz valamit adni, azokból valamit levonni, azoknak értelméről, kisebbítéséről vagy változtatásáról valamit végeznünk, egyezkednünk az katho likusokkal nem lehet". Azután hasonlítsák össze ezekkel „ha azokban azok, melyek az első diplomában vagy a későbbi császári resolutiókban is engedve látszottak, már most ő felsége által megsemmisítve láttatnak; ő az Úr azt teszi, a mit jónak lát; de ő igazságos is, ennélfogva azt határozza, amit igazságosnak ítél. Amit elébb bizonyos igazságos okoknál fogva a rá erőszakoló akatholikusoknak megengedett és elnézett, azt most a legjogosabban nyiltan eltörülheti". E szavakat hasonlítsák össze a diploma zára dékának következő szövegével: „Megnézvén és megvizs gálván az előbbeni czikkeket és pontokat, s azokat a ren dek és összes lakosság és kereszténység becsülete, békéje és közjava tekintetéből elfogadjuk, s minden részeikben és fejezeteikben megerősítjük és örökké érvényes törvény gya nánt szentesítjük; és ezennel királyi szavunkkal igérjük, hogy azokat mi és a mi felséges házunk sértetlenül szigo rúan megtartjuk és megtartatjuk". Végül hasonlítsák össze a két első diploma első pontjával, mely 1693. ápril 9-én a következő záradékkal adatott ki: „S ekként az említett

diplománk első és második pontját, a diploma minden pontjait örökre megerősítvén, sértetlenül megtartani kivánjuk. Bécs, 1693. ápril 9." Hiszen ennek éppen az ellenkezője történik!

Ítélje meg a magas ministerium, illik-e ez? Istennek és császárnak tett szolgálat-e? a hazának üdvére való dolog-e mindezeket az akatholikusok ráerőszakolásának és a király elnézésének és türelmének nevezni? A protestánsok kijelentik, hogy nem hiszik, mintha Lipót császárnak mint egykor Károly császár utódának ez volna a meggyőződése; és ha hinnék, bűnt követnének el isten, a császár, önmagok és utódaik ellen. Ragaszkodnak tehát június 26-án adott válaszukhoz, különösen annak záradékához; mindent ő felsége lábaihoz tevén, és bizalommal várván és remélvén, hogy ezen vallási villongásoknak végre valahára végét fogja vetni.

Ami az erővel elvett borbándi templomot illeti, arra nézve követelik, hogy arról a róm. katholikusok mondjanak le, az ügy pedig megvizsgáltassék, a rossz példa megigazíttassék, fenmaradván a róm. katholikusoknak abbeli joga, hogy a diploma és törvény értelmében magoknak templomot építhessenek. A Báthori-féle templomhoz tartozó fehérvári iskoláról, a Sceauval történt egyesség szerint, lemondottak.

Mindezt közölték Rabutinnal, Sceauval és a bécsi ministeriummal is.[1] Fájdalom, minden eredmény nélkül.

[1] Ad Responsum Dominorum Fratrum Catholicorum sub dato 5-ta Julii in Gyalu scriptum, sed 20-a Julii Albae per Illustr. Dominum Baronem Steph. Haller praesentatum, Responsio Reformatae Religionis Anno 1702. die 22. Julii. Kéler-féle gyűjt.

III.

A gubernium merészebben lép fel a bécsi kormány ellen; deputatiót kap. — Az 1699-ki pontok erőszakolása. Rabutin tanácsa. — Az 1703-ik évi szebeni országgyűlés; küldöttség megy Bécsbe. Ennek kérelme. — Lipót király rendelete. Általános elégületlenség.

A bécsi kormánynak magatartása az erdélyi guberniummal és az olykor összehivott országgyűlésekkel szemben, lélektanilag is felette tanulságos. A térítés buzgalmában és a katholicismusnak uralomra emelésében annyira túltette magát minden törvényes korlátokon, hogy nem vette észre az ellene forrongó ellenséges érzelmek kitörésének lehetőségét. Azt hitte, hogy a hatalom mindent pótol, minden nyugtalanságot megszüntet; pedig éppen az ellenkezője történt. Minél kiméletlenebb volt, annál több ember lelkében született meg az ellentállás gondolata.

Az alapjában gyáva gubernium, mintha megrestelte volna eddigi eljárását, erélyesebben kezdett fellépni. Eleinte csak kedvetlenül fogadta és czáfolta a törvénytelen rendeleteket; de lassankint azonosítani kezdte magát az elégedetlen rendekkel, és az összehalmozott sérelmeket országgyűlések elé vitte.

A király nevében érkezett rendeletekre azon mértékben helyezett kevesebb és kevesebb súlyt, amint világosabbá lett előtte, hogy azokat csak néhány római katholikus főpap erőszakolja ki, avagy éppen adja ki a király tudta és beleegyezése nélkül. Az 1699-ki öt pont kiadása óta minden rendelet oda irányult, hogy a diplomában kikötött jogok az életben ne érvényesülhessenek. Az 1702. február 13-kán kiadott rendelet 1703. márczius 13-kán szigorítva ismételtetett; de oly leplezetlen szabálytalanságokkal. hogy azokat mindenki észrevehette. Nem csoda, hogy a gubernium nem sokat hederített rája, sőt erős hangon ellentmondani is merészelt.

Ez hallátlan vakmerőségnek tünt fel Bécsben. 1703-ban

egy deputatiót küldtek az „engedetlen" és „makacs" gubernium nyakára.

Ezen deputatio előtt a gubernium, hivatkozva az 1698. ápril 4-kén és 1700. márczius 2-kán kelt rendeletekre, elmondá, hogy eddig követett eljárása nem engedetlenségből ered, hanem abból, hogy a bécsi udvari kanczellária be sem várva a gubernium informatióit, bizonyos dolgokat idő előtt és szabálytalanul expediál. Panaszt emelt az ellen is, hogy az említett kanczellária sokszor sürgetések daczára sem közli vele a rendeleteket, minek következtében méltán gyanu ébred azoknak hitelessége ellen stb.

A bécsi kanczellária ezeknek hallatára, úgy látszik, meghökkent; és a panaszok megszüntetése végett Szentkereszti Andrást küldötte Erdélybe. Ez csodálkozva tapasztalta, hogy itt minden felfordult, hogy a legcsendesebb emberek is hangosan beszélnek a bécsi kormány ellen, és különösen a vallási túlbuzgalomból eredő erőszakoskodások ellen.

A tavaszi országgyűlés közeledtével a józan okosság is azt javasolhatta volna, hogy kerülni kell minden izgalmakat. De Kollonics nem nyughatott. Azokat a híres 1699-ki pontokat, melyek a vele szövetkezett Kálnoky Sámuel és Hevenesi jezsuita kohából kerültek ki, minden áron keresztül akarta vinni. De szerencsére Rabutin, a nyers katona, idejekorán észrevette az ebből támadható veszedelmet és azon volt, hogy ilyen tárgyak a közeledő országgyűlésen elő ne forduljanak.

„Mikor ezen punctumok — írja Bethlen Miklós — 1703-ban ismét iteráltattak, mikor azokat Acton lehozta Bécsből a tavaszi gyűlésre Fehérvárra, Rabutin igen bölcsen bánék el vele. A guberniumnak és nekem megsugá, hogy a gyűlést akármint, etiam rebus indigestis bontsuk és bocsássuk el, hogy ő írhassa azt vissza az udvarhoz, hogy a gyűlés elbomolván, hiába lett volna előadása. Kárt, lármát csinált volna csak, nem hasznot. Okosan cselekedte mind a császár, mind az ország, mind maga és mi

reánk nézve; mert a rebellió ekkor ottan mindjárt kez dődék." [1]

Egyelőre a készülő vihar elvonult. Azonban közele dett az őszi gyűlés ideje. Most már a bécsi kormány sze rette volna elodázni az országgyűlést. Ürügyül használta azt, hogy a katonai év tulajdonképpen csak októberbe kezdődik, addig tehát kár lenne a rendeket összehívni. De a gubernium ezúttal is erélyesen lépett fel. Kijelenté, hogy az országgyűlést veszély nélkül elodázni nem lehet.

Ezt Rabutin tábornok is elismerte; mert lehetetlen volt nem látnia, hogy a béke csak egy hajszálon függ A kormány tehát kénytelen volt az országgyűlést novem ber 15-kére összehívni. De már nem merte Gyulafehér várra hívni, mivel annak környékén már naponta zendü lések mutatkoztak, hanem Szebenbe hivta össze.

A gubernium, látván a válságos helyzetet, arra kérte a királyt, engedné meg, hogy a felmerült nehézségek és félreértések felvilágosítására és a bajok elhárítására kül döttséget meneszthessen fel Bécsbe. [2]

Az udvar hajlandó volt engedni. Elfogadta a javaslot küldöttséget, mely a rendek megbizása folytán a protestán vallásra nézve a következő pontokban terjesztette elő nézetét

1. Minthogy a bevett vallásoknak egyetértése és össz hangja képezi Erdély boldogságának alapját; ennélfogva a református rendek őseiknek példája szerint semmit forróbb ban nem óhajtanak, mint hogy a róm. katholikus atyafiakka a régi egyetértés és testvéri szeretet fentartassék, amin ezt eléggé bebizonyitották, midőn nekik Kolosvárott az óvári templomot a szomszédjában levő unitárius collegium mal és Monostor nevű falunak gazdag jövedelmeivel a leg készségesebben átengedték. Ezen cselekedetnek véghez vitele, melybe ő eminentiája a bibornok úr is befolyt, úgy ő felségétől, valamint a bibornoktól is elismertetett, hogy

[1] Önéletírás II. 187. l.
[2] Cibinii die 9. nov. 1703. Kéler gyűjt.

ezzel a róm. katholikusoknak eleget tettünk: mindazáltal még effelett is gr. Sceau Frigyes mint ő felsége biztosának rendeletére, ami ősi iskolánkat is, mely a Bethlen-féle templom szomszédjában fekszik, általadtuk nekik; azonkívül az iskola közelében levő, igen terjedelmes, fallal körülvett, saját pénzünkön szerzett kertet is nekik ajándékoztuk, mely alkalommal a fentebb nevezett gróf megigérte, hogy a nevezett kert kárpótlásául ő felségétől egy más kert adományozását fogja kieszközölni; de mindezeket mindekkoráig meg nem tette. Hasonlóképen a róm. katholikus atyafiak is azt igérték, hogy ebben közben fognak járni, minélfogva ők alázattal esedeznek, hogy adassék nekik az az igért kert, hogy így elég tétessék azon feltételnek, mely alatt ők az ő iskolájokat átengedték.

2. Miután a jótéteményezéseknek gát vettetett, látnivaló, hogy mennyire hervadnak hírneves egyházaink és iskoláink, melyek azt már hét év óta nélkülözik; míg ellenben a róm. katholikus klérus a tíz legjobb helyen háborítlanul élvezi a tizedet, továbbá a fentnevezett Monostor falunak jövedelmét és más jövedelmeket is. Ezt ugyan a reformátusok nem irigylik tőlük, mindazáltal panaszosan és fájdalmasan terjesztik ő felsége elé, hogy az ő csekély javadalmaik polgártársaiknak és a róm. katholikus atyafiaknak indítására az udvari kamara által megtagadtatnak; és jóllehet ő felsége határozottan parancsolta, hogy úgy a róm. katholikusoknak mint az akatholikusoknak javadalmaik kiadassanak, mégis az udvari kamara őket odautasította, hogy ebbeli jogaikat igazolják, mely dolog az említett bizottság és a kir. kamara véleményes jelentésével együtt felterjesztetvén az erdélyi küldöttség elébe évek óta eldöntetlenül hever, jóllehet ezen egész jövedelem csak 6689 rénusi forintra rug. Minélfogva kérik ő felségét, hogy tekintetbe nem véve az udvari kamara által tán emelendő nehézségeket, teljesen határozott resolutiót méltóztassék adni, igérvén, hogy ezen resolutióért, ha nem törvényszerűen, de kegyelemből is fog adatni, a legnagyobb alattvalói hálával lesznek.

3. Az enyedi református collegium a debreczeni fundatióból jogosan huzott évenkint kétezer forintot s ezt a debreczeniek sok évtől fogva fizették is; de a háborús időkben ezt az összeget a debreczeniek eleinte kétségbevonták, azután pedig bizván ő felségének támogatásában, megtagadták. Ő felsége ennélfogva elrendelte, hogy az udvari kamara e pontot illetőleg igazságosan járjon el, de minthogy ez időről-időre huzódott, és sem a méltóságos erdélyi conferentia, sem más ezzel megbizott törvényhatóság annak mindezideig eleget nem tett, kérik, hogy ezen ügy ő felségének rendeletéhez képest végrehajtassék.

4. Ő felsége által kegyelmesen kiadott öt vallási pontot a róm. katholikus atyafiak a királyi diploma értelmének és az ennek folytán kiadott resolutiók daczára félremagyarázni kezdették: ennélfogva kérik ő felségét, hogy ezen öt pont a diplomával és a királyi resolutiókkal összhangzásba hozassék, hogy így ő felsége atyai szándékainak elég tétessék. Ha pedig ez ő felségének nem tetszenék, az esetben a dolog valamely rendkívüli császári bizottság által intéztessék el; addig pedig minden erőszakosság tiltassék be.

5. Ezenkívül panaszkodnak, hogy a róm. katholikus atyafiak a kolozsvári egyház jövedelmeit kezdik bitorolni, melyeket a református egyház nem papi jogon, hanem a szász tizedek példájára (melyek a róm. katholikus klérusra lettek ruházva) úri és fiskálitási jogon, még pedig ünnepélyes adomány-okmány folytán bírt, úgy hogy azokat a róm. katholikusokkal nem volt kénytelen megosztani. Kérik tehát ő felségét, hogy ezen erőszakoskodás ellen őket oltalmazza, minthogy ők ezekben nemcsak általában adományozás útján, hanem különösen is ő felsége által királyi szóval megerősíttettek.

6. A már fentebb említett királyi diplomában a róm. katholikus egyháznak megadatik azon jog, hogy egyházakat állítson, de korántsem az, hogy a meglevőket elfoglalja. De minthogy a borbádi templomot némely róm. katholikus urak önként és erővel különféle ürügy alatt elfoglalták é

azon küldöttséget, mely erre kinevezve volt, az igazság kiderítésében minden módon akadályozták: ennélfogva kérik ő felségét, lenne szives egy pártatlan vizsgáló bizottságot kinevezni és a templomot ő felségének 1701. deczember 12-kén kelt kegyelmes leiratához képest visszaadatni.

Az erdélyi rendek ugyan intették az ezt kérő reformátusokat, hogy folyamodjanak a felséges és igazságos császárhoz; de a róm. katholikus atyafiak szóval és írásban azon nyilatkozatot tették a sérthetlen diplomába foglalt vallási ügyet illetőleg, hogy ő felsége legkegyelmesebb urunk ama diplomában a nemkatholikusoknak tett engedményeket megszüntetheti és elvetheti. Minthogy pedig a nemkatholikusok az effélét még csak gondolni is illetlennek és vétecknek tartják, kénytelenek folyamodni ő felségéhez, mint Isten után egyetlen és legerősebb támaszukhoz, hogy őket e részben megnyugtatni kegyeskedjék.

Minthogy pedig jól tudják, hogy ezek, és ezekhez hasonlók Kollonics Lipót bibornokérsek akaratjával sem egyeznek, úgy mint akinek kezei munkálkodtak arra, hogy ezen diploma létrejőjjön, kérik ő eminentiáját is alázattal, hogy e részben pártfogójuk legyen, és a róm. katholikus atyafiakat utasítsa rendre.[1]

Talán felesleges mondani, hogy ennek a kérelemnek sem volt kellő eredménye. A király tanácsosai előtt csak egy czél lebegett: a többségben levő protestánsoknak megsemmisítése és a katholicizmusnak föltétlen uralomra való emelése.

Ezt bizonyítja Lipót királynak azon rendelete is, melyet 1703. július 16-kán bocsátott ki. Ebben hivatkozással *apostoli* királyi czimére[2] s ennélfogva a róm. katholikus egyház terjesztése iránti kötelességére, elrendeli, hogy Kézdi-Vásárhelyen a reformátusok térítése czéljából Ferenczrendi

[1] Hist. Dipl. Erdély 35–37. l.

[2] . . . utpote quae specialem inter Reges Christianos *praerogativam Regis Apostolici* obtinemus . . .

róm. katholikus seminárium állíttassék fel, hol az ifjúság az ezen rendhez tartozó szerzetesek által úgy a tudományokban, mint a róm. katholikus vallásban oktattassék. Erre Pater Bonaventura minorita szerzetes hívta fel a „Sacrae Congregationis de propaganda fide“ megbizásából. A felhívó levélben világos szavakkal fejeztetik ki azon czél, hogy Erdélyben Isten dicsőségére a róm. katholikus vallás visszaállíttassék, és pedig franciskanus missionáriusok által. Ehhez azonban a királyi hatalom segélye szükséges,[1] mert különben a vállalat nem fogna sikerülni.

De bármily előrelátó számítással volt a térítés terve kieszelve, a „vállalat“ mégsem sikerült; mert mikor annyi sértő példa mutatta, hogy a diploma pontjai minden érvényöket elvesztették, mikor az évről-évre szaporodó adóterhei elviselhetlenné lett, az ország népe hangosan feljajdult, és még a leghívebb császárpárti emberek is keserű panaszokra fakadtak. A naponta fel-feltünt proclamatiók nagy hatással voltak az elégületlen rendekre, különösen pedig azokra akik már koldusbotra jutottak s akik „kóborgásra és vándorlásra adták magokat“.

Az országgyűlések elvesztették tekintélyüket; mert a rendeket leginkább érdeklő vallásügyi tárgyalások csak arra valók voltak, hogy a róm. katholikusok új meg új követelésekkel léphessenek fel. Végnélküli vitatkozások, keserű gyűlölködések és vádaskodások lehetetlenné tették az áldásos működést.

[1] Cum autem plures possint habere oppositores et maxime Calvinistas, ideo ego infrascriptus, vice et nomine ipsius Patris Generali et praedictorum Patrum, ad sacram Caes. Reg. que Majestatem Vestram Catholicae fidei et Seraphicae Religionis defensorem submissime recurr humillime supplicans, quatenus dignaretur ipsos clementissime fovere. per Caes. R. Decretum serio mandare, ut in Missione, aedificatione, aug mentatione in Religionis suae Conventum erectione, et ad sustentatione apud fideles et pios mendicatione, et non solum in praenominato loc sed ubicunque, alios vel alii Conventus per pios et Catholicos fidel erigerentur, vel antiqui recuperentur, et collapsi restaurarentur in Tra sylvania . . . Kéler-féle gyűjt. Nemz. Mus.

„A gyűlések — írja Bethlen kanczellár — nem jobbak, nem kurtábbak, hanem hosszabbak, rosszabbak töltek el. Az urnak vélem, a pápistáknak a három religióval, a szász natiónak a két más natióval, a vármegyéknek, a szászságnak a székelységgel való veszekedésével, Bécsbe való hamis, titkos informatiók adásával soha egy közönséges jóravaló extractiv, inquisitió, dispositió végbe nem ment. A postulatumok sokszor irresolute, az articulusok infecte maradtak. A csinált articulusok is ... ad regiam confimationem fel nem mentek, és így semmirekellők, talán a világon sincsenek már. Annyira jutottak a statusok és privát emberek, arra fakadtak: mi haszna postulatumot, supplicatiót adni? mi haszna a gyűlésnek? Csak a haszontalan költség, jószágunk romlása. Amennyit a gyűlésben költünk, a jószágunk adójának jobb részit feléri ...“ [1]

Természetes, hogy ezért a felelősség legnagyobb részben a kormánytanácsot terhelte, melynek élére Bánfy György gubernátor állott, aki minden zúgolódása mellett a bécsi kormánynak lelketlen végrehajtójává lőn. Hitfelei hiába fordultak hozzá; nem hallgatta meg őket.[2] Mellette főtényező Bethlen Miklós kanczellár volt, aki mindig zúgolódott ellene, de azért még sem merte megbuktatni, még pedig csak azért, mert ezzel okvetlenül róm. katholikus embernek készítette volna el útját a gubernátorsághoz. Ezt ő maga is elmondja, szeretetre méltó önvádak kiséretében. Beismeri, hogy Bánfit kötelessége lett volna megbuktatnia. „De én ezt — úgymond — nem cselekedtem, félvén attól, hogy 1., ha a gubernátor megijed, vagy titkos vagy nyilvánvaló pápistaságá-

[1] Önéletirás II. 193. l.

[2] A mi püspökünk, professorokkal, esperesekkel felment (az országgyűlésre) az ecclesiát, scholát néző punctumokkal, ült másfél órát a palotán, — a gubernator el nem hagyta a kártyázást érette. Sírva mentek el szembetétetlen. — Ellenben jött egy páter vagy német officier, commissarius, kiváltképen Acton: ha a tanácsban voltunk is, félbe kellett szakítanunk érette ... Igy voltak ezek, Isten s világ tudja. Mégis engem vádoltak a gyűlés nyujtással. Itéld meg Isten! I. m. II. 193.

val, vagy legalább azoknak és nevezetesen a jezsuitáknak való kedvezésre maga kötelezésével tartja meg maga tisztit: avagy 2., ha kivetik is, Apor Istvánt tészik per corruptionem statuum, vel per Kollonics et jesuitarum potentiam in aula; vagy ha őtet nem is, de valakit róm. katholikust. És így inkább akartam Bánfinak megmaradását megjobbulása reménysége alatt; de bizony . . . tapasztaltuk: cum daemon erat aeger, monachus tunc esse volebat, sed cum convaluit, mansit ut ante fuit.[1]

Bánfi jó kálvinistának tartotta magát,[2] de kétségtelen, hogy hazáját csak Lipót király védelme alatt hitte megmenthetőnek. A viszonyok azonban annyira meg voltak romolva, hogy nálánál hatalmasabb ember sem bírta volna megakadályozni azt a veszedelmet, mely a szerencsétlen Erdélyre következett.

[1] Önéletírás II. 192. l.

[2] Erre nézve érdekes halál előtti saját önvallomása társai előtt „. . . Azzal is sokan mocskoltak engemet, úgymond, hogy religióm ügyét úgy nem forgattam, amint kellett volna. Ebben sem vádol conscientiám mert religiómat igazán szerettem: de mikor láttam, hogy sok ellene való dolgokat nem lehet megorvosolni, haszontalannak tartottam a szóval való veszekedést. Kegyelmedet pedig Haller uram, azon kérem, mivel már az én holtom után Kegyelmed lesz első ember Erdélyben, s tudom jól, a pápista ifju urak, könnyen Kegyelmedet lecsalják lábáról s minden rossz dolgokra ráveszik, hogy Kegyelmed *moderálja magát* és ne kivánja a maga religióját a többi religiók oppressiójával promoveálni, mert az isten kegyelmedet bizony megbünteti . . . *Cserei* 408. l.

IV.

A bécsi kormány új tervei Magyarország alkotmányának megváltoztatására és a protestantismus megsemmisítésére. — Újabb üldözések. — A Leopoldina explanatio; új rendeletek, új szenvedések. — II. Rákóczy Ferencz fellépése.

Az eddig festett sötét színű képtől fordítsuk tekintetünket a Magyarországban történt események felé. Fájdalom! itt sem tárulnak szemeink előtt örvendetesebb állapotok.

Lipót király már az 1687-ki pozsonyi országgyűlés alkalmával kibocsátott rendeleteiben és leirataiban úgy beszélt Magyarországról, mint fegyverrel meghódított oly tartományról, melynek kormánylatában kénye-kedve szerint tehet változtatásokat.

Már ekkor tétetett indítvány arra nézve, hogy mivel a nemzet összes képviselőivel nehéz boldogulnia, *országos bizottság* neveztessék ki, mely különösen a töröktől visszaszerzett részek közigazgatására nézve az udvar által szabandó elvek szerint új szervezetet dolgozna ki, mit aztán az országgyűlés csak megerősítene. De az országgyűlés nem fogadta el az indítványt. Sejtette, hogy a kormány ily bizottság szervezése által az országgyűlések tartását akarja feleslegessé tenni. Mindennemű alkotmányváltozáshoz, vagy új közigazgatási szervezet keresztülviteléhez a rendek beleegyezése kivántatik. Ez az alkotmányos elv, melyet a magyar nemzet még akkor sem adott fel, mikor túlnyomó erőhatalommal állott szemben.

A bécsi ministertanács és a klérus azonban másképpen gondolkoztak. Minthogy a fegyveres hatalomnak eredményeit majdnem naponta tapasztalták, azt hitték, hogy az ország polgári és vallási kormányzatát az absolut hatalom elvei szerint most könnyebben megváltoztathatják, mint valaha. A királyság maga örökülővé lett; az ellentállási törvény eltörülve; Erdély meghódítva, fejedelme lekötve, a protestantismus pedig teljesen megtörve volt. Mi és ki áll-

hatna tehát ellent a bécsi udvar azon régi terveinek keresztülvitelében, melyeket eddig minden nagyobb mozgalom leverése után foganatba vétetni megkisérlett? Azt hitték: a kimerült nemzettel mindent tehetnek.

Készitett tervet Angelo Gabriel olasz szerzetes; készített Eszterházy nádor is. De végre is az ország gonosz szellemének Kollonicsnak terve győzött; tehát azon férfiúé, akiről Orbán István személynök még az 1681-ki országgyűlés alkalmával megjövendölte, hogy „meglátja jövendőben a magyarországi klérus ... Kollonics uram alája fog neki tojni."

Ezen férfiúnak működése csakugyan végzetessé vált Magyarországra nézve. Mint a bécsi kormánynak mindenkor kész eszköze, Szelepcsényi halála után (1695-ben). esztergomi érsekké, s ez által az ország ügyeiben döntő szerepet vivő férfiúvá lőn. A kormány mindjárt az 1687-ki országgyűlés után megbízta őt oly kormányzati tervezet készítésével, mely a hierarchikus befolyás alatt álló kényuralmi rendszert megalapítsa Kollonics e tervet Krapf József hadi tanácsos, Breuner Siegfried birodalmi kamarai elnök, gr. Buccelini, gr. Thun és b. Dorsch császári tanácsosok, úgy szintén Hoffmann György alsó ausztriai kormánytanácsos urakkal el is készítette, s 1689. november 15-kén be is nyujtotta a bécsi udvarnak.[1]

Mellőzve e dolgozat politikai oldalát, melyben az igazságszolgáltatásra, a közterhek viselésére, az ipar és kereskedelem élesztésére, kétségen kívül czélszerű pontok is foglaltatnak, itt csak azon részére szorítkozunk, mely az egyházra vonatkozik. Nem tervel itt Kollonics új irtási módokat tudván, hogy az alkotmány teljes megszüntetése mellett az eddigi törvények is elegendők lesznek a protestantismus kiirtására. Ő itt a papi hatalom emelésére fordítja különösen figyelmét. Ha ez megvan, akkor a többi önként

[1] Czíme: Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn. Kézirata a M. Nemz. Mus. lev.

következik. Terve szerint, a kanczellárnak mindig papnak kell lennie, aki mellett még négy tanácsos álljon, még pedig két egyházi, hogy a papi rend mindig többségben legyen a vallás dolgában, melylyel a magyarok nem bánnak eléggé kényesen, marasztván hazájokban az eretnekséget, honnan Magyarországon minden baj ered, és továbbá két világi tanácsos, kikből az egyik német lehetne. Míg a róm. kath. egyház mindenrangú embereiről, a püspökökről, plébánosokról és tanítókról a legbőkezűbben gondoskodik, addig a másfelekezetűek iránt egész az üldözésig türelmetlen. A protestánsok követeléseit elvetendőknek tartja és pedig az 1687-ki törvény értelmében. Hogy a magyar elemet gyengítse a németség emelése által, a bevándorlott németeknél elnézendőnek kivánja a nemkatholikus vallást is, csak arra legyen elég ügyelet, hogy nyilvános vallásgyakorlatuk ne lehessen, e végből szükség közéjök mindig elegendő róm. katholikust is vegyíteni. A főiskolákban és egyetemekben — kivált a theologia és philosophia tanárai — papok és pedig jezsuiták legyenek. Ha ez megtörténik, akkor nem lesz szükséges, hogy a magyar ifjak német és lengyel földön járjanak iskolába. A protestánsoknak Lőcsén nyomdájuk lévén, arra könyvvizsgálók rendeltessenek ki. Aki előleges vizsgálat nélkül nyomat, az veszítse el nyomdáját.

Úgy látszik, hogy e terv, melynek életbeléptetése ellen 1696-ban, a bécsi gyűlésen inkább politikai okból Széchenyi Pál kalocsai érsek oly hathatósan felszólalt, legalább a vallást illető részben csakugyan foganatosíttatott. Kollonics a maga részéről mindig a szerint járt el a protestánsok iránt; s meghittebb emberei előtt nyiltan is kijelentette ebbeli gondolkodását e szavakban: Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam, azaz: Magyarországot rabbá fogom tenni, azután koldussá, s így végre róm. katholikussá.

1687-ki pozsonyi országgyűlés 21-dik t.-czikke volt a kiindulási pont.

E szerint a protestánsokra vonatkozó 1681-ki 25. és

26-diki t.-czikkek csak királyi k
lenesen (ad huc) erősíttetnek m
eddigi értelmükben, amint t. i. ő
suo sensu hactenus declarato) el

Ezzel tág tér nyittatott a
vény végrehajtásának czíme al
küldött biztosokkal együtt a prot
és papokat üldözhesse. Hallatla
templomokat és iskolákat, mely
vény alapján a protestánsok k
Gömörben, hol a kiküldött királ
parancsnoknak meghagyták, ho
uradalmakból űzze el az összes
a szóra nem hajtanak, vesse ők
parancs következtében Murányal
rétről, Chisnyóról, Süvétéről, Na
evangelikus lelkészek elűzettek
Hasonló dolgok történtek Zólyon
hol a templomokon kívül a jöv
az evang. szent tárgyakat az ut
György, Szente Gábor, Fichtner
Pál, mint erdélyi biztosok, továl
lásra tért Beniczky Sámuel, zól
vittek végbe, melyeket csak va
végbevinni. azon szent meggyőző
dolgot cselekesznek. Rákóczy ur
tonkint űzette ki az evangelik
A király diplomájára és az orsz
vatkozás haszontalan volt. Három
gés és reménykedés után kiad
kelt s Kollonics által készített
poldina explanatio" neve alatt i

Ebben magyaráztatik meg
lések határozatainak valódi szel
világos szavakkal, mit ért a kle
vallás szabad gyakorlata alatt.

tatására készített, s fentebb említett terv alapelvei itt lettek először kifejtve és a gyakorlati életnek átadva.

Az alapeszme, melyből e leirat kiindul, a vallásgyakorlat szabadságának akkénti megkülönböztetéséből áll, hogy van kétféle vallásgyakorlat, t. i. *nyilvános* és *magános* (publicum et privatum exercitium), a miről a törvényben idáig soha szó sem volt. A leirat szerint csak a róm. katholikus egyház, mint uralkodó egyház, bírhat az országban mindenütt *nyilvános* vallásgyakorlattal. A protestáns felekezetek csak ott, hol azt a legutóbbi törvény megengedi, vagyis az úgynevezett articularis helyeken. Minden egyéb helyeken a protestánsok csak magán isteni tiszteletet tarthatnak; de közös imaházba nem jöhetnek össze, sem papot nem tarthatnak. Ki van mondva, hogy az articularis helyek papjai nem mehetnek ki nem-articularis helyekre egyházi functiókat végezni és betegeket meglátogatni; ellenben megengedtetik, hogy valamely nemartikuláris hely protestáns lakói az articularis helyek papjait felkeressék; de csak úgy, ha elébb a róm. katholikus papnak a stóladíjat lefizetik. A közös kórházakat és harangokat használhatják a protestánsok is, de csak a róm. kath. lelkész és egyházfi előleges tudtával és beleegyezésével. A róm. katholikus hitre nem kell senkit kényszeríteni; de a róm. katholikus ünnepeket tartoznak a protestánsok is megtartani, s főképpen a czéhbeli mesteremberek köteleztetnek a körmenetekben részt venni. Végül a protestáns földesurak saját használatukra építhetnek ugyan oratoriumokat, de a háznépen kívül másokat — kivált predikátorokat — oda nem bocsáthatnak. Egyébiránt a földesuri jogok a jobbágyok hitére nézve is épségben fentartandók.

Ezen rendelkezések által a törvény valódi értelme felforgattatott, s helyébe Kollonics önkényes magyarázata tétetett; és — ami kiváló fontosságú — a Rákóczy-forradalom idejét leszámítva, egy századon át ez volt a katholicismusnak vezérelve Magyarországon. A klerus és a bécsi kormány következetesen arra törekedtek, hogy a vallás

ügye az országgyűlések tárgyai közül kiszoríttassék, és egyedül királyi rendeletek által intéztessék el.

Daczára annak, hogy a politikai jogainak sérelmei miatt feljajduló nemzet, nem elégedvén meg az 1696. és 1698-iki *bécsi gyűlésekkel,* csak rendes országgyűlésen kivánta a sérelmeket orvosolni; a kormány megmaradt az absolutismus végzetes útján.

Mint Erdélyben, azonképpen Magyarországban is egymást érték a vallást illető kir. rendeletek.

1701. ápril 9-kén kelt Kollonics bibornok szorgalmazására azon királyi rendelet, melynélfogva „az igazságos és dicsőséges császári fegyverek által a zsarnok törököktől szerencsésen visszafoglalt összes egyházi javak, jogok, kivált pedig az Istennek és az ő róm. katholikus egyházának Magyarországon régtől fogva felajánlott és odaengedett tizedek törvényes igénylőinek visszaadandók". Részletesen kifejti e rendelet, hogy milyen módon biztosíttassék a klerus vagyona, és hogy az ország valamennyi, bármily hitvallású lakosai köteleztetnek a tized minden nemeinek fizetésére. Elrendeli, hogy nemcsak a töröktől visszaszerzett területeken, hanem egyéb részeken is minden egyházi javadalom jószágairól, jogairól és jövedelmeiről külön leltár készíttessék. A klerus és egyház javainak „igazságos" átadásával maga Kollonics bibornok bizatott meg. A rendelet nyolczadik pontjában parancsoltatik, hogy valamennyi földesurak, mint a plébániák védurai, jószágaikban a róm. katholikus egyházakat azonnal helyreállítsák s a szükségesekkel ellássák a plebánosok, iskolamesterek és egyházfiak illő ellátásáról is gondoskodjanak. A végrehajtással elsőben is a megyei püspökök, aztán érsek urak is, köztük kivált Kollonics, mint az összes magyar papság feje, bizatnak meg, megengedtetvén, hogy az egyházi ügyeknek rendbeszedésére zsinatokat is tarthassanak. Végül a visszaszerzett részeket és a nemkatholikusokat illetőleg így szól a rendelet: „Mint apostoli király s a hitvallás főoltalmazója és Isten egyházának örökös ura, hatalmunk teljességéből vé-

gezzük és rendeljük, hogy Magyarországunk s hozzákapcsolt tartományaink ujonnan szerzett részeiben az egyházak patronatusának joga *ezentúl egyedül római katholikus* személyeknek adományoztassék; és azon esetre, ha ilyetén elébb róm. katholikus földesúr, vagy más valamely egyházpatronus, vagy ennek egynémely utóda, idővel az igazi, üdvözítő róm. katholikus vallástól elszakadni találna; vagy, ha netalán valamely akatholikusnak, akár házasság által, akár csere, akár vétel, zálog vagy bármely más jogczím útján szerzett jószágokkal egyetemben ily patronatusi jog is jutna: akkor ez a *hithagyó* vagy akatholikus szerző legközelebbi rokonára vagy sógorára szálljon; ha pedig ilyesek nem léteznének, vagy magvok szakadna, vagy ők szakadnának el a hittől: akkor szálljon ezen patronatusi jog okvetlenül és azonnal a kir. fiskusra mindaddig, míglen ama jószágok az örökös patronatusi joggal együtt ismét róm. katholikus kezekbe fogtak visszakerülni".[1]

Ugyanezen évben a protestánsok számtalan panaszai következtében még következő rendeletek keltek:

a) Az ágostai és helvét hitvallások gyakorlata Magyarországnak csak azon részeiben engedtetik meg, melyek 1681-ben tettleg ő felsége hatalmában voltak. Innét következik, hogy a minap a töröktől visszafoglalt részekben csak a róm. katholikus hitvallást szabad gyakorolni; ő felsége a visszafoglalt részeken minden egyházpatronusi jogot magához vesz.

b) Minthogy az ágostai és helvét hitvallás gyakorlata a törvényczikkelyekben megnevezett számos helyen csak azért engedtetett meg, mert véghelyek voltak: világos, hogy közülök amely hely megszünt végvár lenni, abban nem kell az akatholikus hitvallás gyakorlatát megtűrni.

c) Ámbár némely helyeken megengedtetett az eretnekeknek a vallásgyakorlat: ebből nem következik, hogy megengedve legyen nekik a róm. katholikusok térítése, külö-

[1] Katona. Hist. tört. XXXVI. 186. l.

nösen pedig azoké, kik már egyszer áttértek az eretnekektől a róm. katholikus egyházba. Sőt az ilyen áttértek ellen a hazai törvényben megszabott szigorral kell eljárni, mint hitszegők ellen.[1]

Ezen és más hasonló rendeletek új szenvedéseket hoztak a szegény protestánsokra, kik — amint fentebb láttuk — még az 1681-ki törvényekkel sem voltak megelégedve. Ők régibb, t. i. a bécsi és linczi békekötésen alapuló jogaik visszaszerzéseért harczoltak, kérve a fejedelmeket, hogy az azokkal ellenkező értelmű határozatokat megsemmisíteni kegyeskedjenek; s íme kedvező eredmény helyett azt nyerik, hogy a török hatalmában volt vidéken nem szabad az evangyeliumot hirdetni, s hogy amely hely megszünt végvár lenni, ott nem kell megtűrni a protestánsok vallásgyakorlatát!

Innét következett az, hogy két évvel később Pest városa szabadítéklevelének záradékában az foglaltatott, hogy aki nem híve az igaz róm. katholikus hitvallásnak, azt polgártársul tűrni, fogadni semmi ürügy alatt sem szabad. Innét következett, hogy még korábban, t. i. 1702. jún. 16-kán a veszprémi alispánnak meghagyatott, miszerint egyetértőleg Széchenyi Pál kalocsai érsekkel, mint egyszersmind veszprémi püspökkel, a kálvinista lelkészeket Pápából kitiltsa; és hogy Radonai pécsi püspök 1702. július 8-kán ráírt a simontornyai róm. katholikus papokra: ne tűrjék, hogy a helybeli kálvinista lelkész ezentúl is merje eretnek hallgatóit összeadni, keresztelni, eltemetni, s hamis tanai által örök kárhozatra juttatni; ha nem akar megtérni, menjen el, a hova neki tetszik; s ha nem akar elmenni, verei tessék békóba. Innét következett, hogy a kalocsai érsek elfogatta Hodosi Mihály veszprémi superintendenst, ki miután Fehérvárott és Esztergomban majdnem egy évet töltött a fogságban, s Kollonics által már-már gályarabsággal fenyegettetett, végre a protestáns hatalmasságok bécsi

[1] Katona, Hist. tört. XXXVI. 213. l.

követeinek közbenjárására szabadon bocsáttatott. És számos hasonló eseteken kívül innét következett az is, hogy Korponából, mint egykori véghelyből, az evangelikus lelkészek kimozdíttattak, hogy Bártfán az ágostai hitvallásúak imaháza bezáratott; hogy a pozsonyi kamarai biztosok, névszerint a bányavárosokban csak róm. katholikusokat engedtek a tanácsba soroztatni.

A polgárok feljajdultak, — és Lipót 1702. deczember 9-én a pozsonyi kamarára parancsot küldött, melyben abbeli akaratát nyilvánítja, hogy a biró s a tanácsosok választása körül az 1649: 12. czikkely értelmében kell eljárni, hogy a birói székben róm. katholikusok és nemkatholikusok váltsák fel egymást, hogy a tanácsban róm. katholikusok és evangelikusok vegyesen üljenek, csak arra kellvén ügyelni, hogy az elsőbbek jelen száma meg ne fogyatkozzék. „Ehez képest, több oknál fogva, de kivált azért, mert a bányaügy kivánja, hogy az akatholikusok vagyonukat az aknák mívelésétől meg ne vonják, hűségtek nevezett bányavárosaink tisztújítását kamarai biztos közbejövetele nélkül hagyja ezentúl megtörténni". Ezen királyi parancsnak azonban rövid ideig tartó érvénye volt; mert alig hogy kiadatott, a klerus és a kanczellária részéről tett új ellenvetések következtében még azon hó 23-kán ellenkező kir. parancs ment Löwenburg grófhoz. „Tudomásodra leszen kétségen kívül — így szól e parancs — hogy f. hó 9-kén mit határoztunk a Magyarországunkban fekvő bányavárosok tisztújítása körül. Minthogy azonban magyar udvari kanczelláriánkból, és máshonnan is több ellenok került e tárgyban elénkbe: annálfogva egyelőre elhalasztván amaz intézkedést s névszerint a vallás dolgát illetőleg azon buzgólkodjék az udvari kamaránk kebeléből kiküldendő biztos, s ügyességét lehető legjobb módon kivált arra forditsa, hogy a birói széken nemkatholikus ne válthassa fel a róm. katholikust, s hogy a róm. katholikus tanácsosok száma a lehetőségig megtartassék és öregbíttessék. Bízván tehát eszélyedre és tapasztalásodra az ügyet, ezzel komolyan meg-

hagyjuk: hogy magadhoz vévén magyar udvari kanczelláriánknak ama bányavárosokhoz intézett, őket engedelmességre intő iratát, minél hamarább személyesen odaindulj, s jelen parancsunk értelmében a mondott tanácsok megújítását eszközlésbe vétetni el ne mulasszad.[1]

Íme a lelkiismeretlenségnek egy újabb példája, mely szomorúan illusztrálja, mily könnyelmű játékot lehetett űzni a királyi szóval is!

Lehet-e csodálkozni, hogy a protestánsok panaszai összefolytak ismét a nemzet panaszával? Lehet-e csodálkozni, hogy midőn a politikai és vallási sérelmek megmérhetlen halmazzá nőttek; midőn a jogért és igazságért epedő kedélyek hangos kifakadásait országgyűlés mellőzésével erőszakkal akarták visszafojtani; midőn a még mindig durva erőszakban bizakodó bécsi kormánynak a kitört spanyol örökösödési háború következtében ereje megoszlott és nimbusza halaványodni kezdett: akkor a hazai közérzület, a sértett jogérzet, a megalázott emberi és nemzeti büszkeség érzete együttesen és hatalmasan újra felemelkedett, és fegyvert adott a vérig zsarolt nemzet kezébe.

A méltó vezért nem sokáig kellett keresnie. Egy ifjú ember élt ekkor az országban, akit a közvélemény a kényuralmi rendszer megtörése és a szabadság visszaszerzése ügyében felveendő harcz vezéréül az isteni gondviselés

[1] Szalay VI. 60—66. l. Ribini, Memor II. 97. Stepney, az akkori angol követ a bécsi udvarnál 1700. június 2-áról írott levelében azt írja többek között Hedges angol ministernek, hogy Kollonich primás és Menegati pater nagy szigort fejtenek ki a lutheránusok ellen. „I mean persecution upon account of Religion: Very great severityes have been used of late sowards the Lutherans in that Country, and j cannot tell but the indiscreet zeal of Cardinal Collonich, now Primat of Hungary, and of Father Menegati the Emperours confessor may lay the blame for the mischiefs thal shall ensue at the Door of the poor Protestants, tho j have reason to think them as good et faishfull Subjects as any the Emperour has, if they were but treuted with common Charity et Moderation. *Simonyi* Ernő. Angol diplom. iratok, II. Rákóczy Ferencz korára. I. 17. l.

mintegy kiszemelni látszott; egy férfiú, akinek neve maga fölért egy hadsereggel; aki buzgó katholikus létére érzékkel bírt a más vallásuak jogai iránt is; akinek családi szent emlékei, fájdalmai, örömei az ország alkotmányos küzdelmeihez voltak kötve, és aki mindezeknél fogva úgy tünt fel, mint egy élő zászló, amely alá bizalommal gyűltek össze a hazafiak.

E férfiú II. Rákóczy Ferencz volt. Föllépésével a nemzet és a protestantismus történelmének oly korszaka kezdődik, melynek viharai nemcsak a nemzet és egyház intézményein hagytak mély nyomokat, hanem — a mint látni fogjuk — az uralkodó ház fáját is gyökerében megrendítették.

HARMADIK FEJEZET.

II. RÁKÓCZY FERENCZ FELKELÉSÉTŐL LIPÓT HALÁLÁIG.

1703—1705.

I.

A protestánsok Rákóczytól várják sérelmeiknek orvoslását. — A felkelők manifestuma. — Széchenyi közbenjárása. — A leben-szt.-miklósi tanácskozás. — Okolicsányi Pál idegeníti a protestánsokat Rákóczytól. Ennek helyzete. Külföldi követek. — A gyöngyösi tanácskozmány, vágvölgyi lutheránusok kivánsága és a pápa magatartása.

A harczi riadó hangja egyszerre talpra állította Magyarország és Erdély összes elégületlen elemeit.

Kell-e mondanunk, hogy a vérig zaklatott protestánsok szintén ezen elégedetlenek közé tartoztak? Hiszen Erdélyben és a szorosabb értelemben vett Magyarországon évtizedek óta valóságos forradalom volt, melyet a bécsi kormány hatalmaskodása idézett elő.

A törvényeknek és kir. diplomáknak teljes felforgatása, az a sok rendelet, mely a katholicismus erősitésére és a protestantismus megtörésére oly bámulatos következetességgel és vakmerően kihívó fanatismussal lőn keresztül erőszakolva, a protestánsokat a kétségbeesés szélére juttatá. Országgyűlés, ha képes lett volna is törvényt hozni. nem bírt rajtok segíteni. Kollonics érsek rossz szelleme uralkodott Magyarország felett.

És ha ezen szellem ellen felszólaltak a legkitünőbb róm. katholikus férfiak is, mennyivel több okuk volt ez ellen küzdeniök a protestánsoknak, kik valósággal törvényen kívüli állapotban sinlődtek! Az önfentartás ösztöne is arra kényszerítette őket, hogy a politikai és vallási szabadság helyreállítását igérő Rákóczy zászlai alá siessenek; ámbár jól tudták, hogy az időközben a franczia királylyal szövetkezett Rákóczy tulajdonképen nem vallási, hanem politikai czélok megvalósítását tűzte feladatául.

Az országszerte terjesztett proclamatiók és sérelmi iratok, a *száz sérelmet*[1] magában foglaló jajkiáltás visszhangra talált minden igaz magyar ember szívében. Mikor a bécsi kormány látta, hogy leghívebb emberei is ingadoznak, mikor tapasztalnia kellett, hogy a felkelők serege már Pozsony körül jár, s maga a szent korona is veszélybe jutott: akkor a fejét vesztett kormány Bécsbe vivén a koronát, a válság megszüntetése czéljából egy róm. katholikus főpapot, a hazafiságáról és ellenzéki hajlamairól ismeretes Széchenyi Pál kalocsai érseket küldötte ki. Nem mintha bíztak volna benne, hanem mivel gyűlölt hazafiságával hatni kivántak a felháborodott kedélyekre.

Széchenyi elvállalta a közbenjárást, és 1703. deczember 20-diki jelentésében *tájékoztatni* óhajtván a bécsi kormányt, megírta a felkelés okait. Nyiltan elmondá, hogy az elégületlenek a királyi szó megszegését, a hitlevél és törvény meg nem tartását, a külföldieknek hivatalokba való betolakodását, az adónak német czélokra való fordítását, a fiscus törvénytaposó eljárását, a katonaság kicsapongásait, a tanácsosok gőgjét és fösvénységét, a magyar nemzet megvetését állítják felkelésük okául. „Ezekhez — mondja tovább — a protestánsok még hozzáadják a vallásszabadságon, a pozsonyi s más templomok elfoglalása által ejtett sérelmet. Mindannyian utálják a hadi foglalmányok birtok-

[1] Centuria Hungarorum contra Germanos gravaminum. Röpirat.

czímeiről ítélő „neo-aquisticai“ bizottságot. A klerus sérelmeinek érintése után elmondja az érsek a módokat is, melyek szerint ki lehetne egyenlíteni a dolgot. Reánk nézve különösen érdekes, hogy ezen módok között a protestánsok törvényes megnyugtatását nem említi.

Annál élénkebben emlegették azt a felkelők, akik egy hatvan pontból álló manifestumban a vallásra vonatkozólag a többek között azt kivánták: 3., hogy vértanuik vére követeli az elnyomott lelkiismeret szabadságát és hogy templomaik visszaadassanak; 4., hogy törvényszékeik, melyek a jezsuiták birtokába kerültek, nekik visszaadassanak; 6., hogy a hivatalokba és méltóságba, mint azelőtt, beválasztassanak; 7., hogy a jezsuiták Magyarországból és Erdélyből száműzessenek; 8., hogy a protestánsok collegiumai és jövedelmeik visszaállíttassanak; 9., hogy azok, akik vallásuk elhagyására kényszeríttettek, attól feloldassanak; 10., hogy a protestánsoktól elszedett sérelmi könyvek és iratok visszaadassanak; 11., hogy az üldözött protestánsoktól elvett s a róm. katholikus papoknak adott birtokok adományozása megsemmisíttessék és a protestánsoknak visszaadassék szegényeik eltartására; 12., hogy a róm. katholikus papok, kivéve a született magyarokat és erdélyieket, rögtön elhagyják az országot; 13., hogy ha a császár szilárd és tartós béketárgyalásokra követeket kiván küldeni, Rákóczy fejedelemmel egyetértőleg egy helyet jelöl meg, ahol biztonságban tárgyalhatnak a fegyverszünet felett, az időre nézve is megegyezhetnek, hogy az alkudozás szükségtelenül ne hoszszabbíttassék; 14., hogy a külföldi hatalmak kezességet vállaljanak a végzettekért; 15., hogy ő felsége szuverénitásának megsértése nélkül azok követeket küldjenek az országgyűlésre, akik gondot viseljenek egyházi ügyeikről ... 20., hogy a Rákóczy fejedelem ellen kiadott rendelet visszavétessék, s hogy az visszahelyeztessék méltóságába és ismertessék el birodalmi herczegnek stb. 21., hogy birtokainak az a része, mely a jezsuitáknak adatott, visszaadassék; 24., hogy a protestáns biztosok vizsgálják meg az apácza-

kolostorokat, nincs-e bennök az ő vallásokbelieiből valaki, aki tapasztalatlan gyermekkorában vitetett oda, — és ha van olyan, azt ki kell venni a nevezett kolostorokból; 26., hogy mint az előtt, úgy most is legyenek protestáns iskolák Magyarország minden városában; 27., hogy a lutheránusoknak szabad legyen letelepedniök Magyarország és Erdély bármely részében, hogy az ország, mely az üldözés következtében elpusztult, újra benépesíttethessék; 28., hogy hogy a törvényszékeknél minden városban a birák fele protestánsokból, másik fele pedig róm. katholikusokból álljon, mint azelőtt. 29. Hasonlóképpen a közigazgatásnál, hol csak egy hivatal van, a protestánsok és róm. katholikusok felváltva viseljék; 30., hogy a protestáns elöljárók ne köteleztessenek lelkiismeretökkel ellenkező vallási szertartásokban részt venni; 31., hogy a protestánsok ne legyenek kénytelenek ajtaikat és ablakaikat ékesíteni Jézus mennybemenetele ünnepén; 32., hogy az ostya felmutatása alkalmával ne kelljen nekik letérdepelni, hanem csak kalapjokat levenni, mint a fejedelem előtt; 33., hogy a protestánsoknak legyenek harangjaik, melyek a templomba hívják őket; 34., hogy mivel semmisem képes az egyességet jobban létrehozni, mint a családi egyetértés, kérik, hogy a vegyes házasságból származandó gyermekek közül a fiuk atyjuk, a leányok pedig anyjok vallását kövessék. 35. A szülék ne vehessék rá gyermekeiket, hogy azok más vallást vegyenek fel. 36. A protestánsok annyiszor tarthatnak zsinatot, ahányszor azt saját egyházuk ügyei kivánják; 37., hogy ő császári felsége meggyőződhessék azok loyalitásáról, biztost küldhet a zsinatra érdekeinek őréül és ellenőrül arra nézve, hogy ott csak egyházi ügyek tárgyaltatnak, de az a biztos ne legyen jezsuita; 38., hogy minden proselitát nyilvánosan felvehessenek a nélkül, hogy az e miatt elveszítse hivatalát vagy vagyonát stb. Készek ő felségével kibékülni, sőt segélyt is nyujtani neki a háboru folytatásához, bármely ellenség ellen, kivéve a protestánsokat. Az 54-ik pontban kimondatott, hogy azon esetben, ha a béke helyreáll, annak

emlékét évenkint ünnepeljék meg úgy a protestánsok, mint a róm. katholikusok ...[1]

A bécsi kormány szorult helyzetében 1704. jan. 1-én jónak látta a felkelőket biztosítani arról, hogy a felhozott sérelmeket kész hathatósan megorvosolni. Új országgyűlés megnyitásáig a vármegyéktől adót nem kiván.[2]

1704. január végén Széchenyi érsek összejött Bercsényivel és Károlyival *Lében-Szentmiklóson*, hogy a békét helyreállítsa; de csakhamar kitünt, hogy a két fél ellentétes álláspontja miatt lehetetlen egyességre jutni. Ugyanis Bercsényiék emlegették ugyan a sérelmeket, de csak úgy akartak azok tárgyalásába bocsátkozni, ha valamely *külföldi hatalom kezességet vállal* az annyiszor adott és annyiszor megszegett igéretnek ezentúl való megtartása felől. — Széchenyi ezt nem igérhette, s január 28-áról kelt levelében egyenesen Rákóczyhoz fordult s közölte vele utasitását. Utalt a nemzet szenvedéseire és a király jó hajlamaira. Végül pedig országgyűlést indítványoz összehívatni, melyen tanácskozhatnék a nemzet a felől, miként lehetne szabadságunkat ennyi sok hánykódás után megszilárdítani.[3] Rákóczy — bár teljesen méltányolta is az érsek okait — nem hitte, hogy a német kormány őszintén akarna kibékülni. Egy február 4-kéről kelt levelében azt írta Széchenyinek, „hogy ő mohón kapna az aranyozott étel után, ha nem volna előtte tudva, miszerint a gyógyszerész is aranynyal festi labdacsait, külső szépség által keserűségöket palástolandó. Országgyűlés tartását nem tartotta czélravezetőnek, mert feltéve — így okoskodik — hogy az országgyűlés önmagától nem hasonlanék meg: az ellenfél minden bizonynyal azon leszen, hogy meghasonlást idézzen elő. A vallásszabadság, az elfoglalt templomok ügyét lehetetlen volna

[1] Manifesto of the Hungarians. Lásd Angol dipl. iratok. Simonyi I. 90—93. l.

[2] *Szalay*. Magyarorsz. tört. VI. 122. l.

[3] Katona, XXXVI. 429. l.

kikerülni, s ez, és az elkobzott jószágok ügye elégségesek lennének veszedelmes zavarok nemzésére. Igenis tartani *kell országgyűlést*, — hiszen ennek nem tartása volt egyik oka a felkelésnek — de biztosítékra van szükség, hogy az ellenfél nem szándékozik saját érdekében kibányászni a dietát, hogy nem fog végzéseinek előbb-utóbb ellenmondani; vállaljanak tehát kezességet a svéd és porosz királyok, Lengyelország és Velencze, s biztosaik vegyenek részt az értekezletben, melynek határozatai majdan erősítés végett országgyűlés elébe terjesztendők. — Így gondolkodott Rákóczy — és a multhoz képest helyesen. Tudta jól, hogy míg Kollonics-féle emberek fognak a kormányban részt venni, addig az ügyek nem javulhatnak.[1]

Ez időtájban adta ki a külhatalmasságokhoz szóló, s Ráday Pál által szerkesztett kiáltványát, melyben nyiltan és megróvólag számíttatnak elő a kormánynak hallatlan visszaélései és bűnei a magyar nemzet iránt. A 16-dik pontban fordul elő a vallás ügye. „Tudva vannak a hitvallás körüli fogások és ürügyek. Bizony háborgatni a vallást, melyet mind a hazai, mind a német birodalmi törvények megengedtek, csúfot űzni a vallásszabadságból: régi, már a csehekkel szemben is gyakorlatba vett szokása az ellenfélnek. Eloszlatnak a nagy vizek s patakokká lesznek; s midőn a vallás szine alatt az egyenetlenség magvai hintetnek, alattomban ereje elfogyattatván, veszendőbe megyen az ország. Bizonyítja ezt több főegyház, melyek arról panaszkodnak, hogy idegen ajkú főpapjaik vannak, és az, hogy az 1681: 27. t.-cz. ellenére idegeneknek adatnak a gazdag

[1] Whitworth helyettes angol követ azt írja 1704. február 2-káról Hedges ministernek, hogy a béke egyik főfeltétele az, hogy Kollonich bibornok a kormányzásból egészen kizárassék. „The second article is, that Cardinal Collonich shal be excluded from the public administration of affairs in that Kingdom . . . as likewise that the Order of Jesuits who have appropriated to themselves the révenues of twentyfive Abbey et other Ecclesiastical Benefices, shall be obliged to resign them all up. . . . Simonyi E. Angol dipl. ir. I. 121. l.

javadalmak, idegeneknek, akik csak fény és gazdagság után áhítozva, lelki épülés nélkül hagyják a magyar nemzetet".

Lipót kormánya, mely a jezsuiták tanácsa szerint fegyverrel kivánta a magyarokat megalázni,[1] nem titkolhatta el önmaga előtt e szavak igazságát. Érezte, hogy nemcsak a protestánsokat sértette, hanem a hazafias gondolkodású róm. kath. klerust is számtalanszor mellőzte. Ennélfogva attól tartott, hogy amazok Rákóczyhoz pártolva, bosszút fognak állani a róm. katholikusokon; ezek pedig jobb bánásmód reményében, szintén el fognak tőle pártolni. Hogy ezt megakadályozza, azon fogáshoz nyúlt, hogy Rákóczyt úgy tüntette fel a szentszék előtt, mint a protestantismus pártfogóját,[2] a protestánsokat pedig Okolicsányi Pál által, ki az ágostai hitvalláshoz tartozott, visszariasztani akarta Rákóczytól, mint buzgó róm. katholikustól.

A fogás sikerült. Rákóczy gyanússá lett úgy a pápa, mint a franczia király előtt, ki tudvalevőleg az eretnekségnek fanatikus ellensége volt. Másfelől Okolicsányi Pál, ki Széchenyi érsek által eleve biztosíttatott arról, hogy az udvar, mihelyt a felkelés leveretik, orvosolni fogja a protestánsok sérelmeit, tartózkodó álláspontot foglalt el, és protestáns hitfeleit mindenáron vissza akarta tartani a Rákóczyhoz való csatlakozástól. Okolicsányi úgy volt értesülve, hogy a franczia barátság nem őszinte; és így nem is bízott a forradalom sikerében. Hogyan sikerülne az egy róm. katholikus, leendő erdélyi fejedelemnek, ami nem sikerült Bocskaynak, Bethlennek és Rákóczy Györgynek?

[1] *Simonyi* E. Ang. dipl. iratok I. 221—223 l.

[2] Ezzel összevág Bruyninx hollandi követ titkos jelentése, mely egy Rákóczyról elterjedt hírről ekképen szól: „Cependant il s' etoit repandu un bruit sourd parmi eux que le Prince Rakoczi avoit du penchant pour la religion reformée, qu'il croyoit la predestination, et qu'il etoit dans la persuation, qu il n'y avoit eu que malheurs dans sa maison, depus que ses predecesseurs avoient changé de religion . . . etc.
Simonyi E. Ang. dipl. iratok. I. 225. l.

Az a körülmény, hogy Rákóczy Ferencznek atyja vallásváltoztatás árán mentette meg életét, és hogy őt a jezsuiták nevelték, kétségen kívül csökkentette némely protestáns urak bizalmát Rákóczy iránt. Lelkesültek neve, és a vele kivívandó szabadság iránt; de mindig féltek — bár alaptalanul — a jezsuita növendéktől, és álnok mellékes czéljaitól. Ezek közé tartozott Okolicsányi is, aki engesztelhetlen gyűlölettel viseltetett a jezsuiták iránt. Ez adja kezünkbe a kulcsot annak megfejtéséhez, mért használtatta fel magát a bécsi kormány által Rákóczy ellen.

Másfelől hivatkozhatott arra is, hogy íme, a bécsi udvar felhagyott régi eretneküldöző politikájával; régi róm. kath. szövetségeseinek mellőzésével, íme a protestáns angol és holland államok együtt harczolnak vele a spanyol örökösödési háborúban. Ezek esetleg biztosíthatják a magyar protestánsokat is vallásuk szabad gyakorlatában.

De a protestáns vármegyék mégis tömegesen csatlakoztak a felkelőkhöz. Rákóczy maga állítja Emlékirataiban, hogy hadainak nagyobb részét helvét hitvallású magyarok képezték.[1]

Midőn 1704. márczius vége felé *Gyöngyösön* megkezdődtek az alkudozások, hol Bercsényin kívül az előkelő nemességből is számosan megjelentek, Okolicsányi Széchenyi érsek társaként, mint Lipót követe szerepelt. Már ekkor sejtette, hogy Rákóczy az uralkodó dynastia megbuktatásán dolgozik, és felhasználta az alkalmat, hogy iránta hitfeleinek bizalmát megingassa.

Az evangélikusok ugyanis már korábban nagy számmal gyülekeztek volt Rákóczy zászlai alá azon reményben, hogy amit Lipóttól hiába kértek, azt most kivívandják. Nevezetesen a dunavidéki protestáns nemesség Károlyi Sándor tábornoktól is azt sürgette, hogy a linczi békekötés óta elfoglalt templomai visszaadassanak. Ezt annál

[1] „Toutes les troupes à peine la dixieme partie exceptée, etaint composées de Calvinistes . . . Hist. des revolutions Hong. II. k.

is inkább vélték sürgetendőnek a felkelők vezérénél, mivel a király ügynökei alattomban azt igérgették a népnek, hogy teljes szabadságot nyernek, ha Rákóczytól elállanak. Károlyi azonban nem érezvén magát illetékesnek ez ügyben intézkedni, a gyöngyösi értekezletre utasította őket. Gyöngyösön a vágvölgyi lutheránusok is nagy számban jelentek meg s ugyanazt követelték, hogy jogtalanul elszedett templomaik rögtön visszaadassanak. Rákóczy a protestánsok igényeinek kielégítését az összehívandó országgyűlésre kivánta halasztani, mely kétségen kívül a törvény értelmében fog intézkedni. A protestánsok azonban ezzel nem voltak megelégedve. Halaszthatlannak tartották ügyöket, annál is inkább, mivel éppen hosszas halogatás miatt jutottak a jelen szerencsétlen helyzetbe. Ők azt kivánták, hogy Rákóczy rögtön állítsa vissza régi törvényes jogaikba. S mivel ez nem történt, Okolicsányinak jó alkalom nyilt arra, hogy hitfeleinek előadja, miszerint a fejedelem, mint róm. katholikus, csak úgy fog velük bánni, mint Kollonics; hogy a császár most kitünő hajlammal viseltetik a protestánsok iránt, sugallván ezt neki a politika is, mert evangelikus hatalmasságokkal van szövetségben, s ezen hajlamát rövid idő múlva tettleg is fogja tanusítani; hogy ellenben Rákóczynak róm. katholikus szövetségesei, a francziák és bajorok éppen veszedelemmel fenyegetik a protestáns ügyet, mit a hugenották üldöztetése Lajos által fennen hirdet mindenkinek; hogy az ügynek az országgyűlésre való halasztatása valószinűleg csak időnyerést veszen czélba, s mihelyest a bajor választófejedelem hadait az országba fogja szállítani, ki tudja, nem veszi-e kezdetét Dunánál-Tiszánál a protestáns vallás üldözése? Ily beszéd igen felingerelte a jelen volt nemességet, mely nem tudja, kinek higyjen inkább: Rákóczynak-e, vagy Lipótnak? Nem szerették ugyan, hogy Rákóczy az országgyűlésre halasztja dolgukat, de másfelől igen gyanus körülménynek tünt fel előttük az, hogy Lipót — ki eddig minden országgyűlésen mellőzte kivánataikat, sőt a meglevő szabadságaikat is lábbal ta-

podtatta — most egyszerre oly sokat igér Okolicsányi által.

Rákóczy, ki csakhamar észrevette a titkos fondorlatot, esküvel is igyekezett őket megnyugtatni aziránt, hogy a francia királynak és a bajor választófejedelemnek semmi ily szándéka nincs, s hogy hadaik egyátalában nem fognak az ország belügyeibe avatkozni. [1]

Egyébiránt ebből is az tünt ki, hogy külhatalmak biztosítéka nélkül a felek nem bíznak a béke sikerében, s ezért eredménytelenül eloszoltak.

A bizalmat csökkentette Rabutinnak garázdálkodása Erdélyben, hol az enyedi collegiumot felgyújtatta. [2]

Heister a jezsuiták biztatására irtotta a prot. vallást, mi felett Stepney, az angol bécsi követ is keserves panaszt emelt királynéja előtt. 1704. június 11-kéről írt levelében Stepney elmondja, hogy Rabutin felgyújtatta és kiraboltatta az enyedi református collegiumot. Heister hasonló pusztítást tesz a dunántúli részeken, hol megölette a kálvinista püspököt és mintegy hatezer hitsorsosát.

Egy héttel utóbb írja, hogy a jezsuiták a magyar zavarokat nem egyezkedés által, hanem fegyveres erővel akarják megszüntetni.

Lipót király, midőn követei által értesült a tanácskozmány eredménytelenségéről, megdicsérte azokat, amiért a külföldi kezességet el nem fogadták. A jövőt illetőleg arra kérte Széchenyit, igyekezzék az ellenfélt megnyugtatni aziránt, hogy ő, a király, őszintén akarja a sérelmek orvoslását; továbbá megbízta ismét, hogy legalább fegyverszünetet eszközöljön és az alkudozás vagy Pozsonyban, vagy Nagyszombatban folytattassék.

Széchenyi híven járt el megbizatásában; de azért az angol és hollandi követeket arra kérte, hogy mivel a hely-

[1] Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's II. 442. l. Historie des revol. II. 158. ll.

[2] Lásd Angol Dipl. Simonyi Ern. I. 274—276. l.

zet nagyon veszélyes, bírják rá a császári kormányt a külföldi kezesség elfogadására. Lett is annyi eredménye, hogy a király, midőn az érseknek a további alkudozásokra új utasítást ad, nem ellenzi határozottan a kezességet, hanem csak czélszerűtlenségét vitatja. Ám, ha mulhatatlannak tartják, ő beleegyezik mindenbe, amit a törvény megenged és ami királyi tekintélyével összefér; de ő nem tartja szükségesnek a külfejedelmek kezességét, lám Bocskaynak sem kellett, Bethlennek sem volt rá szüksége!

Az alkudozások fonala ismét felvétetett, daczára annak, hogy a bécsi ministerek, a tábornokok és a jezsuiták mindent elkövettek annak meghiusítására.[1]

Az angol követ érzékenyen panaszkodott, hogy a császári tábornokok a lázadás elnyomásának ürügye alatt kiirtják a protestáns vallást.[2]

A porosz udvar titkon az ifjabb királyhoz, Józsefhez fordult, hogy a bécsi kormány veszélyes politikájának következményeire figyelmeztesse. Talán ennek tulajdonítható, hogy a király július 20-káról kelt nyilt levelet intézett Széchenyihez s általa az egész országhoz, melyben 19 pontba foglalva igéri a sérelmek megszüntetését. A felkelőknek

[1] Lásd Stepney angol bécsi követnek levelét Harley ang ministerhez július 2-káról 1704. „. . *The Jesuits are at the bottom of all*; for according, to the Fundamental Laws of the Country, they expect to be turned out of their Possessions there, if ever the greivances of the Kingdom come to be thoroughly redressed. 2-ly Our Generals are for spinning out the War as long as shey can in hopes of Plunder, an 3. Neither the Imperial Councill of War, nor the Chamber of Revenues can bear the thoughts of having their exorbitances for the time past duly looked into, nor of having their Wings cliped for the future 4-ly By a friendly agreemens the persecuting Zeal of the Roman Clergy might be defeated, who under the direction of a bigotted Primate (Cardinal Colonits) and of au ignorant Palatin (Prince Eszterhazy) were in hopes of reducing the Protestans to a wery low Ebb. noth wishs tanding they are generally computed to make eight parts of ten, throughout Hungary and Transylvania . . . Simonyi E. Ang. dipl. iratok I. 335—336. l.

[2] Stepney levele Hedges ministerhez Bécsből június 11-kén 1704 Lásd Angol dipl. iratok, Simonyi I. 307—308. V. ö 274—276. l.

teljesen megbocsát; a vallás szabadságát az 1681. és 1687-ki törvények által megszabott állapotban sértetlenül megtartani, a magyaroknak hivatalt, befolyást és országgyűlést igér. Nem bánja, tartassék előbb egy előleges conferentia Pozsonyban, hol aztán akár maguk, akár Anglia és Hollandia közbenjárásával terjeszszék elő sérelmeiket stb.[1]

Ezen királyi nyilatkozat egészben véve jó hatást gyakorolt a felkelőkre, s kivált a dunántúliak a békealku és fegyverszünet alapjául alkalmasnak találták azt. Rákóczy ismét igen kellemetlen helyzetbe jutott. Az erdélyi fejedelemmé való választatás (július 6), a höchstädti csata (aug. 13.), melyben franczia-bajor szövetségesei megverettek, ellentétes kötelességeket róttak reá Ez utóbbi a béküléset, amaz a harcz folytatását követelte. De részint Széchényinek, részint az angol és hollandi követeknek közbenjárására mégis hajlandó lett újra a béke fonalának felvételére Gyöngyösön szeptember elején. Az érseken kívül jelen voltak még Viza czímzetes püspök, Okolicsányi Pál és Szirmay, mint Lipót küldöttei.[2]

Maga Rákóczy elbeszéli naplójában, hogy ezen gyöngyösi tanácskozás alkalmával nagy számmal jelentek meg

[1] Katona, Hist. XXXVI. 475. l. — V. ö. Copia, ex qua patet Augustissimum Imperatorem et Regem Leopoldum, de libertate Receptarum Religionum in Anno 1701 ad Archiepiscopum Colocensem rescripsisse, ut Nomine Suae Majestatis Sacratissimae Evangelicis intimaret, quod articulos Soproniensis Diaetae in talem eorundem genuinum sensum reponore vellet, ne Domini terrestres jure suo abutantur, vel quocunque, cujuscunque Conscientiae vis inferatur etc. non vero inhaesisse alicui extradiaetali explicationi, quae tempore Cardinalis a Kollonits, nomine Suae Majestatis quidem Oblegatis Evangelicis, loco petitae satisfactionis jam antea circa Annum 1690 aut 1701 supradata fuerat; quam a Sua Majestate subscriptam esse, vel per Regnum (uti mos est) publicatum fuisse *non constat.* — Lásd Dobner Naplója 366. l., hol az egész Lipót-féle leirat közöltetik. V. ö. 368. l.

[2] Stepney angol követ szeptember 7-kén Bécsben kelt és Malborough herczeghez intézett levelében ismét a jezsuitákat mondja a béke legfőbb akadályozóiul. Lásd *Simonyi* E. Ang. dipl. iratok I. 419—422 l.

nála a vágvidéki protestánsok főbbjei, követelvén tőle a vallási sérelmek rögtöni orvoslását. Ugyanis Okolicsányi, ki most is Széchenyi kiséretében jelent meg, azzal izgatta fel őket, hogy ha csakugyan Rákóczyt akarják követni, követeljék tőle, hogy sérelmeiket azonnal orvosolja, mert különben miért bíznának benne? Hiszen a császár is megigérte ugyanazt!

Rákóczy megütközött azon, hogy a vágvölgyi megyék az ő előleges tudtán kívül küldtek követeket Gyöngyösre, s meglepetett azon makacsság által, melylyel azok sérelmeik rögtöni orvoslatát követelték. Azonban tudta, hogy ez Okolicsányi, illetőleg a bécsi kormány műve; s egész higgadtsággal azt adta válaszul, hogy sérelmeik orvoslása végett minél előbb egybe fogja hívni a nemzetet, s szentül megesküdött, hogy a hozandó határozatokat pontosan végrehajtandja. Okai, melyekkel a rögtöni orvoslat lehetetlenségét kimutatta, nevezetesen az, hogy ő még nincs a nemzet által semmi végrehajtási hatalommal felruházva, nem vétettek figyelembe, s újra követelték kivánataik teljesítését. Ily bosszantó helyzetben — mondja Rákóczy emlékirataiban — magamhoz hívtam udvari hadam főkapitányát, báró Vayt és főudvarmesteremet Ottlikot, kik mindketten igen józanok voltak, s kik illető felekezetöknél, amaz a kálvinisták, emez a lutheránusok között nagy befolyással birtak. Bővebben fejtegettem előttök a veszélyt, melybe a mondott megyék követei a közügyet ejthetnék, s mutattam nekik Bonacnak, a franczia udvar követének Lengyelországból hozzám intézett levelét, melyben arról értesít, hogy ura, a király XI. Kelemen pápa brevéjét vette s azzal mellékletképen a bécsi udvar által Rómába küldött némi czikkelyeket, miknek teljesítését követelik a felkelt magyarok. Ezen czikkelyek a breve szerint olyannyira ellenkeznek a róm. katholikus hitvallással, olyannyira a róm. katholikus vallás kiirtására czélzók, hogy a király kétségen kívül rászedetett, midőn oltalma alá fogta a magyarokat. Ő, Bonac, tehát meg van bízva ura részéről kinyilatkoztatni; hogy neki

semmi kedve, engem szent vallásunk ellen irányzott czélzataimban támogatni. Ezen czikkelyek torzképei voltak a háborúra okul szolgáltatott nehézségeknek, s ha én e pillanatban ráállok a követek kivánságára, a rágalomnak éppen alapot nyujtottam volna. A követek — ezzel zártam be előadásomat — elégedjenek meg tehát igéretemmel, fogadásommal, máskülönben kénytelen leszek nyilt levélben ellenök felszólalni, hogy a pápa és a franczia király meggyőződhessenek vallásos érzelmeimről. A tizenhárom keletéjszaki megye bizonynyal velem fog tartani, s így végre még egymás ellen fogjuk fegyvereinket fordítani. Vay és Ottlik világosan látták a veszélyt, s figyelmeztették hitsorsosaikat, hogy a fondorlatoknak csak az a czélja, hogy a pápa s a franczia király ellenem lázítassanak, hogy ők kezességet vállalnak igéretem, fogadásom őszinteségéért, s megnyugtatták s újból bizalommal töltötték el őket irántam.[1]

A bizalom Rákóczy iránt helyreállván, többé nem is feszegették a vallás ügyét, mindenki a teljes győzedelemtől és az összehivandó *országgyűléstől* várván sérelmének egyedüli orvoslását.[2]

[1] Hist. des Revol. V. 172. l. Szalaynál VII. k. 199. l. Érdekesek erre vonatkozólag az angol és holland követeknek azon levelei, melyekben kormányainknak megírják a vallási fondorlatokat, melyekkel a bécsi kormány meghiúsítja a békealkudozásokat. Ilyenek: Witworth levele október 15-kéről Harley ministerhez, Bruinix levele Pozsonyból ugyanakkor. Stepney levele november 27-kéről, deczember 17-kéről, január 24-kéről és február 7-kéről. Lásd Simonyi E. Ang. dipl. ir. I. 495., 496., 575, 591. II. 1., 3., 18.

[2] Rákóczy e tekintetben egy kiáltványt bocsátott ki. Lásd Simonyi E. Angol dipl. iratok. I. 435. l.

II.

Erdélyi dolgok. — A gubernium tagjai ármánykodnak egymás ellen. — Bethlen Miklóst elfogják. — Rákóczyt erdélyi fejedelemmé választják július 6-kán. — A protestánsok emlékirata a belga rendekhez és Anna angol királynőhöz. — A polgárháború dúl.

Erdélyben, mint egy előbbeni fejezetben láttuk, szomorú viszonyok voltak. A gubernium tagjai egyenetlenkedtek, és ármánykodtak egymás ellen. Hogy ebben is a valláskülömbség és a bécsi kormány részrehajló politikája volt a főtényező, azt a tények hosszú sorozata bizonyította.

A róm. katholikusok még most is mindent Bécstől vártak. A protestánsok néha bíztak többségükben, az országgyűlések határozataiban; néha pedig kétségbeestek, de sohasem tartottak össze. A szászok, kik hasonlóképen Bécstől vártak mindent, nem egyeztek a reformátusokkal, akik hagyományos politikájukhoz ragaszkodván, következetesen Erdély függetlenségére törekedtek.

Legkitünőbb és legbefolyásosabb emberüket mindenféle ürügyek alatt le akarták szorítani a cselekvés szinpadáról. Zabanius Szász János kivégeztetése után róm. katholikus tiszttársai gyűlöletének és felekezeti buzgalmának áldozatul esett Bethlen Miklós is. 1704. elején ez is elzáratott, mivel a külföldi protestáns hatalmasságok bécsi követeihez a kormány előleges tudta nélkül egy emlékiratot nyujtott be, melyben Erdély jövendő kormányzására nézve egész tervet készített. Főtekintettel volt arra, hogy a református vallás megtartsa felsőbbségét.[1] De ezt maguk

[1] Főpontjai ezek: „Választassék ő felsége a császár-király által Erdély és a magyarországi részeknek, melyeket t. i. régenten a felséges ausztriai ház Bocskainak és Bethlen Gábornak adott volt; fejedelméül egy ifjú és ilyen szerencsére méltó, nagy német házból született, reformata valláson lévő herczeg, ki vegye magának feleségül egyiket a felséges ausztriai főherczeg kisasszonyok közül, és az említett országot vagy herczegséget vegye jegyruháúl a főherczeg kisasszonynyal együtt és tartsa fiúágon örökösévé, egyebek között ilyen feltételek alatt:

megújíttatván a törökkel való békesség, legyen ez a fejedelemség a töröknek és a magyar királynak adófizetője;

a protestánsok sem helyeselték. Az egykorú Cserey Mihály azt mondá Bethlen ezen tettéről, hogy: senki sem elég okos maga magának és a bölcs ember mikor megbotlik, mindenkor nagyobbat esik, mint az együgyű.

Rákóczy azonban alaposabb informatió után indult. Pekry az erdélyi állapotokról kimerítőbb tudósításokat adván, felhívta, hogy a zavart viszonyok megszüntetése czéljából hívja össze az erdélyi rendeket Gyulafehérvárra. Apafi, minthogy a fejedelemség jogát a császárra szállította, többé nem lehet fejedelem. Azért válaszszon magának Erdély új fejedelmet. Azt is elmondá Pekry, hogy ez idő szerint csak Rákóczy lehet Erdély fejedelme.

Rákóczy gondolkodóba esett. Eleinte nem akart vállalkozni; nem érezte magát jogosítottnak arra, hogy az erdélyi rendeket összehívja. De a körülmények parancsoltak. Végre kiadta nyilt levelét, melyben meghagyja, hogy azok, akik neki hűséget esküdtek, szabadon és akadály nélkül jöhessenek össze Gyulafehérvárott.

Itt Rákóczy július 6-kán erdélyi fejedelmül választatott. Ezt egy küldöttség hozta neki hirül.

„Midőn Gyöngyösről Vihnye-felé mentem — így beszéli ezt ő maga — néhány napra megállapodtam Sághban, s itt keresett föl engem az erdélyi rendek követsége, amely elválasztatásom oklevelét hozta. E követség meg volt bízva fölkérni engem, hogy fogadjam el a választást, s menjek oda a kormány átvételére. Egyesítve volt e követségben a három nemzet és a négy vallás. Feje gr. Mikes

vallások, törvények, szabadságok stb. tartassanak azon állapotban, melyben voltak Bethlen Gábor alatt, névszerint a lelkiismeret teljes szabadsága az Erdélyben s a részekben bevett hitvallásokra nézve: ami pedig a király birodalma alatt maradandó Magyarországot illeti, legyen az erdélyi fejedelem, bécsi követ által, a Magyarországban levő protestánsoknak szószólója a többi protestáns fejedelmek követeivel egyetemben;

az erdélyi fejedelemség jussának megtartására kötelezzék hittel magukat a császár és magyar király, mind most, mind utódaik, valamikor a fejedelem beiktattatik; erre vigyázó közbirák legyenek: az angliai, svécziai, dániai, prussiai királyok, a német birodalom rendei, a hollandusok s helvetusok;

volt. Ajánlatuk elfogadásában nem hirtelenkedtem, mert a höchstädti csata elvesztésének híre után nem is reméltem, hogy azt békével bírhassam. Ezt észrevették a követek s magánosan hozzám jöttek, kivéve a szász követet, aki lutheránus volt; s előadták, hogy megválasztatásom egyhangúlag történt, és hogy gr. Pekry, aki szövetségben áll Tökölyivel, mint ennek rokona, már elkezdte beszélni, hogy én nem fogadom el a választást, s ha elfogadnám, magyarok által kormányoztatnám Erdélyt; ezen esetben pedig az ő helyzetök nem lesz jobb, mint volt a németek alatt; nekik oly fejedelem kell, aki köztük lakjék; ha én nem hagyom el Magyarországot, s ha hosszas halogatás által igazat adok Pekry beszédének, félni lehet, hogy a szászok Tökölyihez fordulnak, ez pedig nagyon sérelmes lesz az államnak s kivált a *róm. katholikus vallásnak*. Ezen argumentumokkal élt a róm. katholikus Mikes.

Én komolyan megfontoltam az érveket és a két ország közös ügye azon elhatározásra bírt, hogy fogadjam el a választást, noha előre láttam mindent, ami utóbb történt velem".[1]

Hogy a róm. katholikus vallás érdeke egyik legfőbb indító oka volt Rákóczynak a fejedelemség elfogadásában, azt Önéletírásában is bevallja.[2] Ő valóban félt attól, hogy

köteles legyen ezen fejedelem ezer lovassal s megannyi gyaloggal az ausztriai házat segíteni;

fejedelem Rákóczy uram pedig szentséges római birodalombeli fejedelemségnek nevezetével és azon jószági helyett, melyeket Magyarországban elhagy, hasonlókkal Németországban elégítessék ki. . . . L. Olajágat viselő Noë galambja, avagy a magyarországi és erdélyi gyuladásnak eloltására készített korsóvíz. Szalay, VI. 191—192. l.

[1] Rákóczy Hist. des revol. V. 176. l

[2] . . . Quodsi vero horum unum et alterum evitare voluissem, recurrebant quae Tökölii electio, me non acceptante principatum, secum trahere poterat utrinque regno, unioni animarum *et religioni tuae ac ecclesiae praejudiciosa et contraria;* et *his*, inquam, *motus* tradidi me tibi . . . et oblationem principatus per legatus Statuum factam acceptavi. II. Rákóczy Fer. Önéletrajza és egy keresztyén fejedelem áhításai 156. és 158. l.

Tökölyi visszajön Erdélybe és hogy általa a protestáns vallás fölemeltetvén, a római katholiczismus veszélyeztetve lesz.

Azonban fejedelemségének első hónapjaiban örömmel tapasztalá, hogy nemcsak a róm. katholikusok, hanem a protestánsok is teljes bizalommal csatlakoznak hozzája. A lutheránusok nem hajtottak Okolicsányi csábításaira, hanem bízván Rákóczyban és bízván különösen a hollandi és angol közbenjárásban, 1704. november elején Vihnyéről emlékiratot intéztek a belga rendekhez és Anna angol királynőhöz, melyben sérelmeik előterjesztésével igazolják Rákóczyhoz való csatlakozásukat. Hivatkoztak a bécsi békekötésre, az azt megerősítő 1608-ki első t.-czikkelyre, az 1618 : 77, 1630 : 33. az 1625 : 29. az 1647 : 18. és 19. t.-czikkekre, továbbá az 1649 : 10. t.-czikkre, mint a melyek mind biztositják a protestáns vallásszabadságot, és világosan kimondják, hogy az evangélikusokat vallásuk gyakorlatában semmi szin és ürügy alatt háborgatni nem szabad. Mégis, daczára a háborgatókra kimondott büntetéseknek, a protestánsok templomai erőszakosan elvétetnek, papjai kegyetlenül elüzetnek, a nép pedig hallatlan módon zaklattatik és üldöztetik vallása miatt.

Közlik részletesen az 1681 : 25. és 26., az 1687 : 20. t.-czikkelyekben foglalt biztosítékokat, és azoknak szándékos elmagyarázását, minek következtében

1. a templomok, paplakok, iskolák és ezeknek jövedelmeik, világos t.-czikkek ellenére elszedetnek;

2. a papok és tanítók számüzetnek, vagy térítvények és börtönzés által kényszeríttetnek vallásuk megtagadására;

3. az egyházak jövedelmei, javai és alapitványai, melyek eddig mint nemesi adományok érintetlenek voltak, elvétetnek;

4. az uri nemesi házaknál gyakorolni szokott magán isteni tisztelet betiltatik, úgy hogy az Isten igéjének hirdetése és a szentségek kiszolgáltatása még halál esetén a temetéskor sem engedtetik meg;

5. az evangelikus nép idegen pap fizetésére és vallásával ellenkező szertartásokra erőhatalommal kényszeríttetik;

6. a harangok használata megtagadtatik, sőt a stolát, mely szolgálataik után emberi és isteni törvény szerint az evangelikus lelkészeket illetné, róm. katholikus plébánosnak kell megfizetni;

7. evangelikus szülék gyermekeit — a szülék akarata ellenére — jezsuita iskolába viszik és ott vallásuktól eltérítik;

8. az articularis evangelikus templomok vizsgálatát, melyhez a róm. katholikusoknak semmi joguk nincs, évenkint róm. katholikus esperesek végzik, az evangelikus vallás nem kis sérelmére;

9. az evangelikus lelkészek, úgyszintén világi felek is, világos törvény ellenére az úgynevezett szentszékek elé idéztetnek, és ha valaki, hivatkozással saját hatóságára, meg nem jelenik, vallási gyűlölet czímén elítéltetik;

10. az evangelikus lakosok, még ha a legérdemesebbek volnának is, eltiltatnak oly hivataloktól, melyek törvény szerint az érdemeseknek valláskülömbség nélkül adandók; sőt az is megtörténik, hogy a hivatalban levő evangelikusok hivatalaiktól durván megfosztatnak és degradáltatnak;

11. az iparosok és a köznép szigorú büntetés terhe alatt kényszeríttetnek vallásukkal ellenkező processiókban részt venni, sőt egész községek kényszeríttetnek, hogy a processiós zászlók költségeihez járuljanak, és részt vegyenek oly predicatiókon s oly szentségekben, melyek vallásukkal teljesen ellenkezők. Ebben még katonai erőhatalomhoz is folyamodnak;

12. a protestáns halottak hulláinak eltemettetését megakadályozzák; sőt az is megtörténik, hogy ha evangelikus hullát róm. katholikus lelkész beleegyezése és megfizetése nélkül temetnek el, azt a földből kihányatják és temetetlenül hagyják. A gazdagabbak hullái, az articularis helyeken eltemettetnek, de ha a róm. katholikus plébánus-

nak, ki semmi szolgálatot nem teljesített, megfizetik a stólát; a szegényebbeket, ha csak a róm. katholikus hitre nem térnek, harangozás és ének nélkül a mezőn temetik el.

Ezen és ezekhez hasonló borzasztó üldözések felemlítése után elpanaszolják azt is, hogy a klerus rossz indulata miatt a töröktől visszanyert részeken sincs nyugodalmuk. Ezért csatlakoztak a legújabb zavargás idején II. Rákóczy Ferenczhez, aki Istenért és szabadságért fogott fegyvert, és aki Isten segítségével a törvényben biztosított protestáns vallásnak is meg fogja adni régi szabadságát. Ezt tudtul kivánták adni a belga rendeknek, azon reményben lévén, hogy azok nem fogják tőlök megtagadni támogatásukat. Jelesül kérik arra, hogy

1. mivel erősen bíznak Istenben, hogy ezen újabb magyarországi mozgalom szerencsés békével fog végződni, hassanak oda, hogy ő felsége a király reájuk is kiterjeszsze a békét, s követeik által mindenekelőtt azt követeljék, hogy mielőtt a megsértett szabadság egyéb pontjaira kerülne a sor, a vallás kérdése vétessék tárgyalás alá, és a törvények, a békekötések és a királyi diplomák értelme szerint intéztessék el;

2. fordítsák figyelmüket az evangelikus sérelmek orvoslása tekintetében arra is, hogy az, ami hatályos közbenjárásukra határoztatni fog, szigorúan meg is tartassék, sőt hogy ezután is, ha valaki — mitől Isten mentsen — erőszakot használna, tanácsukkal és segítségükkel védelmezni fogják őket és utódaikat ő felségénél;

3. hogy ha ő felsége — mitől hasonlóképen Isten őrizzen — a vallás ügyében nem akarna méltányos és a törvényekkel megegyező intézkedéseket tenni, azon esetben sziveskedjenek őket a keresztyén világ előtt mindenképen kimenteni s ártatlanoknak nyilvánítani és közbenjárásukkal és segítségükkel igazságos fegyvereiket támogatni;

4. hogy azon esetben, ha a belga rendek és más protestáns országok és fejedelmek között a vallásügyben akár most, akár a jövőben bizonyos szövetség jönne létre, mél-

tóztassanak ebbe a magyarországi evangelikus rendek ügyét is felkarolni és védelmökbe fogadni.[1]

A belga rendek és Anna angol királyné válaszát nem ismerjük; de igenis követeinek abbeli törekvését, hogy az egymással harczoló felek között békét, és a magyarhoni protestánsoknak is nyugodalmat szerezzenek.[2] De mindennek daczára tovább folyt a háboru. A császár seregei oly kegyetlenül bántak a protestánsokkal, hogy a porosz király is megsokalta.[3] Több felvidéki város feladta magát Rákóczynak, így Eperjes is, de csak azon feltétel alatt, ha a nép vallásának szabad gyakorlat biztosíttatik. (1704. decz. elején.)

[1] Instantia Protestantium ad Status et Ordines Belgii 1704. — Scripta Varia Diaetas . . . tangetia, Nemz. Múz. V. ö. *Simonyi* Ernő: Angol dipl. iratok II. Rákóczy Fer. korára I. köt. 625—634 l.

[2] Lásd ez időből Stepney angol követ észrevételeit a magyar ügyekről, melyekből kitünik, mily éles látása volt e kitünő államférfiúnak, ki a hollandi követtársával, Bruininxxel oly fáradhatlanul működött a béke helyrehozatalán. Lásd *Simonyi* E. Ang. dipl. iratok. I. 470—479. ll.

[3] Stepney többek között ezt írja Harley ministernek jan. 21-éről 1705. „I hear the King of Prussia seems to be warm at heart upon the severities used against the Reformed Churches in the Palatinat in Hungary and in Silesia, and has writt two sharp letters to the respective Regencies of Magdeburg, Halberstadt and Minden threatening the Catholics in those ports with the like treatement if the grievantes which the Protestans suffer elsenhere, are not speedily redressed. U. o. I. 638 l.

III.

Az egri tanácskozmány. — Széchenyi tanácsa a sérelmek mikénti orvoslására. — Lipót igéretei országgyűlés összehívására és a sérelmek orvoslására. — A felkelők nem bíznak igéreteiben. — Külkezességet követelnek. — Széchenyi is ezt ajánlja Lipótnak, aki azonban május 5-kén meghalt.

E közben Széchenyi folyvást a béke létrehozatalában fáradozott.

Rákóczy 1705. év elején Egerben volt, hol Telekessy püspök különösen a róm. katholikus egyház érdekeit ajánlotta figyelmébe, — és honnét a hadi működést is vezeté. Ezt a kalocsai érsek, ki a telet részint Léván, részint Gácson töltötte, egy új összejövetelre akarta felhasználni. Még Selmeczről írt fel Bécsbe egy hosszú levelet, melyben a békére vonatkozó nézeteit fejtegeté. De úgy látszik a német ministerek nem sokat adtak reá; még csak nem is válaszoltak neki. Most tehát Bogyay György udvari nemes szolgáját küldte fel, hogy az élőszóval is tudassa az illetőkkel, miszerint a felkelteket csak úgy lehetne békére hajlítani, ha a kormány nemcsak általános igéreteket tesz a sérelmek orvoslása felől, hanem minden panaszukra részletesen is elmondatnék, mi módon szándékozik az udvar azokat megszüntetni, s e nyilatkozatot a közbenjáró külhatalmak eleve is biztosítanák. Tanácsolta azt is, hogy Rákóczyt valamiképen le kellene kenyerezni, mert ez lenne nézete szerint a békéhez vezető legbiztosabb út.[1]

A király német tanácsosai ez utóbbi javaslat sikerében nem bíztak; mindazáltal több izben értekeztek az érsek társaival, Vizával, Szirmayval és Okolicsányival, és abban állapodtak meg, hogy az érsek kérjen Rákóczytól újabb találkozást. Azonkívül az angol és hollandi követek által

[1] Katona, Hist. Crit. XXXVI. 552. l.

kijelenté az udvar azt is, miképen szándékozik eljárni a külön sérelmek orvoslása körül. Újonnan ünnepélyesen kijelenté, hogy elfogadván az angol és hollandi szövetséges statusok közbenjárását, minden törekvését odafordítandja, hogy a királytól elidegenedett magyaroknak semmi kivánnivalójok ne legyen visszanyerendő szabadságuk és jólétük biztosítására. Igéri, hogy minden három évben, sőt ha kell gyakrabban is tart országgyűlést, és ha maga Lipót akár öregsége miatt, akár más oknál fogva nem jöhetne, elküldi az ifjabb királyt. Részletesen előszámlálván az egyes politikai sérelmek orvoslására czélbavett intézkedéseket, az egyházi viszonyok törvényes rendezését is megigérte. Midőn amnestiáról, a hivataloknak egyedül magyarokra ruházásáról, a hazafiaknak érdemszerinti megjutalmazásáról újra is biztosítaná a magyarokat, egyuttal kijelenti, hogy az egyházi javadalmak osztogatásánál a nemesekre kiváló figyelemmel leend, ha azok az egyházi hivatalokra érdemesítik magokat. A protestáns vallás tekintetében előbbi nyilatkozataira hivatkozik, hogy t. i. az 1681-ki és 1687-ki törvényeket tiszteletben fogja tartani. A mi illeti a jezsuiták ellen mind egyesek, mind a közönség által emelt panaszokat, méltányosnak találja ő felsége, hogy ezek a legközelebbi országgyűlésen megvizsgáltassanak, s a visszaélések megszüntettessenek stb.

Ezek és ezekhez hasonló igéretek voltak azok, melyek felett Egerben megkezdődtek a tanácskozások.

De a felkelt rendek nem bíztak Lipót igéreteiben, még akkor sem, ha azokat hollandi és angol követek által tette is. Azt válaszolták tehát, hogy mindezen igéretek már Bocskaynak, Bethlennek és Rákóczy Györgynek is megtétettek, a törvényekbe is befoglaltattak, de nem teljesíttettek; nem is hiszik, hogy valaha teljesíttessenek, ha csak a külhatalmak nem vállalnak érte kezességet. „Akárhányszor olvassa is át azokat az ember — írja Rákóczy a hollandi és angol követeknek — nem látja bennök ő felsége beleegyezését a garancziákba, amelyek nélkül pedig, hogy puszta homokra

építenénk, arról eleitől fogva meg volt győződve a rendek szövetsége. Szükséges tehát az eddigi ingatag alapnak a garancziák sziklájára való áthelyezése, mielőtt az építés munkájához fognánk, mert külömben azon vennénk észre, hogy minél jobban sietünk az épület felemelésével, annál nagyobb késedelemnek lennének kitéve, amely késedelemnek szándékos keresésével gyanusítanak engem sokan."[1]

Széchenyi érsek részletes jelentést küldött Bécsbe a kormánynak és a közbenjáró követeknek, kérvén, sürgetvén őket, bírják a császárt a külkezesség elfogadására. Magának Lipótnak is ezt ajánlotta, mondván, hogy az nem új és nem szokatlan dolog, amennyiben Bethlent is megkinálták vele; sem kisebbségére nem válhatik ő felségének. Ő, az érsek, készebb tűrni, bármint rágalmaztassék is e miatt némelyektől, mint hogy megszünjék esedezni, hogy fogadja el a béke azon egyedüli eszközét, a külhatalmak kezességét.[2]

Lehet, hogy a megtört király most már hajlandó lett volna e tanácsok elfogadására; de mire Viza és Okolicsányi ápril végén hasonló irányú sürgetésükkel Bécsbe érkeztek, már akkor halálos betegség gyötörte, mely május 5-kén véget vetett életének és az ő 49 évre terjedő boldogtalan uralkodásának.

Azon országgyűlések, melyek Lipót korában tartattak, szomorúan jellemzik e kor küzdelmeit. Azok a fényes győzedelmek, melyeket a törökön, a törökkel szövetkezett magyarokon és protestánsokon nyert, sötét rommá változtatták a hazát, melynek történelme ennél gyászosabb, irtózatosabb korszakot alig képes felmutatni. Amit a vallási fanatismus szövetkezve nyers hatalommal valaha képes volt megtenni, az Lipót korában mind feltalálható. Az emberi érzést felháborító vad szenvedélyek pusztításai, börtönök, gályák, karóba húzások és minden istentelen kínzások a szeretet

[1] Katona. XXXVI 664.
[2] Millernél Széchenyi levelei. II. 143—164. l.

vallásának nevében a legridegebb lélekkel hajtattak végre. A történetíró, aki az emberi lélek csodálatos ellenmondásait megfejteni akarja, zavarba jő a Lipót alatt elkövetett üldözések vadságánál; hiába keresi a megoldás kulcsát, tehetetlenül ejti le kezéből az igazságot kereső tollat. Csak azt az egyet bírja megállapítani, hogy a protestáns egyház soha oly súlyos napokat nem ért, mint I. Lipót uralkodása alatt.

NEGYEDIK FEJEZET.

JÓZSEF TRÓNRALÉPTÉTŐL AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉSIG.

1705–1707.

I.

A szécsényi országgyűlés szeptember 1-től október 2-ig. — József óhajtja a békét; Rákóczy ugyane czélból hívta össze híveit Szécsénbe. — Az országgyűlés szervezkedése. — Rákóczyt a haza szabadságáért szövetkezett magyarok fejedelmévé teszik. — A templomok visszaadása feletti viták. — Biztosok kinevezése, vallásra vonatkozó törvényczikkek. — A gyűlés vége.

Lipót király élte vége felé azon óhajtását fejezte ki, vajha fia tanuságot meríthetne az ő uralkodásából. Ha József komolyan tanulmányozta apja uralkodását, jelesül pedig annak Magyarország és a protestáns vallás jogai ellen elkövetett gyászos emlékű tetteit, lehetetlen volt azon tanuságot nem merítenie: hogy a fegyvererőre épült hatalom mindig gyenge marad, s hogy a hadi szerencse mellett egy időre lehet ugyan megszüntetni az alkotmányosságot és korlátozni a lelkiismeretbeli szabadságot, de kiirtani soha sem. Úgy látszik, hogy József erősen meg volt győződve a béke szükséges voltáról; s hogy ezt eszközölhesse, mindjárt apja halála után nyilatkozatot tett közzé, melyben kijelentette, hogy az apja némely tanácsosai által okozott sérelmekben nem volt semmi része; ő alkotmányosan akar és fog uralkodni, ennélfogva nincs egyéb hátra, mint hogy a felkelők megnyugodván az ő érzületében, ismerjék el

örökös királynak, tegyék le a fegyvert.[1] A protestánsokr jó hatást gyakorolt Józsefnek azon ténye, hogy a mult szer vedéseknek legfőbb okozóját, Kollonicsot, az udvartól el távolította;[2] hogy a vallási békét zavaró jezsuitákna pénzét, mely mintegy öt millióra rugott, lefoglalta;[3] és végr hogy a papi kanczellár helyébe világi urat tett.[4] Ezzel két ségtelen jeleit adá a békesség iránti jóakaratnak. Mag Rákóczy is óhajtotta a békét, de csak oly feltétellel, ha király az örökösödésből nem igényel kényuralmat, ha a alkotmányt biztosítja és a politikai és vallási sérelmek orvosolja. Ez utóbb nevezett vallási sérelmek orvoslásá várta tőle is a nemzet; s alig hunyta be örökre szemé Lipót, a tiszántúli 14 dioecesisből álló nagy superintendenti református papsága nagy lelkesedéssel fordult Rákóczyho azon kérelemmel, hogy „e nyomorult haza az ő munkáj által obtineálhassa" a mindenkitől őszintén óhajtott békét „Mikor pedig Isten azt az időt elhozza — írják — aláza tosan esedezünk Nagyságod előtt, emlékezzék meg rólunk hogy mi is ez országnak helvét confessión levő igaz fiai élhessünk azzal a békességgel." Mire Rákóczy máj. 8-káró kelt válaszában e szavakkal nyugtatta meg őket:

Édes Püspök Ur! A Tisztt. Dioecesiseknek köszönté

[1] Vö. Simonyi E. Ang. dipl. iratok. II 84—86. l

[2] . . a kardinálnak, Kollonicsnak (József) megizené: eleget szol gált az apja idejében, már öreg ember is lévén, meg akarja nyugtatni ne szóljon ezután semmi udvari dologhoz. Cserei Hist. 348. l

[3] . . . tudván, hogy a jezsuiták keze alatt a Domus professába számtalan kincs hever, rájok külde s öt millió pénzt csakhamar kiránt tőlök, és avval a pénzzel tizenkét ezer emberből álló armádát készíttet ki Erdély segítségére bemenjen. U. o 349. l.

[4] „A császár Mattyasóvszky László nyitrai püspök és magya cancellarius holta után a cancellariusságot gr. Illésházy Miklósnak, secu laris urnak conferálja, mely régtől fogva nem történt vala, mert a can cellariusságot mind a klerus viselte, s a vala egyik, amit a magyaro neheztellenek az austriai ház directiója alatt. A császár azért nem ad papi embernek, hanem külső világinak, hogy annyival is inkább a ma gyarok elméjét csendesítse. Cserei M. Hist. 360. l.

sét jó neven vészem. Mikor ez sokképen megnyomoríttatott, eltapodtatott szegény hazába bejöttem, legelsőbb czélom ez volt, hogy az lelki testi békességnek helyreállításáért fegyveremet felkössem, sokszori hitemmel e szegény hazának lakosit felbiztatván. Micsoda haza fia volnék én, ha nem munkálkodnám hazámnak lelki testi szabadságát, — aminthogy Kegyelmetek megmaradása, vallásának szabadsága, országunknak törvényén fundáltatott. Mindezek felől assecurátusok lehet Kegyelmetek.[1]

Hogy pedig az óhajtott béke mikénti megkötése iránt az ország közvéleménye nyilatkozhassék, kérdést intézett a vármegyékhez az iránt, megelégesznek-e az angol és hollandi közbenjárással? A vármegyék azt egyhangúlag helyeselték, de hozzátették, hogy az udvar azonkívül a svéd és porosz királyok kezességébe belenyugodjék.

Ezeknél fogva a fejedelem, egyrészről hogy senki ne mondhassa, „mintha magán érdekeit a közjónak elébe tenni kivánná", másrészről pedig, hogy a protestánsoknak Gyöngyösön adott igéretét is beválthassa, július 1-én ócsai táborából országgyűlést hirdetett a Rákos mezejére. Későbben augusztus 19-kén kelt levelében „bizonyos kiváltképen való okokra nézve helyesnek ítélte", hogy a rendek Szécsényben gyülekezzenek össze szeptember elsejére.

Szeptember 12-kén megnyilt az országgyűlés. A főpapság részéről jelen voltak: Telekesi István egri püspökön kívül a munkácsi egyesült görög és négy czímzetes róm. katholikus püspök; továbbá a nagyszombati, váczi és kassai káptalanok, a jezsuiták, pálosok, premontreiek és ferenczesek küldöttei s számos plébános és segédlelkész. A világi főrendek közül megjelent kilencz gróf és huszonhét báró.

A grófok közül: *Bercsényi* Miklós, az összes hadak

[1] Anno 1705. 8. maji. Instante hora decima matutina in palatio episcopali agriensi.
A tiszántúli ref. egyházkerület jegyzőkönyvéből közli *Révész Imre.*

fővezére, Ung vármegye örökös főispánja; *Forgács* Simon erdélyi főhadparancsnok, borsodi örökös főispán; *Eszterház* Antal, helyettes kassai főkapitány; *Barkóczy* Ferencz, zempléni örökös főispán; *Csáky* István és *Csáky* Mihály; *Eszterházy* Dániel, *Eszterházy* István tábornokok, és Szentiványi László, a szepesi kamarának volt igazgatója.

A bárók közül: Klobusiczky Ferencz volt kir. személynök, most a fejedelem jószágainak főigazgatója; Perőczy István tábornok; Balassa Ádám, Andrássy György gömöri főispán és tábornok; Andrássy Mátyás és Andrássy Miklós elébb ferenczes, most ezredes; Andrássy Ferencz; Hellenbach Gottfried bányagróf; Zay Lőrincz és Endre; Schmidegg Dániel zólyomi főispán; Prényi Imre abauji főispán; Prényi János és Prényi Farkas; Révay Ferencz és Mihály; Smitinger (?) Ujfalussy Bálint; Palocsay György a nagyváradi ostromzár főkapitánya; Fischer Mihály tüzérfőparancsnok; Heve (Száva?) Mihály; Sennyei Pongrácz ezredes; Kemény János, Cziráky N., Vécsey Sándor.

A vármegyék közül huszonöt volt képviselve, úgy szintén a felső vidéki szabad királyi és bányavárosok is.

Vármegyék közül: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Turócz, Zólyom, Liptó, Nógrád, Árva, Nagyhont, Kishont, Heves, Szabolcs, Borsod, Gömör, Torna, Abauj, Zemplén, Sáros, Szepes, Ung, Bereg, Szatmár, Ugocsa és Kraszna. A dunántúli és az alföldi vármegyék hiányoztak. A császár részéről jelen voltak: Széchenyi, Visa, Szirmay és Okolicsányi.

Miután a róm. katholikusok és protestánsok külön-külön tartották volna meg isteni tiszteletüket, mindnyájan az ország sátorába siettek, hol a fejedelem üdvözletére a rendek nevében Telekessi egri püspök válaszolt. Majd ifj. Ráday Pál, a fejedelem titkára hosszú magyar beszédben előadta Rákóczy eddigi tetteit, s végül kijelenti, hogy a fejedelem ezúttal lemond eddigi tisztéről és hatalmáról s az ország kormányát az ország rendelkezésére bízván, mint egyszerű nemes kész mindazt elfogadni, amit a rendek

egy értelemmel végzendők lesznek. Mindjárt az ülés kezdetén lehetett látni, hogy a vallás ügye nem fog heves viták nélkül elintéztetni. A mult időkben támadt bizalmatlanság még most is élt a két főfelekezet hívei között. A protestánsok, hogy minél biztosabban elérhessék czéljokat, a nemesi és uri rendekkel egyetértve azt kivánták, hogy törvény és szokás szerint a főrendektől különváltan tanácskozzanak, s azokkal csak üzenetek által közlekedjenek. Szeptember 14-kén korán reggel már külön ülést tartva szervezkedtek, elnöknl az ágostai hitvalláshoz tartozó Radvánszky Jánost, titkárokul pedig Bulyovszky Dánielt és Krucsay Istvánt választották meg. Rákóczynak nem volt kifogása ezen eljárás ellen. Azonban a klerus, tudván, hogy az evangelikusok első sorban templomaik visszaadatását fogják indítványozni, fölkérte a világi urakat, névszerint a róm. kath. vallású tábornokokat, hogy ama végzést semmisítsék meg, annál is inkább, mert a császár követeit, a lutheránus Szirmait és Okolicsányit tartották a különválás indítóiul. Bercsényi és más tábornokok eszközlése folytán Radvánszky elnöksége megsemmisíttetett; azután pedig a további tárgyalások rendének és módjának meghatározásához fogtak. Bercsényi indítványára Rákóczyt „a haza szabadságáért szövetkezett magyarok vezénylő fejedelmévé“ [1] tették, s melléje egy 24 tagból álló tanácsot rendeltek, kik az összes rendekkel együtt esküt tettek, hogy a szövetséghez hívek leendnek. A klerus azonban gyanút keltett maga

[1] Confoederatorum et pro Patria militantium Hungarorum Dux. — Rákóczy könyhullatás közt ajánlkozott az ország további szolgálatára s eddigi fogyatkozásaiért bocsánatot kért A 24 tagú főtanács tagjai ezek voltak: *a papságból*: Telekessy István egri püspök, Pethes András ansariai és Illés István szendrői czímzetes püspökök; *a főrendekből*: Bercsényi Miklós, Forgách Simon, Eszterházy Antal, Barkóczy Ferencz, Károlyi Sándor, Csáky István, Petróczy István, Eszterházy Dániel és Zay Lőrincz; *a nemesi rendből*: Galambos Ferencz, Vay Ádám, Kálmáncsay István, Jánoky Zsigmond, Gyürky Pál, Labsánszky János, Soós István, Berthóty Ferencz, Török István, Kajály Pál és Beniczky László.

iránt az által, hogy — hivatkozva lelkiismerete tisztaságára és egyházi hitére — nem akarta az esküt letenni.

„Ha a klerus az országnak statusa — mondá Bercsényi — ha a főpapok az urak elsei, tegyék le az esküt mint a többi statusok, mint a többi urak.“

„Meg kell lenni — hangzott mindenfelől — esküdjenek, mert aki nem esküszik, notába hozza magát!“ Végre hosszas szabódás után letették az esküt azon szokott záradékkal, „a mennyiben a róm. katholikus vallással nem ellenkezik“. E záradék azonban most nem volt komolyan mondva. Rákóczy letett esküjében kötelezte magát többek közt arra is, hogy a szövetkezett magyarságnak minden nemes, vitézlő és hazájáért felfegyverkezett rendét a haza köztörvényes szabadságaiban és igazságaiban megtartja és oltalmazza, nevezetesen pedig „a religiókból olykor származni szokott meghasonlásoknak eltörlésére és a szívbeli egyességnek nevelésére fogadja, hogy az országban bevett három religiót a maga szokott szabadságában megtartja és másokkal is megtartatja, sőt valamit ezen szövetséges statusokkal közakarattal köt, rendel, végez, azt nemcsak megtartani és tartatni, de teljes erővel és tehetséggel véghezvinni is igyekezni fog“.

Rákóczy tudta, hogy az eddigi határozatok érvénye és a folytatandó háború sikere lényegesen a vallásügy mikénti eldöntésétől függ; azért óvatosan kellett eljárnia, nehogy akár engedékenység által a róm. katholikusokat, akár pedig makacsság által a protestánsokat elidegenítse magától. Midőn szeptember 21-kén mind a két protestáns felekezetüek a linczi béke pontjainak végrehajtását s az ott névszerint említett kilenczven templomnak birtoklását, illetőleg visszaadatását követelték, Rákóczy felszólította őket, hogy sérelmeiket írásba foglalva nyujtsák be; egyszersmind biztosította őket, hogy a róm. katholikus rendek kihallgatása után minden törvényes kivánataikat teljesíteni fogja. Most a rendek hozzáfogtak a sérelmek összeírásához, de a róm. katholikusok ezúttal nem feleltek azokra, hanem külön

külön minden vármegye templomait vizsgálván, az azokhoz csatolt alapítványokat és egyéb javadalmakat egyenlően kivánták volna felosztani a protestánsok és róm. katholikusok között. E kivánságot a protestánsok jogtalannak találván, nem akarták teljesíteni, nem pedig azért, mert tulajdonképen még ha a kilenczven templom minden jövedelme visszaadatnék, ők volnának a vesztesek, és mert tény volt az, hogy a jelen mozgalom sikerét is leginkább ők mozdították elő, amennyiben a seregnek nagyobb része evangelikusokból állott. Szenvedéseiket felemlegetvén, rámutattak a szomorú multra, mondván: Keressétek fel a közelebb mult évek harczmezeit egytől-egyig, halmaik alatt hasonlíthatlanul nagyobb számmal a mi hitsorsosaink nyugosznak; s ti köszönetül még azon kevésben is akartok velünk osztozni, mi annyi jogtalan elfoglalás után végmaradványul reánk maradt?

A fejedelem látta, hogy a kedélyek könnyen elmérgesíttetnek a multnak felemlegetése által, tehát minden erejét arra fordította, hogy a protestánsokat letérítse a jogosság teréről és barátságos egyezkedésre bírja. Az erőszakos térítések következtében sokban változtak a viszonyok, s ezt a tapintatos fejedelem szem előtt kivánta volna tartani. „A linczi békekötés óta — mondja emlékirataiban e tárgyról — több helység visszatérvén a róm. katholikus egyház kebelébe, haszontalanság és fonákság lett volna ezen helységek templomait újra visszaadni a protestánsoknak; másrészről voltak protestáns helységekre tukmált róm. katholikus plébánosok hívek nélkül, kik az egész községtől mégis tizedet húztak, mely ha felosztatik, nem lett volna elégséges mind a róm. katholikus, mind az evangelikus lelkész eltartására. Az illető földesurak is sok galibát okoztak, mindenik saját hitvallásából akart lelkészt adni a községnek. A klerus által korábbi időkben elkövetett erőszakoskodások gyűlöltté tették a más hitvallásuak előtt főpapjainkat, kik most is hajlandók voltak birtoklásaik folytatására. Nekem kimélnem kellett az országnak ezen első rendét

vallásosságból, igazságból és politikából; de másfelől kötelességemben állott a más felekezethez tartozóknak is igazságot szolgáltatni, mert úgy kivánták a törvények, úgy az eskü, melyet letettem. Azon voltam tehát, hogy a protestánsokat reá bírjam, miszerint követeléseik jogteréről a barátságos egyezkedés mezejére szálljanak, melynek egyedüli alapja legyen a lelkiismeretek szabadsága, a külömböző hitvallások háborítatlan gyakorlata.[1]

Rákóczy helyesen fogta fel helyzetét, s őszinte törekvéseinek lett sikere, amennyiben a protestánsok barátságos egyezkedésre léptek s a templomok visszaadásának zsinórmértékét e három pontban kivánták megállapitani:

1. hogy a földesuri jog szünjék meg a vallás dolgában;

2. hogy amely valláson többen vannak valamely helységben, azoknak adassék a templom jövedelmeivel együtt;

3. hogy e határozatok érvényben legyenek a szövetség tartamára, a többi a legközelebbi országgyűlésre halasztatván.[2]

Ezen szabályok szerint fogtak aztán szeptember 27-ik és következő napjain a templomok ügyének vármegyék szerinti elintézéséhez. E szerint pl. Ung, Bereg, Szabolcs, Ugocsa és Szatmár vármegyékben az evangelikusok által követelt valamennyi templom a hozzájok tartozó jövedelmekkel együtt visszaadatni rendeltettek, négyet kivéve. Zemplénben a sárospataki, tokaji és tállyai templomok róm. katholikusok kezében maradtak, de jövedelmeik a protestánsoknak adattak át. Zólyommegyében öt templom jutott a róm. katholikusoknak; a kassai templom a róm. katholikusoké lett, az eperjesi nagy templom a lutheránusoknak itéltetett oda, a lőcsei pedig kétfelé osztatott stb.

Ezen templomok odaitélése azonban nem történt éles kifakadások nélkül. Sokszor maga a fejedelem és Bercsényi

[1] Szalay M. T. VI. 281. s k. l.
[2] Thaly K. Rákóczy-Tár I. 431. l.

is érdekelve volt. Midőn ez utóbbi, sokalván a tárgyalásokra szentelt időt, azt kérte, hogy zárassék be az országgyűlés s fogjanak inkább az ellenség leveréséhez; Plathy Sándor ellenben mindenekelőtt a vallási sérelmek teljes orvoslatát követelte, amaz indulatosan rákiáltott: hogy tudja-e kivel beszél?

— Igenis tudom — felelt Plathy — az összes országgal; de azt is tudom, hogy kinek nevében szólok: az evangelikusok összességének nevében; jogom van tehát, ha úgy kivánja a szükség, élesen is szólani.

Bercsényi ezen nem várt bátor feleletre még inkább felingerült s az általános zajban káromkodni kezdett.

Rákóczy maga is jelen volt e jelenetnél, s nem tarthatta magát, hogy még ott az ülésben ki ne fejezze botránkozását Bercsényi önmegfeledkezése felett. — Hogy lehessen a hadsereg jámbor és áhitatos — mondá — ha magok a tisztek, magok a tábornokok mosdatlan szájjal káromkodnak?

— Felséged katonái — válaszolt Bercsényi helyett Forgács Simon — olyanok, mint az apáczák paripái; ha ezekhez amúgy istenesen, sima hangon szólanak a nyeregből, bizony nem mennek; de csak káromkodják, szitkozódják az ember, mindjárt neki vágtatnak, semmitől sem tartva a legnagyobb akadálynak és összegázolják.[1]

Rákóczy higgadtan viselte magát. Ő ragaszkodott ugyan vallásához, de azért tekintélyét soha nem vetette a viták mérlegébe. Így például, mikor a sárospataki, tokaji és tállyai templomokról volt a szó, az elsőre nézve kinyilatkoztatta, hogy azt azért kivánja megtartani a maga egyházának, mert abban nyugosznak ősei, s Patak külömben is az ő székhelye. De másfelől megigérte, hogy a reformátusoknak hasonló templomot épít saját költségen, s hogy a másik két községet is segítendi új templomaik felépítésében. A klerus semmiképen nem tudott kibékülni azzal

[1] Szalay M. T. VI. 283. l.

hogy a nevezett templomokhoz tartozó jövedelmek protestáns kézre kerüljenek, s kérte a fejedelmet, hogy azok is elszedessenek. Rákóczy e kivánságot határozottan visszautasítá, mondván: Lorántffy Zsuzsánna átkot mondott azon utódaira, kik ama jövedelmeket a pataki egyháztól és collegiumtól elvonnák. Hiszen felségedet könnyű az átok hatása alól biztosítani — mondá Telekessy.

— De azt én ugyan nem fogom tenni püspök uram, jegyzé meg a fejedelem, s a püspök elhallgatott.[1]

Október elsején, a visszarendelt templomok átadására biztosok neveztettek ki, és pedig: Csete József, Orosz György, Görgey György és Szakmáry János személyében.[2] Következő napon a hozott törvények kihirdettettek, és pedig a vallásra nézve ekképpen:

Az religióknak külömbözéséből olykor származni szokott meghasonlásoknak eltörlésére, és hogy annyival is inkább a haza szabadságáért összekötött szövetség a szív egyessége által jobban munkálódjék: tetszett mind a róm. katholikus személyek, mind pediglen az evangelikus statusok részeiről barátságos egyességre menni, amint is végeztetett: hogy az ágostai és helvét hitvallásokon lévőknek szabados légyen a religió gyakorlata az országban az 1608. és 1647. törvényczikkeknek és az 1659. esztendőbeli hitlevélnek foglalatja szerint. Sőt mivel némelyek a soproni törvényczikkek erejével a földesuri jus alatt a lelkiismereteken való uralkodást magoknak tulajdonították: hogy ez annakutána semmi szín és kigondolható örv alatt ne légyen, — az 1647. esztendőbeli articularis büntetés alatt. akármely religióbeli kicsapongó ellen is elvégeztetett; honnan következik, hogy azon törvények erejével, ha valaki ennekutána is a három elfogadott religió közül valamelyiket vallani akarja, legyen kinek-kinek szabad tetszésében.

[1] Szalay M. T. VI. 283. l.
[2] Thaly K. Rákóczy-Tár I. 432. l.

azt amelyik tetszik, vallania; abban pedig senki által ne háborgattassék. (13. art.)

Hogy pedig az 1647. esztendőtől fogva versenygés tárgyául szolgált templomoknak dolga csendes megegyezéssel elintéztessék: tetszett mind a két részről minden nemes vármegyékben és királyi s mezei városokban olyatén egyezkedésre menni, amint rendszerint a méltóságos fejedelem által kiadatott végzésnek foglalatjából kitetszik, és különkülön feltétetett; melynek is szintén oly ereje legyen, mintha törvényczikkbe iktattatott volna. (14. art.)

Kinyilatkoztattatik elvégzésképen mind a két status által, hogy a fentebbi módon véghezvitt egyezkedés minden feltételeiben, czikkeiben és pontjaiban az idézett 1647. törvényczikkben szabott büntetés terhe alatt, állandóképen véghez menjen; a klerus részéről történt következő ellenmondás: „a tisztelendő klerus, mint ezen dicső apostoli Magyarország első statusa, tisztének fogva szorosan lévén a róm. katholikus és apostoli szent hitvallás oltalmára s terjesztésére kötelezve, kinyilatkoztatja: hogy a religiók ezen nyilvános szabad gyakorlatának megengedéséhez, s a templomoknak az ágostai és helvét hitvallásuak kezébe adásához megegyezését semmiképen sem adhatja; miért is erre nézve lelkiismeretének tisztán tartására s a felmerülhető rövidségek megelőzésére ellenmondását és protestatióját ünnepélyesen közbenvetette“, — úgy a netalán még később történendő óvás ellen nem állván; sőt a róm. kath. világi status ezen megírt egyezkedés szerint az evangelikus statust maga törvényes követeléseiben és jussaiban megvédeni, a szövetséglevél erejénél fogva tartozzék. (15. art.)

A végzéslevélben elősorolt templomoknak az említett módon lett általadására neveztessenek biztosok a méltóságos vezérlő fejedelem által mind a két status közül, kik az annyiszor említett végzést a kezökhez adandó utasítás szerint minden fogyatkozás nélkül foganatba venni igyekezzenek. (16. art.)

Végeztetett továbbá, hogy az ezen meglett egyezkedés

szerint eszközlendő rend terjesztessék a Dunán túl való földre is, oly móddal, hogy valakik ezen mostani szövetségben benvannak és ezután belépnek, nemcsak a feleblírt jussokkal élhessenek, hanem ennek felette a versenygésnek tárgyul szolgált templomok iránt is, vagy a méltóságos vezérlő fejedelem előlülése alatt, vagy akadály esetében az arra rendelendő küldöttség által a Dunán innen véghez ment mód szerint vétessék foganatba az alku. (17. art.)[1]

Ezen végzéseknek a róm. katholikus papság most is ellentmondott, de csak színből, „mert négyszemközt megvallotta mindenik tagja, hogy az egyezkedés nem ütött csorbát hitvallásukon" — mondja Rákóczy. A fejedelem őszintén örült a létrejött egyezségnek, mely a hon felvirágzásának alapjául szolgálandott, s e nevezetes tény örökítésére emlékpénzt is veretett, melynek egyik lapján három áldozár közösen gyújtja fel a szeretet tüzét az oltáron, ezen felirattal: „concurrunt ut alant",[2] másik lapján pedig ezen körirat olvasható: „Concordia religionum animata libertate anno MDCCV. in conventu Széchényiensi."[3]

Nem maradt szó nélkül a jezsuiták ügye sem. Ezekre nézve a hatodik t.-czikk azt rendeli, hogy amennyiben megfeledkeztek rendeltetésökről s az ifjúság oktatása helyett csak önhasznukat keresték „s a tisztelendő klerustól és a hazában levő más régi szerzetektől sok jószágot eltulajdonítottak: e jószágokat visszaadják; s hogy az ifjúság oktatására bizonyos helyekre szoríttassanak, a német nemzetből valók pedig, és a kik németesek, az országból kimenni kényszeríttessenek". Továbbá, hogy miután a magyarországi páter jezsuiták az ausztriai jezsuitáktól függenek, s így a rendek szövetségébe nem léphetnek, meghagyatott nekik, hogy azoktól négy hónap lefolyása alatt végkép elszakad-

[1] A szécsényi országgyűlés naplója és végzései. Thaly K. Rákóczy-Tár I. k. 446. és 447. l.

[2] Közösen ápolgatják.

[3] A szabadság lelke által élesztett vallási egyetértés 1705-ben a szécsényi gyűlésen.

ván, a szövetségbe lépjenek, különben az országban nem maradhatnak. Nevezetes azon határozat is, mely a már haldokló Tököli fejedelem minden elkobzott javait vissza rendeli.

Tököli ekkor a török által Nikomediába volt bellebezve. hol 1705. szept. 13-kán, tehát éppen a szécsényi határozatok hozatalakor, befejezte küzdelemteljes életét. Mindvégig rendbíthetlen híve volt a szabadságnak és a protestáns vallásnak. A fentebb említett levele, melyben hajlandónak mutatta magát a róm. katholikus vallás fölvételére, úgy látszik, politikai csel volt; legalább végrendelete, melyben Rákóczyt örökösévé nevezvén, arra kéri, hogy tetemeit Magyarország vagy Erdély valamely nagyobb városának *lutheránus templomába* temettesse el. azt bizonyítja.[1] Tetemeit azonban nem volt szabad haza hozatni.

*

Október 2-kán. miután a hozott törvények kihirdettettek volna, az országgyűlés szétoszlott.

[1] Vannak írók, mint Kolinovics és Timon, kik azt állítják, hogy Tököli végéveiben valóban katholizált volna; ez azonban semmi történelmi alappal nem bír. Maga Rákóczy — ki mostoha apját nem szerette, s kit irataiban gyakran megró — éppen a felett panaszkodik, hogy Tököli túlbuzgó lutheránus volt, aki őt is át akarta téríteni. Horváth, Magyarország tört. legúj. kiad. VI. 126—128. jegyz.

II.

Rákóczy a kiküldött bizottságok számára utasítást ad. — Vármegyékben és városokban megkezdik a templomok átadását. — Nehézségek Pozsony vármegyében.

Rákóczy a szécsényi országgyűlésen hozott törvényeket komolyan akarta végrehajtani. Különösen a vallásra vonatkozó czikkelyek lelkiismeretes alkalmazására fektetett nagy súlyt, s az országgyűlés által a templomok, paplakok és iskolák, valamint azok jövedelmeinek visszaadására rendelt bizottságoknak,[1] a rendek kivánságához képest, csakhamar kiadta a kellő utasítást.

Ebben arra kötelezi őket, hogy küldetésükben serényen és híven járjanak el azon eskü szerint, melyet a szö-

[1] A kiküldött bizottságok ekképen alakíttattak meg: Abauj, Zemplén és Borsod vármegyék részére Gundelperg János róm. katholikus, Máriássy Miklós helvét hitvallásu, Breznay János ágostai hitvallásu; Gömör és Torna vármegyék részére: Országh Pál róm. katholikus, Janka Péter helvét hitvallásu, Szentmiklósy György ágostai hitvallásu; Trencsén és Turócz vármegyék részére: Huszár József róm. katholikus, Sipos János helvét hitvallásu és Bohus Ferencz ágostai hitvallásu.

Zólyom, Hont, Nógrád és Heves vármegyék részére: Féja János róm. katholikus, Kántor István helvét hitvallásu, Okolicsányi Gáspár ágostai hitvallásu.

Bars, Komárom és Esztergom vármegyék részére: Hunyady András róm. katholikus, Péli András helvét hitvallásu és Balog Gáspár ágostai hitvallásu.

Árva és Liptó vármegyék részére: Rakovszky Menyhért róm. katholikus, Gyürky Ferencz helvét hitvallásu, Okolicsányi Kristóf ágostai hitvallásu.

Szepes és Sáros vármegyék részére: Melczer János, utóbb Bornemisza István róm. katholikus, Becskeházy Zsigmond helvét hitvallásu, Görgey Imre ágostai hitvallásu.

Pozsony és Nyitra vármegyék részére: Novota István róm. katholikus, Szijgyártó István helvét hitvallásu és Gosztonyi Miklós ágostai hitvallásu.

Ung, Bereg, Ugocsa, Szathmár és Szabolcs vármegyék részére: Orosz Ádám róm. katholikus, Kaziczy András helvét hitvallásu és Roth János ágostai hitvallásu.

vetséges rendek állapítottak meg. Félre kell tenniök minden gyűlölséget, haragot, kedvezést, kéreményt, adományt és mindennemű tekinteteket; csak arra vigyázván, hogy a lakosok között a jó egyetértés és atyafiságos szeretet megerősödjék, a viszálykodás pedig teljesen kiirtassék.

Kötelezte őket arra is, hogy mindenütt aszerint adják vissza a templomokat. iskolákat és parochiákat, amint az illető pontokban felvétettek. Amely fél az ily szellemű eljárás által elveszti templomát, iskoláját és parochiáját, annak számára, ha kivántatik, új templom-, iskola- és parochiahelyek jelöltessenek ki. Vigyázni kell. hogy átadás alkalmával a templomok eszközei ne profanáltassanak. Ily átadásoknál magokhoz vegyenek minden vármegyében a róm. katholikusok részéről egy archidiakonust vagy káptalanbeli személyt, kinek jelenlétében a róm. katholikus plébánusok casulájokat és más eszközeiket szabadon elvihessék.

Kimondatott ezen utasításban az is, hogy senki sem kényszeríttessék más valláson levő papnak fizetni, hacsak erre nézve valami „speciális declaratio nincsen;" hanem a róm. katholikus hívek fizessenek róm. katholikus papnak az evangelikusok pedig evangelikus papnak. A harangozás és temetés mindenütt szabad legyen; a harangozásért való fizetés azt illesse, akié a templom. Ha oly esetek fordulnának elő, hogy valaki más valláson levő templomba temettetnék, ily alkalomnál azon egyház szertartásai követendők, amelyé a templom. A kórházakba betegek valláskülömbség nélkül felveendők; különösen pedig olyanok, akik a háborúban megsebesültek. A lakosoknak vallás szerinti összeírásánál az összes családtagok felveendők. Amely földeket a róm. katholikus plébánusok, vagy megfordítva evangelikus lelkészek vetettek el, azokat az illetők arassák is le, tekintet nélkül arra, hogy parochiájukat elvesztették. A szőlőkben is azok szüreteljenek, akik kapálták; azután rendesen befedvén adják át az illetőknek.

A templomok dolga, úgy a vármegyékben, mint a szab. kir. városokban. ekképen igazítandó.

Nyitra vármegyében: A róm. katholikus status kezénél maradnak a következő templomok és tartozékaik: a holicsi, szobotistyei, ozorai, csejtei, verbói, pőstyéni, nagykosztolányi, podolyai, vágszerdahelyi, drahóczi, bucsáni, veszelei, mocsovai, szentei, sopornyai, nagybábi, séllyei, örmény-ivánkai, paczolai, bajnai, nagyleányi, nagybeliczi, lehóczi, krasznai, nagybossányi, földes-ujfalusi, apponyi, szabadrássi (?) és kereskényi. Az evangelikus status kezénél pedig ezek: szeniczei, ragyóczi, bori, nagy-örvesztei, hradeki, lipovniki és belesi, pásztai, udvarnokhelyi, nagy ujlaki, vecsei, komiáti, családi, jesztteli, alsó izsráki, csermendi, vitkóczi, sissai, levnyiczei, divéki leánygyülekezeteivel együtt, dívékujfalusi, rudnai és belliai, kosztolna falvai, csávoi, krencsei, csigriczi és nyitraszerdahelyi. A többi templomok használatában továbbra is azok maradjanak, akik eddig voltak; nevezetesen az evangelikusok: Bortfalván, Hrusón, Krajnán, Brezován, Miaván, Turolukán, Verbőczön, Preterden, Bukóczon, Alsó-Körtén és Ságon. A helvét hitvallásnak pedig Négyesen és Farkasdon, Szent-Mihályon és Uron a templomok tartozékaikkal együtt. Érsekujváron templomnak, iskolának és parochiának való hely jelöltessék ki. Pőstyénben a kisebb templom legyen az evangelikusoké. A vágújhelyi templomnak bevont tartozékait vizsgálják meg a biztosok, és a talált igazsághoz képest adják vissza az evangelikusoknak a lerombolt templomnak helyével együtt. Galgóczon a kórház a templommal együtt az evangelikusoké, de azon kötelezettséggel, hogy az elsőben róm. katholikus betegek is befogadtattassanak. Korosson a nagyobbik templom a róm. katholikusoké, a kisebbik pedig az evangelikusoké. Rajcsán és Zsámbokréton a nép számláltassék össze, és ha az összeszámlálás eredménye szerint a róm. katholikusok elesnének a templomtól, a kegyes adományok maradjanak meg nekik. Általában, ahol valamely vallás gyakolata számára templom kivántatnék, jelöltessék ki hely úgy a templom, mint az iskola és parochia számára.

Pozsony vármegyére vonatkozólag az utasítás azt mondja.

hogy ezen nemes vármegye egészen connumeráltassék, és ha az ily összeírásból az tünnék ki, hogy az evangelikusoknak nem lehet templomjuk, a biztosok gondoskodjanak, hogy némely helyeken imaházak és templomok jelöltessenek ki számukra. Azon helyek sora pedig ekképen következik: Nagy-Levardi és Samarja városa, Limbach, Récse, Csataj, Német-Gurab, Ivány, Pápafalva, Beke, Gomba, Szent-Abrahám, Sáag, Egyházfalu, Jóka, Gator, Misériva (?), Midorffel, Cseleszti, Szula, Majtény, Mocsárd, Vízkelet, Kosód, Alisztán, Réte, Boldogfalva, Kis-Barti, Nagy-Barti, Királyfalva, Papkörmös, Apácza, Körmösd, Ecseg, Szentmihályfalva, Felső-Szeli, Nyék, Vezekény, Alsó Szelin, Nagy-Szeg, Tarlósi, Szered, Belsi, Benchi, Szerdahely-Csötörtök, Nagymagyari, Alistay, Kajáli és a többi helyek, a hol tudniillik ágostai és helvét hitvallású lakosok találtatnak.[1]

A szab. kir. városokra nézve a szécsényi gyűlésen jelen volt rendek barátságosan ekképen egyeztek meg:

Nagyszombat városában átadatik a lutheránusoknak a puszta templom tartozékaival együtt; a reformátusoknak a ház tartozékaival együtt; úgy azonban, hogy ha a régi református templomhoz tartozott valami jövedelem, az nekik kiadassék. Minthogy pedig jelenleg igen kevés református lakos van Nagyszombatban, addig is míg megszaporodnak, a ház maradjon az ágostai hitvallásuak kezében a visszavehetési jog kikötésével.

Szentgyörgy városában a piaczon levő templom visszaadatik az evangelikusoknak az iskolával és más tartozékaival együtt. A tót nemzetiségűeknek maradjon meg elébbeni szokott helyük; a piaristáknak pedig adassék a parochia a szomszéd kápolnával és minden tartozékaival együtt. E mellett maradjon meg fundatiójuk és vagyonuk. A róm. katholikusoknak szabadságukban áll kivinniök mindazon eszközöket, oltárokat, orgonát, képeket, zászlókat és egye-

[1] Datum in Castris ad Szécsén positis, die 6. mensis octobris Anno 1705. — Lásd Instructio Commisariorum — országos levéltár.

beket, amiket ők csináltattak vagy szereztek. Papjait min den felekezet maga fizesse és ne a közpénztár. A kegye alapítványok az alapítók szándékának megfelelőleg kezel tessenek. A szőlőknek és szántóföldeknek jövedelme marad jon a mostani tulajdonosok kezében.

Bazin városában a piaczi templom, parochia, iskol és ezeknek minden tartozékai, melyek az előtt az evange likusok birtokában voltak, maradjanak teljes épségben a evangelikusoknak. a városházánál levő tót kápolnával együt Római katholikus parochiának való házat pedig közel róm. katholikus plébániai templomhoz a város jelöljön k

Modor városában teljesen visszaadatik az evangeliku soknak mindaz, amivel az előtt bírtak, jelesül a piaczo levő templom, iskolákkal és parochiákkal; úgy szintén serfőzőház mellett levő tót kápolna valamennyi tartozé kaival együtt. A Benedekrendi szerzeteseknek pedig a város ban jelöltessék illő helyiség kápolna és lakház számára oly formán, hogy a szerzetet illető javak eddigi jogon ma radjanak kezeiknél A külső javak minden tartozékaikkal é kegyes alapítványaikkal maradjanak a róm. kath. statusná

A kiküldött követeknek azonban meggyűlt a bajok Deczember 12-kén kimenvén Nagyszombatba, utasításukho képest, a lutheránusoknak átadták a puszta templomot, mellette levő parochiával, iskolával és azoknak tartozékai val együtt; és pedig Poutel Mihály, Sipeki Mihály, Kar lóczy István, Bencsik Mihály és Hajlovics Ferencz taná csosok és Jankovics István jegyző jelenlétében. Ez alka lommal az ágost. hitv. evangelikusok írásban terjesztették elő kivánataikat, a nekik járandó birtokokra nézve. E ellen a róm. katholikusok szintén írásban védekeztek. A evangelikusok viszont válaszolván, a széchényi barátságo egyességre hivatkozván, követelték jogaikat.

A helvét hitvallásuak is írásban nyujtották be kérel müket. Mint az ágostaiak, úgy ezek is a város iránt lép tek fel igényeikkel, mint amely egyházi pénzeiket má czélra fordította. A róm. katholikusok a város részére állva

védelmezték álláspontjukat. Hosszas vita után két nap mulva a követek átadták a helvét hitvallásuaknak a Halász Miklósné házát tartozékaival, a pap szántóföldjével és kertjével együtt. A város azonban kijelentette, hogy mivel azon ház szántóföldje zálogban van, s annak kiváltása sok nehézséggel jár, tehát a helyett más földet fog kijelölni; miben a helvét hitvallásuak bele is nyugodtak. Az appertinentiák neve alatt foglaltakra nézve is eltérő nézetek merültek fel; s a reform. erre nézve határozottabb magyarázatot kértek a fejedelemtől.

Deczember 12-kén Modor városában a nagyszombati evangelikusok bebizonyítván, hogy a serlingi határban levő három szőlő, mely most a Benediktinusok kezén van, az evang. templomhoz tartozik, azt meg is kapták. Ez ellen és általában az evang. vallásgyakorlat ellen Pyber László püspök protestált. Ugyanekkor a Benedekrendi szerzetesek okmányok alapján kérték magoknak a modori piaczi templomot, parochiát és iskolát; de ezek vizsgálatába a biztosok nem bocsátkoztak, mivel ennek eldöntését Bercsényi igényelte magának. Azonban az evangelikusok a szécsényi végzésre való hivatkozás mellett magoknak kivánták assignáltatni az illető templomot, parochiát és iskolát; továbbá a serfőzőház melletti kápolnát és az egyházi eszközöket, melyeket részletesen előszámláltak; végre a város birtokában volt hat szőlőt, a harangok szabad használatát, és azt, hogy kiki a maga papját fizesse. A biztosok csak decz. 18-kán dönthettek. A serfőzőház melletti kápolnát átadták a tót evangelikusoknak; a piaczi templomot, parochiát és iskolát a szőlőkkel együtt hasonlóképen az evangelikusoknak, természetesen a róm. katholikus esperes ellenmondása mellett. A Benedekrendiek Bercsényihez folyamodtak, s annak válaszáig megtagadták a templom átadását. Bercsényi válasza meg is érkezett, melyben kivételképen az ügy függőben hagyását kivánja, míg a fenforgó nehézségek vagy ő előtte, vagy a fejedelem előtt el nem haríttatnak.[1]

[1] Paria Litterarum Tertiariarum Suae Excellentiae Dec. 17. 1705. Másolata a Jelentés végén olvasható. Orsz. lev.

Ennek következtében a biztosok függőben hagyvá ez ügyet, deczember 19-kén Bazin városába mentek, h az evangelikusok írásba foglalva adták elő kivánságaika A tótok is hasonlót cselekedtek. Természetes, hogy enne ellenében a róm. katholikusok is mindent elkövettek, hog ezen kivánságok ellenében bírt javaikat megtarthassál Mind a két fél a multból vette érveit, de más és mi szempontból fogván fel az ügyet, erősen harczoltak igazai mellett. A biztosok mind a két félnek érveit meghallgattál azután pedig a következőképen jártak el: a caputiuus szerz tesek a felső templom kulcsát átadták az alesperesnek azo feltétellel, hogy azzal szerzetüknek ne prejudicaljon, és hog azon templomban ezután is áhitatoskodhassanak. A piac: templomot, parochiát és iskolát minden tartozékaival együ a német evangelikusoknak adták. A róm. katholikus pl bánus kész volt a templom kulcsát azonnal átadni, de a egyházi eszközök elvihetésére három napi halasztást kér mit meg is nyert. Azután a városházánál levő kápolnát lutheránusoknak adták tartozékaival együtt. Ezután a rón katholikus alesperes a klerus nevében beadta tiltakozásá A plebánus számára parochiát jelöltek meg; melybe, mive azonnal nem költözködhetett, kijelentette, hogy ő sem moz dul addig régi parochiájából. Miután a szőlők megosztás is megtörtént volna, deczember 20-kán Szent-György váro sába mentek át.

Szent-Györgyön a piarista szerzetesek úgy tettek, min Modorban a Benediktinusok. Még mielőtt a biztosok hozzá fogtak volna a munkához, kijelentették, hogy míg Bercsé nyitől nem kapnak választ, addig a templomot nem adjál át az evangelikusoknak. Ezek azonban a szécsényi ország gyűlés határozatára hivatkozván, követelték a templomot és tiltakoztak a szerzetesek törvénytelen eljárása ellen A biztosok ily körülmények között függőben hagyták a assignatiót, és a feleket Bercsényihez utasították.

Úgy látszik, hogy az ilyen jelenetek elkedvetlenítettél a biztosokat. Ez év folytában Pozsony megyében nem tet

tek többé semmit; hanem átmentek Nyitrába. A következő év januáriusában megjelentek Deáki nevű faluban, a hol, midőn az idetartozó zsigárdi, peredi és nyárasdi filiákban elrendelték az összeszámlálást, egyszerre előállottak a Benedekrendi szerzetesek és úgy a connumeratió mint az assignatió ellen tiltakoztak. Azt állították, hogy templomuk Szent István királytól alapíttatott, és hogy soha parochialis nem volt, hanem a szent-mártoni kolostorhoz tartozott, mint annak filiája. Ennek ellenében a reformátusok azt állították, hogy az a templomnál soha kolostor, sem residentia nem volt; sőt élő tanukkal is bizonyították, hogy nem ez a templom volt a Benediktinusoké, hanem egy másik, melynek fundamentoma most is látható. Ezt alapította volt Szent István. Hivatkoztak arra is, hogy 1647-ben maga a császár a protestánsoknak adandó 90 templom közé sorozta e templomot, s az akkori biztosok tényleg a reformátusoknak assignálták. Ezt a páterek sem tagadhatták; csak is azt vetették ellene, hogy akkor egy Benediktinus sem volt az országban.

Ily körülmények között a biztosok a fejedelem elé utasították a feleket. A nép pedig önkényt összeszámlálván magát, kitünt, hogy a helvét hitvallásuak másfél száznál is többen vannak, mint a róm. katholikusok.

Még ugyanezen hónapnak a végén Kajalon, hasonlóképen összeszámlálás után a többségben levő evangelikusoknak adták át a templomot és tartozékait, mi ellen a róm. katholikusok protestáltak. Taksonyban megfordítva állott a dolog. Ott a róm. katholikusok lévén többségben, azoknak adatott a templom, de mivel az evangelikusoknak nem engedtetett meg, hogy magokat a kajaliakkal együtt összeszámítsák, ők is fentartották magoknak a protestálás jogát, és kivánták, hogy a filiák lakossága másutt is külön számíttassék össze.

Mindazáltal február 1-jén Szeliben együtt számláltattak össze a filiák is (alsó Szeli és Vezekény) és ennek alapján a templom, iskola és parochia minden tartozékaival együtt

az evangelikusoknak adatott át. Némely egyházi eszközök és az oltár maga kérdésessé tétetvén, ez utóbbira nézve az mondatott ki, hogy a róm. katholikus vicariusnak nincs kifogása az átadás ellen, jó; ha azonban igen, akkor az evangelikusok 200 frt büntetés terhe alatt kötelesek azt kiadni. Egyébiránt a róm. katholikus templom, parochia és iskola számára illő hely jelöltetett ki. Mindamellett a galantai plebánus, Kis János, ellentmondott ez intézkedésnek.

Másnap Vezekényben az evangelikusoknak jelöltetett ki templomnak való hely, de ezek azért nem mondtak le a meglevő, és a róm. katholikusnak átadott templomhoz való jogukról, mivel az a szeli templomhoz tartozik, mint filialis. Minthogy pedig ezen templomhoz bizonyos összeg pénz is tartozott, arra nézve akként egyeztek meg, hogy negyvenöt tallér az evangelikusoknak adassék templom építésre, a többi maradjon a római katholikusoknál. Még aznap Tallóson a helv. hitvallásuak számára is kijelöltetett a templom, parochia és iskola építésére alkalmas helyiség, mi ellen az odavaló róm. katholikus plebánus protestált.

Február 3-kán Nagy-Szögön a templom a lakosság többségéhez képest a róm. katholikusoknak adatott át; az evangelikusoknak pedig templom, parochia és iskola építésére alkalmas hely jelöltetett ki. De amint ez ellen protestált a róm. katholikus plebánus, úgy az evangelikusok is fentartották jogukat a templomhoz, melyet ők építették magoknak. Következő napon, az alistai templom, minthogy a lakosok többsége helv. hitvallású, ezeknek adatott. A róm. katholikusok templom, iskola és parochia építésére alkalmas helyet kaptak. A kelyhekhez és egyéb egyházi eszközökhöz, minthogy felszentelve voltak, a róm. katholikusok fentartották jogaikat, mi felett a döntés a fejedelemnek hagyatott fenn. A templom assignatiója ellen a plebánus természetesen protestált.

Február 5-kén Szerdahely mezővárosában nem ment oly könnyen a dolog. A biztosok utasítása szerint a lakosságot a filiákkal együtt kellett volna összeszámítani; de

róm. katholikusok kétségbe vonták azt, hogy Hodoss, Nagy-Abony és Kis-Abony Szerdahelynek filiái lennének. Felhozták azt, hogy Hodossnak külön papja van; még a német világban császártól nyert engedélylyel vált el az anyaegyháztól. Ez ellen a helvét hitvallásuak azt erősítették, hogy a nevezett falvak soha külön egyházat nem képeztek. Hivatkoztak róm. katholikus bizonyságokra. Hogy Hodosson a német világban szabad vallásgyakorlatuk volt, azzal az egyház nem szakadt el Szerdahelytől, melynek lakosai szintén odajártak ki isteni tiszteletre. Hivatkoznak arra, hogy 1647-ben az ország biztosai által Szerdahelyen templomnak, parochiának és iskolának kijelölt helyen azon falvakkal közösen építettek, azokkal közösen jártak isteni tiszteletre. Ennélfogva nem engednek, hanem a számlálást együttesen kivánják megejtetni.

A róm. katholikusok semmiképen sem akartak beleegyezni, és kijelentették, hogy azon esetben, ha együttes számlálás folytán a reformátusok többsége tünnék ki, ők a templomot mindhalálig védelmezni fogják. Végre, a béke kedvéért, akként egyeztek meg, hogy a helvét hitvallásuak, ámbár követelhetnék lerombolt templomjuknak felépíttetését, megelégesznek az 1647-ki évi biztosok által kijelölt helyekkel és az azokhoz tartozó rétekkel és szántóföldekkel, nemkülömben az ott való épületekkel. Ezt a római katholikusok is elfogadták, s egy harangot a helvét hitvallásuaknak engedtek át. Ez ellen az alesperes a klerus nevében protestált.

Ugyanaznap a szent-mihályi egyházhoz tartozó filiák összeszámlálása után a templom és tartozékai átadattak a többségben levő reformátusoknak; — az alesperes ellenmondása mellett.

Február 7-kén Samarján a három valláshoz tartozó lakosok egymás között akként osztoztak meg, hogy a parochialis templom maradt a róm. katholikusok kezében; az ágostaiak a piaczon házat kaptak templom, parochia és iskola számára, a szükséges és eddig is bírt földbeli jöve-

delmekkel együtt. A harangokat a helvét hitvallásuakk közösen használják; ez utóbbiak birtokában maradván régi templom parochiával, iskolával és minden eddig bi jövedelmekkel együtt. Hogy pediglen a templombajárás a kalmával összeütközés ne történhessék a református és róı katholikus hívek között, a kerítésen külön ajtó vágandó reformátusok számára, hogy szabadon járhasson a temető át. A fürdőházi és révbeli jövedelem egy része a róm katholikus káplán fentartására fordítandó, ha a város nem bírná bebizonyítani, hogy azzal nem tartozik. Az alespere ezen egyességnek is ellentmondott. Következő napon Cs lesztőn a róm. katholikusoknak; Miserden az evangeliku soknak ítélték oda a templomot.

Február 10-kén Félin, Csötörtökön és Megyeren lakosok többsége szerint a róm. katholikusoknak jutotta a templomok; míg a reformátusoknak mindenütt kellő h lyek jelöltettek ki templom, iskola és parochia építésr A következő napon a sápiak szintén építéshez való hely ket kértek; ellenben Egyházfalván már a két fél nem tı dott megegyezni, amiért a pro et contra felhozott adato eldöntés végett a fejedelemnek terjesztettek fel.

Február 13-kán Boldogfalván a többségben levő refoı mátusok nyerték a templomot és tartozékait; természetese a róm. katholikus alesperes ellenmondása mellett. Szencze szintén a reformátusok kapták a régi templomot; de parochia és iskola átadása ellen protestált Novota Istvá róm. katholikus biztos azért, mivel az nem foglaltatik a utasításban. Hasonló okból ellenezte az evangelikusok ten plomának átadását is; de a két biztos társa ennek daczár assignálta nemcsak a templomot, hanem a parochiát és tai tozékait is. Ez ellen is protestált a római katholikus a esperes.

Február 16-kán Csatán és Német-Gurabon a több ségben levő evangelikusoknak átadott templom assignatiój ellen is protestált a róm. katholikus alesperes; de az ne akadályozta a biztosokat abban, hogy az egyházi vagyoı

el ne osszák a két fél között. Szent-Ábrahám községében a róm. katholikusok lévén többségben, azok nyerték a templomot és annak tartozékait; míg az evangelikusok kénytelenek voltak megelégedni puszta helyekkel. Így történt a következő napon Nagy-Mocsárdon; így történt Vízkeleten is, hol a hegyii és kossuthi lakosokkal együtt kisebbségben voltak az evangelikusok; így történt Kürtön, a hova Nyék is tartozik.

Február 19-kén Jókán már nem oly simán ment a dolog. Itt a helvét hitvallásuak kisebbségben lévén, a templom a róm. katholikusoké lett. Minthogy azonban a vidéken nagy darabon nem volt református templom, az utasítás szerint itt ezeknek is templomot kellett volna assignálni. A róm. katholikusok, hivatkozván többségükre, ezt nem engedték; apellálták a fejedelemre. A béke kedvéért azonban megegyeztek abban, hogy a helvét hitvallásuak által épitendő templom, iskola és paplak építéséhez a falu fizessen a közösből négyszáz forintot; és az erdőből fát szolgáltasson. Ez ellen is protestált a róm. katholikus alesperes. Ugyanezt tette másnap Puszta-Födémesen, hol az evangelikusoknak templom, iskola és parochia számára hely jelöltetett ki.

A biztosok ezután kissé megpihentek; és csak egynéhány hét lefolyása után folytatták fáradságos munkájokat. Kezdették pedig márczius 11-kén a mult év deczember 15-kén függőben maradt modori ügy eligazításával.

Fentebb említők, hogy midőn a biztosok utasításukhoz képest a piaczon levő templomot és annak tartozékait az evangelikusoknak assignálták, a Benediktinusok megtagadták a templom kulcsának átadását. Hivatkoztak Bercsényire; ez pedig a fejedelemre. Így maradt függőben az ügy. Most azonban megjött a fejedelem határozata, a ki a biztosok eljárását helybenhagyván, a Benediktinusoknak megparancsolta, hogy a nevezett templomot parochiákkal, iskolával, szőlőkkel és minden egyéb tartozékaikkal együtt adják át. Az ő részükre lakásul assignáltatott egy ház kerti szőlővel és épületekkel, úgy azonban, hogy a várostól semmi

követelésök ne lehessen a kápolna iránt, és a mondott házat el ne adhassák, csak szabadon használhassák. Szent-György napig maradhatnak eddigi lakásukban, mely ideig mindenüket tartoznak elhordani. A harangozás közös; a harangozási díj a városé legyen. A Benediktinusoknak ünnepnapokon reggeli 9 órakor a kis haranggal szabad beharangozniok. A két felekezet áhítatossági órái alatt ne háborgattassék harangozás által, hanem mindenik várja be kölcsönösen a másika istentiszteletének végét.

Márczius 12-kén a grinavai lakosok a fejedelem külön parancsa szerint összeszámláltatván, kitünt, hogy az evangelikusok többségben vannak. Ennélfogva a templom, iskola és parochia a szőlőkkel és egyéb tartozékokkal együtt az övéké lett Kivétel csak azon szőlőkre nézve tétetett, melyek katholikus kegyurak által adományoztattak a római katholikus egyháznak, s melyek névszerint is felszámíttattak. Hasonló történt Limpachon is. Mindkét helyen a róm. katholikusok számára templom, iskola és parochia építésére való helyek jelöltettek ki.[1] A következő napon Récsen ellenben a többségben levő róm. katholikusok kapták meg a templomot, iskolát és parochiát tartozékaival együtt; az evangelikusoknak helyek jelöltettek meg.

Ezzel Pozsonymegyében a munka be volt fejezve.

[1] A fejedelem levelének másolata 1706. február 17-kéről olvasható a biztosok jelentése végén.

III.

A biztosok működése Nyitra vármegyében 1706. januártól márcz. 15-ig. — Bars, Esztergom és Komárom vármegyékben október és november hóban.

A biztosok 1706. január 13-kán átmentek Nyitra vármegyébe, és ott a csisiczi templomot minden tartozékaival együtt átadták az evangelikusoknak, mi ellen a róm. katholikusok nem mulasztották el a protestálást. Hasonlót tettek Nyitra-Szerdahelyen, Divéken, Rudnán, Kosztolányban, Bélán, Csávojon és Divék-Ujfaluban. E helyek legnagyobb részében csak az egyházi eszközök megosztása okozott némi nehézségeket.

Január 18-kán Zsámbokréton könnyen ment a dolog, mert a róm. katholikusok kezében maradt a templom. Másnap a livinai és a sissói templomokat az evangelikusoknak ajánlván, azonnal lett protestatió, és sem az egyházi eszközökre, sem a földekre nézve nem tudtak megegyezni. Úgy látszik, ennek hatása alatt protestáltak Rajcsán a kisebbségben levő evangelikusok az ellen, hogy templomjok a róm. katholikusoknak adassék.

Január 20-kán Korosson a kis templomot az evangelikusoknak adták minden tartozékaival együtt. A földeket két részre osztották, hogy mind a két felekezetnek jusson — fenmaradván minden félnek a törvényes út vélt jogainak érvényesítésére. A plebánus csak Szt-György napon tartozik kihurczolkodni; az iskola addig marad a róm. katholikusoké, míg újat építenek magoknak a kitűzött helyen. A vitkóczi templom átadása miatt protestált a róm. katholikus alesperes. Bajsián az evangelikusok elfogadták ugyan a számukra kijelölt helyet, de azért a templom iránti jogukról nem akartak lemondani. A belezi és lipovniki templomok az evangelikusoknak jutván, ez ellen a róm. katholikus alesperes adta be ellenmondását.

Január 22-kén a csermendi templomot adták az evangelikusoknak. A róm. katholikusok, hivatkozással Bercsé-

nyire és Rákóczyra, a folyó hó 25-kére Miskolcz városába hívott országos rendek gyűlésére kivánták halasztani az ügy eldöntését.[1] Ez meg is történt; de hogy minő eredménynyel, nem tudjuk. Az alsó-arraki és csádi templomok átadása ellen protestált a róm. katholikus alesperes. Szent-Mihályuron a reformátusok kapták meg a templomot, iskolát és parochiát a hozzájok tartozó rétekkel és földekkel együtt. Egyéb felmerült kérdésekben a felek barátságosan egyeztek ki.

Január 25-kén két helyen szolgáltattak igazságot a biztosok. Csornokon mind a két fél számára fundusokat jelöltek ki; Komjáthon pedig a templomot a reformátusoknak adták, mi ellen az alesperes protestált. Másnap Ürményben hasonló követtetett; csakis az volt a külömbség hogy az utóbbi helyen a harangok adtak okot vitatkozásra A sallai evangelikusoknak és a czabai reformátusoknak templom, iskola és parochia építése czéljából illő helyek jelöltettek ki, protestatió és ellenprotestatió mellett.

Január 28-kán az a különös eset adta elő magát, hogy mikor a biztosok Érsekujvárba érkeztek, a róm. katholikusok nem engedték, hogy ott az evangelikusok számára helyet jelöljenek ki, és pedig azért nem, mivel állítólag Széchényi György érsek a török kiüzetése után királyi rendeletet vett, mely szerint itt róm. katholikus vallású lakosokon kívül más nem lakhatik. Az ügy a fejedelem elé terjesztetett.[2] Másnap a negyedii és farkasdi templomok a reformátusoknak assignáltattak; Sókőre és Szelöcsénre nézve semmi utasításuk nem lévén, az ügy a fejedelem elé vitetett.

Január 30-kán Tarnóczon mind a reformátusoknak mind a róm. katholikusoknak jelöltek ki fundusokat. A reformátusok visszakövetelték az ürményi róm. katholikusoknál levő harangjokat. A vecsei templom közösen adatot

[1] Paria Litterarum quart, Suae Excellentiae. Jan. 26. 1706.

[2] Paria Litterarum Quartariarum Suae Serenitatis Principalis Febr. 23 Anno 1706. A Jelentés végén. Orsz. levéltár.

át az ágostai és helvét hitvallású lakosoknak, mi ellen az alesperes protestált.

Az időközben Pozsonymegyében járt biztosok február 23-kán ismét visszatértek Nyitra vármegyébe, s Jablonczán és Holicson minden nehézség nélkül jelöltek ki az evangelikusoknak fundusokat. De Szeniczen a róm. katholikusok, hivatkozván földesuri jogaikra, megakadályozták az assignatiót, mely ügy a fejedelem elé vitetett. Febr. 25-én Pretesden az evangelikusok megerősíttettek birtokukban; de Szobotistyén az evangelikusok azért, mert többségben vannak, és mert a templomot ők épitették, magoknak kivánták azt assignáltatni. Az ügy a fejedelem elé vitetett. Másnap a turolukai, verbóczi, brezovai és mijavai templomok birtokában megerősíttettek az evangelikusok. Ó-Turán is az evangelikusok voltak többségben, de a templom a biztosok utasításához képest mégis a róm. katholikusoknak adatott. Ragyóczon az evangelikusok kapták a templomot, a parochiát és az iskolát a hozzájok tartozó jövedelmekkel együtt. Krajnyán, Botfalván és Hrussón az evangelikusok egyszerűen csak megerősíttettek birtokaikban.

Márczius 4-kén Vágujhelyen hosszabb alkudozások folytak. A vármegye bizonyítványt állított ki arról, hogy az a ház, melyet most a Fitter familia bír, az evangelikusok parochiája volt. Ennek következtében a biztosok e házat és a szétrombolt templomot a temetővel és iskolával együtt az evangelikusoknak assignálták. Az is bebizonyíttatván, hogy a város sörháza helyén volt az evangelikus parochia kertje, az evangelikusok azt is kivánták; de mivel a város közpénzen épitette a sörházat, belenyugodtak azon intézkedésbe, hogy a város fizessen az evangelikus papnak negyven forintot, a róm. katholikus káplánnak is negyvenet; úgy azonban, hogy a róm. katholikusok e helyért más kertet engedtek át az evangelikusoknak. Minthogy pedig kitünt, hogy a templom elfoglalásakor az evangelikusoktól három harang vétetett el, arra nézve úgy egyeztek meg, hogy a meglevő harang legyen az evangelikusoké; az el-

vitteket pedig a földekkel és az elveszett kelyhekkel együtt keressék.

Csejten és Verbón az evangelikusoknak fundusok jelöltettek ki; Hradeken és Nagy-Örvöstyén pedig a templomok, iskolák és parochiák adattak nekik.

Márczius 8-kán Pőstyén városában az evangelikusoknak adták a külső templomot az iskola és parochia számára még Forgách Ádám által adományozott helyekkel együtt. Másnap a bori templomot, szintén az evangelikusoknak assignálták; de már márczius 15-kén Sentén a templom a parochiával és iskolával együtt a róm. katholikusoknak jutott, amiért az evangelikusoknak egykori templomhelyét templom, iskola és parochia építhetése czéljából ismét kijelölték. Úgyszintén a bábi evangelikusoknak is. Mikor pedig Nagy-Ujlakon a templomot, paplakot és iskolát minden tartozékaikkal együtt az evangelikusoknak adták, a róm. katholikus plebánus Bercsényi nevében kötelességszerűleg protestált, és a kulcsokat nem akarta kiadni mindaddig, míg Bercsényitől választ nem kap. A zelai, szilágyi és sághi evangelikusok meghagyattak eddigi birtokaikban. Udvarnokon a plebánus ellentállt, és a templom kulcsát nem akarta kiadni, míg erre Forgách Simontól felhatalmazást nem kap. Sopornyán minden ellenvetés nélkül jelöltek ki az evangelikusoknak fundusokat. Galgóczon már csak a plebánus protestatiója mellett adták át az evangelikusoknak a templomot a hozzá tartozó parochiával, iskolával és kórházzal együtt. Pásztón ez ellenmondás nélkül történt, míg Zsámbokrétou a fundusok kijelölése sem történhetett ellenmondás nélkül.[1]

Bars, Esztergom és Komárom vármegyékben utasításuk szerint ekképen jártak el a kiküldött biztosok:

Barsban a nagy-ugróczi, geletneki, szénásfalvai, felső-

[1] Relatio Commissariorum in negotio Templorum ad Comitatum Posoniensem et Nitriensem exmissorum. Aláírva: Novotha István, Gosztonyi Miklós és Losonczi Szíjgyártó István által. Orsz. levéltár.

zdányai, alsó-zdányai, magos-parti, vihnyei, nagy-szelezsényi, simonyi és keszi templomokat tartozékaikkal együtt az ágostai hitvallásuaknak kellett volna átadni; a nagysallai,[1] szemléri, szentgyörgyi, kis-sarai, poszbai és tőhelyi templomok hasonlóképpen tartozékaikkal együtt a helvét hitvallásuaknak voltak átadandók. Kemeneczre nézve az volt utasításul adva, hogy annak lakosai összeszámláltassanak és a templom azon felekezetnek adassék, amely többségben van. Az ó-barsi templom a róm. katholikusoké legyen, de annak új-barsi filiája a helvét hitvallásuaknak volt adandó oly módon, hogy az ó-barsi templomnak minden jövedelme két részre oszoljon a róm. katholikusok és reformátusok között. A megnevezett templomokon kívül minden más templom azon felekezeté marad, amely azt tényleg bírja.

Esztergom és Komárom vármegyékben a népszámlálás rendeltetett el; jelesül pedig Komáromban: Udvarnokon, Martonoson, Németiben, Csusban, Pottanban, Radványban, Nagy-Megyerben és Ekicsében. Esztergommegyében: Mocsban, Bucsuban, Bátorkesziben, Kis-Ujfaluban, Ölveden és Farnakon.

A szabad királyi városokra nézve akként rendelkezett a szécsényi országgyűlés, hogy például *Körmöczön* a várbeli nagyobb templom essék az ágostai hitvallásuaknak a külvárosban levő tót templommal együtt. A piaczon levő parochialis templom paplakkal és iskolával együtt, valamint a Ferenczrendiek temploma is a róm. katholikusoké legyen. Az evangelikusok paplakjául rendeltessék a városháza. A papok fizetése pedig osztassék a róm. katholikus és evangelikus hívekre két egyenlő részre. A Körmöczhöz tartozó falvakban, Lucskán és Kunosován a templomok és tartozékaik adassanak az evangelikusoknak, Perkben pedig a róm. katholikusoknak templomnak való hely jelöltessék ki.

[1] Erről külön vizsgálat folyt.

Új-Bányán a kórházi templom adatik az evangelikusoknak; a parochia pedig a róm. katholikusoknak, melyet közköltségen templommá kell kiépíteni. A fizetés a két pap között megosztandó; úgyszintén a templomhoz és parochiához tartozó javadalmak is. Két kehely lévén, a nagyobbik legyen a róm. katholikusoké, a kisebbik pedig az evangelikusoké. A róm. katholikusoknak iskolának való hely jelöltessék ki a puszta templom mellett. A kórházhoz tartozó elzálogosított falut a város tartozik kiváltani.

Ez volt az utasítás. Lássuk, miként teljesítették azt a kiküldött biztosok.

Október hó 30-kán Ó-Barsra utaztak, és utasításukhoz képest a jövedelmet kétfelé akarták osztani. Kihallgatták az új-barsi lakosokat arra nézve, hogy mennyi szántóföld, rét és más jövedelem tartozott az ó-barsi templomhoz a fundatión kívül. Ezeknek tanusága szerint az oda tartozó rétek, földek és jobbágyok ekképen osztattak el: az ó-barsi róm. katholikus plebánusnak, Podluzsányi Mártonnak jutott a Hidegkútnál levő rét, mely az új-barsiak által régebben elzálogosíttatván, most kiváltandó volt. Ezenkívül a falu malmán aluli rét, a gyöngyszéli és kessei rét. A szántóföldekből a mocsár nevű harmadfél hold föld; és mivel a másik félnek ebből négy hold jutott, tehát kárpótlásul mintegy kiegyenlítésül a plebánusnak az úgynevezett bika rétje is átadatott. A Venecziben levő jobbágyok közül Mészáros Márton, Kabala Ádám, Kabala György és Drapha János jutott a plebánusnak. Másfelől az új-barsi református lelkésznek, Czene Istvánnak a rétek közül jutott az Úr gátján fekvő rét, a Fakó-kert és négy hold szántóföld. A Venecziben levő jobbágyok közül Batovszky Márton, Jancsovics Márton, Kétyi Tamás és Stephanovics Benedek, akik évenkint tizenhat napot tartoztak a magok egyházi elöljáróinak dolgozni.

Október 31-kén Zemlér nevű faluba érkezvén a biztosok, pontonkint felolvasták utasításaikat a lakosok előtt A megejtett vizsgálatból kitünt, hogy e helység templomá-

ban róm. katkolikus plebánus nem tartott isteni tiszteletet. A templom zárva volt egészen addig, míg Ocskay László Lévára nem érkezett. Ekkor a református lelkész folytatta az egyházi szolgálatokat. Semmiféle egyházi eszközök nem találtattak, melyekre a róm. katholikusok igényt tarthattak volna. De találtatott négy szapu alá való egyházi föld. Minthogy pedig két lakoson kívül — kiknek egyike róm. katholikus, másika evangelikus — az összes lakosság a helvét hitvallást követte, a templomot tartozékaival együtt ezeknek adták. Hasonló módon jártak el másnap Szt-György nevű faluban is, hol szintén reformátusok laknak, kivéve egy róm. katholikust és egy evangelikust, akikre nézve kimondatott, hogy akaratuk ellenére nem kényszeríthetők arra, hogy a református papnak fizessenek. Egy kis nehézséget támasztott azonban a szomszéd róm. katholikus lelkész. Tapolcsányi István, aki arra hivatkozott, hogy a szent-györgyi lakosok neki 19 szapu buzával tartoznak; de a biztosok ezt nem találták igazságosnak, és a plebánostól a kötelezvényt visszavették. A malombeli jövedelem iránt támasztott igényével a plebánus a fejedelemhez utasíttatott. A tizenhatod jövedelme a református lelkésznek ítéltetett oda, mi ellen a plebánus tiltakozott.

November 1-jén Kis-Saróba érkeztek, hol egy fából épített templomot találtak, melyhez semmiféle föld vagy egyéb jövedelem nem tartozott. A róm. katholikusok ugyan igényt tartottak reá, de mivel a lakosság, kettőnek kivételével, mind helvét hitvallásu volt, tehát a biztosok ezeknek ítélték oda. Tapolcsányi István plebánus itt is követelt búzát; a lakosok nem is tagadták, hogy tartoznak vele; de a biztosok a béke biztosítása tekintetéből ennek fizetésétől felmentették a református lakosokat. A malombeli jövedelem elvonása miatt itt is protestált a plebánus Nagy-Salló mezővárosában a jövőbeli egyetértés kedvéért szerették volna a templomot mind a két félnek odaítélni, hogy felváltva tartsák benne isteni tiszteletüket. De oly nehézségek merültek fel, melyek miatt ez nem sikerülhetett. Ennélfogva

a róm. katholikusok számára imaházul egy új tapasztatla házat rendeltek, addig is, míg templomot építhetnek magol nak, melynek való helyet azonnal most kihasították. A meg levő templomot a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt helvét hitvallásuaknak assignálták. A benne található eg házi eszközöket a jelenvolt róm. katholikus alesperes jelei létében átvette a plebánus. Egyébiránt kimondatott az á talános szabály, hogy mindenki csak a maga papjána tartozik fizetni. A harangozás és temetés ügye is béke megoldást nyert. De Tapolcsányi István plebánus, ki a általa bevetett négy hold parochiális föld termését meg kapta, itt is bizonyos mennyiségű búzát és fát követelt református lakosoktól. Hivatkozott kötelezvényére és pro testált a biztosok eljárása ellen. Az előbbeni plebánus álta Ujvárba vitetett harang, mely ezen egyház tulajdonána bizonyult, visszahozatni rendeltetett.

Esztergom vármegyének Nagy-Ölved nevű falujába szintén vitás kérdést kellett elintézni. Az odavaló róm katholikus plebánus, Rudnay György, bemutatta az 1701-be kelt investituráját, mely szerint Bars, Réthy és Farnád nevi filiák az ölvedi templomhoz tartoztak. A biztosok utasítá suknak tizenegyedik pontja értelmében összeszámláltattál a lakosságot. E szerint Nagy-Ölveden találtatott róma katholikus 152, Barson 183. Kettyén 35, Farnádon 55, ösz szesen tehát 425 lélek. Evangelikus Nagy-Ölveden 31. Bar son 2, Kétyen 13, Farnádon 131, összesen 177 lélek Református Nagy-Ölveden 254, Barson 1, Kétyen 143 Farnádon 223, összesen 621 lélek. A róm. katholikusol részéről felhozatott, hogy Ölved a nevezett investitura sze rint anyaegyház, a többiek pedig filiák; de csak annyiba tartoznak az anyaegyházhoz, amennyiben róm. katholikusol találtatnak bennök. Minthogy azonban két esztendő előt Farnádon, Kétyen és Ölveden református lelkészek jelen tek meg, ezek végezték az isteni tiszteletet, s a nép nem függött a róm. katholikus lelkésztől s annak nem is fize tett. A reformátusok ellenben azt állították, hogy Farná

és Kéty nem vétethetnek filiáknak, sőt Nagy-Ölved sem anyaegyháznak. Ezek úgy mint Bars is, azelőtt mindig külön (ref.) templomok és parochiák voltak. A róm. katholikusok írásban jelentették ki a biztosok előtt, hogy az utasítás tizenegyedik pontjához szigoruan ragaszkodnak, mely szerint olyan helyek, melyeken tényleg lelkész van, nem számíttatnak filiák gyanánt. A nagy-ölvedi egyház 1701. jún. 29-kén a főesperes által teljesen elpusztultnak találtatott; a reformátusok csak privát házban tartották isteni tiszteletüket. Nem törődtek a templommal, melyet a róm. katholikusok saját költségükön javítottak ki. Erre a reformátusok azt válaszolták, hogy a hivatolt tizenegyedik pont a róm. katholikusok ellen szól, mert jóllehet az osztrák ház uralma alatt Farnád és Kéty anyaegyházak az invesztitura szerint filiáknak neveztettek is, templomjaiktól, parochiáiktól, iskoláiktól és jövedelmeiktől megfosztattak, lelkészeik elűzettek; mégis Ölved, Farnád és Kéty sohasem voltak filiák, hanem anyaegyházak. És feltéve, de meg nem engedve, hogy az investitura erejénél fogva filiáknak tekintettek is, de a változott viszonyok következtében, midőn a szabadságért küzdő fejedelem visszahelyezte a református lelkészeket, amaz egyházak nem filiáknak, hanem valóságos anyaegyházaknak tekintendők. Bars mindig saját lelkészszel bírt, ennélfogva anyaegyház volt; csak a róm. katholikus esperes nevezte el filiának. Az ölvedi, farnádi és kétyi templomok elfoglalása előtt a barsi egyház sohasem tekintetett filiának, hanem anyaegyháznak, melynek saját evangelikus lelkésze volt. Ha a róm. katholikusok filiává akarják tenni, az csak az 1606-ki bécsi békekötés 7-ik, az 1608-ki koronázás előtti 1. és 7-ik, az 1649: 12., a kir. diploma 2-ik feltétele s az 1647: 5. t.-cz. ellenére történhetik, mely törvények mindenütt biztosítják a vallás szabad gyakorlatát és lelkészek tartását, ellenben a templomok foglalását szigoruan eltiltják. Már pedig az investitura ezekkel szemben nem érvényes. Az sem vehető figyelembe, hogy az ölvedi egyház róm. katholikus szertartással nyeretett meg, mert

hiszen az evangelikusoktól elfoglalt más templomok hasonlóképen nyerettek meg. Hogy a templom a hábori időben elpusztíttatott és a lakosok privát házban tartottá isteni tiszteletüket, az igaz, de nem áll, mintha a róm. kath likusok saját költségükön javították volna ki, hanem a r formátusok voltak azok, akik saját költségükön hozta helyre.

Ezeknek meghallgatása után a kiküldött biztosol mivel az összeszámlálás szerint Ölveden a reformátuso többségben vannak, a templomot ezeknek adták. A bar templom a róm. katholikusoké, a kétyi és farnádi pedi a reformátusoké marad. Ennek azonban Szabó István köbö kuti plebánus, mint esztergomi alesperes a klerus nevébe ellentmondott. Hivatkozott a szécsényi megállapodásokr és ellentmondásáról bizonyitványt kért. Az ágostai és helv hitvallásu hívek köszönettel vették a biztosok igazságo határozatát és kivánták magukat azonnal jogaikba vissza helyeztetni. Az ölvedi róm. katholikusok részére a lakos ság jelenlétében templomnak való helyet jelöltek ki mostani templom irányában. A temető közösnek nyilváni tatott. Iskola és parochia számára szintén helyet jelöltel ki. A plebániát és iskolát, mivel paraszt funduson vol épitve, az illető földesúr tetszésére bízták. Csak ha ez nem engedné át az épületeket, akkor vehetné a róm. katholiku egyház használatba a parochiának és iskolának fenteb kijelölt helyeket. A kert használata hasonlóképen a tulaj donos földesúr tetszésétől függesztetett fel. A plebániáho tartozó földek termését a plebánus élvezi ; de azontúl föld minden tartozékaival együtt a református lelkésznel adandó át. Akik a plebánusnak multra nézve tartoznak azt meg kell fizetniök; de kijelentetett, hogy ezentúl senki sem tartozik a más vallásu papnak fizetni. A harangozás temetés köz legyen, hasonló díjak mellett. A templomba levő egyházi eszközök átadattak a róm. katholikus espe resnek.

Azután kimenvén Farnádra, ott a róm. katholikusok

nak templom, iskola és parochia számára helyet jelöltek ki a lakosság jelenlétében. A Szent Péter nevű templomomladék az evangelikusoknak adatott, s ehhez az ágai úton parochiának és iskolának való hely is jelöltetett. A reformátusoknak a puszta kőtemplom adatott át, nemkülömben birtokukban maradt a régi parochia és iskola a hozzájuk tartozó jövedelmekkel együtt, még pedig azon kijelentéssel, hogy a Szent Péter temploma melletti temető közös legyen; a harangozás és temetés az utasitás nyolczadik pontja szerint történjék.

November 6-kán kimentek Kéty nevű faluba, hol a falun kívül levő templomot a reformátusoknak assignálták, parochiának és iskolának való puszta helylyel együtt. A róm. katholikusok számára templomnak, paplaknak és iskolának való helyet hasitottak ki a református templommal szemben. Ugyanazon nap Kisujfaluban, hol csak háromnégy róm. katholikus ember lakik, a templom és a hozzávaló jövedelem a reformátusoknak adatott; jóllehet, Szabó István róm. katholikus plebánus ez ellen is protestált a klerus nevében. Bátorkesziben önkéntes népszámlálás folytán kitünt, hogy 306 róm. katholikus, 66 evangelikus és 264 református lélek van; ennélfogva a templom és parochia tartozékaival együtt a többségben levő róm. katholikusoké lett. A reformátusok kapták a plebánia számára épülő parochiát, mely mellett templomnak és iskolának való helyet is kijelölték. Az evangelikusoknak szintén templomnak, temetőnek, iskolának és parochiának való hely adatott. A harangozás, temetés és papfizetés iránt az utasitás szerint történt meg az egyesség. Minthogy azonban a reformátusok egyházi épületekre forditandó nagy költség miatt a fejedelemhez folyamodtak, ez ellen a róm. katholikusok protestáltak.

November 7-kén Csúzon jelentek meg a biztosok. Itt az előleges önkéntes összeszámlálásból az tünvén ki, hogy a róm. katholikusok többségben vannak, a reformátusok megnyugodtak a templom, iskola és paplak átadásába.

A templom iránt a jövő országgyűléshez kivántak fordulni most megelégedtek azzal, hogy nekik templom, iskola é paplak építéséhez szükséges hely jelöltessék ki. Ez meg i történt. De a róm. katholikusok protestatiót jelentettek b

Ugyanaz nap a Komárom vármegyében levő Udvar nokra érkezvén, a biztosok ide rendelték a mocsi lakoso kat és a róm. katholikus és református lelkészeket i Németi János róm. katholikus plebánus beismerte, hogy reformátusok nagyobb számmal vannak, kiknek tehát templom, iskola, parochia és ezeknek tartozékai át is adat tak. A reformátusok a humánus plebánus iránt voltak anny elismeréssel, hogy egy ideig ott hagyták a parochiába lakni; az egyházi eszközöket minden ellenmondás nélkü visszaadták neki. Hasonló békességben történt az átadá Bucsu és Radván nevű filiákban is, mit nem zavart me a róm. katholikus alesperes szokásos ellenmondása.

November 8-kán Udvardon magok a reformátusol beismerték, hogy a róm. katholikusok többségben vannak és ennélfogva a templomra nem is tartottak igényt. Egy kori templomuknak, iskolájuknak és paplakjuknak helyé megkapták. A negyvenöt forint értékű harangocska fel árát a róm. katholikusok kifizetvén a reformátusoknak, ezel új harang vételére köteleztettek. Ami követelése volt plebánusnak a református lakosokon, azt megkapta. A re formátusok számára kijelölt hely ellen protestált a róma katholikus alesperes és Megyeri Gábor, kinek a nevezet helyen kuriája volt.

November 9-kén Porbán tartott vizsgálaton könnye átestek, amennyiben a reformátusok javaik birtokában meg erősíttetvén, a róm. katholikus lelkész pedig jogtalan köve telésével elutasíttatott. A következő nap is szerencsés vol amennyiben Tökölyt is református atyafiak kapták me régi birtokaikat. Az egynehány jövevény római katholiku és evangelikusra nézve kimondatott, hogy nem tartozna a református papnak fizetni.

November 11-kén Nagy-Szelezsénben folyt az átadá

munkája. Itt róm. katholikus és evangelikus lakosság volt. Ez utóbbiak kapván meg a templomot, a róm. katholikusokra nézve kimondatott. hogy nem tartoznak evangelikus papnak fizetni. A tizedjövedelem is akként osztatott meg, hogy mindenki csak a maga papjának fizesse. Két nappal utóbb Nagy-Ugróczon már bonyolódottabb kérdés merült fel. Ugyanis a földesasszony, Révay Erzsébet mint Bossányi László özvegye, az időközben róm. katholikus hitre áttért gyermekeinek nevében tiltakozott az ellen, hogy a templom az evangelikusoknak adassék. Ez ellen azonban Bossányi János oberster ellentiltakozást nyujtott be, és sürgette a szécsényi országgyűlés határozatának végrehajtását. A biztosok ennek következtében a templomot az evangelikusoknak assignálták. De mikor a róm. katholikus plebánustól kérték a templom kulcsát, ez azt válaszolta, hogy Révay Erzsébetnél van Most Huszár György róm. katholikus alesperest küldötték a kulcsért. aki a nevezett úrnőtől azt a választ nyerte, hogy tiszteli ugyan a fejedelem parancsolatját és a szécsényi országgyűlés végzését, de mivel gr. Bercsényi ellenkező rendeletet adott ki a biztosoknak, amíg ez vissza nem vonatik, ő nem adja ki a templom kulcsát. Bossányi oberster azonban kijelentette, hogy ha menye, Révay Erzsébet a templom kulcsát ki nem adja, ő erővel fogja azt kinyittatni. Az asszony ekkor sem engedett; újra hivatkozott Bercsényire, s kihivólag utasította a biztosokat kötelességük teljesítésére. Bossányi kijelentette, hogy ha a templom azonnal ki nem nyittatik, ő a templomban levő róm. katholikus egyházi eszközöket nem fogja kiadni. Erőszak ellen erőszak. Tiltakozik az ellen, hogy valaki az ország akaratának ellenállhasson. A biztosok azonban nem kivántak erőszakot használni. Összeírták az egyházi eszközöket, a földeket és jövedelmeket s kijelentvén azt, hogy mindenki csak a maga papját tartozik fizetni, hogy a róm. katholikus plebánusnak restantiái adassanak meg, és hogy a plebánus a jelen év Szent Miklós napjáig békében maradhasson a parochiában, — tovább mentek.

November 14-kén Simonyiban szintén veszekedő felekkel találkoztak. A róm. katholikusok hivatkozván a kegyúri jogra, azt kivánták, hogy a templom az ő kezükben maradjon, az evangelikusoknak pedig templomhely jelöltessék meg. Ha ez nem történhetnék, legalább annyi idő engedtessék nekik, míg a fejedelemhez felterjesztést tehetnek. De az evangelikusok a szécsényi gyűlés határozatának végrehajtását kérték, mit a biztosok meg is cselekedtek, utasításaik szerint átadván az evangelikusoknak úgy a templomot, mint a parochiát és az iskolát tartozékaival együtt. A róm. katholikusok a biztosok azon kérdésére: kivánnak-e templomnak stb. való helyet kijelöltetni? azt felelték, hogy nem. Ők bíznak a fejedelem kegyelmességében. Egyébiránt az egyházi eszközök átadattak a római katholikus plebánusnak: a jövedelmek pedig összeiratván, kimondatott, hogy senki ne kényszeríttessék más vallású papnak fizetni. Végül a róm. katholikusok protestatiót nyujtottak be az eljárás ellen.

November 15-kén Nemes-Kosztoláni, Kemeniczi templomok a nép összeszámlálása után a többségben levő róm. katholikusoknak adatván át, az evangelikusok, kik váratlanul estek el templomuktól, a fejedelemhez folyamodtak. Az ügy elintézéséig azonban templomnak, iskolának és parochiának való helyet jelöltettek ki maguknak. A temetésre és harangozásra nézve az illető pontok szerint jártak el a biztosok.

Három nap mulva Körmöcz városában állapodtak meg. Ott a várbeli nagy templomot az evangelikusoknak adták; ugyanezeknek a városházát parochiául és ezekhez a tót templomot. Azután az egyházi eszközök felett támadt némi alkudozás. Ugyanis az evangelikusok egy jegyzékkel állottak elő, melyre nézve a róm. katholikusok azt jegyezték, hogy az ott feljegyzett eszközök nem a várbeli, hanem a róm. katholikusok kezén maradt főtéri templomhoz tartoznak. De az evangelikusok azt válaszolták, hogy a városban levő két főtemplomban egyiránt használtattak ezen

eszközök akkor is, mikor mind a két templom evangelikus volt; ennélfogva joggal követelhetik magoknak. A római katholikusok még régibb időkre hivatkoztak. A biztosok csak nehezen tudták a feleket kiegyeztetni. Mikor ez megtörtént, akkor állott elő a róm. katholikus plebánus új követeléssel, és az említett templomok átadása ellen ünnepélyesen óvást tett. Követelte vissza az orgonát, vagy annak az árát. Követelte az ő neki fizetni szokott tiszteletdíjakat, ünnepi ajándékokat. Erre az evangelikusok azt felelték, hogy ők tartják magokat a fejedelem gyöngyösi határozatához, mely szerint a multra nézve nem tartoznak semmivel; a jövőre nézve pedig a szécsényi országgyűlés végzése szerint fognak fizetni. Az átvett épületekért és eszközökért köszönetet mondtak az országnak. A multra nézve követelt némely fizetendőkre nézve azt felelték, hogy bevárják más sz. kir. városoknak eljárását, s a szerint fognak cselekedni. A két felekezet templomait a város közös kasszájából javíttatják. Miután még a kórházi templomhoz való eszközöket is számba vették volna, november 19-kén Kunosova nevű faluba mentek, hol a templomot, paplakot és iskolát tartozékaikkal együtt az evangelikusoknak adták. Az egyházi eszközökre nézve úgy egyeztek meg a felek, hogy mivel a kelyhet a róm. katholikusok megtartották, annak árát megtérítik az evangelikusoknak. A harangozás, temetés és fizetés ügye az utasítás szerint igazíttatott el. A Lucska nevű templomot, parochiát és iskolát tartozékaikkal együtt az evangelikusoknak assignálták. Az egyházi eszközök azonban a róm. katholikus plebánus kezébe adattak.

November 21-kén Vihnyére idézték be a geletneki, szénásfalvai, alsó- és felső-zdányai lakosokat; és miután az utasítás előttük felolvastatott volna, az illető templomok, iskolák és parochiák átadattak az evangelikusoknak, úgy azonban, hogy a róm. katholikus plebánusok még két hétig benmaradhatnak a parochiákban. Az egyházi eszközök átadásánál némi nehézségek támadtak, amennyiben a kelyheket a plebánus követelte, az evangelikusok pedig

engedni nem akartak. Végre is abban egyeztek meg, hogy a róm. katholikusok a kelyhek árát megfizették. A többi eszközök összeirattak. Vihnyén róm. katholikus templom, iskola és parochia számára hely jelöltetett ki. Temetés, harangozás, fizetés tisztába hozatott.

November 23-kán Ujbánya sz. kir. városába érkeztek Ott a kórházi templomot az evangelikusoknak adták az iskolával együtt. A miséhez tartozó eszközöket átvette a plebánus, egyik kelyhet az evangelikusoknak engedvén. A parochia a róm. katholikusoknak jutott, melynek templommá való alakításához az evangelikusok is hozzájárultak. A fizetés a két parochus között osztatott meg; hasonlóképen a tanitók fizetése és a parochiákhoz tartozó javadalmak is. A római katholikusoknak iskola számára hely jelöltetett. A városnak meghagyatott, hogy a kórházhoz tartozó elzálogositott falut kiváltsa, és hogy különösen a háboruban megsebesitett betegek felvételére gond legyen. A róm. kath. plebánus által követelt restantiákra nézve olyan határozat mondatott ki, mint Körmöczön.

November 24-kén Léván jelenvén meg, a nagy-megyeri lakosok között akként intézték el a kérdést, hogy a többségben levő reformátusok kapták a templomot, parochiát és iskolát tartozékaikkal együtt. A róm. katholikusoknak pedig helyek jelöltettek ki. Az egyházi eszközökkel barátságosan egyeztek ki. Ez történt Ekecsén és Keszin is. Ez utóbbi helyen november 25-kén a templom, iskola és parochia tartozékaikkal együtt az evangelikusoknak adatott. A róm. katholikusok a podluzsányi templomot kivánták s meg is kapták. És minekutána a biztosok a harangozás, temetés és papfizetés ügyét utasításukhoz képest elintézték volna, ezzel küldetésöket befejezték.[1]

[1] Az Nemes Magyarországi Confoederált Statusoknak Széchényi mezőben Conventusnak alkalmatosságával Religio dolgában Nemes Bars, Esztergom és Komárom vármegyékben Templomok Parochiák és Oskolák assignatiója iránt lött rendeléséről való Testimonialis. Kiállítva Hunyadi András, Peti Nagy András és Balogh Gáspár által. Léván 1705. nov. 25. Orsz. levéltár.

IV.

Az Abauj, Zemplén es Borsod vármegyékbe kiküldött biztosok működése 1705. deczember 6-tól, — Zólyom, Árva és Liptó vármegyékben.

Az Abauj, Zemplén és Borsod vármegyékbe kiküldött biztosok, ú. m.: Gunderfinger János, Szakmáry János és Brezinai János urak. Kozma Péter jelenlétében kiállított jelentések szerint (1705. deczember 6-kán Szécsényben kiadott parancs alapján) a tokaji templom minden tartozékaival együtt továbbra is a róm. katholikusok kezében maradt; de a két parochiális épület és iskola a helvét hitvallásuaknak adatott, néhány szőlővel egyetemben. A három harang legnagyobbika a reformátusoké, mely külön felállítva csakis a reformátusok által használtassék. Dézmát és fizetést kiki a maga papjának adjon. A temető közös, úgy szintén a kórház is, melybe a betegek vallás külömbség nélkül lesznek felveendők.

Olaszi Liszkán a reformátusok protestáltak a biztosok azon intézkedése ellen, mely szerint a káplánházat a róm. katholikusoknak adták át (január 22.). Kassa és Eperjes evangelikus lakossága okmányokkal mutatta ki, hogy a bottyáni Tárkányi-féle fundatió az evangelikusokat illeti (január 29.). A reformátusok és róm. katholikusok meg nem egyezése miatt az ügy a fejedelem elé vitetett (jan. 29.).

1706. január 17-kéről Kassáról Pettes András panaszlevelet intéz a fejedelemhez, melyben a Sáros és Szepes vármegyékben járt biztosok „excessusai“ ellen felszólal, jelesül, hogy Pécsujfaluban a lutheránusok az összeszámlálásnál még a holtakat is élők gyanánt vették fel, míg a róm. katholikusok közé nem akarták felvenni az unitus oroszokat, kik pedig a róm. katholikus templomba jártak.

Január 21-kén a Pozsony és Nyitra vármegyékbe küldött követek Bercsényi parancsához képest, minden panaszokat és diffikultásokat Miskolczra utasították a fejedelem elé, kellő magyarázat mellett.

Zólyom városában az evangelikusoknak adatik a piaczon levő nagy temlpom. A néhai Ebeczky János által dotált kápolna pedig a róm. katholikusoké marad; ennek kibővitésére azonban a város négyszáz ezüst forintot fizet, és az épités idején fuvarozni fog a jó béke kedvéért. — A parochia és kápolna marad a róm. katholikusok használatában, ahol iskolát is épithetnek magoknak. A meglevő iskola az evangelikusoké lesz, de parochiáról ők magok gondoskodnak. A lelkészek fizetése mindkét részre egyformán a város pénztárából adatik ki, olyformán, hogy a róm. katholikusok részéről a kápolnai jövedelem közrebocsáttatik; de csak oly feltétel alatt, hogy a róm. katholikus plebánus által eddig használt földek ezután is a róm. katholikusokéi maradjanak. — Négy kehely lévén, melyek közül csak egy van az evangelikusok kezeinél, ehhez még egy átengedtetik; a többi marad a róm. katholikus plebánus kezében; az evangelikus status kezén levő positivum a róm. katholikusoknak átadatván, marad nekik a templomban levő orgona és fizetési restantiája.

Breznóbánya városában egy „öreg Templom" vagyon, melyet az evangelikusok a paplakkal, iskolával és jövedelmeikkel együtt magoknak kivánnak megtartani azért, mivel ők 1500-an, míg a róm. katholikusok csak 900-an vannak. Erre nézve azon intézkedés történt, hogy a templom a kápolnával és iskolával együtt az evangelikusoké, a parochia pedig a róm. katholikusoké legyen. Templom és iskola épithetésére alkalmas helyek tüzetnek ki. Fizetésre nézve, mindenik fél fizesse a maga papját és tanitóját.[1]

Liptó és Árva vármegyékben a másodízben kiküldött biztosok először is Trsztenán jelentek meg, s ott a nép összeszámlálása után a többségben levő róm. katholikusoknak adatott át a templom; míg a szántóföldek, rétek és más járulékok két egyenlő részre osztattak fel az evangelikus és róm. katholikusok között.

[1] Nemes szabad és királyi városok accomodálása. Orsz. levéltár.

A róm. katholikusoknak templomra vonatkozó kivár ságára azonban azon ellenvetés történt, hogy a már egy szer barátságosan elintézett ügygyel kár a fejedelemnei alkalmatlankodni. Az összeszámlálás helytelen, mert od nem tartozók is felvétettek; ezek nélkül a róm. katholiku sok kisebbségben lennének. Az alsó-lipniki templom, mel articulariter az evangelikusoknak adatott volt, a róm. katho likusok használatában van; minthogy a trsztenai templomo is ők foglalták el, illő, hogy legalább az alsó-lipniki ma radjon az evangelikusok kezében.

Ezekre a róm. katholikusok azt válaszolták, hogy nem ismerik el, mintha a trsztenai ügy barátságosan elintézte tett volna; mert ők akkor is protestáltak a fejedelemnel erre vonatkozó rendelete ellen. Az összeszámlálás helyes é törvényes; úgy az anyaegyházban, mint a filiákban több ségben van a róm. katholikus lakosság. Az alsó-lipnik egyházra nézve a kiküldött biztosok szabadon rendelkez hetnek.

Kalkovicz János trsztenai plebánosnak még 1705-be külön panaszai voltak, melyekre az evangelikusok ponton kint válaszoltak.

A turdosi egyházra nézve a római katholikusoknal azon kivánságuk volt, hogy a parochiális földek mind a róm. katholikusoknak adassanak vissza, és amennyiben azol bevétettek, az illetők bünhődjenek. Az első biztosok intéz kedéséhez képest a róm. katholikusoknak átadott és a luthe ránusok által erővel elfoglalt jövedelmek adassanak vissza. Ezentúl pedig az utasítás szelleméhez képest a róm. katho likusok és evangelikusok csak saját lelkészüknek fizesse nek; s a harangozás is az utasítás 8-ik pontjához képes történjék.

Június 19-kén Kubinba érkeztek a biztosok, hol a puczovi és knaženi egyházak ügye vétetett elő. A biztosok nak a széchényi megjegyzés szerint kellett eljárniok. De a összeszámlálás folyamán kérdés támadt, hogy a filiák együt számláltassanak-e az anyaegyházzal, vagy sem? A szécsény

egyesség alapján az volt az utasítás. hogy az alsó-kubini templom tartozékaival és filiáival adassék az evangelikusoknak. Filiák alatt az egyházat és nem a falut értették; mert ha a falu vétetnék, akkor a két nevezett egyház Árva várához lenne csatolandó; mint azt a róm. katholikusok állították. Minthogy azonban a biztosok nem birták a két félt kiegyeztetni, az egész ügy a fejedelem elbirálása alá bocsáttatott.

Az alsó-kubini plebános által felhozott panaszok, melyek leginkább föld- és malomjövedelmekre vonatkoztak, hosszas vitára és még hosszabb czáfolatokra adtak alkalmat. Végre ezen ügy is a fejedelem tanácsa elé került. A többire nézve az utasítások hetedik és nyolczadik pontjának megtartása szigoruan meghagyatott.

Június 20-kán Zábrezen működött a bizottság, azon igyekezvén, hogy a szécsényi barátságos egyesség szerint mind a róm. katholikusok, mind az evangelikusok megnyugtattassanak, úgy a templomra, iskolára és parochiára, mint az azokhoz tartozó földek használatára nézve.[1]

Természetes, hogy a szécsényi országgyűlésből kiküldött biztosok munkájának sem volt több eredménye, mint akármely más intézkedésnek, mely a vallási viszály megszüntetését czélozta. A protestánsok úgy, mint a róm. katholikusok hajlandók voltak a biztosokat gyanusítani, mihelyest nem az ő óhajuk szerint döntötték el templomjaik és iskoláik ügyét. A róm. katholikusok határozottabb ellentállást tanusítottak: és valahányszor tényleges átengedésről volt a szó, mindannyiszor panaszt emeltek a fejedelemnél, és annak pártfogását kérték. Megtörtént az is, hogy mind a két fél egyszerre panaszkodott az országgyűlési biztosok eljárása felett.

Ily körülmények között nem csoda, hogy az óhajtott béke nem állott helyre. A fejedelem rendkívül sok kérvénynyel, tiltakozással, követeléssel és óvással halmoztatott el,

[1] Actum et signatum in Zabrez die 20. Junii 1706. Orsz. levéltár.

melyeknek kiséretében a multak viszonyaira való hivatkc zással az igazság kiszolgáltatását követelték tőle. De h volt az ember, aki ily viszonyok között az igazat, mely teljesen ellentétes álláspontra helyezkedett feleket kielégí heté, kiszolgáltathatta volna? Az egyik azt mondta: a ten plom az ő felekezetét illeti, mert az ő hitfelei építették; másik a földesúri és kegyúri jogra, a harmadik a Bocska és Bethlen-féle adományokra, a negyedik a békekötések és törvényczikkekre, az ötödik a háború jogára hivatkozo hogy követelésének jogosságát bebizonyíthassa.

A plebánusok, ha elvett templomuk jogossága ell nem szólhattak, legalább a goromba elüzetés miatt tett panaszt. Az egyik a parochiáját, a másik a kertjét siratt Az egyik a legutóbbi gyöngyösi egyezményre, a másik róm. katholicismus ősiségére apellált. Szóval, az óhajt nyugalom és béke nem jöhetett létre.

V.

Rákóczy béketárgyalásokat folytat Nagyszombatban. — Vallásra von kozó javaslatok. — A miskolczi országos tanácskozmány. — A jezsuit ügye, és a fejedelem válasza. — Replika és duplika.

Rákóczy a szécsényi országgyűlés negyedik pont értelmében, a hollandi és angol kormány biztosainak kö benjárására ismét békealkudozásokba bocsátkozott, Nag szombatban. A maga részéről Bercsényit, Csáky Istvá Sennyey Istvánt, Jánoki Zsigmondot, Gerhard Györgyi Kajali Pált és Labsánszky Jánost küldötte ki, biztosoki József király pedig gr. Wratiszláv Venczelt és Széchen Pált bízta meg az alkudozással. Jelen voltak az angol k rályné képviseletében Sunderland és Stepney, a belga re dek nevében pedig Rechteren és Hamel-Bruyninx.

A *nagyszombati értekezlet* folyama alatt, több nag fontosságú kérdés között, (minő volt például az osztrák h örökösödése és a II. Endre-féle bullának záradéka) a f keltek a XII-ik pontban azt követelték, hogy a befogad

vallások jogügye egyenlítessék ki a béke és egyetértés kedvéért, és pedig a klerus tiltakozásának mellőzésével az ágostai és helvét hitvallásnak indítványához képest, mely szóról-szóra így következik: Az országba befogadott vallások szabad gyakorlata azon állapotban, mely a szécsényi barátságos szerződés által megalapíttatott, az egyházak és javadalmak birtokával, mindenben csorbítatlanul megtartassék, s nemcsak a dunántúli részekre haladék nélkül, hanem a még nem szövetkezett helyekre is annak idején alkalmaztassék; ne is következzék be többé semmiféle egyháznak és iskolának s ezek javadalmainak elfoglalása, vagy a lelkiismereteknek bármily ürügy alatti erőszakolása, de sőt mindezek, úgy a garantirozó hatalmasságok fogadása, a legközelebbi országgyűlésen hozandó törvényczikk által elégségesen biztosíttassanak. XIII. pont. A jezsuiták, mivel nem alkalmazkodtak a rendek rendeleteihez, menjenek ki az országból, és az ország közmegegyezése nélkül soha se hozassanak vissza. Javaik, mennyiben egyháziak vagy alapítványiak a klerusra bízassanak, mennyiben pedig egyes családoktól elszakíttattak, ezen családokra visszaszálljanak. A Tököli-féle mozgalom előtt, alatt és után törvényes birtokosoktól elszedett jószágokat vissza kell adni minden pénzbeli kárpótlás nélkül. Az egyezkedés erősíttessék meg — eddigi közbenjárókon kívül — a svéd és porosz királyok, velenczei és lengyel köztársaságok által. Erdély függetlensége állíttassék vissza; az erőszakosan kizsarolt törvények törültessenek el; menjen ki az idegen katonaság, a hivatalok valláskülömbség nélkül magyarok által töltessenek be, stb. stb. E pontok a garantirozó biztosok jelenlétében hajtassanak végre.

Lipót biztosai június 22-kén készültek el válaszukkal, mely szerint kinyilatkoztatják, hogy a bevett vallások jogáról, szabadságáról és biztosságáról eléggé gondoskodtak az országgyűlési törvényeikkel, névszerint a legújabbak (értik az 1687-kieket), melyeknek vallásos megtartását és végrehajtását erősen megigéri ő felsége, ki a földesurak jogának

épenmaradásáról szóló záradékot is valóságos és helyes értelme szerint fogja a diéta által megmagyaráztatni, s meg nem engedni, hogy vele visszaélés történjék. Hogy a szövetségesek mit czéloznak a szécsényi barátságos egyesség által, azt a császári biztosok nem tudják, mivel e tárgyat nem ismerik; nem tudják, megegyezik az a törvénynyel, vagy pedig valami új szándékoltatik; de külömben is e tárgy csak az országgyűlés által oldhatbatnék meg. A jezsuiták ügye is az országgyűlés elé való, mely javaikra nézve az 1486 : 11., 1498 : 55., 1504 : 37. I. Ferd. 1560-ki dekretuma, 1647 : 17. s egyéb törvényczikkekhez képest fog intézkedni. A Tököli-féle mozgalom előtt, alatt és után károsultakról elégségesen gondoskodott az 1681 : 11. és 1687 : 7. törvényczikk ; nem szükséges idegen hatalmak biztosítása; Erdély törvényesen Magyarországhoz tartozik; a törvények nem zsaroltattak ki, az idegen katonaság csak a béke teljes helyreállítása után vonulhat ki; a hivataloknál tekintet lesz az érdemre, s így a nem magyarok is viselhetnek hivatalt stb. stb.

Látnivaló e pár pontból is, hogy mily nagy eltérés volt még a két fél között. Ehhez járult még az, hogy a császáriak nem akarták az erdélyi biztosokat elismerni, minélfogva az alkudozások eredménytelenek maradtak. Rákóczy a császáriak fentebbi pontjaira készült ellenokokat „Veracius Constantins“ név alatt közzétette, biztosai pedig (júl. 22-kén) óvást nyujtottak be a közbenjáróknak, melyben a „bekövetkezendő újabb vérontásért Isten előtt felelőssé teszik azt, ki féktelen nagyravágyásában rajtok zsarnokoskodni akar.“ A háború tehát ismét tovább folyt.

Rákóczy e tárgyalások folyama alatt 1706-ik évi jan. 25-kére *Miskolczra* hívta össze a szövetséges rendeket, hogy velük az ország ügyeiről, névszerint a közbenjáróknak adandó válaszról, a pénz-, had- és a vallásügyről tanácskozzék.

Itt felette érdekes és tanulságos esemény adta elő magát, mely szépen világította meg a jezsuiták szereplését és a fejedelemnek róluk való ítéletét.

Ugyanis — mint láttuk — a szécsényi országgyűlés 6-dik t.-czikke a jezsuiták hatáskörét megszorította, és a német nemzetből valókra kimondotta, hogy azok az országból kitakarodjanak. Ez ellen a jezsuiták nagy mozgalmat idéztek elő Magyarország éjszaknyugoti részében; és hat vármegyét rábírtak, hogy a szécsényi gyűlésen ellenük hozott határozat eltörlését szorgalmazzák.

Pozsony, Nyitra, Trencsén, Liptó, Túrócz és Árva vármegyék rendei egy hosszú iratban indokolják ezen kivánságukat. Elmondják, hogy mivel a róm. katholikus vallást ezen „Marianum Apostolicum Hungariae Regnum"-ban veszély fenyegeti, nem nyomhatják el tovább lelkiismeretük szavát, hanem kénytelenek fájdalmas panaszaikat ő kegyelmessége, a fejedelem elé terjeszteni.

Ugyanis fájdalommal és szomoruan értesültek arról, hogy a jezsuita-rend tagjai, kik régi törvények által eleinte mint missionáriusok az ifjúság oktatása végett befogadtattak, későbben pedig a vallás terjesztéséért országgyűlésileg javakkal és birtokjoggal ruháztattak fel, most, midőn már többnyire magyar ifjakból állanak, az országból mint nyilvános gonosztevők, számüzetnek és javaiktól megfosztatnak. Fájdalommal tapasztalják, hogy ez által az Istennek és az anyaszentegyháznak jogai, úgy mint az ország régibb törvényei, megsértetnek; a róm. katholikus egyháznak hű őrei, az igaz hitnek lelkes védelmezői, az Isten igéjének kegyes hirdetői, az erkölcsnek és tudománynak tanítói és e nemzet fiai e hazából kiszakíttatnak, s ekképen az ország első helyét elfoglaló róm. katholikus status akadályoztatik a róm. katholikus ifjúság nevelésében. Ellenben az ágostai és helvét hitvallásuak még külföldi tanárokat is akadálytalanul behozhatnak. Sőt, ami a lelkeket még inkább elkeserítheti, ezen hitvallásuaknál még a jobbágyoknak is szabad vallásgyakorlat engedtetik még pedig a róm. kath. földesurak rovására, kik gyermekeik nevelésében is akadályoztatnak Nem akarják a többi rendeket távolról sem megsérteni, de tagadhatatlan, hogy a tudomány ily őrei-

nek és tanítóinak megszünése sok ezer lélek kárára, és a tanuló ifjúság nevelésének — melyet a klerus az Isten dicsőségére és a rendek a haza javára előmozdítani szoktak — romlására lenne.

Hogy tehát ezek, és az Isten ügye, valamint az anyaszentegyház jogai sérelmének eleje vétessék, hogy a róm. katholikus nép a lelki vigasztalástól, az ifjúság pedig tanáraitól meg ne fosztassék s ekként a rosszra ne csábíttassék, kérik a fejedelmet, mint a haza atyját, aki ép úgy gondját viseli az egyháznak, mint az országnak, hogy az elmondott és más hasonló okokat figyelembe véve, a szóban levő jezsuitákat régibb törvények szerint az országban megtartani kegyeskedjék. Ne vegye figyelembe a confederatió határozatát, mint amely úgy sem illetékes határozni vallási kérdésekben. Nem akarnak ők ezzel a szécsényi országgyűlésnek egyéb politikai határozatai ellen kikelni; de teljes tisztelettel és ünnepélyesen protestálnak az ellen, hogy az Isten ügyének és az anyaszentegyház jogainak, úgyszintén az ország régibb törvényeinek sérelmével a jezsuita-rend honosított tagjai az országból számüzessenek, s jobbára alapítványi javaiktól megfosztassanak. Az alapítók szándékát nem lehet meghiusítani; annak megtartását az igaz róm. katholikus egyház fejei, a római pápák, nehéz átok súlya alatt bullák által is követelik. Mindezeknél fogva a mindenható Uristen előtt, annak szent angyalai és az egész keresztyén világ előtt nyiltan és ünnepélyesen tiltakoznak ily eljárás ellen.[1]

Magok a jezsuiták is küldöttek e gyűlésre követeket:

[1] Humillimi et Fideles servi Comitatuum Posoniensis, Nitriensis, Trencheniensis, Liptoviensis, Thurocziensis et Arvensis Status Catholicus Ad Serenissimum Electum Transylvaniae Principem et Confoederatorum pro Patriae Libertate Regni Hungariae Statuum ac Ordinum Ducem Dnum Dnum Franciscum Rákóczy de Felső Vadász ... Humillima Instantia Exhibita in Castris ad Darócz positis die 30. okt. Anno 1706, talán 1705. Acta Politico-historica Religionaria Catholicorum in Hung. Nemz. Múzeum.

jelesül pedig Cseles és Pahy nevű atyákat azon czélból, hogy ügyüket élőszóval védelmezhessék. Főközbenjárójuk a hazafias érzelmű Széchenyi Pál kalocsai érsek volt, aki több levélben kérte a fejedelmet, hogy „in justis et licitis mutassa irántuk a maga gratiáját. Hadd imádkozzanak szivesen a fejedelem dolgainak s úgy szegény nemzetünknek szerencsés előmeneteléért“.[1]

De sem a rendek, sem a fejedelem nem voltak megengesztelhetők.

A fejedelem saját nevében egy kimerítő választ iratott, melyben éles tollal czáfolja a jezsuiták által saját ügyük mellett felhozott érveket. Egyuttal kimutatja, hogy a jezsuiták szelleme, iránya veszedelmes az országra nézve, s éppen azért azokat, mint a polgári társadalom legveszedelmesebb ellenségeit, az országból végkép kiirtani, vagy legalább szigorú korlátok közé szorítani javasolja úgy az egyháznak és igaz vallásnak, mint végre a szabadságnak jól felfogott közérdeke.[2]

A fejedelem e tekintetben legilletékesebb biró lehetett, mert hiszen ő teljesen be volt avatva e rend titkaiba.[3] Ismerte tanaikat és törekvéseiket. Azok pedig veszedelmesek különösen oly országban, hol a lakosság nagyobb része pápaellenes tanokat fogadott el. A rendek pedig már csak azért sem pártolhatták a jezsuitákat, mivel ezek jogaiknak védelme közben mindig azt hangsúlyozták, hogy e rend tagjai és birtokai egyedül és közvetlenül a római pápa

[1] Széchenyi levele Rákóczyhoz Nagyszombatról 1706. jan 20-án. Orsz. levéltár

[2] Hist. des revol. V. 288. s k. l. Horváth M. VI. 430. l. „Czikkelyekként felvevé Rákóczy a vármegyék supplicatióját s remonstrálá erős és megczáfolhatatlan ratiókkal, hogy nem tudják, mit kivánnak, és mind magoknak, mind az egész országnak romlására, veszedelmére czéloz a jezsuiták mellett való instantiájok . . . Cserei M. Hist. 379. l.

[3] Az Isten csudálatos vezérléséből pápista emberrel mondatá ki az igazságot, és a jezsuitáknak minden istentelen practikájokat napfényre vele kiadatá, mondja *Cserei* M. Hist. 379. l.

hatósága alá tartoznak;[1] és hogy ennélfogva az országos rendeknek nincs is jogok rólok valamit határozni. Számtalan iratban fejtegették jogaikat, alapítási körülményeiket, vagyoni állapotaikat.

De mindez nem használt semmit.

Rákóczy, hogy az egész világ előtt igazolva legyen, kimerítően válaszolt.

Vette — úgymond — a kérvényt, melylyel a jezsuita-rendnek Magyarországból való kizárását meggátolni akarják. Helyesli azt a buzgóságot, melyet a vármegyék róm. katholikus rendei az igaz vallás és gyermekeik oktatása ügyében kifejtenek. De midőn ezt a buzgóságot magában véve becsüli, ugyanakkor ő, ugyanazon buzgóságtól indíttatva, ellenkező nézetre kényszeríttetett a nevezett jezsuitákra nézve. Szükségesnek találja ezt indokolni, hogy kitünjék, miszerint azon elvek, melyeknél fogva a nevezett vármegyék a jezsuita-rendet megtartani óhajtják, éppen azok, melyek őt és előtte már több más országot és rendeket arra bírták, hogy azt kizárják.

A vármegyék feliratában különösen három pont emelkedik ki: 1., hogy a rend elűzéséből a róm. katholikus egyháznak kára lesz; 2., hogy az iskolák és a tudomány szenvedni fognak, és 3., hogy az illető rendben levő magyar fiak ártatlanul számüzetnek az országból.

Az elsőre nézve megjegyzi a fejedelem, hogy ha a vármegyék elfogulatlan szemmel nézik az ügyet, azt fogják találni, hogy a róm. katholikus egyház virágzott a jezsuiták előtt is, hogy más rendek századokon keresztül védelmezték az egyházat, melyen a poklok kapui sem ve-

[1] „Constabit ad haec — írják a nagyszombati jezsuiták Rákóczynak — Serenitati Vestrae ex Sacris Bullis Summorum in Terris Christi Vicariorum, non solum omnes et singulas Societatis Nostrae Personas, verum et universa ejusdem Bona, uni et soli Sedi Apostolicae immediate subjecta esse: cujus Auctoritati vel in minimo praejudicari Serenitas Vestra, tanquam Princeps vere Catholicus, nequaquam patietur . . . Orsz. levéltár.

hetnek diadalt, s mely fel fog maradni akkor is, ha egy nyugtalan rend előtt az ország kapui bezáratnak. Meg fognak győződni, hogy más egyházi rendeknek felébresztendő képessége és buzgalma, s annyi évszázadon át tapasztalt szerénysége és a gyengeségeket pótoló alázatossága több tiszteletet érdemel, mint az ilyféle embereknek nyereséghajhászó hypocrisise és minden erényt feledő követelő gőgje, akik, midőn a vallást a politika segédjévé teszik, a szent ügyek közigazgatását leginkább a külső apparátusra helyezik; nem tudjuk, vajjon inkább a magok hiúságát, vagy az Isten tiszteletét keresik-e. Akik a szent evangyeliomnak és egyháznak védelmét, és boldogságunk előmozditását magoknak czélul tűzik ki, s ekként a szentírást s a szent atyák írásit, melyek az ő hiuságuknak és kapzsiságuknak kedveznek, neküuk teli szájjal hirdetik, azokat pedig, melyek nekik nem kedveznek, bármily világosak legyenek is, vagy elnyomják, vagy mesterséges magyarázattal önkényesen, tetszésük szerint elcsavarják. Lehet, hogy néha az Istennek nagyobb dicsőségére, de máskor többnyire csak saját pénzvágyukért; mindenütt az égieket hordják ajkaikon, és a földieket szívükben; a vallást czégérül használják, hogy hasznot húzzanak belőle. A jezsuiták az akatholikusok elleni nagy buzgalmukkal és szenvedélyükkel a szentszéknél inkább a magok és rendjük érdemeit, mint az Isten igéjének terjesztését hajhászszák, és az eretnekek lelkét erőszakosan a róm. katholikus egyház iránt inkább izgatják, mint engesztelik, inkább ingerelnek, mint meggyőznek; és míg a megtérítetteket mintegy diadallal mutogatják, addig egész országokat és az akatholikus népeket még inkább elidegenítik, s gonoszságaikkal nemcsak magokat, hanem a róm. katholikus vallást is gyűlölet tárgyává teszik. Ekként a nyájnak nyugtalan őrei, a magok impertinentiájával az eltévedt juhokat inkább visszariasztják, mintsem hogy beterelnék az egyházba. A róm. katholikus egyházat, midőn erőszakkal akarják kiterjeszteni, pusztítják, és az általok elidegenített lelkeket szétszórják, elzüllesztik.

A fejedelem nem foghatja fel, mért nem lehetne a jezsuiták rendjét más régi egyházi rendekkel pótolni. Nem érti az illető vármegyéket, hogy mit találnak e rendné olyant, ami azt az egyházra nézve oly szükségessé, vagy pediglen ilyen protestatióra érdemessé tenné. Talán azt, hogy a jezsuiták mindenben megkülömböztetik magokat, é hogy a pápának nem annyira szellemi méltóságát, min inkább a világiak feletti hatalmát vannak hivatva terjesz teni? Talán ezért akarják őket minden más rendek felett kiváltságokkal felruházni, és minden tehertől és kellemet lenségtől mentekké tenni? Talán ezen felsőbbséget nem tűrő s más papság fölé emelkedő rend, mely itt is affec tálja az italismust, többet ér azért, hogy közvetlenül a pápá nak van alávetve, és a helybeli püspököknek engedelmes kedni nem tartozik?

Avagy mi érdemet találnak a vármegyék e ren kevélységében, melylyel a nyilvános körmenetekben má szerzetesek példája szerint részt venni Isten dicsőségéne kissebbítésével csak azért vonakodik, hogy a többi szerze tesekhez hasonlónak vagy azoknál kisebbnek ne látszassék Avagy énekes meneteik (cantivada), melyekben a feddhe tetlenség hirét hajhászva, tisztaságukkal minden más egy háziak felett dicsekednek, (holott nyilvános életük anya giassága ismeretes), nagyobb előnyükre válnak-e, mint a min hátrányukra van megromlott nyereségvágyuk és ravasz ságuk a politikában? Vagy talán a testület szeplőtlensé géről tanuskodik ama különös ügyességük, melynél fogv az alsóbbrendű társakat a felsőbbek tanácskozásaikból kizá ják, és a hármas fogadalommal s alacsonyabb teendők végze sével kényszerítik őket beérni; ha pedig a szerzet jó hírneve nek ártanak, vagy a bensőbb működést elárulják, a társulatb azonnal elbocsátják; ellenben a négy fogadalom s a titkosab mesterségek részeseit más szerzetbe átlépni nem engedik, k véve a karthausiak rendét, melyben egyedül vannak meg akadályozva a szerzet szabályai értelmében kötelező szigor s örök hallgatás által titkaik napfényre hozatalában.

Vagy talán feleségeitekre csábítólag hat templomaiknak asszonyias, külső pompája? Vagy fiaitokat gyönyörködtetik az ő gyerekes szinielőadásaik? Avagy végre tenmagatoknak tetszik szerény ábrázatuk s szabályszerinti testtartásuk, méltóságteljes lépésük s elragadtatást szinlelő arczkifejezésük és saját tökéletességüket fitogtató erkölcsi szigorúságuk a gyóntatószékekben, melylyel a vigasztalás után sovárgó lelkeket gyermeki szeretet helyett szolgai félelemmel töltik el Isten iránt, s így Krisztus szelid igájából zsarnoki jármot kovácsolnak lelkiismeretünk kínzására, míg saját dolgaikban készek maguknak minden bűnt megbocsátani. Vagy talán a szentség külszine, melybe oly ügyesen burkolják testüket, hitette el külsőségekre irányzott szemeitekkel azt, hogy az egyház tisztasága általuk jött létre, és hogy az velük együtt fog is elveszni?

Tagadhatatlan, hogy e társulat missionáriusai hazánkban a hitnek nagy hasznára voltak, de másfelől annál több kárt okoztak a politikába való beavatkozásuk által. Miért is mi a politikai állapotokon mint általában, úgy e részben is segítni akarván, azon fogunk munkálkodni (s e tekintetben is számolunk reátok), hogy e társaságbeli atyák az őseinknek tett szolgálatok viszonzása fejében a jószágainkból annyi éven át húzott haszonnal érjék be, s őket idegen, s ha kivánják, pogány nemzetekhez küldjük, hol nagyobb szükség van evangeliumi buzgalmukra; hogy így a hitetlenek között kizárólag apostoli működésükre szorítkozva, gyűlölet helyett méltó tiszteletet vívjanak ki maguknak, ami ott könnyebben fog menni, mint azon országokban, hol a túláradó kegyesség s a híveknek túlságos buzgalma folytán, a legszentebb ürügyek alatt teljes biztosságban szokták gyakorolni a legnagyobb visszaéléseket.

Ami a *második* pontot illeti, valóban sajnálatra méltó állapot, hogy midőn a szerzettől tudományt reménylünk elsajátítani, általa az ismerethiányok sürű ködébe jutunk a nélkül, hogy a boldog tudatlanság stádiumában maradhatnánk. Magatokra hivatkozom, mint tapasztalt tanukra,

hogy azon tanfolyamból, mit a maguk hivalkodó nyelvé „humanoriae florentissimi sexennii"-nek neveznek, az ifji ság mi egyebet sem sajátít el, mint az egyetlen latin nyel ismeretét. Ez is vagy nevetséges barbarismusokkal me rontva alant jár, vagy pedig választékosságot negélyezv mesterkélt szólásmódok s bonyolódott körmondatok labyrin jébe tévelyeg, titokzatos, jósszerű hangok, rejtélyektől ár dozik; midőn szóvirágokkal akar pompázni, érthetetlenné homályossá lesz, s legtöbbször sok szóval mit sem mon

Nem is említjük a grammatikai szabályok óriási ha mazát, mikkel az alsóbb osztályokban gyötrik a gyerm keket, több kárával mint hasznával emlékező tehetségül nek, s úgynevezett declamatióikat, mikben nemcsak ifjakat (kik nem értik, amit eldarálnak), hanem maguk is gyakorolják, saját szerzeményeiket bemutatva, s az ily szinészies jelenetekben örömüket s dicsőségüket találják.

Mindezeknél fogva a növendékek annyi idő s fára ság után nem tesznek szert több ügyességre, mint a men nyivel általuk a szinpadon a komikus költészet eme miasterei magukat a gyönge itéletű nép előtt megkedveltet a szülőket hiú tetszelgéseikkel lekötelezni, s a nagyurak hizelgő szinjátékaikkal megnyerni törekednek. Szónok rhetoricai dolgozatai telve vannak közhelyek durva r gyaiból összefoltozott üres gúnyorosságával, anagramm szurkálások s szójátékok bohóczkodásaival, melyek gyer ségükkel inkább az ifjak füleinek megvesztegetésére, m az igazság érzetétől áthatott férfiak megnyerésére v szánva. Az ilyen gyermekjátékok aztán annyira megront a növendékek szorgalmát, hogy azok az efféle haszonta tudákosságokkal eltöltött évek után végre is közönsé iratok s levelek megírására sem lesznek képesek. Továb a költészet s ékesszólás régi remekeit, (a miket még m kimélt e tudákosoknak régi felfuvalkodott gyülölete). cs darabonkint és pro forma adják elő; az újabb írókat ped a szerzetükbeliek kivételével, (mintha az keletkezésé minden tudomány forrását magában egyesítette volna), hat

talan féltékenységgel ismeretkörünktől távol tartani törekednek. míg maguk az amazok által kifejtett tudományt (mint ők mondják) más lében feleresztve, és saját nevük alatt újra főzve, mint sajátjukat rakják előnkbe, s ekként az ő scholasteriájuk csepjeivel vegyített keverékét kapjuk annak. amit az eredeti forrásból sokkal tisztábban nyerhettünk volna.

Theologia. scholastica és philosophia, ez az egész, mit ők tanítanak. Ezek az egyház első, csodákkal tündöklő korszakában ismeretlenek voltak. s mai napság is úgy a közügyek ismeretéhez, mint az evangeliumi egyszerűséghez teljesen feleslegesek. s csupán az egyházi állás betöltéséhez szükségesek. Így fiaitok, kik a nyilvános életre vannak rendeltetve. kizárólag azokat hallgatva. éveken át teljesen haszontalanul, s a jövendő feledés számára fáradoznak s a tanulás befejeztével oly eredményt mutatnak fel, ami rosszabb a semminél, t. i.: megingathatatlan elbizakodást és azon meggyőződést, hogy magukat a tudományok minden ágában lehetőleg kiművelték.

Gazdag alapítványokkal ellátott tanintézeteikben országszerte csupán a saját czéljaiknak megfelelő disciplinákat adják elő s tanult embereket nem képeznek, csak maguk számára. ha ugyan tudósoknak lehet mondani azokat, kik papirt és időt pazarolva, hamis bölcseletekkel s homályos ellenmondásokkal az igazság kissebbítésén munkálkodnak, az ismeretek halmazába helyezik a tudományosságot, mindenben. a legvilágosabb igazságokban is, kételkednek, holdkóros abstractiók által minden dolgok ismeretétől elvonatva, csupán szakadások előidézésére alkalmas distinctiók gyártásában jártasak; sok tudnivalót megtanulnak anélkül. hogy értenék. s midőn józanságra törekednének, az esztelenség mámorába sülyednek. Ily állapotban aztán az egyházra s államra egyaránt veszélyes nézeteket hirdetnek, s szószékeiken azon megromlott tanokat bocsátják világgá, melyeket, mint a tudomány kinövéseit úgy az udvarok, mint maga az apostoli szentszék egyházi átkával nyesegetni szük-

ségesnek látták. Nem lehet tehát csodálkozni a felett, hogy annyi vita tárgyát képezték az ő tanaik a probabilitás eseteiről, a mentalis reservatióról, a kétértelmű és hamis eskü módozatairól, a zsarnokgyilkolás szabadságáról, a czélokról, melyek minden eszközt szentesítnek, s száz meg száz egyéb kiirtásra méltó tételeikről, melyek ha érvényre jutnának, a vétkezés lehetősége szabadsággá, az eskü hazugsággá, az egyességek egyenetlenségekké, a törvények szőrszálhasogatásokká változnának; a hitélet romlásnak indulna, az emberek egymáshoz való viszonya szükségkép felbomlanék. S e tanokat, daczára annak, hogy minden oldalról kárhoztatásban részesülnek, a censurának inkább mellőzése, mint tűrésével e theo-philosophastrusok még ma is, mint Istentől eredő tudományt tovább fejlesztik, s tanításaikban a vallás, sőt az emberiség legnagyobb kárára hangoztatni meg nem szűnnek.

A hazai jogtudomány ellenben elhagyatva hever, s végkép is oda lenne, ha külföldi kuruzslók kikoldult gyógyszereivel nem támogattatnék. Semmi alapítvány nincsen előmozdítására azon buzgalomnak, mely a corpus iuris, ezen — mint a külföldiek gúnyolják — durva, rendezetlen anyag szabályozásához megkivántatnék. A tisztelendő atyák erre azt szokták ellenvetésül felhozni, hogy az ő körükön kívül elegendő számban léteznek jogi fakultások. Kétségkívül, de a közjó érdeke megkivánná, hogy a hazai tudományok művelésére rendeltetett óriási jövedelmek, melyeket mások kizárásával úgyszólván egyedül ők élveznek, legalább részben az ilyes szükséges tudományág fejlesztésére fordíttatnának.

A műveltség feltételéhez tartozó többi tudományoknak, a földrajz, mathematica, arithmetica, építéstannak, a hadi tudományoknak, geometriának, történelemnek, kortannak s más egyebeknek (hogy a testedző nemesi játékokat ne is említsük) neveik is ismeretlenek gymnasiumaikban, jóllehet ép ezek a legvirágzóbb államokban s a leghíresebb akadémiákon a haza nagy hasznára elő szoktak adatni, s ama

semmiségeknél bizonyára sokkal alkalmasabbak az ifjak elméjének élesítésére. Ők azonban, mint a tudományok egyedárusai, e tudományokat egyenként úgy, mint együttesen megvetik, s az ifjak elől elrejtik vagy azért, mert ők maguk tudatlanok, vagy mert irígyek s attól félnek, hogy a történelem, jog- és államtudományok ismerete próbakő gyanánt napfényre hozná a főpapság s az egyházi rend bitorlásait. Ezért e mindennél bitorlóbb s a főpapsághoz leginkább szító szerzetesek ama tudományokat a mi kutató elménktől mindenáron távoltartani s a róm. katholikusok tanintézeteiből számüzni iparkodnak, s ha azok valamelyikének szándékuk ellenére ismeretére jutunk, azt mint az eretnekek találmányát, előttünk tudatlanok előtt, utálatos szinben szokták feltüntetni.

Hogy hazánknak e tudatlanságban sínylődő és tökéletesen magára hagyott fiatalságán segítve legyen, a dolog lényege követeli, hogy ezen álmos mesterek helyébe másokról gondoskodjunk, kik a tudományos műveltség terjesztésére alkalmasabbak, s más oldalról a hitelvek becsepegtetésére nem kevésbbé képesek; s hogy az üres tanulmányok helyébe szilárdabbakat, a szerzetbeli tudományok helyett a közélethez szükségesebbeket, az idővesztegetők s haszontalanok helyébe hasznosakat helyezni iparkodjunk. Ha azonban a vármegyék a hosszú megszokás folytán oly nagy súlyt fektettek a theologiai és bölcseleti tudományokra, nem tudják-e, hogy e társaság a domokos- és ferenczrendi szerzetek doctoraitól koldulta ki a maga tantételeit? Nem meríthetnek-e ők magok is ugyanazon forrásokból? Vagy nem találnak-e más mestereket e tudományokra, kik azokat (hogy az akatholikusok Európaszerte virágzó egyetemeit ne említsük), Salzburgban, Kölnben, Lotharingiában, részben Lengyelországban, Velenczében, magán a párisi Sorbonne-on s Franczia- és Spanyolországok más helyein kezdettől fogva tanították, s ma is kitünően tanítják, s kiktől magok e szerzet alapítói azokat tanulták? Ezt nem tagadhatják el, hacsak a többi kegyes hazugságok mellett

nem akarják azt is elhitetni, hogy mindjárt keletkezésük kor mindennemű tudományos ismeretek birtokába jutottal Nem találják-e a rendek sokkal czélszerűbbnek mindeze tudományokat másrendű állapotú. könnyebben fentarthat és hasznosabb professorok művelésére bízni, kiktől fiaikna tökéletesebb kiművelése várható?

Ne higyjétek — úgymond — hogy ezt cselekedv hajdani tanáraitokkal szemben, kiktől első ismereteitek nyertétek, hálátlanság vádjára lesztek méltók. Mert ők gazdag alapítványok jövedelmeiben sokkal dúsabb juta mat bírnak, mint minőt mások bármily munkával kinye hetnének; következéskép semmit veletek fizetés nélkül ne tesznek, s a mit ti tőlük ingyen élveztek, azt úgy vegyéte mint ha az akadémiák első alapítóitól nyertétek volna.

A mi *harmadszor* a fiaitok iránt e szerzet részérő tanusított atyai gondoskodást illeti (akár érdekből szárma zik az, akár igaz érzésből), úgy látszik, nem ismeritek szent atyák e mondását: „ut calcato pergeret patre et matre" mit e szerzetnél sokkal inkább mint másnál fejébe verik belépőnek, s nem tudjátok, hogy a nemzetiség szellem (mint ők nevezik: „spiritus nationalitatis") kiírtásával haza s szülők iránti szeretetet elnyomni kötelességüknel tartják, s a tökély egyik fokául tüntetik fel, a mivel jó előre szépen elzárják az útat annak lehetőségétől, hogy h szükségbe találtok jutni, visszakaphassátok a fiaitokra paza rolt költségeket.

Éppen ezért nagy következetlenség volna részetekrő hogy midőn ők jutottak szorult helyzetbe, s visszaemléke nek a hazára s reátok, kiket előbb megvetéssel illettek. megmentésükre törekedjetek azoknak, kik a szerencsébe titeket lábbal tapostak; nem is említve azt, hogy gyal zatos dolog lenne polgárilag meghalt véretek jólétét eléb tenni a haza üdvének, melyért mi magunk éltünket é vérünket szenteljük.

Azokból, miket e társaság mellett felhozottakra vál szolva mellesleg elmondtunk, világosan kitünik, hogy e

emberek számüzetése a hazára legkevésbbé sem káros, sőt ellenkezőleg csakis előnyös volna. Ehhez járul továbbá:

Először: E szerzetnek kielégíthetetlen dühe az anyagi javaknak külömböző czímek alatti összegyűjtése körül, melylyel őseinknek vérrel szerzett, s a pogányok ellenében nagy fáradsággal megtartott javait könnyű szerrel birtokukba kerítik, s a királyi jövedelmeket megkisebbítik, az alattvalók terhét pedig növelik. Mert a birtokok összeharácsolására kinyujtják ugyan kezeiket, de vállaikat elvonják a teher alól, s jövedelmeik nagysága mellett szépen meghíznak, de adót nem akarnak fizetni, s annak terhét reátok s fiaitokra nehezedni hagyják; s e dühökben, mit alig lehet szavakkal kifejezni, mint báránybőrbe öltözött oroszlányok, körüljárják az árvákat, özvegyeket, titeket is, keresve, kit nyeljenek el, s mindent elkövetnek, hogy másoknak jószágait is maguk részére gyümölcsöztessék. Kapkodnak az örökségek után, minek mi magunk is tanui voltunk. Ugyanis (hogy ne mindennapi példát idézzünk) Pater Kiss jezsuita boldog emlékű nagyanyánk halála után övéihez egy gazdagon megtöltött szekrényt küldött e fölirattal: „*Pater Kiss egyházi beszédei*“. A beszédeket azonban, az ékesszólás megannyi remekeit, Hercules Gallicus példájára, a hallgatóság lebilincselésére csodálatos módon arany lánczokká, drágakövekké s gyöngyökké átváltozva találta mostoha atyánk, ki a küldötteket útközben meglepve, s a szekrényt felnyittatva, napvilágra hozta a lelkiismeretes gyóntatóatya csalását, s megmenti a kincseket, mik épen elegendő segélyforrást szolgáltattak a háború folytatására. A mit pedig ők egyszer kezeik közé kerítettek, az, akár csak a pokol birtokába jutott volna, honnan nincs megváltás: soha többé a világiakhoz vissza nem kerül. Nehogy tehát a hívek kegyessége (nem akarjuk mondani: babonasága) e szent atyák álszenteskedése által megcsalatva, újabb adományokkal gazdagítsa őket, s még több földbirtokot juttasson a visszaváltás minden reménye nélkül e telhetetlen nadályok birtokába, kik terheitek növelésével s erőtök kiszívásával a

hazát végveszélybe döntenék, szükségesnek látjuk felhívni benneteket, itéljétek meg, vajjon ha az elmondottakkal szemben érdemeiket s szabadalmaikat mérlegbe vetitek, felülmulják-e ezek súlyban az állam érdekét, melynek védelme legszentebb kötelességünk, azon mondás szerint: a legelső törvény a nép üdve.

Másodszor: Sokkal veszélyesebb ennél a szerzeteseknek azon különös magaviselete, melylyel az államban államot képezve, saját érdekeiket az országéinak elébe teszik, s felebbvaló csak akkor ismernek el, ha érdekeiknek alá tudja magát vetni. Az ilyeneket aztán, tanaikat beléjük csepegtetve, elkábítják, minden nemes érzelmekből kivetkőztetik, teljesen kormányozhatóvá teszik; ha megszelidülnek, a lelkiismeret zablájánál fogva tetszés szerint vezetik, ha ellenállanak, a népnél gyűlöletessé teszik őket, elárulják, üldözik egész az orgyilkosságig (a mint ez Francziaországban történt), merényleteiket kárhozatos theologiai tételeikkel támogatva, sőt szentesítve. Ekkép az államot odáig viszik, hogy ez, tanult ifjúság hiányában, alkalmas vezetőktől megfosztva, külső s belső rázkódtatásokat kénytelen tűrni; s magukat az uralkodó házakat is romlásba viszik, mint a szomszéd ausztriai házat a Ferdinandok ideje óta, a mikor oda befurakodtak vészthozó, oktalan vagy rosszakaratú tanácsaikkal meggyöngíték azt, míg az akatholikusok fejedelmeinek hatalma — mert bölcs ministerek tanácsaival élhetnek — az egyház s birodalom rovására naponként gyarapodik. A törvényekkel mit sem törődnek, mindenben saját javukat tolva előtérbe; sőt ők diktálnak törvényt a hatóságoknak. Teremtményeiket a közhivatalokba betolják, hogy pártjuknak hatalmas támaszokat alkossanak. A köztársaságot egyenetlenségek zsákmányává teszik, hogy a zavarosban halászhassanak. Az államot játéktárgyául tekintik, s a külföldhöz szítva félelemben, vagy szolgálataikat neki felajánlva hatalmukban tartják. Hogy különös példát hozzunk fel, levéltárunkból a Kollonics bibornok-féle Commissio neoacquistica által minden eredeti

okiratot titkon szentségtörőleg megsemmisítni, s hogy a legfelső felebbezési forumot is elzárják előlünk: a magyarországi fundatiók könyveit a vaticani levéltárból eltávolitani, s így az ország javadalmait s jogait maguknál zár alatt tartani nem átallották. Általában pedig minden dologba, legyen az jelentéktelen, vagy nagy, nyilvános vagy magánérdekű, hivatlanul beavatkoznak; a házakba s családi szentélyekbe, gyóntatás, tanítás, látogatás ürügye alatt behatolnak; az ország belállapotát kikémlelik s Isten nagyobb dicsőségének örve alatt titkos levelezésben nem ritkán az ellenségnek elárulva, az országokat kül- s belháboruk lángjába borítják; s midőn annak elfojtására a honfiak vérüket áldozzák, ők maguk ártatlan s közönyös nézőkként viselik magukat. Bent a hazában senki iránt hűséggel nem viseltetnek, csak magukhoz. Kint Chinában az egy Istent és Confuciust, Tirolban s a birodalomban a császárt, s a francziákat s bajorokat imádják. Hogy a kötetekre menő külföldi példákat mellőzve, a minket közelebbről érdeklő s napjainkban történt dolgokat említsünk, csak a mi saját levelünk sorsára hivatkozunk, mit bécsi megbízottjuk Longveil kapitány által a franczia király számára tőlünk vonakodásunk ellenére kierőszakolva, előbb a császárnak megmutatták, s aztán az említett Longveilt titkos utasításukkal ellátva, Versaillesbe küldék, visszatérvén pedig, Bécsben terveink fölfedezésére késztették. Minek következtében minket börtönbe vetettek, s abból ismét kiszabadították, s menekülésünk eszközét, Lehmann kapitányt, Bécsújhelyben Volf pater által (ki szabadulásunk fő eszközlője vala) a császár ellen érettünk elkövetett hitszegéséért egész az utolsó perczig bűnbocsánattal hitegették s a vesztőhelyig kisérték, nehogy halála előtt a cselszövényt más előtt fölfedezze. Továbbá, midőn Bercsényi gróf úrral Lengyelországban bujdostunk, Kluzarius nevű emberük által Ungvárról pénzzel segítettek minket, s hadviselésünk alatt Nagyszombatban szinjátékot rendeztek. Kolozsváron diadalívet állítottak tiszteletünkre, s más egyéb módon fitogtatták hűségüket, míg ugyanakkor

Bécsben az udvarnál a császár iránti hűségükkel kérkedtek, mint a kik császárpártiságuk miatt tőlünk üldöztetés szenvednek. S így ez ál-politikusok és syncretisták eg szolgálattal a franczia királyt, minket s a császárt leköte leztek, ugyanakkor mindnyájunkat elárultak; abban biza kodva, hogy ha hadviselésünknek (mint reméljük) kedvez kimenetele leszen, a tett szolgálatokért tőlünk győztestő s a franczia királytól a legnagyobb elismerésben fogna részesülni; bukásunk esetében ellenben a császári fiscu által elnyelendő uradalmainkból az ausztriai ház iránt tanu sított hűségük jutalmául nem csekély részt fognak osztály részül kapni. S így kiállhatatlan szemtelenségükkel sajá fellebbvalóikat is megcsalják, s a mellett magukat úg viselik, mintha semmi feddés alá nem eshetnének. Minth szabadságukban állana a fejedelem s haza kárára a törvé nyeket mellőzni, s az isteni és természeti jog sarkalato törvényeit felforgatni, melyek mindenkit hűségre köteleznek a haza s fejedelem iránt, s megtiltják az ellenséggel való szövetkezést.

A dolgon mit sem változtat egyeseknek őszinte, s rendtársaiktól elütő, minden anyagiasságot megvető érzülete, kik az idők folyama alatt összetákolt rendtörvények helyett inkább kivánnak szent alapítójuk szelleméhez alkalmazkodni, s tiszta szívvel és szerényen hivatásuknak élnek. Mert először is ezek száma igen csekély, s csak az alsóbb rendűek között találhatók; másodszor: a többiek, kik az egész gépezetet kormányozzák, az ilyen derék férfiakat eszközül használják fel, hogy a társaságnak ezekben mint ereklyékben visszatükröződő szentségével a nép előtt kérkedjenek, s hogy szemeink ez oldalról el lévén vakítva, annál kevesebb figyelmet fordítsunk politikai cselszövényeikre. Így nemcsak minket, világiakat, kiket idiotáknak tartanak, hanem övéiket is, kiket míg elbocsáthatóság alá esnek, álnok ravaszsággal megcsalnak, midőn t. i. azokat egyrészről vallásosságuk által elméjük megejtésére eszközül használják, másrészről, hogy őket magukat elkábítsák, vak engedel-

mességre szoktatják. Úgy hogy ezek, lovak s öszvérek módjára vakon s megfontolás nélkül követik elöljáróinak minden parancsát, s a nélkül hogy képesek volnának megítélni, jó-e az vagy rossz, meg vannak győződve annak tökéletességéről. A minthogy a társaság czéljait a szabályok szerint senki más nem tudhatja, mint a rend főnöke: hogy mi légyen az tulajdonképen, hogy a pápaság korlátozására vagy vezetésére a világi fejedelmek befolyásolására, vagy az egyház s államok sorsának a maga érdekei alárendelésére van-e irányozva, azt mi semmikép meg nem ítélhetjük.

Ehhez járul, hogy Isten s az egyház ügyeit saját társaságuk czéljaival azonosítva, a gyönge lelkiismeretűeket gyalázatos gazságukkal remegő tiszteletben tartani, alaptörvényeik elsejének tartják. Minélfogva az élesebb látásúakat s a közügyek hívebb szolgáit a suttogástól is elrettentik; mint Istenről s a hitről megfeledkezett gonoszokat nyilvános gyűlölet tárgyává teszik; eretnekeknek s rágalmazóknak nyilvánítják, s engesztelhetetlen gyűlöletük és személyes boszújok által vezéreltetve, titokban végső romlásukra törekedni nem átalljanak. Pártfogóikat ellenben, főleg a tertiariusokat a csillagok fölé emelik, míg ellenségeiket a barathrumba vetve, ők maguk, főleg az ifjabbak meg vannak róla győződve, hogy egyedül nekik van megengedve, Isten ítéletét a mélységből mint egy zsákból s a köpenyeg alól szabadon bocsátani, az isteni praedestinatiót (hogy barbár szólásmóddal éljünk) charta biancákon, kényük-kedvük szerint osztogatni s a kegyelemmel s mennyei áldásokkal kereskedni. Innen az a nagy dühösség, melylyel a semlegességet kárhoztatva s bárkiben is gyalázva, mindenkitől azt követelik, hogy ha nem vetnek, hát velük arassanak, s az embereket a közönyösök kizárásával barátjuknak vagy ellenségüknek tekintik. Első esetben, ha az illető kedvező szerencsének örvend, ezt tanácsaiknak s imáik által kieszközölt isteni áldásnak tulajdonítják; balsorsa esetében pedig Isten szeretetére hivatkoznak, ki fiait szeretetből sujtja, s itt e földön csapásokkal látogatja azokat, kiket mint a tár-

saság védőit az örök üdvösség elnyerésére méltatott. Akit pedig ellenségüknek tartanak, arról, ha ügyei jól mennek, elcsavart dilemmával azt állítják, hogy Isten ez életben azért részelteti a boldogságban, hogy a másvilágon annál keményebben büntesse; s ha bajokkal küzd, azt úgy tekintik, mint kézzelfogható átkot, melylyel az egek a társaság iránti rosszindulatot megboszulják. Ekképeni hajózásukban minden szelet hasznukra akarnak fordítni, s a párkák fonalából is készek vitorlát késziteni, hogy az óhajtott kikötőt elérjék; a világiak közül némelyekhez hiszékenységét felhasználva, másoknak saját bajaikra irányzott figyelmét kijátszva s elkerülve, másokat arra kényszerítve, hogy meggyőződésüket eltitkolják, másokat végre annyira megnyerve maguknak, hogy Isten dicsőségére önkényt törekszenek velük lépést tartani. Ekkép oly hatalomra jutnak közöttük, hogy mindent szabadon cselekedhetnek, akaratukat minden meggondolást mellőzve, több megátalkodottsággal s dölyffel mint okossággal s észszerűséggel vihetik keresztül a bölcsebbek ellen önhittségükben gyalázásokat szórhatnak, hasonlóan a kutyához, mely a holdat is megugatja, s gyűlöletük tárgyait szabadon kigúnyolhatják.

S ne hitegessétek magatokat a hiú reménynyel, hogy ez emberek talán magán vagy nyilvános intések által önmérsékletre s jobb nézetekre volnának bírhatók, midőn oly nagy bennük az elbizakodás és önszeretet; midőn oly sokat tartanak magukról, hogy az álbölcselet mámorával eltelve s magával a kevélységgel, mint az angyalok tulajdonságával büszkélkedve, magukat minden tökéletesség felé helyezik, csalhatatlanoknak tartják, s úgy vélekednek, hogy ők censurát csak gyakorolni, de nem tűrni vannak hivatva. Nem ismernek nagyobb vakmerőséget, mintha tetteiket vizsgáljuk, melyeket csakis bámulattal s tisztelő hódolattal volna szabad illetnünk. Nekünk kötelességünk vétkeinket előttük meggyónni; de az övéiket kikutatni vakmerőség; a mi tetteink helyességét mérlegelni az ő hivatásuk, de az övéik helyességéről kételkedni részünkről szentségtörés volna, mert

ha vétkesek volnának is, valamely rejtett tulajdonság folytán az ő vétkük erénynyé változik vagy legalább, hogy azzá fogna változni, azt hinni sokkal üdvösebb reánk nézve, mint őket bűnösöknek tartani. S épen ebben áll e társaságnak nemcsak a test, de a lelkiismeret felett is uralkodó hihetetlen zsarnoksága, melylyel a legkorlátlanabb monarchiát is felülmulják, s mely annyira gyűlöletes és tűrhetetlen, hogy valóban kétséges, vajjon az ausztriai ház igájának, vagy a jezsuitákénak lerázására kell-e nagyobb erőfeszítéssel törekednünk.

Nem akarjuk, hogy föltehető legyen rólunk az, mit e tisztelt atyák védelmi pajzsul fölhasználnak ellenünk, hogy t. i. mi minden hálaérzet mellőzésével, saját kényünk s nem a közérzület által vezéreltetünk szándékunkban; holott minden részrehajlás s rosszindulat távol van tőlünk. Mi a jezsuitáknak az ellenséggel való összejátszását s más gonoszságaik emlékezetét a nekünk nyujtott szolgálatokkal együtt a mérleg serpenyőibe vetettük, s az igazságos bosszúérzet és hála hosszú harczot vívott lelkünkben, mely az egyenlő erők küzdelme folytán mélyen megrendült. S ha az érzelmek szétválása után a bosszuló igazság érzete felülmulta a keresztyén háládatosságét, hálátlanság vádja nem érhet bennünket. Mert az árulást nem szenvedhetjük, annál kevésbbé az árulókat, kikről meggyőződtünk, hogy nem a mi javunkért, hanem saját érdekeikért szolgáltak bennünket. Hogy azonban a ti kivánságaitokat amennyire lehet, a közérdekkel összeegyeztessük, minden magánérdektől távol, szivesen teszünk engedményeket, csak azt igérjék meg a tisztelt atyák, a mit legfőkép elérni akarunk, hogy minden nyilvános botránykövet komolyan eltávolítani iparkodnak.

És pedig igérjék meg:

1. hogy lemondanak ingatlan javaikról, s megelégszenek azzal, hogy papjaik száma szerint, személyenként fizettessenek a központári pénztárból; s felhagynak szemtelen szokásaikkal, hogy időszakonként házról-házra járva nyilvánosan kéregessenek, mindenütt nevetséget gerjesztve zsák-

hordozóik által, még maguk között is, midőn azok útjokból collegiumaikba visszatérnek.

2. Hogy iskoláikat, akadémiáikat s gymnasiumaikat, melyek fiaitokra nézve mindmegannyi gyakorló iskolái a kémkedésnek, odahagyják, hogy így az ifjak rontására való, idő- s költségpazarló haszontalanságok helyett szükségesebb s hasznosabb tudományok találjanak azokban helyet.

3. Hogy a nyomatandó könyvek censurájáról, melyet eddig a hit és erkölcsök felügyeletének ürügye alatt bitoroltak, lemondjanak; miután a hasonszőrű írókon kívül mások felett ítélni képtelenek, elannyira, hogy gyakran a legjelesebb tollú írók inkább visszatartják magukat az írástól, hogysem ilyen emberek ítéletének magukat alávetni kényszerüljenek, kik a legjelesebb tehetségeket, ha nem közéjük tartoztak, gyűlöletes szőrszálhasogatásokkal szokták megbírálni.

4. Hogy gyóntatni nem fognak, kivéve utazásközben. Ezzel szoktak ugyanis leginkább visszaélni, nemcsak magánosoknak, de a fejedelmeknek is belsejét kényükre kikutatva, s őket gyakran az ország érdeke ellen kormányozva, hogy ne is említsük a gyónás szent pecsétjének megtörését, melyre bizonyos módozatokat s paradox szabadalmakat ismernek, mint mondják, egyedül saját lelkiismeretüknek tartozván érte felelősséggel.

5. Hogy ú. n. conservátoraikat, kik inkább kémeknek volnának nevezhetők, otthon tartják, s nem engedik a családok felügyelői s az erkölcsök őreiként házról-házra járkálni, midőn a közerkölcsiség felett való őrködés a hatóságok feladata, s azt semmiféle magánember magának nem arrogálhatja.

6. Hogy meg fognak szünni: teremtményeiket nyilvános hivatalokba beajánlani. Azok, kiket ők előmozdításra ajánlanak, ezután mint legveszélyesebb pártfeleik, eo ipso alkalmatlanoknak fognak tekintetni hivatalok viselésére.

7. Hogy megtagadják titkos törvényeiket, miket zárt

falak közt hoztak, s mik szerint a fejedelmeket és udvarokat, a főrendeket s magukat a törvényszékeket mintegy ítélőszékük elé idézve, a maguk czélzatai szerint megítélik, s terveket kovácsolnak az ország ügyeinek a maguké alá rendelésére, midőn az efféle feltünő s a felség hatalmának rovására eső uralom úgy a vallásossággal, mint eredeti rendszabályaikkal homlokegyenest ellenkezik.

8. Hogy amit a többi egyháziak a közönség iránti tekintetből cselekedni szoktak, azt ők sem hanyagolják el, a templomok kriptáit az oda temetkezni óhajtók elől el nem zárják; misemondásért szabott díjat nem követelnek, a szenthelyekről, miket a közönségtől kaptak, azt nem zárják ki, kizárólag maguk vagy pártfogóik használatára tartva azokat, mintha csak maguk, társaik s jótevőik számára lennének papokká szentelve. Ami a püspöknek való alárendeltséget, a karénekeket s efféléket illeti, mik a közérdekre nézve egészen közönyösek, az ilyenekre nincs gondunk.

9. Hogy leveleket csak rendes posta útján közönséges betűkkel, nem pedig gyorsírói jegyekkel írva fognak másfelé küldeni, s csakis miután az illető városi hatóság kiküldötte azokat előbb megvizsgálta, hogy így minden, a külföldiekkel való felesleges s az ország kárára szolgálható levelezés elkerültessék.

10-szer és utoljára igérjék meg, hogy amit az akatholikus honfiak legfőkép sürgetnek, a negyedik fogadalmat eltörülik, melylyel a pápának engedelmességet s az eretnekségek kiirtását fogadják. Mert ami a fogadalom első felét illeti, a szent atya akarata mindenben meg kell, hogy egyezzék Isten akaratával s így azt külön fogadalomban amattól elválasztani nem lehet, továbbá a szent atya külömben is oly nagy tekintélyben áll, hogy akaratának minden egyházi ember mindenféle különös fogadalomtétel nélkül is engedelmességgel tartozik; s így a negyedik fogadalom, akárhogy tekintjük is, teljesen fölösleges, s más czéllal nem bír, mint hogy az apostoli széknek hizelegjen s érde-

keit szorosabban hozzákapcsolja, másrészről pedig a társaság tagjait minden más egyháziaktól megkülömböztesse. ami csak gyűlölködést és gyanakodást idéz elő. Egyébiránt ennek vizsgálata nem tartozik hozzánk: de az tagadhatatlan, hogy mi sem ellenkezik inkább az állam érdekeivel. mint idegeneket táplálni keblén, kik külországi fejedelemnek vannak alattvalói hűségeskűvel kötelezve, még ha e fejedelem maga a szent atya is, s a kettő között kitörhető viszály esetén (amit ugyan távoztassanak el az égiek) az állam ellen foglalnának állást.

Ami pedig a fogadalom másik felét, az eretnekségek kiirtását illeti, az ilyen fogadás ott, hol az állam érdeke a külömböző felekezeteket háborítlanul tűrni s törvény által biztosítani kénytelen, a közbékével homlokegyenest ellenkezik s hazánkban, hol a felekezetek nem egymás kiirtására törekednek, de a honszeretet s türelmesség által egyesítve békében élnek egymás mellett, a belbékével a tapasztalás bizonysága szerint össze nem fér. S ha a tisztelendő atyák a máltai lovagok példájára hivatkoznának, kik a törökök ellen örökös harczra vannak kötelezve, még fegyverszünet idején is, úgy amazok példájára őket is a szárazföldtől jó távol egy magános szigetre küldjük, a honnan fogadalmuk értelmében szabadon hadakozhatnak az eretnekek ellen a nélkül, hogy az államnak, mely nekik lakhelyet ad, nyugalmát feldúlnák.

Mindezen föltételek szigorú megtartására pedig a hatóságok által lankadatlan s folytonos éberséggel fölügyelni. a mi kötelességünk, olyképpen, hogy azokon a jezsuitáknak könnyíteni, változtatni; s az alóluk való kibuvást még csak megkisérteni is törvény által, rögtöni s végleges kiüzetés terhe alatt tilos lenne. Mert olyan e társaság, mint a fúró, mely parányi hegyével kis helyet foglal el, majd mind mélyebbre hatolva, s mindig nagyobb forgácsokat hányva ki, végre áthatol, s kényelmes útat csinál magának, hogy a régi állapotba juthasson.

Ezen elővigyázatunk által azt akarjuk elérni, hogy a

tiszt. atyák működésüknek itt előírt határai közt megmaradva, szent gyakorlatok s elmélkedések között, minden világias szellemtől távol, falaik között egyedül lelkük üdvén munkálkodjanak s mások érdekében szükségtelen gondokkal magukat ne terheljék, midőn nem ők adnak számot mi rólunk, hanem annak idején mindegyikünknek magáért fog kelleni felelnie. Ezen felebaráti buzgóságukra nagyobb szükség volna a pogányság sötétjében sinylődő garamantok és indok között, mint nálunk, hol Isten evangeliuma tündöklik, s a kereszténység Isten és szent egyháza oltalma alatt szépen virágzik, s hol, mint a tapasztalás mutatja, azon veszély állhat elő, hogy a tiszt. atyák felebarátaiknak inkább jószágaival, mint lelki üdvével törődnek.

Ha ez előterjesztésünket, melyet. ha kivánjátok, bővebb bizonyítékokkal támogathatunk, inkább józan eszetekkel, mint elfogultsággal vizsgáljátok, s hazátok és magatok javát úgy viselitek sziveteken, miként mi; úgy bizonyára egyesült erővel fogtok velünk együtt azon munkálkodni, hogy a Jézus-társaság vagy lemondjon vezérelveiről, vagy eltávozzék országunkból, ha csak a haza egészséges tagjai helyett beteges kinövéseket, szelid galambok helyett ravasz kigyókat nem akartok kebleiteken ápolni.

Melyek után az isteni gondviselésnek ajánlva benneteket, véleményetek jobbra változtatását tiszta szivünkből kivánjuk.[1]

A felső vármegyék legalább látszólag elfogadták a fejedelemnek jóakaratú válaszát; de Berzeviczy Henrik, a nagyszombati érseki jezsuita collegiumnak aligazgatója, a magyarországi összes jezsuiták nevében tiltakozott a rendnek Magyarországból való kiüzetése ellen. Tiltakozását az

[1] Responsio Francisci Rákóczy Anno 1706 ad Supplicationem sex Comitatum protestantium contra Religiosorum S. Jesu Patrum ex Hungaria proscriptionem. Kéler-féle Gyül. Tom. I. Fol. Las. 2293.
V. ö. Cserei M. Historiájának 379—383. lapjait, hol az egész irat kivonatban közöltetik.

1687 : 20. t.-czikkre alapítja, mely a jezsuitáknak Magyarországba való behozatalát megalapította. Ugyvédi fogásokkal és következtetésekkel bizonyította, hogy azokat törvényes eljárás nélkül elítélni nem lehet.

Rákóczy Ferencznek és némely híveinek akaratából — úgy mond — a jezsuita rend számüzetik. Mivel pedig a számüzetés hasonló a halálbüntetéshez, feltehető, hogy azt súlyos bűntény előzte meg. Ha előleges törvénykezés nélkül senki sem ítélhető halálra, úgy a jezsuita rend sem, csak ha bűnösnek bizonyul. Az isteni törvény is azt tartja, hogy ártatlanul senki sem bünhődjék. A magyar törvénykönyv, jelesül a Tripartitum I. rész 9-ki tit. különösen rendeli, hogy a nemes előleges idézés és meghallgatás nélkül ne büntettessék. A jezsuiták a haza gyermekei s nagyobbára nemesi származásuak; ezen minőségük a papi rend által csak nemesülhetett, és minthogy a törvény szerint a rend, mint vallási intézmény befogadtatott, tehát az ország szabadságaiban és kiváltságaiban kell részesülnie. A jezsuita rend nem idéztetett meg; semmiféle törvényszék nem ítélte el, ha csak az nem vétetik bűnnek, hogy némely rendek szövetkezésének esküjét nem fogadta el — tiltván azt saját rendszabályai. Ha ez bűn, akkor véteknek kell mondani az Istenhez való ragaszkodást, Makab. I. k. 1. cap. A jezsuiták meg akarják tartani törvényeiket, melyeket Krisztus iránti szeretetből elfogadtak. Ezek szerint e hazában több éven át jó erkölcsre és istenfélelemre tanították az ifjúságot, hogy úgy az egyháznak, mint a világi ügyeknek ügyes egyéneket adhassanak. Hány ezeret vezettek vissza az eretnekség tévelygéséből az igaz egyház kebelébe, hány bűnöst tartottak meg az Isten fiainak számában, s a pokol örököseit a mennyország lakóivá tettek! Ha ők hallgatnak, beszél helyettük az ország, a városok és a falvak. Ó, ha életre lehetne támasztani azon halottakat, kik életük utolsó veszedelmében a jezsuiták által a jó útra vezettetve az örök üdvösséget elnyerték! Ezek bizonyára tanubizonyságot tennének e rendnek felebaráti szeretetéről. A vicerector nem

akar beszélni azon buzgalomról, melylyel a rend tagjai kórházakban a betegeket, börtönökben a foglyokat éjjel-nappal látogatták, kegyes beszédekkel vigasztalták és a haldoklókat utolsó vonaglásukban az örök életre előkészítették. Mit tettek a ragályos betegség idején? Nemde saját életüket veszélyeztették embertársaik üdvéért? Fel van írva az élet könyvében neve azoknak, kik a pestis által megrohantakon, segíteni akartak, ezen emberszeretetüknek áldozataivá lettek! Mindezen és több más jónak ezen Máriaországban való gyakorlása után kellvén e jezsuita rendnek számüzetnie, a lélek keserűségével méltón mondhatja azt, amit a Megváltó mondott az őt üldöző zsidóknak: Sok drága dolgokat mutattam néktek az én Atyámtól, amelyekért ti most megköveztek engemet. (Ján. 10, 32.) Menni fog e rend szülőhelyétől, menni fog, bár kényszerülve, más idegen országokba, de mivel nem bűnös, megy vígan, mert az apostolok is örvendve mentek, mivel méltóknak tartották arra, hogy Jézus nevéért gyalázatot szenvedjenek. (Ap. csel. 5, 41.) Menni fog e rend saját honfitársaitól elüzetve, hogy joggal panaszolhassa: Anyámnak — Magyarországnak — fiai harczoltak ellenem. (Énekek Éneke 1, 5.) Menni fog e rend idegen tartományokba, és mivel alapszabályai értelmében jóhíreért vérét, sőt életét is fel kell áldoznia, a számüzetés szégyenét dicsőségnek fogja tartani, s fel fogja áldozni életét barbár nemzetek között is a lelkek üdvéért, hogy tagjai az apostolokkal elmondhassák hazájoknak: Néktek kellett volna először hirdetnünk az Isten igéjét, de mivel azt visszautasítjátok és az örök életre érdemetleneknek mutatjátok magatokat, íme más népekhez fordulunk hazánkból erőszakkal kizáratva. Nehogy azonban az eddig Magyarországban lakozott, Istennek nagyobb dicsőségére működött és most számüzött Jézus-rend hallgatagul e számüzetésben megnyugodni láttassék, nehogy későbben azzal vádoltathassék, hogy a fentidézett törvény által bevett Jézus-társaság jogát hallgatással mellőzte, az illető aligazgató óvást tesz és ünnepélyesen tiltakozik, és az el-

járásnak, úgy maga, mint más jezsuiták nevében ellentmond, és kijelenti, hogy csak kényszerülve mennek ki ez országból más idegen tartományokba.[1]

Ezen tiltakozás nem maradt czáfolatlanul. A fejedelem súlyt helyezett rá, hogy kellő válasz adassék reá.

Meg lehetne nekik bocsátani, ha nem lennének egyházi férfiak. De laza erkölcseik, a kultus és törvényes kötelesség elhanyagolása miatt elvesztették az őket megillető tiszteletet, pedig az ő feladatuk az lett volna, hogy másoknak követendő például szolgáljanak, hogy alávessék magokat az Istentől rendelt hatalomnak. Nem is volna érdemes válaszolni, ha nem dicsekednének azzal, hogy hazájuktól (így nevezik) úgy üzetnek el, mintha a haza hálátlanságot követne el vallásuk iránt, sőt mintha a római katholikus vallás iránti igaztalan gyűlölet és irígység hajtaná ki őket a külföldi fejedelmekhez.

Azonban a keresztyén világ ismeri az igazságos fegyvereket, tudja, mennyit nyomnak az ilyen ravasz fogásokhoz szokott embereknek szavai és tényleg láthatja, hogy a róm. katholikus ősvallás és annak vallásos rendjei a haza határain belül, saját vallásos hatáskörében nem kevésbbé virágzik, mint valaha s nem is egyéb sérti az ellenfélnek irígy szemeit mint az, hogy ezen szövetkezett ország anynyira egygyé lett, annyira összeolvadt, hogy a vallás ürügye alatt nem engedi tovább szórni az egyenetlenség magvait. A jezsuiták a hazából való kizáratás okát egyenesen önmagokban keressék és ne az országban, mely a róm. kath. vallást úgy mint más vallást is, anyai keblére ölel. A nevezett jezsuita atyák régi ellenséges indulatokat a haza iránt most is bebizonyították, midőn a szécsényi országgyűlés határozatai ellen cselekedtek. Hivatkoznak a nemesség dicsőségére és a szomorú 1687. évi országgyűlésnek az indigenatust illető határozataira? Az ország törvényei az indi-

[1] Protestatio Jesuitarum Anno 1707. Collectio Monum. Historiae Eccl. Rom. Catholicae in Hung. Nemz. Múz.

genatust illetőleg nem ily pazarok s nem tekintendő mindenki nemesnek, habár nemes vérből való, (amit a papi rendbe való lépés által fokozva mondanak!) elfajul s nincs annyi lelke, hogy a haza szabadságáért és a nemesség kiváltságáért kész volna meghalni. Méltatlan az ország szabadságaira és kiváltságaira az, ki azoknak megtartásához nemcsak segédkezet nem nyujt, hanem azoknak kivívását akadályozza.

Hivatkoznak a Tripartitum I. Rész 9-ik titulusára, mely a nemesi kiváltságokról szól, hivatkoznak a Tripartitum egyéb pontjaira is, melyből az ő erényeik nemessége kitünnék. De hiába akarnak a nemesek közt külömbséget tenni. Ha ők nemesek, mért nem jelentek meg a szécsényi országgyűlésen, melyre minden egyes nemes ember büntetés terhe alatt meghivatott, s mindenik megjelenni köteleztetett? Meg is jelentek mindazok, akik a hazát szeretik, és akik magokat a szövetséges rendek sorából önként kizárni nem akarták. Ennélfogva ők magok mondák ki magokra az igazságos itéletet és az országból való kizáratásukat. Jelenthették volna elmaradásuk okát. De mit neveznek ők törvénytelennek? Ha embereik megjelentek volna a gyűlésen, melyen az ügyek egyértelemmel döntettek el, törvény szerint mindenki tartozik jogai felett őrködni, és ha az országgyűlésen valaki meg nem jelenvén, nem törődik jogaival, távollétében a jelenlevők határoznak.

Ezek előrebocsátásával megjegyzi a czáfolat, hogy vallásosabb és illőbb lett volna türelmesen lerázni csizmáikról a port, mint kimenetelük felett vitatkozni, vagy hazájok iránti saját mulasztásukat jogtalan feljajdulással akarni takarni. Inkább harczolnak a fenti törvény ellen, a helyett, hogy követnék Krisztus törvényét. Azt mondják: nem voltunk megidézve! Nem adott-e a szécsényi gyűlés előlegesen is kétszer tizenöt napot? Nem engedtetett-e először két félév, azután pedig kérésükre néhány hónapi halasztás, hogy összegyűlvén nézetüket kijelentsék, hogy vagy az egyházi renddel együtt az ország szövetségét aláirják.

vagy pediglen a szövetséges ország területéről kizáratnak. De a fejedelem és a rendek hiába terjesztették ki az időt, nem történt semmi, hanem a provincia felosztásának ürügye alatt halasztották a dolgot, és az ausztriai háznak engedelmeskedtek; példa erre a viceprovincialisnak, Cseles Márton atyának eljárása. Hivatkoznak saját intézményükre, mely tiltja a gyűlésen való megjelenésüket. Kérdés: vajjon ezen intézkedés az indigenátus kérése előtt adatott-e ki, vagy utána készült? És ha előtte, érvényes nekik ezen canon, vagy nem? Ha nem, szégyen a vallásos egylet tagjaira, hogy saját canonjaikat nem ismerik; ha igen, hogyan nyugtatják meg lelkiismeretüket, hogy halálos bűn terhe alatt kötelező szabályaikat tudva felforgatták, hogy a kivánt indigenátus ellenére magokat az ország rendei közé kivánták számíttatni? Ezt máskép érteni sem nem lehet, sem nem szabad; mert az indigenának együtt kell éreznie azon hazával, mely polgárául fogadta. Gyalázatos hiúság s nem kegyesség dicsősége, hanem a hazában való állandó birtok vágya hozta létre a nevezett országgyűlés után azt a kánont. Miféle jogtalanság történhetik avval, aki maga akarja, hogy az indigenátus jogát saját rendje szabályaira viszi vissza? Helyesebb lenne, ha a társaság érdemeit maga az ország érezné. Sokkal tartoznak a társaságnak oly sok előkelő családok, melyek a régiség dicsőségén kívül alig tartottak meg egyebet, minthogy birtokaik, a belépett tag révén egyházi kezekre jutottak. Ennek elejét akarta venni már régen azon törvény, mely a jezsuitáknak állandó vagy fekvő birtokot Magyarországban nem enged. Szebb volna, ha a jezsuiták nem túloznák érdemeiket, mi által ellentétbe jönnek a szentírással, mely azt mondja, hogy ha mindent megteszünk is, haszontalan szolgákul kell magunkat tekintenünk. A Jézus-társaság csak azt tette, amivel tartozik, és amit institutiójokhoz képest az általuk bitorolt jószágok czélja kivánt. Érdemeik Isten előtt és emberek előtt nem lehetnek, az írás szavai szerint a jót úgy kell tenni, hogy a balkéz ne tudjon semmit arról, amit a jobb csinál.

Hogy mily igaztalanul vádolja a társaság az országot határaiból való kiüzetéseért, az világos. Nézzen a saját keblébe s be fogja vallani, mily hosszútűrő volt iránta a fejedelem és a senatus, midőn a szécsényi törvény végrehajtását halasztotta csak azért, hogy ha utóbb is ellenkeznének a szövetséghez csatlakozni, az osztrák provinciától elszakítva, mint más vallási statushoz nem tartozók, az országban maradhassanak. De ők ezzel nem törődtek és a haza fiainak más czím alatt engedett szabadságot megvetették. Sőt a szövetséges rendek határozata ellenére sem az egyházi javadalmakról nem mondottak le, sem az osztrák provinciától nem szakadtak el, sőt még a született magyar jezsuiták is a haza ellen törekedtek.

Egyébiránt mindenkinek méltányos ítélete alá bocsátható, hogyan kell a kigyót hóna alatt táplálni, hogyan kell minden harczi szabály ellenére ellenséges provinciának szabad közlekedést engedni.

A haza kénytelen volt velök így elbánni, mivel ők a haza törvényeinek ellene szegültek. Hogyan lehetett volna itt eltűrni azt a rendet, mely a befogadás jótéteményét követeli ugyan, de az indigenátus kötelességét nem teljesíti.

A jezsuiták természetesen nem akartak az országból kimenni. Országos bizottságokat kellett kiküldeni, melyeknek feladatuk volt őket kiköltöztetni.

Midőn az egyik bizottság, melynek tagjai: Szentiványi László, Orosz Tamás és Úsz Ferencz valának, habozva és késedelmesen járt el megbizatásában: a fejedelem szigorú szavakkal fenyegette meg: „Úgy látjuk — úgymond 1707. január 20-kán Rozsnyón kelt levelében — Kegyelmetek csak az időt vontatja inkább, mintsem instructióját véghez vinné, holott már egynehány izben tudtokra adtuk Kegyelmeteknek, hogy az jezsuiták kikisérése végett az Districtualis Generalishoz forduljon, s parancsoltunk is kassai Distr. Vice-Generalis Berthoty Ferencz hivünknek, hogy azon páter jezsuiták kikisértetésében, kiben— tudjuk bizonyosan — nem is lesz semmi hátramaradás. Kegyelmetek pedig

mindenekben viselje úgy magát, hogy hűséges volta nem az említett szerzethez, hanem a hazához tessék meg. Többször pedig ily szükségtelen késedelmeket előnkbe ne terjeszszen, hanem járjon el az reábízott dologban nagy serénységgel; másként tudtára legyen Kegyelmeteknek: ha ugyan csak az időt vontatja s azzal az Nemes Statusok elvégezett akaratjának executióját külömb-külömbféle praetextusok alatt halogatja, — megmutatjuk vezérlő-fejedelmi authoritásunkból csakhamar ezentúl: miként kellessék Kegyelmetek ellen véghezvitetnünk az executiót.[1]

Itt áll az írás azon szava: „aki nincs velünk, ellenünk vagyon az!"

Bizony a jezsuita-társaság nem tette magát érdemessé a haza szeretetére.

VI.

A rozsnyói gyülés még egyszer kiküldi a vallási biztosokat. Ezek meghallgatják és elintézik a felmerült panaszokat. — Új országgyűlés összehivása.

Rákóczyt bántotta az, hogy a szécsényi gyűlésnek vallást illető pontjai mindekkoráig nincsenek végrehajtva, és hogy ennélfogva a lakosság közötti egyenetlenség még mindig szíttatik némely engedetlenek által.

Ezért 1707. február havában a Rozsnyón tartott tanácsgyűlésből ismét kiküldötte biztosait ez ügy végleges tisztázására. Utasításul adta nekik, hogy a hely szinére kimenvén vizsgálják meg, van-e még valami olyas, amit a szécsényi határozatok szerint el kellett volna intézni, és nem intéztetett el. És ha van, akkor haladéktalanul intézzék el. Ha valamely helyen az egyesség semmiképen nem volna létrehozható, az ily eset okvetlenül a fejedelem elé utasíttassék. Ha pedig előfordulna oly eset, hogy valaki a bizto-

[1] Thaly K. Jóslatok és babonás hiedelmek. Századok 1881. évf. 41. 42. l.

sok által a mult alkalommal végbevitt rectificatiókat megzavarta, vagy az intézkedéseket nem foganatosította volna: az ilyeneket számadás végett a fejedelem és a senatus elé czitálják. Ez alkalommal szorgalmasan vizsgálják meg azt is, nem találtatik-e valaki, aki más vallásu személyeket hitük és vallásuk megváltoztatására kényszerített volna. És ha igen, azt is a fejedelem elé czitálják. Komolyan inti őket, hogy feladatukat becsületesen végezzék, a villongó felekhez ne csatlakozzanak, hanem azok felett, mint igaz birák hozzanak itéletet. Eljárásukról pedig tegyenek jelentést.[1]

Ehhez képest a Pozsony és Nyitra vármegyékbe kiküldött biztosok márczius vége felé megjelentek Csejtén, és ott a pőstyéni lakosoktól tudakolták az evangelikusok panaszának mivoltát. Ez abból állott, hogy a róm. katholikusok nem adták át az evangelikusoknak assignált templomot. A kulcs a plebánusnál van, s nem akarja kiadni. A kérdőre vont plebánus ijedtében azt állította, hogy az evangelikusok önként adták neki a kulcsot, mit azok tagadnak. Ők nem adták, hanem a Mészáros leánykájától vette el egy róm. katholikus fiatal ember, aki a plebánushoz vitte. A biztosok a fejedelem elé utasították a plebánust, hogy számoljon a templom kulcsának ki nem adása miatt; továbbá gr. Forgách Simonnét sz. Eszterházy Ágnest, mivel fenyegető levelekkel akadályozta az evangelikusokat a templom átvételében; nemkülömben Oroszvári János tiszttartót is azért, hogy fenyegette az evangelikusokat.

A verbói evangelikusok panasza folytán megidéztetett Trencséni István megyei jegyző azért, hogy nem akarta átadni a templom építésére kijelölt helyet.

Márczius 29-kén Szeniczére idézték az ó-turai evangelikusokat azon esetre, ha papjuk 15 nap alatt ki nem hurczolkodik a róm. katholikus plebánus által elhagyott parochiából. Ugyanott panaszt emeltek a jablonczai evan-

[1] Datum Rosnaviae Ex Senatu Die 4. Februarii Anno 1707. Franciscus Rákóczy, Stephanus Sennyey, Franciscus Olasz .. Orsz. levéltár.

gelikusok Lapsánszky János ellen, mivel ez a számokra kijelölt helyeken akadályozta őket a templom, iskola és parochia építésében; a plebánus pedig azon helyeket maga kertje gyanánt bekerítette. Mindketten a fejedelem elé idéztettek. A szeniczei róm. katholikusok fegyverrel is készek lettek volna védelmezni az evangelikusok számára assignált templomjukat mindaddig, míg a legközelebbi országgyűlés nem határoz felette. A kulcsokat felhivásra átadni nem akarták, s ezért a fejedelem elé czitáltattak.

Ezután Pozsony vármegyébe menvén át a biztosok, mindenekelőtt Lévárd mezővárosában a többségben levő róm. katholikusoknak assignálták a templomot. Az evangelikusok számára pedig parochia és iskola számára való helyet jelöltek ki, úgy szintén templom és temető számára is.

Ápril 4-kén a récsei evangelikusok megjelentek Szent-Györgyön és azt kérték a biztosoktól, hogy az assignált templomhoz, parochiához és iskolához tartozó kertet is befoglalják a bizonyítványba. A következő napon a szent györgyi evangelikusok dolgát kellett volna elintézni; jelesül pedig a piaczon levő templomot, iskolát, parochiát kellett volna nekik átadni a harangokkal, szőlőkkel és egyéb tartozékaikkal együtt. Ez ellen azonban a piarista szerzetesek felszólaltattak és kijelentették, hogy mindaddig, amíg a szerződésben foglalt követelésök nem teljesül, az illető vagyon átengedésébe nem egyeznek bele. Ügyüket a fejedelemhez és a senatushoz felebbezik. Az evangelikusok ellenvetéseinek meghallgatása után a biztosok az ellenkező piaristákat a fejedelem és a senatus elé czitálták. Egyébiránt a piaristáknak assignálták a parochialis templomot, a mellette levő kápolnával és egyéb tartozékaikkal együtt. Ez ellen azonban a plebánus protestált, és megtagadta az átadást, míg reá felsőbbségétől az engedélyt meg nem kapja. Magok a piaristák is felsőbbségük beleegyezésétől tették függővé az elfogadást. Az egész eljárás ellen pedig tiltakozott a bazini plebánus mint alesperes.

Mikor ápril 8-kán Nagyszombatban át akarták adni a

reformátusoknak jutott templomhoz való tartozékokat és jövedelmeket, a róm. katholikus város azzal mentette magát, hogy a háborús időben elrejtették az illető iratokat, melyeknek megtalálásáig halasztást kért. A biztosok májusig engedtek időt az iratok kikeresésére és az illető birtokok átadására. Ha pedig ez addig nem történnék, a város birája által a fejedelem elé idéztetik az egész róm. katholikus status.

Nevezetes ezen jelentésben az, hogy a róm. katholikusok az egyházi eszközöket sehol nem adták át, s ennélfogva a biztosok felkérik a fejedelmet és a senatust, találjanak módot arra nézve, miképen adassanak azok át az evangelikusoknak.[1]

Bars, Komárom és Esztergom vármegyékbe is ugyanazok küldettek, akik a szécsényi gyűlésből voltak kiküldve. Ezek a vármegyékben előre közhírré tették, hogy amely vallásbeli lakosoknak bármi panasza és sérelme van, azt nekik írásban nyujtsák be. A Komárom és Esztergom vármegyebeliek ápril 11-kére Nagy-Sallóra rendeltettek. Itt aztán a bátorkeszi, udvardi, csuzi és ölvedi reformátusok megjelenvén, előadták panaszaikat. Először is a bátorkesziek elpanaszolták, hogy a róm. katholikus tanító most is, mint azelőtt, erőszakkal szedi fizetését a kevés számú lutheránusoktól. Aki nem fizet neki, attól zálogot vesz. A köbölkúti plebános kiakarta kergetni a faluból az evangelikusokat. Az evangelikusok köszöntését a pápisták nem fogadják, hanem kicsufolják. A reformátusok sérelmeit az képezte, hogy templomuk ellen a róm. kath. tiltakoztak; pedig azok kevesbedtek, a reformátusok pedig más falvakból való bevándorlás által megszaporodtak. A kijelölt helyen sem építhetnek templomot, mert attól is eltiltatnak, sőt jobbágy ember épít rajta házat, amit nekik szomorúan kell nézniök. A régi temetőbe sem temetkezhetnek szabadon, hanem a kerítésen

[1] Nemes Pozsony és Nyitra vármegyékben templomok assignatiójára deputált Commissariusok Relatiója. Aláírva: Novotha István, Gosztonyi Miklós és Losonczi Szíjgyártó István. Orsz. levéltár.

kívül kénytelenek temetkezni. Tanítóik nem részesülnek az őket illető tizenhatodokban, se búzában, se borban. Kérik tehát e sérelmek orvoslatát.

Az udvardiaknak kevés panaszuk volt. Parochiájokat megkapták, de Megyeri Gábor ez ellen protestált. szeretnék tudni, nem lesz-e az ártalmukra? A plebánus nem adja ki a református lelkésznek eső tizenhatodot. A csúziak azt panaszolják, hogy előbb a róm. katholikusok hamis összeszámlálás alapján voltak többen, mint a reformátusok. Más falubeli idegeneket is odaszámították. Külömben is a templom már kétszáz év előtt a reformátusoké volt, — egész 1699-ig. Mikor elpusztult, reformátusok építették fel újra; a róm. katholikusok nem adtak reá semmit, azóta annyira elhanyagolták, hogy a tornya is ledűlt. A reformátusok dézmájából a tizenhatodot ki nem adják. Már pedig a szomszéd falubeli hit alatt kihallgatott emberek is bebizonyították, hogy Csúzon azelőtt róm. katholikus plebános nem lakott; hanem csak öt-hat éve, hogy oda költözött. Akkor vették el a reformátusok templomát.

Az ölvedi reformátusok panasza abból állott, hogy a róm. katholikus plebánus oda se hederít a biztosok végzésére. Se a templomot, se tartozékait nem adja át. A harangozási díjakat a róm. katholikusok nem fizetik; a plebánus pedig nem akar kimenni a parochiául használt házból, melyet a város épített, hanem szándékosan háboruságot okoz a lakosság között.

Mindezen sérelmek meghallgatása után a biztosok ápril 13-kára Nagy-Sallóra idézték az illető feleket azon figyelmeztetéssel, hogy aki meg nem jelenik, az mint nyakas, a fejedelem és tanács elé fog idéztetni. A róm. katholikusok ezzel nem törődvén, nem jelentek meg — sehonnan; csakis a csúziak voltak annyi tisztelettel a biztosok iránt, hogy megjelenvén, irásilag védelmezték magokat. Védelmök abból állott, hogy a templom ugyanezen biztosok által nekik ítéltetett, hogy a panaszkodó jobbágyok róm. katholikus földesuraik ellen alaptalanul panaszkodnak; ezért a földes-

urak jobbágyaik ezen eljárása ellen protestálnak. A tizenhatodra nézve az mondatott, hogy a református lelkész azt megkapta; de mivel a búza konkolyos volt, kevés jutott neki.

Végül a nagysallai templom ügyére került a sor. Itt a róm. katholikusok, hivatkozással tavaly tett ellenvetésükre és a fejedelemhez való folyamodásukra; hivatkozással továbbá a közigazságra, kivánták, hogy a sallai templom tartozékaival együtt nekik visszaadassék. Így meg lesz a lakosság közötti egyetértés. Elvárják, hogy a biztosok tenni fogják kötelességöket, és a csekei róm. katholikus lakosok ellen támasztott tumultus miatt a reformátusokat megczitálják. Erre a reformátusok, hivatkozással a közelmúltban történtekre, azt válaszolták, hogy a római katholikusok nem bírják bebizonyítani, hogy a templom őket illetné, csak azt, hogy nekik is kell templom. Elég sokáig bírták jogtalanul a református templomot és annak jövedelmeit. Most az igazság kiszolgáltatván, a béke helyre fog állani. Külömben is az új vizsgálat elrendelése Nagy-Sallóra nem vonatkozhatik, mert itt a szécsényi gyűlés határozata végre van hajtva. Azért és egyes meggondolatlan emberek tetteért az összes reformátusokat nem lehet megidézni.

A róm. katholikusok még egyszer válaszoltak, de nem tények felhordásával, hanem okoskodással. Mivel — úgymond — ő felsége a fejedelem belátta, hogy némely egyházi ügyek rosszul vannak elintézve, tehát Nagy-Sallón is el kell igazítani a bajt. Az igazság követeli, hogy nekik a templom visszaadassék. A csekei némely róm. katholikus lakosok ellen elkövetett sérelem miatt elégtételt követelnek a sallai róm. katholikusok! A felett a reformátusok csodálkozásukat fejezték ki, s újra kijelentik, hogy törvényes jogukat és tulajdonukat fel nem adják; ragaszkodnak a szécsényi határozatokhoz. Csodálkoznak a felett, hogyan követelhetik a róm. katholikusok azt, ami nem az övéké; hogyan beszélhetnek sérelemről ott, ahol az nem lehet. De a róm. katholikus fél nem tágított. Még egyszer replikázott, fősúlyt fektetvén a csekei róm. katholikusok ellen elkövetett insul-

tusra. A reformátusok erre nézve is megfeleltek, kimutatván, hogy a sokszor említett tumultusban öt református legény vett részt. Azokat nem is védik, sőt büntetendőknek tartják. De mért kivánják az ártatlanokat is idéztetni? Erre a róm. katholikusok még egyszer válaszoltak, hivatkozván a tumultusnál jelenvolt biztosok személyes tapasztalására és lelkiismeretére.

A biztosok a két fél okainak meghallgatása után azt jelentették ki. hogy mivel az ő eljárásuknak tulajdonképeni alapját a szécsényi országgyűlés határozata képezi; mivel ők a mult évben ehhez képest a sallai templomot a reformátusoknak ítélték oda, tehát most sem tehetnek egyebet, hanem az egész ügyet átteszik a senatushoz végleges elintézés végett. A csekei róm. katholikusok ellen intézett insultus okozóit a reformátusok büntetés végett kiadták, de a róm. katholikusok el nem fogadták. Ítéljen e felett is a fejedelem és tanácsa.

A róm. katholikus status ezzel sem elégedett meg, hanem úgy az előbbeni, mint a mostani eljárás ellen protestatiót adott be.

Azután a biztosok ápril 15-kén Geletnekre mentek, hol a geletneki és zdányai róm. katholikus lakosok kelyhek átadását kérték; mi ellen az evangelikusok tiltakoztak, és hivatkozván a szécsényi végzésre, kérték a biztosokat, hogy a szóban levő kelyheket és más egyházi eszközöket, melyek a tavalyi vizsgálat alkalmával nekik ítéltettek, s melyeket ennek daczára a róm. katholikusok nem szolgáltattak ki, tényleg átadni méltóztassanak. Ez közöltetett az illető plebánusokkal; de mivel a kitűzött időre meg nem jelentek, a fejedelem és senatusa elé idéztettek.

Majd megjelent Bossányi János és a nagy-ugróczi evangelikus templom ügyében előadta, hogy a róm. katholikusok oly pusztán adták át a templomot, hogy abban még csak egy kendőt sem hagytak; továbbá Bossányi Lászlóné néhány földesurakkal szövetkezve, a szécsényi gyűlés határozatával szemközt tiltja a jobbágyoknak, hogy a magok

papjának fizessenek. Ennek ellenében Bossányi Sándor a róm. katholikusok sérelmeivel lépett fel, melyek között felhozatik, hogy a római katholikus földesurak többségben vannak, hogy ezek elődei építették a templomot, ők dotálták a lelkészeket, és mégis elvétetett tőlük a templom. Kivánja tehát annak visszaadását. Természetes, hogy ez ellen az evangelikus status védelmezte magát; és hivatkozván a mult évi perre, és arra, hogy sérelmei nem czáfoltattak meg, a fejedelem elé kivánja idéztetni az engedetleneket. A róm. katholikusok viszonválasza után a biztosok a fejedelem és senatusa elé utasította az ügyet. A földesuraknak megjelenhetés végett határnap tüzetett ki, s meg nem jelenés esetében azok is a fejedelem elé idéztettek.

Ápril 16-kán a szklenói fürdőben Simonyi Gáspár a simonyi róm. katholikusok ügyében panaszképen felhozá a biztosok előtt, hogy a templomjuk a szécsényi végzés következtében a földesuri jog sérelmével átadatott az evangelikusoknak. Ez ellen ő protestál, s erről a biztosoktól bizonyítványt is kért. Minthogy pedig az evangelikusok semmi panaszt nem nyujtottak be, az ügy áttétetett a fejedelemhez.

Ugyanazon napon és helyen megjelent Körmöcz városának megbízottja, Roth Sámuel, és az evangelikusok nevében előadta, mikép a mult évben létrejött egyesség daczára a róm. katholikusok nem adták át nekik az egyházi eszközöket, jelesül a kórházi és falusi templomokhoz tartozó kelyheket és más edényeket sem. Ezért könyörög, hogy a biztosok találjanak módot az illető egyházi edények átadására. Minthogy azonban idéző levelökre a róm. katholikusok nem jelentek meg, az egész ügyet a fejedelem és tanácsa elé utasították.[1]

A Nógrád, Hont, Heves és Zólyom vármegyékbe kiküldött biztosok Zólyom vármegyében levő Tót-Lipcsén

[1] Relatio in Comitatibus Barsiensi, Comaromiensi et Strigoniensi. Aláírva: Hunyady András és Péli Nagy András által. Orsz. levéltár.

kezdték meg működésüket. Ott ugyanis az első vizsgálat alkalmával az evangelikusoknak templomépítésre való helyet jelöltek ki; de minthogy e hely a várhoz tartozó fundusra esett, a vár tiszttartója ellentmondott, s ennek következtében az ügy mindekkoráig függőben maradt volt. Az evangelikusok ez ügyet az ónodi országgyűlésre halasztották. Ezért a biztosok nem tartották szükségesnek a további eljárást, hanem a szomszéd helységekben közhírré tették, hogy ha valakinek panasza vagyon, jelentse magát nálok, s ők azonnal a hely szinére fognak sietni. Legelőször Breznóbányáról a róm. katholikusok léptek fel követeléssel, holott a mult évi vizsgálat óta a protestánsoknak volt panaszuk, hogy t. i. a plebánus sem a sekrestyében lerakott és róm. katholikusokat illető egyházi eszközöket nem hordatja el, sem pedig a földeket és a nála maradt eszközöket nem adja nekik vissza. A biztosok ennek következtében felhívták a plebánust kötelességének teljesítésére azon intéssel, hogy ha nem tenné, az ónodi gyűlésre fog idéztetni. Hasonlóképen megintették az evangelikusokat, hogy a római katholikusoknak alkalmatlanságot ne tegyenek. Az összehívott libetbányaiak, valaszkaiak, predajnaiak, cserényiek, szent-andrásiak és egyéb falubeliek kijelentették, hogy a meglevő állapotokkal meg vannak elégedve. A bányászok azon panaszára, hogy némelyek más vallásra kényszeríttetnek, vizsgálat indíttatott, de a vád alaptalannak tűnt ki. Sztarahorán az evangelikusok cserét akartak tenni a róm. katholikusokkal, de a biztosok, mivel erre utasításuk nem volt, ebbe nem bocsátkoztak.

Beszterczebányán a városban levő két templomot a szécsényi végzés szerint, kerítéssel kellett egymástól elkülöníteni, és az evangelikusoknak újabb kaput nyitni, mely alkalommal a róm. katholikus plebánus azt kivánta, hogy ne csak az ő fizetése, hanem a káplánjának, orgonistájának és más egyházi személyeknek a fizetése is a közkasszából szolgáltassék ki; a káplánoknak pedig alkalmatos lakhely jelöltessék ki. A biztosok intése következtében

azonban a két fél akként egyezett ki, hogy a kerítésfal maradjon in status quo, és az evangelikusoknak ne kelljen új kaput nyitni, hanem az eddigi kapu közösen használtassék. A fentebb említett fizetések a város pénztárából fognak fedeztetni, évenkint ezer forinttal; a káplánok lakásául is még egy épület hozzáadatik. Minthogy pedig a róm. katholikus plebánus a templomhoz tartozó egyházi eszközöket, melyeket a világi róm katholikusok is az evangelikusokéinak ismertek el, nem akarta kiszolgáltatni, ezen nyakasságáért számadásra a fejedelem elé idéztetett. Az evangelikusok pedig fentartották jogukat az öreg templomhoz.

Losonczon az ágostaiak és helvét hitvallásúak állottak egymással harczban. A reformátusok semmiképen nem akarták megengedni, hogy az evangelikusoknak templom, parochia és iskola számára hely jelöltessék ki Az ezt sürgető biztosoknak azt felelték, hogy az ügyet az ónodi országgyűlésre akarják vinni, s erről már a fejedelmet is értesítették. Az evangelikusok által felhozott sérelmekre az illető vármegye és maga a város fog majd megfelelni.

Korpona városában az ügyek az első vizsgálat alkalmával létrehozott állapotban voltak; minthogy pedig a templomhoz tartozó földek, rétek és kertek az evangelikusoknak jutottak, a római katholikus pap fizetése a város közpénztárából rendeltetett kiszolgáltatni. Más kérdések is voltak, melyek részben azonnal eligazíttattak, részben pedig az ónodi országgyűlésre utasíttattak.

Selmeczbánya városában az evangelikusok három sérelmet hoztak fel. Első az, hogy jóllehet a templomok és a város pénztárából kiszolgáltatandó fizetések a két fél között egyenlően osztattak el, mindazáltal a földek és más tartozékaik — melyek első alkalommal szintén kétfelé voltak osztva — most is a plebánus kezében vannak. A biztosok barátságos egyességet ajánlottak. De a róm. katholikusok nem engedtek, minthogy nézetük szerint azon földek a jezsuiták egyéb jószágaival együtt lefoglaltattak. A róm. katholikus plebánus, azokban csak adminisztrátor, aki fel-

sőbbjeinek engedelme nélkül semmit sem tehet. A biztosok ezért a plebánust országgyűlés elé idézték. Második sérelme az evangelikusoknak az volt, hogy a templomhoz tartozó egyházi kincseiket a róm. katholikusok nem akarják kiadni. E tárgyban a róm. katholikusok készséget tanusítottak, s az illető kincseket megigérték, mihelyest a Győrre ment jezsuitáktól nyilatkozatot kapnak. Harmadik sérelem pedig az, hogy a négy oltár közül az evangelikusok egyet sem kaptak meg, daczára annak, hogy az első vizsgálat alkalmával jogot nyertek. Minthogy ebben a róm. katholikusok és plebánusuk felhívás után sem engedtek, a fejedelem elé idéztettek. Hodrussán a földek és rétek át nem adása miatt idéztetett meg hasonló módon a plebánus.

A Selmeczre czitált szomszéd helységek közül megjelentek Bakabánya róm. katholikusai és evangelikusai, hogy előadják bajaikat. A biztosok azt határozták, hogy ámbár az első vizsgálat szerint a város közházán a plebánusnak száz forintja volt, ezt a pénz felvétele után tartozzék átadni a városnak, mindazáltal ő a pénz felvétele után sem teljesíti kötelességét, hanem az összeget restanciának veszi Itt a rézpénz okozott bajt, melynek kérdése az ónodi országgyűlésen volt eldöntendő.

Bélabányán első alkalommal a róm. katholikusoknak auditoriumnak való hely volt kijelölve oly hozzátétellel, hogy a város közköltségén építtessék fel. A plebánus azonban egész nagy templomot kezdett építtetni, melyre már az evangelikusok a köveken kívül hatodfélszáz forintot költöttek. Ezért ezek azt kivánták, hogy a további építést a róm. katholikusok saját költségükön folytassák. Az ügy a fejedelem elé utasíttatott. A temetőben külön kapu nyittatott az evangelikusoknak. A város pénztárából egyformán részesülnek a róm. katholikus és református lelkészek.

Zólyomban a róm. katholikus plebánus tett panaszt a felett, hogy a város nem fizette meg restantiáit. Ezért a város megintetett. De a plebánus azon kivánságát, hogy a parochia és az iskola a város költségén építtessék, nem

teljesítették. mivel nem volt reá utasításuk. A fizetésekre nézve kimondatott, hogy mindenik fél a maga papját fizesse.

Mindezt a fejedelem jóváhagyása alá terjesztették.[1]

A fejedelem azonban már ekkor más igen nagy kérdéssel volt elfoglalva. Pártfeleinek kedvetlensége nagyon érezhető volt, és ő kénytelen volt a franczia segélyhez fordulni. Régebben is sürgette már a franczia királyt. hogy lépjen vele véd- és dacz-szövetségre, s a császárral kötendő békébe foglalja be a magyar ügyet is. De Lajos király kitérő választ adott; kijelentette, hogy addig nem léphet vele nyilt szövetségre, míg ünnepélyesen át nem veszi az erdélyi fejedelemséget és míg Magyarország fel nem szabadul a Habsburg-ház hatalma alól.

Ez oly kivánság volt, melynek teljesítése nem egyedül Rákóczytól függött. Közölte tehát tanácsosaival (Rozsnyón), hogy az osztrák-háztól való elszakadás kérdésének eldöntése végett hívassék össze új országgyűlés Ónodra.

[1] Relatio ad Serenissumum Sacri Romani Imperii et Transylvanie Principem ac D. Dnum Franciscum Rákóczy II. Confoederatorum Incl. Regni Hungariae Ducem etc. Veterosolii 11. Maj. 1707. Aláírva: Féja János, Okolicsányi Gáspár és Kántor István. Orsz. levéltár.

ÖTÖDIK FEJEZET.

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS ÉS AZ ERDÉLYI GYŰLÉSEK.

1707.

I.

József tanácsosai keresik a kibékítés feltételeit. — Turóczvármegye felhivása. — Rákóczy az ónodi gyűlésen, — maga hozza fel a vallás ügyét. — Bizottság megy ki a szécsényi törvény végrehajtására — A vármegyéktől sok panasz jön.

Bécsben nem volt titok, hogy Rákóczy már Lipót császár halála óta azon törte a fejét, miként lehetne Magyarországot a Habsburg-háztól megszabadítani. Azt is tudták, hogy az Onodra összehivott országgyűlésnek főczélja a magyar nemzet függetlenségének kimondása.

Természetes tehát, hogy József király mindent elkövetett ennek meghiusítására. Bizalmas emberei, úgymint Eszterházy Pál nádor, Keresztély Ágost szász herczeg, (ki protestáns szüléktől származott, róm. katholikussá lévén, 26 éves korában bibornok, majd 1706-ban Kollonics segédje, s ennek halála után utódja lett), és mások azt tanácsolták, hogy mivel a mult nagyszombati tanácskozás különösen négy pont miatt lett eredménytelenné, teljesítse a felkelők kivánatait legalább nagyjából. Ez a négy pont rövidre összefoglalva ez volt: 1. Fogadja el a külhatalmak kezességét; 2. állítsa vissza az erdélyi fejedelemséget;

3. vezesse ki az idegen katonaságot, és végre 4. *intézze el a vallás ügyét.*

Ez utóbbira nézve azt tanácsolták Józsefnek, hogy az utolsó pozsonyi és soproni országgyűlési határozatok a protestánsoknak a róm. katholikus vallás megrövidítésével (!) is szabadságot adván, e törvények — amennyiben talán pontosan nem hajtattak volna végre — most teljesen foganatba vétessenek. Amit a protestánsok az újabb fejleményekhez képest még azonfelül kivánnának, az a jövő országgyűlésen tárgyaltassék. Ezt annál inkább tartották szükségesnek, mert a Rákóczy pártjához tartozó lutheránusok, a fejedelem beleegyezésével Rózsahegyen zsinatot tartottak, melyen az egyházi szertartásokra vonatkozó határozatokat hoztak.[1] Szükségesnek tartották tehát az elégedetleneket új igéretekkel visszatériteni.

József király azonban nem hallgatott a tanácsosok szavára, hanem fegyverre bízta az ügy elintézését; annyival is inkább, mert a felvidék hangulatából remélte, hogy sokan hajlandók lesznek amúgy is elpártolni az Erdélyben járó fejedelemtől.

Ugyanis József hívei, ezek között a Széchenyi érsekkel együtt működött Okolicsányi Pál is, továbbá a turóczi alispán Rakovszky Menyhért, ki róm. katholikus vallása iránti buzgalomból s a jezsuiták iránti barátságból már 1705-ben is ünnepélyes óvást tett a turóczi boldogságos szűz conventjében a szécsényi országgyűlésnek a vallás és jezsuiták ügyében hozott határozatai ellen, — ugyancsak terjesztették a Rákóczy elleni gyűlöletet!

Ezek rávették Turócz vármegye rendeit, hogy jan. 1-én némely más vármegyékhez körlevelet bocsássanak, melyben oda kivántak hatni, hogy „a némely egyes emberek önérdeke és nagyravágyása“ által keletkezett háború megszüntettessék.

Rákóczy, ki még Erdélyben léte alkalmával máj. 16-ára

[1] L. „Egy forradalmi zsinat története“ czímű dolgozatomat.

halasztotta el az ónodi gyűles megnyitását, mihelyest visszaérkezett, kedvetlenséggel hallá Turócz vármegye eljárását És mivel a vármegyék követei még nem voltak mindnyájan együtt, néhány napig zárt tanácskozmányokat tartott az ország tanácsával. Kereste a módokat, miként kellene az efféle izgatásoknak jövőre elejét venni. A tanács azt határozta, hogy Turócz vármegye követei feleletre vonassanak, s Okolicsányi Pál, ki mint a császár híve a vallás miatt már a mult évek alatt is egyenetlenséget támasztott a lutheránusok között, elfogassék és kereset alá helyeztessék.

Az első rendes ülés május 31-kén tartatott. Ezt rendes isteni tisztelet előzte meg, melyet Telekessy püspök végzett.

A fejedelem nagy pompával vonult az országgyűlés szinhelyére, a körömi fensíkon felállított nagy sátorba, és a számára készített emelvényre lépvén, leült. Jobbján Telekessy és Pethes püspökök, továbbá Sennyey kanczellár és néhány tanácsos: balján pedig Bercsényi, Károlyi és a tanács másik része foglalt helyet. Telekessy az összes rendek nevében üdvözölte a fejedelmet, mire ez hazaszeretetének és gondoskodásának hangsúlyozása mellett megnyitá az ülések sorát.

Június elsején felolvasták a fejedelem előterjesztéseit. Ezekben a vallás ügye nem érintetik, sokkal fontosabb, t. i. a hadi és pénzügyi dolgok foglalván el a fejedelem és a rendek figyelmét. Hogy a rendek mindezen kérdésekre nézve nagyon eltérő nézetben vannak, az a fejedelem propositiójára adandó felelet és a sérelmek összeállítása[1]

[1] A sérelmek összeírására kiküldettek Klobusiczky Ferencz elnöklete alatt: a klerusból Mérey Mihály és Spáczay Gábor; a nemesség részéről Plathy Sándor, Szentpéteri Imre, Görgey János, Orosz Ádám Szentiványi Rafael, Szepessy Pál, Darvas Ferencz, Lónyay Ferencz és Okolicsányi Gáspár; a városokból: Váncsay István, Sixius Dániel és Ulik György. Szalay. VI. 418. 1 V. ö. Thaly K. Tört. Naplók 141. és 142. lap.

alkalmával csakhamar kitünt. Ez nagyon elkedvetlenítette a fejedelmet. És mikor a fentebb említett turóczi levél által tett izgatás ügye előkerült, fájdalmas hangon adta elő a hatást, melyet reá a gyanusítás gyakorolt. Elkeseredésében kész volt vezéri tisztéről lemondani. Ügyét azonban magáévá tette a gyűlés, és a felviharzott szenvedélytől elkapott követek a turóczi követek egyikét, Rakovszky Menyhértet, ott a helyszinén felkonczolták. Mikor pedig a főtárgya került a dolog, Józsefet és egész családját trónvesztettnek nyilvánították. A szövetségbe állani nem akaróknak javait elkobozták; az egyházi rendre is kimondották, hogy ha e végzésnek eleget nem tesz, jószágoktól és beneficiumoktól megfosztassék.

E végzetes lépésnek roppant következményei voltak. Visszalépésnek többé helye nem lévén, gondoskodni kellett a jövő békéjéről, s ennélfogva mindazon kérdéseknek elintézéséről, melyek az országban egyenetlenségre okot szolgáltattak. Ezek között állott a vallás ügye is. Még a június 8-kán tartott ülésen hozta fel maga a fejedelem, hogy a vallás ügyében mindenfelől panaszok érkeztek hozzá, melyeket el kellene intézni; de a rendek ekkor még nem bocsátkoztak ezeknek tárgyalásába.

Három nap mulva újra napirendre került e kérdés. Beérkezett egy terjedelmes emlékirat, melyet előleges tárgyalás és kivonatos jelentéstétel végett egy külön e czélra kinevezett bizottságnak adtak ki. A panaszok legnagyobb része abból állott, hogy a szécsényi országgyűlésen hozott határozatokat mindez ideig nem hajtották végre; hogy az akkor kinevezett biztosok által visszaadatni rendelt templomokat, iskolákat, parochiákat és ezeknek jövedelmeit nem adták át törvényes birtokosaiknak; hogy a jezsuiták még most sem mentek ki mindenütt az országból.

Sennyei István kanczellárt megbízták, hogy hallgassa meg a panaszokat, és a szécsényi gyűlésből kiküldött biztosokat az iránt: mért nem hajtották végre az illető törvényczikkeket?

Új vallásügyi törvényt nem hoztak. De midőn a más ügyekre vonatkozó törvényczikkeket összeállították, és Erdélylyel a szövetség megköttetett volna, a június 22-ki ülésen maga a fejedelem tett ünnepélyes nyilatkozatot a vallásra nézve. A bártfai követek naplója erre nézve azt mondja, hogy az vala az Felséges Fejedelem expectorátiója: senki ne gondolja, hogy mivel mind a három religión valók részéről vannak panaszok, azokat ő felsége nem kivánná orvosoltatni; eddig is deputatiókat nevezett ki azoknak megvizsgálására. Azt gondolja, hogy a szécsényi országgyűlésen történt egyezmény után nem forognak fenn többé differencziák a róm. katholikus és evangelikus status között; következésképpen a bevett felekezetek, mint ilyenek, egymás ellen nem panaszkodhatnak. Elismeri, hogy egyes községekben, egy vagy más felekezet panaszolkodik, mivel a szécsényi végzés nem kedvukre való, vagy mivel az nem hajtatott végre. De meg van győződve, hogy senki sincs, ki a szécsényi határozatokat felbontani akarná, mivel így a vallási villongásoknak soha vége nem volna; tehát csak azokat a panaszokat kellene felvenni, a melyek a nevezett szécsényi gyűlés végzéseinek végre nem hajtására vonatkoznak.

„Kihez képest — mondá az felséges Fejedelem — hogy mindjárt devotio után is kész lenne elővenni azon religiók dolgát, noha *délután* nem igen jónak ítéli azokat elővenni, experiálván aztat Szécsény alatt: iván némelyek, micsoda acclamatiókkal jöttenek elő és alkalmatlankodtanak. Abban maradott azért a dolog, hogy az Confoederalt statusok deputátusi az devotio után ország sátorában, a feljebb említett Articulusok copiáinak subscriptiójában s pecsétlésekben fáradozzanak; — Felséges Fejedelem sátorában pedig délesti négy órakor a religiók mivoltában panaszló felek gyüljenek; holott is elővétetvén panaszokat, mi fog lehetni, ezen napon — de reliquo következendő harmadnapon, úgy mint 24 junii dominált atott, hogy pure csak azoknak eligazítására fordítassék.

Eloszolván azon sessio, nagy solennitással ugyanazon ország sátorában Te Deum laudamus, énekes nagy misével, melyen egri prépost és tituláris püspök Pethes András uram pontificalt, jeles lövésekkel celebráltatott. Délután megírt subscriptiók s pecsétlések subsequálván, egész setét estig tartottanak. Azonban az religiók állapotja is az Felséges Fejedelem előtt elővétetett".[1] A tanácsosok közül jelen voltak: Kalmanczai István róm. katholikus, Gyürky Pál helvét és Gerhard György ágostai hitvallású. A panaszokat vármegyénként vizsgálták meg. Először jött *Pozsony*, melynek panaszai azonban a felmaradt okmányból kimaradtak.

Következett *Nyitra*, hol

1. Érsekujvárban a róm. katholikusok ellenmondása miatt a biztosok nem jelölték meg a templomnak, parochiának és iskolának való helyet; sőt az eddig isteni tiszteletre használt házat is elfoglalta Bertóti István parancsnok saját lakásául. Ennélfogva a reformátusok azt kivánták, hogy az építkezésre való helyek kijelöltessenek, s addig is, amíg építkezhetnek, az elfoglalt ház adassék nekik vissza. A templom, parochia és iskola számára való helyül azt kivánták, melyet Érsekújvárnak török kézre való jutása előtt bírtak.

2. A deáki templom 1647-ben a kilenczven templom között restituáltatott a reformátusoknak; bírták is azt 14 esztendeig. Azután a szentmártoni benediktinusok elfoglalták; a prédikátorokat és tanítókat elűzték, és most is a szerzetesek bírják. A szécsényi gyűléskor nem lévén szemesek, most kivánják, hogy előleges népszámlálás után az illető templom tartozékaival együtt visszaadassék nekik, a perei és zsigárdi filiák hozzácsatolásával.

3. *Tárkányban* a reformátusok az elűzött tanító visszahelyezését kérték.

[1] Bártfai követek Naplója az ónodi országgyűlésről. L. Thaly K. Történelmi Naplók 173. és 174.

Bars vármegyében:

A sallai lakosoknak a szécsényi határozat szerint assignáltatott a templom és annak jövedelmei. Azután a római katholikus csizmadiák és vargák a fejedelemhez folyamodtak, a környékbeli róm. katholikusok pedig azóta már kétszer akarták elfoglalni a templomot. Folyó év februáriusában Rozsnyóról kiküldött biztosok ápril 11-kén megjelentek a két fél panaszainak meghallgatására. Ekkor a róm. katholikusok sérelmeiket két elvre alapították: 1. arra, hogy a districtusban való többségükhöz képest a templom őket illetné; 2., hogy némely csekei róm. katholikusokat mult évben a sallai eretnekek megzavarták. Az elsőre a reformátusok azt felelték, hogy a templom őket illeti; azt tőlök a forradalom alatt Kollonics foglalta el erővel. A lakosság néhány mesterembert kivéve, mind református. A districtusban elég római katholikus templom van. A szécsényi gyűlés és a biztosok a reformátusoknak ítélték oda a templomot. A másodikra nézve azt felelik, hogy a tumultust indító öt legényt kiadták büntetés végett, szóval ismétlik mindazt, amit akkor elmondottak.

A nagy- és kis-endrédi református ecclesiák szabadon bírták templomaikat és azok tartozékait. Nemrégen azonban némely földesurak a templomhoz tartozó földeket kiosztották jobbágyaiknak. Mult évben pedig a kis-endrédi egyház iskolát építvén a templom mellett, annak bírásában a földesúr háborgatja őket.

Komárom és Esztergom vármegyékben:

1. A csicsói egyháznak több temploma tévedésből említetlen maradt a szécsényi gyűlésen, és így a biztosok utasításában sem lehetett róluk szó. Kérik tehát a reformátusok, hogy oda új biztosok küldessenek ki, kik a lelkek összeszámlálása után a róm. katholikusok által elfoglalt templomot visszaadják.

2. A szécsényi gyűlés azon határozatát, mely szerint a vármegyékben összeszámlálás folytán a többségben levő felekezetnek adassék a templom, a róm. katholikusok hely-

telenül hajtották végre; azért a környékbeli reformátusok újonnan kiküldendő biztosok által kivánják a számlálást eszközöltetni.

Szepes vármegyében:

A Máriássy család a haraszti templomot alku szerint átengedte a róm. katholikusoknak, mely helyett semmi hely nem jelöltetett ki a reformátusoknak. Ellenben a markusfalusi templomot a Batizfalvi család a reformátusoknak engedte át. A lutheránusok helyet csinálván maguknak, a templomhoz való mindenféle jövedelmet követelnek, noha a biztosok a hely kijelölésére sem voltak feljogosítva. Kivánja azért az familia manuteneáltatását.

Sáros vármegyében:

Eperjes városában levő református egyház azt kivánja, hogy az isteni tiszteletre kijelölt hely ratificáltassék a biztosok jelentése szerint.

Torna vármegyében:

1. A jablonczai református egyház panaszkodik, hogy a malombeli pénteki vámot a régi szokás ellenére a földesúr tartván magának, azt az egyháznak ki nem adja. Kivánják a régi gyakorlat fentartását.

2. A barkai református egyház a szentségek kiszolgáltatásához tartozó, de önkényesen visszatartott eszközök kiadatását kéri.

3. Az almási templom a biztosok által átadatván, a róm. katholikus plebánus visszatartott a szentségek kiszolgáltatásához való nagy ezüst aranyos poharat, tányért és néhány keszkenőt. A parochiához tartozó borbeli negyedet Andrássi György nem engedi kiszolgáltatni. Hivatkoznak a biztosok jelentésére.

4. Az udvarnoki templom átadatott volt a reformátusoknak, mégis Sztankai Adám erővel elfoglalta. Kérik visszaadatását.

Abauj vármegyében:

1. A kassai református egyháznak Tornamegyében Hidvég ardai portiója és a kassai ház nem restituáltatott,

noha a szécsényi végzés szerint mindennemű tartozékait kellett volna átadni. Kérik tehát azoknak kiszolgáltatását.

Mind a róm. katholikus plebánusnak, mind a lutheránus lelkésznek a város közpénztárából lévén adva a fizetése, a református egyház is arányos részt követel magának.

Abauj vármegyének Garadna nevű faluja a kassai református egyház pénzén szereztetvén, kérik annak visszaadását

2. A szepsi református egyházhoz tartozó kegyes alapítványokkal a mádi hegyen és Nyulason levő szőlő Gyürki Péter káptalanbeli kezén van a reformátusok sérelmére. Kivánják visszaadását.

3. A nagyidai vizimalomnak pénteki jövedelme a negyeddel együtt nem assignáltatott, holott a reformátusoknak ehhez való joga okmányokkal bizonyítható. Kérik ezt megadatni.

4. Az alsó-mizslei reformátusok panaszkodnak a plebánus ellen, mivel akadályozza őket a felső-mizslei templomba való járásban.

5. A fónyi református templom tartozékaival együtt a róm. katholikusoknak adatott. A reformátusok számára templomnak és parochiának való hely jelöltetett ki, de jövedelem nélkül; kérik ezen sérelmök orvosoltatását.

6. A héczei református egyház, régi dézmabeli jövedelmét, úgyszintén a szentségek kiszolgáltatásához való aranyos poharat, tányért, kannákat és keszkenőket visszaadatni kéri, mint olyanokat, melyeket részint elődeik szereztek, részint pedig Baxa István adott; de melyeket most egy Fridrik nevű Pater tart magánál.

7. A fancsali helvét templomot, parochiát és tartozékait Szirmai Péter a szécsényi egyezség ellenére erőszakosan elfoglalván, kivánják példás büntetés mellett visszaadatni.

8. Az enyiczkei kastély mellett levő ó-templom helyett Vesselényi Ferencz nádor épített volt a reformátusoknak a falu végén egy templomot és egy parochiát, melyet a

a róm. katholikus plebánus használ; a reformátusok kivánják annak restitutióját.

Zemplén vármegyében:

1. A varannai református templom 1647-ben a hozzátartozó Tót-Izsép és Visnyó nevű falukkal együtt restituáltatott; de a restitutió után a két falu a paulinusok informatiójára két róm. katholikus és egy evangelikus biztos által visszafoglaltatott; sőt a varannai református parochiához tartozó birtokok használatában is háborgattatott a református lelkész. Kivánják e bajok orvoslását.

2. A szögi templom az egyezség ellenére nem adatott vissza a reformátusoknak; kivánják annak visszaadatását.

3. A véki református nemes emberek egy parochiális házat vásárolván, melyet Barkóczy László a maga jobbágyainak adván, most Sennyei István bír; kérik azt visszaadatni.

4. A bottyáni református templom tartozékaival együtt a szécsényi egyezség ellenére nem adatott át a reformátusoknak; kivánják tehát visszaadatni.

5. A helmeczi református prédikátornak bizonyos szőlőjövedelme járna, de azt a leleszi premontrei barátok magoknak foglalták le.

6. A tolcsvai, bényei búza és borbeli dézmából a református lelkésznek nyolczadot kellett volna kapnia, de a róm. katholikusok azt is lefoglalták.

7. A bodrog-keresztúri és kisfaludi nyolczad megtagadtatott; a kisfaludi borbeli jövedelmet a jezsuiták tiszttartója minuálta.

8. Olaszi-Liszka városában a második prédikátornak parochiális háza „kapellanatus" czíme alatt a róm katholikus plebánus kezében hagyatott, mely házat pedig a reformátusok építvén, javadalmaival együtt szabadon bírták, amint azt a fejedelemhez benyujtott okmányok is tanusítják. A fejedelem el is rendelte az ügy revideálását, de az a biztosok elhalálozása miatt abba maradt. Most kérik, hogy ez ügy igazságosan intéztessék el.

Ung vármegyében:

A biztosok első kijövetele alkalmával némely ügyek feledésbe mentek; mihez képest nem restituáltattak a vinnai, ungvári, zsobánczi, vojnatinai, tibui, dobi, ruszkai és palagyi egyházakhoz tartozó szőlők, szántóföldek, rétek, puszták, bor és búzabeli dézmák stb. Kivánják azért az ungvármegyei reformátusok, hogy új biztosok küldessenek ki, és az említett javakat az illetőknek tényleg kioszszák.

Szathmár vármegyében:

A felsőbányai templom restituáltatott a reformátusoknak, da az ahhoz tartozó fiskalitásba esett bányáknak dézmája nem.

A páter jezsuiták elfoglalván Nagybánya városának a kórház melletti fundusát, kis házát és istállóját, úgyszintén némely polgárok fundussaiból is hasítottak ki darabokat, melyeket utódaik, a minoriták most is birják. Kivánják tehát ezeket a városnak és a polgároknak visszaadatni.

Ugocsa vármegyében:

A nagy-szőllősi reformátusok a római katholikusok informatiója következtében a szécsényi gyűlésen a magok által épített kőtemplomtól elesvén, kivánják azon templomnak felerészben való restitutióját, a prédikátor számára dézma adását és a parochiális helynek resignatióját.

Szabolcs vármegyében:

Kis-Várdában a reformátusok által épített és még a német alatt is bírt parochiát a biztosok nem adták vissza; kivánják azért annak restitutióját, minthogy a szétromholt templomot külömben is restituálták.

Heves vármegyében:

A gyöngyösi református egyház azt kéri a fejedelemtől, hogy az iskola számára kijelölt helyet erősítse meg és a tanácsból kiküldött bizottság által Egerben odaítélt parochiájok, malmok és két szőllejök revideáltassanak újabban a fejedelem és az ország által.

Az itt felsorolt sérelmekre vonatkozólag azt kéri a református status, hogy amennyiben a szécsényi egyesség

határozatai nem hajtattak végre, azok most rendbehozassanak és büntetés szabassék azokra, akik ez ellen vétenek. Azon ügyek pedig, melyek a szécsényi transactióból kihagyattak, vétessenek complanatióba és a hamis informatiók következtében rövidséget szenvedetteknek igazság szolgáltassék ki.[1]

Természetes, hogy ezenkívül az ágostai hitvallású evangelikusok és a róm. katholikusok is számtalan sérelemmel léptek fel. Ez utóbbiak közül Pozsony vármegyében különösen a szentgyörgyi piaristák és a deáki benediktinusok léptek fel panaszszal az evangelikusok ellen. A samarjaiak a tizedek elvesztését siratják. Nyitra vármegyében a berencsi földesurak védik jogaikat, és kérik a szécsényi határozat megváltoztatását. Trencsén vármegyében visszakivánják az illavai templomot és parochiát. Több helyen az összeszámlálás ellen van kifogásuk és fájlalják, hogy a róm. katholikus vallás sértetik. Bars vármegyében a körmöczi róm. katholikusok panaszkodnak az evangelikusok ellen, kik sértő kifejezéseket használnak ellenök. Nagy-Ugróczon templomot követelnek. Hontban a bélabányai róm. katholikusok azt hozzák fel, hogy nem építettek nekik közös kasszából kápolnát, hogy a földek igaztalanul osztattak el, hogy a tanítók jövedelme elvonatik. Bakabányán átengedték a templomot az evangelikusoknak, kik az egyesség ellenére vonakodnak a kápolna, iskola és paplak javításához járulni. Hasonló panaszok hozattak fel Hodrusbányáról is. Zólyom vármegyében a korponaiak iskolát s tanítójuk számára fizetést követelnek, a parochiához tartozó kerttel együtt. A zólyomi plebánus a felett panaszkodik, hogy 400 frtját nem kapja meg, hogy mindenben rövidséget szenved s a főtemplom átengedéseért

[1] Anno 1707. die 25. Junii in Castris ad Köröm positis Sples ac Grosi Dni Stephanus Kalmanczai ex Statu Catholico, Paulus Gyürki ex conf. Helv. et Georgius Gernard ex Aug. conf. addictorum Statuum Deputati Senatores considendo sequentia revisa sunt. Orsz. levéltár.

semmi kárpótlást nem kap. Mint alsó Zólyom vidékének missionariusa is számtalan panaszszal lép fel az evangelikusok ellen. A beszterczebányai plebánus elmondja, hogy a szécsényi egyesség nem hajtatik végre sem a harangozás körül, sem a káplánok lakása ügyében, sem az iskolánál, sem az isteni tiszteletnél; sem a bányászoknál, sem a városban, sem a falvakban. A lopei és véglesi plebánusok, valamint a breznóbányai piaristák is tele vannak panaszszal, részint a tizedek, részint más jövedelmek elvesztése miatt.

Arva vármegyében a nagyfalusi egyházhoz tartozó jövedelmek nem osztattak fel igazságosan. Alsó-Kubinban és Zázriván a harangok miatt van baj, és több helyen végrehajtatlanul maradt a biztosok rendelete: Liptó vármegyében a felett panaszolkodik a róm. katholikus status, hogy az evangelikusok nem elégesznek meg a nekik jutott 41 egyházzal, hanem mindig többet foglalnak el. Ugocsa vármegyében, Nagyszőllősön, a reformátusok megelégedtek volt imaház és iskola számára kijelölt helylyel, de a róm. katholikus plebánustól megtagadják a tizedet. A görög papok addig is, míg püspökjük lesz, egy főpapot kérnek magoknak, akitől a többiek függjenek[1].

[1] Remonstratio Gravaminum Status Catholici, jan prius Summariae propositorum. Orsz. levéltár.

II.

A fejedelem még egyszer küldi ki tanácsosait. Ezeknek adott utasítás. — Sokféle panasz, kívánság; kevés megállapodás. — Pyber László kanonok memoranduma.

A panaszoknak ily tömege mellett a fejedelem erősen el volt határozva, hogy azoknak erélyes intézkedés által elejét vegye. E czélból még egyszer kiküldötte biztosait a helyszinére, hogy a szécsényi gyűlés határozataihoz képest a már régebben kiküldött biztosokkal egyetértőleg intézkedjenek. Mind a három vallású senatorai közül azokat küldötte ki, akik legnépszerűebbek voltak az illető vidékeken. Ilyenek voltak: Beniczky László róm. katholikus,[1] Gyürky Pál református, Gerhard György evangelikus; továbbá Kalmanczay István róm. katholikus, Soós István helvét hitvallású és Zay Lőrincz ágostai hitvallású.

Kötelességeiket a következő utasításban írta körül:

Nemzetünk igaz ügyének kivánságunk szerint való boldog végre vezéreltetése Hazánkfiainak mindenekben egyben kapcsolt indulatjokat s akaratjokat fölöttébb megkivánván, miolta az felháborodott tenger módjára minden fölött hánykodó habjai között, mint egy merülésben tétetett hajónak kormányát, az jó Isten szent segedelméből kezünkre vettük, az volt legfőképpen való czéllja elsőben is felbuzdult szives indulatunknak, miként az régtől fogva egymás közt eredett egyenetlenségnek háborgó zürzavaros habjait magunk között megcsendesítvén, az szép atyafiságos egymáshoz való szeretetnek segítő szele által kiterjesztetett hajónk vitorláit nagyobb bátorsággal s készülettel ellenségünk ellen ereszthessük. Melyre nézve tudván azt, és mindenkoron előttünk viselvén, hogy ezen szegény hazának megnyomoríttatására legnagyobb alkalmatosságot vett vala eleitől fogva ellenségünk az Religiobeli dissensiókból, az melyek által csalárd practikái szerént az más

[1] Szalaynál e helyett Eszterházy Dániel említtetik, de hibásan.

ként egyezett szerető sziveken gyűlölségnek s egyenetlenségnek mérgével megvesztegetvén, annyival inkább szélesebb mezőt kapa régi szabadságunknak porban takarására, noha ugyan szécsényi gyűlésünk alkalmatosságával az szép atyafiságos szeretetünknek megbizonyosodására bizonyos transactióra lépvén, mind az három részről annak effectuatiójára Commissariusinkat is az Hazában kiküldöttünk vala, mindazonáltal azok is sok helyben az mint kelletett volna, az dolgot úgy el nem végezvén, rész szerint ob non effectuationem effectuandorum, rész szerint pedig Instructiójokon kívül praepediálván, újabb újabb gravamenák és panaszok terjesztettek mind magánosan s mind az mostani országgyűlés alatt előnkben, az melyek minthogy mostan is végképpen mind az időből való kirekedésünk s mind az parsoknak jelen nem lehetése miatt, de kiváltképpen sok dolgoknak in faciebus locorum kelletvén eligazíttatniok, nem complanáltathattak, hogy mindenik felekezetnek igazságos adjustatiója közelebb való véget érhessen, rendeltetnek felül említett senator Atyánkfiai s hiveink Nemes Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Esztergom, Komárom, Zólyom, Hont, Nógrád, Kishont, Pest, Pilis és Solth, Turócz, Liptó és Árva vármegyékben az Religio dolgában eddig effectusba nem ment differentiákat az alább annectált punctumok szerént igyekezzenek moderálni és complanálni.

Primo. Mivel az szécsényi Transactióhoz azzal ellenkező holmi novitások nem adattathatnak, az ennek előtte kiküldött Commissariusokat magok mellé vevén és ad facies locorum valaholott még eddig az vallásbeli differentiák nem complanáltattanak, személyjek szerint elmenvén, investigálják miként procedáltanak azon Commissariusok, mit effectuáltak s mit nem Instructiójok szerint, végére menvén annál is, az melyek incomplanate találtatnak, mi okból nem effectuálták az reájok bizott munkát? Valahol azért látják az megesett rövidségeket az Templomok, Parochiák, Scholák és azoknak appertinentiái vagy excindálandó helyei iránt az Lakosokat szép atyafiságos szeretettel adhor-

tálván, hogy az sziveknek egybecsatlottatások által az szép unio megerősittessék, az inconvenientiákat, egymás ellen való zúgolódásokat tollálják és amicabiliter mind azokat igyekezzék úgy végbe vinni, hogy tovább lehető gravaminák sem egy, sem más, sem harmadik részről ne recrudescáljanak.

Secundo. Az szécsényi Transactiót mint egy Regulát, Deputatus Senator Atyánkfiai úgy tartván, a hol az vetélkedésben gyönyörködő s idő vontatással az dolgok effectussát késedelmeztetni szerető felek által valamely disceptatiók erednének, az olyatén allegatiókat praescindálják s meg se engedjék, hanem az Transactió szerént recommendálják az Nemes Statusoknak azok iránt tett rendelését, mindazonáltal az holott annyi consideratiók interveniálnak és per amicabilem aut factam Transactionem nem complanáltathatnak ob nimiam difficultatem az dolgok, az ollyaknak absoluta decisiójában magokat Deputatus Senator Atyánkfiai ne avassák, hanem írásban tévén, az melyek ultro citroque interveniálnak, az villongó feleket előnkbe relegálják, meghagyván kemény animadversiók alatt, semminemű violentiákra az alatt ne fakadjanak, az meddig általunk nem determináltatnak, és mind azokat cum tota investigationis serie előttünk representálják; — ben hagyván az alatt in usu az actualis Possessort. Az holott pedig már egyszer az dolgok decidáltattanak s complanáltattanak, ottan azok iránt több újabb difficultástételt ne admittáljanak, hanem az circumstantiákat az mellettek levő Commissariusoktól megértvén, praeter praemissum casum in statu quo hagyják meg ő kegyelmek.

Tertio. Bizonyos fundamentalis Positiók tétetvén fel az szécsényi gyűlés alatt az Religio dolgában való accomodatio iránt, pro directione annectáltatnak azok is Deputatus Senator Atyánkfiainak, az melyeken mivelhogy az emlitett Transactio fundáltatott, nagyon szükséges tudni ő kegyelmeknek, úgymint:

1. Valaholott két templom találtatik, az nagyobbik

cum pertinentiis adattassék annak az Félnek, az mely Religión az Lakosok között több személy találtatik.

2. Az mely Districtusban vagy vidékben valamely Religiónak Temploma nem volna, bizonyos alkalmatos helyben, non obstante pluritate animarum ejusmodi Loci Templom, Parochia és Schola assignáltassék az környékben lakó azon Religióju felek isteni tiszteletük közönséges helyen való gyakorlására.

3. Az Pium Legatumok juxta intentionem Legalium azon Religión levőknek adattassanak, úgy a Fundatiók is aszerint accomodáltassanak mind az három részről observáltatván az olyatén Fundatiók iránt az 1647. esztendőbeli végzés szerint való accomodatiójok az Templomoknak.

4. Templomnak, Parochiának és Scholának való hely közhelyen excindáltassék azon Religión valóknak, az kiknek restitutiójok nem lehet, de ha olyatén közhely nem találtatik, az mely más processiójában való hely excindáltatik, azért akinek illik, tartozik contribuálni.

5. Szabad lévén kinek-kinek mindenütt az maga vallásán való isteni tisztelet, az három recepta Religión levők közzül hogy ha valamely helyben Templomnak való hely nem excindáltatik és eo non obstante azon vallású lakos ember házánál az isteni tisztelet ne interturbáltassék.

6. Sehol ne indigáltassék az Lakos, hogy más valláson levő Papnak fizessen valamit, vagy dézmát adjon, ha szinte oda esett is az Templom, ha csak specialis declaratio nincs az iránt, hanem catholicus catholico, Evangelicus Evangelico.

7. Az mely félnek Templom, Parochia és Schola assignáltatik, oda értetik azokhoz tartozó földek, rétek, kertek és más appertinentiák is, ha csak exparte nem eximáltatik in amicabili. Ha mi pedig medio tempore abalienáltatott az ki az ecclesiához tartozott, comperta rei veritate, restituáltassék az is.

8. Az harangozás s temetés mindenütt köz legyen erga aequalem taxam, az harangozástól való fizetés pedig

azé legyen, az kié az Templom, azt feltévén, hogy ha valamely fél más valláson levő Templomba temettetnék, az cerimoniák ottan azon Religióbeli egyházi rendeké legyen, az kié az Templom, az czinteremben pedig kiki maga vallásán való cerimoniákkal s ritusokkal temethesse maga halottját.

9. Mindenütt sine discrimine Religionis accomodáltassék az ispitályokban az koldusok, prae caeteris pedig, az kik Haza szolgálatjában esett sebek miatt alkalmatlanok az további való fegyverviselésre.

10. Az connumeratióban számláltassék az Háznép és az rend szerint való szolgák dolo et fraude amotis. Az hol pedig az egész Parochia népe connumeráltatik, Mater et Filiae együtt számláltassék és az nagyobb rész úgy eruáltassék.

11. Az mely földek az valamely felekezet részéről való egyházi számba bevetettek, eo non obstante, hogy az Parochia másnak esik, juxta illud qui sevit ille mitit, azé legyen az termés, az ki vetette. Az szőlőt is azok szedjék meg, az kik kapáltatták, de annak utánna rende szerint fedjék be és az szerint relegálják azon félnek, az kinek restituáltatni elvégeztetett.

Quarto. Mivel feles helyeken az Proventusoknak az Transactio szerint elosztatni kelletik, azoknak annak okáért elosztatásában az 1647. esztendőbeli 12-dik Articulusban experiált modalitást observálják Deputatus Senator Atyánkfiai; az hol pedig kérdés eredni fog inter Parochiam et Proventum, ad ordinariam viam juris relegálják ő kegyelmek az controvertens feleket.

Quinto. Feles helyekben az Templomok és egyéb accessoriumok accomodatiója erga praeviam animarum connumerationem, exindeque comparibilem pluralitatem determináltatva levén, mivel sokféle gavaminákból értettük, hogy némelyek az vidékből az magok religióján levőket begyűjtvén, mintha ott való lakosok voltanak volna, az szerint connumeráltattak, mely miatt az Connumeratio az Commissáriusok által hibássan menvén végbe, úgy az mint az szép egyességhez képpest kivántatott volna, nem lett az acco-

modatio, investigálják azért circumstantialiter az olyatén állapotokat ő kegyelmek, ha úgy comperiáltatik, magok újabban peragálják a Connumeratiót és az számosabb félnek légyen accomodatiója; observálják azt mindazonáltal, hogy az Connumeratióban nem az idejét változtató szolgái és szolgálói rend, hanem az állandó cseléd számláltassék, e szerint értettessék az iránt feljebb tett positio is.

Sexto. Az földes uraknak az ilyetén connumeratio által praejudiciumok eltávoztattassék; az kiknek más valláson levő jobbágyoknak pluralitása miatt Templomok vagy elvétetődnék, avagy nem restituáltatnék, observálja ezt kegyelmök, hogy ha csak kevés, legfeljebb tíz s tizenöt számmal haladja meg az más felekezet száma, in illo casu, mivel potior habenda est ratio Patronatus, azon Religión levőké legyen az Templom, az melyen az földesur vagyon; mindazonáltal ez is restrictive csak azon helységekre értetik, az hol az földesuraknak fixa Residentiájok comperiáltatik.

Mindezeket közegyesség szerinti dexteritása által kegyelmetek végbevivén, az mint az dolognak mivolta engedheti, mentül hamarébb előttünk scriptotenus reportálja, kiben hogy az Uristen szent lelke által Kegyelmeteket vezérelje, segítse és megáldja, kivánjuk.[1]

A kiküldött biztosok megtették kötelességüket; kimentek a hely szinére, felkérték Péter László helyettes esztergomi érsek, továbbá Pilarik István és Krman Dániel superintendensek közreműködését, és néhány hónap mulva beadták írásbeli jelentésöket. Mindjárt kezdetben nehézségre akadtak Breznóbányán, ahol a piarista atyák kijelentették, hogy illető felsőbbségök utasítása nélkül semmit

[1] Instructio Spect. ac Generosorum Pauli Gyürky, Ladislai Beniczky et Georg. Gerhard, Laurentii Zay, Stephani Kalmanczai et Stephani Soós de Sóvár, nostrorum et confoederati Regni Hung. Statuum Senatorum in Negotio Religionis Deputatorum et Fidelium nostrorum data . . . Sub Generali Confoederati Regni Hungariae Statuum et Ordinum Conventu in Campo ad Ónod celebrato. Die vigesima nona Junii Anno 1707. Orsz. levéltár.

nem tehetnek. Beszterczebányán sikerült az egyesség olyanformán, hogy az evangelikusok nem fogják a róm. katholikusokat vallásukkal ellenkező szertartásra kényszeríteni; hogy a harangozásért nem kell külön fizetniök a római katholikusoknak, hogy a róm. katholikus káplánok lakásáról gondoskodva lesz, hogy az iskola javítása közös pénztárból fog fizettetni, hogy a plebánus és káplánjai számára kert jelöltessék ki, hogy a papok fizetése javíttatni fog, hogy a róm. katholikus plebánusnak járó 500 frt a közkasszából fizettessék, hogy a róm. katholikusoknak engedett templom kincsei egy róm. katholikus és egy evangelikus tanácsos által őriztessenek s használat végett késedelem nélkül kiadassanak, hogy a városházán a róm. kath. plebánus számára jól járó ló tartassék, hogy a templomok közötti falkerítés a régi állapotban hagyassék. A zólyomlipcsei ügyben azt határozták. hogy a plebánus által felhozott sérelemre fátyol vettessék, hogy az előljáróság a verekedőket büntesse; hogy a podkoniczi egyház ezután is az evangelikusoké legyen, hogy a rét a róm. katholikus plebánus kezében maradjon; hogy egyik pap se kaszáljon a másik gabonájából, hogy a harangpénz a szécsényi egyezmény szerint szedessék és hogy a különböző vallásuak egymást ne csufolják, ne szidalmazzák, hanem inkább békében éljenek egymással. A közös városi kasszából egyik egyház se fizettessék; a veszteségért senki ne bántalmazza a plebánust; a kehely közösen használtassék, a róm. katholikusokat sértegető Koller György bünhödjék; a mosteniczi kereszt sértői és a plebánus ablakainak betörői ellen vizsgálat indíttassék; a filiákból bejövő tized is két egyenlő részre osztassék a róm. kath. és evangelikus lelkészek között

A lopeji ügyben azt végezték, hogy a parochia minden jövedelmeivel maradjon a róm. katholikusoknál; hogy a plebánus és birtokosok közötti kérdés barátságosan egymás között elintéztessék; hogy minden lelkész elégedjék meg saját híveinek fizetésével, ami azonban nem zárja ki, hogy a földesúr valamely lelkésznek többet is ne adhasson.

A micsinyei ügyben az lett a határozat, hogy a tizedjövedelem egy része ezután is a róm. katholikus lelkészé legyen; hogy az elébb odatartozó szántóföldek a róm. kath. egyháznak visszaadassanak s a jövő vetéshez az evangelikus parochusok öt köböl zabot tartoznak adni; hogy a zsellérek, kik az egyházi funduson laknak, a róm. kath. papnak tartoznak dolgozni; a netán fenmaradt adósság a parochussal kötendő egyesség szerint fizettessék ki; a pecsét jövedelme egyiránt osztassék meg a róm. katholikus és evangelikus egyház között; végre, hogy a róm. katholikus plebánus ellen elkövetett vétségekért a biró és a közönség tartozik elégtételt adni.

Beszterczebányán akként történt a kiegyezés, hogy a kápolna építésére szánt negyven forint a róm. katholikusoknak szabad rendelkezésére bocsáttassék; hogy az Ebeczky-féle rét megváltásáért a város által letett 200 frt továbbra is lepecsételve őriztessék, felmaradván mind a két félnek jogvédelmi szabadsága; hogy az építendő kápolna az evangelikus templomnak útjában ne legyen; hogy a város a kápolna építéséhez bizonyos számú kocsival anyagot szállítson s a róm. katholikus iskola és parochia közös pénztárból javíttassék ki; hogy a szécsényi végzéshez képest mind a róm. katholikus, mind az evangelikus egyházi személyek a város által fizettessenek; hogy a földek használata igazságosan osztassék meg; a tartozások megfizettessenek és minden sértegetések elmellőztessenek.

A baczárovi templomra vonatkozólag határoztatott, hogy annak birtokában az evangelikusokat senki ne háborgassa.

Dobronyiván kimondatott, hogy a róm. katholikus plebánusnak szabad legyen hitfeleit meglátogatni s azokat egyházi szolgálattal ellátni, mire a város a szécsényi határozatokban foglalt büntetés terhe alatt kötelezte magát.

Korponán a szécsényi határozat szerinti elintézés helybenhagyatott és megerősíttetett; az egykori orgonista háza pedig az evangelikusoknak engedtetett át. Az első alka-

lommal róm. katholikusoknak adott parochia jövedelmeiből aránylagos rész az evangelikus lelkésznek adassék.

Körmöczbányán az előbbeni biztosok összeszámlálása ellen tettek kifogást a róm. katholikusok, de az most is helybenhagyatván, a templom az evangelikusok kezében maradt. A harangok és temető közös használása szintén megerősíttetett. A papok fizetésénél, valahányszor a közládából száz forint kivétetik, annak fele, vagyis 50 frt a róm. katholikus papnak rendeltetett. Az evangelikus templomban található oltár és a szent képek a róm. katholikusoknak adattak át. A többi kérések is, melyek a róm. katholikusok részéről tétettek, például a papsegélyezés, a kápolnahely tágítása, a kegyes alapítványok szabad használata, a plebánus számára való kert kihasítása, az erdő és rét használata, a jelvények és kehely használata, többnyire teljesíttettek. Az evangelikusok kivánságára Kuthy jezsuita megintetett, hogy az egyház könyvét adja vissza.

Innét a biztosok Liptó vármegyébe mentek át, Német-Lipcsén állapodtak meg, hol az egész vármegye területén levő panaszokat elintézték.

Főfeladatuk az volt, hogy a templomok és tartozékaik a szécsényi egyezség szerint biztosíttassanak minden felekezetnek. Így a luznai kápolna továbbra is a római katholikusok kezében hagyatott. A róm. katholikus plebánus ellen elkövetett dovallovai botrány eligazíttatott; a templom, iskola és parochia pedig az előbbeni bizottság határozatához képest maradt régibb birtokosáé, kimondatván újra, hogy a tizedet mindenki csak a saját papjának fizesse. A német-lipcsei róm. katholikus plebánus követelésére nézve az mondatott, hogy a tizedjövedelem az elébbi bizottság határozatához képest marad az evangelikusoknak, daczára annak, hogy a róm. katholikusok a régi kápolna jövedelméhez akarták számítani. Tekintettel az 1674. és 1675-ki üldözés korában támadt zavarokra, barátságos egyezség lett inditványozva, mely létre is jött olyformán, hogy a két malom közül az egyik a róm. katholikus plebánusnak enged-

tetett; így történt a kerttel, erdővel és réttel; a szánt földek az evangelikus lelkésznél maradván. A róm. kath likusok kivánságára parochia és iskola számára hely jelö tetett ki. A benedekfalvi földek, melyek hajdanában okolicsnai francziskánusok klastromába tartoztak, átadatta a benedekfalvi birtokosoknak. A rét a róm. katholikus pl bánus használatában hagyatott. Az okolicsnai föld mara az evangelikusoké. A komjáti templom, melyhez a róm katholikusok hamis összeszámítás alapján jogot formálta a többségben levő evangelikusok kezében hagyatott. Mi hogy pedig az evangelikusoktól róm. kath. pap részé követelt fizetésre nézve barátságos egyezség nem jöhete létre, a felek a törvény útjára utasíttattak. Az evangelikuso jogos kivánságához képest a rózsahegyi plebánus utasítt tott, hogy az általa jogtalanul elvett kelyhet és más eg házi kincseket visszaadja. Rózsahegyen a templom, paro chia és iskola építésére alkalmas hely jelöltetett ki a róm katholikusoknak; az építésig pedig a plebánus számá lakásul és egyúttal imaházul a városnak egy háza adato át. A vármegye pedig utasíttatott, hogy ahol az előbbi bi tosok utasítása szerint templom, parochia és iskola számár hely ki nem jelöltetett, azt az illetők kivánságára haladék talanul eszközöltesse. Boldogfalván és Rózsahegyen nem k megbotránkozással tapasztalták, hogy a róm. katholiku plebánusok az evangelikus lelkész által megkeresztelt gye mekeket újra megkeresztelték. Hogy ilyenek által jövőr a hitfelekezetek közötti czivakodás mellőztessék, azt a bi tosok szigorúan megparancsolták. Valamint meghagyták a is, hogy a harangozás és temetkezés mellett a viszonossá megőriztessék; azok pedig, kik a más felekezetűek irán becsmérlő szavakat használva a közbékét megzavarják, megyei hatóság által szigorúan megbüntettessenek.

Árva vármegyében Felső-Kubin városában fordultak elő vallási egyenetlenségek.

A biztosok a helyszinén megjelenvén, meghagyták hogy a zabresi templom a róm. katholikusok számára fel

építtessék; hogy mind a zabresi róm. katholikusok, mind a velicsnai evangelikusok használják eddigi földjeiket; hogy az árvavárbeli kápolna, melyet a róm. katholikusok magoknak igényeltek, továbbra is az evangelikusoké legyen; hogy a trsztinai templom, mely elébb összeszámlálás folytán az evangelikusoknak, utóbb hasonló eljárás következtében a róm. katholikusoknak adatott, maradjon ez utóbbiak kezében; a földek és rétek pedig osztassanak két egyenlő részre a róm. katholikus és evangelikus papok között. A harang-használat közös. A lipniki templom a róm. katholikusoknál hagyatott, akik arra kötelezték magokat, hogy a kevés számú evangelikusoknak imaházat építenek. Turdosinban a szécsényi végzéshez képest a nagyobbik templom tartozékaival együtt az evangelikusoké maradt, mi ellen a római katholikusok hiába támasztottak nehézségeket. A kisebbik templom maradt az övéké. A kelyhek és más egyházi eszközök kölcsönösen visszaadandók. Az elhalt dubnói lelkész méhese átadandó a róm. katholikusoknak. A róm. katholikus plebánus az evangelikusok elleni keresetével a törvény útjára utasíttatott. A harangok és temetők szabad használata mind a két félnek biztosíttatik azon templomok mellett is, melyek visszaadattak. Azok, akik a más vallásbelieket sértő szavakkal és gúnynyal illetik, mint a közbéke megháborítói valláskülömbség nélkül a megyei törvényszék által szigorúan büntettessenek. A papoknak különösen meghagyatott, hogy erre vigyázzanak és a sértésektől tartózkodjanak.

Nógrád vármegyében különösen Losoncz adott munkát a biztosoknak. Baja volt itt a helvét hitvallású anyaegyháznak egyrészt a maga filiáival, másrészt az ágostai hitvallású evangelikus egyházzal. Eligazíttatott pedig olyformán, hogy 1. az ágostai evangelikusok felhagytak abbeli követeléseikkel, hogy nekik templomnak, iskolának és parochiának való hely kijelöltessék; hogy azonban módjukban legyen vallásukat szabadon gyakorolniok, elfogadták azon darab földet, mely a tugári és kisfaludi határokban a Losoncz vizén túl fekszik, s a hol magoknak templomot, parochiát

és iskolát szabadon építhetnek; 2. a helvét hitvallásu nem fogják őket akadályozni abban, hogy akárköznapok akár ünnepnapokon azon felépítendő templomba járhas nak; azt is megigérik, hogy a bikuczi nagy kaput el n zárják, sőt a szekér úton is járhatnak; 3. hogy ha vala nek tetszik magához hivatni a kisfaludi lelkészt, azt szal don teheti és házi isteni tiszteletben nem háborgattat 4. hogy privát tanítót saját gyermekeik nevelése vég tarthatnak; de a városon kívül lakó gyermekek 6—16 év alól be nem hozhatók, legfeljebb pártfogóik tiszteletére é kelhetnek; 5. hogy az ág. evangelikus halottakat az orsz határozata szerint temethessék; azokat, ha kivánják, a sonczi iskolagyermekek énekével a város kapujáig elkis tethessék; máskülömben éneklés nélkül vitessék a város át, és csak azontúl saját szokásuk szerint eltemethess Ha pedig halottjokat a losonczi temetőkertbe óhajtanák metni, azon esetben mind a két hitfelekezetbeli pap iskolás gyermekek a háznál megjelenvén, az éneklést prédikálást az ágostai evangelikusok, a többi szertartást városon át és a temetőben a reformátusok végezzék; 6. prédikátoroknak és tanítóknak járó fizetés adassék ki törvény szerint, a harangozás pedig egyenlő taxa szeri történjék; 7. az ágostaiak köteleztetnek, hogy a fentnev zett földeken magoknak templomot szent Mihály napig f építsék, az alatt magánháznál végezhetik isteni tiszteleteik Aki ezen egyezséget meg nem tartja, az a törvényben l szabott büntetéssel sujtassék.[1]

Egyházi vagyonról lévén szó, természetes, hogy s

[1] Actum in Oppido Lossoncz die 19. nov. Anno 1707. Rela Spect. ac. Generosum Pauli Gyürky, Ladiszlai Beniczky et Georgii G hard Suae Serenitatis Ducalis, Statuumque Regni Hung. Confoeder. Se torum, ac in negotio Religionis ad Inclytos Comitatus Posoniens Nitriensem, Trencsiniensem, Turócziensem, Liptoviensem, Hevesisem, B siensem, Zoliensem, Nagy és Kis Hontensem, Pest Pilis Solt, Eszter miensem ac Nogradiensem exmissorum Commissariorum. Orsz. lev.

volt az egyenetlenség; mert mindenik fél csak nyerni akart. A gyengébb fél, a protestánsok, álláspontja az volt, hogy a lefolyt üldözések idejében erőhatalommal elszedett templomaikat és iskoláikat visszakapják. Az erősebb fél, a róm. katholikusok pedig következetesen mindig azt hangoztatták, hogy Mária országában minden hatalom és minden vagyon egyedül az őskatholikus egyház kezében maradhat. Aki az „egyedül üdvözítő“ róm. katholikus egyház kebeléből kilépett, az a róm. katholikusok felfogása szerint, elvesztette jogát az egyházi javadalmak élvezetéhez. Az egyházi jószágok ajándékozása, úgymond, csak a római pápa tanácsával élő s *attól mindenben függő* magyar király hatalmában áll. Szerintük a protestáns lelkészek nem is valódi lelkészek, mivel nem róm. katholikus püspök szentelte fel őket. Ezektől tehát bármi jogot és vagyont elvenni szabad; mert az valósággal csak róm. katholikusok kezében lehet. Szerettek hivatkozni Szent István és Szent László királyok adományaira. Ezeknek a szent királyoknak, mondák, eszük ágában sem volt, hogy a Magyarországban levő egyházi jószágok másnak, mint a róm. katholikus anyaszentegyháznak egyességében megmaradt róm katholikus klerusnak adassanak.

Pyber László esztergomi vikárius és kanonok memorandum alakjában fejtette ki a róm. katholikusok álláspontját, ilyen czím alatt:

„Rövid és barátságos megmutatás, hogy Magyarországban levő egyházi jószágok, melyek az róm. kath. Clerusnak, szent helyeknek és szerzeteknek conferáltattak, az pretendaló Uraimékhoz nem tartoznak valameddig az jelenvaló magok statusában, avagy vallásokban megmaradnak, és azért azokban semmit sem pretendálhatnak. Bocsáttatott ki méltóságos Almisiai Püspök és esztergomi Vicarius és Kanonok Pyber László Uram hatalmával és parancsolatjával Nagyszombatban 1707.

1. Mindek előtte a pretendáló magyar Uraiméktól (kik ezen hazában közönségessen Evangelikusoknak neve-

zik magokat), kik magyarországi polgároknak és régi tö
vények s privilégiumok oltalmazóinak vallják magoka
méltán kérdjük: micsoda jussal ők magok, avagy Predik
toraik, pretendálják az régi egyházi jószágokkal, vélüı
avagy az római kath. Clerussal osztozkodni? Mert hiál
és hasztalanul allegálják a mi hazánkban az angliai p
dát; mert hogy abban hagyjuk annak disputatióját, vol
jussok az Anglus Uraiméknak, hogy épenséggel elszaka
janak az római Ecclesiától, vagy nem? ebben igen na
különbség kitetszik, pretendens Uraimék kivánságára néz
az Anglusok és magyarok között, mert az anglusok nagyo
része, együtt királyokkal, főpüspökjökkel Cranmerussal,
az után lassan lassan az több clerussal épenséggel eláll
tak az római Ecclesia mellől. De magyarok sokan mag
királyával, püspökeivel és több clerussal megmaradtak
római Ecclesiában, és innét az egyházi jószágoknak is
régi possessorok mellett meg köllene maradni; kiváltké
pen mivel azoknak elajándékozása, vagy másoknak va
assignálása a római pápa tanácsával élő és *attól mind*
nekben függő királyi Fenség hatalmában vagyon, amint ma
megtetszik. Ezen kívül az is nyilván vagyon a világi d
gokat értő embereknél, hogy mostanában olyan pretend
lóknak, minémük az magyarországiak, Angliában sem szab
efféle egyházi jószágokat bírni, hanem egyedül (amint
neveztetnek) az Püspökségeseknek, melyektül magyar pr
testáló Uraimék mind a hit dolgaira, mind az fölszent
lésre és egyéb dolgokra nézve igen messze járnak; ne
használván az, hogy itt is némely Directorok püspöki nev
tulajdonítnak magoknak; honnan vagyon, hogy az Püspök
séges anglus uraimék az olyan predikátorokat nem is b
csülik, sőt predikátoroknak sem tartják, melyek oly
érsektől avagy püspöktől, aki valamikor katholikusokn
föl nem szenteltetett, s meg nem erősíttetett, hanem val
mely közönséges paptól avagy Predicátortól szenteltetné
föl, aminemük voltak: Lutherus, Calvinus, Zwinglius
ezeknek több követői. És így nem helyesen vétetik be Pr

dicátornak a magyar protestálóknál az olyan, az ki Angliában az Püspökségesektől fölszenteltetik, és az ott való szokás szerint azon országnak egyházi törvényére s reguláira és egyéb observatióira megesketik. Tudtokra is van e dolog a tudósoknak, akik jól tudják, hogy mind kösség birodalmára, s mind az hit dolgaira és effélékre nézve nagy külömbség vagyon az püspökséges Anglusok és egyéb protestálók között. Hallaték ezen dolgot erősítő nem régi példa, egy néminémű Gyöngyössy Pál felől, aki minekutánna Angliában fölszenteltetett volna, és az ott való szokás szerint az hit dolgaira megesküdt volna, és azért Tiszántúl való magyaroknak egyházi törvényére és hit dolgaira nem akarván ujonnan megesküdni, és magát subscribálni, letétetett az Predikátorságból.

2. Hogyha ugyan mégis azon jószágok megosztása iránt való pretensiójokban meg nem szünnek, azt is méltán kérdhetjük tőlük, hogy készek-e pretendáló Uraimék Sz. István király decretumához és mindazokhoz, amik azokban a Hit dolga felől találtatnak, hozzá esküdni? hogy a katholikus Status is (elébb deliberálván) tudjon nekik kedvesebben mit felelni? mert ha csak ezen készséggel a magok kivánságát nem sürgetnék, nyilván megmutatják magokat nem azoknak lenni, a kikhez törvényesen és igazságosan tartoznának valamely egyházi jószágok, melyeket régtől fogva a róm. kath. Clerus avagy szerzetesek bírták. Sőt világosan megmutatják magokat nem? mindenestül haza törvényei és régi igazsági oltalmazóinak lenni, hanem inkább azok rontóinak és ellenjáróinak, úgy mint akik az magyar törvényeknek és igazságoknak kútfőjét, t. i. Sz. István király Decretumát alattomban megrontani és fölforgatni igyekeznek. Mert soha csak gondolatjában sem volt Sz. Istvánnak a magyarok első keresztyén királyának és (Isten után) az egyházi jószágok első találójának és Fundatorának, se ő utána Sz. Lászlónak, avagy akármely régi királynak, az, hogy Magyarországban levő egyházi jószágok másoknak, hanem egyedül az róm. Anyaszentegyháznak egyességében

megmaradó kath. Clerusnak és szerzeteseknek adattassa
nak. Mely dolgot minden okossággal bíró észreveheti azo
Sz. Király Decretumiból, melyekben más hitet nem descr
bál, hanem az róm. kath. hitet, melyet ő Doktorok ált
bévett. Se más egyházi Praelatusoknak tiszteletet s becsü
letet nem állít, hanem csak azoknak, kik az római Eccl
siával egyetértenek és attól függnek. Innen dézmákat se
rendelt azon Sz. István király másoknak, hanem az róm
kath. püspököknek és Clerusnak. Decr. Lib 2. Cap. 52
honnét nyilván kitetszik, hogy más egyéb egyházi jószág
kat is kath. Clerusnak akarta tenni. És mivel nagy és n
héz büntetés alá vetette azon Sz. Király azokat, akik Ist
tisztességire fölszentelt és királyi fölségnek oltalma alá biz
tott jószágokat becstelenül tractalnának, mennyivel inkáb
nehéz büntetésre méltóknak itélte volna lenni azokat, ak
azon jószágokat az ajándékozó avagy fundáló elméje vagy
igyekezete ellen a kath. Anyaszentegyház ellenségéhez tan
ferálni merészelték volna.

3. Lássuk meg nyilvábban Sz. István király intenti
ját Colomannus magyarországi királynál, aki 1096-ban í
végezett maga gyülekezetével: Tetszett a királynak és
közönséges gyülekezetnek, hogy ajándékok avagy fund
tiók akár minémű jószágnak, melyet Sz. István király
klastromoknak avagy egyházaknak adattak, sérelem nélk
megmaradjanak. Megsértetnének pedig igenis, ha az ig
Anyaszentegyház egyességétől elszakadtaknak, és ugya
azon szentegyház ellen keményen harczolóknak adatnána
— amint kitetszik azon Colomannus királynak más szava
búl is. Col. Decr: libr. I. Cap. 47. Egy anya pedig vélü
és a Krisztus Ecclesiája eloszolhatatlan és egyértelmű légy

4. Ehhez hozzájárul az is, hogy maga is Sz. Istv
király pápa engedelmével, némely magyarországi egyh
jószágokat, praelatusságokat és más tiszteletet osztogat
azoknak, kik arra érdemesek és alkalmatossak voltak. E
nézve hogy az akkori pápa engedelmével disponált jós
gokat mostanában pápa híre és engedelme nélkül elszaka

tatván az róm. kath. Clerustól az pretendáló Uraiméknak (valameddig a magok statussában vagy vallásokban megmaradnak) adattassanak, erre az Pápa soha reá nem áll.

5. Innét is kitetszik, hogy az egyházi jószágok nem másokhoz, hanem egyedül a róm. kath. Anyaszentegyháznak egyességében maradó, és mindenben attól függő kath. Clerushoz és szerzetekhez tartoznak; mivel Sz. István király törvényt szabván a maga magyar nemzetének, az előljáró beszédében megvallja, hogy azon dologban a régi római császárokat követte volna. De az római régi császárok az pretendáló Uraiméknak kedvek szerint való törvényeket nem szabtak, mivel N. Constantinus császár és utánna az ő két fiai azt végezték, hogy nemcsak az egyházi jószágok, de a világi tisztek is egyedül csak a róm. katholikusoknak conferáltassanak. A katholikus névből pedig és számból kirekesztetnek mind azok, valakik azon róm. anyaszentegyházzal, amely akkor volt, s most is vagyon, egy értelemben nem találtatnak és attól nem függnek. Arkadius, Honorius és Theodosius idejében is voltak eretnekek, a többi között Donatisták, kiknek nem lévén templomjok, házokat rendelték a végre, applicálván azokhoz pertinentiákat és fundatiókat. De értésére esvén említett Theodosiusnak, elfoglaltatta mindenöket és a katholikusoknak assignálta. Mennyire inkább nem hagyná azon kegyes császár, ha most élne, hogy kath. egyházi jószágokkal és fundatiókkal a nem katholikusok osztozkodnának! Hasonlóképpen bánt az Appolinaristákkal és Eutychianusokkal.

6. Mivel az excommunicált avagy számkivetett kath. papok is megtiltatnak eféle egyházi jószágok bírásától (Extract. Lib. 5. Cap. 27.); mennyivel inkább eltiltatnak azok, kik a róm. anyaszentegyháztúl szántszándékkal elidegenedvén, édes anyjok ellen hadakoznak?

7. Ne hagyjuk el Justinianus császárnak ama szavait, melyeket 534-ki esztendő tájban római Jánus pápához írt, mondván: Nem mulatjuk el (így) semmit is azokban, amik

az anyaszentegyházat illetnék, ha ugyan világos és nyilván való dolog volna is, hogy Szentségednek (ki az Anyaszentegyháznak feje vagy) meg nem jelentenénk. Mennyivel inkább mostanában a magyarországi kath. Status pápa híre és megkeresése nélkül az egyházi jószágoknak a praetendáló Uraimék rendetlen kivánsága szerént való osztozkodásába nem ereszkedhetik, Mert maga is a királyi Fenség (kinek hatalmában vagyon a magyarországi egyházi jószágokat, tiszteket eladni és assignálni, a kiknek illik) nem adja máskéní senkinek, hanem Pápa hirével és engedelmével. Nem is élhetnek semmi álnok exceptióval ellenünk úgy, hogy a magok lelkiesmeretitől meg ne győzessenek és a katholikus névtől és számból ki ne rekesztessenek mivel se magok között, se az igaz róm. anyaszentegyházzal nem egyeznek.

8. Nem igasságos tehát, se nem helyes az praetendáló Uraimék olyan kivánsága, melyre reá állani, mint Sz. István király törvényinek s mind a régi római császárok végezésinek megrontása nélkül nem lehet; másként sürgetvén a magok kivánságát, nem czéloznak máshova hanem hogy magok tulajdon törvényit és igazságit meg vesztegessék a katholikusok.

9. Eszekbe jusson az is a Praetendáló uraiméknak hogy a bécsi megbékéléskor úgy engedtetett meg nekik az Liberum Exercitium. hogy katholikusok kára és megbántása nélkül légyen. Megbántatnának pedig igenis. ha a róm. katholikusok magok nagy szégyenére, régi saját törvényit és szabadságit megsérteni és rontani kényszeríttetnének.

10. Mindezeket jól meggondolván, kitetszik, hogy magyarországi egyházi jószágok, melyek a róm. kath. Clerus kezénél vagynak, és régente annak conferáltattak, nem tartoznak az Praetendáló uraimékhoz valameddig a római anyaszentegyházat anyjoknak nem ismerik és becsülik; azért semmi igaz Praetensiójok az ilyen egyházi jószágok iránt nem lehet. Azért vagy megszünjenek a régi törvények ellen

való praetensiójokban, avagy a Sz. István királynak a Hitről, Anyaszentegyházról és egyházi birodalomról való Decretumihoz magokat alkalmaztassák.[1]

III.

Erdélyi országgyűlések. — József biztosítja a három nemzet és négy vallás szabadságát. — A gyulafehérvári országgyűlés 1705. nov. — A jezsuiták szerepe. — A gubernium Rabutin parancsait lesi. — Az 1707-ki marosvásárhelyi országgyűlés márczius—áprilisban — A fejedelmi hitlevél vallásügyi pontja. — Beiktató beszédek. — Új küzdelmek.

Amíg Magyarországban a béke érdekében folyó egyházi vagyoni osztozás kérdése foglalkoztatta az embereket, nézzük, mi történt ezalatt Erdélyben?

Láttuk, hogy a forradalom kitörésekor ott is teljesen felfordult minden.

Lipót császár halála után a már megkoronázott József sietett megnyugtatni a kedélyeket ott is.

Bécsben 1705. május 10-én kelt, és az erdélyi rendekhez intézett leiratában tudatván trónralépését, sietett kijelenteni, miszerint biztosítja a három nemzet és a négy bevett vallás mindazon jogait, törvényeit és kiváltságait, melyek elődének diplomáiban körülírva foglaltatnak.[2]

Rákóczy a szécsényi országgyűlés után megkezdte hadjáratát; sietett Erdélybe, hol Herbeville császári tábornok működött. Hogy azonban a fejedelemséget tényleg is átvegye, összehívta az erdélyi rendeket november 11-kére Gyulafehérvárra.

[1] Fanda et Nefanda, 169. sz. A Nemz. Muzeum. levélt.

[2] Assecuramus autem vos porro verbo Nostro Regio: Nos nullum Principis et Regis boni munus intermissuros quin imo fidelissimos Nobis trium Nationum et quatuor ibidem receptarum Religionum Status et Ordines reliquosque cujus vis Gradus et Conditionis subditos Nostros in communi et particulari tam Sacra quam profana quod spectat, in eorum Juribus, Legibus, Privilegiis, Immunitatibusque et Indultis, quae videlicet ac altedicto Augustissimo Praedecessore et Genitore Nostro desideratissimo, seu Diplomatice, seu aliis Sacrum hoc Diploma secutis benignissimis . . .

Az erdélyi urak nagy számban jelentek meg. Fájda lom, azonban nem az volt a főgondjuk, hogy mikép ve jék meg a németet, hanem az, hogy kik minő jószágok fognak az új fejedelemtől kicsikarhatni. Ezt a fejedele kedvetlenül tapasztalván, sátora elé hivatá a még meg se lőtt medve bőrén osztozni kivánó rendeket és ezt mond nekik: „Kegyelmetek afféle szorgalmazásoknak hagyjo békét; nincs most ideje; mert ezt a rajtam levő mentét se tudom még, enyim-e vagy a másé. Ha a németen győze delmet veszünk, majd megleszen érdeme szerint mindenk nek az előmenetele".

Győzelmében sem a fejedelem, sem a rendek, sen mint Cserey mondja, a kolozsvári jezsuiták nem kételked tek, akik Rákóczyban szerették rendüknek egy híres tag ját tekinteni. „Ők úgymond — két kézre tudván játszódni páter Kapy intézkedéséből nagy költséggel diadalívet emel tek vala Kolozsvárban, különféle festvényekkel, ábrázola tokkal, gyalázatos hizelkedéssel s hazudsággal Rákócz Ferencz hadi viselt dolgait az igazságnál feljebb magasz talván és a római császárt alázván. Láttam — úgymond — én is azt a portát s nevetséggel olvastam a szent atyák hazug interventióit." Kétséget nem szenved, hogy a hizelgő páterek ellensúlyozni akarták a protestánsokat és különö nösen a szécsényi gyűlésen hozott határozatokat.

A zsibói szerencsétlen csata azonban ezt is meghiúsította. Herbeville Kolozsvárra ment, hol a jezsuiták siettek szétszedni a Rákóczy tiszteletére emelt diadalkapukat. Maga a főintéző, páter Kapy, nem várta be a német hadsereget, hanem a kuruczokkal együtt menekült. „A német generalisok eléhordták a porta eszközeit és megégették, a jezsuiták házaira pedig dánusokat rendelének quartélyba, lutheranusokat, hogy inkább mortificálják őket." [1]

A gubernium ép oly tehetetlen volt most is, mint az előtt. Leste a bécsi kormány parancsait. Rákóczynak

[1] Cserei Hist. 355. l.

fejedelemmé való megválasztatását semmisnek jelentette ki, és a protestánsok jogainak nyirbálásában tovább is buzgólkodott. Minthogy pedig ez ellen Bethlen Miklós kanczellár mindenkor erélyesen tiltakozott, felségsértési pert akasztottak a nyakába s fej- és jószágvesztésre ítélték; s jóllehet, ez az ítélet nem hajtatott végre, mégis folytonos pereléssel zaklatták őt és mindazokat, akik a róm. kath. áramlatnak ellenszegülni merészeltek.

Rabutin azt mondatta ki az erdélyi országgyűlésekkel, amit akart; és a guberniumban kész végrehajtó közegre talált. De Rákóczynak hívei erélyesen tiltakoztak minden erőszakosság ellen. Mikor Rabutin az 1705-diki segesvári országgyűlésnek határozatait megsemmisítette, ezek arra az 1706-ki huszti gyűléssel feleltek, melyen a magyarországiakkal együtt szövetségi okmányt írtak alá. A nagyszombati béketanácskozmányban előadták kivánataikat; otthon pedig védelmezték ügyöket.

Rákóczy, amint láttuk, még az ónodi országgyűlés előtt Erdélybe ment, hogy ott magát a fejedelemségbe beiktathassa.

Az erdélyi rendek márczius 28-kára voltak összehíva Marosvásárhelyre. A fejedelem nem ment egyenesen ide, hanem egy órányi távolságban Bándon állapodott meg, hogy a rendekkel az elfogadandó hitlevélre nézve egyezkedjék. Ez igen nevezetes kérdés volt akkor, mert az Apaffi Mihály által elfogadott hitlevél nagy csorbát ütött a fejedelmek méltóságán. Rákóczy erősen el volt tökélve, hogy inkább be sem megy Marosvásárhelyre, semhogy Apaffi hitlevelét elfogadja.

„A rendek végre — mondja ő maga — abban állapodtak meg, hogy őseim alkupontjait terjesztendik elômbe; s kevés nap alatt rendben volt minden, csakhogy lehetetlen vala őket a róm. katholikus püspök befogadására rábírni. Bevonulásom és fogadtatásom szertartásának szabályozása volt még hátra. Ehhez a legöregebbek sem értettek, mert a Báthoriak óta talán nem is hozatott szabály e

tárgyban. Az is lehet, hogy a beiktatás szertartásai akkor töröltettek el, mikor a protestáns hitvallás lett uralkodóvá. Én tehát azon eljáráshoz kivántam alkalmazkodni, melyet Magyarországban a királyok koronázásakor követnek."

Kétséget nem szenved, hogy a róm. katholikusok, kiknek legtekintélyesebb világi tagja gr. Mikes volt, arra törekedtek, hogy vallásukat az új fejedelem alatt megerősíthessék. E miatt a protestánsok féltékenysége feléleszttetett és a római katholikus püspökség ellen erősen protestáltak.

A hitlevélnek vallást illető pontja azt tartalmazá, hogy „mindeneket személyválogatás nélkül a négy bevett vallásban és azoknak szabados exercitiumokban ő nagysága megtart és másokkal is megtartat, és egyik valláson levő ekklesiákra is hatalmasul nem küld, és el nem foglaltatja ő nagysága; vallása miatt senkit meg nem vet, hanem minden személyválogatás nélkül a boldog emlékezetű őseinek dicséretes példáját követi ..."[1]

Mikor a hitlevél elkészült s a rendek az ifjabb Apaffi Mihály fejedelemmé választatását semmisnek nyilvánították, s az ausztriai háztól magokat függetleneknek mondották, Rákóczy ápril 5-kén királyi pompával vonult be Marosvásárhelyre.

A város kapuja előtt szabad ég alatt hat grádics magasságban álló sátor volt, s abban oltár feszülettel. Ott vártak a rendek és valamennyi felekezetnek püspökei; csak a róm. katholikus püspök hiányzott, kit a fejedelem udvari papja miseöltözetben képviselt. Pekry Lőrincz tartá az üdvözlő beszédet, melyre Rákóczy „gyönyörűséges peroratio formában replikálván", mindenekelőtt elmondá, hogy a régi időkben mért avatták fel a fejedelmeket szabad ég alatt az összes nép által hozzáférhető helyen, t. i. azért, hogy a földszinéről felemeltetvén, ne felfuvalkodásból, hanem a világot igazgató Isten hivásából merészeljenek fel-

[1] V. ö. I. és II. Rákóczy Gy. hitlevelét.

lépni és ottan is gondolják meg, hogy a népek feletti uralkodás az isteni őrállás és kormányzás által erősíttetik meg. Azután életfolyamára visszatekintve, kiemelte a mindig tapasztalt isteni gondviselést, ártatlan elfogatását, rágalmaztatását és egyedül az Isten keze általi megszabadulását, bujdosását és a szabadság ügyének védelmezésére idegen országból angyali vezérlés által való bejövetelét. Azután áttért a nemzet akaratából való fejedelemmé választására és e méltóság felvételére, elmondá, miként akarja ő az országot igazgatni, a szegényeket, özvegyeket, árvákat oltalmazni; végre az ország minden rendeinek viszontüdvözlése után beszédét bevégezte. Erre ismét gr. Pekry Lőrincz generális válaszolt, viszont üdvözölvén, kérte Rákóczyt, hogy fogadja el a hitlevél pontjait. A fejedelem teljesítette a rendek kivánságát és az oltár feszületje elé lépvén esküvel fogadta, hogy a hitlevél pontjait szentül megtartani és másokkal is megtartatni fogja. Végre felkelt Bartha András, a fejedelem ítélőmestere, s a néphez szóló ékes beszéd után háromszoros „vivát!" kiáltással nagy lelkesedést idézett elő. A szertartás után Rákóczy bevonult a városba, s mindenek előtt a róm. katholikus kápolnába sietett, hol Te Deum laudamus énekeltetett. Onnét a lakására menvén, fogadta az üdvözletére siető rendeket és papokat is.[1]

Fejedelmi előterjesztéseiben[2] az igazság kiszolgáltatása, a rend helyreállítása, a kincstári jövedelmek szaporítása, a katonai rendnek behozatala mellett a vallás ügye nem fordult elő. Évekkel utóbb a rodostói magányban e gyűlésről ő maga írá, hogy e gyűlésen nem volt egyéb czélja, mint a háborúra vonatkozó segélykérés.

A magyar szövetséges rendek küldöttei Pethes és Galambos tanácsurak felajánlották a magyarok szövetségét Erdélynek, mit annak rendei el is fogadtak, és a magok részéről Mikes Mihályt, Kemény Simont, Lázár Ferenczet

[1] A nemz. Múz. kézir. fol. lat. 406. sz. a.
[2] Inauguratio in Principatum Transylvaniae etc. Nemz. Múz.

és Kolosváry Mártont követekül küldték a május 1-re hirdetett ónodi országgyűlésre.

Rákóczy Marosvásárhelyről Radnótra, innét Fehérvárra és Kolosvárra ment. Föléleszté a nemesi társaságot és intézkedett, hogy a vallási béke fentartassék. Azonban a bécsi kormány ellensúlyozta intézkedéseit, felizgatta az oláhokat, a pápától pedig kiközösítési bullát eszközölt ki nemcsak Rákóczy ellen, hanem mindazon róm. katholikusok ellen, akik őt támogatják.[1]

Rákóczy útközben Zilahon ápril 30-kán kelt levelében írja a fehérvári superintendensnek: „Esett értésünkre, hogy miolta a közgyűlés helyéről Vásárhelyről eljöttünk, az oláh papok Fejérvárra congregálván magokat az Catholikus Status által biratott residentiát magok számára occupálni igyekeznek, avagy nétalántán immár potentia et vi mediante el is foglalták volna; Mivel pedig az olyatén törvénytelen hatalmaskodásokat az ország törvényei ellen semmiképen meg nem engedhetjük .... ahoz való képest akaránk kegyelmednek parancsolnunk, — hogy az illetőket az efféle hatalmaskodástól megtartóztatván, intentiójoktól avocálja...

Azonban intéseinek már nem volt kellő foganatja, mert kivonulása és különösen az ónodi országgyűlés után Erdély ismét kegyetlen hadműveleteknek szinhelyévé lőn. A nép tömegesen menekült Magyarországba és Moldvába. Sem Pekri, sem Károlyi nem bírták Erdélyt megmenteni.

Bánffy György gubernátor 1708-ki november 15-kén meghalálozott; és minthogy a háborús idők miatt törvényes jelölés végett tartatni szokott rendes országgyűlést összehívni nem lehetett, József császár úgy segített magán, hogy addig is, míg ez megtörténhetnék, Erdély élére egy ideiglenes választmányt nevezett ki, tekintettel a három nemzetre és négy vallásra. Ezen választmány elnökévé gr. Haller Istvánt, mint róm. katholikust, melléje Jósika Gábort,

[1] L. Lord Manchester Harley ministernek 1707. ápril 30-káról szóló levelét. Simonyi III. 316. l.

Haller Györgyöt és Kornis Zsigmondot. A reformátusok közül: Wesselényi Istvánt, Teleky Lászlót, Bethlen Lászlót és Naláczy Lajost. Az evangelikusok közül: Conrád Sámuelt, Weber Pétert, Teutsch Andrást és Drauth Györgyöt. Az unitáriusok közül: Biró Sámuelt, Sándor Györgyöt, Maurer Gábort és Gidófalvy Gábort tette.

Ezeknek hatáskörét és eljárási módját maga József írta körül 1709. augusztus 10-kén kiadott leiratában.

HATODIK FEJEZET.

A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉSEK.

1708–1709.

*

Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés.

Február 29-től—június 24-ig.

I.

Az országgyűlés előzményei. — A nádor és a róm. katholikus papság javaslatai a protestantismus kiirtására; a bécsi tanácskozmány véleménye a vallás dolgában. — József összehívja az országgyűlést. — A pozsonyi elöleges tanácskozmány.

Már az előbbeni fejezetekben láttuk, hogy József király trónralépése után azonnal igyekezett a kedélyeket megnyugtatni. Azonban szép szavai az egymás ellen küzdő pártok éktelen zajában eredménytelenül hangzottak el.

Tanácsosai, és a hozzá híven ragaszkodó főrendek keresték ugyan a kibontakozás útját; de valahányszor egy-egy helyesnek látszó tanács megvalósításáról volt a szó, mindannyiszor beleütköztek az alkotmány követelményeinek sziklájába. Meggyőződtek arról, hogy országgyűlés összehívása nélkül az egész országra kiható és kötelező határozatokat kibocsátani annyi, mint a kedélyeket még inkább elkeseríteni, és a népet Rákóczy védszárnyai alá hajtani.

A nádor még 1706-ban több rendbeli felterjesztést tett a királynak, melyekben a béketárgyalásoknál való mellőztetését érzékenyen fájlalva, javaslatokat tesz a hazát veszé-

lyeztető zavargások megszüntetésére. Sürgeti, hogy ő felsége a január 20-kán kibocsátott kiáltványához képest tartsa tiszteletben az ország törvényeit; orvosolja legalább azokat a sérelmeket, melyeket az országgyűlés összehívása előtt, királyi hatalmával megorvosolhat.[1]

József királyban nem hiányzott a jó akarat; de az események gyors változása ingadozóvá tette elhatározásaiban. Összehívta ugyan tanácsosait Bécsbe; meghallgatta a kiválóbb főurakat, akik a nádornak aggodalmait osztották; de mindig akadt valami nehézség, mely az országgyűlés összehívását megakadályozta.

Kétséget nem szenved, hogy a felmerülő nehézségek legnagyobbikát a klerus magatartása képezte.

Ez ugyanis még 1706-ban javaslatot tett arra nézve, miként lehetne a legközelébb összehívandó országgyűlésen a róm. katholikus vallás ügyét előmozdítani.

Erre nézve legsürgősebbnek véli a papság és a király más tanácsosai is, hogy a *bécsi békekötés*, mint a róm. katholikus vallásra nézve sérelmes és az ország békéjére nézve veszedelmes, semmisnek jelentessék ki, következésképpen semmisíttessenek meg mindazon országos törvények, melyek azon alapulnak. Érvénytelenségét ezen békekötésnek azzal akarják indokolni, mivel az

1. fegyveres erővel és fenyegetésekkel erőszakoltatott ki, pusztítás, lázadás és töröktatár behívása által;

2. mivel nem köttetett mind a négy rend egyetértésével, sőt annak az egyházi rend, mely az ország első rendjét képezi, ünnepélyesen és állhatatosan mindig ellentmondott; ellentmondott a többi három rendnek róm. katholikus része és az egész Horvátország;

3. mivel oly feltételek alatt köttetett, melyeket a protestánsok nem tartottak meg, jelesül: hogy a klerus és a róm. katholikus templomok érintetlenül és szabadon ha-

[1] Fanda et Nefanda, 150. sz. Nemz. Múz. levélt., hol a megorvosolható sérelmek 18. pontja is olvasható.

gyassanak; továbbá, hogy a zavargás idején elfoglalt javak a róm. katholikusoknak visszaadassanak;

4. mivel lehetetlen feltételhez köttetett, midőn kimondatott, hogy a lutheránusoknak és kálvinistáknak szabad vallásgyakorlat engedtetik, de a római katholikus vallás sérelme nélkül, ami a dolog természeténél fogva lehetetlenség. Mert miképen lehetett volna az eretnekeknek szabad vallásgyakorlatot engedni úgy, hogy ez által a róm. katholikus vallás meg ne sértessék, melyet az eretnekség ostromol, káromol és erőszakkal elnyom? Már pedig minden erőhatalommal kierőszakolt szerződés érvénytelen; és ha ezenkívül még lehetetlen feltételhez köttetik, a dolog természeténél semmi erővel nem bír. Az olyan szerződés, melynek feltételei nem teljesíttetnek, nem ér semmit; a magyar jog szerint (Trip. II. rész 3-ki tit.) minden törvény, minden szabály és rendelet csak akkor bír érvénynyel, ha mind a négy rend hozzájárult.

Ezen okoknál fogva tartja a klerus a bécsi békekötést érvénytelennek s ennélfogva eltörlendőnek is. De tegyük fel — úgy mond — hogy érvényes volna, a rendek megegyezésével a felhozott okoknál fogva akkor is eltörölhető. Ennek igazolására felhozzák, miszerint gyakran megtörtént, hogy a régibb törvények, mivel kevésbbé hasznosaknak vagy mivel veszedelmeseknek látszottak, a viszonyok változása folytán eltörültettek és más újakkal cseréltettek fel. Ha II. Mátyás a lázadók és eretnekek kérelme folytán eltörülhette azon törvényeket, melyeket két országgyűlésen mind a négy rend megegyezéséből hoztak, milyenek voltak II. Lajos idejében a lutheránusok és azok pártfogóinak megégetéséről, továbbá I. Ferdinánd korában a sacramentariusok, illetőleg a kálvinisták kiűzetéséről szóló törvények: mért nem törülhetné el József király hű róm. katholikusainak kérelmére a bécsi békekötésnek vallást illető pontjait? és mért nem újíthatná fel a II. Lajos és I. Ferdinánd alatt hozott régi törvények érvényességét? Ez sem ellenkeznék a rendek szabadságával, sőt ez által megerősödnék e sza-

badság és a király tekintélye, mely abban áll, hogy nemcsak új törvényeket hozhat, hanem a régieket is megújíthatja, s eltörülheti azokat, melyek veszedelmesek és sérelmesek. Hogy pedig ez megtörténjék, azt javasolja az ész, mert ekképen a király és a rendek között nagyobb egyetértés lesz, magok az országlakók is inkább fognak egyesülni; az országgyűléseken meg fognak szünni a vallásügyi viták, melyek gyakran az országgyűlések egész idejét elfoglalták, úgy hogy más ügyekre alig kerülhetett a sor. Ehhez járulni fog az Istennek nagyobb áldása és segítsége, ha mindnyájan egyetértünk, ha mindnyájan ugyanazt akarjuk. Az evangelikus rendet, mint a többi négy renddel szemben megkülömböztetett rendet, el kell törülni; egyrészt azért, mivel az országban csak négy rend van, ú. m.: a főpapok, a mágnások, a nemesek és városok rendje; másrészt azért, mert azon elnevezés II. Mátyás korában erővel lett kierőszakolva, s ellene mondott az összes klerus és a róm. katholikus világiak; továbbá azért, mivel a régi királyok idejében még csak említés sem történik egy ötödik rendről, sem I. Ferdinánd, sem Rudolf nem ismerték el; végre azért, mivel a nemkatholikusok bent vannak a mágnások, nemesek és városok rendében, tehát külön megkülömböztetett rendet nem képezhetnek. De ha ez megengedtetik, akkor még egy külön róm katholikus rendet is kell alkotni, mely erősebb lenne mindeniknél. De így hat rend lenne Magyarországon.

A harmadik pont az, hogy a róm. katholikus vallás azon állapotba helyeztessék vissza, aminőben volt akkor, mikor az ausztriai ház uralkodni kezdett Magyarországon. Ha minden országlakók azt kivánják az ausztriai uralkodó háztól, hogy Magyarországot az ellenségtől visszahódítsa és politikailag régi virágzó állapotra helyezze vissza, mennyivel inkább követelhetik a róm. katholikusok, hogy az ő vallásuk azon állapotba helyeztessék, melyben hajdanában volt? Hiszen a világi rendnek is nagy érdekében áll, hogy egy vallás legyen az országban; mert világos, hogy min-

den lázadás, minden pusztítás, minden országos forradalom úgy a mult, mint a jelen században az eretnek vallásokból eredtek. Ott a példa: Csehországban, Morvaországban, Ausztriában, Karintiában és más országokban mindaddig tartottak a polgárháborúk és forradalmak, míg az eretnekség megtűretett bennök, s mihelyest ez elnyomatott, azonnal mély csend és béke állott elő. Ha pedig ezt elérni nem lehet, akkor legalább az utolsó soproni és pozsonyi országgyűlések vallásügyi törvényczikkei magyaráztassanak úgy, hogy a vallásszabadság csakis a nemeseknek saját kúriáikban és házaikban engedtessék meg; nemesek alatt csakis a mágnások értetvén; vagy pediglen szoríttassék e szabadság csupán magán házi gyakorlatra, vagy a nemesek magánszemélyeire, legfeljebb családjára, de nem a papokra és a külső népre. Az eretnekség által megmételyezett egyes vármegyékben legfeljebb egy hely volna kijelölendő a protestánsok nyilvános vallásgyakorlatának megtarthatására.

Negyedik mód volna az, hogy az egyházi rend fentartassék régi méltóságában, és azon határok között, melyekben mozgott hajdanában, mikor Magyarország virágzott. Így például az idők mostohasága által a szent széktől elválasztott pörök, ennek hatósága alá lennének visszaadandók; a parochiális jövedelmek minden, bármely felekezetű parochiáktól egyedül a róm. katholikusoknak fizetendők, és nem osztandók meg a predikátorokkal. Ami az iskolákat illeti, azok az 1546 : 12. t.-cz. szerint egyedül róm. katholikusok lehessenek. Végre pedig az 1705-ki szécsényi részleges országgyűlésen fegyveres erővel a róm. kath. vallás sérelmére hozott minden határozatok eltöröltessenek és megsemmisíttessenek. S ha a protestánsoknak valami kivánságaik vannak, azokat a leendő egyetemes magyar országgyűlésen előadhatják, és azok felett az ország törvényeinek igazi értelme szerint kell határozni; de jövőre nézve minden panaszemelés és békezavarás alkalmától meg kell fosztani a protestánsokat.[1]

[1] Lásd Modalitates promovendi bonum Catholicae Fidei in proxima Diaeta Regni, Anno 1706. Fanda et Nefanda Nemz. Múz. levéltárban.

Ugyanekkor egy hosszú *memorandumot* készítettek és nyujtottak be ő felségének, melyben kimutatni igyekeztek, hogy az ág. és helv. hitvallású evangelikusok panaszai alaptalanok; sőt hogy a fennálló törvények szerint e két felekezet hívei szigorúan lennének büntetendők. Ennek bebizonyítása czéljából visszamennek a keresztyénség behozatalának korára s hivatkoznak arra, hogy a magyar nemzet a róm. katholikus vallásra téríttetett és hogy annak első királya István, a római pápától nyerte a koronát. Hivatkoznak arra, hogy e király milyen sok püspökséget, apátságot. prépostságot és kolostort alapított, s felhordják az egyház jogait megalapító régi törvényeket (Trip. I. rész 11. tit.), úgy mint azokat is, melyek a róm. katholikus valláson kívül más vallást tűrni nem engednek, (1523: 54., 1525: 4. t.-cz.) s egyedül a róm. katholikus vallást tartják követendőnek. (I. Ferd. első decr. 12. t.-cz. 1550-ben, továbbá 1552: 7., 1548: 5., 1604: 22. t.-cz.). Ezek folytán egész indignatióval kérdik: mit akarnak tehát a két hitvallású protestánsok a római katholikusokkal szemben? Mért nem tudnak felmutatni szent Istvántól kezdve egész Rudolfig egyetlen egy törvényt, melyből tanuságot hozhatnának fel maguk mellett? A róm. katholikusok hat századon át háborítlanul bírták vallásukat, templomaikat és javadalmaikat, s ebbeli kétségtelen jogaikat meg tudták védelmezni. Vagy talán a későbbi törvények szólanak a protestánsok mellett? Nem. Az emlékirat azt is kimutatja, hogy az egész protestantismus eredete zavar és lelkiismeretlenség. Lám, mikor Szászországban Luther, Helvétiában pedig Kálvin tanát fogadták el a szabadosságra hajló lelkek, e tanok titkon e hazába, Mária országába is behozattak, különösen olyanok között terjedtek el, kiknek az emelkedés útja nehéz volt, de könnyű a pokolba szállás. Csak Rudolf idejében kezdtek úgy emlékiratok, mint szóbeli kérelmek által harczolni. De minthogy semmit sem érhettek el, a török pártfogásához folyamodtak; s mikor a Báthori-családból származott róm. katholikus fejedelmek kihaltak,

és Erdély az 1595-ki egyesség szerint ismét a magyar királyok hatósága alá került, akkor a zavarosban halászó protestánsok fejedelmökül választották Bocskay Istvánt. s a török segítségével fegyvert ragadtak Rudolf király ellen. Erre következett a bécsi békekötés, melyben Rudolf király megbizottja a protestánsoknak kedvező Mátyás főherczeg, Bocskay megbizottja pedig az 1603-ban elítélt Illésházy István volt. Hogy miként jött létre ez a béke, miként szoríttatott le Rudolf az uralkodásról, azt elbeszéli Istvánffy történeti könyve 34., 35., 36. és köv. fejezeteiben. Az eredményt mutatja az 1608-ki koronázás előtti első törvényczikk a vallás ügyében. Mindezekből kitünik, hogy a protestánsok vallásuk szabad gyakorlatát ezen apostoli magyar hazában nem a szent lélek által, mint hajdan az apostolok. hanem erőszakkal és a török segítségével nyerték meg. Ha elismerik is a róm. katholikusok, hogy az ágostai és helvét hitvallású evangelikusoknak az említett törvényczikkben vallásszabadság engedtetett, de csak azon világos kikötéssel, hogy abból a róm. katholikus egyháznak sérelme ne legyen, és hogy a klerus, a róm. kath. templomok és egyházak bántatlanul maradjanak.

Ennek daczára a protestánsok. az említett bécsi békekötés ellenére, egész mostanáig nem szüntek meg a róm. katholikus templomokat és javadalmakat erőszakkal foglalgatni. Ha az ő felekezetökhöz tartozóktól csak egy nemesi kuriát foglalnak el, azonnal az ország törvényére hivatkozva, büntetést követelnek. Mért nem látnak a róm. kath. templomok elfoglalásában hasonló erőszakos cselekményt? Az említett békekötés után azt lehetett remélleni, hogy a béke helyreáll. De a protestánsok Bocskay halála után nemcsak hogy .nem akarták átengedni a királynak azon birtokokat, melyek csak haláláig illették a fejedelmet, sőt Bethlen személyében új fejedelmet választottak maguknak, aki hasonlóképen a török segítségével pusztította Magyarországot; fegyveres kézzel Pozsonyig nyomult, a róm. katholikus templomokat elfoglalta, sőt a szent koronát is kézre kerí-

tette. (1622: 4. t.-cz.). Az ország primását és nádorát számüzette, az egyházi javakat lefoglalta, s törvény által mondatta ki, hogy ezentúl csak három róm. kath. püspökség legyen Magyarországon, s ugyanannyi superintendentiájuk az ágostai, és ugyanannyi a helvét hitvallású evangelikusoknak. II. Ferdinánd király a baj orvoslása tekintetéből kénytelen volt vele megkötni a nicolsburgi békét, melynek lényege az 1622: 29. t.-czikkben foglaltatik.

De még ezen békekötés után sem nyugodtak a protestánsok; minden alkalommal újra fegyvert fogtak és a róm. katholikus templomokat elfoglalták. Ezekből a béke kedvéért átengedtetett nekik az 1647: 6. és 7. t.-czikk szerint 90 templom; mégis már a következő országgyűlésen új követeléssel léptek fel a róm. katholikusok irányában (1649: 11. t.-cz.). S ez így ment egész 1688-ig, amikor ismét a török segítségével Tökölyit tették erdélyi fejedelemmé; a török Bécs kapujáig hatolt, a róm. katholikus templomokat elszedegette, míg végre az isteni kegyelem és a lengyel király segélyével a török elüzetett és Magyarország Erdélylyel együtt felszabadíttatott. Azóta ugyan más képe van az országnak, mindazáltal a nevezett felekezetek még a jelen mozgalmak alatt is, melyek nem annyira a vallásért, hanem inkább az ország közszabadságáért támadtak, még róm. katholikus vezérek alatt sem szünnek meg róm. katholikus templomokat foglalni és róm. katholikus lelkészeket üldözni.

Mindezekből azt akarják kimutatni, hogy a nevezett két protestáns felekezetet sohasem lehetett engedmények által kielégíteni, hogy azok nem annyira a magok vallásának szabadságáért, mint inkább a róm. katholikus vallásnak ezen apostoli marianus országból való kiirtásáért harczolnak. Hogy Szent István király ezen apostoli országot végrendeletileg Szűz Máriának, a Krisztus anyjának védnöksége alá helyezte, az kitünik nemcsak a történelemből, hanem a pénzekből is, melyeken Szent István korától fogva egész a legújabb időkig a Szűz Mária képe

látható, ezen felirattal: Patrona Hungariae. A protestánsok törekvése abból is látható, hogy a szent koronát Pozsonyban elfoglalván, Bethlen Gábort, a helvét hitvallású fejedelmet magyar királylyá választották. Pedig nekik Szent Istvántól fogva egész 1608-ig sem szabad vallásgyakorlatuk, még kevésbbé voltak pedig önmagok által épített templomaik.

Mért panaszkodnak tehát a róm. katholikusok ellen? Mért mondják, hogy a róm. katholikusok elfoglalják az ő templomaikat? Hiszen, a kinek elébb nem volt temploma, az utóbb nem beszélhet annak elfoglalásáról. Azok a templomok, melyeket követelnek, nem általok, hanem a róm. katholikusok által építtettek, és a protestánsok által vétettek el. A 90 templom csupán a béke kedveért engedtetett át nekik, s mivel sem a békekötésekkel, sem engedményekkel nem elégíthetők ki, mi marad egyéb hátra, mint hogy ellenök az ország régi törvényei szerint kell eljárni, és hogy ezen apostoli és marianus ország a régi igazhitű róm. katholikus vallásra téríttessék vissza; hogy valamint a multban századokon át a keresztyénség védfalát képezte a pogányok ellen, úgy most is ugyanazon keresztyén hitben kormányoztassék. Ha nem ez fog történni ellenök, vagy ha más valami mód nem alkalmaztatik hatalmuk és törekvésük korlátozására, akkor Magyarországgal is oly röviden fognak elbánni, ahogy elbántak Erdélylyel, ahol az önként elfogadott török járom alatt az erdélyi püspökséget úgy megrontották, hogy az, daczára a török járom megtörésének, daczára annak, hogy az erdélyi püspök több rendbeli királyi decretumokkal háromszor is visszahelyeztetett, még sincs neki sem lakása, sem javadalma; annál kevésbbé kaphatta még vissza a püspökségéhez tartozó birtokokat.[1]

[1] Demonstratio tam ex positivis Regni Legibus, quam etiam Annalibus, quod gravamina Augustanae et Helveticae Confessionis nullum solidum fundamentum habeant contra Romano Catholicos, sed potius provocant Justitiam, ut puniantur secundum Leges, contra ipsos sancitas. Fanda et Nefanda. 95. sz. Nemz. Múz.

Ezen javaslatok minden kétséget kizáró módon bizonyítják, hogy a klerus nem akar megalkudni a körülményekkel, sőt ellenkezőleg kész a legnagyobb határozottsággal tűzzel és fegyverrel harczolni a protestánsok ellen. A főpapságnak ezen harczias hangulata éppen nem volt alkalmas arra, hogy a király békekisérletei előmozdíttassanak. Pedig országgyűlést összehívni a nélkül, hogy legalább főbb hívei egyetértsenek a teendőkre nézve, valóságos veszedelem lett volna. Meg akart tehát győződni a felől, hogy miként gondolkodnak e tekintetben a világi férfiak. Azért hivatta össze leghívebb embereit ismételten Bécsbe, hogy azoknak véleménye alapján határozhasson az országgyűlés összehivására nézve, még *mielőtt* a Rákóczy által összehívott ónodi országgyűlés összeülne.

Ezeknek véleményes jelentésében az mondatik, hogy a meghivottak nagy számban és gyorsan jöttek össze „a congressus"-ra, melyen a szövetséges rendek által kivánt következő négy pont volt tanácskozás tárgyává téve:

1. a sérelmek törvényes orvoslása;
2. a hivataloknak belföldiek általi betöltése;
3. a katonaság parancsnoksága magyaroknak is adassék;
4. a protestáns vallás azon állapotban hagyassék, melyben az 1681-ki soproni országgyűlés által jutott.

Ezen pontok közül különösen az utolsó bír reánk jelentőséggel, azért csakis az erre vonatkozó vélemény közlésére szorítkozunk.

Az összegyűltek, eltérőleg a klerus türelmetlen nézetétől, azon nézetüknek adtak kifejezést, hogy a legutóbbi soproni és pozsonyi országgyűléseken hozott vallásügyi törvények, a bevett vallásfelekezeteknek még a róm. kath. vallás sérelmével is nagyon sokat engedtek ugyan, de amennyiben ezen törvények valamely részben végrehajtva nem lennének, azok az illető felekezetek megnyugtatására szigorúan végrehajtassanak. Ő felsége biztosítsa őket arról, hogy a törvények értelmében bántatlanul hagyja őket, hogy a még végre nem hajtottak tényleg végre fognak hajtatni,

és a zavargás alatt elmozdítottak vissza fognak helyeztetni. A legújabban róm. katholikusok által erőszakkal elfoglalt templomaik visszaadatnak. És ha azonkívül még valami kívánságaik lennének, azokat terjeszszék elő a legközelebb tartandó országgyűlés elé, ahol a földesuri jog igaz értelme is meg fog határoztatni. Ami a szécsényi gyűlés határozatait illeti, azokra nézve, mivel ő felsége előtt ismeretlenek, semmit sem kell nyilvánitani; legfeljebb azt, hogy a jövő egyetemes országgyűlésen azok is tárgyaltathatnak.[1] Végül arra kérik ő felségét, hogy e tekintetben még a május elsejére összehivott ónodi gyűlés megnyitása előtt kiadandó határozatát küldöttség által közölje a felkelők vezéreivel, hogy a béketárgyalások minél előbb megkezdhetők legyenek.

Az ónodi gyűlés azonban minden további alkudozásnak véget vetett. A detronizált királynak fegyverrel kellett királyi jogait megvédelmeznie. Harczi riadók zaja verte fel ismét a lakosság nyugalmát. Rákóczytól elpártolt a hadi szerencse, s hívei között általános lehangoltság volt tapasztalható.

Ezt a hangulatot kivánta felhasználni a nádor, s a király más hű tanácsosaival egyetértőleg sürgette, hogy a nemzet bizalmának megnyerése és a sérelmek tényleges megorvoslása végett minél elébb hivassék össze az országgyűlés.

József a Bécsben tartott bizalmas tanácskozások folyamán meggyőződött a felől, hogy a fegyverben álló magyarokkal puszta igéretekkel nem sokra megy; azért azon nevezetes lépésre határozta el magát, hogy tettel fogja a nemzet bizalmát megszerezni, s 1707. augusztus hó közepén a következő *1708. évi február 29-kére* csakugyan összehívta a hozzá hű és az elpártolt rendeket Pozsonyba.

Az országgyűlés megnyitásáig rendelkezésére álló időt

[1] Opinio Principis Palatini, ac Magnatum Viennam convocatorum in ordine ad quatuor praeliminaria puncta . . . Fanda et Nefanda 93. sz. Nemz. Múz. lev.

az előterjesztések előkészítésére használta fel Úgy látszik, a klerusnak fentebbi javaslatai nagyon megzavarták, mert nem a nádort, hanem a herczegprimást bízta meg, hogy e czélból Pozsonyban egy előleges tanácskozmányt hívjon össze. A tanácskozásban részt vett bizalmi férfiak névsorát nem ismerjük, de az bizonyos, hogy a méltóságában megsértett nádor nem volt jelen. Méltán rossz néven vehette mellőztetését és az idegen származású herczegprimásnak előtérbe való tolását. Ezen körülmény magában is elegendő volt arra, hogy a jövő országgyűlés elé kevés bizalommal nézzenek a kétfelé szakadt országrendek. A protestánsok egyáltalában semmi jót nem vártak; míg a felkelők között már mutatkoztak némely családok részéről a közeledésre való hajlamok.

Szóba jött a felkelők meghívása is. Minthogy az volt a főczél, hogy ezen országgyűlésre pártkülömbség nélkül minden főúr, minden vármegye és minden város megjelenhessék, tehát a felkelők vezéreit — kik szintén magyar főurak voltak — sem lehetett mellőzniök.

Csak az volt a kérdés: hogyan és miképpen történjék a meghívás?

Hosszas tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy

1. mivel az ország törvényei az összes főpapoknak, báróknak és mágnásoknak személy szerinti megjelenését; a vármegyéknek, káptalanoknak és szabad kir. városoknak pedig követek általi képviseltetését rendelik el, s ezek meghivatásáról az 1608 : 1. t.-cz. gondoskodik: ennélfogva nemcsak jónak, de szükségesnek is találták, hogy az elidegenedett magyarok is, nem ugyanoly módon, mint a hívek, egyenkint és királyi meghívó által, hanem együttesen valamely pátens által hivassanak meg. Erre például szolgálhat Zsigmond császár és magyar királynak, hívei kivánságához képest kiadott és az ő decretumának elején olvasható, nemkülömben I. Ferdinándnak szintén törvényeinek elején található felhívása, általános amnesztiát biztosítván minden visszatérni akarónak; egyúttal salvus conductus biztosítása mel-

lett hivassanak meg. Akár megjelennek, akár nem, az országgyűlés megtartatik és oly formán, mint I. Ferdinánd korában történt, eredményre fog vezethetni. És mivel

2. kételkedni lehet, hogy Rákóczy és Bercsényi megengedik-e az efféle felhívásnak híveik közötti kihirdetését, és hogy különösen a vármegyék tudomást fognak-e róla venni: e tekintetben ő felsége határozza el akár azt, hogy az ő beleegyezésével valamely híve a karok és rendek nevében azokhoz kimenjen és a felhívás néhány példányát magával vivén, az illetőket az összehívott országgyűlésnek, ő felségének és a többi hű rendeknek nézetéről és intentiójáról felvilágosíthassa, mely esetekben bizton remélhető lenne, hogy a vármegyebeli nemesek, ha nem is egyenkint, de együttes név alatt, kiküldenék követeiket az országgyűlésre; vagy ha ezen mód ő felségének bármi oknál fogva nem tetszenék, azon esetben a nádor, közbenjárói hivatalánál fogva, a fentebb említett amnesztiának megküldése mellett hívhatná fel Rákóczyt és híveit s azokat súlyos érvekkel és lelkiismeretökre való hivatkozással kényszeríthetné, hogy az ország békéjének helyreállítására kinálkozó ezen alkalmat el ne szalaszszák, ő felségének kegyelmét a vármegyékkel és az ország nemességével tudassák, különben felelősek lesznek Isten és az egész keresztyén világ előtt az ártatlan vér folyásáért, és az ország végelpusztulásáért.

3. Hogy pedig ezek meghivassanak, arra nézve például és alapul szolgálhatnak azon régibb idők, melyekben ilynemű forradalmak előfordultak, t. i. Zsigmond és I. Ferdinánd királyok korában hozott törvények.

4. Ha az országgyűlés azok mellőzésével egyedül a hű rendekkel tartatnék meg, az sérelmére szolgálna a királyi tekintélynek és a törvénykezésnek, mintha ő felsége azért, mert azok vakmerően és törvénytelenül interregnumot hirdettek ki, őket alattvalóinak elismerni nem akarná, a miből az következnék, hogy némelyek az országos rendek és alattvalók sorából kizárva éreznék magokat, okot formálnának a köteles hűségtől való feloldásra — és az ónodi —

egyébiránt törvénytelen és a karok és rendek ellenmondása által semmisnek mondott, de országgyűlésig (mint például 1526 : 17. és 1608 : 14. t.-cz.) még el nem törölt gyűlés tényeire nézve azon hiszemben lehetnének, hogy azok, ha nincsenek is egészen eltörölve, de legalább el vannak tűrve; mások pedig, és pedig sokan, kik erőszak és félelem által kényszeríttettek a szövetségesek táborába, kik birtokaikon és váraikban maradtak, és királyi kegyelemtől megfosztattak, de szivökben sokat szenvednek, mert nejeiket, gyermekeiket és jószágaikat elhagyni, prédának kitenni és azokkal menni nem akartak, a legnagyobb kétségbeesésnek tétetnének ki, sőt egyéb bajok is következnének.

Vallásra vonatkozólag semmiféle külön javaslatot nem tettek.

II.

Eszterházi nádor meghívja Rákóczyt a gyűlésre; ennek válasza. — A megjelent rendek névsora. — Az ülés rendje és az ifjúság. — A király meghívására küldöttség megy Bécsbe.

Az összehivott országgyűlésnek az lett volna a főczélja, hogy a sérelmek orvoslása által mindazok elvonassanak Rákóczytól, akik a békét óhajtják.

Eszterházy nádor január 26-kán Bécsben kelt levelében meghívja Rákóczyt és híveit az országgyűlésre, hogy „kétségen kívül megértsék nemcsak ezen gyűlés megtartatását, hanem azon felől ő felségének ezen országhoz való atyai hajlandóságát és királyi gondviselését . . .“ Inti a fejedelmet, hogy a vérontásnak véget vetvén, használja fel a jó alkalmat, s jőjjön el a gyűlésre a vármegyék azon küldötteivel, kik a gyűléseken megjelenni szoktanak. Különben a felelősséget minden leendő bajokért ő reá, a fejedelemre hárítja.[1] Csekély változtatással hasonló levél ment Bercsényihez és a többi vezérekhez is. Rákóczy válasza

[1] Fanda et Nefanda 79. sz. Berényi lev. a Nemz. Múz.

februar 19-kén kelt Nagy-Károlyból. Ebben a meghívás „hízelkedő“ álnokságnak, incselkedésnek, konkolyhintésnek hitegetésnek nevezi; az összehivott országgyűlést csak arr valónak tartja, hogy ott a király mellett álló „kevés szám pártos magyarokkal hazánk törvényeit újabban vagy meg rontsa, vagy az által megrontathassa, erőszakosan magya rázhassa.“ Sokszor megkisérlette ő az egyességet, de meg győződött, hogy az ellenfél jószándéka csak ámitás. Azéı inti híveit, hogy a német hitegetéseinek ne higyjenek. Bercsényi lenéző gúnynyal írt a Pozsonyba összehivot országgyűlésről.

Talán ennek lehet tulajdonítani, hogy az országgyű lésen Rákóczy híveiből senki, József híveiből pedig szintén csak kevesen jelentek meg. Ugyanis a főpapok közül ot voltak a következők:

Ágost szász herczeg, esztergomi bibornok-érsek, Magyarország herczegprimása, aki sokszor közvetítő szerepet vitt a király és a felkelők között.

Széchenyi Pál, az egyesített kalocsai és bácsi egyházmegyék érseke, aki a Rákóczy-féle mozgalom kezdetétől fogva fáradhatatlan buzgalmat fejtett ki a béke helyreállítása körül; és aki éppen ezért kiváló népszerűségnek és tiszteletnek örvendett.

Gr. Csáky Imre, nagyváradi püspök és Biharvármegye örökös főispánja, aki protestáns eredetű anyától és híres régi családból származván, igen világias hajlamokkal birt: a szövetséges magyarok ellen a leghatározottabban küzdött, s többnyire Bécsben tartózkodott. Egyik testvére, Mihály, a Rákóczy táborában küzdött.

Gr. Erdődy Ádám nyitrai püspök, az országbiró testvére, aki irodalmi úton is küzdött az eretnekek ellen, és a maga hatáskörében mindent megtett azoknak megtérítésére.

Gr. Nesslród János Vilmos, pécsi püspök.

Gr. Eszterházy Imre váczi püspök, aki egyéni és csa-

[1] Fanda et Nefanda 79. sz. Berényi lev. a Nemz. Múz.

ládi érdemeinél fogva később esztergomi primássá emeltetett.

Brankovics Márton, zágrábi püspök,

Patasics György, boszniai püspök,

Bedekovics Benedek, segniai püspök,

Illés András, erdélyi püspök,

Matusek András tinnini püspök, aki egyúttal a győri káptalant is képviselte.

Faviny János szerémi püspök.

Gr. Volkra Ottó János Keresztély skardonai püspök, aki a pozsonyi prépostságot is képviselte.

Gr. Kolonics Zsigmond scutarii püspök.

Gr. Erdődi Gábor arbei püspök.

Pongrácz Imre sebenicoi püspök.

Ordódy Zsigmond cattarói püspök.

Ghillányi György novii püspök.

Kovacsóczy Mihály vegliai püspök.

Illés István samandriai püspök.

Jaszlóczky Jakab Elek, tribuniczi püspök.

Kazó István belgrádi püspök.

Wlasics Miklós scopiai püspök.

Gr. Rátkay Ádám sabiniai püspök. Látni való, hogy a püspöki kar leginkább czímzetes püspökökből állott. Távol voltak, s részben a felkelőkhöz csatlakoztak: Telekessy István egri püspök; Bakó János váradi nagyprépost.

A káptalanok, apátságok és prépostságok részéről megjelentek: Luby Imre és b. Mednyánszky Ferencz, az esztergomi káptalan részéről;

Balogh Márton és Spáczay Pál a pozsonyi káptalan részéről.

Matusek András és Bumbnics Mátyás a győri káptalan részéről.

Ravasz István és ? a pécsi káptalan részéről. Ezenkívül képviselve voltak: a vasi, zágrábi, császmai és segniai káptalanok, de nem tudni, kik által.

Jelen volt Krisztolovics N., a paulinusok generalisa;

Karner Egyed pannonhalmi, szentmártoni főapát, Grimani Vincze pécsváradi apát, továbbá a tihanyi, pásztói, borsai. vaskói apátságok képviselői.

A prépostságok részéről: Csekonics Pál zágrábi, Zsigray János szepesi, Volkra Ottó János pozsonyi, Lippay Miklós vágujhelyi prépostok; továbbá a jászói és leleszi, és végre a pozsegai prépost.

A főurak közül megjelentek mindazok, akik Józsefhez hívek voltak, és akik jelenlétök által még inkább ki akarták tüntetni hűségöket.

A fentebb már említett nádoron és országbirón kivül ott volt:

Gróf Pálfy János horvát bán, az egész mozgalom alatt egyik legmozgékonyabb embere és leghívebb vezére a királynak.

Gróf Illésházy Miklós, magyar udvari kanczellár, aki a kormányrendeletek expediálásában nem sokat törődött azzal, megfelelnek-e a magyar törvényeknek vagy sem?

Gr. Csáky Zsigmond tárnokmester.

Gr. Czobor Márk királyi főajtónálló mester.

Gr. Eszterházy Mihály, a kir. kuria ítélőmestere.

Gr. Battyány Ferencz, főpohárnokmester.

Gr. Kéry János királyi főlovászmester.

Gr. Draskovics János királyi főkamarásmester.

Gr. Zichy Péter királyi főasztalnokmester.

Gr. Pálfy Miklós koronaőr.

Gr. Kolonics Ádám koronaőr.

Gr. Nádasdy Ferencz főszertartásmester; továbbá:

Erdődy Sándor gróf vasvármegyei főispán.

Nádasdy Tamás gr. somogyi főispán.

Id Eszterházy Ferencz gr. fehérvármegyei főispán.

Ifj. Eszterházy József gr. zalai főispán.

Kohári István gr honti főispán.

Forgách Ádám gr. nógrádi főispán.

Keglevich Ádám gr. tornai főispán.

Ifj. Erdődy György gr. árvai főispán.

Löwenburg János, Jakab gr. békési főispánok.

Ezeken kívül a többi grófok közül jelen voltak:

Batthyáni Zsigmond gr., Zichy Imre gr., Pálfy Lipót gr., Kéry Ferencz gr., Draskovics Ádám gr., Keglevich Péter gr., Czikulin János gr. cs. kamarás, Id. Eszterházy József gr., Ifj. Eszterházy Ferencz és Gáspár ezredesek. Csáky György gr., az Ebergényi-féle regiment alezredese, Nádasdy Pál gr., Zichy János gr., Forgách Pál gr., Széchenyi György gr., Serényi Farkas gr., Pethő Mihály gr., Szentiványi László gr., Szirmay István gr., Pethő János gr., Ráskay György gr., Orehóczy Szaniszló gr., Kolonics Henrik és Sigfried grófok, Brankovics János Pál gr., Eszterházy Péter gr. a jászok és kúnok kapitánya.

A bárók közül:

Andrássy Péter gömöri, Macskássy Péter szörényi főispánok, Szunyogh László, id. és ifj. Mednyánszky Pál, Ebergényi László, Sennyey Sándor, Patasics Boldizsár, kanczelláriai tanácsos, Amade Antal, Skarbala András, alnádor, Horváth Simonsics János kir. táblai biró. Nyáry Zsigmond. Révay János. Perényi Mihály, az Eszterházy-féle regiment hadnagya, Maholányi Antal, József és Tamás bárók. Sándor Gáspár, Ghillányi György. Révay Péter. Kordics György László, Draskóczy István, Delisimonovics Ferencz, Vojnovics Péter, Reviczky Gáspár, Szunyogh János magy. kamarai tanácsos, Fraics János Ignácz, Muskon János.

Az özvegyek képviselői nem soroltatnak fel névszerint csak küldőiknek neve ekképen:

Strattman Eleonora, gr. Batthyáni Ádám bán özvegye.
Amade Magdolna, gr. Zichy István tárnok m. özvegye.
Nádasdy Magdolna, gr. Draskovics János özvegye.
Lichtenstein Szidónia, gr. Pálfy Károly özvegye.
Erdődy Borbála, gr. Czobor Ádám özvegye.
Jakusits Teréz, gr. Zichy Ádám özvegye.
Széchy Julia, gr. Kéry Ferencz özvegye.
Ocskay Magdolna, gr. Eszterházy János özvegye.
Regsberg Mária, gr. Koháry Farkas özvegye.

Traun Margit, gr. Eszterházy Gábor özvegye.
Koháry Mária, gr. Keglevich Zsigmond özvegye.
Erdődy Krisztina, gr. Rátkay Zsigmond özvegye.
Nadányi Zsófia, báró Ghillányi György özvegye.
Péterfy Judith, b. Maholányi János özvegye.
Egresdy Mária, Szapáry Péter özvegye.
Bokros Éva, Duszárd Jakab özvegye.
Révay Katalin, Osztrosith Máté özvegye.
Ezterházy Katalin, b. Pinnyey János özvegye.
Bittershoffer Teréz, Orsics Balázs özvegye.
Schofmann Szidónia, Makar János özvegye.
Perényi Erzsébet, Viczay Ádám özvegye.
Balassa Zsuzsánna, Völgyi Gáspár özvegye.[1]

Az ítélőmesterek sorából:

Meskó Ádám nádori, Nagy István és Plenics György Horvát-Szlavon- és Dalmátországok ítélőmesterei.

A királyi ítélőtábla részéről: Barlegh István és Dumniczky Bernát.

A vármegyék és városok követeinek névjegyzéke nem teljes. A Berényi-család levéltárában levő jegyzék csak az illető vármegyék és városok neveit sorolja fel. Ezt közöljük mi is, kiegészítve itt-ott a követeknek a tárgyalási naplókból vett neveivel. Nevezetes, hogy oly vármegyék követei gyanánt is szerepelnek egyesek, a melyek tényleg Rákóczy kezében voltak. Ezeket nem a vármegyék, hanem a király néhány embere küldötte ki.

Trencsénből Rajman Péter. Nyitrából Novota István. Pozsonyból Morócz Lénárd és Marczius. Mosonyból Naszvády István. Győrből Sajnovics Mátyás és Iványos Miklós. Komáromból Baranyay György és Hammel Márton. Esztergomból Nedeczky Mihály. Pest-Pilis Soltból Mecséry Ádám. Fehérvármegyéből Fiáth János. Szabolcsból? Zalából Szegedi Pál.

[1] Mint özvegyek követei szerepeltek: Vajay Ferencz, Gyöngyössy Gábor, Kapornaky János, Úsz Gábor és Cseszkay Ádám — a sérelmi bizottságban; továbbá Bösze Mihály a prot. bizottságban.

Vasból Zsigray József. Sopronból Töttösy Pál és Tolvay Dániel. Pozsegából? Verőczéből? Szörényből? Valkóból? Unghból? Szathmárból? Zemplénből? Abaujból? Sárosból? Gömörből? Borsodból? Hontból? Külső-Szolnokból? Beregből? Ugocsából? Tornából? Biharból? Máramarosból? Közép-Szolnokból? Krasznából? Zarándból? Csanádból? Békésből? Aradból? Szepesből? Nógrádból? Hevesből? Árvából Okolicsányi György. Barsból Czingell Gáspár. Liptóból Kiszely Mátyás. Turóczból Okolicsányi? Zólyomból Bohus Ferencz. Baranyából Polyák János. Tolnából Daróczy István. Veszprémből? Bácsból? Somogyból Madarász László. Csongrádból? Kővárvidékéről?

A szabad kir. városokból ezek jelentek meg:

Pozsony (Röszler András és Skaricza Gábor). Nagyszombat (Pyber Ferencz). Szt.-György (Kecskés István)? Bazin (Scharf). Modor, Szakolcza, Trencsén (Szuhányi János). Sopron (Trimmel Mátyás, Gremel Pál, Unger Mátyás és Dobner Ferdinánd). Győr, Ruszt (Gábriel Sándor). Kismarton, Fejérvár, Esztergom, Pest, Buda, Szeged, Várad, Zágráb (Szcitaróczy Kristóf). Szegnia, Kaproncza és Kőrös.[1]

Mindezek először márczius 3-kán gyülekeztek össze a zöld házban, hol azonban még a kellő ülésekről sem volt gondoskodva, úgy hogy a megjelentek közül csakis a nádor és az esztergomi primás s ezek környezete ülhetett le a zöld asztal körül, míg a többiek — és pedig igen előkelő urak — állva voltak kénytelenek hallgatni a nádor üdvözlő beszédét.

A rendek között csak két helvét hitvallású és nyolcz ág. hitv. egyén volt. Előre látható volt tehát, hogy ezek, bármily erélylyel védelmezzék is a lelkiismeret szabadságát, a túlnyomó többség által le fognak győzetni.

Annál nagyobb rokonszenvvel kisérte őket a közönség figyelme. Különösen az ifjúság élénken fejezte ki irántuk tiszteletét mindjárt az első ülések alkalmával. Innét

[1] Acta Diaetae Anno 1708. Berényi lev. a Nemz. Múzeumban.

magyarázható, hogy a personális az ülések rendjének biztosítása tekintetéből a következő javaslattal lépett fel: 1. hogy a rendek az ülőhelyek feletti vitákkal és a szenvedett sebek felszaggatásával időt ne vesztegessenek; általában jelentéktelen kérdésekkel egymást ne keserítsék, hanem békével legyenek, biztosítva lévén arról, hogy küldőik jogai rövidséget nem fognak szenvedni; 2. hogy az ifjak és a kir. tábla előtt fel nem esketett íródeákok az ülésekből kizárassanak, mivel nagy számuk és folytonos zsibongásuk által nemcsak a két táblának egymásközti közlekedése, hanem a főrendek bejövetele is akadályozva van: 3. hogy a távollevő főurak követei és mindazok igazolják magokat, akiknek fekete ruhájuk nincs, mert különben semmiféle ünnepélyben részt nem vehetnek.

E javaslatokat a rendek elfogadták; csakis a második pont ellen szólalt fel Liptóvármegye követe, kérvén, hogy „a nemes ifjúság, mely oly nagy figyelemmel kiséri az országgyűlés tárgyalásait, ne zavartassék ki az ülésekből". Ám zárassanak ki a nem nemesek, akik nem tartoznak a követekhez. Ezt a rendek többsége is helyeselvén, a personális belenyugodott, s az ifjúság szabadon járhatott be az országos ülésekre.

Azonban a personalisnak azon igyekezete, hogy a rendek között az egyetértést fentartsa, nem sikerült.

Először is az ülések felett vesztek össze egymással a rendek, azután pedig a király fogadására tervezett ünnepélyességek rendje adott alkalmat erős megjegyzésekre. Végre pedig a felvidéki vármegyék követeinek azon követelése döbbentette meg a personálist, mely szerint az ország biztosságának szempontjából a királynak világosan tudtul lett volna adandó, hogy a nemzet azért óhajtja ő felségének jelenlétét, hogy az ország sérelmeit orvosolja. A megkoronázás csak akkor hajtassék végre, ha elébb az ország sérelmeire kielégítő választ ad. A polgárháború idejében tett ezen követelés roppant hatást idézett elő.

A főrendek csodálkozással fogadták az ezt javasló

küldöttséget. Azután kijelentették, hogy miután a király üdvözletére menendő küldöttség utasítása külömben is sok kemény kitételt foglal magában, nem kellene ilyenekkel nehezíteni az ország bajait. Ha a rendek valamit nyerni akarnak a királytól, azt illő módon kérjék. Illetlenség, hogy erővel és ijesztéssel akarnak tőle valamit kicsikarni. A tapasztalás mutatja, hogy a nagy udvarok csak azért is megtagadják az ily követeléseket, hogy megmutassák, miszerint nem kényszerűségből, hanem *kegyelemből* és önelhatározásból engednek. Ezzel a rendek megelégedtek, és a királyt meghivandó küldöttség, mely Csáky Imre nagyváradi püspök, Nádasdy Tamás, gr. Fiáth János itélőmester és Röszler András pozsonyi követ, tehát négy tagból állott, Bécsbe utazott.

III.

A bécsi kormány aggodalmai. — A svéd király közlekedése és sürgetése a protestánsok ügyében. – Előkészületek a kir. biztosok fogadására ; és a szövetséges magyarokhoz küldendő követek ügyében. — A Rákóczy és Bercsényi részéről jött válaszok után a kormány félbeszakítja e tárgyalásokat.

A rendek küldöttsége a nádorral együtt márczius 4-kén érkezett Bécsbe, ahol különféle hírek tartották rettegésben a ministereket.

Mindenekelőtt Bercsényinek a „gyűlés megzajdításában való fáradozása“ okozott nekik aggodalmakat. Attól tartottak, hogy valamely véletlen támadás következtében ő felségének személye veszedelembe jöhetne Pozsonyban, a minek kitenni őt semmi körülmények között sem szabad. Az is közbeszéd tárgya volt, hogy a magyarok közül sokan a svéd királyt akarják a magyar trónra emelni, hogy ekképen az elégedetlenek akaratjának teljesülésével Magyarország egyszerre visszanyerje függetlenségét. Ez sem látszott egészen alaptalan mendemondának, annyival is inkább, mert tudva volt, hogy Károly diadallal vonul Magyarország felé.

Az angol bécsi követ tudósításából látjuk, hogy József

még márczius 3-kán, tehát az országgyűlési küldöttség megérkezése előtt, el volt tökélve, hogy a pozsonyi gyűlést személyesen fogja megnyitni. Ugyanis ekkor hivatalosan tudatta a külföldi követségekkel, hogy Pozsonyban csak rövid ideig szándékozik mulatni; ennélfogva nem tartja szükségesnek, hogy azok oda elkisérjék. Ő — úgy mond — csak az országgyűlés megnyitásánál kiván személyesen jelen lenni, és ha időközben a magyar korona a svéd királynak fel nem fog ajánltatni, azon esetben az országgyűlés bezárása előtt ismét vissza fog menni Pozsonyba. Az angol követ úgy volt értesülve, hogy a svéd királyt sokan akarják magyar királynak; de azt is megírta kormányának, hogy az, ámbár jó néven venné a korona felajánlását, nem fogadná azt el.[1]

Ezen hírek, és a magyar országgyűlési küldöttség azon kérésére, hogy ezúttal ne jőjjön Pozsonyba, arra bírták Józsefet, hogy a pozsonyi útról lemondott. Maga helyett Lichtenstein herczeget és Traun grófot bízta meg az országgyűlés megnyitásával.

Az e tárgy felett folytatott bécsi tanácskozásokról csak annyit tudunk, hogy a svéd király követelőleg lépett fel a magyarországi protestánsok érdekében.

A császár ugyanis, mikor az országgyűlési propositiók megállapításáról volt a szó, a magyar klerus részéről erősen ostromoltatott és ösztönöztetett arra, hogy a római katholikus egyházra nézve sérelmesnek mondott törvények megsemmisíttessenek, s ennélfogva a protestánsoknak engedett vallásszabadság egyszerűen töröltessék el; annyival is inkább, mert a klerus nézete szerint a lázadásnak ez a legfőbb okozója.[2]

József hajlandó volt a klerus kedvéért engedni valamit, ha nem is oly mértékben, a mint azt a főpapság kö-

[1] Archiv. Rákócz. Simonyi Ernő III. 365. l.

[2] Erre vonatkozólag a klerusnak még 1706-ról volt két memoranduma beadva, oly czélból, hogy azok az országgyűlésnek beterjesztessenek.

vetelte. Annyit ugyanis még február 22-kén kiadott rendeletében kijelentett volt, hogy a protestánsok érdekében többé nem fog engedni. Beismeri, hogy eddig már is többet engedett, mint a mennyivel a rastadti béke szerint tartozott volna. E szerint ugyanis a vallás szabad gyakorlata csak a lutheránusoknak van biztosítva, minélfogva József arra határozta el magát, hogy azt a kálvinistákra nem fogja kiterjeszteni.[1]

Most azonban, az országgyűlés kezdetén, a mikor e kérdésnek szellőztetése okvetetlenül kellemetlen következményeket vont volna maga után, József nem látta tanácsosnak e határozatának életbeléptetését. Hozzájárult ehhez Károly svéd királynak azon határozott kivánsága, hogy a magyarországi protestánsoknak vallási szabadsága felekezeti külömbség nélkül, biztosíttassék; tehát hogy az a rastadti békének illető pontján túl, a magyar törvények értelmében, a helvét hitvallásuakra is kiterjesztve maradjon.

József kénytelen volt engedni; s a vallás szabadságának megszorítására vonatkozó rendeletének kibocsátását, a klerusnak nem kis boszankodására, elhalasztotta. A királyi propositiók alapjául a kir. hitlevél fogadtatott el; s a király nevében Pozsonyba utazó biztosoknak utasításul adatott, hogy a rendekkel szemben tapintatosan járjanak el.

Márczius 15-kén jött tárgyalás alá ő felségének azon leirata, melyben beleegyezését adja, hogy a rendek részéről két követ menesztessék az elégületlen magyarokhoz.

Daczára annak, hogy e leiratban két küldöttről volt a szó, mégis a felett támadt a vita, hogy hányan küldessenek hát ki? miféle rendhez tartozzanak azok? kinek nevében és miféle utasítással menjenek? Röszler András, mint a bécsi követségnek egyik tagja, azon véleményének adott kifejezést, hogy csak két küldöttről lehet szó, a kik nem egyes rendeket, hanem az országlakók összeségét képviselnék. A többség e nézet felé hajolt, s azt kivánta kimon-

[1] Simonyi E. i. m. III. 366. l.

datni, hogy a küldöttek egyike főrendi tag legyen. De a főrendek abban a nézetben voltak, hogy négyen, jelesül: gr. Csáky Imre nagyváradi püspök, Koháry István generális, Fesztetics Pál és Röszler András küldessenek ki.

Itt azután az a kérdés vettetett föl: helyes-e oda köznemes embereket bocsátani, s nem jobb volna-e, ha az ország első tekintélyeiből valamely főpap és minister küldetnék ki? E tárgyban Morócz Lénárt ezeket mondá: „Ha a felséges Tábla csak ilyen-amolyan embereket küld hozzájok, azok a nagyrahéjázó magyarok még csak audientiát sem adnak nékiek.“ Ezt sokan rossz néven vették, s azt mondák: „Valóban megdicsért Kegyelmed bennünket: tehát csak ilyen-amolyan emberek az ország és vármegyék követjei?“ Morócz, belátván szavainak helytelenségét, azokat nagy zavarodottan visszavonta.

Hogy mennyire eltérő nézeteik voltak a rendeknek e tárgyban, mutatja az, hogy több napon át folytatták fölötte a tárgyalást. A főrendek újra meg újra azt javasolták, hogy jól meg kell fontolni a kérdést, nehogy olyat határozzanak, ami sem ő felségének, sem az elégületleneknek nem tetszenék. Ő felségének leiratában csak két küldöttről van szó. Vigyázni kell, hogy ellentétbe ne jőjjenek a rendek a király intentiójával. A főrendek közül némelyek erre való tekintetből most azt javasolják, hogy maradjanak két küldött kiküldetése mellett.

Az esztergomi bibornok-érsek, hogy véget vessen a meddő vitának, írásba foglalta véleményét, mely szerint ő felsége arra volna fölkérendő, hogy ne kettő, hanem négy követ küldessék ki az elégedetlen magyarokkoz. Ha ő felsége megmarad a kettő mellett, akkor a rendek is nyugodjanak meg benne, és inkább a felett tanácskozzanak, hogy minő utasítás adassék a kiküldendő követeknek? E javaslat elfogadtatván, az e tárgyban ő felségéhez intézendő kérvény szerkesztésére, valamint a kiküldendő követek részére adandó és ő felségével előlegesen közlendő utasítás elkészítésére a következő bizottság küldetett ki: Meskó Ádám,

nádori ítélőmester, Szegedy Pál, Tolvay Dániel és Röszler András.

Ezek a márczius 17-ki ülésen olvasták föl javaslataikat, melyek csekély változtatással el is fogadtattak. A főrendek a kiküldendő követek utasításában világosan kitenni kivánták, hogy azok az elégületlenekkel egyenkint semmiféle érintkezésbe ne bocsátkozhassanak, hanem mindent együttesen és nyilvánosan végezzenek. A nádornak a Rákóczyhoz salvus conductus ügyében irandó levélre vonatkozólag azon véleménye volt, hogy ne az ország, hanem csak az ő nevében irassék alá.

A királyi személynöki hivatalnak Horváth Simonsich János általi betöltési módja ellen történt felszólalások után egyszerre az elégületlenekhez *küldendő levél* szerkesztéséről, illetőleg arról van szó, hogy ha azok a jelen országgyűlésen megjelenni nem fognak, azon esetben a királyhoz híven ragaszkodó rendek gondoskodni fognak, hogy ő felsége az ő határozataikat megerősítse.

*

Mikor ezek fölött javában folytak a tárgyalások, akkor érkeztek a nádorhoz Rákóczynak és Bercsényinek fentebb közlött leveleik a hozzájok csatolt visszaküldött regálisokkal együtt. A nádor ezekkel azonnal Bécsbe futott.

A király és ministerei nagy megdöbbenéssel fogadták e leveleket. Sértette őket Rákóczynak szemrehányása, és Bercsényinek gúnyos szánakozása, mely a nádornak szólt ugyan, de voltaképen az egész kormánynak volt szánva. A levelek tartalmából meggyőződtek arról, hogy itt a barátságos úton való kiegyezés teljes lehetetlen; mert külömben is tudva volt, hogy az elégületlenek fejei a magyar állapotokat „interregnum“-nak tartják, és hogy külföldön keresik a leendő magyar királyt.[1]

[1] Miksa Emánuel bajor választófejedelmet akarták franczia segélylyel az Ónodon üresnek nyilvánított magyar trónba ültetni. Erre vonatkozólag írja Bercsényi épen ez időtájt a fejedelemnek: „Az franczia solen-

A német ministerek, különösen báró Seilern. éles kifakadásokban törtek ki a „lázadók“ ellen. Seilern hivatkozva régebbi jóslatainak teljesülésére, kivánta, hogy a legszigorúbb rendszabályok vétessenek foganatba; mert a felkelők nem méltók arra, hogy ő felsége többé szóba is álljon velök. A többiek is helyeselték e nézetet, és végképen szakítani kivántak velök, s a királynak azt javasolták, ne engedje meg. hogy az országgyűlés által kért békítő követek kiküldessenek, mert „non esset dignum. ut ejusmodi Ablegatio ad ipsos exmittatur.“ A német ministerek felindulásáról Huissen orosz követ is megemlékezett Bercsényi előtt, azt mondván, hogy Rákóczynak a palatinushoz írott levelén „Bécsben nagyon megindultak és extrema praeparatiókat tesznek készületjekkel.“ [1]

A Pozsonyban összegyülekezett rendek, kiknek gyűlését Rákóczy egyik levelében „nagy hírrel és méltósággal tündöklő gyülekezetecskének“ nevezte,[2] más véleményben voltak. Ők nem akarták még ekkor elszakítani a kibékülést czélzó tárgyalásoknak fonalát. Kedvetlenül hallgatták ugyan meg a márczius 26-ki gyűlésen Rákóczynak és Bercsényinek visszautasító leveleit; de mindazáltal gr. Erdődy Sándor által meg is kérték ő felségét, engedné meg, hogy a már egyszer czélba vett küldöttség kimenjen Rákóczyhoz, vagy ha ezt nem tartaná többé lehetőnek, legalább írá-

nis követségét úgy látom. csak akkorra kell halasztanunk, az mikor per honoris illik megköszönnünk azt, a mit ád, s azzal segít az költségen is. mikor hasznát mutatja barátságának, azaz, *mikor az bavárust cum solennitate invitalni küldünk*: de meg kell elébb az *gyűrűváltásnak* lenni. (V. 580.)

[1] Bercsényi levele ápril 23-káról. I. m. v. 636. l.

[2] Márczius 30-káról Kassán kelt levelében azt írja Rákóczy Bercsényinek többek között az országgyűlésre vonatkozólag: „bár csak azt tudnám, mit statuált e felől (t. i. válasza felől) az nagy hírrel és méltósággal tündöklő gyülekezetecske? s én is úgy hiszem, hogy ha érseket vesznek elő, az kalocsai lesz; mert az másikának nagy derogamenjére volna oly mezítelen ábrázatú dologban avatni magát, s olyan vízben ugratni, az melynek fenekét nem látja.“ (II. 220.)

silag hivassék meg még egyszer a gyűlésre. Nem csekély dicsőségére szolgál a rendeknek az, hogy találkoztak köztük olyanok, a kik Rákóczynak eljárását ha nem is helyeselték, de legalább mentették. Felhozták, hogy hiszen a felolvasott levelek voltaképen nem támadják meg az országgyűlést, csak annak összehívási *módja* és ideje ellen tesznek kifogást. Nem akarták ugyan a nádort megbántani, de annyit nem tagadhattak el, hogy tapintatosabban is eljárhatott volna a szövetséges magyarokkal szemben. Czélravezetőnek találták, hogy az esztergomi bibornokérsek vetné magát közbe, mint aki szelid, tapintatos modorával az ellenfél becsülését is kivívta magának. Hivatkoztak arra, hogy íme, mikor az elfogott gr. Stahrenberg ügyében fordult Bercsényihez, az a legnagyobb tisztelettel válaszolt neki. Ilyen ember kell a béke ügyének ápolására, és nem olyan, aki hatalmát szükségtelenül fitogtatja.

A többség azonban a nádor eljárását helyeselvén, most is azt kivánta, hogy csak a nádor írjon a szövetséges rendek fejeihez. Egyébiránt a czél tekintetéből azt sem ellenezték, hogy ha ő felsége a primás szolgálatát is igénybe veszi. Azért egyenesen ő reá bízták a kellő mód megválásztását.

A király kegyesen meghallgatta a rendeknek ezen kivánságát, s arra ápril 2-kán gr. Erdődy Sándor által azt a feleletet adta, hogy ő a szövetséges rendek kibékítése és országgyűlésre való meghívása czéljából kész volt egy küldöttség menesztésébe beleegyezni akkor, mikor még azoknak gondolatait nem ismerte. Minthogy azonban Rákóczynak és Bercsényinek a nádorhoz intézett leveleiből meggyőződött, hogy ez teljesen haszontalan és eredménytelen volna: ennélfogva sem azt nem engedi meg, hogy küldöttség menesztessék, sem azt, hogy akár a nádor, akár a primás levelet írjon hozzájok.

Ezzel vége volt a szövetségesekkel való minden további hivatalos érintkezésnek.

IV.

A király teljhatalmú biztosai leérkeznek Pozsonyba; az országgyűlés megnyitása; a sérelmek összeírása. — Vallásügyi pont; eltérő utasítások. — Az ev. convent tanácskozásai és a protestánsok sérelmei. — Emlékiratuk; a ministerek nyilatkozatai.

A szövetséges magyarokkal való érintkezésnek reméllett tárgyalási fonala ekkép elszakíttatván, a király leküldte fentnevezett biztosait Pozsonyba, hogy nevében az országgyűlést ünnepélyesen megnyissák.

Lichtenstein, mint a királynak helyettese, előadta röviden latin nyelven azon okokat, melyek ő felségét arra inditották, hogy a jelen országgyűlést összehívja, t. i., hogy királyi magas állásánál fogva azon törekszik, miszerint ezen „örökölt országnak" (Regno huic Suo haereditario) az óhajtott békét megszerezhesse. Elmondá azt is, miszerint ő felsége saját felséges személyében is kész a rendek kivánságára köztök megjelenni, s biztosítani őket királyi kegyelméről.

Ezután még társa gr. Traun is biztosította a rendeket ő felségének jóakaratáról, s mindkettejök részéről kifejezte a készséget arra, hogy a közjó érdekében a rendekkel együtt működjenek. Azután átadták megbízó-levelöket és a királyi propositiókat az ország primásának, aki azokat viszont azon módon lepecsételve nyujtotta át a nádornak. A rendek nevében ugyancsak a primás hálás köszönetet mondott ő felségének Magyarország iránt tanusított atyai indulatáért s egyúttal kijelentette, hogy „mi magyarok, mint eddig, úgy ezután is készek leszünk ő felségéért életünket és vérünket feláldozni;" mely utóbbi szavak nagy lelkesedést támasztottak a rendek soraiban. Végül hálát mondott a kir. biztosoknak is a közjó előmozdítására kifejezett készségökért.

A kir. propositiók felolvasása után megválasztatott a

sérelmek összeírására rendelt bizottság,[1] és a rendes ülések a husvéti ünnepekre való tekintetből ápril 11-kéig elnapoltattak. A következő napon a bibornok-érsek és gróf Traun visszamentek Bécsbe, hogy a spanyol királyné házassági ünnepélyén jelen lehessenek.

Április 12-kén megkezdődött a sérelmek összeírása és pedig az 1687-ki királyi hitlevél pontjai szerint. A vallásról szóló hatodik pont ekképen szólt:

6. Vallását mindenki az 1608-ki, 1681. és 1687-ki törvények szerint szabadon gyakorolhassa; amennyiben e törvények eddigelé végre nem hajtattak, haladék nélkül foganatba vétessenek. E törvények záradéka: „épségben maradván a földesurak joga", akkép értelmeztetvén, hogy a róm. katholikus földesúr kényétől függjön, akar-e vagy nem protestáns hitfelekezetű lelkészt tűrni jószágán; a protestáns földesúr ellenben a róm. katholikus vallású jobbágyokat s lelkészt jószágaiból el ne űzhesse.

Ennél a pontnál erős vita fejlődött ki, mivel a követek utasításai nagyon eltértek egymástól. A kormány azt szerette volna, hogy e kérdés magánügygyé jelentessék ki, és mint ilyen, levétessék a tárgyalás napirendjéről. De a követek e tekintetben határozott utasítással voltak ellátva. Ahol róm. katholikusok voltak többségben, ott a követeknek az volt utasításul adva, hogy a protestánsok egyszerűen megfosztassanak vallásuk szabadságától. Így például a trencséni követek utasításának 8. és 9. pontjában azt

[1] E bizottság tagjai voltak: a királyi tábla összes tagjai. Azután a papi rendből: Luby Imre, Kovácsovics Tamás, Dubnics Mátyás, Ravasz István és Spáczay Pál. A vármegyék részéről: Morócz Lénárt, Tolvay Dániel, Novotha István, Zsigray József, Szegedi Pál, Fiáth János, Madarász László, Rajmann Péter, Czingell Gáspár, Naszvádi István, Mecséry Ádám, Sajnovics Mátyás, Nedeczky Mihály, Baranyai György, Polyák János és Daróczy István. — A távol levő mágnások és özvegyek részéről: Vajay Ferencz, Gyöngyösy Gábor, Kapornaky János, Úsz Gábor és Cseszkny (?) Ádám; a városok részéről: Röszler András, Pyber Ferencz, Trümmel Mátyás, Szuhányi János és Szitaróczy Kristóf.

olvassuk, hogy mivel a protestánsokat nem sikerült a róm. katholikus egyház aklába visszaterelni, s mivel azok minden lázadás alkalmával csak erősödnek: tehát kerestessék mód, miképen lehetne őket az országból kiirtani? A trencséni rendek nézete szerint a szentszék is felkérendő lenne, hogy alkalmas eszközöket ajánljon e czélra. Ha pedig a béke miattok nem volna létrehozható, azon esetben kényteleségből ugyan megtűrhetők, de későbben mindenesetre kiirthatók.[1] A protestánsok természetesen védelmi álláspontra helyezkedve azt kivánták, hogy vallásuk szabadságának biztosítására eddig alkotott törvények megtartassanak s erre utasították követeiket is.

A megjelent protestáns követek, részint a róm. katholikusok ellenséges indulata, részint pedig csekély számuknak érzete által is, arra ösztönöztettek, hogy összetartsanak, hogy minél több tekintélyes hitsorsosokat körükbe vonjanak, s azoknak közreműködésével minden oly tárgyat, mely a vallásra vonatkozik, előlegesen és együttesen megbeszéljenek.

Így jött létre az úgynevezett evangelikus „*convent*", mely ezentúl a két testvér protestáns egyház férfiaiból minden országgyűlésen megalakult, s az országgyűléssel egyidejüleg tanácskozott e vallás ügyei felett. Figyelemmel kisérte az országgyűlési tárgyalásokat, úgy, mint a vidéken előforduló sérelmes eseteket.[2] Javaslatokat és inditványo-

[1] Trencsénvármegyei követek utasítása, az illető vármegye levéltárában.

[2] A soproni városi tanács két róm. katholikus és két evangelikus követet küldött ki a pozsonyi országgyűlésre, jelesül: Trimel Mátyást és Gremer Pált; továbbá Dobner Ferdinándot és Unger Mátyást. Ezen utóbb nevezett két evangelikus követhez még a következő evangelikus férfiak küldettek ki: Poch János György, Keller Sámuel, Sviler György Vilmos. Reichenhaller Richárd a végből, hogy a vallás kérdésében azoknak mindenben segítségére legyenek: „quibus Dnis Evangelicis in negotio quidem Religionis a latere adjuncti essent" . . . „iisdem Ablegatis Dnis Evangelicis tam ordinariis, quam a latere deputatis, iisdemque adjunctis vel simul vel divisim constitutis, in negotio Religionis hactenus

kat tett, melyek esetleg az országos rendek elé vitettek; sőt nem egyszer — ha a rendek kedvezőtlen hangulat miatt czélhoz nem juthattak — egyenes összeköttetésbe lépett a bécsi kormányférfiakkal s azok közbenjárása mellett panaszaikat ő felsége elé is terjesztette.

Ezen felette fontos hivatású convent tagjai a következők voltak:

Röszler András Farkas pozsonyi tanácsos és követ, s a pozsonyi ev. egyház főfelügyelője.[1]

Úsz Gábor református.

Sömberi N. evangelikus.

Iványos Miklós győri követ ref.

Dobner Ferdinánd soproni követ ev.

Hammel Márton komáromi követ ref.

Schamóczay N. Osztrositk báróné követe ev.

Pázmándy Gergely győri nemes ref.

Schömberger Ádám győri procurator ev.

Burgstaller N. pozsonyi biró ev.

Segner József pozsonyi tanácsos ev.

Doktor Martius pozsonyi követ ev.

Poch János György soproni tanácsos ev.

Fischer Vilmos pozsonyi jegyző ev.

Kecskés István szentgyörgyi követ ev.

Consul baziniensis ev.

Scharff N. bazini tanácsos ev.

variis modis attrito, ac variis difficultatibus involuto, pro Instructione sequentia puncta diligenter observanda commendamus:

Ante omnia autem, cum negotium Religionis sit commune, nullam secessionem a reliquo Statu Evangelico faciendam, verum omnia ea quae Legibus Regni et Diplomati conformia erunt, cum eisdem fideliter promovebunt . . ." *Dobner,* Diarium Diaetae Conventuale, Negotium Religionis Evangelicae Orthodoxae. Anno 1708. et sequ. Posonii exartiatum concernens, ex Commissione et voluntate Inclytorum Statuum et Ordinum fidelium Evangelicorum conscriptum, et quoad ejus per virium tenuitatem fieri licuit dictatum a Ferdinando Dobner Reip. Sopron. Patr. Senatore Seniore Ablegato. ejusdem Conventus Assessore. M. n. Múz. ltára. 590. fol. lat.

[1] Inspector Rei Ecclesiasticae Posoniensis.

Kleinrath János ruszti biró ev.
Gábriel János ruszti követ ev.
Skaricza Gábor pozsonyi procurator ev.
Piller N. pozsonyi aedilis ev.
Bősze Mihály, gróf Eszterházy Mihály özvegyének követe.
Horváth László pozsonyi polgár ev.
Kleinráth András ruszti tanácsos ev.
Jäger-Maÿr N. modori követ ev.

Összesen tehát 24-en voltak, akik mellett a Dobner-féle diarium szövegében említtetnek még: Hajnal József, Ostfy Mihály, Türk János Vilmos, Weichard Gottfried, Wohlmuth János és Reichenhaller Lipót, mint olyanok, akik a tanácskozásokban szorgalmasan résztvettek.

Első ülésöket márczius 13-kán tartották meg, a felett tanácskozván, hogy miképen biztosíthassák egyházuknak régi jogait, miképen oltalmazhassák meg a felháborított nép lelkiismereti szabadságát. Szemök előtt tartván az 1608: 1., 1647: 5. és 1651: 1. törvényczikkeket, valamint más országgyűlési határozatokat és a kir. diplomákat is, kivánataikat a következő pontokban foglalták össze:

1. hogy minden elvett templomaik, iskoláik, kórházaik, temetőik, harangjaik, parochiális birtokaik és minden egyéb tartozandóságaik adassanak vissza;

2. hogy teljes szabadsággal választhassanak, a hova csak szükséges, superintendenseket, espereseket, iskolai igazgatókat, tanítókat és lelkészeket tetszés szerinti számban, kik az egyházi hatóságot képezzék, a házassági és bármely más egyházi ügyekben határozzanak, következőleg, hogy az evangelikus hivek peres ügyekben a róm. katholikus lelkész előtt megjelenni ne kényszeríttessenek;

3. hogy a protestánsok a róm. katholikusok szertartásaira s körmeneteikben való részvételre ne kényszeríttessenek;

4. hogy a hivatalokból és czéhekből ki ne zárassanak, hanem minden ellenmondás nélkül befogadtassanak és szavazhassanak;

5. hogy az evangelikus vallást önként és szabadon elfogadni kivánókat ebben ne akadályozzák, fogsággal és más hasonló büntetéssel ne sújtsák, hanem az átmenetel szabadon megengedtessék;

6. hogy az evangelikus apának fiai az apjok vallásában, a leányok pedig anyjok vallásában neveltessenek; az evangelikus lelkészek az ő vallásukhoz tartozó foglyokat és gonosztevőket szabadon és háboríttatlanul meglátogathassák;

7. hogy az evangelikus polgárok alapítványai az evangelikusok kezében hagyassanak és azokhoz más hitbeliek igényt ne tarthassanak;

8. hogy az evangelikusok által el nem fogadott ünnepek megtartására ne kényszeríttessenek;

9. hogy az evangelikus szőlőktől, melyek az alapítók akaratához képest evang. istentiszteletet és evang. lelkész vagy tanító fentartására rendelvék, a tizedet ne fizessék, mert a papság a papságot nem tizedeltetheti, és az 1647: 11. t.-cz. is ezt czélozza.[1]

Az evangelikus rendek annál inkább bíztak ügyük diadalában, mivel a kormánykörökhöz közel álló oly férfiú állott élükön, mint Rösler András Farkas pozsonyi követ, aki ez idő szerint a királyi ügyek igazgatója volt. Ezzel közlötték javaslataikat, óhajaikat és panaszaikat; ettől kapták irányt, intést és buzdítást az udvarnál tapasztalt kedvező vagy kedvezőtlen hangulat szerint. Amíg a rendek a koronázási diploma és a koronázási eskü szövegének megállapításával foglalkoztak, a kedélyek mindinkább felizgattattak. Az ülések viharosak voltak. Az országgyűlési ifjúság, melyet a personális ki akart zárni a tanácskozás termeiből, nagyon hangos tüntetésekben nyilvánította politikai meggyőződését, gúnyverseket terjesztett a külömben is felizgatott pozsonyi lakosság között. Ezért a personális

[1] Dobner, Diarium Diaetae Anni 1709. Kovachich Gyűjt. az országos levéltárban és a Nemz. Múzeumban.

márczius 28-kán komolyan figyelmeztette a rendeket, hogy a hozzájok tartozó ifjúság ezen rakonczátlanságait a legszigorúbb intézkedések által akadályozzák meg. Félni lehetett, hogy ily tüntetések miatt a király nem fog megjelenni Pozsonyban, miáltal az elégületlenség még magasabb fokra hágna. Már pedig a sérelmek megszüntetését mindenki nehezen várta és nyugtalanul óhajtotta. A rendek egy része azt követelte, hogy a koronázási feltételek közé világosan kitétessék, hogy a sérelmeket ő felsége *még az országgyűlés folyama alatt* orvosolni fogja, és hogy a magyar ügyeket született magyarok által fogja intéztetni.

Csak nagy nehezen tudtak a szövegben megállapodni.

Végre a király ápril 3-kán megérkezett Pozsonyba. A rendek és a lakosság szivélyesen fogadták. Az üdvözlő beszédekre adott válaszában kiemelte, hogy ő benne az ország nem annyira urát és királyát, mint inkább mindnyájoknak közös atyját fogja feltalálni. Mire az ország prímása, a sérelmek hangsúlyozása mellett, kijelenté, hogy a nemzet kész életét és vérét ontani ő felségéért. A király sietett megnyugtatni az egész országot az által, hogy azoknak, kik a Rákóczy-féle mozgalomban elpártoltak tőle, ha visszatérnek, általános bocsánatot igért; de az ő ellene tartott gyűlések végzéseit, melyeknek kikutatására a rendeket a personális által felszólította, semmiseknek nyilvánította ápril 8-kán. A következő napon József és neje ünnepélyesen megkoronáztattak.

Csak ezután következett a sérelmek összeírása. A vegyes bizottság[1] hat pontban foglalta össze a leglényegesebb sérelmeket. Az első szólt a magyar ügyeknek magyarok

[1] Tagjai voltak: a Personalis és az egész királyi tábla; azonkívül a főpapok és bárók táblája. Az esztergomi káptalan részéről Luby Imre, a zágrábi káptalan részéről Kovacsics Tamás, a győri káptalan részéről Bubnicz Mátyás, a pécsi káptalan részéről Ravasz István, a pozsonyi káptalan részéről Spáczay Pál, a csáaznei káptalan részéről Uglniczies.

A vármegyék részéről: Morócz Lénárt pozsonyi, Novota István nyitrai, Töttösy Pál soproni, Zsigray József vasi, Szegedy Pál zalai, Fiáth

általi intézéséről. A második a törvények magyarázatáról. A harmadik a magyar kamarának Bécstől való függetlenítéséről. A negyedik a magyar kanczellária hatáskörének és tekintélyének emeléséről. Az ötödik az idegen katonaság kihágásainak megszüntetéséről; és végre a hatodik ő felségének Magyarországban vàló lakásáról.

A vallási sérelmek tehát nem vétettek fel az országos sérelmek közé. De azért a tanácskozások szakadatlanul folytak a protestáns rendek, illetőleg a „konvent" és a király tanácsosai között. Röszler volt a közvetítő, ki mint a sérelmi vegyes bizottságnak egyedüli protestáns tagja, kiváló tevékenységet fejtett ki egyháza ügyében. Külön értekezett a personálissal, aki azt kivánta, hogy legalább addig halaszszák el a vallási kérdés feszegetését. míg az 1695-ki királyi diploma 6-ki feltételének tárgyalására kerül a sor. Ebbe a protestáns rendek bele is nyugodtak; de a már fentebb jelzett sérelmi pontokat ápril 14-kén konventjükbe vivén, Röszler kivánságához képest újra kezdték szövegezni.

Röszlernek ugyanis az volt a nézete, hogy a fogalmazás minél kevesebb kifogásra adjon okot a kormány férfiainál. Az egyház érdeke követeli, hogy szükségtelenül ne ingereltessenek azok, a kiknek hatalmokban áll az egyház javára dönteni. Ehhez képest a konvent elhatározta, hogy magán úton kell a király környezetében levő tanácsokat informálni, s különösen pedig azoknak jóakaratát kikérni, a kik az országgyűlésre ő felségének helyettesei gyanánt, mint biztosok vannak kiküldve.

Lichtenstein herczeghez kiküldettek: Dobner Ferdi-

József fehér, Madarász László sebeniensis, Rajman Péter trencséni, Czingel Gáspár barsi, Naszvády István mosoni, Mecséry Ádám pesti, Sajnovics Mátyás győri, Nedeczky Mihály esztergomi, Baranyay György komáromi és Polay János baranyai követek.

A városok részéről: Röszler András pozsonyi, Pyber Ferencz nagyszombati, Trimmel Mátyás soproni és Szuhányi János trencséni követek. Diarium Diaetom Anni 1708. Nemz. Múz. 589. fol. lat.

nánd és Hajnal Márton. Ugyanezek mentek gr. Traun Ottóhoz, a ki német nyelven a következő megnyugtató válaszszal bocsátotta el őket: „Le vagyok kötelezve, hogy az evangelikusok bizalommal viseltetnek irántam; és mivel ő felségének méltóztatott engem ide rendelni, mint olyat, aki az országot ismerem, kész vagyok az evangelikusoknak is, amennyire lehet, szolgálni, hogy valláskülömbség nélkül mindenkinek elég legyen téve. Minthogy én mind a két vallásból tudok jót és rosszat, híven fogom tenni a jót, a mit csak egy jó keresztyén és becsületes ember tehet." Dobner arra is talált jó alkalmat, hogy a herczegprimás jóindulatát kikérje a protestánsok iránt. Ez azonban azt válaszolta, hogy nincs kifogása a protestáns vallás gyakorlata ellen, a míg az a róm. kath. vallás sérelme nélkül történik. Ha a protestánsok illő határok között maradtak volna, eddig sem tett volna ellenök; mert ő nem örömest nézi, ha az evangelikusokat erőszakkal terítgetik. Nézete szerint csak tudománynyal és jó élettel lehet téríteni.

E józan és higgadt nyilatkozatra Dobner megjegyezte, hogy az evangelikusok nem kivánják a római katholikus vallás sérelmét; csak azt akarják, hogy suum cuique, mindenkinek megadassék a magáé.

Hogy álláspontjokat minél világosabbá tegyék, már a sérelmi bizottság tárgyalásain elővették a soproni és pozsonyi országgyűléseken előterjesztett sérelmeiket. Hivatkoztak mindazon törvényekre és királyi diplomákra, melyek vallásuk szabad gyakorlatát biztosítják, melyekben világosan kimondatik, hogy szabad templomokat, iskolákat, paplakokat építeniök, harangokat és temetőket használniok; s melyekben végre büntetés szabatik mindazokra, kik e törvényekkel ellenkezőleg templomaikat, iskoláikat és paplakjaikat elfoglalják, papjaikat elűzik és az evangelikus iparosokat vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítik. Ilyenek: az 1608-ki koronázás előtti 1. t.-cz., mely Mátyás király idejében hozatott; ilyenek az utóbb következett országgyűlések törvényczikkei, jelesül az 1625 : 22., 1635 : 29.

Azonkívül az 1618 : 77., 1630 : 33., 1647 : 5., 1649 : 10. t.-czikkek, és az 1659-ki diplomának 6. pontja.

Mindezen törvények és kir. diploma ellenére az evangelikusoknak minden templomjok, parochiáik, iskoláik, a hozzájok tartozó jövedelmekkel együtt erőszakosan elvétettek és a róm. katholikusok által elfoglaltattak; a vallásgyakorlat megakadályoztatott, és különösen a vármegyék és városok népe minden módon üldöztetik, a közhivataloktól elmozdíttatik; a lelkészek és tanítók elüzettek, börtönbe vettettek, gályarabságra hurczoltattak és más számtalan módon törvényellenesen zaklattattak és kegyetlenül megölettek. A legközelebbi soproni és pozsonyi országgyűléseken az evangelikusok benyujtották az elfoglalt templomok és jövedelmek részletes összeírásával minden sérelmöket és azoknak diplomaszerű orvoslását kérték. de ahelyett, hogy ez történt volna, akaratjok ellenére a 25. és 26. t.-czikkek alkottattak, és a törvénykönyvbe iktattattak. Ezt az evangelikus rendek ellenezték, részint azért, mivel azon törvényczikkek homlokegyenest ellenkeztek a királyi diploma tartalmával; részint azért, mivel a jogosan és törvényesen bírt, de a róm. katholikusok által erővel elfoglalt templomok és jövedelmek egyike sem adatott vissza az evangelikusoknak; végre pedig azért, mert ezen törvények ereje által az egész evangelikus vallás annyira megszoríttatott, hogy ennek következtében kevéssel utóbb majdnem egészen kiirtatott.

Ezen és ezekhez hasonló okokból mondott ellent az elégtételt soha nem nyert evangelikus status az illető törvényeknek, és jövőre nézve fentartotta jogát arra nézve, hogy ő felségéhez folyamodhassék s ott sürgethesse az orvoslást; sőt az 1681 : 26. t.-czikk utolsó záradékában sem záratott el az út arra nézve, hogy követeléseiket és kérvényeiket a jövő országgyűléseknek beadhassák, épségben hagyatván a királyi diploma által megerősített törvények.

Mindezeknél fogva az evangelikusok felhasználják a jelen országgyűlés alkalmát arra, hogy sérelmeiknek törvé-

nyes elintézését és teljes orvoslását a következő pontok szerint megsürgessék:

1. hogy minden templomjok, iskoláik, kórházaik, ezekhez tartozó fundusaik, ingó és ingatlan tartozékaik, melyeket az evangelikusok a fentebb említett törvények és kir. diplomák erejénél fogva a városokban, falvakban, várakban és földeken jóhiszeműleg bírtak, s melyek a mult országgyűlések elé benyujtott sérelmek között részletesen felsoroltatnak, visszaadassanak; továbbá azok is, melyeket a róm. katholikusok ezen országgyűlések után erőszakosan tényleg elfoglaltak, nem törődve az időközben létrejött tárgyalásokkal és egyezményekkel, sőt határozottan ellenkezve az érvényben levő királyi diploma szentesítésével is. Ezen kérelmök a közigazságon alapszik; mivel semmi sem felel meg inkább az igazságnak, mint hogy az erőszakosan és az ország törvényeinek ellenére elfoglalt birtokok kölcsönösen előbbi törvényes birtokosaiknak visszaadassanak;

2. hogy teljes szabadsággal bírjanak (az 1608. t.-cz. szerint), a hol csak kell, superintendenseket, espereseket, lelkészeket és más egyházi és iskolai igazgatókat választani, kik hatósági joggal bírjanak az evangelikusok házassági ügyeiben és más hasonló egyházi kérdésekben intézkedni és határozni; kizárván a róm. katholikus plebánusnak azon jogát, hogy ily ügyekben — a mint az eddig történni szokott — evangelikus hívek felett hatóságot gyakorolhassanak;

3. hogy a római katholikusok szertartásaira és körmeneteire az evangelikusok, legyenek azok nemesek, városok, iparosok, földmívelők, vagy bármily foglalkozású és állású evangelikus emberek, az 1647 : 5. t.-czikk ellenére ne kényszeríttessenek, a mint az eddig történt, midőn a róm. katholikusok jóllehet tudták, hogy ezzel az Isten imádása nem mozdíttatott elő, csupán zaklatás végett kényszerítették az evangelikus iparosokat, hogy körmeneteiken és más egyházi szertartásaikon részt vegyenek;

4. hogy a nyilvános, országos, megyei és városi hiva-

talokból, és iparos czéhekből — a mint eddig történt — az evangelikusok ki ne zárassanak; elfogadván az igazság azon elvét, hogy a kik hasonló terheket viselnek, hasonló előjogokban részesíttessenek, és hasonló méltóságot és tisztséget viselhessenek;

5. hogy mivel mindenkinek szabad vallása van és annak is kell lennie, — s arra senkit kényszeríteni nem lehet — ennélfogva mindenki szabadon azt a vallást vehesse fel, amely neki legjobb meggyőződése szerint tetszik; a befogatások és börtönöztetések, üldözések, birságolások pedig, melyeknek eddig különösen a szegény nép volt kitéve a földesurak részéről, ezentúl szünjenek meg;

6. hogy az evangelikus lelkészek az ő vallásukhoz tartozó betegeket, foglyokat és gonosztevőket meglátogathassák, azoknak lelki szolgálatukra lehessenek és azokért háboríttatlanul kérvényezhessenek;

7. hogy az evangelikusoknak evangelikusok számára tett alapítványaik, az evangelikus szőlőkből jövő tizeddel és egyéb úgy iskolai, mint más gazdasági jövedelmekkel együtt, az evangelikusok kezében maradjanak, és azok, melyek tőlük elvétettek, visszaadassanak, és valamint a római katholikusok az evangelikusoknak, úgy viszont az evangelikusok se tartozzanak fizetni róm. katholikus plébánusoknak az 1647 : 11. t.-cz. értelme szerint;

8. hogy végre valamennyi karoknak és rendeknek, bármily rangúak legyenek is azok, tehát a nemeseknek és városiaknak, népnek és parasztoknak, az említett diplomák, törvények és közszabadság szerint, a templomok és fundusok visszaadásán kívül, vallásuknak s vallásgyakorlatuknak és mindazoknak, melyek a teljes vallásszabadsághoz tartoznak, örök biztossága legyen, nem állván ellent, sőt teljesen kizárván a klerusnak és világi róm. katholikusoknak a világos diplomákkal ellenkező s eddig tett minden magyarázatát s eltörölvén ezeknek azon sérelmes záradékát is, hogy „a földesurak jogainak sérelme nélkül“, mely semmiképen nem terjeszthető ki a vallásra és a lelkiismeretre,

A protestáns rendek április 20-kán tartott külön ülésökben azt határozták, hogy e sérelmi iratot külön küldöttségek által kell átadni az ország legbefolyásosabb embereinek, jelesül pedig Horváth Simoncsics János personálisnak, Keresztély bibornok herczegprimásnak, Eszterházy Pál nádornak, Lichtenstein herczegnek, Traun és Wratislav grófoknak.

Egy Bécsben lakó tanácsos, kinek nevét azonban feljegyezve nem találjuk, hasonlóképen felkéretett, hogy a Bécsbe menendő bibornok-érsekkel értekezni kegyeskedjék a protestáns vallás érdekében összehívandó tanácskozás ügyében.

A kiküldött követek április 26-kán tettek jelentést követségök eredményéről. A német tanácsosoknál Röszler, a bibornok-primásnál Dobner és Gábriel János, a personálisnál pedig Úsz Gábor és Kecskés István jártak. Mindenütt szives fogadtatásban, és általános biztatásban, igéretekben részesültek. Csak a personális vetette fel a kérdést, hogy az ország mostani helyzetében, midőn csak a közügyek lennének elintézendők, tanácsos-e e tárgyat elővenni? Nem volna-e helyesebb elhalasztani? Mire a küldöttek tiszteletteljesen megjegyezték, hogy e tárgy nagyon is közügy, melynek elintézésétől sok ember nyugodalma függ. A personális válaszolá, hogy ő is fontosnak és elintézendőnek tartja, de nem most. Hiszen a sérelmi bizottságban is szóba jött e kérdés, de magok a protestáns tagok is elismerték, hogy elintézése elhalasztható.

A personális ellenvetéseit mindenki úgy vette, mint az udvar akaratának nyilatkozatát. A jelenvoltak nem is tagadhatták, hogy a háborús idő nem igen alkalmas vallási kérdések elintézésére; de a viszonyok rendkívülisége sürgősen kényszerítette őket, hogy az új király igazságszeretetétől követeljék azt, a mit a régi király üldözési kor-

conclusio különbözik azokétól. Ugyanis a multak sérelmei erősebb kifejezést nyertek ekképen: „Tot oppressionum, persecutionum, violentiarum spiritualium et saecularium Personarum unice propter Religionem incaptivationum sub variis praetextibus conductionum ad carceres detrusionum

szakában elvesztettek. A halogatás a multban is sok roszszat szült, most is veszedelmes volt; mert nem lehetett tagadni, hogy a vallási és polgári jogaiban megsértett s épen azért elkeseredett népet nem lehetett Rákóczytól visszahozni, aki különösen a vallási sérelmek orvoslására mindig késznek mutatkozott.

Ezen súlyos okoknál fogva a personális megsürgette a sérelmi bizottság tárgyalásait és felhívta a vármegyék és városok követeit, hogy sérelmeik benyujtásával annyival is inkább siessenek, mivel május 6-kán túl nem fognak elfogadtatni.

A protestáns rendek ily körülmények között azt határozták, hogy fentebb említett sérelmeik mellé egy külön emlékirat szerkesztessék, mely a sérelmekkel egyidejűleg ne a kir. tanácsosoknak, hanem egyenesen ő felségének nyujtassék be, hogy ezekből alkalma legyen személyesen meggyőződnie protestáns alattvalóinak nyomorult helyzetéről.

Élénk szinekkel ecsetelték ez emlékiratban eddig szenvedett sérelmeiket. Nem akarják részletesen előszámlálni mindazon templomokat és iskolákat, melyek tőlök elvétettek, mindazon papjaikat és tanítóikat, akik elüzettek és bebörtönöztettek s mindazon üldöztetéseket, melyeket vallásukért elszenvedni kényteleníttettek. Mindezeket előadták a soproni és pozsonyi régibb országgyűléseken; de a méltán várt elégtétel helyett, a róm. kath. papság sürgetésére, oly határozatok hozattak, melyek egyházuk végromlását

ad Triremes missionum, aliorumque certe calamus exprimere non potest, innumerarum contra charitatis Christianae Leges Evangelicis per plurimos praeteritos annos illatarum injuriarum, justam vindictam et legalem satisfactionem Evangelici merito possunt praetendere. Humillima tamen cum subjectione clementissimi Suae Majestatis Sacratissimae dispositioni submittunt, qualenam praeter Diplomaticam Satisfactionem et restitutionem praescriptorum ab ipsis occupatorum Templorum et reliquarum omnium Appertinentiarum futuramque de perpetua securitate procurandam provisionem, pro tantis perpessis injuriis et volentiis satisfactionis Reme-

fognák előidézni, ha a földesuraknak engedett hatalom továbbra is fentartatik, s ekkép az evang. templomoknak erőszakos foglalása megengedtetik.

Ezen határozatok ellen, mint amelyek a kir. diplomákkal ellenkeznek, az evang. rendek akkor is óvást tettek, s jogaiknak kivívását boldogabb időre halasztották, már csak azért is, mert az 1681-ki 26. t.-cz. megadja az engedélyt arra, hogy az evangelikusok részletesebb követelések iránti kérvényeiket a jövő országgyűlésen előadhassák. Az üldözés a nevezett két országgyűlés után is fenmaradt. Most van először alkalmuk az evangelikusoknak, hogy az idézett t.-czikkben fentartott szabadságuknál fogva törvényes kérésöket ő Felsége elé terjeszthetik akinek jóságában és kegyességében bíznak, s akinek személyét és családját ellenségei ellen védeni mindenkor készek lesznek. Nem hiszik, hogy ő felsége vigasz nélkül hagyhassa őket. Bizalmuk és reményök annál szilárdabb, mert ő felségének propositiói elég világosan fejezik ki abbeli törekvését, hogy a hon megzavart békéjét visszaszerezze. Nem lehet tagadni, hogy az evangelikus vallás és nép erőszakos üldöztetése nagy részben a belháború következménye; mert semmi sem képes a kedélyeket annyira felháborítani, mint a vallás és lelkiismeret megsértése. Ők azt hiszik, hogy mindez meg fog szünni, ha a kir. diplomák és annyi országos törvény által biztosított vallásuk üldözéséért még ezen országgyűlés alatt törvényes elégtételt kapnak, s elfoglalt templomaik visszaadatnak. E végből írták össze sérelmei-

dium benignissime ordinare dignabitur, qui prouti se minime peccaturos credunt; quod Sacro Verbo Regio sacrisque diplomatibus innixe, devotissima cum subjectione legitimorum suorum postulatorum admissionem, restitutionemque restituendorum humillime petant: ita etiam pro hac Suae Majestatis Sacratissimae gratia tanquam fideles subditi in contestationem humillimae perpetuaeque Suae Fidelitatis residiuum fortunarum facultatumque suarum, quod sub his infelicibus Revolutionibus adhuc remansit, imo vitam et sangvinem pro Suae Majestatis Sacratissimae servitio consecrare non intermittent."

ket, s kérték azoknak az országos sérelmekkel való együttes felterjesztését; de némely róm. katholikus rendek, kiváltképen pedig a főpapság, ezt ellenezte. állítván, hogy az ev. vallás biztosítására hozott törvények fegyverrel csikartattak ki. De ezen és más hasonló argumentumok már sokszor meg lettek czáfolva, mert a királyi megerősítést nyert diplomák, békekötések és törvények nem magánjogi, hanem közjogi erővel bírnak. Nagyon veszélyes dolgok következnének, ha ezen elv elfogadtatnék, mert azzal minden törvényt fel lehetne forgatni.

Érzékenyen panaszolják továbbá, hogy a klerus a béke és nyugalom megzavarásával vádolja őket. Ezt igazságosan nem lehet állítani. Mert nézetök szerint minden vallási törvény éppen a béke és nyugalom czéljából hozatott; ez van kimondva a linczi béke második pontjában; ez van mondva az 1659-ki kir. diploma 6-ik pontjában, és ez van mondva végre az 1681: 25. t.-czikkben is. Ebből világos, hogy midőn a papok annyi törvénynyel ellenkezőleg templomokat foglalnak s egyéb erőszakosságokat követnek el, akkor ők zavarják meg a békét, kiket pedig senki sem háborgat jogaik gyakorlatában. Az evangelikusok csak azt kivánják, hogy az, amit annyi törvény biztosít, ténylegesen megadassék nekik, és ami erőszakosan elvétetett tőlök, az nekik visszaadassék. Ezen jogukat nem gyengítheti meg a klerus által oly gyakran idézett záradék, mely a bécsi békében és az 1608-ki koronázás előtti 1. t.-czikkben foglaltatik; mert úgy Mátyás főherczegi nyilatkozatából, mint királyi diplomájából világos, hogy e záradék nem rosszhiszeműleg tétetett oda, hanem azért, hogy mind a két rész saját vallásának és templomainak használatában háborittatlanul fentartassék. Ez egy ideig fenn is tartatott; de a klerus némely világi katholikusokkal csakhamar felforgatta e határozatokat s ma már odáig ment, hogy az országos sérelmek 6-ik pontjában még az 1681-ki 25. és 26. t.-czikkeket is megszorítani igyekszik a földesúri jogokra vonatkozó záradék által. Ez kényszere-

rítette az evangelikusokat arra, hogy a klerus és némely róm. katholikusok ezen törekvései ellenében egyedül ő felsége kegyességében és igazságszeretetében keressenek oltalmat, alázatosan könyörögvén, méltóztassék királyi hatalmánál fogva intézkedni, hogy evangelikus hívei még ezen országgyűlés alatt az idézett törvények és diplomák alapján régi jogaikba visszahelyeztessenek, erőszakosan elfoglalt javaik visszaadassanak, szenvedett sérelmeikért elégtételt nyerjenek; jövőre nézve pedig atyailag gondoskodni méltóztassék a felől, hogy e válságos időben vallásuk és lelkiismereti szabadságuk biztosítása által megvigasztaltassanak.[1]

Ezen emlékirat, és a fentebb idézett sérelmek átnyujtásával Schömberger Ádám és Skaricza Gábor bizattak meg, kik kellő utasítással ellátva,[2] május 18-kán el is utaztak Bécsbe.

Megérkezésök utáni napon mindenekelőtt megjelentek az evangelikus vallású báró Steinnál és csak azután a kormány befolyásosabb tagjainál, jelesül gróf Trautsonnál és herczeg Salmnál, azon kéréssel, hogy ügyöket necsak ők magok fölkarolni, hanem ő felségénél is előmozdítani sziveskedjenek. Egyúttal átadták sérelmeiknek jegyzékét, a hozzájok csatolt emlékirat másolatát és azon törvények és diplomák kivonatait, melyek a vallásszabadságot biztosítják.

Trautson a hozzá intézett beszédre kijelentette, hogy az ügy előtte nem ismeretlen. Még Pozsonyban értesült a protestánsok sérelmeiről, és azokról jelentést tett ő felségének. Sajnálatát fejezte ki a felett, hogy a kivánt audien-

[1] Humillimum Memoriale Evangelicorum Anni 1708. Dobner Diariuma 53—61. l.

[2] Instructio pro Dnis Ablegatis ad Suam Mtem Sermam et Augustam Aulam per Status et Ordines Evangelicos, nunc in Diaeta Posoniensi Anni hujus 1708. congregatos deputatis et Viennam ascensuris Perill nempe et Generosis Dnis Adamo Schömberger et Gabriele Skaricza. Dobner U. o.

ket, s kérték azoknak az országos sérelmekkel való együttes felterjesztését; de némely róm. katholikus rendek, kiváltképen pedig a főpapság, ezt ellenezte, állítván, hogy az ev. vallás biztosítására hozott törvények fegyverrel csikartattak ki. De ezen és más hasonló argumentumok már sokszor meg lettek czáfolva, mert a királyi megerősítést nyert diplomák, békekötések és törvények nem magánjogi, hanem közjogi erővel bírnak. Nagyon veszélyes dolgok következnének, ha ezen elv elfogadtatnék, mert azzal minden törvényt fel lehetne forgatni.

Érzékenyen panaszolják továbbá, hogy a klerus a béke és nyugalom megzavarásával vádolja őket. Ezt igazságosan nem lehet állítani. Mert nézetök szerint minden vallási törvény éppen a béke és nyugalom czéljából hozatott; ez van kimondva a linczi béke második pontjában; ez van mondva az 1659-ki kir. diploma 6-ik pontjában, és ez van mondva végre az 1681: 25. t.-czikkben is. Ebből világos, hogy midőn a papok annyi törvénynyel ellenkezőleg templomokat foglalnak s egyéb erőszakosságokat követnek el, akkor ők zavarják meg a békét, kiket pedig senki sem háborgat jogaik gyakorlatában. Az evangelikusok csak azt kivánják, hogy az, amit annyi törvény biztosít, ténylegesen megadassék nekik, és ami erőszakosan elvétetett tőlök, az nekik visszaadassék. Ezen jogukat nem gyengítheti meg a klerus által oly gyakran idézett záradék, mely a bécsi békében és az 1608-ki koronázás előtti 1. t.-czikkben foglaltatik; mert úgy Mátyás főherczegi nyilatkozatából, mint királyi diplomájából világos, hogy e záradék nem rosszhiszeműleg tétetett oda, hanem azért, hogy mind a két rész saját vallásának és templomainak használatában háboríttatlanul fentartassék. Ez egy ideig fenn is tartatott; de a klerus némely világi katholikusokkal csakhamar felforgatta e határozatokat s ma már odáig ment, hogy az országos sérelmek 6-ik pontjában még az 1681-ki 25. és 26. t.-czikkeket is megszorítani igyekszik a földesúri jogokra vonatkozó záradék által. Ez kénysze-

rítette az evangelikusokat arra, hogy a klerus és némely róm. katholikusok ezen törekvései ellenében egyedül ő felsége kegyességében és igazságszeretetében keressenek oltalmat, alázatosan könyörögvén, méltóztassék királyi hatalmánál fogva intézkedni, hogy evangelikus hívei még ezen országgyűlés alatt az idézett törvények és diplomák alapján régi jogaikba visszahelyeztessenek, erőszakosan elfoglalt javaik visszaadassanak, szenvedett sérelmeikért elégtételt nyerjenek; jövőre nézve pedig atyailag gondoskodni méltóztassék a felől, hogy e válságos időben vallásuk és lelkiismereti szabadságuk biztosítása által megvigasztaltassanak.[1]

Ezen emlékirat, és a fentebb idézett sérelmek átnyujtásával Schömberger Ádám és Skaricza Gábor bízattak meg, kik kellő utasítással ellátva,[2] május 18-kán el is utaztak Bécsbe.

Megérkezésök utáni napon mindenekelőtt megjelentek az evangelikus vallású báró Steinnál és csak azután a kormány befolyásosabb tagjainál, jelesül gróf Trautsonnál és herczeg Salmnál, azon kéréssel, hogy ügyöket necsak ők magok fölkarolni, hanem ő felségénél is előmozdítani sziveskedjenek. Egyúttal átadták sérelmeiknek jegyzékét, a hozzájok csatolt emlékirat másolatát és azon törvények és diplomák kivonatait, melyek a vallásszabadságot biztosítják.

Trautson a hozzá intézett beszédre kijelentette, hogy az ügy előtte nem ismeretlen. Még Pozsonyban értesült a protestánsok sérelmeiről, és azokról jelentést tett ő felségének. Sajnálatát fejezte ki a felett, hogy a kivánt audien-

[1] Humillimum Memoriale Evangelicorum Anni 1708. Dobner Diariuma 53—61. l.

[2] Instructio pro Dnis Ablegatis ad Suam Mtem Sermam et Augustam Aulam per Status et Ordines Evangelicos, nunc in Diaeta Posoniensi Anni hujus 1708. congregatos deputatis et Viennam ascensuris Perill nempe et Generosis Dnis Adamo Schömberger et Gabriele Skaricza. Dobner U. o.

tiát másnapra nem helyezheti kilátásba, mivel ő felsége éppen kirándulásra készül, honnét csak két vagy három nap mulva fog visszatérni.

Salm herczeg szintén azon nyilatkozattal lepte meg őket, hogy a sérelmekről van tudomása. Mindazáltal átvette az iratokat, a „sérelem“ szó felett megütközésének adván kifejezést. A „sérelem“ szó — úgymond — kemény kifejezés, mely a klerust és a róm. katholikusokat nagyon fogja bántani. Egyébiránt megigérte, hogy az iratokat át fogja nézni.

Wratislav gróf, kit első napon nem találtak otthon, csak az előszobában fogadta a küldötteket és a nélkül, hogy leültette volna őket, a kamaráshoz, gr. Trautsonhoz utasította. Míg Szentkereszti a legnagyobb előzékenységgel fogadta őket, addig gr. Seilern udvari kanczellár kétszer fárasztotta magához, míg elfogadta. Végre május 22-kén kihallgatta kérelmöket és megigérte, hogy tehetsége szerint azon fog törekedni, hogy a lakosság között vallás tekintetében is békesség és nyugalom uralkodjék. A földesúri jogra nézve nyilvánítá, hogy az nem terjeszthető ki a lelkiismeretre; mert az e feletti uralom egyedül az Istent illeti. Ő úgy tudja, hogy a földesúri jogra vonatkozó záradékot sem ő felsége, sem miniszterei nem értelmezik úgy: ennélfogva nem kételkedik a felett, hogy a vallás ügye jól fog elintéztetni. Azonban nem mulasztá el inteni a küldötteket, hogy a magok részéről ne mulaszszák el az akadályokat elhárítani. Azután belebocsátkozott az evangelikus országok és fejedelmek ügyeinek szellőztetésébe is; kiemelte, hogy ott ezt az elvet állították fel: a föld ura egyszersmind a vallás ura is. Magyarországon pedig nagy helytelenségek származnak abból, ha az evangelikus jobbágyok eltulajdoníthatják a róm. katholikus földesurak templomait, és azokat ezektől megfoszthatják. De e kérdésnek bővebb fejtegetésébe a küldöttek nem bocsátkoztak; csak általánosságban hivatkoztak az ország közjogaira és a diplomatikus békekötésekre.

A következő napokon várták ő felsége audientiáját.[1] Időközben új utasítást eszközöltek ki azon esetre, ha ki nem hallgattatnának, és érintkezésbe tették magokat nemcsak a Pozsonyban levő protestáns rendekkel, hanem egyes előkelőbb gyülekezetek tanácsaival is. Mindenfelől azon biztatást nyerték, hogy a diploma hatodik pontjához ragaszkodjanak, és ahhoz képest az evang. vallás szabad gyakorlatának biztosítását és a felmerült sérelmek orvosoltatását követeljék. Röszler, Skaricza és Dobner rendkívüli tevékenységet fejtettek ki. Az udvarnál közbenjártak, informáltak; a vidéken pedig élesztették a győzelem iránt már-már kihalt reménységet. El voltak határozva, hogy ha e gyűlés folyama alatt semmit sem bírnának kivívni, a legközelebbi országgyűlésen megújítják kérelmeiket, és mindaddig könyörögni fognak ő felségénél, míg meg nem hallgattatnak. Három heti várakozás után azonban mégis ő felsége elé bocsáttattak,[2] s jó reménységgel tértek vissza Pozsonyba.

[1] Lásd: Diarium super itinere nostro Viennensi et habita ibidem negotiatione secundum datam nobis Instructione. Skaricza Gábortól. Dobner. N. Múz. lev.

[2] *Skaricza Gábor* június 9-kén Bécsből ezeket írja Röszlernek: „... Szivünknek nagy örömével értettük, hogy ő Excel. ő felségétől extra ordinaria audientiát nyert .. számunkra. .. Bemenvén azért mi ketten (t. i. Skaricza és Schönberger) szablyássan ő felsége szine elibe, aki is az asztalhoz támaszkodva koszperdessen és süvegessen, nagy gravitással nemcsak figyelmessen és kegyelmessen meghallgatta Schönberger uram succinta propositióját (kit diákul tött), az melyben diplomatica satisfactiót oretenus is alázatosan kivántunk, hanem igen-igen meg is vizsgált bennünket. Bényujtván peniglen de genu ő felségéhez az Supplicatiót una cum gravaminibus nostris et Extractu Legum ac Diplomatum pro Religione sonantium, azt ő felsége kegyelmessen elvette, és praeter-propter ilyeténképpen felelt: Quod in negotio Religionis Vestrae recursum ad me sumatis Vos et principales vestri, ex vestra quoque Propositione intelligo: non intermittam hoc Negotium in ulteriorem reflexionem accipere, et quod pro vestro vestrorumque principalium consolatione possibile fuerit, decernere. Vobis autem et principalibus vestris Gratia nostra Caesarea et Regia propensus maneo."

Ez meglévén, ő felsége hostiludiumra ment és így mi megvidámodván, szállásunkra jöttünk.... Dobner gyűjt. Nemz. Múz.

V.

A sérelmek szerkesztésének új módja. — Vallásügyi pont tárgyalása. — A klerus emlékirata; a protestáns rendek észrevételei.

Míg a protestáns küldöttség Bécsben járt, az alatt a sérelmi bizottság munkálata elkészült s az országos ülések tárgyalásainak fonala ismét felvétetett.

Régi szokás szerint a sérelmeket a kir. diploma pontjai szerint szerkesztették, mely eljárás szerint a nagyszámú pontok a legkülömbözőbb tárgyakat foglalták össze minden rendszer nélkül.

Most a rendek május 8-károl azon javaslatot tették, hogy a sérelmek szerkesztésénél czélszerűbb mód alkalmassék; jelesül, hogy a rokon tárgyú pontok csoportosíttassanak s több jegyző által szerkesztessenek, minek következtében egyfelől az országgyűlés időt nyer, másfelől pedig a sérelmek is alaposabban lesznek megvitathatók.

A personális ellenezte a javaslatot, mert ezáltal az eddigi munkálatot kárba veszettnek tartotta. A rendek többsége elfogadta, és pedig a következő megokolással:

1. A gyűlések lényege tulajdonképen abban áll, hogy a rendek által előterjesztett sérelmek orvoslatot nyerjenek; ez pedig máskép nem történhetik meg, mint ha azok az elsőtől az utólsóig, a legnagyobbtól a legkisebbig pontosan összeiratnak. Ekkép minden követ észreveheti, hogy megyéjének általa benyujtott sérelme nem mellőztetett-e; és bizonyos, hogy másoknak panaszai is pontosabban írhatók össze, ha a rokon fajúak együvé állíttatnak. 2. A rendeknek legfőbb érdeke, hogy a közgyűlésen minden akkép adassék elő, hogy az egyes követek elmondhassák felette nézetöket, ami sokkal biztosabban fog megtörténni, ha a különféle sérelmek külön csoportokban állíttatnak össze, mert ha oly vegyes tömegben adatnak elő, megtörténik, hogy mig az olvasó a végükhöz ér, a hallgató már nem emlékszik az elejére, különösen a hol oly különféle tárgyak és formalitások miatt egy ülésen az olvasás meg sem tör-

ténhetik. 3. Ha a különféle sérelmek külön csoportokban szerkesztetnek, akkor a királyi válasz adása is megkönynyíttetik, mivel a királyi válaszokban egy is külömböző okokból vétetik, ezért ha a sérelmek egyes csoportja szerint számíttatnának fel a ›panaszlók okai és észrevételei, sokkal sikeresebben lehetne ő felsége kegyességét is megnyerni.

Ehhez képest a personális hozzájárulásával Meskó Ádám nádori ítélőmesterre a törvénykezési és közgazdasági, az országbirói jegyzőre a megyei, a személynöki egyik ítélőmesterre, nevezetesen Szentiványira, a klerus és városok, a másik személynöki ítélőmesterre pedig a magán családi sérelmek szerkesztését bízták a rendek.

A következő napokon, egész május 22-ig, a sérelmek tárgyalásával voltak elfoglalva.

Még mielőtt a tulajdonképpeni vallásügyi 6-ik pontra került volna a sor, máris előfordultak kisebb viták a vallás kérdésében. Ugyanis a tizedek kibérléséről szóló pontnál felhozatott a földesurak joga s ennek kapcsán a jobbágyok zaklattatása. Okolicsányi új törvényt sürgetett; sokan támogatták indítványszerű felszólalását, de voltak olyanok is, akik azt feleslegesnek találták. Felhányták az erre vonatkozó régi törvényeket, rendeleteket és birói végzéseket. Sok vitatkozás után abban történt a megállapodás, hogy e kérdés a törvények szerkesztése alkalmával okvetlenül felvétessék.

Midőn a rendek a tizedek bérlése fölött ekként vitatkoztak, összeütközés történt Okolicsányi Pál és a nyitrai káptalan követe között. Ez utóbbi ugyanis azt mondotta Okolicsányinak mint evangelikus embernek, hogy ő kész elfogadni a régi törvények megtartását sürgető követek álláspontját s ehhez képest megtartandónak tartja a régi vallási törvényeket, s ezek között a Lajos király korában hozott azon törvényt is, mely a lutheránusok megégettetését rendeli. Erre iszonyatos felháborodás támadt. Mindenfelől ingerült kiáltások hangzottak fel a tapintatlan és gonosz

szándékú pap ellen. Már-már fenyegető állást foglalt el a többség, midőn az elnöklő personális tapintatosan annak kijelentésével vágta el a további czivakodásnak útját, hogy most voltaképen nem a vallási törvényekről, hanem a tizedek bérletéről van a szó. És amíg ez el nem intéztetik, addig más tárgyról beszélni nem lehet.

Ugyanekkor olvastatott fel Debreczen város folyamodása; hogy miután Lipót császár által szabad királyi várossá tétetett, követeinek az országgyűlésen hely engedtessék. Az elnök, ki előlegesen a főrendek erre vonatkozó nézetét is meghallgatta, igazságosnak találta a kérvényt, annyival is inkább, mert ő felsége Debreczen követeit már ezen országgyűlésre tényleg meghívta. Nincs is egyéb hátra, mint hogy a város teljesítse azon feltételeket, melyek ő felsége resolutiójában foglaltatnak. A rendek ezt egyhangulag elfogadták; csak a klerus nem tudott kibékülni azzal, hogy egy református város követei helyet foglalhassanak a törvényhozók soraiban, és ünnepélyes óvását jelentette ki ellene.

Ezen apróbb csatározások után következett május 15-én a tulajdonképeni vallásügyi tárgyalás.

Meskó Ádám felolvasta először a kir. diploma hatodik pontját; azután pedig a sérelmi bizottságnak arra vonatkozó véleményét.

A kir. diplomának hatodik pontja akképen hangzott, hogy „a vallás az ország nyugodalmasabb fenmaradása tekintetéből valamennyi rendeknek a magok és a kir. ügyész jószágain s a véghelyeken a bécsi békekötés és 1608-ki koronázás előtti t.-cz. szabványai szerint szabadon és sértetlenül megmaradjon, és pedig olyképen, hogy a vallás gyakorlata úgy a főuraknak és nemeseknek, mint sz. kir. városok rendeinek a magok és a kir. ügyész birtokán, úgyszintén a véghelyeken, valamint a városokban és falvakban mindazoknak szabad legyen, akik azt önként elfogadni akarják; és senki — bármi rangú és rendű legyen is — annak szabad használatában és vallásgyakorlatában sem ő felsége

sem a földesurak által semmi szin és ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék".

A sérelmi bizottság javaslata pedig ez volt:

„Az ország rendei az ágostai és helvét hitvallást, mely eddig az ország egysége és békéje kedvéért *megtürettett*, s az 1681-ki 25. és 26., úgyszintén 1687. évi 21-ik t.-czikkekben körüliratik, továbbá is az ott kifejezett s a papság és némely világi róm. katholikusok, valamint Horvát-Szlavon- és Dalmátországok rendei által is megújított óvások és ellenmondások mellett ugyanazon állapotban hagyják.

És ha az e törvényekben foglaltak eddigelé végre nem hajtattak volna, sőt ha a nevezett törvények hozatala óta mind a két részről történtek volna erőszakos foglalások, azok — ha lehet — még ezen országgyűlés alatt, máskülömben annak befejezése után előbbeni birtokosaiknak visszaadassanak. Azonban ez nem terjesztetik ki azon részekre, melyeket ő felsége fegyverrel hódított vissza. Végre a törvények azon záradéka: „épségben maradván a földesurak joga" akkép lenne értelmezendő, hogy a róm. kath. földesúr kényétől függjön: akar-e vagy nem protestáns lelkészt vagy alattvalót megtűrni a maga jószágán; ellenben a protestáns földesurak, minthogy a róm. katholikus vallás ezen apostoli országban örökölt vallás, az ágostai és helvét hitvallás pedig az ország törvényei ellenére s azok tilalma daczára fegyveres zaj között csak becsempészve és a közbéke kedvéért *megtűrve* van, a róm. katholikus lelkészeket és jobbágyokat el nem űzhetik birtokaikról".

Ezen pont ellen a protestáns követek felszólaltak, mivel abban az ő felekezetök nem bevett, hanem csak *tűrt* felekezetnek van feltüntetve. Egyúttal óvást tettek a bizottság azon eljárása ellen, mely szerint a protestánsoknak sérelmeit mellőzte. Iványos Miklós, Hajnal Márton, Röszler András és Dobner Ferdinánd erélyes hangon követelték, hogy sérelmeik, melyeket Röszler annak idején a bizottságnak bemutatott, az országos sérelmek sorába foglaltassanak. Kivánták, hogy óvásuk és tiltakozásuk megtételéről

bizonyítvány adassék ki nekik, melylyel eljárásukat az utókor előtt is igazolhassák.

Ezzel szemben a római katholikusok részéről Luby Imre esztergomi és Ravasz István pécsi kanonok, némely világi róm. katholikus követekkel együtt viszont a protestánsok tiltakozása ellen tettek ünnepélyes óvást, s erről hasonlóképen bizonyítványt kértek magoknak.

A vitatkozás folyama alatt nagy hévvel bizonyítgatták, hogy a protestánsok Magyarországban csak *türt* felekezetet képeznek, melynek létjoga a kir. kegyelmen alapul, de mely jog azonnal megszünik, ha a protestánsok nyugtalankodni és valamit követelni merészelnek. Magyarázgatták a „hactenus toleratum" kifejezést, mely az 1681-ki 25. t.-czikkben foglalt „adhuc" szóval hasonló értelemben veendő, vagyis, hogy az evang. vallás szabadsága csak addig állhat fenn zavartalanul, a míg megtüretik, vagy míg a rendek mást nem határoznak.

Természetes, hogy a protestánsok a magok álláspontjának igazolására szintén a törvényekre és azoknak igazi értelmére hivatkoztak s állították, hogy ők éppen száz év óta törvényesen *bevett* vallásfelekezetet képeznek. Már csak azért sem fogadhatják el a sérelmi bizottság véleményét, mert ők, mint „evangelikus rendek" nem ismerik el, hogy rendi minőségük sérelmével felettük a róm. katholikus rendek mondhassanak ítéletet. Tagadják, hogy a „toleratum" kifejezés az ő jogaikra vonatkoznék. Mert azon urak, akik egykor az evang. vallást önként elfogadták, ezáltal nem szüntek meg uri birtokaiknak és jogaiknak tulajdonosai lenni. Ebből egyáltalában nem következik, hogy a római katholikus uraknak, mint ilyeneknek, jogunk volna őket akár tűrni, akár nem tűrni; sőt inkább, minthogy semmi sem lehet szabadabb dolog mint a vallás, s minthogy az evang. karok és rendek szabad elhatározásuk szerint váltak ki a római kath. egyházból s fogadták el az evangelikus vallást, el nem ismervén a róm. kath. hatalmat: ennélfogva nem lehet mondani, hogy az evangelikusok vallása a róm.

katholikusok által eltüretett volna. Mindezeknél fogva nem ismerhetik el, hogy a róm. katholikusoknak bármiféle hatalmuk volna az evangelikusok felett. Nem is lehet helyesen mondani, hogy ezek amazoktól, vagy viszont azok emezektől megtüretnek.[1]

Azon elkeseredett hang, mely e tárgynál az országgyűlés tárgyalásain uralkodott, eléggé mutatta, hogy a protestánsok nem várhatnak semmit a róm. katholikus rendeknek sem méltányosságától, sem igazságérzetétől. Azért folyamodtak egyenest a királyhoz, aki minden pártok feletti állásánál fogva, egyedül képes alattvalóinak javát előmozdítani.

Nem lehet tagadni, hogy az adott helyzetben a királynak igen nehéz feladat volt igazságosan ítélnie, kivált mikor a klerus is előállott saját sérelmeivel és dagályos emlékiratával.

Semmi sem mutatja világosabban a papság fenhéjázó gondolkozásmódját, mint azon emlékirat, melyet az a róm. katholikus egyház egyedüli uralma érdekében benyujtott. A szentírásból és az országos törvényekből vett idézetek mindazon egy eszme támogatására vannak összeszedve, hogy ezen apostoli országban egyedül a róm. katholikus vallás bír valódi létjoggal: minélfogva az evangelikus vallás mindenképen kiirtandó.

Már a bekezdés jellemző, amennyiben Jeremiás siralmainak következő szavaival szólal meg:

„Emlékezzél meg uram! mi történt rajtunk; tekintsd meg és lásd a mi gyalázatunkat. Örökségünk idegenekre szállott.“[2] Ily megszólításra kényszeríti, úgymond, a boldogtalan idő, melyben élnek. Magyarország első királyától és annak fiától öröklött róm. katholikus vallás,[3] mely annyi

[1] Országgyűlési irományok 1708. V. ö. az angol és hollandi bécsi követek jelentéseit saját kormányukhoz, Simonyi Ernő Dipl. Okl. III. 379—381. l.

[2] Jer. 5.

[3] Lib. I. Decr. Tit. 2.

századon át békében volt, néhány év óta annyira felzavartatott, hogy vérkönyeket kell sírniok felette, és ő felségétől, mint ez örökség védőjétől,[1] igazságot kénytelenek könyörögni. Emlékezzék meg tehát és lássa ő felsége, hogy Szt. István király miképen ajánlotta fel országát a szent széknek, miképen igérte, hogy abban a római katholikus hitet fentartani és előmozdítani fogja; ezért ruházta őt fel országalapító bullájában Sylvester pápa apostoli királyi czímmel, az egyház kegyurának jogával, a kereszt előviteélével és más jogokkal. Innét van az ország őseinek a róm. katholikus vallás sértetlen fentartásában való buzgalma, mely inkább a zsinati, mint polgári törvényekhez alkalmazkodott. Innét van az idegen királyoknak az ősi vallás fentartásában kifejtett apostoli buzgalma is, melynél fogva az eretnekek Ulászló által[2] hűtlenségi bűnnel bélyegeztettek, fia Lajos által[3] pedig a Lutheránusok ellen a legsúlyosabb törvények hozattak. Innét van végre I. Ferdinánd és II. Rudolfnak azon törekvése, hogy ezen apostoli országból kipusztítsák az eretnekséget,[4] és biztosítsák a róm. katholikus vallás felvirágzását. Nem kételkednek a főpapok, hogy ezen hitbuzgóság és lelkesedés él ő felsége kebelében is, s azért bátorkodnak kérni, hogy az ősi vallást ne engedje megsérteni.

Felhívják Jeremiásként, hogy emlékezzék meg és lássa a róm. katholikus hit gyalázatát, melyet a bécsi békekötés és az ezt megerősítő törvények ejtettek rajta.[5] Innét ered minden baj, mert nem vétetett figyelembe a papság és némely világi urak ellenmondása. Köteteket lehetne írni az ebből származott bajokról. Az egyik igazságtalanság a másikat vonta maga után. A sértő sértettnek vallja magát, a bántalmazó bántottnak mondja ki, melyek sohsem léteztek.

[1] Isto. Decr. lib. 2. cop. 1
[2] 1495. 4. t.-cz.
[3] 1523. 54. és 1524. 4. t.-cz.
[4] 1548. 5. t.-cz., 1554. 7. t.-cz., 1563. 32. t.-cz., 1604. 22. t-cz.
[5] 1606. és 1608. Koronázás előtti 1. t.-cz., 1625. 47. és 59. t.-cz.

Csak egy jogak tagadhatatlan a protestánsoknak: a fegyver joga, melylyel a hazát és az egyházat feldúlták, melylyel a békét vakmerően fenyegetik, ha törvénytelen kivánságaik nem teljesülhetnek.

Mindezeknél fogva, nehogy kevesebbet látszassanak tenni, mint a protestánsok, hivatkoztak lelkiismeretökre, s nem akarván szennyet hagyni nevükön az utódok előtt, s nyugodtan akarván megállni egykoron az Istennek ítélő széke előtt, folyamodnak a királyi felség kegyességéhez; a legünnepélyesebben protestálnak a protestánsok által beadott kivánatok valamennyi pontjai és záradékai ellen; óvást tesznek és ellenmondanak azon kivánsággal, hogy ellenmondásuk a törvénykönyvbe iktattassék. Alázatosan kérik ő felségét, hogy veleszületett vallásos buzgalmánál fogva, az első királytól megállapított római katholikus vallást, mely annyi századon át virágzott, régi méltóságára emelni, az Isten egyházát a rajta ejtett sérelmektől megmenteni, és végre az apostoli vallást ezen apostoli országban régi jogaiba visszahelyezni méltóztassék.[1]

A papság ezen „sérelmi“ emlékiratát a főrendek nagy megelégedéssel, sőt mondhatni, lelkesedéssel üdvözölték.

Május 22-kén csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogy a követek háza nem csatolta e sérelmeket az országos sérelmekhez; mire a personális azt a felvilágosítást adta, hogy mihelyt annak rendje szerint elkészülnek, azonnal az országos sérelmekhez fognak csatoltatni.[2]

Úgy látszik azonban, hogy erre nézve a róm. katholikus rendek között is eltérő nézetek merültek fel. Legalább erre mutat azon körülmény, hogy június 1-jén, midőn a klerus a diploma pontjai szerint összeállított sérelmekre nézve saját nézetét, illetőleg saját sérelmeinek odacsatolását akarta keresztül vinni, a rendek többsége azt elvetette.

[1] Venerabilis Cleri Memoriale contra Statum Evangelicum. Anno 1708. Nem. Múz. kéziratai közt.

[2] Diarium Diaetae Posoniensis pro die 29-a Mensis Febr. Anno 1708. . . indictae Országgy. könyvtár.

A tárgyalás alatt egy érdekes jelenet adta elő magát. Kovácsovics János prépost, a klerus nevében felszólalván, egész elkeseredéssel mondá, hogy a rendek kényök-kedvök szerint intézkednek, és nem hagyják magokat felvilágosítani. Ezt a rendek tekintélyesebb része rossz néven vette és visszautasitá az ifjú pap naiv leczkéztetését.

Ezen jelenet után a római katholikus sérelmek a főrendekhez küldettek vissza; elintézésök a jövő ülésre halasztatott.

VI.

A protestánsok észrevételei a róm. katholikusok „sérelmeire" és a hatodik pontra. — Az augustinus barátok, a jeruzsálemi johanniták, a franczis-kánusok, a maltai és német lovagrendek; a jezsuiták kérelmei

A protestáns rendek, kik Bécsből június elején hazaérkezett követeiktől örömmel vették ő felségének az audientia alkalmával adott kegyes válaszát, remélni kezdtek, és siettek ama kegyes válaszért hálás köszönetet mondani. Annyival is inkább, mert azóta az országos rendek felküldötték volt sérelmi iratukat, melyben az evangelikusokra nézve oly sérelmes hatodik pont is foglaltatott.

Ez alkalmat felhasználták arra is, hogy a róm. katholikusok által beadott sérelmi iratra, valamint a sokszor említett hatodik pontra is elmondják „észrevételeiket", melyekből kitünik, hogy amaz egyenesen a fennálló törvények és diplomák érvényét támadja meg, emez pedig magát a királyi diploma hatodik pontját forgatja fel.[1]

Első észrevételök a „regnicolae" kifejezésre vonatkozik, mely csak akkor volna helyesen használva, ha az összes rendek, tehát az evangelikusok is elfogadták volna a vallásügyi pontot. Minthogy azonban az országgyűlésen jelen volt evangelikusok ez ellen, mint vallásukra nézve sérelmes pont ellen óvást tettek, s arról bizonyitványt is

[1] Hum. Mem. Evang. Dobner. i. h.

kértek magoknak kiadatni; ennélfogva azon általanos kifejezés helyett „regnicolae“ ezt kellett volna az igazságnak megfelelőleg tenni: „regnicolae Romano-catholici“. És minthogy ezek a vallás dolgában az evangelikusokkal szemben ben ellenpártot képeznek, tehát azok felett ítéletet nem mondhatnak.

A második észrevétel a „hactenus“ és „toleratum“ szavakra vonatkozik, melyek a régibb „adhuc“ szóval rokon értelmet fejeznek ki. Ezekkel a róm. katholikusok azt akarják mondani, hogy az evangelikus vallás szabadsága csak addig tartatik fenn, míg a rendek mást nem határoznak, vagy a míg ő felségének tetszeni fog, s az is csak azon helyeken, melyek az 1681-ki 25. t.-czikkben említve vannak. De az evangelikus vallás szabadsága, a legújabb idők kivételével, mindig és az ország minden részében biztosítva volt azoknak, akik e vallást önként elfogadták, s e szabadság az ország köztörvényei és a királyi diplomákon alapult.

Ami pedig a „toleratum“ szót illeti, az még sérelmesebb, mint az „adhuc“ volt. Mert azon evangelikus urak és rendek, akik hajdan e vallást szabad tetszésök szerint elfogadták, azáltal, hogy a római katholikus vallásról lemondtak, nem mondtak le törvényes javaikról és jogaikról. Ezen tényből nem következik, hogy a róm. katholikusoknak ezért joguk lenne őket akár megtűrhetni, akár meg nem tűrhetni; sőt ellenkezőleg, mivel semmi sem lehet önkényesebb dolog, mint a vallás, tehát az evangelikus karoknak és rendeknek is teljes joguk volt a róm. katholikus vallás elhagyásával az evangelikus vallást felvenni; a miből egyáltalában nem lehet azt következtetni, mintha ezért kénytelenek lennének lelkiismeretök felett a róm. katholikusok hatalmát elismerni. Ezért nem lehet mondani, hogy az evangelikus vallás a római katholikus urak által *megtűretett*, mert csak az tűrhet, a kinek módjában van az ellenkezőt is tennie.

Mindezekből világos, hogy a róm. katholikusok semmi hatalommal nem bírnak az evangelikusok felett; minélfogva

nem lehet állítani, hogy ezek azoktól, vagy viszont amazok ezektől megtürethetnének. Jobb volna, ha a lelki egység háborgatói felhagynának az ilyen kifejezések használatával; mert ezen kifejezés Magyarország törvényeiben ismeretlen, mert a róm. katholikus status nem gyakorolhat hatalmat az evangelikus status lelkiismerete felett, és mert a hazai köztörvények és királyi diplomák szerint a római katholikusok, az ágostai és helvét hitvallásúak, vallásuk szabad gyakorlatára, templomok és egyéb javak használatára nézve egyenlő jogokat élveznek.

Harmadik észrevételök vonatkozik a róm. katholikusoknak azon eljárására, mely szerint a vallás ügyét az 1681. évi 25. és 26. t.-cz. és az 1687-ki 25. t.-cz. alapjára akarják ugyan helyezni, de csak az akkori állapot fentartásával: a mi lehetetlenség, mert ha ezen törvényczikkek az evangelikusok óvása ellenére meghozattak is; de mivel azok végére magok a róm. katholikusok azt a záradékot tették, hogy az evangelikusok bővebb követelések iránti folyamodványukat a jövő országgyűléseken előterjeszthetik (nem állván ellent a klerus és némely világi róm. katholikusok ellenmondása), tehát ez egyáltalában nem zárja ki a régiebb törvények és királyi diplomák érvényét. Minélfogva a vallás ügyét se nem lehet, se nem szabad azon állapotban hagyni; sőt inkább az evangelikusok panaszai ezen országgyűlésen lennének elintézendők. Mert hiába lett volna felhagyva a folyamodás szabadsága, ha a panaszokat nem kellene elintézni; és hiába lett volna hozva azon záradék, ha az előbbeni törvények érvénye fenn nem tartatott volna. Mert valóban a vallás szabadságára vonatkozó törvények és királyi diplomák mitsem érnének, ha a római katholikusoknak jogukban volna az evangelikusok kivánságait mellőzni.

Negyedik észrevételök az, hogy a róm. katholikusok az illető sérelmi pontban nem elég világosan fejezik ki, hogy mi voltaképeni értelme azon kifejezésnek, „továbbá is az ott kifejezett s a papság és némely világi róm. katholiku-

sok, valamint Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok rendei által is megújított óvások és ellenmondások mellett, ugyanazon állapotban hagyják". Mert a „továbbá" kifejezésnek kettős értelme lehet; vagy pillanatnyi belenyugvást, vagy hosszabb s bizonytalan időt jelentvén. De külömben is mit akarnak „az ott kifejezett" móddal, s a klerussal és világi róm. katholikusokkal, sőt a horvát rendekkel is? Ha az 1681-ki 25. és 26. t.-czikkekben foglalt módozatot értik, úgy azokat megvalósítani nem lehet, mert „a földesúri jogok sérelme nélkül" való záradékot oly módozat alapjául veszik, mely szerint a róm. katholikus földesúrnak szabadságában állana jobbágyait vagy áttéríteni, vagy birtokáról elűzni, mi ellen az evangelikusok azelőtt is óvást tettek, a jelen országgyűlésen is felszólaltak, s ő felsége kegyelmességéhez folyamodtak, kérve őt, hogy az evangelikus vallás necsak némely helyeken, hanem mint a törvények és diplomák biztosítják, az egész országban mindenhol szabadon gyakorolhattassék. A horvát rendekre való hivatkozást sem lehet érteni, mert hiszen a horvátok a vallás dolgában saját határaikon túl soha sem intézkedtek, hanem a magok ügyéről külön intézkedtek, a mint azt az 1687-ki 23. t.-czikk bizonyítja.

Ötödik észrevételök azon kifejezésre vonatkozik, mely szerint a római katholikusok a klerus és némely világi róm. katholikusok ellenmondásának fentartása mellett kivánják a vallás ügyét a régi állapotban fentartani. Holott ők jól tudják, hogy efféle ellenmondásuk örökre érvénytelennek van kimondva az 1647-ki országgyűlés 5. czikkében.

Hatodik észrevételök az ellen szól, hogy a róm. katholikusok a vallás szabadságát nem akarják kiterjeszteni azon vidékekre, melyeket ő felsége fegyveres erővel foglalt el, daczára annak, hogy a vallás szabadságáról szóló törvények és kir. diplomák azt mindenütt és mindenkinek biztosítják. Aztán feledik azt, hogy ő felsége azokat a részeket nem csupán róm. katkolikusokkal, hanem az evangelikusok segítségével is foglalta vissza, s éppen azért méltán

lehet kivánni, hogy azok ott is élvezhessék vallásuk szabad gyakorlatát.

A hatodik észrevétel azon záradékra vonatkozik, mely a földesurak jogainak épségben maradását akképen magyarázza, hogy a róm. katholikus földesúr kényétől függjön, akar-e vagy nem evangelikus lelkészt vagy alattvalót megtűrni a maga jószágán; ellenben az ev. földesúr, azon oknál fogva, mert a róm. katholikus vallás ezen apostoli országban öröklött vallás, míg az ágostai és helvét hitvallás az ország törvényei ellenére s azok tilalma daczára fegyveres zaj között csempésztetett be, a róm. katholikus lelkészeket és jobbágyokat el ne űzhesse birtokairól. Magyarországot őseink még a keresztyénség behozatala előtt saját vérökkel hódították meg; és amint István király alatt lelkiismeretök szabadsága szerint elfogadták a keresztyénséget, a nélkül, hogy hazájokat elhagyták volna, úgy az evangelikusok ősei is lelkiismeretök szabadságát követve, elhagyták a római katholikus vallást s helyette az evangelikus hitet fogadták el a nélkül, hogy régi jogaikról és örökségeikről lemondottak volna. Miből következik, hogy ez országban nem a róm kath. vallás az örökös, hanem a lelkiismeretök szabadságának örvendő országos karok és rendek törvényes örökösei az országnak. Ebből ismét következik, hogy a törvényesen bevett és kir. diplomák által biztosított vallások bármelyikét szabad tetszésök szerint elfogadhatják és pedig a hozzájok tartozó néppel egyetemben. Nem lehet tehát helyesen állítani azt, amit a római katholikusok az illető sérelmi pontban mondanak, hogy t. i. róm. katholikus vallás öröklött vallás, míg az evangelikus fegyverzörej között csempésztetett be és csak a béke kedvéért türetett meg idáig; nem is lehet ez állítást a róm. katholikus földesurak kiváltságának megokolására felhozni, mert sem az egyik, sem a másik vallás nem mondható öröklő vallásnak az országban, hanem egyedül az e vallásokat szabadon elfogadható karok és rendek az igazi és törvényes örökösök, teljesen egyenlő jogúak egymás között úgy vallásuk, és

lelkiismeretök, mint polgári jogaik tekintetében. Ezen egyenjogúságuknál fogva sem a róm. katholikus rendek az evangelikusok felett, sem az evangelikus rendek a róm. katholikusok felett nem bírhatnak semmiféle hatalommal, sőt inkább e rendek mindenike positiv törvények és diplomák által van biztosítva már egy század óta vallásának szabad gyakorlatában olyképen, hogy ha egyik a másik ellen vétene, az positiv törvényes büntetés által sujtassék.

Az evangelikus vallásnak nem volt szüksége fegyveres zajra, hogy bevétethessék, mert nem fegyver, s nem az ágostai és helvét hitvallású ősök valamely erőszakossága terjesztette e vallást, hanem az isten igéjének hirdetése, mit a lelkiismeret szabadsága magával hozott; továbbá, mert az ország törvényei világos szavakkal mondják, hogy császári és atyai indulatból adták ki a vallás szabadságát biztosító diplomákat, és végre mert a vallási szabadságot biztosító országgyűlések legtöbbjének idején semmiféle háború nem dult ez országban, amint azt mutatják az 1609., 1618., 1625. és 1630-ki, továbbá az 1635., 1655. és végre az 1659-ki országgyűlések. Mindezeknél fogva csodálkozásukat fejezik ki az evangelikus rendek a felett, hogy a római katholikus status csak az ő jogait biztosító diplomákat kívánja elismerni, mely diplomák ha azon oknál fogva lennének érvénytelenek, mivel háborús időkben adattak ki, akkor azokat ily okoskodással minden más szabadságokra nézve meg lehetne sérteni. Ugyanis a „jus reformandi“ még oly országokban is, melyekben a vallás szabadsága nincs köztörvények és diplomák által biztosítva, nem illethet meg egyeseket, hanem csak a legfőbb hatalmat; annál kevésbbé igényelhetnek magoknak ily jogot a földesurak hazánkban, a hol a király és ország köztörvények által már megegyeztek abban, hogy a vallásszabadság örökre biztosítva legyen. A római katholikusok tehát semmiképen nem folyamodhatnak az ő magyarázatukhoz, mely az ország köztörvényeivel homlokegyenest ellenkezik, és mely a közhitet és közjogot mélyen sérti.

Ha a róm. katholikusok által az ország rendei czíme alatt készített sérelmi pontot összehasonlítjuk a diploma hatodik pontjával, mely szerint a vallás szabadsága s annak szabad gyakorlata minden megszorítás nélkül valamennyi rendeknek a magok és a kir. ügyész birtokain, úgyszintén a véghelyeken a bécsi békekötés és 1608-ki k. e. t.-czikk szabványai szerint szabadon és sértetlenül fentartandó, és hogy e gyakorlat úgy a főuraknak és nemeseknek, mint a sz. kir. városok rendeinek, valamint a városokban és falvakban mindazoknak szabad legyen, akik azt önként elfogadni akarják; és senki — bármi rangú és rendű legyen is — annak szabad használatában és gyakorlatában sem ő felsége, sem a földesurak által semmi szin és ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék, azonnal kitűnik, mily nagy eltérés van a kettő között, és minő erő tulajdoníttatik a kir. diplomának. Hiszen az a pont, melyet a róm. katholikusok ennek czíme alatt adnak, nem is nevezhető semmiféle sérelemnek; mert józanul sérelemnek csak a törvény és diploma megszegése nevezhető. Az ő általok szerkesztett pont pedig nem a törvény és diploma erősítését, hanem inkább annak felforgatását czélozza. Ennek helyébe helyesebb, sőt szükséges lett volna az evangelikusok sérelmét tenni, mint a melyben világosan ki van mutatva a fennálló törvény megsértése.

Mindezeknél fogva az evangelikusok remélik, hogy ő felsége kegyességénél és hatalmánál fogva elégtételt fog nekik szolgáltatni.[1]

Azonban a convent azt határozta, hogy ezen észrevételek ne nyujtassanak be többé az úgyis oszló félben levő országgyűlésnek, hanem egyenesen ő felségének és bécsi

[1] Observationis circa Religiones Gravamen, per Dominos Romano catholicos in praesenti Diaeta Posoniensi Anni 1708. occasione Diplomaticae Conditionis Sextae appositae. Dobner Naplójában, mintegy magyarázatul a következő szavak foglaltatnak: „Praecedentes observationes Viennae concepit (referente id mihi Dno Schömbergero) Dominus Gabriel Skaricza, et Dnus Röszler passim annuit et emendavit". U. o. 123. lap.

tanácsosainak, mint akiktől több méltányosságot és igazságot lehet várni, mint a többségben levő róm. katholikus rendektől. Az átnyujtás Röszlerre bizatott, aki azt hűségesen meg is tette, de eredmény nélkül, mert a király nem adott reá választ.

Megemlítésre méltó események közé tartozik az is, hogy ezen országgyűlés folyama alatt mindenféle egyházi rendek jogokat kivántak nyerni, vagy legalább azt akarták elérni, hogy régen nyert jogaikat az országos rendek biztosítsák. Így például május 2-kán olvastatott az augustinus barátok emlékirata, melyben aziránt folyamodnak, hogy az országba visszafogadtassanak, s régidőktől bírt hazai birtokaik visszaadassanak. Ekkor ugyan még nem vétetett tárgyalás alá, mivel kevesen voltak jelen, a határozathozatal egy alkalmasabb időre halasztatott.

Május hetedikén olvastatott a jeruzsálemi Szt Jánosrend főnökének kérvénye, hogy ezen Magyarországon hajdan oly virágzó rend ismét behozassék az országba. Ennek tárgyalása is népesebb ülésre halasztatott.

Május 31-kén előterjesztetett a Szt Erzsébet provincziához tartozó Szt Ferencziek folyamodása aziránt, hogy amennyiben hajdan sok klastrommal és konventtel bírtak e hazában, mivel most már el vannak különitve más provincziáktól s külön provincziálissal bírnak, tehát állíttassanak vissza; továbbá kérték azt is, hogy a „vinpansiensis Conventus“ az országhoz csatoltassék, s legyen az ország első conventje, melytől a többiek függjenek. Ezt már a rendek helyeselték és végrehajtás végett ajánlották ő felségének.

Június 6-kán a *maltai* rend főnöke adta be emlékiratát, melyben ezen régi rendnek Magyarországba való felvételét kéri. E felett hosszas vita fejlődött ki, de a rendek semmiben sem tudtak megállapodni. Öt nap mulva a nádori protonotárius egy kész javaslattal lépett fel, melyben ki volt mutatva, hogy ezen rend hajdan be volt fogadva az országba, tehát most ismét befogadható. Ezt hallván a

rendek, hangosan tiltakozni kezdtek. Ellenszenvük oly nagy volt, miszerint készek voltak inkább otthagyni a gyűlést, semhogy e rend befogadásához hozzájáruljanak. Csak a királyi tábla néhány ülnöke és néhány város követe mutatott némi rokonszenvet. De a vármegyék követei határozottan ellene nyilatkoztak, sőt ünnepélyes írásbeli óvást nyujtottak be a maltai vitézek befogadása ellen. Végre is az mondatott ki, hogy e kérdés eldöntése a jövő országgyűlésre halasztatik.

Daczára annak, hogy a vármegyék követei ily nagy ellenszenvet tanusítottak az idegen rend ellen, június 12-én mégis egy más hasonló rend, t. i. a *német lovagrend* folyamodott azért, hogy az ő főnöke királyi meghivó által helyet nyerjen az ország rendei között. A rendek egész indignatióval azt felelték, hogy ez a rend sohasem volt befogadva Magyarországba, s ennélfogva semmiféle jogot nem tarthat arra, hogy főnöke királyi meghivót kapjon. Külömben is sok lényeges ok forog fenn arra nézve, hogy e rend be ne fogadtassék; ezek között leglényegesebb a rendnek azon alapszabályi pontja, mely szerint egyedül és kizárólag *németeket* fogad be tagjai közé. A magyarok nem kivánják e rendet magok között látni.

Alig hogy e kellemetlen kérdésben elhangzott az utolsó szó, ismét egy más ominosus rend kérvénye olvastatott fel. Ez volt a jezsuitáké, melyet a főrendektől Lapsánszky püspök és Berényi hoztak át. Ebben a jezsuiták érzékenyen panaszkodnak a felett, hogy míg hajdan az ő főnökeik mindig külön királyi meghivó által hivattak meg a magyar országgyűlésre, most ismételt kérések daczára sem birtak ily királyi meghivót kieszközölni. A kérvény tulajdonképen a királyhoz volt intézve; annak tekintélyéhez folyamodtak, hogy czélt érhessenek. Most, hogy a kérvény a főrendek útján a követek háza elé került, ez azt a választ adá a jezsuita atyáknak: szakadjanak el elébb az ausztriai provincziától, akkor aztán kapnak választ arra nézve, hogy mennyiben illeti őket a királyi meghivó, mennyiben nem.

Addig is ez ügy elintézése a jövő országgyűlésre halasztatik.[1]

A rendek azt hitték, hogy már ezzel megszabadultak az egyházi rendek követeléseitől. Azonban június 16-kán a főrendek részéről azon nyilatkozattal lepettek meg, hogy a maltai rend, mely a rendeknél tíz nap előtt oly nagy ellenszenvvel találkozott, tulajdonképen be van véve, miről a nádor hivatalos bizonyítványt is állított ki. Nem szükség mondanunk, hogy ez nagy vihart támasztott a követek között. Megütközéssel vették a nádor vakmerő eljárását, és újra kijelentették, hogy ők a maltai rendet be nem fogadják, s ha kell, törvénybe is készek befoglalni. miként a mult ülés alkalmával e kérdés eldöntését a jövő országgyűlésre halasztották. Most újra követelik, hogy tiltakozásuk a nádor eljárása ellen a törvénykönyvbe iktattassék, és az illető rend felvétele semmisnek tekintessék. A főrendek kénytelenek voltak belátni, hogy az idegen rendek erőszakos betelepítése még most nem sikerül.

Hogy a rendek csakis az idegen egyházi rendek ellen tanusítottak ellenszenvet, ellenben készek voltak segédkezet nyujtani minden oly rendnek, mely egyenesen a hazai róm. katholicismus szolgálatában áll, bizonyítja azon előzékenységük, melylyel a cisterciták iránt viseltettek. Ezek ugyanis június 19-kén benyujtott folyamodványukban azt kérték, hogy ez országban hajdan bírt régi apátságaik és prépostságaik visszaadassanak. Ezt a rendek méltányosnak találták, és ő felségéhez ajánlólag terjesztették fel. Ellenzés nélkül hallgatták végig a pozsonyi Szt Klára apácza-convent abbeli kérelmét, hogy Pozsony határában némely malmok, Budán pedig némely meleg fürdők engedtessenek át birtokába.

Meg kell vallanunk, hogy a világi rendek nagyobb része nem éppen barátságosan volt hangolva a papok iránt.

[1] Ez ügyet Ravasz Ferencz kanonok június 19-kén még egyszer felhozta, de eredménytelenül.

mert azoknak önkénykedése és törvényellenes eljárása magánál a népnél is visszatetszést szült. Így például május végén azon panasz emeltetett a rendek előtt, hogy némely papi vagy szerzetesi pályára csábított emberek, mielőtt a kolostorba lépnének, megosztják vagyonukat az illető szerzetesekkel, és pedig saját vérrokonaiknak sérelmével. Ennek ellenében a rendek azt határozták, hogy az 1495: 55. t.-cz. 1647: 17. és 1638: 29. t.-czikkek épségben maradjanak és végrehajtassanak. Néhány nappal utóbb, vagyis június 1-én, egy férj azon panaszát terjeszté elé a rendeknek, hogy a pozsonyi pap rendkívül nagy taxákat szed a temetések után. Ennek következtében azon határozat hozatott: kéressék meg a herczegprimás mint főpásztor, hogy papjai számára oly rendszabályt készítsen, melyet mindenkinek követnie kell. Ez meg is történt.

Ugyanazon időben, mikor ez tárgyaltatott, egy Uzolin nevű horvát követ hasonló panaszt tett a horvát papok ellen, elmondván, hogy a temetések alkalmával ezek is nagyon zsarolják a népet. Volt eset, hogy a pap nem akarta eltemetni a hullákat, míg lovat nem adtak neki ajándékul minden temetésért. Erre egy jelen volt horvát prépost oly dühbe jött, hogy Uzolinnak azt mondá: *nem igaz*, amit beszél; mire Uzolin válaszola: *hazugság*, hogy nem követelnek lovat. Ezen szokatlan parlamenti durvaságok nagy zajt idéztek elő. Mind a két fél sértve érezte magát, s mind a ketten elégtételt követeltek. Az ebből támadt veszekedést csak azáltal tudta megszüntetni az elnöklő personális, hogy az ülést feloszlatta.[1]

Ily jelenetek csak gyorsították az országgyűlés bezáratását, mely június végén a pestis ürügye alatt csakugyan bekövetkezett.

[1] Diarium Diaetae Posoniensis 1708. Országgy. könyvtár kézirati példánya.

Az 1709-ki pozsonyi országgyűlés.

Június 5-től augusztus 13-ig.

I.

A múlt országgyűlésen beadott sérelmekre kibocsátott királyi resolutio június 7-kén felolvastatik. — A vallásügyi pont heves vitát idéz elő. — A protestánsok külön tanácskozása. — A június 30-ki országos ülésen Röszler és a personális között éles szóváltás fejlődött ki. — Július 3-kán új vita: a protestánsok kérelme, hogy sérelmeik az országos sérelmekhez csatoltassanak, nem fogadtatott el.

Minthogy a mult évben tartott országgyűlés a bekövetkezett pestis miatt június végén úgyszólván rendetlenül oszlott szét, ő felsége 1709. május 18-kára újra összehívta párthíveit, hogy a mult évben átvett sérelmekre adott királyi válaszát közölhesse velök.

Időközben nevezetes hadi tények következtek be. Heister és Pálfi császári tábornokok Trencsén alatt szétverték Rákóczy seregét, mely másutt is új meg új csapásokat szenvedett. A diplomatiai tárgyalások sem vezettek kellő eredményre, minélfogva Rákóczy hajlandó volt tisztességes béke megkötésére.

De a hadiszerencse által elkapatott császári hadvezérek most már hallani sem akartak a békéről, hanem a háború folytatását sürgették, mialatt József király ügyesen a kedélyek megnyugtatására törekedett. Híveinek egy része már előre látta Rákóczy leveretését, és a biztosan várt győzelem előérzetében bosszúra gondolt mindazon szerencsétlenek iránt, akik Rákóczy zászlaja alatt harczoltak. Ezen aljas, de könnyen érthető gyarlóság különösen azok körében nyilvánult, akik a szeretet vallásának hirdetésére voltak hivatva. A „lázadókról" mint valami istentelen gonosz emberekről beszéltek, akik minden irgalomra érdemetlenné tették magokat. A királyé és némely higgadtabb gondolkodású világi férfiúé az érdem, hogy a humanismus érzete teljesen ki nem irtatott a rendek szivéből, kik a ki-

rály hívószavára, bár csekély számmal, ismét megjelentek Pozsonyban.

Többnyire azokat látjuk összeseregelve, akik a mult országgyűlésen is jelen voltak. A főpapság és főnemesség azon része, mely a királyhoz hű maradt, teljes számban jelent meg; de a vármegyék és városok követei csak gyéren gyülekeztek, úgy hogy a május 18-kára összehívott gyűlés csak június hó első napjaiban volt megnyitható.

A rendes ülések részint a követek lassú gyülekezése, részint a királyi biztosok késedelmezése, részint pedig a közbejött pünkösdi nagy ünnepek miatt, csak június 5-kén kezdődtek meg. Ekkor nyujtották át az országos sérelmekre adott királyi választ, melyet azonban csak két nap mulva olvastak fel ünnepélyesen.

Hatása általában megnyugtató volt, amennyiben a király ismételve kijelenté, hogy a koronázási diplomában és az 1681. s 1687-ki törvényekben letett alapelvekhez képest tiszteletben kivánja tartani mindazon törvényeket, jogokat, szabadságokat és szabadalmakat, melyek ott megerősíttettek; továbbá, hogy épségben fogja tartani azon javításokat és módosításokat is, melyeket azokon az azóta tartott országgyűlések tettek.

Tudjuk, hogy a folytonosan tartó polgárháború károsan hatott vissza a vallási és egyházi ügyekre. Az egyházi javak már régebben nagy mértékben megterheltettek. Új beneficiumokat pedig a helyzet bizonytalansága és a nagy állami terhek miatt nem igen lehetett alapítani. Ez kifejezést nyert a királyi válasz nyolczadik pontjában, melyben az mondatik, hogy az egyházi javak megterheltetése az ország törvénye szerint történt, mihez a közjó érdekében maga a klerus is hozzájárult. Egyébiránt egyes netáni sérelmes esetekben ő felsége kész orvoslatot nyujtani. A tizenegyedik pontban érintett szentmártoni főapátság sérelmére vonatkozólag azt mondja, hogy ez ügynek megvizsgáltatását még az országgyűlés folyama alatt fogja elrendelni. A tizennegyedik pontban említett azon intézkedést, hogy az

elhalt papok birtokai a királyi fiskusra szálljanak. ő felsége továbbra is fentartani kivánja. Mindazáltal beleegyezését adja, hogy külömbség tétessék az örökölt és szerzett birtokok között. A váradi egyház panaszát a királyi fiskus fogja eligazíthatni.

A válasz többi pontjaiban erélyesen hangsúlyozza királyi jogait Ezek közt a kanczellári hivatalnak egyházi vagy világi egyén általi betöltésére vonatkozó jogát is. Fentartja magának azt, hogy Magyarországban és csatolt részeiben — mint eddig — ezután is alapíthasson, fentarthasson és javadalmazhasson egyházakat. A fennálló kolostorokat és kollégiumokat a kánonok értelmében nem szünteti meg; de azt hiszi, hogy azokat szaporítani a közjó rovására nem szükséges. A parochiáknak tett adományokat azonban, melyek semmiféle törvény által nem tiltatnak, továbbra is tiszteletben fogja tartani. Azt is királyi gondjai közé számítandja, hogy a megyés püspökök kötelességeiket lelkiismeretesen teljesíthessék.

Mellőzve itt a magánsérelmekre vonatkozó királyi választ, a hitfelekezetek egymáshozi viszonyáról és közjogi helyzetéről szóló 33-ki pontban „ő felsége kijelenté, hogy a Magyarországban *bevett három vallás* ügye az utóbb tartott soproni és pozsonyi országgyűlések czikkeinek *valódi* értelme szerinti állapotban marad; s azok szabadságáról és biztonságáról ő felsége akként fog gondoskodni, hogy az ismételten említett törvényczikkek ellenére sem a földesurak ne éljenek vissza jogaikkal, sem pedig a nevezett vallások követői bármelyikének lelkiismeretén erőszak ne követtessék el; — és ha várakozás ellenére a dolog máskép történnék, azt hatalmával és királyi tekint[illegible] [illegible]denképen meg fogja szüntetni".[1] [illegible] engedni. Mind a

Az országos rendek, szok[illegible] felelettel. Nagyo[illegible] döttségre bízták a királyi [illegible]etetni a vallásgyak[illegible] [illegible]t, s hogy eleinte [illegible] [illegible]nt sem adnak [illegible]mond — hog[illegible] [illegible] aztán minde[illegible] szerint. egy kisebb kül[illegible] [illegible] adandó válasz szer[illegible] resolutióra

[1] Diarium Di[illegible] Anni 1708 jun. 7. Kovachich gyűjt[illegible] Nemz. Múz.

[illegible]uszky: Magyar országgyűlé[illegible] [illegible] Posoni[illegible]

15. Szegner József soproni tanácsos.
16. Skaricza Gábor pozsonyi procurator.
17. Gábriel János ruszti tanácsos,
18. Iványos Miklós győri,
19. Scharnóczai, Osztrosith követe.
20. Dobner Ferdinánd sopronvárosi,
21. Scharff bazinvárosi követek.
22. Rajmann Ádám,
23. Úsz Gábor,
24. Horváth N. magánzó Pozsonyban,
25. Zetkovszky N. mint a nyitrai evangelikusok küldötte.

Hogy a tanácskozások minél gyorsabban és simábban folyjanak. Röszler június 23-kán részletes előterjesztést tett a protestáns ügynek a legújabb helyzetéről, kiváló tekintettel azon konventi tagokra, akik a mult országgyűlésen nem voltak jelen. A jelenvoltak ezt hálával fogadták; de hogy az előterjesztésben foglalt nagyérdekű tárgyak friss emlékezetükben megmaradhassanak, Röszlert arra kérték, hogy írásban is lenne szives velök közölni az eddig történtek fonalát.

Ez meg is történt június 25-kén, a mikor több felvidéki küldött is megjelent a tanácskozmányban. Felolvasták a beadott sérelmeket, a hozzájok csatolt emlékiratot és mindazon beszédeket, melyeket audientiák alkalmával ő felsége és tanácsosai előtt elmondottak. Felolvasták az ezekre adott válaszokat, valamint a róm. katholikusok sérelmi iratát is.

A főkérdés azonban az volt: mit tegyenek ő felségének legutóbbi resolutiójával szemben? Okolicsányi arra figyelmeztette az egybegyülteket, hogy az ellenfél vagy ridegen ellent fog mondani, vagy részben engedni. Mind a két esetben készen kell állani a felelettel. Nagyon valószinű, hogy külömbség fog tétetni a vallásgyakorlat szabadsága és biztonsága között, s hogy eleinte mindent megigérnek, de utóbb semmit sem adnak meg. Azért jó lesz vigyázni — úgy mond — hogy ridegen ne mindent követeljünk, nehogy aztán mindent elveszítsünk.

A többiek azon nézetnek adtak kifejezést, hogy a vallásgyakorlat szabadsága annak biztonsága nélkül nem képzelhető; nem képzelhető anélkül, hogy a templomok, iskolák, papok és tanítók és az emlékiratban előszámlált minden jövedelmek, jogok és szabadságok háborítlanul fentartassanak. Minélfogva kérni kell ő felségét, hogy a protestánsoktól elfoglalt templomokat és iskolákat, az emlékiratban kifejtett minden tartozmányaikkal együtt, még ezen országgyűlés alatt adassa vissza, és jövőre nézve a teljes vallásszabadságról atyailag gondoskodni s ezáltal híveit a nagyfontosságú lelkiismereti kérdésben megnyugtatni kegyeskedjék; még pedig olyképen, hogy necsak itt vagy ott, hanem mindenütt országszerte és minden evangelikus lakosnak legyen lelki nyugodalma és békéje. Kivánták pedig ezt azért, hogy az utókor ne mondhassa, hogy kötelességeiket elmulasztották, hogy a törvényektől és királyi diplomáktól eltértek, s nem ragadtak meg minden alkalmat arra, hogy egyházuk és vallásuk jogait megvédelmezzék.

A rendek házában június 30-kán került a sor a vallás ügyét illető 33-dik pont felolvasására.

Mielőtt Meskó Ádám ítélőmester a szöveget felolvasta volna, felállott Okolicsányi és kivánta, hogy ne az illető sérelmi pont, hanem csak ő felségének resolutiója olvastassék fel; mert — úgy mond — ha az országos rendek sérelme felolvastatik, akkor a mi sérelmeinket is fel kell olvasni.

Ebből nagy zaj kerekedett. A klerus és a róm. katholikus követek követelték a felolvasást. Mások ellenezték. Végre felolvastatott mint a diploma hatodik pontjára vonatkozó sérelem, ő felségének resolutiójával együtt, mely — mint fentebb láttuk — *három „bevett“ vallásról* és azoknak királyi védelméről szól.

Az evangelikusok ezért hálájukat kifejezték királyi ő felsége iránt; többi kivánalmaikat pedig új kérvényben kivánták kifejezni. De a klerus nem tudott bele nyugodni a resolutio azon kifejezésébe, hogy „három bevett vallás“.

Spázay Pál esztergomi kanonok ez ellen tiltakozott. A róm. katholikus vallást — úgy mond — maga az Isten alapította; s ennélfogva nem lehet róla azt mondani, hogy „bevett“ vallás, hanem inkább, hogy Szent István apostoli királytól „öröklött“ vallás. Az evangelikus vagy lutheránus vallás nem is nevezhető vallásnak, csak lutheránus s ágostai és helvét hitvallásnak, konfessiónak. Ezt Okolicsányi nem hagyhatta szó nélkül.

A mi vallásunkat is maga az Isten alapította, mondá; és ha a róm. katholikusok azt mondják a magok hitéről, hogy Szent István királytól „öröklött“, akkor mi evangelikusok vagyunk az örökösök, mert Szent István decretumai teljesen egyeznek a mi vallásunkkal. A Szentírás azon kifejezése: „Te vagy ama szikla, rajtad építem fel az én anyaszentegyházamat“ nem Pétert, hanem Krisztust állítja az egyház alapjául s az Athanásiusi symbolumot a hit zsinórmértékéül. Belebocsátkozott a symbolikus könyvek magyarázatába, és valahányszor Spázay a maga nézetének védelmére valamit felhozott, Okolicsányi azonnal készen volt a szakszerű czáfolattal, mely a Szentírásban és a hitvallásokban való jártasságáról fényes tanubizonyságot tett.

A protestánsok abbeli kivánságára, hogy kivánataik ismét felterjesztessenek, az elnöklő personálisan megjegyzé, hogy: a rendek válaszában nem lehet ily kérelmet kifejezni. Emlékeztetett arra, hogy tavaly, midőn a sérelmekről volt a szó, a protestánsok nem kivánták a magok sérelmeit országos sérelmek közé fölvétetni, hanem külön akartak folyamodni az udvarhoz.

Röszler ezt hallva, felugrott és hozzászólott a tárgyhoz. Többek között felemlíté, hogy a protestánsok a mult évben is beadták sérelmeiket, és azokat az országos sérelmekhez csatoltatni kérték, de kérelmük nem teljesíttetett. Ezért *kénytelenek* voltak az udvarhoz külön folyamodni.

A personális tagadta, hogy így történt volna a dolog. De Röszler, hivatkozva az események egymásutánjára, férfias komolysággal ismételte előbbeni állítását; minek követ-

keztében a personális, megfeledkezvén elnöki méltóságáról. indulatos hangon e szavakban tört ki:

„Ne mondja kend, mert nem igaz; hitemmel is kész vagyok megbizonyítanom (noha nem szükséges), hogy nem instált kegyelmetek."

E szavakra óriási zaj keletkezett a rendek padjairól. Dobner és több evangelikus követ Röszler mellett foglalván állást, erősítették, hogy állítása igaz; míg a róm. katholikus többség az ellenkezőt állítva, a personálisnak adott igazat, és elégtételt követelt az elnöki szék sérthetetlenségének.

A klerus és a királyi tábla néhány tagja oly nagy sérelemnek akarták feltüntetni a personális meghazudtolását, hogy Röszler ellen az 1587-ki országgyűlésen Debreczeni György altárnok ellen hozott számüzetési büntetést akarták alkalmazni. Spázay hirtelen előkereste Istvánfi történelmi munkáját, s abból az illető eseményt a következő szavakkal olvasá fel: „Ezen villongós gyűlés alatt Debreczeni György altárnok. ki a szabad városokban törvénykezett, mivel a magyar tanácsról tilos gyalázó szavakkal nyilatkozott, s annak tekintélyét piszkolódó szavak s gúnyiratokkal sérté, miért a tanácsurak az országos rendek és a törvény oltalmához folyamodtak, az országgyűlés elé idéztetett. De meg nem jelent. *Ez okból* felségsértésbe elmarasztaltatván, *számüzetett.* Ezen szigorú ítélet ugyan nem ártatlanul sujtá az elbizakodott embert, de három év mulva Zrinyi György, a sértett tanácsurak és a rendek közbenjárására megsemmisíttetett és ő méltóságát és javait visszanyeré".[1]

Íme úgy mond Spázay — így kell eljárni Röszlerrel is, aki a rendek elnökét sértette meg!

Azonban mindenfelől hangzott: nem tartozik ide; nem hasonló eset, menjünk tovább!

De a felindult rendek szóviharát nem lehetett lecsil-

[1] Hist. Lib. XXVI. An. 1587. Vidovics Gy. fordításában 647. l

lapítani. A personális érezte, hogy voltaképen ő hibázott, midőn a sértő „nem igaz“ szavakat használta; de attól félt, hogy hibájának beismerése által tekintélyén érzékeny csorbát fogna ejteni, ennélfogva a zaj lecsillapodásával magyarázni kezdte a tényállást olyformán, hogy igenis a protestánsok kivánták, miszerint sérelmeik az országos sérelmekhez csatoltassanak, de a többség azt el nem fogadta; ez ellen azok óvást tettek, miről annak idején bizonyítványt is adott nekik.

Ez voltaképen nyilvános beismerése volt annak, hogy Röszler állítása megfelelt a tényállásnak; azonban a kedélyek annyira fel voltak zaklatva, az egymással szemben álló felek oly indulatosak, s maga az elnöklő personális oly zavart volt, hogy az ülést, még mielőtt a 33-dik pont elintéztetett volna, feloszlatta.

Ezen kellemetlen jelenet hatása alatt mindenki elfeledte Czindery horvátországi követnek abbeli protestatióját, hogy az evangelikus vallás Horvát-Szlavon és Dalmátországokban bevettnek ne tekintessék. Városszerte csak a zajos jelenetről beszéltek a követek és a főurak; kiki saját vérmérséklete és felfogása szerint ítélt Röszlernek „vakmerősége“ felett. Még asztal felett is ez képezte a beszéd tárgyát. Egy ilyen alkalommal, mikor Dobner védelmezte társát, és általánosságban a protestánsoknak a király iránti hűségét emlegette, s hivatkozott a soproniaknak várvédelem alkalmával tanusított önfeláldozó magaviseletére, Kajdacsi szentgyörgyi követ azon ellenvetést tette, hogy akkor némely lutheránusok azt mondották: mit törődjünk mi a császárral?

Dobner ez ellenvetés igaz voltát kétségbe vonta. Állítása oly határozott volt, hogy az illető kénytelen volt kijelenteni, hogy nem a soproniakról, hanem más lutheránusokról mondá azt.

— Akkor, úgy mond Dobner, ne tessék az ártatlanokat vádolni. Ha valaki csakugyan mondott volna oly helytelen szavakat, ám büntesse az elöljáróság. Mi akasztófára vinnők az olyat.

Más hasonló jelenetek is fordultak elő nemcsak magánbeszélgetések, hanem nyilvános tárgyalások alkalmával. Jellemző dolog, hogy nagyon gyakran használt kifejezések voltak ezek: áruló és lázadó. Azok, akik nem régen még Rákóczy zászlai alatt voltak, de újabb események alapján József hűségére tértek vissza, nem találkoztak kellő előzékenységgel és őszinteséggel; sőt gyakran kellett tapasztalniok, hogy előbbi pártállásukért lenézetnek és gyanusíttatnak. Ha ezek közül valamelyik, mint követ felszólalt az országgyűlésen és ha az véletlenül még protestáns vallású is volt, biztos lehetett róla, hogy a klerus nem hagyja szó nélkül, és szemére hányja „a lázadást" és az ónodi gyűlést.[1]

A protestáns rendek ily körülmények között kétszeresen érezték a Röszler és a personális közt felmerült sajnos esetnek súlyos voltát; s éppen azért még aznap sietett küldöttségileg a personális kiengesztelésére. Ezen tény igen jó hatást gyakorolt nemcsak a personálisra, hanem az ügy további menetére is. Kölcsönös felvilágosítások és magyarázatok után a personális sajnálatát fejezte ki az eset felett, de egyúttal nagyrabecsülését nyilvánította Röszler iránt, akit nem akart megsérteni. Biztosította a megjelenteket, hogy a protestánsok iránti jó indulatát továbbra is meg fogja tartani; remélve azt, hogy a nyilvános meghazudtolás, mely a bécsi kormánykörökben is nagy sensatiót okozott, nyilvános ülésen fog jóvá tétetni.

Néhány napba került, míg megtalálták az alkalmas

[1] . . . Tandem post longas in negotio Religionis habitas, sat morosas controversias, ubi inter tales, qui nuper sequaces Rákóczyani erant, jam vero ad fidelitatem Suae Majestatis redierunt, sicque in sessione ablegatorum munere fungerentur, saepius ad personalia quoque deventum extitit, eratque sat taediusura audita, quomodo Catholicus Lutherano et e contra sibi objiciebant, qualiter in Onodiensi et aliis conventiculis contra Regem et Religionem conjuraverint, ipsam Regiam Majestatem detronisaverint, confoederationem strictissimo sub Juramento conflaverint et alia similia . . Diarium Dietae Posoniensis 1709. Országgyűlési könyvtár kéziratai közt.

módot, melyen az a két fél jellemének sérelme nélkül megtörténhetett. A felek lovagias gondolkodása és kölcsönös tapintata, jelesül pedig Röszlernek azon férfias eljárása, hogy a personális nyilatkozata után késznek nyilatkozott szavainak értelmét helyreigazítani, lehetővé tette a békés kiegyenlítést.

Július 4-kén feszült figyelemmel várták a nagyszámszámban megjelent rendek e kényes becsületbeli ügy megoldását.

A personális szokottnál nyájasabb és halaványabb volt. Sajnálatát fejezte ki a néhány nap előtt itt a rendek körében történt sajnos eseményről, kijelentvén azt, hogy szavaival nem kívánta Röszlert megbántani, annál kevésbbé követi szólásjogát megsérteni.

Erre fölemelkedett Röszler, és a városok táblájához, majd a klerus felé fordulva, ünnepélyes hangon ezeket mondá: Őszintén fájlalom, hogy néhány nap előtt oly szerencsétlen tárgy merült fel, midőn azt állítottam, hogy az evangelikus rendek kérték az országos rendeket, miszerint sérelmeiket a többi politikai és juridikai sérelmekhez csatolják, amit personális ő nagysága tagadott, és ezért neheztelt. Kijelentem ezennel, hogy e szavakat nem sértési szándékkal mondottam el, sem azért, hogy azon magán nézetemet ő nagyságának, vagy a közhatározatnak fölibe akartam volna helyezni, mely esetben, ha szavaim a personális ő nagyságát vagy a rendeket sértették volna, ezennel kész vagyok bocsánatot kérni.

Ezen férfias hangon elmondott engesztelő szavak általános helyesléssel fogadtattak. Mindenfelől hallatszott az őszinte szó által lefegyverzett rendek ajkairól: megbocsátunk, hiszen emberek vagyunk, mindnyájan tévedhetünk![1]

Csodálatos, hogy ez utóbbi szavakat csak a papok nem osztották, mint akik a tévedhetést csak mások gyarló

[1] V. ö. Dobner Diarium, Kovachich-féle gyűjt. Az orsz. levéltárban, és a Nemz. Múz. lev.

tulajdonságának ismerték el. Ők a rendes tárgyalások fonalának felvétele után csakhamar kimutatták, hogy a vallás dolgában nem hajlandók elismerni, mintha az evang. vallás éppen olyan szabad vallás lehetne, mint a róm. katholikus. Ők helyesléssel fogadták a kir. resolutio 33-dik pontjára vonatkozó — Meskó Ádám által készített és felolvasott — replikát, melyben hangsúlyoztatik, hogy a szent római kath. vallás, melyet ő felsége is követ, s mely az egész világon elterjedett, Szent István első király korától fogva Magyarországban és a hozzácsatolt részekben, egyedül volt *bevétt* és az 1550: 12-ik s egyéb törvényczikkek által megerősítve; hogy az ágostai és helvét hitvallás, az egyházi és világi róm. katholikusok ellenére fegyveres erővel hozatott be s az 1681. és 1687-ki kikötésekkel egyedül a közbéke és nyugalom kedvéért *türetik* meg. Hivatkozik e részben az országos határozatokra.

A karok és rendek, ezen replika szerint, azt hiszik, hogy ha ezen pont ő felségének resolutiója szerint fog elintéztetni, éppen e miatt szünnék meg a béke és nyugodalom. Azt remélik tehát, hogy ő felsége nem fogja rossz néven venni, ha a resolutiójában foglalt és a róm. kath. rendre nézve felette sérelmes „bevett“ kifejezés ellen, mint mindig, úgy most is felszólalnak mint olyan ellen, mely csak fegyverrel csikartatott ki tőle. Védik a visszaszerzett részeken gyakorlandó földesúri jogokat és újra könyörögnek, hogy ő felsége kiadandó újabb resolutiójában jelentse ki, miszerint semmiféle olyan új *felekezetnek, mely ezen mozgalom idején a Krisztus keresztjét száműzte,*[1] hely ne adassék az országban; ilyenek ellen a királyi ügyész vizsgálatot indítson, ő felsége pedig méltóztassék e bajt megszüntetve elrendelni, hogy a mozgalmas időben elfoglalt templomok a róm. katholikusoknak visszaadassanak.

Természetes, hogy ily ellenséges indulatot tanusító javaslatot a protestánsok nem fogadhattak el. Egyházuk

[1] Ez vonatkozás a rózsahegyi zsinat egy határozatára.

létjogát látták abban ismét megtámadva oly vádak kiséretében, melyeket már igen sokszor megczáfoltak. Okolicsányi, Röszler és Dobner egymásután felszólaltak és határozottan kijelentették, hogy a felolvasott replikához ezúttal sem járulhatnak, annak ellentmondanak s erről magoknak külön bizonyítványt kérnek kiadatni. Azt, ami ő felsége resolutiójának 33-ik pontjában megnyugtató, hálás szívvel fogadják. Ami ellen pedig észrevételük van, azirânt ismét alázatos folyamodást fognak benyujtani ő felségének czáfoló emlékirat kiséretében. Ha pedig oly szerencsétlenek lesznek, hogy a rendek többsége ezen szándékjokat meghiúsítja, erre nézve is bizonyítványt kérendnek, hogy azzal ő felsége elé járulhassanak.

Erre Meskó Ádám röviden azt felelte: van már bizonyítványotok; új kérvényt nem lehet a replikához csatolni. S ezzel a többség elütötte kérelmeiktől, minek következtében e nélkül voltak kénytelenek folyamodni ő felségéhez.

De még ezt is ellenezte Spáczay Pál kanonok. Támadó beszédében azt állítá, hogy a protestánsok vallása érdekében hozott törvények fegyverrel csikartattak ki, ennélfogva ő felsége nem is tartozik azokat megtartani.

Erre felszólalt Okolicsányi és párthíveinek helyeslése mellett, erős okokkal verte vissza e támadást. Kiterjeszkedett a róm. katholikus-párt egész eljárására, s ez ellen társaival együtt határozottan tiltakozott. Elmondá, hogy az evangelikusok tiltakoznak most is, mint tiltakoztak a mult országgyűlésen az ellen, hogy az ő sérelmeik nem ismertetnek el országos sérelmeknek. Szemükre veté a papoknak, hogy midőn hat év óta dúl e hazában a polgárháború, s midőn ő felsége a rendekkel együtt annak lecsendesítésén fáradozik, akkor ők e békét igazságtalan eljárásukkal akadályozzák. Mert nem lehet igazság az, hogy az egyik félnek sérelmei meghallgattatnak, a másik fél sérelmei pedig ridegen elmellőztetnek, amiből csak gyűlölködés s haszontalan czivakodás származik. Ő felsége az ország összes rendeinek, tehát az evangelikusoknak is szóló leiratokat bocsát

ki, miből következik, hogy a feliratoknak is így kellene felmenniök. Minthogy pedig a róm. katholikusok az evangelikusok szabadságainak tagadása által a kir. diplomát is megsértik, világos, hogy az ő kérelműknek felolvasása, az evangelikusok kérelmének mellőzése, csak a törvények felforgatására vezet.

Ily körülmények között — mondák az evangelikusok — örök hálára vannak kötelezve ő felsége iránt, aki vallásukat nem *megtürt*nek — mint azt a róm. katholikusok óhajtották — hanem az 1608-ki törvénynek megfelelőleg *bevett*nek jelentette ki; és aki a földesurak visszaéléseit kir. hatalmánál fogva megszüntetni igérte. Azért teljes bizalommal fordulnak hozzá kérelmeikkel ismét, hogy őket a római katholikusok által ellenük intézett támadásokkal szemben védelmébe fogadni, s törvényes jogaikban megtartani kegyeskedjék.

Ezzel tartoznak vallásuknak, mely messze világra kiterjed, mely Krisztus tanain alapszik; tartoznak a történelmi igazságnak, mely azt bizonyítja, hogy a reformatió nem fegyveres erővel hozatott be az országba, hanem szabad polgárok által szabad lelkiismerettel fogadtatott el. A róm. katholikusok erőszakossága hozta létre a háborút, kik a reformatió tanait önkényt elfogadó nemeseknek nemcsak vallási szabadságát, hanem egyéb jogait is megtámadták. Nem csoda, hogyha az ausztriai házból származó királyok ellen Zápolya és más r. katholikusok által folytatott háborúban elterjedt a reformatio; az sem lehet új dolog, hogy Bocskay, Bethlen és Rákóczy György idejében nem csupán a vallásért, hanem polgári szabadságért folyt a háború, és pedig nem csupán az evangelikusok, hanem róm. katholikusok által is, mely a népjog alapján békekötések által szüntettetett meg.

Nem ismerhetik el tehát az evangelikusok azon ellenvetés jogosultságát, mintha a reformatió erőszakosan fegyverrel hozatott volna be az országba, és mintha annak joga és szabadsága fegyveres erővel csikartatott volna ki; vagy

végre mintha a jelen zavarok okát is az képezné, s ez alapon kiirtandó lenne. Hasonló okoskodás alapján a róm. katholikus vallás, sőt az ország egyéb szabadságait is meg lehetne támadni; mert az országos rendek folytonos háborúk által biztosították nemesi jogaikat a királyokkal szemben. Így vívták ki például II. Andrástól az ország összes jogainak alapjául szolgáló törvényt; így harczoltak őseink századokon át szabadságaikért anélkül, hogy azokat kicsikartaknak lehetne mondani. Vajjon az ország szabadságait, azért, mert azokat fegyverrel védelmezték őseink, meg kell-e semmisíteni? Ezt a róm katholikus rendek sem fogják állíthatni, de éppen ily módon nem állíthatják azt sem, hogy az evang. vallást, melynek jogait fegyverrel kivívott békekötések biztosítják, kiirtandó lenne azért, mert fegyverrel kellett jogait kivívni. Hogy nem a reformatiónak, hanem az ellene — nem királyok, hanem egyedül némely elbizott róm. katholikusok által — folytatott üldözésnek lehet csak tulajdonítani az evangelikusok fegyverfogását, az a haza törvényeiből oly világos, hogy bizonyítani felesleges.

Mit szóljanak azon állandó háborúkról, melyek a reformatió behozatala előtt folytak ez országban? Melyik az a magyar király a reformatió előtti századokban, aki ellen a rendek, akik pedig róm. katholikusok voltak, fegyvert nem ragadtak volna? Hiszen még a reformatió utáni háborúkban Verbőczy Istvánon és a már említett Zápolya Jánoson kívül többen, kik fegyvert fogtak, nem evangelikusok voltak, hanem róm. katholikusok; továbbá a jelenkori átkos háborúnak főinditói és vezetői Rákóczy és Bercsényi hasonlóképen róm. katholikusok.

Mindezeknél fogva a róm. katholikus rendeknek azon törekvése, hogy az evang. vallás szabadságát biztosító törvények, békekötések és kir diplomák felforgattassanak, igazságtalan és az evangelikusokra nézve sérelmes. Ez ellen tiltakozniok kell, de egyúttal ő felségénél keresnek oltalmat és igazságot, kérve őt, hogy az ágostai és helvét hit-

vallású rendek által beterjesztett kérelemre vigaszt nyujt határozatát kiadni kegyeskedjék.

Még Spáczay Gábor jánosi apát és nyitrai kanono is felszólalt, azt mondván, hogy az 1707-ben Rózsahegye tartott zsinaton a lutheránusok, régi szokásuktól eltérőleg azt határozták, hogy a Megváltó keresztje többé ne hasz náltassék, hanem kiküszöböltessék a szertartásokból. Mir Dobner azt felelte, hogy az nem tartozik reájuk, mert – úgymond — mi kedvelői és nem gyűlölői vagyunk Krisz tus keresztjének ezen vers értelme szerint:

Effigiem Christi, quoties transibis, honora,
Non tamen effigiem, sed quem designat, adora.

Még azután is védekezniök kellett a protestánsoknal azon vádak ellen, hogy vallásuk sérti a róm. katholikuso kat, hogy az erőszakkal hozatott be. De erre Dobner a július 14-kén tartott ülésen azt a feleletet adta, hogy nem erőszakkal, nem fegyverrel, hanem kéréssel, könyörgésse és könyekkel vívták ki magoknak azt a szabadságot, hogy istenükhöz saját vallásuk szerint folyamodhassanak.

Minthogy a protestánsoknak azon kérelme, hogy a ő sérelmeik is országos sérelmek gyanánt terjesztessenel ő felségéhez, a róm. katholikus többség által nem fogad tatott el, az evangelikusoknak nem maradt egyéb módjuk mint az, hogy külön feliratban utasítsák vissza az ellenül szórt rágalmakat, s kérjék továbbra is ő felségének atya védelmét.

II.

Az evang. rendek külön folyamodnak ő felségéhez. — Okolicsányi emlékirata. — Az ehhez csatolt czáfoló irat.

A fentebbiekből láttuk, hogy az evang. rendek hatalmasan védelmezték jogaikat; de a róm. katholikus többség mellőzte kérelmüket, úgy hogy nem maradt egyéb hátra mint hogy folyamodjanak ő felségéhez, és férfias nyiltsággal utasítsák vissza az ellenök emelt vádakat. A memorandum elkészítésével Okolicsányi Pált bízták meg, aki július 15-kén készen volt dolgozatával. Bemutatta hitsorsosainak, kik aztán némely pótlásokkal el is fogadták.

A szóban levő emlékiratban az ev. rendek mindenekelőtt örök hálájukat fejezik ki ő felségének azon kegyességeért, hogy a rendekhez intézett kir. válaszában az ág. és helvét hitvallást „bevett" vallásnak méltóztatott nyilvánítani, és hogy a soproni országgyűlés 25. és 26. t.-czikkeit olyképen erősítette meg, hogy a földesurak ne élhessenek vissza jogaikkal, s bármely vallás követőinek lelkiismeretén erőszak ne követtessék el.

Továbbá, hogy mivel a mult országgyűlésen benyujtott kérelmükre ő felségének válasza elmaradt, s mivel az idézett 26. t.-cz. értelmében az efféle kérelmek elintézése a jövő országgyűléseknek hagyatik meg, a minő e jelen gyűlés is; ennélfogva úgy az előző törvények, békekötések és kir. diplomák alapján, mint az ezeket megerősítő újabb törvények erejénél fogva könyörögnek, hogy sérelmeik tényleges annál is inkább elintéztessenek, mert ezáltal az ország békéje is hathatósan előmozdíttatik.

Ez alkalommal alázattal megjegyzik, hogy a jelen háború vezérei, akik pedig róm. katholikusok, és a hozzájok szítóknak nagyobb része is róm. katholikus, míg az evangelikusok a kisebbik részt képezik, az evang. vallásnak teljes szabadságot engedtek, hogy őket ezzel is megnyerjék (illetőleg rászedjék) s azon sok száz templomból, iskolából és parochiákból, melyeket tőlök a róm. katholi-

kusok 1647 óta annyi törvény, békekötés és kir. diploma ellenére, sőt még a 25. és 26. új t.-czikkek sérelmével is elfoglaltak, némelyeket a szécsényi egyezmény alapján önkényt visszaadtak. Miből következik, hogy az evangelikusok még ezen zavaros időkben sem foglaltak vissza erőszakosan templomokat.

Minthogy pedig ő felsége a szécsényi gyűlés határozatait nem ismerheti el, s ekként az evangelikusoknak ottan tett engedményeket sem erősítheti meg, világos, hogy ez azon országgyűlés, melyre a 26. t.-cz. halasztotta a vallásügynek elintézését, és hogy ez azon törvény, mely az országnak hitlevéllel megerősített régibb törvényeit épségben tartani rendeli, és melynek alapján az evangelikusok régebben is, most is felfolyamodtak ő felségéhez.

Ezekhez csatolták azon javaslatot is, hogy miképen lehetne a vallásügyi sérelmeket legkönnyebben megszüntetni. Ehhez képest azirânt folyamodnak, hogy „a földesurak jogainak épségben tartásáról“ szóló záradék valódi értelme országgyűlésileg megállapíttassék és megerősíttessék, úgy hogy összhangzásban legyen a vallás szabadságát biztosító régibb törvényekkel, békekötésekkel és kir. diplomákkal.

Továbbá, hogy a bécsi békekötésnek 9. és 10. pontja valamint az 1608-ki koronázás előtti 10., 11. és 13. t.-czikkek s az 1647-ki és más oly törvények, melyek a hivataloknak valláskülömbség nélkül való osztását rendelik, megtartassanak, s ahhoz képest a nádori és kir. táblai hivatalokra evangelikusok is jelöltessenek, valamint a megyei, városi és követi állásokra is alkalmaztassanak. Úgyancsak az 1647: 15. t.-cz., mely az evangelikusok házassági ügyéről szól, továbbá az 1647: 7. t.-cz., mely az evang. parasztoknak azon jogát biztosítja, hogy papjokat tanítás végett máshová is vihetik, vagy ők magok tanítás hallgatása végett máshová is mehessenek; továbbá a 8. t.-czikk, mely a mesteremberekre nézve azt rendeli, hogy azok vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek;

úgyszintén az 5. t.-cz., mely arról szól, hogy valamely vallást önkényt elfogadtak, annak elhagyására ne kényszeríttessenek, ismét megújíttassanak és megerősíttessenek. Továbbá kivánják, hogy az 1608-ki koronázás előtti törvény, mely a soproni gyűlés által megerősíttetett, azon részében is megerősíttessék, mely botrányok kikerülése végett az evengelikusoknak megengedi, hogy saját superintendenseik és más egyházi elöljáróik legyenek.

Minthogy pedig a vallás szabadsága magában foglalja a templomok, paplakok, iskolák, kórházak, temetők, harangok, mindennemű alapítványok, javadalmak és járandóságok szabad használatát, amint azt az újabb törvények és kir. diplomák is elismerték: ennélfogva kérik, hogy az 1647-dik évi, s a 90 templomról szóló 6-dik; a szakolczai protestánsokról szóló 8-dik; a győri, lévai, tihanyi, révkomáromi és holicsi templomokról szóló 9-dik; a kassaiak ról szóló 18. és 19-ik t.-czikkek, úgyszintén az 1649. évi 11. t.-cz., mely a mászfalvai és teplai templomokról, s az 1647: 10., 11. és 12. t.-czikkek, melyek részint a templom- és iskolaépítésről, részint a fizetésekről és stólajövedelmekről szólanak, szintén megújíttassanak és megerősíttessenek.

Ezek után átmennek a 26. t.-czikkre, jelesül pedig az abban foglalt záradékos megszorítások sérelmes voltának kimutatására.

Az első záradék így hangzik: „Ezután az ágostai és helvét hitvallásuak által épített s még római katholikus szertartásra nem használt templomok, bizonyos biztosok által nekik átadandók“. Ez annyiban igazságtalan és sérelmes tétel. amennyiben csak azon templomok átadását rendeli, melyek még róm. kath. szertartásra nem használtattak; holott az igazság azt követelné, hogy mindeniknek visszaadassék a magáé, tehát az evangelikusok által épített olyan templomok is, melyekben róm. katholikus szertartás is tartatott. Ilyenek például a pozsonyi, a ruszti (hol az egész városban csak két róm. katholikus léleknek van temploma), a kőszegi, beszterczebányai várbeli kisebb templom, a kas-

sai, két komáromi, a szentgyörgyi, bazini, nagyszombati, szakolczai, körmöczi, két selmeczi, újbányai, vágujhelyi, mely romokban van; továbbá Turóczban a bellai, pribóczi és záturcsai Mosonban az óvári; a győri imaház; Trencsénben a littaui és több mások, melyeknek előszámlálása fölösleges, de mivel evangelikusok által építtettek, tehát visszaadandók lennének.

A második záradék ez: „más helyeken pedig ő felségének kegyelmes kijelentése szerint, templom, iskola és paplak építhetése czéljából, azon ágostai és helvét hitvallásuak kényelmére, azon biztosok által az alább következő rendben leendő helyek kijelöltetni határoztatnak: Valamint az ország minden vármegyéiben, jelesül Vas vármegyében Dömőkben, Nemes-Csón az ágostaiak részére, és Felső-Őrön a helvét hitvallásuak részére.

Sopron vármegyében: Vadosfalván és Nemeskéren.

Pozsony vármegyében: Rhéten és Pusztafödémesen.

Nyitra vármegyében: Nyitraszerdahelyen és a Vág melletti Strázsán;

Barsban: Simonyin és Zselézen;

Zólyomban: Osztrolukán és Garamszegen.

Turóczban: Neczpálon és Ivánkafalván;

Liptóban: Hibbén és Nagypalugyán;

Árvában; Felső-Kubinban és Stebnyén;

Trencsénben: Szúlón és Zay-Ugróczon;

Szepesben: Görgőn és Toporczon vagy Batizfalván, némelyek ellenmondása daczára megengedtetett".

Ezen clausula az itt előszámlált tizenegy vármegyére nézve annyiban sérelmes, amennyiben az evangelikusoktól elvett több felépült templomok helyett csak két-két hely jelöltetett ki, az is alkalmatlan helyen. Innét van, hogy a róm katholikusok kezén több felesleges templom maradt, némely helyen két-három is; holott az evangelikusok az illető helyeken többségben vannak, sőt némely helyen alig van római katholikus lakos. Ezért az elvett templomok üresen, gondviselés nélkül, rommá lesznek; míg a sok

közteher alatt nyögő evangelikusoknak majdnem lehetetlenné válik még szerény épületeket is emelniök.

Megjegyzendőnek tartják itt azt is, hogy nemcsak paraszt, hanem nemesi helyek is vannak, melyek vagy egészen, vagy legalább nagyobb részben evangelikus nemesektől lakatnak, s alig egy-két róm. katholikus van közöttük. Nincs tehát ok, miért kellene az ilyen nemesi helyeken a protestánsokat megfosztani templomaiktól és járulékaiktól, és megfordítva, miért kellene tartani templomot azon két-három róm. katholikus lakos számára, akik azt még csak javítani sem lévén képesek, pusztulni kénytelenek hagyni.

Ily körülmények között a lelkek nyugodalma s következésképen az egész haza nyugodalma tekintetéből helyesebbnek vélnék, hogy egyes városokban azon felekezetnek kellene adni a templomot és járandóságait, amely ott többségben van; a kisebbségnek pedig megengedtetnék, hogy az 1647: 10. és általánosságban a soproni 26. t.-czikk épségben tartása mellett, a kijelölendő helyeken új templomokat szabadjon építenie. Vannak ugyan falvak és városok, melyekben a község megegyezése szerint valamelyik rész építtett magának fából vagy kőből templomocskát; ilyen helyeken a méltányosság szerint kellene kielégíteni az illető építő felekezetet, s gondoskodni papja és tanítója ellátásáról.

A harmadik clausula így szól: „A többi vármegyékben, jelesül Zala, Veszprém, Győr, Komárom, Abaujvár, Sáros, Zemplén, Ugocsa, Bereg, Torna, Gömör, Borsod, Hont, Nógrád, Szolnok és Heves, úgyszintén Pest-Pilis- és Solt egyesült, Szabolcs, Ung és Szathmár vármegyékben, minthogy jelenleg az ottlevő templomoknak tényleges használatában vannak, azért azok a tényleges birtokosok által való használatra felhagyattak“.

Ezen záradék ugyan a törvénynyel és a kir. diplomával egyezőnek látszik, mindazáltal egyes vármegyékben, pl. Győrben és Komáromban némely templomok és járan-

dóságok, melyek ezen 26. t.-czikk után az evangelikusoktól elvétettek, még ezen országgyűlés alatt lennének visszaadandók minden járulékaikkal együtt, és ha e részben valami követelés merülne fel, az a jövő országgyűlésen lenne elintézendő.

A negyedik clausula a véghelyekről szól ekképen: „Azonkívül az ország végvidékein, még pedig a Kanizsa elleni parancsnokságban, Szt-Gróton, a győri parancsnokságban Tihanyban, Vásonyban, Pápán, Veszprémben, Győrött és Komáromban; a bányai parancsnokságban Léván, Korponán és Füleken; a felsőmagyarországi parancsnokságban Putnokon, Ónodon, Szendrőn, Tokajban, Kállón és Szathmárban“.

Ennek következtében olyan magyarázat merült fel hogy azon véghelyeken, melyeknek nevei nem említtettek, sőt olyanokon is, melyek felsoroltatnak, ha bármi oknál fogva elkülöníttetnének a véghelyektől, azokon templomokat tartani és építeni, szóval vallásgyakorlatot folytatni nem szabad. Ennek ellenében az evangelikusok kérik ő felségét, hogy nemcsak a megnevezett helyeken, hanem másutt is mindenütt, akár szüntek meg az illető helyek véghelyek lenni, akár nem, szabadjon vallásukat gyakorolniok.

Az ötödik clausula a szabad királyi városokról szól ekképen: „A szabad kir. városokban, ú. m.: Pozsonyban, az ágostai hitvallásúaknak szabad legyen saját költségükön a külvárosban egy templomot építeniök, a biztosok által kijelölendő helyen. Továbbá Sopron maradjon azon vallásának birtokában és gyakorlatában, melyet most követ, s abban ne háborgattassék. Végre a szabad és bányavárosokban, mint Trencsénben, Modorban, Körmöczön és Beszterczebányán, felső Magyarországban minden városoknak a bennök kijelölendő helyen templom, iskola és paplak építése megengedtetik“.

Ezen záradéknak az a gyengéje, ami az előbbinek, hogy t. i. némely megnevezett helyeken két-három sőt több templom is van, melyekre a róm. katholikusoknak nincs

szükségük, de az evangelikusoknak kellenének; minélfogva az evangelikusok azon kivánságuknak adnak kifejezést, hogy a tőlök elvett templomok adassanak vissza. Mert nagy igazságtalanságnak tartják, hogy midőn például a soproniaktól három templom. a magyar kápolnával, iskolákkal és tartozmányaikkal elvétettek, ezek helyett csak egy imaház építése engedtetik nekiek. Avagy lehet az igazság, hogy két róm. kath. embernek két oly temploma legyen, melyeknek egyikét az evangelikosok külön engedély alapján építették?

Mindezeknél fogva azt kérik, hogy ezen clausulák hatálya kiterjesztessék nem csupán a megnevezett véghelyi és szabad királyi városokra, hanem azokon kívül az ország valamennyi városára és helységére. Ilyen — a nevezett t.-czikkből kihagyott — városok ezek: Selmecz, Bakabánya, Korpona, Ruszt, Kőszeg, Buda, Fehérvár, Újbánya, Libetbánya, Szakolcza, Szentgyörgy, Bazin, Zólyom, Breznóbánya, Pest, stb.; továbbá ilyen szabadalmazott városok, mint Vágujhely, Bán, Zsolna, Kisuczaujhely, Varin, Illava, Rajecz, Csejthe, Rózsahegy, Nagyfalu, Szent-Miklós, Szent-Márton, Mosócz, Turán, Szucsán, Tót-Próna, Német-Lipcse, Trsztena, Turdossin, Pónik, Dobronyiva, Bábaszék, Szászi, Nagyszalatna, Alsó-Kubin, Sarnóvia, Báth, Lévárd, Szenicza, Szobotistye, Somorja, Légrád s több efféle.

A hatodik clausula, melyben az ország ezen vagy más vidékén az evangelikusoknak templomai minden megszorítás nélkül meghagyatnak, továbbra is megerősítendő lenne. A törvényczikk többi clausulái mindvégig elfogadhatók, kivéve azon magyarázatot, mely szerint imaházak építhetők ugyan, de azokban papot tartani nem szabad. Ez olyan magyarázat, mintha valaki azt mondaná: lámpát ugyan mindenki tarthat, de nem szabad világítania.

És minthogy ezen t.-cz. olyan vármegyékre is kiterjeszti a vallás szabad gyakorlatát, melyek az úgynevezett neoaquistikák közé tartoznak, s a régibb törvények és kir. diplomák külömben is az egész országban biztosítják a

vallás szabad gyakorlatát; minthogy továbbá a visszaszerzett vármegyék lakosságának nagyobb része evangelikus vallású: ennélfogva kérik ő felségét, hallgassa meg törvényeken alapuló kérelmeiket; vigasztalja meg őket és küldőiket, kik közül sokan életüket áldozták fel ő felségeért, és akik továbbra is felajánlják hűséges szolgálataikat.[1]

Ezen emlékirathoz csatolták a multkor már egyszer benyujtott sérelmeiknek jegyzékét, és a bevezetésben említett, s a római katholikus rendek replikájára írt czáfoló iratot.

A sérelemjegyzéket annál inkább mellőzhetjük itt, mivel tartalmát úgyis ismerjük; de a czáfoló irat tartalmát már csak azért is közölnünk kell, mivel abban az evangelikusok vallásuk lényegéből és az ország törvényeiből vett argumentumokkal bizonyítják be, hogy az ő vallásuk nem megtűrt, hanem törvényesen *bevett* vallás; továbbá, hogy az nem fegyverzörej között hozatott be, s nem is mondható a lázadás okául, amint azt a róm. katholikusok állítják.

Ezen czáfoló irat, melyet szintén Okolicsányi szerkesztett, apróra szétszedi a róm. katholikusok replikáját.

Ugyanis a római katholikusok replikája rossz néven veszi ő felségének azon nyilatkozatát, hogy az ágostai és helvét hitvallást *bevett* vallásnak jelenti ki, és újonnan kimutatni igyekszik, hogy azon két vallásfelekezet fegyverzörej között hozatott be az országba, és csak a béke kedvéért türetett meg; de mivel a béke és nyugalom nem jött létre, tehát ebből azt a következtetést vonja le, hogy az evangelikusok vallását sem kell az országban megtűrni.

[1] Lásd Dobner Diariumát a nemz. Múz. példánya szerint. hol e nevezetes Emlékirat kivonata a tintával jelzett 197-dik lapon olvasható; a teljes Emlékirat pedig — nem tudni, eredeti fogalmazványban-e, vagy pedig már a rendek által változtatott alakban — a 161. lapon kezdődik. Az összevetésnél azonnal feltünnek az eltérések, melyek azonban a lényégen nem sokat változtatnak. Én a kivonatot használtam, csakis az elejét és végét egészítettem ki a teljes szövegű Emlékiratból.

Ez azonban helytelen és az evangelikus vallásra nézve sérelmes állítás. Látszik, hogy a róm. katholikus status, ha nem tapasztalná ő felségének e részbeni eltérő gondolkodását, kész lenne azt nyilvánosan is kárhoztatni és proscribáltatni.

Az evangelikusok előtt nem új az efféle sértegetés. Fájdalommal kénytelenek azt ismételten hallani és méltatlanul tűrni. De tudják, hogy az Isten igaz egyháza a világ kezdetétől fogva így sértegettetett. Világi és egyházi történelmi könyvekből világos, hogy Krisztus nevét használják fel a jelen században is a harcz ürügyéül. Minthogy ekképen a békétlenségnek okául a vallás állíttatik oda, kénytelenek ezen állítás alaptalan voltát úgy a Krisztus példájával, mint az apostolok tanításával kimutatni.

Mindenek előtt a „tűrt vallás“ kifejezésére vonatkozólag felhozzák, hogy ámbár erre nézve már az előbbeni országgyűlésen benyujtott emlékiratukban is eléggé megfeleltek, mindazáltal alázattal ismételve kijelentik, hogy az olyan felekezet vagy vallás, mely a hitet egyedül azon Jézus Krisztusnak érdemében helyezi, aki isteni természeténél fogva az élő Istennek, testénél fogva pedig a Szűz Máriának fia, mely hit tehát a Krisztusban gyökerezik; mely hitnek a kegyességben, következésképen a jó cselekedetekben kell megnyilatkoznia; — az a vallás, mely lényegében egy, de a Szentírás szerint és a Szent István I. könyvének I. fejezetében foglalt Athanásius-féle magyarázat szerint három személyben nyilatkozó istenséget tanít; — továbbá az az egyház vagy vallás, mely Péter apostol ama hitvallását, melyben Krisztust az élő Isten fiának nyilvánítja, s mely az Istennek ezen fiát az egyház alapkövének nevezi, Szent István könyvének II. fejezete értelmében hirdeti; végre az az egyház vagy vallás, mely minden nemzetnél szokásos módon fogadtatott be, s nyilvános békekötésekben befoglaltatott, és azután ezen ország köztörvényeibe beigtattatott, s azonfelül a királyok szent szavával a hitlevelekben megerősíttetett, s nem titokban, de nyilvá-

nosan és nyiltan gyakorolta szabadon elfogadott vallását: az ilyen vallás nem nevezhető *tűrt* vallásnak, amint azt a róm. katholikus status gyalázkodva lealázó módon állítja, hanem nevezendő *bevett* vallásnak, úgy amint azt ő felsége nevezte királyi resolutiójában.

Nem tartják helyén valónak, hogy a klerus némely tagjai által többször nyilvánosan tett azon ellenvetést czáfolják, hogy az evangelikusok nem tartják meg az első király által bevett keresztyén vallást. Mert az előbbeni pontban kellő szerénységgel kimutatták, hogy nemcsak amaz első király által előírt, hanem a királyok királya, a Jézus Krisztus által hirdetett vallást, s abból mindazt szigorúan megtartották, ami az üdvösségre tartozik. A többiekre nézve, melyek t. i. nem tartoznak az örök üdvösségre, és melyek amazok könyveiben nem is foglaltatnak, minők a külső szertartások és fegyelmi ügyek, fentartották a minden országokban másként gyakorolt keresztyén szabadságukat.

Azt hiszik, hogy az eddig felhozott argumentumok eléggé bebizonyították azt, hogy az ő vallásuk a keresztyénséggel *befogadott* vallás. De ezeken kívül nem hiányoznak positiv törvények, békekötések és királyi hitlevelek sem, melyek ezt világos szavakkal kétségtelenné teszik. Ugyanis, midőn 1500 éven túl, mintegy húsz évvel későbben az evangéliumi vallás, néhány ember által Magyarországba behozatott, és minden fegyveres erőszak nélkül kezdett terjesztetni; midőn némelyeknek nyilt ellenzése és erőszakoskodása folytán meghozatott az 1523-ki 23. s az 1525-ki 15. t.-cz. a lutheránus megégettetéséről és kiirtásáról, midőn ennek következtében tényleg sokan ki is végeztettek: akkor, 1606-ban köttetett meg a bécsi béke, melynek első pontjában az üldözés megszüntettetett, és az országban mindenkinek és mindenütt szabad vallásgyakorlat engedtetett. Ennek alapján 1608-ban béke idején, tehát fegyveres kényszer nélkül, önkényt *vétetett* be (így hangzik a törvény szava) az evangelikus vallás, nyilvános országgyűlésen, min-

den ellenmondás nélkül. Hogy ez így történt; hogy a törvény az összes rendek, tehát a róm. katholikusok, az evangelikusok, és a király beleegyezésével nyilvánította az evangelikus vallást *bevett* vallásnak, azt csak az fogja tagadhatni, aki a déli nap fényét is eltagadja. Ha a róm. katholikus status oly értelemben akarná az evangelikus vallást megtűrtnek tekinteni, mint a hogy a zsidók, és a világnak Krisztust tagadó nagyobb része kényszerül megtűrni az igaz egyházat, akkor az közös sorsuk lenne nekik a patriarchákkal, a prófétákkal és az apostolokkal, sőt az egész keresztyénséggel — de gyalázat lenne a világ előtt és dicstelenség az Isten előtt.

Nem nyomhatják el a feletti csodálkozásukat sem, hogy a róm. katholikus status a vallásbeli szabadságot fegyverrel kierőszakoltnak, s egyedül a béke kedvéért megengedettnek állítja; s ebből azt a következtetést húzza, hogy mivel a béke megszünt, szünjék meg a bevett vallás szabadsága is! Vajjon ily argumentummal nem lehetne-e felforgatni a világ minden szövetségeit? Vajjon ily okoskodás mellett nem kellene-e beszüntetni ezen ország minden más szabadságait? Mert ha az evangelikus vallás szabadságát azért kellene megszüntetni, mert annak megtartásával — mint mondja — megszünik a béke: akkor abból az következnék, hogy meg kellene szüntetni az ország más szabadságait is, mivel azok fentartása nemcsak néha, hanem jóformán állandóan megzavarja az ország békéjét.

Fájdalommal látják magokat olyanok érintésére kényszeríttetni, melyeket máskülömben nem hoztak volna fel. De az ellenök és vallásuk ellen irányzott sérelmes támadás kényszeríti őket, hogy önvédelem gyanánt ily kierőszakolt érveket is felhasználjanak. Felhozzák jeruzsálemi Endre magyar királyt; aki bizonyára nem önként, hanem kényszerítve biztosította az ország szabadságait, amint azt az előző történetek tanusítják. Felhozhatnák, ha fájdalom nélkül lehetne, hogy alig volt magyar király, úgy a nevezett András előtti időszakban, mint az utána következőben is

egész a reformatió behozataláig (tehát azon időben. midőn századokon keresztül csak római katholikusok voltak az ország rendei), aki ellen a rendek szabadságuk védelmére fegyvert nem fogtak volna, ami természetesen csak a béke megzavarásával történhetett meg. Ez oly világos, hogy magok a róm. katholikusok sem fogják tagadhatni. Ha ezek szerint igaz, hogy az ország szabadságait megtámadó királyok, és nem az azokat védő rendek zavarták meg a békét: akkor az evangelikusok is csak azt válaszolják, hogy ha olykor az evangelikusok kénytelenek voltak vallásuk védelmére fegyverhez nyulni, annak okai azon némely római katholikusok voltak, kik királyi rendeletek ellenére, a közönséges jogok ellenére, a hit ellenére, az igazság ellenére templomokat foglaltak, vallást háborgattak és üldöztek. Kiemelik, hogy nem minden római katholikust vádolnak ezzel, mert hiszen most is sokan vannak, kik a vallás és a templomok ügyét, e háborús időben méltányosan oldják meg. De például hozzák fel mindjárt a reformatió kezdetéről Verbőczy Istvánt, ki a szabadság védelmének ürügye alatt fellázadt II. Lajos király ellen; felhozzák Zápolya Jánost, aki utóbb királylyá lett, aki szintén ezen ürügy alatt fogott fegyvert ő felségének őse I. Ferdinánd ellen; felhozzák Báthory Zsigmondot, aki II. Rudolf ellen támasztott lázadást az elnyomott szabadság védelmének czime alatt; és az ország évkönyveiből — úgy mond — még többeket felhozhatnának annak bebizonyítására, hogy nem evangelikusok voltak a lázadók vezérei, hanem róm. katholikusok.

Elismerik, hogy a róm. katholikusok ezen állítással szemben hivatkozhatnak Bocskayra, Bethlenre, I. Rákóczy Györgyre és Tököly Imrére, mint evangelikus hadvezérekre. Elismerik, hogy ezek is fegyvert fogtak a királyok ellen: de határozottan tagadják azt, mintha azt egyedül a vallás miatt tették volna. Rövidség okáért csak arra hivatkoznak, miszerint az armálisokból és az illető békekötésekből kimutathatók, hogy a nevezett evangelikus férfiak, vallásuk

nevében folyt háborúikat nem a királyok ellen, hanem azon némely róm. katholikusok ellen folytatták, akik túlbuzgalmukban a királyi rendeletek ellenére zavarták meg a vallás szabad gyakorlatát s szedték el erővel az evangelikusok templomait, iskoláit és paplakait. Ezeknek vakmerősége ellenében méltán, jogosan, sőt szükségképen meg kellett védelmezniök a szabadságot. Hogy nem csupán a vallásért, hanem az ország egyéb veszélyeztetett szabadságaiért is barczoltak, mely harczban nem csupán evangelikusok, hanem róm. katholikusok is mellettük fogtak állást, az oly ismeretes és világos tény, hogy aki ezt a római katholikusok közül tagadni merészelné, az magának a napnak fényét sem pirulna letagadni az égről. Csak azt jegyzik meg e mellett, hogy azon háborúnak indítói, melynek élén Tököly állott, nem evangelikusok voltak, hanem azon róm. katholikusok, kiknek szomorú kivégeztetésére, még az élők is emlékeznek és tettük következményeit a jelenkor is szenvedi.

És a mostani kegyetlen háborúnak, mely hasonlóképen a szabadság védelmének czíme alatt folytattatik, nem-e róm. katholikus férfiak állanak az élén Rákóczy és Bercsényi személyében? Ki ne tudná, hogy azoknak követőit a protestánsok igyekeztek először a királylyal kiengesztelni? Ki ne tudná, hogy azok az elpártolt római katholikusok számtalan elfoglalt templom, paplak és járulék közül csak néhányat adtak vissza, míg a nagyobb részt magoknak tartották; de a vallás szabad gyakorlatát evangelikus társaiknak mindenütt megengedték! Ugyanis a róm. katholikus fővezérek tudták, hogy az evangelikusok hétszer annyian vannak az országban, mint a római katholikusok, s hogy azokat nem lehet máskép a király ellenében magokhoz csatolniok, mint a szécsényi szemfényvesztés által, mely néhány templom visszaadásának igérete által csalta meg őket, és tartotta meg pártjuk mellett.

Ehhez adalékul említhetnék a turóczi kegyetlen tragédiát; Turócz vármegyének lakossága nagyobbára evan-

gelikusokból állott. Ennek alispánját, az evangelikus vallású Okolicsányi Kristófot, és a róm. katholikus vallású első ülnökét, Rakovszky Menyhértet, csak azért végezték ki vad kegyetlenséggel, mert a mostani királylyal való békét akarták fentartani, s elég bátrak voltak a törvény mellett szót emelni. Hozzá tehetnék a nevezett Okolicsányi Kristóf atyjának, Pálnak, szomorú példáját, aki mint evangelikus, sok viszontagságon ment keresztül, aki fiának kivégezésekor annyi keserűséget, becsületes neve miatti fogsága alatt annyi fájdalmat szenvedett; aki pedig, mint ő felségének biztosa, négy éven át hűségesen működött a béke és engesztelődés létrejövetelén, úgy a közbenjárók, mint a főnökök helyeslése mellett. Ezt kétségtelenül tudja ő felsége, tudja az egész ország, sőt tudja a külföld is.

De nem akarják folytatni vallásuk helyessége és önmaguk ártatlansága mellett ily fényesen tanuskodó, s tőlük csak kierőszakolt argumentumok felhordását. Csak azt kérdik: mért nem veti el a római katholikus status azokat a törvényeket, azokat a békekötéseket és azokat a királyi diplomákat mind, a melyekről — mivel a vallás szabadságát biztosítják — azt állítja, hogy kierőszakoltattak? mért nem nevezi ugyanazon okból *megtűrtnek* az ország többi szabadságait is, melyeket a királyoktól ki kellett erőszakolni; mért ragaszkodik hát azon állítólag az evangelikusok által kierőszakolt törvényekhez, békekötéshez és királyi diplomákhoz, úgy, mint az összes szabadságok egyedüli reményhorgonyához? Talán félt, hogy ha a királyi hitlevél hatodik pontjának teljes kiküszöbölését kivánná, ezáltal rést nyitna a többi pontok megrontására; s ez vitte azon útra, hogy aminek nyilt megrontásától visszariadt, azt sajátságos magyarázat által akarja megkerülni; s ekként csak azokat a törvényeket, békekötéseket és diplomákat (s ezek közt a soproni 25. és 26-ki törvényczikkeket is) akarja megrontani, melyek a vallás szabadságáról szólanak. Vajjon az ilyen eljárás nem háborítja-e fel lelkét úgy azoknak, akik ő felségéhez kezdettől fogva hívek voltak, mint azokét

is, akik újabban visszatértek? Am ítélje ezt meg ő felsége a király, ítélje meg az egész udvar bölcsesége.

Azonban a római katholikus status még ezen lázító magyarázattal sem elégedett meg az ő replikájában. Ismételve sürgeti ő felségét, hogy a visszacsatolt részekre ne engedje kiterjeszteni a vallási szabadságot. Vajjon, ha a vallási szabadság ezen kivánt megszorítása a törvények ellenére megengedtetnék, nem lennének-e azon vidék evangelikusai a legnagyobb kétségbeesésnek kitéve? nem volnának-e ezáltal inkább felizgatva, mint ő felsége szándéka szerint megnyugtatva? A római katholikus status ezen kivánságából mindenki meggyőződhetik, hogy a visszacsatolás joga, mely nemcsak ezen országgyűlésen, hanem régebben is megtámadtatott, teljesen felforgattatnék. Ezt az evangelikusok nem akarják.

Végül a király és egész udvarának ítélete alá bocsátják a római katholikus status azon eljárását is, melynél fogva replikájában ráfogja az evangelikusokra, hogy száműzik a Krisztus keresztjét. Ezzel is csak a vallási becstelenség, zaklatás és üldözés magvait akarja elhinteni. Ugyanis azt írja a replikában, hogy ezen háborúság idején némely új „sekták" száműzték a Krisztus keresztjét, s azt kivánja, hogy ezeknek hely ne adassék az országban, a kir. ügyész vizsgálatot indítson ellenök, ő felsége pedig adassa vissza az azok által elfoglalt templomokat. A dolog úgy áll, hogy az evangelikusok, a Szentírás szerint, a keresztet elismerik a Krisztus szenvedésének jelképéül, mint a mely szenvedésből a Krisztus érdemében való hit által ered a lelkek üdvössége; ezt tartják ők is szilárdul és változhatlanul a hit horgonyául. Ezt bizonyára senki sem fogja tartani oly borzasztó bűnnek, melyért az evangelikusokat üldözni és kiirtani kellene. Igaz, hogy az ágostai hitvallásúak, kiket a róm. katholikus status közönségesen és megvetőleg lutheránusoknak nevez, zsinatot tartottak, melyhez a törvények szerint teljes joguk volt; s ott többek között rendezték a külső szertartásokat, melyek a hit igazságát és lényegét

nem szüntetik meg, ha nincsenek meg, de nem is javítják ha megvannak. A külső ünnepélyességek egyformasága tekintetéből azt határozták, hogy a fakereszt használata, mely a reformáczió kezdetétől fogva temetések alkalmával hol megtartatott, hol elhagyatott, általában elhagyassék. Ezen változtatás, ily veszélyes magyarázatok által sem akarja a vallás szabad gyakorlatát megzavarni, sem pedig a törvényeket felforgatni. Ami pedig azon templomok visszaadását illeti, melyeket állítólag az evangelikusok e háború alatt elfoglaltak, arra nézve megjegyzik, hogy maga a római katholikus status igen jól tudja, miként azok nem erőszakkal vétettek el a róm. katholikusoktól. Voltak esetek, hogy oly templomok, melyek részint a soproni gyűlés előtt, részint azután foglaltatott el az evangelikusoktól, melyeket aztán a róm. katholikusok ő felségének akaratja szerint önként vissza is adtak. Lehet-e ezt erőszakos foglalásnak nevezni?

Azonban kijelentik, hogy a nevezett rózsahegyi zsinatot, s annak tényeit és határozatait, mivel nem törvényes elöljáróság alatt hozattak, védelmezni nem akarják; de azt alázatosan kérik, hogy a róm. katholikus statusnak a vallás szabadságot illető veszélyes törvénymagyarázata és egyéb kivánságai ne fogadtassanak el, sőt ellenkezőleg ő felsége királyi hatalmánál és kegyességénél fogva továbbra is vigasztalja meg evangelikus rendeit oly határozat által, mely a vallás szabadságát és az ország békéjét biztosítani, az evangelikus rendeket pedig örök hálára fogják kötelezni.[1]

Ezen czáfoló irat és az előtte közlött emlékirat, a róm. katholikus rendek ellenzése miatt az országos sérelmekre adott replikához nem csatoltathatván, külön nyujtatott be ő felségének és a kormány főbb embereinek. Az átnyujtással Okolicsányi Pál, Röszler András és Úsz Gábor bizattak meg.

[1] Dobner Diaruma. Nemz. Múz.

III

A „lázadók" czimét a protestánsokra alkalmazzák. — A róm. katholikus papság a rózsahegyi evangelikus zsinatot új eretnekség miatt kárhoztatja. — Okolicsányi védi az evangelikus álláspontot. — A többség a rózsahegyi zsinat ellen felír. — A protestánsok kivánatai. — „Az evangelikus rendek" elleni tüntetés.

A míg a kiküldött bizottság Bécsben járt, és ott a befolyásosabb kormányférfiak megnyerése által igyekezett kedvező választ biztosítani magának, addig Pozsonyban, bár lassan, tovább folytak az országgyűlési tárgyalások.

Nagy gondot okozott a rendeknek azon kérdés eldöntése, mit tegyenek az úgynevezett lázadókkal, akiknek lecsendesítését, illetőleg mégtérését József király őszintén óhajtotta, és akiknek már eleve is bűnbocsánatot hirdetett. Abban egyetértettek, hogy a lázadók fejei elkülönítessenek a többiektől. Amazok okvetetlenül kárhoztatandók; emezek megnyerendők. Hosszas viták után július 23-kán Rákóczyt és Bercsényit felségsértőknek és a haza ellenségeinek nyilvánították; párthíveik számára azonban, ha egy év alatt leteszik a hűségi esküt, bűnbocsánatot igértek. Természetes, hogy az ónodi és egyéb gyűlések határozatai is érvényteleneknek mondattak ki.

Ezt az alkalmat az országgyűlésen jelen volt római katholikus követek arra akarták felhasználni, hogy az evangelikusokat rövid úton a „rebellisek" közé soroztassák, s mint ilyeneket minden egyházi jogaiktól és javaiktól kivánták megfosztatni.

Minthogy a bécsi udvarban, sőt az országgyűlésen is akadtak oly higgadt róm. katholikus világi férfiak, akik — a király intentióit ismerve — nem voltak hajlandók a papok kivánságát teljesiteni, tehát ezek új ürügyet kerestek a proscriptió kimondására.

Az ürügyet meg is találták; nem ugyan az evangelikusok jelenlegi magaviseletében, hanem az 1707-ben tar-

tott, külömben az evangelikusok által is érvénytelennek mondott rózsahegyi zsinat némely határozataiban.

A klerus semmiképen sem tudott megnyugodni ő felségének azon második leiratában, melyet a róm. katholikus rendek replikájára leküldött, s melyben röviden ugyan, de határozottan ki volt mondva, hogy első resolutiójához híven, a soproni és pozsonyi utolsó országgyűlések határozatait tiszteletben kivánja tartani azon jogok épségben tartásával. melyeket némely szabad kir. városok szereztek magoknak.

Maga e leirat rövidsége tanusítja a király bölcseségét, aki a javában folyó polgári háború zaját éppen nem tartotta alkalmasnak arra, hogy részletekbe bocsátkozzék. Sőt éppen az országszerte dúló harcz füstölgő romjai arra ösztönözték őt, hogy az engesztelődés szellemét előmozdítsa. s az egymással szemben álló honpolgárokat jogaik biztosítása által megnyugtassa és magához csatolhassa. Csak a róm. katholikus papság országgyűlési követei nem gondoltak az ország szerencsétlenségével. A szeretet és engesztelődés erényei helyett, a gyűlölet átkát terjesztették akkor. midőn a rózsahegyi evangelikus zsinat határozatait kezdték bolygatni.

Spázay Pál kanonok a július 25-kén tartott ülésen proscribáltatni kivánta mindazokat, akik a rózsahegyi zsinaton a szent kereszt használata ellen szólottak. Ebből óriási zaj keletkezett. Okolicsányi felugrott, hogy a kanonok indítványa ellen szólhasson; de a rendek mindenfelől nagy zajjal kiáltották, hogy nem lehet vitát rendezni, az idő előre haladt, zárassék be a sessió! A personális azáltal vetett véget a váratlan zajnak, hogy az ülést hirtelen feloszlatta.

Két nap mulva a klerus ismét felmelegítette e tárgyat. Most már nem csupán Spázay lépett fel a szent kereszt védelmére, hanem az összes káptalanok és konventek követei igényelték magoknak a dicsőséget, hogy a szent kereszt vitézei között helyt foglaljanak, s az utókor által megemlegettessenek. Egy *emlékiratot* nyujtottak be az országgyűlésnek, melyben a hitbuzgalom bámulatos tüzével támadják

meg a rózsahegyi zsinatot, illetőleg a „rebellis“ evangelikusokat.

Elmondják abban, hogy két év előtt „a lutheránus rebelisek és kálvinisták“ Rózsahegyen zsinatot tartván, ott a szent kereszt használatát elvetették. Ezáltal — úgy mond — a szent kereszt meg van gyalázva és a nevezett zsinat *új eretnekségről* tesz tanubizonyságot. Ugyanis nemcsak az Istent, nemcsak az isteni tiszteletet sértette meg azáltal, hogy a hazai törvények ellenében eltörült némely ünnepet, méltatlanul bántva az összes keresztyénségnek a Krisztus keresztjében megszerzett üdvösségét: hanem hálátlanságot tanusított a haza iránt is, midőn száműzte a keresztet, mely ezen apostoli Magyarországnak egyedüli és fő régi díszét képezte. Ebben állott, ettől függött a szent korona adományainak legfőbb java, és az ország dicső királyai Szent Istvántól kezdve azért neveztetnek apostoli királyoknak, hogy miként hajdan Salamon

„Struunt Templa, ditant donis,
Ornant gemmis et coronis
Cruces et Altaria“.

Mindezeknél fogva alázattal fordulnak az ország karaihoz és rendeihez, mint az isteni tisztelet és az ősi római katholikus vallás védőihez, hogy azon rózsahegyi zsinatot, mint a mely az Istent, az egész keresztyénséget és a hazát sérti, nyilvánosan és névszerint, más conventiculumok példájára, proscribálják, amiért az Isten áldását fogják elnyerni.[1]

A personális, aki szerette volna elkerülni az ezen memorandum által előreláthatólag előidézendő vitát, arra kérte az evangelikus rendeket, hogy mivel az ügy nagyon kényes és „ragadós“, ne vitatkozzanak felette, hiszen nem

[1] Inclytorum Statuum et Ordinum Servi et Capellani humillimi, Obligatissimi Venerabiliuum Capitulorum et Conventuum Ablegati. Dobner, i. h.

az egész evangelikus status van általa megtámadva, hanem csak némely evangelikusok. Ezek csupán evangelikus rendekből álló konvent határozatától tették függővé további eljárásukat. A konvent azonban azt határozta, hogy mivel a káptalanok és konventek memoranduma országos ügy, jelesül pedig a vallásügyi replika kapcsán terjesztetett elő, tehát nem lehet azt szó nélkül hagyni.

Addig is azonban, míg nyilvános tárgyalására kerül a sor, Okolicsányi megbizatott, hogy az evangelikus rendek nevében választ írjon reá. Július 30-kán a kész dolgozat felolvastatott és elfogadtatott a konvent által. A szerkesztő szokott alaposságával verte vissza a papság támadásait. Megértették — úgymond — az evangelikus rendek a káptalanok és konventek emlékiratát, melynek szavai ugyan nem irányulnak általában az evangelikusok ellen, de belső tartalma mégis nem annyira ama zsinat eltörlésére, mint inkább az evangelikus vallás szabad gyakorlatának, mint eretnekségnek kárhoztatására és üldözésére van irányítva.

Ami a rózsahegyi zsinatot illeti, arra nézve az evangelikus rendek megjegyzik, hogy annak említése nem a királyi válasz 33-dik pontjából vétetett, ahova nem is tartozik: de vétetett a rendek válaszának 4-dik pontjában foglalt záradékából. E zsinatot, amennyiben nem törvényes elöljáróság, hanem a király ellen harczolók hatalma alatt tartatott, ők magok sem ismerik el törvényesnek. Ennélfogva nem is kellett azt külön megnevezni, mivel a más eltörlendő conventiculumokról szóló 4-dik pontban általában ez is benfoglaltatik.

Hogy a királyi válasz 33-dik pontjára sem illik, az abból is eléggé világos, hogy az nem holmi kárhoztatott vagy kárhoztatandó „szektákról", hanem szabad és *bevett vallásokról* szól. És pedig szól nem azért, hogy a vallás szabad gyakorlatáról hozandó törvény felbolygassa a lelkek nyugalmát, hanem hogy ő felségének óhaja szerint, béke és nyugalom következhessék belőle.

De valóban a 4-dik pont záradékához sem tartozik,

mert magától értetődik, hogy amint eltörültetett a szécsényi és ónodi gyűlés azon általános kifejezéssel, hogy minden törvénytelen conventiculum eltörlendő, úgy eltörültetett a rózsahegyi zsinat is. Nem akarnak haszontalan vitába bocsátkozni, de ki lehetne mutatniok, hogy voltak más ily conventiculumok is, melyeket sokkal inkább, sokkal jogosabban és igazságosabban lehetne eltörülni, mint a rózsahegyi zsinatot. Mert ebben az evangelikusok semmit sem tettek ő felsége ellen, hanem határoztak elhagyása vagy megtartása felett oly szertartásoknak és külső cselekményeknek, melyeket Krisztus példája és az apostolok tanai szerint, s ezek alapján az ágostai hitvallás szerint is, elhagyniok vagy megtartaniok lehetett és pedig a lelkiismeret megsértése nélkül. Ilyenek például némely ünnepek elhagyása, melyeket sok evangelikus egyházban sohasem tartottak meg; ilyen a fakereszt használata temetési meneteknél, melyet most külső egyformaság tekintetében mindenütt elhagyandónak határoztak. Ezt a papi követek a Krisztus keresztje számüzésének nevezik csak azért, hogy gyűlölséget terjeszthessenek az evangelikus vallás iránt, melynek változhatatlan alapját, a Szentirás értelmében vett Krisztus keresztje képezi. Ha ezért a zsinat általában érvénytelennek mondatik ki, az őket egyáltalában sérteni nem fogja, sőt ahhoz, mint ő felsége óhajához képest a béke kedvéért szivesen hozzájárulnak.

De ha nem ezen indokokból, hanem a papi követek által felhozott és a mai háborús időkben éppen nem helyes külön okoknál fogva törültetnének el, akkor semmi sem következhetik valószinűbben, szükségszerűbben, bizonyosabban és veszélyesebben mint az, hogy az evangelikusok vallásának szabadsága, a törvények, békekötések és kir. hitlevelek, sőt a 25. és 26-dik törvényczikkek is fel fognak forgattatni. Az által hallgatagul mindazok kárhoztatva lennének, akik bizonyos ünnepeket régidőktől fogva isteni joguknál fogva nem tartanak meg, és kik temetések alkalmával a fakeresztet nem vitetik elől. Hiszik azonban, hogy ezt ő felsége nem fogja megengedni.

Továbbá figyelembe kivánják vétetni azt is, hogyha csupán oly külső szertartások elhagyása miatt, melyek a hit lényegét nem érintik, valamely egyház eretneknek volna nevezhető, akkor abból az következnék, hogy az apostolok magok is eretnekek, mert nem egyforma szertartást követtek — pedig ezt gondolni sem lehet. Sőt azt merik állitani, hogy ha valaki alaposan kutatná, azt találná, hogy sok olyan szertartás, mely hajdan Szt István, Szt László és Kálmán királyok idejében előírva volt, most a római katholikus egyházakban többé nem található. Sőt azt is fogja tapasztalni, hogy olyan ünnepek is, melyek decretalis ünnepeknek neveztettek, most vagy egyáltalában nem tartatnak meg, vagy nem oly ünnepélyességgel, mint a többiek. Vajjon ezért a nevezett papi követek saját vallásukat is sectariusnak és eretneknek fogják-e nevezni?

Mindezen előrebocsátott érvek szóval elmondattak már nemcsak az alsó tábla ülésein, hanem írásban is össze voltak foglalva már akkor, mikor a káptalani és konventi követeknek amaz emlékiratai felolvastattak. Azt hitték, hogy azok alapján mindenki be fogja látni, miként az evangelikusok nem várnak egyebet, mint hogy ama zsinat, más conventiculumok módjára, csak oly általános kifejezéssel törültessék el, mely sem nekik, sem vallásuknak sérelmével nem jár. Azonban nemcsak hogy ezen várakozásukban csalatkoztak, de meglepetéssel látják, miszerint lázadással gyanusíttatnak, midőn ellenfeleik nyilvános ülésen azt követelik, hogy ama zsinatnak részesei (qui consortes ejus erant) nem csupán az elmondott külön okokból, melyek az evangelikus vallás szabadságát veszélylyel fenyegetik, hanem az emlékiratban foglalt nyilt kifejezéssel száműzessenek és kárhoztassanak.

Gondolják meg a róm. katholikus rendek, vajjon ez előmozditja-e ő felségének szándékát, mely abban áll, hogy az elpártoltak visszatéríttessenek? Vajjon nem fog-e ez inkább ösztönül szolgálni arra, hogy azok is visszariasztassanak, akik kezdettől fogva a kibékülést hangoztatták?

Vajjon időszerű dolog-e azon jóindulatú embereket a hűségtől elidegeníteni inkább, mint abban megerősíteni, és pedig oly kifejezésekkel, melyek az evangelikus vallást mélyen sértik. Végre, ha azon zsinaton hozatott volna is olyan határozat, mely a keresztyén hitet sérti, vajjon azokat, kik azóta hívek lettek, nem kellene-e meghallgatni, hogy mi okból cselekedték azt? Vajjon azon megtértek, akik azon zsinatnak eltörlésébe beleegyeztek, mivel az nem törvényes elöljáróság alatt tartatott, szintén kárhoztatandók-e mielőtt meghallgattatnának? Nem-e mindenki méltán fogja gondolhatni, hogy e kivánságnak nincs egyéb czélja, mint hogy ő felsége engedvén a kivánságnak, önmagával ellenkezésbe jőjjön, s olyanokat is száműzessen, akiknek az általános amnestiában nyiltan megbocsátott? Ezt még azok ellen sem lehetne tenni, akik a detronizálást aláírták, ha már egyszer ő felségének hűségére tértek. Miért akarják tehát elvonni a kegyelmet azoktól, akik ama zsinat részesei, consortesei voltak?

Mindezeknél fogva alázattal könyörögnek, hogy félretevén a sértő és igaztalan indokolást, mely ő felségének intentiójával ellenkezőleg csak nagyobb zavart idézhet elő, nemcsak azon irat, hanem a kir. resolutióra készített replika is, mely az evangelikusok ellenmondása daczára készült, mellőztessék, enyhíttessék s következésképen mint az evangelikus vallás védelmére felhozott okok visszaverésére és az evangelikus vallás megalázását czélzó, meg ne hallgattassék, a zsinat eltörlése a 4-ik pont általános kifejezése alá foglaltassék, s a káptalanok és konventek követeinek akaratja ne teljesíttessék.

Végül kijelentik, hogy ha a róm. kath. status ezen jogos kivánságuknak eleget nem tenne, azon esetben protestálnak isten és annak angyalai, s maga a róm. kath. status előtt is mindazok ellen, amik vallásuk gyalázatára és magok veszedelmére a többször említett írásban és a kir. válaszra adott replikákban foglaltatik. Fájdalommal és kényszerűségből teszik ezt, nehogy hallgatásuk által ő fel-

sége, az uralkodóház és az egész világ azt gondolhassa, hogy Magyarországban az evangelikus vallás, az ágostai és helvét hitvallásoktól eltérőleg degenerál.[1]

Ezen válaszirat benyujtásával Röszler volt megbízva; de ő ezt — nem tudni mi okból — nem tette meg azonnal,[2] amiért a papság még hangosabban követelte azoknak proscribáltatását, akik a keresztet nem akarják használni.

Augusztus 3-kán és 4-kén ismét szóba került e tárgy. A klerus hevesen követelte a proscriptiót. Kifejezéseiben éppen nem volt válogatós. A „rebellis", „eretnek" és más hasonló szavak kemény viszonzásokra adtak alkalmat. Az evangelikusok tiltakozva e sértő kifejezések ellen, ismételve kijelentették, hogy a rózsahegyi zsinatot ők magok sem tartják érvényesnek. Az ennek daczára megújuló támadásokból azt látják, hogy a klerus ezt csak ürügyül akarja felhasználni vallásuk üldözésére. De a klerus nem tágított. Ismételte a memorandumában felhozott okokat és kihívólag azt vetette fel, mért nem válaszolnak hát írásilag júl. 27-ki emlékiratukra?

Erre az evang. követek, restelve, hogy Röszler a már kész czáfiratot be nem nyujtotta, azt válaszolták, hogy az írásbeli válasz is készen áll, csak tessék azt meghallgatni. Ott is ki van mutatva, hogy a rózsahegyi zsinat csak erőszakkal hozatott be a kir. válaszra adott replikába, és hogy a kereszt, melyet a Szentírás értelmében az evangelikusok is tisztelnek, egyáltalában nem indokolja a klerus türelmetlenségét. Dobner a vita folyama alatt egy czédulára

[1] Inclytorum Statuum et Ordinum Regni humillimi servitores Ablegati Evangelici. Két egymástól eltérő kézirat Dobnernél a Nemz. Múz. levéltárában. Az eltérés onnét magyarázandó, hogy az eredetileg Okolicsányi által még júl. 30-kán szerkesztett szöveg az augusztusi viták alapján bővíttetett és javíttatott.

[2] Dobner aug. 6-káról megjegyzi: „NB. die 6. Augusti dicit ad me Dnus Okolicsányi, male ipsum habere, quod Dnus Röszler memoriale refutatorium non exhibuerit hac die in domo Regnicolarum, cum ipsi, sepius ut exhiberet, dixerit et in pileo Dni Röszler habuerit".

írta és köröztette Szt Kristoforus következő szavait: „a legfőbb bölcseség pedig abban áll, ismerni Jézust, a keresztre feszítettet!“

De a papi követek közül csak Unverzágt premontrei rendi követről van feljegyezve, hogy Szent Kristoforus szavait helyeselte. A többiek folytatták a tárgytalan keresztes háborút, melynek vége az lett, hogy a többség aug. 7-kén elfogadta a kérvényt, s ahhoz képest szerkesztette az ő felsége válaszának negyedik pontjára vonatkozó replikát.

A bevezetésben hálájokat fejezik ki a rendek azért, hogy ő felsége ezen pontot jóváhagyni méltóztatott. De csakhamar lelkük keserűségét öntik ki a fölött, hogy a Krisztus keresztjének némely istentelen és eretnek gyűlölői, kik nem elégesznek meg azzal, hogy halálos mérges tajtékjokkal ő felségét mint törvényes királyukat, saját hazájukat és ő felségének hű rendeit, veszélyes törekvéseikkel és ártási szándékaikkal gonoszul megsértették, hanem — hogy még a királyok királyának, az ég és föld urának s egész emberi nemnek, sőt a fakeresztben győzedelmeskedő Megváltónak sem látszassanak engedni — rózsahegyi álzsinatukban az ország positiv törvényeinek ellenére, nemcsak a decretalis ünnepeket, hanem magát az egész kereszténység visszanyert üdvösségének szent keresztjét is, mely ezen apostoli országnak legfőbb díszét képezi, magának az ágostai hitvallásnak ellenére gyalázatosan száműzték s ezáltal nem iszonyodtak az országba új „sectát“ behozni és mindenféle más rosszat előidézni.

Mindezeknél fogva a karok és rendek alázattal kérik ő felségét, hogy azon kárhoztatott álzsinatot vagy veszélyes conventiculumot, mely az egész kereszténység gyalázatára és lealázására Rózsahegyen tartatott és az ott hozott mindenféle határozatokat, mint melyek sérelmesek az Istenre, ő felségére, az egész kereszténységre és ezen hazára nézve, örökre eltörülteknek, megsemmisítetteknek, megölteknek (pro mortificatis) és kárhozottaknak kijelenteni, s az azokat merénylő eretnekeket s azoknak pártfogóit és követőit, mint

a Krisztus keresztjének valóságos ellenségeit, s úgy az isteni, mint emberi felségnek nyilt megsértőit, a közbéke és nyugalom megzavaróit száműzötteknek kijelentetni és kihirdettetni, s mindezt az ország törvényeibe iktattatni méltóztassék.[1]

Augusztus 13-kán, midőn a királyhoz felterjesztendő ezen válasz felolvastatott, Okolicsányi Pál ismét felszólalt. Azt kivánván újra, hogy a protestánsok kivánságai is csatoltassanak az illető ponthoz. Be is nyujtá azonnal a papok emlékiratára írott válaszát és azt felolvastatni kérte.

Alig olvastatott ez fel, a klerus tagjai keményen megtámadták. Első kifogásuk azon aláírás ellen volt, hogy a protestánsok magukat régi szokás és jog szerint *„evangelikus rendek“*-nek nevezték. Ez nézetük szerint ép oly jogtalan, mint illetéktelen elnevezés. Honnan veszik a protestánsok a bátorságot, mire alapítják jogukat arra, hogy e nevet használják? Régi dolog — úgymond — hogy csak négy országos rend van és ennélfogva „az evangelikusok“ nem képezhetnek külön rendet.

Ilyen régi kopott fegyverek ellenében a protestánsok ismét a törvényre hivatkoztak. De hiába; a káptalanok és konventek követei jobb ügyhöz méltó buzgalommal harczoltak ellenök. A tanácskozásba újra a szenvedélyt hozták. követelvén nemcsak azt, hogy a protestánsok kivánsága ne teljesíttessék, hanem azt is, hogy az „evangelikus követek“ takarodjanak ki a tanácskozás terméből és[2] mert itt mondák — az ötödik rendnek helye nincs.

El lehet képzelni, minő zaj támadt e szavakra. Éles

[1] Dobner, naplója 192. lapján.

[2] „Praeprimis tamen hoc, quod Dnus Gábriel Spáczay, publicus ille Fafacium orator, in sua emphastica magis, quam rationabili publica oratione, inter reliqua, inepte nimis postulaverit, quatenus cmnes Evangelici Ablegati ex stante mox illius temporis sessione, sine omni respectu, ceteris etiam Clericis idem vociferantibus volentibusque ejiceantur“ Kőszeghy levele Gábriel Jánoshoz és Mikoshoz keltezve aug. 19-kéről Bécsben. Lásd Dobner naplóját 191. lap.

viszonzások, személyes támadások és bosszantó megjegyzések nem hiányoztak.

Az evangelikusok között különösen Okolicsányi boszszankodott, akit azzal is vádolt a klerus, hogy résztvett a rózsahegyi zsinaton.[1] Azon ellenvetésre, hogy itt az evangelikus rendeknek helyök nincs, azt válaszolták, hogy ha nem lenne helyök, akkor ő felsége regalis útján nem is hívta volna meg az országyűlésre. Külömben — úgymond — ilyen dolgokra nem érdemes még csak felelni sem.

Magának a herczegprimásnak kellett közbelépnie, és az illető káptalani és conventi követeket mérsékletre intenie.[2]

A vége az lett, hogy a többség replikája a protestánsok kivánalmainak figyelembevétele nélkül ment fel a királyhoz.

Az evangelikusok, régi szokásukhoz híven, ismét Bécsbe folyamodtak, s küldötteik által igyekeztek kedvező választ kieszközölni.

A ministerek unni kezdték a harczot, és általánosságban csak arra intették őket, béküljenek ki a klerussal. Ő felsége teljes jóakarattal van a protestánsok iránt, de a klerust sem akarja ellenségévé tenni. Erre Röszler megjegyezte, hogy a klerussal nem lehet kiegyezniök, éppen úgy, mint a bárány nem egyezhetik ki az őt felfalni akaró farkassal. Ezért van szükségük a főpásztor védelmére.

[1] „Locutus praeterea alia quoque Clerus minus convenientia, ut, inter caetera, hoc quoque impudenter ausus est objicere (cujus ego in contrarium alioquin testis esse possum) quod meus etiam Dominus praefatus principalis (Okolicsányi) interfuisset illi Synodo, ideoque Suam Dominationem Perillustrem tam strenuum fore deffensorem; cui respondit publice: non esse hoc verum, et, si male hoc audiret, aut male haberet, mox sibi Juris peteret Satisfactionem. Maluit nihilominus rubore perfusus cum pace sancius considere, quam mendacinam quaerens promovere litem ... Kőszeghi levele u. o.

[2] ... pro et contra — mondja a napló — diu quoque disputatum, et jam ad personalia quoque deventum fuit, ubi dum Sua Eminentia et Celsissimus Princeps — ne aliqua extremitas suboriatur — semet interlocutione iniverunt ... Diarium Diaetae Posoniensis A. 1709.

Augusztus 29-kén jelenté a titkos referendarius, hogy ő felsége a király az evangelikus vallást törvényesen bevett vallásnak ismerte el, csakhogy a lakosok közötti békét biztosíthassa. A ministerek és az esztergomi érsek is jóindulatot mutattak, s nem helyeselték az országgyűlésen szereplő túlbuzgó kanonokok kitöréseit. A protestánsok ismét remélni kezdtek. Külön tanácskozásaikon örömmel közölték egymással a hallott jó hireket. Ilyenek voltak: hogy ezután szabad lesz a protestánsoknak templomokat építeniök, hogy az általok épített templomok és iskolák nem fognak többé elvétetni, hogy maga a bibornok-érsek bíztatja a protestánsokat, legyenek türelemmel, mindent meg fognak nyerni.[1]

Ily biztató jelekkel szemben arról tanácskoztak, hogy minő feltételek között bocsátkozzanak alkudozásba a jóindulatú ministerekkel? Az volt a kérdés: maradjanak-e általánosságban az evang. vallás jogainak védelmezésénél, avagy részletekbe is bocsátkozzanak egyes sérelmi esetek felhordásával? E részben eltérő nézetek nyilvánultak. Röszler azt mondá a pozsonyi templomra nézve, hogy mivel a jezsuita szerzetesek sokat építettek bele, nem fogják visszaadni; de hiszi, hogy más városokban inkább lehet valamit nyerniök. Okolicsányi megjegyzé, hogy azért az ügyet nem kell elejteni. Ruszti Gábor azon nézetben volt, hogy ha a többi templomok visszaadatnak, a pozsonyiakon is lehetne segíteni. Dobner szerint könnyen megtörténhetik, hogy ha az evangelikusok a részletekbe bocsátkoznak, a ministerek pedig az általánosságokhoz ragaszkodnak, tényleg semmit sem eszközölnek ki. Mire Okolicsányi azt válaszolá, hogy a vallás szabad gyakorlatát akkor is bírhatjuk, ha némely templomainkat és iskoláinkat nem nyerhetjük is vissza, mit azoban Röszler és Dobner nem ismertek el, mert szerintök

[1] „Dass Herr Röszler Tit. Herrn Bürgermeistern und mir referiret, wie Sne Eminenz Herr Cardinal v. Sachsen zier (?) und Ihro Excell. Herr ungarischer Kanzler Graf Illésházy, immer tröstliche Hofnung gemacht, dass die Evangelischen ihre selbst erbaute Kirchen wiederum durch Ihro königliche Majestät zurückbekommen werden . . ."

a vallásszabadság templomok és iskolák szabad bírása nélkül nem létezhetik. Hivatkoztak az 1647-ki törvényre, melyben a visszaadandó templomok felsoroltatnak; és ő felségének Sléziában követett eljárására, mely szerint elvett templomokért pénzbeli kárpótlás adatott. De mindezen észrevételeknek az lett a vége, hogy a törvényektől és királyi diplomáktól eltérni nem szabad. Tegyen ő felsége tetszése szerint, de az evangelikusok a maguk kérelmétől el nem állhatnak már csak az utódok leendő ítélete miatt sem.

Okolicsányi szeptember 16-káról azt írja Dobnernek Bécsből, hogy a ministerek egy királyi commissio kiküldetését óhajtják, mely mind a két félnek panaszait meghallgatván, kiegyenlítené az ügyet. Ha pedig nem bírná az egyességet létrehozni, akkor a király döntene véglegesen. Nem is igen lehet — úgymond — más módot képzelni oly ügyben, melyben egyik vagy másik fél lelkiismeretének sérelme nélkül, alig lehet engedni. Az ügyet nem látja reménytelennek mindaddig, amíg ő felsége törvényesen bevett vallásnak tekinti az evang. vallást.[1]

Ez azonban hiú reménykedésnek bizonyult, mert a viszonyok egészen kedvezőtlen irányban fejlődtek. A katholicismus nemcsak a protestánsok megrontásán, hanem azon is dolgozott, hogy a szerzetes rendek, kolostorok és collegiumok visszaállíttassanak.

Miként a mult évben, úgy most is előkerültek a külömböző szerzeteseknek kérvényei. Így például július 8-án olvastatott Barilovics Lajos, mint a *Szent Pál szerzetesrend* főnökének emlékirata, melyben aziránt folyamodik, hogy a vallásos collegiumok, kolostorok és conventek száma ne korlátoltassék. Erre alkalmat adott a sérelmekben elforduló azon kitétel, hogy az ily intézmények ne szaporíttassanak. Pedig az ily collegiumok, kolostorok és conventek nem alapíttatnak az illető városok tudta és beleegyezése nélkül, sőt rendesen a városok egyenes felhívására. A városok sze-

[1] Okolicsányi levele Dobnerhez 1709. szept. 16. Dobner naplójában.

retik. ha falaik között vallásos társulat lakik. mert tudjá hogy az nem lehet kárukra. sem sérelmükre. Továbbá a is nagy igazságtalanságnak találja a kérvényező. hogy azo kik valamely vallásos testület kebelébe lépni kivánnak. ne örökölhetik azt a vagyonrészt. mely őket azon esetben illetn ha világi renden maradtak volna. Nézeteinek helyesség mellett idéz egy pápai bullát, továbbá világi codexeket kánonokat. Végül azon kérését adja elő. hogy a vallá testületbe lépni akarók ne fosztassanak meg törvényes örö ségeiktől.

Ugyanezen tárgygyal kapcsolatosan a *Cistercita-ren* követe előadja. hogy az ő rendje Magyarország legrégib és legvirágzóbb rendje volt valaha. melyhez 52 kolost javadalma tartozott. Elmondja. hogy alig meri reméllen hogy mindazon birtokok most visszaszerezhetők legyenel melyek hajdan oda tartoztak. Azért csak azt kéri az orszá karaitól és rendeitől, hogy a nevezett cistercita-rend necsa behozva legyen az országba, hanem hogy a rendek oly rend szabályokat alkossanak, melyeknek segedelmével e ren régi virágzó állapotát visszanyerhesse Erre nézve ő leg alkalmasabbnak vélné. ha az e rendbe lépő férfiaknak a őket törvényesen illető vagyonrész, testvéreik és rokonail által készpénzben a kolostorok számára lefizettetnék.

A napló nem említi. hogy minő véleményben voltal erre nézve a rendek. de bizonyos. hogy ezt is az előbl említett válaszfelirati pont értelmében döntötték el.

Pater Capistrán, a szentföldi *Szent Ferencz-rendiek* ki küldöttje az általa benyujtott emlékiratban előadta. hogy a Szentföldön lakó franciskánusok, sőt az egész keresztyén ség végveszélylyel van fenyegetve a szaraczenok által. hogy ha nagyobb összeg pénzzel nem segíttetnek; minélfogva segélyért folyamodik a magyar rendekhez. Úgy ekkor. min a következő napokon szép összeg gyűlt össze e czélra.

Július 29-kén a kapucinusok folyamodtak, hogy épülő félben levő lakházuk befejezéséhez a rendek segélyt nyujt sanak.

Augusztus 7-kén a szolnoki franciskánusok harangra segélyt kérnek. A rendek magok közt gyűjtést rendeltek el.

Volt a rendekben egy kis érzék a tudománytisztelet iránt. Mikor július 15-kén felolvasták Nagyszombat városának emlékiratát, melyben az ott levő akadémiától a pallosjogot elvétetni kérik, s midőn ennek támogatására felszólalt Jambrikovics Mihály nevű követ, és ügyetlenül kicsinylő hangon kezdett beszélni az akadémiáról s ennek jogairól, a rendek nagy zajjal támadtak reá, azt mondván, hogy az olyan ember, aki így beszél, nem érdemes, hogy az országgyűlés tagja legyen, mert — úgymond — minden országnak szüksége van tudományra. S Jambrikovics nyilatkozata annál nagyobb hálátlanságot tanusít a szóban levő akadémia iránt, mivel ő mint doctor juris azon akadémián tette le az esküt; és így — mondja a napló — valamint a liptóvármegyei füles baglyok, a többi madarakra rá szoktak támadni, úgy az említett nagyszombati követ Jambrikovics Mihályra rátámad az egész ország, és jól megpirongatván (ez) le is üle az maga helyére nagy arczú pirulással; bezzeg okosan bánt magával követtársa Bénics János, mert ő helyben maradván, megfogta az dolgát, és így nem is esett semminemű kisebbség rajta — sicque inter risus publicos, et magna Jambrikovicsii confusione, soluta est sessio.

A németrend, daczára annak, hogy a mult évben határozottan visszautasíttatott a rendek által, nem nyugodott. Minden követ megmozdított arra nézve, hogy Magyarországba bevétessék. Úgy látszik, a főpapok és főurak között sok tekintélyes pártfogója volt, mert külömben oly határozott visszautasítás után, mint aminőben egy évvel elébb részesült, nem mert volna újra folyamodni.

A nádor és a herczegprimás nyiltan pártolták. Az előbbeni kész volt népszerűségét is feláldozni e rend kedvéért. Minthogy tavaly megrovást kapott e rend mellett kiadott nyilatkozatáért, most egészen más útra terelte az ügyet. Ugyanis magánúton oda utasította a rend főnökét, keresné

össze mindazon adatokat, melyek a rendnek Magyarországon való egykori lételét bizonyítják. Azután pedig júl. 20-án saját titkára által átizent a rendek táblájának, hogy mivel a szóban levő rend kész Magyarországon bírt jogait kimutatni, küldjenek azok ki a magok kebeléből egy bizottságot, mely az illető okmányokat átvizsgálná. Ugyancsak titkára által jelenti a rendeknek, hogy a főrendek a magok kebeléből hasonló czélból már megválasztottak egy bizottságot.

Az eljárás szokatlan volta, úgy mint az illető rend tolakodása, erős ellenzésre talált ismét a rendeknél. Először is arra hivatkoztak, hogy e tárgy mult évben, tehát a jelen országgyűlés folyama alatt már véglegesen eldöntetett, amennyiben határozatilag kimondatott, hogy a német rend már csak azért sem vétethetik Magyarországba, mivel szabadalmi oklevelében az mondatik, hogy e rend tagjai közé magyar ember fel nem vehető. Most is ragaszkodnak ezen nézetükhöz, és a német rendet örök időkre ki akarják zárni Magyarországból. A nádor által kivánt küldöttség kiküldését nem tartják szükségesnek. De ha szükséges volna is, ily eljárás miatt, minőt a nádor tanusít, nem küldenék ki; mert nem az a dolog rendje, hogy a nádor saját titkára által üzengessen a rendeknek, és hogy elébb a főrendek határozzanak, és csak aztán az alsóház. A törvény és a régi szokás azt kivánja, hogy ha bármily ügyben, bármily küldöttség megválasztásának szüksége merül fel, azt elébb a rendek háza választja meg, és azután rendes küldöttség útján hivja fel a főrendeket szives hozzájárulásra. A nádor eljárása felforgat mindent, és úgyszólván kényszeríteni akarja a rendeket határozatuk megváltoztatására.

Ennélfogva a rendek Spáczay Pál, Czindery, Zsigray János, Szegedy Pál, Mihálfy és Jambrikovics követekből álló küldöttséget menesztettek a főrendekhez a végből, hogy a rendek nézetét velök közöljék. Ezek el is jártak küldetésökben hűségesen, min a főurak közül sokan megütköztek. A nádor csak annyit mondott, hogy szokás szerint a

kisebb jelentőségű kérvények is meg szoktak hallgattatni. Mennyivel inkább kellene tehát meghallgatni egy oly kitünő rendnek kivánságát, minő a német rend, melyhez oly sok kitünő férfiu, többek között maga a bibornok-herczegprimás is tartozik. A főpapok és társaik ezt helyeselték és a többség továbbra is sürgette a bizottság kiküldetését; de az alsó tábla ezt nem fogadta el. Így történt az a furcsaság, hogy nem a felső tábla az alsó táblának, hanem megfordítva, az alsó tábla a felső táblának határozatát akadályozta meg.

A jezsuiták befogadásának is az volt a főakadálya, hogy idegen főnökük volt, és hogy az ausztriai jezsuitákkal egyesítve voltak. Máskülömben a rendek nem lettek volna idegenek azoknak befogadásától. Július 24-kén Spáczay Pál és Szegedy Pál a végett küldettek ki a bibornok-herczegprimáshoz, hogy ez működjék oda ő felségénél, miszerint a magyar jezsuiták különíttessenek el az ausztriaiaktól, mert külömben a rendek kénytelenek lesznek ragaszkodni tavalyi határozatukhoz, mely szerint a jezsuiták a fentebbi oknál fogva be nem vehetők.

A herczegprimás szivesen fogadta a küldöttséget és a maga részéről megigérte a közbenjárást. Valószinű, hogy keresztül is vitte volna ügyüket, ha az országgyűlés még tovább maradhatott volna együtt. De a pestis terjedése ismét arra bírta a kormányt, hogy az üléseket elnapolja.

HETEDIK FEJEZET.

A FORRADALOM UTOLSÓ ÉVEI.

1710—1712.

I.

Rákóczynak békekisérletei után József a protestánsoknak vallási szabaságot igér, és eltiltja az üldözéseket. — Az 1710-ki országgyűlés. — A róm. katholikus papok elleni panaszok; Okolicsányi emlékiratát Rösler adja át a primásnak.

Az 1709-ki országgyűlés szétoszlása után, amint tudjuk, kettős erélylyel folytatták a diplomacziai tárgyalásoka Az amnesztia kihirdetése után a csatamezőn is hátraszoritott Rákóczy ügye iránt szemlátomást lohadt a lelkesedé A megfélemlített nemesség tömegesen kezdte elhagyni zászlait. A papság követte a nemességet. Ugyanis XI. Keleme pápa, miután Józseffel folytatott viszályait kiegyenlített ennek kérelmére, még 1709. szeptember 17-kén egy brév intézett Keresztély Ágost esztergomi érsekhez, melyben komlyan inti a papságot, hogy elhagyván Rákóczyt, a királyhoz csatlakozzék; mert külömben mindazokat, akik ezt ne teszik, javaiktól és méltóságaiktól fogja megfosztani.

Ennek következtében meg is indult a vizsgálat, melynek alapján Telekessy István egri püspök, Petes Andrá egri prépost, Bacho János nagyváradi prépost, Pongrác

Imre fárai püspök és esztergomi kanonok; továbbá az egri káptalan, a váczi prépost és kanonokok, Mérai Mihály szekszárdi apát és esztergomi kanonok, gróf Zichy Pál győri kanonok, Viza de Matai, Brenner Ferencz szepesi prépost, a jászói és leleszi konvent, Kéry minorita szerzetes, Majtényi paulinus szerzetes és mások csakugyan el is ítéltettek.[1] Rákóczynak nem maradt egyéb teendője, mint a békealkudozás megkisérlése. Hamel Bruininx hollandi követ útján október elején közölte feltételeit a bécsi kormánynyal. Ezek közt a legelső az, hogy a királyi hitlevél hajtassék végre, és hogy a vallásügy a szécsényi végzés szerint intéztessék el. A többi feltételek, például, hogy a felkelteknek teljes amnesztia adassék, hogy az örökös királyság korlátlan uralommá ne tétessék, hogy a fegyverjog eltörültessék s javai mindenkinek visszaadassanak; végre, hogy mindezek egy közönséges országgyűlésen hajtassanak végre, egyáltalában nem voltak súlyosak. A bécsi kormány azonban bízván szerencséjében, már ekkor nem volt hajlandó azokat elfogadni.

Rákóczyt fegyveres erővel leverni, híveit elhalászni külföldi szövetségeseit megnyerni: ez volt a bécsi udvar nem éppen ügyetlen diplomácziai működésének iránya.

József tudta, hogy a magyar felkelők ügye úgy Angliában, mint Hollandiában és Poroszországban leginkább a protestáns vallás szabadságának érdekei miatt pártoltatik; tudta azt is, hogy a mult országgyűlésen előfordult vallásügyi tárgyalások viharos jeleneteinek híre Londonban, Hágában és Berlinben is élénkebbé tette az érdeklődést Magyarország iránt; végre tudta azt is, hogy Rákóczy nem hagyott fel abbeli tervével, hogy Magyarország királyává egy porosz herczeget tegyen.

Mindezen külokok bizonyára nagy mértékben sarkalták őt arra, hogy ellentállván a klerus sürgetéseinek, le-

[1] Balásy Fer. Adalékok a Rákóczy forradalomhoz. Tört. Tár. XIII, 327—333. l.

hetőleg megnyugtató válaszokat adjon a hozzá bizalommal forduló evangelikus rendeknek. Be akarta bizonyítani, hogy a magyarhoni evangelikusoknak érdekeit külpártolás nélkül is képes megvédelmezni. Ezért adta ki mintegy válaszul egy újonnan benyujtott panaszos emlékiratra,[1] decz. 12-kén azon nevezetes rendeletét, melyben az evangelikusokat vallásuk szabadságának védelméről oly határozott hangon biztosítja, mely jó szándéka iránt minden kétséget kizárt.

Királyi szavát az ország minden rendű és rangú lakosságához intézi. Szól úgy a főrendeknek, mint a nemeseknek; a főispánoknak, és minden alsóbb megyei tisztviselőknek; szól a főpapoknak és az alsóbb rendű lelkészeknek; szól a városok és falvak elöljáróinak, szóval az ország összes lakosságához. Hivatkozik az országban dúló forradalmi zavarokra, melyek úgy a politikai, mint az egyházi téren sok változást és újítást hoztak létre. Megemlíti, hogy különösen a törvénytelen szécsényi, rozsnyói és ónodi conventiculumok határozatainak következtében sok róm. katholikus templom, kápolna, paplak, iskola és ezeknek javai; továbbá kegyes és világi alapítványok elfoglaltattak, szent helyek meggyaláztattak, lelkészek elüzettek, és a királyhoz hű emberek üldöztettek. Mindezek fájdalommal és részvéttel töltötték el atyai szivét. Minélfogva ezen bajoknak orvoslása czéljából ismételten kiadott rendeleteinek és az ország törvényeinek értelmében, újabban pedig a mult évi július 24-kén a pozsonyi országgyűlésen jelen volt rendeknek egy-

[1] Ezen itt említett emlékirat szövege olvasható Dobner naplójában. Tartalma tökéletesen összevág a királyi rendelet tartalmával; de mivel nincsen dátuma, s mivel maga Dobner azt jegyzi meg az irat alján, hogy nem tudja. kik adták be e panaszt (Quinam fuerint hi Deputati, ego quidem nescio), tehát csak tartózkodva merem — a tartalom nyomán — állítani, hogy ezen panaszirat előzte meg a királyi rendeletet. A panaszirat hátirata ez: Ad Sacratissimam Romanorum Imperatoriam ac Germaniae. Hungariae. Bohemiaeque Regiam Majestatem etc. etc. Dominum Dominum Clementissimum. Humillima Supplicatio Introscriptorum Evangelicorum Deputatorum. Nemz. Múz. Dobner 201. tintával jelzett lap.

értelmű hozzájárulásával, sőt egyenes kérelmére kiadott amnestialis és proscriptionalis rendeletben, mely az összes vármegyéknek megküldetett, mindazon határozatokat megsemmisítette, melyek azon tiltott gyűléseken hozattak, és pedig olyképpen, hogy ha azoknak némelyike végrehajtatott volna, az semmisnek és eltörültnek tekintessék, és hiábavalónak s megtiltottnak nyilatkoztassék ki.

Másrészről azonban kijelenti, hogy a szerencsés fegyvertények után némelyek által elkövetett vallási üldözéseket sem helyesli; sőt határozottan rosszalja az önhatalmú erőszakosságokat, templomvisszafoglalásokat, az ágostai és helvét hitvallású lelkészeknek üldöztetését, különösen pedig azt, hogy némelyek a nevezett evangelikus felekezetek panasza szerint ezeknek régebben meghalt és a templomokban eltemetett halottjait onnét kiásták és kivetették.

Miért is a béke és engesztelődés megerősítése, valamint a vallási és hazai ügyben megállapított régibb törvényes rendnek visszaállítása czéljából azon akaratát jelenté ki, hogy mindazok, melyek ezen zavaros időben akár az említett conventiculumok alapján, akár magán erőszakból, vagy a lázadók vakmerőségének segítségével, vagy törvénytelen rendelkezés folytán történtek vagy megváltoztattak volna, azon állapotba helyeztessenek vissza, melyben ezen zavargás előtt voltak. Ekként komolyan és szigorúan megtiltja, hogy az ágostai és helvét hitvallású lelkészek ellen bármiféle erőszakosság, vagy üldözés, vagy azok templomainak, iskoláinak és paplakainak foglalása a soproni és pozsonyi törvényeknek valódi értelme ellenére bármi módon történhessék; ellenkezőleg meghagyja, hogy a nevezett ágostai és helvét hitvallású evangelikusoknak szabad vallás gyakorlata, a jelzett törvények értelmében fentartassék, és semmiképen ne háborgattassék.

Mindezeknél fogva mindazoknak, akik e rendelet elején előszámláltatnak, kijelenti ezen komoly és kegyes szándékát és akaratát; azoknak pedig, akiket hivatalosan illet, jelesül a törvényes előljáróknak szigorúan meghagyja és paran-

csolja, hogy ezen rendelet vétele után, minden halogatás nélkül, azonnal visszaadják mindazon templomokat, parochiákat és iskolákat s mindazon alapítványokat, melyek a protestánsoktól az említett soproni és pozsonyi törvények ellenére elfoglaltattak és javaikkal együtt elvétettek; továbbá, hogy a nevezett protestánsok szabad vallási gyakorlata senki által ne háborgattassék, hanem régibb állapotába és törvényes helyzetbe visszatétessék; úgyszintén visszaadassanak mindazon világi javak, melyek ezen zavargás ideje alatt előbbi törvényes birtokosaiktól elvétettek. Azontúl pedig senki se merészeljen vallási ügyben a mondott törvények ellenére önhatalmulag bármi erőszakot elkövetni, különösen pedig a holtakat kiásni és kivetni; különben királyi haragját fogja magára vonni.[1]

Ugyanaznap ő felsége nevében Hunyady László aláírásával a klerushoz is hasonló külön rendeletet bocsátott ki, melyben elmondatik, hogy az ágostai és helvét hitvallású követek kérelméből arról értesült, miszerint a szerencsés fegyvertények után némelyek önhatalmúlag, ő felségének előleges parancsa nélkül merészeltek templomokat foglalni, lelkészeket elűzni, sőt még eltemetett hullákat is kihányni. Az ilyen erőszakosságok meggátlása czéljából tehát közli velük az ország rendeihez intézett rendeletét, szigorúan meghagyván a püspököknek, hogy a protestánsok vallásának szabadságát a soproni és pozsonyi országgyűlések valódi értelme szerint megtartván, ezentúl ne háborgassák. Az említett törvények ellenére eddig elfoglalt templomokat, egyházakat, kápolnákat, paplakokat, iskolákat és egyéb egyházi javakat törvényes birtokosaiknak visszaadatni rendeli. Felhívja az ország primását, hogy hivatalos tekintélyének egész súlyával tiltsa el papságát a további foglalásoktól, kifejezvén ő felségének e feletti rosszalását.

Ezen rendeletek kibocsátásának jó hatását tagadni nem lehet.

[1] Ribini, Memor. Aug Conf. II. 522. l.

De mivel a két rendelet, bármily megnyugtató volt is, csak a királyi bölcseség és kegyelem, és nem a törvényhozás ténye volt: a protestáns rendek a már harmadszor összehívott országgyűlésen oda törekedtek, hogy mindaz, amit a király elrendelt, a törvény útján is határozottan kifejeztessék s vallásuk szabadsága minden kétséget kizáró módon biztosíttassék.

Innét magyarázható a harcz további folytatása.

*

Az alatt az 1709-ben mutatkozott pestis ürügye alatt, de valósággal a harcz mezején elért sikerek hatása alatt folytatott diplomatiai tanácskozások miatt elnapolt országgyűlés 1710 elején ismét összeült.

József mindenáron be akarta bizonyítani, hogy alkotmányosan kiván uralkodni, és hogy ennélfogva a „rebelliseknek“ nincs okuk tőle idegenkedniök.

A rendeknek mult évi replikájára megadta válaszát. S nem lehet tagadni, hogy e válasz tapintatos és egészben véve megnyugtató volt. A protestánsok bíztak a királyban, bíztak ügyük diadalában; annyival is inkább, mert a főpapok részéről is gyakran találkoztak jóakaró és bátorító nyilatkozatokkal.[1] Igaz, hogy az országgyűlésen jelen volt papi követek most se voltak szelídebbek, mint azelőtt; sőt a vidéken lelkészkedő plebánusok sem mutattak valami nagy szeretetet a protestáns lelkészek és nép iránt, amenynyiben Heiszter császári tábornok egyik rendeletére való hivatkozással rendre szedték el templomaikat és iskoláikat. De az esztergomi érsek, talán éppen azért, mert idegen

[1] Die 5 Febr. — írja Dobner — referirt mir Herr Röszler, dass mit Seiner Eminenz er gar vertraulich geredet, und dass geringe Hofnung zur accomodation des Exercitii Religionis sich hervorthun angeführet, weilen a parte Cleri keine rechte Aufrichtigkeit sich zeige, allso wisse er schon kein Mittel denen Evangelischen einen Muth einzusprechen. Worauf Seine Eminenc ihm consolirt, sagend: er solle nur nicht desperiren, es werde sich schon alles geben . . . *Dobner* Diarium. *Kovachich* gyűjteménye.

volt, több türelmet és magasabb humanitást tanusított a protestánsok iránt.

Ez volt az ok, amiért az országgyűlésen jelen volt prot. követek a vidékről fölhangzó panaszok alapján ő hozzá fordultak némely falusi hatalmaskodások megszüntetése végett. Okolicsányi február közepe táján egy formaszerű emlékiratot szerkesztett a vidéki papság visszaélései ellenében. Ez emlékiratot Röszler nyujtotta át a primásnak azon kérelem kiséretében, hogy az abban foglaltakat magas figyelmére méltatni kegyeskedjék.

El van ott mondva, hogy némely plebánusok, daczára a fennálló törvényeknek és daczára ő felsége legújabb rendeleteinek, zavarják és akadályozzák az evangelikusok szabad vallásgyakorlatát. Nem engedik sem a magok curiájában fekvő beteg nemeseknek, sem a jobbágyoknak, hogy őket saját lelkészük meglátogathassa. A parasztok gyermekeit tiltják az evang. iskolától; a tanítókat pedig az ev. gyermekek befogadásától. Az ev. lelkészeknek nem engedik, hogy más szomszéd egyházban — még ha az articularis egyház volna is — istenitiszteletet tarthassanak; és viszont a lakosoknak tiltják az istenitisztelet meglátogatását. Az áttérőket büntetéssel fenyegetik; a stólajövedelmet törvénytelenül szedik az evangelikus néptől; a hivatalukat nem folytató lelkészeket mint magánembereket sem akarják megtűrni a községekben, hanem törvénytelen módon a világba kergetik, holott a törvény még azon lelkészeknek is szabadságot ad az országba visszatérhetni, akik valaha elűzettek volt.

Hogy pediglen ürügyük legyen az evangelikusok üldözésére, hivatkoznak Heister császári tábornoknak egyik rendeletére, melyben állítólag az foglaltatik, hogy a foglalók az elfoglalt egyházi javakra nézve egyezkedjenek ki a károsodottakkal, mert akik nem akarnak egyezkedni, azok törvény útján fognak kényszeríttetni.

Ez ellen — úgymond — erős érvek szólanak. Először az, hogy maga az érsek, midőn az elfoglalt javaknak

termésére nézve barátságos egyezkedést rendelt, az alatt csak oly javakat értett, melyek háborús időben erőszakkal foglaltattak el olyanok kárára, akik ő felsége mellett hívek maradtak. Miből következik, hogy ő nem értett olyan világi vagy egyházi javakat, melyek nem a királyhoz hű emberekéi, hanem olyanokéi voltak, akik a foglaló Rákóczyval és Bercsényivel egy társaságban voltak; még kevésbbé érthette az olyan parochiális javakat, melyek felett — a róm. katholikusok egyetértésével — a kuruczok conventikulumai határozták, hogy ezek az evangelikusoknak, amazok pedig a róm. katholikusoknak essenek; s melyekhez aztán nem erőszakos foglalás útján jutottak az evangelikusok, hanem a három vallás embereiből e czélra kiküldött bizottság által. Ezen bizottsági átadás óta az evangelikusok a róm. katholikusok beleegyezéséből is végezhettek papi teendőket és szolgálatokat, s jóhiszeműleg fogadhattak el parochiális jövedelmeket és fizetéseket. Kérdik tehát: mi jogon lehet az ekképen munkával megérdemelt és a család fentartására fordított fizetést elvenni azoktól, akik dolgoztak s adni olyanoknak, akik nem szolgáltak? Ha erre az válaszoltatnék, hogy ilyen gyülekezetekben a róm. kath. plebánusok nem is szolgálhattak, akkor azt elismerik ugyan, de azonnal azt felelik, hogy a plebánus urak nem azért nem szolgálhattak, mintha az evangelikusok erővel foglalták volna el egyházaikat, amit jó lelkiismerettel nem is állathatnak, hanem azért nem szolgálhattak, mivel a fejeiben teljesen, részeiben pedig nagyobbára róm. katholikus hatóság, melyet akkoriban a plebánus urak elismertek (és pedig elismerték sokkal ünnepélyesebben, mint az evangelikusok), úgy rendelte. Semmiféle jog és semmiféle igazság nem diktálja tehát, hogy bárki is visszaadja azt a jövedelmet, melyet egykori hatósága rendeletéből bizonyos munka fejében élvezett. Ebből következik, hogy e részben az érseki rendeletnek nem az volt az értelme, miszerint oly jövedelmek, melyek végzett munka fejében fizetésképen adattak volt, olyanoknak adassanak vissza, akik azt meg nem szolgálták.

Kérdik továbbá, hogy mért bánnak a róm. katholikus lelkészek — a nevezett hadvezér rendeletének értelme ellenére — oly szigorúan az ev. lelkészekkel, és mért nem üldözik azon róm. katholikusokat, kik midőn hűtlenek voltak, a hű világiaknak és egyháziaknak javait nem valamely munka bére fejében, hanem ő felsége híveinek kárára erőszakkal elrabolva bírták és használták?

Ezekből világosan kitetszik, hogy a nevezett tábornok azon clausuláját, mely barátságos egyességről és birói ítéletről szól, csakis egyedül az evang. lelkészek s következőleg az ev. vallás elnyomása czéljából ragadták meg. Mert ama küldöttségek neve alatt, melyeket külömben az ország rendei országgyűlésileg rendeltek ki, nem úgy egyezkedtek az evangelikusokkal, mint ahogy egyébként szoktak a keresztények, hanem fenyegetésekkel és kikötésekkel, hogy ha ennyi meg ennyi nap alatt, ezt vagy azt valamely predikátor vagy egyház meg nem teszi, akkor katonai hatalommal fog reá kényszeríttetni. De a tábornok úrnak nem ez volt a szándéka, hanem az, hogy akik barátságosan nem bírnak megegyezni, azok a szokásos törvényes úton fognak eligazíttatni. Sokan az ily barátságos egyezkedésnél erőhatalmat feltételeztek, s annyinak átadására ösztönöztettek (kényszerültek), amennyit azon négy év alatt, melyben szolgáltak, nem is kaptak. Tudva van, hogy némely parochiák csekélysége mellett a nép annyira kimerült, hogy a parochiális és iskolai tartozását semmiképen sem bírja fizetni, minélfogva a már elmozdított protestáns lelkészek és tanítók nagyobbára hátralékban hagyták jövedelmeiket. Ehhez járul még az is, hogy míg a protestáns lelkészek elmozdíttattak, termésbeli jövedelmük, ingóságaik és vetéseik erőszakkal vétettek el kezeikből, s ők magok majdnem mindenükből kifosztva, kénytelenek voltak kimenni lakaikból: addig a róm. kath. plebánusoknak nemcsak minden dolguk és kapott termésük épségben maradt, hanem még a szántásért is kifizettettek.

A harangok és temetők használata körül is sok vissza-

élés történik, és a már külömben is kimerült nép új taxák és terhek viselésére kényszeríttetik a nevezett küldöttségek nevében.

Feltéve, de meg nem engedve, hogy a tábornok rendeletének csakugyan az volna az értelme, amint azt némely plebánusok önkényesen magyarázzák, de mivel az csak ő felségének legújabb rendelkezéséig s az országgyűlés újabb határozatáig volt érvényes, ebből világosan az következik, hogy a vallás ügyében ő felsége által újabban kiadott és törvényeken alapuló intézkedések kihirdetése által a tábornoknak illető rendelete hatálytalanná lett.

És minthogy a királyi rendeletekben a protestánsok által visszaadandó termésekről, fizetésekről és az ellenfél által követelt más jövedelmekről és sérelmekről semmi sem parancsoltatik, világos, hogy minden előszámlált sérelmek, melyek a külömben is királyi rendelet által megszüntetett tábornoki rendelet értelme ellenére támasztatnak, megszüntetendők. És mert az egyházi ügyekben a primás bírja a főhatalmat, azért hozzá folyamodnak, hogy a béke iránti szereteténél fogva Árva, Liptó, Turócz, Zólyom, Bars, Nyitra, Trencsén, Pozsony, Hont és más vármegyékben és bányavárosokban lakó plebánusoknak meghagyni kegyeskedjék, hogy az articularis helyeken működő protestáns lelkészeket hivatalos működésükben ne akadályozzák, s más ott lakó békés híveiket ne háborgassák.[1]

[1] Eminentissimae Serenitatis Vestrae Servi humillimi Ablegati ad Diaetam Evangelici. Dobner Naplója. Nemz. Múz.

II.

Józsefnek válasza a protestánsok mult évi replikájára. — Az evangelikus konvent határozata; bizottság küldetik ki. — A róm. katholikusok kivánsága. — Okolicsányi három emlékiratot készít.

A fentebb közölt kérvény átadására, illetve az arra adandó válasz sürgetésére Skaricza és Sexti küldettek fel Bécsbe. Az alatt megkezdődtek az országgyűlési tárgyalások.

Legelső tárgy volt a második kir. resolutió felolvasása, és az arra adandó duplika szerkesztése.

A vallásra vonatkozó 33-dik pontot február 10-kén olvasta fel Meskó Ádám nádori ítélőmester. Feszült figyelemmel hallgatták a király akaratának nyilvánítását. Mindenik fél a maga álláspontját erősíteni látszó kifejezéseket keresett benne. A tartalom lényegével a mult évi deczember 12-ki rendelet után mindenki tisztában lehetett; mindazáltal síri csendben hallgatták Meskót, mikor ünnepélyes hangon a következőket olvasá:

Ő császári és királyi felsége azt kivánja, hogy az ország békéje és nyugodalma tekintetéből a vallásügyben, vagyis az ágostai és helvét hitvallásúak szabadvallás gyakorlatának ügyében a soproni és pozsonyi országgyűléseken hozott törvények érvényükben fentartassanak; azon kijelentéssel, hogy ha azokban foglaltak bármi oknál fogva végre nem hajtattak volna, azok minél előbb végrehajtassanak, mire nézve már elébbi határozatát ismételve kijelenti. Ha azonban némelyikük az újabb zavargások alkalmával tartott törvénytelen conventiculumok által — melyek az ország törvényei és újabb országgyűlési határozatok által is semmiseknek nyilváníttattak — az idézett törvények világos értelmével ellenkezőleg helytelenül megújíttattak és megváltoztattak volna, azokat szintén azon soproni és pozsonyi országgyűlések törvényczikkeinek törvényes értelméhez képest az előbbeni kötelező állapotba minél előbb visszahelyezni parancsolja; épségben maradván mindig az ország törvényei, és

bármely hatóság által eddig nyert és ezután nyerendő kir. kiváltságok.[1]

Ezen körmönfont királyi válasz meghallgatása után a klerus elégedetlenül hagyta el a zöld házat. Hiába várta a róm. katholikus előjogok külön biztosítását és a rózsahegyi zsinatnak névszerint való kárhoztatását. A király e részben a protestánsok értelmében határozott, akik a mult évi országgyűlésen viharos jelenetek közt vitatták, hogy a nevezett zsinat a többi törvénytelen conventiculumok között értetvén általánosságban úgy is érvénytelennek van nyilvánítva.

A protestáns rendek egészben véve nyugodtabb hangulattal mentek szét, amennyiben a legutóbb (decz. 12.) kiadott királyi rendelet fényes tanubizonyságot tett a király atyai jóindulatáról, s amennyiben egész általánosságban a jelen leirat is ezt fejezte ki. Mindazáltal nekik is voltak még kivánalmaik, melyeket az ellenséges indulatú papsággal szemben még továbbá is hangoztatniok kellett. Február 22-kén tartott konventi ülésükön Okolicsányi előadta a Bécsben járt küldöttek eljárását, az ő felsége által nekik adott audientia következményeit, és egyúttal elmondá a legújabb királyi resolutióra vonatkozó észrevételeit.

Másnap, vagyis február 23-kán behatóbban foglalkoztak e tárgygyal. Az volt a kérdés: maradjanak-e továbbra is az ő felsége elé terjesztett eddigi emlékirataikban kifejtett általános elvek mellett, vagy pediglen részletesen írják össze az egyes templomok, iskolák, és az ezekhez tartozó javadalmak elvétele fölötti panaszaikat?

A vélemények e részben igen eltértek egymástól.

Mint rendesen, most is akadtak olyanok, akik hajlandók voltak engedni, és voltak, akik körömszakadtig védték a törvényes álláspontot. Ez utóbbiak közül Schreiber modori követ akként nyilatkozott, hogy inkább ne legyen semmiféle vallásszabadság, mint csupán *tűrt* szabadság.

[1] Ezen királyi válasz 1710. január 20-kán iratott alá és adatott ki Hunyady László által.

Okolicsányi nagyon megütközött e nyilatkozat felett. és utalva a viszonyok mostohaságára. ellentmondott e véleménynek. De Schreiber nézete nem állott magában; mellette nyilatkozott Sexti beszterczebányai jegyző és Scharf bazini tanácsos. Erre Dobner megjegyzé: aki utasítása szerint evez, az biztosan evez. Ő aszerint cselekszik. midőn azt mondja, hogy nem akar eltérni a törvényektől és a királyi diplomáktól; ennélfogva azt kivánja. hogy a felterjesztendő iratban ez hangsúlyoztassék. Végre a következő határozatban egyeztek meg:

„Minthogy az 1681-ki 26. t.-czikk értelme szerint az evangelikusoknak jogukban áll vallásügyi kivánalmaikat a jövő országgyűléseken — a klerus és némely világi róm. katholikusok ellenmondása daczára — beterjeszteni. amennyiben az ily ellenmondásnak érvénye külömben is az 1647: 5. czikk szerint örök időkre eltörültetett, s az ország erre vonatkozó törvényei mindig általában és az 1659-ki kir. diploma 6-dik feltételében is megerősíttettek: ennélfogva azoktól eltérni semmiképen nem kell, sőt inkább az előrebocsátottakhoz, valamint az említett emlékiratokban és sérelmekben foglaltakhoz szilárdul kell ragaszkodni; még pedig úgy, hogy mindazok, melyek a törvénynyel és királyi diplomákkal megegyezők, a mostani országgyűlésen is, úgy az országgyűlésen jelenlevő evangelikusoknak vigasztalására. alázatosan kérelmeztessenek, és pedig azért, hogy az evangelikus utódoknak semmiképen ne prejudikáltassék és további kérelmeiknek útja a jövő országgyűléseken el ne vágassék. Az előrebocsátottaknak épségben tartása mellett kimondatik

1. hogy jelenleg a Magyarországban szabad vallással bíró helyek szaporítása és terjesztése érdekében az evangelikus községek szükség szerint (mit előszámlálniok az 1681 : 25. t.-cz. formája szerint mindenütt szabad legyen) országgyűlésig kell kérvényezni. Ha pediglen minden kivánságaik a jelen országgyűlésen bármely tekintet vagy ok miatt, teljesen és illően nem teljesíttetnének, akkor a rendek mindazon sérelmeiket és emlékirataikat, melyek törvé-

nyen alapulnak, megújítják, és azokat (a 26. t.-cz. szavainak épségben tartása mellett) a jövő országgyűlésre halasztatni kérik, s azokhoz ragaszkodnak;

2. hogy ha az itt említetteket országgyűlésileg ki nem küldhetik, szabadságában lesz bármely evangelikus községnek külön, országgyűlésen kívül, az illető helyen és módon templomokat, iskolákat, szükséges predikátorokat, tanítókat s bármely helyre szükséges illetményeket (elfogadván ő felségének utolsó resolutióját) kérni és nyerni.

E czélból Okolicsányi, két más társával együtt felkéretett arra, hogy a nemsokára tárgyalandó királyi leiratnak vallást illető pontjára vonatkozó észrevételeket külön kérvény alakjában foglalják össze.

Az alatt a róm. katholikusok is hasonló czélból hasonló bizottságot neveztek ki, azon külömbséggel, hogy azoknak munkálata országos jelleggel bírt, és mint ilyen, az országos sérelmek sorába foglaltatott. A római katholikus rendek világi része belátta, hogy a királynak annyiszor nyilvánított akaratával szemben hiába való lenne minden további követelés. Úgy a napi események komolysága, mint a legújabban kiadott királyi rendeletek súlya arra ösztönözte őket, hogy hagyjanak fel a vallásügyi pontnak hosszas feszegetésével. A papság megnyugtatására csak annyit engedtek, hogy az eddigi óvástételek és papi ellenmondások megújíttassanak, s a római katholiczizmus felsőbbsége hangsúlyoztassék.

Így jött létre a többség duplikája, melynek tartalma a következő volt:

A vallásügyben kiadott királyi resolutióban a rendek az ország békéjeért és nyugodalmáért megnyugosznak, fentartván eddig tett óvástételeiket és ellenmondásaikat; csak azt kérik ő felségétől, hogy a királyi válasz végén foglalt záradék, mely a nyert és nyerendő királyi kiváltságról szól, egyedül a róm. katholikus hiten levő hatóságokra alkalmaztathassék.

Márczius 1-jén tartott országos ülésen, mikor e tárgy

szőnyegre került. Okolicsányi azt mondá, hogy az 1681-ki 25. t.-czikkel meg lehet elégedni; de a 26. t.-czikket bővebben kellene kifejteni, amihez több idő szükségeltetik. Dobner hasonlóképen azt mondá, hogy a vallásügyi kérdés igen nehéz, és bővebben kell róla értekezni.

Ezen nyilatkozatok azonban csak azt jelentették, hogy elébb a konvent véleményét akarták meghallgatni. A rendek ebbe bele is egyeztek.[1] A klerus azonban már e napon jelezte, hogy a „privilegiis impetrandis“ kifejezéssel, mely a királyi leirat végén van, nincs megelégedve. Ravasz kanonok azt fejtegette, hogy a privilegiumok nem prejudikálhatnak az ország törvényeinek.

A következő napi konventi tanácskozmányban Okolicsányi már három emlékiratot olvasott fel, melyek nézete szerint ő felségének és a ministereknek volnának átadandók.

Nem szükséges mondani, hogy a jelenlevők[2] egyhangúlag elfogadták a kész memorandumok szövegét; s egyúttal reményüket fejezték ki a felett, hogy a távollevő Röszler is bele fog nyugodni az intézkedésbe, mi czélból vele a szöveg külön közlendő leszen.

A római katholikusok duplikájára vonatkozó emlékiratban elmondatik, hogy mivel a klerus a vallásügyet illető 33-dik pontra adandó válaszában, melyet a többség elfogadott, a régibb törvényeket, békekötéseket és kir. diplomákat érvényteleneknek jelenti ki, amennyiben a klerus által tett régibb, s törvényileg semmiseknek mondott ellen-

[1] Specialiter noto — írja Dobner — quod die 1. Martii. postquam ad Negotium Religionis deventum fuisset, Dni Aug. et Helv. Confessionis addicti petunt respirium, ut desuper ulterius consultare valeant, quod etiam obtinent.

[2] Jelen voltak ezek: Okolicsányi Pál, Iványos Miklós (ref.) Bohus , Okolicsányi György, Dobner Fer., Schemberger, Szirmay Tamás, Skaricza, Fügh, Kecskés, Scharff, Rokszer, Kisfaludy Imre, Sexti, Nagy Boldizsár, Kronel Jakab, Sembery Mátyás, Skultéty, Karcsay, Kőszeghy, ifjabb Homp (?), Wohlmuth János, Artner Vilmos, Nagy győri, Bernhardy: — összesen 25-en.

mondásokat újra feléleszteni akarja; mivel a második kir. leirat záradékában foglalt jogok, jelesül az ágostai és helvét hitvallásuak által nyert és nyerendő szabadalmak épségben tartását csak a maga számára követeli és magyarázza; mivel a királynak kétszer is kijelentett akaratával szemben az alaptörvények, békekötések és királyi diplomák felforgatására törekszik: ennélfogva a protestánsok a róm. katholikus status ezen harmadik feliratához nemcsak hogy nem járulnak, hanem annak határozottan ellent mondanak, amennyiben a római katholikus status az első és második királyi resolutiót, melyekben a vallás szabad gyakorlatára nézve kedvező határozatok is foglaltatnak, elfogadja; annyiban az evangelikusok is hozzájárulnak s azért ő felségének örök hálára vannak lekötelezve. Ami a bevett vallások szabadságát biztosító 25. t-czikket illeti, melyben a vallás szabad gyakorlata mindenkinek és mindenütt megengedtetik, azzal teljesen megvannak elégedve; csak azért könyörögnek, hogy az valóban meg is tartassék, senki vallásában ne háborgattassék, reversalis kiállítására ne szoríttassék, vallásával ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessék. Ami már a következő 26. t.-czikket illeti, mely az evangelikusoknak átadandó templomokról, iskolákról, paplakokról, kórházakról és hozzájok tartozó jövedelmeikről szól, minthogy az fentartja az evangelikusoknak abbeli jogát, hogy a jövő országgyűléseken (s ilyen a mostani) panaszaikat előterjeszthessék, tehát ő felségének beadott kérvényükhöz most is ragaszkodnak. Ha azonban ő felsége ezen kérvényre a jelen országgyűlés folyama alatt bármi oknál fogva választ nem adhatna, a jövő országgyűlésen éppen a 26. t.-czikk alapján ismét követelni fogják jogaikat. Kérik azért a rendeket, hogy ezen nyilatkozatuk a róm. katholikus statusnak a 33-dik pontra adott válasza kapcsában terjesztessék elő ő felségének. Minderről pedig bizonyítványt kérnek a nádortól és a personálistól.

Márczius 5-kén országos ülés tartatott, melyen a vallásügyi pont feletti vita megújíttatott.

Ezen alkalommal Okolicsányi a már fentebb kifejtettek alapján kijelentette, hogy az ágostai és helvét hitvallású evangelikusok elfogadják ugyan ő felségének ezen második leiratát, de mivel annak némely kifejezései által nincsenek teljesen megnyugtatva, fentartják magoknak a jogot, hogy erre nézve továbbra is kérvénynyel járulhassanak ő felsége elé. Kéri a rendeket, hogy ebbeli kérvényüket pártolólag felküldeni sziveskedjenek. Ha azonban ezen kérvényt ezúttal sem akarnák a többi országos sérelmekkel együtt felterjeszteni, azon esetben kénytelenek lesznek a protestánsok ismét külön folyamodni ő felségéhez.

A klerus nemcsak hogy hallani sem akart a protestánsok külön kérelméről, hanem erősen kikelt a királyi leirat azon utolsó szavai ellen is, melyben az mondatik, hogy „épségben maradván mindig az ország törvényei és a bármely hatóság által eddig nyert és ezután szerzendő királyi kiváltságok“. Nézete szerint, ha egyáltalában kiváltságokról lehet szó, az csak a római katholikus egyházra vonatkozhatik.[1]

Ebből természetesen új vita fejlődött ki, melyben a protestánsok elleni régi kifakadások újra meg újra felhányattak. Az ágostai és helvét hitvallású protestánsokat ismét csak a béke kedvéért *megtűrt* felekezetnek mondák, mely felekezet elveszti létjogosultságát, mihelyest békétlenség támad miatta. Erre azonban Okolicsányi Pál, úgy mint elébb, most is megfelelt, kimutatván azt, hogy ily okoskodás mellett az egész politikai törvénykönyvet fel lehetne forgatni. Beszéltek a szükséges és szükségtelen törvények

[1] A sokszor idézett szavak „impetratis és impetrandis“ sokféle magyarázatra adtak alkalmat. Némelyek örültek nekik, mások féltek tőlük, mint olyanoktól, melyek az evangelikus vallásgyakorlat ellen fognak alkalmaztatni. Dobner február 26-káról ezeket jegyezte fel: „In summa confidentia sagte Tit. H. Okol. de verbis „impetrandis“ metuere ne contra Statum Evangelicum imposita sint (a Secr. forte Hung.) et sonarent de Cehis et Contuberniis Mechanicorum, quae Processiones, vexilla et olia, non autem de Publicis Liberae Religionis exercitii. U. o.

külömbségéről, ami éppen nem volt alkalmas arra, hogy az egymással küzdő felek kibéküljenek. Vitatkoztak ismét az „evangelikus rendek“ jogosulatlan elnevezése felett is, makacsul és szeretetlenül. És a protestáns rendek arról győződtek meg, hogy mint eddig, úgy ezentúl is csak ő felségénél és tanácsosainak méltányosságában kereshetnek vigaszt. Minduntalan küldöttségeket menesztettek Bécsbe. mi szerfelett sok költségükbe került.[1]

A personális márczius 6-kán azt a tanácsot adta a protestánsoknak, hogy ha már mindenképen czélt akarnak érni, szerkesszék az említett kérvényt egy rendes Emlékirat alakjában. és úgy adják be.

Okolicsányi ezt is megtette. A következő napon ezt a szöveget adta át a personálisnak, s általa az ország rendeinek:

Tekintetes Karok és Rendek! Jóságos, kedves és tisztelt Uraink!

Minthogy a róm. katholikus Rendek részéről a bevett három vallás ügyére vonatkozó 33-dik pontra adott harmadik válaszból azt látjuk, hogy a tisztelendő klerusnak és másoknak a vallásügyben tett ellenmondásait, melyek több törvény, békekötés, valamint szent diplomák által, azonkívül a legközelebbi soproni országgyűlésen hozott 25. és különösen 26. t.-czikkek utolsó szavai által is semmiseknek nyilváníttatnak, újra feléleszteni kivánják; és a második királyi válasz abbeli záradékát, mely a törvények megszilárdításáról és az evangelikus rendek vigaszára a nyert és nyerendő szabadalmak biztosításáról szól, s mely legfelsőbb királyi hátalomnál fogva csatoltatott oda, egyedül

[1] Márczius 12-ki konventjükben a következő adományok jelentettek be: Árva vármegyéből 20, Zólyomból 30, Turóczból 25, Liptóból 20, Győrből 25, Komáromból 25, Mosonból 25, Nyitrából 20, Trencsénből 20, Pozsonyból 30, Nagyszombatból 35, Sopronból 40, Modorból 12, Szakolczáról 10, Bazinból 10, Szent-Györgyből 3, Breznóról 10, Kőszegről 15, Rusztról 15, Pápáról 5, Selmeczről 20, Körmöczről 15, Beszterczebányáról 20 frt, stb.

a magok részére kivánják magyarázni, s ezáltal úgy a már kétszer kijelentett királyi akarattól eltérni, mint a fennálló alaptörvényeket, békekötéseket és a szent királyi diplomákat, sőt a legújabban hozott törvényeket is felforgatni igyekeznek (mely békekötések, diplomák s más törvények és szabadságok megsértésében nemcsak a vallás szabadságának, hanem a haza romjainak bekövetkezését látjuk). Ennélfogva a róm. katholikus status által beadott ezen harmadik kérvényhez nemcsak nem járulhatunk, hanem annak egyenesen ellentmondunk. Amennyiben pedig a róm. katholikus status úgy az első, mint a második királyi választ elfogadta, jóllehet azon két királyi válasz a vallás szabad gyakorlatára nézve kedvező, mert azokban ő felsége sem a földesuraknak, sem más uraknak nem engedi a lelkiismeret dolgában erőszakot követni el, sőt a vallás szabad gyakorlata érdekében hozott törvényeket és szerzendő szabadalmakat épségben kivánja tartani; ennyiben a nevezett róm. katholikus status elfogadásához, mint a béke és nyugalom biztosítására való törekvéséhez (mert nemcsak a vallásról, hanem a közügynek bármely javáról hozatnak a törvények, melyeknek megzavarása miatt azok hatása, t. i. a béke és egyetértés nem állhat fenn) nemcsak hozzájárulnak, hanem mint gyakran azelőtt, úgy most is ő felségének köszönetünket fejezvén ki, készek vagyunk hűségünk bizonyítására érette vérünket, életünket és vagyonunkat feláldozni. Ami a bevett vallások szabadságáról szóló 25. t.-czikket illeti, mely az egész országban, kivétel nélkül mindenütt és mindenkinek vallásszabadságot biztosít, s mely ezen módon valódi értelme szerint visszaállíttatik, azzal teljesen meg vagyunk elégedve; alázatosan könyörögvén, hogy az ekképen visszaállíttatván, valóban is megtartassék és vallásának gyakorlatában senki ne háborgattassék, sem vallásával ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessék, sem reversalisok kiállítására ne szoríttassék, azaz: hogy ezután bármi módon kicsikarandó ily reversalisok ezen törvények rendelete szerint megsemmisíttessenek. Ami a közvetlenül következő 26. t.-czik-

ket illeti, mely az evangelikus statusnak a templomok, iskolák, parochiák, kórházak és alapítványok és bármely más jövedelmeik visszaadása ügyében tett kérvényeikre vonatkozik, s mely fentartja abbeli jogunkat, hogy a jövő országgyűlésen — minő ez is — folyamodhassunk, azt is elfogadjuk, és az ő felségének előbb beadott Emlékiratunkhoz ragaszkodván, azt ezennel ismételjük, és pedig annak világos kijelentésével, hogy ha ezután is akadályoztatnánk, és ha ő felsége kivánatainkra és kérvényünkre ezen országgyűlés folyama alatt bármi oknál fogva választ nem adhatna, feltartjuk magunknak a jogot, hogy ezen idézett törvény rendeletéhez képest a jövő országgyűlésen kérelmeinket ismét előadhassuk; most pediglen azonnal, a jelen országgyűlés alkalmából kérjük, hogy a vallás szabad gyakorolhatása czéljából több hely jelöltessék és neveztessék meg és hogy egyéb kivánataink is meghallgattassanak. Alázatosan könyörgünk azért is, hogy ezen nyilatkozatunk rögtön a római katholikus status nyilatkozata után a 33-dik ponthoz csatoltassék, és más pontokkal együtt ő felsége elé terjesztessék; kérvén egyúttal azt, hogy erről nekünk úgy a nádor mint a personális úr, jövő biztosítékul hiteles bizonyítványt állítsanak ki.[1]

Ezen nyilatkozattal egyidőben nyujtatott be ő felségének az Okolicsányi Pál által szerkesztett más emlékirat is.

Ebben elmondatik, hogy az evangelikusok magok is restellik, hogy ezen országgyűlés folyama alatt vallásuk ügyében már *harmadszor* kénytelenek ő felségének alkalmatlankodni. Úgy látják, hogy ennek nem is lesz vége, hacsak a bevett vallásoknak, jelesül pedig az ágostai és helvét hitvallásoknak szabadsága a valóságban is nem biz-

[1] Die 7. Martii. Domino Personali ac per cum Inclytis Statibus et Ordinibus Regni exhibitum est. . . . Scripta Varia Diaetas An. 1655., 1687., 1707—9. etc. sangentia. Nemz. Múz. V. ö. Dobner Naplójának ide vonatkozó részét.

tosíttatik és ha szigorúan meg nem tartatik az, amit annyi régi és új törvény, annyi békekötés, annyi kir. diploma és ő felségének legújabb nyilatkozata is megtartani parancsol midőn kimondja, hogy a földesurak jogaikkal vissza ne éljenek és a lelkiismeret dolgában ne erőszakoskodjanak. Büntetés is szabatott az e részben vétőkre. Mégis a róm. kath. status az ellenkezőt cselekszi; nevezetesen a plebánusok országszerte, még ezen országgyűlés folyama alatt is, nemcsak a törvény világos szavait magyarázzák el, hanem gyakran katonai karhatalmat is használnak, mintha nem is tartoznának a világi, sőt még királyi hatóság alá sem·

Köszönetüket fejezik ki ő felsége iránt azért, hogy a soproni országgyűlés 25. t.-czikkének ezen záradékát: *„a földesurak jogai épségben hagyatván"*, a vallásra nézve nem kivánja kiterjesztetni, sőt ellenkezőleg azt a régibb törvények, békekötések és kir. diplomák eredeti értelmére vezette vissza. A 26. t.-czikkben kifejezettek iránt annál nagyobb bizalommal viseltetnek, mivel ő felsége második leiratának záradékában reményt nyujt nekik arra, hogy a vallásszabadság biztosítására *nyert és nyerendő kir. szabadalmaik* tiszteletben fognak tartatni. Az üdvözítő Jézus sebeire és az Isten irgalmára való hivatkozással könyörögnek, hogy a törvényekre és kir. diplomákra alapított előbbi emlékiratuk értelmében templomaikat, parochiáikat, iskoláikat, alapítványaikat, kórházaikat és ezek minden tartozmányait visszaadatni kegyeskedjék. Itt is elmondják, hogy ha ő felsége ezen országgyűlés alatt bármely oknál fogva el nem határozhatná magát, fentartják magoknak a törvényben biztosított azon jogukat, hogy jövőre ismét folyamodjanak. De nem mulasztják el most is előadni azon kérelmüket, hogy a dunáninneni és dunántúli megyékben, továbbá a szabad kir. bányavárosokban elvett, s külön mellékletben is előszámlált javaikat kir. hatalmánál fogva visszaadatni, s egyúttal meghagyni kegyeskedjék, hogy úgy a nem nemeseknek és városiaknak, mint a nemeseknek és parasztoknak, továbbá a czéheknek, iparosoknak, szolgáknak, szabadoknak

és nem szabadoknak, s bármely rangú és rendű embereknek a soproni törvény értelmében szabad legyen lelkiismeretüket követniök; és hogy ennélfogva az evang. iparosok a fennálló törvények, békekötések és diplomák, jelesül az 1647: 25. és az újabb soproni törvény ellenére, vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek; és vallásuk miatt semmiféle jótéteményekből ki ne zárassanak. Mert ha a lelkiismeret szabadsága egyeseknek nem engedtetik meg, ha az Isten igéjének hallgatására nézve külömbség tétetik a közt, aki az articularis helyekre mehet, és aki otthon merészel szent beszédet hallgatni, világos, hogy akkor a vallásszabadság csak a törvényben papiron van meg, de nincs meg az életben, sőt valósággal elnyomva van.

De külömben is kérdik, minthogy megyénkint csak két articularis hely jelöltetik meg, melyekre azon megyék összes evangelikus lakosságának kell járniok: hogyan részesülhetnek az Isten igéjének hallgatásában azon számtalan ezer evangelikusok, akik három, négy, öt, sőt hat mértföldnyi távolságra laknak az illető articularis helyektől? Mert világos, hogy mivel ily hosszú utat egy nap alatt, akár ünnep-, akár vasárnapon, megtenni lehetetlen, azon törvény értelmében a vallás szabad gyakorlata meg van akadályozva s mindaddig akadályozva és elnyomva lesz, míg a megyék nagyságához képest több hely is nem jelöltetik meg, vagy míg az említett 1647: 25. és az újabb soproni törvény értelmében bárkinek mindenütt, tehát privát helyen is, nem engedtetik meg a vallás szabad gyakorlata. Mit használ — úgymond — nekünk az, ha a vallásgyakorlat szabadnak mondatik s a törvény szövegében is olyannak állíttatik, de a gyakorlatban megszoríttatik?

Elpanaszolják, hogy azelőtt akárki bármilyen kegyetlen kihágást követett el az evangelikusok ellen, ha ezeket, jelesül pedig papjaikat nemcsak bebörtönöztette, hanem sokakat meg is ölt, az neki érdemül tudatott be. Nem büntette meg senki. Innét lett, hogy a folytonos kihágások büntetés nélküli gyakorlása és megszokása másokat is ha-

sonló kihágásokra buzdított. Ez siralmas állapot volt az evangelikusokra nézve; még az anabaptistákénál is siralmasabb, akiknek sorsa pedig éppen nem irígylendő. Sőt még a zsidók is több szabadságnak örvendenek ezen országban, (mely nem is az övéké), mint az evangelikusok saját hazájokban. Mert azoknak egy helyen két templom is engedtetik nem is a keresztyén vallás, hanem profán babonaság gyakorlása kedvéért. Míg ellenben az evangelikusoknak nagy kiterjedésű kerületekben, illetőleg vármegyékben, néhány száz hely, vagyis városok és falvak számára alig engedtetik kettő, és még az sem egészen szabad. Azok, kiknek vallása nincs bevéve a keresztyének közé, vallásszabadságnak örvendenek; de az evangelikusok, kiknek vallása bevétetett, békekötések, törvények és kir diplomák által megerősíttetett és biztosíttatott, ennek gyakorlásában akadályoztatnak! Azok alig járulnak valamivel s a magokéból bizonyára kevéssel járulnak az ország fentartásához; az evangelikusok pedig a róm. katholikusoknál ötször többet viselnek az ország terheiből. Azok lelkiismeretük dolgában szabadok; az evangelikusok ellen pedig némelykor mindenkinek, különösen pedig a plebánusoknak büntetlenül szabad erőszakoskodniok; szabad azért, mert senki sem bünteti meg őket. Azok köztudomás szerint káromolják a Krisztust; az evangelikusok pedig époly buzgalommal imádják, mint a róm. katholikusok, de nem szabadon!

Íme, ilyen iszonyatosságokat kell az evangelikusoknak szenvedniök, nem ő felségétől, hanem többnyire a leghitványabb emberektől, semmi hivatalos tekintélytől nem védetve, mint a vadállatok. Ezek ugyanis szabadon követik ősztöneiket; az evangelikusoknak nem engedtetik követniök azt, amire teremtve vannak, t i.: hogy szabadon imádhassák istenüket. És erre mindig az új törvényeket nem valódi, de elcsavart értelmük szerint, használják fel ürügyül.

A törvények valódi értelmét ő felsége a maga válaszában megtartatni parancsolja. Ha ez most, míg annak ideje van, nem történik meg, akkor semmi sem bizonyo-

sabb annál, hogy az illető törvények nem a békét és nyugodalmat fogják előidézni, amint kellene, hanem folytonos háborúságot — melyet némelyek talán szántszándékkal táplálnak — bajt és a közjónak veszedelmet fog okozni. Semmi sem lehet oly hatásos és alkalmas az egyenetlenség előidézésére, mint a vallásnak, még ha az be sincs véve, vakmerő háborgatása.

Semmi újat — úgymond végül az emlékirat — semmi törvénytelent és semmi olyast nem kivánnak az evangelikusok, ami ő felsége ellen volna, kit tisztelnek. Kivánják a vallás szabad gyakorlatát, hogy ezáltal a közbéke és nyugalom — melynek kedvéért a vallások bevétettek — megszilárduljon; buzgón könyörögnek, hogy ő felségének java és a szeretett haza üdve előmozdíttassék és épségben fentartassék. Kérik, hogy ekképen ő felségének hosszú és boldog kormányzásáért, a népnek hűségben való fenmaradásáért és a haza, valamint a karok és rendek üdveért az Istent, az ő szent igéje s a Szent István I. könyvének 1. és 2. fejezetében érintett keresztyén vallás[1] szerint minden vármegyékben

[1] Az itt említett keresztyén vallás István király által fiának, Imrének, így van ajánlva: I. Fej. „Minthogy a királyi méltóság rendjére nem lehet másnak, mint hű és róm katholikus hitben levőknek eljutni, annálfogva parancsunkban a szent vallásnak az első helyet adjuk.

1. §. Leginkább parancsolom, tanácsolom, javaslom kedves fiam, hogy ha a királyi koronát tiszteletben kivánod tartani, az apostoli róm. katholikus vallást oly szorgalommal s gondossággal őrizd meg, hogy minden Istentől nyert alattvalóidnak példányképül szolgálj, és minden egyházi férfiak méltán nevezzenek téged a keresztyén vallás igaz fiának, mely nélkül bizonynyal, tudd meg, hogy keresztyénnek vagy egyház fiának nem fogsz neveztetni.

2. §. Mert, kik hamisan hisznek, vagy a hitet jó cselekedetekkel nem igazolják, s tettekkel nem ékesítik — mert a hit jó cselekedet nélkül holt — sem itt tisztességgel nem uralkodnak, sem az örökkévaló országban vagy koronában nem részesülnek.

3. §. Ha pedig a hit pajzsát megtartod, az üdvösség fegyverét is birod. Mivel ezen fegyverrel a látható és láthatlan ellenség ellen is harczolhatsz, mert azt mondja az apostol: Nem koronáztatik meg, hacsak törvény szerint nem harczolt.

több helyen, magánlag és nyilvánosan imádhassák és tisztelhessék.

4. §. *A hit pedig, melyről beszélek, ez: Hogy a mindenható Istent, a mindenek teremtőjét, és egyszülött fiát Urunkat Jézusunkat, ki angyal jelentése szerint szűz Máriától született — és a Szentlelket, ki a próféták, apostolok, evangyelisták által szólt, a tökéletes, elválaszthatlan egy istenséget állhatatosan higyjed, és minden kétség nélkül valljad Ez a róm. katholikus hit, mert — mint Athanasius mondja — ki hűségesen, állandóan nem hisz, nem üdvezülhet.*

5. §. Ha valaha hatalmad alatt találtatnának — mi távol legyen — kik a szentháromságnak ez állományát elválasztani, kevesbíteni vagy nagyobbítani igyekeznének, tudd meg, hogy azok az eretnekségnek szolgái és nem a szentegyháznak fiai.

6. §. Az olyanokat pedig se ne ápold, se ne oltalmazd, hogy ne láttassál barátjok vagy pártfogójok lenni. Mert az ilyen férfiak a szent hit gyermekeit mindenkép nyavalyásokká teszik, s a szentegyháznak ez új népét siralmasan megrontják s elszélesztik. Hogy ez ne történjék, arról különösen gondoskodjál.

II. Fej. A királyi palotában a vallás után második helyen áll *az egyház*, melyet fejünk, t. i. a Krisztus, előbb vetett, azután annak tagjai, mint az apostolok, szent atyák, plántáltak és állandóan építettek, így az egész világon elterjedt.

1. §. Ámbár mindig új fiakat szül, mégis némely helyeken réginek tartatik. Ez pedig, szerelmes fiam, birodalmunkban még nagyon fiatal és újnak mondatik, és azért vigyázóbb és gondosabb őrökre van szüksége, hogy a jó, mit nekünk az isteni gondviselés megmérhetlen irgalmából méltatlanoknak megengedett, tunyaságod, restséged és mulasztásod által le ne rontassék és meg ne semmisíttessék.

2. §. Mert aki megkevesbíti vagy gyalázza a szentegyház méltóságát, az a Krisztus testét megcsonkítani igyekszik. Mivel maga az Úr mondta Péternek, kit anyaszentegyházának őrévé és mesterévé tett: Te Péter vagy, s ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat. Őt pedig nevezte kősziklának, de nem azt mondotta, hogy fából vagy kőből való egyházat épít felette, hanem választott népből kitünő hitvalló nyájat, keresztségben megmosott, kereszttel megkent nemzetséget mondott s nevezett, melyen szentegyházát építé.

3. §. Amely boldogtalan ezen szentegyház tagjait, vagy a kisdedeket botránkoztatja, az evangyeliom parancsa szerint méltó, hogy nyakába szamármalom köttessék s a tengernek mélységébe vettessék, azaz levettessék hatalma méltóságáról és az igazak egyházán kívül maradjon, sanyarú nyomorban, mint a pogányok és publikánusok.

Igérik, hogy ő felségének kegyelmét hű szolgálataikkal, vérük és vagyonuk feláldozásával fogják igyekezni kiérdemelni, várván kegyelmes válaszát.[1]

4. §. És emiatt fiam! tartozol buzgó lélekkel a szentegyházban napról-napra vigyázni, hogy inkább növekedjék, mint kárt szenvedjen. Ezért neveztettek eleitől fogva a királyok felségeseknek, mivel felsegitették az egyházat. Ezt te is cselekedd, hogy koronád dicsőségesebb és életed boldogabb és szerencsésebb legyen . . . Magyar Országgyűlési Törvénykönyv. ford. *Geguss I.* 6. l.

[1] Memoriale a Perillustrissimo Dno Paulo Okolicsányi appositum, et Suae Majestatis Sacratissimae porrigendum. — Scripta Varia. Nemz. Múzeum kéziratai k. V. ö. Dobner Naplóját.

III.

A sérelmek jegyzéke. — Ezek feletti éles vita. — Küleseménnyek, béke-alkudozások Rákóczyval. — A nagykárolyi országgyűlésen a vallásügyi pont. — A szathmári békekötés. — Ennek harmadik pontja biztosítja a vallás szabadságát — József időközben meghalván, az anyakirályné megerősítette a békét.

Hogy ő felsége ne gondolhassa, mintha a fenti memorandumban említett panaszok alaptalan állítások lennének, a protestánsok *mellékletképen* átnyujtották azon sérelmek jegyzékét is, melyek ezen országgyűlésig orvosolatlanul maradtak, daczára annak, hogy még a soproni országgyűlés elrendelte volt, hogy az országban mindenütt mindenkinek szabad vallásgyakorlata legyen.

Elmondják ezen mellékletben, hogy némely róm. kath. urak és különösen a plebánusok nemcsak parasztokat, de városi polgárokat is megakadályoznak abban, hogy az úgynevezett articularis helyekre járjanak isteni tiszteletre. Azt is tiltják, hogy az újszülött gyermekeket megkeresztelés végett a nevezett articularis helyre vigyék, vagy hogy ily helyről való lelkész betegek látogatására, vagy gyermekek keresztelése végett más helységbe kimehessenek. A papok és tanítók számát, mint az például Körmöczön és más helyeken is történt, hol német és tót egyház van, egyre leszállítják. Követelik magoknak a jogot, mivel pedig nem bírnak, hogy az evang. egyházakat vizsgálhassák. Elszedik a stólajövedelmeket, pedig a törvény világosan mondja, hogy sem az evangelikusok a róm. katholikusoknak, sem viszont a róm. katholikusok az evangelikusoknak fizetni nem tartoznak. A lelkészeket, még akkor is, ha isteni szolgálaton kívül más hűséges alattvalók között békében élnek, itt-ott üldözik; sőt az országból is kiűzik. Már pedig a soproni 25. t.-cz. még azoknak is, kik mint számüzöttek az országon kívül voltak, szabad és bántatlan visszatérést biztosított, eltörülvén minden reversalisok erejét. A rég eltemetett hullákat kiásatják; a szabad temetkezést a törvény ellenére akadályozzák;

a közös harangok használatát megtagadják. Ha pedig nagynehezen megengedik is, a közterhek alatt kimerült néptől új és jogtalan fizetést követelnek. Az evangelikus ifjúságnak nem engedik, hogy az articularis helyeken levő evangelikus iskolába járhasson; tanulmányaikat, a szabad vallásgyakorlat ellenére, csak grammatikára szorítják és korlátozzák. Az evangelikusokat mindenféle ürügyek alatt, annyi törvény, annyi békekötés, annyi diploma ellenére, csupán vallásuk miatt minden hivatalokból kizárják; pedig maga ő felsége a koronaőri hivatalra a bécsi békekőtés 9 és 10. pontja, és az 1608-ki koronázás előtti 10., az 1647: 3. t.-cz. értelmében az evangelikus vallású Révay Pétert jelölte. Az evangelikus lelkészeket az articularis helyeken kívül végzendő temetési szertartásoktól eltiltják. És ekképen nemcsak a régibb törvények, békekötések és diplomák, hanem a legújabb törvényczikkek, jelesül ő felségének ezen országgyűlésnek adott válasza, és kijelentett akarata ellenére is erőszakot követnek el az evangelikusok lelkiismerete ellen, és a közbéke és nyugalom megzavarását semminek veszik. Minthogy pedig az evangelikusok ellen elkövetett kihágások az előtt soha sem voltak büntetve, ennek alapján most is büntetlenséget reméllenek; sőt nem iszonyodnak állítani, hogy ő felettük a világi hatóságnak, tehát még ő felségének sincs joga biráskodni.

Mindezen, az evangelikusok ellen ily háborús időben róm. katholikus főemberek által elkövetett, de büntetlenül hagyott gonoszságokból minden evangelikus ember azt látja, hogy ezután még nagyobb kegyetlenkedéseknek lesz kitéve, ha csak ő felsége idejekorán és szigorúan meg nem akadályozza. Felkérik tehát, hogy ő felsége és ministerei fontolják meg, valjon azok, kik ekképen büntetlenül önkénykednek, kik a törvény világos rendelete ellenére ilyen borzasztóságokat merészelnek elkövetni, nem arra törekesznek-e, hogy a közbékét és nyugalmat, melyet ő felsége annyi szeretettel és áldozattal létrehozni kiván, lehetetlenné tegyék? Nem-e azon vannak ezek, hogy szüntelen békétlenség, folytonos

háborúság, örökös borzasztóságok, ártatlan vérnek pazarlása, gyujtogatások legyenek és tartassanak fenn? Míg ellenben kétségtelen, hogy az evangelikusok, kik oly szörnyű és türelmetlenséget okozó üldözésnek vannak kitéve s védtelenül állanak, ő felségének közszükségleteihez ötszörösen többel járulnak, mint a róm. katholikusok.[1]

A második melléklet, mely a fentebbi emlékirathoz csatoltatott, részletesebben fejtegeti a sérelmeket, amennyiben mindazon templomokat, iskolákat, paplakokat és jövedelmeket sorolja fel, melyek a sokszor idézett törvények szerint a protestánsokat illetnék.

Ezen törvények tartalma újra ismételtetik, hogy a felhozandó példáknál annál világosabban tünjék fel az önkényes és törvénytelen eljárás.

Felhozzák például *Trencsénvármegyét*, melyben csak két articularis hely és mintegy ötezer mértföldnyi roppant kiterjedésű területen húszezernél is több evangelikus lakik. Hogyan járjanak ezek falvaikból és városaikból két, három, négy, öt, sőt több mértföldnyi távolságról is az Isten tiszteletére? Számtalan evangelikus lakik például Zsolnán, Rajeczen, Kisucza-Újhelyen, Varinon, Vágbeszterczén, Puchón, Belluson, Illaván, Bánon és más helyeken, továbbá Viszolay, Kochanócz, Bírócz, Zay-Ugrócz, Nagy-Sztricz és több, mintegy ötven hely, melyek a soproni országgyűlésen felsoroltattak, melyeknek saját templomaik, paplakjaik, iskoláik, kórházaik, alapítványaik, alapjaik és jövedelmeik voltak. Ő felségére bízzák megítélését annak, hogy az a két kijelölt hely elégséges-e ennyi község evang. népének; elégséges volna-e még akkor is, ha tíz lelkészük volna, holott pedig kettőt is alig szabad tartaniok?

Még nagyobb baj van *Nyitrában*, hol a két articularis helyre a vidékieknek két napi utat kell tenniök. Ezen vár-

[1] Puncta recentissimorum in Evangelicos Gravaminum, quae sub moderna Diaeta patrantur et vigent. — Scripta Varia. Nemz. Múz. U. o Dobner Diaruma 222. l.

megyében Szakolcza sz. kir. városban, Verbón, Vágh-Újhelyen, Csejten, Zsámbokréton, Szeniczen, Szobotistyén, továbbá Divéken, Divékújfaluban, Bellán, Csávojon, Livinán, Szebediáson, Kosztolnafalván és más ötvennél több községben, melyek az említett soproni országgyűlésen névszerint is előszámláltatnak, igen népes evangelikus gyülekezetek vannak, melyeknek egykor törvényesen bírt saját templomaik, paplakjaik, iskoláik s egyéb egyházi javaik voltak. Vág-, illetőleg Tótújhelyre vonatkozólag különösen megjegyzendő, hogy ennek szerződésileg volt biztosítva azon joga, hogy magának templomot, paplakot és iskolát építhessen. Minthogy úgy az 1681: 26. t.-cz első része parancsolja, hogy az evangelikusok által épített templomok — minő a tótújhelyi is — visszaadassanak; valamint ő felségének ezen országgyűléshez intézett válasza is azt rendeli, hogy a törvénynek illető czikke végrehajtassék, ennélfogva nemcsak a tótújhelyi templomot és ennek tartozékait, hanem a többi evangelikus templomokat is vissza kellene adni, melyeket t.i. evangelikusok építettek. Ilyen pedig igen sok van az országban, például Turóczban Bellán, Pribóczon, Zaturcsán.

Hasonló viszonyok vannak *Pozsonyvármegyében.* Az articularis helyek ott is távol vannak; az evang. nép pedig nagy számban lakik nemcsak sz. kir. városokban, hanem falvakban is. Jelesül Bazin, Szentgyörgy, Nagyszombat mellett ott van Somorja (másként Szt-Mária) Nagyléva, Szerdahely-Csötörtök, Szente, Szered; továbbá Limbach, Gomba, Majtény, Kosut, Királyfalva és más községek és városok, melyek ötvennél többre rugnak és a soproni országgyűlésen névszerint is előszámláltattak, mind külön evang. gyülekezettel bírtak, most pediglen vallásuk szabad gyakorlatától megfosztattak. Somorjára nézve különösen is megjegyeztetik, hogy ott sok ágostai és helvét hitvallású ember lakik, és hogy ennek a városnak szintén szerződéses joga van templom, paplak és iskola építhetésére. Minthogy pedig ő felsége második resolutiójában a nyert jogok épségben tartását igérte, ebből következik, hogy a somorjai evange-

likusoknak is meg kell engedni, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák.

Felhozzák ezenkívül *Zólyomvármegyét,* melyben Zólyom, Libetbánya, Breznóbánya városok, továbbá Dobrovina, Bábaszék, Száz, Német-Pelsőcz, Nagy-Szalatnya, Tót-Lipcse, Pojnik és más helységek, pl.: Radvány, Hajnik, Ocsova, Zolna, Szampor stb. mintegy harmincz hely van megfosztva vallásának szabad gyakorlatától.

Turóczban Mosóczon, Szentmártonban, Tótprónán, Rudnán, Jeszenován, Szucsánban, Turán, Ruttkán, Felső-Zátureán, Nagy-Jeszenón, Diva-Helenán, Pribóczon, Bellán, Szklenón, Felső-Stubnyán, Hájon és Alsó-Stubnyán, Szt-Mihályon és Dobován, Szt-Andráson, Turócz-Szt-Péteren, Lászlófalván és más mintegy húsz faluban, melyek mindmegannyi népes evangelikus gyülekezetet képeznek s melyekben alig található egy-két róm. kath. lélek, mégis üresen állanak a templomaik, melyeket evangelikusok építettek.

Liptóvármegyében is több önálló gyülekezetet számlálnak elő. Ilyen Szt-Miklós és filiája Verbőcz, Andrásfalva és Plostin, Rózsahegy filiájával Szt-Mártonnal, Lipcse, Bocza, Csorba, Tarnó, Bobrócz; továbbá: Tepla, Liszkova, Okolicsna, Szmrecsány, Szentivány, Boldogasszonyfalva, Hrbotova, Revucza, Vásecz, Szentpéter, Szentandrás, Madácsfalva, Szilinicza, Proszek, Sancta Anna, Malatina, Kispalugya, Szentkereszt, Klacsán, Komjáthi és mások, melyek az említett országgyűlésen hasonlóképen előszámláltattak.

Nemkülömben állanak a dolgok *Árvavármegyében.* Nagyfalu és filiái, Kubin és filiái, Turdosin és filiái, Trsztena és filiái, Váralja és filiái; továbbá Zaszkó, Dubova, Namesztó, Nizne és Jablonicza, valamennyien leánygyülekezeteikkel együtt szenvednek törvénytelenséget.

Ugyanezen sors éri *Vasvármegyét,* melyben Kőszeg városán kívül hatvan népes evangelikus gyülekezet számláltatott elő névszerint a soproni országgyűlésen. *Mosonvármegyében* Ruszt városa mellett több helység, jelesül Locsmánd és ötvennél több evangelikus gyülekezet.

A *Szepességen* hatvannál több városi és falusi gyülekezet számláltatott fel a soproni országgyűlésen.

Azonkívül *Barsban* Újbányán kívül mintegy harmincz önálló ev. gyülekezet volt. Minthogy pedig mindezen előszámlált önálló gyülekezeteknek, illetőleg egyházaknak, némely helyen egynél több templomjuk, paplakjuk, iskolájuk, kórházuk, alapjuk, alapítványuk s ezekhez tartozó jövedelmük, ingó és ingatlan vagyonuk volt, melyet jogosan, annyi törvény, annyi békekötés, annyi kir. diploma által megerősítve bírtak és birtokoltak, melyeket ennélfogva az illetők visszakövetelnek: ítélje meg ő felsége, nem volna-e igazságos addig is, míg e tekintetben a 26. t.-cz. értelmében a jövő országgyűlés intézkednék, vallásszabadságot engedni a felsorolt helyeken?

A soproni országgyűlésen kiadott királyi resolutióban többek között az is foglaltatott, hogy az articularis helyek az evangelikusok véleménye szerint jelöltessenek meg. Minthogy ez akkor a törvényből kimaradt, kérik ő felségét, hogy azt most betétesse. Például hozzák fel Nyitrát, hol t. i. oly hely (Strázsa) jelöltetik meg articularis helyül, hol több róm. kath. lélek lakik. Helyesebb volna, ha más hely, például Vág- vagy Tótújhely vagy Verbó jelöltetnék ki. Hasonló viszonyok vannak Árva-, Liptó- és más vármegyékben.

Kérik ő felségét, hogy Mosonvármegyében, hol a soproni országgyűlésen húsznál több önálló evang. gyülekezet számláltatott elő, s hol a törvény nem jelölt ki articularis helyeket, ezt utólagosan pótolni kegyeskedjék. Azon felől, mivel ő felsége azt is kegyes volt országgyűlési válaszában elrendelni, hogy a nevezett törvények ellen újabban mindkét részről elkövetett kihágások ugyanazon t.-czikkek értelmében igazíttassanak el: ennélfogva a végett is könyörögnek, hogy a 26. törvényczikk világos szavai ellen elfoglalt templomok, paplakok, iskolák s egyéb tartozmányok, milyenek például *Győrvármegyében* Mező-Örs, Tapp, Szent-Miklós, Pázmány, Nyalka, Pér, Kajár, Gyömörű, Szent-Iván,

Veszprémben pedig Lászi stb. az evangelikusoknak visszaadassanak.

Végre alázatosan könyörögnek az ev. követek azért is, hogy mindazon sz. kir. városoknak, melyek a 26. t.-czikkben nem neveztetnek, de általánosságban benfoglaltatnak, a törvény értelméhez képest szabad vallásgyakorlatuk legyen. Ilyenül említtetik a dunáninneni részeken: Szt-György, Bazin, Nagyszombat, Szakolcza, Selmecz Hodrussal, Bélabánya, Bakabánya, Újbánya, Libetbánya, Beszterczebánya és Breznóbánya; a dunántúli részeken: Kőszeg és Ruszt. Ez utóbbira különösen felhívják a király figyelmét, mert ott a királyadta jogon épített ev. templom vétetett el jogtalanul. Felhívják a várbeli gyülekezetek sorsára is, minők: Korpona, Pápa, Veszprém, Vázsony, Léva, Devecser és mások. Általában kérik, hogy ahol az evangelikusok a mostani zavargások előtt békén voltak, ezentúl is békében tartassanak meg a 26. t.-cz. értelmében. Különösen felemlítik Báth és Légrád városokat, továbbá az oly városok papjait, melyeknek falain kívül — mint például Trencsénben — a külváros egészen elpusztult, méltányosnak és igazságosnak találják, hogy ilyen helyeken a lelkészek szabadon végezhessék hivatalos functióikat. Nem tartják a vallásszabadság elvével összeegyeztethetőnek, hogy a lelkészek és tanítók száma oly városokban, mint például Sopron, Körmöcz, Selmecz, Beszterczebánya stb. egyre vagy kettőre korlátoltatik s könyörögnek, hogy az evangelikus nép szükségletéhez képest szabadjon korlátlanul annyi tanítót tartaniok és alkalmazniok, amennyit a tudományok kellő művelése megkiván. Ezt nemcsak oly városokban kérik, melyek tisztán evangelikusok, hanem ott is, hol a róm. katholikusokkal vegyesen laknak. Várakban, kastélyokban, kuriákban, nemesi házakban se kellene korlátozni a lelkészek működését. A temetők és harangok szabad használatát régóta biztosítja a törvény. Nem kellene tehát tűrni, hogy ezért a szegény nép illetéktelen fizetésre szoríttassék. A sokszor idézett 26. t.-cz. világosan mondja, hogy ezentúl a róm. katholikus

lelkészek semmit sem követelhetnek az evangelikusoktól. Mégis gyakran megtörténik, hogy a plebánusok még katonai karhatalommal is zsarolják az evang. népet. Ennek teljes és valóságos megszüntetését, valamint a lelkészek és nép üldözésére irányzott minden papi önkénynek betiltását, újra meg újra kérik ő felségétől.[1]

Felesleges említeni azt, hogy a róm. kath. klerus ezen emlékiratok és sérelmek felolvasását következetesen ellenezte. A mult gyűléseken kétségbe vonta „az evangelikus Status" kifejezésének jogosultságát; most az ellen tett kifogást, hogy „Ablegati Evangelici"-nek írták magokat alá. Spázay Pál kanonok most sem tudott magán uralkodni. Mint a mult országgyűlés utolsó napján, úgy most is azt kiabálta, hogy a protestáns követeket ki kell dobni az ablakon, mivel itt „evang. követek"-nek és „evangelikus status"-nak helye nincs.

Röszler válaszolt neki. De nem bocsátkozott szavainak czáfolatába, hanem azzal ijesztette meg, amiről tudta, hogy Spázayra leginkább fog hatni, hogy t. i. illetlen magaviselete miatt panaszt fog emelni a herczegprimásnál. Úgy látszik, ez hatott is, mert Spázay szépen elhallgatott.

Úgy látszik, ez volt e tárgyban az utolsó ülés. A rendek duplikája felküldetett rendes úton ő felségéhez; a protestánsok emlékiratait ismét egy külön bizottság vitte föl Bécsbe.

Dobner azt mondja, hogy az evang. vallás ügyét Okolicsányinak és Röszlernek különös figyelmébe és védelmébe ajánlva, márczius 14-kén Pozsonyból hazautazott.[2]

[1] Uberior Declaratio Tertiariae Diaetalis, ex parte Status Evangelici Suae Majestatis Sacratissimae, in generalibus terminis, demioso Venerationis cultu exhibitae Instantiae . . . Nemz. Múz. kézir. V. ö. Dobner Diariumát 335—350. l.

[2] Et sic haevice Negotium Religionis diaetaliter tractatum, respectu meae tenuitatis, finitum est. S. D. G. — Eodem die D. Okolicsányi antimavit Soproniensem Conventum debere Acta Diaetalia moderna imprimi facere, quod hic et nunc D. Röszler disvasit. U. o. Marginalis jegyzet.

Okolicsányi még május közepe táján Bécsben volt, s onnét levélben értesítette Dobnert eddigi fáradozásainak sikeréről. Mindenütt megadták a kellő informatiót; csak ő felségéhez nem juthattak be, mivel azt a hírt terjesztették el felőlük, hogy sok ezret költöttek vesztegetésre, holott a bécsi útra alig tudtak 50 frtot összegyűjteni! De azért e haszontalan fecsegés nem fogja őt eltántorítani az igaz útról, mely — remélhetőleg — mégis csak czélhoz fog vezetni.[1] Azonban a külső események, és az országban a háborúval versenyezve pusztító epemirigy másfelé fordították a közfigyelmet. Rákóczy a szerencsétlen vadkerti csata után elvesztette reményét arra nézve, hogy ügyének fegyverrel szerezzen diadalt. Hiábavaló volt az angol és hollandi diplomatia közbenjárása.[2] Eredménytelen maradt a muszka czárnál való tervezgetés is. József eddigi szerencséje mellett éppen nem volt hajlandó idegen közbenjárók útján alkudozni; de hajlandó volt külön alkudozni Rákóczyval.

E végből gr. Pálfy Jánost bízta meg mind a had folytatásával, ha kell, mind pediglen a béke megkötésével, ha lehet. Ezen férfiú ritka ügyességet tanusított a nehéz feladat megoldásában. Megnyerte előbb Rákóczynak főbb embereit, s azután személyesen találkozott a fejedelemmel, aki párthíveinek akaratától függesztette fel a kibékülést. Salánkra gyűjtvén mind a magyar, mind az erdélyi tanácsosokat, azt a kérdést intézte először a magyarokhoz: engedhetnek-e a békefeltételekből? azután az erdélyiekhez: akarják-e, hogy lemondjon a fejedelemségről?

[1] Lásd e levelet Dobner naplójához csatolva.

[2] Palmes követ Boyle ministernek szept. 24-kéről (1710) írja, hogy a közbenjárás felajánlásának jó következménye lehetne a szegény magyar népre, különösen a protestánsokra, kik ha vallásuk iránt megnyugvást nyernének, az egész baj hamar véget érne; ők lévén nagy többségben az elégedetlenek hadseregében. A jezsuitáknak és más papoknak nincs ugyan annyi befolyása, mint volt az előbbi császár alatt; de azért marad elég vakbuzgóság ezen hasznos munka megakadályozására. L. Simonyi E. i. m. III. 459—460. l.

Mind a két tanács tagadólag válaszolván, Rákóczy még egyszer az orosz czárhoz fordult, ki segélylyel biztatta őt, s Lengyelországba ment; a békealkudozások folytatását pedig Károlyi Sándorra bízta. Ez Pálfival Debreczenben találkozván, megállapítá a békefeltételeket, s azoknak elfogadtatása végett a fejedelemhez Lengyelországba utazott. Ezen feltételekben a vallás ügyéről külön egy szó sem foglaltatott, csak általánosságban volt szó az ország szabadságának s alkotmányos törvényeinek helyreállításáról. Kivánták, hogy a fejedelem tegye le a hűségi esküt, hadait bocsássa el, Munkácsot, Husztot, Kassát nyissa meg a császári hadaknak.

Rákóczy nem volt hajlandó sem a várakat, sem a hadakat átadni a hozzá hű szövetséges rendek beleegyezése nélkül. Hogy ezek szabadon nyilatkozhassanak, Husztra országgyűlést hirdetett nekik. Pálfit megkérte, hogy Bécsben letartóztatott fiai szabadon bocsáttassanak, az elkobzott javak a megholtak családjainak visszaadassanak, s végül, hogy a protestánsok vallásszabadsága, mi nélkül őket állandóul megbékéltetni nem lehet, biztosíttassék.[1] Károlyi, ki időközben a gyűlést nem Husztra, hanem *Nagy-Károlyba* hívta össze, ápril 4-ki válaszában a hatodik pontban már szinte említi a vallást, olyformán, hogy „ámbár az ország törvényeinek megtartásában a három vallásnak Magyarországban, a negyediknek pedig Erdélyben szabad gyakorlatában nem lehet kétség, mindazonáltal ha a közjóért nevezetbe tételeért instálna, nem kételkedik, hogy Pálfi a többiek közé fogja csatolni".[2] Károlyi a fejedelem határozatát közölte az egybegyült rendekkel, akik — mint ő mondja — némely punktumokból láttattak nem kevéssé felzendülni és ellene kiáltozni, főképen a religiók, parochiák s hozzá tartozandó beneficiumok stb. dolgában; mindazáltal jelen lévén a husvéti szent ünnepek el nem oszlottak. Másnap, husvét első

[1] Horváth. M. T. IV. 494. l.
[2] Károlyi S. Önéletirása II. 327. l.

napján, Komáromi György, bihari alispán, Pálfitól egy újabb nyilatkozatot hozott „az adnektált dilucidatiót a religió s más gravamenek iránt az esküvésnek formulájával együtt", mely nyilatkozatban a vallásról szóló pont így hangzott: hogy mivel az előbbi nyilatkozatban, t. i. a Rákóczy személyére és híveire vonatkozóban és ennek magyarázatában foglaltatik, hogy kegyelmes urunk ő felsége Magyarországnak törvényeit és szabadságait szentül és megsértődés nélkül megtartja, tovább is ezáltal magyaráztatik meg, hogy azon ő felsége resolutiója a kálvinista és lutheránus vallásnak dolgára vagy szabadságára is értetődik. Ha pedig valami kiváltképen való dolog volna meg benne, tehát a mostani diaetán elő lehet hozni, mely állapot igazság szerént kegyelmes urunknál, ő felségénél fog eligazíttatni.[1]

Ez előterjesztetvén az egybegyült rendek előtt, Károlyi személyesen akarta átvinni Rákóczynak; de a szövetséges rendek féltek, hogy fő nélkül könnyen zavar támadhat közöttük, s inkább egy küldöttséget menesztettek a fejedelemhez: Bulyovszky Dániel, Csajági János és Cserei János személyeikben, kiknek utasításul adták, miszerint tudtára adják a fejedelemnek Magyarország siralmas helyzetét, s kérjék, jöjjön haza, s az óhajtott béke létrejöttén maga is munkálkodjék, mivel a császár igéri, hogy az ország törvényeit tiszteletben fogja tartani. Ha pedig a fejedelem és követői vissza nem akarnának jönni, úgy legalább oldja fel híveit esküjök alól. Erre Rákóczy ápril 18-ról Kukizovból egy elkeseredett, s a hazafiság szent lángjától kigyúlt lélekkel írta válaszát, melyben vádolja Károlyit, hogy megbizatását áthágta, az általa Husztra hirdetett gyűlést Károlyba hívta, hogy békekötés helyett megadást sürget, élénk szinekkel festvén a bekövetkezendő romlást. „Most nyílik az ideje és útja annak, mondja, hogy minden pap, barát és jezsuita, német, kalmár, kereskedő, minden kárvallott, bosszutálló hatalmas uraknak lehessen zaklatni a gyalázatosan le-

[1] Ápril 8-kán Debreczenben. Pálfi I. L. Károlyi S. II. 342. l.

tett fegyverviselőt. Békessége lesz a császárnak maga uralkodásában, de senki senkinek közületek békét nem hagy. Jeruzsálem városának siralmánál keservesebb lesz sok szegény árváknak, özvegyeknek siralma, még a levéltől is rettegő szívvel való bujkálódás, a sok akasztófáknak, kerekeknek irtóztató tekénteti és zokogó átkokkal lesznek tele ezen mostani szépen fénylő békesség tekénteti nemzetünkben. Akkor fogja kiki hazájáért való szenvedését és a dicsőséges halált sóhajtani, midőn már sem élni, sem halni nem lehet. Elismeri, hogy békesség vége minden háborúnak, s vallja, hogy egyedül az juttathatja confoederationális czéljához. „Ha azért azon jó s igaz békességre ma juthatunk, holnapra halasztani nem kivánjuk, sem javalljuk. De ilyenre, mint a micsodást most hozának ezen kigyelmetek követjei előnkben, épen nem állhatunk; mert ez nem békesség, hanem fegyver által való meggyőzettetés, melyet a nemes vér mint halálnál is nehezebb dolgot nem szenvedhet“.

Károlyi, midőn látta, hogy a fejedelem meg nem jelen a gyűlésen, barátainak beleegyezésével ő maga *Szathmáron* folytatta a békekötés munkáját. A fejedelemre és tiltakozásaira mit sem hallgatott többé, hanem azokra, a kik azzal biztatták, hogy ő felsége a császár a kegyelmesen igért szabadságot nekik megadja, s azt meg is tartja. Ekkor azonban már nem élt József; ápril 17-kén 33 éves korában halt meg himlőben. Károlyi és Pálfi titokban tartották ez eseményt, s annál nagyobb buzgósággal munkálódtak a béke létrejöttén.

Az ápril 27-ki gyűlésen Károlyi fájdalommal említé, hogy a fejedelem távollétén kívül 24 tanácsnok székét üresnek látja, s hogy a tábornokok közül egyedül ő van jelen, s kérdést intézett a jelenlevőkhöz: hogy vajjon a fejedelem távollétében lehet-e és szükséges-e a békéről tanácskozni, azt folytatni és bevégezni? Előadta a császár kegyelmi ajánlatait és a külszövetség reménytelenségét. Erre egyhangúlag az lett a felelet: hogy a császár igéreteit meg nem vetvén, a tőle küldött felhatalmazott követekkel: gróf

Pálfi Jánossal és Locherrel alkudozni kell. Rádai Pált, ki Rákóczi nevében jelent meg s kérte a rendeket, hogy a határidő nyujtassék meg, csak mint magánembert hallgatták ki.

Ápril 28-kán azonban a császáriak sürgetése folytán felolvasták az először írásba foglalt békepontokat, különösen az árvákat illető részt; s miután azok módosítást nyertek, gr. Pálfi János sürgetésére és kegyelmi igéreteire a rendek közakarattal elfogadták a békepontokat, egyszersmind kimondották, hogy aki e békét akár nyiltan, akár titkon felbontani törekednék, az számkivetett legyen. A békepontok több példányban leiratván, a teljhatalmú tábornoknál tétettek le, hogy három hétig magánál tartsa, várván, hogy ha a fejedelem haza jönne, ő maga osztogassa el. De ha be nem jönne, akkor gr. Károlyi tegye azt.

Rákóczy nem fogadta el a császári kegyelmet, s a békét véglegesen megkötötték és aláírták. Az országban hálaünnep volt, „mindenféle hadi muzsikák és eszközök hangozván és a zászlók sürűen lobogván, háromízben való tűzadással, vagy lövéseknek ropogásival hadi mód szerint, Te Deum laudamust tartottanak".

A vallásra vonatkozó (3-dik) pont így hangzott: *Császár és koronás király ő felsége, kegyelmes urunk a vallás dolgában országunknak törvényét megtartja, úgy annak gyakorlását ezen ország végezése és articulusai szerint mind Magyarországban, mind Erdélyben ahhoz tartozandó beneficiumokkal együtt törvény szerint megengedi, nem gátolván útjokat azoknak, akik mostan gratiára visszajöttek, hogy a felséges császárnál vagy a dietán gravamenjeik iránt magokat bejelentsék.*[1] A többi pontok részint Rákóczy személyére, részint párthíveire s az országban történt károk és sérelmek megszüntetésére vonatkoztak. Végül (10-dik pont) kijelentetik, hogy mindenkinek szabad leszen a jövő országgyűlésen a még felmaradt sérelmeket nemcsak elővenni, de a melyek a nemzet boldogu-

[1] Károlyi S. Önéletirása. II. k. 429. l.

lására és becsületére hasznosaknak találtatnának is „szabad vox szerént“ ő felségétől kérni és sürgetni. Hogy senki abban ne kételkedjék, hogy ő felsége mind a törvényeknek megtartásában, mind a hazafiaknak az ország hivatalaira való alkalmaztatásában az egész keresztyén világ előtt nyilvánvalóvá akarja tenni, hogy ő felségének ezen Magyarországhoz és Erdélyi fejedelemséghez viseltető atyai indulatjában semmi fogyatkozás nem lészen, amint viszont ő felsége is felette igen kivánja, hogy a magyar és akármely nemzetségből való erdélyi lakosok az ő törvényes szabadságokkal való élés mellett, királyokhoz való hűségökben egy nemzetnek se engedjenek.[1]

Minthogy pedig e közben József a türelmes és igazságos király meghalt, a szathmári békepontokat a koronázott anyakirályné Eleonora Magdolna, utóbb pedig az új király, Károly, is megerősítette; kijelentvén, hogy királyi hatalma szerint nemcsak egészben helybenhagyja és megerősíti, hanem mindazoknak, kiket e békesség illet, keményen megparancsolja, hogy amint ő maga igérete szerint megtartja azokat, úgy másokkal is meg fogja tartatni.

Azonban nem bírta megtartani, mert amint egy azon korbeli emlékíró mondja: „Mihelyest (József) meghala és a testvéröcscse Carolus Hispaniában lévén, az öreg Leopoldus császár özvegye, Eleonora, directiója alá került az igazgatás; a jezsuiták mindjárt kimutatták fogok fehérét, és amit régen vártanak s József császár miatt hozzá nem férhettenek, az öreg császárné engedelméből hozzá fognak mindjárt Magyarországban a persecutióhoz a pacificatió után. Pápán, Rimaszombaton, Losonczon és más helyeken, mint alsó-felső Magyarországban, ahol mindenkor tiszta reformátusok voltanak, a templomokat elvevék erőszakosan, a református, lutheránus papokat kiűzék, a községet erővel kezdék kényszeríteni a pápista religióra, s meg nem engedék, hogy a városokon és falukon a reformátusok még csak ház-

[1] Károlyi S. II. k. 434.

nál is isteni tiszteletre egybegyűljenek, hanem a mezőre kell kimenni, s ott pap nélkül magok egybegyűlvén, úgy énekelnek, imádkoznak. A pataki híres kollegiumot is, kit Rákóczy Ferencz — mivel azelőtt is reformátusoké volt — régi szép virágzó statusban állított vala, fegyveres németekkel a jezsuiták rámenvén és tizenkilencz deákokat fegyverre hányatván, erőszakosan elvevék, a többi szegény deákok, professorok, papok elszaladván, Erdélyben bejövének; úgy más sok helyeken is, hasonló kegyetlen persecutiót vínek véghez. Ilyen szép gyümölcsét kezdők érzeni a pacificatiónak; és noha az anglusok és hollandusok megértvén ezeket a dolgokat, mind az öreg regens császárnét, mind Carolust Hispaniában meginteték, hagyjanak békét a persecutiónak, de semmi haszna nem lőn.[1]

Lehet, hogy ily visszaélések előfordultak. De tagadni nem lehet, hogy a szathmári békekötés egy igen nevezetes forduló pontot képez hazánk és a protestantismus történelmében. Ezen békével egy küzdelem- és dicsőségteljes korszak ért véget; az a korszak, melyet a vallási és politikai szabadság harczai tesznek örökké fényessé, s melynek a II. Rákóczy Ferencz-féle forradalom csak utolsó drámai befejezését képezi.

A habsburgi ház Európaszerte diadalokat aratott. Ezek között valószínűleg legnagyobb volt az, melyet a szathmári béke által nyert, mert ez hosszú időre biztosította hatalmát Magyarország felett, s ebben a protestantismus felett is

Nem lehet tagadni, hogy a XVII. század politikai harczainak vallási szinezete volt. Magyarország történelme, a bécsi békekötéstől fogva kiválólag vallási harczok történelmét képezi. A magyar királyok nem voltak elég erősek arra, hogy a törököt legyőzzék. Az ország szabadságai és a protestáns vallás jogai elleni folytonos törekvéseik minduntalan önvédelemre kényszerítették a nemzetet. Bocskay, Bethlen és a Rákóczyak mellett a nemzetnek azon része

[1] Cserei 459. l.

állott, mely érezte a helyzet súlyát, mely tudta, hogy a török és német császárok ellen egyszerre eredményesen küzdeni nem lehet, és mely nagyobb ellenséget látott a németben, mint a törökben; mert ez utóbbi legalább vallásszabadságot engedett a nemzetnek.

A magyarhoni protestánsok természetes védelmezőiket látták az erdélyi protestáns vallású fejedelmekben; a németek és róm. katholikusok üldözései miatti elkeseredésben nem nézték azt, ki áll e fejedelmek háta megett. Az ördöggel is készek lettek volna szövetkezni, csak védelmet biztosított volna nekik. Mikor a török kiűzése után Erdély önállósága megszünt, ezzel megtört a protestantismus ereje is. II. Rákóczy Ferencz mind a kettőt vissza akarta állítani, de nem sikerült, mert egy végzetes hibát követett el az ónodi gyűlés határozata által. A nemzet dynastikus érzelmei megsértetvén, megváltozott a küzdelem jellege. A vallási érdek háttérbe szorul és a dynasztia önvédelmi harczra kényszeríttetik, melyben a róm. katholikus papság nagyobb része, sőt maga a pápa is melléje sorakozik. Rákóczy úgy lett feltüntetve, mint rossz katholikus, aki pártolja a protestánsokat és üldözi a jezsuitákat. Pedig ő egyike volt a legtürelmesebb és legvallásosabb embereknek. Védelmezte általában az ország törvényeit, s ezzel természetesen azokat is, melyek a vallásszabadságot biztosítják; de azért nem volt elfogulva sem a protestánsok, sem a r. katholikusok iránt.

Jellemének egyik legszebb vonását éppen az képezi, hogy ő, a buzgó róm. katholikus, ki utóbb Rodostóban egész a rajongásig vallásos emberré vált, a protestáns vallás jogait határozottan védelmezte; mert úgy volt meggyőződve, hogy amit ősei, jelesül pedig I. Rákóczy György kivívott és törvénybe foglaltatott, azt minden igaz hazafinak tisztelnie kell. A linczi békekötés fontosságát senki sem becsülte többre, mint ő, aki vallási tolerantiáját azzal is tanusította, hogy udvari főtisztjei többnyire protestánsok valának. Udvari marschalljának, Vay Ádámnak, és kanczellárjának, Ráday Pálnak, református hitét; udvarmesterének pedig, Ottlik

Györgynek, evangelikus vallását soha nem tekintette okul arra, hogy tőlük bizodalmát megvonja. Neki csak egy főtörvénye volt: a nemzet akarata. Ezt akarta érvényesíteni minden körülmények között, még akkor is, midőn ez ellentétben volt az ő egyéni vallásos meggyőződésével.

E tekintetben II. Rákóczy Ferencz határozott ellentéte volt az akkori magyar királyoknak, különösen pedig Lipótnak, aki meg az ország bármely törvényét kész volt feláldozni és megsérteni, mihelyest vallási meggyőződésével ellenkezett, vagy csak látszott is ellenkezni Emezt a jezsuiták nevelték és kormányozták; amazt csak nevelték; de nem kormányozták. Ellenkezőleg ő kormányozta, sőt midőn a nemzet akaratával ellentétbe helyezték magokat, az országból is kiutasította őket. A vallást magát, mint emberi természetünk és szellemünk legmagasztosabb tulajdonát, nagyra becsülte; a nemzet életében is egyik legnemesebb és legszükségesebb tényezőnek tartotta. De nem téveştette össze külsőségekkel és oly szertartási jelvényekkel, melyek magokban véve, mint jelvények tiszteletre méltók, de a vallásosság lényegéhez nem tartozók. Ezért mondá róla a babonás gr. Forgách Simon tábornok, hogy „ő felsége nem jó pápista, mert a szentegyházban a szent képeket kritizálja s csúfolja, ha rosszul vannak írva“.[1]

A vallás lényege azonban mindig szent volt előtte. Mikor ügyének rosszrafordulása után hívei elpártoltak tőle, mikor a külföldi fejedelmeknél azt tapasztalta, hogy csak eszközül használják fel nevét a habsburgi ház megfélemlítésére; mikor látta, hogy önzetlen lelkesedése az emberi jogok és szabadságok iránt, nemes törekvése és lángoló hazafisága mind haszontalan: akkor a csalódás sajgó fájdalmával a magányba vonulva, egyedül a vallásban keresett lelkének vigasztalást.

Hatalmas ellenfele, József király, ámbár az ónodi határozat ellenében fegyverrel kellett trónját megvédelmeznie.

[1] V. ö. Thaly K. Jóslatok és babonás hiedelmek. Századok 1881. évf. 42. l.

vallási tekintetben szintén türelmes volt. Atyja példáján okulva, őszintén óhajtotta a békét. Ebbeli törekvését leginkább bizonyítja azon körülmény, hogy atyjának első tanácsosát, Kollonics bibornokot a kormány rúdjától eltávolította s főkanczellárjául világi embert tett. Az is kedvező benyomást tett a protestánsokra, hogy a jezsuitáknak mintegy öt millióra rugó vagyonát lefoglalta. De azért mégsem bírt a harczias szellemű róm. kath. papsággal, mely nem elégedett meg a róm. kath. vallás felsőbbségével, hanem a protestáns vallás kiirtására törekedett.

Ez nagyon megnehezítette a király béketörekvéseinek megvalósítását. A hollandi és angol követek jelentései egészen megegyeznek azon állításokban, hogy hazánkban a béke létrejöttét a róm. kath. papság tette lehetetlenné, és hogy a király nem bírta legyőzni vakbuzgalmukat. A protestánsok általában bizalommal viseltettek József iránt, és őszintén sajnálták, hogy oly hamar elhalálozott.

„Bizony — írja Cserei — a reformata religiónak nagy kárára és szomorúságára lőn ennek a dicsőséges imperatornak halála, mert noha róm. katholikus volt, mindazáltal oly moderatióban viselte magát, hogy sehol az ő birodalmában a persecutiót meg nem engedte, noha kivált a gonosz istentelen jezsuiták szüntelen ingerlették a persecutióra, és azzal akarták eláltatni, ha a reformátusokat üldözi, a boldogs. szűz Mária minden ellenségei ellen nagy győzelmet fog neki adni; eleget protestáltanak, soha arra rá nem vehették.[1]

Ha a klerus követte volna példáját, akkor a magyar hazára nem következett volna annyi romlás; és az evangéliomi vallás követőire nem súlyosodott volna annyi szenvedés, mint amennyiről a fentebbiekben vázolt országgyűlési tárgyalások oly szomorú tanúbizonyságot tesznek.

[1] Hist. 458. l.

